

“నహి జ్ఞానేన సదృశం పవిత్ర మిహ విద్యతే”

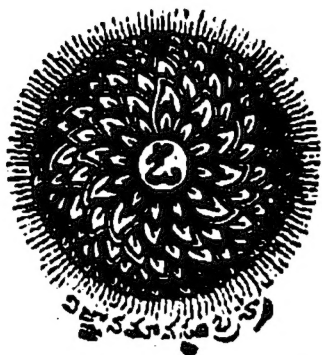
ఆంధ్ర విజ్ఞాన సర్వస్వము

ద్వితీయ సంపుటము 1594
పునర్ముద్రణము
443 / 11 PL
Rop

‘అన్’ నుండి ‘అశ్వినీ’ వరకు

ముఖ్యసంపాదకుడు :

కొమట్రాజు వేంకట లక్ష్మణరావు, ఎమ్. ఏ.

039.34.813
VEN
V-2

Dec No: 18

ప్రకాశకులు :

కా. నాగేశ్వరరావు,

ఆంధ్ర విజ్ఞాన సర్వస్వ కార్యాలయము

ముద్రితము :

ఆంధ్రపత్రికా ముద్రాలయము,

నెం. 2 రు, తంబుసెట్టిపీఠి, చెన్నపురి.

౧౯౩౪

[సర్వస్వామ్యసంకలితము]

ద్వితీయసంపుటమునకు విలేఖకులు

- శ్రీ ఆచంట లక్ష్మీపతిగారు, అపస్తారము
 బి. ఏ., ఎమ్. బి. అండ్ సి. ఎమ్., భిషగ్గత్తు.
- శ్రీ కనుపర్తి మార్కండేయశర్మగారు అశ్వమేధము
- శ్రీ కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావుగారు అనాహతము
 అనుభవసారము
 అపరోక్షానుభూతి
 అల్లమప్రభువు
- శ్రీ కొంపెల్ల జనార్దనరావుగారు అప్పారావు, గురజాడ
 అప్పారావు, బసవరాజు
- ప్ర. శ్రీ రాజా కొచ్చెర్లకోట రామచంద్ర
 వేంకట కృష్ణరావుగారు, బి. ఏ. అమరకము
- శ్రీ కొమఱ్ఱాజు వేంకటలక్ష్మణరావుగారు, అనంతమాత్యుడు
 ఎమ్. ఏ. అనపోతారెడ్డి
 అనవేమారెడ్డి
 అనాగరకసంఘము
 అనుమానము
 అనేకవర్ణసమీకరణము
 అన్నయ్య, తెనాలి
 అప్పకవి
 అబ్బయామాత్యుడు
 అభావము
 అభిజ్ఞానశాకుంతలము
 అభినయము
 అర్థశాస్త్రములు
 అలంకారములు
 అల్లోపనిషత్తు
 అవతారములు
 అవధానము
 అశోకవర్ధనుడు
- శ్రీ గం. దూర్వాసశాస్త్రిగారు అన్నభేది
 అపస్తారము
 అభ్రకము
 అమృపిత్తము
 అయస్కాంతము
- శ్రీ గొబ్బూరి వేంకటానందరావు
 రావుగారు, బి. ఏ. అనూరాధ
 అపభరణి
 అర్జునీనక్షత్రములు

(శ్రీ) గోపేటి జోగిరాజుగారు, అనాస
అసిస్టెంట్ డైరెక్టర్ ఆఫ్ అగ్రికల్చర్. అనుము
అరటి
అరటికుటుంబము

(శ్రీ) చివుకుల వేంకటరమణశాస్త్రిగారు అయనము

(శ్రీ) టి. ఆర్. చింతామణిగారు, అప్పయదీక్షితులు
ఎమ్. ఏ., పి.హెచ్. డి.,
సంస్కృతభాషా ప్రధానోపన్యాసకులు,
మద్రాసు విశ్వవిద్యాలయము.

(శ్రీ) టి. యక. రామచంద్రగారు, అమరావతీస్థాపము
ఎమ్. ఏ.
ఆర్కెయలాజికల్ అసిస్టెంట్,
గవర్నమెంటు మ్యూజియము, మద్రాసు. అయ్యనార్

(శ్రీ) బులుసు వేంకటరమణయ్యగారు అభిధేయము
అభిషేక నాటకము

(శ్రీ) భావరాజు వేంకటకృష్ణరావుగారు, అమృరాజవిజయదీక్షుడు
బి. ఏ., బి. ఎల్. అమృరాజవిష్ణువర్ధనుడు

(శ్రీ) మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు, ఎమ్. ఏ. అభినయము

(శ్రీ) మామిడిపూడి వేంకటరంగయ్యగారు, అరాజకత
ఎమ్. ఏ.
అర్థశాస్త్రము
రీడర్, డిపార్ట్మెంట్ ఆఫ్ హిస్టరీ,
పోలిటెక్నిక్ అండ్ ఎకనమిక్స్.

మహాపాధ్యాయ, ఆంధ్రకళాప్రపూర్ణ,

(శ్రీ) వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిగారు అనిరుద్ధచరిత్రము

(శ్రీ) కల్యాణానందభారతీస్వామివారు అనుభూతిప్రకాశిక

విన్నపము

విజ్ఞాన మానందము. విజ్ఞానము పురుషార్థము. విజ్ఞానము పరమార్థము. విజ్ఞానము పరబ్రహ్మము. విజ్ఞాన తరంగములు విశ్వవిలాసములు. శాస్త్రజ్ఞులు, కవులు, గాయకులు, శిల్పులు, మంత్రులు, యోధులు, మతాధిపతులు, త్యాగులు, కార్మికులు మొదలగు విజ్ఞానోపాసకులు దేశకాలపాత్రావరణాతీతమైన విజ్ఞానారాధనమును మానవధర్మాభ్యుదయమునకుఁ జేయుచున్న విధమును విజ్ఞానోదంత మనంతముఖములను విశదము చేయుచున్నది.

ఆంధ్రవిజ్ఞానసర్వస్వమును నీ మహాకార్యమును యథాశక్తిని నిర్వహించుట కుపక్రమించిన విధము మొదటిసంపుటమునందలి ప్రస్తావనయందు విశదీకరింపఁబడినది. రెండవసంపుటమునం దీచర్చితచర్చణ మనవసరము. రెండవసంపుటమును ప్రకటించుటయందుఁ గలిగిన కాలవిలంబనము వర్తమానదేశపరిస్థితులం దనివార్యము. బహుజన సహాయమునను, విశేష సాధనసంపదవలనను సాధ్యమైన ప్రచురణమునందు కాలవిలంబనము సహజము. రెండవసంపుటమునకు వ్యాసములనువ్రాసి ప్రచురణమును సాధ్యముచేసిన వ్యాసలేఖకులకు వందనములు. మాకుఁగావలసిన ఛాయాచిత్రములనొసంగి ద్వితీయసంపుటమునందు ముద్రించుట కనుమతించిన మద్రాసు గవర్నమెంటు మ్యూజియము, సూపరింటెండెంటుగారికిని, కోటగిరి ఆర్కెయొలాజికల్ సర్వే ఆఫ్ ఇండియా, సదరన్ సర్కిల్ సూపరింటెండెంటుగారికిని, కలకత్తా ఇండియన్ మ్యూజియము సూపరింటెండెంటు (ఆర్కెయొలాజికల్ సెక్షను) గారికిని, హైదరాబాదు హెచ్. ఇ. హెచ్. డి నైజామ్స్ గవర్నమెంటు ఆర్కెయొలాజికల్ డిపార్టుమెంటు డైరెక్టరుగారికిని సంపాదకులు కృతజ్ఞులు. పునర్ముద్రణము నందు నూతనాంశములు చేర్చఁబడి ద్వితీయసంపుటము అన్-అల్పిని వఱకును పర్యాప్తమగుచున్నది. భగవంతుఁడును, ఆంధ్ర మహాజనులును నీప్రయత్నము సార్థకమగుట కనుగ్రహింతురుగాత!

We have great pleasure in expressing our grateful thanks to the following, who so kindly acceded to our request and granted us permission to reproduce some of their photos in this volume:

- i. The superintendent, Government Museum, Madras;
- ii. The director of the Archaeological department of H. E. H. the Nizam's dominions, Hyderabad;
- iii. The Superintendent, Archaeological survey of India Southern Circle, Kotagiri;
- iv. The Superintendent, Indian Museum (Archaeological section), Calcutta.

అన్-అనంతజిత్తు

౧

అన్ — అన్ అనునది దక్షిణబర్మానుండి క్యాక్ ఫ్యూ జిల్లానుండి యొకపట్టణస్థాంతమునకు పేరు. దీనివైశాల్యము ౨,౮౬౧ చతురపుమైళ్లు. జనసంఖ్య ౨౭,౮౬౩. అడవిభాగము విశేషము, వ్యవసాయము తక్కువ. రాబడి రూ. ౩౧,౦౦౦ లు. ముఖ్యపట్టణము అన్ అనునది. అక్కడ ౮౨౬ గురు జనులు గలరు.

అనంగ — భారతవర్షీయనది (భార, భీష్మ, అ. ౯).

అనంగ జీవన — ఇది యొకభాణము. వాసంతికా వసంత శేఖరుల యన్యోన్యాయురారాగమును, నారీసమావేశము నిందు వర్ణింపబడినది. ఆత్రేయసగోత్రజుడగు వరదగురువు అనునతడు దీనిని రచించెను. విశ్వగుణాదర్శమును వ్రాసిన వేంకటాచార్యుని కితడు పినతండ్రి. ఇతని యితరగ్రంథములు: కారికాదర్శణము, కృష్ణాభ్యుదయము.

అనంగ దేవుడు — చేదిదేశపు రాజు. హైహయ వంశమునందు జననమందెను. తండ్రిపేరు అర్జునుడు. రాష్ట్రపాలు నృపాలుడు ఇంద్రుడీ యనంగదేవుని కూతును బెండ్లియాడెను.

అనంగ పాలుడు — ఢిల్లీ రాజు. తువర వంశమునందుఁ జవరివాడు. ఈతనికాలముననే యీతనిరాజధానికి 'ఢిల్లీ' యని పేరు గలిగెను. ఇతనికి పుత్రసంతానము లేదు. ఇద్దఱు కొమార్తె లుండిరి. అందు కమలాదేవి యనునామెను అజమీరురాజయిన సోమేశ్వరున కిచ్చెను. ఈమెకుమారుడే తరువాత ఢిల్లీశ్వరుడైన పృథ్వీరాజు. రెండవ కొమార్తె యగువిమలాదేవిని కనోజ్ రాజైన విజయపాలున కిచ్చిరి. ఈమెయే జయచంద్రునితల్లి. అనంగ పాలుడు ముసలివాడై బదిరికాశ్రమమునకుఁ బోవునపుడు తన ఢిల్లీ రాజ్యమును దోహిత్రుడగు పృథ్వీరాజున కిచ్చెను.

అనంగ బ్రహ్మవిద్యావిలాసము — ఇది యొక భాణము. శృంగారరసప్రధాన మయినది. రచయిత వాఘాల వరదాచ్యుడు.

అనంగ భాగి — ఒక బ్రహ్మి.

అనంగ విజయము — శృంగారరసప్రధాన మగు కొకనాటకము. దీనిని రచించినవాడు శివరామకృష్ణుడు నతడు. నారాయణుడనునతఁ డీశివరామకృష్ణునితండ్రి.

అనంగాధరి — ఉభయవక్రసంపూర్ణరాగము. ౩౯-వ మేళకర్తయగు ఝలవరాళిరాగజన్యము. ఆరోహణము: స రి గ రి స ప ని ధ ని స; అవరోహణము: స ని ప ధ మ గ మ రి స మని సంచారముకలది.

అనంగుడు — ౧. శివునిచే భస్మముచేయబడిన తరువాత పున్దునకు వచ్చినపేరు (చూడుడు: మన్మథుడు).

౨. రామసేనయందలి యొకవానరుడు.

అనంత — ౧. ఈపేరుగల సంస్కృతకవు లెందఱో కలరు. వారిలో నీక్రిందివారు ముఖ్యులు: (౧) ఉదయభాను కావ్యకర్త; (౨) కారకచక్ర రచయిత; (౩) చిదంబరాష్ట్రకారుడు; (౪) యోగామృతార్థచంద్రిక యను పాతంజలయోగసూత్రభాష్యమును రచించినవాడు; (౫) వాక్యమంజరీరచయిత; (౬) విద్యుపరాధ ప్రాయశ్చిత్తప్రయోగరచయిత; (౭) వాజసనేయసంహితకు 'శుక్లదశభాష్యము'ను వ్రాసినవాడు; (౮) సాహిత్యకల్పవల్లి యను నలంకారగ్రంథమును గూర్చినవాడు; (౯) భీముని కుమారుడు, నైగేయార్చికానుక్రమమును వ్రాసినవాడు; (౧౦) మంత్రమండల కుమారుడు; ౧౮౫౮-వ సంవత్సరమున కామసమూహ మహాప్రబంధము అను కామశాస్త్రమును రచించినవాడు.

౨. వక్రపాదవ - ఔడవరాగము. పదు నేడవ మేళకర్తరాగమగు సూర్యకాంతరాగజన్యము. ఆరోహణావరోహణములందు - రి స మ ప ధ ని స; స ప మ గ రి స యని సంచారము కలది.

అనంతకవి (చిత్రకవి) — ఇతడు పెమ్మసాని చినలిమ్మ నాయని కాశ్రితుడు. పదునేడవ శతాబ్ది మొదటియర్ధమున నున్నవాడు. ఆఱువేలనియోగి బ్రాహ్మణుడు. చిత్రకవి పెద్దనార్యుని పుత్రుడు. భారద్వాజసగోత్రుడు. ఇందుమతీపరిణయ మను ప్రబంధమును రచించెను. హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానమునకును, విష్ణుచిత్రియమునకును టీక వ్రాసినవాడు. ఆంజనేయోపాసకుడు.

అనంతగిరి — ౧. తూర్పుగోదావరి వీజెస్సీజిల్లా, యెల్లవరంతాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧౦౦ (౧౯౩౧).

౨. గంజాంజిల్లా పర్లాకిమిడి తాలూకాలోని జమిందారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౧౩౧ (౧౯౩౧).

౩. గంజాంజిల్లా పర్లాకిమిడి తాలూకా జమిందారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౨౦ (౧౯౩౧).

౪. గంజాంజిల్లా పర్లాకిమిడి తాలూకా జమిందారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౧౮౩ (౧౯౩౧).

౫. గంజాంజిల్లా టెక్కలితాలూకాలోని ఈనాంగ్రామము. ఇచ్చటి జనసంఖ్య ౫౩౫ (౧౯౩౧).

అనంతచ్ఛందస్సు — (చూడుడు: అనంతమాత్యుడు).

అనంతజిత్తు — ఇరువదినలుగురు జనులలోఁ బదునాలుగువవాడు. ఇతడు వర్తమానావసన్నిధినుండి యావిర్భవించెను. ఇతని

తండ్రి సింహాసనము. తల్లి సుయశ. ఇతని 'చవణతిథి' (గర్భ ప్రవేశతిథి) శ్రావణకృష్ణసప్తమి. జన్మతిథి వైశాఖ కృష్ణత్రయోదశి. ఇంచుమించుగ ఎనిమిదివేలలకు పైగ గర్భమునం దుండెను. కృత్తికా నక్షత్రముననుండి మినరాశి నిర్గత మగుసమయమున నితఁడు అయోధ్యానగరమున జనియించెను. ఇతని శరీరపుమాన మేఁబదిధనువులు. ఆయుర్మానము ముప్పదిలక్షలవర్షములు. దేహవర్ణము బంగారమువలె మెఱయుచుండెను. ఇతనికి రాజా అను ఉపాధి ఒసంగఁబడినది. ఇతనికి వినాహ మైనది. కాంపిల్యనగరమున నితనితోపాటు వెయ్యిమంది సాధువులకు దీక్ష దొరకినది. మాఘశుక్ల చతుర్దశినాఁడితనికి దీక్ష ఇయ్యఁబడినది. ఇతనిది ఇత్వోక్తులము. ఇతని గణధరు లేఁబడిమంది. ౬౬ వేలమంది సాధువులు. కేవలులు ౫ వేలు. శ్రావణులు ౨ లక్షల ౬ వేలు. శ్రావికలు ౪ లక్షల ౧౩ వేలు. వైశాఖ కృష్ణ చతుర్దశి ఇతని జ్ఞానతిథి. కాంపిల్య మితని జ్ఞాననగరము. ఇతని దీక్షావృక్షము అశోకము. ఇతఁడు కాయోత్సర్గమోక్షాసనస్థుడైచైత్ర శుక్లపంచమిదినమున ముక్తుఁడయ్యెను. ఇతని మోక్షస్థానము సమేత శిఖరము. ప్రథమగణధరుఁడు-యశుఁడు. ప్రథమభార్య పద్మ.

అనంత దీక్షితుఁడు — విశ్వనాథదీక్షితుని కుమారుఁడు: వేదవిగుఁడు. ఇతఁ డాశ్వలాయనమతానుసారముగ సంస్కృతమున ప్రయోగరత్నము (స్తార్తానుష్ఠానపద్ధతి), మహారుద్రప్రయోగపద్ధతి యనుగ్రంథములను రచించెను.

అనంత దేవుఁడు — ౧. ఇతని కనంతపాలుఁడనియుఁ బేరు కలదు. కొంకణదేశపాలకుఁడు. ఆటవవిక్రమాదిత్యుని సామంత ప్రభువులలో నొకఁడు. ఇతనిజనకుని పేరు నాగార్జునుఁడు. ఇతఁడు క్రీ. శ. ౧౦౯౫-వ సంవత్సరమున సింహాసన మెక్కిను. ఇతనికిఁ బశ్చిమసముద్రాధిపుఁ డను బిరుద ముండెను. స్థానకము, నాగపురము (నాగామ్), నూర్పరకము (సోపారము), చమూలీ (చౌల్) మొదలగు కొంకణమందలి రేవుపట్టణములకు వచ్చు బండ్లమీఁదిపన్ను ఇతని సమయమునఁ దీసివేయఁబడెను. దురదృష్టవశమున, బంధువర్గముల వైర కారణమున జనించి శక్తిమంతమై కొంకణభూమిని నాశనము గావించి దేవబ్రాహ్మణుల నిడుమలకుఁ బాలుచేసిన ఘోరపాపసమూహము నితఁడు తన ఖడ్గధారా సముద్రమున ముంచి రూపుమాపె నని యితని శాసనములం దితఁడు కీర్తింపఁబడినాఁడు. ఇందువలన అనంత దేవునికి పూర్వము వీరివంశములో నంతఃకలహము జనింప దానిని సందు చేసికొని గోపకపట్టణము(గోవా)పాలకులు కాదంబులు కొంకణములోని కొంతభాగమును జయించినట్లును, దరువాత నితఁడు ప్రబలుఁడై శత్రువులఁ బాఱదోలి, కోలుపోయిన భూమిని గొంతవలకుఁ దనవశము చేసికొనినట్లును ఊహింపఁదగియున్నది.

౨. సుప్రసిద్ధుఁడగు భాస్కరాచార్యునితమ్మనిపాత్రుఁడు. ఇతఁడు చాలిస్ గ్రామమునందు భవానీదేవి పేర నొకదేవాలయమును గట్టించెను. ఇతని తండ్రి పేరు గణపతి.

తాత శ్రీపతి భాస్కరాచార్యుని తమ్ముఁడు. ఇతఁడు, ౧౧౩౨-వ శకమున సింహాసన మెక్కిన దేవగిరియాదవరాజులలో నొకఁడగు సింహాణుని సంస్థానపుజ్యోతిష్కుఁడుగ నుండెను.

౩. ఇతఁడు సంస్కృతమునంద 'సిద్ధాంతతత్త్వము', 'స్త్రుతికాస్తుభము', 'సంస్కారకాస్తుభము' మొదలయిన గ్రంథములను రచించెను. సిద్ధాంతతత్త్వ మనునది వేదాంతగ్రంథము. ఇతఁడు కూర్తాచలదేశాధిపతి యైన బాజబహదర్ బందునొద్ద నాశ్రితుఁడుగ నుండెను. ఈరాజు ౧౬౪౪ మొదలు ౧౬౬౪ వఱకుండెను. ఈగ్రంథకర్తతండ్రి ఆపదేవుఁడు; ఆపదేవి (న్యాయప్రకాశః) అను పూర్వమీమాంససంబంధియైన యుద్ధింభ మునకుఁ గర్త.

౪. ఇతఁడు బ్రహ్మగుప్తుని సిద్ధాంత మండలచ్ఛందశ్చిత్తుత్తర మనునధ్యాయముమీఁదను, బృహజ్జాతకము మీఁదను టీక వ్రాసినవాఁడు.

౫. కాశ్మీరదేశపురాజు. ఇతఁడు క్రీ. శ. ౧౦౨౮ మొదలు ౧౦౬౩ వఱకును ముప్పదయిదు సంవత్సరములు రాజ్య మేలెను. ఇతఁడు సంగ్రామరాజు (౧౦౦౩ - ౧౦౨౮) చిన్నకుమారుఁడు. ఇతనియన్న హరిహరరాజు ౨౨ దినములు రాజ్యము చేసి గతించినతోడనే ఇతనితల్లి దుర్బార్గవృత్తిగల శ్రీలేఖ రాజ్యము నాక్రమించుటకుఁ బ్రయత్నించెను. కాని రాజభటు లీతనినే సింహాసనముపైఁ గూర్చుండఁబెట్టిరి. ఇతని పినతండ్రి కుమారుఁడగు విగ్రహరా జీతనిమీఁదికి దండెత్తి వచ్చెను గాని గల్ ప్రాణుఁ డయ్యెను. ఇతని రాజ్యప్రారంభమునందు శాహివంశజలయిన రుద్రపాల, దిడ్డపాలు లతోఁ జేరికాజానకుఁ బ్రియులై మిక్కిలవలవంతు లైరి. రుద్రపాలుఁడు ఇందుచంద్రుఁ డను జాలంధరరాజు యొక్క పెద్దబిడ్డను బెండ్లిచేసికొనెను. అనంతదేవుఁ డా ఇంద్రచంద్రునియొక్క చిన్న కూతురగు నూర్యమతిని బరిణయమాడెను.

ఊవరు లనువారు రాజుపైఁ దిరుగఁబడిరి. కంపనాధిపతి యగ్నిభవనుఁడు వారికి నాయకుఁడుగ నుండెను. అనంతుఁడు యుద్ధవనకుఁ బోయి శౌర్యమును జూపి స్వయముగ్నిభవనుని జంపెను అట్లే అచలమంగలుఁ డనురాజు ఏడుగురు మ్లేచ్ఛభూపాలురతో గలసి ఎత్తిరాఁగా రుద్రపాలునిసాహాయ్యంబున అనంతుఁడు వా నోడించెను. రుద్రపాల దిడ్డపాలురు మరణము నొందినపిదప ననతుఁడు తనభార్యయైన నూర్యమతిసాహాయ్యమున రాజ్యము చేయచుండెను. ఈమె మిక్కిలి ధర్మాత్మరాలు. పెక్కు దేవాలయములు గట్టించి దానములు చేసెను.

రాజమాత్రము గుఱుములు మొదలయినవానియం దెక్కువయస్తిగలవాడై ధన మెక్కువగాఁ గొల్ల వెట్టుటవలన అప్పులపాలాయెను డల్లకుఁ డనునర్హునిచివుఁడు రాజానుగ్రహమును సంపాదించి ప్రజల

దోచుకొనుచుండెను. పద్మరాజును పరదేశీయుఁడు, తమలపాకులమ్మువాఁడు రాజున కెంతయో అప్పు పెట్టి అతనిసింహాసనమును గుడువ యుంచుకొనెను. అపుడు సూర్యమతి తనయొద్ద నున్న ధనము నొసంగి రాజును బుణవిముక్తుని జేసెను. అప్పటినుండియు రాజ్యభార మంతయు సూర్యమతియే వహించెను. అనంతదేవుఁడు పేరు నకుమాత్రము రాజుగా నుండెను. ఆమె ప్రభుత్వమున 'హలధరు' డనువాఁడు ముఖ్యమంత్రిగ నుండెను. ఇతఁడు మిక్కిలి జాగరూకతతో రాజ్యభారమును నడపెను. ఆకాలమున అనంతదేవుఁడు శాల, కంపాదిదేశముల జయించెను. ఉరశ, వల్లపుర దేశాధిపతులపై దండువెడలబోయెను గాని పరాజితుడై తిరిగివచ్చెను. అనంతదేవుఁడు మనఃస్థైర్యము లేనివాఁ డగుటచే సూర్యమతి యనుమతి నాతఁడు ౧౦౬౩ లో రాజ్యమును తనకుమారుడైన కలశున కిచ్చి వైచెను. కాని కలశునకును, అనంతదేవునకును పడనందున రాజుమరల రాజ్యభారము వహించుటకు ప్రయత్నించెను. తుద కీతఁడు శ్రీ. శ. ౧౦౮౧ లో కుటుంబకలహమునకు విసివి ఆత్మహత్య గావించుకొనెను.

అనంత దైవజ్ఞుఁడు — జ్యోతిషశాస్త్రవేత్త. మహారాష్ట్రుఁడు. విఖ్యాతుడైన గణేశదైవజ్ఞునితమ్ముడు. ఇతఁడు శా. శ. ౧౮౫౬ జయనామసంవత్సరమున వరాహమిహిరకృత 'లఘుజాతకము' పై టీక వ్రాసెను. అది ఉత్పలకృతమైన వ్యాఖ్యకంటె లఘుతర మైన దనియు, సులభ మైన దనియు నీతనియభిప్రాయము.

అనంత న హల్లి — బళ్లారిజిల్లా, హర్పణహల్లి తాలూకాయందలి ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౧౨౭ (౧౯౩౧).

అనంత నారాయణుఁడు — ౧. సుప్రసిద్ధుడగు దక్షిణదేశపు సంస్కృతకవి; ఆనందవల్లిస్తోత్రము, శరభోజచరిత్రము అనుగ్రంథములు రచించెను.

౨. సుప్రసిద్ధుడగు తార్కికపండితుడు. కారికావళితర్కసంగ్రహములకు టీక వ్రాసెను.

అనంత నార్యుఁడు రేవారి — ఆంధ్రకవులచరిత్రయం దితనియింటిపేరు తాళవవారిని యున్నది. ఇతఁడు నైదిక బ్రాహ్మణుఁడు. కాండిన్యసగోత్రుఁడు. ఆపస్తంబనూత్రుఁడు. కాళహస్తికవి యితనితాత. లింగకవి యితనితండ్రి. ౧౮-వ శతాబ్ది పూర్వభాగమునందలివాఁడు. ఇతఁడు రచించినగ్రంథములు రెండు: గాథేయోపాఖ్యానము, వృద్ధాచల మాహాత్మ్యము. ఇందు మొదటిది బదిర కృష్ణభూపాలునకును, రెండవది పంట లింగాజీరెడ్డికి నంకితము. గాథేయోపాఖ్యానము అయిదాశ్వాసములగ్రంథము. విశ్వామిత్రుని రాచటికముమొదలుకొని వసిష్ఠునిచే బ్రహ్మర్షి యనిపించుకొనుటవఱకుఁ గల కథ యిం దతిప్రాధముగ సరళశైలిని వర్ణింపఁబడినది. వృద్ధాచల

మాహాత్మ్యము తేత్రమహాత్మ్యమును దెల్పు నైదాశ్వాసముల సరసమైన గ్రంథము.

అనంత పండితుఁడు — భానుదత్తుని 'రసమంజరి'కి వ్యాఖ్య వ్రాసినవాఁడు; త్ర్యంబకపండితుని కుమారుఁడు; బాలాపండితుని పాత్రుఁడు; నీలకంఠపండితుని ప్రపాత్రుఁడు. ఈవంశము వారి నివాసస్థలము గౌతమీనదీతీరమునఁగల పుణ్యస్థంభము. దేశభాష యందు దానికి పుంటాంబేష్ అని పేరు: అహమద్ నగరజిల్లాయందున్నది. అనంతపండితుఁడు రసమంజరీవ్యాఖ్యను శకవర్షము ౧౬౯౨ లో ఆర్యుడు కాశీనగరమును సాలించుచుండిన చంద్రభానుభూపతి యాజ్ఞ ననుసరించి కాశీయందు రచియించెను.

అనంత పంథీ — సంయుక్తరాష్ట్రములయందలి రాయబరేలీ, సీతాపూర్ జిల్లాలయందలి వైష్ణవులలో పునఃసంస్కారముఁ జేరిన వైష్ణవులసంప్రదాయము. వీరిసంఖ్య చాలఁ దక్కువ. పరమేశ్వరుఁ డొక్కడే యని నమ్మి యాతనిని అనంతదేవుఁ డనుపేర నారాధింతురు. ముండ్వాలోని సాధుమున్నాదాస్ అను సువర్ణకారుఁడు వీతన్తతకర్త. కఱవుకాలమున నితఁ డెందఱనో కడుపుమంటనుండి కాపాడెనట. ఖేరీ, సీతాపూర్, బహారాయచ్ జిల్లాలయందలివారెందఱో యితనికి శిష్యు లయిరట. మున్నాదాసు ఉపదేశించిన వైష్ణవమునకును, సాధారణ వైష్ణవమునకును ఎక్కువభేద మేమియు కన్పింపదు.

అనంత పద్మ నాభ పురం — ౧. చిత్తూరుజిల్లా కాళహస్తితాలూకాయందలి ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౩౯.

౨. దీనికి గురమపేట గదబపాలెమను పేరును గలదు. విశాఖపట్టణముజిల్లా గోల్కొండతాలూకాలోని ఈనాంగ్రామము. ఇందలి జనసంఖ్య ౨౬ (౧౯౩౧).

అనంత పల్లి — పశ్చిమగోదావరిజిల్లా తాడేపల్లిగూడెం తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౩,౮౪౪ (౧౯౩౧).

అనంత పాలుఁడు — కల్యాణము రాజధానిగఁ బాలించిన పశ్చిమచాళుక్యవంశజుడగు త్రిభువనమల్ల ఆటవవిక్రమాదిత్యుని ప్రధానదండనాయకుఁడు: మహేశదండనాయకుని నలువురు తనయులలోఁ బ్రసిద్ధుఁడు. విక్రమాదిత్యసామంతుఁడుగ బెల్గోళ ౩౦౦ లు, పుటిగెట ౩౦౦ ల రాజ్యములను పాలించెను. వేంగిరాజ్యమును చాళుక్యచోళసామంతులు పాలించుచుండిన కాలమున నితఁ డా రాజ్యముపయి నెత్తివచ్చి వారి నోడించి విక్రమాదిత్యుని పక్షమునఁ గొన్నివత్సరములు తద్రాజ్యమును పాలించెను. ఈతని శాసనములు కృష్ణా, గుంటూరుమండలములందును, గోదావరిమండలమునను గాన వచ్చుచున్నవి. ఈతఁ డీరాజ్యమునేలుచు బెజవాడయందుండినకాలమున శ్రీపతిపండితుఁ డీతనికి గురుఁ డయి యుండెను (చూడుఁడు:

శ్రీపతిపండితుడు). అనంతపాలదండనాథుని శాసనములు క్రీ. శ. ౧౧౦౦ మొదలుకొని ౧౧౨౩ సంవత్సరములవఱకుఁ గాన్పించుచున్నవి.

అనంతపురము — ౧. మైనూరురాజ్యమునందలి యొకపల్లె. షిమోగాజిల్లాలోని సాగర్ తాలూకాలోనిది. షిమోగాకు ౨౯ మైళ్ళమీద నుండును. అంధాసురుఁ డన్న రాజుచే నెనిమిదవ శతాబ్దియం దీ గ్రామము కట్టింపఁబడియె. పదునొకండవశతాబ్దియం దిది చాళుక్యుల యధీనమునం దుండెను. ఇది 'సహస్రవిమయము' (మండలము)లోనిది. ౧౦౪౨లో నిది ౧౨౦౦ బ్రాహ్మణుల కగ్రహారముగ నీయఁబడెను. ౧౦౭౯లో నిది రాజధానిగఁ జెప్పఁబడెను. పదునేడవ శతాబ్దియందు, కేలడిరా జయిన వేంకటప్పనాయకుఁ డీ గ్రామమునందు శివాచారమతమును స్థాపించెను. చంపకసరసు అనుచెఱువు త్రవ్వించెను. గ్రామముపేరు 'అనంతపుర' మని మార్చెను. అదియే తరువాత ననంతపురముగ మారెను. హైదరు, టిప్పులు ఈ గ్రామముపై పెక్కుసార్లు దాడివెడలిరి. ౧౮౩౦లోని తిరుగఁబాటుకాలమున నీ గ్రామము దోపిడికి లోనయ్యెను.

౨. అనంతపురము జిల్లాకు ముఖ్యపట్టణము. ఇది చెన్నపట్టణమునకు వాయవ్యములగ ౨౧౬ మైళ్ళమీద నున్నది. ఇది చెన్నపురి దక్షిణమహారాష్ట్రపు ఇనుపదారి యొక్క గుంతకల్లు - బెంగుళూరుశాఖమీద నొకస్టేషన్.

ఈ గ్రామమును చిక్కప్పడయర్ అనునతఁడు కట్టించె నని చెప్పుదురు. ఈతఁడు విజయనగరరా జయిన ప్రథమబుక్కరాయలకు మంత్రిగ నుండెను. ఈ యొడయర్ ఒక పెద్దచెఱువు కట్టించి, దానికి రెండు అలుగులనుండి ఎక్కువైననీరు పోవుటకు రెండు కత్వాలును, వానికి సమీపమున రెండు గ్రామములును కట్టించెను. అం దొక గ్రామమునకు రాజుపేరిట బుక్కరాయసముద్రము అని పేరు పెట్టి, రెండవదానికిఁ దనభార్య యైన అనంతమ్మపేరిట అనంతసాగర మని పేరు పెట్టెను. ఆపేరే అనంతపుర మని మారెను.

౧౮౦౦ లో దత్తమండలములు కంపెనీవారి క్రిందికి రాఁగా, ఆ ప్రదేశమునంతకును మన్రో అనువానిని కలెక్టరుగా నియమించిరి. అతఁడు అనంతపురమునందే తనకచ్చేరి యేర్పఱుచుకొనెను. ౧౮౨౨ లో కలెక్టరుకచ్చేరి బళ్లారికిఁ దీసికొనిపోయిరి. ౧౮౨౩ లో మరల ఆ కచ్చేరి అనంతపురమునకు వచ్చెను. ౧౮౪౦ లో కలెక్టరు కచ్చేరిని బళ్లారికి మార్చి, అనంతపురములో సబ్ కలెక్టరు ఉండఁజూచ్చెను. ౧౮౬౯ లో ఈకచ్చేరిమాడ గుత్తికిఁ బోయెను. ౧౮౮౨లో అనంతపురము స్వతంత్రముగ జిల్లా ఆయెను. అప్పు డిచ్చటికి మరల కలెక్టరు కచ్చేరి వచ్చెను.

ఇచ్చట జిల్లాకలెక్టరు, పోలీసు నూపరింటెండెంటు, సారెస్టు ఆఫీసరు, లోకల్ ఫండ్ ఇంజనీరు, అనంతపురం డివిజనును పాలించు హెడ్ క్వార్టర్లు డిప్యూటీకలెక్టరు, అనంతపురం తాలూకా తహసీలుదారువారల కార్యస్థానము లుండును. ఇచ్చట డి. పి.

డబ్ల్యు అసిస్టెంటు ఇంజనీరు, సాట్లు - ఆబ్కారి - కస్టము ఇన్స్పెక్టరు, సబ్ రిజిస్ట్రారు, ఎక్సైజుస్టాంపుల జిల్లా రిజిస్ట్రారు విద్యాధికారి, ఇంకమ్ టాక్సు ఆఫీసరు, జిల్లా ఆరోగ్యాధికారి (ఆఫీసరు), పోలీసు డిప్యూటీనూపరింటెండెంటు, సహకార సంఘముల (కో ఆపరేటివ్ సొసైటీలు) అసిస్టెంటు రిజి కూడ నుండురు. జిల్లాకోర్టు, సెషన్సుకోర్టుమాడఁ గలవు యన్నియు కాక గవర్నమెంటు ఫస్టుగ్రేడు కళాశాల, రిక్రయిట్లన్కూలు - వీనితో దీనికి ప్రాముఖ్యము మఱియు నది. జనసంఖ్య ౧౫,౦౯౯. ఈ గ్రామమున చెప్పఁదగిన వి 'రాబర్ట్స్ నేస్ట్' రను చౌకము. అనంతపురమున కలెక్టరు ౧౮౩౮ న అచ్చటనే మరణమునొందిన రాబర్ట్స్ నేస్ట్ అనువా ఈ చౌకము నిర్మిత మయినది. రాబర్ట్స్ నేస్ట్ బ్రతికియున్నప్ప చౌకము నేర్పఱిచి, నడుమ నున్న కోట, కందకము పూ నడుమ మండపమును గట్టించి, చుట్టు తనచేతితో చెట్లు నా వీనిలో దాదాపుగ అన్నియు నశించిపోయినవి. నుడి కెదురుగ విశాలమైన పెద్దచౌక మిప్పుడు దానిచుట్టుపట్లఁ గల పాతశా విద్యార్థులకు క్రీడారంగముగ నుపయోగపడుచున్నది. 'రాబర్ట్స్ నేస్ట్' చుట్టు నున్న కట్టడములలో గవర్నమెంటు ఆ ఉపాధ్యాయులకు ఉపాధ్యాయులకు బోధనాభ్యసన కళా (Training Schools), బాలబాలికలకు ఉన్నతపాఠశాలలు దగినవి. ఈచౌకమున కుత్తరమున ప్రాతఃకోట యుండెను బురుజుల విశేషములును, కందకపు పల్లములును ఇప్పటికిని వచ్చును. ప్రాతఃకోట యున్న ప్రదేశమున నిప్పుడు 'జూబిలీ పా అను పాఠోద్యాన మున్నది. వారమువారము జరగుసంత ౯ జరగును. అనంతపురము పరిశుద్ధముగను, చక్కఁగను ఉండును

౩. అనంతపురంజిల్లా తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౪౧౩ (౧౯౩౧)

౪. అనంతపురంజిల్లా శిరతాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౮౯౩ (౧౯౩౧)

౫. చిత్తూరుజిల్లా మ తాలూకాయందలి ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౬౦ (౧౯౩౧)

౬. కడపజిల్లా జమ్మల తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౫౩౫ (౧౯౩౧)

౭. కడపజిల్లా ప్రొద్దు తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౧౯౫ (౧౯౩౧)

— (రాళ్ల) అనంతపు కల్యాణదుర్గం తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౬౧౮ (౧౯౩౧)

— (లక్కిరెడ్డిపల్లి జిల్లా రాయచోటితాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య (౧౯౩౧). భీమవరమాసమున జరగు గంగజాతరకు జను ల వచ్చెదరు.

అనంతపురము జిల్లా — ఇది చెన్నరాజధానియందలి యొక తెలుగుజిల్లా. ఇప్పుడు రాయలసీమ (పూర్వపుడత్రమండలములు) అనబడు జిల్లాలలో నిది దక్షిణపుది. పూర్వము బళ్లారిజిల్లాలోనే అనంతపురముకూడ కలసియుండెను. బళ్లారినుండి దీనిని ౧౮౮౨ లో వేరుచేసిరి. దీని కుత్తరమున బళ్లారి, కర్నూలుజిల్లాలను, తూర్పున కడపజిల్లాయును, దక్షిణమున మైసూరురాజ్యమును చిత్తూరుజిల్లా లను, పడుమట మైసూరురాజ్యమును బళ్లారిజిల్లాయును గలవు. ఇందు పూర్వము అనంతపురము, ధర్మవరము, గుత్తి, హిందూ పురము, కల్యాణదుర్గము, మడకశిర, పెనుకొండ, తాడిపత్రి అను నెనిమిదితాలూకారే యుండెను కాని ౧౯౧౦-వ సంవత్సరమున నూతనముగ చిత్తూరుజిల్లా యేర్పడినప్పుడు కదిరితాలూకా నిండు గలుపుటవలన నిప్పుడు తొమ్మిదితాలూకా లయినవి.

భూస్వభావము

అనంతపురముజిల్లా సమప్రదేశముకలది కాదు; ఉన్నత ప్రదేశము. ఇది మైసూరుపీఠభూమి చివరిభాగము. దక్షిణమువైపు ఉన్నతముగను, పోనుపోను ఉత్తరమువైపు పల్లముగను నుండును. దక్షిణపు వైపుప్రదేశము ౨,౨౦౦ ల అడుగులయెత్తున నున్నది. బళ్లారికిని గుత్తికిని నడుమ నున్న రేగటిసేల యెత్తు ౧,౮౮౨ అడుగులు; తూర్పు భాగమున తాడిపత్రియొద్ద ౯౦౦ అడుగులు.

భూస్వభావమునుబట్టి యీజిల్లాను ఉత్తర, దక్షిణ మధ్యవిభాగము లని మూడు విభాగములు చేయవచ్చును. గుత్తి, తాడిపత్రి తాలూకాలు కలసినది ఉత్తరవిభాగము. ఇందు ప్రత్తిపంట కనువయిన రేగటిభూమి చాల ఎక్కువ. అనంతపురము, కల్యాణదుర్గము, ధర్మవరము, పెనుకొండతాలూకాలు మధ్యవిభాగములోనివి. కదిరికూడ ఇందే చేరును. ఇందలిది గొడ్డుభూమి: తాతియెట్టసేల. చెట్టుచేమ పెరుగదు. కదిరియం దంతట చెట్టుచేమ పెరుగనిగుట్టలు కలవు. హిందూపురము మడకశిరతాలూకాలు కలసి దక్షిణవిభాగ మనవచ్చును. ఇది మధ్యవిభాగమంత పాడుది కాదు. ఇందలి యెట్టసేల నడిమివిభాగమునందలిదానికంటె మంచిది. హిందూపురము, మడకశిరతాలూకాలలో నీటివసతి యెక్కువ. ఇందు కొబ్బరి, పోకతోటలు కలవు. ఈతోటలవలన మడకశిర ఈజిల్లా కంతకు ఆరామ మున్నపేరు గడించినది కాని చాలసంవత్సరములనీటివటపువలన పోక, కొబ్బరితోటలు చెడి దాని కాపేరు పోవుచున్నది.

కొండలు : కనుమలు

ఈజిల్లాలో మిక్కిలి ఎత్తయినకొండలు లేవు. ఉన్న వెల్లగుట్టలు. ఈజిల్లాయందు మిక్కిలి యెత్తయినవి - మల్లప్పకొండ. ఇది పెనుకొండతాలూకా బుక్కపట్టణమున కుత్తరముగ నాలుగుమైళ్ల దూరమున నున్నది. దీనియెత్తు ౩,౦౯౨ అడుగులు; పెనుకొండ కొండ - దీనియెత్తు ౩,౦౯౧ అడుగులు. కుందుర్పిదుర్గము: ఎత్తు

౨,౯౯౬ అడుగులు. మడకశిరకొండ ౨,౯౩౪ అడుగులయెత్తు. కదిరితాలూకాయందలి ఈశ్వరమలయ: ఎత్తు, ౩,౧౬౯ అడుగులు. ఇవి సముద్రపుమట్టమునకంటె ౧,౫౦౦ లు మొదలు ౨,౦౦౦ ల అడుగులయెత్తున నున్న ప్రదేశమున నున్నవి. జిల్లాయందలి యెదుస్థలములందుమాత్ర మీగుట్టలు పంక్తులు తీర్చియున్నవి. ఈయెదును ఉత్తరదక్షిణములఁ బోవును. వీనిలో ముచ్చుకోటకొండ లనునవి తాడిపత్రితాలూకాకును గుత్తి అనంతపురముతాలూకాలకును మధ్యగ వ్యాపించినవి. వీనిపాడవు ౩౫ మైళ్లు: చాలచోట్ల వీనివెడల్పు ఏడు మైళ్లు. నాగసముద్రముకొండ లనునవి గుత్తితాలూకాకు మధ్యగఁ బోవును. వీనిపాడవు ౫౦ మైళ్లు: కాని యీవరుస చాలచోట్ల తెగి పోయినది. పైని చెప్పిన అయిదింటిలో ముఖ్యమైనది మల్లప్ప కొండలచాలు. ఇది పెనుకొండతాలూకా తూర్పుభాగము నాక్రమించినది. ఇది ధర్మవరమునొద్ద నారంభ మయి జిల్లా దాటి మైసూరురాజ్యములోనికిని, కడపజిల్లాలోనికినిగూడ వ్యాపించినది. పెనుకొండతాలూకాయందలి మఱియొకకొండలచాలు పెనుకొండకొండలు. ఇది ధర్మవరమునకు దక్షిణమున ఆరంభమయి పెనుకొండ, హిందూపురంతాలూకాలగుండ మైసూరురాజ్యములోనికి దక్షిణముగ ౪౦ మైళ్లదూరము వ్యాపించియున్నవి. పెనుకొండకొండదగ్గట ఒక్కచోటమాత్ర మీవరుస తెగిపోయినది. మడకశిరకొండలు ఆతాలూకాయందు తూర్పుపడుమరలుగ వ్యాపించి దానిని ఉత్తరదక్షిణవిభాగములుగ వేరుచేయుచున్నవి. తాడిపత్రితాలూకాతూర్పుభాగమున కర్నూలు - ఎట్లకొండలు వ్యాపించినవి. ఇవికాక విడివిడికొండలు పెక్కులు కలవు. ఇట్టివానిలో గుత్తికొండ, అనంతపురంగుత్తి తాలూకాలనడుమనున్న గంపమల్లకొండ పేర్కొనఁదగినవి. కల్యాణదుర్గము, ధర్మవరముతాలూకాలలోఁ జిన్నకనుమ లయిదాటు కలవు. కదిరితాలూకాయందలి దోర్నాలకనుమ, బొంతలపల్లికనుమ, తుమ్మలమల మున్నగు భయంకరములయిన కనుమలు కలవు.

నదులు

ఈజిల్లాలోఁ బ్రవహించునదులలో పెన్న ముఖ్యమయినది. ఇది మైసూరురాజ్యమునందుఁ బుట్టి, హిందూపురం తాలూకా దక్షిణమున ఈజిల్లాయందుఁ బ్రవేశించును. అచ్చటనుండి నూటిగ నుత్తరము దిక్కు ౮౦ మైళ్లు ప్రవహించి, ఉడిపి (పెన్నహోబలము) యొద్ద, చర్మన తూర్పునకుఁ దిరిగి రమారమి ౫౦ మైళ్లు ప్రవహించి వంగ నూరుగ్రామమునకు నుత్తరమున నొకమైలుదూరమున కడపజిల్లాలోఁ బ్రవేశించును. ఈజిల్లాయందలి తొమ్మిదితాలూకాలలో నిది యేడు తాలూకాలగుండ ౧౩౦-౧౪౦ మైళ్లప్రదేశమునఁ బ్రవహించును. పామిడిగ్రామమునకు దక్షిణముగాఁ బాటుడు ఈనదికి నడుమ నొక శివాలయము - గోపురశోభితముగఁ గట్టబడినది.

చిత్రావతి - ఇది పెన్నకు సుపనది. మైసూరురాజ్యమునఁ బుట్టి ఆగ్నేయదిక్కున ఈజిల్లాలోఁ బ్రవేశించి, హిందూపురము, పెను

అనంతపురము జిల్లా

కొండ, ధర్మవరము, తాడిపత్రితాలూకాలలోనుండి ౯౨ మైళ్లు ప్రవహించి కడపజిల్లాలోఁ బ్రవేశించును.

పై నుడివినవి కాక పెన్నేటి కుపనదులయిన జయమంగళీ, కుశీవతులు, హగ్గరిలోఁ గలయుస్వర్ణముఖి, కదిరితాలూకాయందలి మద్దలేలు, పాపఘ్ని అను చిన్నయేళ్లు కలవు. వ్యవసాయమున కుపకరించు జలాధారములుగ నీవి యంత యుపయోగకరము లైనవి కావు. సంవత్సరమంతటిలో చిత్రావతి, పెన్ననదులలో పరిమిత దినములుమాత్రమే నీరుండును. ఈకారణమున సంవత్సరమునఁ జాలభాగము పైరు లుండవు.

గనులు

గుత్తితాలూకా వజ్రకరూరుగ్రామసమీపమున భూమిపై భాగముననే యెప్పుడైనను వజ్రములు దొరకుచుండును. అవి యెచ్చటి నుండి పుట్టునో తెలియలేదు. ధర్మవరముతాలూకా రామగిరిగ్రామము దగ్గట నున్న కొండలలో బంగారుగని యొకటి తొమ్మిదేండ్లక్రిందట మారినకొ అను పాశ్చాత్యుఁడు కనిపట్టినాఁడు కాని యది లాభప్రద మయినదికాదు. 'నార్త్ అనంతపూర్ గోల్డ్ మైన్స్ కంపెనీ' అను పేర నొకసంఘము ౧౯౦౮ లో నేర్పడి ౧౯౨౫ వఱకు గుత్తి తాలూకా, రామపురముగ్రామప్రాంతమున బంగారుకొఱకు పనిచేసి నది. కాని ౧౯౨౭ లో ఆకంపెనీ దివాలా తీసినది.

ఇండ్ల కుపయోగపడురాళ్లు అచ్చటచ్చట దొరకును. తాడి పత్రితాలూకాయందలి రాయలచెఱువునొద్ద బలపపురాయి దొరకును. వానితో పాత్రలు చేయుదురు.

అడవి

౧౯౨౯ - వ సంవత్సరము, జనవరి మొదటి తేదినాఁటి కనంత పురంజిల్లాయందుగల యడవివిస్తీర్ణము 'తాలూకావారి'గా నీక్రిందఁ జూపఁబడినది :

తాలూకా	చ. మైళ్ల యడవి	మొత్తమువిస్తీర్ణమున నూటికి
గుత్తి	౫౯	౭ - వ వంతు
తాడిపత్రి	౭౫	౧౨ " "
అనంతపురం	౭౪	౮ " "
ధర్మవరం	౪౨	౬ " "
కల్యాణదుర్గం	౪౫	౬ " "
పెనుకొండ	౧౨౦	౧౮ " "
హిందూపురం	౪౦	౯ " "
మడకశిర	౩౪	౮ " "
కదిరి	౨౧౬	౧౯ " "
జిల్లామొత్తము	౭౦౫	౧౨ " "

బళ్లారి, కడపజిల్లాలయందలి పడుమటితాలూకాలలోవలెనే యెచ్చటి యరణ్యములలోఁగూడ పెద్దచెట్లు పెరుగవు. జిల్లా యందలి యుత్తర, మధ్యమవిభాగములందు దక్షిణవిభాగమునందు

కంటె అడవి తక్కువ. దక్షిణవిభాగము మైసూరుసీరభూమి కొన యగుటవలన దేశము ఎత్తు ఎక్కువ. అదియునుగాక అచ్చటి కొండనేల జిల్లాయందలి యితరభాగములం దున్నదానికంటె సారవంత మయినది. అనంతపురం, తాడిపత్రి తాలూకాలనడుమ నున్న ముచ్చకొటకొండలలో యేపిచెట్లు విశేషముగ పెరుగను. ఈయడవియందుఁ బెరుగయేపి హిందూదేశమునం దంతట దొరకు కలపలో మిక్కిలి గట్టిది; మిక్కిలి బరువయినది. జిల్లాయంతటిలో వేలువేలురకములచెట్లు, పెరుగదల విశేషముగఁ గల యడవి దక్షిణ విభాగమున, అందు ముఖ్యముగ కొత్తకొట, అమగొండపాళయం ప్రాంతములఁ గలదు. ఈ కొత్తకొట, అమగొండపాళయం రిజర్వు అడవులు జిల్లాయంతటిలో బాగుగ వృద్ధిలోనికి రాఁగలవు. మంచిగందపుచెట్టును ౧౯౦౪ లో ఈజిల్లాకుఁ దీసికొనివచ్చినాఁటిది. ఇవి క్రమముగ వృద్ధిపొందుచున్నవి. యేపి (ముఖ్యముగా నిది కొత్తకొటరిజర్వు అడవిలోను), టేకు, బిళ్లుమాను విశేషముగఁ గలదు: ఈ మండలమునందలి టేకు అంత యెత్తుగఁ జెరుగదు. గిడసపాటి యుండును. ఇవికాక కొండలమీఁద చాలచోట్ల వెదురు పెరుగను.

అడవులను రక్షింపవలసిన ప్రాముఖ్యమును రైతులు గుర్తించి రని తెలిసికొన్నపిదప గవర్నమెంటువారు ౧౯౧౪ న కొన్నికొన్ని జిల్లాలలో సామాన్యరక మయినయడవిని ఎట్లు చక్కఁబెట్టెదరో చూత మని పంచాయతులవశము కావించిరి. ఒక్కొక్కగ్రామము నకో, మొత్తముమీఁద కొన్నికొన్ని గ్రామములకు కలిపియో పంచా యతు లేర్పాటు చేసిరి. చాలపంచాయతు లటవీన్యవహారములను సరిగా చక్కఁబెట్టుచున్న వని గవర్నమెంటువారికి సంతృప్తి కలిగి నది. గవర్నమెంటువా రీపంచాయతీపద్ధతిని ౧౯౨౬ న ఈజిల్లాకు వర్తింపఁజేసినారు. ఈజిల్లాయందలి చాలరిజర్వు అడవులు పంచా యతులవశమునకు వచ్చినవి. ౧౯౨౮ - వ సంవత్సరమున పంచా యతులవశమున నుండినవి, అటవీశాఖవారియధికారమున నుండినవి ఈక్రిందిరీతిని గలవు :

తాలూకా	అడవి విస్తీర్ణము చ. మైళ్లు	పంచాయతుల వశముననున్న అడవి చ. మైళ్లు	అటవీశాఖ వారియధికారమున నున్న యడవి చ. మైళ్లు
గుత్తి	౫౭	౫౭	"
తాడిపత్రి	౭౪	౭౪	"
అనంతపురం	౭౪	౭౪	"
ధర్మవరం	౪౪	౨౯	౧౫
కల్యాణదుర్గం	౪౫	౪౫	"
పెనుకొండ	౧౨౦	౪౬	౭౪
హిందూపురం	౪౦	౨౮	౧౨
మడకశిర	౩౪	౩౪	"
కదిరి	౨౧౬	౫౮	౧౫౮
మొత్తము	౭౦౪	౪౪౫	౨౫౯

పుల్లరివలనను, అడవిఫలసాయమువలనను కడచిన అయిదేండ్లలో నెంతటిరాబడి వచ్చినదో సగటున లెక్కవేసి దానినిబట్టి యేఁటేట నింతకిస్తు చెల్లింపవలె ననునిర్ణయముతో గవర్నమెంటువారి డవిని పంచాయతుల కొప్పగించిరి. ఇంకను మఱికొన్నివరతులు కలవు; అవి యే వన, ఎడపడప పశువుల 'సాంతదారు'లను సమావేశపఱచి సభలు చేయుచుండవలెను. అట్టిసభలలో వారియామోదమునిమిత్తము పంచాయతీలెక్కలను బ్రవేశపెట్టవలెను. ఖర్చులు పోను మిగిలినలాభమును ముందుగా గ్రామమునందలి యడవిని పెంపొందించుట కుపయోగింపవలెను. అటుతరువాత నింకను సామున్నచో పంచాయతీగ్రామములలో ప్రజోపయోగకరములైన కార్యములేవైన నున్న వానికి వెచ్చింపవలెను. అగ్నివలనఁగాని మఱియే యితరకార్యములవలనఁగాని అడవిపెంపునకు భంగము కలుగకుండ నిరోధింపవలెను. అడవిసరిహద్దుచిహ్నములు సరిగా కాపాడవలెను. తొలకరివానలు పడినరెండుమాసములవఱకు అడవులలో పశువులను మేతకు వదలఁగూడదు. ఎన్నిపశువులను మేతకు వదలవచ్చునో, ఎన్నిచెట్లను గొట్టవచ్చునో ఈమొదలయినవి గవర్నమెంటువారి చట్టముల ననుసరించి పంచాయతివారు నిర్ణయించుదురు.

పైని మాపినపట్టిక ననుసరించి ౧౯౨౨ న ౧౧౩ అటవీపంచాయతులక్రింద ౪౪౫ చ. మైళ్ల యడవి యుండెను. ఈయడవికి పంచాయతులనుండి గవర్నమెంటువారికి మొత్తముమీఁద రు. ౧౧,౭౮౯ ల కిస్తు చెల్లినది. ఈపంచాయతులు సరిగ పని చేయుచున్నది లేనిది మొదట ఫారెస్టుపంచాయతీఆఫీసరు కనుఁగొనుచుండెను; కాని ౧౯౨౨-వ జనవరి ౧-వ తేదీ లగాయతు ఈయధికారము జిల్లారివిన్యూవర్గమువారికి వశపఱుపఁబడినది. ఈ పంచాయతులపనిని కనుఁగొనుట కిరువురు డిప్యూటీతహసీలుదారులు నియమితులైరి. ఒకరు అనంతపురమునను మఱియొకరు పెనుకొండయందు నుందురు.

వర్ష పాతము : శీతోష్ణస్థితి

జిల్లాయందలి పంటపైరులు ప్రధానముగ వర్షాధారములు. ఒక్క బళ్లారిజిల్లాను మినహాయించినయెడల చెన్నరాజధానియందలి యేయితరజిల్లాయందుకంటెను వర్షపాత మీజిల్లాయందుఁ జాల తక్కువ. అనంతపురము జూన్, జూలై, ఆగష్టు, సెప్టెంబరు మాసములలో తొలకరివానలు, అక్టోబరు, నవంబరు, డిశెంబరుమాసములయందలి తూర్పువానలు కురియుప్రదేశమున నున్నది కాని ఏవానలును చక్కఁగఁ గురియవు. సాధారణముగ ఈజిల్లాయందు ఆగష్టు, సెప్టెంబరు, అక్టోబరుమాసములలో వాన లెక్కువగఁ గురియును. కడచిననలువదియేండ్లకాలమున ఈజిల్లాయందుఁ గురిసినవాన లెక్కవేసి చూడఁగా సగటున సంవత్సరమునకు ౨౨ అంగుళములపైచిలుకు కురిసినట్లు లేలినది. జిల్లాతాలూకాలలో పెనుకొండతాలూకాయందు వర్ష మధికము; కదిరితాలూకాయం దల్పము. హిందూపురము, అనంతపురము, ధర్మవరము, తాడిపత్రి, గుత్తి, మడకశిరతాలూకాల

యందు జిల్లామొత్తముమీఁద సగటునఁబడినవర్ష మునకన్న నెక్కువ; కల్యాణదుర్గము, కదిరితాలూకాలయందు జిల్లాసగటునఁ దేలినలెక్కకంటెఁ దక్కువవర్షము కురిసినది. అది యటుండ నీవర్ష పాతము జిల్లాయం దంతట సమముగ నుండక యొకచోట నెక్కువగాను, ఒకచోట తక్కువగాను ఉండును. వర్షములు సరిగాఁ గురియక కఱవు కాటకములు తఱచు సంభవించుచుండును.

ఆర్ద్రతయందును, తాపపరిమాణమునను ఈజిల్లా బళ్లారివలె నుండును. మార్చి, ఏప్రిల్, మే మాసములు మంచి యెండకాలము. చెన్నరాజధానియందలి యితరజిల్లాలయందుకంటె నిచ్చట ఎండ లధికము. మృగశిర ప్రవేశముతో జూన్ మాసముననుండి ఎండలు తగ్గును. అప్పు డిచ్చటికాలమానస్థితి యితరజిల్లాలలోకంటె ఎక్కువ బాగుగ నుండును. జిల్లాయందలి యుత్తరపువైపుభాగమునకంటె దక్షిణపువైపుభాగ మెక్కువ చల్లఁగ నుండును.

చెలుపులు

ఈజిల్లాలో ౧౬౨ చెలువులు కలవు. వానిలో బుక్కపట్టముచెలువు, ధర్మవరముచెలువు, సింగనమలచెలువు అనునవి ముఖ్యమయినవి. మొదటిరెండును చిత్రవతీనదికి నడ్డకట్టవేసి నిర్మింపఁబడుటచేత వానికి నీటివసతి విశేషముగ నుండును. మిగిలినచెలువులన్నియు వర్షములు బాగుగ నున్న నిండును; లేనిచో లేదు. సగటున కొన్నిసంవత్సరములకు లెక్కవేసి చూడఁగా ఉన్నచెలువులన్నిటిలో ఎనిమిదివంతులలో నొకవంతు నిండునని, రెండువంతుల చెలువులలో నీరే యుండ దని, అయిదువంతులు అసంపూర్తిగ నిండునని లేలినది. ఈచెలువులక్రింద జరగువ్యవసాయము చాలవఱకు మెట్ట.

రు ౫,౦౦౦ ల కిస్తుకు పైన వచ్చు ఆయకట్టుపరిమితిగల చెలువు లీ క్రిందిపట్టికయందుఁ జూపఁబడినవి.

చెలువు	ఆయకట్టు	కిస్తు
అనంతపురముతాలూకా		
అనంతపురం చెలువు	౨,౧౭౯	౧౩,౬౦౩
సింగనమలచెలువు	౨,౪౪౨	౧౪,౭౮౧
ధర్మవరముతాలూకా		
ధర్మవరము చెలువు	౧,౭౪౭	౧౫,౩౬౮
గుత్తితాలూకా		
గుత్తిచెలువు	౬౫౮	౭,౫౩౦
యెఱితిమ్మైజుచెలువు	౮౯౦	౬,౩౦౧
హిందూపురంతాలూకా		
పరిగిచెలువు	౨,౬౪౩	౧౪,౧౯౩
కల్యాణదుర్గంతాలూకా		
కంబాడు చెలువు	౯౦౭	౫,౪౬౮

మడక శిరతాలూకా

మొరుబాగలు చెటువు	౧,౧౩౩	౬,౧౮౩
అమరాపురం చెటువు	౯౩౧	౬,౨౯౦
అగళి చెటువు	౮౮౪	౫,౯౮౧

పెనుకొండ తాలూకా

బుక్కపట్టణం చెటువు	౩,౩౯౪	౨౩,౬౭౩

వృత్తులు : పరిశ్రమలు

రాయలసీమయందలి యితరజిల్లాలలోవలెనే ఈ జిల్లాయందు కూడ ప్రజలకు ప్రధానజీవనాధారము వ్యవసాయము. ఈవృత్తికి తోడు పశువులమందలను గొట్టెలమందలను బెంచుటకూడఁ గలదు. కుమ్మరము, కమ్మరము, వడ్రంగము మొదలయిన చేతిపను లటుండ ప్రధానమయిన పరిశ్రమ నేత. వేసవికాలమున వ్యవసాయపుఁ బని యేదియు నుండనిదినములలో ముఖ్యముగ గుత్తి, తాడిపత్రితాలూకాల యందలి కాపులు, మహమ్మదీయులు, దూడేకులవాండ్లు, మాల, మాది గలు నేత నేయుదురు. దాదాపుగ ప్రతిగ్రామమునను రాట్నములు కలవు. కాని వ్యవసాయపు పనితోందరలు లేనికాలముననే వానికి పని కలుగును. దుప్పటులు, సాధారణముగ రైతులు కట్టుకొను ముతక బట్టలు, స్త్రీలు కట్టుకొను రంగుచీరలు ఎక్కువగ ఈజిల్లాయందు నేయుదురు. రవికలకు తలపాగలకు పనికివచ్చు బట్టకూడ కొంత తయారగును. ఉరవకొండ, తాడిపత్రి, ధర్మవరములు ఈ నేత పరిశ్రమసాగు ప్రధానస్థలములు. ప్రధానముగ దేవాంగులు, తొగట వారు, సాలీలు నేత నేయుదురు. అచ్చటచ్చట మహమ్మదీయులను, మాలవాండ్లునుకూడ నేతనేయుట కలదు. నేత కుపయోగించు దారము కొంచె మించుమించుగ నంతయు యంత్రముమీద తయారయినదే. పట్టుబట్టలు, చీరలు ముఖ్యముగ ధర్మవరమున నేయుదురు. నేతపరిశ్రమ ఉరవకొండయందు పూర్వముకంటె చాల తగ్గినది. ఇచ్చట తయారగు నీలిరంగుబట్టలు కాఫీతోటలలోఁ బనిచేయు కూలీలకు మల్నాటి కెగుమతి యగును. పామిడి చొలూరుగ్రామము లందును, కొంతవఱకు పెనుకొండ, గుట్టూరుగ్రామములందును చేతితో బట్టల కద్దకము వేయుదురు. లంబాడీస్త్రీల కుపయోగపడు చీటీబట్టలును, బర్తా, పినాంగు, సింగపూరు, దక్షిణహిందూదేశము, బొంబాయి బజారులలో చెల్లుబడియగు చీటీబట్టలునుమాత్రమే యిచ్చట తయారగుచున్నవి. కలంకారియద్దకము నశించినది. ముఖ్యముగ కల్యాణదుర్గము తాలూకాయందును, గుత్తి అనంతపురము తాలూకాలలోని కొన్ని భాగములయందును కంబళ్లు నేయుదురు. ఈజిల్లాయంతలో తనగల్లు, బెళుగుప్పగ్రామములయందు తయారగు కంబళ్లు ప్రశస్తమైనవి. ఇక్కడ తయారగుకంబళ్లు బళ్లారి కెగుమతి యగును. ఈజిల్లాయఁ గింకను గాజులు తయారుచేయుగ్రామము పెనుకొండ కెనిమిదిమై నారమున నున్నగుట్టూరు. ఔరమయ మయిన మట్టితో నీగాజులు చేయుదురు. ఈకారణమున దీనికి గాజులగుట్టూ రని

పేరుండెడిది. ఒకప్పు డిచ్చట గాజులు తయారుచేయువా రేడువందల వఱకు నుండిరి. ఇప్పు డీపరిశ్రమ క్షీణించినది. ధర్మవరమునకు పదు నైదుమైళ్లదూరమున నున్న న్యాయద్వలగ్రామమున నొకప్పుడు ముతక కాగితము తయారు చేయువారు. ఇప్పు డీపరిశ్రమయు క్షీణించినది. హిందూపురముతాలూకా చిలుముత్తూరుగ్రామమున నూలుతోను, పట్టుతోను పటకాలును, కొడికొండగ్రామమున కట్టుదువ్వెనలును తయారగుచున్నవి. తిప్పనచెర్ల, గుంతకల్లు, తాడిపత్రిగ్రామము లందు ప్రత్తియేకి మూటలు కట్టుప్రత్తి ఫ్యాక్టరీలు చాలకాలముననుండి యున్నవి. వీనిలో ఆవిరితో పనిచేయుఁబడును.

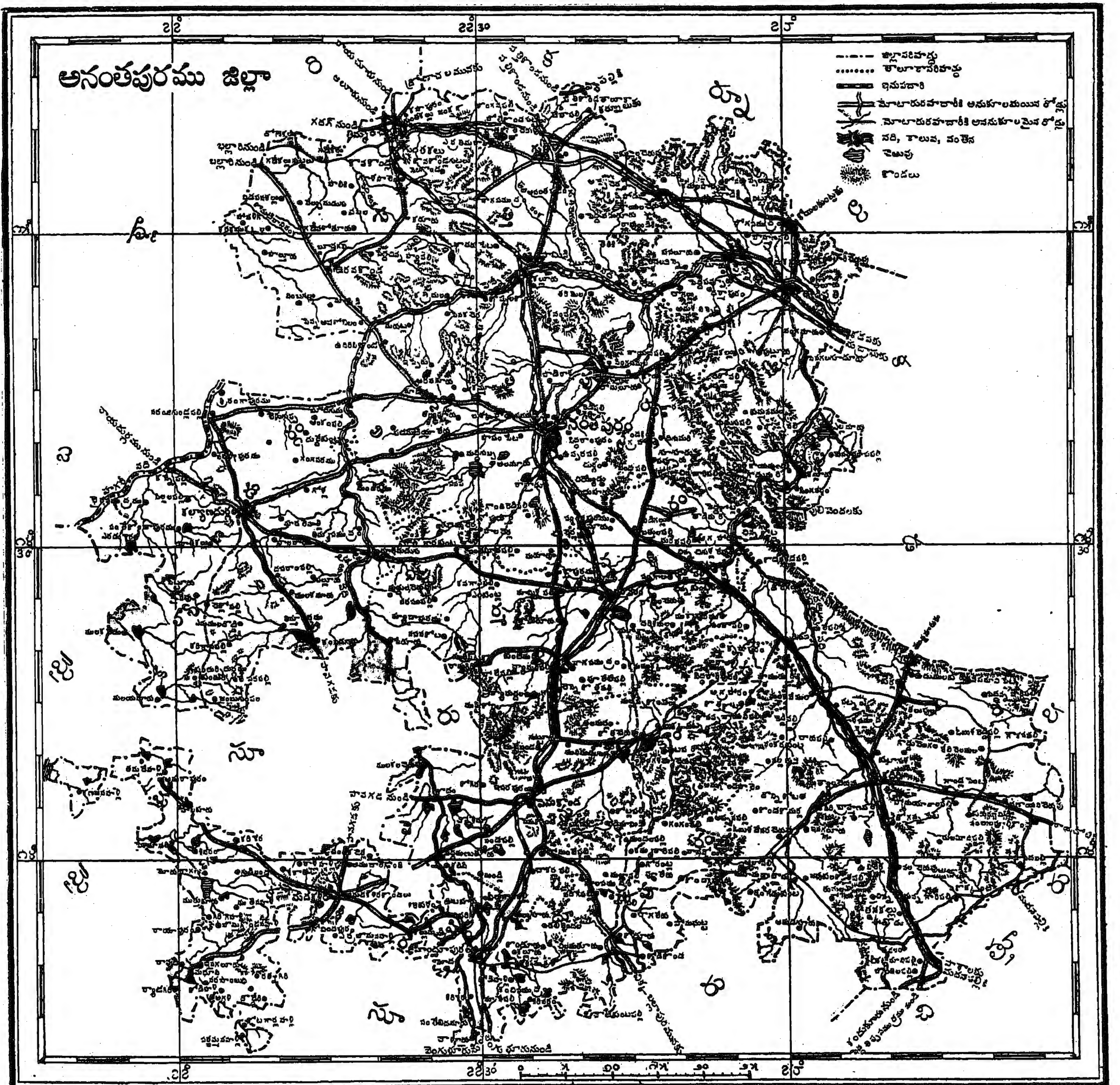
వర్తకము : ఎగుమతి, దిగుమతులు

ప్రత్తి, ఉలవలు, ఆహారపదార్థములు, దుప్పటులు, చీరలు, తంగేటిచెక్క ఇచ్చటి ముఖ్యమయిన యెగుమతులు. ఉప్పు, కిరస నాయలు, పరదేశపునూలు, పరదేశపుబట్టలు, పశువులు ముఖ్యమయిన దిగుమతులు. ఈజిల్లాయం దుత్తరమునకు తాడిపత్రియు, దక్షిణమునకు హిందూపురమును ప్రధానవర్తకస్థానములు. ఎగుమతి చేయుటకును, జిల్లాయందు దొరకుసరకు ప్రోగుచేయుటకును, దిగుమతి యయినసరకును స్థానికముగ పంచుటకును వారము వారము జరుగు సంతలు తోడ్పడును. ఈసంతలు లోకలుబోర్డువారియధీనమునం దుండును. ఇట్టివానిలో ముఖ్యమయినవి తాడిపత్రి, యాడికి, ఉరవ కొండ, పెనుకొండలందు జరగును.

బాటలు

ఈజిల్లాయందు బండిబాటలు, రోడ్లు చాల కలవు. రోడ్లు వెనుకటికంటె చాల చక్కఁబడినవి. ౬,౭౪౧ చదరపుమైళ్లవైశాల్యము కల యీజిల్లాయందు ౧,౦౪౦ మైళ్ల రోడ్లు కలదు. ఈజిల్లాయందలిరోడ్లను నాలుగుతరగతులుగ విభాగించిరి. ట్రంకురోడ్లు; రెండవతరగతిరోడ్లు; మూడవతరగతిరోడ్లు, జిల్లాబోర్డురోడ్లు కాక ఇతరములయినరోడ్లు. ట్రంకురోడ్లులు రెండు కలవు. అం దొకటి చెన్నపురినుండి బొంబాయికిని, రెండవది కర్నూలునుండి బెంగుళూరికిని పోవుచున్నది. ఈరెంటిని సరియైనస్థితియం దుంచుట కగు వ్యయము నంతయు గవర్న మెంటువారు భరింతురు. ఇవి మోటారు బండ్లు పోవుటకు తగినస్థితియం దున్నవి. రెండవతరగతిరోడ్లుకూడ ప్రయాణార్హమయినవే. వీనిని సరియైనస్థితియం దుంచుట కగు వ్యయమున సగము గవర్న మెంటువారును, సగము జిల్లాబోర్డువారును భరింతురు. మూడవతరగతిరోడ్లను జిల్లాబోర్డువారును, నాలుగవతరగతిరోడ్లను తాలూకాబోర్డువారును సుస్థితియం దుంచి కాపాడెదరు. వీనిని మరమ్మత్తుచేసి చక్కనిస్థితియం దుంచుటకు తగినంతధనము లేక పోవుటచేత ఈమూడు, నాలుగుతరగతులరోడ్లు అంత బాగుగ లేవు. కాని వీనిలో అనంతపురము - కల్యాణదుర్గమువంటి రోడ్లు కొన్ని ఇప్పుడు మోటారుబండ్లు పోవుటకుకూడ తగినస్థితియం దున్నవి.

అనంతపురము జిల్లా

అనంతపురము జిల్లా

రైలుమార్గములు

అనంతపురము జిల్లాపశ్చిమభాగమున ఒకచోటనుండి మఱియొక చోటికి పోవుటకు రోడ్డే యాధారము; కాని జిల్లాముత్తర, మధ్యమ భాగములందు రైలుసౌకర్యముకూడ కలదు. ఈజిల్లాయందు మూడు రైలుమార్గములు కలవు. ఈరెండును జిల్లావాయవ్యదిశయం దున్న గుంతకల్లునొద్ద సంధించును. గుంతకల్లునుండి బళ్లారికిని, బొంబాయి రాజధానిదక్షిణభాగమునకును, నిజామరాష్ట్రమునకును, బొంబాయి కిని, బెజవాడకును బోవునితరమార్గములు కలవు. ఈజిల్లాయుత్తర భాగముగుండ పోవురైలుమార్గము చెన్నపట్టణముననుండి 'వాడి'కిఁ బోవు చెన్నపురియనుపదారి. ఇది చెన్నపట్టణముననుండి వచ్చి ఈశాన్యపు దిక్కుగా నీజిల్లాలోఁ బ్రవేశించి తాడిపత్రి, గుత్తిగ్రామముల మీఁదుగ గుంతకల్లుజంక్షను చేరును. ఈజిల్లామధ్యభాగముననుండి పోవురైలుమార్గము దక్షిణమహారాష్ట్రపు ఇనుపదారిశాఖ. ఇది గుంత కల్లుననుండి దక్షిణముగ పామిడి, అనంతపురము, ధర్మవరము, పెను కొండ, హిందూపురములమీఁదుగ మైసూరుసంస్థానమునందలి బెంగు లూరికి పోవును. ఈరైలుమార్గమును చెన్నపురి, దక్షిణమహారాష్ట్రపు- ఇనుపదారియొకశాఖ ఈజిల్లాయం దాగ్నేయదిశగఁ బ్రవేశించి తన కల్లు, కదిరిగ్రామములమీఁదుగ వచ్చి ధర్మవరమునొద్దఁ గలియును. ఈజిల్లాయందుఁ బోవు వైనుడివిన మూడురైలుమార్గములును చెన్న పురి, దక్షిణమహారాష్ట్రపురైల్వేకంపెనీవారివి.

పరిపాలనము

ఈజిల్లాయందు మొదట నేడుతాలూకా లుండెడివి. ధర్మ వరముతాలూకాను రెండువిభాగములు చేయుటవలనను, ౧౯౧౦ లో కడపజిల్లాయందలి కదిరితాలూకాను క్రొత్తగా నిందు చేర్చుటవలనను ఇప్పు డిందు తొమ్మిదితాలూకాలు కలవు. ఇవి నాలుగు సబ్ డివిజను లుగా నేర్పఱుపఁబడినవి; ఎ ట్లన గుత్తి, తాడిపత్రితాలూకాలు గుత్తి సబ్ డివిజను; అనంతపురము, కల్యాణదుర్గముతాలూకాలు అనంతపురముసబ్ డివిజను; ధర్మవరము, కదిరితాలూకాలు ధర్మవరము సబ్ డివిజను; పెనుకొండ, హిందూపురము, మడకశిరతాలూకాలు పెనుకొండసబ్ డివిజను.

కలెక్టరు జిల్లాయధికారి. అనంతపురము ముఖ్యపట్టణము. ఈడివిజను 'ఇండియన్ సివిల్ సర్వీసు' ఉద్యోగిది. పెనుకొండకు సబ్ కలెక్టరు అధికారి. మిగిలిన డివిజనులకు డిప్యూటీ కలెక్టరు లుందురు.

౧౯౨౦-వ సంవత్సరమువఱకు సివిలువ్యాజ్యములు పరిష్కరించుటకయి గుత్తిలోను, పెనుకొండలోను మునసబుకోర్టు లుండెడివి. ఈజిల్లాకు వేఱుగ జిల్లాకోర్టు ఉండెడిదికాదు. గుత్తిమునసబుకోర్టుమీఁద కర్నూలుజిల్లాకోర్టునకును, పెనుకొండమునసబుకోర్టుమీఁద బళ్లారి జిల్లాకోర్టునకును అప్పీళ్లు ఉండెడివి. 'సెషన్సు కేసులు' బళ్లారి 'సెషన్సుకోర్టు' ఎదుట విచారింపఁబడెడివి. ౧౯౨౦-వ సంవత్సర

మున అనంతపురమునందు 'జిల్లాకోర్టు' ను, 'సెషన్సుకోర్టు' ను కూడ పెట్టినారు. ఈకారణమున ఇపుడు సివిలువ్యాజ్యముల విషయ మునను, సెషన్సు కేసులవిషయమునను ఈజిల్లా యితరజిల్లాలమీఁద నాధారపడవలసినయావశ్యకము తప్పినది.

ఇతరజిల్లాలలోకంటె ఈజిల్లాలో వ్యాజ్యములు చాల తక్కువ. అనంతపురము సెషన్సుకోర్టులో జిల్లామొత్తముమీఁద వచ్చిన 'సెషన్సు కేసు' లన్నియు విచారణ యగును. ఈకేసులవిషయమున రాజధానిలెక్కలను పరిశీలించినయెడల రాయలసీమయందలి జిల్లా లన్నిటిలోకంటె నిచ్చట నివి యొక్కవ యని తేలుచున్నది. గ్రామమేజిస్ట్రేటుకోర్టులు, గ్రామపంచాయతీకోర్టులు, అనంతపురము ధర్మవరము హిందూపురము తాడిపత్రి గుత్తి గుంతకల్లు కదిరి - బెంచి మేజిస్ట్రేటుకోర్టులు, ఉరవకొండ, తనకల్లు, యాడికి డిప్యూటీ మేజిస్ట్రేటు దారు - మేజిస్ట్రేటుకోర్టులు - వీనియందు క్రిమినలుకేసులు విచారణ యగుచుండును. 'డివిజనలు ఆఫీసరు'లకు, 'జిల్లామేజిస్ట్రేటు'కు పూరా అధికారములు కలవు.

దొంగబండెలు, వాయల్పాడు లేక నవాబుపేటకొరచలు, దొంగదాసరులు, దొంగ - ఎఱుకలు, దొంగ - ఊరుకొరచలు, సుకా లీలు, మడకశిరతాలూకాయందలి దొమ్మరులు, పెద్దబోయలు—వీ రందఱు నేరములు చేయుజాతులవారికి వర్తించుచట్ట మనువర్తింపఁ బడెను. ఈకారణమున, జిల్లాలెక్కలను జూచినచో నేరములు తగ్గినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. నేరములు చేయుజాతులవారిలో కొరచలు మిగుల నపాయకారులు. తరువాత వచ్చువారు సుకాలీలు. వీరిపిదప చెప్పవలసినవారు పెద్దబోయలు. ఈజిల్లాయందు విశేషముగ నున్న కక్షుల(పార్టీల)వలన ఇటీవలఁ గలిగిన చాలహత్యలకు వీరే బాధ్యులు. ఉరవకొండఫిర్కాలో వీ రెక్కువ. తాడిపత్రి, గుత్తితాలూకా లలో సామాన్యముగ హత్య లెక్కువ. పెనుకొండ గుత్తితాలూకాల యందు బందిపోటులు, దోపిడుగులు విశేషము.

పోలీసుజిల్లానూపరింటెండెంటు అనంతపురమునం దుండును. గుత్తితాలూకాసహితమయిన గుత్తిసర్కిలు ప్రత్యేక మీతనిపెత్త నముక్రింద నుండును. ఇతనిక్రింది - ఇద్దఱు 'అసిస్టెంటు'లలో నొకఁడు పెనుకొండయందుండి ధర్మవరముతాలూకాతోఁగూడ నీజిల్లాదక్షిణార్ధభాగమును, వేఱొకఁడు అనంతపురమునం దుండి గుత్తిమినహా ఉత్తరార్ధభాగమును కనిపెట్టుచుండును. స్థానిక ముగ నున్న పోలీసువారికి తోడు, బందిపోటుదొంగలు తఱచు వచ్చు చుండుకనుమలదగ్గఱ తలారుల నేర్పాటు చేసిరి. ఈనడుమ వీరిని చాలమందిని తగ్గించిరి. పోలీసుకార్యస్థానమును, పోలీసు 'మూలబలము' (Reserve) ను అనంతపురమునఁ గలవు. 'సెంట్రల్ పోలీసు రిక్రూయిట్ మ్యాంకులు' అనుపేర పోలీసుపనికి క్రొత్తగఁ జేరవచ్చు వారిని తరిగితు చేయుట కొకపాతకాలను అనంతపురమున ౧౯౧౭-వ సంవత్సరమున నేర్పాటు చేసినారు. జిల్లానూపరింటెండెంటునకు

తాబేదారుగ నుండి అసిస్టెంటు లేక డిప్యూటీనూపరింటెండెంటు దానిని నడపుచుండును. రాయలసీమజిల్లాలనుండియు, ఉత్తర సర్కారులనుండియు పోలీసుపనిలో క్రొత్తగ చేరదలచినవారి క్రిడిట్ పాతకాలకు వత్తురు.

ఈ జిల్లాకు జిల్లాజైలు లేదు. జిల్లా మొత్తముమీద 32 పోలీసుస్టేషనులును, ౧౧ 'బెట్ పోస్టు'లును కలవు. జిల్లా సంరక్షణమునకయి తొమ్మిండు ఇన్స్పెక్టరులును, ౧౯ గురు సబ్ ఇన్స్పెక్టరులును, ఇరువురు సార్జెంటులును, 2౯౬ గురు కాన్స్టేబులును (హెడ్ కాన్స్టేబులులతోఁ గూడ), ౨౬ గురు తలారులును నియమింపఁబడినారు. ౧౨ సబ్ జైళ్లు కలవు. మాసమునకు పైని శిక్ష విధింపఁబడినవారిని బళ్లారిజైలునకు పంపెదరు, అన్ని సబ్ జైళ్లలోఁ గలసి ౨3౬ గురు బైదీలు పట్టెదరు. పెనుకొండ, హిందూ పురం, మడకశిర, ధర్మవరము, అనంతపురము, కల్యాణదుర్గముతాలాకాల కొక్కిక సబ్ జైలును, కదిరి, గుత్తి, తాడిపత్రితాలాకాలకు రెండేసి సబ్ జైళ్లును కలవు.

ఇదివఱకు రిజిస్ట్రేషన్ విషయమున ఈజిల్లా బళ్లారిజిల్లాలోనిది గనే యెంచఁబడుచుండెడిది. కాని ౧౯౧౯-వ. సెప్టెంబరుమొదటితేదీ నుండి ఈవిషయమున ఈజిల్లాను బళ్లారిజిల్లానుండి విడదీసి అనంతపురముజిల్లాకు జిల్లారిజిస్ట్రారును నియమించి, జిల్లారిజిస్ట్రారుకార్యస్థానముకూడ అనంతపురముననే ఏర్పాటు చేసిరి. జిల్లారిజిస్ట్రారు క్రింద జాయంటుసబ్రిజిస్ట్రారు ఉండును. వీరుకాక ఈజిల్లాయందు పదునొకండుగురు సబ్రిజిస్ట్రారులు కలరు. వీరిలో ఎనమండు తాలూకాప్రధాననగరములం దుందురు. తక్కినవారిలో గుత్తి తాలూకాయందలి గుంతకల్లున నొకరును, ఉరవకొండయం దొకరును, పెనుకొండతాలూకాయందలి బుక్కపట్టణమున నొకరును ఉందురు. సాలీన రిజిస్ట్రరు స్థిరాస్తి మొత్తమువిలువ ౧౯౨౨ తో అంతముగ కడచిన యెనిమిదివత్సరములలో ౫౮ లక్షలనుండి ౫౬ లక్షలకు తగ్గినను, జిల్లారిజిస్ట్రారు ఏర్పడి యీమార్పులు జరగినప్పటినుండి రిజిస్ట్రేషను పని వృద్ధి యగుచున్నది.

ఆబ్కారిపరిపాలనమునిమిత్తము మొదట నెనిమిదితాలూకాలు కలిపి జిల్లానంతను ఒక్కసర్కిలుగా నేర్పాటు చేసిరి. ౧౯౦౭ - న చెట్లకు పన్ను కట్టుపద్ధతి వచ్చినతరువాత అప్పుడు ఒక యిన్స్పెక్టరునకు పని యెక్కు వయినది. అందువలన పెనుకొండ సర్కిలు ఏర్పాటయినది. కదిరి, ధర్మవరము, పెనుకొండ, హిందూపురము, మడకశిర తాలూకాలు అయిదును పెనుకొండసర్కిలులో చేర్చిరి. మిగిలిన నాలుగు తాలూకాలును అనంతపురముసర్కిలులో చేర్చఁబడినవి.

సహకారోద్యమము

సహకారోద్యమలాభమును బడసిన మొదటిజిల్లాలలో ఈయనం తపుర మొకటి. ఇది తఱచుగ తీవ్రమయిన కఱవుకాటకముల కెఱ

యగుటవలన వ్యవసాయమువలన జీవించుజనమున కీయుద్యమమువలన గొప్పప్రయోజనము కలిగినది. ఈజిల్లాయందు మొదటి సహకారపర పతిసంఘము ౧౯౦౫-వ సంవత్సరమున బుక్కపట్టణమున స్థాపిత మయినది. ౧౯౨౦-వ సంవత్సరమున, అనగా నిరువదిమూడు సంవత్సరములకుఁ బిదప, ౫౧౨ సహకారపరపతిసంఘము లుండెను. ఈసంఘములలో నూటికి తొంబది కర్షకులకు ఋణము లిచ్చుసంఘములు (Agricultural Credit Societies). ఈ సంఘము లన్నిటఁ గలసి 30,000 ల సభ్యులు కలరు. నిర్వాహకమునకుఁ దిరుగుపెట్టు బడిమొత్తము (Working Capital) ౪౫ లక్షలు. ఈసంఘములు వ్యవసాయకుల కావశ్యకత కలిగినప్పుడు బదుళ్లు పుట్టుటలోఁగల కష్టములను దొలగించుటకే కాక ఋణాప్రదాతలు విధించునట్టి ఎక్కువ 'వరవడి' ని (High rate) తగ్గించుటకును వోడ్పడినవి. జిల్లా 'సహకారపరపతిబ్యాంకి' ౧౯౧౯-వ సంవత్సరమున నేర్పడినది. ఇది ప్రజలవలననుండి నిలువచేయుటకు సొమ్ము (Deposits) తీసికొనును; చట్టముప్రకారము రిజిస్ట్రరుయినసంఘములకు సుకరమయిన పద్ధతుల మీద బదు లిచ్చును. ఈజిల్లాయందలి సహకారసంఘములలోఁ గొన్ని ప్రత్యేక మొక్కనిమ్మజాతులకే తోడ్పడునవియుఁ గలవు. అట్టివి ముప్పదిసంఘము లున్నవి. వీనిలో 2౦2 గురు సభ్యులున్నారు. నిర్వాహకమునకుఁ దిరుగుపెట్టుబడిమొత్తము రు. ౨౫,౦౦౦ లు. పట్టామీద భూములు సంపాదించి నేద్యముకొఱకు వానిని సంఘసభ్యుల కొసఁగుట ఈముప్పదింటిలో అయిదుసంఘముల ప్రధానోద్దేశము. జిల్లాయందలి యీసంఘము లన్నిటిమీద నధికారి అనంతపురమునం దుండు అసిస్టెంటురిజిస్ట్రారు. ఈయసిస్టెంటు రిజిస్ట్రారుక్రింద, సంఘములపనిని తణిఖీ చేయుటకును, లెక్కలను సాలీన సరిమాచుటకును, మంచి చెడ్డలను తెలియఁజెప్పుటకును పదు ముగ్గురు ఇన్స్పెక్టరులు కలరు.

జనులు : మతము

ఈజిల్లాయందు ౧౯౧౧-వ సంవత్సరపుజనాభాలెక్క ననుసరించి ౮,౬౨,౬౪౦ మందియు, ౧౯౦౧-వ సంవత్సరపుజనాభాలెక్క ననుసరించి ౯,33,౭౫౭ మందియు, ౧౯౧౧-వ సంవత్సరపు జనాభాలెక్క ననుసరించి ౯,౬3,౨౨౪ గురును, ౧౯౨౧-వ సంవత్సరపు జనాభాలెక్క ననుసరించి ౯,౫౫,౯౧2 గురును జనులుండిరి. ఇటీవల ౧౯3౧-వ సంవత్సరమున జరగినజనులగణితి ననుసరించి ఈజిల్లాయందలి మొత్తముజనసంఖ్య ౧౦,౫౦,౪౧౧ వఱకు పెరిగినది. ఇందు ౫,3౯,౫3౪ గురు పురుషులు; ౫,౧౦,౮౭౭ గురు స్త్రీలు. ౧౯3౧-వ సంవత్సరపు జనాభాలెక్కల వస్తుసరించి 'తాలూకా వారి'గ విస్తీర్ణము, గ్రామములసంఖ్య, జనసంఖ్య మొదలైనవి ప్రక్కపుటలోని పట్టికయందుఁ జూపఁబడినవి.

అనంత పురము జిల్లా

౧౧

తాలూకా పేరు	విస్తీర్ణము చ. మైళ్లు	పట్టణముల సంఖ్య	గ్రామముల (సంఖ్య)	ఇండ్ల సంఖ్య	జనాభా - ౧౯౩౧			చ. మైలుకు జనసంఖ్య ౧౯౩౧
					మొత్తము	పురుషులు	స్త్రీలు	
అనంత పురము డివిజన్								
అనంత పురము	౯౨౬	౧	౧౧౪	౨౩,౬౬౮	౧,౧౬,౯౫౮	౬౧,౦౪౯	౫౫,౯౦౯	౧౨౬
కల్యాణదుర్గము	౮౨౧	౧	౭౪	౧౭,౫౯౦	౮౭,౪౪౭	౪౫,౨౩౬	౪౨,౨౧౧	౧౦౫
ధర్మవరము డివిజన్								
ధర్మవరము	౭౩౬	౧	౬౩	౧౮,౮౮౮	౯౦,౦౨౪	౪౬,౪౯౬	౪౩,౫౨౮	౧౨౨
కదిరి	౧,౧౬౨	౧	౧౪౧	౩౫,౮౬౭	౧,౭౩,౨౫౪	౮౯,౬౦౦	౮౩,౬౫౪	౧౪౯
గుత్తి డివిజన్								
గుత్తి	౮౯౬	౪	౧౩౨	౩౧,౫౬౯	౧,౫౯,౬౪౦	౮౧,౪౭౬	౭౮,౧౬౪	౧౭౮
తాడిపత్రి	౬౪౧	౧	౯౭	౨౩,౮౩౯	౧,౧౭,౩౧౫	౫౯,౩౭౩	౫౭,౯౪౨	౧౮౩
పెనుకొండ డివిజన్								
హిందూపురము	౪౩౧	౧	౭౭	౨౩,౫౦౭	౧,౧౦,౧౯౪	౫౬,౭౮౫	౫౩,౪౦౯	౨౫౬
మడకశిర	౪౪౬	౧	౫౭	౧౯,౧౬౦	౯౭,౦౮౧	౪౯,౨౭౩	౪౭,౮౦౮	౨౧౮
పెనుకొండ	౬౮౨	౧	౯౮	౨౧,౩౯౯	౯౮,౪౯౮	౫౦,౨౪౬	౪౮,౨౫౨	౧౪౪
మొత్తము	౬,౭౪౧	౧౨	౮౫౩	౨,౧౫,౪౮౭	౧౦,౫౦,౪౧౧	౫,౩౯,౫౩౪	౫,౧౦,౮౭౭	౧౫౬

ఈ జిల్లాయందలి జనులలో నూటికి దాదాపు తొంబదిమంది హిందువులును, తొమ్మిద్రువైగా మహమ్మదీయులును గలరు. ముఖ్యమతముల ననుసరించి ఈ జిల్లాయందలి జనసంఖ్య యీ క్రింద 'తాలూకావారి'గా నీయబడినది.

తాలూకా	హిందువులు	మహమ్మదీయులు	క్రైస్తవులు
అనంత పురము	౧,౦౬,౬౪౮	౯,౫౮౭	౬౭౬
ధర్మవరము	౮౪,౮౯౫	౪,౭౬౨	౩౪౯
గుత్తి	౧,౩౬,౮౨౬	౨౦,౪౫౦	౨,౨౯౩
హిందూపురము	౯౮,౩౪౫	౧౧,౪౭౦	౩౦౯
పెనుకొండ	౮౯,౬౬౩	౮,౫౯౮	౨౨౭
కదిరి	౧,౫౦,౨౫౯	౨౨,౩౩౮	౬౫౫
కల్యాణదుర్గము	౮౩,౮౫౦	౩,౫౦౩	౮౩
మడకశిర	౯౨,౬౯౮	౩,౪౪౯	౪౬
తాడిపత్రి	౧,౦౦,౫౮౪	౧౪,౭౬౧	౧,౯౦౮
మొత్తము	౯,౪౩,౭౬౮	౯౮,౯౫౪	౬,౫౪౬

జైను లీజిల్లాయందు వేయిమందికిపైని కలరు. అందు ౮౪౮ గురు మడకశిర తాలూకాయందున్నారు.

వ్యవసాయము

జిల్లాయుత్తరభాగమునందుఁ దక్క మిగిలినభాగమునం దంతటను భూమి మిక్కిలి బీదది; ఫలవంతము కాదు. ఉత్తరపుతాలూకాలలోని రేగడిభూమియు నంత శ్రేష్ఠ మయినది కాదు. ఈజిల్లాలో పెద్ద ఆనకట్టలు కాని, ఏటికాల్వలు కాని లేవు. అందుచేత చెరువుల

యాధారమునను, బావులయాధారమునను మాగాణిపైరులు, తోటపైరులు చేయుదురు. ఈజిల్లాయం దిరునదివేలవఱకు బావులు కలవు. మిక్కిలి బెట్టకాలములో బావు లంతగ నుపయోగపడవు. మెరకపైరులలో కఱ్ఱజొన్న, రాగి ముఖ్యమయినవి. కొద్దిభూమి చేసే ఎక్కువపైరును, వెలగలపైరును పండించుటకు బదులుగా రైతులు ఎక్కువభూమిని దున్ని కొద్దిపైరులను బీదపైరులను పండించెదరు. ౧౩౪౦-వ ఫసలీ, అనగా ౧౯౩౦-౩౧-వ సంవత్సరమున 'రైతాధీన'మం దున్న భూమి ౧౮,౧౧,౭౦౯ యెకరములు. దీనివలన వచ్చు శిస్తు మొత్తము రు. ౧౩,౩౯,౦౩౩ లు. ఈ 'భూమి పరిమితము'న ౧౬,౯౦,౦౦౮ యెకరములనేల మెట్టవ్యవసాయము; ౧,౨౧,౭౦౧ యెకరములనేల పల్లపువ్యవసాయము (నీరుపాటించి చేయునది). ఇప్పటికిని బీడుభూము లేఁటేటను సాగగుచున్నవి.

ఈమండలమున పచ్చికబయళ్లు మెండుగా లేకపోవుటచేత ఇచ్చట పుట్టు పశువు లంత శ్రేష్ఠ మయినవి. కాకయున్నవి. అందు వలన నెల్లూరిప్రాంతపు బలిష్ఠములయిన కోడెలను మంచివెలకుఁ గొని తీసికొనివచ్చుచుందురు. ఉన్నికొఱ కీమండలమునందు గొట్టెలను మేఁకలను ఎక్కువగాఁ బెంచెదరు. ఈయున్నితో చాల గ్రామము లందు రత్నకంబళ్లు నేయుదురు.

కఱవులు

ఈజిల్లాయందు వర్షపాతము చాల తక్కువ యగుటవలన పైరుపంటలకు తగినంత నీరు దొరకక తఱచుగ కఱవు సంభవించుచుండును; ఒక్కొక్కప్పు డతివృష్టి కలిగి పంటలు చెడి కఱవు సంభవించుటయు కలదు. కడచినశతాబ్దియందు ౧౮౦౩, ౧౮౨౪, ౧౮౩౩,

౧౮౩౮, ౧౮౪౧, ౧౮౪౬, ౧౮౪౭, ౧౮౫౨, ౧౮౫౬ సంవత్సరములలో ఈజిల్లాయందు టౌనుము సంభవించినది. గవర్న మెంటువా రిట్టికటవుకాలమున సేవేవో పనులు తలపెట్టి టౌనుబాధితులకు పనులు కల్పించి కొంతవఱకు టౌనుబాధ నివారణ చేయుచున్నారు. ౧౮౫౧-౨, ౧౮౫౨ సంవత్సరములందు జిల్లాయంతటను గాకపోయిన కొన్ని తాలూకాలయందు టౌనుము సంభవించినది. ౧౮౫౧-౨-వ సంవత్సరపుకటవు ముఖ్యముగ గుత్తికిఁ దగిలినది. ౧౮౫౨-వ సంవత్సరపుకటవు జిల్లాయందు సగభాగమునకు పైఁగ తగిలిన దని చెప్పవచ్చును.

భూమితరములు

విజయనగరాధీశులు పరిపాలించుచుండినకాలమున ఈజిల్లా యందలి వ్యవసాయపుభూములకు నెట్టితరము లుండెనో, భూములెట్లు అమరక మగుచుండెనో తెలిసికొనుట కాధారములు లేవు. అప్పుడు, పండినపంటలలో రైతులు సంగోరుపాలు శిస్తుక్రింద చెల్లించుచుండిరిని చెప్పుదురు. గోలకొండనవాబుల ప్రభుత్వమున 'కామిలు' పద్ధతి ననుసరించి భూమిశిస్తు వనూలు చేయుచుండిరి. ఈపద్ధతి ననుసరించికూడ సంగోరుపాలుధాన్యము ప్రభుత్వమువారికి పోవును. ఇది జమీందారులు, పాశేగాండ్రద్వారమున వనూ లగుచుండెను. మహారాష్ట్రులవశమున నుండినభాగమునందలిభూముల కేపద్ధతి ననుసరించి శిస్తు కట్టుచుండిరో తెలియదు. హైదరాబాద్ శిస్తులు కాశ్వతముగ నిర్ణయము చేసెను; ఈనాములు మొదలయినవి జప్తు చేసి శిస్తు హెచ్చింపఁ బ్రయత్నించెను. కాని శిస్తులు క్రమముగ వనూలు చేసికొనఁగలిగినవాడు కాఁడు. ౧౮౫౨ లో నీ ప్రాంతము నైజామునకు వశపడినప్పుడు ౧౮౫౨-౫౩ సంవత్సరమున గొప్పకటవు వచ్చి భూమివలని రాబడి తగ్గి శిస్తులును తగ్గిపోయినవి.

ఈ జిల్లా కంపెనీవారికి స్వాధీనపడినతరువాత భూములు అమరకము చేయుపద్ధతి మాటినది. జమీందారులద్వారా శిస్తులు వనూలు చేయుటకు మాటుగా, రైతులతో స్వయముగా దొరతనమువారు కాళ్ళుకుదుర్చుకొని, శిస్తు తామే వనూలు చేయజూచ్చిరి. ఈ అమరకపుపద్ధతిని 'రైతువారిపద్ధతి' యనియెదరు. ఇది మేజర్ మన్రో చేసిన యేర్పాటు. గ్రామమునసబుకరణములకు నిందువలనఁ బూర్వమున్న లాభము తగ్గినందున వారివలన శిస్తువనూలుకూడ గొంతభంగము మొదలఁగలిగెను. కాని తరువాత వారును క్రమముగఁ బని చేయఁదొడఁగిరి. ౧౮౦౨-౧౮౦౬ సంవత్సరములలో భూములును కొల్పించి, భూములను 'దర్జావారి'గ విభజించి, మన్రో తరమున నిర్ణయించెను. తరువాత ఇండియాగవర్న మెంటువారు రైతువారితోపద్ధతిని తీసివేసి, మొదట మూడేండ్లకు, తరువాత పదేండ్లకు గ్రామాదులు ఇజారాపద్ధతిమీఁదఁ బెట్టెను. ఇందువలన లాభము కలిగినదికాదు. కావున ఇజారాపద్ధతి మానివేసి ౧౮౧౫ లో మరల రైతువారిపద్ధతిని ప్రారంభించిరి.

మన్రోచే నిర్ణయింపఁబడినట్లు ఎక్కువ యనితరము, వానిని తగ్గింపవలసిన దనియు ౧౮౨౦ లో చొత్తనమువారిని కొరికి

కాని ౧౮౨౧వఱకు ఆరేట్లు తగ్గింపఁబడినవికావు. అట్లు తగ్గింపఁబడిన రేట్లుకూడ ఎక్కువ యని ౧౮౫౬ లో వాని నింకను తగ్గించిరి. ఇట్లు రేట్లు తగ్గినతరువాత జిల్లా కొంచెము బాగు పడఁజూచ్చెను. కాని ౧౮౬౬-౮ సంవత్సరముల కటవు వచ్చి జిల్లా నంతను మాడ్చి రైతులను బీదవారిని చేసెను. మరల ౧౮౭౮ లో సర్వే ప్రారంభమై ౧౮౮౬ లోఁ బూర్తి యైనపిదప అమరకము ౧౮౯౦ లో ప్రారంభమై ౧౮౯౬ లో ముగిసెను. కడపనుండి విడదీసి క్రొత్తగా ఈజిల్లాయందుఁ గలిపిన కదిరితాలూకాకుఁ ౧౩౨౩-వ ఫసలీ (౧౯౧౩ - ౧౪) లోను, గుత్తి, తాడిపత్రితాలూకాలకు ౧౩౩౩-వ ఫసలీ (౧౯౨౩ - ౨౪) లోను, కల్యాణదుర్గము తాలూకాయందలి ౨౧ గ్రామములకు ౧౩౩౪-వ ఫసలీ (౧౯౨౪-౨౫) లోను, మిగిలినగ్రామములకును, అనంతపురము, ధర్మవరము, పెనుకొండ, హిందూపురము, మడకశిరతాలూకాలకును ౧౯౨౬ - ౨౮ సంవత్సరములలోను క్రొత్త అమరకము (Resettlement) జరగినది. ఈక్రొత్త అమరకము ననుసరించి కదిరితాలూకాపల్ల పుభూమిరేటు ఎక్కువ రు. ౯ లు; తక్కువ రు. ౨ లు; మెట్టభూమి ఎక్కువరేటు రు. ౨ లు, తక్కువ నాలుగణాలు; గుత్తి, తాడిపత్రి, కల్యాణదుర్గము ఇరువదియొక్క గ్రామములకు పల్ల పుభూమి ఎక్కువరేటు రు. ౧౦-౨-౦ లు, తక్కువరేటు రు. ౧-౨-౦ లు; మెరక ఎక్కువరేటు రు. ౨-౮-౦ లు, తక్కువరేటు రెండణాలు; ౧౯౨౬-౨౮ న జరగిన అమరకము ననుసరించి జిల్లాయందు శేషించినభాగమున పల్లపుభూమి ఎక్కువరేటు రు. ౯-౯-౦ లు; తక్కువరేటు రు. ౧-౨-౦ లు. మెరక ఎక్కువరేటు రు. ౨ లు; తక్కువ రెండణాలు. ఈజిల్లాయందు జమీందారీలు లేవు. ఈనాంగ్రామములు ౧౦౮ కలవు. ఈజిల్లామొత్తముమీఁద వచ్చుభూమిశిస్తు ౧౩౪౦-వ ఫసలీకి రు. ౧౮,౦౫,౦౬౭ లు.

స్థానిక స్వపరిపాలనము

ఈజిల్లాయందలి అనంతపురము, తాడిపత్రి, హిందూపురములు మునిసిపాలిటీలు. ఈజిల్లాకు జిల్లాబోర్డును, డివిజను కొక్కటిచొప్పున అనంతపురము, గుత్తి, ధర్మవరము, పెనుకొండలకు నాలుగింటికి నాలుగు తాలూకాబోర్డులును గలవు. పదుమూడు యూనియనులున్నవి. స్థానిక స్వపరిపాలనము వీనివశమున నున్నది.

చరిత్ర

ఈజిల్లాలో మిక్కిలి పురాతనకాలమునాటి వని చెప్పదగు తాతితో చుట్ట నమర్పఁబడిన దిబ్బలా వి శేషముగ కలవు. కల్యాణదుర్గము తాలూకాయందలి మదిగట్ల, దేవతుతశెట్టి, అనంతపురము తాలూకాయందలి మల్యవంతము, హిందూపురము తాలూకాయందలి కొండాపురము, పూలేరు గ్రామములయొద్ద నిట్టివి పెక్కులు కలవు.

మహాబలిగఁ గాపురముండెను మిక్కిలి పురాతనకాలపువారిచేత గుట్టలలోఁ బొయగఁబడినతవులకూడ గుత్తితాలూకాయందు దనేకములు కలవు. కొండవీడు మొదట లోయలుచేసి ప్రక్క భాగములను నునుపు

చేయవలయు నన్న యుద్దేశముతో గుంపులుగుంపులుగ జనము కూర్చుండి వాని నటుగఁదీయుచుండి రని యూహించుటకుఁ దగిన నిదర్శనము లున్నవి. ఇ వన్నియుఁ జరిత్రకాలమునకుఁ బూర్వపు సంగతులు. అప్పటి జను లెవరో కనుఁగొనుటకు సాధనములు లేవు. వీరి యాయుధము లన్నియు శిలామయములు. వీరు శిలాయుగము వారని చెప్పఁదగును.

ఈకాలమునకుఁ దరువాత చరిత్రకాలమువఱకు నీ ప్రదేశమును గుఱించిన చరిత్ర మేమియుఁ దెలియదు. క్రీస్తునకు పూర్వము మూడవశతాబ్ది నీ ప్రాంత మంతయు అశోకవర్ధనసామ్రాజ్యమునఁ జేరి యుండె ననుటకు గుత్తి కేడెనిమిదిమైళ్ల దూరమునఁ గల యెఱ్ఱగుడి గ్రామమున నిటీవలఁ గనుఁగొనఁజడిన అశోకుని 'శిలాలిపులే' తార్కాణము. అశోకునికాలమునాఁటినుండియు గుత్తి కీకారణమున ప్రాధాన్యము కల దని యూహింపవచ్చును.

మౌర్యచక్రవర్తి యగు అశోకునియనంతర మాటువందల సంవత్సరములవఱకు నీమండలచారిత్ర మజ్ఞాతయుగముగ నున్నది.

ఈకాలమున పశ్చిమగాంగులు, నలులు, బాదామిచాళుక్యులు, తెలుఁగుచోళులు ఈమండలము నంతను గాకున్న నందలి వేటువేటు ప్రాంతములను బరిపాలించిన ట్టూహింప నవకాశము కలదు. వీరిలో చాళుక్యులయొక్కయు, చోళులయొక్కయు శిలాశాసనములు గొన్ని యీ మండలమునఁ గానవచ్చినవి. ఈచాళుక్యులకు సామంతులుగ బాణవంశజులు ప్రాచీనకాలమున తురమరవిషయ మనుపేరఁ బరఁగిన గుత్తి తాలూకాను పాలించిరి. హిందూపురముతాలూకా వీరి ప్రధమావాసస్థలముగ నుండియుండు ననుటకు తరువాతిబాణవంశ జులు తమ శాసనములందు తాము 'పరివిపురాధీశ్వరుల' మని చెప్పు కొనుటయే తార్కాణము. పరివిపుర మనునది హిందూపురము తాలూకాయందలి యిప్పటి పరిగిగ్రామముగ గుర్తించియున్నారు. తరువాతికాలమున గుడిమల్లము, కాళహస్తి, చిత్తూరుప్రాంతములను బాలించిన బాణులకును, బాదామిచాళుక్యసామంతులయిన బాణుల కును ఎట్టి సంబంధము కలదియు నింతవఱకుఁ దెలియరాదు.

బాదామిచాళుక్యరాజ్య మంతరించినపిదప మరల హిందూపుర ప్రాంతము పశ్చిమగాంగుల వశమయినది. వీరికి నొలంబులను పల్లవ వంశజులు మొదట సామంతులుగ నుండి పిదప స్వాతంత్ర్యమును సంపాదించి క్రీస్తుశక మెనిమిది, తొమ్మిది శతాబ్దులందు కల్యాణ దుర్గము, మడకశిర, హిందూపుర ప్రాంతముల నేలిరి. నొలంబవాడి యనఁ బ్రసిద్ధమయిన నొలంబరాజ్యమునఁ గల ముఖ్యపట్టణములలో మడకశిరతాలూకాయందలి హేమావతి యొకటి. తరువాత మరల పశ్చిమగాంగులు విజృంభించి నొలంబులను జయించి తమ యధికారము నీ మండలముపయి వర్తింపఁజేసినను శీఘ్రకాలముననే వారు మాత్యభేటపు రాష్ట్ర కూటులకు సామంతు లయిరి.

పిదప రాష్ట్ర కూటురాజ్యసాధమును గూలఁద్రోసి చాళుక్య సామ్రాజ్యమును నిర్మించిన పశ్చిమచాళుక్యులకును, కాంచీపురపల్లవ రాజ్యమును జయించి రాజ్యమును విస్తరింపఁజేసికొనుచుండిన చోళుల కును పెక్కు సంగ్రామములు జరిగి యీమండల మొకప్పుడు చోళుల కును, మఱియొకప్పుడు పశ్చిమచాళుక్యులకును వశమగుచువచ్చినది. పశ్చిమచాళుక్యాధికార మీ మండలముపయి రమారమి క్రీస్తుశకము పదునొకండవశతాబ్ది కడవఱకు సాగిన దనవచ్చును.

ఈకాలమున ఉత్తరమున దేవగిరియాదవులును, దక్షిణమున, మొదట పశ్చిమచాళుక్యులకు సామంతులయి, వారి యధికారము ఊఁగించుచుండినకాలమున ప్రాముఖ్యము వహించి స్వతంత్రు లయి రాజ్యమును పెంపొందించుకొనుచుండిన ద్వారసముద్రపు హొయి సలులును ప్రబలులయి యీ మండలము నొకప్పు డొకరును, మఱి యొకప్పు డొకరు నధీనపఱచుకొని పాలించిరి. క్రీస్తుశకము పదునాలుగవశతాబ్ది యారంభమున దక్కనుదేశముపయి మహమ్మదీ యులు జరపిన దండయాత్రలవలన దేవగిరియాదవరాజ్యము మఱగిపోయినవెనుకఁగూడ, క్రీస్తుశకము ౧౩౪౦ వఱకు నీ మండలముదక్షిణ భాగము, అనఁగా హిందూపురము మడకశిర ప్రాంతములు హొయిసల బల్లాళుల పరిపాలనముక్రిందనే యుండెను.

పదునాలుగవశతాబ్ది మధ్యముననుండి యీ మండలము విజయ నగరసామ్రాజ్యమున నంతర్భాగ మయ్యెను. పెనుకొండ, గుత్తిదుర్గములు విజయనగరాధీశులకాలమున శత్రుదుస్సాధము లన్న ఖ్యాతిఁ బడసినవి. క్రీ. శ. ౧౫౬౫ న జరిగిన 'రక్షసతగిడి' యుద్ధమున విజయనగరచక్రవర్తియయిన సదాశివరాయల ప్రతినిధి అళియరామ రాయలు వధింపఁబడి, విజయనగర సైన్యములు పరాజయము నొందిన పిదప అళియరామరాయల సోదరుఁ డయిన తిరుమలరాయలు విజయ నగరమును విడిచిపెట్టి సదాశివరాయలను వెంటనిడికొని 'పెనుకొండ కరిగి దానిని రాజధానిఁ గావించెను. ఇచ్చట నెన్నియోమాటులు విజయ నగరాధిపతులు పెనుకొండపయి నెత్తివచ్చిన తురుష్కుల నోడించిరి. బలహీనులయిన విజయనగరమురాజులు తరువాతఁ గొంతకాలమునకుఁ దమరాజధానిని పెనుకొండనుండి చంద్రగిరికి మార్చిరి. గుత్తియుఁ గాల క్రమమున తురుష్కుల యధీన మయ్యెను. వారియొద్దనుండి మురారి రావను మహారాష్ట్రవీరుఁడు గుత్తిని వశపఱచుకొనెను. ఈ కాలమునందు దేశమంతయు నరాజకమై, యొక్కరాజులేక, యెవరి కెంతభాగము చిక్కిన వారంతభాగమునకు నధిపతు లగుచు, పెక్కు పాశేగాండ్లు దేశము నేలుచుండిరి. ఏలుచుండి రనుటకంటె దోచు కొనుచుండి రనుట మేలు. ఇట్టివారిలో అనంతపురము హండేవారు ప్రముఖులుగ నుండిరి. ఈ పాశేగాండ్లు వీ లయినప్పుడు స్వతంత్రు లయి వీలు కానప్పుడు పైవారికి లోబడి మెలఁగుచుండిరి. హైదరల్లి ప్రబలుఁ డైనపుడు ఈ భాగమును సులభముగ స్వాధీనపఱచు కొనెను. ఒక్క గుత్తిదుర్గము మాత్రము చాలకాలము వశముకాలేదు. అది చివరకు కోటలోఁ ద్రాగుటకు నీరు లేనందున ౧౭౭౫లో వశమయ్యెను.

మహారాష్ట్రలు, నైజాము, ఇంగ్లీషువారు కలసి ౧౭౯౨ లో టిప్పు సుల్తాను నోడించినపుడు, ఇప్పటి అనంతపురముజిల్లా యొక్క ఈశాన్యభాగమైన యప్పటి తాడిపత్రి, తాడిమిట్టి తాలూకాలు నైజామున కీయబడెను. టిప్పు చనిపోయిన తరువాత ౧౭౯౯ లో ఆతని రాజ్యమును ఇంగ్లీషు, నైజాము మొదలగువారు పంచుకొనునపుడు ఈజిల్లాయొక్క మిగిలినభాగ మంతయు నైజామునకుఁ బోయెను. ఈ రెండు తహనామాల (treaties) ననుసరించి నైజామునకు వచ్చిన రాజ్య మంతయు, నతఁడు ౧౮౦౦ లో నింగ్లీషు వారికి దత్తము చేసెను. అవియే దత్తమండలములు (Ceded Districts). దత్తమండలప్రదేశమున కిప్పుడు రాయలసీమ యని పేరు. నైజాముసంరక్షణ నిమిత్తమై యింగ్లీషువారు చుంచవలసిన సైన్యముకర్చుకొంద. ఈమండలములు శాశ్వతముగ నింగ్లీషువారి కీయబడెను. అప్పుడనంతపురముగూడ బ్రిటిషు ప్రభుత్వమునఁ జేరెను.

మొదట దత్తమండలముల కన్నిటికి నొక్కఁడే కలెక్టరుండెను. మొదటికలెక్టరు మేజర్ మన్రో (ఇతఁడే తరువాత సర్పదవిని బొందెను). తరువాత దత్తమండలములు రెండుజిల్లాలుగ విభజింపబడెను. అందు బళ్లారిజిల్లాలో నిప్పటి అనంతపుర ముండెను. బళ్లారిజిల్లా పెద్దది అయినందున ౧౮౨౨లో దానిని రెండు జిల్లాలుగ విభజించి, ఒకదానికి బళ్లారి అనియు, రెండవదానికి అనంతపుర మనియు పేర్లు పెట్టిరి. కదిరితాలూకా యిటీవల - కడపజిల్లాలోనిది - ఇందుఁ జేర్చబడినది.

ఈజిల్లాలో చరిత్రప్రసిద్ధములయిన పురాతనదుర్గములు గుత్తి, పెనుకొండ కోటలు. తాడిపత్రిలో పెన్నయొడ్డున నున్న దేవాలయము, లేపాక్షి, హేమావతిదేవాలయములు రమణీయశిల్పకోభితములు.

నిడుగల్లుకూడ చరిత్రప్రసిద్ధమయిన స్థలము. ఈ నిడుగల్లు రాజ్యమును పదునొకండు, పండ్రెండు, పదుమూడు శతాబ్దాలందు చోళవంశజులు పాలించిరి. వారి రాజధాని యిప్పటి హేమావతిగ గుర్తింపబడిన పెంజేలు: హెంజే అనియు దీనికి నామాంతరము కలదు. వీరీమండలమును వశపఱచుకొన్న ప్రధానరాజవంశముల కొకప్పుడు సామంతులుగను, వారి యధికారము క్షీణించుచుండినకాలమున స్వతంత్రులుగను రాజ్య మేలుచువచ్చిరి. పదునేడవశతాబ్దియందీరాజ్యము విజయనగరపు ఆరవీటివారికి సామంతులుగ హరితినాయకులు పాలించిరి. టిప్పుసుల్తానీప్రాంతమును జయించి తనరాజ్యమునఁ గలుపుకొనువఱకు వీరధికారము నెఱుఁపుచునే యుండిరి.

క్రీస్తుశక మేడవశతాబ్దినాటి తెలుగుశాసనములు కొన్ని యీ మండలమునందలి, గుత్తితాలూకాయందుఁ గానవచ్చినవి. తెలుగు బాస నున్న మొదటిశాసనములలో నివి కొన్ని. వీనిలో మొట్టమొదటఁ జెప్పఁదగినది బాదామి చాళుక్యప్రభువయిన మొదటి విక్రమాదిత్యుని ఇరువదియేడవ పరిపాలనవర్షము (క్రీ. శ. ౬౮౨) నాటిది.

అనంతపురము తాలూకా — అనంతపురముజిల్లా

యందలి యొక తాలూకా. ఉత్తరమున గుత్తితాలూకాకును, తూర్పున తాడిపత్రితాలూకాకును, దక్షిణమున ధర్మవరముతాలూకాకును, పడుమట కల్యాణదుర్గముతాలూకాకును నడుమ నున్నది. దీని విస్తీర్ణము ౯౨౬ చ. మైళ్లు. జనసంఖ్య ౧,౧౬,౯౫౮ (౧౯౩౧). ఈ తాలూకాయందు ౧౧౪ గ్రామములు కలవు. అనంతపుర మొక్కటే ఈతాలూకాయందలి పట్టణము. ఇందలి మెట్ట, పల్లము కలసి ౧౩౩౫-వ ఫసలీ (౧౯౨౫-౧౯౨౬) లో ౨,౦౦,౦౬౫ యెకరములు: మొత్తము శిస్తు రు ౧,౧౫,౪౭౮ లు.

ఈ తాలూకా మిట్టపల్లములు గల ప్రదేశము. భూమి బీదదయినందున ఫలవంతము కాదు. అందుచేత పచ్చని చెట్లు తక్కువగఁ గానవచ్చును. ఉత్తరమున నచ్చటచ్చట నల్లరేగడభూమి కొద్దిగఁ గలదు. ఈ తాలూకా కుత్తరమున పెన్నయు, తూర్పున చిత్రవతియుఁ గలవు. కాని వీనివలన తాలూకా కేమియు ప్రయోజనము లేదు. పల్లపువ్యవసాయమున కంతకును వర్షమే ప్రధానాధారము.

మొదట విజయనగరాధీశులక్రిందఁ బాలెగాండుగ నుండిన హండేవంశజులు ఈప్రాంతమునఁ బ్రసిద్ధులయిన నాయకులు. విజయనగరరాజులప్రభుత్వ తగ్గినపిదప హండే మలకప్పనాయఁడు గోలకొండ నవాబునకు సామంతుఁ డయి అనంతపురమునకుఁ జాట్టుపట్టుల నుండు ప్రాంతమును జాగీరుగ సంపాదించెను. ౧౮౦౦ లలో నింగ్లీషువారికి వశపడువఱకు అనంతపురమును ముఖ్యపట్టణముగ చేసి కొని యీ వంశమువారే యెవరికో యొకరికి లోబడి ఈ ప్రాంతము నేలుచుండిరి. ఈకారణమున అనంతపురముతాలూకాకు ముఖ్యపట్టణ మయిన అనంతపురమునకు 'హండే అనంతపుర' మని ప్రసిద్ధికలిగినది (చూడుఁడు: హండేవంశము).

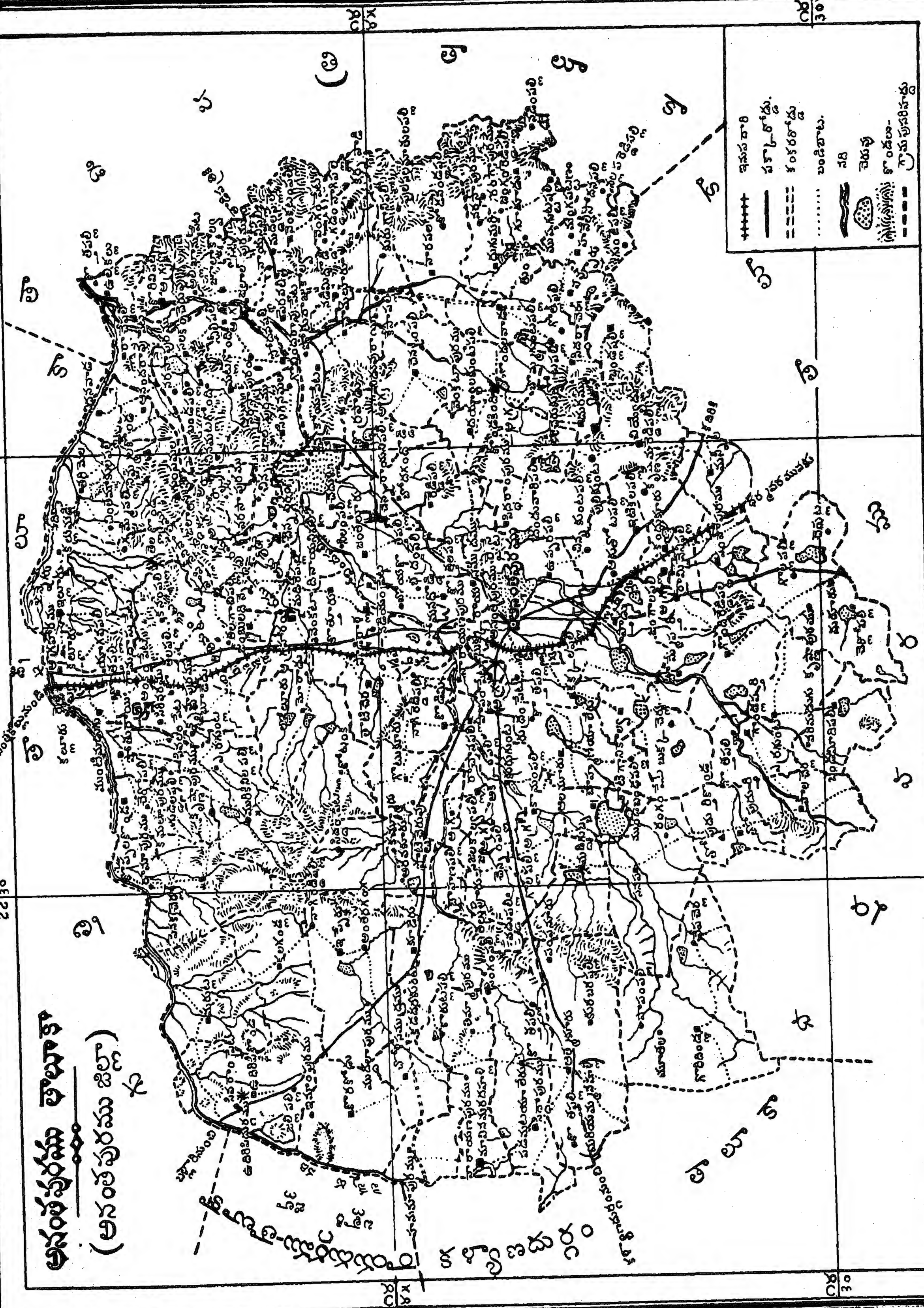
అనంతపురసమీపమున నున్న చెఱువును క్రీ. శ. ౧౩౬౪-న విజయనగరరాజుల మంత్రియయిన చిక్కప్పఒడయ రనునతఁడు కట్టించెను.

అనంతపంధి — ఒకమహారాష్ట్రకవి. ఇతఁడు శా.

శ. ౧౬౬౬లో జన్మించి ౧౭౪౧లోఁ గీర్తిశేషుఁ డయ్యెను. నగరప్రాంతమునందలి సంగమనేర్ గ్రామనివాసి. మొదట నితఁడు శృంగారాతిరేకముగల 'లావిణీ' లనఁబడు వృత్తములలోఁ బద్యములఁ జెప్పుచు మగపిల్లలను వెంటఁ దీసికొని వారి నాడించుచు జీవనము చేయుచుండెను. కాని యొకసారి అహల్యాబాయి సంగమనేరునకు వెళ్లి నప్పు డామె యీతనిని బిలిపించి బ్రాహ్మణున కిది తగదని చెప్పఁగా నామర్గము విడిచి యితఁడు భక్తిపరమైన కవితత్వముఁ జెప్పుచు ఘరికథలు చెప్పఁదొడఁగెను. ఇతనిచే రచింపబడినచాటువులు పెక్కులు గలవు. కావ్యములలోమాత్రము మాధవగ్రంథమనునది యొక్క టున్నది. ఇందు రెండవమాధవరావుపేష్య మేడమీఁదనుండి దూకినప్పటనుండి రెండవబాజీరావు రాజ్యాభిషేకము

అనంతపురము తాలూకా

అనంతపురము తాలూకా
(అనంతపురము జిల్లా)

జరగువఱకును వర్ణింపబడినది. కవికి జరగిన యథార్థసిద్ధి, ఉత్తరములు వ్రాసి, తెలిపి రెండవబాజీరావు ఈచరిత్ర వ్రాయించెను. ఇతనికి శ్రీపత్ ఫండి యను నామాంతరముగల సవాయిఫండి యను కుమారుడుండెను. అతఁడును కవియే.

అనంత భట్టఖండీక — నెల్లూరిజిల్లా కోవూరు తాలూకాయందలి ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౫ (౧౯౩౧).

అనంత భట్టు — ఇతఁడు శివాజీగురు వైన రామదాస స్వామికి సమకాలికుఁడు. సాధుపురుషుఁడు. రామదాసస్వామియొక్క పంచాయతనములో నొక్కఁడు.

అనంత భూపాలుఁడు తుపాకుల — ౧. ఇతనితండ్రి కృష్ణభూపాలుఁడు; తల్లి భాగమాంబ. 'వచనరచనా వైచక్షణ్యుఁడ' డితఁడు. భగవద్గీతలు, విష్ణుపురాణము, రామాయణము, భారతము వచనమున వ్రాసినాఁడు. రామాయణమున సుందరకాండ మొక్కటి మాత్రమే (౫ ఆశ్వాసములు) లభించినది. భారతమున సభా, భీష్మపర్వములుమాత్రము లభించినవి.

మట్ల — ౨. విజయనగర సామ్రాజ్యపువైభవము తఱిగినపిదప పదునాఱవశతాబ్దియంతమున నామమాత్రులయినరాయలయొక్క భూములయందు సర్వస్వతంత్రముగనో, కొంత స్వతంత్రముగనో అచ్చటచ్చట రాజ్యభారము నిర్వహించినవానిలో నీమట్లవంశ మొక్కటియై కన్పించుచున్నది. మట్ల కడపజిల్లా రాయచోటితాలూకాలో నున్నది. మట్లప్రభువులు విజయనగరాధీశులకు సామంతులయిన స్వల్పసంస్థానాధిపతులు. మట్ల వారిలో నొక్కఁడుగు వరదరాజు శ్రీ కృష్ణదేవరాయలయల్లుఁడు. మట్లవంశమువా రాంధ్రచోడులుగఁ గన్పట్టుచున్నారు. వీరు సూర్యవంశజులు. వీరి మూలపురుషుఁడు తిమ్మప్రభుఁడు. చాటుపద్యములను బట్టియు, కకుత్స్థవిజయ-అభిషిక్తరాఘవములనుబట్టియు చూడ మట్ల వంశోద్భవులు విద్యాప్రియులును, రణప్రియులు నయి కన్పట్టుచున్నారు. అందు అనంతభూపాలుఁడు పెనుకొండకడ మల్కబలముల సాధించినట్లును, గుట్టముకొండను స్వాధీనపఱచుకొనినట్లును, సిద్ధవటదుర్గము నాక్రమించుకొనినట్లును, రాయలచే 'సురుమాయి' బిరుద మందినట్లును తెలియవచ్చుచున్నది. యుద్ధవీరుఁడుగను, కావ్యకర్తగను బ్రఖ్యాతిఁ గాంచిన ఈ అనంతభూపాలుఁడు ఎల్లధగారము ణునకును, రంగమాంబకును బుత్రుఁడు; తిరుమలతో శిష్యాచార్యుల శిష్యుఁడు. పదునాఱవశతాబ్ది యుత్తరార్థమునను, పదునేడవశతాబ్ది యాదిని నుండినవాఁడు. ఇతఁడు కకుత్స్థవిజయ మను గ్రంథమును రచించెను.

అనంత మడుగు — నెల్లూరుజిల్లా రావూరుతాలూకాయందలి ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౬౭౫ (౧౯౩౧).

అనంతయ — 'విష్ణుమాయానాటకప్రబంధము' అను ఐదాశ్వాసములగ్రంథమును రచించినకవి. భారద్వాజసగోత్రుఁడు, అయ్యలమాత్యుఁ డితనితండ్రి.

అనంతయజ్ఞ, రేవూరి — ఇతఁ డొక తెలుఁగు కవి. ఆపస్తంబనూత్రుఁడు. కాండిన్యసగోత్రుఁడు. వైదిక బ్రాహ్మణుఁడు. బాలకవి బిరుదాంకితుఁడు. మహాపండితుఁ డగు బాలకవి అనంతార్యునకు పాత్రుఁడు. కాశహస్తీకవి యితని తండ్రి. అనంతయజ్ఞ ౧౨-వ శతాబ్ది తుదిభాగపువాఁ డని తెలియుచున్నది. తిరుచనాపల్లికి సమీపమున నున్న 'తురైయూరు' ఇతని నివాసస్థానమని కొందఱు యూహ. ఇతఁడు రచించిన గ్రంథములు రెండు. శ్రీముష్ణమాహాత్మ్యము, శివరహస్యఖండము. ఇండు మొదటిదానిలో నైదాశ్వాసములును, రెండవదానిలో ౮ ఆశ్వాసములును గలవు. శ్రీముష్ణమాహాత్మ్యము వెంగుళము కృష్ణభూపాలునకును, రెండవది తీర్థపుర (తురైయూరు) నందీశ్వరునకును అంకితమొనర్పబడినవి. కవిత్వము ప్రాధమ్యము, మనోహరము.

అనంతయ్య గారి పల్లి — కడపజిల్లా రాజంపేట తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౨,౦౬౯ (౧౯౩౧).

అనంత రాజపురం — ౧. చిత్తూరుజిల్లా తిరుత్తని తాలూకాయందలి జమీన్దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౩౦౦ (౧౯౩౧).

౨. కడపజిల్లా బద్వేలు తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౭౫౫ (౧౯౩౧).

అనంత రాజు పేట — కడపజిల్లా రాజంపేటతాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౪,౩౨౬ (౧౯౩౧).

అనంత రామ కవి — ఒక సంస్కృతకవి. 'స్వామి భూతి' యను పేర నొక నాటకము రచించెను.

అనంత వరం — ౧. గుంటూరుజిల్లా తెనాలి తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౨,౬౯౩ (౧౯౩౧).

౨. గుంటూరుజిల్లా బాపట్లతాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౪౬౨ (౧౯౩౧).

౩. నెల్లూరిజిల్లాకోవూరుతాలూకాయందలి ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౪౮౬ (౧౯౩౧).

౪. గుంటూరుజిల్లా నర్సారావు పేట తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౨,౭౭౦ (౧౯౩౧).

౫. గుంటూరుజిల్లా ఒంగోలు తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౧౮౧ (౧౯౩౧).

౬. గుంటూరుజిల్లా సత్తెనపల్లి తాలూకాయందలి ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౯౦౭ (౧౯౩౧).

2. నెల్లూరుజిల్లా దర్శితాలూకా
యందలి జమీన్దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౨౬౯ (౧౯౩౧).

౩. విశాఖపట్టణముజిల్లా భీముని
పట్టణముతాలూకాయందలి జమీన్దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య
౧,౯౫౦ (౧౯౩౧).

అనంతవరప్పాడు — గుంటూరుజిల్లా గుంటూరు
తాలూకాయందలి ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౨,౨౪౬ (౧౯౩౧).

అనంతవర్త — ఇది కళింగము నేలిన గాంగవంశస్థుపా
లురు పెక్కుమందికి గలనామము. తమశాసనములందు గాంగేయశక
వత్సరముల నొసంగిన పూర్వగాంగభూపతులలో పెక్కుమంది కనంత
వర్తనామము కలదు. గాంగశకము ౨౦౪-వ వత్సరమున క్రొవ్వుకవర్తని
యందలి తాలతెరెగ్రామమును బ్రాహ్మణులకు దాన మొసంగినవాడు
దేవేంద్రవర్తకుమారుడనంతవర్త. రాజేంద్రవర్తకుమారుడనంత
వర్త గాంగశకము ౩౦౪-వ సంవత్సరమునాటివాడొకడు కలడు.
ఇట్లే పూర్వ గాంగస్థపాలురశాసనములవలన అనంతవర్తనామధారుల
కుమారులును పెక్కురు తెలియవచ్చెదరు. గాంగశకము ౫౧ నాటి
దేవేంద్రవర్త, గాంగశకము ౨౨౧ నాటి నందవర్త, గాంగశకము ౨౫౪
నాటి దేవేంద్రవర్త, గాంగశకము ౩౪౨ నాటి రాజేంద్రవర్త,
గాంగశకము ౫౨౦ నాటి దేవేంద్రవర్త, గాంగశకము ౫౨౬ నాటి
మధుకామార్జునుడు — శాసనములందు వీ రందఱు తామ అనంతవర్త
తనయుల మని చెప్పుకొన్నవారే. పూర్వగాంగవంశజుల వంశావతార
క్రమము కాని, అనున్యాయతచారిత్రము కాని, గాంగశకారంభవత్సరము
కాని ఇంకను అజ్ఞాతవిషయములుగ నున్నందున ఈయనంతవర్త
నామధేయుల పరస్పరసంబంధమును, చరిత్రమును ఇంకను నిగూఢ
ముగనే యున్నవి.

పూర్వగాంగులను విడిచి 'పరగాంగులు' (Later Gangas),
అనగా మొదటిరాజరాజుతండ్రి యైన వజ్రహస్తదేవునినాటనుండి
కళింగమును పాలించినవారిశాసనములను బరిశీలించినచో అనంతవర్త
యనునది యారాజుల ద్వితీయనామముగ గన్పట్టును. రాజరాజు
తండ్రి యయిన వజ్రహస్తదేవుడు శాసనములయం ధనంతవర్త
వజ్రహస్తదేవుడని పేర్కొనబడినాడు. ఇట్లే ఈతని పౌత్రు
డును, మొదటి రాజరాజుకుమారుడునగు చోడగంగదేవునికి అనంత
వర్తచోడగంగదేవుడని శాసనప్రసిద్ధి. చోడగంగదేవుని కుమారు
డయిన కామార్జునదేవునిదగ్గఱనుండి మూడవ నరసింహదేవునివఱకు
గల కళింగ గాంగధరణీధవు లెల్లరును అనంతవర్తనామాంచితులే.
వీరిలో గొందఱు తమశాసనములందు కేవల మొక్క యనంతవర్త
నామముననే పేర్కొనబడిరి.

అనంతశయనము — యాధిష్ఠితునిశంఖము.

అనంతవ్రతము — ఒకవ్రతము. భాద్రపదశుద్ధ
చతుర్దశినాడు వచ్చును. అనంతపద్మనాభుడనుపేర విష్ణువు ఉపా
సింపబడును.

అనంతశయనగుడి — బళ్లారిజిల్లా, హాస్పేటతాలూ
కాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౮౩౮ (౧౯౩౧).

అనంతశయనము — ఇది తిరువాన్కూరు సంస్థాన
మునకు ముఖ్యపట్టణము. దీనినే తిరు-అనంతపుర (తిరువనంతపుర)
మనియెదరు. ప్రస్తుతవ్యవహారనామము 'త్రివేండ్రము'. ఈపట్టణపు
వైశాల్యము రమారమి పదిచతురపుమైళ్లు.

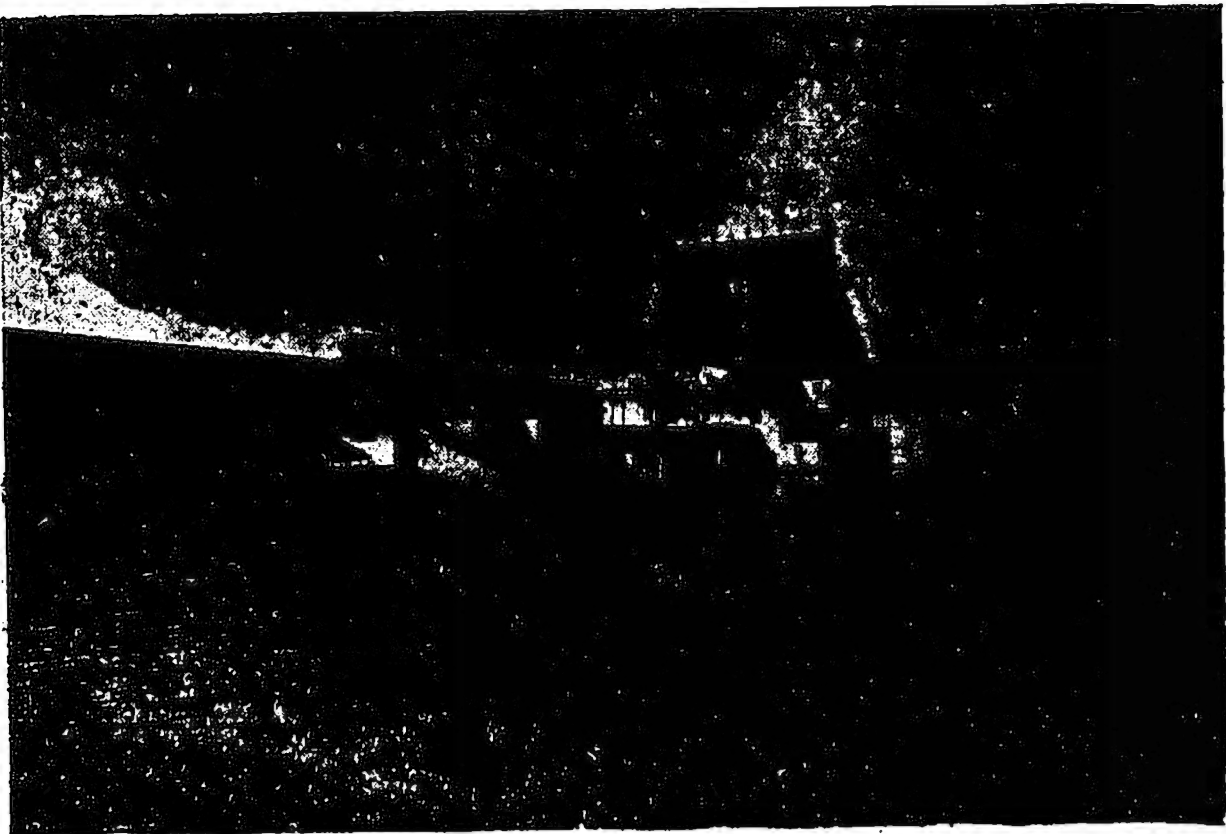
జనసంఖ్య ౯౬,౦౧౬ (౧౯౩౧). వీరిలో పురుషులు
౪౯,౩౯౨; స్త్రీలు ౪౬,౬౨౪. జనసంఖ్యయంతలో చదువనేర్చిన
వారు ౩౭,౨౯౬ గురు. వీరిలో ౨౫,౦౬౯ గురు పురుషులు;
౧౨,౨౨౭ గురు స్త్రీలు. ఇంగ్లీషువచ్చినవా రీపురమున ౧౨,౩౬౯
గురు కలరు. వీరిలో ౨,౭౬౯ గురు స్త్రీలు; మిగిలినవారు పురుషులు.

ఇచ్చట మహారాజులుంగారును, బ్రిటిషురెసిడెంటును ఉందురు.
పట్టణము సముద్రమునొద్దనుండి రెండుమైళ్ల దూరమున నుండును. ఇందు
భవ్యమైన యొకదుర్గము గలదు. దానిచుట్టు నుండుప్రాకారము వేయి
గజముల పొడువును (తూర్పు, పడమరలు), ఎనిమిదివందల గజముల
వెడల్పును (ఉత్తర, దక్షిణములు) ఉండును. పట్టణము కోటకు
లోపల వెలుపల నున్నను కోటలోని భాగమే ముఖ్యమైనది. అందు
రాజభవనము, రాణుల మందిరములు, అనంతపద్మనాభునివిఖ్యాత
దేవాలయమును గలవు.

అనంతపద్మనాభునిదేవాలయమువలననే ఈపట్టణమునకు విశేష
ఖ్యాతి కలిగినది. హిందువులచే నిది యొకమహత్తరక్షేత్రముగా
పరిగణింపబడుచున్నది. భరతఖండమునందలి యన్నిదేశములనుం
డియు యాత్రికు లెల్ల పుడును గుంపులుగుంపులుగా వచ్చుచుండురు.
ఇచ్చట శ్రీమహావిష్ణువు 'అనంతుడ' డనునాగముపై పవ్వళించియుం
డును. ఈ క్షేత్రము మిక్కిలి పురాతన మని చెప్పెదరు. దీని
యుత్పత్తిని గుఱించి పెక్కుగాథలు కలవు. అందీక్రింది యొకటి:—

'విల్వపుంగళమ్ స్వామియార్' అను నొకస్వామి మలబారు
దేశమందు పెక్కుదేవాలయములను కట్టించెనట. అతడు కనులు
మూసికొని ధ్యానము చేయునపు డొక చిన్నబాలుడు వచ్చి, అతని
సాలగ్రామమును తీసివేసి, పూల నెగజల్లి ఇతరపూజాద్రవ్యములను
చెల్లాచెదరు చేసి, పెక్కువిధముల నతనిని చిక్కుపఱుచుచుండెను.
అతడు కనులు తెఱచినతోడనే మాయాశిశు వదృశ్యుడగుచుండెను.
ఒకదినమున నాస్వామి మిక్కిలి కోపము వచ్చి కన్నులు మూసికొని
యుండియే తనచేతితో, నాపిల్లవానిని త్రోసివేసెను. అంత నాతఁ
డదృశ్యుడై 'నీ వెవ్వని త్రోసివేసితివో వాడు నీ యిష్ట
దేవత. ఇతఁడే కథఁడు. 'అనంతకాకడ్' అనుస్థలమునందుమాత్రము

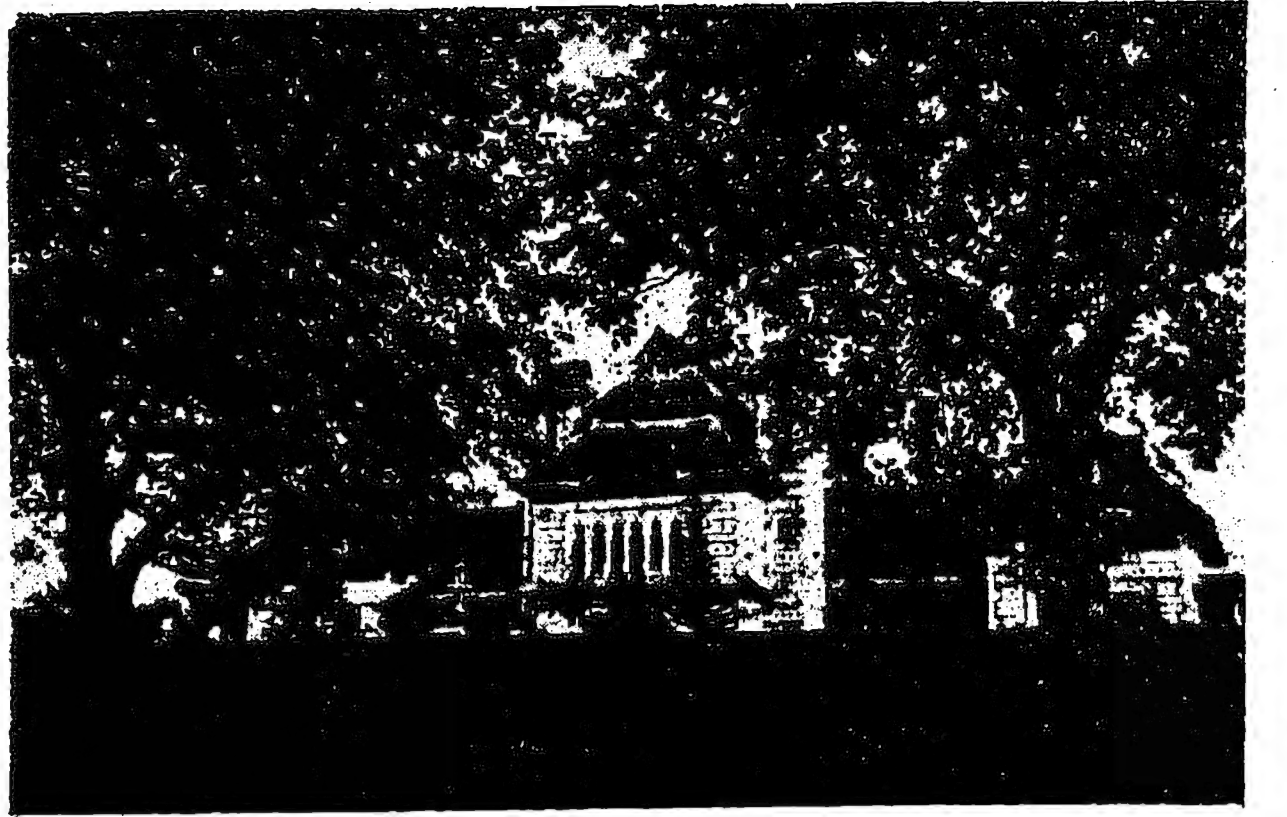
కానవచ్చును' అని చెప్పెను. అంత స్వామి కన్నులు తెరిచి, తా నా పిల్లవాని నిజస్వరూపమును దెలిసికొనఁజాలనందులకు చింతిల్లెను. అతఁడు 'అనంతకా కడ్' స్థలము నెన్నఁడును వినియుండలేదు. అతఁ డాస్థలమును గనుఁగొనుటకై పోఁగాఁ బోఁగా నొక్కచోట నేడ్చు చున్న తనకుమారుని భయపెట్టుటకై "నీ వి శ్లేష్ఠినియెడల నిన్ను 'అనంతకా కడ్' లో వేసెదను" అనుమాట వినవచ్చెను. అంత నాతఁడు ప్రాణము లేచివచ్చినట్లయి, ఆస్త్రీని బ్రార్థించి, ఆస్థల మును తెలిసికొని అచ్చటికి వెళ్లఁగా అది శేషునిపైఁ బవ్వళించియున్న విష్ణుమూర్తి అతనికిఁ గానుపించెను. ఆమూర్తి 'తిరువళ్లంః మొదలు 'తిరుప్పూర్' వఱకు వ్యాపించి యుండెను. తిరు-అనంతపురములో దానినడిమిభాగ ముండెను. ఇంత పెద్దమూర్తికి పూజ చేయుట గాని, గుడి కట్టుట గాని భక్తులకు సాధ్యము గానందున 'చిన్నవాడవు' గమ్మని యా స్వామి ప్రార్థించెను. అంత నా మూర్తి చిన్నవాఁ డయ్యెను. ఆదేశపురాజు దానికి గుడి కట్టించెను.

అనంతపద్మనాభస్వామి దేవాలయము, పద్మతీర్థము

ప్రస్తుత మున్న దేవాలయము మిక్కిలి పురాతనమైనది కాదు! దేవాలయములోని కొన్ని చక్కనిభాగములును, ఎదుటనుండు గోపురములును మార్తాండవర్మ (క్రీ. శ. ౧౭౨౯ — ౧౭౫౦) అను రాజుకాలమునఁ గట్టఁబడినవి.

ఈదేవాలయమునకు భూములమీఁద సగవత్సరమునకు రు. ౭౫,౦౦౦ లు రాబడి వచ్చును. ఈదేవాలయముయొక్క వ్యవహార ములను జూచుటకై 'ఎట్టరయోగము' అనుసంఘము గలదు. ఎట్టరయోగ మనఁగా ఎనిమిదిన్నరమందికూడిక. ఎనమండు బ్రాహ్మణు లును, మహారాజుగారును గలసి ఈసంఘ మగును. మహారాజుగారికి సగము 'ఓటు'మాత్రమే కలదు. దేవాలయమునకు సంబంధించి 'అగ్రశాల' అనునొక గొప్పసత్రము గలదు. అందు బ్రాహ్మణుల కెడతెగకుండ సంతర్పణములు జరగుచుండును. ఈదేవున కుత్సవములు విశేషముగా జరగుచుండును.

మ్యూజియము, పోరోద్వానవనము

కొట కుత్తరమున నొకమైలుదూరమున రాజమార్గము ప్రక్కను 'హుజూరు కచ్చేరీ' యనఁబడుమందిరములు గలవు. అందు దివాన్ కచ్చేరీయు, హైకోర్టును, మిగతకచ్చేరీలును గలవు. అవి మిక్కిలి చక్కనికట్టడములు. వీని కుత్తరమున బాలికాబాలకులకై విడివిడిగా నిర్మింపఁబడిన ఉన్నతపాఠశాలలును, 'విక్టోరియా జూబిలీహాలు', 'ఇండస్త్రియల్ న్యూగ్రాట్ ఆఫ్ ఆర్ట్స్', సార్వజనికపుస్తకభాండా గారమును, 'సైన్యనివేశము'ను (Military Cantonment) గలవు. ఇంక నుత్తరమునకుఁ బోయిన 'నేపియరుమ్యూజియము' (చిత్రవస్తు ప్రదర్శనాలయము) కలదు. అది పోరోద్వానమునందు నెలకొల్పఁ బడినది. మలయాళవాస్తుశాస్త్రసిద్ధాంతముల ననుసరించి మనో హరముగ కట్టఁబడినది. దీనికి సమీపమునందే నక్షత్రశాల (Observatory) గలదు. అది సముద్రపుమట్టమునకుపైన నూటతొంబది-అడుగుల యెత్తున నున్నది. దక్షిణదిక్కునందుఁ దప్ప తక్కినదిశలయం దెల్లను ఏఁబదిమొదలు రెండువందలఅడుగులయెత్తుగలగుట్టలమీఁద నుండుగృహములును, ఎల్లకాలమును నవనవలాడుచు పచ్చిగను, సుందరముగను నుండు పొలములును ప్రకృతికోభను వెదచెల్లుచుండును.

పౌరభవనములు

అనంతశయనము వర్తకమునకు ప్రఖ్యాతి చెందినది కాదు. అది చిన్న శేవులము. అచ్చటికి వచ్చేపడవలు స్వీయము. అవియైనను తీరసమీపమునకు రాజాలవు. సముద్రమున దూరముగా నిల్వ వలయును.

అనంతసముద్రం — కడపజిల్లా రాజంపేటతాలూకా యందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౩౬౭ (౧౯౩౧).

అనంతసముద్రం చిన్న మాంబాపురం — కడపజిల్లా రాజంపేటతాలూకాయందలి ఈనాంగ్రామము. జన సంఖ్య ౨౦౦ (౧౯౩౧).

అనంతసాగరము — ౧. నెల్లూరుజిల్లా ఆత్తూరు తాలూకాయందలి యొక గ్రామము. ఇక్కడఁగల ఒకమసీదును, గొప్ప తటాకమును దర్శనీయములు. ఈ చెరువునకు అనంతసాగర మని పేరు. దీనింబట్టియే గ్రామనామము. దీనిపై నుండుశిలాశాసనమునుబట్టి దీనిని శ్రీకృష్ణదేవరాయలకాలమున క్రీ. శ. ౧౫౨౨ లో 'రాయసంకొండమరసు' అనునతఁడు తనతలిదండ్రులయిన తిమ్మరసు, సాయయమ్మల జ్ఞాపకార్థ మీ చెరువును త్రవ్వించినట్లు తెలియుచున్నది. జనసంఖ్య ౩,౨౪౭ (౧౯౩౧).

౨. నెల్లూరుజిల్లా కందుకూరు తాలూకాయందలి ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౩౮౨ (౧౯౩౧).

అనంతసుత (నిట్టల్) — ౧. ఈకవి సుమారు డెబ్బదినాలుగు సంవత్సరములకు పూర్వ ముండినవాఁడు. ఈతని పూర్వుఁడు (?) తండ్రి) హంగానదియొడ్డునఁ గల పింపళగ్రామమున ముండెడివాఁడు. ఆకారణమున నీతనికి పింపళగ్రామమునగై రా మూఁడు గ్రామములకు పౌరోహిత్యము, కరిణీకముమాడఁ గలవు. ఈతనితల్లి పేరు రాధాబాయి. ఈ మెమరణానంతర మనంతుఁడు సన్న్యసింఁచెను. ఈతని 'దత్తప్రబోధ' యను గ్రంథ మొక్కటియే సుప్రసిద్ధముగ నున్నది. ఇందలి ముప్పదియేడధ్యాయములు శివ, నారద, పద్మపురాణముల నాధారముగాఁ గొని దత్తశ్రేయనికథను వర్ణించును. మిగిలిన యిరువదినాలుగధ్యాయములందును దత్తశ్రేయసంప్రదాయము విపులముగను, మనోహరముగను వర్ణింపఁబడినది.

౨. సంతకవికావ్యమూచీ కారుఁ డొకయనంతవిట్టలని నూచించినాఁడు ఆతఁడు (౧) వస్త్రపారణము (౨) గజగౌరీవ్రతము (౩) సుధన్వాఖ్యానము (?) (౪) తాటకావధ (౫) గరుడహనుమాణ్ థేసీ అను గ్రంథములను రచించెను.

అనంతచార్యుఁడు — ౧. ప్రసిద్ధుఁడగు భాష్యకారుఁడు. లక్ష్మీధరుని కుమారుఁడు. వేదార్థదీపిక యను పేరను యజుర్వేదభాష్యమును, వేదార్థచంద్ర మనుపేరను మీమాంసా గ్రంథమును రచించెను.

౨. సువిఖ్యాతుఁ డగు నొక దార్శనికుఁడు. సంస్కృతభాషలో నితఁడు రచించిన యీ క్రింది గ్రంథములు దొరకినవి. అభిన్ననిమిత్తవాద, ఆకాశాధికరణవాద, ఓంకారవాద, జ్ఞానార్థవాద, శరీరవాద, శాస్త్రీయమతసమర్థన, సమాసవాదాదులు చిన్నచిన్న గ్రంథములు; న్యాయభాస్కరము, విధిసుధాకరము, సిద్ధాంతసిద్ధాంతజనములు వేదాంత గ్రంథములు.

౩. వైదికనిఘంటువుబీక, జటాపటలము, శతకోటి ఖండనము, స్వరూపసంబంధరూపము అను న్యాయగ్రంథములు వ్రాసినవాఁడు.

అనంతానందగీర్వాచార్యుఁడు — ఇతఁడు శంకరవిజయ మను సంస్కృత గ్రంథమును రచించిన కవి. ఇందు శ్రీ శంకరాచార్యుఁడవతరించుట మొదలుగా బ్రహ్మైక్యముఁ జెందుట నెఱకుఁగల యాతని చరిత్ర ౭౨ చిన్నచిన్న ప్రకరణములుగ రచింపఁబడినది. నడుమనడుమ సందర్భానుసారముగాఁ గొన్ని శ్లోకములును కలవు. కాని గ్రంథము మొత్తముమీఁద గద్యాత్మకము.

అనంతానందుఁడు — వైష్ణవమతమును స్థాపించిన రామానందుని పండ్రిండుగురు శిష్యులలో నొకఁడు.

అనంతాపురము — ౧. చిత్తూరుజిల్లా చిత్తూరుతాలూకాయందలి జమీన్దారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౪౦౨ (౧౯౩౧).

౨. చిత్తూరుజిల్లా కాళహస్తి తాలూకాయందలి ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౧౫౩ (౧౯౩౧). రాచెరు వని దీనికి నామాంతరము.

౩. నెల్లూరుజిల్లా కావలితాలూకాయందలి జమీన్దారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౭౦౮ (౧౯౩౧).

అనంతమాత్యుఁడు — అనంతచ్ఛంద స్సని తెలుఁగునఁ జేరఁగన్న ఛందోగ్రంథమునకుఁ గర్త. ఈ గ్రంథముగాక యీతఁడు భోజరాజీయ మనుకావ్యమును, రసార్ణవ మనఁబడు సాహిత్యశాస్త్రమును రచించెను.

ఈ కవి తనవంశమును భోజరాజీయమునందు సవిస్తరముగ వర్ణించినాఁడు.

ఈకవి యశ్వలసంతతివాఁడు. ఈతనిముత్తతయగు బయ్యన్న తిక్కనసోమయాజితో సామకాలికుఁడు. సోమయాజి యీతనిని మెచ్చి 'భవ్యభారతి' యన్న బిరు దిచ్చెను. వైష్ణవులు వీరికి గురువులగ నుంకిరి. ఈ కవికి గోవిందచక్రవర్తి గురువు. కవితల్లి యైన మల్లమాంబిక గొప్పవారియింటి యాఁడుఁబడుచువలెఁ గానవచ్చెడిని. ఆమెతిండి యొకదండనాయకుఁ డని కవియే వ్రాసినాఁడు. కవి తండ్రి తిక్కన భూవనతియు, సుద్యోగమును గలిగి సుఖజీవనము

చేయుచుండెను. వీరిది కాండిన్యసగోత్రము. వీ రాధ్యరన్నదమ్మలెనం దునఁ గవి చమత్కారముగ నీక్రిందిపద్యమున నిట్లు చెప్పెను:—

క. ఈయాధ్వర నొక్కొక్కఁడు

వేయిండ్లకు మొదలు గాఁగ వెలయుదు రని కా

దే యాటువేల పే రిడి

రీయన్వయమునకు సేవ్య మెఱిగినపెద్దల్. [౧. ౪౮.]

ఆటువేలనియోగులను గుఱించిన యుల్లేఖము గల వాక్య మిదియే ఆంధ్రవాఙ్మయమునందు మొదటిది. తెలుఁగు బ్రాహ్మణులలో ఆటువేల శాఖ రమారమి తిక్కనకాలమునాటికే యేర్పడియుండె నని యిందు నలనఁ దెలియుచున్నది. పై సంగతులన్నియు భోజరాజీయమందలి ఆవతారిక ననుసరించి వ్రాయఁబడినవి.

ఇఁక నీతనినివాసస్థాన మెద్ది యని మనము విచారింపవలసి యున్నది. ఇందునుగుఱించి భోజరాజీయమందలి యీక్రిందిపద్యము మన కాధారము:—

నీ. విలసితంబగు కృష్ణవేణ మలాపహా

రిణి భీమగధి నా ధరిత్రియందుఁ

దనరు నదీత్రయాంతశ్వది యగుపావ

నక్షేత్రమున శోభనముల కెల్ల

ధర నివాసం బగు పెరుమగురిపురంబు

నందు విద్యజ్ఞనానంద మైన

జీవనస్థితీచేతఁ జెన్నొందు వంశక

ర్మత్వసంపత్తి బ్రభుత్వ మొంది

నెమ్మి ప్రత్యక్షపరమపద మ్మనంగ

నొప్పు శ్రీకాకుళంబున కొడయఁ డైన

యంద్రులభహరిసేవ! నలరుచుండుఁ

దెక్కుభంగుల ముమ్మడి తిక్కవిభుఁడు!

ఈ పద్యమునుబట్టి చూడ నీకవియొక్కతండ్రి కృష్ణవేణ, భీమరథి, మలాపహా యనఁబడుననులు కలసినయంతశ్వదిలో నుండె నని-అట్టిస్థల మాతని స్వస్థాన మని-తెలియుచున్నది. అట్టిస్థల వేద్యి? కృష్ణవేణ యనఁగ కృష్ణ, భీమరథి యనఁగ భీమ, మలాపహా యనఁగ మలప్రభ అనునదు లనుట స్పష్టము. కృష్ణానదియు, మలప్రభా నదియు నైజామరాజ్యమునకుఁ బశ్చిమపుసరిహద్దునొద్ద బొంబాయి రాజధానిలోఁ గలసినవి. ఇది యిప్పుడు కన్నడదేశము. కృష్ణయు భీమయు నైజామరాజ్యమునందు రాయచూర్ పట్టణమునకుఁ బశ్చి

మమునఁ బకాటుమైళ్ల మీఁదఁ గలసినవి. ఇది తెలుఁగుదేశ మని చెప్ప వచ్చును. కావున నీకవినివాసస్థలము నైజామరాజ్యమునం దుండె నని మన మూహింపవచ్చును. శ్రీకాకుళపు-ఆంధ్ర విష్ణువు (దేవుఁడు) వీరికిఁ గులదైవము కావచ్చును.

ఈకవి 'రసార్ణవము'నందుఁ దనకాల మిట్లు వ్రాసికొన్నాఁడు:

శా. జా నొండక శకవర్ష మల్ బుతుశరజ్వాలేందు లై యొప్పు న

య్యానందాబ్దమునందు మాఘమునఁ గృష్ణైకాదశీ భామ యు

క్తానామామృతవేళ నీకృతి యనంతాఖ్యుండు సమ్యగ్రస

శ్రీ నిండక ధ్రువపట్టణాధిపున కిచ్చెన్ భక్తిపూర్వంబుగన్.

శా. శ. ౧౩౫౬ ఆనందనామసంవత్సర మాఘ బహుళ ౧౧ మంగళవార మనఁగా క్రీ. శ. ౧౪౩౫ జనవరి ౨౫-వ తేదీ యగును. కావున నీకవి పదునైదవశతాబ్దిమధ్యమునం దున్నవాఁ డని నిశ్చ యింపవచ్చును.

ఈ కవిచే రచింపఁబడిన మూఁడుగ్రంథములును దేవాంకిత ములు గనుక నింతకంటె విశేషము లేవియు మన మీకవినిగుఱించి తెలిసికొనుటకు వీలు లేదు. ఇఁక సేతద్రచిత గ్రంథమునుగుఱించి విచారితము.

భోజరాజీయము రచించినతరువాత ఛందస్సు రచించినట్లు ఛందస్సుయొక్క నాల్గవయాశ్వాసమునందుఁ గవి భోజరాజీయమును చేర్కొనుటవలనఁ దెలియుచున్నది. భోజరాజీయ-మేడాశ్వాసములు గల మంచి ప్రబంధము. అహోబిలనృసింహస్వామి కంకితము. ఇందు భోజరాజునుగుఱించిన వింతయైన కథలు పెక్కు కలవు. ఈకావ్య మును ౧౯౦౪-లో శ్రీ వీరేశలింగముగారు ముద్రించినారు. వారు దాని పీఠికలో నీప్రబంధమునుగుఱించి యిట్లు వ్రాసినారు:—

'ఈతనికవిత్వము సలక్షణ మయి యనర్గళధార గలదియై మనోహరముగ నుండును. కవిత్వముమాత్రమే కాక భోజరాజీయము నందలి కథలును మిక్కిలి యింపుగా నుండును. కవిత్వయమువారి ప్రయోగములకంటె భిన్నము లైనప్రయోగము లీభోజరాజీయము నందుఁ గొన్ని కానవచ్చుచున్నను మొత్తముమీఁద నిందలికవిత్వము నిర్దుష్ట మయి శ్లాఘ్యముగ నున్నది.'

ఈ కవికిఁ దిక్కనసోమయాజిని అనుకరింపవలె నన్నయభిలాష మెండుగ నున్న ట్టికావ్యములనఁ గానవచ్చుచున్నది. ఒక్క యుదాహరణ మిచ్చెదము. నిర్వచనోత్తరరామాయణమునందుఁ దిక్కన తాను కావ్యము వ్రాయుట కిట్లు కారణము వ్రాసెను.

1. 'ఆంధ్రులభహరిసేవ! నలరుచుండు' ననఁగా నీతఁ డాంధ్రరాయనియొద్ద సుద్యోగిగా నుండెనని శొంద అర్థముచేసికొనిరి. కాని యది పొరపాటు. 'ఆంధ్రులభహరి' యనఁగా నాంధ్రవిష్ణువు; శ్రీకాకుళములోనిదేవుఁడు. అతనిసేవచేయుట యనఁగా నతనిని భక్తితో భజించుట. ఏ గ్రామమునం దేదేవుఁడుండఁనో ఆదేవుని తన్ గ్రామాధిపతిగాఁ జెప్పట భక్తులయాచారముగా నున్నది. ఇట్లే యీకవియొక్క 'రసార్ణవ'మందలి 'శ్రీనిండక ధ్రువపట్టణాధిపున కిచ్చెన్ భక్తిపూర్వంబుగన్' అన్నచరణముఁ జూచి కొందఱీ గ్రంథమును ధ్రువపట్టణపురాజున కిచ్చె నని భ్రమ పడుచున్నారు. అచ్చటను ధ్రువపట్టణాధిపుఁ డనఁగా ధ్రువపట్టణపుడేవుఁ డని యర్థము. ఈకవితనగ్రంథ మేదియు నరాంకితము చేయలేదు.

సీ. సకలభూక ప్రదీపకుఁ డగు పద్మినీ
మిత్రవంశమున జన్మించె ననియుఁ
జూచిన మగలైనఁ జొక్కెడునట్టి సౌం
దర్యసంపద సొంపు దాల్చె ననియు
జనహృదయానంద జనక మై నెగడిన
చతురతకల్పి నప్రతిముఁ డనియు
మొఱసి యొండొంటికి మిగులుశౌర్యత్యాగ
విఖ్యాతకీర్తుల వెలసె ననియు
తే. వివిధవిద్యాపరిశ్రమవేది యనియు
సరసబహుమానవిరచనాశాలి యనియు
మత్కృతీశ్వరుఁ డగుచున్న మనుమనృపతి
సుభగుఁ గావించుటకు సముత్సుకుఁడ నైతి.

ఈ పైపద్యమును జూచి యాయనంతకవి తాను కావ్యము
వ్రాయుటకుఁ గారణములు చెప్పఁదలంచి యిట్లు వ్రాసెను:—

సీ. నూతనం బయ్యుఁ బురాతనకృతులట్లు
సంతతశ్రావ్యమై జరగు ననియు
నాదిరాజసమానుఁ డగు భోజనరపతి
చరిత మీ కవితాప్రసంగ మనియు
నిందుఁ జెప్పెడికథ లన్నియు నోలిఁ బ్ర
శస్త ధర్మోపదేశంబు లనియు
నఖిలజగన్నాథుఁ డగు నహోబిలనాథుఁ
డీపుణ్యకృతికి నధీశుఁ డనియుఁ

గీ. బృథివి నెల్ల జనులు ప్రియభక్తియుక్తిఁ బా
టింతు రనియు నూఱడిల్లి యేను
బరమసౌఖ్య మైన భవదాభిముఖ్యంబు
నెమ్మిఁ బడసి యధికనివృత్తోడ.

[౧. ౭౮]

రసార్ణవ మనునది నాలుగాశ్వాసముల యలంకారగ్రంథము.
మొదటియాశ్వాసమునందు నవరసస్థాయిభావాదులును, రెండవ
యాశ్వాసమునందు రతిగుణవిభావానుభావాదులును, మూడవ
యాశ్వాసమునందు శృంగారరసప్రకరణమును, నాల్గవయాశ్వాసము
నందు నాయికానాయక ప్రకరణమును విర్ణింపఁబడినవి. మాకు
దొరకినప్రతిలోఁ గృత్యాది పద్యములు లేవు. ఈకృతియు విష్ణుమూర్తి
కర్మింపఁబడినది.

అనంతకుడు గొప్పలాక్షణికుఁడు. అనంతనిఘంస్సు తెలుఁగు
బాసయందు బహుకాలముననుండియుఁ బేరుగన్నగ్రంథము. లక్షణ
వేత్త లందఱును దానిని గౌరవముగఁ జేర్కొని, యందుండి యెన్ని
యో లక్ష్యములను లక్షణములను ఉదాహరించుచున్నారు. కాని
యిప్పు డీగ్రంథము సంపూర్ణముగ దొరకుట లేదు. దీనిని పూర్తిగ
సంపాదించి యచ్చొత్తించినవారు లేరు. రెండాశ్వాసముల గ్రంథము
ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకభాండాగారమునందున్నది. రెండవ, మూడవ,

నాల్గవ ఆశ్వాసముల యసంపూర్తిప్రతి యొక్కటి మ-రా-శ్రీ
మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారిచలన మాకు దొరకినది.

భీమనకృత మనఁబడు కవిజనాశ్రయమును విడిచినయెడల,
తెలుఁగున నిదియే మిక్కిలి పురాతనచ్ఛందోగ్రంథ మని చెప్పవలెను.

ఇందలి ప్రథమాశ్వాసములో 'గద్యపద్యాదికావ్యలక్షణం
బును, గురులఘు నిర్ణయంబును, గణనిరూపణంబును, ప్రాసయతివిశే
షంబులును, పరిగణసంజ్ఞయం' గలవు. రెండవదానిలో 'నుభయ
భాషా నిరూపణంబును, గద్యవచనంబులవిధంబును, వడ్డింశతి
చ్ఛందోనామంబులును, తదుద్భవంబులగు సమవృత్తంబులును, పృత్త
విశ్రమంబు లగు నర్ధసమవృత్తంబులును, ఛందః ప్రోక్తంబగు మాలా
వృత్తంబులును, దదుద్భవంబు లగు డండకంబులును' నిరూపింపఁ
బడినవి. మూడవదానిలో 'జాతిలక్షణలక్షితంబులును, జాటుకావ్య
పరిమాణంబులును, ఉదాహరణంబులును, మత్ప్రత్యయంబులును,
సప్తమప్రత్యయంబైన సమవృత్తంబుల వెరసుల నెఱుఁగు తెఱఁగును'
కలవు. నాల్గవదానిలో 'వర్జ్యంబు లగు దశదోషంబుల కేర్పఱుచుట
యును, నందు దోషరహితంబులై యాదరణీయంబు లగుపట్లఁ
జేర్చుటయును, సంధిసమాసంబులును' కలవు. ఇట్టి గ్రంథమునందుఁ
గొంత వ్యాకరణవిషయముకూడఁ గలదు.

ఈ గ్రంథమునకు మేము చూచినప్రతులలో 'ఛందోవర్ణ'
మన్న పేరున్నది. అది లేఖకప్రమాదమేమో, 'ఛందోఽర్ణవ'
మన్నది నిజమైన నామమేమో యని సంశయము కలుగుచున్నది.

అనంతయి — గంజాంజిల్లా బరహంపురంతాలూకా
యందలి గ్రామము. ఇచటి జనసంఖ్య ౧,౦౭౮. (౧౯౩౧).

అనంతారం — తూర్పుగోదావరిజిల్లా పెద్దాపురం
తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౨౦ (౧౯౩౧).

అనంతి — శతరూపకు నామాంతరము.

అనంతకుడు — ౧. కామధేను వసు జ్యోతిషగ్రంథ
ముపై టీక వ్రాసినవాఁడు. 'జాతక పద్ధతి' యను నొక గ్రంథ
మీతనిది గలదు. ఇతఁడు గార్వ్యసగోత్రుఁడు. గోదావరీతీరమున
నున్న ధర్మపురి యితని వాసస్థలము. కావున, ఆంధ్రుఁడు. తండ్రి
పేరు చింతామణి. కుమారులు శ్రీకంఠుఁడు, రాముఁడు. వీరును
జ్యోతిషశాస్త్రమునఁ బేరొందినవారు, గ్రంథకర్తలు.

౨. అంతములేనివాఁడు, పరమాత్మ.

౩. కశ్యప కన్యాసంతతియైన నాగు

లలో నొక్కఁడు.

౪. శేషునకు ఈపేరు గలదు.

౫. జైనుల ఇరువది నలుగురు తీర్థం

కరులలో ఓడునాల్గవవాఁడు.

అనందతాలూకా — ఈతాలూకా బొంబాయి రాజధానిలోని కైరాజిల్లా మధ్యఁ గలదు. వైశాల్యము ౨౪౪ చతురపుమైళ్లు. జనసంఖ్య ౧,౪౩,౩౦౫. రాబడి ఐదులక్షలు. జలవసతి తక్కువ.

అనందపట్టణము — ఇది అనందతాలూకాకు ముఖ్యపట్టణము. జనసంఖ్య ౧౦,౦౧౦. ఇక్కడ క్రైస్తవ మత సంఘములు కలవు.

అనందపాలుఁడు — లాహోరు రాజ్యపు రాజు. గజనీ మహమ్మదుతో హోరాహోరిగఁ బోరాడిన పీరాక్రేసరుఁడు. ఇతఁడు బ్రాహ్మణవంశజుఁ డని ఫెరిస్తా వ్రాసియున్నాఁడు కాని 'పాత్' అను ఉపపదమువలన ఇతఁడు రాజపుత్రుఁ డని తోచుచున్నది. ఇతనితండ్రి పేరు జయపాలుఁడు. జయపాలుఁడు మహమ్మదుతోఁ బోరి యోడిపోయి క్రీ. శ. ౧౦౦౨ లో నగ్నిఁ బ్రవేశించెను. అంత అనందపాలుఁడు రాజ్యమునకు వచ్చెను. మహమ్మదు ౧౦౦౫ లో ముల్తానుమీఁదికి దాడి వెడలినప్పుడు, అనందపాలుఁడాతనిసైన్యమును తనరాజ్యములోనుండి పోనియ్యక అడ్డగించినందున పెషావరుగుట్టలలో వారికి ఘోరమైన పోరు జరగి అనందపాలుఁ డోడి కాశ్మీరమునకు పాటిపోయెను. ౧౦౦౮-వ సంవత్సరమునందు మహమ్మద్ అయిదవసారి హిందూదేశముమీఁదికి దండువెడలి వచ్చెను. ముల్తానుదండయాత్ర సమయమున అనందపాలుఁడు తన్ను మిక్కిలి యగౌరవపఱచినందున వానిని శిక్షించుటకై మహమ్మదు నిశ్చయించెను. ఈసమాచారము తెలిసికొని తురకల నీదేశమునుండి వెడలఁ గొట్టుటకు గట్టిప్రయత్నముచేయ నిశ్చయించి, అనందపాలుఁడు హిందూరాజుల కందఱకు మతాభిమానముగలవా రందఱు యుద్ధమునకు వచ్చునట్లు చేయుటకై తనమాతల సంపెను. ఉజ్జయిని, గ్వాలియర్, కళింజర్, కన్నోజ, ఢిల్లీ, అజమీరు రాజ్యాధిపతులు తమతమ సైన్యములతో వచ్చి అనందపాలునిఁ గలసికొనిరి. హిందువుల సైన్యము మిక్కిలి గొప్పదిగ నుండెను. అనందపాలుఁడే వీని కంతకు సైన్యాధిపతి యయ్యెను. హిందూసైనికులు, 'గక్కరీ' లనఁబడు అసమానశౌర్యముగల క్షత్రియులు దినదినము వచ్చి హిందూసైన్యమునఁ జేరుచుండిరి. స్వమతద్వంసకు లగు తురుష్కుల నెదిరించుటకై హిందూస్త్రీలు దూరదేశములనుండి యసంఖ్యధనమును బంపి యెంతో సాహాయ్యము చేసిరి. బీదస్త్రీలుగూడ, దూదిని ఏకియు మఱి యన్యవిధమైన కూలిని జేసియు గడించి సొమ్మును బంపుచుండిరి.

ఈతడవ హిందువులు మిక్కిలి పట్టుదలతో నున్నవారని తెలిసికొని మహమ్మదు తన శిబిరముచుట్టును కందకములఁ ద్రవ్వించి, హిందువు లకస్తాత్తుగఁ దనమీఁదఁ బడకుండ నేర్పాటు చేసి, ఆఱు వేలధనుర్ధరులను కందకమునొద్దకు రప్పించి హిందువులపై బాణములఁ

గురిపించి యుద్ధము ప్రారంభించెను. కందకములను లక్ష్యము చేయక ముప్పదివేల గక్కరీహిందూవీరులు రెండునైపులనుండి మహమ్మదు సైన్యములోఁ బ్రవేశించి, తమ బలైములతోను, ఇతరాయుధములతోను, శత్రువులయశ్వసైన్యమును చెండాడిరి. కొన్ని నిమిషములలో మూడునాలుగువేల తురుష్కుసైనికులను వారిగుట్టములతో యమపురి కంపిరి. వారిశౌర్యోద్రేకమును జూచి భయపడి, మహమ్మదు నాటికి యుద్ధమును జాలింపఁదలంచెను. కాని ఇంతలో అనందపాలుఁడెక్కినయేనుఁగు బెదరి తిరిగి పాటిపోఁజొచ్చెను. అది తమపరాభవముగాఁ దలంచి హిందూసైనికు లందఱును చెల్లాచెదరై పాటిపోయిరి. మహమ్మదీయు లంత వారివెంటఁ దగిలి ౮,౦౦౦ వేలమందిని జంపిరి. అనందపాలుఁడు ౧౦౧౨లో మృతుఁ డైనట్లు కానవచ్చుచున్నది. పైని వ్రాసిన వర్ణన మంతయు ఫెరిస్తా యనుతురుష్కుచరిత్రకారుని గ్రంథము ననుసరించి వ్రాయఁబడినది. దీనినిబట్టి చూడ నెల్లప్పుడొక్క మహమ్మదు గెలిచినట్లును, అనందపాలుఁ డోడినట్లును గానవచ్చుచున్నది. కాని యిట్లునుకొనుటకు వీలు లేదు. ఎందుకన, మహమ్మదుయొక్క ఆస్థానపండితుఁ డైన 'అబూర్ హాన్ అల్ బిరూనీ' అనువాఁడు 'తారీఖ్-ఈ-హింద్' అనుచరిత్రగ్రంథమునందనందపాలునివంశచరిత్ర వ్రాయుచు నిట్లనియున్నాఁడు:—

‘ఈ రాజులు మిక్కిలి రాజ్యము గలవా రయ్యును, ఉత్తమ గుణభూషితులుగను, ఆశి తప్పనివారుగను, తమకంటెఁ దక్కువ వారియెడ ననుగ్రహము గలవారుగను నుండిరి. అమీర్ మహమ్మదునకు విరోధకాలమునందనందపాలుఁడు వ్రాసిన యీ యుత్తర మెంతయుఁ గొనియాడఁదగియున్నది:

‘నీ రాజ్యముమీఁదికి తురకలు (Turks) చండైత్తి వచ్చి రనియు, ఖురాసాన్ ప్రదేశముందంతటను నిండి రనియు విన్నాఁడును. వలయునెడ ౫౦౦ ల గుట్టములతోను, ౧,౧౦౦ సైనికులతోను, ౧౦౦ ఏనుఁగులతోను నీకు సాయము చేయుటకు వచ్చెదను. లేదా నీకిష్టమున్నయెడల పైనిఁ బేర్కొన్నదానికంటె రెట్టింపుసైన్యముల నిచ్చి నాకుమారుని బంపెదను. నీ యనుగ్రహమునకై నే నిట్లు వ్రాయలేను. నేను నిన్నుఁ బూర్తిగఁ బరాభవించినను, అట్టిగౌరవము నాకుఁ దప్పనితరులకుఁ గలుగఁగూడదని నాయుద్దేశము’¹

ఈ యుత్తర మనందపాలునిపక్షమువారిచేఁ బ్రకటింపఁబడినది కాదు. శత్రుపక్షమువారిచేఁ బ్రకటింపఁబడినది. అందువలన నిజ మనుటకు సందేహము లేదు. అనందపాలుఁడు మహమ్మదును పరాభవింపక యెల్లప్పుడును, అతనిచేతనే పరాజితుఁ డగుట సంభవించెనేని ‘నేను నిన్ను పూర్తిగ గెలిచితి’నని అతఁడు మహమ్మదునకు వ్రాయుట యెట్లు తటస్థించును? కావున అనందపాలుని² సత్యచరిత్రను చరిత్రకారు లింకను శోధింపవలసియున్నది.

1. Elliot's History of India, as told by its own historians, Vol. 11, pp. 12; 14.

2. కొందఱు చరిత్రకారు లీతనిని 'అనంగపా' లని వాడియున్నారు. అది పొరపాటు. మూలశబ్దము అనందపా లయినప్పటికిని చరిత్రకారు లందఱును 'అనందపాత్' అనియే వ్రాసినందున మే మియ్యుచ్చారణయే గ్రహించినారము.

అనందపూర్ (ఒరిస్సా) — ఇది ఒరిస్సాదేశమునందలి సంస్థానములలో నొకటియగు కిమోంఝూరులోనున్న యొక గ్రామము. వైతరిణీనదియొడ్డునఁ గలదు. జనసంఖ్య ౨,౯౪౫.

అనందపూర్ (సంస్థానము) — ఇది బొంబాయి రాజధానియందలి కఠేవాడపరగణాలలోని యొకచిన్న సంస్థానము.

అనకర్ల పూడి — నెల్లూరుజిల్లా కంగువూరుతాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౧౧౮ (౧౯౩౧).

అనకవోలు — చిత్తూరుజిల్లా కాళహస్తి తాలూకాయందలి ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౧౯౬ (౧౯౩౧).

అనకాపల్లి గ్రామము — ఇది అనకాపల్లి తాలూకాయొక్క ముఖ్యపట్టణము. ఇది విశాఖపట్టణమునకు ౨౦ మైళ్లదూరమున శారదానదిమీఁద నున్నది. ఇచ్చటికి చుట్టుపట్టుపల్లెలనుండి వరి, చెఱకుగడలు మొదలగునస్తువులు హెచ్చుగా వచ్చుచుండుటచేత మంచి వర్తకస్థానముగా నున్నది. ఇచ్చటినుండి బెల్లము వగిధాన్యము ఎక్కువగా ఎగుమతి చేయబడుచున్నవి. ఈపట్టణము ౧౮౭౮-వ సంవత్సరమున స్థాపింపబడిన ఒక మ్యూనిసిపలసంఘముచే పాలింపబడుచున్నది. ఈపట్టణముయొక్క ఆదాయమును ఖర్చులును రమారమి ౨౫,౦౦౦ రూపాయలు. రాజకీయోద్యోగస్థు లందఱును ఇచ్చటనే వాసము చేయుచుందురు. తూర్పుతీరపు ఇసుపదారి ఈ పట్టణము మీఁదుగఁ బోవుచున్నది. జనసంఖ్య ౨౩,౩౭౬.

అనకాపల్లి తాలూకా — ఈతాలూకా చెన్నపురి రాజధానిలో నున్న విశాఖపట్టణము జిల్లాకు ఆగ్నేయదిక్కున ఉ. ౧౭° ౨౦', ౧౭° ౫౫' కును, తూ. ౮౨° ౫౭', ౮౩° ౧౫' కును మధ్య నున్నది. దీనివిస్తీర్ణము ౨౯౭ చదరపుమైళ్లు. ఇందలి జనసంఖ్య ౧,౮౨,౫౬౪. ఈతాలూకాలో ౧౪౫ గ్రామము లున్నవి. గవర్నమెంటువారికి ఈతాలూకావలననుండి రమారమి ౧,౨౨,౦౦౦ రూపాయలకిస్తు చెల్లుచున్నది. ఈతాలూకాయొక్క ఉత్తరభాగము మంచి నీటివసతి గలదియును, సారవంతమైనదియు నగుటచేత వరి, చెఱకుగడ, మొదలగుపంట లచ్చట పండును. సముద్రతీరమున నున్న భూమి ఇసుక నేలయైనందున మంచిపైరు లచ్చట పండవు. ఇది ఒక జమీన్దారీ తాలూకా. ఈ జమీన్దారీ కొన్ని భాగములుగ విభజింపబడియున్నది. ఇవి గోడేవారికిని, కాళింకోటవారికిని, విజయనగరము చీపురుపల్లి ఎన్టీటుదార్లకును చెందియున్నవి. పూర్వము కాళింకోట శ్రీకాకుళముసర్కారుయొక్క నేనానివేశము (Military Contonment) అయియుండెను.

అనకూటా ద్రి — హిందూపులపురాణములలో తఱచుగ నుదాహరింపబడిన ఒక కొండ. గిరిరాజ మని దీనికి మఱియొక పేరు. ఇది మధురజిల్లాలో (సంయుక్తప్రాంతములలో) మధుర తాలూ

కాలో నున్నది. నిజమున కిది యొక గుట్టయే కాని కొండ కాదు. ౧౦౦ అడుగులకన్న నెక్కువయె తైచ్చటను లేదు. పొడువుమాత్రము ౫ మైళ్లుండును. దీనిమీఁద చెట్లు చేమ కూడ విశేషముగ లేవు.

అనక్రియన్ — గ్రీకుకవి. క్రీ.పూ. ౫౬౦ ప్రాంతమున ఆశియామైనరులో జన్మించెను. విఖ్యాతుఁ డగు సైరస్ ౫౪౫ లో ఆసియాలో గ్రీకువారిక్రింద నున్న పట్టణములను ముట్టడించి నపుడు, అచ్చటనుండి 'త్రేసు' పట్టణమునకుఁ బారిపోయెను. అచ్చటనుండి కామాన్ నకుఁ బోయి 'పాలిక్రేటస్' అను రాజుచే గౌరవింపబడి యాతని యాస్థానకవిగా నుండెను. ఆరాజు కాలము చేసినతరువాత ఏథెన్సుపట్టణమున నధికారిగా నుండి 'వాప్పార్కస్' అనువాని యాశ్రయమున నుండెను. వాడును చనిపోయినతరువాత నీతఁడు తన జన్మభూమియైన టూసునకు తిరిగివచ్చెను. ఇతఁడు ౮౫ సంవత్సరములు బ్రతికియుండె నని చెప్పెదరు.

ఇతఁడు కొన్ని దేవతాస్తుతులను రచించెను. పచ్చి శృంగా రము గల భావగీతములు కొన్ని యీతనిపేరను గలవు. కాని కొందఱు పండితు లవి యీతనివి కా వని తలంచెదరు.

అనగార్ల పల్లి — చిత్తూరుజిల్లా కుప్పంతాలూకాయందలి జమీన్దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౯౪ (౧౯౩౧).

అనఘ — శాకద్వీపమునందలినది.

అనఘుఁడు — ౧. ఒక గంధర్వుఁడు.

౨. ఒకరాజు.

అనచార్ సిస్ — సిరియన్ తత్వజ్ఞుడై. క్రీ. పూ. ౬౦౦ ప్రాంతమున నున్నవాడు. గ్రీసురాజధానియైన ఏథెన్సునకు చెల్లి సోలన్ వలన గ్రీకుజ్ఞాన మంతయు నేర్చుకొనెను. ఆ దేశమునందు సప్తర్షులుగా నెంచబడినవారిలో నొక్కఁడు. తనదేశమునకుఁ దిరిగి వచ్చి తాను నేర్చినవిద్య లన్నియుఁ దన దేశస్థులకు నేర్పెను. ఇతఁడు యజ్ఞము చేయుచుండఁగా నితనితోడఁబుట్టినవాఁ డీతనిని చంపెను.

అనధ్యాయము — అధ్యయనము చేయఁదగనికాలము. బడిపిల్లలకు నాటవిడుపు. పూర్వకాలపు వీధిబడులలోఁ జార్లమాసి కిని, అమావాస్యకును నెలవు ఇచ్చుచుంిరి. అట్టిదినములనే స్మృతి కారులు అనధ్యాయము లిరి. ఎప్పుడెప్పుడు పాఠశాలలకు నెలవు లీయవలసిన దన్న వయమున స్మృతికారులు మిక్కిలి సూక్ష్మము లయిన నియమములను జేసిరి. అధ్యయన మనఁగా మొదట వేదాధ్యయన మనియే యర్థము. వేదము నెప్పుడు పఠింపవలయును, ఎప్పుడు పఠింపఁగూడదు అన్న చర్చలో నీ నియమము లన్నియుఁ బుట్టినవి. అవియే యితరవిషయములను బోధించుపాఠశాలలకుఁ గూడ నుపయోగించినవి.

అనధ్యాయములు రెండు విధములు—నిత్యములు, నైమిత్తికములు. నిశ్చితములై యెల్లప్పుడును ఆయాకాలములందుఁ దప్పక వచ్చునవి నిత్యములు; అమావాస్య, పౌర్ణమాసి, చతుర్దశి మొదలైనవి. ‘అమావాస్య గురుం హన్తి శిష్యం హన్తి చతుర్దశి’ (అమావాస్యరోజున అధ్యయనము చేసినయెడల గురువు చచ్చును. చతుర్దశి దినమున అధ్యయనము చేసినయెడల శిష్యుఁడు చచ్చును) అన్నవాక్యము సుప్రసిద్ధము. నైమిత్తిక మనఁగా తప్పక వచ్చునది కాదు; ఏదో కారణముచే నొకప్పుడు వచ్చును, ఒకప్పుడు రాదు. ఉలుములు మెఱపులతో గొప్పవర్షము పడ్డనాఁడు అనధ్యాయము, పాఠశాలకు నెవరైన పెద్దలు వచ్చినప్పుడు అనధ్యాయము. ‘శిష్టాగమనా దనధ్యాయః’ (పెద్దలు వచ్చినందున నాటవిడుపు) అన్నవాక్యము సంస్కృతపండితు లెఱింగినదియే.

ఏవి యనధ్యాయదినము లన్నసంగతిని గుఱించి వేఱువేఱు స్మృతికారులు వేఱువేఱువిధముగ వ్రాసియున్నారు. వాని నన్నిటిని అనధ్యాయములుగా నెంచినయెడల నధ్యయనదినములకంటె ననధ్యాయదినములే యెక్కువ యగును. మనుస్మృతిని అనుసరించి యీ క్రింద ననధ్యాయదినముల పట్టిక నిచ్చుచున్నాము :—

వర్షాకాలమునందు పగలు గాలి దుమారము వచ్చినయెడలను, రాత్రి గాలి వీచినయెడలను (౧౦౨); ఉలుము, మెఱపు కలసిన వర్షము వచ్చినప్పుడు, ఎక్కువగ నుల్కాపాతము జరిగినప్పుడు, మరల మలుదినము ఆకాలమువఱకు (౧౦౩); అకాలముగ మేఘములు వచ్చినప్పుడు (౧౦౪); అంతరిక్షమున ధ్వని కలిగినప్పుడు, భూకంపము కల్గినప్పుడు, ఆకాశమందలి గ్రహదులకు పరివేషము కలిగినప్పుడు మలునాఁడు మరల నాకాలమువఱకు (౧౦౫); మంచు పట్టినప్పుడు, రెండు సంధ్యాసమయములు, అమావాస్య, చతుర్దశి, పౌర్ణమాసి, అష్టమి (౧౦౬); అమావాస్య గురువును చంపును, చతుర్దశి శిష్యునిఁ జంపును, అష్టమి పౌర్ణమాసులు విద్యను నాశముఁ జేయును; కావున ఆ దినములలోఁ జదువుట మానివేయవలయును (౧౦౭); దుమ్ముతోఁ గలసి వర్షము కురిసిననాఁడును, ఆకాశ మెఱ్ఱగా నున్ననాఁడును, నక్కలు కుక్కలు కూయునప్పుడును, గాడిద లఱచునప్పుడును, (౧౦౮); గ్రామములోనికి దొంగలు వచ్చినప్పుడును, గ్రామమునకు అగ్నిభయము కల్గినప్పుడును (౧౦౯); ఉపాకర్త సమయమందును, ఉత్సర్గసమయమందును మూడుదినములు, అష్టకములకును, ఋతువుల అంతిమమందును మూడుపూటలు అనధ్యాయము (౧౧౦); చుట్టము వచ్చినప్పుడు ఆతని నెలవు వుచ్చుకొని అధ్యయనము చేప్పవలెను (౧౧౧); గురుశిష్యులనడుమనుండి పశువు, కప్ప, పిల్లి, కుక్క, పాము, ముంగిస, ఎలుక పోయినయెడల నొకపగలు రాత్రి అనధ్యాయము [మనుస్మృతి, ౪-వ అధ్యాయము].

అనన్యదాసుఁడు — హిందీకవి. అక్కరు సమకాలికుఁడు. బికానీరుసంస్థాన వాస్తవ్యుఁడు. కాయస్థ కులీనుఁడు. భగవ

ద్భక్తుఁడు. ఇతనికాలమునందు బికానీరురాజ్యమును రాయసింహుఁడను రాజు పాలించుచుండెను. అతని తమ్ముఁడగు పృథ్వీరాజు ఒకసారి వైరాగ్యవశుఁడై ప్రపంచమును విడిచెద ననఁగా నీ కవి యతనికి సంసారమునం దుండియే పరమార్థము సాధింపవలె నని బోధించెను.

అనపత్రేట్టు — రాజులఖండిక అనియు దీనికి నామాంతరము. ఇది చిత్తూరుజిల్లా కాళహస్తితాలూకాయందలి జమీన్దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౭౦౬ (౧౯౩౧).

అనపర్తి — తూర్పుగోదావరిజిల్లా రామచంద్రపురము తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౫,౬౭౩ (౧౯౩౧).

అనపోతనాయఁడు — వేంకటగిరి సంస్థానాధీశ్వరుల పూర్వులలో నొక్కఁడు. సింగమనాయనిపెద్దకుమారుఁడు. ఇతఁడు క్రీ. శ. ౧౩౨౩ మొదలు ౧౩౮౦ వఱకు బ్రతికియున్నట్లు కానవచ్చుచున్నది. ఇతనిరాజధాని రాచకొండ. ఇది నైజామురాజ్యమందలి నల్లగొండజిల్లాలో హైద్రాబాదునకుఁ దూర్పుగ ౩౨ మైళ్ల మీద నున్నది. ఈతఁడు జల్లిపల్లెకోటను ముట్టడించి యందున్న చళుక్యవంశపురాజులను, వారికి సాయముగ వచ్చిన పెక్కురు రెడ్డి వీరులను గెలిచె ననియు, ఇనుకుర్తికోటను ముట్టడించి యందలి రాచవారిని గెలిచె ననియు ‘వెలుగోటివారిచరిత్ర’ మనుగ్రంథమువలనఁ దెలియుచున్నది.

ఈ యనపోతనాయఁడు ఓరుగల్లు, గోలకొండ, భువనగిరి మొదలయిన దుర్గములను గెలిచె ననియు, ఇప్పటి నైజామురాజ్యములో మన్న తెలుఁగు జిల్లా లన్నియు నాతనియధీనమం దుండె ననియు, ఆతఁడు స్వతంత్రుఁడై రాజ్యపరిపాలనము చేసె ననియు, ధరణికోట సమీపమున అనపోతరెడ్డి, అనవేమారెడ్డి అనురెడ్డిరాజులతో ననేక యుద్ధములు జరపుచు వచ్చె ననియు, ఈతఁడును ఈతనితమ్ముఁడును ధరణికోటలో రెడ్డివారితో యుద్ధము చేయుచుండఁగా, తురుష్కులు తమరాజధానిపై దండెత్తి వచ్చి రని విని వెడలిపోయి రనియు, అనపోతనాయఁడు ఢిల్లీ చక్రవర్తికడకు రాయబారులఁ బంపి బహమనీ రాజ్యముమీదికి దండెత్తి రమ్మని కోరె ననియు, ఆ సంగతి తెలిసి బహమనీసుల్తానయిన మహమ్మదుషా వీరిమీదికి దండెత్తివచ్చె ననియు, అనపోతనాయఁడు వారికి గోలకొండ యిచ్చి సంధి చేసికొనె ననియు ఆంధ్రులచరిత్రమునఁ (౩-వ భాగమునందు, పుట ౨౮-౫౩) జెప్పఁబడినది. కానియిందుల కచ్చట నేమియు నాధారములు చూపఁబడనందున నివి యింకను శోధింపవలసిన విషయములు.

అనపోతరెడ్డి — గుంటూరుమండలమునందలి కొండవీటిలో రాజ్యము చేసిన రెడ్డిరాజులలో రెండవవాఁడు. కవిత్రయములో నొక్కఁడైన యెఱ్ఱాప్రెగడరచితమైన హరివంశమును కృతి నొందిన ప్రొలయవేమారెడ్డి యీతని తండ్రి. తండ్రితరువాత నీతఁడు

రాజ్యమునకు వచ్చెను. ఈతనితరువాత రాజ్యమేలిన అనవేమారెడ్డి ఈతనితమ్ముడు; కొమరగిరిరెడ్డి ఈతని కుమారుడు. రాజమహేంద్ర వరమునఁ బ్రభుత్వము చేసిన కాటయవేమారెడ్డి యీతనికి నల్లుడు, మేనల్లుడు. శాసనములనుబట్టి చూడఁగా ఈతఁడు ౧౩౫౦ మొదలు ౧౩౬౧ వఱకుఁ బంక్రెండుసంవత్సరములు రాజ్యము చేసినట్లు కాన వచ్చుచున్నది.

ప్రొలయవేమన హరివంశమును కృతినొందువఱకు నీతఁడు పెద్ద వాడై నైన్యాధిపతిగఁ దండ్రికిఁ దోడ్పడుచుండె నని హరివంశ మందలి యీక్రిందిపద్యమువలనఁ గానవచ్చుచున్నది:—

శా. వేమత్తాధిపుకూర్చి పుత్రుఁడు దయావిభ్రాజి యవ్యాజతే
జోమార్తాండుఁడు కీర్తనీయసుగుణస్తోమంబులం దేమియున్
రామన్నూర్తికి లొచ్చుగాక సరియై రాజ్యలై రాజార్చిశుం
దాముష్యాయణుఁ డెఁడుఁ బోతయచమాపాగ్రేసరుం డిమ్మహిన్.

ఈ అనపోతారెడ్డి కృష్ణానదియొడ్డున అమరావతిసమీపము నందు 'కేసరా'జనువానితోఁ బోరాడి యీతనిని ఓడించినట్లును, ఆతని యాస్థానమందు వెన్నెలగంటివా రను కవు లుండినట్లును, వారిచే నతఁడు కృతు లందినట్లును వెన్నెలకంటి నూరన్నచే రచింపఁబడిన విష్ణుపురాణమునందలి యీ క్రిందిపద్యమువలనఁ దెలియుచున్నది:—

ఉ. ఈ నిఖిలంబు మెచ్చ నమరేశ్వరదేవుఁడు చూడఁ గృష్ణవే
ణీనది సాక్షిగా ననికి నిల్చిన రావుతుఁ కేసభూవిభుం
గానకుఁ దోలి వెన్నడిచి కాచిన వేమయయన్నపోతభూ
జానికి సత్ప్రబంధము లొసంగిన వెన్నెలగంటివారిలోన్.

ఈతనియొద్ద వేమన అనువాఁడు మంత్రిగ నున్నట్లు అమరావతి లోని యొకశాసనమువలనఁ దెలియుచున్నది. ఈ మంత్రితండ్రి పేరు మల్లి నాథుఁడు. ఈతఁడు ధాన్యవాటి (ధరణికోట, అమరావతి) లోని అమరేశ్వరుని మరలఁ బ్రతిష్ఠించెను. ఇది ౧౩౬౧ లోనిశాసనము².

ఈతనిరాజ్యకాలమందు దేశాంతరములనుండియు, ద్వీపాంతర ములనుండియు వర్తకు లీతనిరాజ్యమునకు వచ్చుచున్నట్లును, ఎగుమతి దిగుమతివ్యాపార మెక్కువగ జరగుచున్నట్లును కానవచ్చుచున్నది. బాపట్లతాలూకాలో మోటుపల్లి యను రేవుగ్రామము కలదు. అది కాకతీయులకాలముననుండియు సముద్రవర్తకమునకుఁ బేరొందినరేవు.³

అచ్చట పీఠభద్రస్వామిదేవాలయపు మండపమందలి యొక స్తంభము మీఁద అనపోతారెడ్డిశాసన మొకటి శా. శ. ౧౨౫౦ (క్రీ. శ. ౧౩౫౦) లో నేయించినది కలదు⁴. అది సంస్కృతము, తెలుఁగు, అఱవము అను మూఁడు భాషలలో నున్నది. అఱవవర్తకులు పెక్కు మంది అఱవదేశముననుండియు, సింహళముననుండియు వచ్చుచున్నందున శాసనము అఱవభాషయందుఁగూడ వ్రాయఁబడిన దని తోచు చున్నది. అంకకుఁ బూర్వము వర్తకులకుఁ గల యిబ్బందులను ఈ రాజు తొలగించి వర్తకము అప్రతిబద్ధముగ జరగునట్లు చేసెను, మోటుపల్లిలోఁ గాఁపురముండు పరదేశీయులగు వర్తకులు దూర మారపుదేశములతోను, ద్వీపములతోను వర్తకముచేయువారు అనేకు లుండిరి. ఈరాజునకుఁ బూర్వము ఇట్టివర్తకులకు నిష్టము వచ్చి నప్పుడు మోటుపల్లికి వచ్చుటకును, ఇష్టము వచ్చినప్పుడు అచ్చటి నుండి వెడలుటకును వీలు లేకయుండెను. అధికారులసెలపు పుచ్చు కొని గాని ఆగ్రామమునకు వారు వచ్చుటకు, అచ్చటినుండి వెడలు టకు వీలు లేదు. ఈ వర్తకులు అపుత్రికదండ మనుపన్ను చెల్లింప వలసియుండెను. ఈ యిబ్బందులను తీసివేసి అనపోతారెడ్డి యీ ద్వీపాంతరవ్యాపారులకు న్వేచ్ఛావిహార మేర్పఱిచెను. క్రొత్తగఁ గాఁపురము వచ్చువారికి నుండుటకు నివేశనస్థలమును, వ్యవసాయమునకు భూమియు నిచ్చుచుండిరి. ఈశాసనానుసారముగ వర్తకుఁడు తనవీలు ననుసరించి రావచ్చును, పోవచ్చును. తనకు నిష్ట మున్నవారికి నిష్ట మున్నంతధరకు సరకుల నమ్మనచ్చును. సరకులు మఱియొకద్వీపము నకుఁ గొంపోవచ్చును. ఎవరిసరకులను దొరతనమువారియుద్యోగ స్థులు పడవేసిపెట్టఁగూడదు. ఇట్లు ఈరాజు పదునాల్గవశతాబ్ది యందు నొకవిధమైన అప్రతిబద్ధవ్యాపారతత్త్వమును (Principle of Free-trade) స్థాపించె నని చెప్పవచ్చును. అధికారులు వర్త కులను బాధపెట్టి సుంకము లెక్కువ తీసికొనకుండ సుంకము తీసి కొనవలసిన రీతి యేర్పఱిచెను. ఇంతకంటె నెక్కుడు తీసికొనఁగూడ దనియు శాసింపఁబడియున్నది. ఇట్లు ఆకాలమందు తెలుఁగుదేశము వారు ద్వీపాంతరములతో నవ్యాపారముగ వర్తకము చేయుచుండి రనియు, నితరదేశములనుండి వచ్చు వర్తకులకుఁగూడ నన్యాయము జరగఁగూడ దని తగిన నియమములను అప్పటిరాజులు చేయుచుండి రనియు స్పష్టముగఁ దెలియుచున్నది. ఈశాసనము రాజునాజ్ఞచే నాతని అమాత్యుడైన సోమమంత్రిశ్వరునిచే వేయఁబడెను.

1. కొండవీటిరెడ్డ ప్రభుత్వకాల మింకను నిశ్చయముగ నిర్ణయము కాలేదు; రెండుమూఁడు సంవత్సరములు హెచ్చుతగ్గుగ లేలిన దనవచ్చును. ఇంకను క్రొత్తక్రొత్తశాసనములు వెలువడినకొలదియు ఈ హెచ్చుతగ్గులు సరికాఁగలవు.

2. L. R., Vol. 38. p. 28 and Ep. Coll., no. 258 of 1897.

3. Ep. Coll., no. 600 of 1909.

4. Ep. Coll., nos. 601 and 602 of 1909.

ఇందు ౬౦౧ అఱవశాసనము, ౬౦౨ తెలుఁగుశాసనము. తెలుఁగు శాసనమునకంటె నఱవశాసనమునందు సుంకముల వివర మధికముఁ గలదు. మోటుపల్లిలోని అఱవశాసనము, తెలుఁగుశాసనముల నకట్లు పంపినందులకు దొరతనమువారిశాసనశోధనశాఖకు నధ్యక్షు లగు బ్రహ్మశ్రీ రావుసాహేబు హెచ్. కృష్ణశాస్త్రిగారికి కృతజ్ఞుడను.—మ. సం.

అనపోతారెడ్డికి దొడ్డాంబిక యను తోబుట్టు వుండెను. ఆమెను కాటయరెడ్డి కిచ్చిరి. వా రిరువురికి బుట్టినవాడు కాటయ వేమన. ఈతనికి అనపోతారెడ్డి తనకూతురైన మల్లాంబిక నిచ్చెను¹. ఇతనికి గుమరగిరిరెడ్డి యను కుమారుడుండెను.

‘అనపోతానాయని తమ్ముడైన మాదానాయడు దన్నుల కొటయొద్ద ననవేమారెడ్డి బంధువైన యనపోతారెడ్డితో యుద్ధము చేసి యుతనికి దటిమి జయమును బొందెను’ అని నెలుగోటివారిచరిత్రలో నున్నది కాని దీనికి నచ్చట నేమియు నాధారము చూపబడలేదు.

సంస్కృతశాసనములందును, తెలుగుశాసనములందును ఈతని పేరు అనవోత, అన్నవోత, అంనవోత అని వచ్చునే కాని ‘అనపోత’ అని ఉండదు.

(కొ. వేం. ల.)

అనబాప్టిస్టులు — క్రైస్తవులతెగలలో అనబాప్టిస్టులనువా రొకరు. చిన్నతనముననే పరిశుద్ధస్నానము (Baptism) నిచ్చుపద్ధతిని వీ రొప్పుకొనరు. అందుచేత తమసిద్ధాంతముల నంగీకరించి తమలో చేరడలచువారికి చిన్నతనమున పరిశుద్ధస్నానము నొందిన క్రైస్తవులకైనను సరే, మరల సంస్కారము గావించుచుండిరి. ఈసిద్ధాంతమును మొదట ప్రచారములోనికి దెచ్చినవాడు నికాలస్ ప్టార్ప్ అనునతడు. తరువాత క్రైస్తవులకును, వీరికిని ఎన్నియో వాదోపవాదములు, పోరాటములు జరిగినవి. నేడు అనబాప్టిస్టులను పేరే యెచటను వినరాదు. బాప్టిస్టులనబడువా రిప్పటికిని కలరు. కాని వీరికి అనబాప్టిస్టులతో నెట్టిసంబంధమును లేదు. రెండవసారి సంస్కారము చేయుపద్ధతిని వీ రొప్పుకొనరు.

అనమనవూడి — కృష్ణాజిల్లా గుడివాడతాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య 220 (౧౯౩౧).

అనమనమూరు — గుంటూరుజిల్లా ఒంగోలుతాలూకాయందలి ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౦౮౯ (౧౯౩౧).

అనమనముద్రము — నెల్లూరుజిల్లా ఆత్త కూరుతాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౩౯౯ (౧౯౩౧).

అనమనముద్రముపేట — నెల్లూరుజిల్లా ఆత్త కూరుతాలూకాలోని యొకపల్లె. జనసంఖ్య ౧,౦౨౦ (౧౯౩౧). ఇచ్చట ఖాజా రహీముతుల్లా సాహెబ్ అనువానిచే ౧౬౦ సంవత్సరములకు మున్ను కట్టెంపబడిన సుప్రసిద్ధమగు మసీదు కలదు. ఈమసీదునకు ౮ గ్రామముల ఈనాము కలదు. ఇచ్చట జాలైమాసమున పెద్ద ఉరుసు (ఉత్సవము) జరుగును.

అనమిత్రుడు — ౧. (నూ. వం.) నిఘ్నునిపుత్రుడు.

౨. (చం. వం.) యదుకులోత్పన్నుడైన వృష్ణియొక్క యిద్దఱుపుత్రులలో రెండవవాడు. నిమ్మి, శిని, వృష్ణి యనువా రతనిపుత్రులు.

అనరణ్యుడు — ౧. (నూ. వం.) ఇక్ష్వాకువంశజుడగు పురుకుత్సునిమనుమడు. త్రసదస్యుని రెండవకుమారుడు. ఇతనికి హర్యశ్వుడు, బృహదశ్వుడు అను ఇద్దఱు పుత్రులు కలరు. ఇతడు అయోధ్యలో రాజ్యము చేయుచుండగా లంకాధిపతియైన రావణుడు దిగ్విజయార్థమై వచ్చి యీతనిని ఓడించెను. యుద్ధమునందు గూలి యీతడు ప్రాణములు విడుచుచు ‘నావంశమునందు జన్మించినవాని చేతనే నీవును, నీవంశమును నాశము జెందుదురుగాత’ మని శాప మొసంగెను (వా. రా., ఉత్తర., స. ౧౯).

౨. (నూ. వం.) ఇక్ష్వాకుకులోత్పన్నుడైన ఋతుపర్ణునిపాత్రుడగు సర్వకాముని (సర్వకర్ముని) యిద్దఱుపుత్రులలో ఒకడవాడు. ఇతని కొడుకు నిఘ్నుడు.

అనర్కచతుర్దశి — కార్తికశుద్ధచతుర్దశి అనర్కచతుర్దశి యనబడును. ఈనాడు హనుమంతుని జన్మదినము. రామభక్తులెందఱో యీనాడు మహోత్సవము లొనర్తురు.

అనర్హరాఘవము — మురారి యను కవిచే రచింపబడిన సంస్కృతనాటకము. సంస్కృతవాఙ్మయమునందు కాళిదాస, భవభూతులకుఁ గల గౌరవము ఈకవికి లేకపోయినను, ఈతడు రెండవతరగతికవులలో నొకఁడుగఁ బరిగణింపబడు నని చెప్పవచ్చును. ఇతనిది మాద్వల్యగోత్రము. భట్టశ్రీవర్ధమానుఁ డనుమహాకవి యీతనితండ్రి, తంతుమతి ఈయనతల్లి. ఈసంగతు లీతని నాటకమునందలి ప్రస్తావనలోఁ జెప్పబడియున్నవి². ఈతనిది ఏదేశమా తెలియదు. కాని కావ్యమాలలో నీ నాటకమును అచ్చువేసినవారు ‘దీనికి కాశ్మీరమునందు నెక్కుడు ప్రచారము కల’దని వ్రాసినారు. అందుచే నీకవి యాదేశమువాఁడేమా యని కొందఱు అనుకొనిరి. కాని నాకుఁ జూడ నీకవి యాంధ్రదేశమువాఁడేమా యని సంశయము తోచుచున్నది. ఎందు కనగా, ఈనాటకమునందు ఏడవయంకములో, శ్రీరామాదులు రావణసంహారానంతరము పుష్పకవిమాన మెక్కి అయోధ్యకు వెళ్లుచుండఁగా గ్రిందఁగానవచ్చిన కొన్ని దేశములను, పట్టణములను, క్షేత్రములను వర్ణించు నట్టిసందర్భమునఁ గవి ఆంధ్రదేశమందలి భీమేశ్వరుని నిట్లు వర్ణించి యున్నాడు:—

1. Epigraphia Indica, Vol. IV, p. 328.

2. ‘అస్తి మాద్వల్యగోత్రసంభవస్య మహాకవే ర్భట్ట శ్రీ వర్ధమానతనూజస్తన స్తమమతీనన్దనస్య మురారేః కృతి రభినవ మనర్హరాఘవం నామ నాటకమ్.’

విభీషణ :— (దక్షిణతో దర్శయన్) దేవ, ప్రణమ్యుతమయ మన్త విషయలక్ష్యైః సప్తగోదావరీహారకలాపైకనాయకో భగవాన్ భీమేశ్వరః.

[అర్థము : విభీషణుడు :— (దక్షిణమువై పు చూపి) దేవా! అంధ్రదేశలక్ష్యైః గల యేడుగోదావరు లనుహారసమూహములకు నొక్కనాయకమణి యగు ఈభగవంతుం డైన భీమేశ్వరునకుఁ బ్రణామము చేయుఁడి].

దీనితరువాత, నీవిభీషణునినోట నొకపద్యమును, శ్రీరాముని నోట రెండుపద్యములును భీమేశ్వరునిస్తుతిపరములు కలవు. వానితో మనకుఁ బనిలేదు. కాని పైని ఈయఁబడిన 'అన్తవిషయము', 'సప్తగోదావరి', 'భీమేశ్వరుడు' అనుపదములును, హిందూదేశము నందు విశేషఖ్యాతిలేని భీమేశ్వరక్షేత్రమును (దాక్షరామము) వర్ణించుటయుఁ జూడ నీకవి యాంధ్రుఁ డనియు, ఆదేశమందలి యభిమానముచేత బుద్ధిపూర్వకముగా భీమేశ్వరునకు శ్రీరామునిచే దండము పెట్టించె ననియు నూహింపవలసియున్నది.

కాని కవి ఈప్రకరణమునందే భీమేశ్వరునకుఁ బూర్వము మహారాష్ట్రాంతర్గత మైన విదర్భలోనికుండినపురమును, తరువాత ద్రవిడదేశమందలి కాంచీనగరమును వర్ణించియున్నాఁడు. కావున 'ఈకవి ఆయాదేశములవాఁ డనికూడఁ జెప్పవలసియుండును' అని కొందఱ తాత్పర్యపింపవచ్చును. కాని అట్లునుట సరికాదు. కుండిన పురము, కాంచీనగరము భరతఖండఖ్యాతిగల పట్టణములు. కవి యెచ్చటివాఁ డైనను ఆపట్టణనామములను ఎఱిగియుండును. దాక్షరామము అట్టి భరతఖండఖ్యాతిగల క్షేత్రము కాదు. దానికి తెలుఁగు దేశమందుమాత్రము ఖ్యాతి గలదు. ఆఖ్యాతికిని రెండుమూఁడు జిల్లాలకంటె నెక్కుడు వ్యాప్తి లేదు. తెలుఁగువాఁ డైనఁ గాని సాధారణముగ నీ క్షేత్రమును ఎఱిగియుండఁడు. ఒకవేళ నెవరి వలననైన విన్నను, కాంచీపట్టణమందలి మినకేతనునితో సమానముగ నీభీమేశ్వరుని నాటకమునందుఁ బేర్కొనవలయు నని యాతని కేల బుద్ధి పుట్టును?

ఈ కవికాలము నిశ్చయముగఁ దెలియదు. కొందఱ తీతఁడు తొమ్మిదవశతాబ్దికిఁ బూర్వుఁ డనిరి¹. కొందఱ తీతఁడు అర్వాచీనుఁ డని తలంచుచున్నారు.

'అనర్కురాఘవ' మనునాటకమునందు రామాయణీయకథ సంక్షేపముగఁ గలదు. అనర్కు మనఁగా అమూల్యము, పూజ్యము, దుర్లభము. పూజ్యుడైన రాఘవునికథ కలది గమక అనర్కురాఘవ మయ్యె. విశ్వామిత్రుడు వచ్చి రామునిఁ దీసికొనిపోవు కథాప్రసంగము మొదలు శ్రీరామునిపట్టాభిషేకమువఱకుఁ గల శ్రీరామకథ యే డంకములలో ఈనాటకమునందు వర్ణింపఁబడినది. కథ పెద్దదియు,

నాటకము చిన్నదియు నగుటచే, పెక్కుకథావిశేషములు రంగము మీదఁ జూపుటకు వీలులేక, విష్కంభకాదులలోఁ బాత్రలచేఁ జెప్పింపఁబడినవి. ప్రథమాంకమునందు విశ్వామిత్రుడు దశరథుని యొద్దకు వచ్చుట, రామలక్ష్మణులను గొనిపోవుట, ద్వితీయాంకమునందు రామలక్ష్మణులు విశ్వామిత్రయజ్ఞమును రక్షించి రాక్షసులను శిక్షించుట, తృతీయాంకమునందు రాముడు శివధనుస్సును ద్రుంచుట, చతుర్థాంకమునందు పరశురామునిసత్త్వము హరించుట, పంచమాంకమునందు వాలివధ, సుగ్రీవాభిషేకము, షష్ఠాంకమునందు రావణుని వధ, సప్తమాంకమునందు శ్రీరామాదులు పుష్పకవిమానము నెక్కి అయోధ్యకు వెళ్లుచు క్రిందఁ గానవచ్చు పట్టణాదుల వర్ణించుట, పట్టాభిషేకమును వర్ణింపఁబడినవి. ఇందు రామవనవాసాదులు, సీతాహరణము మొదలయిన రామాయణీయముఖ్యప్రసంగములసంవిధానకము ఈప్రకారము కూర్పఁబడినది :—

సీరధ్వజజనకునియింటఁ బెరుఁగుచున్న అయోనిజయగు సీతను తన కిష్టని యడుగుటకు రావణుడు తనపురోహితుడైన శౌష్మలుని జనకునియొద్దకుఁ బంపును. ఆతఁడు విఫలమనోరథుఁ డగును. అంత సీతను హరించుట యెట్లన్న యాలోచన రావణునిమాతామహుఁడును, మంత్రియు నగు మాల్యవంతునకుఁ గలిగి, రాముని మిథిలలోఁ గాని, అయోధ్యలోఁ గాని ఓడించి సీతను దెచ్చుట యసంభవము గాన సీతారాము లరణ్యమునకు వచ్చినప్పుడు అచ్చట రాముని మోసపుచ్చి సీతను అపహరింపవచ్చు నని యతఁడు నిశ్చయించెను.

ఇంతకుఁ బూర్వమే సుగ్రీవునిసాహాయ్యార్థము శ్రీరాముని నరణ్యమునకు రప్పించుటకుఁ గాను సంపాతి శబరిని పంపె నని యాతఁడు వినియుండెను. శబరి వెళ్లి కైకదాసి యగు మందరశరీరమునఁ బ్రవేశించి దానిచే కైకేయుకి దుర్బోధ చేయించెను. అందు మీద రాము నరణ్యమున కంపుఁ డనియు, భరతునికి రాజ్యము గట్టుఁ డనియు కైక దశరథుని వరము లడిగెను. ఇట్లు సీతారామలక్ష్మణులరణ్యమునకు వెళ్లుట సంభవించినది.

ఈనాటకమున ప్రథమాంకమునందలి దశరథ, విశ్వామిత్రసంభాషణంబును, చతుర్థాంకమునందలి శ్రీరామ, పరశురామ సంవాదంబును, సప్తమాంకమందలి గానాదేశాదివర్ణనలను రమ్యముగ నున్నవి. ఈ నాటకమును కీర్తిశేషులయిన ఆకుండి వ్యాసమూర్తిశాస్త్రిలుగా రాంధ్రీకరించియున్నారు.

అనర్కుడు — వృతాసురునిసేవకులలో నొక్కఁడు.

అనల — ౧. రోహిణియొక్క యిద్దఱు కన్యలలో రెండవది. ఈమెకు శుకి యను కన్య కలదు.

౨. మాల్యవంతుడను రాక్షసునకు సుందరియను భార్యయందుఁ బుట్టిన కన్మియ. విశ్వావసురాక్షసునిభార్య. కూతురు కుంభినసి (వా. రా., ఉత్తర., స. ౬౧).

1. కావ్యమాల, అనర్కురాఘవమ్, ౧-వ పుటక్రింది టిప్పణి చూడుడు.

అనలుడు — ౧. ఒకవసువు. ఇతనికి గుమాళ్లు కుమార, శాఖ, విశాఖ, నైగమేయ లని నలుగురు. ఈ మన్వంతరమునం దిభేడు ఆగ్నేయదిక్కునకు నధిపతి.

౨. రాక్షసుడు. మాలి కొడుకు. విభీషణుని నలుగురుమంత్రులలో నొక్కఁడు.

౩. కుశుని వంశజుడగు నివధునికొడుకు కొడుకు.

అనలులు — దేవతాభేదము. వీరు నలువదితొమ్మిదుగురు. వారిలో మొదటివాఁడు అభిమానుడు. వీనికి పావక, పవమాన, శుచులను ముగ్గురు కొడుకులు. వారి కొడుకులు నలువదియైదుగురు.

అనవద్య — కశ్యపునకును, ప్రాధకును బుట్టినయస్సరసలలో నొక్కత.

అనవలోభనము — ద్వైజులకు విధింపఁబడిన పోడశకర్తలలో నిది యొకటి. గర్భిణిగా నున్నస్త్రీ పొందవలసినసంస్కారమిది. గర్భముఁ దాల్చినతరువాత మూడవనెలలో నీసంస్కారము జరపఁబడును (న అవలుప్యతే గర్భః అనేన). ఈసంస్కారమునకు ముఖ్యాంగము : అశ్వగంధ అనునొకమూలికరసమును గర్భిణి యగు స్త్రీభర్త యామెయెడమముక్కులోఁ బోయుట. ఈరసనేచనమువలన గర్భపాతము మున్నగునాపద లేవియు జరగ వని మనచారి నమ్మకము.

అనవేమారెడ్డి — కొండవీటిలోఁ బ్రభుత్వము చేసిన రెడ్డిరాజులలో మూడవవాఁడు. ప్రోలయరెడ్డియొక్క రెండవ కుమారుఁడు; అనపోతారెడ్డికిఁ దమ్ముఁడు. ఈతనికి అనవేమ, అన్నవేమ అను రెండు పేర్లు కలవు. శాసనములనుబట్టి చూడఁగా నీతఁడు అనపోతారెడ్డితరువాత రాజ్యమునకు వచ్చి క్రీ. శ. ౧౩౬౨ మొదలు ౧౩౮౧ వఱకును రాజ్యము చేసినట్లు కానవచ్చుచున్నది. ఈతఁడే రాజధానిని కొండవీటికి మార్చినట్లు కనఁబడుచున్నది. ఈతనితండ్రియైన ప్రోలయవేమనకు 'అన్నమవేమ' డన్న పేరున్నందునను, ఈవంశమునందుఁ బెక్కురు 'వేమన' లున్నందునను పెక్కురు చరిత్రకారులు ఈతండ్రికుమారులలో విభేదము చేయలేకయు, నితర 'వేమన' లకును వీరికిని భేదము చేయలేకయు నొకరిని మఱియొకరినిగాఁ దలఁచి కాల, పురుషవిపర్యాసములఁ జేసిరి.

మొట్టమొదట కొండవీటిలో రాజ్యము చేసిన రెడ్డి అన్నయ ప్రోలయలకుఁ గుమారుఁడైన వేమారెడ్డి. ఇతఁ డన్నయకుమారుఁడైనందున హరివంశము మొదటిపద్యమునందే యీతనిని ఎఱ్ఱాప్రెగడ 'అన్నమవేమ' డనియెను. ఇంతేకాని యీతఁడు అనవేమఁడు

కాఁడు. ఇతనిని గుర్తుకొఱకు సాధారణముగ ప్రోలయవేమఁడందురు. అనపోత, అనవేమ లని ఈతని కిద్దఱు కుమారులు. వీరు క్రమముగ కొండవీటిరాజ్యమును బాలించిరి.

ఎఱ్ఱాప్రెగడ హరివంశము వ్రాసి ప్రోలయవేమారెడ్డి కంకితము చేసినకాలమందు అనవేమారెడ్డి పుట్టినట్లు కనఁబడదు; లేదా మిక్కిలి పసివాఁడుగ నైనను ఉండవలెను. ఎందు కన, ఎఱ్ఱాప్రెగడ ప్రోలయవేమని పెద్దకుమారుఁడైన అనపోతని వర్ణించి, అనవేమని పేర్కొనక, యీతనిపేతండ్రి కుమారుఁడైన కోమటిని వర్ణించి యున్నాఁడు.

ఆంధ్రనైషధమును కృతి నొందిన మామిడి సింగన్నకుఁ దండ్రియైన మామిడిపెద్దన్న అనవేమారెడ్డికి మంత్రిగ నున్నట్లు ఆంధ్రనైషధమునందలి ఈక్రిందిపద్యమువలనఁ దెలియుచున్నది.

మ. అనతారాతివసుంధరారమణస్తాంగాపహరక్రియా
ఘనసంరంభవిజృంభమాణపటుదోఃఖర్జూద్వితీయార్జునుం
డనవేమాధిపరాజ్యభారభరణవ్యాపారదక్షుండు పె
ద్దనమంత్రిశుండు మామిడన్న సుతుఁ డేతన్నాత్ముఁడే చెప్పఁగాన్.

అనవేమారెడ్డిపేరు తెలుఁగుదేశమునందు విశేషముగ, నితర రెడ్డిరాజులకంటె నెక్కుడుగఁ గీర్తింపఁబడును. ఈతనిరాజ్యము ఉత్తరమున సింహాచలమువఱకును, దక్షిణమున కంచివఱకును, తూర్పున సముద్రమువఱకును, పశ్చిమమున శ్రీశైలమువఱకును వ్యాపించినట్లు కానవచ్చును. గోదావరిజిల్లాయందలి కోనసీమలోనినడుపూరులో నీతనిశాసన మొకటి కలదు¹. అది శా. శ. ౧౨౯౬ (క్రీ. శ. ౧౩౭౪) లోనిది. తనచెల్లెలైన వేమసానియొక్క పుణ్యార్థమై యీతఁడు బ్రాహ్మణునకు నగ్రహార మిచ్చెను. గోదావరిజిల్లా అమలాపురంతాలూకాలోని వానపల్లిలో అనవేమనిమఱియొకశాసనము దొరకినది². అది శా. శ. ౧౩౦౦ (క్రీ. శ. ౧౩౭౮ - ౭౯) లోనిది. అనవేముడిమ్మడిందుఁ డను మంత్రివరునకు నగ్రహార మిచ్చెను. ఈయిమ్మడిందుఁ డప్పటికాలమున రాజకీయవ్యవహారములలో నారితేరినవాఁడుగఁ గన్పట్టుచున్నాఁడు. 'రాజులకు హితోపదేశము చేయుటయందు మిత్రుఁడు' అని యీతఁడు పొగడ్డఁగనియె. శ్రీశైలముమీఁద అనవేమని శిలాశాసన మొకటి కలదు³. దానినిబట్టి చూడ నతఁడు శ్రీశైలమునందు 'వీరశిరోమండపము' తన పిన తండ్రియైన అన్నయరెడ్డి గౌరవమునకై కట్టించినట్లును, రాజమహేంద్రాద్రిస్థలదుర్గముల ననేకములఁ బట్టుకొన్నట్లును, ఈతనిది వెల్లిచేరి గోత్ర మైనట్లును తెలియుచున్నది. ఈశాసనము శా. శ. ౧౨౯౯ (క్రీ. శ. ౧౩౭౭ - ౭౮) లోనిది. ఈశాసనము వ్రాసినవాఁడు బాల

1. Epigraphia Indica, Vol. III, p. 286.

2. Ibid, Vol. III, p. 59. ఇది ౧౩౦౦ లోని శాసన మని శంకర బాలకృష్ణ దీక్షితులవారి యభిప్రాయము.

3. Epigraphical Reports, 1914-15, p. 115.

సరస్వతి. ఈతఁడు తూర్పుసముద్రమున కంతకును ప్రభు వైనట్లు కూడ నిందు వ్రాయఁబడినది. ఇందువలన నితనికాలమందు సముద్ర వర్తకము మెండుగ నుండె నని మన మూహింపవచ్చును. ఈతని శాసనములలో 'వసంతరాయ', 'క్షురికాసహాయ', 'జగనొబ్బగండ' మొదలయిన బిరుదులు ఈతని కున్నట్లు వ్రాయఁబడినది.

ఏ శాసనమువలనఁ గాని, ఏ గ్రంథమువలనఁ గాని యీతనికిఁ బుత్రుఁ డున్నట్లు కానరాదు. కాని శ్రీనాథుఁ డీతనికి నొకపాత్రి (పుత్రునిమాతరు) ఉన్నట్లును, ఆమెను అల్లాడరెడ్డి (కాశీఖండమును కృతి నొందిన వీరభద్రారెడ్డియొక్క తండ్రి) పెండ్లాడినట్లును కాశీఖండమందలి యీక్రిందిపద్యములోఁ జెప్పియున్నాఁడు.

మ. అనవేమక్షితిపాలపాత్రి యగు వేమాంబామహాదేవికి

ఘనుఁ డయ్యల్ల డభూమిపాలునకు సంగ్రామస్థలీగాండిపుత్
తనయుత్ వేమవిభుండు వీరవసుధాధ్యక్షుండు దొడ్డప్రభుం
డును నన్నయ్యయు బాహువిక్రమకళాటోపప్రతాపాదతుత్.

దీనినిబట్టి చూడ అనవేమారెడ్డికి నొకకుమారుఁ డుండె ననియు, ఆ కుమారున కొకబిడ్డ యుండె ననియు మన మూహింపవలెను. కాని యీపద్యమునందలి 'పాత్రి' పదము 'పొరపాటు, దొహితుఁ డని కవితాత్పర్యము' అని చెప్పచు నందులకు శ్రీచిలుకూరి వీరభద్రరావుగా రిట్లు వ్రాసియున్నారు: 'ఈపై పద్యమునందలి పాత్రి యనుశబ్దమునకు దొహిత్రి (పుత్ర్యాః పుత్రి) యని యర్థము గ్రహింపవలయును. అల్లాడ దొడ్డభూపాలున కంకితము గావింపఁబడిన శివలీలావిలాసమునఁ గొమ్మనామాత్యకవి యల్లాడరెడ్డి నిట్లు వర్ణించెను.

మ. భరితశ్రీనిధి యమ్మహారమణుఁ డొప్పక జోశభక్తిక్షీతీ
శ్వరసూనుం డగు భీమలింగమనుజేశశ్రేష్ఠసత్పుత్రి భా
స్వరకారుణ్యదశాజనావనవిధాసంధాత్రి వేమాంబిక
వరియించెం బతిభక్తి గౌరవదృఢవ్యాపారనిత్యాంబికన్.

‘మతియుం గోరుమిల్లి శాసనమున (౧౮౩౪)

శచీవ శక్రస్య శివేవ శంభోః

పద్దేవ సా పద్మవిలోచనస్య,

1. పై శ్లోకము అల్లాడ దొడ్డారెడ్డి శాసనమందుఁగూడ నున్నది (Epigraphia Indica, Vol. V, p. 53).

2. ఆంధ్రులచరిత్రము, ౩-వ భాగము, ౨౬౩-వ పుట. శివలీలావిలాస మింకను అచ్చుపడలేదు. దాని జీర్ణమైనప్రతి యొకటి శ్రీమానవల్లి రామకృష్ణకవిగారియొద్ద వీరభద్రరావుగారు చూచినారట. గోరుమిల్లి శాసన మెచ్చటను ప్రకటింపఁబడలేదు. ప్రాచ్యలిఖితపుస్తక భాండాగారమునందు ౧౫-౬-౨౬ గుర్తుగల సంపుటమునందు ౩౧౫-వ పుటలో నున్నది. దీనినే 'Elliot's collection' అని అందురు. దీనినే దొరతనమువారిశాసనాధ్యక్షులు వేమవరముశాసనము (Vemavaram Plates) అని వ్రాసియున్నారు—Epigraphical Reports, 1900. paras 63 & 64.

3. ఆంధ్ర నైవధము నంకితమందిన మామిడి సింగన్న అనవేమారెడ్డిమంత్రి యని శ్రీయుత జయంతి రామయ్యగారు వ్రాసియున్నారు. (Epi. Indica, Vol. XI, p. 315, foot-note). కాని యిది పొరపాటు. నైవధము చివరనున్న వచనమునుబట్టి మామిడిసింగన్న పెదకోమటివేమనియొక్క మంత్రి యనుట స్పష్టము.

వేమాంబికా చోళకులేందుభీమ

భూపాత్తజాభూన్తహిశాస్య జాయా.1

‘అని భక్తి శ్వరచోళనృపాలుపుత్రుండు భీమపాలునిపుత్రి యగు వేమాంబికను వివాహముఁ జేసికొనియె నని చెప్పఁబడియుండుట చేత భీమరాజు అనవేమక్షితినాథునియల్లుఁ డని యర్థము చేసికొనక తప్పదు.2.

అనవేమారెడ్డికాలములో శ్రీనాథుఁ డున్నట్లును, ఒకసారి యాతనిసభకుఁ బోయి యీక్రిందిపద్యముతో నాతనికి బొగడినట్లును పరంపరాగత మైనవదంతి కలదు.

అనవేమమహీపాల! స్వస్థస్థు తవ బాహవే,

ఆహవే రిపుదోర్దండచంద్రమండలరాహవే.

[అర్థము:— ఓ అనవేమభూపా! యుద్ధమునందు శత్రువుల దోర్దండముల నెడు చంద్రమండలమునకు రాహు వైనట్టి నీబాహువు నకు శుభముఁ గాక].

శ్రీనాథుఁడు కుమారగిరికాలమునందు నున్నట్లు హరవిలాసము వలన స్పష్టము. అనవేమారెడ్డితరువాతనే కుమారగిరి రాజ్యమునకు వచ్చినందున శ్రీనాథుఁడు అనవేమని కాలమునందు నుండినను నుండవచ్చును. కాని యున్నట్లు నిదర్శనము లేవియు లేవు3. ఎఱ్ఱా ప్రెగ్గడ యీతనితండ్రికాలమందు నున్నవాఁడు; శ్రీనాథుఁ డీతని కుమారుని (అన్న కుమారుని) కాలమువాఁడు. కావున ఈకవివరుల నిద్దరిని ఈతఁడు చూచి గౌరవించిన గౌరవించియుండవచ్చును. అయినను హరివంశము వ్రాయుకాలమువఱకు నితఁడు పుట్టినేలేదు గనుక నాతని ప్రభుత్వకాలమువఱకు నెఱ్ఱన బ్రతికి యుండకపోవచ్చును; శ్రీనాథుఁడు చిన్నవాఁడుగ నుండవచ్చును. కావున నెఱ్ఱన శ్రీనాథుఁడు పుట్టిన గిట్టిన సంవత్సరములు స్పష్టముగఁ దెలియువఱకు నిదమిత్థ మని చెప్పనేరము.

ఈతనితరువాత నెంతయో కాలమునకుఁ బుట్టిన వెన్నెలకంటి నూరనకవి విష్ణుపురాణమున నీతనిగుఱించి యీక్రిందిపద్యము వ్రాయుటచూడఁ దెనుఁగుదేశమందు నితనిఖ్యాతి కొన్ని వందలయేండ్ల వఱకు నెక్కుడుగా నున్నట్లు మన మూహింపవలసియున్నది.

క. తనబ్రదుకు భూమిసురులకుఁ

దనబిరుదులు పంటవంశధరణీశులకుఁ

దననయము భూమిప్రజలకు

ననవేమన యిచ్చెఁ గీర్తినధికుం డగుచున్. (౧-వ అ.)

(కొ. వేం. ల.)

అనసభద్ర — విశాఖపట్టణముజిల్లా పాలకొండతాలూకాయందలి ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౨౨౮ (౧౯౩౧).

అనసూయ — కర్దమఋషికి దేవహూతియందుఁ బుట్టిన తొమ్మిదిమందికన్యలలో నొక్కత. అత్రిఋషికిఁ బత్ని. ఈమె విఖ్యాతపతివ్రత, మహాతపస్విని. ఒకసారి దశవర్షాత్తకమైన యనావృష్టి కల్గి కఠినమైన కఱవు రాగా నీమె తనతపోబలంబుచే కందమూలఫలంబులను, ఉదకంబును నిర్మించి పెక్కుప్రాణులను రక్షించెను. మాండవ్యఋషిని శూలమువీడ నెక్కింప నొకపతివ్రత చీకటిలో నాశూలముఁ దాక నాఋషి బాధకు సహింపక 'తెల్లవాఱఁగనే నీవు విధవ వగుదు' వని శపించెను. అట్లయిన నెప్పటికిని తెల్లవాఱకయే యుండుఁగాక యని యాపతివ్రత ప్రతిశాపంబిచ్చె. ఇట్లు సూర్యోదయములేమిచేఁ జరాచరసృష్టికిఁ గీడు మూఁడదేవత లందఱు నాపతివ్రతాతిలకముయొక్క న్నేహితురాలగు అనసూయయొద్దకుఁ బోయి శరణన నామె తనసామర్థ్యంబుచే నూర్చుఁడుదయించునట్లును, తనన్నేహితురాలికి వైధవ్యంబు రాకుండఁగనుజేసెను. ఈశబ్దమునకు 'అనసూయ' అను రూపాంతరముగూడఁగలదు (వా. రా. అ, స. ౧౧౭).

వనవాసకాలమున సీతారామలక్ష్మణులు అత్రిచూర్ని యాశ్రమమునకుఁ బోయిరి. అపుడు అనసూయ సీతను మిక్కిలి ప్రేమతో నాదరించి, స్త్రీధర్మము లనేకముల నుపదేశించి, సామాంగల్యమునకు లోపము రాకుండునట్లు అంగరాగమాల్యవస్త్రాభరణముల నిచ్చెను.

అనసూయుఁడు — ఒక బ్రహ్మర్షి.

అనస్తేషియన్ — ౧. (క్రీ. శ. ౪౩౦-౫౧౮) ఒక రోమనుచక్రవర్తి. ఇతఁడు మొదట 'జీనో' రాజ్యము చేయునపు డాతనికొలువులో నొకయుద్వ్యోగిగ నుండెను. అతఁడు మరణించిన పిదప నాతనిభార్య యగు అరియడినుసాహాయ్యమున అనస్తేషియను చక్రవర్తి యయ్యెను. పిదప అరియడిను ఆతనిఁ బెండ్లిచేసికొనియె.

ఇతఁడు ప్రజానురంజకుడై పాలనముచేసెను. కాని, పారసీకులతోడియుద్ధమువలనను, హూణులు స్లావులు అనువారివలనను దేశక్షేమమున కప్పుడప్పుడు భంగము కలుగుచువచ్చెను. ఈరాజు క్రీ. శ. ౫౧౮ లో మరణించెను.

౨. ఇతఁడొక రోమనుచక్రవర్తి. మొదట నాతఁడు 'ఫిలిప్పికన్' అనుచక్రవర్తికిఁ బ్రధానిగ నుండెను కాని, ప్రజలే క్రీ. శ. ౭౧౩ లో ఫిలిప్పికనును రాజ్యభ్రష్టునిగాఁ

జేసి అనస్తేషియనును చక్రవర్తిగ నెన్నుకొనిరి. ఇతఁడు నేనల నిర్మించి, ఎక్కువ కట్టుబాటులో నుంచెను. ఆపీసికియా రాష్ట్ర నావికు లీతని నిబంధనలు నైపులేక తిరుగఁబడి 'తియడోసియన్', (౭౧౫) అనువానిని చక్రవర్తిగ నెన్నుకొనిరి. రాజధానియైన కాన్స్టాంటినోపిలును తియడోసియను ముట్టడించి అనస్తేషియనును రాజ్యమునుండి తఱిమివేసెను. క్రీ. శ. ౭౧౬లో 'థెసలోనిక'కుఁ బోయి సన్న్యాసి యయ్యె. కాని ౭౨౧ లో, తియడోసియనుతరువాత రాజ్యమునకు వచ్చిన 'లియో'పై తిరుగఁబడెను. కాని తుద కతనిచే హతుఁ డయ్యెను.

౩. ఈపేరుగలవారు నలుగురు రోముపట్టణమున 'పోపు' అధికారమును వహించిరి. 'పోపు' అనఁగా క్రైస్తవుల జగద్గురువు. మొదటివాఁడు క్రీ. శ. ౩౯౯ మొదలు ౪౦౧ వఱకును, రెండవవాఁడు ౪౯౬ మొదలు ౪౯౮ వఱకును, మూడవవాఁడు ౯౧౧ మొదలు ౯౧౩ వఱకును, నాల్గవవాఁడు ౧౧౫౩ మొదలు ౧౧౫౪ వఱకును 'పోపు' సింహాసనమును అధిష్టించిరి.

అనాంబట్టు — చిత్తూరుజిల్లా పుత్తూరుతాలూకాయందలి జమీన్దారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౮౫ (౧౯౩౧).

అనాకోడేరు — పశ్చిమగోదావరిజిల్లా భీమవరము తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౮౮౬ (౧౯౩౧).

అనాగతవంశము — మైత్రేయఁడను భవిష్యద్భుధునిగుఱించి తెలుపు ౧౪౨ పద్యములపాలీకావ్యము. గంధనంశము ననుసరించి చూడఁగా నీ కావ్యమును రచించినయతఁడు కశ్యపుఁడనియు, 'శాసనవంశదీపము' ననుసరించి, యతఁడు చోళదేశీయుఁడగు కవి యనియు తెలియుచున్నది. అతఁడెప్పు డున్నది కాని, అతఁడు రచించిన గ్రంథము లేవైన నున్నది లేనిది కాని మనకుఁ దెలియదు. 'ఉపతిస్స' నామాంచితుఁ డొకఁడు దీనికి వ్యాఖ్య వ్రాసెను.

అనాగరకసంఘము — మానవజాతి యీ భూమిపైఁ బుట్టి యెన్నియుగము లయినదో యెవ్వరును జెప్పలేరు. ఇప్పుడు కొన్ని కొన్ని దేశములలోని జనులు నాగరకతఁ జెందినవారై పట్టణములు, మేడలు, విద్యలు, కళలు, గ్రంథములు కలవారై శోభించుచున్నారు. కాని యీ నాగరకత యంతయు మానవజాతికిఁ గ్రమక్రమముగ లభించినదే కాని యొక్కసారి వచ్చినది కాదు. మొదట మానవసంఘమునకును, ఇతర పశుసంఘమునకును అంతగ భేదముండియుండదు. ఆదిమ మానవులు నగ్నులుగను, గుహలలోఁ గాని, పొదలలోఁ గాని వసించువారుగను, పచ్చికందమూలదులను పచ్చిమాంసమును తినువారుగను ఉండియుందురు. అట్టివారు క్రమక్రమముగ నిప్పుడు మనమున్న నాగరకస్థితికి వచ్చుటకు నెన్ని లక్షలసంవత్సరములు పట్టినవో, ఏయేమె ట్లెట్లు ఎక్కుచు వారింతవఱకు వచ్చిరో నిశ్చయ

ముగఁ జెప్పఁజాలము గాని, యిప్పు డీభూమిమీఁద నింకను అనాగరకులుగా నున్న ఆరణ్యక జాతులయొక్క యాచారవ్యవహారములనుబట్టి కొంతవఱకు మనము నాగరకజనుల పూర్వవృత్తాంతమును ఊహింపవచ్చును.

అనాగరకజాతు లిప్పుడు ప్రపంచమునందుఁబె క్కులు కలవు. వారిలోఁ గొందఱు ఇచ్చటఁబేర్కొనఁబడుచున్నారు:- మనయాంధ్రదేశమందు కోయలు, చెంచులు, ఎఱుకలవాండ్లు, దాసరులు, లంబాడీలు, హిందూదేశమందలి యితర ప్రాంతములలోని యరణ్యములందును పర్వతములందును సంచరించు గోండు, భోండు (కోడు), సవర, జాంగు, నాగ మొదలైనవారు, అండమానునందలి యాదిమనివాసులు, సింహళమందలివెడ్డలు, ఆఫ్రికాఖండమందలి గుహానివాసులు, ఆక్కలనఁబడువారు, ఉత్తర-అమెరికాయందలి కొలారెడోలు, దక్షిణ - అమెరికాలోని బ్రజిల్ వాసులు, గ్రీన్ లాండులోని ఎస్కిమోలు అనువారు, బోర్నియాలోని డైకులు, ఆ నే లియాఖండమందలి యాదిమనివాసులు. వీరు గాక యచ్చటచ్చట విడిదీర్చిపములలోను, ఖండాంతరమునందలి యరణ్యాదికములలోను పెక్కుమంది అనాగరకజనులు గలరు. వీరందఱును ఒక్కతరగతి వారు కారు. ఒకరు తోళ్లుకట్టుకొనువారుగ నున్న మఱియొక రాకులు కట్టుకొనువారుగను, మూడవవారు బట్ట విడిచి తిరుగువారుగను ఉండురు. ఒక్కొక్కరియందు నాగరకతాభావ మొక్కొకవిధముగఁ గానవచ్చుచుండును. నాగరకతగల సంఘమువారికిని, అనాగరకజనుల సంఘమునకును గల ముఖ్యభేదము లెవ్వయో వారిలోఁ గొన్నింటి నిచ్చట సంగ్రహముగ వ్రాయుదుము.

ఆహారము:- మానవునకు దినమును తప్పక కావలయునది యాహారము. ఇందునుగుఱించి యొకానొకసంఘముయొక్క యాచారమును మన మెఱింగితిమేని యా సంఘ మెంత నాగరకస్థితిలో నున్నది మనము చెప్పగలము. మొట్టమొదట మానవుఁడు పశువులవలెనే, ఆరణ్యమందుఁ దమంతటఁ బుట్టుకాకాదులను భక్షించియుండవలెను. గడ్డి మొదలైనవానికంటె పండ్లు, కందమూలములు మానవశరీరమునకు నెక్కువ పోషకములు గనుక వానిని చెల్లమిఁదినుండి కోసి కొనియు, భూమిలోనుండి త్రవ్వయుఁ దీసికొనియుండును. దీనికి 'పశుదళ' యని పేరు పెట్టవచ్చును. ఈదళలోనే యదృచ్ఛగా దొరకిన పశువులమాంసమును తినుచుండవచ్చును. మిక్కిలి నికృష్టమైన యీదళకంటె గొంచెము పైకి వచ్చినవారు వేటాడి మృగములఁ జంపి భక్షింతురు. దీనిని మనము 'మృగయాదళ' యందుము. పూర్వపుదళకంటె నిందుఁ గొంచెము నాగరకత కావలయును. వేటాడుటకు విల్లు, అంబు మొదలైన సాధనము లుండవలయును. ఈ సాధనములఁ జేయుట నేర్చుకొనినపిదపఁ గాని మానవునకు 'మృగయాదళ' రానేరదు. కందమూలాదు లేమి, మాంస మేమి మొదట పచ్చిగనే భక్షింపఁ జూడును. ఎందు కనఁగా మానవజాతికి నిప్పు శైశవావస్థయందు లభించినదికాదు. కొంచెము నాగరకత హెచ్చినతరువాతఁగాని నిప్పును బుట్టించునుపాయములు వారు కనుఁగొనలేకపోయిరి. నిప్పు వశమైన

తరువాతఁగూడ భక్ష్యపదార్థములను అందుఁ గాల్చి తినుచువచ్చిరి. వంటకములఁ జేయుపద్ధతి కొంచెము హెచ్చుతగ్గుగ అనాగరకస్థితి వదలినతరువాతనే మానవునకుఁ దెలిసిన దని చెప్పవచ్చును. కందమూలముల నేమి, మాంసము నేమి కొంచెము హెచ్చుతగ్గుగ ననాగరకు లందఱును పచ్చిగనో, కొంచెము కాల్చియో భక్షింతురు. పక్వము చేయువిద్య వారంతగ నెఱుంగ రని చెప్పినఁ జెప్పవచ్చును. ఈ 'దళ' తరువాతఁ గొంతకాలమునకు 'గోపాలదళ' మానవజాతికిఁ బ్రాప్తించును. కందమూలఫలములు గాని, వేటవలన వచ్చేడి మాంసము గాని తమకు వలయునంతయు వలసినప్పుడు దొరకకపోవచ్చును. వానిని ఎక్కువగ సంగ్రహముచేసి యుంచుటకు వీలులేదు. కావున మానవుఁ డరణ్యమునందలి కొన్నిపశువులను, అనఁగా మేకలు, ఆవులు, గేదెలు మొదలైనవానిని వశపఱుచుకొని పెంపఁ బ్రాగంభించెను. ఇందువలన నాతనికిఁ గావలయునెడఁ గావలసినంత మాంసాహారము దొరకుటయే కాక, వానిపాలుపెరుగు మొదలైన రుచికర పదార్థములుగూడ తినుటకు దొరకును. ఇట్లు గోపాలదళకు వచ్చిన వారు కొంత నాగరకు లని చెప్పవలెను. ఇట్టిస్థితికి రానిజాతు లిప్పటికిని ఈభూమిమీఁదఁ బెక్కులు కలవు. మనదేశమందలి కోయ, చెంచు జాతులవారింకను గోపాలకదళను వహింపలే దనియే చెప్పవలెను. అస్సాముదేశమునకుఁ దూర్పున పర్వతప్రాంతమందు మష్టిజాతినారు కలరు. వారు ఆవులు, ఎడ్లు మొదలైనవాని నెక్కువగాఁ బెంచెదరు. అవి అరణ్యములో నేవచ్చుగాఁ దిరుగుచుండును. వీరు వీనితో వ్యవసాయము చేయరు. పండుగదినమున నొకదానిఁ జంపి తిందురు. భార్యలను కొనుటకై వీనిని ధనముగ నుపయోగించెదరు. గోపాలకదళను పొంది దానివలన మిక్కిలి లాభము సంపాదించినవారు లంబాడీలు. వీరు ఎడ్లు మొదలైనపశువులను విశేషముగఁ బెంచి వాహనములుగ నుపయోగింతురు; భక్ష్యమునకు నుపయోగింపరు. గోపాలదళకుఁ దరువాతిది 'కృషకదళ', అనఁగా వ్యవసాయము చేసి ధాన్యము పండించునట్టిస్థితి. భూమిలో నొకవిత్తు వేసి నూలువిత్తులు పుట్టించునట్టివిద్య మానవుఁడు సాధించినవిద్యలలో గొప్పది. ఆదిమదళలో మానవుఁడు తాను తిరుగుచుండుస్థలములలో స్వాభావికముగఁ బెరుగుగడ్డిధాన్యములే కోసికొని తినుచుండవలెను. తరువాతఁ గొన్నివిత్తులు నేలమీఁదఁ బడి వర్షాకాల మవి చెల్లయి ఫలించుటఁ జూచి, మానవుఁడు మొదట భూమిమీఁద విత్తులు చల్లి వచ్చినపంటను అనుభవించుచుండెను. భూమి దున్నుట గాని, పాటు చేయుట గాని యెఱుఁగఁడు. కోయలు మొదలైనయరణ్యజాతులవారు భూమిని ఎక్కువగా దున్నకయే విత్తనములు చల్లి వచ్చినపంటను అనుభవించురు. క్రమముగఁ బశువులచే దున్నించుట మొదలైన వ్యవసాయపద్ధతులను నేర్చి నాగరకతాభివృద్ధి జేసికొనిరి.

నరమాంసభక్షణము:- కొందఱు అనాగరకజాతులవారు నరమాంసమును తినియెదరు. ఇట్లు మనుష్యమాంసమును తినుమానవజాతులు మిక్కిలి నెక్కువయైనను పూర్వ ముండెను, ఇప్పుడును ఉన్నవి.

నరమాంసాశనులైన రాక్షసులు మనపురాజాదీకములలో వర్ణింపబడి యున్నారు. ఆవ్రాత యిట్టియారణ్యక, అనాగరకజనులనుగుఱించి యే వ్రాయబడియుండును. అట్టిజాతు లిప్పుడు నశించియుండును. మిక్కిలి పురాతనకాలమందు ప్రాన్యదేశమందును నిట్టిజను లుండి రనుటకు నిదర్శనము లున్నవి. కాన్ పియన్ సముద్రమునకు నీశాన్యమున దీవులలోఁ దిరుగుచున్న సిథియన్, మాసగేటియను జను లిట్టివారని హిరోడోటస్ మొదలయిన పురాతనలేఖకుల వ్రాతలవలనఁ దెలియుచున్నది. ప్రస్తుతకాలమందును ఆఫ్రికాఖండముయొక్క పశ్చిమ, మధ్యమభాగములందును, న్యూగ్వైనా, ఫిజీ, ఆస్ట్రేలియా, న్యూజీలండు, పాలినీషియా దీవులు, సుమత్రా, దక్షిణ-అమెరికా మొదలయిన దేశములందును మాంసభక్షకజాతులు చాలఁ గలవు. వీరిలోఁ గొందఱు క్రమక్రమముగ నీ రాక్షసాచారమును విడుచుచున్నారు. కాని సుమత్రాలోని బట్టాలనువారును, ఈస్టుఇండియన్ దీవులలోని వారును, దక్షిణ-అమెరికాలోని పూర్వనివాసులును ఈ పురాతనాచారమును విడువలేదు. ఈ మాంసభక్షకులు సాధారణముగ శత్రువులను జంపి భక్షింతురు; తమసంఘమువారిని తినరు. హిందూదేశమునందు మనుష్యభక్షకులైన యనాగరకు లున్నట్లు కానరాదు. అఘోరపంథమువారు సీనుఁగులను భక్షించుచుండిరి. కాని యది మత సిద్ధాంతమునుబట్టి వచ్చినభక్షణ కాని యనాగరకతవలన వచ్చినది కాదు.

దుస్తులు:— సిగ్గువలనఁ గాపాడుకొనుటకు శరీరమునకు దుస్తులు కావలెను. కాని 'సిగ్గు' అను మనోవికారము మానవజాతికిఁ గొంత నాగరకత వచ్చినతరువాత నుద్భవించినది. మొదట శరీరమును చలివలనఁ గాపాడుకొనుటకు దానిని దేనితోనైనఁ గప్పవలసివచ్చెను. అందుచే నెండ లధికముగ నుండుచోట నారణ్యకజనులు నన్నులుగ నుండుటయు, చలి యొక్కవగ నున్నచోట వారు దుస్తులను ధరించుటయు తటస్థించును. కేవలము నగ్నవస్థయం దుండుజాతులుకూడఁ గలవా యని నూఱురూపాయలను మించినదుస్తుల ధరించుమన మనుకొనవచ్చును. కాని వస్త్రవిహీనులుగ నుండు అనాగరకులు భూమిమీఁద నిప్పుడును పెక్కురు కలరు. అరణ్యమధ్యమున నుండు కోయవాండ్లు నన్నులుగ నుండుదురు. ఎవరినైనఁ జూడవచ్చునప్పుడు ఆకులు చుట్టుకొని వత్తురు. ప్యూజీదేశజులు, ఆస్ట్రేలియాదేశజులు సాధారణముగ నేమియుఁ గట్టుకొనకయే తిరుగుచుందురు. చలిపుట్టి నప్పుడుమాత్ర మేమైనను చుట్టుకొందురు. ఇప్పుడు నాగరకజనుల సంపర్కమువలనఁ గొన్ని జాతులవారు వస్త్రధారణము నేర్చినను బట్టవిడిచి తిరుగునాచారము వారిలోఁ బూర్తిగఁ బోలేదు. ఆఫ్రికాఖండములో భూమధ్యరేఖాప్రాంతమునం (Equatorial Africa) దున్న అషిరు (Ashiras) లను జనులలోను, అమెరికాయొక్క మధ్యభాగమునందున్న చయమలు (Chaymas) అనువారిలోను వివాహమైనస్త్రీలు వస్త్రధారణము చేసినను, అవివాహితలగు కన్యలు చీరకట్టఁగూడ దన్ననియమము కలదు! చలి యొక్కవగ నుండి దుస్తులు

ధరించువారు పశువులచర్మములను వస్త్రములుగ ధరించెదరు. ఇంగ్లండుదేశమునం దుండినయాదిమవాసులు మృగములతో శ్లేకట్టుకొనుచుండిరి. మనపూర్వపురుషులుకూడ (అనాగరకులు గాకపోయినను) మృగాజీనములు ధరించుచుండినట్లు మనము చదువుచున్నాము. చెట్లబరడులుగూడ కట్టుకొను అనాగరకులు కలరు. నూలువస్త్రములు నాగరకతాదశలో వెలసినవి గాని అనాగరకదశలోనివి కావు. బట్టలనేత వచ్చుటకుఁ బూర్వము వ్యవసాయము, ప్రత్తి నేకుట, దారము వడుకుట మొదలయినకళ లన్నియు వచ్చియుండవలెను.

అలంకరణము:— మోటుజాతులయొక్క మోటుతనమును, నాగరకజాతులయొక్క నాగరకతయు అలంకారములవలనఁ గొంత తెలియును. నగ్నస్థితిలో నున్నప్పుడు శరీరమునకు రంగు వేసికొని దాని చక్కఁదనమును హెచ్చింపవలయు నన్నుకోర్కి పుట్టుట సహజము. కావున పెక్కురనాగరకజనులు శరీరమునకు రంగు వేసికొని యెదరు. ఆఫ్రికా, అమెరికాఖండములందలి ఆదిమనివాసులైన ఆరణ్యకజాతులవారు తమశరీరమును వేలువేలుచిత్తరువులతో నలంకరించుకొనియెదరు. కొందఱు శరీరముయొక్క యొక భాగమందును, మఱియొకరు ఇంకొకభాగమందును, ఇంకొకజాతివారు శరీర మంతయు నెఱ్ఱిని, పచ్చని రంగులచిత్తరువుల రాచుకొందురు. ఈచిత్తరువులు చెట్లు, తీగలు, చెక్కడములు, గళ్లు, మృగములు మొదలైనవిగ నుండును. ఇది చిత్రవిద్యయొక్క ప్రథమావస్థ యని చెప్పవచ్చును. కొన్ని దేశములలో శరీరమున పచ్చలు పొడిపించుకొని సింగారించుకొని యెదరు. మనదేశమునందును పచ్చలు పొడిపించుకొనునాచారము కలదు. ఈపని సాధారణముగ ఎఱుకలవాండ్లు చేయుదురు. మెలనేషియా, పాలినీషియా, న్యూజీలండు మొదలయినదేశాంతరములందలి మోటువారు చేతులనిండను, కాళ్లనిండను, ముఖమంతయు, శరీరమంతయుఁ బచ్చలు పొడిపించుకొందురు! బట్టలు కట్టునాచారము హెచ్చినకొలఁదియు శరీరమునకు రంగు వేసికొనుట, పచ్చలు పొడిపించుకొనుట యన్నయాచారము తగ్గును.

శరీరమున కలంకారము తగిలించుకొనుటకు శరీరమునందుఁ జిల్లులు చేయుట అనాగరకజనులయొక్క పెద్దవిశేషము. చెవులకు, ముక్కునకు చిల్లులు చేయుట సహజమేకదా! కొందఱు క్రిందిపెదవికి జిల్లిచేసి, దానిని క్రమముగఁ బెంచి, నోటితో సమానమైనంతది చేసి దానికి నగలు పెట్టుదురు. బ్రజిల్, దక్షిణ-అమెరికా, మధ్య-ఆఫ్రికాలందలి మోటుజాతులలో నీయాచార మున్నది. అచ్చట పిల్లలకు తల్లులు, మనము మనపిల్లలకు చెవులు కుట్టించినట్లు, పెదవి కుట్టించి క్రమముగఁ పెంచెదరు! కొందఱు బుగ్గలోఁ జిల్లిచేసికొని నగ ధరించెదరు!!

వీరినగలును మిక్కిలి మోటుగ నుండును. కొందఱు చక్కఁదనమునకై యీఁకలు ధరించెదరు. ఆడువాండ్లు ధరించునగలు ఎముకలతోను, సముద్రమునందలి ప్రాణులకవచములతోను చేయబడి

యొందును. మనదేశమునందు లంబాడీస్త్రీలు ధరించునట్టివలు మనము చూచుచున్నాము. ఇంకను అనాగరకజనులలో నింతకంటె నగలు మోటుగ నుండు నని తెలిసికొనవలయును.

వివాహము:— మానవులు పశుదశయం దున్న కాలమునఁ గొంత వఱకు స్త్రీ పురుషసంబంధములు కూడ పశువులవలెనే యే నియమమును లేక స్వేచ్ఛగా జరగియుండును. కాని యంత పశుదశయం దున్న జాతు లిప్పుడు కానరావు. కొంతకాలమునకుఁ గొన్నినియమము లేర్పడినవి. మొదటినుండియు స్త్రీలను పురుషులు బానిసలుగ, తమ యుపయోగమునకై పుట్టినసాత్తువలె చూచుచున్నందున, కొందఱు పురుషులకుఁ గొందఱు స్త్రీలకు నియతసంబంధము కలిగెను. ఇదియే వివాహవిధి. ఇది అనేకవిధములుగ నున్నది. ఒకస్త్రీకి నొకపురుషుఁ డెన్న నియమము మొదటినుండియు నున్నది కాదు. ఒక్కపురుషునకుఁ బెక్కుస్త్రీలును, ఒక్కస్త్రీకిఁ బెక్కురు మగలును, ఉండునాచారములు అనేకానాగరకజనులలో నున్నవి. బహుపతిత్వము (Polyandry) నాగరకజాతులవారమైన మనకు నెంత యసహ్యకరముగ నున్నను భూలోకమునం దీయాచార మనాదిసిద్ధముగ నున్న జాతులు కలవు. సింహళమునందును, తిబెత్తునందును, నీలగిరిపర్వతమునందును ఈయాచారముగల జాతు లున్నవి. ఇట్టియాచార మున్నచోట సాధారణముగ నొక్కస్త్రీకి నున్న పెక్కురుమగ లన్నదమ్ములుగ నుండుదురు, అనఁగా పంచపాండవులవలె నన్నదమ్ము లందఱును ఒక్కస్త్రీకి పెనిమిట్లుగ నుండురు. నీలగిరిపర్వతముమీఁద 'తోడా' లను మోటుజాతివా రున్నారు. అన్నదమ్ములలో నొక్కఁడు వివాహమాడినస్త్రీ యందఱుతోడఁబుట్టినవారికిని పెండ్లా మగును. ఒక పెండ్లాముగలవా రందఱును సాధారణముగ అన్నదమ్ము లైనను ఒకప్పుడు వా రొక్కకుటుంబములోనివారుగను, అరుదుగ భిన్నకుటుంబములోనివారుగనుగూడ నుండురు. ఇట్టిస్త్రీకిఁ బుట్టినపిల్లలకుఁ దండ్రి యెవఁ డని నిశ్చయముగఁ దెలియుటకై యాస్త్రీ గర్భముతో నున్నప్పుడు ఏడవనెలలో నొకయుత్సవము చేసెదరు. అప్పుడు దానిమగలలో నొక్కఁడు దానిచేతికి నొకచిన్నవిల్లును, అంబును ఇచ్చును. అట్టిచ్చినవాఁ డప్పుడు పుట్టుశిశువునకుఁ దండ్రి. మగలందఱు నన్నదమ్ము లైనప్పుడు పెద్దన్నయే సాధారణముగ విల్లునంబు నిచ్చును.

ఎఱుకలవాండ్రలోఁ గూడ నొకవిధమైన బహుపతిత్వము కలదు. ఎఱుకలసానిమగఁడు దొంగతనము చేసి కైదునకుఁ బోయినయెడల నాకాలమందది మఱియొకనితోఁ గాఁపుర ముండవచ్చును. తిరిగి మగఁడు రాఁగానే యది వానిఁ జేరును.

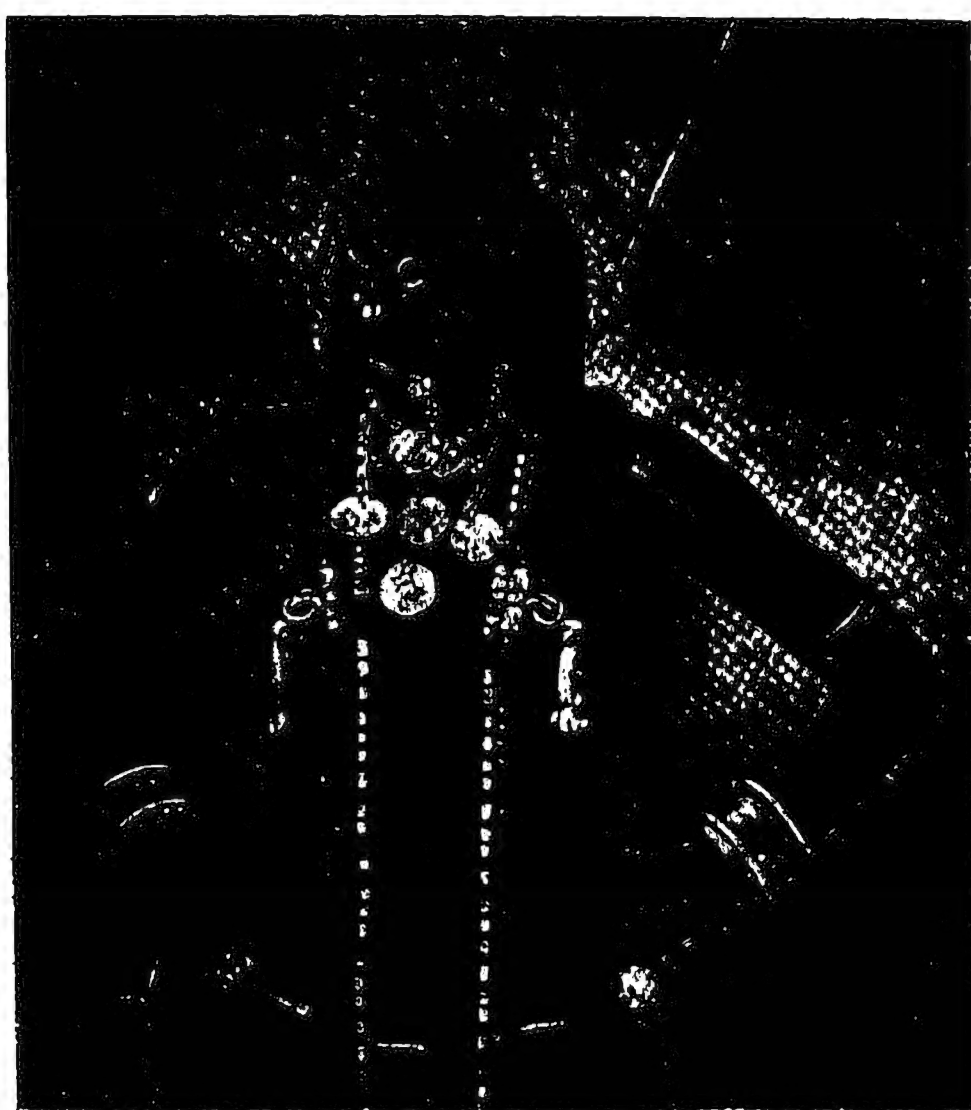
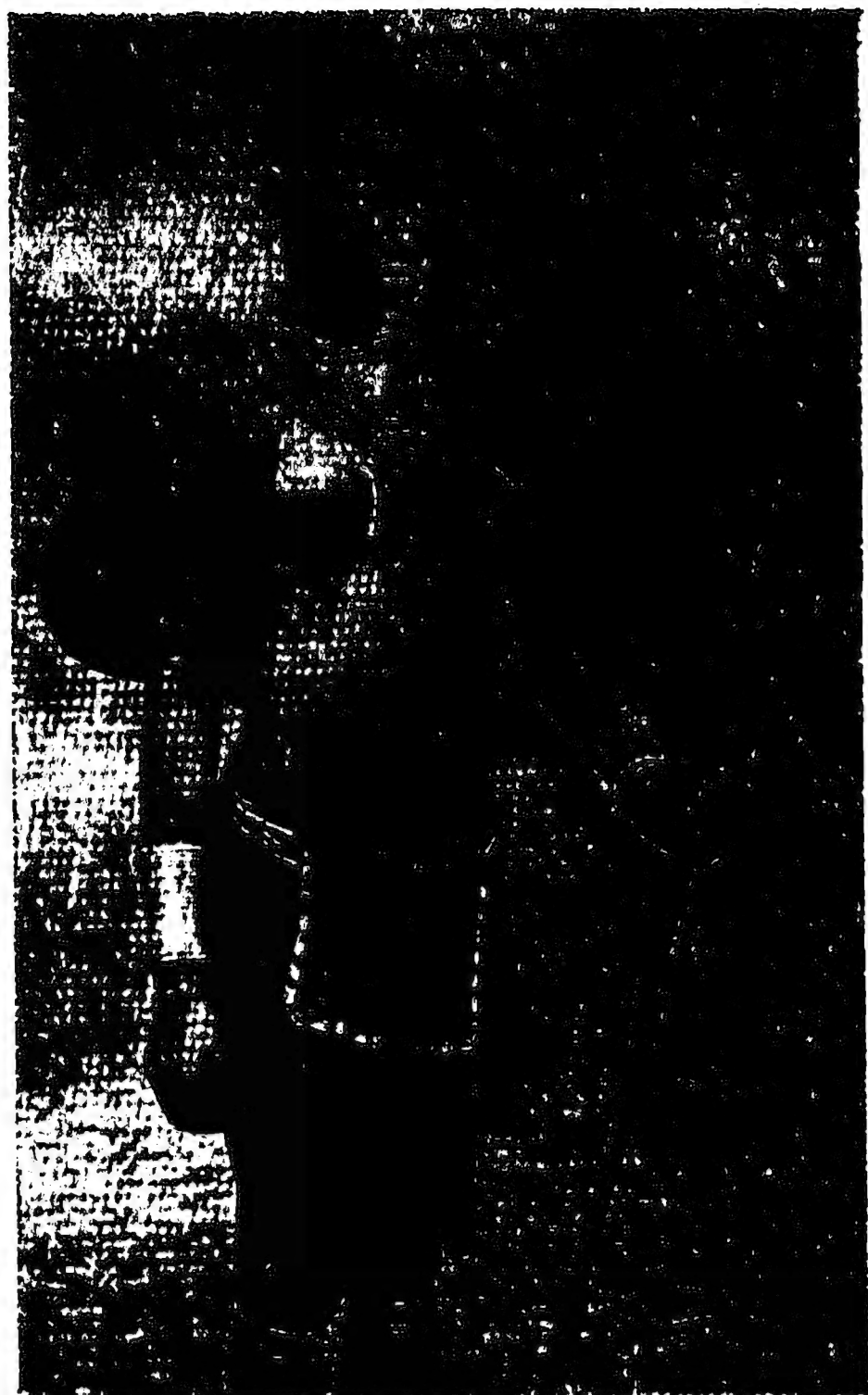
కొన్ని జాతులలో వివాహము చేసికొనినస్త్రీ పెనిమిటి నెలవు లేక యన్యపురుషునిం బొందుట తప్పుగా నెంచినను, భర్తయనుజ్ఞ వడసి యట్లు చేయుట గాని, అవివాహితస్త్రీలు తమ కిచ్చవచ్చినట్లు ప్రవర్తించుట గాని తప్పుగా నెంచరు. న్యూజీలండులోను, ఉత్తర-ఆరాకానులోను, ఉత్తర-అమెరికా, మధ్య-అమెరికాల

యం దుండు మోటుజాతులవారు కన్య స్వేచ్ఛగాఁ దిరుగుట తప్పుగా నెంచరు. అట్లు అవివాహిత యైనకన్య యెవరితోను సంబంధము లేకుండ నుండేనేని యది యాపసి కా దని బ్రజ్జీదేశజు లనుకొనియెదరు. మెలనేషియాదేశమందలిజనులు తమయింటికి వచ్చినచుట్టముల యొద్దకుఁ దమభార్యలఁ బంపుదురు.

మోటుజాతులలోఁ గొందఱు తమతెగవారిని వివాహ మాడుదురు. కొందఱు వేటుతెగవారిని గాని వివాహ మాడరు. మొదట వేటుతెగలనుండి యాడువారిని ఎత్తుకొనివచ్చి బలవంతముగ వివాహ మాడుచుండిరి. దీనినే మనవారు రాక్షసవివాహ మనిరి. ఇట్టి యాచార మింకను అనాగరకజనులలోఁ బెక్కుచోట్ల నున్నది. ఈ తెగవారు ఆ తెగవారితోనే సంబంధబాంధవ్యము చేసికొనవచ్చు నని యున్నచోట నీతెగలోని యీతరముపురుషు లందఱికి ఆతెగలోని యీ తరమునందలిస్త్రీ లందఱును పెండ్లాలుగ నుండురు; అనఁగా ఈ తెగలోని యిష్టము వచ్చినమగవాఁడు ఆ తెగలోని యిష్టము వచ్చినంత మందిస్త్రీలను పెండ్లి చేసికొనవచ్చును. ఇట్టియాచార మా నేలియా జనులలో నున్నది. సుమత్రాద్వీపమునందుఁ గొంతకాలముక్రిందట జగర్, అంబెల్ అనక్, సెమనడో అను మూడువిధములయిన వివాహము లుండెను. మొదటిదానిలో పురుషుఁడు స్త్రీని కొనును, రెండవదానిలో స్త్రీ పురుషుని గొనును, మూడవదానిలో స్త్రీ పురుషు లిద్దఱును సమానమైనహక్కు కలవారై యుండురు. మొదటి వివాహపద్ధతి మనదేశమునందును కలదు గాన దానిని వర్ణింపనక్కఱలేదు. రెండవదానిలో పిల్లతండ్రి అల్లుని కొనితెచ్చును. వాఁడప్పటి నుండియు భార్యకుటుంబమువాఁడై యగును. వానిసంపాదన యంతయు వానిమామగారి కే చెందును. వాడు మామగారికుటుంబమువాఁ డగును. ఇది యొకవిధమైన యిల్లంబము. భార్యాభర్తల కిద్దఱికిని సమాన మైనహక్కుగల వివాహమందు ఇద్దఱిసంపాదనయు, అప్పులును ఇద్దఱికి సమానముగ వచ్చును. భార్యాభర్త లిద్దఱును విడిపోవలయు నన్న సాత్తును సమానముగఁ బంచుకొందురు. ఇట్లు అనాగరకజాతులలో వివాహపద్ధతులు పెక్కులు గలవు. ఇ వన్నియు, శరీరసౌఖ్యముకొఱకుఁ జేసికొన్న వివాహములే కాని యిందు సాత్త్విక ప్రేమ యనునది కానరాదు. స్త్రీని సాధారణముగ దాసిగ, పనికత్తెగ, భోగస్త్రీగఁ జూచెదరు. కావున నాగరకవివాహములకును, అనాగరకవివాహములకును సాత్త్విక ప్రేమ యనునదియే భేదము.

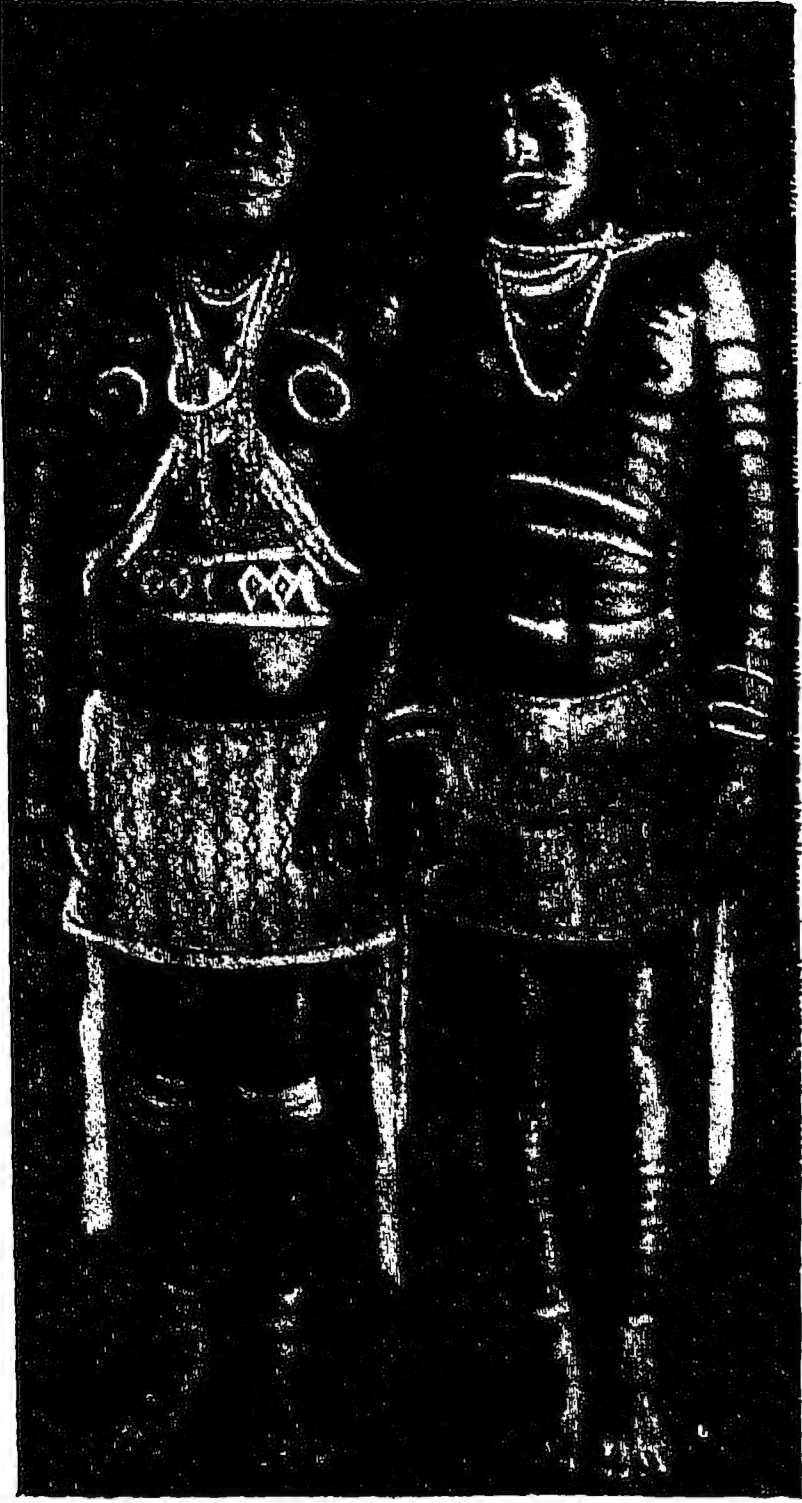
నివాసస్థలములు:— చెట్టునీడ, పొదలచాటు మొదట నారణ్యకునకు నివాసస్థానములు. గుహలే వానికిఁ బెద్దగృహములు. మొదట మానవుఁడు గృహనిర్మాణ మెఱుంగఁడు. రెండుమండలు పెట్టుకొని పొదలచాటునను, గుహలలోను కాఁపురముండు మిక్కిలి నికృష్టజాతులవా రిప్పటికిని పెక్కురు కలరు. ఈ స్థితినుండి లంబాడీ గుడి నెలవఱకు వచ్చుటకు మానవజాతి కన్నియో యుగములు పట్టి యుండును. వడ్డంగమువిద్య సాధ్య మగువఱకు మానవు లారణ్యక

అనాగరక సంఘము

ఆఫ్రికాదేశముందలి అనాగరకజాతునారు

అనాగరక సంఘము

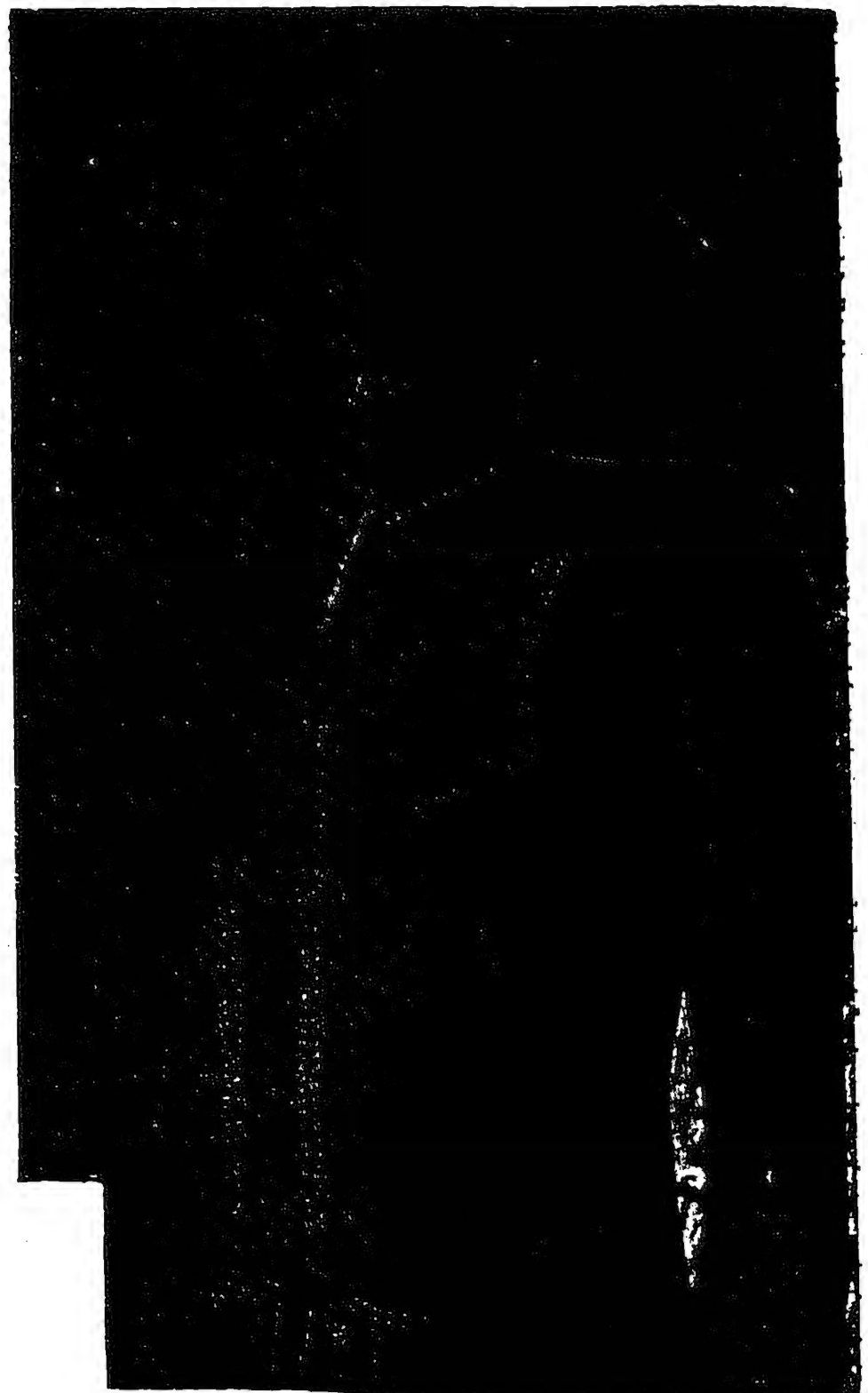
౧

౨

౩

౪

దక్షిణ ఆమెరికాయందలి అనాగరకజాతులవారు (పటములు ౧, ౨, ౩)

ఆఫ్రికాదేశపు అనాగరకజాతిస్త్రీ (పటము ౪)

స్థితిలోనుండి యీవలికి వచ్చిరి. ఇంట్లు అనుటకు వీలు లేనట్టి మిక్కిలి చిన్నవియైన కప్పులను నిర్మించుకొని కాపురముండు మోటు జాతులవారు మనదేశమునం దింకను ఉన్నారు. ఎటుకలవాండ్రు, తోడా జాతివాండ్రు గుడిసెలను జూచినగాని వారి దారిద్ర్యవస్థ బోధపడదు. ఇంట్లే కట్టకొనుటకు చేతఁ గానప్పుడు పట్టణాదు లనా గరకజాతివారి కుండనేర వని వేటుగఁ జెప్ప నక్కఱలేదు. మిక్కిలి యనాగరకావస్థలో నున్న యూరణ్యకు లొక్కచోటను పట్టుమని పదియేండ్లుండరు. ఎచ్చట వారికి భోజనపదార్థములు దొరకుచుండునో యచ్చటికిఁ బోయి కొన్నిదినము లుండి మఱియొకచోటికిఁ బోవుచుందురు. కావున శాశ్వత మైనపల్లె నిర్మించుకొనవలసినయావశ్యకము నాండ్రకు లేదు. దొమ్మరిగూడెములు, ఎటుకలగూడెములు తెలుగుదేశమువారికిఁ దెలిసినట్లే. ఈ గూడెము లొకప్పు డొక గ్రామమువెలుపలను, మఱియొకప్పు డింకొక గ్రామమువెలుపలను, గాన వచ్చుచుండును.

మతము :—
మతముగూడఁ గ్రమముగ నభివృద్ధి యైనదియే. అనాగరక జనులకును, నాగరక జనులకును దుస్తులను గుఱించి యెంత భేదముండునో మతమును గుఱించియు నంత భేదముండును. మిక్కిలి పశువశ్యలో నున్న కొన్ని జాతులవారికి మతకల్పనలే లేవని కొందఱు వ్రాసియున్నారు. కాని యందును గుఱించి గ్రంథ కారులు

అడవిజాతులవారు

భిన్నాభిప్రాయు లైయున్నారు. పశువశ్యను విడిచి కొంచెము పైకి వచ్చినవారిలో, రూపము లేని కొన్నిక్షుద్రదేవతలు తమకుఁ గీడు చేయు ననియు, వానిని సంహోషపెట్టి యాకీడును తప్పించుకొనవలయు ననియు, చచ్చిపోయిన తమపూర్వులు దయ్యములై తిరుగుచుండెద రనియుఁ గల్పనలు కల వని మనకుఁ గానవచ్చుచున్నది. తనకు సంభవించెడియాపన లన్నియు స్వాభావికముగ వచ్చుట లేదనియు, ఏదో దేవతయొక్క ప్రభావమువలన వచ్చుచున్న వనియు ఆరణ్యకుఁ డనుకొనును. అందులకై జ్వరమున కొకదేవత, దగ్గున కొకదేవత యున్న చని కల్పించుకొనును. అట్లే వృక్షమున కొకదేవత, గుట్ట కొకదేవత, వాన కొకదేవత, ఉడుమున కొకదేవత

కల నని తలంచును. ఇట్లు చెడ్డగాఁ గానవచ్చునానికిని, గొప్పగు గానవచ్చునానికిని ప్రతిగ నొక్కొకదేవత పుట్టును. మానవుఁడు తనయం దున్న గుణము లన్నియు ఈ దేవతలం దాహోపించును. ఆదేవతలను సంతోషపెట్టవలెను, వానికి మాంసము పెట్టవలెను, కల్లు పోయవలెను. పోఁగాఁబోఁగా నివియే ముత్తేలమ్మ పోలేరమ్మలుగాను, జాతరలుగను మాటినవి. ఇట్లు మొదట చెడుదేవతలు పుట్టెదరు. తరువాత మంచిదేవతలు పుట్టెదరు. వీరు వారు కలసి యధిక మైన తోడనే వీ రందఱు నుండుటకు నొకతావు కావలసినవచ్చును. అదియే తరువాత స్వర్గ మగును. ఈలాగు మిక్కిలి స్వల్పమునుండి మతకల్పనలు ప్రవృద్ధ మగుచుండును. ఏకేశ్వరకల్పన యెన్నియోయుగముల తరువాతఁ గాని పుట్టును. అనాగరకసంఘమువారు సాధారణముగ దేవత లని గుట్టలను చెట్లను మృగములను పూజించుచుందురు. ప్రయోగములు మొదలయినవానిని నమ్ముదురు. మానవులు పులులుగను, వేటు మృగములుగను మంత్రబలమువలన మాటుదు రని తలంచుదు.

బుద్ధి వికాసము :— ఇప్పుడు ధూమివిఁజ నున్న యనాగరక జాతులు కొన్ని బుద్ధివిషయమై మిక్కిలి నీనావస్థలో నున్న వని చెప్పవలసియున్నది. వీరి బుద్ధి వైభవము వీరిభాష వలననే తెలియఁగలదు. కంటికిఁ గాన పచ్చెడి పెక్కుపదార్థములకుఁ జేల్లున్నను, కనులకుఁ గానరాని జాతివాచక, భావవాచకపదములకుఁ గొండఱ భావల

యందుఁ జేల్లే లేవు. మలేభాషలో ఎట్టి, నల్ల మొదలయిన రంగులకుఁ బదము లున్నవి కాని 'రంగు'నకుఁ బదము లేదు. టాస్ మేనియన్ భాషలో వేటువేటుచెట్లకుఁ జేల్లు గలవు గాని 'చెట్టు'నకుఁ జేరు లేదు. 'మృదుత్వము, కాఠిన్యము, వేడిమి, చల్లదనము' మొదలయినయర్థములపదములు లేవు. ఏ జాతివా రెన్నియంకలవఱకు లెక్క పెట్టఁగలరో తెలిసికొన్న వారియనాగరకతయొక్క మానము మనకుఁ దెలియఁగలను. ఎస్కిమోలు అనువారు పదికంటె నెక్కువగ లెక్కపెట్టలేరు. క్రాఫర్డు అనుశోధకుఁడు అస్ట్రేలియాదేశమందలి ముప్పదిమోటుజాతులవారిభాషలను శోధించి, అం దెవరికిని 'నాలుగు' కంటె నెక్కువ లెక్కపెట్టుట చేతఁగాదని చెప్పినాఁడు.

కేప్ యార్క్ అనువారు చెంటికంటే నెక్కుడులెక్కల నెలుగరు. మాఁడు అనవలసివచ్చినప్పుడు 'రెండునొకటి', నాలుగు అనవలసి వచ్చినప్పుడు 'రెండు రెండు' అని యందురు! కావున నిట్టివారిబుద్ధి యొకను వికాసముఁ జెందక బాల్యావస్థయందున్న దని చెప్పవలెను.

మాటలాడు భాషయొక్కయు, లెక్కించునంకలయొక్కయు స్థితి యిట్లుండ, నిక నీజాతులవారిలో వ్రాత లే దనియు, గ్రంథములు లే వనియును వేటుగఁ జెప్పవలెనా? వ్రాత లేకపోయినను, కొంచెము అధికులగు అనాగరకజాతులవారు తమయుద్దేశమును చిత్రములద్వారమునఁ గొంతవఱకుఁ దెల్పెదరు.

కుటుంబము:— స్త్రీ పురుషసాంగత్యమువలనఁ గుటుంబ మేర్పడును. పూర్వము కుటుంబములు స్త్రీ ప్రధానములు. పిదప క్రమముగఁ బురుషప్రధానము లయ్యెను. స్త్రీప్రధానకుటుంబము లనఁగా నాకుటుంబములోనిజను లొకానొక స్త్రీకిని, దమకును గల బంధుత్వము వలనఁ గలసియుందురు. వారసత్వము మొదలైన వన్నియు స్త్రీ ననుసరించి వచ్చును. మానవులయూదిమదళలోను, వివాహబంధనములు దృఢము కానపుడును సంతానముయొక్కతండ్రి యెవఁ డయినది నిశ్చయముగాఁ దెలియదు. తల్లిమాత్రము తెలియును. కావునఁ బిల్లలను పోషించుభారము తల్లిమీఁదను, ఆమెబంధువులమీఁదను పడును. మఱి ఆర్పిపెలగోదేశమందలివారు మిక్కిలి కనిష్ఠావస్థలో నున్నారు. ఒక పురుషుఁడు, ఒక స్త్రీ యరణ్యమునకుఁ బోయి పొదలలోఁ గాఁపురముందురు. పిల్లలు పుట్టినతరువాత పిల్లలు కొంచెము పెద్దనా రగువఱకును వారు కలసి యొకచెట్టుక్రింద నుందురు. చెట్టునకు ఒకవిధమైన ఉయ్యెల వ్రేలాడఁగట్టి పిల్లలను దానిలో నుంచెదరు. రాత్రి పులులు మొదలైనవి రాకుండ నిప్పు మట్టించి యుంచెదరు. పిల్లలు కొంచెము పెద్దనా రైనతరువాతను తండ్రి యిష్టమువచ్చినచోటికిఁ బోవును. తల్లి పిల్లలను పెంచును. అండమాను, ఆ నే లియాదీవులలోను ఇట్లే పిల్లలను తల్లి, మేనమామ పెంచుదురు. ఉత్తర-అమెరికాయందును ఇట్టియాచార మే కలదు. హిందూదేశమందలి నాయరుజాతివారిలోను స్త్రీప్రధానమైన కుటుంబపద్ధతియే ఆమలులో నున్నది. అచ్చటికుమారునకు తండ్రి యింటిపేరు రాదు. తండ్రి సొత్తు రాదు. మేనమామయింటిపేరు వచ్చును. మేనమామసొత్తు వచ్చును. ఇట్టికుటుంబమును తాం వడ్ అందురు.

వివాహబంధనములు దృఢమై జాతులలో పురుషప్రధానకుటుంబము లేర్పడినవి. వీనిలోఁ బురుషునిబట్టి కుటుంబ మేర్పడును, దాయభాగము వచ్చును. ఇట్టివియే మనకుటుంబములు.

సంఘము:— సంఘ మనఁగాఁ గొన్ని కుటుంబములు స్వసంరక్షణార్థమై కలసియుండుట. మిక్కిలి ప్రారంభావస్థయందు నేకుటుంబమునకు నాకుటుంబమే విడివిడిగా నుండి స్వేచ్ఛాచారముం జేయును. సింహళమునందలివెడ్డా లనంబడుజాతివా రెవరికి వారు వేటువేటుగ నుండురు. ఆమెరికాఖండమందలి 'టాస్ మేనియనులు' అనుజాతివారి

లోని వేటువేటుకుటుంబములు యుద్ధసమయమునఁ గలసి యొక నాయకుని నేర్పఱచుకొని వానియాజ్ఞలో నున్నను, ఆపని యైనతోడనే యేకుటుంబమున కా కుటుంబము స్వతంత్ర మైపోవును. కాని మఱి యొకజాతివారు ప్రక్కను జేరి శత్రువులుగా నున్నప్పుడు స్వసంరక్షణార్థమై యీచిన్నకుటుంబము లన్నియుఁ జేరి యొక సంఘము కావలసివచ్చును. ఇట్లు కూడి యొక్కని నధిపతిగ నేర్పఱచుకొని వాని యాజ్ఞలో మెలఁగుదురు. ఇట్లు సంఘముగా నేర్పడువారు సాధారణముగ నొక్కతెగవారై యుండురు. ఇట్టిసంఘములోఁ బెద్ద పెద్దకుటుంబము లుండును. ఆ కుటుంబముల కధిపతి తండ్రి. ఆతని కుమారులు, మనుమలు మొదలయినవా రందఱును అతనియాజ్ఞలో నుండవలయును. ఆ కుటుంబమునకు నాతఁ డొకవిధమైన రాజు.

అనాగరకస్థితిలో నుండువారుగూడ తమస్వాతంత్ర్యమును కాపాడుకొని పరులస్వాతంత్ర్యమునకు భంగము రాకుండఁ బ్రవర్తింపఁగల రనుటకు ఖురాసానులోని దేశాటనశీవులైన కొన్ని మోటుజాతులు నిదర్శనము. వీరిలో నిప్పటికిని ఒకరాజు గాని, ప్రభుత్వము గాని గానరాదు. అందఱును సమానులుగ నే యుండురు. వీరిసంఘములు చిన్నచిన్నవి. కొన్ని ముప్పదికుటుంబములకంటె నెక్కువ యుండవు. ఒక్కొకసంఘమున కొక్కముసలివాఁడు నేతగా నుండును. అతఁడు సలహా చెప్పువాఁడుగను, తగాదాలు వచ్చినప్పుడు తీర్పువాఁడుగను ఉండునేకాని యధికారిగ నుండఁడు. ఇతనికిఁ గొంత జీత మిచ్చెదరు. ఇతఁడు పూర్వార్వచారము నుల్లంఘింపఁడు. 'మా కధికారులు లేరు. మా కధికారులతోఁ బని లేదు' అని ఖురాసాను లందురు. పరులను బాధపెట్టి వారిమీఁద నధికారము చేయవలయునన్న ప్రవృత్తి వీరికి లేదు. ఇతరులస్వాతంత్ర్యమునకు వీ రెన్నఁడును భంగము కలిగింపరు. ఆరణ్యకావస్థ తగ్గినకొలదియు మానవ జాతికిఁ దమకంటెఁ దక్కువజాతులవారిని వశపఱచుకొని, తమ బానిసలుగ నుంచుకొని, వారిని కష్టపెట్టి తాము సుఖపడవలయునన్నయిచ్చ పుట్టును.

ఈసంఘములు మొదట నొక్కచోట స్థిరముగ నుండునవి కావు. తమ కాహారము, పశువులకు మేత యెచ్చట దొరకునో యచ్చటికిఁ బోవుచుండెను. మనదేశమందలి లంబాడీలును, అప్పుడప్పుడు గుఱ్ఱము లెక్కి తిరుగుచు, చిన్నకత్తులు మొదలైన వస్తువుల దెనుఁగుదేశమునకు వచ్చుచుండెడి లంబాడీలవంటి మూఁకలును ఇటువంటివే. కొంతకాలము గడచినతరువాత నిట్టి జాతులు సంచారమును మాని యొకానొక ప్రదేశమున శాశ్వతముగ వసతిచేయును. అప్పు డాదేశమునకు నాజనులపేరు వచ్చును. కాలింగులు, ఆంధ్రులు, ద్రావిడులు మొదలయినజనులు మొదట పుట్టిరి. వారు సంచారము చేయుచుఁ జేయుచు నిలిచిపోయినదేశములకు కలింగదేశము, ఆంధ్రదేశము, ద్రవిడదేశము అని పేళ్లు వచ్చెను. సంస్కృతమునందు దేశములకు జనులనామములే వాడెదరు. ఆభాషలో మద్రకులు అనఁగా మద్రదేశము, కళింగులు అనఁగా కళింగదేశము,

ఆంధ్రులు అనగా ఆంధ్రదేశము అని యర్థము. ఈవిధముగ నరణ్యమునందుఁ దిగుగువారిలోనుండి గొప్పసంఘములను, గ్రామములును, పట్టణములును, దేశములును పుట్టుచున్నవి.

[కొ. వేం. ల.]

అనాగ్నిగోరన్ — (క్రీ. పూ. ౫౦౦-౪౨౫) గ్రీకు తత్వవేత్త. ఇతఁ డాసియామైనరులోని క్లెజోమేనెయనుపట్టణమునందు క్రీ. పూ. ౫౦౦ సంవత్సరప్రాంతమున జన్మించెను. ౪౬౪-౪౨౫ ప్రాంతమున నితఁడు గ్రీకుదేశపురాజుధాని యగు ఏథెన్సుపట్టణమునకుఁ బోయి, ముప్పదిసంవత్సరములవఱకును అచ్చటనే యుండి తన విద్యామహిమచే మిక్కిలి కీర్తి వడసెను పెరికల్స్, యారి వైడ్స్ అనుపండితు లితనిశిష్యులు. సాక్రటీస్ కూడ నితనిశిష్యుఁడని కొందఱయభిప్రాయము. జ్యోతిషశాస్త్రమందును, గణితశాస్త్రమందును ఇతఁడు మిక్కిలి విఖ్యాతిచెందుటయే కాక తత్వవిచార శీలుఁడనియు, సదాచారసంపన్నుఁడనియు మిగులఁ బూజ్యత వడసెను. వాడుకలో నున్న మతముల నపహసించె నన్నయపరాధము మోపి యీతనిపై నొక మభియోగము తెచ్చిరి. కాని యితని శిష్యుఁడైన పెరికల్సుయొక్క వక్రృత్వమహిమచే నితఁడు నిర్దోషుఁడని విడువఁబడెను. ఏథెన్సులో నుండుట మంచిది కా దని యీతఁడు క్రీ. పూ. ౪౩౪-౪౩౩ ప్రాంతమున ల్యొంప్స్యాకసుకుఁ బోయెను. అచ్చటనే యితఁడు క్రీ. పూ. ౪౨౫ ప్రాంతమునఁ గీర్తి శేషుఁడయ్యెను.

ఇతనిసిద్ధాంతానుసారముగాఁ బ్రపంచమండలి భూతసంఖ్య నాలుగు గాని, అయిదుగాని కాదు. అది యసంఖ్యము. నాలుగుదైర్ఘ్యములలోనుండి యసంఖ్యవస్తుజాల ముత్పన్న మైన దనుట యసంగతము. ఇ వన్నియు ననాదు లనవచ్చును. మొదట నివన్నియు నొకదానితో నొకటి కలసి వేటువేటుగ గుర్తించుటకు వీలు లేకుండఁగ నుండెను. కాని గతి(Motion)రూపమైన చైతన్యమందుఁ బ్రవేశించి, వీని నన్నిటిని విడదీసి సృష్టియొక్క యభివృద్ధికిఁ గారణ మయ్యెను. ఏ వస్తువును నశింపదు. 'చావు' అనగా ఒకచోట నంతవఱకుఁ గూడియున్నవస్తువులు వేరుగుట. పుట్టుక యనగా నంతవఱకు వేరుగ నున్నవస్తువులు కలయుట.

అనాగ్నిమందర్ — గ్రీకుతత్వవేత్తలలో నితఁడు రెండవవాఁడు. క్రీ. పూ. ౬౦౦ సంవత్సర ప్రాంతమున నితఁడు పుట్టెను. క్రీ. పూ. ౫౪౨ ప్రాంతమునఁ జనిపోయెను. ఇతని మతమునకు 'అయోనియక' తత్వజ్ఞానపంథ' యని పేరు. సువిఖ్యాతతత్వవేత్త యగు క్రోసీ థేలిస్ అభిప్రాయముల నితఁడు కొంతవఱ కనుసరించెను. కాని యతనిసిద్ధాంతములకు నితనిసిద్ధాంతములకు చాల భేదము కలదు.

థేలిస్ సిద్ధాంతముల ననుసరించి జల మొక్కటియే! యీసృష్టి కంతకును మూలతత్వము.

అనాగ్నిమందర్ దీని కొప్పికొనఁడు. పృథివి, అగ్ని, జలము- ఈ మూటిలో నేదియు మూలతత్వము కాఁజాల దనియు, నీ మూటికి నతీతమైయున్న సర్వవ్యాపి యగు 'అనంతము' అనునదియే యామూలతత్వ మనియు నీతని సిద్ధాంతము. 'పృథివి, జలము, అగ్ని - ఇవి యన్నియు నశ్వరము లగు పదార్థములే. మూలతత్వము నాశనరహితము. ఆదిరహితము. అట్లుగుట నీమూటిలో నేదియు మూలతత్వ మైయుండుట కవకాశము లేదు. ఏది నాశనరహితమో, ఏది యగమ్యమో, ఏది స్వయంభూతమో యది అనంతము. ఆయనంతమే మూలతత్వము. దాని మూలముననే, ఆ యనంతమునకుఁ గల చాలకశక్తి(Directive Power)వలననే యీ సృష్టికార్య మంతయు జరుగుచుండును' అని యతనివాదము.

ఐరోపాఖండమున వ్యాప్తమయియున్న ఈశ్వరవిషయక మగు సిద్ధాంతమునకు అనాగ్నిమందర్ సిద్ధాంతమే యాధార మని కొందఱ యభిప్రాయము.

జగదుత్పత్తివిషయమున మొదట నక్షత్రములు, తరువాత పృథివి, పిమ్మట సముద్రము, అటుపైని తక్కిన ప్రాణికోటియు సృజింపఁబడిన దని యితని యభిప్రాయము. ప్రాణికోటిలో ముందు మానవులు తరువాత మిగిలినవియు నట!

భూమి గుండ్రముగా నున్న దనియే యితని యభిప్రాయము.

అనాతవరం — తూర్పుగోదావరిజిల్లా అమలాపురము తాలూకాయందలి జమీన్దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య 3,0౮౭ (౧౯౩౧).

అనాథపిండదుఁడు — శాక్యబుద్ధునికి సమకాలికుఁడైన యొకకోమటి. శ్రావస్థిపట్టణ మితనినివాసస్థానము. ఇతనిఅసలు పేరు సుదత్తుఁడు. సుదత్తుఁడు మిగుల ధనవంతుఁడు, ఉదారుఁడు. నిరుపేదలైనవారికి, దిక్కుమాలినవారికి నితఁడు మాపినయాదార్యమును బట్టి అనాథపిండదుఁడనుపేరు వచ్చినది. బుద్ధదేవుఁడు రాజగృహమున నుండినకాలముననే యతనిని శ్రావస్థికిఁ గొనిరావలయు నని సుదత్తుఁడు ఎక్కువగఁ బ్రయత్నించెను. ఆకాలమున శ్రావస్థినగరమున సన్న్యాసులుండుటకనుకూలముగు ప్రశాంతమైన చో టేదియు లేకుండెను. బుద్ధుని యాజ్ఞపై సుదత్తుఁ డీలోటుఁ దీర్చివేయవలయు నని ప్రయత్నించెను. కాని యప్పటి శ్రావస్థిరాజగు ప్రసేనజిత్తు అనాథపిండదుఁడు నిర్మింపఁబోవు సుద్యానవనమునకు వలయుస్థలమును సులభముగ నిచ్చుట కంగీకరింపలేదు. ఎంతస్థలము కావలయునో యంతను గప్పఁగల బంగారము తన కీయవలయు నని యతఁడు కోరెను. సుదత్తుఁడు దానికి వెనుదీయలేదు. తుదకు రాజు అనాథపిండదునికి బుద్ధునిపైఁ గల భక్తి కచ్చెరువంది స్థలము నుచితముగ నొసంగివైచెను. తరువాత నందు దివ్యమగు తోట సిద్ధమయ్యెను. ఇతనిగృహమునఁ బ్రతిదినము ౫౦౦ మంది భ్రాతలు భోజనము చేయుచుండిరి. ప్రసేనజిత్తు

ఏర్పడిన మఱియొక తేత్ర ముండెను. ఆ తేత్రమునందుగూడ నట్టి యేర్పాటులే యుండెను. రాజతేత్రమునం దియ్యబడునట్టి యాహారము విలువగలదిగను, సుత్కృష్ట మైనదిగను నుండినను భ్రాత లాహారమునుమాత్రము గైకొని దాని నారగించుట కనాధపిండదుని గృహమునకుఁ గాని, విశాఖునియింటికిఁ గాని పోవుచుండిరి. ఈసమాచారము మొదట కోసలునకుఁ దెలియదు. ఒకదినమున రాజ భోజన కాలమున సుపాహారద్రవ్యము నొకదానిం గొనివచ్చి నేవకున కొసంగి దానిని భోజనశాలలోని భ్రాతల కిచ్చి రమ్మని యంపఁగా నతఁడు పోయి వెంటనే మరలి వచ్చి భోజనశాలలో నెవ్వరును లేరని వచించెను. రాజు వారలంగూర్చి ప్రశ్నింప వారిమిత్రులగృహములకుఁ బోయి రని దగ్గఱ నున్నవారు వచించిరి. అంత ప్రసేనజిత్తు భోజనానంతరమున దేశికునికడ కేగి యన్నిటిని మించినయాహార మే దని యడుగఁగా మిత్రరూపియాహారమే సర్వశ్రేష్ఠ మనియు, నట్టిమిత్రుఁ డెట్టి యాహార మిచ్చినను నది దివ్యభోజనమే యనియుఁ బ్రత్యుత్తర మిచ్చెను.

అనాథ్యుష్కండు — ధృతరాష్ట్రుని సూర్పుడు పుత్రులలో నొకఁడు.

అనామిక — చిటికెన వ్రేలికి ప్రక్క నున్న వ్రేలు. ఒకప్పుడు శివుడు ఈ వ్రేలితోనే బ్రహ్మదేవుని శిరస్సు ఖండించెను. అందుచే నిది యపవిత్రమైపోయెను. కావుననే యజ్ఞాదికార్యములలో దీనిని బవిత్ర మొనర్చుటకై దర్భలపవిత్రమును దీనికిఁ జాట్టుదురు. ఈవ్రేలిపేరైన నెత్తరాదు. అందులకే యనామిక యని దీనికి పేరు.

అనాయువు — మాటుపేరు అనుగ. తండ్రి దక్షప్రజాపతి. మగఁడు కశ్యపుఁడు.

అనార్కలి — ఒక యువతి. అనార్కలి యనుపేరెన్నియో కథలలో నుదాహరింపబడుచుండును. జహంగీరు అసురాగమునకుఁ బాత్రమైన యొకకాంత యని కొందఱ యభిప్రాయము. అనార్కలి యనుపేరుగల యొకయందకత్తై రంజిత్ సింగున కుంపుడు కత్తైగ నుండిన దనియు, నామెపైఁగల యసురాగమునకు స్థిరచిహ్నముగ నతఁడు లాహోరునగరమున ఆమెపేర నొకపీఠిఁ గట్టించె ననియు మఱియొకకథ ప్రచారమున నున్నది. అనార్కలి యనుపేరుగల పీఠి మాత్రము నేటికిని లాహోరునగరమునఁ గలదు.

అనార్యులు — ఆర్యులు కానివారు. హిమాలయమున కును, వింధ్యపర్వతమునకును నడుమ నున్న ప్రదేశ మార్యావర్త మనియు, నందుండువా రార్యులనియు, తదితరు లనార్యులనియుఁ జెప్పబడుచుండిరి. హిందూదేశమునందు నార్యులరాకకు పూర్వముండు మూలనివాసులను ఆర్యులు అనార్యులనుచుండిరి. ఇటీవల పారసీక, పాశ్చాత్యులనేకులును ఆర్యశాఖవారే యనియు సిద్ధాంతిక రింపబడినది. కనుక, ఈ యార్యశాఖలోఁ జేరనివారిని ఇప్పటి పాశ్చాత్యులు అనార్యులనియెదరు.

అనావత్ — ఇని గుజరాతుదేశమున నివసించు బ్రాహ్మణులతెగలలో నొకదానికి పేరు. వీరికి దేసాయీ లనియు, మస్తాను లనియు మఱిరెండుపేర్లు కలవు. దక్షిణగుజరాతుదేశపు టాదిమ నివాసులు వీరు. బరోడా రాజ్యమునందలి నవసరీజిల్లాయందుఁ గల అనావత్ అను గ్రామముపేరునట్టి వీరి కీ పేరు వచ్చినది.

ఈ యనావలనుగూర్చి యొకచిన్నకథ కలదు: రావణచగ యైపోయినతరువాత శ్రీరాముఁ డయోధ్యకు మరలి వచ్చుచు దారిలో అగస్త్యశ్రమమునకుఁ బోవలయు నని వింధ్యపర్వత ప్రాంతమున దిగెను. ఆయన అచ్చట రావణవధచేఁ గలిగినపాపమును బోగొట్టుకొనుటకై ప్రాయశ్చిత్త మొనరించుకొనఁదలచెను. కాని యచ్చట బ్రాహ్మణు లెవ్వరును లేరు. అందఱు భిల్లులే. అందుచే హిమాలయ ప్రాంతముననుండి బ్రాహ్మణులను రప్పించెను. వారు రాముఁ డిచ్చిన దక్షిణ గొనకపోవుటచే వైశ్యధర్మ మనుష్ఠించుచు నుందురుగాక యని వారి నతఁడు శిపించెను. ఆ బ్రాహ్మణులసంతతివారే యీయనావలలు.

ఇని మఱియొకచిన్నమార్పుతోఁగూడ ఒక్కొక్కచో వ్యాప్తిలో నున్నది: వింధ్యపర్వత ప్రాంతమున బ్రాహ్మణు లెవ్వరును లేకుంటుచే శ్రీరాముఁ డచ్చటిభిల్లులనే విప్రులుగఁ జేసె ననియు, అయినను వారికి సంపూర్ణముగ బ్రాహ్మణత్వ మబ్బకపోయిన దనియు నీమార్పు.

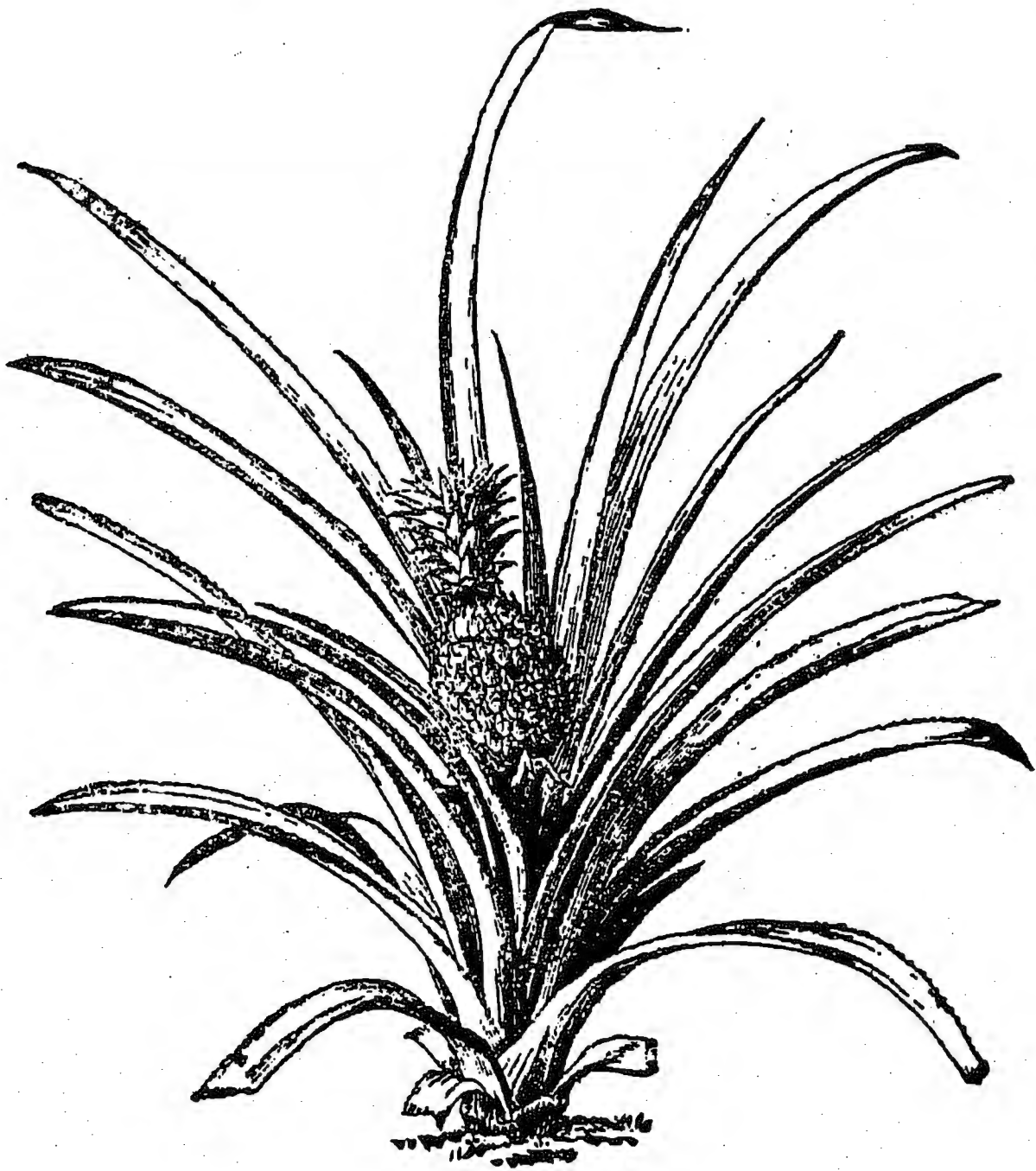
బరోడాలోని నవసరీ ప్రాంతమున వీరు విశేషముగఁ గలరు. మొత్తముమీఁద బరోడాలో వీరిజనసంఖ్య ౯,౫౧౬. వీరిలో దేసాయీలు, భద్రేలులు అనురెండుతెగలవా రున్నారు. దేసాయీలు ఉత్తములు. ఈ రెండుతెగలవారికిని చుట్టటికము కలియుదు.

అనాస (Pine apple — Ananas sativa) — ఇది యొకదళదీప్తజకములలోఁ జేరిన యొకఫలజాతి. 'బ్రొమిలియేస' కుటుంబమునందలిది.

అనాస మొక్క కుటుచప్రకాండము గలిగి సుమారు ౨-౪ అడుగుల యెత్తెదుగును. కాయ పుట్టినవెనుక నీప్రకాండము నిడివిగ నెదిగి యాకాయను ఆకులమధ్యనుండి పైకిఁ దేల్చును. మొక్క మొదటి నుండియు, ప్రకాండమునందునుగూడ పిల్లలు బయలుదేరును. అనాసమొక్కవేళ్లు సామాన్యముగ ౬-౮ అం. కంటె లోతునకుఁ గాని ౧-౧౨ అడుగుకంటె దూరముగఁ గాని వ్యాపింపవు. ఆకులు ౧౨-౨౦ అం. వెడల్పు గలిగి ౨-౫ అడుగులపొడువుండును. నారగలిగి కొంచెము దళముగ నుండును. వానియంచులను వాడియైన ముండ్లుండును. కొన గూడ ముల్లుదేరి యుండును. ఆకు లించుక పసిమితోఁ గాని, ఎఱుపుతోఁ గాని చేరినయాకుపచ్చవర్ణము గలిగియుండును. పూవులు చిన్నవి. అవి గుండ్రముగఁగాని, సమగోళాకృతిగఁగాని యుండునొక కృత్రిమఫలమునకు పైభాగమున నుండు 'కండ్ల'లో నమరి యుండును. కండ్లపై రెప్పలవంటి దళము లుండును. పుష్పములు మిథునములు; పుష్పకోశము త్రిదళవలయము. ఆకర్షకవలయమున

నైదు పత్రము లుండును. ఇవి యొకవిధముగ నీలవర్ణము గలిగి యుండును. కింజల్కములు ఆఱు. అండాశయముపై కీలము మాడుగఁ జీలి యుండును. గింజలు చిన్నవిగను, బల్లపలుపుగను నుండును గాని తఱచు తప్పలుగ నుండును. కృత్రిమఫలము బాగుగ నెదిగినపుడు ౬-౧౨ అం. నిడివియు, ౪-౬ అంగుళములలావును గలిగియుండును. పండినపిమ్మట పసుపురంగు గలిగియుండును. దీనిపైని పిల్కవంటి తల యొకటి యుండును. తఱచు దీనిచుట్టును, కాయనెత్తిపైనను, కాయ దిగువనుకూడ అనేకములగు చిన్నచిన్నపిల్కలు బయలుదేరును.

అనాసకు అమెరికాఖండపు ఉష్ణభాగములు (బహుశః బ్రెజిల్ దేశము) ఆదిస్థాన మయియుండు నని యెంచఁబడుచున్నది. అమెరికాఖండము కనుగొనఁబడినపిమ్మటనే యీమనోహరముగ ఫలజాతి యితరఖండవాసులకు లభ్య మయ్యెను. ౧౫౧౩-వ సంవత్సరమున గాన్ కేటి హర్నాండెజ్ (Goncate Hernandez) అనునాతఁడు ప్రప్రథమమున నీమొక్కల నైరోపాఖండమునకును, పిమ్మట నచట నుండి ౧౫౯౪-వ సంవత్సరమున పోర్చుగీసువారు హిందూదేశమున కును దెచ్చి రని తెలియుచున్నది. హిందూదేశమునుండి యిది చీనా మొదలగు ప్రాచ్యదేశములకు వ్యాపించెను.

అనాస మొక్క

ఇపు డిది అనేకోష్ణదేశములందు సాగు చేయఁబడుచున్నది. హావాయీదీవులందును, మలయాద్వీపకల్పమునను విస్తారముగఁ జెంపఁబడి యచటనుండి తాజాపండ్లును, నిల్వచేసిన మరబ్బాయును మిగతచోట్ల కెగుమతి యగుచున్నవి. హిందూదేశమునం దీపండ్లు వంగదేశమునను, బర్మాలోను, అస్సామునందును విరివిగ పైరుచేయఁబడుచున్నవి. చెన్న పురరాజధానిలో వీనిపంట పడుమఱిసముద్రతీరమున హెచ్చు.

ఆంధ్రదేశమున సింహాచలముపైనను, పాలకొల్లుప్రాంతములందును కొంతవఱకు పండింపఁబడుచున్నవి.

తెలుఁగుజిల్లాలలో విస్తారముగఁ జెంపఁబడుచున్న 'దేశవాళీ' రకము ఆకులందు విస్తారము ముండ్లు గలిగి చిన్నకాయలను గాచును; కాని మోటయినదియు, బాగుగఁ గాచునదియు నై యున్నది. ఇది గాక సిలన్, థక్కా, సిల్వెటరకము లాయాప్రాంతములందు ప్రసిద్ధి వహియున్నవి. ఇటీవల క్వీన్, కెయన్ని, క్యూ మొదలగురకము లితర దేశములనుండి తేబడి అచ్చటచ్చట సాగుచేయఁబడుచున్నవి. కడపటి రెండురకములును ఆకులం దంతగా ముండ్లు లేక పెద్దకాయలను గాచును. సింహాళమున నొకప్పు డొకకూరకపు కాయ ౨౪ పౌనులు తూఁగెనట. కాని యీరకములు దేశవాళీరకములంత మోటయినవి గావు. నాటినచోటనుండి ౩, ౪ సంవత్సరముల కొకసారి తీసి కొత్తచోట నాటుచుండవలెను; లేనిచో క్షీణించును.

అనాస ఉష్ణమండలవాసియైనను కించిన్నాన్వోష్ణదేశము లందుఁగూడ పైరుగును. ఇది సగటుఉష్ణత 'ఫారిన్ హీటు' ౬౨°లు మొదలు 'ఫా' ౯౦°లవఱకుఁ గలప్రదేశములందు జయప్రదముగ సాగుచేయఁబడుచున్నది. ౧౦౦౦ - ౨౦౦౦ అడుగులఉన్నతముగల ప్రదేశములు దీని కనుకూలములు. కాని సముద్రపుమట్టమునుండి ౫౦౦౦ అడుగులవఱకు ఉన్నతముగల ప్రదేశములందునైతము ఇది చెంపఁబడుచున్నది. వర్షపాతమునఁగూడ నిది చాల హెచ్చుతగ్గుల నోర్చును. ౨౫ ఆం. మొదలు ౧౦౦ అం. వఱకును గురియుప్రదేశ ములం దిది పైరుగుచున్నది.

అనాసతోటలను నాటుటకు ఆగస్టు, సెప్టెంబరు నెల లనుకూల ములు. అప్పటికి కాపు ముగియును గావున నపుడే తోటలలో ననవ సరములగు పిల్కలను దీసి మరల నాటు వీలగును. పిల్కలు ముందు లభించుచో జూన్, జూలై నెలలలోఁగూడ నాటువచ్చును.

అనాస పలువిధములగు నేలలలో పైరుగును. నీరు సులభముగ వడియుటయే అనాసకుఁ దగిన నేలలముఖ్యలక్షణము. కావున నిందుకు ఇసుకగరువులును, గరుములును తఱచు ఎన్నఁబడుచుండును. సేంద్రి యపదార్థము హెచ్చుగ నుండుటచే కొత్తగ నడవి నఱకి సాగునకుఁ దెచ్చిననేల లీతోటలకుఁ బ్రశస్తములు. జిగురునేలలో కాయలు పెద్ద విగ ఎదిగినను రుచిమంతములుగ నుండవు. ఏమాత్రము చొటికొడి నేల యైనను దీనికి పనికిరాదు.

అనాసతోటలను ఎండలు తీవ్రముగ లేనిచోట్ల ప్రత్యేకముగ నాటుట మంచిది. ఎండలు మిక్కుటముగ నుండుచోట్ల నీతోటలలో నచ్చటచ్చటను, చుట్టును అరటిమొక్కలను నాటుట మంచిది. సింహాచలమున నీతోటలలో పనస, మామిడి, జీడిమామిడి మొదలగువాని నాటి, యవి కాచునప్పటికి అనగా ౧౦ సంవత్సరములయినపిమ్మట అనాసతోటను దీసివేయుదురు. సమప్రదేశములందుఁగూడ సపోటా, మామిడి మొదలగు తోటలను చెంపఁదలఁచుప్రదేశములలో వానితోపా

టనాస మొక్కలనుగూడ నాటి యవికాపు పట్టుసరికి ఆనగా ౫-౬ సంవత్సరములలో అనాసమొక్కలను దీసివేయవచ్చును. అనాస మొక్కలు కొంత నీడ నోర్చుటచే వీనిని ముదిమామచెట్లచుట్టును, బత్తాయి, నారింజ వగైరాతోటలలోను నాటుటగూడగలదు. కాని యిట్లు నీడను పెరిగినకాయ లంతరుచిగా నుండవు.

సింహాచలమున నడచిని నజ్జి, కంపను కాల్య, సేను త్రవ్వ, మోళ్లను రాళ్లను దీసి, యారాళ్లను ౧-౧౨ గజములదూరమున వరుసలుగఁ జేర్చుటచే నేల నంతరములుగ నేర్పటిచి, వానిపై పిల్లలను నాటుదురు. సమప్రదేశములందు సేను బాగుగ దున్ని సత్తువ చేసి ౮ అడుగుల కొకకాల్వను (౧-౧౨ అడుగు వెడల్పు, ౧-౧౨ అం. లోతు) త్రవ్వి వానిమధ్యస్థలములపై నామంటిని పజిచి యాపెడలపై నాలుగడుగులదూరముగల వరుసలలో ౧౨-౨ అడుగుల కొక్కొక పిల్లను నాటువలయును.

అనాసపిల్లలు నాలుగువిధములు:—

౧. నేలపిల్లలు:— ఇవి మొక్కలమొదట నేలలోనుండి పుట్టును. సన్నని నిడివియాకులు గలిగియుండును. వయసును బట్టియు పోషణనుబట్టియు నాటిసంవత్సరమే కాని, మటుసటిసంవత్సరమునఁ గాని కాచును.

౨. కాండపిల్లలు:— ఇవి కాయలను గాచినకాండలపై నాకు పంగలలో బయలుదేరును. వీనియాకులు కుటుచగను, కొంచెము వెడల్పుగను నుండును. ఇవిగూడ పైవానివలెనే నాటిసంవత్సరమునఁ గాని, మటుసటిసంవత్సరమునఁ గాని కాచును.

౩. తలలు:— ఇవి కాయనెత్తిమీద బయలుదేరును. ఇవి సామాన్యముగ నాటిసంవత్సరముల రెండవ సంవత్సరమునఁ గాని, మూడవ సంవత్సరమునఁగాని కాచవు.

౪. కాయపిల్లలు:— ఇవి కాయనెత్తిమీద నుండుతలను గాని, కాయకు క్రిందఁ గాని చుట్టును అనేకముగ బయలుదేరు చిన్న పిల్లలు. ఇవి నాటిసంవత్సరముక కాయకు కథమము ౩ సంవత్సరములు పట్టును.

నాటుటకు కాండపిల్లలు ప్రశస్తముగ నెంచబడుచున్నవి. కాని యవి తోటలో కాపునకు వడలబడుటచే దొరకుట కష్టము. కావున సామాన్యముగ నేలపిల్లలే నాటువలసియుండును. తలలను, కాయపిల్లలను మొదట నొకనారుమడిలో నాటి యొకటి రెండు సంవత్సరములు పెరిగినపిమ్మట నాటదగును.

పిల్లలను నాటునపుడు వానియడుగుననుండు కొన్నియాకులను దీసివేసి సుమా రొకయంగుళముపొడువున ప్రకాండమును బయలుపటుపవలెను. ఈప్రకాండమునకు మన్ను అంటిననే కాని వేళ్లు పుట్టవు. నేలపిల్లలమండి ప్రాతవేళ్లను దీసివేయుట మంచిది. పిల్లలను ౨-౩ అంగుళములకంటె పొచ్చులోతున నాటుగూడదు. సింహ

చలమున సామాన్యముగ నెకరమునకు సుమారు ౮౦౦౦ పిల్లలను నాటుదురు. సమప్రదేశములందు ౪ అడుగులదూరముగల వరుసలలో ౧౨ అడుగుదూరమున నాటుచో సుమారు ౨ వేల పిల్లలును, ౨ అడుగులదూరమున నాటుచో ౫౦౦౦ పిల్లలును పట్టును.

అనాస పాద

అనాసతోటలు వర్షాకాలమున నాటుబడుటచే నాటిసంవత్సరమున నీరు పోసినఁ జాలును. సింహాచలమున నదియు చేయఁ బడుటలేదు. తోటలలో నాటిసంవత్సరమున నొకసారి కలుపు తీయుట తప్ప నాసంవత్సరమున మఱియేపనియుఁ జేయఁబడుటలేదు. తరువాతి సంవత్సరములం దేఁటేట కాయలకొఱత ముగిసినపిమ్మట నేల నొకసారి త్రవ్వి తుప్పలను దీసివేయుదురు. వర్ష మువలన నెచటనైన నంతరములు చెడినచో నవి బాగుచేయఁబడును. ౩ సంవత్సరము లయినపిమ్మట పిల్లలు పొచ్చుగ బయలుదేలుచో వానిని దీసివేయుదురు. సమప్రదేశము లందు పిల్లలను నాటిసంవత్సరమున తోటలలో నవసరమైనపుడెల్ల (అధ మము రెండుసార్లు యినను) గొప్ప త్రవ్వి కలుపు తీయవలెను. తోట కాపునకు దిగినపిమ్మట పడును తగినంత లేనిచో నీరు కట్ట నారంభింప వలెను. వేసవిలో నిట్లు ౪-౮ తడు లవసరము కావచ్చును. ఎండ తీవ్ర ముగఁ గాని, కాయలు డాగుపడు నని తోచినచో వానికి అరటిచొరుగు చుట్టి కాపాడవలెను. మటుసటిసంవత్సరమునుండి ప్రతియేడును, కాయలకొఱత పూర్తి యయినపిమ్మట తోటలో వైదైని పారలతో త్రవ్వి కలుపుతీసి యెరువు వేయవలెను. వేసవిలో పైని చెప్పినట్లు నీరు కట్టవలెను.

అనాసతోటలకు బూడిదతోఁగూడిన పశువులపెంట అను మాలము. ఎకరమునకు ఏఁటేట ౩౦-౫౦ బండ్లు వేయవలెను. దానికిఁ దోడు కొంత తైలపిష్టముగాని, అమ్మోనియాగంధకితముగాని వేయుట చాలచోట్ల లాభకరముగ నుండును. మొక్క ౧-కి ౨-౩ ఔన్సుల తైలపిష్టము (వేరుసెనగ లేక ఆముదపుపిండి) గాని ౨-౩ ఔన్సు అమ్మోనియాగంధకితము గాని వేయవచ్చును. దీనిని పశువులపెంటతో

పాటుగాని, వర్షాకాలము ముగియులోపల రెండవసారి గొప్ప త్రవ్వ టకు ముందుగాని వేయడగును. అనాసమొక్కలవేళ్లు దూరముగ వ్యాపిం పకపోవుటచే నెరువును మొక్కలచుట్టును ఒక అడుగుదూరమువఱకు పటిచి వైపైని గొప్పత్రవ్వవలెను. ఈవిషయమున హవాయిదీప్వము నందుఁ గలిగిన యనుభవమును బట్టి ప్రతివేయిమొక్కలకును ౧౧ పాసుల నత్రజనియు, ౨౨ పాసుల పోటాషును, ౯ పాసుల స్ఫుర త్పంచామ్లజనిదమును ఎరువులమూలమున వేయుట యుక్త మని తేలెను.¹

అనాసకాయలు బాగుగ ముదిరి పసిమిరంగు వచ్చినపిమ్మట కోయడగును. తోటలోనే బాగుగ పండఁబాజినకాయలు రుచిమంత ముగ నుండును. కాయ కోసినవెనుక ౨-౩ రోజులలో మెత్తఁబడి పరిమళము రావలెను. కాని యిట్టిసిద్ధిలోఁ గోసినకాయలు ఎగుమతికిఁ గాని, వ్యాపారమునకుఁ గాని పనికిరావు. సామాన్యముగ కాయలు కోసినవెనుక ౮-౧౦ దినములవఱకు నిల్వ యుండుపరువున కోయఁబడు చుండును. ఇంతకంటెను ముందుగఁ గోసినకాయలు బొత్తిగా రుచిహీ నములుగ నుండును.

సింహాచలపుతోటలో సామాన్యముగ తొలిసంవత్సరమున ౩ వేల కాయలును, తరువాతి ౫ సంవత్సరములలో నేఁటేట ౬౦౦౦ కాయలును, పిమ్మట నాల్గవసంవత్సరములకు సంవత్సరమునకు సగటున ౩ వేల కాయలచొప్పునను మొత్తముమీద ౧౦ సంవత్సరములకు ౪౫ వేల కాయలు దిగుబడి యగు నని అంచనా వేయఁబడెను. పీనివలన ధర ౧౦౦-కి రు. ౬ల చొప్పున సుమారు రు. ౨౭౦౦ లు వచ్చును. నేలను సిద్ధముచేసి నాటుటకు సుమారు రు. ౪౦౦ లును, పిమ్మట ౧౦ సంవత్స రములలో జేయవలసిన పనులకు మఱి రు. ౩౦౦ లును వ్యయ మగును. నికరములాభము సుమారు రు. ౨౦౦౦ అనఁగా సంవత్సరమునకు రు. ౨౦౦ లుండును.

అనాసతోటల కీదేశమున చీడలవలనఁ గాని, తెగుళ్లవలనఁగాని బాధ తక్కువ. కాని పండ్లను నక్కలు, పందులు మొదలగు జంతు వులు కొట్టకుండఁ జూడవలసియుండును.

అనాసపండు ఇంచుక పులుపుతోఁగూడిన తీపి గలిగి ఆకర్షక వంతముగ పరిమళము గలిగియుండును. ఇం దితరఫలజాతులలోకంటె హెచ్చుఖనిజద్రవ్యము లుండును. ఏ. బి. విటమినులు తక్కువ. విటమినుపరిమాణము మధ్యమము. అనాసపండురసము రక్తమును కుశ్రపఱుచును. తాజాపండ్లరసము పంచదారతో కలిపి పుచ్చు కొఱుచో నిస్త్రాణము బోగొట్టును. విస్తారముగఁ బుచ్చుకొనుచో నతిమూత్రవ్యాధికిఁ గారణ మగునందురు.

తాజాపండ్ల కాక పంచదారపాకమున డబ్బాలలో నిల్వచేసిన పండ్లకూడ చాల విరివిగ నుపయోగింపఁబడుచున్నవి. అనాసమురబ్బా

డబ్బాలు సామాన్యముగ నీదేశమునఁగూడ ఫలాహారకాలలలో విక్రయిం పఁబడుచుండును. అనాసపండ్ల రసముగూడ నిల్వచేసి విక్రయింపఁబడు చున్నది. ఈపండ్ల నుండి లేహ్యము (Jam), హల్వా (Jelly) మొదల గునవిగూడ తయారుచేయఁబడుచున్నవి.

అనాస - ఆకులనుండి నారను దీయవచ్చును. నూటికి ౨-౨౫ వంతున దిగుబడియగును. ఈనార మృదువుగను, గట్టిగను నుండును. ఇందు నిగనిగలాడుచు నునుపుగ నుండు కొంతభాగమును నూలుతోను, పట్టుతోను కలిపి బట్టలనేత కుపయోగింపవచ్చును. తక్కినది త్రాళ్లు మొదలగుపనుల కుపయోగించును. తడిసినను త్వరలోఁ జీకిపోకుండుటచే దీనిని గొంఱలు పల్లెవాండ్రు గాలపుత్రాళ్ల కుపయోగింతురు. ఒకప్పు డీనార వంగదేశమునుండియు, పడుమటితీరమునుండియు నెగుమతి యగుచుండెనట. కాని నూలువస్త్రముల పోటీచే నీవ్యాపార మిపు డంతరించెను.

[గో. జో.]

అనాహడ్ గడ్డ తహసీల్ (లేక బర్నాలా) — ఇది పాటియాలసంస్థానమునందలి అనాహడ్ గడ్డనిజామగులోని ఒక తాలూకా. ఈతాలూకావైశాల్యము ౩౪౬ చదరపుమైళ్లు. ఇందలి జన సంఖ్య ౧,౦౫,౯౮౯. ఇందు అనాహడ్ గడ్డము (జనసంఖ్య ౬,౯౦౫) హడియాయా (౫,౪౧౪), ఛాదరు (౭,౭౧౦) అను గ్రామములును, ౮౬ పల్లెలును గలవు. ఈతాలూకా ౧,౮౦,౦౦౦ రూపాయలు చెల్లు చున్నది.

అనాహడ్ గడ్డ నిజామత్ — పంజాబునం దున్న పాటియాలసంస్థానమునందలి ఒకజిల్లా. దీనివైశాల్యము ౧,౮౩౬ చదరపుమైళ్లు. ఇందలిజనసంఖ్య ౩,౭౭,౩౬౭. ఇందు గోవిందగడ్డము, ఛాదరు, బర్నాలా, హడియాయా అను నాలుగు గ్రామములును, ౪౫౪ పల్లెలు నున్నవి. ఈజిల్లాకు బర్నాలా, లేక అనాహడ్ గడ్డ మను నది ముఖ్యపట్టణము. ఈజిల్లా ౭,౨౦,౦౦౦ రూపాయలు చెల్లు చున్నది.

అనాహతము — ఆకాశము సకలబ్రహ్మాండములకును నాధారము. శబ్ద మాకాశమునకు వ్యక్తగుణము. విశ్వమునకు ఆకాశము వలెను, శబ్దమును విశ్వమున కాధారము. శబ్దము అనాహతము, అహతము అని ద్వివిధము.

‘అనాహతం తు యచ్ఛబ్దం తస్య శబ్దస్య యత్పరమ్,
తత్పరం విందతే యస్తు సయోగీ భిన్నసంశయః’

— ధ్యానవిందూపనిషత్తు.

అనాహతశబ్దమునకంటె పరమగు (శ్రేష్ఠమగు) నాద బ్రహ్మమును బొందినయతడే సంశయరహితుఁ డైన యోగి.

‘అనాహత మతిక్రమ్య విశుద్ధే ప్రాణాన్నిరుధ్యాఽజ్ఞామనుయా
యక్ బ్రహ్మరంధ్రం ధ్యాయక్ త్రిమాత్రోఽహ మిత్యేవం
సర్వదా ధ్యాయక్ పశ్యత్యనాకారశ్చ భవతి’

—హంసోపనిషత్తు.

అనాహతచక్రము సతిక్రమించి విశుద్ధచక్రమునందు ప్రాణ
ముల నిరోధించి ఆజ్ఞాచక్రము ద్వారా బ్రహ్మరంధ్రమునుజేర్చి జ్ఞాన
పరుడై ఓంకారము నే నని సర్వదా ధ్యానించు పురుషుడు
పరమును పీక్షించి యనాకారుడగును.

విశ్వమయమైన మూలనాదము ఆహత మగునపుడు శబ్దబిందువుల
యొక్క, లేక శబ్దపరమాణువులయొక్క సంయోగమువలనను
భవములును, వర్ణములును గలుగుచున్నవి. బిందువులసంయోగము ఆకాశ
తత్త్వమునందు శబ్దస్వరూపమునను, అగ్నితత్త్వమునందు రేఖామండల
రూపమునను, వాయుతత్త్వమునందు స్పర్శరూపమునను, జలతత్త్వము
నందు రసరూపమునను, పృథ్వీతత్త్వమునందు గంధరూపమునను
గ్రాహ్యము లగుచున్నవి.

శ్లో. శబ్దో ధ్వనిశ్చ వర్ణాశ్చ మృదంగాదిభవో ధ్వనిః,
కంఠసంయోగజన్తానో వర్ణాద్యాః కాదయో మతాః.

మృదంగాదులు గలుగజేసెడి శబ్దములు ధ్వనులు. కంఠాది
సంయోగములవలనను గలిగెడి శబ్దములు వర్ణములు. వైదికమతి
పరిణామమునందు పురుషనూక్తమువలె శ్రీచూక్తమును పురుషార్థ
మునకు సాధనముగను సనాతనహిందూవిజ్ఞానము నిర్ణయించుచున్నది.
వేదములందు ఆదికాలమునందు దేవారాధనము సామాన్యముగ పురుష
పరముగ నున్నవిధమును ఋషులు, మంత్రములును విశేషము
చేయుచున్నవి.

‘దేవో వరుణః ప్రజాపతిః’

‘జ్ఞాత్వా దేవం ముచ్యతే సర్వపాపైః’

‘యో దేవో అగ్నో, యో దేవో అఘ్నిః.....

తస్మై దేవాయ నమోనమః’

‘విశ్వ మాదౌ స దేవః’

“బ్రహ్మ దేవానాం ప్రథమః సంభూతా”

‘భర్గో దేవస్య ధీమహి’

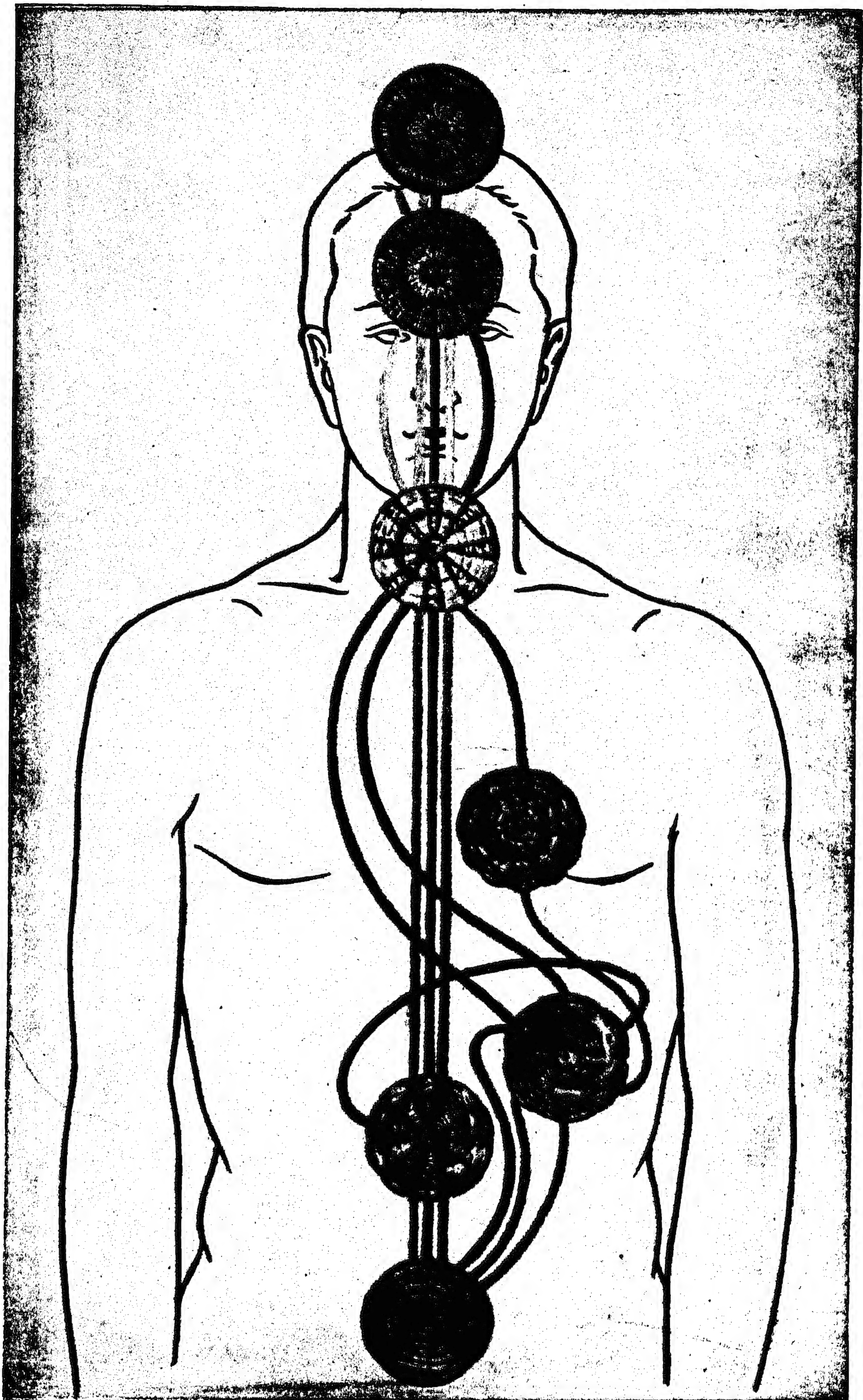
ఇత్యాదిఋషుక్కులు, బ్రహ్మనూత్రములు, ఉపనిషత్తులు, భగవద్గీతా
దులును సామాన్యముగ జగత్కారణమును విశ్వేశ్వరుడైన కేవునిగ
నిరూపించుచున్నవి. మహానారాయణము, శ్రీబిందు, నాదబిందు,
యోగశిఖి, హంస మొదలగు నుపనిషత్తులు జగత్కారణమును
విశ్వేశ్వరియైన దేవినిగ నిరూపించుచున్నవి. ఇతరార్యజాతుల
మతములును జగత్కారణమును పురుషునిగ నిరూపించుచున్న
విధమును వారిమతసిద్ధాంతములు, దేవారాధనవిధానములు, సంప్ర
దాయాచారములు సువ్యక్తము చేయుచున్నవి. సెమెటికుజాతుల
మతములును జగత్కారణమును పురుషునిగ నిరూపించుచున్నవి.

పింగళజాతులమతమును జగత్కారణమును పురుషునిగ నిరూపించుచున్న
ది. యూధ, క్రైస్తవ, మహమ్మదీయమతములు దేవుడు, తండ్రి, అల్లా
మొదలగు పురుషనామములను జగత్కారణముగ సంబోధించుచున్నవి.
వేదాంతము జగత్కారణమును నిర్గుణమైన పరబ్రహ్మముగ నిరూపించు
చున్నది.

వైదికమతవికాసమునందు కాలక్రమమున జగత్తునకు పురుషు
డును, శక్తియును కారణములుగ నిరూపింపబడినవి. దేవభాగ
వతమువలె దేవీభాగవతమును, పురుషనూక్తమువలె శ్రీచూక్తమును,
వైదికమతసంప్రదాయారాధనాచారములందు పరిపాటి యైనవి.
ఆదికాలమునందు మతానుష్ఠానమునకు వేదములు ప్రమాణము లైనటులు
కాలక్రమమునను ఆగమములును వైదికమతాచారములందు ప్రమాణము
లైనవి. శివకేశవాదులపూజలవలె కాళీ, లక్ష్మీ, సరస్వతీ, గౌరీత్యాది
దేవీపూజలును వైదికమతమునకు పరిపాటియైనవి. దేవీపూజలందు
శక్తిపూజ ప్రధానస్థానమును హిందూపూజాకల్పవిధానమునం దాక్ర
మించినవిధము జిజ్ఞాసువులకు పరిశోధనార్హముగ నున్నది. శాక్తే
యము ఆర్యేతరమతసంప్రదాయ మని సాధించుటకు సనాతనవైదిక
మతపరిశోధనము నిదర్శనములను సమకూర్చుచున్నది. శక్తిపరమైన
ఆగమములును, లలితాసహస్రనామాదిస్తోత్రములును నీఘయమును
పరిస్ఫుటము చేయుచున్నవి.

యజుర్వేదీయపురుషనూక్తమునందు ‘సహస్రశీర్షా పురుష
స్సహస్రాక్షః స్సహస్రపాత్, స భూమిం విశ్వతో వృత్వా అత్యతిష్ఠ
ద్దశాంగులమ్. పురుష ఏవేదగ్ం సర్వమ్, యద్భూతం యచ్చ
భవ్యమ్’ అనియును, నారాయణనూక్తమునందు ‘సహస్రశీర్షం
దేవం, విశ్వాక్షం, విశ్వశంభువం, విశ్వం నారాయణం దేవ మక్షరం
పరమం పదమ్.....స బ్రహ్మ స శివస్సహరి స్సేంద్ర స్సోఽక్షరః
పరమస్స్వరాట్’ అని ఋగ్వింశతిని జగత్కారణము శ్రీచూక్తము
నందు ‘ఈశ్వరీగ్ం సర్వభూతానాం త్వమిహోపహ్వయే శ్రియమ్’,
అని దేవీపరముగ వర్ణింపబడినది. శ్రీవిద్యాపరమైన ఆగమము
లందును, స్తోత్రములందును దేవీవర్ణనలు ఆర్యేతరసంప్రదాయములను
స్ఫురింపజేయుచున్నవి. లలితాసహస్రనామావళియందుఁ గల మలయా
చలనివాసిని, వింధ్యాచలనివాసిని, మాతంగకన్య మొదలగు నామముల
భావార్థములు శాక్తేయమునకు ఆర్యేతరసంప్రదాయమును నిరూ
పించుచున్నవి. వర్తమానకాలమునను దేవీపూజాపరమైన ఆగమముల
వ్యాపనాభ్యాసములును, దేవీపూజయును విశేషముగ వంగదేశము
నందును, మళయాల ద్రవిడాంధ్రదేశములందును వ్యాపకము గలిగి
యుండుట ఆర్యేతరసంప్రదాయమునకు నిదర్శనము. ఆర్యసంప్ర
దాయాగతమైన పురుషదేవారాధనము ఆర్యేతరసంప్రదాయాగత
మైన దేవీదేవతారాధనముతో సమ్మేళనమును పొందినవిధమును
హిందూమతపరిణామము విశేషము చేయుచున్నది. హిందూమతో
ద్ధరణమును జేసిన ఆదిశంకరస్వామిలకృతమైన శివానందలహరివలె
సౌందర్యలహరిస్తోత్రము హిందూమతవ్యాపనమునందు కాలక్రమమున
నిగమాగమములకు కలిగినసంయోగమును విశేషము చేయుచున్నది.

అ నా హ త ము

ప్రాణ ప్రవాహములు

ఆదికాలమునందు బాహ్యదేవతారాధనములతో నారంభమైన వైదికమంత్రములు కాలక్రమమున ఆత్మారాధనమునందు సమన్వయము పొందినవిధమును వేదాంతశాస్త్రము విశదము చేయుచున్నది. సృష్టివికాసమునకు సాధనభూతమైన బాహ్యశక్తిని ఆత్మగతము చేసికొనుటకు ఆగమాంగములైన మంత్ర, యంత్ర, తంత్ర శాస్త్రములు శ్రీవిద్యారూపమున వికాసమును పొందినవి. బ్రహ్మాండభరితమైన చిచ్ఛక్తి పరమాణువునందును, పరబ్రహ్మమునందును వ్యాపించియున్న విధమును సాధనరూపమున సాధ్యము చేయుటకు శ్రీవిద్యోపాసనము హిందూమతవికాసమునందు వ్యాప్తి గాంచినది. సర్వవ్యాపకమైన చిచ్ఛక్తి బ్రహ్మాండమునందువలె పిండాండమునందును గలదు. మహాశక్తి విశేషావరణరూపములందు జగత్తుగ పరిణమించుచున్నది. చిద్రూపిణి, మాయాశక్తిరూపిణి యైన శివశక్తి ఇచ్ఛాజ్ఞానక్రియాశక్తులమూలమున శక్తిత్రయరూపమైన జగత్కూపమునను వెలయుచున్నది. బ్రహ్మాండమునందు మాయాశక్తివలె పిండాండమునందు మనస్సు త్రిగుణాత్మకమై విశేషావరణములందు జగత్తును కల్పించుచున్నది. ఆహతశబ్దరూపమైన జగత్తు అనాహత శబ్దరూపమైన శక్తిమూలమున వశ మగుట ఆగమశాస్త్రములకు ప్రయోజనము. చిచ్ఛక్తి త్రిగుణాశ్రయయైన నాదబిందుకళారూపమున కారణనూత్నస్థూలరూప ప్రపంచముగ పరిణమించుచున్నది. సచ్చిదానందపరమైన శివతత్త్వమువలన శక్తితత్త్వము గలుగుచున్నది. శక్తి తత్త్వమునుండి సదాఖ్యతత్త్వమైన నాదమును, నాదమునుండి ఈశ్వర తత్త్వమైన బిందువును కలుగుచున్నవి. ఈ పరాబిందువునుండి మహాశక్తియును, మహాశక్తినుండి త్రిపుటీస్వరూపమైన విశ్వమును గలుగుచున్నవి. త్రిబిందుస్వరూపమైన ప్రపంచము పరా, నూత్న, స్థూల, రూపముల గోచరం బగుచున్నది. శివశక్తుల సంయోగము నాదరూపమున మహాయోగమై సృష్టి గలుగుచున్నది. కారణబిందువు మూలప్రకృతిరూపమున నిర్గుణముగను, సగుణప్రకృతిస్వరూపమునందు త్రిగుణాత్మకముగను గోచరమగుచున్నది. ఇచ్ఛాక్రియాజ్ఞాన శక్తులు, సత్త్వరజస్తమాగుణములు మూలశక్తిగుణవిభాగములు. జ్ఞానేచ్ఛాక్రియాశక్తులు, నూర్యచంద్రాగ్నులు, రుద్రబ్రహ్మవిష్ణులు, రాద్రజ్యేష్ఠావామదేవీమూర్తులు బిందునాదకళాశక్తుల పరిణామములు.

బిందువులయుత్పత్తి :— సర్వవ్యాపకమైన చిచ్ఛక్తి విన్సూర్తి రూపమున బిందురూపమును చాల్చుచున్నది. శివశక్తి విన్సూర్తి ప్రకాశము బిందువునకు నాదరూపపరిణామమును గలిగించుచున్నది. శివశక్తిస్వరూపమైన బిందువు శక్తిశివసంజాతమైన నాదము మహాయోగరూపమున కళాసంభవ మగుచున్నది. బిందునాదకళారూపమైన మూలప్రకృతి కామకళారూపమున, ప్రపంచరూపమున పరిణమించుచున్నది. గోచరింపనితత్త్వమయమైన ప్రపంచము శక్తిమయమై శక్తియోగసాధనమున పురుషార్థసిద్ధికి సాధనభూతముగ నున్నది. మహత్తు, మనోబుద్ధిచిత్తాహంకారములు, పంచభూతములు (పుణివ్యప్తేజోవాయాకాశములు), పంచతన్మాత్రలు, కర్తేంద్రి

యములు (వాక్పాదపాణిపాయూపస్థములు), జ్ఞానేంద్రియములు (శ్రోత్రత్వక్చక్షుర్జిహ్వేష్టాహేంద్రియములు) — ౨౫ తత్త్వములు.

శక్తి - శబ్దము :— అవ్యక్తమైన శక్తికి ప్రమన్యక్తరూపము నాదము. నాదము శబ్దస్వరూపమున బ్రహ్మాంశవృత్తి బ్రహ్మాంశమును శబ్దాధారమునను గ్రాహ్యము చేయుచున్నది. విశ్వకారణమును గ్రహించుటకు శబ్దము మూలాధారము. నేవములందు శబ్దబ్రహ్మము విశ్వమునకు మూలాధారముగ ప్రతిపాదించబడినది. యుక్త్యవసరమున శబ్దబ్రహ్మమంత్రమునందు “చత్వారి శృంగాః త్రిమూర్త్యుపాదాః.....” అను మంత్రార్థము శక్తిసంజాతమైన శబ్దప్రభావమును విశదము చేయుచున్నది. సరబ్రహ్మవాన్యమును, శాపనిషత్సారమును, సకలమంత్రార్థప్రదమును వైన ఓంకారప్రభావమును, నాదము శబ్దార్థభావరూపములను ప్రపంచపరిణామమును బొందిన విధమును వ్యక్తము చేయుచున్నది. శబ్దము ప్రామాణ్యమును భావదశయందు (౧) పరా రూపమునను, భావము నూత్నవిశేయందు (౨) పశ్యంతీరూపమునను, భావము శబ్దరూపమున (౩) మన్యూరూపమును వాగ్రూపమును, (౪) వైఖరీరూపమును చాల్చుచున్నది. భావము ఇచ్ఛాశక్తి, క్రియాశక్తి, జ్ఞానశక్తులపంచయోగమవలన శబ్దార్థమయమైన ప్రపంచార్థమును గ్రాహ్యము చేయుచున్నది. సకల శబ్దార్థములకును స్థూలరూపమున మూలాధారమైన అక్షరామ్నాయము ప్రపంచార్థమును గ్రహించుటకును, పురుషార్థమును సాధించుటకును సాధనభూతముగ నున్నది. సకలశాస్త్రములు, సకలరీత్రములు, సకలమంత్రములు, సకలకళలు, సకలయోగములు, సకలవేదములు, భావశబ్దార్థపరిణామమైన పురుషార్థసాధనమునకు వినియోగపడుచున్నవి. వైదికవిజ్ఞానపరిణామమునందు మంత్రరేంత్రయోగశాస్త్రములు పురుషార్థసిద్ధికి వినియోగపడినవిధము విజ్ఞానపురుగు విచారయోగ్యముగ నున్నది.

శబ్దము :— శబ్దము అర్థముగను, ఆర్థము ప్రత్యయముగను, ప్రత్యయము స్పందనముగను ప్రపంచపరిణామమును బొందుచున్నది. సమప్రియం దేకమైన దశాభేదములు వ్యప్తియందు భిన్నములుగాఁ గనుపడినను నేకముగ నున్నవి. అవ్యక్తనాదము గున్యక్తనాదరూపమును చాల్చుగల విధమును అక్షరామ్నాయము తెలుపుచున్నది. అక్షరామ్నాయము సకలశబ్దార్థములను గున్యక్తము చేయఁగలవిధమునకు సంస్కృతాక్షరామ్నాయము నిదర్శనముగ నున్నది. సంస్కృత భావయం దక్షరామ్నాయము అకారముతో నారంభమై హారముతో నంత మొందుచున్నది. అకారమునుండి హారమువరకును గల అక్షరములు శబ్దములను, పదములను, ప్రత్యయములను, పదార్థములను సమకూర్చుచున్నవి. అహమ్ శబ్దము అద్భుత వర్ణమాలాంతర్గతమైన సకల ప్రపంచమును నిరూపించుటకు సాధనముగ నున్నది. ఆదివర్ణమైన అకారమునకును, అంత్యవర్ణమైన హారమునకును నడుమఁ గల వర్ణసముదాయము విద్యులకును, మంత్రములకును కళలకును మూలాధారమై సకల పదార్థములకు చిహ్నముగ నున్నది.

అహం శక్తియు సరా శక్తియు మధ్యమా వైఖరీరూపమైన సకల ప్రపంచమును వ్యక్తము చేయునట్లు హిందూవిజ్ఞానము మంత్రతంత్ర శాస్త్రయోగమున నిరూపించుచున్నది.

అకారము శివస్వరూపము, నిర్గుణము; హకారము శక్తిస్వరూపము, సగుణము. నిర్గుణ సగుణస్వరూపమును శివశక్తిస్వరూపమును వైవ అహంకారము కామకళాస్వరూపమున జగత్ప్రపంచముగ పరిణమించుచున్నది. మహత్త్వము, చంద్రసూర్యచహ్ని బిందు రూపమై వెలయుచున్నది. త్రిగుణాత్మకము లైన చంద్రసూర్యచహ్నిజములు ప్రకాశవిమర్శ మిశ్రబిందువులై పురుషప్రకృతి సంయోగరూపమైన హగ్ సంసారరూపమును దాల్చుచున్నవి. హగ్ సంసారములు కామకళాత్మకమైన త్రికోణరూపమునందు వ్యక్తము లగుచున్నవి. కామకళారూపమైన త్రికోణకర్ణమునందు హకారమును, పితృకోణములందు సకారవిసర్గలును ప్రతిపాదితములు. శబ్దబ్రహ్మము త్రిగుణాత్మకమై వ్యత్యస్త యోనిసీతాకృతిని ఇచ్ఛాక్రియా జ్ఞాన శక్తులను వ్యక్తము చేయుచున్నది.

బిందుసంభావితమైన త్రికోణరేఖలు (అ, క, ఖ) వర్ణరూపమున వ్యక్తమైన (రూ) నలువదియేనిమిదివర్ణములచే నిర్మిత మగుచున్నవి. అకారముమొదలు పదునాఱు వర్ణములు (అచ్చులు) ఒకరేఖయును, కకారముమొదలు తొని తకారమువరకు నొకరేఖయును, ఖకారమునుండి హకారమువరకు మూడవరేఖయును త్రికోణరేఖలు. పరాశక్తియైన బిందువు నాడిబిందుకళారూపమునను, సూర్యచంద్రాగ్నిరూపమునను హగ్ సంసారయోగమున పురుషప్రకృతిసంయోగమున ప్రపంచరూపమున వ్యవహరింపబడుచున్నది. బ్రహ్మాండభాసురమైన అక్షరామ్నయము పిండాండమునందును శక్తిరూపమున జీవపరిణామమునందు వినియోగపడుచున్నది. బ్రహ్మాండవృత్తములైన సప్తలోకములు, సప్తస్వరములు, సప్తచ్ఛాయలు పిండాండమునందు సప్తకమలరూపమున జీవయాత్రకు వినియోగపడుచున్నవి.

చరాచరప్రపంచ మంతయును చైతన్యశక్తిమూలమున జీవయాత్ర చేయుచున్నది. జీవజాలములు శక్తిని స్వాధీనముచేసికొనుటకు చేయుచున్న ప్రయత్నములను ప్రపంచపరిణామము విశదము చేయుచున్నది. వర్తమానకాలమునందు ప్రకృతిశాస్త్రజ్ఞులు వ్యక్తముచేసిన సిద్ధాంతములును, నిర్మాణములును నీపరిణామములనే నిర్ణయించుచున్నవి. జీవశాస్త్రము, భౌతికశాస్త్రము, రసాయనశాస్త్రము, జ్యోతిశాస్త్రము, గణితశాస్త్రము, వేదాంతశాస్త్రము, యంత్రశాస్త్రము మొదలగు శాస్త్రములు చేపిననిర్ధారణలు ప్రాచీనవైదికవిజ్ఞాననిర్ణయమూలము సమర్థించుచున్నవి. వర్తమానభౌతికశాస్త్రసిద్ధాంతములు, నిర్మాణవిమర్శనములు ప్రాచీనాధ్యాత్మికసిద్ధాంతమార్గములను సమర్థింపఁగలవిధమును పరిశోధనలు విశదము చేయుచున్నవి. ఆదికాలమున భయభ్రాంతులగు మూలములైన ప్రకృతిశక్తులు కాలక్రమమున వశవర్తిమై మానవభర్తాభ్యుదయమునకు వినియోగపడుచున్నవి.

అఖండమైనశక్తి ఖండరూపములందు సూక్ష్మతీనూత్నరూపమునను, బాహ్యభ్యంతరములం దేకశ్రుతిబద్ధమైనపుడు ప్రపంచస్థితికిని, అపశ్రుతిబద్ధ మగునపుడు విలయమునకును సాధనభూతముగ నున్నది. నాడబిందువులు రేఖాకారమునను సూక్ష్మరూపమునను ప్రపంచీకరణమును జేయుచున్న విధమును చిచ్ఛక్తి విశదము చేయుచున్నది. శ్రీచక్రమును మట్చక్రనిరూపణమును నాడము రూపరేఖావిలాసమున వ్యక్తముగాఁగల విధమును నిరూపించుచున్నది. చిచ్ఛక్తినుండి ఆకాశము, ఆకాశమునుండి వాయువు, వాయువునుండి అగ్ని, అగ్నినుండి జలము, జలమునుండి పృథ్వి, పృథ్వినుండి చరాచరప్రపంచము కలుగుచున్నది. చిచ్ఛక్తి పృథ్విత్త్వమునందు ఆకాశత్త్వమునందువలె వ్యక్త మగుచున్నను జీవజాలములకు పృథ్విత్త్వముగోచరించినట్లు ఆకాశత్త్వముగోచరము గానున్నది. సర్వవ్యాపకమైన చిచ్ఛక్తిని అనుభవవేద్యము చేయుటయే సకలయోగములకును సకలశాస్త్రములకును, మంత్రములకును తంత్రములకును, కావ్యములకును కళలకును ప్రయోజనము.

శ్లో. శ్రుతివిప్రతిపన్నా తే యదా స్థాస్యతి నిశ్చలా,
సమాధా వచలా బుద్ధి స్తదా యోగ మవాప్నోసి.

అవ్యక్తమైన చిచ్ఛక్తిని సువ్యక్తమైన ఉపాధిమూలమున గ్రహించుట పురుషార్థమునకు ప్రయోజనము. అవ్యక్తమైన చిచ్ఛక్తి నాదరూపమున సుశ్రుతోపేతముగ విశ్వస్థితికి ఆధారభూతము. విశ్వవ్యాప్తమైన నాడము కళారూపమున విశ్వస్థితికి వినియోగపడుచున్న విధము 'రేడియో' శక్తి విశదము చేయుచున్నది. కళారూపమైన 'రేడియో', శక్తి శబ్దరూపమునను, శబ్దము అక్షరరూపమునను, అక్షరము పదరూపమునను, పదము అర్థరూపమునను పరిణామమును బొందినవిధము బ్రహ్మాండమునందువలె పిండాండమునందును గ్రాహ్య మగుచున్నది. హిందూవిజ్ఞానప్రతిపాదితమైన మంత్ర తంత్ర యోగశాస్త్రములు పిండాండమునందు శ్రీవిద్యారూపమున నీపరమార్థమును సాధించుటకు వినియోగపడుచున్నవి.

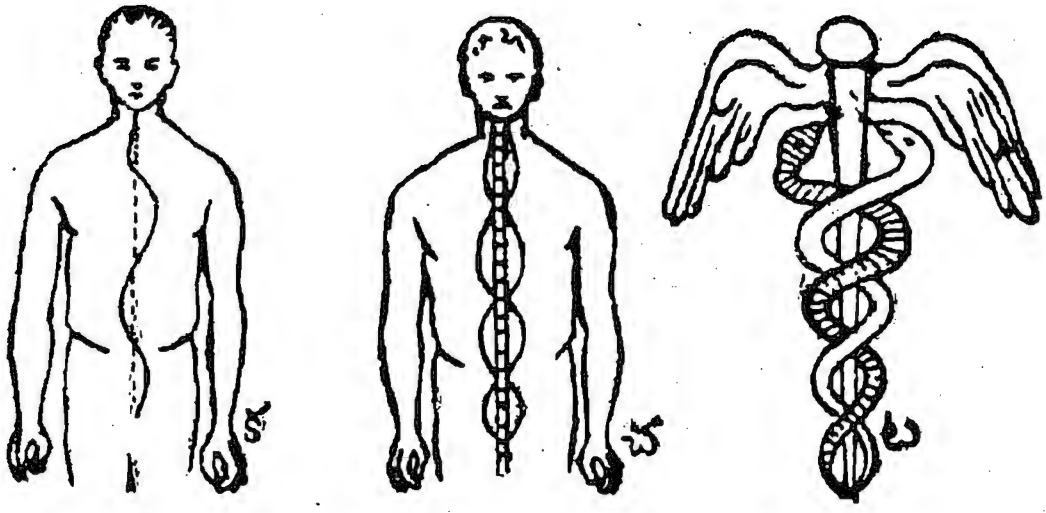
ప్రపంచపరిణామమునందు మానవదేహము బ్రహ్మాండంతర్గతమైన పిండాండమునకు లక్ష్యముగ నున్నది. విశ్వవ్యాప్తమైన రేడియోశక్తిని యంత్రసాధనమున శబ్దరూపమున ప్రత్యక్షము చేయఁగలవిధమున బ్రహ్మాండవ్యాప్తమైన చైతన్యశక్తిని మంత్రరూపమున దేహమునందు ప్రత్యక్షము చేయుట మంత్రశాస్త్రమునకు ప్రయోజనము. మంత్రశాస్త్రము బీజాక్షరరూపమున చైతన్యశక్తి నావాహనము చేయుచున్నది. అక్షరమునందు మంత్రబీజాక్షరములు ప్రపంచసాధనములైన ఇచ్ఛాజ్ఞానక్రియాశక్తులకు సంచలనము గలుగఁజేయుచు సాధకులసంకల్పముల కావరణవిఘ్నేపశక్తులఁగలుగఁజేయుచున్నవి. మంత్రబీజాక్షరములు బీజ, శక్తి, కీలక రూపమున సంకల్పితదేవతావాహనమును సాధకునిదేహమునందుఁజేయుచు బ్రహ్మాండశక్తులను పిండాండమునందు ప్రజ్వలింపఁజేయుచున్నవి. మంత్రశాస్త్రమునందు పురుషవిద్య, శ్రీవిద్య, కామవిద్య,

ఘోరవిద్యాదుల ఉపాసన సాధ్యము. పురుషార్థమునందు ప్రధానమైన మోక్షమునకు సాధనభూతము కాని మంత్రోపాసనము ఇతర యోగవిద్యాభ్యాసమువలెనే పరిత్యాజ్యము. పురుషార్థమునకు సాధనములైన అర్థకామములును ధర్మవిరుద్ధములు గాకుండుట మంత్రోపాసనమునకును యోగవిద్యాభ్యాసమునకువలెనే పరమార్థము. మంత్రశాస్త్రముందు ధర్మయుక్తమైన అర్థకామసిద్ధికి కామేశ్వరీ రాజరాజేశ్వరీ త్రిపురసుందరీ దేవీపరమైన శ్రీవిద్యోపాసన సాధనముగ నిగమాగమములు నిరూపించుచున్నవి. శ్రీవిద్యోపాసనాంతర్గతమైన కుండలినీయోగము మంత్రసిద్ధికిని అష్టసిద్ధులకును మోక్షమునకును సాధనము గాగలవిధమును పట్టుకొనిరూపణము విశదము చేయుచున్నది.

కుండలినీయోగము:— 'పరా వాగ్మూలచక్రస్థః పశ్యంతీ నాభి సంస్థితా, హృదిస్థా మధ్యమా జ్ఞేయా వై ధీరీ కంఠదేశగా'. చైతన్యశక్తి బ్రహ్మాండంతర్గతమైన పిండాండమునకు ఆవాహన గాగలవిధమును కుండలినీయోగము విశదము చేయుచున్నది. చైతన్యశక్తి హగ్ం సః రూపమున ఉచ్ఛ్వాస, నిశ్శ్వాసములను గలుగజేయుచు పిండాండములందు శివశక్తుల సంయోగమును గలుగజేయుచున్నది. బ్రహ్మాండమునందు మాయాశక్తినివలె పిండాండమునందు మనశ్శక్తిని స్వాధీనము చేయగలవిధమును కుండలినీయోగము విశదము చేయుచున్నది. బ్రహ్మాండమునందు నాద బిందు కళా పరిణామములైన వర్ణమాలాక్షరములు దేహమునందును పర్ణమాలాక్షరశక్తులరూపమున నంతర్భూతము లైయున్నవి. బ్రహ్మాండంతర్గతములైన భూలోకము, భువనలోకము, సువర్ణలోకము, మహద్లోకము, జనలోకము, తపోలోకము, సత్యలోకము పరమైన శక్తులు పిండాండమునందు దేహమునందును అక్షరరూపమున నంతర్గతములై సప్తకమలరూపమున ప్రతిష్ఠితము లైయున్నవి. రేడియోశక్తి తంతిముఖమున పరిస్ఫుట మగువిధమున, కుండలినీశక్తి కుండలినీప్రబోధమున పరిస్ఫుట మగువిధమును కుండలినీయోగము బోధించుచున్నది.

మానవుడు దేహము కాకను దేహాధిస్థితమైన దేహి. మానవశరీరము విచిత్రనిర్మాణము. జీవశాస్త్రము, జంతుశాస్త్రము, శారీరక శాస్త్రము, భౌతికశాస్త్రము, రసాయనశాస్త్రము, జీవవికాసమునకు దేహాంగవికాసము వినియోగపడిన విధమును విశదము చేయుచున్నది. చైతన్యశక్తి భౌతికస్వరూపములందు స్వయంప్రకాశమును, స్వయంవ్యక్తిత్వమును బడయగల విధమునకు మానవ దేహాంగములు ప్రమాణములు. స్థూల సూక్ష్మ కారణదేహములందు స్థాపితమైన చిచ్ఛక్తి స్వయంప్రకాశమానమైనను త్రిపురావరణ బద్ధమై అప్రత్యక్షముగ నున్నది. మానవ దేహములందును, సకల పిండాండములందును బ్రహ్మాండమునందువలె చిచ్ఛక్తి పూర్ణవ్యాపకమును గలిగియున్నది. పిండాండములందు పూర్ణవ్యాపకమును గలిగినను అప్రత్యక్షముగ నున్న చిచ్ఛక్తిని స్వాధీనము చేసికొనుట శ్రీవిద్యకును, తదంగమైన కుండలినీయోగమునకును ప్రయోజనము.

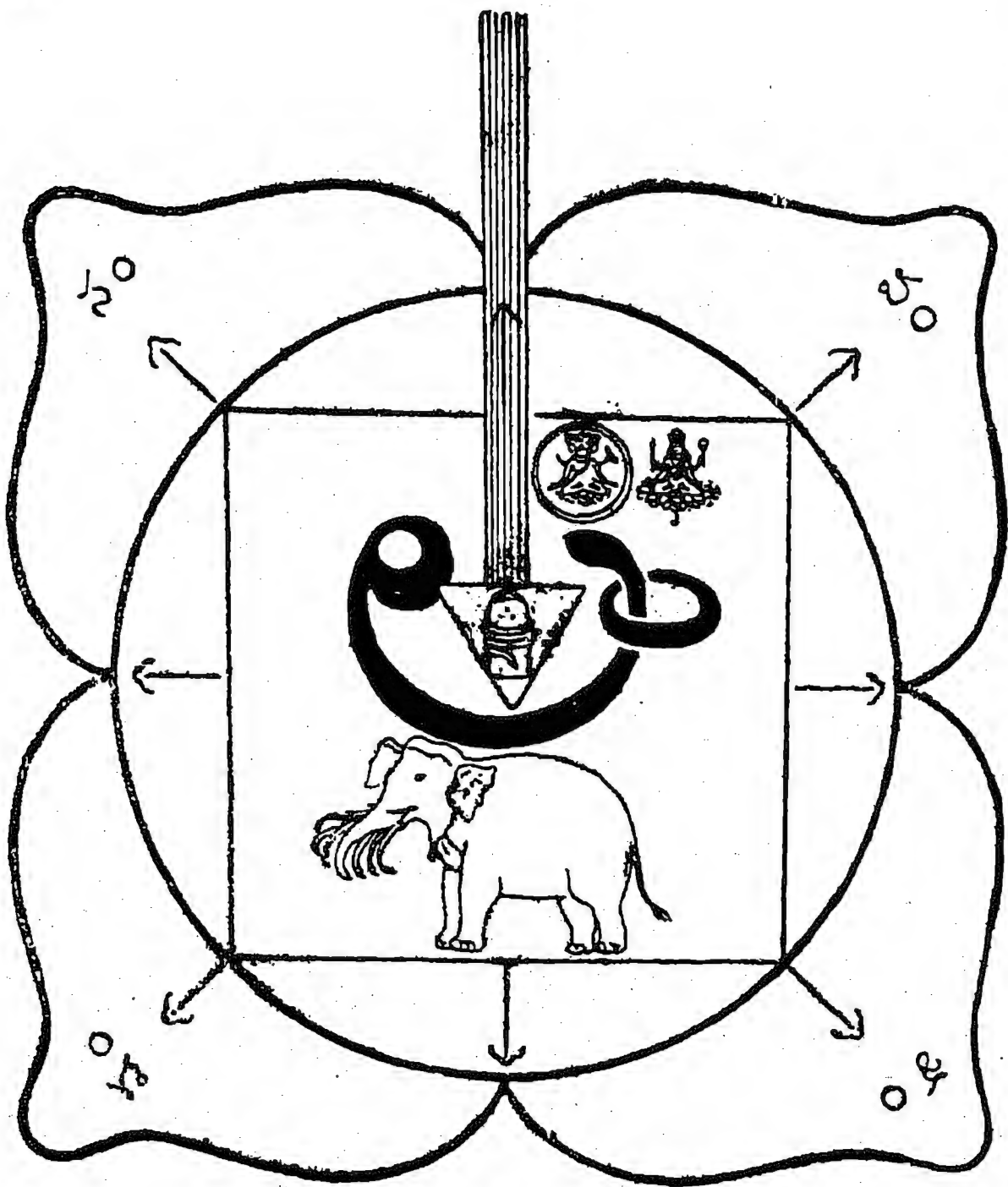
కుండలినీశక్తి:— బ్రహ్మాండం దేహమునందు బ్రహ్మరంజనము మొదలు ముడ్డిపూస (Coccyx) వరకును వ్యాపించియున్నది. సుఖమ్నా నాడి బ్రహ్మాండం దేహమున బిసతింతురూపమున వ్యాపించియున్నది. ఇథాపింగళానాడులు, చంద్రసూర్యనాడులు మూలాధారస్థానమునుండి వెడలుచు గ్రూమగ్రస్థానమునందు సుఖమ్నా నాడితో సంయోగమును పొందుచున్నవి. సుఖమ్నా నాడి శుద్ధచిచ్ఛక్తికిని, ఇథాపింగళలు చంద్రసూర్యశక్తులకును విఘ్నములు. ఇత సుఖమ్నకు ఎడమభాగమునందును పింగళ కుడిభాగమునందును మూలాధారస్థానమునుండి బయలుదేటి చక్రస్థానములందు సుఖమ్నను కలసికొనుచు ఆజ్ఞాస్థానమునందు సుఖమ్నతో సంయోగమును పొందుచున్నవి. ఇథాపింగళానాడులు సుఖమ్నా నాడికి ఎడమ కుడి వైపులనుండి ప్రదక్షిణము చేయుచు చక్రస్థానములందు కలసికొనుచున్నవి. ఈకూటస్థానములు, చక్రస్థానములు గ్రంథిస్థానములు, స్థూలదేహమునందు గ్రంథిస్థానములందు దేహమునందు వ్యాపకమైయున్న ఇథాపింగళల సంయోగస్థానములు శక్తిస్థానములై బ్రహ్మాండమునందలి శక్తుల నాకర్షించుచున్నవి. బాహ్యభ్యంతరశక్తులు చక్రస్థానములందు యోగయుక్తములై పంచప్రాణనాహినులను దేహమునందు ప్రసరింపజేయుచు జీవయాత్రకు వినియోగపడుచున్నవి. ఇథాపింగళానాడులు మూలాధారమునుండి ఆజ్ఞాస్థానమువరకును చక్రభ్రమణమువిధమునను (Spiral) సుఖమ్నకు ప్రదక్షిణము చేయుచు చక్రస్థానములందు కలసికొనుచు నాగోహణానాగోహణములను చేయుచు ప్రాణప్రవాహమును తేత్రమునందు ప్రసరింపజేయుచున్నవి. నాగబంధమువిధమున ఇథా, పింగళ, సుఖమ్నా నాడులు సామాన్యముగ ప్రకృతినీధముగను స్వయాముగను ప్రాణప్రవాహమును ప్రవహింపజేయుచున్నను, యోగధారణము ప్రాణప్రవాహమును స్వాధీనము చేసికొని నేహద్వారములందును, హస్తగ్రంథులందును 21,000 నాడులందును ప్రాణశక్తులను నిరసంకల్పమున ప్రవహింపజేయుచున్నది. సకలపనాగములందును ప్రాణచైతన్య శక్తి ముఖమున వ్యాపకమైయున్నను భూతపంచీకరణమునందు స్థూల స్వరూపములం దాకాశతత్త్వము క్షీణించుటయును, పృథ్వీతత్త్వము ప్రబలుటయును సంభవించుచున్నది. పంచభూతములు ననులోమ విరోమమార్గమున ప్రపంచీకరణమును బహుళమున్నవిధమును భూతములయుత్పత్తిస్థితిలయములును పంచీకరణమార్గమును తెలుపుచున్నవి. సృష్టిపరిణామమునం దాకాశపరమాణువు పృథ్వీపరమాణువుగ పరిణమించుచు తేత్రజ్ఞున కనంతములైన తేత్రములు కల్పింపబడుచున్నవి. ఆకాశపరమాణువునందు పరిపూర్ణముగ వ్యాప్తమైయున్న చైతన్యశక్తి పృథ్వీపరమాణువునందు విక్షేపావరణములందు ప్రసరించి ప్రక్షిప్త మగుచున్నది. పృథ్వీజలరేఖోవాయుతత్త్వములం దంతర్గతమై యున్న చైతన్యశక్తిని ప్రజ్వలంపజేసి పరమార్థమును బడయుటయే ఇతరయోగములకువలె కుండలినీయోగమునకును పరమార్థము. చంద్రసూర్యనాడులు చక్రభ్రమణవిధమున గ్రంథిస్థానములందు

చిత్రము ౧

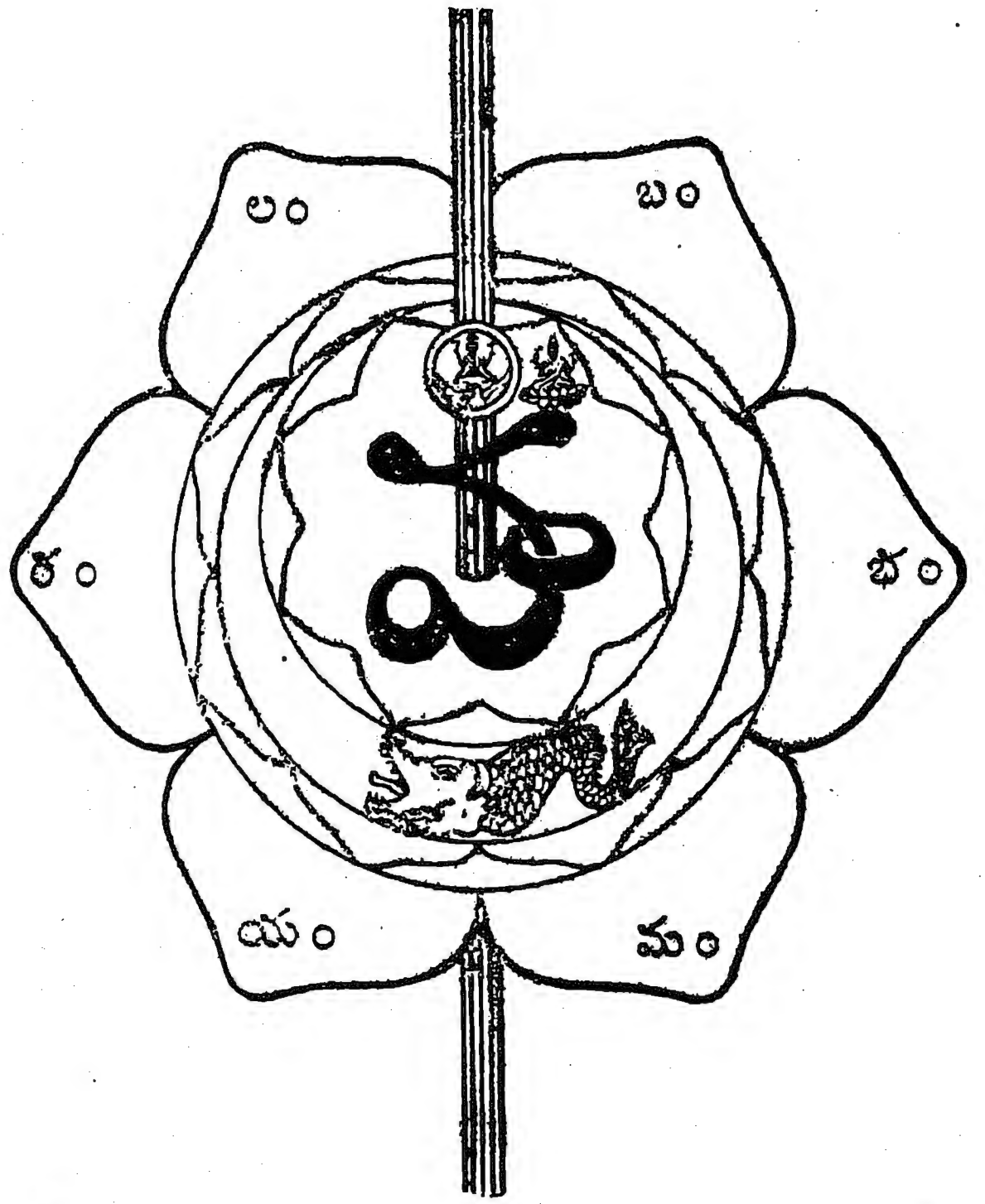
కలసికొనుచున్న విధమును ౧-వ చిత్రపటమునందలి మూడుచిత్రములు తెలుపుచున్నవి. విషయధ్యానము బాహ్యసాధనములమీఁద నాత్మశక్తులను లగ్నము చేయుచు నాత్మవికాసమును దుర్లభము చేయుచున్నది.

కుండలినీశక్తి - సప్తకమలములు:— ౧. మూలాధారము. ౨. స్వాధిష్ఠానము, ౩. మణిపూరకము, ౪. అనాహతము, ౫. విశుద్ధము, ౬. ఆజ్ఞాస్థానము, ౭. సహస్రారము - సప్తకమలములు. ఆగమశాస్త్రము లీసప్తకమలములను విశేషముగ వర్ణించుచున్నవి. సనకుఁడు, సనందనుఁడు, సనత్కుమారుఁడు, వసిష్ఠుఁడు, శంకరుఁడు, అప్పయ దీక్షితులు మొదలగు నాగమశాస్త్రజ్ఞులు కుండలినీయోగమును వర్ణించిరి. ఆగమములకు సన్నిహితసంబంధముగల మంత్రయంత్రతంత్రశాస్త్రములును నీయోగమునకు ప్రాముఖ్యము నొసంగుచున్నవి. ఆగమశాస్త్రములకు ప్రధానమైన శ్రీవిద్యకు కుండలినీయోగము హృదయముగ నున్నది.

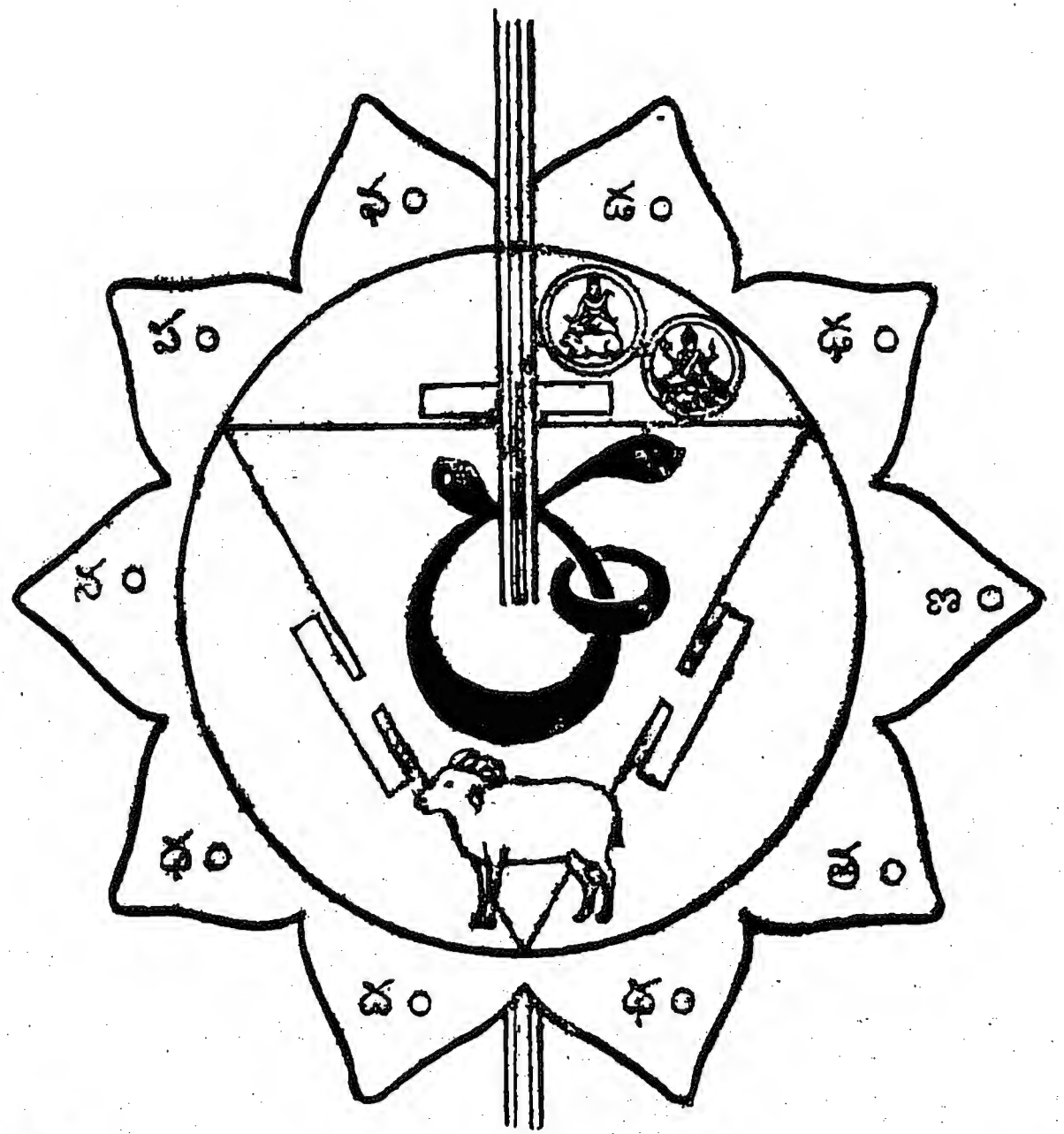
చిత్రము, ౨ : మూలాధారము

గుదస్థానము : పృథ్వీతత్త్వము

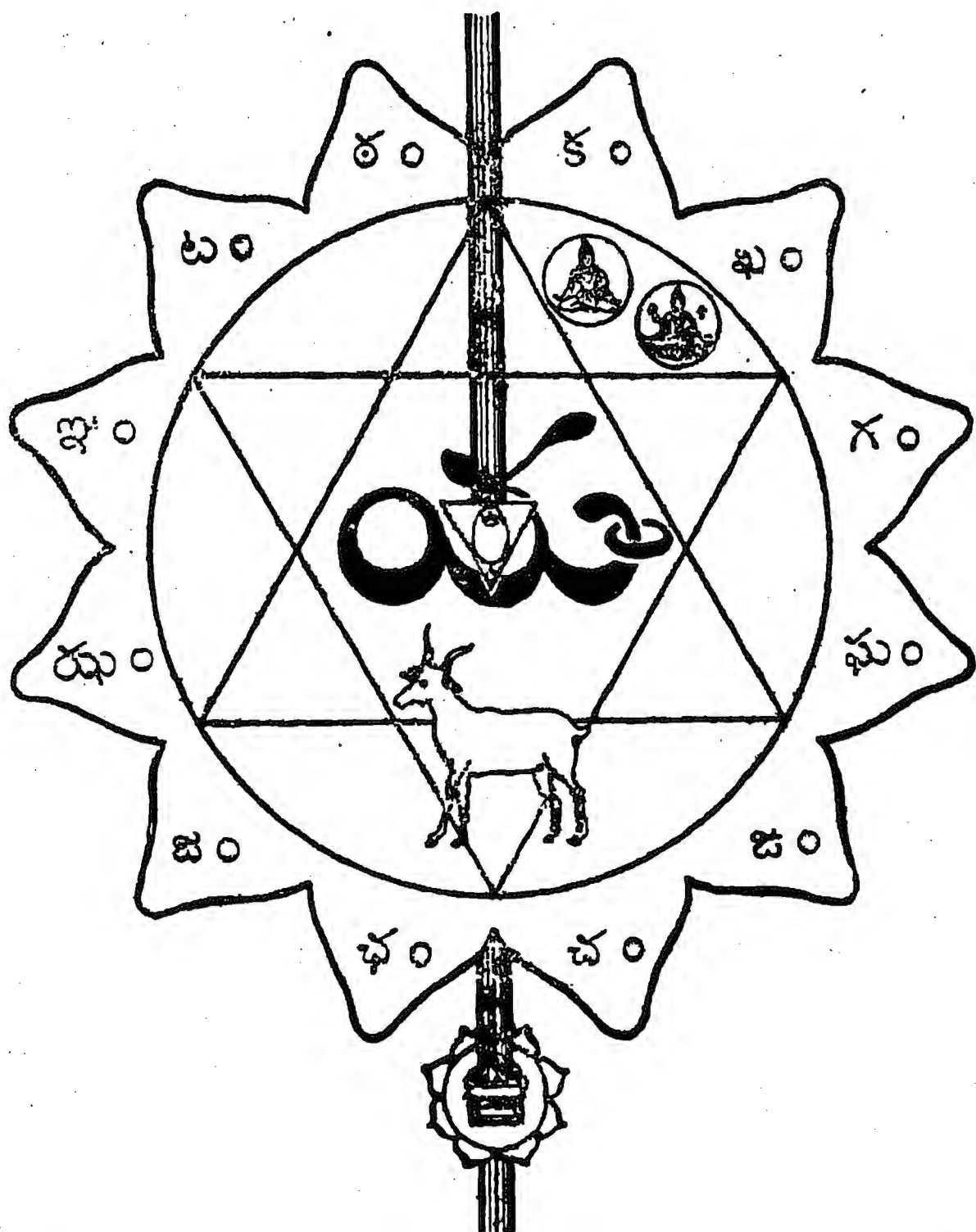
చిత్రము, ౩ : స్వాధిష్ఠానము

లింగస్థానము : అప్తత్త్వము

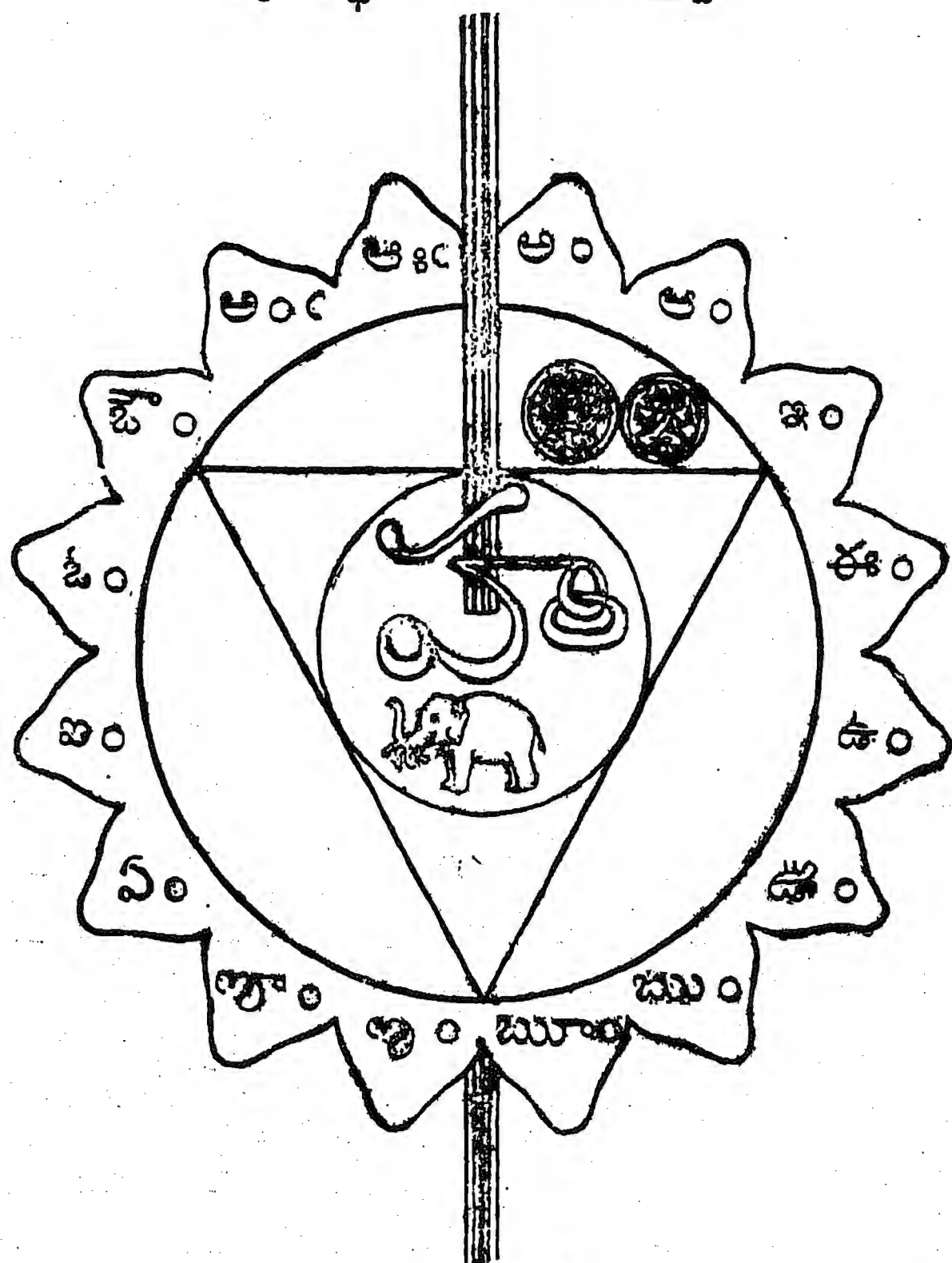

చిత్రము, ౪ : మణిపూరకము

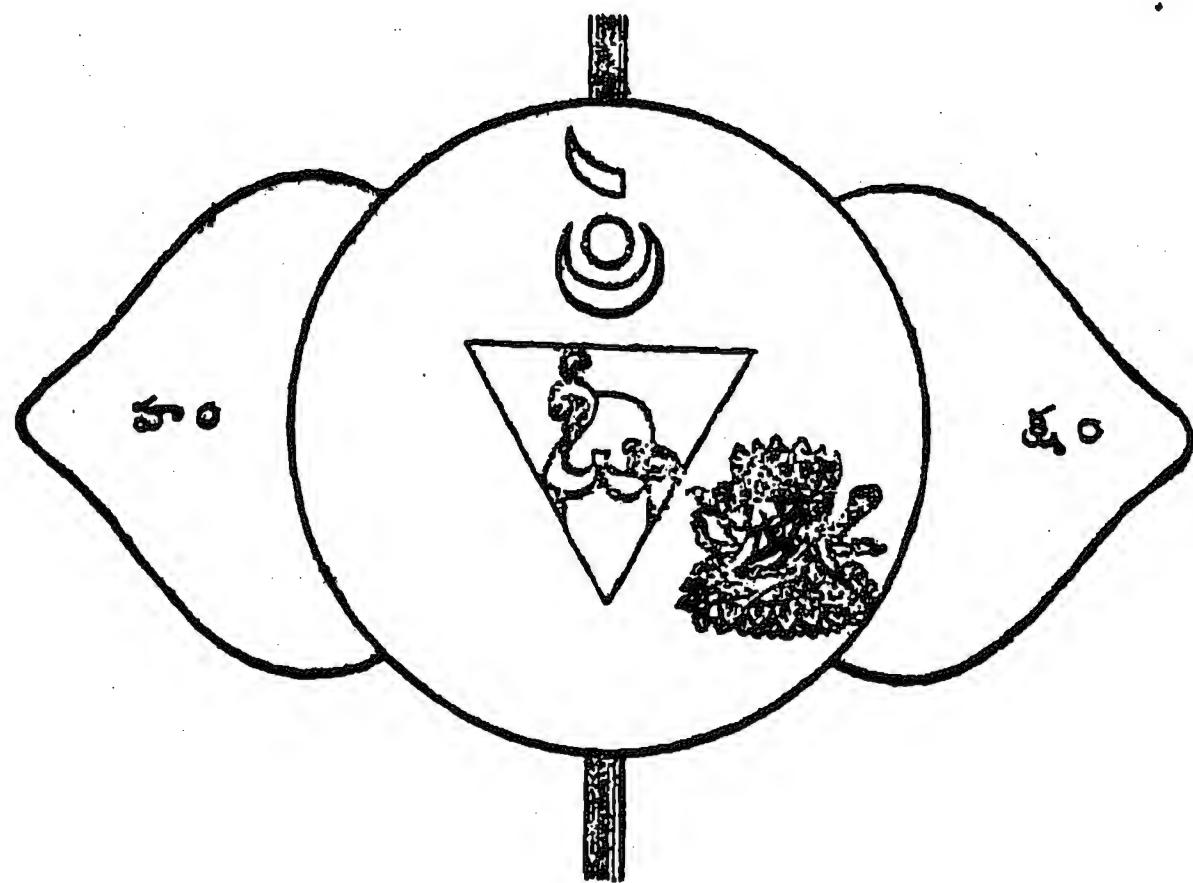
నాభిస్థానము : తేజస్తత్త్వము

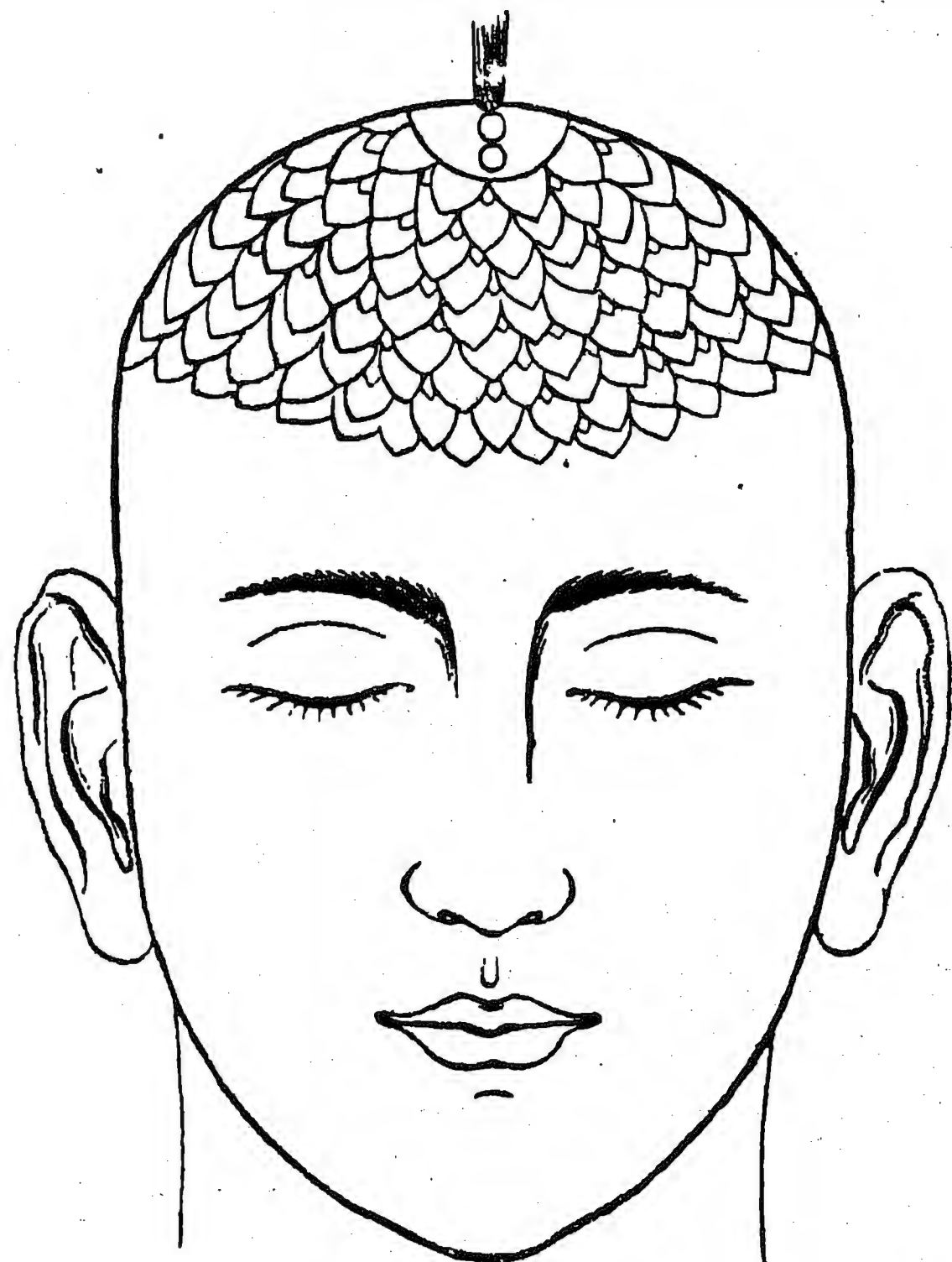
చిత్రము, ౫: అనాహతము
శృంగాయస్థానము: వాయుతత్త్వము

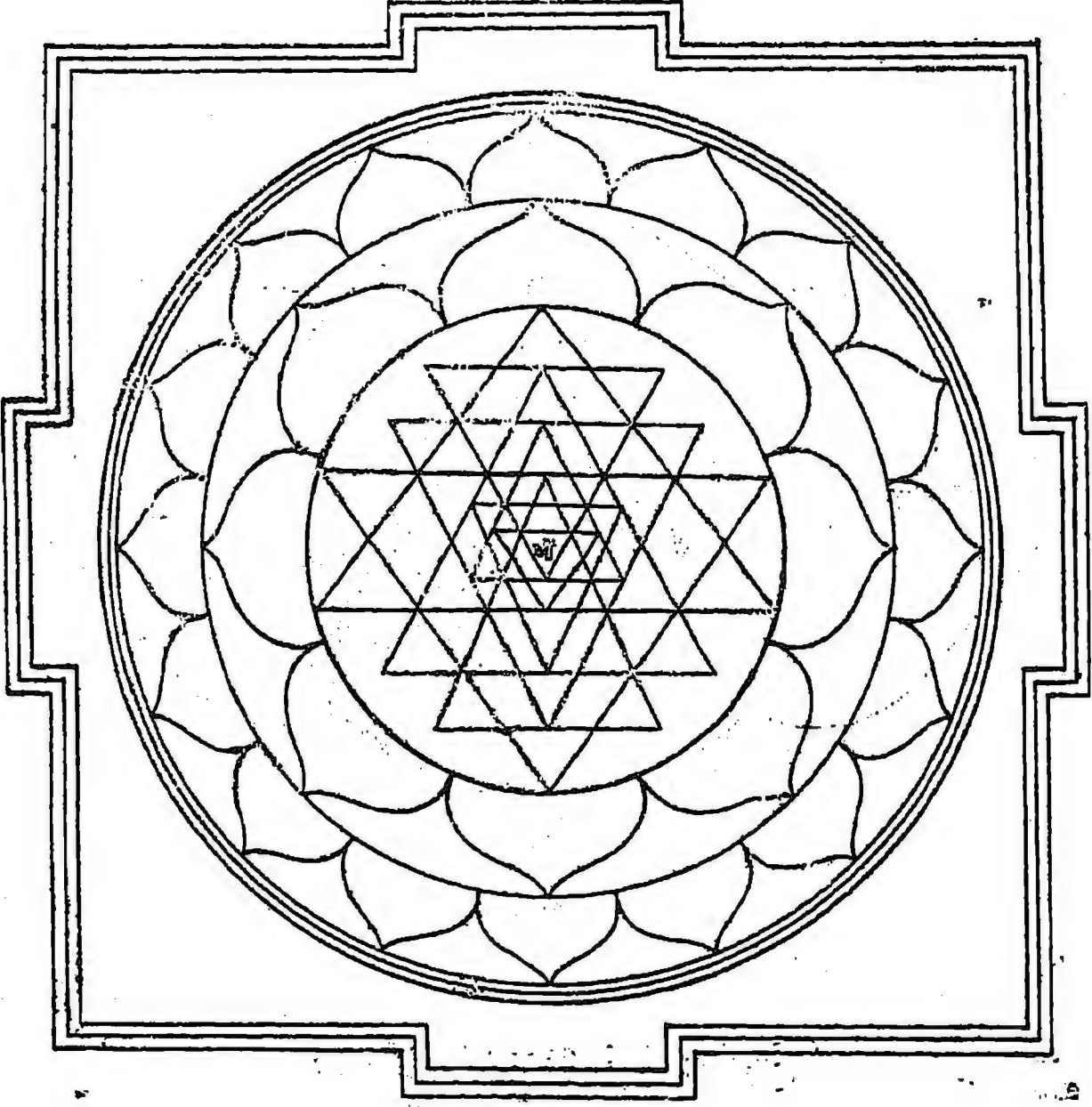
చిత్రము, ౬: విశుద్ధము
శంఖస్థానము: ఆకాశతత్త్వము

చిత్రము, ౭: ఆజ్ఞాచక్రము
భ్రూమధ్యస్థానము: మనస్తత్త్వము

చిత్రము, ౮: సహస్రారము
శిరస్సు: ఆత్మస్థానము

శ్రీ చక్రము

శ్లో. చతుర్వి శ్రీకణ్ఠై శ్శివయువతిభిః పంచాభి రపి

ప్రభిన్నాభిశ్శంభో ర్ననభిరసి మూలప్రకృతిభిః,
చతుశ్చత్వారింశ ద్వసుదశకళా శ్రుతివలయ
త్రిశ్శాఖాభిస్సార్ధం తవ శరణకోణాః పరిణతాః.

—సౌందర్యలహరి.

తా. తల్లీ! నలువురు రుద్రులచేతను, శివునికంటె వేఱయిన యేవురు శివశక్తులచేతను, తొమ్మిది మూలప్రకృతులచేతను, అష్టదశ, షోడశదశ, త్రివలయరేఖలచేతను నీకు నిలయమయిన శ్రీచక్రము నలువదినాలు గంచులు గలది. శ్రీచక్రము త్రికోణాష్టకోణ దశకోణద్వయ చతుర్దశకోణము లనియెడు నయిదు శక్తిచక్రముల చేతను, బిందువు, అష్టదశము, షోడశదశము, చతురశ్రము అను నాలుగు శివచక్రములతోడను గూడి నవచక్రాత్మకమయి శివశక్తుభయరూపముగా వెలయుచుండును.

శ్లో. సమున్మీలత్సంవిత్కమలమకరన్దైకరసికం

భజే హంసద్వంద్వం కిమపి మహతాం మానసచరమ్,
యదాలాపా దష్టదశ గుణితవిద్యా పరిణతి
ర్యదాదత్తే వోషా ధ్గుణ మఖిలమస్ఫ్యః పయ ఇవ.

—సౌందర్యలహరి.

తా. తల్లీ! ఏమిఁగునము పలికినపలుకు లన్నియు నష్టదశ విద్యలుగా మాఱుచున్నవో, ఏజంట దోషములనుండి గుణమును నీటినుండి పాలనువలె గ్రహించునో, వికసించినజ్ఞాన మనెడి కమల మందలి మకరందమును గ్రోలి మై మఱచి యున్న యోగుల హృదయ

మను మానససరస్సున నున్న యనిర్వాచ్యమహిమగల శివశివాత్మక మనెడు హంసమిఁగునమును నే నేవింతును.

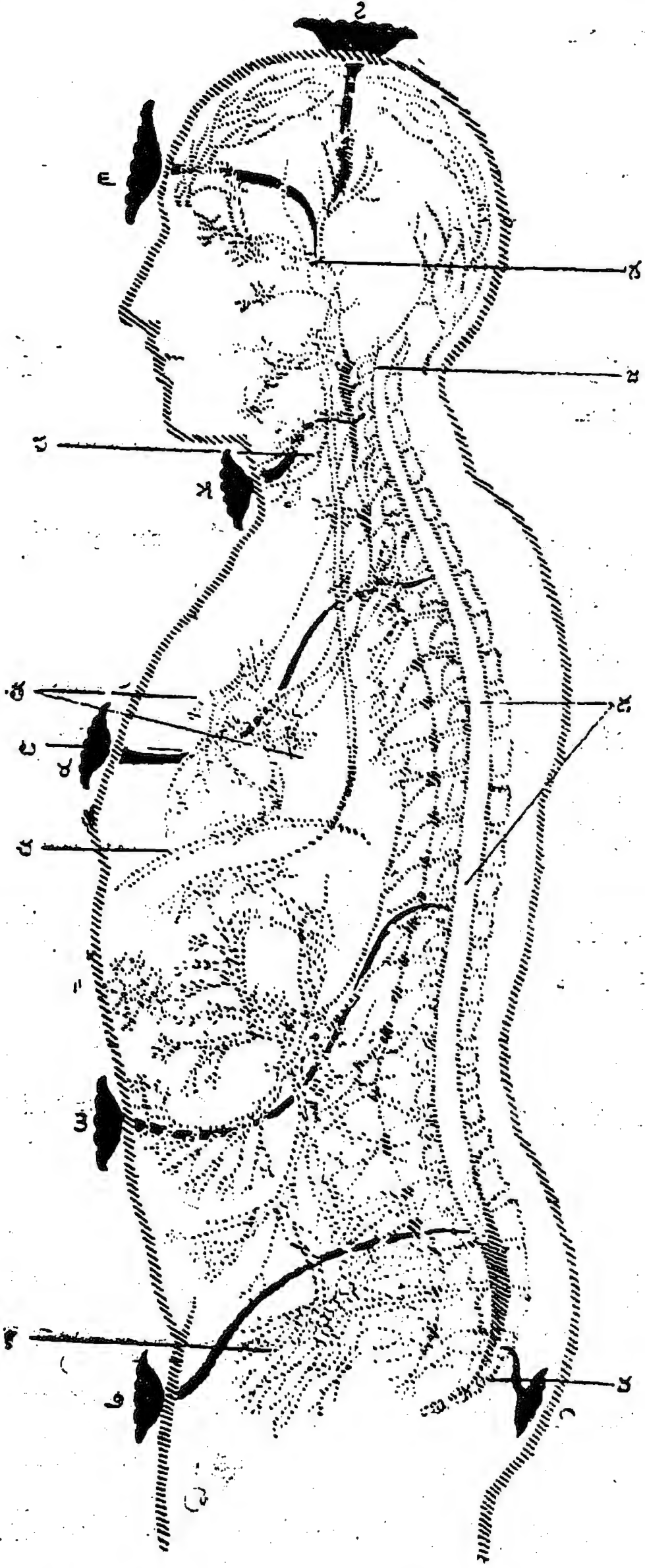
మానవ శరీరమునం దూర్ధ్వకాయము ప్రాణ ప్రవాహమున కాధారభూతముగ నున్నది. బ్రహ్మాండమిందలి సుషుమ్నానాడి ప్రాణరక్షణమునకును ప్రాణపోషణమునకును మూలాధారముగనున్నది. శరీరమునందలి గ్రంథి మర్తస్థానములందు ప్రాణప్రవాహము యథోచితముగ జరగునపు డాయురారోగ్యములు సహజ మార్గమున నడచుచుండును. నరములశక్తియును నాడులశక్తియును ప్రాణప్రవాహము మీఁద నాధారపడియున్నది. ప్రాణప్రవాహమున కభ్యంతరము గలుగునపు డభ్యంతరములనుతొలగించుటకు యోగము సాధనముగా నున్నది. పై పటమునందలి కమలస్థానములును, మర్తస్థానములును సాధకులకు ప్రాణప్రవాహమును జేయుట కభ్యాసముచేయుట కుపకరింపఁగలవు.

బ్రహ్మాండమునందు పరిపూర్ణమును నేకమునునైన చిచ్ఛక్తి తేజమునందు (పిండాండమునందు) ఖండమును భిన్నమునునైన చిచ్ఛక్తి పూర్ణప్రయోజనములను సమకూర్చుటకు పూర్ణత్వమును బొందవలసియున్నది. మహాశక్తి ఉపాసకులకు వారి సంకల్పమునకును, నుపాసనమునకును ననురూపమైన ఫలమును గలుగఁజేయుచున్నది. భగవద్గీతయును నీయర్థమునే బోధించుచున్నది.

శ్లో. యే యథా మాం ప్రపద్యంతే తాం స్తథైవ భజామ్యహమ్,
మమ వర్తానువర్తంతే మనుష్యాః పార్థ! సర్వశః.

పురుషార్థము :— హిందూమత ధర్మసిద్ధాంతములకు ధర్మార్థకామ మోక్షరూపములైన చతుర్విధ పురుషార్థములందును మోక్షము పరమార్థము. ఇతర యోగములవలె కుండలీనీయోగపరమైన లయ యోగమును నీ పరమార్థమునకు వినియోగపడుచున్నది. సృష్టి పరిణామమునందు చిచ్ఛక్తి ఆకాశతత్త్వమునుండి వాయుతత్త్వమునందును, వాయుతత్త్వమునుండి అగ్నితత్త్వమునందును, అగ్నితత్త్వమునుండి అప్తత్త్వమునందును, అప్తత్త్వమునుండి పృథ్వీతత్త్వమునందును నధోమార్గమునను వైఖరీరూపమునను వికారమును పొందుచున్నది. అధోగతిని సవికారముగ నున్న చిచ్ఛక్తికి ఊర్ధ్వగతిని నిర్వికారత్వమును సమకూర్చుట యోగము. లయయోగము పృథివ్యప్రేక్షోవాయుతత్త్వములను క్రమముగ ఆకాశతత్త్వమునందు లయము చేయుచు చిచ్ఛక్తిని ప్రజ్వలంపఁజేయుచున్నది. పృథ్వీతత్త్వమునందు పరిమితమై ప్రక్షీప్తముగ నున్న చిచ్ఛక్తి ఆకాశతత్త్వయోగమువలన నపరిమిత మగుచున్నది. చిచ్ఛక్తి ఊర్ధ్వగమనమునందు మూఁతపడియున్న ద్వారములను తెఱచుచు శక్తిప్రవాహమున కాటంకములను తొలగించుచున్నది. లేజస్సు కట్టెలమంటయందును, మట్టినూనెదీపమునందును, విద్యుత్తునందును, రేడియమునందును ప్రకాశమాన మైయున్నను జడపదార్థములందుకంటె నిర్మల స్వచ్ఛ పదార్థములందు (Transparent) విశుద్ధముగను, వ్యాప్తముగను,

ప్రబలముగను, సుందరముగను గోచర మగుచున్నది. ఊదాకిరణములు, రేడియమకిరణములు కాంతిప్రభావమును విశదము చేయుచున్నవి. రేడియోయంత్రములు విశ్వవ్యాపకమైన నాదప్రభావమును తెలుపుచున్నవి.

2. బ్రహ్మరంధ్రస్థానము. ౬. ఆజ్ఞాచక్రస్థానము.
౫. విశుద్ధచక్రస్థానము. ౯. అనాహతచక్రస్థానము.
౩. మణిపూరక చక్రస్థానము. ౧. స్వాధిష్ఠాన చక్రస్థానము. ౧. మూలాధార చక్రస్థానము. ౭. వస్తిగ్రంథి. ౮. బ్రహ్మదండి చివరభాగము. ౯. నుహాప్రాచీర. ౧౦. హృదయగ్రంథి. ౧౧. శ్వాసకోశ గ్రంథి. ౧౨. కంఠగ్రంథి. ౧౩. ధ్రుమధ్యస్థానము. ౧౪. సుషుమ్న. ౧౫. బ్రహ్మదండి.

మును తెలుపుచున్నవి. దూరశ్రవణ, దూరదర్శనయంత్రములు నాదకాంతుల సర్వవ్యాపకత్వమును వెల్లడిచేయుచున్నవి. మానవ దేహాంతస్థములైన సప్త కమలస్థానములును విశ్వవ్యాప్తములైన శక్తిస్థానములుగ నున్నవి. ఆస్థానములందు సహస్రారస్థానము - సకల ప్రపంచమునకును నాలయము-వర్ణ నాతీతము. సహస్రారప్రభావము శబ్దగ్రహణ, రూపగ్రహణ, దూరదర్శన, దూర శ్రవణ, నాదశ్రవణ దర్శన యంత్రాదుల కతీతమైన నూత్నైతి నూత్నమైన శక్త్యాలయము. ఆత్మనాదానుసంధానము వైఖరీ, మధ్యమా, పశ్యన్తీశక్తులకు మూలమైన పరాశక్తిని సహస్రారమునందు సాక్షాత్కారము చేయుచు బ్రహ్మ నందమును గలుగజేయుచున్నది.

విద్యుచ్ఛక్తి యంత్రాలయము శక్తిభరితమైయున్న ను తంతులతో నియతరీతిని ననుసంధానము గలుగునపుడే విద్యుచ్ఛక్తి వ్యాపించి నియతకార్యములు నిర్వర్తింపఁబడుచున్నవి. విశ్వవ్యాపకమైన చిచ్ఛక్తి నాత్మానుసంధానము చేయుటవలన సర్వత్ర వ్యాపించి పురుషార్థము సిద్ధించుచున్నది. బ్రాహ్మీసిద్ధి బ్రహ్మరంగముఖము నను చిచ్ఛక్తి నాత్మానుసంధానము చేయుచున్నది. పురుషార్థసిద్ధి కర్థకామములు సామాన్యముగ ప్రతిబంధకములుగ నున్నవి. పురుషార్థమునం దర్థకామారాధనము సాధకుని లక్ష్యము నాశ్నేతరమునందు లగ్నముచేయుచు పతనమునకు మూల మగుచున్నది. ధర్మవిరుద్ధమైన యర్థకామారాధనము ప్రకృతిసిద్ధమై పురుషార్థసిద్ధికి ప్రతిబంధము గాదు. ధర్మవిరుద్ధమైన యర్థకామారాధనము ప్రకృతి విరుద్ధమై పురుషార్థసిద్ధికి ప్రతిబంధకముగ నున్నది. మానవులకు పురుషార్థసిద్ధి కఖండమైన యభ్యంతరసాధనము సిద్ధముగ నున్నను వారిలక్ష్యము ఖండములైన బాహ్యసాధనములందు లగ్నమగుచు ధర్మానుసంధానము దుర్లభ మగుచున్నది. కుండలినీయోగమును బాహ్యచారసాధనములందు లగ్న మైనపుడు వామాచారములు సంభవించుచున్నవి. సమయాచారమైన కుండలినీయోగోపాసకులు త్రిపురసుందరి నాత్మానుసంధానము చేయుచు మూలాధారమునందు కుమారిని, అనాహతమునందు యోషిని, సహస్రారమునందు పతివ్రతను నానాహానము చేయుచు శుద్ధ సచ్చిద్యోగసంజాతమైన బ్రహ్మనందమును బొందుచున్నారు. కాలాచారమైన శాక్తేయులు, కాపాలికులు వామాచారమైన రూపానుసంధానమునందు స్థూలప్రపంచమునం దజ్ఞానసంజాతమైన విషయానందము ననుభవించుచు కుండలినీయోగమునకు ఫలములైన కామారీ బైందవశక్తుల కసార్దములను గల్పించి రాక్షస కర్తముల నాచరించుచున్నారు. సహస్రారచక్రమునందు ౨౬-వ తత్త్వముగ విలసిల్లుచున్న బైందవశక్తికిని, మధ్యమునకును సంబంధమును గల్పించుట రహస్యసాధనలు గలుగఁజేసెడి పరమానర్థములకు నిదర్శనము. కన్యాపూజయును, నితరవామాచారములును ఆచారపిశాచముల దుష్పరిపాకములు. సప్తకమలముల సామాన్యనివరములను నీవ్యాసము నందుఁగల పటములు కోవము తెలుపుచున్నవి.

నామము	స్థానము	తత్త్వము	తత్త్వ కాంతులు	దశములు	వర్ణములు	జ్ఞానేంద్రియములు	రంగు	మండలాకారము
౭. సహస్రారము	శిరస్సు	ఆత్మ	అనంతము	౧౦౦౦	౧౦౦౦			
౬. ఆజ్ఞాచక్రము	ధృమస్థము	మనస్సు	౬౪	౨	హం, తుం	చిత్తము మనస్సు		బిందువు
౫. విశుద్ధము	కంఠము	ఆకాశము	౭౨	౧౬	అచ్చులు (౧౬)	వికసనము శ్రవణము శ్లోత్రము	తెలుపు	చక్రము
౪. అనాహతము	హృదయము	వాయువు	౫౪	౧౨	క, ఖి, గ, ఘ, జ, చ, ఛ, ఙ, ఝ, ఞ, ట, ఠ	సంచలనము స్పర్శము త్వక్కు	వోమము	మట్కోణము
౩. మణిపూరము	నాభి	అగ్ని	౫౨	౧౦	డ, ఢ, ణ, త, థ, ది, ధ, న, ప, ఫ	వ్యాపనము రూపము చక్షువు	ఎరుపు	త్రికోణము
౨. స్వాధిష్ఠానము	లింగస్థానము	అప్ప	౬౨	౬	బ, భ, మ, య, ర, ల	సంకోచనము రుచి జిహ్వా	తెలుపు	అర్థచంద్రము
౧. మూలాధారము	గుదస్థానము	భూమి	౫౬	౪	వ, శ, వ, స	సంయోగము గంధము సూక్ష్మేంద్రియము	పసుపు	చతుష్కోణము

మూలాధారాది కమలములకు సంబంధించిన విశేషాంశము లాయావిషయశీర్షికలందు ప్రచురింపబడును. సామాన్య విషయ గ్రహణము గలగుటకై సప్తకమలముల చిత్రములును నిందు ప్రచురింపబడినవి. అనాహతచక్రస్వరూప స్వభావములు నిచట సవిస్తరముగఁ దెలుపబడినవి. కుండలినీయోగచిత్రపటమును (౯ - వ చిత్రము), అనాహతచక్రపటమును (౧౦ - వ చిత్రము) సప్తకమలములను ఆగమకాస్త్రానుసారముగ వివరించుచున్నవి.

అనాహతము :— హృదయస్థానము. బహుకపుష్పకాంతివలె ప్రకాశమానము ; క, ఖి, గ, ఘ, జ, చ, ఛ, ఙ, ఝ, ఞ, ట, ఠ అనెడి ద్వాదశవర్ణయుక్తమైన ద్వాదశదశయుక్తము; మట్కోణాకారము, వాయుమండలము, భూమాభిముగల కర్ణికాయుతము; కర్ణికోపరిభాగమున సూర్యమండలయుతము; కర్ణికామధ్యమున విద్యుత్తోటినిభ భాసమాన త్రికోణము. దాని మార్గమున కృష్ణసారాధిరూఢమును, భూమభూసరాభిమును, చతుర్భుజమును, అంకుశహస్తమును నైన

వాయుబీజము; దాని(క్రోడమున)సమీపమున ద్విభుజాఢును, వరాభయ కరుఁడును, త్రినేత్రుఁడును, హంసవర్ణుఁడైన ఈశ్వరుఁడు. ఈకర్ణిక యందు రక్తపద్మముమీఁదను పీతవర్ణయును, చతుర్భుజయును, పాశక పాలవరాభయకరయును, పీతవస్త్రయును, సర్వాలంకరణాన్విత యును, సుధార్ద్రహృదయయును, కంఠాలమూలాధరయును నైన కాకినీ శక్తియు; మధ్యత్రికోణమునందు అర్థచంద్రబిందురూపమస్తకుఁడును, స్వర్ణవర్ణుఁడును, కామోద్ధమోల్లాసితుఁడునునైన బాణలింగశివుఁడు; దానిక్రిందను స్థిరతరదీపకలికాకార హంసరూపియైన జీవాత్మయు, ఈకర్ణికక్రిందను రక్తవర్ణమును, ఊర్ధ్వముఖమును గల అష్టదశపద్మమును; ఇయ్యది కల్పపుక్షరత్న వేదీచంద్రాతపపతాకాద్యలంకృతమైన మానసపూజాస్థానము. కమలస్థానములందు అక్షమూలాధారమునను పరమాత్మస్వరూపమును పొందగల విధమును అనాహతపూజావిధాన ముదాహరింపబడినది.

అ నా హ త ము

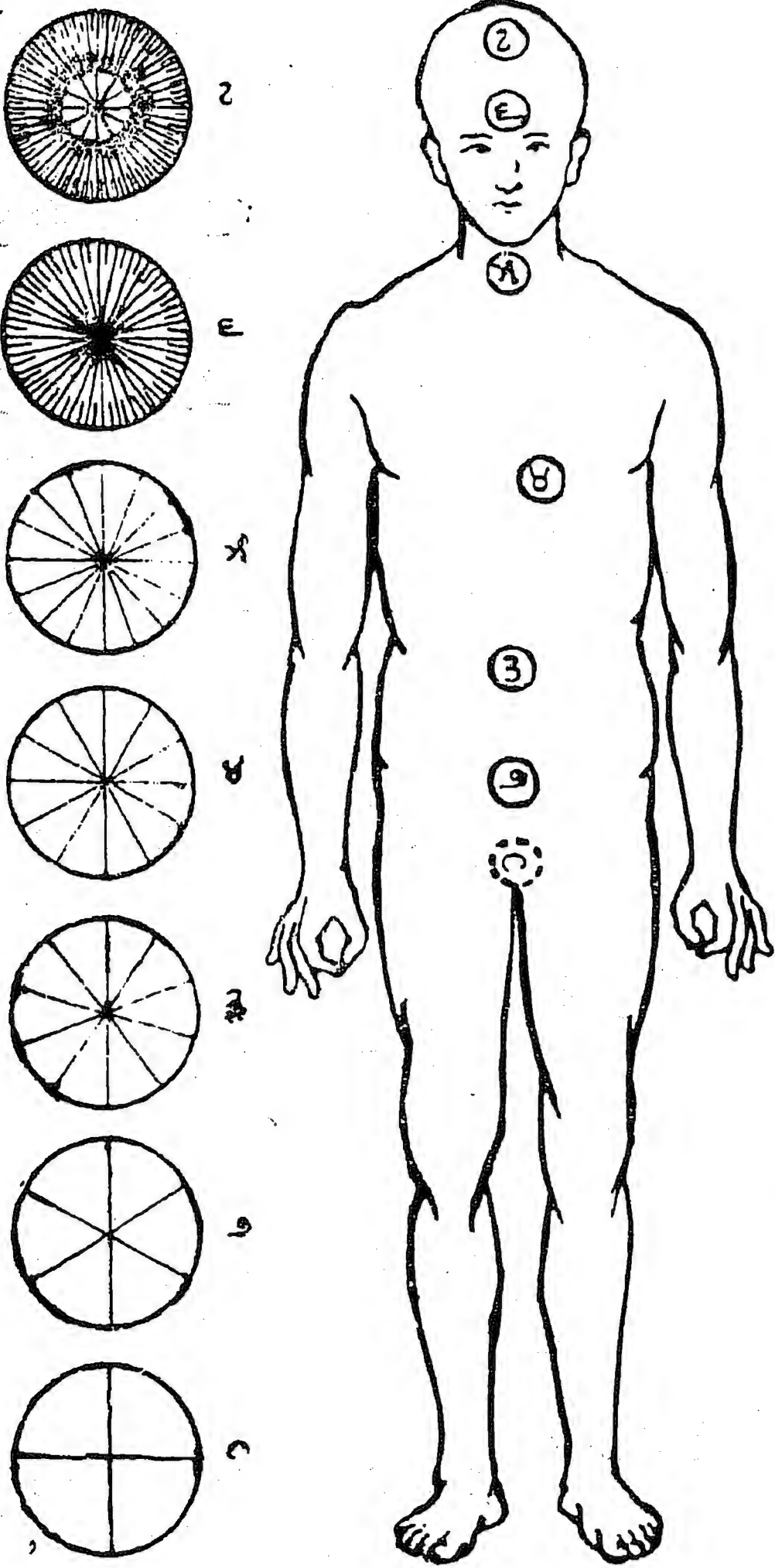

ప ట్చ క్ర ము లు

బీజము వాహనము	దేవత వాహనము	ధాతు శక్తి	లింగ యోని	ఇతర తత్త్వ సంయోగము	గ్రంథులు	లోకములు	గుణము	అధిష్ఠాన శక్తి
						సత్యలోకము	సత్త్వము	చంద్రుడు
ఓమ్	కంభువు	హాకిని	ఇతర త్రికోణము	మహాత్మ నూత్నప్రకృతి హిరణ్యగర్భుడు	రుద్రగ్రంథి	తపోలోకము	సత్త్వము	చంద్రుడు
హం; శ్వేతగజము	సదాశివుడు	శాకిని	త్రికోణము	శబ్దతత్త్వ శోభేంద్రియము వాగింద్రియము		జనలోకము	రజస్సు	రవి
యం; కృష్ణమృగము	ఈశుడు	కాకిని	బాణ త్రికోణము	స్పర్శతత్త్వ త్యగింద్రియము గుహ్యకర్తేంద్రియము	విష్ణుగ్రంథి	మహర్లోకము	రజస్సు	రవి
రం; మేషము	వృషభవాహన రుద్రుడు	లాకిని	త్రికోణము	రూపతత్త్వ చక్షురింద్రియము గుదకర్తేంద్రియము		స్వర్లోకము	తమస్సు	అగ్ని
వం; మకరము	గరుడవాహన విష్ణువు	రాకిణి	లింగ త్రికోణము	రసతత్త్వ జిహ్వేంద్రియము హస్తకర్తేంద్రియము	బ్రహ్మగ్రంథి	భువర్లోకము	తమస్సు	అగ్ని
లం; విరావతము	హంసవాహన బ్రహ్మ	డాకిని	స్వయంభువు త్రికోణము	గంధతత్త్వ ఘ్రాణేంద్రియము పాదకర్తేంద్రియము		భూలోకము	తమస్సు	అగ్ని

సుషుమ్నానాడీమార్గేణ అనాహతచక్రస్థిత పార్వతీసహిత
శివాయై నమః. అనాహతస్య శబ్దస్య తస్య శబ్దస్య యోధ్యనిః, ధ్వనే
రంతర్గతం జ్యోతి ర్జ్యోతిరంతర్గతం మనః, తన్నో విలయం యాతి
తద్విష్ణోః పరమం పదమ్. కం నమః- హంసశ్శివస్సోహం హంసః. ఖం
నమః- హంసశ్శివస్సోహం హంసః. గం నమః- హంసశ్శివస్సోహం
హంసః. ఘం నమః- హంసశ్శివస్సోహం హంసః. చం నమః- హంస
శ్శివస్సోహం హంసః. చం నమః- హంసశ్శివ స్సోహం హంసః. ఛం
నమః - హంసశ్శివస్సోహం హంసః. జం నమః- హంసశ్శివస్సోహం
హంసః. ఝం నమః - హంసశ్శివస్సోహం హంసః. ఇం నమః -
హంసశ్శివస్సోహం హంసః. టం నమః-హంసశ్శివస్సోహం హంసః.
తం నమః- హంసశ్శివస్సోహం హంసః. ద్వాదశదశసహిత అనాహత
చక్రస్థిత పార్వతీసహిత శివాయై నమః.

అనాహతచక్రము సప్తకమలములందును మనశ్చిష్టానమునం
దుండుటవలన కుండలినీశక్తి ప్రబోధమునకు విశేషోపయోగముగ
నున్నది. అనాహతమునకు క్రిందను మూలాధార, స్వాధిష్ఠాన,
మణిపూరక చక్రములును, పైని విశుద్ధ, ఆజ్ఞా, సహస్రారచక్రము
లును గలవు. హృదయస్థానము జీవాత్మస్థానము. జీవాత్మప్రాణశక్తులను
భూలోకవిషయవాసనలకు వినియోగించునదియును, సత్యలోకాలోహ
ణమునకు వినియోగించునదియును అనాహతశక్తి నిర్ణయింపఁగలదు.
అనాహతమునకువలె నితరచక్రములకును దశములు తర్లములు
గల్పింపఁబడినవి. పటము F యందు కోవ్వుమునందు వివరములు
చూడనగును.

దశములు :— దశములు చక్రస్థానములందు వ్యక్తములయ్యెడి శక్తులకు నిదర్శనము లైయుండును. మూలాధారము ౪ దశములను, సహస్రారము ౧,౦౦౦ దశములను గలిగియున్నది. అనాహతమునకు దశములు ౧౨.

వర్ణములు :— సృష్టియందు నాదము శబ్దముగను, శబ్దము రూపముగను పరిణామమును బొందుచున్నది. అవ్యక్తమైన నాదము వ్యక్తమై ధ్వనిశబ్దరూపములను దాల్చునపుడు వర్ణోచ్ఛారణ మంగము లందు సంచలనమును గలుగఁజేయుచున్నది. మూలాధారము వ శ వ స వర్ణములను, అనాహతము క నుండి త వఱకుఁగల వర్ణములను గలిగియున్నది. సహస్రారము ౨౦ × ౫౦ = ౧,౦౦౦ వర్ణములను గలిగియున్నది. వర్ణోచ్ఛారణము సంచలించఁజేయఁగలశక్తులను వర్ణములు నిర్ణయించుచుండును. అక్షమాలను అనుండి తుంపఱకును అనులోమ విలోమమార్గమున నుచ్చరించుట చిత్తవృత్తినిరోధమునకు సాధన ముగ నుండును. అక్షమాలాజప మజపాక్షరానుభవమునకు సాధన ముగ నున్నది.

మండలములు :— రూపకల్పనయందు రేఖలు ప్రముఖములు. రేఖావికాసవిన్యాసములు రూపవికాసపరిణామములకు ప్రమాణములు. కమలమండలములు పంచభూతశక్తిస్వరూపములను మండలకోణా కృతులకు నవగతము చేయుచున్నవి. పృథ్వీతత్త్వము చతుష్కోణము; అప్తత్త్వము బాలచంద్రాకారము; లేజస్తత్త్వము త్రికోణము; వాయుతత్త్వము రెండు త్రికోణములు కలసిన షట్కోణము; ఆకాశతత్త్వము మండలాకారము; అనాహతము షట్కోణమును వాయుబీజమును గలిగియున్నది. యంత్రములు రేఖావిన్యాసమున బీజాక్షరములను గలిగి శక్తివశీకరణసాధనమును తెలుపుచున్నవి.

వాహనములు :— మూలాధారమునకు ఐరావతము, స్వాధిష్ఠానమునకు మకరము, మణిపూరమునకు మేఘము, అనాహతమునకు కృష్ణసారము, విశుద్ధమునకు శ్వేతగజము, ఆజ్ఞాచక్రమునకు ఓజ్జ్వలమును వాహనములు. కమలస్థానముల గుణస్వభావములకు వాహనములు చిహ్నములు. వాయుబీజస్థానమైన అనాహతమునకు కృష్ణసారము చిహ్నము.

అధిదేవతలు :— మంత్రశాస్త్రమునందు మహర్షులు మంత్రద్రవ్యము; అధిదేవతలు వరదాతలు. మంత్రములు కామితార్థఫల సాధనములు, మోక్షసాధనములు. మంత్రదేవతలు ఫలానురూపముగను ధ్యాన జపావాహనము చేయఁబడుదురు. సూర్యనమస్కారములందు అగ్ని బీజమైన 'రం'వర్ణ ముచ్చరింపఁబడుచున్నది. హ్రమ్, ప్రీమ్, హ్రూమ్, హ్రైమ్ మొదలగు బీజాక్షరములు పిండాండబ్రహ్మాండము లందుఁగల తేజశ్శక్తుల కావాహన విసర్జనములను గలుగఁజేయుచున్నవి. అంగన్యాస, కరన్యాసములం దుపయోగించెడి బీజాక్షరములు మంత్రార్థమున కనురూపముగ నుండును. అంగన్యాస, కరన్యాసములు ఆం, ఈం, ఊం, ఐం, ఔం, అః బీజాక్షరములతోను; రాం, రీం, రూం, రైం, రౌం, రః బీజాక్షరములతోను, హ్రాం, హ్రీం, హ్రూం, హ్రైం, హ్రౌం, హ్రః బీజాక్షరములతోను నీవిధముగ నితరబీజాక్షరములతోను మంత్రశక్తి కనురూపముగఁ జేయఁబడుచున్నవి. బీజాక్షరసంయోగము నూత్తున్మూలశక్తుల నావాహనము చేయుటకు సాధనములుగ నున్నవి.

ధ్యానశ్లోకము దేవతాస్వరూపఫలములను వర్ణించుచున్నది. మంత్రద్రవ్య లాదికాలమునుండియును త్సుద్రమంత్రములను నిరసించి సౌమ్యమంత్రముల నుపాసించినవిధమును మంత్రశాస్త్రము తెలుపుచున్నది. సకలమంత్రముల బీజాక్షరములును మంత్రములకు శీర్షమైన ఓజ్జ్వలమునందు లయమును పొందుచున్నవి. శ్రీవిద్యకును పురుషవిద్యకును ప్రణవము ప్రధానము. ఆకాశమునందు సమస్తభూతములును లీనమైనటులు ప్రణవమునందు సకలమంత్రాక్షరములును లీనము లగుచున్నవి. నిత్యకర్తానుష్ఠానమునందు నియత కర్తముగ నిర్ణయింపఁబడిన గ్గాయత్రీమంత్రము భూతశుద్ధికిని, సాయు

జ్యోతునకును వినయోగపడుచున్నది. ప్రణవబీజసాధనమున ఓం భూః, ఓం భువః, ఓం సువః, ఓం మహాః, ఓం జనః, ఓం తపః, ఓం సత్యం అని సప్తకమలాంతర్భూతమైన కుండలినీశక్తి స్వాధీన మగుటకు గాయత్రీమంత్రము సులభసాధనముగ నున్నది. నిగమాగ మములకు, కళాశాస్త్రములకు, మంత్రతంత్రములకు, సాంఖ్యయోగ ములకు, పురుషశ్రీవిద్యలకు ప్రయోజనము పురుషార్థము. పురు షార్థమున కాత్మజ్ఞానము సాధనము గాని బాహ్యవిషయోపభోగము సాధనము గాదు. హిందూమతశాస్త్రకళావిజ్ఞానమునందు 'ఓమిత్యే కాక్షరం బ్రహ్మ, ఓమిత్యే కాక్షరం శక్తిః' పరమార్థములు.

కుండలినీయోగము సగుణములైన దళములు, వర్ణములు, యంత్రములు, వాహనములు, దేవతలు, బీజాక్షరములు మొదలగు సాధనములద్వారా నిర్గుణమైన పరాశక్తి నారాధింపఁగల విధమును సప్తకమలముల పరిజ్ఞానము సుగమము చేయుచున్నది.

శ్లో. శివశక్తి ర్యదా వాసం కురుతే దేవి! సర్వదా,
రోగాదీంశ్చ హరే తస్య స్వదేహీనచ సిద్ధ్యతి.

—ఆనందలహరి.

తా. ఓదేవీ! శివశక్తి యెప్పుడు ఎచ్చట వాసము చేయు చున్నదో, అప్పు డాశక్తి వానిరోగాదులను హరించును. అప్పు డా జీవునికి స్వదేహముచేతనే సిద్ధిగలుగును.

శ్లో. అత్రాస్తే శిశుసూర్యసోదరకలా చంద్రస్య యా షోడశీ
శుద్ధా నీరజనూక్మతంతుశతధాభాగైకరూపా పరా,
విద్యుత్కోటిసమానకోమలతనూ ర్విద్యోతితాఽధోముఖీ
పూర్ణానందపరమృతావిగళ త్వీయావధారాధరా.

—మట్టుకనిరూపణము.

తా. ఈసహస్రదశపద్మమునందు 'అమ' అను చంద్రుని పదునాఱవకళ యున్నది. ఆకళ బాలనూర్యునితో సమానముగా ప్రకాశించునది; ఏవికారము లేనిది గనుక నిర్మల మైనది. పద్మనాళమునందలి నూక్మమైన దారమును నూలుభాగములు చేయఁగా నందలి యొకభాగమువలె నూక్మమైనది. శ్రేష్ఠమైనది లేక, పశ్యంతీమధ్యమావైఖరీసమష్టిరూప. కోట్లకొలది మేఘపుత్రీగల వలె కోమలమయిన యాకృతి గలది. నిత్య ప్రకాశమాన మైనది. అధోముఖము గలది. పూర్ణానందపరంపరనుండి యధికముగ స్రవించు చుండెడి యమృతధారను ధరించుచున్నది.

శ్లో. ఏతస్యా మధ్యదేశే విలసతి పరమాపూర్వనిర్వాణశక్తిః
కోట్యాదిత్యప్రకాశా త్రిభువనజననీ కోటిభాగైకరూపా,
కేకాగ్రస్యాతీనూక్మై నిరవధి విగళ త్వేమధారాధరా సా
సర్వేషాం జీవభూతా మునిమనసి మదా తత్త్వబోధం వహన్తీ.

తా. ఈ నిర్వాణశక్తియొక్క మధ్యప్రదేశమందు శ్రేష్ఠమైనదియు, సృష్టికి ముందే ఆవిర్భవించుటవలనఁ దనకరటె మందుగ

నేమియు లేనిదియు నగు నిర్వాణశక్తి ప్రకాశించుచున్నది. అది కోటిసూర్యులప్రకాశమువంటి ప్రకాశముగలది. మూడులోకముల కును తల్లి. ఒక తలవెండుకొస కోటిభాగములు చేయఁగా నందొక భాగమునంత ప్రమాణము గలది. మిగుల నూక్మ మయినది. పరిమితి లేకుండ స్రవించుచుండెడి ప్రేమధారను ధరించునది; మఱియు నది యెల్లరకు జీవభూత యగుచు మనుల మనస్సులందు సంతోషము చేతను తత్త్వజ్ఞానమును కలిగించుచుండును.

శ్లో. తస్యా మధ్యాంతరాశే శివపద మమలం శాశ్వతం యోగిగమ్యం
నిత్యానందాభిధానం సకలసుఖమయం శుద్ధబోధస్వరూపమ్,
కేచిద్బ్రహ్మాభిధానం పదమితి సుధియో వైష్ణవం తల్లపన్తి
కేచిద్ధం సాఖ్యమేత త్కిమపి సుకృతినో మోక్షమాత్మప్రబోధమ్.

తా. ఆ నిర్వాణశక్తియొక్క మధ్యనున్న శూన్యమందు నిర్మలము, శాశ్వతము, యోగులకు జ్ఞానమాత్రగమ్యము నగు శివపద మున్నదని తత్త్వజ్ఞులు చెప్పుదురు. అది నిత్యానంద మను పేరు గలది. శుద్ధమయిన జ్ఞానమే స్వరూపముగాఁ గలది. ఆ పదమును కొందఱు విద్వాంసులు బ్రహ్మపదమునుగాను, కొందఱుబుద్ధిమంతులు వైష్ణవపదమునుగాను, మఱికొందఱు హంసమనుపేరుగల మోక్షస్వరూ పమునుగాను, కొందఱు అనిర్వచనీయమయిన ఆత్మసాక్షాత్కార స్థానమునుగాను చెప్పుదురు.

శ్లో. యా నిశా సర్వభూతానాం తస్యాం జాగర్తి సంయమి,
యస్యాం జాగ్రతి భూతాని సా నిశా పశ్యంతో మునేః.

—గీత. అ, ౨.

ఏకమును, పరిపూర్ణమును, జ్యోతిర్మయమును, నిర్గుణమును, సర్వవ్యాపకమునైన చిచ్ఛక్తి సృష్టిపరిణామమునందు ఖండమును, పరిమితమును, జ్యోతిర్విహీనమును, సగుణమును, కూటస్థమును నగుచు సదాత్మకమున కసత్కల్పనను గలుగఁజేయుచున్నది. అఖండమైనశక్తి నవావరణములందు విక్షేపావరణకల్పితములైన ఖండరూపములను గను పడుచున్నది. చరాచరాత్మక ప్రపంచము అవ్యక్తము, పురుషుఁడు, చంద్రుఁడు, నూర్చుఁడు, ఆకాశము, వాయువు, తేజస్సు, జలము, పృథివ్యాది నవావరణములందు భాసిల్లుచున్నది. శ్రీవిద్య నవావర ణములందును నూత్నైతి నూత్నమైన పరాశక్తి స్థూలస్వరూపములందు పరిణామము నొందుచున్న విధమును స్ఫుటము చేయుచున్నది. శ్రీచక్ర మీభావమును రేఖాబీజాక్షరరూపమునను వ్యక్తము చేయు చున్నది. అవ్యక్తమైన శక్తికి నాద మాదిమవ్యక్తస్వరూపము. బ్రహ్మాండమయమైన నాదశక్తి రేఖాబీజాక్షరరూపములను పిండాండము లందు గోచర మగుచున్న విధమును శాస్త్రములు విశదము చేయు చున్నవి. ఆకాశతత్త్వమునం దపరిమితముగ నున్న నాదశక్తి పృథ్వీతత్త్వమునందు పరిమిత మగుచున్నది. పరిమితమైనశక్తి ఆత్మ సాక్షాత్కరణమును దుర్లభము చేయుచున్నది. పరిమితమైన శక్తి నపరి మితము చేసి సర్వాత్మత్వమును పరిస్ఫుటముచేయుట సకలయోగముల

కును పరమార్థము. సకలసాధనములును నీపరమార్థమునకు వినియోగపడుచున్నవి. శక్తి సృష్టిపరిణామమునందు శ్రేత్రధర్మముల కనురూపముగ పరిమితవికాసములను బొందుచున్నది. ఆకాశతత్త్వమునం దనంతకాంతులను గలిగియున్న పరాశక్తి సహస్రారమునందుసహస్రరేఖాకాంతులను, పృథ్వీతత్త్వమునందు పరిమితములైన రేఖాకాంతులను గలిగి పరిమితమైన శక్తిని గలిగియున్నది. పరిమితమైన శక్తిని స్వతస్సిద్ధముగను ప్రక్షిప్తముగ నున్న యపరిమితమైన శక్తినిగ పరిణమింపజేయుట సకలయోగసాధనములకును ప్రయోజనము. ఊర్ధ్వముఖములై వికసితములైనశక్తులు సృష్టిపరిణామమునం దధోముఖములై ముకుళితము లగుచున్న విధమును కుండలినీశక్తి విశదము చేయుచున్నది. అధోముఖములును ముకుళితములును నైన శక్తికమలస్థానము లూర్ధ్వముఖములును వికసితములును నగునపు డనంతమైన శక్తికి సర్వవ్యాపకత్వము గలిగి సకలాభీష్టములును సిద్ధించుచున్నవి. పృథివ్యప్రేక్షోవాయ్యాకాశతన్మాత్ర లంతర్లయమును బొందునపు డఖండమైన కుండలినీశక్తి ఆకాశతత్త్వస్థానమైన సహస్రారమునందువలె పృథ్వీతత్త్వస్థానమైన మూలాధారస్థానమునందు సమముగను ప్రజ్వలనమును గలిగియుండి, పృథ్వీబీజమైన లంకార మాకాశబీజమైన ఓంకారమునందులయమును బొందును. హృదయస్థమైన జీవాత్మ విషయేంద్రియ పరమైన అధోగమనమును విడిచి ఆత్మజ్ఞానపరమైన ఊర్ధ్వగమనమును చేయుచున్నది. నూత్నమైన ఆకాశతన్మాత్ర సర్వగతమై యితరభూతములను లయము చేయఁగల విధమున కూటావృతములైన స్థూలభూత తన్మాత్రము సర్వగతమైన ఆకాశతన్మాత్రము లయము చేయఁజాలవు. నాదస్వరూపమైన ఓజ్జ్వలము సప్తకమలసంస్థితమైన చిచ్ఛక్తిని విశ్వవ్యాప్తమైన చిచ్ఛక్తిని నేకశ్రుతియందు మేళింపి ఆత్మజ్ఞానమును సమకూర్చుచున్నది. సకలమంత్రములకును, తంత్రములకును, శాస్త్రములకును, యోగములకును మూలమైన ఓజ్జ్వలము కుండలినీయోగసిద్ధికి సాధనభూతముగ నున్నది.

శ్లో. యదా భూతపుథగ్భావ మేకస్థ మనుపశ్యతి,
తత ఏవచ విస్తారం బ్రహ్మ సంపద్యతే తదా.

పుథగ్భావమున బాహ్యభృంశరములందు వ్యాప్తమైయున్న పరాశక్తిని నేకరూపమునఁ గనుఁగొనినపుడు బ్రహ్మసంపద ప్రాప్తమగుచున్నది. సకలయోగములకును పరమార్థ మాత్మజ్ఞానము. ఆత్మజ్ఞానమునకు సకలజనులకును ప్రత్యేకయోగములు సాధనములుగ నున్నను సకలజనులకును సులభసాధ్యమైన రాజయోగము సమాదరణీయముగ నున్నది. సమస్త విజ్ఞానమునందును నఖండ పాండిత్యసుభవములను గలిగిన శ్రీ శంకరాచార్యు లపరోక్షానుభూతియందు తెలిపిన ఆత్మజ్ఞానానుభవభావము ప్రాజ్ఞులకు సమాదరణీయము.

ఒక కాలమునందు వ్యాస, శంకరాదుల యాదరణమును బడసిన కుండలినీయోగము వర్తమానకాలమునం బిపార్థములకును, దుర్లభములకును పాలైనది. ధీమంతు లీ యోగ రహస్యములను, గుణదోష

ములను వర్తమానపరిస్థితుల కనురూపముగ పరిశీలించి నిర్ణయించుట విజ్ఞానసంరక్షణవ్యాపనములకు ప్రయోజనకరము.

ప్రమాణగ్రంథములు :— వ్యాసరచనయందు శ్రీవిద్య, ఆర్థరు ఆవిలనుగారి కుండలినీశక్తి, లెడ్ బీటరుగారి చక్రములు, కాళీచరణవ్యాఖ్యానసహిత మట్చక్రనిరూపణము, సౌందర్యలహరి, ఆనందలహరి మొదలగు గ్రంథములును నందలి పటములును వారి యాదరమున నుపయోగింపఁబడినవి.

(కా. నా.)

అనింగ్యము — ఇది నూఱుశ్లోకముల చిన్నపుస్తకము. తైత్తిరీయసంహితలోఁ గొన్ని వైదికపదములు 'పదపాఠము' నందు విడిపోవునవిగఁ గన్పట్టును. అట్లు కాన్పించుటయేకాని నిజముగ నట్లు విడఁచియుటకు వీలు లేని వవి. అట్టిపదము లన్నియు నీ 'అనింగ్యము' నందుదాహరింపఁబడియున్నవి. ఈగ్రంథము వ్రాసినయతఁడు దేవమనీషి కుమారుఁడు శ్రీవత్సాంకుఁడు.

అని కేవల్లి — ౧. నెల్లూరు జిల్లా, నెల్లూరు తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౮౪౬ (౧౯౩౧).

౨. నెల్లూరుజిల్లా, కనిగిరితాలూకాయందలి జమిన్దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౭౩౬ (౧౯౩౧).

అని గండ్ల పాడు — కృష్ణజిల్లా, నందిగామతాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౨,౬౫౭ (౧౯౩౧).

అని గాని దొడ్డి — అనంతపురముజిల్లా, గుత్తితాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౨౯౫ (౧౯౩౧).

అనిగేరు — తూర్పుగోదావరి, ఏజన్సీజిల్లా, యెల్లవరం తాలూకాయందలి జమిన్దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౯౭ (౧౯౩౧). రు. ౮౦ లు క్విట్టెంటు చెల్లించునట్టి ఆఱుగ్రామములముతాకు నిది ముఖ్యస్థలము. ఈ ముతాదారు పూర్వపు జగదంగీమన్నబుదారు వంశజుఁడు. ౧౮౪౬లో జగదంగీమన్నబుదారు తిరుగఁబడి మన్నబును పోఁగొట్టుకొనెను. అతనికుమారుఁడు రంపపితూరీసమయమున తన యావచ్ఛక్తిని బ్రిటీషుగవర్న మెంటువారికి సాయము చేయుటయందు వినియోగించినందున అతని రాజభక్తికి మెచ్చి ప్రభుత్వమువారి ముతాను డచ్చర్రివారినుండి తీసి ఈతని కిచ్చిరి.

అని జిగేరి — బళ్లారిజిల్లా, హర్పణహల్లి తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౬౦౭ (౧౯౩౧).

అనితల్లి — కాటయవేమారెడ్డికిఁ గూఁతురు. కాశీఖండమును కృతినందిన వీరభద్రారెడ్డికి భార్య. ఈమెతల్లి పేరు దొడ్డాంబిక. ఈమెతండ్రి యైన కాటయవేమారెడ్డి కొండవీటి యనపాతారెడ్డికి (౧౩౫౮ - ౧౩౬౨) అల్లుఁడు, మేనల్లుఁడును. కుమారగిరిరెడ్డికి (౧౩౮౦ - ౧౪౦౦) జెల్లెలి పెనిమిటి, మంత్రి. కుమారగిరి కాటయ

నేమిటను రాజమహేంద్రవరము రాజ్య మిచ్చెను. కాటయవేముని యేమిట నాతనిపుత్రుడైన కుమారగిరి రాజమహేంద్రవరమునకు రాజయ్యెను. అతనితరువాత నాతనిచెల్లెలైన అనితల్లిని, ఆమెమామ గారైన అల్లాడరెడ్డి శత్రురాజులను ఓడించి రాజ్యముపై గూర్చుండఁ బెట్టెను. ఈమెమామగారైన అల్లాడరెడ్డియు, బావగారైన వేమారెడ్డియు, భర్తయైన వీరభద్రరెడ్డియు ఈమెకుఁగాను రాజమహేంద్రవరరాజ్యము చేయుచున్నట్లు గానవచ్చుచున్నది. ఈమె శా. శ. ౧౩౪౫ (క్రీ. శ. ౧౮౨౩)నం దొకబ్రాహ్మణునకుఁ గలువచేటు గ్రామము దాన మిచ్చుచు నొకతామ్రశాసనము వ్రాయించెను. దానివలనఁ బైసంగతులు వెల్లడి యగుచున్నవి. దానము తీసికొనిన బ్రాహ్మణుడు కాళనాథభట్టుకుమారుడైన పరహితాచార్యుడు. ఇతఁడు వైద్యశాస్త్రమునందు మిక్కిలి ప్రవీణుడు. ఈమె ఆసంవత్సరము ననే దేవబ్రాహ్మణుల యగ్రహారములమీది పన్ను తీసివేసిన దని యీ శాసనమునందే వ్రాయఁబడియున్నది. శ్రీనాథుడు కాళిఖండము నందు ఈ అనితల్లిని ఇట్లు వర్ణించియున్నాఁడు:—

మ. మనుతుల్గుం డగు కాటభూవరునివేమత్తైతలాధీశునం
దనఁ బాణిగ్రహణంబు చేసి ప్రియ మొందక వీరభద్రేశ్వరుం
డనితల్లి న్యనితామతల్లి నుదయాస్తాద్రింద్రసీమాననీ
ఘన సామ్రాజ్య సమర్థ సుప్రథిత సాక్షాదిందిరాదేవతన్.

ఈపేరునకు 'అనితల్లి', 'అన్నతల్లి' యనుమాటురూపములు కలవు.

అనిపిన కట్టె — బల్లారిజిల్లా, హాస్పేటతాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౩౩౩ (౧౯౩౧).

అనిమల — కడపజిల్లా, కమలాపురం తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౩,౧౬౩ (౧౯౩౧).

అనిమిగానిపల్లి — చిత్తూరుజిల్లా, కుప్పం తాలూకాయందలి ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౪౨౧ (౧౯౩౧)

అనియంక భీమ దేవుడు — ౧. కళింగమును పాలించిన గంగవంశపు రాజు. ఇతఁడు కామర్ణపుని కుమారుడు; గుండమదేవుని తండ్రి. ఈపేరు వహించిన గంగరాజులలో నితఁడు మొదటివాడు. ఇతనిని గుఱించి మన కేమియుఁ దెలియదు.

౨. ఇతఁడు కళింగ దేశాధిపతియు, గంగవంశజుఁడు నయిన అనంతవర్మచోడగంగదేవునికి చంద్రతేజువలనఁ గలిగిన యిరువురు తనయులలో రెండవవాడు. ఈపేరు ధరించిన గంగవంశజులలో నితఁడు రెండవవాడు. అన్న యగు రెండవ రాజరాజునంతర మితఁడు సింహాసన మెక్కిను. భువనేశ్వరమునందలి కృత్తివాస ఆలయము శాసనముల ననుసరించి యితఁడు క్రీ. శ. ౧౧౯౦ యందు రాజ్యమునకు వచ్చియుండు నని మఱ్ఱమోహన్ చక్రవర్తిగారు నిర్ధారణచేసిరి. ఇతని సోదరుడగు

రెండవరాజరాజుశాసనములు క్రీ. శ. ౧౧౯౨ వఱకుఁగూడఁ గాన వచ్చుచుండుటవలన ఇతఁడు తనయన్నతోపాటు రాజ్యమును రెండేండ్లు కలసి పాలించిన ట్లుహింపవలసియున్నది. ఇతఁడు త్రికళింగేశ్వరవిరుదాంబితుడు. శాసనములం దీతనికి అనంగభీమదేవుఁ డనియు నామాంతరము కలదు. ఈతఁడు పరిపాలించుచుండినకాలమున రెండవరాజరాజదేవునిబావమఱది స్వప్నేశ్వరదేవుడు భువనేశ్వరమున రమ్యమయిన మేఘేశ్వరాలయమును గట్టించెను. అనియంకభీమదేవుప్రధాని గోవిందుడు. ఇతఁడు కాలాంతరమున చాళుక్యరమున నొకయాలయమును గట్టించెను. మఱ్ఱమోహన్ చక్రవర్తిగారి పరిగణనము ననుసరించి యితఁడు క్రీ. శ. ౧౧౯౦వఱకు రాజ్యమేలెను.

౩. కళింగమును బరిపాలించిన గంగవంశపురాజులలో నొకఁడు. రెండవ అనియంకభీముని పౌత్రుడు; మూడవ రాజరాజునకును మంకుణదేవికిని జనియించిన వాడు. ఇతఁడు ముప్పది నాలుగుసంవత్సరములు రాజ్య మేలినట్లు గాంగశాసనములు తెలుపుచున్నవి. వీని నంకవర్షములుగ పరిగణించి మఱ్ఱమోహన్ చక్రవర్తిగా రీరాజు శకవర్షము ౧౧౩౩ నుండి ౧౧౬౦ వఱకు పరిపాలించినట్లు నిర్ణయించిరి. ఈతని తండ్రియగు మూడవ రాజరాజుకాలముననుండియే కళింగోత్కలములపయి మహమ్మదీయుల దండయాత్ర లారంభమయినవి. ఈతనికాలమున నుత్కలముపయి దండెత్తివచ్చినవాడు బంగాళము నేలుచుండిన నాలుగవ సుల్తాను ఘియాజుద్దీన్ ఇవాజ్. ఈదండయాత్రయందు మహమ్మదీయులు జయించి రనియు, హిందువులు పరాజయము నొంది రనియు మహమ్మదీయ చరిత్రకారులు వ్రాసిరి కాని యది విశ్వసనీయముగఁ గన్పట్టదు. ఏలయన అనంగభీమదేవుని శాసనములవలన అతని ప్రధాని యయిన విష్ణు వసునతఁడు యవనుల నోడించినట్లు తెలియుచున్నది. మన పూర్వులు మహమ్మదీయులను యవను లనియుఁ బేర్కొనుచు వచ్చినందున వీరు బంగాళదేశపు మహమ్మదీయు లయి యుందు రని చరిత్రకారులు నిర్ధారణ చేసియున్నారు.

అనియంకభీమదేవుఁ డుత్తరమున మహమ్మదీయులతోఁ బోరాడుచుండినకాలమున ఓరుగంటి కాకతీయులు కాకతి గణపతిదేవుని నాయకత్వమునఁ దమరాజ్యమును ప్రాకృముద్రతీరమువఱకును విస్తరింపఁజేసికొనుచుండిన సందర్భమున, వేంగీమండలమును జయించి, గోదావరి నుత్తరించి, కళింగముపయి దాడి పెడలిరి. కాకతిరాజ్య సమర్థుఁ డని విరుదందిన రేచర్ల రుద్రరెడ్డి సామంతుఁడు రాజనాయకుఁడు కళింగదండయాత్రను నడపిన శూరాగ్రేసరుఁడు. కాకతి గణపతిదేవుని శాసనములు సయిత మాతఁడు కళింగమును జయించినట్లు వాకొనుచున్నవి. కాని కేవల మిది తాత్కాలిక సైనికవిజయముగనే కాన్పించును; ఏలయన, అనతికాలముననే అనియంకభీముని దండాగ్రేసరవల్ల భుండును, ఖడ్గసింహుని అగ్రపుత్రుఁడును అగు 'శ్రీమజ్జెస్రాజకుడు' వేంగీమండలమును జయించినట్లు దామోదరామ శాసనములు తెలుపుచున్నవి.

అనిరుద్ధచరిత్రము - అనిలుఁడు

అనియంకభీమునిరాజ్యము దక్షిణమున గోదావరివరకును వ్యాపించినది. బంగాళము మహమ్మదీయుల లక్ష్మణావతిరాజ్యము తరపునరిపాడు. కడపటి గాంగభూపతులలో నితఁడు మిగులఁ బరాక్రమవంతుడు. అనంతవర్తచోడగంగు నిర్మింప నారంభించిన జగన్నాథాలయము నితఁడు పూర్తిచేయించె నని, భూములను గొలిపించె నని 'మాదలాపంజి' వలనఁ దెలియుచున్నది.

అనిరుద్ధచరిత్రము — అయిదాశ్వాసముల స్వతంత్ర కావ్యము; ౪ - వ తరగతిలోనిది. కవి: కనుపర్తి అబ్బయమాత్యుఁడు. కాండిన్యసగోత్రుఁడు, ఆపస్తంబనూత్రుఁడు. తండ్రి రాయనమంత్రి, తల్లి నరసమాంబ, అన్న యోగానందుఁడు. కృతిపతి: మంగళగిరి లక్ష్మీనృసింహస్వామి.

కథారేఖము: కుండినపురాధీశ్వరుడైన భీష్మకుని పౌత్రుఁడు రుక్మి అనువాఁడు తనకూతును రుక్మలోచనను అనిరుద్ధున కిచ్చును. శోణపురాధీశ్వరుఁడు బాణాసురుఁడు శంకరుని నృత్యమున మురజము వాయించి మెప్పించి పార్వతీపరమేశ్వరులు తనతలనాకిట కావలి యుండునట్లు పరమశివుని వరముఁ బడసెను. బాణునికొమార్తె ఉష స్వప్నములో అనిరుద్ధుని కలయును. ఆమెచెలి, మంత్రికుంభాండుని కూతురు చిత్రకేళి యనుకన్య, తన చిత్రకళానైపుణ్యమున యావన వంతులైన యండిగాండ్రు నెల్ల చిత్తురువులందు వ్రాసి, అందు ఉష గుర్తించినవానిని అనిరుద్ధుని తన దివ్యశక్తులచే బోయి తెచ్చి ఉషకు సంఘటించును. ఉష గర్భము దాల్చును. అనిరుద్ధుఁడు ఉషాంతః పురమున నున్న టైటింగి బాణుఁడు వాని నాకటై. ఈవార్త విని కృష్ణుఁడు వచ్చెను. బాణునితోడను శివునితోడను కృష్ణుఁడు సమర మొనర్చెను. బాణుని శరణాగతి. ఉషానిరుద్ధుల కల్యాణము. ఇందలి ప్రధానరసము శృంగారము.

కవనప్రశంస: కవనము మధురము. చమత్కారమైన పద్యములు గలవు. హిందూస్థానీపదప్రయోగ మింకవికీ ప్రియము. లక్షణము మధ్యమము.

ఉదాహరణములు కొన్ని:—

అఖండయతి ౧.౪౫, ౧౦౬
'నిలింపదంపతీ, సలలితపంచబాణరస సంజనితోరు
పరిశ్రమంబులై' ౭౧
కొసము (కొఱకు అనుటకు) ౧౧౧
ధ ధ ప్రాస -
మనుచరిత్రములోని 'సహసానఖంపచ' అనుపద్యమునకు అనుకరణము—'అధికప్రయత్న....' ౧౧౫
కొద్ది (కొలది అనుటకు) ౨.౨౧, ౩.౧౬

అలంకారశాస్త్రమందు అప్రయుక్త మని చెప్పబడిన 'గల్ల' శబ్దమిందు ప్రయుక్తము. ప్రాచీనకవులు భవభూత్యాదులు నీశబ్దమును ప్రయోగించినారు:—

గల్ల ౨౩, ౬౩, ౬౪
ఇంపుగాగమము ౩౦
ఈగంగల ౧౩౭
ర, ఆ ప్రాస ౧౪౨

ఈపద్యమునఁ బెక్కులు హిందూస్థానీ శబ్దములు:—

జతనబుతోఁ దేటి ౨.౧౯
నాస్తి - యతి ౩. ౨౯
సన్తాన (స్తా) ౩౭
ఇంచునకు పత్వమురామి ౮౧
ఇంపుగాగమము ౯.౨

ఈక్రిందివి అందమైనపద్యములు:—

'విచికిలగంధియు'... ౧. ౯౯
'కళలు వెలుంగుమోములు....' ౨. ౯౭

అల్పసంతోషిరంజకములు:—

'ఘనసారమును సారఘనమును' ౨. ౨౬

(వే. వేం. శా.)

అనిరుద్ధుఁడు — ౧. కల్పాదియందు బ్రహ్మను పుట్టించుటకై నారాయణుఁ డెత్తిన యవతారము.

౨. (చం. వం.) యాదవకులజాఁడు.

శ్రీ కృష్ణుని కుమారుడైన ప్రద్యుమ్నునకును, రుక్మిణీకూతురైన రుక్మవతికిని కుమారుఁడు. ఇతఁడు నాగాయతబలుఁడు, మహారథుఁడు. రుక్మిరాజుపౌత్రి యైన రోచన యీతనిభార్య. ఈ వివాహకాలమందు ఘోరమైన పోరు జరగెను. ఈమెవలన నితనికి వజ్రుఁడను పుత్రుఁడు పుట్టెను (భాగ, ౧౦. ౯౦). బాణాసురునికన్య ఉష యనునాపె యీతని ద్వితీయభార్య. ఈమెసగుఱించి యాదవులకును బాణాసురునకును పోరు జరగెను.

అని ర్దేశ్యము — యజ్ఞసంబంధి యైన యొక అగ్నిదేవత.

అనిలమధ్య — ఔడవ సంపూర్ణరాగము. ౫౩ - వ మేళకర్తయగు గమనశ్రమరాగజన్యము. ఆరోహణము: స రి మ ప ధ స; అవరోహణము: స ని ధ ప మ గ రి స యని సంచారము కలది.

అనిలుఁడు — ౧. అష్టవసువులలో నొక్కఁడు. ఈ మన్వంతరమునందు వాయువ్యదిక్కునకు నధిపతి. ఈ శబ్దమునకు అనీలుఁ డను రూపముగూడఁ గలదు.

౨. శ్రీ కృష్ణునకు మిత్రునిందవలనఁ గలిగిన పుత్రులలో నొక్కఁడు.

అనివారితాచార్యుఁడు — ఇతనికి గుణదుఁ డనియుఁ జేరు కలదు. ఇతఁడు బాదామిని బాలించిన పశ్చిమచాళుక్యరాజు లలో నొకఁ డగు ద్వితీయవిక్రమాదిత్యునికాలమున నుండిన విఖ్యాతుఁ డగు శిల్పి. ఇతఁడు విజాపురముజిల్లాలోని పట్టడకల్లులో లోకేశ్వర విరూపాక్షదేవాలయమును నిర్మించెను. ఈదేవాలయనిర్మాణమునఁ జూపినపనితనమునకుఁ బ్రసన్నుడై విక్రమాదిత్యుఁడితనికి సమ్మానపట్ట మును, ద్రిభువనాచార్యుఁ డనుబిరుదము నొసంగి సత్కరించెను.

అనీకుఁడు — (చం. వం) యాదవుఁడు, వసుదేవుని తమ్ముఁడు.

అనీకెర — చిత్తూరుజిల్లా, కుప్పంతాలూకాయందలి జమీన్దార్ గ్రామము. జనసంఖ్య ౧౪౧ (౧౯౩౧).

అనీహుఁడు — (నూ. వం) శ్రీరామునివంశమునందుఁ బుట్టిన దేవానీకునిపుత్రుఁడు. నామాంతరము అహీనకుఁడు. పుత్రులు పారియాత్రుఁడు, సహస్రాశ్వఁడు.

అనుంపల్లి — అనంతపురంజిల్లా, గుత్తితాలూకాయం దలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౨౫౨ (౧౯౩౧).

అనుకంపనుఁడు — ఒక రాక్షసుఁడు. ఖరదూషణాదుల వధయు, శూర్పణఖ యవమానమును రావణునకుఁ దెలిపి సీతాపహరణమునకుఁ బ్రేరేపించినవాఁ డితిఁడు.

అనుకరణము — ఒకరిని చూచి నేర్చుకొనుట యను కరణ మనఁబడును. అనుకరణము ముఖ్యముగ రెండువిధములు. శబ్దాను కరణము, వ్యాపారానుకరణము. శబ్దానుకరణ మనఁగా నొకరు పలికినట్లు పలుకుట. వ్యాపారానుకరణ మనిన నొకరు చేసినట్లు చేయుట. అనుకరణము మరల స్వాభావిక మనియు, బుద్ధిపూర్వక మనియు రెండువిధములు. పిల్లవాఁడు తల్లిదండ్రులమాటలను మరలఁ జెప్పఁబోవుట స్వాభావికానుకరణము. ఇట్టిది చిలుక గోరింకలవంటి పక్షులకుఁగూడఁ గొంతవఱకుఁ గలదు. సంగీతమునందు గురువులవారి ధ్వనివలె ధ్వని చేయ యత్నించుట బుద్ధిపూర్వకము. శబ్దానుకరణము నందును, వ్యాపారానుకరణమునందును మానవజాతికి స్వాభావిక ప్రవృత్తి కలదు. నాలుగవనెలనుండి శిశువునకు అనుకరణప్రవృత్తి కలుగు నని డార్విన్ అను శాస్త్రజ్ఞుఁడు వ్రాసినాఁడు. ఈ స్వాభా వికప్రవృత్తియే మానవునకు సకలవిద్యలు నేర్చుకొనుటకు మొదట పురికొల్పునది. పిల్లవానికిఁ జదువుచెప్పవారి స్వాభావికమైన అను కరణ ప్రవృత్తిని చక్కఁగ నెఱిగి, దానిని క్రమముగ నుపయోగిం చినయెడల పిల్లవానికి శీఘ్రముగను, పరిశుద్ధముగను భాషయు విద్య లును పట్టుపడును. పరిశుద్ధ మైన యుచ్ఛారణ చేయలేనిగురువుల యొద్ద నేర్చుకొనినపిల్లలయుచ్ఛారణములు మరల పరిశుద్ధములుగఁ జేయుట యెంతకష్టమో యందఱకును విదితమే. సంగీతవిద్యయందును,

వక్తృత్వకళయందును శబ్దానుకరణప్రవృత్తి యెక్కువగ నుపయోగ పడును. కొందఱ తీతరపురుషులమాటలను, పశుపక్ష్యాదికములధ్వనులను కూడ ననుకరించెదరు. వ్యాపారానుకరణప్రవృత్తి భరతశాస్త్రభ్యాస మునకు మూలాధారము. నాటకమునందు రసపోషణ చేయుటకై రెండువిధములయిన అనుకరణములును గావలయును. పాత్రోచిత మైన భాషయు, నటనయు నుండవలయును. గ్రంథాదులందు వచ్చు జాతీయము లన్నియు ననుకరణములే. వ్యాపారప్రవృత్తియే మాన వునిస్వభావమును, ఆచరణను నిశ్చయపఱుచును. మంచి సహవాసము గలవారు మంచివా రగుటయు, చెడ్డసహవాసము గలవారు చెడ్డవా రగుటయు సర్వసాధారణము. పైని రెండువిధము లయిన అనుకరణ ములు చెప్పినప్పటికి నన్యవిధములు లేకపోలేదు. స్వయాపానుకర ణమే చిత్రవిద్య. ఆకుపటమును జూచి నిజమైన ఆ కనియు, మానవునిపటముఁ జూచి నిజమైన మానవుఁ డనియు భ్రమ గలుగు నట్లు చేయుటయే చిత్రకారుని యుద్దేశము.

అనుకరణప్రియత మానవులయందే కాక పక్ష్యాదులకుఁ గూడ నుండును. చిలుక మొదలైనవి మనము చెప్పినమాటలు మరలఁ జెప్పును. కోతులు మానవకృతుల ననుకరించును. కొన్ని పురుగులు శత్రువులనుండి తప్పించుకొనుటకై, తా ముండుగడ్డియొక్క రంగును గాని, మఱి బలవంతము లైనపురుగులరూపమును గాని అనుకరించును.

అనుకులపాలెం — తూర్పుగోదావరిజిల్లా, యెల్లవరంతాలూకాయందలి జమీన్దార్ గ్రామము. జనసంఖ్య ౨౦౬ (౧౯౩౧).

అనుకూరు — విశాఖపట్టణముజిల్లా, వీరవల్లితాలూకా యందలి ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౧౮౩.

అనుక్రమణికలు — అనఁగా విషయనూచికలు. ముఖ్యముగ పదములయొక్క విషయనూచికలకు అనుక్రమణికా నామము చెల్లుచున్నది. సంస్కృతభాషలో ఆనుక్రమణిక లనఁగా వేదానుక్రమణిక లనియే యర్థము. సంహితాభాగములందు క్రొత్త మంత్రములు చేరకుండఁగను, ఉండినవి లోపింపకుండఁగను ఉండు నిమిత్తము అనుక్రమణిక లేర్పడినవి. వానిలో మంత్రమందలిప్రథమ శబ్దము ఋషి దేవత ఛందస్సు మొదలగువానిపేళ్లు, మంత్రసంఖ్య చెప్పఁబడును.

వేదములయొక్క వేటువేటుశాఖలకు వేటువేటు అనుక్రమణిక లేర్పఱుపఁబడినవి. సాయణాచార్యునికాలమునందుఁ బెక్కు అను క్రమణిక లున్నట్లు కానవచ్చుచున్నది. అప్పు డున్నయనుక్రమణిక లిప్పుడు లోపించినవి. ఋగ్వేదమునకు ౭ అనుక్రమణికలు గలవు. అందు నైదు శానక ప్రణీతములు, ఒకటి కాత్యాయనరచితము. మిగి లినదానికిఁ గర్త యెవఁడో తెలియదు.

బృహద్దేవతానుక్రమణి అనునది శౌనకరచితము. అందు యాస్కుఁడు షేర్కొనఁబడినందున నది యాస్కునితరువాత వ్రాయఁ బడె నని యూహింపవచ్చును. యజుర్వేదమునకు మూఁడు అనుక్రమణులు కలవు: ఆత్రేయశాఖ కొకటి, మాధ్యందినశాఖ కొకటి.

ఆత్రేయానుక్రమణిలోఁ జూడ మొదట దానిని వైశంపాయ నుఁడు యాస్కునకును, యాస్కుఁడు తిత్తిరిఋషికిని, తిత్తిరి ఉత్తున కును చెప్పినట్లున్నది. సామవేదమునకు రెండు అనుక్రమణికలు గలవు. మొదటిది నైగేయానామృత్వార్షమ, రెండవది నైగేయానా మృత్తుదైవతము. శేషోక్తమైన యనుక్రమణి యొకటి గలదు. అది మిక్కిలి పురాతనమైనది గా దని పండితులయభిప్రాయము. అథర్వవేదమునకుఁ గేవల మొకయనుక్రమణి గలదు. దానికి బృహత్సర్వానుక్రమణి యని పేరు.

అనుగీత — వేదాంతవిషయక మైనగ్రంథము. భారత మునందు నశ్వమేధపర్వమున నున్నది. ఇందు ౩౬ అధ్యాయములు కలవు. అర్జునుఁడు భగవద్గీతలోని బోధ ముఱచితిని, మరలఁ జెప్పు మని కోరఁగా శ్రీకృష్ణుఁడు చెప్పును. బ్రహ్మగీతయు నిందే యిమిడి యున్నది.

అనుగులంక — కృష్ణజిల్లా, తిరువూరుతాలూకాయం దలి జమీన్దారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౭౬౮ (౧౯౩౧).

అనుగొండ — కర్నూలుజిల్లా, కర్నూలుతాలూకా యందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౦౫౭ (౧౯౩౧).

అనుఘంట — వక్రపాదవసంపూర్ణరాగము. ౪౭ - వ మేళకర్తయగు సువర్ణాంగిరాగజన్యము. ఆరోహణము: స రి మ గ రి ధ ని స; అవరోహణము: స ని ధ ప మ గ రి స యని సంచారము కలది.

అనుఁడు — ౧. (చం. వం) నహువపుత్రుడైన యయాతి రాజునకు శర్తిష్ఠవలనఁ బుట్టిన ముగ్గురుపుత్రులలోఁ బెద్దవాఁడు. యదువువలెనే యీతఁడును తండ్రియొక్క ముసలితనముఁ దీసికొనుటకు నొప్పుకొననందున ముఖ్యరాజ్యాధికారముఁ బోగొట్టుకొని యుత్తరదిక్కున నుండు మేఘులకు నధిపతి యయ్యెను (మత్స్య. అ. ౩౪). పుత్రులు సభానర, చక్షు, పరోక్షులు.

౨. (చం. వం) యదుపుత్రక్రోష్ఠయొక్క జ్యేష్ఠపుత్రులందఱు మైన క్రథకులమండలి కురువంశరాజు పుత్రుడు. కుమారుఁడు పురుహోత్తుఁడు.

౩. (చం. వం) యాదవుల క్రథవంశాంతర్గతమైన అంధకులమునందలి కపోతరోముఁ డనురాజునకుఁ బుత్రుడు. ఈతని పుత్రుఁడు అంధకుఁడు.

అనుతంగ — విశాఖపట్టణముజిల్లా, జయపురముతాలూకాయందలి జమీన్దారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౬౩౬.

అనుపదేవుఁడు — ౧. (చం. వం) యాదవుఁడు, దేవకునికొడుకు.

౨. (చం. వం) యాదవుఁడు; అక్బారుని రెండవకొడుకు.

అనుపల్లవి — కర్ణాటకగానమున కీర్తనాదులయందు ద్వితీయభాగము. పల్లవి ననుసరించి యుండి దానికి సమప్రాసము గల్గినదిగ నుండును.

అనుపల్లి — ౧. చిత్తూరుజిల్లా, చిత్తూరుతాలూకాయందలి జమీన్దారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౩౫౭ (౧౯౩౧).

౨. చిత్తూరుజిల్లా, పుత్తూరుతాలూకాయం దలి జమీన్దారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౮౮౮ (౧౯౩౧)

అనుపల్లిపాడు — నెల్లూరుజిల్లా, నెల్లూరుతాలూకాయందలి ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౨౯ (౧౯౩౧).

అనుపాతకము — బ్రహ్మహత్యాదులకు సమానమైన వేదనిందాదిజన్యపాపవిశేషము. యజ్ఞ మొనరించుపురుషుఁడు తృప్తి యుఁడు, వైశ్యుఁడు, రజస్వల, గర్భిణి, అత్రిగోత్రీకుఁడు, అవిజ్ఞాతుఁడు, శరణాగతుఁడు మున్నగువారిని జంపుట, గర్భపాతము గావించుట మొదలగునవి బ్రహ్మహత్యాసమానము లని విష్ణువు వక్కాణించి యున్నాఁడు. ఇది ముప్పదియైదుప్రకారములు. ఔన్నత్యమునందు మిథ్యాకథనము: ఇది రెండువిధములు; ఒకటి తనకే చెందునది; రెండవ దితరులకు చెందునది. రాజుయొక్కపైశున్యము. తండ్రి మిథ్యాదిదోషకథనము ఈమూఁడు బ్రహ్మహత్యాసమానదోషములు. వేదత్యాగము-అనఁగా జదివినవేదమును మఱచుట, వేదనింద. కూట సాక్ష్యము-ఇది రెండువిధములు- తెలిసినదానిని దెలియ దని చెప్పుట, తెలియనిదానిని తెలియునని చెప్పుట. మిత్రవధ-అనఁగా బ్రాప్తాణాతి రిక్తమిత్రవధ, తెలిసియుఁ జండాలాదుల గర్హితాన్నమును భక్షించుట, జ్ఞానపూర్వకముగ ఛత్రకాదులభక్షణము. ఈ ఆఱుప్రకారములగు పాపములు సురాపానతుల్యములు.

నిక్షేపహరణము, నరహరణము, అశ్వహరణము, రజతహరణము, భూమిహరణము, వజ్రహరణము, మణిహరణము నీయేడు సువర్ణస్తేయసమానములు.

సపిండస్త్రీగమనము, కుమారీగమనము, అంత్యజాగమనము, మిత్రస్త్రీగమనము, ఔరనేతరపుత్రస్త్రీగమనము, పుత్రునియసవర్ణస్త్రీగమనము నీయాఱు విమాతృకాగమనతుల్యములు. మాతృవ్యసృగమనము, పితృవ్యసృగమనము, శ్వశ్రుగమనము, మాతులానీగమ

నము, శివ్యస్త్రీగమనము, భగినీగమనము, ఆచార్యభార్యగమనము, శరణాగతాగమనము, రాజ్యగమనము, ప్రవజితాగమనము, ధాత్రీగమనము, సాధ్యగమనము, ఉత్తమవర్ణాంగనాగమనము - ఈ పదుమూడు గురుస్త్రీగమనసమానములు. ఈ ముప్పదియైదు ప్రకారములగు పాపములు సుపర్యుక్తమగు ననుపాతకము లనబడును.

అనుపావృత్తము — భారతవర్షీయదేశము (భార., భీష్మ. అ, ౯).

అనుపూరు — కర్నూలుజిల్లా, నంద్యాల తాలూకా యందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౬౧౩ (౧౯౩౧).

అనుబ్రాహ్మణములు — బ్రాహ్మణసదృశగ్రంథములు. సామవేదపరిశిష్టములకును, యాజుర్వల్క్యదిమునిరచిత బ్రాహ్మణసదృశగ్రంథములకును అనుబ్రాహ్మణము అని పేరు.

అనుభవసారము — పాల్కురికి సోమనారాధ్యుడు కృతికర్త; గోడగి త్రిపురారి కృతిపతి; ౨౩౪ పద్యములు గల పద్యకావ్యము. సోమనాథుడు కాకతీయ రాజ్యమునందలి పాలకురికి యందు జననము నొంది కర్ణాటకదేశమునందలి కలికే మను గ్రామమున సిద్ధిని బొందినట్లు నిర్ణయింపబడుచున్నది. పాలకురికియందు సోమనాథలింగమును, దేవాలయము నేటికిని కలవు. సమాధులపైని లింగ ప్రతిష్ఠాపనము చేసి, యారాధించెడి ఆచారము నేటికిని హిందూ మతమునందే కాక ఇతరమతములందును గలదు. సోమనాథుఁ డారాధ్యబ్రాహ్మణుడు. అతనితల్లి శ్రీయాదేవి, తండ్రి విష్ణుకామ దేవుడు, విద్యాగురువు కట్టమారి పోతదేవుడు, కవితాగురువు కరస్థలి విశ్వేశుడు అని బసవపురాణమునందును, తండ్రి బసవేశుడు, గురువు లింగార్జునుడు అని పండితారాధ్య చరిత్రయందును, సోమనాథుడు వ్రాసెను. అనుభవసారమునందు ఇట్లు గలదు:—

“క. భృంగిరిటిగోత్రుడను గురు
లింగతనూజుండ శివకులీనుడ దుర్వ్యా
సంగవిస్మరితచరితుడ,
జంగమలింగ ప్రసాదసత్పత్తుండన్.”

దీనివలన కొందఱు సోమనాథుడు జంగమకులజుఁ డని నిర్ణయించిరి. కాని, అనుభవసారమందు ‘వేదోక్త నిరూఢిని పురాణ రహస్య నియుక్తిని’ అనియును, పండితారాధ్యచరిత్రయందు ‘చతుర్వేదపారగుడను’ అనియును వ్రాయుటయును, సోమనాథ భావ్యమందు గాయత్రీమంత్రప్రకరణమును చేర్చుటయును, చతుర్వేదసారనూక్తులను వ్రాయుటయును, సంబంధబాంధవ్యములును బ్రాహ్మణకులసంభవమును చూచించుచున్నవి. ‘పాలకురికి పతితుడు’ అను ధూర్త విప్రనిందయే బ్రాహ్మణకులజననమునకు నిదర్శనము. సోమనాథుఁ డారాధ్యబ్రాహ్మణకులమున పుట్టినను, కాలక్రమమున బసవేశ్వరభక్తుఁ డై కులగోత్రాభిమానమును వదిలి, బసవకులమును

బసవగోత్రమును స్వీకరించి ప్రమథగణపరమైన భృంగిరిటి గోత్రమును స్వీకరించియుండును. సోమనాథుడు ౧౧౬౦ నుండి ౧౨౩౦ వఱకును జీవించియుండును.

సోమనాథ విరచితము లైన కృతు లనేకములు గలవు. బసవ పురాణము, పండితారాధ్యచరిత్రము, అనుభవసారము, చతుర్వేద సార నూక్తులు, చెన్నమల్లు సీసములు, వృషాధిపశతకము తెలుగు గ్రంథములు; సోమనాథభావ్యము, బసవపంచగద్య, శ్రీరుద్రభావ్యము, నమస్కారగద్యము, అక్షరాంకగద్యము, ప్రపంచకప్రకారగద్యము, అష్టకము, పంచకము, ఉదాహరణయుగ్మము సంస్కృతగ్రంథములు; బసవరగడ, గంగోత్పత్తిరగడ, శ్రీ బసవాఖ్యరగడ, శ్రీసద్గురురగడ కన్నడగ్రంథములు.

సోమనాథుడు సంస్కృతాంధ్రకర్ణాటకభాషలందును వేదవేదాంగములందును మతసంప్రదాయాచారములందును మహాపండితుడు. ఆంధ్రకావ్యరచనమందును ప్రజాసామాన్యమునకు మతరహస్యములను వెల్లడిచేయుటయందును గల యభీష్టమును బసవేశ్వర పండితారాధ్య చరిత్రలును అనుభవసారమును వెల్లడి చేయుచున్నవి. సోమనాథుని కవిత్యము జానుతెనుఁగున ద్విపదపద్యములందు విరచిత మై జన సామాన్యమున కుపయోగపడఁగలవిధమును బసవపురాణము, పండితారాధ్యచరిత్రము, అనుభవసారము మొదలగునవి తెలుపుచున్నవి. నన్నయకును, తిక్కనకును నడుమకాలమందు వర్ధిల్లిన సోమనాథుఁ డాంధ్రవాఙ్మయమునకును, విజ్ఞానమునకును, మతసాంఘికాచార సంస్కరణ సంరక్షణములకును చేసిన మహోపకారము నతని గ్రంథములు విశేషము చేయుచున్నవి.

శ్రీ శంకరాచార్యవిరచితమైన అపరోక్షానుభూతి ఆచార్య స్వాములవారి అద్వైతానుభవమును వివరించుచున్నట్లు, సోమనాథవిరచితమైన అనుభవసారము వీరశైవమతసారమును వివరించుచున్నది. శ్రీ శంకరాచార్యులు జైనబౌద్ధమతములను ఖండించి వైదికమతోద్ధరణ మొనర్చినను ప్రజాసామాన్యమునందు వర్ణాశ్రమధర్మకర్మపరమైన వైదికమతవ్యాపనము దుస్తరమైనది. బసవేశ్వరుడు ప్రజాసామాన్యమునందు మానవధర్మపరమైన దైవభక్తిని వ్యాపింపజేయుటకై శైవదీక్షాపరమైన వీరశైవమతవ్యాపనమునకు పూనుకొనెను; వైదికమతానుష్ఠానమునకు దురారాధ్యమైన కర్మమార్గమునకు బదులు సులభమైన భక్తిమార్గము నవలంబించెను. బసవేశ్వరుడు స్వయముగ బ్రాహ్మణకర్తములను విడిచి శివదీక్షను స్వీకరించెను. బసవేశ్వరుఁ డవలంబించిన మార్గమును సోమనాథుడు విస్తరింపజేసినవిధమును అతని గ్రంథములు విశేషముచేయుచున్నవి. అనుభవసారమందలి యీ పద్యములు అతని సంకల్పమును తెలుపుచున్నవి.

క. అనుభవసారం బసఁగా

మనసిజహరు శుద్ధభక్తిమార్గము వేదో

శ్రీ శంకరస్వామి వారి వ్రాసిన

శ్రీ శంకరస్వామి వారి వ్రాసిన

క. అష్టాంగము వ్యవహారము
అష్టాంగము జంగమసాత్య మదియను సద్భు
శ్రీ శంకరము సద్భుక్తియును
శ్రీ శంకరం బటు గాన వలయు వ్యవహార మిలన్.

క. చేయుచు భక్తిపరులకు
వ్యాఖ్యానింప వలయుట్టి యరకానికి న
వ్యాఖ్యానింప వలయు
చేయుచు సరిగావు భక్తివిధి ద్రిపురారీ.

క. అనుభవసారము జంగమ
ప్రసాదభక్తిపరులకు బహుభాగం బై
యెనఁగ లక్ష్యావ్యయ నీ
కసార సభివృద్ధియై యగు ద్రిపురారీ.

జైన బాధమతములు శిఖిలము చేసిన వైదికమతాచారములను శ్రీ శంకరస్వామి లుద్ధరించిన ప్రజాహృదయమునందు వైదిక కర్తానుష్ఠానము వ్యాపకమును గాంచుట దుర్లభమైనది. వైదికమతపరిణామమైన దైవభక్తిని జనసామాన్యమునం దుద్ధరింపజేయుటకు భక్తి మార్గము శరణమైనది. బసవేశ్వరుడు, రామానుజులు శైవవైష్ణవ మతముల మూలమున భక్తిమార్గమును వ్యాపింపజేసి హిందూ మతమును పదకొండు పండ్లందు శతాబ్దములందు దక్షిణదేశమునం దుద్ధరించిరి. అనుభవసారమునందు బసవేశ్వరభక్తుఁడైన పోమనాథుడు వీరశైవ సిద్ధాంతములను సుగమము చేసెను. అనుభవ మనగా శివానందము.

ఆదియంగమునందు కర్తవ్యమైన వైదికమతము తదనంతరము జ్ఞానపరమును భక్తిపరమునై పరివర్తనమును పొందినది. భక్తిపరమైన వైదికమతపరిణామమునకు శైవమతపరిణామము లక్ష్యముగ నున్నది.

శైవము:— వైదికమంత్రోపస్థితుడైన రుద్రుడు వేదాంతమునందు శివస్వరూపపరిణామమును బొందుచు సర్వవ్యాపకుడై 'శివోఽహం' తత్త్వమును వ్యక్తము చేయుచున్నాడు. శివుడు యజ్ఞపురుషుడు. శివుడు సుఖనిర్గుణపరబ్రహ్మము. శివుడు హిమాచలమునందు గౌరీశంకరుడు, రామేశ్వరమునందు రామలింగేశ్వరుడు, కాశ్మీరమునందు మహాేశ్వరుడు, మధురయందు మందరేశ్వరుడు, చిదంబరమునందు నటరాజేశ్వరుడు, సారాస్వతమునందు సోమనాథుడు, శ్రీశైలమునందు మల్లికార్జునుడు, కాశీయందు విశ్వేశ్వరుడు. దేశావ్యతమైన శివాలయములు శైవమతవ్యాపనమును తెలుపుచున్నవి. శైవులు లింగరూపమున శివలింగమును పూజించుచు శివోత్కర్షను జేయుచున్నారు. అభర్యశిఖియందలి 'ఈశ్వర శ్చివ ఏవ చ...శివ ఏవో ధ్యాయః శివస్మరః', స్కందోపనిషత్తునందలి 'శివ శ్చివ శ్చివో శివ స్థ శివః శివల శ్చివః' మొదలగు

వాక్యములు శివోత్కర్షను జెలుపుచున్నవి. శైవులు శివాలయములందును, పీఠములందును, స్వీయాంగములందును లింగములను ప్రతిష్ఠించి పూజింతురు. అద్వైతమతస్థాపకులు శ్రీశంకరస్వామిలు పీఠమునందు లింగార్చనను చేయుట కుపక్రమించిరి.

శివలింగము:— అవ్యక్తము నిర్గుణము, నిరాకారము, నిరహంకారము, నిరవద్యము. అవ్యక్తమును అనంతములైన నామరూపభావములను విశ్వమంతయును సంభావించుచు ప్రసవించుచు వ్యక్తము చేయుచున్నది. అవ్యక్తము లింగనూత్న స్థూలరూపములను విశ్వవ్యాప్తమై వెలయుచున్నది. ఆకాశలింగము, వాయులింగము, జీవోలింగము అల్లింగము, పృథ్వీలింగము, అవ్యక్తమునకు వ్యక్తస్వరూపములు. వ్యక్తమైన లింగస్వరూపములందు పార్థివలింగము, సగుణనిర్గుణరూపములను గలిగి పూజాపాత్ర మైనది. లింగము మహత్తునకు బీజచిహ్నము. శైవాగమములు వడక్షరీమంత్రరూపపరముగ నిరూపించుచున్న లింగ మాకాశాదిపంచభూతములందును గోచరం బగుచున్నది.

లింగధారణము:— శివలింగమును వర్ణవివక్ష లేక సకలవర్ణముల వారును పూజించుచున్నారు. బ్రాహ్మణులు దేవతార్చనలందును, సకలవర్ణములవారును దేవాలయములందును శివలింగమును బూజించుచున్నారు. లింగధారులు లింగమును స్వీయాంగములందు ధరించుచు లింగధారి బ్రాహ్మణులు జంగమలు పీఠశైవులు మొదలగువా రగుచున్నారు. లింగధారణము బాహ్యార్థమును అంతరార్థమును గలిగి పీఠశైవమున కపూర్వమైన ప్రతిష్ఠను గలుగజేసినది.

సీ. లింగార్చనక్రియాసంగతి శృంగారరసమును నదృశ్యరసము దోషననయంబు జంగమార్చనజేయుచో శాంతరసముభయానకరసముదోష సంసారసంపదల్ చర్చించుచో హాస్యరసమును బీభత్సరసము దోష దుష్టేంద్రియంబులఁదూలించుచో రాద్రురసమునునతిపీఠరసముదోష నెల్లజీవరాశియెడలను గారుణ్య రసము దోష భక్తి రమణ బరగు నవర సైకరసికుఁ డవివేకమారుండు భక్తుఁ డొక్కడండై ప్రస్తుతింప.

పీఠశైవము:— పీఠశైవము కర్తవ్యమైన వైదికమతమును, జైన బాధమతములను ప్రతిఘటించుట కేర్పడిన వైదికమతము. పీఠశైవమునకు ప్రధానదీక్ష లింగధారణము. లింగధారణమునకుఁ గక్షము, కరము, ఫాలము, కంఠము, శిరస్సు, వక్షఃస్థలము ముఖ్య స్థానములు. లింగధారు లందఱును జాతిమతకులభేదములు లేని శివ భక్తులు. బ్రాహ్మణులు, క్షత్రియులు, వైశ్యులు, శూద్రులు, పంచములు మొదలగు నన్నివర్ణములవారును పీఠశైవులై కులభేదములను నిరసించినవిధమును పీఠశైవమతచరిత్రమును, సిద్ధాంతములును విశదము చేయుచున్నవి. కర్తమార్గమును నిరసించుచున్న విధమును పీఠశైవ

సిద్ధాంతములు విశదముచేయుచున్నవి. అనుభవసార మీవిషయమునె పరిగ్రహముగఁ దెలుపుచున్నది.

చ. అవిరళలింగపూజయు నిరంతరసద్గురుభక్తియుక్తియుక్
సవినయజంగమార్చనయు సత్యము శౌచము సచ్చరిత్రయుక్
దవిలి ప్రసాదసేవయును దా నొడఁగూర్చక వట్టిమాటలం
దవునె యుదాత్తభక్తి సుగుణాకర శ్రీకర దోషభీకరా.

క. భూతియు రుద్రాక్షులు న
త్యాతతబహువేషరచన లవి తొడవులె సం
ప్రీతిగ భక్తునకును బ్ర
ఖ్యాతిగ సద్భక్తి తొడవు గాక మహాత్మా.

వీరశైవమునకు బాహ్యమునందువలెను అంతరంగమునందును లింగధారణము బీజముగ నున్నది. వైదికమతమునందలి దేవతార్చనము, వేదాంతమునందలి తత్వార్థము, జైనబౌద్ధమతములందలి సంఘారాధనము, వివిధమతములందలి కర్తారాధనము వీరశైవభక్తియందు సంయోగమును బొందినవి. వీరశైవులు జాతికులగోత్రభేదములు లేక జంగమలింగములకు శరణాగతు లగుదురు.

క. ఈకుల మాకుల మనక ని
రాకులమతి వారికొఱత లరయక భక్త
నీకము శివుఁ డని కొలిచినఁ
జేకొనఁడే వాంఛితార్థసిద్ధి మహాత్మా.

క. శివగడ్డలు శివజన్మలు
శివగోత్రులు శివకులజులు శివవిజ్ఞానుల్
శివశాసనగరులట యెం
గు వేతెకులములును వెనకుదురె త్రిపురారీ.

లింగస్వరూపుడైన సాధకుఁడు శివలింగస్వరూపులైన జంగమ భక్తుల తీర్థప్రసాదములను గైకొని శ్రీగురుకటాక్షమునకుఁ బాత్రుడై ప్రకృతి మమకారాహంకారకల్పితములైన భేదానరణములను విడిచి గురులింగైక్యమును బొందుచున్నాఁడు. సకలమతములకును లక్ష్యము జంగమసేవ. జంగములైన ప్రాణులకు సుఖమును గలుగఁజేయుటయే ఈశ్వరపూజాఫలమని మతము లన్నియును బోధించుచున్నవి. లింగధారులైన జంగమభక్తులను జాతిమతభేదములను విస్మరించి పూజించి మానవసోదరత్వమును సాసింపఁగలవిధమును అనుభవసారము బోధించుచున్నది.

సీ. సహజసజ్జనశివాచారనిర్లోభనియుక్తి జంగమభక్తి భక్తిపదము
అంగగుణేతరలింగైకనిష్ఠాపరత్వంబు మా హేశ్వరస్థలంబు
సతతబాహ్యంతరార్పితలింగవికచనాస్వాదనసుఖముప్రసాదినెళవు
స్వప్రాణలింగ లింగప్రాణమగన (?) లీనాంతరము ప్రాణలింగిలీల
అసుఖలింగ పరవశానోన్యగర్భవి
స్ఫురణనిత్యసత్య శరణపదము

తా ననంగలేని తత్త్వంబు లింగైక్య
మివియ వట్స్థలంబు లీశ్వరాంశ.

ఉ. జంగమభక్తి లింగపరిచర్యల మీటుట యుత్తమంబు తి
జ్జంగమలింగపూజ లవి సామ్యము సల్పుట మగ్యమంబు ముక్
జంగమలింగపూజ యెడ సల్పక లింగముఁ గొల్చుచున్ని యె
న్నంగఁ గనివ మూట శరణప్రణిప త్తియె ముఖ్య మెమ్మెయిన్.

జీవయాత్ర :— జీవత్వమందు వ్యక్తావ్యక్తములకు భర్త ప్రతిష్ఠ సమకూర్చుటకు భగవద్భక్తి పరమసాధనముగ నున్నది. జీవయాత్రను దేవయాత్రగఁ జేయఁగలవిధమును వైదికమతభర్తము లనంతముఖముల నిర్దేశించుచున్నవి. దేహధారుల కవ్యక్తమును గ్రహించుట గుర్తభయ. అవ్యక్తము వ్యక్తముద్వారా గ్రాహ్య మగుచున్నది. జీవయాత్రను విషయయాత్రగఁ జేయక శివయాత్రగఁ జేయుటకు జ్ఞానేంద్రియకర్తేంద్రియములు మనోబుద్ధిచిత్తాహంకారములు గురు లింగజంగమార్చనలందు భక్తిపరవశములు కావలయును. జీవయాత్రను దేహయాత్రార్థము గాక శివయాత్రార్థము చేయవలసినవిధమును అనుభవసారము తెలుపుచున్నది. జీవయాత్రను కైవల్యయాత్రను జేయుటకు బాహ్యలింగధారణమును, అంతర్లింగధారణమును ఉపయోగపడఁగలవిధమును వీరశైవాగమములు బోధించుచున్నవి. ఈపరమార్థమునే అనుభవసారమునందు సోమనాథుఁడు విశదముచేసెను.

సీ. పుట్టియుఁబుట్టక పుట్టు మహత్త్వంబు కలిగియుఁగలుగక కలుగుగుణము
పాసియుఁ బాయక పాయువివేకంబు చేసియుఁ జేయక చేయుబెడఁగు
ముట్టియుముట్టక ముట్టింఁచుఁజతురతపొందియుఁబొందక పొందుసుఖము
తలఁచియుఁదలఁచక తలఁచఁడుతత్త్వంబుమోచియుఁమోచకమోచునుఁ
అజ్ఞలేనినీడ అలలేనిశబ్దంబు
రెండులేనిమొదలు నిండియున్న
అరయుఁబొరయులేని యానందనీరధి
తఱుచు శరణు నెళవు తరమె పొగడ.

క. తెలియుటయె యెఱుక కోర్కులు
పొలియుటయే సుఖము సుకృతబుద్ధియె గతి చా
వలచుటయె పరముఁ బాయక
తలఁచుటయె సమాధి పరమతత్త్వం బనఘా.

క. నిర్భయులకు నిష్ప్రియులకు
దౌర్భాగ్యదైవతులకు వృథావాదులకు
దుర్భావకులకు దాసపు
నర్భవ సుఖరాశి గలదె నారయపుత్ర.

సాధనసాధ్యము :— జీవుఁడు జీవయాత్రయందు శివస్వరూపమును బొందుటయే జీవయాత్రప్రయోజనము. ‘అహం బ్రహ్మస్మి’, ‘తత్త్వ మసి’, ‘శివోఽహమ్’, ‘సర్వం ఖి ల్విదం బ్రహ్మ’ ఇత్యాది మహావాక్యార్థములను వీరశైవము జీవయాత్రయందు సార్థకము చేయుచున్నది. లింగధారణము జంగములందు ద్వైతభావమును

పోగొట్టి అద్వైతభావమును వ్యక్తముచేయుచున్నది. విశ్వ మంతయును శివుడు జీవము ప్రకృతి, ఆత్మ జీవము దేహము, గురువు లింగము జంగము, భావలింగము ప్రాణలింగము ఇష్టలింగము, లింగశరీరము నూత్నశరీరము స్థూలశరీరము, నాదము బిందువు కళ మొదలగు త్రిపుటీరూపమున గోచర మగుచున్నది. సాధకుడు చిన్నయదీక్షితుడై లింగధారణను బొంది పంచభూతములను దశేంద్రియములను అంతఃకరణచతుష్టయమును వేధించి సాధ్యమును జేరుటకు వీరశైవ ప్రతిపాదితములైన సాధనములను అనుభవసారము విశదముచేయుచున్నది. వీరశైవము వడతురి 'నమశ్శివాయ ఓమ్' మూలమునను మూలాధార స్వాధిష్ఠాన మణిపూరక అనాహత విశుద్ధ ఆజ్ఞాచక్ర స్థానములందు భక్తమాహేశ్వరప్రసాది ప్రాణశరణ విశ్వస్థలములందు, ఆచారగురుశివచరసత్యప్రసాద మహాలింగములను సాక్షాత్కారము చేసి సదాశివైక్యమయమయిన సాయుజ్యమును గలుగజేయఁగలవిధమును విశదము చేయుచున్నది. ఆసాధనమును సోమనాథుఁ డనుభవ సారమునందు సంక్షేపముగ విశదముచేసినవిధము గ్రంథావలోకనము వెల్లడిచేయుచున్నది.

(కా. నా.)

అనుభూతి ప్రకాశిక — ఈ గ్రంథము సకలజ్ఞానము కోవిదుఁడగు విద్యారణ్యమనీశ్వరునిచే విరచితము. బ్రహ్మజ్ఞానువులకు సుపనిషద్ధర్మజ్ఞానము నిస్సందేహముగ నలవడుటకై యీ గ్రంథముపదేశింపఁబడియె.

వేదచతుష్టయశిరోవతంసంబు లగు నైతరేయ తైత్తిరీయ చ్ఛాందోగ్య ముండకోపనిషత్తాత్పర్యంబుల నధ్యాయసప్తకంబుచే బ్రథమంబున నిరూపించి పిమ్మట బదుమూఁ డధ్యాయంబులచే వేద చతుష్టయంతర్గతంబగు సుపనిషద్బ్రాజైకాదశతాత్పర్యంబును వ్యక్తీకరించె. ఈ విషయము విద్యారణ్యులచే ననుభూతి ప్రకాశికయొక్క యెనిమిదవ యధ్యాయమునందలి మొదటి రెండు శ్లోకములచే వివరింపఁబడియున్నది :

“ఐతరేయే తైత్తిరీయే ఛాందోగ్యే ఽధర్వణేచ యత్,
తత్త్వం చతుర్వేదవిద్యాప్రకాశే తత్సమీరితమ్.

అనుభూతి ప్రకాశేఽథ కాషీతక్యాదినామసు,
చతుర్వేదాంగశాఖాసు యత్తత్త్వం త దుదీర్యతే.”

ఇట్లు లీ గ్రంథ మిరువది యధ్యాయంబులం గల్గి మృదుమధుర తైలితో నొప్పు రెండువేల యెనిమిదివందలయై దనుష్టువు శ్లోకములతో నతిశయిల్లుచున్నది. ఇరువది యధ్యాయంబులచే జతుర్వేదాంతర్గతం బగు నిరువది ప్రకరణంబుల తాత్పర్యము వివరింపఁబడుచున్నను బ్రతియధ్యాయమును సంక్షేపంబుగనో విపులంబుగనో యద్వైతతత్త్వమునే ప్రతిపాదింపుచున్నది. ప్రకరణవైచిత్ర్యమును శిష్యవైచిత్ర్యము ననుసరించి యున్నది గాని తత్త్వ

వైచిత్ర్యమువలన నెంతమాత్రమును గలుగలేదు. నాలుగవవేద మందలి యిరువది ప్రకరణంబులు నత్యంతభిన్నంబులుగా నుండినను బర్యవసానము నద్వైతతత్త్వమునే ప్రతిపాదింపుచుండుటచే నిరువది యధ్యాయంబులును పర్యవసానంబున నొకటేయంశం బగు నద్వైతతత్త్వమును బ్రకటింపుచు సర్వోపనిషత్సారస్యంబును, సకల వేద సామరస్యంబును వేయివిధంబుల సిద్ధాంతీకరింపుచున్నది.

మొదటి యధ్యాయంబున నైతరేయ ద్వితీయారణ్యకంబును, రెండవయధ్యాయంబునఁ దైత్తిరీయాంతర్గతం బగు బ్రహ్మవల్లియు, మూఁడు నాలు గైదవ యధ్యాయంబులచేఁ గ్రమంబుగ ఛాందోగ్యంబునందలి యుద్దాలక సనత్కుమార ప్రజాపతియుపదేశంబులును, ఆతొడవ యధ్యాయంబులచే ముండకమునందలి యాంగిరసిప్పలాదోపదేశంబులును, ఎనిమిది తొమ్మిదవయధ్యాయంబులచే ఋగ్వేద కాషీతకి శాఖయందలి యింద్రాజాతశత్రుపదేశంబులును, పదియవయధ్యాయంబున మైత్రేయబ్రహ్మపనిషత్తునందలి శాకాయనోపదేశంబును, పదునొకండవయధ్యాయంబున కథవల్లియందలి యమోపదేశంబును, పండ్రెండవ యధ్యాయంబున శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తున, పదుమూడవ యధ్యాయము మొదలు పదునెనిమిదవ యధ్యాయమువఱకునుంగల యాఱయధ్యాయంబులయందును గ్రమంబుగ బృహదారణ్యకాంతర్గతంబులగు మూడవ యధ్యాయ నాల్గవబ్రాహ్మణంబు, నాలవయధ్యాయమునందలి యజాతశత్రుబాలాకి సంవాదము, యాజ్ఞవల్క్యమైత్రేయసంవాదము, ఆధర్వణోపదేశంబు మధువిద్యలును, విదవయధ్యాయంబునందలి యాజ్ఞవల్క్యశ్వేతాదులవాదకథయు, నాఱవ యధ్యాయమందలి యాజ్ఞవల్క్యజనకసంవాదంబును, బందొమ్మిదవయధ్యాయంబున సామ వేద తలవకారశాఖయును, ఇరువదియవయధ్యాయంబున నాధర్వణోత్తరతాపినియును బూర్ణముగా వివరింపఁబడి యవ్యానితాత్పర్యము సుస్పష్టముగను విపులముగను, నిస్సంశయంబుగను నిరంకుశంబుగను సిద్ధాంతీకరింపఁబడినది.

(శ్రీ. క. భా.)

అనుభూతి స్వరూపాచార్యుఁడు — సారస్వత వ్యాకరణమును రచించినయతఁ డని వాడుక. ఇతనినిగూర్చిన యొక కథ గలదు. రాజసభ మగ్గమున నీతఁ డొకనాఁడు అపశబ్దప్రయోగము చేయ దానికి నాధారము చూపు మన నింటికిఁబోయి సరస్వతి నారాధించెను. ఆపె ప్రసన్నురాలై యొకవ్యాకరణము నిచ్చెను.

ఈతఁడు సారస్వతవ్యాకరణము వ్రాయలే దనియు, దాని మీఁద 'ప్రక్రియ' మాత్రము వ్రాసె ననియు, నీతఁడు క్రీ. శ. ౧౨౫౦ కిఁ దరువాతను, ౧౪౫౦కిఁ బూర్వమునను ఉండె ననియుఁ దజ్జ్ఞుల యభిప్రాయము.

అనుమంచి పల్లి — కృష్ణజిల్లా, నందిగామతాలూకా యందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౮౧౫ (౧౯౩౧).

అనుమతి — ౧. అంగీరస ఋషికిని, కర్దమకన్య శ్రద్ధకును బుట్టిన నల్లరు కన్యలలోఁ జిన్నది.

౨. ద్వాదశాదిత్యులలో ధాత యనువాని భార్య.

౩. శాల్మలీద్వీపమునందలి యొకమహానది.

౪. ఒక బ్రహ్మి.

అనుమనపల్లి — కర్నూలుజిల్లా, కంభంతాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౨,౦౦౫ (౧౯౩౧).

అనుమర్ల పూడి — గుంటూరుజిల్లా, గుంటూరుతాలూకాయందలి ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౬౮౧ (౧౯౩౧).

అనుమర్తి — తూర్పుగోదావరిజిల్లా, పెద్దాపురంతాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧౭ (౧౯౩౧).

అనుమానము — మన నైయామకములచే నంగీకరింపఁబడిన నాలుగు ప్రమాణములలో నిది రెండవది. ప్రత్యక్షము, అనుమానము, ఉపమానము, శబ్దము అనునవి నాలుగు హిందూ ప్రమాణములు. ప్రమ యనఁగా యథార్థాను తర్కశాస్త్రము భవము, నిజమైన జ్ఞానము, ప్రమకుఁ గారణము ననుసరించి ప్రమాణము; అనఁగా సేవాధనంబులవలన మనకు యథార్థజ్ఞానము కలుగునో, వానికిఁ బ్రమాణము లని పేరు. అనుమాన మనునది సాధనము. అందువలనఁ గలుగుజ్ఞానము 'అనుమితి' యందురు.

అనుమానస్వభావము :— మనము దూరమం దున్న యొకానొక పర్వతముమీఁద పొగ లేవఁగాఁ జూచి యా పర్వతమునందు నగ్ని కల దని యూహించుచున్నాము. ఇట్టి జ్ఞానమునకు 'అనుమితి' యని పేరు. ఇందుఁ బర్వతమునకుఁ 'బక్ష' మనియు, ధూమమునకు 'హేతువు' లేక 'లింగ' మనియు, అగ్నికి 'సాధ్య' మనియు సంజ్ఞలు. ఇందుఁ బ్రత్యక్షమైన ధూమముచే నప్రత్యక్షమైన అగ్ని సాధింపఁబడినది. కావుననే వాత్స్యాయనుడు 'ప్రత్యక్షముచే నప్రత్యక్షవస్తువుయొక్క సంబంధమును సాధించుట అనుమానము' అని తన వార్తికములోఁ జెప్పియున్నాడు¹.

ఇచ్చటియనుమానమునకు 'హేతువు' (లేక లింగము) అనఁబడు ధూమము కారణమైనను, ధూమమునకును అగ్నికిని గల సంబంధముయొక్కజ్ఞానమే ముఖ్యకారణ మని చెప్పవలసియున్నది. ఎచ్చటెచ్చట ధూమ ముండునో యచ్చటచ్చట నగ్ని యుండు నన్నజ్ఞాన మేది గలదో యది యనుమానమునకు హేతువు. ఈజ్ఞానమునకే వ్యాప్తిజ్ఞాన మని పేరు. ధూమమునకును, అగ్నికిని గల సంబంధమునకు వ్యాప్తి యని పేరు.

వాప్తి :— పైని చెప్పినదానిని చూడఁగా 'వ్యాప్తి' యనునది అనుమాన ప్రకరణమునందు ముఖ్యమైన విషయ మని చదువరులకుఁ దోచియుండును. కావున అందునుగుఱించి కొంచెము విశదముగ వివరింతము.

ధూమ మున్నచోట నెల్ల నగ్ని యుండునా యుండదా యని యెవనికి సంశయము కలదో వానికి ధూమజ్ఞానముచేత నగ్నిజ్ఞానము కలుగనేరదు. అట్లు సంశయము లేక ధూమాగ్నులకుఁ గల సంబంధము నిశ్చయముగాఁ దెలిసినవానికి ధూమజ్ఞానముచే నగ్నిజ్ఞానము తప్పక కలుగును. అందువలన వ్యాప్తినిశ్చయమే యనుమితికిఁ గారణ మని మనము చెప్పవచ్చును. ఈ వ్యాప్తిజ్ఞానము సాహచర్యజ్ఞానముచేఁ గలుగుచున్నది. కావుననే 'నియతసాహచర్యమే వ్యాప్తి' యని చెప్పఁబడినది. వంటయింటిలోను, ఇతరస్థలములందును మరల మరల ధూమాగ్నుల సాహచర్యముం జూచుటచేత ధూమము వ్యాప్యమనియు, అగ్ని వ్యాపకమనియు జ్ఞానము కలుగుచున్నది; అనఁగా వ్యాపకమెప్పుడును వ్యాప్యమునకుంటే నెక్కడు ప్రదేశ మాక్రమించుకొని యుండును. ధూమ మున్నచోట నెల్ల నగ్ని యుండును, కాని అగ్ని యున్నచోట నెల్ల ధూమ ముండదు. అందువలన నగ్నియున్నప్రదేశము లెక్కువ; ధూమ మున్న ప్రదేశములు తక్కువ. కావున ధూమము వ్యాప్యము, అగ్ని వ్యాపకము. ఇదియే మఱియొకవిధముగాఁ జెప్పవచ్చును. వ్యాప్తినహితమైనది వ్యాప్య మనఁబడును. వ్యాప్తి నిరూపకము వ్యాపక మనఁబడును. అగ్ని లేనిది ధూమ ముండదు. కాని ధూమము లేనిది అగ్ని యుండును. ఎఱ్ఱగాఁ గాలిన యుక్కు కడ్డీయందు నగ్ని కలదు. కాని ధూమము లేదు. కావున ధూమము (వ్యాప్యము) నందు, అగ్ని (వ్యాపకము) యొక్క వ్యాప్తియున్నది. కాని అగ్నియందు ధూమముయొక్క వ్యాప్తి లేదు. ఒకప్పుడు వ్యాప్యవ్యాపకములకు సమానవ్యాప్తి యుండవచ్చును. అగ్నికిమాటుగా 'పచ్చికట్టెలయగ్ని' అనునది వ్యాపక మనుకొందము. అప్పుడు 'పచ్చికట్టెలయగ్ని' యున్నచోట నెల్లధూమ ముండుటయు, ధూమ మున్నచోట నెల్లఁ బచ్చికట్టెల ని ప్పొండుటయుం దటస్థించినందున, ఈ రెండును ఒకదాని కొకటి వ్యాపకము, వ్యాప్యము అని చెప్పవచ్చును.

అవినాభావరూపసంబంధము వ్యాప్తి యని మఱియొకలక్షణము కలదు. ఏది లేక యేది యుండదో దానికి రెండవదానితో అవినాభావసంబంధ ముండు నని చెప్పెదరు. అగ్నిలేక ధూమ ముండదు. కావున అగ్నియొక్కయవినాభావసంబంధము ధూమ మునం దున్నది. అగ్నియందు ధూమముయొక్క యవినాభావసంబంధము లేదు. అగ్నిలేని ధూమ ముండదు గాని ధూమము లేని అగ్ని యుండవచ్చును. ధూమ ముండినఁగాని అగ్ని యుండ దన్న నియమము లేదు. కావున అగ్ని వ్యాపక మనియు, ధూమము వ్యాప్య మనియుఁ దెలిసికొనవలెను.

1. 'ప్రత్యక్షేణాప్రత్యక్షస్య సంబంధస్య ప్రతిపత్తిః' (చూడుడు : గౌతమనాత్రము ౧,౧,౩ మీఁది వాత్స్యాయనవృత్తి).

వ్యాప్తిజ్ఞాన మెట్లు కలిగినది:— అగ్నికిని, ధూమమునకును గల యీ వ్యాప్తిజ్ఞానము జనులకు నెట్లు కలుగును? పైని ఒకచోట సూచించినట్లు నిత్యానుభవమే దీనికి ముఖ్యకారణము. వంటయింటిలో, యజ్ఞశాలలో, మఱియితరస్థలములలోను పొగ యున్నచోట నెల్ల నగ్నిని చూచినందున ఈ జ్ఞానము కలుగును. కాని తొంబదితొమ్మిది సార్లు చూచినను నూటవసారి అట్లే జరుగు నని యెట్లు? అందుకు ఆవ్యభిచారజ్ఞానము ఉండవలయును. నియమమునకు భంగము కలుగుట వ్యభిచార మనిపించుకొనును. ౯౯ సార్లు ధూమ మున్నచోట్ల నగ్ని కనిపించియు నొక్కచోట నగ్ని లేనియెడల నది వ్యభిచార మగును. కావున నట్టి వ్యభిచారభావము వ్యాప్తినిశ్చయమునకు సహకారి యగును. ఇట్లు వ్యాప్తిజ్ఞానమునకు సాహచర్యజ్ఞానము, వ్యభిచారజ్ఞానరాహిత్యము ఆవశ్యకములు.

ఉపాధి:— వ్యాప్తియొక్కవైశాల్యమును సంకుచితము చేయు దానిని ఉపాధి యందురు. అగ్ని యున్నచోట్లనెల్ల ధూమ ముండును అన్నవాక్యము నిజమైనది కాదు. అందలి 'యగ్ని' యనుపదము నకు ఆర్ద్రేంధ్రసంయోగము (పచ్చిక టైలహాడిక) అన్నమాట తగిలించినయెడల నది సరియగును. ఈ 'ఆర్ద్రేంధ్రసంయోగ' మనునది 'ఉపాధి' యనఁబడు. 'ఉప సమీపవర్తిని ఆదధాతి సంక్రామయతి స్వీయం ధర్మ మిశ్యుపాధిః' అని ఉదయనాచార్యులు చెప్పియున్నారు. తనయొద్ద నున్నవస్తువునకుఁ దనవర్ణ మిచ్చునది యుపాధి. ఎఱ్ఱపువ్వుము తనసమీపమం గున్నస్పటికమునకుఁ దనవర్ణ మిచ్చును. అట్లే యాకారవిహీన మైనయాకాశమునకు ఘట మను ఉపాధి తన యాకారము నొసఁగుచున్నది. ఇట్లే యగ్నివలన ధూమమును పుట్టించు నుపాధి 'ఆర్ద్రేంధ్రసంయోగము' అనఁగాఁ బచ్చిక టైలు నిప్పును తగిలియుండుట. కావున నడుమ నుపాధి యుండుటచే నెచ్చటెచ్చట నగ్ని యుండునో యచ్చటచ్చట ధూమ ముండు నన్న వ్యాప్తికి వ్యభిచారము సంభవించినది. పొడిక టైలు గల యగ్ని యున్నపుడు పొగ యుండదు. కాలినయినుపగుండులో నున్న యగ్నికిఁగూడ ధూమ ముండదు. కావున నగ్నికి ధూమమునకు నవిసాభావసంబంధము కలుగవలె నన్న 'అగ్ని' యనుపదమునకు 'తడిక టైలుగల' యన్న విశేషణము చేర్పవలెను. ఇదియే యుపాధి. ఈ ఆర్ద్రేంధ్రసంయోగము అగ్నికి వ్యాపకము కాదు. ధూమమునకు వ్యాపకము; అనఁగా నుపాధి ధూమముకంటె నెక్కువ వ్యాప్తి కలదియు, అగ్నికంటెఁ దక్కువవ్యాప్తి కలదియు నయియున్నది. ధూమవ్యాప్తికిని, అగ్ని వ్యాప్తికిని గల భేదమును ఉపాధి సూచించును. 'పర్వతముమీఁద ధూమ మున్నది, అగ్ని యుండుటచే' నన్న సిద్ధాంతము చెప్పిన తోడనే 'ఆర్ద్రేంధ్రసంయోగ' మను ఉపాధి యడ్డము నచ్చి యా సిద్ధాంత మపసిద్ధాంత మని చెప్పును.

అనుమానవిభాగములు:— గౌతమాచార్యులవా రనుమానము మూడువిధము లని చెప్పియున్నారు (న్యాయనూత్రము ౧.౧.౫):— (౧) పూర్వవత్, (౨) శేషవత్, (౩) సామా

న్యతోద్భవములు. 'పూర్వవ దనుమాన' మనఁగా కారణముఁ జూచి కార్యము నూహించుట. దీనినే 'కారణలింగక' మనవచ్చును. కారణమే లింగముగాఁ (హేతువుగా) గలది యని యర్థము. ఇందుల కుదాహరణము మేఘములఁ జూచి వర్షము కురియు నని యూహించుట. 'శేషవదనుమాన' మనఁగా కార్యమును జూచి కారణమును ఊహించుట. ఇది కార్యలింగకము. ఇందుఁ గార్యమే లింగము (హేతువు). ఏటికి వఱద వచ్చుట చూచి వర్షము కురిసె నని యూహించుట యిందులకు నుదాహరణము. పై రెండువిధముల యనుమానములు గానియనుమానమునకు 'సామాన్యతో దృష్టానుమాన' మని పేరు; అనఁగాఁ గారణమునుబట్టి కార్యము గాని, కార్యమును బట్టి కారణము గాని యేయనుమానములందు సూహింపఁబడదో యా యనుమానము లన్నియు సామాన్యతో దృష్టము లని చెప్పవలసి యున్నది. రెండువస్తువులకు నియతసాహచర్య ముండుట యెఱిగినందున, నొక వస్తువును జూచి రెండవదానిని ఊహించుట సామాన్యతో దృష్ట మని కొండఱ యభిప్రాయము. పృథ్వీత్వమును జూచి గంధవత్త్వమును ఊహించుట, తోకను జూచి ఆ వని ఊహ చేయుట ఇందుల కుదాహరణములు.

అనుమానము స్వార్థానుమాన మనియు, పరార్థానుమాన మనియు రెండువిధములుగా మరల విభజింపఁబడినది. స్వార్థానుమానమువలన మానవుఁడు తనమనస్సునందలిసంశయమును బాపుకొనును. అది జ్ఞానాత్మకము. పరార్థానుమానమువలన మానవుఁడు పరుల సంశయమును పోఁగొట్టును. ఇది శబ్దాత్మకము. కావున స్వార్థానుమానము మొదటిది. పరార్థానుమానము రెండవది. తనమనసునకు సంశయనివృత్తికలిగినఁగాని యితరులకు సమాధానము చెప్పుట యెట్లు?

స్వార్థానుమానక్రమ మెట్లనిన, నొకానొకఁడు పర్వతము మీఁద ధూమమును చూచును. తరువాత నెచ్చట ధూమ ముండునో యచ్చట నగ్ని యుండు నన్న వ్యాప్తిని స్మరించును. పిదప ఈవ్యాప్తి స్మరణమును తనకుఁ బ్రత్యక్షముగఁ దెలిసిన పక్షధర్త తాజ్ఞానముతోఁ (అనఁగాఁ బర్వతము ధూమవంత మన్నజ్ఞానముతోఁ) గలుపఁగా, పర్వతము అగ్నివ్యాప్యముగాఁ గల ధూమమును గలది యను జ్ఞానము కలుగుచున్నది. ఈ జ్ఞానమునకే ఈశాస్త్రమునందు పరామర్శ మనియు, లింగపరామర్శ మనియుఁ బేర్లు. దీనినే తృతీయ లింగ పరామర్శ మందురు. ఎందుకనఁగా ఈ లింగ (హేతు - ధూమ) జ్ఞానము మూడుసార్లు లయినఁగాని పరామర్శము పూర్తి కాదు. మొదట మహానసాదులయందు ధూమాగ్నుల సాహచర్యముఁ జూచుట, రెండవసారి పర్వతముమీఁద ధూమమును జూచుట, మూడవసారి వ్యాప్తిజ్ఞానస్మరణము ననుసరించి యీధూమ మగ్నివ్యాప్య మన్న జ్ఞానము గలుగుట. ఇట్లు లింగ(హేతు)జ్ఞానము మూడువిధములఁ గలిగినఁ గాని పరామర్శము కలుగదు. ఈ పరామర్శమే స్వార్థానుమితి యని కొందఱయభిప్రాయము. కొందఱమతమున హేతుజ్ఞానమునకే అనుమాన మని పేరు. వ్యాప్తియొక్క స్మృతియే యనుమా

మని కొందఱుమతము. కొందఱు పరామర్శమును కరణ మందుకు, కొందఱు వ్యాపార మందుకు, ఇట్లు నైయామకములు భిన్నాభిప్రాయములైనను, అందఱును పరామర్శమును ఒప్పుకొనియున్నారు. పరామర్శము లేక యనుమతి కలుగనేర దని యందఱు మతము.

పరార్థానుమాన మితరుల సంశయములఁ బావుటకు నుపయోగపడును. ఇది పంచావయవాత్మకము.

పంచావయవములు :— పంచావయవాత్మక మైన పరార్థానుమానమునకు 'న్యాయ' మని పేరు. దీనినిబట్టియే యీ శాస్త్రమున కంతకును న్యాయశాస్త్ర మని పేరు వచ్చెను. స్వార్థానుమానమందు నెవనిమనసులో వానికిఁ గలుగునట్టి పక్షధర్మతాజ్ఞానము (పర్వత మగ్ని మంత మన్నజ్ఞానము) కొన్ని వాక్యములచేఁ బరుల మనమునందుఁ బుట్టు నట్లు చేయుట 'న్యాయ' మనిపించుకొనును. పర్వతము అగ్ని మంత మని పరులను ఒప్పించుటకు ఈ క్రింది యైదువాక్యములను ఉపయోగించెదరు :—

౧. పర్వతము అగ్నిమంతము (ప్రతిజ్ఞ)
౨. ధూమవత్సముచే (హేతువు)
౩. ఏదియేది ధూమవంతమో
యదియది అగ్నిమంతము,
వంటయింటిలోనువలె (ఉదాహరణము)
౪. అట్లే యిది (ఉపనయము)
౫. కావున పర్వత మగ్నిమంతము (నిగమనము)

ఇందు మొదటిది 'ప్రతిజ్ఞ'. ఇం దీ విషయము ప్రతిపాదింపఁబడు నని యిది తెల్పును. వక్త తాను స్థాపింపఁబోయేది సిద్ధాంతమును ఇందుమూలకముగా ముందు చెప్పును. మొదటిదియైన ప్రతిజ్ఞతో చివరది యగు 'నిగమనము' సరిపోవలెను. అట్లు కాని యెడల నది ప్రతిజ్ఞాభంగ మనిపించుకొనును. రెండవది 'హేతువు.' ఈ వాక్యమునందు లింగము చెప్పఁబడును. లింగము హేతువు అనునవి సమానార్థకము లయినను వానియందుఁ గొంచె మర్థభేదము కలదు. లింగ మనఁగా గుర్తు. ఇచ్చట హేతువు అనుపదమును సాధారణముగా లింగప్రతిపాదకవాక్య మన్నయర్థమునందు నుపయోగించెదరు. మూడవది యుదాహరణము. ఇందు లింగమునకును (ధూమమునకును), సాధ్యమునకును (అగ్నికిని) గల సంబంధము (వ్యాప్యవ్యాపక భావము) తెల్పి వ్యాప్తిజ్ఞానము కలుగఁజేయును. ఇంతియకాక వ్యాప్తిజ్ఞానమునకుఁ గారణమైన యనేకోదాహరణములలోనుండి యొక్కదానిఁ జెప్పి వ్యాప్తిజ్ఞానమును దృఢపఱచును. నాల్గవది 'ఉపనయము.' మూడవవాక్యమందలి వ్యాప్తి యిచ్చటఁగూడఁ జెల్లు నని యిది తెల్పును. అయినవది నిగమనము. పై నాలుగువాక్యముల

ముల నొక్కచోటఁ జేర్చి తీసిన సారాంశ మీ నిగమనవాక్యము. ఈ పంచావయవాత్మక మైన అనుమానమునకు నిది ఫలితము.

చక్కఁగ విచారించి చూడఁగా నీ యైదువాక్యములలో మూడే ముఖ్యమైనవి యని తెలియఁగలదు. 'ప్రతిజ్ఞ', 'నిగమనము' లొక్కటియే కావున నాలుగు వాక్యములే మిగిలినవి. వానిలోను 'ఉపనయ' మను నాల్గవ వాక్యము విశేషోపయోగకరము కాదు కావున మిగిలినవి మూడువాక్యములే.

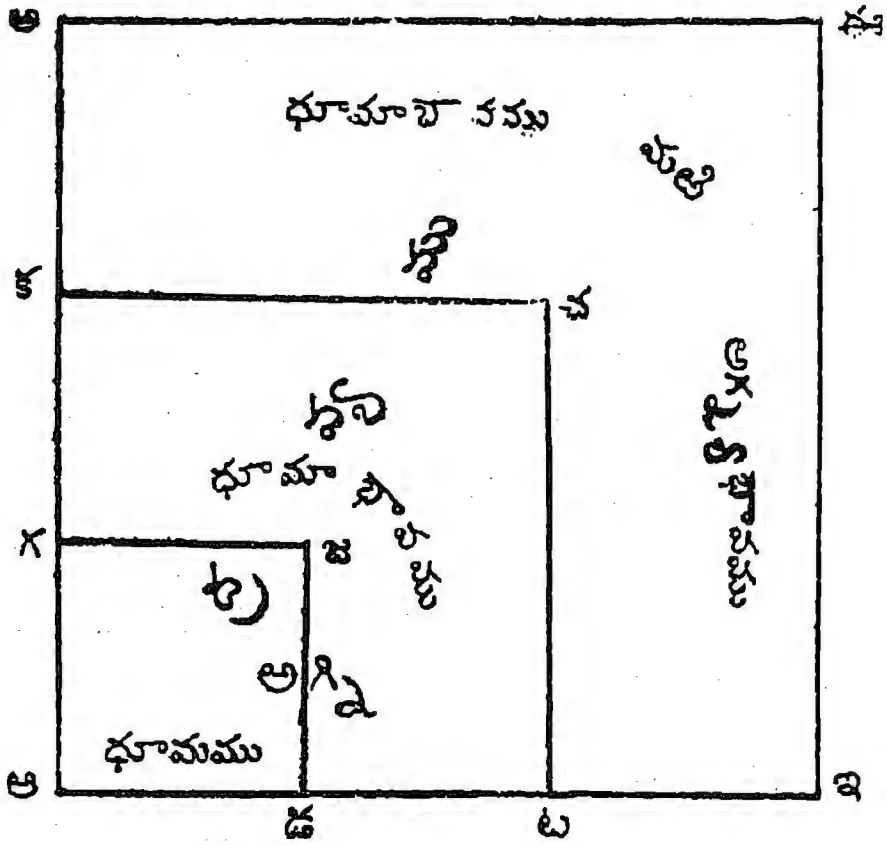
నైయామకములు పంచావయవములను అంగీకరించినను మీమాంసకులు ప్రతిజ్ఞాహేతుదాహరణము లను మూడు అవయవములనే యొప్పుకొనిరి. వేదాంతులు మొదటి మూడవయవములు గాని, చివర మూడవయవములు గాని చాలు ననిరి¹. బౌద్ధులు ఉదాహరణోపనయముల నంగీకరించిరి. పాశ్చాత్యన్యాయశాస్త్రమునందును న్యాయమునకు నవయవములు మూడే.

లింగము :— అనుమానమునకు ముఖ్యాధార మైనలింగమును గుఱించి చెప్పవలసియున్నది. లింగమునే హేతు వనియెద రని యిది నఱకే చెప్పఁబడినది. లింగము మూడువిధము లైనది : (౧) అన్వయవ్యతిరేకి, (౨) కేవలాన్వయి, (౩) కేవల వ్యతిరేకి. అన్వయ వ్యాప్తియు, వ్యతిరేక వ్యాప్తియుఁ గలది అన్వయవ్యతిరేకి. హేతువునకు (ధూమమునకు)ను, సాధ్యమునకును (అగ్నికిని) గల వ్యాప్తి అన్వయవ్యాప్తి. వాని అభావములకుఁ గలవ్యాప్తి వ్యతిరేకవ్యాప్తి. ధూమ మున్నచోట నెల్ల నగ్నియుండును, వంటయింటిలోవలె ననునది అన్వయవ్యాప్తికిని, ఎచ్చట నగ్ని లేదో యచ్చట ధూమము లేదు, కొలనువలె నన్నది వ్యతిరేకవ్యాప్తికిని ఉదాహరణములు. ఇందలి రెండవయుదాహరణములో అగ్నిభావమునకును, ధూమాభావమునకును వ్యాప్తి కలదు. అన్వయవ్యాప్తియందలి వ్యాప్య వ్యాపకములు వ్యతిరేకవ్యాప్తియందు మాత్రీ వ్యాపకవ్యాప్యము లగును. అన్వయవ్యాప్తిలో ధూమము వ్యాప్యము, అగ్ని వ్యాపకము, వ్యతిరేకవ్యాప్తిలో అగ్నిభావము వ్యాప్యము, ధూమాభావము వ్యాపకము. ఇది ప్రక్కపుటయందలి పటమువలన స్పష్టపడఁగలదు.

ఆపటమున ఆ ఆ ఇ ఈ యను పెద్ద చతుష్కోణము అగ్ని కంటె నధికవ్యాప్తిగల ద్రవ్య మనుకొనుఁడు. అంతకంటెఁ జిన్నది ఆ క చ ట యను చతుష్కోణము అగ్నిని నూచించు ప్రదేశ మనుకొనుఁడు. అన్నిటికంటెఁ జిన్నది యగు ఆ గ జ డ యను చతుష్కోణము ధూమవ్యాప్తిని నూచించును. మహానస యజ్ఞశాలాదు లందు లోనివి. ధూమ మున్నచోట నెల్ల నగ్ని యుండుటచే ఈ చతుష్కోణమునందుఁ గూడ అగ్ని వ్యాప్తి యున్నదనియే యెంచవలెను. కావున ఆ క చ ట యను చతుష్కోణమునుండి ఆ గ జ డ చతుష్కోణ

1. 'అవయవాశ్చ త్రయ ఏవ ప్రతిజ్ఞాహేతుదాహరణరూపా ఉదాహరణోపనయనిగమనరూపా వా నతు పంచ, అవయవ త్రయేజైవ వ్యాప్తిపక్షధర్మయో రుపదర్శనసంభవేనాధికావయవద్వయస్య వ్యర్థత్వాత్.' (వేదాంతపరిభాష, కలకత్తామూర్ఖు, పుట. ౧౪)

మును తీయఁగా మిగిలిన క జ ట యను గోముఖప్రదేశము (Gnomon) ధూమము లేనట్టియు, అగ్ని యున్నట్టియు, తప్తాయః పిండాదులను జూపును. అగ్నియున్నచోట నెల్ల ధూమ ముండు నన్న వ్యాప్తిని చెఱుచునట్టి ఆర్ద్రేంద్రనసంయోగ మను ఉపాధి యీ క జ ట యను ప్రదేశమువలననే నూచిత మగును. అ చ ఇ అను గోముఖప్రదేశము ధూమాభావము అగ్న్యభావము కలసియుండు స్థలమును నూచించును. ఇది విపక్షదృష్టాంతప్రదేశము; ఎచ్చట

అగ్న్యభావమో అచ్చట ధూమాభావము అన్న వ్యతిరేకవ్యాప్తిని జోధించును. వై పటమునందు, నగ్ని ప్రదేశ మగు చతుష్కోణము (ఆక చ ట) ధూమప్రదేశ మగు చతుష్కోణము (ఆ గ జ డ) కంటెఁ జెద్దది గాన అగ్ని వ్యాపక మనియు, ధూమము వ్యాప్య మనియు, ధూమాభావ నూచకమైన అ జ ఇ అను ప్రదేశము 'అగ్న్యభావ' నూచక మైన అ చ ఇ అను ప్రదేశముకంటె పెద్దది గనుక ధూమాభావము వ్యాపక మనియు, అగ్న్యభావము వ్యాప్య మనియు స్పష్టపడఁగలదు. కావున నెచ్చటెచ్చట నగ్న్యభావమో అచ్చట ధూమాభావము కొలనువలె, నన్నది వ్యతిరేకవ్యాప్తికి నుదాహరణము. ఇట్లు ధూమ మున్నచోట నగ్ని యుండును. ఇందుల కుదాహరణము మహానసము. అగ్న్యభావ మున్నచోట ధూమాభావ ముండును అని అన్వయ వ్యతిరేకములచేఁ జెప్పనది 'అన్వయవ్యతిరేకి లింగము' (హేతువు). కేవలాన్వయి లింగమునందు భావరూపోదాహరణమే యుండును గాని వ్యతిరేకోదాహరణ ముండదు. ఉదాహరణము: ఘటము అభిధేయము (హేతునఁ దగినది) ప్రమేయత్వ మున్నందున, పటమువలె. ఇందు లింగము (హేతువు) ప్రమేయత్వము. ప్రమేయత్వ మెచ్చటెచ్చట నుండునో అచ్చటచ్చట నభిధేయత్వ ముండును. ఇందుకు దృష్టాంతము పటము. ఇందు ప్రమేయత్వ మున్నది, అభిధేయత్వ మున్నది. కాని దీనికి వ్యతిరేకోదాహరణ ముండదు. ఎందుల కనట్టి వ్యతిరేకవాక్యము 'ఎచ్చటెచ్చట అభిధేయత్వ ముండదో యచ్చటచ్చట ప్రమేయత్వ ముండదు' అనునది కావలెను. కాని యగ్ని పదార్థములకును అభిధేయత్వమును, ప్రమేయత్వమును సామాన్య మైనందున నిట్టివాక్యమున కర్థము లేదు. ఇందలి సాధ్యమైన 'యభిధేయత్వము' సర్వపదార్థసామాన్య మైయున్నది. దానికి అత్యంతభావము లేదు. 'కేవలవ్యతిరేకి లింగము' నందు వ్యతిరేక దృష్టాంతమే యుండును గాని అన్వయదృష్టాంత ముండదు. ఎట్లన, పృథివి యితర ద్రవ్యములకంటె వేఱు, గంధవత్త్వ ముండుటచే; ఇతర ద్రవ్యములకంటె నేది వేఱు కాదో యది గంధవంతము కాదు, జలమువలె; ఇది (యనఁగా భూమి) యిట్టిది (గంధవంతము కానిది) కాదు. కావునఁ బృథివి యితరద్రవ్యములకంటె వేఱు. ఇచ్చట నేది గంధవంతమో యది యితరద్రవ్యములకంటె వేఱైనది యని యన్యోదాహరణము చెప్పుటకు వీలు లేదు. ఎందు కనఁగా గంధవత్త్వము పృథివియందుఁ దప్ప నితరత్ర లేదు. ఇందు పక్షమునకు (పృథివికి), సాధ్యమునకు (ఇతరద్రవ్యములకంటె వేఱగుటకు) భేదము లేదు; అనఁగా సమానవ్యాప్తి కలదు. వ్యతిరేకదృష్టాంతములు పెక్కులు గలవు.

పైని వర్ణింపఁబడిన మూడులింగములలో 'అన్వయవ్యతిరేకి' యనఁబడు లింగమే ముఖ్య మైన దనియు, నిత్యవ్యవహారమునందు నుపయోగపడునది యనియు 'కేవలాన్వయి', 'కేవల వ్యతిరేకి' యనునవి యంతగా వాడుకలోనివి కా వనియు చదువరులు తెలిసికొనఁగలరు. మీమాంసకులును, వేదాంతులును వ్యతిరేకానుమానమును ఒప్పుకొనరు. వారు 'అర్థాపత్తి' యను అయిదవ ప్రమాణమును ఒప్పుకొని వ్యతిరేకానుమానమును పాటింపరైరి.

పక్షము, సపక్షము, విపక్షము:— పర్వతము అగ్నిమంత మన్నవాక్యమందు అగ్ని 'సాధ్య' మనియు, పర్వతము 'పక్ష' మనియుఁ జదువరు లెఱుంగుదురు. దేనియందు సాధ్య మున్నది లేనిది సంశయముగా నుండి చర్చింపఁబడు చున్నదో యది 'పక్ష' మనఁబడును. సాధ్యము (సాధింపవలసిన అగ్ని) ఇదివఱకే దేనియందున్నదని నిశ్చయముగఁ దెలియునో యది 'సపక్షము'. మహానసము (వంటయిల్లు) ఇందుకు దృష్టాంతము. దేనియందు 'సాధ్యము' లేదని మనకు నిశ్చయముగాఁ దెలియునో యది విపక్షము. కొలను ఇందుల కుదాహరణము. ఇందు సాధ్యమైన అగ్ని లే దని మన మెఱుంగుదుము.

సద్ధేతువు:— హేతువు వాదమునందుపయోగపడవలయునన్న, నది యీక్రింది యైదునియమములకును లోబడి యుండవలయును. అప్పు డది సద్ధేతు వనిపించుకొనును. లేనియెడల హేత్వాభాసములకుఁ గారణ మగును. హేతువు (లింగము) (౧) పక్షమునందు నుండవలెను. (౨) సపక్షమునందుండవలెను. (౩) విపక్షమునందుండఁ గూడదు. (౪) అబాధిత విషయముగ నుండవలయును; అనఁగా దీనినిమించిన హేతువుచే నిది ఖండితము కాఁగూడదు. (౫) అసత్ప్రతిపక్షముగ నుండవలెను; అనఁగా సాధ్యాభావమును స్థాపించెడు సమానబలముగల హేతువు ఉండఁగూడదు.

అన్వయవ్యతిరేకి లింగమునందు నీయైదు నియమములును పాటింపఁబడును. కేవలాన్వయి, కేవలవ్యతిరేకములయందు వాని స్వభావ

అన్వయవ్యతిరేకి లింగమునందు నీయైదు నియమములును పాటింపఁబడును. కేవలాన్వయి, కేవలవ్యతిరేకములయందు వాని స్వభావ

మునుజుట్టి యొక్క కనియమును తగ్గును. న్యాయబిందు నను గ్రంథము నందు మొదటి మూడు నియమములే యంగీకరింపబడినవి.

హేత్వాభాసములు :— హేత్వాభాసము లనగా దుష్ట హేతువు లని యర్థము. వాగవివాదములు చేయునప్పుడు వాది ప్రతి వాదు లొకరి నొకరు మోసపుచ్చుటకై యసత్యము లైన హేతువు లను గల్పించి నిజ మైన హేతువులవలెనే యుపయోగించెదరు. అట్టి హేతుదోషములను ఎఱిగియున్న గాని ప్రతివాదియొక్క వాద దౌర్బల్యమును కనుగొనుటకు వీలు లేదు. మన వాదమందును ఇట్టి దోషములు రాకుండుటకు హేత్వాభాసజ్ఞాన మావశ్యకము. హేత్వాభాసము లైదు : ౧. సవ్యభిచారము, ౨. విరుద్ధము, ౩. సత్ ప్రతిపక్షము, ౪. అసిద్ధము, ౫. బాధితము.

సవ్యభిచారము :— దీనినే ముక్తావలీకారుడు అనై కాంతిక మన్నాడు. ఈ హేత్వాభాసము మూడు విధములు : సాధారణము, అసాధారణము, అనుపసంహారి. సాధారణ సవ్యభిచార మనబడు హేత్వాభాసమందు హేతువు సపక్షదృష్టాంతమందును, విపక్ష దృష్టాంతమందును కానుపించును. సక్షమం దుండుట క్రమమే కాని విపక్షమందును ఉండుటవలన ఈ దోషము సంభవించినది; అనగా హేతువు సాధ్యమందును, సాధ్యాభావమందును ఉండును. ఇందుకు సుదాహరణము : పర్వతము ధూమవంతము అగ్ని వలన, అనెడి అను మానము హేత్వాభాసము. ఎందుకు? ఇందలి హేతువు (లింగము) అగ్ని. ఇది మహానసాదులపంటి ధూమ మున్నచోట్లను, అయో గోలకము వంటి ధూమభావ మున్నచోట్లను కానుపించును; అనగా ధూమ మున్నచోటను అగ్ని యుండును, ధూమము లేనిచోటను అగ్ని యుండును. కావున నిది తప్పు. అసాధారణ మనుదోషము నందు హేతువు సపక్షమునందును కానరాదు, విపక్షమునందును గాన రాదు. విపక్షమునందు గానరాకపోవుట క్రమమే కాని సపక్ష మందును లేకపోవుటవలన ఈ దోషము సంభవించును. ఉదాహరణము : శబ్దము నిత్యము, శబ్దత్వమువలన. ఇందు 'శబ్దత్వ'ము హేతువు. 'శబ్దత్వ'ము శబ్దమాత్రవృత్తి యైనందున నిత్యములందు లేదు, అనిత్యములయందు లేదు, కావున ఈ అనుమానము తప్పు; సాధ్య ముండుచోట నుండనట్టి హేతువు అసాధారణ మని దీని లక్షణము. ఇతడు నిత్యుడు, మనుష్యత్వమువలన. ఇది తప్పు; నిత్యత్వ ముండు చోట మనుష్యత్వ ముండదు గనుక. అనుపసంహారిదోషమునందు అన్వయ దృష్టాంత ముండదు. వ్యతిరేకదృష్టాంత ముండదు. ఇందుచే నిట అన్వయవ్యాప్తిజ్ఞాన ముండదు, వ్యతిరేకవ్యాప్తిజ్ఞాన ముండదు. ఉదాహరణము : సర్వము అనిత్యము, ప్రమేయత్వమువలన. ఇందలి పక్షము 'సర్వము' అనునది. అందు జ్ఞానవిషయమైన సమస్తప్రపంచ మిమిడియున్నందున సపక్షముగ గాని, విపక్షముగ గాని మఱియొక దృష్టాంతము కల్పించుటయెట్లు? ఇందు సాధ్యముయొక్క యత్యంతా భావము అప్రసిద్ధము.

విరుద్ధము :— సాధ్యాభావవ్యాప్త మైన హేతువునకు విరుద్ధ మని పేరు. ఉదాహరణము : శబ్దము నిత్యము, కృతకత్వమువలన. ఇందు కృతకత్వము (చేయబడుట) హేతువు. కాని యిది నిత్యత్వ ముయొక్క యభావమైన అనిత్యత్వముచే వ్యాప్తము. కృతకత్వము అనిత్యత్వమునకు హేతువు గాని నిత్యత్వమునకు గాదు. ఇట్టిది ప్రతిజ్ఞకంటె విరుద్ధమైనది గాన దీనికి విరుద్ధమని పేరు వచ్చెను. చెఱువు నిప్పు గలది జలమువలన, అనునది యిందు కిం కొక యుదాహరణము.

సత్ ప్రతిపక్షము :— సాధ్యాభావమును సాధించునట్టి వేఱు హేతు వెం దుండునో దానికి సత్ ప్రతిపక్ష మని పేరు. ఉదాహరణము : శబ్దము నిత్యము శ్రావణత్వమువలన (వినబడుగుణ ముండుటవలన), శబ్దత్వమువలె. శబ్దము అనిత్యము కార్యత్వమువలన, ఘటమువలె. ఇందు సాధ్యము నిత్యత్వము. దాని యభావ మనిత్యత్వము. నిత్యత్వ మును సాధించుట కొక హేతువును, తదభావమును (అనిత్యత్వమును) సాధించుటకు మఱియొక హేతువును చెప్పబడియుండుటచేత నిది సత్ ప్రతిపక్ష మనబడు హేత్వాభాసము.

అసిద్ధము :— ఇది నాల్గవ హేత్వాభాసము. ఇది మూడు విధములు : ఆశ్రయాసిద్ధము, స్వరూపాసిద్ధము, వ్యాప్యత్యాసిద్ధము. ఉదాహరణము : గగనారవిందము సువాసన గలది, అరవిందత్వము వలన, సరోజారవిందమువలె, అనునది ఆశ్రయాసిద్ధమునకు సుదాహరణము. ఇందు గగనారవిందము (ఆకాశకమలము) ఆశ్రయము (పక్షము). ఇది యెచ్చటను లేదు. ఇచ్చట పక్షతావచ్ఛేదకధర్తము గగనీయత్వముగాని అరవిందత్వము గాదు. ఇట్లసంభవమైన వస్తువును పక్షముగా గైకొన్నందున ఈ యనుమానము తప్పు. కాంచనమయ పర్వతము అగ్నిమంతము, ధూమమువలన అన్నదియు నిందుకు నిం కొకయుదాహరణము. పక్షతావచ్ఛేదకధర్తము (ఇచ్చట కాంచన మయత్వము) పక్షమునందు లేకపోవుటయే యీ దోషలక్షణము. స్వరూపాసిద్ధ మను హేత్వాభాసమునందు హేతువు పక్షమునం దుండదు. ఉదాహరణము : కొలను అగ్నిమంతము, ధూమమువలన. ఇందు ధూమము హేతువు. కొలను పక్షము. కొలనిలోధూమ ముండదు. కావున హేతువు తప్పు. కుందేలు ఆవు, కొమ్మ లున్నందున, ఘటము పృథ్వి, పటత్వమువలన అనునట్టి యుదాహరణము లిట్టివియే. ఉపాధి సహిత మైన హేతువును ఉపాధి లేకుండగఁ జెప్పట వ్యాప్యత్యా సిద్ధదోషము. ఉదాహరణము : పర్వతము ధూమవంతము, అగ్నిమంత మగుటచే నన్నచోట 'ఆర్ద్రేంధనసంయోగాగ్ని'మంత మగుటచే నని యుండవలెను. అట్లు ఆర్ద్రేంధనసంయోగమును చెప్పినవాడు కాఁడు కావున దోషము. ఇం కొకయుదాహరణము. పర్వతము అగ్నిమంతము, కాంచనమయధూమమువలన. ఇది హేత్వాభాసము. ఎందు కన హేతువు ఉపాధిసహితము. ధూమము అగ్నివ్యాప్యమే; కాని కాంచనమయధూమము మాత్రము అగ్నివ్యాప్యము కాదు. 'కాంచన మయత్వ' మను సుపాధిచే నది వేఱయ్యె. ఈ హేత్వాభాసములో సాధ్యాప్రసిద్ధి, సాధనాప్రసిద్ధి - ఇత్యాదిభేదము లనేకములు కలవు.

బాధితము :— ఏ హేతువుయొక్క సాధ్యాభావము వేటు బలవత్తర మైన ప్రమాణముచే నిశ్చిత మైనదో యది బాధితహేత్వాభాసము. అగ్ని చల్లగ నుండును, ద్రవత్వమువలన అనుచో అనుష్ఠాత్యము (చల్లదనము) సాధ్యము. దాని యభావము ఉష్ణత్వము; దానిని స్పర్శముచే బ్రత్యక్షముగ మన మెఱుంగుదుము. కావున నగ్ని చల్లనిది యన్నమాటకు బాధ కలిగెను. పక్షమునందు నుండ వలసినసాధ్యముయొక్క యభావము మొదలయినవి బాధిత మనబడు నని ముక్తావలీకారునిమతము.

ప్రకరణసమము :— పైని హేత్వాభాసములు నవీనమతానుసారముగ న్యాయసిద్ధాంత ముక్తావలీకారుని ననుసరించి యీయఁబడినవి. గౌతమనూత్రానుసారము హేత్వాభాసములు నిగ్రహస్థానములలోనివియే యని వర్ణింపఁబడినవి. అచ్చట హేత్వాభాసములు అయిదు చెప్పఁబడినవి : (౧) సవ్యభిచార, (౨) విరుద్ధ, (౩) ప్రకరణసమ, (౪) సాధ్యసమ, (౫) అతీతకాలము లనఁబడునవి. సవ్యభిచార విరుద్ధములనుగుఱించి యిదివఱకుఁ జెప్పియున్నాము. ఏ సిద్ధాంతమును సాధింపవలయునో దానినే హేతువుగఁ దీసికొనుట ప్రకరణసమదోషము.

శబ్దము అనిత్యము (ప్రతిజ్ఞ)
నిత్యత్వము లేదు గనుక (హేతువు)

‘అనిత్య’ మనఁగా ‘నిత్యత్వము లేనిది’; కావున నిందు నొక్కమాటయే భిన్నరూపముగఁ జెప్పఁబడియున్నది. దీనినే పాశ్చాత్యులైన యాయుకులు ‘పెటిసియో ప్రికాసిపిఆయ్’ (Petitio principii) అందురు.

సాధ్యసమము :— సాధ్యమునకునై యీయఁబడిన హేతువు గూడ సంశయాస్పదముగా (ఋజువు కావలసినదిగా) నున్నయెడల సాధ్యసమదోషము వచ్చును.

నీడ యొక ద్రవ్యము (ప్రతిజ్ఞ)
దానికి చలన మున్నది గనుక (హేతువు)

ఇచ్చట నీడ యొకద్రవ్య మన్నమాట యెట్లు సిద్ధాంతము కావలయునో యట్లే మొదట నీడకు చలన మున్న దనియు సిద్ధాంతము కావలెను. నీడకు చలన మున్న దన్నమాట అందఱును ఒప్పుకొను నది కాదు. నీడ యనఁగా ప్రకాశభావము. ఏద్రవ్యము అడ్డము వచ్చి ప్రకాశమును అడ్డగించునో యా ద్రవ్యముయొక్క చలనమే నీడయొక్క చలనముగ కొందఱిచే భ్రమింపఁబడును.

కాలాతీతము :— కాలమును లెక్కలోనికిఁ దీసికొనక చెప్పఁబడుహేతువు కాలాతీతహేత్వాభాస మనఁబడును.

శబ్దము నిత్యము (ప్రతిజ్ఞ)
సంయోగజము గనుక రంగువలె (హేతువు)

ఇందు నీయఁబడిన హేతువు కాలాతీతము. ఘటదీపసంయోగము వలన ఘటముయొక్క రంగు మనకుఁ గానవచ్చుచున్నది. కాని, ఆరంగు అంతకుఁ (ఘటదీపసంయోగమునకుఁ) బూర్వ ముండెను. తర్వాతఁగూడ నుండును. అట్లే ధక్కకు (నగారాకు) దండము నకు సంయోగము గలిగినప్పుడు ధ్వని పుట్టుచున్నది. కావున నది పై యుదాహరణము ననుసరించి అంతకుఁబూర్వ ముండె ననియు, తర్వాత నుండు ననియు, కావున నిత్య మనియుఁ జెప్పవలెను అని వాదియొక్క తాత్పర్యము. కాని యిది కాలాతీతహేత్వాభాసము. ఎందు కన, ఈ రెండుసంయోగములును వేటువేటు. దీపఘటసంయోగ కాలముననే రంగుజ్ఞానము జనించును. కాని ధక్కా దండసంయోగ కాలముననే శబ్దము పుట్టుదు. సంయోగమైన రెండవ క్షణమునం బుట్టును. కావున రంగునకు, శబ్దమునకు సంయోగజననమందుఁ బోలిక లేదు.

దీనితరువాత ఛల మనుదోషమును చెప్పినాఁడు. అ డెట్లనిన :

ఛలము :— అర్థాంతరము కల్పించుకొని వాదమును అడ్డగించుట ఛల మనిపించుకొనును. ఇది మూఁడు విధములు. ఒక పదము నకు రెండర్థము లున్నప్పుడు వక్తయొక్క యుద్దేశమునకు భిన్నమైన యర్థమును గ్రహించుట వాక్ఛలము. ‘ఈ పిల్లవాడు నవకంబళుడు’ అన్నవాక్యమునందు ‘నవకంబళుడు’ అనఁగా కొత్త కంబళి కలవాఁడని వక్తయొక్క యుద్దేశము. ప్రతివాది ఆ పదము నకు తొమ్మిదికలబళ్లు కలవాఁడని యపార్థము చేసిన నది వాక్ఛల మగును. విశేషవ్యక్తినిగుఱించి చెప్పఁబడినయర్థమును జాతనిగుఱించి చెప్పినట్లుగా భావించి యపార్థము చేయుట సామాన్య ఛలము. ‘ఈ బ్రాహ్మణుడు విద్వాంసుడు’ అని యొక బ్రాహ్మణుని గుఱించి చెప్పఁగా, బ్రాహ్మణత్వముయొక్కయవచ్ఛేదకధర్తము విద్యవత్త యని చెప్పినట్లుగ నర్థము గ్రహించి, విద్వాంసులు కాని బ్రాహ్మణులు లేరా? విద్వాంసులైన అబ్రాహ్మణులు లేరా? యని వాదించుట సామాన్యఛలమునకు సుదాహరణము. పదమునకు శక్యార్థము గ్రహింపక లక్ష్యార్థము వివక్షిత మైనపుడు దానివాచ్యార్థమును గాని, వాచ్యార్థము వివక్షిత మైనప్పుడు లక్ష్యార్థమునుగాని గ్రహించుట ఉపచారఛల మనబడును. ‘మంచము లఱచుచున్నవి’, అనఁగా మంచములమీఁదిజను లఱచుచున్నారు అని, ‘పాగాలు పోవుచున్నవి’, అనఁగా పాగా పెట్టుకొన్నవారు పోవుచున్నారని యర్థము. ఇట్లర్థము చేయక మంచములే అఱచుచున్న వనియు, పాగాలే నడచుచున్న వనియు నర్థము చేసినయెడల నీదోషము పట్టును.

నిగ్రహస్థానములు ౨౨ :— వాదవివాదమునందు మన నైయా యుకులు నిగ్రహస్థానములను కొన్నిటిని చెప్పియున్నారు. నిగ్రహస్థానము లనఁగా ప్రతివాదివాదమునందు నక్రమము చేయఁ బ్రారంభించినప్పుడు, దానిని జూపి వానికి నగౌరవము కలుగఁజేసి వాదములో నాతఁ డోడె నని వాదమును నిల్పివేయుట. ఇట్టి నిగ్రహస్థానము లిరువదిరెండు చెప్పఁబడియున్నవి. అవి కొద్దికొద్దిగా వర్ణింపఁబడును.

౧. ప్రతిజ్ఞాహీని:— సాధింపవలసిన సిద్ధాంతము ప్రతిజ్ఞాదానిని సాధింపలేక ప్రతివాదియొక్క సిద్ధాంతమును అంగీకరించుట ప్రతిజ్ఞాహీని. ఒకడు మొదట ఈక్రిందివిధముగ తర్కించును.

శబ్దము అనిత్యము

అది ఇంద్రియగోచరము గనుక, ఏది ఇంద్రియగోచరమో యది అనిత్యము, ఘటమువలె

శబ్దము ఇంద్రియగోచరము

కావున శబ్దము అనిత్యము

ప్రతివాది వచ్చి ఘటత్వాది 'జాతి' ఇంద్రియగోచర మైనను నిత్యము. అట్లే శబ్దము ఇంద్రియగోచర మైనను నిత్య మేల కాఁగూడదు అని ఖండింపఁగా బదులు చెప్పలేక యిట్లును.

ఏది ఇంద్రియగోచరమో యది నిత్యము ఘటమువలె

శబ్ద మింద్రియగోచరము

కావున శబ్దము నిత్యము

ఇట్లు తన స్వదృష్టాంతమైన ఘటమునందు అన్యదృష్టాంతమైన ఘటత్వముయొక్క లక్షణ మొప్పుకొని స్వసిద్ధాంతమును వదలు కొన్నందున నిది ప్రతిజ్ఞాహీని.

ఇట్లు పక్షము, హేతువు, సాధ్యము - ఈ మూటిలో దేనిని వదలినను ప్రతిజ్ఞాహీని కావచ్చును.

శబ్దము అనిత్యము

కృతకత్వము (చేయబడుట)వలన

అనితతోడనే, ప్రతిపక్షి, శబ్దమునందు కృతకత్వము లే దని యాక్షేపింపఁగా "పోనిండు. 'ఘట'మే పక్ష మనుకొనుడు" అన్నచో నీదోషము ప్రాప్తించును. ఇట్లే హేతుసాధ్యములను విడుచుటనుగుఱించి యెఱుఁగునది.

౨. ప్రతిజ్ఞాంతరము:— తాను సాధింపవలసిన సిద్ధాంతము నకు నడ్డు రాఁగా అందు మార్పుచేయుట ప్రతిజ్ఞాంతరము.

పర్వతము అగ్ని గలది

సువాసనగల నల్లని ధూమ ముండుటచే

ఇందు హేతువు (ధూమము) యొక్క (సువాసన గల నల్లని యను) విశేషణము వ్యర్థ మని ఆక్షేపింపఁగా

పర్వతము కృష్ణచందనయుత మైన అగ్ని కలది

సువాసన గల నల్లని ధూమ ముండుటచే

అని చెప్పఁగా నీదోషము వచ్చెను. మొదట ప్రతిజ్ఞ 'పర్వత మగ్నిగలది' అనునది, ఇప్పుడు ఋజువు చేసినది 'పర్వతము కృష్ణచందనయుత మైన అగ్ని కలది' యని. ఇట్లు ప్రతిజ్ఞ మాటుటచే నిది ప్రతిజ్ఞాంతరము.

౩. ప్రతిజ్ఞావిరోధము:— ప్రతిజ్ఞకును, హేతువునకును విరోధ మన్నప్పుడు ప్రతిజ్ఞావిరోధ మగును. ఉదాహరణము:

ద్రవ్యము గుణముకంటె వేఱుపదార్థము,

యాపాదికంటె వేఱు కాదు గాన

ఈ యుదాహరణమునందు, యాపాదికములు గుణములే కావున, వానికంటె ద్రవ్యము వేఱుకాదని చెప్పుట ప్రతిజ్ఞకు సాధకము కాదు.

౪. ప్రతిజ్ఞాసన్న్యాసము:— తన ప్రతిజ్ఞకు నడ్డు రాఁగా నది తన ప్రతిజ్ఞ కా దనుట. శబ్దము అనిత్య మని ఋజువు చేయలేకపోయి నపుడు 'ఎవఁ డన్నాడయా శబ్ద మనిత్య మని?' అని తప్పించు కొనుట ప్రతిజ్ఞాసన్న్యాసము.

౫. హేత్వంతరము:— అవిశేష హేతువునకు నడ్డు కలుగఁగా విశేష హేతువును ప్రతిపాదించుట.

శబ్ద మనిత్యము

ఇంద్రియగోచరము గనుక

ఇందుమీఁద "కేవలము ఇంద్రియగోచరత్వమువలననే యే పదార్థమును అనిత్యము కాఁజాలదు. 'సామాన్య' మనుపదార్థ మింద్రియగోచర మైనను నిత్యమే." అని యాక్షేపము రాఁగా, 'ఇంద్రియగోచరము గనుక' అను హేతువునకు 'సామాన్యత్వముగల ఇంద్రియగోచరత్వము' అని అర్థము చెప్పిన ఈదోషము సిద్ధించును.

౬. అర్థాంతరము:— మూలవిషయమును విడిచి యన్యవిషయ ప్రసంగముఁ దెచ్చుట యర్థాంతరము.

శబ్దము నిత్యము

అస్పర్శత్వమువలన

అని చెప్పఁగా దీనికిఁ బూర్వపక్షము వచ్చి హేతువు సరియైనది కా దని యాక్షేపింపఁగా, దానికి సమాధానము చెప్పుటకు మాటుగా "హేతుపదము 'హిని' ధాతువునకు 'తుని' ప్రత్యయము తగిలి యైనకృదంతపదము, పద మనఁగా సుప్రతిబంధము" అని సంబంధము లేనిమాటలు చెప్పఁదొడఁగుట.

౭. నిర్వర్థకము:— అర్థము లేనివర్ణకమును వాదమునందు నుపయోగించిన ఈ దోష మగును.

శబ్దము నిత్యము

కచటతపత్వమువలన

౮. అవిజ్ఞాతార్థము:— అర్థముకాని వాక్యమును వాదమునందు నుపయోగించుట. వాదములో గెలువలేక కొందఱు అర్థము లేనిపదమును, భిన్నార్థపదములను, అర్థము కానట్లు త్వరగాఁ గాని, మెల్లఁగాఁ గాని యుచ్చరించెదరు. అట్టి సమయమున, ఆమాటలు మూఁడుసారులు ఉచ్చరించినను, సభవారికిని ప్రతివాదికిని అర్థము కానియెడల నవి నిగ్రహస్థానము లగును.

౯. అపార్థకములు:— అన్యాయదోషమువలన ఒకశబ్దమునకును మఱియొకశబ్దమునకును సంబంధము లేకుండ నుచ్చరింపఁబడువాక్యమిట్టిది. వాదములో జయింపలేక యొకానొకఁ డిట్లు హేతువును చెప్పును:—

‘పది దానిమ్మపండ్లు, ఆఱు అప్పచ్చులు, భిక్షాపాత్ర’ ఇత్యాది అసంబంధవాక్యము.

౧౦. అప్రాప్తకాలము:— అవయవవిపర్యాసమువలనఁ గలిగెడివచనము అప్రాప్తకాలము. న్యాయమునకు నైదు అవయవములున్న వని చెప్పియున్నాము. వానిక్రమము ప్రతిజ్ఞ, హేతువు, ఉదాహరణము, ఉపనయము, నిగమనము. ఈ క్రమము తప్పి మొదటఁ జెప్పవలసినది తరువాత, తరువాతఁ జెప్పవలసినది మొదటఁ జెప్పుటవలన ఈదోషము కలుగును.

౧౧. న్యూనము:— న్యాయముయొక్క అయిదు అవయవములలోఁ గొన్ని లోపించినేని ఈదోషము పట్టును.

౧౨. అధికము:— పెక్కు హేతువులు గాని, పెక్కు ఉదాహరణములు గాని ఉన్నయెడల ఈదోష మగును. ఉదాహరణము:

పర్యతము అగ్నిమంతము
ధూమ మున్నది గనుక
వెలుతు రున్నది గనుక
కొలిమివలె

౧౩. పునరుక్తము:— చెప్పినది మరలఁ జెప్పుట.

౧౪. అననుభావణము:— వాది సభవారు వినుచుండఁగఁ దనప్రశ్న మూఁడుసార్లు చెప్పినను ప్రతివాది బదులు చెప్పనియెడల నది అననుభావణనిగ్రహస్థాన మనఁబడును.

౧౫. అజ్ఞానము:— మనము చెప్పినదానిని ప్రతివాది అర్థము చేసికొనలేకపోయిన నది యజ్ఞాన మనెడు నిగ్రహస్థాన మగును. సభవారియెదుట మూఁడుసార్లు చెప్పఁగాఁగూడ ప్రతివాది అర్థము చేసికొనఁడేని యాతఁ డోడిపోయినటులే యెంచవలెను.

౧౬. అప్రతిభ:— బదులు చెప్పలేకపోవుట.

౧౭. విక్షేపము:— వేఱుకార్య మున్నది, మరల వచ్చెదనని తప్పించుకొని పోవుట విక్షేపము.

౧౮. అనుజ్ఞ:— తనవాదమందు నొకదోష మున్న దని యొప్పుకొనుచుఁ బ్రతివాదివాదమందుఁగూడ నాదోషమును ఆరోపించుట అనుజ్ఞ యనిపించుకొనును. ‘నీవు దొంగవు’ అని ప్రతివాది ఆక్షేపించినయెడల, ‘నేను దొంగను కాను’ అని ఋజువుచేసికొనుటకు మాటుగ, ‘నీవుకూడ దొంగవే’ యనుట యీదోషమున కుదాహరణము.

౧౯. పర్యనుయోజ్యోపేక్షణము:— నిగ్రహింపఁదగిన ప్రశ్నగము వచ్చినప్పుడు వాదమునందు నిగ్రహింపక యూరకుండుట యీదోషము.

౨౦. నిరనుయోజ్యానుయోగము:— నిగ్రహస్థానము కాని దానిని నిగ్రహించుట నిరనుయోజ్యానుయోగము.

౨౧. అపసిద్ధాంతము:— మొదట నొకసిద్ధాంతమును అంగీకరించి నడుమ దానిని వదలి మార్చుకొనుట. ఒకప్రతివాది సాంఖ్యిఁడుగా వాదించినఁ జివరవఱకును సాంఖ్యిఁడుగనే వాదింపవలెను; నడుమ జాద్ధిఁడుగ మాటిపోవుటకు వీలు లేదు.

౨౨. హేత్యాభాసములు:— ఇదివఱకే వర్ణింపఁబడినవి.

జాతులు:— నిగ్రహస్థానములు గాక గౌతమాచార్యుఁడు ‘జాతులు’ అని కొన్ని చెప్పియున్నాఁడు¹. జాతి యనఁగా సిద్ధాంతమును పడఁగొట్టుటకై ప్రతివాది చేయునట్టిపూర్వపక్షము. ఇది దృష్టాంతముయొక్క, సాధర్మ్య, వైధర్మ్యములనుబట్టి యుండును. ఇట్టి జాతు లిరువదినాలుగు చెప్పఁబడినవి. వాని నన్నిటిని గ్రంథవిస్తర భీతిచే నిచ్చట వివరించుటలేదు. ఉదాహరణార్థమై యొకటిరెంటినిఁ జూపుదును.

సాధర్మ్య సమజాతి:— ఉదాహరణముయొక్క సాధర్మ్యమునుబట్టి సిద్ధాంతము చెప్పఁబడినప్పుడు, మఱియొక యుదాహరణముయొక్క సాధర్మ్యమునుబట్టి పూర్వపక్షము చేయుట ‘సాధర్మ్య సమము’ అనిపించుకొనును. ఎట్లన:

శబ్దము ఆనిత్యము

కృతకత్వమువలన (చేయఁబడినందున)

ఘటమువలె

అనుసిద్ధాంతమునకుఁ బూర్వపక్ష మిక్రిందివిధమునఁ జేసినయెడల నది సాధర్మ్యసమజాతి.

శబ్దము నిత్యము

రూపము లేనందున

ఆకాశమువలె

ఘటమునకును శబ్దమునకునుగల కృతకత్వము (చేయఁబడుట) అను సమానధర్మము ననుసరించి సిద్ధాంతము చేయఁబడినది. ఆకాశమునకు శబ్దమునకుఁగల ‘రూపములేమి’ యను సమానధర్మము ననుసరించి పూర్వపక్షము చేయఁబడినది. సిద్ధాంతపూర్వపక్షములు సమానము లని సిద్ధాంతమును ఖండించుటయే యీపూర్వపక్షముయొక్క యుద్దేశము. కాని రెండవయుదాహరణమునందలి సాధర్మ్యము సరియైనది కాదు. ఇందు ‘రూపములేమి’ నిత్యత్వమునకు హేతువుగ నీయఁబడినది. కాని రూపములేనిపదార్థము లన్నియు నిత్యములు కావు. బుద్ధిచిత్త

హంకారాదికములు రూపరహితము లయినను నిత్యములు కావు.
కావున ఈ ఉదాహరణము తప్పు.

వైధర్మ్య సమజాతి:— ఉదాహరణముయొక్క వైధర్మ్యమునుబట్టి సిద్ధాంతము చెప్పబడినప్పుడు, మఱియొక యుదాహరణముయొక్క వైధర్మ్యమునుబట్టి పూర్వపక్షము చేయుట వైధర్మ్యసమమనిపించుకొనును. ఉదాహరణము:

శబ్దము అనిత్యము
కృతకత్వమువలన
అనిత్యము కాని డెల్లను కృతకము కాదు
ఆకాశమువలె

అను సిద్ధాంతమునకుఁ బూర్వపక్షము:—

శబ్దము నిత్యము
రూపములేమిచే
నిత్యము కాని వేవియు రూపము లేనివి కావు
ఘటమువలె

పూర్వపక్షసిద్ధాంతములు రెండును ఇట్లు ఉదాహరణమునకును, సాధ్యమునకును గల వైధర్మ్యమును అనుసరించి యున్నవి గాన నిది వైధర్మ్యసమము. ఇట్లే యితరజాతుల నెఱుఁగవలసినది.

(కొ. వేం. ల.)

పాశ్చాత్యులు అనుమానమును ఇన్ ఫరెన్స్ (Inference) లేక రీజనింగ్ (Reasoning) అనియెదరు. అనుమానమే పాశ్చాత్య తర్కశాస్త్రమునందలి ప్రధాన విషయము. ప్రత్యక్షాదిప్రమాణము లందు వివరింపబడవు. అవి యితరశాస్త్రములవిషయము లని వారి తాత్పర్యము.

పాశ్చాత్యులైన యాయుకుల యభిప్రాయప్రకారము అనుమానము రెండువిధములు: (౧) వ్యాప్తిసాధకానుమానము (Deductive Reasoning), (౨) వ్యాప్తిసాధ్యానుమానము (Inductive Reasoning). వ్యాప్తిసాధకానుమానమునందు వ్యాప్తి సాధకముగా నుండి సిద్ధాంతమును సాధించును. సిద్ధాంతసాధనకు వ్యాప్తియే సాధకము, హేతువు.

ఎచ్చటెచ్చట ధూమము కలదో అచ్చటచ్చట అగ్ని యుండును
ఈ పర్వతమున ధూమ మున్నది
కావున ఈ పర్వతమున అగ్నియున్నది

పైని ఉదాహరింపబడినది వ్యాప్తిసాధకానుమానము. మొదటి వాక్యమునందలి వ్యాప్తియే యీ అనుమానమునకు సాధకము, ముఖ్య హేతువు. ఇందు నధికవ్యాప్తిగల వాక్యమునుండి యల్పవ్యాప్తిగల సిద్ధాంతము సాధింపబడినది. ఇందుకు మఱియొక యుదాహరణము:

మానవు లందఱు మరణ మొందెదరు
దేవదత్తుఁడు మానవుఁడు
కావున దేవదత్తుఁడు మరణ మొందును

ఇందు మొదటిదైన వ్యాప్తివాక్యముయొక్క వైశాల్యము మిక్కిలి పెద్దది. అందు మానవు లందఱినిగుఱించియుఁ జెప్పబడి యున్నది. మూడవదియైన సిద్ధాంతవాక్యముయొక్క వైశాల్యము చిన్నది. అందు నొక దేవదత్తునిగుఱించియే చెప్పబడియున్నది. దేవదత్తుఁడు 'మానవు లందఱి'లో నిమిడియున్నాఁడు. కావున నిట్టి యనుమానమునం దెప్పుడును సిద్ధాంతవాక్యము ముఖ్య హేతు వాక్యముకంటెఁ దక్కువ వ్యాప్తి కలదిగ నుండును.

వ్యాప్తిసాధ్యానుమానము (Inductive Reasoning) నందు వ్యాప్తియే సాధ్యముగ, ననగా సాధింపవలసిన విషయముగ నుండును. వంటయింటిలో ధూమ మున్నప్పు డెల్లను అగ్ని యుండుట మనము చూచుచున్నాము. అట్లే నీళ్ల స్రావ్యయొద్దను, కమ్మరిదుకాణమందును, కమసలిదుకాణమందును ధూమ మున్నప్పు డెల్లను అగ్ని యుండుట కానవచ్చుచున్నది. ఇట్లు అనేకస్థలములందును ధూమమునకును అగ్ని కిని గలసంబంధమును చూచినందున, ఎచ్చటెచ్చట ధూమము కలదో అచ్చటచ్చట నగ్ని యుండును అనువ్యాప్తిజ్ఞానము కలుగుచున్నది. ఇదియే వ్యాప్తిసాధ్యానుమానము. ఇందు సాధింపబడిన సిద్ధాంతము యొక్కవ్యాప్తి, హేతువాక్యములవ్యాప్తికంటెను మించినదిగా నుండును. హేతువాక్యము లన్నియు సిద్ధాంతవాక్యములలో నిమిడి యుండును.

ఇట్లు వ్యాప్తిసాధకానుమానమునందు నధికవ్యాప్తిగల హేతువునుబట్టి యల్పవ్యాప్తిగల సిద్ధాంతములను సాధించెదము. వ్యాప్తి సాధ్యానుమానమునందు నల్పవ్యాప్తిగల హేతువులనుబట్టి యధికవ్యాప్తి గల్గినట్టియు, నా హేతువుల కన్నింటికిని సామాన్య మైనట్టియు సిద్ధాంతమును సాధించెదము. ఇదియే యీ రెంటికిని గల భేదము.

వ్యాప్తిసాధకానుమానము (Deductive reasoning):— ఈ యనుమానము మననైన యాయుకుల యనుమానమువంటిదే. మన యనుమానమందలి సిద్ధాంతమునకు 'నిగమనము' అని పేరు. కావునఁ గొందఱు దీనికి 'నిగమనానుమాన' మని పేరు పెట్టిరి.

ఈ యనుమానము త్రివాక్యాత్మక మైయుండును. పదములు కలిసి వాక్యము లగును. కావున అనుమానమును వివరించుటకుఁ బూర్వము పాశ్చాత్యతర్కశాస్త్రసిద్ధాంతానుసారముగా పదములను గుఱించి, వాక్యములనుగుఱించి కొంత చెప్పవలసియుండును.

పదములు (Terms):— ఈ శాస్త్రమునందు మనకు నామపదముల (విశేష్యముల) తోడనే పని యుండును. ఇతర పదములతో నంతగాఁ బనియుండదు. నామపదములతో సంబంధముగల యితరపదములను నామపదాంతర్గతములుగ నెంచి వాడుదురు. పదములను నై యాయుకులు పెక్కు తెఱంగుల విభజించిరి.

కాని వాని యన్నింటితో మనకు బ్రయోజనంబు లేదు. రూపమును బట్టి పదములు భావపదము లనియు (Positive Terms), అభావ పదము (Negative Terms) లనియు రెండు తెగలుగా విభజింపఁ బడినవి. భావపదము ఒకానొకగుణము (ధర్మము) కల దని నూచించును. అభావపదము ఒకానొకగుణము (ధర్మము) లే దని తెల్పును. సజీవము, మానవము, మర్యాద, సద్గుణము, సౌందర్యము మొదలగు నవి భావపదములు అజీవము, అమానవము, అమర్యాద, అసద్గుణము, అసౌందర్యము అనునవి అభావపదములు. ప్రతి భావపదమునకును ముందు 'అ' కారము నుంచిన నది అభావపద మగును. 'జలము' భావపదము, 'అజలము' అభావ పదము. 'అజలము' అనఁగా జలము కాని దంతయు నని యర్థము. 'స్త్రీలింగము' భావపదము, 'అస్త్రీలింగము' అభావపదము. 'అస్త్రీలింగ' మనఁగా పుల్లలింగము, నపుంసకలింగము నని యర్థము.

ఈ యభావపదముయొక్క విశేషము ఒకటి కలదు. ఒకపదమును, దాని యభావపదమును కలిపినయెడల నీపదము లేజాతికి సంబంధించినవియో యా జాతి యంతయు నీ రెండుపదములలోనే యిమిడియుండును. ఈరెంటిలో నిముడక మిగిలిపోయిన వేవియు నాజాతియం దుండవు. మనము సృష్టివిషయమున మాటాడుకొనుచు 'జలము' అని యొక పదార్థమును విడదీసినయెడల, 'అజలము' అనుపదముచే జలము తప్ప సృష్టియందుగల పదార్థము లన్నియు నూచింపఁబడును. ఆహారపదార్థములనుగుఱించి మాటాడుకొనుచు 'జలము'ను విడదీసినయెడల 'అజల'పదము నీళ్లు తప్ప మిగిలిన యాహారపదార్థముల నన్నిటిని బోధించును. పంచభూతములను గుఱించి చర్చించునెడ అజలము లనఁగా పృథ్వి, లేజస్సు, వాయువు, ఆకాశము అని యర్థ మగును. కావున పదము, దానియభావము కలసి వాదవిషయక్షేత్రము నంతను వ్యాపించును.

జాతివాచకపదములవిషయమున నొక విశేషము జ్ఞాపక ముంచు కొనవలయును. మనుష్యుడు, చెట్టు, గుట్ట, గోవు మొదలయినవి జాతివాచకశబ్దములు. ఈ పదముల నుచ్చరించునప్పుడు రెండువిధము లయిన యర్థములు స్ఫురించును. ఒకటి సంఖ్యార్థబోధకము (Denotative), మఱియొకటి ధర్మార్థ (గుణార్థ) బోధకము (Connotative). మానవుడు అనినతోడనే లోకమండలిమానవు లందఱు నని యర్థ మగును. గోవు, పశువు అనినతోడనే లోకమునందుఁ గల గోవు లన్నియుఁ, బశువు లన్నియు నని యర్థ మగుచున్నది. ఇదియే సంఖ్య బోధకార్థము. అట్లే 'మానవుడు' అనినతోడనే మానవునిగుణధర్మములు, ఏగుణధర్మములవలన మనము మనుష్యుని ఇతరపదార్థములనుండి వేరుచేసి గుర్తింపఁగలమో య వన్నియు స్ఫురించును. గోవు అనినతోడనే చతుష్పదత్వము, ద్విశృంగత్వము మొదలయిన ధర్మములు జ్ఞాపకమునకు వచ్చును. ఇది ధర్మార్థబోధకము. దీనినే మనవారు అవచ్ఛేదక మనియేవరు.

ఇట్లు జాతివాచక శబ్దములకు సంఖ్యార్థము, ధర్మార్థము అని రెండర్థములు కలవు. ఈ రెంటికిని గల సంబంధ మెట్టిది? సంఖ్య హెచ్చిన ధర్మము తగ్గును. ధర్మము హెచ్చిన సంఖ్య తగ్గును. మనుష్యుడు, స్త్రీ, హిందూస్త్రీ అను మూడుపదములు తీసికొందము. స్త్రీపదముచే మనుష్యత్వస్త్రీత్వము లను రెండుధర్మములు నూచింపఁ బడుచున్నవి; కొంతసంఖ్యయు నూచింపఁబడుచున్నది. ఇందలి ధర్మములకు హిందూత్వ మను ధర్మమును కల్పించు. మనుష్యత్వ, స్త్రీత్వ, హిందూత్వము లను ధర్మములు కలసిన 'హిందూస్త్రీ' యను జాతివాచకపద మగును. ఇట్లు స్త్రీపదముకంటె 'హిందూస్త్రీ' పదమునందు నొకధర్మము హెచ్చినది. కాని సంఖ్య తగ్గినది. స్త్రీల సంఖ్యకంటె హిందూస్త్రీలసంఖ్య తక్కువ గదా? అట్లే స్త్రీపదము నందుఁ గల స్త్రీత్వ, మనుష్యత్వధర్మములలోనుండి స్త్రీత్వధర్మమును తగ్గించుదము. మనుష్యత్వధర్మము మిగులును. ఆ ధర్మము గలవారు మనుష్యులు. ఇట్లు ధర్మము తగ్గినది. కాని సంఖ్య హెచ్చినది. స్త్రీలకంటె మనుష్యుల (స్త్రీలును పురుషులును గలసిన మానవకోటి) సంఖ్య హెచ్చును గదా.

మూడు నూత్రములు:— తర్కశాస్త్ర సంబంధమైన యీ క్రింది మూడు నూత్రములును పరంపరగా వచ్చుచున్నవి. తర్క శాస్త్రము నభ్యసించువారు ఈ నూత్రములను చక్కఁగ నెఱుఁగవలయును. అవి యెవ్వి యనఁగా:—

(1) రాముడు రాముడే (A is A). ఈ నూత్రమునకు ఏకార్థకనూత్ర మని పేరు (Law of Identity). ఇది యెట్టి నూత్ర మని చదువరులు వింతపడనక్కఱలేదు. వాదములో నుపయోగింపఁబడిన పదము అంతటను ఏకార్థమునందే యుపయోగింపవలెను. ఒకచోట పదమును ఒకయర్థమునందును, మఱియొకచోట వేఱర్థమునందును వాడఁగూడదు. పదమునకు నిశ్చిత మైనయర్థ ముండవలయును. వాదిసౌకర్యార్థము ఆర్థమును మార్పుచుండఁగూడదు. వాదము ప్రారంభ మగునపుడు రాముఁ డనఁగా దాశరథిరాముఁ డన్న యర్థమేని, వాదమునం దంతటను ఆ యర్థమే యుండవలయును గాని, ఒకప్పుడు దాశరథిరాముఁ డనియు, మఱియొకప్పుడు పరశురాముఁ డనియు వేఱొకప్పుడు బలరాముఁ డనియు నర్థమును త్రిప్పఁగూడదు. అట్లు చేసినయెడల హేత్వాభాసమునకుఁ గారణ మగును.

తర్కశాస్త్రముయొక్క ప్రథమనూత్రమును చక్కఁగ గమనింపకపోవుటచేతనే లోకమునందు నిన్ని మఠములును మఠవాదములును ఉద్భవించినవి. విష్ణువు సకలదేవతలకంటె శ్రేష్ఠుడు అని వాదమునకుఁ బ్రారంభించునపుడు 'విష్ణు' శబ్దమునకు గరుడవాహనుడు, వాలుగుచేతులు గలవాడు, శంఖచక్రములు గలవాడు అని యర్థము చెప్పెదరు. కాని పోఁగాఁబోఁగా 'విష్ణు' శబ్దముయొక్క యీయర్థము మాటి దానికి నిరాకారసత్వవ్యాపి యగు సృష్టికి నాదికారణ మన్న యర్థము కల్పింపఁబడును. ఇట్లు వాదిప్రతివాదులు వాదాంతర్గతమైన

శబ్దముల యర్థమును మార్చుచుండుటవలన నెన్నడును తెగనట్టి వాదములు కలుగుచున్నవి.

(2) రాముడు మానవుడు, రాముడు మానవుడు కాడు, అన్నవి పరస్పర విరుద్ధసిద్ధాంతములు. ఈ రెండును సత్యములు కాజాలవు. ఒకటి సత్యమేని రెండవది అసత్యమైయుండవలయును. రాముడు మానవుడు అన్నమాట సత్యమేని రాముడు మానవుడు కాడు అన్నమాట అసత్యము. అట్లే రాముడు మానవుడు కాడు అన్నమాట సత్యమేని రాముడు మానవుడు అన్నమాట అసత్యము. ఈ సూత్రమునకు పరస్పర వైరుద్ధ్యవిషయక సూత్రము (Law of Contradiction) అని పేరు.

(3) పైని జూపబడిన పరస్పర విరుద్ధవాక్యములు రెండును అసత్యములు కాజాలవు; అనగా ఈ రెండును అసత్యములై మూడవ మాట సత్య మగుటకు వీలు లేదు. ఈ రెంటిలో నొకటి సత్యమై తీరవలయును. రెండవది అసత్యమై తీరవలయును. ఈ సూత్రమునకు తృతీయపక్షభావము (Law of excluded middle) అని పేరు.

వాక్యములు : వాక్యభేదములు (Propositions and their kinds) :— ఒకక్రియతో నన్వయించు పదసముదాయమునకు వ్యాకరణశాస్త్రమునందు వాక్య మని పేరు. న్యాయశాస్త్రమునందును వాక్యమున కీలక్షణమే చెల్లును. కాని వ్యాకరణశాస్త్రమునందలి యన్ని వాక్యములతో నిచ్చటఁ బని యుండదు. ప్రార్థనార్థకములతోడను, ఆశీరాద్యర్థకములతోడను ఈ శాస్త్రమునకుఁ బని లేదు. స్వార్థకములుమాత్ర మే శాస్త్రవిషయములు. వానియందైనను వర్తమానార్థకములే యుపయోగింపబడును. ఇతరవాక్యములను స్వార్థక వర్తమానార్థకములుగా మార్చి యీ శాస్త్రమునందు నుపయోగించుకొనవచ్చును.

ఈ శాస్త్రమునందు నుపయోగింపబడు వాక్యములు మూడువిధములు : నిశ్చయాత్మకములు (Categorical), సాపేక్షకములు (Hypothetical), వైకల్పికములు (Disjunctive or Alternative). మానవు లందఱును చచ్చువారు, కొన్ని పుస్తకములు మంచివి కావు, చింతకాయ పుల్లనిది - అనునవి నిశ్చయాత్మకవాక్యములు. వీనియందు కర్తనుగుఱించి చెప్పబడువిషయములు అగును కాదు అని నిశ్చయముగను, స్పష్టముగను, ఖచితముగను చెప్పబడి యుండును. వర్షము రానియెడల నాటక మాడబడును, పథ్యము చేసినయెడల మందు గుణ మిచ్చును అనునవి సాపేక్షవాక్యములు. ఇందు కర్తనుగుఱించి చెప్పబడినయంశము, మఱియొకవిషయమును ఆశ్రయించియుండును. నాటక మెప్పు డాడబడును? వర్షము రానియెడల. కావున వర్షము రాకయుండుట నాటక మాడబడుటకుఁ బూర్వావస్థ (condition prior). ఆతఁడు తోటలోనైన నుండును, లేక యింటనైన నుండును అనునది వైకల్పికవాక్యము. ఇందు నిదమిథ మని యుండదు. అనేకపక్షములకు వీలుండును. ఈ వాక్యము

లన్నియు న్యాయశాస్త్రమునందు వాడబడినను, ఈ శాస్త్రసిద్ధాంతములు బోధచేయుటకు నిశ్చయవాక్యములే చాల వీలుగ నుండును. కావున నిశ్చయవాక్యములనుగుఱించియే శాస్త్రసిద్ధాంతములఁ జెప్పినఁ జాలును. ఆసిద్ధాంతములనే యితరవాక్యములకును అన్వయింపఁ చేయవచ్చును.

నిశ్చయవాక్యవిభజన (Analysis of the Categorical Propositions) :— సాధారణముగా వాక్యములందు రెండు నామ పదములును (విశేష్యములును), క్రియాపదమును ఉండును. నామ పదములు రెంటిలో నొకదానికి కర్తృపద మనియు (Subject), రెండవదానికి విధేయపద మనియు (Predicate), ఈ రెంటిని కలుపునది గనుక క్రియాపదమునకు 'సంయోజకపదము' (Copula) అనియుఁ బేర్లు. సంయోజకపద మెప్పుడును అగుభాతువుయొక్క వేటువేటురూపములుగా నుండును. 'దేవదత్తుడు విద్యార్థి యగును' అనువాక్యమునందు 'దేవదత్తుడు' కర్తృపదము, 'విద్యార్థి' విధేయపదము; 'అగును' సంయోజకపదము. 'మనుష్యులు మరణశీలురు అగుదురు' అనువాక్యమునందు, 'మనుష్యులు' కర్తృపదము, 'మరణశీలురు' విధేయపదము, 'అగుదురు' సంయోజకపదము. 'మామిడిపండు పళ్ళకారి కాదు' అను వాక్యమునందు 'మామిడిపండు' కర్తృపదము, 'పళ్ళకారి' విధేయపదము, 'కాదు' సంయోజకపదము. కర్తృపదమునకును, విధేయపదమునకును గల సంబంధమును సంయోజకపదము తెలుపును. ఈ సంబంధము భావరూపముగ నుండవచ్చును, అభావరూపముగ నుండవచ్చును. అగునన్నపుడు భావరూపము. కాదు అన్నపుడు అభావరూపము. తెలుఁగుభాషలో సాధారణముగ భావరూప మైన సంయోజక పదము (క్రియాపదము) అధ్యాహృతముగ నుండును; అనగా లోపించి యుండును. 'దేవదత్తుడు విద్యార్థి' యని యందుమే కాని, 'దేవదత్తుడు విద్యార్థి అగును' అని చెప్పము. 'మనుష్యులు మరణశీలురు' అని అందుమే కాని, 'మరణశీలురు అగుదురు' లేక 'అయియున్నారు' అని యనుట లేదు. కావున నిట్టియెడల సంయోజకపదము వే అని భ్రమపడరాదు. అధ్యాహృతముగ నున్న దనియే యెంచవలెను.

ఇట్లు తర్కశాస్త్రముం దుపయోగింపబడవలసినవాక్యము త్రిపదాత్మకముగ నుండు ననియు, ఆ మూడుపదములలో రెండు నామపదములుగను, ఒకటి క్రియాపదరూపక మైన సంయోజకపదము గను, నామపదములు రెంటిలో నొకటి కర్తృపదముగను, రెండవది విధేయపదముగను ఉండవలయు ననియు చదువరులు చక్కఁగ గ్రహించియుండురు. మనము సామాన్యముగా వాడుకొనువాక్యము లన్నియు నిట్టిరూపమును కలిగియుండవు. అయిన మన మట్టివాక్యములను ఈరూపములకు సుకరముగ మార్చుకొనవచ్చును. 'సూర్యుడు ప్రకాశించును' అను సామాన్యవాక్యమును 'సూర్యుడు ప్రకాశనంతుడు' లేక, 'సూర్యుడు ప్రకాశించువాడు' లేక, 'సూర్యుడు

ప్రకాశమానద్రవ్యము' అని మార్చినయెడల, అర్థభేదము లేకుండ కర్తృవిధేయసంయోజకపదములు గల నై యాయకవాక్యము సిద్ధించుచున్నది. 'రాముడు రావణునిఁ జంపెను' అనువాక్యమును, 'రాముడు రావణసంహర్త' అని మార్చవచ్చును; లేదా 'రాముడు రావణుని జంపినవాడు' అని యనవచ్చును. ఇందు 'రాముడు' కర్తృపదము, 'రావణుని జంపినవాడు' విధేయపదసమూహము. అధ్యాత్మత మైన 'అగును' అనుక్రియ సంయోజకపదము. ఇట్లే యితరవాక్యములను బుద్ధికుశలతచేతను మార్చుకొనవలయును.

వాక్యములవ్యాప్తి¹ (The quantity of propositions):- పాశ్చాత్యనై యాయకులు వాక్యములను పలుతెఱంగుల విభజించియున్నారు. అందు మన ప్రస్తుతప్రయోజనమునకు రెండు విధములైన విభాగములుమాత్ర మవశ్యకములు.

కర్తృపదముయొక్క వ్యాప్తినిబట్టి వాక్యములు సర్వదేశీయములు (Universal) అనియు, ఏకదేశీయములు (Particular) అనియు ద్వివిధములు. ఏవాక్యమునందు కర్తృపదమునకు సంపూర్ణ వ్యాప్తి కలిగియుండునో, అనగా కర్తృపదముచే నూచింపబడిన ప్రతిపదార్థమునకును విధేయపదముతో సంబంధము కలిగియుండునో యావాక్యమును సర్వదేశీయవాక్య మందురు. కర్తృపదమునకును, విధేయపదమునకును గలసంబంధము భావరూపముగ నుండవచ్చును; అభావరూపముగ నుండవచ్చును.

ఎచ్చటెచ్చట ధూమ ముండునో అచ్చటచ్చట నగ్ని యుండును, మానవు లందఱును మరణశీలురు, 'యద్వైశ్యం తన్నశ్యం' (కనబడునది యంతయు నాశవంతము), ఏకీటకమును సస్తనము కాదు, ఎచ్చటెచ్చట జల ముండునో యచ్చటచ్చట నగ్ని యుండదు — అనినవాక్యములన్నియు సార్వదేశీకములు. ఇందలి ప్రతి వాక్యమునందును కర్తృపద మంతయు వ్యాప్తిఁ జెందియున్నది. కర్తృపదముచే నూచితమైన ప్రతిపదార్థమును, విధేయపదార్థముతో సంబంధము కలిగియున్నది. చివర రెండువాక్యములందు కర్తృవిధేయ పదములకుఁ గల సంబంధము అభావరూపమైనది. కావున, నావాక్యములందలి కర్తృపదమునకుఁ గలవ్యాప్తి అభావరూప మయినది. మిగిలిన వాక్యములోని వ్యాప్తి భావరూపము గలది.

కర్తృపదమునకు అన్ని, అందఱు మొదలైన సర్వసామములను జేర్చినందువలన సర్వదేశీయత్వము ప్రాప్తించుచున్నదని చదువరు లూహించియుండుదురు. ప్రతి మొదలైన యితరపదములును ఉపయోగింపవచ్చును. 'అందఱు' అనుపదము కొన్నియెడల విపరీతాత్మము నీయవచ్చును.

అందఱు మనుష్యులు పండితులు గారు అనువాక్యము సర్వదేశీయము గాదు. ఈవాక్యమునకు మనుష్యు లందఱును అపండితు లని యర్థము కాదు; కొందఱు మనుష్యులు అపండితు లని యర్థము. కావున 'అందఱు' పదముఁ జూచినంతమాత్రమున భ్రమపడి సర్వదేశీయ వాక్య మని తలంపరాదు. వాక్యముయొక్క తాత్పర్యమును గమనించి చూడవలయును. కొన్నియెడల అందఱు, ప్రతి మొదలైన పదములు లేకయే సర్వదేశీయవాక్యము సిద్ధింపవచ్చును. శరీరములు నాశవంతములు, లేక, శరీరము నాశవంతము అన్నచో శరీరము లన్నియు నాశవంతము లనియు, పక్షికి తెక్క లున్న వన్నచో, నన్నిపక్షులకును తెక్క లున్న వనియు నర్థము.

కర్తృపదముయొక్క ఏకదేశమునకు, ననగా కొంతభాగము నకుమాత్రము విధేయపదముతో సంబంధము కలిగియున్నట్లు ఏ వాక్యమునందు వర్ణింపబడియుండునో యా వాక్యమునకు ఏకదేశీయ వాక్యము (Particular proposition) అని పేరు. ఇందు కర్తృపదమునకుఁ బూర్ణ వ్యాప్తి లేదు, ఏకదేశవ్యాప్తిమాత్రము గలదు. అగ్నియున్న కొన్నిచోట్ల ధూమ ముండును, కొందఱు మానవులు స్రుడ్డివారు, కొన్నివృక్షములకు పువ్వు లుండును, కొందఱు స్త్రీలు గ్రంథములను వ్రాసిరి, అగ్ని యున్న కొన్నిచోట్ల పొగ యుండును — అనునవి ఏకదేశీయవాక్యములు. కొందఱు అనుపదముచే నీవాక్యములకు ఏకదేశీయత్వము ప్రాప్తించినది. చాల, ఎక్కువ, తక్కువ, మిక్కిలి మొదలైన పదములచేతఁగూడ నీయర్థమే సిద్ధించును. పెక్కు జనులు విద్య నెఱుంగరు అను వాక్యముకూడ నేకదేశీయవాక్యమే. అనిశ్చయమే ఏకదేశీయత్వమునకుఁ గారణము. కర్తృపదాంతర్గతములైన పదార్థములలో నెన్నిటికి విధేయపదముతో సంబంధము కలదో ఈ వాక్యమువలన స్పష్టముగ తెలియదు. కర్తృపదమునందు నూఱు పదార్థము లిమిడియున్న వనుకొనుండు. వానిలో నొక ద్రవ్యమునకు మాత్రము విధేయపదముతో సంబంధము కలిగియుండి తొంబది తొమ్మిదిపదార్థములతో సంబంధము లేకున్నను, లేక, తొంబది తొమ్మిది పదార్థములతో సంబంధము కలిగియుండి ఒక ద్రవ్యముతో మాత్రము సంబంధము లేకున్నను నది ఏకదేశీయసంబంధమే యనబడును. ఇంకొకవిశేషము గలదు. ఇట్టి యనిశ్చయస్థితిలో ఒక పృథు నూఱుపదార్థములుకూడ విధేయాంతర్గతంబు లై యుండనోవు. కాని యది యనిశ్చిత మైనందున మనకుఁ దెలియదు. నూటికి నూఱు పదార్థములు విధేయపదాంతర్గతంబు లై యున్న వని నిశ్చయజ్ఞానము కలిగినపు డా వాక్యము సర్వదేశీయమే యగును. అట్టి నిశ్చయజ్ఞానము లేక, నూటికి నూ ఱుండిన మండవచ్చును, లేకపోయిన

1. 'వ్యాప్తి' పదము మన న్యాయశాస్త్రమునందు వాడినయర్థమునందే యిచ్చట వాడినను, ఆశాస్త్రమందలి యర్థమునకును, ఈ శాస్త్రమందలి యర్థమునకును కొంచెము ఛాయా భేదము (Shades of meaning) కలదు. ఇచ్చటను, అచ్చటను వ్యాప్తి మనఁగా వ్యాప్తి కలదియే కాని మన శాస్త్రమునందు వ్యాపకముయొక్క వ్యాప్తి వ్యాప్యమునందున్నదని చెప్పుదురు. పాశ్చాత్యన్యాయశాస్త్రమునందు వ్యాప్యమునకు పూర్తిగ వ్యాప్తి గలిగినదియు, వ్యాపకమునకుఁ బూర్తిగ వ్యాప్తి లేదనియుఁ జెప్పెదరు.

లేకపోవచ్చును అన్న అనిశ్చయజ్ఞాన మన్నంతవఱకు నావాక్య మేక దేశీయమే యగును.

వాక్యములస్వరూపము (The Quality of propositions) :-
వాక్యముయొక్క రూపమునుబట్టి మరల వాక్యములను భావరూపములు (Affirmative) అనియు, అభావరూపములు (Negative) అనియు రెండువిధములుగా నై యాయుకులు విభజించిరి. భావరూప వాక్యమునందు విధేయపద సంబంధమైన గుణధర్మములు కర్తృపదమునకు సాధోపింపబడును. ఇందుమూలకముగ కర్తృ, విధేయపదములు కలుపబడి వానికి నైక్యభావము (అనగా సామానాధికరణ్యము) సాధింపబడును. అభావరూపవాక్యమునందు విధేయపదసంబంధమైన గుణధర్మములు కర్తృపదమునకు నిషేధింపబడును. ఇందుమూలకముగా విధేయపదమును కర్తృపదమును విడదీయబడును. మానవులందఱును మరణశీలురు, ఎక్కడెక్కడ ధూమమో యక్కడక్కడ నగ్ని ఉండును అనునవి భావవాక్యములు. ఇంకలీ మొదటి వాక్యమునందు మరణశీలురకు గల మరణ మనుధర్మము మానవులకు విధింపబడినది. మరణశీలురవర్గము మానవవర్గముకంటె పెద్దది. వృక్షములు, క్రిములు, కీటకములు మొదలైన వన్నియు మరణశీలుములు. వాని సామాన్యధర్మము మరణము. అట్టిధర్మము మానవజాతికి ఈ వాక్యమునందు విధింపబడినది. కొండలు జనులు కోపముగలవారు- అనునది భావవాక్యము. ఇందు విధేయపదమైన 'కోపముగలవారి' యొక్క ధర్మము కోపము ; కర్తృపదమైన కొండలుజనులకు ఈ కోపము ఈ వాక్యమునందు విధింపబడినది.

'మనుజులు దేవతలు కారు' అనునది అభావవాక్యము. ఇందు విధేయపదము దేవతలు. వారిధర్మము దేవత్వము. ఈ వాక్యమునందట్టి దేవత్వము కర్తృపదమైన మనుష్యులకు నిషేధింపబడినది. 'కొన్ని జంతువులు జలచరములు కావు' అనువాక్యమునందు, జలచరత్వధర్మము కొన్ని జంతువులకు నిషేధింపబడినది. కావున నది అభావవాక్యము. అభావవాక్యము సాధారణముగా తెలుగునందు అగుధాతువుయొక్క వ్యతిరేకరూపములచే నూచింపబడును.

వాక్యములకు నామకరణము :- ఇట్లు నై యాయుకులచే వాక్యములు కర్తృపదవ్యాప్తి ననుసరించి సర్వదేశీయము, ఏకదేశీయము అని రెండువిధములుగను, వాక్యరూపమును బట్టి భావాభావము లని

రెండు విధములుగను మొత్తముమీద నాల్గువిధములుగ విభజింపబడినవి. ఈ నాల్గును, వానియదాహరణములును, వానికిఁ బాశ్చాత్యులు పెట్టినగుర్తులును, తెలుగుగుర్తులును ఈక్రిందఁ జూపబడినవి.

పేరు	ఉదాహరణము	ఇంగ్లీషు గుర్తు	తెలుగు గుర్తు
౧. సర్వదేశీయభావ వాక్యము	౧. అన్ని శరీరములు నాశవంతములు	A	య
౨. సర్వదేశీయ అభావ వాక్యము	౨. శరీరము లెవ్వియు శాశ్వతములు కావు	E	ర
౩. ఏకదేశీయభావ వాక్యము	౩. కొన్ని శరీరములు స్థూలములు	I	ల
౪. ఏకదేశీయఅభావ వాక్యము	౪. కొన్ని శరీరములు స్థూలములుకావు ¹	O	వ

తర్కశాస్త్ర మంతయు నీ నాలుగువాక్యములచర్చతో నిండి యుండును. కనుక, తర్కశాస్త్రము నభ్యసించువారు మొదట నీ వాక్యముల పేళ్లును, ఉదాహరణములును, ఈ వాక్యములస్వభావము లును చక్కఁగ నెఱుంగవలయును. అటు లెఱింగినఁగాని తర్కశాస్త్రము చక్కఁగ బోధపడఁజాలదు. ఈ నాలుగువాక్యముల పాడుగు పేళ్లు లేపలేక నుచ్చరించుట కష్టము గనుక పాశ్చాత్యులు వీనికి క్రమముగ ఏ (A), ఈ (E), ఐ (I), ఓ (O) వాక్యము లని పేళ్లు పెట్టిరి. మేము వీనికి య, ర, ల, వ వాక్యము లని నామకరణము చేసితిమి. య వాక్య మనిన సర్వదేశీయభావవాక్య మనియు, ర వాక్య మనిన సర్వదేశీయ అభావవాక్య మనియు, ల వాక్య మనిన ఏకదేశీయభావవాక్య మనియు, వ వాక్య మనిన ఏకదేశీయ అభావ వాక్య మనియు నెఱుంగవలెను. ఇకముందు, సాధారణముగా నీ గుర్తులే యుపయోగింపబడును. కావున చదువరు లీ గుర్తులను జ్ఞాపక ముంచుకొనవలెను.

ప్రతివాక్యమందును కర్తృపదమును విధేయపదమును ఉండును గనుక, వానికి గుర్తుగా క్రమముగ 'కా' 'పీ' ² యనునక్షరములు

1. మనదేశపు నై యాయుకుల సంప్రదాయానుసారముగా నీవాక్యములకు నుదాహరణము లీయవలయు నన్న ఈ క్రిందిరీతిగ నీయవచ్చును : (౧) ఎక్కడెక్కడ ధూమ ముండునో అక్కడక్కడ నగ్ని యుండును. ఇది య (A) వాక్యము. (౨) ఎక్కడెక్కడ జల ముండునో అక్కడక్కడ నగ్ని యుండదు. ఇది ర (E) వాక్యము. (3) అగ్నియున్న కొన్నిచోట్ల ధూమ ముండును. ఇది ల (I) వాక్యము. (౪) అగ్నియున్న కొన్నిచోట్ల ధూమ ముండదు. ఇది వ (O) వాక్యము.

2. కర్తృపదమునకు 'క' అనియు, విధేయపదమునకు 'వి' అనియు హ్రస్వములుగ పేళ్లు పెట్టుటకు మాఱుగా 'కా', 'పీ' అని దీర్ఘములుగ గుర్తులు పెట్టుటకుఁ గారణము దీర్ఘాక్షరములకు ప్రత్యయాదులు పెట్టి యుచ్చరించుటకు వీలుగ నుండుటయే. 'క' కు అనుట కంటె 'కా' కు అనుట సుకరము.

పెట్టుకొనినయెడల ఈ నాలుగు వాక్యములకును ఈ క్రింది నాలుగు ఉదాహరణము లేర్పడుచున్నవి.

వాక్యము

ఉదాహరణము

య

అన్ని 'కా' లు 'వీ'

ర

ఏ 'కా' యు 'వీ' కాదు

ల

కొన్ని 'కా' లు 'వీ'

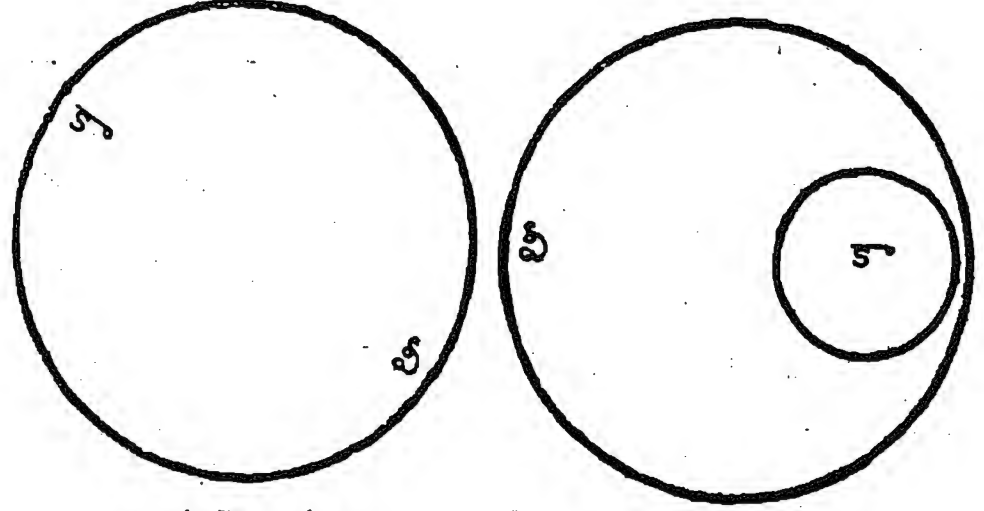
వ

కొన్ని 'కా' లు 'వీ' కావు

వాక్యమునందు పదములకుఁ గల వ్యాప్తి (The distribution of terms in a proposition):— పైని నాలుగువిధములగు వాక్యములు వర్ణింపఁబడినవి. ప్రతివాక్యమునందును కర్తృపదమును, విధేయపదమును ఉండు ననియుఁ జెప్పఁబడినది. ఈ పదములలో నేయేపదములకు నేయేవాక్యమునందు వ్యాప్తి కలదో, యేయేవాక్యమునందు వ్యాప్తి లేదో మనము చక్కఁగాఁ గనుఁగొనవలెను. ఎందుకనఁగా, అనుమానవ్యాపార మంతము (The process of inference) ఈ వ్యాప్తి ననుసరించియేయుండును. ఒకానొకపదముచే నూచింపఁబడుజాతియందు (వర్గమునందు, in A class) నిమిడియున్న పదార్థముల నన్నింటినిగుఱించియు నా వాక్యమునందుఁ జెప్పఁబడియుండినచో నా పదమునకు వ్యాప్తి గల దందురు. ఒకానొకపదముచే బోధింపఁబడు జాతియందుఁ గల కొన్ని పదార్థములను గుఱించిమాత్రము వాక్యమునందుఁ జెప్పఁబడియున్నయెడలను, లేక అన్ని పదార్థములనుగుఱించి స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడకయుండినయెడలను ఆపదమునకు వ్యాప్తి లే దందురు; వ్యాప్తి భావరూపముగ నుండవచ్చును; అభావరూపముగ నుండవచ్చును. వ్యాప్తిశబ్దము యొక్క ఈ యర్థమును మనసునందుఁ జక్కఁగ నుంచుకొని మన మింక నాలుగువిధము లైన వాక్యములను వేరువేరుగఁ బరీక్షింతము.

'య' వాక్యమునందు, ననఁగా సర్వదేశీయ భావవాక్యమునందు కర్తృపదమునకుమాత్రము వ్యాప్తి గలదు; విధేయపదమునకు వ్యాప్తి లేదు. 'అన్ని 'కా'లు 'వీ' యన్న వాక్యము వలన 'కా' లన్నియు 'వీ' లో నిమిడియున్న వని యర్థము స్పష్టపడుచున్నది. కాని 'వీ' లన్నిటినిగుఱించి మనకు నేమియు స్పష్టముగ బోధపడుటలేదు. కొన్ని 'వీ' లు మాత్రము 'కా' లలో నిమిడియున్నట్లు మన మూహింపవచ్చును. కాని మిగిలిన 'వీ' లు 'కా' లలో నిమిడియున్నచో, మఱి వేనిలో నిమిడియున్నచో చెప్పఁజాలము. ఒకప్పుడు 'వీ' లన్నియు 'కా' లలో నిమిడియుండవచ్చును; ఒకప్పుడు నిమిడియుండక పోవచ్చును. 'ధూమ మున్నచోట నెల్ల నగ్ని యుండును' అనునది 'య' వాక్యము. ఇందు ధూమమునకు వ్యాప్తి గలదు; అగ్నికి వ్యాప్తి లేదు. ధూమ మున్నచోట నెల్ల అగ్ని యుండునేకాని, అగ్ని యున్నచోట నెల్ల ధూమ ముండదు. ఇట్లు కర్తృపదమునకు వ్యాప్తి గలదు; విధేయపదమునకు లేదు. ధూమ మున్నచోట నెల్ల పచ్చికట్టెల ని ప్పూండును అనునది 'య' వాక్యమే. ఇందు

ధూమము కర్తృపదము. పచ్చికట్టెలనిప్పు విధేయపదము. ఈ వాక్యమునందు రెండుపదములకును వ్యాప్తి గలదు. ఇట్లు 'య' వాక్యమునందు విధేయపదమునకు ఒకప్పుడు వ్యాప్తి యుండును; ఒకప్పుడు వ్యాప్తి యుండదు; కర్తృపదమునకుమాత్ర మెల్లప్పుడును వ్యాప్తి గలదు. ఈ సంగతియే ఈక్రింది వృత్తములచే బోధింపవచ్చును.

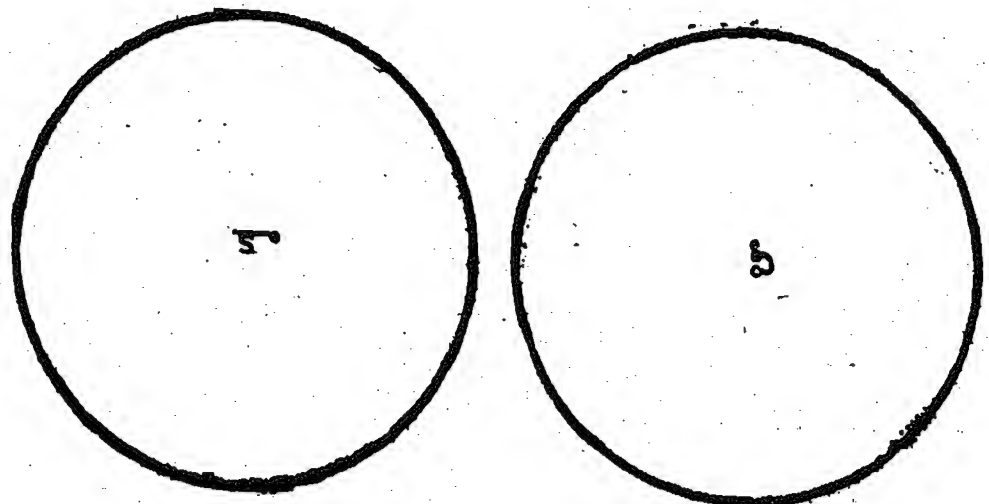

౧-వ వృత్తము

౨-వ వృత్తము

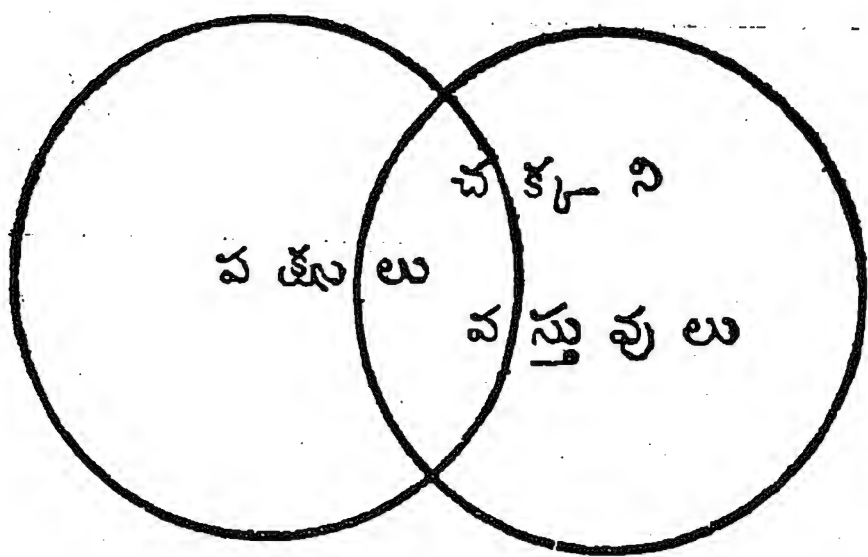
ఒకటవవృత్తమునందు 'కా', 'వీ' లు పూర్తిగ నేకీభవించి యున్నవి. ఇది 'ధూమ మున్నచోట నెల్ల పచ్చికట్టెల నిప్పుండును' అన్నవాక్యమునకు నుదాహరణము. రెండవవృత్తమునందు 'కా' యంతయు 'వీ' లో నొక భాగముగా నిమిడియున్నది. మిగిలిన 'వీ' యంతయు 'కా' కు వెలుపల నున్నది. ఆ వెలుపలనున్న 'వీ' ని గుఱించి మన మేమియు నెఱుఁగము. ఇది 'ధూమ మున్నచోట నెల్ల నగ్ని యుండును' అన్నవాక్యమునకు నుదాహరణము.

'ర' వాక్యమునందు, అనఁగా సర్వదేశీయ అభావవాక్యమునందు కర్తృపదమునకును, విధేయపదమునకును వ్యాప్తి గలదు. 'ఏ 'కా' యును 'వీ' కాదు' అను వాక్యమునందు 'కా' లన్నియు 'వీ' లనుండి వేరుచేయుటలో 'వీ' లన్నియు 'కా'లనుండి వేరుచేయఁబడినవి. ఇట్లు రెంటికిని అభావరూపవ్యాప్తి సిద్ధించెను. 'పక్షులు సస్తనములు కావు' అన్నవాక్యమునందు, ఏపక్షీయు సస్తనము కాదని స్ఫురించుటయేకాక, ఏసస్తనప్రాణియు పక్షికా దన్నయర్థముకూడ స్ఫురించుచున్నది. అట్లు గాక, కొన్ని సస్తనప్రాణులు పక్షు లయినయెడల నేపక్షీయు సస్తనము కాకుండుట సంభవింపనేరదు. 'మనుష్యు లెవ్వరును దేవతలు కారు' అనఁగానే దేవత లెవ్వరును మనుష్యులు కా రని యర్థము స్ఫురించును. కావున, పై వాక్యమునందు 'మనుష్యు' (కర్తృ) పదమునకును, 'దేవత' (విధేయ) పదమునకును వ్యాప్తి కల దని యర్థము. ఈ యర్థమునే ఈక్రింది రెండు వృత్తములవలనఁ జూపవచ్చును.

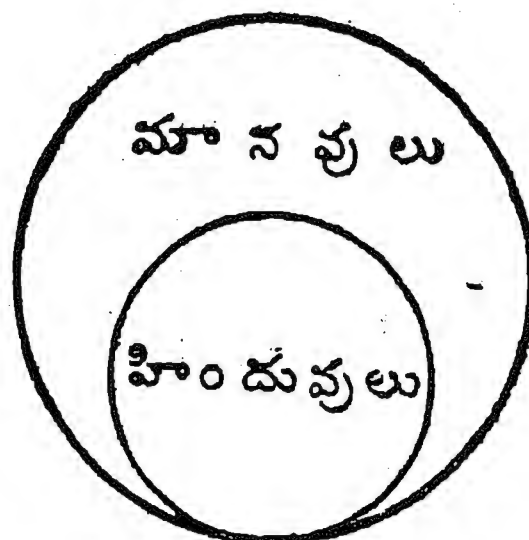

వేలువేలుగ నున్న యీ రెండు వృత్తములవలన 'కా' యంతయు 'ప్రీ'కి వెలుపల నున్న దనియు, 'ప్రీ' యంతయు 'కా'కు వెలుపల నున్న దనియు అర్థము స్ఫురించుచున్నది.

'ల' వాక్యమునందు, అనగా ఏకదేశీయభావవాక్యమునందు కర్తృపదమునకుఁ గాని, విధేయపదమునకుఁ గాని వ్యాప్తి లేదు. 'కొన్ని 'కా'లు 'ప్రీ' యను వాక్యమునందు 'కా'కు వ్యాప్తి లేదనుట స్పష్టము. 'ప్రీ' లన్నియు కొన్ని 'కా'లలో నిమిడియున్నట్లు గాని, కొన్ని 'ప్రీ'లే కొన్ని 'కా'లలో నిమిడియున్నట్లుగాని యర్థము స్పష్టముగా లేనందున 'ప్రీ'కి గూడ వ్యాప్తి లేదనుట స్పష్టము. 'కొన్ని పక్షులు చక్కనివి' అనువాక్యము ఈ క్రింది యొకటవ వృత్తము నందు వివరింపఁబడినది. 'కొందఱు మానవులు హిందువులు' అను వాక్యము రెండవవృత్తమునందు వివరింపఁబడినది.

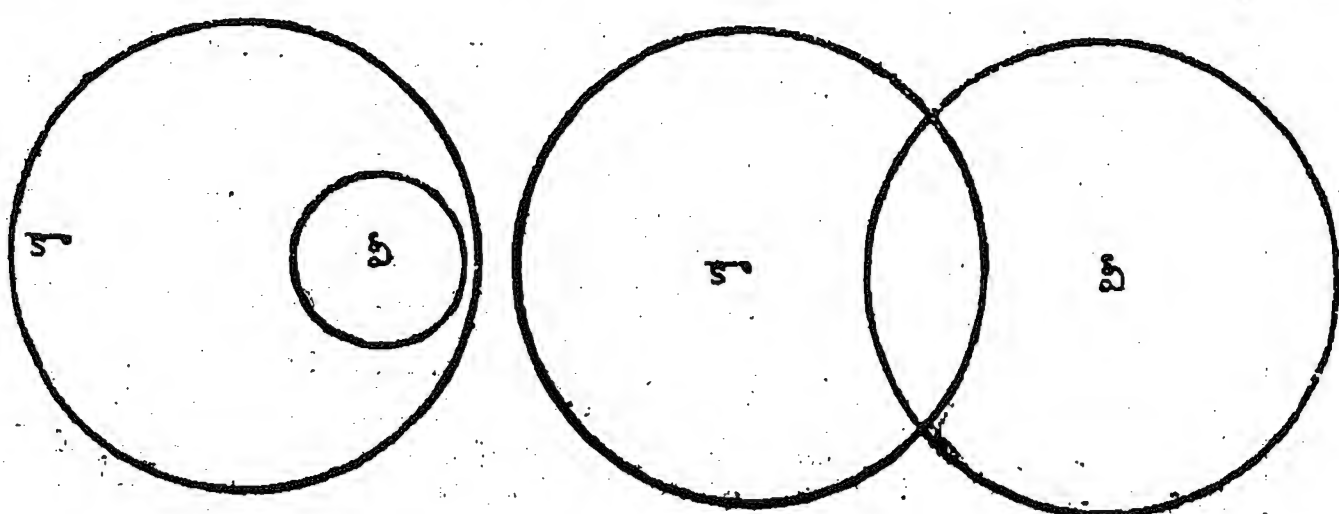

౧-వ వృత్తము

౨-వ వృత్తము

'వ' వాక్యమునందు, అనగా ఏకదేశీయ అభావవాక్యమునందు కర్తృపదమునకు వ్యాప్తి లేదు; విధేయపదమునకు వ్యాప్తి కలదు. 'కొన్ని 'కా'లు 'ప్రీ' కావు'. ఇచ్చట 'కా'కు వ్యాప్తి లేకపోవుట స్పష్టము. 'ప్రీ'లన్నియు చెప్పఁబడిన కొన్ని 'కా'లకు వెలుపలనున్నవని యీ వాక్యమున కర్థము చేయవలయును. అట్లు చేయక కొన్ని 'ప్రీ'లు మాత్రము కొన్ని 'కా'లకు వెలుపల నున్న వనియు, మఱికొన్ని 'ప్రీ'లు కొన్ని 'కా'లతో నేకీభవించిన వనియు నర్థము చేసినయెడల, మూల వాక్యముయొక్క తాత్పర్యము మాటిపోవును. 'కొందఱు మానవులు తెలివిగలవారు కాదు', అనగా 'తెలివిగలవారు' అను వర్గ మంతయు వాక్యమందుఁ జెప్పఁబడిన కొందఱు మానవులకు వెలిగా నున్న దని యర్థ మగును. కావున ఈ వాక్యమునందు కర్తృపదమునకు వ్యాప్తి లేదు; విధేయపదమునకు వ్యాప్తి కలదు. ఈ యర్థము ఈ క్రింది వృత్తములవలన స్పష్టపడఁగలదు.

ఇట్లు తేలినతాత్పర్య మేమనః సర్వదేశీయవాక్యములందు కర్తృపదమునకు వ్యాప్తి గలదు; ఏకదేశీయవాక్యమునందు కర్తృపదమునకు వ్యాప్తి లేదు; భావవాక్యమునందు విధేయపదమునకు వ్యాప్తి లేదు; అభావవాక్యమునందు విధేయపదమునకు వ్యాప్తి కలదు.

వాక్యములకుఁ గల విరోధము (Opposition of propositions):— సమానకర్తృపదమును, సమానవిధేయపదమును గల య, ర, ల, వ లను నాలుగు వాక్యములకును గల పరస్పరసంబంధము నకుఁ బాశ్చాత్యతార్కికులు వాక్యవిరోధ మని పేరు పెట్టిరి. వాక్యములకుఁ గల యీ సంబంధమును తెలిసికొనుటవలన, ఒక వాక్యము (య) సత్య మగునేని, లేక యసత్య మగునేని, ఆ కర్తృపదమును, ఆవిధేయపదమును గల యితర (ర, ల, వ) వాక్యములు సత్యము లగునా లేక అసత్యము లగునా యన్న జ్ఞానము కలుగును.

మానవు లందఱును మరణాధీనులు	(య)
మానవు లెవ్వరును మరణాధీనులు కారు	(ర)
కొందఱు మానవులు మరణాధీనులు	(ల)
కొందఱు మానవులు మరణాధీనులు కారు	(వ)

ఇవి నాలుగును, ఏకకర్తృపదమును, ఏకవిధేయ పదమును గల వాక్యములు. వీనిలో నన్నియు సత్యము లుగఁ గాని, అన్నియు అసత్యములుగఁ గాని ఉండుటకు వీలు లేదుగదా! 'మానవు లందఱును మరణాధీనులు'

(య) అను వాక్యము సత్యమేని, 'మానవు లెవ్వరును మరణాధీనులు కారు' (ర) అనువాక్యమును, 'కొందఱు మానవులు మరణాధీనులు కారు' (వ) అను వాక్యమును అసత్యము లై తీయవలయును.

వాక్యములకు నాలుగువిధము లయిన వైరము కల దని తార్కికులయభిప్రాయము. అవి యెవ్వి యనిన :—

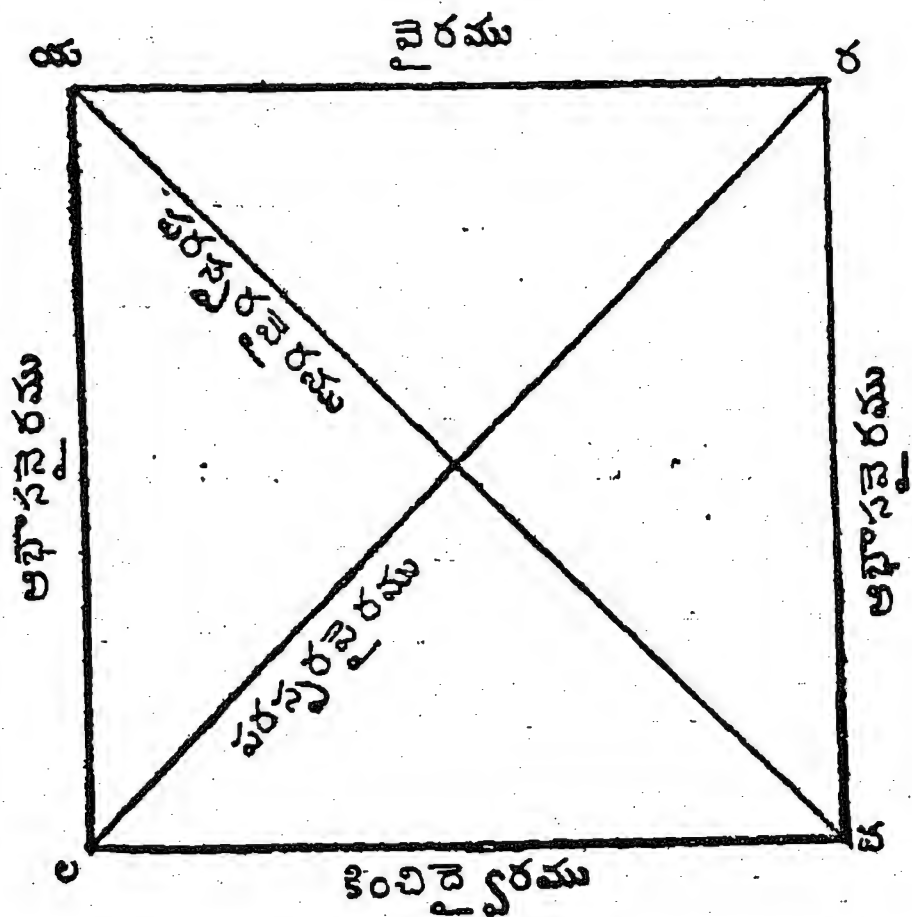
౧. పరస్పరవైరము (Contradiction):— వాక్యవైరము లలో నిది ప్రబల మైనది. దీనిని ప్రబల వైర మనవచ్చును. ఇట్టి పరస్పర వైరము య, వ వాక్యములకును, ర, ల వాక్యములకును గలదు; అనగా య సత్యమేని, వ అసత్యము. య అసత్యమేని వ సత్యము. ఇట్లే వ సత్యమేని య అసత్యము. వ అసత్యమేని య సత్యము. ఇట్లే ర, ల వాక్యములనుగుఱించి యెఱుంగునది; అనగా పరస్పరవైరముగల రెండువాక్యములును సత్యములు కానేరవు. అట్లే రెండును అసత్యములు కానేరవు. ఒకటి సత్యము, రెండవది అసత్యము అయితీయవలయును.

౨. వైరము (Contrariety):— ఇది సాధారణ వైరము. య, ర వాక్యముల కిట్టి వైరము కలదు. య వాక్యము సత్యమేని, ర వాక్యము అసత్యము. ర సత్యమేని య అసత్యము; అనగా రెండును సత్యములు కాఁజాలవు. కాని రెండును అసత్యములు కావచ్చును. మానవు లందఱును

పండితులు (య); మానవు లెవ్వరును పండితులు కారు (ర) అను నీ రెండువాక్యములును అసత్యములే. వీనిలో నొకటి సత్యమేని రెండవది యసత్యమై తీరవలయును. కాని యొకటి యసత్యమేని రెండవది సత్యమైతీరవలయును అన్ననియమము లేదు.

3. కించిద్వైరము (Sub-Contrariety) :— ల, వ వాక్యములకుఁ గల వైరమున కీ పేరు పెట్టఁబడినది. కించిద్వైరము గల వాక్యములు రెండును సత్యములు కావచ్చును. కాని రెండును అసత్యములు కాఁజాలవు. ఒకటి అసత్యమేని రెండవది సత్యమై తీరవలయును. ‘కొందఱు మానవులు పండితులు’ (ల), ‘కొందఱు మానవులు పండితులు కారు’ (వ) అను రెండు వాక్యములును సత్యములు కావచ్చును. కాని యిందు నొకటి యసత్యమయినయెడల, రెండవది సత్యమయితీరవలయును. రెండును అసత్యము లగుటకు వీలు లేదు.

ఆభాసవైరము (Sub-alternation) :— ఇది పేరునకు మాత్రము వైరము; నిజమయిన వైరము కాదు. య, ల లకును, ర, వ లకును ఇట్టి సంబంధము కలదు. య సత్యమేని ల సత్యము; కాని ల సత్యమేని య సత్యమో కాదో చెప్పటకు వీలు లేదు. ఇట్లే ర, వ లనుసరించియు నెఱుంగునది. య, ర, ల, వ వాక్యములకుఁ గల పైని చూపఁబడిన నాలుగువిధములయిన వైరము లీ క్రింది చతుర్భుజవలన స్పష్టపడఁగలవు.

పైని వివరింపఁబడినవైరములస్వభావమును చక్కఁగాఁ బరిశీలించితిమేని, ఒక వాక్యముయొక్క సత్యత్వాసత్యత్వములబట్టి యితర వాక్యములయొక్క సత్యత్వాసత్యత్వములు ప్రక్క నీయఁబడిన పట్టికయందలిరీతిగా నూహింపవచ్చు నని తేటపడఁగలదు.

సత్యము	య	ర	ల	వ
య సత్య మగునేని	సత్యము	అసత్యము	సత్యము	అసత్యము
ర సత్య మగునేని	అసత్యము	సత్యము	అసత్యము	సత్యము
ల సత్య మగునేని	సంశయాస్పదము	అసత్యము	సత్యము	సంశయాస్పదము
వ సత్య మగునేని	అసత్యము	సంశయాస్పదము	సంశయాస్పదము	సత్యము

అసత్యము	య	ర	ల	వ
య అసత్యమేని	అసత్యము	సంశయాస్పదము	సంశయాస్పదము	సత్యము
ర అసత్యమేని	సంశయాస్పదము	అసత్యము	సత్యము	సంశయాస్పదము
ల అసత్యమేని	అసత్యము	సత్యము	అసత్యము	సత్యము
వ అసత్యమేని	సత్యము	అసత్యము	సత్యము	అసత్యము

వాక్యవిపర్యయము : సాక్షాదనుమానము (Immediate Inference) :— మూలార్థము చెడకుండ నొకవిధమైన వాక్యమును మఱియొకవిధమయిన వాక్యముగా మార్చుట వాక్యవిపర్యయమనఁబడును. దీనినే ప్రాచీననై యాయుకులు సాక్షాదనుమాన మనిరి. కాని నిజముగాఁ జూచినయెడల నిది యనుమానము కానేకాదు. ఇందు నలన పూర్వము తెలిసినదానికంటె నూతనజ్ఞాన మేమియుఁ గలుగదని అర్వాచీన నై యాయుకులయభిప్రాయము. వాక్యములను మూలార్థము చెడకుండ మార్చు ముఖ్యపద్ధతులు రెండు : ౧. పదపరివర్తనము, ౨. రూపపరివర్తనము.

౧. పదపరివర్తనము (Conversion) :— మూలవాక్యము నందలికర్తృపదమును విధేయపదముగను, విధేయపదమును కర్తృపదముగను మార్చి మూలవాక్యమునందలి యర్థమును చెడఁగొట్టకుండ నూతనవాక్యమును సాధించుట పదపరివర్తన మనఁబడును. ‘మానవు లెవ్వరును దేవతలు కారు’ అను (ర)వాక్యములోని కర్తృపదమును విధేయపదముగను, విధేయపదమును కర్తృపదముగను మార్చి, ‘దేవత

లెవ్వరును మానవులు కారు' (ర) అను క్రొత్తవాక్యమును సాధింప వచ్చును. కాని వాక్యము లన్నియు నింతసులభముగా పదపరివర్తనమును బొందవు. 'మానవు లందఱును సచేతనప్రాణులు' (ర) అన్న వాక్యమునందలి పదములను పరివర్తించినయెడల 'సచేతనప్రాణు లందఱును మానవులు' అను విపరీతార్థము నిచ్చువాక్యము సిద్ధించుచున్నది. ఇందులకుఁ గారణ మేమి? మొదటివాక్యమునందు విధేయ పదమునకు వ్యాప్తి లేదు; నూతనవాక్యమునం దా పదము కర్తృపదమై వ్యాప్తిఁ జెందినది. కావున నిట్టివిపరీతార్థము నిచ్చెను. పద పరివర్తనమును జేయునెడ నీ క్రిందినూత్రములను గమనింపవలయును.

౧. మూలవాక్యముయొక్కయు, సాధితవాక్యముయొక్కయు రూప మొకటిగా నుండవలెను. మూలవాక్యము భావరూప మగునేని సాధితవాక్యము గూడ భావరూపముగనే యుండవలయును. మూల వాక్య మభావరూపముగ నుండునేని సాధితవాక్యము గూడ సభావ రూపముగనే యుండవలయును.

౨. మూలవాక్యమునందు వ్యాప్తిని జెందనిపదము సాధితవాక్య మునందు వ్యాప్తిని జెందఁగూడదు.

ఈ నూత్రముల ననుసరించి పదపరివర్తనము చేసితిమేని,
య వాక్యమునుండి ల వాక్యమును,
ర వాక్యమునుండి ర వాక్యమును,
ల వాక్యమునుండి ల వాక్యమును

సాధింపఁగలము. వ వాక్యమునుండి యే వాక్యమును సాధిం చుటకు వీలు లేదు.

౩. రూపపరివర్తనము (Obversion):— మూలవాక్యము భావరూపమేని దానిని అభావరూపముగ మార్పుటయు, అభావ రూపమేని భావరూపముగ మార్పుటయు రూపపరివర్తన మనిపించు కొనును. ఈమార్పులు చేయునప్పుడు మూలవాక్యముయొక్క యర్థము చెడకుండ నుండవలయును. 'రాముఁడు సత్యసంధుఁడు' అను వాక్యమునకు రూపపరివర్తనము కల్పింపవలయును. ఈ వాక్యము నందు 'అగును' అను భావరూపకసంయోజకపద మొకటి (Copula) ఆధ్యాత్మికముగ నున్న దని చదువరు లెఱిగియేయున్నారు. ఈ భావరూపక సంయోజకపదమును అభావరూపముగ మార్చవలెను. అట్లే విధేయపదమైన 'సత్యసంధుఁడు' అనుదానిని 'అసత్యసంధుఁ డన్నయభావరూపముగ మార్చవలయును. ఇట్లు 'రాముఁడు సత్య సంధుఁడు' అనుభావరూపవాక్యమునకు సమానార్థకముగా రూప పరివర్తనమువలన 'రాముఁడు అసత్యసంధుఁడు కాఁడు' అను అభావరూపవాక్యము సిద్ధించుచున్నది. రూపపరివర్తనము చేయు నప్పుడు ఈ క్రిందినూత్రములను గమనింపవలయును.

౧. సంయోజకపదమును భావరూపముగా నున్నయెడల అభావరూపముగను, అభావరూపముగా నున్నయెడల భావరూపము గను మార్చవలెను.

౨. విధేయపదమును భావరూపముగా నున్నయెడల అభావ రూపముగను, అభావరూపముగ నున్నయెడల భావరూపముగాను మార్చవలయును.

౩. ఈ మార్పు చేయునప్పుడు పదపరివర్తనము చేయనక్కఱ లేదు. మూలవాక్యములోని కర్త సాధితవాక్యములోని కర్తగనే యుండును. అట్లే విధేయపదముగూడ విధేయపదముగ నుండును.

పై నూత్రముల ననుసరించి వాక్యముల రూపపరివర్తనము కల్పించినయెడల సాధింపఁబడువాక్యము లీ క్రిందఁ జూపఁబడినవి.

మూలవాక్యము

- (య) మనుష్యు లందఱును మరణశీలురు
- (ర) మనుష్యు లెవ్వరును సర్వజ్ఞులు కారు
- (ల) కొందఱు మనుష్యులు పండితులు
- (వ) కొందఱు మనుష్యులు నమ్మఁదగినవారు కారు

సాధితవాక్యము

- (ర) మనుష్యు లెవ్వరును అమరణశీలురు కారు
- (య) మనుష్యు లందఱును అసర్వజ్ఞులు
- (వ) కొందఱు మనుష్యులు అపండితులు కారు
- (ల) కొందఱు మనుష్యులు నమ్మఁదగినవారు అగుదురు

వాక్యవిపర్యయముయొక్క పైని వివరింపఁబడిన రెండుమార్గ ములను నై యాయకు లనేకవిధముల కలిపి పదరూపపరివర్తనము (Obversion of the Converse), అనఁగా మొదట నొక వాక్యము నకు పదపరివర్తనముఁ గావించి, పిదప నాసాధితవాక్యమునకు రూప పరివర్తనము కావించుట, రూపపదపరివర్తనము (Contraposition or conversion of the obverse) మొదలయిన వాక్యవిపర్యయ పద్ధతు లనేకములు నిర్మించుకొనిరి. అ వన్నియు గ్రంథవిస్తరభీతిచే నిచ్చట సవిస్తరముగా వర్ణింపఁబడవు.

న్యాయము (త్రిపాది) Syllogism:— మన న్యాయ శాస్త్రమునందలి న్యాయమునకు నైదు అవయవములు కల వని చదువరులు చూచియున్నారు. పాశ్చాత్యసూత్రము త్రవయ వాత్తకము.

మానవు లందఱును మరణశీలురు
దేవదత్తుఁడు మానవుఁడు
కావున దేవదత్తుఁడు మరణశీలుఁడు

పాశ్చాత్యసూత్రమున మిట్లు మూఁడుపాదములుగా సాధింపఁ బడును. కావున, ఈ న్యాయమునకు త్రిపాది (Syllogism)

యని పేరు పెట్టడము. ప్రతిత్రిపాదియందును మూడువాక్యములుండును. అందు మొదటిరెంటికిని స్వీకృత (Premises) వాక్యములని పేరు. మన నైయాయకుల సంప్రదాయానుసారము వీనిని హేతువాక్యములనవచ్చును¹. మూడవ వాక్యమునకు సిద్ధాంతవాక్యమని పేరు. మన న్యాయశాస్త్రమునందు దీనిని 'నిగమన' మనియెడరు. చివరదానికి మొదటిరెండును హేతువాక్యములు. సిద్ధాంతమున కవి హేతువులు. మూడవది ఆ రెండువాక్యముల కలిమిడిచే నచ్చినసిద్ధాంతవాక్యము. మొదటిరెండు స్వీకృతవాక్యములు: అనగా హేతువాక్యములు, సత్యములా అసత్యములా యన్న విషయముతో న్యాయశాస్త్రమునకు, బని లేదు. మొదటిరెండు వాక్యములును సత్యము లయినయెడల మూడవవాక్యము తప్పక సత్యమనిమాత్రము న్యాయశాస్త్రము చెప్పును.

త్రిపాదిలోనిపదములు:— త్రిపాదియందు మూడువాక్యములుండును. ప్రతివాక్యమునందును రెండుపదములుండును. కావున, మొత్తముమీద నాటుపదము లుండవలెను. పైని చూపబడిన త్రిపాదియొక్క యదాహరణమున, ఒకటవ వాక్యమునందు 'మానవులు', 'మరణశీలురు' అనునవియు, రెండవవాక్యమునందు 'దేవదత్తుడు', 'మానవుడు' అనునవియు, మూడవవాక్యమునందు 'దేవదత్తుడు', 'మరణశీలుడు' అనునవియు గలసి యాటుపదము లయ్యెను. కాని వీనిలో నొక్కొక్కపదము రెండుసార్లు వచ్చినది. కావున త్రిపాదియందలిపదములు మూడే. మన న్యాయశాస్త్రమునందు నెప్పుడును వాడబడు ధూమాగ్ని సంబంధమయిన యదాహరణము: దీసికొందము.

ధూమవంతము లన్నియు నగ్నిమంతములు

పర్వతము ధూమవంతము

కావున పర్వతము అగ్నిమంతము

ఇందు మూడుపదములు కలవు. ధూమవంతము, అగ్నిమంతము, పర్వతము. పై మూడువాక్యములలో మొదటిరెండును హేతువులు (హేతువాక్యములు), మూడవది సిద్ధాంతము (సిద్ధాంతవాక్యము). సిద్ధాంతవాక్యమందలి కర్తృపదమైన పర్వతమునకు గౌణపదము (Minor term - పక్షము) అనియు, విధేయపదమైన 'అగ్నిమంతము' అనుదానికి ముఖ్యపదము (Major term - సాధ్యము) అనియు పేళ్లు. హేతువాక్యములురెండింటిలోను కానవచ్చెడి 'ధూమవంత' మను పద మొకటి కలదు. దానిని మధ్యవర్తిపదము (Middle term - లింగము) అనియెడరు. ఏ హేతువాక్యమునందు ముఖ్యపదము (సాధ్యము) ఉండునో అది ముఖ్యహేతువాక్యము (Major premise - ఉదాహరణము); ఏ హేతువాక్యమునందు గౌణపదము (పక్షము) ఉండునో అది గౌణహేతువాక్యము (Minor premise - హేతువాక్యము).

రెండు హేతువాక్యములవలన నొక సిద్ధాంతవాక్యము (నిగమనము లేక ప్రతిజ్ఞ) సాధించుట త్రిపాదియొక్కపని యైయున్నది. య, ర, ల, వ లని వాక్యములు నాలుగుదెలుగులు; వానిలో ఏ రెండువాక్యములను హేతువాక్యములుగాఁ దీసికొన్నను సిద్ధాంతవాక్యము వచ్చునా? రాజులదు. చూడుడు.

అన్ని 'కా'లు 'వీ' (య)

ఏ 'చా'యు 'మా' కాదు (ర)

ఈ హేతువాక్యమువలన, ఎట్టిసత్యసిద్ధాంతమును సాధింప నలవికాదు. కావున సత్యసిద్ధాంతమును సాధించుటకు త్రిపాదియందలి వాక్యములును పదములును ఎన్ని యుండవలయునో, ఎట్లుండవలయునో, వానిలో వానికి నుండవలసినసంబంధ మెట్టిదో తెలియఁ జేయునూత్రములు కొన్ని గలవు. వాని నీక్రింద నుదాహరించి చర్చించెదము.

నూత్రములు:— ౧. ప్రతిత్రిపాదిలోను మూడేపదములుండవలెను. మూటికంటె నెక్కువగాని తక్కువగాని పదములుండఁగూడదు. ఇందలియొక్కొక్కపదమును ఒక్కొక్కయర్థమునందే నాడవలయును. ఈ మూడుపదములకును ముఖ్యపద మనియు, గౌణపద మనియు, మధ్యవర్తిపద మనియు పేర్లు. ఒక్కొక్కపద మొక్కొక్కయర్థమునందే వాడక, ఒకసారి యొకయర్థమునందును, మఱియొకసారి మఱియొకయర్థమునందును వాడినయెడల పదముల సంఖ్య మూటికంటె మించిపోవును. అనుమాన మనగా రెండు పదములను మూడవపదముతోఁ బోల్చి చూచి యీ రెండు పదములసంబంధమును నిశ్చయించుట; గనుక త్రిపాదియందు మూడే పదము లుండవలయును.

౨. ప్రతి త్రిపాదియందును మూడేవాక్యము లుండవలయును. మూటికంటె నెక్కువగాని తక్కువగాని వాక్యము లుండఁగూడదు. ఈ వాక్యములకు ముఖ్యహేతు వనియు, గౌణహేతు వనియు, సిద్ధాంత మనియు నామములు.

౩. మధ్యవర్తి (హేతు) పదము రెండు హేతువాక్యములందును ఉండి ఒకహేతువాక్యమం దయినను వ్యాప్తి జెందియుండవలయును.

ఇది ముఖ్యమయిననూత్రము. మధ్యవర్తిపదము (లింగము) ఒకహేతువాక్యమం దయినను వ్యాప్తి జెందనియెడల దానితో ముఖ్య, గౌణపదములను పోల్చుటకు వీలులేదు. మధ్యవర్తిపదము యొక్కయొకభాగమునకు ముఖ్యపదముతో సంబంధ ముండవచ్చును; మధ్యవర్తిపదముయొక్క రెండవభాగముతో గౌణపదమునకు సంబంధ ముండవచ్చును. ఇట్లు ముఖ్యపదమునందు ఏకదేశాంత ర్వర్తియు, గౌణపదమునం దన్యదేశాంతర్వర్తియు నగు మధ్యవర్తి

1. హిందూన్యాయశాస్త్రానుసారము మొదటివాక్యము ఉదాహరణవాక్యము, రెండవది హేతువాక్యము అగును.

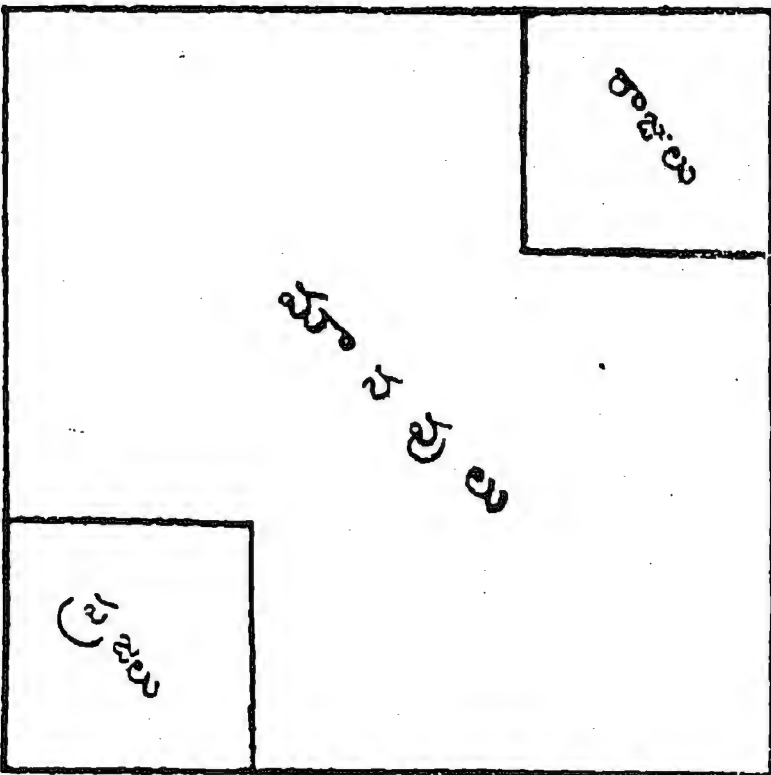
పదము ముఖ్య, గౌణపదములకు సంబంధము కూర్చునేరదు. ఇది యుదాహరణమువలన స్పష్టమగును.

రాజు లందఱును మానవులు (ముఖ్య హేతువు) 1

ప్రజ లందఱును మానవులు (గౌణ హేతువు)

కావున ప్రజ లందఱును రాజులు (సిద్ధాంతము)

ఈ త్రిపాదియందలి సిద్ధాంత మపసిద్ధాంతము; సరియైనది కాదు. ఈ పొరపాటునకు గారణ మేమి? 'మానవులు' అను మధ్యవర్తిపదమునకు వ్యాప్తి లేకపోవుటయే దీనికి హేతువు. ఈ పదము రెండు హేతువాక్యములందును య వాక్యమందలి విధేయ పద మయినందున దీనికి వ్యాప్తి లేకపోయెను. ఈ క్రింది చతుష్కణముం జూడుడు.

పెద్దచతుష్కణము 'మానవులు' అనుకొనుడు. అందులోని యొక చిన్న చతుష్కణము రాజులు. మఱియొక చిన్న చతుష్కణము ప్రజలు; ఈ చిన్నచతుష్కణములు పెద్ద చతుష్కణము యొక్క ఏకదేశాంతర్గతము లయినను ఒకదానితో మఱియొకదానికి సంబంధము లేక విడివిడిగా నున్నవి.

౪. ఒక్క హేతువాక్యమం దయినను వ్యాప్తి లేనిపదము సిద్ధాంతమునందు వ్యాప్తి జెందఁగూడదు.

మంచి ప్రజ లందఱును రాజభిక్షులు (ముఖ్య హేతువు)

మంచి ప్రజ లందఱును తెలివిగలవారు (గౌణ హేతువు)

కావున తెలివిగలవారందఱును రాజభిక్షులు (సిద్ధాంతము)

ఇది అపసిద్ధాంతము. ఏల? గౌణ హేతువాక్యమనందలి 'తెలివి గలవారు' అను పదములకు (య) వాక్యమందలి విధేయపద మగుటచే) వ్యాప్తి లేదు. సిద్ధాంతమునందు నది య వాక్యముయొక్క కర్తృపద మగుటచే దానికి వ్యాప్తి గలిగినది. కావున నిది యప

సిద్ధాంత మయినది. పై హేతువులనుబట్టి 'కొందఱు తెలివిగల వారు రాజభిక్షులు' అని సిద్ధాంతము చేసిన నది సరియైన సిద్ధాంత మగును.

౫. రెండు హేతువాక్యములును అభావరూపము లయినయెడల వానినుండి ఏ సిద్ధాంతమును సాధింప నలవికాదు.

పక్షులు చేపలు కావు

చేపలు పురుగులు కావు

ఈ హేతువాక్యముల ననుసరించి మనము పక్షులనుగుఱించి కాని, పురుగులనుగుఱించి కాని యెట్టి సిద్ధాంతమును సాధించుటకును వీలులేదు.

౬. ఒక హేతువాక్యము అభావరూప మయ్యేనేని సిద్ధాంతముకూడ అభావరూపముగ నుండును.

౭. హేతువాక్యములు రెండును ఏకదేశీయము లయినయెడల నే సిద్ధాంతమును సాధింపనలవికాదు; అనఁగా హేతువాక్యములలో నొక్కటియైనను సర్వదేశీయముగా నుండవలయును.

౮. హేతువాక్యములలో నొక్కటి ఏకదేశీయముగ నుండే నేని సిద్ధాంతముకూడ నేకదేశీయవాక్యముగ నుండును.

పై సూత్రములనుబట్టి ఎట్టి త్రిపాదులు సుసిద్ధాంతముల నిచ్చునో, యెట్టివి యాయవో మనము నిశ్చయింపవచ్చును. య, ర, ల, వ లను నాలుగువాక్యములలోనుండి రెండురెండువాక్యములు విడదీసి హేతుద్వయముగ నమర్చి, ఏయే హేతుద్వయము సుసిద్ధాంతముల నీయఁగలదో, యేదియేది యాయలేదో కనుఁగొందము. య, ర, ల, వ వాక్యములను రెండురెండుగా నమర్చిన యెడల పదునాఱుగుంపు లగుచున్నవి.

య	య	ర	య	ల	య	వ	య
య	ర	ర	ర	ల	ర	వ	ర
య	ల	ర	ల	ల	ల	వ	ల
య	వ	ర	వ	ల	వ	వ	వ

పైని ఈయఁబడిన యైదవసూత్రము ననుసరించి రెండు హేతువాక్యములును అభావరూపములే యైనయెడల సుసిద్ధాంతము నీయఁజాలవు. కావున పైజతలలోనుండి, ర ర, ర వ, వ ర, వ వ అను నాలుగుజతలు మనకు అనుపయోగములు. అట్లే హేతువాక్యములు రెండును, ఏకదేశీయము లైనయెడల సిద్ధాంతము నీయఁజాలవన్న యేడవసూత్రము ననుసరించి ల ల, ల వ, వ ల అను

1. ముఖ్య హేతువునకు ఉదాహరణవాక్యము లేక వ్యాప్తివాక్య మనియు, గౌణ హేతువునకు హేతువాక్య మనియు, లేక ఉపనయ వాక్య మనియు, సిద్ధాంతమునకు నిగమనవాక్య మనియు, లేక ప్రతిజ్ఞ యనియు పేరు పెట్టిన యెడల మన నైయాయకులకు బాగుగ నర్థమయ్యేడి నని తోచుచున్నది.

మూడుజతలుకూడ మనకు పనికిరావు. నాలుగవనూత్రము ననుసరించి ల ర జతయు పనికిమాలినదే. ఇట్లెనిమిదిజతలు పోగా ఎనిమిది జతలు మిగిలినవి.

(౧) య య (౫) ర య (౬) ల య (౮) వ య

(౨) య ర

(౩) య ల (౬) ర ల

(౪) య వ

ఇక నీ యెనిమిదిజతలనుగుఱించి విచారింపవలయును.

శ్రేణులు (Figures):— హేతువాక్యములలోని మధ్య పదముయొక్క స్థలమునుబట్టి త్రిపాదులు నాలుగుశ్రేణులుగా విభజింపఁబడినవి. మధ్యవర్తిపదము (లింగము) ముఖ్యహేతువాక్యము నందు కర్తృపదముగను, గౌణహేతువాక్యమునందు విధేయపదము గను ఉండిన నది ప్రథమశ్రేణి.

మానవు లందఱును మరణ మొందువారు (ముఖ్యహేతువు)

దేనదత్తుఁడు మానవుఁడు (గౌణహేతువు)

పై హేతుద్వయమునందు, మానవపదము మధ్యవర్తిపదము (లింగము). ఇది ముఖ్యహేతువునందు కర్తగను, గౌణహేతువునందు విధేయముగను ఉన్నది.

ద్వితీయశ్రేణి:— మధ్యవర్తిపదము (లింగము) హేతుద్వయమునందును విధేయపదముగానే యుండెనేని అది ద్వితీయశ్రేణి యగును.

సత్కార్యము లన్నియుభూషణాస్పదములు (ముఖ్యహేతువు)

కొన్నికార్యములు భూషణాస్పదములు కావు (గౌణహేతువు)

ఇందు 'భూషణాస్పదములు' మధ్యవర్తిపదము; హేతుద్వయమునందును విధేయపదముగ నున్నది.

తృతీయశ్రేణి:— మధ్యవర్తిపదము (లింగము) హేతుద్వయమునందును కర్తృపదముగ నుండెనేని అది తృతీయశ్రేణి యగును.

తిమింగిలము లన్నియు సస్తనములు (ముఖ్యహేతువు)

తిమింగిలము లన్నియు జలచరములు (గౌణహేతువు)

చతుర్థశ్రేణి:— మధ్యవర్తిపదము (లింగము) ముఖ్యహేతువునందు విధేయపదముగను, గౌణహేతువునందు కర్తృపదముగను ఉండెనేని చతుర్థశ్రేణి యనఁబడును.

తిమింగిలము లన్నియు సస్తనములు (ముఖ్యహేతువు)

సస్తనము లన్నియు వంశాస్తమంతములు (గౌణహేతువు)

ముఖ్యపదమునకు వీ యనియు, గౌణపదమునకు కా యనియు, మధ్యవర్తిపదమునకు మా యనియు గుర్తులు పెట్టితిమేని ఈ నాలుగుశ్రేణుల నిట్లు చూపవచ్చును.

వాక్యము	ప్రథమ శ్రేణి	ద్వితీయ శ్రేణి	తృతీయ శ్రేణి	చతుర్థ శ్రేణి
ముఖ్యహేతువు	మా — వీ	వీ — మా	మా — వీ	వీ — మా
గౌణహేతువు	కా — మా	కా — మా	మా — కా	మా — కా
సిద్ధాంతము	కా — వీ	కా — వీ	కా — వీ	కా — వీ

అనుమానమునకుఁ బనికివచ్చు నని మనము పైని ఏటిపెట్టి యున్న ఎనిమిదిజతలను ఈ నాలుగుశ్రేణులలోను బెట్టి, ఏదియేది యక్కఱకు వచ్చునో చూతము.

ప్రథమ శ్రేణి ౧. ఒకటవజత—'య య'

య — అన్ని మా లు వీ (ముఖ్యహేతువు)

య — అన్ని కా లు మా (గౌణహేతువు)

ఈ రెండువాక్యములవ్యాప్తిని జూచిన నీ క్రింది రెండుసిద్ధాంతము లేర్పడుచున్నవి.

అన్ని కా లు వీ

కొన్ని కా లు వీ

రెండవ సిద్ధాంతము అనగా 'కొన్ని 'కా' లు 'వీ' అను దానిని బలహీనసిద్ధాంత మందురు. అది మొదటి సిద్ధాంతములో ననగా 'అన్ని 'కా' లు 'వీ' యన్నదానిలో నిమిడియున్నది. కావున 'అన్ని 'కా' లు 'వీ' యన్న సిద్ధాంతమే మనకు ముఖ్యము. ఎక్కువ బలము గల సిద్ధాంతమును సాధించుటకు వీ లున్నప్పుడు తక్కువ బలము గల సిద్ధాంతముతో సంతృప్తి జెంది యూరకుండఁగూడదు. ఇట్లు 'య య య' అన్న త్రిపాది సిద్ధించినది. 'య య య' త్రిపాది యనగా నే త్రిపాదియందు ముఖ్యహేతువు 'య' వాక్యముగను, గౌణహేతువు 'య' వాక్యముగను, సిద్ధాంతము 'య' వాక్యముగను ఉండునో ఆట్టిది యని యర్థము.

౨. రెండవజత—'య ర'

య — అన్ని 'మా' లు 'వీ' (ముఖ్యహేతువు)

ర — వీ 'కా' యు 'మా' కాదు (గౌణహేతువు)

ఈ హేతుద్వయమువలన నెట్టి సుసిద్ధాంతమును సాధించుట కుమ వీలు లేదు. ఎందు కనగా ఒక్కహేతువు అభావరూపము గనుక సిద్ధాంతమును అభావరూపముగానే యుండవలయును గదా. అట్టి వాక్యములు రెండు.

ఏ 'కా' యు 'పీ' కాదు

కొన్ని 'కా' లు 'పీ' కావు

ఈ రెండింటిలోను 'పీ' విధేయపదం బగుటచే దానికి వ్యాప్తి గలదు. ముఖ్యహేతువాక్యమునందు ఈపదమునకు వ్యాప్తి లేదు. కావున సిద్ధాంతము లపసిద్ధాంతము లని యర్థము.

3 — మూడవజత 'య ల'

య - అన్ని 'మా' లు 'పీ' (ముఖ్యహేతువు)

ల - కొన్ని 'కా' లు 'మా' (గౌణహేతువు)

కావున కొన్ని 'కా' లు 'పీ'. ఇది క్రమమయిన సిద్ధాంతము నిచ్చును. కావున 'య ల ల' అనునది మన కక్కటకు వచ్చు త్రిపాది.

౪ — నాలుగవజత 'య వ'

య - అన్ని 'మా' లు 'పీ' (ముఖ్యహేతువు)

వ - కొన్ని 'కా' లు 'మా' కావు (గౌణహేతువు)

రెండవజతవలెనే యీ జతవలనగూడ సుసిద్ధాంత ప్రాప్తి కాజాలదు. రెండవజతవిషయ మయిన కారణము లిచ్చటను వర్తించును.

౫ — అయిదవజత 'ర య'

ర - ఏ 'మా' యు 'పీ' కాదు (ముఖ్యహేతువు)

య - అన్ని 'కా' లు 'మా' (ముఖ్యహేతువు)

ర - కావున ఏ 'కా' యు 'పీ' కాదు (సిద్ధాంతము)

వ - లేక కొన్ని 'కా' లు 'పీ' కావు (సిద్ధాంతము)

రెండవసిద్ధాంతము బలహీనసిద్ధాంతము. ఈ సిద్ధాంతము మొదటి సిద్ధాంతమునం దిమిడియున్నది. కావున మొదటి సిద్ధాంతమునే గ్రహింపవలయును. ఇట్టి శ్రేణిలోఁ బనికవచ్చెడి మూడవ త్రిపాది 'ర య ర'

౬ — ఆఠవ జత 'ర ల'

ర - ఏ 'మా' యు 'పీ' కాదు (ముఖ్యహేతువు)

ల - కొన్ని 'కా' లు 'మా' (గౌణహేతువు)

వ - కొన్ని 'కా' లు 'పీ' కావు (సిద్ధాంతము)

ఇది యీ శ్రేణిలోఁ బనికవచ్చెడి నాలుగవ త్రిపాది 'ర ల వ'

౭ — ఏడవజత 'ల య'

ల - కొన్ని 'మా' లు 'పీ' (ముఖ్యహేతువు)

య - అన్ని 'కా' లు 'మా' (గౌణహేతువు)

ఇందలి మధ్యవర్తి పదమునకు వ్యాప్తి లేమిచే నిందుండి సుసిద్ధాంత మేమియు వెడలనేరదు.

౮ — ఎనిమిదవజత 'న య'

న - కొన్ని 'మా' లు 'పీ' కావు (ముఖ్యహేతువు)

య - అన్ని 'కా' లు 'మా' (గౌణహేతువు)

పైకారణముచేతనే యిందుండి సుసిద్ధాంతము వెడలనేరదు.

ఇట్లు మొదటి శ్రేణిలోఁ బనికవచ్చెడి త్రిపాదులు నాలుగు. పనికవచ్చెడి త్రిపాదులకు నైయాయకులు సుతర్కములు (సన్న్యా యములు - Valid moods) అని పేరు పెట్టిరి.

ప్రథమ శ్రేణిలోని సుతర్కములు

య య య, ర య ర, య ల ల, ర ల వ.

మిగిలిన మూడు శ్రేణులలోను బెట్టి ఈ యెనిమిదిజతలను పై విధమున విమర్శించి చూడఁగా, నీ క్రింది సుతర్కములు లేలు చున్నవి:—

రెండవ శ్రేణి

ర య ర, య ర ర, ర ల వ, య వ వ.

మూడవ శ్రేణి

య య ల, ల య ల, య ల ల, ర య వ, వ య వ, ర ల వ.

నాలుగవ శ్రేణి

య య ల, య ర ర, ల య ల, ర య వ, ర ల వ.

పైని వర్ణింపబడిన నాలుగు శ్రేణులలో మొదటి శ్రేణి సత్య నిర్ణయమునకు నుత్తమ మైన దని దానికి పరిపూర్ణ శ్రేణి యన్న పేరు వచ్చెను. ఇతర శ్రేణులలోని తర్కములను (న్యాయములను) తార్కికులు వాక్యవిపర్యయము ననుసరించి మొదటి శ్రేణిలోని తర్కముగా మార్చి వాని యోగ్యతను కనుగొనియెదరు.

మొదటి శ్రేణిలోని 'య య య' అను తర్కము నిత్య వ్యవహారమునందును, శాస్త్రోద్ధానయందును మిక్కిలి యుపయోగకరము. వ్యాకరణనియమములబట్టి యొకానొకపదము తప్పి యొప్పి యని కనుగొనునప్పుడును, వైద్యులు ఒకానొక రోగమును దాని లక్షణమునుబట్టి నిర్ణయించునప్పుడును, న్యాయసభలలో వాద విషయము చట్టమునకు లోబడినదా కాదా యని వాదించునపుడును, శిక్షాగణితమునం దొకసిద్ధాంతమునుబట్టి మఱియొక సిద్ధాంతమును సాధించునపుడును జను లీతర్కమునే యుపయోగించుకొందురు.

హేత్యభాసములు:— తర్కములోఁ దాను పొరపాటుపడకుండుటయు, నెదుటివాఁడు చేయు పొరపాటులను కనుగొనుటయు న్యాయశాస్త్రము నేర్చుకొనినందులకు బరమప్రయోజనము. కావున

మన న్యాయశాస్త్రమునందువలెనే పాశ్చాత్యన్యాయశాస్త్రమునందును హేత్వాభాసములను వివరించెదరు. హేత్వాభాస మనగా తప్పువాద మన్నమాట. పాశ్చాత్యశాస్త్రానుసారము హేత్వాభాసములు (Fallacies) రెండువిధములు: తర్కహేత్వాభాసములు (Logical fallacies), వస్తుహేత్వాభాసములు (Material fallacies). తర్కహేత్వాభాసములను చర్చించునప్పుడు అందలి వాక్యముల స్వరూపజ్ఞానము చాలును. అందుఁ జర్చింపఁబడిన విషయముయొక్క జ్ఞానముతోఁ బనిలేదు. వస్తుహేత్వాభాసములఁ గనుఁగొనుటకు విషయజ్ఞాన మావశ్యకము. తర్కహేత్వాభాసములు మరల రెండువిధములు: కేవల తర్కహేత్వాభాసములు (Purely logical), అర్థతర్కహేత్వాభాసములు (Semi logical). కేవల తర్కహేత్వాభాసములు నాలుగు.

౧. పదచతుష్టయ హేత్వాభాసము (Fallacy of four terms):— త్రిపాది (Syllogism) యందు నాలుగుపదములున్న నీ హేత్వాభాస మగును. త్రిపాదియందు పక్ష (Minor), సాధ్య (Major), లింగము (Middle)లను మూఁడుపదములే (Terms) ఉండవలెను. అంతకంటె నెక్కు డుండఁగూడ దను నియమ మిది వఱకుఁ జెప్పఁబడినది. దానికి భంగము కలిగినందున ఈ హేత్వాభాసము తటస్థించును. ఉదాహరణము:

ధూమ మున్నచోట అగ్ని యుండును
పర్వతముమీద నరణ్య మున్నది
కావున, పర్వతముమీద నగ్ని గలదు

అనునది హేత్వాభాసము. ఏల? ఇందు నాలుగుపదములు వచ్చినవి. 'ధూమము', 'అగ్ని', 'పర్వతము', 'అరణ్యము' గనుక.

౨. అవా్యాప్యహేత్వాభాసము (Fallacy of undistributed middle):— త్రిపాదియందలి హేతుపదము (Middle term) నకు పూర్తియైనవ్యాప్తి ఒక్కవాక్యమునం దైనను ఉండవలె నని చెప్పియున్నాము. అట్లు వ్యాప్తిలేని హేతువును తర్కమునందు నుపయోగించినయెడల ఈ హేత్వాభాస మగును. ఉదాహరణము:

వైష్ణవు లందఱును హిందువులు
శైవు లందఱును హిందులు
కావున, వైష్ణవు లందఱును శైవులు

ఇది హేత్వాభాసము, ఎందులకు? ఇందలి హేతుపదము 'హిందువులు'. అది మొదటి రెండు హేతువాక్యములలోను సర్వ దేశీయవాక్యముల విధేయముగ నుండుటచే దానికి వ్యాప్తి లేదు. ఇట్లు వ్యాప్తి లేని మధ్యపదము (హేతుపదము) ఉపయోగింపఁ బడుటచే తర్కము తప్పినది. వాదవివాదములందు ఈ హేత్వాభాసము విశేషముగ వచ్చుచుండును.

౩. అక్రమవ్యాప్తి హేత్వాభాసము (Fallacy Illicit process of the major or minor term):— 'పక్షము' (Minor term)నకుఁ గాని, సాధ్యము (Major term)నకుఁ గాని, హేతువాక్యములలో వ్యాప్తి లేనప్పుడు సిద్ధాంతవాక్యమునందు వ్యాప్తి కల్పించుటవలన ఈ దోషము సంభవించును. ఉదాహరణము:

రాజు లందఱును మానవులు (ముఖ్యహేతువు)
ప్రజలు రాజులు కారు (గౌణహేతువు)
కావున ప్రజలు మానవులు కారు (సిద్ధాంతము)

ఈ త్రిపాదియందు 'మానవులు' అనునది సాధ్యము. సిద్ధాంత వాక్యమునందు దీనికి వ్యాప్తి యున్నది. కాని ముఖ్యహేతువాక్యమునందు దీనికి వ్యాప్తి లేదు. కావున నిది తప్పుసిద్ధాంతము. మానవ వర్గము మిక్కిలి పెద్దది. అందు నొకవైపు రాజువర్గమును, మఱియొక వైపు ప్రజావర్గమును ఒకరిని ఒకరు తగులక యుండవచ్చును. కావున నిద్దఱును మానవులే.

౪. అభాసహేత్వాభాసము (Fallacy of negative premises):— హేతువులలో నొక్క యభావవాక్య ముండిన సిద్ధాంతముకూడ నభావవాక్యముగనే యుండును. రెండుహేతువాక్యములును అభావరూపముగ నున్న సిద్ధాంత మేదియు తేలనేరదు అని యిదివఱకుఁ జెప్పియున్నాము. ఈ నియమములను ఉల్లంఘించిన యెడల ఈదోషము వచ్చును. ఉదాహరణము:

హిందువులు క్రైస్తవులు కారు
మహమ్మదీయులు క్రైస్తవులు కారు
కావున హిందువులు మహమ్మదీయులు

ఇందలి హేత్వాభాసము స్పష్టము. రెండుహేతువాక్యములు అభావరూపము లయినందున దానివలన హిందువులకును మహమ్మదీయులకును గల సంబంధము బోధపడనేరదు.

అర్థతర్కహేత్వాభాసములు ఆఱువిధములు:—

౧. పదార్థసంశయహేత్వాభాసము (Fallacy of equivocation):— ఒకపదము నానార్థములందు నుపయోగించినందున ఈ దోషము సంభవించును. ఒకపదము రెండర్థములందుఁ దర్కమునఁ గానవచ్చిన నది రెండుపదము లనియే యర్థము. ఇట్టిది పదచతుష్టయ హేత్వాభాసముయొక్క రూపాంతరము. ఉదాహరణము:

మనుష్యుని జంపినవాఁడు దండనార్హుఁడు
ఉరిశిక్షవిధించిన న్యాయాధీశుఁడు మనుష్యుని జంపినవాఁడు
కావున, ఉరిశిక్షవిధించిన న్యాయాధీశుఁడు దండనార్హుఁడు

ఈతర్కమునందు 'మనుష్యుని జంపినవాఁడు' అనుపదము మొదటివాక్యమునందు నొకయర్థమందును, రెండవవాక్యమునందు మఱియొకయర్థమునందును వాడఁబడినది. మొదటివాక్యమునందు దానికి 'అన్యాయముగను అధికారము లేకుండగను మనుష్యుని జంపినవాఁడు'

అని యర్థము. రెండవ వాక్యమునందు అట్టియర్థము లేదు. ఇట్లు రెండర్థములు హేతువునకుఁ గలుగవచ్చును. సాధ్యమునకుఁ గలుగ వచ్చును. సాధారణముగ ఈ హేత్వాభాసము మతసంబంధ మైన చర్చలలోను, కోర్టు తగాదాలలోను వచ్చుచుండును.

౨. వాక్యార్థసంశయ హేత్వాభాసము (Fallacy of amphibology):— అన్వయమునందు సంశయము గలవాక్యము త్రిపాదియందు నుండెనేని యీదోషము సంభవించును. ఒకానొక వాక్యమునందు కర్తృపద మెద్ది, విధాయకపద మెద్ది యని సంశయము కలుగునట్లుగ వాక్య ముండఁగూడదు.

౩. సంయోగహేత్వాభాసము (Fallacy of composition):— పదాంతర్గతములైన యొక్కొక వ్యక్తినిగుఱించి మొదటఁ జెప్పి, మరల నాసిద్ధాంత మా వ్యక్తుల కన్నిటికిని గలిపిచెప్పుటవలన ఈ దోషము ప్రాప్తించును. 'ఈ యింటివాసము లన్నియుఁ బది యడుగులపొడవుగలవి' యన్నవాక్యమునకు సాధారణముగ, 'ఈ యింటిలోని ప్రతివాసము పదియడుగుల పొడవుగలది' యని యర్థము. మొదట నీయర్థమునందు వాక్య ముచ్చరించి, పిదప 'ఈ యింటిలోని వాసము లన్నియుఁ గలిసి పదియడుగులపొడవు' యని యర్థము చేసిన యెడలఁ దప్పక సిద్ధాంతము తప్పిపోవును.

౪. విభాగహేత్వాభాసము (Fallacy of Division):— సంయోగహేత్వాభాసమునకు నిది తలక్రిందు. మొదట నొకానొక పదమునకు నందలి యన్నివ్యక్తులసమూహ మని యర్థము చెప్పి పిదప నాపద మొక్కొకవ్యక్తికి సంబంధించిన దని యర్థము చేయుటవలన నీదోషము సంభవించును.

౫. కాకుహేత్వాభాసము (Fallacy of accent):— మూటలాడువారి యుచ్చారణభేదమునుబట్టి వాక్యమునకు అర్థము ప్రాప్తించును. అట్లొకప్పు డొకయర్థము, మఱియొకప్పుడు మఱియొక యర్థము చేసినయెడల ఈ దోషము సంభవించును. 'పెద్దలతోడ నబద్ధ మాడఁగూడదు' అన్న వాక్యమునందలి 'పెద్దలతోడ' అనుపద మును ఒత్తి యుచ్చరించినయెడల దానికి 'పెద్దలు కానివారితో నబద్ధ మాడవచ్చు' నని తాత్పర్యము కావచ్చును.

౬. ఆలంకారిక హేత్వాభాసములు (Fallacies of figure of speech):— కావ్యానులయందు నతిశయోక్త్యాదులకుఁ జెప్పఁ బడు హేతువులలో ననేకములు హేత్వాభాసములు.

వస్తుహేత్వాభాసములు (Material fallacies) ఏడు విధములు:—

(౧) ఉపాధిసహిత హేత్వాభాసము (The fallacy of accident).

(౨) ఉపాధిరహితహేత్వాభాసము (The Converse fallacy of accident).

ఈ రెండు హేత్వాభాసములును సంబంధము కలవిగాన కలిపి చెప్పఁబడును. మొదటిదానిలో సామాన్య నియమమునుండి విశేష నియమము సంబంధము లేనియుపాధితోఁగూడ సాధింపఁబడును. రెండవదానిలో దానికి వ్యతిరేకముగ వ్యాపారము జరగును.

ఉదాహరణము:

నిన్న దెచ్చిన వస్తువు లన్నియు నేఁడు తిన్నావు
నిన్న పచ్చికూరలు తెచ్చినావు
కావున నేఁడు పచ్చికూరలు తిన్నావు

ఈ యుదాహరణమునందు 'పచ్చి' యను నుపాధి నిమిత్త మాత్రము. దానితో తర్కమునకు సంబంధము లేదు. హేతువాక్య ములోని 'తెచ్చినవస్తువు లన్నియు' అనుటలో 'పచ్చివి' యన్న యర్థము లేదు.

ప్రతిమానవుఁడును తనమతమును అభివృద్ధి చేయవలెను
మాజి నేట్రు మానవుఁడు

కావున మాజి నేట్రు తన యధికారము నుపయోగపఱచి తన మతమును అభివృద్ధి చేయవలెను

అనునది హేత్వాభాసము. మాజి నేట్రు మనుష్యుఁ డైనను న్యాయము చేయుటకు నొకయధికారము ఉపాధిగాఁ గలవాఁడు. ఆ యుపాధిసహితుని ఉపాధిరహితునిగా నెంచఁగూడదు.

అన్యని గత్తితోఁ గోసినవానిని శిక్షింపవలెను

డాక్టరు అన్యని గత్తితోఁ గోయును

కావున డాక్టరును శిక్షింపవలెను

అనునదియు నిట్టి హేత్వాభాసమే.

౩. అసంబంధహేత్వాభాసము (Irrelevant conclusion):— ప్రతిజ్ఞతో (తాను ఋజువు చేయఁబోవుదానితో) సంబంధము లేని హేతువులను చెప్పుటవలన నీ దోషము సంభవించును. ఇట్టి దోషము పెద్దపెద్ద వాదవివాదములలో, వాదిప్రతివాదులు దీర్ఘకాలము వాదించి, తుదకు తాము దేనినిగుఱించి వాదించుచున్నారో దానిని మఱచియో, తప్పించియో, మఱియొకదానిని ప్రతిపాదించునపుడు సంభవించును. బలములేని దావాలో వాదించుష్టిడర్లకు నిది యాధారము. 'మంచికేసు కానియెడల నెదుటిష్టిడరును తిట్టు' అని యింగ్లీషులో సామెత కలదు. అది దీని కుదాహరణము. వాదములో గలువలేక ప్రతిపక్షుని, వానితండ్రిని తిట్టుట యీ హేత్వాభా సముయొక్క యుదాహరణమే.

౪. అన్యోన్య్యాశ్రయ హేత్వాభాసము (Petitio Principii):— ఋజువు చేయవలసినసిద్ధాంతమునే హేతువుగా గ్రహించుట. మొదటిదానికి రెండవది హేతువుగఁ జెప్పి, మరల రెండవ దానికి మొదటిది హేతువుగఁ జెప్పినను ఈదోష మగును. 'అత్త కాశ్యతము, వినాశము లేని దగుటచే' అన్నది యిందుల కుదాహరణము.

వినాశము చెందకపోవుటయు, శాశ్వతముగ నుండుటయును సమానార్థకములు. కావున తను ఋజువు చేయవలసినమాటయే మొదట గ్రహించినాడు. ఇట్లు పర్యాయపదములను ప్రయోగించి సిద్ధాంతములను స్థాపింపజూచువా రందఱును ఈ దోషమునకుఁ బాత్రులు. 'ఈపని నేను చేయఁగూడదు. ఎందులకు? అది తప్పు గనుక. అది తప్పునీ కట్టు తెలియును? అది చేయఁగూడ దని నే నెఱుంగుదును గనుక అది తప్పు'; 'శ్రీమహావిష్ణువు అందఱు దేవతలకంటె గొప్పవాఁడు. ఎందులకు? విష్ణుపురాణమునందుఁ జెప్పబడినది గనుక; అందు నట్లేల చెప్పఁబడియున్నది? శ్రీమహావిష్ణువు గొప్పవాఁడు గనుక' అన్నవాదములు పరస్పరాశ్రయదోషమూషితములు. ఈ దోషమునకు సిద్ధసాధనము అనియుఁ బేరు పెట్టవచ్చును.

౫. అసిద్ధహేత్వాభాసము (The Fallacy of the consequent):— హేతువాక్యములకును, సిద్ధాంతవాక్యములకును ఏవిధమైన సంబంధమును లేనప్పుడు ఈ దోషము సిద్ధించును.

ఆంధ్రదేశము గొప్పది

చంద్రగుత్తుడు గొప్ప చక్రవర్తి

కావున చంద్రగుత్తుడు ఆంధ్రుఁడు

ఈ దోషము ప్రేరూపముగ నున్న త్వరగాఁ గనుఁగొనవచ్చును కాని క్రిందిరూపమున నున్న కనుఁగొనుట కష్టము.

ప్రతివాఁడును సుఖమును గోరును

సజ్జనులు సుఖులుగ నుందురు

కావున ప్రతివాఁడును సజ్జనుఁడు

౬. హేతు విపర్యాసహేత్వాభాసము (The Fallacy of the false cause):— తగిన హేతువులు లేనిదే యొకకార్యమునకు నొకవస్తువు గాని, వ్యాపారము గాని హేతు వని యెంచుట. తోడ చుక్కలు భూమిమీద శుభాశుభములకుఁ గారణ మనుకొనుటయు, తుమ్ములు కార్యవిఘ్ననూచకము లనుకొనుటయు దీనికి నుదాహరణములు.

౭. అనేకప్రశ్న హేత్వాభాసములు (Fallacy of many questions):— కొన్ని ప్రశ్నలు కలిపి యొక్కప్రశ్నగా నడిగినఁ గొన్ని సమయములయందుఁ బ్రత్యుత్తర మిచ్చుటకు వీలుగ నుండదు. 'నీవు నీ తల్లిని కొట్టుట మానితివా?' అను ప్రశ్నకు 'అవును, అని జవాబు చెప్పినను, 'లేదు' అని చెప్పినను విపరీతార్థము నిచ్చును. 'అవును' అనఁగా నిదివఱకు కొట్టుచుంటి నని యర్థము. 'లేదు' అనిన ఇదివఱకు కొట్టుచుంటిని, ఇంకను కొట్టుచున్నాను అని యర్థము. తెలివిగలవాఁ డయినఁగాని ఈ మర్తమును కనుఁగొని, 'నేను ఎన్నఁడును మాయమ్మను కొట్టలేదు' అని జవాబు చెప్పఁ జాలఁడు. సాక్షులను 'క్రాస్ ఎగ్జామిన్' చేయునప్పుడు వక్తిగ్లు ఇట్టి

ప్రశ్నలు వేయుచు, 'అగును, లేదు' అని జవాబు చెప్పు మని బెదిరించుచుందురు.

ఇంతవఱకు వ్యాప్తిసాధకానుమానమును (Deductive reasoning) గుఱించి చెప్పితిమి. వ్యాప్తిసాధ్యానుమానమును (Inductive reasoning) గుఱించియు, బాశ్చాత్య న్యాయశాస్త్రమండలి యితరవిశేషములను గుఱించియు 'తర్కము', 'న్యాయము' అను శబ్దములయొద్ద వ్రాయఁబడును. (కొ. వేం. ల.)

పారిభాషిక పదములు

వ్యాప్తిసాధకానుమానమును గుఱించిన పారిభాషికపదముల నీ క్రింద నిచ్చెదము. ఈపట్టిక తర్కశాస్త్రసంబంధమైన పాశ్చాత్య, పౌరస్థ్యగ్రంథములను పెక్కింటిని చూచి సమూహ్యబడినది. నాగరీప్రచారిణీసభవారి శాస్త్రీయపదపారిజాతమును, (Glossory of Scientific Terms), ప్రొఫెసర్ రానడేగారి ఇరువదవతాబ్దాంగ్లమహారాష్ట్రకోశమును (Pro. Ranade's Twentieth Century English - Marathi Dictionary) కూడ నుపయోగించి నాము. కొన్ని యింగ్లీషుపదములకు రెండు మూఁడు పర్యాయ పదము లీయఁబడినవి. అట్టియొక నీయనుమాన వ్యాసమునందు నుపయోగింపఁబడిన పర్యాయపదము మొదటను, మిగిలిన పర్యాయపదములు తరువాతను వ్రాయఁబడినవి.

Affirmative—భావ, విధాయక, అస్తిత్వబోధక

„ proposition—భావవాక్యము

Between the horns of the dilemma—వికల్పజాలబంధము

నందు, ఉభయసంకటములో, ఉభయతః హాశా రజ్జువు

Casuist—ధర్మశాస్త్రీ, తర్కప్రవణుఁడు

Categorical proposition—నిశ్చయార్థక వాక్యము

Conclusion—సిద్ధాంతము, నిగమనము

Concomitance—సాహచర్యము, సహభావము

Concomitant absence—వ్యతిరేకవ్యాప్తి

„ presence—అన్వయ వ్యాప్తి

Connotation—ధర్మార్థము, గుణనూచకము, జాత్యర్థము, సామాన్యభిధానము

Connotative—గుణబోధకము, జాతివిశిష్ట వ్యక్తిబోధకము

Contradiction—పరస్పర వైరము

Contradictory—పరస్పరవిరోధి

Contraposition—రూపపదపరివర్తనము, నిషేధవ్యవస్థాపనము

Contrariety—వైరము, వై పరీత్యము

Contrary—వైర, విపరీత

Converse—పదపరివర్తన

Conversion—పదపరివర్తనము, ఉద్దేశ్యవిధేయపరివర్తనము

Copula—సంయోజకపదము, (ఉద్దేశ్యవిధేయ) సంయోజకము

Deceptive reasoning—చలము
Deduction—నిగమనానుమానము
Deductive Logic—వ్యాప్తిసాధకానుమానము, నిగమనవిద్య
Defective syllogism—దుష్టానుమానము
Denotation—సంఖ్యార్థము, వ్యక్త్యార్థము, విశేషాభిధానము
Destructive Dilemma—నిషేధాత్మకవికల్పము
Destructive Sorites—నిషేధాత్మకన్యాయశృంఖల
Dialectics—తర్కశాస్త్రము
Dictum de Omni et Nullo—యద్వర్తే తదేకస్మిన్
Differentia—వ్యావర్తకము
Dilemma—వికల్పజాలము
Disjunctive—వైకల్పికము
Distribution of terms—పదములకు వ్యాప్తి
Exceptive proposition—అపవాదకప్రతిజ్ఞ
Exclusive proposition—నిరాసకప్రతిజ్ఞ
Extensive syllogism—విస్తారకానుమానము
Fallacious reasoning—తర్కభాస, దుష్టతర్కము
Fallacies—హేత్వాభాసములు, నిగ్రహస్థానములు
Logical—తర్కహేతువు
Semi Logical—అర్థతర్క హేతువు; మిశ్రహేతువు
Material—వస్తుహేతువు, వాస్తవహేతువు, వ్యాప్త్యాభాసము
Amphiboly—వాక్యార్థసంశయహేతువు, సంద్విగారథ, ద్వ్యర్థకత
Accent—కాకుహేతువు
Four terms—పదచతుష్టయహేతువు
Undistributed middle—అవ్యాప్యహేతువు
Illicit Major—అక్రమసాధ్యవ్యాప్తిహేతువు
Illicit Minor—అక్రమపక్షవ్యాప్తిహేతువు
Negative premises—అభావహేతువు
Equivocation—పదార్థసంశయహేతువు
Ambiguous terms—వాక్చలము
Composition—సంయోగహేతువు
Division—విభాగహేతువు
Figure of speech—అలంకారికహేతువు
Accident—ఉపాధిసహితహేతువు, సోపాధికహేతువు
Petitio Principii—అన్యోన్య్యాశ్రయహేతువు, సిద్ధసాధ్యము, ప్రకరణసమము
Complex Question—అనేక ప్రశ్నహేతువు
Irrelevant conclusion—అసంబద్ధహేతువు
Consequent—అసిద్ధహేతువు

False cause—హేతువిపర్యాసహేతువు
Figure—(త్రిపాది) శ్రేణులు, అనుమానవాక్యప్రకారము
Hypothetical proposition—సాపేక్షవాక్యము
Immediate inference—సాక్షాదనుమానము, అవ్యవహితానుమానము
Induction—వ్యాప్తిసాధ్యానుమానము, వ్యాప్తిగ్రహ, ఆగమన (అనుమానము)
Inductive Logic—వ్యాప్తివాదము, వ్యాప్తిసాధ్యానుమానము
Inference—తర్కము, అనుమానము
Law of inference—న్యాయము, నూత్రము
,, Identity—ఏకార్థకన్యాయము, తాదాత్మ్యన్యాయము
,, Contradiction—పరస్పరవైరుధ్యన్యాయము
,, Excluded middle—తృతీయపక్షాభావన్యాయము, మధ్యమనిరాసన్యాయము
Logic—తర్కశాస్త్రము, న్యాయశాస్త్రము, అన్వీక్షిక
Logician—తర్కికుడు, నైయామికుడు
Major premise—ముఖ్యహేతువాక్యము, ఉదాహరణము, వ్యాప్తివాక్యము, అనుగమవాక్యము, వ్యాపకపూర్వావయవము
Major term—సాధ్యము, వ్యాపకపదము
Mediate inference—అనుమానము
Middle term—లింగము, హేతుపదము, మధ్యపదము
Minor premise—గౌణహేతువాక్యము, హేతువాక్యము, ఉపనయము, వ్యాప్యపూర్వావయవము
Minor term—పక్షము, వ్యాప్యపదము
Moods—తర్కములు
Negation—అభావము, నిషేధము, ప్రతిషేధము
Negative—అభావ (పదము, వాక్యము)
Obversion—రూపపరివర్తనము, ప్రతివర్తనము, వ్యాప్యవ్యాపకవిరుద్ధప్రతిషేధము
Opposite side—విపక్షము
Opposite term—విరోధిపదము
Opposition—వైరము, విరోధము, విపక్షత, ప్రతియోగము
Opposition of proposition—వాక్యవిరోధము
Particular proposition—ఏకదేశికవాక్యము
Predicate—విధేయము
Predication—విధానము
Premise—హేతువాక్యము, స్వీకృతవాక్యము
Proposition—వాక్యము
Quality of a proposition—వాక్యరూపము, స్వరూపము, గుణము
Quantity of a proposition—వాక్యవ్యాప్తి

Ratiocination—తర్కము, అనుమానము
 Sorites—న్యాయావలి
 Sub-altern—అభాసవైరి
 Sub-alternation—అభాసవైరము
 Sub-contrariety—కించిద్వైరము
 Subject—కర్తృపదము
 Syllogism—న్యాయము, త్రిపాది, తర్కము, అనుమానవాక్యము, త్ర్యవయవి
 Term—పదము
 Universal proposition—సార్వదేశిక, సర్వవ్యాపి, సర్వగత, సార్వలౌకిక (వాక్యము)

అనుము (Dolichos Lablab) — చిక్కుడుకుటుంబములోఁ జేరిన యొకజాతిమొక్క; ఉలవగణములోనిది. మొదటఁ గొంతవఱకు గుఱ్ఱుగ నెదిగి పిమ్మట తీగగ సాగును. ఆకులు చిక్కుడాకులవలెనే 3 ఉపదళములు గలిగియుండును. కాయలును గొంచె మించుమించుగ చిక్కుడుకాయలనే పోలియుండును.

అనుము ఇండియాదేశమున దంతటను సాగు చేయఁబడుచున్నది. పెక్కుచోట్ల వన్యస్థితియందును గానవచ్చుచున్నది. హిమాలయములపై నేడువేలయడుగులు ఎత్తువఱకు నిది పెరుగుచున్నది. ఇండియాదేశమే యీ మొక్కకు ఆదిస్థానమని యూహింపఁబడుచున్నది. మూడువేల సంవత్సరములకుఁ బూర్వమే జనులు దీని నెఱిగి సాగు చేయుచుండినట్లు చరిత్రకారు లూహించుచున్నారు. ఇండియానుండియే యిది చీనా, ఈజిప్టు, పెర్షియా మొదలగుదేశములను వ్యాపించియుండును.

ఇండియాదేశమున దీనిసాగు మధ్యమ, పశ్చిమ, దక్షిణభాగములందు మెండు. ఉత్తరహిందూస్థానమునఁ దక్కువ. చెన్నపురి రాజధానిలో బళ్లారి, కడప, కోయంబత్తూరు, నేలము, దక్షిణార్కాడు, తంజావూరు జిల్లా లీ సస్యము సాగుచేయఁబడు ప్రదేశములలో ముఖ్యములు.

అనుములోఁ బెక్కురకములు గలవు. గింజలపర్లమునుబట్టి వీనిని తెలుపు, ఎఱుపు, నలుపు తరగతులుగ విభాగింపవచ్చును. బొంబాయి రాజధానిలోను, కొన్ని యితర ప్రదేశములందును తోటపైరుగ సాగుచేయఁబడు రకములును, మిట్టసస్యముగ సాగుచేయఁబడు రకములును వేర్వేరుగ పరిగణింపఁబడుచున్నవి.

అనుము తొలకరిలో చోడి, కంది, అముదములు మొదలగు సస్యములలోఁ గలిపి సాగు చేయుట వాడుక. సెప్టెంబరు, అక్టోబరు నెలలలో పునాసపంట కోతలకు పిమ్మట దీనిని సాగుచేయుటయుఁ గలదు. దంపవరినెలలలో వరి కోసినపిమ్మట జనవరినెలలో దీనిని సాగు చేయుదురు.

అనుమునకు బంకగరుములును, గరుములును అనుకూలములు. నేలను 3, ౪ చాళ్లు దున్ని నాగటిచాలులో విత్తులను అడుగున కొకటిచొప్పున వేసి కప్పవలెను. ప్రత్యేకముగఁ జల్లునెడల ఎకరమునకు ౧౬-౨౦ నేర్ల విత్తులు పట్టును. ౫, ౬ నెలలలో పంట పూర్తియగును. సామాన్యముగ ౪౦-౬౦ కుంచముల యనుములును అరబండి బొత్తును అగును.

అనుపచేని కొకవిధముగ చేను తఱచు పట్టుచుండును. గొంగళి పురుగులును ఒక్కొక్కప్పుడు నష్టమును గలిగించుచుండును. ఇతర పయరసస్యములకు వలెనే దీనికిని పూతకాలమున మబ్బులును, తేమగాలియుఁ బ్రతికూలము. అనుములు మనుష్యులకును, పశువులకునుగూడ ఆహారముగ నుపయోగించును. సాతాళించిన యనుములు చాలచోట్ల అంగళ్ళలో విక్రయింపఁబడుచుండును. పచ్చికాయలలోని గింజలు కూరలలో నుపయోగింతురు. అనుపగుడ్డలు పశువులకు మంచిదాణా. అనుపబొత్తు పశువులకుఁ బ్రియము.

అనుముల యొక్కయు, అనుపబొత్తుయొక్కయు పృథక్ పృథక్ వివరింపఁబడును.

	అనుములు	అనుపబొత్తు
తేమ	౯.౫౯	౯.౯౨
ఆల్బుమినములు	౨౧.౩౫	౧౩.౩౭
కర్బనోజ్జనితములు	౫౭.౨౩	౪౩.౦౩
చమరు	౧.౨౫	౩.౭౨
నారపదార్థము	౬.౫౭	౧౬.౧౭
బూడిద	౪.౦౧	౧౩.౭౮

అనుము పశువులమేతకొఱకుఁ బ్రత్యేకముగఁ బెంచఁదగిన సస్యములలో నొకటి. పచ్చియెరువునకును దీనిరొట్టప్రశస్తము. ఇందు నూటికి ౦.౭౫ పాలు నత్రజనియు, ౦.౧౬ పాలు స్ఫురత్పంచామ్ల జనిదమును, ౦.౫౬ పాలు పొటాషును గలవని లెక్కవేయఁబడెను.

అనుములు నలుగఁగొట్టి నీటిలో నానవేసినయెడల నొక్కొక్కప్పుడు ఉదజనయనికామ్లము (Hydrocyanic acid) అను విషద్రవ్యము జనించు నని డాక్టరు వెదరుగారు కనుగొనిరి.

(గో. జో.)

అనుము నిలంక — పశ్చిమగోదావరిజిల్లా, తాడేపల్లి గూడెంతాలూకాయందలి జమీన్దార్ గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౪౦౯ (౧౯౩౧).

అనుములుకొండ — నల్లూరుజిల్లా, కనిగిరితాలూకాయందలి జమీన్దార్ గ్రామము. జనసంఖ్య ౨౦ (౧౯౩౧).

అనుయ సంగీత విలాసము — భావభట్టకృతముగ సంగీతశాస్త్రగ్రంథము : సంస్కృతము.

అనుయాయ - ధృతరాష్ట్రుని నూర్గురు పుత్రులలో నొక్కఁడు.

అనురాజి (అనుజారీ) - లేఖానక దేశము నందలి యనాగరకజాతి. వీరించుమించుగ ౨౦,౦౦ మందియున్నారు. వీరిలో నొకశాఖవారిని శంసీ లందురు. వీరు 'శంస్' ను (శంస్ అనగా సూర్యుఁడు) బూజింతురు. దీనినిబట్టి వీరు ఈరాక్షాదేశము నందలి శియాధర్మమునుండి నూర్వోపాసనము గ్రహించి రని తెలియుచున్నది. ఉత్తరమున తర్తోయావతికు వ్యాపించియున్న సముద్ర తీరమునమాత్రమే వీరు నివసించుచుందురు. దీనికి తూర్పువైపున అనుజారికొండ యున్నది. దీనినుండియే వీరి కనుజారీ లనుపేరు వచ్చినది. 'అనురాజీ' యనుపదము 'అనుజారీ' కి అపభ్రంశమే యైయుండవచ్చును. ఖైవాయీ, శంసాయీ, మేఖిలాజాయీ యని వీరికి మఱియూఁడుపేర్లు కలవు.

అనురాజీలకు రాజు లేఁడు. నేటివఱకు వీరి రెవ్వరికిని లోబడి యుండలేదు. తమలో పరస్పరవిరోధములు వచ్చినచో దామే వాటిని బరిష్కరించుకొందురు.

అనురుద్ధుఁడు - పాలీభాషలో గ్రంథములు రచించిన బౌద్ధపండితుఁడు. ఇతఁడు కాంచీపురమున జన్మించి తనజీవితములో ప్రాథమికభాగమును బౌద్ధభిక్షువుగ అచ్చటనే కడపెనని 'సద్ధమసంగహము', 'పరమాత్థవినిచ్చయము' అను గ్రంథములవలనఁ దెలియుచున్నది. క్రమక్రమముగ అతఁడు 'సంఘ' నాయకుఁడయ్యెను. అటుతరువాత బౌద్ధమతవ్యాపనమునకై తిరునెల్వేలి, తంజావూరులకు పోయి యచ్చటఁ గొంతకాల ముండెను. అటుపిమ్మట నతఁడు సింహళమునకుఁ బోయి అచ్చటి 'ఉత్తరమూల సంఘారామము' నందలి స్థవిరులలో నొక్కఁడుగఁ జేరెను. అనురుద్ధశతక మనుగ్రంథము ఈతనిని 'ఉపస్థవిరు'నిగఁ జేర్కొనుచున్నది కాని 'సద్ధమసంగహము' నందును, మఱియితరగ్రంథములందును ఇతఁడు 'ధేరు' ('స్థవిరు') ఁనియే పేర్కొనఁబడియున్నాఁడు.

ఈతఁడు పాలీభాషలో 'అభిధమ్మాత్థసంగహము', 'పరమాత్థవినిచ్చయము', 'నామరూపపరిచ్ఛేదము' అను గ్రంథములను రచించెను. బౌద్ధమతమునకు సంబంధించిన 'అనురుద్ధశతకము' అను సంస్కృతగ్రంథముకూడ ఈతఁడు రచించినదే యని చెప్పుదురు. వీనిలో 'అభిధమ్మాత్థసంగహము'ను లండను 'పాలీటెక్స్టు సొసైటీ' వారును, శతకమును కలకత్తా 'బుద్దిస్టిక్ టెక్స్టు సొసైటీ' వారును ప్రకటించియున్నారు.

ఉత్తరమూలసంఘారామము క్రీస్తుశకము పదునొకండవ శతాబ్దికడపటిభాగమున నేర్పడిన దగుటచే ఆసంఘారామమునకు సంబంధించిన అనురుద్ధుఁడుకూడ క్రీస్తుశకము పదునొకండవ శతాబ్దితరువాత జీవించియుండు నని యూహింపఁదగును.

అనుల - ౧. సింహళదేశపు రాజైన మహానాగుని భార్య. మహానాగుఁ డశోకచక్రవర్తికి సమకాలీనుఁ డని చెప్పెదరు. సింహళమున బౌద్ధధర్మమును వ్యాపింపఁజేయుటకు నీమె పాటుపడెను. ఈమెకు బౌద్ధమతజ్ఞాన మధికముగ నుండెను. ఈమె ఆఁడుబిడ్డపేరు సంఘమిత్ర. ఈమెకు బౌద్ధమతమునందుఁ గల విశేషజ్ఞానమును బట్టి సంఘమిత్ర యీమెను 'ఆచార్య' యని పిలుచుచుండెను.

౨. సింహళపతియైన కొరాంగరాజు భార్య. దురాచరణము కలది. తన పతి యగు కొరాంగుని, పుత్రుఁడగు తిష్యుని, నలుగురు ఉపపతులను విషము పెట్టి చంపెను. ఈమె రాజ్యము చేయుచుండఁగ నీమె మఱియె కుమారుఁడైన కాలకంఠిష్యుఁడనువాఁడు తిరుగఁబడి యీమెను చంపి రాజయ్యెను (క్రీ.పూ.౪౧).

అనులు - వేదకాలముందు పరుషి నదీతటమున నున్న జనులకుఁ బేరు.

'అనులోమము (అనులోమ వివాహము) - ఎక్కువజాతిపురుషులు తక్కువజాతిస్త్రీలను వివాహ మాడిన నది అనులోమవివాహ మనిపించుకొనును. బ్రాహ్మణుఁడు త్నత్రియ వైశ్య శూద్రస్త్రీలను, త్నత్రియుఁడు వైశ్య శూద్రస్త్రీలను, వైశ్యుఁడు శూద్రస్త్రీని వివాహ మాడిన 'అనులోమవివాహ' మగును. దీనికి విరోధశబ్దము 'ప్రతిలోమవివాహ' మనునది. తక్కువజాతిపురుషులు ఎక్కువజాతిస్త్రీలను పెండ్లి చేసికొనుట ప్రతిలోమము. హిందూ ధర్మశాస్త్రమతమున ప్రతిలోమవివాహములు ఎల్లప్పుడును గర్హితములు. అనులోమవివాహములు పూర్వయుగములయందుఁ జెల్లినవి. కాని కలియుగమునందు నవియు నిషిద్ధములే. ఇప్పుడుములులో నున్న ఆచారము ప్రకారమును, కోర్టువారిచే నొప్పుకొనఁబడిన 'హిందూ లా' ప్రకారమును అనులోమ, ప్రతిలోమ వివాహము లన్నియు నిషిద్ధములే. ఆచారము ననుసరించి యేజాతివా రాజాతిలోనే వివాహము చేసికొనవలెను. అట్లు చేసికొనక మఱియొకజాతితో సంబంధము కలుగఁజేసికొన్నయెడల నా వివాహము చెల్లదు; అనగా వ్యవహారము కోర్టునకు వచ్చినప్పుడు, కోర్టువా రట్టివివాహితస్త్రీని దానిగను, దానిసంతతిని దానిపుత్రులుగను భావించెదరు.

ఇట్లు సామాన్యముగ అనులోమ, ప్రతిలోమవివాహము లిప్పుడు లేకపోయినను, ఒకవిధమైన యనులోమపద్ధతి యిప్పటికిని హిందూ దేశమునం దున్నది. బంగాళదేశమునందు బ్రాహ్మణులలో కులీనులు, కేశీయులు మొదలయిన భేదములు కలవు. వారిలో కులీనులు అందఱి కంటె నెక్కువవార మని చెప్పుకొనియెదరు. వీరు తమకంటెఁ దక్కువవారగు బ్రాహ్మణులయింటి ఆఁడుపిల్లలను చేసికొందురు. తమ ఆఁడుపిల్లలను వారి కీయరు. అట్లే మనదేశముందు మధ్యలు, లింగ ధారు లయిన ఆరాధ్యులు, తా మితరబ్రాహ్మణులకంటె నెక్కువవార మని కాబోలు, స్వార్థబ్రాహ్మణులయింటి యాఁడుపడుచులను వివాహ మాడెదరు. కాని తమ యాఁడుపడుచులను స్వార్థుల కీయరు. కావున

నిది వారివారిస్వాతిశయభావమువలన నేర్పడిన యొకవిధమైన అను లోమవివాహవిధానము !

వేటువేటుజాతులవారిలో నిచ్చి పుచ్చుకొనుట నిషిద్ధమైనను, ఒక్కజాతిలోనే పెక్కుశాఖలున్నచోట, సాధారణముగ నేకాఖ వా రాశాఖలోనే సంబంధములు చేసికొన్నను, ఆవశ్యకతనుబట్టి యొక శాఖవారు మఱియొక శాఖవారితో సంబంధబాంధవ్యము చేసికొను నాచారము హిందూదేశమునందుఁ గలదు. బ్రాహ్మణులలో ఋగ్వే దులకు యజుర్వేదులకు సంబంధము లవిచ్చిన్నముగ దేశమం దంతటను (ఆంధ్రదేశమునందుఁగూడ, జరుగుచున్నవి. వెలనాటివారికి తెలగా ణ్యులకుఁగూడ పెక్కుచోట్ల ఆక్షేపణము లేకుండ వివాహము లగు చున్నవి. మహారాష్ట్రబ్రాహ్మణులకును ఆంధ్రవైదిక బ్రాహ్మణులకును చాందా నాగపురమునైపున బంధుత్వము కలియుచున్నది. సప్తగోదా వర్యంతర్గతమైన ముంగొండ అగ్రహారమునుండి వెడలిపోయిన వేగి నాటి యాంధ్రబ్రాహ్మణుల పెక్కుకుటుంబములు కాశీయందును, మధ్య పరగణాలో బ్రహ్మణి యను గ్రామమందును నివసించియున్నారు. వీ రందఱును మహారాష్ట్రులతో సంబంధము చేసికొనుచు, చాలభాగ మాంధ్రము మఱచి, మహారాష్ట్రవేషభాషలతో సంచరించుచున్నారు. కాశీలో విద్వత్సంఘమని ఖ్యాతిఁగాంచి కొలఁదికాలముక్రిందనే కీర్తి శేషులైన మహామహోపాధ్యాయ గంగాధరశాస్త్రిగా రిట్టి యాంధ్రు లే. మనదేశమునం దాటువేలనియోగులకు, పాకనాటినియోగులకు, మధ్యులకు, గోలకొండవ్యాపారులకు, ఆరాధ్యులకు నచ్చటచ్చట, అప్పుడప్పుడు బాంధవ్యము కలియుచునేయున్నది. నియోగివైది కుల కంతఁగఁ గలియుట లేదు; గాని, అట్టి సంబంధములును బొత్తిగా లే వని చెప్పటకు వీలు లేదు. అట్లే రాజులు, వెల మలు, కమ్మలు, రెడ్లు, తెలగాలు మొదలయిన జాతులలోని యుప శాఖలలో నప్పుడప్పుడు వివాహములు జరుగుచునేయున్నవి. కావున నుపశాఖలలో వివాహములు జరుగుటకు నాచారముయొక్క యభ్యంతర మేమియు లేదు; ధర్మశాస్త్రముయొక్క యభ్యంతర మెన్నఁ డును లేదు.1 ఆయా యుపశాఖలవారికిఁ గల స్వాతిశయభావమే యిందులకు విఘ్నకారి. ఒక కేసులో క్రైస్తవమతమునుండి హిందు వుగా మారిన శూద్రస్త్రీని ఒక శూద్రుఁడు పెండ్లియాడఁగా నది క్రమమైన వివాహ మని కోర్టువారు తీర్చానించినది.2.

అనులోమజాతులు :

మన్వాది స్మృతికారులు వేటువేటు జాతుల స్త్రీపురుషుల కనులోమపద్ధతిప్రకారమును, ప్రతిలోమ పద్ధతిప్రకారమును కలిగిన సంతానము ఏజాతివారగుదురో తెలియుటకై జాబితా లిచ్చినారు. కాని అందఱ జాబితా లొకవిధముగ లేవు. ముఖ్యముగ మనుస్మృతి

ననుసరించి యొక అనులోమ, విలోమజాతులపట్టిక యీక్రింద నీయఁబడుచున్నది. ఇందునుగుఱించి యింకను తెలిసికొనఁగోరువారు మనుస్మృతి ౧౦-వ అధ్యాయము చూడవగును.

అనులోమజాతులు :

బ్రాహ్మణ	క్షత్రియ	మూర్ధాభిషిక్త
"	వైశ్య	అంబవ
"	శూద్ర	నిషాద

(వీనిని పారశక్తుఁ డనికూడ నందురు)

క్షత్రియ	వైశ్య	మాహివ్య
క్షత్రియ	శూద్ర	ఉగ్ర
వైశ్య	శూద్ర	కరణ

ప్రతిలోమజాతులు :

క్షత్రియ	బ్రాహ్మణ	నూత
వైశ్య	బ్రాహ్మణ	వైదేహ
శూద్ర	బ్రాహ్మణ	చండాల
వైశ్య	క్షత్రియ	మాగధ
శూద్ర	క్షత్రియ	క్షత్రి
శూద్ర	వైశ్య	ఆయోగవ

మిశ్రజాతులు :

బ్రాహ్మణ	ఉగ్ర	ఆవృత
"	ఆయోగవ	ధిగ్వన
నిషాద	శూద్ర	పుక్కస
శూద్ర	నిషాద	కుక్కటక
క్షత్రి	ఉగ్ర	శ్వపాక
విదేహక	అంబవ	వేణ
దమ్య	ఆయోగవ	సైరంధ్ర
వైదేహ	"	మైత్రేయక
నిషాద	ఆయోగవ	మార్గవ, దాస, కైవర్త
"	వైదేహ	కారావర
వైదేహ	కారావర	అంధ్ర
వైదేహ	నిషాద	మేద
చండాల	వైదేహ	పాండునోపాక
నిషాద	"	అసిండికో
చండాల	పుక్కిస	సోపాక
"	నిషాద	అంత్యవసాయి

1. Pandaiya Telaver. v. Puli Telaver, 1. Mad. 478.

Ramamani Ammal, v. Kulanthai, 14. Moo. I. A. 349

2. Muthuswami Mudaliar, v. Masilamani, I. L. R. 33. Mad. 342.

అనువాదమువివాహమువలనఁ గలిగిన సంతతికి నొక విశేషమైన హక్కు గలదు. బ్రాహ్మణునకును, శూద్రస్త్రీకిని పుట్టినవాఁడు ఏడు తరములలో బ్రాహ్మణుఁ డగును అని మనువు ౧౦-వ అధ్యాయము నందు చెప్పియున్నాఁడు¹; అనఁగా బ్రాహ్మణునకు శూద్రకుఁ బుట్టిన స్త్రీ మరల బ్రాహ్మణునే వివాహ మాడి, కూతుఁ గనును. ఆకూతురు గూడ మరల బ్రాహ్మణునే పెండ్లియాడి సంతానము వడయును. ఇట్లేడుతరములవఱకును జరిగినయెడల నేడవతరమునందుఁ బుట్టు వాఁడు బ్రాహ్మణుఁ డగును. ఇట్లే బ్రాహ్మణునకు వైశ్యస్త్రీయందుఁ బుట్టువాఁడు అంబఘోషు. వీఁడు అయిదుతరములలో బ్రాహ్మణుఁ డగును. ఇట్లు శూద్రుఁడు బ్రాహ్మణుఁ డగును, బ్రాహ్మణుఁడు శూద్ర త్వమును చెందును. ఇట్లే క్షత్రియునకు వైశ్యునకును బుట్టినవారిని గుఱించి యెఱుఁగునది².

అనువత్సరము — జ్యోతిశ్శాస్త్రమునుబట్టి యెదు వత్సరములతోఁ గూడిన యుగములో నాల్గవవత్సరము అనువత్సర మనబడును. సావన, సౌర, చాంద్ర, నక్షత్ర మానముల ననుస రించి వత్సరము లేర్పడును. ఈ సమన్వయముచే నైదువత్సరముల యుగ మొకటి యేర్పడుచున్నది. వీనిలో మొదటిది సవత్సరము; రెండవది పరివత్సరము; మూడవది ఇద్యవత్సరము; నాల్గవది అనువత్స రము; ఐదవది యుగవత్సరము. అనువత్సరమున ధాన్యదానము చేసిన గొప్ప పుణ్యము లభించునట!

అనువాదము — నై యాయుకులు వేదవాక్యములను మూఁడువిధములుగ విభజించిరి. విధివాక్యము, అర్థవాదవాక్యము, అనువాద వాక్యములు ('విధ్యర్థవాదానువాద వచనవినియోగాత్- గౌతమ, ౨. ౧. ౬౩). విధి యనఁగా విధాయక మని ('విధిర్విధా యకః' ౨. ౧. ౬౪) గౌతమాచార్యులవారు న్యాయనూత్రము నందుఁ జెప్పినారు. ఇట్లు చేయవలసినది యని యాజ్ఞాపించునది విధి. 'స్వారాజ్యకామో వాజపేయేన యజేత' (స్వర్గమును కోరు వాఁడు వాజపేయయజ్ఞమును జేయవలసినది) అనునది విధివాక్యము. ఒకానొకకార్యమును స్తుతించి, లేక నిందించి, భయము కలిగించి, పూర్వచరిత వర్ణించి బోధించునట్టివాక్యము అర్థవాదవాక్య మనఁ

బడును³. 'పాపకారీ పాపా భవతి' (పాపము చేయువాఁడు పాపం డైపోవును) అనునది అర్థవాదము. ఇందు నాజ్ఞ స్పష్టముగా నుండదు. విధివాక్యముచే జెప్పఁబడినదానిని మరలఁ జెప్పుట అనువాద మనఁ బడును⁴. అనువాదము రెండువిధములు: శబ్దానువాదము, అర్థాను వాదము. ఇదివఱకుఁ జెప్పఁబడినమాటల మరలఁ జెప్పుట శబ్దాను వాదము. ఇదివఱకుఁ దెలిసినవిషయమునే మరల నన్యపదములతోఁ జెప్పుట అర్థానువాదము. 'అనువాదే చరణానామ్' (౨. ౪. ౩) అను పాణినీయనూత్రముమీఁద టీక వ్రాయుచుఁ గాళికాకారుఁడు 'ప్రమాణాంతరావగతస్యార్థస్య శబ్దేన సంక్షిప్తనమాత్ర మనువాదః' అని వ్రాసియున్నాఁడు. వేఱుప్రమాణముచే సిద్ధించినయర్థమును (సంగతిని) శబ్దముచేఁ జెప్పుటనూత్రము అనువాద మనఁబడును. 'అగ్ని ర్హిమస్య భేషజమ్' (అగ్ని చలికి మందు) అనునది యను వాదము. ఏల? ప్రత్యక్షప్రమాణముచే నీసంగతి మన మెఱుఁగు చుము. ఆజ్ఞానమును ఈవాక్య మనువదించినది.

అనువాదము మరల మూఁడువిధములు. భూతార్థానువాదము, స్తుత్యర్థానువాదము, గుణానువాదము. 'స దేవ సౌమ్యేదమగ్ర ఆసీత్' (ఓ సౌమ్య ! మొదట సత్తే ఉండెను) అనునది మొదటి దాని కుదాహరణము. 'వాయుర్వైశేషిష్ఠా దేవతా' (వాయువు వైశిష్ఠ యైన దేవతసుమా) యన్నది స్తుత్యర్థానువాదము. 'దధ్నా జహోతి' (పెరుఁగుతో హోమము చేయుచున్నాఁడు) అనునది గుణానువాదము.

వేదమును నమ్మని బౌద్ధాదిపూర్వపక్షులు వేదమునందు నుండు అనువాదవాక్యములు పిష్టపేషణన్యాయమునఁ బునరుక్తములు గనుక వేదమునకు గౌరవహాని కలుగుచున్నది యని యాక్షేపించిరి. అందు లకు గౌతమాచార్యులవారు "అనువాదములు పునరుక్తములు కావు. అవే శబ్దములు మరల వచ్చినను వానికి నర్థభేద ముండును. వ్యవహార మునందు మొనట 'గచ్ఛ' (పో) అని మరల 'గచ్ఛ, గచ్ఛ' (పో, పో) అని దానినే అనువదించినప్పటికిని రెండవతడవ నుచ్చరిం చిన 'గచ్ఛ గచ్ఛ' పదములకు కీఘ్రముగా పొ మ్మని యర్థ మాగు చున్నది. అట్లే వైదికము లగు అనువాదములకును విధివాక్యముల కంటె భిన్నార్థ ముండును. కావున నవి పునరుక్తములు కావు" అని గౌతముఁడు చెప్పియున్నాఁడు.

1. శూద్రాయాం బ్రాహ్మణా జ్ఞాతః శ్రేయసా చేత్ ప్రజాయతే, అశ్రేయః శ్రేయసీం జాతిం గచ్ఛత్యే సప్తమా ద్యుగాత్. ౬౪. శూద్రో బ్రాహ్మణతా మేతి బ్రాహ్మణశ్చైతి శూద్రతామ్, క్షత్రియా జ్ఞాత మేవం తు విద్యా ద్వైశ్యా తథైవచ. ౬౫. అర్థము: శూద్రస్త్రీకి బ్రాహ్మణునివలనఁ బుట్టిన స్త్రీ బ్రాహ్మణునకే మరల సంతతి కన్నయెడల నేడవతరమున నాసంతతి శ్రేష్ఠమైన జాతిని బొందును (౬౪).
2. ఇంకను విశద మగుటకునై చూడుఁడు, మాండలికసంపాదిత యజ్ఞవల్క్యస్మృతి, పుట. ౧౭౩.
3. 'స్తుతి ర్నిందా పరకృతిః పురాకల్ప' ఇతి (అర్థవాదః) — గౌతమ, ౨. ౧. ౬౫.
4. 'విధివిహితస్యానువచన మనువాదః' — గౌత, ౨. ౧. ౬౬.
5. 'కీఘ్రతరగమనోపదేశవదభ్యాసా న్నావిశేషః' — గౌ. ౨. ౧. ౬౮.

దీనిమీద నాశ్వాసమును డిట్లు భావ్యము వ్రాసినాడు. “విహితమైన యర్థమును మరల నేల చెప్పనలె నన్న అధికారార్థము (చెప్పబోవు విషయ మిది యని తెలియుటకు), విహిత మైనదానిని నిందించుటకుఁగాని, స్తుతించుటకుఁగాని, విధి శేషముగఁ గాని చెప్పఁ బడును. విహితార్థమునకుఁ దగునాత వచ్చినదికూడ ననువాద మగును...లోకమునంగును అనునాదము కలదు. ‘వండు వండు’ అని చెప్పట కలగు. అందులకుఁ ద్వరగ వండు మని కాని, దయచేసి నండు మని కాని (అధ్యక్షుని), తప్పక వండు మని కాని (అవధారణ) అర్థ మగుచున్నది”.

పైని వర్ణింపఁబడిన మూడువిధము లైన వాక్యములలో విధి వాక్యములే ప్రమాణములు గాని మిగిలిన రెండువిధము లైన వాక్య ములును ప్రమాణములు కా నని కొందఱు పూర్వపక్షము చేసెదరు.

అనువిందుడు — ౧. విందుని తమ్ముడు. వసుదేవుని తోఁబుట్టు వసు రాజాధిదేవికిని, ఆమె పెనిమిటి యవంతిరాజు జయ నేనునకును పుట్టినవాడు. శ్రీకృష్ణునకు మేనత్తకుమారుడు. భారత యుద్ధమునందు దుర్యోధనపక్షమునఁ బోరాడి అర్జునునిచేఁ జచ్చెను.

౨. కేకయరాజుయొక్క ఇద్దఱు పుత్రులలో నొక్కఁడు. వీని అన్న విందుడు. భారతయుద్ధము నందుఁ బాండవపక్షపాతియై యుండె.

౩. ధృతరాష్ట్రుని నూర్గురు పుత్రు లలో నొక్కఁడు.

అమృత — ౧. యయాతికుమారుడు, శర్మిష్ఠకు జన్మించినవాడు. తండ్రియనుసరితనము గైకొనుటకు అనువు ఒప్పుకొనలేదు. ఈకారణమున నతనిగాజ్యాధికారము పోయెను. తరువాత నతఁడు మేచ్ఛరాజ్యమున కధిపతి యయ్యెను. ఇతనికిమారులు చక్షు, పరోక్ష, సభాసరులు.

౨. కృష్ణవంశమునకుఁ జెందిన కపాత రోముని కుమారుడు. అసువుకుమారుడు అంధకుడు.

అనువైశేయము — అయోధ్యాప్రాంతమునందలి యొక పురాతనప్రదేశము. దీనిలో మనేయ మను పట్టణ మొకటి యుండెను. బుద్ధదేవుఁ డిచటనే అనోమానదిని దాటి తనవెంట వచ్చిన నేవకుల వీడ్కొని ననియు, నిచ్చటనే యాయన సన్న్యాసి సముగైకొనె ననియుఁ గొండఱయభిప్రాయము. ఈప్రదేశము వైశేయ నదికి దగ్గఱ మండుటచే ననువైశేయ మనుపేరు వచ్చిన దని కొందఱును, వేణువులతో (మొళ్లతో) నిండియుండున దగుటచే ననువై శేయ మనుపే రొందిన దని కొందఱును దలచుచున్నారు.

1. “కిమర్థం పునర్విహిత మనూద్యతే? అధికారార్థమ్. విహిత మధికృత్య స్తుతిర్బోధ్యతే, నిందా వా, విధిశేషో వాఽభిధీయతే, విహితానంతరాగ్లోఽపి చానువాదో భవతి...లోకేపి చానువాదః, పచతు పచతు భవా నిత్యభ్యాసః, క్షీప్రం పచ్యతా మితి వా, అంగ! పచ్యతా మిత్యధ్యక్షార్థమ్, పచ్యతా మేవేతి వాఽవధారణార్థమ్”

అనుసాల్వడు — సాభపతి యైన సాల్వుని తమ్ముడు.

సాల్వునిఁ గృష్ణుడు చంపఁగా నీతఁడు కృష్ణుని నెట్లయినను జంప నిశ్చయించెను. ధర్మజుఁ డశ్వమేధముఁ జేయుసమయమునఁ గృష్ణుడు కుటుంబసహితముగ హస్తినాపురమునకు రాఁగా నీతఁడు నేనాసమే తుండై వచ్చి హస్తినాపురపార్శ్వమున దాగియుండెను. ఒకనాడు కృష్ణుడును, పాండవులును అశ్వమును పరీక్షించుచున్న వారని విని యీతఁ డచ్చటికి నెవ్వరికిని దెలియకుండ వచ్చి క్షణములో నశ్వమును తీసికొని పాటిపోయెను. భీముడు నైస్యముతో వానిని దఱిమికొని చనియె. ప్రశ్నయుడు, వృషకేతుడును వానిని బట్టి తెచ్చెద మని ప్రతిజ్ఞఁ జేసి పోయిరి. ప్రద్దుమ్మఁ డోడెను. వృషకేతుఁ డను సాల్వుని నోడించి, బంధించి కృష్ణునొద్దకుఁ దెచ్చెను. వాడు కృష్ణునకు శరణు చొచ్చి, అశ్వమేధమునకు సాయము చేయుటకు నంగీకరించి స్వనగరమునకుఁ బోయెను (జైమినీ యాశ్వమేధము., అ. ౧౨-౧౪).

అనుష్ఠ — భారతవర్షీయ నది (భార, భీష్మ, అ. ౯).

అనుష్ఠాదుడు — హిరణ్యకశిపునకు కయాధూ యను భార్యయందుఁ బుట్టిన నల్లరుపుత్రులలో నొక్కఁడు. ఇతని భార్య నూర్తి. బాష్కలుడు, మహిషుడు అనువారు పుత్రులు.

అనూదయుడు — ధృతరాష్ట్రుని నూర్గురు పుత్రు లలో నొక్కఁడు.

అనూపగడము — రాజపుతానాలోని బికానీరుసంస్థాన మందలి యొకపట్టణము. ఇందు సంస్థానాధీశ్వరుఁ డగు అనూపసింగు పేర ౧౬౭౨-వ సంవత్సరములోఁ గట్టఁబడినకొట గలదు. ఇది బికానీరు పట్టణమునకు ౨౨ మైళ్లదూరములో నున్నది. డెబ్బదయిదు గ్రామముల కిది ముఖ్యపట్టణము. ఇందలి జనసంఖ్య ౧,౦౧౭. అచ్చటిజనులు ముఖ్యముగా ‘రాట్’ జాతివారు. ఈ ప్రాంతమున నీరు తక్కువగా నున్నను కోతగడ్డి చక్కఁగ పెరుగును. సోడా ఉప్పు తయారు చేయుటకు కావలసిన ‘సజ్జ, లానా’ అనుచే ట్లిచ్చట విశేషముగాఁ జెరుగును.

అనూపదేశము — భారతవర్షీయదేశము. దీనిరాజధాని మాహిష్మతి. ఇచ్చట సహస్రకరార్జునుడు రాజ్యము చేయుచుండెను. పాండవులకాలమున నిచ్చట నీలరాజు రాజ్యము చేయుచుండెను. ఇతఁడు భారతయుద్ధమునందు పాండవులకై పోరాడి చచ్చెను.

అనూపసింగు — ౧. (౧౬౪౦-౧౬౬౦) అమరసింగు కుమారుడు. ఇతఁడు సింహాసన మెక్కునప్పటికి ౬ ఏండ్ల వయసు వాడు. ౧౬౫౦-వ సంవత్సరమున ఓర్సారాజు పహార్ సింగు ఇతనిని

రాజ్యమునుండి పాటఁగ్రోలెను. అటుపై నితఁడు అడవులలో నందందు దాగికొనుచు, ౧౮౫౬-వ సంవత్సరమున షాజహానుచక్రవర్తి నాశ్రయించెను. చక్రవర్తి యితనిని మూడువేలగుఱ్ఱపుదళమున కధికారిగ నియమించి గౌరవించెను.

౨. మధ్యఇండియాలోని ఝబువా (Jhabua) సంస్థానమునకు రాజగు కుషాల్ సింగుమారుఁడు. చిన్నతనముననే రాజ్యమును రక్షించుటలో నితఁడు తండ్రికి విశేషముగఁ బోషణపడి తనయేలుబడికి ముందే పేరొందెను. ౧౭౨౩ - ౧౭౨౭ సంవత్సరములలో ఇతఁడు రాజ్య మేలెను. ౧౭౨౭-వ సంవత్సరమున నితనిని ఎవరో తుపాకితోఁ గాల్చి చంపివైచిరి. శైలానారాజు ఈపనిఁ జేయించె నని చెప్పుకొందురు.

అనూపషహర్ తాలూకా — యునైటెడ్ ప్రావిన్స్ సెస్సులోని 'బులండ్ షహర్' అను జిల్లాలో గంగయొడ్డున నున్న యొకతాలూకా. ఇందు 'అనూపషహర్, అహోర్, దిబాయి' అను మూడుపరగణాలు గలవు. దీనివిస్తీర్ణము ౪౪౪ చదరపుమైళ్లు. ఈ తాలూకాలో ౩౭౮ పల్లెలును, ౪ పట్టణములును గలవు. దీనిమధ్య నుండి ఉత్తరదక్షిణముగ 'ఘోయానది' పాటుచున్నది.

ఈ తాలూకాలో జహంగీరాబాద్, దిబాయి, అనూపషహర్ అనునవి పెద్దపట్టణములు. రెవెన్యూఆదాయము రు. ౪,౯౯,౦౦౦ లు. సెస్సులు రు. ౮౦,౦౦౦ లు.

అనూపషహర్ (పట్టణము) — ఈ అనూపషహర్ తాలూకాకు ముఖ్యపట్టణము. బులండ్ షహర్ పట్టణమున కిరువదిమైళ్ల దూరమున నున్నది. జనసంఖ్య ౮,౬౦౧. ఇది చరిత్రసంబంధమున ప్రాముఖ్యము చెందిన పట్టణము. జహాంగీరు ప్రభుత్వకాలమున బర్ గూజర్ రాజ్యమున 'అనూపరాము' అనునతఁడు తనపేరిట నీపట్టణమును నిర్మించెను. ఢిల్లీ నుండి రోహిల్ ఖండు వెళ్లువా రిచ్చటనే గంగానదిని దాటువలయును. కావున నట్టిరేవును స్వాధీనమునం దుంచుకొనవలయునన్న ప్రభుత్వమువారికి పదునెనిమిదవ శతాబ్ది నీపట్టణము ముఖ్యమైయుండెను.

మహారాష్ట్రులకు పరమశత్రు వయిన అహమ్మద్ షా దురాణి యనువాఁడు ౧౭౫౭-వ సంవత్సరమున దీ పట్టణమును స్కంధావారము (Contonment) గా నేర్పఱచెను. తురుష్కు లందఱు నేకమై పానిపట్టుక్షేత్రమున ౧౭౬౧ లో మహారాష్ట్రుల నోడించిరి. ఆ యుద్ధప్రయత్నము లెల్ల నీపట్టణముననే చేయఁబడెను. మహారాష్ట్రులు రోహిల్ ఖండుమీఁదికి దాడి వెడలఁగా వారిని నెదిరించు నిమిత్తమై జౌద్ వజీరుతోఁ గూడి బ్రిటిష్ వారు ౧౭౭౩-వ సంవత్సరమున నీ పట్టణమును దమసైన్యములకు నివాసస్థానముగా నేర్పఱచిరి. అప్పటినుండి ౧౮౦౬ వఱకును బ్రిటిష్ సైన్యము లచ్చటనే యుండెను. ఆవల నవి మీరటునకు మార్చఁబడినవి. ౧౮౫౭-వ సంవత్సరపు సిపాయిల తిరుగఁబాటుకాలమునందు రోహిల్ ఖండునందలి

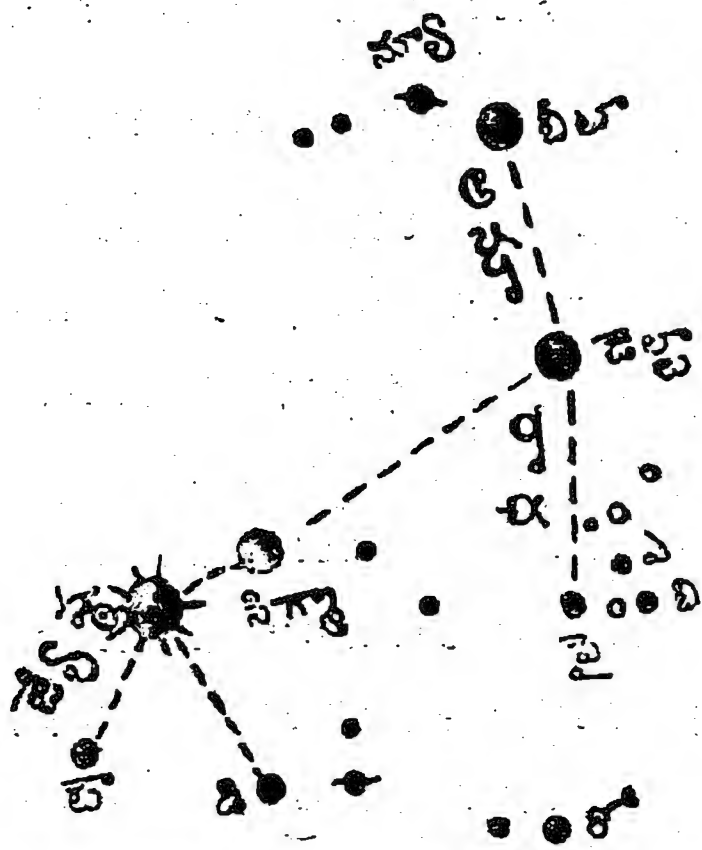
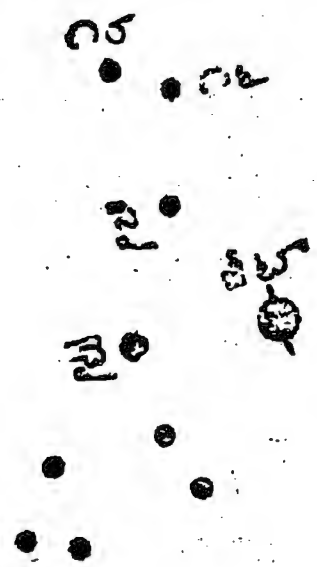
విప్లవకారు లీరేవును దాటుకుండ 'బాటు'వా రడ్డుపడిరి. పూర్వము గంగానదిమీఁద జరగు వ్యాపారమునకు నీపట్టణము ఉత్తరపరిమితిగా నుండెను. ఈస్టుఇండియాకంపెనీవా రిచ్చట నొకగిడ్డంగిని స్థాపించి యుండిరి. ఇప్పుడు వర్తక మంతగా సాగుటలేదు. శర్కర, కలప, వెదురు వ్యాపారము మాత్రము విరివిగా సాగుచున్నది. స్వల్పముగా చుట్టుపట్ల గ్రామములకుఁ గావలసిన బట్టలు, సాలువలు, బోళ్లు మొదలగునవి ఇచ్చట తయారుచేయఁబడుచున్నవి.

అనూబిస్ (Anubis) — పూర్వకాలపు ఈజిప్టుదేశీయుల దేవతలలో నొకఁడు. అదేశపు శిల్పములనుబట్టి యీదేవత గుంటనక్కయాకారము గలిగియుండునట్లు తెలియుచున్నది. ఈలోకమున మరణించినవారి పాపపుణ్యములు నిర్ణయించుటయు, వారి యాత్మలను పైలోకమునకుఁ గొంపోవుటయు నితనిపనియట !

అనూరాధ — మన యిరువదియేడు నక్షత్రములలో నొక నక్షత్రము. విశాఖ తరువాతిది. విశాఖవఱకు నక్షత్రములు త్తరాకాశమున ౯౪ పడును. విశాఖనుండి దక్షిణాకాశమునకు మరలును. ఇక్కడ నీ నక్షత్రవీధి శాఖాంతరములఁబట్టి దక్షిణమునకు మరలి, అటుపై యామ్యుదిశనే వ్యాపించుటచేత నీ నక్షత్ర మాశాఖా భేదనూచకముగా వి - శాఖ యయ్యె నని బెంట్లీ (Bentley) దొరగా రూపించిరి. వేదకాలములో విశాఖకు రాధ యను పేరుండెను. 'రాధో విశాఖే' అని అధర్వవేదము (౧౯. ౭) లో స్పష్టముగా కలదు. రాధ తరువాతినక్షత్రము అనూరాధ. అనూరాధ నక్షత్రములోని చుక్కలు :— వృశ్చికరాశిలోని బీటా, డెల్టా, షై, రో గుర్తులు గల వని పాశ్చాత్యులు. ఛత్రాకారనక్షత్రము లని వరరుచి ప్రముఖులు; అనగా గొడుగువంటి యాకారము గల చుక్కలని వర్ణించినారు. ఈ చుక్కలు వృశ్చికరాశిలో వైభాగమందు, అనఁగా లేలునకు మీఁదిడక్కలని చెప్పఁదగినచోట నున్నవి.

అనూరాధకు అధిదేవత మిత్రుఁడు. దీని తరువాత జ్యేష్ఠకు అధిదేవత ఇంద్రుఁడు. ఋగ్వేదకాలమునాటి ఆర్యులకు వర్షాధిదేవతయైన ఇంద్రుఁడు చాల ముఖ్యమైన దైవము. సూర్యాస్తమయము కాఁగానే ఇంద్రదర్శనము — అనఁగా జ్యేష్ఠనక్షత్రము ఉదయించుటయు, ఇంద్రునకు ప్రతిస్పర్ధియైన మృగశిరూపి వృశ్చికుఁడు చచ్చుట — అనఁగా అస్తమించుటయు వర్షాగమననూచకములు. ఈ శుభస్థితి చేకూరుటకు ముందుగా అనూరాధ ఉదయించుటయు, ఆ పిమ్మట జ్యేష్ఠ ఉదయించుటయు జరగును; కావున అనూరాధ ఉదయ మైనవెంటనే వర్ష లాభము కలుగు నను నూచన. శుభకారకుఁ డగు స్నేహితుని రాకవలె అనూరాధయుదయము సంతోషదాయకము. కావుననే అనూరాధకు మిత్రుఁడు అధిదేవత యని వేదము తెల్పుచున్నది. ఈ మిత్రునకు వృషభరాశి ప్రతిస్పర్ధి, అనఁగా మిత్రుఁ డుదయించుసరికి వృషభరాశి అస్తమించును; అనఁగా చచ్చును. కాఁబట్టి మిత్రుఁడు వృషభమును సంహరించు

చున్నాఁడని చెప్పబడినది. విషువద్బిందువు (Equinox) వృషభములో నున్నప్పుడు సంవత్సరము వృషభముతో నారంభమయ్యెడిది,

ఇందు వృశ్చికరాశిలోని అనూరాధ, జ్యేష్ఠ నక్షత్రములును, సమీపనక్షత్రములును పాశ్చాత్యసిద్ధాంతముల గుఱుతులతో చూపబడినవి.

అనూరాధ - ఛత్రాకారత్రయమ్ — గొడుగువంటి ఆకారముగల మూడు చుక్కలని మనవారు చెప్పుదురు. ఇందు బీటా, డెల్టా, పై గుర్తు గల మూడుచుక్కలును అనూరాధ యగును. డెల్టా, సిగ్నాల మధ్యరేఖ గొడుగుకామ యగును.

జ్యేష్ఠగూడ గొడుగు ఆకారముగల మూడుచుక్కలందురు. టౌ, సిగ్నా, మధ్య పెద్ద నక్షత్రము - మూడును కలసి జ్యేష్ఠ యగును. ఆక్రింద డిగుర్తుగల చుక్క గొడుగుకామ యగును.

ఇందు బీటా గుర్తుగల చుక్క గౌతముఁ డనియు, సిగ్నా గుర్తు గల చుక్క జైమిని యనియు కేతూరుపండితుఁడు తన జ్యోతిర్గణితము నందలి నక్షత్రపటమునఁ జూపెను.

అనఁగా సంవత్సరారంభమున వృషభము అస్తమించెడిది. ఈ ఖగోళ సత్యము నమసరించి, ఆకాలములో సంవత్సరారంభమునాఁడు దేవా

లయములో గొప్ప యుత్సవము జరుగుచుండెను. ఒక యోధవీరుఁడు మిత్రదేవునివేషమును దాల్చి ఆయుత్సవములో నొక గొప్ప వృషభమును ఈతైతో పొడిచి చంపెడివాఁడు. ఈ యాచారము బహుశతాబ్దులకాలము ఈజిప్టు, గ్రీసు, రోము, అస్సీరియా, బాబిలోనియా మొదలగు దేశములలో వ్యాపించియుండెను. ఇట్టి వృషభవధను నూచించుచి త్రములు, నాణెములు మొదలగునవి వందలకొలది దొరకినవి. ఇంకను దొరకుచున్నవి. ఆ కాలపువారనేకులు మిత్రదేవునినామమును ధరించెడివారు.

(గొ. వేం. రా.)

అనూరాధపురము — సింహశద్వీపమందలి యొక పురాతనపట్టణము, బౌద్ధక్షేత్రము. పూర్వ మిది మహావైభవ మనుభవించిన పట్టణ మైనను ప్రస్తుతము విధ్వంసమై జీర్ణస్థితియందున్నది. మొత్తముమీఁద ౧,౨౦౦ సంవత్సరములనఱకును సింహళమునకు ముఖ్యపట్టణముగ నుండెను.

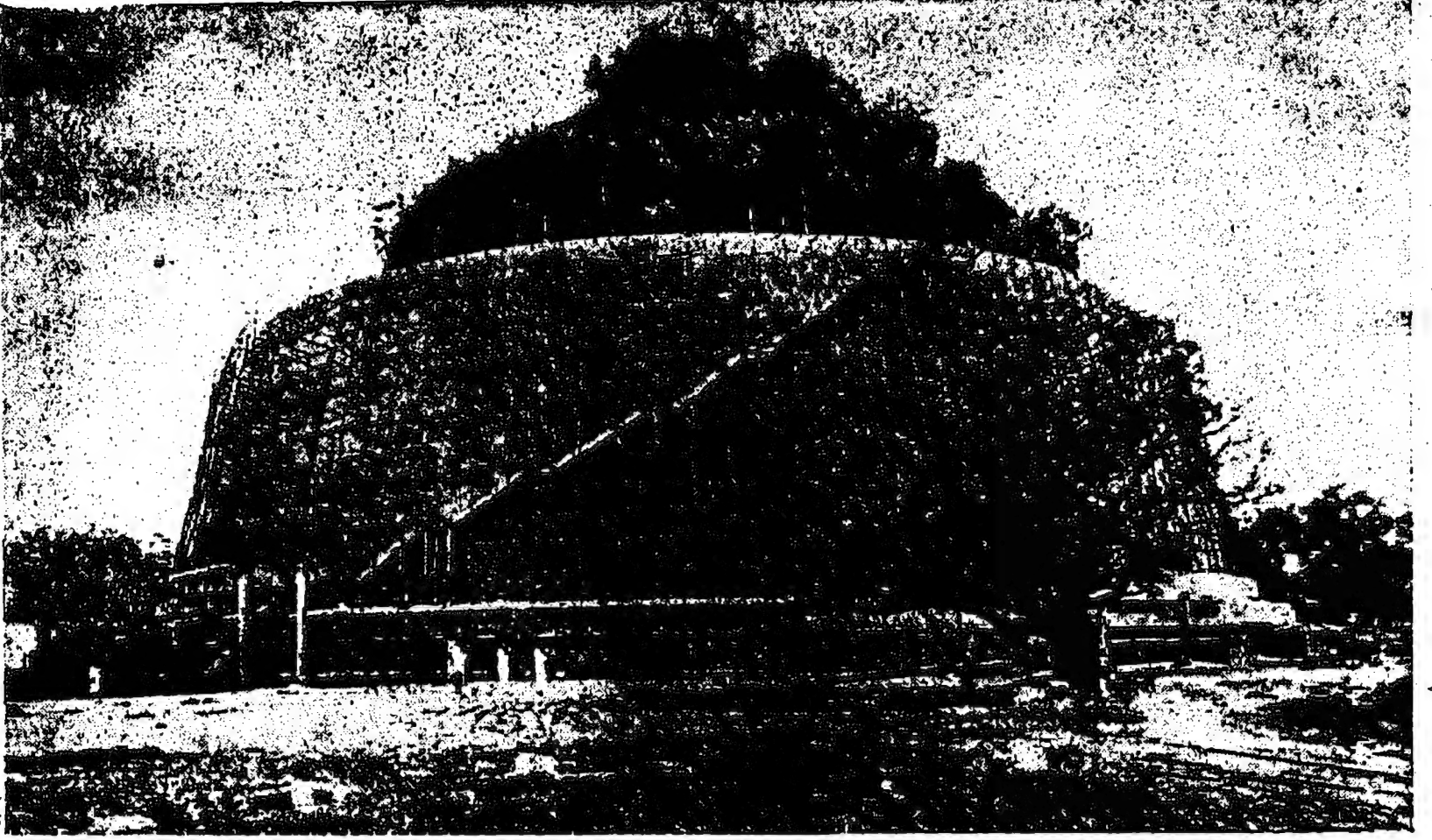
‘గౌతమబుద్ధుఁడు నిర్యాణము నందిన సంవత్సరముననే విజయనేనుఁ డనునతఁ డాగ్ర్యావర్తమునుండి బయలుదేటి సింహళమునకు వెళ్లి యచ్చట రా జయ్యెను’ అని సింహళచరిత్రమును డెలుపు మహావంశమువలనఁ దెలియుచున్నది. ఈతఁడే యా దేశమునందు బౌద్ధమతమును వ్యాపింపఁజేసెను.

ఇతని కనూరాధుఁడను తమ్ముఁడు గలఁడు. అతఁడు క్రీ. పూ. ౬-వ శతాబ్దిని ‘అనూరాధపురమును’ ప్రతిష్ఠించెను. ఇది మొదట నొక చిన్నపల్లె. క్రీ. పూ. ౪౩౨ ప్రాంతమున పాండుకాభయుఁ డనురాజు సింహళము నేలుచుండెను. అతఁ డనూరాధపట్టణమును బెంచి పెక్కుమేడలను, ఉద్యానవనములను నిర్మించి, మహాపట్టణముగ మార్చి, తనరాజధానిం జేసికొనియెను గావున నిది అధమపక్షమున రెండువేల నాలుగువందల సంవత్సరముల పురాతనపట్టణము. దీని చుట్టుకొలత ముప్పదిరెండు క్రోశములు.

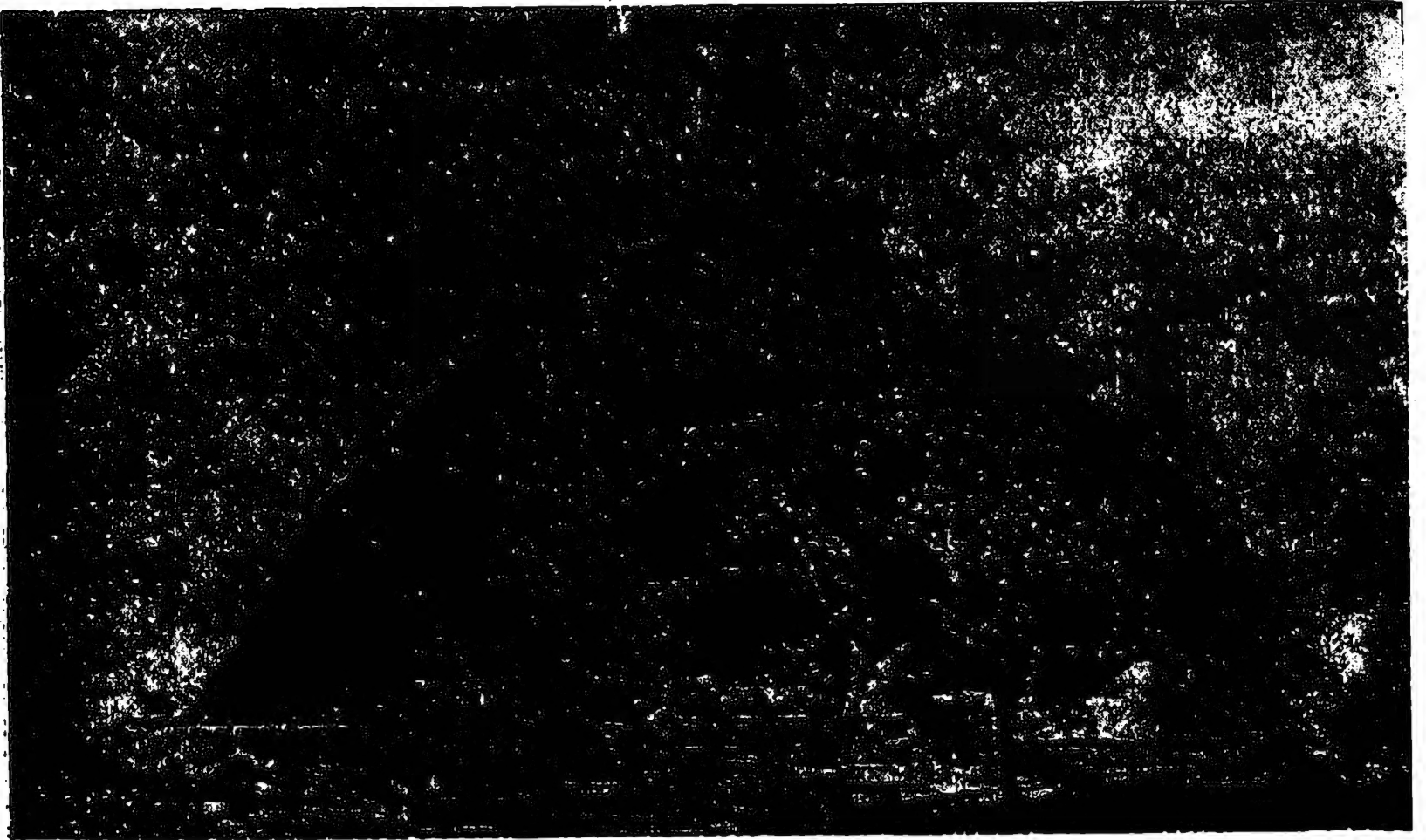
ఈ రాజు జయవాపి యను గొప్పతటాకమును నిర్మించెను. దానినే రాజుపేర అభయవాపి యనియుఁ జెప్పుచుండిరి. ఈ తటాక మిప్పటికిని గొంతవఱకుఁ గానవచ్చును. ఇప్పుడు గానవచ్చుదాని కొలత రెండుమైళ్లు. దీనియొద్దననే రాజు నూతనపట్టణమును గట్టించెను. దీనికి నాలుగుసివార్లును, సమాధిస్థలమును, వేటవాండ్లు మొదలగు వారికి వేటపల్లెయు, దేవాలయములును, జైనులు, ఆజీవికులు మొదలగు మతమతాంతరులకునై మతములును వేటపల్లెలుగ నిర్మించెను. పట్టణమున కుత్తరమునఁ గామినీతటాకము ద్రవ్వించెను. ఇప్పుడును దానిని విలాకతటాక మందురు.

ఈ పట్టణముయొక్క వైభవమును, శోభను, కీర్తిని పెంపుచేసిన యతఁడు తిస్సరాజు. ఈతఁడు క్రీ. పూ. ౩-వ శతాబ్దిమధ్యమున నుండెను. కావున నితఁ డశోకమహారాజుతో సమకాలికుఁడు. ఈ

అనూరాధపురము

యవన నెలీసయ దగ్గోబా

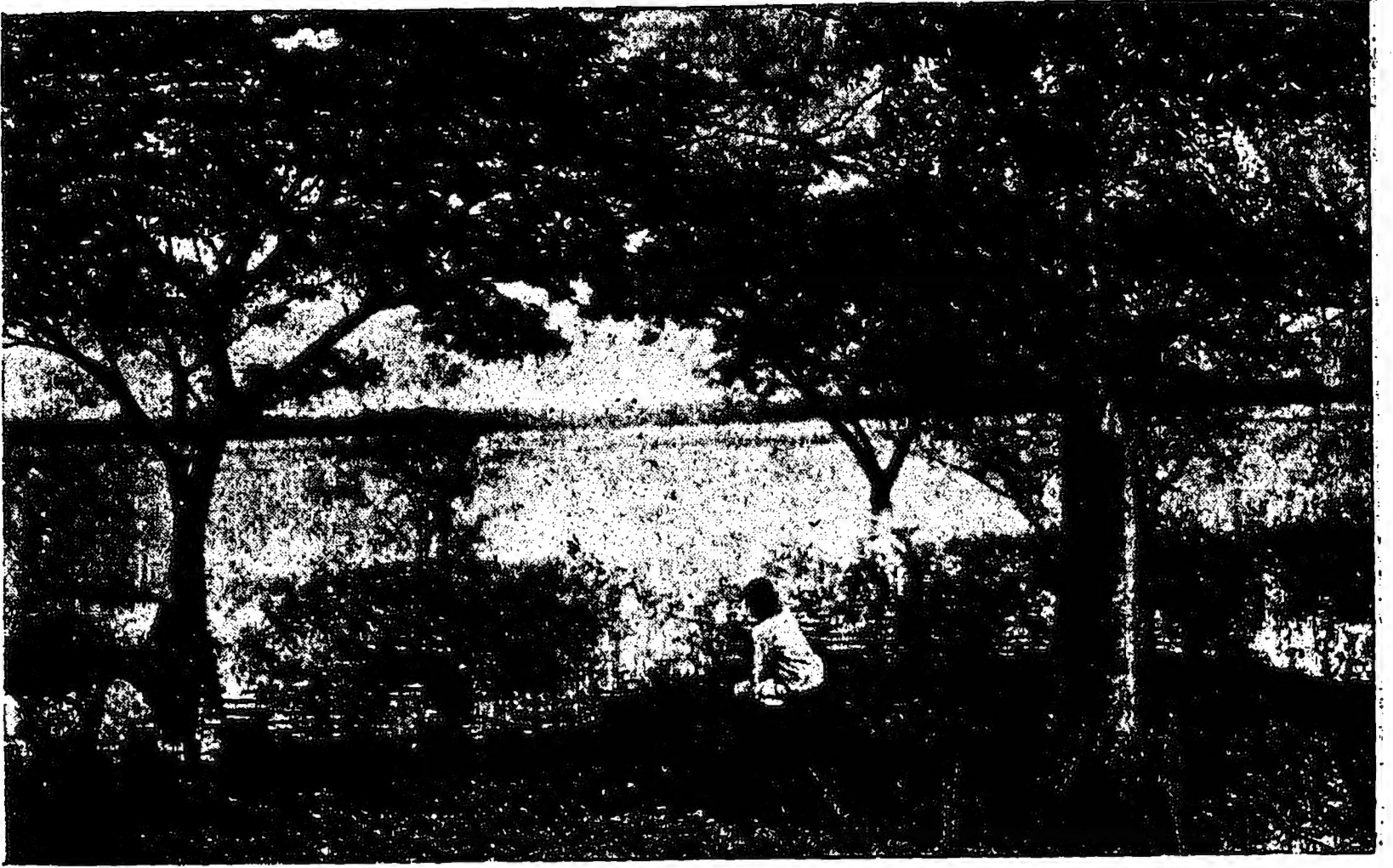

జేతివనారామ దిగ్గోబా

ఇసురుమునియ దేవళము

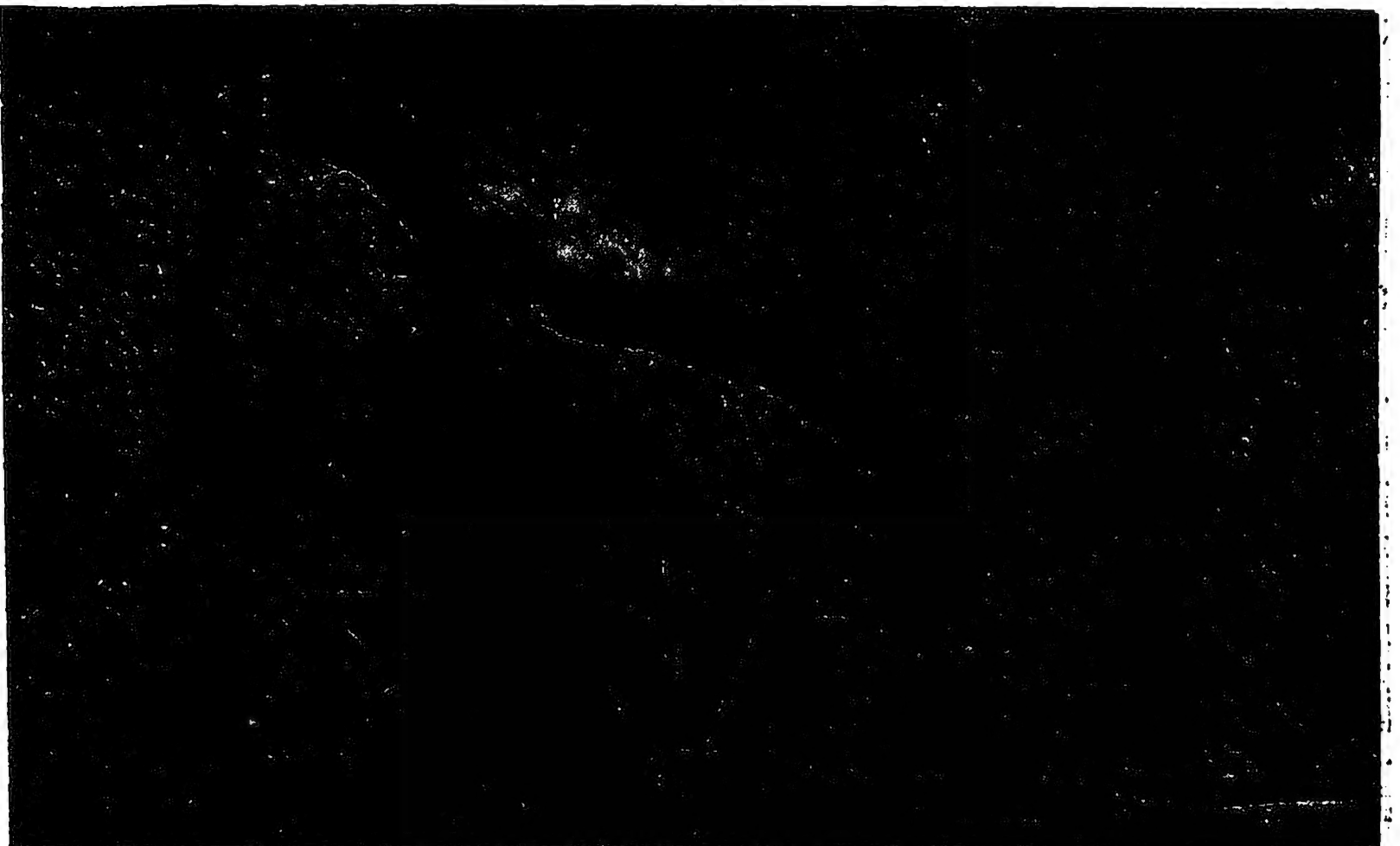
అనూరాధపురము

తిస్సవేప జలాశయము

పవిత్రమయిన లోవమహాపయపునాది

అనూరాధపురము, బోధివృక్షము

యిద్దఱు రాజు లొకరి నొక రెన్నఁడును జూచుకొనకపోయినను, మిక్కిలి స్నేహముగలవారై బాధమతాభివృద్ధి జేసిరి. తిమ్మఁడు బాధమతము నవలంబించి బాధులకు వంద్య మగు బోధివృక్షమును ఈ గ్రామమునందుఁ బాతించి దానిచుట్టును మహావిహారమును నిర్మించెను. గయయందలి వటవృక్షముయొక్క కొమ్మ నొకదానిని అశోకుఁడు తిమ్మనకుఁ బంపెనట. దానినే యాతఁడు బోధివృక్షముగఁ బాతించెను. ఇట్లు రమారమి ౨,౨౦౦ వత్సరములక్రిందటఁ బాతఁబడిన వృక్ష మిప్పటికిని జీవించియున్నది. ఈ వృక్ష మిచ్చటఁ బాతఁ బడినప్పటినుండియు నా స్థలము బాధులకు పుణ్యక్షేత్ర మయ్యెను.

ఈ బోధివృక్షముయొక్క సీతస్థానమునకు మహావిహార మని పేరు. ఈవిహారమునందు రెండు మహాభవనములు కలవు. అవి మిక్కిలి మనోహరములుగ కట్టఁబడినవి. ఈ వృక్షమును జూచుటకై దూరదేశములనుండి బాధులు వచ్చుచుండిరి. క్రీ. శ. ౩౯౯ లో 'ఫాహియాన్' అను చీనాపరివ్రాజకుఁ డీవృక్షమును సందర్శించెను. ఈ వృక్షముక్రింద నైదుగురు బుద్ధులు సిద్ధించి రని యాదేశపువారు చెప్పెదరు.

ఈ మహావిహారమునకుఁ గొంతదూరమున స్తూపాకార మైన యొకచైత్యము గలదు. ఇందు బుద్ధదేవునియస్థులు సమాధిఁ గావింపఁ బడిన వని చెప్పెదరు. ఈ చైత్యమును క్రీ. పూ. ౩౦౭-వ సంవత్సరమున దేవప్రియతిష్యుఁ డనురాజు నిర్మించెను. ఈరాజుపై బుద్ధదేవునకు నెక్కుడు కృప యుండుటచే బుద్ధదేవుని కుడివైపు అస్థి వచ్చి ఈ రాజుమకుటముపై నిలెనట! అతఁడు దానిని భక్తిపూర్వకముగ స్వీకరించి దానిపై నీచైత్యమును నిర్మించెనట! ఇట్లే ఇచ్చట మఱికొన్ని పురాతననిర్మాణములు గలవు.

ఈ రా జీపట్టణమునందుఁ బది క్రొత్తమందిరములను బాధమతాభివృద్ధికై కట్టించి పట్టణముశోభను హెచ్చించెను. ఇ వన్నియు నిప్పుడు జీర్ణము లైపోయినను, ఆ మందిరమునందలి కొన్ని శిలాభాగములుమాత్రమే తమ పూర్వవైభవమును వెల్లడిచేయుచున్నవి. బాధకాలపుశిల్పకళాకాళమును జూపునట్టి ముఖ్యస్థలములలో నిది యొకటి. ఇచ్చట భూపారామము, మునివిహారము అను కట్టడము లింకను గానవచ్చును. రాజకీయోద్యోగమునుండి సన్న్యసించినవారుండుటకై మునివిహారము నిర్మింపఁబడియె.

తిస్సరాజమరణానంతరమున కొలఁదికాలమునకే తమిళులు (అఱవవారు) ఈ పట్టణమును స్వాధీనపఱచుకొనిరి. కాని యొక శతాబ్దియనంతరము, వారియొద్దనుండి దుష్టగామిని అభయఁ డనునతఁ డీ పట్టణమును స్వాధీనపఱచుకొనెను. ఇతఁడే పట్టణమున నూతన మందిరముల నిర్మించెను. అందు కంచురాజమందిర మన్నది మిక్కిలి విఖ్యాతి వడసెను. ఇయ్యది సమచతుష్కాకార మైన యరుగుమీఁద వేయిరాతి స్తంభములు నిలిపి వానిపైఁ గట్టఁబడినది. ఈ చతుష్కాకరముయొక్క యొక్కొక్క భుజము ౧౫౦ అడుగులు పొడు

వుండెను. ఈ స్తంభముల నిప్పటికిని చూడవచ్చును. ఈ స్తంభముల మీఁద చతుష్కాకారముగఁ గ్రిందిదానికంటెఁ బైది చిన్నదిగ నుండునట్లు తొమ్మిది యంతస్తుల మేడ గట్టఁబడియె! ఈ మేడ క్రిందనుండి పైవఱకు ౧౫౦ అడుగు లెత్తుండెను. ఈ భవన మంతయుఁ గొయ్యతోఁ జేయఁబడియె. చివరయంతస్తుమీఁదను గంచతోఁ జేయఁబడినపెంకులు కప్పఁబడియుండెను. దీని కంతకును ముప్పదికోట్లు రూపాయలు వ్యయ మయ్యె నని మహావంశమునందుఁ జెప్పఁబడినది (౨౭)!

ఈ రాజే వేయికోట్లరూపాయలు వెచ్చించి 'హేమావతి' (బంగారముతోఁ జేయఁబడిన) 'దాగోబ' (స్తూపము)ను, మందిరమును నిర్మించెనట. కాని యిది యా రాజుకాలమునఁ బూర్తి కాలేదు. ఈ బంగారు 'దాగోబ', దానిరచన, శోభ మొదలయినవానిని విఫలముగ మహావంశ మను కావ్యమునందు నైదు సర్గములలో (౨౮-౩౨) వర్ణించియున్నాఁడు.

క్రీ. పూ. ౧౦౯ లో తమిళులు మరల నీ పట్టణమును పట్టుకొనిరి. క్రీ. పూ. ౮౯-వ సంవత్సరమునందు సింహళదేశజుఁ డైన 'వత్తగామిని' అనునతఁడు ఈపట్టణమును తమిళులయొద్దనుండి తీసికొనెను. ఈతఁడు స్వవిజయనూచకముగ 'అభయగిరిదాగోబ'ను కట్టించెను.

తరువాతికాలమునను రాజులును, మంత్రులును, ఇతర శ్రీమంతులును ఈపట్టణమునందు గొప్పగొప్ప మందిరములను కట్టించిరి. క్రీ. శ. ౪-వ శతాబ్దియందుఁ గట్టఁబడిన జేతవనాశ్రమము అనునది యింకను కొంత మంచిస్థితియందున్నది.

విద్యాపీఠము :— అయిదవ శతాబ్ది ప్రారంభమునందు ఫాహియాను అను చీనాపరివ్రాజకుఁ డిచ్చట విద్యాభ్యాసమునకై రెండు సంవత్సరములు (౪౧౧-౪౧౨) ఉండెను. అతనికాలముం దిచ్చట గొప్పవిద్యాపీఠ మొకటి కలదు. ఉత్తరదేశముందు 'నాలంద' విద్యాపీఠమునకు నెట్టి ఖ్యాతి కలదో యట్టిఖ్యాతియే దక్షిణమున 'అనూరాధపుర' విద్యాపీఠమున కుండెను. సామాన్యజనులకై ధర్మశాస్త్రము, జ్యోతిషము, నీటిపాటుదల (చెలువులు నిర్మించుట, కాలువలు త్రవ్వట మొదలైన విద్య), కవిత్వము, సాహిత్యము అను విషయములు నేర్పుచుండిరి. భిక్షువులకు (సన్న్యాసులు) పాలీభాషలోని బాధవేదములును, వానిమీఁది దేశభాషాభాష్యములును గురుశిష్యపరంపరగ బోధింపఁబడుచుండెను. పాలీభాషయు, వ్యాకరణమును వారి మతసంబంధియైన యోగశాస్త్రము, నీతిశాస్త్రము, తత్త్వశాస్త్రము, మిహంసాశాస్త్రము భిక్షువులు నేర్చుకొనువిషయములలో ముఖ్యమైనవి.

ఇట్లు ఘనతఁ జేందిన విద్యాపీఠమునకు నానాదేశములనుండి విద్యార్థులు వచ్చుచుండిరి. గయనుండి బుద్ధఘోషుఁ డనునతఁడు వెళ్లి మతసంబంధమైన తత్త్వములను నేర్చుకొని వచ్చెను.

అనూరు - అనేక వర్ణ సమీకరణము

నీటియేర్పాటు: — బుద్ధుగోమః డిచ్చట నుండినకాలమున, ఈపట్టణమునకు నీటియిబ్బంది లేకుండఁజేయుటకై ధాతునేనుఁ డను రాజు క్రీ. శ. ౪౫౦ లో పట్టణమునకు నేఁబనిమైశ్శమిఁదఁ కాలవాపి' యను నొక గొప్ప తటాకమును నిర్మించెను. ౧౪ మైళ్లు పొడువు గల దానికట్ట యిప్పటికిని ఆ యరణ్యప్రాంతమునఁ గానవచ్చును. అప్పుడు దాని చుట్టుకొలత ౫౦ మైళ్ళట! అందుండి పట్టణమునకు వచ్చిన కాల్య లిప్పటికిని కొన్ని మంచిస్థితియందున్నవి. మానవులచే నిర్మింపఁ బడిన తటాకములలో నాకాలమందు నింతకంటెఁ బెద్దది లేదని చెప్ప వచ్చును. ఇదియే అనూరాధపురమున జరిగిన గొప్ప వైభవకార్యము. ఇఁకమిఁద నీపట్టణవైభవము తగ్గఁజూచెను.

అటుతరువాత రాజ్యమునకై పెక్కువంశములవారు పోరా డుచు, నొకప్పుడు వీరును, మఱియొకప్పుడు వారును విజయు లగుచు వచ్చిరి. ఓడినవారు తమిళులసాయముఁ దీసికొనుచుండినందునఁ గ్రమ ముగఁ దమిళు లా దేశమునఁ బ్రవేశించి దానిని దోచుకొనఁజొచ్చిరి. క్రీ. శ. ౨౧౦ లో నీ పట్టణము విడిచి, పులస్తీపుర మనుదానిని సింహాళమునకు రాజధానిని జేసిరి. ౧౧-వ శతాబ్దియందు దీనిని రాజధానిఁ జేయఁ బ్రయత్నము జరగాను గాని అది సఫలమైనది కాదు. క్రీ. శ. ౧,౩౦౦ ల ప్రాంతమున నిది బొత్తిగఁ బాడుపడి పోయినట్టు కానవచ్చుచున్నది. చుట్టుపట్టుల ౫౦ మైళ్లవఱకు నరణ్యము పెరిగినది. ఇప్పుడు బోధివృక్షముచుట్టు నున్న బౌద్ధభిక్షువుల రెండు మూఁడు గుడిసెలు తప్ప మఱియిల్లును లేదు.

ఇటీవల నీప్రాంతములనుండి రోడ్లు, రైలు పడినందున నిచ్చటఁ గొందఱు దొరతనమువారి యుద్యోగులు బంగళాలు కట్టుకొని వాసముచేయుచున్నారు. శిథిలమైన కట్టడములను దొరతనమువారు ఇంకను చెడిపోకుండ రక్షణ చేయుచున్నారు.

అనూరు — తూర్పుగోదావరిజిల్లా, పెద్దాపురంతాలూకా యందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౬౮౪ (౧౯౩౧).

అనూరుఁడు — నూర్మనిసారథి. తొడలు లేనివాఁ డగుటచే నితని కీపేరు వచ్చినది (చూడుఁడు, అరుణుఁడు)

అనేకవర్ణసమీకరణము — భాస్కరాచార్యుల వారు బీజగణితమునందు దేనికి అనేకవర్ణ సమీకరణ మని పేరు పెట్టిరోదానిని పాశ్చాత్యబీజగణితశాస్త్రమునందు 'సైమల్ టేనియన్ ఈ క్వేషన్' (Simultaneous equation) అందురు. దీనికి సమకాలిక-సమీకరణ మని యర్థము. ఏకవర్ణ సమీకరణమునందుఁ దెలియనివర్ణ మొక్కటియే యుండును. అనేకవర్ణ సమీకరణమునందుఁ దెలియనివర్ణములు పెక్కు లుండును. వాని వెలలు మనము కనుగొనవలయును.

౧-వ ఉదాహరణము:—

రెండుసంఖ్యలు కలవు. వానిలోఁ జిన్నసంఖ్యను పెద్ద సంఖ్యలోఁ గలిపిన ౫౪ వచ్చును; చిన్నసంఖ్యను పెద్దదానిలోనుండి తీసివేసిన ౧౨ వచ్చును. ఆ సంఖ్య లెవ్వి?

న్యాయము:— తెలిసికొనవలసిన సంఖ్యలలో పెద్దది క అనియు, చిన్నది చ అనియు అనుకొందము. కావున ఈ క్రిందిసమీకరణము1 లేర్పడుచున్నది:—

$$క + చ = ౫౪ \quad (౧)$$

$$క - చ = ౧౨ \quad (౨)$$

ఈ రెండుసమీకరణములను కలిపినయెడల ఈక్రిందిరీతిగా క యొక్క వెల తెలియుచున్నది:—

$$౨ క = ౬౬ \quad (౩)$$

$$\therefore క = ౩౩$$

ఇట్లు మనకు క యొక్క వెల, యనఁగాఁ బెద్దసంఖ్యవెల తెలిసినది. ఈవెల క కు బదులుగా ౧-వ సమీకరణమునందుఁ గాని, రెండవసమీకరణమునందుఁ గాని ఉంచిన చ యొక్కవెల లేలఁగలదు.

$$క + చ = ౫౪ \quad (క = ౩౩)$$

$$\therefore ౩౩ + చ = ౫౪$$

$$\therefore చ = ౫౪ - ౩౩ = ౨౧$$

ఇది మిక్కిలి సుకరమైన సమీకరణము. అన్నిసమీకరణములు నింతసుకరముగ విష్పడుపడవు. ఈ క్రిందిసమీకరణముఁ జూడుఁడు.

౨-వ ఉదాహరణము:—

$$౫ చ = ౨౩ - ౨ క$$

$$\therefore చ = \frac{౨౩ - ౨ క}{౫} \quad (౧)$$

ఈసమీకరణమందు క యొక్క వెల మాటినకొలఁదియు చ వెల మాటుచుండును. క = ౧ అయినయెడల

$$చ = \frac{౨౩ - ౨}{౫} = \frac{౨౧}{౫}$$

$$క = - ౨ అయినయెడల$$

$$చ = \frac{౨౩ + ౪}{౫} = \frac{౨౭}{౫}$$

ఇట్లే క వెల మాటినకొలఁదియు చ వెల మాటును. కాని యీ క్రింది సజాతీయ మైన యింకొకసమీకరణము,

$$౩ క + ౪ చ = ౨౪$$

మనకుఁ జిక్కఁజేసి దానినిబట్టి మన మీక్రిందిసమీకరణమును ఏర్పాటు చేసికొనవచ్చును.

1. ఈసమీకరణములను చదువువిధము: ౧-వ సమీకరణము: క, అధికము, చ - సమానము ౫౪; ౨-వ సమీకరణము: క, హీనము, చ - సమానము ౧౨.

అనేక వర్ణనమీకరణము

౯౫

$$చ = \frac{౨౪ - ౩ క}{౪} \quad (౨)$$

౧-వ సమీకరణమునకును, ఈ ౨-వ సమీకరణమునకును సరిపోవునట్టి వెలు క, చ లకు మనము తెలిసికొనవలెను. ౧-వ సమీకరణముందుఁ జూపబడిన చ యొక్క వెలుయు, ౨-వ సమీకరణముందుఁ జూపబడిన చ యొక్క వెలుయు నొకదానితో నొకటి సమానము లైయుండవలెను.

$$\therefore \frac{౨౩ - ౨ క}{౫} = \frac{౨౪ - ౩ క}{౪}$$

$$గుణించుటచే, ౯౨ - ౮ క = ౧౨౦ - ౧౫ క$$

$$\therefore ౩ క = ౨౮$$

$$\therefore క = ౯$$

క యొక్క యీ వెలు ౧-వ సమీకరణమునందు ఉంచఁగా నిట్లు వచ్చును:—

$$చ = \frac{౨౩ - ౨ క}{౫} = \frac{౨౩ - ౧౮}{౫} = \frac{౫}{౫} = ౩$$

$$\therefore క = ౯$$

$$చ = ౩$$

క కు ౯, చ కు ౩ వెలు యున్నయెడలనే పై రెండుసమీకరణములును నిజ మగును. లేనియెడల కావు.

అనేకవర్ణ సమీకరణములను విచ్చునప్పుడు, కొన్నియు క్తులచే నితరవర్ణములను తొలఁగఁజేసి (Eliminate) ఒక్కవర్ణముమాత్రము నిలుచునట్లు చేసికొనవలెను. అప్పు డది యేకవర్ణసమీకరణ మగును. దానిచే నొక్కవర్ణముయొక్క వెలు కనుఁగొనవచ్చును. పిదప నితర వర్ణమువెలు తెలియుట సులభము.

౩-వ ఉదాహరణము:—

ఈ క్రింది సమీకరణములను విచ్చుఁడు:—

$$౩ క + ౨ చ = ౨౭ \quad (౧)$$

$$౫ క + ౨ చ = ౧౬ \quad (౨)$$

ఈ సమీకరణములలోనుండి క అను వర్ణమును తొలఁగింప యత్నించెదము. అది యెట్లు? ౧-వ సమీకరణమును ౫ తోను, ౨-వ సమీకరణమును ౩ తోను హెచ్చించినచో నీక్రిందిసమీకరణములు వచ్చును:—

$$౧౫ క + ౧౦ చ = ౧౩౫ \quad (౩)$$

$$౧౫ క + ౬ చ = ౪౮ \quad (౪)$$

ఈ రెండుసమీకరణములందును క వర్ణముల సమానము (౧౫ క) అయినవి. కావున ౪-వ సమీకరణమును ౩-వ సమీకరణమునుండి తీసివేసినచో నిట్లు వచ్చును:—

$$౨౯ చ = ౮౭$$

$$\therefore చ = \frac{౮౭}{౨౯} = ౩$$

ఈ వచ్చిన చ యొక్క వెలు ౧-వ సమీకరణమునందు భర్తీ చేసినచో క వెలు రాఁగలదు:—

$$౩ క + ౨ చ = ౨౭$$

$$\therefore ౩ క + ౨౦ = ౨౭$$

$$\therefore ౩ క = ౭$$

$$\therefore క = ౨$$

ఇట్లు ఈలెక్కయొక్క యుత్తరము క = ౨, చ = ౩.

రెండు అజ్ఞాతవర్ణములలో నొకదానివెలు తెలిసినతరువాత, రెండవదానివెలు కనుఁగొనుటకై రెండుసమీకరణములలో దేనిని తీసి కొని అందు తెలిసిన వర్ణమువెలు భర్తీ చేసినను రెండవ వర్ణమువెలు తెలియును. ఒకానొకసమీకరణమునే తీసికొనవలె నని లేదు. పై లెక్కలో మనము ౧-వ సమీకరణమును దీసికొని దానిలో చ వెలు భర్తీ చేసితిమి. అట్లు చేయక ౨-వ సమీకరణమును దీసికొని యందు చ వెలు భర్తీ చేసినను క్తు వెలు వచ్చియుండును:—

$$౫ క + ౨ చ = ౧౬$$

$$\therefore ౫ క + ౬ = ౧౬$$

$$\therefore ౫ క = ౧౦$$

$$\therefore క = ౨$$

౪-వ ఉదాహరణము:—

ఈ క్రిందిసమీకరణములను విచ్చుఁడు:—

$$౩ క + ౨ చ = ౪౭ \quad (౧)$$

$$౫ క - ౪ చ = ౧ \quad (౨)$$

ఈ లెక్కలో చ ను తొలఁగించుట సుకరము. ౧-వ సమీకరణమును ౨ చే హెచ్చించిన ఈక్రిందిసమీకరణ మేర్పడును:—

$$౧౪ క + ౪ చ = ౯౪ \quad (౩)$$

ఇందులో ౨-వ సమీకరణమును కలిపిన చ యొగిరిపోయి, యీ క్రిందివిధమున క వెలు వచ్చును:—

$$౧౯ క = ౯౫$$

$$\therefore క = \frac{౯౫}{౧౯} = ౫$$

ఇచ్చట ౨-వ సమీకరణముందలి-౪ చ ఋణము (—ఋణ చిహ్నంకితము); ౩-వ సమీకరణముందలి ౪ చ ధనము (Positive) కావున ఈ రెంటిని కలుపు మంటిమి. ఈ రెంటిని కలిపిన సంకలనము సున్నయై చ వర్ణ మెగిరిపోవును. ఈ రెండుసమీకరణములలోను '౪ చ' అను వర్ణము ధనముగఁ గాని, ఋణముగఁ గాని

అనేనుడు - అన్నంభట్టు

న్యాయము:— మొదటివానియొద్ద క సంఖ్యరూపాయలును, రెండవవానియొద్ద చ సంఖ్యరూపాయలును మొదట ఉన్న వసు కొంచము. ఇక రెండవవాడు మొదటివానికి ౧౦౦ రూపాయ లిచ్చివేసినచో మొదటివానియొద్ద (క + ౧౦౦) రూపాయలును, రెండవవానియొద్ద (చ - ౧౦౦) రూపాయలును ఉండును. కావున లెక్కయొక్క మొదటిభాగము ననుసరించి, అనగా మొదటివాడు చెప్పినమాట ననుసరించి యీ క్రిందిసమీకరణ మేర్పడుచున్నది.

$$క + ౧౦౦ = ౨ (చ - ౧౦౦) = ౨చ - ౨౦౦ (౧)$$

మొదటివాడు రెండవవానికి పదిరూపాయ లిచ్చినయెడల మొదటివానియొద్ద (క - ౧౦) రూపాయ లుండును. రెండవవాని యొద్ద (చ + ౧౦) రూపాయ లుండును. కావున రెండవవాడు చెప్పినమాట ననుసరించి యీ క్రిందిసమీకరణ మేర్పడుచున్నది:—

$$చ + ౧౦ = ౬ (క - ౧౦) = ౬క - ౬౦ (౨)$$

(౧), (౨) సమీకరణములయొక్క రెండుపక్షములను (Sides) అనుకూలముగా మార్చగా నీ క్రింది రెండుసమీకరణము లేర్పడుచున్నవి.

$$౨చ - క = ౩౦౦ (౩)$$

$$౬క - చ = ౬౦ (౪)$$

ఇందు (౪) ను ౨ తో హెచ్చవేయుడు:—

$$౧౨క - ౨చ = ౧౨౦ (౫)$$

(౩), (౫) సమీకరణములను కలుపగా

$$౧౧క = ౪౪౦$$

$$\therefore క = ౪౦ రూపాయలు$$

క యొక్కవెల (౩) లో భక్తి చేయగా చ వెలవచ్చును:—

$$౨చ - ౪౦ = ౩౦౦$$

$$\therefore ౨చ = ౩౪౦$$

$$\therefore చ = ౧౭౦ రూపాయలు$$

ఉత్తరము :- మొదటివానియొద్ద రు. ౪౦-౦-౦ లును, రెండవ వానియొద్ద రు. ౧౭౦-౦-౦ లును ఉండెను.

(కొ. వేం. ల.)

అనేనుడు — ౧. ఇవ్వెకురాజు ప్రపాత్రుడు. వికుక్షిరాజుపాత్రుడు. కకుత్స్థరాజుపుత్రుడు. వీనికి సుయోధ యుడు, కాకుత్స్థుడు అను నామాంతరములు గలవు. వీనికొమార్తెపేరు ప్రధాను.

౨. సోమవంశము. పురురవుని పాత్రుడు. ఆయురాజుయొక్క ఆయుగురుకొడుకులలో కనిష్ఠుడు అని మాణుపేరు కుడుడు.

అనోంగోవురో — గంజాంజిల్లా, బురంపురము తాలూకా బొడొకిమిడి జమీన్దారీలోని గ్రామము. జనసంఖ్య ౫౦౪ (౧౯౩౧).

అనోమా — ఒక చిన్ననది. ఇది కపిలవస్తునగరమునకు తూర్పువైపున బయలుదేటి గోరఖ్ఖురమునకు దగ్గర రాష్ట్రీనదిలోఁ గలసినది. నేఁ డిది చాలభాగము నిర్జలముగ నున్నది. అనోమానదిగట్టు ననే బోధిసత్వుడు సన్న్యాసము గ్రహించెనట! ఈకారణమున దీనికి బ్రసిద్ధి కలిగినది.

అనౌపమ్య — బాణాసురునిభార్య.

అన్నంగి — గుంటూరుజిల్లా, ఒంగోలుతాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧౫౧౭౮ (౧౯౩౧).

అన్నంపల్లి — ౧. నెల్లూరుజిల్లా, ఉదయగిరితాలూకా యందలి ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౭౨ (౧౯౩౧).

౨. తూర్పుగోదావరిజిల్లా, అమలాపురం తాలూకాయందలి జమీన్దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౬౦౫ (౧౯౩౧).

అన్నంపాలెం — తూర్పుగోదావరి, ఏజెన్సీ జిల్లా, యెల్లవరం తాలూకాయందలి జమీన్దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౬౩ (౧౯౩౧).

అన్నంపేట — విశాఖపట్టణముజిల్లా, పాలకొండ తాలూకాయందలి ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౨౨౮ (౧౯౩౧).

అన్నంబాక — నెల్లూరుజిల్లా, గూడూరుతాలూకా యందలి ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౩౪౩ (౧౯౩౧).

అన్నంభట్టు — సుప్రసిద్ధుడైన యాంగ్లనైయా యికుడు. హిందూదేశమునందు నంతటను న్యాయశాస్త్ర మభ్య సింపఁగోరువా రీతనితర్కసంగ్రహమును మొదట నభ్యసించెదరు. ఇతఁడు న్యాయ మీమాంసా వేదాంత వ్యాకరణము లనువివరముల పైని గ్రంథములను వ్రాసెను:—

(౧) న్యాయగ్రంథములు:—
౧. తర్కశుంగ్రహః, ౨. తర్కసంగ్రహదీపికా, ౩. తర్క భాషాతత్త్వబోధినీ, ౪. ఆలోకసిద్ధాంతజనమ్ (ఇది జయదేవుని 'ఆలోక' మను తత్త్వచింతామణిటికకుఁ డీక), ౫. సుబుద్ధిమనో హరమ్ (ఇది రఘునాథశిరోమణియొక్క దీధితిమిఁదీ టిక).

(౨) మీమాంసాగ్రంథములు:—
౧. రాణకోజ్జీవనీ (సుధాసారః; సోమనాథునిరాణకముపై టిక), ౨. తంత్రవాచికటికా.

(3) వేదాంత గ్రంథములు :—

౧. మితాక్షరా. (బ్రహ్మసూత్రములపై వృత్తి), ౨. తత్త్వ వివేచనమ్.

(౪) వ్యాకరణ గ్రంథములు :—

౧. వ్యాకరణమితాక్షరా, ౨. భాష్యప్రదీపాద్వ్యోతనమ్ (కై యటుని ప్రదీపముమీదిటిక).

వైగ్రంథములపట్టికవలననే యీతనికి గల సకలవిద్యాపాండిత్యాతిశయము వెల్లడి కాగలదు. ఇదివఱకు నీతనితర్కసంగ్రహ, దీపికలుమాత్రము సకలజనవిదితములు. కొన్ని సంవత్సరములకు గ్రిందట వ్యాకరణమితాక్షరను కాశీ సంస్కృత గ్రంథమాల (Benares Sanskrit series) లో శ్రీభట్టనాథస్వామివారచుచేయించినారు. మిగిలిన గ్రంథములయొక్క వ్రాతప్రతు లీటివల సంపాదించి చెన్నపురిదొరతనమువారు తమ ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకభాండాగారమునందుంచినారు.

ఈతని గ్రంథములలోని యుపోద్ఘాతములును, పరంపరాగత లోకవార్తలును చూడగా నీతనిది గొప్పపండితవంశ మని తోచుచున్నది. ఈతనిముతాత లోకసాధభట్టు, ద్వంద్వశాపేజ్యుడన్న బిరుదును గలవాడు, మంత్రభాష్యమును, కృష్ణాభ్యుదయ మను కావ్యమును రచించెను. తాత మల్లుభట్టు; అగ్నిహోత్రభట్టన్న బిరుదాంకితము కలవాడు; ఆలోకస్ఫూర్తి యన్న న్యాయగ్రంథమును, తత్త్వవివేచన మన్న వేదాంతగ్రంథమును, మహాభాష్యటిక యను వ్యాకరణగ్రంథమును రచించెను. తండ్రి తిరుమలభట్టు, సర్వతోముఖ యాజిబిరుదాంకితుడు. సంధ్యావందనభాష్యమును రచించెను. వీరికి మూలపురుషుడు రాఘవసోమయాజి. అన్నంభట్టునకు మహామహోపాధ్యాయబిరుదును, అద్వైతవిద్యాచార్యుడన్న బిరుదును ఉండెను. ఈతనికి అన్న యందు నని 'అత్రాస్తదగ్రజచరణాః' అన్న ఆలోక సిద్ధాంజనవాక్యమువలనఁ దెలియుచున్నది.

అన్నంభట్టు గుంటూరుమండలమందలి గరికపాడునివాని యనియు, కొండవీటిలోని పాతశాలలోఁ బండ్రెండేండ్లు చదువుకొనె ననియు, తరువాత తాను ఒకపాతశాల స్థాపించి విద్యార్థులకుఁ దర్కశాస్త్రము నేర్పుచుండె ననియు, తన కున్నదానితో సంతుష్టిఁ జెంది యెన్నఁడును, ఎచ్చటికిని వెళ్లి యేరాజును ఆశ్రయింపలేదనియు, ౫౫ సంవత్సరములు వయస్సు వచ్చినతరువాత శ్రీశైలమునకుఁ బోయె ననియు, తర్కమునందు మొదట సంగ్రహము, తరువాత దీపిక, పిదప ముక్తావలి, చివర గదాధరి చెప్పు సంగ్రహాయము నీతఁడే యేర్పఱిచె ననియు, ఈతఁడు శా. శ. ౧౫వ శతాబ్దిలో నున్నవాఁ డనియు అర్వాచీనకోశకారుఁడు వ్రాసియున్నాఁడు. ఇందుల కాతఁ డేమియు సాధార మియకపోయినను 'అన్నంభట్టు శ్రీ. శ. ౧౪౦౦ - ౧౫౦౦ లకు నడుమకాలమున నున్నవాఁ డని మనము సాధారణముగ నూహింపవచ్చును. ఇతఁడు శ్రీకృష్ణాకాము

దీకారుఁడుఁ దరువాతివాఁడు, సిద్ధాంతకాముదీకారునకుఁ బూర్వపు వాఁడు.

'కాశీగమనమాత్రేణ నాన్నంభట్టాయతే ద్విజాః'. కాశీఁ బోయినంతమాత్రమున బ్రాహ్మణుఁడు అన్నంభట్టు కాఁడు అన్న వచనమును ఉదాహరించి కొందఱీతఁడు కాశీఁ బోయి యచ్చటఁ బండితుల గలిచి బిరుదావళులఁ బొందె నని చెప్పుదురు.

అన్నం రాజు పేట — విశాఖపట్టణముజిల్లా, కృంగ వరపుకోట తాలూకాయందలి ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౨,౫౫౦ (౧౯౩౧).

అన్నం రాజు వలన — విశాఖపట్టణముజిల్లా, సాలూరు తాలూకాయందలి జమీన్దారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౩౧౫.

అన్న దానపట్టి — ఇది నేలంజిల్లా, నేలంకలూకా లోని యొకచిన్న జమీన్దారీ, దొరతనమువారికిఁ జెల్లింపవలసిన పేష్కారు. ౩,౩౯౦ లు. ఈ ముఠాముఖ్యస్థలము అన్నదానపట్టి యనుపల్లె. ఇది నేలమునకు పశ్చిమమున క్రాసెఁడుమారమున నుండును. ఇందు ౭౩ ఇండ్లును, ౩౦౭ గురు జనులును కలరు.

అన్న దేవచోళుడు — భక్తీశ్వరుఁ డను నామాంతరము గల కామరాజుయొక్క కుమారుడు. ఈతనితల్లి అన్నమాంబ. అన్నదేవునిభార్య యిరుగాంబిక. ఈమె నూర్యవంశజఁ డైన పిన్నుండి అసువానికిఁ దోడఁబుట్టినది. వీరిద్దఱికిని మిరభద్రుఁడు కొడుకు. అన్నదేవుఁడు మహమ్మదీయులతోఁ గలసి కర్ణాటరాజు సైన్యములను ఓడించెను. జగ్గవాగు మొదలైన స్థలముల నాక్రమించెను. ఈతఁడు అత్తిలియొద్ద దక్షిణదేశపురాజులతో యుద్ధముచేసి, తన్ను శరణు చొచ్చిన పదివేలమందిని గాపాడెను. తనన్నే హితుని రక్షింప నీతఁడు గోదావరీతీరమున కాకరపర్తియొద్ద తనబావముఁబడి యైన పిన్నుండిసాయమున కన్నడరాజును సైన్యములను చంపెను. తన్ను శరణు చొచ్చిన కాటయవేమునికుటుంబమును యశఃకాముఁడై రక్షించెను. ముమ్మిడి ప్రోలవర మిథనిరాజధాని. ఇతఁడు బ్రాహ్మణులకు బంగారపుకొమ్మలతో వేలకొలఁదిగోవులను దానముచేసెను. శ్రీ. శ. ౧౪౦౪న దాక్షరామభీమేశుని గుడిమీఁద సునర్హునిదిము చేసి వృవభములును, సువర్ణకలశమును బెట్టించెను. గంగ (గోదావరి) యొడ్డున పిన్నసానిసంగమనొద్దమన్న ఉత్తమగండ చోరాన్నదేవర మను గ్రామమును బ్రాహ్మణులకు దానముచేసెను. ఈతని కానవములు దాక్షరామము, క్షీరారామము, త్రిపురాంతకము, పోలవరములందుఁ గానవచ్చుచున్నవి. వీని ననుసరించి యితఁడు రాజమహేంద్రవర ప్రాంతమును శ్రీ. శ. ౧౩౮౦ మొదలు ౧౪౧౩ వఱకును పాలించి నట్లు నిశ్చయ మగుచున్నది.

అన్నపూర్ణ — వ్యాధిశీలముగ్గు యోగము. ప్రపంచమును నానా మందులతో. అన్నపూర్ణముగ్గు యోగమును గాని. గలదు. ఈమె గాని నివసించిన విశ్వము భార్య. అగ్నిని ప్రసాదించుటకు శక్తియును యామి యా రూపమును ధరించి నందును. అన్నపూర్ణవిగ్రహమును కొడతెలియ పల్లమును గలిగియును కుండను. ఈమెకర్మము రక్తము (ఎఱుక). చైత్రమధ్య అష్టమి ఈమెజాగరికము. వ్యాధిశీలముగ్గుగూడ 'అన్నపూర్ణ' యను పేరేకము పొందును. అది యన్న మిచ్చుదేవతయే. ఆమెజాగరిక చైత్రమాసముననే చేయదురు (విశ్వకోశము).

అన్నపూర్ణాక్షరణ — కవచము, ప్రాథమిక కాలాకాయంతి ఈవాంఛనము. జనపట్ట 3౧౩ (౧౩౧౧).

అన్నప్రాసము — కాంచన కాంచ యెనిమిదవ నెలలోఁగాని, కాలికు విదక, యేదల నెలలోఁగాని కాంచన బడు ప్రమాప్తభగవంత్కారము. తంత్రి మందియ్యమందు సున్నాముడై పుష్కరకాంతము కుచివామకాన్నిని స్థాపించి విరూపాక్షజపాంతము కుళింకి యమకేసుల అగ్నిసంహార కార్యము నాచరింపవలయును. అంత ప్రకృతకర్తారంభమున ప్రాతః ప్రమాణములైన నేతిలో మంచినపవిధలను వహించు నోమముం జేసి నిర్వర్తిత మహావ్యాపారావహముడై మంత్రోచ్ఛారణ పూర్వకముగ నేతిలో పంచావలిహోమముం జేసి పిమ్మట బంధ ప్రాణాచారమును, మహావ్యాపారాచారముల పరిచి ప్రాతఃప్రమాణములై పుష్కరకర్మలకు పవిధలను మరల వన్నిలో వాసవ మొనరించి ప్రకృతకర్మమును సమాప్తము చేయవలయును. అటతరువాత మదీచ్యమైన కాట్యాయనహోమము మొనరించి వాసుదేవ్యగా నాంతముగాగల కర్మ మొనరించి మంత్రపూర్వకముగఁ గుమారుని నోటిలో నన్నును నివసించును. పిమ్మట బుకోహితువకు దక్షిణ నోసంగవలయును. ఈకార్యము కాంచన కాంచనెలలోనే చేయుటచి తము. కూన్యగిడులు మొనలైనవానిని వదిలి కుళ్ల పక్షకుళిగిడులు దీ సంతానముం జేయవలయు నని మార్కండేయమునందు లిఖింపఁబడి యున్నది. తంత్రి మధూషిగుడకు పుత్రుని కొడిలోఁ గూరుచుండఁబెట్టికొని దేవతాపరమమున కాంచనపాత్రముతో నన్నును దినిపించి యనంతరము తేనె, నెయ్యి, బంగారము కలపిన పాచుపము నారగింపఁజేయవలయును. ఈప్రకార మన్నప్రాసముం జేయించిన పిదపఁ గుమారకుని దక్షిణాదిలోఁ గూర్చుండఁబెట్టి దేవతాపార్వీ ధ్యమున నెదురుగ పఠ్యోక్తపదార్థము, 'ప్రస్త్రము' మొదలగుంచి వానిమధ్య చాలకుని వలంతుమును. కుత్ర స్థయముగ నేవదా రమును గ్రహించునో తత్సంబంధ మైతియే యతనిచ్చి యగు నందురు.

అన్నభేది — 'ఫెర్రస్ సల్ఫేటు' (Ferrous sulphate) అని రాసాయనికశాస్త్రీయనామము. 'గ్రీన్ విట్రియల్', 'కాపిరాస్' (Green vitriol, copperas) అనునవి అంగమున అన్నభేది వ్యావహారికనామములు.

రాసాయనికశాస్త్ర విషయములు
ఇనుము, గంధకము, ప్రాణవాయువు — వీనిమాడికవలన అన్నభేది యేర్పడుచున్నది. పరమాణుసంయోగసిద్ధాంతము ననుసరించి అన్నభేదిలో ఒకపరమాణువు ఇనుము, ఒకపరమాణువు గంధకము, నాలుగు పరమాణువులు ప్రాణవాయువును గలవు. శ్రాత్తగా తయారుచేసిన అన్నభేది బలమిక్రిత మగుటచేత లేతపచ్చరంగు గలిగి సున్నని తయారగు పుట్టికలులకలె నిగనిగలాడుచుండును. గాలిలో ఆరఁబెట్టి నప్పుడు కొంతకాలము విడిచిపొయి తెల్లఁబడి క్రమముగా గోధుమవర్ణ ముడు మారును.

తయారుచేయువిధము:— ఇనుపతీగను గంధక ద్రావకములో (Sulphuric acid) కరగించినప్పు డన్నభేది యేర్పడును. ఒక తులము ఇనుపతీగ, ఒకతులము గంధక ద్రావకము, ఎనిమిదితులములు వాసనీరు కలిపి పెచ్చఁబెట్టినప్పుడు ఇనుము కరగిపోవును. దీనిని దిగఁ గాచి మూత పెట్టి చల్లార్చినయెడల అన్నభేది నిగనిగలాడెడి పలక లో అడుగునకు దిగును. వర్తకసరళిలో అన్నభేదిని రెండుమూఁడు విధముల తయారుచేయుదురు. పనికొని యినుపముక్కలను (ఇనుము రద్దు) గంధక ద్రావకములో కరగించి వడఁబోసి మఱగఁబెట్టి ఛల్లార విచ్చినయెడల అన్నభేదిముక్కలు క్రిందికి దిగును. పటిక (Alum), మయూరకుత్తము (Copper sulphate) వర్తకసరళిలో తయారు చేయుటలో అన్నభేది యొక్క ఉపపదార్థము 'X' (By-product) ఏర్పడును. పటిక తయారుచేసెడిరాళ్లలో 'పైరైట్' (Pyrite) అను ఇనుము, గంధకముగల పదార్థము మిక్రిత మైయుండును. దీని మండి అన్నభేది తయారగును. ఇట్లే మయూరకుత్తమును చేయు నప్పుడు కొంత యన్నభేదికూడ తయారగుచున్నది.

పైరైటురాళ్లను మాడిదినప్పుడు వాటిలోనున్న గంధకము చాలముకు ఎగిరిపోవును. అట్లు మాడ్చి రాళ్లను తడిపి గాలిలో నుంచినయెడల క్రమముగ కొంత అన్నభేది యేర్పడును. అప్పుడు దానిని నీటిలో కరగించి వడఁబోసి మఱగఁబెట్టినయెడల అన్నభేది పలుకుల క్రిందికి దిగును.

గుణములు:— అన్నభేది యింనుక నీలిరంగుతో మిక్రిత మైన ఆకుపచ్చనిద్రుము గలపదార్థము. ౧౦౦ పాళ్లు అన్నభేదితో కుమారు ౨౧ పాళ్లు ఇనుము, ౧౧ పాళ్లు గంధకము, ౨౩ పాళ్లు ప్రాణవాయువు, ౪౫ పాళ్లు నీరు మిక్రిత మైయుండును. దీనికి ప్రాణ వాయువునం దత్యంతప్రేమ. అందుచేత గాలిపాతినప్పుడు ప్రాణ వాయువుతో సంయోగమును పొంది రంగు మారును. అన్నభేది నీటిలో కుంభముగ కరగఁగదినప్పుడు, నీటిలో కరగిన అన్నభేదిని

౧. (ఆయుర్వేదము ననుసరించి) :— ఉపరసము, ఖనిజము :
దీనిని సంస్కృతభాషలో కాసీస మందురు. రసరత్నసముచ్చ
యమునందును, తదితరము లగు రసతంత్రములయందును నీ
యన్న భేదిని ఉపరసములలో చేర్చుటచేతను రసవార్తికాచార్యు
లందఱును దీనిని ఖనిజముగా వ్యవహరించినట్లులు దెలియుచున్నది.
అయినను పూర్వ లీయన్న భేదిని ఇనుముతోఁగూడిన మిశ్రద్రవ్యము
(Compound)గా పరిగణించి రనుట కాధారము లేవియు
లే వని ఉదయచంద్రదత్తుగారు తమ 'హిందూ మెటీరియా
మెడికా' యను గ్రంథమందు వక్కాణించియున్నారు. ఖనిజముగా
పరిగణించిన ఈకాసీసమును కొందఱు గ్రంథకర్తలు తమతమ
గ్రంథములయందు వాలుకాకాసీస మనియు, పుష్పకాసీస మనియు
రెండువిధములు గలదానినిగా పేర్కొనిరి. మఱికొందఱు ధాతుకా
సీస మనియు, పుష్పకాసీస మనియు విభజించిరి. రసతంత్రములయం
దెచ్చటఁ జూచినను రెండువిధము లగు కాసీసములనే చెప్పియుండు
టచే నిందు వాలుకాకాసీసమునకు ధాతుకాసీస మను నామాంతర
ముండియుండవచ్చు నని తోచుచున్నది. వైద్యవిశారదు లందఱును
దీనినే అన్న భేది యనుపేరున వ్యవహరించి చికిత్సలయందు తఱచుగ
నుపయోగించుచున్నారు. దరదము (ఇంగిలీకము), సస్యకము (మైల
తుత్తము) మొదలగునవి ఇప్పుడు రసాయనసమ్మేళనముచే తయారు
చేయఁబడి, ఇంగ్లండు, హాలెండు మొదలగుదేశములనుండి మన కెగు

మతి చేయబడుద్రవ్యములనుగుఱించి ప్రాచీనరసతంత్రజ్ఞులు వాని యుత్పత్తివిధానమును, అవి దొరకు ప్రదేశములను చక్కగ నిర్దేశించుటచేతను, మట్టి యిసుక మొదలగు మలినపదార్థములతోఁ గూడి యుండున వగుటచే శుద్ధిచేయక యుపయోగింపరా దని విధించుట చేతను తాంత్రికమహాయోగమునం దీయన్న భేదిగూడ గనులయందు దొరకుచుండెడి దేమో యని యూహింపనగును.

కాసీసస్వరూపము:—ఉదయచంద్రదత్తుగారు తమ 'హిందూ మెటీరియామెడికా' యందు ధాతుకాసీసము ఆకుపచ్చనిరంగు గలది గను, పుష్పకాసీసము కొంచెము పసుపురంగు గలదిగను ఉండు నని చెప్పియున్నారు. ఇందులకు నిదర్శనముగ,

శ్లో. 'కాసీసం ధాతుకాసీసం పాంసుకాసీస మిత్యపి,
తదేవ కించి త్వీతంతు పుష్పకాసీస ముచ్యతే'

అను శ్లోకమువలన ఆయుర్వేదప్రకాశ మను గ్రంథములో శ్రీమదు పాధ్యాయమాధవులు పుష్పకాసీసము కొంచెము పచ్చనివర్ణముతోఁ గూడియుండు నని నిరూపించియున్నారు. ఇప్పు డీకాలమందుఁగూడ ఈరెండువిధము లయినవర్ణములు గల అన్నభేదిని జూచుచున్నాము. ఈరెంటిలో పుష్పకాసీసము మిగుల శ్రేష్ఠ మయిన దని వాగ్భటా చార్యులు మొదలగు నాయుర్వేద శాస్త్రజ్ఞులు 'పుష్పాదికాసీస మతి ప్రశస్తం' ఇత్యాదివాక్యములచే నూచించియున్నవారు. ఇందు వాలుకాకాసీసము ఔరవిశిష్ట మనియు, ఆమరసవిశిష్ట మనియు, పుష్పకాసీసము కషాయామరసవిశిష్ట మనియు, వీర్యమునందు రెండును ఉష్ణవీర్యవిశిష్టములే యనియుఁగూడ వర్ణించిరి. మఱియు అన్నభేది శ్విత్రము (బొల్లి), నేత్రరోగము, క్షేష్టరోగము, వాతరోగము, అజీర్ణము, అర్శోరోగము, క్షయరోగము, పాండువు, స్త్రీహారోగము, గుల్మ రోగము, మూత్రకృచ్ఛము - వీనిని బోకడమను. వ్రణమును శుద్ధి పఱచి మాన్పును. 'విషఘ్నమ్' అని చెప్పుటచే కృత్రిమవిషమునకు విఱుగుడుగా నుపయోగించు నని తోచుచున్నది. 'ముఖకేశరంజన కరమ్', 'పటరంజనకం పరమ్' అని రసప్రకాశసుధాకరమందు అన్నభేదియొక్క గుణకథనము గానబడుచుండుటచే దీనిలేపన క్రియచే ముఖమునకు కాంతియు, కేశములకు కృష్ణవర్ణమును గలుగు నని తోచుచున్నది. ఇది వస్త్రములకు రంగు వేయుట కుపయోగ పడునట్లుగూడ తోచుచున్నది. అయితే దీని స్వతంత్రోపయోగ మెచ్చటను జెప్పియుండినట్లు తోచదు. ఇతరద్రవ్యములతో సమ్మేళనముం జేసి యుపయోగింపనగును.

శుద్ధి:— దీనిని శుద్ధిచేయక యుపయోగింపరాదు. అట్లుపయోగించిన ఛర్ది పుట్టుటఁ జూచుచునేయున్నారము. శోధనావిధానము లనేకు లనేకరీతులుగాఁ జెప్పియున్నను సర్వసాధారణముగా 'శ్లో. భృంగరాజరసే స్విన్నం నిర్మలం హి ప్రజాయతే' అను శాస్త్రమర్యాద నతిక్రమింపక దీనిని వైద్యావతంసు లందఱును శుద్ధి చేసియే వాడుచున్నారు; అనఁగా గుంటగలగరయొక్క పసరుతో

దీనిని డోలాయంత్రమున వండినచో (స్వేదనచేసినచో) శుద్ధి యగును. మఱికొందఱు గుంటగలగరసముతో ౪-౫ పర్యాయములు ఖల్వమున నూటి యుపయోగించుటయుఁ గలదు. దీనికి మారణవిధాన మెచ్చటను గ్రంథస్థము కానరాదు. కాని వ్యవహారమునందు లఘు పుటంబు లిడి దీనిని సిందూరింపజేసి వాడుట కలదు. ఇట్లు లఘుపుట ములచే తయారుచేయబడిన అన్నభేదిసిందూరము శుద్ధిచేయబడిన అన్నభేదికంటె దోషరహితమును, గుణాధిక్యముగలదిగను నగుచున్నది. శుద్ధిచేసినయన్నభేదిని నిమ్మకాయరసము, వేపచెక్కరసము, కుక్కపొగాకురసము - వీనిలో దేనిచే నయినను చక్కగ నూటిబిళ్లలుగాఁ జేసి, నీడలో నెండించి ఆబిళ్లలను మూడుటిలోఁ బోసి పైని మఱి యొకమూడు మూసి సంధిబంధనము చేసి ద్రవ్యపరిమాణము ననుసరించి ౫౦ మొదలు ౧౦౦ వఱకు పిడుకలతో పుటం బిడ వలయును.

కాసీససిందూరము:— అనంతరము సాంగశీతలమునఁ దీసి చూచినచో నందలియన్నభేది ఎఱ్ఱగ సిందూరించి కుంకుమవలె నగును. అద్దానిని సర్వరోగములయందు నుపయోగింపనగును. ఆంధ్ర దేశీయులగు వైద్యవరు లందఱు తీరితిగనే కాసీససిందూరమును తయారు చేయుచుందురు. మఱియు దాక్షిణాత్యవైద్యులు కొందఱు కాసీసము నకు సమముగ సురాక్షరమును (Nitre) కలిపి పైని జెప్పిన రసము లలో నేదయిన నొకదానితో నూటి పుట మిడుటయుఁ గలదు. ఈవిధ ముగా తయారుచేసినసిందూరము ఎక్కువ గుణవంత మని వారియాశ యును. కాసీససిందూరము గాని, శుద్ధకాసీసము గాని ప్రధానముగాఁ లయోగములు కొన్నిమాత్ర మిం దుదాహరింపబడును.

౧. శ్లో. కాసీసం భస్మ కాంతస్య చోభయం సమభాగికమ్,
వరావిడంగసంయుక్తం ఘృతక్షౌద్రప్లుతం ప్రగే.
భక్షితం హంతి వేగేన పాండు యత్క్షణ మేవచ,
స్త్రీహం గుల్మం గుదే శూలం మూత్రకృచ్ఛాఘ్న శేషతః.
—ఇతి రసప్రకాశసుధాకరే.

అర్థము. అన్నభేది, కాంతభస్మము, సైంధవలవణము, వాయు విడంగములు — వీనిని సమభాగములుగ మార్చించి నేయి లేనె — వీని యందుఁ గలిపి నేవించినచో, పాండువు, క్షయ, స్త్రీహము, గుల్మము మొదలగు రోగములు శాంతించును. అగ్నిదీప్తి కలుగును.

౨. కాసీసం రోచనాతుల్యం హరితాలం రసాంజనమ్,
అమృషిష్టః ప్రలేపాఽయం వృషకచ్ఛ్వహిపూతయోః.
—ఇతిచక్రదత్తః.

అర్థము. అన్నభేది, గోరోచనము, తాళకము, రసాంజనము— వీనిని కాంజికముతో నూటి లేపనము చేసినచో వృషకచ్ఛవు, అహి పూతము మొదలగు చర్మరోగములు శాంతించును.

౩. సువర్ణపుష్పకాసీసం విడంగాని మనశ్శిలా,
రోచనా సైంధవం చైవ లేపనా చ్ఛ్విత్రనాశనమ్.
—ఇతి శార్దూలధరసంహితాయామ్.

అర్థము. పసపుజాజి, అన్నభేది, వాయువిడంగములు, మణి శిల, గోరోచనము, సైంధవలవణము — వీనిని సమానముగ గ్రహించి నూటి లేపనముం జేసినచో శ్విత్ర మనుకుఱువు నశించును.

౪. కాసీసం దధినామచ హిక్కాఘ్నమధు సంయుతాః.

—ఇతి చక్రదత్తః.

అర్థము. అన్నభేదిని వెలగగుజ్జను సమముగ కలిపి తేనెతో నేవించినచో ఎక్కిళ్లు శాంతించును.

ఇట్లు కాసీసము ప్రధానముగాగల యోగము లనేకములు గ్రంథస్థములు గానబడుచున్నవి.

(గం. దూ.)

అన్నమదేవుడు — ఓరుగంటి రెండవ ప్రతాప రుద్రునితమ్ముడు. ప్రతాపరుద్రునితండ్రి పేరు మహాదేవుడు, తల్లి పేరు ఉమ్మక్క. కావున నితనితల్లిదండ్రులును వారే యని మన మెంచవలసియుండును. ఉమ్మక్క రుద్రమదేవికూతురు. ప్రతాప రుద్రుడు ద్వీజయయాత్ర వెడలి పండ్రెండుసంవత్సరములు తిరుగు చుండె ననియు, ఆకాలమున నితడు ఓరుగంటిలోఁ బరిపాలనము చేసె ననియు, తురుష్కులు రాజ్యముమీఁదికి దండెత్తి వచ్చినప్పు డీతడు నైన్యాధీశుడుగ నుండి వారి ననేకపర్యాయము లోడించె ననియు, చివరకుఁ బ్రతాపరుద్రుడు పట్టువడినకాలమున నితడే రాజ్యము చేసె ననియు, ప్రతాపరుద్రుడు చెఱునుండి వెడలివచ్చిన తరువాత తాను రాజ్యము చేయనొల్లక యీతనికిఁ బట్టము గట్టె ననియు, ప్రతాపరుద్రుడు పరలోకగతుఁ డైనతరువాత నితడు ఈశాన్యభాగంబునకై వింధ్యప్రాంతమువైపు వెడలిపోయె ననియు 'ఏకశిలానగరవృత్తాంతము'¹ నందు వ్రాయబడినది. ప్రతాప రుద్రుడు చెఱులో నుండుకాలమున నీతడు ప్రభుత్వము చేయు చుండఁగా విద్యానాథకవికృతప్రతాపరుద్రీయము పూర్తి అయిన దట! అప్పుడు కవి ప్రతాపరుద్రునియొద్దకుఁ బోగా నాతడు తనయుంగర మిచ్చి యాతనిని తనతమ్మునియొద్దకుఁ బంపెనట!

అన్నమదేవుఁ డాతనికి గొప్పబహుమాన మిచ్చుటయేకాక ఓరుగంటిలో గొప్పపాఠశాలఁ జెట్టించి విద్యానాథుని దానికి నాచార్యునిఁ జేసెనట! ఈసమాచారము 'కవిచరిత్ర' మను మహారాష్ట్రగ్రంథము నందుఁ గల దని అర్వాచీనకోశకారుఁడు వ్రాసినాఁడు.² ఈఅన్నమదేవుఁడు ఓరుగంటినుండి వెడలిపోయి బస్తరురాజ్యమును స్థాపించెను. బస్తరుసంస్థానము నైజామువంటి స్వతంత్రప్రభుత్వము. ఇది మధ్యపరగణాలలో నున్నది. దీనికి తూర్పున మనరాజధానిలోని జయపురముజమీన్ దారీయు, దక్షిణమున గోదావరిజిల్లాలోనిభద్రాచలముతాలూకాయను అంటుకొనియున్నవి. అచ్చటిరాజు లీయన్నమదేవుని తమమూలపురుషునిగాఁ జెప్పుకొనియెదరు.³ అన్నమదేవుఁడు ఓరుగంటినుండి బయలుదేరినప్పు డాతనికులదేవత యైనమాణిక్యదేవి యాతని శొకఖడ్గ మిచ్చెనట! అది యిప్పటివఱకును ఆరాజులయొద్ద నున్నదట.⁴ ఇతఁడు వచ్చునప్పు డాతనివెంట నొకబంటు నీళ్లు తెచ్చువాఁడు వచ్చెనట. వానివంశజు లిప్పుడు బస్తరుసంస్థానమున ఫుల్ కేత్ జమీన్ దారీకి నధిపతులుగ నున్నారు.⁵ బస్తరుసంస్థాన మందు కొసాయా లను జాతివారు కలరు. వారిపూర్వులు ఓరుగంటి నుండి యన్నమదేవునితో వచ్చినారట.⁶ అన్నమదేవుఁడు విక్రమ సంవత్ ౧౪౧౫-వ సంవత్సరమున, ననఁగా క్రీ. శ. ౧౩౬౦ లోఁ గాలముచేసెనట. బస్తరు ఓరుగంటికి మిక్కిలిదూరముగా లేదు. ఈశాన్యమునందు రమారమి రెండువందలమైళ్లదూరమున నుండును.

ఇప్పటిబస్తరురాజులు ప్రతాపరుద్రునితమ్ముడైన అన్నమదేవునిసంతతివారని చూపుటకు నాసంస్థానమందలి డంతేశ్వరిదేవాలయములో నొకశాసనము కలదు. అది బస్తరురాజులపూర్వుడైన దిక్పాలదేవునిచే వ్రాయింపబడినది. అందలిసంవత్సరము విక్రమ శకము ౧౩౬౦, అనఁగా క్రీ. శ. ౧౩౦౩. దిక్పాలదేవుఁ డన్నమదేవునుండి పదియవపురుషుఁడు. అన్నమదేవునికుమారుఁడు హమీరదేవుఁడు.⁷ కాని శాసనమును ప్రకటించిన క్రియుత హీరాలాలుగారిందు రెండు అసందర్భములఁ జూపినారు. ఒకదానికి వారే సమాధానము చెప్పినారు. రెండవదానికిఁ జెప్పలేదు. మొదటి యసందర్భము: ఈశాసనమునందు అన్నమదేవుఁడు చంద్రవంశజుఁ

1. ఇది వ్రాతప్రతి. ఇటీవలివారిచే (బహుశః మేకంజీ గుమాస్తాచే) వ్రాయబడినది. చెన్నపురి, ఓరియంటల్ మ్యూజ్యుమ్ సీఫ్టు లైబ్రరీలో నున్నది.

2. 'అర్వాచీనకోశ' మనునది చరిత్రాత్మకకోశము. మరాటీభాషలో నున్నది. కర్త రఘునాథభాస్కరగోడ్ బోలే. ఇందున్నయంశము లన్నియు కావలి వెంకటరామస్వామిగారు ౧౮౨౯లో కలకత్తాలోఁ బ్రకటించిన 'Dekkan Poets' అను గ్రంథమునందుఁ గూడఁ గలవు.

3. Imperial Gazetteer of India, Bastur.

4. Central Provinces Gazetteers, Chhattisgarh Feudatory States, p. 36

5. Ibid, p. 51.

6. Chhattisgarh, Feudatory States, 46.

7. Ibid, 37.

8. Epi. Indica., vol. IX, p. 165.

దుగాఁ జెప్పఁబడినాఁడు. కాని గణపతిదేవుని ఏకామ్రనాథశాసనమునందు¹ కాకతీయులు సూర్యవంశజులని చెప్పియున్నది. కాని యిది యొకయందర్భము కాదు. ప్రతాపరుద్రుఁడు మొదట కాకతీయవంశజుఁడు కాఁడు. దత్తతలన కాకతీయుఁ డయ్యెను. మొదట ప్రతాపరుద్రుఁడును, అన్నమదేవుఁడును చంద్రవంశము నందుఁ బుట్టియుందురు. దత్తత పోయినందున ప్రతాపరుద్రుఁడు సూర్యవంశ్యుం డైయుండవచ్చును. అదియుఁగాక చంద్రసూర్య వంశములు మూలమునం దెట్లు పుట్టినను, ఇటీవలిరాజులనుగుఱించి యవి కవికల్పనలే యని చెప్పవలెను. ఎవరికి నిష్టము వచ్చినట్లు నారు తమవంశము సూర్యవంశ మనియు, చంద్రవంశ మనియు ప్రాయచుపచ్చిరి.

రెండవయందర్భము : అన్నమదేవుఁడు ౧౩౨౩ లో నున్న వాఁడు. ఇది ప్రతాపరుద్రునిఁ జెఱపట్టుకొనిపోయినకాలము. అన్నమదేవునివంశమందలి పదియవపురుషుఁడు పైశాసనము వేయించినవాఁడు ౧౩౦౩ లో నుండెను; అనఁగా ౩౨౦ సంవత్సరములలో ౧౦ తరములు గడచిన వని అనుకొనవలెను. తరమొకటింటికి రమారమి ౩౨ సంవత్సరములు పడినవి. కాని సాధారణముగ తరమొకటింటికి ౩౦ ఏండ్లకంటె నెక్కువకాలము లెక్కవేయుటకు వీలు లేదు. కావున ప్రతాపరుద్రునితరువాత రమారమి నూతొండ్లకు మఱియొక ప్రతాపరుద్రుఁడు ఉండవచ్చు ననియు, ఆతఁడు యుద్ధమునందుఁ దురుష్కులచేఁ జచ్చియుండవచ్చు ననియు శ్రీయుత హిరాలాలుగారు వ్రాసిరి. కాని తరమునకు నలువది సంవత్సరము లంతగా నెక్కువకాలము కాదని మా తాత్పర్యము.

అన్నమయ్య, యథావాక్కుల — ఈతఁ డొక యాంధ్రకవి; వీరశైవుఁడు, ఆశ్రేయసగోత్రుఁడు. యజ్ఞశ్వాభ్యాధ్యాయి. గోదావరీతీరవాసి. ఒకప్పు డీకవి శ్రీశైలయాత్రకు వెడలి తిరిగివచ్చుచు పల్నాడుతాలూకా జెట్టిపాలెముదగ్గఱ కృష్ణాతీరమునందలి విశ్వమిత్రాశ్రమ మనఁబడు సత్రశాల యను పుణ్యస్థలమున శ్రీమల్లికేశ్వరస్వామిని సేవించుచుఁ గొంతకాల ముండి అచ్చటనే సర్వేశ్వరశతక మనుపేర భక్తిరసప్రధాన మయిన యొకశతకమును రచించెను. ఈకవి తా నీశతకమును శాకాభ్యములు ౧౧౬౪ న రచియించినట్లు లందే చెప్పుకొనియుండుటచేత నీతఁడు క్రీస్తుశకము పదుమూడవ శతాబ్ది నడిమిభాగమున నుండె నని నిశ్చయ మగుచున్నది.

ఈతని సంతతివారి తనికిఁ గొంతకాలమునకుఁ బదప పల్నాటి సీమకు వచ్చి యచ్చటనే కరిణీకములు సంపాదించి పల్నాటిసీమ వాస్తవ్యులయిరి. ఈకవిసంతతివారిలో నొకఁడు సోమరాజనామ

మును వహించి ప్రఖ్యాతి చెందుటచేత, యథావాక్కులవా రను పేరు పోయి, అతనిపేర నీవంశమునకు సోమరాజువా రను పేరు కలిగినది (చూడుఁడు : సర్వేశ్వరశతకము, పీఠిక).

అన్నము — చూడుఁడు, ఆహారము.

అన్న మేడు — నెల్లూరుజిల్లా, పోలూరుతాలూకాయందలి జమిన్దారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౪౦౨ (౧౯౩౧).

అన్నయరెడ్డి — ఓరుగంటి రెండవ ప్రతాపరుద్రుని కాలమునందు సామంతరాజుగ నిప్పటి కృష్ణామండలములోని మనగాలజమిన్దారీ ప్రదేశమును పాలించుచున్న రెడ్డిరాజు. మనగాల జమిన్దార్ల పూర్వుఁ డైయుండును. మనగాలజమిన్దారీలోని తాడువాయగ్రామమందు శిథిలమైన మల్లిఖార్జునునిదేవాలయములో నీరాజుచే వేయింపఁబడిన శిలాశాసనములు రెండు కలవు. ఒకటి క్రీ. శ. ౧౩౦౦ లోనిది; రెండవది క్రీ. శ. ౧౩౦౬లోనిది.² ప్రతాపరుద్రుఁడు రాజ్యము చేయుచుండఁగనే — కాకతీయరాజ్య వైభవము పట్టపగలింటిసూర్యునిపగిది వెలుంగుచుండఁగనే — రెడ్లు రాజ్యము లేలుచున్నట్లు చెప్పెడి పురాతనశాసన మిదియే. రెడ్ల ప్రభుత్వమును నూచించునట్టిశాసన మింతకంటెఁ బూర్వపుది లేదు.

అన్నయ్య (తెనాలి) — ఈ కవి సుదక్షిణాపరిణయ మను నాంధ్రకావ్యమును రచించెను. ఈకవియింటిపేరు తెనాలివా రనియు, నీతనితండ్రిపేరు రామయ యనియు నీతనికావ్యమందలి కృత్యాదిపద్యములవలనఁ దేటపడుచున్నది.

కవివంశము :— విఖ్యాతిఁ జెందినవాఁడును, బాండురంగమాహాత్మ్యమును రచించినవాఁడు నగు తెనాలిరామకృష్ణునకు నీతఁడు తమ్ముఁడు. ఈసంగతి యీతనియన్నమనుమఁ డగు తెనాలిరామభద్రకవిచే రచింపఁబడిన ఇందుమతీకల్యాణ³ మనెడుకావ్యమందలి యీ క్రిందిపద్యములవలన స్పష్టపడఁగలదు :—

ఉ. మామకనవ్యకావ్యము సమంచితమాధురి సాధురీతిగా
యామకృత ప్రబంధరచనాయతపాకచతుర్విధైకవా
ర్తామహిమోజ్జ్వలాఢ్యకవితాఘనతామహా మత్పితామహున్
రామయరామకృష్ణకవిరాజుఁ దలంచి నుతించి మొక్కెదన్.

గీ. తదనుసంభవమణిని సుదక్షిణా ప

రిణయముఖకావ్యరచనాధురీణు సంధ

కవికదంబములోనఁ బ్రఖ్యాతిఁ గన్న

యన్నపకపీంధ్ర ధీసాంధ్ర నభినుతించు.

1. Indian Antiquary ; vol. XXI, p. 200.

2. Sewell's Antiquities ; Vol. I, p. 46. Kistna District Manual.

3. ఈకావ్య మచ్చుపడలేదు. శ్రీయుత మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారియొద్ద నున్నది. వీరు వ్రాయించినప్రతి యొకటి మూ కిచ్చినారు. కృతజ్ఞులము. కావ్య మంతగా నెక్కువ యోగ్యతకలది కాదు.

కవిస్తుతిలో నిట్లు వ్రాసి, కృతిపతి తన్నుగూర్చి యిట్లు చెప్పినట్లు లీ కవి వ్రాసియున్నాడు:—

సీ. ప్రాధి మీ పెదతాత పాండురంగాది స
తుక్కుతులు నేసెను రామకృష్ణసుకవి
అనుజుఁ డన్నప్ప మీపినతాత రచించెఁ
బరఁగ సుదక్షిణాపరిణయంబు
మీతాత శ్రీగిరి చాతురీవిఖ్యాతి
శ్రీశైలమాహాత్మ్యకృతి యొనర్చెఁ
గడిమి మీతండ్రి యిప్పుడిరామకృష్ణాఖ్యుఁ
డనఁ గీర్తి గనె సంస్కృతాంధ్రములను
దొరు లనిపించె మీయన్న వీరరాఘ
వాఖ్యకవి సర్వకవితామహాత్మ్యమునను
ని న్ననూచానసంతాను నెన్నఁ దరమె
ప్రాజ్ఞహృదయాజ్ఞరవి రామభద్రసుకవి!

పై పద్యములనుబట్టి చూడ తెనాలిరామపండితునకు రామ కృష్ణుడు, శ్రీగిరి, అన్నప్ప (అన్నయ) అను ముగ్గురు పుత్రు లుండి రనియు, వారు ముగ్గురును కవు లనియు, వారిలో మొదటి వాడు పాండురంగమాహాత్మ్యాదికృతులును, రెండవవాడు శ్రీశైల మాహాత్మ్యమును, మూడవవాడు సుదక్షిణాపరిణయమును రచించె ననియును తెలియుచున్నది. రామకృష్ణనితండ్రిపేరు 'రామయ' యొనట్లుపాండురంగమాహాత్మ్యములోని 'రామయరామకృష్ణ' యను ప్రయోగమువలన స్పష్టము.

తెనాలి రామకృష్ణుడు ప్రథమశాఖానియోగి, యనఁగా శుక్ల యజుర్వేదీయయాజ్ఞవల్క్యశాఖివాఁ డనియు, కాండిన్యగోత్రుఁ డనియు 'లక్ష్మప్ప' కుమారుఁ డనియు, బాండురంగమాహాత్మ్య మందలీకృత్యాదిపద్యములవలనఁ దెలియుచున్నది. కావున నాతని తమ్ముఁడైన అన్నయ్యకుఁగూడ నావిశేషణములు చెల్లు నని మన మెంచుకొనవచ్చును. కాని యిద్దఱుగురువులును (ముద్రాగురువులు) వేఱువేఱు. రామకృష్ణుడు తనగురువు నిట్లు వర్ణించినాడు:—

క. వాక్కాంతాశ్రయభట్టరు
చిక్కాచార్యుల మహాత్ము శ్రీగురుమూర్తిక
నిక్కపుభక్తి భజించెద
నిక్కావ్యకళాకలాప మీడేరుటకున్. —పాండు. ౧.

అన్నయ్య తనగురువునుగుఱించి యిట్లు చెప్పియున్నాడు:—

క. కందాళభావనార్యుల
నందను శ్రీరంగగురుని నతబుధరత్న

మందారంబు నుతింతును

మందారమరందబిందుమధురారభటిన్.

[౧. ౮.

ఇట్టికవికి మతసంబంధ మైన గురువు వైష్ణవుఁ డయినను, తన్ను గుఱించి యీతఁడు 'హరపదాంభోజసౌముఖ్యుడ' ననియు (౧. ౧౪), ఆశ్వాసాంతగద్యమునందు 'సహజశైవాచారసంపన్న ధీమదన్నయనామధేయ' యనియు వ్రాసికొనుటయు వింతగ నున్నది. ఈతనికి మతవిషయమై శ్రీరంగాచార్యుఁడు గురువుగ నున్నను విద్యావిషయమై పాలగుమి భీముఁ డనునతఁడు గురువుగ నున్నట్లు మన మీక్రిందిపద్యమువలన నూహింపవచ్చును.

గీ. నన్నపార్యాదులను బుద్ధి సన్నుతించి

పాలగుమి భీమగురుని సద్భక్తిఁ గొలుతు.

[౧. ౯.

కవికాలనిర్ణయము:— ఈ కవి రామకృష్ణతమ్ముఁ డగుటచే నాతనికాలమే యీతనికాలము. కాని రామకృష్ణనికాలము నిశ్చయ ముగ నింకను తేలలేదు. కనుక నీతనికాలము స్వతంత్రముగ నిర్ణ యింపఁ బ్రయత్నించెదము. ఈప్రయత్నము రామకృష్ణకవికాలనిర్ణ యమునకుఁ గూడ సహకారి కావచ్చును.

ఈ కావ్యము (సుదక్షిణాపరిణయము) పులిజాలసోమామాత్యు నకు నంకితము చేయఁబడినది. ఈ యమాత్యశేఖరుఁడు కోనేటిరామ రాజు అనురాజునొద్ద మంత్రిగా మండెను. ఈరామరాజును, కృష్ణ దేవరాయలయల్లుఁడైన అళియరామరాజును ఏకవంశమువారు. ఆర్యేటి బుక్కరాజుకుమారుఁడైన రామరా జిద్దఱకును మూలపురుషుఁడు. కోనేటిరామరాజు అళియరామరాజునకు వరుసకు మనుమఁడు. వీ రిద్దఱుఁడు గల సంబంధ మీక్రిందివంశవృక్షమువలనఁ దెలియఁగలదు¹.

ఆర్యేటి బుక్కరాజు

రామరాజు

తిమ్మరాజు

కొండరాజు

శ్రీరంగరాజు

పినకొండరాజు = కోనమ్మ

అళియరామరాజు

తిమ్మరాజు = వెంగళాంబ

కోనేటి రామరాజు

ఈతఁడు వరుసకు మనుమఁడైనను అళియరామరాజుయొక్క చివర దశయం దున్నట్లు కానవచ్చుచున్నది. అళియరామరాజు మిక్కిలి

1. ఈవంశవృక్షము వసుచరిత్రమును, సుదక్షిణాపరిణయమును అనుసరించి వ్రాయఁబడినది. మొదటిదానియందు శ్రీరంగరాజు వంశము వర్ణింపఁబడినది; రెండవదానియందు తిమ్మరాజువంశము వర్ణింపఁబడినది. ఈవంశవృక్షమునందు మనకు వలసినంతవఱకే పేర్లీయఁబడి నవి తక్కినవి విడిచిపెట్టఁబడినవి. శ్రీరంగరాజునకు నైదుగురు కొడుకులు గలరు. వారిలో బ్రస్తుతవిషయమునకు నావశ్యక మని ఒక్క అళియరామరాజుపేరు సుదాహరించి మిగిలినపేర్లు విడిచిపెట్టితిమి.

కృష్ణుడై హనుఁ దైవంను నాతని! మనుమలు పుట్టియందుట
యొక మాన్యము కాదు. మనుమఁడైన యీ కోనేటి రామరాజు
అత్యురామరాజనోద్దమంబి కొంతరాజ్యమును బడసినట్లు సుదక్షిణా
పరిణయమందలి యాక్రందిపద్యములనఁ గాన్పించుచున్నది:—

మ. ప్రకట్యక్రమభామఁ డాయలియరామవృత్తకోతంసుచే
గురుసామ్రాజ్యధురంధరత్వముఁ డాకోనేటి రామధిప
క్షిప్తైశ్వాధిపుడబ్బమంత్రి పరియించె యజ్ఞమాంబక మనో
వారణాశ్యాన్నితిఁ గలిపాటిపురవేదామాత్యపుత్రమణిన్.

[౧-౪౩.

రామరాజు ౧౫౬౫ లో తాళికోటయొద్దమునందు వీరమర
ణము నొందుట సుప్రసిద్ధమే. కావున నాతనిచే రాజ్యమును బొందిన
కోనేటిరామరాజు పుట్టికొనినవాఁడని అనుకొనినను ఆతనిమంత్రికి
నంకిత మిచ్చినకావ్యము ౧౫౮౦ కంటెఁ దరువాతికాలమున వ్రాయఁ
బడియో నని తలంచుటకు వీలు లేదు. మేము చూపినవైప్రమాణముఁ
కావకపోయినను, ఉభయరామరాజులసంబంధమునుబట్టియు, మఱి
కొన్ని ప్రమాణములనుబట్టియు శ్రీవీరేశలింగమగారు¹ ఈ కవికాలము
౧౫౮౦-వ వ్రాంత మనియు, శ్రీరామకృష్ణకవిగారు² ౧౫౬౫
అనియు వ్రాసియున్నారు. కావున వీకవియేమి, యితనియన్న యైన
రామకృష్ణుడేమి శ్రీ. క. పదునాఱవకతాద్వియొక్క మూడవ
నాల్గవపాదములలోనివా రమట స్పష్టము. నిశ్చయముగ నీయేటనే
పుట్టి ఈయోటఁ గీర్తి శేషులైన చెప్పటకు వీలు లేదు.

సుదక్షిణాపరిణయము ౧౫౬౩-వ సంవత్సరముతరువాతను,
౧౫౬౭-వ సంవత్సరమునకుఁ బూర్వమును రచింపఁబడి ననుటకు
నొకనిచిర్రన మిందుఁ గానవచ్చుచున్నది. ద్వితీయాశ్వాసమునందు
శివుఁడు తపస్సుచేయుచున్నరాజుకడు, మాయాబ్రాహ్మణునివేషము
వేసికొని వచ్చి తననివాసస్థలము చెప్పటలో నిట్లు చెప్పెను:—

క. పెనుగొండ నిలుతుఁ దలుచుగ

మన నెనసి ధవాధ్యుఁ డొకఁడు మముఁ గూడుక రాఁ
జనవున సకలజనంబులఁ

బని వేయఁగఁ గొదవ లేనిబలఁగమతోడన్.

[౩-౨౯.

ఈ పద్యమునందు 'పెనుగొండ' శబ్దముపై శ్లేష గల దనుట
స్పష్టము. పెద్దకొండమీఁద నని యొకయర్థము, పెనుగొండపట్టణ
మున నని రెండవయర్థము. కవి యిట్లు పెనుగొండశబ్దమును ఉపయో

గించుటకు నప్పుడు పెనుగొండ గొప్పపట్టణముగను, రాజధానిగను
ఉండవలెను. లేనిచో శ్లేషసారస్యము కానుపించదు. పెనుగొండకు
తిరుమలరాయలు ౧౫౬౩ లో తనరాజధానిని మార్చెను. అచ్చట
౧౫౭౩ వఱకు మండ్రి యచ్చటినుండి యాయేట చంద్రగిరికి రాజ
ధానిని మార్చెను.³

కావున ఈ కాలములోనే యీ కావ్యమును కవి రచించి
యొండవచ్చు నని మన మాహించుటకు వీలు కలదు. పై పద్యము
నందలి 'ధవాధ్యుఁడు' అనుపదము శ్లేషచే గుబేరునకును, తిరుమల
రాయలకును చెల్లు ననిమాడఁ దోచెడిది.

కృతిపతి:— ఈ కృతి నంకితము పొందినవాఁడు పులిజాల
రామయామాత్యకుమారుఁ డైన పులిజాల సోమయామాత్యుఁడు
(౧. ౧). కవి యీతనివంశమును, ఈతనియేలిక యైన కోనేటి
రామరాజువంశమును సవిస్తరముగ వర్ణించియున్నాఁడు. కృతిపతియు,
నాతనితమ్ముఁ డగు అబ్బన్నయుఁ దప్ప నీవంశమునం దితరు లెవరును
రాజులయొద్ద గొప్పయుద్యోగములలో నున్నట్లు కానరాదు. వీరిది
కాశ్యపగోత్రము. సోమయామ్యకు నేడవపురుషుఁడు మల్లయ్య. ఆతని
నాల్గవకొడుకు పోచన్న, ఆతనిపెద్దకొడుకు నాగన్న, ఆతనికడసారి
మూడవకొడుకు పోచన్న, ఆతనిపెద్దకుమారుఁడు దుగ్గయ్య.
దుగ్గయ్య కిద్దఱు కొడుకులు; రామయ్య, వీరయ్య. రామయ్యభార్య
తిమ్మాంబ. ఈదంపతులకుఁ బెద్దకుమారుఁడు సుదక్షిణాపరిణయకృతిపతి
యైన సోమయామాత్యుఁడు. ఆతనికి ఎల్లయ, అబ్బన, కోటయ,
దుగ్గయ లను తమ్ము లుండిరి. వీరిలో అబ్బన యనునతఁడు కోనేటి
రామరాజునొద్ద వైన్యాధిపుఁడుగ నుండెను. సోమయామాత్యునిభార్య
వైకుంఠమ్మ. కొడుకు వెంకటయ్య. ఇంతకంటె వీరినిగుఱించి మనకు
వధిక మేమియుఁ దెలియదు.

నివాసస్థలము:— గ్రంథకర్తనివాసస్థలము గాని, కృతిపతి
నివాసస్థలము గాని నిశ్చయముగఁ దెలియుటలేదు. గ్రంథకర్త కృతి
పతినిగుఱించి వ్రాయుచు 'మహాహట్టబాదాలిపట్టణశ్రీకిరీటం బగు
కొలువుకూటంబున' ⁴ గూర్చుండి తన్ను పిలిపించినట్లు వ్రాసి
యున్నాఁడు (౧. ౧౨); కాని యీబాదాలి యొక్కడ నున్నదో
తెలియదు. 'బాదాలి' యను గ్రామ మొకటి బళ్లారిజిల్లా హరపన
హల్లితాలుకాలోఁ గలదు. కోనేటిరామరాజు మొదలయినవారు దత్త
మండలములలోనే చిన్న జమీన్దారులుగ నుండి రని తోచుచున్నది.
అయినను ఇది యింకను శోధింపవలసినవిషయము.

1. ఆంధ్రకవులచరిత్రము, ౨-వ భాగము.

2. తెనాలి అన్నయ్య. ఆంధ్రపత్రిక - సంవత్సరాదిసంచిక ౧౯౧౪, ౯౯ పుట.

3. Brigg's Ferishta; vol. 3, p. 141.

4. రాజమహేంద్రవరమునందు చింతామణియవ్రాసినకాలాధికారులచే ౧౯౦౬ లోఁ బ్రకటింపఁబడిన సుదక్షిణాపరిణయముయొక్క

రెండవమాచ్చు మేము ఉపయోగించినాము. మాకు చిత్రకూటరము దొరకలేదు. కావున 'బాదాలి' యనుపాఠము సరియైనది కాదని నిశ్చయ
ముగఁ జెప్పటకు వీలు లేదు.

సుదక్షిణాపరిణయకావ్యము :— సుదక్షిణాపరిణయ మయిదా శ్వాసములకావ్యము. ఇందు రమారమి తొమ్మిదివందలపద్యములు కలవు. ఇందు సూర్యవంశపురా జయిన దిలీపునిగుఱించిన కథ కలదు. కాళిదాసుఁడుకూడ తన రఘువంశకావ్యమును ఈరాజుచరిత్రము తోడనే ప్రారంభించెను. కాని యితఁడు సుదక్షిణను వివాహ మాడి కొంతకాలము ప్రభుత్వము చేసినతరువాత జరిగినవృత్తాంతము రఘువంశమునందుఁ జెప్పఁబడెను. ఈకావ్యమునందు వివాహమునకుఁ బూర్వము జరిగినవృత్తాంతము వర్ణింపఁబడినది. దిలీపునకు నిందు మతికిని జరిగినవివాహముతో నీకావ్యము ముగియును. ఈ కావ్య మందలి కథ సంగ్రహముగ నీక్రింద నిచ్చుచున్నారము :—

అంశుమంతుఁ డనురా జొకఁ డయోధ్యాపురంబు నేలు చుండెను. అతఁడు మాళవరాజుకూతురగు భానుమతిని పరిణయ మాడెను. వారి కెన్నాళ్లకును సంతానము కలుగదయ్యెను. అంత నంశుమంతుఁడు రాజ్యమును మంత్రి కొప్పగించి, భార్యను వెంటఁ గొని, మేరుపర్వతమున కేగి శివునిగూర్చి ఘోరతప మాచరింప సాగెను. అతఁడు చేయుతపమున కింద్రాదులు వెఱచి శివునికడ కేగి, అతఁడు కోరినవరము లొసఁగు మని వేడుకొనిరి. శివుఁడును వల్లె యని వారి నంపి 'అర్ధార్ధకల్పశాఖ' యగు నిజభక్తుని జూడర మ్మని పార్వతిని బిల్చెను. 'రాజులు దుష్టచిత్తులు. వారికి భావశుద్ధి యుండ' దని యామె పలుక 'నీ సందేహమును దీర్చెదను, నాతో ర' మ్మని శివుఁ డామెను దోడ్కొనిపోయెను. అట నంశుమంతుఁడు భోజనముం జేయఁదలచి అతిథికోట కెదురు చూచుచుండెను. ఇంతలో నచ్చటికి ముసలీబ్రాహ్మణదంపతులవేషములతో పార్వతీపరమేశ్వరులు వచ్చి, తమకు సంతానము లేనందున వగచుచుండ నొకసిద్ధుఁడు దమ్ము కనిక రించి మేరుప్రాంతమునఁ దప మొనరించుచున్న అంశుమంతుని భార్యసహితముగా కాళికాదేవికి బలి యిచ్చిన నామె ప్రసాదించు నని చెప్పె ననియు, వా రున్న నెలవును జూప వేడెద మనియుఁ బలికిరి. అప్పు డా రాజదంపతులు తమ్ముఁ డెల్పుకొని బ్రహ్మరక్ష తత్పరులై కపటవేషధారులను వెంబడింప సమకట్టిరి. అది చూచి శివుఁడు సాక్షాత్కరించి, నిజభక్తునికి పుత్రవర మొసంగి, పాశుపతాస్త్రమును సమంత్రకముగ ననుగ్రహించి చనియె. కొన్నాళ్లకు భానుమతీదేవి యొకశుభలగ్నమున నొకసుతునిం గాంచెను. అప్పు డాకాళవాణి వానికి దిలీపుఁ డని నామకరణముం జేసెను. దిలీపుఁడు దినదినప్రవర్ధమానుడై యావనవంతుఁడు కాఁగా, అంశుమంతుఁ డతనికిఁ బట్టుము గట్టి తపముఁ జేయ వనమున కరిగెను.

వనధర విద్యున్నాలిక లను విద్యాధరదంపతులకు గంధగజాఁ డను పుత్రుఁడు జనించెను. ఒకనాఁ డతఁడు కొందఱుస్సరసల వెంట నిడుకొని విశ్వామిత్రునితపోవనమునం బ్రవేశించి, అందు స్వేచ్ఛమై విహరించి నీధుపానముం జేయుచుండెను. అది చూచి విశ్వామిత్రుఁడు మహోగ్రుడై రాక్షసుఁడవు గమ్మని యావిద్యాధరునికి కాప మొసం

గెను. అంతట నతఁడు రాక్షసాకృతి వహించి మాయావతి యనుపుర మును నిర్మించి రత్నచూడాభిధానుడై పరఁగుచు, నన్నిలోకములను జయించి యింద్రునిరాజధాని యైన అమరావతిపై దండువెడలెను. మొదట నతఁ డింద్రు నోడించి జయలక్ష్మీకరగ్రహణ మొనర్పనెంచెను గాని, జయంతుఁడు విజృంభించినందున నప్పటికి ముట్టడిఁ జాలించి, నిజపురమున కేగక బ్రహ్మనుగూర్చి జలధరాశ్రమమునఁ దపముఁ జేయఁబోయెను.

దిలీపుఁడు వైభవముతో రాజ్యము నేలుచుండెను. ఒకనాఁ డతఁడు కొల్లు దీర్చి యుండ ధూమకుఁ డను బోయవేటకాఁడు వచ్చి సింహ మొకటి దేశము నంతయుఁ బాడుచేయుచున్న దనియు, దాని నెట్లయిన సంహరింపవలయు ననియు వేడుకొనెను. దిలీపుఁ డంత వేటవెడలి, సింహమును వేటాడి బాణ మేయ నది యదృశ్యమై స్త్రీరూపముం జెంది యిట్లని తనకథను దెల్పెను : "నేను హరిణి యను అచ్చరను. ఒకనాఁ డింద్రుఁడు నన్నుఁ బిలిచి సీతహవ్యముని తపముఁ జెఱుపఁబంచెను. నేనును వల్లె యని యెంత ప్రయత్నించి నను, ఆముని నిశ్చలుఁ డైయుండె. అంత నే నాతనికంఠము గీరి 'సింహము గీరె నిదిగో చూడు' మని పల్క నతఁడు కోపించి నన్ను సింహమూర్తివై సంచరింపు మని శపించెను. నేఁ నతనిని వేడుకొన నతఁడు కరుణించి 'దిలీపునివలన నీకు ముక్తి కలుగఁగల'దని చెప్పెను. అంతకుముం దొకనాఁడు నారదుఁ డింద్రునికడకు వచ్చి 'రత్న చూడుఁ డనురాక్షసుఁడు బ్రహ్మవలనఁ దా నెవ్వరిచే మృతి నొందునో, వానితల వేయివ్రక్క లగునట్లు వరముంబొంద' నని చెప్పెను. అప్పు డింద్రుఁడు బ్రహ్మను ప్రశ్నింప నతఁ డొకానొకకన్యను పరిణయ మాడు దిలీపుఁ డతనిని సంహరింపఁ గలఁ డని పల్కెను. ఆలతాంగి ఎవ్వనిపుత్రికయో వినఁబడరాదయ్యె." ఇట్లు చెప్పి యాయస్సరస యదృశ్యమయ్యెను.

అప్పుడు దిలీపుని వెదకికొనుచు నిజనైస్యములు వచ్చిచేరెను. దిలీపుఁడు జరిగినసంగతి తనమంత్రి యగుసుదర్శనునికిఁ దెల్పి యాక న్యనుగూర్చి యెఱుఁగుదువే యని యడుగ నతఁ డిట్లు చెప్పసాగెను : "నే నొకనాఁ డుద్యానవనమున విహరించుచుండ నొకడేగచేఁ దఱుమఁబడుచున్న చక్రవాకి వచ్చి నాశరణు వేడెను. అంతట నేను చక్రవాకి కభయహస్త మిచ్చి, డేగను భస్త మొనర్చితిని. డేగ రాక్షసాకారమునఁ బడెను. చక్రవాకియు స్త్రీ యయ్యె. అప్పు డాశ్చర్యచకితుఁడనై తద్వృత్తాంత మడుగ నాస్త్రీ యిట్లని చెప్పెను : 'నేను సాధ్యలోకాధిపతి యగు చంద్రపాలునికూతురను. నాతండ్రి కిని, మగధరా జగు సురధునికిని జాల స్నేహము. ఇట్లుండ రత్న చూడుఁడు మగధరాజుపై దండెత్తి చంపకావతిని ముట్టడింప, నతఁ డా రాక్షసుని ప్రతాపాగ్నికి తాళలేక తొలఁగించని, శాండిల్యముని యొద్ద కరిగి రత్నచూడుని సంహరింపఁజాలు పుత్రు నిమ్మని వేడెను. అంత నమ్మనియుపదేశానుసారమున సురధుఁడు గంగాతీరమున

యజ్ఞముఁ జేయ అగ్ని ప్రత్యక్షమై యొకకన్యను ప్రసాదించి, సుదక్షిణ యని నామకరణముం జేసి యదృశ్యుడయ్యె. కొన్నివత్సరముల కాబాలికకు యావనము ప్రాప్తించె. ఈసంగతిని కలహభోజనుఁ డగు నారదుఁడు రత్నచూడునకుఁ దెల్ప నతఁడు చంపకావతిపై మరల దండెత్తి 'నీకొమార్తె నిచ్చు టొండె, నీరాజధాని దహన మగు టొండె' నని సందేశ మంపెను. అంతటఁ నతఁడు చేయున దేమియును లేక విష్ణుదేవుని బ్రార్థింప నతఁ డా పురమును చీమ చిటుకు మనకుండ బ్రహ్మనివసించుతైలమునకుఁ జేర్చెను. రాక్షసుఁ డీమోసము గ్రహించి నిజపురంబున కేగి సురధుని నెలవు కనుగొన చారులఁ బంపె. నే నొకనాఁడు సురధునిసాధమున కేగు చుండ రత్తికేతనుఁ డనురాక్షసుఁడు నన్ను బల్కిమై బట్టరా నేను చక్రి నైతిని, అంత నతఁడును శ్వేన మయ్యె. ఇట్లు చెప్పి యాస్త్రీ సాధ్యులొకమున కరిగె." ఇవిధమున సుదక్షిణనుగూర్చి తెలిసికొని దిలీపుఁడు మంత్రానలత పుత్రుడయ్యెను. అప్పుడు రాద్రవదనుఁ డమరాక్షసమంత్రి వినువీధి నేగుచు 'హా! సుదక్షిణా!' యని విరహార్తిం గుందుచున్న రాజును గాంచి 'అతఁడే సుదక్షిణను వరించుదిలీపుగా గ్రహించి, వానిని, సుదర్శనుని తనవిమానమున నిడుకొని యేగు చుండెను. ఈసన్నఁదెలిసి దిలీపుఁడు రాక్షసుని వధించి పుష్పకము నెక్కి కొంతద వ్వేగ నచ్చట నొకయుద్వానవనము గాన్పింప దిగిరి. అప్పుడు వనదేవత వారికి ప్రత్యక్షమై, సుదక్షిణ యచ్చటనే విరహబాధ నొందుచున్న దని తెలుపఁగా వారు సభీజనపరివృత యైన సుదక్షిణను డాసిరి. అట్లు సుదక్షిణాదిలీపు లనోన్మయ్య సందర్శన భాగ్య మనుభవించుచుండ నొకపులి లేడిపిల్లను దఱుముకొని వచ్చి నందున స్త్రీ లందఱును తలయొకదారిని పాటిరి.

సుదక్షిణాకరగ్రహణ మొనరింపకపూర్వము రత్నచూడుని దునుమ నెంచి, దిలీపుఁడు నిజపురమున కేగి నైన్యముల సమకూర్చు కొని మందరతైలముమీదికి దాడినెడలి, మాయావతిని ముట్టడించెను. అంతఁ దుములయద్దము ప్రారంభమయ్యెను. అందు దిలీపుఁడు రత్న చూడుని పాశుపతాస్త్రమున సంహరించి, అతనితనవును బడబాగ్ని మధ్యమున వైచెను. తరువాత నొకశుభలగ్నమున సుదక్షిణాదిలీపులకు మహావైభవముతో వివాహమహోత్సవము జరగెను.

కావ్యవిశేషములు:— ఈ కావ్యముపేరు సుదక్షిణాపరిణయము, అయినను సుదక్షిణకథ చివర రెండాశ్వాసములలోమాత్రము వచ్చును. మొదటి మూఁడాశ్వాసములందును దిలీపునికథయే వర్ణింపఁ బడినది. ఈకావ్యము రసముగలకావ్యములలో నొక్కటి యని చెప్పవచ్చును. మహాకావ్య మని కాని, లోకోత్తర మైన దని కాని చెప్పటకు వీలు లేకపోయినను ఇందలి 'కవిత్వము సలక్షణమై మధురమై కర్ణరసాయనముగా నున్నది' యని శ్రీవీరేశలింగముగారి యభిప్రాయముతో నేకీభవించుచున్నాము. పాశ్చాత్యసాహిత్యవిమర్శనకాస్త్రానుసారము చూచితమేని, ఇందు నేపాత్రయొక్కయు స్వభావోన్మేల నము కానరాదు. నాయకుఁడు దిలీపుఁడు, నాయిక సుదక్షిణ, త్రతి

నాయకుఁడు రత్నచూడాసురుఁడు. వీరితరువాతఁ జెప్పఁదగినవారు దిలీపునితండ్రి అంశుమంతుఁడు, సుదక్షిణతండ్రి సురధుఁడు. వీరిలో నాయిక మనకు విరహవేదనకాలమందు నొక్కసారి, మఱియు వివాహసమయమున నొక్కసారిమాత్రము కొలఁదికాలము కాన వచ్చును (౫-వ ఆశ్వాసము). అప్పుడైనను ఒక్కమాటకూడ మాటలాడదు. కావున నామె దిలీపునికొఱకు విరహతాపము పడునట్టియొక చక్కనిస్త్రీ యన్నమాట తప్ప నామెనుగుఱించి మన మామెమాటల వలనఁ గాని, చర్యలవలనఁ గాని యేమియు నెఱుఁగఁజాలము. ఇక నాయకుఁడుమాత్రము మనకుఁ బెక్కుసారులు కానవచ్చును. ఎన్ని సారులు కానిపించినను యద్దము చేయఁగలవాఁడు, వేటాడఁగలవాఁడు, స్త్రీని మోహింపఁగలవాఁడుగఁ గానవచ్చును. మొట్టమొదట నిందుఁడు పరాజితుడై తనయొద్దకు రాఁగా నాతనిసాయమునకుఁ బోవ యత్నించుటయు, సింహముబాధ పల్లెవారికిఁ దొలఁగించుటకు వేటకుఁ జోవుటయు నాయకునియొక్క పరోపకారచింతను గొంత వఱకు నూచించుచున్నవి. కాని యిచి శృంగారప్రబంధ మని కాబోలు కవి యీ మనోభావమును పూర్తిగఁ జిత్రించుటకు యత్నము చేయలేదు. ప్రతివీరుఁ డైన రత్నచూడునిచర్యలు నాయకునిచర్యకంటె బాగుగ వర్ణింపఁబడినవి. ఇతఁ డిందునిపట్టణముమీదికి, సురధునిచంపకావతిమీదికి దండెత్తి పోయినప్రకరణములు చక్కఁగానే వర్ణింపఁబడినవి కాని భారత, భాగవతములలో పీఠాగ్రకళిపుఁడు మొదలయిన దానపు లమరావతిమీదికిఁ బోయినప్పుడు చేయఁబడినవర్ణనములకు సరిరావు. నాయకునితలిదండ్రులయిన భానుమత్యంశుమంతులస్వభావోన్మేలనము చక్కఁగఁ జేయఁబడినది. వారు కపటవేషధారులైన శివపార్వతులకై తమదేహములను సమర్పించుటకు సిద్ధపడినప్రసంగవర్ణనముఁ జూచిన వారిసచ్చారిత్రమంతయు నొక్కసారి వెల్లడి కాఁగలదు. పాత్రయొక్కస్వభావా విష్కారమునకు నొక్కచిన్నప్రసంగము చాలును. పెక్కుపద్యము లక్కఱలేదు. అంశుమంతుఁడు దిలీపునకు రాజ్యము గట్టి యరణ్యమునకుఁ బోవునప్పుడు కుమారునకుఁ బ్రజలను చక్కఁగఁ జూడు మని చేసినబోధవలన ఆతనిస్వభావము వెల్లడి యగుచున్నది. ఇట్టికావ్యము నందుఁ దమగుణములచేఁ జదువరులగౌరవమునకుఁ బాత్రమై 'ఆహా! మంచివాం' డ్రునిపించుకొనుపాత్రలు అంశుమంతుఁడు, భానుమతియు నను నా రిద్దఱే. చదువరులకు నితరులయెడ నగౌరవము కలుగు నని కాదు; ఇతరుల విషయమై యాదానీన్యభావము కలుగును.

ఈకవి జాతీయములగు సామెతలను అచ్చటచ్చటఁ బద్యములరిదిమిచ్చి కావ్యమునకు శోభ తెచ్చెను. అందులకుఁ గొన్నియుదాహరణములు:—

- 'పేదతెవు లింక నంగడిఁ బెట్టకున్నఁ దీఱదు' (౨-౫౧)
- 'చూడంబోయెడుతీవ కాళ్లఁ దపిలెన్' (౨-౬౪)
- 'ఆడంబోయెడుపుణ్యతీర్థ మెదు రైనట్లు' (౨-౬౪)

‘మృదునకు మౌక్త్యం బోయిన గుడి మీదఁ బడినయట్లు’
(౨ - ౨౦)

‘కానఁ గాచినవెన్నల గాదె బ్రతుకు’ (౨ - ౨౪)

‘కతకుఁ గాళ్లు ముంతకుఁ జెవులు గల్పించినట్లు’ (౪ - ౨౫)

‘కుందేటికొదమకుఁ గొమ్ము చూపునట్లు’ (౪ - ౨౫)

అచ్చటచ్చటఁ గొన్ని విడివర్ణనలు జౌచిత్యముఁ గల్గియున్నవి. ద్వితీయాశ్వాసమందలి మాయాబ్రాహ్మణ - బ్రాహ్మణీ (శివ, పార్వతుల) చర్యలు, తృతీయాశ్వాసమునందలి బోయవేటగానివర్ణనయు, మాటలును పఠనీయములు.

ఈకవి తనకం పైఁ బూర్వకపులయొక్కయు, తనకాలమువారి యొక్కయు కావ్యములను జూచి వారికావ్యములలోని నీసపద్యముల మాదిరి, కొన్ని నీసపద్యములను రచించినట్లు కానవచ్చుచున్నది. ఈక్రిందికొన్నియుదాహరణములను జూడుఁడు:—

నీ. ఆర్యసన్నతమహాదైర్యనిర్జితపంచ
బాణుచే రక్షితబాణుచేత [౧ - ౨.

నీ. అపరంజి బలుగట్టు యతిమనంబులగుట్టు
విల్లుగా నిల్లుగా వెలయునతని [౨ - ౧౧౬.

నీ. పెశున్యరసవసాభ్యర్థముల్ కర్ణముల్
మాననివాసంబు మానసంబు. [౨ - ౨.

నీ. వైడూర్యరుచి మించువన్నెలు కన్నులు
తపనీయవిన్హూర్తిఁ దౌలుఁ జెవులు [౩ - ౧౫౬.

నీ. అది సుధాకరచింబ మానోకో కాదోకో
కాదు చక్కనినెమ్మెగంబు గాని [౪ - ౧౧౩.
(కొ. వేం. ల.)

అన్నలూరు — కడపజిల్లా, ప్రొద్దుటూరుతాలూకాయం
దలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౩౧౦ (౧౯౩౧).

అన్నవరం — ౧. గుంటూరుజిల్లా, తెనాలితాలూకా
యందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౮౩౬ (౧౯౩౧).

౨. పశ్చిమగోదావరిజిల్లా, భీమవరము
తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౬౬౨ (౧౯౩౧).

౩. కృష్ణజిల్లా, దీవితాలూకాయందలి
జమిన్దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౩౬౬ (౧౯౩౧).

౪. గుంటూరుజిల్లా, బాపట్లతాలూకా
యందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౪౬౨ (౧౯౩౧).

౫. నెల్లూరుజిల్లా, పొదిలితాలూకాయం
దలి జమిన్దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౩౨౩ (౧౯౩౧).

౬. కర్నూలుజిల్లా, కోయిలకుంట్ల
తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౪౩౨ (౧౯౩౧).

౭. గుంటూరుజిల్లా, నర్సారావుపేట
తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౨,౦౦౮ (౧౯౩౧).

౮. నెల్లూరుజిల్లా, కావలితాలూకా
యందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౭౪౯ (౧౯౩౧).

౯. నెల్లూరుజిల్లా, దర్శితాలూకాయం
దలి జమిన్దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౯౮ (౧౯౩౧).

౧౦. కృష్ణజిల్లా, నందిగామ తాలూకా
యందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౫౨౯ (౧౯౩౧).

౧౧. కృష్ణజిల్లా, నూజివీడుతాలూకా
యందలి జమిన్దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౧౦౦౯ (౧౯౩౧).

౧౨. తూర్పుగోదావరిజిల్లా, పెద్దాపురం
తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౮౪౨ (౧౯౩౧).

౧౩. తూర్పుగోదావరి, ఏశెన్సీ జిల్లా,
భద్రాచలంతాలూకాయందలి జమిన్దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య
౨౮౦ (౧౯౩౧).

౧౪. విశాఖపట్టణముజిల్లా, భీమునిపట్ట
ణముతాలూకాయందలి జమిన్దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౧౬౨
(౧౯౩౧).

౧౫. విశాఖపట్టణముజిల్లా, గొల్లొండ
తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౯౭౪ (౧౯౩౧).

౧౬. విశాఖపట్టణముజిల్లా, పొల్లొండ
తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౪౫౦ (౧౯౩౧).

౧౭. విశాఖపట్టణముజిల్లా, వీరవల్లి
తాలూకాయందలి జమిన్దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౩౩౦.

అన్నవరప్పాడు — గుంటూరుజిల్లా, నర్సారావుపేట
తాలూకాయందలి ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౫౨౩ (౧౯౩౧).

అన్నవరము అగ్రహారము — విశాఖపట్టణము
జిల్లా, బొబ్బిలితాలూకాయందలి ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౬౬౨
(౧౯౩౧).

అన్నసముద్రం — కర్నూలుజిల్లా, మార్కాపురం
తాలూకాయందలి ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౪౧౧ (౧౯౩౧).

అన్న — ఆసియాఖండమందలి తుర్కీజేతములోని
యొకపట్టణము. ఇది బాగ్దాద్ సరిహద్దులో ‘యూప్రిటీస్’ నదియొడ్డున
నున్నది. దీనియొద్దట ఘలవంతములైన సుక్షేత్రములుగల చిన్నచిన్న

దీప్తములు కలవు. ఇది యెడారి నడుమ నున్న పట్టణ మగుటచే బాట సారులు విరమించుటకై మిక్కిలి యుపయోగకరముగ నుండును. పూర్వకాల మండిన నాల్గుదుర్గములగుర్తు లిచటఁ గలవు.

అన్నా ఐవనోవ్నా — (౧౬౯౩ - ౧౭౪౦) రష్యా దేశమునకుఁ జక్రవర్తిని, ఐదవ ఐవన్ అను రాజునకుఁ గూతురు, పీటర్ ది గ్రేట్ అనువానికి సవతిచెల్లెలు. ౧౭౩౦ లో రెండవ పీటర్ చనిపోగా నీమె రాజ్యమునకు వచ్చెను. ఈమె స్వేచ్ఛగ నిరంకుశముగ ప్రభుత్వము చేసెను. బిరన్ అనువాఁ డీమెకృపకుఁ బాత్రుఁ డయ్యెను. వాని కీమె మంత్రిత్వ మొసంగినందున వాడు ప్రజలను మిక్కిలి పీడించెను.

అన్నా కోమ్నెనా — (౧౦౮౩ - ౧౧౪౮) బైజంటిన్ దేశపురాజపుత్రి. ఈమె విదుషీచరిత్ర గ్రంథమును వ్రాసెను. పండితులకు నాశ్రయ మిచ్చెను. ప్రథమ అలెగ్సియస్ (Alexius I) అను రాజునకుఁ గూతురు. ఈమెభర్తపేరు నిసెఫోరస్ బ్రయన్నియస్ (Nicephorus Bryennius). తండ్రిమరణసమయమునందు నీమె యాతనిరాజ్యము తనభర్త కిమ్మని వేఁడెను. కాని యాతఁ డందుల కొప్పుకొనలేదు. తరువాత నీమె తమ్ముడు రా జయ్యెను. ఆతనిని జంప నీమె కుట్ర పన్నెను. కుట్ర వెల్లడియైనందున నీమెయు, నీమెభర్తయు గ్రీసుదేశమునకుఁ బారిపోయిరి. తరువాత నీమె తన కాల మంతయు విద్యావ్యాసంగమునందే కడపెను. ఈమె 'అలెగ్సియాడ్' అను కావ్యమును రచించెను. అందు తనతండ్రిచరిత్రమును వర్ణించెను.

అన్నా జీదత్తు — శివాజీయొక్క విశ్వాసపాత్రులగు నేనానాయకులలో నొకఁడు. ఇతఁడు మిగుల శౌర్యశాలియై యనేక యుద్ధములందు శివాజీకిఁ దోడుపడియుండెను. క్రీ. శ. ౧౬౭౦-వ సంవత్సరమున పేష్వా, నీలోపంతుసోనదేవులకు సహాయుడై యితఁడు మొగలాయీలను మహారాష్ట్రమునుండి వెడలనడచెను. ఆఫ్ఘన్ ఖానుమరణానంతరము మహారాష్ట్రము విభాపురరాజ్యప్రదేశముల ననేకముల వశము గావించుకొనసాగిరి. వానిలో కోల్హాపుర సమీపమందలి పస్తాలాదుర్గము నన్నాజీయే వశము చేసికొనెను. మఱియొకసమయమున నితఁడు హుల్లీ నగరమును జయించి యచటి వస్త్రాగారముల స్వాధీనము గావించుకొనెను. శివాజీ దక్షిణదండ యాత్రలకుఁ బోవునపు డతనిచే నియోజితుడై యన్నాజీ సరిహద్దు దేశములఁ బాలించియుండెను. ఔరంగజేబువలన నిమంత్రితుడై డిల్లీకిఁ బోవునవసరమున శివాజీ యన్నాజీయాధిపత్యముగల యొక సంఘమునకుఁ దనరాజ్యము నొప్పగించిపోయెను. ఇతఁడు శివాజీ రాజ్యాభిషేకసమయమున ఛత్రధారణ మొనరించెను. శివాజీమరణానంతర మితఁడు సంభాజీకి విరుద్ధముగఁ బనిచేసియుండుటవలన నతఁడు జయించి సింహాసన మెక్కినతోడనే యన్నాజీని చంపించెను.

అన్నా పురము — గంజాంజిల్లా, తెక్కలి తాలూకా లోని జమీన్దారీగ్రామము. ఇచటి జనసంఖ్య ౧౮౭ (౧౯౩౧).

అన్నా రెడ్డిపాలెం — నెల్లూరుజిల్లా, కోవూరుతాలూకాయందలి గ్రామము జనసంఖ్య ౧,౪౯౩ (౧౯౩౧).

అన్నిగిరి — బొంబాయి కోస్తాలోని ధార్వాడ్ జిల్లాలో నున్న నవల్ గుండ్ లోని యొక గ్రామము. ధార్వాడ్ నుండి గదగ్ మీఁదుగా బళ్లారికి నెల్లరస్తామీఁద నున్నది. ఈగ్రామమునకు దక్షిణమహారాష్ట్ర-యనుపదారియొక్క స్టేషను కలదు. ఇచ్చట కాయ ధాన్యము, ప్రత్తియొక్కవ్యాపారము విశేషముగా కలదు. ఇక్కడ ప్రతివారమును సంత జరగును. ఈగ్రామముయొక్క విశేష మేమనగా, ఇచ్చట నమృతేశ్వరునిదేవాలయ మొకటి గలదు. దీనిని జఖనాచార్యులు కట్టించె నందురు. ఇది ౭౬ స్తంభములమీఁద నిలిచి యున్నది. ౧౧౫౭ మొదలు ౧౨౦౮ సంవత్సరముల నడుమ లిఖించిన ఆటుశాసనములు దేవాలయమున నున్నవి. ౧౧౬౧-వ సంవత్సరమున బిజ్జలుఁ డను కలచురియోధుఁడు పడమటిచాళుక్యుల నోడించి, అన్నిగిరిని ముఖ్యపట్టణముగా చేసికొనెను. ఆంగ్లేయప్రభుత్వము యొక్క ఆదియందు నీపట్టణము నిపానిప్రభువుజాగీరులో నొకటిగా నుండెను. ఆటుపిమ్మట ౧౮౭౯-వ సంవత్సరమున బ్రిటీషువారిక్రిందికి వచ్చెను. ఈ పట్టణమందు నాలుగుపాఠశాలలు గలవు. అందులో నొకటి బాలికలకుఁగాను నియమింపబడినది.

అన్ను పురము — ౧. గంజాంజిల్లా, పర్లాకిమిడి తహశీల్ లోని జమీన్దారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౩౯౭ (౧౯౩౧).

౨. గంజాంజిల్లా, పర్లాకిమిడి తాలూకాయందలి ఈనాంగ్రామము. ఇచటి జనసంఖ్య ౧౯ (౧౯౩౧).

అన్నూరు — చిత్తూరుజిల్లా, పుత్తూరుతాలూకాయందలి జమీన్దారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౫౧౨ (౧౯౩౧).

అన్నూరు కస్సా — చిత్తూరుజిల్లా, పుత్తూరుతాలూకాయందలి జమీన్దారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౯౩ (౧౯౩౧).

అన్నె బోయిని పల్లి — నెల్లూరుజిల్లా, కందుకూరుతాలూకాయందలి జమీన్దారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౫౦౭ (౧౯౩౧).

అన్నె రావు పేట — కృష్ణజిల్లా, నూజివీడుతాలూకాయందలి ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౩౮౬ (౧౯౩౧).

అన్యతః స్థలము — కురుక్షేత్రమునందలి యొక సరోవరము (శతపథబ్రాహ్మణము, ౧౧. ౫. ౧. ౪).

అన్యథానుపపత్తి — మిహంసకులమతమున నొక ప్రమాణము. ఇది అర్థాపత్త్యంతర్గతము. బలిసినభద్రయ్య పగలు

భుజింపడు. అట్లనినతోడనే రాత్రి భోజనము చేయు నని యూహించుట అన్యథానుపపత్తి. బలియుటకు వేటుకారణము లేనందున రాత్రి భోజనము చేయు నని యూహింపవలసియున్నది. ఈ బలుపు మఱొకవిధముగా సాధించుటకు వీలు లేదు. కావున దీనిని అన్యథానుపపత్తి యందురు కాని నైయామికులు దీనిని స్వతంత్ర ప్రమాణముగ నొప్పుకొనరు. ఇదియు నర్థాపత్తియు ననుమానప్రమాణాంతర్గతములే యని వారిభావము.

అన్యథాసిద్ధము — ఇది న్యాయశాస్త్రవిషయక పదము. కారణము కాని దానిని, దానికి నిజ మైనకారణముతో, గల సంబంధమునుబట్టి, కారణముగ నెంచినయెడల నది అన్యథాసిద్ధ మనబడును. కార్యమునకు నియతపూర్వ మయ్యును కారణము కానిదానిని అన్యథాసిద్ధ మందురు. 'కార్యకారణములకు సంబంధ మెట్టిది? కారణ మెల్లప్పుడును కార్యమునకు నియతపూర్వవర్తిగ నుండవలయును' అనునియమమునకు సరియైన యర్థము తెలియక కొందఱు నియతపూర్వవర్తి లయిన యన్నిపదార్థములను కారణము లుగ నెంచెదరు. అవి అన్యథాసిద్ధములే కాని కారణములు కావు. ఘటమునకు కుమ్మరివాడు కారణము. ఎందులకు? నియతపూర్వవర్తి గనుక. అట్లే కుమ్మరివానితండ్రిగూడ నియతపూర్వవర్తియే. కావున వానితండ్రి, వానితండ్రితండ్రి — యిట్లందఱును ఘటమునకు కారణము లని చెప్పఁగూడదు. మమ్మ లేనిది కుండ కానేరదు గనుక మమ్మ కుండకుఁ గారణము. కాని గాడిద లేనిది కుమ్మరి యామమ్మను వామనొద్దకుఁ దేజాలఁడు కనుక వానిగాడిదయుఁ గుమ్మరి కుండకుఁ గారణ మని చెప్పవచ్చునా? కూడదు. గాడిద అన్యథాసిద్ధము. ఇట్లు కారణలక్షణము చెప్పనపుడు నియతపూర్వ వర్తిత్వ మనఁగా లఘు నియతపూర్వవర్తిత్వ మని యర్థము చేసికొనవలయును; అనఁగా దక్కువలోఁ దక్కువ యెంత యుండిన కార్యము సిద్ధించునో యంతయే కారణమని యనవలయును. నియతపూర్వవర్తి యొక్కలఘుత్వము మూఁడు విధములు; శరీరకృతము, ఉపస్థితికృతము, సంబంధకృతము.

అన్యథాసిద్ధము లైదువిధములు:—

౧. కారణవృత్తి, లేక కారణతావచ్ఛేదకరూపధర్మము: కుమ్మరివానిదండము ఘటమునకుఁ గారణమే కాని తద్ధర్మమైన దండ త్వము కారణము కాదు, అన్యథాసిద్ధము.
౨. కారణగుణము: దండము కారణమే కాని దండము యొక్క రూపము రంగు మొదలగునితరగుణములు కారణములు కావు. కావున కారణగుణము అన్యథాసిద్ధములు.
౩. వేటుకార్యమునకుఁ బూర్వవర్తి (కారణము) అని తెలిసినదానిని, ప్రస్తుతకార్యమునకుఁ బూర్వవర్తిగాఁ జెప్పినయెడల నది అన్యథాసిద్ధ మగును. ఆకాశము శబ్దమునకుఁ గారణమని తెలి

సియు నాకాశమును ఘటమునకుఁ బూర్వవర్తిగ నెంచినయెడల నాకాశము అన్యథాసిద్ధ మగునేకాని కారణము కానేరదు.

౪. కారణముయొక్క కారణత్వము నపేక్షించుట. కుండకు కుమ్మరి కారణము; కుమ్మరివానికి వానితండ్రి కారణము. కావున కుమ్మరివానియొక్కతండ్రి కారణముయొక్కకారణము. అందుచే నన్యథాసిద్ధము.

౫. ఘటమునకు కుమ్మరివానిగాడిద కారణము కాదు. అన్యథాసిద్ధము.

ఇందును గుఱించి 'కారణము' అను శబ్దముక్రింద వివరముగాఁ జర్చింపఁబడును.

అన్యాయక్రాంతము — ఇది ఆస్తిని ప్రత్యేకించుటకుఁ గాని, విడదీయుటకుఁ గాని పేరు. వ్యవహారమున ఆస్తిని బుద్ధిపూర్వ కముగ నితరులకు విక్రయించినను, తనఖాపెట్టినను అన్యాయక్రాంతము చేయుట యందురు. ఆస్తి వారసత్వమురూపమునఁ జెందునపు డది అన్యాయక్రాంతము కానేరదు.

అన్లోరో బాటియా — గంజాంజిల్లా, బరహంపురము తాలూకాకు చెందిన గ్రామము. జనసంఖ్య ౨౩౯ (౧౯౩౧).

అన్వరి — ఒకగొప్ప పారసీకకవి. ఖురాసాన్ దేశ జాడు. సుల్తాన్ సంజర్ సల్జూకి అనురాజునాస్థానకవి. ఇతఁడు జ్యోతిషమునుగూడ బాగుగ నెఱిగియుండెను. ఇతఁడు బాల్ఖోక్రీ. శ. ౧౨౦౦-ల సంవత్సరమున మృతుఁ డయ్యెను. ఇతని పద్యము లన్నియు 'దీవాన్ అన్వరి' యను గ్రంథమునందు సంగ్రహింపఁబడినవి.

అన్వరుద్దీనుఖాను — కర్ణాటకనవాబు లనబడు వారికి మూలపురుషుడు. ఇతఁడు ఔరంగజేబు కొలువుననుండి ప్రసిద్ధిపొందిన అన్వరుఖాన్ అనునతని జ్యేష్ఠపుత్రుడు. ఇతఁడు మొదట ఢిల్లీచక్రవర్తివలన కోరాజహానాబాద్ ప్రాంత మునకు సుబేదారుగా నేర్పఱుపఁబడెను. కాని యచ్చటఁ దిన్నగా బని చేయలేక యితఁడు చెప్పకుండ ఆహమదాబాదునకుఁ బాటి పోయెను. నైజామ్ ఉల్ముల్క్ (ఇప్పటి నిజాముమూలపురుషుని) యొక్క తండ్రియైన గాజీ ఉద్దీన్ ఖాన్ ఈతనికి నూరతులూ గొప్ప యుద్ధోగ మిచ్చెను. ఇతఁడు క్రీ. శ. ౧౭౨౪ న దక్కను నందు నవాబు ఆసఫ్ జా నైజాముల్ముల్కును గలసికొనెను. నైజాము హైదరాబాదుప్రాంతదేశమున రేగిన అల్లరుల నణచి రాజ్యమును క్రమపద్ధతిని బెట్టుచుండినకాల మది. ఈతరుణమున ఏలూరు, రాజమహేంద్రవరముసర్కారులయందలి జమీన్దారులు ప్రభుత్వమున కెదురుతిరిగి విప్లవము గలిగించుచుండుటచేత ఆసర్కారులయం దల్లరుల నణచి శాంతి నెలకొల్పుటకు నైజాము అన్వరుద్దీను ఖానును ఆసర్కారులకు ప్రభువుగ నియమించెను. ఇతఁడు ౧౭౨౫

మొదలు ౧౭౪౧ వఱకు నీసర్కారులను పాలించెను. ఈసర్కారుల యందలి విప్లవము నణచుటలో నితనికి ౧౭౩౨ - ౧౭౩౯ సంవత్సరములందు రాజమహేంద్రవరమునకు ప్రభువుగనుండి, యిప్పటికిని సానికగాధలందు హాజీహుస్సేను అనునామమునఁ బరఁగు రుస్తుంఖాను సహాయుఁడుగ నుండెను. అన్వరుద్దీఖానుపరిపాలనము తీవ్రతకును, కాఠిన్యమునకును పేరుకెక్కినది. రుస్తుంఖానుకుమారుఁడుగునూరుద్దీను తనతండ్రిని జంపి, రాజమహేంద్రవరముసర్కారునకుఁ దానే యధికారియై నిజాము ప్రభుత్వమును ధిక్కరించినపుడు అన్వరుద్దీఖాను అతనిని సంహరించి యాసర్కారును దనయధీనమునకుఁ దెచ్చుకొనెను. ఆసఫ్ జా తిరుగఁబాటుల నణచి శాంతిని నెలకొల్పుటకు ౧౭౪౩ - ౧౭౪౪ న కర్ణాటకముపయి దండెత్తి వెల్లివచ్చుడు అతఁడు అన్వరుద్దీఖాను క్షిపామర్థ్యములను, రాజభక్తిని గురించి హైదరాబాదుసుబా నాతని కొప్పగించి తద్వ్యవహారభారము నాతని పయి మోపెను. ఆకాలమున నవాబు అన్వరుద్దీఖాను వ్యవసాయాభివృద్ధికిఁ జాలఁ బనిచేసెను.

కర్ణాటకమునందలి యల్లరుల నణచి ఆసఫ్ జా ఆర్కాటు సుబాకు ఖోజా అబ్దుల్లాఖానును నవాబుగ నియమించెను; కాని నియామకము జరగిన కొలదికాలమునకే అతఁడు చనిపోవుటచేత ఆపదవికి ౧౭౪౪ లో అన్వరుద్దీఖాను నియమితుఁడయ్యెను. క్రీ. శ. ౧౭౪౪ లో ఆసఫ్ జా కాలధర్తము నొందినపిదప సింహాసనమునకయి ముజఫరుజంగు పితూరీ రేఁపెను. అతఁడు చందాసాహేబు ప్రోత్సాహమున అన్వరుద్దీఖానుపయి దండెత్తివచ్చెను. ఉభయ బలములకు ఆంబూరునొద్ద క్రీ. శ. ౧౭౪౯ లో యుద్ధము జరగెను. ఆయుద్ధమున నితఁడు డెబ్బదియేడుసంవత్సరములవయసున వీరమరణము నొందెను. మొదట నీతనిశరీరమును ఆర్కాటుజుమామసీదులో సమాధిచేసిరి; కాని యటుపిదప దానిని హైదరాబాదునకుఁ గొనిపోయి మున్నీద్ షా వలీఉల్లా మసీదుప్రక్క స్థాపితముచేసిరి. ఈతనిపరిపాలనము కడు జనకంటక మయిన దని పేరువడినది. ఈ అన్వరుద్దీఖానుకుటుంబమునకు సంబంధించిన చరిత్రమును 'అన్వరు-నామా' యను పేర మీర్ ఇస్మాయిల్ ఖాన్ అబ్దుది యను కవి పారసీ భాషలో రచించెను.

అన్వష్టకము — అష్టకముయొక్క తరువాతితిథి అన్వష్టకము. అది గౌణచాంద్ర పావ మాఘ షాల్వాన ఆశ్వినమాసములయందలి కృష్ణపక్షనవమి యగును. ఆదినమున నాహితాగ్నులు మాతృకశ్రాద్ధమును జేయవలయును. పితృ, పితామహ, ప్రపితామహులభార్య లగు మువ్వరుమాతలనిమిత్తము ద్విజాల భుజంపఁజేయవలయు ననియు, అది కేవలము మాతలకొఱకే కావున మాతృశ్రాద్ధమును పేరఁ బరఁగుననియు దీనిని సాగ్నికుఁడే కావంపవలయు ననియు శంఖస్మృతి వచింపుచున్నది. అష్టకములందువలె నన్వష్టకములందుఁ గూడ నగ్నియందు హవనముం జేసి పూర్వమువలెనే మాతృపితామహీప్రపితామహ్యదులనిమిత్తము బ్రాహ్మణులభోజనముం జేయింప

వలయు నని విష్ణుస్మృతియందు లిఖింపఁబడియున్నది. ఇచ్చట హోమము చేయవలయు ననిమాత్రమే వ్రాసినచో నగ్నియందుఁ జేయవలె ననునర్థము రానేవచ్చును. ఇటు లుండ నగ్నియందు హోమము గావంపవలయు నని వ్రాయఁబడియుండుటవలన నగ్నియందే చేయవలయును గాని విధానేతరప్రాప్త మగు విప్రనిహస్తము నందుఁ జేయ వలనుపడదు. ప్రకృతిభూత మైన శ్రాద్ధమందలి యాధారాంతరమునకు వికృతిభూతశ్రాద్ధమందలి విశేషవిహితాధారమువలన బాధ కలుగును. శరమయబర్హివలన కుశమయబర్హి బాధింపఁబడుచున్నది. లోకికాగ్నిలోఁగూడ హోమముం జేయుట గూడదు. పితృ సంబంధిహోమమునకు లోకికాగ్నియందు విధానము లే దని మనువచనము. ఇటులే శ్రాద్ధచింతామణిలోఁగూడ వ్రాయఁబడియున్నది.

అన్వాధి — ఒకఁ డొకవస్తువును వేటొకనిదగ్గఁ గుదువ జెట్టినచో నారెండవాఁడు మఱియొకనికడ కేగి యతనితో నీ వీవస్తువును ఫలానివానికి సమర్పింపు మని చెప్పుచు నతనకిఁ గుదువ యిచ్చినయెడల నది అన్వాధి యనఁబడు నని వివాదార్థవసేతువునంబు లిఖింపఁబడియున్నది. వచనమూలకముగ నీ వీవస్తువు నముకమునుజున కియ్యవలసిన దని మడువుచుఁ గుదువ యొందినచో నది అన్వాధి యని హలాయుధుఁడు.

అన్వాధేయము — స్త్రీసనము; వివాహానంతరము బంధువులవలనఁగాని భర్తకులమువారివలనఁగాని స్త్రీకి లభించుధనము.

“వివాహ త్వరతో యత్తు లబ్ధం భర్తృకులాత్ స్త్రీయాః,
అన్వాధేయం త దుక్తం తు లబ్ధం బంధుకులా త్తథా.
అని కాత్యాయనుఁడు వచించియున్నాఁడు.

అక్ హాన్ — జర్తనీదేశమునందలి ఒకచిన్నస్వతంత్ర రాజ్యము. ౧౯౧౨-వ సంవత్సరమునకు పూర్వము ఇది జర్తనీసామ్రాజ్యములో నొకభాగముగ నుండినది. కాని ఆయేటనే జర్తనీదేశమున సంఘటించిన విప్లవమునకు తరువాత అక్ హాన్ ప్రభుత్వము ప్రజాస్వామికముగ (Republican Government) మారినది. దీనివైశాల్యము ౮౮౮ చ. మైళ్లు; జనసంఖ్య ౩,౩౧,౨౫౮. పరిశ్రమలు కొన్ని అభివృద్ధిలో నున్నను ఇందలి ప్రజలకు వ్యవసాయమే ముఖ్యవృత్తి.

అన్విల్వాద — ఈ రాజ్యము ప్రస్తుతము బొంబాయి రాజధానిసరిహద్దులోఁ జేరిన గుజరాత్ రాష్ట్రమునం దుండెను. క్రీ. శ. ౬౪౬-౭౫ సంవత్సరప్రాంతమున చావదరాజపుత్రులలో నొకఁడగు వనరాజు దీనిని స్థాపించెను. అతఁడు ౭౮౦ వఱకును పాలించి చనిపోయెను. అతనిపిమ్మట అతనివంశమువారలు ఎనమండ్రు పాలించిరి. ఆఖరు అతఁడు ౯౬౧ లో చనిపోయెను. పిమ్మట చాళుక్యవంశజుఁడగు మూలరాజు (౯౪౧ - ౯౯౬) అను నీతఁడీరాజ్యమునకు వ్రభువై, రాజ్యమును కాశేవాడ్, కచ్, దక్షిణగుజరాత్ దేశములలోనికి వ్యాపింపఁజేసి ప్రసిద్ధి గాంచెను. ఈతనిచే

స్థాపితమైన వంశమునకు 'సోలంకి' వంశ మని పేరు. ఈతనిసంతతి వార లిక్కడ రెండుశతాబ్దాలవఱకును పాలించిరి. వీరు శైవమతస్థు లగుటచే సోమనాథపట్టణమందలి సోమనాథునియాలయమునుగూర్చి చాల శ్రద్ధ తీసికొనియెడివారలు. అప్పటిప్రభు వగు మొదటిభీముని ఓడించి ౧౦౨౬ లో మహమ్మదుగజనీ దేవాలయమును పడఁగొట్టి ద్రవ్యమును కొల్లగొనెను. గజనీ వెళ్లినతరువాత ఈగుడి భీమునిచే మరలఁ గట్టఁబడెను. ఈతనిసంతతివారు ౧౧౪౩ వఱకు నీదేశమును పాలించిరి. అటుతర్వాత మూలరాజయొక్క జ్ఞాతు లీదేశమునకు ప్రభువులై ఒకశతాబ్దవఱకును పాలించిరి. వీరు కాశీవాడ్, మాఖ్యాలకు కూడ నధికారులై యుండుటయేకాక ౧౧౬౦ లో కొంకణదేశముపై దండయాత్ర నడపిరి. ౧౨౪౨ న ఈ మూలరాజువంశ మంత రించినపిమ్మట ధోల్కాదేశస్థు లగు 'వాఘేలులు' అను నొకతెగవారి ప్రాంతము నేలిరి. వీరిని ౧౨౯౦ లో అల్లాఉద్దీను ఖిల్జీ తఱిమి వైచెను.

అపభరణి — భరణినక్షత్రమునకు అపభరణి యని నామాంతర మున్నట్లు కనఁబడుచున్నది. తైత్తిరీయసంహితలో భరణి యనుపేరే కనఁబడుచున్నది. తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణములో 'యమస్యా పభరణిః అపకర్షంతః' అని యున్నది. కృత్తికతో సంవత్సర మారంభ మైనపుడు భరణి ఆఖరు నక్షత్రము అయియుండెడిది. ఆఖరునక్షత్ర మగుటచేత భరణికి యముఁ డధిదేవత యని చెప్పఁ బడినది. వివరములకు తిలకు లోకమాన్యుని (Orion) గ్రంథము నందలి ౪౨-౪౩ పుటలు చూడవగును.

(గో. వేం. రా.)

అపరతంగణము — తంగణదేశమును అంటియున్న భారతవర్షీయదేశము (భార., భీష్మ, అ. ౯).

అపరతాలము — తాలదేశము నంటియున్న భారత వర్షీయదేశము. కేకయదేశమునుండి అయోధ్యకుఁ బోయినయెడల మొదట నీదేశము తగులును (వా. రా., అయో, స. ౬౬).

అపరదక్షిణకుంతిరాష్ట్రము — ఇంద్రప్రస్థమునకు దక్షిణమునం దున్న కుంతిరాష్ట్రమును తగిలియున్న దేశము (భార., భీష్మ, అ. ౯).

అపరదక్షిణనిషాదము — ఇంద్రప్రస్థమునకు దక్షిణమునం దున్న మైచ్చరాజులదేశమునకు దక్షిణమునందును, పురుషాదు లను లోకులదేశమున కుత్తరమునందును ఈ దేశ ముండెను (భార., సభా, అ. ౩౧).

అపరదక్షిణపాండ్యదేశము — పాండ్యదేశమును తగిలియున్న దేశము. పాండవులకాలమున నిది ద్రవిడదేశమునకు దక్షిణమునం దుండెను (భార., సభా, అ. ౩౧).

అపరదక్షిణమత్స్యము — ఇంద్రప్రస్థమునకు దక్షిణమున మత్స్యదేశమును తగిలియున్న దేశము (భార., సభా, అ. ౩౧).

అపరదక్షిణసేకము — ఇంద్రప్రస్థమునకు దక్షిణంబున నున్నయొకదేశము (భార., సభా, అ. ౩౧).

అపరనంద — హిమాలయముమీఁది యొకతీర్థము.

అపరపూర్వవిదేహము — ఇంద్రప్రస్థమునకుఁ దూర్పున నున్న రెండువిదేహదేశములలో నొక్కటి. గండకదేశము నకుఁ దూర్పున నున్నది యొకవిదేహము. ఇది రెండవది. ఈరాజ్యము ననే జనకవంశజులు రాజ్యము చేయుచుండి రని కొందఱయభిప్రాయ మైయున్నది. అట్లయిన శ్రీరామునికాలమున నీతాదేవితండ్రియైన జనకుఁడును, పాండవులకాలమున బహులాశ్వఁ డను జనకుఁడును రాజ్యము చేయుచుండి రని చెప్పవలసియున్నది (భా. ప్రా. ౪).

అపర పూర్వసుహ్లాము — భారతవర్షీయ దేశ విశేషము (భార., భీష్మ, అ. ౯).

అపర బల్లవదేశము — భారతవర్షీయ దేశవిశేషము (భార., భీష్మ, అ. ౯).

అపరాంతదేశము — భారతవర్షీయ మైన యొక దేశము (భార., భీష్మ, అ. ౯).

అపరాజిత — శాకద్వీపములోని యొకనది.

అపరాజితపృచ్ఛ — భువనదేవవిరచిత మయిన యొకశిల్పశాస్త్రము. హేమాద్రి తన 'దానచింతామణి' యందు 'పరిశేషఖండము'న దీని నుదాహరించినాఁడు.

అపరాజితవాస్తుశాస్త్రము — విశ్వకర్మకృత మని చెప్పఁబడు నొకశిల్పశాస్త్రము.

అపరాజితుఁడు — ౧. ఏకాదశరుద్రులలో నొక్కఁడు.

౨. శ్రీ కృష్ణునకును లక్షణకును పుట్టినకుమారుఁడు.

౩. ధృతరాష్ట్రుని నూర్గురుపుత్రులలో నొక్కఁడు.

అపరాధుఁడు — విజ్ఞానేశ్వరునికాలముననో, దానికిఁ గొంచెము తరువాతనో శిలాహారరాజ-అపరార్కుఁడు (అపరాధిత్వఁడు) అనునతఁడు ౧౧౩౪-౧౧౪౦ సంవత్సరములనడిమికాలమున యజ్ఞవల్క్యస్మృతి కొక పెద్దభాగ్యము రచించెను.

అతఁడు కొంకణదేశమందలి 'పురి' యనుచోట రాజ్య మేలుచుండు వాఁడు. ఈభాష్యము మితాక్షరివలె సంతకఁ జేరెక్కినది కాకపోయినను స్త్రుతిచంద్రిక, చతుర్వర్ణచింతామణి, మదనపారిజాతము మున్నగు ప్రధానస్త్రుతిగ్రంథములలో నుదాహరింపఁబడియున్నది. భాష్యగ్రంథ మైనను ఇది 'యాజ్ఞవల్క్యధర్మశాస్త్రనిబంధము' అని ప్రసిద్ధిఁ గాంచెను. అపరార్కుఁడు తనగ్రంథమున నెందును విజ్ఞానేశ్వరునిమితాక్షరి నుదాహరింపలేదు. అంతియకాక రెంటియందును వ్రాయఁబడినవాక్యములు కొన్ని సమానములుగ నుండుటనుబట్టి, యీ యిరువురును ఏదియో యొక ప్రాచీనగ్రంథమునుండి సాహాయ్యమును బొందియుండు రని యూహింపవలసియున్నది. శిలాహారరాజ-అపరార్కుఁడు జీమాతవాహనునివంశమువాఁడ నని చెప్పుకొన్నాఁడు. కొందఱు మైజీమాతవాహనుఁడును, దాయభాగరచయిత యగుజీమాతవాహనుఁడును ఒక్కఁడే యని తలంచుచున్నారు. కాని నిజముగ వారిద్దఱును పూర్తిగ భిన్నవ్యక్తులు : భిన్నజాతీయులు, భిన్నదేశీయులు, భిన్నకాలములవారు. శిలాహారరాజవంశపుపూర్వపురుషులు క్షత్రియులు. కొంకణదేశమువారు. దాయభాగరచయిత యైనజీమాతవాహనుఁడు గౌడదేశవాసి యగు రాధీయబ్రాహ్మణుఁడు. పారిభద్ర (పారియాల) గ్రామవాసి.

అపరోక్షానుభూతి — ఇది శ్రీ శంకరాచార్యవీరచిత మైన ౧౪౪ శ్లోకముల వేదాంతగ్రంథము. శంకరుల జన్మస్థానము కేరళమునందుఁ గల కాలటి. శంకరుఁడు నంబూద్రిబ్రాహ్మణవంశజుఁడు; తండ్రి శివగురువు; తల్లి ఆర్యాంబ. శంకరుని కాలనిర్ణయమునందు శ్రీ. పూ. ౫౦౯ నుండి క్రీస్తు ౭౮౬ వఱకును నున్నటులు ప్రాచ్య, పాశ్చాత్యపండితులందు భేదాభిప్రాయములు గలవు. జాధమతవిధ్వంసకుఁడును, మణ్నితోద్ధారకుఁడును నైన శంకరుఁడు జాధమతవ్యాపకులైన అశోక, బుద్ధఘోష, నాగార్జునాదుల కనంతరమునందు నివసించినటులు విశ్వసింపఁదగియున్నది. క్రీస్తుశకానంతరము కొన్ని శతాబ్దముల యనంతరము నివసించియుండును. శంకరులు ౩౨ ఏండ్లుమాత్రము జీవించినటులు ప్రతీతిగలదు.

అద్వైతమతస్థాపనాచార్యులైన శంకరాచార్యుల నపరశంకరులుగను స్మార్త హిందూ బ్రాహ్మణులు పూజించుదురు. శంకరస్వాములు హిందూమతోద్ధరణముచేసిన మహానుభావుఁడు. ప్రపంచమునం దవతరించిన మతాచార్యులలో, బుద్ధివైభవమునందును, పాండిత్యమునందును, హేతువాదమునందును శంకరాచార్యుల ప్రతిభ నిరుపమానము. ప్రస్థానత్రయమునకు వ్రాసిన భాష్యములు, వేదవేదాంగశాస్త్రపురాణోపనిషత్సములందు, శంకరుల పాండిత్యమును విశదము చేయుచున్నవి.

— ఈశాది దశోపనిషద్భాష్యములు, శ్వేతాశ్వతరోపనిషద్భాష్యము, నృసింహపూర్వోత్తరతాపిస్యపనిషద్భాష్యము, బ్రహ్మసూత్ర శారీరకమీమాంసాభాష్యము, భగవద్గీతాభాష్యము, సవతు

జాతీయభాష్యము, లలితాత్రిశతిభాష్యము, ఆపస్తంబీయాధ్యాత్మపటలభాష్యము, విష్ణుసహస్రనామభాష్యము, వివేకచూడామణి, సర్వవేదాంత సిద్ధాంత సారసంగ్రహము, ఉపదేశసాహస్రి, దక్షిణామూర్తిస్తోత్రము, పంచీకరణము, మనీషాపంచకము, భజగోవిందము, స్వాత్మనిరూపణము, ఆనందలహరి, సౌందర్యలహరి, శివానందలహరి, శివ భుజంగస్తోత్రము, అపరోక్షానుభూతి, ప్రపంచసారము, మహావాక్యదర్పణము, శతశ్లోకి, ప్రబోధసుధాకరము, వేదాంతసారము, వేదాంతడిండిమము, వాక్యవృత్తి, ఆత్మబోధము, ఆత్మానాత్మవివేకము, హరిమీడేస్తుతి, విజ్ఞాననాక, జీవముక్తానందలహరి, ప్రశ్నోత్తరరత్నమాల, పంచీకరణము, పంచదశీవ్యాఖ్యానము, (బ్రహ్మవిద్యావిలాసము), సిద్ధాంతబిందువు (దశశ్లోకి), గాయత్రీభాష్యము, అద్వైతానుభూతి, కాశీనపంచకము, సాధనపంచకము, నిర్గుణమానసపూజ, భగవద్వాససపూజ, శివాపరాధక్షమాపణస్తోత్రము, త్రిపురసుందరీస్తోత్రము, ఆత్మపూజ, ఆర్తత్రాణ నారాయణాష్టాదశకస్తోత్రము మొదలయిన శంకరాచార్యకృత గ్రంథము లిందుమించుగాఁ బెద్దవి, చిన్నవి నూటయేఁబదివఱకును గలవు. భజగోవింద శివానందలహరీ మనీషాపంచకాది శ్లోకము లాచార్యస్వాముల ప్రతిభకును, అద్వైతసిద్ధికిని నిదర్శనములు.

శ్రీ శంకరాచార్యులు కాంచీపురమునందు "ఓమ్ తత్సత్" నిర్దేశమైన ఐంద్రసరస్వత్యాచార్యనామమున యోగలింగమును, కామకొటిపీఠమును, శృంగేరియందు "అహం బ్రహ్మసి" నిర్దేశమైన భారతీ నాంతాచార్యనామమున భోగలింగమును, శారదాపీఠమును, బదరికాశ్రమమునందు "అయమాత్మా బ్రహ్మ" నిర్దేశమైన గిరిస్వామినామమున ముక్తిలింగమును, పూర్ణగిరిపీఠమును, ద్వారకయందు "తత్త్వమసి" నిర్దేశమైన ఆక్రామిస్వామినామమునను కలికపీఠమును, జగన్నాథమునందు "ప్రజ్ఞానం బ్రహ్మ" నిర్దేశమైన అరణ్యస్వామినామమున విమలపీఠమును స్థాపించి మహావాక్యార్థములను నామరూపములను సువ్యక్తము చేసినటులు ప్రతీతి కలదు. శంకరాచార్యులు దేశవ్యాప్తమైన నిగమాగమోక్తాచారపరమైన పూర్వమీమాంసను ఉత్తరమీమాంసా రూపమునను జ్ఞానపరముచేసి వేదాంతమున కపూర్వమైన పురుషార్థమును సమకూర్చినవిధమును శంకరాచార్యుల సిద్ధాంతములు బోధించుచున్నవి.

అపరోక్షానుభూతియందు శంకరప్రతిపాదితమైన అధ్యాససాధ్యమైన వేదాంతసారము గలదు. పరమార్థపరిజ్ఞానమునకు జిజ్ఞాస పరమసాధనముగ నున్నది. నే నెవఁడను? ప్రపంచ మెటులు కలిగినది? దానికి కర్త యెవరు? ఉపాదానకారణ మేది? అను ప్రశ్నలు విచారమనఁబడును.

కోఽహం కథ మిదం జాతం కోవా కర్తాఽస్య విద్యతే,
ఉపాదానం కిమస్తీహ విచారః సోఽయ మీదృశః. ౧౨

'అహం' దేహేంద్రియాదులు, భూతాదులు కా వను బుద్ధిజ్ఞానమువలనఁ గలుగుచున్నది. తదనంతరము 'అహం' నిత్యమైన

యాత్తయని నిశ్చయింపబడుచున్నది. 'నేను' ఏకమును, నూత్నమును, జ్ఞాతయును, సాక్షియును, సత్తయును, అవ్యయమునునైన ఆత్మకాని దేహము కాదు.

అహ మేకోఽపి నూత్నం చ జ్ఞాతా సాక్షి సదావ్యయః,
త దహం నాత్ర సద్దేహో విచారః సోఽయ మిదృశః. ౧౬

ఈయధ్యాసమువలనను 'అహం' నిత్యమైన బ్రహ్మపదార్థముగ నేర్పడుచున్నది.

"నేను" శమమును, శాంతమును, సచ్చిదానందలక్షణమును గలది. నేను నిర్మలుడను, నిశ్చలుడను, అనంతుడను, శుద్ధుడను, అజరుడను, అమరుడనునైన బ్రహ్మమును. అసద్రూపమైన దేహము నేను కాదు. బుధులు దీనినే జ్ఞాన మందురు.

బ్రహ్మైవాహం శమ శాంతః సచ్చిదానందలక్షణః,
నాహం దేహో హ్యసద్రూపో జ్ఞాన మిత్యుచ్యతే బుధైః. ౨౪
నిర్మలా నిశ్చలాఽనంతః శుద్ధోఽహ మజరోఽమరః,
నాహం దేహో హ్యసద్రూపో జ్ఞాన మిత్యుచ్యతే బుధైః. ౨౫

స్థావరజంగమాత్మకమైన ప్రపంచమున కంతకును ఆత్మధ్యాస గలిగినపుడు దేహధ్యాస పోయి బ్రహ్మధ్యాస గలుగుచున్నది.

స్వర్ణవికారములైన వస్తువులందు నామరూపము లనిత్యములును స్వర్ణత్వము నిత్యమును నైనట్లులు, బ్రహ్మత్వమునుండి కలిగినవాటికి బ్రహ్మత్వము నిత్యము.

సువర్ణా జ్ఞాయమానస్య సువర్ణత్వం చ కాశ్యతమ్,
బ్రహ్మణో జ్ఞాయమానస్య బ్రహ్మత్వం చ తథా భవేత్. ౨౬

బాహ్యసాధనములయిన సకలవృత్తులను విడిచి బ్రహ్మత్వమును పొందుటకు పూర్ణయోగాభ్యాసమవసరము.

భావవృత్తి భావములను, అభావవృత్తి అభావమును కలుగఁ జేయునట్లులు బ్రహ్మవృత్తి పూర్ణయోగపరమైన బ్రహ్మత్వమునకు సాధనము.

భావవృత్తి హి భావత్వం శూన్యవృత్తి హి శూన్యతా,
బ్రహ్మవృత్తి హి పూర్ణత్వం తథా పూర్ణత్వ మభ్యసేత్. ౧౨౯

నిద్రనుండి మేలుకొనిన తరువాతను కలలు లేనట్లులు, బ్రహ్మజ్ఞానము కలిగినతరువాత నీ దేహేంద్రియాదు లసత్తుగుటవలన ప్రారబ్ధము లేదు.

తత్ప్రజ్ఞానోదయా దూర్ధ్వం ప్రారబ్ధం నైవ విద్యతే,
దేహదీనా మసత్త్వత్తు యథా స్వప్న విబోధతః. ౧౩౦

దీనియందు ౧౩౦ నుండి ౧౪౨ శ్లోకములందు ౧. యమము, ౨. నియమము, ౩. త్యాగము, ౪. మానము, ౫. దేశము, ౬. కాలము, ౭. ఆసనము, ౮. మూలబంధము, ౯. దేహసమత్వము, ౧౦. దృష్టిస్థితి, ౧౧. ప్రాణాయామము, ౧౨. ప్రత్యాహారము, ౧౩. ధార

ణము, ౧౪. ఆత్మధ్యానము, ౧౫. సమాధి అని ౧౫ యోగాంగములును బాహ్యంగములు గాక అభ్యంతరసాధనములు గావలసిన విధము వ్యక్తము చేయబడినది. త్యాగలక్షణము పరమార్థమును తెలుపుచున్నది.

త్యాగః ప్రపశ్చరూపస్య చిదాత్మ త్యావలోక నాత్,
త్యాగో హి మహతాంపూజ్యః సద్యో మోక్షమయో యతః. ౧౦౬

ప్రపంచరూపమును విడిచి సర్వత్ర ఆత్మావలోకనము త్యాగము. అనుసంధానకాలమునందే మోక్షమయ మగుటచే త్యాగము మోక్షమున కుత్తమసాధనము.

ఈ యంగములతోఁగూడిన రాజయోగము పూర్ణయోగము, మోక్షసాధనము. కర్మపరమును బాహ్యసాధనమునైన హఠయోగాభ్యాసము ప్రారబ్ధమునకు మూలము.

ఏభి ర్జ్ఞైః సమాయక్తో రాజయోగ ఉదాహృతః,

కిచ్ఛిత్ప్రకృకషాయాణాం హఠయోగేన సంయుతః. ౧౦౭

బాధమతవ్యాపనము సంకుచితమైన కర్మకాండను శిథిలము చేసినది. విశ్వావృత్తమైన కర్మము ధర్మస్వరూపమును దాల్చినది. కర్మము, ధర్మము బుద్ధియోగమునందు శరణుపొందినవి. పరిమితమును సాపేక్షమును నైన బుద్ధియోగము, బుద్ధధర్మమును నిరపేక్షమైన ఆత్మధర్మాభ్యుదయమునకు నిర్లక్ష్యము చేసినది. మతములు, సంఘారామములు, విచారములు, ధర్మమును బాహ్యసాధనములందు లగ్నముచేసినవి. శంకరాచార్యులు సాపేక్షములైన కర్మయోగమును, సన్న్యాసయోగమును, బుద్ధియోగమును నిరపేక్షమైన ఆత్మయోగమునందు వేదాంతరూపమునను సమన్వయముచేసి సనాతనమైన వైదికమతము సుద్ధరించి ఆచార్యపదము నధిష్ఠించెను.

అపరోక్షేనుభూతి శంకరప్రతిపాదితమైన అద్వైత వేదాంతసారము నధ్యాససాధనమునను, తర్కవితర్కములతోను నిమిత్తము లేకుండ సుగమము చేయుచున్నది.

అపరో త్తరకులిందము — ఉత్తరదేశమునందు రెండు కులిందదేశములు కలవు. అం దిది రెండవది. ఇది కాలకూట, సుమండలదేశములకు నడుమ నుండెను (భార., సభా, అ. ౨౬).

అపరో త్తరో లూకము — మోదాపురమున కుత్తరదిక్కున నున్న భారతవర్షీయదేశము. ఇంద్రప్రస్థమున కుత్తరమున ఉలూకదేశములు రెండు కలవు. అం దిది రెండవది (భార., సభా అ. ౨౭).

అపర్ణ — సతీదేవి దక్షయజ్ఞమున దగ్ధయై హిమాలయనియంటఁ బుట్టి శివునికొఱకుఁ గొన్నిదినంబులు పర్ణంబులు భక్షించి తపస్సు చేసి పిదప నాపర్ణంబులం దినుటకూడ విడిచి తపం బొనర్చి

సఫలమనోరథ యయ్యెను. పర్ణభక్షణకూడ విడిచినందున నాపెకు నీపేరు వచ్చెను.

అపర్ణి — ఒక బ్రహ్మి.

అప లే చి య క్ ప ర్వ త ము లు — ఉత్తర - అమె రికాదేశమందలి పర్వతమాలిక. ఇది యాదేశమునకుఁ దూర్పున నుండును. ఇది ౧,౩౦౦ మైళ్లు పొడువుగ నున్నది. ఎత్తుశిఖరములు రమరమి ౨,౦౦౦ అడుగులయెత్తున నుండు. దీని కనేక శాఖలును, శిఖరములును కలవు. ఈ పర్వతములందు నేలబొగ్గు, మట్టి నూనె విశేషముగ దొరకును.

అప వుఁ డు — ఒకముని. కార్తవీర్యార్జునుఁ డితని యాశ్ర మవనమును నూర్చుని కాపాలిగా నొసంగెను. ఈకోపమున నప వుఁడు కార్తవీర్యుని వేయిచేతులును బరశురామునిచే ఖండింపఁబడు నట్లు శపించెను.

అపస్తారము — దీనిని వాడుకలో కొందఱు 'కాకి చచ్చు' లని చెప్పెదరు. అపస్తారములో ననేకవిధములు గలవు. కొందఱు కిడి చాలతీవ్రముగా వచ్చును. హఠాత్తుగ స్త్రుతి తప్పి కాళ్లుచేతులు విలవిల కొట్టుకొని నోటివెంట చొంగపడును. మఱికొందఱు స్త్రుతి తప్పి తప్పనిస్థితిలో కొన్ని నిమిషములుండి కాళ్లుచేతులు కొట్టుకొనకయే తెలివితెచ్చుకొందురు. ఒకానొకఁడు తాను చేయుపని క్షణమాత్రము నిలిపి ప్రపంచజ్ఞానమంతను మఱచి, అంతలోనే తనపనిని తాను చూచు కొనును. జ్వరాది ఇతర వ్యాధులతో సంబంధము లేక ఇతరవిధముల సారోగ్యముగ నున్నమానవున కకస్తాత్తుగ క్షణమాత్రమో, అధిక కాలమో స్త్రుతి తప్పి ప్రపంచజ్ఞానము బొత్తిగ లేకుండఁగఁజేయు వ్యాధికి అపస్తార మని పేరు. కాళ్లుచేతులు కొట్టుకొనినను లేకపోయి నను సరే.

వ్యాప్తి:— ఈవ్యాధి ప్రజలలో నెంతమంది కున్నదో సరిగా లేకొంచి చెప్పట కింతవఱ కాధారము లేవియు లేవు గాని సామాన్య ముగా నన్ని దేశములందును కూడ జనసంఖ్యలో వేయింటికి ఒకని కీ వ్యాధి యున్నదని చెప్పవచ్చును. కొన్నిదేశములలో నింతకంటె హెచ్చుగ నుండవచ్చును. వంశపారంపర్యముగ కుటుంబములో లేనిదే ఈవ్యాధి సంతతికి వ్యాపింపదని చెప్పటకు నిదర్శనములు లేవు. కాని ఉన్నాదము త్రాగుడు గల కుటుంబములలో నీవ్యాధి గలవారలు ఎక్కువగా నున్నారని చెప్పవచ్చును. చిన్నతనములో బిడ్డలకు వచ్చు మూర్ఛ (చంటిబిడ్డ గుణము) కును, అపస్తారమునకును కొంత సంబంధము కానవచ్చుచున్నది. అపస్తారపు తల్లుల బిడ్డలను ౨౮ మందిని గుఱించి శోధనచేయఁగా నందు ౩౭గురికి చిన్నతనములో చంటిబిడ్డ గుణము చూపి చనిపోయి రనియు, మిగిలిన ౨౧ మందిలో ౭ గురికి అపస్తారవ్యాధి యేర్పడిన దనియు తెలియుచున్నది.

వయస్సునుబట్టి చూడఁగా అపస్తారము ౧౦ మొదలు ౨౦ సంవత్సరములలోపు వయస్సులలో హెచ్చుగాఁ గానవచ్చుచున్నది. అందు ౧౩ మొదలు ౧౭ వఱకు మిక్కిలి తఱచుగ నీవ్యాధి అంకు రించుచున్నట్లు నిదర్శనములు కలవు. ఒకకుటుంబములో ఈవ్యాధి వంశ పారంపర్యముగ నున్నకొలది చిన్నవయస్సునందు అంకురించు నని కొందఱయభిప్రాయము. కొందఱకు చిన్నతనమునందు చంటిబిడ్డవ్యాధి అప్పుడప్పుడు వచ్చుచు కొంతకాలమునకు అదే అపస్తారముగ పరిణ మించును.

ఆంగ్లేయ వైద్యశాస్త్రము ననుసరించి

కారణము:— అపస్తారమునకు మనోవ్యాకులత, భయము మొదలగునవి కారణము లని యనేకులు సంబంధము కల్పించుటకు ప్రయత్నించిరి. కాని యిట్టి సంబంధము నూటికి ౩౦ మందిలో కంటె నెక్కువవారిలో కనఁబడదు. నెత్తిమీద తగిలిన చెబ్బవలన పుట్టెనుక లోపలికి వంగి దాని ఒత్తుడువలన అపస్తారము వచ్చునని కొందఱ యభిప్రాయము కాని యొకానొకచో నట్లున్న సాధారణ వ్యాప్తి కిది కారణము కా దని చెప్పవచ్చును. అట్టివారికి శరీరమం దేదో యొకభాగమందే ఈడ్పు సాధారణముగాఁ గనపట్టును. ముష్టి మైథున (Masturbation) మను దురాచారమువలన అపస్తారము జనించు నని కొందఱును, అపస్తారపురోగుల కిది యొకలక్షణమే కాని అపస్తారమునకు కారణము కా దని కొందఱును చెప్పుచున్నారు.

త్రాగుబోతులలో వయస్సు చెల్లినపిమ్మట అపస్తారము హెచ్చుగ కానవచ్చుచున్నది. కాని యపస్తారమునకు త్రాగుడు కారణ మని నిర్ణయించుటకు నీలులేదు. పైని చెప్పినట్లు త్రాగుడునకును, ఉన్నాదమునకును, అపస్తారమునకును నరములసంబంధ మేదో కలదు.

లక్షణములనుబట్టి అపస్తారమును మూడుతరగతులుగ విభజింప నగును: ౧. ఈడ్పుతోఁగూడిన పెద్దమూర్ఛ; ౨. ఈడ్పులేని చిన్న మూర్ఛ; ౩. ఈడ్పుతోఁగూడిన చిన్నమూర్ఛ.

లక్షణములు:— అపస్తారలక్షణములలో కొన్ని వ్యాధి పైకి కనఁబడకపూర్వము కొన్ని గంటలలో లేక దినములలో రోగియందు కనపట్టును. మఱికొన్ని లక్షణములు వ్యాధి బయటికిఁ దెలియకపూర్వము కొద్దినిమిషములకో క్షణములకో ముందుగ కనపట్టును. ఇట్టి లక్షణము లను వ్యాధియొక్క పూర్వరూప మని చెప్పవచ్చును.

అపస్తారపు రోగితో నివసించువారలు రోగికి ఎప్పుడు మూర్ఛ వచ్చునో సాధారణముగా చెప్పఁగలరు. కొందఱు వ్యాధి బయల్పడక పూర్వము కొంతకాలము రుసరుస లాడుచు చీటికిమాటికి కోపపడు చుందురు. కొందఱు విచారగ్రస్తులుగ నుండి పనితోఁచక ఇటునటు తిరుగుచుందురు. మఱికొందఱు ఎన్నఁడునులేని చుటుకుతనము గలిగి యుందురు. కొందఱు విచిత్రమైన తత్విభ్రమములు చెందుదురు. కొందఱకు మూర్ఛ రాకపూర్వము ఆకలి తగ్గును. తలనొప్పి, తలతిరు గుట మొదలగు గుణములు కనపట్టును.

పైని చెప్పినవి గాక మూర్ఖరాకముందు ఒకానొకరోగికి ఒక్కొక్కరిని నూచనలు గన్పించును. ఒకడు ముందునకు పరుగెత్తిపడును. ఒకడు వెనుక వెనుకనే పరుగెత్తి పడును. మఱియొకడు గుండ్రముగ చుట్టుచుట్టు తిరిగి పడును. మూర్ఖ రాకపూర్వ మొకానొక రోగి యేదో పని యున్నట్లుగా మంచమునుండి క్రిందకు వంగి చూచి గభీలున పడిపోవుచుండే నని యొక వైద్యుడు వ్రాసియున్నాడు. కొందఱకు ఒకచెయ్యి లాగినట్లును, తిమ్మిర పట్టినట్లును మూర్ఖ రాకముందు నూచన గాన్పించును. కొందఱకు కడుపునొప్పి యెత్తును, లేదా తల త్రిప్పును. ఇట్లే ఒక్కొక్కరోగికి ఒక్కొక్కవిధమైన నూచన యుండును. కొందఱ తేలికమైన నూచనయు లేకయే అకస్తాత్తుగ పడిపోవుదురు.

మూర్ఖ:— నిజమైన మూర్ఖలో మూడవస్థలను వైద్యులు వర్ణించియున్నారు: ౧. మూర్ఖ. ఇందు శరీరమునందలి కండ లన్నియును ఒక్కపెట్టున బిగబట్టి స్పృతి తప్పి రోగి పడిపోవును. ఈయాడ్పు ఒకప్రక్కను రెండవప్రక్కకంటె బలముగ నుండ వచ్చును. అప్పుడు తల కన్నులు ఒకప్రక్కకు తిరిగిపోవును. శరీర మంతయు కొయ్యవలె నయి నడుము విల్లువంపుగా వంగియు మొగ్గ వేసినట్లుగును. ఎదురుతొమ్మ కండ లన్నియు బిగిసికొనిపోవుటచే విచిత్రముగ మూలినట్లు రోగి ఒక పెద్దకేక వేయును. మొదట ముఖము తెల్లబడి వెంటనే యెఱుపెక్కి అంతలో నల్లబాటి కంటిలోని పాపలు పెద్ద వగును. నాడి సన్నగిల్లును. ఈపైని చెప్పిన మొదటి యవస్థ యంతయు నరనిముసములో ముగియును. పిమ్మట రెండవయవస్థ వెంటనే ప్రారంభ మగును. ఇప్పుడు కండ లన్నియుఁ దీవ్రముగా గిజగిజ కొట్టుకొనును. నాలుక పండ్లమధ్యనుండి బయలు పడును. ఒకానొకప్పుడు నాలుక తెగి రక్తమువచ్చును. మలమూత్రముల విసర్జన మగును. కనుగుడ్డు గిరగిర తిరుగును. ఊపిరి క్రమము దప్పి అడును. ముఖము నల్లబాటును. మెడయందలి నెత్తుటికాలువ లుబ్బి పోవును. తీవ్రమైన మూర్ఖలో రోగి ఊపిరాడక చనిపోవునేమో యని భయము కలుగును. కాని అంతలోనే ఈయవస్థ మాటి మూడవ యవస్థ ప్రారంభ మగును. రోగి కొంచెము తెలివి వచ్చునట్లు కాలో చేయియో త్రిప్పుకొనును. నిట్టూర్పు విడుచును. ఒకానొకడు తిరిగి వెంటనే నిద్రపోవును. మఱియొకడు పిచ్చిపట్టినట్లు కేకవేయును. ఇంకొకడు ప్రక్కనున్నవారితో జగడమాడును, కొట్టును, పరుగెత్తి పోవును. కాని కొంతసేపటికి నిద్రపోవును.

౧. మొదటియవస్థ అరనిముసము లోపుగను, రెండవయవస్థ ఒకటి రెండు నిమిషములును, మూడవయవస్థ అయిదు మొదలు పదిదినములవఱకునుగూడ సామాన్యముగ నుండవచ్చును. మూర్ఖ విడిచినతరువాత పట్టు నిద్ర ఒకటి రెండుగంట లుండును. ఒకానొకప్పుడు రోగి దినమంతయు నిద్రమత్తులో పడియుండును. మొదటి యవస్థ యందు సన్నగిలిన నాడి రెండవయవస్థయందు దృఢమై వేగముగలది యగును. కొందఱకు మూర్ఖ విడిచినపిమ్మట తీవ్రమైన తలనొప్పి

వచ్చును. మూర్ఖలో నుండఁగా శరీరమువేడిమి ఒకటి రెండు డిగ్రీలు హెచ్చవచ్చును. వెంటవెంటనే మూర్ఖ విడిచివిడిచి వచ్చుచున్న యెడల అధికజ్వరము రావచ్చును. కొందఱకు ప్రతిసారియు వాంతి కావచ్చును. అట్టివారలకు గొంతుకలో నేవైన పదార్థము లడ్డుపడి ప్రాణాపాయము గలుగవచ్చును.

౨. ఈడ్పులేని చిన్నమూర్ఖ. ఇది ఒకక్షణముమొదలయిదు క్షణములవఱకు నుండు నని చెప్పవచ్చును. ఇది వచ్చినపుడు రోగి ముఖము ఇతరులకు విచిత్రముగ కన్పింపవచ్చును. రోగి తా నేదియో మఱచిపోయినట్లు మాటాడుచున్నవాఁ డట్లే అకస్తాత్తుగ నిలుపును. ముఖము తెల్లబాటును, కంటిపాపలు పెద్ద వగును. క్షణములో నంతయు మాటి యథాస్థితికి వచ్చును. రోగి నడచుచున్నయెడల కాళ్లు కొంచెము తడబడును; లేదా ఒకప్రక్కకు వంగును. కాని క్రింద పడఁడు. చేతిలోని వస్తువును జాతవిడువఁడు. ఈచిన్నమూర్ఖ రాకపూర్వము రోగి కేమియు నూచనలు తెలియవు. తరువాతఁగూడ బుద్ధిమాంద్య ముండదు.

౩. ఈడ్పుతోఁ గూడిన చిన్నమూర్ఖ. ఇందు శరీరమునం దేదోభాగము బిట్టుగ బిగిసికొనును; లేదా పట్టుకొనును. క్షణ మాత్రము స్పృతి తప్పును. క్షణమాత్రము కనుగుడ్డు తల యొక ప్రక్కకుఁ దిరుగును. ఈమూర్ఖ వచ్చినపుడు ఒక్కొక్కసారి క్షణ మాత్రమున్నను ఒకదినములో ననేకపర్యాయములుగా వచ్చును. నిద్రలో వచ్చినపుడు బిడ్డలు పడక తడుపుదురు.

నిదానము:— అపస్తారమును గుర్తించుట సాధారణముగా కష్టము కాదు. కాని రోగిని చూడక ఇతరులు చెప్పువర్ణననుబట్టి వ్యాధి తెలిసికొనవలె ననిన కొంచెము కష్టమే. ఈక్రింది మూడు ప్రశ్నలకును జవాబు తెలిసికొనినయెడల కొంతవఱకు సహకారి యగును.

౧. రోగి అకస్తాత్తుగ స్పృతి తెలియక పడెనా?

౨. రోగి నాలుక కలుచుకొనెనా?

౩. మూత్రము పడకలో తెలియకుండ పోసికొనెనా?

ఈమూటికి 'అవు' నని జవాబు చెప్పినయెడల అపస్తార మని నిదానము చెప్పవచ్చును. కాని 'లేదు' అని జవాబు చెప్పిన యెడల వ్యాధి అపస్తారము కాదని నిశ్చయింప వీలులేదు. ఏల యన చిన్నమూర్ఖలలో పైనిచెప్పిన మూడుప్రశ్నలకును వ్యతిరేకపు జవాబు వచ్చినను ఒకానొకప్పుడు రావచ్చును. కాని వ్యాధి యపస్తారము కావచ్చును కాబట్టి అట్టిచో నితరవిషయములను గమనించి అపస్తార నిదానమును గ్రహింపవలెను. అపస్తారమునందును, హిస్టీరియా అను మూర్ఖ(దయ్యము)యందును ఈక్రిందివిషయములను గమనింపనగును. అపస్తారము

౧. రోగి తననాలుక కలుచుకొనును.

౨. రోగియొక్క కాళ్ళచేతులు తమంతట అవి వెనుకకు ముందునకు ఈడ్చుచేత కొట్టుకొనును.

౩. అపస్తరమునందు ఈడ్చు కొన్ని నిమిషములకంటె నెక్కువకాల ముండదు.

౪. అపస్తరపురోగి మూర్ఛ తీరినతరువాత సామాన్యముగా నిద్రపోవును.

హిస్టీరియా

౧. రోగి తననాలుక కలుచుకొనడు. పట్టుకొని నిర్బంధించు వారిని రోగి కటిచి విడిపించుకొనఁ బ్రయత్నింపవచ్చును. నాలుక గాక తన శరీరమునం దితరభాగములను తాను కలుచుకొనవచ్చును.

౨. రోగి తన ఇచ్చవచ్చినట్లు కాళ్ళచేతులు విదలించికొట్టుచు ప్రక్క నున్నవారలను తన్ని కొట్టి జగడమాడఁ బ్రయత్నించును.

౩. కొద్దినిమిషములు మొదలు చాలనేపటివఱకు హిస్టీరియా సంబంధమైనమూర్ఛ యుండవచ్చును.

౪. హిస్టీరియారోగికి నిద్ర సామాన్యముగా పట్టక మనస్సు చెదరిపోయి యుండును.

సాధ్యాసాధ్య లక్షణములు :- మూర్ఛవలన మరణము మిక్కిలి అరుదు. ఊపిరాడక ప్రాణము పోవునట్లు కనుపింపవచ్చును కాని సామాన్యముగా అంతలోనే వ్యాధి తగ్గి రోగికి తెలివివచ్చును. నిప్పులోఁగాని నీటిలోఁగాని పడుటవలన రోగికి ప్రాణభయము కలుగ వచ్చును. రాతిమీదపడి పుట్టెనిమిద పగిలి అపాయము కలుగ వచ్చును. ఒకరోగికి నిద్రపోవునపుడు మూర్ఛ వచ్చి తలక్రిందుగాఁ దిరిగి గుడ్డలలోనికి ముక్కు అఁచుకొనిపోయినయెడల ఊపి రాడక రోగి ప్రాణములను విడువవచ్చును. కాని వ్యాధివల్లనే ప్రాణములు పోఁగొట్టికొనినవా రరుదు.

అపస్తరము కుదురునా? :- చాలకాలమువఱకును మూర్ఛరా కుండఁగను, వచ్చినప్పుడు తక్కువగ వచ్చునట్లును, ఒక్కొక్క మూర్ఛకు మధ్య చాలకాలము పట్టునట్లును చేయవచ్చును గాని ఇంత తీవ్రో వ్యాధి కుడిరినదని చెప్పుటకు వీలులేదు. స్థలము మార్పుటవలనను, వృత్తి మార్పుటవలనను గుణము గలుగవచ్చును. సంపూర్ణముగ కుడిరిన రోగులును గలరు. అపస్తరపురోగులకు కొందఱకు కొంతకాలమునకు ఋద్ధిబలము తగ్గిపోవును. కొందఱకు పిచ్చియైత్తును. పగటియందు వచ్చుమూర్ఛ నిద్రలో వచ్చు మూర్ఛకంటె చికిత్సలకు సులభముగ లొంగును. చిన్నమూర్ఛకంటె పెద్దమూర్ఛ చికిత్సకు లొంగును.

చికిత్స :- పొటానీయము బ్రోమైడ్ అనుమం దీవ్యాధికి చాల నుపయోగకరము. పదిమొద లిరువది గ్రెయిసులవఱకు దినము నకు మూడుసార్లు భోజన మైనతరువాత నొకగంటకు నీళ్లతో నీయవచ్చును. నలువది మొదలు అటువది గ్రెయిసుల మోతాదు నిద్రలో మాత్రము విస్థించువారల కిచ్చిన గుణము కావచ్చును.

సోడియం, పొటాషియం, అమోనియం — ఈమూడు బ్రోమైడు లను సమభాగములుగఁ గలిపి యిచ్చినను ఇయ్యవచ్చును. మూర్ఛ ఫలీనిసమయమున నిశ్చయముగా వచ్చునని తెలిసినప్పుడు ఒకమోతాదు బ్రోమైడు ఇచ్చినయెడల మూర్ఛ నిలిచిపోవచ్చును. అధికముగ బ్రోమైడు నిచ్చినయెడల బుద్ధిహంద్యము గలిగి కాళ్ళచేతులు చల్లబడి చొంగ నోటివెంటఁ గారవచ్చును. మాట నెప్పుడిగ వచ్చును. తల్లులకు బ్రోమైడు ఇచ్చుటవలన పాలు త్రాగుబిడ్డలకు అపాయము కావచ్చును. మిక్కిలి గుణము కనిపించు రోగులకుఁగూడ బ్రోమైడును ఆఖరు మూర్ఛతరువాత రెండు సంవత్సరములవఱకును నిలుపఁగూడదు. అటు పిమ్మటఁగూడ వారమున కొకటి రెండుమోతాదుల నిచ్చుచు క్రమ ముగ నిలుపవలయును. గుండెలలో వ్యాధి గలవారలకు బ్రోమైడుకు తోడుగ డిజిటాలిస్ (Digitalis)ను, నెత్తురులేనివారికి ఇనుమును, బలహీనులకు కాడ్ లివరాయిలును చేర్చి యియ్యవచ్చును. వెలిగారము ౧౦ మొదలు ౨౦ గ్రెయిసులమోతాదు బ్రోమైడుతో చేర్చి కాని ప్రత్యేకముగఁ గాని దినమునకు మూడుసార్లు ఇచ్చిన గుణము కలదని ఒకానొకరు వ్రాయుచున్నారు. ఇవి గాక వందలకొలఁది మందులను ఇచ్చి చూచియున్నారు కాని నిజమైన గుణము కానరాలేదు. ల్యూమి నాత్, సల్ఫూనాత్ మొదలగు నిద్రాకరము లగు ఔషధముల నుప యోగించుచున్నారు కాని తాత్కాలికగుణమేకాని మొత్తముమీఁద నుపయోగము లేదని తోచుచున్నది. వీని యుపయోగమువలన బుద్ధి హంద్య మధికమయి కొందఱు బ్రదికియుండియు నిమ్మయోజకు లగుచున్నారు.

ఆయుర్వేద శాస్త్రము ననుసరించి

సంప్రాప్తి :- స్త్రుతి నశించునుగాన అపస్తర మనఁబడును. చింత, శోకము, భయము మొదలగువానిచే శారీర మానస దోషములు ప్రకోపించి హృదయమును సంజ్ఞా వాహి స్రోతస్సులను జెంది స్త్రుతిని నశింపజేయును.

సామాన్య లక్షణములు :- ఇది జనించినతోడనే రోగికి చీక టిలో ప్రవేశించినటు లుండును, నేత్రములయందు వైస్రణ్యము, హస్త పాదములను విదలించుట - ఇవి గలిగి మోహమునుజెంది జ్ఞానశూన్యఁడై పండ్లను కటకట కొలుకుచు నురుగునుగ్రక్కుచు భూమిం బడును, దోషవేగము శమించినతోడనే పూర్వమువలె స్వభావమును జెందును, కొంతకాలము గడచినపిదప మరల నిటులే మూర్ఛావికారములను జెందును.

పూర్వ రూపములు :- హృదయమునందు కంపము, హృద యము శూన్యముగ నుండునటులు దోచుట, చేమట, చింతవొందుట, చిత్తభ్రమ, ఇంద్రియమోహము, నిద్రానాశము - ఇవి అపస్తరరోగ ములకు పూర్వరూపములు.

చతుర్విధాపస్తరములు, తల్లక్షణములు :- అపస్తరము వాత జము, పిత్తజము, శ్లేష్మజము, సన్నిపాతజము అని నాలుగు విధము

లుగ నుండును. అందు వణకుట, పండ్లుకొఱుకుట, నోటియందు నురుగు కారుట, నిట్టూర్పులు విడుచుట, కూరముగ నల్లగ అరుణముగ నుండు రూపములు కంటి కగపడుట - ఈ లక్షణములు వాతజాపస్తారమునందు జనించును. నురుగు, అంగములు, ముఖము, నేత్రములు - ఇవి పసుపువర్ణముగ నుండుట, పచ్చగ ఎఱ్ఱగ నుండు రూపములు కంటి కగపడుట, మిక్కిలి దప్పి గలుగుట, ప్రపంచము అగ్నిజ్వాలలచే వ్యాప్త మగునట్లు గాంచుట - ఇవి పిత్తజాపస్తారమునందు జనించును. నురుగు, శరీరము, ముఖము, నేత్రములు - ఇవి తెల్లగనుండుట, శరీరము చల్లగ నుండుట, వెండ్రుకలు నిక్కబొడిచి యుండుట, శరీరము బరువుగ నుండుట, తెలుపు వర్ణముతోఁ గూడిన రూపములు కంటి కగపడుట - ఈ లక్షణములు కఫజాపస్తారమునందుఁ గలుగును. ఇందు శ్లేష్మికముయొక్క వేగము చిరకాలమునకు నివర్తించును. సన్నిపాతజమునందు వాతజాద్యపస్తారములకుఁ జెప్పియుండులక్షణము లన్నియు కలిగియుండును.

సాధ్యాసాధ్యములు:— సన్నిపాతజాపస్తారము, క్షీణబలము గలవానికి జనించిన ఏకదోషజాపస్తారము, చిరకాలమునుండి బాధించుచుండిన యపస్తారము - ఇవి అసాధ్యములు; చికిత్సలయందు వర్జింపఁ దగినవి.

వ్యాధిప్రకోపకాలములు:— వ్యాధికి కారణములగు ప్రకుపిత దోషములు సర్వదా శరీరము ననుసరించియే యుండినను వ్యాధివేగములను (Epileptic fits) అప్పు డప్పుడు చూపుచుండును; అనఁగా వాతికము ౧౨ రోజులకును, పైత్తికము ౧౫ రోజులకును, శ్లేష్మికము మాసమునకును కనఁబడుచుండును. ఇది సామాన్యవిధి. దోషతారతమ్యము ననుసరించి యొకప్పు డీనియమితకాలమునకు లోపలను గావచ్చును, అతిక్రమించియు రావచ్చును (మాధవనిదానము, అపస్తార ప్రకరణము).

అపస్తారచికిత్సావిధానము:— ౧. మైని చెప్పిన చొప్పున నపస్తారరోగస్వరూపములను గుర్రెఱిగి దోషములచే నావరింపఁబడి యుండు బుద్ధి హృదయము మనస్సు స్తోతస్సులు - వీనిని తీక్షణములుగ నుండు వమనవిశేచనాదికర్మములచే శుద్ధపఱుపవలయును. వాతజాపస్తారము వస్త్రీకర్మములచేతను, పిత్తజాపస్తారము విరేచనములచేతను, శ్లేష్మజాపస్తారము వమనంబులచేతను చికిత్సింపవలయును. అనంతరము పేయాదిగంజాలను భుజింపఁజేసి అపస్తారరోగము శమించుటకై యిదిగువ మదాహరించు ఘృతిపానాదుల నొసంగవలయును.

౨. పంచగవ్యఘృతము: ఆవుపేడ రసము, పాలు, పెరుగు, మూత్రము, నెయ్యి - వీనిని సమభాగములుగఁ జేర్చి ఘృతపాకవిధి ప్రకారము పక్వముచేయవలయును. దీని నేవనమువలన అపస్తారము, జ్వరము, ఉష్ణాదము, కామిల హరించును.

౩. బ్రాహ్మీఘృతము: సరస్వతి ఆకు రసమునకు సమముగ ప్రాతఃనేతిని కలిపి వస, చెంగల్వకొమ్మ, శంఖపుష్పి - వీనిచూర్ణమును

జేర్చి పాకముచేసి నేవించినచో అపస్తారము తప్పక శాంతించును (౧-౨-౩, చరక., చి. స్థా., అ. ౧౫).

౪. క్షీరము: కాశగడ్డి, నేలగుమ్మడు, చెఱకు, కుశగడ్డి - వీనిని సమభాగములుగఁ జేర్చి పాదావశేషముగ కషాయము కాచి వడి యగఁజ్జి అందు నావుపాలను జేర్చి చక్కఁగ కాచి సానముచేయించిన అపస్తారము హరించును.

౫. కూష్మాండఘృతము: కూష్మాండఘృతము ౮ ప్రస్థములు ఆవునెయ్యి ౧ ప్రస్థము చేర్చి యష్టిమధుకకల్కమును కలిపి విధిప్రకారము పక్వముఁ జేసి యిప్పించిన అపస్తారము శీఘ్రముగ హరించును. ప్రశస్తమయిన బుద్ధి, వాక్కు, స్వరము కలుగును.

౬. నస్యము: కపిలవర్ణముగల ఆవుయొక్క పిత్తముచే నస్యము చేయించిన గోగికి మిగుల హితము కలుగును. కుక్క, నక్క, పిల్లి, సింహము, ఉడుము, ముంగిస, సర్పము, ఎద్దు, ఆవు, ఎలుగుబంటి - వీని పిత్తములను నస్యములకుఁగాని, నువ్వులనూ నెలో వేసి కాచి అభ్యంగమునకుఁ గాని ఉపయోగింపనగును.

౭. నువ్వులనూనె వెల్లుల్లి గాని, ఆవుపాలతోడ పిల్లిపీచరును గాని, తేనెతో మంఢాకబ్రహ్మీరసమును గాని, చెంగల్వకొమ్మ రసమును గాని, వసను గాని ప్రతిదినము నపస్తారరోగి కిప్పించవలయును (౪, ౫, ౬, ౭, అష్టాంగహృదయము, ఉత్తరస్థానము, అ. ౭).

౮. శ్లో. నిర్గుండీ భవ వస్తాక చూర్ణనస్యోపయోగతః,
ఉపైతి సహసా నాశ మపస్తారో నసంశయః.

—యోగతరంగిణి.

బదనికయోగము: నావలచెట్టుమీఁద బయలుదేరిన బదనికను దెచ్చి చూర్ణముచేసి నస్యకర్తమం దుపయోగించిన అపస్తారము నిస్సంశయముగ శాంతించును.

౯. గొత్తెమూత్రము, గోమూత్రము, గోమయరసము - వీనిని ఆవనూనెకు నాలుగు రెట్లు చేర్చి తైలము కాచి అభ్యంజనము చేసినచో అపస్తారము నివర్తించును (బృందమాధవము).

౧౦. కల్యాణకరచూర్ణము: పంచకొలములు, మిరియాలు, త్రిఫలములు, బిడాలవణము, సైంధవలవణము, పిష్పళ్లు, వాయు విడంగములు, ఓమము, దనియాలు, జీరకము - వీనిని చూర్ణముచేసి వేడినీటితో పుచ్చుకొనిన అపస్తారము తప్పక శాంతించును (యోగ రత్నాకరము).

మఱియు చరకాదులలో చెప్పఁబడిన మహాపంచగవ్యఘృతము గూడ అపస్తారమును నాశనముచేయుట స్వామభవము.

రోగి రక్షణావశ్యకము:— అపస్తారరోగము గలవానిని నిప్పు నీళ్లు మొదలగు వానివలన ముప్పు కలుగనియ్యక జాగరూకత తోడ సదా రక్షింపుచుండ వలయును. మైని వివరించిన చికిత్సలచే రోగము శమించి మనోవికారరహితుఁడుగ నుండురోగితోడ నీవు

పూర్వము నిండనీయకృత్యంబులను జేసినా ' వని చెప్పక ప్రియమును, మనోహరములును అగు విషయంబులం జెప్పి వాని మనస్సున కుత్సాహమును కలుగజేయవలెను.

(గం. చూ.)

గత పదిసంవత్సరముల యీలోపల అపస్తారముయొక్క నిదానమునందుఁ గాని, చికిత్సయందుఁ గాని విస్తారము జ్ఞానాభివృద్ధి కలుగలేదు. ఇది యెంతయు శోచనీయము. చరక, సుశ్రుతాదులదినములలో నెట్లో అదేప్రకారము ఈకాలమునఁగూడ ఈవ్యాధికి ఇదమిథ్య మని చెప్పఁదగిన చికిత్సను నిశ్చయింపఁజాలకున్నాము. కాని సామాన్యముగ అనేకులకు జీర్ణసంబంధమయిన దోషములు లేకుండఁ జేయుటచేత అపస్తారము మార మసుచున్నది. మా యనుభవమున భృంగములకాది తైలములచేత స్నానములు, నస్యములు ఉపయోగకరములుగా నున్నవి. లోపలి కిచ్చుచుండులలో మొదటిరకము చెంగల్యకోష్ఠ వచాచూర్ణములు సుఖము నిచ్చుచున్నవి. ఒక్కొక్కటి పది గుంజలయెత్తు మోతాదు చేర్చికాని, విడివిడిగాఁ గాని, పదిగుంజలయెత్తు అతిమధురముచూర్ణముతోఁ గాని యిచ్చుటచేత కొంతకాలమునకు మూర్ఛలక్షణములు తగ్గుచున్నవి. అనుపానముగా కూష్మాండస్వరసము గాని, ఆవునేయి చక్కెరగాని ఉపయోగింపవచ్చును. పై నుదాహరించిన పదియోగములను, నస్య, అభ్యంగములకు పిత్తమప్రయోగములను గూర్చి పాచ్చుగ శోధన చేయఁదగియున్నది. ఇవి యన్నియు ఒక్కొక్కరోగికి చిరకాలము వాడి చూడఁదగినవి. మొత్తముమీఁద ఆంగ్లేయావధములకంటె దేశీయావధములును, దేశీయపద్ధతుల ననుసరించి పిత్తశమన మగు పథ్యములును ఎక్కువ యుపయోగకరములని చెప్పవచ్చును.

' శతశ్లోకి ' యను గ్రంథమునందు అపస్తారమున కీ క్రింది యోగములు చెప్పఁబడినవి.

ఆవుపాలుకొ గుట్ట మేనుఁగు మంగిన
పిల్లి యుడుము నక్క చేదుచేత
నస్యంబు చేయించి నయమైన వెల్లుల్లి
త్రికటు కానుగవిత్తు త్రిఫలమునను
నస్యంబు చేయించి నయస్నాన మొనరించి
వల్లారయాకును చల్లగడ్డ
గోపాంగనా తెల్ల గెందనపూచారు
పంచగవ్యము గుమడిపండుతోడ
పానంబు చేయించి పక్షి తొక్కలు తెచ్చి
అగ్ని చేతను ధూప మమరఁజేసి
ఇన్నివిధములు చేయ వెక్కుడొనా యప
స్మార రోగ ముడిగి చను రమేశ! !

(ఆ. ల.)

పద్యమంతయు తప్పులతోడిగ నున్నది. ఉన్నదున్న యట్లు ప్రకటించినాము.

అపస్యోమఁడు — ఒక బ్రహ్మర్షి.

అపాండువు — ఒక బ్రహ్మర్షి.

అపాంతరతముఁడు — ఒక బ్రహ్మర్షి.

అపాంహదము — భారతవర్షీయ తీర్థము.

అపామియా — ౧. పడమటి ఆసియా యందలి ఓరొం

టెస్ నదియొడ్డునఁ గల పట్టణము. సెల్యూకస్ నికేటర్ భార్య యగు అపామాపేర నీనగరమున కీపేరు వచ్చెను. తరువాత క్రీ. శ. ౭-వ శతాబ్దిలో నిది శత్రువులచేతఁబడి నాశనము గావించఁబడెను. అటుపై నరబ్బులు దీనిని మరల నిర్మించి ఫామియా యని పేరిడిరి. ' కూనేడ్ ' యుద్ధములవఱకు నీనగరము ఔన్నత్యము వహించియుండెను.

౨. ఆసియామైనరునందలి ఫ్రీజీలో నిది యొకపురాతననగరము. దీనిని గట్టించినవాఁడు ఆంటియోకస్ సోటర్. అతనితల్లి పేరు అపామా యగుటచే నాతఁ డామెపేర నీనగరమునకు అపామియా యని పేరిడెను. క్రీస్తుశకము ౩-వ శతాబ్ది నుండియు నీనగరము చాల ప్రసిద్ధి గాంచి చాలకాలము ఆసియామైనరునందలి గొప్పపట్టణములలో నొకటి యైయుండెను.

అపిన్యోవర్వతములు

— ఇటలీదేశమునందు నుత్తరమునుండి దక్షిణమువఱకును, అచ్చటనుండి దక్షిణమున సిసిలీవఱకును గొలుసువలె పొడుగుగఁ బ్రసరించియున్న యొకపర్వతపంక్తి. ఇది యూరోపుదేశముందలి గొప్పపర్వతములలో నొకటి. దీనిపొడువు రమారమి ౭౫౦ మైళ్లు. ఇటలీలో నున్న యీపర్వత భాగము యొక్కయెత్తు శిఖరము ' మాంట్ షోర్నో ' అనునది ౧౦,౦౦౦ అడుగులయెత్తున నున్నది. సిసిలీలో ఎట్నా (Etna) అను శిఖరము గలదు. అది ౧౧,౦౦౦ అడుగులయెత్తున నున్నది. ఇదియు, నేపిల్సు నొద్దనున్న వెనూవియస్ అనునదియు గొప్ప యగ్నిపర్వతములు. మిక్కిలి యెత్తుమీఁద నీపర్వతము వృక్షవిహీనముగను, గరుగుగను ఉండును. కొంచె మెత్తుతక్కువ ప్రదేశము వనములతో నిండి యుండును. ఈపర్వతములమీఁద ఖనిజము లంతగ, లేవు. కాని గృహములకుః బనికొవచ్చు చలువరాళ్లు మాత్రము విశేషముగ నున్నవి.

అపిశలి — ప్రాచీనసంస్కృతవ్యాకరణశాస్త్రకారుఁడు, మిగులఁ బ్రసిద్ధుఁడు, పాణినికీ బూర్వుఁడు.

అపిశలిశిక్ష — వైదికశబ్దోచ్ఛారణములను గూర్చి తెలుపు గ్రంథము. ఇందు అచ్చు లేవో, హల్లు లేవో, అవి యె ధ్లేర్పడినవో ప్రత్యేక ప్రత్యేకముగ నిర్దేశింపఁబడినవి. అపిశలిపండితుని యభిప్రాయము ననుసరించి వానివ్యుత్పత్తులును వివరింపఁబడియున్నవి.

అపూరిమక్ — పెరూదేశమునందలి యొక ప్రదేశము. అచ్చటి ఆండీస్ పర్వతములయందు పుట్టిన అపూరిమక్ అనునదినిబట్టి దాని కీపేరు వచ్చినది. వైశాల్యము ౨,౩౭౬ చ. మైళ్లు. జనసంఖ్య ౧,౭౭,౮౦౭.

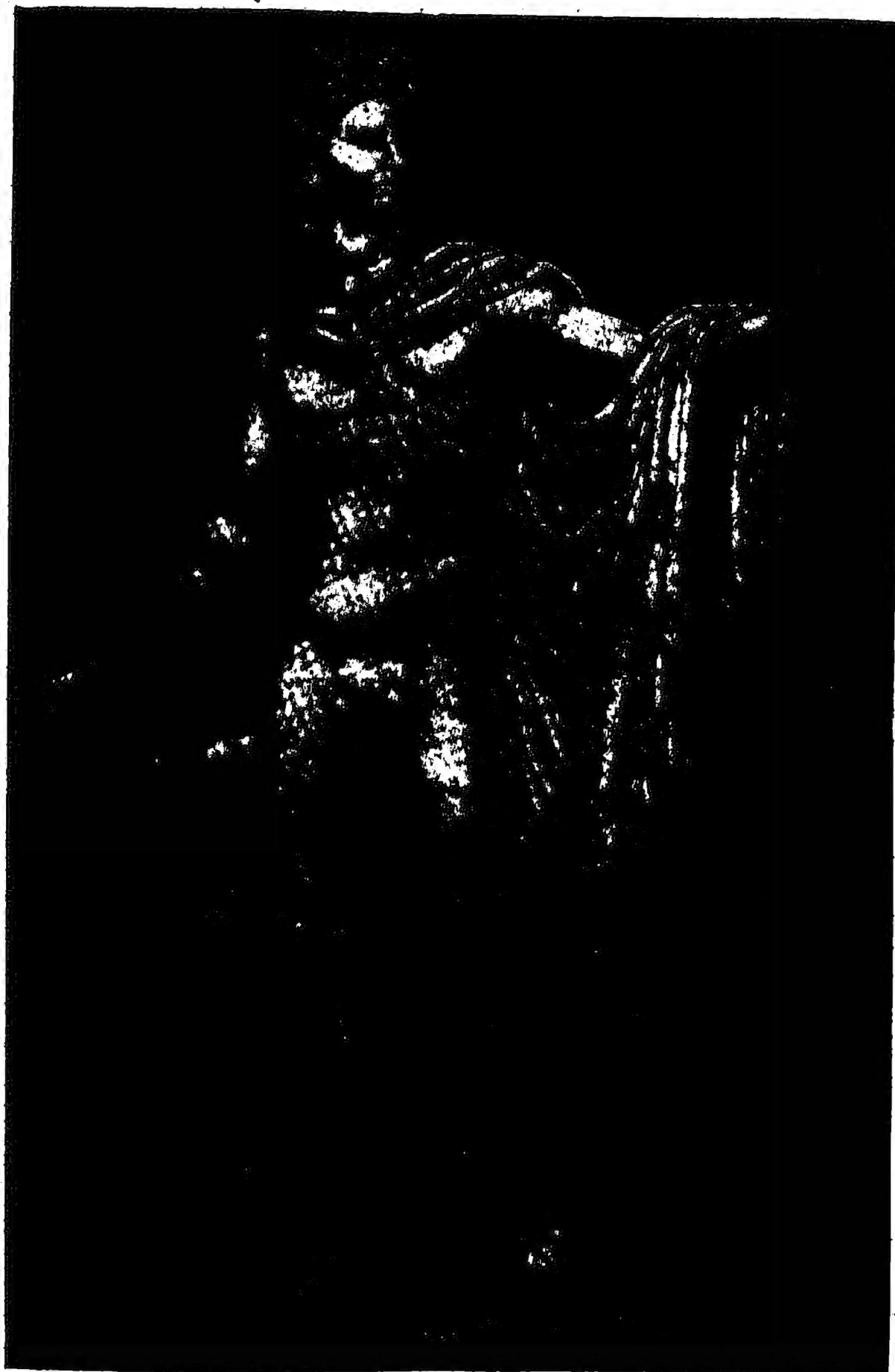
అపూలియా — ఇటలీదేశములో నొక ప్రదేశము. దీని వైశాల్యము ౨,౩౭౬ చ. మైళ్లు. జనసంఖ్య ౨౨,౩౭,౭౯౧.

అపెల్లిన్ — సుప్రసిద్ధుడగు నొక గ్రీకుదేశపు చిత్రకారుడు. ఇతడు క్రీ. పూ. నాల్గవ శతాబ్దిలోనివాడు. అపెల్లిన్ మేసిడోనియాకు చెల్లినప్పుడు అలెగ్జాండరుచక్రవర్తితో బాగుగ పరిచయము సంపాదించుకొనెను. వీనస్ (రతీదేవి) తడిసి ముద్దయైన తనశిరోజములనుండి నీటిని పిండివేయుచు సముద్రములో నుండి బయటికి వచ్చుచున్నట్లుగ రచించినచిత్రము ఇతనిచిత్రములలో నెల్ల శ్రేష్ఠ మైనది. క్రీ. పూ. నాల్గవ శతాబ్దితుదిదినములలోనే అపెల్లిన్ మరణించెను.

అపోలో — ఇతడు గ్రీకుదేవత. ఒలింపియన్ దేవగణములందు ప్రధానస్థానము నాక్రమించినవారిలో నితడు నొకడు. రాజకీయ, సాంఘిక, నైతిక, ధార్మికము లగు గుణధర్మములఁ బెక్కింటి నితడు గలిగియుండెను. అందువలన వానియధిష్ఠానదేవతా పదములును, అనేక నామధేయములును లభించెను. ఊపెనర్ నామక పండితుడు గ్రీకుభాషయందలి తటిమివేయుట యనునర్థముగల ధాతువునుండి అపోలోశబ్దము పుట్టి యుండవచ్చు నని యూహించెను. రాస్పెరను వేటొకవిద్వాంసుడు నూర్యపర మగు నర్థమును దీసెను. ఈయర్థము సర్వసమ్మత మగు సంగీతమును బడసియుండలేదు. కాని యనేకపురాణములలో నితడు నూర్యదేవతయొక్క సంబంధమును దెలుపు 'ఫోబస్ అపోలో' యనుపేరను వ్యవహరింపఁబడియుండెను.

ఇతడు స్వర్గాధిపతి యగు జ్యూప్స్ కు లేటోయందు జన్మించిన కుమారుడు. జ్యూప్స్ సోదరియు, సతనిపట్టపురాణియు నగు జూనో (హీరో) కామెపై ననూయ జనింప ఆమె యిటు నటు పరిభ్రమించుచు తొమ్మిది దినములపర్యంత మత్యంతకష్టము ననుభవించి తుదకు తోడేలురూపమును దాల్చి మఱికొన్నితోడేల్ల సాయముతో డెలోస్ అనుద్వీపమును జేరి యచట సింధన్ శిఖరమునకు దిగువగ నున్న యొకతాటితోపులో నిగువురు కవలకల్గెలను గనెను. ఈయిద్దఱు బిడ్డలను నించుక వ్యవధానముతో వేటువేటు ప్రదేశములందు ప్రసవించె నని కొందఱయభిప్రాయము. ఆయిద్దఱలో నొకశిశువుపేరు అపోలో, రెండవది ఆర్టిమిస్ నామక డియూనాకన్య. ఈమె పాతివ్రత్యాధిదేవత. అపోలో జన్మానంతరమునఁగూడ లేటోకు జూనోబాధ తప్పినది కాదు. అందువలన నితడు థెమిస్ అను వేటొక దేవతవలనఁ బోషింపఁబడెను. థెమిస్ కూడ జ్యూప్స్ యొక్క భార్యలలో నొకతె; న్యాయధర్మముల కధిదేవత యైయుండెను. మొట్టమొదట నీథెమిస్ యొక్క యధీనమందే డెల్ఫీలోనిదేవవాణి యుండె ననియు, దాని

నామెయే తరువాత అపోలోకు ప్రసాదించె ననియు కొన్నిగాథలు వక్కాణించుచున్నవి. థెమిస్ యొక్క పరిపోషణ మందుచు అపోలో అమృతము నోటికిఁ దగిలినవెంటనే శైవమునుండి యొక్కపెట్టున యావనావస్థను బొందెను. అపోలోజన్మమునకుఁ బూర్వము డెలోస్ ద్వీప మస్థిరమై, సస్యవిహీనమై, ఊషరక్షేత్రసంయుతమై, జనవాసాయోగ్యమైన స్థానముగ నుండి యతఁడు పుట్టినతోడనే సుస్థిరమును, జనవాసార్హమును, సస్యపరిపూర్ణమును నైనదిగ మార్చెను. మాసమునందలి సప్తమదినమున నితఁ డవతరించెను. దీనిని బురస్కరించుకొని యాసప్తమదినమునందును, మాసమునందలి ఇరువదవనాడును, పూర్ణిమ, అమావాస్యలందును ఇతనిపేర సుత్సవములు జరుపఁబడుచుండును. మఱియు కర్నియా, డఫ్నెఫోరియా, డెలియా, హైసింథియా, ప్యానెప్పియా, పిథియా, ధర్మేలియా మొదలగు పండుగలుకూడ నితనిపేరను గావింపఁబడుచున్నవి.

అపోలో

ఇతడు దేవవాణి, వ్యాధిహీనానివారణము, యుద్ధము, ప్రకృతి, వనస్పతులు, చరాచరములు, సంగీతగానకళాదులు, కృషి మున్నగువాని కధిదేవత. ఇన్నిభిన్న విషయముల కధిదేవత యగుటవలననే ఇతని కనేకస్వామధేయములును గలిగినవి.

హోమరు గ్రంథమునం దీతనికి ఆపాదింపబడిన ధర్మములలో దేవవాణి యధిపతిత్వ మొకటి. ఇతఁడు జన్మించిన యొదవనాఁడై పైథన్ నామక సర్పమును వధించి భవిష్యద్ వాణి కధిపతి యయ్యెను. కాని వీరిగాథల ననుసరించి యీ సర్పము భూతపిశాచాదులలోఁ జేరి నది కాదు. తనతల్లి యగు లేటోను హింసించె ననియో లేక భవిష్యద్ వాణిని పైథన్ స్వయముగఁ బ్రకటించుచుండె ననియో ఇతఁడు దానిని దెగటార్చి దానిభవిష్యత్ కథనాధిపత్యమును తాను స్వయముగ గ్రహించెను. ఇందువలన నితనికి పాపము కలుగఁ దన్ని వారణార్థము పరిశ్రమణము సలిపి టెంపె యను లోయయందు లారెత్ వృక్షములతోఁబుల్లో గూరుచుండి సంవత్సరముల పర్యంతము తపస్సును గావించి యాపాపమునుండి విముక్తుడయ్యెను. ఈ ప్రకారము తపము నొనరించి పాపవిముక్తుఁ డగుటవలన నితరులను గూడ పాపదూరులను జేయుశక్తి లభించెను. దేవవాణుల నితఁడు స్వయముగఁ గాక జ్యూన్ పేరను బ్రకటించుచుండెను. కాని యితని భావములను సాధారణముగ నందఱును గ్రహింపఁజాలకుండిరి. వాగ్రూపముననే భవిష్యత్తులను జెప్పుచుండెడివాఁడు కాని పక్షులు పొటిపోవుట, నివేదితపదార్థములు మండుట, బల్యన్నము, దేవధనుస్సు, కలలు మున్నగువానివలనఁ గలుగుసంకేతములనుండియు దేవతాభిప్రాయము కనుగొనఁబడుచుండెడిది. కాలాంతరమున నితఁడు తన కభిష్టులైన కస్సాండ్రా, హెలెనస్, మెలంపస్, ఎపిమెనిడెస్ లోనగు మర్త్యులకును భవిష్యద్ వాణిని వచింపఁగలుగుశక్తిని ప్రసాదించెను. మహామారి (ప్లేగ్) మొదలగు రోగముల వినాశము గావించువాఁ డగుటంజేసి యితనికి స్టింథియస్ అనుపేరు గలిగెను. స్టింథియస్ అనఁగా మామకన్యసి. ఇదికాక మఱికొన్ని రోగముల నివారించువాఁ డగుటవలన అయిట్రోమెంటిస్, జాలియోస్ అనుపేరులు గూడ నితనికి లభించెను.

యుద్ధాధిదేవత యగుకారణమున ఎలేలియస్ (యుద్ధఘోషణ కర్త); అర్దురోటోక్సోస్ (రజతధనుర్ధారి); హెకటెబోలోస్ (దూరముననుండి గుఱికొట్టునతఁడు); క్రెసావరోస్ (స్వర్ణఖడ్గధారి); బొడ్రొమియోస్ (సహాయకుఁడు) లోనగు బిరుదములు ప్రాప్తమయ్యెను. పాపాణములమీదను జెక్కఁబడిన ఇతనివిగ్రహములు కొన్ని సమస్తయుద్ధోపకరణములతో సుసజ్జితమై యున్నట్లు నిర్మింపఁబడియున్నవి. ఇందువలన కొందఱు తీతనిని సంహారదేవత యనియుఁ దలచిరి.

ప్రకృతివనస్పతుల యధిదేవత యగుటచే మహారణ్యములు, వనములు, ఆరామములు, పర్వతగుహలు, లోయలు నీతనినిరీక్షణమందేయుండెను. వృక్షములలో ముఖ్యముగ లారెత్, బేనామకవృక్షము లీతని కత్యంతపవిత్రములు. బేచెట్టుయొక్క ఆకులు బలిపూజావిధానములందును, ఒలిరపియక్ వ్యాయామపుపండులందు కిరీటముగఁ బుకును సుపయోగపడుచుండును. లారెత్ వృక్షపత్రములను

నిందులకే యుపయోగించును. తాటిచెట్టుక్రింద నితఁడు జన్మించినందున నదియు నితనికి పవిత్ర మయ్యెను.

పశ్చాదులసంరక్షణ మితనికర్తవ్యములలో నొకటి. స్వయముగను నితఁడు పశువుల మేపియుండెను. పశు, పక్షి, సరీసృపాదులలో సింహము, తోడేలు, హంసము, డేగ, కాకి, గృధ్రము, సర్పము మొదలగునవి ఇతనికి పవిత్రములు.

మానవపాలకుఁ డగుటవలన నితఁడు కార్తోట్రోఫోస్ (బాలకపోషకుఁడు) అను బిరుదమును గాంచెను.

సంగీతగానకళాదివిద్యాపరిపోషకుఁడై దేవతలు గావించుకొను నుత్సవములందు లైర్ నామకవీణావిశేషమును వాయించుచుండెడివాఁడు. క్లియో (ఇతిహాసము), యూటెర్పె (శృంగారకావ్యము), థాలియా (సుఖాంతనాటకము), మెల్పోమెక్ (దుఃఖాంతనాటకము), టెరెప్సికోర్ (నృత్యగానములు), ఎరాటో (ప్రేమగీతము), పాలిమ్నియా (ఉన్నతమంత్రము), ఉరానియా (జ్యోతిషము), కల్లియోప్ (ఐతిహాసికకావ్యము) అనుపేరులం బరఁగు లోష్టుండు కళామూర్తు లీతనికి ఊడిగము నేయువారుగ నుండిరి. వీ రందఱతోఁ గూడి ఇతఁడు హెలికన్ పర్వత శిఖరములందును, పెర్నాసస్ మహాధరాగ్రములందును విహారము గావించుచు, కాస్తేలియక్ నామకనిర్వర్ణ జలములఁ గ్రోలుచు సకలకలారసధారాసంపాతములచే లోకుల నానందింపఁజేయుచుండును.

కృషి సస్యాదుల కధిదేవత యగుటవలన అపోలో సిటాల్కన్ (ధాన్యరక్షకుఁడు), ఎరిథిబియస్ (ఈతిపరిహర), పస్పరియస్ (అన్నదేవత), హెర్సోస్ (తుషారదాత), నోమియోస్ (సమతలదేవత) మొదలగు బిరుదములను గాంచియుండెను. మఱియుఁ గృషికర్త యగునప్పు డీతఁడు సంవత్సరాయనగమనాగమనములతోడను, ఋతువులతోడను సంబంధము కలిగి కాలనియామకుఁడై యొప్పుకొనుచుండును. ఇందువలన నితనికి హోరోమెడక్ (ఋతుపాలకుఁడు) అను పేరు కలిగెను.

క్రేటల్లోని తనయుపాసకుల నితఁడు డెల్ఫీక్ తీరములకుఁ గొంపోయెను. ఆకారణమున నితనికి సాముద్రికదేవత్యముగూడ లభించినది. ఇపిటెటారియస్ (నాకారోహి), ఎపిటెటారియస్ (నాకావరోహి), నసియోటాస్ (ద్వీపవాసి), యూర్చాలిన్ (విశాలసాగరదేవత) మొదలగు పేరు లీతనికి సముద్రదేవత యైనందుననే కలిగినవి. లోకపాలకుఁడై గ్రామాదుల సృజించుటవలన పాట్రూస్ అనుపేరును, రాజమార్గములకు, వీధులకు సధిదేవత యగుపేరువున అగూయియోస్, ప్రాప్టేరీయోస్ అనుసామధేయములను గలిగెను. ఇతని శిలావిగ్రహములు, స్తంభములు గృహముల కెదుట స్థాపింపఁబడియుండుటను జూడవచ్చును. అట్లు చేయుటవలన కీడును, అనిష్టమును బాఱఁదోలి మంచినిమాత్రమే లోపలఁ బ్రవేశింపఁజేయు నని గృహయజమానులవిశ్వాసము.

ఇతనియుత్సవావసరములయందు వ్యాయామసంబంధము లైన పోటీలు జరగుచుండును. అపోలో స్వయముగ వ్యాయామకుశలుఁడు. ఇతఁడు ఒలింపియన్ పంచములలోఁ బాల్గొని పరుగెత్తుటయందు హెర్కల్స్ ను జయించినట్లును, కుస్తీయందు ఏరెసును గెలిచినట్లును గాథలు కలవు.

ఇన్ని ప్రకారము లగు గుణధర్మములు గలిగి, యిన్ని విషయము లకు అధిదేవత్యమును బొందియుండినప్పటికి నితఁ డొనరించిన కొన్ని క్రూరకార్యములు అదైవికములే కాదు, అమానుషికములకంటెను నీచాతి నీచము లై యున్న వని చెప్పవచ్చును. గానమునందుఁ దనతోఁ బోటీ వెట్టుకొనె ననుకారణమున మార్స్ యాస్ చర్మమును బ్రతికియుండఁ గనే ఒలిపించివైచెను. మఱియు నియోబే యనుస్త్రీకి ౭ గురు కొడు కులును, ౭ గురు కూతులు నుండిరి. ఒకసందర్భమున వీమె తన కున్నంత సంతానము లేటోకు లే దని పరిహాసము సల్పెనట! అందుమీఁద నితఁడు మహోగ్రుఁడై తనచెల్లెలగు ఆర్టిమిస్ ను చేఁదోడుగఁ గైకొని నియోబేయొక్క ౧౪ గురు బాలికాబాలకులను నొక్కపెట్టునఁ దుడ ముట్టించెను. ఇందులకు భిన్నముగ ననుగ్రహమును జూపినతావులును గలవు. హసింధన్ వామకబాలకునిపై నితని కత్యంత మగు ప్రేమ యుండెను. వీ రిద్దఱు నొకదినమున నాడుకొనుచుండ ఘటనావశ్యమున నాబాలకుఁ డితనిచే మృతి నొందెను. అంత నితఁ డతనిస్తరణార్థము అతనిరక్తముమండి నీలపుష్పముల సృజించెను. ఈ పుష్పము లిప్పటి కిని నతనిపేరను హసింధన్ పూవు లని పిలువఁబడుచున్నవి.

వెండియు నితఁడు తాను ప్రేమించిన డాఫ్నె నామకకన్యను లారెల్ వృక్షముగ మార్చి నిరంతరము పచ్చగ నుండులాగునఁ జేసె ననియు, కోరోనిస్ తన ప్రియురాలిపై నబద్ధము చెప్పినకాకిని శ్వేత వర్ణమునుండి నల్లనివర్ణమునకు మార్చె ననియు గాథలు కలవు.

అపోలోయొక్కయుపాసనమును రోమనులు గ్రీకువారినుండి కైకొనిరి. టార్క్వినియస్ నూపర్ బస్ కాలమున డెల్ఫియన్ దేవవాణిని సంప్రదించినట్లు కొన్ని యాధారములు గలవు. క్రీ. పూ. ౪౮౦ సంవత్సరప్రాంతములందు కఱవుకాటకము లుత్పన్నము కాఁగా నచట అపోలోనిమిత్త మొకదేవాలయము నిర్మింపఁబడెను. క్రీ. పూ. ౨౧౨-వ సంవత్సరమున రెండవపూనిక్ యుద్ధావసరమునాటివి అపోలోనుగుఱించిన వృత్తాంతములు గొన్ని కలవు. ఆగస్తస్ రాజ్య కాలమున నితనియుపాసనము రోమునందు సుస్థిరముగ నెలకొనిపోవ నితఁ డచటి దేవతా ప్రమాఖులలో నొకఁ డయ్యెను. ఆక్టియంయుద్ధా నంతరము ఆగస్తస్ అపోలోమందిరమును దిరుగఁ గట్టించి యుద్ధవిజ యమున దొరకినద్రవ్యములలో గొంతభాగమును వినియోగించి అపోలోనిమిత్తము పాంచవార్షికోత్సవముల నేర్పాటు చేసెను.

పాశ్చాత్యదేశములందు ప్రాచీనకాలపు కళాప్రపంచమునఁ ధక్కినదేవత లందఱకంటె నెక్కువగఁ గన్పించునది ఈయపోలో దేవతయే. యూరోపుఖండమున ఫార్మిస్ మున్నగు కొన్నిస్థలములం

దితనివిగ్రహములు కలవు. రోడ్స్ ద్వీపము అపోలో కత్యంతపవిత్ర మైనది. కారణ మే మనఁగా దేవత లందఱు భూమిని దమలోఁ దాము పంచుకొనుచుండ అపోలో అచట లేకుండుట సంభవించెను. అందు వలన నితనివంతున కేమియు దొరకినదికాదు. రోడ్స్ ద్వీప మప్పుడు సముద్రమున మునిగియుండెను. ఆద్వీపము ముందు నీటిపైకి వచ్చు నని తెలిసియున్నవాఁ డగుటచే నితఁడు దానిని దన కొసఁగు మని జ్యూస్ ను బ్రార్థింప నతఁడు మంచి దని సమ్మతించెను. అది మొదలు కొని రోడ్స్ ద్వీప మితనికిఁ బవిత్రవాస మయ్యెను. ఈద్వీపము బ్యాలాముఖీపర్వతముల కాకరము. బృహదాకృతి నొప్పు అపోలో విగ్రహ మొకటి ఇచట నుండెను. పరిమాణముం దిది నూఱడుగుల ఎత్తు గలిగి ప్రపంచమందలి ఏడు అద్భుతములలో నిదియు నొకటి యైయుండెను. కాని యీబ్రహ్మాండమైన విగ్రహము భూకంపము వలన ధ్వంసముకాఁగా నామమాత్రవశిష్ట మైపోయెను. ప్రస్తుతము దొరకువానిలో రోమునగరమందలి వెటికన్ మ్యూజియములోని అపోలోబెల్వీడర్ విగ్రహము మిగులఁ బ్రశస్త మైనది. క్రీ. శ. ౧౪౮౫-వ సంవత్సరమున ఆంటియమ్ శిథిలావ శేషములలో దొరకిన ఈవిగ్రహమును వెటికన్ చిత్రవస్తుప్రదర్శనశాలాసంస్థాపకుఁ డగు పోపు రెండవజూలియా గొనియుండెను. ఇది క్రీ. పూ. ౩-వ శతాబ్దియందలి యొకవిగ్రహపునక లనియు, ప్రాయశః నీరోకాలము నాటి దైయుండవచ్చు ననియు నూహింపఁబడినది.

అపోలోనియస్ — (పెర్గస్) ౧. ఇతఁడు క్రీ. పూ. మూడవ శతాబ్దియం దున్న గొప్ప శ్రేఖాగణితశాస్త్రవేత్త ('The Great geometer'). నాల్గవ, అయిదవ టాలెమిరాజుల రాజ్య కాలమున నీతఁడు అలెగ్జాండ్రియా పట్టణమునందు యూక్లిడ్ శిష్యులపాఠశాలలో మొదట శిష్యుఁడుగను, తరువాత గురువు గను ఁడెను. ఇతఁడు వ్రాసిన గ్రంథములలో మ్యాగ్నమ్ ఆపస్ (Magnum Opus) అనునది ముఖ్య మైనది. ఇందు దీర్ఘవృత్తము లను (Conic Sections) గుఱించిన ౪౦౦ ల సిద్ధాంతములు కలవు. ఇందుఁ బెక్కు లాతఁడు క్రొత్తగఁ గనిపట్టినవి యున్నవి.

అపోలోనియస్ — (ర్వోడి అస్) ౨. గొప్పకవి, పండితుఁడు. అర్గొనాటికా (Argonautica) యను మహాకావ్యము నకుఁ గర్త. ఇది మన మహాభారతమువలె ఔత్సాహికమును వర్ణించు నట్టిది. దీనిభాష, వర్ణనాకాళలము మిక్కిలి యుచ్చతరమైనవి. వర్జిల్ మొదలయినమహాకవులకుఁ గూడ నిది మార్గదర్శకమైన దందురు. ఈతఁడు మొదట ర్వోడ్సులో సాహిత్యచార్యుఁడు (Rhetorician) గానుండి తరువాత అలెగ్జాండ్రియాలో పుస్తకభాండాగారాధ్యక్షుఁడు (Librarian) గా నుండెను. ఇతనికాలము రమారమి క్రీ. పూ. ౨౪౦ మొదలు ౧౮౦ వఱకు, అనఁగా నితఁ డిప్పటికి రెండువేల నూటయేబది సంవత్సరములక్రిందట నుండెను.

అపోలోనియస్ — (మొలన్) 3. గ్రీకు (యవన) సాహిత్యవేత్త (Rhetorician). క్రీ. పూ. ౧-వ శతాబ్దియందు ఉన్నవాడు. సిసిరోకు సాహిత్యము నేర్పెను (క్రీ. పూ. ౮౮).

అపోలోనియస్ — (ట్రేని అస్) ౪. పైథాగోరస్ సంప్రదాయమునందలి తత్వవేత్త. ఇతనికాలము రమారమి క్రీ. పూ. ౪-వ సంవత్సరము మొదలుకొని క్రీ. శ. ౯౮-వ సంవత్సరమువరకు. ఈతడు ఆసియామైనరు, పార్థియా, హిందూదేశము మొదలయిన దూరదూరదేశములు తిరిగి వచ్చెను. హిందూదేశమునందు బ్రాహ్మణులతో తత్వమునుటించి సంభాషించె నని క్రీ. శ. ౨౦౦ లో నితనిచరిత్రమువ్రాసిన ఫిలాస్ట్రస్ (Philostratus) వ్రాసియున్నాడు. ఇతడు పెక్కుదైవిక చిత్రంబులును, అమానుష కృత్యంబులును చేసి చూపెనట.

అపోస్తలచర్చి — అపోస్తలసమయము దుండిన ప్రార్థనాలయము. వారియొక్క ఇచ్చానుసారముగ నిది నిర్మింపఁబడి యుండెను. మఱియు రోమునగరము, అలెగ్జాండ్రీయా, జెరూసాలం, ఆంటియోక్ పట్టణములందున్న చర్చులకును నిదే నామధేయము ప్రఖ్యాత మయ్యెను. అపోస్తలచర్చి తమ దని రోమునుకాథలిక్కులును, తమ దని ఎపిస్కోపలులును తగవు లాడుచుందురు.

అపోస్తలపారంపర్యము — బిషప్పులు, పురోహితులు, డీకనులు అనునీ మువ్వురు గలసినది యపోస్తలసంస్థ యనఁబడును. విశ్వుక్తసంస్కారములతో వీర లేర్పాటు చేయఁబడుచుందురు. ప్రథమమందలి అపోస్తలులు మొదలుకొని నేటివఱకును వీరలసంస్థ అవిచ్ఛిన్నముగ వచ్చుచున్నది. దీనికే అపోస్తలపారంపర్యమని పేరు. ఎపిస్కోపత్వచర్చిచారి కిట్టి సంస్కారములవిషయమై యంతగ పట్టింపు లేకపోయినను, కాశలిక్కులును, కొందఱు ఇంగ్లీషుచర్చిచారును వీనివిషయమున గట్టి శ్రద్ధను బూనుచుందురు.

అపోస్తలపితరులు — అపోస్తలులతో సమకాలికులైన లేఖకులు. క్లెవెంట్, ఒర్నబస్, హెర్మన్, ఇగ్నేషియస్, పోలికార్ప్ అనువార లయిదుగురు అపోస్తలపితరు లని పేరువడసిరి.

అపోస్తలభ్రాతలు — మధ్యయుగమునందు పోపులమితద్రవ్యవంతులై రాజాధిరాజభోగము లందుచుండ వారియందుఁ బ్రవేశించిన దురాచారములను రూపుమాపి సంఘమును, గురువులను మంచిమార్గములోనికిఁ గొనిరావలయు నని కొందఱు ప్రయత్నముల సలిపియుండిరి. వారే యపోస్తలభ్రాతలు. ఆదిమ-అపోస్తలుల-ఆచారవ్యవహారముల నవలంబించుటచే వీరల కీ పేరు గలిగెను. వీరిలోఁ గట్టకడపటిదియు, మిగులఁ బ్రఖ్యాతిఁ గాంచినదియు నగు సంప్రదాయము క్రీ. శ. ౧౨౬౦-వ సంవత్సరమున పర్యానివాసి యగు జెర్హార్డ్ సెగర్లీ యనువానిచే స్థాపింపఁబడెను. వీరు రిక్తపాదముతో, భిక్షుటనమున సుదరపోషణముం జేసికొనుచు, ధార్మికగీతములఁ

బాడుకొనుచు ఇటలీ, స్విట్జర్లాండ్ ఫ్రాన్స్ దేశములలోఁ బర్యటనముం జేసి యుపదేశింపసాగిరి. ఆబాలగోపాలము సౌఖ్యమునుభవింపఁగల స్వర్గతుల్య మగు రాజ్యము రానున్న దనియు, దివ్యమైన కాలము సమీపించుచున్న దనియు లోకులకు బోధించుచు, పోపు పదవిని, అందలిదురాచారములను, కేవలము భోగవిలాసములకు స్థానములుగ మాటినచర్చులను జాల కఠినముగ నిందింప మొదలిడిరి. ధనధాన్యసంపత్తుల సమూహుర్చుట మాని అనికేతనులు, అవివాహితులునై సాంసారికపదార్థవిదురులైన విరాగులభంగి వీరు జీవనము గడపుచుండిరి. కాని పోపునకును, వారియనుయాయులకును వీరిబోధనములు కంటకము లయ్యెను. క్రీ. శ. ౧౨౮౬-వ సంవత్సరమున పోప్ నాల్గవ హోనోరియస్ ఈ ప్రచారము నాపివేయుటకు ఉత్తరువు నొసంగెను. ౧౩౦౦ ల సంవత్సరమున పోపుసంప్రదాయు లీ సెగర్లీని బట్టికొని మతద్రోహి యనుదోష మారోపించి యతనిని గాల్చివైచిరి. ఇతని మరణానంతరము ఈసంప్రదాయులకు మిలన్ నగర నివాసియు, గొప్ప విద్వాంసుఁడు నగు డోత్సిన్తో యనునతఁడు నాయకుఁ డయ్యెను. అది మొదలుకొని యీసంప్రదాయులు స్వర్గతుజ్జాగ్రము దుర్గములందు నివసించి మొదలిడిరి. క్రీ. శ. ౧౩౦౭-వ సంవత్సరమున రేనేరియస్ అను బిషప్ యొక్క నేనలు మిలన్ చుట్టుప్రక్కల నున్న దేశమును ధ్వంసము చేసి వెర్బల్లియందలి జెజిల్లీదుర్గమును ముట్టడించి, యపోస్తలసాదరుల నందఱును బట్టికొని, వారినాయకుఁడగు డోల్సిన్తోను గాల్చివైచిరి. అనంతర మీసంప్రదాయము క్రమముగా క్షీణించి పోయినట్లు తోచుచున్నది.

అపోస్తలమతము — క్రైస్తవమతమునకుఁ జెందిన యొక సిద్ధాంతము. ఆదిమ-అపోస్తలులు దీనిని గావించి రని పూర్వకాలమున నందఱును నమ్ముచువచ్చిరి. కాని యిటీవల నీ సిద్ధాంతము నాలుగవ శతాబ్దియం దేర్పడియుండె నని నిశ్చయింపఁబడినది.

అపోస్తలరాజులు — పోపువలన హంగేరీదేశపు రాజునకు ఒసఁగఁబడినదిరుదము. క్రీ. శ. ౧౦౦౧-వ సంవత్సరమున పోపు రెండవ సిల్వెస్టర్ హంగేరియా రాజు సెంట్ స్టీ ఫెన్ కు ఈదిరుదము నొసంగెను. ఇతఁడు తనరాజ్యములోని అన్యధర్మములవారి నందఱును క్రైస్తవమతమునఁ గలుపుటకుఁగాను ప్రబలప్రయత్నములను గావించియుండెను. అటుతరువాత క్రీ. శ. ౧౭౫౮-వ సంవత్సరమున పోప్ ౧౩-వ క్లెమెంట్ మేరియాథేరిస్సాచక్రవర్తినికని, ఆమె వంశీకులకును నీదిరుదమును బ్రసాదించెను. క్రీ. శ. ౧౯౧౮ వఱకును హంగేరియా రాజులు దీనిని ధరించుచునేవచ్చిరి.

అపోస్తలసంస్థలు (నియమములు) — క్రైస్తవ ధర్మవిషయమున లిఖింపఁబడిన విధివివరణములు. ఇవి ౮ భాగములుగ విభజింపఁబడియున్నవి. అంతిమభాగము అపోస్తలుల ౮౫ నియమములతోఁ బూర్తి యగును. ఇవి యపోస్తలులచే రచింపఁబడినవిడప క్లెమెంటుచే చర్చికి నొసంగఁబడిన వని పూర్వ మందఱును విశ్వసించి

యుండిరి. కాని మొదటినుండియు నీయెనిమిదిభాగములు వేర్య అనియే తలఁపఁబడుచువచ్చెను. వీనిలో ౮౫ నియమము లెక్కుడు ప్రమాణ భూతములు. వైస్ట్రక్ అనునతఁడు వీనిని క్రైస్తవధర్మమునకు ప్రమాణము లనియు, బైబిల్ తరువాత వీనిని మించిన ప్రామాణికగ్రంథ మేదియు లేదనియు వక్కాణించియుండెను. కాని యివి అపోస్తలులు రచించినవి కాక తరువాత వచ్చినవారు వ్రాసిన వనియు ననేకులు దలఁచియుండిరి. అట్లు వ్రాసినవారిలో ఆర్చిబిషప్ డౌవనర్ అనునతఁడు ముఖ్యుడు. ఇతఁడు వీనిని ఆధునిక విమర్శకునిభంగి పరిశీలించి యందలివిషయములను వ్రాతయందలికై లిని సరిపోల్చి చూచి యవి అపోస్తలరచితములు కావనియు, ఇగ్నేషియస్ లేఖలను బోలియున్న వనియు తీర్మానముం జేసెను. అటుతరువాత సిరియా వాస్తవ్యుఁ డొకఁడు వీనిని క్రీ. శ. నాల్గవ శతాబ్దియంతమున రచించి యుండవచ్చు నని నిశ్చయింపఁబడెను. చర్చికఁ జెందిన ఆర్చిబిష ప్పులు, బిషప్పులు, ప్రెస్ బిటరులు, డీకనులు మున్నగువారు గమనించి యవలంబింపవలసినవిధులు, నీతులు, నియమము లిందు వ్రాయఁబడి యున్నవి. మఱియు చర్చియందు జరుపవలసిన సంస్కారములు, మర్యాదలు మున్నగువానింగూర్చియు నిందు నియమములు కలవు.

అపోస్తలాధికారము — రోమునందలి పోపులకును, బిషప్పులకును ఉండెడి అధికారము. దీనిని సెంటుపీటరునుండి నేటి వఱకు వచ్చుచుండిన పోపు లందఱును గలిగియుండిరి.

అపోస్తలులు — ఆరంభకాలమునఁ దన నూతనధర్మమును దేశదేశాంతరములందు ప్రచారము నేయునిమిత్తము ఏసు క్రీస్తు ౧౨ గురు మనుష్యుల నేటికొనియుండెను. పంపఁబడినవారని అపోస్తలశబ్దార్థము. కావున మతప్రచారార్థము పంపఁబడిన ఈ ౧౨ గురుకు అపోస్తలు లనుపేరు కలిగెను. అసలు అపోస్తలులు ఈ ౧౨ గురే. మొదట తాను గావించు నుపదేశముల నాలకించి యనంతరము వానిని జనులకు బోధించుటకుఁగాను క్రీస్తు వీరల నేర్పఱిచివేశెను. సైమన్ పీటర్, అతనిసోదరుఁడు ఆండ్రూ, జెబిడీ యొక్క కుమారు లగు జేమ్స్ జాన్ లనువారు, ఫిలిప్, బర్తొలోమ్యూ, థామస్, మాథ్యూఅల్ఫేయస్ పుత్రుఁ డగు జేమ్స్, అతని సోదరుఁడు లెబ్బియస్ — వీరిద్దఱు జూడాన్, జూడె యనియుఁ బిలువఁబడుచుండిరి — సైమన్ కనానైట్, జూడాన్ ఇస్కారియట్ అని మొత్తము ౧౨ గురు ఆదిమ అపోస్తలులు. తరువాత వీరికిఁ దోడుగ మఱికొందఱు నియమింపఁబడిరి. జూడాన్ ఇస్కారియట్ కు బదులుగ మథియాస్ అనునతఁడు చేర్పఁబడెను. అనంతరము సెంట్ పాల్ అనునతఁడు నియమితుఁ డయ్యెను. పాల్ వెనువెంటఁ బోయిన బర్నబాస్ అనునతనికిని అపోస్తలబిరుదము లభించెను. ఇందువలన ఆరంభకాలమునందును, తరువాతను క్రీస్తుమతప్రచారార్థము వెడలినవారందఱు నిదేపేరను పిలువఁబడుచువచ్చి రని తెలియుచున్నది. గాల్ దేశమునఁ బ్రచారము సల్పిన సెంట్ డెన్నిస్ అచటి అపోస్తలుఁ డయ్యెను. ఇదేవిధమున సెంట్ బోనోఫేస్ జర్మనీదేశపు అపోస్తలుఁడు.

సెంట్ అగస్టైన్ ఇంగ్లాండుదేశపు అపోస్తలుఁడు. ఫ్రాన్సిస్ జేవియర్ 'ఇండిసు'లయపాస్తలుఁడు. అడాల్ఫర్డ్ ప్రషియాదేశపు అపోస్తలుఁడు. ఏసు క్రీస్తు జీవించియున్న తరుణముందే వీ రతని యుపదేశములందు విశ్వాసము గోలుపోవుచువచ్చిరి. అవి యన్నియు నటు లుండ క్రీస్తు సిలువమీఁద దారుణ మైన యాతన లందుసమయమున వీ రతనియెడల సహానుభూతి నైనఁ గనుపఱుప సాహసింపకపోయిరి. క్రీస్తుమరణానంతర మతని దివ్యాత్మ పెంటికోస్ట్ అనునుత్సవదినమున జనుల కందఱును దర్శన మిచ్చెను. అప్పు డీ అపోస్తలులు క్రీస్తుయొక్క ఆత్మసందర్శనముచేత నైనను తాము గోల్పోయిన ధైర్యమును బడసి, యతనినియోగముల నుచితరీతి నిర్వర్తింపఁగలుగుదు మను గొప్పయాసతో నాయాత్మను దర్శించిరి. ఏసు క్రీస్తు సెంట్ పీటరును మొదటి అపోస్తలునిగ నేర్పఱిచియుండెను. అతనినుండి నేటివఱకును పోపు మతగురుపారంపర్యము అవిచ్ఛిన్నముగ వచ్చుచున్నది. ఈ హేతువున ధార్మికవిషయములందుఁ దనకు మించిన యధికార మితరుల కుండరాదని పోపు వాదించుచుండును.

అపోహయుఁడు — ఒక బ్రహ్మర్షి.

అప్పకవి — ప్రసిద్ధుఁ డగు నాంధ్రలక్షణవేత్త. అప్పకవీయ మను లక్షణగ్రంథమునకుఁ గర్త. ఆంధ్రపండితులలో నప్పకవీయమున కసమానగౌరవము కలదు. ఇందుండి ప్రమాణము చూపినయెడల నిప్పటి తెలుఁగుపండితులలో నూటికిఁ దొంబదిమంది మాతాడక శిరసావహించెదరు. ఆంధ్రమునందుఁ గవిత్వము చెప్పువారికిఁ గావలసిన విషయము లన్నియు నిందు సవిస్తరముగఁ జెప్పఁబడియున్నందున నింతకుఁబూర్వ మున్న ఛందశ్శాస్త్రము లన్నియు వెనుకఁబడి దీని కింత యాధిక్యము కలిగినది. ఈ కవి తనగ్రంథమును గుఱించి యీ క్రిందివిధముగఁ జెప్పినమాటలు చాలభాగము నిజమనియే యొప్పుకొనవలసియున్నది:—

వ.....లక్షణగ్రంథములు లక్షోపలక్షలు గల వందు,

క. ఒకదానికంటె మఱి వే

తొకటి విశేషంబుఁ జెప్పుచుండుకతమునక

సకలగ్రంథములును జరు

వక తెలియునె లక్షణప్రపంచం బెల్లన్. [౧. ౧౧౧]

క. ఇది చదివినపిమ్మట మఱి

యెదియేనియుఁ జదువ బుద్ధి యేలా పొడముక?

బదపడిగ్రంథము లన్నియు

వెడకివెడకి సార మెల్ల వివరింపంగన్. [౧. ౧౧౨]

కాలము :—తమకాలమును నివాసస్థానమును స్పష్టముగ వ్రాసికొనినతెలుఁగుకవులు తక్కువ. అట్లు స్పష్టముగ వ్రాసినవారిలో అప్పకవి యొకఁడు. శా. శ. ౧౫౭౮ మన్మథనామసంవత్సర శ్రావణ బహుళ ౮ (క్రీ. శ. ౧౬౫౬ ఆగష్టు ౩)దినమున దేవుఁడు కలలోనికి

వచ్చి గ్రంథము వ్రాయు మని చెప్పెను (ఆ, ౧. ౩౩). దశమీ గురు వారమునాడు (ఆగష్టు, ౪) కవి గ్రంథము వ్రాయ ప్రారంభించెను (౧౯౭). ఇట్లుప్పకవీయము వ్రాయఁబడి యిప్పటికి ౨౭౭ సంవత్సరము లయినది.

నివాసస్థలము :—ఈతఁడు తన గ్రంథమును కామెపల్లి గోపాల స్వామివారి కంకితము చేసినాఁడు. కవియు నా గ్రామమునందే నివాసముగ మండినట్లు కానవచ్చుచున్నది (౧. ౩౪, ౩౫). కామెపల్లి యిప్పుడు గుంటూరుజిల్లాయందలి పల్నాడు తాలూకాలో నున్నది. అప్పకవికాలమున నది తంగెడునీమలోనిది. ఇప్పుడు తంగెడు అను గ్రామము కామెపల్లికిఁ బశ్చిమమున పల్నాడుతాలూకాలో నున్నది. ఈ కామెపల్లి అనునది అప్పు డగ్రహారము. వట్టెము పెద్ద నార్యునకు సాయప వేంకటపతి యిచ్చెను (౧. ౯౯, ౧౦౦).

వంశము :— ఈకవిది భారద్వాజసగోత్రము, ఆపస్తంబ నూత్రము. ఈతఁడు వైదికుఁడు. ఇంటిపేరు కాకునూరివారు. ఈ వంశమువారిది మొదట కాకునూరు-ఆగ్రహారము. అది సరికొండ నీమలో నుండెను. వీరి మూలపురుషుఁడు సోమయ్య (౧. ౩౧). ఈతఁ డప్పకవితాతకుఁ దాత. ఈతఁడు చిన్నతనముననే కాకిఁ బోయి బ్రహ్మాంధ్రులయొద్ద కాస్త్రములు చదివి గొప్పపండితుఁ డై (౧. ౭౩), మధురాపట్టణమునకుఁ బోయి యచ్చటిపండితులను చూచుచుండఁ గలిచి (౧. ౭౨), కాకునూరు-ఆగ్రహారమును, నిడుద పల్లి, బొద్దినేపల్లి, వివరళపురి అను గ్రామములలో మాన్యక్షేత్రము లను సంపాదించెను. ఈతఁడు 'అభినవమాతసద్దా'మము లోఁ గాఁపురముండెను (౧. ౭౩). అభినవమాతసద్దా'మ మనఁగా గ్రొత్త నూమిడిపల్లె. మామిళ్లపల్లె యొకటి బాపట్లతాలూకాలో నున్నది. మామిళ్లపల్లి (ఆగ్రహారము) యొకటి నూజివీడు తాలూకాలో నున్నది. కాకునూరితఁడు సంపాదించినాఁడని యప్పకవి వ్రాసినను ఈతని తండ్రిపేరు చెప్పటలో 'కాకునూరి తమ్మన' యని చెప్పట వలన (౧. ౭౩) వీరికి సోమయ్యకుఁ బూర్వమే కాకునూరివారన్న గృహనామ ముండినట్లు గానవచ్చుచున్నది. ఈసోమయ్యకు గంగ మాంబయం దమకేశ్వరుఁడు, కొండలయ్య, రంగప్ప, లక్ష్మణుఁడు అను నల్లరు కుమారులు పుట్టిరి. వీరిలో రంగప్ప మనకవియొక్క ముత్రాత. ఈయనభార్య కన్నమ్మ. వీరిద్దఱకుమ తిరుమలభట్టు, గంగన్న, పెద్ద సోమయ్య, చిన్నసోమయ్య అను పుత్రులు పుట్టిరి. పెదసోమయ్య మనకవికిఁ దాత (౧. ౭౭). ఇతఁడు క్రతువులు చేసెను. రొంపి చెర్ల లో పెద్దనూయి త్రవ్వించెను. రొంపిచెర్ల నరసారాపుపేటదరి నున్నది. గుడిపాటిలో వినుకొండమార్గముందు గొప్పలోట వేయిం చెను. పత్తెనపల్లితాలూకాలో గుడిపూడి యనుపల్లె యున్నది. అదియే యిది కాఁబోలు. వట్టెము పోతవార్డునికొమార్తె యైన కృష్ణమ్మ యీయనభార్య. పెద్దిభట్టు బావమఱుది. వట్టెమువారు కామెపల్లి ఆగ్రహారీకులు. ఇట్లు వీరప్పకవి తండ్రికి మాతా ముదూలు. అప్పకవి పుట్టముగఁ జెప్పకపోయినను అప్పకవికిని వీరు

మాతామహు లయినట్లు కానవచ్చుచున్నది. ఈయనకు వెంగన్న, కన్నభట్టు, గందయ్య అను కుమారులును, తిమ్మక్క, రంగమ్మ, లింగమ్మ, గోపమ్మ యను కూతులును కలిగిరి (౧. ౮౦). వారిలోఁ బెద్దవాఁ డయిన వెంగన్న మనకవికిఁ దండ్రి. పల్నాటిలో నీతఁడు గొప్పపండితుఁ డని ఖ్యాతిం జేందెను.

తే. పల్లెనాటను నూటతొంబదియు నాల్గు
గ్రామముల నీడు గానక కాకునూరి
వెంగనార్యుఁడు వేదవేదాంగములను
బ్రస్తుతికి నెక్కె మాటబ్రహ్మ యనఁగ. [౧. ౮౨.

ఈ వెంగనార్యునకు శేషమ్మవలన అప్పకవి, సోమనార్యుఁడు వేంకటపతి, కృష్ణభట్టు, లక్ష్మణుఁడు అను నైదుగురు పుత్రులు పుట్టిరి.

విద్యాధికములు :— కాకునూరివారిది మొదట కాకునూరును, పిదప క్రొత్తమామిళ్లపల్లెయు నయినను అప్పకవి కామెపల్లికి వచ్చి నివసించుట యెట్లు తటస్థించెను? కామెపల్లి యీతని మేనమామల స్థల ముగఁ గానవచ్చుచున్నది. తన తల్లివైపువారు ప్రబంధకర్త లనియు, తనకుఁ గల వచ్చినసమాచారము తాను వారికి మఱునాఁడు చెప్పఁగా వారు కావ్యము చేయు మని ప్రోత్సహపజేచి రనియు కవియే చెప్పియున్నాఁడు.

'మదీయస్వప్నవిధం బంతయుఁ దేటపడ నెఱింగించిన నాక ర్ణించి పక్షలజనంబులు నానందంబుఁ బొంది శ్రద్ధుఁ గొందఱు మాతృ సంబంధు లగు మదీయ బంధువులుగూడఁ గులసింధుసౌగంధికబంధు లును, గృతప్రబంధులును, నీతియుగంధరులును, గావున వా కిట్లనిరి' [౧. ౬౬].

అప్పకవి మేనమామలయింటిలోనే పెరిగి విద్యావంతుఁడయ్యె ననికూడ లోకవార్త వినవచ్చుచున్నది. కావున నీతనికుటుంబము మేనమామలబట్టియే కామెపల్లికి వచ్చె నని మనము నిశ్చయింప వచ్చును.

అప్పకవికి స్వరయుక్తముగ యజుర్వేదము వేర్చినవాఁడు మూర్తి సర్వన్న, శబ్దకాస్త్రము చెప్పినవాఁడు కాండూరి గిరిదేశి కుఁడు, సిద్ధాంతములు తెలిపినవాఁడు ఖూరభట్టు, లక్ష్మణవేత్తను చేసినవాఁడు మంచికంటి యోబనకవీంద్రుఁడు, స్వార్థకర్త మెఱిగించినవాఁడు కొలచల మల్లసింగవార్యుఁడు, ఆగమముల ఘపవేశించిన వాఁడు రాజయోగి; వీరు విద్యాగురువులు (౧. ౩౧). వీరన్యథా తెలుఁగువాఁడయ్యునందుఁ బ్రసిద్ధి చెందినవారు కానందున మనకు వీరినిగుఱించి విశేష మేమియుఁ దెలియదు. అప్పకవికి లక్ష్మణుఁడు వేర్చిన మంచికంటి యోబనకవి యీగురువులలో మనకు ముఖ్యుఁడు. ఆతనిబోధఫలమే యప్పకవీయము. విద్యాభ్యాస మైనతరువాత నీతఁడు కొంతకాలముపఱుకును శ్రీ శైలముమీద నున్నట్లు లీక్రింది పద్యమువలనఁ దెలియుచున్నది.

క. శ్రీగిరిని నిలిచి నీవును

భోగివిభూషణునిపట్టపుగపీం ద్రుడ వై

[౧. ౮౪.

ఈతనిచే రచింపబడిన గ్రంథములు:— ఆపస్తంబబ్రహ్మర్షి నిబంధనము, కాలబాలార్ణవసంహిత యను గ్రంథమునకు శ్లోకరూప మైన సంగ్రహము అను రెండుగ్రంథము లప్పకవి సంస్కృతమున రచించినట్లు కానవచ్చుచున్నది. అప్పకవీయము గాక తెలుగున అనంతవ్రతకథ, శ్రీశైలమల్లికార్జునునిమీఁద శ్లేషనిందాస్తుతిగర్భిత సీసపద్యశతకము, కవికల్పక మనులక్షణగ్రంథము, స్త్రీలకు ధర్మ ద్విపద, అంబికావాద మను యక్షగానము అనుగ్రంథము లీకవి రచించినట్లు అప్పకవీయములోన కవి చెప్పుకొనియున్నాడు (౧. ౮౫). ఇం దొక్కటియు నిప్పుడు కానరాదు. నూర్మనియేదుట నక్షత్రములవలె అప్పకవీయముమందర నవి యన్నియు లోపించి యుండును. ఇట్లే నన్నయ తిక్కనకృతములయిన చిన్నపొత్తంబులు లోపించినవి. ఇక మిగిలినది అప్పకవీయము.

అప్పకవీయము:— ఇప్పుడు దొరకునంతవఱ కప్పకవీయ మైదాశ్వాసములగ్రంథము. ఎనిమిదాశ్వాసములగ్రంథము రచింపవలె నని కవి మొదట సంకల్పించెను (౧. ౯౬). ఏకారణముచేతనో అయిదాశ్వాసములమాత్రము వ్రాసెను. ఇది పేరునకు నన్నయ భట్టియ మనఁబడు ఆంధ్రశబ్దచింతామణికి టీక యైనను, నిజముగ స్వతంత్రగ్రంథ మనియే చెప్పవలసియున్నది. అప్పకవి ఛందోవ్యాకరణములనుగుఱించి ఆంధ్రమున గొప్పగ్రంథము వ్రాయఁదలచి, గౌరవార్థమున, లోకులు ప్రమాణముగ నంగీకరించుటకును దీనిని నన్నయ భట్టియమునకు టీకగ వ్రాసెను. ఆంధ్రశబ్దచింతామణి యంతకుఁ బూర్వము అప్పకవి కన్నదియు విన్నదియుఁ గాదు (౧. ౯౦). 'తెలుఁగున ఘనకావ్యం బొకటి' చేయవలయు నని సంకల్పము చేసి కవి యొకనాఁడు (కా. శ. ౧౫౭౮, క్రాంతి బ. ౮ నాఁడు) నిద్ర పోగా (౧. ౩౪) కలలో శ్రమహావిష్ణువు కాన్పించి (౧. ౩౬) 'నన్నయభట్టుచే రచింపఁబడిన వ్యాకరణ మొకటి యున్నది. అందు నెనుబదిరెం డార్యులు కలవు (౧. ౫౨). దానిని అనూయచే భీమకవి గోదావరిలోఁ గలిపెను (౧. ౪౪). రాజనకేంద్రునికుమారుఁ డైన సారంగధరుఁడు దానిని పాఠము చేసియుండెను. ఆతఁడు సిద్ధుఁడై యిన్నాళ్లు జీవించియుండి మొన్నటి కీలకనామసంవత్సరమున (క్రీ. శ. ౧౬౦౮) ఆగ్రంథమును బాలసరస్వతుల కిచ్చెను. అతఁడు దానికి తెలుఁగుటిక వ్రాసెను. ఆది నీకు దొరకఁగలదు, నీవు దానికిఁ దెనుఁగు చేయుము' (౧. ౪౦) అని చెప్పెను. అప్పకవి మేల్కొని యాశ్చర్యముం జెందుచుండగ, మతంగపర్యతప్రాంతపు విప్రుఁ డొకఁడు నవమినాఁడు వచ్చి, ఆంధ్రశబ్దచింతామణిగ్రంథమును, బాల

సరస్వతిటికను ఆతని కిచ్చెను (౧. ౬౫). అంత నప్పకవి దశమీ గురు వారమునాఁడు గ్రంథము వ్రాయుటకుఁ ప్రారంభించెను! (౧. ౯౭).

పైని చెప్పినకథలను మనము నమ్మినను నమృతపోయినను, ఆంధ్ర శబ్దచింతామణి యంతకుఁబూర్వ మెన్నఁడును అప్పకవి విని కని యుండనిది యనియు, పూర్వలక్షణగ్రంథము లెన్నియో శోధించిన యప్పకవియే దీనిని అంతకుఁబూర్వ మెఱుంగనందున నిది నూతనమే యైయుండవచ్చు ననియు నూహింపవచ్చును.

ఆంధ్రశబ్దచింతామణి యనుగ్రంథము భారతము రచించిన నన్నయ్యచే రచింపఁబడినదా లేదా యన్నవిషయము శ్రీయుత వీరేశలింగముగా రాంధ్రకవులచరిత్రములో విపులముగఁ జర్చించినారు.

ఆంధ్రశబ్దచింతామణియొక్క నిజ మైనకర్త యెవ్వఁ డైనను, అప్పకవి యది నన్నయభట్టారకరచిత మని నమ్మి, దాని సాధారణముగఁ జెట్టుకొని అప్పకవీయమును రచించెను. బ్రహ్మసూత్రానులమీఁద భాష్యములు వ్రాయునప్పుడు శ్రీ శంకర, రామానుజాదు లైన యాచార్యులు, పదియక్షరములు గల సూత్రముపై నూలుపుటలు భాష్యము వ్రాసినట్లు ఆంధ్రశబ్దచింతామణి సూత్రమును పేరునకు నాధారముగ గ్రహించి అప్పకవి తన కీష్టమువచ్చినట్లు వ్రాయుచుఁ బోయెను. అప్పకవిచేఁ దెనిఁగింపఁబడిన మూలగ్రంథమందలి ఆర్యా వృత్తము లేఁబడి. వానివివరము:—

ఆశ్వాసము	ఆంధ్రశబ్దచింతామణిలోని ఆర్యావృత్తములసంఖ్య	అప్పకవీయములోని తెలుఁగుపద్యములసంఖ్య
౧	౬	౨౩౭
౨	౨౦	౪౩౭
౩	౧	౩౯౮
౪	౫	౪౪౦
౫	౧౮	౧౯౩
	౫౦	౧౭౦౫

ఇట్లు ౫౦ ఆర్యావృత్తములకు ౧,౭౦౫ పద్యము లైనవి. ఆర్యావృత్తము చిన్నది. మన కందమునంతది. అందు నొకభేదమే కందము. కావున ౫౦ ఆర్య లనఁగా ౫౦ కందములతో సమాన మని మన మనుకొనవచ్చును. ఇక తెలుఁగుభాగమున శార్దూలాదివృత్తము లును, సీసము మొదలగు విశాలాంధ్రపద్యములును, పుటలకొలంది నిండియున్న గద్యములును కలవు. కావున మూలమునకును, భాషాంతర మునకును ఏవిధమైన పోలికయు లేదు. మూఁడవయాశ్వాసములోని

‘ఆద్యో వలి ద్విత్తియో వర్ణః ప్రాసోఽత్ర పాదపాదేషు,
స్వస్వచరణేషు పూర్వః ప్రాస స్సర్వేషు చైక ఏవ స్యాత్. 1

1. ప్రతిపాదమునందును మొదటియక్షరము తులీ, రెండవయక్షరము ప్రాసము, యతి చరణచరణమునకును వేటువేటు, ప్రాసాక్షరము నాలుగుచరణములకును ఒక్కటియే.

ఈ యొక్కయార్యును ఆధారము చేసికొని యతిప్రాసములకు సంబంధించిన నియమము లన్నియుఁ జెప్పవలయును ౩౯౦ పద్యములు వ్రాసియున్నాఁడు. కావున అప్పకవీయ మాంధ్రశబ్దచింతామణికి భాషాంతర మని కాని రూపాంతర మని కాని తలఁపఁగూడదు. స్వతంత్ర గ్రంథ మనియే చెప్పవలసియున్నది.

అప్పకవీయము స్వతంత్ర గ్రంథ మని తెలిసికొని దానిని జూడ మొదలుపెట్టిన నెట్టివారికిని దానివిషయమై గౌరవము కలుగక మానదు. ఈ గ్రంథమునందు లక్ష్యలక్షణములను సంగ్రహించుటకు గ్రంథకర్త మిక్కిలి పాటుపడినాఁడని తప్పక చెప్పవలసియున్నది. కవి చెప్పుకొనినట్లు 'వెతకివెతకి సార మెల్ల వివరించినాఁ' డనుటకు సందేహము లేదు. ఈతనికాలమునకుఁ బూర్వము పుట్టినలక్షణ గ్రంథము లన్నియు నీతఁడు శోధించెను. లక్ష్యములకై పెక్కుకావ్యములను గాలించెను. ఇతఁ డిచ్చినలక్ష్యము లన్నియుఁ గ్రాత్రవి కావనియుఁ, బూర్వలాక్షణికు లిచ్చిన పెక్కులక్ష్యముల నాయా గ్రంథములలోనుండి యుదాహరించె ననుటయు స్పష్టమే యైనను, అట్టి యప్పు తీసికొనినలక్ష్యములు గాక స్వతంత్రముగఁ దాను శోధించిన లక్ష్యములుగూడఁ బెక్కు లిచ్చియున్నాఁడు. ఆంధ్రలక్ష్యలక్షణ గ్రంథములు గాక సంస్కృతభండశాస్త్రగ్రంథములను, కొంత వఱకు సంస్కృతప్రాకృతవ్యాకరణగ్రంథములను శోధించి వానిలోఁ గావలసినవిషయముల నీ గ్రంథమునందుఁ జేర్చియున్నాఁడు. గణిత శాస్త్రమునందలి కఠినమైన అంకయోగవ్యవహారములనుగూడ (Permutations and Combinations) భండశాస్త్రమునకు సంబంధించినంతవఱకు సంగ్రహించియున్నాఁడు. విశేషముగఁ జతుర్థాశ్వాసమును జూడుఁడు.

అప్పకవీయ మైదాశ్వాసములు కలది యని యిదివఱకే చెప్పియున్నాము. ప్రథమాశ్వాసమునకు భాషాపరిచ్ఛేద మనియు, ద్వితీయాశ్వాసంబునకు వర్ణపరిచ్ఛేద మనియు, తృతీయాశ్వాసంబునకు వర్ణప్రాసపరిచ్ఛేద మనియు, చతుర్థాశ్వాసమునకు పద్యపరిచ్ఛేద మనియు, పంచమాశ్వాసమునకు సంధిపరిచ్ఛేద మనియు నామాంతరములు. తత్సమ, దేశ్య, క్రియాపరిచ్ఛేదంబు లనఁబడు మూఁడుపరిచ్ఛేదంబు లింకను వ్రాసెద నని కవి మొదట (౧. ౬౯) ప్రతిజ్ఞ చేసెను గాని యేకారణముచేతనో యవి యెచ్చటను కానరావు. వానిని వ్రాయకమునుపే కవికి నవసానకాలము ప్రాప్తించె నని తలఁపవలసియున్నది. తత్సమ, దేశ్య ప్రకరణము లప్పకవి వ్రాసియుండినయెడల నవి యాంధ్రభాషాచరిత్రమునకు మిక్కిలి యుపయోగకరములై యుండు ననుటకు సందేహము లేదు. ఇంక నొక్కొక్క యాశ్వాసమునందలి కొన్నికొన్ని విశేషములఁ జూపెదము.

ప్రథమాశ్వాసము:— ప్రథమాశ్వాసమునందుఁ గవి సంస్కృతాద్యష్టభాషలనుగుఱించియు, కావ్యభేదంబులనుగుఱించియు, రసభావ నాయికానాయకులనుగుఱించియు, ఆంధ్రభాషాభేదములనుగుఱించియు వివ్రలముగ వ్రాసియున్నాఁడు. ఇందలి శబ్దార్థలక్షణాలం

కారసీసమాలిక, శబ్దార్థదోషసీసమాలిక, భావసీసమాలిక, శృంగారరస సీసమాలిక, అష్టరససీసమాలిక, నాయకనిర్ణయసీసమాలిక లనునట్టి మాలికలు కవియొక్క యసామాన్యసాహిత్యజ్ఞానమును వెల్లడి చేయుచున్నవి. నూతనముగా నీవిషయము నభ్యసించువారికి పాఠము చేయుటకు వీలుగ నుండుటకై యివి సీసమాలికలుగ వ్రాయఁబడినవి. ఇది వఱకు వడ్ భాష లనియే వాడుక. వీనికి సంస్కృతము, ఆంధ్రము కలిపి యప్పకవి అష్టభాష లని యనెను. ఈ విభాగములో నప్పకవి, తనకాలమునందు వాడుకలో నున్న యట్టి హిందీ, బంగాలీ, కన్నడము, అఱవము మొదలయిన అన్యదేశభాషలకు తా విచ్చినవాఁడు కాఁడు. కన్నడవ్యాకరణము వ్రాయువారు అష్టభాషలలోనుండి ఆంధ్రమును తొలగించి, దానిస్థానమందు కన్నడమును ఉంచుకొనవలయుననియు, అఱవమువా ఱరవము నుంచుకొనవలయు ననియు అప్పకవితాత్పర్యము కాబోలును. నాటకములలో నేయే భాష యెవరెవరికి మపయోగింపవలసినది చూపుటకు నప్పకవి యీ క్రిందిపద్యము వ్రాసియున్నాఁడు.

నీ. క్షుపణ జై నాదిక కర్త హీనులకును
భామాజనులకును ప్రాకృతంబు
క్షీతి వైశ్య శూద్ర ప్రభృతి మధ్యమాధమ
జాతుల కెల్లను శౌరసేని
ధీవర. లుబ్ధకాది వినీచజాతుల
మానవులకు నెల్ల మగధభాష
మొగిఁ బిశాచాసుర ముఖ్యుల కెల్లఁ బై
కాచికానామభాషాద్యయంబు
గీ. పతిత చండాళ యవనాది పరమనీచ
జాతినరుల కపభ్రంశ, మీ తెలుంగు
నీమవారికి నాంధ్రంబుఁ జెప్పవలయుఁ
గావ్యనాటకముల గోపికాభుజంగ !

[౧.౧౫౬]

ఈ పద్యమునుగూర్చి కొంత ఆలోచింపవలసియున్నది. సంస్కృతనాటకములలో భిన్నభిన్నపాత్రలకు భిన్నభిన్నభాషలు వాడుచుండెదరు. రాజు మాటలాడుభాష యొకటి, రాణి మాటలాడు నది మఱియొకటి, రాజున్నే హితుఁ డగు వీరదామకుండు మాటలాడునది యింకొకటి. ఆ నియమముల ననుసరించి యప్పకవి యీపద్యమును వ్రాసెను. తెలుఁగువాఁ డగుటచే అందు 'ఆంధ్ర' మొకటి యెక్కువగాఁ గలిపెను. కాని యిందలినియమము లాంధ్రకావ్యములకుఁ గాని, ఆంధ్రనాటకములకుఁ గాని యెట్లు పనికివచ్చును? తెలుఁగులో నాటకములు వ్రాయుచు నాయకునకు సంస్కృతము, నాయికకుఁ బ్రాకృతము, వైశ్యునకు శౌరసేని, తెలుఁగువానికిఁ డెలుఁగు భాష వాడుట పొసఁగునా? పొసఁగదు. అప్పకవికాలమునందు, వీధీనాటకములు తప్ప నాంధ్రమునందు కావ్యము లనఁదగు నాటకములు లేవు. వీధీనాటకములభాష గ్రామ్యము. తెలుఁగులో నాటకములు వ్రాయనప్పుడు వేటువేటుజాతులకును, వేటువేటువృత్తు లవలం

బిందువారికిని ఏయేభావ యుపయోగింపవలయునో యది స్పష్టముగ వ్రాయక, సంస్కృతనాటకములకుఁ గాని, తెలుగునాటకములకుఁ గాని ఉపయోగము లేని యీపద్యమును వ్రాయుట వింతగ నున్నది.

నాటకాదులలోనిభావలనుగుఱించి స్పష్టముగఁ జెప్పకపోయినను, మేచ్చభాషాపదములను, అన్యదేశభాషాపదములను జాతీయములను వలయునప్పుడు కావ్యములలో సుపయోగింపవచ్చు నని చెప్పి యప్పకవి పెద్దన తిమ్మన ధూర్జటికవులపద్యముల నుదాహరించినాఁడు :—

దేశభాషాగ్రంథములు సంస్కృతగ్రంథములవలెనే నాలుగు పురుషార్థముల నిచ్చు నని యీ కవి వ్రాసిన యీ క్రిందిపద్యము భాషాభిమానులు గమనింపఁ దగినది :

‘క. ఆయాదేశమువారికి

నాయాదేశంబుభాష నమరినకావ్యం

బాయతపురుషార్థంబులఁ

బాయక సమకూర్చు దేవభాషయపోలెన్.’ [౧. ౧౬౭.

ఈకవికి శూద్రకవులయం దనూయ యుండెను. ఈతనియభిప్రాయప్రకారము బ్రాహ్మణులు తప్ప నితరులు పద్యములు చెప్పఁ గూడదు !

అప్పకవీయమువంటి లక్షణగ్రంథమునకు వసుచరిత్రము, హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానములవంటి కావ్యరత్నములలోనుండి యసంఖ్యము లై నలక్ష్యములు దొరకియుండును. కాని యప్పకవి కీ శూద్రకవులయొడనుండు ననూయయే యీ కావ్యములనుండి యాతని లక్ష్యము లీయకుండఁజేసినది.¹ ఇంత పెద్దలక్షణగ్రంథమునందు రామరాజభూషణునికావ్యములనుండి లక్ష్యములు లేకపోవుట యొకగొప్పవింతయే. ఇంతియకాదు. కవి మొదట కవిస్తుతిచేయునప్పుడు రామరాజభూషణుని స్తుతింపకపోఁగా నతనిమస్తకమును తన్నినాఁ డన్న అయ్యల రాజు రామభద్రకవిని,

‘రామరాజవిభూషణరత్నఖిలత

చారుమస్తకలాపాదిహారివాక్య

గౌరవము పెక్కు భంగుల గణనచేసి.’ [౧. ౨౭.

అనుపదములతో స్తుతించి రామరాజభూషణుని నగౌరవపఱిచినాఁడు.

విష్ణుచిత్తీయ మనుకావ్యము కృష్ణదేవరాయలచే వ్రాయఁబడలేదనియు, దానిని పెద్దనయే వ్రాసె ననియుఁ దనభావమును అప్పకవి యీ క్రిందిగద్యపద్యములచేఁ జూపినాఁడు :—

‘వ. అది యెట్లనినఁ గనియె ననవలసినభూతార్థక్రియాపదైక వచనంబునందు వర్ణలోపము చేసి కనెనట యని గ్రామ్యపదముగా వాగనుశాసనులు ప్రయోగించిరి గాన నది సాధకము చేసికొని యాంధ్రకవితాపితామహుఁడు కొనియె ననుటకుఁ గొనె నని చెప్పె నవి యెవ్వీ యనిన—

ఆదిపర్వమున²,

‘క. వనకన్యకయట ! నేనట !

వనమున గాంధర్వమున వివాహంబట ! నం

దనుఁ గనెనట ! మఱచితి నట !

వినఁగూడునె యిట్టిభంగివిపరీతోక్తుల్’.

విష్ణుచిత్తీయమునందు,

‘ఉ. పూని ముకుందునాజ్ఞఁ గను

బొమ్మనె కాంచి యజాండభాండముల్

వానను మీఁదఁ బోవ నడు

వం గొనెఁ దన్నన నగ్రనిశ్చల

త్వానచలత్వనిష్ఠలె స

మస్తజగంబుల జాడ్యచేతనల్

గా నుతి కెక్కునైనన్యపతి

కాంచనవేత్రము నాశ్రయించెదన్’.

ద్వితీయాశ్వాసము :— రెండవయాశ్వాసమునం దక్షరముల యుచ్చారణనుగుఱించియు, స్వరూపమును గుఱించియు విపులముగ వ్రాయఁబడినది. లసదుచ్చారణకును, శుద్ధలేఖనమునకును గావలసిన నియమము లిందు శ్రద్ధతో నీయఁబడినవి. ఆంధ్రలేఖకులు తఱుచుగాఁ జేయునట్టి ప్రమాదముల నన్నిటిని శ్రద్ధతోఁ గనిపట్టి వాని నన్నింటిని దిద్దియున్నాఁడు. సాధారణలేఖకులు వట్టువలు వ్రాయవలసినచోట కొమ్ము క్రావడులును, కొమ్ము క్రావడులు వ్రాయవలసినచోట వట్టువసుడులును వ్రాయుచుండుటఁ గని యప్పకవి యివి వట్టువలు, ఇవి కొమ్ముక్రారలు అని తెలుపుటకు రెండుసీసములను ఇచ్చినాఁడు. ఇట్లే పెక్కుతప్పులను సవరించినాఁడు. ‘శుద్ధాంధ్రలిపులు, వీనికి లేఖనక్రమము’ అనుశీర్షిక క్రింద అచ్చులరూపములను,

1. తృతీయాశ్వాసమునం దొకపద్యము (౨౭౭) వసుచరిత్రమునందుండి యీయఁబడినది. కాని యది అప్పకవి స్వయముగ నుదాహరించినది కాదు. ‘లక్షణవిలాసమువారు తెలియక కొన్ని యుదాహరణంబులు వ్రాసినారు. అవియును వివరించెద’ నని యుపోద్ఘాతము వ్రాసి లక్షణవిలాసమువారు పడ్డతప్పును దిద్దియున్నాఁడు. కావున నప్పకవి రామరాజభూషణునిగ్రంథమునుండి లక్ష్యము లీయలే దనియే చెప్పవలసి యున్నది.

2. ఈపద్య మిప్పటిభారతమునం దాదిపర్వమునఁ గానరాదు. పిల్లలమఱి పినవీరభద్రరచిత మైన ‘శకుంతలాపరిణయము’ అనఁబడు కావ్యమునందు నాల్గవయాశ్వాసమున నున్నది.

హల్లులరూపంబులను, స్వరగుణితములను విడివిడిగా వ్రాసి చూపినాడు. కాని లేఖకుల కప్పకవి వ్రాసినయత్తురములయకారములు తెలియ నందున ఈరూపము లొక్కొక్కప్రతిలో నొక్కొక్కవిధముగ నున్నవి. అప్పకవి యెట్లు వ్రాసెనో కనుగొనుట కప్పకవినాటిప్రతి గాని, తరువాతఁ గొలదిదినములకు వ్రాయఁబడిన ప్రతి గాని దొరక వలెను. అప్పుడు గాని అప్పకవియిచ్చినలిపి యిట్టిది యని తెలియరాదు. ఈ ప్రకరణమునందు రేఫఱకారసంబంధ మైన నీసమాలికలును, పట్టిక లును మిక్కిలి పెద్దవి. అవి కవియొక్క శోధనకును పరిశ్రమమునకును గొప్పనూచకములు. ఈతనికిఁ బూర్వమైన తాళ్లపాక చిన్నయ్య మొదలయినవారు రేఫఱకారములజాబితా లిచ్చినను నింకను శోధించి ఇతఁడు గ్రొత్తవి చేర్చెను.

అప్పకవి రేఫఱకారములనుగుఱించి మిక్కిలి పట్టుదలగల వాఁడు. యతిస్థానమందుఁ గాని, ప్రాసస్థానమందుఁ గాని మఱచి యైనను రేఫ ఱకారములకు మైత్రి చేయఁగూడదని యీతని యభిప్రాయము (౨. ౨౨౯-౨౩౯). రేఫ ఱకారములపట్టిక యేర్పఱచుటలో నప్పకవి యేమార్గము నవలంబించెనో స్పష్టముగ వ్రాయలేదు. కాని యొకానొకతెలుఁగుశబ్దమందలి 'ర' అను అక్షరము రేఫమా ఱకారమా యని సంశయము వచ్చినప్పు డది రేఫ మని కాని ఱకార మని కాని నిశ్చయించుటకు నిచ్చినలక్ష్యములవలన మనము కొంత వఱకు నూహింపవచ్చును. తాను ప్రమాణముగఁ దీసికొనఁదలచు కొన్న గ్రంథములలో సంస్కృతపదములందలిరేఫముతోఁ బ్రాసయందుఁ గాని, యతియందుఁ గాని మైత్రిం జెందిన 'ర' అను అక్షరము రేఫము అని మొదట రేఫముల నేఱుకొనెను, మిగిలినవానిని ఱకారము లనెను. సంస్కృతపదాంతర్గత మైన 'ర' కారముతో నెన్నఁడును (తాను శోధించిన) గ్రంథములలో మైత్రిం జెందిన వన్నియు ఱకారము లనెను. ఒకప్పుడు రేఫముతోను, మఱియొకప్పుడు ఱకారముతోను (పైని చెప్పినరీతిని విడదీసిన రేఫఱకారములతో నని యర్థము) మైత్రిం జెందినవానికి నుభయరూపము లున్న వనెను. ఇట్లు రేఫ ఱకారనిర్ణయము చేసి మరల రేఫ ఱకారములకుఁ బూర్వకవులు మైత్రి యొప్పులే దని చెప్పుట అన్యోన్య్యాశ్రయహేత్వా భాసము కాదా? అది యట్లుండె. ఈరెండువర్ణములకును పూర్వ మొకప్పుడు భిన్నోచ్ఛారణ ముండినను లేకపోయినను అప్పకవి కాలమునాటికే యది లోపించి యీరెండువర్ణములకును ఒక్కటియే యుచ్ఛారణ ముండె ననుట స్పష్టము. అప్పకవి వీనిని విభజించుటకు నింతకష్టపడుటయే యిందులకు సాక్ష్యము. సమానోచ్ఛారణముగల యీయత్తురములకు మైత్రి యుండవచ్చును; అనఁగా ప్రాసస్థలము లలో నిది రేఫ మని కాని, ఇది ఱకార మని కాని ఆలోచింప నక్కఱలే దని కవిజనాశ్రయాద్విగ్రంథకారులయభిప్రాయ మైనందున దానిని ఖండించుట కప్పకవి కింత పరిశ్రమ చేయవలసివచ్చినది!

అక్షరస్వరూపనిర్ణయ మైనతరువాత నీయాశ్వాసమందు నాగ మాదుల ననుసరించి, అక్షరబీజములు, వానిలింగములు, వానిని బూజ

చేయువిధము మొదలయినవిషయములు చెప్పఁబడినవి. చివర సారస్వ తౌషధము లని రెండు మూఁడు మందులు చెప్పఁబడినవి. అంగులో నొకమందు తినిన 'నూత్తులు ఘటించు', రెండవమందు తినిన 'గడియ కొకపద్యశతకంబు నుడువు' సామర్థ్యము కలుగును. మూడవ మందు తినిన 'వానినాలుకను గాఢపురం బుండు నలువచెలువ' (౪౨౯-౩౧)

తృతీయాశ్వాసము:— మూడవయాశ్వాసము యతిప్రాసము లకు సంబంధించినది. ఈప్రకరణమునందును అప్పకవి పూర్వలక్ష్యము లను ఎక్కువగఁ బరిశోధించి, పూర్వలక్షణవేత్తలకంటె నెక్కుడుపని చేసియున్నాఁడు. భీమకవి పదియతులు చెప్పినాడు. అనంతా మాత్యుఁ డిరువది చెప్పెను. అటుమీఁదఁ గొందఱు కవులు యతుల నిరువదియేడువిభాగములుగఁ జేసిరి. అప్పకవి నలువదియొక్క విధము లైనయతులను చెప్పెను (౨, ౮)! ఇట్లు యతులసంఖ్య పెరిగిన దనఁగాఁ గ్రొత్తయతులు తెచ్చిపెట్టఁబడిన వని కాదు. పూర్వకవులచేఁ జేయఁబడినపెద్దవిభాగములలోఁ బరకవు లింకను నూత్తుము లైనవిభేద ములను కనిపట్టి రని యర్థము. సంస్కృతసాహిత్యవాజ్ఞయమునందు నిట్లే యలంకారములసంఖ్య దినదినప్రవర్ధమాన మైనది. అప్పకవిచేఁ జెప్పఁబడిన ౪౧ యతులలో స్వరయతులు ౨, వ్యంజనయతులు ౨౧, ఉభయయతులు ౧౨, ప్రాసయతి ౧ అప్పకవి చెప్పినప్రాసములు పదునేడువిధంబులు.

చతుర్థాశ్వాసము:— నాలుగవ యాశ్వాసమునందు ఛందం బులలక్షణములు వివరింపఁబడినవి. చిత్రబంధగర్భకవిత్వమునుగుఱించియుఁ గొంత యిందుఁ జెప్పఁబడియున్నది. పద్యముల నల్లువారీభాగమును చక్కఁగ వర్ణించుచుందురు. ఈ యాశ్వాసమునందు గద్యమునుగుఱించి యొకవిశేషము కలదు. అప్పకవి యిందు రెండు విధము లయిన గద్యములను (వచనములను) వ్రాసియున్నాఁడు. ఒకటి సాధారణ మైనగద్యము, మనగ్రంథాదులలో వాడఁబడునది. రెండవది వ్యవహారభాషలో వ్రాయఁబడినగద్యము. కవి మొదటిరకము గద్యమున కీ క్రిందియుదాహరణ మిచ్చినాఁడు:—

“శ్రీవిలాసినీవత్సోరుహద్యయగిరిదుర్గసర్వాధ్యక్ష, పద్మజాండా నేకభరణదక్ష, దక్షజామాతృధాతృప్రథమవిశాలనేతృప్రముఖనిఖిల బర్హిర్బుధప్రస్తూయమానశుభశీల, * * * * * వాసవరత్నాభ, వారిజనాభ, నాగారిస్యందన, నందగోపనందన, కరుణాలవాల, కాంచనచేల, భుజగేంద్రశయన, ఆర్తరక్షణపరాయణ, గోవింద, ముకుంద నమస్తే నమస్తే నమస్తే.”

ఇక రెండవవిధ మైన గద్యమున కీ క్రింది యుదాహరణము నిచ్చెను.

“టీ. వృత్తసంఖ్యాప్రత్యయ మనఁగాను ఇన్నవఛందమునందు యెన్ని సమవృత్తములు పుట్టినవి అని అడిగితేను సరి జెప్పెడివిధము, వారు యెన్నవఛందమున కడిగితేను అన్నిగురువులు అడ్డవరుసగాను

వ్రాసి వాటిక్రిందను ఒకటి మొదలుగాను యినుమడించుచు లెక్కలు వరుసవెంబడిన్ని కడకు వెడలాను వ్రాసి తుదలెక్కలు యినుమడించి లేను యెన్ని ఆయెను అన్ని సమవృత్తములు ఆఫందమునందు బుట్టి నవి అని చెప్పెటిది.1” [౧౩౪.

ఈరెండవవిధ మైన గద్యము లేఖక ప్రమాదమున నిట్లు వ్రాయఁ బడిన దనుకొనుటకు వీలు లేదు. ఎందుల కనఁగా నిట్టిటిక లన్నియు నొక్కవిధముగ నుండుటయు, నితరవచనము లన్నియు సలక్షణముగ నుండుటయు నొక్కప్రతిలోనే కానవచ్చుచున్నది. లేఖక ప్రమాద మైనచో నన్ని వచనములయందు నొక్కదోషమే కానిసింపవలయును గదా! అట్లు కానిపింపదు కావున నిది ప్రమాదజనితము కాదనియు, బుద్ధిపూర్వకమే యనియుఁ దోచుచున్నది.

పంచమాశ్వాసము:— అయిదవయాశ్వాసమునందు సంధివిషయ మీయఁబడినది. కవి చతుర్థాశ్వాసముతో ఛందోవిషయమును పూర్తి చేసి పంచమాశ్వాసముననుండి వ్యాకరణవిషయమును ప్రారంభించి నాఁడు. ఇందుఁ గళలను ద్రుతప్రకృతికములను కనుఁగొనుటకై యీయఁబడిన పద్యములు విద్యార్థులకు నెంతయు నుపయోగకరములు.

సంస్కృతమునందు ‘శకంధ్యాది’ గణమునకుఁ బరరూపము చెప్పఁబడినది. అదియే తెలుఁగులోనిసంధికి మూల మని యప్పకవి యొక్క యభిప్రాయముగఁ గానవచ్చుచున్నది. ఆతఁ డిట్లు వ్రాసి యున్నాఁడు:—

‘క. అరయ శకంధ్యాదిషుఁటే:

పరరూపము వాచ్య మనుచుఁ బ్రక్రియలోనఁ

వరరుచివాక్యముకలిమిని

పరరూపమే వికృతిఁ గానఁబడు స్వరసంధిన్.’ [౪. ౩౮.

ఇతరవ్యాకరణములమతమున ప్రథమపురుషేకారసంధి వైక ల్పిక మైనను, ఆంధ్రశబ్దచింతామణిలోని ‘నిత్య మనుత్తమపురుష క్రియా స్వీతః’ అనునూత్రమునుబట్టి, ప్రథమమధ్యమపురుషముల యికారమునకుఁగూడ సంధి నిత్య మని చెప్పుచు నప్పకవి శ్రీనాథుని యంతటిప్రామాణికకవినిగూడ నిట్లాక్షేపించియున్నాఁడు:—

‘క. విరచించెను శ్రీనాథుఁడు2

ధరణిని శృంగారవైషధంబునఁ ‘గూర్చుం

డిరి యొండొరు’ నని కానక

పరపురుషక్రియలఁ బ్రకృతిభావము కలదే?’ [౪. ౬౪.

సంధిపరిచ్ఛేదమునం దాంధ్రశబ్దచింతామణిలో నప్పకవి పాఠానుసారము ‘నుమౌత్తో హ ల్యధర్వణాచార్యమతాత్’ అను నూత్రము కలదు. కాని అహోబలునిపాఠమునందును, ఇటీవల నచ్చు పడిన బాలసరస్వతులపాఠమునందును ఈపాఠము కానరాదు.

ఆంధ్రశబ్దచింతామణియందు ‘సర్వత్రాజ్యత్ కార్యం జ్ఞేయం యస్య ద్రుతప్రకృతికేభ్యః’ అని యొకనూత్రము కలదు. ‘ద్రుతము నకుఁ బరముగ వచ్చినయకారమునకు నంతటను అచ్చువలెఁ గార్య మని యెఱుఁగునది’

అని దీని కర్థము. దీనినిబట్టి చూడఁగా నీనూత్రకారునిమత మున తెలుఁగుమాటలకు మొదట యకార మున్న దనియు, అది ద్రుత ప్రకృతికములకుఁ బరముగా వచ్చినప్పుడు సంధికార్యములో దానిని అచ్చుగ (అనఁగా ‘య’ వచ్చిన ‘అ’ గ, ‘యి’ వచ్చిన ‘ఇ’ గ ఇత్యాది) నెంచవలయు ననియు స్పష్టముగఁ దేలుచున్నది. కాని యీ మత మప్పకవికి నిష్టము లేనందున నాతఁ డీనూత్రము నిట్లు తెనిఁగించి యున్నాఁడు:—

ఉ. ‘అరయ వైకృతోక్తులఁ బదాదులయందు యకార ముండ దా తీరునఁ బల్కువ్రాయి గణులింపఁగ నచ్చుగు దానిదావలన్’

నీరజనాథ! నాంతములు నిల్చిన నచ్చటఁ బ్రాణసంధి చె

న్నారు నితండు చైద్యవసుధాధిపు నేపడఁగించె నేఁ డనన్.’

[౪. ౪౦.

(కొ. వేం. ల.)

అప్పనవల్లి — ౧. తూర్పుగోదావరిజిల్లా, రాజోలు తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౨,౭౮౧ (౧౯౩౧).

౨. చిత్తూరుజిల్లా, పుంగనూరుతాలూకా యందలి జమీన్దారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౯౪౩ (౧౯౩౧).

1. ఇది ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తక భాండాగారమునందలి ౧౩-౩-౨ అన్న గుర్తుగల గ్రంథమునుండి యున్నది యున్నట్లు ఎత్తి వ్రాయఁబడినది. ఇటీవల అప్పకవీయము అచ్చువేసినవారు పై వచనమును సలక్షణముగ దిద్దియే యచ్చువేసినారు. కావున ఈవచనమ యొక్క మూలస్వరూపము చూడవలయు నన్న మిక్కిలి పురాతనములైన లిఖితప్రతులు, తాటాకుగ్రంథములును చూడవలయును. తాటాకు ప్రతు లన్నింటిలోను ఈటిక లన్నియు గ్రామ్యభావలోనే వ్రాయఁబడినట్లు కానవచ్చుచున్నది. ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తువారి సంగ్రహ మందలి తాటాకుగ్రంథ మొకటియు, మ. రా. శ్రీ గిడుగు రామమూర్తిగారియొద్ద నున్నది యొకటియుఁ జూచితిని. దానిలో ‘టిక’ అనఁబడిన వచనము లన్నియు గ్రామ్యములుగను, ఇతరవచనములు సలక్షణములుగను నున్నవి. తా మింకను పెక్కుప్రతులను జూచితి మనియు, నన్నిటిలో నిట్లే యున్న దనియు శ్రీ రామమూర్తిగారు చెప్పినారు.

2. బలభిద్యహ్ని పరేతరాజవరుణుల్ పర్యుత్సకత్వంబు సం, ధిలఁ గూర్చుండిరి యొండొరుం గదిసి యర్థిం దత్ప్రదేశంబున న్నల నాళీకమృణాళనాళలికానవ్యప్రణాళిమళ, ల్లలనాలాషకథానుధానభవలీలాలోలచేతస్కులై. [వైషధము, ౩. ౭౮

అప్పనరామునిలంక — తూర్పుగోదావరిజిల్లా, రాజోలుతాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య, ౧,౭౮౪ (౧౯౩౧).

అప్పన్నదొరపాలెం — విశాఖపట్టణముజిల్లా, గొల్లొండతాలూకాయందలి జమీన్దార్ గ్రామము. జనసంఖ్య ౧౭౫ (౧౯౩౧).

అప్పన్నదొరవలస — విశాఖపట్టణముజిల్లా, పార్వతీపురముతాలూకాయందలి జమీన్దార్ గ్రామము. జనసంఖ్య ౬౫౮ (౧౯౩౧).

అప్పన్నవలస — విశాఖపట్టణముజిల్లా, చీపురుపల్లి తాలూకాయందలి జమీన్దార్ గ్రామము. జనసంఖ్య ౯౬.

అప్పమాంబాపురం — నెల్లూరుజిల్లా, కనిగిరితాలూకాయందలి జమీన్దార్ గ్రామము. జనసంఖ్య ౧౬౬.

అప్పమ్మపాలెం — విశాఖపట్టణముజిల్లా, వీరవల్లి తాలూకాయందలి జమీన్దార్ గ్రామము. జనసంఖ్య ౨౦ (౧౯౩౧).

అప్పయదీక్షితులు — దక్షిణదేశమున నిటీవలికాలమున వెలసిన సంస్కృతపండితుల కెల్ల శిరోవతంసము. సుప్రసిద్ధకవియు, భాషాపోషకుడునగు శ్రీకృష్ణదేవరాయల యాస్థానమునందలి పేరున కెక్కిన యెనమండ్రి పండితులలో నొకఁ డయిన వత్సస్థలచార్యునితనూభవుఁ డగు రంగరాజాధ్వరికుమారుడు; ఉత్తరార్కాటుజిల్లాయందలి అడయపలమునివాసి. వత్సస్థలచార్యునికి ఆచార్యదీక్షితుఁ డని నామాంతరము కలదు. ఈయాచార్యదీక్షితులు రాయలగౌరవాదరములను చూఱగొన్నవాఁడు. ప్రతీతి ననుసరించి, రంగరాజాధ్వరికి చాలకాలమువఱకును సంతానభాగ్యము లేకపోయెను. తుద కతనికి శివునివరప్రసాదమున నొకశిశువు కలిగెను. ఈతఁడే ఆచిరకాలమున పేరు ప్రఖ్యాతులు గాంచిన అప్పయదీక్షితులు. అప్పయదీక్షితుల బాల్యకాలపుగాథ లనేకములు కలవు. వీనిలో చాలభాగము శ్రీకంచి కామకోటిపీఠాధిపతుల ప్రాచున ప్రచురింపఁబడు 'ఆర్యధర్మ' మను పత్రికయందు ప్రకటింపఁబడినవి.

కాలనిర్ణయము:— అప్పయదీక్షితుల జననకాలము మనకు స్పష్టముగఁ దెలియదు. కాని యాతఁ డున్నకాలమును కొంచె మించు మించుగ సరిగనే నిర్ణయింపవచ్చును. ఇటీవల కొన్నిసంవత్సరముల క్రిందట అప్పయదీక్షితవంశజుఁ డగు శివానందయోగి స్వవంశమునఁ బరంపరాగతముగ వచ్చుగాథలను సంకలితము చేసి వానిసాయమున రచించిన 'దీక్షితచారిత్రము'న అప్పయదీక్షితులకాలమును నిర్ణయించియున్నాఁడు. ఆయన కయినను అప్పయదీక్షితుల సరియైన జన్మకాలము లభింపలేదు. అందువలన నవ్వుజాతకపద్ధతి నాధారము చేసికొని ఆయన అప్పయదీక్షితులజాతకము వేసెను; తద్విధమున ఆయన క్రీ. శ. ౧౫౫౩ అప్పయదీక్షితుల జననకాలముగ నిర్ణయించెను.

చ		శ, రా	కు
మాంది		రాశి	
	గు, కే	శు	ల
		ర, బు	

మనం దప్పయదీక్షితులు డెబ్బదిరెండుసంవత్సరములు జీవించినట్లు తెలిపియున్నాఁడు. చిదంబరమున నున్నకాలమున తానింకఁ గొంతకాలమునకు మరణించు ననఁగ అప్పయదీక్షితులే 'వయాంసి మమ సప్తతే రుపరి నైవ భోగే స్పృహ' అని చెప్పినట్లు ప్రతీతి. పూర్వోక్త విషయముల యాధారమున దీక్షితులు క్రీ. శ. ౧౫౫౪ - ౧౬౨౬ లకు నడుమ నుండినట్లు పండితులు విశ్వసించుచున్నారు. కాని యిది సరియైనది కా దని తోచుచున్నది.

అప్పయదీక్షితులు తాను రచించిన 'యాదవాభ్యుదయ వ్యాఖ్యానము' నవతారికయందు చినతిమ్మనృపతి తన కాశ్రయుఁడుగ తెలిపినాఁడు. ఈచినతిమ్మభూపాలుఁడు క్రీ. శ. ౧౫౪౨ - ౧౫౫౦ ల నడుమ దక్షిణదేశమునకు ప్రతినిధిపాలకుఁడుగ నుండెను. వేలూరి చినబొమ్మనాయకుఁడు దీక్షితుల నాదరించిన మఱియొక ప్రభువు. ఈతని ప్రోత్సాహముననే దీక్షితులు 'శివార్కమణిదీపిక'ను రచించెను. క్రీ. శ. ౧౫౮౦ ప్రాంతమున చినబొమ్మనాయకుఁడు వేలూరునందు ప్రముఖుఁడుగ నుండెను. క్రీ. శ. ౧౫౮౫ న రాజ్యమునకు వచ్చిన వేంకటపతిదేవరాయల ప్రాపకమున దీక్షితులు 'విధిరసాయన', 'కువలయానందము'లను రచించెను. 'కల్పతరుపరిమళము'ను దీక్షితులు రచించినకాలమున ఆయనకోరికమీఁద, ఆయనకు పుణ్యముగ చినబొమ్మనాయకుఁడు అడయపలమునందు కాలకంఠేశ్వరాలయమును గట్టించెను. అప్పయదీక్షితులవివాహమునకు పాండ్యరా జగు మధుర చంద్రశేఖరుఁడు (౧౫౪౨ ప్రాంతము) కారకుఁ డనియు ప్రతీతి. అదికాక, పరిమళమును రచించుటకు తంజావూరినాయక ప్రభువుల సుప్రసిద్ధప్రధాని యయిన గోవిందదీక్షితులు కారకుఁ డని చెప్పుదురు. పరిమళము అప్పయదీక్షితుల కడపటి గ్రంథము. ౧౬౦౫ నకుఁ బిదప గోవిందదీక్షితులు జీవించియుండలేదు. అడయపలముశాసనమున నుదాహరింపఁబడినరీతిని, అప్పయదీక్షితులు ౧౫౮౨ నకుఁ బూర్వ మాగ్రంథమును రచించెను. మఱియొక్కవిషయము. రసగంగాధర కర్తయయిన జగన్నాథపండితుఁడు షాజహానుషాదుషా (క్రీ. శ. ౧౬౨౮ - ౧౬౫౮) కాశ్రితుఁడు. జగన్నాథపండితునితండ్రి పేరుభట్టు ఖండదేవుల యొద్ద మిహంసాశాస్త్రము నభ్యసించెను. ఖండదేవుఁడు తన 'కాస్తుభము'న అప్పయదీక్షితులు శ్రేష్ఠులయిన మిహంసకులలో నొకఁ డని వచించినాఁడు. ఈవిషయముల నన్నిటిని గమనించి చూచినచో

దీక్షితుల జీవితకాల మని చెప్పబడు ౧౫౫౪ - ౧౬౨౬ సరియైనది కాదని సిద్ధాంత మగుచున్నది. ఒకచాటుశ్లోకమునందలి 'విక్రమే భూతలం ప్రాప్య విజయే స్వర్గ మాయయా' అనుదానియర్థమును పూర్వోక్తవిషయములతో సమన్వయించి చూచినయెడల, అప్పయదీక్షితులు క్రీ. శ. ౧౫౨౦ (విక్రమ)లో పుట్టియుండునని, ౧౫౯౨ (విజయ)లో గతించియుండు నని యూహింపఁదగియున్నది.

జీవితము :— అప్పయదీక్షితుల చిన్ననాటి వృత్తాంతములు విశ్వాసపాత్రము లయినవి తెలియరావు. ఇంకను చిన్నవాఁడుగ నుండఁగనే దీక్షితుల పేరు ప్రతిష్ఠ లెల్ల కడల వ్యాపించినవి. ఈ కారణమున మహాపండితుఁడు సత్యమంగలము రత్నభేట శ్రీనివాసదీక్షితులు అప్పయదీక్షితులకుఁ దన కూతురు మంగళనాయకి నిచ్చి వివాహము చేసెను. దీక్షితుల కామెయందు తనయు లనేకులు కలిగిరి; కాని కొడుకులలో నొక్కఁడును తండ్రియంతటివాఁడు కాలే దని ప్రతీతి. అంతియకాక వారిలో వా రెల్ల ప్పడు నేదోవిషయమునఁ గలహించు వారు. అప్పయదీక్షితులు తనకడపటిదశలో తనయ్యాస్తిలోఁ గొంత భాగమును సోదరపాత్రుఁ డయిన నీలకంఠదీక్షితుల కియ్యదలఁచి నపుడు కొడుకు లంగీకరింపరై రని, అందుమీఁద దీక్షితులు కుపితుఁడై కొడుకుల నందఱను మూర్ఖులు కావలె నని శపించె నని చెప్పుదురు. దీక్షితులయాస్తి ఆయనకొడుకులకే చెందినను, ఆయన యాశీస్సులు మాత్రము నీలకంఠునకే చెందినట్లు కన్పట్టును. తనజీవితావసానకాల మును అప్పయదీక్షితులు చిదంబరమునఁ గడసి తుద కచ్చటనే కాల ధర్మము నొందెను. ఆయన అచ్చటనుండిన తన కడపటి దినములలో నీక్రిందిశ్లోకమును జెప్పె నని వాడుక :

‘చిదంబర మిదం పురం ప్రథితమేవ పుణ్యస్థలం,
వయాంసి మమ సప్తతే రుపరి వై వ భోగే స్పృహః.’

దీక్షితకృత గ్రంథములు :— అప్పయదీక్షితులు శతాధిక గ్రంథ కర్త యని, సంస్కృతసాహిత్యమున న్యాయ, మత, వాఙ్మయములకు సంబంధించిన గ్రంథము లతఁడు రచియించిన వన్నియుఁ గలసి ౧౦౪ కల వని చెప్పుదురు. తత్కృత గ్రంథము లే వన :—

అద్వైత వేదాంతము :— ౧. పరిమళము. అమలానందుని కల్పతరువు మీఁది వ్యాఖ్యానము; ౨. సిద్ధాంతలేఖసంగ్రహము — స్వతంత్ర గ్రంథము; ౩. న్యాయరత్నామణి — శంకర భాష్యము నాధారపఱచుకొని రచియించిన స్వతంత్ర గ్రంథము; మొదటిపరిచ్ఛేదమునకుమాత్రమే దొరకినది;

తైవ వేదాంతము :— ౪. శివార్కమణిదీపిక. శ్రీకంఠభాష్యము మీఁది వ్యాఖ్యానము; ౫. శిఖరిణీమాల; ౬. శిఖరిణీమాలా వ్యాఖ్య; ౭. ఆనందలహరి; ౮. ఆనందలహరీవ్యాఖ్య; ౯. శివాద్వైతనిర్ణయము;

తైవ గ్రంథములు :— ౧౦. భస్మవాదావలి; ౧౧. శివార్చనా చంద్రిక; ౧౨. శివార్చనాచంద్రికావ్యాఖ్య; ౧౩. శివ ధ్యానపద్ధతి; ౧౪. శివపూజావిధి; ౧౫. వీరతైవము;

విశిష్టాద్వైతము :— ౧౬. న్యాయమంజరి; ౧౭. నయమయూఖమాలిక;

ద్వైతము :— ౧౮. న్యాయముక్తావలి; ౧౯. న్యాయముక్తావలీ వ్యాఖ్య;

విశిష్టాద్వైతఖండనము :— ౨౦. రామానుజ శృంగభంగము;

ద్వైతమత ఖండనము :— ౨౧. మధ్వతంత్రముఖమర్దనము; ౨౨. మధ్వతంత్రముఖమర్దనవ్యాఖ్య;

మీమాంస :— ౨౩. విధిరసాయనము; ౨౪. విధిరసాయనవ్యాఖ్య; ౨౫. ఉపక్రమ పరాక్రమము; ౨౬. నక్షత్రవాదావలి; ౨౭. చిత్రపటము; ౨౮. మయూఖావలి; ౨౯. అధికరణ కుంచిక;

అలంకారము :— ౩౦. కువలయానందము; ౩౧. లక్షణావలి; ౩౨. చిత్రమీమాంస; ౩౩. వృత్తివార్తికము; ౩౪. వృత్తి వార్తికవ్యాఖ్య;

వ్యాకరణము :— ౩౫. నక్షత్రవాదావలి;

నిఘంటువు :— ౩౬. నామమాల; ౩౭. నామమాలావ్యాఖ్య; ౩౮. శబ్దప్రకాశము;

కావ్యము :— ౩౯. యాదవాభ్యుదయవ్యాఖ్య; ౪౦. పాదుకా సహస్రవ్యాఖ్య; ౪౧. రామాయణ తాత్పర్యసంగ్రహము; ౪౨. రామాయణతాత్పర్య సంగ్రహవ్యాఖ్య; ౪౩. భారత తాత్పర్యసంగ్రహము; ౪౪. భారతతాత్పర్య సంగ్రహ వ్యాఖ్య; ౪౫. హరివంశసారచరితవ్యాఖ్య; ౪౬. దశ కుమారచరితసంగ్రహము; ౪౭. హంససందేశవ్యాఖ్య;

స్తోత్రములు :— ౪౮. బ్రహ్మతర్కస్తవము; ౪౯. బ్రహ్మతర్క స్తవవ్యాఖ్య; ౫౦. వరదరాజస్తవము; ౫౧. వరదరాజస్తవ వ్యాఖ్య; ౫౨. పంచరత్నస్తవము; ౫౩. పంచరత్నస్తవ వ్యాఖ్య; ౫౪. ఆదిత్యస్తవరత్నము; ౫౫. ఆదిత్యస్తవరత్న వ్యాఖ్య; ౫౬. చంద్రకలాస్తుతి; ౫౭. చంద్రకలాస్తుతి వ్యాఖ్య; ౫౮. గంగాధరాష్టకము; ౫౯. భక్తిశతకము; ౬౦. హరిహరస్తుతి; ౬౧. కృష్ణధ్యానపద్ధతి; ౬౨. అవీత కుచాంబాస్తవము; ౬౩. శివమహిమకారిక; ౬౪. నిగ్ర హాష్టకము; ౬౫. ఆత్మార్పణ స్తుతి; ౬౬. మానసోల్లాసము; ౬౭. శివకర్ణామృతము; ౬౮. శివకర్ణామృతవ్యాఖ్య;

ఇతర గ్రంథములు :— ౬౯. రత్నత్రయపరీక్ష; ౭౦. రత్నత్రయ పరీక్షావ్యాఖ్య; ౭౧. ఈశవిలాసము; ౭౨. వాసుదేవతత్త్వము.

దీక్షితవిరచితము లగు నితర గ్రంథముల నామములు మనకుఁ దెలియవు.

పూర్వోద్దాహృతము లయిన గ్రంథముల ననుసరించి చూడఁగా హిందూతత్త్వశాస్త్రమునందును, సంస్కృతవాఙ్మయమునందును అప్పయదీక్షితు లెట్టిస్థానము నలంకరించినది మనము నిశ్చయింప వీలగు చున్నది. శివోత్కర్ష నేయును, శైవధర్మము నుగ్గడించును అప్పయ దీక్షితు లనేక గ్రంథములు రచించియున్నను, అతఁడు సమర్థించిన తత్త్వమును, అతని తత్త్వలక్ష్యమును శ్రీశంకర భగవత్పాదులచేతఁ బ్రతిపాదితమైన శుద్ధాద్వైతమే. ఇతఁడు రచించిన గ్రంథముల లోని కెల్లఁ గడు శ్రేష్ఠ మయినది పరిమళము. శ్రీశంకర బ్రహ్మ సూత్ర భాష్యమునకు వాచస్పతిమిశ్రుఁడు రచించిన వ్యాఖ్యానము భామతిమీఁదను అమలానందుఁడు వ్రాసిన కల్పతరు వను వ్యాఖ్యకు ఈ పరిమళము టీక. సంస్కృతమునందలి పెక్కు టీకా, వ్యాఖ్యాన గ్రంథములవలెనే పరిమళమును స్వతంత్ర గ్రంథము. ఇందు వాచ స్పతి ప్రతిపాదించి విపులీకరించిన శంకరాద్వైతమునే అప్పయదీక్షి తులు తన యాచన్యక్తిని వినియోగించి సమర్థించెను. పదునెనిమిదవ శతాబ్దిని విలసిల్లిన గౌడవేదాంతులలో నొకఁ డగు బ్రహ్మసందసర స్వతి ఇటీవలికాలమున వెలసిన యద్వైతులలో నగ్రగణ్యుఁడు. ఇతఁడే అద్వైతవేదాంతమునకు మూలస్థంభాయమాను లయిన యైదు గురలో అప్పయదీక్షితుఁ డొకఁ డని తన సిద్ధాంతబిందుటీకయందు పేర్కొనినాఁడు.

వేదాంతశాస్త్రమునఁ దనకుఁ గల యసమాన పాండితీవిశేష మును సృష్టికరించుటకయి అప్పయదీక్షితులు ద్వైత, విశిష్టాద్వైత ములనుగూర్చిగూడ గ్రంథములు వ్రాసెను. ఈ రెండుసంప్రదాయ ములమీఁద నతని కెంతమాత్రము నాదర, గౌరవములు లే వనుటకు వానిని ఖండించుచు వ్రాసిన మధ్వతంత్రముఖమర్దన, రామానుజశృంగ భంగనామక గ్రంథములే నిదర్శనము. ద్వైత, విశిష్టాద్వైతముల మీఁద నీతఁడు రచించిన గ్రంథములను ద్వైతులును, విశిష్టాద్వైతు లునుగూడ ప్రమాణగ్రంథములుగ నంగీకరింతురు. అట్లే తన త ములమీఁది ఖండనములకూడ ఇంతవఱకు అద్వైతదృష్టితోఁ జేయఁ బడిన విమర్శనములలో నుత్తమ మయినవి. అప్పయదీక్షితుల మతము కడుస్పష్టమే. అతనిది భామతి ప్రస్థానమునందు వివరింపబడిన శంకరా ద్వైతము. మొత్తముమీఁద నితనికి శివునియొడలఁ గొంత పక్షపాత ముండినప్పటికిని శ్రీశంకరభగవత్పాదులకువలెనే యితనికిని శివ, కేశవుల యొడల సమానభక్తి గౌరవ ప్రపత్తులు కలవు. ఇతఁడు మతమునందు శైవుఁ డయినప్పటికిని తన దేవుని భూషించి యితరుని దూషించు మతస్థులతెగలోఁ జేరినవాఁడు కాఁడు. 'శైవా వయం నఖిలు తత్ర విచారణీయమ్' అని స్పష్టముగఁ జెప్పుచువచ్చినను అతఁడు శివ, కేశ వులు పరమాత్మభిన్న రూపములే కాని వేఱు కా దని నిస్సంశయముగ భూషించియున్నాఁడు. వరదరాజస్తవ మతని విష్ణుభక్తికిని, హరి హరస్తుతి శివ, కేశవులయొడల నతనికిఁ గల సమాన భక్తి గౌరవ ప్రపత్తు

లకును తార్కాణములు. కాని యతఁడు శివపారమ్యమునుగుఱించివలె విష్ణుపారమ్యమునుగుఱించి గ్రంథ మేదియు రచింపలే దనిమాత్రము గమనింపఁదగినది.

రామానుజభాష్యమునకువలెనే శ్రీకంఠభాష్యమునకుఁగూడ సమానగౌరవస్థానము కల్పింపవలె నను తలంపుతో అప్పయదీక్షితులు శివార్కమణిదీపికారచనమునకుఁ బూనుకొనె నని ప్రతీతి. రామానుజ భాష్యమునకు సుదర్శనమిశ్రుని శ్రుతప్రకాశిక ముఖ్యభాష్యమున్న గౌరవము గడించినది కాని యప్పయదీక్షితులకాలమువఱకును పండిత బృందమున శ్రీకంఠభాష్యమునకు రామానుజభాష్యమున కున్న గౌర వము లేదు. ఈకొఱత పోఁగొట్టుటకయి యతఁడు శివార్కమణి దీపిక రచించె నని చెప్పుదురు. అప్పయదీక్షితులు శివార్కమణి దీపికయందు శివుఁడే ప్రధానదైవముగ, శ్రీకంఠుని అద్వైతసిద్ధాంత మును బ్రపంచించెను. ఈ గ్రంథమున మత, వేదాంతములు రెంటికిని చక్కనిమేళనము కుదిరినది ; మతతత్త్వ మిందు చక్కఁగ పరిణత మయినది.

సంస్కృతసాహిత్య చారిత్రమునందు అప్పయదీక్షితులతో సరిపోల్చదగినవారు చాల కొలఁదిమంది కలరు. మహాకవియు, భావి తాత్త్వఁడు నగు అప్పయదీక్షితులు కాలమురాటుపోటుల కాఁగి నిలువఁ గల భక్తిగీతము లనేకములు రచించెను. వరదరాజస్తతి, శివకర్ణా మృతము, భక్తిరసప్రధానము లయిన యితరశ్లోకములు చాల ప్రశస్తము లయిన రచనలు. అతఁడు మహాకావ్య మేదియు రచింపలేదు ; కాని యాదవాభ్యుదయ, హరివంశసారచరితములవంటి కొన్ని ముఖ్యము లయిన మహాకావ్యములకు వ్యాఖ్యానములు వ్రాసెను. ఇంతవఱకు ప్రకటితముకాని నిఘంటువు నామమాలనే కాక, ఇతఁ డమరకోశముమీఁద నొకవ్యాఖ్యానమునుకూడ రచించినట్లు చెప్పు దురు. సాహిత్యవిమర్శగ్రంథము లయిన కువలయానంద, వృత్తి వార్తిక, చిత్రమిహాంసా, లక్షణావళుల ననుసరించి యాతఁ డొక గొప్పసాహిత్య విమర్శకుఁ డని చెప్పఁదగును. అతఁడు సాహిత్యకర్త గనే కాక, సాహిత్యవిమర్శకుఁడుగకూడ పేరున కెక్కినవాఁడు.

(టి. ఆర్. చిం.)

అప్పయ్య రాజు వేట — కడపజిల్లా, రాజంపేట తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౪౭౯ (౧౯౩౧).

అప్పరాజు చెఱువు — అనంతపురంజిల్లా, ధర్మవరం తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౧౩౩ (౧౯౩౧).

అప్పరాజు పల్లి — కడపజిల్లా, కడపతాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౨౪౪ (౧౯౩౧).

అప్పడ — ౭ - వ శతాబ్దియందు ను ప్రసిద్ధుఁడగు అఱవ కవి. జన్మమున బ్రాహ్మణుఁడు. ఇతని అసలుపేరు మరుత్ నీకియర్. చిన్నతనముననే యితని తల్లిదండ్రులు మరణించిరి. నాటసుండియు

నితఁడు తనయక్కగారగు ధీలధవడియార్ సంతక్షణమునఁ జెరుగుచుఁ బెద్దవాఁడయ్యెను. పెద్దయైనతరువాత నతఁడు ఏకారణముననో జైన మతము నవలంబించి జైనగురువై యుత్తరహిందూస్థానమునకుఁ బోయి పాటలీపుత్రనగరమున నివసించుచు, తనకుటుంబమునుగూర్చిన యాలోచనయే లేక కొంతకాలము గడపెనట! జైనమతము నవలంబించిన పిదప నితనిపేరు ధర్మనేనుఁడు. అటుపై నొకసారి ఎన్నిమందులకును లొంగని కడుపునొప్పిచే బాధపడి జైనమంత్రములవలన విముక్తిఁ గానక తనసోదరి జ్ఞప్తికి రాఁగా నామెకై వర్తమానమంపెను. కాని యామె జైనమొగముం జూడ ననియు, జైనమనియింట నడుగు పెట్ట ననియు సమాధాన మంపెను. వెంటనే మరుత్సీకియరు తనజైనవేషమును దీసివైచి పోయి సోదరిపాదములపైని వ్రాలెను. శైవమంత్రములను జపించిన వెంటనే యతనిరోగ మంతరించిపోయినది. నాట నుండియు నతఁడు పరమశైవుఁడై నిరంతరముగ శైవమతప్రచారము ననే తన జీవితము గడపుచుండెను.

ఇట్లు దేశాటన మొనరించుచు నొకపరి పాండ్యరాజ్యమునకు రాజధాని యగు మధురకుఁ బోయి యచ్చటి జైనపక్షపాతి యగు పాండ్యరాజును తనవాదబలమున శైవునిగఁ జేసెను. ఆసందర్భముననే యతనికి 'అప్పరు' అను బిరుదనామము వచ్చినది (అప్పరు అనఁగా అటవమున తండ్రి యని యర్థము). నాటనుండియు అప్పరునామమే ప్రసిద్ధ మైపోయినది. ఇతఁడు శివభక్తులలో నొక్కఁడయి వాగీశ నైనా రనియు, తిరునావుకరకు అనియుఁ బ్రసిద్ధుఁడయ్యెను.

అప్పరు ఏయేత్రములను దర్శింప నేఁగెనో యం దెల్ల నాయూదేవతలపైని చక్కనిస్తోత్రములను రచించుచుఁ బోవుచుండు వాఁడు. ఇతనికృతులు అటవదేశమునఁ బూర్తిగ వ్యాపించిపోయినవి. ఆనాటి దక్షిణదేశమునందలి యాస్తిక్యవాదమునఁగల సార మంతయు నితనికృతులలో నిమిషియున్నది.

అప్పల అగ్రహారం — విశాఖపట్టణముజిల్లా, పాల కొండతాలూకాయందలి ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౪౮౮ (౧౯౩౧).

అప్పల నాయఁడు పేట — గంజాముజిల్లా, పర్లా కిమిడితాలూకాయందలి జమీన్దారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౧౦౦ (౧౯౩౧).

అప్పల పట్నాయకుని పేట — విశాఖపట్టణము జిల్లా, పాలకొండతాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౪౧౫ (౧౯౩౧).

అప్పల మ్మపేట — విశాఖపట్టణముజిల్లా, బొబ్బిలి తాలూకాయందలి జమీన్దారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౩౩౦ (౧౯౩౧).

అప్పల రవిపురం — విశాఖపట్టణముజిల్లా, వీరవల్లి తాలూకాయందలి జమీన్దారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౫౪౭ (౧౯౩౧).

అప్పల రాజుగూడెం — పశ్చిమగోదావరిజిల్లా, చింతలపూడితాలూకాయందలి ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౪౨౫ (౧౯౩౧).

అప్పల రాజు పేట — తూర్పుగోదావరి (ఏజెన్సీ) జిల్లా, యెల్లవరంతాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౬౩.

అప్పలా చార్వూడు శేషభట్టరు — ఒకకవి. ఆపస్తంబనూత్రుఁడు. కాండిన్యసగోత్రుఁడు; తండ్రి నృసింహార్యుఁడు. ఈకవి రామకృష్ణవిలాసము అను నైదాశ్వాసములగ్రంథము రచించెను. ఇది భద్రాద్రిరాముని కంకితము. శైలి మంచిది.

అప్పలాపురం — కర్నూలుజిల్లా, బంగనపల్లిసంస్థానమునందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౭౨౭ (౧౯౩౧).

అప్పన ముద్రం — నెల్లూరుజిల్లా, ఉదయగిరితాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౮౪౩ (౧౯౩౧).

అప్పాజీ పేట — అనంతపురంజిల్లా, గుత్తితాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧౯౮ (౧౯౩౧).

అప్పాదేశాయిని పణకర్ — మహారాష్ట్రప్రభువులలో నొకఁడు. నిపాణియొక్క పాలకుఁడు.

అప్పాధ్వరి — క్రీస్తుశకము పదునేడవశతాబ్దియందుండిన గొప్ప పండితుఁడు: కవి. ఇతఁడు తంజావూరుజిల్లాయందలి మాయవరముగ్రామముదగ్గఱ మన్న కిల్లియూరునివాసి; శ్రీవత్ససగోత్రుఁడు. ఉదయమూర్తి యీతని యాచార్యుఁడు; ఆలత్తూరు గ్రామవాసి యయిన పిళ్ళేశాస్త్రి యీతని ప్రాచార్యుఁడు. ఇతఁడు రచించిన 'ఆచారనవనీతము' నందలి శ్లోకము ననుసరించి తంజావూరు మహారాష్ట్రప్రభు వయిన షాహజీ యీతని నాదరించినట్లు తెలియుచున్నది. కుంభఘోణముదగ్గఱ స్వామిమలయందు క్రీ. శ. ౧౬౯౬-న షాహజీ ప్రధానియయిన త్ర్యంబకరాయమఖి యొనరించిన మహామఖమునకు అప్పాధ్వరి విచ్చేసినపుడు షాహజీ చాల సంతోషించి యీతనిని రాజసభాభవనమున మహాభారతము పారాయణము చేయుటకు తంజావూరియందు మూఁడుమాసములు నిలిపివేసెను. అప్పాధ్వరి రచించిన గ్రంథములలోఁ జేరెన్నికఁగన్నది ధర్మశాస్త్రగ్రంథమయిన ఆచారనవనీతము. ఇతఁడు తనకుమారునితోఁ ద్వాటుతో నెనిమిదేండ్లు కష్టపడి మిక్కిలి పరిశ్రమ చేసి దానిని రచించెను. అది ౧౫,౦౦౦ల గ్రంథముల యొద్ గ్రంథము. షాహజీ కోరిక ననుసరించి యీతఁడు తాను వ్రాసినట్లు ఆ గ్రంథముననే తెలిపినాఁడు. మదన భూషణభాణము, గౌరీమాయూరమాహాత్మ్యచంపువు అనునవి యీతఁడు రచించిన యితర గ్రంథములు. ఇవి చంపూభాణ వాఙ్మయములందు పేరుపడ్డగ్రంథములతోఁ దులనమాగఁగలవి.

అప్పాపురం-అప్పారావు, గురజాడ

అప్పాపురం — ౧. గుంటూరుజిల్లా, బాపట్లతాలూకా
యందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧, ౩౧౨ (౧౯౩౧).

౨. కృష్ణాజిల్లా, కైకలూరుతాలూకా
యందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౨౨౪ (౧౯౩౧).

౩. విశాఖపట్టణముజిల్లా, చీపురుపల్లి
తాలూకాయందలి ఈనాం గ్రామము. జనసంఖ్య ౫౮౬ (౧౯౩౧).

౪. విశాఖపట్టణముజిల్లా, పాలకొండ
తాలూకాయందలి ఈనాం గ్రామము. జనసంఖ్య ౮౬౫ (౧౯౩౧).

అప్పాబలవంత్ — మహారాష్ట్ర నేనానాయకులలో
నొకడు. మొదట మాధవరావు మైసూరునందలి హైదరాబీ నెదిరిం
చుటకు మహారాష్ట్ర రాజ్యమువారిచే నియోగింపబడెను. కాని మాధవ
రావునకు దేహరోగ్యము తప్పినందున నప్పాబలవంతు తత్కార్యము
పంపబడెను. త్ర్యంబకరావుపేతే యితనికి సహాయకుడుగ నుండెను.
బాజీరావు కారణమున నితని కొకపర్యాయము నానాఫడ్డ పీసుతో
పాటు కారాగారమునకుఁ బోవలసివచ్చినది. ఇతఁడు పేష్వాద్వితీయ
మాధవరావునకుమాత్రము విశ్వాసపాత్రుఁడుగ నుండెను.

అప్పారావు గురజాడ (క్రీ. శ. ౧౮౫౫ - ౧౯౧౫)

— తెలుఁగు 'నవ్యకవుల'లో మొట్టమొదటివాఁడు. క్రీ. శ. ౧౮౫౫-వ

గురజాడ అప్పారావు

సంవత్సరమున విశాఖపట్నముజిల్లా, ఎలమంచిలితాలూకాయందలి
రాయవరము గ్రామమున జన్మించెను. ఈతనితండ్రి పేరు వేంకటరామ

దాసు. తల్లి గొడవర్తివారి యాఁడుపడుచు; పేరు కాసల్య. వీరు
నియోగి బ్రాహ్మణులు. అప్పారావు కొంతవఱకు చీపురుపల్లియందు
విద్యాభ్యసము గావించి పిదప విజయనగరకలాశాలయందు పట్టభద్రుఁ
డై విజయనగర ప్రభువగు ఆనందగజపతిమహారాజుకొలువున ప్రాచీన
లిపిపాఠకుఁడుగ ప్రవేశించి భారతదేశభాషల ఆనుమంగికపరిశీలనము
చేయుచు ముఖ్యముగ తెలుఁగుభాషను బాగుగ తరించెను.

క్రీ. శ. ౧౮౮౭ సంవత్సరము ప్రాంతముల మహారాజు
విశాఖపట్నముజిల్లాయందు ఆమూఁడు సంవత్సరములలో జరగినకన్యా
శుల్కవివాహముల లెక్కలు తీయింపఁగా, ఒకవేయి ముప్పదినాలుగు
తేలెను. అది ప్రేరణగా, సంఘసంస్కార ప్రియుఁడుగ అప్పారావు
'కన్యాశుల్కము' అను సాంఘికనాటకమును వాడుకభాషయందు
రచించెను. వాడుకభాషకు సాహిత్యప్రతిష్ఠ అర్హ మను భావో
జ్ఞుంభణమునకు అప్పారావు తొలుతగ సాహిత్యప్రయోగనిర్వహణ
మీనాటకమునఁ గావించె ననుటకు పాత్రోచిత గ్రామ్యభాషాప్రయోగ
మత మడ్డుపడి ఈనాటకమును తానే స్వీకరింపఁ జూచును కాని,
యీతని ఆశయము లంతమాత్రమున లొంగుటలేదు. సామాజికులకు
గ్రాంథికభాషకంటె వాడుకభాష సులభార్థ మనుమాటయుఁ గాక,
అసలు తెలుఁగున నాటకోచిత మైనది వాడుకభాషయే యనియు,
అది గ్రంథరచనకు వినియోగించుట రీతి కా దనుకొనుట— భాషా
శాస్త్రము నచ్చి భాషారూపముల ప్రయోజ్యతయు, విలువయు
నిరూపించుటకు వేఱుగ మంచి ప్రమాణములునిలిపిన యీకాలమున,—
శుష్కవైయాకరణుల ఆతిథ్యమునకు వదలవలయు ననియు, గ్రంథ
ప్రయోజ్య మగుభాషను వ్యవహారమం దుండు భాషకు సాధ్యమయి
నంత దగ్గఱకు తెచ్చుట సభ్యతావహ మనియు మంచి అభినివేశముతో
కవి ఇందు వాడుకభాష ప్రయోగించి సంఘసంస్కారముతోపాటు
భాషాసంస్కారముగూడ గుఱిచూచినాఁడు. సంఘవృత్తమును చాల
మనోజ్ఞముగను, మర్మజ్ఞముగను నిరూపించునదై దురాచారముల
నపహాస్యతకు తెచ్చుచు రచనాచమత్కారమున మిగుల సంపన్నమైన
దగుటచే ఈనాటకము దేశమున నెంతయు ప్రశంసకును, ఆదరమున
కును పాత్రమై ౧౮౯౭-వ సంవత్సరమున ముద్రణప్రకాశనము కాంచి
నది. దీనిప్రకటనమునకు పూర్వమే కందుకూరి వీరేశలింగముపంతుల
'బ్రాహ్మవివాహ' మను రూపకము ప్రకటిత మై యుండెను కాని,
అది కేవలము ప్రహసనప్రాయ మగుటచేతను, 'కన్యాశుల్కము'న
అల్లికపడ్డవస్తువు, హాస్యరసపోషణము, పాత్రపరిణతి మున్నగు ఘనత
రాంశములు ప్రవర్తిల్లి దీనికి నాటకత్వము చేకూర్చియుండుటచేతనుఁ
గాని, రచనమున 'బ్రాహ్మవివాహము'న కంటె నిది పూర్వతరమై,
రంగము చవిచూచియుండిన దగుటచేఁ గాని 'కన్యాశుల్కము'
తెలుఁగున మొదటిసాంఘికనాటకముగా నెన్నికఁ గన్నది. ఇది మొదటి
ముద్రణమునకంటెను తరువాతి ముద్రణములందు పెక్కుమార్పులు
పొందుచు వచ్చి సుమారు రెండింతలకు పెరిగినది. మొదటి గ్రంథమున
కంటె నిశ్చయముగ తరువాతిసంస్కరణము సంపన్నతర మైనది.

గిరీశము, మధురవాణి మున్నగు పాత్రము లీసంస్కరణము పడయకుండిన, నింతటి అమరత్వమును, ప్రత్యక్షత్వమును బడసియుండవు; నాటకమును నాటకరచనానైపుణికిఁ గాని, హాస్యరససంసిద్ధికిఁ గాని నేటి యున్న ప్రశంసను కట్టుకొని యుండదు. కాని వస్తు వింతుక యిమిడిక తప్పిన దనుట వాస్తవము.

పిదప అప్పారావు రాగతాళబద్ధములగు గేయములు కొన్ని చక్కని వాడుక తెలుఁగు కై లిని రచించి 'నీలగిరిపాట' లను పేరుతో సంపుటముగా ప్రకటించెను. ౧౯౧౦, ౧౯౧౧ సంవత్సరముల ఆంధ్రపత్రిక మొదటి రెండు సంవత్సరాదిసంచికలయందు 'బిల్లాణీయ' మను రూపకము రెండు పాఠములు ప్రకటించెను. రాజసభా వృత్తస్వరూపమును పృథక్ పాత్రవిస్ఫోటన మాలంబముగ ఆస్వాద్య పఱచుచు, ఇట్టి కథావస్తువును సహా హాస్యరసముద్వారా పరామర్శించుట యీతనియొడ విశిష్టతను చాటును. పత్రికలందు 'మాట - మంతి' అను శీర్షికతో హాస్యమయము లగు న్యాసములు కూడ అప్పారావు రచించుచుండెడివాడు.

అప్పారావు ఆంగ్లమునఁగూడ కవన మల్లువాడు. ఒకసారి అతఁడు కొన్ని ఆంగ్లపద్యములు తనవి ఒకపత్రికకు పంపఁగా తత్సంపాదకుఁడు అప్పారావును మాతృభాషయందు కవనము నెప్పు ప్రోత్సహించుచు వ్రాసెను. 'నాభాష యనఁగా నేది' యను ప్రశ్నకు వ్యాకరణకృతక మైనది కాక 'నేను మాటాడుభాష నాభాష' యనియే అతని కంతరాత్తవలన లభించినయుత్తరము గద్యముననే కాక దేశభందమునఁగూడ వాడుకభాష, సుడికారము మెఱయునది, ప్రయోగించుట అతనికి సమ్యతమై నోచెను.

ఒకసారి మనోహరముగు స్త్రీల ప్రాతపాట ఒకటి ఆతనిచేవిని బడి మనసున కొత్తసంగీతములు తిరుగఁగా, తెలుఁగున నొక కొత్త ఘండము నడపింపవలె నని ఆతనికి సంకల్ప ముదయించెను. క్రీ. శ. ౧౯౧౦ - వ సంవత్సరమున బరంపురమున నానావర్ణ సహపక్షి భోజనము జరిగినది; ఇందు అప్పారావును బాల్సానెను. ఆసంవత్సరమే హాళీ చుక్క (Hally's Comet) పొడిచినది. ఒకవిచిత్రమైన భావమధనమున అప్పారావురసికచిత్తముననుండి ఒక కొత్తకవితా వేశము రూపుకట్టినది :

‘గుత్తునా ముత్యాలసరములు,
కూర్చుకొని తేటైనమాటల,
కొత్తపాతల మేలుకలయిక
కొమ్మెఱుంగులు చిమ్మఁగా’

అని మొట్టమొదటి ముత్యాలసరముకావ్యము ఆతని ఆశయములు నిరూపించుచు నడచినది.

‘మెచ్చ నంటా వీవు; నీ విక,
మెచ్చకుంటే మించిపాయెను :

కొయ్యబొమ్మలై మెచ్చుకళ్లకు
కోమలులసా రెక్కునా? ,

అన్న రెండవపద్యము ఆ 'జీవద్భాష' ప్రతిష్ఠను వ్యాఖ్యానించినది. ఆతనిమొదటికావ్యము సంస్కారపక్షిభోజనము, ధూమకేతుదర్శనము మున్నగు సంఘటనములు హృద్యముగు గృహ్యకథయందు సంస్కారాశయములకు భృత్తిక పట్టికొత్త, ప్రాతభావముల అన్వేష్య ప్రవృత్తి పదము చూపినది. ఈతఁడు ముత్యాలసరమున 'లవణరాజు కల', 'కన్యక' మున్నగు మనోహరములగు కథనకావ్యములును, ఒకటిరెండు 'వ్యక్తి' కావ్యములును రచించెను. వేఱు గేయచ్ఛందములుగూడ పట్టి 'పూర్ణము' అను ఆడుపిల్లలపాట మున్నగునవి కడుమంజులముగ రచించెను. వీరేశలింగముపంతులు వీలగుచోట నెల్ల ఒకధర్మవిధిగా సంఘసంస్కారభావములు పాత్రములనోట యత్నతః పలికింపఁగా, ఈతనికావ్యముల పాత్రములు ఒక సహజభావోద్రేకముతో, ఈతనివలెనే, కావ్యోచిత్యము కుంటువడక మెఱుంగుదేటు నట్లు సంస్కారాశయములు వెలిపుచ్చును.

క్రీ. శ. ౧౯౧౩ - వ సంవత్సరమున అప్పారావు విజయనగర సంస్థానపు టుద్యోగముననుండి విరతి పొందెను. ఆయేఁడే ప్రభుత్వమువా రాతనిని మద్రాసువిశ్వవిద్యాలయమునెనేటునందు శాశ్వత సభ్యునిగా నియమించిరి. ఇంటర్మీడియేటు ఆంధ్రవ్యాసరచనా సంఘమువారు వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిని, కొమఱ్ఱాజు లక్ష్మణరావును, అప్పారావును కలిపి తెలుఁగున ప్రాచీనార్వాచీనప్రయోగముల వేఱుపటిచి చూపుటకై ఒక ఉపసంఘముగా నేర్పఱచిరి. అందు వేంకటరాయశాస్త్రియు, లక్ష్మణరావును సమ్యతపడి సిద్ధపటిచిన పట్టికపై అప్పారావు తాను జోడించిన అసమ్యతివిజ్ఞప్తియందు నాటికే రావుసాహెబు గిడుగు రామమూర్తిపంతుల ఆమేయముగు దీక్షావ్యవసాయముల ఫలముగ దేశమున ఉద్యమము కట్టుచున్న 'వాడుకభాష' కు చాల సమర్థముగు సమర్థన మిచ్చెను. తుదిదినముల నీతఁడు 'కొండుభట్టియ' మని యొక సాంఘికనాటకము రచించెను. అది నేటికిని ప్రకటితము కాలేదు. ఈతనివి రెండు చిన్న కథలుకూడ కలవు. అవియు ఆతనిసంఘసంస్కారప్రియతను హాస్యరసముతోవలనే కలామయముగ వెల్లడించుచున్నవి. అప్పారావు ౧౯౧౫ - వ సంవత్సరమున విజయనగరమున కాలధర్మము నొందెను.

అప్పారావు నడవడికను చాల రసికతకు, ఔదార్యమునకు పేరుపడినవాడు. సమాజమున తనప్రతిభచేతను, మంచితనముచేతను, చమత్కారకలిత మగు సంభాషణముచేతను చాల చిత్రాకర్షణము చేయువాడు. ఎంత హాస్యప్రియుఁడో అంత గంభీరుఁడు; ధీరుఁడు. తనకష్టస్థితులుసహా మిత్రులకైన తెలుపువాఁడు కాఁడు. ప్రభువునెడనైన ఇచ్చకము లాడునలవాటు లేక గౌరవముగ మెలఁగువాఁడు. జీవితము నున్నతలక్ష్యముగఁ బట్టుచు సంఘదురాచారములను ఖండించి తన అమితముగు భావస్వాతంత్ర్యము ప్రకటించుకొనియు,

తనవిశాలమైనయాకాంక్షల కెంతో వెనుకబడియుండు సంఘవృత్తమును సహనముతో చూచెడివాడు. కనుకనే సంఘవృత్త మితనిచే సాహిత్యమున కెత్తబడ్డపుడు హాస్యరస మంతహృద్యముగ వెలసినది. ఈతని హాస్యరచన మైనను ప్రహసనోచితముగ నొక్కలక్ష్యభావమునకు పరాధీనమై నడవక, నాటకోచితముగ నడచును. పెక్కులగు పాత్రముల స్వాధీనములగు వ్యక్తివృత్తులసాగుదలయందు ఇతివృత్తము వ్యంజన కాంచుచుండును. సంభాషణమందలి చమత్కారమును, వస్తువునందలి చాకచక్యమును చూపునుత్కృష్టతకు తోడు, ఈతని హాస్యము మాధ్యమమీదను గాక చాతుర్యముమీదను ఒత్తిడి చూపును. పాత్రముల వ్యక్తిత్వములు సట్టగల యీతని అనతి క్రాంతముగ 'నాటకీయభావన' యీతని నాటకములందేమి, కథలయందేమి, కావ్యములందేమి నిరంతరముగ ఎఱిగి ప్రయుక్తమైనది. కవితావీధిని చూచిన, అప్పారావుప్రతిభ భావనాజగత్తున జైత్రయాత్రలు సలిపినది లేదు కాని, మనోజ్ఞమై రసము చిందు హృదయోద్ధతమైనది యీతనికవిత. పురాణములు చెప్పబడె కాక, యీతఁడు కావ్యమును, పాశ్చాత్యుల 'లిరికు' ఘక్కి చేకొని, జీవితవాణిగా పలికించినాడు. తనజీవితాశయములు నెత్తిపై దేవతలవలె మోసుకవచ్చి కావ్యవీధిని దింపక, కావ్యసంకల్పమువేడిని కరగఁజోయ వచ్చినమట్టునకు కరగఁజోసినాడు. మఱి యీతని గ్రంథములు చాలకొలదిగ నున్నవి కాని, యీతనిసాహిత్యప్రవృత్తియంతయు విశిష్టమై, ప్రతిభాసంపన్నమై, నవ్యతరమై ప్రాముఖ్యగర్భమయినది. ఈతని నవ్యత యేర్పడిన చరిత్రము తడవునెడ ప్రత్యక్షసంస్కారము పాశ్చాత్యభావసంపర్కమున సిద్ధమయినట్టిదని యీతనికావ్యములే తెల్ల మొనర్చును. కాని అది తనదేశకాలముల స్థితిగతుల కుచితమయి అతైడి 'కొత్తపాతలమేలుకలయిక' చూచిన ఈతని ప్రతిభా, సంకల్పములు ఈతని ప్రాముఖ్యమును నిర్వహించుచు నేటి ఆంధ్రకవితా నవయుగమునకు ఈతనిని సమ్మతముగ శకకర్తను చేసినవి.

(కొం. జ.)

అప్పారావు బసవరాజు (క్రీ. ౧౮౯౫ - ౧౯౩౩)

— తెలుఁగుకవి, విమర్శకుడు; క్రీ. శ. ౧౮౯౫ - వ సంవత్సరమున జన్మించెను; ఆటువేలనియోగి బ్రాహ్మణుడు; పిచ్చయ్యగారి కుమారుడు. వీరిది కృష్ణామండలము. చిన్నతనమున బెజవాడయందు ఆంగ్ల విద్యాభ్యాసము కావించునపుడే సంస్కృతాంధ్ర సాహిత్యముల నధ్యయనము నేయుచు కవనోత్సృకత చూపుచుండెడివాడు. పదపఠెన్ను పురి రాజధానీకలాశాలయందు ప్రవేశించినవెనుక నాతఁడు ఆంగ్ల కవిత్వము నెంతయు మెచ్చుచు నట్టికవిత తెలుఁగున వికసింపవలె నని మనసుపడుచుండ, గురజాడ అప్పారావునవ్యకవిత ప్రకటితమై యీతని నాకర్షించెను. గురజాడ అప్పారావున కితఁడు మొట్టమొదటి అమయాయులలోనివాడై తన క్రొత్తరచనములు 'నెలయేటిగాన' మను పేర సంపుటముగ ప్రకటించెను (౧౯౧౫). కావ్యసత్త్వ మంతగా లేక

యిది గురజాడ అప్పారావు ననుసరించిన క్రొత్తరచనముమాత్రమే తన విశిష్టలక్షణముగా చూపుకొగలది. దేశమునందలి అనేక పత్రికల కాతఁడు కావ్యములు, విమర్శములు వ్రాయుచు ప్రసిద్ధిపడెను. తన చక్కనిసంగీతజ్ఞానమున కనువుగ నీతఁ డనేక గేయములు రచించి తెలుఁగున గేయరచనము ప్రచలితము చేసెను. అందు కొన్ని చాల రంజకత యొప్పినవి. అమితమగు నితని స్వాతంత్ర్యప్రియత సాహిత్యము నను సువ్యక్తమై కావ్యమాధుర్యనియతులు దాఁటిన వట్టి ఉద్రేక ప్రకటనముగఁగూడ నవతరించెను. కవిత్వమునందుకంటె విమర్శమున నీతఁడెక్కువ వన్నె మెఱసెను. కాని, కవిగా కావలెనని యీతఁడు సాఁకి కొనిన చిత్తోద్వేగ పక్షపాతాదులు ఈతనియందు విమర్శకుని తాట స్థ్యమును కుంటువఱచినస్థితి 'యెంకిపాటల గాలిదుమారము' వంటి యుత్కృష్టవిమర్శములే వెల్లడిచేసినవి. కొంతకాల మితఁడు కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావుపంతుల దినపత్రిక యగు 'ఆంధ్రపత్రిక' యందును, మాసపత్రికయగు 'భారతి' యందును సంపాదకవర్గముల కార్యనిర్వహణము కావించెను. నాగేశ్వరరావుపంతుల నియోగమున నాతఁడు 'అరేబియన్ నైట్స్' అను గ్రంథము కొంత వఱకు (గద్యముగ) తెలిగించెను; అది అప్రకటితము. కొమ్మఱ్ఱాజు లక్ష్మణరావుతో 'కళ సృష్టియా, అనుకరణమా?' అను విషయమున నీతఁడు పత్రికాముఖమునఁ గావించిన వాదమును, ఈతని తుదిదినముల ప్రకటితమైన 'ఆంధ్రకవిత్వచరిత్రము' అను కావ్యమీమాంసా గ్రంథమును, తక్కినవిమర్శములతోపాటు, ఈతని సాహిత్యతత్వజ్ఞతను తెలుపును. ఇందు తుదిగ్రంథము ఆతఁడెన్నఁడో రచించి ప్రకాశకులకు అమ్మియుండినట్టిది, సంస్కృత సాహిత్యపరామర్శాది కము చాలమిచే దొరలిన దోషములతో, ఆతని వ్యుత్పన్నతరదశయందు ప్రకటితమై ఆతనిమనస్సును కలఁచినది.

జీవితమున అనేకకష్టముల కగ్గమై సహజముగ హృదయమార్దవమునను, ఉద్వేగశీలమునను కలఁతవడి పిచ్చియొక్కి, అప్పారావు కేవల మనస్సంతాపముచే మరణించెను (జూన్, ౧౯౩౩).

(కొం. జ.)

అప్పారావు పల్లి — కడపజిల్లా, కమలాపురంతాలా కాయందలి ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౨౯౮ (౧౯౩౧).

అప్పారావు పేట — పశ్చిమగోదావరిజిల్లా, తాడేపల్లి గూడెంతాలాకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౨,౯౭౩ (౧౯౩౧).

అప్పారావు పేయి — నీలికుసుమావలి గ్రంథమును రచించిన యతడు.

అప్పారావు శాస్త్రి — ఒక ప్రసిద్ధ పండితుడు. ఇతడు సంస్కృతభాషయందు అప్పారావునాదార్థ మనుపేరుగల న్యాయ గ్రంథమును రచించెను. మఱియు నితనిచే రచింపఁబడినవి లవలీ పరిణయము, సారస్వతాదర్శము అను రెండునాటకములుగూడ కలవు.

అప్పాసాహెబ్ భోక్షణ (నాగపూరు) — నాగ

పూరురాజు. రెండవ రఘోజీరాజునకు వెంకాజీ యను పినతండ్రి కలడు. ఆతనికి నేనాధురంధరుఁ డన్నదిరుదును, చాందా, ఛత్తీస్ గఢప్రాంతముల జాగీరును ఉండెను. ఆతనికిమారుఁడే అప్పా సాహెబు.¹ ఇతనికి ముఢోజీ యన్నపేరుండెను. కాని వ్యవహార మందుమాత్రము అప్పాసాహెబు బన్నపేరే కలదు. ఇతఁడు చాందాలోఁ బుట్టి కొన్ని సంవత్సరములవఱకు నచ్చటనే పెరిగినట్లు కానవచ్చుచున్నది. ౧౭౧౧ లో నీతనితండ్రి చనిపోగా నితనికి నేనాధురంధరత్వమును జాగీరును ప్రాప్తించెను. రెండవ రఘోజీ ౧౭౧౬ లో మరణము నొందెను. ఆతనికిమారుఁడైన పర్సోజీ రాజయ్యెను. కాని యాతఁడు పిచ్చివాఁ డగుటచే రాజప్రతినిధి (Regent) కావలసివచ్చెను. రాజుతల్లియైన బాకాబాయికిని, రాజ్యమున కనంతరవారసత్వము గల అప్పాసాహెబునకును ఈ ప్రతి నిధిత్వమునుగుఱించి పేచీపడెను. తుదకు రాజ్యమందలిసరదారులయను మతివలనను, ఇంగ్లీషురెసిడెంటు సాయమువలనను అప్పాసాహెబే రాజప్రతినిధి యయ్యెను. ఈతఁడు ప్రతినిధిగా నున్నకాలమం దింగ్లీషువారికిని ఈతనికిని సంధి జరగెను. 'ఇంగ్లీషువారు పర్సోజీకి సాయము చేయుటకై ఆఱు కాల్యలముల పటాలము లును, కొంత గుఱ్ఱపుసైన్యమును, తోపుఖానాయును ఉంచునట్లును, దానికి బదులుగ పర్సోజీ ఇంగ్లీషువారికి నేడులక్షల యేబదివేలరూపాయలు ప్రతియేట నిచ్చుటయేకాక ౨,౦౦౦ కాల్యలమును, ౨,౦౦౦ అశ్వసైన్యమును ఉంచవలెను.' ౧౭౧౭ లో అప్పాసాహెబు తన జాగీరైన చాందాకుఁ బోయెను. ఆతఁడు వెళ్లిన కొలది దినము లకే పర్సోజీ చచ్చెను. అప్పాసాహెబే పర్సోజీని చంపించె నని కొందఱ టింగ్లీషుచరిత్రకారులు వ్రాసిరి. కాని యందుల కాధార మేమియు లేదు. పర్సోజీ తరువాత నప్పాసాహెబు రాజయ్యెను.

ఈతఁడు రాజ్యారాధుఁడైనప్పటినుండియు నీతనికి నింగ్లీషు వారియొడఁ గల గౌరవము తగ్గజొచ్చెను. ఇంగ్లీషువారికిఁ బ్రతికూలు రగు పూనాపేష్వాతోడను, గ్వాలియర్ సింధియాతోడను రహస్య ముగఁగలసి యింగ్లీషువారిమీఁదికి యుద్ధప్రయత్నములు చేయసాగెను. మహారాష్ట్రసైన్యముల కన్నిటికి నప్పాసాహెబును నేనాధిపతిఁజేసి పూనాపేష్వా బాజీరావు సన్నదులను, దుస్తులను నాగపురమునకుఁ బంపెను. అంతకుఁబూర్వమే యింగ్లీషువారికిని బాజీరావునకును యుద్ధము ప్రారంభమైనందున, నాసన్నదును దుస్తులును గ్రహింపవల దని బ్రిటిషుప్రెసిడెంటు ఎంతచెప్పినను వినక అప్పాసాహెబు ౨౫-వ నవంబరు ౧౭౧౭-వ దినమునఁ బెద్ద సభ చేసి పూనానుండి వచ్చిన యధికారమును వహించెను. ౨౬-వ తేదీని రెసిడెన్సీలోని యింగ్లీషు

వారిపై న్యమునకును, అప్పాసాహెబు సైన్యమునకును యుద్ధము ప్రారంభమయెను.

రెసిడెన్సీ యనఁగా నింగ్లీషురెసిడెంటు ఉండుస్థలము. ఇది నాగపూరుపట్టణమునకుఁ బశ్చిమమున మూఁడుమైళ్లమీఁద నున్నది. దానికిఁ గొన్ని గజములు తూర్పున సీతాబర్ది² గుట్ట కలదు. ఇందు రెండు శిఖరములు కలవు. ఒకటి యెత్తుగను, మఱియొకటి దానికంటెఁ దక్కువ యెత్తుగను, ఈరెండు శిఖరములకును నడిమిభాగము ఈరెంటి కంటెను ఎత్తు తక్కువదిగను నుండును. ఈ గుట్ట మొదట నెవ్వరి యధీనమందును లేదు. 'ఈగుట్టను స్వాధీనము చేసికొని, దానిమీఁద నుండి రెసిడెన్సీకి గుఱిపెట్టవలయు' నని అప్పాసాహెబు బాలోచించెను. కాని యీ సంగతి మొదటనే తెలిసికొని యప్పటి రెసిడెం టగు జంకిన్ను గుట్టను స్వాధీనపఱుచుకొనెను. పైగుట్టమీఁద ౨౦౦౦భటులును, క్రిందిగుట్టమీఁద ౩౦౦ భటులును ఒక ఫిరంగియు నుంచబడెను. రెసిడెన్సీ కాపుదలకు గుఱ్ఱపుదళము లుండెను. ఇంగ్లీషువారు గుట్టను పట్టుకొనుట కొంచె మాలస్యమైయున్నయెడల నప్పాసాహెబునైనికు లగు నరబ్బీవా రాగుట్టను స్వాధీనపఱుచుకొని యుందురు. గుట్టకు కొంచెముమారమున వారు యజమానునియాజ్ఞకై యెదురుచూచు చుండిరి.

౨౬-వ తేదీ సాయంకాలము ౬ గంటల కరబ్బీసైనికులు సీతాబర్దిగుట్టను పట్టుకొనవలయు నని దానిమీఁదికి వచ్చిరి. తెల్లవాఱు బామున రెండుగంటలవఱకు నెన్నియోపర్యాయము లరబ్బీవా రింగ్లీషు వారిమీఁదికి నొత్తుకొనివచ్చిరి. ౨౭-వ తేదీ యుదయమువఱకును గొండక్రింద ౧౫,౦౦౦ సైన్యమును, ౩౬ ఫిరంగులును వచ్చిచేరెను. గుట్టమీఁదివారు తమరక్షణనిమిత్తము చుట్టును ధాన్యపుబస్తాలు పేర్చి చిన్నయడ్డగోడను నిర్మించుకొనిరి. తొమ్మిదిగంట లగుసరికి నరబ్బీ సైనికులు చిన్నగుట్టను స్వాధీనపఱుచుకొని యందున్న ఫిరంగితో పై గుట్టమీఁదికిఁ గాల్పజొచ్చిరి. ఇంగ్లీషుసైనికులు పెక్కుమంది హతు లైరి. కాని మధ్యాహ్నమువఱకు నాగుట్ట మరల నింగ్లీషువారి యధీన మయెను. అరబ్బీసైన్యమును ఫిరంగులును గుట్టయొద్దనుండి వెడలి పోయెను.

ఇట్లు పరాభూతుఁడైన అప్పాసాహెబు తనయాజ్ఞ లేకయే స్వతంత్రించి యరబ్బీవారు పోరాడిరని రెసిడెంటునకు కబురంపెను. వీరికిని వారికిని రాయబారములు బరగుచుఁ గొంతకాలము గడచెను. డిసెంబరు ౧౬-వతేదీని అప్పాసాహెబు బింగ్లీషువారియధీనుఁ డయ్యెను. కాని యాతనిసైనికులుమాత్రము వశు లయినవారు కారు. ఆసైనికు లతో నాగనదికిని మక్కర్దరాచెఱువునకును నడుమ నింగ్లీషువారికి యుద్ధము తలపఱుమయెను. అందు మరాటీవారు పరాజితులైరి.

1. ఈ శబ్దమునకు మరాటీలో 'అప్పా', 'ఆపా' అని రెండురూపములును గలవు. ఈ శబ్దము తెలుఁగు కన్నడములలోని 'అప్ప', (అయ్య) శబ్దమే కాని వేఱు కాదు.
2. దీనినే యింగ్లీషులో సీతాబర్ది (Sitabaldi) అని వ్రాయుదురు.

కాని అప్పాసాహెబుసేనలో నున్న అరబ్బీసైనికులును, హిందూస్థానీ సైనికులును అప్పాసాహెబు చెప్పినను 'నాగపురపట్టణము నింగ్లీషు వారి యధీనము చేయ' మని డిసెంబరు ౩౦-వ తేదీవఱకు నాపట్టణమును వశమం దుంచుకొనిరి. చివరకు వారికి ముట్టవలసిన జీతమంతయుఁ దీసికొని యింకను గొంత బహుమతి వడసి, సురక్షితముగఁ దమ శస్త్రాస్త్రములతోఁ బోవుట కధికారమును బొంది వారు నాగపూరు పట్టణమును విడిచి వెళ్లిరి. అచ్చటనుండి హైదరాబాదునవాబు నొద్దకుఁ బోయి యాతనికొలుపులోఁ జేరిరి.

ఇచ్చట నప్పాసాహెబును జనవరి ౯-వ తేదీవఱకును రెసిడెన్సీలో నుంచి యాతనిచే నీక్రిందిప్రకార మొప్పుదలలు చేయించుకొని యింటికిఁ బోనిచ్చిరి. —

'నర్తదానదికి సుత్తరమం దున్న రాజ్య మంతయు, దక్షిణమందలి కొన్ని ప్రదేశములును వర్హాడ్ (దీనినే యింగ్లీషులో బీరార్ అందురు), గావిల్ గఢము, శిర్ గుజా, జమ్ పురము అను సంస్థానములపైఁ దనకుఁ గల హక్కును అప్పాసాహెబు ఇంగ్లీషువారి కీయవలయును. ఇంగ్లీషువా రాతనినిమిత్తమై యుంచునట్టి 'సబ్ సిడీ' సైన్యమునకును కంటింజెంటుసైన్యమునకును యీపైని జెప్పిన ప్రాంతములు ప్రతిఫలముగ నీయవలెను. రెసిడెంటుసలహా ననుసరించియు, బ్రిటిష్ గవర్నమెంటువారిసమ్మతమునకుఁ బాత్రు లయిన మంత్రులయనుమతి ననుసరించియు అప్పాసాహెబు రాజ్యము చేయవలయును. ఈతఁడు నాగపురరాజభవనమునం దింగ్లీషు సైనికుల సంరక్షణములో నుండవలయును. పైని చెప్పబడిన ప్రాంతము లన్నియు నింగ్లీషువారి యధీన మగువఱకును వారికి 'సబ్ సిడీ' క్రింద రావలసిన మామూలు మైకము ముట్టుచుండవలెను. ఇంగ్లీషువా రాతనిరాజ్యమందలి యేకాటను కోరినను వెంటనే యది వారి యధీనము చేయవలయును. ఆజ్ఞావిననట్టి పురుషుని నింగ్లీషువారికి వెంటనే పట్టియాయవలయును. నీతాబద్ధి రెండు గుట్టలును, బాబార్లును, దానికి సమీపమునందలి భూమి వలయునంతయును బ్రిటిష్ గవర్నమెంటువారి కిచ్చివేయవలయును. వారి కావశ్యక మని తోచిన పనులు, యుద్ధమున కక్కఱకువచ్చునవి వారాగుట్టమీదఁ జేయుటకు వారికి (ఇంగ్లీషువారికి) స్వాతంత్ర్యము కలను. 1

అప్పాసాహె బిట్లు మరల రాజ్యమును పొందియు నింగ్లీషు వారిమీది వైరమును మానఁడయ్యెను. ఇంగ్లీషువారి కిచ్చెద నన్న ప్రదేశములు వారికి స్వాధీనము గాకుండ యత్నించెను. బాశీరావును చాందామీదికి నెత్తిరమ్మని చెప్పి తానుగూడ నచ్చటికిఁ బోవఁ దలంచెను. అందుచే రెసిడెంటు ఆతనిని పట్టుకొని, తగిన సిబ్బంది నిచ్చి ప్రయాగకోటలో నుంచుటకై పంపెను. కాని త్రోవలో నతఁడు తప్పించుకొని మహాదేవపర్వతములమీదికిఁ బోయెను. పెండ్లారీ నాయకుఁ డగు చిత్తూతోఁ గొన్ని దినములు కలసియుండెను. అచ్చట

నుండి ఆషిర్ గఢమునకుఁ బోయెను. మరల నచ్చటనుండి పంజాబు దేశమునకుఁ బోయి రణజిత్ సింగునొద్ద నుండి యచ్చటనే మరణము నొందెను.

అప్పాసాహెబ్ భోక్షనలా (సతారా) —

సతారా రాజులలోఁ జివరవాఁడు. ఇతనికి శహాజీ యన్న పేరు కలదు. అప్పాసాహెబ్ అనునది గౌరవనామము, వ్యవహార నామము. శివాజీ పెద్దకుమారుఁ డైన సంభాజీయొక్క సంతతివారు సతారాలో రాజ్యము చేయుచుండిరి. క్రీ. శ. ౧౮౩౯ లో 'ప్రతాపసింగ్ నారాయణ' యనురాజును సింహాసనభ్రష్టునిఁ జేసి, యాతని మూఁడవ తమ్ముడైన అప్పాసాహెబును ఇంగ్లీషువారు రాజ్యముమీదఁ గూర్చుండఁజెట్టిరి. ఈతఁడు రాజ్యమునకు వచ్చిన తోడనే స్త్రీలు సహగమనము చేయుట ఆపివేసెను. రెండులక్షల రూపాయలు వెచ్చించి సతారాకు నీటివసతి నేర్పఱచెను. రెండు లక్షలు పెట్టి వేణా కృష్ణానదులకు వంతెనలు కట్టించెను. నూతనరాజభవన మొకటి నిర్మించెను. అది యిప్పుడు న్యాయస్థానముగ నుపయోగింపఁబడుచున్నది. ఇతఁ డింగ్లీషువారియెడ మిక్కిలి విశ్వాసముతోఁ బ్రవర్తించెను. ఈతఁడు ౧౮౪౪-వ సంవత్సరము, ఏప్రిల్ నెల ౫-వ తేదీని మృతినొందెను. మరణమునకుఁ బూర్వము బలవంతరావు భోక్షనలా యను కుఱ్ఱవానిం బెంచుకొనెను. వానికి వెంకాజీ యని పేరు పెట్టెను. కాని యింగ్లీషువా రాదత్తతను ఒప్పుకొనక సతారా రాజ్యము తమ యధీనము చేసికొనిరి.

అప్పాశాస్త్రీ — ఒకకవి. లవలీపరిణయము, సారస్వతాదర్శము అను రెండునాటకములను రచించెను. ఈనాటకములే కాక యితఁడు రచించినవి 'అప్పాశాస్త్రీవాదార్థః', 'చిల్లరవాదాః' అను మఱిరెండు గ్రంథములుకూడ నున్నట్లు తెలియుచున్నది.

అప్పికట్ల — ౧, గుంటూరుజిల్లా, బాపట్లతాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౬౩౨ (౧౯౩౧).

౨, కృష్ణజిల్లా, గుడివాడతాలూకాయందలి జమిందారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౮౯౭ (౧౯౩౧).

అప్పికొండ — విశాఖపట్టణముజిల్లా, విశాఖపట్టణము తాలూకాయందలి జమిందారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౯౬౬ (౧౯౩౧).

అప్పిలేపల్లి — అనంతపురముజిల్లా, కల్యాణదుర్గము తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౧౨౦ (౧౯౩౧).

అప్పకొండయ్యఖండ్రైక — చిత్తూరుజిల్లా, తిరుత్తనితాలూకాయందలి జమిందారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౪౬.

అప్పే చెర్ల — అనంతపురముజిల్లా, గుత్తితాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౨,౧౬౬ (౧౯౩౧).

అప్రతిరథుడు — ౧. ఋగ్వేదమునందలి యొక నూక్తమును (౧౦. ౧౦౩) రచించిన ఋషి (ఐతరేయబ్రాహ్మణము, ౮. ౧౦).

౨. (సూ. వం.) ఇక్ష్వాకుకులోత్పన్నుడైన కువలయాశ్వరాజునకు నామాంతరము (భా., వన, అ. ౨౧౪).

౩. (చం. వం.) యయాతి పుత్రుడైన పురురాజు వంశజుడగు అంతిభారుని ముగ్గురుపుత్రులలోఁ జిన్నవాఁడు. పుత్రుఁడు కణ్వుఁడు.

అప్పరసలు — స్వర్గమందలి భోగస్త్రీలు. నాట్య కర్తము వీరివృత్తి. అగ్ని పురాణమందు వీరు ముఖ్యముగఁ బండ్రెండుగురని చెప్పబడినది; ఉర్వశి, మేనక, రంభ, మిత్రకేశి, అలంబుష, విశ్వాచి, ఘృతాచి, పంచమాడ, తిలోత్తమ, భానుమతి, అబల, రమ్య (గణభేదాధ్యాయము). మహాభారతమునందు వేటుజాబితాయీయబడినది: అలంబుష, మిత్రకేశి, విద్యుత్పర్ణ, తిలోత్తమ, అరుణ, రక్షిత, రంభ, మనోరమ, కేశిని, సుబాహు, సురత, సురస, సుప్రియ, అతిబాహు (మహాభా., ఆది). వీరందఱును దేవదానవులవలెనే కశ్యపప్రజాపతిసంతతివారనియుఁ జెప్పబడినది. అప్పరసలు పదునాలుగుకులములనాం ద్రునియు, అం దొకటి బ్రహ్మదేవునిమనస్సు ననుండియు, రెండవది వేదములనుండియు, మూడవది అగ్ని నుండియు, నాల్గవది గాలి నుండియు, అయిదవది అమృతముననుండియు, ఆఱవది జలముననుండియు, ఏడవది నూర్యకిరణములనుండియు, ఎనిమిదవది చంద్రకిరణములనుండియు, తొమ్మిదవది మేరువుననుండియు, పదవది మేఘపుననుండియు, పదునొకండవది మృశ్యువునుండియు, పండ్రెండవది మన్తధునినుండియు, పదుమూడవ పదునాలుగవ కులములు దక్ష ప్రజాపతి కూతు లయిన ముని, అరిష్ట యనువారికి గంధర్వులవలన నుండియు పుట్టెను అని కాదంబరిలోఁ జెప్పబడియున్నది (వాచ స్పత్యము).

అప్పరోయుగము — భారతవర్షీయ తీర్థము.

అఫ్ గానిస్తానము — ఇది అఫ్ గానిస్తానపు అమీరు నధీనమునందు నున్న తుర్కిస్తానములోనిభాగము. అఫ్ గాన్ తుర్కిస్తాన మన్న పేరు ఇంగ్లీషువారు వాడునదే కాని యాదేశము నందు వాడుకలో లేదు. ఆదేశమువారు తమదేశమును తుర్కిస్తానమే అనియెదరు. ఇది అఫ్ గానిస్తానమునకు మిక్కిలి ఉత్తరమునను మధ్య ఆసియా కంటుకొనియు నున్నది. దీని కుత్తరమున రష్యారాజ్యము గలదు. పూర్వము బదక్ షాన్, వాఖాన్, కటఘాన్ అనునవి

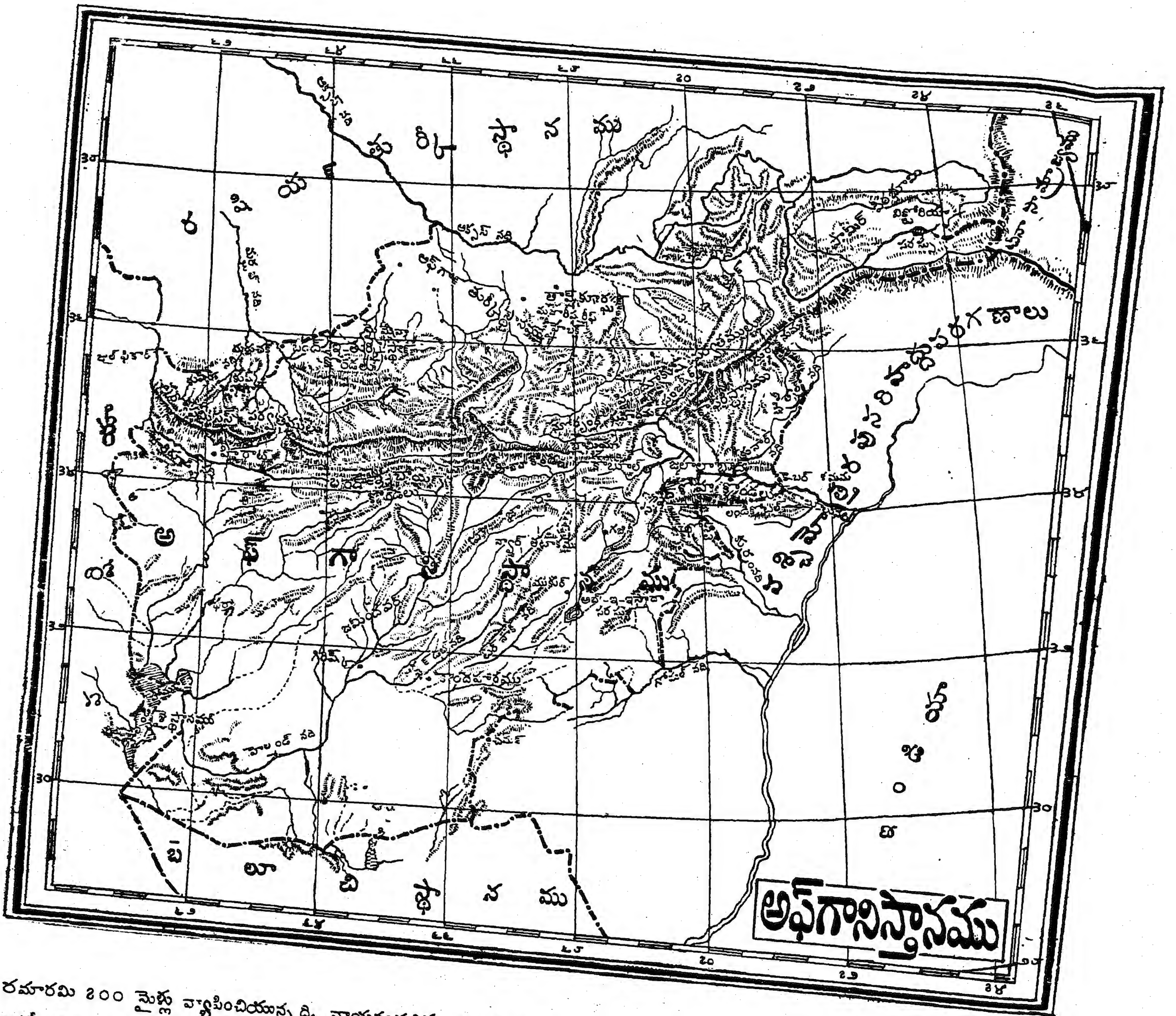
యిందులోనివిగానే యుండెను. కాని యిటీవల నా మూఁటిని ప్రత్యేకముగా విడదీసి ఒకపరగణా నిర్మింపబడినది. ఇందలి కొంత భాగము పర్వతమయముగను, మిగిలినది మైదానములు కలదిగను నున్నది. దీనివిస్తీర్ణము ౫౭,౦౦౦ వేలచదరపుమైళ్లు. జనసంఖ్య ౭,౫౦,౦౦౦. ఇందలి 'బాల్క్' అను ప్రదేశమును పూర్వము బాక్త్రయానా యని యనుచుండిరి. జరత్తుష్ట్రుఁడు (Zoraster) తన మతమును మొదట నచ్చటనే బోధించె నని చెప్పుదురు. ఈ బాక్త్రయానా మిక్కిలి పురాతనకాలమందు 'అకిమేనియన్' సామ్రాజ్యములో (Achaemenian Empire) నిమిడియుండెను. క్రీ.పూ. ౨౫౦లో థియోడోటస్ అనువాడు, అచ్చట 'సెల్యూసుడే' రాజునకు ప్రతినిధిగా నుండి స్వతంత్రుడయ్యెను. ఇతఁడు గ్రీకో-బాక్త్రయన్ వంశమునకు మూలపురుషుఁ డని చెప్పవచ్చును. తరువాత క్రీ. పూ. ౧౨౬ ప్రాంతమున పార్థియనులు, శ్వేతహూణులు, కుషాణులు మొదలయినవారిచే నీవంశ మంతరించెను. తరువాత బౌద్ధయుగము వచ్చెను. ఇచ్చట బౌద్ధమత ప్రచారము విశేషముగా నుండినట్లు ఇప్పటికిని గనుపడువిగ్రహాదులవలన స్పష్టపడుచున్నది. అప్పు డుండిన నవవిహార మనుపేరుగలది ఇప్పటికిని అచ్చట నొకటి గలదు.

ఛంగీస్ ఖానునిదాడికి లోబడి పాడై యీ ప్రదేశము మిక్కిలి దీనావస్థం జెందెను. ఇది కొంతకాలము ఢిల్లీ శ్వరులయధీనమం దుండి తరువాత యుజ్ బేగ్ వంశీయులచే నాక్రమింపబడియెను. ౧౮-వ శతాబ్దియం దిది అహమ్మద్ ఖాను రాజ్యములోఁ జేరియుండెను. తరువాత నాతనికుమారుడైన తై మూరుకాలమున విడిపోయెను. ౧౯-వ శతాబ్ది ప్రారంభమున నిది బొఖారారాజ్యమునకుఁ జేరియుండెను. దోస్తు మహమ్మద్ కాలమున అఫ్ గానులు ౧౮౫౦ లో బాల్క్ తస్కురన్ అను ప్రాంతములను, ౧౮౫౫ లో, అక్ చా మొదలయిన ఆయిదు పశ్చిమ ప్రాంతములను, ౧౮౫౯ లో కుండున్ ప్రాంతములను స్వాధీనపఱుచుకొనిరి. ఇందులోఁ గొంతభాగమునుగూటించి తగాదా లుండెను. కాని ౧౮౭౩-లో ఇంగ్లీషువారును, రష్యావారును గలసి ఒక పంచాయతీ నేర్పఱచిరి. ఆ పంచాయితీదారు లాప్రాంత ములను అఫ్ గానుల కొసంగిరి. అబ్దుర్ రహిమాన్ ఖాను కాలమున నీ ప్రాంత మఫ్ గాన్ వారికి పూర్తిగ లోబడెను.

అఫ్ గానిస్తానము — భూమండలముయొక్క పూర్వార్ధ గోళమందలి యాసియాఖండదేశములలో నొకటి. ఇది హిందూ దేశమునకు వాయవ్యదిశయం దున్నది. బదక్షాణము, కాఫిర్ స్థానములనుగూడఁ గలిపినచో మొత్త మీ దేశముయొక్క వైశాల్యము ౨,౭౦,౦౦౦ చదరపుమైళ్లు. ఇందలిజనసంఖ్య ఎనుబదిలక్షలు.

సరిహద్దులు - భౌతికలక్షణములు :— ఈదేశమున కుత్తరమున రషియన్ తుర్కిస్తానమును, తూర్పున కాశ్మీరము, పెషావరు ఇలాకా లును, దక్షిణమున బలూచిస్తానమును, పడమట పర్షియాదేశమును గలవు. ఈదేశ మీశాన్యకోణముననుండి నైర్వతిదిశకు అండాకృతిని

అఫ్ గానిస్తానము

రమరమి ౭౦౦ మైళ్లు వ్యాపించియున్నది. వాయవ్యపుదిక్కుననుండి ఆగ్నేయమునకు దీనివెడల్పు సుమారు ౩౫౦ మైళ్లు.

క్రీ. శ. ౧౯౨౧-వ సంవత్సరమున జరిగిన అఫ్ గాని - బ్రిటిష్ సంధి ననుసరించి ప్రస్తుత మీదేశపుసీమారేఖ పరిగణింపబడుచున్నది. తదనుసారముగ దీని యుత్తరసీమారేఖ పడమట జుల్ ఘక్సీర్ నామకపట్టణముననుండి యారంభమై పూర్వాభిముఖముగ పరోపమిసన్ పర్వత మాలికలకు సమానాంతరముగ కుష్కనదివరకును బోయి దానిని దాటినపిదప పూర్వోత్తరాభిముఖమై మరుచక్ అను పేరుగల అఫ్ గాన్ దుర్గసమీపమున ముర్ఖబ్ నది ను త్తరించి చూత్ ప్రాంతపు కొండలనుండ ఆలేరీ - టర్కొమన్ ఎడారిమధ్యముగా ఆక్సస్ నదిని

జేరును. ఇచటనుండి పామిరుకీటభూములయందలి విక్టోరియాసరస్సు పర్యంతము ఆక్సస్ నదియే యీ దేశము నుత్తరసీమారేఖ. అనంతర మీరేఖ మఱికొంతదూర ముత్తరముగఁ బోయి చీనా సామ్రాజ్యపు సరిహద్దును దాటి యచటనుండి నైర్మతిముఖమై కాశ్మీరమునకుఁ బ్రక్కగ హిందూకుళపర్వతములమీఁదుగ కాఫీర్ స్థానమునఁ బ్రవేశించును. అచటి దురా కనుమగుండ, చత్రాల్ నది వెంటవెంట వచ్చి కునార్ నదికిని కై బరుకనుమకును బళ్ళిమముగ వజీరుస్థానముగుండ దక్షిణాభిముఖమై దోమండి యనుచోట నీ రేఖ గోమత్ నదిని దాటును. ఇచటనుండి యిది పరిషియా సరిహద్దువరకును బలూచిస్తానపు - ఎల్ల గఁ బరుగును. గోమత్ నదిని దాటిన తరువాత నిది నైర్మతి దిక్కుగ

కోజాక్ పర్వతములగుండ చమను నగరముమీదుగ నుష్కి ప్రాంతము నుండి హెల్సండ్ ఎడారిని దాటి మైస్థానమునకు దక్షిణమునఁ బర్షియాదేశపు సరిహద్దుతోఁ గలయును. అచటనుండి ఇది ఉత్తరాభిముఖమై పర్షియారాజ్యపు తూరుపు తెల్లగ హరిరూడ్ అను నదివఱకు నవ్యవస్థితమార్గమునఁ బోవును. అక్కడనుండి జుల్ ఫకీర్ నఱకును హరిరూడ్ నదియే అఫ్ గాని-పర్షియాకొనీమా రేఖ. .

పర్వతములు, నదులు :— ఈదేశ మంతయు నొక విశాలపీఠ భూమి. పర్వతమయము. సముద్రపు నీటిమట్టమునకంటె నిది ౨,౦౦౦ లు మొదలు ౪,౦౦౦ల యడుగుల ఎత్తువఱకును గలదు. వీడువేల యడుగుల ఉన్నత ప్రదేశములును గలవు; అనఁగా బందరు, కాకినాడ మున్నగు రేవుపట్టణములం దుండువారికంటె నొకమైలు ఎత్తుగల ప్రదేశములందు నిచటిజను లుండురు. ఇచటి పర్వతశిఖరములు ౨౪,౦౦౦ ల యడుగులయెత్తువఱకు నున్నవి. హిందూకుశపర్వతము లును, వాని శాఖోపశాఖలును దేశమం దంతటను వ్యాపించియున్నవి. ఈ పర్వతశాఖ లన్నియు హిమాలయోన్నతభూముల వాయవ్యభాగ ములే కావచ్చును. ఈశాఖ లన్నియు దక్షిణ, వాయవ్యాభిముఖము లుగ తాలవృంతాకృతిని బ్రసరించి క్రమముగఁ దగ్గిపోవుచు తుదకు పర్షియాసరిహద్దులం దున్న ఎడారులందును, హిమాలయందును లోపించి పోవును. ఈ దేశపు నైర్వృతికోణమున అఫ్ గాని - పర్షియాకొ సరిహద్దులదగ్గఱ సముద్రతటమునకు ౧,౬౦౦ అడుగుల యెత్తున విశాలముగు పల్లపు ప్రదేశము కలదు. సముద్ర గాములు కానినదు లన్నియు నీ పల్లమునకే చేరుచుండును. ఇట్టిపల్లములే హిమాలయ లని పిలువఁబడుచున్నవి. కోహిబాబాకొండలు హిందూకుశములకు పశ్చిమముగ వ్యాపించి యొకవలంగ్ అనుచోట మూడుపాయలుగఁ జీలిపోయినవి. వీనికిఁ బడమట హరిరూడ్ నదికి దక్షిణముగ సఫేన్ కోహొండలును, వాని కుత్తరమున బండిబాబాకొండలును, వాని కిండుక ఈశాన్యముగ బండ్-ఇ-తుర్కిస్తాన్ కొండలును గలవు. పామీరు పీఠభూమియందలి కొంతభాగ మీదేశమునకుఁ జెందినది కలదు. జలాలాబాదున కాగ్నీయముగ నున్న కొండలును సఫేన్ కోహొ లనియే పిలువఁబడుచున్నవి. ఇతిహాసప్రసిద్ధ మగు కైబర్ కనుమ ఈ కొండలలోనిదే.

దేశమందలి ఈ నానాపర్వతశ్రేణులవలన నేర్పడిన లోయ లన్నియు నదులు, వాఁగులుగఁ బరిణమించియున్నవి. కాని వాని యన్నింటిలో ముఖ్యమైనవి నాలుగైదుమాత్రమే. పామీరు పీఠ భూమిలోఁ బుట్టిన ఆక్సస్ నదియు, దాని యుపనదులును ఈదేశపు ఉత్తరభాగమును జాలవఱకుఁ దడుపుచున్నవి. ముర్ఘబ్, హరిరూడ్ నదులు కొంతదూరము ప్రవహించి యిసుకలో మాయ మైపోవును. కాని నిజమున కివి ఆక్సస్ యొక్క ఉపనదులే. గడ్డమంచుచే నిండు కొనియుండు పర్వతకందరములమండియు, హిమనీనదముల (Glaciers) నుండియు, కరగిన మంచునీరు ఆక్సస్ నదిని జేరుచుండును. ఇది బొఖారా దేశముగుండఁ బ్రవహించి ఏరల్ సముద్రమునఁ గలయును. హెల్సండ్ నదియు, దానియుపనదులును, దానిశాఖలును నైర్వృతి

భాగమున వ్యాపించియున్నవి. కాబూలునది అదేపేరు గల రాజ ధానీపట్టణమునకుఁ బశ్చిమముగ ౪౦ మైళ్లదూరమునఁ బుట్టి తూర్పుగఁ బ్రవహించుచు పోయి అటక్-కైరాబాదులదగ్గఱ సింధునదములోఁ గలయును. వేద ప్రసిద్ధ మగు కూభానది ఇదియే. గోమత్ నదియు, దాని యుపనదులును ఈదేశపు ఆగ్నేయభాగమును నీటివసతి కలదాని నిగఁ జేయును. ఇదియు సింధునదముయొక్క ఉపనదియే.

తటాకములు :— ప్రాకృతికసరోవరము లీదేశమునఁ జాలఁ గలవు. కాని ముఖ్యమైనవి రెండుమూఁడే. గజినీనగరమున కఱువది మైళ్లదూరమున అబ్-ఇ-ఇస్తాదానామక సరస్సు కలదు. దీని పొడవు ౧౭ మైళ్లు, వెడల్పు ౧౫ మైళ్లు, కాని లోతు ౧౨ అడుగులకు మించి లేదు. గజినీపట్టణమునకు దగ్గఱగనే ఒక సరోవరము కలదు. దీనిపేరు అన్వార్ సరస్సు. మూడువది మీద వదించిన విఠ్ఠోరియా సరస్సు. అచటివారు దీని నేమందురో తెలియదు. కాని, ఆంగ్లేయులు దీని కీ పేరు పెట్టిరి. ఇది సముద్రతటమునకు ౧౩,౦౦౦ ల యడుగుల యెత్తున నున్నది. దీని పొడవు పదిమైళ్లు, వెడల్పు మైలు స్వరమాత్రమే.

పురాతత్వము :— కాబూల్ నది ప్రవహించు లోయ లన్నియు బౌద్ధకాలమునాటి వస్తుజాలముల కునికిపట్లు. కాబూలున కుత్తరముగ నున్న బామియానామకనగరమున రాతివిగ్రహము లనేక ములు గలవు. ఉత్తరమందలి తాష్ కూర్గన్ పట్టణమునుండి కాబూలు నకు వచ్చు మార్గమున నున్న హైబక్ అను నగరమునందుఁ బురాతన బౌద్ధావ శేషము లనేకములు గన్పట్టుచున్నవి. కోహిదమక్ అను ప్రదేశ మందు వినష్టప్రాచీనస్థానములను నూచించు మంటిదిబ్బ లపరిమితముగఁ గలవు. వీనిలో బైగ్రాం అనునది యొక పెద్ద తిన్నె. ఈదిబ్బలను ద్రవ్యించుటవలన ఆకాలపు నాణెము లమితముగ దొరకుచున్నవి. జలాలాబాదు సమీపమందును, కాబూలుదగ్గఱను, చుట్టుప్రక్కల నున్న కొండలమీదను స్తూపములు గన్పించుచున్నవి. టర్మాక్ నది ప్రవహించులోయయందు మట్టిలో కూరుకొనిపోయిన నగరచిహ్నములు గానవచ్చుచున్నవి. ఇదేచోట ప్రాచీనకాలపు ఆర్మోసియా యుండియుండవచ్చు నని పురాతత్వవిదు లనుమానించియున్నారు. హెల్సండ్ నదీతీరమందలి గిరిష్కనగరమునఁ బూర్వకాలపుభవనముల గుర్తులు కలవు. ఇవన్నియుఁ బురాతనపు దాంగ్రియానాకుఁ జెందిన వని యూహించిరి. కంఠహీరము(గాంధారము)నందలి యొకమసీదులో పాషాణభిక్షపాత్ర మొకటి కలదు. ౫-వ శతాబ్దియందు పెషావరులో నుండిన శాక్యమునియొక్క భిక్షపాత్ర మిదియే యని నిశ్చయింపఁ బడెను. ఇట్లు గ్రీకు - బాక్త్రీయాపరిపాలనావశేషములు, బౌద్ధుల ప్రాచీనకాలపువసతులుమాత్రమే కాదు-లెక్కకు మిగిలియున్నవి. ఈ రెండు యుగములకును బూర్వ మిచట హిందువు లుండి రని యూహించుటకుఁ దగిన చిహ్నములు, మఠములు లోనగునవిగూడ నీదేశమునఁ గలవు. లండీకోటల్ సమీపమందున్న పర్వతపులోయ లలో భగ్నావశిష్టము లైన మహాదుర్గములు కలవు. ఇవి యేకాలము

నాటివో తెలియదు. ప్రస్తుత మివియన్నియు కాఫీర్ కోటలని పిలువఁ బడుచున్నవి. కాని మహమ్మదీయయుగమునాటి కట్టడము లంతగఁ గానరావు. గజినీ మిక్కిలి పురాతననగరము. అనేక సంవత్సరముల పర్యంత మిది మహమ్మదునకును, నతని సంతతివారికిని రాజధానిగ నుండెను. కాని ఇచటఁ బేర్కొనఁబడిన కట్టడ వేదియు లేదు. ప్రాచీనకాలపు నాణెములు దేశమం దన్నిదిక్కులఁ గలవు. వీనిని త్రవ్వి తీయునధికారమును ప్రాంతముదేశీయులు పడసియున్నారు.

ఖనిజములు:—ఖనిజసంపదయందుఁ బేరెన్నికగన్న దేశములలో నిదియు నొకటియని చెప్పవచ్చును. కంఠహారమునకు మూడుమైళ్లదూర మునను, మాజుఫ్ న కు త్తరముగనున్న కొండలయందును, ఇస్తలిఫ్ సందును, లాగుమకొద్గటివాగులందును బంగారము కలదు. హజారాజత్, పంజషీర్ లోయలందు వెండిగను లున్నవి. కుర్తంగ్, గోమత్ నామక నదుల మధ్యనున్న పెర్తూలీ ఇలాకాయందును, జబల్-అన్-సిరాజ్, పంజ షీర్, హిందూకుళములందును ఇసుము దొరకును. బామియాకుఁ బోవు కనుమలన్నియు లోహమయములే. మఱియు నిదేప్రాంతమున కొన్ని మైళ్ల పొడువున ముడి ఇసుము గలకొండల పంక్తి యొకటి వ్యాపించి యున్నది. కుర్ద్-కాబూల్ సమీపమునను, కర్కచాపర్యతములందును, నైఘన్ ఘోరీలమధ్య నున్న సురఖిల్ లోయలందును, ఆ నదియొక్క ఎడమవైపున నున్న ఇష్టిష్టాయందును, కుందుజ్ నకు ౫౦ మైళ్లుదక్షిణ మున నరీన్ నందును, అఫ్ గాన్ తుర్కిస్తానమందలి కరాకోహ పర్యత ములకు త్తరముగ నున్న ఛహిల్ నందును, దానికిఁ బడమరగ నున్న పీఠ లంగ్ నందును, ఘోర్బండ్ లోయలందును రాతిబొగ్గు కావలసినంత దొరకును. కాబూలునగరమునకు ౫ మైళ్లు దక్షిణముగను, ౨౪ మైళ్లు నైర్వతిదిశ నున్న ఖసేఖో నాయనందును తామ్ర పుగములు కలవు. ఇవి కాక దేశమం దింకను పలుతావుల రాగి లభించును. దానివిషయమై ఇంతవఱ కెట్టి ప్రయత్నములు కాని సలుపఁబడుటలేదు. కుర్తంజిల్లా ఉత్తరబంగావ్ నందును, పిన్యారీలదేశమందును, సఫేవ్ కోహ్ పర్యత ములందును, కకరదేశమునందును, హజారాజాత్, ఘరింజాత్, ఘోర్బండ్ కనుమలలోని లోలింజ్ మున్నగు స్థానములందును సీసము విస్తారముగఁ గలదు. హీరాత్ నందలి సీసపుగములు త్రవ్వఁబడుటయే లేదు. కాబూలునగరమునకు ౩౨ మైళ్లు, వాయవ్యముగ నున్న అఘ్నొడబ్ ప్రాంతమున అంజనమిశ్రిత మైన సీసపుగములు కలవు. కాని, ప్రస్తుత ముపయోగింపఁబడు సీస మంతయు హజారాజాత్ నుండి కొనిరాబడుచున్నది. అచట నిది భూమిని ద్రవ్యచలసిన యవసరము లేకయే లభించును. ఘరింజాలునందలి గని అతి ప్రాచీన కాలముననుండియుఁ బనిచేయఁబడుచున్నది. కంఠహారమునకు ౩౦ మైళ్ల దూరమున షాహమక్సుద్ నామక పర్యత శ్రేణియందు అంజనము లభించును. బదక్షిణమునందును, ఫైజాబాద్, జలాలాబాద్ మార్గ మధ్యమున ఫిర్ గామ్ ప్రదేశమునకు దక్షిణమునను కెంపులు దొరకును. కంఠహారము, హీరాత్, అఫ్ గాన్ తుర్కిస్తానములందును, కామ్రద్ లోని దస్త-ఇ-సఫేద్ సమీపమునందును నొకవిధముగ సుద్దసున్నపు

రాయి దొరకును. గంధకపుగములు హీరాత్ ప్రాంతమున నున్నవి. కాని ప్రస్తుత ముపయోగమునిమిత్త మీపదార్థము హజారాజాత్ దేశమునుండి యు, షైస్తానములోని ఫిర్కి శ్రీనామక ప్రదేశమునుండియుఁ గొని రాబడుచున్నది. సూరేకార మెక్కడఁబట్టిన నక్కడ దొరకును. దేశమం దన్నిదిక్కులను పాలరాయి కలదు. కట్ ఘనమునందును, కుందుజ్ సమీపమునను రాతియుష్ప లభించును. అఫ్ గాని తుర్కిస్తానమంతయుఁ బలకరాతిమయము. కెంపులు మున్నగు విలువగల రాలు ఉత్తరమార్గమున రషియాకుఁ బోవుచుండును.

కాలమానము:—ఈదేశపుపీఠభూములందు వేసవికాలమునం దెండ లతితీవ్రముగను, శీతకాలమునందుఁ జలి యపరిమితముగను నుండును. కాబూల్, గజినీప్రాంతములందు శీతకాలమున మూడు నెలలపర్యంతము మంచు గురియుచుండును. ఆసమయములం దెవరికిని బాజారులలోఁ దిరుగుటకు వీలుండదు. శేయుంబవళ్లు జనులు నిష్పూ లతో నింపిన కుంపట్లను దగ్గఱఁ బెట్టుకొని దినములు గడపుచుందురు.

చలికాలమున కంతకును సరిపోవు ఆహారసామగ్రిలు ముందు గనే నేకరింపఁబడియుండును. క్షావున వీరికి తటచుగ వెలుపలికిఁ బోవలసినయవసర ముండదు. ఇంటికప్పులు, బాజారులు, బయళ్లు, బీళ్లు, పొలములు మొదలగున వన్నియు స్వచ్ఛస్ఫటికమువంటి హిమ ముతో నిండి నూర్యకాంతులవలనఁ దలతల లీనుచుఁ గనుల కానంద మొనగూర్చుచుండును. వృక్షము లన్నియు నీ హిమపాతము మూల మునఁ బర్ణవిహీనములై యెండిపోయినవానివలెఁ గన్పించును. అగ్ని స్పర్శము లేక ఒక్కొక్కసమయమున చేతివేళ్లునైత మాడవు. ఆ సమయమున తాపమాపకము (Thermometer) నందలి పాదరసము మున్నకుఁ గ్రింద ౧౫ అంశములు దిగియుండును. గజినీనగర మనేకపర్యాయములు మంచు తుపానులచే ధ్వంస మైపోయినట్లు గాధలు కలవు. ఇక నెండకాలమున నెండలును పెద్దలఁ దలపించు చుండును. అందును కంఠహార ప్రాంతమునందలి వేడిమి భరింప నలవి కానిది. సుడిగాడ్పులు, గాలిదుమారములు విజృంభించి మట్టమధ్యాహ్న ముననైనఁ జీకట్లు క్రమ్మనట్లు చేయును. కంఠహార-ఇలాకాయందుఁ జలికాలమున మంచు మిక్కుటముగ పడదు. హీరాత్ ప్రాంతములం దును ఒకవిధముగ గాలి వీచుచుండుటచేత వేసవిని ఎండ లంతయొక్క వగ నుండవు; చలికాలమున మంచును ఎక్కువ పడదు. ఈదేశ మందలి వాతావరణము శుష్కము. ఆంధ్రదేశమున నెండకాలమునఁ దొలకరివానలు గురియునట్లు ఈదేశమునఁ గురియవు. మేఘాక్రాంతము గాని నిర్లలాకాశము, ప్రకాశవంత మగు నూర్యకాంతి, స్వచ్ఛ చంద్రికాపూర్ణము లైన నిశాసమయములు ఈ దేశమున ఆనంద మొన గూర్చుచుండును. కాబూలునందు సగటున సంవత్సరమునకు ౧౧ అంగుళములవాన కురియును. మొత్తమునొక సంగవత్సరమునందు ౯ నెలలు బాగుగ నెండ కాయుచుండును.

జనులు - జాతులు, మతములు - భాషలు:—ఈ దేశమందలి జనులలో ననేకజాతులు కలవు. వానిలో అఫ్ గాన్ జాతి ప్రధాన

మైనది. ఈజాతివలననే దేశమునకు అఫ్ గానిస్తాన మనుపేరు కలిగినది. అబ్దాలీలు లేక దురానీలు, గిల్జాయీలు, పతానులు నను మూడు జాతులవారును అఫ్ గాను లనియే పిలువబడుచుందురు. లోడీలు, సులేమాన్ ఖేలులు, కైరోతీలు, నాజరులు, పోవిందా తెగలు, గండాపూరులు, బబరులు, చౌధ్వనులు మొదలగువా రందఱును గిల్జాయీలకుఁ జెందినవారు. రుహ్ అనఁగా పర్వతము. కావున పర్వతములందు నివసించువారు రోహిలా లనఁబరఁగిరి. మోహామం దులు, వజీరులు, సిన్హారీలు లోనగు తెగలవా రందఱును రోహి లాలే యగుదురు. మొత్తమున వీ రందఱును పతాను లనియు పిలువఁ బడుచుందురు. మీఁద వచించిన అఫ్ గాన్ జాతులు గాక వారితో సంబంధము లేనివి మఱియుననేకజాతులు కలవు. హజారాలు, ఛర్ విమకులు, యుజ్ బేగులు, తాజికులు, కాఫీరులు, ఖుగియానులు, మాలికులు, టొక్కిలు, మంగోలులు, జార్డనులు, అంధేవీలు, తర్కాలు, బటకులు అనుపేరుల పెక్కు తెగలు కలవు. వీరును విదేశీ యులచే అఫ్ గాను లనియే వ్యవహరింపఁబడుచుందురు. కాని పర్షి యను భాషను మాటలాడు పర్షి యాప్రాంతపు అఫ్ గానులకును, హిందూ స్థానపు సరిహద్దుల సమీపమున నుండు పతాన్ - అఫ్ గానులకును చాల భేదము కలదు. దురానీలు తాము బెనీ ఇస్రాయేల్ సంతతివార మని చెప్పికొందురు. కాని పస్టుభాషను మాటలాడు పఖ్ తక్ (పతాన్)ల నుండి వీరు తమ్ము వేఱుగ భావించుకొనరు. ఈ పలు తెగలవారి నందఱు నేకీభవింపఁజేయునది భాషయే. వీ రందఱును పఖ్ తక్ వలీ యను గ్రంథమును బ్రమాణముగ గ్రహింతురు. ఇది హీబ్రూ ధర్మగ్రంథమును బోలియుండును. అది యటు లుండ పఖ్ తక్ వలీ గ్రంథము మహమ్మదీయనీతినియమానుసారము పరిష్కృత మయ్యి, నిందు వివరింపఁబడిన యాచార, వ్యవహారాదులు రాజపు త్రుల రీతులం బోలియున్నవి.

మొత్తమున అఫ్ గానుల నందఱును దేశసంచారు (Nomads) లనియు, స్థిరవాసు లనియు రెండువిధములుగ విభాగింపవచ్చును. సంచారులు పశుపరివారముల వెంటఁబెట్టుకొని ఎల్లప్పుడును దేశాల నము సలుపుచు జీవయాత్ర గడపుచుందురు. సంచారవ్యాపారము నకుఁ బ్రసిద్ధి కెక్కినవారు గిల్జాయీలు. ఒక్కొక్కతటి వీరు ఆ స్త్రీ లియాఖండమునకు నైతముఁ బోయి ఒంటెలవ్యాపారము చేయు చుందురు. స్థిరవాసులు (Settlers) పల్లెలఁ బట్టణములందు వసించి కృష్యాదివృత్తులద్వారా జీవించుచుందురు. తాజికులు పర్షి యాదేశీ యులు. వీ రీ దేశమున తొమ్మిదిలక్షలవఱకును గలరు. కృషి వీరి ప్రధానవృత్తి. నేనయందును వీ రెక్కువగఁ గలరు. హజారాలు మొగల్ వంశీకులు. ఛర్ అయిమకులు హిరాత్ పరిసరములందు నివసించుచుందురు. వీరు లక్షయొనుబదివేలవఱకుఁ గలరు. యుజ్ బేగులు సుమారు మూడులక్షలవఱకుఁ గలరు. సాధారణముగ వీరు ఉత్తరమం దలి అఫ్ గాన్ తుర్కీస్తానమున వసించుచుందురు. నాదిర్ మహకాలమున నీ దేశమున కేతెంచి యతనిమరణానంతర మిచ్చటనే నిలిచిపోయినవా

రేఁబదివేలవఱకుఁ గలరు. వీరు కిజిల్ బాషు లనుపేరఁ బరఁగుచుందురు. వైద్యక, లేఖక, వర్తకవృత్తుల నవలంబించి వీరు జీవనము నేయు చుందురు. ౩,౫౦౦ ల హిందువులును ఈదేశమునఁ గలరు ఇతరుల కెవరికి నియ్యనవసరము లేని తలపన్ను హిందువులనుండి వసూలు చేయఁబడుచుండును. హిందువులు పరతంత్రు లగుటయే దీనికి హేతువు. కాఫీరస్తానమందలి జను లందఱు నిటీవలనే ముసల్మాన్ మతమును గైకొని రని తెలియుచున్నది.

అఫ్ గానులు మంచి బలముకలవారు. శరీరము పుష్టమై యుక్కు వలె దృఢముగ నుండును. హిందూదేశమున వీరింబోలినవారు ఒక్క పంజాబువాసులే. తెలుఁగుదేశమునందలి మువ్వరతో నొక్క పతాను సరి కాఁగలఁడు. ఆకృతియందును వీరు మంచి సుందరులు. దేహవర్ణ మెఱుపు పసుపు గలసిన ట్లుండును. వర్ణవిషయమున వీరికి సరివచ్చు వారు కాశ్మీరవాసులు. కపాలపరిమాణమందు పతానులకును దక్కిన అఫ్ గానులకును భేదము కలదు. అఫ్ గానుల కపాలపరిమాణము రాజ పుత్రులవానిం బోలియుండును. స్త్రీలును సకలవిధములఁ బురుషు లకుఁ దగినవారు ; సౌందర్యవతులు.

ఈ దేశవాసు లందఱును మహమ్మదీయులు. క్రీ. శ. ౭-వ శతాబ్దియందు వీరు ముసల్మాన్ దీక్షను గ్రహించిరి. వీరిలో నున్న తెగకుఁ జెందినవా రెక్కువ. హజారా లోనగు కొన్ని తెగలవారు షియాసంప్రదాయులు. ముల్లాలు వీ రందఱును ధర్మగురువులు. కంఠహారపు ఇలాకాయందు ధర్మాంధు లగు దురానీ - అఫ్ గానులు కొందఱు కలరు. వీరికి ఘాజీ లని పేరు ; అనఁగా వీరు ముసల్మాన్ మతమును దప్ప తక్కిన ధర్మముల నన్నింటిని ధ్వంసముగావింపఁ బ్రతిపఱ్ఱినవారు.

ఈదేశపుభాష పస్టు. అఫ్ గానులు కానివా రందఱును పారసీ భాషను మాటాడుదురు. మహమ్మదీయుల కీ భాషయెడల నభిమాన మెక్కువ. అందువలన దేశభాష కాకపోయినను దీని కెక్కువ ప్రచారము కలదు. రాజకీయవ్యవహారము లన్నియు నీభాషయందే జరగుచుండును. హిందూకుశపర్వతముల కెగువను తుర్కీ భాష వాడుక యందున్నది. బదఖ్షాణమునందు పారసీభవ మగు వేటొకభాషను వాడుచుందురు. వాఙ్మయ మెక్కువ పారసీభాషయందు కలదు. ధార్మిక, వైద్యక, నైతిక గ్రంథము లనేకము లిందుఁ గానవచ్చు చున్నవి. యూసఫ్ జాయిల నాయకుఁ డగు షేక్ మాలీ యను నతఁడు తాను గావించిన స్వాత్ దేశవిజయమును గ్రంథరూపముగా లిఖించెను. ఇది ఇచ్చటి వాఙ్మయమున మిక్కిలి ప్రాచీన గ్రంథము. క్రీ. శ. ౧౪౯౪ - వ సంవత్సరమున కాజూఖాన్ అనునతఁడు పస్టుభాషయందు వేటొకదేశవిజయమును గ్రంథరూపమున లిఖించెను. బయజిద్ అన్సరీ యనునతనిచే, అక్బరు రాజ్యము నేయు కాలమునఁ గొన్ని గ్రంథములు లిఖింపఁబడియుండెను. ఇతఁ డొక ధార్మికసంస్కర్త. ఇతనికి పీరీ రోషన్ (Saint of Light) అను బిరుదముగూడ మండియుండెను. అబ్దుల్ రహీంఖాన్ అనునతఁడు

౧౪-వ శతాబ్దియందు ప్రఖ్యాతి కెక్కియుండెను. ఔరంగజేబు కాలమున కుమార్తా అను మఱియొక లేఖకుఁ డుండెను. ఇతఁడు యుద్ధములందుఁగూడఁ బాల్గొనుచుండెడివాఁడు. ఇతనివంశమున మఱికొందఱు కవులు జనించియుండిరి. అహమద్ షాహాయు మంచి పే రందిన కవి. అఫ్ గాని - వాఙ్మయమునందు వీరకథాగానములు పెక్కులు కలవు.

కలా కాళములు, కృషి, వాణిజ్యాదులు :— పట్టునకు, పట్టు వస్త్రములకు నీదేశము మిగులఁ బ్రసిద్ధి కెక్కినది. అఫ్ గానితుర్కీ స్థానమునందును, ఆక్సన్ నదీ ప్రాంతములందును పట్టు విస్తారముగ నుత్పన్న మగును. కాబూత్, హీరాత్ కంఠహారములందును బట్టు నకుఁ గొడవలేదు. నూలుగుడ్డలు, రంగుదీనులు, ఇనుపసామానులు విదేశములనుండి - ముఖ్యముగ హిందూదేశముననుండి - ఇచ్చటికి వచ్చుచుండును. కలప, ఎండినపండ్లు, ఆహారపదార్థములు, ఇంగువ, మదారు, పచారీదీనులు, ఉన్ని, పట్టు, తోళ్లు, పసుపులు — ఈ దేశముననుండి హిందూస్థానమునకుఁ బోవుచుండును. హీరాత్ ప్రాంతముల మంచి తివాచీలు తయారగును. గొత్తెతోళ్లను పదునుచేసి మెత్తఁబఱచి తయారుచేయు 'పోస్తీను' లను అంగీల కీ దేశము పేరెక్కినది. ఒంటెలు, గొత్తెలు, కొండమేకలు మున్నగువాని రోమములతో నేయఁబడు మృదువులగు వస్త్రము లీదేశమునందలి ముఖ్యవిశేషము. ఈ వస్త్రములు చాల విలువ గలిగియుండును. కంఠహారమున నెఱ్ఱని తళుకురాలపూసలతో హారములు నిర్మింపఁబడుచుండును. ఉత్తరమార్గములద్వారా రషియాదేశమున కిచ్చటనుండి యాహారపదార్థములు, పసుపులు పోవుటయు, నచ్చటనుండి ఉన్ని ప్రతి ఈ దేశమునకు వచ్చుటయుఁ గలదు.

పర్వతమయ దేశ మైనప్పటికిని అఫ్ గానులు పరిశ్రమపూర్వకముగ సంవత్సరమునకు రెండుపంటలఁ బండింతురు. మిక్కిలి యెత్తయిన నేలలందుమాత్రము పంట ఒక్కపర్యాయమే పండును. గోదుములు, యవలు, కాయధాన్యములు, వడ్లు, జొన్న, మొక్కజొన్న, పొగాకు, ముల్లంగి, ఆముదాలు మొదలయిన వన్నియు నుత్తమరీతిని ఫలించును. గోదుమ లిచటి ముఖ్యహారము. కుంకుమపువ్వును బండించి ఇచ్చటివారు విదేశముల కెగుమతి చేయుచుండురు. రుచికరములు, పుష్టికరములు నగు ననేకజాతుల ఫలముల కీ దేశము జన్మభూమి. యూరోపు, హిందూస్థానములందుఁ బండు ఉత్తమజాతి ఫలము లన్నియు నిచ్చఁబండును. ద్రాక్ష లపరిమితము. నలువది వేర్వేరురకముల ద్రాక్ష లిచ్చటఁ గలవు. కంఠహారమునకుఁ జుట్టుప్రక్కల నున్న పల్లెలందీ ద్రాక్షతోటలు లెక్కకు మిక్కిలిగఁ గలవు. మఱియు కిస్ మిస్, అంజూరములు మిక్కుటముగ ఫలించును. ఆదూ, ఖుర్తానియా, ప్లమ్, ఆలుబుఖారా, కర్బూజా, తర్బూజా, నాశ్పాతీ, నేవ్, బగ్గు, గోషా మొదలగు పేర్లతో నుత్తరభారతమున వ్యవహరింపఁబడు ఫలములు పుష్కలముగఁ బండును. అఫ్ గాను లనేకులు ఈఫలములను, వీని రసముతోఁజేసిన రొట్టెలను దిని యుండురు. ఎక్కువగ నీరు కావలసిన

పైరులకు కాలువలద్వారా నీటిని గట్టుదురు. ఇందులకుఁగాను భూమ్యుపరిభాగముననుండియు, నేల యడుగుననుండియు, కాలువలు నిర్మింపఁబడియున్నవి. భూమియం దూరునట్టిజలము కాలువలద్వారా కలిపి యంతకంటెఁ బల్లపుప్రదేశములకుఁ బ్రవహించులాగునఁ జేయఁబడుచుండును. ఈ నేలయడుగుకాలువల నిచ్చటివారు 'కరేజు' లని పిలుచుచుండురు.

పర్వతమయ మగుటచే మార్గము లీదేశమున నంత యెక్కువగ లేవు. వ్యాపారాదుల కనుకూలించు మంచిరోడ్లు కొలఁదిమాత్రము గనే యున్నవి. హిందూదేశమునకు మూఁడు, పారసీకమున కొకటి, దేశమధ్యమందే రాకపోకలనిమిత్తము నిర్మింపఁబడినవి మూఁడు — మొత్తమున వ్యాపారమునకుఁ బనికివచ్చునవి ఏడురోడ్లుమాత్రమే. హిందూస్థానమున కేతెంచు మార్గములలో నొకటి కాబూలునుండి యారంభమై జలాలాబాదుమీఁదుగ పెషావరు దగ్గఱకు వచ్చును. రెండవది గజనీనుండి బయలుదేరికంఠహారముమీఁదుగ క్వెట్టాపట్టణముం జేరును; ఆచోటనుండి హిందూదేశమునకు వచ్చును. కంఠహారముననుండియు గజనీనగరముననుండియు వెడలి రెండు భిన్నమార్గము లొకచోటఁ గలసి యొకపేరోడ్డుగఁ బరిణమించి యది గోమల్ కనుమగుండా హిందూస్థానమునఁ బ్రవేశించును. వీనియన్నింటిలో పెషావర్, క్వెట్టామార్గము లత్యుత్తమమైనవి. క్వెట్టామార్గమున బండ్లు నిరుపద్రవముగఁ బ్రయాణము నేయవచ్చును. సరకులను సాధారణముగ గుట్టపుతట్లమీఁదను, ఒంటెలమీఁదను మోయించికొని పోవుచుండురు.

వెండియు నీ దేశమున నెల్లప్పుడును సంచారము నేయుచు వ్యాపార మొనరించువారు కలరు. వీరు 'పావిందా' లని పిలువఁబడుచుండురు. వీరు వందలకొలఁదిగ గుమి కూడి గుట్టములమీఁదను, ఒంటెలమీఁదను సరకుల నైచికొని దొంగల యుపద్రవముననుండి కాపాడుకొనునిమిత్త మాయుధపాణులై హిందూస్థానము, బొఖారా, ఖురాసాన్ లోనగు దేశములకుఁ బోయి వ్యాపారములఁ గావింపుచుండురు. శీతకాల మారంభమగుటతోడనే వీరు గోమల్ కనుమదారిని హిందూస్థానమునకేతెంచి పంజాబునందలి మైదానములలో కుటుంబములను, బసువులను దిగఁబెట్టి దగ్గఱ నున్న ఆయుధములను బ్రిటిష్ వారి పరమున నుంచి తమ సరకులను రైలుద్వారా ఏబొంబయి, కలకత్తాలో లేక, ఏకరాచీ నాగపూరులకో కొనిపోవుదురు. ఆప్రదేశములందు వీరు తమ వస్తువుల విక్రయించి యచ్చటఁ దమ దేశమున నవసరములగు సామానులఁ గొని వసంతర్తువు వచ్చుసరికి స్వదేశమునఁ జేరుదురు. ఉత్తరదేశీయులు వీరిని రోహిలా లనియు, అఫ్ గాను లనియుఁ బిలుచుచుండురు. మిక్కిలి దూర మనుతలంపున వీరు దక్షిణప్రాంతములకు పూర్వము వచ్చెడివారు కాదు. కాని రైల్వే సౌకర్యముల మూలమున నిప్పుడిప్పుడు మద్రాసు ప్రాంతములకును వచ్చుచున్నట్లు తోచుచున్నది.

రాజ్యపరిపాలనము, రక్షణవ్యవస్థ :— ప్రాచీనకాలమందిచ్చట నిరంకుశపరిపాలన ముండెను. కాని ప్రస్తుత మిచ్చటి పరిపాలనా

ప్రజాశాసనము దేశపరివర్తనములు జరగినవి, జరగుచున్నవి. ఈ మార్పుల కన్నింటికీని ముఖ్యకారణము వెనుక రాజుగ నుండిన అమానుషాభిమతియొక్క ఉదారహృదయము. ఇతఁడు తన నిరంకుశాధికారమును వదులుకొని దానిని జాలవల కఫ్ గాజ్ జాతీయసంఘముపరము గావించెను. రాజ్యాధిపత్యమున నొక 'క్యాబినెట్టు' సభయు, రాజ్యపు 'ఎసెంబ్లీ'యుఁ గలవు. ౧౯౨౮-వ సంవత్సరమునం దితఁడు, అదివల కుండిన అమీర్ అను పేరును మార్చుకొని రాజశబ్దమును ధరించెను. విదేశవ్యవహారములు, ఆభ్యంతరవ్యవహారములు, విద్య, వాణిజ్యము, న్యాయము, సుంకము, యుద్ధము మున్నగువానికి ఒక్కొక్క రాజ్యాంగశాఖ నేర్పఱిచి, దాని నొక్కొక్క యధికారియధీనమున నుంచెను. ఈశాఖ లన్నింటిమీఁదను రాజు వాని పాలకుడై కార్యముల స్వయముగఁ జేయుచుండును.

ప్రస్తుతకాలమున నీదేశ మంతయు ౫ పెద్ద ఇలాకాలుగను, ౪ చిన్న ప్రాంతములుగను విభజింపఁబడియున్నది. కాబూల్, కంఠహార్, హిరాత్, మజారీశరీఫ్, కటఘ్, బదఖ్ అనునవి పెద్ద ఇలాకాలు. జలాలాబాద్, ఖోస్ట, ఫరా, మైమినా లనునవి చిన్న ప్రాంతములు. ఇ వన్నియు మీఁద వచించిన రాజ్యవిభాగములకు లోనై, ప్రాంతాధికారులు (Governors)చే బాలింపఁబడుచుండును. కురాన్ ధర్మ నియమానుసారముగా న్యాయాన్యాయములవిషయమున తీర్పులు చెప్పఁబడుచుండును. అందునిమిత్తము సామాన్య-ఉన్నత న్యాయస్థానములు ప్రతిజిల్లానుండును, అత్యున్నతన్యాయస్థానము రాజధానీనగరమందును గలవు.

సైనికశిక్షణ మిచట అనివార్యము. ఇతర జాతీయసమూహములు పెక్కులు కలవు. కాని ఇవన్నియు సైనికవర్గముక్రిందనే గణింపఁబడుచుండును. యుద్ధపుసామానుల, సాధనముల నిర్మించుట కొఱకు కాబూలునం దనేక కర్తాగారము లున్నవి. అందు ప్రధాన కర్తాగారమున దినమునకు ౨౦,౦౦౦ ల తోటాలును, ౧౫ తుపాకులును, వారమునకు రెండు ఫిరంగులును తయారు చేయఁబడుచుండును. పడమట హిరాత్ నగరమందును, ఉత్తరమున బలఖ్ సమీప మందున్న దెహ్ దాలీయొద్దను ఉత్తమనేనాప్రబంధముగల దుర్గములు కలవు. ఈ కడపటి దుర్గపు నిర్మాణమునకు ౧౨ సంవత్సరములు పట్టెను. ఇది ఆక్స్ ఫోర్డ్ ద్వారా అఫ్ గాజ్ తుర్కీస్తానమున కేగు మార్గము లన్నింటిని గాచును. దీని బురుజులపై క్రఫ్ హాచీకిన్, నార్డ్ ఫెల్డ్, మాక్సిముమ్ అనుపేరుల నొప్పు శీఘ్రశత్రువు లుంపఁబడియున్నవి. సైన్య విషయమునఁ బూర్వము పటాలము లుంచుపద్ధతి కాక, మక్ సబ్ దార్ పద్ధతి యుం డెడిది. యుద్ధము తటస్థించినయెడల నియమానుసార మిందలు సైనికుల సమకూర్చి యొప్పగింపవలయు నను మరతుమీఁద రాజ్యమందలి ప్రధానపురుషు లందఱకును వారివారి యోగ్యతలనుబట్టి భూములును, సంస్థానములు నొసఁగఁబడుచుం డెను. ఆసర్దారులు నటులే చేయుచుండిరి. కాని ఇట్టి విధానమువలన సైనికులపై అసలు అఫ్ గాజ్ ప్రభువునకు తగిన స్వాతంత్ర్యాధికారము లుండెడివి కావు.

అనేకపర్యాయములు యుద్ధకాలమున సైనికులు తాము నిరంతరము సంబంధమును గలిగియుండు సర్దారుల యజ్ఞలకు లోనై సాహాయ్యపడ వచ్చినవానిని వదలి యతని శత్రుపక్షమునఁ జోయి కలయుచువచ్చిరి. ఈకారణమున అమీర్ దోస్త మహమ్మద్ ౧౮౫౮-వ సంవత్సరమున వేతనము లొసంగుపద్ధతిమీఁదను సైనికుల నొనగూర్చి పటాలముల నేర్పాటు కావించెను. మొదటను ౧౬ కాల్బలపుఁ బటాలములును, ౩ అశ్వదళములును, ౮౦ ఫిరంగులును ఏర్పడెను. ఒక్కొక్క పటాలమునందు ౮౦౦ ల సైనికు లుండిరి. షేక్ అలీఖాన్ అను పాలకుఁడు బ్రిటిష్ వారింబోలే తన సైనికులకు కవాతు మొదలగువానిని నేర్పి ౧౮౬౯-వ ప్రాంతమున సేన నభివృద్ధి నేయఁ బ్రయత్నించెను. అనంతరము అఫ్ గాజ్ దేశము నేలిన అబ్దుల్ రహిమాన్ ఖాను సంపూర్ణముగ నింగ్లీషుపద్ధతి నవలంబించి తన సేనను యూరోపియన్ పటాలముల యోగ్యతకుఁ గొనివచ్చెను. ప్రస్తుతము అమలునం దున్న సైనికవిధానము లన్నియు అబ్దుల్ రహిమానుసమయమందే యావిర్భవించె నని చెప్పవచ్చును. క్రీ. శ. ౧౮౯౬-వ సంవత్సరమునఁ గావించఁబడిన నియమముల ననుసరించి ౧౬ మొదలుకొని ౭౦ సంవత్సరముల ఈడువఱకును గల పురుషు లందఱు సైనిమిడింట నొకని చొప్పున సైనికశిక్షణ మందవలసియుం డెను. ౧౯౧౭ నందు మఱి కొన్ని సైనికనియమములు కావించఁబడినవి. తదనుసారము సేన యందుఁ జేరునతఁడు బ్రతికి యున్నంతవఱకును పని నేయవలయును. కాని మూఁడు సంవత్సరములు కడచినతరువాత సైనికుఁడు తనకు బదులుగ వేటొకని నుంచి తాను వీడిపోవచ్చును. సేన కంతకును రాజు నిరంకుశాధికారి, అతనితరువాత ప్రధానసేనాపతి. కాబూల్, జలాలాబాద్, ఖోస్ట, గజనీ, ముకుర్, కంఠహార్, ఫరక్, హిరాత్, మైమినా, మజారీశరీఫ్, షైజాబాద్ నామకనగరములందు సైనిక కేంద్రములు కలవు. మొత్తపు సైనికసంఖ్య సుమారు ౧౨,౦౦,౦౦౦ లుండవచ్చును. కాబూలు, హిరాతులందు సైనికపరిషత్తు (Military academy) లున్నవి. కాబూల్, అస్టలిఫ్, జలాలాబాదు లందు సైనికకళాశాలలు కలవు. ప్రస్తుతము వాయుయానములను నేకరించుటకుఁగూడఁ బ్రయత్నములు జరగుచున్నవి.

దేశ మంతయు పర్యవేక్షణ మగుటచే విమానముల యభివృద్ధి వలన సామాన్యపు రాకపోకలకును సౌకర్యములు కలుగవచ్చును. విమానములనిమిత్తము రషియావారితో నుత్తరప్రత్యుత్తరములు జరగుచున్నటులు దెలియుచున్నది.

దేశచరిత్రము :— ఇప్పుడు అఫ్ గానిస్తాన మనఁబడు దేశము పూర్వకాలమున నొక్కదేశముగ లేదు. వేఱువేఱుభాగములకు వేఱువే ఱుపేర్లు కలవు. అవి వేఱువేఱురాజులక్రింద నుండుటయు సంభవించెను. మిక్కిలి పూర్వకాలమున ననఁగా ౨,౨౦౦ యేండ్లకుఁ బూర్వ మిప్పుడు కాబూల్ అనఁబడుదేశమునకు పరోపనిసదె (Paropamisadae) అనియు, హిరాత్ ప్రాంతమునకు ఏరియా (Aria-హిరూడ్) అనియు, కంఠహార్ ప్రాంతమునకు అరోక్సియా

(Archosia) అనియుఁ బేర్లుండెను. మక్రాన్ అను ప్రాంతమునకు గెడ్రోసియా (Gedrosia) అనియు, బాక్త్రా అనువానికి బాక్త్రీయా (Bactria) అనియుఁ బేర్లుండెను. ఈభాగము లన్నియు పారసీకరాజులక్రింద నుండెను. క్రీ. పూ. 325-20 లో నీదేశముల నన్నిటిని మహావీరుఁ డైన అలెగ్జాండరు¹ జయించెను. ఇతఁడు క్రీ. పూ. 323 లో మృతుఁడు కాఁగా నాతని రాజ్యములోని తూర్పుభాగ మాతనిసేనాని యైన సెల్యూకస్ నికేటర్ అనువానికిఁ జేందెను. ఆతనిరాజ్యములోనే అఫ్ గానిస్తానమందలి వైరాజ్యములు కలవు. క్రీ. పూ. 303 లో నీతనిని ఓడించి (బాక్త్రా రాజ్యము తప్ప) యీ రాజ్యములన్నియు మగధదేశపు మౌర్యచక్రవర్తి యైన చంద్రగుప్తుఁడు స్వాధీనపఱచుకొనెను.² కొన్ని దినములకు నీరాజ్యములు మగధరాజులచేతుండి జాటిపోయెను.

ఈ దేశములో పార్థియను లనువారు కొంతభాగమును, శక వంశమువారు కొంతభాగమును క్రీ. పూ. ౧30 ప్రాంతమున ఆక్రమించిరి. గ్రీకువారిప్రభుత్వము బాక్త్రీయాలోఁ గొంతవఱకుండెను. రెండు శతాబ్దులతరువాత యూచీ అనువారు మధ్య ఆసియానుండి వచ్చి గ్రీకువారిని పార్థియనులను వెడలఁగొట్టిరి. వీరినే కుషాణవంశమువారు రని చెప్పుదురు. వీరిలో కనిష్కుఁ డనువాఁడు మిక్కిలి గొప్పరాజు (20-౧౨3). ఈతనిరాజ్యము హిందూదేశ మందు గంగవఱకును, కాశ్మీరము, పెషావర్, కాబూల్, ఆక్సస్ నదీ ప్రాంతము మొదలయిన ప్రదేశము లన్నియు వ్యాపించియుండెను. ఈతఁడు బౌద్ధమతాభిమాని. ఈ వంశమువారు ౫-వ శతాబ్దివఱకు నీదేశముపై రాజ్యము చేసిరి. ఆ శతాబ్దియందు వారు తెల్లనివారైన హూణులచే నోడింపఁబడిరి. కాని వీరిప్రభుత్వము గ్రీకు నేడవశతాబ్ది వఱకును బోలేదు. వీరినే షాహిరాజు లందురు. వీరికాలములో నీదేశ మున బౌద్ధమతము వ్యాపించియుండెను. ఇప్పటికిని బౌద్ధమతచిహ్నము లాదేశమునందుఁ గానవచ్చును. ఈ షాహివంశము చివరపురుషుఁడు తొరమానుఁ డనువాఁడు దుర్మార్గుఁ డైనందున నాతనిని చంపి యాతని మంత్రి యగు కలారుఁ డనువాఁడు క్రీ. శ. ౫౫0-వ సంవత్సర ప్రాంతమున రాజయ్యెను. వీఁడు బ్రాహ్మణుఁ డని కొందఱు తురకలు వ్రాసినారు. కాని క్షత్రియుఁ డైయుండు నని యితరుల యూహ. ఈవంశమువారు క్రీ. శ. ౧,000 వఱకును గాబూలులో రాజ్యము చేసినట్లు కానవచ్చుచున్నది. ఈ వంశమువారు 'మిక్కిలి రాజ్యవిస్తారము గలవారయ్యును ఉత్తమసద్గుణముండితులుగను, అడిన మాట తప్పనివారుగను, తమకంటెఁ దక్కువవారిని దయతోఁ జూచు వారుగను నుండిరి' అని యొకమహమ్మదీయచరిత్రకారుఁడే వ్రాసి యున్నాఁడు.³

గాబూలును జయింపవలె నని మహమ్మదీయులు చేసిన ప్రథమ ప్రయత్నములు సిద్ధింపవయ్యెను. అరబ్బీవారు ౨-వ శతాబ్దియంతము వఱకును పశ్చిమమునైపు అఫ్ గానిస్తానమును జయించి మహమ్మదీయ మతమును స్థాపించిరి. హీరాత్ మహమ్మదీయమతసంబంధ మైన యొక ముఖ్యపట్టణ మయ్యెను. తొమ్మిదవశతాబ్దియందుఁ గొంత కాలమువఱకును హీరాతులోను, బాల్కులోను పారసీకు లయిన సఫావిదులు రాజ్యము చేసిరి. వారితరువాత సామానీదు లనువారు వచ్చిరి. వారిని పాఱుదోలి గజ్నీలోని తుర్కీవంశమువారు రాజు లయిరి. వీరిలో గొప్పవాఁడు హిందూదేశముమీదికిఁ బరునేడు సారులు దండెత్తివచ్చిన మహమూద్ అనుమూర్తిభంజకుఁడు (౯౯౦ - ౧౦30). ఈతఁడు గజనీలో గొప్పవిద్యావీరమును స్థాపించెను. గొప్పగొప్ప పండితులకు నాశ్రయ మిచ్చెను. తనరాజధానిని బహు సౌధములతో నలంకరించెను. ఈవంశమువారిని వెడలఁగొట్టి అఫ్ గాను రాజ్యమును ఆక్రమించుకొనినది ఘోర్ వంశము. ఈవంశమునందుఁ బేరొందినవాఁడు మహబుద్దీన్ ఘోర్ (౧౧23 - ౧౨౦౬). ఈతఁడు ఢిల్లీశ్వరుఁడైన పృథ్వీరాజును ఓడించి హిందూదేశమందు తురుష్కులసామ్రాజ్యమును స్థాపించెను. ఇతనిప్రతినిధులే స్వతంత్రులై బానిసవంశజు లనఁబడు ఢిల్లీశ్వరు లైరి. వీరు అఫ్ గానిస్తానముతో సంబంధము లేకుండ స్వతంత్రు లైరి. కొంతకాల మీ అఫ్ గాన్ రాజ్యము ఖ్వారిజు మన్న పేరుతో కొలఁదికాలము విలసిల్లినసామ్రాజ్య మునఁ జేరెను. తరువాత చంగీజుఖానునిబందిపోటుమూఁక లీదేశము నాక్రమించుకొనెను. ఇందలిచాలభాగము మఱియొక బందిపోటు నాయకుఁడగు తైమూరు వచ్చి యాక్రమించుకొనువఱకును (౧3౯౦) వారియధీనమందే యుండెను. ఇతనితరువాత నీతనిగొప్పరాజ్యము తునకలుతునక లైపోయెను. కాని హీరాత్, బాక్త్రా, గజనీ, కాబూల్, కంఠహార్ ప్రదేశములలో నీతనివంశజులే రాజ్యము చేయు చుండిరి. ఇతనివంశజుఁడే బాబరు. ఈతఁడు బదఖ్షణము (బదక్ షాన్), కాబూల్, కంఠహార్ ప్రాంతములకుఁ బ్రభువుగ నుండెను. అతఁడు ౧౫౨౬ లో ఢిల్లీలో రాజ్యము చేయుచున్న ఇబ్రాహిం లోడీ సుల్తానును ఓడించి హిందూదేశములో మోగలసామ్రాజ్యమును స్థాపించెను. ఈమోగలలకు హిందూరాజ్యము వచ్చినతరువాత చిన్నదియగు అఫ్ గానురాజ్యము పులగముమీదిపప్పువలె నయ్యెను. అక్బరుప్రభుత్వ కాలమునందు తిరుగఁబడిన అఫ్ గానుదేశజులను గెలుచుటమనై అక్బరు తనసేనానులగు రాజా వీర్ బత్, రాజా తోడర్ మత్, రాజా మానసింగ్ అను హిందూసరదారులను వానిమీదికిం బంపెను. రాజా వీర్ బత్ యుద్ధమునందు మడిసెను. ఔరంగజేబుకాలమందు మార్వాడదేశపురాజుగు యశవంతిసింహుఁడు రాజకార్యమునిమిత్తమై కాబూలున కంపఁబడెను. అతఁ డచ్చటనే మరణము నందెను. కొన్ని

1. ఈశబ్దమునకు పారసీభాషలో సికందర్ అనియు, స్కొత్ భాషలో అలకసుందరుఁ డనియు రూపాంతరములు కానవచ్చుచున్నవి.

2. V. A. Smith's Early History of India, 8rd edition, p. 119.

3. Elliot's History of India, as told by its own historians, Vol. II, pp. 12 and 40.

సంవత్సరములతరువాత బదఖ్షణమును ఉజ్ బెక్కు లాక్రమించుకొనిరి. కంధహారును పారసీకరాజు లయిన సఫావిదులు తీసికొనిరి. గజినీ, కాబూలులుమాత్రము మోగలులకు దక్కినవి. ౧౭౩౮ లో నాదిర్ శాహా యనువాడు అఫ్ గానిస్తానములోని రాజ్యముల నన్నిటిని నాక్రమించి ౧౭౩౯ లో ఢిల్లీని దోచుకొనెను. ఇట్లెన్నియో శతాబ్దాలు పారతంత్ర్యము ననుభవించి యీదేశము నాదిర్ శాహా మృతినందఁగనే (౧౭౪౭ న) స్వతంత్ర మయ్యెను. దీనికి స్వాతంత్ర్యమును, జాతీయతను ఇచ్చినవాడు అహమద్ శాహా అబ్దాలీ.

నాదిర్ శాహా తననైన్యములో అఫ్ గానులను కొందఱను చేర్చుకొనెను. అట్లు చేరినవారిలో అహమద్ శాహా అబ్దాలీ యొకఁడు. నాదిర్ శాహా మరణ మందఁగనే ౧౭౪౭ లో కంధహార్ పట్టణమందు అఫ్ గాన్ నాయకు లందఱును గలసి యీతనిని రాజుగ నెన్నుకొనిరి. ఆతఁడు 'దుర్-ఇ-దురాన్' (ఈయుగమునకు ముత్యము) అను బిరుదమును ధరించెను. తనజాతివారికి (అబ్దాలీల కందఱికి) దురానీ లన్న బిరుదు నొసంగెను. ఈదురానీవంశమే ఇప్పటివఱకును రాజ్యము చేయుచున్నది. అబ్దాలీ ప్రభుత్వమునకు వచ్చినప్పటినుండియే అఫ్ గానిస్తానమునకు స్వతంత్ర రాజ్య మన్న పేరుప్రతిష్ఠలు వచ్చినవి. అంతకుఁ బూర్వ మిది యీదేశమువారికి నాదేశమువారికిని లోబడి స్వతంత్ర నామము లేకయుండెను. పానిపట్టుయుద్ధరంగముమీఁద మరాఠావారిని నోడించినవాఁ డీయహమ్మదుశాహా అబ్దాలీయే. ఇతఁడు మిక్కిలి శూరుఁడై తనరాజ్యమును చాలవఱకు వ్యాపింపజేసెను. ఈతనిమరణకాలమువఱకు అఫ్ గానిస్తాన మంతయు నతనియధీన మగుటయేకాక, ఉత్తరమున తుర్కిస్తానము, దక్షిణమున సింధు బలూచిస్తానములు, తూర్పున కాశ్మీరము, పశ్చిమమున ఖురాసాన్ దేశపురాజులు ఈతనిసార్వభౌమత్వము నొప్పుకొనిరి. ఇతఁడు ౧౭౭౩ లోఁ గలధర్మము నొందెను.

ఈతనికుమారుఁ డగు తైమూరు రాజధానిని కంధహారునుండి కాబూలునకు మార్చెను. ఈతఁ డిరువదియేండ్లు రాజ్యముచేసి ౧౭౯౩ లోఁ జచ్చిపోయెను. ఈతనిప్రభుత్వకాలములో సింధుదేశము వీరియధీనమునుండి తప్పెను. బాల్ టిక్, అఫ్ గాన్ తుర్కిస్తానముయొక్క యితరభాగములు చాలవఱకు స్వతంత్రము లయ్యెను. ఖురాసాన్, కాశ్మీరములలో తిరుగఁబాటునకు బీజారోపణము చేయఁబడెను. తైమూరునకు నిరువదిమంది పుత్రు లుండిరి. ఆరాజ్యమునుగుటించి వారిలో వారికిఁ బెక్కుతగాదాలు కలిగెను. జమాన్ అనువాడు అమీ రయ్యెను (౧౭౯౩). ఈతనికాలములో పంజాబు వీరిచేతి నుండి జాతిపోయెను. ౧౭౯౯ లో నీతనిసహోదరుఁడైన మహమ్మదు అనువాడు రాజ్యము నాక్రమించుకొనెను. ౧౮౦౩ లోఁ గొన్ని కుట్రలు జరగి రాజ్య మితనిసోదరుఁడైన శాహాషుజా ఉల్ ముల్క్ అన్నవానియధీన మయ్యెను. మహమ్మదు రాజ్యభ్రష్టుఁ డయ్యెను. నెపోలియన్ పారసీకదేశపురాజుతోఁ జేయుచున్న స్నేహమువలన

బ్రిటిషురాజ్యమునకు నష్టము రాకుండ జాగ్రత్తపడుటకై గూర్ఖా లో ఇండియాదొరతనమువారు మాంటు స్టు ఆర్ట్ ఎలిఫిక్స్టన్ అను వానిని శాహాషుజాయొద్దకు దూతగాఁ బంపిరి. కాని యంతలో రాజ్యభ్రష్టుఁడైన మహమ్మదు శాహాషుజాను ఓడించి మరల రా జయినందున (౧౮౦౯) ఈదూత వెళ్లినప్రయోజనము సఫలము కాలేదు. మరల రా జయినమహమ్మదు తొమ్మిదిసంవత్సరములు రాజ్యము చేసెను. ఈతనికాలమందు నీతనిమంత్రియైన ఫతేఖాన్ అనువాడు (బకర్ జాయ్ వంశజుఁడు) సర్వాధికారిగ నుండెను. కాని మహమ్మదు ౧౮౧౭ లో నీమంత్రికనులు దీయించెను. అందువలన మంత్రియొక్క తమ్ముఁడైన మహమ్మద్ ఆజీమ్ అనువాడును, అతని సవతి తమ్ముఁడైన దోస్తుమహమ్మద్ అనువాడును రాజుపైఁ దిరుగఁబడి ౧౮౧౮ లో నాతని రాజ్యభ్రష్టునిఁ జేసిరి.

తరువాతఁ గొంతకాలమువఱకు నిశ్చితుఁడైనరా జేర్పడలేదు. మహమ్మద్ ఆజీమ్ కాబూలును స్వాధీనపఱచుకొనెను. కాని యితర ప్రాంతములగవర్నరు లాతనియాజ్ఞకు లోబడరయిరి. హీరాత్ స్వతంత్ర మాయెను. అఫ్ గాన్ తుర్కిస్తానమును, బదఖ్షణమును చీలి పోయినవి. పంజాబుసింహ మైన రణజిత్ సింగు కాశ్మీరము, ముల్తాన్, డెరాగాజిఖాన్, అటక్ అనుదేశములను, ప్రాంతములను స్వాధీన పఱచుకొనెను. నావహరయొద్ద ౧౮౨౩ లో అఫ్ గానులను పూర్తిగఁ బరిభవించి పెషావరుగూడ లాగుకొనెను. మహమ్మదుఖాన్ ౧౮౨౩ లో మృతుఁడయ్యెను. అంత వారి (బారక్ జాయ్) యన్నదమ్ములలో రాజ్యమునకై కలహములు ముదిరి ౧౮౨౬ లో దోస్తుమహమ్మద్ కాబూల్, గజినీప్రదేశములను స్వాధీనపఱచుకొనెను. జలాలాబాదు కూడ త్వరలోనే యతనికి వశమయ్యెను. ౧౮౩౫లో శాహాషుజా మరల రాజ్యము సంపాదించుటకు యత్నము చేయఁగా నాతనిని ఓడించి దోస్తుమహమ్మద్ 'అమీర్' అన్న పదవిని ధరించెను. శాహాషుజా యింగ్లీషువారియొద్దకు వచ్చి హిందూదేశమునందు దాగియుండెను.

మొదటి అఫ్ గాన్ యుద్ధము (౧౮౩౮ - ౪౨):—౧౮౩౭ లో పారసీకరాజు హీరాతును ముట్టడించెను. రష్యావారికి, నమిరునకును స్నేహ మధికము గాఁజొచ్చెను. ఈ కారణములచేత నిండియాదొర తనమువారి కాందోళనము గలిగి వారు అఫ్ గానిస్తానమునకు బర్మన్ అనురాయబారిని పంపిరి. కాని అమీర్ వీరికి ననుకూలముగఁ జెప్పక పోవుటయేకాక యప్పుడు వీరికి స్నేహితుఁడుగా నున్న రణజితుసింగు మీఁదికిఁ దాను యుద్ధమునకుఁ బోయెద ననియుఁ, దనకు సాయము చేయవలసిన దనియుఁ గోరెను. అంత నిండియాగవర్న మెంటువారు అఫ్ గానిస్తానముమీఁదికి దండువెడలి దోస్తుమహమ్మదును రాజ్య భ్రష్టునిఁ జేసి తమయాశ్రయమునందున్న శాహాషుజాను రాజ్యముపైఁ గూర్చుండఁబెట్ట నిశ్చయించిరి. రణజితుసింగుకూడ సాయము చేయ నొప్పుకొనెను. కాని యంతగా సాయము చేసినవాడు కాఁడు.

ఉత్తరసింధుదేశమునందు ౧౮౩౮ లో అఫ్ గాన్ దండయాత్ర నిమిత్తము ౨౧,౦౦౦ నైన్యము సిద్ధము చేయఁబడెను. సర్ జాన్ కీన్

అనువాడు వారికి నేనాధిపతిగ నుండెను. ఈ సైన్యము బోలెన్ కను మలోనుండి వెళ్లి ౧౮౩౯-వ సంవత్సరమునందలి ఏప్రిల్ నెలలో కంభహారు నాక్రమించి, యచ్చట శాహామహాకు పట్టము కట్టెను. జూలై లో గజినీ వశమయ్యెను. దోస్తుమహమ్మదు పాటిపోగా ౬-వ ఆగష్టుదినమున శాహామహా రాజధానిలోఁ బ్రవేశించెను. ౧౮౪౦-వ సంవత్సరమున దోస్తుమహమ్మ దింగ్లీ షువారియధీనుఁ డయ్యెను. ఆతనిని ఇండియాకుఁ బంపిరి. అందఱును యుద్ధము సంపూర్ణ దిగ్విజయముతోఁ బూర్తి యైన దని సంతసించిరి. శాహామహాకు సాయముగ కాబూలులో ౮,౦౦౦ ఇంగ్లీ షు సైన్యమును మ్యాక్ నాటన్ అనువానియాధి పత్యముక్రింద నుంచి, బర్నిన్ అనువానిని ఇంగ్లీ షువారితరపున రాయబారిగ నియమించి సర్ జాన్ కీన్ వెడలిపోయెను. కాని మొదటి నుండియు కాబూల్ ప్రజ లీక్రొత్త ప్రభుత్వముమీఁదఁ గోపము గల వారుగ నే యుండిరి. ౧౮౪౧-వ నవంబరులో ప్రజలు తిరుగఁబడి కాబూలులో బర్నిసును, ఇతరాంగ్లేయాధికారులను నఱకివైచిరి. దోస్తుమహమ్మదు కుమారుడైన అక్బరుఖాను తిరుగఁబాటువా రందఱు కును నాయకుఁడు. సంధివిషయమున మాటలాడుటకుఁ బోయినప్పు డాతఁడు తనచేతితో సర్ విలియం మ్యాక్ నాటసును పొడిచివైచెను. ఇట్లే ఇంగ్లీ షు సైన్యమునకు నచ్చటఁ బెక్కు ఆపదలు సంభవించెను. ౮,౦౦౦ లలో ౩,౧౦౦ మంది యిట్లు హతులైరి. ౪,౧౦౦ మందిమాత్ర ము మిగిలిరి. వీరును శత్రుమధ్యమున నుండుట య సంభవ మయ్యెను. ౧౮౪౨-వ సంవత్సరము జనవరి ౨-వ తేదీని ఇంగ్లీ షు సైన్య మంతయు కాబూలును విడిచి వెళ్లునట్లును, త్రోవలో వారికి కాబూలువా రేవిధమైన యిబ్బందియు కలుగఁజేయకుండునట్లును ఖరారు నామా వ్రాసికొని, ఇంగ్లీ షు సైన్యము కాబూలునుండి బయలుదేరినెను. ఇట్టి సైన్యము హిందూదేశమునకు వచ్చుటకు బయలుదేరినప్పుడు ౪,౧౦౦ సైనికు లుండుటయేకాక, ౧౨,౦౦౦ మంది సేవకులుగూడ నుండిరి. చలి విస్తారముగ నుండెను. అఫ్ గానులు వీరికి త్రోవలో మిక్కిలి బాధ కలిగించిరి. వారిచేత నేమి, చలిచేత నేమి యీ సైనికు లందఱును నుడిసిరి. కొందఱు చెఱఁబెట్టఁబడిరి. డాక్టరు బ్రెడన్ అనువాఁ డొక్కఁడుమాత్రము మిక్కిలి దైన్యస్థితితో ఇంగ్లీ షువారి పటాల మున్న జలాలాబాదునకుఁ జేరెను. గజినీలో నున్న సైన్యము కూడఁ గాబూలువారివశ మయ్యెను. కంభహార్, జలాలాబాద్ - ఈరెండుమాత్ర మింగ్లీ షువారి యధీనమునం దుండెను.

ఇట్లు బ్రిటిషు సైన్యమునకు అఫ్ గానిస్తానమునందుఁ గల్గిన ఘోరమైన యాపత్తునకు బదులు తీర్చుకొనవలయు నని, ౧౮౪౨-వ సంవత్సరపు ఏప్రిల్ నెలలో నిండియానుండి జనరల్ పాలాక్ యొక్క యాధిపత్యముక్రింద ఖై బర్ కనుమగుండ గొప్ప సైన్యము పంపఁ బడెను. ఆతఁడు సెప్టెంబరులో కాబూలు నాక్రమించి అచ్చటి దుర్గమును నడిమిబాజారును పడఁగొట్టి, కై దీలుగ నున్న కొందఱు బ్రిటిషు సైనికులను నశపఱుచుకొని దీసెంబరు నెలలో హిందూదేశము నకుఁ దిరిగివచ్చెను. ఇతరులచేఁ దీసికొనిరాఁబడి, బలవంతముగఁ

దమకు రాజుగఁ జేయఁబడిన శాహామహాను అఫ్ గాను లెన్నఁడును ప్రేమింపలేదు. ౧౮౪౨-వ సంవత్సరము ఏప్రిల్ నెలలో నాతఁడు చంపఁబడెను. హిందూదేశమునం దున్న దోస్తుమహమ్మదును విడిచి వైచిరి. అతఁడు మరల కాబూలునకు రా జయ్యెను.

సిక్కువారికిని, ఇంగ్లీ షువారికిని జరగిన రెండవయుద్ధపుకాలము నందు నీతఁడు సిక్కువారిలోఁ గలసి అటక్ తీసికొనెను. ఇంగ్లీ షువారి తని సైన్యములను ౧౮౪౯ ఫిబ్రవరిలో గుజరాత్ యుద్ధములో సిక్కువారితోఁ గూడ నోడించిరి. దోస్తుమహమ్మదు ౧౮౫౦ లో బాల్ థ్రాంతమును స్వాధీనపఱుచుకొనెను. ౧౮౫౫ లో కంభహారును గెలిచెను. ఆసంవత్సరమునందే యతనికిని, ఇంగ్లీ షువారికిని స్నేహము కుదిరెను. ౧౮౫౬ లో హిరాత్ ను పారసీకులు తీసికొనిరి. ౧౮౫౭ లో పంజాబుదేశపుచీఫ్ కమిషనరును, దోస్తుమహమ్మదును పెషావరులోఁ గలసికొని సంధి చేసికొనిరి. ఇంగ్లీ షువా రమీరునకుఁ బారసీకము నెదురించుటకై కొంత సైన్యధనమును (Subsidy), ఆయుధము లును ఈయ నొప్పుకొనిరి. తరువాత హిందూదేశచరిత్రమునందుఁ బ్రఖ్యాతి మైనసిపాయిల తిరుగఁబాటు హిందూదేశమందు సంభవించినది. ఆకాలముం దమి రింగ్లీ షువారికి స్నేహితుఁడుగ నే యుండెను ౧౮౬౩ లో దోస్తుమహమ్మదు హిరాత్ ను ముట్టడించి పట్టుకొనెను. అచ్చటనే యాతఁడు ౧౩ దినములకు మృతుడయ్యెను.

ఈతనికుమారుఁడు షేర్ అలీఖాను రా జయ్యెను. ఈతఁడు రాజ్యముకొఱకుఁ బెక్కుజనులతోఁ బోరాడవలసినవాఁడాయెను. కాని ౧౮౬౮ లో కాబూలురాజ్యముమీఁద సిరుఁ డయ్యెను. ఇతఁ డింగ్లీ షువారితో స్నేహము కలిగియుండెను. ఇంగ్లీ షువా రాతనికి బాకీ యున్నధనము పండ్రెండులక్షలరూపాయలును, ఫీరంగులును, ఆయుధములును బహుమతిచేసిరి. అప్పుడప్పుడు ధనసాహాయ్యమునుగూడఁ జేయుచుండిరి.

రెండవ అఫ్ గాన్ యుద్ధము (౧౮౭౮-౮౦):— ఇ ట్లుండఁ గొన్ని దినముల క్కాతఁడు రషియావారి కనుకూలుఁడుగను, ఇంగ్లీ షువారికిఁ బ్రతికూలుఁడుగను మాతెను. క్రీ. శ. ౧౮౭౮ లో నాతఁడు రష్యావారిరాయబారులు కాబూలునకు రాఁగా వారిని గౌరవించెను. ఈసమాచారము తెలిసి ఇంగ్లీ షు ప్రభుత్వమువారు తమరాయబారిని పంపెద మనఁగా నొప్పుకొనలేదు. అందుమీఁద నిండియాదొరతనము వారు అఫ్ గానిస్తాన్ అమీరుతో యుద్ధమునకుఁ గడంగిరి. దీనికే రెండవ అఫ్ గాన్ యుద్ధ మని పేరు.

ఇంగ్లీ షు సైన్యములు కై బరు త్రోవను, కుజ్జంకనును నాక్రమించెను. ౧౮౭౯ జనవరిలో కంభహారు నాక్రమించిరి. అమీరు కాబూలునుండి పాటిపోయి ఫిబ్రవరి నెలలోఁ జచ్చెను. తరువాత నాటు నెలలవఱకును, అఫ్ గానుమూఁడలతోఁ జిల్లరయుద్ధములు జరగుచుండెను. ఇంకను పైకిఁ బోయినయెడలఁ దిరిగి వచ్చుట కష్ట మేమోయని తమకు ననుకూలుఁడైన అమీరును శాజ్యముమీఁదఁ గూర్చుండఁ

బెట్టి తిరిగివచ్చుటకు నెదురు చూచుచుండిరి. ఇంతలో షేర్ అలీ కుమారుడైన యాకూబ్ ఖాను తాను అమీరు నైతి ననియు, సంధి చేసికొనియెద ననియు నింగ్లీషారికి వర్తమాన మంపెను. ౧౮౭౯ మే నెలలో గండమక్ నొద్ద నిద్దఱకును సంధి జరగెను. ఈ సంధి ప్రకారము సరిహద్దుమీద నున్న కొందఱు గుంపులపై నధికారమును, కుట్టం, పిషీన్, సిబీతావులును, కైబర్ మిచ్చీ కనుమలమీదిస్వత్వమును ఇండియా ప్రభుత్వమువారి కీయఁబడెను. బ్రిటిషురెసిడెంటు కాబూలులో నుండుటకు నొప్పుకొనెను. ఇంగ్లీషువారిసలహా లేనిది యితర రాజులతో రాజకీయవ్యవహారములు నడుప నని సమ్మతించెను. ఇందుకు బదులుగ నింగ్లీషువారు అమీర్ మీదికిఁ బరరాజులు రాకుండఁ గాపాడెద మని యొప్పుకొనిరి (౧౮౭౯-మే). మేజర్ సర్ లూయి కవగ్నరీ యనువానిని కాబూలులో రెసిడెంటుగా నేర్పఱిచిరి. కాబూలునుండి నైన్యము వెడలిపోయెను. అంతయు మనకు ననుకూలముగ జరగె నని సంతసించిరి. కాని అఫ్ గానులు మోసము చేసి నెప్టెంబరు నెలలో రెసిడెంటును అతనిసిబ్బందిని చంపివైచిరి.

ఈ సమాచారము తెలియఁగనే హిందూదేశమునుండి జనరల్ (తరువాత లార్డు) రాబర్ట్స్ ను పెద్దనైన్యముతోఁ బంపిరి. ఆతఁడు అఫ్ గాన్ నైన్యమును ఓడించి ౧౮౭౯ అక్టోబరులో కాబూలును స్వాధీన పఱచుకొనెను. యాకూబ్ ఖాను ప్రభుత్వము వదలుకొని, యింగ్లీషు వారియధీనుడై హిందూదేశమునందు వారివలన నుపకారవేతనమును పొందుచు నుండసాగెను. ౧౮౭౯-౮౦ సంవత్సరపుఁజలికాలము నందు కాబూలుదేశమందున్న యింగ్లీషు నైన్యమునకు మరలవిపత్తు సంభవించునేమో యన్నభయము కలిగెను. అఫ్ గానుసరదారులు తిరుగఁ బడిరి. ఎట్టకేలకు వారి నింగ్లీషు నైన్యము లోడించెను.

కాబూలు, కంధహారు ప్రాంతములను విడఁదీసి యింగ్లీషువారు కాబూలునకు అబ్దుల్ రహిమాన్ ఖాన్ అనువానిని, కంధహారునకు షేర్ అలీ ఖాన్ అనువానిని ప్రభువులుగా నొప్పుకొనిరి (౧౮౮౦, జూలై, మే). అబ్దుల్ రహిమాను దోస్తుమహమ్మదునకు మనుమఁడు, షేర్ అలీకి తమ్మునికుమారుఁడు. కంధహారురా జయిన షేర్ అలీ చేతఁ గాక రాజ్యము వదలుకొని హిందూదేశమునందు ప్రభుత్వమువారిచ్చు పెన్షను పుచ్చుకొనుచుండెను. ౧౮౮౧ లో నింగ్లీషు నైన్యములు అఫ్ గానిస్తానమును విడిచి హిందూదేశమునకుఁ బోయెను.

అబ్దుల్ రహిమాన్ ఖాను (౧౮౮౦ - ౧౯౦౧):— ఈతఁడెరు వదియొక్క సంవత్సరములు రాజ్యము చేసెను. ఇండియా ప్రభుత్వము వారితో మైత్రి కలిగియుండెను. ఈతనిప్రభుత్వకాలములో అఫ్ గానిస్తానమునకు నంతకును బూర్వ మెన్నఁడును లేనియేకచ్ఛత్రాధిపత్యము, శాశ్వత నైన్యము (Standing Army), ఇతరరాజ్యములతో సమానముగ నుండు రాజ్య మన్న గౌరవము కలిగినది. ఇంతకుబూర్వము సరదారులును, ప్రాంతాధీశులును తమయిష్టము వచ్చినయెడల అమీర్ అజ్ఞ విసుటయు, లేనియెడల వినకపోవుటయు సంభవించుచుండెను.

ఈతఁడు తనప్రచండవిక్రమముచే నాపద్ధతు లన్నియు మాన్పి వారందఱును తనయాజ్ఞలో మెలఁగునట్లు చేసెను. ఈతనికాలములోనే రషియాకు అఫ్ గానిస్తానమునకుఁగల పొలిమేరలును, పారసీక దేశమునకు నీదేశమునకుఁగల పొలిమేరలును గొలవఁబడి సీసలు చేయఁబడినవి. ఈతనికి నిండియాగవర్న మెంటువారు సరిహద్దుసంరక్షణనిమిత్తము మొదట పండ్రెండవలక్షలరూపాయ లిచ్చుచుండిరి. ౧౮౯౩ లో నీమొత్తము పదునెనిమిదిలక్షలు చేయఁబడినది. ౧౮౯౬ లో కాఫిరిస్తాన్ అనుదేశముపై అమీరుయొక్క సార్వభౌమత్వము స్థిరపడెను. ఈతఁ డన్నివ్యవహారములలోను తనస్వాతంత్ర్యమునకు భంగము రాకుండ మిగుల జాగ్రత్తతోఁ గాపాడుచుండెను. ఏసలహాలు వినినను తనరాజ్యములో ఫరదేశీయులు రైళ్లు టెలిగ్రాములు వేయుద మన్న వినినవాఁడు కాఁడు.

హబీబుల్లా (౧౯౦౧ - ౧౯౧౯):— అబ్దుల్ రహిమాన్ ఖాను మృతినొందఁగా నాతనికుమారుఁడు హబీబుల్లా ఖాను అమీ రయ్యెను. ఈతఁడు కొంతవఱకుతండ్రిమార్గమునే యవలంబించెను. ఈతఁడు ప్రభుత్వమునకు వచ్చినతరువాత క్రొత్తవరతులతో రాజీ చేసికొనవలయు నని యిండియాగవర్న మెంటువారు ౧౯౦౫ లో మిస్టర్ (ఇప్పడు సర్) లూయిడేను పంపిరి. కాని హబీబుల్లా క్రొత్తవరతు లొప్పలేదు. అదివఱకు నాతనితండ్రికాలమున నున్న వరతులనే యొప్పుకొనుచు సంధి చేసెను. ఈప్రసంగముననే యీతనికి 'హిజ్ మెజెస్టి' అన్న బిరుదు మీయఁబడినది. ౧౯౦౭ లో నీతఁడు హిందూదేశమును చూచుటకు వచ్చెను. అప్పు డీతఁడు ఇండియాదొరతనమువారిచే మిక్కిలి గౌరవింపఁబడెను.

ఇతఁడు తన పూర్వపరిపాలకులకాలమున లేనినవనాగరకతా చిహ్నములను జాలవఱకుఁ దనదేశమునఁ బ్రవేశపెట్టెను. మోటార్లు, టెలిఫోనులు, వార్తాపత్రికలు, జలవిద్యుత్ యంత్రములు మున్నగు వానిని రాజ్యమం దంతట నెలకొల్పి పూర్వాచారపరాయణు లందఱును వీనియెడల నసమ్మతిచే ప్రకటించుచువచ్చిరి. కాలాంతరమున అమానుల్లా సమయమున నతిభయంకరముగఁ జెలరేగిన విద్రోహమున కిది యారంభ మని చెప్పవచ్చును.

యూరోపునందు జర్మనీయుద్ధ మారంభ మైనవెంటనే హబీబుల్లా ఖా నెవరిపక్షము గాని వహింపక తాటస్థ్య మూనియుండెను. తుర్కీదేశము యుద్ధమునఁ బ్రవేశించినవెంటనే ఆంగ్లేయులయెడల ద్వేష మూనియున్న అఫ్ గాను లందఱును తుర్కీఖలీఫా ననుసరింప వలసిన దని ఇతనిని ప్రోత్సహించియుండిరి. కాని ఇతఁడు వారి మాటలను భాటింపక యుద్ధమునుండి దూరముగనే యుండెను. తమ పక్ష మూనియుండినందున బ్రిటిష్ వారును నితనిని యథోచిత రీతిని సత్కరింపవలె నని యభిప్రాయము గలిగియుండిరి. కాని క్రీ. శ. ౧౯౧౯-వ సంవత్సరమున నితఁ డాకస్తికముగ హత్య గావింపఁబడెను. ఇతనిమరణానంతర మితని సోదరుడగు నాజరుల్లా ఖాన్ అమీరు

పదమును దాల్చి సింహాసన మెక్కి యాటుదినములుమాత్రము రాజ్యము చేయఁగలిగెను. అంతలో హబీబుల్లా యొక్క మూడవ కుమారుఁ డగు అమానుల్లాఖాను పినతండ్రిని దొలఁగించి రాజ్య కోశములను దనవశము చేసికొనెను.

అమానుల్లాఖాను (౧౯౧౯ - ౧౯౨౯) :— రాజ్యమందలి ప్రధానులు, అమీరులు, సామంత ప్రభువులు ఇతనిని స్వీకరించిరి. ఇతఁడు రాజ్యమునకు వచ్చినవెంటనే ఆంగ్లేయులతో విరోధ మూనియున్నవా రందఱు నితనిని యుద్ధమునకుఁ బ్రోత్సహ మొనర్ప స్వపరబలాబలముల నితఁడు బాగుగ గుర్తెఱిగి యుండియు లోకుల సంతృప్తికొఱకు ౧౯౧౯-వ సంవత్సరమున ఆంగ్లేయులతో యుద్ధఘోషణము సలిపెను. కాని ఆంగ్లేయులు జర్జనీయుద్ధమువలనఁ గలిగిన ఆయాసముననుండి ఇంకను కోలుకొనకపూర్వమే ఇతఁ డీ ఘోషణము సలుపుట చూడ దొరకిన యవకాశమును పోగొట్టుకొనక సాధ్య మగునంతవఱకు దానిని వినియోగించుకొనుటకొఱకే ఇట్లు చేసె నని తలంపవచ్చును. ఈ సమాచారము దెలిసినవెంటనే ఇండియావాయవ్యపు సరిహద్దులలోని బ్రిటిష్ సేనలు సంసిద్ధములై యదను వేచియుండి అఫ్ గానులు వారిసేనును దాఁటి వచ్చినతోడనే వారిమీఁదఁ బడి యొడించి అఫ్ గానులసేమయందుఁ బ్రవేశించి డక్కానామకస్థానమును వశపఱచుకొనెను. కాబూలునగరముమీఁదికి వాయువిమానములు సైత మంపఁబడినవి. కాని యుద్ధ మింకను దారుణావస్థను బ్రాపింపకపూర్వమే రెండు పక్షములవారును సంధి గావించుకొనిరి. తదనుసారము ఇండియా దొరతనమువారినుండి ముట్టుచున్న గూ లక్షలరూపాయల సహాయకభృతి అఫ్ గానిస్తానమునకు లోపించిపోయెను. కాని ఆంగ్లేయుల దాస్యమునుండి విడివడి యాదేశము సంపూర్ణస్వాతంత్ర్యదేశములం దొకటి యగుట కవకాశము లభించెను. అదివఱ కాంగ్లేయుల యనుమతి లేకుండ విదేశములతో రాయబారముల నడపుకొనుట కధికారము అమీరునకు లేకుండెడిది. ౧౯౨౧-వ సంవత్సరమున జరిగిన సంధిపరతులప్రకారము ఎవరిరాజ్యకార్యముల వారు ఇతరులజోక్యము లేకుండ చేసికొనుట కవకాశములు లభించెను. అఫ్ గానులు వారికిఁ గావలసిన యుద్ధసామగ్రిల నన్నిటిని పన్ను చెల్లింపవలసిన యవసరము లేకయే హిందూస్థానమార్గమునఁ దెప్పించుకొనుట కధికారములను బొందిరి. వెండియు అఫ్ గాదేశమునుండి హిందూదేశమునకు వచ్చు సరకుల మీఁదఁ గల ప్రతిబంధకము లన్నియుఁ దొలఁగింపఁబడినవి.

అమానుల్లాఖాను దేశహితైషి, స్వాతంత్ర్యభిలాషి, చాల వఱకు సమయానుకూలప్రవర్తనుఁడు. సాధ్య మగునంత శీఘ్రమున స్వదేశమును బాశ్చాత్యసభ్యదేశములలో నొకదానిగఁ జేయవలయు నని యితని హార్షికాభిమతిము. అట్టియుద్దేశముతో నితఁడు రాజ్యభారమును వహించినది మొదలుకొని ముఖ్యముగ యుద్ధానంతరమున జరిగిన ఆంగ్లో-అఫ్ గాదేశ సంధికాలము మొదలుకొని స్వదేశమునందు వివిధప్రకారము లగు సంస్కారములను గావింప మొదలిడెను.

ఈ దేశమునందు మతగురువు లగు ముల్లాలు కురాను గ్రంథనియమముల ననుసరించి బాలురచే విద్యాభ్యాసము చేయించుచు వచ్చిరి. పాశ్చాత్యదేశములం దవలంబింపఁబడుచున్న ఆధునికవిద్యాశిక్షణపద్ధతు లెవ్వియు నిచట లేకుండెను. అమానుల్లాఖా నొక్క పెట్టున పురాతనరీతు లన్నింటిని దొలఁగించి సర్వసామాన్యముగ నందఱకును విద్య లభించులాగున పాశ్చాత్య విశ్వవిద్యాలయ పద్ధతులప్రకారము పాఠశాలలను, కళాశాలలను స్థాపింపఁజేసెను. యోగ్యు లగు ఫ్రెంచిశాస్త్రవేత్త లీ విద్యాలయముల నుత్తమరీతి నడపుచువచ్చిరి. ఈ విద్యాలయములయం దారితేటిన అఫ్ గాదేశమువకులు ఉన్నతవిద్యానుభవములకై విదేశముల కేఁగునిమిత్తము ఇతఁడు సకలసౌకర్యము లొనగూడులాగునఁ జేసెను. ఈ విద్యావిషయకపరివర్తనములవలన పూర్వకాలపుముల్లాలకు స్వవృత్తి భంగము వాటిల్లుటవలన నపరిమిత మగు క్రోధము జనింప పీ రందఱు నమానుల్లాఖానునకుఁ బ్రతిపక్షు లైరి. విద్యావిషయమున నట్లుండ నితఁడు (అమానుల్లాఖాను) కృషిసంబంధు లగు సంస్కారముల మూలమున వ్యవసాయదారుల స్థితిగతులను జక్కనగునట్లు గావించెను. మఱియు కాబూలునగరమును బునర్నిర్మాణము చేయించి దానికిఁ దగిలియుండులాగుననే వేఱొకపట్టణమును గట్టించి దానిని నిజావాసముగ నేర్పఱచుకొనెను. సైనికశిక్షణ మనివార్య మొనర్చి తత్ ప్రబంధమునకుఁగాను గొప్పగొప్ప సైనికకళాశాలల (Military Colleges) స్థాపించెను. నేర్పరు లగు తుర్కీదేశపు సర్దారులు (Officers) యుద్ధశిక్షణమొనగుటకు నియోగింపఁబడిరి. సైనికశిక్షణము జర్జనీ, తుర్కీపద్ధతుల ననుసరించి నడపులాగున నియమింపఁబడెను. విదేశవ్యాపారము నభివృద్ధి నొందించునిమిత్తము వ్యాపారిక సంఘముల నేర్పాటు చేయించెను. దేశమున నాలుగుదిక్కులందును రైలుబాటల నిర్మించుటకై గుత్తదీసికొనుటకు విదేశీయులు కొందఱు ఆభిలషించి యుండిరి కాని దానివలన కలుగులాభము పరదేశములవారికిఁబోకుండులాగున నితఁ డట్టి కంట్రాక్టుల నెవరికిఁ గాని యొసఁగియుండలేదు. స్వదేశీయు లగు ఇంజనీరులద్వారా ఈ కార్యమును జేయింపవలయునని ఇతనికోరిక యైయుండెను. ఇదేవిధమున దేశమందలి గనుల పనులనుగూడఁ దీసికొనవలయు నని విదేశీయులు ప్రయత్నించి యుండిరి కాని ఇతఁ డందులకును సమ్మతింపఁడయ్యెను.

నేటివఱకు నందిన యభివృద్ధులతోపాటు టెలిగ్రాఫ్, రేడియో, సినిమా మున్నగువాని నితఁడు స్వదేశమున నెలకొల్పెను. కాబూలునందు వితంత్రీకార్యాలయమును బెట్టించెను. దీనికిని పెషావరునందలి వితంత్రీస్థానమునకును సంబంధము కలదు. ప్రతిసంవత్సరమును మీఁద వచ్చించిన సహాయకపుఁ బన్నును ఇండియా దొరతనము వారినుండి కైకొనుచుండిన కారణమున స్వతంత్రించి ఇతఁ డే కార్యమును చేయుటకును సమర్థుఁడు కాకయుండెను. అందుచే సమయమును గనిపట్టి ఆంగ్ల దాసత్వముననుండి ఇతఁడు విముక్తిని బొందెను. అఫ్ గానిస్తానపు స్వాతంత్ర్యదినమహోత్సవము నితఁడు ప్రతిసంవ

త్సరము నతివైభవముతో నెఱవేర్చుచుండుటయేకాక అదేదినమున నీ యుత్సవములను జరిగించునట్లు లండన్, మాస్కో, పారిస్, బెర్లిన్, రోమ్, అంగోరా, టెహ్రాన్ మొదలగు రాజధానీనగరములం దుండు అఫ్ గానిమంత్రులకును ఉత్తరువులను బంపుచుండెడివాడు. ఆదిన మున నితఁడు మహావైభవముతో సేనాసమేతముగ నగరవీధులందు ఊరేగి, యనంతర మచటి ప్రఖ్యాత మగు మసీదునందలి వేది నధిరో పించి జనులకు హితోపదేశములను గావింపుచుండెను. ప్రపంచ మందలి ముఖ్యజాతులపక్షమున నియుక్తులై వచ్చిన రాయబారుల కార్యాలయము లన్నియు నిచటఁ గలవు. వారిలో రష్యనురాయ బారియెడల నితని కెక్కుడు పక్షపాత మని చెప్పుదురు. నూతనముగ విమానముల యభివృద్ధినిమిత్త మొక శాఖను స్థాపించి దాని నితఁడు రష్యనుల యధికారమునం దుంచెను. తక్కిన మహమ్మదీయ రాజ్యములందువలె ఈ దేశమందును స్త్రీలు అంతఃపురములనుండి వెలుపలి కేతెంచుటకు వలనులేక అనూర్యంపశ్యలై యుండ నితఁడు వారికి న్వేచ్ఛాదాన మొసంగెను. పురుషులవలె నిష్టమువచ్చిన స్త్రీలఁ దిరుగుటకును, మేలిముసుగుల వీడి మనసునకు వచ్చిన దుస్తుల ధరించుటకును స్త్రీలవిషయమున నుత్తరువు లిచ్చుటయేకాక బాలకులకుఁ బోలె బాలికలకుఁగూడ ఉన్నతవిద్యాలయముల నేర్పాటు చేయిం చెను. ఇతని తండ్రి యగు హబీబుల్లాయొక్క యంతఃపురమున నతనిభార్యలు, ఉంపుడకత్తె లెండతో జవ్వను లగు సౌందర్యవతు లుండిరి. అమానుల్లాఖాను వారి నందఱను వదలిపెట్టించి ఇష్టమువచ్చి నచోఁ బునర్వివాహముం జేసికొన నాజ్ఞ నొసంగెను. ఒక పురుషుఁడు ఒక భార్యకంటె నెక్కువ గట్టుకొనినచో నట్టివాఁడు రాజకీయోద్యో గమున కనర్హుఁడుగఁ దలంపఁబడు నని శాసించెను.

ఈ ప్రకార మితఁడు గావింపఁగడఁగిన సంస్కారములమూల మున కేవలము పదిసంవత్సరములలోపలనే దేశ మంతయు నున్నతస్థితి నొంది ఆసియాఖండమున కంతకును మార్గదర్శక మైయుండెడిది కాని ఈ ఖండమువారి దౌర్భాగ్యమే యనవచ్చును, పరిస్థితులు వేటొండు మార్గము నవలంబించినవి.

అమానుల్లాఖాను, ఇతరులకుమాత్ర మున్నతమార్గములను గల్పించి తా నూరకుండలేదు. తన విద్యానుభవములనుగూడ పెంపొం దించుకొనుటకుఁగాను ఇటీవల, ననగా ౧౯౨౭-వ సంవత్సరముచివరను స్వదేశమును వీడి భార్యాద్వితీయుడై విదేశపర్యటనమునకు బయలు దేఱెను. ఈజిప్ట్, ఇటలీ, ఫ్రాన్స్, ఇంగ్లాండ్, జర్మనీ, పోలెండ్, రష్యా, తుర్కీ, పర్షియాదేశములను గ్రమముగ సందర్శించి తన విజ్ఞానము నభివృద్ధి నొందించికొనెను. ఇట్టివిధ మగు విదేశభ్రమణ మింతపర్యంత మాసియాఖండమునందలి యే స్వతంత్రపరిపాలకుఁడును గావించియుండలేదు. ఇతఁడు పోయినచోటునం దంతయు నితనికిఁ గల్గినాతీతము లగు సమ్రాటములు జరగినవి. అందు ఫ్రాన్స్, బ్రిటన్ దేశములు రెండును ఒకదాని నొకటి మించుచుగనున సమ్రానింపవలె నని ప్రయత్నించియుండెను.

యూరాసియా భ్రమణమువలన నితని కమిత మగు లాభము కలిగె ననుటయందు సందియము లేదు. తుర్కీ మొదలగు రాజ్యము లందలి ఉత్తమ పరిపాలనా ప్రణాళులఁగాంచుటవలన స్వదేశమునుగూడ నవి త్వరితకాలమున నున్నతస్థితికిఁ దీసికొనిరావలయు నను ఇతని యుత్కటాభిలాష మితి మీటిపోయెను.

కావున ౯, ౧౦ నెలలకాలము విదేశపర్యటన మొనరించి ౧౯౨౮-వ సంవత్సరము సెప్టెంబరు నెలలో స్వదేశమునకు మరలి వచ్చినతోడనే ఇతఁడు తాను పూర్వ మారంభించిన సంస్కారముల నన్నింటిని వెనుకటికంటెఁ బెరిచిమడుంగు లెక్కువ తీవ్రముగ సలుప సాగెను. పురుషు లందఱును యూరోపియనులవలె దుస్తుల ధరింప వలయు ననియు, స్త్రీ లెంతమాత్రము ఘోషాపద్ధతులఁ బూనఁగూడ దనియు శాసించెను. తగినంత విద్యాప్రచారము లేకపోవుటచే నాగ రకతయం దెంతయో వెనుకఁజిక్కిపడియుండిన దేశవాసు లనేకు లిందులకు విరోధు లగుట సంభవింప నితని యుత్కృష్టప్రయత్నము లన్నియు విషమునం బడిన పాలవలె విషముగనే పరిణమించినవి. అందువలన దేశమునం దంతటను విద్రోహాగ్ని చెలరేగి జాజ్వల్యమానముగ వెలిఁగెను. ఈ తిరుగఁబాటు ౧౯౨౮-వ సంవత్సరమున షిన్వారీల విద్రోహముతో నారంభమై క్రమముగ దేశమంతట నల్లికొని ౧౯౨౯-వ సంవత్సరము, అక్టోబరుమాసమున శాంతి నొందెను.

అఫ్ గాన్ దేశమందలి జనసమూహము నంతను మూఁడుభాగ ములు చేయవచ్చును: ౧. ముల్లాలు లేక పీరులు. వీరు మత గురువులు. ధార్మికవిషయములందు వీరికి పలుకుబడి యెక్కువ. ౨. సేనావిభాగమునకుఁ జేందినప్రజావర్గము. ౩. మిగిలిన నానా విధజన సముదాయము. ఒక్కపర్యాయముగ నీ మూఁడు తరగతుల జనులకును అసంతృప్తిని కలిగించు విషయములు ఘట్టిల్లుటచేతనే ఈ తిరుగఁబాటు సంభవించె నని చెప్పవచ్చును.

విద్యావిధానములందు మార్పులను జేయుటవలన ముల్లాలజీవనో పాయముల కపాయము గలిగె నని మీఁద వ్రాయఁబడినది. అదికాక నవీనశిక్షితు లందఱును మతగురువు లగు ముల్లాల ధార్మికోపదేశములను బెడచెవినిఁ బెట్టసాగిరి. హబీబుల్లాకాలముననుండియు నీముల్లాల కంద ఱకు నొకవిధ మగు పెన్నను ముట్టుచుండెను. అమానుల్లాఖాను వాని నన్నింటిని రద్దు చేయించెను. బోల్షివిక్ ప్రచారమువలన రషియన్ తుర్కీస్తానములోని ముల్లాలు స్వవృత్తులఁ బోఁగొట్టుకొని అఫ్ గానిస్తానమునఁ బ్రవేశించి జీవనోపాధులఁ గల్పించుకొనుచువచ్చిరి. అమానుల్లాఖాను యూరోపుభ్రమణముననుండి తిరిగివచ్చినతోడనే రషియన్ తుర్కీనుండి వచ్చిన ముల్లాల కాశ్రయ మియ్యరా దని యుత్తిరువు చేయించెను. ఉపర్యక్త హేతువులవలన ముల్లాలును, వారియెడల సహానుభూతి కల పూర్వాచారపరాయణులును మిక్కిలి కుపితులై సమయము దొరకినయెడల పగ దీర్చికొన వేచియుండిరి. సైనికశిక్షణము నిర్బంధము గావింపఁబడె నని మీఁద వ్రాయఁ బడినది. సైనికు లెప్పుడైన ముల్లాలయొక్కయు, పీరులయొక్కయు

ఆజ్ఞల నిర్వహింపవలసినవచ్చునెడల సర్కారువారి యనుమతిని పొందవలసియుండెను. ఇదియు ముల్లాలకు కోపకారణమే యయ్యెను. సైనికులను తరిఫీతుచేయునిమిత్తము తుర్కీదేశముననుండి ఆఫీసరులను బిలిపించి వారిని సేనయందలి ప్రధానోద్యోగములందు నిలిపి దేశీయులను వారికిందఁ బనిసేయులాగునఁ గావించెను. ఈ కారణములవలన సేనాసంబంధు లగు వారిలో నసంతృప్తియు, నలజడియు జనించినవి. ఆర్థికవిషయములం దించుక శైధిల్యమేర్పడ నూతనము లగు పన్నులు కొన్ని కల్పింపఁబడినవి. పరిపాలనకార్యమందలి ముదుసలు లగు వారి కందఱకును విశ్రాంతి నొసఁగి వారి స్థానములం దితఁడు యూరోపు మున్నగు విదేశములలో విద్య నభ్యసించి వచ్చిన యువకుల నేర్పాటు గావించెను. పైని వచించిన వేర్వేలుకారణములవలనను, స్త్రీలకు యూరోపువనితలకుం బోలె న్వేచ్ఛాస్వాతంత్ర్యములను బ్రసాదించుటవలనను విద్యాగంధము లేని అఫ్ గాన్ ప్రజాసామాన్యమంతయు సంక్షుభిత మైయుండెను. దీనికిఁ దోడుగ దేశమందలి వివిధజాతుల వారును పరస్పరవైమనస్యములనుఁ బూనియుండిరి. ఇదికాక సున్నీ, షియా పంథల ముసల్మానులు కలహమునకుఁ గాలు దువ్వకొనుచుండిరి. దేశ మంతయు లోలోపల నిట్లు సంచలీతవస్థయం దుండుటచేతనే దేశహితమున కని యమానుల్లాఖాను సలుపఁదొడఁగిన సంస్కారము లన్నియు విపరీతములుగఁ బరిణమించి తుద కితనిని రాజ్యభ్రష్టునిఁ గావించినవి.

ఉన్నటు లుండి ౧౯౨౦-వ సంవత్సరమున నజంబరునెలలో జూలాలాబాదు ప్రాంతమందలి షిన్వారీ తెగవారు తిరుగఁబడి సర్కారు కార్యాలయములు లోనగువానిం దగులఁబెట్టిరి. అమానుల్లాఖాను ప్రభుత్వమును, సైనికులును చేయఁగడఁగిన ప్రయత్నముల మూలమున నీ విద్రోహ మొకప్పుడు శాంతించుచు, మరల మరలఁ జెలరేఁగుచు డిసెంబరు ౧౨-వ తారీఖువఱకును జారి యైయుండెను. ఇదేసమయమున నీ విద్రోహవాయువులు పూర్వవర్ణితము లైన యసంతుష్టిప్రదేశములందు ప్రసరించి పని చేయసాగినవి. మీఁద వచించిన కారణములవలన విముఖత్వ మూనియుండిన జాతులవా రందఱును కాబూలునగరమునకుఁ దూర్పునను, దక్షిణమునను జెలరేఁగి యమానుల్లాఖాను ప్రభుత్వముపైఁ దిరుగఁబాలు గావింప ప్రోత్సహించు కొనువారును, పరస్పరము కలహించుకొనువారునై దేశ మంతయు కల్లోలము గావింపసాగిరి. చక్కెర, కాగితముల కర్మాగారముల నిమిత్తము విదేశములనుండి బృహదాకారముగల యంత్రము లీ దేశమునకు వచ్చెను. ద్వేషపూరితు లగు మతగురువులు, పీరులు గలసి కుర్రావరీఫ్ ఆజ్ఞానుసారము శవములను భూమియందుఁ బాతివేయుట మాని యాయంత్రములందుఁ బడవైచి తగులఁబెట్టించెద రని అమాయికులు, మూఢులు, విద్యావిహీనులు నగు జనులకు బోధించి వారి నందఱ నమానుల్లాపైఁ గత్తిగట్టఁ బ్రోత్సహించిరి.

ఇట్లు దేశ మంతయు సంక్షుభిత మగుచున్నతరుణమున బచ్చాసాకో యను పేరుగల బందిపోటుదొంగలనాయకుఁ డొకఁడు రాజ

ద్రోహులై ప్రభుత్వమున కెదురుదిరుగ నువ్విశులూగుచుంకిన అఫ్ గానుల నందఱను ప్రోవుచేసికొని యమానుల్లాఖానునకు స్రుతినాయకత్వమును వహించెను. ఇతఁ డుత్తరసీమలయందలి కల్కత్ ఇలాకాయందలి ఢక్కునామక గ్రామవాసి యగు నొక గొట్టెలకాపరి కొడుకనియు, మొదటినుండియు నీచవృత్తుల కలవాటుపడి, తుదకు దొంగలకు సర్దారయ్యె ననియు ననేకుల యభిప్రాయము. ఇతఁడు ఘనమును, పవిత్రవంతము నగునొక సయ్యదువంశ సంజాతుఁ డని మఱి కొందఱు దలపోసియుండిరి. కాని యనంతరకాలమున నితఁ డిగపటి చిన టుద్రవర్తన మితఁ డెట్టి సద్వంశజాతుఁ డనుటకు సందియము కలుగఁజేయుచున్నది. మహమ్మదీయమతమును నాశనము చేయుఁ బుట్టిన కాఫీర్ అని అమానుల్లాఖానును నిందించుచు, తా నా గర్తమును బునరుద్ధరింప జనించిన పైగంబరను అని డంబములను గొట్టుకొనుచు ముల్లాల నందఱను దన పక్షమున కాకర్షింపఁ గలిగెను. ఇతఁడు విప్లవకారుల నందఱను వేనవేయిగఁ గూర్చుకొని కాబూలును జయింపవలె నని తిన్నగఁ దన్నగరాభిముఖుడై నడవసాగెను. నిజమున కితఁడు నిరక్షరకుక్షి, మూర్ఖుఁడు, అవినీతిపరుఁడు అని ఇతఁడు కాబూలుపట్టణమునఁ జేసిన యత్యచారములు, హింసలు ప్రబలపాక్ష్యములు. కాని విపరీతవర్తనాన్విత యగు రాజ్యలక్ష్మీ ఒక్క సంవత్సర మంతయు నితనినే వరించియుండెను. దేశమందలి ఇట్టి పరిస్థితులను గమనించి యమానుల్లాఖాను తాను గావించిన సంస్కారములను గొన్నింటిని రద్దు చేయించెను. కాని యప్పటికే పరిస్థితులు మితిమీరిపోయినందున నతనిప్రయత్నము లేమియు సాగవల్యము. అంత ౧౯౨౦-వ సంవత్సరము జనవరి మాసమున రాజ్యసింహాసనమును తనసోదరుఁ డగు ఇనాయతుల్లాఖానుపరము చేసి అమానుల్లాఖాను కంఠహారమునకు వెడలిపోయెను. గాంధారప్రాంతీయు లితనిపక్షమును వహించి బచ్చాతో యుద్ధ మొనరింప సంసిద్ధు లైరి. కొలఁదినములకే ఇనాయతుల్లాఖానుపైతము కాబూలును విడనాడి కంఠహారముఁ జేరవలసినవాఁ డయ్యెను. ఇంతలో బచ్చాసాకో తనమూఁడలతో కాబూలుపట్టణమును జయింపఁగల్గెను. రాజధాని తనవశ మైనది మొదలుకొని హబీబుల్లా ఖాను ఆనుపేరు పెట్టుకొని బచ్చా రాజ్యపాలనము గావింప మొదలి డెను. ఇతని ప్రభుత్వమునుగూర్చి వేఱుగ వర్ణించు టనవసరము. అమానుల్లాప్రభుత్వప్రణాళిని దిన్నగఁ దలక్రిందులు గావించె నవి చెప్పినఁ జాలును. అట కంఠహారమునందమానుల్లాఖాను కొంత సేనను సమకూర్చుకొని బచ్చాను వెడలఁగొట్టుటకుఁగాను గజినీపట్టణమునకుఁ బోయి యచట మకాము గావించి యుండెను. ఇదేసమయమునఁ బూర్వము అమానుల్లాక్రింద సర్వసేనాధీపతిగఁ బనిచేసి, కొంతకాలము ఫ్రాన్సులో అఫ్ గాన్ మంత్రిగ నుండి యనంతరము దేహోద్యోగము తప్పటచే నప్పటికి పారిస్ నగరమున విశ్రాంతిని గైకొనుచుండిన నాదిర్ ఖాన్ అమనతఁడు తనదేశము నందలి విద్రోహమును గూర్చి వినినతోడనే తన ముగ్గురు సోదరులతో హిందూదేశమునకు వచ్చి హైందవ శుభేచ్ఛా సమ్మానపూర్వకముగ

స్వదేశము నుద్ధరింప సమకట్టెను. ఇతఁడు పెషావరుమీఁదుగ భోష్ట ప్రాంతముఁ జేరి సేనాసన్నాహముల ముందు గావింప దొరఁకొనెను. తక్కిన ముగ్గురి సోదరులును వేటువేటుదిక్కులకుఁ బోయి సేనల సమ కూర్చు మొదలిడిరి. అనేకస్థానములందు వీరి కపజయములును, అవ మానములును గల్గెను. కాని ధైర్యోత్సాహముల వీడక నాదిర్ ఖాను తూర్పుదిక్కుననుండి రాజధానికి నభిముఖుడై ముందునకే సాగి పోవుచుండెను. ఇక్కడిసమాచారము లిట్లుండ నట గజనీయొద్ద నున్న అమానుల్లాఖాను సేనలం దుఃతఃకలహములు జనించెను. వేర్వేలు తెగలవాగు పరస్పరము పోరాడసాగిరి. అమానుల్లాఖానునకు వీరిని సమాధానపఱచుటయే దుర్బట మయ్యెను. ఇట్టిసేనతో శత్రువులపై జయము గాంచుట అసంభవ మనియో లేక తనయునికియే ఈ కలహముల కన్నింటికిని గారణ మని తలంచియో ఇతఁ డాకస్తికముగ రగరంగమును విడనాడి, కంఠహారమును తన బాపముఱఁచి యగు అలీ అహ్మద్ బాగ్ అనునతనిపరము చేసి స్వపరివారసమేతముగ మే నెలలో చనుమట్టివనునొద్ద రైలు నందికొని క్వెట్టా, ఢిల్లీ నగరముల మీఁదుగా బొంబయి చేరి యచటనుండి ఇటలీకి వెడలిపోయెను. ఇసాయతుల్లాఖాగ్ మున్నగు మఱికొందఱు పర్షియాదేశమునకు వెడలి పోయిరి.

నాదిర్ ఖాను (౧౮౫౯) — ఇట నాదిర్ ఖాను దేశమున రక్తపాతము లేకుండ బచ్చాసాఖోను రాజ్యముననుండి తొలఁ గింపఁ బ్రయత్నము లొనరించెను. కాని ఇతని మనోరథము సిద్ధింపదయ్యెను. నాదిర్ ఖాను కాంతిని, సమాధానమునకును బ్రయత్నించుచుండ, బచ్చాసాఖో ఇతని తలను ఖండింపఁబనిచి దానిని దెచ్చినవానికి మంచి బహుమాన మియ్యఁబడు నని ఘోష గము కావించెను. అంత యుద్ధము దక్క వేఱఁడుమార్గము లేవందున నాదిర్ ఖానును, అతని సోదరులును దాము ప్రోవుచేయుఁ గలిగినన్ని సేనలకు గూర్చికొని కాబూలుమీఁదికి తల కొకమార్గమునఁ బోఁదొడఁగిరి. ఇతే తరుణమునందు మాస్కో నగరమున అఫ్ గాగ్ మంత్రిగ నుండిన గులాం నబీఖాగ్ అనునతఁడు తనకు దగ్గఱగ నున్న అఫ్ గాగ్ తుర్కిస్తానముం చేరి యచట రాజపక్షవలంబు లగు హజారాబాదివారిని సమకూర్చుకొని యుత్తిరముననుండి కాబూలును యట్టించుటకు రాఁదొడఁగెను.

ఈ ప్రకారము నాలుగు ప్రక్కలనుండియు ఆక్రమణప్రయ త్నములు జరుగుచుండినను ఒకరివార్త మఱియొకరికిఁ దెలియకుండెను. నాలుగువై ప్పునుండియు మపక్రమించి బచ్చాను బట్టికొనవలయు ననియే నాదిర్ ఖానుయొక్క అభిప్రాయము. బచ్చాపక్షము నవలం బించినవారు క్రమక్రమముగ నాదిర్ ఖాను ప్రక్కకు మరలిరాసాగిరి. చిన్న చిన్న పోరాటములు సలిపియు, మపదేశముల నొసంగియు, సభల నొనరించియు నితఁ డనేకజాతులను మరలఁ దనపక్షమునకు రాఁబట్టు కొనెను. ఇటులే నాదిర్ ఖానుసోదరులును ప్రయాణముల సలుపుచు కాబూలును సమీపించిరి. చివరకు అక్టోబరు ౬-న తొరీఖాన నాదిర్

ఖానుసోదరులలో నొకఁ డగు షావలీఖాను కాబూలును ముట్టడించి లోఁబఱచికొనెను. అంత బచ్చాసాఖో కొన్ని దినములపర్యంతము కాబూలునందలి ఆర్క్ నామకదుర్గమున బందీకృతునివలె నుండి తువకు ఆకొటకుఁ గన్నమువైచి దానిద్వారా పాటిపోవుటకై ప్రయ త్నించెను. కాని విఫలఁడై శత్రువులచేతఁ జిక్కువడెను. నాదిర్ ఖానున కితనిని జంపించు నుద్దేశ మున్నదో లేదో తెలియదు. బచ్చా యనుచరసమేతముగఁ బట్టువడి నాదిర్ ఖానునధీనమున నుండ నొకనాఁ డొకవిందు జరగెను. అందు బచ్చాసైతము ఆహ్వానింపఁబడి నాదిర్ ఖానుచే సమన్వితుఁ డయ్యెను. ఆతరుణమున బచ్చా సలిపియుండిన మ్రూరాత్యాచారముల మూలమున నత్యంతరోషవేషులై సమయము నకు వేచియుండిన అఫ్ గాగ్ వశీరు లతనిని, అతని యనుచరులను బంధించి కొనిపోయి ఆర్కోదుర్గముయొక్క అగడ్తలో కొన్ని దిన ములక్రిందటనే అలీమహమ్మద్ బాను ఏప్రదేశమున బచ్చా-ఆజ్ఞల ప్రకారము వధింపఁబడెనో అదే ప్రదేశమున బచ్చాప్రభృతులను బడ వైచి శుపాకులతోఁ గార్చి చంపి యవల నాకళేబరములను కాబూలు నగరవీధులందు వ్రేలాడఁగట్టించిరి. ఈ ప్రకార మీ నడుమంత్రప్ర సిరి నందిన బచ్చా ఎంతత్వరితముగ విజృంభణ ముండెనో యంతత్వరిత ముగ పతనమును బొందెను. నాదిర్ ఖాను మొట్టమొదటనుండియు జనులయొన్ని క ననుసరించి అఫ్ గాగ్ దేశపు పాలకుని నియమింపవలయు నని అభిప్రాయము గలిగియున్నందున నట్టి సమావేశమునకై ప్రయ త్నింపసాగెను.

అనంతరము అఫ్ గాగ్ జాతీయసమితి (National Assem- bly) వారును, వివిధజాతుల ప్రతినిధులును సమావేశమై నాదిర్ ఖానునే సింహాసన మధిష్ఠింప వేడుకొనిరి. ఇతఁ డెందుల కిష్టము లేకపోయినను, ప్రజలకొర్కెను దిరస్కరింపఁజాలక రాజ్యభాగమును వహించెను. తరువాత నితఁడు నిండుదర్బారునందు ప్రజల కుపదేశము నొసంగుచు ప్రసంగవశమున అమానుల్లారాజ్యకాలము అఫ్ గాని- ఇతిహాసమున స్వర్ణాక్షరములతో లిఖింపఁబడు ననియు, అతఁడు గావించిన వీరి నియమాదులను, రాజ్యప్రణాళిని అనుసరించియే ముందును రాజ్యము కావించఁబడు ననియు వాగ్దానము సలిపెను. అటుపిమ్మట కోహిడమక్ మున్నగు కొన్ని ఇలాకాలనుండి విద్రోహ వార్తలు రాసాగినవి. కాని నాదిర్ ఖాను వాని నన్నింటిని జయపూర్వకముగ నడచివైచెను. అంతట యూరోపులోని ప్రభు త్వములును, ఇండియాదొరతనమువారును నాదిర్ ఖానును అంగీకరించి తమతమ రాయబారులను అఫ్ గాగ్ దర్బారునకుఁ బంపిరి. నాదిర్ ఖాను అప్రమత్తుడై స్వదేశముయొక్క భాగ్యోదయమునకై సకల విధములఁ బ్రయత్నముల సలుపుచున్నట్లు వార్తాపత్రికలవలనఁ దెలి యుచున్నది.

అఫ్ జలుద్దీక్ మీర్ — మారతునవాబులలో నొకఁడు. క్రీ. ౧౯-వ శతాబ్దియం దితఁడు ఇరువదియొక్కయేండ్లు రాజ్య మేసెను.

అఫ్ జలుద్దీక్ మీర్ — హైదరాబాదు నిజాములలో నొకఁడు. నసీరుద్దౌలా కుమారుఁడు. క్రీ. శ. ౧౮౫౭-వ సంవత్సరమున సింహాసన మెక్కెను. క్రీ. శ. ౧౮౬౯-వ సంవత్సరమున నితఁడు మరణించెను.

అఫ్ జుల్ ఖాన్ — ౧. అక్బరుచక్రవర్తికిఁ బ్రాణప్రియమంత్రి యైన అబుల్ ఫజల్ అనువానికుమారుఁడు. జహాంగీరు రాజ్యకాలమున క్రీ. శ. ౧౬౧౦ లో నీతఁడు బీహారుదేశమునకు సుబేదారుగ, ననఁగా గవర్నరుగ నుండెను. క్రీ. శ. ౧౬౧౩ లో ఆగ్రాపట్టణమున మృతుఁ డయ్యెను.

౨. షీరాజ్ దేశజుఁడు. మొదట నితనిపేరు ముల్లాషుక్ డల్లా. తండ్రిపేరు అబ్దుల్ హక్. జహాంగీరు చక్రవర్తి యీతనికి అమీర్ పదవి నిచ్చెను. ౧౬౨౮ లో నీతనికి విజారత్ ఇకుల్ అనునధికార మియ్యబడెను. ౧౬౩౮ లో ౭,౦౦౦ల పదాతులకును, ౪,౦౦౦ల గుఱ్ఱములకును మన్నబుదా రాయెను. డెబ్బదియేండ్లు బ్రతికి ౧౬౩౯ లో ఆగ్రాపట్టణమున మరణము నొందెను. ఈతఁడు కవిత్వము చెప్పువాఁడు. అల్లామి యన్నది కవిత్వ సంబంధమైన యీతనినామము.

౩. విజాపురపు నవాబులయొద్ద సుండిన యొకసరదారు. ఇతఁడు మహమ్మదు అదిల్ షాహయొక్క దాసీపుత్రుఁ డని కొందఱు వ్రాసియున్నారు.¹ వాఁడు యనుప్రాంతమునకు నితఁడు సుబేదారుగ ౧౬౪౪ మొదలు ౧౬౫౮ వఱకు మండెను. శివాజీతండ్రియైన శహాజీకిని వీనికిని ఔరము కలదు. శహాజీ పెద్దకుమారుఁడును శివాజీకి నన్నయ నగు సంభాజీ కర్ణాటకయొద్దములో కనకగిరిని పట్టుకొనుటకై పోరాడుచున్నప్పుడు అఫ్ జుల్ ఖానునిమోసమువలన నాతఁడు చంపబడెను. ఈతఁడు విజాపురపు నవాబునొద్ద శివాజీని బట్టి తెచ్చెద నని ప్రతిజ్ఞ చేసి ౧౬౫౯ నెప్టెంబరు నెలలో బయలుదేరిెను. అప్పుడు శివాజీ రాయగడముమీఁద నుండెను. అఫ్ జుల్ ఖాను పూనామీఁదికి రాకుండఁ దగినయేర్పాట్లు చేసి యాతఁడు ప్రతాపగడదుర్గముమీఁదికిఁ బోయెను. శివాజీ ప్రతాపగడముమీఁద నున్నాఁ డని విని అటు వెళ్లవలె నని అఫ్ జుల్ ఖాను పంథరపురము, తుళజాపురము, మాణకేశ్వరము, కరకముబోనే, శంభు మహాదేవము, మలవడి, రహిమతపురము అను గ్రామములమీఁదుగ వాఁడుపట్టణముం జేరెను. పంథరపురములోనివిఠలదేవుని, తుళజాపురమున భవానీదేవిని విధ్వంసము చేసెను. ఇందుచే హిందువులకు నాత

నిపై మిక్కిలి కోపము వచ్చెను. వాయాకిఁ జేరి యాతఁ డాగ్రామమునకుఁ గులకరణి (కరణము) అయిన కృష్ణాజీభాస్కరుఁ డనువాని శివాజీయొద్దకుఁ బంపెను. శివాజీయుఁ దనగుమాస్తాయైన పంధాజీగోష్ఠీ నాథుని ఖానునియొద్దకుఁ బంపెను. తాను భయపడితి ననియు, విజాపురపునవాబునొద్దకు వచ్చెద ననియు శివాజీ ఖానునకు వర్తమాన మంపెను. ప్రతాపగడముక్రిందను అఫ్ జుల్ ఖానును, శివాజీయు మొదలు గలసికొనునట్లు ఏర్పాటు జరగెను. అందుకై యొకమండపము కట్టబడెను. శివాజీ ఆనఖిఖిము కవచమును దొడుగుకొని తానాజీని వెంటఁ దీసికొని వచ్చెను. ఖానును ఒక్కబంటుతోడనే పల్లకి నెక్కి వచ్చెను. ఇద్దఱును మొట్టమొదట కాఁగిలించికొనినప్పుడు ఖాను శివాజీని తనయెడమచంకలో నొత్తిపట్టి కత్తివ్రేటు వేయఁ బోఁగా శివాజీ తనచేతనున్న పులిగోళ్లతో ఖానుపొట్టలో గుచ్చెను. అంత మోసము మోస మని ఖాను అఱచి శివాజీనెత్తిమీఁదఁ గత్తి దెబ్బ వేసెను. కాని శిరస్త్రాణ మున్నందున నాదెబ్బ వ్యర్థమయ్యెను. ఇంతలో శివాజీ తనకత్తితో ఖానునిభుజముపై దెబ్బతీసి పొట్టవఱకుఁ జీల్చెను. అంత ఖాను గత ప్రాణుడై నేలఁ బడియె. ఖానుని పీనుఁ గును పల్లకిలో వేసికొని బోయీలు తీసికొనిపోవఁజొచ్చిరి. కాని శివాజీసైనికులు బోయీలను జంపి ఖానుతల ద్రుంచి కోటమీఁదికిఁ దీసికొనిపోయిరి.

౪. ఒకపారసీకకవి. ఇతని పూర్తి యైననామము మీర్ మహమ్మద్ అఫ్ జుల్, ఈతఁడు ఢిల్లీచక్రవర్తి యైనమహమ్మద్ షాహకాలమందుండెను. క్రీ. శ. ౧౭౩౮ లో మృతుఁ డయ్యెను.

అఫ్ జుల్ గడము — యునై టెడ్ ప్రావిన్సెస్ (ప్రయాగరాజధానిలోని) బిజ్నూనుజిల్లా, నాగీనాథాలాకాలోని యొకగ్రామము. జనసంఖ్య ౬,౪౭౪. ఇచ్చట నొకకోటను పదునెని మిదవశతాబ్దిమధ్యకాలమున అఫ్ జుల్ ఖాను అనువాఁడు కట్టించెను. ౧౮౫౭ లో తిరుగఁబాలుకాలమున ఈకోట పడఁగొట్టబడెను. ఇచ్చట మంచి నేతబట్టలు దొరకును.

అఫ్ సర్ — బీహారులోని గయజిల్లా, నవడడివిజన్ లోనియొకపల్లె. దీనిజనసంఖ్య ౧,౦౨౨. ఇది చిన్నపల్లె యైనను పూర్వచరిత్రనుగుఱించి దీనికి ఖ్యాతి వచ్చెను. ఇచ్చట గుప్తరాజులు రాజ్యము చేసిననాటి వరాహవిగ్రహ మొకటి దొరకెను. దీనిమీఁద నమ్మతమైన పనితనము చూపబడినది. చూచుటకు చాల సొగసుగ నున్నది. ఉత్తరగుప్తరాజులవంశమును వర్ణించు శాసన మొకటి యిచ్చట దొరకినది. ఇచ్చటఁ బూడిపోయిన పూర్వకాలపు దేవాలయ మొకటి కలదు. దీనియొక్క చెక్కడముపని బీహారు దేశమునందలి యితరదేవాలయములమీఁదిపనికంటె నంతయో దర్శనీయముగ నున్నది.

1. మరాఠీ రియాసత్, (మరాఠీభాష), రెండవకూర్పు ౩౪౨ పుట.

2. Inscriptions of the Early Gupta Kings and their successors by J. F. Fleet.

అశ్రీదీలు — పఠానులందరి ఒకశాఖీయులు. మిగుల బలశాలులు. కోహట్, జెనోయాకీలోయలును, తిరాపీతభూములును గల సఫేన్ కోహపర్వతములయొక్క తూర్పువైపునందలి శాఖలన్నియు వీరినివాసభూములు. వీరిప్రదేశములకు ఉత్తరముగ కైబర్ కనుమ వ్యాపించియున్నది. తిరాపీతభూమి సముద్రతలముననుండి సుమారు ౬, ౭ వేల అడుగుల ఎత్తు కలిగియుండును. దీనివైశాల్యము ౬ లేక ౭ వందల చదరపుమైళ్లు. ఇందు మైదాన్, రజ్ గుల్ వరన్, బరా, మస్తురా అనుపేరులకలవి జననివాసయోగ్యములైనవి అయిదు లోయలు కలవు. వీనిలో మైదాన్, మస్తురా నామకకందరములు ౬, ౦౦౦ల అడుగులకంటె నెత్తయి మిగుల మనోజ్ఞము లైయుండును. ఇంత ఎత్తును, దుర్గమమును, అరణ్యమయమును నగుపీతభూమి యయిన కారణముననే ఇతరులదండయాత్రలకు లోనుగాకుండెను. అశ్రీదీ ప్రాంతములకు నాలుగు ప్రక్కలను పెషావరుజిల్లా వ్యాపించియున్నది. ఉత్తరమున మోహామందులు; పడమట షిన్ వారీలు, దక్షిణమునందలి బరా, బజర్ కనుమలందు ఓరక్ జాయిలు, బంగషు లను జాతులు వాసము చేయుచున్నవి.

అశ్రీదీ

అశ్రీదీలయుత్పత్తినిగుఱించి నిజమైన విషయము లేవియును తెలియవు. ఇస్లామేల్ వంశజుల మని వీరు చెప్పుకొనుచుండురు. వీరి

యాపరేఖలు నెమిటిక్ జాతికిఁ జెందిన యూదులనుబోలి యుండును. హెరోడోటస్ వీరిని అపరితయి (Aparytai) అని పేర్కొని యుండెను. ౨,౦౦౦ ల కిటీవల వీరినిగుఱించిన వృత్తాంతవిశేషము లేమియు దొరకవు. కాని ౧౫-వ శతాబ్దిప్రాంతమున వీరు తిరా ప్రదేశము నాక్రమించుకొనిరి. కొంతకాలమున కాచుట్టుప్రక్కల నుండు మఱికొన్ని జాతులవారు వీరి నోడించి యా ప్రాంతమునందలి కొన్ని భాగములను వశపఱుచుకొనిరి. జహంగీరుకాలమున ఓరక్ జాయిల జయించి వారినుండి తమప్రాంతము లన్నింటిని బడయఁగల్గిరి. అక్బరుకాలమున వీరు నింద్యమగు రోషానియా నామక మతము నవలంబింప నది అడఁచివేయఁబడెను.

హక్ ఖేల్, మలిక్ దీన్ ఖేల్, కంబర్ ఖేల్, కమర్ ఖేల్, జక్కా ఖేల్, సిపహ్, ఆకా ఖేల్, ఆడం ఖేల్ అని అశ్రీదీలలో నెనిమిది అంత రాష్ట్రములు కలవు. ఆడం ఖేలులు కోహట్ లోయయందును దానిచుట్టు ప్రక్కలను నివసించుచుండురు. సాధారణముగా వీరు స్వస్థానములను వదలరు. తక్కిన తెగలవారు కైబర్ కనుమయందును, పెషావరుచుట్టు ప్రక్కలను నివసించుచు నెండకాలమున తిరాపీతభూమియందలి శీతలప్రదేశములకు వెడలిపోవుచుండురు. వీరు మిగుల స్వాతంత్ర్య స్వభావమును గలిగియుండురు. ఒకరియధీనమున నుండుటకు సమ్మతింపరు. కిరికి నామమాత్రమున కొకసర్దారు ఉండును గాని రాజకీయ విషయము లేమైన వచ్చినచో ఎవరిమతము వారిదే. వీరియం దేదైన వివాదము సంభవించినయెడల దానిని దీర్చుటకు సర్దారునకును శక్యము గాదు. ఈకారణమున దోపిడిగాండ్రును వీరినుండి పట్టుకొనుటకే వలచుకాదు. వీరిచేత నియమముల నవలంబింపఁజేయుటకు వీలు లేదు. దేహఘటనమునందు వీరు మంచి ఒడ్డు పొడుగును గలిగియుండురు. దృఢగాత్రులు; విశాలముఖులు, ఉన్నతనాసులు, విశుద్ధముగు శరీర చ్ఛాయను గలిగియుండురు. స్వదేశపుపర్వతములందు యుద్ధ మొనరింప నిపుణులు. కాని అన్యప్రాంతముల కేఁగినచో సాధారణముగా రోగముపాలగుచుండురు. కపటమునకు స్వార్థమునకుఁ బుట్టినిండ్లు - ఒకరిని విశ్వసింపరు. క్రూరులు. కాని నమ్మకమిచ్చినయెడల నొకరిని రక్షించుటకు స్వకీయ ప్రాణములనైన వదలుదురు. బ్రిటిష్ సేనలందు నొకరులుగఁ గుదిరి వారిని మెప్పించినవా రనేకులు కలరు. హిందూ స్తానపునీమలనుండి వీరు నివసించు ఇలాకాకు సుమారు ౪౦ మైళ్లుండును. ఆత్యున్నతములు, దురారోహములునైన హేతువున ఫిరంగులు మున్నగువానితో వీరిస్థానములకుఁ బోయి పోరాడుట కష్టము. ఈకారణమున నితరులవలనిభయము లేకమైనను లేక నిరంకుశులై వర్తింపుచు ఉండియుండి బ్రిటిష్ ఇలాకామీదఁబడి దోచుకొనుచుండురు. ధనాధ్యులగు ప్రజలను దొంగతనముగఁ దమప్రదేశములకుఁ గొంపోయి చంపెద మని బెదిరించి వారినుండి పుష్కలముగు ద్రవ్యమును లాగి విడిచిపుచ్చుచుండురు. ఒక్కొక్కపర్యాయము సింధునదిలోని నాకలమీదఁ బడి దోచుకొనిపోవుచుండురు. లోయ లన్నియు వీరియధీనమం దుండుటచే వానిమార్గమున నెట్టియపాయము కాని కలుగకుండ

ప్రయాణములను గావించుకొనునిమిత్తము ప్రాచీనకాలముననుండి ఈ ప్రాంతముల నేలినరాజులు వీరికి కొంత సహాయకవేతనముల నిచ్చి తమ వశమున నుంచుకొనుచువచ్చిరి. గజనీరాజులు, మొగలులు, దురానీలు, సిక్కులు మొదలగు ప్రభుత్వము చేసినవారందఱును సహాయకవేతనము లొసంగుచువచ్చిరి. కాని సభ్యత, సౌజన్యము లనునవి వీరియందు నితాంత మభావము లగుటచే వీ రెవరితోడను సద్భావమున వర్తించి యుండలేదు. వీరిలో చురూత్ ఖాన్ అనునతఁడు మిగుల ప్రసిద్ధి కెక్కియుండెను. కాహమాజా ఇతనికొమార్తెలయందు దొకతెను కెండ్లాడియుండినందున నతఁడు భారతవర్షముననుండి పరుగిడిపోయినపుడు, చురూత్ ఖాన్ గృహమందు దాగియుండెను.

అక్కరురాజ్యకాలమున వీరందఱును మహమ్మదీయస్వతిరిక్తమైన మతము నవలంబించియుండిరి కాని కాలక్రమమున నది యడఁచివేయఁబడినది. పిదప వీరందఱును మొగల్ సేనలోఁ జేరినందున సహాయకవేతనముతోపాటు కైబరుకముయొక్క రక్షణార్థము వినియోగింపఁబడిరి. కాని నాదిర్ షా దండెత్తివచ్చినప్పు డతని నెదిరింపఁజాలకపోయిరి. అహమద్ షా అబ్దాలీ, సిక్కులు రాజ్య మొనరించుకాలమున వా లోయలగుండ రాకపోకల సలుపువారిపదార్థములమీఁదను పన్నులను గట్టి వచ్చినమట్టునకు ద్రవ్యమును రాఁబట్టుకొనుచువచ్చిరి. ఇంగ్లీషువా రాయితాకాను లోఁబటుచుకొన్నతరుణమున అఫ్రీదీలు తమ తిరాప్రదేశమునుగూడ ఆంగ్లేయరాజ్యములోఁ గలిపికొనుఁ డని వారిని వేడుకొనిరట! కాని వీరు వారిస్వాతంత్ర్యమును గౌరవింపవలెనను నుద్దేశముతో నాప్రదేశమును నైకొనరైరి. మఱియు పూర్వపరిపాలకులపద్ధతి ననుసరించి కైబరులోయను గాపాడుటకొఱకు ఆంగ్లేయులు వీరికి సహాయకభృతి నేర్పాటు చేసిరి. కాని వీరి యంతఃకలహములములమున నాప్రదేశ మెప్పుడును ఉపద్రవకరమై యుండును.

అఫ్రీదీలుయందలి వివిధకాఖిలవారితో వేటువేటుసమయములందు బ్రిటిష్వారికిఁ బోరాడవలసినయవసరము కలుగుచున్నది. ఎట్లనఁగా:—

౧. కోహాటులోయయందలి అఫ్రీదీలమీఁదను క్రీ. శ. ౧౮౫౦-వ సంవత్సరమున సర్ కాలిన్ కాంప్ బెట్ ఒకదండయాత్ర జరిపెను. వెనువో, కోహాటుజిల్లాలను బ్రిటిష్వారు వశము చేసికొన్న సమయమున వీరికిని ఆదంఖేలులకును సంబంధము కలిగెను. అంతకుఁబూర్వ మాయితాకాలను బాలించిన ప్రభువులభృతీ ననుసరించి బ్రిటిష్వారును ఆదంఖేలులకు వారిలోయను కాపాడునిమిత్తము ద్రవ్యసహాయము చేయుటకు ఒప్పుకొనిరి. అట్లే జరగుచువచ్చెను. కాని ౧౮౫౦-వ సంవత్సరమున వేయుమంది అఫ్రీదీలు గుమికూడి కోడ్లు వేయువారిమీఁదఁ బడి ౧౨ గురినిజంపి ఆర్థురను గాయపఱచిరి. కోడ్లద్వారా బ్రిటిష్ సేనలు మొదలగునవి వారినివాసస్థానములకు శిక్షించుట, సులభముగను చేరుటకు సదుపాయము లేర్పడును.

కావున వీనిని వేయుట వారి కభిమతము కాకుండెను. అప్పుడు కాంప్ బెట్ ౩,౨౦౦ మందిసైనికులతోఁ బోయి వారి నందఱును శిక్షించి యాతగవు దీర్చెను.

౨. బోరీ గ్రామాదులందు నివసించుచున్న జవాకీ-అఫ్రీదీలమీఁద క్రీ. శ. ౧౮౫౩-వ సంవత్సరమున నొకదండయాత్ర జరగెను. వెనుక కోహాటులోయయందలి అఫ్రీదీలు తిరుగఁబడినసమయమున జవాకీలు తమమార్గమును వాడుకొనుట కిచ్చిరి. కాని తుదకు వీరు వారి కంటే దుష్టులుగఁ బరిణమించిరి. అందుచే క్రీ. శ. ౧౮౫౩-వ సంవత్సరమున ౧౭౦౦ల మందిసైనికులు గల యొక బ్రిటిష్ సేన వీరిమీఁద దండెత్తి వీరికేంద్రస్థాన మగు బోరీని నాశనము గావించెను. జవాకీలు ఆదంఖేలులలోనియొకకాఖికుఁ జేందినవారు. వీరు కోహాటులోయకును సింధునదికిని మధ్యగల దేశమున నివసించుచుందురు.

౩. క్రీ. శ. ౧౮౫౫-వ సంవత్సరమున కల్నల్ క్రైయిగ్ నాయకత్వమున ఆకాఫేల్ - అఫ్రీదీలపై మూడవదండయాత్ర జరగెను. కోహాటులోయయందలి అఫ్రీదీలకు దొరకినరీతిని తమకును అల వెన్నులు దొరకుటలే దని ౧౮౫౪-వ సంవత్సరము మొదలుకొని పెషావరుసరిపాడులపైఁ బడి కొల్లగొడుచు బ్రిటిష్ సేనానివేశము నొకదానిని ముట్టడించిరి. ౧౮౦౦ల మందిసైనికులు గల బ్రిటిష్ సైన్యము వీరి ఇలాకామీఁదఁ బడి ధ్వంసము చేసి మహాఘోరముగ శిక్షించెను. దానితో వీరు లోఁబడి జరిమానానుకూడఁ జెల్లించిరి.

౪. క్రీ. శ. ౧౮౭౭-వ సంవత్సరమున కల్నల్ మోకట్ట యొక్క యాజమాన్యమున జవాకీలమీఁద రెండవపర్యాయము దండయాత్ర జరగెను. కోహాటులోయయొక్క కాపుడలకుఁగాను వారి కొసఁగఁబడుచుండిన మాసికమును దగ్గించవలసినదిగా నాసంవత్సరమున నిండియా ప్రభుత్వమువారు ప్రతిపాదనము గావించిరి. ఆకారణమున వీరు కోహాటుపై టెలిగ్రాఫ్ లీగల నన్నింటిని రైంపి పాఱవైచి బ్రిటిష్ ఇలాకాలోనికి దండెత్తివచ్చిరి. ౧౮౦౦ల మందిగల బ్రిటిష్ సైన్య మొకటి మీఁద వచ్చించిన కల్నల్ క్రింద మూడుభాగములై మూడుప్రక్కలనుండి వీరిదేశముమీఁదఁ బడి దండనరూపమున వీరి కమితమగు నష్టమును గలిగించెను.

౫. ౧౮౭౭ - ౧౮౭౮ లందు జవాకీఖేలులపై మూడవదండయాత్ర జరగెను. బ్రిగేడియర్ జనరల్ కెయిన్ అనునతఁడు ఈదండయాత్రను నడపించెను. వెనుకటిదండయాత్ర వలనఁ గలిగిన శిక్షణము తగినంత కఠినముగ నుండనికారణమున జవాకీలపరిస్థితులందు ఏమియు మార్పులు కలుగకపోవుటచే వారు వెనుకటిమాదిరిగనే బ్రిటిష్ ఇలాకాపైఁ బడి దోపిడుల సలుపసాగిరి. అందుచేత వెనుకటికంటే బలమైన ౭,౪౦౦ల సైనికులుగల గొప్పసైన్యము మూడుభాగములై వీరిగ్రామములమీఁదను బడి ముఖ్యమైనవాని నన్నింటిని నేలపాలుగావించి కొంతకాలము, అనఁగా వీరు సర్కారువారిమరతుల నంగీక

రించువఱకు నచటనే యుండెను. అటుపిమ్మట నేటివఱకును కోహటు లోయయందు మరల నెప్పుడుగాని యల్లరులు జరగియుండలేదు.

౬. క్రీ. శ. ౧౮౭౮-వ సంవత్సరమున బజర్ లోయయందలి అఫ్రీదీలమీఁద బ్రిగేడియర్ జనరల్ టైట్లర్ అనునతఁ డొకదండ యాత్రను గావించెను. రెండవ అఫ్ గాఁ యుద్ధసమయమున జక్కా ఖేలులు బ్రిటిష్ వారి నడ్డగించి వీరిబాహ్యనివేశనములను ముట్టడించిరి. ౨,౫౦౦ ల మందిసైనికులతో టైట్లర్ వీరి ఇలాకాయందుఁ బ్రవేశింప నందఱును లోబడిపోయిరి.

౭. ౧౮౭౯-వ సంవత్సరమున బజర్ లోయలోని జక్కా ఖేలులపై రెండవదండయాత్ర జరగెను. లెఫ్టినెంట్ జనరల్ మాడ్ అనునతఁడు దీనినాయకుఁడు. మొదటిదండయాత్ర ముగిసినపిదప అఫ్ గాఁ యుద్ధ మింకను జరగుచుండఁగ నే కైబర్ లోయలోని జక్కా ఖేలులు బ్రిటిష్ వారి పురోగమనము నాటంకపఱుపసాగిరి. అందుచే ౩,౭౫౦ మందిగల బ్రిటిష్ సేన వీరిదేశముమీఁదఁ బడి కొంత నష్టము కలిగించినపిదప వీరు లోబడిరి. అది మొదలుకొని కోహట్ లోయయందువలె కైబర్ లోయయందును ౧౮౯౭-వ సంవత్సరమున జరిగిన తిరుగఁబాటువఱకును శాంతముగనే యుండెను.

౮. క్రీ. శ. ౧౮౯౭-౯౮ లందు తిరాయుద్ధము జరగి యుండెను. పశ్చిమోత్తరసీమాంతప్రాంతములందు ఆంగ్లేయులు స్థిర పడుచున్నకొలఁదియు వందలకొలఁది అఫ్రీదీలు బ్రిటిష్ సైన్యమందుఁ జేరఁగా వారిని కైబర్ మున్నగులోయలందు సేనానివేశనముల నేర్పఱిచి యుంచిరి. ఈవిధానమున అఫ్రీదీసైనికోపేతములైన సేనాస్థానము లనేకము లేర్పడెను. వివాదము జక్కా ఖేలులతో నారంభమై క్రమ ముగ నన్నిజాతులలోను వ్యాపించెను. ఓరక్ జాయిలుగూడఁ గలసిరి. తిరాయందలి లోయలలోనివా రందఱును సుమారు ౪౦,౦౦౦ల మందిని ప్రోవుచేయుటకు సమర్థు లైయుండిరి. వీరు ఆకస్తికముగ కైబర్ లోని సేనాస్థానములపైఁ బడి పెషావరుసమీపమందలి సమన పర్వతాగ్రముమీఁది దుర్గములను ముట్టడించిరి. అంతట సర్ విలియమ్ లాక్ హార్ట్ సేనానాయకత్వమున బ్రిటిష్, దేశీయ సైనికులు సుమారు ౩౪,౦౦౦ల మందిగల సైన్యము అనేకసంఘములుగఁ జేలి ఈప్రదేశపు లోయలలో నానాముఖములఁ బ్రవేశించి పెక్కుచోట్ల సఫ్రీదీల నోడించి వశపర్తు లగునట్లు గావించెను. ఈయుద్ధమున హిందూదేశము నందలి దేశీయరాజులును బ్రిటిష్ వారికిఁ దోడ్పడి తమకుఁగల రాజ భక్తిని వెల్లడించియుండిరి.

౯. జక్కా ఖేలులు మఱియొకపర్యాయము తిరుగఁబడుటచే ౧౯౦౮-వ సంవత్సరమున సర్ జేమ్స్ విల్ కాక్స్ ఆధిపత్యమున మఱియొకదండయాత్ర అవసరమయ్యెను. ఇది శీఘ్రముగనే సమాప్త మయ్యెను కాని వెంటనే మోహమందుజాతివారి విద్రోహము జనింప నేతొకపోరాట మవసర మయ్యెను (దీనివిషయమున అఫ్ గానిస్తాన మనువ్యాసమును జూడుఁడు).

అఫ్రోడైట్ — గ్రీకు పురాణములందు ప్రేమ సౌందర్య ముల కధిష్ఠానపదము వహించిన దేవత. రోమనులం దీమె వీనస్ అనుపేరు గలిగియుండెను. హిందూపురాణములందలి లక్ష్మి ఈమెతో సరిపోల్చుటకు కొంతవఱకుఁ దగియున్నది. ఎట్లనఁగా, మన్మథుని లక్షణములు గల 'మ్యాషిడ్' ఈమె కుమారుఁడు. లక్ష్మికి జన్మస్థాన మైన సముద్రము అఫ్రోడైటునకుఁగూడఁ జన్మస్థానము. లక్ష్మీచంద్రులకు బాంధవ్య మున్నట్లు అఫ్రోడైటు చంద్రులకు బంధుత్వమే కాక వీ రిరువురు నభిన్నులుగఁ దలంపఁబడిరి.

అఫ్రోడైట్

ఈ దేవత పూర్వదేశములనుండి క్రొనిరాఁబడిన దనియు, ఆసలు సెమిటిక్ జాతులవారే యీమెను కల్పించి రనియు పాశ్చాత్యుల యభిప్రాయము. సెమిటిక్కులలోని భిన్నభిన్న సంప్రదాయముల వారు పూజించు దేవతలక్షణము లీ మెయందును గలవు. ఒక్క హీబ్రూలు తప్ప తక్కిన సెమిటిక్ జాతులవా రందఱును ఒక ఉత్కలప్రస్థిదేవతను భిన్నభిన్న నామధేయములతోఁ బూజించుచువచ్చిరి. అస్సీరియనులు ఇష్టర్ నామక దేవతను, ఫోనిసిషియనులు అష్టారెత్ లేక అష్టరై యనుదేవతను, సిరియనులు అటర్ గాటిస్ డెక్కోటా యనుదేవతను, బాబిలోనియనులు బెలేలికట్

మిట్టావేతను, అరబ్బులు ఇలాత్ లేక అల్ ఇలాత్ నామకదేవతను ఆరాధించుచుండిరి. చంద్రునివలన ప్రకృతియందును, తద్గత ప్రాణికోటియందును గొన్ని భౌతిక పరివర్తనములు గలుగుచుండును. ఉట్టిమార్పు లే దేవతల మాహాత్మ్యమువలన కలుగు నని వారివారి యనుయాయులనమ్మక మగుటచేసి వీరలఁబడును చంద్రదేవతలనియే భావింపఁబడిరి. కాని నెమిటిక్కులలో చంద్రుఁడు పురుషదేవత. వీరు స్త్రీదేవత లగుటచేసి ఈ పోలిక తగి యుండలేదు. కాని అష్టరేచంద్రులు అభిన్నులుగఁ దలంపఁబడినట్లు కొన్ని యాధారములుకలవు.

అప్రోడెటు పూర్వదేశీయ సంపర్కమున వచ్చిన దయ్యది గ్రీకుదేశమునఁ బ్రవేశించిన స్వల్పకాలమునకే యచటి ఒలింపియన్ దేవగణములతో సమానముగ స్థానము నాక్రమించెను.

చరాచరములను ఫలవంతములుగఁ జేయుట ఈ దేవతయొక్క ముఖ్యకర్తము. కావుననే స్త్రీదేవతగ గణింపఁబడినది. కాని కాలక్రమమున ఫాయినిషియనుల సంబంధము గల స్థానములందు — ముఖ్యముగా కారింథ్ నగరమందును, ఎరిక్స్ పర్వతశిఖరమందును — ఈమె పూజనము ఘృణాస్పదము లగు దురాచారములక్రిందను బరిణమించెను. సృష్టియందలి క్రియాక్రియాత్మకము లగు కులధర్మముల సమైక్యమును నూచించు స్త్రీపురుషమిశ్రితమైన దేవతావిశేష మొకటి కల్పింపఁబడినది. నైప్రస్లోని గడ్డముగల అప్రోడెట్ విగ్రహ మిట్టిదే.

ప్రాచీనకాలమున నీ దేవతాపూజనము ఫాయినిషియనులద్వారా నైప్రెస్, నైథేరా, క్రేట్ ద్వీపములందుఁ బ్రవేశించి యచటనుండి క్రమముగా సముద్ర గ్రీసుదేశముందును, ఇటలీ, సిసిలీ ప్రాంతములందును వ్యాపించెను. ఈమెకు నైప్రెస్, నైథీరియా, పఫియా, అమథుసియా, ఇవలియా యని మఱికొన్ని పేరులు గలవు. వీనిలో కడపటి మూఁడు పేరులును నైప్రెస్లోని కొన్ని స్థలములద్వారా వచ్చినవి. కారింథ్ పట్టణమున నీమెకుఁ గావింపఁబడుపూజనములన్నియు పూర్వదేశములనుండియే గ్రహింపఁబడెను. ఎరిక్స్ పర్వతాగ్రమున సలపఁబడుపూజనము క్రమముగా కార్తేజ్, రోమ్, లాటియమ్లందు వ్యాపించిపోయెను.

చరాచరాత్మకమైన సృష్టియందు అప్రోడెట్ ఫలప్రదాయిని యగుదేవత యని యిదివఱకే వ్రాయఁబడినది. భూచర, జలచర, వాయుచరములమీదవే కాక దేవతలమీదనైతము ఈమె యధికార మూనియుండెను.

అణామదేవతారూపమున నీమె సస్యసంపర్ధకము లైన మైదానములందును, వసంతవాసరములందును బూజింపఁబడుచుండెడిది. ఇట్టివేతను గుణధర్మములతో క్రేటుగుండు పుష్పదేవత యగు పేరను విలంబఁబడుచుండెను. ఏథెస్, సామోస్ లోనగు ప్రదేశములందును ఈమెకు యథోచితసత్కారములు దొరకుచుండెను. అదోనిస్, అట్టిస్ లనువారిలోపాటు నిర్వర్తింపఁబడు క్రియాకలాపములం దీమె వసస్పృతిదేవతాస్థానమును గైకొనుచుండెను. జంతు

కోటియం దీమె కామోద్రేకమును పుట్టించుదేవత. మానవుల విషయమున జన్మ, వివాహ, గార్హస్థ్యములకుఁ జేందినదేవత. అట్టి తరుణమున నీమెకు జెనిటెల్లిన్ (జన్మదాత్రి), నింఫియా (వివాహదేవత), కార్టోట్రోఫోస్ (బాలవర్ధని) మున్నగు బిరుదములు లభించును. గ్రీకుల మతానుసారము స్త్రీపురుషులపవిత్రసంబంధమును గాపాడుదేవత. కాని యొక్కొక్కతటి దుర్బోహాధిదేవతయై స్త్రీపురుషులందు ప్రబల మైన సంగమవాంఛను జనింపఁజేయుచుండును. తనకుఁ బ్రియులైనవారి కీమె అత్యంతసౌందర్యము నొసంగఁగలదు. ఇట్టి వరదానము స్త్రీలకు హానికరముగఁగూడఁ బరిణమించెను.

మఱియొక సమయమునందు ప్రియాప్రియులను కూర్చు మధ్య వర్తనిధర్మమును దాల్చుచుండును. ఇందువలన నీమె సౌందర్యాధిదేవత యయ్యెను. సౌందర్యమునకు ప్రమాణభూత మగు నీమెవిగ్రహము స్పార్టాయొద్దఁ గలదు. కాని వేశ్యాధిదేవతగ నీమెకుఁ గావింపఁబడు పూజనము కడునిందనీయముగ నుండును. అశ్లీల మైన యీ యారాధనమును వలనవచ్చిన ఫాయినిషియనులే ప్రవేశపెట్టి రని పాశ్చాత్యులవిశ్వాసము. ఒక్క కారింథ్ పట్టణమునం దేతల్లక్షణాన్విత యగుదేవత కర్పింపఁబడినదేవదాసీజనము వెయ్యిమందికంటె నెక్కువగ నుండిరి. ధనాధ్యు లగు కారింథియనులు తమ యధీనమున నుండు దాసీనికరములలో నందఱకంటెను మించిన సౌందర్యవతులను దైవకైంకర్యార్థ మర్పణముచేయుట గౌరవమని భావింపుచు వచ్చిరి.

ఈమె యురేనస్యొక్క విచ్చిన్నావయవముచుట్టును జేరిన ఘనమువలననుండి జనించె నని హెసోడ్ వ్రాసియుండెను. ఇదియే ఈమెకు సముద్రముతోఁ గల సంబంధము. ఇదికాక ఈమెకు సాగరసంబంధమును తెలియఁజేయు మఱికొన్ని బిరుదములు గలవు. మఱియు నావికాగణము లీమెను గౌరవదృష్టితోఁ జూచుచుందురు. సముద్రతీరమున నిర్మింపఁబడిన అరియాడిస్ - అప్రోడెట్ సమాధియు, అదోనిస్ గాథయు నీమెకుఁ గల సముద్రసంబంధమును బలపఱుచుచున్నవి.

అస్సీరియనుల - ఇష్టదేవతకుం బోలె అప్రోడెటునకు పాతాళలోకసంబంధమును గలదు. ఎట్లనఁగా, అదోనిస్ అనునతఁ డీమె ప్రేమించినవారిలో నొకఁడు. ఇతఁ డత్యంతసుందరుఁ డగుటచేసి ఈమె స్వర్గమును నైతము విడనాడి ఇతని వెనువెంటనే భూలోకారణ్యములందు సంచరింపసాగెను. అడవులం దుపద్రవకరము లైన హింసక జంతువులను వేటాడుటవలన నతని కెక్కడ ముప్పు కలుగునో యను భయమున నీమె యట్టి కార్యములనుండి యతనిని దూరముగ నుంచుచుండెను. కాని యతఁ డీ ప్రేమపాశముల కనభిజ్ఞుఁ డగుటచే నీమె నుండి తప్పించుకొనిపోయి వేటాడఁగడఁగి ఘటనావశమున నొక భల్లూకముతోఁ దలపడి దానిచే హతుఁ డయ్యెను. అంత నీమె కావించిన విలాపమువలన మనసు కరగి పాతాళాధిపతి యీమె నోదార్చి ఆఱునెలలు అదోనిస్ భూమిపై నుండులాగునను, మఱియాఱు

నెలలు పాతాళమున నుండులాగునను వర మిచ్చిపోయెను. ఇది యిట్లుండ అదోనిన్ పెర్యెపోన్ దగ్గతి నాలుగునెలలును, అప్రోడైటు నొద్ద నాలుగునెలలును, అతని యిచ్చానుసారము నాలుగునెలలును ఉండునట్లు నరముం బడసె నని వేటొకగాథ కలదు. ప్రతిసంవత్సరము ఋతువుల గమనాగమనములవలన పృథివిపై గలుగు మార్పు లిట్లు అలంకారయుక్త మైన భావలో వ్రాయబడిన వని తోచుచున్నది. పాతాళసంబంధమును సూచించునట్టి ఈమెవిగ్రహ మొకటి డెల్ఫీయందు కలదు. మృతులైనవారి నుద్దేశించి ఒసంగబడు పదార్థములను గ్రహించునిమిత్తము వా రీ దేవత సమ్ముఖమునందే యాహ్వానింపబడుచువచ్చిరి.

అత్యంత ప్రాచీనకాలమున గ్రీకు లీమెను యుద్ధదేవతగఁగూడఁబూజించియుండిరి. ఇది కేవలము పూర్వదేశముల నంటికొనియున్న గ్రీసుయొక్క నీమాప్రాంతములందుమాత్రమే కాదు; పూర్వదేశములకు దూరముగ నుండు స్పార్టా మున్నగు ప్రదేశములందుగూడ నిట్టిపూజనములు జరగుచుండెను. ఇట్టి యుద్ధవిషయకగుణధర్మములవలన నీమెకు ఏరియా యను నామధేయముకూడఁ గలిగెను. ఈమె శిరస్థాన భాలములను దాల్చి యుంకినట్లు కొన్ని యాధారములు గలవు. యుద్ధదైవ మగు ఎరెస్ ఈమెప్రియులలో నొకఁడు. అస్త్రశస్త్రసజ్జిత మైన ఈమెవిగ్రహముగూడ నొకటి థీబ్స్ నందుండెను. ఈమెయందలి గుణధర్మములకుఁ బ్రత్యామ్నాయముగ పొట్టేలు, చింబోరు, బాతు, హంసము, తాఁబేలు మొదలగు పక్షు పక్షులును, గులాబీ, నిమ్మ మొదలగు వృక్షములును పటములందు చిత్రంపబడియున్నవి.

అప్రోడైట్ సౌందర్యాధిదేవతయై తన కెవ్వరుగాని సాటి లేరని తలచుచుండిన సమయమున నైచె (Psyche) నామకకన్య ఈమెకంటె సుందరి యని వదంతి పుట్టెను. జను లందఱు నీమెతీర్థములకు వచ్చుట నూని నైచెయొద్దకుఁ బోవఁగడఁగిరి. అంత నీమె కుపితయై నైచెమీఁద పుష్పభాణములఁ గురిపించి యామె నేనీచునైనను వరించులాగునఁ జేయు మని తన కుమారుఁ డగు 'క్యూపిడు'న కాజ్ఞ నిచ్చెను. అతఁడును తల్లిపంతము నెఱవేర్చవలయు నను పట్టుదల తోడనే పోయెను. కాని యాకన్యను జూచుటతోడనే తన్నుఁ దానే మఱచి, యామెను నీచుని వరించునట్లు చేయుటకు మాటుగఁ దానే యామెను ప్రేమించి యామెతో దినములు గడపసాగెను. ఈ వార్త అప్రోడైటుతోపాగ్నికి కుష్మేంద్రన మయ్యెను. అంత నామె వారిద్దఱును విడఁదీసి నైచెను నానాబాధలు పెట్టుచు అమామము లగు కార్యముల నామెచే చేయింపసాగెను. అట్టి సమయమున క్యూపిడ్ జ్యూస్ యొద్దకుఁ బరువెత్తుకొనిపోయి తనసమాచారము నంతయు వినిపించి మొఱపెట్టుకొనఁగా నతఁడును గనికరించి వీరి మువ్వరకును గూడ సమాధానము చేసి పంపెను.

మిక్కిలి పురాతనము లగు చిత్రములందు అప్రోడైటు వస్త్రాన్వితయై యొక్కొక్కపర్యాయము గూర్చుండియున్నట్లులును, వే

తొకపర్యాయము నిలువఁబడియున్నట్లును చిత్రంపఁబడియుండెను. తరువాత దిగంబరముగా సమద్రుమననుండి లేచుచున్నట్లును, స్నానాంతరావస్థయందున్నట్లును ఈమెయూర్చి చిత్రంపఁబడినది. అటుతరువాత దేవతాభావ మంతయుఁ బోవ, చిత్రకారు లీమెను కోలమొగముతో ఆకర్షణీయసౌందర్యముతో, తరళనేత్రములతో, నవ్వుమోముతో మంచి చక్కని యందగత్తెగఁ బ్రకటించిరి. ఈమెయొక్క ప్రాచీనకాలపుచిత్రములందు ప్రాక్టికేల్స్ అనునతఁడు వ్రాసినది ప్రశస్తమైనది. ఇది స్పిడన్ యొద్దనుండెను. ప్రస్తుతము గనుపించువానిలో లావ్రెభవనమందలి మెలోన్ యొక్క అప్రోడైటు విగ్రహము గణింపఁదగినది. ఆదీప్రముమీఁద నిది ౧౮౨౦-వ సంవత్సరమున నొకనాటకశాలాసంబంధమైన శిథిలావశేషములలో దొరకెను. రోమ్, ఫ్లోరెన్సులందును ఈమెవిగ్రహములు కలవు. నెట్టికన్, నేపిల్సులలోని ఈమెవిగ్రహములు మహామోహోద్రేకకరములు.

అబట్ — అయిరోపాఖండమునందలి ఒకరకపు మతగురువులకు 'అబట్' అని పేరు. ఈ అబట్ యొక్క అధికారమున నొకమతము ఉండును. ఇది మొట్టమొదట సిరియాదేశములో ప్రచారమున నుండి తరువాత నైరోపాఖండమందంతట వ్యాపించినది. ఈ అబట్ ను నియమించువధికారము రాజునకును ప్రధానమతగురు వగు 'పోపు'నకును గలదు. పూర్వకాలమున నీపదవికి మంచిగౌరవ ముండెడిది. కాని యీ కాలమున నది సాధారణ మయిపోయినది. ఈపదవిని స్వీకరించువాని తొకయధికారదండముగూడ నొసంగబడెడిది.

అబట్, లీమన్ — అమెరికాదేశమునందలి ఒక ధర్మోపదేశకుఁడు (మతప్రచారకుఁడు). ౧౮౩౫-వ సంవత్సరమున నితఁడు జన్మించెను. న్యాయశాస్త్రమునందు మంచిపండితుఁ డైయుండెడివాఁడు. లీమన్ గొప్పరేఖకుఁడుగూడ. ది క్రిస్టియన్ యూనియన్, ది బెల్ లుక్ మొదలగు నెన్నియో పత్రికల కితఁడు సంపాదకుఁడుగ నుండెను.

ఇతనివ్రాత లన్నిటిలోను తత్త్వపరిశీలనము ప్రధానస్థాన మాక్రమించుకొనియుండెడిది. ఇతఁడు వ్రాసిన గ్రంథములలో ముఖ్యమయినవి రెండు: ౧౮౯౭-వ సంవత్సరమున రచించిన 'క్రైస్తవ మతము', 'సాంఘికసమస్యలు' (Christianity and Social Problems); ౧౯౦౫ సంవత్సరములో రచించిన 'మానవుని హక్కులు' (The Rights of man).

అబర్ క్రొంచి, సర్ జాన్ (౧౭౭౨ - ౧౮౧౭) —

ఈతఁడు సర్ రాల్ఫ్ క్రొంచి యనునతనితనయుఁడు. ౧౭౭౨ లో జన్మించి ౧౭౮౬ లో నైనికోద్యోగములో చేరెను. కొంతకాల వితాతఁడు స్థాండర్సులోను, పశ్చిమ ఇండియాదీపులలోను పని చేసి తన తండ్రికి ఈజిప్టుదేశములో నున్నపుడు మిలిటరీ సెక్రటరీగ నుండెను. ౧౮౦౩ లో నెపోలియను ఈతనిని చెఱసాలలో నుంచి ౧౮౦౮ లో

విడుదలచేసెను. ౧౯౦౯ లో బొంబాయి చేరి అక్కడ ముఖ్య నైన్యాధిపతి అయ్యెను. ఆమలుసటిసంవత్సరము మారిమన్ ద్వీపము లను స్వాధీనపఱచుకొనుటకు వెడలినదండయాత్ర కీతఁడు నాయకుఁడు. తరువాత నీతఁడు చెన్నపురికి వచ్చి యచ్చట నైన్యాధిపతి యగుట తటస్థించెను. ౧౯౧౩ - ౧౯౧౪ సంవత్సరములనడుమ నీరాజధానికి గవర్నరుపని ఖాళీ వచ్చుటచే గవర్నమెంటువా రీతనిని ఆపనిని జూచుటకు నియోగించిరి. ఈతనికి ౧౯౧౨ లో లెఫ్టినెంటు జనరలు, ౧౯౧౪ లో కె. సి. బి., ౧౯౧౬ లో జి. సి. బి. యను బిరుదు లీయఁబడెను. ౧౯౧౭ లో నీతఁడు మరణించెను.

అబర్క్రొంబి, సర్ రాబర్ట్ (౧౭౪౦-౧౮౨౭) —

ఈతఁడు సర్ రాబర్ట్ క్రొంబి యనునతనితమ్ముఁడు. ఈతఁడు ౧౭౪౦ లో నైన్యాధిపతి ప్రవేశించి అమెరికాదేశములో ౧౭౬౩ వఱకును నైనికుఁడుగ నుండెను. తిరిగి ౧౭౭౬ మొదలు ౧౭౮౩ వఱకును యార్కుటవ్య అనునగరమును స్వాధీనపఱచుకొనుపర్యంతము అక్కడ యుద్ధము చేయుచుండెడివాఁడు.

తరువాత నీతఁడు ౧౭౮౪ లో ఇండియాకు వచ్చి ఆమలు సటిసంవత్సరమే బొంబాయిరాజధానికి గవర్నరుగను ముఖ్యనైన్యాధిపతిగను నియమింపఁబడెను. ౧౭౯౦ లో మేజరుజనరలు అయ్యెను. మలబారు ప్రాంతములందు కొన్ని కార్యముల నెఱవేర్చి ౧౭౯౨ లో శ్రీరంగపట్టణమువద్ద టిప్పుసుల్తాను నోడించుటకై చేయఁబడిన ప్రయత్నములో కారన్వాల్సున కీతఁడు చాల సాయ మొనర్చెను.

౧౭౯౩ లో కారన్వాల్సు హిందూదేశముననుండి వెడలిపోవుటచే నీతఁడీదేశమునకు ముఖ్యనైన్యాధికారి అయ్యెను. ఆకాలము ననే ౧౭౯౩ పర్యంతము సుప్రీముకౌన్సిలులో సభ్యుఁడుగాఁగూడ నుండెను. ౧౭౯౪ లో రోహిల్ ఖండునందలి బాటినా యనుచోట రోహిలాల నోడించెను.

అబర్డ్వీక్ — ఉత్తర స్కాట్లండుదేశమునందలి ముఖ్యమగు రేవుపట్టణము. అబర్డ్వీక్ పైరునకు రాజధాని. జనసంఖ్య ౧౨,౫౮౯౬౩ (౧౯౨౧). జనసంఖ్యనుబట్టియు, పరిశ్రమలను బట్టియు, భాగ్యమునుబట్టియు చూచినచో స్కాట్లండుదేశమునందలి పట్టణములలో నిది నాలుగవదిగ పరిగణింపఁబడుచున్నది. ఇది ఉత్తరసముద్రపు అఖాతముమీఁద నున్నది; ఉత్తరముననుండి దక్షిణమునకు వ్యాపించియున్నది. ఇది గొప్ప నౌకాశ్రయస్థానము. చేపలవ్యాపారమునకు ప్రధానస్థానము. ఈనగరము వైకాల్యము ౬,౩౭౯ యొకరములు.

ఇది పండ్రెండవ శతాబ్దియందుండి క్రమక్రమముగ వృద్ధిపొందినది. ఉత్తమపర్యాయము లన్నియు తెల్ల చలువరాతితో నిర్మింపఁబడి యుండుటచేత నీ పట్టణమునకు 'చలువరాతి పోలీసు' అర్థమునిచ్చు వాడు మొకటి కలదు. వాన వెలిసినపిమ్మట స్వచ్ఛదనమిచ్చే నీ పుర

వరము మెఱయుటంబట్టి సముద్రముననుండి చూచిన నిది రజతపురంబై యుండుననియు వర్ణింపఁబడియున్నది. ఇచ్చటనుండి పనితనంపుచలువ రాతి వస్తువులు నానాదేశముల కెగుమతి యగుచున్నవి.

ఇచట నొక గొప్ప విశ్వవిద్యాలయము కలదు. ఇందు ౧౯౧౩-వ సంవత్సరమున 'రోవెల్ ఇన్స్టిట్యూట్' అనుపేర జంతుపుష్టిక రాహారమునుగూర్చి పరిశోధన సలుపుట కొకసంస్థ యేర్పాటుచేయఁ బడినది. 'కార్నజీ బ్రస్టు'వా రిందునిమిత్తము భవననిర్మాణమున కొదార్యముతో ధనసాహాయ్యము చేసియున్నారు. అబర్డ్వీక్, సెంట్ ఆండ్రూస్, ఎడింబరో, గ్లాస్గో విశ్వవిద్యాలయములు నాలుగును గలసి పార్లమెంటుసభకు ముగ్గురు సభ్యులను బంపుచుండును.

ఇచట కట్టడములు మొదలగువానినిమిత్తము తాతిని త్రవ్వి తీయుదురు. ఇది యిచ్చట చాలకాలమునుండి వర్ధిలుచున్న పరిశ్రమ. ఈరాయి నానాదేశములకు నెగుమతియగుచున్నది. ఇదికాక, ఉన్ని, నార, ప్రత్తి, కాగితము, రసాయనపదార్థములు, సబ్బు, క్రొవ్వు వత్తులు, దువ్వెనలు, లేహ్యములు మొదలయినవి ఇచటి యితరపరిశ్రమలు.

అబర్డ్వీక్, జార్జి హ్యూమిల్ టాగార్డ్ (౧౭౮౪ -

౧౮౬౦) — ఈ పేరుగల అర్లనుసరదారులలో నీతఁడు నాల్గవవాఁడు. స్కాట్లాండురాజధాని యగు ఎడింబరోపట్టణమున జన్మించెను. రాజకార్యనిపుణుఁడు. ౧౮౧౩లో ఆస్ట్రీయాలో నిగ్గండుతరపున రాయబారిగా నుండెను. టోవోలిడ్జుసంధిపత్రము మీఁద నింగ్లీషువారితరపున సంతకము చేసెను. వెలింగ్ డక్ ముఖ్యమంత్రిగా నుండినపుడు ౧౮౨౮-౩౦ వఱకు నీతఁడు విదేశాంగ మంత్రిగ (Foreign Secretary) నుండెను; ౧౮౩౪-౩౫ లో ఉపనివేశయుద్ధకార్యదర్శిగ (Colonial and war Secretary) నుండెను. నీత ముఖ్యమంత్రిగ నున్నపుడుగూడ నీతఁడు పెక్కు రాజకీయోన్మోగములను నిర్వహించెను. ౧౮౫౨ లో ముఖ్యమంత్రి యయ్యెను. ఈతనికాలములో క్రిమియన్ యుద్ధము జరగెను. ఇది రష్యావారికిని, తుర్కీవారికిని జరిగిన యుద్ధము. ఇందు బ్రిటీషు వారును, ఫ్రెంచివారును తుర్కీవారికి మిక్కిలి సాయము చేసిరి. ఈ యుద్ధమునందు క్రమముగా వ్యవహారములు జరుపలే దని ఈతని ప్రతిపక్షు లొకప్రతిపాదనమును తెచ్చి 'బహుమతము'ను బొంది నందువలన నీతఁడు ముఖ్యమంత్రిత్వమును వదలుకొనెను (౧౮౫౫). ఇతఁడు గ్రంథకర్త. గ్రీకువారిశిల్పకళలోని 'సౌందర్యతత్త్వము' అను గ్రంథమును రచించెను.

అబలా సచ్చరి త్రరత్నమాల — చూడుఁడు, అచ్చమాంబ.

అబాఖా — పారసీకదేశపురాజు, మొగల్ లేక తర్కీకాఖివాఁడు. చంగిజ్ ఖాన్ వంశజుఁడు. ఇతనితండ్రి ఖులా

భూభాను. తండ్రితరువాత నీతడు క్రీ. శ. ౧౨౬౫ లో రాజ్యము నకు వచ్చెను. శుక్రవారము జూన్ ౧౯ ని రాజ్యాభిషిక్తుడయ్యెను. ఇతడు ధైర్యశాలి, తెలివిగలవాడు, ప్రజలయెడ దయగలవాడు, వ్యాయశీలుడు. జెరూసలేములో నుండు క్రైస్తవుల కితనివలన కొంతబాధ కలిగెను. మైకల్ పేలియోలోగన్ అను కాకస్టాంటి నోపిత్ చక్రవర్తియొక్క కూతు నితడు వివాహమాడెను. ఈమెను మొదట నీతనితండ్రి వివాహమాడ నిశ్చయించి పిలిపించెను. కాని యీమె వచ్చులోపల నాతడు మృతినొందినందున అబాభాను వివాహమాడెను. ఇతడు పదునేడు సంవత్సరములు రాజ్యము చేసి క్రీ. శ. ౧౨౮౨ ఏప్రిలు ౧-వ తేదీని మరణము నందెను.

అబాజిత్, ఫర్మిక్ (౧౬౭౯ - ౧౭౬౭) — ఇతడు

ఫ్రాన్సు దేశమునందలి యొక ప్రసిద్ధకవి. ఇతని తండ్రి అరబ్బీజాతీయుఁ డైనను తల్లిదండ్రులు ప్రొటెస్టాంటుమతస్థులు. రెండేండ్లవయస్సుననే తండ్రి చనిపోయినందున నధికారు లీతనికి రోమన్ కాథలిక్కుమతమును బోధించునేర్పాటు చేయుటచే తల్లి యీతని జెనీవానగరమునకు పాటి పోవునట్లు చేసెను. ఇతడును, ఇతనితమ్ముడును కెవినీసుపర్వతముల మీఁద రెండుసంవత్సరములు దాగియుండిరి. ఈమెయు నంతకాలము చెఱసాలయందే యుండి తప్పించుకొనివచ్చి కొమాళ్లను గలసికొనియెను. ఇతడు చక్కఁగాఁ జదువుకొని అనేక భావలయందును పదార్థ విజ్ఞానశాస్త్రమునందును, మతగ్రంథములయందును ప్రావీణ్యమును సంపాదించి న్యూటన్, నాట్యెయిర్, రోసాస్ మొదలగు విద్యాధికుల మెప్పును గాంచెను. ఇతడు విశేషముగ దేశసంచారమును గావించి ప్రఖ్యాతుఁడయ్యెను. బైబిలులోని నమనిబంధనమును ఫ్రెంచిభాష లోనికి తర్జుమా చేసెను. మఱియు ననేక గ్రంథములను విరచించెను.

అబానో, పిట్రోడ్డి (౧౨౫౦ - ౧౩౧౬) — ఇటలీ

దేశములోని పాద్యాపట్టణమున జనించి ప్రసిద్ధిగాంచిన యొకవైద్యుఁ డును, తత్త్వశాస్త్రవేత్తయు నై యుండెను. ఈతడు గ్రీకుభాష నేర్చుకొనుటకై పారిసునగరమునకుఁ బోయి విద్యాభ్యాసము చేసి వైద్యశాస్త్రమునందును తత్త్వశాస్త్రమునందును డాక్టరపట్టమును బొందెను. ఇతడు స్వస్థానమును చేరితరువాత గొప్పవైద్యుఁ డని ప్రఖ్యాతి కలుగుటచేత చికిత్స చేయించుకొనుటకై యనేకరోగులు రాదొడగిరి. అందుచేత నధికధనము నార్జింపఁగోరి యొక్కవధన మీయఁగల రోగులనే చేరదీయుచువచ్చెను. ఇదియునుగాక జోస్యము నందును జోక్యము కలిగించుకొన్నాఁ డను కారణముచేత కాబోలు నితఁడు స్పర్శవేదిమణి కలిగియున్నాఁ డనియు, మంత్రవిద్యాప్రభా వముచేత తా నితరుల కిదివఱకు చెల్లించియుండినసొమ్ము నంతయు మరల రాబట్టుకొని ధనాగారము నించుచున్నాఁ డనియు నభియోగ ములు లేఁబడినవి. మతనియమభంగములను గూర్చి కాథలిక్ మతగురు వులు చేయు విమర్శనసభకు రెండుమాఱులు రప్పింపఁబడియెను. మొదటిసారి నిర్దోమఁ డని విడిచిపెట్టఁబడియెను, గాని రెండవసారి

విచారణ ముగింపునకు రాకపూర్వమే మృతినొందెను. అటుపిమ్మట మతగురువులు దోషి యని తీరుమానించి పాతిపెట్టఁబడిన వాని శవ మును పైకిఁ దీసి తగులఁబెట్టవలసిన దని యుత్తరువు చేసిరి గాని యంతలో నతనిమిత్రుఁ డొకఁడు దానిని రహస్యముగా తొలగించి వైచెను. అయినను మతగురుసభవారు దండోరా మూలమున వాని మరణ శిక్షను బ్రకటించి అబానోవంటియాకారము గల బొమ్మను జేయించి దాని నగ్నిదేవున కర్పణము చేసిరి. ఇతడు వైద్యశాస్త్రమునందును, తత్త్వశాస్త్రమునందును అనేక గ్రంథములను రచించెను.

అబాకోర్డు, చార్లెస్ గ్సేవియర్ జోసెఫ్

(౧౭౫౮ - ౧౭౭౨) — ఇతడు ఫ్రాన్సు దేశపు రాజయిన పగునాటవ లూయీకి సహాయుడుగ నుండెను. ఫ్రెంచివారు రాజుపైని తిరుగఁబడి దేశమును కల్లోలపఱచినపుడు ౧౭౮౨-వ సంవత్సరమున యుద్ధమంత్రిగ నియమింపఁబడియెను. వార్సెల్లో సునగరమున జన సమూహముచేఁ జంపఁబడియెను.

అబాబక్ర — తైమూరు వంశమున, క్రీస్తుశకము పదు

నైదవశతాబ్దియంతమున జన్మించినవీరుఁడు. ఇతఁడు కపటముననేమి బలాత్కారముననేమి మొదట యార్భండము, ఖోటానుప్రదేశములను స్వాధీనము చేసికొని యనంతరము కాష్ఘరునుండి యూనుసుఖానుని వెడలఁగొట్టి యాదేశమునుగూడ హరించెను. ఇతఁ డత్యంత క్రూరుఁడగు నిరంకుశాధికారి. ఈహేతువుచేత శౌర్యపరాక్రమములమూలాన నింత దేశమునుజయించియు దానిని చాలకాల మమభివంపక త్వరలోనే కోలు పోయెను. యుద్ధమునందు దొరకినకైదీలకు మృత్యువు, అంగవిచ్ఛేదము, యాతన లోనగుశిక్షలే కాని వేటొకమార్గము లేకుండెను. శూరత్వము, సందేహమునకు లోనై యవర్ణనీయులు లగు దౌర్జన్యముల నొనరించుచు మీఁదుమిక్కిలి యట్టికార్యములు న్యాయానుసారము లని ప్రగల్భములు గొట్టుచుండును. క్రమక్రమముగఁ దన యొద్దనుండు ముఖ్యమంత్రిల నందఱ నఱకించెను. తుదకు సయ్యద్ ఖా నను సర్దా రొకఁడు నిలువఁబడి యీజనకంటకుని కాష్ఘరునుండి పాఱదోల నితఁడు ఖోటానునకుఁ బోయెను. మరల నక్కడనుండి వెడలఁగొట్టఁబడి టిబెట్టునకుఁ బోయెను. కాని యచటఁగూడ నుండఁ జాలక చివరకు సయ్యద్ ఖానున కధీనుఁడై యొకచోట నిదురించు చుండ నితనిపూర్వపరిచారకు లీతనిని దీర్ఘనిద్రంబుచ్చిరి.

అబిచ్, విల్ హెల్ మ్ హెర్మాక్ (౧౮౦౬ - ౧౮౮౬) —

భూగర్భ శాస్త్రజ్ఞుఁడు. జర్మనీదేశమునకు రాజధాని యగు బెర్లిన్ నగరమున జనించెను. డోర్పట్ అను ప్రదేశమున ఖనిజ శాస్త్రమునందు పండితోపాధ్యాయుడుగ నుండెను (౧౮౪౨). కాకసన్, రష్యరాష్ట్రములోని ఆర్మీనియా, ఉత్తరపారసీకము, దాఘెస్థానము మొదలగు దేశములకుఁ బోయి భూములను త్రవ్వించి భూగర్భశాస్త్రమునుగూర్చి గ్రంథములను రచించెను.

అబిపోనులు — దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో నివసించు ఇండియనులలో ఒక తెగవారు. ఇది యొక మోటుజాతి. ౧౮-వ శతాబ్దిలో వీరిజనసంఖ్య యింఁచుమించుగ నైదువేలవఱి కుండెడిదట! కాని యిప్పు డది తగ్గిపోయినదట! అబిపోను లనుపేరుమాత్రమే నిలిచి యున్నదట. మార్డిక్ డోబ్రుఫోఫర్ అనునాయన చాలకాలము వీరినడుమ జీవితము గడపినవాఁడు, వీరియాచారవ్యవహారములనుగూర్చి వ్రాసియున్నాఁడు.

ప్రపంచమునఁగల తక్కినయనాగరకజాతులవా రందఱవలె వీరును అమాయకులు, దృఢశరీరులు. వేటయే వీరిముఖ్యవృత్తి. మధ్య మాంసములు వీరియాహారము. అడవులలో దొరకుపూవులు మున్నగు వానితో దేహమును విశేషముగ నలంకరించుకొందురు.

వీరిలో బాల్యవివాహము లుండెడివికావు. పురుషులకు 3౦ యేండ్లు వచ్చినతరువాతను, స్త్రీకి ౨౦ యేండ్లు పైబడినతరువాతను పెండ్లి చేయుట వీరియాచారము. ఎక్కువసంతానము గలిగియుండుట వీరి కిష్టము కాదు. అందుచే ఒక్కొక్కయాఁడుది ఇరువురుబిడ్డలను మాత్రము మిగుల్చుకొని తక్కినవారిని జంపివేయును. మఱియు, అఁడు బిడ్డ యైనచో, వివాహకాలమున ద్రవ్యలాభ ముండు నన్నయాశతో ఆఁడుశిశువులనే యెక్కువగ మిగుల్చుకొందురట!

చనిపోయినవారిగుండెకాయను పైకిఁ దీసి దానిని గుక్కలకు వేయుట అబిపోనులలో నాచారము. 'అహరైగిచీ' అనునొక యుద్ధ దేవతను వీ రారాధింతురు. తోడచుక్కయన్నను, గ్రహణ మున్నను వీరికి మిక్కిలి భయము.

అబిమెలెచ్ — (౧) ఇతఁడు గెరారుదేశపురాజు. అబ్రహాము పొరపుచ్చినందున 'సారా' అను నామెను దెచ్చి యంతః పురమునం దుంచెను. కాని స్వప్నములో దేవుఁడు ప్రత్యక్షమై హెచ్చరిక చేసినందున సారాను మరల నామెభర్తవశము చేసె నను కథ కలదు. ఇట్టి కథయే ఇసాక్, రెబెకాలనుగూర్చిమాడ వినంబడు చున్నది (జెనిసిస్., ౨౬). శచిమైట్ జాతిస్త్రీ యొక్కతెయు, గిడియోవ్ యొక్కకుమారుఁడును 'అబిమెలెచ్'ను రాజుగాఁ గైకొనుఁ డని ప్రోద్బలము చేయఁగా నితఁడు జోతమ్ అనువానిని దక్క తన సవతిసోదరుల డెబ్బదిమందిని చంపించెను. తుదకు శచిమైట్లు వానిపైని తిరుగఁబడిరి. 'తీబెజ్'ను తార్కొనునప్పు డొకస్త్రీవలన తిరుగఁటి తాయితే తల బద్దలుగొట్టఁబడియోను. కాని స్త్రీచేత చంపఁబడియే నన్న యవమానమునకుఁ బాల్పడకుండఁ దన కవచమును మోయుచున్న వానిని తన్నుఁ జంపు మని యాజ్ఞ చేసెను.

అబిల్ క్లాగు (౧౭౨౦-౧౮౨౬) — మెక్వార్టనను ప్రభువు చైనాదేశమునకు వెడలినపు డీ అబిల్ క్లాగునుమాడ తన పెంటఁ దీసికొనిపోయెను. ఈతఁడు గొప్పవైద్యుఁడు. మెక్వార్టనే

తరువాత అంహరస్తుప్రభువునకు కూడ నీతఁడు వైద్యుఁడుగ నుండెను. ఈతఁడు ౧౮౨౬ లో చనిపోయెను.

అబిషాయ్ — డేవిడ్డురాజునకు మేనయల్లుడు. ఇతఁడు ధైర్యసాహసములు గలిగి రాజునెడల విశ్వాసమును చూపుచు నాతని వెంబడించినవాఁడు. సాలుస్కంధావారముపై నర్ధరాత్రమున నడ పించిన దండయాత్రలో రాజునకు తోడ్పడియెను. డేవిడ్డు సింహాసన మెక్కినతరువాత ననేకయుద్ధములలో ప్రవేశము కొనుటయేకాక ముఖ్యసేనాధిపతులలో నొక్కఁ డయ్యెను.

అబిసీనియా — ఆఫ్రికాఖండమున ఈశాన్యమందలి యొక స్వతంత్రరాజ్యము. హబషా అని దీని యాదిమనామము. ఎథియోపియా యని గ్రీకులు పిలుచుచుండిరి. ౫-౫౦ ఉ. రేఖాంశ ములు, 3౫ - ౪౨ పూర్వ - అక్షాంశములం దీదేశము వ్యాపించియున్నది. ఉత్తరమున ఎరిత్రియా, తూర్పున ఫ్రెంచ్, ఇటాలియన్, బ్రిటిష్ జాతులకుఁ జెందిన సోమాలీలాండ్, దక్షిణమున ఉగెండా, కెన్యాదేశ ములును, పడమట ఆంగ్లో - ఈజిప్టు నూదానులు దీని సరి హద్దులు. సముద్రతీర మంతయు సభ్యజాతులయధీనమం దుండుటచే అబిసీనియనులు సాగరికోద్యమములనుండి వంచితు లై యున్నారని చెప్పవచ్చును. ఉత్తరమున నీదేశపువెడల్పు ౨౫౦ మైళ్లుమాత్రమే కాని ౯-వ యక్షాంశమువెంట దీనివెడల్పు ౯౦౦ ల మైళ్లు. దీని వైశాల్యము 3,౫౦,౦౦౦ ల చదరపుమైళ్లు. జనసంఖ్య సుమారు ౮౦,౦౦,౦౦౦ లు. రాజధాని అడ్డిస్ అబాబా.

భౌతికలక్షణములు, పర్వతములు, నదులు, సరస్సులు :— అబిసీనియాదేశము సమతలము లగు గొప్ప మైదానములు కలది కాదు. మిక్కిలి మిట్టపల్లములు కలది. ఇట్టియాకృతి కలుగుటకుఁ గారణము భూగర్భమున ననేకయుగము లాదిగఁ బనిసేయుచుండు అగ్నియొక్క ప్రభావ మనియే చెప్పదురు. సముద్రపుమట్టమునకు ౮,౦౦౦లు మొదలు ౧౦,౦౦౦ ల అడుగులవఱకు నెత్తుగల పర్వతములు, పీఠభూములు నీదేశము నాక్రమించియున్నవి. వీనికిదోడు అగాధములగు లోయ లును గలవు. ౧,౫౦౦౦ ల అడుగులయెత్తు గలిగి ఆల్పైన్ శృంగముల కెనవచ్చు కూటము లీపర్వతముల నలంకరించుచున్నవి. ఈపర్వత పంక్తి లన్నియు నేదియో యొకక్రమము సనుసరించి కాక, ప్రకృతి వైపరీత్యమును బ్రకటించుచు వంకరటింకరలై యడ్డదిడ్డముగ దేశ మంతట వ్యాపించియున్నవి. అందు 'తనా' సరోవరమున కుత్తర మున నేమెత్ పర్వతపంక్తి వ్యాపించియున్నది. దాజన్ అనునది యీపర్వత శ్రేణియందలి యున్నతశిఖరము. దీనియెత్తు, ౧౫,౧౬౦ అడుగులు. గొజ్జాం ప్రాంతమున తకాబీ, అబాయీనదులమధ్య చోక నామకపర్వతములు కలవు. వీనియందు ౧3 వేలయడుగుల యెత్తయిన శిఖరము లున్నవి. హవాస్ నదికి దక్షిణదిగ్భాగమున చిల్లాలో, గుగా పర్వతములున, వీనికి దూర్పుగ అహమార్ కొండలును బ్రసరించి యున్నవి. ఈశ్రేణులపూర్వభాగము ఛారారాకొండ లనియుఁ బిలువఁ

బడుచుండును. చిల్లాలో పర్వతములకు దక్షిణముగ గల్లాప్రాంతమున ఉర్ గోమా కొండలు, గిల్లెట్ కొండలును గలవు.

ఇట్టిపర్వతమయ ప్ర దేశమగుటవలనను, నపరిమితముగ వర్ష ములు కురియుటవలనను నిందు నదులకు కొదవలేదు. మారెబ్ నది ఈదేశమున నత్యంతము సుత్తరభాగమందుపడదుటగఁ బ్రవహించి అత్ బరానదిలోఁ గలయును. ఈ అత్ బరానదియొక్క అబిసీనియాలోనిభాగము తకాబే యనుపేరను బరఁగుచున్నది. అబై లేక నీలనైల్ నదియు, దానియుప నదులును పశ్చిమోత్తరముగఁ బాటి నైల్ నదిలోఁ గలయుచున్నవి. తూర్పుగఁ బ్రవహించువానిలోఁ బెద్దది హవాష్ నది. ఇది ౫౦౦౦ మైళ్లదూరము పాటి తరునాత నిసుకయెడారియం దంతర్ధాన మైపోవును. వెబీ, పి బేలీ, జాబా యనునవి సోమాలీయాండులోని

ముఖ్యనదులు. ఇవి కాక ఉన్నతభూములనుండి లోయలలోనికి దుముకు నెలయే శ్లపరిమితముగ నున్నవి. ఇవి వర్షాకాలమున మాత్రము ప్రవహించుచు బురద నేలలందును, నెడారులందును గను పడకుండఁజూపును. షోవాప్రాంతపుదక్షిణమున నారంభమై యబి సీనియాయొక్క దక్షిణ-పశ్చిమపుకోణమున సరిహద్దుమీఁద నున్న రడ త్ఫతటాకముపర్వతము కొన్ని సరోవరములు వ్యాపించియున్నవి. వీనిలోఁ గొన్ని మంచినీళ్ల సరస్సులు కలవు. కాలువలద్వారా కొన్ని కలసియు, మఱికొన్ని వేటువేటుగను నున్నవి. వీనిలో మొట్టమొదటిది జ్వాయీసరస్సు. దీనికి దక్షిణముగ హోరా, అబ్బట, లంగానా లను సరోవరములు కలవు. అబ్బటసరోవరము కాలువద్వారా జ్వాయీతోఁ గలసియున్నది. అబ్బట, లంగానాలకును సంబంధము గలదు. ఈ

మూడుసరస్సులు గల్లాప్రాంతమందలి అరుసినామక భాగమున నున్నవి. వీనికి దక్షిణముగా హలా, అవుసా లనబడు తటాకములును, వీని యడుగున ఆబయ, చమోలను జలాశయములును, అంతమున స్టీఫెన్ సరసియు, సరిహద్దుమీద రడల్ఫ్ సరోవరమును గలవు. ఉత్తరమున అహ్మరాప్రాంతమున టనానామకతటాక మున్నది.

కాలమానము:— మిట్టపల్లములుకల పర్వతమయదేశ మగుటం జేసి యిచ్చట శీతోష్ణమానస్థితియు ననేకవిధములుగఁ గన్పట్టుచున్నది. సోమాలీలాండ్, దనకిల్ ప్రాంతములందలి పల్లపుప్రదేశములు మిక్కిలి వేడిమి కలిగి చాలవఱకు ఎడారులంబోలి యుండును. సోబత్ నదియొక్క అధోభాగము జలప్రాయమై ఉష్ణాధిక్యమున మన్యజ్వరముల నుత్పాదించుచుండును. ఇట్టిభాగములను వదలినచోఁ దక్కిన అభిసీనియాదేశమం దంతటను, గల్లాప్రాంతపుపర్వత ప్రదేశములందును కాలమాన మారోగ్యకరముగ నుండును. ఈదేశము భూమధ్యరేఖకు సమీపముగ నుండినప్పటికిని పర్వతశిఖరములతో నిండియుండుటవలన నిచటికాలమానము సౌఖ్యదాయక మైయున్నది. సామాన్యముగ నాలుగువేలయడుగుల క్రిందిభాగ మంతయు వేడిమితోఁ గూడి, మలేరియాజ్వరముల కాటపట్టయి యుండును. ఇచటి మధ్యమతాపపరిమాణము ౬౦-౮౦ అంశములు. ఇచట బగా, కరంత్ అను ఋతువులు రెండే. ఇందు మొదటిది అక్టోబరు మొదలు జూన్ మాసమువఱకును, రెండవది జూన్ మొదలు సెప్టెంబర్ ఆఖరువఱకును నుండును. మార్చిమాసమున నించుక వర్షము కురియును. అభిసీనియాయందలివర్షము లాశ్రీకాఖండమున నత్యంతము ముఖ్యమైనవి; ఎట్లనఁగా నైలునదీప్రాంతముల నివసించువారి యైశ్వర్యమున కీవర్షములే కారణము.

వనస్పతులు, పశువులు:— నిహ్నాన్నతపర్వతమయ ప్రదేశ మగుటంజేసి యిచటి వనస్పతులందును నానావిధభేదము లగపడుచున్నవి. శీతోష్ణముల హెచ్చుతగ్గుల ననుసరించి సమశలము లగు పల్లములు మొదలుకొని కొండశిఖరములవఱకును పెరుగునట్టివృక్షజాతులనేకము లిచటఁ గలవు. ఈదేశపు-ఉత్తర ప్రాంతములందు లోయలు, నిమ్నప్రదేశములు గాఢము లగు సరణ్యములతో నిండి యుండ, ఉచ్చభూభాగము లక్కడక్కడ దుబ్బులు, పొదలు తప్ప సామాన్యముగ వృక్షశూన్యము లైయుండును. లోయలనడుమ నుండుగుట్టలు, తిప్పలు మొదలగునవి వృక్షములతోను, లతాగుల్మములతోను దట్టముగ నిండియుండును. కాని బయళ్లయందలి కొండలు వృక్షవిహీనములు గనే యుండును. దక్షిణప్రాంతములం దిట్టి స్థితి కానరాదు. ఇచటి లోయలు, నిమ్నప్రదేశములు, ఉన్నతస్థానములు, కొండలు లోనగున వన్నియు ఘనములైన యరణ్యములతో నిండియున్నవి. మఱియు దక్షిణారణ్యములు మిగుల వెలగల ప్రశస్తమైన కలపకు ఆకరములు. కాఫాప్రాంతపుకాఫీ ఆత్యుత్తమ మైనది. ఈగింజల కిదియే జన్మస్థానము. ఇక్కడనుండియే యివి ప్రపంచమం దంతటఁ జలరేగి విశ్వవ్యాపకత్వమును బొందినవి. అది ఈకాఫాదేశమున

జన్మించుటంజేసియే కాఫీ యను అన్వర్థక నామమును బడసినది. పర్వత ప్రదేశములలోని యనేక భాగములందు కెస్సోనామకవృక్షము లనేకములు గలవు. ఇవి ౩౦, ౪౦ అడుగులయెత్తు గలిగి నిలువున వ్రేలాడుచుండు ఎఱ్ఱనిపూలతో మహాసుందరముగ నుండును. సాధారణముగా దేశమం దన్ని భాగములందు ముఖ్యముగ షోవాప్రాంతమున 'కురారి' నామకఫలవృక్షములు కలవు. వీనిగింజలు సుగంధద్రవ్యముగఁ బనికివచ్చును. సమస్తవిధములైన ధాన్యములు, కాయగూరలు మిక్కిలముగఁ బండును. కర్బూరము, అత్తపత్తి, ఆలివ్, రావి, రేగు, పొన్నచెట్లు చాలఁగ నున్నవి. జిగురు నిచ్చు చెట్లు పలురకములు కలవు. దేవదారు, అంజూరము, నారింజ, నిమ్మ, దానిమ్మ, పీచు, అక్రోబ్, అనాస, యింకను ననేక ప్రకారము లగు ఫలములు గలవు. ద్రాక్షలు, కలివెపండ్లుకూడ మిక్కిలము. ప్రత్తి, నీలి, చెఱకు అమితముగఁ బై రగును. ఉన్నతభూములందు గోదుమఱు, అరటి, పొగాకు, పెంకాయ, బార్లీ, ఓట్లు పుష్కలముగ ఫలించును. వెదురును, ఉష్ణప్రదేశములందు చింతలు, తుమ్మలు పర్యాప్తిని వృద్ధి బొందును.

పల్లపుమైదానములుగల భూభాగములందు ముఖ్యముగ సోబత్ నది ప్రసహించుకొండలోయలు ఏనుగులకును, ఖడ్గమృగములకును ఉనికిపట్టు. నదులు చాలవఱకు మొసళ్లతోడను, నీటియేనుగులతోడను నిండియున్నవి. పెద్దవగు ఒత్తరు లను జలచరము లెక్కువగఁ గలవు. చిలుతపులులు రెండు ప్రకారములు: మచ్చలుగలవి, నల్లనివి. సింహము ల నివాసస్థానము సోమాలీలాండ్ వనభూమి. ఈదేశపుసింహు లతి భయంకరములు. తోడేళ్లు, అడవికుక్కలు, నక్కలు అపరిమితము. ఎలుగు లంతగఁ గానరావు. పశ్చిమ ప్రాంతములందు జిరాఫీ లెక్కువ. ఉత్తరమందలి రాతికొండలు, సీతభూములు జీబ్రాలకును, అడవిగాడి దలకు నాకరములు. లేళ్లు దుప్పలు అగణితములు. వీనిలో అయిదాఱు వేటువేటకు విధములగునవి కన్పడుచున్నవి. 'న్యలా' యను పేర నొప్పు మిక్కిలియపరూపమైన మృగ మొకటి కలదు. పునుగు పిల్లులు పలుచోట్ల దృగ్గోచరము లగుచుండును. కాని వీనిముఖ్యనివాసము గల్లాప్రాంతము. ఉడుతలు, కుందేళ్లు, కోతులు అతివిస్తారము. కోతులలో ననేకజాతులఁ గాననగును. మైదానములనుండి ౧౦,౦౦౦ అడుగులయెత్తువఱకును గల ప్రదేశములం దీకోతులు వాసముం జేయుచుండును.

పక్షులలో మిగుల సుందరమైనది నిప్పుకోడి. ఇవికాక ఈకెలకుఁ బనికివచ్చుపక్షులు, చిలుక, కొంగ, నల్లపక్షి మున్నగునవియుఁ గలవు. డేగలు, గ్రద్దలు, గరుడుఁ డాదిగాఁగల మాంసాహారిపక్షులును, కాఁజాలు, తిత్తిరులు, అడవిబాతులు, అడవికోళ్లు, పావురాలు నత్యంతముగఁ గలవు. పాము లంత యెక్కువగ లేవు కాని యున్నవి మాత్రము విషసంయుతములు. లేనె యిచటినివాసుల ముఖ్యహారము లలో నొకటి. మిడుతలు తండోపతండములుగఁ గలవు. సీతాకోక చిలుకలతో నొకవెయ్యిభేదములు కలవు.

కృషి, వ్యాపారమునూర్గములు :— ఈ దేశమందలి నేల మిక్కిలి సారవంతమైనది. వ్యవసాయము విస్తారముగ జేయబడుచుండును. కొన్ని ప్రాంతములందు రెండుకార్లును, మఱికొన్నిచోట్ల సంవత్సరము నకు మూడుకార్లును బండుచుండును. మొక్కజొన్నలు, బార్లీ, రై, టేఫ్ (ధాన్యవిశేషము), బటానీలు, ప్రత్తి, చెఱకు ఎక్కువగఁ బండింపబడుచుండును. 'ఎకుస్సా' యను నేటొకవిధమగు ధాన్యము కలదు. దీనితో నల్లనిరొట్టెలు తయారగుచుండును. పలురకముల నూనెగింజలు, వేరుసెనగలు బాగుగ ఫలించును. హరర్ ప్రాంతమున కత్ అనునొకమాలిక దొరకును. ౧౦,౦౦౦ అడుగులయెత్తుగల ప్రదేశములందుగూడ బార్లీ, ఓట్, బీనులును అక్కడక్కడ గోదుమలునైతము పైరగును.

ఉన్నతభూములయందు మేనెలలోపలను, నిమ్మభూములందు జూన్ మాసమునందును సాగుచేసి విత్తనము వేయుచుందురు. గడ్డి యపరిమితము. కావున పశుపాలనమున కిది మిక్కిలి యుపయుక్తమైన ప్రదేశము. కొట్లకొలది యాలమంద లిచటఁ గలవు. మేకలు, గొట్టెలు అసంఖ్యాకములు. ఇచట ఉన్ని నిచ్చుగొట్టెలు చాల తక్కువ. గుట్టములు మంచి బలముకలవి. కొండ లెక్కుటయందు చుట్టుకైనవి కంచరగాడిదలు. ఇవి ౧౫౦ మొదలు ౨౦౦ ల పానుల వఱకుఁగల బరువును మోయుచుండును.

గల్లాప్రాంతవాసులు వ్యవసాయమునకుఁ దోడు బంగారము దీయు వ్యాపారముగూడ సలుపుచుందురు. వాలెగాజిల్లాయందు ప్లాటి నమ్ధాతువు దొరకును. ఇనుము, నల్లబొగ్గు, పెట్టుప్పు, గంధకము, రాగి, వెండి, రాతియుప్పు లోనగుపదార్థము లెక్కువగఁ గలవు.

ప్రతిసంవత్సర మిచట ౨౫,౦౦,౦౦౦ ల పానులవ్యాపారము జరగుచుండును. వ్యాపారమున కావశ్యకము లగు మంచిమార్గము లిచట లేవు. ఫ్రెంచ్ సోమాలీలాండ్ నందలి జిబూటీపట్టణముననుండి రాజధాని యగు అడ్డిస్ అబాబావఱకు ౭౦౦ మైళ్లదూరముగల రైలు మార్గ మొకటి తప్ప వేటొండుమార్గ మేదియు వ్యాపారమున కనువైనది లేదు. గుట్టములు, ఒంటెలు, కంచరగాడిదలవ్వారా దేశమునఁ దక్కినచోట్ల వ్యాపారము జరగుచుండును. రాజధానినుండి తక్కిన పెద్దపెద్దపట్టణములకు టెలిగ్రాఫ్ సంబంధము కలదు. టెలిఫోన్ సంబంధముగూడఁ గలదు కాని నగరమువెలుపల నుచితప్రబంధము లేకుండుటచే వార్తలు సరియగువిధమున నడచుట లేదు. గల్లబర్, గొజైర్స్, గంబేలాపట్టణములదారిని ఆంగ్లో - ఈజిప్షియన్ - నూడాక్ దేశముతో వ్యాపారము జరగుచుండును. వేటొకవ్యాపారమార్గము ఎరిత్రియా గుండ మసావానగరమువఱకును బోవును. మఱియొకదారి హరార్ మాఁదుగ బ్రిటిష్ సోమాలీలాండ్ లోని బెర్బెరాపట్టణమువఱకును బోవును. కాఫీ, తోట్లు ముఖ్యమైన యెగుమతులు. ఇవి గాక బంగారము, పుసుగు, దంతము, మైనము, జిగురు మొదలగునవియు నెగుమతి యగుచుండును. ఉప్పు, ఇనుపసామానులు, నానావిధవస్త్రములు దిగుమతి యగుచుండును. రాజ్యాదాయము 'కప్టము'లవ్వారాను, భూమి

పన్నులమూలమునను బో వగుచుండును. రాష్ట్రాధికారు లగు గవర్నరులు అవైతనికులు. అందువలన నిచటియాదాయము నిలుకడగ నుండదు. ఉత్పత్తియగు సమస్తపదార్థములమీఁదను పన్ను విధింపబడి యున్నది.

జనులు, మతములు :— అభినీనియా యందనేకజాతులు గలవు. అన్నింటిలో దక్షిణ-అరేబియానుండి వచ్చిన సెమిటిక్కులు ప్రముఖులు. రెండుభాషల నిచటివారు వాడుచుందురు. అందు అమ్హారిక్ రాజకీయభాష. ఎథియోపియన్ అనునామాంతరముగల గీజాభాష కూడ ఎక్కువప్రచారముం దున్నది. ఇందలిరాజమతము క్రైస్తవమతము. నార్లవశతాబ్దియందు ఈజిప్టుదేశమునుండి కులపతి యగు అగ్నాసియన్ వలనఁ బంపబడిన ఫ్రామెంటన్ అనునతఁడు మొట్టమొదట నీదేశమువారికి క్రైస్తవమతదీక్ష నొసంగెను. కాని యిప్పుడిది యొకవిచిత్ర మగు క్రైస్తవమతముగఁ బరిణమించినది. ప్రస్తుతము వీరు రోమనుకాథలిక్కులు గారు; స్రాటెన్ టెంట్ తెగలోఁ జేరరు. కాప్టచర్చికిఁ జెందినవారుగ నుందురు. మఱియు వీరిమతమును 'మానోఫ్రెసెన్ట్'మత మందురు. తరువాత యూదులును నిచట నెక్కువగఁ గలరు. అఫార్, సోమాలీలాండ్, గల్లాప్రాంతములలో ముసల్మాను లెక్కువ. ఇచటి క్రైస్తవులు, సాధువులు; స్వర్ణదేవతలను నెక్కువగఁ బూజించుచుందురు. కాని విగ్రహారాధన మచట లేనే లేదు.

వీరిలో నుపవాసములు చేయునాచారము కలదు. ఆయుష వాసము లతికఠినములు, అత్యంతదీర్ఘములు నైయుండును. జెరూసలేం నగరమునకు యాత్రపోవుటవలన పాపనాశనమగుననియు పాపస్వీకరణమున ముక్తి గలుగు ననియు వీరిదృఢవిశ్వాసము. ఇందుమూలమున వీరిలో బురోహితులపని బాగుగ నున్నది.

దేశవిభాగము :— చక్రవర్తిచే స్వయముగఁ బాలింపబడు భాగము గాక షోవా, కాఫా, గల్లా, మధ్యసోమాలీ యను సామంత రాజ్యములును గలవు. పరిపాలనార్థ మిది పూర్వము టైగ్ర, అవ్వారా, గోజాం, షోవా లని నాలుగుమహామండలములుగ విభజింపబడియుండెను. కాని యిప్పటివిభజనము వేఱు. ఇప్పుడు పెద్దవి, చిన్నవి కలసి ౨౦ ప్రాంతములు. వానిలో గోజాం, ఉత్తర టైగ్రే, దక్షిణ టైగ్రే, బజెందిర్, హరర్, నలలే, వాగ్, జిమ్మా, లస్తా అనుపేరుగలవి ప్రధానమైనవి.

దేశచరిత్రము :— అనాదిగ నీదేశము నిరంకుశులగు రాజులచేఁ బరిపాలింపబడుచువచ్చెను. ప్రాచీనకాలమున దీనికిని, ఈజిప్టు దేశమునకును నెక్కువసంబంధ ముండెను. కావున నీరెండురాజ్యములు సభ్యతావిషయమునఁ బరస్పరపోషకములుగ నుండెను. టాలెమిలకాలమునందు గ్రీకులయధినిదేశము నీదేశమున నెలకొల్పఁబడియుండెను. క్రైస్తవమత మిదేశమునఁ బ్రవేశించినయారంభకాలమునందు క్రైస్తవచూరులపలుకుబడి రాజునొద్ద చెల్లుచుండెను. కాలెజ్ అనురాజు

తనమతస్థులగు క్రైస్తవులను పీడించుచుండిన ఈమెదేశపురాజుపై దండెడిది యరేబియాయందుఁ బ్రవేశించి యతనిని పరాజితుని గావించి యాదేశభాగము నాక్రమించుకొనెను. ఇదియే అరేబియా దేశమున నుత్తమకాలము. ఎథియోపియనులు అరేబియాలోని సారవంతమగు భాగమును వశపఱచుకొని విస్తారమైన వ్యాపారము నడపుచు హిందూదేశము, సింహళమువఱకుఁగూడఁ బ్రయాణముల సలుపుచుండిరి. మహమ్మదీయు లేడవశతాబ్దియందు విజృంభించుటచే అభినీనియాబల మడఁగిపోయెను. తమమతమునకు శత్రువులైన తురుష్కులయొత్తిడివలన అభినీనియాంతర్భాగమునఁ జేరి వీరు ౧౫-వ శతాబ్ది-అంతమువఱకును శిష్టప్రపంచమున కగోచరులైయుండిరి.

ఆఫ్రికాఖండముయొక్క ఈశాన్యభాగమున నేదో యొక క్రైస్తవజాతి కలదని బహుకాలముగ గాలికబురుగ వినుచుండిన పోర్చుగీసుమతాచార్యులు ౧౪౯౦-వ సంవత్సరమున అభినీనియాను గనుఁగొనిరి. వీరికి నిగిగిస్తునీగన్ (ఇది అభినీనియా రాజబిరుదము; రాజరాజని యర్థము)నకును స్నేహము కుదిరెను. క్రీ. శ. ౧౫౨౦ మొదలుకొని ౧౫౪౦వఱకును మహమ్మద్ గ్రా౯ అనుపేరుగల తురుష్కుమహాయోధునకును, అభినీనియాచక్రవర్తికిని జరగినపోరాట మందు పోర్చుగీసులు నీగసునకుఁ దోడుపడిరి. హిందూదేశముననుండి కూడ సేనలు వచ్చియుండెను.

మహమ్మద్ గ్రా౯ గుండుదెబ్బచే మరణించుటవలన నీగసునకు సంపూర్ణజయము గలిగెను. తరువాత నితనికిని, పోర్చుగీసుల బిషప్ అగు బర్నర్డుడాసునకును వాదవివాదము లుప్పతిల్ల తత్కారణమున క్రైస్తవాచార్యుఁ డాదేశమును వదిలిపోయెను. క్రీ. శ. ౧౬౯౦-వ సంవత్సరమువఱకును గొండ్లు యూరోపియనులు అభినీనియాకుఁ బోయి రాజును కలసికొనుచువచ్చిరి కాని యటుపిమ్మట నొకశతాబ్ది పర్యంత మచటి కెవరును బోయియుండలేదు.

క్రీ. శ. ౧౬-వ శతాబ్దిమధ్యకాలముననుండి యాదేశమునకు దక్షిణముగ వసించుచుండిన గాలా లనుజాతివారు మెల్లఁగ లోపలఁ బ్రవేశించి దేశము నాక్రమించుకొనిరి. ౧౮-వ శతాబ్ది-అంతమునఁ జక్రవర్తి వారిచేతులలోఁ జిక్కినను. తరువాతను చక్రవర్తిబలము క్రమముగ తగ్గుచుఁబోయి తుదకు సంపూర్ణముగ నప్తమయ్యెను. అదే కాలమున నొక సామంతుఁడు బలవంతుఁడై యతనిమంత్రి యనుపేరు పెట్టికొని రాజ్య మేలియుండెను. ఈ ప్రకారము ౧౮౫౫-వ సంవత్సరమువఱకు ననేకులు రాజులైరి. ఆసమయమున లిజ్ కాసా యను నతఁడు మూడవ థియోడోర్ అనుబిరుదముతోఁ జక్రవర్తి పదమును బొందెను.

ఇతఁడు అభినీనియాయొక్క పడమటిభాగమందలి కారా మండలమున ౧౮౮౦-వ సంవత్సరమున జన్మించెను. ఇతనిపినతండ్రి యగు డంబియాకారా, మెల్లానామకమండలములకు గవర్నరుగ నుండెను. అతనిమరణానంతరము లిజ్ కాసా కారామండలమునకు

మాత్రము పాలకుఁడుగ నియమింపఁబడెను. దీనితోఁ దృప్తి నొందక ఇతఁ డనేక ప్రయత్నముల సలిపి తుదకు ౧౮౫౫ లో చక్రవర్తి పదము నందెను. అపరిమితమగు రాజ్యకాంక్షచే నితఁడు తననాశన మార్గమును దానే నిర్మించుకొనెను. మొట్టమొదట నితనికిని, ఆంగ్లేయులకును మైత్రి యుండెడిది. కాని ౧౮౬౩-వ సంవత్సరమున నితఁడు బ్రిటిష్ చక్రవర్తినికి వ్రాసి యంపినయుత్తరమునకు జవాబే రానందున సహజకోపుఁ డగునితఁడు బద్ధవైర మూనెను. ఎన్ని ప్రయత్నము లొనరించినను ఈవైరము పోయినదికాదు. ౧౮౬౩-వ సంవత్సరమున నితనికిని బ్రిటిషువారికిని పోరాటము లారంభమయ్యెను. థియోడోర్ చాలకాలము ప్రతిఘటించి పోరి విఫలమనోరథుఁడై తుదకుఁ బాటి పోవ యత్నించుచుఁ గార్యము గానక ఆత్మహత్య చేసికొనెను. ఇతనిరాజధాని యగు మాగ్డలానగర మాంగ్లేయులవశ మయ్యెను. ఈయుద్ధమునఁ దమకు సాయ మొనరించిన టిగ్రీపాలకుఁడుగ కాన్సే యనునతనిని వీరు జొహన్నానగర జనుపేర నాదేశమునకుఁ జక్రవర్తిగ నొనరించిరి. అటుపిమ్మట ఆంగ్లేయు లీదేశమును వీడిపోయిరి. జొహన్నాన్ ౧౮౮౯-వ సంవత్సరమునం దొకయుద్ధమున మరణించెను. యూరోపునందలి సభ్యులును, శక్తిమంతులు నగు ఫ్రెంచ్, జర్మన్, ఇటాలియన్, పోర్చుగీస్, బ్రిటిష్ జాతులవారు ఆఫ్రికా ఖండమున వ్యాపారమున కని కొంతభాగమును జయించి కొంతభాగమును తమతమయధీనము గావించుకొనిరి. అందు అభినీనియా ఇటాలియనులపాలఁ బడెను. వారిసాయమున పోవారాన్ (ప్రభువు) అగు మెనెలిక్కు అనునతఁడు అభినీనియాచక్రవర్తి యయ్యెను. ఈ దేశము ఇటాలియనులకు లోబడిన దనుపేరే కాని నిజమున కెప్పుడును వారికి చెందియుండలేదు. ౧౮౯౬-వ సంవత్సరమున ఇటాలియనులఁ గూడ నెదిరించి మెనెలిక్కు సర్వస్వాతంత్ర్యము వడసెను. ఇతఁడు ౧౯౦౭-వ సంవత్సరమున నాంగ్లేయులతో మైత్రి కలిగియుండునట్లు సంధి గావించుకొనెను. ౧౯౦౭, ౧౯౦౮ సంవత్సరములలో అభినీనియా, ఎరిత్రియా, నూడాసుదేశములసరిహద్దులను ఖరి మ్మరించుకొనుసంధులు జరగెను.

ఈదేశపుప్రభుత్వము నిరంకుశము. అయినను ౧౯౦౭ లో నవంబరుమాసమున చక్రవర్తి అభినీనియా కొకవిధమగు సాంకుశ ప్రభుత్వము నొసంగెను. చక్రవర్తి యందఱపై నధికారి. అతనికి సాయము చేయుటకు ఒకసభ యుండును. సామంతరాజ్యములలోని రాజులును, మహామండలములలోనిపాలకులును నిందు సభాసదులుగ నుండురు. యూరోపునందలి మంత్రిమండలములవంటి మండలముల నైతము నితఁడు స్థాపనము గావించెను. ఇతనియొద్ద నెల్లపుడును ౧,౫౦,౦౦౦ ల నేన నిలువ యుండెడిది. అందలిసైనికు లందఱును యూరోపియన్ సైనికులపద్ధతిని యుద్ధవ్యూహముల రచింప సమర్థులై ఆధునికశస్త్రాస్త్రములం గలిగియుండిరి. ౧౯౦౭-వ సంవత్సరమునఁ బురుషు లందఱును దప్పక విద్య నభ్యసింపవలయు నని యొకచట్ట మేర్పడెను. ఈదేశ విదివఱలో నాగరకతయందు వెనుకఁజిక్కి

యన్నను ప్రస్తుతము జాతీయభావ ముదయించుటవలన త్వరితముగ నభివృద్ధి బొందు ననుటకు సందియము లేదు.

వేలువేలుగ నున్న సామంతరాజుల నందఱు నేకీభవింపజేసి యెట్లో రాజ్యము నడపుచువచ్చిన మెనెలిక్ చక్రవర్తి ౧౯౧౩-వ సంవత్సరమున మరణమందెను. ఇతఁడు మరణించినవెంటనే దేశమం దెల్లకడల నుత్పాతము లుప్పతిల్లెను. ఇతఁడు బ్రదికియుండిన కాలమున ౧౯౦౮-వ సంవత్సరమునందే తనపౌత్రుఁడగు లేజుయసును ఉత్త రాధికారిగను, రాస్ తెసమ్మా యనునతనిని రీజంటుగను నియమించెను. కాని రీజంటునకును, ప్రజలలోఁ గొందఱు వాయకులకును, చక్ర వర్తినికిని మధ్య మనోమాలిన్య ముండుటచే వీరు రాజ్య మొనరించుట పొసఁగియే యుండలేదు. ఇటు లుండ ౧౯౧౦-వ సంవత్సరమున చక్రవర్తిని ఏకాంతవాసమున కేఁగెను. ఆమఱునటిసంవత్సరమున తెసమ్మా మరణించెను. అంత లేజుయసు ప్రభుత్వాధికారమును దన చేతిలోనికిఁ దీసికొనెను గాని యితనిపట్టాభిషేకముమాత్రము జరగి యుండలేదు. ఇతనిరాజ్యగ్రహణానంతరము దేశమున కల్లోలము లధికముకాఁగా మఱిత దుఃస్థితికి వచ్చెను. క్రొవ్యపూరితమైన యితని నిరంకుశపరిపాలనమును, ఇతని దుష్ప్రవర్తనమును, వీనియన్నింటిని మించిన యితనిమహమ్మదీయమతపక్షపాతమును దేశవాసులను మిక్కిలి రోషపూరితులను జేసెను. చిట్టచివరకు సోమాలీలొందునందలి మద ముల్లా యనువానిపక్ష మూని మహమ్మదీయరాష్ట్రములగణరాజ్యము నొకదానిని కల్పింపవలయు నని యితఁడు ప్రయత్నింపఁబూన, చుట్టు ప్రక్కల నున్న యూరోపియన్ జాతులకుఁగూడ నసహ్యము జనించెను. అంత ౧౯౧౬-వ సంవత్సరమున అబిసీనియా-చర్చికి ముఖ్యుగురు వగు అబూనా ఇతనిని జాతీనుండి బహిష్కరించెను. అంతట రాజ్య మందలి ప్రముఖులును, గొప్పప్రాంతములరాసులును ఇతని సింహాసన భ్రష్టుని గావించి మెనెలిక్ చక్రవర్తి కుఁతు రగు జొదియాను చక్ర వర్తినిగను, రాస్ టఫారీని సామ్రాజ్యమునకు రీజంటుగను నేర్పాటు చేసిరి. మఱియు నీటఫారీ రాసుల కందఱకు రాసుగను, రాజ్యసింహాస నమునకు హక్కుదారుగను బ్రకటింపఁబడెను. ఇందులకుఁ గారణ మితఁడు రాజకుటుంబమునకుఁ జెందినవాఁ డగుటయే కాక ఇతని భార్యయు నీరాజవంశములోనిదే. ఇట్లు లేజుయసును పదభ్రష్టుని గావించి నూతనరాజ్యప్రబంధకర్తల నేర్పఱుచుటవలన దేశమం దనేకోపద్రవము లుప్పతిల్లి వానిపరిణామముగ భయంకరయుద్ధములు జరగెను. లేజుయసుయొక్కతండ్రి రాస్ మైకేల్ అనునతఁడు గల్లా ప్రాంతమున నొకగొప్పనైన్యమును సమకూర్చి కుమారునకుఁ దోడ్పడ యత్నించెను. కాని ౧౯౧౬ నందు సాగల్లెయొద్ద జరగినయుద్ధమందు వేలకొలది సైనికులు హతులు కాఁగా నితఁడు సంపూర్ణ పరాజయము నందుటయే కాక తుదకు శత్రువులచే కైదిగఁ బట్టువడెను. లేజు యసు పాటిపోయి మొట్టమొదట కొన్నాళ్లు దనకలిప్రాంతమునఁ దిరిగి పీఠుట పైగ్రెయిలాకాయందుఁ బరిభ్రమించుచు కుట్రలఁ బన్నుటచే ౧౯౨౧-వ సంవత్సరమునఁ బట్టుకొనఁబడెను, నవీనపాలకులకు ౧౯౧౩

నందు రాజ్యపట్టాభిషేకోత్సవములు జరగినవి కాని పీరిపదవులు సదా అపాయకరము లై యుండెను. గొప్పగొప్పరాసు లందఱును సగము స్వాతంత్ర్యమును బొందిరి. లేజుయసు పట్టుకొనఁబడునంతపర్యం తము అతనిపక్షమువా రందఱును నూతనప్రభుత్వమువారి నెదిరించు చునే యుండిరి. కాని రీజంటు టఫారీ కష్టముల సహించి తనబుద్ధికుశ లతవలన దేశము నంతను నొకకేంద్రప్రభుత్వముక్రిందికిఁ దీనికొనిరాఁ గలిగెను. స్వదేశమున స్థిమితము నెలకొనినపిదప లండన్, పారిస్, రోమునగరములకు రాయబారుల నంపెను. ఈరాజ్యవిప్లవకాలమున నిజమునకు రాస్ టఫారీకిఁ దోడ్పడినది జిబూటీనుండి రాజధానివఱకు నిర్మింపఁబడినరైలుమార్గ మనియే చెప్పవచ్చును. ఈమార్గనిర్మాణము వలన బయటిసమాచార మితనికిఁ దెలియుటకును, ఇతనివృత్తాంతము బయటివారలకుఁ దెలియుటకును మంచిసౌకర్యములు గలిగెను.

టఫారీయొక్క భార్య రాస్ మైకేలుయొక్క పౌత్రి. ఈమె యం దితని కిద్దఱుకుమారులు, ముగ్గురు కుమారికలు జనించిరి. కావున నితనియనంతరము రాజ్యపుహక్కుదారులకై పోరాటములు కలుగ వలసినయవసరము లేకపోయెను.

అనంతరము టఫారీయొక్కస్థితి బాగుగ పాదుకొనిపోయెను. ౧౯౨౨-వ సంవత్సరమున ఏడెన్ నగరమును జూచునిమిత్త మితనికిఁ గొలఁదికాలమువఱకు రాజధానిని వదలియుండవలసివచ్చెను. ౧౯౨౩-వ సంవత్సరమున నితఁడు ౨౦ మంది యితరరాసులతోఁగూడి ౫ నెలల వఱకుఁ బర్యటన మొనరించి, యూరోపునందలి ముఖ్యనగరముల సంద ర్శించివచ్చెను. ఈరెండుసందర్శములందుఁగూడ రాజధానీనగరమునఁ గాని, రాజ్యమున మఱియే ప్రాంతమందైనఁగాని యుపద్రవము లేమియు సంభవించియుండకపోవుటవలన నితనిస్థానము స్థిర మయ్యె నని తలఁప వచ్చును. యూరోపుదర్శనానంతరము టఫారీ తనదేశమున ఉన్నతిక రములగు మార్గములఁ బెక్కింటిని ప్రవేశపెట్టఁగలిగెను. రాజధానియం దొక విశ్వవిద్యాలయమును స్థాపించి యూరోపియన్ శిక్షకుల నందు నియోగించెను. ఈపాశ్చాత్యసంపర్కమువలన దేశము క్రమక్రమ ముగా నభివృద్ధిలోనికి వచ్చుచున్నది.

ఈయబిసీనియాదేశమును చుట్టుముట్టి ఇటలీ, ఫ్రాన్స్, గ్రేట్ బ్రిటన్ వారలు రాజ్యముల స్థాపించుకొనియున్నారు. వీరుముగ్గురలో బ్రిటిష్ వారికి నీదేశముతో నెక్కుడుసంబంధము ; ఎందుచేత ననఁగా బ్రిటిష్ రాజ్యపుసరిహద్దు రెండువేలమైళ్లదూరముగల యబిసీనియాదేశ మును చుట్టియున్నది. అందువలన నీరెండుజాతులవారిమధ్య నెక్కువ సంధులు జరగియున్నవి. ౧౮౮౪-వ సంవత్సరమున అబిసీనియా, ఈజిప్టులకుఁగల తగవుల పరిష్కారమునిమిత్తము, అబిసీనియాయందు బానిసవ్యాపారము దొలఁగించువిషయమునను సంధి జరగెను. ఇటులే వ్యాపారము మరల సరిహద్దులపరిష్కరణము, ఆయుధములఁ దెప్పించు కొనువిషయముల ౧౮౯౭ నందును, నీలనైల్, టనాసరోవరముల నీరు వాడుకొనుటనుగూర్చి ౧౯౦౨-వ సంవత్సరమునందును, మరల

సరిహద్దుల విషయమున ౧౯౦౭ నందును, మరల దిగుమతులమీద సుంకము మున్నగువానివిషయమున ౧౯౦౯-వ సంవత్సరమునను సంధులు జరగియుండెను. ౧౯౦౮ న అమెరికాతో వ్యాపారవిషయకసంధి జరగెను. ౧౯౦౮ న ఇటలీ, ఫ్రాన్సు దేశములు తూర్పు దిక్కున సరిహద్దుల విషయమున సంధి చేసికొనెను. ౧౯౧౬, ౧౯౧౭ లందు హాలెండ్, జాపాను దేశములు క్రమముగా వ్యాపారిక, మైత్రి సంధులఁ జేసికొనెను.

టఫారీయొక్క ప్రయత్నమువలన నిపు డీదేశము 'లీగ్ ఆఫ్ నేషన్స్' నందు స్థానము వడసియున్నది. ౧౯౨౦-వ సంవత్సరమున రీజంటునకును, చక్రవర్తిని యగు జౌదియారాణికిని మనస్స్పర్ధలు కలిగెను. అంత రాజ్యములోని ప్రముఖులయదేశానుసారము టఫారీ తన్నే రాజుగఁ బ్రకటించుకొనెను.

అబుతాలిబ్ కలిం — ప్రసిద్ధుడగు నొక ఈరాజు దేశపుకవి. మొదట జహాంగీరుచక్రవర్తి కాలములో నితఁడు హిందూ దేశమునకు వచ్చెను. తరువాత తనదేశమునకు మరలిపోయి షాజహానుపాదుషాకాలమున మరల ఢిల్లీకి వచ్చెను. షాజహా నితనికి గొప్పబిరుదు మొసఁగి ధనాధికముతో విశేషముగ సమ్మానించెను. 'రుఫూర్ నామా-ఇ-షాజహాన్' అనుపేర నితఁ డొక గ్రంథమును రచించెను.

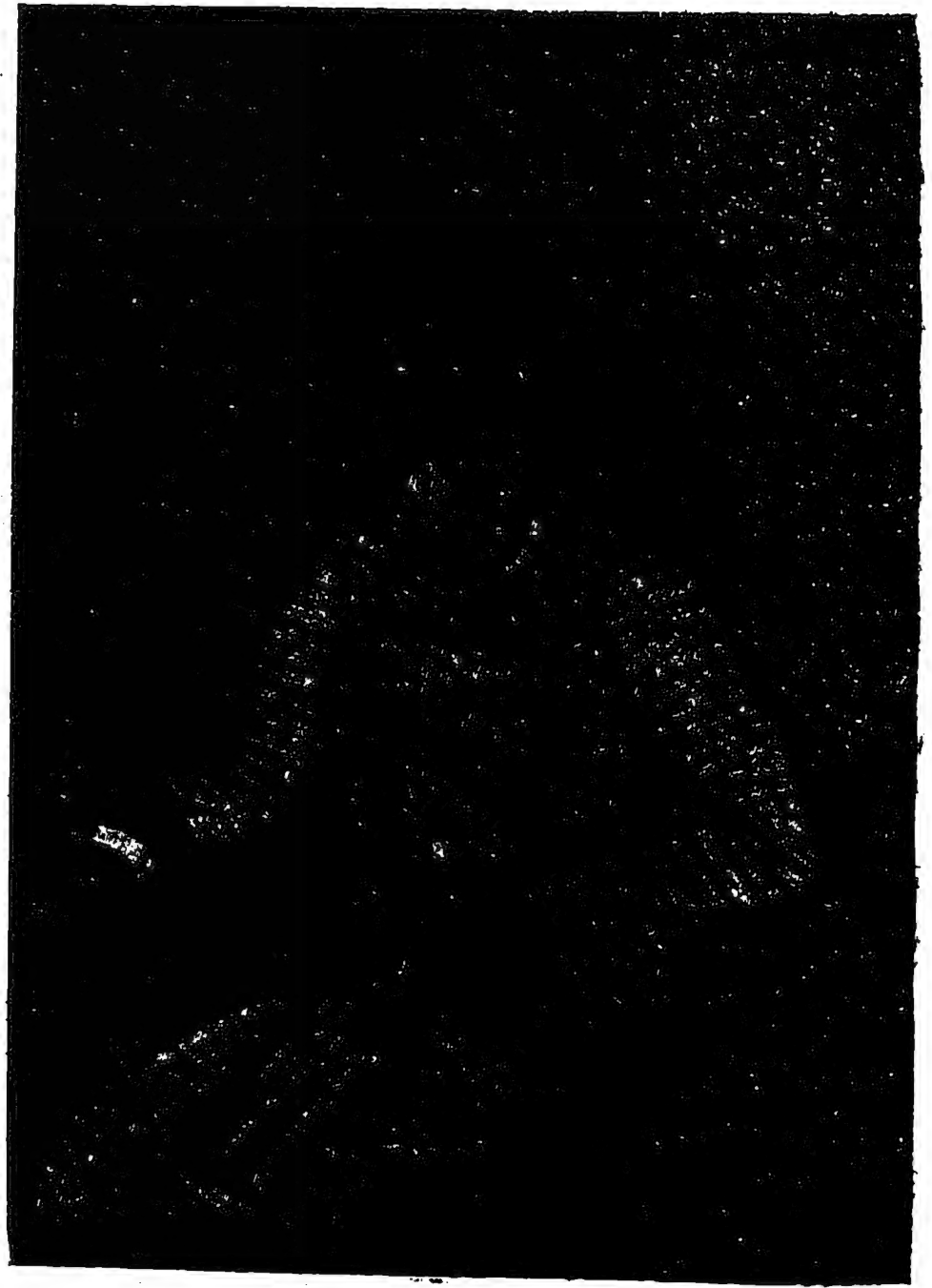
అబుల్ ఆలాఉల్ మా ఆరీ (౧౬౨౩ - ౧౭౦౬) — సిరియాదేశమున జన్మించిన ఒకగొప్ప అరబ్బీకవి. ఇతఁడు పసితనము ననే తండ్రిని గోల్పోయెను. ఇది యైననాలుగేండ్లకే గుడ్డితనము గూడ సంభవించినది. అయినను మిగుల పట్టుదలతో నితఁడు అలెప్పీ, అంటియోక్, ట్రిపోలీ మున్నగు పట్టణములకుఁ బోయి యుచ్చటిపండితులకడ చదువుకొని గొప్పపాండిత్యము గడించెను. అటుపై బాగ్దాదు పట్టణమునకు పోయి యచటఁ దనపాండిత్యమువలన గొప్పపేరు సంపాదించెను.

అబుల్ కాసిమ్ — కామ్రూక్ మిర్జాకుమారుడు, హుమాయూన్ చక్రవర్తి తమ్ముడు. క్రీ. శ. ౧౫౫౭-వ సంవత్సరమున అక్కరుచక్రవర్తి యితనిని గ్వాలియరుకొటలో ఖైదుచేసెను. తుదకు చంపించివైచెను.

అబుల్ ఘాజీ బహదర్ (౧౬౦౫ - ౧౬౬౩) — ఇతఁడు ఖైవాప్రభుత్వమును కుమారునకు నొప్పగించి చెంగిన్ ఖాను యొక్క వంశచరిత్రమును వ్రాసెను. అయ్యది జర్నల్, ఫ్రైంచి భాషలలోనికి తరువాత తర్జుమా చేయఁబడినది.

అబుల్ ఫజల్, షేక్ — అక్కరుచక్రవర్తికిఁ బ్రాణస్నేహితుడు, మంత్రి, చరిత్రలేఖకుడు. ఇతఁడు 'షేక్ ముబారక్' అను సంఘసంస్కర్తయొక్క కుమారుడు. ఈతఁడు ౧౫౫౧-వ సంవత్సరము, జనవరి ౧౪-న తారీఖున ఆగ్రా పట్టణమునకు

జన్మించెను. అప్పుడు 'ఇస్లాంషా' రాజ్యము చేయుచుండెను. అబుల్ ఫజీ అను కవి యీతని యన్న. ముబారక్ మహమ్మదీయ మతమునందు పిచ్చినమ్మకము గలవాఁడు కాఁడు. అందుచే నితరమహమ్మదీయులవలన నాతని కపాయము కల్గున ట్లుండినందున నాతఁడు తన పుత్రులను ఆగ్రాలోనే విడిచి పాటిపోయెను. అన్నదమ్ము లయిన అబుల్ ఫజీ, ఫజల్ ఇద్దఱును తండ్రిమతానుసారముగనే పారసీక-అరబ్బీభాషల నభ్యసించిరి. పదునైదుసంవత్సరములు వచ్చువఱకే యీతఁ డెన్ని విద్యలనో సాధించి గొప్పపండితుఁ డనిపించుకొనెను. ఆతనిగుఱించి యాకాలమునం దొక కథ కలదు. 'ఇస్ఫహాని' అను నొక పూర్వకవిచే రచింపఁబడిన గ్రంథ మాతనికి దొరకెనట! అందలిపుట లన్నియు చినిగియుండెను. అతఁ డా సగభాగమును దనప్రజ్ఞచేఁ బూరించెను. తరువాత సంపూర్తిప్రతి యొకటి దొరకెను. దీనికి దానికిని శబ్దభేదము కొంత యున్నను మొత్తముమీద గ్రంథములోని భావము పోకుండ అబుల్ ఫజల్ దానిని పూరించె నని స్పష్టపడెను.

అబుల్ ఫజల్

ఈతఁడు మొదట నేకాంతవాసమునం దుండి కొందఱు శిష్యులకుఁ దన విద్య నేర్పుచుండెను. కాని ౧౫౭౦ లో నీతనికి ఈతని యన్నవలన అక్కరుచక్రవర్తితో స్నేహము గలిగి దినదినాభివృద్ధిని చెందెను. అప్పటికే యాతఁడు మహమ్మదీయులమత గ్రంథ మైన 'కురాన్' మీద వ్యాఖ్య వ్రాసియుండెను. ఈతఁ డితరమహమ్మదీయులవలె గాక అన్ని మతములయందును సమభావము గలవాఁడు. అన్ని మతములందును సత్య మున్న దనియు, ఒక మతముకంటె నింకొకమత మెక్కు డని చెప్పుటకు వీలు లేదనియు నీతని యభి

ప్రాయము. ఇతఁ డేకేశ్వరమతవాది; ఆకాలమందలి 'రామమోహన రాయ్' అనియే చెప్పవలెను. ఇతఁడు తన యభిప్రాయముల నన్నింటిని అక్కరునకు నేర్పి యాతనిని తన ప్రజలలో నన్ని మతములవారిని సమత్వముతోఁ జూచునట్లు చేసెను. అక్కరు అన్ని మతములవారిని బిలిపించి మతసభలను జరపె నని మన మెఱుఁగుదుము. ఆసభల కీతఁడే కారకుఁడు. అందుచే నీతనిని మతావేళు లగు మహమ్మదీయులు హిందు వనియు, నాస్తికుఁ డనియు నిందించిరి. ౧౮౧౨ లో ఈతనికి రెండువేల ముఁసబ్దారీ యియ్యబడెను. ఈతఁ డెల్లప్పుడును అక్కరుతోఁగూడఁ దిరుగుచుండెను. ఈతనితండ్రి యైన షేక్ ముబారక్ ౧౮౧౩ లోను, అన్నయైన ఫైజీ ౧౮౧౪ లోను కీర్తిశేషులయిరి. ౧౮౧౬ లో నీతఁడు సైన్యాధిపతిగ దక్షిణమున కంపఁ బడెను. అచ్చట రాజపుత్రుఁ డైన మురాద్, సైన్యాధిపతి యైన ఖాన్ ఖానన్ ఉండిరి. వారి యజాగ్రత్తవలనఁ గలిగిన లోపముల నన్నింటిని సవరించి గోదావరీనదియొడ్డున శిబిరము నిలిపి నాసిక తప్ప మిగిలిన పట్టణము లన్నియు సాధించి తన బంధువైన ఖాన్ దేశపు రా జగు బహుమార్ ఖాను పంపినలంచములను ద్రిప్పఁగొట్టి చాంస్ బీబీతో ననుకూల మైన సంధి చేసికొని యక్కరును ఖార్ గామునొద్దఁ గలసికొనెను. అంత నక్క రాతని నాలుగువేలముఁసబ్దారు గావించెను. అసీరుగఢముయొద్దములోను నీతఁడు తనపౌరుషముఁ జూపెను (౧౮౦౨). దక్షిణదేశమునందలి వ్యవహారములను జక్కఁబెట్టుటకై చక్రవర్తి ఫజలును మరలఁ బంపెను. అతఁ డచ్చట మిక్కిలి పౌరుషముఁ జూపి జాల్ నాపురమును స్వాధీనపఱచుకొని 'మన్నా' యను వానిని బాటదోరెను. అతఁడు తిరిగి ఢిల్లీకి వచ్చుచుండఁగా రాజపుత్రుఁ డయిన సలీము (తరువాత జహంగీరు చక్రవర్తి) ప్రేరణ వలన బుందేలుఖండములోని 'అర్చా' రా జయిన బర్ సింగుదేవుఁడు మోసముచే నీతనిఁ ద్రోవలోఁ జంపెను (౧౨ ఆగష్టు ౧౮౦౨). అతని తల అలహాబాదులో నున్న రాజపుత్రునికిఁ బంపెను. ఈ సమాచారము దెలిసి అక్కరు మిగుల దుఃఖించి రెండుదినములవఱకును పిల్లవానివలె నేడ్చుచు నిద్రాహారములు లేకయుండెను.

అబుల్ ఫజల్ ఆకాలమునాటి గొప్ప సర్దారైనను అతనికిరీ హింమాదేశమునం దాచంద్రార్క ముండుట కాతని యున్నతొ ద్యోగము కారణము గాదు. అతనిచే రచియింపఁబడిన 'అక్కరు నామా', 'అయినీ అక్కరీ' అను చరిత్ర గ్రంథరాజములే యిందు లకుఁ గారణములు. మొదటదానిలో అక్కరుచక్రవర్తియొక్క చరిత్రము సవిస్తరముగను, సుమనోహరముగను రాజ్యాభిషేక మైనతరు వాత నటువదియేడుసంవత్సరములవఱకు, అనఁగా అబుల్ ఫజల్ మరణించినసంవత్సరమువఱకును వ్రాయఁబడియున్నది. రెండవదానిలో, అప్పటిరాజ్యవిధానమును, రాజ్యవిస్తారవివరమును, దేశమందలి యితర విశేషము లన్నియును వివరముగా వర్ణింపఁబడినవి. ఆకాలమందలి దేశచరిత్రమున కితనిగ్రంథములే ముఖ్యాధారములు. ఇతఁడు పంచ తంత్ర గ్రంథమునుగూడ పారసీకములోనికి భాషాంతరికరించెను.

'మక్తుబాతి ఆల్లామి' అను నొక గ్రంథ మితనిది గలదు. ఇందు నతనిచే గొప్పగొప్పవారికి వ్రాయఁబడిన యుత్తరములు సంగ్రహింపఁ బడినవి.

మొత్తముమీఁద నితఁ డొక యద్వితీయపురుషుఁడు. సత్య సంధుఁడు, సర్వసముఁడు. అక్కరుయొక్క ఉత్తమోత్తమపరిపాలన మునకుఁ బ్రేరకుఁడు, కారకుఁడు.

అబుల్ ఫరాజ్ , మార్ గ్రిగరీజాన్ అబుల్ ఫరాజ్ (౧౨౨౬-౨౬) — ఈతఁడు హీబ్రూకుమారుఁ డని యర్థమిచ్చు 'ఎభ్రయా' యని సిరియనువారిచేఁ బిలువఁబడుచుండెను. కాని సామాన్యముగా సర్వత్ర ల్యాటిన్ నామమైన 'బార్ హీబ్రు యస్' అనియే వ్యవహరింపఁబడుచుండెను. ఇతఁడు ఆర్మీనియాలోని మలాటి మాపట్టణమున జనించెను. గ్రీకు, అరబ్బీ, సిరియాభాషల నభ్యసించినతరువాతఁ దత్త్వశాస్త్రము, వైద్యశాస్త్రము, దైవవిషయక శాస్త్రము నేర్చుకొనుటయందుఁ గృషి చేసెను. ఆంటియోక్ అను ప్రదేశమున విద్యాభ్యాసమును జేయుట ముగించి అచ్చటిమతము లోనే వైరాగ్యజీవనమును భారంభించెను. ఇతఁ డనేకస్థలములయందు మతగురువు(బిషప్పు)గ మండెను. సిరియాదేశమునందు జనించిన పండితప్రముఖులలోను, కవివరులలోను నితఁ డొక్కఁడు. ఇతని గ్రంథములలోఁ బ్రపంచచరిత్ర మనియెడిగ్రంథము ప్రధాన మైనది.

అబుల్ ఫేడా (౧౨౩౩-౧౩౩౧) — డెమాస్కస్ పట్టణమునందు జనించెను. మతమునకై దండయాత్ర చేసిన క్రైస్తవ వీరులతోను, మంగోలియావారితోను జరిగినయుద్ధములయందు బాహుళ్యక్తి చూపియు, కలముశక్తి చూపియు పేరు తెచ్చికొనియెను. ఇతఁడు హామాదేశమునకు సుల్తానుగ నుండెను గాని యీజిప్టుమామె లూక్ సుల్తానునకు సామంతుఁడుగ నుండెను. ఇతఁడు చరిత్రమును, భూగోళమునుగూర్చి గ్రంథములను వ్రాసెను.

అబుల్ వైజీ (౧౨౪౩-౧౨౯౪) — ఈతనితండ్రి పేరు షేక్ ముబారక్. అక్కరుచక్రవర్తియొక్క ముఖ్యమంత్రి యగు అబుల్ ఫజల్ అనునతఁడు ఈవైజీయొక్కతమ్ముఁడు. వీ రిద్దఱును అక్కరు చాల గౌరవించి గొప్పపదవులందు నియమించెను. చక్రవర్తి యాస్థానపండితుఁ డగు ఫిజాలీ చనిపోయినపుడు (౧౨౭౨) ఆపదవి ఫైజీకి లభించుటయే కాక యాతనికి 'కవిచక్రవర్తి' యనుబిరుదు కూడ నొసంగఁబడెను.

అబుల్ వైజీ అసాధారణప్రజ్ఞ గలవాఁడు. చరిత్ర, తత్త్వ శాస్త్రము, వైద్యము, వ్యాసరచన, ఉత్తరములు వ్రాయుట - ఈపను లయం దీతనికి సమాను లేవ్వరును లేరు. 'నిజామి' యనుగొప్ప పండితుఁడు రచించిన 'కంసా' అనుకావ్యమువలె నుండువానిని వ్రాయుటకై ప్రయత్నించి ఐదు గొప్పపద్యకావ్యముల నీతఁడును రచించి ప్రసిద్ధి కెక్కెను. అక్కరుకొరికపై రామాయణమును, మహా

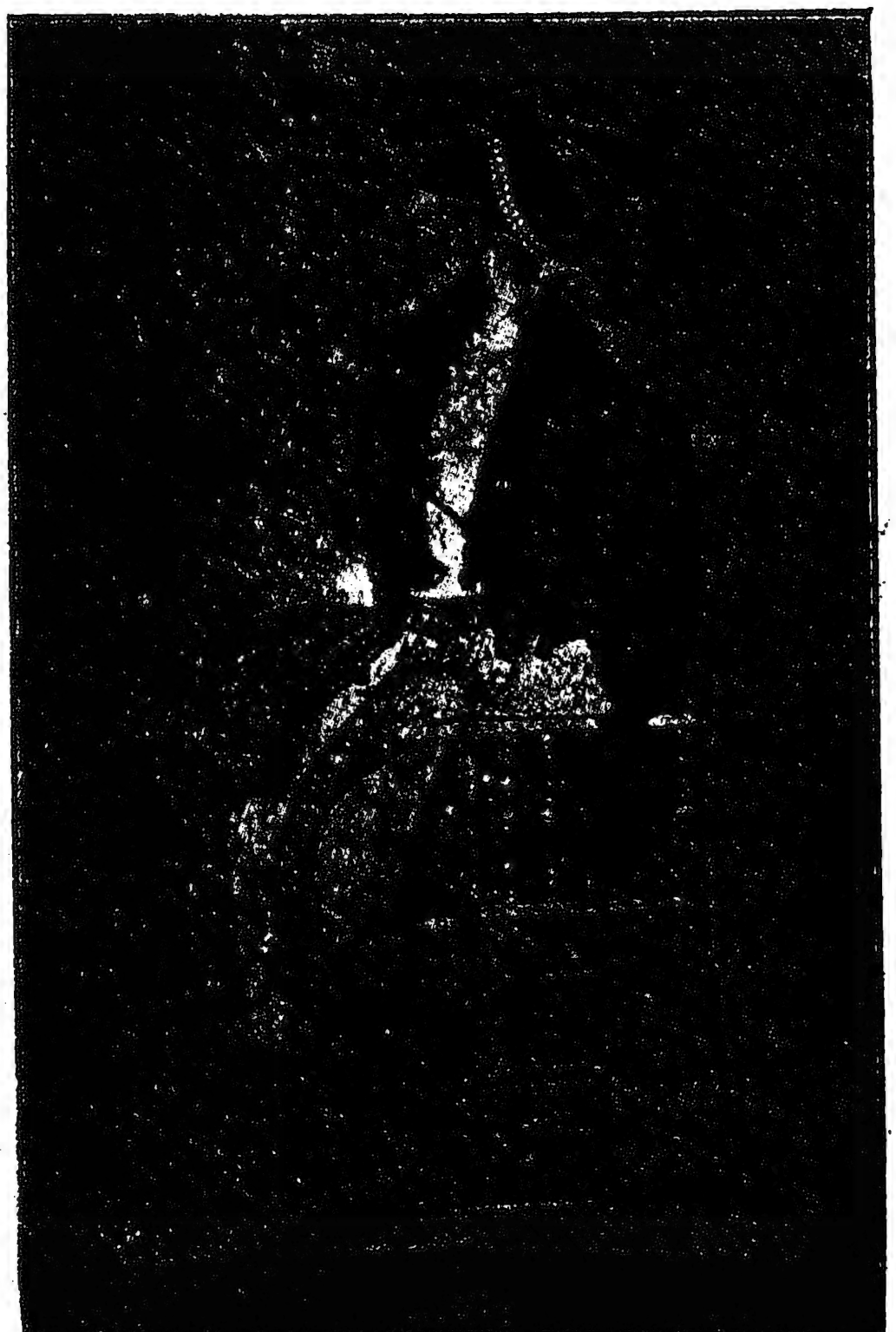
భారతములోని రెండుపర్వములను, పారసీక భాషలోనికి తర్జుమా చేసెను. నలదమయంతులకథ వ్రాసి దానికి 'నల్ దమన్' అనువామ మిడెను. సంస్కృతవాఙ్మయమును, హిందూజ్ఞానశాస్త్రములను జాల కృషి చేసి చదువఁ బ్రయత్నించినమహమ్మదీయులలో మొదటియాతఁ డీ ఫైజీయే. ఈతఁడు భాస్కరాచార్యవిరచితము లగు బీజగణితమును, లీలావతీగణితమును, పారసీక భాష కనువదించెను. ఈతఁడు పారసీక భాషలోనికి సంస్కృతకావ్యములను, వేదాంతశాస్త్రములను పరి వర్తనము సేయుటయే కాక తనంతట తాను కొన్ని పుస్తకములను వ్రాసెను. అబుల్ ఫైజీ వ్రాసిన గ్రంథములలో మిగుల గొప్పది కురాను అను మహమ్మదీయమత గ్రంథముపై వ్రాసినవ్యాఖ్యానము. దీనిని రచించుట కీతఁడు చాల శ్రమపడెను. తన భాషలో ఇరువదియైదిమిది యక్షరము లుండఁగ చుక్కలు లేని పదుమూడక్షరములనుమాత్ర మే ప్రయోగించి పుస్తకమును బూర్తి గావించెను. ఇట్టి గ్రంథమునే మఱియొక దాని నితఁడు రచించెను. ఈతఁడరబ్బీ భాషలోఁగూడ గొప్ప విద్వాంసుఁడు. ఈతఁడు సుమారు ౧౦౧ పుస్తకములను రచించెను. కొంతకాల మీతఁడు రాజతనయుల కుపాధ్యాయుఁడుగ నుండుటయే కాక రాజకీయవిషయములలోఁ జాల జోక్యము కలిగియున్నటులు కానవచ్చుచున్నది. ఈతఁడు కొంతకాలము రాయబారిగ నుండి అక్కరుమన్ననకుఁ బాత్రుఁడయ్యెను. ఈసంగతి నీతఁడు 'బదౌనీ' యను చరిత్రకారునికి వ్రాసిన లేఖలవలనఁ గనఁబడుచున్నది. ఈతఁడు బాల్యముననుండియు నుబ్బసమునకు లోనై దానివలననే మృతి నొందెను.

అబుల్ మాల్ షా — ఈతఁడు అక్కరునొద్ద నొకప్పు డుద్యోగము చేసి, ఆతనితోఁ గలహించి, కాబూలుదేశమునకుఁ బాటి పోయెను. అక్కడ 'మిర్జా మహమ్మదు హాకిము' అను అక్కరుసోదరుడే ఈతనిని కరుణించి తనయొద్ద గొప్ప ఉద్యోగమున నియమించెను. అంతియే కాక తనసోదరి యగు మెహరున్ నిసాబేగమ్ అను నాపె నీతని కిచ్చి పెండ్లి చేసెను. కాని ఈతఁడు అక్కడఁగూడ తన దుర్వృత్తి మానలేదు. వీలాగుననైనను కాబూలురాజ్యము తాను సంపాదించుటకై ౧౫౬౮ లో హాకిముతల్లియు, తనయత్తగారును నగు నాపెను చంపించెను. ఆమెభర్త పేరునకుమాత్ర మే రాజు గాని ఈమెయే సర్వకార్యములను జూచుచుండెడిది. అట్టియసాధారణప్రజ్ఞ గలిగినయాపెను జంపి, బాలుఁ డగు నాపెతనయునకు తాను రక్షకుడ నని ప్రవర్తింపఁజొచ్చెను. అప్పటికిని ఆతనియుద్దేశ మాబాలుని వధించి వారసులు లేకుండఁ జేయుటయే. అప్పుడు తాను తప్పక రాజు కాఁగల ననుకొనెను గాని ఈతఁడు తలచినటులు జరగలేదు. ౧౫౬౮ లోనే బదక్షన్ దేశమునకు యువరా జగు మిర్జా సులైమాన్ అనునతఁ డీతని యుద్ధమున నోడించి, వధించి, ఆరాజ్యమును తనదేశమునకుఁ జేర్చుకొనెను. కాని ఆతఁడును కాబూలును రెండుసంవత్సరములుమాత్ర మే పాలించెను.

ఈతనికి మబదీ యను కవిత్వసంబంధ మైన బిరుదుపేరు కలదు. ఈతఁడు ప్రసిద్ధి వడసినవిద్వాంసుఁడు.

అబుల్ హసన్ — ఈతఁడు జహంగీరుచక్రవర్తికి ప్రధానమంత్రి. రాణి యగు మార్జహాను ఈతనిసోదరి. ఈతనికి ముగ్గురు కొమార్తెలును, నలుగురు తనయులును కలిగిరి. మొదటి కూతు రగు ముమ్తాజ్ మహల్ జహంగీరుకుమారుఁ డగు షాజహానున కిచ్చి వివాహము చేయఁబడెను. ఈతనికుమారులు కడు ప్రసిద్ధిగొన్నవారలు. అలంగీరుచక్రవర్తికి ఈ హసన్ మతవిషయక గురువుగా నుండెడివాఁడు. ఈతఁడు ౧౬౮౧-సంవత్సరమున లాహోరులోఁ జనిపోయెను.

అబుల్ హసన్ కుతుబ్ షాహ్ (౧౬౭౨ - ౧౬౮౭) — ఇతఁడు గోలకొండలోఁ బ్రభుత్వముచేసిన కుతుబ్ షాహి వంశములోని చివరనవాబు. అబ్దుల్లా కుతుబ్ షాహ్ అను ఆఱవ నవాబున కీతఁడు మేనల్లుఁడు. ఆతనిహఁతుమగూడ వివాహ మాడి యాతనితరువాత గోలకొండరాజ్యమునకు నవా బయ్యెను. ఇతని కవిత్వసంబంధ మైననామము తానాశాహ్. ఇతనినే మనవారు తానీషా

సుల్తాన్ అబుల్ హసన్ తానీషా

యందురు. ఇతనియొద్దను అక్కన్న మాదన్న లను వారలు మంత్రులుగ నుండిరి. శివాజీ దక్షిణమును జయింపఁబోవుసమయమున హసన్ తో సంధిచేసికొనిపోయెను, అందువలన వైరమూని విజాపూరము

నవా బగు అబ్దుల్ కరీం డిలేర్ ఖానుతో గలసి గోలకొండపై దండెత్తెను. కాని మంత్రులసాహాయ్యముచే తానీమ శత్రువుల జయింపఁగలిగెను. అందుచే నీమంత్రుల నెటులయిన నాశనము నొందింపవలెనని పట్టుపట్టిన వైరులతోద్పాటుతో ఔరంగజేబు గోలకొండకు వీడు నెలలు ముట్టడివేసి ౧౬౮౭లో ఈరాజ్యమును జయించి తానీమను చెఱఁబట్టి (౨౨-వ సెప్టెంబరు) దౌవులతాబాదుదుర్గమున చెఱసాలలో నుంచెను. ఇతఁ డాదుర్గముమీఁదనే ౧౭౦౪-వ ప్రాంతమున మృతుఁడయ్యెను. ఇతఁడు దక్షిణదేశపుహిందూస్తానీభాషలో రసవంత మైన కావ్యములను జెప్పెను.

అబూ అబ్దుల్లాహ్ అహమద్ ఇబ్న్ హంబాల్ — ఇతఁడు సున్నీముసల్తనులలోని నాలుగవ సనాతన సంప్రదాయముయొక్క స్థాపనాచార్యుఁడు. క్రీ. శ. ౭౮౦-వ సంవత్సరమున బాగ్దాదునగరమందు జన్మించెను. ఇతఁడు యాజీద్ ఇబ్న్ హరూన్, యాహ్మ్యా ఇబ్న్ సౌదు లనువారియొద్ద విద్యాభ్యాస మొనరించెను. క్రీ. శ. ౮౧౧-వ సంవత్సరమున అశాఫీ యను విద్వాంసుఁ డొకఁ డేతెంచి బాగ్దాదునం దుపదేశము లొసంగుచుండ నితఁ డాయనవ్యాఖ్యానముల నాలకించుచుఁ గాలక్రమమున లౌకిక పారమార్థికవిద్యలం దత్యంతనైపుణ్యమును గాంచెను. మహమ్మదు యొక్క నీతివాక్యములు లక్షకంటె నెక్కుడుగ నితనికిఁ గంఠస్థములైయుండెను. ఇంతలో కురాను అనాది యని కొందఱును, సాదియని కొందఱును వాదింప నితఁ డనాది యనువారిలోనివాఁ డగుటచేతను, దత్కాలపుఖలీఫా రెండవపక్షమువాఁ డగుటచేతను నితనిం జెఱసాలయందుఁ బెట్టించెను. కాని యీఖలీఫాయనంతరము సింహాసన మెక్కిన ఖలీఫా యుదారస్వభావుఁ డగుటవలనఁ బరమతసహన మను నీతి నుపదేశించి తనతండ్రి కారాగారమునఁ బెట్టించినవారి నందఱును విడిపించెను. అప్పు డీహంబాలనిగూడ విడుదల చేయుటయే కాక ఖలీఫా తనదర్బారులోనికిఁ బిలిపించి మిగుల సమ్మానపూర్వకముగ వెయ్యిమొహరీలను గానుకగ నర్పింప నితఁడు వాని నంగీకరింపఁ డయ్యెను. పిదప నితఁడు ఇమాముపదము నొంది సంసారముననుండి విరక్తుఁడై యేకాంతమునఁ గాలము గడపుచు ౭౫ సంవత్సరముల ప్రాయమున కాలధర్త మందెను. ఇతనియంతిమసంస్కారావసరమున ౮ లక్షలపురుషులు, ౬౦ వేలస్త్రీలును నితనివిమానమువెంటఁ బోయిరి. ఇతనిమరణమును గాంచి తత్ ప్రభావమున ౨౦ వేలమంది యూదులు, క్రైస్తవులు మహమ్మదీయమతము నవలంబించినట్లు చెప్పుదురు. ఇతని తరువాత నితనియనుయాయులు నూఱుసంవత్సరములపర్యంతము బలకాలులైయుండిరి కాని పిదపఁ గ్రమక్రమముగ క్షీణించిపోయిరి. ఇప్పుడు వీరలు అరాబియాదేశములో నచటనచటఁ గానవచ్చుచున్నారు. ఇతనిగ్రంథములలో ముఖ్య మైనది మసనద్ అనునది యొకటి. ౭,౫౦,౦౦౦ సంప్రదాయములలోనుండి యేర్పఱిచి వ్రాసిన ౩౦,౦౦౦ సంప్రదాయములవిషయము లిందుఁ గలవు. ఇంద్రియ

ముల లోఁబఱచికొనువిషయమునఁగూడ నితఁ డొకగ్రంథమును వ్రాసి యున్నాఁడు. ఇస్తాయీల్ అల్ బుఖారీ, మజ్లీం ఇబ్న్ దావూద్, అనువార లితనిశిష్యులే. ప్రస్తుతము వాహిబీ లనువారు హంబాలుని యుపదేశములను గొంతవఱ కనుకరింతు రని చెప్పుదురు.

అబూ అబ్దుల్లాహ్ మలిక్ ఇబ్న్ అనాస్ — సున్నీమహమ్మదీయులలో వేటొక సంప్రదాయమునకు జన్మదాత. క్రీ. శ. ౭౧౬-వ సంవత్సరమునం దితఁడు మదీనానగరమున జన్మించి మహమ్మదుయొక్క ప్రత్యక్షానుయాయు యగు సాహల్ ఇబ్న్ సద్ చేయునుపదేశములను గ్రహించెను. ఇతఁడును బ్రఖ్యాతి నొందిన విద్వాంసుఁడు. కొన్నికొన్నివిషయములలో మతభేదము లుండినప్పటికి నితఁ డిమాం అబూ హనీఫాతో మైత్రిగలిగి యతనితోఁ బ్రసంగములను జేయుచుండెడివాఁడు. ఖలీఫా హరూన్-అల్-రశీదు మదీనా దర్బనార్థ మేగినసమయమున నీయననుగూడ సందర్శించి తనకును, దనకుమారులకు నుపదేశ మొనరింపుఁ డని వేఁడుకొన నితఁడు వారిదగ్గఱకుఁ బోవొల్లనందున ఖలీఫా తనకొడుకుల నీయనకడ కంపెను. సంప్రదాయపుతగాదాలలో నితనితీర్మానమున కెదురాడువారు లేరు. అంతిమదినములలో నితఁడు వారమునకు మూడుదినములుమాత్రమే భోజనమును చేయుచు మతగ్రంథావలోకనముతోడను, ఈశ్వర ధ్యానముతోడను కాలము గడపియుండెను. ౭౯ సంవత్సరముల ప్రాయమున నితఁడు దేహము విడనాడెను. ఉత్తరాఫ్రికా, బార్బరీ యిలాకాలలో నితనివాక్యములు ప్రమాణములుగ గ్రహింపఁబడుచున్నవి. ఇతనితరువాత సున్నీలలో మఱియొకతెగను స్థాపించిన అన్ శఫీ యితనిశిష్యుఁడే. ఇతఁడు రచించిన ముఖ్యగ్రంథము మువత్తా. ఇదియే యాయనయనుయాయులకుఁ బ్రమాణగ్రంథము.

అబూ అలీ కలందర్ — ఒక గొప్పముసల్తనుసాధువు. ఇతఁ డెన్నియో యదృఢములఁ జేసి చూపుచుండువాఁడు. ఈరాన్ దేశ మితనిజన్మస్థానము. కాని హిందూదేశమునందలి పానిపట్టునగరమున నెల్లప్పుడును నివసించుచుండెను. క్రీ. శ. ౧౩౨౪-వ సంవత్సరమున పానిపట్టునగరముననే తుద కితఁడు మరణించెను. అబూఅలీ కలందర్ సమాధి చాలఁ బవిత్రముగ భావించి నేటికిని ఎందఱో ముసల్తనులు దానిని బూజింపఁబోవుచుందురు.

అబూకిర్ — ఈజిప్టుదేశముయొక్క ఉత్తరతటమున అలెగ్జాండ్రియానగరమునకు నీశాన్యముగ ౧౪౪ మైళ్లమీఁదఁగల యొకశ్రేణుపల్లె. దీని నానుకొని ఈజిప్టును - రోమక - గ్రీకు - పురాతన శిథిలస్థానము లనేకములు గలవు. ఈపల్లియప్రక్కనుండు అఖాతముచే నిది సుప్రసిద్ధము. అందు ప్రాక్ సుదేశమునందలి విప్లవవిగ్రహకాలమున ప్రేంచివారి నావికాసైన్యములకును, నాయకరత్నములలో నొక్కఁడగు నెల్మనుచే నడుపఁబడిన ఆంగ్లేయనావికాసైన్యములకును బోరయ్యె. ఆంగ్లేయులు విజయు లయిరి. ఆయుధమును నైలుయుద్ధ

మని వ్యవహరించుట కలదు. అబూకర్ ప్రాంతముల నాసమయమున మఱి రెండుయధములు జరగెను.

అబూతలిబ్ — మహమ్మదుయొక్క పితృవృండు ఇతడు మహమ్మదుయొక్క సంరక్షకుడుగఁ గొంతకాల ముండెను. ఇతఁ డలీజనకుడు. ముసల్మానుమతము నితఁడు స్వీకరించియుండ లేదు. కాని ౪౦ సంవత్సరములపర్యంతము మహమ్మదునకు విశ్వాస పాత్రుఁడుగ నుండి యతనిఁ గాపాడెను. మహమ్మదీయశక మారంభించుటకు మూడుసంవత్సరములు ముందుగనే యితఁడు కాలధర్తము నందెను.

అబూతలిబ్ ఖాన్, మిర్జా — ఈతఁడు తుర్కీ వాడు. ౧౭౫౨ లో లక్నోనగరమున జన్మించెను. నవాబ్ అసఫుద్దౌలా యనునతనియొద్ద ౧౭౭౫ లో ఉద్యోగమునకు ప్రవేశించెను. కొంతకాలముతరువాత నాపనిని వదులుకొని గోరఖ్ పురపుకలెక్టరు నొద్దను కొలువునకుఁ జేరెను. తరువాత నీతఁడు కొంతకాలము లక్నోనగరమునకు రెసిడెంటుగ నున్న మిడిల్టన్ అను ఆంగ్లేయునియొద్దను ప్రవేశించెను. అప్పు డీతఁడు రాజా బల్బదారుసింగు అనునతని జయించుటలో, ఇంగ్లీషువారికి చాల సాయము చేసెను.

ఈతనికి కొన్ని ఇక్కట్లులు తటస్థించుటచే ౧౭౯౯ లో ఇంగ్లండునకు ప్రయాణ మయ్యెను. లండనునగరమున, ఈతఁడు 'పారసీకయువరాజు' అనుబిరుదముతో సంచరించి చాలగౌరవింపఁ బడెను. ఆతఁ డక్కడ నున్న కాలములోను, ఐరోపాలో సంచారము గావించిన ఇతరప్రదేశములలోను తాను చూచి గమనించి తెలిసికొనినవిషయములను ఒకపుస్తకమున వ్రాసి యుంచుకొని, తిరిగి ఇండియాకు వచ్చినతరువాత ౧౮౦౩ లో కృత్తపటిచి ప్రకటించెను. వానిని లండనునగరవాస్తవ్యుఁ డగు చార్లెసు స్టీవార్టు ౧౮౧౪ లో ఇంగ్లీషుభాషలోనికి భాషాంతరీకరించెను. ఈతఁడు ౧౮౦౬ ప్రాంతమున చనిపోయెను.

అబూదావూద్ — ఇతనియసలుపేరు సులైమాన్ ఇబ్న్ అల్ అకాస్ అల్ సిజిస్తానీ. క్రీ. శ. ౮౨౪-వ సంవత్సరములో బసరానగరమున జన్మించెను. సున్నీ సంప్రదాయములవిషయమున నితఁ డాఱు మంచిగ్రంథముల సంగ్రహించియున్నాడు. వానిలో నైదులక్షలసంప్రదాయములనుండి యేటిన ౪,౦౦౮ సంప్రదాయములంగూర్చిన వివరములు కలవు. ఇతనిమరణకాలము క్రీ. శ. ౮౯౭.

అబూబకర్ (౫౭౩ - ౬౩౪) — ఇతఁడు గజ సంవత్సరానంతరము రెండున్నరయేండ్లకు, అనగా క్రీ. శ. ౫౭౩ లో మక్కానగరమునందు కొరై షుజాతికిఁ జెందిన 'బానితాయమ్' వంశముందు జననమందెను. అబూబకర్ తండ్రి పేరు ఓద్దక్; కాని యతఁడు అబూ కుహఫా యని ప్రఖ్యాతి కెక్కియుండెను. ఇత

యసలుపేరు అబ్దుల్లా. అబూబకర్ (ఒంటెపిల్లలతండ్రి) అను పేరు ఏకారణమున నితనికి వచ్చినదియఁ దెలియదు. క్రీ. శ. ౫౭౦-వ సంవత్సరములో ఈమెనుఇలాకాయొక్క అబిసీనియన్ గవర్నరుగ అబ్రాహ్ ఏనుగులదండుతో మక్కాను ముట్టడించియుండుటవలన నావర్షమునకు గజసంవత్సర మని పేరు వచ్చినది. పైగంబరునోట నుండి వెలువడిన ప్రతివాక్యమును సత్య మని ఋజువు చేయుచుండి నందున నితనికి అన్ సిద్ధిక్ అనుపేరు గలిగినది. మహమ్మదు పెండ్లి యాడినవారిలో నితనికూఁతురైన అయేషాయొక్కతయే కన్య గావున నితనికి కన్నతండ్రి యనుపేరు కలిగెను. మఱియు నితనికి 'అట్రక్' (ముక్తుఁడు) అను బిరుద ముండెను. సరకాగ్ని నుండి ముక్తుడైనందుననో, లేక సుందరాకృతి గలిగియుండుటనో యితని కీముక్తుఁ డనుబిరుదము వచ్చిన దని యనుమానింపఁబడినది. ఆకాలమున మక్కాను బరిపాలించునధికారము పదివంశములవారికి ఉండియుండెను. వానిలో అబూబకర్ వంశ మొకటి. మృత్యుదండనమువంటి గొప్పగొప్ప (నేరములలో) శిక్షల విధించుట కధికారము వీరివంశమునకే యుండెడిది. ఇతనికాలముం దితఁడే యట్టిదండనముల విధించుచుండెడివాడు.

మహమ్మదీయమతము నవలంబించుటకుఁ బూర్వ మితనిసమాచార మంతగఁ దెలియదు. కాని యప్పటి కొన్ని ఘటనములవలన నితఁడు విగ్రహములను బూజించువిషయమున విముఖుఁడుగ నుండి నట్లే తెలియుచున్నది. ఒకనాఁ డితనితండ్రి ఇతని నేదో విగ్రహము చెంతకుఁ గొంపోయి దానికి నమస్కారము గావింపు మనియు, నది పూజార్హ మైన దనియు వచింప నితఁడు వెనుకాడక తండ్రి యజ్ఞను బాలించెను. కొంతవడి కితనిజనకుఁడు కమమఱుఁ గై పోవుటచే నితఁ డావిగ్రహమును సమీపించి తన కాఁకలిగ నుండినందున నాహార మొసఁగు మనియు, ధరించుటకు వస్త్రముల నిమ్మనియు వేడి ప్రతివచనము గానక కినిసి రాతిని చేతఁ బూని పూజార్హ మగు పదార్థము వగుదువేని కాచుకొ మ్మని నుడువ నందులకును ప్రతివిధాన మేమియు నగపడనందునఁ జేతిలోనిరాతిని దానిమొగముపైఁ గొట్ట నది నేలఁ గూలెనట. ఇట్టియభిప్రాయములు గలిగియుండినవాఁ డగుట వలననే మహమ్మదు నూతనమతావిష్కారమును జేయ నితఁడు వెంటనే యతనియనుయాయుడై తనసర్వస్వమును నాధర్తమునకై ధారపోసెను.

ఇతఁడు పొడుగుపాటి పలుచని శరీరమును, స్నిగ్ధములైన నేత్రములును, నెత్తయిన మదురును గలిగి సుందరరూపమున నొప్పుచుండెడివాడు. మొట్టమొదట నితఁడు వస్త్రములవ్యాపారమును జేయుచు నందువలన నమితమైన దానధర్తము లొనరించుచుఁ బేరు ప్రతిష్ఠలను గాంచెను. ఇస్లాము నవలంబించినపిదప నెందఱనో దాసుల - ముసల్మానుమతమును స్వీకరించుటచే నన్యమతస్థులక్రింద బాధపడుచున్నవారల - దాసత్వముననుండి ముక్తులఁ గావించెను. ఒక పుడు వైరులవలనిభయ మెక్కుడుకాఁగా 'ఘర్' అనుపేరుగల గుహలో దాగికొనియుండ నితనికిని, నితనిగురు వగు మహమ్మదునకును పాలన

సమకూర్చిన 'అమీర్ బిన్ ఘోహాయరా' అనునతః డబ్బు విడిపింపఁ బడినదాసులలో నొకఁడు. నూతనమతావలంబనముతరువాతఁ దన సంపత్తిని జాలమట్టున కా ధర్మప్రచారమునిమిత్తమే వినియోగించి యుండుటంజేసి ప్రథమమున నలువదివేలఁబర్తములు గలిగియుండిన యితనిదగ్గఱ మక్కానుండి మదీనాకుఁ బాఠిపోవుసమయమునఁ గేవలముల ౫,౦౦౦ ల దర్హములుమాత్ర ముండెనట! ఇతనివితరణమును గుఱించి మఱియొకప్రసిద్ధ మైనగాథ కలదు. దాన మొనరించుటలో నితనిని మించవలయు నని ఓమ రెల్లప్పుడును దలఁచుచుండెడివాఁడు. ఒకసమయమున ధర్మకార్యముకొఱకు యథాశక్తి ద్రవ్యము నొసంగుఁ డని మహమ్మదు తనవారి నందఱు నడుగఁ గలిగినవారు. తోచినలాగున ధనము నిచ్చిరి. ఓమరు తనయావదాస్తిలో సగము పైగంబరురశము గావించి యితడవఁ దప్పకుండ అబూబకరును మించెద నని సంతసించుచుండెను. అనంతరము జరగిన ఇష్టాగోష్ఠియందు, అందఱతో పాటు అబూబకరునుగూడ సొంతమున కేమి నిలువ చేసికొంటి వని పైగంబ రడిగెను. ఇతఁ డల్లాను, పైగంబరును దనవారికై నిలువచేసి కొంటి నని వచింప నది విని ఓమరు లజ్జాక్రాంతుఁ డయ్యెనట.

అన్సిద్దిక్కుయొక్క దయాధర్మనిష్ఠ లత్యంత ప్రశంసనీయము లైనవి. మహమ్మ దొకనాఁడు దనసభ్యుల నవలోకించి,

‘మీలో నెవరైన నీదినమున నుపవాసవ్రత మాచరించితిరా?’

‘మీలో నెవరైన నీదినమున బీదల కన్న మిడితిరా?’

‘మీలో నెవరైన నీదినమున రోగులను నేవించితిరా?’

అని మహమ్మ అడుగ మూఁడుపర్యాయములును ‘నే’ నని అబూబకరే ప్రత్యుత్తర మొసంగ పైగంబ రానందభరితుఁడై యతనికిఁ దప్పకుండ స్వర్గము లభించు నని నుడివెనట!

ఇతని నిరాడంబరత్వము, దరిద్ర రోగిపరిచర్యనుగూర్చినగాథలు మఱికొన్ని గలవు. మదీనాపీఠులనడుమ నొక మాటుమూలప్రదేశ మందుఁ గన్నులు లేని బీదముద్రులస్త్రీ యొకతె నివసించుచుండెను. ఆదినములలో అబూబకరు ఖలీఫాగా నుండి ముసల్మానుప్రజలను బాలిం చుచుండెను. ఓమరున కాముదుసలివార్త తెలియ నతఁడు స్వయముగఁ బోయి యామెకుఁ గావలసినయవసరముల సమకూర్చి వచ్చుచుండెడి వాఁడు. కొన్నిదినము లైనతరువాతను దనకంటె ముందుగ నెవరో వచ్చి యామెను విచారించి పోవుచుండినటు లతనికిఁ బొడకట్టినది. అంత మఱునాఁడు ఓమ రావార్తను దెలిసికొనవలె నను నభిప్రాయ మతోఁ బ్రతిదినమునకంటెను ముందుగ నచటి కేగ నచటి కప్పటికే ఖలీఫా వచ్చియుండెను. అప్పు డతనికిఁ గలిగిన విస్తయమునకు మేర లేకుండెను.

సిరియాదేశముపై దండెత్తి పోవుసమయమున నేనానాయకుఁ డగు ఓసామా గుఱ్ఱము నెక్కి నడచుచుండ నతనితో నాయుద్ధసంబంధమైన విషయముల ముచ్చటించుచు ఖలీఫా పొదచారియై యతని

ప్రక్కను నడచిపోవుచుండెను. అప్పుడు నేనానాయకునకు సిగ్గయి గుఱ్ఱముననుండి దిగఁబోవ ఖలీఫా యతనిని వారించి తాను భగవంతుని మార్గముపై నడచుచుండినందునఁ దప్పేమియు లే దని యతనిని సమాధానపఱిచెను. ఇంత యెందుకు? బాలికలు మేఁకలపాలు దీయు నపుడు ఖలీఫా సామాన్యమానవునివలె వారికిఁ దోడుపడుచుండెడి వాఁడు.

ఇతఁడు మంచివిద్వాంసుఁడు. తనకాలములోఁ బ్రసిద్ధికెక్కిన వక్తలలో నొకఁడు. కురా నంతయు నితనికిఁ గంతస్థముగ వచ్చి యుండుటచే మహమ్మ దనేకపర్యాయములు అబూబకరును ఇమాం గావింపవలయు నని ప్రయత్నము చేసెను.

అదిగాక ఆకాలమున నరేబియాదేశములో నివసించుచువచ్చిన జాతులయొక్కయు, వంశములయొక్కయు నిలివృత్తములను అబూ బకరు బాగుగ నెఱిగియుండెను. స్వప్నములోఁ గనుపడినవిషయములను విశదీకరించుటయు దితనితోఁ దులఁదూఁగువారు మహమ్మదు తక్క వేఱొకరు లేకుండిరి. ఒకనాఁ డితనికూఁతు రగు అయేషాకు ముగ్గురు చంద్రులు తనయింటిలో దిగినట్లు స్వప్నము రాఁగా నామె దానిని దండ్రి కెఱిగించెను. అతఁ డది విని యామెయింటిలో మువ్వరు ప్రఖ్యాతపురుషులు పాతిపెట్టబడుదు రని వచించెను. ఇతఁడు చెప్పి నది కాలాంతరమున నిజముగనే తేలినది. ఎట్లనఁగా మహమ్మద్, అబూబకరు, ఓమరు - వీరు మువ్వరు నామెయింటియందే భూస్థాపనము గానింపఁబడిరి.

కొంతకాలమునకు మహమ్మదుసాహబున కొకస్వప్నము కలిగెను. అందులోఁ దాను, అబూబకరు ఇరువురు నొకనిచ్చేనమోఁదుగ నొకరి కంటె నొకరు ముందుగఁ బై కేగవలయు నని ప్రయత్నించి తుదకుఁ దానే ౨౪ అడుగులవ్యత్యాసముతో మొదట పై కేగెను. ఈవార్త నతని కెఱిగింపఁగా నతఁ డౌ నని తనకంటె ౨౪ సంవత్సరములు ముందుగఁ బైగంబరు పరలోకమున కేగు నని వక్కాణించెనట! తరువాత నటులే జరగినది.

తాను నమ్మిన ధర్మప్రచారమునిమిత్త మితఁడు తనసర్వస్వమును వెచ్చించి దారిద్ర్యమును స్వీకరించెను. ఖలీఫాపదము నందియు నితఁడు ముతకపిండిని దినుచు, ముతకవస్త్రముల ధరించుచుఁ దన కాలము నంతయుఁ గడపెను. పైగంబరుమరణానంతరము ముసల్మానుల కందఱకు నాయకుఁడుగ నెన్నుకొనఁబడినతరువాత మఱుసటిదినమున నితఁడు తనయింటికిఁ గావలసినవస్తువులను దెచ్చికొనుటకై యథా పూర్వము మార్కెట్టునకుఁ బోవుచుండ మార్గమధ్యమున ఓమరు తటస్థ పడి యితనిని వెనుకకు మరల్చి కోశాధ్యక్షునియొద్దకుఁ గొనిపోయి యతనికి, నతనికుటుంబమునకును గావలసినవానివిషయమునఁ గట్టుదిట్ట ములను జేయించెను. బ్రతికి యున్నంతకాల మిట్లు సామాన్యజీవనము గడపి యవసానకాలమునఁ దనయొద్ద మిగిలియుండువస్తువుల నన్నింటిని ఓమరునకుఁ బంపవలసినదిగఁ దనకూఁతున కాజ్ఞాపించెను.

దయాధర్మములయెడల నింత భయము గలిగి యింతటి శాంతి దిత్తుడై యుండియు నితడు ధైర్యసాహసములందుఁ గొఱతవడి యుండలేదు. మతప్రచారము నేయఁగడఁగిన మొదటిరోజులలో పైగంబరున కనేకులు ప్రబలశ్రువు లుండిరి. అబూబకరు తన ప్రాణములకు తెగించియు సతని రక్షించుచుండెడివాడు.

బస్యేయుద్ధములో నితడు మహమ్మదునకు ఛాయగ నుండి కొరై ఘలయాక్రమణముననుండి కాపాడెను. మక్కాయందు రాజవిద్రోహు లెక్కుడుగ నుండ మదీనానైతము తగినస్థితిలో లేనిసమయమున విదేశ మగు సిరియాపై దండయాత్రకుఁ బంపెను. మహమ్మదు మరణానంతరము మక్కావాసు లించుక ధర్మవిముఖు లగునట్లు గన్పింప వారితో సంధి గావించుకొంద మని ఓమరుసలహా నీయ నితఁ డందులకు సమ్మతింపక ధైర్య మవలంబించియే తనకార్యమును సాధించుకొని విముఖు లైనవారి నందఱను మరల మార్గములోనికిఁ దెచ్చెను. ఇంకను నితనిధైర్యసాహసముల వెలిఁబఱచుట కితనికాలమున జరగిన యనేకజయసమేతములైన యుద్ధములే కారణము.

మహమ్మదుమతము నవలంబింపకపూర్వమే యితని కిద్దఱు భార్య లుండిరి. వారిలో నొకతె కాతిలా. ఈమెజనకునిపేరు అబ్దుల్ ఉజ్జా. ఈమెవలన నితనికి అబ్దుల్లా యనుకొడుకును, ఆసమా యను కూతురును గలిగిరి. రెండవభార్య అమీరుయొక్క కూతురు రుమాక్. ఈమెవలన అబ్దుల్ రహమాక్ అనుకొడుకును, అయేషా యనుకూతురును జనించిరి. ఇస్లాముమతమును స్వీకరించినతరువాత మదీనాలో మఱియిద్దఱు భార్యలను బెండ్లాడెను. ఖారిజా అన్నారీకూతురగు హబీబా. ఈమెవలన 'ఉమ్మకుల్తుమ్' అనుకుమారుడు పుట్టెను. అమీనుకూతురగు ఆసామా యితనినాల్గవభార్య. ఈమెయం దితనికి మహమ్మ దనుకుమారుడు గలిగెను. కాతిలా తప్పఁ దక్కినవారందఱు నితనిమరణానంతరమునఁగూడ జీవించియుండిరి.

అబూబకర్ తుఫ్ఫులక్ — తుఫ్ఫులక్ వంశీయుఁ డైన ఫిరోజ్ షాచక్రవర్తిమనుమడు. జఫరుఖాను అనుసతనికుమారుడు. క్రీ. శ. ౧౩౮౫-వ సంవత్సరములో ఘియాసుద్దీన్ తుఫ్ఫులక్ వధింపఁ బడినతరువాత నితడు ఢిల్లీచక్రవర్తి యయ్యెను. పదునెనిమిది నెలల కాలమే యితనిపరిపాలనము సాగినది. అటుపై నితనిపినతండ్రి యైన ముహమ్మదు తాను చక్రవర్తి యైనట్లు చాటించి కాంగ్ డాలోని నాగర్ కోటనుండి నైన్యమును దీసికొని ఢిల్లీ దెసకుఁ బయనమయ్యెను. తుడకు ముహమ్మదే జయించెను. అబూబకర్ మేవాడదేశమునకుఁ బారిపోయెను. కాని పట్టువడి మీరటులో బైదీగా నుంపఁబడెను. తుద కాయవస్థలోనే మరణించెను.

అబూలహబ్ — అబూముత్తలిబ్ యొక్క కుమారులలో నొకఁడు. మహమ్మదుయొక్క పితృవృ్ధుడు. ఇతడు మహమ్మదునకు బద్దవైరి. ఇతఁ డతని నవీనమతము స్థాపితముకాకుండుటకై తనయావచ్చుకీని వినియోగించెను. ఇతనియసలుపేరు అబ్దుల్ ఉజ్జా. కాని

యగ్నిజనకుఁ డనునర్థ మిచ్చునీపేరు నితనికి మహమ్మదే ప్రదానము చేసియుండెను. పైగంబ రొకపర్యాయము తనదైవసందేశమును విని పించుటకై బందుగుల నందఱను బిలిపించి వారల కుపదేశముం జేయుచుండ నబూలహబ్ మహమ్మదుని దిట్టి రాతితోఁ గొట్టఁబోయెనట. దానిపై నితనిని శపించుచు నుడివినమహమ్మదువాక్యములు కురానులో నుదాహరింపఁబడియున్నవి. బద్నందు జరిగినయుద్ధములోఁ దన వారికిఁ గలిగినయపజయమువలన భిన్నుడై లహబ్ మరణించెను. కురానునందుఁ బేర్కొనఁబడిన మహమ్మదుదేహసంబంధులలో నితఁ డొకఁడు.

అబూసింబేర్ — అఫ్రికాదేశమునందలి నైలునదీతీరమున న్యూబియాదేశమునందుఁగల ఒకదేవాలయము. ఇందుఁగల నూర్యునివిగ్రహము ౬౫ అడుగులయెత్తు గలిగియుండును.

అబూహనీఫా — సుప్రసిద్ధుడైన సున్నీ ఇమాము. వారిలో హనీఫాసంప్రదాయమున కాదికర్త. ఇతని తండ్రిపేరు సాబీతు. జన్మస్థానము కూఫానగరము. ఇతఁ డానగరమునఁ బట్టు వ్యాపారముం జేయుచుండెడివాడు. ఇతనిపితామహుఁడు కాబూసు నివాసి యని వాడుక. హనీఫా సున్నీ ముసల్మానులకుఁ బ్రమాణభూతుఁ డైన భవిష్యద్వక్త. తురుష్కస్తానము, తార్రారము, హిందూస్తానము లోనగు దేశములలో నితనిసిద్ధాంతములు ప్రమాణములుగఁ దీసికొనఁ బడుచున్నవి. ఇమాం అబూయూసఫ్, ఇమాం మహమ్మద్ అనువార లితనిశిష్యులు. తర్కమం దితనికి నెక్కుడగు సామర్థ్య ముండెను. దారుస్తంభమును సువర్ణస్తంభ మని దాని నటులే ఋజువు చేయు వాడట!

అబెల్ — కురాను, బైబిలుసిద్ధాంతముల ననుసరించి సృష్టియందలి ప్రథమపూరుషుడైన ఆదాముయొక్క పెద్దకుమారుడు. ఆదాముయొక్క రెండవకొడుకు కైను. వీరిద్దఱు నొక్కొక్క చెల్లెలితోపాటు కవలపిల్లలుగ జన్మించిరి. ఈడు వచ్చినతరువాతను కైనుచెల్లెలితోడ నబెలును, అబెల్చెల్లెలితోడఁ గైనును వివాహ మాడులాగున నాదాము సంబంధముల నేర్పాటు గావించెను. కాని యాయేర్పాటు కైనునకు రుచింపకపోయెను. తనచెల్లె లెక్కుడు సుందరి యగుటవలన నామెను దానె పెండ్లి యాడఁదలఁచెను. ఆదాము వీరితగవు దీర్చునిమిత్తము దేవునకు బలి యియ్యవలె ననియు, నెవరిబలిని దేవుడు స్వీకరించిన వాడు కైనుచెల్లెలిని పెండ్లి యాడవలయు ననియు నిర్ధారణము చేయ నిరువురును దేవునకు బలి నొసంగ నియ్యకొనిరి. అబెలు బలసినగొట్టెపోతు నొకదాని నిచ్చెను. కైను ధాన్యపురాశి నొసంగెను. దేవుఁ డగ్నిరూపమున సాక్షాత్కరించి గొట్టెపోతును గ్రహించెను. కాని ధాన్యము నంటఁడయ్యెను. ఈలాగున కైను విఫలమనోరథుడై యబెలుమీఁద ద్వేషము వహించెను. కాని తండ్రిసమక్షమున సతని కేవిధమైన యపకారము చేయుటకు నితని కవకాశము దొరకదయ్యెను. అనంతరము ఆదాము తీర్థ

యాత్రకై చనియుండ నితః డన్నను దుదముట్టించి యాకశేబరము నేమిచేయుటకును దోచక విచారించుచుండెను. ఇంతలో దైవప్రేరితముగ నొకకాకి మఱియొక చచ్చినకాకిని ముక్కునఁ గఱచికొని వచ్చి కైసు చూచుచుండఁ దనచంచువుతో భూమిని ద్రవ్యియం దాచచ్చినదానిని వైచి మంటితోఁ గప్పెను. దానిని గ్రహించి కైసు గూడ నేలను ద్రవ్యి యన్నశవము నందు వైచి మంటితోఁ గప్పి వైచెను.

అబెలార్డు , పేరె (౧౦౭౯ - ౧౧౪౨) — ఇతఁడు

వేదాంతి, తత్త్వశాస్త్రజ్ఞానము గలవాఁడు. నాంటీసునగరమునకు సమీపమునం దున్న పాలేట్ గ్రామంబున జన్మించినందున డాక్టరు పలాటిసన్ అను బిరుదును గాంచెను. తత్త్వశాస్త్రీయమైన నామవాదమునకును (Nominolism), వాస్తవికవాదమునకును (Realism) చర్చ ముప్పురముగా జరగినకాలమునం దితఁడు జీవించి యుండెను. ఇతఁడు రోసలికడను, అతనికి ప్రతిపక్షవాదియు, చాంపోనగరవాసియు నైన ఉల్లియమ్కడను తత్త్వశాస్త్రము నభ్యసించెను. ఇతనికి ముప్పదియూఱుసంవత్సరములు వయస్సు వచ్చునప్పటికి యూరోపుఖండమున నొక మహాబోధకుఁ డని విశేషప్రఖ్యాతి వహించెను. అందువలన 'నోటర్ డేమ్' (Notre Dame) అను ప్రదేశమున నతనిచే స్థాపింపఁబడిన పాఠశాలకు నానాదేశములనుండి విద్యార్థులు వచ్చి విద్యాభ్యాసము చేయుచుండిరి. ఇతఁ డన్నివిధములయిన చర్చలను విడిచిపెట్టి సర్వసామాన్యముగా నంతటను వ్యాపించియున్న పిడివాదపద్ధతిని (Dogmatism) తిరస్కరించి గుణాగుణములను దెలుపునట్టి విమర్శనీయ మైన పద్ధతిని (Critical) తనబోధయందు నవలంబించెను. ఇతనినిగూర్చి యొక చిత్ర మైనకథ లోకములో వ్యాపించియున్నది. అయ్యది హెలాయిసి యనునామె అబెలార్డును మోహించుటనుగూర్చినది.

ఈమె 'నోటర్ డేమ్'లో మతాచార్యుఁడుగ నున్న ఫుల్ బర్టు యొక్క మేనగోడలు. ఈమతాచార్యుఁడు తనసంరక్షణలో నున్న మేనకోడలిని అబెలార్డు మోసపుచ్చెనని నమ్మి ఆయనమీఁద మాననష్టమును గల్పించునట్టి దోషము నారోపించెను. తరువాత అబెలార్డు సెయింట్ డెనిస్ అను ప్రదేశమున సన్న్యాసిగ నుండెను. అర్థంటూయిల్ అను ప్రదేశమున హెలాయిసి సన్న్యాసినిగ నుండెను. ఇతఁడు భ్రష్టమతమును (పావండమతమును) బోధించుచున్నాఁడను కారణముచేత సాయిస్సోన్సులో (Soissons) నుండు న్యాయసభవారిత్తనికి కారావాసశిక్ష విధించిరి. ఆశిక్ష ననుభవించినపిమ్మట నాతఁడు విక్రాంతి గోరి పరాక్టీటు (ఋష్యాశ్రమము)నకుఁ బోయెను. అక్కడ కనేకవిద్యార్థులు పోయి వానిచుట్టును జేరి యుండిరి. ఇతఁడు బ్రెటానిలో నొక మతమునకు నధిపతి యయ్యెను. చివర కతనిని బావండమతమువాఁడని దూషించిరి. ౧౧౪౨ లో

నాతఁడు మృతుఁ డయ్యెను. క్రైస్తవమతమును గుఱించి యాతఁడనేక గ్రంథములు వ్రాసెను.

అబే — యూరపుఖండమునందలి మతాధ్యక్షురాలికి అబే యని పేరు. ఇట్టిమతములలో స్త్రీలుమాత్రమే యుందురు. ఈపదవికి నియమింపఁబడువారు ౪౦ యేండ్లవయసుగలవారైన నైయుండవలయును. లేకున్న నేమతముపై నీయధికార మొసగఁబడుచున్నదో దానిలో ౮ సంవత్సరముల సంబంధము గలిగినవారైన నైయుండవలయును. మొత్తముమీఁద మతములో నుండువారికే యొకరి కీపదవి యొసంగఁబడుచుండును. దానిలోనివా రెల్ల నామెయాజ్ఞల ననుసరింపవలసినదే. జర్తనీదేశములో నీపదవి కెక్కువగౌరవము కలదు. రాజకన్యలుగూడ నప్పుడప్పుడు మతాధ్యక్ష లగుచుండుట కలదు.

అబోరు కొండలు — అస్సామున కుత్తరపుసరిహద్దులలో నున్న యొకకొండలవరుస. హిమాలయపర్వతముల కొకశాఖయే యిది. ఈకొండలలో నివసించుప్రజలు అనాగరకులు. వీరికి అబోరు లని పేరు.

అబోరులు — అస్సాముదేశమునకు కుత్తరపు సరిహద్దుమీఁద హిమాలయముయొక్క యొకభాగమునకు అబోరుగుట్ట లని పేరు. ఈ గుట్టలకుఁ దూర్పున దిబాంగ్ నదియు, పశ్చిమమున సిమోంనదియుఁ గలవు. ఈ గుట్టలమీఁదను అబోరు¹ లను అడవి జాతివారు కాఁపుర ముందురు. అబోరు లనఁగా 'అజితు' లని యర్థము, అనఁగా వీరు స్వతంత్రులు, ఒకరికి లోఁబడువారు కారు. ఎటులును, ఇతరులకు నలవి కాని పర్వతారణ్యప్రదేశమునం దుండుటచే నితరరాజుల కెవరికిని వశులు గాక స్వతంత్రముగ నుందురు. కావున వీరి కీదేరు వచ్చెను. అస్సామీలచే వీరి కీ పేరు పెట్టఁబడినది. వీరు తిబెత్తు, బర్మాదేశములవారిలోనుండి పుట్టినట్లు తోచుచున్నది. వీరిలోఁ జాలవఱకు బ్రిటిషు సరిహద్దునకు వెలుపల తిబెత్తుసరిహద్దులోనే యున్నారు. అబోరులలోఁ గొన్నిశాఖలు గలవు. దిబంగ్ నదియొడ్డున నున్నవాండు తాము 'పాదము' వార మని చెప్పుకొని యెదరు. 'మెంబు' అనునది వీరిపల్లెలలోఁ బెద్దది. వీరిలో గ్రామమున కొకపెద్దనాయకుఁ డున్నను, జను లందఱును గూడి గ్రామవ్యవహారములను జేసికొనియెదరు. ప్రతిగ్రామ మొక చిన్న ప్రజాప్రభుత్వమనియె చెప్పవలెను. గ్రామములోనిజను లందఱును సమానులు. చిన్న వ్యవహారము గాని, పెద్దవ్యవహారము గాని అందఱును కలసి విచారించి చేయవలెను. ఇట్లందఱు ననుదినము కలయుటకు నొకయిల్లు కట్టఁబడును. దీనిని మొరాంగ్ అనియెదరు. ఇది రమారమి రెండువందల యడుగులు పొడు గుండును. తప్పు చేసినవారికి శిక్షలు వీరే విధించెదరు. గ్రామమందలి బ్రహ్మచారు లందఱును, బానిసలును రాత్రి పురమందిరమునందుఁ బండుకొందురు. గ్రామమునకు నగ్నిభయము గాని, మఱియేభయము గాని సంభవింపఁగానే వీరు మొదటఁ బరుగెత్తి

1. అబోరు లనఁగా తెలియనివారు. ఎవరినిగుఱించి మనకు నెక్కువగాఁ దెలియదో యట్టివారని మఱియొక యర్థము గలదు.

సాయము చేయుదురు. విడియిండ్లు చిన్నవిగ, గుడిసెలుగ నుండును. ఒక కుటుంబ ముండుటకుఁ జాలును. బ్రహ్మచారులు, బ్రహ్మచారిణులు వివాహము కాఁగానే వేలు ఇల్లు కట్టుకొని కాపురము చేయుదురు.

అబ్బోరులు పొట్టివారుగను భీకరులుగను ఉండురు. వీరు దోపిడికిఁ బ్రఖ్యాతిఁ జెందినవారగుటచే వీరి చుట్టుపట్టుల మఱి యే జాతివారును చేరరు. వీరు, ఇంగ్లీషుప్రభుత్వములోని ప్రజలకు బాధ కలిగించుచున్నందున నప్పడప్పడు ప్రభుత్వమువారికి వారిమీఁదికి దండు పంపవలసివచ్చెను. ఇట్టి దండులు ౧౮౫౮ లోను, ౧౮౫౯ లోను బంపిరి. ౧౮౬౧ లో అబ్బోరులు బ్రిటిషుప్రజలను జంపఁగా బ్రహ్మపుత్రనదియు తరపుటాడ్డున నచ్చటచ్చట రాజాల సేర్పఱుచు టకుఁ బ్రయత్నములు జరగెను. అంతట వా రింగ్లీషువారితో రాజీపడిరి. వారికి ఇంగ్లీషుప్రభుత్వమువారు ప్రతిసంవత్సరమును కొన్ని యిసుపపాఠలు, ఉప్పు, నల్లమందు, మఱియు నితరవస్తువు లిచ్చునట్లును, వారింగ్లీషురాజ్యమువారిజోలికి రాకుండునట్లును నొడంబడికలు జరగెను. ఈ యేర్పాటు కొంతవఱకు జరగెను కాని ౧౮౭౯ లోను, ౧౮౯౩ లోను వీరు బ్రిటిషుప్రజలను జంపినందున వారిని శిక్షించుటకు నొకనైన్యమును బంపవలసివచ్చెను. వారిని ఈవైపునకు రాకుండఁ జేయుటకును గొంత నైన్యము ౧౯౦౦ వఱకు నుంచఁబడెను. ఇప్పుడు వారు బ్రిటిషురాజ్యమునకు బాధ కలిగించుటలేదు.

అబ్బట్ , ఎడ్మండ్ ఫ్రాంకోయిన్ వలెంటిన్ (౧౮౨౨ - ౧౮౮౫) — ఫ్రాన్సుదేశమునందు జన్మించిన యొకకవి. నాటకములను వ్రాసి ప్రసిద్ధిగాంచెను. కల్పనాకథలు వ్రాయుట యందును, పత్రికావిలేఖనమునందును కాలమును వినియోగించెను. ఫ్రెంచివారికి జర్తనీవారికిని యుద్ధము జరగినప్పుడు మేక్స్ హోన్ నైన్యముతో సాయ్ (Soir) పత్రికాప్రతినిధిగఁ బోయియుండెను. ౧౮౭౫-వ సంవత్సరముననుండి సిక్స్ (Siecle) పత్రికకు సంపాదకుఁడుగ నుండెను. అకాడమిలో సభ్యుఁడుగా నెన్నికొనఁబడెను. కాని స్వాగత మిచ్చుటకుఁ బూర్వమే పారిసునగరమున స్వర్గస్థుఁడయ్యెను. ఇతనిచే రచింపఁబడిననవల లనేకము లింగ్లీషునకు భాషాంతరీకరింపఁబడినవి.

అబ్బద్ — కర్ణాటక దేశపు నవాబగు ఉమ్దత్ - ఉత్ - ఉమ్ర కాలపుకవి. మీర్ మహమ్మద్ ఇస్మాయిల్ ఖాన్ అను మఱియొకపేరితనికిఁ గలదు. ఉమ్రాతండ్రి యగు అన్వార్ ఖాన్ చరిత్ర వ్రాసి, యితఁడు నవాబుచే విశేషముగ సత్కరింపఁబడెను. అన్వార్ నామ యని యీగ్రంథముపేరు.

తరువాత నితఁడు హిందూదేశమునం దాంగ్లేయులకును, ఫ్రెంచి వారికిని జరగినయుద్ధములనుగూర్చి మఱియొకగ్రంథము వ్రాసెను దీనిపేరు 'మిలిక్ - ఉమ్ - షా ఆరా'.

అబ్బల్ — ఒకబిచ్చగాండ్రతెగ. పంజాబులోని కాంగో, హోళియార్పూరు, బిలాసపూరు, చంబా, మండీ, సుకేత్ అనుప్రదేశములలో వీరు తిరుగుచుండురు. పాటలు పాడుచు బిచ్చ మెత్తుకొని జీవించుటయే వీరిముఖ్యమయినవృత్తి. రాజపుత్రులయిండ్లలో శుభ కార్యములు జరగునప్పుడును, అంత్యక్రియలు జరగునమయముల యందును అబ్బదులు పోయి పాటలు పాడుదురు. ఈపేరుగల ముసల్మానుఘోరీరులతెగయు నొకటి కలదు. ఐనను వారికిని, వీరికిని సంబంధ మేమియు లేదు. హిందూస్తానమున నీయబ్బదుల జనసంఖ్య ౫,౮౮౯.

అబ్బాలులు — ౧. మహమ్మదీయుల సిద్ధాంతానుసార మదృశ్యులై సర్వత్ర భ్రమణ మొనరించుచుండు నొకవిధమగు వ్యక్తులు. దేవుఁడు వీరిమూలముననే సృష్టికార్యము నడపుచుండును. వీరు ౭౦ మంది పురుషులు. వారిలో ౪౦ మంది సిరియాదేశమందును, ౩౦ మంది తక్కినప్రదేశములందును దిరుగుచుండురు. ఒకఁడు మరణించిన మఱియొకఁ డాస్థలమును బూరించుచుండును. అబ్బాలులు సిరియా నుండి వెడలివచ్చునాఁడే వారియంతిమదిన (ప్రళయదిన) మని ముసల్మానులనమ్మకము. వీరి నెవ్వరును గుర్తింపజాలరు. వీర డెక్కడ నుండునదియు, వీర లెవ్వ రైనదియు దేవునకుఁ దక్క నితరుల కెవ్వరికిని దెలియదు.

౨. వంగదేశమున నివసించు మహమ్మదీయులలో నొకతెగవారు. సంతలలో పొగాకుపొడి, చిలుముగట్టములు అమ్ముకొనుటయే వీరివృత్తి. వీరివివాహపద్ధతి విలక్షణ మయినది. కన్యకు బాగుగ వయసు వచ్చినతరువాతనే పెండ్లి చేయుదురు. వధువు ఇంటిలోపలను, వరుఁడు బయటను గూరుచుండియుండురు. పెండ్లి కూతురొకరుఁడు వచ్చి యిరువురతోడను 'నీకు పెండ్లి యైనది' అని చెప్పును. అంతటితో పెండ్లితంత్రము ముగియును. ముల్లాలను బిలుచుట కాని, మఱియేయితరమతవిధుల ననుష్ఠించుట కాని యుండదు.

అబ్దుల్ రజాక్ — ౧. ఇతఁడు క్రీ. శ. ౧౮౪౨-వ సంవత్సరములో సమరఖండము, పర్షియాదేశములనుండి దక్షిణహిందూస్తానమున కేతెంచిన రాయబారి. పర్షియాసముద్రతీరమందలి ఆర్మజాన నుండి బయలుదేటి అరేబియాలోని మస్కాటులోఁ గొన్ని దినములు నిలిచి యనంతరము కాలికట్టు చేరి యక్కడనుండి విజయనగరమున కేతెంచెను. ఇతఁడు వ్రాసిన వృత్తాంతముంబట్టి విజయనగరసామ్రాజ్య మాదినములలో నెంతటి యాస్పత్యమునం దుండెనో మన మూహింపవచ్చును. దాని ననుసరించి కృష్ణానది మొదలుకొని కన్యాకుమారి పర్వంతము విజయనగరరాజ్యము వ్యాపించియుండినట్లు దెలియుచున్నది. కాలికట్టు జామొరిమ స్వతంత్రుఁడయ్యి విజయనగరరాజులకు వెఱచుచుండువాఁడు. ఇతని గణనానుసార మప్పు డాసామ్రాజ్యమున షడునొకండులక్షల నైన్య ముండెను. విజయనగరమునుగూర్చి

దాని నితః ఉద్యమపూర్వమైన నగర మనియూ, నచటిజనులు సువర్ణా లంకారములతో నిండియుండి రనియు వ్రాసియున్నాడు.

౨. ఇతఁడు గోలకొండనేలిన అబ్దుల్

హసన్ కుతుబ్ షా కొలువున నుండిన యోధవతంసము. ఔరంగజేబు గోలకొండరాజ్యమును నాశనము గావింప నేతెంచి యనేకదినముల పర్యంతము దుర్గమును ముట్టడించియుండెను. బయటనుండి యాహార పదార్థము లేవియు లోనికి రా వలను గలుగకపోవుటచేత లోపలి వారును, కఱవుకాటకములవలన బయటివారును నానాప్రకారము లగు బాధలకు లోనైరి. దుర్గమును లోబలుచుకొనుట ఔరంగజేబు సలిపిన ప్రయత్నము లన్నియు వ్యర్థము లైనవి. అంత నితఁడు భేదో పాయంబున శత్రువులను జయింప నిశ్చయించి లంచము లొసంగి గొప్పగొప్పసామంతులను దనపక్షమునకు లాగికొనెను. ప్రముఖు లందఱును విశ్వాసహీనులై కష్టసమయమునఁ దమనాయకుని విడ నాడి ఔరంగజేబునొద్దఁ జేరిరి. కాని వారిలో నొకఁ డగు అబ్దుల్ రజాకు తనస్వామిని వదిలియుండలేదు. దుర్గద్వారములు తెఱవఁబడినతోడనే యావీరకేసరి యాపాదమస్తకము శరీరమున గాయములై నెత్తురు గారుచుండినను వెనుదీయక పోరాడుచుఁ దుదకు విధిలేక శత్రువులవశమునఁ జిక్కెను. కాలాంతరమున నితనిగాయము లన్నియు నయమైనవి. ఔరంగజేబు రజాకుయొక్కస్వామిభక్తికి నతనిధైర్యమునకును బ్రసన్నుడై తనకొలువులో నుండు మని కోరెను. ఇతఁ డందుల కియ్యకొనక మక్కాయాత్రకుఁ బోవ నిశ్చ యించుకొనెను. ఇందుల ఔరంగజేబు మొదట కాక పోయినను చివర కైన సమ్మతించెను. తరువాత రజాకు మక్కాయందే కాలముగడపెను.

అబ్దుల్ రహీమ్ మీర్జా — ఇతఁడు బైరాముఖానుని

కుమారుడు. అక్కరునకు మిగుల విశ్వాసపాత్రుడై యతనినేనానాయ కులలో నొకఁడై ప్రఖ్యాతి నొందెను. అక్కరు గుజరాతును జయించి యచటఁ దనసుబేదారును నియోగించి యాగ్రాకు వెడలిపోయెను. అక్కరు వెడలినతోడనే మహమ్మద్ హుసేన్ మిర్జా, శాహమిర్జా లను వారలు తమసైన్యములతో గుజరాతుపై దండెత్తి యచటినుబేదారును బాఱదోలిరి. ఈమిర్జాలు తామల్లేనువంశీకులు. హుమాయూను దాను గోలుపోయిన ఢిల్లీరాజ్యమును జయించుకొన మరల హిందూస్తానము నకు వచ్చినపుడు వీ రతనితో వచ్చి యితనికి సాహాయ్య మొనరించి యుండిరి. ఇందువలన వీరికి రాజసభలో మిగుల సమ్మానము జరగు చుండెడిది. వీరి కంతమాత్రమున సంతృప్తి కలుగలేదు. తరువాత ఢిల్లీ వదిలి రోహిలఖండమునఁ బ్రవేశించి యక్కడనుండి యక్కరును సాధింపసాగిరి. కొంతకాలమునకు రోహిలఖండమునఁగూడఁ దమ కోరిక చేమారనందున నాదేశమును వదిలి గుజరాతు చేరిరి. అక్కరు వీరిని బాఱదోలి గుజరాతులోఁ దనసుబేదారును నియోగించి పోయెను. కాని యక్కరు వెడలిపోయినతోడనే వీరు మరల సైన్యములను గూర్చికొని గుజరాతుపైఁ బడిరి. అక్కరు వెంటనే రహీమ్మిర్జాయాధి

పత్యమున సైన్యమును బంపఁగా నతఁ డేతెంచి రాజద్రోహులను మొదలంట నాశనముచేసి గుజరాతుననుండి మరల నేవిధ మైనభయము లేకుండఁజే సెను.

అబ్దుల్ అజీజ్ — ౧. ఒకముసల్తానుకవి. భామినీసుల్తా

నగు రెండవ అహమ్మద్ షాకాలమువాడు. గుల్బర్గాయందలి 'షద్రుద్దీన్ మహమ్మద్ హుసేన్ గేమా' అనునతనిచరిత్రమును 'తారిఖ్-ఇ-హుసేన్' అనునొక గ్రంథముగ రచించి దానిని సుల్తానున కంకిత మొనర్చెను.

౨. ఔరంగజేబు సేనాపతులలో, జాగీరుదారులలో నొకఁడు. కవికూడను. 'సకీనాం' అనుగ్రంథము నొకదానిని రచించెను.

౩. ఇతఁడు (౧౭౦౦ - ౧౭౦౮)

మొరాకోదేశపుసుల్తాను. యూరోపియనుల ఆచారవ్యవహారములందును, వారి రాజ్యపాలనపద్ధతులయందును ఇతని కెక్కువనమ్మకము. అందుచే యూరోపియను ఉద్యోగులను నియమించి రాజ్యమును బాగుపఱుప వలయు నని నిశ్చయించుకొని దానికై చాల ధనము వ్యయపఱిచెను. కాని యేమియు ఫలితము లేకపోయినది. తనప్రజల నందఱును యూరోపియనులజీవితపద్ధతుల నవలంబించుటఁడని నిర్బంధింపజొచ్చెను. తుదకు ప్రజలు విసిగి యతనిని సింహాసనబ్రష్టు నొనర్చి యతని తమ్ముని రాజుగాఁ జేసికొనిరి (౧౭౦౭). తరువాత మరల రాజ్యము సంపాదింపవలయు నని అబ్దుల్ అజీజు కొంతవఱకు ప్రయత్నించెను. కాని లాభము లేకపోయినది. అటుపై మరణించుచుదనుక, పెన్న ను దీసి కొనుచు టాంజీరునగరముననే యుండి యతఁడు జీవితమును వెడలఁ బుచ్చెను.

౪. ౧౭-వ శతాబ్దినాటి ఒకముహ మ్మదీయపండితుడు. ఢిల్లీ యితనినివాసస్థానము. చాలగ్రంథముల రచిం చెను. కురానునకు పార్సీభాషలో టీక వ్రాసెను. ౧౭౭౪వ సంవత్సర మున నితఁడు మరణించెను.

౫. అక్కరుచక్రవర్తికాలమునాటి ఒకపండితుడు.

౬. ఇతఁడు (౧౭౩౦ - ౧౭౭౬)

౧౭౬౧-వ సంవత్సరములో తన సోదరుడైన అబ్దుల్ మజీదునకుపిమ్మట తుర్కీకి సుల్తా నయ్యెను. ౧౭౬౫-వ సంవత్సరములో కాకాస్తాంటి నోపిత్ నగరమున కలరా మున్నగు వ్యాధులు వ్యాపించుటచేతను, క్రీటు, పార్జిగోవి నా మొదలగు ప్రదేశములందు అల్లరులు రేగుట చేతను ౧౭౭౬-వ సంవత్సరములో బల్గేరియనులు ఘోరహత్యలను గావించుటచేతను ఈయన ప్రభుత్వము శోభింపదయ్యెను. ౧౭౭౬-వ సంవత్సరము మేనెలలో సింహాసనముననుండి తొలగింపఁబడి మఱి వారముదినములలో ఆత్మహత్యవలననో, ఇతరులు చంపించుటచేతనో ఇతఁడు మరణము నొందెను.

అబ్దుల్ అజీజ్ , ఇబ్న్ సాద్ — అరాబియాదేశము

నందలి నెజ్జ్ ప్రాంతపుసుల్తాను; అబ్దుల్ రహిమాన్ పుత్రుడు. క్రీ. శ. ౧౮౦౦ లో నితడు రియాదానగరమున జననమందెను. ఇతనిపితా మహనిమరణానంతరమున రాజ్యమున నంతరికలహములు జనింప బహు లేయి, కూవైటు లసుస్థానములలో నితనికిఁ గొంతకాలము కైదీగ నుండవలసివచ్చెను. కాని కూవైటు పాలించుచుండిన షేక్ ముబారక్ ఇబ్న్ సుబాహ యారాచక్రదీలయెడల ననుగ్రహము వహించి వీరల కెట్టికష్టములును గలుగకుండునట్లు సమ్మానించుటయే కాక ఇబ్న్ సాదునకు రాజనీతివిషయమున మంచియుపదేశముల నొసంగి యితని నందు నిపుణుని గావించెను. ఈమధ్యకాలములో 'ఇబ్న్ రసీదు' అను మజ్మయికవీరుఁడు నెజ్జ్ ప్రాంతమును నైకొన సాదున కతనితోఁ గల హింసవలసివచ్చినది. ఇదిగాక తురుష్కులతోఁగూడ నితనికి నిరంతరము పోరాడవలసివచ్చెను. ఈకారణములవలన నితఁ డింగ్లీషువారిని మంచిచేసికొనియే యుండెను. అంతఁ గొంచె మనుకూల మగుసమయము దొరకినతోడనే క్రీ. శ. ౧౮౦౦ లో నితడు ౨౦౦ మంది యోధులను వెంటఁగొని తాను గోలుపోయిన యిలాకా నాక్రమింప యత్నించెను. కేవలము ౧౫ మంది యోధులనే వెంట నిడికొని రాత్రికాలమున నాకస్తికముగ రియాదాను ముట్టడింప నెదిరించు వారలు లేనందున నానగరము సులభముగ నితనియధీన మయ్యెను. నెజ్జ్ స్వాధీన మైనతరువాత నితడు తనస్థితిని జక్కఁజేసికొనుటకుఁ గొంతకాలము గడపెను. ఇతనియిలాకాలోని వాహినీ లందఱు నాకాలమున స్థిరముగ నివాస మొనరింప నగరములు గాని గృహములు గాని లేక దేశద్రిష్టురులుగ నుండిరి. పెద్దపెద్దగుంపులుగ దేశమం దన్ని కడలఁ గ్రుమ్మరుటయే వీరలజీవనోపాయము. ఈదేశద్రిష్టురుల నందఱు నాయాప్రదేశములలో నిలిపి స్థిరజీవనులను గావించి వారిలో జాతి భావము నాటుటయే యితనిముఖ్యసంకల్పము. తదర్థము ముందుగ వీరలకు ద్రవ్య మొసంగియు, ననేకప్రదేశములలో మసీదులను గట్టించియుఁ గ్రమముగ వీరిసంచారస్వభావమును మాన్పెను. సాదుయొక్క యీజాతినిర్మాణప్రయత్నములవలన ౫౦ కేంద్రము లేర్పడినవి. వాహినీ లింనుక యోగ్యత సంపాదించినతోడనే వారలకు శస్త్రాస్త్రము లొసంగి సైన్యములోఁ జేర్చి వారిని యోధులను గావించెను. ఈప్రకారముగఁ దయారైన సైన్యమును వెంటఁగొని యితఁ డాకస్తికముగ పర్షియాసముద్రతీరమందలి హాసా ప్రాంతమును ముట్టడించి హుళాఫ్, కతీఫ్, ఓకేరు లను నగరములను స్వాధీనము చేసికొనెను. ఈకాలమున నరేబియాలోని యనేకప్రాంతములు తుర్కీకిఁ జెంది యుండెను. కాని తుర్కీవారు మహాసంగ్రామమున మునిగియుండుటచే వారిస్థానము లన్నియు నితరులపా లయినవి. ముఖ్యముగ ఇబ్న్ సాదు దొరకినయవకాశమును జేతనుండి పోనియ్యలేదు. అనంతర మితఁడు జాబాల్ షామా రను ఉత్తరప్రాంతమును జయింపఁ బలు మాఱు యత్నించెను గాని కొరిక సఫలము కాలేదు. క్రీ. శ. ౧౮౧౬-వ సంవత్సరమున నితడు మరల నాంగ్లేయులతో సంధి

గావించుకొనెను. ఇదేసమయమున హెజాజ్ ప్రాంతపాలకుఁ డగు హసేన్ ఇబ్న్ అలీయును వేటొక వీరుఁడుగూడ నింగ్లీషువారితో మంచిగ నుండి తనస్థితిని కట్టుదిట్టపఱుచుకొనుచుండ నితని కది సరి పడలేదు. ఏక నాయకత్వమే అరాబి నూకు లాభకారి. బహునాయకత్వము కాదు. అంగిలేయులమాత్రము బహునాయకత్వ మపేక్షించిరి. అందువలన వారికి లాభము. ఖుర్సానగరప్రాంతములోని జనులు హెజాజ్ పాలకుని తిరస్కరించి శరీఫ్ ఖాలిద్ ఇబ్న్ లువాయి యను నతనిని దమకు నాయకునిగ నేర్పఱుచుకొని ఇబ్న్ సాదును దోడ్పడ నడిగిరి. ఇతనిసాహాయ్యమువలన హసేను తిరుగఁబాటు చేసినవారి నోడింపఁజాలక అంగిలేయులతో మొఱపెట్టుకొనెను. భేదోపాయము నభిలషించునట్టి యాంగ్లేయులు మధ్యస్థులై హసేనున కనుకూల మైనట్లు దీర్చుచెప్పి ఖుర్సానగరప్రాంతము నతని కొసఁగు మనియు, నితనికి విరుద్ధముగ నేమియు నాచరింపవల దనియుఁ, గా దని యట్లు చేసినఁ దమ కసంతృప్తి గలుగు ననియు నించుక బెడరించిరి. కాని సాదుమాత్ర మినియమములను లక్ష్యముచేసినట్లు కాన్పింపదు. ఖుర్సా ప్రజలు మరలఁ దిరుగఁబాటు చేయ వారి నడచుబుకై హసేన్ తనరెండవకుమారుఁడు అబ్దుల్లానాయకత్వమునఁ గొంతసైన్య మిచ్చి పంప ఇబ్న్ సాదు ఆంగ్లేయులహెచ్చరికను గణింపక తననేనను బంపి వైరిదశమును తురాబాపట్టణమునొద్ద నోడించి మక్కానగరసమీప మందలి టెయిఫ్ పట్టణమునుగూడ భయకంపితము చేసెను. కాని యటనుండి మీఁదికిఁ బోవక, లోనిముఖ్యోద్దేశము జాబాల్ షా మారును జయింపవలె నని యగుటచే నితఁడు టెయిఫ్ పట్టణముతో సంతృప్తుఁడై మరల షామారుపై దండెత్తిపోయెను. ఈపర్యాయమును ద్వరగ స్వాధీనము కాలేదు. కాని నిరంతరప్రయత్నము లొనరించి తుద కాదేశమును జయించెను. అక్కడిప్రముఖులు ఇబ్న్ మితాబ్, మహమ్మద్ ఇబ్న్ తలాబ్ లు సాదుయొక్క యాధిపత్యము నొప్పికొనిరి. తరువాత క్రీ. శ. ౧౮౨౪-వ సంవత్సరమున హెజాజ్ మీఁద దండెత్తి హడ్డాయుద్ధమున హెజాజ్ నేనాని నోడించి మక్కా మీఁది కేగి క్రీ. శ. ౧౮౨౫ న దానినిగూడ హరించెను. క్రీ. శ. ౧౮౨౬-వ సంవత్సరమున నితఁ డరాబియాపాలకుఁ డైనట్లు ముఖ్య రాజ్యములచే స్వీకరింపబడెను. ఇతఁ డత్యంత స్త్రీలోలుపుఁడు. ఇతనికి ౧౨౫ మంది భార్యలు.

అబ్దుల్ కరీమ్ (౧౭౪౭ - ౧౮౩౦) — ౧. మధ్య

ఆసియా బాఖారానగరమున నుండిన చరిత్రకారుఁడు. ఇతఁడు అఫ్ గాన్ స్థానము, తుర్కీ స్థానముల దేశచరిత్రములను వ్రాసెను. వీనికి భాషాంతరీకరణములుగూడఁ గలవు.

౨. సింధుదేశనివాసి. ౧౫ - వ

శతాబ్దియందలివాఁడు; 'తారీఖ్-ఇ-మహమ్మద్ షాహీ' అను పేరకు భామినీసుల్తా నగు శేండువమహమ్మద్ యొక్క చరిత్రము వ్రాసెను.

౩. ౧౯-వ శతాబ్దియందలి ఒక మహమ్మదీయపండితుడు. 'తారీఖ్-ఇ-అహమ్మస్', 'ముహర్రబ్-ఇ-కాబు-ఓ-కంథహార్', 'తారీఖ్-ఇ-పంజాబ్-తుహాఫతఖ్ లిత్ అహ్ బాబ్' (ఈ మూడవది సిక్కుయుద్ధమునకు సంబంధించిన గ్రంథము) అనునవి యితఁడు రచించిన గ్రంథములలో బ్రధానమయినవి.

౪. నాదిర్ షా ఆస్థానమున నుండిన యొకపండితుడు. 'బరుక్-ఇ-బాకీ' యను పేర నితఁడు నాదిర్ షా చరిత్రమును రచించెను.

౫. అఫ్ గాన్ దేశనివాసి. ఖాజుహాల్ లోడియనుగ్రహమునకుఁ బాత్రుఁడై కాలము గడపుచు నతఁడు చనిపోయినపిమ్మట విజాపురరాజ్యమునఁ జేరి తత్కాలమునఁ బాలకుఁ డైన ఆదిల్ షాహచేత మిరాజ్, దక్షిణమహారాష్ట్ర దేశము, కొంకణము మున్నగు ప్రాంతములకు రాజప్రతినిధిగ నేర్పఱుపఁ బడెను. అంతకుఁబూర్వము పశ్చిమభాగమునకు రాజప్రతినిధిగ నుండినకాలమున పస్తాలానియా దండెత్తిపోవ విజాపురపుదొరతన మువా రితని కాజ్ఞ నొసంగిరి. తదనుసార మితఁడు పస్తాలాను ముట్ట డించెను. ఆ సమయమున శివాజీచే నితని నెదిరింపఁబంపఁబడిన ప్రతాప రావుగూజరు పస్తాలాచుట్టుప్రక్కల నున్న యిలాకాను ధ్వంసము గావింప కరీము వివశుఁడై మఱికొంత నైస్యముసంగ్రహణార్థము విజా పురమునకుఁ బోయెను. అబ్దుల్ కరీమును జంపకుండ వదలినందులకు శివాజీ ప్రతాపరావుమీఁద నత్యంతకుపితుఁడు కాఁగా నితఁడును మిగుల రోషముని దొరకినమట్టునకు నైస్యమును వెంటఁగొని ఔరంగా బాదు ఇలాకాలను నాశనము చేయుచు బీరారు సరిహద్దులపర్యంత పేఁగి యా చుట్టుప్రక్కలనుగూడ విధ్వంసముఁ జేసెను. ఇంతలో అబ్దుల్ కరీము విజాపురముననుండి నైస్యమును బ్రోగుచేసికొని పస్తాలా ప్రవేశించునప్పటికిఁ బ్రతాపరావుగూడ మరలివచ్చెను. ఇతఁడు మొదట శివాజీవలన మాట పడియుండినందున ముందువెనుక లరయక మహమ్మదీయులమధ్యఁ బ్రవేశించి భీకరముగఁ బోరి యుద్ధరంగమందే పీఠగతిని బొందెను. ఈ సంగతి తెలిసినతోడనే మహారాష్ట్రులు పరుగిడఁజొచ్చిరి. కాని యంతలో హసాజీమోహై టను వేటొక మహారాష్ట్ర పీఠుఁడు ౫,౦౦౦ ల నైస్యముతో వచ్చి పరుగిడుచున్న తనవారలను బురికొల్పి యుద్ధ మొనరింప అబ్దుల్ కరీము మరల విజాపురమున కేగవలసినవాఁ డయ్యెను. ఆదిల్ శాహమరణానంత రమే యితఁడు మిరాజ్, కొంకణము మొదలగు దేశములకు రాజ ప్రతినిధి యయ్యెను. ఖావజ్ ఖాన్ అనుపేరుగల అబిసీనియానివాసి రాజపోషకుఁడుగ నియమింపఁబడియెను. ఖావజ్ ఖాను తనస్థాన మును దృఢపఱుచుకొన నెంచి దక్షిణమందలి మొగలాయి రాజప్రతి నిధి యగు బహదూరుఖానుతో రాయబారములు సలిపి యతని రెండవ కుమారునకుఁ దనమాతను నిచ్చి పెండ్లి చేయుటయే కాక గతించిన ఆదిల్ షాహకూతురు ఫాదుషాబీదీని చక్రవర్తికొడుకులలో నొకని

కిచ్చి వివాహ మొనరించెద నని వాగ్దానముఁ జేసెను. ఈలాగున వీ రిరువురకును సంబంధబాంధవ్యములు దృఢము లగుటఁ బరికించి కరీము ద్వేషగ్రస్తుఁ డయ్యెను. ఈర్ష్యగ్రస్తుఁ డగు కరీ మొకదినమున విశ్వాస మొసంగి ఖావజ్ ఖానుని రావించి మాటలాడుచు నాకస్తిక ముగ నతనిని గడతేర్చెను. ఈసమాచారము బహదూరుఖానునకుఁ దెలిసినవెంటనే యతఁడును మిగుల రోష మూని కరీముపై నెత్తి వచ్చెను గాని దిలేర్ ఖాను మాధ్యస్థ్యము వహించి యతఁడును అఫ్ గానుదేశవాసి యగుటవలనఁ గరీమున కేమియు నష్టము రాకుండు లాగున వా రిద్దఱకును సంధి గావించెను. అనంతరము కొంతకాలము నకు బహదూరుఖాను, శివాజీ, గోలకొండనాయకుఁడు అబ్దుల్ హుసేను వీరు మువ్వురు నేకీభవింప దిలేర్ ఖాను, కరీము - వీ రిద్దఱును గలసి గోలకొండను ముట్టడించిరి. కాని లాభము కలుగ దయ్యెను. ఈ సమ యమందే కరీము రోగగ్రస్తుఁడై క్రమముగ వృద్ధికాఁగా నెన్ని ప్రయత్నము లొనరించినను విఫలము లగుటవలన మరణించెను.

అబ్దుల్ కాఫ్ ఖాన్. — సావనూరురాజవంశీకుఁడు.

క్రీ. శ. ౧౬౮౬-వ సంవత్సరమున విజాపురము క్షీణించినతరువాత సంతవఱకును వారికొలుపులో నున్నయితఁడు మొగలాయిచక్రవర్తి కొలువులోఁ బ్రవేశించెను. ఇతనికి దిలేర్ ఖాన్ బహమార్, దిలేర్ జంగను బిరుదములు లభించుటయ కాక బాంకీపురము, ఆజమునగరము, తోరగల్లులోని ౨౨ మహాలులయిలాకా దొరకినవి. మొట్టమొదట నితఁడు బాంకీపురమును రాజధానిగఁ జేసికొనెను. కాని జన్మరసహల్లీ యనుగ్రామమునొద్దఁ బ్రాకృతికదృశ్య మతిమనోహరముగ నుండుట యవలోకించి యక్కడ నొకనగరమును గట్టించెను. ఆనగరము శ్రావణ మాసమున స్థాపింపఁబడుటవలన శ్రావణా రని పేరు గాంచి క్రమ ముగ సావనూరుగ మారెను.

అబ్దుల్ ఖాదర్ , అమీర్ (౧౮౦౭ - ౧౮౩౩) —

౧. అల్లీరియా దేశములోని యొక దేశభక్తుఁడు. ఇతఁడు శ్రైంచి వారితో మతయుద్ధమును జేయుటకై తన దేశీయులను బురికొల్పుచు ౧౮౩౩-వ సంవత్సరములో ఓరాన్ వద్ద యుద్ధము మొదలుపెట్టెను. ఇతఁడు శ్రైంచివారితో సంధి చేసికొన్న తరువాత అమీరుగ నొప్పు కొనఁబడియెను (౧౮౩౪); కాని వెంటనే మరల యుద్ధము ప్రారం భము కాఁగా అబ్దుల్ ఖాదరు మొరాఖోదేశమునకుఁ బాళిపోయెను (౧౮౪౩). ఇతఁడు ౧౮౪౭-లో డీ లా మెరిసీరె యను శ్రైంచినేనా నాయకునకు వశుఁడై టూలోనునకు పంపఁబడియెను. ౧౮౫౨-వ సంవత్సరమున లూయీ నెపోలియనుచే విడిచిపెట్టఁబడుటయే కాక ౧౮౬౨-వ సంవత్సరమున లక్ష్మ ప్రాంతుల నుపకారవేతనముగఁ బడసి తుట్టుతుదకు డెమాస్కసు పట్టణమున నివసించుచుండి తత్త్వశాస్త్రమునుగూర్చి కొన్ని గ్రంథములను విరచించెను.

౨. అబ్దుల్ ఖాదర్

యితని పూర్వ మైనపేరు (౧౦౭౮ - ౧౧౬౬).

అబ్దుల్ ఖాదర్ బదాని - అబ్దుల్ మలిక్

దేశములో గిలాన్ పరగణాలో జన్మించిన యొక మహమ్మదీయ సాధువు. ఇతడు బాద్షాద్ పట్టణమున మరణము నొందెను. ఇతడు మహమ్మదీయ న్యాయశాస్త్రమును గూర్చియు, గూఢ మైన భగవద్ధర్మమును గూర్చియు గ్రంథములను వ్రాసెను.

గిలానీ ప్రత్యేకముగ నొకమతమును స్థాపించెను. దీనికి 'ఖాదిరీయ' మత మని పేరు. ట్రిపోలీ, అల్జీరియా, మొరాక్కో ప్రాంతముల నీమతమువారు పెక్కు రున్నారు. దీనిలో మరల నెన్నియో యంతశ్శాఖలు కలవు. ఖాదిరీయమతము నవలంబించు వారు, ఎన్నియో శాఖలవారు హిందూ దేశమున గూడ నున్నారు. ఈ ఖాదిరీయమతముననుండి పుట్టి పెరిగినవానిలో అక్బరీయమత మొకటి. మనదేశమున గల ఖాదిరీయులలో నీయక్బరీయు లొకరు.

3. గుజరాతులోని ఘియాజుద్దీన్ నవాబుకుమారుడు. ఘియాజుద్దీను సింహాసన మెక్కిననాడు అబ్దుల్ ఖాదరునకు యావరాజ్యము నొసంగి నసీరుద్దీన్ అను బిరుదము నిచ్చెను. అబ్దుల్ ఖాదరు దుర్హార్దదై తండ్రికి విసమిచ్చి చంపి క్రీ. శ. ౧౫౦౦ సంవత్సరమున 'మాండ్సా' లో సింహాసన మెక్కినాడు. అటుపైని త్రాగుడు, వ్యభిచారము మున్నగు వ్యసనములలో మునిగి యితడు తన జీవితము నంతను వానికి యర్పించుకొనెను. భోగవిలాసములయందు దీతనికి గలయాసక్తిచే సుందరము లగు భవనములను గట్టించుటయందు దీతనికి మక్కువ యుండెడిది. ఈ కారణమున నందండు గొన్ని యందము గల భవనముల నితడు కట్టించెను.

౪. లక్నోనివాసి యగు నొక ముసల్మాను పండితుడు. ౧౮-వ శతాబ్దివాడు. రషీదుద్దీను రచించిన 'జమీ-ఉత్-తవారిఖ్' అను గ్రంథమునందలి 'పతంజలి' యనఁ బడు భాగమును పర్షియన్ భాషలోనికి భాషాంతరీకరించెను. ఉత్తర హిందూస్తానమునందలి గొప్పగొప్ప గ్రంథములలో నిది యొకటి. ప్రత్యేకముగ ప్రాచీనరాజుల చరిత్రలును, శాక్యమునిచరిత్రయు గలవు. అబ్దుల్ ఖాదరునకు బహుశాస్త్రముల బాండిత్యము

అబ్దుల్ ఖాదర్ బదాని, షేక్ — ఇతడు అక్బరు కాలానికి అరబ్బీపారసీపండితుడు; సంస్కృతమునుగూడఁ జక్కఁగా నెఱిగియుండెను; తండ్రి ములుక్ షా. ఇతడు సంస్కృతమున మహాభారతమును, మహాభారతములో రెండు పర్వములను పార్షీభాషలోనికి భాషాంతరీకరించెను. అరబ్బీభాషలోని పెక్కు గ్రంథములను పారసీలోనికి భాషాంతరీకరించెను. కాశ్మీరదేశచరిత్రము మొదలగు సంగ్రహముగ వ్రాసెను. ఇతడు 'బదా' అన్న గ్రామమున జన్మించి నందెను. ఇతని కవిత్వసంబంధమైన పేరు 'ఖాదిరి.'
అబ్దుల్ ఖాద్ షేర్ ఖాన్ (షేర్ ఖాన్) — సావనూరు నవాబు షాకింఖానునిదత్తపుత్రుడు. హాకింఖాను టిప్పునకు

వెఱచి తనరాజధానిని వదలి మహారాష్ట్ర లరాజధానిలో జీవనము చేయసాగెను. ఇతని కిద్దలు ఔరంగజుత్తులు. వారిలో జ్యేష్ఠకుమారుడు శ్రీరంగపట్టణమున కేగి మరల రాజేడు. అందువలన హాకింఖాను తనరెండవకుమారుని హునేమ్మియాను పునహాయించి తన పెన్ననునకు హక్కుదారుగఁ జేసి దత్తపుత్రుని షేర్ ఖానుని సావనూరికిఁ బంపెను. శ్రీరంగపట్టణమును స్వాధీనము చేసికొని జనరల్ వెలన్లీ యామార్దమున వచ్చుచు సావనూరును షేర్ ఖానునికుటుంబము మిగుల దీనదశలోనుండుట యవలోకించి సంవత్సరమునకు రూ. ౧౦౦౦ల రూప్యము లాదాయము రాగల ౨౦ గ్రామముల నితనియధీనము గావించెను. ఇతనిసంతతివార లిప్పటికి నీయిలాకాల ననుభవించుచున్నారు.

అబ్దుల్ జలీల్ — ౧౭, ౧౮ శతాబ్దులనాటి ఒక గొప్పమహమ్మదీయపండితుడు, కవి, రాజ్యతంత్రజ్ఞుడు. అయోధ్య రాష్ట్రములోని బిల్ గ్రాం ఇతనియూరు. ౧౬౯౯-వ సంవత్సరమున నితడు ఔరంగజేబుకొలుపులోఁ జేరెను. అతనియాస్థానమునఁ గొంతకాలము పనిచేసి, తరువాత షాదుషాయాజ్ఞ ననుసరించి సింధు దేశమునకుఁ బోయెను. తరువాత మరల నావశ్యకములైన రాజ్యవ్యవహారములఁ జక్కఁబఱచుటకై యతడు ఢిల్లీకి రప్పింపఁబడెను. ఢిల్లీలో వ్యవహార మంతయు ముగిసినతరువాత అబ్దుల్ జలీలు కార్యనిర్వహణమునఁ జూపినసామర్థ్యమునకై షాదుషా చాల సంతసించి, యతనిని గొప్పసత్తాన మొనర్చి సింధుదేశమునకు రాజప్రతినిధిగ నియమించెను.

అబ్దుల్ మజీద్ (౧౮౨౩ - ౧౮౬౧) — ౧. ఇతడు తుర్కీకులైనా. తనతండ్రి యైన రెండవ మహమ్మదునకు పిమ్మట సింహాసనమెక్కినాడు (౧౮౭౯). ౧౮౪౧ లో ఈజిప్టు మహమ్మద్ అలీతో సంధి చేసికొనియెను. ఇతడు ౧౮౩౯-వ సంవత్సరములో తన తండ్రివలెనే మతభేదము లేకుండ తన ప్రభుత్వములోఁ జేరిన యెల్ల ప్రజలయొక్క సొత్తును మనుష్యునియొక్క హక్కులను కాపాడు నట్టిసంస్కరణములను గావించెను. ౧౮౫౩-వ సంవత్సరములో రష్యావారు కోరెడు హక్కుల నుల్లంఘించెను. అందువలన క్రిమి యాయుద్ధము జరగుట సంభవించెను. ఇతడు తన రాజ్యములోఁ బెక్కువిధములయిన సంస్కారములను జేసెను.

౨. షాజహానుకాలమునాటి పారసీకపండితుడు. 'షాజహాన్ - నామా' యనుపేర నాచక్రవర్తి చరిత్రమును వ్రాసెను.

అబ్దుల్ మలిక్ — ఒప్పియాద్ ఖలీఫాలలో నొకడు. గొప్పరాజనీతికుశలుడు. ఖలీఫాయధీనమం దున్నను భిన్నభిన్న దేశములలో భిన్నభిన్నముగ నుండిన మహమ్మదీయరాజ్యాంగము నొక్క ప్రకార మైనదానిగ నొనరించి దృఢముచేసెను. ఇతనికి హదీతులనీ పీలువఁబడు ముసల్మానుల సంప్రదాయములవిషయములలో మంచి

జ్ఞానము గలదు. హజ్జా యనువేటొక రాజనీతిజ్ఞుని సాహాయ్యముగూడ నితనికి వొరకినది. అతనితోడ్పాటువలన ముసల్మానురాజ్యము నితఁ డమితబలీష్ఠ మైనదానిగఁ జేసెను. వేర్వేరుదేశములలో వివిధభాష లతో భిన్నులగు రాజ్యాధికారులములమున జరపఁబడుచువచ్చిన రాజకార్యముల నన్నింటి నరబ్బీయధికారులయధీనము చేసి యరబ్బీ భాషనే రాజభాష గావించెను. మఱియు నాణెములలోఁ బరివర్తనము సలిపియు, బత్తప్రేషణాలయములనిర్మాణముం జేసియు ననేక విధముల లోకోపకార మొనరించెను. ఇతనికాలమున మహమ్మదీయ స్త్రీలదశ యిప్పటివలెఁ గాక మంచిస్థితిలో నుండియుండెను. స్త్రీలు స్వేచ్ఛగలిగి తమ కపరాధ మొనరించుభర్తల వినీతులఁ జేయునధికారము గలిగియుండిరి.

అబ్దుల్ మాలిక్ — అండలూషియా రాజధాని యగు నేహ్యలునగరమున జన్మించిన విఖ్యాతుఁ డగు నొకవైద్యుడు. ఇతని తాతతండ్రు లిరువురును గొప్పవైద్యులు. ౧౧-వ శతాబ్ది తుదిరోజులలో నితఁడు పుట్టెను. అబ్దుల్ మాలిక్ ౧౩౫ ఏండ్లకాలము జీవించెనని చెప్పుదురు. యూరోపియను లితనిని అహ్మద్ ఖాన్ అని పిలుతురు. ఇతఁ డెన్నియో వైద్యగ్రంథములను వ్రాసెను. వానిలో నెల్లముఖ్య మయినది 'తయన్నూర్ ఫిత్ ముదావాత్ ఫత్ తద్బీర్' అనునది. ఇది హిబ్రూ, ల్యాటిన్ భాషలలోని కనువడింపఁబడినది. ల్యాటిన్ అనువాద మిప్పటికి చాల ముద్రణములఁ బొందినది.

అబ్దుల్ మోమీన్ — కాస్పియన్ సముద్రమునకుఁ దూర్పుగ నున్న తుర్కీస్తానమందు నివాసము చేయు 'ఉజ్ బేగు' లను సున్నీ ముసల్మానుల నాయకుఁడు.

అబ్దుల్ రషీద్ మిర్ — ఢిల్లీ చక్రవర్తి యగు షాజహానుకాలమందలి పారసీకపండితుఁడు. ఇతఁడు పారసీకకోశమును, అరబ్బీకోశమును వ్రాసెను. 'ఫర్ హంగ్-ఇ-రషీద్' అను పారసీకకోశమును బంగాళమునందలి ఏషియాటిక్ సొసైటీవా రచ్చాప్తించిరి.

అబ్దుల్ రహిమాన్ — ౧. అరేబియా దేశములోని యొక సరదారు. ఇతఁడు టాలాజాఅను ప్రదేశమున యుద్ధము చేసెను. (౨౨౧). ఇతఁడు ౨౩౨-వ సంవత్సరమున ఆక్విటెనినిమీదికి దండయాత్ర వెడలి బోర్డోనగరమును కొల్లగొట్టి బర్గండివఱకును దేశమును ధ్వంసము చేయుచుఁ బోయెను. ౨౩౨-వ సంవత్సరమున ఫ్రెంచివారి నేనాపతియైన చార్లెసు మార్టెత్ అనువానితో నేడురోజులు యుద్ధము చేసి మరణము నొందెను.

౨. కార్డ్రోవా పరిపాలనము చేసిన ఒమ్మియాద్ వంశస్థాపకుఁ డైన యితఁడు (౨౩౧-౨౪౨) డెమాస్కసునగరమున జన్మించెను. ఇతఁడు టిరినిసువఱకును ఐబీరియనుదీవులకల్పమును జయించుచు నిరంతరము యుద్ధము చేయుట యుండే జీవితమును గడపెను.

౩. ఇతఁడు (౨౪౪ - ౨౫౨) కార్డ్రోవాను పరిపాలించిన ఒమ్మియాద్ వంశస్థులలో నాలుగవ వాఁడు. మొదటి అల్ హకీముయొక్క కుమారుఁడును, అతనికి పిమ్మట సింహాసన మెక్కినవాఁడు నై యుండెను (౨౨౨). ఇతని ప్రభుత్వము రాజ్యములో జరిగినయల్లరులవలనను, ఫ్రెంచివారితోను, బాగ్దాదునగరపు ఖలీఫాతోను జరిగినయుద్ధములవలనను సంక్షోభమును బొందెను.

౪. స్పెయిను దేశమును బరిపాలించిన ఒమ్మియాద్ వంశస్థులలో నితఁడు (౯౧౨ - ౯౬౧) ఎనిమిదవవాఁడు. ఇతఁడు ౯౧౨-వ సంవత్సరములో క్రైస్తవ రాజకుమారులు నులియోక్, నవారె ప్రభువులును నగు మూడవ అల్ఫాంజో సాంచోలతో యుద్ధము చేసి వారల నోడించెను. ౯౩౯-వ సంవత్సరమున లియోక్ ప్రభు వైన రెండవ రామిరోతో యుద్ధము చేసి యోడిపోయెను. కాని రామిరో మరణానంతరము సింహాసన భ్రష్టుఁ డైన మొదటి సాంచో ప్రభువును సింహాసన మెక్కించుటకై సాహాయ్యము చేసెను. స్పెయిను దేశములో మహమ్మదీయులకు నైకమత్యమును గలిగించుటకై విశేషముగాఁ బ్రయత్నము చేసెను. ఒమ్మియాద్ వంశమునందు నీతఁడు మిక్కిలి గొప్పవాఁడు.

౫. పెషావరు నగర వాసి యగునొకకవి. ఇతనికిర్ది లోకవిఖ్యాతము. మిగుల సరసము, నుత్సాహ పూరితము నగు నితనికవిత్వము రసపక్షపాతులగు పండితులకును, రణరంగమున విహరించుయోధులకును సమానాదరపాత్ర మై యొప్పుచుండును. పెషావరుదగ్గఱ నితనిజన్మస్థాన మగు హజార్ ఖాన్ గ్రామమునకుఁ బోవుచారిలో నితనిసమాధి నిర్మింపఁబడియున్నది.

అబ్దుల్ రహిమాన్ ఖాన్ (౧౮౩౦-౧౯౦౧) — ఇతఁడు అఫ్ గానిస్తానమునకు అమీరుగ నుండెను. తన ప్రభుత్వమును బలపఱుచుటకును సరిహద్దులను స్థిరపఱుచుటకును, జనులసాంఘికస్థితుల నభివృద్ధిపఱుచుటకును అనల్పమైన కృషిచేసెను. ఇతనితరువాత నితని కుమారుఁడు హబీబుల్లాఖాను అమీ రయ్యెను (చూడుఁడు, అఫ్ గానిస్తానము).

అబ్దుల్ లతీఫ్ అల్ బాగ్దాది (౧౧౭౨-౧౨౩౧) — ఇతఁడు బాగ్దాదునగరమున జన్మించిన యొకమహమ్మదీయ పండితుఁడు. ఇతఁడు తత్వశాస్త్రమును, వైద్యశాస్త్రమును పఠించి కైరో, డెమాస్కసు నగరములలో బోధించెను. ఇతఁడు ఈజిప్టుదేశ చరిత్రమును రచింపఁగా నయ్యది లాటిన్, ఫ్రెంచ్, యింగ్లీషు భాషలలోనికి భాషాంతరీకరింపఁబడియెను.

అబ్దుల్ సమద్ ధాన్ — ఇతనితండ్రి సమర్కండ్ దేశస్థుడు. ఇతఁడు ఆగ్రాలోఁ బుట్టెను. ఔరంగజేబుకాలమందు, ఈతనికి ౬౦౦ మన్ సబ్ దారీయు, తరువాత ౧,౫౦౦ మన్ సబ్ దారీయు,

ఖాన్ అనుపదవియుఁ బ్రాప్తించెను. జహాంగీర్ కాలముం దితఁడు ౨,౦౦౦ మన్ సబ్ దా రయ్యెను. ఆలీజంగ్ అను పదవిని బడసెను. ఖరుక్ సియూద్ కాలమున నీతఁడు లాహోరునకు గవర్న రయ్యెను. పిక్కుల నోడించి వారిగురువైన బాందా అనువానిని చెఱఁబెట్టెను. మహమ్మద్ షా కాలమున నీతఁడు ముల్తానునకు రా జయ్యెను. 'సంసాం-ఉ-ద్దౌలా' అను బిరుదును వహించెను. ఇతఁడు ౧౭౩౯ లో నాదర్ షాహ దాడికాలములో మృతుఁ డయ్యెను. ఇతని కుమారుఁడు జరిఫేయా ఖాను లాహోరునకు సుబేదారుగా మండెను. ఇతని తండ్రి పేరు ఖ్వాజా అబ్దుల్ కరీమ్.

అబ్దుల్ హక్, షేక్ (౧౫౫౧ - ౧౬౪౨) — గొప్ప మహమ్మదీయవిద్వాంసుఁడు. చరిత్రము, మతము, నూఫీ సిద్ధాంతములు, యాత్రలు మొదలైన విషయములపై నూఱుకంటె నెక్కుడు గ్రంథములు వ్రాసినవాఁడు. ఇతనిగోరీ ఢిల్లీపట్టణమందుఁ గలదు. ఇతనిని భగవద్భక్తునిగాఁ బూజించెదరు. తండ్రిపేరు సైఫీ ఉద్దీన్ షేఖ్ నూరు ఉల్లత్.

అబ్దుల్ హక్ కింఖాన్ — ఇతఁడు సావనూరునవాబు.

ఇతనిజనకుని పేరు మజీద్ ఖాను. మజీద్ ఖానుయొక్క పూర్వు లందఱును నిజామునకు లోబడియుండి శాంతిపూర్వకముగ రాజ్య మేలుచు వచ్చిరి. కాని మజీద్ ఖాను నిజాముఫర్మానా పాండకయే సింహాసన మెక్కినకారణమున వా రిద్దఱకును విరోధము గలిగెను. తనదేశమునఁ గొంతభాగ మిచ్చి మహారాష్ట్రులతో మైత్రి చేసికొని యితఁడు నిజాము నెదిరించెను. ఈవైరమే యితనికొడుకగు హక్ కింఖానునకుఁ గూడ సంక్రమించెను. హక్ కింఖాను రాజ్యమున కేతెంచినతోడనే యితని కన్నివైపుల శత్రువులతోఁ బోరాడవలసివచ్చెను. నిజాము నెదిరించునిమిత్తము తనదేశమందలి కొంతభాగమును మహారాష్ట్రులకిచ్చి వారితో సంధి గావించుకొనెను. మహారాష్ట్రులసాయముననే యితఁడు హైదరాబాద్ నిగూడ నొకపర్యాయ మెదిరించి పాఱఁదొలెను. యుద్ధానంతరము మహారాష్ట్రులు వెడలిపోయినతోడనే హైదరు మరల నితనిదేశముమీఁద దండెత్తి దక్షిణ ప్రాంతముల జయించెను. కాని యీసందర్భమున వీ రిద్దఱకును పరస్పరసంబంధ బాంధవ్యములు చేకూర మైత్రి కలిగినది. ఈమైత్రి హైదరు జీవించియుండినంత కాలము స్థిరముగనే యుండెను కాని యతనిమరణానంతరము టిప్పుతో మరల యథాపూర్వ మయ్యెను. అంత నీతఁడు సావనూరు వదలి పునహానగరమునకుఁ జేరి మహారాష్ట్ర లొసంగు ౧౦,౦౦౦ ల మాసికవృత్తివలన జీవనము గడపుచు క్రీ. శ. ౧౭౯౫-వ సంవత్సరములోఁ గాలధర్తము నందెను.

అబ్దుల్ హమీద్ — ౧. ఇతఁడు (౧౭౨౫ - ౧౮౦౯) తుర్కీ సుల్తాను; మూడవ అహమ్మదు కుమారుఁడు. నాల్గవ

అహమ్మదు అను పేరుతో తన సోదరుఁడైన ముస్తఫాకు పిమ్మట తుర్కీ సింహాసన మలంకరించి సుల్తా నయ్యెను. ఇతని ప్రభుత్వకాలములో రవ్వనులకును తురుష్కలకును యుద్ధములు జరగి రవ్వనులకు జయము లభించెను.

౨. ఇతఁడు (౧౮౪౨ - ౧౯౦౯)

అబ్దుల్ మజీదునకు పుత్రుఁడు. తన సోదరుఁడును, వెట్టివాఁడును నగు మురాదునకు పిమ్మట తుర్కీ సింహాసన మధిష్ఠించి సుల్తానై ౧౯౦౯-వ సంవత్సరములో సింహాసనముననుండి తొలఁగింపఁబడియెను. ఈతని ప్రభుత్వకాలములో జరగిన ముఖ్యవిషయములు : సర్వీయాతో యుద్ధము (౧౮౭౬), రష్యాతో యుద్ధము (౧౮౭౭-౭౮), ఆర్మీనియాలో ఘోరకృత్యములు జరగుట, గ్లాడ్ స్టన్ ప్రభువుచే ఘాతుకు లని దూషింపఁబడుట, క్రీటులో అల్లరులు, గ్రీసుతో యుద్ధము (౧౮౯౭), ౧౯౦౮-వ సంవత్సరములో తురుష్కరాష్ట్రములో రాజకీయసంస్కారములకై తయారుతురుష్కులు ప్రభుత్వము నెదుర్కొనుట, ౧౯౦౯-వ సంవత్సరములో దేశీయమహాజనసభ యేర్పడి సుల్తాను దుష్పరిపాలనము చేయుచున్నందున ఖలీఫాపదవిని వహించుటకుఁ దగిన వాక్కును గోల్పోయెనని చెప్పి యతనిని సింహాసనముననుండి తొలఁగించి యీతని సోదరుని ఐదవమహమ్మ దను పేరుతో సుల్తానుగా చాటుటయును సంభవించెను.

అబ్దుల్లా — మతప్రవర్తకుఁడైన మహమ్మదుయొక్క తండ్రి. అబ్దుల్ మతాలబ్ అనువానికుమారుఁడు. ఇతఁడు మిక్కిలి చక్కనివాఁడు. ఇతఁడు ఒంటెలకాపరి. ఇతనిభార్యపే రమీనా. ఈదంపతులకు చిరకాలమునకు మహమ్మదు కలిగెను. మహమ్మదు శిశువుగ నుండఁగనే ఇతఁడు మరణించెను. ఇతని మరణకాలము క్రీ. శ. ౫౭౧ ప్రాంతము.

అబ్దుల్లా కుతుబ్ శాహ (౧౬౨౬ - ౧౬౭౨) —

గోలకొండలోఁ బ్రభుత్వము చేసిన కుతుబ్ శాహ వంశములోని ఆఱవ నవాబు; ఇతఁడు మహమ్మద్ కుతుబ్ శాహకు తరువాత రాజ్యమునకు వచ్చెను. మీర్ జుమ్లా అనువానినిగుఱించి యీతనికిని, ఢిల్లీ శ్వరుఁడైన షాజహానునకును వైరము వచ్చెను. అంత ఢిల్లీ శ్వరుని కుఱాతుఁడైన ఔరంగజేబు గోలకొండమీఁదికి యుద్ధమునకుఁ బోయి దానిని వశపఱుచుకొనెను. అప్పుడు కుతుబ్ శాహ కోటిరూపాయ లీచ్చి సంధి చేసికొనెను. ఈతఁడు ౧౬౭౨ లో మృతి నొందెను. ఇతనికి పుత్ర సంతానము లేదు. ముగ్గురు కూతులు. వారిలో రెండవకొమార్తెను ఔరంగజేబు పెద్దకొడుకున కిచ్చి వివాహము చేసి తన మరణానంతరము గోలకొండరాజ్య మతనికే ఇచ్చులాగున నియమము చేసికొనెను. కాని అబ్దుల్లా మరణించుటకు పూర్వమే అల్లుఁడు షతలోకగతుఁడయ్యెను. కొడుకు చనిపోయినను ఈమరతును ఆధారముగా చేసి

కొని ఔరంగజేబు అబ్దుల్లాతరువాతను సింహాసన మెక్కిన యతని మూడవ యల్లుడుగు అబ్దుల్ హసనుమీద దండెత్తివచ్చి యతని నాశ

అబ్దుల్లా కుతుబ్ షాహ

నము గావించెను. అబ్దుల్లా యొక్క సమాధిదగ్గర నిప్పటికిని ప్రతి సంవత్సర మొకపర్యాయము బీదలకు అన్నము పెట్టెదరు.

అబ్దుల్లా ఖాన్ — ఛంగిస్ ఖానుని వంశజుడైన సికందర్ ఖానుని కుమారుడు. ఇతడు 'ఉజ్ బేగ్' అనువారికి నాయకుడు. తండ్రితో బోరాడెను. తండ్రి చనిపోయినతరువాత ౧౫౮౨-లో సమర్ కండ్, బోఖారా రాజ్యములకు నధిపతి యయ్యెను. ౧౫౮౫-లో ఖురాసాన్ మీదికి దండెత్తిపోయి హిరాత్ పట్టణమునకు తొమ్మిది నెలలు ముట్టడి వేసి దానిని వశపఱచుకొనెను. అచ్చట నధికారిగా మన్న ఆలీ కులీ ఖానుని ఇతరులతో గూడ నఱకి వైచెను. ఇతడు పారసీకపురా జగు షాహ అబాస్ తోడను, ఢిల్లీ చక్రవర్తి యైన అక్బరుతోడను సమకాలికుడు. ఇతడు ౧౫ సంవత్సరములు రాజ్యము చేసి ౧౫౯౭-లో మరణము నొందెను.

అబ్దుల్ ఖాన్ ఉజ్ బేగ్ — ఈతడు అక్బరుకాలములో ప్రఖ్యాతి గాంచిన ఉద్యోగి. చక్రవర్తి ఈతనిని మాల్యాదేశమునకు పాలకునిగా నొనర్చెను (౧౫౬౭). ఈతడు అక్బరు పై తిరుగబాటు చేయుటచేత ఓడింపబడి దేశమును విడిచి పరారి అయెను.

అబ్దుల్లా ఖాన్ సయ్యద్ — ఇతనికి కుత్బ్ - ఉల్ -

ముల్క్ అను పదవి కలదు. ఇతడు ఢిల్లీ చక్రవర్తి అయిన బహదూర్ షా కాలమున (౧౭౦౭ - ౧౭౧౨) అలహాబాదునకు గవర్నరుగ నియమింపబడెను. ఇతనితమ్ముడైన సయ్యద్ హుసేన్ అలీ ఖాను బీహారునకు గవర్నరుగ నుండెను. ఈ సోదరులు మతకర్త యైన 'మహమ్మదు' వంశమువారట! షరుక్ సయ్యద్ (౧౭౧౩ - ౧౭౧౯) అను ఢిల్లీ చక్రవర్తి వీరి సహాయముననే సింహాసనాసీనుడయ్యెను. అబ్దుల్లా ఖా నాతనికి ముఖ్యమంత్రి యయ్యెను. ఆతని తమ్ముడు 'అమీర్ - ఉల్ - ఉస్మా' అను గొప్పపదవిని (నేనాధిపత్యమును) బొందెను. 'అందుచే నీ సయ్యదుసోదరు లిద్దఱును సర్వాధికారము కలవారై ఘాదుషానుగూడ లక్ష్మము చేయరైరి. వారిని నాశము చేయవలె నని ఘాదుషా యత్నించెను కాని ఆతనియుపాయము లన్నియు నాతనికి చెడుపు చేసెను.....వారిబాధ తప్పించుకొనుటకై వారిలో నొక్కఁడగు హుసేన్ అలీ యనువానిని దక్షిణదేశమునకు నుజే దారుగాఁ బంపెను. కాని నాఁడచ్చట మరాఠావారితో స్నేహము చేసి వారి సైన్యములను, బాలావీశ్వనాథుఁడను పేషాను వెంటఁ దీసి కొని ఢిల్లీ పట్టణముమీదికిఁ బోయి తనయధికారమును మరల స్థాపించెను (౧౭౧౭). ఇట్లు మరలఁ బూర్ణాధికారము కలవారై యాయన్నదమ్ములు ౧౭౧౯ లో షరుక్ సయ్యదును జంపించి యాటునెలలలో నిద్దఱు రాజపుత్రుల సింహాసనస్థులఁ జేసిరి. కాని వా రేకారణము వలననో మృతులయిరి. తుదకు వీరు 'మహమ్మద్ షా' అనువానిని ఘాదుషాను చేసిరి. కావున నీ సయ్యదుసోదరులకు 'రాజనిర్మాతలు' (King makers) అని పేరు వచ్చెను.'¹

మహమ్మదుషా రా జయినతరువాత నతని ప్రేరణవలన ౧౭౨౦ లో హుసేన్ అలీ ఖాను చంపబడెను. అబ్దుల్లా ఖాను తిరుగబడఁగా నాతని నోడించి చెఱఁబెట్టిరి. ఆతఁడచ్చటనే ౧౭౨౩-లో మృతుడయ్యెను

అబ్దుల్లా ఎల్ తెయషియస్ సయ్యద్ (౧౮౩౦-౯౯) — ఇతనిని ఖలీఫా యందురు. మహమ్మదు అహమ్మదునకు పిమ్మట మహదీపదవి నహించెను (౧౮౮౫). ఇతడు బగ్దాదునకు వచ్చి నివాసము. ౧౮౯౯-వ సంవత్సరమున అబిసీనియా చక్రవర్తి యగు జాను నోడించెను గాని ౧౯౦౩-వ సంవత్సరమున అగరుడోట్ అను ప్రదేశమున ఇటాలియనులచే తఱుమబడియెను. ౧౯౦౮-వ సంవత్సరమున కిచనరుప్రభువుచేతను, తరువాత ఓమ్ డెబ్రికాట్ అను ప్రదేశమున సర్ ఆర్ విన్ గేటుచేతను ఓడింపబడి యాయుధములతోనే మరణము నొందెను.

అబ్బయ్యా మాత్యుడు — ఈతడు తెనుఁగున అనిరుద్దచరిత్రము, కవిరాజమనోరంజనము అను రెండుకావ్యములను

1. మహమ్మదీయ మహాయుగము, రెండవకూర్పు, ౧౮౧.

రచించెను¹. ఈరెండుకావ్యమునకుఁ బురూరవశ్చరిత్రము అని నామాంతరము కలదు. ఈ రెండుకావ్యములందును కవి తన వంశమును వర్ణించియున్నాఁడు. ఈతనిది కాండిన్యసగోత్రము, ఆపస్తంబసూత్రము. వీ రాత్వేలనియోగులు. కవికి నాఱవతరము పూర్వము బసవనమంత్రి. ఈతఁడు కొండవీటిరాజులయొద్ద మంత్రిగనుండెను². ఈతనిపెద్దకుమారుఁ డైన ముమ్మనమంత్రిసంతతివాఁడు మనకవి. ముమ్మనకుమారుఁడు నిమ్మయ్య, మనుమఁ డబ్బయ్య. ఈతఁడు కొండవీటినాయకులచే మన్నన వడసెను³. ఈతఁడు మనకవికి తాత. అబ్బయ్యకుమారుఁడు రాయన్న. ఈతనిధర్మపత్ని నరసమ్మ. వీ రిద్దఱును యోగానందుఁడును, మనకవి యైన అబ్బయామాత్యుఁడును పుట్టిరి.

దేశము :— ఈకవి గుంటూరుమండలనివాసిగాఁ గాన్పించుచున్నాఁడు. వీరు కనుపర్తి గ్రామనివాసు లగుటచే వీరికిఁ గనుపర్తి వారన్న యింటిపేరు వచ్చెను. కనుపర్తి, బుక్కపురి గ్రామముల కరణీకము వీరిది యైనట్లు ఈక్రిందిపద్యములవలనఁ దెలియుచున్నది.

క. ఆమంత్రిమణి ప్రకాశ న

భోమణి కనుపర్తి, బుక్కపురి ముఖ్యబహు

గ్రామస్వాస్థ్యానుభవ

గ్రామణి బుధనుతుల సుతులఁ గాంచె నలుపురన్.

[క., ౧, ౨౯.

మంగళగిరి నృసింహస్వామి కవికి నిష్టదేవత. కనుపర్తి గ్రామము ఒంగోలు తాలూకాలోను, బుక్కపురి ఆత్మ కూరుతాలూకా (నెల్లూరుజిల్లా) లోను, మంగళగిరి గుంటూరుతాలూకాలోను ఉన్నవి. కావునఁ గవి పూర్వపు నెల్లూరుజిల్లాలోను, ఇప్పటి నెల్లూరుజిల్లాలోను నివసించియుండె నని చెప్పవచ్చును. నర్సారావుపేటతాలూకాలో కనుపర్తి గ్రామ మున్నది. దానికిఁ గరణములు కనుపర్తివారు. వీ రీ కవియొక్కవంశజు లని తెలియుచున్నది.

కాలము :— ఈకవికాలమునుగుటించి శ్రీవీరేశలింగముగారిట్లు వ్రాసియున్నారు : ‘అబ్బయామాత్యుఁడు పదునెనిమిదవశతాబ్దిమధ్యమున నుండినవాఁడు. ఇతఁడు ౧౭౮౦-వ సంవత్సరము ప్రాంతము వఱకును జీవించియుండవచ్చును.’ ఇది యూహ. ఈయూహకు వారు హేతువుల నిచ్చియుండలేదు. ఈతనిగ్రంథములు రెండును దేవునకు నంకితములు చేయఁబడినందున నీ కవికాలమును నిశ్చయించుటకు నా కావ్యములలో దృఢమైనయాధారము లేవియుఁ గానరావు. అయినను ఉన్నవానినిబట్టి కొంత యర్థింతము.

ఈకవిచే వ్రాయఁబడిన కవిరాజమనోరంజనము (పురూరవశ్చరిత్రము) వసుచరిత్రము ననుసరించి వ్రాయఁబడినది. అందలి పద్యములకుఁ బ్రతిబింబము లనుటకు వీలు గల పెక్కుపద్యము లిందుఁ గలవు. దీనికి మనవారు పిల్లవసుచరిత్ర మని పేరు పెట్టియున్నారు. కావున అబ్బయామాత్యుఁడు వసుచరిత్రకారునికి తరువాతివాఁడు, అనఁగాఁ బదునాఱవశతాబ్దికిఁ దరువాతివాఁ డని మనము నిశ్చయింప వచ్చును.

అనిరుద్ధ చరిత్రమునందు, ఈ క్రింది నీసపద్యపాదము కాన్పించుచున్నది :—

పేంపుమొలువసంత పేషువాహుజురున

నుండి చెలావణి హానరు దెలుప

ఇందలి ‘పేషువా’ పదము కాలనిర్ణయమునకుఁ గొంత [3-౧౯] సహకారి. ‘పేషువా’ శబ్దమునకుఁ బ్రధానుఁ డని సామాన్యార్థ మున్నను, పూనా పేషువాలకు నది విశేషబిరుదము. మూఁగవ పేషువాయైన బాలాజీబాజీరావుకాలమువఱకును పూనాపేషువాల ఖ్యాతి దక్షిణదేశమునందుఁ బ్రసరించిన దని చెప్పవలెను వీలు లేదు. ఈతఁడు క్రీ. శ. ౧౭౪౦ లో పేషువాయై, ౧౭౬౧ లో మృతుఁ డయ్యెను. కావున నీకవి పదునెనిమిదవ శతాబ్దిమధ్యమునం దుండె నని వీరేశలింగముగారు చేసిన యూహ సరియైనదిగాఁ గాన్పించుచున్నది.

అనిరుద్ధచరిత్రము :— ఈతనిచే రచింపఁబడిన గ్రంథములలో అనిరుద్ధచరిత్రము మొదట వ్రాయఁబడినది. ఇం దైదాశ్వాసములు కలవు. పద్యసంఖ్య ౬౧౯. శ్రీకృష్ణుని మనుమఁ డైన యనిరుద్ధునకును, బాణాసురుని కూతురైన ఉషాకన్యకును జరగిన వివాహకథ ముఖ్యముగ నిందు వర్ణింపఁబడినది. ఉషాకన్యకముకథ సంస్కృత భాగవతమునందును (౧౦-వ స్కంధము), హరివంశమునందును (అ. ౧౧౬-౧౨౮) గలదు. ఈ రెండుకథలును మొత్తముమీఁద నొక్కటియైనను వీనికిఁ గొంచెము భేద మున్నది. సంస్కృత భాగవతము ననుసరించి బమ్మెర పోతరాజు ఆంధ్రభాగవతముయొక్క దశమస్కంధములో నీకథ వ్రాసెను; హరివంశము ననుసరించి ఎఱ్ఱాప్రగడ తనచే రచింపఁబడిన హరివంశమునందలి యుత్తరభాగమున సప్తమాష్టమాశ్వాసములందును, నాచనసోముఁడు తన యుత్తర హరివంశమునఁ బంచమాశ్వాసమునందును వ్రాసియున్నారు. కైఫమాయన యనుకవి ఉషాకన్యక మను కావ్య మొకటి యైదాశ్వాసములు కలది రచించినాఁడు.

1. అనిరుద్ధచరిత్రము చెన్నపట్టణమునందు వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రిలు అండు సమ్మవారిచేతను (౧౯౧౧), కవిరాజమనోరంజనము రాజమహేంద్రవరమునందు శ్రీ చింతామణి మద్రాసురకాలాధికారులచేతను (౧౯౧౩) ప్రకటింపఁబడినవి, ఇవి మేముపయోగించిన ప్రతులు.
2. కవిరాజమనోరంజనము., ౧. ౨౯.
3. అనిరుద్ధచరిత్రము., ౧. ౧౯.

కథాసంగ్రహము :— అబ్బయామాత్యుఁడు శ్రీమద్భాగవత మందలి కథ ననుసరించి యీ యనిరుద్ధచరిత్రమును వ్రాసెను. వర్ణనములు మొదలైనవి తప్ప మూలకథలో నేమాత్రము మార్పులను ఈకవి చేసియుండలేదు. అనిరుద్ధచరిత్ర మని పేరు పెట్టినందునఁ గవి మొదటియాశ్వాసమునందు, అనిరుద్ధనకును రుక్మియొక్క పౌత్రి యైన రుక్మలోచనకును జరిగిన వివాహమును వర్ణించినాఁడు. రెండవ యాశ్వాసమునందు బాణాసురుఁడు శివునివలన వరంబును బడయుటయు, ఉష స్వప్నముఁ గాంచుటయు, చిత్రరేఖ యఖిలరాజవరుల పటముల వ్రాసి యుమకుఁ జూప నామె అనిరుద్ధుని గుర్తించుటయు ననుకథాభాగము కలదు. ఉషయొక్క విరహతాపమును, చిత్రరేఖ వెల్లి యెవరికిని తెలియకుండ ద్వారకనుండి యనిరుద్ధునిఁ దీసికొని వచ్చుటయు, ఉషానిరుద్ధుల సమాగమంబును, బాణుఁ డనిరుద్ధునిఁ జేఱఁబెట్టుటయు తృతీయాశ్వాసమున వర్ణితములు. చతుర్థాశ్వాసము నందు యాదవులకును బాణునకును జరిగినయుద్ధము వర్ణింపఁబడినది. అయిదవయాశ్వాసమునందు బాణుఁ డోడుటయు కృష్ణుఁడు వానిని గరుణించుటయు, ఉషానిరుద్ధుల వివాహమును, దంపతులతో యాదవులు ద్వారకకుఁ బోవుటయు, అనిరుద్ధునకు వజ్రఁ డను పుత్రుఁడు పుట్టుటయు, నాతఁడు రాజనూయాదీయజ్ఞములను జేయుటయు, ప్రజారంజకంబుగ రాజ్యంబు నేలుటయు నను కథ కలదు.

కవిజనమనోరంజనము, తత్కావ్యమునకు నాధారము :— ఇది అబ్బయామాత్యునిచే రచింపఁబడిన రెండవకావ్యము. ఇం దైదా శ్వాసములును, ౧౧౬౦ పద్యములును కలవు. చంద్రుఁడు బృహస్పతి యొద్దఁ జదువుకొని తారను లేవఁదీసినదిమొదలు, పురూరవుఁడు ఉర్వశినిగూడి సంతానము వడయువఱకును గల కథ ఇందు వర్ణితము.

ఉర్వశీపురూరవులకథ మొదట ఋగ్వేదమునందుఁ గలదు (౧౦-౯౫). బృహద్దేవతయందును (౭.౧౪౦-౧౪౭), శతపథ బ్రాహ్మణమునందును (౫.౧-౨), విష్ణుపురాణమునందును (౪-౬), దేవీభాగవతమందును (౧-౧౩), హరివంశమునందును (౧౦-౨౬), మత్స్యపురాణమునందును (౨౪), కథాసరిత్సాగరమునందును (౩. ౪-౩౦) ఈకథ కలదు.

ఈ కథ యంతయు శ్రీమద్భాగవతమునందుఁ జక్కఁగ వర్ణింపఁబడినది. సంస్కృత భాగవతమున నవమస్కంధమందలి ౧-వ అధ్యాయమునందు నిలాకన్యచరిత్రమును, ౧౪-వ అధ్యాయమునందు చంద్రతారలచరిత్రయు, ఉర్వశీపురూరవులచరిత్రయుఁ గలవు. ఇవియుఁ గాక బ్రహ్మపురాణము, పద్మపురాణము, స్కందపురాణము (కాశీఖండము) మొదలయిన పురాణములలోఁ జంద్రవంశవర్ణనము వచ్చినచోట నెల్ల సంగ్రహముగనో, విస్తరముగనో యీకథ వర్ణింపఁబడినది. విక్రమార్కశీయ మను నాటకమునందుఁ గాళిదాసుఁ డీ

కథాభాగమునే మిగుల మనోహరముగఁ జిత్రించియున్నాఁడు. పురూరవునకే విక్రముఁ డని నామాంతరము. తెనుఁగున బమ్మెరపోతరాజు భాగవతమునందు ౯-వ స్కంధమున ఈకథాభాగ మంతయుఁ జక్కఁగ భాషాంతరీకరించియున్నాఁడు. ఈస్కంధమునందు రెండు తావులఁ గల యీ కథను తీసికొని యబ్బయామాత్యుఁడు పురూరవ శ్చరిత్రమును రచించినట్లు కానవచ్చుచున్నది. కాళిదాసునినాటకమును ఈకవి చూచినట్లు లేదు. భాగవతములోని కథను ఈకవి మార్చలేదు. ఉర్వశిపటమును వ్రాయించి పురూరవునియొద్దకుఁ బంపుట యనునది (ఆ. ౫, ౧౯-౩౪) కవి క్రొత్తగఁ గల్పించినది. కావ్యము వర్ణనలతోఁ బెంపఁబడినది.

కథాభాగము :— ప్రతిష్ఠానపురమునందుఁ బురూరవసుఁడు రాజ్యము చేయుచుండఁగా నొకదినమున నారదుఁడు వచ్చి, రాజధర్మములును, వేదాంతమును రాజునకు బోధించి యింద్రలోకమునకుఁ బోయెను. అచ్చట నింద్రుఁ డడుగఁగాఁ బురూరవుని చరిత్ర చెప్పఁదొడఁగెను (ఆ. ౧). చంద్రుఁడు బృహస్పతియింట విద్యాభ్యాసము చేసి గురుభార్యయైన తారను లేవఁదీసి బుధుఁ డను కుమారునిఁ గాంచెను. 1 వైవస్వతమునుపు పుత్రునకై యజ్ఞము చేసెను. కాని యాతని భార్య పుత్రిక కావలయు నని కోరినందున ఇల యనుకన్యక పుట్టెను. తండ్రికిఁ గన్యయందు నిష్ఠము లేనందున గురు వగు వసిష్ఠుఁడు నారాయణుని వేడి ఇలాకన్యను సుద్యుమ్నుఁ డన్న పురుషునిఁగ మార్పించెను. సుద్యుమ్నుఁ డొకనాఁడు వేటకుఁబోయి కుమారవనముఁ బ్రవేశింప మరల నిలాకన్యగ మాటి బుధునితోఁ బొందుచేసి పురూరవునిఁ గనియె. అంత శివుని యనుగ్రహంబున ఇల యొక నెల పురుషుఁడుగను, ఒక నెల స్త్రీగను ఉండునట్లు వరము వడసి పుత్రునితో తన రాజధానికిఁ బోయి (ఆ. ౨.) కొన్నాళ్లు రాజ్యము చేసి, పురూరవునకుఁ బట్టము కట్టి యరణ్యమునకుఁ బోయెను. పురూరవుఁడు దిగ్విజయయాత్ర వెడలి యన్ని దేశముల జయించెను. నారదుఁ డిట్లు పురూరవుని వర్ణింపఁగా విని ఉర్వశి యను నప్పర యాతని యందు బద్ధాసురాగ యయ్యెను. విరహతాప మధిక మయ్యెను (ఆ. ౩.). అప్పుడే మిత్రవరుణఋషుల ఘోరమైన తపస్సును భంగము చేయుటకై యింద్రుఁ డుర్వశిని భూలోకమునకుఁ జంపెను. ఆమె వారితపస్సునకు విఘ్నము కావింపఁగా 'నీవు భూలోకమందు నుండెదవు. స్వర్గమునకుఁ బో' వని శాప మిచ్చిరి. పురూరవుఁడు గంగకు వెల్లి మాఘస్నానము చేసెను. విష్ణువు ప్రత్యక్షమై దివ్య స్త్రీలాభము కలుగు నని వర మిచ్చెను (ఆ. ౪). ఇటు వింధ్య పర్వతమునందు పురూరవునిసమాగమం బెట్లు గలుగు నని యాజించి యుర్వశి తనపటమును వ్రాయించి రాజునకు నందునట్లు చేసెను. ఆ పటమును జూచి రాజు ఉర్వశియెడల ననురాగము గలవాఁ డగును.

1. చంద్రతారలప్రేమతో సంబంధించినకథ శ్రీనాథుని కాశీఖండము (౪-వ ఆశ్వాసము)నందును, శేషము వేంకటాచల తారాశాసకమునందును వర్ణింపఁబడినది.

అబ్బయామాత్యుఁడు

ఇంతలో చారులు వచ్చి వింధ్య ప్రాంతమున నెవ్వరో స్త్రీలున్నారని చెప్పుదురు. పురూరపుండు వారివెంటఁ బోయి యుర్వశిం గలసికొని, రాజధానికిఁ దీసికొనివచ్చును. తాను పెంచిన పాట్టేళ్లను పిల్లలవలె రక్షింపవలె ననియు, దనకు నెన్నఁడును వివస్త్తఁడుగఁ గాన్పింపఁ గూడ దనియు సుర్వశి పురూరవసుని నొప్పించును. వారు పెక్కు దినంబులు కేళీవిలాసములఁ గడపుచుండిరి. ఒక్కనాఁ డింద్రుఁడు ఉర్వశిని నెట్లయినను దెమ్మని గంధర్వులను బంపెను. వారు వచ్చి ఉర్వశి పురూరపులు సురతశ్రమతోఁ బరున్న సమయమున పాట్టేళ్లను బాధించిరి. అవి యజవఁగా సుర్వశి తొందరచేయ పురూరపుండు తొందరపాటుతో వస్త్రము లేకుండఁగనే లేచి గంధర్వుల నిర్జించి పాట్టేళ్లను రక్షించెను. కాని నన్నుఁడుగఁ గాన్పించినందునఁ బ్రతిజ్ఞాభంగ మని యుర్వశి వెడలిపోయెను. అంత రాజు మిగుల శోకింప ఉర్వశి మరలఁ గానిపించి గర్భవతియై, మరల వచ్చెద నని వెల్లి ఆయు వను కుమారునిఁ గనియె. సంవత్సరమునకు వచ్చి రాజునకుఁ గాన్పించి 'గంధర్వుల యాజ్ఞ లేనిది నేను నీకడ నుండరాదు' అని చెప్పఁగా నాతఁడు గంధర్వులను వేడెను. వారు ఉర్వశిని బోలియున్న యగ్నిస్థాలి యనుస్త్రీ నిచ్చి వెల్లిరి. ఆమెయే యుర్వశియని కొన్ని నాళ్లు గడపి పిదప మోసమును దెలిసికొని యామెను విడిచి రాజధానికిఁ బోయెను. చివరకు శ్రేతాయుగమునందు నా యగ్నిస్థాలితో శ్రేతాగ్నులను వ్రేల్చి, అనేకయాగములను చేయఁగా నింద్రాదు లతనికిఁ బ్రసన్నులై యుర్వశి నిచ్చిరి. వారు సుఖంబున నుండి పెక్కుపుత్రులఁ గని చంద్రవంశాభివృద్ధి జేసిరి (ఆ. ౫).

కావ్యముల యోగ్యత:— అబ్బయామాత్యుఁడు ప్రాథకవి. పద్యములు సాధారణముగ శబ్దాలంకారభూయిష్టములుగను, సంస్కృత పద సమాసజటిలములుగను ఉండును. వసుచరిత్రకారుని ననుసరింప వలయు నని పాటుపడినవారిలో నితఁడు ప్రముఖుఁ డని చెప్పవలెను. అనిరుద్ధచరిత్రమునందేమి, కవిరాజమనోరంజనమునందేమి వసుచరిత్రలోని పద్యములవంటిపద్యములు పెక్కులు గుప్పించినాఁడు. మొదట వ్రాసిన యనిరుద్ధచరిత్రమునకంటె దరువాత వ్రాసిన కవిరాజమనోరంజన మెక్కుడు ప్రాథముగ నుండును. కావున దీనికి మన వారు 'పిల్లవసుచరిత్ర' మని పేరు పెట్టిరి. ముఖ్యముగ నిందలి వర్ణనాత్మకములైన నీసపద్యము లెన్నియోశైలియందును అర్థము నందును వసుచరిత్రమునందలి నీసపద్యములను బోలియున్నవి. అనిరుద్ధచరిత్రమునందును ఇట్టి నీసపద్యములు కొన్ని కలవు. కాని వసుచరిత్రముయొక్కయోగ్యత యీ గ్రంథముల కెన్నఁ డికిని రాజాలదు. మూలమందలిపద్యములకును ఇందలియనుసృతులకును పురుషునకు, నాతని పటమునకును గల భేద మున్న దని చెప్పవచ్చును. మూలము మూలమే, యనుసృతి యనుసృతియే. ఉదాహరణమువలె ఒకటి అనిరుద్ధచరిత్రముననుండియు, రెండవది పురూరవశ్యరిత్రముననుండియు, నిట్లు రెండుపద్యముల నిచ్చుచున్నాము:—

సీ. కొమ్మవాతెరతో గుణమ్ముఁ గైకొన వచ్చి
కఠినవిద్రుమము చేకట్టఁబడియెఁ
గోమలియధరంబుతో మొన లృచరించి
యరుచిబింబఫలమ్ము లవిసిపడియె
మృగనేత్ర పెదవితో సాగసుఁ బూనఁ గడంగి
కెంపు నీరసముఁ జెక్కించుకొనియె
సలిమోవితో రససితులు చూపి నుగంధ
వికలబంధూక మూరకయె విరిసె

తే. డాయపగడంబునకుఁ బగడంబు బింబ
మునకు బింబంబు మెఱయు కెంపునకుఁ గెంపు
బంధుజీవంబునకుఁ దాన బంధుజీవ
మార! యాకుందరదనరదాంశుకంబు! [వసు., ౨-౪౫.

సీ. కట్టడివగను జేకట్లకు లోనయ్యె
విరసభావంబులై విద్రుమములు
ప్రత్యహంబును గళాభంగ మయ్యెను దామ
సప్రకాశతను నక్షత్రగణము
పగలు మించుట విదేశగతంబు లయ్యె రా
జావమానమున రథాంగకులము
కాక దెచ్చుక తుది లోఁకువై పలుమాటుఁ
బ్రహరణంబులఁ జెందె బసిడికమ్మ
రమణియధర నఖి స్రనాంగములతోడి
ప్రాతిపక్షికమున నివి భంగపడియె
వట్టియాశ్వేరమున బలవంతుతోడి
సాటికిఁ బెనఁగు తెల్ల నిమ్మలము గాడి. [అని., ౧-౮౯.

సీ. తరుణార్కక బళనోద్ధతిఁ జూపె నెవ్వఁడు
రుచులచే ఫలమోహరుచులచేత
నకలంక రామమృద్రికఁ బూనె నెవ్వఁడు
శయముచే హృత్కు శేషయముచేత
మున్నీరు పల్వలంబుగ దాఁటె నెవ్వఁడు
జవముచే గుణగణార్జవముచేత
నక్షశిషా ప్రాధి నలరారె నెవ్వఁడు
రణముచే నియమధారణముచేత

తే. ధరణి నెవ్వఁడు దానవద్విరదదళన
విహృతిఁ దనకేసరికిశోరవృత్తిఁ దెలిపె
నతని మత్కవ్యభవ్యవాగమృతఘటన
మంజులస్వాంతు హనుమంతు మదిఁ దలంతు. [వసు., ౧-౮.

సీ. వాసుదేవఖ్యాతి వర్తిలై నెవ్వఁడు
భవముచే మూర్తివై భవముచేత
నఘవిఖండనలీల నమరారె నెవ్వఁడు
శక్తిచేఁ జరణాంబుశక్తిచేతఁ

గాలింది గడిసి వేడ్కలు సల్పె నెవ్వఁడు
రతులచే వనకేళిరతులచేత
గీతామృతవ్యాప్తిఁ గీల్కొల్పె నెవ్వఁడు
నయముచేఁ దత్త్వనిర్ణయముచేతఁ
దెలిపె నెవ్వఁడు కంసమాంసలమతంగ
భూహననధాటిచేఁ దనపురుషసింహ
మూర్తివిన్నూర్తి యసమానకీర్తి యతఁడు
సంహృతార్తాత్తి యాభీరచక్రవర్తి. [కవి., ౧-౪౩.

మూలముతోఁ బోల్చక విడిగఁ జూచినయెడల నితనిరెండు
కావ్యములును కొంత యోగ్యత కలవి యని చెప్పవలెను. పూర్వ
కవులలో లేని క్రొత్తకల్పన లేమియు లేకపోయినను వర్ణనములు
వచ్చినచోటఁ గవి విస్తరముగను కొంత సరసముగను వర్ణించును.
అనిరుద్ధచరిత్రయందు ద్వారకాపురమును ఇరువదిరెండు పద్యముల
తోను (ఆ. ౧, ౫౩-౭౩), పురూరవశ్యచరిత్రమునందు ప్రతిష్ఠాన
పురమును ముప్పదిమూఁడు పద్యములతోను (ఆ. ౧, ౫౩-౮౫)
వర్ణించియున్నాఁడు. చిత్రలేఖ యందఱుపటములను వ్రాసి వానిని
వర్ణించుటలోఁ గవి ముప్పదిపద్యములు వ్రాసియున్నాఁడు (అని,
ఆ. ౨, ౧౦౦-౧౩౦). అప్పరస్త్రీల యుద్యానవిహారము వర్ణించు
టకు నలువదిపద్యములు పట్టినవి (కవి., ఆ. ౪, ౬౬ - ౧౦౫).
ఇట్లే వేలువేలు ఋతువులును, ప్రసంగములును వివరముగ వర్ణింపఁ
బడినవి.

ఎఱ్ఱాప్రెగడచే వ్రాయఁబడినహరివంశమందలి యుషాకథతోడఁ
గాని, నాచనసోముని ఇందుధరోపాఖ్యానముతోడఁ గాని ఈ కవి
యొక్క అనిరుద్ధచరిత్రమును పోల్చుటకు వీలు లేదు. ఎఱ్ఱాప్రెగడ
కవిత్వము మిక్కిలి ప్రాథమిక లేకపోయినను సులభతైలిచేతను
సహజశబ్దప్రవాహముచేతను, స్వాభావిక వర్ణనములచేతను హృదయా
హ్లాదకరముగ నుండును. నాచనసోముని ప్రాథరచనాచమత్కార
మును, అసమాన మగునర్థగౌరవ రసభావప్రదర్శనమును వేఱుగఁ
జెప్పనక్కఱలేదు. బమైరపోతరా జీకథనే భాగవతమున సంగ్రహ
ముగ వ్రాసినాఁడు. వ్రాసినంతవఱకుఁ గథ రసము లొల్కుచున్నది.
దానితోను అనిరుద్ధచరిత్రము సరిపోలదు. కావున వీ కథానకము
మీఁదనే కవిత్వము చెప్పినమహాకవుల కావ్యముకంటె నీతనికవిత్వము
తగ్గియుండునే కాని మించియుండదు. అంతమాత్రమున నీతనికవి
త్వము మిక్కిలి నీరస మని చెప్పటకు వీలులేదు. ముఖ్యముగ రసికజన
మనోరంజనము మహాకావ్యములలోఁ జేర్పఁదగిన దనియే చెప్పవలెను.
వర్ణనములలోఁ గవి పూర్వకవులశబ్దార్థానుకరణము చాలభాగము చేసి
నను తన సొంతకల్పనలుగూడ నచ్చటచ్చటఁ జేర్చినాఁడు.

సంస్కృతపాండిత్యము :— ఈకవి సంస్కృతమును జక్కఁగ
నభ్యసించిన ట్టతనికావ్యములే చెప్పుచున్నవి. ఈతఁడు నైషధాదికావ్య
ములను జదివినట్లు మనము కొన్ని దృష్టాంతములవలన నూహింప
వచ్చును. శ్రీహర్ష కృతనైషధమునందు నీ క్రిందిపద్యము కలదు:—

అయం దరిద్రో భవితేతి వైధనీం
లిపిం లలాటేఽర్థిజనస్య జాగ్రతీమ్,
మృషాం న చక్రేఽర్థితకల్పపాదపో
విధాయ దారిద్ర్యదరిద్రతాం నశః.¹ [౧. ౧౫.

దీనిం జూచి అబ్బయామాత్యుఁడు కవిరాజమనోరంజనము
నందు నీ క్రిందిపద్యము వ్రాసియున్నాఁడు:—

మ. అయ మర్థీ జన యంచు యాచకలలాటాంతస్థలికౌ బ్రహ్మని
ర్ణయతకౌ వ్రాయ వహించునట్టిలిపియర్థంబుల్ విశేషాన్వయ
క్రియగా నర్థ మవారిగా నొసఁగి యర్థిం జేయు వాగీశు వ్రా
తయు నాత్మీయవిత్తిర్ణియు న్నిజముగా ధాత్రిశు నే ర్పెట్టిదో?
[౧. ౯౩.

ఈతనికావ్యమునందు సంస్కృతపదములే యెక్కు డైనను
కవి యచ్చటచ్చట శుద్ధాంధ్రపదములతోఁ గవిత్వము చెప్పి
యున్నాఁడు. ఉదాహరణము.—

సీ. పంటము తయిదువు గంటలమొలనూలు
పడమటిదొర యేలు నిడుద ప్రోలు
మీనై మెలంగుసామికిఁ జుట్టుకొల్లారు
రతనంపు సరకుతోరపు బిడారు
వేల్పుపాతరకత్తె బిడ్డనిచొరుబొక్క
కుండపుట్టుగుజోగి గొన్నకుక్క
కేతేనిసిరి కుబ్బరించు మ్రోతలపోవు
తపసిరోసపుమంట దాచుతావు
బల్లిదపుటేటియిల్లాండ్రయల్లిబిల్లి
మేర దప్పక నిలిచిన నీరుచెల్లి
నిట్టనేరెడుదిబ్బకుఁ జుట్టువారు
తీరు చెన్నారు మున్నీరు తెఱవఁ గాంచి.

[కవి., ౪. ౬౭.

ఈకవి ప్రసంగానుసారముగ హిందూస్థానీపదములను జమ
త్కారముగ నుపయోగించియున్నాఁడు.

సీ. జతనంబుతోఁ దేటి సంచిణీహసముభి
న్నీదుముదారుగా నిగిడి నడువఁ
గలువలదొరచల్ల గాలి వజీరులు
పూని రాస్తాను చపాను గొలువఁ

1. చ. ఇతఁడు దరిద్రుఁడౌ ననుచు నేర్పడ నర్థిలలాటపట్టికౌ, శతధృతి వ్రాసినట్టిలిపిజాల మనర్థము గానియట్లుగా
వితరణభేలనావిభవ విశ్రమనిర్జితకల్పభూరుహం, డతఁడు దరిద్రతాగుణమునందు దరిద్రుని జేయు నాతనిన్.

బెంపు మీటువసంత పేమవాహుజురున
నుండి చెలావణిహాసరు దెలుప
నెమ్మి గోవలనిశానీదారుగములు క
ర్నాచీడ మారము ల్నాదు నేయ
సరణికావారురంగు యుల్పొటములు
రహిగ నటియించుచిలుక హిరాకి నెక్కి
కెంజిగురునైపు కేల సంకించుకొనుచు
మదనుపాదుశహీ వండు గదలె నపుడు.

[అని., ఆ. 3, ౧౯.]

ఒక విశేషము :— తెలుగుకవులలో నీతఁడు ఆభ్యంతరరతిని విచ్చలవిడిగ వర్ణించియున్నాఁడు. ఆభ్యంతరరతి యనగా స్త్రీ పురుషుల సంభోగవర్ణనము. పెద్దనాది ప్రబంధకవు లిట్టివర్ణనములు కావ్యములో నెక్కడనో యొకటిరెండుపద్యములతోఁ జెప్పి దాటిం చుకొనిపోయినారు. కాని యీకవి యిట్టివర్ణన మొక్కచోట నున్నఁ జాల దని కాబోలును తనకావ్యములోఁ బెక్కుచోట్లఁ జొప్పించి నాఁడు. అనిరుద్ధచరిత్రమునందు నాలుగుసారులును, కవిరాజమనో రంజనమందు నైదుసారులును ఇట్టివర్ణనములు కలవు! రుక్మాచన వివాహమప్పు డొకసారి, ఉవకు స్వప్నము పడ్డప్పు డొక్కసారి, ఆమె సఖులతోఁ జెప్పుకొనునప్పు డొక్కసారి, నిజముగాఁ బలిసి కలసినప్పు డొక్కసారి — యిట్లు వీలయినచోట నెల్ల మన్వధరతిని వర్ణించినాఁడు. నాయకానాయకులయొకదినమురతి వర్ణించి, తృప్తి నొందక 'మఱియొక్కనాఁడు' (3. ౯౯) అని ఉపోద్ఘాతము చెప్పి తిరిగి యాక్రియను పదిపద్యములతోఁ జెప్పెను. ఇట్లే కవిరాజ మనోరంజనంబునందు బుధునకు నిలాకన్యకకును, పురూరవసునకు మర్వశికిని జరగిన సమాగమంబు వన్నెచిన్నెలతోఁ బెక్కుచోట్లఁ జిత్రించెను! ఇంతియకాదు. ఒకచోట 'సామాన్యరతి'యు (అని. ఆ. 3, 2౫-౨౩), ఒకచోట 'సమరతి'యు (కవి., ఆ. ౨, ౧2౨-౧2౪), ఒకచోట 'ఉపరిరతి'యు (కవి., ఆ. ౫, 2౪3-2౪౪), ఒకచోట 'గర్భిణీరతిజనిత సౌఖ్యము'ను (అని., ఆ. 3, ౧౦౨), ఒకచోట 'ప్రసవితానంతరద్వితీయసమాగమాధిక్యసౌఖ్యము' ను (కవి., ఆ. ౨, ౧౯౧), ఒకచోట 'సురతనాట్యసౌఖ్యము'ను (కవి., ఆ. ౪, ౧3౯) - ఇట్లు విచ్చలవిడిగ సురతవర్ణనములు గుప్పివేసినాఁడు!

ఇట్టికవి రతివర్ణనము పాచ్చుగఁ జేసినను సంస్కృతభూయిష్ట ముగఁ జెప్పియున్నాఁడు. అందువలన సామాన్యజనుల కాపద్యములు సాధారణముగ నర్థము కావు. అర్థ మైనను కాకపోయినను ఇట్టివర్ణన ములను ఇంతవిశేషముగఁ జేయుట కావ్యముయొక్క మర్యాదకు లోప మనియే చెప్పవలెను. ఇచ్చట నీవర్ణనములు 'నీతి నతిక్రమించు చున్నవా?' చట్టములకు లోబడువా?' యన్న ప్రశ్నములను మేము విచారించుటలేదు. పూర్వకవియుఁ, బహుగుంభనము కలవాఁ డును అగుటచే నాభయము మనకవి కుండ దనుకొందము. కాని యిట్టివర్ణనములు కావ్యముయొక్క రసమాధుర్యమునకును, కల్పనా

గాంభీర్యమునకును, భావసౌందర్యమునకును (Aesthetic beauty) తప్పక భంగము గలిగించు ననుటకు సందేహము లేదు. నాయకా నాయకులను ఒక్కచోటికిఁ దెచ్చి యొక్కగదిలో విడిచినట్లు వర్ణించి యంతతో వర్ణనము చాలించి మిగిలినభాగము చదువరుల యూహకు వదలినఁ జాలదా? పచ్చిగఁ జెప్పినదానికంటె ధ్వనిమూలక ముగఁ దోచునట్లు చేయుట ప్రతిభావిశేషము కాదా?

ఈకవి భగవద్భక్తుఁడుగాఁ గానవచ్చుచున్నాఁడు. తన రెండు కావ్యములను నరాంకితము చేయక జేవాంకితము చేయుటయే కాక యిట్లు చెప్పుకొనియున్నాఁడు :

క. భగవంతుని సద్గుణములు
పొగడువివేకంబె తమ కపూర్వైశ్వర్యం
బగుట సరస్తుతి నేయరు
జగతిన్ సత్కువులు తుచ్చసంపదకొఱకై. [అని., ౧-౧2.]

క. ధాతలకు ధాత భువన
త్రాతలకున్ ద్రాత శౌరి రక్షకుఁడట యా
దాతలదాత నివ్విడిచి యి
లాతలనేతల నుతించులాఘవ మేలా? [కవి., ౧-౧౫.]

ఇట్టి భగవద్భక్తుఁడుగూడ సురతవర్ణనములో నింత శ్రద్ధ వహించుట మిక్కిలి యాశ్చర్యముగ నున్నది!

(కొ. వేం. ల.)

అబ్బాటి (౧౫౧౨ - 2౧). — నికోలోడేల్ అబ్బాటి యని యితని పూర్ణమైన పేరు. ఇతఁడు ఇటలీదేశములోని మెడినా నగరమున జన్మించి కోరెజ్జియొకడ విద్యాభ్యాసము చేసి ప్రసిద్ధికి వచ్చి చిత్రకారుఁ డయ్యెను. ఫ్రాంజీనీ బ్లోమంబిరము నలంకరించుట యందు ప్రైమాటిస్సియో యనువానికిఁ దోడ్పడియెను. ఇతఁడు అపోస్తలు లయిన పీటరు, పౌలు అనువారిచిత్రపులను చిత్రించెను.

అబ్బాడి — ౧. ఈతని పూర్ణమైన పేరు ఆంటోయనీ థామ్మన్ డి అబ్బాడి (౧౫౧౦ - ౯2). ఇతఁ డొక ఫ్రెంచిపండి తుఁడును, పరిశోధకుఁడునై యుండెను. ఇతఁడు డబ్లిన్ నగరమున జన్మించినవాఁ డయినను ఫ్రాన్సుదేశమునందే విద్య నభ్యసించెను.

౧౫3౫-వ సంవత్సరమున ప్రకృతిశాస్త్రపరిషత్సభవా రొక పనిమీఁద నితనిని బ్రెజీలునకుఁ బంపిరి. ౧౫32 మొదలుకొని ౧౫౪౦ వఱకు నబిసీనియా దేశమును బరిశోధించుపనిలో నుండెను. ఇతఁడు తరు వాత ప్రకృతిశాస్త్రపరిషత్సభలో సభ్యుఁడుగ నియమింపఁబడియె. ఇతఁడు కెల్విన్ ప్రభువుతోఁగూడ ఆరగో పతకమును బహుమానము నొందెను. సాలునకు ౪,౦౦౦ ల ఫ్రాంకు లాదాయము వచ్చెడి అబ్బాడి యను జమీన్, ఏఁబదిసంవత్సరములలో ౫,౦౦౦,౦౦౦ ల నక్షత్రములఁ జూచి వాడు ప్రకటించుపద్ధతిమీఁద, ప్రకృతిశాస్త్రపరిషత్తునకు

మరణశాసనముద్వారా వశపఱచెను. ఇతఁడు ౧౦౯౦-వ సంవత్సరమువరకును భూగోళ, ఖగోళశాస్త్రసంబంధము లయిన పెక్కు గ్రంథములను రచించెను.

౨. జేమ్స్ అబ్బాస్ యని ఇతని పూర్వమైన పేరు. ఇతఁడు ౧౬౫౭-వ సంవత్సరప్రాంతమున బేరాన్ మండలమున నేయను గ్రామంబున జన్మించి ప్రఖ్యాతిగాంచిన ప్రొటెస్టాంటుమత స్థాపకుడు. ఇతని తల్లిదండ్రులు మిక్కిలి బీదవా రగుటచేత స్నేహితుల ప్రాప్తినక జక్కినివిద్య నభ్యసించెను. నేడన్ పట్టణమున విద్య నభ్యసించి పదునేడవయేటనే పరమార్థవిద్య (ఈశ్వరవిషయకవిద్య) యందు డాక్టరు పట్టము నొంది మిక్కిలి ఖ్యాతి గాంచెను. ఇతఁడు బర్లిన్ నగరమున కొన్ని సంవత్సరములు గడపినతరువాత ఫ్రెంచిప్రొటెస్టాంటు చర్చిలో ప్రధానమతబోధకుఁడుగ నుండి ౧౬౮౦-వ సంవత్సరములో మార్షల్ స్కాంబర్డుతోఁగూడ నిండ్లాండునకుఁ బోయి లండను లోని శావాయ్ ఫ్రెంచిచర్చిలో ప్రధానమతబోధకుఁ డయ్యెను. విలియమ్ రాజునెడ మిక్కిలి ప్రేమానురాగములు గలవాఁ డగుటచేత ౧౬౮౮-వ సంవత్సరమున సంభవించిన విప్లవచరిత్రమునుగూర్చి కావలసిన యుపకరణములు రాజకీయ మంత్రులవలన సమూహ్య నని చెప్పుదురు. ఐర్లాండులోని కిల్లలో గురుస్థానాధికారిగ రాజుచే నియమింపబడియెను. ఇతఁడు మహావక్తయు, శక్తియుక్తుఁడును, మహాబోధకుఁడునై యనేకమత గ్రంథములను విరచించి ౧౭౨౭-వ సంవత్సరమున లండనునగరములో మృతి నొందెను.

అబ్బాస్ — ౧. ఇతఁడు (౧౬౬౬ - ౧౭౫౨) మహమ్మదు యొక్క పినతండ్రి. బేడరుయద్దములో చెఱబట్టబడియెను. తరువాత మహమ్మదీయమతమునకు ముఖ్యసహాయుఁ డయ్యెను. ౭౫౦-వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౨౫౮-వ సంవత్సరములో మంగోలు (మోగలు)లచే జయింపబడువఱకును పరిపాలనము చేసిన బాగ్దాదు ఖలీఫా లగు అబ్బాసువంశమునకు మూలపురుషుఁడుగ నుండెను.

౨. పారసీక (పర్షియా) దేశపు రాజులలో ఈపేరుగలవారిలో ఇతఁడే (౧౫౮౫ - ౧౬౨౮) మొదటివాఁడు. ఇతఁడు ప్రసిద్ధుఁ డగుటవలన నీతనిని 'అబ్బాస్ ది గ్రేటు', 'ఘనుఁ డైన అబ్బాస్' అందురు. ఇతఁడు ౧౫౮౫-వ సంవత్సరమున సింహాసన మెక్కిను. ౧౫౯౭-వ సంవత్సరములో హీరాత్ నగరమున ఉజ్ బేగు లనువారి నోడించెను. ౧౬౦౧-౯ సంవత్సరములనడుమ ననేకపర్యాయములు తురుష్కుల నోడించెను. బ్రిటిషువారిసాహాయ్యముతో ౧౬౨౨-వ సంవత్సరములో ఆర్మజ్ నుండి పోర్చుగీసువారిని తఱిమివై చెను. ఇతనిరాష్ట్రము టైగ్రిసునది మొదలుకొని సింధునదిపర్యంతము వ్యాపించియుండెను. ఇప్పహాసుపట్టణమును రాజధానిగఁ జేసికొని రాజ్యతంత్రమునందు ముఖ్యము లయిన సంస్కృతములను బెక్కింటిని గావించెను.

౩. పారసీకదేశపు శాహ (చక్రవర్తి) (౧౬౪౨ - ౧౬౬౬). ౧౬౩౦ లో జన్మించెను. ప్రజలకు ననుకూలముగ రాజ్యము చేసెను. ఇతని రాజ్యకాలమున ప్రజలు ధనసంపన్నులయిరి. ఇతఁడు కంఠహారును వశపఱచుకొనెను. కాని మొగలులు తిరిగి తీసికొనిరి.

౪. పారసీకదేశపుశాహ (చక్రవర్తి) (౧౭౩౨ - ౧౭౩౬). ఇతఁ డెనిమిదినెలల బాలుఁడుగా నున్నపుడు రాజ్యమునకు వచ్చెను. ఆదేశములమీఁద రాజ్యముచేసిన సాఫీవంశములోని చివరవాఁడు.

అబ్బాస్ పాషా (౧౮౧౩ - ౧౮౫౪) — మహమ్మద్ పాషాయొక్కమనుమఁడు. ౧౮౪౮-వ సంవత్సరములో ఈజిప్టునకు రాజప్రతినిధిగ ఇబ్రాహీమ్ పాషాకు తరువాత నేర్పడియెను. ఇతని ప్రభుత్వము అభివృద్ధి లేనిదిగను, నవ్వకర మైనదిగ నుండెను.

అబ్బాస్ బే అలీ మెర్వానీ — అక్బరుకాలమున నుండినచరిత్రకారుఁడు. ఇతఁడు మర్షాచరిత్రమును వ్రాసెను. మర్షా యనగా హుమాయూనును ౧౮౩౯ లో హిందూస్తానముననుండి వెడలఁగొట్టి ఢిల్లీరాజ్యము నాక్రమించినవాఁడు. ఈచరిత్రము అక్బరున కంకిత మీయఁబడినది.

అబ్బాస్ మీర్జా (౧౭౮౩ - ౧౮౩౩) — ఇతఁడు పారసీకదేశపు 'షా' అయిన ఫత్ అలీయొక్క కుమారుఁడును యువరాజును నై యుండి ౧౮౧౧-౧౮౧౩ సంవత్సరములలోను ౧౮౨౬-వ సంవత్సరములోను జరిగిన రష్యనుల దండయాత్రలలో పారసీక సైన్యమున కధిపతిగా నుండి కకాసియా రాష్ట్రములను గోలుపోయెను కాని ౧౮౨౮-వ సంవత్సరములో జరిగినయొడంబడికలో నీతఁడు 'షా' గా నుండుట కంగీకరింపబడియెను.

అబ్బాస్ వంశము — ఈవంశజులు ఒమ్మియాదు వంశమువారితరువాత నరేబియక్ (మహమ్మదీయ) సామ్రాజ్యమును క్రీ. శ. ౭౫౦ మొదలు ౧౨౫౮ వఱకును బరిపాలించిన 'ఖలీఫా' లనఁబడు మహమ్మదీయమతాచార్యులు. వీరివంశమునకు మూలపురుషుఁడు మహమ్మదీయమతసంస్థాపకుఁ డగు మహమ్మదునకుఁ బినతండ్రియు, సహకారియునైన అబ్బాసు. వీరికి పూర్వ మా పీఠముమీఁద ఒమ్మియాదు లనువారు ౬౬౧ మొదలు ౭౫౦ వఱకును ఖలీఫాలుగా నుండిరి. వారిని వెడలఁగొట్టి మహమ్మదుయొక్కవంశములోని వారైన అబ్బాసులు పీఠము నాక్రమించుకొనవలయు నని యత్నము చేయుచుండిరి. అబ్బాసునొద్దనుండి నాల్గవతరమువాఁ డగు (మునిమనుమఁడు) అబుల్ అబ్బాసు అనునతఁడు ఆబు ముసిలి మ్మను నేనానాయకునిసాహాయ్యమున ఒమ్మియాదువంశజుఁ డగు రెండవ మెర్వాక్ అనువానిని జాబ్ నదీప్రాంతమున నోడించి, రాజ్యమంతయు నాక్రమించుకొని ఖలీఫాపీఠము నెక్కిను. అప్పటినుండియు వాని

సంతతివారే మహమ్మదీయరాష్ట్రము నైదువందల సంవత్సరములకంటే నెక్కువకాలము పరిపాలించి మహమ్మదీయత్యాతిని బడసిరి.

వీరిలో నీవంశస్థాపకుడగు అబ్దుల్ అబ్బాసు నాలుగువత్సరములుమాత్రమే రాజ్యమునరెన్నెను. ఈకాలాదికాలములోనే అనేక క్రూరకృత్యముల నొనర్చి మహమ్మదీయరాజ్యమును యాపఖ్యాతిగాంచెను. ఇతఁ డొమ్మియారువంశమును నిర్మూలముచేయఁ గంకణము కట్టుకొనినను అబ్దుల్ రహిమా ననునతఁ డొక్కఁడుమాత్రమే వీనివారినుండి తప్పించుకొని పోయి స్పెయినుదేశము నాక్రమించుకొనెను. ఇట్లే ఆఫ్రికాదేశముకూడ నించుమించుగ స్వాతంత్ర్యము వహించి వలస పోయెను. ఇతనితరువాత నితనితమ్ముఁడు ముక్తసూ రనునతఁడు పట్టము గట్టుకొని యనేకయుద్ధములందు జయ మొంది విజయుఁ డను సార్థకబిరుదును గడించెను. ఇతఁడు ౭౬౨ - వ సంవత్సరమున బాగ్దాదుపట్టణమును పట్టణరాజములలో నిరుపమానముగా నిర్మించి దానిని ముఖ్యపట్టణముగా నేర్పఱుచుకొనెను. ఇతఁడు క్రీ. శ. ౭౭౫ లో మృతినొందఁగా నతనికుమారుఁడు మహదీ యనునతఁడు రాజ్యము నకు వచ్చి పాశ్చాత్యరోమునుచక్రవర్తిని యగు ఐరినితో యుద్ధ మొనర్చి జయ మొంది ఆమె కప్పము గట్టునట్లు సంధిచేసికొనియెను. మఱియు మక్కా, మదీనా, జెరూసలేము మున్నగు పట్టణములలో నుండు మసీదుల బాగుపఱచి అనేకసత్రముల నితరసౌకర్యములను గుదిర్చి ఖ్యాతిని బడసెను. క్రీ. శ. ౭౮౫ లో నితనికుమారుఁడు హదీ అను నతఁడు రాజ్యమునకు వచ్చి ౧౫ నెలలలోపలనే చంపఁబడెను. అతని యనంతర మతని తమ్ముడగు హరూన్-అల్-రషీద్ అను మహా పురుషుఁడు సింహాసన మధిష్ఠించి ౨౩ వత్సరములు (౭౮౬ - ౮౦౯) మహావైభవముతో రాజ్యమును బాలించి తనవంశపుఖ్యాతిని దిగంతముల వ్యాపింపఁజేసెను.

ఇతఁడే ఆరేబియరాత్రులను గ్రంథమునకు కథానాయకుఁడు. ఇతఁడు పండితులను, కవులను, గాయకులను, శాస్త్రజ్ఞులను సభకు రావించి వారి కుచితసత్కారము లొనర్చి బహుకరించి వారి పాలిటి కల్పవృక్షమై లోకమునకు హితకారి యయ్యెను. ఇతనికాలములో చక్కనిపట్టణంబులు పెక్కులు నిర్మింపఁబడెను. ఇతఁడు ప్రజలను బిడ్డలవలె పోషించి వారిచే నధికముగఁ బ్రేమింపఁబడుచుండెను. ౮౦౨ - వ సంవత్సరమున పాశ్చాత్యరోమును చక్రవర్తినిసిఫారసు కప్పము గట్టుట మానినందున నతనిపై దండయాత్ర వెడలి జయశాలి యయ్యెను. ఇతనిపరిపాలనంబున మహమ్మదీయవిఖ్యాతి అత్యున్నతదశను జెందెను. అందువలన నితనిక్రీ. శ. ౭౯౬ జూలై బడుచుండును. 'కాని దానియందు కళంక మొకింత లేకపోలేదు. తనకును, తనపూర్వులకును రాజ్యపరిపాలనంబున సాహాయ్యభూత మైన బాగ్దాదుపట్టణము నిర్మూలము అన్యథా స్వచ్ఛమైన యితనిక్రీ. శ. ౭౯౬ కళంకితముగ నొనర్చుచున్నది. ఈతని కుమారులలో సంతోకలహము బుప్పిరిల్లి మహా ననునతఁడు తనయగ్రజు నమీనుని ద్రుంచి ౮౧౩-వ సంవత్సరమున పట్టము గట్టుకొని ౨౧ సంవత్సరములు

రాజ్య మేలెను. మొదట నితఁడు అలీవంశస్థులమూలమున ననేక కష్టములకు పాలై తుదకు విజయియై తనతండ్రివలె పండితాభిమానియై ప్రఖ్యాతి గాంచెను. ఇతనికాలములో గ్రంథాలయములు పెక్కులు స్థాపింపఁబడినవి. జ్యోతిషము, గణితము, వేదాంతము, భౌతిక శాస్త్రములు, వైద్యము మొదలయిన విషయములను గుఱించిన పెక్కు శాస్త్రములు వ్రాయఁబడినవి. మూఁడు గ్రంథములు సంస్కృతమున నుండి భాషాంతరీకరింపఁబడినవి. ఇతని యనంతరము రాజ్యము విచ్ఛిన్నమై అంతరించుచున్నది.

ఇతనితరువాత నితని తమ్ముఁడు ముతాసిం అనునతఁడు రాజై స్వరక్షణమునకై తురుష్కనైన్యమును స్థాపించెను. ఈ నైన్యము రోమును ప్రిటోరియనుసేనవలె వృద్ధి జెంది రాజ్యమున సర్వాధికారమును హరించి రాజులను నామమాత్రవశిష్టులుగఁ జేసెను. ఇతని కుమారుఁడు వాధిక్ అనునతఁడు ౫ వత్సరములు వైభవముతో రాజ్య మేలెను గాని తరువాతివా రందఱును తురుష్కనైనికులచేతులలో తోలుబొమ్మలగతి మెలఁగుచుండిరి. తుదకు కాహిర్ అనునతఁడు క్రీ. శ. ౯౩౨-లో అబ్దుల్ రజాకను తురుష్కసేనానికి అమిర్ డామ్రా అను నున్నతపదవి నొసంగి యతనికి సర్వాధికారము వదలి నామ మాత్రవశిష్టుఁడై యుండెను. అప్పటినుండియు నీ తురుష్కులు ప్రబలులై అబ్బాసైదువంశస్థులనుపేర రాజ్య మేలుచుండిరి. వీరి పాలనమున ఖురాసాను, సిరియా మొదలగురాష్ట్రములు స్వతంత్రత వహించి విడిపోయెను. తుదకు బాగ్దాదుపట్టణముమాత్రమే అబ్బాసైదులవశ మైయుండెను. ఇదియుఁగూడ ౧౨౫౮-వ సంవత్సరమున నంతరించెను. ఆ సంవత్సరమున హులా గను మంగోల్ రాజు బాగ్దాదు పట్టణమును ముట్టడించి కాల్చివైచి ముతసిమ్ అను ప్రభువును ద్రుంచివైచెను.

ఇంతటితో అబ్బాసైదుల రాజ్యము నశించినను ఈజిప్టునందు మాత్ర మీ వంశస్థులు ౩౦౦ల వత్సరములు పేరునకుమాత్రము రాజులైయుండిరి. వీరిలో కడపటివాఁ డగు మూడవ ముతవక్కిలు తురుష్కవంశస్థుఁ డగు సుల్తాను సలీముచే నోడింపఁబడి కాన్స్టాంటి నోపిలునకు బందిగాఁ గొంపోవఁబడి తుదకు ౧౫౩౮-వ సంవత్సరమున కైరోపట్టణమున మృతి నొందెను.

బాగ్దాదుపట్టణమున రాజ్యము చేసిన యీ వంశపురాజులు మొత్తముమీఁద ౩౭ గురు. వారిపేళ్లు, రాజ్యకాలము నీ క్రింద నీయఁబడుచున్నవి. వీరిపేళ్లకు ముందు 'అల్' అను గౌరవార్థ పదము నుంచెదరు.

౧. అబ్దుల్ అబ్బాస్ అల్ సఫా (౭౫౦ - ౭౫౪)

౨. ముక్తసూర్ (౭౫౪ - ౭౭౫)

౩. మహదీ (౭౭౫ - ౭౮౫)

౪. హదీ (౭౮౫ - ౭౮౬)

౫. హరూన్ - అల్ - రషీద్ (౭౮౬ - ౮౦౯)

౬. అమీక్ (౮౦౯ - ౮౧౩)
౭. మమూక్ (౮౧౩ - ౮౩౩)
౮. ముతాసిం (౮౩౩ - ౮౪౨)
౯. వాథిక్ (౮౪౨ - ౮౪౬)
౧౦. ముతవక్కి - ల - లల్లా (౮౪౬ - ౮౬౧)
౧౧. ముస్తసిర్ (౮౬౧ - ౮౬౨)
౧౨. ముస్తయ్యాబిల్లా (౮౬౨ - ౮౬౬)
౧౩. ముతజ్ (౮౬౬ - ౮౬౮)
౧౪. ముహ్తదీబిల్లా (౮౬౮ - ౮౭౦)
౧౫. ముతమిదలల్లా (౮౭౦ - ౮౯౨)
౧౬. ముతడిద్ (౮౯౨ - ౯౦౨)
౧౭. ముక్తఫీ (౯౦౨ - ౯౦౮)
౧౮. ముక్తదిర్బిల్లా (౯౦౮ - ౯౩౨)
౧౯. కాహిర్ (౯౩౨ - ౯౩౪)
౨౦. రాడీబిల్లా (౯౩౪ - ౯౪౦)
౨౧. ముత్తక్బీబిల్లా (౯౪౦ - ౯౪౪)
౨౨. ముస్తక్ఫీ బిల్లా (౯౪౪ - ౯౪౬)
౨౩. ముటీబిల్లా (౯౪౬ - ౯౪౮)
౨౪. టాయిలీ అమిల్లా (౯౪౮ - ౯౯౧)
౨౫. కాదిర్బిల్లా (౯౯౧ - ౧౦౩౧)
౨౬. కాయం - బి - అమిల్లా (౧౦౩౧ - ౧౦౭౫)
౨౭. ముక్తదీ - బి - అమిల్లా (౧౦౭౫ - ౧౦౯౪)
౨౮. ముస్తజ్ హిర్బిల్లా (౧౦౯౪ - ౧౧౧౮)
౨౯. ముస్తర్బిద్ బిల్లా (౧౧౧౮ - ౧౧౩౫)
౩౦. రాషిద్ బిల్లా (౧౧౩౫ - ౧౧౩౬)
౩౧. ముక్తఫీ - లి - అమిల్లా (౧౧౩౬ - ౧౧౪౬)
౩౨. ముస్తజ్ జిద్ బిల్లా (౧౧౪౬ - ౧౧౭౦)
౩౩. ముస్తదీ - బి - అమిల్లా (౧౧౭౦ - ౧౧౮౦)
౩౪. నాసిర్ - లి - దీనిల్లా (౧౧౮౦ - ౧౨౨౫)
౩౫. జాహిర్ - బి - అమిల్లా (౧౨౨౫ - ౧౨౨౬)
౩౬. ముస్తన్ సిర్ బిల్లా (౧౨౨౬ - ౧౨౪౨)
౩౭. ముతసింబిల్లా (౧౨౪౨ - ౧౨౫౮)

అబ్బాసీబందర్ — ఈరాజ్ దేశమునందలి ఒకరేవు పట్టణము. మొదట దీనికి గోబ్రుక్ అని పేరు. ౧౬౧౪-వ సంవత్సరమున మొదటి అబ్బాసు ఆకాలమున నచట నుండిన పోర్చుగీసువారిని బాహుద్రోలి దీనిని వశపఱచుకొనెను. అటుపై నతనిపేరను దానికి అబ్బాసీబందర్ అనుపేరు వచ్చినది. ఇంగ్లీషువారు, ఫ్రెంచివారు మున్నగు యూరోపీయను లిచట వ్యాపారమునకై తగవులాడుకొనుచుండువారు. ప్రస్తుతకాలమునగూడ ఇందు వ్యాపారము బాగుగా సాగుచున్నది. దీని జనసంఖ్య ౧౦,౦౦౦.

అబ్రహాము — 'దేవునిన్నే హితుఁ' డనియు, 'భక్తజనకుఁ' డనియు నాధిక్యబిరుదములతో యూద (Jews) ప్రపంచమునను, క్రైస్తవసంఘమునను బ్రణుతుఁ డగు నబ్రహాము క్రీస్తునకుమందు ౧౯౯౬-వ సంవత్సరముననుండి ౧౮౨౨ వఱకు జీవించిన మహాసిద్ధ పురుషుఁడు. ఈతఁడు హీబ్రూవంశస్థాపకుఁడును యేసుక్రీస్తు వంశావళిమూలక ర్తయు నైయున్నాఁడు.

బైబిలునకుఁ జాలసంవత్సరములకు వెనుక వ్రాయఁబడిన ఖురానునందును నబ్రహాముచరిత్రయు కనఁబడును. అయితే బైబిలులో మోసెస్ వ్రాసినచరిత్రాంశములే యాభిక్త శిఖామణిచరిత్రయు నకు ముఖ్యాధారములు.

అబ్రహాముతండ్రి తెరహు. ఇతఁడు షేముగోత్రీయుఁడు. ఈతఁడు యూఫ్రటీస్ నదీపరిసరమునందలి యుర్ గ్రామనివాసి యై విగ్రహారాధనాతత్పరుఁ డైయుండెను. కథానాయకుఁడు గాక యతనికి నాహోరు, హరక్ అను మఱియిద్దఱు కొమాళ్లుండిరి. ఆకాలమున నాదేశ మంతయు ప్రతిమార్చనమున మునిగియుండెను. ఒక్క అబ్రహాముమాత్ర మేకదైవారాధకుఁడై యీశ్వరునితో ననుసంధానము వెదకుచుండెను. తెరహు సకుటుంబపరివారముగా నుర్ విడచి మెసెపొటేమియాలోని హరక్ పురమునకుఁ జని యచ్చట నివాస ముండి వెనుకను పరమపద మందెను. అబ్రహాము సరై యను కన్యను వివాహ మాడియుండెను. హరక్ కుమారుఁడగు లాటు నతనితో నుండెను.

ఈస్థలమున నబ్రహాముయొక్క భక్తికలిక ప్రజ్వరిల్లినది. అప్పు డాయనకు భగవంతునితోఁ గల సంధానరహస్యమును విచారిం చినయెడల, నబ్రహాము సమాధి సాధించుచు నావేశపరవశుఁ డగు చుండె నని యనుభవజ్ఞులు గ్రహింపఁగలరు. ఏల యన బైబిలులోని ఆదికాండము (౧౨. ౫) లో దైవవాక్యము లబ్రహామునకు వినఁ బడి 'యోయీ భక్తా! నీవు లేచి కెనయనుదేశమునకు వెళ్లుము; నిన్ను గొప్ప జనాంగసంస్థాపకునిఁ జేసెదను. నీవంశమూలకమున సర్వలోకకుటుంబము లాశీర్వాదపాత్రము లగు' నని చెప్పినట్లు వివరిం పఁబడియున్నది. ఆ దేశాచార ప్రకార మబ్రహా మప్పుడు డేరాలు వేసి నివసించుచుండెను. దాసదాసీజనంబులు, పశుగణములు విశేష ముగ నుండెను. ఒకచో నివాస ముండినవెనుక నొక సంసారము లేవఁ దీసికొని సంగతి సందర్భము లెఱుఁగనివిదేశయాత్రను జేయ నెవ్వరికి సులభసాధ్య మగును? అయితే అబ్రహామునకుమాత్రము తానాస్థలము విడువవలె నని సమాధిలో దేవదర్శనమునఁ దెలియుటతోడనే దైవా జ్ఞును శిరసావహించుచు, వెంటనే తా నెఱుఁగనిదేశమునకుఁ బ్రయాణోన్ముఖుఁడై షెకీ మని యప్పు డెఱుఁగఁబడినస్థలమున డేరా వేసెను. తిరుగ భగవంతుఁ డాతనికిఁ బ్రత్యక్షమై, వానికి వాగ్దానము చేయఁ బడినదేశ మదియే యని యెఱుఁగఁజేసెను.

కొన్నా శ్లయినవెనుక, నేకారణమునతో అబ్రహాము బెథేల్, ఆయి యనుస్థలములమధ్య నివాస ముండ నొక గొప్పకాటక మాదేశమున వ్యాపించెను. అబ్రహా మప్పు డాఫ్రికాఖండమునకుఁ జనెను. అతనిభార్య రూపరేఖావిలాసములచేత వెలయుచున్నందున నల్లనిరూపముగల యాదేశస్థు లావనితారత్నముయొక్క సౌందర్యా తిశయములను ఫరవారాజునెదుటఁ బోగడిరి. అబ్రహా మామె హరింపఁ బడి, తాను విగతప్రాణుఁడుగఁ జేయఁబడు ననుభయమున వార లుభ యులకును గల యింకొకవరుసప్రకారము సరై యతనికి సోదరి యగు నని యామె ఫరవారోఁ జెప్పవలె ననెను. రాజాజ్ఞఁ బూని యబ్రహాము సరైను ఫరవానగరికిఁ బంపవలసివచ్చెను. ఆనృపవరుఁడు వారివరుస విని, సోదరి యైనయెడల నతఁ డామెను వివాహ మాడ నిశ్చయించి యబ్రహామున కమూల్యము లగు వెండి బంగారులను దాస దాసీజనంబులను పశ్చాదుల నిచ్చెను. అయితే ఆమె యతనిప్రాణ నాయకి యని రాజు గ్రహించినప్పుడు భయపడి తా నిచ్చినసాములను దీసికొనక యబ్రహామును, సరైను దారిఁబట్టించెను. కావున వారు ధనసమృద్ధితో స్వదేశమును జేరిరి.

అబ్రహామును లాటును నింతవఱకు సమష్టిగా నుండిరి; కాని వారిపరివారములు హెచ్చి నేవకజనంబులలో ద్వంద్వములు పుట్టి నందున విభిక్తులు కావలసినవారైరి. లాటు దూరవిచారము నేతుక దుర్భాగ్యులతో నిండియుండిన సాడోమ్, గొమొరా ప్రాంతముల నివాస ముగ నేర్పఱచుకొని యాదుండగీం ద్రమధ్య నివాస ముండెను. అబ్ర హాము హెబ్రోనుమైదానమున నిలిచెను. కొన్ని దినములవెనుక ఏలము దేశపురా జగు కెదర్లామె రమనాతఁడు సాడోమ్పై దండెత్తి కొల్ల ధనముతో లాటును నతనికిఁగల యావదాస్తిని చెజగాఁ గొంపోయెను. అబ్రహాముకడ నప్పుడు యుద్ధశిక్షలో నారిలేరిన 3౧౨ గురు సైనికు లుండిరి. వారితో నాతఁ డారాజుపైఁ బడి వాని నెదిరించి తమ్ముని విడిపించుకొని వచ్చెను. వెనుక సాడోమ్, గొమొరాపట్టణములు నాశము చేయఁబడెను. ఆసందర్భమున అబ్రహాము భగవంతునితో ముఖా ముఖిగా సంభాషించెను. ఒకనాఁ డబ్రహాము తనకు సంతాన మను గ్రహింపవలె నని దేవుని వేడుకొని యొకమతకర్తముద్వారా వాగ్దా నము వడసెను. సమయోచితవరముల నిడుభగవంతుఁడు పదేండ్ల వఱకును నావృద్ధదంపతులకు సంతానసౌఖ్య మనుగ్రహింపమి భార్య యొక్క బలవంతముచే నబ్రహాము హగ రమదాసీని బరిగ్రహించి యిష్టాయి లను కుమారునిఁ గాంచెను. అయితే యతఁడు ఈశ్వర వాగ్దత్తపుత్రుఁడు కాఁడు. దేవుఁ డింకొకపర్యాయ మబ్రహామునకు దర్శన మిచ్చి సరైద్వారా అతనికిఁ గులదీపకుఁ డగు నందనుఁడు జన్మించు నని వాగ్దానము ధృఢపఱుపఁగా దైవపరిమాణకాలమున ఈజా కనుకుతుఁడు వారికి జన్మించెను. ఈచిన్నవాఁడు కొంచెము పెద్దవాఁడు కాఁగానే వానిని బలిగా వియ్యవలె నని భగవంతుఁ డబ్రహామున కజ్ఞాపించెను. ఆకుమారుని సమర్పించినను దేవుఁడు తన వాగ్దానమును నిలుపుగలఁ డనువిశ్వాసముతో నాభీక్తాగ్రేసరుఁ డాబుడు

తని యజ్ఞవేదిపై బలియియ్యఁబోవుచుండఁగా నొకదూత యాతనికి నడ్డు వచ్చి బలి యియ్యకుండ నాఁపెను. దైవాజ్ఞను శిరసావహించిన యాయసిధారావ్రతచర్యయే యాభిక్తునివిశ్వాసమును నాచంద్రార్క సారభముతో నింపుచున్నది. సరైమరణానంతరము, అబ్రహాము కెతురా యనుస్త్రీని వివాహ మాడి ౬ గురు పిల్లలను గనెను. ఈజాకు వివాహ మాడి యిద్దఱుకొమాళ్లను గనినంతవఱకు నబ్రహాము జీవించి ౧౭౫ సంవత్సరములప్రాంతమున బంధవిముక్తుఁడై తాను చిరకాల మపేక్షించియున్న శాశ్వతపరమపదవి నందెను. ఈయబ్రహాము వంశమునందే యేసుక్రీస్తు మూర్తీభవించుటచేఁ గ్రైస్తవప్రపంచ మంతయు నబ్రహామునకుఁ జేయఁబడిన వాగ్దానఫల మని నమ్మఁబడు చున్నది. [జా. చా.]

అబ్బల (లేక ఆక్సెల్) (౧౧౨౮-౧౨౦౧)—ఇతఁడు డెన్హార్కుదేశపు అర్చిబిషప్ప. ౧౧౨౮ ప్రాంతమున జన్మించెను. ౧౧౫౭-వ సంవత్సరము మొదలుకొని డెన్హార్కురాష్ట్రమును బలపఱుచుటకై వాల్డెమర్ రాజునకు మిక్కిలి సామర్థ్యముతోఁ దోడ్పడియెను. అన్యమతస్థు లయిన వెండులతోడి పోరాటములో నధికముగాఁ బ్రవేశము కలిగించుకొనియెను. తరువాత రాస్కిల్దెకు బిషప్పను, 'లండ్' నకు ఆర్చిబిషప్పను అయ్యెను. ౧౧౭౮వ వాల్డెమర్ రాజు మరణమును జెందినతరువాత ౧౧౮౨వ అబ్బలన్యొక్క అధికారము మిక్కిలి విజృంభించియుండుటచేత పడుచువాఁ డైన కెన్యూట్ రాజునకు పామెరేనియనునొకాదళముతోడి పోరాట మునం దుపయోగకారిగ నుండెను (౧౧౮౪). డెన్హార్కు దేశమునందు జన్మించిన మతగురువులలోనేమి, రాజ్యతంత్రజ్ఞులలోనేమి అబ్బలను మిక్కిలి గొప్పవాఁడుగ నుండెను. ఇతఁడు పండితుఁ డగుటవలన తనగొప్పచరిత్రమును వ్రాయుటకుఁ గావలసినయంతుపకరణ ములను తనవ్రాయసకాఁ డయిన సాగ్స్ గ్రనోటిక స్సనకు నొసంగెను.

అభయగిరి — సింహళమునం దనురాధపురమునొద్ద నుండిన బౌద్ధవిహారము. ఇది అభయఁ డనురాజుచే బుద్ధునియస్థులపై మిక్కిలి యెత్తుగఁ గట్టఁబడియెను. ఈవిహారముం దుండెడి భిక్షువుల కును, మహావిహార మని పేరొందినమఱియొక విహారమునం దుండెడి భిక్షువులకును అభిప్రాయభేదములు గలిగి బౌద్ధమతమునందుఁ గొన్ని సిద్ధాంతభేదము లేర్పడెను. ఈ విహార మిప్పుడు వినాశముఁ జెంది, చూడఁబోవువారికిఁ దనపూర్వవైభవమును నూచించుచుండును.

అభయదేవసూరి — శ్వేతాంబకులతెగకుఁ జెందిన గొప్పజైనసై యాయకుఁడు; రాజగచ్ఛమునకుఁ జెందిన ప్రద్యుమ్న సూరిశిష్యుఁడు; అతనితరువాతను గురువయినవాఁడు. ఇతఁడు వాచమహా ర్ణవమును 'న్యాయ' గ్రంథమును, సమృతి తర్కసూత్రమునకు 'తత్త్వార్థ బోధవిధాయిని' యను వ్యాఖ్యానమును రచియించెను. ఇతనికిఁ బదప మంజరాజునకు సమకాలికుఁ డయిన జినేశ్వరమూరి గురు వయ్యెను.

అభయవర్షము — ప్లక్షద్వీపమందలి వీడవర్షము.

అభయసింగు — ౧౭, ౧౮ శతాబ్దాలలో రాయగడ సంస్థానము నేలిన అమరసింగుమారుడు. జయపూరురాజగు జయసింహుడు తనదేశమును ముట్టడించినప్పుడమరసింగు అతనికి తొమ్మిది లక్షలరూపాయ లిచ్చుట కొప్పుకొనెను. అందు మూడులక్షలకు తన కొడుకగు నీయభయసింగును జామీనుపెట్టెను. తరువాత నీబాధ యెట్లో వదలిపోయినది కాని, కొలదికోజాలలోనే అభయసింగు నేవకుడే యొకడు తనయజమానుని జంపివైచెను.

అభయసింహుడు — ౧. ఉదయపురపురాజు

(౧౫౯౨ - ౧౬౨౧). విఖ్యాతిఁ జెందిన ప్రతాపసింహుని జ్యేష్ఠ పుత్రుడు. ఈతనికి ఉమరావ్ సింగ్, అమరసింగ్ అనునామాంతరములు గలవు. ఈతఁడు బాల్యమునఁ దండ్రితోఁ దిరుగుచు కష్టములనుభవించుట కలవడినను తండ్రిమరణానంతరము సోమరియై వినోదములతో కాలక్షేపము చేయుచుండెను. కాని కొలదికాలములోనే తనతండ్రిమిత్రుఁడును, వీరాగ్రేసరుఁడును అగు సాళుంబ్రాధిపతి యగు తాకుర్ చేసినయొకసాహసకృత్యమువలన తననడవడిని దిద్దుకొని ఢిల్లీశ్వరుని నైన్యములతో యుద్ధము చేయు నిశ్చయించెను. క్రీ. శ. ౧౬౦౮ లో తాకుర్ మొదలుగాఁ గల వీరులసమాజమును వెంటఁబెట్టుకొని దినేర్ వఱకును బోయి విడిసెను. ఖానఖానన్ అను ఢిల్లీశ్వరుని మంత్రియొక్క తమ్ముఁ డయిన అబ్దుల్లా యనువానితో నక్కడ యుద్ధమును జేసి తురుష్కులను బూర్తిగ నోడించెను. అప్పుడు జహంగీరుపాదుషాహ ఢిల్లీచక్రవర్తిగ నుండెను. ఈ యుద్ధములో నోడిపోయినందున పాదుషాహ రాజాలో కొన్ని దినములవఱకు నుండునట్టిసంధి చేసికొనెను. కాని పాదుషాహ యా సంధినిఁ బాటించక అబ్దుల్లాఖానుని నైన్యాధిపత్యముక్రింద బ్రహ్మాండమైన నైన్యమును మేవాడమీఁదికిఁ బంపెను. ౧౬౧౦-వ సంవత్సరపు ఫాల్గునమాసములో రాణ్ పుర్ వద్ద రాజపుత్రులకును, తురుష్కులకును ఘోరసంగ్రామము జరగెను. తురుష్కులే మరలఁ బరాభూతులయిరి. ఈ దిగ్విజయమువలన మేవాడక్రీరి హిందూదేశమందంతటను బ్రసరించెను.

చిత్తోడ్ గడమునుగుఱించినయభిమానమున రాజపుత్రులందఱును మేవాడరాజునకు సాయము చేయుచున్నారనియు, అందుమూలమునఁ దమ కెల్లడల, పరాజయములు గల్గుచున్నవనియుఁ దలంచి తురుష్కులు చిత్తోడ్ సింహాసనముపైని తమ కనుకూలుఁ డగు సంగరాజుతుఁ డను రాజపుత్రుని కూర్చుండఁబెట్టిరి. ఇట్లు చేసినను రాజపుత్రులు మేవాడరాజాకే సహాయులుగా నుండి తురుష్కులకు నంకితుఁ డగుటచే సంగరాజుతుని అనూయతోఁ జూడసాగిరి. సంగరాజుతుఁడు కొలదికాలములో బుద్ధి దెచ్చుకొని, తనపూర్వుల జయ ఫరాక్రమములను, తురుష్కుల దుష్కృత్యములను దలంచి ఒకనాఁడభయసింహుని బిలిపించి యాతనికి చిత్తోడ్ గడ మొసంగి వెడలి పోయెను.

ఇట్లు అభయసింహునకుఁ దనపూర్వుల రాజధాని యగు చిత్తోడ్ గడము సులభముగఁ బ్రాప్తమయ్యెను. అనంతరము కొట సురక్షితముగాఁ దనచేతిలో నుండుటకై కొటచుట్టు నున్న యెనుబది పట్టణములను, నలువది దుర్గములను గెలిచెను. ఇది చూచి సహింపఁ జాలక పాదుషాహ తనకుమారుఁ డగు పర్వజ్జీ అనువానికి నైన్యాధిపత్య మిచ్చి క్రీ. శ. ౧౬౧౧ లో గొప్పనైన్యమును మేవాడమీఁదికిఁ బంపెను. ఖామ్ నోర్ వద్ద రాజానైన్యములకును, మోగలునైన్యములకును ఘోరసంగ్రామము జరగెను. అందును మోగలులే యోడి పాటి పోయిరి. ఈ ప్రకారము రాజపుత్రులు మోగలులను పదునేడు పర్యాయములు ఓడించి తమ యద్వితీయశౌర్యమును గనఁబఱచిరి. కాని పెక్కురుయోధాగ్రేసరులను, అసంఖ్యనైన్యమును ఖోలుపోవలసిన వారైరి. ఇది కనిపట్టి జహంగీర్ పాదుషాహ మరల గొప్పనైన్యముల నిచ్చి పరాక్రమవంతుఁ డయిన కుజ్జమ్ అను తనకుమారుని రాజామీఁదికిఁ బంపెను. కాని యీ తడవ తనమర్యాదకు లోపము లేని సంధి చేయుటయే మంచి దని అభయసింహుడు తలంచెను. కావున మేవాడరాజులు ఢిల్లీశ్వరుని సార్వభౌమునిగా నొప్పుకొనునట్లును, వారు ఢిల్లీకి నేగ నక్కఱలేకుండునట్లును, మేవాడరాజపుత్రునకు ఢిల్లీశ్వరుఁడు తనకుడివైపున నందఱు సరదారులకంటె నగ్రస్థాన మొసగునట్లును ఒప్పిదములతో క్రీ. శ. ౧౬౧౬ లో సంధి చేసికొనెను. ఢిల్లీశ్వరుఁడు ఉదయపురపురాజుమనసు నొవ్వకుండఁ జేయఁబ్రయత్నించుచుండెను. అయినను తనవంశపు శాశ్వతక్రీరికి సంధిచే గలంకము వచ్చె నని తలచి తనకుమారుఁ డగు 'కర్ణుడు' అనువానికిఁ బట్టము కట్టి అభయసింహుడు వానప్రస్థాశ్రమమును స్వీకరించి, ఉదయపురమును విడిచి పోయెను.

ఇతఁ డద్భుతపరాక్రమశాలియు, మిక్కిలి దీర్ఘకాయుఁ డును, విశాలవత్సరుఁడును అయియుండెను. ఈతఁడు సరదారులకును, ప్రజలకును అత్యంతప్రియుఁడు. ఇందుల కితని దయాశుత్వమును, న్యాయప్రియతయు ముఖ్యకారణములు. ఈతఁడు తనరాజ్యములోఁ బన్ను వనూలుచేయుటనుగుఱించి పెక్కుచట్టములు చేసి వానిని శాసనస్థంభములపైని జెక్కించెను. ఆశాసనము లిప్పటికిని గాన వచ్చుచున్నవి. ఈతఁడు తనసరదారులకుఁ దగినట్లు జాగీరు లొసంగి, వారు తనసభకు వచ్చునప్పుడు ధరింపవలసిన దుస్తులపద్ధతియు, వారు సభలోఁ గూర్చుండవలసినక్రమమును నిర్ణయించెను. ఈతనిచే నేర్పఱుపఁబడిన శిరోవేష్టనమును ఇప్పటికిని 'ఉమరావ్ శాహిపగ్ డీ' అని యాప్రాంతమున ననియెదరు.

౨. యోధపురపురాజు. మహమ్మద్ షా ఢిల్లీలో రాజ్యము చేయుచుండఁగ రమరమి క్రీ. శ. ౧౭౨౬-వ సంవత్సరమున తన తండ్రియైన రాజా అజిత్ సింగ్ రాజోడును జంపి రాజయ్యెను. ఈతఁడు ఢిల్లీచక్రవర్తిక్రింద పని చేసెను. గుజరాత్ రాజ్యము నపహరించిన సర్ బులండ్ ఖాన్ అనునాతని నోడించినందున క్రీ. శ. ౧౭౨౭ లో ఆ రాజధానికి సుబేదారుగా నియమింపఁ

బడెను. కాని యీతనిసోదరుఁ డైన బఖత్ సింగు జోధపురపురా జయ్యెను. క్రీ. శ. ౧౭౫౨ లో అభయసింహుఁడు విషము పెట్టఁబడి మృతి నొందెను. ఇతనితరువాత విజయసిం గను నీతనికుమారుఁడు తండ్రిస్థానము నలంకరించెను.

అభయము (డు) — ౧. స్వాయంభువ మన్వంతరమునం దుండిన ధర్మఁ డనుఋషియొక్క కుమారుఁడు. తల్లి దయ.

౨. ప్రియవ్రతపుత్రుఁ డయిన ఇద్దజిహ్వనియేడ్చుకుమారులలోఁ గనిష్ఠుఁడు. ఇతఁడు ప్లక్షదీప్త మందలి ఏడవవర్షమునకు నధిపతి. కావున ఆవర్షమున కితని పేరు వచ్చెను.

౩. ఒక బ్రహ్మర్షి.

౪. ఒక బ్రహ్మర్షి.

౫. ధృతరాష్ట్రుని నూర్గురుపుత్రు లలో నొకఁడు.

అభావము — వై శేషికులచే నంగీకరింపఁబడిన సప్తమ పదార్థము. నై యాయుకులు కూడ దీని నంగీకరించిరి. వై శేషికసూత్ర ములలో 'ద్రవ్యగుణకర్త సామాన్య విశేషసమవాయ' ము లను నాటు పదార్థములే చెప్పఁబడినవి. కాని తరువాతినై యాయుకులు 'అభావ' మను నొకపదార్థము నంగీకరించిరి. ఆటును భావపదార్థము లనియు, నిది యభావపదార్థ మనియు వారితాత్పర్యము. అట్లు అభావమును వేఱుపదార్థముగ నెంచనియెడల 'ఇచ్చట ఘటము లేదు. ఇచ్చట పటము లేదు' అన్నజ్ఞానము కలుగనేరదు. ప్రతివస్తువు తనయభావ మునకు 'ప్రతియోగి' యనిపించుకొనును. ఘటము ఘటాభావము నకుఁ బ్రతియోగి. పటము పటాభావమునకుఁ బ్రతియోగి. అభావము రెండువిధములు: సంసర్గాభావము, అన్యోన్య్యాభావము. సంసర్గా భావము మూడువిధములు: ప్రాగభావము, ప్రధ్వంసాభావము, అన్యోన్య్యాభావము. పదార్థము పుట్టుటకుఁ బూర్వ ముండునట్టి దాని యభావమును (లేమిని) ప్రాగభావ మనియెడరు. ఘటము పుట్టుటకుఁ బూర్వ మున్నదానియభావము ఘటప్రాగభావ మనిపించుకొనును. ముందు కల్క్యవతారము వచ్చు నందురు. కావున నిప్పుడు కల్కి ప్రాగభావము. కుమారుఁడు పుట్టువఱకును కుమారప్రాగభావము. కపాలమునందు ఘటోత్పత్తికిఁ బూర్వము ఘటాభావ మున్నది. కూరగాయలయందు రక్తోత్పత్తికి ముందు రక్తాభావ మున్నది. ఇట్లు పదార్థోత్పత్తికిఁ బూర్వము ఆపదార్థముయొక్క ప్రాగభావ ముండును. పదార్థోత్పత్తితో వినాశమును జెందును. కావున ప్రాగ భావ మనాది యనియు, సాంత మనియుఁ జెప్పెదరు; అనఁగా దానికి మొదలు లేదు గాని చివర యున్నది. పుట్టుక లేదు గాని చా వున్నది. ఘటము పుట్టుటకుఁబూర్వము ఘటప్రాగభావము అనాదికాలమున ఘండి యున్న దని చెప్పవలెనుగదా? ఈ ప్రాగభావము ఘటోత్పత్తి

తోడనే వినాశమును జెందును. కల్కి ప్రాగభావము కల్క్యవతార ముతో నంత మొందును. పుత్రుని ప్రాగభావము పుత్రోత్పత్తితో ముగియును. పదార్థము నాశనమును జెందినతరువాతను గలుగునట్టిదాని యభావము ప్రధ్వంసాభావ మనిపించుకొనును. కుండ పగిలిపోయిన తరువాత దానియభావము ఘటప్రధ్వంసాభావ మనిపించుకొనును. ఘటవిధ్వంసానంతరమున పగిలియుండు పెంకులలో నేఘటాభావ మున్ననో యది ప్రధ్వంసాభావము. ప్రధ్వంసాభావము సాది అనంతము; అనఁగా దీనికి నుత్పత్తి యున్నది గాని నాశము లేదు. దీనికి పుట్టుక యున్నది, చావు లేదు! ప్రతియోగిధ్వంసమే దానియుత్పత్తి కాలము. ఇది పుట్టినతరువాత దీని ప్రతియోగికి (ఘటమునకు) మరల నస్తిత్వ ముండుట సంభవింపదు. కనుక ప్రధ్వంసాభావమునకు నాశము లేదు. అత్యంతాభావ మనఁగా శిథిలమును లేకపోవుట. గొఢ్రాలికోడుకు, కుందేటికోమ్ము ఇందుల కుదాహరణములు. ఈయ భావ మనాది, యనంతము. ఇది యొకప్పుడు పుట్టలేదు; ఒకప్పుడు చచ్చిపోదు. సాధారణముగా సంసర్గాభావ మిట్లు మూడువిధములుగాఁ జెప్పఁబడినను కొందఱు సామయికాభావ మని యొక భేదమును జెప్పిరి. సమయవిశేషమునం దుండునభావము సామయికాభావము. ఇది సాది, సాంతము. దీనికి పుట్టుక యున్నది. చా వున్నది. అన్యోన్య్యాభావ మొక్కవిధమే. రెండుపదార్థములలో నొకటి మఱియొక దానియం దుండకపోవుట అన్యోన్య్యాభావ మనిపించుకొనును. ఘటమునందు పటాభావము కలదు, పటమునందు ఘటాభావము కలదు. ఇది అన్యోన్య్యాభావము. అభేదమును నిషేధించునట్టి యేయభావము కలదో యది యన్యోన్య్యాభావము. 'ఘటము పటము కాదు' అను వాక్యమునందు ఘట పటములకు నభేదము నిషేధింపఁ బడుచున్నది. కావున ఘటమునందు పటముయొక్క యన్యోన్య్యా భావము కలదు.

లక్షణము:— అభావలక్షణము చెప్పుటకు నై యాయుకులు పెక్కువిధముల యత్నించిరి. కాని సమాధానకరమైన లక్షణము మాత్రము వారికిఁ జిక్కదయ్యెను. మొదట భావము కానిది యభావ మనిరి. కాని యది భావలక్షణసాపేక్షము. భావమునకుమాత్రము చక్కనిలక్షణము చెప్పినవా రెవరు? కావున భావ మనఁగా అభావము కానిది, అభావ మనఁగా భావము కానిది యన్న అన్యోన్య్యా శ్రయదోషము పట్టెను. దీనిలక్షణము చెప్పుటకు వీలు లేనందున నవీననై యాయుకులు దీనిని అఖండోపాధి యన్నారు. అఖండోపాధి యనఁగా లక్షణశూన్యజాతివిశేష మని యర్థము.

అభావస్వరూపము:— ప్రాచీననై యాయుకులమతమున ప్రాగ ప్రధ్వంసాత్యంతాభావములు మూడును నభా (లేదు) అనుశబ్దము వలనఁ బుట్టినప్రతీతికి (జ్ఞానమునకు) విషయములు; అనఁగా వీని యన్నిటివల్లను ఒకానొకపదార్థము లే దనుజ్ఞానము కలుగును. మఱియుఁ బ్రతియోగియొక్క యుపాదానకారణమునం దత్యంతా భావముతో ప్రాగభావము గాని, ప్రధ్వంసాభావము గాని కలసి

యుండనేరదు. నవీననై యాయుకులమత మిందులకు విరుద్ధము. వారి మతమున ప్రాగభావప్రధ్వంసాభావములు నష్టశబ్దజన్యప్రతీతికి విషయములు కావు. అవి అత్యంతభావముతోఁ గలసియుండ వచ్చును. ప్రతియోగియొక్క యుపాదానకారణమునందును అత్యంతభావ మున్నది. దేనియభావమునుగుఱించి మనము మాటాడు చున్నామో యది యాయభావమునకుఁ బ్రతియోగి. ఘటాభావము నకు ఘటము ప్రతియోగి. ప్రతియోగియైన ఘటముయొక్క యుపాదానకారణము మృత్తిక లేక కపాలద్యయము¹. నవీనమతము ననుసరించి అత్యంతభావమునకు ప్రతియోగితో విరోధ మున్నది. అన్యముతో లేదు. ఎచ్చటెచ్చటఁ బ్రతియోగి యుండదో యచ్చటచ్చట నత్యంతభావ ముండును. ఘటము లేనిచోటనెల్ల ఘటాత్యంతభావ ముండును. కావున ఘటోత్పత్తికిఁ బూర్వమందును (ప్రాగభావ కాలమందును), ఘటనాశకాలమునందును (ప్రధ్వంసాభావకాలమందును) ఘటముయొక్క (ప్రతియోగియొక్క) యత్యంతభావ ముండుట వలన 'కపాలమునందు ఘటము లేదు' అన్నప్రతీతికి (అనుభవ మునకు, జ్ఞానమునకు) విషయ మత్యంతభావ మగుచున్నది.

ఈజ్ఞానము ప్రాగభావ, ప్రధ్వంసాభావజ్ఞానము కాదు. ఆ ప్రతీతి యెట్లు కలుగు ననఁగా 'కపాలమునందు ఘటము పుట్టఁగలదు' అన్న ప్రతీతి మనకుఁ ఘటోత్పత్తికిఁ బూర్వము కలుగును. ఇదియే ప్రాగభావజ్ఞానము. ఇట్లు ఘటోత్పత్తికిఁ బూర్వము మనకు రెండు జ్ఞానములు కలుగుచున్నవి. ఒకటి 'ఘటము లేదు' అనునది; రెండవది 'ఘటము పుట్టఁగలదు' అనునది. మొదటిది అత్యంతభావ మునకును, రెండవది ప్రాగభావమునకును విషయములు. ఇవి రెండును ఏకకాలమం దుండును. అట్లే ప్రధ్వంసాభావజ్ఞానమును, అత్యంతభావజ్ఞానమును ఏకకాలమం దుండును. ఘటమును కట్టితోఁ బగులఁ గొట్టినతరువాత మనకు రెండువిధములైన ప్రతీతి కలుగును. 'ఘటము లేదు' అని ఒకటి, 'ఘటము పగిలినది' అని యొకటి. మొదటిది అత్యంతభావవిషయము, రెండవది ప్రధ్వంసాభావవిషయము. ఇట్లు ప్రాగభావమందు 'ఘటము పుట్టఁగలదు' అన్న జ్ఞాన ముండనేకాని ఘటము లే దన్న జ్ఞాన ముండదు; ప్రధ్వంసాభావమునందు 'ఘటము పగిలినది' అన్న జ్ఞానమే ఉండును గాని ఘటము లే దన్న జ్ఞాన ముండదు. ఇందువలననే నవీనమతమునందు 'ప్రాగభావ, ప్రధ్వంసాభావములు నష్టశబ్దజన్యప్రతీతికి విషయములు కావు' అని చెప్పఁబడును.

అభావమునకు అభావము :— భావపదార్థములకే కాక యభావములకుఁగూడ నై యాయుకు లభావము నొప్పుకొనియున్నారు. భావముయొక్క యభావమును 'భావప్రతియోగికాభావ' మందురు.

అభావముయొక్క యభావమును 'అభావప్రతియోగికాభావ' మందురు. ఘటముయొక్క యభావము ఘటాభావము. దీనికి ఘటము ప్రతియోగి. ఈ ఘటాభావముయొక్క యభావము మరల ఘటమే యగుచున్నది. ఇట్లు ఈ రెండవ అత్యంతభావము మొదటియత్యంతభావముయొక్క ప్రతియోగి యగు ఘటముతో సమనియతము; అనఁగా ఘటస్వరూపము అయియున్నది, దానికంటె భిన్నము కాదు. ఇట్లు రెండవయభావము ప్రతియోగిస్వరూప మని యొప్పుకొననిచో రెండవదానికి మూడవ యత్యంతభావము, మూడవదానికి నాల్గవ యత్యంతభావము. ఇట్లనంతధార కలిగి యనవస్థాదోషము ప్రాప్తించును. ఇది ప్రాచీనులమతము. నవీనులు² ఈమతము నంగీకరింపరు. వీరిమతమున ప్రతియోగి యగు ఘటము విధిముఖప్రతీతికి విషయ మై యున్నది, అనఁగా భావరూపము. రెండవయభావము, అనఁగా ఘటాభావాభావము నిషేధముఖప్రతీతికి విషయము, అనఁగా అభావరూపము. కావున నది ఘటరూపముకాదు, ఘటము కంటె పృథక్కు. కావున ఘటాభావము, ఘటాభావాభావము అని రెండు అభావములను గ్రహింపవలెను. ఆమీదను మూడవయభావము మొదటి యభావముతో సమనియత మగును. నాల్గవయభావము రెండవయభావముతో సమనియత మగును. ఇట్లు యుగ్తసంఖ్యాభావములు (సరిసంఖ్య గలవి) ద్వితీయాభావము నకును, విషమసంఖ్యాభావములు ప్రథమసంఖ్యాభావమునకును సమనియతము లయినందున అనవస్థ లేదు. ప్రాచీనమతమున నొక్క యభావమును, నవీనమతమున రెండుభావములును గ్రహింపవలెను. ఇట్లు ప్రాచీనమతమునకు లాఘవమును, నవీనమతమునకు గౌరవమును కలుగుచున్నను భావాభావము లేకము లన్న పురాతనులమత మంతగా నంగీకరించుటకు వీలులేదు కావున, ఈ నవీనమతమే నై యాయుకులలో నెక్కుడు గ్రాహ్యముగా నెంచఁబడును.

(కొ. వేం. ల.)

అభిచారము — ఒకతంత్రవిశేషము. ఇది ఆఱువిధములుగ నున్నది : మారణము, మోహనము, స్తంభనము, విద్వేషణము, ఉచ్చాటనము, వశీకరణము.

౧. మారణము :— హోమాదికర్తములచే నితరులను జంపుట. మొదట దీని కన్నియో పద్ధతు లుండెడివట! ఇప్పటికి నీయాచార మక్కడక్కడ నున్నది. తాంత్రికు లిప్పటికిని మారణాద్యభిచారములను జేయుచునేయుందురు. మొదటమొదట నిట్టిమారణకర్తముల నొసర్చువారి నేలికలు దండించెడివారు.

1. కుమ్మరివాఁడు కుండను జేయుటకు మొదట మంటితో రెండు చిప్పలను చేయును. ఆ రెంటిని కలిపి కుండను జేయును, వానినే కపాలద్యయ మనియెదరు. ఈ రెండును కలయుట కపాలద్యయసంయోగము.

2. మన నై యాయుకులలో 'పురాతనులు', 'నవీనులు' అని రెండు భేదములు కలవు.

అభిజ్ఞాన శాకుంతలము

౨. మోహనము :— మంత్రహోమాదులమూలమున ప్రజలను ముగ్ధులఁ గావించివైచుట.

౩. స్తంభనము :— పూర్వము తాంత్రికు లనేకవిధముల వాక్స్పంభనము, హస్తపాదాద్యవయవ స్తంభనము, శత్రు సేనాస్తంభనము మున్నగునవి చేయుచుండువారు. ఇవి యన్నియు స్తంభనాభిచారమునకుఁ జెందినవే.

౪. విద్యేషణము :— ఒకరి కొకరికి విరోధములను గల్పించుటకై చేయుతంత్రవిశేషము.

౫. ఉచ్ఛాటనము :— ఇతరులకుఁ బిచ్చి యెత్తించుటకై చేయు తంత్రవిశేషము.

౬. వశీకరణము :— ఇతరులను వశపఱుచుకొనుటకై చేయుఁ బడునొకవిధముగు నభిచారము.

అభిజ్ఞాన శాకుంతలము — మహాకవి కాళిదాసు సీచే రచియింపఁబడిన సంస్కృత ప్రాకృతనాటకము. సంస్కృత నాటకము లనఁబడునవి యన్నియు సంస్కృత ప్రాకృత భూయిష్టముగ నుండుటచే వానిని కేవల సంస్కృతనాటకము లనుటకంటె సంస్కృత ప్రాకృతనాటకము లనుటయే సమంజసము. ఈ నాటకము నందు రెండుపాళ్లు సంస్కృతమును, మూడుపాళ్లు ప్రాకృతమును ఉన్న వని చెప్పవచ్చును. ముఖ్యపాత్రలలో రాజు, ఋషులు తప్ప మిగిలినవారందఱును ప్రాకృతమే మాటలాడెదరు. రాజున్నీహితుఁడును, బ్రాహ్మణుఁడును అయిన విదూషకుఁడుగూడఁ బ్రాకృతమే మాటలాడును.

యోగ్యత :— ప్రపంచమందలి యుత్తమోత్తమనాటకరాజములలో నిది యొక్కటి యనియు, హిందూదేశమందలి నాటకములలో నుత్తమోత్తమ మనియు దీనికి ఖ్యాతి కలదు. 'కావ్యేషు నాటకం రమ్యం తత్ర రమ్య శకుంతలా' యన్నశ్లోకమును పరం పరగ నీ దేశమునందుఁ బండితులు శిష్యులకుఁ జెప్పుచున్నారు. క్రీ. శ. ౧౭౮౯ లో సర్ విల్యం జోన్న అనునాంగ్ల పండితుఁడు కలకత్తాలో న్యాయాధీశుఁడుగ నున్నవాఁడు ఈనాటకమును ఇంగ్లీషులోనికి భాషాంతరీకరించెను. అప్పు డీనాటకముయొక్క ఖ్యాతి యూరోపుఖండమునం దంతటను బ్రసరించెను. ఆశ్చర్యార్థిలో యూరోపుఖండమందు కవిశ్రేష్ఠుఁ డని ఖ్యాతి గాంచిన గటి (Goeth) అనుతత్వజ్ఞుఁ డీనాటకమును జదివి యానందమును పట్టలేక నృత్యము చేసె నని చెప్పెదరు. 'భూలోక స్వర్గలోకములలోని

సౌందర్య మొక్కచోటను జూడవలయు నన్న నీశాకుంతలమే చాలును' అన్నయర్థము గల పద్యమునుగూడఁ జెప్పెను! అప్పట నుండియు నీనాటకమును పాశ్చాత్యులు విశేష శ్రద్ధతోఁ జదువుచున్నారు. యూరోపుఖండమందలి యన్నిభాషలలోనికి నిది భాషాంతరీకరింపఁబడుటయే కాక యిందునుగుఱించి చర్చాత్మక గ్రంథములుగూడఁ బెక్కులు పుట్టినవి. ఇట్లు తనయప్రతిమసౌందర్యముచే శాకుంతలము పాశ్చాత్య పౌరస్థ్యపండితులను మోహింపఁ జేసినది!

నాటకస్వరూపము, భిన్నపాత్రములు :— ఇందు నేడంకములు కలవు. ఇవి గాక నాటక ప్రారంభమునందు ప్రస్తావనయు, ద్వితీయ తృతీయాంకములకు నడుమ నొకవిష్కంభకమును, తృతీయ చతుర్థాంకములకు నడుమ నొకవిష్కంభకమును, పంచమవస్తాంకములకు నడుమ నొక ప్రవేశకమును గలవు. క్రమముగ నాడినయెడల నీ నాటక మాడుటకుఁ దక్కువలోఁ దక్కువకాలము తొమ్మిది గంటలు పట్టును. మొత్తముమీఁద నాడుట కిది కొంచెము పెద్దనాటక మనియే చెప్పవలెను. పూర్వకాలమం దాడునప్పుడు నటులు తమవీలు ననుసరించి కొంతభాగము తగ్గించి యాడుచుండిరేమో యని తలంపవలసియున్నది.

ఈ నాటకముయొక్క వేటువేటుప్రతులలో ననేకపాఠాంతరములు కలవు. చిన్నచిన్న పాఠాంతరముల నటుండనిచ్చినను, ఈనాటకముయొక్క మూడుభిన్నపాత్రములు హిందూదేశమునందుఁ గానవచ్చుచున్నవి: (౧) గౌడీయపాత్రము, (౨) దేవనాగరపాత్రము, (౩) దాక్షిణాత్యపాత్రము. మొదటిది బంగాళీఅక్షరములతో వ్రాయఁబడినది, బంగాళదేశమందు వాడుకలో నున్నది. రెండవది దేవనాగరాక్షరములతో వ్రాయఁబడినది. కాశీదేశమునందును, మహారాష్ట్రమునందును ప్రచారములో నున్నది. మూడవది యాంధ్రాక్షరములతోడను, గ్రంథాక్షరములతోడను వ్రాయఁబడినది. వీనిలో దేవనాగర, దాక్షిణాత్యపాత్రములకు నంతగా విశేష భేదము లేదు. కాని గౌడీయపాత్రమునకును, ఇతరపాత్రములకును చాల భేద మున్నది. ఈ నాటకమును గౌడీయపాత్రము ప్రకారము పండిత ప్రేమచంద్ర తర్కవాగీశుఁడు ౧౮౬౦ లోను, డాక్టరు పిన్చెట్ ౧౮౭౭ లోను ముద్రింపించి ప్రకటించిరి. దేవనాగరపాత్రము ననుసరించి ఈశ్వరచంద్రవిద్యాసాగరులవారును, ప్రాఫెసర్ మోనియర్ విల్కీన్సన్ పండితుఁడును ముద్రింపించిరి. దాక్షిణాత్యపాత్రము పాశ్చాత్యసాహిత్య శాస్త్రనియమముల ప్రకారము శోధించి అచ్చువేసినవా రెవరును లేరు. కొన్ని గుజరీప్రతు లున్నవి. ఇవియుఁ గాక, దక్షిణదేశమునఁ

1. ఇంగ్లీషుభాషలో నీ నాటకమునకుఁ బండుభాషాంతరములును, జర్మనుభాషలోఁ బదునెనిమిదియు, ఇటాలియనులో నాలుగును, రషియనులో మూడును, డ్యాలిషులో రెండును, స్వీడిషులో రెండును, డచ్చిలో రెండును, స్పానిష్, పోలిష్, హంగేరియన్, బొహేమియన్, ఐస్ల్యాండ్ క్ భాషలలో నొక్కొక్కటియుఁ గలవు! హిందూదేశమందలి భాషాంతరములనుగుఱించి ముందు వ్రాయఁబడును.

గల యనేక ప్రతులలోని పాఠాంతరములను పోల్చు అనునతఁడు సంగ్రహించి యొకచోట నచ్చొత్తించినాఁడు. కాళిదాసుని యితర కావ్యములను గుఱించియు నీతఁడు దాక్షిణాత్యపాఠాంతరములను సంగ్రహించినాఁడు¹. ఈ మూఁడుపాఠములలోను గౌడీయపాఠము పెద్దది; అనఁగా నితరపాఠములలో లేనికథ కొంత యం దధికముగ నున్నది. ఇందుల కొక చిన్న యుదాహరణ మిచ్చెదము. దేవనాగర దాక్షిణాత్యపాఠ ప్రకారము మూఁడవయంకమునందు, శకుంతలా దువ్యంతు లొక్కసారి కలసి కొలదికాలములోఁ జీలుదురు. గౌడీయ పాఠ ప్రకారము, శకుంతల వెడలిపోయినతరువాత చేతిపువ్వుకంకణము పోయిన దన్నమిమ పెట్టుకొని రాజును జూచుటకు మరల వచ్చును. ఇద్దఱును కలసి లతామండపమందలి చంద్రశిలావేదికపైని గూర్చుండి ముచ్చటించుదురు. ఈభాగ మంతయు సంకములో నాల్గవవంతు ఉండును. మొత్తముమీఁదఁ బండితులయభిప్రాయము చూడఁగా దేవనాగరపాఠము నిజ మైనపాఠ మనియు, గౌడీయపాఠమునందలి యధికభాగ మంతయును బ్రక్షిప్త మనియుఁ దేలుచున్నది. అయినను గౌడీయపాఠాభిమానులు లేకపోలేదు. గౌడీయ పాఠమే నిజమైన మూలపాఠ మనియు, నది యాడుటకుఁ బెద్ద దైనందున నాయాదేశములవారు ప్రయోగమున కనుకూలముగఁ గొన్ని భాగములను తగ్గించి, చిన్న పాఠములను నిర్మించి రనియు వారు చెప్పెదరు. దాక్షిణాత్యపాఠము మూఁడు పాఠములలోను బనికిరాని దని మోనియర్ విల్యమ్ము వ్రాసెను. కాని యాతనిమాట యంతగ నమ్మదగినది కాదు. ఏల యన వేటువేటుపాఠములను పోల్చిచూడఁ గొన్నియెడల దాక్షిణాత్యపాఠములే మూలానుసారముగ నున్న వని పాటకర్ అనునాతఁడు చూపినాఁడు². మొత్తముమీఁదఁ జూడఁగా మూఁడుపాఠములలోను నున్న భాగ మంతయు నిజ మైన గ్రంథ మని గ్రహించి మిగిలినభాగములను వానివాని యోగ్యతను బట్టి గ్రహింపవలెను.

కథా సందర్భము:— ఇందలికథ సంస్కృతమహాభారతమున నుండి గ్రహింపఁబడినది. మహాభారతమునం దాదిపర్వములో ౬౪-వ అధ్యాయము మొదలుకొని ౭౪-వ అధ్యాయమునఱకును శకుంతలాఖ్యానము కలదు. కాళిదాసుఁడు ముఖ్యకథను మహాభారతమున నుండి తీసికొన్నను మూలకథలోఁ గొన్నిమార్పులు చేసి దానికి మెఱుఁగు పెట్టియున్నాఁడు. భారతకథకును శాకుంతలముకథకును గల భేదము తెలియుటకై యారెండుకథలును సంక్షేపముగ నిందు నిచ్చుచున్నారము:—

భారతకథాసంగ్రహము:— దువ్యంతుమహారా జొకనాఁడు నైన్యసమేతుడై యరణ్యమునకు వేటుకుఁబోయి మృగముల సంహరించుచుఁ గడుధూరము గడచి చనిచని మాలినీతీరమునం దున్న కణ్వ

మహర్షి యాశ్రమమును సమీపించెను. అప్పుహామహునిదగ్గనము చేయఁదలంచి తనపరివారము నాశ్రమద్వారమునందే నిల్పి తా నొక్కఁడు లోనఁ బ్రవేశించెను. ఆశ్రమ మనఁగా నొకమునిపల్లె యని యర్థము. అందు హామములు చేయువారను, వేదముఁ బఠించు వారను, పూర్వపక్ష సిద్ధాంతములఁ బ్రసంగించువారను అగుఋషి పుంగవులు పెక్కురుండిరి. రాజు కణ్వమహర్షి యుండు కుటీరమునకుఁ బోయెను. అప్పు డాయాశ్రమముం దెవ్వరును గానరానందున రాజు 'ఏవ రిచ్చట' ననియెలుంగు త్తిపిలిచెను. అంత లోననుండి సౌందర్య వైభవ యగు శకుంతల వచ్చి 'మాతండ్రిగారగు కణ్వలు వనమునకు ఫలంబులు తెచ్చుటకుఁ బోయిరి. ముహూర్తమాత్రంబున వచ్చెదరు కూర్చుండుడి' యని చెప్పి యతిథిసత్కారము చేసెను; మహారాజులకుఁ గంబులచే నాతనిని దువ్యంతునిగ నెఱిగెను. దువ్యంతుఁడు తాపనీ వేషముతోనున్న యాచక్కనిపడుచును మోహించి 'నీ వెవ్వతవు? ఇచ్చటికేల వచ్చితివి? బ్రహ్మచారియైన కణ్వనికి నీవు కూతుర వగుట యెట్లు?' అని యడుగఁగా నామె, తాను విశ్వామిత్రునితపోభంగము చేయుటకు పోయిన మేనకకుఁ బుట్టినదాన ననియు, మేనక విడిచిపోఁగా శకుంతములు (పక్షులు) పెంచుచుండఁగాఁ గణ్వమహర్షి తెచ్చి చిన్నప్పటి నుండియుఁ బెంచె ననియుఁ దనజన్మవృత్తాంత మంతయు సవిస్తరముగఁ జెప్పెను. అంత రాజు తన్ను గాంధర్వవిధిని వివాహ మాడు మని కోరఁగా నామె 'నీవలన నాకుఁ గలిగెడిపుత్రుని యువరాజును జేసెద నని యొప్పితివేని నిన్ను వివాహ మగుదు' నని చెప్పెను. రాజుమాట యొప్పుకొని యామెను గాంధర్వమున వివాహ మాడి 'నిన్ను నారాజధానికిఁ దోడ్కొనిపోవుటకు సిబ్బందిని త్వరలోనే పంపెద' నని యామెతోఁ జెప్పి కణ్వఁడు వచ్చినఁ గోపపడు నేమో యని తలంచి నిజనగరమునకుఁ బోయెను. శకుంతల గర్భముఁదాల్చెను.

రాజు పోయినముహూర్తమునకు ఋషి వచ్చి దివ్యజ్ఞానమున నంతయుఁ దెలిసికొని, సిగ్గుతో నున్నకూతునకు ధైర్యము చెప్పి, యావివాహమునకు సమ్మతించెను. శకుంతల మూఁడుసంవత్సరముల వఱకును గర్భము ధరించి చక్రవర్తిచిహ్నములు గలపుత్రునిఁ గనెను. వాఁడు గజసింహాదులను బట్టి యాడుకొనుశక్తి కలవాఁడగుటచే మునులు వానికి సర్వదమనుఁ డన్న పేరు పెట్టిరి. వాఁ డచ్చట నాతేండ్లవాఁడగు వఱకును ఉండెను. కాని దువ్యంతుఁ డింతవఱకును శకుంతలను దీసి కొనిపోవుటకు మనుష్యులను పంపినవాఁడు కాఁడు. ఆడుపడుచులు పెక్కుదినములు పుట్టినింట నుండఁగూడ దని తలచి, కొందఱుశిష్యులను వెంట నిచ్చి కణ్వఁడు శకుంతలను, ఆమెకుమారుని దువ్యంతుని యొద్దకు హస్తినాపురమునకుఁ బంపెను. శిష్యు లామె నచ్చట విడిచి వచ్చిరి. శకుంతల రాజును జూచి 'నేను నీకు ధర్మపత్నిని. ఈ బాలుఁడు నీ కారసపుత్రుఁడు. నీవు కణ్వశ్రమమునందు నొప్పు

1. Foulkes' Complete Collection of the various readings of the Madras Mss. of Kalidasa.
2. Patankar's Edition, Bombay.

అభిజ్ఞాన శాకుంతలము

కొన్నట్లు ఈబాలుని యువరాజును జేయుము' అని యనగా నాతడు తాను శకుంతలను వివాహ మాడుటయు, నామెకుఁ బుట్టిన కుమారునకు యౌవరాజ్యాభిషేకమును జేసెద నని యొప్పుకొనుటయు నెఱింగియుండియు, లోకాపవాదభీతిచేత నెఱుంగనివానివలె నటించి, 'ఓతాపనీ! నీ వసత్య మాడుచున్నావు. నేను నిన్నెఱుఁగను. నిన్ను వివాహము చేసికొనలేదు; వీడు నాపుత్రుఁడు కాఁడు; వెడలి పొమ్ము' అని యామెను నిరాకరించెను. అందుమీఁద నామె యసత్య మాడుట దోష మనియు, భార్యపుత్రులను పరిత్యజించుట తగ దనియు గంభీరవచనములతోఁ జెప్పెను. కాని రాజు వినఁ డయ్యె; అంత నామె మిక్కిలి కోపమును కలదియై 'నీవు దగ్గఱఁ జేర్చకుండినను ఈ కుమారుఁడు తప్పక సకలపృథ్వీమండలంబుఁ బాలింపఁగలఁడు' అని చెప్పి వెడలిపోదొడఁగెను. అంత నాకాశవాణి 'శకుంతల చెప్పుమాట నిజము. ఈమె నీ భార్య; వీడు నీ కుమారుఁడు. వీరిని భరింపవలయు' నని పలికెను. అప్పుడు రాజు లోకాపవాదభీతిచేతఁ దా న ట్లెఱుఁగనివానివలె నటించితి నని చెప్పి శకుంతలను, సర్వదమనుని సగౌరవముగ గ్రహించెను. సర్వదమనుఁడే భరతుఁడు1.

అభిజ్ఞానశాకుంతల కథాసారాంశము:— దుష్యంతమహారాజు క నాఁడు లేడివెంటఁ దగిలి రథముమీఁద మిక్కిలిదూరము పోయెను. లేడివెని బాణము వేయఁబోవునపు డాశ్రమప్రాంతమందలిఋషికుమారులు 'రాజా! ఇది ఆశ్రమమృగము, చంపవల' దని చెప్పిరి. రాజు వారిమాటలు విని యొక్కచెట్టినబాణమును దీసి, రథము దిగి కణ్వాశ్రమమును జూడఁబోయెను. ఆశ్రమమునందుఁ గణ్వమహర్షి లేఁ డనియు, కన్యయొక్క ప్రతికూలగ్రహముల నివారణనిమిత్త మెచ్చటికో వెళ్లెననియు, ఆయనకూతురు శకుంతల యాశ్రమమందు నున్న దనియు వినెను. ఆశ్రమమునందుఁ బ్రవేశించినతరువాతను జెల్లకు నీళ్లు పోయుచున్న ముగ్గురు తాపసకన్యకలు కనఁబడిరి. వారిలో నొకతె శకుంతల, మిగిలినవారు అననూయయు, ప్రియంవదయు నను నామెచెలికత్తెలు. రాజు చెట్టుచాటున దాగి యుండి వారిసంభాషణము వినెను. వారిలో శకుంతలయందు నాతని మనస్సు తగిలెను. కాని యామె బ్రాహ్మణకన్యక యేమో యన్న సంశయ మాతని బాధించుచుండెను. ఇంతలో శకుంతలముఖము

చుట్టును పద్మభ్రాంతిచేత నొకతుమ్మెద తిరుగఁజొచ్చెను. ఆమె భయ పడెను. తాను బయల్పడుటకు నదియే మంచినమయము గదా యని తలంచి రాజాభ్రమరము నదల్పుటకై ముందునకుఁ బోయెను. ఆతనిఁ జూచి శకుంతలకు నాశ్రమవిరుద్ధమైన వికారము కలిగెను. ఆమె సిగ్గుచే మాటాడకుండెను గాని అననూయప్రియంవద లాతని గౌరవించి కూర్చుండఁబెట్టిరి. వారితో సంభాషించునెడ సననూయవలన నాతనికి శకుంతలయొక్క పూర్వజన్మవృత్తాంతము తెలిసెను. ఆమెకు కణ్వుఁడు వివాహము చేయఁదలఁచినాఁ డనియుఁ దెలిసెను. ఇంతలో వెనుకఁబడ్డ సిబ్బంది వచ్చినందున నొకగజము బెదరి యాశ్రమ ప్రాంతమును ధ్వంసము చేయుచున్న దని విని యందఱును వెడలి పోయిరి. రాజు ఆశ్రమమునకు వెలుపలనున్న తనశిబిరమునకుఁ బోయెను. శకుంతలమీఁదివలపుచే రాజునకు వేటమీఁద మనసు పోదయ్యె. అందుచే వేటప్రయత్నము లన్నియు మానవలసిన దని యాతఁడు తననేనాధిపతిని బిలిచి యజ్ఞాపించెను. శకుంతలను జూచు టకు మరల నాశ్రమములోనికి నేమిమిషమీఁదఁ బోవచ్చు నని తన మిత్రుఁ డైన విదూషకునితో నాలోచించుచుండఁగా, నాశ్రమ ములోనుండి యిద్దఱు ఋషికుమారులు వచ్చి 'కణ్వమహర్షి యాశ్రమమందు లేనందున రాక్షసులు మాయస్థికి విఘ్నముఁ గావించు చున్నారు. కావున మీరు మా యాశ్రమమునకు వచ్చి కొలఁదిదిన ములవఱకును మమ్ముఁ గాపాడవలయును' అని వేడిరి. అందునకు రాజొప్పుకొని పోవఁ బ్రయత్నింపఁగా రాజధానినుండి రాజమాత సెలవుప్రకారము 'నేటికి నాల్గవదినమున పుత్రపిండపరిపాలన మను ఉపవాసము కలదు. నాటిదినమునకు నీవు తప్పక రావలెను' అని వార్త వచ్చెను. ఇట ఋషులయాజ్ఞ; అట తల్లి యాజ్ఞ. రెండును అనుల్లంఘనీయములు. విదూషకునిని రాజమాత తనకుమారునిగా నెంచుచున్నందున, పుత్రకృత్యమును దీర్చుటకు రాజధానికి విదూషకునిఁ బంపి రాజు తాను ఋషికార్యమునకై యాశ్రమమునకుఁ పోయెను. ఆశ్రమమునకు బాధ కలుగకుండఁ దనసైన్యమునుగూడ విదూషకునివెంట నగరమునకుఁ బంపివైచెను.

అట శకుంతల విరహవేదనతోఁ గృశింపఁజొచ్చెను. ఆమె సఖులీసంగతిఁ గనిపట్టిరి. ఒకదినమున సఖులు ముగ్గురును ఒక లతా మండపమునందుఁ గూర్చుండియుండిరి. శకుంతలను పరుండఁబెట్టి

1. సంస్కృతభారతముయొక్క యచ్చుపడిన ప్రతు లిప్పుడు నాల్గు కానవచ్చుచున్నవి. ఒకటి కలకత్తాలో ప్రతాపచంద్ర రాయ గారిచే నచ్చొత్తింపఁబడినది. రెండవది బొంబాయిలో నాగరాక్షరములతో నచ్చొత్తింపఁబడినది. దీనినే గణపతికృష్ణాచార్య ప్రతి యందురు. మూడవది చెన్న పట్టణమున ఆంధ్రాక్షరములతో నచ్చొత్తింపఁబడినది. నాలవది యిటీవల కుంభస్థాణములోఁ గొందఱు మధ్యమత స్థులచే దాక్షిణాత్యపాఠానుసార మని నాగరాక్షరములతో నచ్చువేయఁబడినది. మొదటి మూడుకూర్పులును సాధారణముగ నొక్క విధముగనే యుండును. ఈ మూడింటిలోను శకుంతలాఖ్యానము 1౬౮-వ అధ్యాయము మొదలు ౭౪-వ అధ్యాయమువఱకును వర్ణింపఁ బడియున్నది. కుంభస్థాణముకూర్పులో మాత్రము ౯౮-వ అధ్యాయము మొదలు ౧౦౦-వ అధ్యాయమువఱకు నున్నది. ఆంధ్రమహాభారత మునందు శకుంతలాఖ్యాన మాదిపర్వము చతుర్థాశ్వాసమునందు వర్ణింపఁబడినది. సభలో శకుంతల దుష్యంతునితోఁ జెప్పినమాటలు, ముఖ్యముగ భార్యయొక్క యోగ్యత సంస్కృతాంధ్రభారతములలో మిక్కిలి చక్కఁగ వర్ణింపఁబడినది.

అననూయాప్రియంవదలు శైత్యోపచారములు చేయుచుఁ దిన్నఁగా నామెమనసులోనిమాటఁ గనుంగొనిరి. వారు ముగ్ధురను ఆలోచించి శకుంతలచే రాజునకు నొకప్రణయపత్రిక వ్రాయించిరి. ఈలోపల రాజు కొంత విశ్రాంతి పుచ్చుకొనుటకు ఋషులవలన ననుజ్ఞాతుఁడై, మనసునందలివిరహవ్యథ మాన్పుకొనుటకు శకుంతల యెచ్చట నుండునని యాలోచించి, సభీత్రయ మున్నమండపమునకుఁ బోయి, చాటునఁ గూర్చుండి వారిమాట లన్నియు విని సంతసించి, శకుంతల తనచే రచింపఁబడినప్రణయపద్యమును చదివినసమయమంగు వారికిఁ బ్రత్యక్ష మయ్యెను. అననూయాప్రియంవదలు శకుంతలాదువ్యంతులకు ననురాగము కలిసి, వారి నిద్దఱును నచ్చటనే విడిచి వెడలి పోయిరి. శకుంతల వెడలఁబోయెను. రాజు శకుంతలను చేయి పట్టుకొని మరలించెను. అంత నామె 'పారవ! మర్యాద కాపాడుము. నేను నీయెడఁ బ్రణయము కలదాన నైనను స్వతంత్రులు కాను. నా తండ్రి నన్ను నీ కీయవలెను' అని యనెను. అంత రాజు 'నీవు భయపడవలదు. పూర్వరాజకన్యలు స్వతంత్రులై గాంధర్వ వివాహమునఁ దమ కిష్టమున్నలరులను బెండ్లియాడిరి. వారితండ్రు లందులకు వారి నభినందించిరి.' అని ప్రత్యుత్తర మిచ్చి యామెను ముద్దు పెట్టుకొనుటకు నామెముఖము పైకి నెత్తెను. ఆమె సిగ్గుచేఁ దల వంచుకొనెను. ఇంతలో నాశ్రమములోని వృద్ధతాపసి యైన గౌతమి శకుంతలయొక్క శరీరస్థితిని విచారించుటకును, ఆరోగ్యమునకై తీర్థ మిచ్చుటకును ఆ లతామండపమునకు వచ్చెను. ఆమె వచ్చుచున్న దని తెలిసి శకుంతల రాజును పొదచాటున దాచి తాను గౌతమి తెచ్చిన తీర్థము దీసికొని యామె రమ్మనఁగా నామెవెంట వెడలిపోయెను. అంత రాజు పొదచాటుననుండి వచ్చి శకుంతల వెళ్లినందునకుఁ జింతించి సవనరక్షణమునకై వెళ్లిపోయెను.

[శకుంతలా దువ్యంతులకు గాంధర్వవివాహము జరగెను. ఆమె గర్భవతి యయ్యెను. సవనకార్యము పూర్తి యైనందున ఋషుల యజ్ఞను బొంది రాజు కణ్వమహర్షి తిరిగి రాకమునుజే, తన నగరమునకుఁ బోయెను. పోవునప్పుడు శకుంతలచేతికిఁ దన పేరుగలరత్నములయుంగరము నిచ్చి, యందలియక్షరములను దినమున కొక్కటి చొప్పున లెక్క పెట్టుచుండవలసిన దనియు, చివరయక్షరము లెక్క పెట్టువఱకు నామెను తీసికొనిపోవ రాజధానినుండి జనులు వచ్చెదరనియుఁ జెప్పి వెళ్లెను. ఈకథ యంతయు జరగుటకు రమారమి ఆఱు దినములు పట్టియుండును.]¹

రాజు హస్తినాపురమునకు వెడలిపోయిన దినమున శకుంతల వివశచిత్తయై కుటీరమునందుఁ బరుండియుండెను. అప్పుడు దుర్వాస ఋషి భిక్షుకు వచ్చెను. కాని శకుంతలచిత్త మటు లేనందున నామె యాతనికి భిక్ష పెట్టదయ్యెను. అందుచే నాతనికిఁ గోపము వచ్చి, 'నీ వెవ్వనిని తలంచుచు నన్ను నగౌరవము చేసితివో యాతఁడు

నిన్ను గుర్తింపకపోవునుగాక' యని శపించెను. ఈశాప మామెకు వివరబడలేదు; కాని యామెచెలికత్తె లైన యననూయా, ప్రియంవదలు వినిరి. వారిలోఁ బ్రియంవద వెళ్లి దుర్వాసఋషికోపమును దీర్చి 'ఏదైన నగ గుర్తు చూపినయెడల శాపము పోవును' అని యాతనివలన శాపశాంతి వరము వడసెను. వా రీసమాచారము శకుంతలకుఁ జెప్పలేదు.

తరువాతఁ గణ్వఁడు వచ్చెను. ఆతని కగ్నిహోత్రశాలయం దశరీరవాణివలన శకుంతలాదువ్యంతుల వివాహసమాచార మంతయు, నామె గర్భవతి యనియుఁ దెలిసెను. అఁడుపిల్లలు పుట్టింట్లఁ బెక్కు దినంబు లుండరా దని వెంటనే యాతఁడు, గౌతమిని శార్దూలవ శారద్వతు లనువారిని వెంటనిచ్చి శకుంతల నత్తవారియింటికిఁ బంపెను. వెళ్లినప్పు డననూయాప్రియంవదలు 'నిన్ను నీభర్త గుర్తింపఁజేసి యుంగరము చూపుము' అని శకుంతలకుఁ జెప్పిరి. [ఆమె మార్గమునందలి శక్రావతారమునందు శచీతీర్థమునకు వందన మాచరించునప్పు డామెకుఁ దెలియకండ నాయుంగర మానీళ్లలోఁ బడిపోయెను].

ఋషిశిష్యులును, గౌతమియు శకుంతలను దీసికొనిపోయి రాజునకు 'నీభార్య ఈమె గైకొనుము' అనిరి. రాజు శాపాపహతుఁ డగుటచే నామెను మఱచి, దీనిని వివాహ మాడినట్లు నే నెఱుంగనని యామెను నిరాకరించెను. శకుంతల తనచేతియుంగరముఁ జూపఁబోయెను. కాని యది వ్రేల లేనందునఁ జిన్నవోయి, రాజునకుఁ దమ ప్రణయకాలమందలి కొన్నిగుర్తులఁ జెప్పెను. కాని యాతనికి స్మృతి రాదయ్యె. అంత ఋషిశిష్యులు 'ఈమె నీభార్య. ఉంచుకొనిన నుంచుకొనుము; వెడలఁగొట్టిన వెడలఁగొట్టుము' అని చెప్పి యామెను విడిచి వెళ్లఁదొడఁగిరి. రాజు తనపురోహితుని ధర్మసందేహ మడిగెను. ఆతఁ డిట్లు సమాధానము చెప్పెను: 'నీకు మొదటికొడుకు చక్రవర్తి లక్షణములుగలవాఁడు పుట్టు నని చెప్పఁబడియున్నది; కావున నీళ్లాడు వఱకు నీమెను నాయుంట నుంచుకొనియెదను. పుట్టినపిల్లవాఁడు చక్రవర్తి లక్షణములు గలవాఁడేని. యీమెను నీవు నీభార్యగా గ్రహింప వచ్చును'. [ఆమె యావలికి వెళ్లఁగా నామెతల్లి యగు మేనక వచ్చి యామె నాకాశమార్గమునఁ దీసికొనిపోయెను].

[శక్రతీర్థములోఁ బడిపోయినరాజముద్ర నొకచేప మ్రింగెను. ఒకబెస్తవాఁ డాచేపను బట్టి కోయఁగా నాయుంగరము వానికి దొరకెను. వాఁడు దాని నమ్ముచుండఁగా రాజభటులు వానిని బట్టుకొనిరి]. దొంగ యని తలంచి వానిని రాజభటులును, వారినాయకుఁ డును శిక్షింపఁసెంచిరి. ఆయుంగరము రాజుగారికిఁ జూపుటకు నాయకుఁడు తీసికొనివెళ్లెను. ఆయుంగరమును జూచినతోడనే రాజునకు మేల్కొనినట్లు స్మృతి వచ్చి, శకుంతలవివాహవిషయ మైనయదంత మంతయుఁ గనులఁ గట్టిన ట్టుండెను. బెస్తవానిని విడుదలచేసి వానికి

1. ఈవిషయములు రంగముపైఁ గానరావు. ప్రవేశకములవలనను, కథాసందర్భమువలనను ప్రేక్షకు లూహించుకొనవలెను.

అభిజ్ఞానశాకుంతలము

బహుమతి చేసెను. అప్పటినుండియు రాజు విరహతాపముచేతను, పశ్చాత్తాపముచేతను పొగలజొచ్చెను. ఇంతలోఁ గాలనేము లను దైత్యులను జంపుటకు రావలసిన దని ఇంద్రుఁడు దువ్యంతునియొద్దకు రథ మిచ్చి మాతలినిఁ బంపఁగా నాతఁ డింద్రునియొద్దకు వచ్చెను.

[మేనక శకుంతలను దీసికొనిపోయి స్వర్గమునకును భూలోకమునకును నడుమ నున్న కింపురుషపర్వత మైన హేమకూటపర్వతముపై మారీచ (కశ్యప) ఋషియొక్క ఆశ్రమములో నుంచెను. అచ్చట నామె ప్రసవమై బాలునిఁ గనియె. అతనికి నాతని సత్త్వమును బట్టి యచ్చటివారు సర్వదమనుఁ డని పేరు పెట్టిరి].

దువ్యంతుఁడు కాలనేముల సహరించి యింద్రుని వీడ్కొని తిరిగి భూలోకమునకు వచ్చునప్పుడు త్రోవలో నున్న మారీచాశ్రమమును దర్శింపఁబోయెను. అచ్చట దైవవశమునఁ దనభార్యపుత్రులఁ గలసికొనెను¹.

రెండు కథలకును గల భేదము :— భారతములోని మూలకథయు నాటకసంవిధానమునకు ననుకూలమైనదిగానే యున్నను, కాళిదాసుఁ డందుఁ గొన్ని మార్పులు చేసి దానికి వన్నె తెచ్చె ననుటకు సందేహము లేదు. పైని యాయఁబడిన రెండు కథలను ముఖ్యముగ గమనించితిమేని వానిలో ముఖ్యమైన కథాభేదములు నాల్గుతావులందుఁ గానవచ్చును.

౧. మొదటిమార్పు నాయకానాయకులరాగోదయమునకు ననురాగాభివృద్ధికిని సంబంధించినది. మహాభారతమునందు దువ్యంతుఁడు శకుంతలను కుటీరములో నొంటిగాఁ జూచి మోహించి, నీకుఁ బుట్టినకుమారునకు రాజ్య మిచ్చెద నన్నలంచ మిచ్చి గాంధర్వమున వివాహమాడును. ఈవ్యాపార మంతయు నొకటిరెండుముహూర్తములలోఁ బూర్తి యగును. ఇందు రాజయొక్క నిర్వాహము రాగము కనుపడునే కాని శకుంతలకు రాజుపైఁగల ప్రేమ గానరాదు. కానవచ్చినంతవఱకు 'నాకుమారుని యావరాజ్యాభిషిక్తునిఁ జేసినఁ గాని నిన్నుఁ బెండ్లాడ' నన్నందున సవ్యాజముగఁ గానవచ్చునే కాని నిర్వాహప్రేమ లేదు. నాటకమునందు నీ ప్రేమ పరస్పర మైనట్లును, నిర్వాహ మైనట్లును వర్ణింపఁబడుటయే కాక, దీని యుత్పత్తికిని నభివృద్ధికిని పరిపూర్ణతకును అయిదాటుదినములకాలము పట్టినట్లు చూపి నాయకానాయకులమనంబులందలి భావోదయాదులు వేరువేరు

రంగముల మూలమునను, ప్ర సంగములమూలమునను ప్రదర్శింపఁబడినవి. భారతమునందు రాజు దొంగవలె భీతితోఁ బాటిపోవును. నాటకమునందు నాతఁడు ఋషిపుత్రుల ప్రార్థనపై నాశ్రమములోఁ గొన్ని దినము లుండి వారివలన నెలపు పొంది వెళ్లును.

౨. రెండవమార్పు దుర్వాసఋషిశాపము. భారతకథానకమునందు కాళిదాసునిచేఁ జేయఁబడిన ముఖ్యమైన మార్పిడియే యని చెప్పవలసియున్నది. భారతకథయందు దువ్యంతుఁడు మొదటినుండియు నసత్యసంధుఁడుగను, మోసగాఁడుగను కాన్పించును. 'పట్టణమునకు వెళ్లినతోడనే నిన్నుఁ దెచ్చుటకు జనములను బంపెద' నని శకుంతలతో నాతఁడు చెప్పెను. ఇట్లు చెప్పనప్పుడే యాతనికి మనసునం దొక యుద్దేశము పైకి మఱియొకయుద్దేశము కలిగ ననుట స్పష్టము. శకుంతలను పట్టణమునకుఁ దీసికొనిపోవుటకు జనులు వలయునన్న నాశ్రమమునకు వెలుపలనే యాతని సైన్య మంతయు నుండెను. కణ్వఁ డాశ్రమమందు లేనందున శకుంతలను తీసికొనిపోవుటకు వీలులే దనుకొనిన నాతఁడు వచ్చినతరువాత నాతని యాజ్ఞ నొంది తీసికొని వచ్చుటకుఁ గొందఱు నచ్చట నుంచి వెళ్లఁగూడదా? తరువాత రాజు తొమ్మిదిసంవత్సరములవఱకును, శకుంతల వివాహముసంగతి జ్ఞాపకముండియే యామె యేమియైనదియుఁ గనుఁగొనినవాఁడు కాఁడు. పిదప నామె పుత్రునితోఁగూడ వచ్చి వివాహవిషయమును గుఱించియు, యావరాజ్యవరమునుగుఱించియు జ్ఞాపకముచేయఁగాఁ దెలిసియు వారిని నిరాకరించెను. కావున శకుంతల చెప్పినట్లు ఆతఁ డసత్యసంధుఁడుగఁ గానవచ్చుచున్నాఁడు. ఇదియుఁగాక అక్షణమునందు మనసును పట్టలేక శకుంతలను వరించెనేకాని యామెయందలి నిస్సీమప్రేమచేఁ గా దనియుఁ దోచును. 'ఇన్నిదోషములు గలవాఁడు నాయకుఁ డుగఁ బనికిరాఁడు. అతనియందు నీదోషములు లేకుండఁజేయు పెట్టని' తలంచి కాళిదాసుఁ డీమార్పు చేసెను. రాజు శకుంతలాసంబంధమును వెంటనే మఱచిపోవుటకు దుర్వాసశ్శాపమును కల్పించెను. రాజు తపోవనముననుండి వెడలిపోయినదినమే దుర్వాసశ్శాపసమాచారము జరగినది. ఆతఁ డా దినముననుండియే యంతయు మఱచిపోయెను. కావున నామాక్షరములసంఖ్య పూర్తియగువఱకు నాతఁడు శకుంతలను తీసికొనిపోవుటకు జనులను పంపకపోవుటయు, తరువాత శకుంతల యాతనియొద్దకుఁ బోయినప్పు డామెను గుర్తింపక నిరాకరించుటయు సుసంగతములే. దుర్వాసశ్శాపము రాజు స్మృతిపథమును

1. శకుంతలను గుఱించి ఈ నాటకమునందు దున్న కథవంటి కథయే పద్మపురాణమునందు స్వర్గఖండమున ౧-౫ అధ్యాయములలోఁ గలదు. అది భారతకథవలె నుండక, ఉంగరముతో సంబంధించిన కథగలిగి అభిజ్ఞానశాకుంతలకథను పోలియున్నది. కావునఁ గొందఱు కాళిదాసుఁ డీకథయంతయు నీ పురాణముననుండియే గ్రహించె నని తలంపవచ్చును. కాని పద్మపురాణము కాళిదాసునకుఁ దరువాతిది యని చెప్పుటకుఁ దగిన కారణము లుండుటచేతను, ఈ కథ గల స్వర్గఖండము ఉత్తరదేశీయపుత్రులలోమాత్ర ముండి, దక్షిణదేశీయపుత్రులలో లేకుండుటచేతను (చూడుఁడు, పూనాలోఁ బ్రకటింపఁబడిన ఆనందాశ్రమముద్రణాలయములోని పద్మపురాణము) పద్మపురాణమువ్రాసినవాడే నాటకముననుండి కథను గ్రహించె ననుట స్పష్టము. ఇదియుఁగాక యొకప్రతిలోఁ గానిపించి యొకప్రతిలో లేనందున ప్రక్షిప్తమైన దనియు, జెప్పవచ్చును; అనఁగా వెనుకనుండి యెవరిచేతనో వ్రాయఁబడి యందుఁ జేర్చఁబడిన దని భావము.

బూర్తిగ నాక్రమించిన దని చూపుటకుఁ గవి పంచమాంక ప్రారంభమున నొక చిన్న రంగమును ప్రదర్శించినాఁడు. అది యెంతయు భావగర్భితముగను, భావభరితముగను, సరసముగను ఉన్నది. రాజును, విదూషకుఁడును కలసియుండ సంగీతశాలవై పునసుండి యీక్రింది పద్యము వినవచ్చినది. —

‘అహిణవమహులూలువో తుమం
తహ పరిచుంబిల చూఅమంజరిం,
కమలవసఇమెత్తణివృద్ధో
మహులర విష్ణు రిడిసి గం కహం.1’

ఇకముందు నీయఁబడు భాషాంతరములు ప్రాయికముగ శ్రీవీరేశలింగకవిగారి శాకుంతలముననుండియే యీయఁబడినవి.

ఈపాట హంసపదిక యనునామె రాజును ఉద్దేశించి పాడెను. ‘నాయం దొకప్పుడు ప్రేమకలవాడవై యిప్పు డన్యస్త్రీప్రేమచే నన్ను మఱచిపోతి’ వని దీనిభావము. ఈభావము రాజు గ్రహించెను గాని హంసపదికచే నుద్దేశింపఁబడిన యన్యస్త్రీ తనరాణి యగు వసుమతీదేవి యని తలంచెనేకాని, శకుంతలనుగుఱించిన ప్రణయ మాతనికి నెంతమాత్రమును జ్ఞప్తికి వచ్చినదికాదు. శకుంతలావియోగము స్ఫురింపకపోయినను రాజునకుఁ జెప్పరానట్టి యొకవిధమైన మనోవ్యధమాత్రము కలెను. రా జట్లనుకొనియె : —

రాజు - (ఆత్మగతమ్) కింను ఖలు గీత మేవంవిధార్థ మాక
శ్రేణ్యజనవిరహాదృతేఽపి బలవ దుత్కంఠితోఽస్మి, అథవా,

‘రమ్యాణి వీక్ష్య మధురాంశ్చ నిశమ్య శబ్దా
స్వర్యుత్సక్తిభవతి య త్సుఖితోఽపి జంతుః,

త చ్చేతసా స్తరతి నూన మబోధపూర్వం
భావస్థిరాణి జననాంతర సాహృదాని.’

[ఇతి పర్యాకుల స్తివృత్తి]2

ఇట్లు శకుంతలావివాహవిషయము రాజునకుఁ బూర్వజన్మవ్యాపారము వలెఁ బూర్తిగ మఱపునకు వచ్చినది. అకారణముగ మనసునకు వ్యాకులత కలిగినయెడల పూర్వజన్మమందలి సంస్కారము దానికిఁ గారణ మని సాధారణముగ ననుకొనియెదరు. అట్లే రాజు తనమనో వ్యాకులతకుఁ బ్రస్తుతజన్మసాహృదము కారణము గాక జన్మాంతర సాహృదము కారణ మని తలంచుచున్నాఁడు.

ఈలాగు శాపప్రభావముచే రాజు పూర్వవృత్తాంతము మఱచి నందున నాతనిని అసత్యదోష మంటదు. అతనిసచ్చారిత్రమునకు భంగము కలుగకుండెను. కాని వట్టిశాపముమట్టునకుఁ దెచ్చిపెట్టి యూరకుండినచో రాజునకు నెప్పటికిని శకుంతలావివాహవిషయము జ్ఞప్తికి రాజాలదు. కథాచమత్కారమునకు భంగము కలుగును. కావున అభిజ్ఞాన (గుర్తుగ) మండు మంగరము కనఁబఱచినప్పుడు రాజునకుఁ బూర్వసమాచార మంతయు స్మృతికి వచ్చు నన్న శాప విముక్తివిధానము చాతుర్యముతోఁ గల్పింపఁబడినది. ఆయుంగరము శక్రతీర్థమునఁ బడుటయు నొకబెత్తవానివలన రాజునకు మరల దొరకుటయుఁ గాళిదాసునిప్రతిభావిలాసమువలననే. ఇంత యేల? అభిజ్ఞానమైన యీ యంగుళీయకమే యీనాటకసంవిధాన చాతుర్యమున కంతకును మూలాధారము. అందుచేతనే యీ నాటకమున కభిజ్ఞానశాకుంతల3 మన్న పేరు వచ్చినది.

1. ద్విపద. క్రొత్తపూఁదేనియఁ గ్రోలంగ నీవు, చిత్తంబునను గోరి నేవచ్చుగా నపుడు
క్రొమ్మవివిరిదేనెఁ గోరిగ్గ తీరంగ, నమ్మాడ్కి హాయిగ ననుభవించియును,
నిపు డీవు మధుపమా! యింతలో నిచట, నపరూప మైన యీయంబుజవసతి
మఱగి సుఖించెడుమాత్రన యెట్లు, మఱవఁగల్గితి తొంటిమావిమంజరిని. (వీరేశలింగకవి).

2. రాజు - [తనలో] అది యేమో కాని గీతార్థమును విని ప్రియజనవియోగము లేకయు నే నేమియుఁ దోచనివాడనుగా నున్నాఁడను. అట్లు కాదు.

గీ. ము న్నెఱుంగకయు మది నంటు పూర్వజన్మ, భవ్యసఖ్యముల్ స్తరణకు వచ్చుఁ గాన
జనుఁడు సుఖితుఁ డయ్యు సురూపచయము గనియు, సుస్వరంబుల వినియు సుత్సుకతఁ గాంచు.

[అని యాకులపాటుతో సుండుచున్నాఁడు].

3. ఈ నాటకమునకుఁ గలకత్తాలో నచ్చువేసిననాగరీప్రతులలో నన్నింటిలోను ‘అభిజ్ఞానశకుంతలమ్’ అనియు, బొంబాయి, చెన్నపట్టణములలోఁ బ్రకటింపఁబడినవానిలోను ‘అభిజ్ఞానశాకుంతలమ్’ అనియుఁ బేర్లు కలవు. వాచస్పత్యమునందుఁగూడ నాటకముపేరు ‘అభిజ్ఞానశకుంతలమ్’ అనియే యున్నది. దీనివివర మిట్లు వ్రాయఁబడియున్నది : ‘అభిజ్ఞానశకుంతలా - స్త్రీ. అభిజ్ఞాయ తే కర్తణి ల్యుట్ తథాభూతాం శకుంతలా మధికృత్య కృతాఖ్యాయికా.....లుబభావే అభిజ్ఞానశకుంతలమ్. న.’ ఈ నాటకముపై టీక వ్రాసినవారిలో నొక్కఁడైన వైఖానస శ్రీనివాసాచార్యుఁడు ‘అభిజ్ఞానశాకుంతలమ్’ అనుపాఠమునే గ్రహించి యిట్లు విగ్రహము వ్రాసినాఁడు : ‘శకుంతలా మధికృత్య కృతో గ్రంథ ఇతి శాకుంతలం - నాటకవిశేషకావ్యాత్ నపుంసకం - అభిజ్ఞానప్రాధాన్యం, శకుంతల - శాకుంతలరూప మెట్లున్నను ‘అభిజ్ఞానశాకుంతల’ మను సమాసముయొక్క విగ్రహమునుగుఱించి పలువురు పలువిధముల వ్రాసియున్నారు. ‘అభిజ్ఞాన స్మృతా శకుంతలా, అభిజ్ఞానశకుంతలా (శాకపార్థివాదివత్)’ అని కొందఱును, ‘అభిజ్ఞానం చ శకుంతలా చ’ (ద్వంద్వము) అనికొందఱును, ‘అభిజ్ఞానేన స్మృతా శకుంతలా యస్మిన్ తత్ (మధ్యమపదలోపి)’ యని కొందఱును వ్రాసియున్నారు.

అభిజ్ఞాన శాకుంతలము

3. భారతకథలోఁ గాళిదాసునిచేఁ జేయఁబడిన మూడవ మార్పు కుమారసంబంధమైనది. కుమారుఁడు పుట్టినతరువాత నాతనితోఁగూడ శకుంతల రాజునొద్దకు వెళ్లి నట్లు భారతమునం దున్నది. శకుంతల గర్భముతో నున్నప్పుడే, యనఁగా నింకను పిల్లవాఁడు పుట్టుటకుఁబూర్వమే రాజునొద్దకుఁ బోయె ననియు, నచ్చటనుండి యామె నిరాకరింపఁబడినతరువాత మారీచముసియొక్క యాశ్రమములో నామె ప్రసవమై పుత్రునిఁ గనియె ననియు నాటకమునందుఁ గథ మార్పఁబడినది. ఇట్లు చేయుటకు రెండు మూఁడు కారణములున్నవి. పిల్లవానితోఁగూడఁ దల్లి వచ్చియున్నయెడల, తల్లిని గుర్తింపకపోయినను చక్రవర్తిచిహ్నంకితుఁడును, అమితసత్త్వఁడును, దుష్కృతప్రతిముఁడును అగు సర్వదమనుని రాజు తనపుత్రునిగా గుర్తింపకయుండుట యసంభవము. గుర్తించినయెడల సంవిధానమునకు భంగము కలుగును. గుర్తించియో లేక గుర్తింపకయో రాజు కుమారునిఁగూడ వెడలఁగొట్టె నన్న యనాచిత్యప్రసంగము సంభవించుటయే కాక సప్తమాంకమందలి సర్వదమనునిబాలలీలావినోదాదికభాగమంతటికిని నాటకమునందుఁ బ్రసక్తి లేకపోవును.

౪. నాల్గవమార్పు శకుంతలాదువ్యంతులను హేమకూటము మీఁదఁ గళ్యణాశ్రమమందుఁ గలుపుట. రెండవ, మూడవ మార్పులను బట్టి యీ నాల్గవమార్పు చేయవలసివచ్చినది.

వేటు మార్పులు :— పైని జెప్పఁబడినవి కథానకమందలి ముఖ్యమైనమార్పులు. ఈ మార్పులు చేసినంతమాత్రమున మూలకథలోనుండి చక్కనినాటకము వెలువడునా? వెలువడనేరదు. ప్రదర్శనీయమైన యప్రతిమనాటకరూపము వచ్చుటకు నింకనుగ్రాంతకథలును, క్రొత్తరంగములును, క్రొత్తపాత్రములును కావలెను. ఈ నాటకమందలి ప్రథమ, పంచమాంకములకును, సప్తమాంకమందలి స్వల్పభాగమునకును మూలభారతమునందు నాధారము గలదు. ద్వితీయ తృతీయ చతుర్థ, షష్ఠాంకములు పూర్తిగను, కొంచెము తప్ప మిగిలిన సప్తమాంక మంతయును కాళిదాసునియొక్క నూతనసృష్టియనియే చెప్పవలసియున్నది; అనఁగా నిందలికథయు, నాయికా నాయకులు దప్ప నితరపాత్రలును, రంగములును, కల్పనలును నవీనముగఁ గవిచే నిర్మింపఁబడినవి. మొదటఁ జెప్పినయంకములందుఁగూడ నూతనపాత్రలు కలవు. కాని మొత్తముమీఁదను గవికి మూలమందు నాధార మున్నది. రెండవభాగమునకు నా యాధారమైనను లేదు.

నాటకమునకు వన్నె పెట్టుటకై కవిచే నిర్మింపఁబడిన నూతన కథాసందర్భములలో, ప్రథమాంకమందలి భ్రమరప్రకరణమును,

శకుంతల వెడలిపోవునపుడు రాజును చూచుటకై కాలికి దర్భ గ్రుచ్చుకొనె ననియు, బట్ట చెట్టునకుఁ బట్టుకొనె ననియు మిషలు కల్పించి యాగుటయు, నాల్గవయంకమందలి శకుంతల యత్తవారియింటికి బోవునప్పుడు లేడి యడ్డగించుటయు, నైదవయంకమందలి హంస పదికాగానమును, ఆఱవయంకమందలి ధనమిత్రుని మరణవార్తయు, మాతలి వచ్చి విదూషకునిఁ బట్టుకొని పీడించుటయు, నేడవయంకమందలి సర్వదమనుని మెడలోనితాయెతుమాహాత్మ్యమును ముఖ్యముగఁ జేర్చినవలసియున్నవి. ఈ చిన్నచిన్నవ్యాపారములవలనఁ గవి కథయొక్క పూర్వాపరసందర్భములను చక్కఁగఁ గల్పింపఁజూక మానవునకుఁ దెలియకుండ మానవాంతఃకరణములో నుండునట్టి యుదాత్తభావములను మనోహరముగ వ్యక్తపఱచియున్నాఁడు. గొప్ప మార్పులకంటె నిట్టి కొలఁది మార్పులలోనే రసభావములను చిత్రించునట్టి కవి ప్రతిభయొక్క మనోహరాకృతి దృగ్గోచర మగును. ముఖ్యముగ దృశ్యకావ్యమునందు నూలుపద్యములకంటె పదిరంగములకంటె నొక్కహావభావము, ఒక్కనయనకటాక్షము, ఒక్కచిటునవ్వు, ఒక్కచిన్నమాట నూలురెట్లు కథాసౌందర్యమును, సంవిధానకమాధుర్యమును హెచ్చించును.

శకునములమీఁద జనులకుఁగల నమ్మిక ననుసరించి, వానిని గథలోఁ జేర్చి యచ్చటచ్చటఁ గవి ముందు రాజబోవుసంవిధానకమును ప్రేక్షకులూహించునట్లు చేసియున్నాఁడు. రాజు తపోవనమునఁ బ్రవేశింపఁగనే యాతనిబాహువు స్ఫురింప నాతఁ డిట్లనును :

‘శాంత మిద మాశ్రమపదం
స్ఫురతి చ బాహుః కుతః ఫల మిహాస్య,
అథవా భవితవ్యానాం
ద్వారాణి భవన్తి సర్వత్ర.1’ [౧-వ అంకము.
రాజునకుఁ గలుగఁబోవు మేలు, స్త్రీలాభ మిందువలన స్పష్టముగ నూచింపఁబడెను.

నాల్గవయంకమందు శకుంతల యత్తవారియింటికిఁ బోవ నుద్యుక్తయై కదలినపు డొకచక్రవాకి తామరాకుచాటున నున్న తన ప్రియునిఁ గానక తల్లడిల్లుచున్నట్లు కానవచ్చును.

‘హలా పేక్ష! ఇలిణీపత్ర స్థరిదం బి సహాయరం అదేక్ష నీ ఆదురాచక్రవాఈ ఆరడది! దుక్కరం అహం కరేమి.2’

కొంతకాలమువఱకును శకుంతలకుఁ గలుగఁబోవు పతివిరహము ప్రేక్షకుల కీ శకునము చెప్పకచెప్పును.

1. గీ. ఇది ప్రశాంత మా నాశ్రమపదము చూడ, నదరెడు భుజంబు; ఫల మెట్టు లొదవు నిందు?
అట్లనఁగ నేల భాగ్యంబు లమర నున్న, కాలమందు, సర్వత్ర మార్గములు కలుగు.
2. సఖీ! చూడు. తామరాకుచాటున దాఁగిన ప్రియవల్లభుని గానక యాతురయై చక్రవాకాంగన కూయుచున్నది. దుష్కరమును నేను చేసితిని.

ఇట్లే సప్తమాంకమునందు రాజు మరీచాశ్రమమునఁ బ్రవేశించినప్పుడు మగల దుష్కర్మమునిబాహువు అదరును.

[నిమిత్తం నూచయిత్వా]

‘మనోరథాయ నాశంనే కిం బాహూ! స్పృహసే వృథా,
పూర్వావధీరితం శ్రేయో దుఃఖం హి పరివర్తతే.1’

నాయికానాయకసమాగమము త్వరలోనే కానున్న దని యీ పద్యము చదివిన లేక విన్న యే చదువరికిఁగాని ప్రేక్షకునకుఁగాని తోచదు?

ఔచిత్యప్రశంస :— ముఖ్యముగ నిది శృంగారకావ్య మైనను, నాయికానాయకులనుగుఱించిన సంభోగవిప్రలంభశృంగారరసమును వర్ణించుటయే కవియొక్క యుద్దేశ మైనను, వినయమునకును, అత్యుచ్చ నీతికల్పనలకును, మర్యాదకును భంగము రాకుండ నాటకమందలి సంభాషణములును, వర్ణనములును రచింపఁబడినవి. ఔచిత్యికి భంగము రాకుండుటకై కవిపుంగవుఁడు పడినజాగ్రత్త యధిక ప్రశంసనీయము. రంగముమీఁదను స్త్రీపురుషు లొక రొకరినిఁ దాకి కూర్చుండుట గాని, కాఁగిలించుట గాని, ముద్దాడుట గాని యెచ్చటను గానరాదు. ఈ విషయమునందు నీతఁడు పాశ్చాత్యనాటకకారులచే ననుకరణీయుఁడని చెప్పవలెను. దుష్కర్మమును శకుంతలయు నేకాంతమునందుండఁగా నామె వెళ్లబోవును. దుష్కర్మముఁ దామె నాపజూచును, అప్పు డామె మర్యాదాభంగ మగు నని భయపడి,

‘పోరవ! రక్క విణలం.’

‘పోరవ! వినయమును రక్షింపుము.’ అనఁగా ‘అవినయ శీలుఁడవు గాకుము’ అని యనును. పాపము, దుష్కర్మమును వినయమునకు భంగము చేయఁదలంచినను మాకవిమాత్రము ఊరకుండువాఁడు కాఁడని యామె యెఱుంగదు!

నాయికానాయకు లొకచోటఁ గొంతకాల మున్నప్పుడు, శృంగారచేష్టలకుఁ దావు కల్గుట స్వాభావికము; మొద్దులవలె యూరకుండుట యస్వాభావికము. కావునఁ గవి యట్టి సమయమున వినయ భంగము కలుగు నేమో యని ప్రేక్షకులకు భీతి కలుగునంతవఱకును గథాప్రసంగము తెచ్చిపెట్టి, ఆకస్తికమును, చమత్కారకమును అగు ప్రసంగ మొకటి కల్పించి యా వినయభంగ ప్రసంగమును తప్పించును.

ఏకాంతమునం దున్నప్పుడు దుష్కర్మమును శకుంతలను ముద్దు పెట్టుకొనఁ బోవును. ఆమె నాట్యముచేఁ దప్పించుకొనును. అప్పు డింకను కొంచెముకాలము గడచిన స్వాభావికముగ నేమి జరగవలెను? నాయకుఁడు నాయికను బలవంతముగ ముద్దు పెట్టుకొనవలెను. అట్లు

జరగ లేదని చూపుట అస్వాభావికము. జరగిన దని చూపుట అశ్లిలము, అనాచిత్యము. కావునఁ గవి గౌతమియొక్కరాక యను ఆకస్తిక ప్రసంగమును గల్పించి వారి యేకాంతమునకు భంగము కల్పించెను ఆభాగముయొక్క యాంధ్రీకరణముమాత్ర మిచ్చుచున్నాను. గ్రంథ విస్తరభీతిచేత మూల మిచ్చుట లేదు :—

శకుంతల — ఆర్యా! ఇప్పుడు నన్ను విడువుము. మరల సఖీజన ములఁ గని యనుమతంబు వడసివచ్చెద.

రాజు — ఆలాగుననే విడిచెదను.

శకుంతల — ఎప్పుడు?

రాజు — గీ. లలన! యపరిక్షితము గోమలంబు నైన
క్రొత్తపూఁదేనె భృంగంబు క్రొలినట్లు
నీయనుగ్రహమునఁజేసి నే నొకింత
తవిలి నీయధరసుధను ద్రావుపిదప.

[అని ఆమెముఖము నెత్తబోవుచున్నాఁడు].

శకుంతల — [నాట్యముచే మోము త్రిప్పుకొనుచున్నది].

[తెరమఱుగున]

ఓ చక్రవాకకాంతా! నీ సహచరుని వీడ్కొనుము. రాత్రి సమీపించుచున్నది.

శకుంతల — [ఆలకించి తొట్టుపాటుతో] ఓ పారవా! సంధే హము లేదు. నా దేహస్థితిని దెలిసికొనుటకై పూజ్యరా లైన గౌతమి యిచ్చటికి వచ్చుచున్నది. ఆకొమ్మలచాటున దాఁగి యుండుము.

రాజు — ఆలాగుననే [అని దాఁగుకొనుచున్నాఁడు].

[అంత చేతను పాత్రమును బట్టుకొని గౌతమియును సఖులును బ్రవేశించుచున్నారు].

పైవాక్యములలో ‘చక్రవాకకాంతా’ యన్న యన్యోక్తిచే శకుంతలకు గౌతమిరాక తెలిసినవా రామెసఖులైన యనసూయా ప్రియంపదలే యని చదువరు లూహించియుండురు. ఇట్లు ఔచిత్య పోషణకుఁ గల్పింపఁబడినయుక్తియు, దానికి ననుకూలముగఁ జెప్పఁబడిన యన్యోక్తియుఁ గవిసార్వభౌముని యద్భుతకల్పనాశక్తికి నిదర్శనములు.

శకుంతల మొదలగువారు వెడలిపోయినతరువాత రాజు ఈవలకు వచ్చి,

‘ముహు రంగుశిసంవృతాధరోష్ఠం
ప్రతిషేధాక్షరవిక్లవాభిరామమ్,

1. గీ. కోరను మనోరథం దేను గొంచెమేని, వ్యర్థముగ నో భుజంబ! నీ వదరె దేల?

మును నిరాకరించినమేలె పూని యిపుడు, గుఃఖముగ మాటుచున్నది దుస్సహముగ.

ముఖ మంసవివర్తి పక్షలాఘ్యః

కథమ పున్న్యమితం న చుంచితం తు.1'

అని చింతించును. ముద్దు పెట్టుకొనలేకపోవుట, రాజా! నీ తప్పు కాదు. అది కవిసార్వభౌమునియాజ్ఞ. దానిని నీవుమాత్ర మే ట్లతిక్రమింపఁ గలవు?

శాకుంతలనాటకము దృశ్యకావ్యము. అందు ముద్దు పెట్టు కొనుట మొదలయినవ్యాపారములు కూడ వని నాట్యశాస్త్రనియ మము లుండుటచేఁ గవి వానిని తప్పించెనే కాని యట్లు తప్పించుట బుద్ధిపూర్వకము కా దని కొందఱు నాదింపవచ్చును. కాని కాళి దాసాది మహాకవు లిట్లు పవిత్రమైన శృంగారమును ప్రదర్శించిరి కావుననే నాట్యశాస్త్రములయందు నట్టి నియమములు పుట్టుటకుఁ గారణ మైన దని చెప్పట న్యాయము; కాని నిరంకుశు లగుకవులు శాస్త్రనియమములను పాటించుట కిట్లు వ్రాసి రనుట న్యాయము కా దని మా తాత్పర్యము.

ఇదియుఁ గాక నేఁడు మనదేశమునందేమి, పాశ్చాత్యదేశములం దేమి యీ శాకుంతలనాటకమును శ్రవ్యకావ్యముగఁ జదివి పండితు లానందించుచున్నారేకాని దృశ్యకావ్యముగఁ గాదు. మన పురాతన పండితులు దానిని పొగడినను, గెట్టివంటి పాశ్చాత్యకవిపుంగవులు దానిని తలఁచాల్సినను కావ్యము చదివి సంతసించినవారే కాని నాటక ప్రదర్శనమును జూచి యానందించినవారు కారు. కావున దీనిని దృశ్యకావ్యములలోను, శ్రవ్యకావ్యములలోను శ్రేష్ఠ మనియే చెప్ప వలెను. మేము పైని చెప్పిన ఔచిత్య యనునది యీ కావ్యమునకు శ్రవ్యకావ్యముగఁగూడ ఘనతఁ దెచ్చుటకుఁ గారణ మని చెప్ప వచ్చును.

ఇంకొకవిశేషము. కనఁబడు కథాభాగమునందే కాక వినఁ బడుకథాభాగమునందుఁ గూడ కవి శృంగారవర్ణనములందు నాచిత్యని మిక్కిలి జాగరూకతతోఁ బోషించినాఁడు. మహాభారతమునందు శకుంతలాజన్మవృత్తాంత మంతయు దువ్యంతునకు శకుంతలయే చెప్పును. అంతయు కాదు. మేనక వెల్లి విశ్వామిత్రుని మోహిం పఁజేసి యాతనితపమునకు విఘ్నముకల్పించినవిధ మంతయు వన్నెచిన్నె లతో వర్ణించును. ఇది యంతయు నస్వాభావికము. నాయిక సిగ్గు విడిచి తనతల్లియొక్క వ్యభిచారవృత్తాంత మంతయు నాయకు నకు వివరముగఁ జెప్పట విపరీతముగదా? కావున ఈ కథను మనకవి దువ్యంతునకు శకుంతల సఖి యైన అనసూయచేఁ జెప్పించెను. ఆ చెప్పించుటలోను మొదటిభాగము కొంచెము చెప్పించి మిగిలినభాగము వినయముచే ననసూయ చెప్పలేకపోయినట్లును, రా జూహించినట్లును చెప్పెను. ఆ భాగ మిం దుదాహరించుచున్నాము:—

రాజు — మహానుభావుఁ డగు కాశ్యపులు శాశ్వతబ్రహ్మనిష్ఠుఁ డని ప్రసిద్ధి. అట్టివాని కెట్లు మీ నెచ్చెలి కూతు రయ్యెను?

అనసూయ — దేవా! యాకర్ణింపవలయును. కాశికుఁ డని వంశ నామము గల మహాప్రభావసంపన్నుఁ డయిన రాజర్షి యొకఁడు కలఁడు.

రాజు — కలఁడు. వినియున్నాను. అనంతరము.

అన — అతఁడే మా చెలియను గన్నవాఁడు. కన్నవారిచే విడువఁ బడినయామెను బెంచుటమొదలుగాఁగల పనులు నిర్వర్తించుటం జేసి పూజ్యు లగు కణ్వులును నీమెకు జనకు లయిరి.

రాజు — 'విడువఁబడిన' యను శబ్దశ్రవణముచేతనే వేడుక పొడము చున్నది. మొదటినుండియు వినఁగోరుచున్నాను.

అన — దేవర యవధరింపవలయును. పూర్వ మారాజర్షి యుగ్ర తపస్సు చేయుచుండఁగా, దేవతలు భయపడి యా నియమము నకు విఘ్న ముచరింప మేనక యనునచ్చరం బుచ్చిరి.

రాజు — దేవతల కీ పరతపోభయశీలత యెప్పుడు నున్నదియె. తర్వాత, తర్వాత.

అన — అంత నత్యంతరమణీయ మగు వసంతకాలమున నున్మాదమును బుట్టించు నామెరూపమును జూచి.....

[అని సగము చెప్పి లజ్జచే నూరకున్నది]

రాజు—ఆపయిని తెలియనే తెలియుచున్నది. తప్పక యీపె యప్ప రస్సంభవయే.

ఇచ్చటి 'అని సగము చెప్పి లజ్జచే నూరకున్నది' యన్న యొకవాక్యము వినయమునుగుఱించి కవియొక్కభావ మెంత పవిత్ర మైనదియో తెలిసికొనుటకుఁ జాలును. ఇక్కడ మేనకకథ వర్ణనవిష యము గాని సర్తనవిషయము కాదు. నోటఁ జెప్పవలసినదే కాని చేసి చూపవలసినది కాదు. శ్రవ్యకావ్యవిషయమే కాని దృశ్యకావ్య విషయము కాదు. కావున నిష్ఠము వచ్చినట్లు శృంగారము వర్ణించు టకుఁ గవికి నిచ్చట నాట్యశాస్త్రనియమము లడ్డము రావు. రంగ మందు ముద్దు పెట్టుకొనవలదన్నాఁడు, కాఁగిలించుకొన వలదన్నాఁడు. కాని ముద్దుకాఁగిలింతలు వర్ణింపవల దని చెప్పలేదు. అయినను సత్కవి ఔచిత్య విచారింపఁడా? ఇచ్చట వర్ణన చేయుచున్న దొకస్త్రీ. ఆమె యొకపురుషునకు మఱియొకస్త్రీపురుషులశృంగారచేష్టలను వర్ణించుట వినయమునకు భంగకరము. కావున నీకవిపుంగవుఁడు మిగిలినభాగ మంతయు రాజే యూహించుకొనునట్లు చేసెను.

స్వభావవర్ణనము:— నాటకము లోకవ్యవహారమునకుఁ బ్రతి బింబముగ నుండవలయును. నాటకమందలిప్రసంగములు ప్రేక్షకుల

1. గీ. మాటి కథరంబు వ్రేళ్లతో మాటికొనుచు, నడ్డగింపుమాటలను విహ్వలతఁ జూపి మూఁపువంకఁ ద్రిప్పిన కల్కి ముద్దుమోము, లేవనెత్తియు ముద్దిడలేకపోతి.

యనుభవమునకు సరిపోవుచుండవలయును. ఇదియే శ్రవ్యకావ్యము నందలివర్ణనావిషయ మైనయెడల దానిని స్వభావోక్తి యనియెదరు. శతాలంకారగ్రాథితవర్ణనములకంటె నొక్కస్వభావోక్తి శోభిత మైన వర్ణనము సహృదయులహృదయమును త్వరగా నాకర్షించుకొనును. శ్రవ్యకావ్యములయందే స్వభావోక్తి కింత ప్రాధాన్యముండ నీక స్వాభావికవర్ణనములును, స్వాభావికప్రదర్శనములును, ప్రసంగము లును దృశ్యకావ్యమునకుఁ బ్రాణముతో సమానము లని చెప్పవలెనా? ఇందునుగుఱించి చిత్రకారుఁడును, కవియు పెట్టుకొనవలసినగుఱి యొక్కటయే. సృష్టియందుఁ గానవచ్చెడువస్తువులు గాని, సంసారము నందు జరగునట్టిప్రసంగములు గాని ప్రత్యక్షముగఁ గనులకుఁ గాన వచ్చుచున్నవా యేమి యన్న ట్లుభయులును వర్ణములతోఁ జిత్రింప వలయును. ఒకఁడు కజ్జలరూపవర్ణములతోడను, మఱియొకఁడు శబ్ద రూపవర్ణములతోడను వ్రాయవలె; నింతియ భేదము. పటమును జూచి పురుషుఁడే యన్నభ్రాంతి గలుగునట్లు చిత్రించినవాఁడు చిత్రకారుఁడు. వినుచున్న లేక చూచుచున్నప్రసంగము నిజ మైనదియే యన్నభ్రాంతి క్షణ మైనను కలుగునట్లు వర్ణించువాఁడు కవి. కవిని గుర్తింపవలసినగుర్తు లనేకము లున్నవి. వానిలో నిది యొకటి.

ఈ దృష్టితో శాకుంతలనాటకమును చూచితిమేని యందు ప్రత్యక్షముగఁ జూచుచున్నామా యన్నట్లు వర్ణనములును, హృదయతాదాత్మ్యమును కలుగఁజేయునట్టి ప్రసంగములును గల రంగము లును పెక్కులు కలవు. కొన్ని యుదాహరణములను మాత్ర మిచ్చట నిచ్చుచున్నాము.

కేవలవర్ణనములను జూడుఁడు:—

౧. రాజు వెంటఁదగిలినందునఁ బ్రాణభయముతోఁ బరుగెత్తుచున్న లేడియొక్క యీ క్రిందివర్ణనము స్వభావోక్తికి నుత్కృష్ట దాహరణ మని చెప్పవలెను.

‘గ్రీవాభంగాభిరామం ముహూ రనుపతతి స్థందనే దత్తదృష్టిః
పశ్చాద్ధేన ప్రవిష్ట శ్శరపతనభయా ద్భూయసా పూర్వకాయమ్,
దర్శై రర్ధావలీడైః శ్రమవివృతముఖభ్రంశిభిః కీర్ణవర్తైః
పశ్యోదగ్రప్లుతత్వాద్వియతి బహుతరం స్తోకముర్వ్యాంప్రయాతి.1’

ఇందు, లేడి తనవెంటఁ దగిలివచ్చుచున్న రథమును లేప లేపకు మెడ త్రిప్పి చూచుటయు, బాణ మెక్కడ వచ్చిపడునో యన్న భీతిచేత తనవెనుకశరీరమును ముందునకు లాగుకొనుటయు, తినుచున్న దర్భలను మార్గమం దంతటను వదలుటయు, భూమిని తాకితాక నట్లుగ నెగురుచు వెళ్లుటయు కనులకుఁ గట్టినట్లుగ వర్ణింపఁబడినవి.

౨. ఇట్లే గుఱ్ఱములవేగమును స్వాభావికముగ వర్ణింపఁబడినది:—

‘ముక్తేషు రశ్మిషు నిరాయతపూర్వకాయా
నిష్కంపచామరశిఖా నిభృతోర్ధ్వకర్ణాః,
ఆత్తోద్ధతైరపి రజోభి రలంఘనీయా
ధావ న్త్యమీ మృగజవాక్షమయేవ రథ్యాః.2’

పగ్గములు సళ్లు చేసినపుడు గుఱ్ఱములు మేను సాచి, చెవులు నిక్కఁబెట్టి మిక్కిలి వేగముతోఁ బరుగెత్తుట రథము లెక్కువారికి ననుభవవేద్యముగదా?

౩. ఇటు దుష్టాంతుఁడు తన్ను భార్యగా నంగీకరింపక పోవుట, అటు గురుశిష్యులు తమవెంట రావల దని అదలించుట తటస్థించినప్పుడు శకుంతల రాజువైపు దీనదృష్టితోఁ జూచె నని యీ క్రింద వర్ణించినాడు. ఆదృష్టి యేరికి జాలి పుట్టింపకుండును?

‘ఇతః ప్రత్యాదేశాత్ స్వజన మనుగంతుం వ్యవసితా
స్థితా తిష్ఠేత్సుచై ర్వదతి గురుశిష్యే గురుసమే,
పున ర్దృష్టిం బాష్పప్రసరకలుషా మర్చితవతీ
మయి కూరే యత్తత్ సవిషమివ శల్యం దహతి మామ్.3’

౪. ఆటవయంకమునందు, రాజు శకుంతలచిత్రపటము వ్రాసి అందు నింకను తాను పూరింపఁ దలఁచుకొన్న భాగముల నీ క్రిందివిధముగ వర్ణించినాడు. ప్రకృతిని - సృష్టిని మిక్కిలి నూత్నదృష్టితోఁ జూచుటకు నంతశ్చక్షువు కవిపుంగవునకుఁ గల దని చూపుటకు నింత కంటె మఱియేమి కావలయును?

‘కార్యా నైకతలీనహంసమిధునా స్తోవహా మాలినీ
పాదాస్తా మభితో నిష్కణ్ణహరిణా గౌరీగురోః పావనాః,
శాఖాలంబితవల్కలస్య చ తరో ర్నిర్భాతుమిచ్ఛా మ్యథ
శ్శృంగే కృష్ణమృగస్య వామనయనం కంఠాయమానాం మృగీమ్.4’

1. చ. వడిఁ బట తెంచులేరిదెసఁ బల్కలు మార్చెడ వెట్టి చూచుచుం, గడు శరపాతభీతిఁ దన కాయము ముందుకుఁ గుంచి, యెంతయుం బడలిక నోటినిం దెఱచి మార్గమునిండ సగంబు తిన్న ద,ర్భలు పడ, మింటఁ బాటెడు ధరం బద మూనక, పెద్దదాఁటులన్.

2. ఉ. పగ్గముల న్నడల్పుడును వాజులు మేనులు సాచి పాటెడున్, నిగ్గు చామరాగ్రములు నిశ్చలత న్వహియింపఁగాఁ జెవుల్ దిగ్గన నిక్కఁబెట్టి తమలేపినధూళికి నంటరానివై, బెగ్గిలి పాటునామృగమువేగము నైఁపక కూడఁ బాటు నాన్.

3. ఉ. ఏను నిరాకరింప నపుడే స్వజనంబులవెంటఁ బోవఁబోఁగా, నిలు మంచు గట్టిగను గణ్వసమానుఁ డదల్ప శిష్యుఁ డా చాన నిగిడ్చి బాష్పకలుషం బగుదృష్టిని గూళ నైన నా,పై, నది నన్నుఁ బెన్వివపుబాణముకై వడి నిర్దహించెడున్.

4. చ. పులినములందు హంసయుగము ల్వహరించెడుమాలినీనడిన్, బలుహరిణంబు లున్నతదుపాంతపవిత్రహిమాద్రిపాదమున్ వలువలు గట్టుశాఖలను వర్తిలువృక్షముక్రింద నిట్టికొమ్ములఁ దనకన్ను గోకికొను ముగ్ధమృగిన్ లిఖియింపఁగోరెదన్.

౧. ఆకాశముమీదనుండి త్వరగా క్రిందికి దిగుచున్నవారికి భూమి యెట్లు గానవచ్చునో యీ క్రిందిపద్యమందు వర్ణించి యున్నాడు :—

రాజా—[అధోఽవలోక్య].

‘మాతలే! వేగావతరణా దాశ్చర్యదర్శన స్ఫులక్ష్యతే మనుష్య లోకః. తథాహి¹

శైలానా మవరోహతీవ శిఖరా దున్నజ్జతాం మేషినీ
పర్ణాభ్యంతరలీనతాం విజహతి స్కంధోదయాత్ పాదపాః,
సంతానా త్తనుభావనప్తసలిలా వ్యక్తిం భజం త్యోపగాః
కేనా ప్యుత్తీపతేవ పశ్య భువనం మత్పార్శ్వ మానీయతే.²
[౩-వ యంకము.

౬. చిన్న బాలునిచేష్టలును, అందువలనఁ దక్కిఁ గలుగుసం తోషమును ఈ క్రిందిపద్యమనందు వర్ణింపఁబడినవి. చిన్న బిడ్డలను ముద్దులాడి యా యానందమునఁ బరవశతఁ జెందుభాగ్యము లభించిన తలిదండ్రులందఱకును నిందలిభావము స్వానుభవైకవేద్యము.

‘ఆలక్ష్యద న్తముకులా ననిమి త్తహానై
రవ్యక్తవర్ణరమణీయవచః ప్రవృత్తీః,
అంగా శ్రయ ప్రణయిన స్తనయాన్ వహన్తో
ధన్యా స్తదంగరజసా మలినీభవన్తి.³

ఈ శ్లోకతాత్పర్యమును చదివి గెట్టి యను జర్తకవి సార్వభౌముఁ డానందాతిరేకమునఁ దాండవ మాడెనట!

ఇవి విడివిడి శ్లోకములకు నుదాహరణములు. ఇక్కఁ బ్రసంగ ములయుదాహరణము లొకటిరెం డిచ్చి యీప్రకరణము ముగించె దము. ప్రథమాంకమునందు శకుంతలా ప్రియంవదాననూయలు చెట్లకు నీరుపోయుటయు, వారిసంభాషణమును నైసర్గికముగ నుండుటవలన రసము సెంతయుఁ బోషించుచున్నవి. ముగ్ధత్వయౌవనములకు నడుమ నుండు ఈడుగల బాలిక లిట్లు మాటాడుకొనుట సహజముగదా!

నాల్గవయంక మిందువిషయమున విశేషముగఁ జేర్కొనఁబడఁ దగి యున్నది. ఈ నాటకమునందు నాల్గవయంకమును, అందు నాల్గ శ్లోకములును మిక్కిలి మనోహరము లని ప్రఖ్యాతి కలదు.

‘కావ్యేషు నాటకం రమ్యం తత్ర రమ్యా శకుంతలా,
తత్రాపిచ చతుర్థోఽంక స్తత్ర శ్లోకచతుష్టయమ్.’

కావ్యములలో నాటకము రమ్యము, నాటకములలో శాకుంత లము, అందు నాల్గవయంకము, అందు నాల్గశ్లోకములును మిక్కిలి రమ్యములు. ఈనాల్గవయంకమునకు నింత రమ్యత కల్గుటకుఁ గారణ మేమి? ఎల్లప్పుడును మనకుటుంబములలో జరగుచున్న ఆడుపిల్లను అత్తవారియింటికిఁ బంపుట యనువ్యాపారమును కవి యీ యంకము నందు నున్నది యున్నట్లుగాఁ జిత్రించుటయే యీ యంకముయొక్క యోగ్యత హెచ్చుటకుఁ గారణము. ఈయంకము చదివి కాని చూచి కాని యే సహృదయుఁడు కంటఁ దడి పెట్టుకుండును? జాలి పడ కుండును? తాను తనకూఁతును అత్తవారియింటికిఁ బంపినప్రసంగము జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుకొనకయుండును? అందఱకును దెలిసినట్టియు, నందఱ మనస్సులఁ గరఁగించునట్టియు నీకూఁతు నత్తవారియింటి కంపు ప్రసం గము కవిపుంగవునిచే నింత యాధార్థ్యముగ వర్ణించుటఁ జూచి యిచ్చుటఁ గవి తన స్వానుభవమునే వర్ణించెనా యేమి యని మన మూహించినను ఊహింపవచ్చును. శ్లోకచతుష్టయములోనిది యగు ‘యాస్యత్యద్య శకుంతలేతి’ యన్న పద్య మెవ్వనిమనసు గరఁగింప కుండును?

ఇచ్చటఁ దండ్రి ఋషి యైనను, తల్లి లేకపోయినను, ఇల్లు తపోవన మైనను, ఇతరజనులు బ్రహ్మచారులును, బ్రహ్మచారిణులును అయినను, వారిపవిత్రత కెంతయు భంగము రాకుండఁగ, సామాన్య గృహస్థునియింట నంపకములు జరగుచున్నట్లుగనే కవి ఛాయా పటమును దింపియున్నాడు. ఇది విశేషములోని విశేషము.

పిల్లను పతియింటికిఁ బంపునప్పు డామెకు వస్త్రాభరణము లిచ్చుటయు, వడి నింపుటయు, వెంటఁ దగినబంధువుల స్త్రీపురుషుల నిచ్చి పంపుటయు, పిల్లకుఁ దగినబుద్ధులు చెప్పటయు, వెంటఁ జాల దూరమువఱకును బోవుటయు, ఆఁగవలసిన దని యితరులు చెప్పువఱ కును బోవుచుండుటయు, పిల్ల బంధువులను క్షాంతింపకొని దుఃఖిం చుటయు, పోలేకపోలేక పోవుటయు, చివరకు ‘అమ్మాయిని అత్త వారియింటికిఁ బంపితిని. నాభారము తీతినది. మగఁడు పెండ్లాము సుఖముగ నున్నఁజాలు’ అని తండ్రి యనుకొనుటయు నీయంకము నందు మనయింట జరగినట్లే చూపఁబడినవి. ఈసందర్భమున ఈ క్రిందిగద్యపద్యములు గమనింపఁదగియున్నవి.

శకుంతలా—

[బాష్పం విసృజతి]

ఉభే సఖ్యా - సహి ఉఇదం ణ దే మంగలకాలే నోఇదుం.

1. రాజా (క్రిందఁజూచి) — మాతలే! వేగముగా దిగుచుండుటవలన మనుష్యలోక మాశ్చర్యదర్శన మయి కనఁబడుచున్నది.
2. చ. అదె మహి ప్రస్ఫుటాద్రిశిఖరావళినుండియు డిగ్గునట్టు లౌ, మొదఱులు తోఁపఁ జెట్టు డిగె మున్నటు లాకులలో నడంగుటల్ నదులు తొఱంగె డాయుట జలంబు కనంబడ నట్టిరూపమున్, బదిగ నెవండొ భూమి నిటు ప్రక్కకుఁ ద్రోసెడరీతి తోఁచెడున్.
3. ఉ. హేతువు లేనినవ్వుల నొకించుక చూపుచు లేతదంతముల్, వాతెర చింద నందముగఁ బల్కుచు స్పృహ ము గానివాక్కులన్ భూతలధూరి దేహమునఁ బూయుచు మైల యొనర్చు పుత్రులం, వ్రీలిని ధమ్యలెత్తి తొడమోడను జేర్చి సుఖింతు రెంతయున్.

శుభకాలము దేప్పుట తప్పని సమాధానము చెప్పుట యిప్పు టికిని గలదు.

కాశ్యపః:—

‘ సంకల్పితం ప్రథమమేవ మయా తవాక్థం
భర్తార మాత్మ సదృశం సుకృతైర్గతా త్వమ్,
మాతేన సంశ్రితవతీ నవమాలికేయ
మస్యా మహం త్వయి చ సంప్రతి వీతచింతః.1 ’

కూతునకుఁ దగిన సంబంధము దొరకఁగాఁ దండ్రీకిఁ గలుగు సంతోష మిచ్చుట నుపమానముతోఁ జెప్పఁబడినది.

కాశ్యపః:—

‘ అభిజనవతో భర్తృశ్లాఘ్యే స్థితా గృహిణీపదే
విభవగురుభిః కృత్యై స్తస్య ప్రతిక్షణ మాకులా,
తనయమచిరాత్ ప్రాచీవార్కం ప్రనూయచ పావనం
మమ విరహజాం న త్వం వత్సే! శుచం గణయిష్యసి.2 ’

గొప్పవారియింటి కిచ్చినయవ్వుయిని తలిదండ్రులు గాని, యన్నదమ్ములు గాని హాస్యమునకు ‘మీయత్తవారియింటికి వెళ్లినతరువాత నాయంతఃపురములలో, కంటెలు కాసులపేరులలో మేము జ్ఞాపక మందుమా?’ అని యనుచుందురు గదా!

అథో హి కన్యా పరకీయ ఏవ—

ఎన్నిదినము లున్నను ఆడుపిల్ల యొకనియింటికిఁ బోవలసినదే యని మనవారు చెప్పుమాటయేకదా యిది.

ఈ నాటకమునందలి ముఖ్యపాత్రములు: వాని స్వభావోన్మీలనము:— మహాభారతకథయందుఁ గల పాత్రములు నాలుగు: దుష్కంతుడు, శకుంతల, కణ్వడు, సర్వదమనుడు. ఈనాలుగును నాటకమునందు ముఖ్యపాత్రములుగనే యుంచఁబడినవి. కొన్ని క్రొత్తపాత్రయు లధికముగఁ జేర్పఁబడినవి. అట్లు చేర్పఁబడినవానిలో శకుంతలసఖు లగు అననూయాప్రియంవదలు, గౌతమి, కణ్వ శిష్యులైన శారద్యత శార్దూరవులు, విదూషకమాధవుడు అను వారు ముఖ్యులు. ‘ఈ నాటకమునందలిముఖ్యపాత్రముల గుణావగుణము లెట్టివి? కవి వానిని ఏయుద్దేశముతో నిర్మించెను? ఆయుద్దేశము ఫలించునట్లు వానిని నాతఁడు చిత్రించెనా లేదా, ఈపాత్రముల యేయేచర్యలచే మన మెట్టిస్వభావముల నూహింపవచ్చును?’ అను

చర్యను స్వభావోన్మీలన మనియెదరు. ఇయ్యది యింగ్లీషులోని క్లారె క్టరైజేషన్ (Characterisation) అనుపదమునకు నూతనముగ నిర్మింపఁబడినప్రతిపదము. దీనిని మన ఆలంకారికులు సాధారణముగ పాత్రచిత్ర మనియెదరు. ఈ నాటకములోని ముఖ్యపాత్రములను గుఱించి యిట్టిచర్య కొంతవఱకు సంక్షేపముగఁ జేయుదము.

ఒకానొకమనుష్యుఁ డెట్టివాఁ డైనదియు నాతనిగుఱించి యితరులు చేసిన వర్ణనములనుబట్టియు, నాతఁ డాడెడుమాటలనుబట్టియు, జేయు పనులనుబట్టియుఁ దెలిసికొనవచ్చును. కవియుఁ దనపాత్రముల స్వభావము చదువరులకు నీరూపముననే తెల్పును. ఒరులు చేయు పొగడ్తులు స్వభావోన్మీలనమునకు నంతగఁ బోషకములు కావు. పాత్రముయొక్క ఆత్మగతసంభాషణలవలనను, ఏకాంతమందలి యాచరణవలనను స్వభావము చక్కఁగ వెల్లడి యగును; అనఁగాఁ గవి యేయేపాత్రలగుణ మెట్టిది యని మాపఁడలఁచుకొనియెనో యా యా గుణమునకుఁ దగినట్లు వారిసంభాషణములును, నడతలును ఉండునట్లు వర్ణింపవలెను. కావున కావ్యమందలి నాయకాదుల చర్యలనుబట్టి వారిస్వభావమును ఆలంకారికులు నిర్ణయింతురు. ఈ మార్గమున మన మీనాటకమందలి ముఖ్యస్త్రీపురుషులస్వభావమును పరీక్షింతము.

దుష్కంతుఁడు:— ఈ నాటకమున దుష్కంతుఁడు నాయకుఁడు. ఇది శృంగారకావ్య మగుటచే శృంగారనాయకుఁడు; అనగా నొకానొకస్త్రీపై ననురాగము కలిగి యామెను కోరువాఁడు. శృంగారప్రబంధ మైనందున నాయకుఁడు కాముకుఁడుగా నున్నను ఆతఁడు మానసియసద్గుణశోభితుఁ డైన ధీరోదాత్తుఁడు. ధీరుఁడు, ఉదాత్త గుణోపేతుఁడు. ధీరోదాత్తనాయకుఁడు మహాసత్త్వఁడు గను, అతిగంభీరుఁడుగను, కృపావంతుఁడుగను, అవికల్తనుఁడుగను, నిగూఢాహంకారుఁడుగను, దృఢవ్రతుఁడుగను ఉండవలయు నని ధనంజయునిదశరూపకమందుఁ జెప్పఁబడినది (౨. ౪)³. మహాసత్త్వఁడనఁగా, సత్త్వగుణప్రాధాన్యము కలవాడు లేక అసమానశక్తియుఁ జారుషమును కలవాడు. వికారము లున్నప్పటికిని జలింపనివాడు, గంభీరుఁడు. పరదుఃఖినివారణేచ్ఛగలవాడు, కృపావంతుఁడు (క్షమావంతుఁ డని కొన్ని గ్రంథములు). ఆత్మస్తుతి నొల్లనివాడు, అవికల్తనుఁడు — ఉద్దిష్టకార్యముననుండి చలింపనివాడు స్థిరుఁడు. ఇతనినే ధీరుఁ డందురు. తనసామర్థ్యాధికములయెడల నమ్మిక గలిగి ప్రవర్తించుచు గర్వమును పైకిఁ గానరానీయనివాడు, నిగూఢాహంకారుఁడు.

1. గీ. తొలుత నీనిమిత్తము నేను దలఁచినట్లు, పుణ్యమున నీకుఁ దగుభర్తఁ బొంది తీవు

మావిఁ జేపట్టె నెలమి నీమాధవియును, గాన మీకయి యిక్కఁ జింత మానియుందు.

2. చ. గరిమ మహాకులీనుఁ డగు కాంతునిపట్టపుదేవి వౌచు, దుర్భర ఘనకార్యవైభవము పైఁబడి యుండి ప్రతిక్షణంబు భా

స్కరు నలపూర్వదిక్కువలెఁ గాంచి పవిత్రునిఁ బుత్రు వేగ మ,ద్విరహభవతిదుఃఖమును బిడ్డ! గణింపవు నీవు లేశమున్.

3. ఈ దశరూపకలక్షణమును అనుసరించియే ప్రతాపరుద్రీయమునందు విద్యానాథుఁడు ధీరోదాత్తలక్షణ మిట్లు చెప్పియున్నాఁడు:—

మహాసత్త్వోఽతిగంభీరః కృపావా నవికల్తనః, ప్రతాపరుద్రవ ద్ధీరో ధీరోదాత్తస్స సమతః. [౧. ౨౮.]

ఇప్పు డిట్టిగుణమును ఆత్మగౌరవ మందురు. తాను కర్తవ్య మనుకొన్న పనిని ఎన్నియంటకములు వచ్చినను సాధించువాడు దృఢప్రతుడు. పైలక్షణమునుబట్టి చూడ మన యాలంకారికుల మతమున ధీరోదాత్త నాయకుఁ డనన్యసామాన్యసన్ధుభూషితుఁ డై యుండువలెను.

మననాయకుఁడైన దుష్యంతుఁడు నాల్గవయంకమునందుఁ దప్ప మిగిలినయాటంకములలోను వేటు వే టవస్థలలో రంగముపైని గానిపించును. కావున నాతనియందుఁగల వేటువేటు గుణములను మనము సావకాశముగఁ జూడవచ్చును. మొదట నాటకము ప్రారంభ మైనతోడనే దుష్యంతుఁడు మనకు వేటుకాడుగఁ గానిపించును.¹

నాయువేగముతోఁ బరుగెత్తుచున్న లేడివెంటఁ దగిలి దానిని జంప వలెనని వచ్చుచున్నయాతని మృగయాప్రియత్వము స్పష్టపడును. వేటు వ్యసన మని యున్నను రాజులకు నది యుద్ధమునకుఁ బూర్వప్రయత్నముగ నెంచఁబడినది. ఇందుమూలకముగ వారిపారుషమనకుఁ బడును పెట్టిన ట్టుగును. కావున పైనిఁజెప్పఁబడిన నూచనప్రకారము రంగముమీఁదికి రాజు వచ్చినతోడనే యాతనిధనుర్విద్యాప్రతిభ వెల్లడియగును. ప్రవేశింపఁగనే నూతునివాక్యము చూడుడు:—

‘కృష్ణసారే దద చ్చక్షు స్త్వయి చాధిజ్యకార్తుకే,
మృగానుసారిణం సాక్షాత్పశ్యామివ పినాకినమ్.²’

ధనుర్ధరులలో పినాకపాణి (శివుఁడు) శ్రేష్ఠుఁడు. రాజు యొక్క ధనుర్ధరత్వము వెల్లడిచేయుటకై నూతునినోట నీసాదృశ్యము చెప్పింపఁబడినది. రాజుయొక్కయమితసత్త్వమును, గంభీరాకృతియు ద్వితీయాంకమునందు నీ క్రిందిశ్లోకమున నేనాపతిచేఁ జక్కఁగఁ జిత్రింపఁబడినవి:—

‘అనవరతధనుర్జ్ఞాస్ఫాలనక్రూరపూర్వం
రవికిరణసహిష్ణు నేవదలేశై రభిన్నమ్,
అపచితమపి గాత్రం వ్యాయతత్వా దలక్ష్యం
గిరిచర ఇవ నాగః ప్రాణసారం బిభర్తి.³’

దుష్యంతుఁడు రెండవ మూడవ యంకములందు విశేషముగఁ గాముకుఁడుగనే కానవచ్చును. ఆవిషయము మరలఁ జర్చించెదము. షష్ఠసప్తమాంకములయందు నిందుఁడు మాతలిని రథమును బంపి తన

సాహాయ్యమునకు దుష్యంతునిఁ బిలిపించుకొనుటయు, ఇంద్రసభ యందు నతనికి జరగినగౌరవమును ప్రత్యక్షముగ రంగముపైఁ జూపక పోయినను సంభాషణలలో వర్ణించి, చదువరులు దుష్యంతుని ననుపమశౌర్యాధికములుగల యద్వితీయవిభూతి యని తలఁచునట్లు కవి కల్పించెను. నాటకము పూర్తి యగుసమయమున దేవతలతండ్రి యైన మారీచముపిచే దేవతలతల్లి యైన అదితికి నీరాజునుగుఱించి, ఈప్రకారము చెప్పించి ప్రేక్షకు లందఱును దుష్యంతునిగుఱించి యధికాదరముతో నిండ్లకు వెళ్లునట్లు చేసెను.

‘మారీచః (రాజాన మవలోక్య) దాక్షాయణి,
పుత్రస్య తే రణశిరస్యయ మగ్రయామి
దుష్యంత ఇత్యభిహితో భువనస్య భర్తా,
చాపేన యస్య వినివర్తితకర్త జాతం
త త్కోటిమత్కులిశ మాభరణం మఘానః.’

అదితి:— సంభాషణీఆణుభావా నే ఆకిదీ (సంభాషనీయానుభావా అస్య ఆకృతిః)⁴

దుష్యంతుఁడు కేవలము చక్కనివాడు, గంభీరాకృతికల వాడు, గొప్పవిలుకాడు, ఇంద్రునియర్ధాసన మెక్కినవాడు మాత్రమే కాడు. ఇవి యన్నియు నాయకునియొక్కసామర్థ్యమును తెలుపునేకాని యందుమూలకముగ నాతనిసద్గుణములు, సచ్చారిత్రము బోధపడనేరవు. బీదల సాధువుల రక్షించుటయు, ఆర్తుల నుద్ధరించుటయు, తనసౌఖ్యము నైనఁ బోషించి ప్రజలకు సౌఖ్యము కలుగఁజేయుటయు రాజుయొక్క ముఖ్యధర్మములు. ప్రకృతిరంజనమే, అనఁగాఁ బ్రజలకు సౌఖ్యము కలిగించుటయే, రాజాముఖ్య కర్తవ్య మని కాళిదాసుని సిద్ధాంతము. ఆ సిద్ధాంతమునకు ననుకూలముగ నాతఁ డీనాటకమునం దంతటను, దుష్యంతునిఁ జిత్రించి నాడు. మొదటియంకముననుండి చివరయంకమువఱకును, పెక్కు ప్రసంగములు కల్పించి కవి నాయకునియనురాగాభివృద్ధిని నెట్లు కనఁబఱచినాఁడో యట్లే యతనికర్తవ్యదక్షతనుగూడఁ గనఁబఱచి యున్నాడు.

మొదటియంకమున మొదటిరంగముననే దుష్యంతునిదయాగుణము, కర్తవ్యదక్షతయు వెల్లడియగును. అతఁ డెట్లుయిన లేడిని వేయ

1. ‘తతః ప్రవిశతి మృగానుసారి చాపహస్తో రాజా రథేన నూతశ్చ’ (అంత మృగమును వెంటఁదఱుముచు రాజు రథముతోఁగూడ సారథిసహా ప్రవేశించుచున్నాడు).
2. గీ. ఆ మృగమును నధిజ్యశరా సనంబుఁ, గరమున ధరించుమిమ్మును గాంచ నాకు
యజ్ఞమృగమును వెన్నంటి యరుగునట్టి, యల పినాకపాణిని గన్న యట్ల యయ్యె.
3. చ. పారిపారి మార్వి లాగుటను బూర్వశరీరము గట్టివాఱ భా,స్కరకిరణాభి కెంతయును నైచుచుఁ జెప్పుట లేక మైననుం
బొరయక చిక్కియున్ ధృఢతఁబొందుటఁ బల్చునిమేన విక్రమ, స్థిరుఁ డయి యీతఁ డొప్పెడును జెల్వగ శైలచరద్విపంబనన్.
4. కశ్యపుఁడు - (రాజువంకఁ జూపి) ఓ దక్షపుత్రీ!
ఉ. ఎంతయు నీదుపుత్రునకు నీతఁడు తో డయి ముందు నిల్చి దుష్యంతధరాతలేశ్వరుఁడు సంగరరంగమునందు వింటిచే
సంతత మెల్ల కార్యములుఁ జక్కఁగ నిర్వహణం బొనర్చు, నిశ్చింతత భూషణంబై యగుఁ జేతికి వజ్రము గోత్ర భేదికిన్.

వలయు నని పట్టుపట్టి రథమును శీఘ్రముగఁ దోలు మని సారథిని తొందరచేయుచు బాణమును ఎక్కు పెట్టినసమయమున, వైఖానస ఋషి శిష్యులతో వచ్చి,

‘రాజన్! ఆశ్రమమృగోఽయం న హంతవ్యో న హంతవ్యః.

* * * * *

అర్హత్రాణాయ వ శ్శస్త్రం న ప్రహర్తు మనాగసి,’

అని చేతు లెత్తి చెప్పినతోడనే, విజితేంద్రియుఁడు గాన వేయబోయినబాణము నుపసంహరించెను! తరువాత నాఋషియే రాజును ఆశ్రమమునకు ర మ్మని పిలిచి,

‘రమ్యా స్తపోధనానాం ప్రతిహతవిఘ్నః క్రియా స్సమవలోక్య, జ్ఞాస్యసి కియ ద్భుజో మే రక్షతి మార్మికాంక ఇతి.1’

అని చెప్పెను. ఇందువలన, అరణ్యములో నుండువారినిగూడ దువ్యంతుఁ డెంత శ్రద్ధతో రక్షించుచుండెనో నూచింపఁబడినది. గండుఁడుమైద శకుంతలముఖముమీదికి రాఁగా నామె ‘కావుఁడు, కావుఁడు’ అని సఖులను గోరఁగా వారు చిటునవ్వుతో ‘మే మెవ రము కాచుటకు? దువ్యంతుని బిలువుము. రాజుగదా తపోవనము లను రక్షించువాఁడు.2 అని ప్రత్యుత్తర మిచ్చిరి. రాజు వేటకు వచ్చినాఁ డనికాని, చాటుననుండి తమమాటలు వినుచున్నాఁ డనికాని యననూయాప్రియంబద లెఱుఁగరు. నవ్వులకు వారు సహజముగ రాజును దువ్యంతుని బిలువు మనిరి. అందుచేతఁ దపోవనములను దువ్యంతుఁడుదప్పక కాచునన్న నమ్మిక వనమునందలియాఁడుపిల్లలకుఁ గూడ సహజముగఁ గలుగునంతజాగరూకతతో రాజు తనరాజ్యమును పాలించుచుండె నని కవిసార్వభౌముఁడు ప్రత్యక్షశబ్దములతోఁ గాక ధ్వనిచేఁ జెప్పి ‘ధ్వనిప్రాధాన్య మైనది యుత్తమ కావ్య’ మన్న నియమునునకు దృష్టాంతమును జూపెను! ఇదియుఁగాక చాటుగా నున్న దువ్యంతుఁడు వెలువడుటకు నీప్రసంగము మిక్కిలి యనుకూల

ముగ నిర్మింపఁబడినది. ఇట్లు కవికులగురునిప్రతిభ ఒక్కప్రసంగము వలన నెన్నియోప్రయోజనములను సాధించినది!

ద్వితీయాంకమునందు, ఋషిపుత్రులు వచ్చి తమ సత్రమునకు విఘ్నము లేకుండఁ గాపాడుటకుఁ గొలఁదిదినము లాశ్రమమునం దుండవలసిన దని దువ్యంతునిఁ గోరునపుడు వా రాతనినిగుఱించి చెప్పిన యీక్రిందిపద్యములవలన ప్రజాపాలనము, ఆర్థరక్షణము అనునవియే యాతఁడు చేయు తపోయజ్ఞము లని సాగసుగఁ జెప్పఁబడినది.

ప్రథమః:—

‘అహో దీప్తిమతోఽపి విశ్వసనీయతాస్య వపుషః. అథవా ఉపపన్నమేత దస్తిన్ ఋషిభ్యో నాతిభిన్నే రాజని. కుతః:—

అధ్యాక్రాంతా వసతి రమునా ప్యాశ్రమే సర్వభోగ్యే
రక్షయోగా దయమపి తపః ప్రత్యహం సంచినోతి,
అస్యాపి ద్యాం స్పృశతి వశిన శ్చారణద్వంద్వగీతః
పుణ్య శ్శబ్దో మునిరితి మహుః కేవలం రాజపూర్వః.3

* * * * *

ఉభా (సహర్షమ్):—

అనుకారిణి పూర్వేషాం యుక్తరూప మిదం త్వయి,
ఆపన్నాభయసత్రేషు దీక్షితాః ఖలు పారవాః.4’

పంచమాంకమునారంభమునందు దువ్యంతునిపరిపాలనదీక్ష విశేషముగఁ గానవచ్చునట్లు ప్రసంగము కల్పింపఁబడినది. రా జంతవఱ కును ధర్తాసనముపైని గూర్చుండి యప్పుడే లేచెను. అంతలోఁ గణ్యా శిష్యులు శకుంతలతో వచ్చిరి. ఈవార్త రాజునకుఁ జెప్పటకుఁ గంచుకి వచ్చును. అంతవఱకును గవ్వపడియున్నరాజును మరలఁ గవ్వ పెట్ట మన సొప్పక కంచుకి తనలో ని ట్లనుకొనును:—

‘ఓయీ! రాజునకు ధర్తకార్యము మిక్కిలి యనతిక్రమణీ యము. అ ట్లయినను ఇప్పుడే ధర్తాసనముననుండి లేచినయాయనకు

1. గీ. పుణ్యదములును నిర్విఘ్నములును నైన, యల తపోధనానుష్ఠానములను జూచి

‘జ్యాకిణాంక మిభజమెకా యరసి యింత,దవ్య రక్షించునది’ యని తనరఁగలవు.

2. కా వలం పరిత్రాదుం. దుస్సన్దం అక్కన్ద, రాఅరక్ష్కిదవ్యాఇం తబోవణాఇం కామ (కా వయం పరిత్రాతుమ్. దువ్యంత మా క్రంద. రాజరక్షితవ్యాని తపోవనాని నామ).

3. ప్రథః:— అహో! ఈయనమూర్తి లేజోవంత మయ్యను విశ్వసనీయముగా నున్నది. ఋషులకంటె నతిభిన్నుఁడు కాని రాజునం ది ట్లుండుట యుక్తమే. ఎ ట్లనిన:—

చ. అరయఁగ సర్వభోగ్య మగునాశ్రమమం దితఁ డుండు నిత్యమున్, పరపరిపాలనంబునఁ దపఃఫల మాటవపాలు గాంచు, నం బరతల మంటు ఋష్యభిధ పావనరాజపదానుపూర్వ మై, సరసత మీఱఁ బాడుపటుచారణగీతములందు మాటికిన్.

* * * * *

4. ఇద్దిఱు:— (హర్ష మతో)

గీ. వినుము పూర్వులమార్గంబు ననుసరించు, నీకు నియ్యది యుక్తంబు నిక్కువముగ నవని నాపన్నరక్షణయాగమందు, దీక్షితులు గారె? పారపుల్ ధీవికాల!

అభిజ్ఞానశాకుంతలము

మరల శ్రమ కలిగించుకన్యాశిష్యులరాకను దెలుపుటకు మనసు గొలుప కున్నది. అట్లు కాదు. ఈ లోకతంత్రాధికారమున కెన్నడును విక్రాంతి లేదు. ఎట్లనః—

‘గీ. అర్కుఁ డొక్కమొగినె యశ్వంబులను గట్టు
రేయుఁ బగలుఁ దిరుగు వాయుదేవుఁ
డవనిభరముఁ దాల్చు ననయంబు శేషుండు
ధరణిపాలరకును ధర్మ మిదియ.

ఇకఁ గణ్వునియోగము నడపెదను. (అని నడచిమాచి) ఈ రాజుః—

‘గీ. నడపి గజయాథముల నెండఁ బడుచుఁ బగలు
శీతలస్థి గజరాజు చేరునట్లు
ప్రజలఁ దనకన్న బిడ్డలవలెను నడపి
స్వస్థచిత్తుఁ డై నిర్జనస్థలముఁ జేరె.’

విషయాసక్తు లగువారికి రాజ్య మే మైన సౌఖ్యప్రదముగ నుండిన నుండుఁగాని తనకర్తవ్యము చేయఁదలఁచినరాజునకు రాజ్యము కేవలము సౌఖ్యప్రదము కాదు; దుఃఖప్రదముకూడ నన్నభావము దువ్యంతుని ఈక్రిందిపద్యమువలనఁ జేటపడి యాతఁ డెంత కష్టమున కైనను ఓర్చి రాజకర్తవ్యముల నెట్లు నెఱవేర్చుచున్నది తెలియును:—

‘రాజు (నడచి, అధికారదుఃఖమును కనఁబటిచి) జను లందఱును గోరినవస్తువులను బొంది సుఖు లగుచున్నారు. రాజులతో కార్యసాఫల్య మైనను దుఃఖమే.

‘గీ. అగపడగనీదు చింత రాజ్యప్రతిష్ఠ;
రాజ్యపాలన మెంతయు శ్రమకరంబు
దండమును జేతఁ దాల్చుచు త్రంబువోలె
రాజ్యమె శ్రమంబు నిచ్చును శ్రమము నడఁచు.’

కన్యాశిష్యు లేదో వార్త తెచ్చి రని విన్నతరువాత వారి యాశ్రమమునకు నేమిబాధ కలిగినో యన్నభీతియే పైవిచారమునకుఁ గారణము. కన్యాశ్రమమునకు నేమి యాపత్తు వాటిల్లెనో యని యిట్లు వితర్కించెను:—

చ. ‘పరమతపోనిరూఢమునివర్యతపస్సులు విఘ్న మొందెనో?
యరయక యెవ్వ రైన ఖలు లాశ్రమజంతుల కెగ్గు చేసిరో
విరుల మదీయదోషమున వృక్షలతావళు లియ్య మానెనో?
యరయఁగలేక సంశయము నాకులపాటు మనంబు చెందెడున్.’

వైతాళికులచేఁ బాడఁబడిన యీక్రిందిగీతములలో దువ్యంతునిస్వసుఖనిరభిలాషత్వమును, ప్రజాబంధుత్వమును కవి యద్ద మందుఁ జూపినట్లు చూపినాఁడు:—

ప్రథముఁడు:—

‘గీ. ‘స్వసుఖమును జూడ కలసెదు జగముకొఱకుఁ;
బ్రతిదినంబును నీకు వ్యాపార మిదియె;’

చెట్టు తీక్షణతపము దాల్చి శిరసుచేతఁ
దనదునీడచే నాశ్రితతాప మడఁచు.

ద్వితీయుఁడు:—

‘గీ. మరలిచెదు శిక్షచేసి దుర్మార్గచరులఁ;
గలహము లడంతు, వారసి కాతు వీవు;
బంధు లెంతటియైశ్వర్యవంతు లున్న
బంధుకృత్యంబు నెఱపెదు ప్రజల కీవె.’

ఇచ్చట వైతాళికులచేత ‘నాతఁ డింద్రుఁడు, చంద్రుఁడు, గొప్పరాజ్యము కలవాఁడు, చక్కనివాఁడు’ అని చెప్పింపక ప్రజా వాత్సల్యము, లోకకల్యాణేచ్ఛ, స్వసుఖనిరభిలాష అను నిటువంటిగుణ ములను గవి బుద్ధిపూర్వకముగఁ జెప్పించెనేకాని సహజముగఁ గాదు. కన్యాశిష్యులతో వచ్చిన శకుంతలను నాభార్య కా దని ధిక్కరించును; అసత్యము లాడుచున్న దని నిందించును. అట్టిపట్టున చదువ రులకుఁ గాని ప్రేక్షకులకుఁగాని రాజు బుద్ధిపూర్వకముగ నసత్యము లాడుచున్నాఁ డని తోచవచ్చును; అతనియందు గౌరవము తగ్గ వచ్చును; అట్లు గాకుండ నాతనిన్యాయైకబుద్ధియు, ఆత్మలాభము నందుఁ గలయాదాసీన్యమును చదువరులమనసునందు మొదట బాగుగ నింపి యేది యెట్లయినను ఆతఁ డన్యాయము చేయువాఁడు కాఁ డన్నమాట వారిచే నమించి, ‘శాపమోహితుఁ డగుటచే నిట్లు పొర పడెను గాని, అన్యథా కాదు’ అని ప్రేక్షకులకు సహజముగ శాప మాహాత్మ్యమును దోచునట్లు చేయుటయే కవియొక్కయుద్దేశము. ఈ ప్రకరణమున రాజు శకుంతలను, గౌతమిని, కన్యాశిష్యులను కొంచెము పరుషవాక్యము లాడును. గర్భవతిగ నున్న యొకపరస్త్రీనిఁ దీసికొని వచ్చి యిది నీభార్య యని మరలమరల సభలోఁ జెప్పినచో నెట్టికాంతున కైనను కోపము వచ్చుట సహజము. అది సదాచరణము నందుఁ గల భక్తిచేఁ గల్గినకోపము (Righteous indignation), అంతమాత్రము కోపము రానియెడల నాతఁడు మానవుఁడు కాఁడు; ఒకశిలావిగ్రహము!

ఈ సంబంధమున దువ్యంతునకుఁ గల పరస్త్రీవిముఖత్వము దెల్పవలసియున్నది. పరస్త్రీ తల్లితో సమానము, ఆమెను కన్నెత్తి యైనను చూడఁగూడ దని కాళిదాసునియభిప్రాయము. నాయకునిఁ గూడ నాతఁ డట్టివానిగనే చిత్రించినాఁడు! ముసుగు వేసికొని ఋషి శిష్యులతోఁ దనయొద్దకు వచ్చుచున్న శకుంతలను చూచి యామె యెవ తయో యని వితర్కించి, యామె చక్కని దని ప్రతీహారి చేప్పఁగా,

‘భవతు. అనిర్వర్ణనీయం పరకలతమ్.’

‘అవుఁగాక. పరస్త్రీని దేటి చూడరాదు’ అని చెప్పెను. రాజు పరస్త్రీపరాఙ్ముఖుఁ డని పదిపద్యములు వ్రాసినదానికంటె నాతనిభావమును జూపుటకు నొక్కచిన్నవాక్య మాతనినోటను జెప్పించినఁ జాలును. అట్లే శకుంతల తన్ను నధర్మాచరణము గల్గివాఁ డని నిందింపఁగా దువ్యంతుఁడు,

‘ఆర్య! ప్రథితం దుష్కృతస్య చరితమ్, ప్రజాస్వపీదం న దృశ్యతే.1’

అని అభిమానపూర్వకముగఁ బ్రత్యుత్తర మిచ్చెను. ఈమాట చెప్పుటకు దుష్కృతునకుఁ దనపవిత్రాచరణమునందు నెంతదృఢ విశ్వాస ముండవలయును?

ఏడవయంకమందును నిట్టిప్రసంగమే యొకటి కలదు. సర్వద మనునెత్లి పే రేమో యడుగవలె ననుకొని వెంటనే దుష్కృతుఁడు ‘అథవా అనార్యః పరదారవ్యవహారః’ ‘అట్లు కాదు, పరస్త్రిని గుఱించి ప్రసంగించుట అయోగ్యము.’ అని యూరకుండెను. ఇట్టి చిన్న చిన్నమాటలే యంతఃకరణమందలి యతిరహస్యములను వెలిఁ బుచ్చును.

ధనమిత్రుఁ డను సముద్రవర్తకుఁడు చనిపోవును. వానికి సంతతి లేనందున వానియొద్ద యంతయు రాజబొక్కసమునకుఁ జేరవలయు నని మంత్రి తీర్మానించి దుష్కృతునకుఁ దెల్పును. అంత నాతఁ డాధనమును దీసికొనుటకు నొప్పుకొనక మొదట నాతనిభార్య లలో నెవ రైన గర్భముతో నున్నదా యని విచారించి, యొక్కతె యున్న దని తెలిసినతోడనే ధన మాగర్భముదే యనియు, తనది కా దనియుఁ దెల్పును. వెంటనే బంధువులు పోయినజనుల కందఱకును తానే బంధుఁడ నని చాటింపు మని పంపును. ఆచాటింపునకు జనులు సకాలవర్ష మునకుబలె సంతసించిరి (౬-వ యంకము)! ఇంతకంటె నొదార్థమును, ప్రజావాత్సల్యమును స్వాచరణముచే నెవ్వరు చూపఁ గలరు?

ప్రజలమేలే రాజకర్తవ్య మన్నమాట మహాకవి కాళిదాసుఁ డీనాటకమునందుఁ జివరవఱకును మఱవలేదు. నాటకముయొక్కయంత మందుఁ గూడ రాజుచేఁ జెప్పించెను. భరతవాక్యమునందు మొట్ట మొదట రాజు ఊరిన దేమి? ‘ప్రవర్తతాం ప్రకృతిహితాయ పార్థివః’—‘ప్రజలహితమునకై రాజు ప్రవర్తించునుగాత’ అని భరత వాక్యము యొక్క మొదటిచరణము! ఇట్లు శృంగారనాయకునిచరి తమువలనఁ గూడఁ బ్రజలహితము చేయుటయే రాజునకుఁ బరమార్థ మన్న రాజకీయమహాసిద్ధాంతమును లోకమునకు బోధించినవాఁడు కాళిదాసు తప్ప మఱియొకఁడు కానరాఁడు.

ఇక దుష్కృతునిప్రేమనుగుఱించి విచారితము. ఇందు వర్ణింపఁబడినది సాత్త్వికప్రేమ. గంభీరులైన స్త్రీ పురుషులయనురాగ మునుగుఱించిన కాళిదాసునియూహ మిక్కిలి యుదాత్త మైనది;

పవిత్ర మైనది. పూర్వజన్మవాసనచేతనో, మానవుల కజ్ఞేయ మగు నన్యకారణముచేతనో, ఒకానొకపురుషునకును స్త్రీకిని పవిత్ర మైన పరస్పరానురాగము ఒకరిని ఒకరు చూచుకొనుటవలననే కలుగును. అట్టియనురాగము సహజ మైనది; నైసర్గికము; కేవలముగ నైహిక కామవికారమునకు లో నైనది కాదు. సహ్యాజము కాదు. నిర్హేతు కము. ఆవికార మైహికము కాదు; స్వర్గీయము. ఇట్లు నిర్వాణజముగ నేర్పడుప్రేమ తనకుఁ దగినస్త్రీమీఁదనే పురుషునకు నేర్పడును; తగినపురుషునిమీఁదనే స్త్రీకి నేర్పడును. తనకుఁ దగనిస్త్రీలమీఁదఁ బురుషునకు మనసు పోనేపోదు; అనగాఁ బరస్త్రీమీఁద (నదివఱకు వివాహమైన స్త్రీమీఁద) తనకుఁ దగనికులము, వయసు గలస్త్రీ మీఁదను గాని మనసు పోదు. ఇందులకు వారివారి యంతఃకరణ ప్రవృత్తియే సాక్షి.

దుష్కృతుఁడు తపోవనమునందు ముగ్గురు కన్యలను జూచును. వారు ముగ్గురును చక్కనివారే.2 అయినను శకుంతలమీఁదనే యాతనికిఁ బ్రేమ కలిగెను. శకుంతలను జూడఁగానే దుష్కృతునకును, దుష్కృతుని జూడఁగానే శకుంతలకును ప్రేమ కలిగినేకాని, అననూయా ప్రియంవదలపైని దుష్కృతునకుఁగాని, దుష్కృతునిపై నననూయా ప్రియంవదలకుఁ గాని ప్రేమ కలిగినది కాదు! ఏ స్త్రీపురుషులకుఁ బ్రేమానుబంధము కలదో వారికే ప్రీతి యంభరించు నని కవితాత్మ ర్యము. ఇట్లంభరించుట వీ రెవరో వారికి, వారెవరో వీరికిని దెలియకపూర్వమే. కావున ప్రేమ నిర్హేతుకము.

శకుంతల కణ్వునిబిడ్డ అయినట్లు ముగ్గురుపిల్లలసంభాషణవలనఁ దోచఁగా, నట్లయిన నామె బ్రాహ్మణకన్య యగునేని తృప్తియుఁ దైన తాను వివాహమాడుటకు వీ లుండదే. అట్లయినఁ దనమన సామె మీఁద నేల పోయియుండు నని యిట్లు వితర్కించును :—

‘అపినామ కులపలే రియ మసవర్ణక్షేత్రసంభవా స్యాత్? అథవా కృతం సందేహేన.

‘అసంశయం తు త్రపరిగ్రహతుమా
య దార్య మస్యా మభిలాషి మే మనః,
సతాం హి సందేహపదేషు వస్తుషు
ప్రమాణ మంతఃకరణప్రవృత్తయః.3’

విదూషకుఁడు మునికన్యను నలచితివా యని పరిహాసముచేయఁగా దుష్కృతుఁడు ‘సఖే! న పరిహార్యే వస్తుని పారవాణాం మనః ప్రవ ర్తతే’ [మిత్రమా! పరిహరింపఁదగినవస్తువులపైని పారవుల మనస్సు

1. (‘కల్యాణీ! దుష్కృతునినడక యందఱకుఁ దెలిసినదే. నా ప్రజలలోఁ గూడ నిట్టివడత లేదే’).
2. (౧) అహో మధురమాసాం దర్శనమ్. (ఆహా! వీరిరూప మెంత మనోహరముగ నున్నది!)
(౨) అహో సమవయోరూపరమణీయం భవతీనాంసౌహార్దమ్. (అహా! చెలిమి సమవయోరూపములంజేసి రమణీయముగ నున్నది.)
3. గీ. నృపపరిగ్రహయోగ్య యీ నెలత నిజము!, కాక, నామది నిర్దోష మీకె నెట్లు దవులు? నెందు సందేహవస్తువులయందు, నాత్మగతులె ప్రమాణంబు లార్జ్యులకును.

అభిజ్ఞాన శాకుంతలము

పోదు] అని యభిమానపూర్వకముగఁ బ్రత్యుత్తర మిచ్చెను; అనఁగా వంశపరంపరాగతసదాచరణముచే దుష్కర్మమునిమనస్సు స్వాభావికముగ సత్సార్థగామియే యైయుండె, దుష్కర్థగామి కాదు. దాని నిచ్చవచ్చినమార్గమునఁ బోనిచ్చిన నదియే సత్సార్థ మగును. మన నాయకుని మన స్సంత నైతికాన్నత్యమును బొందియుండె నని భావము. ఇట్లు సంభోగ విప్రలంభశృంగారములను వర్ణించునపుడు కూడ దానిమూలమున సౌశీల్యోన్నతి గానవచ్చునట్లు మననాయకునిపటమును జీర్ణించుట మనకవియొక్క యసాధారణప్రతిభ యనియే చెప్పవలసియున్నది.

మనకవిమతమున బహుపత్నీకత్య మొక దోషము కాదు. అందువలన నాయకయెడ నాయకునికిఁ గలయనురాగమునకు లోపము రాదు. ధనవంతు లెక్కుడుభార్యలను చేసికొనుట యప్పటియాచారము.¹ కావున దుష్కర్మముఁడు బహుపత్నీకుఁడుగ నున్నాఁడు. అప్పటిసీతకల్పనల ననుసరించి యన్యునిభార్యను ప్రేమించుట తప్పేకాని యవివాహితకన్యను, వేళ్ళను ప్రేమించుట తప్పుకాదు. ఈ నాటకమునందు శకుంతలను ప్రేమించుటకుఁ బూర్వము రాజునకు వసుమతి యనుభార్యయు (౬-వ అంకము), హంసపదిక యనుభోగ స్త్రీయు (౫-వ అంకము) నున్నట్లు నాటకమునందుఁ గానవచ్చును. పీరిద్దఱలోను రంగముమీఁదికి నెవ్వరును రాకపోయినను, రంగముమీఁద వారినిగుఱించి వచ్చినసంభాషణమునుబట్టి వారిస్వభావమును వారివిషయమున రాజునకుఁ గల భావమును నుస్పష్ట మగుచున్నవి.

శకుంతలపైని రాజునకుఁ గ్రొత్తగ మోహము గలిగినను, తన ప్రథమభార్య యైన వసుమతిమీఁద నాతనికి గౌరవభావము పోలేదు. ఆమె వచ్చుచున్న దని విని శకుంతలపటమును దాఁచయత్నించును. ఆతఁడు కేవలము స్త్రీలోలుఁడు గాక పెక్కురుభార్యలున్నను, ఎవరికి నీయవలసినమర్యాద వారికిఁ గలుగఁజేయుచుండును. ఆమెయు రాజునెడఁ దనకుఁ గలచనపును సమయాసమయములఁ జూచియుపయోగించును. రాజు రాజ్యకార్యముల నాలోచించుచున్నాఁడని వినఁగనే యామె తిరిగి వెడలిపోవును.

మొదటియంకమునందుఁ గన్యలు చెట్లకు నీరు పోయునప్పుడును, రెండవ మూడవయంకములందు వారు లతాగృహములోఁ గూర్చుండియున్నప్పుడును రాజు చాటుననుండి వారిసంభాషణము వినును. రెండవయంకముచివర విమావకుఁ డింటికి వెళ్లునపు డతఁడంతఃపురములో శకుంతలసమాచారము చెప్పునేమో యని యతనితోతా నదివఱకు శకుంతలనుగుఱించి చెప్పిన ప్రేమకథ యంతయు నవ్వులకే కాని నిజము గా దని చెప్పును. కొందఱకు నివి దుష్కర్మమునియందుఁ జిన్నదోషములుగఁ గాన్పింపవచ్చును. కాని యొకరికి నష్టము చేయనట్టి యిట్టివివోదము లైనయసత్యములు ప్రణయప్రసం

గములలో దోషములుగ నేదేళమునారును ఎంచలేదు. నాయకుని యీ చర్యలవలన నితరులకెవరికిని నష్టము కలుగకపోవుటయేకాక యవి కథానకమునకు సహకారులుగ నుండును. శృంగారనాయకుఁ డుదాత్తుఁడుగ నుండచ్చునేకాని, నవ్వుల కైనను, వినోదమునకైనను, అసత్యము చెప్పని తత్త్వజ్ఞుఁడుగను, అసంసారిగను, ఋషిగను ఉండనక్కఱలేదు. అట్లున్న నది తత్త్వజ్ఞానగ్రంథ మగును గాని నాటకము కానేరదు.

శకుంతలను జూచినదిమొదలు. లతామండపములో నామెను వీకాంతమునందుఁ గలసికొనువఱకును రాజు పడినయాందోళనము మొదలయినవియు, ఉంగరము దొరకినతరువాత నాతనికిఁ గలిగినవిరహతాపాదికములును, తరువాత మరీచాశ్రమములో నాతఁడు భార్యను కలసికొనినపిదప నామెకాళ్లమీఁదను బడుటయు మొదలయిన శృంగారచేష్ట లన్నియు, సర్వశృంగారనాయకులకును సామాన్యములే కనుక, వానినిగుఱించి వేఱుగా వ్రాయ నక్కఱలేదు.

ఆటవయంకమునందుఁ గల శకుంతలాచిత్ర పటమునుగుఱించిన రంగమువలన రాజుయొక్క చిత్రకలానైపుణి కానవచ్చుట సరేకదా మనకవికి నాలలితకళయందుఁ గల చక్కనిపరిచయము వెల్లడి యగుచున్నది.

శకుంతల :— కణ్వునకుంబలె నీనాటకమునకును శకుంతల జీవితసర్వస్వము. ఈమె ౨-వ, ౬-వ యంకములందుఁ దప్ప మిగిలిన యన్నియంకములందును రంగముమీఁదను గాన్పించును. ఆరెండింకములందైనను ఆమె ప్రత్యక్షముగఁ గాన్పింపకపోయినను ఆమె యశఃప్రభవేతనే యవి నిండియున్నవి. నాయక యైనశకుంతల యెదుట నితరపాత్ర లన్నియు దివిటీక్రిందిదీపములవలె వెలవెలఁబాటును. ఆమెబహిష్కరీర మెంత చక్కనిదో యంతశృరీరముగూడ నంతచక్కని దగుటచే నిన్నివందలసంవత్సరములనుండియుఁ బ్రపంచముయొక్క చిత్రము నాకర్షించుచున్నది. నాయక చూచుటకు మిక్కిలి చక్కఁగ నున్న దని యేకవి యైనను వర్ణించును. అట్లే మనకవియు 'అధరః కిసలయరాగః' మొదలయినపద్యరాజములచే నామెసౌందర్యమును వర్ణించియున్నాఁడు. అందు విశేష మేమియు లేదు. శకుంతలభూమికను ధరించిననటి (లేక నటుని) యొక్క చక్కఁదనమునుబట్టి ప్రేక్షకు లామెసౌందర్యము నెంచుదురేకాని యీవర్ణనములవలనఁ గాదు. కాని యీభూమికను గ్రహించిననటి యెట్టి దైనను, ఆమెచే గవి చెప్పించుమాటలవలనను, చేయించుపనులవలనను ఆమెయంతస్సౌందర్యము ప్రేక్షకులకు వ్యక్త మగును. ఆమె మొదట రంగముపై నేమాయ యెటుంగనియాదణ్యకకన్యగఁ గాన్పించి క్రమముగ నెన్నియో యవస్థాంతరములఁ జెంది చివరకుఁ బుత్రవతి యైనమహారాజ్ఞిగ మాటును. కావున, చిన్ననాఁడు తండ్రియింటఁ

1. రాజు —వేత్రవతి, బహుధనత్వా ద్బహుపత్నీకేన తత్రభవతా భీతివ్యమ్.....
(వేత్రవతి! ఆతఁ డెక్కుడుధనముకలనాఁ డగుటచేత నాతనికిఁ దెక్కురుభార్య లుండురు) —[౬-వ అ.]

జెలులతో నాడుకోనునాటనుండియుఁ బెద్దది యగువఱకును ఈ యమ్మాయి మనకనులయెదుటనే పెరుగు నని చెప్పవచ్చును. ఈమె తండ్రియాశ్రమములో మన్నపుడును, అనురాగములోఁ జిక్కినప్పుడును, వివాహ మాడినప్పుడును, పతి వెడలిపోయినప్పుడును, పుట్టింట నుండి యత్తవారింటికిఁ బోవునపుడును, ఈమెను పతి నిరాకరించినపుడును, పతివిరహకాలమునను, ఏమేమి మాట లాడినదియు మనము వినుచుందుము. ఎట్లెట్లు వ్రవర్తించినది మనము చూచుచుందుము. ఆమెమనస్సులోనిరహస్యములుగూడఁ గవియనుగ్రహముచే మన మెఱుఁగుదుము. అందుచే నామెసద్గుణము లన్నియు మనకనులయెదుట మూర్తీభవించి నిలిచియున్నట్లుండును. ఆయాప్రసంగములయప్పుడామె చూపినట్టిసద్గుణములును, మనోధైర్యమును, శుద్ధాంతఃకరణమును దెల్పునవ్యాజానురాగమును మనయంతఃకరణమును గరఁగించి యామెయెడ సానుభూతిని, గౌరవమును బుట్టించును.

మొట్టమొదట నామె కల్ల కపట మెఱుఁగక, స్వాభావికపవిత్రాంతఃకరణము గలదిగ రంగముపైకి వచ్చును. ఋష్యాశ్రమము నందుఁ జెరిగిన దగుటచేతను జాణ గానందునను వివాహసంబంధ మైన వికారములను అంతగ నెఱిగినదికాదు. దుష్కర్మముని చూడఁగనే యామెకు సహజముగఁ గల్గిననూతనవికారము 'తపోవనవిరోధి' యని యామెకే తోఁచెను. కావున నంతకుఁబూర్వ మామె తపోవనవృక్షములతోడను, మృగాదులతోడను, సఖులతోడను ఆటపాటలయందును, ఋషులహోమక్రియాదులలోఁ బనిపాటులు చేయుటయందును గాలము గడపుచుండినముద్దరాలు. ఇందుచే నామె తెలివిలేనిది యని తలంపవలదు. ఆశ్రమసంబంధ మైన వ్యవహారములలో నెఱజాణయే యైయుండెను. అట్లు లేనియెడలఁ గణ్ఠ్యుఁడు తా నాశ్రమమునందు లేనప్పుడు తనకు మాటుగా అతిథిసత్కారాదికార్యములయం దీమెను నియోజించుట¹ యెట్లు తటస్థించును? తరువాత నామె దుష్కర్మము నకుఁ బ్రణయపత్రికను వ్రాయునిమిత్తము పద్యమును రచించును. కావున నామెసాహిత్యమునందుఁ బ్రజ్ఞగల ప్రతిభాశాలిని యని చూపుటయే కవియొక్క తాత్పర్యము. ప్రథమదర్శనకాలంబున నిట్లు శకుంతల ప్రతిభ, అమాయకత్వము అను విరుద్ధము లైనరెండుగుణము లచే శోభించును. ఈరెండుగుణముల వైరుధ్యమే యీశోభ హెచ్చుటకుఁ గారణము.

శకుంతలయందు మనకు మొదటను గానవచ్చు లలితగుణ మామెకు సృష్టియందుఁగల నిసర్గభ్రాతృభావము; అనఁగా వృక్షములు, మృగములు మొదలయినవానియెడల మానవులకుఁ గల మనోభావముల నారోపించి వానిని స్వబంధువులవలెఁ బ్రేమించుట. శకుంతలకును, సఖులకును జరగిన యీక్రిందిసంభాషణము లీసందర్భమునఁ జదువఁ దగినవి :—

అననూయ :— సఖీ శకుంతలా! కాశ్యపులు నాయనగారికి నీకన్న నాశ్రమవృక్షమే ప్రియ మని నేఁ దలఁచెదనుసుమా; ఏల యనఁగా, విరజాజిపువ్వవంటి కోమలాంగిని నిన్నుఁగూడ వీనిపాదులకు నీళ్లు పోయ నియోగించిరి.

శకుంతల :— నాయనగారియాజ్ఞ యనిమాత్ర మేనా? నాకుఁ గూడ వీనిమీఁద సోదరప్రేమ కలదు.

* * * * *

శకుంతల :— [ఎదుటఁ జూచి] ఇదిగో! ఈ పొగడగున్న, తెచ్చెఱకుఁ గదలు చివురువ్రేళ్లలతో నన్నుఁ ద్వరగా రమ్మని సంజ్ఞ చేయుచున్నది. దీనిని సంభావించెదను.

అననూ :— సఖి శకుంతలా! ఇది బాలసహకారుని స్వయంవర వధూటి. దీనికి వనజోత్సన్న యని నీవు పేరు పెట్టుకొంటివి; దీనిని మఱచితివిగదా.

శకుంతల :— అట్లయిన నన్నేమఱుతును. [లతయొద్దకుఁ బోయి చూచి] సఖి! రమణీయ మైన సమయములో నీ లతాపాదప మిథునమునకు వివాహ మైనది; ఎట్లన్న నవకుసుమయావన వనజోత్సన్న, బద్ధపల్లవతచే నుపభోగక్షుమఁ డీ బాలసహకారుఁడు.²

'పాతుం న ప్రథమం' అనుపద్యమునందుఁ జెప్పినట్లు శకుంతల మొదటఁ జెట్లకు నీరు పోసికాని తాను త్రాగునది కాదు. వానికి నొప్పి పుట్టు నని తనయాభరణములకుఁగూడ వానిచిగుళ్లఁ గోయదు, వృక్షములు కొత్తగఁ బుష్పించినప్పుడు గొప్పపండుగు చేసి కొనుచుండెను. ఆమె యత్తవారియింటికిఁ బోవునపుడు తనలతాభిగిని యైన వనజోత్సన్నను గాఁగిలించుకొని పోయివచ్చెద నని చెప్పి దానిని తనసఖులచేతులలోఁ బెట్టి వెళ్లును.

ఏమి యీసృష్టియెడ నామెకుఁ గల నిసర్గనిర్వాహజప్రేమ! ఇట్టిప్రేమకు నిర్మల మైనట్టిదియు, పవిత్ర మైనట్టిదియు, దయార్ద్ర మైనట్టిదియు నగుహృదయమే కారణము!

ఒకలేడి బిడ్డను గని మృతి నొందఁగా నా మగలేడిపిల్లను శకుంతల యెంతయుఁ గష్టపడి పెంచి పెద్దచేసెను. దర్భలు తిను నప్పుడు దానిమూతి కవి గ్రుచ్చుకొని గాయము కాఁగా నామె దానికి నూనె రాచి యుపచారములు చేసి మాన్పి, యాలేడిని గుమారునివలెఁ బెంచెను. అత్తవారియింటికిఁ బోవునప్పుడు దాని నెంతయుఁ బ్రేమతో మరలిపొమ్మని చెప్పెను. పర్ణశాలలో నొకయాడులేడి గర్భిణిగా నుండెను. తా నత్తవారియింటికిఁ బోవుచు శకుంతల ఆలేడి సుఖప్రసవ యైనతోడనే తప్పక తనకుఁ దెల్పు మని తనతండ్రికిఁ జెప్పెను. ఏమి యీ సౌహార్దము! ఇట్టిచిన్నప్రసంగములే అంత

1. ఇదానీమేవ దుహితరం శకుంతలా మతిథిసత్కారాయ సందిశ్య దైవ మస్యాః ప్రతికూలం శమయితుం సోమతీర్థం గతః.

2. ప్రేమ మేంకటరాయశాస్త్రిగారి భాషాంతరీకరణముననుండి.

రాత్తయొక్క యశాకిశోన్నతిని, స్వర్ణీయమాధుర్యమును వెల్లడి చేయును.

వృక్షమృగాదులనుగుఱించియే యిట్టిప్రేమ కనబడుచినపుడు శకుంతలకుఁ దన తండ్రియందును, చెలికత్తెలయందును గల ప్రీతిని గుఱించి వేఱుగ వ్రాయ నక్కఱలేదు. అత్తవారియింటికిఁ బోవునపుడు శకుంతల చివరకు తనదుఃఖము నంతను ఆపుకొని తండ్రి కార్యమునకుఁ జింతించి, తండ్రి నాలింగనము చేసికొని యాతనితో 'నాయనా! తపశ్చరణముచేతఁ జిక్కిపోయిన యీ దేహమును నావిరహదుఃఖమునకై మిక్కిలి కృశింపనీకుము' అని చెప్పెను. ఈ యొక్కవాక్య మామెకుఁ దండ్రియెడఁ గలయత్కృతియు, అవ్యాజప్రేమను వేయినోళ్లఁ జాటును. ఒకచిన్నివాక్యమువలనఁ గంపంతయర్థము స్ఫురింపఁజేయుట కాళిదాసునిచాతుర్యవిశేషములలో నొక్కటి. ఇట్లు చరాచరజంతుజాలముల నెల్ల సోదరభావముతోఁ జూచు నీసతీమణిని, కన్యాశిష్యులు దుష్కర్మమునకు నొప్పఁ జెప్పనప్పుడు 'శకుంతలా మూర్తిమతీ చ సత్క్రియా' యని చెప్పినట్లు మనమును భూషింపవలసియున్నది.

ప్రసంగవిశేషములనుబట్టి భీరుత, లజ్జ యనునవి (మనకవుల మతమున) స్త్రీలమనశ్చరీరసౌందర్యముల నభివృద్ధిచేయునట్టిగుణములు. శృంగారనాయికకు నివి యత్యంతోపశ్యేకము లయినభూషణములు. కావున మనశకుంతల భీరువు. తుమ్మెదను చూచి బెదరును; ఈ చెట్టుననుండి యాచెట్టునకుఁ బోవును; 'నన్ను రక్షింపుఁడి, నన్ను రక్షింపుఁడి' యని యడుచును; దుష్కర్మముఁడు కనబడి 'తపస్సు వర్ధిల్లుచున్నదా?' యని యడుగఁగా భయపడి, గడబిడపడి, మాటలాడక యూరకుండును. మొదట మాటలాడకుండుట కీతిచే నైనను, తరువాత మాటలాడకుండుట లజ్జచేత. దుష్కర్మముని జూచినవెంటనే యామెకుఁ దపోవనమునకుఁ దగని వికార మనఁగా ననురాగము సహజముగ జనించెను. ఆతఁడెవఁడో యామెకుఁ దెలియకపూర్వమే యామెకుఁ ప్రేమ యంకురించెను. అంత నామె లజ్జావశయే దుష్కర్మమునితో మాటలాడుటకు సిగ్గుపడెను. ఆరంగమునం దెల్లను రాజుతో అననూయా ప్రియంవదలు మాటలాడుదురే కాని శకుంతల యాతనితో నొక్కమాట యైనను మాటలాడదు. ఇంతియ కాదు. సఖులు హాస్యము చేసినఁ గోపము వచ్చినదానివలె నటించును. కాని యామె చేష్టావిశేషములవలన నామె మనోవ్యాపారముల నూహించుటకు వీలు గలదు.

శకుంతల లజ్జచేతఁ దనయనురాగమునుగుఱించి సఖులతోనైనఁ జెప్పక కృశించును. వారే కనుగొని దుష్కర్మమునకుఁ బ్రణయపత్రిక వ్రాయు మనఁగా నాతఁడగౌరవించునేమో యని సందేహించును. తనచక్కఁదనమును సద్గుణములను తా నెఱుఁగదు.1 చివరకు నాయకుని గలసికొన్న సమయమునను లజ్జాభయాదులచేఁ బరివేష్టిత యై

యుండును. వివాహసంతరము దుష్కర్మముఁడు వెడలిపోఁగా, మిక్కిలి విచారముతో నుండును. వెలుపల నేమి జరగుచున్నదో యెఱుఁగదు. దుర్వాసముషి వచ్చుట గాని, శాప మిచ్చుట గాని యెఱుఁగదు. ఆశ్రమముననుండి రాజనొద్దకుఁ బోవునపుడును, రాజసభలోను, తన్నాతఁడు గుర్తించునో లేదో యని శంకించుచు, భయపడుచునేయుండును. పతియాదరణకై యాతుర లయిన స్త్రీలస్వభావమును చక్కఁగ నెఱిగినకవిరా జీకథాభాగమును సరసముగఁ జిత్రించి శకుంతలయొక్క యంతరాత్తను బయల్పఱచి మనకుఁ జూపినాడు. కోమల మయినట్టిదియు, కల్ల కపట మెఱుఁగనట్టిదియు, పవిత్రమైనట్టిదియు నగు నిట్టిహృదయమును జూచి, నాయికయెడ నెవరికి సహానుభూతి కలుగకయిండును?

ఇట్లమాయాకృత్తి గలది యన్నమాత్రమునఁ దనగౌరవమునకు భంగము గలుగునపుడుకూడ సహించి యూరకుండు నని తలంపవలదు. అట్టియెడఁ దోక త్రొక్కినపామువలె బుస్సున లేచును; మనసు మృదుత్వమును విడిచి కాఠిన్యమును వహించును. స్వరూపము మాటిపోవును. తన్ను రాజు నిరాకరించి స్వచ్ఛందచారిణి యని లోకు లనుకొనునట్లు సంభాషింపఁగా నంతవఱకును శాంతము వహించిన శకుంతల మిసుల రోషము వహించి, సభలో రాజును లక్ష్మము చేయక,

'కుత్సితుఁడా! నీ హృదయానుమానముచేత నితరులను నట్లే చూచుచున్నావు. పైకి ధర్మకవచమును దొడిగి గడ్డికప్పియున్న నూతి వలె నున్న నిన్నెవ్వరు పోలఁగలరు!'

అని నిరాకరించును. అట్టియెడ మన ముద్యానవనమునఁ జూచిన శకుంతల యీమెయేనా యన్నసంశయము మనకుఁ గల్గును. రాజుకూడ నామెకోపమును, మాటలను చూచి యిట్లనుకొనును:—

'రాజు (తనలో) - నాకు మనస్సునందు సందేహము పుట్టించుచుఁ గపటము లేనియట్లే యీమెకోపము కనబడుచున్నది. అట్లే కదా!

చ. స్తరణకు రాక క్రూరముగ
స్వాంతములోపలఁ దాప మొందుచుకొ
గరము రహస్యపుంబ్రణయ
గాధ యెఱుంగఁగలేని నాపయిక
దరుణి యపారకోపమునఁ
దద్దయు నేత్రము లెఱ్ఱఁజేసి వం
కర లగు కన్బొమల్ విటుచుఁ
గా స్తరచాపవిఖండనక్రియన్.'

పతిప్రేమ:— ఇట్లు భర్తమీఁదను గోపముతోడను దుఃఖముతోడను వెడలిపోయినశకుంతల మనకు మరల నెట్టిస్థితిలోఁ గనఁ

బడును? మారీచాశ్రమమునందు దువ్యంతునకుఁ గాన్పించినప్పటి యామెస్థితి నాతఁడే యిట్లు వర్ణించెను.

‘గీ. మిగుల మాసినవస్త్రంబు మేనఁ దాల్చి
నియమకృశముఖి యేకవేణిని ధరించి
శుద్ధశీలయై యతిదయాశూన్యుడ నగు
నాదు చిరవిరహార్తి యీనాతి దాల్చె.’

పతి తన్ను నిరాకరించె నని యామె పతిప్రేమను త్రోసివైచి పాతివ్రత్యధర్మమును పాటింపకయుండెనా? లేదు. ‘భర్తృర్వి ప్రకృతాపి రోషణతయా మాస్త ప్రతీపం గమః’ (వరుఁడుకన్యహించినను భర్తృవిరుద్ధపు గాకు మీసునక) అన్న కణ్వనిబోధ యామె చక్కఁగ గ్రహించెను. సీతాదేవితోడనే యీసాధ్వీకూడఁ దనకు నన్యాయ మొనర్చిన తనపతిచింతతోడనే కాలము గడపెను. తల యైనను ముడువదయ్యె, మంచి చీరె యైనను కట్టదయ్యె, ఆహార మైనను తిన్నఁగఁ దినదయ్యె! ఆర్య పతివ్రతాతిలకములకు నాదర్శము గదా!

అనునూనూ ప్రియంవదలు :— వీరు శకుంతలచెలియం డ్రుని చెప్పవలెను. ఆమెనువలెనే వీరినిగూడఁ గణ్యమహర్షి పెంచి పెద్ద వారిని జేసెను. ముగ్గురును సమానరూపసౌహార్దము గలవారు. వీ రిద్దఱును కావ్యేతిహాసములను జదివెయుండిరి.¹ చిత్రకర్తమును అభ్యసించిరి.² ఇందుఁ బ్రియంవద హాస్యాస్త్రులందును, కొంతవఱకు స్త్రీ పురుష ప్రణయన్యవహారములందును నిపుణ. అననూయ మనోధైర్యము కలది, దూరపుటాలోచన చేయునది, కార్యమును సాధించునుపాయము కలది. ప్రథమాంకమునందుఁ జెల్లకు నీరు పోయుప్రసంగమున శకుంతలను ‘అత్ర పయోధరవిస్తారయిత్య ఆత్మనో యావన ముపాల భస్య’, ‘యావత్ త్వయా ఉపగతయా లతాసనాథ ఇవ అయం కేసరవృక్షకః ప్రతిభాతి’ యనుచుఁ గేరడము లాడి యామెచే ‘అతః ఖలు ప్రియంవదాసి త్వమ్’ అన్న పొగడ్తను గాంచెను. తృతీయాంకమునందు దువ్యంతునకు మదనలేఖ వ్రాయు మనియు, పూలలోఁ బెట్టుకొని పోయి తాను రాజునకు నిచ్చి వచ్చెద ననియు మపాయము చెప్పెను. మొదటియాంకమునందు దువ్యంతుఁడు చెట్టు చాటుననుండి రాఁగా కన్య లందఱును సంభ్రాంత లగుదురు. వారిలో అననూయ వెంటనే ధైర్యముఁ దెచ్చుకొని రాజునకు బదులు చెప్పి అతిథిసత్కారమునకుఁ గడంగును. రాజుతో నెక్కువగా మాటలాడి నది యామెయే. దుర్వాసశ్శాపము వినినతోడనే ప్రియంవద భ్రాంతి చెంది యూరకుండును. ఋషికోపము తీర్చుటకు నననూయను

పంపును. ఆమె వెళ్లి ముక్కిపి యైనదుర్వాసునికోపమును దీర్చి శాప శాంతి వరంబు వడసివచ్చును.

కణ్వఁడు :— అభిజ్ఞానశాకుంతలమందలి కణ్వని ఋషి యని చెప్పటకంటెఁ బవిత్రుఁడును, సత్త్వగుణప్రధానుఁడును, తన కూతులయొడ నిరతికయప్రేమగల గృహస్థుఁడును అనియే చెప్పవలెను. తాను నిత్యబ్రహ్మచారి యయ్యును తనకుఁగల భూతదయ పురి కొల్పఁ దలిడండులచే విడువఁబడిన ఆడుపిల్లలఁ దెచ్చి పెంచును. వారికి విద్యయు బుద్ధులును కలుపును. మిక్కిలి జాగరూకతతో వారి యోగజ్ఞేమ మరయును. వారికి దైవము ప్రతికూల మైనపుడు తీర్థము లకుఁ బోయి దానిని శాంతింపఁజేయును. మంచినంబంధములు చూచి వారికి వివాహములు చేయఁ బ్రయత్నించును. శకుంతల గాంధర్వ వివాహము చేసికొనఁగా నభినందించును. ఆమెకుఁ జీరె సారె మేరలు పెట్టి వెంట మనుష్యుల నిచ్చి యత్తవారియింటికిఁ బంపును. తద్వియోగమునకుఁ జింతపడును. శకుంతలకు నితఁడు చేసినబోధవలనను, రాజు నకుఁ బంపినవార్తవలనను ఈతనికి వ్యవహారజ్ఞానము మెండుగాఁ గల దని తెలియును. ‘అస్తాన్ సాధు విదింత్య సంయమధనాన్’ అన్న సందేశమువలన నాతనియాత్మగౌరవము వెల్లడి యగును. మీకు రత్నాదికధన మున్నను మాకు దానిని మించినతప స్సమధనము గలదు. కావున మేము మీకంటెను దక్కువవారము కాముసుమా! జ్ఞాపక మొంచుకొను మని భావము.

శార్దూలపుండు, శారద్వతుండు :— వీ రిద్దఱును శకుంతలను దువ్యంతునియొద్దకుఁ దీసికొనిపోయిన కణ్వశిష్యులు. వీ రిద్దఱును వేటువేటుస్వభావము కలవారు. శార్దూలపుండు కోపదారి, యితరుల మాటను ఎంతమాత్రమును సహించువాఁడు కాఁడు. ప్రసంగము వచ్చినప్పుడు చక్రవర్తినిగూడ లక్ష్యము చేయక యెంతమాటయైనను అనును. ఈతఁడు పెద్దశిష్యుఁడుగఁ గానవచ్చుచున్నాఁడు. కణ్వఁ డితనితోడనే తాను రాజునకుఁ జెప్పవలసినవార్త చెప్పును. రాజు తోడను ఈతఁడే మొదట సంభాషించును. శారద్వతుండు శాంతుఁడు, తొందరపడువాఁడు కాఁడు. దువ్యంతునకు శార్దూలపునకును జరగు చున్నవాదము ముదురుచుండుట చూచి యాతఁడు రెండుపర్యాయ ములు తోడిశిష్యుని నిలిపి చివరకు రాజుతో ‘ఈమె నీ భార్య. వీలిన నేలుకొమ్ము, వెడలఁగొట్టిన వెడలఁగొట్టుము’ అని చెప్పి శార్దూల గౌతములను మరలునట్లు చేయును. అరణ్యములో నుండుట యల వాటుపడ్డ యీ యిద్దఱు ఋషికుమారులును జనాకీర్ణ మయిన రాజు ధానిని చూచి కళవళ మంది ‘ఈయూరు ని ప్పంటుకొన్నకొంప మాదిరి నున్న’ దనియు, మఱియొకఁడు, ‘ఇందలి జనులు మడ్డివారు గను, అపవిత్రులుగను, బద్ధులుగను, అప్రబుద్ధులుగను ఉన్నారు’

1. అనభ్యంతరాః ఖలు వయం మదనగతస్య వృత్తాంతస్య, కింతు యాదృశీ ఇతిహాసనిబంధేషు కామయమానానామవస్థా శ్రూయతే తాదృశిం తే ప్రేక్షే. —[3-వ అంకము].

2. అనుపభుక్తభూమణోఽయం జనః, చిత్రకర్తపరిచయేన అంగేషు తే ఆభరణవినియోగం కుర్వః. —[౪-వ అంకము].

అభిజ్ఞాన శాకుంతలము

అనియుఁ జెప్పెను. ఈ దినములలోఁగూడ నేదోపనిమోదను బల్లెటూరివారు పట్టణములకు వచ్చి, యచ్చటిజనసంక్రీర్ణతయు, ననాచారమును జూచి బెదరి కణ్వశిష్యులవలెనే పలుకుచుందురుగాదా!

విదూషకుడు :— నాటకమందలి ముఖ్యరస మేది యైనను ప్రేక్షకులకు విసుగు పుట్టకుండ నుండుటకై నడుమనడుమను గొంత హాస్యరసమును బ్రదర్శించుట యావశ్యకము. ఇందులకై సంస్కృత నాటకములందు విదూషకుఁ డనుపాత్రమును కల్పించెదరు. విదూషకుఁడు సాధారణముగ బ్రాహ్మణుఁడుగను, నాయకుని న్నేహితుఁడుగను ఉండును. ఈ నాటకమునందు మాతవ్యుఁ¹ డనువాఁడు విదూషకుఁడు. అతఁడు రెండవయంకమునందును, అయిదవ, ఆఠవయంకములందును గానిపించును. శకుంతలనుగుఱించి రాజు మనసులోఁ గల ప్రేమాతిశయము లన్నియు మిత్రునితోఁ జెప్పినట్లు చేసి ప్రేక్షకులకుఁ దెల్పవలె నన్నయుద్దేశముతోఁ గవి యీపాత్రమును నిర్మించినట్లు గానవచ్చుచున్నది. ఇంతియకాని యితనిసంభాషణమునందుఁ జేక్షకుల నవ్వించునట్టి హాస్య మేమంతగఁ గానరాదు; నాటకమునందలి సంవిధానకమున (Plot) ఈ పాత్రమునకుఁ బనియు నంతగ లేదు. పీనికంటె విక్రమోర్వశీయమందలి విదూషకుఁ డెక్కువ హాస్యగాఁడు, సంవిధానమున కావశ్యకుఁడు. ఈ విదూషకుని ఏకాంతమందు రాజునొద్ద నుండనిచ్చి, పిదప రాజునొద్దనుండి తొలఁగనీయవలయు నని కవిప్రయత్నముగఁ గానవచ్చుచున్నది. అందుకే రెండవయంకమునందు రా జాతనిని రాజధానికిఁ బంపివైచును. అయిదవయంకమునందు హంసపదికయొద్దకుఁ బంపివేయును.

ఈ నాటకమందలి హాస్యమును జూడవలె నన్న మాధవ్యుని మాటలు విన్నఁ బ్రయోజనము లేదు. పంచమపాత్రాంకములకు నడుమ నున్న బెస్తవానిసంబంధమైన ప్రవేశమును జూడవలెను.

ఈ నాటకముమీది టీకాగ్రంథములు :— ఈ నాటకము యొక్క యోగ్యతనుబట్టి దీనిపైని బెక్కు టీకాగ్రంథములు వ్రాయఁబడినవి. మూలగ్రంథ మంత కఠినము కాదు గాన టీకాగ్రంథములతోఁ బండితులకు నంతగాఁ బ్రయోజనము లేకపోయినను, విద్యార్థులకు నివి కడు సహకారులు. ఇదియుఁగాక వేఱువేఱుపాఠములను గనుఁగొనుటకును, ఏయేదేశమందు నేయేకాలమందుఁ బాఠము లెట్లెట్లు మాఱినవి తెలిసికొనుటకును ఈ టీకాగ్రంథము లుపయోగ

కరములు. శాకుంతల టీకాకారులలో నీక్రిందివారు పేర్కొనఁదగినవారు :—

అభిరామభట్టు, కాటయవేముఁడు, కృష్ణనాథపంచాననుఁడు, చంద్రశేఖరుఁడు, డమరవల్లభుఁడు, నారాయణరాఘవుఁడు, రామభద్రుఁడు, శంకరుఁడు, శ్రీనివాసుఁడు, చంద్రశేఖరుఁడు, ప్రకృతాచార్యుఁడు, ఘనశ్యాముఁడు, ప్రేమచంద్రుఁడు.

వీరిలో అభిరామభట్టు, కాటయవేముఁడు, చంద్రశేఖరుఁడు, శంకరుఁడు అనువారు పురాతనులు. టీకాకారులలో కాటయవేముఁడు, శ్రీనివాసుఁడు ఆంధ్రులు.

కాటయవేమారెడ్డి, కొండవీటిరాజ్యము నేలిన ప్రోలయవేమారెడ్డికి (౧౩౨౪-౧౩౫౦) దాహిత్యుఁడును, అనపోతారెడ్డికి (౧౩౫౦-౧౩౬౨) మేనల్లుఁడును, అల్లుఁడును, కుమారగిరిరెడ్డికి (౧౩౮౩-౧౪౦౦) బావయు, మంత్రియు నై యుండెను. కుమారగిరిరెడ్డివలన రాజమహేంద్రవరరాజ్యము వడసెను. ఈతఁడు క్రీ.శ. ౧౪౧౫నఱుకును బ్రతికి యుండిన నుండవచ్చును. ఈతఁడు కూగాగ్రేసరుఁడుగ నుండుటయేకాక పండితుఁడై కాళిదాసరచితమైన శాకుంతల, విక్రమోర్వశీయ, మాళవికాగ్నిమిత్రము లను నాటకములమీదఁ జక్కని టీకలు వ్రాసెను. ఈ టీకలకు వసంతరాజీయ మని పేరు. ఈతని బావయు, యజమానుఁడును అగు కుమారగిరిరెడ్డికి వసంతరాజని మాఱుపేరు. అతఁడు వసంతరాజీయ మన్న పేరట ఒకనాట్యశాస్త్రమును రచించెను. ఆనాట్యశాస్త్రము ననుసరించి కాటయవేమారెడ్డి వసంతరాజీయ మను ఈ మూఁడుటీకలను వ్రాసెనట! ఆ టీకకుఁ బ్రారంభమం దున్న ఈశ్లోకముల నీక్రింద నిచ్చుచున్నారము.² కాటయవేమునివ్యాఖ్యానము పెక్కురుపండితులచేత మిక్కిలి కొనియాడఁబడినది. 'ఈ టీకాగ్రంథమువలన నీగ్రంథకర్త పూర్ణ పండితుఁ డనియు, సమర్థుఁ డైనవ్యాఖ్యాత యనియుఁ గానవచ్చును. ఈతఁడు శబ్దములయొక్క ధ్వన్యర్థమును కనుఁగొనుటలో నూత్నదృష్టి కలవాఁడు. కావ్యసౌందర్యమును జక్కఁగఁ జూడఁగల్గు రసికుఁడు. నిస్సంశయముగ నీవ్యాఖ్యానము గొప్పయోగ్యత గలది. అయిన నిందు స్వల్పవిషయములు వివరింపఁబడనందునఁ దరుణవిద్యార్థుల కంతగ నుపయోగకరము కాదు' అని యొకపండితునియభిప్రాయము.³ ఇట్టి యుత్తమవ్యాఖ్యాన మింకను అచ్చుపడలేదు!

1. మాధవ్యుఁ డనుపాఠముకూడఁ గలదు.

2. మునీనాం భరతాదీనాం భోజాదీనాంచ భూభృతామ్, శాస్త్రాణి సమ్యగాలోచ్య నాట్యవేదార్థవేదినామ్.

ప్రోక్తం వసంతరాజేన కుమారగిరిభూభుజా, నామ్నా వసంతరాజీయ నాట్యంశాస్త్రం య దుత్తమమ్.

తత్రోక్తే నైవ మార్గేణ దర్శితాశేషలక్షణః, కవీనా మాశ్రయో మంత్రి కాటభూపతనూభివః.

సోఽయం వేమవిభుః కుమారగిరిశా రాజ్ఞా నియుక్తః కృతీ, నాట్యానాం త్రితయం కృతం కృతధియా శ్రీకాళిదాసేన యత్,

తస్యోద్గీర్ణరసార్థవస్య రసిక శ్శాకుంతలాదేః స్వయం, వ్యాఖ్యానం కురుతే కుమారగిరిరాజీయాఖ్య మస్మై హితమ్.

3. 'The Commentary indicates that the author was a sound scholar and able expositor. He penetrates into the suggested sense of the word and seems naturally able to appreciate beauty in poetry. The

అంధ్రుడైన మఱియొక టీకాకారుడు శ్రీనివాసుడు లేక శ్రీనివాసాచార్యుడు. ఈతడు ప్రతియంకమునకును జీవర వ్రాసికొనిన 'ఇతి శ్రీరమణ వేంకటాచలేశ్వరపాదారవిందసమారాధక వైఖానసకులతలక శ్రీ కాళికగోత్ర శ్రీ తిరుమలాచార్య పుత్రేణ...శ్రీనివాసాచార్యేణ విరచితాయాం శాకుంతలవ్యాఖ్యానాయాం...అంకః' అను గద్యమును చూడ నీతడు తిరుపతిలోని దేవర సన్నిధానమందున్న పూజారి యని తోచుచున్నది. ఈతనికాలమును నిర్ణయించుటకు నాధార మేమియు లేదు.

ఈ నాటకమునకుఁ దెనుఁగు భాషాంతరములు :— తెనుఁగునఁ బూర్వకపులు నాటకములు వ్రాయలేదు. నాటకమునందుఁ బాత్రుల ననుసరించి గ్రామ్యభాషను వ్యవహరింపవలసివచ్చు నని కాబోలును వారు నాటకములను తెలిగింపవలసివచ్చినప్పుడు దృశ్యకావ్యము లుగా మార్చక, శ్రవ్యప్రబంధములుగానే వ్రాయుచువచ్చిరి. మంచన కవి మొదట పదునాల్గవశతాబ్దిని విద్ధసాలభంజిక యనుసంస్కృత నాటకమును కేయూర బాహుచరిత్ర మను కావ్యముగఁ దెలిగించెను¹. పదునైదవశతాబ్దినా రగు నంది మల్లన, ఘంట సింగన యను కవులు కలసి ప్రబోధచంద్రోదయ మను సంస్కృతనాటకమును తెలుఁగుప్రబంధముగ మార్చిరి. ఇట్లే పదునాల్గవశతాబ్దియంతమువాఁ డగు పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రకవి కాళిదాసునినాటకము ననుసరించి శృంగారశాకుంతల మనునామాంతరముగల శకుంతలాపరిణయమును రచించెను. అది మూఁడాశ్వాసములగ్రంథము. ఇతఁడు గాక, కృష్ణ కవి యొకశకుంతలాపరిణయమును, పిండిప్రోలి లక్ష్మణకవి మఱియొక దానిని, పెద్దాడ నాగయామాత్యుఁ డింకొకదానిని, రేవుణూరి వేంకటాచ్యుడు మఱియొకదానిని వ్రాసిరి. కృష్ణకవి నెల్లూరుమండలము వాఁడు. ఈ గ్రంథము చిటుమామిళ్ల పాపయ్య యనుకవునాయని ప్రేరణమువలన రచియింపఁబడినది. ఇందు శాకుంతలములోని పెక్కు పద్యములు చక్కఁగ భాషాంతరీకరింపఁబడినవి. పిండిప్రోలి లక్ష్మణ కవి గోదావరీమండలమునఁ గుడ్యేటి గ్రామనివాసి. నాగరాజు గోదావరీమండలాంతర్గత వీరవాసరవాస్తవ్యుఁడు. ఇందు భారతకథ యెక్కువగ ననుసరింపఁబడినది. ఈమగ్గురుకవులును ఇంచుమించుగా పదునెనిమిదవ శతాబ్దివారు. ౧౮౯౦-వ సంవత్సరమున నూజివీటివిద్వాంసులగు నిద్వాన్ మాడభూషి వేంకటాచార్యులవారు 'భరతాభ్యుదయ' మను కావ్యమును రచించిరి. ఇయ్యది కాళిదాసునినాటకము ననుసరించి వ్రాయఁబడిన ప్రాథమికప్రబంధము. ఈకావ్యములు కాళిదాసుని నాటకమునకు భాషాంతరము లని చెప్పటకు వీలు లేకపోయినను శాకుంతలకథ ననుసరించి యాంధ్రమున వ్రాయఁబడినకావ్యము లని చెప్పవచ్చును.

సంస్కృతనాటకములను తెనుఁగుభాషలోనికి నాటకములుగ భాషాంతరీకరించుపద్ధతి పందొమ్మిదవశతాబ్దియంతమునందుఁ బ్రారంభమైనది. శాకుంతలమునకుఁ దెనుఁగున నచ్చుపడినట్టి భాషాంతరములు పెక్కులు కలవు. వీనిలో కాలక్రమముగఁ జూచినచో మొదటిది శ్రీ వీరేశలింగముకవిగారిది.

(కొ. వేం. ల.)

అభిజిత్తి — ఒకనక్షత్రము. రోహిణిప్రక్క నుండు నది. దక్షునికొమార్తె. చంద్రునిభార్య. ఈమె అందఱకన్నఁ దానె చంద్రున కెక్కుడు ప్రేమాస్పద కావలయు నని తప మొనరింప నరిగెను. ఈసమయమును గనిపట్టి కుమారస్వామి యగ్నిదైవత్య మగు నక్షత్రము నాస్థానమున నిలిపెను.

అభిధ — ఆలంకారికుల మతమున సంకేతితార్థమును బోధచేయునట్టిదియు, శబ్దమునం దుండునదియునగు (శబ్దనిష్ఠయగు) నొకశక్తి (వృత్తి). వీరిమతమున పదమునకు వాచ్య, లక్ష్య, వ్యంగ్యము లను మూఁ డర్థము లుండును. వానిలో ముఖ్య మైనదియు, సాక్షాత్ సంకేతిత మైనదియు నగునర్థము వాచ్య మనునది; అనఁగా సాధారణముగ లోకములో నేపజ మేయర్థమందు వాడఁబడు చున్నదో యది యాపదమునకు వాచ్యార్థము (కావ్యప్రకాశము, ద్వితీయోల్లాసము). ఇట్టిముఖ్యార్థమును స్ఫురింపజేయునట్టివ్యాపారమున కభిధ యని పేరు. దీనిని కావ్యప్రకాశకారుఁడు వ్యాపార మనెను, సాహిత్యదర్పణకారుఁడు శక్తి యనెను, ప్రతాపరుద్రీయ కారుఁడు వృత్తి యనెను. ఇతనిమతమున శబ్దవృత్తులు మూఁడు : అభిధా, లక్షణా, వ్యంజన లనునవి. సంకేతితార్థగోచర మైనశబ్ద వ్యాపార మభిధ యనఁబడును. అది రెండువిధములు : రూఢిపూర్వక, యోగపూర్వక. భువనము అనునది మొదటిదానికిని, వసుమతి రత్న గర్భ యనునది రెండవదానికిని ఉదాహరణములు (కావ్యప్రకరణము).

భాటమతమునం దభిధ యనఁగా ఫలమును పుట్టించునట్టివాచక శబ్దగత వ్యాపారము. దీనికే భావన యని పేరు. ఇది యొక వేటు పదార్థ మని వారియభిప్రాయము. దానిజ్ఞానమునకే ప్రవర్తకశక్తి కలదు. దానియందే భావనాత్వరూపమున విధిశక్తి యుండును (వాచస్పత్యము).

పదార్థమే వాక్యార్థ మనుప్రాభాకరులమతమున నభిధావృత్తి వృత్త్యంతరముతో మిళిత మగును. భట్టనాయకుఁడభిధలోఁ దాత్పర్య వ్యంజనాలక్షణముల సంతర్భవింపజేసి వృత్త్యేకత్వము రసస్వరూప మున కంగీకరించెను.

Commentary is undoubtedly of a high order, but dose not explain minor points and is not therefore fully serviceable to young students' — Patankar's Abhijnana Sakuntalam.

1. ఈ గ్రంథము కాకినాడలోని సరస్వతీపత్రికయందుఁ బ్రకటింపఁబడినది.

అభిధమ్మము (అభిధర్మము) — త్రిపిటకము

లనఁబరఁగు బౌద్ధులవేదములలో అభిధమ్మ మనునది మూడవ పిటకము. ఇయ్యది సప్తప్రకరణంబులుగా విభజింపఁబడినది. ఈ గ్రంథము క్రీ. పూ. ౪౦౦ మొదలు ౨౫౦ వఱకును జరిగినకాలము నందు వ్రాయఁబడియె నని విద్వాంసులయభిప్రాయము. ఇందలి మొదటిప్రకరణము మొదట వ్రాయఁబడె ననియు, మూడవప్రకరణము చివర వ్రాయఁబడె ననియు నూహింపఁబడుచున్నది. ఈ గ్రంథమునందలి బోధ లన్నియు స్వయముగా బుద్ధునిచే జెప్పఁబడియె నని బౌద్ధులయభిప్రాయము. బౌద్ధమతమునకు సంబంధించిన నైతిక తత్త్వము లన్నియు నిందు వివరముగఁ జర్చింపఁబడినవి. మొదటి ప్రకరణమునందు ధర్మములపట్టికయు (ధమ్మసంగని), రెండవప్రకరణమునందు ధర్మనిరూపణమును (విభంగ), మూడవప్రకరణమునందు మతములకు మూలాధారములును (కథావత్తు), నాల్గవప్రకరణమునందు వ్యక్తివిశేషములును (పుగ్గలపన్నత్తి), అయిదవ ప్రకరణమునందు చిన్నచిన్న నైతికప్రకృతులకుఁగల సంబంధమును (ధాతుకథ), ఆఱవప్రకరణమునందు నైతికయమకమును (యమక), ఏడవప్రకరణమునందు నైతికస్థితియొక్కయభివృద్ధియును (పత్తాన) వర్ణింపఁబడినవి. ఈ గ్రంథ మంతయు పాలీభాషలో వ్రాయఁబడియున్నది. సర్వాస్తీవాదు లనువారు బౌద్ధులలో నొకతెగవారు. వారు తమసిద్ధాంతముల కనుకూలముగా మఱియొక అభిధమ్మమును నిర్మించుకొనిరి. హిందూదేశమునం దీభాగము నశించినది. కాని నీనా దేశమునందు దీనిభాషాంతరము కలదు.

అభిధర్మకోశ వ్యాఖ్య — అభిధర్మకోశ మని వసుబంధునిచే రచింపఁబడిన సంస్కృతకోశ మొకటి యుండెను. అది యిప్పు డెచ్చటను కానరాదు. దానిపై వ్రాయఁబడినవ్యాఖ్యలు మాత్రము చీనా, టిబెట్ దేశములందు కానవచ్చుచున్నవి. దీనికి చైనీస్, టిబెట్ భాషాంతరీకరణము లిప్పటికిని గలవు. ఇందు బౌద్ధ మతసంబంధము లయినవిషయము లన్నియుఁ జర్చింపఁబడెను.

అభిధానచింతామణి — హేమచంద్రరచిత మైనకోశము. ఇందు జైనసిద్ధాంతములు చక్కఁగ వివరింపఁబడినవి.

అభిధాననిఘంటువు — హేమచంద్రకృత మైన శబ్దకోశము.

అభిధానరత్నమాల — హలాయుధప్రణీత మగు సంస్కృతనిఘంటువు.

అభిధావృత్తిమాతృక — వృత్తిస్వరూప మెఱుకపఱుచు చిన్నగ్రంథము. ముకులభట్టప్రణీతము.

అభిధేయము — ఇది యొక యర్థవిశేషము. సామాన్యముగ నర్థములు మూడువిధములు; వాచ్యము, లక్ష్యము,

వ్యంగ్యము. కొందఱుమతమునఁ నాత్మర్య మను మఱియొకయర్థము కలదు. ఈయర్థములలో వాచ్యమునకే యభిధేయ మనునది సామాంతరము. ఒకశబ్ద మొకయర్థమును బోధించునపు డట్టియర్థమును బోధించుటలో నాశబ్దమునకు శక్తి యుండవలెను. ఏశబ్దమున కేయర్థమున నీశక్తి యుండునో ఆశబ్దమున కాయర్థ మభిధేయ మనఁబడుచుండును. రామశబ్దమునకు దశరథాపత్యరూపార్థమున శక్తి కలదు కావున, రామశబ్దమునకుఁ బ్రాగుక్తార్థ మభిధేయ మగుచున్నది. కావున నభిధచే వాచకశబ్దమువలనఁ గల్గునర్థము వాచ్యార్థము లేక అభిధేయార్థ మని చెప్పఁబడుచున్న దని సారాంశము. అభిధావ్యాపారమువలనఁ గల్గునర్థ మగుటచే నిది యభిధేయ మనఁబడుచున్నది.

అభిధేయార్థమునకు సంకేతిత్వార్థ మని సామాంతరము కలదు. ఈయర్థము జాతి, గుణము, క్రియ, ద్రవ్యము నని నాల్గువిధములు. ద్రవ్యమునకు యదృచ్ఛ యని సామాంతరము కలదు. ప్రపంచములోని పదార్థజాత మంతయు నీమీఁది నాల్గతరగతులలో నిమిడిపోవుచున్నది. అం దొక్కటికంటె నెక్కువగ నుండుపదార్థములు జాతి యందలివిగాఁ జెప్పఁబడుచున్నవి.

ఆకారముచే గ్రహింపఁదగినది జాతి యగును. 'గోవు' అను పదము జాతినాచకము. ప్రపంచమున నొక్కటికంటె నధికముగ గోవు లున్నవి. మన మొకగోవును జూచితి మనుకొందము. తోఁక, చీలినడెక్కలు గల నాల్గుకాళ్లు, కోలముఖము, గంగజోలు మొదలగు నవి కలది గోవు అని మనకు జ్ఞానము కలుగును. కాన నిదివఱకు మన మెఱిగినయాకారముకల మఱియొకగోవును జూచినపుడుకూడ మన కది గో వనుజ్ఞానము కలుగుచున్నది. కాన గోపదార్థము జాతి యగుచున్నది.

పదార్థమునందలి విశేషమును దెలుపునది గుణవాచక మగును. ఇది సామాన్యముగ విశేషణ మగుచుండును. 'తెల్లనిగుఱ్ఱము, ఎఱ్ఱని కాగితము, మంచి బాలుఁడు' అనుపదములలోఁ దెల్లని, ఎఱ్ఱని, మంచి అనుపదవిశేషణములు తద్వస్తువులవిశేషములను (గుణములను) దెలుపుచున్నవి. కావున నిందలి తెల్లఁదనము, ఎఱ్ఱఁదనము, మంచితనము గుణములు.

పనిని దెలుపునది క్రియావాచకములు. 'వంటవాఁడు' అను పదము వంట చేయువాఁ డనునర్థమును బ్రతిపాదించుచున్నది. వంట చేయుట యొకపని యగుటచే మీఁదిపదము క్రియావాచకము.

ద్రవ్య మనఁగ నొక్కటే పదార్థము. సంజ్ఞావాచకము లన్నియు ద్రవ్యవాచకము లనవచ్చును. వెంకన్న, అచ్చెన్న, కాళి, విజయనగరము మొదలగునవి కేవల మొక్కపదార్థమునే తెలుపును. కావున వెంకన్న మొదలగునవి ద్రవ్యములు.

కాని సిద్ధాంతమునందుమాత్ర మొక్కజాతియందే పదార్థము లన్నియు నంతర్భవించును. కాన గుణము, క్రియ, ద్రవ్యము వేరే

అభినయము

౧. పతాకహస్తము : లక్షణము

అంగుళ్యః కుంచితాంగుష్ఠా స్పంజ్జిష్టాః ప్రసృతా యది,
స పతాకకరః ప్రోక్తో నృత్యకర్తవితారదైః.

౨. త్రిపతాకహస్తము : లక్షణము

స ఏవ త్రిపతాకస్సాన్య ద్వక్రితానామికాంగుళిః.

౩. అర్ధపతాకహస్తము : లక్షణము

త్రిపతాకే కనిష్ఠా చే ద్వక్రితార్ధపతాకకః.

౪. కర్తరీముఖహస్తము : లక్షణము

అన్యైవ చాపి హస్తస్య తర్జనీచ కనిష్ఠికా,
బహిః ప్రసారితే శ్యే చేత్స కరః కర్తరీముఖః.

౫. మయూరహస్తము : లక్షణము

అస్తి న్ననామికాంగుష్ఠే శ్లిష్టే చాన్యే ప్రసారితే,
మయూరహస్తః కథితః కరటికావిచక్షణైః.

౬. అర్ధచంద్రహస్తము : లక్షణము

అర్ధచంద్రకరస్సోఽయం పతాకేఽంగుష్ఠసారణాత్.

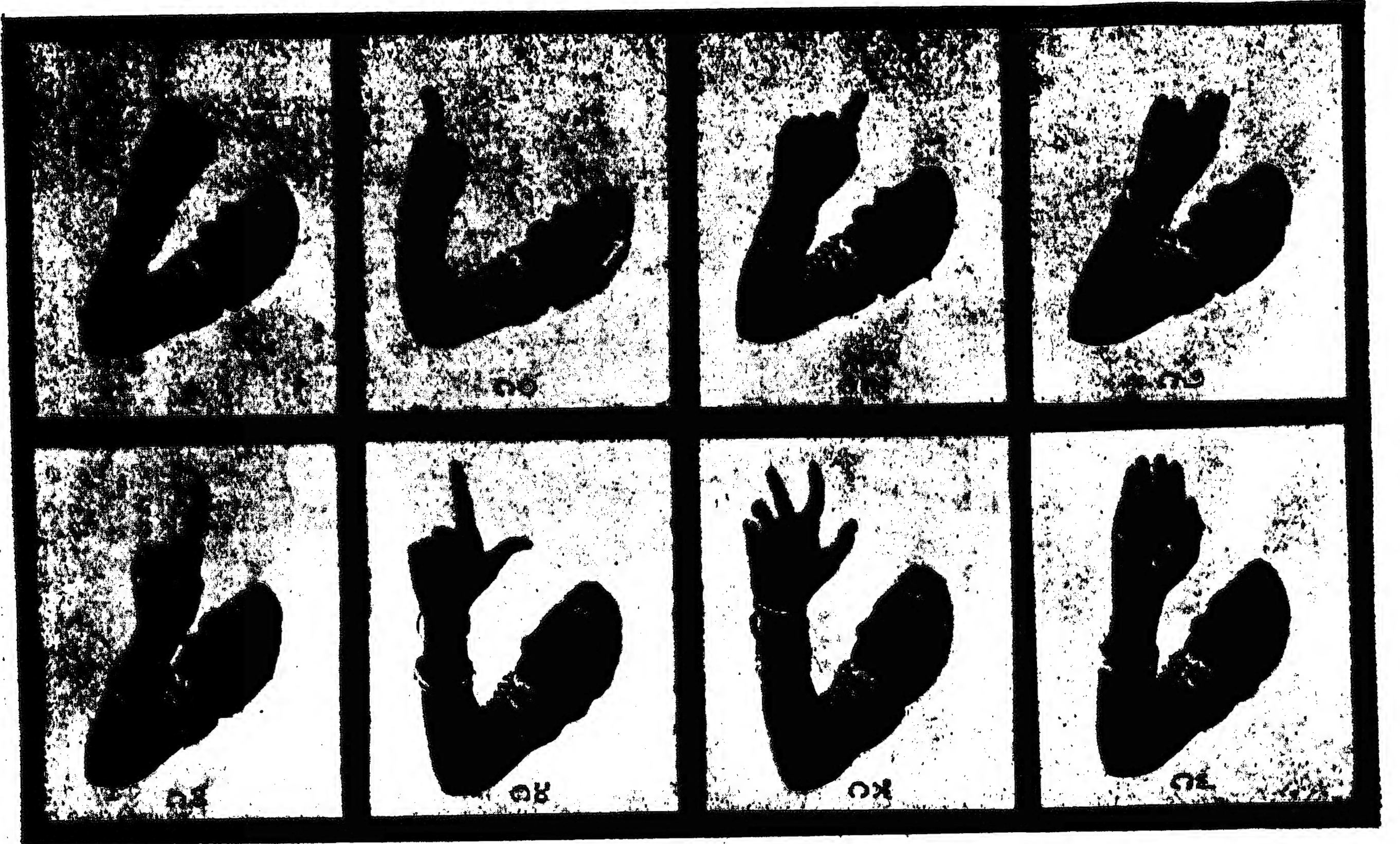
౭. అరాళహస్తము : లక్షణము

పతాకే తర్జనీ వక్రా నామ్నా సోఽయమరాళకః.

౮. శుకతుండహస్తము : లక్షణము

అస్తి న్ననామికా వక్రా శుకతుండకరో భవేత్.

అభినయము

౧౯. ముష్టిహస్తము : లక్షణము

మేళనా దంగుళీనాంచ కుంచితానాం తలాంతరే,
అంగుష్ఠేనోపరియతో ముష్టిహస్తోఽయ ముచ్యతే.

౨౦. శిఖరహస్తము : లక్షణము

చేమృష్టి రున్నతాంగుష్ఠ స్స ఏవ శిఖరః కరః.

౨౧. కపిశృంగహస్తము : లక్షణము

అంగుష్ఠమూర్ధ్ని శిఖరే వక్రతా యది తర్జనీ,
కపిత్థాశ్శిఖర స్సోఽయం.....

౨౨. కటకాముఖహస్తము : లక్షణము

కపిత్థతర్జనీ చోర్ధ్వం మిశ్రితాంగుష్ఠమశ్యయా,
కటకాముఖహస్తోఽయం కీర్తితో భరతాదిభిః.

౨౩. సూచీహస్తము : లక్షణము

ఉర్ధ్వం ప్రసారితా యత్ర కటకాముఖతర్జనీ,
భవే త్సూచీకరస్సోఽయం కీర్తితో భరతాగమే.

౨౪. చంద్రకలాహస్తము : లక్షణము

సూచ్యా మంగుష్ఠమోక్షేసు భవే చ్చంద్రకలాకరః.

౨౫. పద్మకోశహస్తము : లక్షణము

అంగుళ్యో విరళాః కించి క్కంఠితాస్తలనిమ్నగా,
పద్మకోశాభిధో హస్తః.....

౨౬. సర్పశీర్షహస్తము : లక్షణము

పతాకతలనిమ్నత్వా త్సర్పశీర్షకరో భవేత్.

యంగీకరింప నక్కఱలేదు. వానియందు శక్తి నంగీకరింప నక్కఱలేదనియు, జాతియందే శక్తి నంగీకరించినఁ జాలు ననియు నభిప్రాయము. ఉపాధిభేదము ననుసరించి గుణములు వేరుగుచుండును. కాని గుణమూత్ర మొక్కరితడే యగుచుండును. తెల్లనిగుఱ్ఱము, తెల్లనిపాలు, తెల్లనికాగితము అనుచోట్ల నన్నింటనుగల తెల్లదనఁ మొక్కటియే యైనను, గుఱ్ఱము, పాలు, కాగితము ననుపదార్థములం బట్టి వేర్వేరు అనుజ్ఞానము ప్రయములకము కలుగుచున్నది. ఒక్కటే యగుచున్నను నద్దమునఁ జూచుకొనిన నొకమాదిరిగను (ఉన్న గున్నట్లును), కత్తియొక్కకాంతియందుఁ జూచుకొనినఁ గోలగను గన్పించును. అంతమాత్రమున నాముఖములు వేర్వేరు అని చెప్ప వీలగునా? కాదు. కావున గుణము లన్నియు జాతియం దంతర్భవించుఁ గావున వేరుగుణములయందు శక్తి యనవసరము.

ఇట్లే క్రియంగూర్చియు గ్రహింపవలెను. గుడపాకము, తండులపాకము, లడ్డుకపాకము మొదలగు పాకములయందలి పాకముకట్టియే. ఆశ్రయములగు బెల్లము, బియ్యము లడ్డువులు మొదలగు వానివలన పాకము వేర్వేరు అనట్లు తోచును. కావునఁ గ్రియ జాతియం దంతర్భవించుటచే వేరే క్రియయందు శక్తి యనవసరము.

ప్రకృత్యుపాద జాతియే యనవలెను. వెంకన్న, అచ్చెన్న ముచిలనా రొక్కొక్కరే యైనను వయోవ్యవస్థలచే వారు మాటుచుండురు. అట్లే చిలుకచేఁ బిలువఁబడిన వెంకన్న యొకఁడును, బిల్ల వానిచేఁ బిలువఁబడినవాఁడు వేఱును, ముదుసలి పిలిచినవెంకన్న వేఱు నగుచున్నారు. ఇట్లు వయోవ్యక్తిగతభేదములంబట్టి పెక్కుమంది బంకన్నలు ప్రసిద్ధు లగుటచే నీమొత్తమున వెంకన్నత్వజాతి యుండి తీయును. కావున వ్యక్తియందు శక్తి నంగీకరింప నక్కఱలేదు. ఇట్లు పదార్థ మొక్కజాతిరూప మగుటచే నేకవిధమే యని తేలినది. నుణగు లిందే యంతర్భవించును. కావున నుణాదులు పదార్థము లని ప్రయసి యగ్ధోపలబ్ధికై తద్వాచకపదములందు శక్తి నంగీకరింప నక్కఱలేదని తత్పర్యము.

గొండు క్రియయే శబ్దార్థ మనియు, జాతిగుణద్రవ్యములు క్రియయందే యంతర్భవించు ననియు నిరూపించియున్నారు. ఇయ్యది క్రొత్తసిద్ధాంతము. ఆలంకారికాగ్రేసరుఁడగు మహిమభట్టు వ్యక్తివివేకమున నీమతమును నిరూపించియున్నాఁడు. ఘటమందు ఘటత్వసామాన్య మున్నను ఘటన మను (రెండిటిని (సం) ఘటించు నను) క్రియ లేనిదే ఘటరూపార్థబోధ కలుగఁజాలదు. శుక్లాదికము గుణ మైనను శుక్లత్వమును (తెల్లదనమును) బొందమిచే నది శుక్లము కాఁజాలదు. వంటవాఁడు వంటను జేయుకుండఁగనే పాచకుఁడు కాఁజాలదు. కావునఁ గ్రియయే పదార్థ మని యతఁడు నిరూపించి యున్నాఁడు.

పై యాయువులు జాతివిశిష్టవ్యక్తియందు శక్తి నంగీకరింతురు. 'గోవు' అనునపు డాపదమందు గోత్వజాతియుఁ గల దనియు,

నాజాతితోఁ గూడినగోవ్యక్తియే (గోద్రవ్యమే) యాశబ్దమున కర్థ మనియు వారిమతము. సౌగతులు తద్భిన్న భిన్నమునందే శబ్దమునకు శక్తి నంగీకరింతురు. దానికంటె వేఱగుదానికంటె వేఱగునది శబ్దార్థము. ఘటముకంటె వేఱగునది పటము. పటముకంటె వేఱగునది ఘటమే కాని వేఱొకటి కాదు. కాన ఘటశబ్దమునకు ఘటమే యర్థమని తేలినది. ఇట్లే తత్తత్తానుసారముగ శబ్దార్థము మాటుచుండును. సిద్ధాంతమునమాత్రము జాతియే శబ్దార్థమని తెలియవలెను. [బు. వేం. ర.]

అభినందుడు — కాశ్మీరరాజగు ముక్తాపీడునకు నూతేండ్లపిదపనుండి న్యాయసూత్రములకు 'న్యాయమంజరి' యను వృత్తిరచించిన జయంతభట్టుకుమారుఁడు; కాదంబరీకథాసార మను సుందరమైన లఘుకావ్యమును రచించెను. గౌడాభినందుఁడను మఱి యొకకవి వంగదేశపురాజగు యువరాజనరేంద్రుని యాస్థానభూషణమై రామచరితమును మహాకావ్యమును విరచించెను. ఈ యిరువురభినందులును క్రీ. శ. ౧౫౦-౯౫౦ మధ్యకాలములో నుండిరి. వీరు కాక యర్వాచీనుఁ డగు నభినందుఁడు వాసిష్ఠరామాయణమునకు మంచి వ్యాఖ్యగూర్చెను.

అభినయము — నటుఁడు తన హృదయక్రోధాదిభావములను శరీరాదిచేష్టలవలన వ్యక్తీకరించుట అభినయము. రామ యుధిష్ఠిరాదులయవస్థలను రంగాదిసాహాయ్యముచేఁ జూపుట యభినయము యొక్క ప్రయోజనము. అభినయమున కనుకరణ మావశ్యకము. లోకమునందుఁ దండ్రి తనకుమారుని ముద్దాడుట అభినయ మనిపించు కొనదు. పితృపుత్రులు కానివారు వారివేషములు వేసికొని, యందుఁ దండ్రివేషము వేసికొనినవాఁడు కొడుకువేషము వేసికొనిన వానిని ముద్దాడిన నది యభినయ మగును. భరతమునిప్రణీతనాట్య శాస్త్రముతమున అభినయము నాలుగువిధములు, ౧. ఆంగికము, ౨. వాచికము, ౩. ఆహార్యము, ౪. సాత్త్వికము (౮-౯). ఇంక వీనినిగుఱించి కొంచెముకొంచెము విచారితము.

ఆంగికము:— నేత్రముఖహస్తపాదాదికముల వ్యాపారమువలన మనోవ్యాపారములను దెలియఁజేయుట ఆంగికాభినయము. లోకము నందు జనులు కోపము వచ్చినప్పు డొకవిధముగను, ప్రేమ యధికమైనపు డొకవిధముగను, విషాదము కలిగినపు డొకవిధముగను ముఖవికాసమును, హస్తపాదవిక్షేపములను జేయుట మనము చూచుచున్నారము. ఒకనియొక్క బహిరింద్రియవ్యాపారమునుబట్టి యతని మనోవ్యాపారమును మనము కనుగొనఁగలము. లోకమందలి యీ శారీరవ్యాపారములను నటులు చక్కఁగ ననుకరణమును జేసినఁగాని ప్రేక్షకులకు రామాదితాదాత్మ్యబుద్ధిచే నానందము కలుగనేరదు. ఇంతియ కాదు, ఈయంగవ్యాపారములు లోకము ననుసరించి బాలురకు, తరుణులకు, వృద్ధులకు, గొప్పవారికి భృత్యులకును వేటువేటుగ నుండవలెను. గంభీరుఁ డైననాయకుఁడు దుఃఖ సమయమున బాలునివలె బావురుమని యేడ్చినచో బాగుగ

నుండునా? ఒకపురుషుడే యొక్కభావమునే భిన్నభిన్న వ్యక్తుల యెడఁ గనఁబఱచుచునపుడు భిన్నాభినయములను జూపవలయును. ఒకానొకపురుషుఁడు ప్రేయసిని ప్రేమించునప్పుడును, సోదరినిఁ జేమించునప్పుడును, పుత్రుని ప్రేమించునప్పుడును ఒక్కవిధ మైన యభినయమే చూపుటకు వీలు లేదుగదా!

నాటకమునం దాంగికాభినయప్రాధాన్యమును జూపుటకు రెండు ఉదాహరణములను జూపెదను. శాకుంతలనాటక ప్రథమాంక మందలి యీక్రిందిభాగమును చూడుఁడు:—

శకుంతలా:— (శృంగారలజ్జాం రూపయతి)

సఖ్యా:— (ఉభయో రాకారం విదిత్వా, జనాంతికమ్) హలా! శకుంతలే! యద్యత్తద్య తాతః సన్నిహితో భవేత్.

శకుంతలా:— (సరోషమ్) తతః కిం భవేత్?

సఖ్యా:— ఇమం జీవితసర్వస్వేనాప్యతిథివిశేషం కృతార్థం కరిష్యతి.¹

ఇచ్చట శకుంతల కూర్చుండియున్నది. మాట లాడుటలేదు. కాని యామె అనురాగవ్యంజకము లగు 'ఉర్వీలేఖన, చింతన, ముఖావనమన, నఖకర్తన, వస్త్రాంగులీయకస్పర్శాదికము' లయిన యంగచేష్టలవలన శృంగారలజ్జ నభినయించినందున సఖుల కామే భావము తెలిసెను. అట్లే నాయికానాయకులయాకార మనఁగా పరస్పరస్నిగ్ధావలోకనమువలన వారిభావమును సఖు లెఱింగిరి. కావున శకుంతలాదువ్యంత వేషములను వేసికొనినవారు, వారిభావము ప్రేక్షకులకుఁ దెలియునట్లు భినయింపవలెను. లేనియెడల నీభాగము ప్రేక్షకులకు రమ్యముగ నుండదు.

శాకుంతలమునందలి యింకొక ప్రసంగమును చూడుఁడు:—

1. చదువరుల సౌకర్యార్థము ప్రాకృత మీయక, సంస్కృతచ్ఛాయయే యాయఁబడినది. అర్థము:—

శకుంతల:— (శృంగారలజ్జ నభినయించుచున్నది).

సఖులు:— (ఇరువురయారకారమునం గని, జనాంతికము) సఖీ శకుంతలా, నాయన యిపు డిచట నుండినయెడల?

శకుంతల:— (రోషముతో) ఉండిన నేమి?

సఖులు:— జీవితసర్వస్వమేని యిచ్చి యాయతిథిని కృతార్థునిఁ జేయుదురు. — [వే. వేం. శాస్త్రీగారి భాషాంతరీకరణము]

2. కొన్ని బాక్షిజాత్యపాతములలో నీవాక్యము లేదు. అర్థము:— శకుంతల - అననూయా! నూదివంటి క్రొత్తదర్భపుడక నాపాద మున గ్రుచ్చుకొన్నది. నాచీర కురవకవృక్షముయొక్క కొమ్మం జిక్కుకొన్నది. దీనిం దీసికొనువలకును నిలిచి నన్ను వెంటఁగొనిపొండు. (అని మిమపెట్టి రాజుం జూచుచు నాలస్యము చేసి సఖులతో వెడలిపోవుచున్నది). — [కం. వీ.]

3. సీత - నిజముగా వీ రప్పుడే గోదానమంగళకార్యమును నెఱవేర్చిన నలుగు రన్నదమ్ములు. మీరు వివాహదీక్షను గైకొనినవారు ఆహా! ఆప్రదేశమునందే యాకాలమునందే నే నిప్పు డున్నట్లున్నది.

లక్ష్మణుఁడు:— ఈమె వదినెగారు. ఈమె మాండవివదినెగారు. ఈమె మఱఁదలు శ్రుతకీర్తి.

సీత:— వత్సా! ఇదిగో నింకొకతె యున్నదే ఈమె యెవరు?

లక్ష్మణుఁడు:— (సిగ్గుపడి, నవ్వుచు, మొగము త్రిప్పి, తనలో) - ఆహా! మావదినెగారు నన్ను ఊర్చిశనుగుఱించి యడుగుచున్నారు. సరే. మంచిది. ఆమెను ఇంకొకవైపునకుఁ ద్రిప్పెదను. (ప్రకాశముగ) ఇదిగో మీరు చూడఁదగినది చూడుఁడు, ఇతఁడు భగవంతుం డగు భార్గవుఁడు.

శకుంతలా:— అననూయే! అభినవకుశలూఁచ్యా పరిక్షతం మే చరణం, కురవకశాఖాపరిలగ్నం చ వల్కలం, తావత్పరిపాలయత మాం యావ దేనత్ మోచయామి² (రాజాన మనలోకయంతీ సవ్యాజం విలంబ్య సహ సఖీభ్యాం నిష్క్రాంతా).

ఇచ్చట శకుంతల, కాలికి దర్భాంగురము గ్రుచ్చుకొనియె ననియు, పయ్యెద చెట్టుకొమ్మకుఁ బట్టుకొనియె ననియు వ్యాజము కల్పించుకొని కొంత కాలయాపనము చేసి యితరులకుఁ దెలియనట్లుగ రాజును జూచును. పైని మాసినయభినయమునకంటె నిది యెక్కుడు కష్టము. ఇచ్చట కాలికిదర్భ గ్రుచ్చుకొనినట్లును, కొంగు చెట్టునకుఁ బట్టుకొనినట్లును అభినయము చేయుటయేకాక యాచేష్ట లన్నియు రాజును జూచుటకై కల్పింపఁబడినవ్యాజములు (సాకులు) అని ప్రేక్షకుల కభినయమువలననే బోధపడునట్లు నెఱింపవలెను. ఇది యభినయవిశేషము.

ఉత్తర రామచరితముందలియీక్రింది ప్రకరణమును చూడుఁడు:

సీతా:— నీతే ఖలు తత్కలకృతగోదానమంగళా శ్చత్వారో భ్రాతరః, వివాహదీక్షితా యూయమ్. అహో జానామి తస్మిన్నేవ ప్రదేశే తస్మిన్నేవ కాలే వత్తే.

* * * *

లక్ష్మణః:— ఇయ మార్యా, ఇయ మప్యార్యా మాంఽపీ, ఇయం వధూః శ్రుతకీర్తిః.

సీతా:— వత్స, ఇయ మప్యపరా కా?

లక్ష్మణః:— (సలజ్జస్థితమ్, అపవార్య స్వగతమ్) అయే ఊర్చిశాం పృచ్ఛత్యార్యా. భవతు. అన్యతః సంచారయామి (ప్రకాశమ్) ఆర్యే దృశ్యతాం ద్రష్టవ్య మేతత్, అయంచ భగవాన్ భార్గవః³.

అభినయము

౧౭. మృగశీర్షహస్తము : లక్షణము

అస్థిక్ కనిష్ఠికాంగుష్ఠే ప్రసృతే మృగశీర్షకః.

౧౮. సింహముఖహస్తము : లక్షణము

మధ్యమానామికాగ్రభ్యా మంగుష్ఠో మిశ్రితో యది,
శేషే ప్రసారితో యత్ర స సింహముఖ ఈరితః.

౧౯. లాంగూలహస్తము : లక్షణము

పద్మకోశేనామికా చేన్న హ్ర లాంగూలకో భవేత్.

౨౦. సోలపద్మహస్తము : లక్షణము

కనిష్ఠాద్యా వర్తితాశ్చే ద్విరళా స్సోలపద్మకః.

౨౧. చతురహస్తము : లక్షణము

తర్జన్యాద్యాస్త్రయఃశ్లిష్టాః కనిష్ఠా ప్రసృతా యది,
అంగుష్ఠేనామికామూలే తిర్యక్చే చ్చతురః కరః.

౨౨. భ్రమరహస్తము : లక్షణము

మధ్యమాంగుష్ఠసంస్పర్శే తర్జనీ వక్రితా యది,
శేషే ప్రసారితో యత్ర భ్రమరాభిసహస్తకః.

౨౩. హంసాస్యహస్తము : లక్షణము

మధ్యమాద్యాస్త్రయోఽంగుళ్యః ప్రసృతా విరళా యది,
తర్జన్యంగుష్ఠసంయోగే హంసాస్యకర ఈరితః.

౨౪. హంసపక్షహస్తము : లక్షణము

సర్వశీర్షకరే సమ్యక్ కనిష్ఠా ప్రసృతా యది,
హంసపక్షకర స్సోఽయం.....

అభినయము

౨౧. సందంశహస్తము : లక్షణము

పునఃపునః పద్మకోశే సంశ్లిష్టః ప్రసృతా యది,
సందంశాభిధహస్తాయం కీర్తితో భరతాగమే.

౨౨. ముకుళహస్తము : లక్షణము

అంగుళీపంచకం చైవ మిళిత్యాగ్రే ప్రవర్కనే,
ముకుళాభిధహస్తాయం కీర్తితో భరతాగమే.

౨౩. తామ్రచూడహస్తము : లక్షణము

ముకుళే తామ్రచూడస్సస్య తర్జనీ వక్రితా యది.

౨౪. త్రిశూలహస్తము : లక్షణము

నికుంచయిత్వాంగుష్ఠంతు కనిష్ఠాంచ త్రిశూలకః.

౨౫. అంజలిహస్తము : లక్షణము

పతాకతలయోగ్యోగా దంజలిః కరః శుభితః.

౨౬. కపోతహస్తము : లక్షణము

కపోతస్స కరోజ్ఞేయ శ్లిష్టమూలగ్రపార్శ్వతః.

౨౭. కర్కటహస్తము : లక్షణము

అన్యోన్యస్యాన్తరేయత్రాంగుళ్యో నిస్సృతహస్తయోః,
అంతర్బహిర్వా వర్తంతే కర్కట స్సోఽభిధీయతే.

ఇచ్చట లక్ష్మణుడు తమ నల్ల రన్నదమ్ములవివాహకాలపు బటమును జూపుచు నీతా, మాండవీ, శ్రుతకీర్తులను బటమునఁ జూపి పేర్కొనెను. తనభార్యయైన ఊర్తిశపటమును సిగ్గుచేఁ జూపక యూరకుండెను. అంత నీత ఊర్తిశపటమును జూపి కేరడమునకు 'ఇదిగో నిచ్చట నింకొకయామె యున్నదే, ఈమె యెవరు?' అని యడిగెను. అంత లక్ష్మణుడు 'వదినెగారు ఊర్తిశనుగట్టించి యడుగుచున్నా' రని మనసులో ననుకొని ముసిముసినవ్వులు నవ్వి యామాటను తప్పించి వివాహకథలోనితరువాతిభాగమును పరశురామ గర్వభంగప్రకరణమునకుఁ బోవును. ఇచ్చట కేరడ మాడినప్పటి నీతముఖవికాసమును, లక్ష్మణునిమనోభావమును దెల్పుముసిముసినగవులును నటులు చూపలేకపోయినయెడల నీకథాభాగమందలి స్వారస్య మంతయు వ్యర్థ మగు ననియు, నట్టియభినయము లేనినాటక ప్రదర్శనము రసము లేనిపిప్పివంటి దనియుఁ జెప్పవలసియున్నది.

ఈ యాంగికాభినయమును నాట్యశాస్త్రకారు లనేకవిధములుగ విభజించియున్నారు. ఆంగికాభినయము మూడువిధములు : శారీరము, ముఖజము, చేష్టాకృతము. మొగము గాక శరీరముయొక్క యితర భాగములవలనఁ గానవచ్చునది శారీరము, ముఖరాగములవలనఁ గానవచ్చునది ముఖజము, క్రియారూపముగఁ గానవచ్చునది చేష్టాకృతము. ఇందు ముఖరాగాన్నితము శ్రేష్ఠ మైన దని చెప్పఁబడినది:-

'శాఖాంగోపాంగసంయుక్తః కృతోఽప్యభినయ శ్శుభః,
ముఖరాగవిహీనస్తు నైవ శోభాన్వితో భవేత్.'

శారీరాభినయోఽల్పోఽపి ముఖరాగసమన్వితః,
దిగ్విజౌ లభతే శోభాం రాత్రా వివ నిశాకరః.

నయనాభినయోఽపి స్యా న్నానాభావరసస్ఫుటః,
ముఖరాగాన్వితో యస్తా న్నాట్య మత్ర ప్రతిష్ఠితమ్¹.

మనస్సునందలి భావములు మాటినకొలదియు ముఖముమీది వికారములు (రాగములు, రంగులు) మాటుచుండవలెను. ముఖము హృదయప్రతిబింబమును జూపునట్టి యద్దము. హృదయభావములు ముఖముమీదను జూపఁగల్గిననటుఁ డతిశ్రేష్ఠుఁడు. మనస్సునందలి భావములు మాటినకొలదియు ఒక్కక్షణములో ముఖరాగములు మార్పవలసియుండును. ఇందులకు మననాటకములలోనుండి రెండు ఉదాహరణములు తీసికొందము.

౧. శాకుంతలనాటకమునందలి పంచమాంకమున, శకుంతల రాజనొద్దకు వచ్చి నిరాకరింపఁబడినప్రకరణమునందు, ఆమెమన

స్సులోఁ గ్రమముగ ఆతురత (రాజు తన్నుఁ గౌరవించునో గౌరవింపఁడో యన్నశంక), నిరాశ, కోపము, దుఃఖము అను మనోవికారములు కథాసందర్భమునుబట్టి యుత్పన్న మగును. ఆమెముఖముమీదఁగూడ నీభావములప్రతిబింబములు ప్రేక్షకులకుఁ గానరావలయును. అట్లు చూపలేనినటుఁడు శకుంతలవేషము వేసికొనినయెడల నాటకముయొక్క మూడునంతులశోభ తగ్గు ననియే చెప్పవలెను.

౨. ఉత్తరరామచరితమందలి మూడవయంకమును విశేషముగ నిందునుగట్టించి గమనింపవలయును. అందు రామునకుఁ గానరాకుండ నీత యాతనియాలాపములను వినుచుండును. అతఁడు మూర్ఛపోయి నపు డాతనిని, ఆతనికిఁ గానిపింపకుండ ముట్టుకొనును. ఈయొక్క రంగమం దామెమనస్సులో నెన్నియో భావము లుదయించును. ఈక్రిందిసందర్భమును జూడుడు:-

నీతా:- అహో! ఉద్భ్రాంతాస్మి.

* * * *

నీతా:- బహుమానితాస్మి పూర్వవిరహే నిరవధి రితి, హా హతాస్మి.

* * * *

నీతా:- (సోద్యేగం తమసా మశ్లిష్య) హా భగవతి తమనే! గచ్ఛతీదానీ మార్యపుత్రః. కిం కరోమి.

* * * *

రామః:- అస్తి చేదానీ మశ్వమేధసహధర్మచారిణీ మే.

నీతా:- (సాక్షేపమ్) ఆర్యపుత్ర! కా?

వాసంతీ:- పరిణీత మపి కిమ్?

రామః:- నహి నహి హిరణ్మయీ నీతాప్రతికృతిః.

నీతా:- (సోఛ్ఛ్వాసాస్రమ్) ఆర్యపుత్ర! ఇదానీ మపి త్వమ్. అహో ఉత్థాతిత మిదానీం మే పరిత్యాగశల్య మార్య పుత్రేణ.

* * * *

తమసా:- (సస్థితస్నేహార్ద్రం పరివ్యజ్య) అయి వత్సే! ఏవ మాత్తా స్తూయతే.

1. అంగోపాంగములతోఁ గూడుకొనియున్న శాఖా(ఆంగికా)భినయము చక్కఁగఁ బ్రదర్శింపఁబడినను ముఖరాగము లేనిది శోభింపదు. శారీర భినయము కొలదిగా నున్నప్పటికిని ముఖరాగముచేఁ గనఁబడు ముఖజాభినయ మున్నయెడల, రాత్రిపూటఁ జంద్రునివలె రట్టించుకోభ కలుగును. నేత్రాభినయము ముఖరాగముతోఁ గూడుకొనినయెడల నన్ని భావములను, రసములను అది స్పష్టపఱుపఁగలదు. కావుననే నాట్యము దీనియందు నిల్పఁబడినది (నాట్యమునకు నిది మూలాధార మని భావము) [భరతాచార్యకృత నాట్యశాస్త్రమ్ - (బొంబాయి నిర్ణయసాగర ప్రతి) అ. ౮., శ్లో. ౧౪౯ - ౧౫౧].

సీతా :— (సలజ్జమ్) పరిహసితాస్తి భగవత్యా¹.

ఒక స్త్రీకి తనభర్త యింకొక స్త్రీని వివాహము చేసికొనెనేమో యన్న సంశయము కల్గినప్పు డామెముఖముమీఁద నుండువికారమును, ఇంకొక స్త్రీని చేసికొనలేదు, తనయందుఁగల ప్రేమచే దనబంగారు ప్రతిమనే చూచి సంతోషించుచున్నాఁడని విన్నతరువాత నామె ముఖముమీఁదను గనఁబడువికారమును అభినయింపలేనినటుండు నటుండే కాఁడని చెప్పవలెను.

ముఖరాగము స్వాభావికము, ప్రసన్నము, రక్తము, శ్యామము అని నాలుగువిధములు (౮-౧౮౫). మధ్యస్థాదిభావనిరూపణమునకు స్వాభావికమును, అద్భుతహాస్యశృంగారములకు ప్రసన్నమును, వీర రౌద్రకరుణమదాదికములకు రక్తమును, భయానకభీభత్సములకు శ్యామమును అగు ముఖరాగము నుపయోగింపవలయు నని భరతా చార్యులయభిప్రాయము (౮-౧౮౬-౮).

ఆంగికాభినయము మరల రెండువిధములుగ విభజింపఁబడినది: ఒడంగాభినయము, ఉపాంగాభినయము. శిరస్సు, హస్తములు, ఉరము, పార్శ్వము (ప్రక్కలు), కటి (పిటుండు), పాదములు అనునవి ఒడంగములు. నేత్రములు, భ్రూవు (కనుబొమ), నాస, అధరము (పెదవి), కపాలము (చెక్కిలి), చిబుకము (గడ్డము) అనునవి ఉపాంగములు. ప్రత్యంగము లని యాటు కలవు: మూపు, బాహువు, వీపు, కడుపు, తొడ, పిక్క, కొండలు మణికట్లు, మోకాళ్లు, మోచేతులుకూడ ప్రత్యంగము లని చెప్పెదరు.

ఈ ప్రకార మంగము లన్నియు విభజించి యొక్కొక్కయంగము యొక్క చలనభేదములను నాట్యగ్రంథకారులును, అభినయగ్రంథ కారులును విశేషముగ వర్ణించియున్నారు. అవి యసంఖ్యములు. హస్తభేదములు మూడువందలకు పైచుగ నున్నవి. వాని నన్నిటిని నిచ్చట నుదాహరించుట యనావశ్యకము. దిక్ ప్రదర్శనముగఁ గొన్నింటిని జెప్పెదము.

చేతివ్రేళ్ల నన్నిటిని చాచి అంగువ్రము మిగిలిననాల్గువ్రేళ్లను తాకునట్లు ఉంచినయెడల నది పతాకహస్త మనిపించుకొనును. పతాక హస్తమందలి యనామికను వంచిన త్రిపతాకహస్త మగును. పతాక హస్తమందలి యనామికాకనిష్ఠికలను వంచిన అర్ధపతాకహస్త మగును. కొన్ని హస్తముల ప్రతిమలు వేటొకపుటయందుఁ జూపఁబడినవి. వానిని జూచిన వేర్వేలు హస్తముల లక్షణములు తెలియఁగలవు. ఏయేహస్తము లేయే ప్రసంగములప్పు డుపయోగింపవలసినదియు నాట్యశాస్త్రమునఁ జెప్పఁబడినది. ఆవాహనము, అవతరణము, విసర్జనము, ధారణము, ప్రవేశము, ఉన్నామనము, ప్రణామము మొదలయినప్రసంగము లందు త్రిపతాకహస్తము నుపయోగింపవలెను.

పతాకాదిహస్తములలో నొక్కొకటి నానావస్థలలో వినియో గింపఁబడునపుడు, ఊర్ధ్వగ పార్శ్వ గాధోముఖ పరాఙ్ముఖోత్తాన త్ర్యశ్ర చంచలాచంచలత్వాదిభేదములచే భావభేదములు సామాజి కుల హృదయమునకు గోచరింపఁజేయఁబడును. పతాకమునకు వినియో గము — ప్రహరపాతము, ప్రతాపనము, ప్రహర్షము, గర్వము మొదలగునవి. అందుఁ బ్రహరభినయమునను పతాకము హృదయ లగ్నతలమై కొంచెము కంపించునట్లుంచవలయు. ప్రహర్షభినయ మున రోమాంచనముఖముగా పై కెత్తవలయును. నేను నాదియను గర్వార్థమున పార్శ్వమునుండి పార్శ్వమునకుఁ దెచ్చుచు లలాటాభిముఖముగా వైభాగమునకుఁ దేవలయును. ఉభయహస్తముల పతాకము నగ్నివర్ష ధారాపుష్పకృష్టాదికములఁ బ్రయోగింపనగును. ఉభయహస్తపతాక కరణముచే నగ్నిజ్వాలలో నూర్ధ్వగమనముగా, జలధారలలో నధోగ మనముగా, పుష్పకృష్టిలో నూర్ధ్వముఖహస్త ముంచుకొని యం గుళుల శిరోదేశమున క్రమముగా నధోముఖహస్తమై యంగుళుల యధోగమనము నడపవలయును. కావునఁ బతాకాదుల నూర్ధ్వాదిస్థితిభేద ములచే నవస్థాభేదముల నభినయింపఁదగును. నంది కోహళాదులమతమున హస్తాద్యభినయము నాట్యమునకుఁ గేవల మంగరూపము గాక నృత్య

1. సీత :— అయ్యయో! పిచ్చిదాన నైతిని.

సీత :— పూర్వవిరహమున గౌరవింపఁబడితిని. ఇప్పటివిరహము నిరవధిక మనినతోడనే నాప్రాణము లెగిరిపోయెను.

సీత :— (దిగులుతో గట్టిగ తమసను బట్టుకొని) ఓభగవతి తమసా! నాప్రాణేశ్వరులు వెల్లెదరటమ్మా, ఏమి చేసెదను?

రాముఁడు :— అయినను, అశ్వమేధక్రతువులో నాకు సహధర్తచారిణి యున్నదిగదా.

సీత :— (ఉత్తలపాటుతో) ప్రాణేశ్వరా! ఆమె యెవరు?

వాసంతి :— వివాహముకూడఁ జేసికొంటిరా యేమి?

రాముఁడు :— లేదు లేదు. బంగారముతోఁ జేయఁబడిన సీతాప్రతిమ.

సీత :— (నిట్టూర్పు విడిచి, కన్నీటితో) ప్రాణేశ్వరా! మీ కిప్పుడు నామీఁదను దొల్లిటి యనురాగము పోలేదు గదా! నిశ్చయ ముగా నాహృదయములోనుండి మీయంతట మీరే పరిత్యాగశల్యమును బెకలించితిరి.

తమస :— (న్నేహాశ్రువులు రాల నవ్వుచుఁ గౌగిలించుకొని) కుమారీ! ఇది యాత్మస్తుతి కాదే?

సీత :— (సిగ్గు దోఁపఁ గ్రిందు చూచుచు స్వగతముగా) భగవతి తమస నన్నుఁ బరిహాసము చేయుచున్నదిగదా! [వా. వా.]

అభినయము

32. స్వస్తికహస్తము : లక్షణము

పతాకయో స్సన్నియుక్తః కరయో ర్హణిబంధయోః,
సంయోగేన స్వస్తికాశ్చ్యుః.....

33. డోలాహస్తము : లక్షణము

పతాకేఽపూర్వదేశస్థే డోలాహస్తాఽయ ముచ్యతే.

34. పుష్పపుటహస్తము : లక్షణము

సంశ్లిష్టకరణే సర్పశీర్షే పుష్పపుటః కరః.

35. ఉత్సంగహస్తము : లక్షణము

అన్యోన్యబాహుమాలస్థౌ మృగశీర్షకరా యది,
ఉత్సంగనామా హస్తాఽయం కీర్తితో భరతాగమే.

36. శివలింగహస్తము : లక్షణము

వామేఽర్ధచంద్రే విన్యస్త శ్చిఖర శ్చివలింగకః.

37. కటకావర్ధనహస్తము : లక్షణము

కటకాముఖయోః పాణ్యోస్స్వస్తికా న్నణిబంధయోః,
కటకావర్ధనాఖ్యస్సాస్య దితి నాట్యవిదో విదుః.

38. శకటహస్తము : లక్షణము

భ్రమరా మధ్యమాంగుష్ఠ ప్రసారా చ్ఛకటో భవేత్.

అభినయము

౩౮. శంఖహస్తము : లక్షణము

శిఖరాన్తర్గతాంసుప్త ఇతరాంసుప్తసంగతః,
తర్జన్యాద్యాయతాః శిష్టా శంఖహస్తః ప్రకీర్తితః.

౪౦. చక్రహస్తము : లక్షణము

యత్రార్ధచంద్రా తిర్యక్ శ్చౌవనోన్యతలసంస్పృశ్చ,
చక్రహస్తస్స విజ్ఞేయః.....

౪౧. కూర్మహస్తము : లక్షణము

కుంచితా గ్రాంసుశిశ్చక్రే త్యక్తాంసుప్తకనిష్ఠకః,
కూర్మహస్తస్స విజ్ఞేయః.....

౪౨. మత్స్యహస్తము : లక్షణము

కరపృష్ఠపరి న్యస్తా యత్ర హస్తస్త్వధోముఖః,
కించిత్ ప్రసారితాంసుప్తకనిష్ఠా మత్స్యనామకః.

౪౩. గరుడహస్తము : లక్షణము

తిర్యక్తలస్థితా వర్ధచంద్రా వంసుప్తయోగతః,
గరుడః.....

౪౪. వరాహహస్తము : లక్షణము

మృగశీర్షే త్వన్యకరస్థే వజ్రిప్రస్థితో యదే,
కనిష్ఠాంసుప్తయోగ్యోగా ద్వరాహః కర ఈరితః..

౪౫. నాగబంధహస్తము : లక్షణము

సర్పశీర్షా స్వస్తికా చే న్నాగబంధ ఇతీరితః.

మునకుఁ బ్రధానభూతముగా గ్రహింపఁబడును. దీర్ఘదర్శనముగా బృహస్పతిమతమునఁ బతాకహస్తవినియోగమును చెప్పుచున్నాము. దానిని పైనుచించిన భరతమతముతోఁ బోల్చిచూచిన నాట్యనృత భేదములచేఁ దత్త్వక్రియాభేద మేర్పడును. గురుమతమునఁ బతాక కర్తములు :—

“స్పర్శే దేహీతివచనే నిమంగస్య నిదర్శనే,
వీధ్యాం ప్రవేశభావేఽపి వికారే చాంగరాగః.
ఆత్మార్థే శపథే చాపి తూష్ణీంభావనిదర్శనే,
సృపశ్రేష్ఠస్య భావేచ గాఢాలింగనభావనే.
ప్రలాపే ఖడ్గమాపేఽపి పలాయనవిధిక్రమే,
మంచార్థే సలిలే సింధౌ క్షీరే చేద్దరకుంచితః.
తత్రతత్రేతివచనే తారశ్యే స్వకృత్తిక్రమే,
ఏవం పతాకహస్తస్య వినియోగః ప్రకల్పితః.”

భరతమతమున రసభావపోషకముగా నాంగిక మగును. నంది గుర్వాదిమతమున నాంగికము లాస్యమున కుపరంజక మగును.

ఈలాగుననే నేత్రాదికములకును నియమములు గలవు. నటుఁ డీనియమముల నన్నిటిని నేర్చుకొనుట మంచిదియే కాని, రామాది తాదాత్మ్యమును జెందక మనఃప్రవృత్తిచేఁ గాక కేవల మిట్టి నియమములప్రకార మభినయము చేయఁబోయిన నది యొకా నొకప్పుడు కృత్రిమాభినయ మగునే కాని స్వాభావికముగ నుండదు. నటునకుఁ బ్రసంచజ్ఞాన ముండి లోకవ్యవహారము ననుసరించి యభి నయము చేసినచో నది ప్రేక్షకమనోరంజనము చేయునేకాని కృత్రి మాభినయము చేయఁజాలదు. కావుననే భరతాచార్యులవా రభినయ విశేషములను చెప్పిచెప్పి చివరకు నిట్లు వ్రాసిరి :—

“యాని శాస్త్రాణి యే ధర్తా యాని శిల్పాని యాః క్రియాః,
లోకధర్తప్రవృత్తాని నాట్యమి త్యభిసంజ్ఞితమ్. ౧౨౮
న చ శక్యం హి లోకస్య స్థావరస్య చరస్య చ,
శాస్త్రేణ నియతం కర్తం నానాచేష్టానిధిం ప్రతి. ౧౨౯
నానాశిలాః ప్రకృతయః శీలే నాట్యం ప్రతిష్ఠితమ్,
తస్మాల్లోకప్రమాణం హి జ్ఞేయం నాట్యం ప్రయోక్తృభిః. 1”
(౨౫-వ అధ్యాయము)

రవివర్తాదిచిత్రకారులచేఁ జిత్రింపఁబడిన రాధామాధవాదిపట ములవల్లను, ఇటీవల వాడఁబడుచున్న టైలోపుపటములవల్లను అభి

నయము కొంతవఱకు నేర్చుకొనవచ్చును. కాని నిజ మైనయభినయ మును నేర్చుకొనవలె నన్న లోకమందలి ప్రజలయాచరణమును చూచియే నేర్చుకొనవలెను. ప్రేమ హెచ్చుగ నున్నప్పుడు తల్లి తన చంటిబిడ్డ నెట్లు ముద్దాడునో, శోకవిషాదసంతాపసమయములలో ముఖవికాసము లెట్లు మాటునో తెలిసికొనవలయు నన్న నట్టిసందర్భ ములు లోకమునందుఁ జూచితీవలయును. ఎన్నిపటములను జూచిన నేమి? కావున నాటకాభినయములో నటునకు, నేర్చినవిద్యకంటె లోకానుభవమే యెక్కుడు ఉపయోగకారి యగును.

వాచికాభినయము :— నటుఁడు శరీరాభినయమువలనఁ దన భావములను తెల్పుట గాక వాక్కువలనను తెలుపును. ధ్వనిభేదము చేతను, కాకుభేదముచేతను, విరామభేదముచేతను ఒక్కవాక్యమునకే వేటువేటుతత్పర్యము లేర్పడును. కావునఁ బాత్రమునకుఁ దగినట్లును, సందర్భమునకుఁ దగినట్లును మాట వాడవలయును. ఉపన్యాసములఁ జేయునక్తలకును ఈయభినయ మావశ్యకము. నాటకము లోకవ్యవ హారప్రతిబింబము గనుక పాత్రములనుబట్టి వారిభావయు మాటు చుండవలె నని సంస్కృతనాట్యశాస్త్రకారులమతము. కాని యిచ్చట నొకవిశేషము చెప్పవలసియున్నది. శౌరనేన్యాది ప్రాకృతభాషలు నాటకములలోఁ బాత్రోచితముగ వాడవచ్చునని చెప్పి, బర్బరాంధ్ర ద్రవిడభాషలు నాటకమున నిషేధింపఁబడినను వైకల్పికముగా స్థానో చితముగా వాడవచ్చునని భరతుఁడు చెప్పియున్నాఁడు :—

“న. బర్బరకిరాతాంధ్రద్రవిడాద్యాసు జాతిషు

నాట్యయోగేతు కర్తవ్యం కావ్యం భాషాసమాశ్రయమ్.

జాతి మ్యేతాసు సర్వాసు శుద్ధాసు ద్విజసత్తమాః!,

శౌరనేనీం సమాశ్రిత్య భాషా కార్యాతు నాటకే,

అథవా ఛందతః కార్యా దేశభాషా ప్రయోక్తృభిః.” 2

శాకుంతలనాటకమునందు శార్ఙ్గరవ దుమ్యంతసంభాషణ ములో మొదట శార్ఙ్గరవుఁడు శాంతముగ మాటలాడి పిదపఁ గోప ముతో మాటాడును. ఆ రెండుసమయములందలి యాతనిధ్వని వేటు వేటుగ మాటవలెను. పేక్స్ పియరుకృతమయిన జూలియన్ సీజరునాట కమునందు జూలియన్ సీజరు చనిపోయినతరువాత నాతనినిగుఱించి చెప్పచు, అంటాని బ్రూటసు నధిక్షేపించుచుఁ జెప్పచు (‘Brutus is an honourable man’) ‘బ్రూటసు మర్యాదాయుక్తుఁడు’ అని మూఁడుసారు లనును. ఈ మూఁడుసారులును ఈవాక్యమును

1. ఏశాస్త్రములు, ఏధర్మములు, ఏశిల్పములు, ఏక్రియలు లోకధర్మమును అనుసరించి యుండునో దానిని నాట్య మందురు (౧౨౮). స్థావరజంగమాత్మక మైన లోకముయొక్క చేష్టావిధుల నన్నిటిని శాస్త్రముచే నరికట్టుట సాధ్యము కాదు (౧౨౯). ప్రకృతులు పెక్కుశీల ములు కలవి, శీలమునందే నాట్యము నిల్చియున్నది. కావున, నాట్యమునకు లోకమే ప్రమాణ మని నాటకములను బ్రదర్శించువారు తెలిసి కొనవలెను (౧౩౦).

2. నాట్యశా, అ. ౧౭., శ్లో. ౪౪-౪౫.

మూఁడువిధముల నుచ్చరింపవలయును. అట్లుచ్చరించినఁ గాని యందలి యర్థవిశేషము ప్రేక్షకులకు బోధపడనేరదు.

ఆహార్యాభినయము:— ఆహార్య మనఁగా నేపథ్యనిధానము. కేవలము వేషముచేతనే పాత్రమనోభావముల సామాజికలహృదయమున కందఁజేయుట యాహార్యాభినయము; అనఁగా నటులను వారి వారి భూమికలకుఁ దగినట్లుగ వస్త్రభూషాదులచే నలంకరింపఁ జేయుట. ఇందులకు తమకాలముందలి వస్త్రభూషాదులజ్ఞాన మావశ్యకమగుటయే కాక, పూర్వకాలముందలి ఋషి నృపకంచుక్యాదులవస్త్రభూషాదులజ్ఞానమును గొంతవఱకుఁ గలిగియుండవలెను. మాలతీమాధవ నాటకమునందలి అఘోరఘంటుఁడు, కపాలకుండల మొదలయిన భూమికలకు వేషములు వేయుటకై తాంత్రికమతమువారు పూర్వము వేసికొనునట్టి వేషముల నెఱుంగవలయును. అట్లే ప్రబోధచంద్రోదయమునందలి పాత్రములను సింగారించుటకు నందు వర్ణింపఁబడిన మతములవా రెట్టిదుస్తులు మొదలయినవి ధరించుచుండిరో తెలిసి యుండవలెను. లేనియెడల వేషములు శోభింపనేరవు. రంగాలంకారము లన్నియు, రంగముమీఁదను జూపఁబడు వనజలపర్వతాదు లన్నియు నిప్పటివారిచేఁ బ్రదర్శింపఁబడుతెరలు మొదలగునవియు నాహార్యాభినయమునకు సంబంధించినవియే.

సాత్త్వికాభినయము:— సాత్త్విక మన మనస్సత్త్వికముచే నిర్వర్తింపఁబడునది. సాత్త్వికాభినయ మనఁగా రసనిష్పత్తిని గలిగించు విభావ స్థాయి సంచారి సాత్త్వికభావములను అనుభావములచే సామాజికల హృదయములకుఁ దత్తద్భావముల మద్ద్యతింపఁజేయు ప్రక్రియ. కావున సాత్త్వికాభినయమున నాయికానాయక ప్రవృత్తులును మనోవృత్తిరూపములగు రసవిశేషములలోని స్థిరభావము లగు రతి, శోకము, ఉత్సాహము, భయము, విస్తయము, క్రోధము, నగవు, జాగుప్సయును, నిర్వేదాదు లగు ముప్పదిమూఁడును, స్తంభప్రళయాదు లగు నెనిమిదియు ననుభావములచేఁ జూపఁబడును. అనుభావము లనఁగ క్రియలు. ఉదాహరణముగాఁ గ్రోధమున — వికృష్టనాసాపుటము, ఉద్వృత్తనయనము, సందప్టోష్ణపుటము, గండస్ఫురణము మొదలగు నవి యనుభావములు. వీనిచేఁ గ్రోధభావము నభినయింపఁదగు. ఇట్లే శంకకు — ముహుర్ముహురవలొకనము, అవకుంతనము, ముఖశోషణము, జిహ్వపరిలేహనము, ముఖవైవర్ణ్యము, స్వరభేదము, కంపము, శుష్కోష్ణము, కంతాయాసము — మొదలగునవి యనుభావములు. వీనిచే శంకావస్థ నభినయింపఁదగు.

సాత్త్వికభావములఁగూడ నిట్లే అభినయింపఁదగు. ఆలంకారి కులమతమున సాత్త్వికభావము లెనిమిది: స్వేదము (చెమట), స్తంభము (మానుపాటు), రోమాంచము (గగుర్పాటు), స్వరభేదము (మాట మాటుట), వేపధువు (మాట తడఁబడుట), వైవర్ణ్యము (వెలవెలఁ బాటుట), అశ్రువు (కన్నీరు), ప్రళయము (మూర్ఛ).

ఇతరులసుఖదుఃఖములను జూచి వానియెడ మనస్సునకు సానుభూతి గలిగినఁగాని యాభావము లుత్పన్నములు కావు గనుక వీనికి సాత్త్వికభావము లని పేరు వచ్చెను. సత్త్వము లనఁగా మనస్సులో నుండి పుట్టినవి; లోకధర్మమును అనుసరించుటచే నాట్యమునకు సత్త్వము కావలెను. ఏభావమును అభినయించునప్పు డాభావముగల పురుషునితో తాదాత్మ్యమును బొందవలెను. దుఃఖము రోదనాత్మకము. దానిని అదుఃఖితుఁ డెట్లు అభినయించును? సుఖము ప్రహర్షాత్మకము. దానిని దుఃఖితుఁ డెట్లు అభినయింపఁగలఁడు? కావున నటుఁడు తాను గైకొనినభూమికతోఁ గొంతవఱకైనను ఐక్యమును జేంది యాభావములను నటించవలె నని భరతాచార్యులవారి యభిప్రాయము.

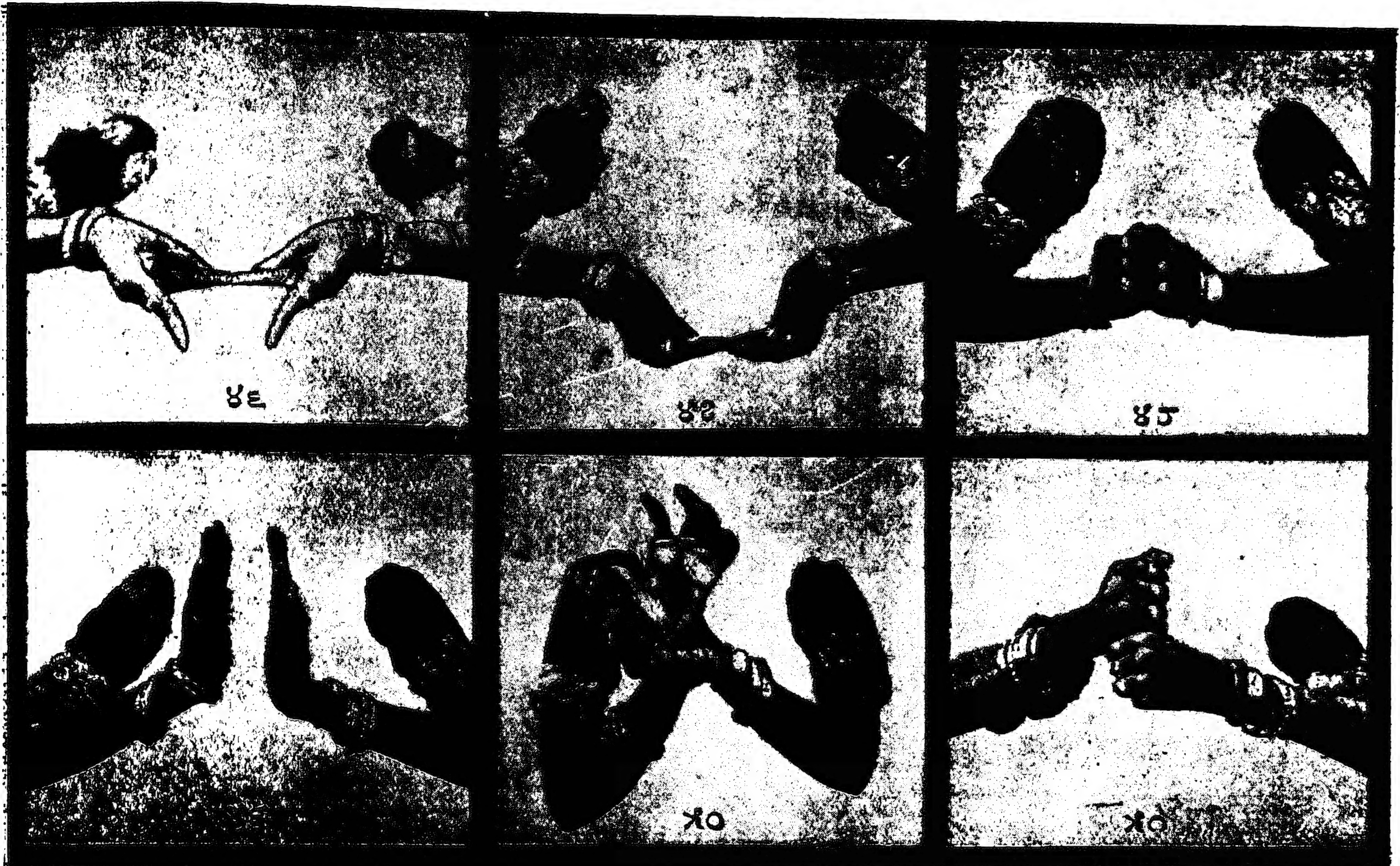
ఈ సాత్త్వికాభినయమున స్థాయిసంచారిభావాభినయ మే కాక సాత్త్వికభావముల నభినయించుటయుఁ బైని నూచింపఁబడియె. సమస్త భావములకును బ్రయోజనస్థానములు కలవు. అందులో సాత్త్విక భావముల నేయేపట్ల నభినయింపవలసినది యిట్లు చెప్పినాఁడు.

హర్ష భయ శోక విస్తయ విషాద రోగములను జూపుటకు స్తంభమును, క్రోధ భయ హర్ష లజ్జా దుఃఖ శ్రమ రోగ తాప వ్యాధియను శ్రమములపరిణామముగ స్వేదమును, శీత భయ హర్ష రోష స్పర్శ జరారోగములకుఁ గంపమును, స్పర్శ భయ శీత హర్ష క్రోధ రోగములనలన రోమాంచము, భయ హర్ష క్రోధ జరా రోగ మద జనితము స్వరభేదమును, సంతోషము, బెదరించుట, జ్వరము, కోపము మొదలయినవానిచే వేపధువును, శీత క్రోధ భయ శ్రమ రోగ శ్రమతాపజము వైవర్ణ్యమును, అనందము కోపము పొగ గాని కాటుక గాని కనులలోనికిఁ బోవుట, శోకము, తెప్ప వాల్చక చూచుట శీతము రోగములనలన అశ్రువులు, శ్రమ మూర్ఛ మద నిద్రాభిఘాత మోదాదులవలన ప్రళయము.

ఇట్లు వీనిప్రయోజనములు చెప్పుచు, అభినయమునందు వీనిని నెట్లు చూపవలయునో యీ క్రిందివిధముగఁ జెప్పినాఁడు:—

1. అత్రహ - కిమన్యే భావాః సత్త్వేన నాభినీయంతే యే నైతే సాత్త్వికా ఉచ్యంతే. అత్రోచ్యతే - ఇహ హి సత్త్వం నామ మనః ప్రభవమ్. తచ్చ సమాహితమనస్త్యా దుచ్యతే. మనఃసమాధానాచ్చ సద్వ్యవస్థా రితి. తస్య యోగసౌ స్వభావో రోమాంచాదికృతః స న శక్యతేఽన్యమనసా కర్తు మితి. లోకస్వభావానుకరణాచ్చ నాట్యస్య సత్త్వ మిహితి. కో దృష్టాంతః, ఇహ నాట్యధర్మప్రవృత్తాః సుఖదుఃఖకృతో భావా స్తథా సత్త్వవిశుద్ధాః కార్యా యథా సరూపా భవన్తి. దుఃఖం నామ రోదనాత్మకం తత్కథ మదుఃఖితేన, సుఖంచ ప్రహర్షాత్మకం తత్కథం దుఃఖితేనాభినీయమ్? ఏతిదేవాస్య సత్త్వం య దుఃఖితేన సుఖితేన వా అశ్రు రోమాంచౌ దర్శయితవ్యా వితి కృత్వా సాత్త్వికా భావా ఇత్యభివ్యాఖ్యాతాః (నాట్యశాస్త్రము, ౩-వ అధ్యాయము).

అభినయము

౪౬. ఖట్వాహస్తము : లక్షణము

చతురే చతురం న్యస్య తర్జన్యంగుఢమౌక్షతః,
ఖట్వాహస్తా భవేత్.....

౪౭. లతాహస్తము : లక్షణము

పతాకా దోలికాకారా లతాఖ్యః.....

౪౮. ముష్టిస్వస్తికహస్తము : లక్షణము

ముష్టిహస్తా స్వస్తికతాం కుక్షిస్థానే గతౌ యది,
ముష్టిస్వస్తికతాం స్యాతాం.....

౪౯. కుశలహస్తము : లక్షణము

అన్యోన్యాభిముఖా వర్ధచంద్రౌ కుశలసంజ్ఞికః.

౫౦. నృసింహావతారహస్తము : లక్షణము

వామే సింహముఖం భృత్వా దక్షిణే త్రిపతాకకః,
నరసింహావతారస్య హస్త ఇత్యభిధీయతే.

౫౧. వామనావతారహస్తము : లక్షణము

ఊర్ధ్వాభోధృతముష్టిభ్యాం సవ్యాన్యాభ్యాం యది స్థితః,
స వామనావతారస్య హస్త ఇత్యభిధీయతే.

అభినయము

౧౨. రఘురామావతారహస్తము : లక్షణము

కపిత్థం దక్షిణే హస్తే వామేతు శిఖరః కరః,
అధరో తరభాగేతు రామచంద్రకరః స్పృతః.

౧౩. కృష్ణావతారహస్తము : లక్షణము

మృగశీర్షేతు హస్తాభ్యా మన్యోన్యాభిముఖీకృతే,
అంసోపకంఠే కృష్ణస్య హస్త ఇత్యభిధీయతే.

౧౪. కల్యాణావతారహస్తము : లక్షణము

పతాకం దక్షిణే వామే త్రిపతాకకరో ధృతః,
కల్యాణావతారహస్తస్సాస్య దితి నాట్యవిదో విదుః.

౧౫. విష్ణుహస్తము : లక్షణము

హస్తాభ్యాం త్రిపతాకాభ్యాం విష్ణుహస్తః ప్రకీర్తితః.

౧౬. నరస్వతీహస్తము : లక్షణము

సూచీకృతే దక్షిణేఽర్ధచంద్రే వామకరే తథా,
సరస్వత్యాః కరః ప్రోక్తో భరతాగమవేదిభిః.

౧౭. మన్మథహస్తము : లక్షణము

వామే కరేతు శిఖరం దక్షిణే కటకాముఖః,
మన్మథస్య కరః ప్రోక్తో నాట్యశాస్త్రవిశారదైః.

అభినవకాళిదాసు - అభినవగుప్తాచార్యుఁడు

౨౨౫

అంగము లన్నియు నిష్క్రియముగ నుండుటయే స్తంభము.

చేమట తుడుచుకొనుట, విసనకట్టతో విసరుకొనుట, గాలిని కోరుట యనుక్రియలచేత స్వేదమును; శరీరమును చేత స్పృశించుటవలన (గాత్రసంస్పర్శముచే) రోమాంచమును; డగ్గుతిక (గద్గదము) మొదలైనవానిచే స్వరభేదమును; ధ్వనికంపమును, స్ఫురణము (అదరుట), శరీరకంపములవలన వేపఘ్రును; ముఖముమీఁదికళ్ళను మార్చియు, ఇడా పింగళాదినాడులను బిగబట్టియు వైవర్ణ్యమును; కనులు తుడుచుకొనుట కన్నీరు గార్చుట మొదలయినవానివలన నశ్రువులను; నిశ్చేష్ట నిష్కంపశూన్య బడాకృతి చాల్చుటవలనను, భూమిపైఁ బడుటవలనను ప్రళయమును అభినయింపవలెను.

పై భావములు గనుపఱుపవలసినవిధము లిట్లు తెల్పఁబడినను, అభినయమునకు నటునియొక్క యనుకరణకౌశలమే మూలాధారము. ఈచాతుర్యము లేనివాఁడు నటుఁడుగఁ బనికిరాఁడు. అందఱు నటులకు నన్నిరసములను గాని, అన్ని భావములను గాని అనుకరణము చేయుకౌశల ముండదు. కొందఱకు హాస్య మభినయించుటయందును, కొందఱకు వీరరౌద్రాదులను జూపుటయందును, కొందఱకు శాంతాదికముల నటించుటయందునుమాత్రము ప్రజ్ఞ యుండును. వారివారి ప్రజ్ఞల ననుసరించి వారివారికి వేషములు వేయవలయును.

పైని అభినయముయొక్కభేదములు నాల్గు చెప్పఁబడినవి. వానిలో సాత్త్వికాభినయము రసభావోద్ఘోతకము గావున సర్వోత్కృష్టము సిద్ధికారి. ఆంగికవాచికభేదములు ముఖ్యము లనియు, ఆహార్య మంగరూప మనియు నొకవిధముగఁ జెప్పవచ్చును. సాత్త్విక వాచికాహార్యాభినయములు సహిత మాంగికముననే పర్యవసించుచున్నవని కొందఱుమతము. సమావేశభేదముచే సాత్త్వికాద్యభినయములు భేదించుచున్నవి. నందికేశ్వరాదులు కేవల మాంగికముననే సాత్త్వికాదుల నంతర్భవింపఁజేసి నాట్యవిద్యను గృత్రిమప్రధానముగాఁ జేయుచున్నారని భరతవ్యాఖ్యాతలమతము. నందికేశ్వరకోహళాదులు ప్రతిపాదించిన ఆంగికాభినయమే ప్రధానముగఁగల విద్యలలో మనదేశమందు బోగమువాండ్రయొక్కయు, పాశ్చాత్య దేశమునంగు ప్యాంటోమైమ్ (Pantomime) అను నాట్యవిశేషమును ముఖ్యములు. ఇటీవల వెలసినట్టిబయోస్కోపు అను ఆటలును ఇట్టివే. ఇందు శబ్ద మెంతమాత్రమును లేకుండ కేవల మభినయమువలననే కథాభాగ మంతయుఁ జూపఁబడును. ఆంగికాభినయము మనోభావము నెంత చక్కఁగ వెల్లడి చేయుఁగలదో చూపుట కీబయోస్కోపు ఆటలు మంచిదృష్టాంతములు. డిడార్ సెబ్ అను ఫ్రెంచివిద్వాంసుఁడు నాటకమును జూడఁబోయినప్పుడు చెవులు మూసికొని యుండువాఁడట! కేవల ఆంగికాభినయమువలన నటులెంత యర్థమును బోధింపఁగలరో చూచుట యాతని యుద్దేశము. వాచికాభినయము ప్రధానముగాఁ గలది యొకయర్థమునందు సంత

గీతము, మఱియొకయర్థమునందు వక్రత్వము. అన్నియభినయములును కావలసినది నాటకము. ఇందును బెక్కుభేదములు గలవు. ఇందును గుఱించి యొకను అధికము తెలిసికొనఁగోరువారు 'నాటకము', 'నాట్యము', 'భరతము' అనుశబ్దములను జూడనగును.

(కొ. వేం. ల.)

(మా. రా. క.)

అభినవకాళిదాసు — ౧. సంక్షేపశంకరవిజయము రచించిన మాధవాచార్యునిబిరుదము.

౨. కాశ్యపగోత్రమునందుఁ బుట్టిన యొకసంస్కృతకవి. ఇతఁడు రచించినగ్రంథము శృంగారకోశభాణము.

౩. 'అభినవభారతచంపు', 'భాగవతచంపు' అనుగ్రంథములను రచించిన సంస్కృతకవి.

అభినవగుప్తాచార్యుఁడు — ౧. కాశ్మీరమందలి గొప్పపండితుఁడు, ఆలంకారికుఁడు, మహామహేశ్వరాచార్యునిబిరుదాంకితుఁడు. ఇతఁడు క్రీస్తాబ్దీయమైన పదవశతాబ్దియొక్క చివరకాలమందును, పదునొకండవశతాబ్దియారంభమందును ఉండెను. వరాహగుప్తుఁడు తాత, సుఖిలుఁడు తండ్రి, మనోరథగుప్తుఁడు తమ్ముఁడు, లక్ష్మణగుప్తుఁడు, భట్టేందురాజు, భట్టతౌతు లనువారు విద్యాగురువులు, కర్ణ డైమరాజులు శిష్యులు. ఈతనిచేరచింపఁబడినగ్రంథములు (౧) అనుత్తరాష్టికా (౨) కావ్యకాతుకవివరణమ్, (౩) క్రమస్తోత్రమ్ (౪) ఘటకర్పరకులక వివృతిః (౫) తంత్రవటధానికా (౬) తంత్రసారః (౭) తంత్రాలోకః (౮) దేహస్థదేవతాచక్రస్తోత్రమ్ (౯) ధ్వన్యాలోకలోచనమ్ (౧౦) నాట్యలోచనమ్ (౧౧) పరమార్థచర్చా (౧౨) పరమార్థద్వాదశికా (౧౩) పరమార్థసారః (౧౪) పరాత్రింశికా వివరణమ్ (౧౫) ప్రకరణస్తోత్రమ్ (౧౬) ప్రత్యభిజ్ఞావిమర్శినీ బృహతీవృత్తిః (౧౭) ప్రత్యభిజ్ఞావిమర్శినీ లఘువృత్తిః (౧౮) ప్రబోధపంచదశికా (౧౯) భగవద్గీతాటీకా (౨౦) అభినవభారత్యాఖ్య భారతీయనాట్యశాస్త్రటీకా (౨౧) విజ్ఞానభైరవోద్ఘోతటీకా (౨౨) మహాపదేశవింశతిః (౨౩) మాలినీవిజయవార్తకమ్ 1 (౨౪) భైరవస్తోత్రమ్ - మొదలగునవి.

౨. అస్సాము దేశమందలి మహాపండితుఁడు. కాశ్మీరుఁడు. బ్రహ్మసూత్రములపై కాక్త భాష్యమును రచించెను. శంకరాచార్యులు దిగ్విజయార్థము బయలుదేరి కామరూపదేశమునకుఁ బోయినప్పు డీతనితో వాదము సల్పి యీతనిని గెల్చెను. అంత నీతఁడు వెలుపలికి నాచార్యులశిష్యత్వము నంగీకరించెను. కాని మనస్సునందు ద్వేష ముంచుకొని మంత్రతంత్రము లెఱింగినవాఁడగుటచే దన మంత్ర బలముచే నాచార్యులవారికి భగందరరోగమును బుట్టించెనట! ఎంతగొప్పరాజవైద్యులు వచ్చి యుపచారము చేసినను

1. (కావ్యమాల, ౨౫, ధ్వన్యాలోకనమునకు సంపాదకులు వ్రాసినట్టియుపోద్ఘాతమును జూడుఁడు).

ఆరోగము కుదురలేదు. అందుమీఁద పద్మపాదాచార్యుడు ప్రతి ప్రయోగమును జేసి యాచార్యుని బాగుచేసెనట. అభినవగు పుత్రుడా రోగముతోనే చచ్చెనట! (మాధవకృత శంకర దిగ్విజయము., ౧౬ - వ సర్గము).

ఈ యభినవగు పుత్రుడు వాదించినది యాదిశంకరునితోఁ గాదనియు, ఆ పీఠముమీఁదను గూర్చుండినవిద్యాశంకరభారతి యను శంకరాచార్యునితో ననియు, ఈసమాచారము శా. శ. ౪౬౨ లో జరగె ననియు అర్వాచీనకోశకారుడు వ్రాసినాఁడు; కాని ప్రమాణ మేమియు నిచ్చినవాఁడు కాఁడు.

అభినవచంద్రుడు — ఇతఁడు కన్నడమున ‘అశ్వ వైద్యము’ అను గ్రంథమును వ్రాసిన బ్రాహ్మణగ్రంథకర్త. ఈతఁడు క్రీ. శ. పదునాలుగువందల సంవత్సరప్రాంతమునం దుండియుండు నని కర్ణాటకకవిచరిత్రకారు లభిప్రాయపడియున్నారు.

అభినవబాణుడు (వామనభట్టబాణుడు) — కొండవీటిరా జగు వేమధూపాలునియాస్థానకవి. ఇతఁడు ‘వీరనారాయణచరితము’, ‘పార్వతీ పరిణయము’ అను రెండునాటకములను రచించెను. పార్వతీపరిణయములోనికథ కామదహనము, పార్వతీ వివాహము. ఈయభినవబాణుడు రచించినవి ‘శృంగారభూషణ భాణము’, ‘శర్వచరితము’ అను మఱిరెండుగ్రంథములు కలవు.

అభినవమంగరాజు — ‘కవిమంగాభిధాన’ మనఁ బడు అభినవనిఘంటువును కన్నడమందు వ్రాసినవాఁడు. ‘చింతా మణిపతిపదము’ అనుగ్రంథమునుగూడ నితఁడు వ్రాసె నని ప్రతీతి కలదు కాని ఆగ్రంథము దొరకినది కాదు. అభినవనిఘంటువు క్రీ. శ. ౧౩౯౦ లో రచింపబడుటచే నీకవి పదునాల్గవశతాబ్ది-అపరార్థమున నుండినవాఁడు. ఇతఁడు బ్రాహ్మణుడు.

అభినవశ్రుతముని — ఇతఁడు మల్లివేణరచిత మైన ‘సజ్జనచిత్తవల్లభము’నకు కర్ణాటకవ్యాఖ్య వ్రాసినవాఁడు. శ్రవణ బెల్గోళయందలి యొకశాసనమునుబట్టి యీ కవి పదునాల్గవశతాబ్ది చివరకాలమున నున్నవాఁడని యూహింపఁదగియున్నది.

అభిమతి — అష్టవసువులలోని యొకవసువుభార్య.

అభిమన్యుడు — ౧. ఆఱవ చతుర్తసువుయొక్క పుత్రులలో నొక్కఁడు.

౨. (చం. ౪౦) పాండవ

మధ్యముం డగు అర్జునునకును, శ్రీకృష్ణునకుఁ జెల్లె లగు సుభద్రకును బుట్టినకుమారుడు. ఇతఁ డష్టవసువులలోని సోమనామకవసువు పుత్రుఁడైన ‘వర్చా’ యనువానియంశమునఁ బుట్టెను (భార., ఆది. అ. ౬౭). ఈతఁడు జన్మకాలమునందు దీర్ఘబాహుఁడుగను, మహాక్రోధుఁడుగను కానవచ్చినందున ఇతని కభిమన్యుఁ డని నామకరణము

నేసిరి. ఇతఁ డర్జునునియొద్ద దశవిధధనుర్వేదమును అభ్యసించి దివ్యాస్త్రములను సంపాదించెను. ధనుర్వేదముం దితనికిఁ గల యప్రతిమ ప్రావీణ్యమును జూచి బలరాముఁడు సంతసించి యీతనికి రాద్ర నామకశ్రేష్ఠధనుస్సు నొసంగెను. ఇతనిరథమునకు పింగళవర్ణముగల గుఱ్ఱములును, శార్ఙ్గపక్షి ధ్వజమును గలవు. సుమిత్రుఁ డనువాఁ డితనిసారథి. ఇతఁ డాకారమునందును, శౌర్యమునందును తనమేన మామ యైనకృష్ణుని పోలియుండెను. ఇతని కిద్దఱు భార్య లుండిరి. పెద్దది బలరామునిమాత రైన వత్సల (జైమిని - అశ్వ). రెండవది విరాటరాజుమాత రయిన ఉత్తర. శౌర్యమునం దీతఁడు కృష్ణార్జునులకు సమానుఁడు. ఇతఁడు భారతయుద్ధమునందు పదునూఁడవ నాఁడు, అనఁగా ద్రోణాచార్యులు నైన్యాధిపత్యమును వహించిన నూఁడవనాఁడు, కారవులచే నిర్మింపఁబడిన పద్మవ్యూహమును, ధర్మరాజుప్రేరణచే భేదించి, లోనికిఁ జొచ్చి, నైంధవుఁ డడ్డపడుటచే ధర్మరాజుదులు తనకు సాహాయ్యార్థము రాకపోయినను, ఒక్కఁడే, కారవనైన్య మంతటితోను భీకరముగఁ బోరాడి, గొప్పగొప్పనా రైనపెక్కురాజులను సంహరించి ద్రోణకర్ణశల్య దుర్యోధన దుశ్శాస నాదీవీరుల ననేకపర్యాయము లోడించి పాఱుదోలి తనయనన్య సామాన్యపరాక్రమంబును వెల్లడించెను. ఆనాఁ డితనిచేఁ జచ్చిన పదివేలరథులలో దుర్యోధనభ్రాత యైన వృక్షారకుఁడు, మగధరాజ పుత్రు లయిన శ్వేతకేతువు, అశ్వకేతువు, కుంజరకేతువు, కోసలరా జైన బృహద్రుణుఁడు, దుర్యోధనకుమారుఁ డయిన లక్ష్మణుఁడు, సత్య శ్రవుఁడు, శల్యనందనుం డైన రుక్మరథుఁడు, శల్యునిసోదరుఁడు, కర్ణునితమ్ముఁడు, కర్ణపుత్రుఁ డయిన వృషసేనుఁడు ముఖ్యులు. తుదకు కర్ణ ద్రోణాదులార్ధరు మహావీరు లధర్మయుద్ధమునకుం జొరఁ బడి, వెనుకనుండి కర్ణుఁడు విల్లు ద్రుంచి, ద్రోణుఁడు కవచమును భేదించి, అశ్వములను జంపి, కృతవర్త సారథిని జక్రరక్షకులను గూల్చి అభిమన్యుని విరథుం జేసిరి. అంత నాతఁడు వాలుం బల కయుఁ దీసికొని కొంతవఱకుఁ బోరాడె. శత్రువులు వాలుం బల కయుఁ బగులఁగొట్టి, రథచక్రముతోడను, గదతోడను కొంతకాలము యుద్ధము చేసి పెక్కురుమోఘుల సంహరించెను. తుదకు దుశ్శాసను కుమారుఁడు పోరుటకు రాఁగా వా రుభయులును ఘోరముగాఁ బోరు చుండ కారవనైనికు లందఱును చుట్టుముట్టి, తమబాణములచే నభి మన్యుం జంపిరి. ఇట్లు భారతమునందు వర్ణింపఁబడిన అభిమన్యుని యుద్ధప్రకార మత్యద్భుతము. ఈతఁడు కీర్తి శేషుఁ డైనప్పు డీతని భార్య యైన ఉత్తర గర్భము దాల్చియుండి, తరువాతఁ బుత్రుని బడసెను. ఆతఁడే పరీక్షిన్నరేంద్రుఁ డని విఖ్యాతిం బడసె (భార., ద్రోణ. అ ౩౫-౪౯).

౩. ఇతఁడు కాశ్మీరదేశపురాజు.

కనిష్ఠునితరువాత రాజ్యమునకు వచ్చెను. క్రీ. శ. రెండవశతాబ్ది ప్రారంభమునం దున్నవాఁడు. అభిమన్యుపుర మనుపట్టణమును కట్టించి యచ్చట శివాలయమును బ్రతిష్ఠించెను. ఈతనికాలమువఱకు పఠంజలి

కృతమహాభావ్యముయొక్క ప్రచారము కాశ్చీరమునందు లోపించి నందున, నీతఁడు దేశాంతరములనుండి చంద్రాచార్యులచే దానిని తెప్పించెను. చంద్రాచార్యులుకూడ వేటువ్యాకరణములను క్రొత్తగా వ్రాసిరి. కాశ్చీరమునందు బాద్ధులమహిమ హెచ్చినందున నాగదేవతలకుఁ గోపము వచ్చి శపింప కాశ్చీరమునందుఁ బ్రతిసంవత్సరమును మంచు అధికముగఁ గురిసి, జనక్షయము కలుగుచుండెనట! యజ్ఞ యాగాదులు చేయునట్టి బ్రాహ్మణులకు అది బాధ చేయకుండెను; కాని బాద్ధులుమాత్రము నాశమును జెందుచుండిరి! కాశ్యపగోత్రుఁడైన చంద్రదేవుఁ డను బ్రాహ్మణుఁడు నీలుఁడనునాగదేవుని తపస్సుచే మెప్పించెను. ఆతఁడు నీలపురాణము నిచ్చి కాశ్చీరమును మంచువలన నుండియు, బాద్ధభిక్షువులవలననుండియు రక్షించెను (రాజతరంగిణి ౧-౧౭౪-౧౮౪).

౪. కాశ్చీర రాజు;

క్రీ. శ. ౯౫౦ మొదలు ౯౭౨ వఱకును రాజ్యము చేసెను. ఇతనితండ్రి డేమగుచుండూ, తల్లి దిడ్డ. ఇతఁడు రాజ్యమునకు వచ్చినప్పుడు చిన్న వాఁడుగ నున్నందున నాతనితల్లి యాతనిపాలికగా రాజ్యముచేసెను. ఈమెపాలనకాలమందుఁ గొందఱు సరదారులు తిరుగఁబడిరి. కాని వారు చివరకు నోడిపోయిరి. రాజయత్తుచే అభిమన్యుఁడు ౯౭౨ లో మృతుఁ డయ్యె. ఆతనికుమారుఁడు నందిగుప్తుఁడు (రాజతరంగిణి ౬ - ౧౮౮ - ౨౯౨).

అభిమానిని — షాడవ - షాడవరాగము. అయిదవ మేళకర్త యగు మానవతీజస్యము. స రి గ మ ధ ని స — స ని ధ మ గ రి స యని ఆరోహణావరోహణములందు సంచారము.

అభిమానుఁడు — స్వాయంభువ మన్వంతరంబునం దుండిన ధర్మ ఋషియొక్క పుత్రుఁడు. ఈయనతల్లి పేరు ఉన్నతి.

అభిలషితార్థచింతామణి — ఇది రాజనీతికి సంబంధించిన గ్రంథము. రాజకవియు, పశ్చిమచాళుక్యవంశజుఁడగు మూఁడవ సోమేశ్వరునిచే లిఖింపఁబడినది. ఇతనికి భూలోకమల్ల బిరుదముకలదు. ఈ గ్రంథ మైదుభాగములు. మొదటిభాగములో రాజ్యాభిలాషి రాజ్య మేలాగున సంపాదించవలసినదియు వ్రాయఁబడియున్నది. రెండవభాగములో సంపాదించినరాజ్యమును రక్షణము చేసికొనఁదగిన విధానములు వివరింపఁబడినవి. తనకును, దనరాజ్యమునకు నేవిధమైన హానియు రాకుండులాగున రాజైనవాఁ డనుభవించదగిన విహారములు, ఆనందములు లోనగువానింగూర్చి మూఁడవ, నాలుగవ, యైదవభాగములలో వర్ణింపఁబడియున్నది. పై నుదాహరించినవిషయములగుఱించి వ్రాయుచు నీతఁడు సందర్భానుసారముగ నాయాస్థలములందు రెండు ప్రకారములగు జ్యోతిషము, సాహిత్యము, కావ్యము, సంగీతము, చిత్రలేఖనము, శిల్పము, ఔషధము మున్నగువానిని వివరించి తన వికాలవిద్యానైపుణ్యమును వెల్లడిచేసియున్నాఁడు.

అభిషిక్త రాఘవము — దీనికి తిరువేంకటనాథ చరిత్ర మనియుఁ బేరు. కవి నడిపింటి వేంకటకవి. ఇది మట్ల అనంత భూపాలునికుమారుఁ డయిన తిరువేంకటేశనాథుని ప్రేరేపణచే వ్రాయఁబడిన గ్రంథము. గ్రంథాదిని మట్లసంతతివారి చరిత్ర కొంత గలదు. కాని గ్రంథము సమగ్రముగ లేనందున నితరవిశేషము లెవ్వియు నెఱుంగఁజాలము.

అభిషేక నాటకము — ఇది యొక సంస్కృత దృశ్యకావ్యము. కాళిదాసమహాకవికంటెఁ బ్రాచీనుఁడగు భాసమహాకవి రచించె నని ప్రసిద్ధిగన్న రామాయణనాటకము. మహామహా పాధ్యాయ, గణపతిశాస్త్రిలవారు ప్రచురించిన పదుమూఁడు భాస నాటకములలో నదియుఁ గలదు. ఇందుఁ గిష్కింధా, సుందర, యుద్ధ కాండములకథ సంక్షేపముగ వర్ణింపఁబడినది.

భాసునిరామాయణనాటకములలోఁ బ్రతిమానాటకము చాల బాగుగ నుండు నని ప్రతీతి. ఈయభిషేకనాటకముకూడఁ బ్రతిమానాటకముతోఁ దులఁదూఁగఁగలదు. ఇం దొకవిశేషము కలదు. ప్రాచీనరూపకములఁ బరిశీలించినచోఁ బాత్రపోషణ మిందు చేయఁబడిన ట్లిం కెందును జేయఁబడలే దని తేలకమానదు. ఇందు రాముఁడు, రావణుఁడు మొదలగు ముఖ్యప్రాతమల సౌశీల్యము బాగుగఁ బోషింపఁబడినది. నిరపరాధుఁడ నగు నన్నేల చంపితి? యను వాలిప్రశ్నకు రామునియు తరమును, విభీషణుని లంకనుండి పొమ్మని రావణుఁడు పల్కు సందర్భముననుగూడ నించుకంటేనియుఁ బాత్రల యందలిలోపము కన్పింపలేదు.

కాళిదాసుని శాకుంతలనాటకపుఁ బోలికలు కొన్ని భాస నాటకము లన్నింటియందును గన్పించుచుండుటచేఁ గాళిదాసు భాసునిశ్లోకముల నాదర్శముగఁ దీసికొనె నని నిశ్చయింప వీలగుచున్నది. ఇందలి 'యస్యాం న ప్రియమండనాపి మహిషీ దేవస్య మందోదరీ' అను నిందలిపద్యమే కాళిదాసుని 'తత్ర శ్లోకచతుష్టయ' మ్మనఁబడు నాల్గుశ్లోకములలో నొకటి యగు 'పాతుం న ప్రథమం వ్యవస్యతి జలమ్' అను శ్లోకమున కాధారమై యలరాశెను. ఈవిషయముంబట్టి దీని ప్రాశస్త్య మూహ్యము.

(బు. వేం. ర.)

అభిషేకము — ప్రజాపాలనాదికర్తవ్యభారము గల మహాకార్యములందు నియోగింపఁబడునారంభకాలమున నట్టిపురుషునకుఁ జేయు మంగళస్నానము ముఖ్యముగ నీపేరను బిలువఁబడుచున్నది. ఋగ్వేదసామవేదములలో నీశబ్దము కానవచ్చుట లేదు కాని అథర్వవేదముం దున్నది. శుక్ల యజుర్వేదమునందు, కృష్ణ యజుర్వేదము యొక్క మూఁడుసంహితలలోను బ్రాహ్మణములలోను, శ్రౌతనూత్రము లందును రాజనూయసమారంభకాలమున నీయభిషేకము కావింపఁబడవలయు నని వ్రాయఁబడియున్నది. దోలాయత్రాభిషేకము, దుర్గా

పూజాభిషేకము, దేవప్రతిష్ఠాభిషేకము, రాజాభిషేకము నని ఇది యనేకవిధములు. అందు రాజాభిషేకము పునరభిషేక మనియు, ఇంద్రమహాభిషేక మనియు రెండు ప్రకారములు. ఇందులో మొదటిది రాజనూయయజ్ఞమునకుఁ జెందినది. ఐతరేయమం దీ యభిషేకమును గుఱించి విపులముగ లిఖింపఁబడియున్నది.

పవిత్రజలములతో నిట్లు స్నాన మొనరించు నాచారము క్రొత్తది కాదు. ఇది అత్యంత ప్రాచీనకాలముననుండియు వచ్చుచున్నది. మఱియు నిది కేవలము హిందూస్తానమందే కాదు, తక్కిన దేశములలోఁగూడ సలుపఁబడుచువచ్చినది. ఇట్టియభిషేకమువలన స్నాతుఁ డగువాని కొకవిధ మగు సామర్థ్యము గలుగు నని ప్రాచీను లందఱును నమ్మకము కలిగియుండిరి. దీనివలన సార్వభౌమికస్వాతంత్ర్యము లభించు నని ఐతరేయ బ్రాహ్మణము వక్కాణించుచున్నది. పూర్వకాలమున నీసంస్కారమును బొందిన కొందఱు మహారాజుల పేరులును బ్రాహ్మణములలోఁ గలవు. యుధిష్ఠిరుని - అభిషేకమును మఱికొన్ని యభిషేకములును మహాభారతములో సభా, శాంత్యాది పర్వములలో వర్ణింపఁబడియున్నవి. కాళిదాసునిరఘువంశమందును ఒకయభిషేకవిషయ మైనవర్ణనము గలదు. ప్రాచీనకాలమున నభిషిక్తులైనవారిలోఁ గొందఱునామములు బ్రాహ్మణములందీవిధమున లిఖింపఁబడియున్నవి.

అభిషిక్తమహారాజులు	అభిషేచనముం జేసినవారు
పరీక్షితునికొడుకు జనమేజయుఁడు	కవచసుతుఁడు తురుఁడు
మనుసుతుఁడు శర్యాతి	భృగుసుతుఁడు చ్యవనుఁడు
సల్రాజిత్సుతుఁడు శతానీకుఁడు	వాజరత్నుసుతుఁడు సోమశుష్మ
అంబాష్ఠ్యుఁడు	పర్వతనారదులు
ఉగ్రసేనసుతుఁడు యుధాంశైష్ఠి	పర్వతనారదులు
భువనునికొడుకు విశ్వకర్త	కశ్యపుఁడు
పిజవనునికొడుకు సుదాసుఁడు	వసిష్ఠుఁడు
అవిక్షిత్సుతుఁడు మరుత్తుఁడు	అంగిరస్సుతుఁడు సంవర్తుఁడు
అంగుఁడు	అత్రిసుతుఁడు ఉదమయుఁడు
దువ్యంతునికొడుకు భరతుఁడు	మమతాసుతుఁడు దీర్ఘతమసుఁడు

బృహదుక్తుని వలననుండి పాంచాలదుర్రుఖుఁడును, వసిష్ఠసాత్యహవ్యునివలననుండి జనంతపయసుతుఁడు అత్యరాతియు నీయభిషేక సంస్కారమును నేర్చుకొనినంతమాత్రముననే విజయులైరి.

క్రమముగ నీయభిషేక కార్యము కొంచెముగఁ గాని, గొప్పగఁ గాని స్వాతంత్ర్యముగల సకలవిధభూపాలురకును సలుపఁబడుచు వచ్చినది. ఐతరేయమువలన సామాన్యరాజులకుఁగూడ నీసంస్కారముండినట్లు చెలియుచున్నది. వెండియు నధర్వవేదమునకుఁ జెందిన కౌశికనూత్రములలో సామాన్యభూపాలునకును రాజాధిరాజునకును జేయవలసినవానిలో భేద మున్న దని ప్రతిపాదింపఁబడియున్నది. వీదేశపాలకుఁ డైనను పట్టభద్రుఁ డగుసమయమున నభిషేచనముం జేసికొనితీరవలయును. హర్షశిలాదిత్యునితండ్రి యగుప్రతాపశిలుఁడు

తనరాజ్యారంభకాలమున నభిషేచనముం జేసికొనియుండెను. ఇతఁడు సామాన్యపాలకుఁడే కాని సార్వభౌమకొటికిఁ జెందినవాఁడు కాఁడు. అధర్వవేదమందలి ఒకనూక్త మభిషేకమంత్రములతోడనే నింపఁబడి యున్నది. వైత్యకసింహాసనమున కధికారముగల యువరాజునకును నొకవిధ మగు అభిషేకసంస్కారము గలదు. రామునిరాజ్యాభిషేకము రామాయణములో నయోధ్యాకాండమం దారంభమై యుద్ధకాండానంతరము పరిసమాప్త మైనది. ఇట్టిదానికి పుష్పాభిషేక మని పేరు. ఈవిధాన మధర్వవేదపరిశిష్టమందును, వరాహమిహిరునిబృహత్ సంహితయందును, కాళికాపురాణమందును వివరింపఁబడియున్నది. దీని యందలివిశేష మే మనఁగా, నిది చంద్రపుష్కయోగకాలమునఁ గావింపఁబడినది. అదేతరుణమున నిందుఁడు రాక్షసులను జయించి యుండెను. బృహత్సంహితాకాళికాపురాణములలో వ్రాసినదానిని బట్టి పుష్పాభిషేకములు కేవలము సార్వభౌమికము లని ఎంతమాత్ర ముగపడదు.

ఈయభిషేకము రాజులకు, చక్రవర్తులకే కాదు. ప్రధాన మంత్రులకును జేయఁబడుచుండెడి దని 'మూర్ధాభిషిక్తామాత్య రాజానః' అని హర్షచరిత్రమందలివాక్యమువలన విదిత మగుచున్నది. మఱియు రాజ్యములోని ప్రధానపురోహితునకును బృహస్పతిసవ మనుప్రశ్నేకసంస్కారమం దభిషేచనము గలుగుచున్నది. ఈసవ మప్రత్యక్షముగ వాజపేయముతోడ సంబంధము కలిగియుండినట్లు శతపథమువలన ననుమానింపవచ్చును. తరువాత నేనానాయకత్వము వహించు వీరపురుషు లభిషిక్తు లగుచుండుట మహాభారతములోని యుద్ధపంచకమవలనఁ దేటతెల్ల మగుచున్నది. ప్రతిష్ఠించునపుడు, ఉత్సవసమయములందు, నిత్యముగను, నైమిత్తికముగను విగ్రహముల నభిషేకించుట మనదేశమం దాచార మైయున్నది. పూజావిధానము లందును, ప్రతిష్ఠాసమయములందును దేవతావిగ్రహస్నానాదులం గూర్చి యనేకనియమములు గలవు. ఈసంస్కారములందు పాలు, వివిధమృత్తికాయుతములైన జలములును ముఖ్యముగ నుపయోగింపఁబడుచుండును.

ముక్తిమార్గము లని శాద్ధులచేఁ గల్పింపఁబడిన పదివిధములగు దశలలో అభిషేకభూమికయు నొకటి యైయున్నది. ఇది యిటు లుండఁగా పుణ్యక్షేత్రములలో తీర్థములలో నెచట స్నానము గావించినను నవియు నభిషేకము లనియే పిలువఁబడుచున్నవి. మఱియు నుపనయనాదులందేమి, స్త్రీలవంధ్యాత్వదూరీకరణకార్యము లందేమి చేయింపఁబడుస్నానము లభిషేచనము లనియే వాడఁబడుచున్నవి.

ఈయభిషేకవిధాన మైతరేయబ్రాహ్మణకాలము మొదలుకొని నేటివఱకును పెక్కుమార్పులను జెందుచువచ్చినది. కావున వైదిక యుగమునఁ జేయఁబడుచుండిన విధానమునకును పౌరాణికయుగ మందుఁ గావింపఁబడినదానికిని చాల వ్యత్యాసము కలిగినది. ఇందులకు ముఖ్యకారణము శ్రౌతవిధానమును బరిత్యజించుటయే. వెండియు

క్షత్రియులు గాని ఇతరభూపాలకులనిమిత్రమును నీయభిషేకము లావశ్యకము లగుటంజేసి శాస్త్రకర్తలు తత్తత్కాలములకు, రాజులకును దగినట్లు మార్పులు గలుగజేసి వ్రాయుచువచ్చిరి.

అభిషేకము జరగుట కొకదినము ముందుగ రాజదంపతులు మంగళస్నాన మొనరించి దీక్షాగ్రహణ మొనరింతురు. మఱియు గణేశ పూజనము, మాతృకా పూజనము, పుణ్యాహవాచనము, నాందీశ్రాద్ధము లోనగు పుణ్యాంగక్రియ లాదినమందే కావింపబడును. రాజదంపతు లానాఁడుపవాసము చేయుదురు. రాజ్యమందలి సమస్తముఖ్యాధికారులు నంతకుఁబూర్వమే నియమింపబడియుండురు. మృగచర్ణావగుంతిత మైన సువర్ణభద్రాసనము, గంగాయమనాసంగమ జలము, సకల పుణ్యనదీజలము, పూర్వ పశ్చిమముఖనదీజలము, తిర్యగ్నదీజలము, సకలసముద్రజలము, న్యగ్రోధ, ఉదుంబర, అశ్వత్థ, పాకశ, ప్లక్షు (పారిశమునకు బగులు శిరీషముగాని వేతసము గాని స్వీకరింపబడును) వృక్షముల పల్లవములు, పద్మోత్పలదళసమలంకృతము లైన సువర్ణజల పూర్ణకుంభములు, రుచకము, రోచనము, ఘృతము, తేనె, పాలు, పెరుగు, పుణ్యతీర్థజలము, పుణ్యతీర్థమృత్తిక, మంగళద్రవ్యములు, మణిపండ్లమండిత శ్వేతచామరములు, మాల్యాలంకృత శ్వేతచ్ఛత్రము, శ్వేతవృషభము, శ్వేతాశ్వము, మహాగజము, శ్రేష్ఠాలంకారభూషిత లైన ఎనమంద్రుకన్యకలు, సకలవాద్యములు, సుభూషితుడగు వంది మొదలగు పరికరములు, ద్రవ్యములు, మనుజులు సిద్ధముగ నుంపబడుదురు. మఱునాఁడుమాతృసామంతప్రభుసమేతముగ పురోహితుఁడు రాజదంపతులను మంగళస్నానము చేయించి తనవెంట నడపించికొని వచ్చి మణికాంచనపృథివీపుష్పములను వారిచే స్పర్శనముచేయించి నానావిధరత్నములతోను, చాందినీతోను నలంకరింపబడిన మండపాభ్యంతరమునఁ బూర్వోక్త వ్యాఘ్రచర్ణావగుంతిత మైన భద్రసింహాసనముపైని కూర్చుండజేయును. తక్కిన మంత్రులు లోనగువారు సుచితాసనములపై నాసీను లైయుండురు. ఇంద్రప్రార్థనముతో నభిషేకసంస్కార మారంభ మగును. అంత నతఁడు పూర్వోత్తరదిశలం దేర్పఱుపబడియున్న వేదులపై స్వకీయగృహ్యోక్తవిధి ననుసరించి వహ్నిస్థాపనము చేసి వేదమంత్రోచ్ఛారణపూర్వకముగ హోమము చేయును. ఔదుంబరస్రవముతో నంత మంత్రముల సుచ్చరించుచు ఘృతాహుతుల నొసంగవలయును. అనంతరము సర్వతోభద్రమండపమునందు స్థాపింపబడియున్న స్వర్ణరజతతామ్రమృణ్మయ కుంభములలోని సకలౌషధిపల్లవమిశ్రితంబును, నేలాలవంగాదిసుగంధ ద్రవ్యవాసనాసమేతంబును నగు పుణ్యనదీజలమును స్వర్ణశంఖములలో నింపుకొని పురోహితుఁడు ఋత్విక్సహితుఁడై తూర్వాదిఘోషములు మంగళవాద్యములు వెలయుచుండ రాజసూయవాజపేయమహాభిషేకోక్తమంత్రోచ్ఛారణపూర్వకముగ సస్త్రీకుఁడైన రాజును బూర్వాభిముఖునిగ నాసీనుం జేసి యతని యంత్రమాంగముపైని కన్నెలచేత నభిషేకము చేయించును. అటుపిమ్మట నమాత్యులు, బ్రాహ్మణులు, బంధువులు, నగరవాసు లందఱును జలములఁ బ్రోక్షింతురు. అనంత

రము, పురోహితమంత్రసామంత ప్రకృతిపురుషు లందఱును గన్యకలతోపాటు సువస్త్రగంధమాల్యాలంకృతు లగు రాపదంపతుల లలాట సీమలందు కుంకుమాగరు కస్తూర్యాదిద్రవ్యమిళిత మైన తిలకమును బెట్టుదురు. అప్పుడు రాజదంపతులశిరసులపైని గిరీటములను బెట్టి ఛత్రచామరములు లోనగు రాజచిహ్నములను సమకూర్తురు. అంత దుందుభివాద్యము లొలయ స్వస్తివాచకములతోపాటు వేదమంత్రముల విప్రులు ఘోషించుచుండ స్వకీయకులక్రమాగత మగు నామధేయ మిడి 'నీవు రాజవు గమ్ము' అని ప్రభువుమీఁద శ్వేతపుష్పములను, లాజలను నందఱును జల్లుదురు. తరువాత వందిమాగధులస్తుతిపాఠములు, బ్రాహ్మణులయాశీర్వాదపూర్వకజయజయధ్వానములు మిమ్ము ముట్టుచుండ సామంతు లందఱును గానుక లర్పించి వందనములు చేయుదురు. రాజును అందఱును బహుమానము లొసంగును. పురోహితులకు భూరిదక్షిణ లొసంగబడును. అటుపిమ్మట నశ్వము నధిరోహించి రాజు నగరప్రదక్షిణము గావించి వచ్చు నని అగ్నిపురాణమునందు వ్రాయబడియున్నది. ఇట్టి సందర్భములలో నొక్కొక్కసమయ మన రాజ్యములోని ఖైదీ లందఱును విడుదల చేయబడుచుండిరి. ఇది సర్వసాధారణముగాఁ జేయబడుచుండు నభిషేకవిధానము.

ఇది పునరభిషేక మనియు, నైంద్రమహాభిషేక మనియు రెండు ప్రకారము లని యిదివఱకే వ్రాయబడినది. దేవతాధిపత్యము వహించుకాలమున నింద్రుఁ డీ విధి నభిషిక్తుఁ డగుటవలన దీని కీ పేరు కలిగినది. సార్వభౌమత్వమును వాంఛించు రాజునకుఁ బురోహితుఁ డీ క్రిందివిధానమున క్రియాకలాపమును జరగింపవలయును.

“అహం సర్వా జితీ ర్జయేయ మహం సర్వాన్ లోకాన్ విందేయ మహం సర్వేషాం రాజ్ఞాః శ్రేష్ఠ్యం ప్రతిష్ఠాం పరమతాం గచ్ఛేయం సామ్రాజ్యం భౌజ్యం స్వారాజ్యం వైరాజ్యం పారమేష్ఠ్యం రాజ్యం మహారాజ్య మాధిపత్య మహం సామంతపర్యాయా స్వాం సార్వభౌమం సార్వాయుషస్తాదాపయై ర్ధాత్ పృథివ్యై సముద్రపర్యంతాయా ఏకగాత్.”

ఏతన్మంత్ర మతనపూర్వకముగ తంత్రము నడపబడును. న్యగ్రోధ, ఉదుంబర, అశ్వత్థప్లక్షుముల పల్లవసహితముగ, రాజసూయ యాగమున కవసరము లయిన పదార్థములనే ఇందు నేకరింపవలయును. రెండు ప్రకారము లైన వరిగడ్డి, ప్రియంగు, యవలను అభిషేకజలములలో నుంపవలయును. ఉదుంబరకాష్ఠనిర్జిత మైన సింహాసనము, కలశము, ఉదుంబరశాఖ మున్నగువానిఁగూడ సంసిద్ధము చేయవలయును. సింహాసనవిషయకమైన మంత్ర మొకదానిని బఠించినమీఁద రాజును దానిపైని గూర్చుండఁబెట్టి రాజకర్త లుద్ఘోషములఁ జేయుదురు. అంత పురోహితుఁడు వరుణమంత్రములఁ బఠించుచుఁ బరిపూరితము లైన యభిషేకజలములను నుదుంబరపల్లవములు, స్వర్ణపవిత్రముగుండఁ బడులాగున నృపునిశిరసుపై నభిషేకించును. అంత రాజుచే బహుకరింపబడి మరల నతఁడు సురాపాత్రము నృపున కొసంగును. పైని వచించిన రాజు లీవిధానమున నభిషిక్తు లైనవారే.

పునరభిషేకముగూడ మీద వచించినలాగే నెఱవేర్చబడును. కాని యందుఁ గొంత వ్యత్యయము గలదు. ఈ సంస్కారము నూతనముగ రాజు సింహాసనము నధిష్ఠించునపుడుగాక అభిషిక్తుఁ డైనరాజాస్థానమునందు స్థిరముగ నుండునిమిత్తము రెండవపర్యాయమో లేక మూడవ నాల్గవ పర్యాయములందో చేయఁబడును. కావుననే ఇది పునరభిషేక మని పిలువఁబడుచున్నది. ఈ సంస్కారమువలన రాజయొక్క సామర్థ్యము మఱింత లేజోవంత మగును. ఇందుపయోగింపఁబడు నానావిధపదార్థములు రాజనూయయాగమునుజేయుట వలన నతనినుండి వెలువడిపోయిన వివిధశక్తులను మరల నతనియందుఁ బ్రవేశింపజేయు నని విశ్వసింపఁబడియున్నది. ఈ యభిప్రాయముతోడనే ఇంద్రచుహాభిషేక రాజనూయయాగములలో స్తుతింపఁబడిన సవిత్వదేవత యిచటఁగూడ స్తుతింపఁబడును. కార్యవిధానము చాల వఱకు ఇంద్రచుహాభిషేకవిధానమునకు సమానముగనే యుండును. మీద వచించిన ద్రవ్యములతోపాటు ఎండలో కురిసిన వర్షజలము, తృణము, పల్లవములు, సుర, దూర్వలు, కుశలు మొదలగునవికూడ సంగ్రహింపఁబడును.

ఈ సంస్కారమునిమిత్తము కావలసిన వేది స్ఫృణామకకాష్ఠ నిర్మితఖడ్గముతో గీయఁబడియుండును. సింహాసనము సగము వేదిలోపలను, సగము బయట నుండులాగున నమర్పఁబడును. కుడిమోకాలు భూమిపై నానించి సింహాసనముప్రక్క నాసీనుఁ డైనరాజు స్వహస్తములతో దానిని బట్టుకొని దాని నధిరోహించుటకును రాజ్యస్థితికి, సార్వభౌమప్రాప్తికిని దేవతాస్తోత్రముల నొనరించి తరువాత దానిపై నెక్కి కూర్చుండును. అంత పురోహితుఁడు పరిపూతజలములను నుదుంబరశాఖాంతర్గతములై యతనిమీదను బడులాగునఁ బ్రక్షిందించి సురాపాత్రమును రాజున కొసంగ నతఁడు దానిలోఁ గొంతభాగమును ద్రావి మిగిలినదానిని దనమిత్రున కిచ్చును. పిదప నా యుదుంబరశాఖలమీదఁ బాదముల నిడుచు రాజు క్రిందికి దిగివచ్చి పూర్వాభిముఖముగఁ దిరిగి ముష్టాఱు 'నమోబ్రహ్మణే' అని యుచ్చారణము నేయును. అనంతర మతఁడు పురోహితునకు దానమొసఁగి యక్కడనుండి లేచి విజయాభిలాషియై యగ్నియం దాహుతి ద్రవ్యముల వైచి మఱికొన్ని యాహుతి ద్రవ్యేంద్రధనములఁ జేత నిడుకొని పూర్వోత్తరదిశగా, ననఁగా నపరాజిత మను నింద్రప్రదేశమువై పుగయోగ త్రేమముకొఱకు, విజయముకొఱకు మూడడుగులు నడచిపోవును. చిట్టచివరకు గృహమున కేగి దానివెనుకటిభాగమునఁ గూరుచుండి యుండఁగాఁ బురోహితుఁడు గవాక్షప్రజాభ్యుదయమునకై ప్రార్థనముల సలుపుచు సురాపాత్రముననుండి యాహుతు లొసఁగును. తక్కిన విధి యంతయుఁ బూర్వోక్తరీతిగనే జరగును.

అభిసారము — కాశ్మీరమునకు సమీపమునం దుండిన యొకదేశము (భార., సభా, ఆ. ౨౭).

అభిసారిక — స్వాధీనపతికాదు లగు అష్టవిధశృంగార నాయకలలో నొక యొక ర్తుక. అభిసరించునది యభిసారిక, అనఁగాఁ

బ్రియునిగూర్చి సంకేతస్థలమునకుఁ బోయెడుస్త్రీ. అట్లే యభిసరింపఁ జేయు వనితకూడ నభిసారిక కావచ్చును. తా నొకసంకేతస్థానమున నుండి తా నున్నస్థానమునకు 'బ్రియుని రప్పించుకొనునాయిక, కాన అభిసరతీత్యభిసారికా, అభిసారయతీత్యభిసారికా' అని రెండువిధములుగ నర్థము చేప్పవచ్చును.

అభిసారి పురి — అభిసారదేశమునకు రాజధాని. ఇచ్చటిరాజు చిత్రనేనుఁడు (చూడుఁడు చిత్రనేనుఁడు).

అభూతరజస్సు — రైవతమన్వంతరంబునం దుండెడి దేవతావిశేషము.

అభ్రకము — ఇది శిలాపరివర్తనమందు ఖనిజములసముదాయము. ఇది యనేకప్రదేశములందు దొరకును. వీనిలోఁ గొన్ని వ్యాపారమునకు ముఖ్యమైనవి. మస్కోవైట్ (Muscovite), బయోటైట్ (Biotite), ఫ్లోగోపైట్ (Phlogopite), లెపిడోలైట్ (Lepidolite) నామకాభ్రకము లీసముదాయమునందు ప్రధానమైనవి. ఇది ఇంగ్లీషులో 'మైకా' యనియు, జర్మనీలోఁ దళు కర్థముగల 'గ్లిమ్మర్' అనియు పిలువఁబడును.

ఖనిజశాస్త్రీయలక్షణములు :— పొరలుపొరలుగ ఒకవైపు ననే మిక్కిలి సులభముగఁ జీలుటయు, మిగుల పలుచనైన రేకులు గూడ గట్టితనము గలిగి యెటువైపు వంచిన నటువైపు వంగుటయు, నెటు వంచినను మరల పూర్వపురీతినే పొందుటయు ననునవి అభ్రకమునందలి విలక్షణములు. ఒకటేపటపున నివి యన్నియు స్పటికములుగ ఘనీభవించుచుండును. కాని తఱచుగ చతుష్ఫలకములుగను, సమచతురస్రములుగను అచ్చుకట్టుటయుఁ గలదు. ఈ అచ్చులు సాధారణముగా మట్ ఫలకములవలెఁ గాని, చతురస్రములమెట్లవలెఁ గాని, పలకలవలెఁగాని, త్రిపార్శ్వములవలెఁ గాని ఏర్పడి ౬౦-౧౨౦ అంశముల సరళకోణములు (Plane Angles) గలిగియుండును. అడుగుమట్టపుపలకలు తప్పఁ దక్కినపార్శ్వములు స్నిగ్ధములై పరిష్కృతములైన యాకృతులు గలిగియుండవు. వివిధప్రకారములగు అభ్రకములును సమానాకారమును, అంతర్భాగమున సమానముఖ కోణములును గలిగియుండును. అభ్రకస్పటికములు తఱచుగా కలసి మెలసి సమాంతరస్థితిలో పెంపొందుచుండును. సంపూర్ణముగ వికాసమును బొందినది వెనూవియస్సనంబలి బయోటైట్ అభ్రకము. అభ్రకపురేకుమీదను మొక్కపోయిన నూడితో పొడిచినయెడల 'ఘాతాకృతి' (Percussion Figure), అనఁగా, మట్ కిరణనక్షత్రమువంటి పగు లేర్పడును. ఈకిరణములు సరాసరి ౬౦ అంశముల కోణములందు సంధించుచుండును. ఇందు బాగుగ వికసించినకిరణము అభ్రకస్పటికపుసరళ సమ్మితాకారమునకు సమాంతరముగ నుండును. అభ్రకపురేకుమీదను మొక్కపోయిన ఆరెను నొక్కుచు పోయినచో పైని వచించిన మట్కిరణమువంటి పగులు వెనుకటిదానికిరణముల నడిమికోణములను సంధించులాగున నేర్పడును.

దీనికి 'పీడనాకృతి' (Pressure Figure) యని పేరు. ఈ పగుళ్లు సులభముగ విడివచ్చు రేకులతోడగాని లేక అభ్రకస్ఫటికము నందు ప్రసరించు రేకులతోడగాని సరిపోవుచుండును. అభ్రకస్ఫటికములకు ముఖములు లేనప్పుడు రేకు లేప్రకార మేర్పడునదియు నిశ్చయించుకొనుటయందు ఈపగుళ్లు ముఖ్యముగఁ దోడ్పడుచుండును. భూమియందు కలుగుసంచలనములకు లోనై అభ్రకపు రేకులు తఱచుగ పగిలి ఈపగుళ్లుచాటలకు సమాంతరము లైయుండు గనిములుగ నేర్పడుచుండును. అప్పు డీరేకు లెందుకును పనికిరావు.

దృక్ శాస్త్రీయలక్షణము (Optical Characters) లలో అభ్రకము లపరిమితములగు వ్యత్యాసములను వెల్లడించును. వక్రీభవన గుణకములు (Indices of Refraction) ఎక్కువకావు. మధ్యమ గుణకము (Mean Index) సుమారు ౧.౫౮, ౧.౬౦ గ నుండును. కాని ఋణాత్మకదర్శకాంక మైన (Negative in Sign) ద్విగుణ వక్రీభవనము (Double Refraction) మిగుల దృఢ మైనది. మస్కోవైట్, లెపిడోలైట్ అభ్రకములందు దృగక్షముల (Optic Axes) నడిమికోణము ౭౦-౮౦ అంశములను, బయోటైట్, ఫ్లోగోపైట్లులందు ౧౦-౦ అంశములను ఉండును. బయోటైట్, ఫ్లోగోపైట్లు తఱచుగా సమానాక్షములు. దృగక్షముల రెండుగ విభజించులఘురేఖ (Acute Bisectrix) ముఖ్యలంబముననుండి మట్టపు చతురమునకు ఒకటి రెండు అంశములకంటె నెక్కువదూరము తొలగ నేరదు. అట్లగుటచే అభ్రకపురేకును ఏకరూపీకరణ ఆణుదర్శని (Polarizing Microscope) ఎదుట నుంచియెడల నది ఏక కేంద్రాభిముఖప్రకాశము (Converging Light) లోని దృగ్రూపము వలె గనిపించును. దృగక్షములచదును (Plane of optical Axes) అభ్రకస్ఫటికముయొక్క సన్నితాకారపుచదునునకు లంబము (Perpendicular) గఁ గాని, సమాంతరముగఁ గాని యుండవచ్చును. దీని ఈయునికినిబట్టి అభ్రకమునందలి భేదద్వయమును నిశ్చయించుకొనవచ్చును. దృగక్షపుచదును సన్నితాకారపుచదునునకు లంబముగా నున్నయెడల నపు డది మస్కోవైట్, లెపిడోలైట్, పరగోనైట్, బయోటైట్లుయొక్క అపరూపపు విభేదమును అనోమైట్ నామకాభ్రకములలో నొకటి యని నిరూపించుకొనవచ్చును. ఇది యొకభేదము. దృగక్షపుచదును సన్నితాకారపుచదునునకు సమాంతరముగ నుండినయెడల నప్పుడు పిన్నవోల్టైట్, ఫ్లోగోపైట్, లెపిడోమెరైట్, పయోటైట్ నామకాభ్రములకుఁ జెందిన దని నిశ్చయించుకొనవచ్చును. ఇది రెండవవిభేదము. కృష్ణవర్ణాభ్రకములు దిగునుకారి వర్ణములు (Pleochroic), అనఁగా వేఱువేఱు దిక్కులనుండి చూచిన వేఱువేఱురంగుల నీనుచుండును.

బొత్తిగా రంగులేని పారదర్శక (Transparent) మైన మస్కోవైట్ మొదలుకొని పసుపు, ఆకుపచ్చ, ఎఱుపు, గోదుమచాయల నొప్పి అపారదర్శక (Opaque) మైన లెపిడోమెరైట్ వఱకు ననేక

విధములగు అభ్రకములు కలవు. మొదటి విధానపురేకులు ముత్యపుకాంతి గల్గియు, రెండవ ప్రకారపురేకులు హీనధాతుకాంతి గల్గియు నుండును. లోపలిపగుళ్లు ఉపరిభాగములమీఁద వెల్లుగు పడుటవలన రేకులమీఁద రంగులు చుట్టుగను, బంధములుగను (Rings and Bands) ఏర్పడుచుండును. వేర్వేలు అభ్రకముల విశిష్టగురుత్వాకర్ష శక్తి (Specific Gravity) ౨.౭ మొదలు ౩.౧ వఱకును భిన్నభిన్నములుగ నుండును. గట్టితనము (Hardness) ౨-౩ అంశములు. మృదువైన రేకులమీఁదను గోటితో గీతలు గీయవచ్చును. అభ్రకములు ఉష్ణతావిద్యుత్ వాహకములు గావు (Bad Conductors of heat and electricity). ఈ గుణధర్మము గలిగియుండుటచేతనే ఇది అనేకకళాకాశలముల ప్రక్రియలందుపయోగింపఁబడుచున్నది. మఱియు వీనియం దితరఖనిజము లనేకములు మిళిత మైయుండుట కానవచ్చును. చదరపు గార్బెటస్ఫటికములు, శిలాస్ఫటికపుసెట్టులు, టార్టాలిక్ నూదులు అభ్రకములందుఁ గలసియుండును. ఎఱుపు, నలుపు, గోదుమరంగులముచ్చా, గానులు పడుటవలన రేకులు తఱచుగా విరూపములై ఎంగులకును బనికిరాకుండుచోవును. వీనియందలి లోహామ్లములు (Iron Oxides) రేకులమీఁద వనస్పతుల యాకారములలో పడియుండుటచేతను అభ్రకములు పాడగును. మఱికొన్నిటియందు, ముఖ్యముగా ఫ్లోగోపైట్లునందు ఘాతాకృతి కిరణములకు సమానాంతరములో నేర్పడియుండు రూటైలు (Rutile) యొక్క నూత్ననూతనాకారరేఖలు నక్షత్రపుంజపుదృశ్యములను గలిగించును. నెండియు నట్టి అభ్రకము గుండ మైనపువత్తిజ్వాలను గాని, అస్యప్రకాశమును గాని చూచినయెడల నది మట్కిరణానక్షత్రమువలెఁ గన్పించును.

రాసాయనికసంఘటనము:— అభ్రకములసంఘటనము మహా సంకీర్ణమైనది, పరివర్తనశీల మైనదియు. ఇ వన్నియు సైకతములు (Silicates). పాటాసియం, సోడియం లిథియం, కాల్షియం మొదలగు ఔరములతోడను, భాస్విక ఉపజనుతోడను మిళితమైన అల్యూమినము అభ్రకములందుండును. మఱికొన్నింటియందు మగ్నీషియం (Magnesium) కొలఁదిమాత్రపులోహము, క్రోమియం, మాంగనము (Manganese), బారియం మొదలైనవి ఉండును. ఫ్లోరైన్ (Flourine) మొకటి దీనియందలి ముఖ్యభాగము. కొన్ని వేళల టీటేనియముకూడ కలసియుండును.

అభ్రకముయొక్క వివిధసంఘటనముల నీక్రింది సాంకేతిక నూత్రములప్రకారము తెలిసికొనవచ్చును. కాని ఇ వన్నియు ఆసమగ్రములు. సంఘటనములలోని ఈవిభేదముల విశదీకరించుట కనేక ప్రయత్నములు జరగినవి. అన్నిరకముల అభ్రకములను మరల ఔరాభ్రకము (Alkali micas) లనియు, లోహమగ్నీభ్రకము (Ferro - magnesium micas) లనియు రెండువిధములు. ఇంచుమించుగ నిదియే శ్వేతకృష్ణాభ్రకములతో సరిపోవును.

మస్కోవైట్ ¹	ఉ పా స్ఫ ₃ (శై అ ₄) ₃
పరగోనైట్	ఉ సో స్ఫ ₃ (శై అ ₄) ₃
లెపిడోలైట్	ఫో గ్రా [స్ఫ (అ ఉ, ప్ల) ₂] స్ఫ (శై అ ₃) ₃
జిన్నెట్ డైట్	(పొ గ్రా) ₃ [స్ఫ (అ ఉ, ప్ల) ₂] లో స్ఫ ₂ శై అ ₄
బయోటైట్	(ఉ, పా) ₂ (మ, లో) ₂ (స్ఫ, లో) ₂ (శై అ ₄) ₃
ఫ్లోగోపైట్	[ఉ, పా, (మ, ప్ల)] ₃ మ ₃ స్ఫ ₃ (శై అ ₄) ₃

మస్కోవైట్ నందు ౪ మొదలు ౬ పాళ్ల వఱకును, తక్కిన వానియం దింకను దక్కువగను, భౌతిక - ఉజ్జనరూపముననో లేక ప్లవమునకు (Fluorine) బదులు హైడ్రోక్సిల్ రూపముననో ఉండు నీరు ఉష్ణాధికముద్వారా దూరము గావింపబడును.

రాస్కోలైట్ అనునది వేటొకవిధ మగునభ్రకము. ఇందు అల్యూమినమునకు బదులు వనాడియమునామకధాతు వుండును. ఇది కాలిఫోర్నియా, కొలరేడో, పశ్చిమ - ఆస్ట్రేలియా లందు సువర్ణ తెల్లరి దము (Tellurides of Gold) లతో బాగుగఁ గలసి, గోదము ఆకు పచ్చరంగుల మెట్లవరుసలవలె నేర్పడియుండును.

ఉనికి (Occurrence) :— అగ్నిమంతములైన సకలవిధశిలలందును అభ్రకము ప్రధానాంగముగ నుండును. వాతాతపశోషణముల వలనను (Weathering), మేళనమువలనను (Contact), డైనమో రూపాంతరకారకవిధానములవలనను (Dynamo - metamorphic - Processes), అనేకఖనిజశైలితము (Mineral Silicates) లనుండి విడదీయుటచేతను నిది లభించును. కరుడురాల (Sedimentary Rocks) లో నిది చూర్ణరూపమున నుండును. శైలాత్తకపాషాణము (Silicious Rocks) లందు సాధారణముగా మస్కోవైట్, బయోటైట్ అభ్రకములు లభించును. 'సున్నపురాలయందు ప్రధానమైనది ఫ్లోగోపైట్ అభ్రకము.' వెనూవియసులోని మాంటిసోమానుండి వెలువడు సున్నపురాలబండల రంధ్రములందు కేరుకొనియుండు తేళుకులీను బయోటైట్ స్ఫటికములద్వారా అత్యుత్తమము లగు సకలవిధాభ్రకము లను దీయవచ్చును. వ్యాపారోపయోగము లైన పెద్దిపెద్ద మస్కోవైట్ రేకులు నల్ల రాతియందు వ్యాపించియుండు ముదుగైన స్ఫటికపు చాటలనుండియే లభించును. మతీయు నీచాటలందు ఫెల్ స్పార్, శిలాస్ఫటికము (Quartz), అభ్రకము ఈమూడును టోర్బాలిన్, బెరీల్, గార్నెట్ మున్నగు ఇతరస్ఫటికభూతఖనిజములతోడ మిళితమైయుండును. ఇవి ఇండియా యందును, అమెరికాసంయుక్తరాజ్యములలోని దక్షిణడకోటా, కొలరేడో, అలబామారాజ్యములందును,

బ్రజలుదేశములోని గోయాజు, బాహియా, మినాస్, జెరేస్ ప్రాంతములందును అభ్రకము దీయునిమిత్త ముపయోగింపబడుచున్నవి. కెనడా, సింహళదేశములలోని వ్యాపారోపయోగము లగు అభ్రకములు ఫ్లోగోపైట్ బాతికి చెందినవి. వీనియునికి విలక్షణమైనది. బంగాళముదగ్గటి హజారీబాగును, మద్రాసునందలి నెల్లూరును అభ్రకపుగనులకు ముఖ్యమైన జిల్లాలు. హజారీబాగుదగ్గటి అభ్రకము కంపురంగును, నెల్లూరిదగ్గటిది ఆకుపచ్చనిరంగును గలిగియుండును. నెల్లూరిదగ్గటి ఇనుకుర్తిగనిలో ౧౦ అడుగుల యెత్తును, ౧౫ అడుగుల వెడల్పునుగల అభ్రకపుభౌత్తులు (Books) దొరకినవి. మతీయు నచట పగుళ్లు గాని, మచ్చలు మరకలు గాని లేక ౩౦ అం. పొడుగును, ౨౪ అం. వెడల్పునుగల సమచతురస్రములైన రేకులు తఱచుగ దొరకుచుండును.

ఉపయోగములు:— పారదర్శకత్వము గలిగియుండుటచేతను, అగ్నిని, తాపపరిమాణమండలి ఆకస్తికపరివర్తనములను నిరోధింపఁ గలుగుటచేతను అభ్రకము 'స్పృ' లయొక్కయు, లాంతరులయొక్కయు కిటికీలకును, కొలుములమాపుడు రంధ్రములకును, లాంపుల 'గాస్' బర్నరుల చిమ్నీలకును విస్తారముగ నుపయోగింపబడుచుండును. ఒకకాలముం దిది ఇండ్లకిటికీలకును, రషియా యుద్ధనౌకల గవాక్షములకును, మస్కోవీయద్దము (Muscovy Glass) ఆనుకేర ముపయోగింపబడియుండెను. అనేకప్రకారములగు అలంకరణకార్యముల కభ్రకపు తేళుకులు విస్తారముగ నుపయోగింపబడుచుండును. ప్రాచీనకాలముం దీఖనిజము వర్ణి౯ మేరీవిగ్రహముల కలంకరించుట యం దుపయోగపడి యుండినందున గ్లాసీస్ మేరియే (Glacies-Mariae) యని పిలువబడుచుండెను. మాక్సిమన్ సర్క్ సుమీరద ధవళకాంతిని కలుగఁజేయుటకై చల్లఁబడిన దని ప్లినీ వ్రాసినలాపిన్ స్పెక్యూలారిన్ నామకపదార్థ మియభ్రకమే యొయుండవచ్చును. కుడ్డాలంకారపుకాగితముల నిర్మాణమందును, ఆటవస్తువులు, నాటకపునీనులు మొదలగువానికి చక్కెరవంటి మంచుపొడి చల్లిన రూపము గలుగఁజేయుటయందును అభ్రకపుపొడి అపరిమితముగ వాడబడుచుండును. రంగులు, కాగితములు తయారు చేయునపుడు మెఱుఁగు దెప్పించుటకును, నైట్రోగ్లిసరై౯ లో నగువానిని హరించుటకును నిది యుపయోగింపబడును. చిత్రలేఖనమున కభ్రకపు రేకులు ముఖ్యముగ నిండియాలో వాడబడుచువచ్చినవి. మతీయు లాంతర్ల నేడులకును, ఫోటో గ్రాఫ్ ఫిల్ముల నుంచుటకును, చిత్రములను చారిత్రకములైన దస్తావేజులను గాపాడునిమిత్తము చుట్టునుచుట్టుట

I. సూత్రములందలి పొడియక్షరముల సంపూర్ణ నామములు:—

- ఉ = ఉదజనము లేక ఉజ్జనము (Hydrogen)
- పా = పొటాసియము (Potassium or Kalium)
- స్ఫ = స్ఫటము (Aluminium)
- శై = శైలము (Silicon)
- అ = అమృజనము (Oxygen)

- సో = సోడియము (Sodium or Natrium)
- గ్రా = గ్రావము (Lithium)
- ప్ల = ప్లవము (Fluorine)
- లో = లోహము (Iron or Ferrum)
- మ = మగ్నము (Magnesium)

కును, ద్రావకములలో ముంచబడి మెత్తనై ముడుచుకొనిపోవు జంతువులనమూనాల నెక్కించుటకును, వాయువేగమాపకముల జేందాలకును, సున్నితములైన భౌతికశాస్త్రసాధనముల యస్త్రములకును, అనేకదృక్ శాస్త్రీయకార్యములకును, ఇంకను పలురకముల పనులకును అభ్యుదయము లుపయోగపడుచుండును. ఉష్ణతావాహకము లగుటచే నివి స్త్రీముగొట్టములకును, బాయిలర్లకును చుట్టును గప్పుటకుపయోగపడును. అట్లముల నిరోధింపఁగల వీనిసామర్థ్యముమీఁద మఱియు ననేకతరహాపయోగము లాధారపడియున్నవి.

ప్రస్తుత మిది విద్యుత్సంబంధములైన కార్యములం దత్యంతముగ సుపయోగింపఁబడుచున్నది. విద్యుత్ వాహకము కానికారణమున విద్యుత్ రోధముల (Insulators) కిది మిక్కిలి ప్రశస్త మైనది. ఎటు వంచిన నటు వంగునట్టి మృదువైన దీనిరేఖలు డైనమోలయొక్క లోహఖండ (Armatures) నిర్మాణముం దపరిమితముగ సుపయోగింపఁబడుచున్నవి. ఇటులే ఇది యనేకతరవిద్యుత్ యంత్రములకును ఉపయోగపడుచున్నది. షెల్లాకుతోఁ గాని మఱియేవిద్యుత్ ప్రోధక మైన సీమెంటుతోఁగాని అభ్యుదయమునకై కాగితము మీఁదనో లేక గుడ్డమీఁదనో అతికింపఁబడినయెడల నది మైకానైట్ లేక మైకానైట్ గుడ్డ యని పిలువఁబడుచుండును. ఇట్టి ఈ మైకానైట్ అనేకకార్యములం దుపయోగింపఁబడును..

మస్కోవైట్, ఫ్లోగోపైట్ జాతి అభ్యుదయములే వ్యాపారమునం దుపయోగపడునవి. రంగులేని పారదర్శకపురేఖలరూపమున ఫ్లోగోపైట్ అరుదుగ లభించుటచే చాలవఱ కది విద్యుత్ కార్యములకొరకు ముఖ్యముగ సుపయోగింపఁబడుచుండును. అభ్యుదయములన మఱియు ననేకహయోగములు కలవు. పొటాషియము కలసియుండుటచే నిది ఎరువుక్రింద సుపయోగపడును. లిథియమ్, రుబిడియమ్ షేరముల సుత్పన్నము నేయుటయందు లెపిడొలైట్ అభ్యుదయము విస్తారముగ సుపయోగపడును.

త్రవ్వ తీయుట (Mining), తయారుచేయుట (Preparation), విలువ (Value):— అభ్యుదయము త్రవ్వ తీయుట ముఖ్యముగ ఇండియాలో ప్రధానమైన పరిశ్రమ. కాని ఇచ్చటిపద్ధతు లాదికాలము నాటివి, వ్యర్థవ్యయకారకములు. కష్టమైనవికావలెందును, వంకర టింకరలైన గస్తాలందును తీయునపు డభ్యుదయము మిగుల పాడైపోవును. ఈ పాడైనపదార్థమును గనిలోనుండి మిఁదికిఁ జేర్చుటకే అమితముగ పరిశ్రమ వ్యర్థమగును. ఈఖనిజ మొక విసిర్దిబ్బమైన చాఱలయందే యుండుటంజేసి ఇంతకంటెను తృప్తికరములై స్వల్పవ్యయదాయకములైన పద్ధతులను, అనఁగా నిలువైన సలకలకడ్డలతోడను, అడ్డకోతలతోడను, చాఱలు పోయినమార్గమువెంట మట్టపుకడ్డల దోపుట చేతను ధాతుగర్భితములైన గనులలో నవలంబింపఁబడువిధానముల నవలంబించినచో బాగుగ నుండును. అప్పు డభ్యుదయము పైనుండియే తీసికొనుటకును, వ్యర్థపదార్థమును అక్కడక్కడనే అంతకుపూర్వము అభ్యుదయ తీయఁగా పడినగుంటలను బూడ్చుటకును వీలగును.

అభ్యుదయమును తయారు చేయుటకు బొత్తి (Book) నుండి పగులు ననుసరించి కావలసినంత మందపురేఖలను విడదీసి వానిలో మచ్చలు మరకలు పడి పాడైనభాగముల వదలి పదునుగల కత్తితోఁ గాని, కత్తెరతోఁ గాని చతుష్కోణపురేఖలను గోయుదురు. అనంతరము పరిమాణము, పారదర్శకత్వము, వర్ణము, మచ్చలు, డాగులు లేకుండుట మొదలగు లక్షణములబట్టి య వన్నియు వేర్వేరుగ విభజింపఁబడును. చినిగినతున్నలు చూర్ణముకొఱుకో లేక మైకానైట్ నిమిత్తమో ఉపయోగింపఁబడును.

ఉత్పత్తి :— ఎచటనుండియైనను త్రవ్వతీయఁబడు అభ్యుదయ నూటికి ౧౦ వంతులకంటె నెక్కువగ రేఖలుగ మార్పబడుచుండును. పూర్వకాలమున అనవసరపదార్థ మంతయు చాలవఱకు వ్యర్థమగుచుండెడిది. కాని ఇప్పుడీ తునుకలు చూర్ణమునిమిత్తము మిక్కిలి అవసరములుగ నున్నవి.

వెర్మిక్యులేట్ (Vermiculate) అనునది అభ్యుదయకము లగు ఖనిజములసముదాయము. ఇవి వేటొండువిధముగ అభ్యుదయము బుట్టించును. కొన్నియేండ్లక్రిందటివఱకు నివి విచిత్రఖనిజము లని తలంపఁబడుచువచ్చినవి. ఇటీవల నివి కొలరేషో, మోంటానా రాజ్యములందు దొరకి, వ్యాపారోపయోగము లగుటచే మిగుల నాకర్షించినవి. వేడి చేయుటవలన పగులునకు నిలువుగ నొకటే ప్రక్కను నిడుపై పెరిగిపోవును. ఇదియే వెర్మిక్యులేట్ నందలి విశిష్టలక్షణము. ఈపెరుగుట అసలుకంటె ౧౬ రెట్లు ఎక్కువ. అట్లు పెరుగునపుడు ఉష్ణాధిక్యమునుబట్టియు, వాయుస్పర్శమునుబట్టియు దీనివర్ణపరివర్తనము కలుగును. అభ్యుదయములోని ఇనుమున కమృజనసంయోగము కలుగుటచే ఈపరివర్తన మగు నని తలంపఁబడినది. కాబట్టి యింపటి అమృజనభాగముల ననుసరించి ఈఖనిజమందలి వివిధభేదములు గలుగుచుండును. ఉష్ణముచే పెంపొందుభాగము మంచి ఉష్ణతావాహకము, ధ్వనిమారకము నని కనుఁగొనఁబడెను. మఱియు దీనితో వర్ణములు (రంగులు) తయారగును.

౧౯౨౧ - ౧౯౨౫ లలో ప్రపంచమండలి

అభ్యుదయ ఉత్పత్తి - మీటరుటన్నులు

దేశముపేరు	౧౯౨౧	౧౯౨౨	౧౯౨౩	౧౯౨౪	౧౯౨౫
ఉత్తర అమెరికా					
కెనడా	౬౩౭	౩౦౩౮	౩౧౯౭	౩౭౧౧	౩౬౪౭
సంయుక్తరాజ్యములు	౨౬౭౪	౬౫౧౪	౮౨౪౩	౪౯౩౪	౯౬౦౯
దక్షిణ అమెరికా					
ఆర్జెంటీనా	౧౪౭	౬౪	౮౭	౧౨౦	౧౧౯
బ్రజిల్	౪౬	౬౭	౫౬	౭౯	౬౫
యూరోపు					
నార్వే	౨	౧	౧౦	౨౫	
రుమానియా					౬

దేశముపేరు	౧౯౨౧	౧౯౨౨	౧౯౨౩	౧౯౨౪	౧౯౨౫
రషియా		౮			
స్పెయిను	౨		౩		
స్వీడెను		౮	౫	౪	
ఆసియా					
సిలీను	౫	౧	౧		
వీర్చినది	౧౧	౧౯	౧౧	౨౩	౨౦
ఇండియా(బ్రిటిష్)	౧౬౫౦	౧౬౧౯	౧౭౨౦	౨౦౭౮	
జపాన్		౧౫	౪౩౦		
ఆఫ్రికా					
మెడగాస్కర్	౧౪౧	౯౨	౧౬౫	౨౮౬	౨౬౭
దక్షిణరోడిషియా	౭౭	౬౦	౮౩	౧౩౬	౧౩౨
టాంగనీకా ఇలాకా	౩	౧౧	౩౩	౫౭	
దక్షిణఆఫ్రికాయూనియను ట్రాన్స్వాల్	౧	౩	౧౫	౭౩౫	౧౪౯౦
ఓషియానియా : ఆస్ట్రేలియా					
ఉత్తర ఇలాకా	౧	౧	౩	౩	౩
క్విక్స్లాండ్					౧
పడమటి ఆస్ట్రేలియా		౨			

ఆయుర్వేదశాస్త్రము ననుసరించి

అభ్యుదయము అధునాతనముగఁ గాక నాగార్జునాది తంత్రకారుల కాలముననుండియును ప్రచారమున నుండిన ఖనిజపదార్థము.

వృత్రాసురుని సంహరించుటకొఱ కింద్రుఁడు వజ్రమును పైకెత్తఁగా నావజ్రముననుండి యుదయించిన కాంతికణములు గగనమున కెగసి యందుండి పర్వతశిఖరములందు చెదరిపడి యభ్రక రూపంబుగా పరిణమించినవి. ఈ వజ్రకాంతికణములు క్రిందఁబడు నపుడు ఉఱుమువోలె ధ్వనిచేయుచు పడుటచేత నీ ఖనిజపదార్థము 'అభ్రక' మనియు, ఆకాశంబుననుండి కాంతికణములు పడుటచే 'గగనం' బనియు, ఇంద్రవజ్రముననుండి జనించుటచే 'వజ్రాభ్రం' బనియు వ్యవహరింపఁబడుచున్నది (ఆయుర్వేదప్రకాశము, అధ్యాయం).

జాతి, మతభేదములు :— ప్రాచీనులగు రసతంత్రకారులు నానావిధములగు ఖనిజపదార్థములను విభజించి సులభముగా తెలిసికొనుటకై కొన్నిటింజేర్చి పారిభాషికంబుగా 'మహారసములు', 'ఉపరసములు', 'లోహములు', 'సాధారణరసములు' ఇత్యాదినామంబుల నిడి యాయాపదార్థములను అట్టి పారిభాషికపదములచే వ్యవహరించుచువచ్చిరి. కాని ఇట్లు రాసురాసు కొందఱు గ్రంథకర్తలు అట్టి పారిభాషికనియమములను పాటించక స్వాభిప్రాయముసారముగా వ్రాయ మొదలిడిరి. ఒకరు మహారసములలోఁ జేర్చినపదార్థమును మఱియొకరు ఉపరసములలోఁ జేర్చుట, ఇంకొకరు సాధారణరసములలోఁ జేర్చుట, ఒకరు ఉపరసములలోఁ జేర్చిన దానిని కొందఱు మహారసములలోఁ జేర్చుట - ఇట్లు విధినియమాదులు లేక

స్వతంత్రముగా నిచ్చవచ్చినట్లు వ్రాయుట తటస్థించినది. కొందఱు మహారసమునుగాఁ జేర్చినదానిని తదనంతరులు పరిశోధించి యయ్యది ఉపరస మని సిద్ధాంతముచేసి ఉపరసములలోఁ జేర్చి రనికాని, ఉపరస మని చెప్పఁబడినపదార్థమును పరిశోధనాదులచే మహారస మని సిద్ధాంతము చేసి మహారసములలోఁ జేర్చి రనికాని యనుకొనుటకు మార్గంబు గానంబడదు. తొలుదొల్త నెట్టిగుణములను జేందిన యేయేపదార్థములకు మహారసనామంబును గాని, ఉపరసనామంబునుగాని ఇశిరో అట్టి వివరణము, ఆమహారస ఉపరసాది శబ్దనిర్వచనము రసతంత్రంబులందుఁ గానరాదు.

ఇట్టియభిప్రాయభేదంబభ్యుదయము విషయమునఁగూడజనించినది. రసరత్నసముచ్చయము, రసేంద్రచింతామణి, రసప్రకాశసుధాకరము మున్నగు గ్రంథములం దభ్యుదయ మహారసములలోఁ జేర్చఁబడియున్నది. భావప్రకాశము, రసేంద్రసారసంగ్రహము, రసరత్నాకరము, ఆయుర్వేదప్రకాశము, రససారము మున్నగు గ్రంథములందు ఉపరస మని వ్యవహరింపఁబడియున్నది.

భేదములు, అవాంతరభేదములు :— తత్తద్దేశభేదంబులచే నుత్పన్నంబై యభ్రకము 'షీనాకాభ్రకము', 'నాగాభ్రకము', 'మండూకాభ్రకము' అని నాలుగుభేదంబులుగా విభజింపఁబడియున్నది. అందు వజ్రాభ్రకమే కృష్ణాభ్రకం బనిపూడ వ్యవహరింపఁబడును. ఇదియునుం గాక ఈ నాల్గింటిలో ప్రతియభ్రకము తెలుపు ఎఱుపు పసుపు నలుపు అను నాల్గురంగులు గలిగి నాల్గువిధంబులుగా నుండును; అనఁగా నభ్రకంబు పదునాఱువిధంబు లని తేలుచున్నది.

అభ్రక పరీక్ష :— షీనాకాభ్రకమును కొలిమిలో వైచి యూఁదిన రేకులు విడిపోయి పొట్టుగా మాటును. నాగాభ్రకంబును కొలిమిలోవైచి ఊఁదిన సర్పంబువోలె బుసలు కొట్టును. మండూకాభ్రకంబును కొలిమిలోవైచి యూఁదినచో కప్పవోలె గంతులు వైచును. వజ్రాభ్రకంబును కొలిమిలో నూఁదిన నందలి దోవంబు లన్నియు నశించి స్వచ్ఛంబై ప్రకాశముతో నుండును (రసరత్నసముచ్చయము).

అభ్రకశ్రేష్ఠత :— పైని జెప్పఁబడిన యభ్రకంబులలో వజ్రాభ్రకం బుత్తమ మైయుండును. 'దానినే రాసాయనిక క్రియలందును ఔషధనిర్మాణములందును ఉపయోగింపవచ్చును' అని గ్రంథకారులందఱు నేకగ్రీవముగా నుడివియున్నారు. ఇంతియకాక వజ్రాభ్రకంబుకంటె నితరంబులగు మూఁడు అభ్రకంబులలో షీనాకాభ్రకంబును భుజించిన దుస్సాధంబగు కుష్ఠరోగము జనించును. నాగాభ్రకంబును భక్షించిన మండలకుష్ఠము జనించును. మండూకాభ్రకంబును నేవించిన కృచ్చసాధ్యంబగు అశ్మరీరోగము జనించును. దానంజేసి పైయూఁడు అభ్రకంబులను నేవింపఁగూడదు. వజ్రాభ్రకంబునుమాత్ర ముపయోగింపవలెను.

వజ్రాభ్రకము, తద్గ్రహణనిర్ణయము :— వజ్రాభ్రకంబు కాటుకవలె నల్లనై కఠినముగానుండి బరువు గలిగియుండును. ఉత్తర

దేశపుపర్యతములయందు జనించువజ్రాభ్యుక్త మధికముగా సత్త్వము గలిగియుండును, గుణాధికంబై యుండును. దక్షిణదేశపు పర్యతముల యందు జనించు అభ్యుక్తము అల్పసత్త్వంబై హీనగుణంబై యుండును. ఇట్టి వజ్రాభ్యుక్తంబును ఒకమనుష్యుని ప్రమాణముగా గోయి త్రవ్వి యచ్చట నున్న అభ్యుక్తమును తీసికొనవలెను. భూమి పైభాగమున నున్న అభ్యుక్తము నిస్సత్త్వంబై యుండును గాన దానిని గ్రహింపజనదు. ఇందులకు కారణమును అనేక గ్రంథకర్తలు చెప్పియుండలేదు. కాని రసహృదయతంత్రకారులుమాత్ర మిట్లు వివరించియున్నారు. ఖనిజపదార్థము లన్నియు సూర్యకిరణసంతప్తంబు లైనచో నట్టివానియందు సత్త్వము స్వల్పముగా నుండును. అయ్యవి భూగర్భమునందుండి ఎండవేడిమిని బొందకుండనేని బహు శసత్త్వంబులై యుండును.

అభ్యుక్తశోధనము :— అభ్యుక్తంబును కొలిమిలోఁ గాల్చి ఏడు మాటులు పాలలోఁగాని, గోమూత్రములోఁగాని ముంచిన భూసంబంధమువలన జనించినదోషము హరించి శుద్ధం బగును (రసరత్నసముచ్చయము).

శతపుటాభ్యుక్తము :— అభ్యుక్తంబును కొలిమిలోఁ గాల్చి ఏడు మాటులు త్రిఫలాక్వాభంబులోఁగాని, పులికడుగులోఁగాని ముంచిన శుద్ధం బగును (ఆయుర్వేదప్రకాశము).

అభ్యుక్తంబును గాల్చి రేగుపట్టకషాయంబులో ముంచి ఎండిన పిమ్మట చేతులమధ్యను నలిపిన శుద్ధం బగును (రసమంజరి).

ధాన్యాభ్యుక్తము :— ఒకభాగము ధాన్యము, నాలుగుభాగములు శుద్ధిచేసిన అభ్యుక్తము — వీనిని ఒకవస్త్రములో మూటగాఁ గట్టి యామూటను మూడుదినములు పులికడుగులో నానవైచి నాల్గవనాడు ఆమూటను రెండుచేతులమధ్య నుంచుకొని నలిపినయెడల నాయభ్యుక్తంబు ఇసుకరేణువులవోలే నాపులికడుగులోనికిఁ బడును. పిమ్మట నాపులికడుగును వంచివైచి యందలి అభ్యుక్తంబును తీసియుంచుకొనవలెను. ఇయ్యది ధాన్యాభ్యుక్తం బనఁబడును. ఇట్టి ధాన్యాభ్యుక్తమును మొదట సిద్ధముచేసికొని దానినే భస్మము చేయవలెను.

అభ్యుక్తభస్మము :— ఈ విషయంబున గ్రంథకారులు భిన్న భిన్నములుగా వివరించియున్నారు. అభ్యుక్తభస్మ మనఁగా, అభ్యుక్తమును ఔషధసముదాయముతో నూటి పిడకలయందు పుటమువైచి సిందూరముగా మార్చి యందలి పరమాణుసంయోగమును విడఁగొట్టి నేవనయోగ్యముగాఁ జేయుట. కొందఱు ఒకపుటముచేతనే సిందూరముగా పరిణమింపజేయు ప్రక్రియలను వివరించిరి. మఱి కొందఱు పదిపుటములు, ఇంకొకరు నలువదిపుటములు, వేటొకఱు నూలుపుటములు, కొందఱు వేయిపుటములు — ఈరీతిగా ప్రక్రియలను బేర్కొనియుండిరి. ఎవ్వరేవిధంబుగా వివరించినను, అభ్యుక్తమును సిందూరముగా మార్చి యందలి తళుకు పోవునట్లుగను, పరమాణ్వాకర్షణము నశించునట్లుగను జేసి నేవనయోగ్యంబుగాఁ జేయుట సర్వసమ్మత మగువిషయము. నూలుపుట

ములువైచిన అభ్యుక్తము, వేయిపుటములు వైచిన అభ్యుక్తము ఉత్తమంబు లని లోక ప్రసిద్ధి గలదు. ఇట్లుండఁ బదిపుటములతోడను, ఒకపుటముతోడను అభ్యుక్తము నిశ్చంద్రకంబై సిందూరరూపమును బొంది నేవనయోగ్యం బగునా యనెడుసందేహ మవసరములేదు. అయ్యది అభ్యుక్తముతోఁ జేర్చుపదార్థమునుబట్టి యుండును. ఆపదార్థము పైని జెప్పినశక్తి గలిగియుండినచో నొక్కపుటముచేతనే నిశ్చంద్రకంబగు సిందూరము గావచ్చును. కొన్ని అభ్యుక్తభస్మయోగములు ఈక్రింద వివరింపఁబడును.

ఏకపుటాభ్యుక్తము :— ధాన్యాభ్యుక్తము, టంకణము — వీనిని సమముగాఁ గలిపి మంటిపాత్రమునందు వైచి క్రింద మంటఁబెట్టుచు, పాత్రములోని అభ్యుక్తమును ఇసుపబండతో నూలుచుండిన కొంతకాలమున కది యంతయు మాఁగును. పిమ్మట దానిని ఆవుపాలతో నూటినచో నందలి తళుకు నశించి నిశ్చంద్రక మగును (ఆయుర్వేదప్రకాశము).

దశపుటాభ్యుక్తము :— ధాన్యాభ్యుక్తంబును కసివిందరసముతోఁ గాని, తుంగము సైలరసముతోఁగాని, చిట్టిహారరసముతోఁగాని నూటి పదిపుటములు వైచిన నిశ్చంద్రకం బగు భస్మం బగును (రసరత్నసముచ్చయము).

నలువదిపుటముల అభ్యుక్తము :— తుంగము సైల కషాయము, తెల్ల గలిజేరురసము, కసివిందరసము, తములపాకులరసము, జిల్లేడు పాలు, మఱియూడలకషాయము, నేలతాడివేళ్లరసము, పెద్దపల్లెరు కషాయము, దూలగొండిరసము, అరటిగడ్డరసము, నీటిగొబ్బిరసము, లొద్దుగచెక్కరసము — వీనిలో నొక్కొక్కదానిచే మూడేసి పుటములను, పాలచే రెండుపుటములను, పెరుగు, నేయి, తేనె, చక్కెర వీనితో ప్రత్యేకముగా నొక్కొక్కపుటమును వైచిన అభ్యుక్తము నిశ్చంద్రకంబై నేవనయోగ్యం బగు భస్మమగును (ఆయుర్వేదప్రకాశము).

శతపుటాభ్యుక్తము :— మఱిపాలు, జెముడుపాలు, జిల్లేడు పాలు, తుంగము సైలకషాయము, నరమూత్రము, మఱియూడలరసము, మేకనెత్తురు - వీనితో నూలు పుటములువైచిన పద్మరాగంబువోలే నెఱ్ఱని సిందూర మగును (యోగరత్నాకరము).

ఇట్లే సహస్రపుటంబులు, వింశతిపుటంబులు, అఱువదిపుటంబులు గ్రంథాంతరములందు భిన్నముగా సిందూరపరిణామములు వివరింపఁబడియున్నవి.

అభ్యుక్తసత్త్వపాతనము :— సత్త్వపాతనం బనఁగా ఖనిజంబులగు అభ్యుక్తము, వైక్రాంతము, మాక్షికము, మయూరతుత్థము మున్నగు ద్రవ్యములనుండి వానియందు రసాయనసంయోగముచే నిమిడియున్న లోహము, రాగి మున్నగుధాతువులను రసాయన వైయోగికప్రక్రియలచే విడఁగొట్టుట. ఆయుర్వేదమునం దిట్టి సత్త్వపాతనప్రకారములు కొన్ని మహారసములవిషయమై వివరింపఁబడి యున్నవి. కొన్ని ఖనిజ పదార్థములయందు ధాతువు లిమిడియున్న వనియు, వానిని ప్రక్రియా

విశేషంబులచే విడదీయ వచ్చుననియు ప్రాచీనరసతంత్రకారు లెఱింగినవిషయమే. అభ్రకమునందుసయితము లోహమువంటిపదార్థ మొకటి గలదనియు, అయ్యది రసగ్రాసకర్తమందు ప్రధానంబనియు, అట్టి సత్త్వము గ్రహించి దానిని భస్మము గావించి నేవించిన సర్వరోగములు నశించు ననియు వివరింపఁబడియున్నది. తదనుకూలంబుగా నధునాతన రసాయనతంత్రవేత్త లభ్రకమును పరిశోధించి యందు మగ్నెజైలితము (Silicate of Magnesia), లోహము (Iron) విశేషముగాఁ గల వని సిద్ధాంతము చేసియున్నారు. ఆయుర్వేదమునందు వివరింపఁబడిన అభ్రకసత్త్వపాతనప్రకారము లీక్రిందఁ గొన్ని వివరింపఁబడును. ధాన్యాభ్రకంబును నీటిప్రబ్బలిరసముతో నయిదు మాటులు భావనచేసి పిమ్మట నయిదుపుటంబు లిడిన భస్మంబగును. ఆభస్మంబును కొలిమిలోనుంచి యూడిన నిర్మలంబై కిట్టరహితమై లోహంబుతో సమంబుగానుండు సత్త్వ మందుండి వెలువడును (రసహృదయతంత్రము).

అభ్రకపురేకులను మెత్తగాఁ జూర్చు గావించి యాచూర్ణమును గంజి, అడవికందరసము, అరటిగడ్డరసము—వీనితోఁ బ్రశ్ఛేకముగ నొక్కొక్కడినము భావనచేసి యనంతరంబున నీయభ్రకపు చూర్ణంబులో నాలవపాలు టంకణము, చిటుచేపలు — వీనిని గలిపి నూటి పిమ్మట మహిషీపురీషము (బత్తెపేడ)తోఁ గలిపి ఉండలుగాఁ జేసి ఎండఁబెట్టి పిమ్మట మూసయం దుంచి కొలిమిలో నూడిన లోహ తుల్యంబగు సత్త్వంబు పూసలుపూసలుగా మూసయందు పడును. అట్టి పూసలను గ్రహించి మిత్రసంచకము (నేయి, తేనె, గుగ్గిలము, గురు వెండవిత్తులు, టంకణము) తోఁ గలిపి మరల మూసయం దుంచి కొలిమిలో నూడిన నాపూస లన్నియు కంచువోలెఁ గరగి ఏకంబగును (ఆయుర్వేదప్రకాశము).

అభ్రకద్రుతి :— ద్రుతి యనఁగా ఖనిజపదార్థములు ప్రక్రియావిశేషంబులచే శాశ్వతంబుగ పారదమువోలె ద్రవీభావమును జెంది యుండుట. రసాయనతంత్రములలోఁ బ్రతిగ్రంథకారుఁడును ప్రతి ఖనిజపదార్థమునకును ద్రవీకరణప్రక్రియలను దెలిపియున్నాఁడు. ఇట్టి ద్రుతిని ప్రాచీనగ్రంథకర్తలు నిజముగాఁ జేయఁగలిగిరా యనుసందేహము బాధించుచున్నది. ఏలయనఁగా రసరత్నసముచ్చయకారుండగు వాగ్భటుఁడు ఇట్టిద్రుతిని జేయుటకై యనేకపరిశోధనలం జేసియు నందు కృతార్థుండు కానేరక ఇట్లు వచించియున్నాఁడు : 'ద్రుతి ప్రక్రియలు శాస్త్రములం దనంతములుగ వివరింపఁబడియున్నవి. అయినను అట్టి ద్రవీకరణసామర్థ్యంబు పరమేశ్వరునియనుగ్రహంబు లేకున్న దుర్లభంబు'. అభ్రకద్రుతిప్రక్రియలలో నొకటి యీక్రింద వివరింపఁబడును.

ధాన్యాభ్రకమును అవిసియాకులరసముతో మర్దన చేసి, ఆ మర్దను అడవికందగడ్డలో నుంచి పైని మన్నుతో లేపనముచేసి పశువులు వసించుచుండును బారెడులోతుగ గోయిత్రవ్యయాగోతియందు,

ఈపదార్థపుముద్ద నునిచి గోతిని పూడ్చి నెలదినము లుంచినపిమ్మట తీసిన నాయభ్రకంబు పాదరసమువలె శాశ్వతద్రవీభావమును జెంది యుండును (ఆయుర్వేదప్రకాశము).

అభ్రకగుణములు, యోగములు :— భస్మరూపంబుగఁ బరిణామింపఁజేసిన యభ్రకంబుగాని, యట్టి భస్మముచే నిర్మింపఁబడిన యాషధంబుగాని నరములకు బలమును గలుగఁజేయును. వీర్యమును వృద్ధినిొందించును. పాండురోగము, కామిల, మూత్రరోగములు, గ్రహణి, అతిసారము, ప్లిహోదరము, పురాణజ్వరములు, త్షయ — వీనిని తొలగించును. ఇయ్యది ప్రధానంబుగా ప్రమేహ రోగంబున స్వతంత్రశక్తి గలిగియున్నది. ఇంతియకాక ఇతర ఖనిజ పదార్థసమ్మిళితంబై యనేకరోగములఁ బాపును. అట్టి యోగంబులలోఁ గొన్ని క్రింద నుదాహరింపఁబడును.

జ్వరాశని రసము :— శుద్ధిచేసిన పాదరసము, శుద్ధగంధకము, సైంధవలవణము, శుద్ధిచేసిన వత్సనాభి — వీనిని సమముగ గ్రహించి యీమొత్తమునకు సమముగ లోహభస్మము, లోహభస్మమునకు సమముగ నభ్రకభస్మము గలిపి మొత్తముగ నీయాషధమును ఖల్వములో వైచి వావిలియాకురసముతో బాగుగ మర్దన చేసి పిమ్మట నందు పాదరసమునకు సమముగ మిరియపుచూర్ణమును గలిపి రెండుయవల (2 Grains) ప్రమాణంబుగ తములపాకులరసముతో నిచ్చిన సర్వజ్వరములు నశించును. ప్లిహోదరము శమించును (భైషజ్యరత్నావళి).

అర్జునాభ్రకము :— వేయిపుటంబులు వైచిన యభ్రకభస్మమును మద్దిపట్టకషాయములో నేడుదినములు భావనచేసి ఎండించి పిమ్మట రెండు యవల ప్రమాణముగ నుపయోగించినచో హృద్రోగమును శమింపఁజేయును. అతిసారము, రక్తపిత్తము, అగ్నిమాంద్యము మున్నగు రోగముల నణించును (రసేంద్రసారసంగ్రహము).

గళితకుష్ఠాఠిరసము :— శుద్ధిచేసిన రసము, శుద్ధిచేసిన గంధకము, తామ్రభస్మము, లోహభస్మము, శుద్ధిచేసిన గుగ్గిలము, చిత్రయూలము, శిలాజిత్తు, శుద్ధిచేసిన విషముష్టివిత్తులు, త్రిఫలములు — ఇయ్యవి ఒక్కొక్క భాగము, అభ్రకభస్మము నాలుగుభాగములు, క్రానుగవిత్తులు నాలుగుభాగములు — ఇట్లు వీనిని ఖల్వములో—వైచి తేనె, నేయి—వీనితో ప్రశ్ఛేకముగ నూటి ఒక నేతిపాత్రయం దుంచి కర్షప్రమాణముగ నేవించిన బారుణంబగు కుష్ఠరోగము శమించును. ఈయాషధంబును నేవించునపుడు వరిలియ్యపు అన్నము, పాలు, తేనె, నెయ్యి, చక్కెర — వీనినిమాత్రము నేవింపవలెను. స్త్రీసంయోగమును వర్జింపవలయును (భావప్రకాశము).

అనుపానవివరణము :— మఱియు నభ్రకభస్మంబు అనుపాన భేదంబులచే ననేకరోగములను నశింపఁజేయును. అభ్రకంబును పసుపు, పిప్పళ్లు, తేనె — వీనితో నేవించిన ప్రమేహంబులను, కరకకాయ, బెల్లము, ఏలకులు, చక్కెర — వీనితో నేవించిన రక్తపిత్తమును, ఏలకులు, పెద్దపల్లెరు, నేలయుసిరిక, చక్కెర, ఆవుపాలు — వీనితోఁ

గలిపి నేవించిన మూత్రకృచ్ఛమును, పిప్పళ్లు, తేనె — వీనితో నేవించిన నశీర్ణంబును, ఆవుపాలు, నేలగుమ్మడి — వీనితో నేవించిన దౌర్బల్యమును, నల్లజీడిచిత్తులతో నేవించిన మూలరోగంబును శమింపజేయును. ఇట్లు అనువానభేదంబుచే ననేకరోగంబులను శమింపజేయుటయేకాక శరీరమందలి ముడిమిసీ తొలగించి దీర్ఘాయుస్సు నొసంగును¹ (యోగదత్నాకరము).

(గం. దూ.)

అభిముఖ — ఇంద్రునివాహన మైన ఐరావత మనడియేనుగుభార్య.

అమటి — ఇటలీదేశమం దొకవిధ మైన ఫిడీళ్లు చేయుటకై పేరు వడిసినకుటుంబము. ఆండ్రీయా, నికాలో (౧౫౩౦ - ౧౬౧౧) అను సోదరు లిద్దఱు ఈ కుటుంబమునకు మూలపురుషులు. క్రొత్తవిధముగ ఫిడీళ్లు చేసి మిగుల ఖ్యాతిఁ గాంచిరి. ఈ వంశము నందు వంశపరంపరగ నీవిద్య యభివృద్ధియయ్యెను. ఆండ్రీయాకొడుకులు ఆంటోనీయో (౧౫౫౦-౧౬౩౫), గిర్మోల్యామో (౧౫౫౬-౧౬౩౦) అనువారు తండ్రికంటె నెక్కువ రమ్యముగఁ జేయఁ దొడఁగిరి. వీరిచే నిర్మింపఁబడిన ఫిడీళ్లుకు నిప్పటికి రు. ౩,౦౦౦ మొదలు రు. ౪,౫౦౦ లు వెల వచ్చును. గిర్మోల్యామోకుమారుఁడు నికోలో (౧౫౯౬ - ౧౬౪౪) అనువాఁ డీ కుటుంబములో మిక్కిలి ప్రఖ్యాతిని జెందినవాఁడు. ఇతఁడు 'గ్రాండ్ అమటి' అన్న పేరుతోఁ గ్రొత్తఫిడీలు నిర్మించెను. ఆకారసౌష్ఠ్యవమందును, లావణ్యమునందును, పనితనపుఁబరిపూర్ణతయందును, మధుప్రతిభను లీనుటయందును ఈజంత్రిములను మించినవి లేవని చెప్పెదరు. వీని కిప్పుడు రు. ౪,౫౦౦ మొదలు రు. ౬,౦౦౦ వఱకు వెల వచ్చును.

అమడియన్ — ౧. ఈపేరుగల రాజులు తొమ్మింద్రుఁ డ్రాన్సులోని నెవాయ్ సంస్థానమున కధిపతు లయిరి. వారిలో ముఖ్యముగఁ జేరొందినవారు ముగ్గురు: (౧) ౫-వ అమడియన్ (౧౨౪౯-౧౩౨౩). ఇతనికి ఖుమడు (The Great) అని పేరు; ౧౨౮౫ లోఁ బ్రభుత్వమునకు వచ్చెను. యుద్ధములలోఁ జాలకాలము గడపెను. స్టోన్సునకు ముట్టడివేసిన తురుష్కుల నోడించి వారు లేచివెళ్లునట్లు చేసెను (౧౩౧౫); తన సంస్థానమును విస్తరింపజేసెను. (౨) ౬-వ అమడియన్ (౧౩౪౨-౧౩౮౩) ౧౩౫౪ లో ఫ్రెంచివారి నోడించెను. వారితో సంధి చేసికొని యదివఱకు నెవాయ్ సంస్థానాధిపతులకు లేవని వియన్నా రాజపుత్రులు పేచీలు పెట్టుచున్న యధికారము లన్నిటిని పేచీలు లేకుండునట్లు సంపాదించెను. ఇటలీదేశమందలి ఆల్ఫుసర్వతములవైపు తనరాజ్యమును

అభివృద్ధిచేసెను. ఆతఁడు చిన్న సంస్థానాధీశుఁ డైనను మిక్కిలి బలవంతుఁ డగుటచే యూరోపులోని గొప్పగొప్పరాజు లాతనిస్నేహమును సాయమును గోరుచుండిరి. ఆతఁ డొక్కఁడే తుర్కీదేశము మీఁదికి ధర్తయుద్ధమునకై దండెత్తిపోయివచ్చెను. పదభ్రష్టుఁ డైన గ్రీకురాజును సింహాసనాసీనుఁ జేసెను. ఇటలీదేశమందు నేరాజులకు, బోరాటము వచ్చినను ఈతనిని మధ్యవర్తిగఁ గోరుకొనుచుండిరి. ఏజియన్ సముద్రమందలి టెనెడాస్ అనుదీవినిగుఱించి వినీషియా జనులును, జినోహజనులును చాలకాలమువఱకును బోరాడి తుదకు దానిని ఈతని కిచ్చిరి ఇతఁడు నేపిల్సునకుఁ బోయి కొన్నియుద్ధములలో గెల్చి ౧౩౮౨ లో నొకయింట వ్యాధి తగిలి చచ్చెను. (౩) ౮-వ అమడియన్ (౧౩౯౧-౧౪౫౧). ౧౪౧౬ లో స్వతంత్రుఁ డని ఆస్త్రియాచక్రవర్తివలన సధికారము నొందెను ఇతఁడు మ్యాక్ అన్నబిరుదుమును చక్రవర్తివలనఁ బడసెను. అంతకుఁబూర్వ మీ సంస్థానాధీశులకు 'కాంటు' అన్న చిన్నబిరుదుపే యుండెను. వర్ సెలీప్రాంతమును గెల్చెను. జనెవాయిస్ ప్రాంతమును గొనెను. మఱికొన్ని యధికారములను సంపాదించెను. చుట్టుపట్టుల నున్న రాజ్యములయందలి ప్రజలు పరచక్రములవలన మిక్కిలి బాధపడుచుండఁగా నీతఁడు తన ప్రజల కేవిధమైన బాధయు లేకుండ రక్షించెను. నలువది మూఁడుసంవత్సరములు రాజ్యము చేసి కుమారునకు రాజ్య మిచ్చి సన్న్యసించి పరిపయ్యె యనునాశ్రమమునందు నివాసము చేసెను. ౧౪౩౯ లో నీతనిని పోపుగ (క్రైస్తవ శంకరాచార్యునిగ) నెన్నుకొనిరి. ఫ్రాన్సు, ఇంగ్లాండు, స్పెయిన్, జర్మనీ, లొంబార్డి దేశముల వారీతనిని ఆచార్యునిగ నొప్పుకొనిరి. ఇటలీలోఁ గొంతభాగము, వెనీషియాలోనివా రొప్పులేదు. తొమ్మిదిసంవత్సరములతరువాత నీతఁ డాయధికారమును వదులుకొని (౧౪౪౯) మరలఁ దనయాశ్రమము నకుఁ బోయెను. ౧౪౫౦ లో జినీవాలో మృతుడయ్యెను.

౨. (స్పెయినురాజు) ఇటలీదేశమునకు రా జయిన విక్టర్ ఇమాన్యుఅల్ అనువానిరెండవకుమారుఁడు. ౧౮౭౦ లో స్పెయినుదేశమునకు రాజుగ నెన్నఁబడెను. కాని యచ్చటి ప్రజలకు నాతనికిని బడనందున ౧౮౭౩ లో రాజ్యమును వదులుకొనవలసినవాఁ డాయెను. ౧౮౯౦ లో మృతుఁ డయ్యెను.

అమడియా, గియోవనీ ఆంటోనియో (౧౪౪౭ - ౧౫౨౨) — ఇటలీదేశజాఁడు. పేరొందిన శిల్పి, విగ్రహనిర్మాత ఇతనిపనులలో, వెనీసువాఁడును నేనాధిపతియు నగు బార్టోలోమియో కొల్లియోని యనువాని విగ్రహమును దానిక్రిందను పైని జేయఁబడిన చెక్కడపుఁబనియు నా కాలమందలి యతిశ్రేష్ఠపుఁబను

1. అభ్రకమును ఆంగ్లేయవైద్యులు ఉపయోగింపరు. పైని వర్ణింపఁబడినమందులలో ననేకములయందు అభ్రకముగాక ఇతరపదార్థములు చేరియుండుటచేత, ఆ మందులగుణము తక్కిన పదార్థముల గుణములేకాని అభ్రకముయొక్కగుణము కాదని ఆంగ్లేయవైద్యు లనేకు లభిప్రాయపడుచున్నారు.
(కొ. వేం. ల.)

లలో నొక్కటి యనియెడు. మిలన్ పట్టణమందలి దేవాలయములోఁ గూడ నితఁడు కొంతపని చేసెనట !

అమరకంటకము — సెంట్రల్ ఇండియాలో నున్న రీవాసంస్థానమునకు, మధ్య ప్రాంతమందలి బిలన్ పూరుజిల్లాకును దగిలియున్నవైపున మైకలస్వతముపై నున్నచిన్నపల్లె. ఇది నర్మదా నది పుట్టివస్థలము. కావున తేత్రముగ నెంచబడును. ఇది ౩౦౦౦ అడుగులయెత్తున నున్నది. చుట్టుపట్టులఁబడితేత్రములు గలవు. వానిలో నర్మద పుట్టివచోటును, కపిలధార యనుజలపతనమును భీముని యడుగులును, సోన్ మండ యనునవియును చూడఁదగినవి. ఇచ్చట పురాతనదేవాలయములును గలవు. వానిలో నర్మదాదేవి గుడియుఁ గలదు.

అమరకము — ‘అమరకము’ అనుపదము అమరు ధాతువుమీఁదఁ బుట్టిన భావార్థకకృదంతము. అమరు అనఁగా కుదురు, పొందికపడు, ఒప్పు, సిద్ధపడు అని అర్థము. కావున అమర కము అను భావార్థకపదమునకు, కుదుర్చుట, పొందికపడుట, ఒప్పు దల, సిద్ధపడుట అని అర్థ మగుచున్నది. దీనింబట్టి అమరకము అను పదము భూస్వామికిని కర్షకునకును తత్ఫలవిషయమున చేసికొనఁబడు నేర్పాటునకు రూఢము చేయఁబడినప్పుడు భూస్వామికి కర్షకుఁ డీయవలసిన ఫలభాగమునుగుఱించి యేర్పఱుచుకొనఁబడిన ఒప్పుదల యనియు, కుదురుపాటనియు గ్రహింపవలసియున్నది. అయినను, అమరకపదము భూవిషయమునందే రూఢము గాని యితరవ్యవహార ములయందలిపొందికను జెప్ప దని చెప్పుటకు వలనుపడదు. ఈ అమ రకపదమునకు మాఱుగా నీయర్థమునందే పొందిక, కుదురు, అతుకు బడి అనుపదములుగూడ వాడుకలో నున్నవి. ఈపదములును అమరక పదమువలెనే భూవిషయక మగురూఢ్యర్థమునే చెప్పుచున్నవి. ఈపద ములయర్థమందే లీజు, లెట్టింగు, రెంటింగు (Lease, letting, renting) అనునాంగ్లేయపదములును, ఇజారా, సర్కాత్, భిరాయ్, పట్టాదరీ మొదలగు హిందూస్తానీపదములును వాడుకలో నున్నవి. కాని అమరకము కుదురు, అతుకుబడిపదములవలె భూవిషయకమైన రూఢ్యర్థమునే యిచ్చునుండ పైమూఁడింగ్లీషుపదములును గృహాధికము లదై కిచ్చుట మొదలైనయర్థములయందుఁగూడ వాడఁబడుచున్నవి. ఈ యర్థమునందు వినియోగింపఁబడుచున్న హిందూస్తానీపదములు గూడ నిట్టిశాల్కార్థము నిచ్చుటయేకాక భూవిషయమునం దుపయో గించినప్పు డవాంతర భేదములనుగూడఁ దెల్పుచుండును. మఱియు, అమరకము మొదలయినపదములు భూవిషయమునందు రూఢములై సాధారణముగా వ్యవహరింపఁబడుచున్నను చెల్లు, తోటలు, దుకాణ ములు, సంతలు, గ్రామములు, అడవులు మొదలగు వానియందుఁ గూడ వాడఁబడుచున్నవి. కాఁబట్టి, ఈపదము ఆర్థవిచారణ చేసి నప్పుడు యజమానునకును, ఫలపఱుచుగుత్తదారునకును జరగు భూస్వామ్యుల ఫలగ్రహణవిషయ మగునేర్పాటును దెల్పును.

కాఁబట్టి, అమరకమువిషయమున చర్చించునప్పుడు భూస్వామ్యు లకును, వానియందు హక్కుగల యజమానులకును గలసంబంధమును గుఱించియు, అట్టియజమానులకును, ఫలపఱుచుగుత్తదారులకును గల సంబంధమునుగుఱించియు, అట్టి ఫలపఱుచుగుత్తదారులకును, భూస్వామ్య దులకునుగల సంబంధమును గుఱించియు విమర్శింపవలసియున్నది. ప్రస్తుతము, అమరకమువిషయమున వ్రాయునప్పుడు ముందు భూమి విషయము చర్చింతము. భూస్వామి, భూస్వామివలన భూమిని అమర కము పొందువాఁడు, ఆభూమిని నేడ్యము నేయవాడు అను ఈముగ్గు రకును భూమితో సంబంధము గలదు. ఈముగ్గురకును భూమితోఁగల స్వామ్యము ముగ్గురయందుఁగాని, యిరువురయందుఁగాని, యొక్క ని యందుఁగాని యుండవచ్చును; అనఁగా భూమియందు హక్కుగల భూస్వామియే ఇతరుల కాభూమి నమరకము నేయక స్వయముగాఁ గాని, కూలిపనివాండ్ర నేర్పఱిచికాని నేడ్యము చేసి ఫల మనుభవింప వచ్చును. లేదా, భూస్వామికిఁ గొంత ప్రతిఫల మిచ్చుపద్ధతిమీఁద భూమిని, అమరకము పొందినవాఁడే తాను స్వయముగాఁగాని కూలి పనివాండ్రను నియమించికాని నేడ్యము చేసి భూస్వామి కీయఁగా మిగిలినఫల మంతయు ననుభవింపవచ్చును. అట్లు కానియెడల నట్లమ రకము పొందినవాఁడు మరల కొంతలాభము తనకుఁ జెందుపద్ధతిమీఁద నింకొకని కమరకము నేయవచ్చును. ఇట్లేముగ్గురకును భూమివిషయ మున జరగునేర్పాటు అమరకము. ఈ అమరకము పరస్పరము నమరకముమీఁద మూజువాసీగాఁగాని, లిఖితరూపకముగాఁగాని జరగు చుండును. లిఖితరూపకముగా జరగినప్పుడు భూస్వామి తనభూమిని గుత్తదారున కిచ్చుపద్ధతు లన్నియు వ్రాయఁబడుపత్రమునకు కవులు, సనదు, పట్టా అనియు, గుత్తదారు పైపద్ధతులకుఁ దన యంగీకారమును నూచించుచు వ్రాసి యిచ్చుపత్రమునకు కదపా, కబోలియత్, ముచ్చిలిక యనియు పేరులు గలవు. ఈ పదములు హిందూస్తానీపదములు. ఈపదములరూఢ్యర్థము నిచ్చుసంస్కృత పదములు గాని, ఆంధ్రశేష్యపదములు గాని లేవు. పత్ర మను సంస్కృతపదమును, కమ్మ యనుతెలుఁగుపదమును, లిఖితసామాన్య మును దెలుపుపదములు గాని కవులు మొదలయినవానివలె విశేషవాచ కములు కావు. అట్టి రూఢ్యర్థమును దెలుపువిశేషవాచకపదములు కావలసినప్పుడు దీనిని సమాసములో తత్తద్వాచకపదములతోఁ గూర్చి విశేషార్థములయం దుపయోగించుకొనవలయును. భూమి యొక్కహక్కువిషయమును జర్చించుటకు ముందు, భూమి ఎవరిది, ఎటువంటిది, ఎట్లు చెందఁబడినది అనువిషయములు చర్చింపవలయును.

భూస్వామ్యము

భూమియొక్క హక్కుంతయు నాభూమిగల రాష్ట్రమును బరిపాలించురాజు దగునా కాదా అనువిషయము విమర్శనీయము. భూపతి యనుపదమువలన రాజునకుఁ దనరాష్ట్రమునందున్న భూమి కంతకును సంపూర్ణమైన హక్కు కల దని యోజింపఁదగువీలు లేదు. నరపతి యనుపద మున్నను, ఆపదమువలన రాజునకుఁ బ్రజలయందు

సంపూర్ణ మైనహక్కు లేనివిధముననే భూపతి యనుపదమువలన రాజునకు భూమియందు సంపూర్ణ మైనహక్కు లే దని శాస్త్రజ్ఞుల యభిప్రాయము. రాజునకున్న నరపతిపదమువలన తనరాష్ట్రప్రజల యోగక్షేమములు కాపాడినందులకుఁ బ్రతిఫలముగా నితరవిధము లయినపన్నులు ప్రజలవలననుండి గ్రహించుట కధికారము వచ్చినట్లు గనే భూపతిపదమువలనఁ గర్నకులయొగ్గక్షేమములు కాపాడినందులకుఁ బ్రతిఫలముగా భూమియొక్క ఫలసాయములోఁ గొంతభాగము పుచ్చుకొనుటకుమాత్రమే హక్కు గలదు. కాని భూమియందు సర్వ స్వాతంత్ర్యములు గలహక్కు రాజున కున్నట్లు సిద్ధాంతము చేయుటకు వీలు లేదు. రాజునకు భూమియందుఁగాని, యితరవ్యవహారముల యందుఁ గాని పన్ను పుచ్చుకొనుటకుమాత్రము హక్కున్నట్లు కనిపించుచున్నది.

“శ్లో. పంచాశద్భాగ ఆదేయో రాజ్ఞా పశుహిరణ్యమోః,
ధాన్యానా మప్తమో భాగష్ఠష్ఠో ద్వాదశ ఏవచ.
ఆదదీతాథ వడ్భాగం ద్రుమాశ్చ మధుసర్పిషామ్,
గంధౌ వధిరసా నాంచ పుష్పమూలఫలస్య చ.
పత్రకాకత్పజానాం చ చర్మణాం నైదశస్యచ,
మృణ్మియానాం చ భౌండానాం సర్వస్యాశ్చ మయస్య చ.”
—మనుస్మృతి.

అనఁగా రాజు ప్రజలయొగ్గక్షేమముకొఱకు తాను పుచ్చుకొను శ్రమకుఁ బ్రతిఫలముగాఁ గ్రయవిక్రయాదులవలన వచ్చినలాభము వలననుండి పన్ను పుచ్చుకొనవలయు నని మనుస్మృతియందుఁ జెప్పంబడియున్నది. పశు హిరణ్యములవిషయమున నేఁబడియవవంతును, పండించిన ధాన్యాదికమునం దాటవవంతు గాని, యెనిమిదివవంతు గాని, పండ్రెండవవంతు గాని పన్నును, చెట్లు, రాళ్లు, తేనె, నేయి, పరిమళ ద్రవ్యములు, ఓషధులు, రసములు — వీని క్రయవిక్రయములవలన వచ్చినలాభములో నాటవవంతు పన్నును, ఆకులు, గడ్డి, కూరలు, చర్మములు, దళములు, మట్టికుండలు, రాతివస్తువులు — వీని క్రయవిక్రయములవలన వచ్చినలాభములో నాటవవంతుపన్నును రాజు గ్రహింపవలయు నని మనుస్మృతియందు నుడువఁబడియున్నది. మఱియు నితరవృత్తులవిషయముందుఁగూడ రాజు గ్రహింపదగిన పన్ను విషయమున స్మృతికారులు వ్రాసియున్నారు. కాని, అవి ప్రస్తుతాంశమున కనవసరము లగుటచే నిందు విస్తరింపలేదు. భూమి విషయమున కర్నకుఁడు పండించినపంటలో నాటవవంతు గాని, యెనిమిదివవంతు గాని, పండ్రెండవవంతు గాని రాజు పుచ్చుకొనఁదగు నని మనువు (౭ - ౧౩౦) చెప్పియున్నాఁడు.

మఱియు భూమి నెక్కువగా క్రయవిక్రయ మాచరించినట్లు గాని, కర్నకుని పాటఁదోలి రాజు పుచ్చుకొనినట్లు గాని పూర్వగ్రంథములయందుఁ గాన్పింపదు. కాని భూస్వామికి తనభూమి కుదువ

పెట్టుకొనుటకును, నితరులకు దాన మిచ్చుటకు నధికారము కలిగి యున్నట్లు నిదర్శనములు లేకపోలేదు. నేద్యము నేసికొనుటకుఁ గావలసినంతభూమి యున్నందువలనను, భూమి కావలయు నని యాసించువారు లేకపోవుటచేతను, భూమికి విరళముగ క్రయవిక్రయాదిక మాచరించుట కవకాశము లేకపోయియుండవచ్చును. రాజు స్వయముగాఁ గాని, కూలివాండ్రు నేర్పఱిచి కాని, స్వలాభముకొఱకు భూమిని నేద్యము చేయువాఁడు కాకపోవుటవలనను, నేద్యము చేయఁబడినభూమియొక్క ఫలములోఁ గొంతభాగమును గ్రహించుటకు మాత్రమే యంగీకరించియుండుటచేతను, నేద్యగాండ్రును దొలఁగించి భూమిని రాజు స్వీకరించుట కవకాశము కలిగియుండలే దని చెప్పినను జెప్పవచ్చును. దీనింబట్టి చూడఁగా నేద్యము గావింపఁబడు భూమియందు రాజునకు సర్వస్వతంత్రాధికారము లేనట్లు తోచుచున్నది.

పూర్వమిమాంస

రాజునకు తనరాజ్యమందలిభూమిమీఁదఁ గొంతహక్కు కలదనుటకు సందేహములేదు. కాని ఆహక్కు ఎటువంటిది? ‘రైతును భూమియందుండి తొలఁగించునట్టిహక్కు గలదా? లేక రైతునొద్దనుండి సిస్తుమాత్రము వసూలుచేయుహక్కు కలదా?’ యన్నవిషయమునుగుఱించి పూర్వమిమాంసలో జైమిన్యాచార్యులవారు మిమాంసించియున్నారు. పూర్వమిమాంసయందు (అధ్య. ౬, పాద. ౭, సూత్ర. ౩) ‘భూమి ఒక్కరాజుసొత్తే కాదు, ప్రజ లందఱకును దానియందు హక్కు గలదు’ అని చెప్పఁబడినది. మాధవాచార్యులవారు రాజు తనరాజ్యము నంతయు దానముగా నొసంగినను ప్రజలక్షేత్రములు, ఇండ్లు మొదలగునవి దానమునందు చేర వనియు, వానియందు రాజునకు స్వామ్యము లే దనియు మిమాంసించియున్నారు.

ఇదేవిషయమునుగుఱించి వ్యవహారమయ్యాఖకారుఁడైన నీలకంఠుఁ డిట్లు వ్రాసెను :—

“క్షత్రియులకు జయమువలన సొత్తు వచ్చు నని చెప్పఁబడినది. జయింపఁబడినరాజునకు నేయే గృహక్షేత్రద్రవ్యములయందు స్వత్వముండెనో యాయా గృహక్షేత్రద్రవ్యములయందు జయించినరాజునకు స్వత్వము గలుగును. జయింపఁబడినరాజునకు సిస్తు వసూలుచేయు నధికారముమాత్ర మేభూములయందు నుండునో వానియందు జయించినవానికి నాహక్కు కలుగును. స్వత్వము కలుగదు.” కావుననే సార్వభౌముఁడు సంపూర్ణ పృథ్వియు, మాండలికుఁడు మండలమును నిచ్చుటకు వీలు లే దని పూర్వమిమాంసయొక్క మహాధ్యాయము నందుఁ జెప్పఁబడినది. భూమిమీఁది ఆయా గ్రామక్షేత్రములస్వత్వము, ఆ గ్రామభూములు దున్నువారిది. రాజునకు కరగ్రహణాధికారము మాత్రము గలదు. కావున నిటీవలి పారిభాషికక్షేత్రదానాదుల యందు భూదానము సిద్ధింపదు కేవలము వృత్తికల్పనముమాత్రము సిద్ధించును. భూమిని దున్నువారియొద్దనుండి కొన్న గృహక్షేత్రదుల

యందు స్వత్వము తప్పక యుండును. కావున నచ్చట భూదానఫలము కూడఁ గలుగును. ”1

ఇట్లు ప్రాచీనస్మృతికారులమతమున రాజునకు భూమియందు మేల్వరం (సిస్తువనూలు చేసికొను) హక్కుమాత్ర మున్నట్లును, కుడివరం (జిరాయితి) హక్కు లేనట్లును స్పష్టము.

భూమియొక్క హక్కువరిది? ఈ హక్కు కేట్లేర్పడినది? ఏ విధముగా రాజువలన నంగీకరింపఁబడినది? అనువిషయము లింకఁ జర్చింపవలెను.

మనుష్యుల నాగరకులై యడవులయందు సంచరించుచు, పండ్లు, దుంపలు, ఆకులు, తాము వేఁటాడి చంపినమృగములు మొదలగువానివలన జీవించుచుఁ గాలము గడపినంతవఱకు భూమిని నేద్యము చేయుట తటస్థింపలేదు. తరువాతఁ బశువులను, మేకలను బెంచుకొని వానివలన జీవనము చేయుచు నొక ప్రదేశముననుండి యింకొక ప్రదేశమునకుఁ బోవుచుఁ గాలము గడపుచున్నయవస్థ యందుఁ దమకుఁ దోచినస్థలముం దను వైనయెడల నేద్యము చేసి ధాన్యాదీకమును బండించుకొని తమ కుటుంబహోమణము చేసికొనుచుఁ దమ కష్టము నచ్చినప్పుడు మఱియొక ప్రదేశమునకుఁ బోయి యచ్చట నేద్యము చేసి ధాన్యములను పండించుకొనుచు నిలుకడ లేక తిరుగు చున్నయవస్థయందు మనుష్యునకు భూమియందు హక్కు కేర్పడుచు కొనుట యసంభవము. కనుక నట్టియవస్థయందు భూమియందు స్వామ్య ముండఁజాలదు. తరువాత నిలుకడ గలిగి మనుష్యుకుటుంబ ములు కొన్నిగాఁ జేరికొని, ఒక్కొక్కటిగాఁగాని యొక్క ప్రదేశము నందు స్థిరపడియుండఁగలిగినప్పుడు నిలుకడగాఁ దాము నివసించినదాని సమీపమునందు నేద్య మేర్పఱచుకొన్నప్పుడు మనుష్యునకు భూమి యందు హక్కుగలుగుటయు, భూమి యాస్తి యగుటయు తటస్థించినది.

ఆయవస్థయందుఁ బ్రతికుటుంబమువారు నేఁటేట నొక్క ప్రదేశమే నేద్యము నేయుటయుఁ జిరకాలానుభవము గలిగియుండుటయు, దానింబట్టి స్వతంత్రాధికారము గలిగియుండుటయుఁ దటస్థించినది. ఆకాలముందు మనుష్యులకు నేద్యమే ముఖ్యజీవనాధారముగ నుండియుండుటంబట్టి వారికి భూమియం దత్యాచరణదృష్టియు, నాశయుఁ గలుగుట సంభవించినది. ఆర్యులు ప్రథమమున హిందూదేశమునకు వచ్చినప్పుడు నేద్యము చేయువారుగనే యుండిరి. ఋగ్వేద మందును, అథర్వవేదమందును భూమి నినుపకట్టుగల నాఁగలితో దున్ని విత్తులు చల్లి యవధాన్యమును బండించినట్లు చెప్పఁబడియున్నది. ఆకాలమునందుఁ జిన్న చిన్నపిల్లకాల్వలు త్రవ్వి భూమికి నీరెక్కించుకొనుసాధనము వారికిఁ దెలిసియున్నట్లే చెప్పఁబడియున్నది. మఱియు నారెండువేదములయందును వ్యవసాయమునకు సంబంధించిన వస్తువు లుపమానములుగా వాడుచుండుటచే వారికి నేద్యమం దధిక గౌరవము గలిగియున్నట్లు స్పష్ట మగుచున్నది. మఱియు నాసమ

యమం దన్నిజాతులవారును నేద్యము చేయుటయే గౌరవ మయిన వృత్తిగాఁ బరిగణించుచుండిరి. దక్షిణహిందూస్తానముం దార్యులు ప్రవేశించి తమ నాగరకతను ప్రచురపఱచిరి. ఆర్యులు కృషివ్యాపారము ముఖ్యాధారముగా నున్నవారని చెప్పటకు సందేహములేదు. మనుస్మృతియందు నేద్యము చేయఁబడినభూమివలనఁ గలిగినఫలములోఁ గొంతభాగము తీసికొనుటకు రాజున కధికారము గల దని చెప్పఁబడిన వాక్యములను, అంతకుఁ బూర్వము వ్యవహారాచరణముం దున్న వని మనువే చెప్పియున్నమాటలంబట్టి మనము గ్రహించి, తదాచార మనాదిసిద్ధ మనియు, పురాణాధారములంబట్టి యోజింపఁగాఁ బృగుచక్రవర్తి కాలముననుండి వచ్చిన దనియుఁ దలఁపవలయును. తరువాత గౌతముఁడు (గౌతమస్మృతి, ౧౦-౩౯), విజ్ఞానేశ్వరుఁడు (మితాక్షర, ౩-౧-౧౩), వీరమిత్రోదయుఁడు (౧-౧౩) మొదలగు వారును, సరస్వతీవిలాసముందును (౪౬౬) కేవలసంగ్రహమును, ననుభవమునుమాత్రమే భూమియందును నీటియందును తృణాదుల యందును వంటచేయు మొదలగునితరవస్తువులయందును మనుజున కధికారము కలుగుటకుఁ గారణము లని చెప్పిరి.

మహమ్మదీయులకాలము

ఇంక మహమ్మదీయులకాలములో మహమ్మదీయశాస్త్రపద్ధతి ననుసరించి భూమియందు మనుష్యున కెట్టియధికార మున్నదో యోజింపవలసియున్నది. ఇత ప్రవర్తకుఁడైన మహమ్మదు హిందూయనుగ్రంథమందు (౪-౪౫, ౧౨౯) బంజరుభూములను నేద్యము చేసినవాఁడు వానికి యజమానుఁ డగును అని చెప్పెను. కాని దీనిపై భాష్యము వ్రాసినయాతనిశిష్యుఁ డగు అబూహసీఫా అనువానిమతము ననుసరించి నేద్యగానికి భూమియందు సంపూర్ణాధికారము గలుగుటకు నేకాధికారిసమృత మవసర మని తెలియును. కాని అతనిశిష్యులగు ఆబూయూసిఫ్, ఇమాంమహమ్మదు అనునారిమతములంబట్టి నేద్యము చేయఁబడక యనాదిగ బంజరుగాఁ గాని అటవీప్రదేశముగాఁ గాని యున్న ప్రదేశములందుఁ బ్రథమమున నేద్యము చేసినవానికి హక్కు భుక్తమును గల వని కనిపించుచున్నది (౪-౪౫, ౧౨౯). వీని నన్నింటినిబట్టి యోజించి మునుముందు భూమిని నేద్యము చేసి ఫలప్రదాయినిగా నొసర్చినవానికే భూమియందు న్యాయ్యమైన హక్కు గల దని నిశ్చయింపవలసియున్నది. కాఁబట్టి రాజునకు నేద్యము చేయఁబడిన భూమివిషయమున దానిఫలసాయములోఁ గొంతభాగముమాత్రమే పుచ్చుకొనుట కధికారము గల దని స్పష్ట మగుచున్నది.

మన్వాదిస్మృతులు

మనుస్మృతియందు రాజున కాజవభాగము గాని యెనిమిదవ భాగముగాని పండ్రెండవభాగము గాని గ్రహించుట కధికారము గల దనియు (౭-౧౩౦), యుద్ధాదివిప్లవములు తటస్థించినపుడు నాలవభాగము పుచ్చుకొనవలయు ననియుఁ జెప్పఁబడియున్నది.

(౧౦-౧౧౨). మఱియు యజ్ఞవల్క్యుడు వృథాభాగమును (౧-౫-౩౩౪, ౫, ౬), అపస్తంబుఁ డర్థభాగమును, గౌతముఁడు దశమభాగమును గాని, అప్తమభాగమును గాని, వృథాభాగమును గాని (౧౦-౫-౨౪), జోధాయన (౧-౧౦-౧౨-౧), నారద (౧౦-౫-౪౦), విష్ణువులు (౩-౫-౨౨) వృథాభాగమును పుచ్చుకొనుట కధికారము గల దని ధర్మశాస్త్రములయందు వ్రాసియుంచిరి. మఱియు మను స్మృతియందు దేవేంద్రునియందు దిట్లు రాజునకు భాగగ్రహణముం దధికారము గలదో, ఎట్టియవసరములయందు దింతకంటె నెక్కువగాఁ బుచ్చుకొనుట కధికారము గలదో, ఎట్టిసమయములయందు దేభాగమును బుచ్చుకొనక యూరకుండవలయునో, ఎట్టియెట్టికాలములయందు శిక్షావిధిగా పన్ను వసూలు చేయుటకు రాజున కధికారము గలదో సవిస్తరముగాఁ జెప్పఁబడినది (ఆ. ౬, ౮, ౧౦). భూమి పన్ను విషయమున నింత సవిస్తరముగాఁ జెప్పఁబడినను హిందూ ధర్మశాస్త్రములయందు దెక్కడను నేద్యగానివలననుండి భూమిని తీసికొనుటకుఁ గాని, యట్టిభూమిని మఱియొకని కిచ్చుటకుఁ గాని రాజున కధికార మున్నట్లు చెప్పఁబడియుండలేదు. కాని మహమ్మదీయరాజులపరిపాలనకాలమందు పన్నీయని భూస్వాములయొద్దనుండి భూమిని దీసికొని మఱియొకని కిచ్చుస్వాతంత్ర్యపద్ధతి యేర్పడినది. మహమ్మదీయులపరిపాలనకాలములో భూమిపైని పన్నెక్కువ నేయఁబడినకారణమున భూస్వాములు భూములను వవలిపెట్టుటయు, నట్లు విడుదల చేయఁబడినభూములను దమపన్నుకొఱకు మహమ్మదీయరాజు లితరులకు నేద్యమునిమిత్త మిచ్చుటయుఁ దటస్థించుచువచ్చినది. కాని, హిందూధర్మశాస్త్రముంబట్టి పన్నుకొఱకు రాజు భూమిని జప్తు చేసి యితరుల కమ్ముట గాని సిస్తున కమ్ముట గాని వాడుకలో నున్న టైక్కడను గానరాదు.

ఇటీవలి ధర్మశాస్త్రటీకాకారులు

పయిని వ్రాసినవిషయముంబట్టి హిందూధర్మశాస్త్రములయందు దెచ్చుటను రాజునకు భూమియందు సంపూర్ణస్వతంత్రాధికార మెన్నఁడును గలిగియుండలే దనియు, నట్టియధికార మేరాజును చెలాయించియుండలే దనియు స్పష్ట మగుచున్నది. పైని తెల్పిన జైమినిమతము ననుసరించియు రాజునకు భూమియందు సర్వాధికారము లేనట్లే కన్పించుచున్నది. కాని జగన్నాథతర్కపంచాననుఁడుమాత్రము భిన్నాభిప్రాయము నిచ్చియున్నాఁడు. ౧౭౭౩-వ సంవత్సరమునందు సర్ విలియమ్ జోన్సు అనునాతఁ డతని నడుగఁగా రాజునకు సర్వస్వతంత్రాధికారము భూమియందుఁ గల దని యభిప్రాయ మొసఁగెను. ఇందులకు జగన్నాథతర్కపంచాననపండితుఁడు, పరశురాముఁడు క్షుత్రియనిర్మూలనముం జేసి భూమి యంతయుఁ గశ్యపునకు ధారవోసినట్లును, అందువలనఁ గశ్యపుఁడు సర్వస్వతంత్రాధికారము గలిగి భూమి ననుభవించినట్లును, నాయధికార మంతయుఁ దరువాత రాజులకు - సంక్రమించినట్లును, నందువలన

రాజులే భూమియందు సర్వస్వతంత్రాధికారము గలవారయినట్లును నరసింహపురాణముననుండి యొకయుక్తిని పన్నెను. కాని శ్రీకృష్ణ తర్కాలంకారుఁ డిందులకు సమతింపక భూమి జంతువులయాధారముకొఱకు సృజింపఁబడిన దగుటవలన భూమియందు జంతువులకును స్వాతంత్ర్యము గలదనియు, బ్రజలను సంరక్షించినకారణముం బట్టి రాజునకుఁ గొంతపన్ను పుచ్చుకొనుటకుమాత్రమే అధికారము గలదనియు, నీయంశము భాగవతపురాణమునందును, మనుస్మృతియందును జెప్పఁబడియున్న దనియుఁ జెప్పి జగన్నాథపండితుని సిద్ధాంతమును ఖండించెను. వీని నన్నింటినింబట్టి చూడఁగా హిందూ సిద్ధాంతముంబట్టి రాజునకు నేద్యములో నున్న భూమియందు సర్వస్వతంత్రాధికారము లేదనియు, హిందూరాజు లెన్నఁడు నట్టియధికారమును చెలాయించుకొనలే దనియుఁ గనిపించుచున్నది.

మహమ్మదీయుల సిద్ధాంతము

మహమ్మదీయశాస్త్రము ననుసరించి యీవిషయమున కొంత వఱకు భిన్నాభిప్రాయము లున్నట్లు పైనే వ్రాయఁబడినదిగాదా.

హిందూదేశముపైకి మహమ్మదీయులు రెండుపర్యాయములు దాడి వచ్చినట్లును, ఉత్తరహిందూస్తానము నాక్రమించుకొన్న విధమునఁ గాకపోయినను, దక్షిణహిందూస్తానమునుగూడ జయించి స్వాధీనపఱచుకొన్నట్లును చరిత్రలు తెలుపుచున్నవి. క్రీ.శ. ౧౩౦౦ సంవత్సరములో అల్లాఉద్దీను దక్షిణహిందూదేశమును సంపూర్ణముగా జయించెను. క్రీ. శ. ౧౩౪౭-వ సంవత్సరములో కృష్ణానదివఱకును గల దేశము మహమ్మదీయులయధికారమునకు లోబడెను. రాజునకు భూమియందధికార మున్న దనుసిద్ధాంతము మహమ్మదీయులది గాని హిందువులది గాదు. బలవంతముగా జయింపఁబడినదేశమును ఇమామ్ సెలవుమీఁదఁ బంచిపెట్టుటకుఁ గాని, అంతకుఁబూర్వ మున్న భూస్వాముల యనుభవమునందే యుండనిచ్చుటకుఁ గాని రాజునకు స్వాతంత్ర్యముగల దని మహమ్మదీయులయభిప్రాయము. జిజియత్తు అను తలపన్నునుగాని, ఖిరాజ్ అను భూమిపన్నును గాని విధించి పూర్వపు భూస్వాములే భూమి ననుభవించుచుండిరి. డి.ఎ. అనుపన్ను మాత్రము మహమ్మదీయులవలననే వసూలు చేయుచుండిరి. హిందూ దేశమున, ఆబూహనీఫాసిద్ధాంత మిదియే. ఈసిద్ధాంతమునే మన దేశమునందు మహమ్మదీయు లనుసరించిరి. ఇతరమహమ్మదీయశాస్త్ర సిద్ధాంతముంబట్టి జయింపఁబడినదేశమునందలి నేద్యముం దున్న భూములన్నియు నాయాభూస్వాములయనుభవములో నుండనిచ్చినను వాని యందలిసంపూర్ణాధికారముమాత్రము రాజుదే యని కనిపించుచున్నది; లేక జుగత్ అనుభూమిపన్ను అతిసులభ మైనది గనుక మతాభిమానముంబట్టి యిది మహమ్మదీయులకుమాత్రమే విధించిరి. ఖిరాజ్ అనుపన్ను బలువై నది. ఇది మహమ్మదీయేతరులకు విధించిరి. మహమ్మదీయులకుఁగూడఁ గొన్నిపట్ల ఖిరాజ్ అనుపన్ను విధించుట సంభవించినది. ఈఖిరాజ్ అనుపన్ను నేద్యము చేయఁబడినభూమి నంత

టను వనూలు చేయవలయు నని అల్లాఉద్దీను మొదలైన మహమ్మదీయ ప్రభువు లనేకపర్యాయములు ప్రయత్నించిరి. కాని అంతకుఁ బూర్వము హిందూరాజులకాలములో వాడుకలో నున్నవిధముగా భూమియొక్క ఫలసాయములోఁ గొంతభాగముమాత్రమే వనూలు చేయఁగలుగుచుండిరి. తరువాత షేర్షా సలీమ్ ఖాన్ అనువారు ఫలసాయములో భాగమునకు మాటుగా రొక్కము పుచ్చుకొను పద్ధతి నెలకొలిపిరి.

పిమ్మట, అక్బరుపాదుషాకాలములో నేద్యము చేయఁబడు భూమియొక్క విస్తీర్ణమును, ఫలమును యోజించి న్యాయమైన ఖిరాజ్ పన్ను వనూలు చేయుపద్ధతి యేర్పడెను. ఇట్లు మహమ్మదీయ ప్రభువులు ఖిరాజ్ ను వనూలు చేయుచున్నను, దీని నిచ్చుచున్నంతవఱకు భూమిని లాగికొనుటకుఁగాని, అట్టిభూమిని మఱి యొకరి కిచ్చుటకుఁగాని అధికారము కలిగి దానిని చెలాయించినట్లు కనుపడదు. అట్టిభూము లితరుల కిచ్చినప్పుడు తమకు వచ్చుచున్న పన్నులు వనూలు చేసికొనుటకుమాత్రమే అధికారము పొందినట్లును, భూమియందు సర్వస్వతంత్రాధికారము పొందనట్లును కన్పించుచున్నది. ఈవిషయముబట్టి యోజింపఁగా భూమిపైని స్వతంత్రాధికారవిషయమున హిందూమహమ్మదీయమతములకు భేదమంతగాఁ గానిపింపదు. కాని హిందూరాజులకాలమందువలెఁ గాక తురక రాజులప్రభుత్వమందు భూమిపన్ను మిక్కిలిగా హెచ్చింపఁబడుట చేత భూస్వాములు భరింపఁజాలకుండిరి. లండీ, పలాన్ అనుపరగ జాలు ఔరంగజీబును, అక్బరాబాద్, ఇలహాబాద్ అనుకోటలు కట్టుటకొఱకుఁ గొన్నిభూములు అక్బరుపాదుషాయును, షాజహానా బాద్ కొట కట్టుటకుఁ గొన్నిభూములను షాజహానును, ఔరంగాబాద్ అనుకోటను గొన్నిమసీదులను గట్టుటకుఁ గావలసినభూములను ఆలంగీర్ పాదుషాయును భూస్వాములయొద్దనుండి కొనుట చూడఁగా మహమ్మదీయలకాలమందుఁగూడ రాజులకు భూమియందు సర్వస్వతంత్రాధికారము లేనట్లు గ్రహింపవలసియున్నది.

బ్రిటిషు అధికారులయభిప్రాయము

మహమ్మదీయులు హిందూదేశమును జయించినప్పటికిని అంతకుము న్నున్న పద్ధతులను, వ్యవహారాచారములను సంపూర్ణముగా మార్చివైచి క్రొత్తక్రొత్తవ్యవహారపద్ధతుల నేర్పఱుపలేదు. తరువాత నాంగ్లేయప్రభుత్వ మారంభ మైనపుడు మొదట నాంగ్లేయదేశవ్యవహారపద్ధతి ననుసరించి భూమియందలి సర్వస్వతంత్రాధికారము రాజులనే యని యుద్దేశించిరి. మహమ్మదీయప్రభువులకాలమందు భూమిపన్ను ఎక్కువ చేయఁబడుటవలన నేద్యము చేయుటయందు లాభము లేక కొందఱును, పేదవడి కొందఱును భూములను

వదలుచుండుట తటస్థించినది. అట్టిభూములపై సిస్తు రాకపోవుటవలన సర్కారునకు నష్టము వచ్చు నని వాని నితరులకు నమర్చుట సంభవించుచువచ్చినది.

మఱియు జనసంఖ్య హెచ్చుటచేతను, నేద్యము చేయుటకుఁ గ్రొత్తభూములు కావలసివచ్చుటచేతను, ఎన్నఁడును కృషి లేక బంజరుగా నున్నభూములను పన్ను గట్టి కొందఱు కిచ్చుచుండుట సంభవించుచువచ్చినది. ఈ సందర్భమునుబట్టి ఆంగ్లేయులు మహమ్మదీయప్రభువులకు సర్వస్వతంత్ర భూమిపైని గల దనియు, వారు హిందూరాజులవ్యవహారపద్ధతులను సంపూర్ణముగా మార్చియుండక పోవుటవలన వారికిఁగూడ సట్టిస్వాతంత్ర్యమే యుండిన దనియు నభిప్రాయపడి యుండవచ్చును.

ఇంగ్లండునందలి పూర్వపుబద్ధతిప్రకారము రాజే భూమి యంతకును బ్రభువు. కావున హిందూదేశమునందు నట్టిపద్ధతియే యున్న దనుకొని భ్రమపడి క్రీ. శ. ౧౭౯౬-వ సంవత్సరమునందు మద్రాసు ప్రభుత్వము వారట్టియభిప్రాయమును దెల్పిరి.¹ కాని రెవిన్యూ బోర్డువారు వెంటనే యాయభిప్రాయము సరియైనది కా దని తెలిపిరి.² హైందవు లయిన రైతులహక్కులనుగుఱించి మిక్కిలి వ్యతిరేకాభిప్రాయముగల సర్థామన్ మన్రో శంటివాడు గూడ 'హిందూదేశమున భూమిఖామం దన్న బిరు దెనికైనను జేల్లునెడ నది రైతునకే చెల్లును. అతఁడు భూమియందలి హక్కు లన్నియు దొరతనమువారితో సమానముగఁ బంచుకొనును. దొరతనమువారికి లేనిహక్కు లాతనికి భూమియందుఁ గల్గును. ఇష్టము వచ్చినప్పుడు గాని, కొన్నిసంవత్సరములకుఁ గాని వానిని వెడలఁగొట్టుటకు నీలు లేదు. ఇంకొకఁ డెక్కువసిస్తు ఇచ్చెద నన్న నాతనిని వెడలఁ గొట్టుటకు నీలు లేదు' అని చెప్పియున్నాడు. ఇందును గుఱించి జేమ్సు, స్ట్రాబ్బు మిల్ ఈ విధముగ వ్రాసియున్నాడు:— 'రైతు నకు భూమియందు స్వత్వ మున్న దనుటకు సందేహము లేదు. కాని యాస్వత్వ ముపాధిసహితము (with a limitation). దొరతనము వారికి భూమియందు స్వత్వ మున్న దనుటకు సందేహము లేదు. కాని, యదియు సుపాధిసహితమే. రైతుస్వత్వమునకు దొరతనము వారి స్వత్వము ఉపాధి, దొరతనమువారిస్వత్వమునకు రైతు స్వత్వము ఉపాధి'.³

భూమియొక్క స్వామ్య మెవరిది యన్న విషయమునుగుఱించి భేదాభిప్రాయము లన్నియు నాలోచించి మద్రాసుగవర్నమెంటువారి క్రిందితీర్మానమును జేసిరి.

1. Mirasi papers, 26.

2. Mirasi papers, 33.

3. As quoted in Srinivasaraghava Iyengar's Forty year's Progress of the Madras Presidency, p, 57.

“(౧) అనాదికాలముననుండియు వచ్చుచున్న యాచారమునకు వ్యతిరేకముగ, దొరతనమువారికి బంజరు (Unoccupied) భూముల లోని లోహములపైని బూర్ణాధికార మున్న దని చెప్పటకు వీలు లేదు. కాని భూమిలోఁ బండిన ధాన్యములలోనుండి పాలు తీసికొనుటకు దొరతనమువారి కెట్టిహక్కు కలదో యట్టి హక్కు ఇందును గలదు. (౨) భూమియందు రైతునకు నిరుపాధిక మైనట్టిదియు (absolute), పూర్ణ మైనట్టిదియు (Complete) నగు స్వత్వము (Proprietary right) గలదు. ప్రభుత్వ వ్యయములకై పంటలోఁ గొంతభాగ మాత్రము ప్రభుత్వమువారి కీయవలయు నన్నవరతునకుమాత్ర మిహక్కు లోఁబడియుండును. (౩) రైతునకు తనభూమి తాకట్టు పెట్టుకొనుటకును, అమ్ముకొనుటకును, మరణశాసనముద్వారా ఎవరికైన నిచ్చివేయుటకును నధికారము కలదు. (౪) ఈసిద్ధాంతముల ననుసరించి భూమి, అనాది కాలముననుండియు నొకనియొద్దనుండి మఱియొకనికిఁ జెందుచున్నది. కావున శాస్త్రప్రకారము గాని, ఆచారప్రకారము గాని ఎన్నఁడును దొరతనమువారికి లేనట్టిదియు, దొరతనమువారి రెన్నఁడును గోరనట్టిదియు నగునీహక్కు (భూమియందుఁ దమకు స్వత్వము గల దన్న క్రొత్తహక్కు) గల దని దొరతనమువారు నేఁడందు లేని (ఆ ప్రదేశమునందుఁ బ్రజలలో దొరతనమువారియెడ) అపనమ్మికయు, అసంతృప్తియుఁ గలుగును. వీనిని తొలగించుట కెంతయో ధీర్ఘకాలము పట్టును. (౫) క్రొత్తగా భూమి రైతునకు నమరకము నేయునపుడు, ఆభూమిలోని లోహము లన్నిటిపైని దొరతనమువారికి సర్వస్వాతంత్ర్యము గల దన్నవరతు రైతు ఒప్పుకొనవలయు నని చెప్పట దొరతనమువారిహక్కుల ననావశ్యకముగ సాగఁదీయుటయే. విశేష సమయములయందుఁ బ్రజలభమున కావశ్యక మేని యిట్టివరతు పెట్టినఁ బెట్టవచ్చును. (౬) ఇదివఱకు రైతునధీనమైన భూమిని గుఱించియు, ఇంకముందు వ్యవసాయమునిమిత్తము రైతునధీనము కాఁబోవుభూమినిగుఱించియు నిట్టివరతు పెట్టుటవలన నేమియుఁ బ్రయోజన ముండదు. జనులమనస్సులో నపనమ్మిక పుట్టించి దానిని నెక్కువగ వ్యాపింపఁజేయుటకుమాత్ర ముపయోగపడఁగలదు.”

మధ్యవర్తులు

ఇట్లు భూమియందు స్వత్వము గలవాఁడు రైతు; అనఁగా వ్యవసాయము చేసి పండించువాఁడు. అందులో కొంతపాలు సిస్తుగఁ దీసికొనుహక్కు కలవాఁడు రాజు. కొందఱయభిప్రాయముప్రకారము భూవిషయమున రాజును, రైతును భాగస్థులు. రాజు నిద్రపోవు (Sleeping) భాగస్థుఁడు, లాభములోఁ దక్కువపాలును దీసికొను వాఁడు. రైతు వ్యవహారమును జేయుభాగస్థుఁడు. లాభములో నెక్కుడుభాగమును దీసికొనువాఁడు. కావున భూమినిగుఱించి రాజు నకు రైతునకుమాత్రము హక్కుండును. మూడవవాని కెవ్వనికిని

హక్కుండనేరదు. కాని రైతే ప్రకారము తనహక్కు నితరుల కిచ్చివేయవచ్చునో యట్లే రాజుగూడఁ దనహక్కు నితరుల కీయ వచ్చును. రాజుహక్కు అనఁగా సిస్తు వసూలు చేసికొనుహక్కు. రైతునొద్దనుండి తాను స్వయముగ రాజు సిస్తు వసూలు చేయక, మధ్యవర్తి నొకని నేర్పాటు చేసి వాఁడు రైతులయొద్దనుండి సిస్తు వసూలు చేసికొనునట్లును, అందుఁ గొంత ప్రతిఫలముక్రింద వాఁడు తీసికొనునట్లును, కొంత రాజున కిచ్చునట్లును ఏర్పాటు చేయవచ్చును. ఈ యేర్పాటు లనేకవిధములుగ నుండవచ్చును. వానివివర మంతయు ముందు చెప్పఁబడును. ఇచ్చటఁ జూడవలసిన దే మనఁగా, ‘ఈమధ్య వర్తికి భూమియం దెట్టిహక్కు గలదు? ఆతనికి భూమియందు స్వత్వము గలదా?’ యన్నయంశము. రాజునకే లేనిహక్కు వీని కెట్లు వచ్చును? రాజులదు. కావున నితఁడుగూడ సిస్తు వసూలు చేసికొనుహక్కు కలిగియుండునే కాని భూమియందు స్వత్వము గలిగి యుండఁడు. కాని, యీసంగతిని పాటింపక పెక్కురు జమీన్ దారులు తమకు భూమియందు స్వత్వ మున్న దనియు, తమరైతులను తమయిష్టము వచ్చినప్పుడు భూమియందుండి తొలగించుటకుఁ దమ కధికార మున్న దనియుఁ జెప్పఁదొడఁగిరి. దొరతనమువారును దమకు భూమియందు స్వత్వ మున్న దని భ్రమపడి, భూమియొక్కస్వత్వము జమీన్ దారుల కిచ్చితి మని ౧౮౦౨-వ సంవత్సరపు ౨౫-వ రెగ్యులేషనులోఁ జెప్పిరి. కాని, వారు తమపొరపాటును గొంతకాలమునకుఁ గనుఁగొని ౧౮౨౨-లో ౪-వ నెంబరు రెగ్యులేషన్ అమలులోనికిఁ దెచ్చిరి. రైతులకు భూమియందు సంతకుఁ బూర్వ మున్నహక్కులకు భంగము గలిగించుట ౧౮౦౨-వ సంవత్సరపు ౨౫-వ రెగ్యులేషన్ యొక్క యుద్దేశము గా దని యిందుఁ జెప్పఁబడినది. ఇట్లు దొరతనమువారు చెప్పినను, జమీన్ దారులుమాత్రము వీ లయినంత వఱకు రైతునకు భూమియందు స్వత్వము, అనఁగా జిరాయితీహక్కు లే దని యనుటయు, రైతులు జమీన్ దారులు పోరాడి కోర్టుల కెక్కుటయు, కొన్నితీర్పు లిటు, కొన్నితీర్పు లిటు నగుటయు, ౧౮౦౮-వ సంవత్సరమున ‘ఎన్వేటుల్యాండు ఆక్టు’ (౧౮-వ చట్టము) నిర్దింపఁబడువఱకును జరగుచునేయుండెను. ఈచట్టము వచ్చినప్పటి నుండియు జమీన్ దారీరైతుల కందఱకును జిరాయితీహక్కు గల దన్న సిద్ధాంతము స్థిరపడిపోయినది. కాని అగ్రహారములలోనిరైతుల హక్కునుగుఱించియు, ఈనామలరైతుల హక్కునుగుఱించియు ఈచట్టము స్పష్టముగ నేమియుఁ జెప్పనందున, ఈనామదారులకు వారిరైతులకు నింకను పెక్కువ్యవహారములు జరగుచునేయున్నవి. రైతువారీఅమరక పుభూములపట్టాలు గలవారు పెక్కుమంది ఎక్కువ భూము లుండుటవలనను, స్వయముగ వ్యవసాయము చేయుటకు నోపికయు, వీలును లేనందునను, తమభూము లెల్లప్పుడును రైతులకే అమరకము చేయుచుండురు. ఇట్టిరైతుల కాభూమియం దెట్టిహక్కు గల దన్న విషయ మింకను విచారణీయము. సామాన్యముగ పట్టాదారు

క్రిందిరైతునకు భూమిలో నెట్టిహక్కును లేదనెడిసిద్ధాంతమే యిప్పటికిని సర్వత్ర అంగీకరింపబడుచున్నది.

రాజు భూస్వామితోఁ గాని, భూస్వామి సేద్యగానితోఁ గాని భూమిపన్ను విషయమునఁగాని, ఫలసాయములోని భాగము విషయమునఁ గాని, అట్టిభాగమునకు సరియైన ఖరీదుగల రొక్కము విషయమునఁ గాని జరపుకొనునేర్పాటే అమరకము. భూమిపన్ను నసూలుచేయు విషయములో ననేకవిధము లగు నేర్పాటు లున్నవి. భూమికిని భూస్వామికిని గాని, భూమికిని సేద్యగానికిని గాని కలసంబంధము లనేకవిధము లైనవి. ఇట్టిసంబంధభేదములంబట్టి తేత్రానుభవములు (Tenures) కూడ ననేకవిధము లైనవి. ఇందు, పన్నిచ్చుచు ననుభవించునవి కొన్నియు, పన్నీయనక్కఱ లేకుండ ననుభవించునవి మఱికొన్నియు నున్నవి.

గ్రామము, గ్రామస్థులు, వారితేత్రములు

నిలుకడ గలిగి యొకప్రదేశము నాక్రమించి యందు గృహములు గట్టుకొని మనుష్యులు కాపురము చేయునునీకపట్టునకు 'గ్రామము' అని పేరు. ఇట్లు గ్రామమందు నివసించు గ్రామస్థులకును నా గ్రామమున కందుపాటుగా నుండుభూమికిని గల సంబంధమును, గ్రామస్థులం దొండొరులకుఁ గలసంబంధమును, గ్రామస్థులకుఁ దాము సేద్యము సేయుభూమియందుఁగల హక్కును మనము విమర్శించి నిశ్చయింపవలసియున్నది. రెవిన్యూవ్యవహారమునకు గ్రామము ముఖ్యమైనది కావున గ్రామముయొక్క విధములును, నవి యేర్ప 'నయేర్పాటులును జక్కఁగాఁ దెలిసికొనుట యవసరము. భూమిని బాగుపఱచి సేద్యమున కర్హముగాఁ జేయుటకును, వన్యమృగముల వలనిబాధలను దప్పించుకొనుటకును, అన్యోన్యసహాయము చేసికొనుచు నొక్కగ్రామములోనివా రందఱును గలసి తమతేత్రమలాభములకై పాటుపడుట అత్యవశ్యకముగా నేర్పడినది. అందువలన గ్రామస్థు లందఱకు నొకవిధమగు స్నేహబంధమును స్థలాభిమానమును గలుగుట తటస్థించినది. హిందూదేశమందలి గ్రామముల స్వభావములను బరిశీలించినయెడల రెండువిధములుగా గ్రామములు విభజింపబడఁదగియున్నవి.

ఇందు, గ్రామములలోఁ గృషి చేయఁబడుతేత్రములు వేఱు టుగా గ్రామస్థులలో నొక్కొక్కనిహక్కుగా నెంచఁబడుచుండునవి యొకవిధమైనవి. ఇట్టిగ్రామములు రైతువారీగ్రామము లని చెప్పఁబడును. ఇట్టిగ్రామములలోని గ్రామస్థులు ప్రత్యేకతేత్రములు (వేఱువేఱుపాలములు) కృషి చేసికొని యొకరితో నొకరు సంబంధము లేనట్లున్నను దమతేత్రమలాభములకొఱకుఁ దమలో బలవంతుఁ డగునొక్కని గ్రామాధికారిగా నెన్నుకొని యతనికి లోబడి గ్రామస్థులపనులు నెఱవేర్చుటకుఁ గొందఱును గ్రామ సేవకుల నేర్పఱుచుకొని సుఖముగా నుందురు. ఈ గ్రామాధికారిని పటేలు, లంబార్దాగు, రెడ్డి, పెత్తనదారు మొదలగుపేర్లతోఁ

బిలుతురు. ఇట్టిరైతువారీగ్రామములు మదరాసు, బొంబాయి, బీరారు రాష్ట్రములయందును, మధ్యపరగణాలయందును విస్తారముగా నున్నవి. మధ్యపరగణాలలోని గ్రామములస్వభావము తర్వాత మార్పఁబడినను బ్రథమమున నిట్టిదియే యని నిశ్చయింపవలెను. బంగాళ రాజధానిలోని గ్రామములుకూడ నిట్టివియే యైనను అనేక గ్రామములను గలిపి పరగణాలుగను, జమీన్దారీయేస్తేట్లుగను నేర్పఱచి జమీన్దారీసెటిల్మెంటు చేసియున్న హేతువున నారాజధానియందలి గ్రామములస్వభావ మంత విచారణీయముగాఁ గనిపింపలేదు. ఇక రెండవతరగతిగ్రామములస్వభావము విచారితము. ఒకఁడు గాని, యొకకుటుంబమువారు పలువురు గాని, పరస్పరసంబంధబాంధవ్యము గల యొక్కతెగవారు గాని యొక్కచో గ్రామమును నిర్మించుకొని యాగ్రామమునకు సంబంధించినభూమి యంతయు స్వాధీనభుక్తమైనదిగాఁ జేసికొని తరువాతను కుటుంబము వృద్ధియై జనసంఖ్య హెచ్చినప్పుడు వైభూమి యంతయు పిత్రాధిపత్యమువలె భాగములుగాఁ బంచుకొని యనుభవించుచుండునవి రెండవతరగతిగ్రామములు. ఇట్టిగ్రామములలో గ్రామస్థు లందఱు నించుమించుగా సమానమైనహక్కు గలవారు. కనుక గ్రామాధికారి నొకనిని నియమించుకొని యతనికి లోబడియుండక వారందఱును గలసి యొకపంచాయితీ నేర్పఱుచుకొని గ్రామవ్యవహారములు చక్కఁబెట్టుకొనుచుండురు. ఈ రెండవతరగతిగ్రామములు, 'ల్యాండులార్డువిలేజీలు' అని పిలువఁబడును. రైతువారీగ్రామములలో సేద్యములో నున్న భూమి యంతయు నన్యోన్యసంబంధములేని వేఱువేఱుతేత్రములుగా వేఱువేఱుగ్రామస్థులభుక్తములో నుండును. ల్యాండులార్డువిలేజీలో సేద్యములో నున్నభూమి యంతయు గ్రామస్థులు తమతరతరములంబట్టి భాగములు గలిగి యనుభవించుచుండురు గాని యాభూమి యంతయు సంఘాధికారము గలదిగా నుండును. ఒకప్పుడు రైతు వారీస్వభావముగల గ్రామము ల్యాండులార్డుగ్రామముగా మాటుట గూడఁ గలదు. అది మరల రైతువారీగ్రామముగా నుండుట తటస్థించును.

ఇట్టిహర్పులు దక్షిణహిందూస్తానమునందలి గ్రామములలోఁ గలిగినవి. మదరాసురాజధానిలో చెంగల్పట్టు మొదలైన జిల్లాలలో నున్నగ్రామము లొకప్పుడు ల్యాండులార్డుగ్రామములస్థితియం దుండి మిరాశీగ్రామము లని పిలువంబడుచుఁ దరువాత రైతువారీగ్రామములైపోయినవి. ల్యాండులార్డుగ్రామములు పైని చెప్పినప్రకారముననే కాక యితరవిధములుగాఁగూడ నగుచున్నవి. ఇట్టిగ్రామములు పట్టిదారీగ్రామము లనియు, భాయిచారాగ్రామము లనియు రెండువిధములు. ఈరెండువిధములలో లక్షణములు సంపూర్ణముగాఁ బట్టనివి కూడఁ గలవు. ల్యాండులార్డుగ్రామములమీఁదిభూమిపన్నున గ్రామస్థులకున్నభాగములవరుంబడినిబట్టి గ్రామము సిస్తంతయు వనూలు చేయఁబడుచుండెడుగ్రామములు నాలుగువిధములు.

౧. ఒకడే అధికారిగాఁ గలవి. వీనిని 'జమీన్దారీఖాల్దీన్' అందురు.

౨. అవిభక్తులైన కొందఱభుక్తములలో నున్నవి. వీనిని 'జమీన్దార్ మస్తార్కా' అందురు.

౩. కూటస్థానుసారభాగములు (Divided on ancestral shares) గలవి లేక పట్టిదారీ గ్రామములు.

౪. సంపూర్ణలక్షణము లేని పట్టిదారీ గ్రామములు.

గ్రామస్థులు తాము కేవలము భుక్తపఱచుకొనుచున్న తేత్రము మెట్టభూమిలో నెన్నవవంతో మెట్టగ్రామమునిస్తులొ నన్నవవంతే నిస్తు నిచ్చుగ్రామములు. రెండవతరగతిల్యాండులార్డు విలేజీ గ్రామములు. ఇవి రెండువిధములు:

౧. భాయిచారా.

౨. అసంపూర్ణ భాయిచారా.

మదరాసురాజధాని కాక హిందూదేశమున నితరప్రదేశముల యందు గ్రామస్థులలో కొన్ని భేదము లున్నట్లు కన్పడుచున్నది. అందు

(౧) 'ఖున్ ఖాన్' 1 అనువారు:— ఈరైతులు ప్రప్రథమమున గ్రామమును నిర్మించినవారి సంతతిలోనివారు. వీరితర గ్రామస్థులకంటె నెక్కుడు స్వాతంత్ర్యము కలిగి యాస్వతంత్రతను అనుశ్రుతమగు నాచారమువలన ననుభవింపఁగలిగినవారు. వీరు భూమిపన్నిచ్చునంతవఱకు భూమియందుండి తొలఁగింపఁబడుటకు వీలగువారు కారు. వీరికి తమభూముల నితరుల కిచ్చుటకుఁగాని యమ్ముటకుఁగాని యధికారము లేదని సర్ జాన్ షోర్ (Sir John Shore), హర్రింగ్టన్ (Harrington) అనువారి యభిప్రాయము.

(౨) ఫైఖాస్తు అనువారు:— వీరితర గ్రామములనుండి వచ్చి గ్రామమునఁ గాఁపురమున్నవారు. వీరికి పై (ఖున్ ఖాన్) రైతుల కున్న స్వతంత్రత లన్నియు లేవు. వీరికి ఖున్ ఖాన్తురయితుల కున్న హక్కు లన్నియు లేకపోయినను కాశ్వతముగా పంశపారంపర్య మగు హక్కుమాత్రము లేకపోలేదు. కాని గ్రామమునందు మొదటితెగవారి కుండుగౌరవముమాత్రము లేదు.

(౩) పాయికారీ అనువారు:— వీరు ప్రథమతరగతి రయితులభూములను నేద్యముచేసిపెట్టుటకు నితరగ్రామములనుండి వచ్చినవారు. వీరిని భూములనుండి యిచ్చవచ్చినట్లు తొలఁగింపవచ్చును. వీరికి భూములయం దేవిధ మగు హక్కుగాని, గౌరవము గాని లేదు. వీరు మొదటితరగతిరైతులకు నిస్తు చెల్లించుటలో 'పాయికార' రైతులు. అఱవదేశపు గ్రామములయందు భూములు 'వారపట్టు', 'తీరువాపట్టు', 'తరిసు', 'పారంబోకి' అని నాలుగువిధములుగా విభజింపఁబడినట్లు కన్పించుచున్నది. వారపట్టు అనఁగా ఫలసాయములో భాగ మిచ్చి నేద్యము చేయునది. ఈవిధమైనవి సాధారణ

ముగా ఫలపుసాగుబడికి అర్హమైనభూములు. తీరువాపట్టు అనఁగా ద్రవ్యరూపకముగాఁ బన్నీయఁబడినది. నేద్య మయిన బంజరు భూములు తోటలు నిట్టివి. 'తరిసు' అనఁగా గయాశుభూములు. ఇవి రెండువిధములు. 'షేకల్ కరంబో', అనఁగా నేద్యము చేయఁబడిన గయాశులును, అనాదికరంబో అనఁగా నేద్యము చేయఁబడని గయాశులును. 'పారంబోకి' అనఁగా, నేద్యము చేయఁగూడనట్టి, నేద్యమునకుఁ బనికిరానిభూములు. ఇందుఁ గొండలు, రాజమార్గములు, నదీప్రవాహ ప్రదేశములు, చెఱువులు, జలాశయములు, రుద్రభూములు, మాల పల్లెలు మొదలైన ప్రదేశములు చేరును.

ఈనాములు, మాన్యములు వగైరా

తెలుఁగుదేశములోని గ్రామము లఱవదేశములోని గ్రామముల వంటివే అయియున్నవి. ఇందుఁగూడ భూమి యంతయు నేద్యము చేయఁబడుచున్న భూమిగను, గయాశుభూమిగను విభజింపఁబడి యున్నది. నేద్య మగుభూములు మాన్యములు, అనఁగా సర్కారున కీయఁబడుపన్ను గృహస్థులు వనూలు చేసికొనుటకు హక్కు గలిగినవియు, 'ఖండ్రెగలు', అనఁగా సర్కారునకుఁ జెందవలసిన పన్నులోఁ గొంత భాగముమట్టునకే గృహస్థులు వనూలు చేసికొని అనుభవించుటకు హక్కు గలిగినవియు నని రెండువిధములు. ఇందు మాగాణిభూము, అనఁగా పల్లపుపంట పండునవి. ఈభూములలోఁ బంటుపంటలోని సర్కారుభాగమునకు 'కోరు' అని పేరు. రయితు భాగమునకు 'మేడిపా' అని పేరు. మెరకభూములపై అఱవభూముల వలెనే రొక్కపునిస్తు వనూలు చేయఁబడుచున్నది. మధుర, తిరునెల్వేలిజిల్లాలలోని గ్రామములకు 'కారె' అని పేరు. ఈగ్రామములు మిరాశీగ్రామములవంటివే. అయినను ఇండలిగ్రామస్థులహక్కులు కేవలము మిరాశీగ్రామస్థులహక్కులవంటివి కావు. మఱియు సముదాయము లేక 'ఫసంకరే' అనుగ్రామములుగూడ కలవు. ఇట్టి గ్రామములలో గ్రామస్థు లనుభవించు భూమిభుక్తము 'ఫలభాగ' మనియు, 'ఆచంద్రార్కము' లేక 'అరుండికరే' అనియుఁ బేర్లు. గ్రామసముదాయమువారు భూమియొక్క మంచిచెడ్డలనుబట్టి కొన్ని సంవత్సరముల కొకపర్యాయము పంచుకొనక భూస్వభావములు తెలిసినతరువాత మరల మార్పుకొనకుండ తమభూములను కాశ్వతముగా నుంచుకొనినప్పుడు అవి పై పేర్లఁ బరఁగును. ఇట్టిభూముల మీఁద సర్కారున కీయఁబడవలసిన సర్కారుభాగ మాయాభూము లనుభవించువారివియే అయియున్నవి. కావున నిట్టిగ్రామములు గ్రామసముదాయపుహక్కు గల గ్రామము లయినను రైతువారీగ్రామములస్వభావము గల గ్రామములలక్షణములే కలవి యైయున్నవి. తంజావూరుజిల్లాలో 'ఏకభోగము' లేక 'యజమాన్ గ్రామము' అనుగ్రామములు గూడఁ గలవు. చెంగల్పట్టుజిల్లాలో నున్న మిరాశీ గ్రామములమిరాశీదార్లు మిరాశీదార్లు కాని గ్రామస్థులకు దొరతనము

వారు భూమి నిచ్చి వసూలు చేయుపన్నులుమీఁద 'తుండువరం', లేక 'స్వామిభోగం' అనునొకవిధ మయినరుసుము ననుభవించుటకు హక్కు గలిగియున్నారు. మఱియు నీమిరాశీదారులు 'కాని' లేక 'గ్రామ' అనువూరుమాన్యము అనుకొంత నేద్యప్రదేశము పన్ను లేక స్వేచ్ఛగా ననుభవించుటకుఁగూడ హక్కు గలిగియున్నారు. ఈ మిరాశీదార్లకుఁగల హక్కులనుగుఱించి సవిస్తరముగ వ్రాయుటకు నిందు వీలు లేదు.

రైతువారీపద్ధతి

ఈ పద్ధతికి అమానీపద్ధతి యనినూడ నామాంతరము కలదు. ఇందు పట్టాదా రగురయితువలన మధ్యస్థులయవసరము లేకయే దొర తనమువారు గ్రామోద్యోగస్థులద్వారా పన్ను వసూలు చేయుదురు. ఈపన్ను పంటలో భాగమురూపముగఁ గాని, రొక్కమురూపముగఁ గాని వసూలు చేయవచ్చును. ఫలములో భాగరూపముగా వసూలు చేయుపద్ధతి 'అసరా', 'వారం' అనుపేళ్లు గలిగియుండును. కడప, కర్నూలు, బళ్లారిజిల్లాలలో 'అప్పనము' అనుపద్ధతి యొకటిగూడ కలదు. ఈ పద్ధతియందు మంచితరగతిభూములకు నెక్కువగ సిస్తు కట్టి అందులకుఁ బ్రతిఫలముగఁ దక్కువతరగతిభూములను సులభములగు సిస్తుల కిచ్చుట కలదు. 'నిట్టము' అనునది వ్యవసాయసమయమునందు రైతు లంతకుఁ బూర్వము నేద్యము నేసినభూములలో నేయేభాగములు నేద్యముచేయ నిశ్చయించుకొని యేయేభాగములు వదలివేయఁదలచి కొనిరో నిశ్చయించుపద్ధతి. రైతులశక్తికి మించినభూములు వారిపైని బడవేయుటవలన వానిని నేద్యము చేయఁజాలక కొంతభాగమే నేద్యము చేయఁగలుగుటవలన సిస్తువసూలుకొఱకు నీపద్ధతి ఏర్పాటు చేయఁబడి నది. తిరునెల్వేలి, తంజావూరుజిల్లాలలో 'ఒలంగు', 'మోతాఫిసత్' అనుపద్ధతు లున్నవి. ఒలంగుపద్ధతిలోఁ బంటమొత్తమున కప్పటిధరల ప్రకారము ఖరీదు కట్టి సర్కారున కీయవలసినభాగము రొక్కము రూపముగాఁ బుచ్చుకొనుపద్ధతి. ఇది రైతునకు సమృద్ధిలేనియెడల పంటమొత్తములో ధాన్యభాగమునే యియ్యవచ్చును. ఈపద్ధతిలో

ధరలు నిర్ణయించుటలోఁ గొన్నినియమములు గలవు. మోతాఫిసత్ పద్ధతి ఒలంగుపద్ధతివంటిదే. అయినను ధరలు నిర్ణయించుపద్ధతిమాత్రము వేటుగా నుండును. తంజావూరు హిందూరాజుల యేలుబడిలో నున్న ప్పడు 'పాట్ హత్' అనునొకపద్ధతి వాడుకలో నుండెను. ఈ పద్ధతిలో 'పాటహక్కుదారు' అను మధ్యవర్తితోఁ బ్రత్యేకగ్రామ ములయొక్కకాని, కొన్నిగ్రామములయొక్కకాని సిస్తు ఏర్పాటు చేసికొని వసూలు చేయుదురు. 'పట్టుకట్టు' పద్ధతి:— ఈపద్ధతి యందు రైతు నేద్యము చేసినభూమి యేదియు నెప్పుడును వదలిపెట్ట వలనుపడదు. 'తరంభర్తి' పద్ధతియందు రైతు స్వాధీనమందున్న ఎక్కువసిస్తుగల భూములను వదలిపెట్టి తక్కువసిస్తుగల భూములనే నేద్యము చేయవలె ననినచో తక్కువసిస్తుగల భూములతోపాటు వదలిపెట్టిన యెక్కువసిస్తుగల భూములమీఁదిపన్నుగూడ పుచ్చు కొనుపద్ధతి. ఈపద్ధతియందుఁగూడ పట్టుకట్టుపద్ధతివలెనే రయితులు భూములను వదలిపెట్టుట కవకాశము లేకుండుటకుఁ గారణ మగు చున్నది. 'వీసబడిపద్ధతి':— ఈపద్ధతి త్రిలింగదేశమునందుఁ గలదు. ఈపద్ధతియందు గ్రామములలోఁ గొందఱు పెద్దరయితులు చేరి గ్రామములోనిభూమి యంతయు గ్రామమరయితు లందఱును దమతమ శక్త్యనుసారముగ సాగుబడికిఁ బుచ్చుకొని యందుల కీయఁదగిన గ్రామముమొత్తపుపన్నునందు న్యాయ్యమయిన భాగమును నిచ్చు కొందురు. 'కల్ హత్' పద్ధతి:— ఈపద్ధతి బారామహత్ దేశము లోను, నేలముజిల్లాలలోను ఉన్నది. ఈపద్ధతియందు మధ్యవర్తులతో నిమిత్తము లేకుండ రయితునొద్దనుండి సిస్తు గ్రామోద్యోగస్థులమూల మున వసూలు చేసి రహితులకుఁ దాము నేద్యము చేయుభూముల యందు పూర్ణమయిన హక్కు గలిగియుండునట్లు చేయఁబడెను.

హిందూరాజులకాలమున భూములక్రయవిక్రయము చేయు పద్ధతి యంతగా లే దనియు, తనఖా పెట్టుటమాత్రము కొంతవఱకు కల దనియు పైని వ్రాయఁబడెనుకదా! ఈ తనఖాపెట్టునాచార ముండుటవలన భూమియంగు భూస్వాములకు హక్కు కల దని

1. పూర్వకాలమందు భూమిని అమ్మునట్టిపద్ధతి లేదని కొందఱిటివలియింగ్లీషుగ్రంథకారులు భ్రమపడియున్నారు. ఇప్పు డున్నట్లు భూమి కప్పుడు వెల లేకపోయినందునను, భూమి యెక్కువగను రైతు తక్కువగను ఉన్నందునను భూమిసంబంధమైన క్రయవిక్రయము లెక్కువగా లేకపోవచ్చును. అంతమాత్రమున హిందూరాజులకాలమునందు రైతులకు తమభూమిని అమ్మునధికారము లేదనిచెప్పటకు వీలులేదు. భూమిని విక్రయించుచుండి రని చూపుటకుఁ బ్రబలప్రమాణము లున్నవి. చాణక్యరచితమైన అర్థశాస్త్రమునందు భూమిని విక్రయించు పద్ధతులు చెప్పఁబడియున్నవి. భూమిని అమ్మఁదలచినవాడు మొదట జ్ఞాతులకు, తరువాత సామంతులకు (ప్రక్కవారికి) తరువాత అప్పుల వాండ్రకు నమ్మవలెను; అనఁగా వీరికి ఒకరితరువాత నొకరికి భూమియెడ నొకవిధమైన హంసాయిహక్కు (Pre-emption) కలదు. వీ రెవరును కొననియెడల ఇతరుల కమ్మవచ్చును. అమ్మునెడ భూమితో సంబంధము లేనివారిని, నలువది యిరుగుపొరుగు ఇండ్లవారిని పిలిచి వారికి విక్రయముసంగతి తెలుపవలెను. తరువాత నమ్మఁబడునట్టిక్షేత్రము, తోట, కాలువ, తటాకము, ఆధారము ఇది యని సరిహద్దులతోఁ జెప్పి, 'యా వెలకు నెవరు కొందురు?' అని మూడుసారు లడుగవలెను. ఆపైని ఆభూమి నిరాటంకముగఁ గొనువానిది యగును (కాటిలీయమ్ అర్థ శాస్త్రమ్., 3. అధి, ౯. అధ్యాయ, ౬౦. ప్రక.); సిస్తు ఇచ్చువారు సిస్తు నిచ్చువారికే యమ్మవలెను. బ్రాహ్మణాగ్రహారములు బ్రాహ్మణులకే యమ్మ వలెను (కాటిలీయమ్ అర్థశాస్త్రమ్., 3. అధి, ౯. అధ్యాయ, ౬౨. ప్రక.) అని చెప్పఁబడియున్నందున క్రీ. పూ. ౪-వ శతాబ్దియందు, ననఁగా చంద్రగుప్తచక్రవర్తికాలమునందు భూమివిక్రయ ముండె ననుట స్పష్టము. బృహస్పతిస్మృతియందు స్థిరాస్తిని సంపాదించుమార్గము లేడు

చెప్పటకు వీలు కలిగియున్నది. హిందూరాజులపరిపాలనకాలముందు సిస్టునియ్యనిరైతుయొక్క భూమిని అమ్మి వానిని దానినుండి తొలగించి మఱియొకరైతున కిచ్చి సిస్టు వనూలు చేయుపద్ధతి యున్నట్లు కనిపింపదు. రైతు సిస్టు నియ్యనియెడల వానిచరాస్తి అమ్మికాని, వానిని దండించి బాధపెట్టికాని వనూలు చేయునాచారము కలదు. మలయాళదేశమునందుఁ దక్కిన ప్రదేశములందుకంటె భూస్వాములకు భూములయందు నెక్కుడుహక్కును, స్వాతంత్ర్యమును కలదు. పూర్వకాలమునందు కూలివాండ్రను కొంచెము హెచ్చుతక్కువగా బానిసలుగా చూచుచుండినట్లు కనిపించుచున్నది. మలయాళ, కన్నడ దేశములయందు భూస్వాములయొక్క పని చేయుకూలివాండ్రను అమ్మటకును తాకట్టు పెట్టుటకును గూడ భూస్వాములకు నొక విధమున స్వతంత్రత యుండెను. వీండ్రను భూమితో సంబంధము లేక వేఱుగా చరాస్తివలె భావించి అమ్మటకు భూస్వాముల కధికార ముండెను. అటవదేశమునందుఁ గూలివాండ్రు భూమితో నమ్మఁబడువారుగను, భూమి యెవ్వరియధీనమందున్న వారియధీనమునందుండి

పని చేయువారుగను నుండిరి. కాని సర్కారున కియ్యవలసినపన్ను తేలికగ నున్నంతవఱకు భూస్వాములు కూలివాండ్రచే (పాలేళ్లచే) సేద్యము చేయింపఁగలుగుచుండిరి. మహమ్మదీయప్రభుత్వకాలముందు భూమి సిస్టు ఎక్కువగ చేయఁబడినందునఁ దామే స్వయముగ సేద్యము చేసినఁగాని లాభము లేకపోవుటవలన భూస్వాములకే స్వయముగ సేద్యము చేయవలసినయవసరము కలిగినది. ఆంగ్లేయప్రభుత్వారంభమున సర్కారుఖర్చులక్రింద వనూలు చేయఁబడుపన్ను భూమిపన్నుకంటెయే యగుటవలనను, ఇతరవిధములగు పన్నులు వాడుకలోనికి రాకపోవుటవలనను భూమిపై సిస్టే ప్రభావమైనపన్నుగ నిప్పటికిని పరిగణింపఁబడుచున్నది. హిందూరాజులకాలమునందు ఫలసాయములలోఁ గొంతభాగము తీసికొనుచువచ్చుచున్నందున భూమియొక్క ఫలవత్తను బట్టియు, పండింపఁబడిన ధాన్యాదులవిలువనుబట్టియు సర్కారుపన్ను ఏర్పడుచువచ్చినది. ఆంగ్లేయులు అమానీపద్ధతి యారంభముచేసిన తరువాత ద్రవ్యరూపమున సిస్టు వనూలు చేయుచు భూములయొక్క పంటస్థితినిబట్టి రొక్కమురూపమున సిస్టులు వనూలు చేయుచు

చెప్పఁబడినవి. విద్య, క్రయము, తాకట్టు, శౌర్యము, భార్య (స్త్రీగనము), దాయము, వారసులు లేనిజ్ఞాతులసాత్తు (అనంతరవారసత్వము) [౯. ౨].

ఆస్పృతియందే 'ఆస్తి రెండువిధములు: స్థిరాస్తి, చరాస్తి. విక్రయము పూర్తియైనతోడనే యీరెండింటికిని 'పణ్యము' అన్నపేరు వచ్చును (గూ. ౨)' అని యున్నది.

ఇట్లు పూర్వము రైతునకు భూమి విక్రయించునధికార మున్నట్లు స్పష్టము. కాని యాకాలమున నేగ్రామమునకు నాగ్రామము స్వతంత్రముగ నుండుటవలన వీలయినంతవఱకు గ్రామములోనిభూములు గ్రామములోనివారికే యమ్మవలయు నన్నయొకవిధమైన నిర్బంధము మొదట నున్నట్లు గానవచ్చుచున్నది. మితాక్షరాకారుఁడు 'స్వగ్రామజ్ఞాతిసామంతదాయాదాసుమతేన చ, హిరణ్యోదకదానేన షడ్విర్గచ్ఛతి మేదినీ' (తనగ్రామస్థుల, జ్ఞాతుల, సాంసాయిదారుల, దాయాదుల సమ్మతినలవను, బంగారముతోడను, నీళ్లతోడి దానమువలనను - ఇట్లాటువిధములచే భూమి యొకరినుండి మఱియొకరికిఁ బోవును) అనినపూర్వులశ్లోకమును ఒకదానిని తీసికొని, అవన్నియు వేఱువేఱు ఉద్దేశములతోఁ జెప్పఁబడెను కాని, విక్రయమునకు నివి యావశ్యకములు కా వని వ్రాసెను. జరగినవిక్రయవ్యవహార మందఱకును దెలియవలె నని 'గ్రామానుమతి' కావలె నని చెప్పినేకాని యది లేనిది వ్యవహారసిద్ధి లేదన్నయుద్దేశముతోఁ గాదు. సరిహద్దులతకరరు లేకుండ నుండుటకై సాంసాయిదార్ల (సామంతుల) యనుజ్ఞవలయు నని చెప్పఁబడినది. జ్ఞాతిదాయాదుల యనుజ్ఞ యెందుల కనఁగా, కుటుంబము సమష్టి యైనయెడల మిగిలిన భాగస్థులసమ్మతి యావశ్యకము. వ్యష్టి యైనయెడల 'వారు సమష్టికుటుంబములోనివారా వ్యష్టికుటుంబములోనివారా?' యన్న సంశయము ముందు రాకుండ నుండుటకై కాని జ్ఞాతులసమ్మతి లేనిది విక్రయము చెల్ల దనుటకు కాదు. భూమిని దానముచేయుట పుణ్యప్రద మని చెప్పినాఁడు గనుక, విక్రయించినప్పటికిని, 'ఒకబంగారునాణెము పెట్టి నీళ్లు విడువవలసినది' అని యజ్ఞవల్క్యస్మృతియొక్కవ్యవహారకాండము, ౧. అధ్యాయము, ౧-౩౧, ౩౨ శ్లోకములపై వ్యాఖ్యానము వ్రాయునపుడు మితాక్షరాకారుఁడు వ్రాసి, సమష్టికుటుంబములోఁ జేరనివాఁడు తనభూమిని తనయిష్టము వచ్చినట్లు విక్రయింపవచ్చు నన్నభావమును తెలిపినాఁడు. భూమిని విక్రయించినయెడల కుటుంబమునకుఁగల శాశ్వత మైనజీవనాధారము పోవునేమో యని కొందఱు స్మృతికారులు నీతిబోధగ స్థిరాస్తిని ఆమ్మఁగూడ దని వ్రాసినచే కాని, ఆచారముమాత్రము పైని మితాక్షరాకారుఁడు వ్రాసినట్లే యుండె ననుటకు సందేహము లేదు. చోళపాండ్యరాజులప్రభుత్వ కాలమునందు భూములవిక్రయము బాహుమిగా జరగుచుండె నని మాపుట కాకాలపుపెక్కుశాసనములు వెలువడినవి (Ep, Coll., for 1915-16, Nos. 29, 61, 64, 71, 74, 75, 81. etc.) గ్రామస్థులయొద్దనుండి భూములు కొని పుణ్యాత్ము లనేకులు దేవాలయములకు దానమిచ్చినట్లు పెక్కుశాసనములలోఁ జెప్పఁబడినది. సర్కారుసిస్టు చెల్లించుటకు శక్తి లేనందున వేశంగూడికాపురస్థులయిన మరవలు తమ భూమిని అమ్మకొనినట్లు శా.శ. ౧౪౨౩ (క్రీ. శ. ౧౫౦౧) సంవత్సరపుశాసనమునఁ గలదు. ఇది విజయనగరమువారి ప్రభుత్వకాలములోనిది (Ep. Coll., No. 50 of 1916).

వచ్చిరి. దక్షిణహిందూస్తానమునం దొక్కొక్క భాగమున నొక్కొక్క యాచార ముండెను. కాని అంతట నొకతేవిధముగ భూమిభుక్త ముండలే దని పైనివ్రాసిన యంశములనుబట్టియే తెలియఁగలదు. అఱవ దేశమున నొకవిధముగను, తెలుగుదేశమున మఱియొకవిధముగను మల యాళ, కన్నడదేశములం దింకొకవిధముగను నిట్లు ఒక్కొక్క ప్రదేశ మున నొక్కొక్కవిధముగ భూమిభుక్తము వాడుకలో నున్నది.

మద్రాసురాజధాని యంతయు నేకకాలమున నొకతేవిధముగ నాంగ్లేయపరిపాలనలోనికి వచ్చియుండకపోవుటఁబట్టియు, నంతకు పూర్వమునం దున్న పద్ధతులనే సాధ్య మయినంతవఱకు ననుసరింప వలయు ననుతలంపుచేతను నొక్కొక్క భాగమున నొక్కొక్కవిధ మగు అమరకపుఁబద్ధతు లేర్పఱుపఁబడినవి. ఉత్తరసర్కారు లను గంజాం, విశాఖపట్ణం, గోదావరి, కృష్ణ, గుంటూరు జిల్లాలయందు బంగాళదేశపు - అమరకపుపద్ధతి ననుసరించి 'శాశ్వత మగుజమీన్ దారీ-అమరకపుఁబద్ధతి' యేర్పాటు చేయఁబడెను. మదరాసుపట్టణము నకు చుట్టుపట్ల నున్నదేశము ఆర్కాటునవాబువలన ౧౭౫౦, ౧౭౬౩ సంవత్సరములయందు దఖలుపడి యుండుటవలన ఆ ప్రదేశ మునందలిజిల్లాలయందు అంతకుఁ బూర్వమునం దున్న పద్ధతి ననుస రించి 'జాగీరు' పద్ధతిని అమరకము చేయఁబడెను. ౧౭౯౩-వ సంవత్సరమున టిప్పుసుల్తాన్ ఓడిపోయినతరువాత బారామహాలును నేలముజిల్లాయు మలయాళమును ఆంగ్లేయులయధీన మైనవి. పిమ్మట టిప్పుసుల్తానుతో రెండవయుద్ధ మయినతరువాత కన్నడదేశమును కోయంబుత్తూరుజిల్లాయును వచ్చినవి. ౧౮౦౦-వ సంవత్సరమున హైద రాబాదునవాబుతో జరిగినసంధి ననుసరించి తుంగభద్రాకృష్ణానదులకు దక్షిణమునం దున్న ప్రదేశ మంతయు నాంగ్లేయులయధీన మయినది. ౧౮౦౧-వ సంవత్సరములో ఆర్కాటునవాబునకు కర్ణాటదేశమునం దున్న రాజ్య మంతయు నాంగ్లేయులయధీన మైనది. ఇట్లనేకపూర్వ రాజులనుండి యనేకవిధములుగ నాంగ్లేయుల కధీనపడిన యీ ప్రదేశ ములయందు ననేకవిధములగు నమరకపుఁబద్ధతు లేర్పాటు చేయవలసి వచ్చినవి.

పాలెగాండు

ఉత్తరసర్కారు లని పిలువఁబడు ప్రదేశమునందు మహమ్మ దీయప్రభువులవలనను, అంతకు పూర్వపుహిందూ రాజులవలనను చెందఁ బడిన భూములు గాని, అట్లు భూములు చెందినభూనాయకులవలనఁ జెందినభూములు గాని యనేకము లుండుటవలన వీనివిషయమున నాంగ్లేయప్రభుత్వమువారి కొకవిధముగ అమరకము చేయవలసిన యవసరము కలిగినది. భూనాయకులవలనఁ జెందఁబడిన భూములు కల వారిని 'పాలెగాండు' అని పిలుతురు. వీరు మూఁడువిధములుగా నుండినవారు.

౧. పూర్వము రాజ్యము లేలినవిజయనగరము, కాంచీపురము, మధుర మొదలగుదేశాధీశులసంతతిలోనివారు కొందఱు.

౨. పూర్వపురాజులయొద్ద నేనాధిపతులుగా నుండి మహమ్మ దీయులదండయాత్ర నడ్డగించుకొని స్వశక్తివలనఁ గొంతదేశమునకు నాయకులై తరువాత నాయాప్రదేశములకుఁ బ్రభువులుగా నంగీక రింపఁబడినవారు కొందఱు.

౩. జిల్లా కధికారులుగ నుండి కాలక్రమమున మహమ్మదీయుల యధికారమునకు లోబడక స్వతంత్రులై ఆయాజిల్లాలపైని ప్రాధవ మును సంపాదించుకొన్నవారు కొందఱు.

మహమ్మదీయు లీభేద మించుకయుఁ గనఁబఱుపక యీ ముత్తై గలపాలెగాండును నొకవిధముగానే చూచుచు పాలెగాండు బలాబలము లనుబట్టియు, దాము చెలాయింపఁదగిన యధికారమునుబట్టియుఁ గప్పముఁ గొనుచుండిరి. కాని ఒకపద్ధతి ననుసరించి యమరకముఁ జేసి సిస్తు గాని, కప్పము గాని వనూలు చేయలేదు. ఈపాలెగాండు తమ యిచ్చ వచ్చినట్లు తమక్రింద నున్న ప్రజలను, గ్రామములను పరిపాలించుకొనుట కధికారము కలిగి మహమ్మదీయుల కంతగా లోబడక యుండిరి. వీరు సర్వదా ఒండొరులతోఁ బోరాడుచు మహమ్మదీయ ప్రభువులతోఁ బోరాడుచుఁ గాలముఁ గడపుచుండిరి. మహమ్మదీయు లకుఁ గట్టవలసిన కప్పము బరువు అని తోచినప్పుడు సాధ్య మయినంతవఱకు సిస్తు చెల్లింపకుండుప్రయత్నము చేయుచు, నట్లపహ రించుటకు వీలు గానప్పుడు తా మియవలసినసిస్తు చెల్లించి తమ యెన్నేట్లకుఁ బ్రాంతములయం దున్న సర్కారు గ్రామములను దోచికొని తాము సొమ్మువనూలు చేసికొనుచుండిరి. ఇట్లు దోచికొనఁబడు గ్రామ ములయం దున్న సర్కారురైతు లడుగడుగున కీబాధ పడలేక తమ్ము బాధింపకుండ విడిచిపెట్టినందులకు 'కావత్' అను పన్ను ఇచ్చు చుండిరి. తరువాత నాంగ్లేయప్రభుత్వదినములలో నీపాలెగాండు దౌర్జన్యము లడఁచుట కనేకప్రయత్నములు జరిగినవి కాని యీపాలె గాండుయెన్నేట్లమీఁద వీరి కున్న న్యాయ్యమైన హక్కువిషయమున మాత్రము నిశ్చయముగాఁ దెలిసికొనుట కవకాశము గలిగినదికాదు. అప్పుడు వారితో శాశ్వతమైన యమరకపుపద్ధతి నొకదానిని ఏర్పఱుచుకొని వారియెన్నేట్లమీఁద వారికి రాదగినమొత్తమున మూఁడవ వంతు తమ కిచ్చుపద్ధతిని చిత్తూరు, కాళహస్తి, వెంకటగిరి, బొమ రాజుపాలెము మొదలగు ఎన్నేట్ల నమరకము గావించిరి. దక్షిణమునం దున్న అఱవదేశములో ౩౩ గురు పాలెగాండుండిరి. వీరిసంఖ్య నానాటికి తీణించి యిప్పుడు కొందఱుమాత్రమే మిగిలియున్నారు. బారామహల్ ప్రదేశమునందు రైతువారీపద్ధతి నమరకముచేయఁబడినది.

మలయాళదేశమందలి అమరకపు విధములు

పశ్చిమతీరమునం దుత్తరమున గోకర్ణ త్రేత్రము మొదలు దక్షిణ మునఁ గన్యాకుమారివఱకును, కేరళము లేక మలయాళదేశ-మని వాడఁబడును. తిరువాన్కూరు కొచ్చిరాజ్యములు ప్రప్రథమమున నుండియు స్వదేశ ప్రభువులపాలనమునందే యుండెను. మలయాళము కూడ తొమ్మిదవశతాబ్దివఱకు, నీవిధముననే స్వదేశ ప్రభువులపాలన

మన నుండెను. కాని తరువాత కల్గికోటయందలి 'జామోరికా' ప్రభుత్వముక్రిందికి వచ్చెను. ఈతఁడు మహమ్మదీయమత మవలంబించుటవలన ననేకులు మహమ్మదీయు లాదేశమునకు వచ్చుట కవకాశము కలిగినది. ఈశురకలను 'మోప్లా' లందురు. వీరు సాధారణముగ వర్తకము చేయుదురు. 'తుళువ' అను కన్నడదేశము ప్రత్యేక ప్రభుత్వముగా నుండెను. ఇది పండ్రెండవశతాబ్దిని పాండ్యరాజుల యధీనములోనికి వచ్చినతరువాత, అంతకు పూర్వము భూమి ననుభవించుచుండిన నాయర్లను తొలగించి భూమిపై పన్ను పోచ్చించి 'హల్ల' ర్లను కర్షకుల కీయఁబడినది. తరువాత నీదేశము విజయనగరరాజులకు నాంధ్రప్రభువులయధీనములోనికి వచ్చెను. అంతట నుండి తెలుఁగుదేశపు అమరకపుపద్ధతులు కొన్ని వాడుకలోనికి వచ్చినవి.

ఈదేశమునందలి భూమిభుక్తపద్ధతి విశేష మయిన దగుటచేత దానినిగుఱించి కొంత విస్తారముగఁ జెప్పవలసినయవసరము వచ్చినది. ఈదేశము ప్రప్రథమమున నంబూద్రి బ్రాహ్మణులయొక్కయు, శౌర్యవంతులగు నాయరులయొక్కయు భుక్తమునం దుండెను. వీరిరువురక్రిందను 'తీయరు' లను నొకజాతివారు నేద్యమువలననే జీవించుచుండిరి. వీరు ప్రప్రథమమున సింహళదీప్వముననుండి తీసికొనిరాఁబడినవారు. నాయరులు రాజునకు భూమిపన్నీయక తమతమపైనికులతో రాజులకు యుద్ధసమయమునమాత్రము సాహాయ్యపడుచుండిరి. నంబూద్రి బ్రాహ్మణులకూడ భూమిపన్నీయక దేవాలయములను సంరక్షించి పోషించుబాధ్యతమాత్రము కలిగియుండిరి. మోప్లాలకు కూడ భూమిపన్ను నిచ్చుబాధ్యతలు లేవు.

మలయాళదేశమందలి అమరకపుపద్ధతి రాష్ట్రమందలియితరజిల్లాలలోకంటె కొంత విలక్షణముగా నున్నది. ఆదేశమందు రైతులు పెక్కురకములుగా నున్నారు. అందఱకంటె నగ్రస్థానము నలంకరించుభూస్వామికి 'జన్తి' అనిపేరు. 'జన్తి' అనుపదము జన్తశబ్దముననుండికలిగినది. 'జన్తి' కి తక్కిన ప్రాంతములందలి భూస్వాములకంటె భూమిలో నెక్కువస్వత్వము కలదు. ఈ వాక్కునకు 'జన్తంహక్కు' (Janmam) అని పేరు. 'జన్తి' లకు భూమియం దట్టివాక్కుండుటచేత రాజునకు భూమియందు సంపూర్ణస్వామ్యము కలదనుసిద్ధాంతము మలయాళదేశమందు వర్తింపదు. 'జన్తంహక్కు' కల ఎంతచిన్నపరిమితిగలభూస్వామి యైనను 'జన్తి' యని పిలువఁబడును. అయినను 'జన్తి' యనుపదమునకు మలయాళదేశమం దాచారమున వేఱర్థము కలదు. భూమిని సిస్తునకు కాలునకు తీసికొని 'మిచ్చేవారం' అను పేరుతో 'సిస్తు చెల్లించురైతులకు 'కనోమ్దారు' లని పేరు. ఇట్టి కనోమ్దార్లకు భూమి నమరకపటిచి వారివలన 'మిచ్చేవారం' వనూలు చేసికొను పెద్దజమీందార్లనే 'జన్తి' లని వ్యవహరింతురు.

'జన్తి' లు చేయు అమరకము మూడువిధములు: (౧) రైతు అమరకము మొదటిది. ఈరైతులు 'వెరుంపట్టందారు', 'కనోమ్

దారు', 'కులికనోమ్దారు' అని మూడువిధములు, (౨) తనఖా పద్ధతి. 'జుత్తి', 'పరివర్తం' అను తనఖాపద్ధతులపయినిభూమి నమరకమునకు తీసికొన్నవారు ఈరెండవపద్ధతిలో, జేరుమన్నారు. (౩) కాశ్వతపుకాళ్ల ద్వారా చేయఁబడు అమరకము మూడవది. ఇట్టి కాళ్లకు కాశ్వతము లని పేరు. బ్రాహ్మణుల కీయఁబడు కాశ్వతపు కాలునకు 'సంతతిబ్రహ్మస్వ' మని పేరు. భూస్వామితో సమానమయినట్టికాని, ఎక్కువయినట్టికాని కులస్థున కీయఁబడుకాశ్వతపు కాలునకు 'అనుభవ' మని పేరు. తనకంటె తక్కువకులస్థున కీయఁబడినకాలునకు 'అడిమ' యని పేరు.

(౧) రైతు అమరకము

'వెరుంపట్టం':— పల్లపుభూముల కేఁటేట నీయఁబడుకాలునకు 'వెరుంపట్టం' అని పేరు. ఆకాలుక్రింద నేద్యము చేయురైతునకు 'వెరుంపట్టందా' రని పేరు. కాలువలనఁ గలుగఁజేయఁబడిన బాధ్యత తప్ప అతనికి భూమియం దెట్టిహక్కును లేదు.

కనోమ్:— 'కనోమ్', 'కులికనోమ్' అనునవే మలయాళదేశమందు ముఖ్యముగా అమలులో నున్న అమరకపుపద్ధతులు. కనోమ్దార్లకు భూమియం దేమయిన హక్కు కలదా లేక వారు స్వాధీనపుతనఖాదారులవంటివారా అమవిషయము మిక్కిలి వివాదగ్రస్త మయియున్నది. మద్రాసుప్రాంతవారు 'కనోమ్' అనునది యొకవిధమయిన తనఖా అనియు, మలయాళదేశపు ఆచారములకు లోఁబడి 'కనోమ్దారు'ను తనఖాదారుగా నెన్నవలె ననియు తీర్చానించిరి. 'కనోమ్దారు', 'జన్తి' కి అత్యంతస్వల్పపు మొత్తమును పెట్టుబడిగా నిచ్చి, సామాన్యముగా పండ్రెండుసంవత్సరములకు 'స్వాధీనకాలు' తీసికొనుచున్నాఁడు. ఈకాలుకాలములో స్వల్పముగా నేఁటేట సిస్తుమకూడ 'జన్తి' కి చెల్లించును. ఈసిస్తునకే 'నిత్యవార' మని పేరు. గడువుకాలమునకు తరువాత 'కనోమ్దారు' అప్పిచ్చిన పెట్టుబడిమొత్తమును మరల 'కనోమ్దారు'న కిచ్చివేసి 'జన్తి' భూమిని స్వాధీనము చేసికొనవచ్చును. ఈగడువుకాలములో 'కనోమ్దారు' సొంతసొమ్ము కర్చుపెట్టి భూమి నభివృద్ధి చేసినను అట్టివ్యయమునకు నెట్టిపరిహారము నియ్యకయే 'జన్తి' లు 'కనోమ్దార్ల'ను భూమియండుండి తొలగించునాచార మొకప్పు డుండెడిది. అట్టియన్యాయమును నివారించుటకే 'మలబారు పె నెంటు ఇంప్రూవ్మెంటు ఆక్టు' అని ఒకచట్ట మేర్పడినది.

'కనోమ్' పద్ధతిని అమరకపటిచినభూములకు 'జన్తి', 'మేల్చార్త్' (Mel-charth) అను మఱియొకకాలు అన్యున కీయవచ్చును. 'మేల్చార్త్', పొందిన ఆసామి 'కనోమ్దారు'నకు 'జన్తి' యియ్యవలసినసొమ్ము నిచ్చి 'కనోమ్దారు'ను తొలగించి భూమిని స్వాధీనము చేసికొనవచ్చును. 'జన్తి' మఱియొకనికి భూదాన పూర్వకముగా నుపకారము చేయఁదలచినప్పుడు కాని, లేక తన యొద్ద పైకము లేనప్పుడు కాని 'మేల్చార్త్' ఇచ్చుచుండును. రెండవసందర్భమందు 'జన్తి' 'మేల్చార్త్'దారు'వలన కొంత

నజరానా పుచ్చుకొనును కాని యది దస్తావేజులో నుదాహరింపఁ బడదు. ఆచారమందు 'జన్తి' లు దర్హముమీఁద మొదటి 'కనోమ్' దారు'నకును, అతనిసంతతివారికిని గడువుకాలమునకుఁ దరువాత మరల 'కనోమ్' ఇచ్చుచుందురు. అట్లు చేసినప్పు డెల్ల స్వల్పమయిన నజరానా (Renewal fee) తీసికొనుచుందురు.

'కులికనోమ్':— 'కులికనోమ్'యొక్క స్వభావము కొంచె మించుమించుగా 'కనోమ్' వంటిదే. అయితే వీడుభూములు (వీనిని 'పరంబా' అందురు) నూతనముగా నేద్యములోనికిఁ దీసి కొనివచ్చుటకును, లేక చెట్లువేసి పెంచుటకును ఇయ్యఁబడుకొలునకు 'కులికనోమ్' అని పేరు. అట్టికొలుదారునకు 'కులికొలుదా' రని పేరు. ఉత్తరమలబారుజిల్లాలో ఈపద్ధతి హెచ్చుగా నమలులో నున్నది. ఆజిల్లాలోఁ గల తోటలు, ముఖ్యముగా కొబ్బరితోటలు 'కులికనోమ్' పద్ధతినే అమర్చబడియున్నవి.

(౨) తనఖాపద్ధతి

ఒత్తి:— ఇఁకను 'ఒత్తి', 'పరివర్తం' అను తనఖాపద్ధతులు వివరింపఁబడును. 'ఒత్తి' అనునది ఆంధ్రదేశమునం దమలునందున్న స్వాధీనపుతనఖాను పోలియున్నది. భూమిమీఁద పండినపంట యంతయు వడ్డీక్రింద 'ఒత్తిదారు' (అనగా స్వాధీనపుతనఖాదారు)నకు చెందుచుండును. 'జన్తి' అసలుబాకీ తీరుమానము చేసి తనఖా వదలించుకొనవచ్చును. 'కనోమ్' లోవలెఁ గాక 'ఒత్తి' లో భూమియొక్క సంపూర్ణమయిన విలువనే 'జన్తి' అప్పుగా పుచ్చుకొనును. 'కనోమ్'లోవలెనే పరిశ్రేయసంవత్సరములలోపల తనఖా తీర్చి భూమిని స్వాధీనము చేసికొన వీలులేదు. 'జన్తి' తనఖాలో నుంచినభూమి నమ్మదలఁచుకొనినప్పుడు 'ఒత్తిదారు'నకే మొదట అమ్మఁజూపవలయును. 'ఒత్తిదారు' కొనలే నప్పుడే ఇతరులకు దాని నమ్మవలయును. 'జన్తి'కి ఆభూమిమీఁదనే మఱికొంత అప్పు కావలసియున్నయెడల ముందుగ 'ఒత్తిదారు'నే యడుగవలయును. అతఁ డీయలేనప్పుడే యితరులయొద్దను పుచ్చుకొన వలెను.

'పరివర్తం':— 'పరివర్త' మనునది 'ఒత్తి' వలెనే భూమి విలువకు తనఖా అయ్యున్నది. అయితే 'జన్తి' తనఖా తీర్చి భూమిని స్వాధీనపఱుచుకొనునప్పటికి భూమివెల యెంత యుండునో అంత వెలయు 'పరివర్తందారు'న కీయవలెను, అనగా నీగడువు కాలములోపల భూమికి వెల పెరిగినచో ఆలాభమును పరివర్తందారు పొందుచున్నాడు.

(3) శాశ్వతపుకాలు

శాశ్వతపుకాలు:— ఇదివఱకు చెప్పినప్రకారము బ్రాహ్మణుల కీయఁబడు శాశ్వతపుకాలునకు 'బ్రహ్మస్వ' మనియు, సమానజాతివారి కీయఁబడుకొలునకు 'అనుభవ' మనియు, తక్కువజాతివాని కీయఁబడు కొలునకు 'అడిమ' యనియు పేరు. ఈ శాశ్వతపుకాలు రద్దుపఱుచు

టకు వీలు లేదు. కాలుదారునకు వారసులు లేనప్పుడు (బేవారసయి నప్పుడు) భూమి మరల 'జన్తి' కుటుంబమునకు చేరుచున్నది. కాలు దారు భూముల నన్యాయక్రంతము చేయఁగూడదు. అట్లు చేసి నచో, 'జన్తి' భూములను స్వాధీనము చేసికొనవచ్చును. ఆవిధ మున భూమి పొందినవానికి ఎట్టిహక్కు నుండదు. అయితే అన్యాయక్రంతము జరగినప్పుడు కాలును రద్దుపఱిచి భూమిని స్వాధీనము చేసి కొనుహక్కు హైకోర్టుతీర్పులవల్ల కొంతవఱకు తగ్గింపఁబడినది. అన్యాయక్రంతము జరగుటకు పూర్వము 'జన్తి' దాని నభ్యంతరపెట్ట వచ్చును. అట్టియభ్యంతరమును పాటింపక శాశ్వతపుకాలుదారు అన్యాయక్రంతము చేసినచో 'జన్తి' దానిని రద్దుపఱిచి భూమిని స్వాధీనము చేసికొనవచ్చును. ముందుగా 'జన్తి'వల్ల ఎట్టియభ్యంతరము లేక అన్యాయక్రంతము జరగిపోయినచో తరువాత 'జన్తి' తకరరు చేసినను అది చెల్ల దనియు, అన్యాయక్రంతము స్థిరపడు ననియు తీర్పులవల్ల నిర్ధారణ చేయఁబడినది.

మలబారు టెనెన్సీచట్టము

పైచెప్పినసంగతులనుబట్టి అమరకము పొందినవారికి మల యాళదేశమునందు భూమిలో హక్కులు తక్కువ యనియు, 'జన్తి' లకు తమయిష్టముప్రకారము వారిని తొలగించుటకు హక్కుండె ననియు తేలుచున్నది. 'వెరుంపట్టందార్ల'ను ఇష్టము వచ్చినట్లును, 'కులికనోందార్ల'ను, 'ఒత్తి', 'పరివర్తం' దార్లను గడువుకాలము నకుఁ బిదప సొమ్ము చెల్లించియు భూములలోనుండి తొలగింపవచ్చు ననియు తేలుచున్నది; అనగా, 'జన్తి'లు మనప్రాంతములందలి జమీందార్లవలెనే పెద్ద భూస్వాములయినను వారిక్రింద రైతు లెవ్వరికిని శాశ్వతపుజరాయితిహక్కులు లే వని విశద మగుచున్నది. ఇది మిక్కిలి విచిత్రమిది. మలయాళదేశముందు కనోమ్దార్లును, కులిక నోమ్దార్లును ముఖ్యమయినరైతులు. వారు సంఘముందు పలుకుబడి కలవారును, ఆర్థికముగాఁగూడ ఉపపత్తి కలవారును అయ్యు న్నారు. మఱియు వారిలో పెక్కుండు విద్యావంతులును, స్వాతంత్ర్యోచ్చకలవారు నయ్యున్నారు. అందుచేత వారు కొన్నిసంవత్సర ములనుండి తమకు భూములలో శాశ్వతపుజరాయితిహక్కు లుండవలె ననియు, 'జన్తి' లు వారియిష్టానుసారము తమ్మును భూములలోనుండి తొలగించుట అన్యాయ్య మనియు, ఇందున కనుకూలమయిన చట్ట మవసర మనియు తీవ్రమయిన యాందోళనము సల్పుచుండిరి. ఈయాందోళనముయొక్కఫలితమే 'మలబారు టెనెన్సీచట్టము' (Malabar Tenancy Act, No. 14 of 1930).

ఈచట్టము 'కనోమ్'లు, 'కులికనోమ్'లు, 'వెరుంపట్టము' లకును, కుడియరుపు, అనగా నివేశనములకునును త్రమే వర్తిం చును. తక్కిన రెండువిధములయిన అమరకములు, అనగా, 'ఒత్తి', 'పరివర్తం' అను తనఖా అమరకములకును, శాశ్వతములకును వర్తింపదు.

చట్టమువలన భూమిని సొంతముగా నేద్యము చేయువెరుంపట్టం దార్లకు ఒకవిధమయిన శాశ్వతపుజిరాయితిహక్కు కలిగినది. అతడు సిస్తుచెల్లింపకతప్పిపోయినప్పుడును, భూస్వామికి భూమియందుహక్కు లేదని వాదించినప్పుడును, భూస్వామికి నిజముగా తాను సొంతముగా వ్యవసాయము చేసికొనుటకు భూమి అవసర మయినప్పుడును తక్కు 'వెరుంపట్టందారు' నిప్పుడు చట్టముప్రకారము భూమియందుండి తొలగించుటకు వీలులేదు. ఒక్కసంవత్సరపుసిస్తునకు హామి యియ్య వలయు నని భూస్వామి 'వెరుంపట్టందారు'ను కోరవచ్చును. 'వెరుం పట్టందారు' భూస్వామికి న్యాయ్యమయినసిస్తు చెల్లించుచుండవలెను. న్యాయ్యమయిన సిస్తును నిర్ధారణ చేయుపద్ధతులు చట్టమందు వివర ముగాఁ దెలుపఁబడినవి. ఈనియమములకు లోఁబడి వెరుంపట్టందారు తనకాలులో నున్నభూమి నిష్ప్రకారము ఇతరులకు దానవిక్రయాది కము చేయవచ్చును. చట్టమునందు ఈహక్కులు స్వయముగా వ్యవ సాయము చేసికొను 'వెరుంపట్టందారు'కే కలుగఁజేయఁబడినవి. ఆచారమునుబట్టి తదితరులకు వెరుంపట్టందారులు కనోమ్దార్లతో తుల్య ముగా నుందురు.

కనోమ్దార్లకుకూడ శాశ్వతపుజిరాయితిహక్కులు కలుగఁ జేయఁబడినవి. కనోమ్దార్లను పూర్వమువలె తొలగించుటకుఁగాని, గడువుకాలమునకుఁ దరువాత 'కనోమ్' తీర్చి 'జన్టీ'లు భూములను స్వాధీనము చేసికొనుటకుఁగాని వీలు లేదు. అయినను 'కనోమ్' సాము దక్షిణమలబారుజిల్లాలో భూమియొక్కవీలువలో నూటికి అటువది భాగములకును, ఉత్తరమలబారుజిల్లాలో నలువదిభాగములకును తక్కువకానియెడల అట్టి 'కనోమ్'లకు చట్టము వర్తింపదు. 'కనోమ్దారు' చట్టమునకు పూర్వమువలెనే 'మిచ్చేవారం', అనగా 'సాలీనసిస్తు'ను, నజరానాను (Renewal Fee) చెల్లించుచుండ వలెను. 'మిచ్చేవారము' నకును, నజరానా (Renewal Fee) కును భూమి జవాబుదారీగా నుండును. ఒక్కగవర్నమెంటురెవిన్యూతప్ప భూమిమీఁది యితరబాధ్యత లన్నియు 'మిచ్చేవారం', 'నజరానా' లకు లోఁబడియుండును. 'కనోమ్దారు' ఈక్రింద నుదాహరించిన కారణములవల్ల తప్ప వేఱువిధముగా భూమియందుండి తొలగింపఁ బడఁగూడదు :

౧. భూమిఖామందునకు భూమిమీఁద హక్కు లేదని వాదించుట.
౨. భూమిని వ్యవసాయమున కనుపయుక్త మగునట్లుచేయుట.
౩. నజరానా యిచ్చి 'కనోమ్'ను మరల పుచ్చుకొనక పోవుట.
౪. భూమిఖామందుయొక్కహక్కునకు భంగకరముగా ఇతరులు భూమి నాక్రమించుకొనఁగా నుపేక్షచేయుట.
౫. 'కనోమ్' గడువుకాలము ముగిసినపిదప 'జన్టీ' కిసొంత వ్యవసాయమునకు భూమి యవసర మగుట.

దీడుభూములకనోములకు ఈచట్టము వర్తింపదు.

కుడియిరుపు:

'కుడియిరు' పనఁగా రైతు కాఁపురముండు నిల్లు, దానినంటి యుండు నివేళనము, దానికి సంబంధించిన యితరస్థలములకు హక్కులు. ఈచట్టమువల్ల ఇట్టి 'కుడియిరుపు'లో రైతుగాని, అతని కుటుంబమువారు కాని పదేండ్లకు తక్కువకాకుండా నివసించుచుండిన యెడల దానిఖరీదును భూమిఖామందునకు చెల్లించి నిర్బంధముగాఁ గొనవచ్చును. అట్టిఖరీదును ఒక్కసారి యియ్యలేకపోయినచో పండ్రెండు సంవత్సరపువాయిదాలతో నూటి కర్ధరూపాయవడ్డితో చెల్లింపవచ్చును.

ఈచట్టమువలన మలబారురైతులస్థితి పూర్వమునకంటె చాల వఱకు బాగుపడినది. ఇంకను ఎక్కువహక్కులు కావలె నని 'వెరుం పట్టందారు'ను, 'కనోమ్దారు'ను ఆందోళన సలుపుచునే యున్నారు.

దక్షిణకన్నడదేశమందలి భూమి యొకానొకప్పుడు మలయాళ దేశస్థు లగు నాయర్లయనుభవమునందుఁగూడ నున్నట్లుగపడు చున్నది. కన్నడదేశమునందలిభూమియందు శాశ్వతపు హక్కు గల నేద్యగానికి 'ముద్దని' అని పేరు. ఒక్కటేసిస్తునకు పూర్వమున నుండియు వ్యవసాయమునం దుండినట్టిదికాని, క్రొత్తగా వ్యవ సాయము చేయఁబడుచున్నట్టిదిగాని అగుభూమిని దున్నుటకు వంశ పారంపర్యము 'వలతి' అని 'ముద్ద' పదమున కర్ధము. శాశ్వతపు కవులు కలిగి భూమినుండి తొలగింపఁబడకుండా కృషి చేయురయితు 'ముద్దనిగారు' అని పిలువఁబడును. కొంతసాము పుచ్చుకొని వ్యవ సాయదారునకు కవు లిచ్చుపద్ధతి 'అర్ధముద్ద'ని యందురు. ధాన్య రూపముగాఁగాని, ద్రవ్యరూపముగాఁగాని భూమిపై సిస్తు వసూలు చేయుపద్ధతి దక్షిణకన్నడదేశమునం దున్నది. కాని ఫలసాయములో కొంతభాగము పుచ్చుకొనుపద్ధతి యెన్నఁడు నున్నట్లు తోచదు. ఈ'ముద్దని'రైతు 'నాయర్ముద్దని' యనియు, 'షడ్ముద్దని' యనియు రెండువిధములు. 'నాయర్ముద్దని' యనునది పురాతనపద్ధతి. 'షడ్ముద్దని' యనునది భూమి కొనినతరువాత నేర్పడినపద్ధతి. కొన్ని సంవత్సరములకుమాత్రమే కవు లిచ్చుపద్ధతి 'వెయిద్దనీ' యందురు.

భూమికి వెల పుట్టుట, హెచ్చుట, తగ్గుట

రైతువారీఅమరకపుపద్ధతి చేయఁబడునప్పు డంతకుఁ బూర్వము హిందూరాజులకాలమందును, తరువాత మహమ్మదీయరాజులకాల మందును రైతులకును భూస్వాములకును పూర్వముననుండియు భుక్త ములో నున్నహక్కుల నాంగ్లేయదొరతనమువారు సాధ్య మగునంత వఱకు గమనించియే భూమి నమర్చిరి. ప్రప్రథమమున హిందూ రాజులప్రభుత్వకాలమందు కృషికిఁ దగినభూమి అమితముగా నుండుట వలనను, భూమి నంతయు నేద్యములోనికిఁ దీసికొనివచ్చుటకు చాలి నంతమంది రైతులు లేకపోవుటచేతను, ప్రజోపయోగముకొఱకు

మాత్రమే కావలసినంత ధాన్యమును పండించుకొనునవసరము కలిగి యుండుటచేతను కృషికరులు తమశక్తికిఁ దగినట్లు తమకు వలను పడినంతప్రదేశమును మాత్రమే వ్యవసాయము చేయుచువచ్చిరి. ఆకాలమున భూమి నపేక్షించువారు గాని, భూరూప మైన ఆస్తిని సంపాదించుకొనవలయు నని యాసక్తిపడువారు గాని, భూములు కొను వారు గాని యుండుట తటస్థపడలేదు. అట్టిసమయమందు పంటలో రాజభాగమునుమాత్రము రాజు వనూలు చేసికొనుచు కర్షకుఁ డిచ్చ వచ్చినట్లు భూమిని స్వేచ్ఛగా ననుభవించునట్లు అవకాశ మొసఁగుచు వచ్చిరి. అందువలన భూమి సేద్యమైనకొలదియు రాజునకు ద్రవ్యము వచ్చుటయు, సేకారణముచేత నయినను భూమి సేద్యము కాబడని యప్పుడు రాజునకు ద్రవ్యము రాకపోవుటయు తటస్థించుచుండెను. గ్రామములు రెండువిధము లైన వనియు, గ్రామముయొక్క స్థితి ననుస రించి ఆగ్రామమునకు సంబంధించియున్న పంటభూమియందు గ్రామ స్థులకు హక్కేర్పడిన దనియు నింతకుమున్నే వ్రాయఁబడెను. గ్రామస్థు లావిధముగా భూమియందు హక్కు భుక్తములు కలిగి దేశాచారమును బట్టి సంచరించుచు తమతమ గ్రామవ్యవహారములను తామే నెఱ వేర్చుకొనుచు రాజులకు లోబడియుండిరి. తరువాత మహమ్మదీయుల కాలములోఁగూడ పూర్వపుపద్ధతులను మార్చివేయక పంటభూముల మీఁద సిస్తు వనూలు చేయుటకు కొన్ని క్రొత్తపద్ధతులనుగూడ నమలులోనికిఁ దీసికొనివచ్చిరి. ఈకాలమున వ్యవసాయము చేయు వారు వృద్ధి యగుటయు, భూమిపన్ను మిక్కిలిగా హెచ్చింపఁ బడుటయు, కొంతమంది కయినను భూమి సంపాదించవలయు నను నాసక్తి కలుగుటయు సంభవించినది. మహమ్మదీయులప్రభుత్వకాల ములో భూమి లేనివానికన్న భూమి కలవాని కెక్కువపరపతియు గౌరవమును గలుగుట తటస్థపడెను. రొక్కరూప మైన ద్రవ్య మెంత యున్నను భూస్వాస్థ్యము గలవాని కెక్కువ గౌరవ ముండెను. ఈకారణములంబట్టి కొందఱకు భూమి సంపాదించవలయు ననుకోరిక పుట్టుట కవకాశము కలిగినది. అయినను భూమిపన్ను మిక్కిలి హెచ్చింపఁబడుటచేత సేద్యము సేయుటవలన లాభము లేక భూములను వదలిపెట్టవలయు ననుతలంపు కలవార లనేకు లుండిరి. భూమి సేద్య మయినకొలదియు తమకు ద్రవ్య మెక్కువ వచ్చు నను నాశచే సాధ్య మగునంతవఱ కెక్కువభూమిని సాగుచేయించుట కమర్చవలె నని మహమ్మదీయప్రభువులయొద్ద నున్నయుద్యోగస్థు లనేక ప్రయత్నములు చేయ నారంభించిరి. దేశ మభివృద్ధి చెందుట కును, ప్రజలు భాగ్యవంతు లగుటకును, రాజులకు విస్తారము ద్రవ్యము వచ్చుటకును భూమి హెచ్చుగ మంచిపద్ధతులమీఁద సేద్యము చేయఁబడు టయే ముఖ్యకారణము. ఈవిషయము మహమ్మదీయప్రభువులును వారి యుద్యోగస్థులును గ్రహింపకపోలేదు. అయినను నిప్పటివలె ధాన్యాదులకు ధరలు లేకపోవుటవలన నెంతప్రయత్నము చేసినను అభి రుచితో వ్యవసాయము చేయవలె ననునాశమాత్రము రైతులకు చాల కాలమువఱకును లేకపోయెను. సాధ్య మగునంతవఱకు భూమిని

సాగుచేయునట్లు రైతులను ప్రోత్సహపఱచియు, నిర్బంధపఱచియు భూములు వదలిపెట్టకుండ నభ్యంతరములు కలుగజేయు మహమ్మ దీయప్రభువులక్రిందియుద్యోగస్థు లనేకసాధనములతోఁ బయిదిధము లగుపద్ధతులమీఁద భూమి నమరకము చేయుచువచ్చిరి. మహమ్మదీయ ప్రభుత్వకాలమున సేద్యము చేయుట కిష్టము లేనప్పుడు గాని, సేద్యమువలన లాభము లే దని తోచినప్పుడు గాని రైతు భూమిని వదలిపెట్టినట్లును, అట్టివిడుదల మహమ్మదీయప్రభువు లంగీకరించి నట్లును కనిపింపదు. హిందూరాజులపరిపాలనకాలమునఁగాని మహమ్మ దీయప్రభుత్వకాలమునఁ గాని రైతు గాని భూస్వామి గాని భూమిప న్నీయనప్పు డట్టిపన్ను అతనిచరాస్తి నమ్మించికొని అతనిని దండించి చెఱసాల నుంచి శిక్షించికొని బాధపెట్టి రని వినియుందుము గాని భూమి జప్తుచేసి సిస్తు వనూలుచేయుపద్ధతి యున్నట్లు వినము కాని హిందూరాజులకాలములో భూమిని క్రయవిక్రయపఱచుచువాడుక తక్కువగ నుండినను మహమ్మదీయరాజ్యసమయమునమాత్ర మక్క డక్కడ భూము లమ్మకొనుపద్ధతి హెచ్చినది. సర్కారుభూమిని జప్తుచేసి అమ్మించుపద్ధతిమాత్ర మంతగాఁ గన్పింపదు.

రైతులను తొలగించుట

వారసులు లేక చనిపోయినవాని(ఫోతి)యొక్కకాని, యూరు విడిచి పాటిపోయినవాని(పరారి)యొక్కకాని భూములను దప్పఁ దక్కినవాండ్రభూములను సర్కారు తీసికొని యన్యాయక్రం తము చేయుపద్ధతిగూడ మహమ్మదీయులకాలములో నైన నంతగాఁ గానిపింపదు. రాజద్రోహులు, గొప్పనేరమును జేసినయపరాధులు శిక్షింపఁబడుటయే కాక వారిభూములను మహమ్మదీయప్రభువులు తీసి కొని యితరుల కుచితముగా నిచ్చుట గాని, సిస్తు కట్టి యిచ్చుట గాని వాడుక కలను. దీనింబట్టి యోజింపఁగా రైతు భూమిపన్ను చెల్లించు చున్నంతవఱకుఁ దనభూమిని స్వేచ్ఛగా కృషి చేసికొని అనుభవించు టకు హక్కు కలిగియుండె నని చెప్పవలసియున్నది. మఱియు రైతులు సాధారణముగా ఫలవత్తర మైన మంచిభూముల నుంచుకొని తక్కిన నీరసభూములను బరిత్యజించువాడుకగూడ నుండియుండెను.

పెక్కు విధములయిన అమరకముపద్ధతులు :

కారణము లాభము లేనిపని చేయుట మనుష్యస్వభావము కాదు. కావున సేద్యము సేయుటవలన లాభ మున్న భూములను విశేషవ్యయప్రయా సము లక్కఱలేకుండ లాభమునకు వ్యవసాయము చేయఁదగినభూము లనుమాత్రమే వ్యవసాయము చేయుటకు రైతు లిచ్చగించుచుఁ దక్కినభూములను నిరాకరించుచుండిరి. కాని మహమ్మదీయప్రభువులు భూమి నంతయు మంచిస్థితిలోనికిఁ దీసికొనివచ్చి అన్నివిధము లగు భూములను సేద్యపఱచునట్లు ప్రోత్సహము చేయుటవలన లాభ మును గ్రహించి అందువిషయమునఁ దమయుద్దేశములు ఫలభీకృతము లగుటకుఁ దగినయూపాయములను పన్ని ఆయుపాయములను నెఱవేర్చు

బకు తగినమరతులతో అనేకవిధములగు నమరకపుపద్ధతుల నేర్పఱచి ఆయాపద్ధతులమీఁద నమరకము చేయుచువచ్చిన హేతువునుబట్టి ఒక్క రైతువారీయమరకపుపద్ధతియందే యనేకవిధములగు నంత ర్భేదము లుండుట కవకాశములు కలిగినవి. మఱియు దేశకాలపాత్ర ములనుబట్టియు నాయాదేశములయందు భూమిసిస్తు వనూలు చేయు మార్గభేదములను, మర్యాదాభేదములనుబట్టియు, సాధ్య మగునంత మట్టున కలజడి లేకుండ సిస్తు వనూలు చేసికొనుటకును హెచ్చుగా భూమి నేద్య మగుటకు ప్రోత్సాహపఱచుటకును రైతులయొద్దనుండి స్వయముగా సిస్తు వనూలుచేసికొనుకష్టములు తగ్గించుకొనుటకును తాలూకాదారీ, గ్రామవారీ, జమీన్దారీ మొదలగు కొన్ని పద్ధతులను గూడ మహమ్మదీయు లవలంబించిరి.

ఆకాలమున అక్కరుచక్రవర్తి రాజ్యమునకు వచ్చునంతవఱకును భూమిని బరిశీలించి ఫలవత్తనుబట్టి సిస్తు నిర్ణయించి ఏవిధమగు 'సెటిల్ మెంటు'ను మహమ్మదీయరాజులు చేసి యుండకపోవుట వలన తత్కాలోపయుక్తమైన అనేకవిధములగు నేర్పాటులు చేయ వలసివచ్చినది. ఆనేతుహినుచలపర్యంతము హిందూదేశ మంతయు నొక్కనియేలుబడియం దేశకాలమున నొక్కనియధీనములోనికి వచ్చియుండలేదు. దేశ మంతయు భిన్నభిన్నరాజ్యములుగను ననేక రాష్ట్రములుగను విభజింపబడి యుండుటచేతను, ఒక్కొక్క రాష్ట్రముం దొక్కొక్కరాజుసేలుబడియం దొక్కొక్కపద్ధతి ననుస రించి ప్రజలకు భూమియందు హక్కును, ఆస్తియా నధికారమును నేర్పడియుండుటంబట్టియు, నొక్కటేరాజ్యమును, ఒక్కటే రాష్ట్ర మును ననేకప్రభువులపాలనకు లోబడి యనేకవిధములగు వ్యావ హారిక భేదములను జెందియుండుటచేతను పూర్వపుపద్ధతు లెంతగా మార్పకుండఁ గాపాడఁబడుచువచ్చినను కొన్ని మార్పులుమాత్రము రాక తప్పవయ్యెను. అమరకపుపద్ధతులనుగూర్చి యోజించునప్పుడును, లేద్విషయకవ్యవహారములను విమర్శించునప్పుడును, పలువిధములగు అమరకపుభేదములను విమర్శించునప్పుడును ఈ విషయమును మన సునం దుంచుకొనకతప్పదు. ఆంగ్లేయులు హిందూదేశము నంతయు జయించి స్వాధీనపఱచికొని రని కాని బలాత్కారముగా నూడఁ దీసికొని రని కాని బహుమానపూర్వకముగాఁ బొంది రని కాని జెప్పుటకు వీలు లేదు. ఈదేశ మంతయు నొక్కపర్యాయముగా నాంగ్లేయ ప్రభుత్వమునకుఁ జిక్కలేదు. ఒక్కొక్క రాష్ట్ర మొక్కొక్కవిధముగా నొక్కొక్కసమయమునం దాంగ్లేయులయేలు బడిలోనికి వచ్చినది. అందువలన హిందూదేశమునందలి రాష్ట్ర ములయందు వాడుకయం దున్న అమరకపుపద్ధతు లన్నియుఁ బలు విధము లైనవి. మహమ్మదీయప్రభుత్వకాలమందు వాడుకలో నున్న అమరకపుపద్ధతు లన్నింటిని వీరు మార్చివేయలేదు. ఆంగ్లేయప్రభుత్వ రంభదివసులలో మహమ్మదీయులయమరకపుపద్ధతులనే యనుసరించుచు భూమివిషయమున భూస్వాములకుఁగల హక్కు తమస్వదేశ మగు నింగ్లాండుదేశములోని హక్కువంటిదే యని భ్రమపడి కొన్ని

మార్పులను జేసిరి. వివిధము లగురాష్ట్రములయందు భూస్వాములకు భూమియందుఁ గలహక్కు సాధ్య మగునంతవఱకు పరిశీలించి వారి వారిహక్కులకు భంగము కలుగకుండ నాయారాష్ట్రములకుఁ దగిన విధమున గ్రామములస్వభావములనుగూడ గమనించి అమరకపుపద్ధతుల నేర్పఱచిరి.

గ్రామము

కాబట్టి యిప్పుడు మన మమరకమువిషయమున యోజించు నప్పుడు హిందూదేశమునందలి యన్ని రాష్ట్రములయందును అన్ని ప్రదేశములయందును అన్నిజిల్లాలయందును వాడుకలో నున్న పలు విధము లయిన అమరకపుపద్ధతులను యోజించుచు గ్రామస్వభా వములంబట్టి గ్రామములయందు మార్పు చేందిన అమరకపుభేదములం గూడ నిర్ణయింపవలసియున్నది. సిస్తు (రివిన్యూ) సంబంధ మైన వ్యవహారమునకు గ్రామము ప్రధానాంశము. ఆ గ్రామమునకు సంబంధించి గ్రామస్థు లిండ్లు కట్టుకొని కాఁపుర ముండుప్రదేశము కొంతయు, నత్తం, గ్రామకంతం మొదలయిన పేర్లతో వ్యవహ రింపఁబడుప్రదేశము కొంతయు, చెఱువులు, నూతులు, మార్గములు, పుంతలు, పోరంబోకులు, శ్రశానభూములు, ధాన్యము నూర్పు కొనుట కేర్పడినప్రదేశములు, ధర్తారామములు మొదలగునవి యుండు ప్రదేశము కొంతయు, గ్రామస్థు లందఱయుపయోగార్థ ముప్పుడిగా ననుభవింపఁదగినస్థలములు కొన్నియు, గ్రామస్థులపశువులు మేయుట కును దిరుగుటకును నున్న ఉప్పుశిథూమి కొంతయు, నేద్యము చేయఁ బడుచున్నభూమి కొంతయు, నేద్యమునకుఁ దగియున్నను నేద్యము కాకయున్నభూమి కొంతయుఁ గృష్యర్హతకుఁ దేదగినభూమి కొంతయు నడవి కొంతయు నుండుట సాధారణము. గ్రామము యొక్కవైశాల్యమునుబట్టియుఁ బ్రాముఖ్యమునుబట్టియు నడవిప్రదేశ మునకు దూరమున నుండుట దాపున నుండుటంబట్టియు నీయీ ప్రదేశములయొక్కవైశాల్యము లుండుట సంభవించును. ఇందు గ్రామస్థు లుప్పుడిగా ననుభవింపఁదగినట్టివియు నేద్యము చేయఁదగినట్టివియు నగుప్రదేశములు గాక (౧) నేద్యములో నున్నప్రదేశము, (౨) కృష్యర్హత గలిగి కృషి చేయనిప్రదేశము, (౩) కృష్యర్హతకుఁ దేదగినప్రదేశము, (౪) అడవి — ఈ నాల్గింటివిషయమున కొంచెము చెప్పవలసియున్నది.

(౧) వ్యవసాయములో నున్నప్రదేశము

రైతువారీపద్ధతికింద నమరకములో నున్న గ్రామములలో వేర్వేరురయితులకు ౩౦ సంవత్సరముల కొకపర్యాయము భూమి యొక్కవైశాల్యమునుబట్టియు ఫలవత్తనుబట్టియు సిస్తు నిర్ణయించి ఆసిస్తు ఇచ్చుచుండువఱకు నిరాటంకముగా ననుభవించుపద్ధతి నొక పట్టాతో నీయఁబడినభూమి. ౩౦ సంవత్సరములతరువాత మరల 'సెటిల్ మెంటు' సిస్తు ఏర్పాటుచేయునపుడూ విధింపఁబడుపన్ను నంగీకరించినంతవఱకు రైతును తొలగించుట సంభవింపదు. భూమి

యక్కఱలేనప్పుడు సకాలములో భూమిని విడుదల పెట్టుటకు రైతునకు హక్కు కలదు. రైతు భూమిపన్ను చెల్లింపనప్పుడు భూమి యంతయుఁ గాని, అందుకొంతభాగముగాని వేలమువేసి అమ్మి సిస్తువనూలుచేసికొనుటకు సర్కారున కధికార మున్నది. ఈమరతులకు లోబడిచి పట్టాదారైన రైతునకు భూమి నమ్మకొనుటకుఁగ దాన మిచ్చుటకుఁగాని తనఖా పెట్టుటకుఁగాని స్వాతంత్ర్యము కలదు. ఒక్కతిరు నెర్వేలి జిల్లాలోఁ దప్ప తక్కినజిల్లాలలో నిట్టిపట్టాభూములలోనిచెట్లయందుఁ గూడ రైతునకు స్వాతంత్ర్యము కలదు. భూమిలోనిఖనిజములకు మాత్రము సర్కారునకు హక్కు కలదు. వా రట్టివి త్రవ్వకొనునప్పుడు ఖనిజములస్వభావమునుబట్టి 'రాయట్టి' అనుపన్ను వనూలు చేయుదురు. ఇట్టిభూమియందు రైతు తన కిష్ట మైనసస్యమును వేసి పండించుకొనవచ్చును గాని సర్కారునీటివలన పల్లపుసాగుబడి చేసినప్పుడుమాత్రము వారు విధించిననీటిపన్ను అధికముగా నిచ్చుకొనవలయును.

ఇట్టిభూములు జిరాయితీభూము లనఁబడును. ఒక్కొక్క గ్రామములోని భూములను గొలచి కొంతకొంతభూమి కొక్కొక్క నెంబరుగా నేర్పఱచుపద్ధతి సర్వీ యందురు. పట్టాదారు రైన రైతులపట్టాలలో నొక్కపట్టాలో పెక్కునెంబర్లు కలసి యుండుట గాని ఒకపట్టాలో చేరినయొక నెంబరునం దనేకభుక్తదారులపేర్లు చేరియుండుట గాని తటస్థించుచుండును. పట్టాదా రయినరయితను కొక నెంబరుభూమిలో తనయిష్టము వచ్చినంత ప్రదేశము తన కిష్టము వచ్చినవారికి దానవిక్రయాధికారములతో నిచ్చివేయుట కధికారము కలిగియుండుటవలనను భూములు కుటుంబమువారు పంచుకొనుటవలనను ఒక్క నెంబరుభూమి అనేకులక్రింద భుక్తములో నున్నట్లు రిజిష్టరులో వ్రాయుచుండుట తటస్థించును. భుక్తమునుబట్టి భూమి హక్కు నిర్ణయింపఁబడుటచేత పట్టా అంత ఆత్మవశ్యక మైనది కాదు. ఇంతియేకాక రైతు ఇయ్యవలసిన సిస్తుమొత్తము తెలియఁబఱచుటకుమాత్రమే పట్టా యుపయోగము గాని అందువలన రైతున కొకహక్కును గలుగఁజేయు పత్రమువంటిది కాదు. సేద్య మగు భూమిలో సిస్తు వనూలు చేయఁబడు ఈజిరాయితీభూమి గాక సిస్తు లేకుండ ననుభవింపఁబడుచుండునట్టిదియు, దేవాలయములు, మసీదులు, సత్రములు, గ్రామనౌకర్ల వేతనములు మొదలుగువానికొక కీయఁబడి నట్టివియు నగుభూములుకూడఁ గొన్ని యుండును. ఈభూములం గూర్చి ముందు చర్చింపఁబడును. జిరాయితీభూములమీఁద కిం యేండ్ల కొకపర్యాయము సిస్తు నిర్ణయించుపద్ధతి 'సెటిల్ మెంటు' అనఁబడును. 30 యేండ్లకు తక్కువకాలమునకుఁ జేయఁబడిన 'సెటిల్ మెంటు' గల గ్రామము లన్నవి గాని యొక్కవకాలమునకు చేయఁబడిన సెటిల్ మెంటు గల గ్రామములు లేవు.

జమీన్దార్ గ్రామములలోను తాలూకాదార్ గ్రామములలోను జేరిన జిరాయితీపద్ధతులకును గవర్న మెంటు జిరాయితీపద్ధతులకును

భేదము కలదు. వానివిషయ మాయాసందర్భములయందు చర్చింపబడును.

(౨) వ్యవసాయార్హమై వ్యవసాయములో లేని భూమి

ఇట్టిభూమి యొకప్పుడు సర్వీ కాఁబడి నెంబరుగా విభజింపబడుటయు కలదు. ఇట్టిభూమి దరఖాస్తుమీఁదఁ గాని వేలము పాడి యొక్కవపాట పాడినరైతునకుఁ గాని రివిన్యూబోర్డువా రేర్పఱచిన నిబంధనల ననుసరించి సిస్తు నిర్ణయించి అమరకము చేయఁబడుచుండును.

(3) వ్యవసాయార్హతకుఁ దేదగినభూమి

ఇట్టిభూమి సాధారణముగా సర్వీ కాఁబడియుండదు. కాని దరఖాస్తు చేయఁబడినతరువాత సర్వీ చేయఁబడి సిస్తు నిర్ణయింపఁబడును. దరఖాస్తుదారునిపరపతిని యోజించి రివిన్యూబోర్డువా రేర్పఱచిన నిబంధనలకు లోబడిచి అమరకము చేయఁబడును.

ఇట్లు రైతునధీనము చేయఁబడిన ౨-3 తరగతులభూములు కూడ జిరాయితీభూములక్షణముఁ జెందును.

సర్కారురైతువారీ గ్రామములలో నున్న అనాదిబంజరు భూములయొక్కయు బంజరుభూములయొక్కయు హక్కు సంపూర్ణముగా సర్కారుదే. ఇట్టిభూమిని రయితనుకు దరఖాస్తుమీఁద నిచ్చునప్పు డితరులకంటె నాగ్రామస్థులకు నిచ్చుట సర్కారు మతము.

జమీన్దార్ గ్రామములోని అనాదిబంజరుభూమియు జమీన్దార్ యొక్క సంపూర్ణ మగుహక్కునకు లోబడియుండును. జమీన్దార్ గ్రామములయందు రయితచే విడుదల పెట్టఁబడినట్టివిగాని జమీన్దారుచేఁ గొనఁబడినట్టివిగాని, మఱి యేవిధముగా నైనను జమీన్దారువశ మైయున్నట్టివిగాని యగుభూములవిషయముంగూర్చియు అనాదిబంజరుభూములనుగూర్చియు నమరకము చేసికొనుటకు సర్వాధికారము జమీన్దారుల కున్నను ౧౯౦౮-వ సంవత్సరమున జారీ చేయఁబడిన ఎక్సేట్టుల్యాండు ఆక్టునందలి మరతులకుమాత్రము సంబంధించిన ట్లమరకము చేయఁబడవలెను. సర్కారుజిరాయితీ గ్రామములయందలి జిరాయితీ, బంజరుభూములను రయితల కిచ్చునేర్పాటు లన్నియు సర్కారురివిన్యూకాసనములలో విస్తరించి చెప్పఁబడియే యున్నవి. ఈశాసనములలో రయితను కున్నస్వాతంత్ర్యములును హక్కులును సర్కారున కున్నస్వాతంత్ర్యము నధికారమును విస్పష్టముగాఁ జెప్పఁబడియున్నవి. అమరకపుపద్ధతు లన్నియు రివిన్యూబోర్డువారు జారీచేసిన 'స్టాండింగు ఆర్డరుల'నుబట్టియు, రివిన్యూఅధికారులు జారీజేయునధికారపత్ర కలంబట్టియు వ్యవహరింపఁబడుచుండును. కాని రయితవారీ సెటిల్ మెంటుయొక్క ప్రధాన లక్షణములుమాత్రము మార్పు చెందవు. అగ్రహారములు, శ్రోత్రియములు, ముఖాసా గ్రామములు మొదలగు కాళ్ళతపు అమరకమును

జేందిన గ్రామములయందలి జిరాయితీభూములును బంజరు, అనాది బంజరుభూములును జమీన్దార్ గ్రామములయందలి యీభూముల లక్షణమే యించుమించుగాఁ గలిగియుండి వాని యమరకమువిషయమునఁగూడ 'ల్యాండుఆక్టు' వరకులే వర్తింపఁజేయఁబడుచుండును. నీలగిరి, వై నాడ్ మొదలగు దేశములయందలి అమరకపుష్పధతులు వేణు విధము లైనవి. లేయాకు, కాఫీ, రబ్బరు, చింకోనా మొదలగు తోటలు వేయుట కర్హమైన భూముల - అమరకపుష్పధతులుగూడ వేణువిధము లైనవే. ఈసాధారణరైతువారీ అమరకముపద్ధతులు గాక సర్కారువారు శాశ్వతముగాఁ గాని తొంబదితొమ్మిదిసంవత్సరములకుఁగాని వారియిష్టము వచ్చిన కొన్ని సంవత్సరములకుఁ గాని యిండ్లు, కట్టడములు, ఫ్యాక్టరీలు మొదలగునవి నిర్మించుటకుఁగాని యితరములయిన ఖారుఖానాపనులు చేసికొనుటకుఁ గాని గనులు త్రవ్వకొనుటకుఁ గాని భూముల నమర్చుపద్ధతులు గలవు. ఇట్టివాని విషయమున వేణువేణుచట్టములును నిబంధనలు నేర్పడియున్నవి. ఆయాచట్టములను నిబంధనలను అనుసరించి అట్టివాని యమరకపుష్ప విషయము లమలు జరగుచుండును. సర్కారురయితవారీభూములయమరకపుష్పధతులు మొదలగువానివిషయమున బొంబాయిరాజధానియందు 'బొంబాయి రివిన్యూఆక్టు' అనునొకచట్టము నేర్పడిచి ఆచట్టము నిబంధనల ననుసరించి వ్యవహారము జరపుకొనుచున్నారు. కాని మన రాష్ట్రమందుమాత్రము దొరతనమువారట్టినిబంధనలు చేయక సందర్భానుసారముగాఁ దాము జారీచేయునిబంధనలనుబట్టియే రివిన్యూ వ్యవహారము జరపుచుండుటచేత నీరాష్ట్రమందు రివిన్యూవ్యవహారము కేవలము దొరతనమువారిచిత్తవృత్తి ననుసరించియే జరపఁబడుచుండుట కవకాశము తటస్థించినది. ఇంతియేకాక జమీన్దార్ గ్రామములలోని జిరాయితీభూములసిస్టు పెంచఁబడుటకు కొన్ని నిబంధనలును కొన్ని మితులును 'ల్యాండుఆక్టు'నందు వివరించి విధించి యుండిరి. కాని 30 సంవత్సరములతరువాత సర్కారుభూములు మరల సెటిల్ మెంటు చేయునపు డిట్టినిబంధనలను గాని మితులను గాని వివరించి విధించియుండలేదు. రయితవారీపద్ధతిలో 'డొలుగు', 'మోతాఫీసల్', 'అమానీ' అనుభేదములు గలవు. డొలుగుపద్ధతిలో రయితవారీపద్ధతియందువలె సెటిల్ మెంటుసమయమునందలి ధరలను బట్టి కాక యెప్పటికప్పుడు ధాన్యమున కున్న ధరలంబట్టి సిస్టు నిర్ణయింపఁబడుచుండును. గ్రామసముదాయోపయోగమునిమిత్తముగా నేర్పాటు చేయఁబడిన 'పోరంబోకులు', 'పుంతలు' మొదలగు నవియు, చెఱువులు మున్నగునవియు, నవి నిర్ణయింపఁబడినకార్యముల కుపయోగింపనప్పుడును గ్రామోపయుక్తములు కానపుడును సర్కారు వేలంపాటమీఁదఁ గాని, దరఖాస్తుమీఁదఁ గాని సిస్టు కట్టి రయితలవశము చేయుచుండునాచారము గలదు.

30 సంవత్సరముల కొకసారి రయితవారీభూమిపై సిస్టు నిర్ణయించునపుడు (సెటిల్ మెంటు చేయునపుడు) భూమియొక్క ఫలవత్తనుబట్టి తరగతులు నిర్ణయించి, అట్టి తరగతినిబట్టియు జలాధా

రాదినదుపాయములనుబట్టియు ఫలసాయ ముష్టుఁబడు ప్రదేశమునకుఁ గల దూరమునుబట్టియు, పొలములోనుండి ఫలసాయ మావలికిఁ దీసి కొనిపోవుట కున్న మార్గసదుపాయములంబట్టియు, కూలిపని చేయు కూలివాండ్రజీతములంబట్టియు, నంతకుమున్ను ౧0 సంవత్సరములయం దున్నధాన్యపువెలలు దామాయిషీ చేసి దానింబట్టియుఁ గాలవై పరీత్యముంబట్టి సంభవింపఁబోవునవ్వములను గుర్తించియు నేద్యము గావించుటకు రయితన కగునన్నివిధము లగుఖర్చులను, రయితలకుఁ గాలవై పరీత్యమువలన సాధారణముగా సంభవించునవ్వములను, పంట మోతకూలి వగైరాఖర్చులును, భూమి బాగుచేసికొనుటకును ఎరువు పెట్టుటకుఁ గాదగినసాముమీఁదినడ్డీయును లెక్క చూచి అవి పోగా, మిగిలినదానిలో సగముభాగము భూమికి సిస్టు కట్టవలసిన దని సర్కారువారియేర్పాటు. భూమిసిస్టు నిర్ణయించుపద్ధతియు నట్లు నిర్ణయించు విధమును సవిస్తరముగా సెటిల్ మెంటురూల్సులోఁ జెప్పఁబడుటయే కాక దేశకాలపాత్రములంబట్టి రివిన్యూబోర్డువారును సర్కారువారు నుత్తరువులు జారీచేయువాడుకగూడ కలదు. ఒకజిల్లా 'సెటిల్ మెంటు' చేయునపుడు సెటిల్ మెంటు ఆఫీసరు, ఆజిల్లాలోనిభూములను కొన్నింటిని తనిఖీచేసి, అంతకుపూర్వము చేసిన సెటిల్ మెంటు నందలి సిస్టులను విమర్శించి భూములతరములు పరీక్షించి సెటిల్ మెంటుమాన్యులులో నున్ననిబంధనలంబట్టి పల్లపుభూములయు మెరకభూములయు సిస్టురేట్లను నిర్ణయించి సవిస్తరముగా నొకరిపోర్టు వ్రాసి దానిని రివిన్యూబోర్డువారికి కలెక్టరుద్వారా పంపును. ఆ రిపోర్టునే 'స్క్రీమురిపోర్టు' అందురు. ఆస్క్రీమురిపోర్టును పరిశీలించి తమ యభిప్రాయములతో రివిన్యూబోర్డువారు దానిం బ్రచురింతురు. అప్పుడును అంతకుపూర్వము సెటిల్ మెంటు - ఆఫీసరు సిస్టురేట్లను నిర్ణయించునప్పుడు చేయువాకబుసమయమందును భూస్వాములును రయితలును దమతమ యాక్షేపణలను చెప్పుకోవచ్చును. తరువాత రివిన్యూ బోర్డువారియభిప్రాయముతోఁ బంపఁబడిన 'స్క్రీమురిపోర్టు'ను గవర్నమెంటువారు పరిశీలించి దానిపైని తుట్టతుదియుత్తరువును జారీ చేయుదురు. ఆయుత్తరువు ననుసరించి సిస్టురేట్లు కట్టి సెటిల్ మెంటు ఖాయము చేసి పట్టా లీయఁబడును. మొదట స్క్రీమురిపోర్టులో సెటిల్ మెంటు - ఆఫీసరు కట్టినరేట్లు నామోదించుటకుఁగాని తగ్గించుటకుఁగాని హెచ్చించుటకుఁగాని రివిన్యూబోర్డువారి కధికారము గలదు. అందుపైని గవర్నమెంటువారు రుత్తరపు జారీచేయునపుడు రేట్లను మార్పుటకు వారి కధికారము గలదు. ఈ యధికారములంబట్టి సాధారణముగా స్క్రీమురిపోర్టులో సెటిల్ మెంటు ఆఫీసరు సిఫారసు చేసినరేట్లను బోర్డువారు హెచ్చించుటయు, నాశేట్లను మరల దొరతనమువారు హెచ్చించుటయు సంభవించుచుండుటంబట్టి స్వయముగా భూమిని జూచి పంటలు పరిశీలించి సిస్టు నిర్ణయించిన సెటిల్ మెంటు ఆఫీసరుసిద్ధాంత మెందులకును బనికిరాకపోవుటయుఁ దటస్థించుచుండును.

(౪) అడవి

పూర్వము హిందూరాజులకాలమున నడవికి విలువ గాని హక్కు గాని యున్నట్లుగపడదు. జనులకు తమయిష్టము వచ్చినట్లు అడవిలోఁ దిరుగుటకును ఇష్టము వచ్చిన ప్రదేశములయందు సాగుబడి చేసికొనుటకును కలప మొదలగు అడవిఫలసాయమును స్వేచ్ఛగా ననుభవించుటకును అధికార ముండెడిది. తరువాత మహమ్మదీయరాజుల కాలమందుఁగూడ మహారాజ్యములలో నిట్టియధికారమే ప్రజల కున్నను గ్రామము లేర్పడినతరువాత నాయాగ్రామములకు సంబంధించి దాపున నున్న యడవుల నాయాగ్రామస్థులే అనుభవించువాడుక కలిగినది. దానింబట్టి గ్రామస్థులు తమగ్రామములకు సంబంధించి దాపున నున్న యడవియందు వంటచెఱుకు, కలప, ఆకులు, పండ్లు, కంప, గడ్డి మొదలగు నడవియందలి యుపయుక్తవస్తువు లన్నియు స్వేచ్ఛగా ననుభవించుచుఁ గాలము గడపుచుండిరి. ఇతర గ్రామస్థులు తమగ్రామముతో సంబంధించిన యడవి ననుభవించుకొనుటకు నివారించుకొండ నూరకుండుటయుఁ గలదు. అది గ్రామస్థులయిష్టముం బట్టియు, గ్రామస్థులకేనిబట్టియు, నడవియొక్క వైశాల్యముబట్టియు, నడవియొక్క స్వభావముబట్టియు జరగుచుండెను. ఆకాలమందు కలప మొదలగునడవివస్తువులకు ఖరీదు లే దనియే చెప్పవచ్చును. అందువలన నవి అమ్ముకొనువాడుక లేదు. ఇండ్లు కట్టుకొనుటకు కలప, వ్యవసాయము చేసికొనుటకు కట్టలు కంప మొదలగునవియు, భూమి కెరువు కట్టుటకు పారుటాకులు మొదలగునవియు, గృహోపయోగము నిమిత్తము కట్టెపుల్లలును, ఆవులను ఎడ్లను గొట్టెలను మేకలను మేపుటకు గడ్డిగాదము మొదలగునవియు నవి తిరుగుటకుఁ గావలసి నంత ప్రదేశమును వ్యవసాయదార్ల కత్యవసరము. గ్రామస్థులు వ్యవసాయదా ర్లగుటచేతను, వ్యవసాయమే ప్రధానవ్యాపారముగాఁ గలవా రగుటచేతను వారి కడవి బహుపయుక్తముగాఁ గావలసిన దైనది. వ్యవసాయదా ర్లగు గ్రామీణుల కడవియందలివస్తువులు వ్యవసాయమున కత్యవసరముగాఁ గావలసియుండుటంబట్టియు నట్టి వస్తువులు వారికి చేహారనియెడల వ్యవసాయము జరగ దనుకారణముంబట్టియు వ్యవసాయమున కేవిఁ మగునాటంకమును గలగకుండఁ జేయుటకై గ్రామస్థులు తమతమ గ్రామములకు సంబంధించిన యడవులను స్వేచ్ఛగా ననుభవించుటకు నేవిధ మగునాటంకమును మహమ్మదీయ ప్రభువులు కల్పింపలేదు. కాని, అడవులలో మన్న మంచి గందపువృక్షములు మొదలగు విలువగలచెట్లనుమాత్రము కొట్టుకుండఁ గొంతవఱకుఁ గట్టుదిట్టము చేయుచుండిరి.

తరువాత నాంగ్లేయ ప్రభుత్వ మారంభ మైనప్పుడు నేగ్రామముతో సంబంధించినయడవి నాగ్రామస్థులు స్వేచ్ఛగా ననుభవించుటకుఁ బ్రతిబంధింపక యేగ్రామముతోడను సంబంధింపకుండిన పెద్ద యడవులవిషయమున నేవిధ మయినయేర్పాటును జేయకయూంచిరి. గ్రామస్థులు చాలకాలముననుండి వారివారి గ్రామములతో సంబంధించి యుండునడవుల ననుభవించుచుండుటవలన వానియందు వారి కొక

విధమయిన భుక్తమువలన సంభవించినహక్కు కలిగినను. కాని గ్రామముతో సంబంధించినయడవి యెంత యనువిషయమునుగుఱించి యోజించి నిశ్చయింపవలసినయవసరము కలిగినది. ౧౮౬౫-వ సంవత్సరమువఱకు నడవులవిషయమున నేవిధ మైనశాసనమును జేయుటకు దొరతనమువారు ప్రయత్నింపలేదు. కాని, అడవి పాడువడఁజేయు కుండునట్లును గార్చిచ్చు మొదలగువానివలన దగ్గము కాకుండునట్లును గొన్ని ప్రయత్నము లప్పుడప్పుడు చేయుచువచ్చిరి. ఇందువిషయమున నుచిత మగుపద్ధతులనుమాత్ర మేర్పఱుపలేదు. మనదేశముయొక్క శీతోష్ణస్థితినిబట్టియు మనదేశస్థులవృత్తి విశేషముంబట్టియు నడవి మిక్కిలి ముఖ్యమైనది. అడవులస్థితినిబట్టి శీతోష్ణస్థితియు వాతావరణ గతియు అతివృష్టి, అనావృష్టులును నేర్పడుచుండు ననుస్థిధాంతముం బట్టియు, మనదేశమునయందలి యడవులయందు సంభవ మగుచున్న మిక్కిలి విలువగల కలప మొదలగు వస్తువులయొక్క విశేషముం బట్టియు నడవులు మనదేశమునకు ముఖ్యము లైనవియు నమూల్యము లైనవియు నని పరిగణింపఁబడవలసినదని. అంగ్లేయు లీవిషయమును గ్రహించి, అడవులను గాపాడుటవలన దేశమునకును బ్రజలకును జేయ మనియు లాభ మనియు దొరతనమువారికి విశేషద్రవ్యాదాయము వచ్చుటకు సాధన మనియు గ్రహించిరి. ఈయుద్దేశముంబట్టి యడవులను కాపాడవలయు నని వారు నిశ్చయించికొని యాపనికై పూనుకొనిరి. అడవు లేవరివశమందు నుండని వగుటచే దొరతనమువారికి సర్వస్వతంత్రత గలవిగా పరిగణింపఁబడవలెను. కాని జమీందారీ యెట్లేట్లు, జాగీర్లు, అగ్రహారములు, శ్రోత్రియగ్రామములు, తాలూకాదారీయెట్లేట్లు మున్నగువానికిని స్వతంత్రరాజ్యములకును సంబంధించినయడవులహక్కు వారిదే కాని గవర్నమెంటు దెంతమాత్రము కానేరదు. కాబట్టి సర్కారు - అడవి యేదియో, యితరుల - అడవి యేదియో ముందు నిర్ణయించుట కవసరము కలుగుటచే దొరతనమువారానిర్ణయమును గావించి సరిహద్దు లేర్పఱిచిరి. దొరతనమువారియడవులయందు వారికి సర్వస్వతంత్ర మైన హక్కు కలదు గాని పూర్వముననుండియు గ్రామస్థు లనుభవించుచున్నహక్కుభుక్తములు కేవలము పరిగణింపఁబడకుండుటకు వీలు లేకపోయినది. ౧౮౬౫-వ సంవత్సరముతరువాత నడవులను కేవలము నిరాకరించి విడిచిపెట్టుట కియ్యకొనక గ్రామస్థుల కడవియందున్న హక్కుభుక్తములవిషయమున పరిశీలించుచు 'నేయేగ్రామముతో సంబంధించునది యేతో' అనుసంగతి సిద్ధాంతీకరించు నేర్పాటులను చేయుసాధనములను యోజించుచు నడవులను నిస్తున కిజారెల కిచ్చుపద్ధతి నములులోనికిఁ దీసికొనివచ్చిరి. తరువాత గ్రామస్థులు తమతమ గ్రామములకు సంబంధించినట్టివియు, దమ కుపయుక్త మగునట్టివియు నగు నడవుల నిజారాకుఁ బుచ్చుకొనుపద్ధతి యేర్పడినది. ప్రస్తుత మములలో నున్న 'ఫారెస్టులా': ౩-వ సెంటరు శాసనముగా ౧౮౭౮-వ సంవత్సరమున జారీచేయఁబడినది. తరువాత మద్రాసుదొరతనమువారిందువిషయమున ౧౮౮౨-వ

సంవత్సరమునందు ౫-వ నెంబరు ఆర్టు జారీచేసిరి. ఈయార్టు ౧౮౭౮-వ సంవత్సరమునందు చేయబడిన శాసనముకన్న విపులమైనది. ఈరెండుశాసనముల ననుసరించియు దొరతనమువా రేర్పఱచిన నిబంధనల ననుసరించియు నడవులవ్యవహార మిప్పుడు జరగుచున్నది.

అడవులను గాపాడి పెంచవలయు ననునదేశముతో కొన్నింటిని ఆకట్టి 'రిజర్వుఫారెస్టు' లనియుఁ దక్కినవానిని ఆకట్టక 'అకారిజర్వుడు ఫారెస్టు' లనియు రెండువిధములుగా విభజించిరి. గ్రామస్థులకు వ్యవసాయగృహోపయోగములవిషయమునఁ దప్పక కావలసినంతయడవినిమాత్రము ఆకట్టక 'అకారిజర్వుడుఫారెస్టు' గా నుంచి తక్కినదానిని ఆకట్టుపద్ధతి నమలులోనికిఁ దెచ్చిరి. మొదటి యిజారాపద్ధతిమీఁద నడవుల నమరుచుమార్గమును వదలిపెట్టి, అడవులను 'అమానీ' చేసి, అడవివస్తువు లన్నిటికిని 'ఫీజు' నిర్ణయించి, అట్టివస్తువులు నిర్ణయింపబడినఫీజు చెల్లించి, అసంరక్షితారణ్యముల నుండి గ్రామస్థులు తెచ్చుకొనునేర్పాటు చేసిరి. పెద్ద-అడవులలో నున్నమానికలప మొదలగువానికిఁ గూడ ఫీజురేట్ల నేర్పఱచిరి. ఈపద్ధతు లన్నియు నాకట్టబడక సంపూర్ణముగాఁ జెరిగినయడవుల యందే అనులు జరపబడుచున్నవి గాని ఆకట్టబడినయడవులయంద మలు జరపుట లేదు. అట్టియడవులలోఁ బ్రవేశించినను ఏకలపగాని కొట్టినను శిక్షించువిధిగూడ నేర్పఱుపబడినది. ఈపద్ధతుల ననుసరించి గ్రామస్థులు వ్యవసాయముకొఱకుఁగాని గృహోపయోగమునకైకాని కావలసిన యడవివస్తువు లన్నిటికిని పన్ను చెల్లించి తెచ్చుకొనవలసిన యనసరమును, దమమేకలు గొట్టెలు ఆవులు మొదలగువాని నడవిలో మేపుకొన్నందులకు పన్ను, అనఁగా పుల్లరి చెల్లింపవలసినయవసరమును గలిగినది. అడవిలోఁ బుట్టిన మైనము, తేనె, లక్క, జెరడు, ఆకులు, బంక మొదలగు సర్వపదార్థములును దెచ్చుకొనుటకుఁగూడ పన్నురేట్లు కట్టబడుటవలన నడవివస్తు వేదియు నెవ్వరును స్వేచ్ఛగాఁ దెచ్చుకొని వాడుకొనుటకు వీలు లేదు.

జమీన్దారీయెట్టెట్లు, శాశ్వతపు-అమరకపుపద్ధతిలో నున్న అగ్రహారములు, శ్రోత్రియములు, ముఖాసాలు, జాగీర్లు మొదలగువానిలోఁ జేరిన అడవు లాయాధికారులహక్కు భుక్తములు కలిగి వారిసంపూర్ణాధికారమునకు లోబడి యుండుటచేత నాయా యడవులయమరకమువిషయమున వారియిష్టానుసారముగా వ్యవహరించుకొనుట కవకాశము గలిగియున్నది. ఇట్టి ప్రైవేటు అడవులపై వానిహక్కుదారులు చేసికొనునేర్పాటులయందు సర్కారువారి కేవిధ మగుజోక్యమును లేదు. కాని సర్కారువారి యడవికి నవ్వుము వచ్చునట్లు వారు వ్యవహరించినయెడల దొరతనమువారు జోక్యము కలుగఁ జేసికొనుటకుమాత్రము 'ఫారెస్టులా' లో అవకాశము నేర్పఱచుకొనిరి. ఇప్పటిదేశకాలస్థితులనుబట్టియు నడవివస్తువులధరలనుబట్టియు నడవులు మిక్కిలి లాభకరము లైనవియు ఖరీదు గలవియు నగుటయే కాక కొన్నిచోట్ల నేద్యము నేయుప్రదేశములకంటెఁగూడ ముఖ్యమైన వయినవి.

వేటపరగణాలలోని అమరకపు పద్ధతి

మదరాసురాజధానిలో రైతువారీ అమరకపుపద్ధతి ముఖ్యమైన దయినను జమీన్దారీ అమరకపుపద్ధతిగూడ కలదు. ఈరాజధానిలో ౫-వ వంతుప్రదేశము జమీన్దారీ అమరకపుపద్ధతిక్రింది నున్నది. బంగళరాజధానియంతయు జమీన్దారీపద్ధతిమీఁదనే అమరకము చేయబడినది. సంయుక్తరాష్ట్రము, పంజాబు, మధ్యపరగణాలయందు గ్రామమును ముఖ్యముగా నెంచి గ్రామవారీసెటిలుమెంటు పద్ధతిని అమరకము చేయబడినది. అట్టి గ్రామవారీఅమరకపుపద్ధతిలో గ్రామమున కంతకును ఒకఁడే హక్కుదారుగాఁగాని, గ్రామసముదాయ మంతయుఁ గలసి హక్కుదారులుగాఁ గాని యుండినను సెటిలుమెంటురికార్డులో తప్పి శ్లన్నియు వ్రాయబడినను సిస్తువనూలుపద్ధతిమాత్రము రైతువారీని గాక గ్రామ మంతకును మొత్తముగా తత్తదధికారులవలన వనూలు చేయబడును. ఈ గ్రామవారీసెటిలుమెంటును రయితువారీ సెటిలుమెంటువలె 30 సంవత్సరములుమాత్రమే పరిమితిగలది. బొంబాయిరాజధానిలో నక్కడక్కడ నితరవిధము లైన అమరకపుమార్గము లున్నను సాధారణముగా మదరాసురాజధానియందువలెనే రైతువారీ అమరకపుపద్ధతియే వాడుకలో నున్నది. అయోధ్యలో ౧౮౫౭-వ సంవత్సరమున జరిగిన పితూరీ తరువాత నక్కడ నున్న పెద్దపెద్దభూస్వాములను బలవంతులైననాయకులను సర్కారువారిక్రింద నున్నయెట్టెట్లకు తాలూకాదారు లన్ననామముతో సర్వాధికారులుగా నంగీకరించి బంగళరాజధానియం దున్నజమీన్దారులకంటెఁ గూడ నెక్కువస్వాతంత్ర్యము కలిగియుండునట్లు అమరకపుమార్గ మేర్పఱుపబడినది. 'అస్సాము' దేశములోని అమరకము రయితువారీఅమరకమువంటిదే. అయినను ఇచ్చట నున్నన్నికట్టుబాట్లతో నిండియుండలేదు. బర్మాదేశములో వ్యవసాయము పూర్వపద్ధతినే జరపబడుచుండుటవలన నక్కడి యమరకపుపద్ధతులు సులభము లైనవియు భూమిపన్ను సులభ మైనదిగాను ఉన్నది. ఈ యమరకపుపద్ధతులనుగూర్చి వేటువేటుగా వివరింపబడుచున్నది.

జమీందారీ అమరకము

శాశ్వతపుహక్కుతో జమీన్దారీపద్ధతిని జేయబడిన యమరకము బంగళరాజధానియం దంతటను మదరాసు రాజధానిలో ౫-వ వంతుప్రదేశమందును వాడుకలో నున్న దని యింతకుమున్నే వ్రాయబడినది. గవర్నరుజనరల్ అగు 'కార్నవాలీస్' ప్రభువు బంగళరాష్ట్రము (బంగళము, బేహారు, బిహార్)లో శాశ్వతపు హక్కుగల జమీన్దారీఅమరకపుపద్ధతిని (Permanent Settlement) ౧౭౯౩-వ సంవత్సరములో అమరకము చేసెను.

'లార్డుకార్నవాలీస్ ప్రభువును', కంపెనీయుద్యోగి యగు 'సర్జాన్ హోర్' గారును కొన్ని టెంపరరీఅమరకపు పద్ధతులను అవలంబించి చూచిరి. అవి తృప్తికరములుగా నుండనందున జమీన్దారులు

రైతులయొద్దనుండి సిస్టు వనూలు చేయుటకు నొకవిధమైన అధికారమును, తమజమీన్ దారీయైస్టేట్లయందలిభూములయందు హక్కుగలిగియుండనియెడల సిస్టు వనూలగుటయే దుర్బట మని యెంచి వారి కొకవిధమైన యధికారమును గౌరవప్రపత్తియు భూములయందు హక్కును గలుగజేయుట అత్యవసర మని యెంచి ౧౮౯౩-వ సంవత్సరమున జమీన్ దారులకు వారివారిక్రింద నున్నయైస్టేట్లయందు వంశపారంపర్యముగా వచ్చు శాశ్వతపుహక్కును దానవిక్రయదమ నాధికారములును కలుగజేసి వారీయవలసినసిస్టు (ఫేవ్క్లమ్) మొత్తము చెల్లించుచున్నంతవఱకు వారు యథేచ్ఛముగా ననుభవించి తమతమయైస్టేట్లను బాగుపఱచుకొగలుగునట్లు గావించిరి. బెనారస్ (కాశీ) పరగణాకూడ నీపద్ధతినే ౧౮౯౫-వ సంవత్సరమున అమరకము చేయబడినది.

నార్తరక్ సర్కార్లుకూడ నీవిధముగానే జమీన్ దారీఅమరకపు పద్ధతి నమరకము చేయవలసిన దని ౨౧-వ ఏప్రిల్ ౧౮౯౫-వ సంవత్సరమున 'కోర్టు ఆఫ్ డైరక్టర్స్' వారు మదరాసుదొరతనమువారికి ఆజ్ఞ పంపిరి. కాని, మదరాసుదొరతనమువారి కాపద్ధతి యీరాజధానిలో నవలంబించుట కంతగా నిష్ఠము లేకపోయినది. ౧౮౯౭-వ సంవత్సరమున జమీన్ దారీపద్ధతి తప్పక అవలంబింపవలసిన దని కఠినమైనయుత్తరువును జారీచేయుటవలన నీజిల్లా లన్నియు జమీన్ దారీయైస్టేట్లుగా నేర్పటిని అప్పటి కున్నయైస్టేట్లను యథాస్థితిగా నుంచి వారు చెల్లింపదగిన 'ఫేవ్క్లమ్' మొత్తమును నిర్ణయించుటకు సమకట్టిరి. ఉత్తరసర్కార్లు కంపెనీవారియేలుబడికి వచ్చినతరువాతఁ గొన్ని సంవత్సరము అమరకమువిషయమున గట్టిప్రయత్నము లేవియు జరపక యథాస్థితిగానే పోనిచ్చిరి. తరువాత ప్రతిజమీన్ దారీయైస్టేటుయొక్క రాబడిని తెలిసికొనుటకు 'ఎస్టేట్ రిజిస్టరు' (Estates' register) అనుపేర ౧౦ సంవత్సరముల లెక్కలు తయారుచేయించిరి. తరువాత జమీన్ దారీ గ్రామముల గుడికట్టు, ఖర్చు, నాఖరుదు వగైరాభూములనుగూర్చి ౧౨ సంవత్సరముల లెక్కలు తయారుచేయించిరి. ఈలెక్కలనే 'బారాఫసరీ' లెక్కలందురు. ఒకకమిటీని నిర్ణయించి ఆకమిటీ దేశ మతయుఁ దిరిగి జమీన్ దారీయైస్టేట్లస్థితిగతులును వానిమీఁద వచ్చు పన్ను మొత్తమును నిర్ణయించుట కొకయేర్పాటు చేసిరి. ఈకమిటీనే 'సర్క్యూటు కమిటీ' యందురు. వీరును కొన్ని లెక్కలు తయారుచేసిరి. తరువాత ౧౮౦౨-వ సంవత్సరములో జమీన్ దారీయైస్టేట్లమీఁద విధింపబడిన 'ఫేవ్క్లమ్' మొత్తమును నిర్ణయించుట కేర్పాటు చేసి ఆసంవత్సరము జారీచేసిన ౨౫-వ నెంబరు 'రిగ్యులేషన్' నుబట్టి జమీన్ దారీ అమరకపుపద్ధతి సుత్తరసర్కార్లలో నమలునకుఁ దీసికొనివచ్చిరి. ఇట్లు జమీన్ దారీపద్ధతి నమరకము చేయునప్పు డాయాజమీన్ దారీయైస్టేట్లవలన వచ్చుసిస్టు మొత్తము లెక్కచూచి సేద్యములో లేని భూమికిఁగూడ కొంతసిస్టు కట్టి అట్టిమొత్తములో సాధారణముగా ౩ వంతులలో ౨ వంతులు ఫేవ్క్లమ్ గా నిర్ణయించిరి. పర్యత

ప్రాంతములయందు దున్న జమీన్ దార్ల హక్కులకును వెల్లడిప్రదేశములయందు దున్న జమీన్ దారీహక్కులకును కించిత్తు భేదము చూపించిరి. పర్యత ప్రదేశములయందు దున్న జమీన్ దారులను సంప్రార్థముగా స్వాధీనపఱచుచుకొనుటకును లాంగడియుటకును వీలు గలుగకపోవుట వలన వారికిఁ గొన్ని యెక్కువస్వాతంత్ర్యము లీయవలసినవని.

ఉత్తరసర్కారులలో నున్న జమీన్ దారులు సాధారణముగా మూడువిధములుగా నున్నారు.

౧. పూర్వరాజుల సంతతిలోనివారు గాని, సామంతనాయకులు గాని, పూర్వరాజులకు భూమిపన్ను వనూలు చేసి చెల్లించుట కేర్పఱుపబడినవారు గాని యొక తెగవారు.

౨. మొగలాయీల ప్రభుత్వకాలమందు మొగలాయీ చక్రవర్తులక్రింద భూమిసిస్టు వనూలు చేయుట కేర్పఱుపబడినపెద్ద యుద్యోగులసంతతివారు. వీరిని దేశముఖ దేశపాండ్యా లనుచుండిరి.

(౩) హవేలీభూములు కవులు పొందినవారు.

దత్తమండలమందును కన్నడదేశమందును ఈజమీన్ దారీఅమరకముక్రింద నున్న 'పాలెగాండు' నాలుగువిధములుగా నున్నారు.

౧. పూర్వరాజులసంతతిలోనివారు.

౨. బందిపోట్లు దారిద్ర్యపుడు మొదలయినపనులు చేయువారికి నాయకులుగా నుండి దేశమం దలజరి జరగకుండునట్లు ప్రజలను కాపాడు పోలీసుఉద్యోగము చేసినందులకు నియోగింపబడినవారియొక్కకాని, అట్టి యుద్యోగమును తమంతట తామే కల్పించుకొని నెఱవేర్చుచువచ్చినవారియొక్కకాని సంతతివారు.

౩. హిందూరాజులక్రింద గౌరవోద్యోగములు చేసి వారు చేసినయుపకారములకుఁ బారితోషికముగాఁ గాని అట్టిరాజులు కోరినప్పుడు కాల్యలమును గుఱ్ఱపునండును సమూహపుపద్ధతిని ఆసేనలను భరించుటకుఁ గాని యాయబడిన గ్రామములును పరగణాలు ననుభవించువారిసంతతివారు.

౪. జిల్లాలను ఇశారా పాడినవారియొక్కకాని గొప్ప రెవిన్యూయుద్యోగులయొక్క కాని తుదకుఁ బ్రబలు లైన గ్రామోద్యోగులయొక్కకాని సంతతివారు.

పూర్వము హైదరాబాదునవాబువారి స్వీయోపయోగముకొఱకును, సర్కారు ఉపయోగమునిమిత్తమును, సుత్తరసర్కారులలోఁ గొన్ని ప్రదేశములు 'హవేలీ' లేక 'సర్కారు' భూములక్రింద నుండెను. మఱియు సేలంజిల్లాలో సర్కారు లేక 'ఆయన్' భూము లనుపేర కొన్ని ఎస్టేట్లును మఱాలు నుండియుండెను. అట్టివాని నన్నింటిని దొరతనమువారు వేలము పాడి యెక్కువసిస్టు కట్టుకొన్నవారికి జమీన్ దారీయైస్టేట్లవలె ఆపద్ధతులమీఁదనే శాశ్వతపుకవులున కమరకము చేసిరి. ౧౮౦౨-వ సంవత్సరమున జారీ చేయబడిన 'రిగ్యులేషన్' ను బట్టి జమీన్ దారులకు వారియైస్టేట్ల

యొడ సర్వస్వతంత్రాధికార మున్నట్లుగపడుచున్నది. కాని తరువాత ౧౮౨౨-వ సంవత్సరములో ౪-వ నెంబరు 'రిగ్యులేషన్' జారీ చేయబడినది. ఈచట్టములో స్పష్టముగ నేమి చెప్పబడియున్నదనగా ౧౮౦౨-వ సంవత్సరపు ౨౫-వ చట్టమువలన రైతున కదివఱకున్న యేహక్కును తీసివేయబడలేదు, అనగా నాచట్టమువలన రైతుహక్కు తీసి జమీన్దారున కీయబడలేదు. ఇందునుగుఱించి కొన్నితీర్పులును బుట్టియున్నవి. ౧౮౦౨-వ సంవత్సరపు ౨౫-వ ఆక్టులోని ౨-వ సెక్షన్లో వాడబడిన 'స్వామ్య స్వాధీనత' (Proprietary Possession) అనుపదమును పారిభాషిక (Technical) పదముగ నెంచి గవర్నమెంటునకు స్వయముగ సిస్టు చెల్లించుచున్నవాఁ డని అర్థము చేయవలెను. భూమియందు సర్వాధికారి యని అర్థము చేయఁగూడదు.¹ రైతుయొక్క హక్కులు దొరతనమువారికిఁ బూర్వమే (వారు ఈయకుండఁగనే) పుట్టినవి గనుక, గవర్నమెంటువారు తమకు భూమియొడఁగల హక్కును మాత్రమే యీయఁగలరు గాని రైతునకుఁగల స్వామ్యము నీయలేరు. దొరతనమువారికి, పేల్ వారమ్, కుడినారమ్ అను రెండు హక్కులును కల గయాళుభూములవంటివానివిషయమున వారు, ఈరెండుహక్కుల నీయఁగలరేకాని, తక్కిన యన్నిభూములవిషయమున ఒక్కపేల్ వారమ్ (సిస్టువనూలు చేసికొను) హక్కు మాత్రమే యీయఁగలరు.²

ప్రివికౌన్సిలువారి మధ్యను చేసినతీర్పులలో పూర్వపురాజులకును, వారివల్ల నెలకొలుపబడిన జమీన్దార్లకును జమీన్దారీలలోని భూములయందు స్వామ్యము గలదనియు, వారగ్రహారములు, ఈనామము ఇతరులకు ఇచ్చినప్పుడు కేవలము మేల్వారము, అనగా సిస్టు వనూలు చేసికొనుహక్కుమాత్రమే అగ్రహారీకులకు ఈనాందార్లకు నిచ్చినట్లు ఎంచు వీలు లేదనియు, రయితులకు అట్టి అగ్రహారములలోను ఈనామములలోను జిరాయితిహక్కుగలదా లేదా అను విషయము ఏకేసులో వచ్చినసాక్ష్యమునుబట్టి ఆకేసులో తీర్మానించవలసియుండు ననియు తీర్మానించి యున్నారు. పూర్వపురాజులకు భూములలో స్వామ్యము గలదని ప్రివికౌన్సిలువారు చెప్పిన అభిప్రాయమునకు ఆధారములు అంతగా కానరావు.

ఈరెండు రిగ్యులేషనులబట్టియు జమీన్దారీఅమరకపుపద్ధతి యిప్పటికి వ్యవహరింపబడుచున్నది. ఈ అమరకపుపద్ధతిని విధింపబడిన 'ఫేష్కమ్' భూమిపన్ను శాశ్వత మైనది. రైతువారీఅమరకమునందువలె వీరి కేకారణమునఁగాని 'రిమిషన్' అనగా సిస్టు కొట్టివేయుట అమలు జరపబడదు. జమీన్దారులకు వారి వారియెట్టేటనుగూర్చి "సనద్-ఇ-ముల్క్-ఇస్తిమిరార్" అను శాశ్వతపుపట్టా లీయబడి వారివలన 'కబోలీయత్' అను ముచ్చిలకాలు తీసికొనబడినవి. ఈ పట్టాలనుబట్టి ఉప్పుపన్ను సూరకారము

పన్ను శాయరులేట్లు, సముద్రముమీఁదనుండి కాని భూమిమీఁదనుండి కాని వచ్చుసరకులమీఁద పన్నులు, కల్లు, సారా మొదలగు మత్తుద్రవ్యములమీఁదిపన్నులు, నాభిరుదుభూములమీఁది పన్నులు, అదివఱకు నాభిరీనిమిత్త మీయబడినభూములమీఁది పన్నులు, మోతర్ ఫాపన్నులు మొదలగునవిమాత్రము వనూలు చేయుటకు జమీన్దారుల కధికారము లీయక తోటలు, చెట్లు, పుల్లరి భూములు, చేపలు పట్టుప్రదేశములు, కాగ్గానాలక్రింద నుపయోగింపబడుభూములు, దుకాణము మొదలగు నితరకట్టడములు మొదలగువానినుండి పన్ను వనూలు చేయుట కధికార మీయబడినది. చెఱువులను సరియయినస్థితిలో నుంచినందుల కీనాందారుల వలన జమీన్దారుల కీయబడు 'ఘట్టుతూములు' అను పన్ను జమీన్దారు వనూలు చేసికొనవచ్చు నని తీర్మానింపబడినది. ఈవిధముగా జమీన్దారుల కుండుస్వాతంత్ర్యము లన్నియు స్పష్టముగా నిశ్చయింపబడినవి. జమీన్దారు తనయిష్టము వచ్చినట్లు అంతయుఁ గాని కొంతమాత్రము గాని దానవిక్రయదమనములు చేయుట కధికార మీయబడినది. అట్లు జమీన్దారులచే విక్రయింపబడినది, దత్తములు, అయినజమీన్దారీలలోనిభాగము వేఱుజమీన్దారీలుగా విభజించి వానిమీఁద 'ఫేష్కమ్' పంచి కట్టి శాశ్వతపుహక్కు గలుగునట్లు చేయుటకు జిల్లాకలక్టరుల కధికార మీయబడినది.

ఇట్లు శాశ్వతపుహక్కుతో జమీన్దారీపద్ధతులమీఁద అమరకము చేయబడిన జమీన్దారీయెట్టేటలో చాలకాలమువఱకును రైతులయొద్దనుండి జమీన్దారులు పన్ను వనూలు చేసికొనుటకు తగినయేర్పాటులు చేయబడి యుండకపోవుటచేతను సిస్టులు చాల భాగము రైతువల్ల చెల్లక బకాయి పడిపోవుటవలనను, జమీన్దారులు తాము సర్కారునకు చెల్లింపవలసిన 'ఫేష్కమ్' చెల్లింపలేకపోవుట తటస్థించుచువచ్చినది. అట్లు 'ఫేష్కమ్' చెల్లింపలేనియెట్టేటను దొరతనమువారు వేలము వేసి బాకీమొత్త మిచ్చినవానికి మరల పూర్వపుపద్ధతులతో శాశ్వతపుహక్కుతో 'ఫేష్కమ్' నిర్ణయించి వేలంపాటమీఁద విక్రయించుచువచ్చిరి. తరువాత కొంతకాలమునకు, అనగా ౧౮౭౭-వ సంవత్సరమునకుఁ దర్వాత నట్లు 'ఫేష్కమ్' చెల్లింపలేనియెట్టేటను విభజించి కాని యేకముగాఁ గాని పూర్వపుఅమరకపుపద్ధతికే అమర్చక రైతువారీపద్ధతి సమరకము చేయ నారంభించిరి. ౧౮౮౫-వ సంవత్సరమున 'రెంటు రికవరీ' ఆక్టు అనుచట్టము జారీచేయువఱకును జమీన్దారులకు తమతమరైతులయొద్దనుండి సిస్టు వనూలు చేయుటకుఁ దగినచట్టమే లేకపోయెను. ఇందువిషయమున కొన్ని రిగ్యులేషన్లు, నిబంధనలు ఉన్నను అవి అంతగాఁ బని చేయునవిగా నుండలేదు.

1. The Collector of Trichinopoly, V. Lakkamani I. 1. A. 282; 14 Ben. L. R. 115; 21 W. R. 358.

2. 1 Mad. 205 (212); 16 Mad. 271; 20 Mad. 299 (802); 26 Mad. 252.

మద్రాసు ఎస్టేటులాండ్ ఆక్టు

తరువాత ౧౯౦౨-వ సంవత్సరములో జమీన్దారీరయితులకును జమీన్దారులకునుగల భూవిషయమునుగూర్చియు సిస్టువిషయమునుగూర్చియు సంబంధములును పద్ధతులును విపులముగా నిర్ణయించి యేర్పఱుపఁబడినవి. ఇట్టిజమీన్దారీయెస్టేట్లలోఁ గొన్ని అవిభక్తములగుజమీన్దారీలుగా నెంచఁబడి ౧౯౦౨-వ సంవత్సరమున నొకచట్టము నిర్ణయింపఁబడినది. జమీన్దారీ గ్రామ సేవకులవిషయమున ౧౯౦౨-వ సంవత్సరములో నొకచట్టము జారీచేయఁబడినది. ఇది జారీచేయుటకుఁ బూర్వము ౧౯౦౨-వ సంవత్సరములో జారీ చేయఁబడిన ౨౨ - ౨౯ నెంబర్లు రిస్యలేషనులనుబట్టియే వ్యవహారము జరపఁబడుచువచ్చినది. జమీన్దారులకు తమయెస్టేట్లలో నున్నఖనిజములు, లోహములు, రత్నములు మొదలగు నన్ని వస్తువులును త్రవ్వకొనుటకు సర్వాధికారము గలదు. వారు త్రవ్వించినచెఱువులు, నీటికాలుము మొదలగువానివలన రైతుల కీయఁబడిననీటికి నీటిపన్ను వసూలు చేసికొనుటకుఁగూడ నధికార మున్నది. సర్కారునీటి నుపయోగించుకొనినయెడల నానీటిపన్ను సర్కారునకే చెల్లును. దీనివిషయమున ౧౯౦౩-వ సంవత్సరమున జారీకాఁబడి ౧౯౦౩-వ సంవత్సరమున సవరింపఁబడినచట్టమునుబట్టి అమలు జరపఁబడుచుండును.

జమీన్దారీయెస్టేట్లపైని ఫేవర్ల నిర్ణయించునపుడు, ఆయా యెస్టేట్లరాబడిని పూర్వపులెక్కలను బట్టి నిర్ణయించి యేర్పఱుపఁబడినది. ఆకాలములో కంపెనీవారికి సరియైనలెక్కలు దొరకకపోవుటచేతను, ఆయా యెస్టేట్ల మంచిచెడ్డలు తెలిసికొనుట కవకాశము లేకపోవుటచేతను, అప్పటికి దొరకినలెక్కలనుబట్టి అమరకము చేయఁబడినది. పోరంబోకులు, గ్రామకంతములు, గ్రామస్థులు ముడిగా ననుభవించుట కేర్పఱుపఁబడినప్రదేశములు, చెఱువులు, నీటికాలుములు మొదలైనవి, ధర్మాదాయములు, అగ్రహారములు, శ్రోత్రియములు మొదలగు నీనాముభూములును ఎస్టేట్లమొత్తపు ఆదాయములో నుండి తగ్గింపఁబడి వానిపై ఫేవర్ల చెల్లింపఁబడకపోవుటచే జమీన్దారులు తమయిష్టము వచ్చినట్లుపయోగపఱుచుకొనుటకును వీలు లేకపోయినది. అట్టిప్రదేశము లుపయోగపడినప్పుడు వానిమీఁద న్యాయ్య మైనసిస్టు కట్టి అది ఫేవర్లలోఁ జేర్చి ఆభూములు జమీన్దారులకే యియ్యఁబడును. ఇట్టివిషయములనుగుఱించి బోర్డు స్టాండింగుఆర్డరులలో నున్ననిబంధనల ననుసరించి వ్యవహారము జరపఁబడుచుండును. జమీన్దారీయెస్టేట్లలో నున్న అనాదిబంజరుభూమియందును, బంజరుభూమియందును, సొంత సేరీభూములయందును జమీన్దారులకు స్వతంత్రమయి సంపూర్ణమయిన హక్కు గలదు. జమీన్దారీయెస్టేట్లయందున్నయడవులమీఁద వారికి సంపూర్ణ మైన హక్కు కలిగియుండుటవలన వానిని వారి కిష్టము వచ్చినట్లు వ్యవహరించుట కధికారము గలదు. రయితుల పట్టాభూములలో నున్నచెట్లహక్కు ౧౯౦౨-వ సంవత్సరపు ౧-వ నంబరు ఆక్టు అనఁగా మద్రాసు ఎస్టేటులాండ్ ఆక్టునకు పూర్వము

జమీన్దారునకు రయితునకును మధ్యను జరగినయెర్పాట్లనుబట్టి, అనఁగా పట్టాముచ్చిలకాలలోని మరతులనుబట్టి నిర్ణయింపఁబడుచుండిన ఎస్టేటులాండ్ ఆక్టులో జరగిన మార్పుప్రకారము ౧౯౦౨-వ సంవత్సరము జూలై ౧-వ తేదీకి పూర్వముం దున్న చెట్లహక్కు, ఆచారమువల్లఁగాని రైతులచే న్రాయఁబడిన ఒప్పుదలప్రకారము గాని జమీన్దారున కున్నయెడల నాతనిదే, లేనియెడల నాహక్కు జిరాయితీరైతుదే. ఆలేదీతరువాతఁ బుట్టుచెట్లహక్కు రైతులదే (౧౨-వ సెక్షన్). చెఱువులు, ఆవలు, జలాశయములు, కొండకాల్వలు మొదలగువానియందు చేపలను పట్టుకొనువారిపైని పన్ను వేయుటకుఁగూడ వారికి సంపూర్ణమైన అధికారము కలదు. మహమ్మదీయప్రభుత్వకాలమందు కొన్నివిధములయిన 'శాయరు' పన్నులు వసూలు చేయుటకు, యాత్రికులయొద్దనుండియు వివాహోదేశుభకార్యములు జరగినప్పుడును కొన్ని పన్నులు వసూలు చేయుటకు, తహసీలుపన్ను రోడ్డుపన్ను మొదలయిన కొన్నిపన్నులుగూడ వసూలు చేసికొనుటకు జమీన్దారుల కధికార ముండెను గాని అంగ్లేయులప్రభుత్వ మారంభ మైనతరువాత నట్టిపన్నులలో కొన్ని అన్యాయ్య మని అసలే కొట్టివేసి తక్కినవానిని వసూలు చేసికొనుటకుఁగూడ వీరి కధికారము లేకుండఁజేసిరి.

జమీన్దారీయెస్టేట్లలో బ్రవహించు నదీగర్భములయొక్క హక్కు జమీన్దారులదే యని నిశ్చయింపఁబడెను. జమీన్దారు భూమిలో నట్టియేటిదనినుండి యేఱు తగ్గినప్పుడు బయలుపడిన ప్రదేశము జమీన్దారునిహక్కు కలది యగుటవలన నాజమీన్దారు దాని నిష్టము వచ్చినట్లునుభవింపవచ్చును. అప్పుడప్పుడు నీటిముంపుల కాసిందుచు నదియొడ్డునఁ దేలినభూములు జమీన్దారునివే. అట్లు కాక పెద్దపెద్దనదులకు సంబంధించిన యిసుక నేలలో దర్భగడ్డి యేటివఱవ వచ్చినప్పుడు వండుమమ్మవలన పెంచఁబడిన భూములు లంక లనఁబడును. ఈలంకప్రదేశములు కొన్నిజమీన్దారులకు సంపూర్ణ మైన హక్కుకలవి. కొన్నిటిలో రయితులకు జిరాయితీహక్కు గలదు. గవర్నమెంటు గ్రామములలో నున్న లంక భూములు సెటిలు మెంటులంక లనియు పడుఁజైభూము లనియు నిజారాలంక లనియు మూడువిధములుగా సర్కారువారు విభజించిరి. పడుఁజైభూములు (సర్కారు సెటిలు మెంటులంకలు) ౩౦ సంవత్సరముల కొకసారి తక్కినజిరాయితీభూములవలెనే సెటిలు మెంటు కాలమందు సిస్టు ఏర్పఱుపఁబడి అమరకము చేయఁబడుచుండును. ఇజారాలంకలు కొన్ని సంవత్సరముల కొకసారి వేలముపాడి యొక్కవ సిస్టు పెట్టినవారికి కొన్ని సంవత్సరముల కమరకము చేయఁబడుచుండును. జమీన్దార్లు తమ యెస్టేట్లలోని గ్రామములను జిరాయితీరయితులకుఁగల హక్కులకు భంగములేకుండ భూములను కొన్ని సంవత్సరముల కిజారా కిచ్చుటకుఁగాని కొంతసిస్టు కట్టి, కట్టుబడిక్రిందను, నిమెబడిక్రిందను నిచ్చుటకుఁగాని నొఖరీనిమిత్తము గాని అనుగ్రహపూర్వక

ముగాఁ గాని దానపూర్వకముగాఁ గాని యిచ్చుటకును అధికారము కలదు. జమీన్దారీ గ్రామములో నున్న జిరాయితీభూములయందలి ఫలసాయము రెండుభాగములుగా వ్యవహరింపఁబడుచున్నది. అందులో జమీన్దారునకు రావలసినభాగము మేల్వార మనియును (మేల్వార మనియును), రయితుభాగము కుడివార మనియుఁ జెప్పఁబడును. దీనిం బట్టి జమీన్దారుయొక్కయు రయితుయొక్కయు హక్కు మేల్వారముహా క్కనియు, కుడివారంహక్కు అనియు వరుసగాఁ జెప్పఁబడును. పర్స నెంటు సెటిలు మెంటుతరువాతను జమీన్దారులచే నొఖ రీకి జీతముక్రింద నియ్యఁబడినయీనాంభూములు మొదలయినవి వారి కానొఖరీ అనసరము లేనప్పుడును దయాపూర్వకముగా నిచ్చిన యీనాంభూము లీనాందార్లసంతతి యంతరించినప్పుడును, అట్టి భూములు వారు సిస్తుకట్టి అమర్చుకొనుటకు హక్కు గలదు. కొన్ని గ్రామములను గొన్ని సంవత్సరములవరకున కిజారా కిచ్చుపద్ధతి సర్కారువా రొకప్పు డవలంబించినను నిప్పు డాపద్ధతి వదలిపెట్టిరి.

గోదావరిజిల్లాలో నున్న భద్రాచలము, నూగూరు, చెర్ల ఆల్పాకా అనుతాలూకాలలో నింకొకవిధమగు అమరకపుపద్ధతి కలదు. ఆజిల్లాలలో రైతువారీఅమరకపుపద్ధతితోఁగూడ నొకవిధ మగు ప్రాప్రెటరీజమీన్దారీఅమరకపుపద్ధతికూడ నున్నది. ఆ యమర కపుపద్ధతి ననుసరించి 30 సంవత్సరముల కొకసారి కొన్ని గ్రామ ములు ఎట్టేట్లుగా విభజించి ఒక్కొక్కనికిఁ గొంతమొత్తమున కమర కము చేయుపద్ధతి వాడుకలో నున్నది. ఇట్టి యమరకమును జెందు వారు 'సుపీరియర్ ప్రాప్రెటర్స్' అనియు 'ఇన్ఫీరియర్ ప్రాప్రెటర్స్' అనియు రెండుతెగలవారుగా నేర్పలుపఁబడి సర్కారుతో నీవిధమయిన అమరకపుపద్ధతిలో నున్నారు. ఈతాలూకాలు మధ్య పరగణాలలోఁ జేరిన వగుటచేత నక్కడ వాడుకలో నున్న పద్ధ తినిబట్టి అట్టియమరకమే యీతాలూకాలలోఁ గావింపఁబడినది. ఇది మధ్యపరగణాలలో నున్న మాల్వజారీపద్ధతివంటిది.

శాశ్వతపు సెటిలు మెంటునకు పూర్వము ౫0 సంవత్సరముల నుండి పన్ను చెల్లించుచు ననుభవించుచున్న హేతువుంబట్టి శాశ్వ తపు సెటిలు మెంటుకాలమున శాశ్వతపుపట్టాలు సర్కారు రీయ నిశ్చయించినప్పు డందుల కిష్టపడక శాశ్వతపుసన్నదులు చెందని పాశ్యములతరగతిలోఁ జేరినకొన్ని యెట్టేట్లుకూడఁ గలవు. అట్టి పాశ్యములను 'ఆన్ సెటిల్డుపాశ్యము' లందురు. ఇట్టి పాశ్య ములకును శాశ్వతపుహక్కుతో నమరకము చేయఁబడినజమీన్దారీయెట్టేట్లకును గలభేద మే మనఁగా, జమీన్దారీయెట్టేట్లమీది పేష్కా షు హెచ్చించుటకు సర్కారువారి కెన్నటికిని స్వతంత్రత లే దనియు, 'ఆన్ సెటిల్డుపాశ్యముల' విషయమున నాయాపాశ్య ములస్థితిగతులంబట్టి పేష్కా షు హెచ్చించుటకును, తగ్గించుటకును సర్కారునకుఁగల హక్కును నిర్ణయింపవలసియుండు ననియు 'ప్రివికాన్సిలు' వారు తీర్పు చేసిరి. ప్రస్తుతము శాశ్వతముగా నమ రకము చేయఁబడినజమీన్దారీతరగతిలోఁ జేరినపాశ్యము ఎట్టేట్లకును,

అట్లు గాని ఆన్ సెటిల్డుపాశ్యము ఎట్టేట్లకును భేద మంతగాఁ గన్పిం పదు. ఈ రెండువిధము లైన పాశ్యములును పేష్కా షు నిశ్చయింపఁ బడి ఒక్కటేవిధ మైన వంశపారంపర్యము గలహక్కు భుక్తములకు లో నై యున్నవి. ఇట్టి ఆన్ సెటిల్డుపాశ్యము-ఎట్టేట్లపైని 'డిమేండు' మార్చబడునది కాకపోయినను భుక్తయువలన వచ్చినహక్కు తప్ప శాశ్వతపుహక్కును చెప్పుపట్టాలుమాత్రము లేవు.

జమీన్దారీయెట్టేట్లలో భూము లమరకము నేయునప్పుడు 'వంతువారడి' అనునొకపద్ధతి కొన్నిచోట్ల వాడుకలో నుండెను. ఒకరయితు మఱియొకరయితు సేద్యములో నున్న భూమిపైని సదరు భూమి తన కిచ్చుపద్ధతిని ఆభూమిపై నంతకుమున్ను చెల్లఁబడుసిస్తు సక్రమమయిన రేటుకంటె తక్కువగా నున్నప్పుడు సరియైనరేటు కట్టుకొందు నని పోటీకి వచ్చినప్పు డాభూమి ఆయొక్కడుసిస్తున కప్పుడు సేద్యము నేయుచున్నరైతు సేద్యముచేయుట కొప్పుకొనని యెడల వా రిరువురభూముల నొకరి వొకరికి మార్చివేయుపద్ధతి 'వంతువారడి' అనఁబడును. ఇది రయితులకు జిరాయితీహక్కులకు భంగము లేకుండ జరగుచుండిన యేర్పాటు. ఈవిధముగా భూములను మార్చుకొనుపద్ధతి యుండుటవలన భూములు మోయఁగలిగినంతసిస్తు వానిపైని బెరుఁగుటకును, జమీన్దారులకు భూములపై నెక్కుడుసిస్తు వచ్చుటకును, భూములలోనితేడాలు వారికి స్పష్టముగఁ దెలియుట కును గారణ మగుటవలన నీపద్ధతి కొన్ని జమీన్దారీయెట్టేట్లలో నవలంబింపఁబడ్డది. కాని ఈపద్ధతి సక్రమముగా అమలు జరపనిచోట్ల భూములు బాగుపడుపవలయు ననునత్సహము రయితులకుఁ గలుగక పోవుటకును, అందువలనఁ దుదకు రయితులకును జమీన్దారులకును గూడ నష్టము సంభవించుటకును గారణ మగుచుండెను.

మఱియు పూర్వము జిరాయితీభూము లమర్చునప్పుడు రయితు లకు గ్రామములలో నున్న అన్నిరకములభూములును గొంచెము కొంచెముగా నమర్చబడుచుండుపద్ధతి వాడుకలో నుండెను. ఇట్టి వాడుక జమీన్దారీయెట్టేట్లలోఁ దఱచుగ నుండెను. ఒకరయితునకుఁ బల్లము, మెరక, గరువు, రేవడి, లంక మొదలగు గ్రామములోని యన్నిరకములభూములు, అతనిమోతుబరినిబట్టి కొంతకొంత పరిమి తిగా నమర్చబడుచుండెను. గ్రామములలో నున్న అన్నిరకముల భూములును సేద్యములోనికిఁ దేబడవలయు ననునద్దేశముతోడను రయితు లొక్కరకముపంటనే పండించి యూరకుండక అన్నిరక ములపంటలను బండింపఁగలుగుటకు వారికిఁ బ్రోత్సాహము గలిగింప వలయు ననియు నీపద్ధతి వాడుకలోనికిఁ దెచ్చినట్లు తోచుచున్నది. రయి తిన్నిరకములభూములు తీసికొనకతప్పదు. మంచిభూములనే తీసికొనవలయు నన్నచో నేభూమియు నతని కీయకుండఁ జేయుట గాని ఆతఁడు తీసికొనవలసిన భూములమీదిమెట్టసిస్తు అంతయు నాతఁడు సేద్యము నేయఁ దలచుకొన్న భూములమీదనే యిచ్చు కొనవలసినబాధ్యత గలిగియుండుట గాని అమలులో నుండెను. పంట లకు ధరలు లేని పూర్వకాలములో నిట్లు నిర్బంధములు కల్పించి

రయితులు పలువిధములగు భూములు నేద్యము చేసి యన్నిరకముల పంటలను పండింపగలిగినట్లు ప్రోత్సహము కలిగించుటవలననే

ప్రతిగ్రామమందు ననేకవిధములగు పంటలు పండించుటకును, అన్ని రకములభూములను నేద్యములోనికిఁ దేబడుటకును గారణ మైనది.¹

1. నైజామరాజ్యమందలి పూర్వపు అమరకపుపద్ధతి:— ఇంగ్లీషుప్రభుత్వము రాకపూర్వము ఉత్తరసర్కారులుగూడ నైజాము నధీనమునం దుండెను. ఆకాలమునందును, అంతకుఁబూర్వము గోల కొండనవాబులక్రిందను, బహమనీసుల్తానులక్రిందను, ఉత్తరసర్కారులలోను ఇందులకుఁ జాట్లుపట్టుల నైజామరాజ్యమందలిజిల్లాలలోను భూసంబంధమైన అమరక మిక్రింది విధముగ జరగుచున్నట్లు కానవచ్చుచున్నది. ఏబదియో నూత్రోగ్రామములు కలసి యొకపరగణా యనఁబడుచుండెను. పరగణానే తాలూకా యని అనుటయుఁ గలదు. ఒక్కొక్కగ్రామమున కొక్కొక్క కరణమును, పెద్దకాపును, దొరతనమువారిపక్షమున వంశపరంపరాగతములైన యధికారములతో నుండిరి. అట్లే యొకపరగణా కొక దేశముఖుఁడును, ఒకదేశపాండ్యాయు నుండిరి. దేశముఖుఁడు సాధారణముగ శూద్రుఁడు; దేశపాండ్యా సాధారణముగ బ్రాహ్మణుఁడు. దేశముఖుఁడు పరగణాలలోనిపెద్దకాపుల కందఱకు నధికారి. దేశపాండ్యా కరణముల కందఱకు నధికారి. దేశముఖశబ్దము దేశముఖ్యశబ్దభవము, దేశపాండ్యాశబ్దము దేశపండితశబ్దభవము. పెత్తన మంతయు దేశముఖులది. లెక్కజవాబుదారీ యంతయు దేశపాండ్యాలది. అధికారమునందుఁ గొన్నివిషయములలో దేశముఖుల నిప్పటితహసీలు దారుతోడను, దేశపాండ్యాలను తాలూకాశిరస్తాదారుతోడను బోల్చువచ్చును. సర్కారుదర్బారులో వీరియిద్దఱకును సమానమైన మర్యాదలుండెను. వీరిలో వీరొకరి నొకరు చూడఁబోయినప్పుడు, కూర్చున్నవారు లేచి నిలువఁబడి గౌరవించుచుండిరి. దీనినే 'ఖడితాజిమ్' అందురు. వీరికి సర్కారుదర్బారులలోఁ గూర్చుండుటకుఁ గుర్చీ యిచ్చుచుండిరి. కరణములకేమి దేశముఖపాండ్యాలకేమి, సిస్తు వనూలు చేయుట మొదలైన సర్కారుపనులు నెఱవేర్చినందులకు, ఈనాము భూములును, గ్రామము ఆదాయముమీఁదను, పరగణాఆదాయము మీఁదను నూటి కింత యని రుసుమును దొరకుచుండెను. కొందఱు దేశముఖులమీఁద సర్ దేశముఖులును, కొందఱు దేశపాండ్యాలమీఁద సర్ దేశపాండ్యాలు నుండిరి. కొన్నిపరగణాలు కలసి యొకసర్కారు (జిల్లా) అనఁబడుచుండెను.

ఇది యిట్లుండ, భూమి అమరకమునిమిత్తము, సాధారణముగాఁ బ్రతినవత్సరము, నొకప్పుడు మూడు, అయిదు ఏండ్లకును, పరగణాలవంతునను, ఒకప్పుడు విడివిడిగ్రామములును అమరకమునకై పాట పాడుచుండిరి. ఆపాటనిమిత్త మన్నిపరగణాలదేశముఖ,దేశపాండ్యాలును సర్కారులోనికి వెళ్లుచుండిరి, ఆనఁగా గోల కొండకో, హనుమకొండకో, ఖమ్మంమెట్టునకో, రాజమహేంద్రవరమునకో, బరదరునకో పోవుచుండిరి. సాధారణముగ నేపరగణా దేశముఖుఁ డాపరగణాకుఁ బాట పాడి తనపేరిటనే కాలు తీసికొని వచ్చుచుండెను. కర్షము చాలక మఱియొకఁడు పాటకు వచ్చి ఖత్తు

వ్రాసెనో, ఆపరగణాయధికారు లగుటచే, దేశముఖదేశపాండ్యా లేకమై ఆక్రొత్తయిజారావారునకు సిస్తు వనూలు కాకుండ ననేక విధములఁ జిక్కులు పెట్టుచుండిరి. కావున సాధారణముగ నొకని తాలూకాపాటకు మఱియొకఁడు వచ్చువాఁడు కాఁడు. ఇట్లు దేశముఖులు సర్కారునకు ఖత్తు వ్రాసి వచ్చి రైతులకు భూములమరకపఱుచుచుండిరి. తమఖత్తు మొత్తము ననుసరించి కొంచెము హెచ్చించియో కొంచెము తగ్గించియో పూర్వపురైతులకే మరల భూముల నిచ్చుచుండిరి. కాని పూర్వమువారిని వెడలఁగొట్టి క్రొత్తవారి కిచ్చుచుండెడివారు కారు. ఈప్రకారము పరగణా యంతయుఁ బాట పాడి ఖత్తు వ్రాసి వచ్చుపద్ధతిని 'సర్ బస్తాలపద్ధతి' యందురు.

ఇట్లు పరగణాయందు దేశముఖులకు రెండువిధములయభిమానముండెను. ఒకటి యది నారిదేశముఖాగిరిమిరాసి; రెండవది వారియిజారా. కావున పరగణాను ఆబాదు చేయుటకు వారు తమశక్తి కొలఁదియుఁ బాటుపడిరి. క్రొత్తగ గ్రామముల నిర్మించి, దేశదేశములనుండి క్రొత్తరైతులను తీసికొనివచ్చి, వారికిఁ దగినసదుపాయములు కల్పించి భూమిని అమరకము చేయుచుండిరి. చెఱువులు కుంటలు వేయించిరి. అధికార మున్నను లేకున్నను ఇవ్వుము వచ్చినవారికి మాన్యములు, మళ్లు ఇచ్చుచుండిరి. ఇజారాదార్లును దేశముఖులను వీరే యొనందున వల దనువాగు గాని, ఈనాముల నడ్డగించు వారు గాని లేరైరి. సిస్తు లప్పుడప్పు డెక్కించుచున్నను భూమి నుండి రైతులను తప్పించువారు కారు. అమరకమునిమిత్తము రైతులను లాలించుచు పాలించుచు నుండిరి. సంవత్సరాదిపండుగనాఁడు గ్రామములనుండి పెద్దరైతులను బిలిపించి, క్రొత్తరైతులను బిలిపించి, వారికి విందులు చేసి, గంధములు పూయించి తాంబూలము లిచ్చి, పంచాంగము చదివింది, 'ఈయేట మంచివర్షములు కురియును, పంటలు సమృద్ధిగఁ బండును' అని పురోహితునిచేతఁ జెప్పించి, ఖత్తులు వ్రాయించుచుండిరి! ఎప్పుడు రైతు ఖత్తు వ్రాయునా యని అప్పటిజమీన్దారులచింత. ఎప్పుడు రైతు భూమివిడుదల చేయునా యని యిప్పటికొందఱుజమీన్దారులచింత!! ఇది యంతయును కాలమహిమ!!!

అరాజకపుదినములలో దేశముఖులు కొందఱు దోపిడిపనులు చేసినను తమరైతులను దోచుకొనువారు కారు; పెఱదేశముఖులరైతులను దోచుకొనుచుండిరి.

ఇట్లు జరగుచుండఁగా మత్తరసర్కారు లనఁబడు అయిదు సర్కారులలో (జిల్లాలలో) ముస్తఫానగర్ (కొండపల్లి), ఏలూరు, రాజమండ్రి, శ్రీకాకుళము సర్కారులు నైజాముతోఁ జేయఁబడిన యొడంబడికప్రకారము (౧౭-వ నవంబరు ౧౭౬౬) ఇంగ్లీషువారియధీన మయ్యెను. మత్తజానగర్ (గుంటూరు)

గ్రామవారీ లేక మహాల్యారిపద్ధతి

ఈపద్ధతి ఆ గ్రామములకు పరగణాలలో వాడుకయందున్నది. ఇది శాశ్వతమైన అమరకపుపద్ధతి కాదు. గ్రామముదాయములకు హక్కుభుక్తములుగల యాయమరకపుపద్ధతి గ్రామము లున్నదేశములలో నవలంబింపవలసినయతసరము కలిగినది. గ్రామముదాయమున కంతకును తన గ్రామభూములయందు హక్కుభుక్తములు కలిగియుండుటకలన భూమిపన్ను చెల్లింపవలసినభారము, ఆ గ్రామము

దాయముం దుండుట తటస్థమైనది. మఱియు నొక గ్రామముపైగాని కొన్ని గ్రామములు కలసినపరగణాపైగాని హక్కుభుక్తములను బడ సినభూస్వామిగోగూడ నిట్టియమరకపుపద్ధతియే సులభముగా గన్నట్టినది. కాబట్టియే అయోధ్యయందలి తాలూకాదారీఅమరకము గూడ నీతరగతికిందనే వచ్చునని చెప్పుట కవకాశము కలిగినది. ఈ గ్రామవారీఅమరకపుపద్ధతి 'అజమీరు' రాజ్యము, పంజాబుదేశము, 'మధ్యపరగణాల' యందుఁ జేయఁబడినది.

౧౭౭౮ లో నింగ్లీషువారికి వచ్చెను. ౧౭౮౬ మొదలు ౧౭౯౯ వఱకు నీజిల్లాలు హుసేనల్లీ యనువానికి నిజారాగా నుండెను. ౧౭౭౦ మొదలు కొన్ని సంవత్సరములవఱకును కంపెనీవారు పూర్వపు దేశముఖలే భూమికి యజమాను లని యెంచి యేఁపేట వారికి కాళ్లు ఈయఁదొడంగిరి. ఈదేశముఖులనే, బంగాళదేశమందలిజమీన్ దారులన్న వేరునుబట్టి యప్పటినుండియు, జమీన్ దారు లని పిలువఁ దొడంగిరి. ఇది ఉత్తరస్కారులో నింగ్లీషువారిచే గ్రొత్తగఁ బెట్టఁబడిన పేరు. ఈజమీన్ దారులకుఁ గొన్నియేండ్లవఱకు నేఁపేటి కాళ్లును, పిదప మూఁడేండ్లకాళ్లును, పదేండ్లకాళ్లును నిచ్చిరి. పిదప ౧౮౦౨ లో వీరికె అప్పటియాయమునుబట్టి సులభమైన సిస్తునకు శాశ్వతమైనకా ల్లిచ్చిరి. దానివలన మిదివఱకే వ్రాయఁబడినది. ఇట్లు బ్రిటిషు ప్రభుత్వముక్రిందికి వచ్చినదేశముఖులు సులభ మగుసిస్తు ఇచ్చుపద్ధతిమీఁద గొప్పగొప్ప సంస్థానములకు నధిపతు లైరి. దేశముఖిహోదాకు సంబంధించినయధికారము ౧౮౦౨ లోఁ బ్రభుత్వమువారు తీసివేసిరి. దేశపాండ్యాలకు సంబంధించినయధికార మిది వఱకే, శాశ్వతపట్టాలు వచ్చినతరువాత కొన్నిచోట్ల జమీన్ దారులు తీసివేసిరి. కొన్నిచోట్ల స్కారులవారే తీసివేసిరి. ఈయధికారమును తీసివేయునపుడు కొందఱు దేశపాండ్యాలకుఁ గరిణీకము లిచ్చిరి, కొందఱు దేశపాండ్యాలిరికి బదులు అగ్రహారము లిచ్చిరి. కొందఱు దేశపాండ్యాలకు జమీన్ దారీలుకూడ నీయఁబడినవి.

ఇంక నైజాములో నున్నయాంధ్రదేశమునందలి దేశముఖుల స్థితి యే మైనదో చూతము. కొన్నిదినములు పోయినతరువాత నిజాము వారాపద్ధతి మానివేసి గ్రామములను రైతులకే అమరకపటిచి అమానీ పద్ధతిని ప్రారంభించిరి. అంత దేశముఖులయధికారము తగ్గి, గ్రామము మీఁద వనూ లైనవైకములోనుండి నూటి కింత యని రుసుము మాత్రము పూర్వమువలెనే వారికి ముట్టుచుండెను. సిస్తు వనూలు చేయుట మొదలయినయధికారము లుండెను. అంత నీపూర్వపద్ధతి మానివేసి, జిల్లాబందీ చేసిరి. జిల్లాబందీ యనఁగా బ్రిటిషుప్రభుత్వములో నున్నట్లు, జిల్లాలుగను తాలూకాలుగను దేశమును విభజించి, వానికి వేటువేటు అధికారులను నియమించి, ఆయధికారులకు వంశ పరంపరహక్కు లేమియు లేకుండ నిక్కడివారి నక్కడకు నక్కడి వారి నిక్కడకును మార్చుట. ఇట్లు జిల్లాబందీ అయినతరువాతగూడఁ గొంతకాలము దేశముఖులు తమయధికారమును నిలుపుకొనిరి. తుదకు

సర్ సాలార్ జంగుమంత్రిత్వకాలమున దేశముఖిగిరిహోదాను తీసివేసి, అప్పటికి దేశముఖులుగ నున్నవారికి వారివారిపరగణాలమీఁద నప్పుడు చెల్లుచున్న సిస్తునుబట్టి నూటి కయిదురూపాయలచొప్పున, రుసుము-అనఁగా శాశ్వతమైన పెన్షను - నేర్పఱిచిరి. వారిభుక్తములో నదివఱకున్న సావరముభూములు సిస్తు లేకుండ నిచ్చిరి. కొందఱకు గ్రామముప టెల్లీరీలు (మునసబుపనులు) ఇచ్చిరి. ఇట్లు నైజామురాజ్యమందలి దేశముఖు లంతరించిరి. వారిసంతతివా రిప్పటికిని అధికారవిరహితమైన దేశముఖుపదవిని ధరించుచు వంద రెండువందలరుసుమును తెచ్చుకొనుచు జీవనము గడపుకొనుచున్నారు. ఇప్పటికిని వీరిని మీ రెవరని యడిగినయెడల మేము దేశముఖులము, మాకు నలువది గ్రామములు గలవు, ఏబది గ్రామములు కలవు అని చెప్పుదురు. నలువది గ్రామములున్నవి యనఁగా, పూర్వము నలువది గ్రామములకు వారిపూర్వులు దేశముఖు లన్నయధికారులుగ నుండిరి. రుసు మేర్పఱిచినపుడు, గ్రామములమీఁది అప్పటియాదాయమునుబట్టి యేర్పఱిచి రని యర్థము. ఇప్పు డా గ్రామాదులలో వీరి కే విధమైన యధికారమును లేదు. జనులయజ్ఞానమునుబట్టి యింకను గొందఱు దేశముఖివంశము వారు కుగ్రామాదులలో తామే దొరల మని యధికారము చెలాయించుకొనుచున్నారు. కాని యది వేటుసంగతి. ఇట్లు పూర్వ మొక్కవిధమైన యధికారమునే కలిగియున్నదేశముఖులలో బ్రిటిషు ప్రభుత్వముక్రిందికి వచ్చినవారు జమీన్ దారులై తమతాలూకాలకు శాశ్వత ప్రభువులై యనుభవించుచున్నారు. నైజాములోనే యున్నవారు మొదటి యిజారాలను బోగొట్టుకొని అధికారమునుగూడఁ గోలుపోయి, చిన్న మొత్తములను ఉపకారవేతనముగఁ బొందుచు నీతరరైతులతోపాటు వ్యవసాయదారు లైరి! ప్రభుత్వభేదమువలన దేశముఖులస్థితిగతులలో నింత భేద మేర్పడినది! మునగాలజమీన్ దారులపూర్వులు మునగాలపరగణాకును చింతకాణిపరగణాకును దేశముఖులుగ నుండిరి. ౧౭౮౬ విభజనలో మునగాల బ్రిటిషులోఁ బడ్డది. చింతకాణి నైజాములోఁ బడ్డది. అంతకుఁబూర్వము వీరు రెండుపరగణాలకును సమాన మైనహక్కు గలవారే యైనను, రెండుతాలూకాలును నైకాల్యమునందును, ఆదాయమునందును సమానములైనను, ఆకుటుంబములో నొక శాఖవారికి మునగాల శాశ్వతపుజమీన్ దారీగఁ దక్కినది. రెండవశాఖవారికి చింతకాణికి నైజామువారివలన సంవత్సరమున కైదు వందల రుసుముమాత్రము ముట్టుచున్నది.

బేహారు మొదలగు దేశములు

బేహారు సరిహద్దు మొదలుకొని యమునానదివరకు నున్న ప్రదేశ మందలి గ్రామములు సాధారణముగా 'ల్యాండులార్డు' గ్రామములు. కావున నవి 'పట్టాదరీ', 'భాయిచారీ' తరగతులకింద నుండుట తటస్థమైనది. బంగాళరాజధానియందువలెనే ఈదేశమునందుగూడ గ్రామాధికారులగు భూస్వాములలో ౧౦-సంవత్సరములవరకు నకు నొకవిధముగా అమరకము చేయబడినది. గ్రామాధికారిత్వము ఒకనికిఁ గాని అనేకభాగస్వాములకుఁగాని, గ్రామసముదాయమునకుఁగాని యుండవచ్చును. సంపూర్ణ, అసంపూర్ణ, పట్టాదరీ, భాయిచారీభేదములతో నున్న ల్యాండులార్డు గ్రామలక్షణములనుబట్టి యిట్టియధికార మేర్పడును గాన ల్యాండులార్డుగ్రామలక్షణములను సవిస్తరముగా గ్రహింపవలసియుండును. ఈ గ్రామముల నమరకము చేయుటలో పదిసంవత్సరములయమరక మయినపిమ్మట నాయమరకములయను భవముంబట్టి శాశ్వతముగాఁ జేయవలయు నని మొట్టమొదట నుద్దేశించిరి గాని అట్లు చేయుటవలన గ్రామములయందలి న్యాయ్యమైన హక్కుదారులహక్కులకు భంగము కలుగుట తటస్థించు ననియు, గ్రామసంఘములోఁ జేరినరయితల హక్కు భుక్తములను నిర్ణయించుట యత్యవశ్యక మనియుఁ దలఁచి శాశ్వతపుఅమరకపుపద్ధతిని వదలి పెట్టి ౧౮౮౨-వ సంవత్సరమున జారీచేయబడిన ౭-వ నెంబరు 'రిగ్యులేషను'ను బట్టి టెంపొరరీ గ్రామవారీఅమరకము చేసిరి. ఈవిధముగా నీరిగ్యులేషనునుబట్టియే ఓడ్రదేశమందుగూడ నమరకము చేయబడినది. అందు నొక్కొక్క గ్రామమును దీసికొని ప్రతివ్యవసాయదారునియొక్కయు రైతుయొక్కయు భూస్వామియొక్కయు హక్కుభుక్తములను సవిస్తరముగాఁ బరిశీలించి ౧౮౩౩-వ సంవత్సరమున ౬౦-సంవత్సరముల వరకునకు గ్రామవారీఅమరకము చేయబడినది. తరువాత ౧౮౯౦-సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౯౦౦-సంవత్సరము లోపున నీయమరకము మరలఁ బరీక్షింపబడి గ్రామవారీఅమరకము చేయబడినది. ఈ గ్రామవారీఅమరకపుపద్ధతిలో సాధ్య మగునంత మట్టునకు పూర్వపురాజభాగమైన పంటలోని యావవంతు పన్నుగాఁ బుచ్చుకొనుటయే ప్రధానోద్దేశము. ఈ గ్రామవారీ సెటిలుమెంటు ఆగ్రా, అయోధ్య మధ్యపరగణాలలోఁ జేయబడినను ఆయాదేశములలోఁ గొంచెముకొంచెము భేదములు కలిగియున్నది. ఈయమరకపుపద్ధతి ౧౮౩౩-వ సంవత్సరములోఁ గొన్ని మార్పులు చెందినది. గ్రామములయొక్క సరియైన రాబడిమొత్తమును నిర్ణయించుట ముఖ్యమయినందున నందువిషయమున ననేకములయిన యేర్పాటులు చేసి నిశ్చయింపవలసివచ్చినది. ఆమొత్తము నిశ్చయించినపిదప గ్రామమునందు హక్కుభుక్తములు గలవారిహక్కుభుక్తములసంగతి సరిగా నిర్ణయించినపిమ్మట నాయా గ్రామములపైఁ జెల్లవలసినసిస్తు నిర్ణయింపవలసివచ్చినది. ఇట్టియేర్పాటు లన్నియు సాధ్య మగునంతవఱకు జాగరూకతతోఁ జేసి గ్రామవారీ సెటిలుమెంటు చేయబడినది. అయోధ్య యందు తాలూకాదారీ సెటిలుమెంటు చేయునప్పుడు గ్రామవారీసిస్తు

మొత్తము నీవిధముగానే నిశ్చయించి తాలూకాదారుభుక్తములో నున్న గ్రామము లన్నింటిసిస్తుమొత్తము తాలూకాదారువలన సర్కారు వారు పుచ్చుకొనుచుండిరి. మధ్యపరగణాలలో నీ గ్రామవారీఅమరకమే మఱికొన్నియేర్పాటులతోఁ జేయబడినది. పంజాబుదేశమందుగూడ నీ గ్రామవారీయమరకమే యింకఁగొన్నియేర్పాటులతోఁ జేయబడినది. ఈపైనిఁ జెప్పినదేశములయం దంతటను సాధారణముగా గ్రామవారీ అమరకపు పద్ధతినే అమరకము చేయబడినను సిస్తు నిర్ణయించుట మాత్రము వేరువేరువిధముగూర్చి ననుసరించి చేయబడినది.

ఎడారులయందును పెద్దపెద్ద నదులవలన నప్పుడప్పుడు భంగముఁ జెందుచువచ్చు ప్రదేశములయందును, కొన్ని సంవత్సరములవరకునకు సిస్తు నిర్ణయించి అమరకము చేయుపద్ధతికి వీలు లేదు. కాబట్టి అట్టి భూములయందుఁ బ్రతివత్సరము సాగు చేయబడిన ప్రదేశమును నందలి పంటను నిశ్చయించి దానింబట్టి సిస్తు నిర్ణయించునేర్పాటు జరగుచున్నది. ప్రస్తుత మిట్టియమరకపుపద్ధతి పంజాబు బర్మాదేశములలో నున్నది. పంజాబుదేశమున సాగుబడిలో నున్న ప్రదేశములో ౮-వ వంతు ఇట్టియమరకములోనే యున్నది. ఉత్తరబర్మాదేశములో ననా వృష్టిదోషము తఱచు గావున నచ్చటఁగూడ నీయమరకపుపద్ధతియే అవలంబింపబడినది. పంజాబులో 'కెనాల్ కాలనీస్' యందును బొంబాయి రాజధానిలో సింధునదీప్రాంతములయందును నీయమరకపు పద్ధతియే అవలంబింపబడినది. బీరారురాష్ట్రమందు బొంబాయి రాష్ట్రమునందలి రైతువారీపద్ధతినే అతిస్వల్పభేదములతో నమరకము చేయబడినది.

గ్రామవారీ సెటిలుమెంటుపద్ధతిలో నొక్క భూస్వామిభుక్తాధికారములో ననేక గ్రామము లుండి వాని కన్నింటికి నతఁడే యజమానుఁడుగా నున్నపట్ల నా గ్రామము లన్నింటిమీఁద మొత్తముగా నొకసిస్తు నిర్ణయించి అట్లు సిస్తు నిర్ణయింపబడిన గ్రామములుగల యేప్రేజ్లలోని గ్రామములను మరల లోపాయికారీ సెటిలుమెంటు చేసి గ్రామవారీసిస్తు నిశ్చయించుటయుఁ గలదు. ఒక్క గ్రామము గాని, అనేక గ్రామములలో నున్న వేరువేరుభూములు గాని కలసి కొందఱు భూస్వాములయనుభవములో నుండుట తటస్థపడి యాజమాన్యమును బట్టియు సెటిలుమెంటు చేయబడినప్పు డట్టి గ్రామమునకుఁ గాని అట్టిభూముల సముదాయమునకుఁ గాని యేర్పాటుపఁబడిన సిస్తుమొత్త మంతయు వానియం దనుభూతభుక్తము గలవారందఱును నీయవలసి యుండును. ఆసిస్తున కందఱును కలసికాని ప్రత్యేకముగఁగాని చెల్లించుటకు బాధ్యత గలిగియున్నారు. ఎవరిభాగము వారు వేరుగా విడఁ దీసికొనువఱకు నీబాధ్యత తప్పదు. అయినను గ్రామములస్వభావముం బట్టి భాగస్వాములయొక్క హక్కుబాధ్యతలను ప్రత్యేకముగా నిర్ణయించి లెక్కలలో వ్రాయబడుచున్నది. గ్రామమందలి భూములను అట్టిభూములు నేద్యమునైయువారిని, సిస్తు చెల్లింపవలసినబాధ్యత కలవారిని గ్రామములు సర్వీచేసి సెటిలుమెంటు చేయుకాలమున విశేషముగా లెక్కలలో వ్రాసియుండుటవలన గ్రామవారీసిస్తు నిర్ణయించుట

కును సిస్తు చెల్లించుటకు బాధ్యత కలవారి నేర్పఱచుటకును, గ్రామాధికారులయొక్కయేకాక రయితలయొక్కయు లోపాయికారీభూస్వాములయొక్కయు నేవ్యగాండ్రయొక్కయు తదితరులయొక్కయు నాగ్రామభూములయందలి హక్కులు, ఫలసాయములోనిభాగములును నిశ్చయింపఁబడుచున్నవి.

అస్సాము

అస్సామురాష్ట్రములోని సిత్ హెబ్, గోల్పారా అను రెండు రాష్ట్రములును కారక్ వాలీసు ప్రభువుకాలమందు, అనఁగా పదు నెనిమిదవ శతాబ్దియంతమున శాశ్వతపు సెటిల్ మెంటుక్రిందికి తేబడినవి. ఆజిల్లాలమిరాసీదారులును, జమీందారులును అప్పు డేర్పడిన రివిన్యూరేట్లనే ఇప్పటికిని శాశ్వతముగా చెల్లించుచున్నారు. వారికి తాము నేద్యము చేయుభూమిలో సంపూర్ణమయిన స్వామ్యము కలదు. వంశపారంపర్యముగా అనుభవించువాళ్ళే కాక వారియిష్టానుసారము దానవిక్రయాదివినిమయములు చేసికొనవచ్చును. రివిన్యూ బాకీకి తప్ప గవర్న మెంటువారికి దానిని విక్రయించుటకుఁ గాని, లేక మిరాసీదారులను, జమీందారులను తొలగించుటకుఁ గాని హక్కు లేదు. సిత్ హెబ్ లో గవర్న మెంటునకు చెందు ల్యాండు రివిన్యూ మిక్కిలి స్వల్పము. 'టెంపరరీ సెటిల్ మెంటు'లో నున్న భూములకు షర్త్ ముమీద ఎకరమునకు రు ౧-౭-౦ చెల్లుచుండఁగా శాశ్వతపు సెటిల్ మెంటునకు లోబడినభూములమీద ఎకరమునకు సుమారు రు ౦-౨-౬ లు చెల్లుచుండినట్లు నిర్ధారణచేయఁబడినది. సిత్ హెబ్ లో ఇట్టిభూస్వాములక్రింద నున్నరైతులకు 'జోతిదారు' లనియు, 'జోతిదారుల' పట్టాలలోనిభూములకు 'జోతు' లనియు పేరు.

౧౮౬౯-వ సంవత్సరపు ౭-వ నెంబరుచట్టముప్రకారము జోతి దారులకు శాశ్వతపుజిరాయితీహక్కు కలిగింపఁబడినది. కాని, భూస్వామియనుమతి లేక 'జోతిదారు' తనపట్టాభూమిని విక్రయించుటకు వీలు లేదు. ఇందువల్ల రైతులకు, అనఁగా జోతిదారులకు తమపట్టాభూములను తనఖాపెట్టుకొనుటకును, విక్రయించుకొనుటకును చాల చిక్కులు కలుగుచున్నవి. భూస్వామియిష్టము లేకయే తనఖా గాని, క్రయము గాని జరగినప్పుడు తనఖాదారులును, 'విక్రయదారు' లును భూస్వాములచేత భూమియందుండి తొలగింపఁబడి చిక్కుపడుచున్నారు.

గోల్పారాజిల్లాలో జోతిదారులకు తమభూముల నితరరైతుల కమరకము చేసికొని అనుభవించు నాచారము కలదు. ౧౯౨౯-వ సంవత్సరము 'గోల్పారా టెనెన్సీ ఆక్టు' ప్రకారము జోతిదారులకును భూమిలో శాశ్వతపుజిరాయితీహక్కు కలుగఁజేయఁబడినది. జోతి దారులక్రిందిరైతులకు వారొకటే గ్రామములో పండ్రెండుసంవత్సరము లేడతెగకుండ భూమిని సాగు చేసినయెడల వారికిఁగూడ భూమిలో జిరాయితీహక్కు ఏర్పడుచున్నది. కొన్నిపద్ధతులకు లోబడి జోతి

దారులును, వారిరైతులును వారిజిరాయితీహక్కులను తనఖాపెట్టుకొనవచ్చును. తమజిరాయితీహక్కుల నితరులకు సంక్రమింపఁజేసినప్పుడు భూస్వామికి 'ట్రాన్స్ ఫరుఫీజు' చెల్లింపవలసియుండును.

ఇట్టి శాశ్వతపు సెటిల్ మెంటునకు లోబడుపఁబడిన సిత్ హెబ్, గోల్ పారా ప్రాంతములు తప్పఁ దక్కిన అస్సామురాష్ట్రము నందలి భూమి యంతయు గవర్న మెంటువారిక్రిందనే యున్నది. గవర్న మెంటువారు భూమిని కొన్నివత్సరములకాలపరిమితితోఁ గాని, లేక ఏఁటేటఁ గాని కాలున కిచ్చుచుందురు. నూతనముగా సాగు లోనికి తీసికొనిరాఁబడిన భూముల కిట్టి 'సాలీనాకాట్లు' ఈయఁబడును. ఏఁటేట, కాలదారుని మార్పుటకు గవర్న మెంటున కధికార మున్నను సరిగా సిస్తు చెల్లించినంతకాలము ఒకరైతునకే కాలు ప్రతిసంవత్సరము నియ్యఁబడుచుండును. ఈ 'సాలీనాకాట్లు' పొందు రైతులకు వారిపట్టాలోని భూమిని విక్రయించుటకు వారి కధికారము లేదు. అయినను, అట్లు వారు విక్రయించుకొనుటయు, గవర్న మెంటువారి రెట్టియాక్షేపణయు చేయకుండుటయు జరగుచున్నది. ఇట్టిభూమి సంపూర్ణముగా వ్యవసాయమునకు లాయకు చేయఁబడిన తరువాత ఈ 'సాలీనారైతు' లకు షరతుకాట్లు ఇయ్యఁబడుచున్నవి. షరతుకాలు పొందురైతులకు వారిపట్టాభూమియందు సంపూర్ణమయిన జిరాయితీహక్కు కేర్పడుచున్నది. వంశపారంపర్యముగ అనుభవించుటకే కాక విక్రయాదికములు చేసికొనుటకుఁగూడ హక్కు కలదు. ౧౯౧౯-వ సంవత్సరమునకు తరువాత అస్సామువాలీ (లోయ)లో గవర్న మెంటువారికాళ్లలో నొకకొత్తషరతును చేర్చుచున్నారు. ఆషర తేమనఁగా, కాలదారు తనపట్టాభూమిని మఱియొకవ్యవసాయదారునికి తప్ప అన్యునకు విక్రయింపఁగూడ దని. దీనియుద్దేశ మేమనఁగా, భూమి పెట్టుబడిదారులయిన మార్వాడీలపరము గాకుండుటకే. ఈషరతుకాట్లు పొందినపట్టాదారులలో పాయకారీరైతులకు భూమియం దెట్టిహక్కును లేదు. భూమిని స్వయముగా సాగు చేయులోపాయకారీరైతులకు జిరాయితీహక్కులు కలుగఁజేయవలెనని గవర్న మెంటువారు పెక్కుసారులు ప్రయత్నించిరి. కాని ఈప్రయత్నము లింతవఱకును కార్యరూపమును దాల్చలేదు.

అస్సామువాలీ(లోయ)లో సంపూర్ణముగా సిస్తు లేనట్టియు, సగముసిస్తు చెల్లించునట్టియు భూములు కలవు. మొదటిరకముభూములకు 'లాఖిరాజ్' భూము లనియు, రెండవరకముభూములకు 'నిస్సఖిరాజ్' భూము లనియు పేరు. ఇవి పూర్వకాలమందు హిందు-దేవస్థానములలో నొకరీ చేయు ఆర్పకులు మొదలగువారి కియ్యఁబడిన ఈనాములవంటివి. ఇవి ముఖ్యముగా కామరూపము జిల్లాలో ఎక్కువగానున్నవి. ఇట్టి 'లాఖిరాజ్' దార్లకును 'నిస్సఖిరాజ్' దార్లకును వారిక్రిందిరైతులకును గలహక్కులను గుఱించినవిషయములు మిక్కిలి క్లిష్టముగాను, అస్పష్టముగాను ఉన్నవి. వీనిని నిర్ధారణ చేయుటకు గవర్న మెంటువారు ప్రయత్నించుచున్నారు.

బర్తాదేశము

౧౮౫౧-వ సంవత్సరములో బర్తారాజ్యము నింగ్లీషువారాక్రమించుకొనుటకుఁ బూర్వము దక్షిణబర్తాదేశము బ్రిటిషుబర్తాయని పిలువఁబడుచుండెను. ఇపుడు బర్తాదేశము లోయరుబర్తా అనియు, అప్పరుబర్తా అనియు రెండుభాగములుగా వ్యవహరింపఁబడుచున్నది. పూర్వము లోయరుబర్తాలోఁ జేరినపట్టణములు వేలు వేలుఖండములుగా విభజింపఁబడి ఆయాఖండములసిస్టు 'ధుగీ' యను నుద్యోగస్థునిద్వారా వనూలు చేయఁబడుచుండెను. ఈ 'ధుగీ' భూమి పన్ను వనూలు చేయుటయేకాక క్రొత్తగా నేద్యము చేయఁబడిన భూమిని కొలచి ప్రతిసంవత్సరము సిస్టుమొత్తమును దెలియఁజేయు లెక్క తయారు చేయవలయును. ఇప్పు డాధుగీలను తొలగించి క్రమక్రమముగా గ్రామమున కొక్కొక్కపెద్ద సేర్పలుచుచున్నారు. పూర్వము బర్తారాజ్యములో భూమిహక్కు, ముందు భూమిని వ్యవసాయమునకుఁ దీసికొనివచ్చినవాని దయియేయుండెను. ప్రప్రథమమున భూమి విస్తారముగా నుండి జనసంఖ్య తక్కువగా నుండుటవలన ఒకటి రెండుసంవత్సరము లొకప్రదేశమునందు వ్యవసాయము చేసి తరువాత రెండుమూడుసంవత్సరము లింకొకచోట వ్యవసాయము చేయుచు నిట్టిప్రము వచ్చినచోట వ్యవసాయము చేయుచువచ్చిరి. ఇట్లు వ్యవసాయము చేయఁబడినప్రదేశమును ప్రతి సంవత్సరమును కొలచి ప్రధానరెవిన్యూఅధికారి సిస్టు నిర్ణయించి యాప్రకారమే కొన్ని సంవత్సరములు వనూలు చేయుచువచ్చుచుండెను. బర్తాదేశములోనిభూమి మిక్కిలి ఫలవత్తర మైనది. ఈభూమిలో వరిపంట విస్తారముగా పండుభూమి గలదు. తక్కిన భూమిలోఁ గొబ్బరిచెట్లు మొదలయిన ఫలవృక్షరామములు వేయుచుందురు. తోటలలోఁ జెట్టున కింత యని పన్ను వేసి అమరకపు సిస్టు వనూలుచేయఁబడును.

ఇప్పుడిప్పుడు లోయరుబర్తాలో సరియయిన సెటిలుమెంటు చేయఁబడినది. ఆ సెటిలుమెంటు రయితువారి అమరకపుపద్ధతిని బోలీయున్నది. ప్రతిభూస్వామియు తనభుక్తములో నున్నభూమియొక్క వైశాల్యమునుబట్టి యేసంవత్సరమున కాసంవత్సరము విధింపఁబడు సిస్టును సెటిలుమెంటురేట్లప్రకారము ఇయ్యవలసియున్నది. అట్టి భూస్వామి, అక్కఱలేనప్పుడు తననేద్యములోనిభూమిని అంతయుఁ గాని కొంతగాని వదలిపెట్టవచ్చును. మొదట పండినపంటలో ౫-వ వంతు పన్నుగా వనూలు చేయఁబడుచుండెను. తరువాత వ్యవసాయపుఖర్చులు పోగా మిగిలినదానిలో సగము వనూలు చేయుట కారంభించిరి. యోమాకొండలప్రదేశములో 'టామ్మూ' అను పోడువ్యవసాయము చేయఁబడుచున్నది. ఈవ్యవసాయము అడవి ప్రాంతములయందలివారు చేయునది గావున వారికుటుంబములలో 'దా' అనుకత్తిని ధరించి దాని నుపయోగింపఁగలమునుష్యుల కందఱుకును గొంచెము రొక్కము పన్నుగా విధించి సంవత్సరమున కొకసారి వనూలు చేయఁబడుచున్నది.

ధీబారాజు రాజుగా నుండినకాలమున, అప్పరుబర్తాలో భూములు రెండువిధములుగా విభజింపఁబడియుండెను:

౧. రాజులసొంతభూము లనియు,
౨. రాజుసొంతము కానిభూము లనియు.

ఇందు రాజుసొంతభూములలోఁ గొన్ని రాజుగారియుపయోగార్థము బానిసగాండ్రచే నేద్యము నేయఁబడుచుండుభూములును, లంకలును, మిక్కిలి ఫలవత్తర మైనభూములును, అశ్వపైనికులకును, రాజుగారియుద్యోగస్థులకునీయఁబడినభూములును రాజుసొంతభూములు. తక్కినవ్యవసాయ మగునట్టివియు కానట్టివియు నగుభూము లన్నియు నితరము లైనవి. ఈభూములమీఁదను పన్నింత నిశ్చయింపఁబడలేదు. వ్యవసాయము చేయుచున్నభూములయొక్క హక్కుభుక్తము లాచారమునుబట్టి నిర్ణయింపఁబడుచుండెను. ప్రజ లందఱును భాగ్యవంతులును బీదలునుగూడ నొక్కటేవిధమై ఒక్కటేరేటుగల 'థాథమేడు' అను ఇంటిపన్ను నిచ్చుచుండిరి.

ఈథాథమేడుపన్నే భూమిపన్నుగా నింగ్లీషుదొరతనము వారు మార్చి భూమి సమరకము చేయుపద్ధతి నమలులోనికిఁ దీసికొనివచ్చిరి. ౧౯౦౧-వ సంవత్సరమున జారీచేయఁబడిన రిగ్యులేషనునుబట్టి భూములు అమరకపటిచి సిస్టులు వనూలు చేయఁబడుచున్నవి. బర్తాదేశమందలిభూములయమరకపుస్థితి రైతువారీపద్ధతిననుసరించి యున్నను నింకను సరియైనస్థితిలోనికి వచ్చియుండలేదు.

ప్రస్తుతము బర్తాదేశములో వ్యవసాయము చేయురయితులు తక్కువగా నున్న హేతువువలన బంజరుగా నున్నభూమి విస్తారము గలదు. ఈభూమి మిక్కిలి ఫలవంత మైన దయినను నేద్యము చేయుటకు రయితుమోపు లేక బంజరుగా నున్నది. ఇప్పుడు దొరతనమువారు దరఖాస్తుదార్లకు దరఖాస్తునిబంధనల ననుసరించి భూముల నిచ్చుచుచున్నారు. భూములు గావలసినవారు మంచి ఫలవంత మైనభూమిని బర్తాదేశములో జిరాయితీహక్కులతో దరఖాస్తులమీఁదఁ బొందుట కిప్పుడు మంచియవకాశము గలదు. రయితులను జేర్చి బర్తాదేశమందలి భూమిని మంచివ్యవసాయములోనికిఁ దీసికొనిరానెంచి దొరతనమువారి యేర్పాటులను జేసిరి. రయితులు విస్తారముగా నక్కడఁ బ్రవేశించినకొలదియు నిప్పటిసదుపాయములను దొరతనమువారు కొంతకాలమునకుఁ దీసివేయవచ్చును.

లాఖరాజ్ భూములు

భూమిపన్ను చెల్లింపఁబడనిభూము లన్నియు 'లాఖరాజ్' భూము లని చెప్పఁబడును. ఇట్టిభూములు సిస్టు లేకుండ నితరుల కీయఁబడినవి. ఇందు భూస్వాములకు భూమియందు హక్కు కలుగునట్టియఁబడినవి 'మిల్కు' అని చెప్పఁబడును.

ఇట్టిభూములు భక్తులకును పండితులకును ప్రసిద్ధులగు దైవజ్ఞులకును పాఠశాలలు, మసీదులు, దేవాలయములు, దివ్యక్షేత్రములు,

గోరీలు మొదలగువానికి నీయబడినవి. భూమిమీదను చెల్లింపబడుచున్న సిస్తు కొట్టివేయబడినట్టివిగాని సిస్తు లేకుండగనే యియ్యబడినట్టివిగాని అగుభూములు 'ము ఆఫీ' లేక యీనాము లనబడును. ఇట్లేయబడినభూములు గాక సర్కారునకు యద్దవిషయమునఁ గాని యితర వ్యవహారవిషయమునఁ గాని మేలు చేసినవారికి పెద్ద పెద్దప్రదేశములు సిస్తు లేకుండ 'జాగీర్లు' అన్న పేరుగల వీయబడినవి. మొగలాయీచక్రవర్తులరాజ్యమున సర్కారు ఉద్యోగము చేసిన యుద్యోగస్థుల కందఱకును మనసబ్ హోదాలతోపాటు సిస్తు లేకుండ కొన్నికొన్ని ప్రదేశములు వారివారిప్రస్తులంబట్టి యియ్యబడెను. వీని యన్నిటికిని జాగీర్లు అని పేరు.

నాఖరుదుగా నున్న బంజరుభూములు దేశమం దంతటను గలవు. బంగాళరాజధానిలో నిట్టిబంజరుభూములు శాశ్వతముగా నమరకము చేయబడినయెట్టిట్లకు సంబంధించినవి. ౧౮౧౯-వ సంవత్సరము వఱకు నాయాయెట్టేట్లజమీదార్లు ధర్మము వచ్చిన ట్లాక్రమించుటకు వీలు కలుగుచుండెను. తరువాత ౧౮౨౮-వ సంవత్సరమున జారీ చేయబడిన రిగ్యులేషనునుబట్టి అట్టిబంజరుభూముల నాక్రమించు కొనక కొన్నింటిని పట్టిక అడవులక్రిందను దక్కినవానిని వ్యవసాయదారులకు కవులుక్రిందను ఇచ్చుచువచ్చిరి. సంయుక్తపరగణాలు అయోధ్యయం దున్న అడవు లేగ్రామముతో సంబంధించినవి, ఆగ్రామముతో కలిపి అమర్చుచువచ్చిరి.

పర్యత ప్రాంతమందలిజిల్లాలలోని పెద్దబంజరుభూములును పెద్ద పెద్ద అడవులును దొరతనమువారినశమునందే యుంచుకొనిరి. అయోధ్యలో తాలూకాదారీయెట్టేట్లకు సంబంధించినబంజరుభూమి ౫౦౦ యొకరములవఱకు, ఆయాయెట్టేట్ల కిచ్చి తక్కినవానిని దొరతనము వారే వశము చేసికొని సిస్తు నిర్ణయించిరి. మధ్యపరగణాలయందును పంజాబుదేశమందును ప్రతిగ్రామమునకును నేద్యము కాబడినభూమికి ౧౦౦-కి ౨౦౦ లుగా బంజరుభూమి గ్రామస్థులయొక్కపయోగమునిమిత్తము వదలిపెట్టి తక్కినభూములకు సిస్తు కట్టిరి. రయితువారీ-అమరకములో నున్న బొంబాయి, మదరాసురాజధానులయం దున్న బంజరుభూమిలోఁ బ్రతిగ్రామమునకును బకువులమేతకు కావలసినంతభూమి విడిచిపెట్టి తక్కిన దంతయు సొంతహక్కుగల భూమిగా నెంచబడి సర్వినెంబర్లుగా విభజింపబడి ఆయాభూముల స్థితినిబట్టి సిస్తు ఏర్పఱచి అమలులోనికి తీసికొనిరాబడెను. బంజరు భూములు సాధారణముగా నీక్రింద వివరింపబడినపద్ధతులనుబట్టి అమరకము చేయబడుచున్నవి :—

బంజరుభూముల-అమరకము

౧. పెద్దపెద్దచెట్లచే నిండియుండి అడవిగా నుపయోగింపఁబడుటకు వీలైనవి అమరకము చేయబడవు. కాని చిట్టడవితో నిండియుండి నేద్యమునకుఁగాని తేయాకుతోటలు మొదలగునవి నాటుటకుఁ గాని వీలుపడుబంజరుభూము అమరకము చేయబడును.

బంజరుభూములు ముందు తనిఖీచేసి అవి అడవిగా నుపయోగించుటకు పనికిరా వని తోచినపుడు బంజరుభూమి అమరకమునుగుఱించి వ్రాయబడిననిబంధనల ననుసరించి అమరకము చేయబడును.

౨. ఇట్లమరకము చేయబడుభూమి కొన్నిసంవత్సరములకు వ్యవసాయమునకు లాయకుగా చేసికొనుట కవసర మైనకాలపరిమితి ననుసరించి సదుపాయ మైనసిస్తునకు కవు లీయబడుచుండెను.

౩. ఇట్టిభూములను సర్వీ చేసి రోడ్డులు రస్తాలు నదులు పంటకాల్వలు చేపలుపట్టుప్రదేశములు గనులు రాలు మొదలగువాని యందు హక్కు గలుగకుండ నీయబడుచుండును.

౪. ఇట్టికవులుదారు తనకవులులో నున్నభూమిని న్యాయముగా నుపయోగించి సరియైనస్థితిలోనికిఁ దీసికొనివచ్చినయెడల కొన్నిపద్ధతులమీద నాభూమియందు శాశ్వతపుహక్కు పొందవచ్చును.

౫. ఇట్టిభూమికి కడమస్త్రాపై టరీయెట్టేట్లకువలెనే నెటిలు మెంటు చేసి సిస్తు నిర్ణయింపబడును. ఇట్టిభూములవిషయమున నొక్కొక్కరాజధానియం దొక్కొక్కవిధమున నిబంధన లేర్పడియున్నవి. విశేషధనము వెచ్చించి పెద్దపెద్దవైశాల్యముగల భూముల యందు తేయాకు, కాఫీ, చింకోనా మొదలగుతోటలు వేయు భూముల కమరకము వేటుగా నుండుటయు, ౧౦ యొకరములు మొదలుకొని ౨౦౦ యొకరములవఱకును సాధారణముగా వ్యవసాయము చేయుటకు కవులు పొందబడుభూములయొక్క అమరకపుపద్ధతులు వేటువేటుగా నుండుటయు నవసరమును న్యాయమును గావున వానివిషయమున సందర్భానుసారముగా నమరకపుపద్ధతు లేర్పఱుపఁబడుచుండును. ఒకప్పుడు బంజరుభూములు దరఖాస్తుమీదనే యీయబడును. కాని విస్తారప్రదేశ మమరకము చేయునప్పు డట్టి ప్రదేశము సర్వీ చేయుటకు కావలసినఖర్చు లిచ్చుపద్ధతిని కొంత సొమ్ము హామీ పుచ్చుకొని ఆభూమికి తగినసిస్తు కట్టి అమరకము చేయబడును. ఈవిధముగా హిందూదేశమందలి రాజధానులయందు అనేకవిధములగు అమరకపుపద్ధతు లమలులో నున్నవి. ఈయమరకపుపద్ధతు లన్నియు కొంచెముగనో గొప్పగనో సర్కారునకు పన్ను చెల్లించునవి. ఇక సర్కారునకు పూర్ణమైన సిస్తు చెల్లింపఁబడకుండ భూస్వాములయనుభవభుక్తములో నున్నభూములనుగూర్చి వివరింపవలసియున్నది.

భూస్వాముల లబ్ధికొఱకుఁ జేయబడిన యమరకము

ఇట్టి యమరకముపద్ధతిలో నున్నభూములను మాన్యము లనియు ఈనాము లనియు వాడుదురు. సిస్తు లేకుండఁ గాని తక్కువ సిస్తునకుఁ గాని సైనికులజీతముక్రిందను ఉద్యోగస్థులవేతనముల క్రిందను దేవాలయములయొక్క సంరక్షణకొఱకును వానినేవకులయొక్క భుక్తికొఱకును సత్రములు మొదలగు ధర్మములనిమిత్తమును కవులు, శాస్త్రజ్ఞులు, పండితులు, దైవజ్ఞులు మొదలగువారిజీవనాధా

రముకొఱకును దొరతనమువారికిఁ గాని దొరతనమువారిమెప్పు వడయు నట్లు చేసినప్రజాక్షేమమునకుఁ గాని చేసినగొప్పకార్యములకును బహు మతిగా భూములను గ్రామములను నిచ్చువాడుక చిరకాలముననుండి హిందూదేశమునఁ గలదు. హిందూరాజులకాలములో నిట్లు గ్రామములు భూములు నిచ్చునప్పుడు, అట్టియీవిని ప్రకటించుచు శాసనములమీఁద వ్రాయువాడుక కలదు. ఇవి రాజు గాని, సంధివిగ్రహోద్యధికారి యని పిలువఁబడుమంత్రి గాని యిచ్చువాడుక కలదు. సైనికుల కిట్టిభూముల నిచ్చుపద్ధతి విజయనగరరాజ్యమందును, దక్షిణ హిందూస్తానమును మహమ్మదీయులు జయించినప్పు డక్కడను గలిగి యుండెను.

హిందూరాజులు

ఇట్లు హిందూరాజులచే వ్యవహరింపఁబడుపద్ధతిని మహమ్మదీయులుగూడ నవలంబించి జాగీర్లను మిల్లుభూములు నుచితముగా నిచ్చుచుండిరి. అట్టిభూముల నన్నింటిని 'ఈనాముభూములు' అను సామాన్యపదముచే వాడుచున్నారు. ఇట్టి యీనాములలో విజయనగరము నేలిన హిందూరాజులును, మధురరాజ్యమును బాలించిన పాండ్యులును, తంజావూరు మొదలగునవి యేలినమహారాష్ట్రప్రభువులును, ఓడ్రదేశము నేలినగజపతులును నాయకులును, ఆయాదేశము లేలుచు విస్తారముగా ధర్మకార్యములనిమిత్త విచ్చినభూములు నగ్రహారములు నాయాప్రదేశములందును నుత్తరసర్కారులయందును ఇట్టి యీనాములలో నెక్కువగాఁ గలవు. తరువాత హిందూరాజ్యములు క్షీణించి దేశ మరాజకస్థితిలోనికి వచ్చి పిమ్మట మహమ్మదీయులవశ మైనతరువాతఁ జిన్నచిన్న దేశనాయకులును బ్రబలు లైనస్థలాధికారులును బలవంతు లైనసర్కారుద్యోగస్థులును స్వతంత్రించి ఇట్టి భూముల నిచ్చుచువచ్చిరి. ఉత్తరసర్కార్లలో నిట్టియీనాముభూములనేకము లప్పటిజమీన్దారులవలన, పాఞ్జాదారులవలన, గ్రామములు పరగణాలు నిజారాపాడిన యిజారాదారులవలనఁగూడ నీయఁబడిన యిట్టిచిన్నచిన్న యీనాము లనేకములు కలవు. దత్తమండలములోను దక్షిణాదిజిల్లాలలోను నున్నపాశ్చ్యగార్లుగూడ నంతకంటె నెక్కువగా నీనాము లిచ్చుచువచ్చిరి.

మహమ్మదీయరాజులు

శాశ్వతముగా సిస్తు లేకుండ భూములను గ్రామముల నిచ్చు పద్ధతి మహమ్మదీయరాజుల కంగీకారము కాకపోయినను బ్రాహ్మణుల యొక్కదేవాలయము మొదలగువానియొక్క అనుభవములో నున్న భూములభుక్తమునకుమాత్రము, అడ్డగించుట వారి కిష్టము లేకపోయెను. ఇంతియేకాక వారుగూడఁ గ్రొత్తగా నట్టివారి కట్టి భూముల నిచ్చిరి. తరువాత నింగ్లీషువారికిని ఫ్రెంచివారికిని జరగిన యుద్ధములలో దేశ మల్లకల్లోలముగా నున్నయవస్థయందు నేవిధ మైనన్యాయ మైనయధికారము లేనివారుగూడ నిట్టిభూముల నిచ్చుచుండిరి.

ఇంగ్లీషుప్రభుత్వము

ఆంగ్లేయప్రభుత్వారంభదినములలోఁ బూర్వార్థము ననుసరించి శాశ్వతముగాఁ గాని కొన్నితరములవఱ కనుభవించునట్లు గాని కొన్నిజాగీర్ల నిచ్చుచుండిరి. తరువాత ౧౮౨౨-వ సంవత్సరము నందును, ౧౮౨౯-వ సంవత్సరమునందును, ఈస్టిండియాకంపెనీవారి యుద్యోగస్థుల కిండ్లాండుదేశముననుండి 'కోర్పిఫ్ డైరక్టర్సు' పంపించినయుత్తరువులనుబట్టి, పారితోషికముగా ఈనాముభూముల నొసఁగువాడుక మాని అట్టివారికి పెన్ననుపూర్వకముగా గొక్కమే యిచ్చుపద్ధతి నవలంబించిరి. ఇట్టిభూములు ప్రథమమున నియమింపఁబడినపనులకంటె భిన్న మగుపనులక్రింద వినియోగపడుటకు వలనుపడ దని ౧౮౩౧-వ సంవత్సరమున నొకనిర్బంధ మేర్పఱిచి ౧౮౪౫-వ సంవత్సరము మొదలుకొని అట్టిభూముల నన్నింటిని సర్కారునకు దాఖలు చేసికొనుపద్ధతి నవలంబించిరి.

ఈనాం కమిషన్

తరువాత ౧౮౫౮-వ సంవత్సరము నవంబరునెలలో 'ఈనాము కమిషన్' ఒకటి యేర్పఱుపఁబడి, ఈనాములసంగతి యంతయుఁ బరీక్షించి న్యాయ్య మగువానికి శాశ్వతపుపట్టా లీయ నారంభింపఁబడెను. ౫౦-సంవత్సరములభుక్తము ఋజువుపడినయీనాముభూములన్నింటికి నట్టిభూము లే నియమముతో పుట్టఁబడినను సిస్తు లేకుండ శాశ్వతముగా నీయఁబడినవి. అట్లు ౫౦-సంవత్సరములభుక్తము కనుపఱుపక చాలసంవత్సరములు కనఁబఱచినవారికిఁగూడ సిస్తు లేకుండ నీయఁబడినవి. ఉచితముగా నీయఁబడినయీనాములు దానవిక్రయాద్యధికారములు లేకుండ నిష్టము వచ్చినంతకాల మనుభవించుటకుఁ గాని, అట్టిదానవిక్రయాదిస్వతంత్రాధికారము పొందవలె నన్నచో సంవత్సరమునకు స్వల్పముగా 'క్విట్ రెంటు,' అను పన్ను నిచ్చుకొను పద్ధతిమీఁదఁగాని, ఒక్కపర్యాయమే క్విట్ రెంటుక్రింద కొంతసాష్టిచ్చి నేవచ్చుగా పన్ను లేకుండ ననుభవించుపద్ధతిమీఁదఁ గాని యేర్పాటు గావించి పట్టా లొసంగిరి. ఇట్లు విధింపఁబడిన 'క్విట్ రెంటు' స్వల్ప మైనను నది యిప్పుట కీయగొనక కొందఱు ఈనాముదారులు తమకుఁ గలుగఁజేసిన విక్రయాద్యవకాశమును బోగొట్టుకొనిరి. అట్టియీనాములు 'నటగ్రీటు' ఈనాము లని చెప్పఁబడును. అట్టియీనాము లిప్పటికిని గొన్ని గలవు. వానిని ఈనాముదారులు వంశపారంపర్యముగా ననుభవించుటకు హక్కున్నది గాని ఇతరులకుఁ జెందఁజేయుట కధికారము లేదు. అట్టిభూములు దానవిక్రయాదిమార్గమున నితరులకుఁ జెందినపుడు సర్కారుజిరాయితీ భూమిగా నెంచఁబడి తగినజిరాయితీసిస్తు విధింపఁబడును. నాకరీక్రింద నీఁబడినయీనాములలో నవసర మున్ననాకరీలబాపతువాని నుంచి తక్కినవానికి క్విట్ రెంటు కట్టికాని కొన్ని సంవత్సరముల క్విట్ రెంటు పుచ్చుకొని పన్ను లేకుండఁ గాని యిచ్చిరి. ఇట్టి నాకరీ యీనాములకుమాత్రము, ఈనాందారు లంగీకరించినను నంగీకరింపక పోయినను క్విట్ రెంటు బలవంతముగాఁ గట్టియిచ్చివేసిరి. దేవాలయ

ములు మనీదులు మొదలగువానిసంరక్షణకొఱకును, వానివిషయమున నేర్పఱుపఁబడిననాకర్ణ జీతములక్రిందను ఇయ్యఁబడినభూములు, ఆయా కార్యములు చక్కఁగా జరగుచున్నంతవఱకును భూము లనుభవించుపద్ధతితో పట్టా లీఁబడెను. ఆకార్యములు జరగకపోయినప్పుడుమాత్రము దొరతనమువారు లాగికొని జిరాయితీపన్ను కట్టుటకు హక్కుంచుకొనిరి. ఈనామదాదలహక్కునుగూర్చియు, అట్టియానామభూముల మీద నున్న దొరతనమువారి స్వాతంత్ర్యముంగూర్చియు సాధ్యమగునంతవఱకుఁ జక్కఁగాఁ బరిశీలించి మిక్కిలియుదారబుద్ధితో సాక్ష్యములు నిదర్శనములు పరీక్షించి హక్కుభుక్తములు నిర్ణయించి యీ 'కమిషన్' వారు పట్టా లొసంగిరి.

ఈనాము భేదములు

ఈనాములు 'సన్నన్ ఈనాములు', 'మగంజామ్ ఈనాములు', 'జాగీర్లు', 'వజీఫాలు', 'వాకఫాలు', 'దేవస్థానములు' అని అనేకవిధములు గలవు. జమీన్దారులు కాశ్వతపు సెటిలుమెంటునకు దరిమిలా నిచ్చినయానాములు దరిమిలాయీనాము లని వాడఁబడుచున్నవి. ఇట్టియానాములు సిస్తు లేకున్నను, తక్కువసిస్తున కీయఁబడినను, జమీన్దారీ జిరాయితీభూములవంటివే యని గ్రహింపవలయును. కొన్ని యీనాముభూములును గ్రామములును నిధిసాధ్యములగు తరులతా గుల్తాదక పాషాణ నిధి నిక్షేపములతోఁగూడ నీయఁబడినవికూడఁ గలవు. దానపూర్వకముగాఁ బ్రతిగ్రహీతలక్షేమభాముల కీయఁబడినయానాములు ఒక గ్రామముగాఁగాని, గ్రామములోఁ గొన్ని భూములుగాఁ గాని యున్నవి. ఒక గ్రామ మంతయు దానమిచ్చినపుడు 'దేవశాస్త్ర' లేక 'మేజరు' ఈనాము లనఁబడును. ఒక గ్రామములో నీయఁబడినయానాములు మైనరీనాములనఁబడును. మైనరీనాములకంటెఁబెద్దదై గ్రామమనిపించుకొననియానాము 'ఖండిక్' లేక 'పోహల్ శ్రీత్రియ' మనఁబడును. అదివఱకు సేవ్యములో నున్న గ్రామమీనాముగా నీయఁబడినప్పుడు మాంజేగ్రామయీనా మనఁబడును. ఒక పెద్దవైకాల్యముగల భూమిపై నొకపల్లె కట్టఁబడి, అది యీనాముగా నీయఁబడినచో నట్టిపల్లె గ్రామలెక్కలలోఁ బ్రత్యేక గ్రామముగా వ్రాయఁబడియుండవచ్చును, అది గ్రామగర్భఖండిక్ యనఁబడును. ఇట్టి యీనాములు రెండువిధము లయినవి. తారాపదీయానాములు లేక మాన్యము లనియు, సనదు లేక దుంబాలాయీనాము లనియు, గ్రామము ప్రప్రథమమునఁ గట్టఁబడినప్పుడు గ్రామోపయోగమునిమిత్త మీయఁబడిన గ్రామమాన్యములు, అనఁగా రిపిన్యూ, పోలీసు, గ్రామనాకర్లు, గ్రామదేవత, గ్రామదేవాలయములు, మొదలగువానిక్రింద నీయఁబడి చిరకాలభుక్తములో నున్నవి తారాపదీయానాము లని చెప్పఁబడును. ఇవి రాజుచేతఁ గాని గ్రామసముదాయమువారిచేతఁ గాని యియ్యఁబడినయానాములు. రాజుచేతఁ బ్రతిగ్రహీతలకును ధర్మకార్యములనిమిత్తమును మతసంబంధ మగువిషయములకు నియ్యఁబడినయానాములు 'సనద్' లేక 'దుంబాలా' యీనాము

లనఁబడును. తంజావూరునందు రాజ్యము చేసినసింహారాజులవలన నీయఁబడిన యీసనదీయానాములుకూడ త్రివిధములు :—

౧. క్రమ మయినపట్టాలతో నీయఁబడినవి శికాసనదులు ఈశికాసనదులక్రింద భూమి యనుభవింపక దానిమీద రొక్కపు సిస్తురూపకముగా ననుభవింపఁబడునవి ఆయకట్టుమాన్యము లనఁబడును.

౨. రాజుయొక్కనగరునందలి ఖాసులెక్కలలో, ఈనాము భూమిదరఖాస్తువిషయమున వ్రాయఁబడి యందుపైని ఈనా మిచ్చినట్లు రాజుయొక్క అంగీకారము పొందినవి 'దత్తర్ రోఖాలు' అనఁబడును.

౩. ఈనా మిప్పించవలసిన దని కోరి యిచ్చుకొన్న అర్జీమీద, ఈనా మిచ్చినట్లు వ్రాయఁబడినవి 'అర్జీ రోఖాలు' అనఁబడును. మిరాశీదార్లకు తమమిరాశీగ్రామమందలి బంజరుభూమిని దీసికొని దానిక్రింద నీయఁబడినయానాములు గ్రామభాగయీనాము లని తంజావూరుజిల్లాలోఁ బ్రచురింపఁబడియున్నది. ఒకప్పుడు జాగీరుగా నున్నచెంగల్పట్టునందు నొకనిధమయిన సనదు ఈనాములు గలవు. ఈసనదు ఈనాములు ప్రతిసంవత్సర మీయఁబడు పట్టాల ననుసరించి భుక్తములో నుండునవిగాఁ గన్పించుచున్నవి.

ఈనాములు, సిస్తు కొంచెమేని ఇచ్చుకో నక్కఱలేకుండఁగాని, సిస్తులోఁ గొంతభాగ మిచ్చుకొనుపద్ధతిమీదఁ గాని, కొంచెము సొమ్మిచ్చుపద్ధతిమీదఁ గాని యీయఁబడెను. ఇందు మొదటితరగతివి సర్వయానాములు లేక 'సర్వమాన్యములు', 'సర్వదుంబాలాలు' అనఁబడును. ఇట్టియానాములు సాధారణముగా ధర్మకార్యములకొఱకును, దైవజ్ఞులు పండితులు కవులు నగు బ్రాహ్మణులకొఱకును, పేదవడిన రాజకుటుంబములలోనివారికి నీయఁబడినవి. శ్రీత్రియములను ఈనాములు వేదములు చదువుకొన్నవారి కీయఁబడినవే యైనను కాలక్రమమున నితర బ్రాహ్మణుల కిచ్చునీనాములుకూడ శ్రీత్రియములనఁబడుచువచ్చెను.

రెండవతరగతియీనాములు. ఇవి సిస్తులోఁ గొంతభాగ మిచ్చుకొనుపద్ధతి నీయఁబడినవి :—

౧. అర్ధమాన్యములు :— సిస్తులో సగముసిస్తున కీఁబడినవి.

౨. చాతుర్భాగములు, లేక పాతికబడులు :— భూమిసిస్తులో నాల్గవవంతుమాత్రము సర్కారున కీయవలసినయానాములు.

౩. ముప్పాతికబడి :— భూమిసిస్తులో ముప్పాతికవంతు మాత్రము సర్కారునకు పన్నీయవలసినయానాములు.

౪. రాయయత్ ముఖాసాలు :— ప్రతిసంవత్సరమును జేయఁబడుచున్న సాగుబడినిబట్టి తక్కువసిస్తు కట్టి యీయఁబడినముఖాసా గ్రామములు.

౫. త్రిభాగములు :— భూమియందు పండినపంటమొత్తములో మూడవవంతుమాత్రము సర్కారున కిచ్చు నీనాములు.

ఇట్టి యీనాములలో, 'క్విట్ రెంటు' లేక 'జోడీ', 'బేడిగ', 'పారుపు', 'కట్టుబడి' అనుపన్నులు చెల్లించి యనుభవించు ఈనాములు చేరియున్నవి. ఇట్టి యీనాములలో నొక్కపర్యాయమే నిర్ణయింపబడినది. ఏదేమిట చెల్లించునది 'బిల్లక్తా' యీనాములనియు, ప్రతిసంవత్సరమును పండుపంటనుబట్టి యాయవలసినది నిర్ణయింపబడినది 'హంగమిజోడీ' యీనాములనియుఁ జెప్పబడును. పూరాసిస్తుకంటె తక్కువసిస్తు రొక్కరూపకముగాఁ జెల్లించునది 'కట్టుకుట్టగై' భూములనబడును. ఇట్టి భూములు యుద్ధములోఁ బనిచేసిన సైనికుల కీయఁబడినవి. ప్రతిసంవత్సరము నొకపర్యాయము నిర్ణయింపబడిన క్విట్ రెంటుపన్ను నిచ్చు ఈనాము భూములు 'ఖాయమ్ జోడీ' లేక 'హరసాల్ మక్తా' లనబడును. 'జోడీ' కంటె నెక్కువగాను, న్యాయమైన సర్కారుపన్నుకంటెఁ దక్కువగాను సిస్తు చెల్లించుచు ఖాయమ్ నైన అమరకపుపద్ధతిలో నున్న గ్రామములు 'రొక్కకుట్టగై' గ్రామము లనబడును.

ధాన్యరూపముగా పన్నిచ్చి యనుభవించఁబడు భూములు

౧. సేత్ కుట్టగై :— పూరాసిస్తుకంటె తక్కువయినసిస్తు ధాన్యరూపముగాఁ గాని, అప్పటి కైన ధాన్యమూల్యముగాఁ గాని పన్నిచ్చునది.

౨. పాతం భూములు - ధాన్యరూపముగా తక్కువసిస్తు చెల్లించుపల్లపుభూములు. స్థలనిర్ణయము లేకుండ భూములు పాయింపు చేయఁబడకుండ నీయఁబడిన యీనాములు.

౩. గ్రామముపైఁ జెల్లు సర్కారుసిస్తుమీఁద రూపాయకుఁ గొన్ని అణాలవంతున అనుభవించుటకు హక్కు గలుగఁజేయఁబడిన గ్రామము లన్నియు శ్రోత్రియము లనబడును.

౪. దిట్టము :— అనఁగా గ్రామములో నేఁదేటు సాగుబడి చేయఁబడు భూమిలోఁ గొంత భాగము వేటుపటిచి, ఆభాగముమీఁది సిస్తు గ్రామలెక్కలలోఁ జేర్చకుండ ననుభవించు గ్రామములు.

౫. ఈవుమాన్యము :— 'సర్కారునకుఁ జెల్లబడు భూమి సిస్తులోఁ గొంత భాగము' అని అనుభవించునది.

చక్కబందీ యీనాములు

ఇట్లు గాక స్థలనిర్దేశ మేర్పడి సరిహద్దులు గలిగిన యీనాములు 'చక్కబందీ' ఈనాము లనబడును. ఈ యీనాములు రెండువిధములు.

౧. రివిన్యూలెక్కలలో నమోజు కాఁబడినది దాఖలా యీనాములు.

౨. అట్లు లెక్కలలో నమోజు కానివి గైర్ దాఖలా యీనాములు.

మఱియును, ఈనాములు ప్రతిఫల మపేక్షింపక యాయఁబడినవనియు, నొకరీ నపేక్షించి యాయఁబడిన వనియు రెండువిధములు. ఇవి

గాక దస్తూతోట లనియు, తోఁపుఈనాము లనియు దక్షిణా రాట్టుజిల్లాలో నొకతెగ యీనాముభూములు గలవు. ఇవి తోటలు వేసి పెంచుటకుఁ బ్రోత్సాహము కలిగించునిమిత్తము తోటలు వేయు వారి కీయఁబడినవి. అట్టి యీనాముభూములలోని తోటలు చచ్చి పోయినప్పుడు భూములు సర్కారునకుఁ జెందును. వీనినే ధర్తారామ ఈనాము లందురు.

స్వకుటుంబపోషణార్థ మొకని కనుగ్రహపూర్వకముగా బహు మతిగా వంశపారంపర్యానుభవము గలహక్కుతో దానవిక్రయాద్యధికారములతో నీయఁబడినది కొన్నియు, ప్రతిగ్రహీతవంశ మున్నంత వఱకు ననుభవింపఁబడునట్లు కొన్నియు, ప్రతిగ్రహీతయావజ్జీవము మాత్రమే యనుభవింపఁదగినట్లు కొన్నియు, నీయఁబడిన యీనాములు గలవు. ఈనాముకమిషన్ కాలముందు దానవిక్రయాద్యధికారము లేని యీనాములు దత్తపుత్రులవంశస్థులకు దానరూపముగాఁ గాని దయారూపముగాఁ గాని దఖలుపడినవానికిని దప్పఁ దక్కిన యీనాము లన్నింటికిని క్విట్ రెంటుపన్ను కట్టఁబడి పట్టా లీఁబడినవి. బ్రాహ్మణుల కీయఁబడిన యీనాములు బ్రహ్మదాయము లనబడును. ఇవి అన్యాయన, భారత, భట్టవృత్తి, పంచాంగ, పురాణ, వేదవృత్తు లను నాఱుభేదములు చెందియున్నవి. ఇట్లు గ్రామ మంతయు నీయఁబడినప్పుడు అగ్రహారము లని పిలువబడుచు నొక్కకుటుంబము వారికి నిచ్చినప్పు డాకుటుంబమువారును, ఒక్కకుటుంబముకంటె నెక్కువకుటుంబములవారికిచ్చినప్పుడు, అన్ని కుటుంబములు నన్ని భాగములుగా ననుభవించుటకును హక్కు గలిగియున్నారు. ఇట్టియగ్రహారములలోఁ గొంత క్విట్ రెంటు కట్టి యాయఁబడినది బిల్లక్తా అగ్రహారము లనియు, కొంతపన్ను కట్టి యాయఁబడినది కట్టుబడి లేక జోడీ అగ్రహారము లనియు, అగ్రహారములోఁ బండినపంట మీఁద పుట్టి ౧-కి ఇంతసిస్తు అని నిర్ణయించి సిస్తు కట్టబడినది పుట్ల కట్టుబడియగ్రహారము లనియు, ఏపన్ను లేకుండ నీయఁబడినది సర్వాగ్రహారము లనియు, పంటలో మూడవవంతు సిస్తుగా నిచ్చి యనుభవింపఁబడునగ్రహారములు త్రిష్యేకాగ్రహారము లనియుఁ జెప్పబడును. అగ్రహారములో నున్న బ్రాహ్మణకుటుంబములవారందఱును తక్కువపన్ను చెల్లించుచు ననుభవించునగ్రహారములు ధర్తాసనాగ్రహారము లని పిలువబడును. శ్రోత్రియాగ్రహారములు వేదాధ్యయనసంపన్ను లగు బ్రాహ్మణుల కీయఁబడినవేకాక యితర బ్రాహ్మణుల కీయఁబడినవి కూడఁ గలవు. బ్రాహ్మణేతరులకు ధర్తార్థమీయఁబడిన యీనాములు ఖైరాతీయీనాము లనబడును. తొల్లింటి హిందూరాజులచే శాసనములు వ్రాయఁబడి దఖలుపడిన యీనాములు 'ఆల్తమఖా' యీనాము లని పిలువబడును. ఆ యీనాందారులకు దానవిక్రయాద్యధికారములతో సర్వాధికారము గలిగి వంశపారంపర్యముగా శాశ్వతముగా నవి యనుభవింపఁబడుచున్నవి.

ఈయినాములు కాక పారిపోషికముగాఁ గాని, ప్రతిగ్రహీతలు చేసినకార్యములకు బహుమతిగాఁ గాని యాయఁబడినయినాములు కొన్ని గలవు. అవి యే ననఁగా:—

అడైయోవిమాన్యము - అడవి కొట్టి భూమిని వ్యవసాయార్హముగాఁ జేసినందుల కీయఁబడినయినాము.

అరసినాగె యినాము - వివాహకాలమందు కట్నముగా నీయఁబడినయినాము.

బాఘ్మూరీ - పెద్దపులిని జంపినందుల కీయఁబడినయినాము.

బరూజ్ లేక కొటాఖిడ్డి - గ్రామము కాపాడుకొఱకు నొక బురుజు కట్టినందులకై యాయఁబడినయినాము.

దండుగ - రాజకార్యములనిమిత్తము విస్తారముసాముఁ దీసికొనఁబడుటవలన మిక్కిలి నష్టమును పొందినవారి కీయఁబడినయినాము.

ఏరువాక - గ్రామములో భూమిని మొట్టమొదట కాడి కట్టి దున్నినవాని కీయఁబడినయినాము.

గడ్డితీరువ - వ్యవసాయము చేయుటకు మిక్కిలి కష్టతరమైన మెరకభూములను నేద్యముచేసినందులకు తక్కువసిక్తు కట్టి యాయఁబడినయినాము.

ఈడిగ - కల్లునిమిత్త మీఠచెట్లు వేసినవాని కీయఁబడినయినాము.

ఇరుంబుకట్టి - రాళ్లనుండి యినుము తీసి కమ్మరిపని చేయుటకుఁ బ్రోత్సాహము కలిగించినందుల కీయఁబడినయినాము.

జూలాహట్కా - నేతగాండ్లు గ్రామములో నివసించి యుండుటకుఁ బ్రోత్సాహము కలిగించినందుల కీయఁబడినయినాము.

మేటి - నేద్యగాండ్లను దీసికొనివచ్చి గ్రామములోఁ గాపురము పెట్టించిన పెద్దరైతున కీయఁబడినయినాము.

నారివెట్టి - వేటలో నక్కలను జంపినందుల కీయఁబడినయినాము.

నెత్తురుకట్టు, నెత్తురువెట్టు, రక్తమాన్యము, ఉదరపట్టు, పలిక్కణి, రక్తకోడెగె అనుపేర్లుగల ఈనాములు యుద్ధములోఁ జచ్చిపోయినవారికుటుంబపోషణార్థము గాని, పరోపకారార్థము శరీరమునందు గాయములు పొందినవానికిని వానికుటుంబమునకుఁ గాని ప్రతిఫలముగా నీయఁబడినయినాములు.

నీర్ సరిపాడ్డు - ఇంకొక గ్రామము నుపయోగార్థము తమభూములగుండ నీటికాలువ త్రవ్వట కంగీకరించినందులకుఁ బ్రతిఫలముగా నీయఁబడినయినాము.

పెల్లెట్టు - చెఱువు త్రవ్వనప్పుడు మొట్టమొదటఁ బెల్లు విఱచి త్రవ్వట మొదలిడినవాని కీయఁబడినయినాము.

పల్లికట్టు - గ్రామము కట్టినవాని కీయఁబడినయినాము.

పులికట్టు - మంత్రసామర్థ్యముచేత పులినోరు కట్టి దానివలని యపాయము తప్పించినందుల కీయఁబడినయినాము.

పంగువాలీ లేక పట్టువాలీ - గ్రామముం దుమ్మశిహక్కు గల రైతులకు, ఆ గ్రామకృషి వృద్ధిపఱచినందుల కీయఁబడినయినాము.

స్థలఈనాము - ఉత్తరార్కాడుజిల్లాలో పల్లికట్టు ఈనాము లనే స్థల యినాము లని పిల్తురు. తిరుచునాపల్లి మొదలగు కొన్ని దక్షిణాదిజిల్లాలలో గ్రామస్థు లందఱకును గావలసినపసులవిషయమై నేద్యము చేయఁబడుభూములలోనుండి రైతు లందఱచేఁ గొంచెము కొంచెముగా నీయఁబడుమాన్యములు స్థలఈనాము లందురు.

భళేలోగ్ - రాజునాస్థానమునకుఁ దఱచుగా రానీయఁబడుచు నచట గౌరవమును జెందుట కర్హతగల పెద్దమనుష్యులపోషణము కొఱకును, వారు రాజగౌరవమును కాపాడుకొనుటకు నీయఁబడినయినాము.

ముడవ లేక సప్పణి - నడవ లేనికుంటివాని కీయఁబడినయినాము.

ముతలికన్ - ఒక గొప్పగౌరవస్థుని నాశ్రయించుకొన్నవారికిని నేవ చేయువారికి నీయఁబడినయినాము.

నిర్వాణమాన్యము - దిగంబరుఁడై తిరుగుసన్నాధిని కీయఁబడినయినాము.

రాజబంధువు-పాశ్యగార్ల యొక్కయు, జమీన్ దారులయొక్కయు బంధువులకుటుంబపోషణార్థ మీయఁబడినయినాము.

వేదార్ - వేటలోఁ బ్రజ్ఞకలవాని కీయఁబడినయినాము.

నౌకరీయినాములు

భూస్వాములకుఁ గాని జమీన్ దారులకుఁ గాని సొంతనౌకరీనిమిత్త మీయఁబడినవియు, గ్రామసముదాయమునకుఁ గాని ప్రజాక్షేమముకొఱకుఁ గాని నౌకరీ చేయుట కేర్పఱుపఁబడిన వనియు నివి రెండువిధములు. ఇందు మొదటిరకముఈనాములు పాశ్యగార్ల వలనఁ గాని, దేశాధిపతులవలనఁ గాని పోలీసు లేక మిలిటరీనౌకరీలు చేయఁబడినందుల కీయఁబడినభూములు. ఇవి 'అమరం' భూములనఁబడును. వీని ననుభవించువారి నమరందారు లని పిలుతురు. అట్టి యుద్యోగములను జేయుబంధువుల కీయఁబడినభూములు కట్టుబడులనఁబడును. గంజాముజిల్లాలో పర్లాకిమిశిజమీన్ దారిలో చేరిన 'మలయ' లను కొండభూములయందు నొకవిధముగు మిలిటరీ నౌకరీయినాముల భుక్తపద్ధతి కలదు. ఈప్రదేశమున నివసించు ప్రజలు సవర లనఁబడుదురు. వీరు తిరుగఁబాటు చేయుచు వెల్లడి ప్రదేశములయందలి ప్రజలను బాధించుచువచ్చుచుండిరి.

మలయ

సవరలు నివసించు మలయప్రదేశము లన్నియు గగ ముతాల గుగా విభజించి అలజడి లేకుండ దేశమును గాపాడుటకును, మలయలనుండి వెల్లడిప్రదేశముల కేతెంచుమార్గములలో దోపిళ్లు దొంగ తనములు లేకుండ దేశమును సంరక్షించినందులకును నీ గగ ముతాల కును గగ గురు బిస్సోయీ లను నాయకులను నియమించిరి. ప్రతి బిస్సోయీయు నొకచిన్నకోట గట్టుకొని పాయ్ లను తమ క్రింది యుద్యోగస్థులతోఁ గాఁపుర ముండి తమయేలబడిముతాలలో నున్న సవరజాతివారినిఁ గట్టుబాటులో నుంచుచుండిరి. ఇట్టిబిస్సోయీలు తమముతాలను బైని జెప్పిననాకరీ చేసినందుల కీనాములుగా ననుభవించుచున్నారు. వీరికిఁ గొంచెము కట్టుబడిపన్నుకూడ కట్టుట గలదు. ఈబిస్సోయీలు తమక్రిందిపాయ్ లను నుద్యోగస్థులకు భూరూపముగాఁ గాని రొక్కరూపముగాఁ గాని ధాన్యరూపముగాఁ గాని జీతము లిచ్చుచుండిరి. ఈబిస్సోయీలయేలుబడిలో నున్నసవరలు బిస్సోయీలసొంతభూములను నేద్యము చేయుటకు వెట్టి చేయుటవలనఁ గాని లేక వారు చేయు కుమరీ లేక పోడువ్యవసాయమునకు నింటి కొక్కరూపాయవంతున రొక్కమో, ఒకపుట్టెడు ధాన్యమువంతున ధాన్యమో యిచ్చుటవలనఁ గాని బిస్సోయీలకు సిస్తు కట్టుచుండిరి. ఇదిగాక సంవత్సరమున కాటుపర్యాయములు పండ్లు కాయగూరలరూపముగా 'సంబోలో' అనుపన్ను గూడఁ జెల్లించుచుండిరి. ఇట్లు దేశోపయోగముకొఱ కేర్పలుపఁబడినవి స్సోయీలు పాయ్ కులు గాక సవరలవలన బాధ లేకుండ గ్రామములను గాపాడినందులకు దొర లని పిలువఁజడుచుండిరి. పర్లాకిమిడి జమీన్దారీలో ౨౩ గు రిట్టిదొరలు గలరు. వీరు చేయునాకరీనిమిత్త మనుభవించుభూములు దొరతన మీ నాము లందురు.

జీవితములు

మఱియు, మధురజిల్లా, రామనాథపురములో నిట్టియీనాములు గలవు. ఇవి యుత్తరసర్కార్లలోని 'ముఖాసా' లను బోలి యుండును. ఇవి జమీన్దారులు తమకు చేసిననాకరీకిఁ బారితోషికముగాఁ గాని, చేయవలసిననాకరీనిమిత్తముగాఁ గాని కుటుంబపోషణార్థము తాజీలుగాఁ గాని త మ్మాశ్రయించుకొన్నయాశ్రయములకును రాజబంధువులకును నీయఁబడినయీనాములు.

కట్టుబడి

ఆయుధములు ధరించిన తమ నాకరులకుఁ దమకు నాకరీ చేయుపద్ధతిని జమీన్దారులవలనఁ దక్కువసిస్తున కీఁబడినభూములు. ఈకట్టుబడిభూములు సంవత్సర మంతయు గ్రామనాకరులుగా నుండి నాకరీ చేయుట కీయఁబడినవి. గ్రామకట్టుబడులును అవసరము వచ్చునప్పుడుమాత్రము నాకరీ చేయుట కీయఁబడినవి 'జంగీకట్టుబడు' లనియును జెప్పఁబడును. ఈకట్టుబడిభూములు నాకరీ అక్కఱ లేనప్పుడు మరలఁ దీసికొవచ్చును. మఱియును, తాలూకాయుద్యోగ

గస్థులకు గ్రామములనుండి వస్తువులను దీసికొనిపోయి యిచ్చునాకరీ భూములు 'అనకాలకట్టుబడు' లనియు, భూములకు నీరు పంచిపెట్టి మామూలుగాఁ జేయవలసినపనులకు రైతులను సమహర్షినందుల కీయఁబడినభూములు 'అంగజాలకట్టుబడు' లనియు, కట్టుబడి బంఁట్రైతులలోఁ బెద్దవాని కీయఁబడినది 'చండీయకట్టుబడి' యనియు, నాకరీ యిట్టి దని నిర్ణయము లేక యేనాకరీ చేయకుండఁగ నే యీయఁబడినది 'జీతవృత్తి' లేక 'జితోత్తర' కట్టుబడి యనియు, బళ్లారిజిల్లాయందలి పడమటితాలూకాయందు తాము నేద్యము చేయుభూములలోఁ గొంతసిస్తు మినహాయింపఁబడి, అనుభవింపఁబడుభూములు 'ఖిండాచార' కట్టుబడు లనియు, గంజాముజిల్లాలో నాయుధము ధరించి జమీన్దారులకు నాకరీ చేయువారి కిచ్చుభూములు 'కోల పాయ్కో' కట్టుబడు లనియు, బంఁట్రైతు-ఉద్యోగము చేసినందులకు ముత్రాసుజాతివారి కీయఁబడినవి 'ముత్రాసు' కట్టుబడు లనియు, గంజాంజిల్లాలో మిలిటరీనాకరీనిమిత్త మీయఁబడినభూములు 'పాయ్కో' కట్టుబడు లనియు, విశాఖపట్టణముజిల్లాలో దేశమునంగు దొంగతనములు దోపిళ్లు మొదలగునలజడులు లేకుండఁ గాపాడినందులకు నాయుధములు ధరించిన బంఁట్రైతులకు పర్యత ప్రాంతమందలిజమీన్దారులచే నీయఁబడినభూములు 'తిరస్తు కట్టుబడు' లనియుఁ జెప్పఁబడును.

ముఖాసా

తక్కువసిస్తున కొక గ్రామము గాని కొన్ని గ్రామములు గాని నాకరీనిమిత్త మీయఁబడినవి ముఖాసా లనఁబడును. ఇట్టిముఖాసా లనుభవించువారు చేయునాకరీ సామాన్యముగా మిలిటరీపనియే. ఇట్టి ముఖాసాలలోఁ గొంచెము తక్కువక్విట్ రెంటు చెల్లించుచు ననుభవించునవి కట్టుబడిముఖాసా లనియు, ప్రతీసంవత్సరము పండుపంట లనుబట్టి నిర్ణయింపఁబడుచు తక్కువసిస్తున కనుభవించునవి రాయయత్తుముఖాసా లనియు, ఏ నాకరీయును చేయకుండ ననుభవించునవి సర్వముఖాసా లనియుఁ జెప్పఁబడుచుండును. తంజావూరుజిల్లాలో శరభోజీమహారాజు తనదేశమును సర్కారున కిచ్చునపుడు తనక్రింద నుంచుకొన్నట్టిదియు, లేటురాజా అనుభవభక్తములలో నున్నట్టిదియు నగు ప్రైవేటుఎస్టేటు ముఖాసా అనుపేరఁ బిలువఁబడుచున్నది. ఈముఖాసా సర్కారునకు నీటివిషయమున చెల్లించునీటి తీరువయు లోకలుసెస్సు మొదలగు తక్కినపన్నులు గాక చెల్లింపవలసిన భూమిసి స్తేమియు లేదు.

ఈనాకరీయీనాములు గాక అనేకవిధములగు చిల్లరనాకరీ యీనాములు పెక్కులు గలవు. అవి యీక్రింద వివరింపఁబడుచున్నవి.

౧. అత్తర్ - పాశ్యగారులకు పరిమళద్రవ్యముల నిచ్చునాకరీనిమిత్త మీయఁబడినయీనాములు.

౨. బారుత్ గోలా - పాశ్యగారులకు, తుపాకి మందుగుండ్లు సమకూర్చుట కీయబడినయినాము.

౩. భట్టాజు లేక సంగీతము - జమీన్దారులయొక్క పాశ్య గారులయొక్క ప్రాభవమును గయివారము నేయు భట్టాజులు మొదలైన స్తుతిపాత్రకుల కీయబడినయినాము.

౪. బోయా లేక గదబా లేక గదబాలు లేక మెండి - పాలకీలు సవారీలు మొదలగునవి మోయుబోయాల కీయబడినయినాము.

౫. దర్జీ లేక తయల్కార్ - జమీన్దారులకును పాశ్యగార్లకును కుట్టుపని చేసినందుల కీయబడినయినాము.

౬. డేగ - డేగలను పట్టుకొని పక్షులను వేటాడు జమీన్దారీనాకరుల కీయబడినయినాము.

౭. దొమ్మెర - దొమ్మెరీయాట లాడువారి కీయబడినయినాము.

౮. ఎటుకల - మందులనిమిత్త మవవిదుంపలు మొదలగు గ్రంథిలాదులు జమీన్దారులకుఁ దెచ్చియిచ్చునాకరీ కీయబడినయినాము.

గొడమండ లేక గొల్ల లేక పొల్లలయకుండు - జమీన్దారులకు, పాలు పెరఁగు సమకూర్చినందులకును, గ్రామమునందలి భూములకు మంద కట్టుటకును గొల్లల కీయబడినయినాము.

గొడుగు - జమీన్దారులకు గొడుగు పట్టునాకరీ కీయబడినయినాము.

గుట్టపుఈనాం - జమీన్దారులగుట్టములను తనిఖీ చేయుచు వానికి నడక చెప్పి శిక్షించుటకును, గుట్టములను సంరక్షించుచుండుటకును నీయబడినయినాము.

జెట్టి - పాశ్యగార్లయొక్క జమీన్దారులయొక్క సమీపమునందు కుస్తీ చేయువాని కీయబడినయినాము.

కడెయ్యక్ - జమీన్దారులకు చాపలు, వ్రాత కుపయోగించు తాటియాకులు సమకూర్చు నాకరీ కీయబడినయినాము.

కవిరోయక్ లేక ఫులవక్ - జమీన్దార్లయొక్క పాశ్యగార్లయొక్క నాస్థానముం దున్నకవుల కీయబడినయినాము. ఇట్టిభూమి బ్రాహ్మణ కవులయధీనములో నున్నప్పుడు 'కవితాపట్టం' అనబడును.

ఖాసా - జమీన్దారుల యిండ్లలోని నాకర్ల కీయబడినయినాము.

కొమ్ము - తహసీల్దారుముందు కొమ్ము, బాకా యూదునాకరీ కీయబడినయినాము.

కోన్ - జమీన్దారు గాని అతనియొద్దగస్థులు నాకర్లు గాని గ్రామములో మకాము చేసినప్పుడు పాలు, పెరుగు, నెయ్యి మొదలైనవి సమకూర్చునిమిత్త మీయబడినయినాము.

కుడుకుడుపై - శకునములు చెప్పినందులకు బుడుబుక్కుల వాని కీయబడినయినాము.

మటాపట్టి - సర్కారుద్యోగస్థులకు పాలు తెచ్చియిచ్చినందులకును, గ్రామాధికారు లగురెడ్లు సర్కారుపనిమీఁద గ్రామము విడిచి పయికి వెళ్లినప్పుడు అన్నము వండిపెట్టినందులకును నీయబడినయినాము.

నగారా - నవాబులగుమ్మములదగ్గఱను మసీదులదగ్గఱను నగారా వాయింతుట కీయబడినయినాము.

పాలపట్టి - గ్రామదేవతజాతర అయినప్పుడు ఊరిసరిహద్దులో పాలు పోయునాకరీ చేయువాని కీయబడినయినాము.

పెరియఅరమ్మణి - జమీన్దార్లగృహములకుఁ గావలి యున్నందుల కీయబడినయినాము.

పెరుకులి - అప్పుడు రాజ్యము చేయుచున్న జమీన్దార్ల పేర్లు పిల్లలకు పెట్టుకొనినవారికిఁ గాని జమీన్దారుల పిల్లలకు నామకత యము చేయించినపురోహితునకుఁ గాని యిచ్చినయినాము.

పుప్పొడి - జమీన్దారులకు పువ్వులు సమకూర్చినందుల కీయబడినయినాము.

కైకల్లా - జమీన్దారులఅయుధములు బాగుచేసినందుల కీయబడినయినాము.

శమ్మక్ - జమీన్దారులకు సున్నము సమకూర్చినందుల కీయబడినయినాము.

శ్యాహివాలా - ఉద్యోగస్థులకు సిరా చేసియిచ్చినందుల కీయబడినయినాము.

తబేలా - జమీన్దారులగుట్టపులాయమును తనిఖీ చేయువాని కీయబడినయినాము.

తములపాకులయినాం - తములపాకుల నిచ్చువాని కీయబడినయినాము.

ఉస్తాద్ - జమీన్దారులకు కట్ట, కత్తి త్రిప్పుట మొదలగు సాము నేర్పినందుల కీయబడినయినాము.

వలయన్ - జమీన్దారులకు వలలు వేసి చేపలు తెచ్చియిచ్చు వాని కీయబడినయినాము.

జింగార్ - జమీన్దారులకొఱకు గుట్టపుజీనులు తయారు చేయువాని కీయబడినయినాము.

గోనెబరకాల - గోనెసంచులు తయారుచేయుచు వాని నమ్ము కొనుచు గ్రామములో నివసించియుండి కొన్ని రుసుములు మామూళ్లు ననుభవించుటకు హక్కుగలిగి తాము కాఁపురమున్న యిండ్లయందు మాత్రము హక్కు లేనిరైతులు కసవర్గరైతు లనబడుదురు. ఈరయితులు నేద్యము నేయుభూమిలో వారికి హక్కు లేదు.

దశబంధము

గ్రామస్థులకు నాకరీ చేయుటకొఱ కీయఁబడిన యీనాము భూములు కొన్ని కలవు. ఇందు దశబంధము, లేక కట్టుకోడిగ అనునీ నామములు ముఖ్యము లైనవి. మెట్టపంటలో ౧౦- వంతు ఈనాముగా నీయఁబడుటచే నివి దశబంధయానాము లని పేరు చెందినవి. చెఱువు గాని నూయి గాని నీటికాల్వ గాని త్రవ్వ దానిని మంచిస్థితియం దుంచుచున్నందులకు భూరూపముగాఁ గాని సిస్తురూపకముగాఁ గాని యీయఁబడు నీనాములు దశబంధయానాము లనఁబడును. భూరూపకములకు 'ఖండదశబంధ' మనియు, సిస్తురూపకముగా నీయఁబడినప్పుడు 'మమిలద్దశబంధ' మనియుఁ జెప్పఁబడును. ఇట్లీనాముగా నీయఁబడినభూమికిమృత్తు గాని రొక్కపుమొత్తము గాని ఆపనికి వెచ్చింపఁబడినసామ్యమొత్తమునుబట్టి యీయఁబడుచువచ్చెను. కడపజిల్లాలో సర్కారుభూములకు నీరు సమకూర్చుచెఱువులను మంచిస్థితియం దుంచుటకుఁ గాని, భూములను చదును చేసి కృష్యర్హముగాఁ జేసి నందులకుఁ గాని బంజరుభూమి నేద్యము చేయఁబడుస్థితికిఁ దెచ్చి నందులకుఁ గాని దశబంధ మనుపేరనే యీనాములు పుట్టఁబడినవి. ఉత్తరార్కాటుజిల్లాలో దశబంధ మీనాందారు ఆయకట్టుభూమి మీఁదినాలవవంతు, ఈనాముగాఁ బొందినప్పుడు 'చౌతాయదశబంధం దారు' అనియు, ఆయకట్టుభూమి యంతయుఁ దక్కువసిస్తున కనుభవించునప్పుడు 'వలవాడీదశబంధందారు' అనియుపిలువఁబడుచుండును. ఈదశబంధం ఈనాందారులు చెఱువులను మంచిస్థితిలో నుంచనప్పుడు వారి కీయఁబడినయానాముభూములనుగాని చేసినసగుపాయములనుగాని తొలగింపవచ్చును. లేకదాఖిలాభూములకన్న నెక్కువనేల దంప సాగుబడి అయినప్పు డట్లు అదనముగా సాగుబడి అయినభూములలో వచ్చిన లాభములోఁ గొంతభాగముకూడ మమిలద్దశబంధమీనాందార్లు పుచ్చుకొనుటకు హక్కు కలిగియుండుట గలదు. క్రొత్తగా, పల్లపుసాగుబడి కాఁబడుభూములమీఁదను చెల్లఁబడు నీటిపన్నులో రు. ౧౦౦-కి రు. ౨౦ వంతున ఖండదశబంధందారు లనుభవించుటకు హక్కు కలిగియున్నారు. శాశ్వతపుజమీన్దారీసెటిలు మెం టగునాటి కిట్టి దశబంధంఈనాములు భుక్తములో నుండి యున్నను జమీన్దారీయేట్టిలో నున్న అట్టియానాములహక్కు సర్కారువారు సంపూర్ణముగా వదలివైచిరి.

ఇతర యీనాములు

అల్పాట్టి - మామూలుగాఁ జేయవలసినపనులకొఱకు రయితుల నందఱను సమకూర్చువాని కీయఁబడినయానాము.

అంబిక లేక పల్లివాడి లేక తెప్పన్ - ఏఱు దాఁటించునాకరీ కీయఁబడినయానాము.

అస్కేకరమ్ - ఏటిగట్లు, ఆనకట్టలు మొదలగునవి పశువులు త్రొక్కి పాడు చేయకుండఁ గాపాడి వానిపై గడ్డి పెంచినందుల కీయఁబడిన యీనాము.

బండెలా - పశువులు చేలలోఁ బడి సస్యము పాడుచేయకుండఁ గాపాడినందుల కీయఁబడినయానాము.

కలేమాన్యం లేక కలంవెట్టు లేక కమ్మాయివెట్టు - చెఱువులు బాగుచేయునిమిత్తము కూలివాండ్రను సమకూర్చినందుల కీయఁబడిన యీనాము.

ఖుల్లా లేక పటా - ఇది చెఱువులకును కాలువలకును చిన్న చిన్న రిపేర్లు గావించి త్రవ్వచున్నందుల కీయఁబడినయానాము.

కులంకావత్ - రయితులు చెఱువులో నీరు వృథాగా కర్చు పెట్టకుండఁ గాపాడినందుల కీయఁబడిన యీనాము.

నానల్ - ఆనకట్టలమీఁదను, పంటకాల్వలగట్టుమీఁదను దుబ్బు గడ్డి పెంచునాకరీ కీయఁబడిన యీనాము.

నీరుమునక - నీటిలో మునిగి చెఱువుతూములను తెఱచునాకరీ కీయఁబడిన యీనాము.

పట్టి - పశువులు చేలలోఁ బడి మేయకుండఁ గాపాడునాకరీ కీయఁబడిన యీనాము.

సాగుబడి - సర్కారుభూములను సాగుబడి చేయుటకుఁ బ్రోత్సహపఱుచు చున్నందులకుఁ బెత్తనదారుల కీయఁబడిన యీనాము.

ఉప్పర లేక ఒడ్డె - చెఱువులు మరమ్మత్తు చేయునాకరీ కీయఁబడినయానాము.

ఉరమి - గ్రామస్థులవాడుకనిమిత్తము మంచిస్థితిచెఱువులను మంచిస్థితియం దుంచునాకరీ కీయఁబడినయానాము.

వాయిక్కల్ - నీటికాల్వలు, పంటభూములయొక్క యితర జలాధారములు సరియయినస్థితియం దుంచినందుల కీయఁబడిన యీనాము.

కృషి యాధారముగను వృత్తిగను నొక గ్రామమందుఁ గాఁపుర మున్న గ్రామస్థులు తమవ్యవహారము లన్నియుఁ జక్కఁగా నెఱవేర్చు కొనుటకును, తమవృత్తులకు భంగము లేకుండ సుఖముగా జీవించుట కును ముఖ్య మగునేర్పాటు లన్నియుఁ బ్రతిగ్రామమందును జేయఁబడియున్నవి. గ్రామలేక్కలు వ్రాయుటకు కరణము లను నధికారు లుండిరి. వీరినే మహారాష్ట్ర దేశమున కులకరణీ లనియు, ఉత్తర హిందూదేశమున పటవారీ లనియు, అఱవదేశమున కనకపిళ్ల లనియు నందురు. ఈవ్యవహారస్థులు ప్రతిగ్రామమునకు నొకరిద్దఱు ప్రప్రథ మముననుండియు నేర్పడియున్నారు. ఈయుద్ద్యోగస్థులకును, గ్రామ స్థులసదుపాయమునిమిత్త మేర్పడినయితర గ్రామసేవకులకును వారు చేయుపనులకుఁ బ్రతిఫలముగఁ గొంతభూమి గాని కొంతసిస్తు గాని పంటలోఁ గొంతభాగము గాని మేరలు, రుసుములు, 'స్వతంత్రము' అనుపేర నీయఁబడుచున్నవి. ౧౮౦౨-వ సంవత్సరములో జారీకాఁబడిన ౨౯-వ నెంబరు రెగ్యులేషనుల ననుసరించి శాశ్వతముగా

సెటిలుమెంటు కాబడిన జమీన్దారీయేస్తేట్లయందలి కరణము లను నియమించుట, శిక్షించుట మొదలగునధికారములు జమీన్దారుల కీయబడినవి. ఈ కరణములయంద్యోగము వంశపారంపర్యముగ వచ్చువాక్కు కలది. ఈరెగ్యులేషనులు కరణములవిషయముననే కాక తక్కిన గ్రామనాకర్లు, అనగా గ్రామపద్రంగి, గ్రామకుమ్మరి, గ్రామమంగలి, గ్రామచాకలి, గ్రామకమ్మరి, గ్రామజ్యోతిష్కుడు, గ్రామపురోహితుడు నను నీ యేడుగురవిషయమునను సంపూర్ణమైన యేర్పాటులును నిబంధనలును గలిగియున్నవి. తరువాత ౧౮౯౪-వ సంవత్సరమున జారీచేయబడిన ౨-వ నెంబరు ఆక్టు అగు మదరాసు ప్రొప్రైటరీయేస్తేట్లవిలేజీసర్వీసుఆక్టు జారీకాబడి దానిని బట్టి జమీన్దారులకు కరణములమీదియధికారమునకుఁ గొన్ని మార్పులు కలుగజేసి అంతకుమున్ను కరణము లనుభవించుచున్న నాకరీయీనాములకు సిస్తు కట్టి శాశ్వతపుహక్కుతోఁ బట్టాల నిచ్చి సర్కారు గ్రామములయొక్క సిస్తునుబట్టియు, కరణములు చేయఁదగు పనులనుబట్టియు నెలశీతము లేర్పఱచిరి. తరువాత ౧౮౯౫-వ సంవత్సరమున ౩-వ నెంబరున జారీకాబడిన 'హెరిషిటరీ విలేజి ఆఫీసర్సు' ఆక్టునుబట్టి గ్రామపద్రంగి, మంగలి, చాకలి, కుమ్మరి, జ్యోతిష్కుడు, పురోహితుడు తప్ప దక్కిన గ్రామసేవకుల నేర్పఱచు విషయమున విపులముగా నిబంధన లేర్పఱపబడినవి. గ్రామకరణము, గ్రామమునసబు, గ్రామతలారులను దప్ప దక్కిన గ్రామనాకర్లను గ్రామములోఁ గాపుర ముండకపోయినను దమతమనాకరీలను జేయక పోయినను నుచితముగా ప్రవర్తింపకపోయినను దొలగించుటకుఁ గాని కొంతకాలము నిలుపుదల (సస్పెండు) చేయుటకుఁ గాని జమీన్దారుల కధికార మీయబడినది.

మతవిషయకముగ దేవాలయములు మొదలగువానినాకరీ కీయబడిన యీనాము లమ్మకొనుటకుఁ గాని యితరుల కిచ్చుటకుఁ గాని యీనాందారుల కధికారము లేదు. దేవాలయాదికముతో సంబంధించిన నాకర్ల కీయబడినయీనాములు వారివారికి నిర్ణయింపబడిన పనులు వారు యథోచితముగా చేయుచున్నంతవఱకు వారి కాయీనాములపై నధికారము గలదు. అట్టి నాకరీలు వారు చేయనప్పుడు వారి స్థానమం దితరులను నియమించి వారి కాభూము లనుభవించు నధికార మీయబడును. శాశ్వతపు సెటిలుమెంటునకుఁ బూర్వ మీయబడినవియు, ఎస్తేట్లయొక్కజమమొత్తములోఁ (Assets) జేర్పబడనిసిస్తుగలవియు నయినయీనాములను లాఖిరాజ్ భూములను వాని నియ్యబడినయుద్దేశము నెఱవేర్చబడనప్పుడు వానిని దీసికొనుటకు సర్కారువారికి హక్కు గలదు. శాశ్వతపు సెటిలుమెంటునకుఁ బూర్వము 'జోడీ' పన్ను చెల్లించుచున్నపుడును, అట్టిజోడీపన్ను ఎస్తేట్లజమమొత్తములోఁ జేర్పబడినపుడును జోడీపన్నుమాత్రము పుచ్చుకొనుటకు జమీన్దారులకు హక్కు గలదు కాని యీనాములను దీసికొనుటకు హక్కు లేదు. సాధారణముగా సర్కారు ఈనాముభూములకు పట్టాల నిచ్చునపు డట్టియీనాములు భుక్త

ములో నున్నవారికే యిత్తురు. స్థలనిర్దేశము కాబడనియీనాములకు సిస్తు కట్టవలసివచ్చినపు డాభూమికి సిస్తు కట్టి దానికి పట్టా జమీన్దారునకే యీయబడును. శాశ్వతపు సెటిలుమెంటునకు దరిమిలా నీయబడినయీనాములు తీసికొని జిరాయితీభూములకువలె పన్ను కట్టుట కధికార మున్నది. పైని వినరింపబడిన పలువిధము లగు ఈనాములహక్కుభుక్తములు న్యాయశాస్త్రములనుబట్టియు, నితర శాసనములనుబట్టియును, దేశాచారములనుబట్టియు, హిందూధర్మశాస్త్ర సమ్మతము లైనహక్కులనుబట్టియును వ్యవహరింపబడుచుండును.

ఇతరాస్తుల యమరకము

ఇట్లు సేద్యము సేయబడుభూమియే కాక యితరాస్తులు కూడ నమరకము చేయుపద్ధతి కలదు. ఇండ్లు, ఫ్యాక్టరీలు, ఇతర మయినకట్టడములు మొదలగునవి కట్టుటకు స్థలము కొన్ని సంవత్సరములవరకున కమరకము చేయుట కలదు. తోటలు, దొడ్లు మొదలగునవి తదధికారియు రయితును నేర్పఱచుకొనువరకులమీద నమరకము చేయబడుచుండును. తోటలు కాపునుబట్టికాని అంతకుఁ బూర్వమే కాని వీలునుబట్టి కొంతమొత్తము సిస్తున కమరకము చేయబడుచుండును. కల్లుగీచుకొనునిమిత్తము తాటిచెట్లమీద గీతప న్నొకటి విధించి చెట్టునకు కొంతసాముచొప్పున వనూలు చేయుపద్ధతికూడ కలదు. ఇట్టిచెట్లు ఆబుకారీయుద్యోగములు నెంబర్లు వేసి చెట్టును కల్లునిమిత్తము గీచుకొనువారియొద్ద నట్టిపన్నును వనూలు చేయుచుండురు. ఈపన్ను కొన్ని సంవత్సరములక్రింద లేదు. ఇప్పుడేజన్మిప్రదేశములయందుఁగూడ నీపన్ను వనూలు చేయబడుచున్నది.

సముద్రప్రాంతములయందలి చవిటిసేలలు ఉప్పు పండించు కొనుటకును సురేకారము చేయుటకును అమరకము చేయబడుచుండును. ఈ యమరకముగూడ ఫలసాయముంబట్టి రయితులు కొంత మొత్తము సిస్తున కమర్చుచుండురు. ఉప్పుపంట సర్కారు తప్ప నితరులు పండింపఁగూడనిది కావున నట్టిభూము లమర్చుకొనునధికారము భూస్వామికి కలిగియుండినను, అందు పండినపంటమాత్రమందువిషయమున నేర్పడిననిబంధనల ననుసరించి సర్కారువారికే అప్పువలయు ననునేర్పాటు గలదు. చెఱువులు జలాశయములు మొదలగువానిలో సర్కారు గ్రామములలో నున్నవానిని సర్కారును, ఇతరభూస్వాముల గ్రామములో నున్నవానిని నితరభూస్వాములును చేపలు పట్టుకొనుటకును, నందలితామరాకులు మొదలగునవి యుపయోగించుకొనుటకును సిస్తున కమరకము చేయబడుచుండును. సముద్ర తీరములయందు సున్నపుగుల్ల మొదలయినవి తీసికొనుటకుఁగూడ నొకవిధ మయినయమరకము కలదు. ముత్యములు పగడములు మొదలగునవి దొరకు ప్రదేశములోనిసముద్రప్రదేశములు విశేషపుమొత్తపు సిస్తున కమర్చబడుచున్నవి. మఱియు రేవు దాటునట్టియేటిప్రదేశములు, త్రోవలలోనిఘాటీలు, సంతలు, ఉత్సవదినములలోని టెంపూరరీదుకాణములు మొదలగునవికూడ నాయాప్రదేశముల కధికారులగువారికి కొంతసిస్తుమొత్తమున కమర్చబడుచుండును. మఱియు

కల్లు, సారాయి, దుకాణములు, నల్లమందు, గంజాయి మొదలగు మత్తుద్రవ్యములదుకాణములు సర్కారువారి 'ఆబుకారీ' యుద్వ్యోగస్థులవలన వేలంపాట పాడబడి యెక్కువసిక్తు కట్టుకొన్నవారి కమరకము చేయబడుచుండును. ఇట్టిదుకాణము లమరకము చేయబడుటయందు సిక్తు రాబట్టవలె ననునదేశమే కాక అట్టిమత్తుద్రవ్యములయుపయోగము సాధ్యమైనంతమట్టునకు నిర్బంధించి కట్టి పెట్టింపవలయు ననియే దొరతనమువారియుద్దేశము. అడవులు, పుల్లరిభూములు, పాటిపెరళ్లు మొదలగునవికూడ వానియం దధికారము కలవారిచే నమర్పబడుచుండెను.

పురాతనకాలపు భూమికోలత

భూమికోలత యనగా జదరపుకోలత. ఒకానొకక్షేత్రము యొక్క వైశాల్యమును దెలిసికొనుట, దీనిని మనగణితశాస్త్రములో క్షేత్రవ్యవహార మనియెదరు. క్షేత్రసరిమాణమును దెలిసికొనుట సులభమైన పని కాదు. అందులకుఁ గొంత శ్రేణిగణితమును (Geometry), క్షేత్రగణితమును (Mensuration) తెలిసియుండవలెను. హిందువుల కీవిద్యలు మిక్కిలి పురవ్యకాలముననుండియుఁ దెలిసియుండె ననుటకు సందేహము లేదు. ప్రతివేదశాఖకును సంబంధించినట్టి కల్పనూత్రములలో జివరను 'శుల్బనూత్రము' లుండును. ఇవి క్షేత్రపరిమితిని దెల్పుశ్రేణిగణితమునకు సంబంధించిననియమములు. పురుష మన్నది యప్పటి యొకమానము. చేతు లెత్తి పురుషుడు నిల్చిన నెంతపొడు గగునో యంత (౧౨౦ అంగుళములు) పురుష మానము.¹ ఇట్టిపురుషప్రమాణము పొడుగును, పురుషప్రమాణము వెడల్పునుగల క్షేత్రము చతురస్రపురుషము, చదరపుపురుషము. చిన్న యజ్ఞకుండము ౭౪ చదరపుపురుషము లుండవలెను. ఇది చతురస్రముగ నుండవలెను. ఇంతయే వైశాల్యముగల ముక్కొణపు కుండమును, చక్రాకారపుకుండమును గట్టవలెను. తరువాత నీవైశాల్యముకంటె నొక్కొక్క చదరపుపురుషము వైశాల్య మధికముగ నుండువానిని నిర్దింపవలెను. రెండుకుండముల వైశాల్యములు కలసి యెంత యగునో యంతదియు, ఒకదానిలోనుండి యొకటి తీసివేసిన నెంత యగునో యంతదియు నగువేలుకుండములను నిర్దింపవలెను.

వైశాల్యము హెచ్చింపక తగ్గింపక సమచతురస్రముగను, (Square) దీర్ఘచతురస్రముగను (Oblong), వృత్తముగను (Circle) మార్చవలెను. ఇట్టివాని కన్నిటికిని శుల్బనూత్రకారుడు నూత్ననియమములను జెప్పియున్నాడు. కావున భూమివైశాల్యమును గనుఁగొనువిద్య వారికిఁ దెలియు ననుట స్పష్టము. ఈనూత్రములు క్రీ. పూ. ౫-౬ శతాబ్దులవాటివి.

చంద్రగుప్తచక్రవర్తికాలమునందు (క్రీ. పూ. ౩౨౧-౨౭౨) బొలములు కొలచునాచార మున్నట్లు స్పష్టముగఁ గానవచ్చుచున్నది. కాటిల్యార్థశాస్త్రమునందు భూమికోలత లీయబడినవి. దేశమానములలోఁ బొడుగుమానములును, చదరపుమానములును జెప్పబడినవి.²

౧౦ అంగుళములు ౧ గార్హ పత్యధనుస్సు (గజముబద్ధ). గృహపతి యనువాడు వడ్డంగి. దీనిని త్రోవలఁ గొలచుటకును, ప్రాకారములు కొలచుటకును, ఉపయోగించుచుండిరి. అగ్నిచితులు కట్టుటలోఁ బొరుష మను మానము నుపయోగించుచుండిరి. ఆటు కంసములు పొడుగు గల దండము బ్రాహ్మణుల కిచ్చిన భూములు కొలచుటలో నుపయోగింపబడెను. పదిదండము లైన నొక్కరజ్జువు, రెండు రజ్జువు లైన నొక్కపరిదేశము, త్రిరజ్జుక మైన నొకనివర్తనము. పరిదేశ, నివర్తనములు క్షేత్ర (చదరపు) మానము.

నీటిపాటుదలకు సంబంధించిన యధికారుల భూములు కొలచుచుండి రని మెగస్థనిస్ వ్రాసియున్నాడు.³ ౯-వ శతాబ్ది వాడయిన మహావీరాచార్యుఁ డతనిసారసంగ్రహగణితములో దేశమానము లిచ్చుటయే కాక క్షేత్రవ్యవహార మని యొక్క అధ్యాయము వ్రాసియున్నాడు. అందు త్రిభుజ చతుర్భుజ వృత్తాదిక్షేత్రముల చదరపుకోలత కనుఁగొను ఘోల (Approximate), నూత్న (Exact) పద్ధతులు చెప్పియున్నాడు. పండ్రెండవశతాబ్దినాఁ డగు భాస్కరాచార్యుడు లీలావతీగణితమునందు 'నివర్తన' మను చదరపు మాన మిచ్చి⁴ క్షేత్రవ్యవహారాధ్యాయమందు పొలములవిస్తీర్ణమును గనుఁగొనువిధములను వివరముగఁ దెల్పెను. ఈ 'నివర్తనము' అనునది రమరమి రెండు-ఎకరము లగును. ఈమానము చంద్రగుప్తునికాలమున

1. 'అర్థాష్టమపురుషాః ప్రథమోఽగ్నిః' అన్న ౨-వ అధ్యాయమందలి ౧-వ నూత్రముమీఁద నిట్లు వృత్తివ్రాయబడియున్నది. 'పురుషశబ్దేన పంచారత్నీనా వింశత్యధికశతాంగులేన వేణునా పరిమితం క్షేత్రముచ్యతే. తత్ర చతుర్దశసహస్రాణి చత్వారిశతాన్యంగులయః పురుషే సంతి' [కాశీవిద్యాసుధానిది, ౧౮౭౫ ఆగస్టు నెలసంచికలోని శుల్బనూత్రములు].

2. "గార్హ పత్య మవ్యతాంగులం ధనుః ప్రథిప్రాకారమానం, పొరుషంచ అగ్నిచిత్యానామ్, మట్కంసో దండో బ్రహ్మదే యతిశ్య మానమ్, దళదండో రజ్జుః, ద్వీరజ్జుకః పరిదేశః త్రిరజ్జుకం నివర్తనం, ఏకతో ద్వీదండాదికో బాహుః" [కాటిలియం అర్థశాస్త్రమ్, Bibliotheca Sanskrita, No. 37., Pages 106-107, Mahadeva Sastry's edition].

3. Vincent Smith's Early History of India, 3rd Edition, p. 132.

4. "తథా కరాణాం దళకేన వంశః, నివర్తనం వింశతివంశసంఖ్యాం క్షేత్రం చతుర్భిశ్చ భుజైర్నిబద్ధమ్. ౬." [౧-వ అధ్యాయము]. పదియొకరములకు (మూరకు) నొకవంశము (వెదురు), ఇరువదివంశములు పొడుగు, ఇరువది వంశముల వెడల్పుగల చదరము నివర్తనము. ౬గి. నాలుగుభుజులచే నా, క, మింపబడియుండును.

నుండియు వచ్చుచున్నట్లున్నది.¹ మితాక్షర² లోగూడ భూమి వాడుక వచ్చినప్పుడు 'ఒకడు నివర్తనముకంటె బెద్దది యనును; ఒకడు నివర్తనముకంటె జిన్నది యనును' అని చెప్పబడినది.

క్రీ. శ. ౬౯౨-లోనిది యగు పశ్చిమచాళుక్యరాజుయొక్క తామ్రశాసనములో రెండువందల నివర్తనములభూమి దాన మిచ్చినట్లు చెప్పబడియున్నది.³ కావున, మహమ్మదీయులకాలములో 'భీగా' మానమును, ఇంగ్లీషు ప్రభుత్వకాలమున 'ఎకరము' అను మానమును బాహుళ్యముగ వాడుకలో నున్నట్లు హిందూరాజుల ప్రభుత్వ కాలమున మిక్కిలి పురాతనకాలముననుండియు 'నివర్తన' మను త్రేత్రమానము వాడుకలో నుండె నని స్పష్టమగుచున్నది.

పూర్వము సాధారణముగా భూములను వెదచల్లి పంట పడించు వాడుకయే యున్నట్లును, ఆకు పోసి యూడ్చునాచారము లేనట్లును గన్పించుచున్నది. దీనినిబట్టి యెన్ని విత్తనములు చల్లుటకు తగిన భూమియో ఆవిత్తనములకొలతనుబట్టి భూమికొలత యేర్పడినట్లు తోచుచున్నది. అనగా కుంచెడువిత్తులు వెదచల్లుటకు జాలిన భూమి కుంచె డనియు, తూమెడు విత్తులు విత్తుభూమి - తూమె డనియు, ఏడుము విత్తులు చల్లబడుభూమి యేడు మనియు, పండుము విత్తులు చల్లబడుభూమి పండు మనియు, పుట్టెడువిత్తులు చల్లబడుభూమి పుట్టె డనియు పిలువబడెను. పుట్టి యనగా ౮౦ కుంచములు పరిమాణము గలదియే యిచట గ్రహింపవలెను. రాజు, పండినపంటలో భాగము పుచ్చుకొనుటయే కాని మొదట మొదట భూమిపరిమాణము ననుసరించి పన్ను పుచ్చుకొనువాడుక యున్నట్లు కానరాదు. మిక్కిలి పురాతనకాలమందు వెదచల్లు విత్తనములమానము పేరిటనే విత్తనములు చల్లుభూమినిగూడ వాడుచువచ్చిరి. పాణినీ యష్టాధ్యాయ సూత్రములలో 'తస్య వాపః' (అ. ౫, పా. ౧, సూ. ౪౫) విత్తెడు విత్తనములనుబట్టి భూమికి పేరు వచ్చుచివయమే చెప్పబడియున్నది. ధాన్యపరిమాణవాచిపదిములమీద 'శక్' అను తదితప్రత్యయము వాపార్థమందు, అనగా వెదచల్లబడు ననునర్థ మందు విధింపబడినది. దానిచే కాడవిక్తి, ప్రాస్తిక్తి, ద్రోణిక్తి, ఖారిక్తి, అని త్రేత్రభక్తికి (త్రేత్రపరిమాణమునకు) బేర్లేర్పడినవి. మఱియు నష్టాధ్యాయ 'తదస్తిన్ వృధ్యాయ శుక్లోపవా దీయతే' (అ. ౫, పా. ౧, సూ. ౪౬) అనుసూత్రముంబట్టి 'ఇంతరాజభాగ మియబడు, ననునర్థమందు బ్రత్యయము విధింపబడుచున్నది. దానింబట్టి పంచక్తి, శితిక్తి అని పేర్లు భూమికి వచ్చినవి. కావున బూర్వ మియబడు రాజభాగముంబట్టియు, చల్లబడు విత్తనములంబట్టియు, భూమికి మాన

మేర్పడినట్లు కానవచ్చుచున్నది. మొదట ధాన్యమానము ననుసరించి భూమాన మేర్పడినన, భూమి బలము ననుసరించి యేకపరిమాణము గల వేటువేటుపాలములలో ధాన్యము హెచ్చుతగ్గు విత్తుల సంఖ్య విందుటచే నామాన మజ్జజనులలో నప్ప నెక్కువవ్యాప్తి జెంద లేదు. వ్యవహారమునకు జిక్కు వచ్చును. కావున నీధాన్యమానములు త్రేత్రమానములుగా ద్వరలోనే మార్పబడును; అనగా నింత పొడుగు ఇంతవెడల్పుగల భూమి పుట్టెడు అని మాన మేర్పడును.

క్రీ. శ. ౧౧-వ శతాబ్దియందు దెమఁగదేశమునందు భూమికొలత బాగుగఁ దెలిసియుండె ననియు, 'పుట్టెడు', 'తూమెడు' భూమి అను మానములు త్రేత్రమానములు (Area measures) గా మార్పబడియుండె ననియు పావులూరి మల్లనచే రచింపబడిన సార సంగ్రహగణితమందలి యీక్రిందిపద్యములవలనఁ జేబపడగలను.

క. మానుగ నిడుపు వెడల్పున,
గా నొకకొల కుంట గదియఁగా నగుఁబుట్టె
డేనూటుకుంట, లీరువది,
యే నొకతూమెడు, తవర్ధ మిర సనఁ బరఁగున్.

క. కానులు మొదలుగఁ జిన్నము,
మానము కొల⁴ యగును కుంటమానము, మఱి భూ
మానము ధాన్యముతోటి స,
మానముగా వ్యవహరింతు మహి నాంధ్రజనుల్. [౧-వ ఆశ్వా.]

మహమ్మదీయ కాలపుకొలతలు

మఱియు వ్యవసాయము చేయబడుభూములు ఇన్ని 'కత్తులు' అని వ్యవహరింపబడుట కలదు. పూర్వమం దడవిగా మన్నపూ డొకకత్తితో పోడు కొట్టి యొకదినములో నొకమనుష్యుడు సేద్యమునకు దీసికొని రాదగినంతభూమి యొకకత్తిపరిమాణము కలది యని ప్రమాణ మేర్పడినది. అక్కరుచక్రవర్తికాలమున భూమి యొక్కమాన మేది యనగా ౩౩ ఇంగ్లీషుచదరపు టంగుళములు ౧ గాను, ౬౦ గానులు ౧ షాజహానీ 'బిఘా', ౧ బిఘా = ౩౦౨౫ చతురపుగజము = ౪౬ ($\frac{5}{8}$) ఎకరము.

బుగాళరాజధానిలో వాడుకలో నున్న బిఘా - ౧౬౦౦ చతురపుగజములు | - ($\frac{1}{4}$) ఎకరము.

బిఘా ౨౦ బిస్వాల్క్రిందను, బిస్వా ౨౦ బిస్వాన్సీల్క్రిందను విభజింపబడెను. బుగాళరాజధానిలో బిస్వా, బిస్వాన్సీలను కొట్టా లేక కర్తా లేక గండా అని వాడుదురు. పంజాబుదేశములో భూమి కొలత 'ఘుమావూల' ను బట్టి వాడబడును. హిందూస్తానీలో

1. చూడుడు, అర్థశాస్త్రము, ఇదివఱకు నుదాహరింపబడినభాగము.

2. వ్యవహారకాండము, భూవాదప్రకరణము.

3. Epigraphical Report for 1915—1916, No. 7th in the List of Copper-plates examined during 1915—1916.

4. 'కొల' యనగా 'దండము'. నాలుగు 'హస్తములు' (మూరలు) అయిన నొక 'దండము' అని యీగ్రంథమునందె

‘ఘుమానా’ అనగాఁ దిగుగుసల యని యర్థము, అనగా నొక నాఁగలి తిరిగినప్రదేశము ఒక ‘ఘుమావు’ అనబడును. ఇట్టి ఘుమావు ౮ ఖనాలక్రిందను, ఖనాలు ౨౦ మార్గక్రిందను విభజింపఁ బడును. ఈ ఘుమావు ఒక్కొక్కప్రదేశమున నొక్కొక్కపరిమాణము కలది. ఒకయొకరముప్రదేశ ముండు టరుదు. ఇది సాధారణముగా యొకర ముండును. ప్రస్తుతము ౨ ఎకరములు = ఒక ఏడుము, ౨ ఏడు ములు పందుము, ౨ పందుములు ఒకపుట్టెఁడు అనియు వ్యవహరింపఁబడుచున్నది.

మఱియు దక్షిణాదిజిల్లాలలో ‘కాణీ’ యనునొక భూపరిమాణము కలదు. ‘కాన్’ అనగా నటవములో మాచుట అని యర్థము. కంటిచేఁ జూడఁబడి ఆనవాలు పట్టఁదగిన దని కాణీశబ్దము నకు వ్యుత్పత్త్యర్థము. ఈ పదము కన్నడ, ద్రవిడభాషలయందున్నది.

౧౦౦ కూజీలు = ౧ కాణీ = ౫౭, ౬౦౦ చతురపు టడుగులు - ౧.౩౨౨ ఎకరములు. నేద్యమగు భూమి కాణీ నూరుకూజీలక్రిందను ఇండ్లు కట్టుకొనుట కుపయోగించు నేల కాణీ ఇరువదినాల్గు మున్నీలు లేక ౬౦ X ౪౦ చతురపుటడుగులుగల స్థలములక్రింద వాడఁబడుచున్నది. మధుర తిరుచనాపల్లిజిల్లాలలోఁ గొన్ని భాగములలో కాణీ యిరువదొక్కచతురపుటడుగులుగల నూలుకూజీలు లేక ౪౪,౧౦౦ చతురపుటడుగులు, లేక ౧.౦౧ ఎకరము పరిమితిగల నేలకు వాడఁబడుచున్నది. కొన్నిచోట్ల కాణీ ౫,౭౬౦ చతురపు అడ్డీలుగా నెంచఁబడుచున్నది.

అ ట్లెంచఁబడినప్పు డొకరముకంటెఁ దక్కువపరిమితిగల నేల యగును. ౧౮౦౨-వ సంవత్సరమునకుఁ బూర్వ మున్నభూమి కొలత.

౧ కోలు లేక కట్ట = ౨౪ అడుగులు.

౧ చతురపుకోలు - ౧ కూజీ లేక గూంట = ౫౭౬ చతురపు టడుగులు.

౧౦౦ కూజీలు లేక గూంటలు = ౧ కాణీ = ౫౭౬౦౦ చతురపుటడుగులు, లేక ౧.౩౨౨౩౧౪ ఎకరములు.

రివిన్యూలెక్టరులో కాణీ ౧౬ భాగములుగా (అణాలక్రింద) ను వ్యవహరింపఁబడుచుండెను.

౧ అణా = ౩౬౦౦ చతురపుటడుగులు.

౧ చితా = ౨౫౦౦ చతురపుటడుగులు.

కాళహస్తిజమీన్దారీలో భూమిని గొట్టులక్రిందఁ గొలచి, ఆప్రమాణముతో వాడుచుండిరి.

౧ గొట్టు = ౩౫ గూంటలు.

౧ గూంట = ౮౪ దేశవాళీచతురపుటడుగులు.

నూరపూడి మొదలగు గ్రామములలో:—

౧ గొట్టు - ౪౦ గూంటలు.

౧ గూంట = ౭౨ దేశవాళీచతురపుటడుగులు.

పాతరవేడు మొదలయిన గ్రామములలో:—

౧ గొట్టు = ౫౬ గూంటలు.

౧ గూంట = ౬౪ దేశవాళీచతురపుటడుగులు.

నూరంపూడి మొదలగు గ్రామములలో:—

౧ గొట్టు = ౨౫ గూంటలు.

౧ గూంట = ౪౮ దేశవాళీచతురపుటడుగులు.

దేశవాళీ అడుగు, ఆయాప్రదేశములయందున్న యొకపాడుగు పాటి మనుష్యునిపాదప్రమాణమును బట్టి యేర్పఱుచుకోఁబడినందున దాని కిన్నిభేదములు తటస్థించినవి. ఇవి వరుసగా ౭౯.౫, ౬౬, ౬౦.౫, ౪౨ ఇంగ్లీషు అడుగులకు సరిపడి యుండును. దేశవాళీ అడుగు వరుసగా ౧౧ ౩౨, ౧౧, ౧౧.౧౪, ౧౦.౫ ఇంగ్లీషు అంగుళములప్రమాణము గలిగియున్నది. దీనినిబట్టి పైని జెప్పినప్రదేశముల యందలి గొట్టులు వరుసగా ౫, ౪, ౪.౬౬, ౧.౦౧ ఎకరముల ప్రమాణము గలిగియుండును.

కార్యేటినరగము జమీన్దారీలో గూంట అనగా ౬౯ అడుగులుగల గొలుసుపాడుగును గొలుసువెడల్పునుగల మెరకనేల యనియు, ౫౬ దేశవాళీఅడుగులపాడుగుల ౧ గొలుసు పాడుగును ౧ గొలుసు వెడల్పునుగల పల్లపునేల ౧ గూంట యనియు వ్యవహరింపఁబడుచుండెను. కాబట్టి చెంగల్పట్టునందువలె దేశవాళీఅడుగు ౧౦.౨౮౫౭ అంగుళము లని భావించినయెడల మెరకనేల గూంట .౦౬౦౭ ఎకరమును, పల్లపునేల గూంట .౫౩ ఎకరము పరిమితిగలిగి యుండును. కంగుంది జమీన్దారీలో వెదచల్లఁబడుచు త్తనములంబట్టి భూమికొలత యేర్పడినందున ౬౩ మద్రాసుపల్లధాన్యము చల్లఁబడుపల్లపునేల ౧ కాణీ యనియు ౧౫౫ మద్రాసుపల్లధాన్యము చల్లఁబడు మెరకనేల ‘కాణీ’ యనియు వాడఁబడుచుండెను.

౫౫ మూరలు ౯౫ ఇంగ్లీషు అడుగులకు సరిపడి యుండును. దీనినిబట్టి ౧ మూర ౨౦.౭౨౭౩ అంగుళములు లేక ౧.౭౨౭౩ అడుగు లగును. ఈ అడుగు ప్రక్కపుటలో వ్రాయఁబడినఫారము లోని నెం. ౧. యొక్కకొలత కుపయోగింపఁబడినది.

తోటభూమివిషయమున కొలతయందు ౪౫ మూరలు ౭ అడుగుల ౮ అంగుళములు లేక ౧ మూర - ౨౦.౪౪౪ అంగుళములు. ఈకొలత నెం. ౨. బాపతుకొలత.

బెజవాడలో ౪౫ మూరలు ౮ అడుగుల ౨ అంగుళములు లేక ౧ మూర - ౨౦.౬౨౧ అంగుళము లగును. ఇది నెం. ౩. బాపతుకొలత.

అమరకము

భూమికొలత కత్తులనుబట్టికూడ సాధారణముగా వ్యవహరింపఁ బడుచుండును. కత్తి ఒకచోట ౩౨ కుంటలుగను, నింకొకచోట ౩౫ కుంటలుగను, మఱొకచోట ౩౦ కుంటలుగను వ్యవహరింపఁబడుటచే ప్రక్కను గనఁబడినపట్టికలో నీమూడుపరిమితులుగూడ నుపయోగింపఁబడినవి. మఱియు ౧ కుంట ౧౬ వీసములుగను, ౧ వీసము ౪ కణ్ణులపొడుగును ౪ కణ్ణులు వెడల్పును గలప్రదేశముగను వ్యవహరింపఁబడును. ఈకణ్ణు ౫౪, ౫, ౪౫, ౪౪ మూరలప్రమాణము కలదిగా నొక్కొక్కచోట వ్యవహరింపఁబడుచుండును. ఈనాలుగుకొలతలు గలకణ్ణులనుబట్టి క్రమముగా ౨౩౧౦౪, ౧౯౦౯౦, ౧౭౦౬౮, ౧౫౦౪౭ చదరపుబడుగులు ఒక్కొక్కకుంటప్రమాణ మని తేలుచున్నది.

ఇందుల కుదాహరణముగా :—

౪ కణ్ణులు = ౫ మూరలు = ౪ × ౮.౬౩౬ = ౩౪.౫ అడుగులు
 ౩ (౩౪.౫) = ౧౦౩.౫ చదరపుబడుగులనేల యగుచుండును.

రాజమహేంద్రవరప్రాంతములలో ౧ కత్తి = ౩౨ కుంటలు.
 ౨ కుంట = ౮౦ మూరలపొడుగు, అంతే వెడల్పుకలది. మూర ౧౯.౮ అంగుళములు పొడుగుకలది. బందరులో మూర ౨౦. ౭౨౭౩ అంగుళములపొడుగు గలది. కాబట్టి రాజమహేంద్రవరప్రాంతముల యందు వాడఁబడుకత్తి ౧౨.౮ యొకరములు కలది. ఇది బందరుకత్తి.

కర్నూలుజిల్లా ౧౮౩౯-వ సంవత్సరమున నాంగ్లేయుల యధీనములోనికి రాకపూర్వ మాజిల్లాలో 'మాడు' అను ప్రమాణము భూమికొలతకు వాడుకలో నుండెను. ఒకమాడుభాస్యము విత్తనములుగాఁ జల్లఁబడునేల కూడుపరిమాణము కలదిగా వ్యవహరింపఁబడుచుండినది. ఈకూడు ౩ ఎకరములు మొదలు ౩౪ యొకరములవఱకు వైశాల్యము కలిగియుండెను. మఱియు పైని జెప్పఁబడిన గొట్టుకొలత గూడ నీ జిల్లాలో వాడుకగా నుండెను. ఉదయము మొదలు రాత్రి వఱకు నొకకాడియెడలచే లాగఁబడు నొకగొట్టుచే విత్తనములు నాటఁబడునేల యొకగొట్టుప్రమాణము కలది. తరువాత ౧౮౪౧-వ సంవత్సరములో సాగుబడిభూములు ౩౩ అంగుళములు పొడుగుగల గొలుసుచేఁ గొలవఁబడి యొకరములుగను, కుంటలుగను నిర్ణయింపఁబడుచు వచ్చెను.

మధురజిల్లాలోని రామనాథపురము, శివగంగ మొదలగు జమీన్దారీలలో భూమిని బే (bhey) ల క్రింద, గూలీ (gooly) ల క్రిందను, తచ్చకాకొల (Tatchakola) ల క్రిందను, కురూకములక్రిందను బౌహం (Bouham) ల క్రిందను, గూంట (Goon-ta) ల క్రిందను కొలతప్రమాణము నేర్పఱచుకొని భూపరిమాణము తెలుపుకొనుచుండిరి. ఉత్తర మలయాళములో మెక్కియోడ్, యెడగలి యనుప్రమాణములు వాడుకలో నుంచిరి. ఏబదియైదు మొదలు డెబ్బదిరెండు మెక్కియోడు యెడగలి ఒక యొకర ఘగును. కాని

సగటున అటువదియెడగలిలు ఒకయొకరముగ భావించిరి. దక్షిణ మలయాళమున 'పర్ర' అను భూమికొలత వాడుకలో నున్నది. ఎకరమునకు నిట్టిపర్రలు తొమ్మిదివంతున లెక్క చాడఁబడుచుండెను.

నెల్లూరుజిల్లాలోని భూమికొలత :— ౩౩ × ౩౩ అడుగులు = చదరపుగొలుసు. ౧ చదరపుగొలుసు = ౧౦౮౯ చదరపుబడుగులు లేక లేక గూంట. ౪౦ గూంటలు = ౪౩౫౬౦ చదరపుబడుగులు = ౧ ఎకరము.

పూర్వరాజులకాలము దీ జిల్లాలో ౫౨౪ ఇంగ్లీషు అడుగులకు సమాన మైన ౩౨ మూరలకణ్ణుతో తోలుభూములు కొలవఁబడుచుండెను. దీనినిబట్టి మూర ౧౯.౬౮ అంగుళములపొడుగుగను. ఇట్లు ఒకకణ్ణుపొడువును ఒకకణ్ణువెడల్పును = ౨౭ ౫౬౪ చదరపుబడుగులు = ఒకగూంట = .౦౬౩౩ ఎకరము; ౫౦ గూంటలు = ౧ గూర్తు = ౧౩౭౮౧౨౪ చదరపుబడుగులు = ౩. ౧౬౩౭ ఎకరములు; గూర్తు ౨౪ తూములవిత్తనములు చల్లుటకు తగుప్రదేశ మని సాధారణముగా వాడఁబడుచుండును. తూము = ౫౬ పక్కా నీగులవిద్యుము వచ్చు భాస్యము. తోలు లేక జరీబుభూములు ౨౧ మూర లేక ౩౪ ౭౭ ఇంగ్లీషు అడుగులపొడుగుగల కణ్ణుతో కొలవఁబడుచుండెను. ఇట్లు ఒకకణ్ణుపొడుగును ఒకకణ్ణువెడల్పును కలిపి = ౧౧౮౭ చదరపుబడుగులు = ౧ గూంట = .౦౨౭౨౫ ఎకరములు; ౧౧౬ గూంటలు = ౧ గూర్తు లేక ౧.౩౭౬౯౩ చదరపుబడుగులు, లేక ౩.౧౬౧ ఎకరములు. కుంటూరుసరివాద్దున నున్నవంగవోలుతాలూకాలో కూటచేత్ అనుపరిమాణ ముండెను. ౧ కూటచేలు = ౮ గూర్తులు లేక దాదాపు ౨౫ ఎకరములనేల. తంజావూరుజిల్లాలో మూలు, వేలీలు, కానీలు, తిరునెల్వేలిజిల్లాలో పూడ్డీలు, మెరకాలు, కుమానీలు అను పరిమాణములును, నేలముజిల్లాలో నొక్కొక్కప్రదేశమున నొక్కొక్కవిధ మునపైని జెప్పఁబడినభూమికొలతలును నుండెను. విశాఖపట్టణము జిల్లాలో నొక్కొక్కతాలూకాలో నొక్కొక్కభూమికొలత వాడుకలో నుండెను.

పాలకొండ గొలుగొండతాలూకాలలోను, జమీన్దారుల యెట్టేట్లలోను భూమికి ఉన్నకొలత :—

౮౮౩ చదరపుబడుగులు = ౧ కుంచము. ౨౦ కుంచములు = ౧ పుట్టి = ౧౭౬౮ చదరపుబడుగులు. ౩౦ పుట్టు = ౧ గరిసె = ౫౩౦౨౯ చదరపుబడుగులు = ౧.౨౧౭౩౮ ఎకరములు.

తక్కినప్రదేశములలో :— ౩౩౧౫ చదరపుబడుగులు = ౧ పర్ర = .౦౭౦౬౮ ఎకరములు. ౧౬ పర్రలు = ౧ వీసము లేక ౧ గరిసె. ౧౬ వీసములు = ౧ కత్తి అనఁగా ౧౯.౪౭౮౨ ఎకరములు. గరిసెఁడునేల అనఁగా గరిసెఁడుభాస్యము పండునది యని యర్థము.

విశాఖపట్టణముగరిసె ౧౮౦౦ ల నేర్దు కలిపి అయినను గంజాం జిల్లాలోనిగరిసెఁడునేలలో విశాఖపట్టణముజిల్లాలోని గరిసెఁడునేల

సగమే యుండును. ఇట్లు భూమికోలత ఒక్కొక్కజిల్లాలో నొక్కొక్క ప్రదేశమున నొక్కొక్కవిధ మయినదిగా నుండెను. కాని యిప్పుడు సాధారణముగ ఎకరములపరిమితి వాడుకలోనికిఁ దేబడి అంతటను ఎకరములపరిమితియే వాడబడుచున్నది. ఎకరము = ౪౦౪౦ చదరపుగజములనేల.

రివిన్యూ వ్యవహార పద్ధతి:— రివిన్యూవ్యవహారవిషయమున గ్రామము ప్రధానాంశముగా గ్రహింపవలయు నని యిదివఱకే చెప్పబడియున్నది. గ్రామముయొక్క అమరకపుపద్ధతులు, భూమి విషయ మయినట్టివియు సిస్తువిషయ మైనట్టివియు నగు లెక్కలను తయారుచేయుటకును, గ్రామమువీడ చెల్లవలసినసిస్తు వసూలు చేయబడుటకును, గ్రామకరణము, గ్రామమునసబు గ్రామముజే గారు లను గ్రామోద్యోగస్థులు కలరు. గ్రామమునసబునకుఁ గొంతవఱకు సివిల్ మేజిస్ట్రేటు అధికారములుగూడ కలవు ఇట్టి గ్రామములను కొన్నింటిని జేర్చి ఫిర్కా లేక రివిన్యూరేంజిగాఁ జేయబడి అందలిగ్రామములయొక్క భూములయమరకము, విడు దలలు, దరఖాస్తులు, రిమిషన్ దరఖాస్తులు మొదలగువానిని తనిఖీ చేయుటకు రివిన్యూయినస్పెక్టరు నువ్యోగస్థుఁడు నియమింపబడి యుండును. ఇట్టి ఫిర్కాలు రెండుమాఁడు కలిసి ఒకతాలూకాగాఁ1 జేయబడి దానిని తహసీల్దారు అను నువ్యోగస్థునిక్రింద నుంచెదరు. ఇట్టితాలూకాలు రెండుగాని మాఁడుగాని కలిపి యొక్కడివిజన్ గాఁ జేయబడి దానిని నొక డివిజన్ ఆఫీసర్ క్రింద నుంచుదురు. ఇట్టి డివిజన్ ఆఫీసర్లుగల కొన్నిడివిజనులు కలిపి జిల్లాగాఁ జేయబడి దాని కధికారిగా నొకకలెక్టరు నియమింపబడును. ఇట్టిజిల్లాలు కొన్నింటిని జేర్చి యొకరాజధానిగాఁ జేసి జిల్లాకలెక్టర్లందఱపైని కొందఱు మెంబర్లతోఁ గూడిన రివిన్యూబోర్డు అనుకార్యస్థాన ముండును. అది పెద్దప్రాంతములలో (మేజర్ ప్రావిన్సులలో) నాలోచనసంఘముతోఁ గూడిన గవర్నరుక్రిందను, చిన్న ప్రాంత ములలో (మైనరు ప్రావిన్సులలో) లెఫ్టినెంటుగవర్నరుక్రిందఁ గాని ఫీల్డ్ కమిషనరు అనునధికారిక్రిందఁ గాని యుంచబడును. కొన్నిరాజధానులలో రివిన్యూబోర్డునకు మాటుగ నాలుగైదుజిల్లాల కొకకమిషనరు నియమింపబడి, అతఁ డామాజిల్లాలరివిన్యూ మొదలగు సిస్తులవ్యవహారమును పరిశీలించును. భూములపై సిస్తు చెల్లింపఁ బడుచున్నంతవఱకు జిరాయితీభూములను పట్టాదార్లు మొదలగు భూస్వాములయొద్దనుండికాని, ఈనాముభూములను ఆయాయానాము దార్లయొద్దనుండికాని, సర్కారుపనులనిమిత్తము రైలురోడ్లు మొదలగు దేశోపయోగకరము లగుకార్యములకుఁ దీసికొనవలసినవచ్చినప్పుడు ప్రభుత్వమువారు వానిని దీసికొని వానికి మఱియొకచోట వాని కించమించుగా సరియగు భూమి నిచ్చుచుండెడివారు. ఇప్పు డట్టి భూములను దీసికొని వానిఖరీదులు కట్టి సొమ్ము ఇచ్చుచున్నారు. ఇట్లు దొరతనమువారు భూములను భూస్వామిసమ్మతము లేకపోయినను

దీసికొనుటకు 'ల్యాండు అక్విజిషన్ ఆక్టు' (Land Acquisition Act) వలన అధికారము గలిగించుకొనియున్నారు.

ఈ మాన్యువల్ ధూములనే కాక అందుండు చెట్లు మొదలగువానిని, ఇండ్లు మొదలగుకట్టడములనుగూడ వానికి న్యాయముగా నియ్యదగ్గసా మ్మిచ్చి తీసికొని యివ్వుము వచ్చిన ట్లుపయోగపఱుచు కొనుటకు దొరతనమువారికి హక్కుకలదు. జమీన్ దారీ గ్రామము లోనిభూములు ప్రజలయొపయోగముకొఱకు చేయబడుపనులనిమిత్తము గావలసినవచ్చినప్పు డట్టి జనోపయోగకరములగు పనులు చేయించువారు సర్కారువారైనను జమీన్ దారైనను ఈ మాన్యువల్ ధూములను సా మ్మిచ్చి తీసికొనుట కవకాశ మేర్పఱుపఁబడినది.

అనుబంధము

పయిని వివరింపఁబడిన అమరకపుపద్ధతులు గాక యీదేశమునం దింకను గొన్నివిధము లగునమరకపుపద్ధతులు గలవు. అవి ఈక్రింద వివరింపఁబడుచున్నవి.

అయిమా - బంజరుభూములు వ్యవసాయములోనికిఁ దేబడు నిమిత్తము ముందుగా సిస్తు లేకుండ నీయఁబడి, క్రమక్రమముగాఁ గొన్నిసంవత్సరములకుఁ బూర్తిసిస్తు కట్టి అమర్చబడుభూములు. బంగళరాజధానిలో మిష్నపూరుజిల్లాలోను, బుర్రామపురంజమీన్ దారీలోను నీవిధ మగునమరకము వాడుకలో నుండెను. మిష్న పూరుజిల్లాలో 'మండలీజాబ్' అనునమరకపుపద్ధతియు నిట్టిదే!

అయినీ - భూమిలోఁ బంజింపఁబడుఫలసాయముంబట్టి మహమ్మదీయులు వసూలు చేయుచునచ్చినసిస్తును మార్చి మహారాష్ట్రులు గ్రామమందలిభూము లన్నిటికిని దామాషాహిమీద నొకరేటుపన్ను నిర్ణయించి దానింబట్టి పూర్తిసిస్తు వసూలుచేయుటకు దక్కనులో నేర్పఱిచిన పద్ధతి.

ఖాల్సా - అజమీరు, మార్వాడ ప్రదేశములయందు స్థలాధికారి యగుమహారాజయొక్కకాని దేశనాయకునియొక్కకాని యెట్టి టునందు నుయ్యి గాని, చెలువు గాని, మఱియొకవిధ మయిననీటి సదుపాయము గాని యేర్పఱుచుకొని వ్యవసాయము చేయుపద్ధతిని శాశ్వతపుహక్కుతో నాజూధారముచే నేద్యము కాఁబడినంతభూమి యమరకముఁ జెందుపద్ధతి. ఈదేశములో వర్షము మిక్కిలి యరుదుగాఁ గురియుటవలన నిట్టియమరకము చేయవలసినవచ్చినది.

అనువాడా - రైతు సొమ్ము ఖర్చుపెట్టి శ్రమపడి బంజరుభూమి నేద్యములోనికిఁ దీసికొనిరావలసినయవసరము లేకుండ భూస్వామియే అట్టిపని చేయించి యితరబంజరుభూములకంటె నెక్కువసిస్తు కట్టి అమరకము చేయుపద్ధతి. ఇది పంజాబురాజధానిలో నున్నది.

బాబర్ - పంజాబురాజధానిలో 'బాబర్' అనుతెగవారు తమ గ్రామములలోనిభూములను సమానముగాఁ బంచుకొని యెవరికిని

లోబడక స్వతంత్రమైన యనుభవము కలిగి నిస్తు చెల్లించుచు నేద్యము నేయుపదతి.

దిధారీ - అయోధ్యలో భూస్వామిభుక్తములో నున్న గ్రామము నతని యిష్టము లేకుండఁ దీసికొనునప్పుడు గాని, యితర గ్రామములతోఁ గలిపి తాలూకాదారీ అమరకము చేయఁబడునపుడు గాని, తక్కువనిస్తు కట్టికాని, నిస్తు లేకుండఁగాని అసలు హక్కుదారునకు గ్రామములో విడిచిపెట్టఁబడినభూమి. ఒక గ్రామముకంటె నెక్కువ గ్రామములు పోఁగొట్టుకొనువాని కొక్క గ్రామ మంతయు నీయమరకపుపదతిమీఁద నిచ్చుటయుఁ గలదు.

సర్ - సొంత నేరీభూమి.

బిర్తు సంకల్ప్ - దర్భ గాని తులసి గాని ఆకీర్వదించి యిచ్చి నందులకు బ్రాహ్మణుల కీయఁబడినభూమి అమరకము.

ధీ - గ్రామము పాడుపడిపోయినపుడు గ్రామస్థులు విడిచిన గ్రామము మరల గ్రామముగా నేర్పడనపుడు పూర్వము గ్రామకంఠమునఁ జేరినదియు నిండ్లక్రింద నున్నదియు నగుభూమి వ్యవసాయము చేయఁబడుటకు నమరకము చేయుపదతి.

దస్వంతు చెహరమ్ - బంజరుభూమిని చక్కఁజేసి వ్యవసాయ స్థితిలోనికిఁ దీసికొనివచ్చినందులకు నట్లు బాగుపడినభూమిలో ౧౦-వ వంతు గాని ౪-వ వంతు గాని నిస్తు చెల్లించకుండఁ జేయునమరకపు పదతి.

పూర్వాబస్నా - గ్రామముల నిజారా కిచ్చినపు డా గ్రామము చుట్టు నుండు బంజరుభూమిని వ్యవసాయములోనికిఁ దీసికొనివచ్చినందుల కా గ్రామ మిజారా క్రింద నున్నంతవఱకు చితముగా ననుభవించనిచ్చి, ఆ గ్రామము తీసికొనినప్పు డతఁడు పడిన శ్రమకుఁ గొంత నిస్తు కట్టికాని నిస్తు లేకుండఁ గాని కొంతభూమి నిచ్చువరకున కమరకము చేయుపదతి.

మార్వత్ - రాజును కనిపట్టుకొనియుండి యతఁడు యుద్ధము నకు వెళ్లునపు డతనితోఁ గలసి యుద్ధమునకుఁ బోవుపదతిని అమరకము చేయుభూమి.

బాయిపితాయత్తు - ఒక గ్రామములోనిభూమిని ఖండములుగా విభజించి యొక్కొక్క ఖండమును అమ్మి అమరకము చేయుపదతి.

బిస్వీ - భూస్వామి రయితుదగ్గఁ గొంతసొమ్ము బదులు పుచ్చుకొని, ఆయుధము తీలువఱకును నిస్తులోఁ గొంతభాగము పుచ్చుకొని కాని నిస్తంతయు పుచ్చుకొనక కాని అమరకము చేయుపదతి.

రఖౌనా - బంజరుభూమిలో పుల్లరినిమిత్త ముపయోగించుకొనుట కమరకము చేయుపదతి.

బాఘట్ట - భూస్వామియనుమతి లేకుండఁగనే భూమిలోఁ జెల్లు వేసి పెంచుటవలన నాచెల్లు బ్రతికియున్నంతవఱకు వానిఫల సాయమునందు హక్కు గలిగియుండుపదతి నమరకము చేయుట.

ఈ పదునొకండు అమరక పుపద్ధతులును అయోధ్యలో నున్నవి.

బస్కీ - ఓడ్ర దేశములో సర్కారు క్రింద నున్న భూమి.

బన్ను - పంజాబు దేశములో నొకవిధ మగు నమరకము.

బర్దయిట్ - బీహారు రాష్ట్రములో ధాన్యరూపముగా నిస్తు చెల్లించు లోపాయకారీ అమరకపు పదతి.

బార్వా - సంయుక్త రాష్ట్రములలో గ్రామమునకు దూరముగా నుండుటవలన నెరువు మొదలగువానిచే బాగుపఱచుకొనుట కలవి గాని భూములు.

బారీ - అస్సాము దేశములో పాయక్కుల కిండ్లు కట్టుకొనుట కును, ఆయింటి నంటి తోఁట వేసికొనుటకును నిస్తు లేకుండ విడిచి పెట్టఁబడిన నేల. కొడగు దేశమునఁ బశువుల మేఠకొఱకు రయికుల కీయఁబడిన నేలనుగూడ నీపదముననే వాడుదురు.

బారికే - కొడగు దేశమునఁ బశువుల మేఠ కుపయోగించువుల్లరి భూమి.

ఘట్వాల్ - ఛోటానాగపూరు, మాంఝర్, సంతాల్ పరగణాలు మొదలగుజిల్లాలలో మొదట దేశసంరక్షణకై ప్రబలుటకుఁ బుట్టఁబడి తరువాత వారివలననే దేశమున కుపద్రవము వచ్చుట తటస్థ మైనప్పుడు శాశ్వతపు సెటిలు మెంటుకాలమున శాశ్వత మైన హక్కుతో నమరకము చేయఁబడినభూములు.

జేత్ ఖేటా - ఛోటానాగపూరులో రాజయొక్క సొంత నేరీ భూములను వ్యవసాయముచేయుకొఱకు నిస్తు లేకుండ నీయఁబడిన కొంతభూమి.

జేవార్ - మధ్యపరగణాలలో నడవి కొట్టి కాలించి, ఆబూడిద మీఁద విత్తనములు చల్లి పండించుపదతి.

భోగ్ దానీ - అస్సాము దేశములోఁ బూర్వపురాజులవలన నిస్తు లేకుండ నమరకము చేయఁబడ్డభూమి.

భూమ్ - ఛోటానాగపూరులోఁ బ్రప్రథమమున గ్రామముల నేర్పటిచి యిప్పటికిని శాశ్వతపుహక్కులతో గ్రామాధికారోద్యోగములు నేయుచున్న గ్రామాధికారులకుఁ గొన్ని విశేషము లైన హక్కులతో నమరకము చేయఁబడినభూమి.

భూమ్ - అజమీరు మార్వాడ దేశములలో దేశముల కలజడి లేకుండఁ గాపాడుటకును, దేశములలో జరిగిన యక్రమములకు జవాబుదారులై యుండునిమిత్తమును శాశ్వతపుహక్కుతోఁ జేయఁబడిన అమరకము.

బీజువార్ - దక్షిణకర్ణాటక దేశమున భూమియందుఁ జల్లఁబడిన విత్తనములబట్టియు, నందులకు రాబడు ఫలసాయములంబట్టియు నిర్ణయింపఁబడిననిస్తున కమరకము చేయఁబడిన నేల.

బిస్వాదరీ - అజమీరుదేశమున భూమిలో నూయి త్రవ్వట వలన శాశ్వతపుహక్కును పొందబడిననెల.

బిస్వీ - అయోధ్యలో తనఖాపద్ధతివలనఁ జెందబడిన లోపా యకారీభూమి యనుభవము.

బొంబాయి రాజధానిలో దక్కనునందును రాజధానియం దంతటను సామాన్యముగ వాడుకలోనున్న పద్ధతి రైతువారీ అమ రకపుపద్ధతి పూర్వపుజాయంటు గ్రామముల పద్ధతులును సంపూర్తిగా పోక, కొన్ని అమరకమున వాడుకలో నున్నవి.

గుజరాతుదేశము :— కొన్ని గ్రామములలో నార్వా లేక భాగ్ దారీ అమరకపుపద్ధతులు కలవు.

కొన్ని గ్రామములలో తాలూకాదారీఅమరకపుపద్ధతులు, పట అమరకపుపద్ధతి, మేవాసి అమరకపుపద్ధతి, మాలికి అమరకపు పద్ధతి మొదలగునవి కలవు.

ఉత్తరకొంకణములో :— కోటి, షిల్ హోత్రి, యిజాఫత్ అమరకపు పద్ధతులును, దక్షిణకొంకణములో దారెఖారీపద్ధతులును గలవు.

ఛాక్ - బంగాళరాజధానిలోని చిట్టిఅడవికొట్టి భూమిని బాగు పఱుచుపద్ధతినీఁదఁ జేయఁబడిన అమరకము. సంయుక్తపరగణాలలో గ్రామములలో నున్న అన్నిరకములను, అన్నితరగతులను గలిపి కొంచెముకొంచెముగా నమరకము చేయుపద్ధతికే యీపేరు కలదు.

ఛాత్ సర్ దేశముఖీ - మహారాష్ట్రులు తాము జయించినదేశ మందు సరియైన అమరకపుపద్ధతి నేర్పఱుచుదాఁక వనూలు చేయుచు వచ్చిన తాత్కాలిక (టెంపరరీ) మగు అమరకపుపద్ధతి.

చిరాఫీ - మసీదులలోను గోరీలదగ్గఱను దీశము వెలిగించు పద్ధతి నీయఁబడినభూమి. ' చిటగాంగుజిల్లాలో ' ఇజ్, హరీ, హవాలా, మిరాన్ హవాలా, క్వెవీహవాలా, కరారీహవాలా, రాయితీ హవాలా అను అమరకపద్ధతులు వాడుకలో నున్నవి. మఱియు నీజిల్లాలో కొండప్రదేశములలో ' జమ్ ' అనునొక అమరకపుపద్ధతి గలదు. ' పంజాబు ' దేశములో భూమియొక్క వైశాల్యమునుబట్టి మోహదృష్టిచేఁ గొంత సిస్తున కమరకము చేయుపద్ధతికి ' చుకోటా ' అని పేరు.

దాదాయిల్లాహి - వంశపారంపర్యముగాఁ గాక కేవలభుక్త మునే యేర్పఱిచి హక్కు గలుగఁజేయు అమరకపుపద్ధతి.

దానాబాదీ - పంటను గొలచి కాని భూమిని గొలచి కాని లేక కేవలమోహదృష్టిచేఁ గాని సర్కారు సిస్తు నిర్ణయించి అమర కము చేయుపద్ధతి.

గైరు మారుశీ - ఇప్తము వచ్చినప్పుడు రయితును తొలఁ గించుపద్ధతిని జేయఁబడునమరకము.

ఘాసావత్తు - గ్రామముయొక్క భూమి స్తంత్రయు గ్రామ స్థులు తామనుభవించుభూమినిబట్టి యిచ్చుటకును, అటులే భాగ స్వామి యైనవాఁడు తనభాగముసిస్తు నీయనియెడల, ఆసిస్తు మఱి యొకభాగస్వామి యిచ్చినచో నాభూమి నతఁడే యనుభవించు చుండునటులును చేయఁబడిన అమరకము. మఱియు, బంగాళరాజ ధానిలో రాయితీ, గంధీ, ముషాఖీ, థాక్ సిసీ, చాహదీ, ముక్వా రారీ, క్వెవీ, గుజస్తాజాట్, జిమ్మామిరాన్, గోయిబందీ, మజ్కారీ, పంచక్, బంగోబస్తీ, మాలిఖానా, బ్రహ్మోత్తర్, శివోత్తర్, దేవో త్తర్, సీరోత్తర్, హజరాత్, దగ్గా, ఛాక్రామ్, పట్నీ, ఇజారా, జారీఫేషీ, గాచ్, కిస్తత్, మల్లుజారీ, హవాలా మొదలగు నమరకపుపద్ధతులు గలవు.

గిరానియా - ఇది భూమిసిస్తు విధిగా రయితు చెల్లించునట్లును, అట్లు చెల్లించనియెడల భూస్వామికిఁ గాని సర్కారునకుఁ గాని నష్టము లేకుండునట్లును జాగ్రత్తపఱుచుకొఱకుఁ జెల్లింపవలసిఁసిస్తు నకుఁ జాలినంత కొంతభూమిని హామీ యిచ్చుపద్ధతిని జేయఁబడిన అమరకము.

గోవామట్టి - అస్సాముదేశములో నిల్లు కట్టుకొనుటకును, కొంతతోట వేసికొనుటకును, వరి పండించుకొనుటకును ' పాయక్కు ' లకుఁ జేయఁబడిన అమరకపుపద్ధతి.

గుజారా - పంజాబుదేశములో రయితులకు వారిపశువులమేత నిమిత్తమును, వంటచెఱుకునిమిత్తమును అనుభవించుట కమరకము చేయఁబడినయడవిభూమి.

హత్ హిసాలా - ప్రతిసంవత్సరము భూమిలోఁ బండింపఁ బడు ధాన్యాదివిశేషములంబట్టి సిస్తు కట్టఁబడు నమరకపుపద్ధతి.

ఇంగ్లిష్ - బంగాళరాజధానిలో నొకరికిఁ బరికిరాకుండ గాయ ములు తగిలిన ఆంగ్ల సిపాయీలకుఁ గుటుంబపోషణనిమిత్త మీయఁ బడినభూమి.

జల్నాజాక్ - ఛోటానాగపూరులో నొకవిధమగు పాయకారీ అమరకము.

జంగల్ బూరీ, జస్వోల, బల్బూరీ మొదలయిన అమరకపు పద్ధతులకూడ బంగాళములోఁ గలవు.

కామ్ దూరా - బంగాళరాజధానిలోనిభూమిని బాగుపఱుచు పద్ధతిని జేసిన అమరకము.

కామమ్ - మలయాళములో, తనఖాపద్ధతిమీఁదఁ జేయఁబడిన అమరకము.

కక్కినా - బంగాళరాజధానిలో ఇజారాదారువలన నమర కము చేయఁబడుపద్ధతి.

ఖోల్కారీ - ఛోటా నాగపూరులో భూమియందలి చెట్లు మోళ్లను గొట్టి వ్యవసాయము చేయుపద్ధతి.

ఖోటీ - కొంకణదేశములోని యొకవిధముగు నమరకపద్ధతి.

ఖువాబజీ - సంయుక్తపరగణాలలోని యొకవిధ మగునమరకము.

ఖులావేష్ - పంజాబుదేశములోని పిందూదేశ సీమాప్రదేశములలోఁ గుటుంబములో నున్న మనుష్యులసంఖ్యనుబట్టి భూమి నిచ్చునమరకపుపద్ధతి.

ఈవిధముగా నమరకపుపద్ధతులు సమానము లైనను గొంచెము భేదములతో నాయాదేశములయందు దేశభాషలలోని పేర్లతో వ్యవహరింపఁబడునవి యనేకములు గలవు. ఒకదేశములో నున్న యమరకపుపద్ధతియే పలుదేశములలోఁ బ్రబలితములగు నామములతో వ్యవహరింపఁబడుచుండుటవలన నమరకపుపద్ధతులపేర్లు లెక్కకు మిక్కిలి యైనవి.

ప్రమాణగ్రంథములు.:

BADEN POWELL'S Land Revenue in British India; Land systems in British India, 3 volumes; Indian Village Communities;

SIR HENRY S. MAYNE'S Village Communities in the East and West;

TAGORE LAW Lectures on Land Tenures;

DR. MCLEAN'S Manual of Administration., Vols 1, 2, and 3; Vyavahara Mayukha Yagnavalkya Smruti by Rao Saheb V. N. Mandalik;

TURNER'S Minute on the Draft Bill relating to Land tenures of Malabar;

HUDDLE STONE'S Collection of papers on Mirasi Rights;

Moore's Malabar Law and Custom;

Selections from the minutes of SIR THOMAS MUNRO; SIR ALEXANDER ARBUTNOT;

Standing Orders of the Board of Revenue;

DEWAN BAHADUR S. SRINIVASA RAGHAVA AIYANGAR'S Progress of the Madras Presidency during the last 40 years

LIEUTENANT COLONEL MARKS WILKS History of Mysore;

WILSON'S Glossory;

BADEN POWELL'S Forest Law;

Ain-i-Akbari;

Fifth Report of the Select Committee on the affairs of the East India Company, Vols. 1 and 2;

Harrington's Analysis;

Report of the Rent Law Commission of Bengal;

DISTRICT MANUALS;

SUNDARA RAJA AIYANGAR'S Tenures in the Madras Presidency

Settlement Manual;

ELPHINSTONE'S History of India;

SIR W. W. HUNTER'S Imperial Gazetteer;

Manusmruti; Report of the Inam Commission; Forest Acts; Mining rules;

Circuit committee's reports and accounts.

SETON KARR'S Cornwallis (RULERS OF INDIA SERIES)

Land Revenue Administration in the Central Provinces.

Land Revenue Policy published by the Government of India.

R. C. Dutt Economic History Of India.

(కొ. రా. వేం. కృ.)

అమరకోశము — అమరసింహునిచే రచియింపఁ

బడిన సంస్కృతశబ్దసంగ్రహము. దీనికి నామలింగానుకాసన మని పేరు. ఇందు నామములయొక్కయు, అనఁగా విశేష్యములయొక్కయు, వానిలింగములయొక్కయు వివర ముండును. ఇంగ్లీషు కోశములకును తెనుఁగుకోశములకును లింగసంగ్రహముతోఁ బని లేదు. నామసంగ్రహముమాత్ర ముండినఁ జాలును. ఎందు కన, ఆయాభాషా వ్యాకరణసంప్రదాయప్రకారము శబ్దములయర్థమునుబట్టి వానిలింగములను నిర్ణయించుకొనవచ్చును. పురుషుఁ డని యర్థ మిచ్చునది పుల్లింగము, స్త్రీ యని అర్థ మిచ్చునది స్త్రీలింగము, స్త్రీ పురుషభావము లేనిది నపుంసకలింగము. సంస్కృతమునం దట్లు కాదు. లింగ మర్థ నిష్ఠము కాదు, శబ్దనిష్ఠము. కావున సంస్కృతకోశములందు ప్రతి శబ్దముయొక్కలింగమును తెల్పుట యత్యంతావశ్యకము. ఈకోశము మూడుకాండములుగ విభజింపఁబడినది. ప్రథమకాండమునందు, స్వర్గ, వోయ, డిక్, కాల, ధీ, వాక్, శబ్దాది, నాట్య, పాతాళ, భోగి, నరక, వారి వర్గము లనఁబడు ౧౨ వర్గములు గలవు. ద్వితీయ కాండమునందు, భూ, పుర, శైల, వనావధి, సింహాది, మనుష్య, బ్రహ్మ, క్షత్రియ, వైశ్య, శూద్రవర్గము లన్న ౧౧ వర్గములు గలవు. తృతీయకాండమునందు విశేష్యనిఘ్న, సంకీర్ణ, నానార్థ, అవ్యయ, లింగాదిసంగ్రహవర్గము లనునవి ౬ వర్గములు కలవు. ప్రథమకాండమునందు ౨౭౬ శ్లోకములును, ద్వితీయకాండమునందు ౭౩౧ శ్లోకములును, తృతీయకాండమునందు ౪౮౩ శ్లోకములును మొత్తము మీఁద ౧,౪౯౦ శ్లోకము లీగ్రంథమునందుఁ గలవు. వర్గసంఖ్యయు శ్లోకసంఖ్యయుఁ గొన్ని ప్రతులలోఁ గొంచెము వేరువిధముగ నుండును. ఇందు ౧౧-వేల శబ్దములసంగ్రహము కలదు. దీనికి పూర్వము

కొన్ని కోశము లుండినను ఇది వాని నన్నింటిని వెనుకకుఁ ద్రొక్కి హిందూదేశమునం దంతటను సంస్కృత విద్యాభ్యాస క్రమమునకు విద్యార్థులకుఁ జెప్పఁబడు ప్రథమ గ్రంథముగ నేర్పడినది. గ్రంథకర్త బౌద్ధుఁడైనను హిందువు లందఱును ఈ గ్రంథమునెడ నితఁగౌరవమును జూపుట మాడ దీని యోగ్యత వేఱుగఁ జెప్పనక్కఱలేదు. ఈ గ్రంథముమీఁదను మహేశ్వరుఁడు, క్షీరస్వామి, నీలకంఠుఁడు, వామనుకుటుంబు, భోజరాజు, రాజదేవుఁడు, భరతమల్లికుఁడు, రామతర్కవాగీశుఁడు, భానుజీదీక్షితుఁడు, రుద్రభట్టు, నారాయణ చక్రవర్తి, అచ్యుతోపాధ్యాయుఁడు, మధురేశపండితుఁడు, మహాదేవభట్టు వేదాంతి, లింగాభట్టు మొదలైన పెక్కురు పండితులు టీకలు వ్రాసియున్నారు. వీనిలో నుత్తరదేశమునందు భానుజీదీక్షితుని రామాశ్రమిటికయు, ఆంధ్రదేశమునందు లింగాభట్టియమును, ఎక్కువప్రచారము కలిగియున్నవి. తాళ్లపాక అన్నయ్యవంశజుఁడగు తిరువెంకటయ్య లింగాభట్టియమునకుఁ దెనుఁసన గురుబాల ప్రబోధిక యనుపేరు పెట్టి చక్కని టీక వ్రాసియున్నాఁడు. అది పెక్కుసారు లచ్చుకూడఁ బడినది (చూడుఁడు, అమరసింహుఁడు).

అమరగడతాలూకా — పంజాబుదేశమందలి, పటియాలాసంస్థానములోని అమరగడనిజామతునకు సంబంధించిన ఒక తాలూకా. విస్తీర్ణము ౩౩౭ చదరపుమైళ్లు. జనసంఖ్య ౧,౭౩,౪౬౮. గ్రామములసంఖ్య ౧౬౧. ధోరి అనునది ముఖ్యపట్టణము. చెల్లుబడి ౩,౪౦,౦౦౦.

అమరగడనిజామత్ — పంజాబు దేశమందలి పటియాలా సంస్థానమందలి ఒక నిజామత్. నిజామత్ అనఁగా జిల్లా. నిజామ్ అను ఒక యధికారిచే పాలింపఁబడు దేశభాగము. విస్తీర్ణము ౮౫౮ చదరపు మైళ్లు. జనసంఖ్య ౩,౬౫,౪౪౮. గ్రామములసంఖ్య ౬౦౫. ముఖ్యస్థాన మగు బాసి, పీద్, సర్హింద్ అనునవి ముఖ్య పట్టణములు. చెల్లుబడి రు. ౯,౧౦,౦౦౦. ఈ నిజామత్లో ౩ తాలూకాలు గలవు : ఏలేగడ్, సాహింబ్ గడ్, అమరగడ్.

అమరచింతసంస్థానము — దీనినే ఆత్మకూరు సంస్థాన మనియెదరు. ఇయ్యది నైజామ్ హైదరాబాదురాజ్యమునందు రాయచూరుజిల్లాలో నున్నది. ఇందు ౬౯ గ్రామములు కలవు. విస్తీర్ణము ౧౯౦ చదరపుమైళ్లు. జనసంఖ్య ౩,౪౪౭. ఆదాయము రు. ౧,౪౦,౦౦౦. నైజామువారికి చెల్లింపవలసిన కప్పము రు. ౬,౨౬౩ లు. ఆత్మకూరు అనునది సంస్థానాధీశ్వరుం డుండుస్థలము. అచ్చట మంచికొల గలదు. కృష్ణానది ఈసంస్థానమునకు దక్షిణముగాఁ బ్రవహించును. ఆనదికి దక్షిణమున అమరచింతకు సరిహద్దున గద్వాల్ సంస్థానము గలదు. ఇచ్చట మిక్కిలి సన్నవి, సాగనైనవి మల్లువస్త్రములు, రుమాళ్లు, దోవతులు, తలగుడ్డలు నేయుదురు. వానికి పట్టంచును జరీయంచును ఉండును.

అమరదాసుఁడు — సిక్కుల మూఁడవ గురువు.

తండ్రి అమృతసరమున నుండు ఖత్రికులజుఁ డగు లేజభానుఁడు. తల్లి సులఖని. జన్మము క్రీ. శ. ౧౪౭౮. మరణము ౧౫౭౯. నూఱు సంవత్సరములు బ్రతికెను. ౧౫౪౦ లో అంగదజీయొక్క శిష్యుఁడాయెను. ౧౫౫౨ లో అంగదజీ పరధామమునకుఁ బోఁగా నీతఁడు సిక్కులకు గురు వాయెను. ఇతనికాలమున బాల్యాపంథ యనఁబడు సిక్కుమతము మిక్కిలి యభివృద్ధిఁ జెందెను. ఇతఁడు గొప్పభక్తుఁడు. రాత్రిందివమును భజనయు, ఈశ్వరోపాసనయు జేయుచుండెను. పర్వత ప్రాంతమునందలి పెక్కురు రాజులకు తన మత మిప్పించెను. చక్రవర్తి అయిన అక్బరునకు నితనియందు గౌరవము. ఇతని తరువాత, ఈతని యల్లుఁడైన రాందాస్ జీ అనునతఁ డితనిసింహాసన మెక్కిెను. పంజాబులోని గోయందబాలముల్క్ అను గ్రామమందు నీతనివంశజులు పెక్కు రిప్పటికి నున్నారు (మదనకోశము).

అమరనాథము — బదరీనారాయణక్షేత్రమువలె నిది యు హిమాలయపర్వతమాలికలలో నొక పుణ్యక్షేత్రము; బదరీనారాయణము విష్ణుసంబంధియైనది. అమరనాథము శివసంబంధియైనది. కాశ్మీరదేశపు రాజధాని యగు శ్రీనగరమున కిది సుమారు ౮౦ మైళ్లు ఉత్తరముగ నున్నది. దీనికి నుత్తరమున టిబెట్టుదేశము ౧౫,౦౦౦ లు మొదలుకొని ౧౬,౦౦౦ ల యెత్తున నున్నది. భైరవఘాటి యను కోనలోనున్న హరముఖపర్వతమునందలి యొకగుహయే యక్కడి దేవాలయము. అందలి లింగము హిమమయము, పాషాణమయము కాదు. భాద్రపదమాస పౌర్ణమికి అక్కడ గొప్ప ఉత్సవము జరగును. ఆ యుత్సవదినములలో యాత్రికులందఱతోఁగూడి పోవుటకు వీలగును కాని యిష్టమువచ్చినపుడెల్లఁ బోవుటకు వీలులేదు. భాద్రపదమాసము ప్రారంభ మయినతోడనే శ్రీనగరమందలి రామబాగ్ అనుతోటలో వారతనమువా రొకపతాకము నెత్తించెదరు. ఈ జెండా ముందు నడచుచుండఁగా జనులు వెనుక నడచెదరు.

అమరనాథయాత్ర :— యాత్రకుఁ బోనెంచినవా రందఱును భాద్రపదపూర్ణిమకు ౨౦ రోజులు ముందుగ శ్రీనగరములోఁ బ్రోవగుదురు. మహారాజుయొక్క ఆజ్ఞానుసారము యాత్రికులకుఁ గావలసిన యాహారపదార్థముల వెంటఁగొని వర్తకులు యాత్రికమండలితో బయలుదేలుదురు. నుఱియఁ గావలసిన యేర్పాటులఁ జేయునిమిత్తము రాజకీయోద్యోగస్థులు వెంటఁ జనుదెంచుచుండురు. యాత్రికు లందఱు యొక్క సామానులు, మకాములలో దిగినపుడు గావలసిన చిన్న చిన్న గుడారములు లోనగువానిని మోయుటకు గుఱ్ఱము లుండును. శ్రీనగరముననుండి అమరనాథము మరల నక్కడనుండి శ్రీనగరమును జేర్చుట కీగుఱ్ఱ మొకటింటికి సుమారు రు. ౧౫ లేక ౨౦ అద్దె నియ్యవలసి వచ్చును. యాత్రికు లందఱును భాద్రపదశుక్ల పంచమినాఁడు శ్రీనగరమును వదలి మటా, జనకమహల్, పహిల్ గాంవ్, చందన

వాడీ, శేషనాగము లను పేరులు గల మకాములలో బసచేయుచు చతుర్దశినాటి మధ్యాహ్నమునకు పంచతరణి యను ఆఖరుమకామును చేరుదురు. శ్రీనగరముననుండి యమరనాథమువఱకును గల మార్గముయొక్క ప్రాకృతిక సౌందర్యము వర్ణనాతీతము; కేవలము మాచి యానందింపఁ దగినదే. చందనవాడీనుండి ఘనీభవించియుండు మంచుగడ్డలమార్గము మీఁదుగ మధ్య నక్కడక్కడ నడవవలసి వచ్చును. శేషనాగ మను నది యొక గొప్పనది. ఈ సరోవరము నానుకొనియుండు పర్వతములు అడుగుననుండి శిఖరపర్వంతము మంచుగడ్డలతోనిండి కైలాసమును స్తరణమునకుఁ దెచ్చుచుండును. సరస్సులోని నీరు పాలవర్ణము. ఇందులకు కారణము చుట్టుప్రక్కల నీటియడుగునను ఘనీభవించిన హిమ ముండుటయే యై యున్నది. పంచతరణి యను నది యైదు పాయలుగాఁ బాటుచుండునది. ఈ యైదుప్రవాహములలో స్నాన మొనరించినవారు జన్మము తరింతు రని చెప్పుదురు. యాత్రికు లందఱు పూర్ణిమనాఁడు ప్రాతఃకాల మైదుగంటలకే లేచి కేవలము పూజాద్రవ్యముల వెంటఁదీసికొని యమరనాథునిగుహకు బయలుదేలుదురు. ఈగుహ యందే అమరనాథుఁ డను పేర హిమలింగ ముండునది. కొన్నిచోట్ల నీగుహ ౧౫ మూలకంఠె వెడ ల్పుండదు. లింగముమీఁద నెల్లప్పుడును పైనుండి తుషారము పడుచుండును. కావున దీనిని జలలింగ మనియు ననియెదరు. ఈ లింగముయొక్క కళలుమాడ చంద్రునితో హెచ్చుచుఁ దగ్గును నుండు నని చెప్పెదరు. పంచతరణినుండి గుహయొక్కమూర మయిమమైళ్లు. అత్యంతకఠినమైన మార్గము. ఘర్జాంకుల కొలది ఘనీభవించిన హిమముమీఁద నడవవలసివచ్చును. గుహను చేరుటకు రెండు మూఁడు గంటలకాలము పట్టును. అక్కడ గుహమీఁదుగా నొకప్రవాహమును, గుహయొక్క యడుగుభాగమున నొకప్రవాహమును బాటుచుండును. గుహమీఁదుగఁ బ్రవహించునది అమరగంగ. ఈగంగ గుహమీఁద ఉత్తర - దక్షిణముగఁ బాటి గుహ దాటిపోయిన వెంటనే ప్రపాతరూపమున క్రిందబడి యడుగునఁ బ్రవహించు రెండవవాహినిలోఁ గలయును. యాత్రికు లందఱు నీ యమరగంగా ప్రపాతములో స్నాన మొనరించి గుహలోనికేగి యీశ్వరదర్శనము చేసి మరల వెలుపలికివచ్చి వేర్వేలుప్రదేశములలో గుంపులుగుంపులుగఁ గూర్చుండి తాము వెంటఁదెచ్చికొనిన ఫలాహారముల నారగింతురు. ఇక్కడి వేటోకచిత్ర మేమన హిందూయాత్రికులకు గుహలోని భస్మము నొసఁగువారు మహమ్మదీయులు. ఈపని తురకల జన్మహక్కు. ప్రాచీనకాలమున వీరును హిందువులే యై యుందురు. ఇప్పుడు వీరిమతము మాటినది కాని వృత్తి మాటలేదు. యాత్రికు లందఱును స్వల్పఫలాహారముల నారగించి విశ్రాంతి నొందుచుండు సమయమున అమరేశ్వరుని గుహమీఁదుగ నున్న ఉన్నతశిఖరముమీదికి రెండు పావురములు వచ్చి విహరించుచుండును. ఆ చుట్టుప్రక్కల కొన్నిమైళ్లమూరముపర్వంతము పక్షి గన్పింపదు. ఈ పావురములను జూచి యాత్రికులు తమ పుణ్యము ఫలించిన దని తలఁతురు. ఈలాగున కొంతతడవక్కడ ప్రకృతిసౌందర్యముల ననుభవించి మరల నందఱును

పంచతరణి చేరి యక్కడ భోజనాదికములను గావించుకొందురు. సాయంకాలము మూఁడుగంటలు దాటినతరువాత సర్కారునాకరు లక్కడ అమరనాథగుహదగ్గఱ నెవరిని నుండనీయరు. మఱునాఁడు పాడ్యమిశోజన తిరుగుప్రయాణ మారంభమగును.

అమరపురము — బర్హదేశమునందలి ఒక గ్రామము.

మాండలేపట్టణమునకు సమీపముం దుండును. ఒకప్పు డిది బర్హదేశమునకు రాజధానిగ నుండెను. ౧౭౮౩-లో నిది నిర్మింపఁబడెను. క్రమముగ నభివృద్ధి జెందెను. ౧౮౧౦ లో నిందు ౧,౭౦,౦౦౦ ప్రజ లుండిరి. ఆ సంవత్సరములోనే ఈ పట్టణము అగ్నిచే చాల భాగము నాశనము నొందెను. అప్పటనుండియు దినదినము హీనావస్థ జెందుచు నేఁ డచ్చట ౧౦,౦౦౦ జన మైనను నుండుట లేదు. ౧౮౬౦లో రాజధాని మాండలేకు మార్చిరి. ఇప్పు డచ్చట పూర్వ నైభవమును నూచించు జీర్ణమందిరము లనేకములు కలవు. ఇప్పుడు దీనిని బర్హదేశమువారు మియోహంగ్ అందురు. ఇచ్చట బౌద్ధదేవాలయములు చూచుటకు సాంపైనవి పెక్కులు గలవు.

అమరసింగ్ — ౧. గూర్కాజాతి మహావీరుఁడు;

నేనాపతి. ౧౮౧౫ లో నేపాలముగూర్కావారికిని ఇంగ్లీషువారికిని యుద్ధము జరగినప్పుడు మిక్కిలి పౌరుషముతోను దేశభక్తితోను పోరాడెను. కాని చివరకు నోడిపోయెను. అతనికి అమీరసింగుటప్పా అనియు పేరు కలదు.

౨. ప్రతాపునికుమారుఁడు. ఇతనికి అభయసింహుఁ డని నామాంతరము (చూడుఁడు, అభయసింహుఁడు).

౩. పటియాలా రాజు. సరదార్ సింహుని కుమారుఁడు.

౪. రాజపుత్రవీరుఁడు; రాఢోడ్ వంశజుఁడు. గజసింహుని కుమారుఁడు. సాహసుఁడు. ఈతఁడు ౧౮౪౪ లో షాహజహాన్ చక్రవర్తియొడుట సలాబత్ ఖాన్ మీర్ బఖ్ అనువానిని నఱకినైచెను. అంత చక్రవర్తి యజ్ఞను సైన్యములు వెంబడింప నాతఁ డాగ్రాద్వారమునొద్ద వారితో ఘోరముగ పోరాడి వీరస్వర్గము నొందెను.

౫. కాశీనివాసి కవి. ఇతనికి కవిత్వ సంబంధమున కుష్గో అన్న పేరు గలదు. ఇతఁడు కోబల్ జిల్లాలో దొరతనము వారి యుద్యోగమునం దుండెను. ఇతఁ డకబర్ రాజమందిరమును తాజ్ మహాలును వర్ణించుచు చరిత్ర వ్రాసెను. మఱియు దానిష్ అను గ్రంథమును పద్యకావ్యముగ రచించెను.

అమరసింహుఁడు — సంస్కృతశబ్దకాసనుఁడు.

‘అమరము’ అని సామాన్యముగ వాడఁబడుసంస్కృతనామలింగాను కాసనమునకుఁ గర్త. ఇతని నిజమైనచరిత్ర మేమియు తెలిసికొనుటకు సాధనములు లేవు. పూర్వకాలముననుండి వచ్చుచున్న దంత

కథలే యాధారములు. అమరసింహుడు బాధుడట! విక్రమార్కుని సభలో నున్న నవరత్నములలో నొకడట. ఈ కథయే నిజమైన యెడల నితడును కాళిదాసుడును ఒకకాలమువారై యుందురు. కాళిదాసునికాల మింకను నిశ్చితముగఁ దలలేదు. కొందఱు అతఁడు క్రీ. శ. ౪-వ శతాబ్దివాఁ డని యందురు. ఈతఁ డే రాజుసభలో నుండెనో ఆరాజు హయకాసాంగుచే వర్ణింపఁబడిన చందగుప్తవిక్ర మాదిత్యుడే యని కొందఱు అందురు.

ఈతనికాలమును ఒకవిధముగ నిర్ణయించుటకు రెండు మూఁడు ప్రమాణములు కానవచ్చుచున్నవి. అమరకోశమును ఉజ్జయిని నివాసి యగు గరారాతుఁ డనువాఁడు, ౬-వ శతాబ్దియందు చీనా భాషలోనికి భాషాంతరీకరించెను.¹ కావున నిది యంతకుపూర్వముండె ననుటకు సందేహములేదు. ప్రథమకాండమందలి కాల వర్ణములోని ౧౩-వ శ్లోకమునందు 'ద్వా ద్వా మాఘాదిమాసా స్వా దృతుస్తై రయనం త్రిభిః', అనఁగా 'మాఘాదిమాసములు రెండురెం డింటికి ఒకయుతువును, మూడుయుతువులు గలసి యొకఅయనమును' అగును అని చెప్పఁబడి యున్నది. దీనిమీఁద టీక వ్రాయుచు క్షీర స్వామి 'మాఘాద్యుపక్రమ స్తోత్రయనారంభాత్' అనఁగా మాఘమాసముననుండి ప్రారంభ మని చెప్పుటకు కారణ మప్పటినుండి అయనము ప్రారంభ మగుటయే అని చెప్పియున్నాఁడు. కావున అమరసింహుడు తనకోశము వ్రాయుకాలమున నుత్తరాయణము మాఘమాస ప్రారంభమునందు వచ్చుచుండెను. లెక్కవేసి చూడఁగా నిట్లు ౧౫-౧౬ వందలసంవత్సరములకుఁ బూర్వము జరగుచుండె నని తెలియుచున్నది. కనుక అమరుడు క్రీ. శ. ౪-వ శతాబ్దియందో ౫-వ శతాబ్దియందో యుండె నని మన మూహింపవచ్చును.

ఈతఁడు బాధుఁ డని యనుకొనుట కీతనికోశమునం దొకటి రెండుప్రమాణములు కానవచ్చుచున్నవి. గ్రంథాదిని దైవప్రార్థన చేయునపుడు హిందువులసంప్రదాయము ననుసరించి చేయక బాధుల సంప్రదాయమునుబట్టి చేసినట్లు కానవచ్చుచున్నది. అమరకోశమునకు మొదటి దైన 'యస్య జ్ఞానదయాసింధోః' అను శ్లోకముయొక్క అర్థము నిర్గుణపరబ్రహ్మపరముగఁ జేయుటకు వీ లున్నను ఈ ప్రార్థనా సంప్రదాయము కాళిదాసాదుల ప్రార్థనాసంప్రదాయమును పోలి యుండలేదు. దేవతాదులనామమును చెప్పినపు డమరకోశములో మొదట బుద్ధునియొక్క నామములను జెప్పుటయేకాక పర్యాయపదము లిచ్చునపు డాతనియుత్కర్షను తెలుపునట్టి పదములను మొందుగ నిచ్చెను. అమరమునందలి బుద్ధునిపర్యాయపదములలోఁ గొన్ని చూడుఁడి: సర్వజ్ఞుడు, సుగతుడు, ధర్మరాజు, తథాగతుడు, భగవంతుడు, మారజిత్తు, లోకజిత్తు, జినుడు, వృషభిజ్ఞుడు, దశ బలుడు, అద్వయవాది, మునీంద్రుడు, శ్రీఘనుడు, శాస్త్ర, శాక్యసింహుడు, సర్వాధిపతి.

మండనమిశ్రునికాలములోను శంకరాచార్యునికాలములోను బాధజైనులగ్రంథము లన్నియు నాశనము చేయించి, ఈతనిగ్రంథము విద్యార్థులకు నత్యంతోపయుక్త మగుటచే దీనినిమాత్రము కాల్పి వేయక యుంచి రని కథలు చెప్పెదరు (చూడుఁడు, అమరకోశము).

అమరప్రదము — భారతవర్షీ యతీర్థము.

అమరాపురము — బాబాయిప్రాంతమందలి రీవా కాంతలోని మిక్కిలి చిన్న సంస్థానము.

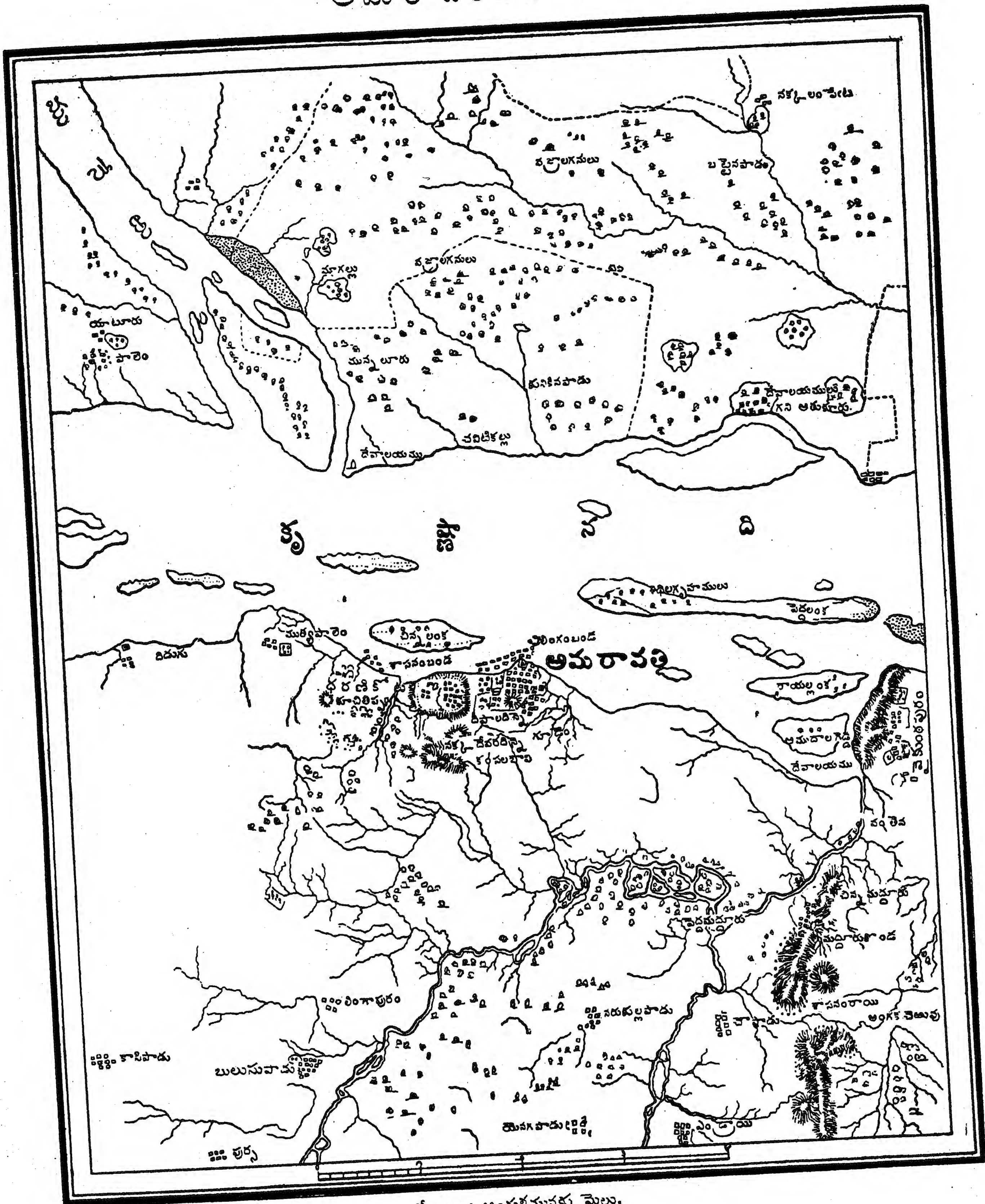
అమరావతి

— ౧. దేవతలముఖ్యపట్టణము. ఇంద్రు నిరాజధాని. దీనినే స్వర్గలోక మనియెదరు. ఇయ్యది మేరుపర్వతము మీఁద నున్నది. ఇందు దేవతలు, అపసరులు, కిన్నరులు, యజ్ఞ యాగాదులు చేసినమానవులు నుందురు. ఇందుండువారికి ఆకలి, దప్పి, నిద్ర, ముసలితనము, చావు లేదు. ఇందు నందవన మను తోటయు, అత్యద్భుత మైన ఇంద్రసభయుఁ గలవు. ఇచ్చటియిండ్లు వాకిండ్లు, శిఖరములు మొదలైన పన్నియు బంగారముతోఁ జేయఁ బడినవి. ఇందునుసరించి యధికము తెలిసికొనఁగోరువారు భారతము సభాపర్వము, ౨-వ అధ్యాయము (తెలుగుభారతము, ౧-వ ఆశ్వా సము), కాశీఖండము, ౧౦-వ అధ్యాయము (తెలుగు, ౧-వ ఆ.) చూడనగును.

౨. వర్హాడు (బీరారు) ప్రాంతము లకు ముఖ్యపట్టణము. దీని నిజమయిన పేరు ఉమరావతి. మహారాష్ట్ర లండలును అట్లే వ్రాయుదురు. 'ఉమరావతి' పదమును ఇంగ్లీ షులో వ్రాయునపుడు మొదట నెవఁడో Amaraoti (అమరావతి) అని వ్రాసెను. ఆతప్పే యిప్పటివఱకును బరంభరగ వచ్చుచున్నది. కావున 'ఉమరావతి' శబ్దము చూడనగును.

౩. గుంటూరుజిల్లా, సత్తెనపల్లి తాలూకాలో కృష్ణానదియొడ్డున నున్న యొకయూరు, అక్షాంశము ౧౬° ౩౪' - ౪౫' - ఉ; రేఖాంశము ౮౦° - ౨౪' - ౨౧' - తూ. ప్రస్తుత మిది యొకచిన్న పల్లెటూరు. జనసంఖ్య ౬,౧౨౦. అయినను ఈస్థలమును దీనిమీపమునం దున్నట్టి ధరణికోట యను గ్రామ మును మిక్కిలి వైభవము ననుభవించినపట్టణములు. ఇప్పటికిని దీనిని అటువైపువారు అమరావతీపట్టణ మని యందురు. రెండువేల యేండ్లకుఁ బూర్వము కట్టఁబడిన బాధస్తాపరాజమునుబట్టి యీ గ్రామ మున కిటీవల లోకవిఖ్యాతి కలిగెను. ఇచ్చటఁ బూర్వము బాధు యుండి రనియు, వారికిని హిందువులకును బోరాటము జరగి హిందు వులు వారిని వెడలఁగొట్టి రనియు, ఆ పోరాటమునందు విప్రవినోదు లనువారు బ్రాహ్మణులకు సాయముఁ జేసి రనియు విప్రవినోదులు కథలు చెప్పెదరు. ఈ కథ లెంతవఱకు నిజమో తెలియదు కాని రెండువేలయేండ్లక్రిందట నిచ్చట బాధదేవాలయము లున్నట్లును,

అమరావతిపటము

స్కేలు : అంగుళమునకు మైలు.

ఏడువందలయేండ్లక్రిందటనే యిచ్చట అమరేశ్వరాలయ మున్నట్టును శాసనములములమునఁ గానవచ్చుచున్నది. బౌద్ధస్తూపమునందు క్రీ. శ. ౨-వ శతాబ్దిని రాజ్యము చేసిన ఆంధ్రరాజగు పులుమావి వాసిష్ఠీపుత్రుని శాసనము కలదు. 1 ధరణికోటలో సర్వలోకాశ్రయ విష్ణువర్ధనుని శాసన మొకటి కలదు. 2 కావున చాలఁ గాలమునకుఁ బూర్వమే అమరేశ్వరాలయ మున్న దని తెలియుచున్నది. అమరేశ్వరదేవాలయ మెప్పు డేర్పడినదో చెప్పటకు వీలు లేదు. ఇచ్చటి అమరేశ్వరాలయము చుట్టుపట్టులవారిచే గొప్ప తేత్రముగా నెంచఁబడుచున్నది. ఆంధ్రదేశమునందుఁ గల పంచారామములలో నీయది యొకటి. ఇచ్చటి లింగము మిక్కిలి యెత్తుగ నుండుటచే కొన్నిమెట్లెక్కి అభిషేకము చేయవలెను. ఆలయము యొక్క క్రిందియంతస్తు మాసివేయఁబడియున్నది. దేవాలయము నందు కోట కేతరాజు (క్రీ. శ. ౧౧౨౨) శాసనమును, కొండవీటి రెడ్డిరాజుల (క్రీ. శ. ౧౩౮౬) శాసనమును, కృష్ణదేవరాయల (క్రీ. శ. ౧౫౧౫) శాసనమును ఉండుటచే నీయది ఆంధ్రదేశమునఁ బ్రఖ్యాతిఁ గాంచియుండె నని చెప్పవలసియున్నది. ఇప్పుడమరేశ్వరుఁ డనఁబడులింగము జైనుల లేక బౌద్ధులవిగ్రహ మనియు, బౌద్ధులు వెడలిపోయినతరువాత బ్రాహ్మణులు దానిని లింగముగ మార్చుకొని రనియును కొందఱు చరిత్రకారులయభిప్రాయము. ఇప్పటికిని కొన్నిజైనప్రతిమలు దేవాలయసమీపప్రదేశమునఁ గానవచ్చుటవలనను, ఈయాలయము కొన్ని విషయములలో బౌద్ధస్తూపమును బోలి యుండుటవలనను వైయభిప్రాయము రూఢ మగుచున్నది. ఈపట్టణము జీర్ణస్థితుండ ౧౭౯౬లో చింతపల్లిజమీందార్లైన రాజా వాసిరెడ్డి వేంకటాద్రినాయఁడు చింతపల్లిని విశిచి, ఈపట్టణమును తననివాసస్థలముగఁ జేసికొనెను. ఇతఁడు పట్టణము నందు విశాలము లైనవీధుల నేర్పఱిచెను; నలువైపులను రమణీయము లైనతోటలను వేయించెను. చింతపల్లి, పెనుగందిప్రోలు, నందిగామ, బేతవోలు (జగ్గయ్యపేట) మొదలయినస్థలములనుండి కోమట్లను రప్పించి, వారికిఁ గొంత ధనసహాయమును జేసి గ్రామమును మిక్కిలి యభివృద్ధికిఁ దెచ్చెను. ఇచ్చట నతఁ డొకభవ్య మయిన రాజమందిరమును గట్టించెను. 4 ఈ పేడపైకప్పు ధళ ధళమను రాగి రేకులతోఁ గప్పఁబడెనట! వేంకటాద్రినాయనిమరణానంతరమున (౧౫౧౬) ఆతనిదత్తపుత్రులలోఁ గలహములు పుట్టి వారిసంస్థాన మంతయుఁ బోయి గవర్న మెంటువారిక్రిందికి వచ్చెను. ఇచ్చటి అమరేశ్వరస్వామికి నైజామ్ రాజ్యములోఁ గొన్ని యానాముభూములును, సంవత్సరమునకుఁ గొంతధనమును ముట్టుచుండును. ఈయేర్పాటులు చందూలాలు మంత్రిగా నున్న కాలమందుఁ జేయఁబడినవని యందురు.

అమరావతీ స్తూపము. — ఈశ్వరిక దక్షిణాపథము

నందలి బౌద్ధకళా, శిల్పములకును, ఆంధ్రదేశమున ప్రాచీనకాలము నందు వ్యాపించిన మతముపరిస్థితులకును సంబంధించిన గొప్పవిషయమును తెలుపును. ప్రధానముగా నుంటూరుజిల్లా సత్తెనపల్లితాలూకా అమరావతీ గ్రామమునందలి స్తూపముయొక్క చరిత్రమునలననే ఈ విషయము విశదము కాఁగలదు.

స్తూపము : — స్తూప మనుపదము సంప్రదాయమునుబట్టి బౌద్ధనిర్వాణములకే వర్తించును. దీనిప్రాకృతరూపము భూపము. ఇప్పుటికి నీపదము సింహళమున వ్యవహారమునం దున్నది (మాడుడు : భూపారామము). ఈపదమే సాహస్యజనవ్యవహారమున తోఁపు అయినది. అయితే బౌద్ధవాఙ్మయమునుబట్టి కాని, అమరావతి మొదలయిన బౌద్ధతేత్రములందుఁ గానవచ్చిన శాసనముల ననుసరించి కాని అప్పు డీస్తూప మనుపదము వాడుకయం దుండినట్లు కానరాదు, కాని యిందులకు బదులుగ చైత్య మనుపేరే వ్యవహారమునం దుండెను. ఒక్కచైత్యమే యుండునెడల చైత్య మనియు, పెక్కుచైత్యములుండునెడల నందు ప్రధాన మయినదానికి మహాచైత్య మనియు పేరుండును. ఇందులకు నిదర్శనముగ నమరావతియం దుండిన ప్రధాన చైత్యమును, ఇటీవల నాగార్జునునికొండయందు త్రవ్వఁగా బయలుపడిన స్తూపములలో ప్రధాన మయినదియు మహాచైత్యనామాంకితము లయియుండుట గమనింపవచ్చును.

చైత్యము : — చైత్య మన్నపదము 'చితా' శబ్దముననుండి పుట్టినది (చితాయాః ఇదం చైత్యం, అనఁగా, చితికి సంబంధించినది). ప్రాచీనబౌద్ధులలో బుద్ధునియొక్కయు, ప్రసిద్ధులయిన అర్హతుల యొక్కయు ధాతువి శేషములను పూజించుతలంపుతో భద్రపఱుచుట ఆచారముగ నుండినట్లు మనకు బౌద్ధవాఙ్మయమువలనఁ దెలియుచున్నది. (౧) బుద్ధులయొక్కయు, (౨) ప్రశ్నేకబుద్ధులయొక్కయు (౩) అర్హతులయొక్కయు, (౪) చక్రవర్తులయొక్కయు ధాతువులు చైత్యనిర్వాణములందు భద్రపఱిచి పూజింపవచ్చు నని యొకప్పుడు బుద్ధుఁడే తనప్రధానశిష్యుఁడయిన ఆనందునితో తెలిపినట్లు 'మహాపరినిబ్బానసుత్తము'నఁ గలదు. తన మతప్రచారమునకు చక్రవర్తులెక్కువ యావశ్యక మని గ్రహించికాబోలు బుద్ధుఁ డీపట్టికయందు వివేకముతో చక్రవర్తులనుగూడ చేర్చినట్లు కన్పట్టును. ఈపూజ్యత కాశించియో యేమో తరువాతికాలమున అశోకచక్రవర్తి (క్రీ. పూ. ౨౫౦) బౌద్ధధర్మప్రచారమునం దసాధారణకుతూహలమును గనఁబఱిచెను. బుద్ధునియాదేశమును శిరసావహించి ఆతఁడు నిర్వాణము చెందిన వెంటనే ఆతనిధాతువుల నెనిమిది భాగములు చేసి, యొక్కొక్క

అమరావతీస్తూపము

ధాతువుమీద నొక్కొక్కటిచొప్పున నెనిమిది చైత్యములను నిర్మించిరి. వీనికి 'శారీరకచైత్యము' అని పేరు. అశోకునినాటి కాలని దిగ్విజయమువలనను, మఱియితరకారణములవలనను బాధమతము గేశమున హెచ్చుగా వ్యాపించుటచేత తనరాజ్యమునందలి ప్రజలబాధధర్మతృప్తను తీర్చుటకయి, అపవిత్రకార్యమయినను అతఁ డీశారీరకచైత్యములలో నేడింటిని తెరిపించి, అందలిధాతువులను ఎసుబడి నాలుగువేల శకలములు కావించి, తనరాజ్యమునందలి వేటువేటుభాగముల కొక్కొక్కశకలమును గొనిపోయి, వానిపై నిట్లు ఎసుబడినాలుగువేలస్తూపములను గట్టించె నని ప్రతీతి కలదు. ఆధునికపురాతత్వజ్ఞులు మనదేశమునందలి వేటువేటుప్రాంతములందుఁ జేయుఖననపరిశోధనలవలన పెక్కుచైత్యములు బయలుపడుచున్నవి. దీని ననుసరించి చూడఁగా ఈప్రతీతి అవిశ్వసనీయముగాఁ దోచుచు.

'మహాపరినిర్వాణసూత్రము'నందే బాధకళా, స్తూపములయూత్పత్తికి సంబంధించిన హృదయాకర్షకమగు మఱియొకవిషయముకూడ బుద్ధుఁడు చెప్పినట్లు కలదు. బుద్ధుఁ డానందునితో తననిర్వాణమునకుఁ బడప బాధులు సందర్శింపవలసినస్థలములు నాలుగు కల వని చెప్పెను. అవి యేవన: (౧) తాను పుట్టినస్థలము, (౨) తాను 'సంబోధి' నొందినస్థలము, (౩) మొట్టమొదటిమాటు తనధర్మమును బోధించినస్థలము, (౪) బుద్ధుఁడు నిర్వాణమునొందిన స్థలము. బుద్ధుఁడు చెప్పె నన్నయీవిషయము చారిత్రకసత్య మయినను కాకపోయినను బాధులుమాత్ర మిప్పటికి నీ యాదేశము బుద్ధప్రోక్తమే యని శిరసావహించి నేటికిని ఈనాలుగుస్థలములకును, అనఁగా నేపాళతెరై ప్రదేశమునందలి కపిలవస్తునగరసమీపమునం దున్నలుంబినీవనమునకును, సంబోధి నొందిన బుద్ధగయకును, మొట్టమొదటిమాటు ధర్మప్రసరనము కావించినమృగదావము (సార్నాథ్) నకును, నిర్వాణము చెందినకుసినగరమునందలి సాలవనమునకును యాత్రలు చేయుచున్నారు. బాధులయీయాచారమునందే బాధకళాబీజములు నిక్షిప్తము లయియున్నట్లు కన్పట్టును. ఎట్లన, ఈస్థలములను సందర్శించినయాత్రికులు బుద్ధజీవితముతో సంబంధించిన యీగొప్పవిషయములకు జ్ఞాపకార్థముగ నిటికలమీఁద ముద్రిత మయినచిహ్నములను దమతోఁ దీసికొనిపోవుచుండువారు. పద్దము బుద్ధునిజననమునకును, బోధివృక్షము (అశ్వత్థము) బుద్ధునిసంబోధికిని, మొట్టమొదటిధర్మప్రసరనమునకు ధర్మచక్రమును, బుద్ధునినిర్వాణమునకు స్తూపము (చైత్యము)ను ప్రాయికముగ చిహ్నములుగ నుండెను.

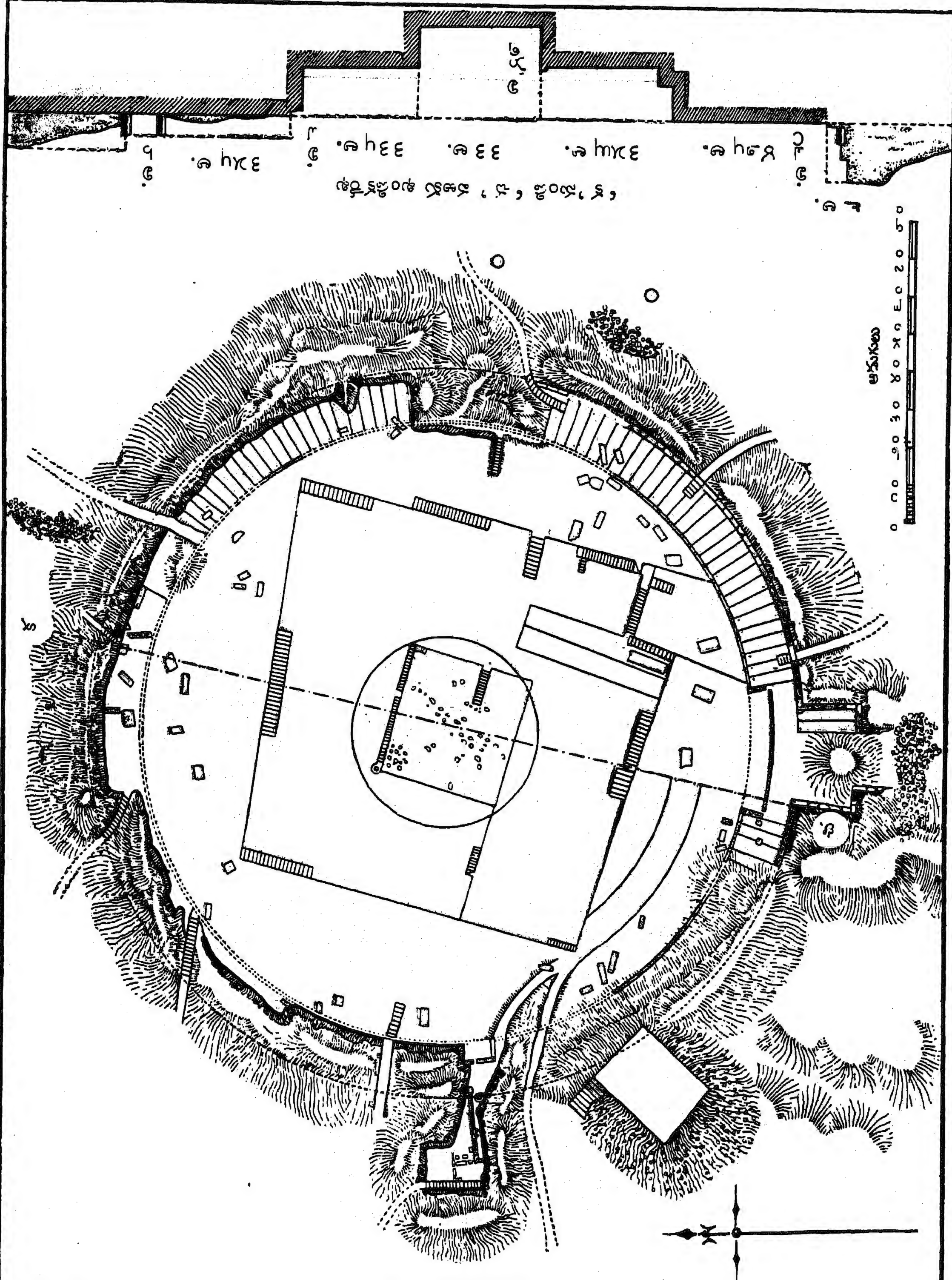
బుద్ధునియాదేశములను వినయవిధేయతలతో ననుసరింపఁగోరిన బాధులు ఈనాలుగుస్థలములను దమపూజాభినివేశమునకు సరిపోవక ఈస్థలములయందే కాక బుద్ధజీవితముతో సంబంధము గలయితరస్థలములందుఁగూడ స్తూపములు నిర్మించిరి. బాధమత మతిక్రిస్తుకాలములో హెచ్చుగా వ్యాపించుటచేత ఈస్థలములుకూడ చాలకబోధిసత్త్వునికి సంబంధించిన జాతకకథలు జరగినచోట్లఁగూడ స్తూపములు కట్టిరి. తుదకు బాధులు స్తూపనిర్మాణమును పుణ్యప్రద మయిన

మతధర్మముగ భావించి, తమమతము న్యాపించిన ప్రతిదేశమునందును పెక్కుస్తూపములు నిర్మించుచువచ్చిరి. మంజుశ్రీ మొదలగు బోధిసత్త్వులకుఁగూడ స్తూపము లంకితము లయియుండుటచేత — బోధిసత్త్వు లింకను నిర్వాణము నొందనివా రను అభిప్రాయప్రాబల్యమును బట్టి — స్తూపము లన్నిటియందును ధాతువు లున్నట్లు భావింపరాదు. కాని యట్టివానిని ఆరాధ్యములయిన బాధాలయములుగ నెంచవలసియుండును. ఈయర్థమునందు స్తూపపదము చైత్యమునకు పర్యాయపదముగ గ్రహింపవచ్చును. కాలాంతరమున చైత్య మనుపేరు వృక్షవేదికకుఁ గాని, సంపూర్ణ దేవాలయమునకుఁ గాని, గర్భగృహమునకుఁ గాని నర్తించుచువచ్చినది. కాబట్టి చైత్య మనునది బాధమతవిషయకమయిన సాధారణపదముగను, స్తూప మనునది వస్తువిశేష సంబంధముగల నిర్మాణమునకు (Relic mound) వాస్తుశాస్త్రీయపదముగను (Architectural term) ఇటీవల వ్యవహరింపఁబడుచువచ్చినది.

కొండలు 'ధాతుగబ్బ' పదముయొక్క వికారరూపమయిన 'దాగొబ'ను స్తూపమునకు పర్యాయపదముగ నుపయోగించుచున్నారు కాని యిది సరియైనవ్యవహారము కాదు. ఏల యన, నిది స్తూపమునందలి యొకప్రత్యేకప్రధానభాగమునకుమాత్రమే, అనఁగా, ప్రత్యేకము ధాతువు నుంచుస్థలమునకు మాత్రమే వర్తించును. ఈధాతువుంచుస్థలము పెట్టిగాఁ గాని, భరణి (Casket) గాఁ గాని యుండవచ్చును. స్తూప మనునది నిర్మాణమున కంతకును వర్తించును. స్తూపము లన్నియు ధాతుగర్భములు కాకపోవుచేత 'దాగొబ' పదము స్తూపమునకు పర్యాయపదముగ పరిగణించుట యసమంజసము. 'ధాతుగబ్బ' పదమే 'దాగొబ్బ', 'దగ్బ', దబ్బగ వికారముపొంది తుదకు దిబ్బగ మాఱియుండవచ్చును; లేదా దిబ్బ యనునది భూప - తుప్ప పదమునుండి యైనను వచ్చియుండునేమో?

చితాసంబంధి యైనను, లేక ధాతుగర్భసంబంధి యైనను ఈ నిర్మాణమున నీమాకృతి యెట్లు వచ్చిన దనువిషయమున భిన్నాభిప్రాయములు కలవు. కొండలు ప్రాతఃకాలమున సగ ముదయించిన నూర్యునిఁ గాంచి, తదాకృతి ననుసరించి స్థపతి (Architect) ఈ నిర్మాణము నిట్లు రచియించె నని చెప్పుదురు. కాని బాధవాజ్ఞయము ననుసరించి చూడఁగా నీస్తూపాకృతి బుద్ధుదరూపమున వ్యక్తీకరింపఁబడిన తాత్త్వికాభిప్రాయముయొక్క స్థాపత్యనిర్వచనము (Architectural expression) గాఁదోచును. ఇందలి తాత్త్వికాభిప్రాయమిది: ప్రతిశరీరమునందును పరమాత్మ అంతర్నిహితముగ నున్నది, అనఁగా శరీరమే లక్ష్యముగ భావించువారికి పరమాత్మ వ్యక్తము కాదు. పరమాత్మ స్వేమకులయిన తత్త్వవేత్తలకు తుణికిస్థితిగల బుద్బుదమువలె నుండుశరీర మను తెర తొలఁగి పరమాత్మయే గోచరించును. అయినను వ్యవహారదశలో పరమాత్మ శరీరాంతర్నిహితముగనే యుండును. వ్యావహారికమయిన యీ తాత్త్వికసమస్య అతినిపుణముగను, చమత్కారముగను బాధకళయందు స్తూపనిర్మాణమున బుద్బుదము అండాకృతి గల స్తూపరూపమునను, పరమాత్మ అం దంతర్గర్భిత

అమరావతీస్తూపచిత్రములు

పటము, ౧. ఆమరావతీస్థూప విన్యాస (Plan), ఖండికలు (Section).
(౧౮౧౭ లో మెకలనల్ కెంజి చేసిన సర్వే నమనరించి)

మయిన ధాతురూపమునను న్యక్తికరింపబడినది. అండాకృతిగల స్తూపముమీఁద నొకటి గాని, మూడు కాని ఛత్రము లుండుట వాడుక. ప్రాయీకముగ స్తూపముమీఁద మూడు ఛత్రము లుండుట యాచారము; ఎందువల్ల ననగా, సరియైన స్తూపమును నిర్మింపవలె నన్న నది, బుద్బుదాకృతి నుండవలె నని, ఒకటి దేశతలమును, రెండవది మనుష్యులకును, మూడవది నిర్వాణమునకు, అనగా బౌద్ధ మోక్షమునకును నూచనగ మూడుఛత్రములు దానిపై నుండవలె నని, ఈవిధమైన నిర్వాణమే సరియైన దని పెద్దలవల్ల నంగీకరింప బడిన దని బౌద్ధబాజ్ఞయమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది. ఈ ఛత్రత్రయమును బౌద్ధుల నిర్వాణ, పరినిర్వాణ, మహాపరినిర్వాణములకుఁ గూడ నూచనగ గ్రహింపవచ్చును. ఈదృష్టితోఁ జూచినచో నివి అద్వై తుల సత్, చిత్, ఆనందభావములకు సమముగ నుండును. ఈ సంభ ర్థమునందు మనము గమనింపవలసినది చిత్రమయిన యొక విషయము కలను. స్తూపము పొందిన పరిణామములో ముఖ్యమయినది ఛత్ర విషయము. మొట్టమొదటి నిర్వాణములందు స్తూపాధిష్ఠితముయొక్క ఛత్రమే యుండెడిది, కాని క్రమక్రమముగా నీ ఛత్రసంఖ్య పెరిగె నది (చూడుఁడు, పటము, 3). పెరిగి పెరిగి, తుదకు సంఖ్యాకీత మయి, ఛత్రసమాహ మేర్పడి, యది చీనా, నేపాలదేశములలోవలె, స్తూపమునకు దీర్ఘీకృతాకారమును కలిగించినది. చిట్టదివరకు క్రమ ముగా ఛత్రసమాహానిన్యాసము పొడు గయిన నూచ్యాకృతిని (Spiral appearance) పొందఁగా, స్తూప మొక గోపురము (Tower)వలె నేర్పడినది. ఈస్తూపముమీఁద రెండుకాని, మూడు కాని, అయిదుకాని, తొమ్మిదికాని, పదుమూడుకాని ఛత్రము లుండ వచ్చును. అండ్లోపరిస్థిత మయిన 'హార్తిక' విభాగములు విశ్వవిభాగ ములను నూదించును. ఈవిధమున స్తూపమునందలి ప్రతిభాగము నొక్కొక్క విషయమునకు సంకేత మయినది. స్తూప మంతయుఁ గలసి మేరుపర్వతమునకు చిహ్న మయినది.

ఒకవేదిక (Drum), దానిమీఁద అర్ధగోళాకారమున అండము (Hemispherical dome), అండముపయి నొకహార్తిక (Pavilion), దానిపయిని నిర్వాణము నంతను ఆవరించు దండసహిత చ్చత్రము కలసిననిర్వాణమును స్తూప మందురు. ఈనిర్వాణమునకు చుట్టు నొకటి కాని, రెండు కాని ప్రాకారము (Railings) లుండును. అండ, హార్తికలకు మధ్య నుండు భాగమునకు గళ (Neck) మని పేరు.

అమరావతి :— దక్షిణసింహదేశమునందలి పురాతనత్వఖనన పరిశోధనలవలన బయలుపడిన బౌద్ధనిర్మాణావశేషములను పరిశీలించిన శాస్త్రజ్ఞులు పైని చెప్పిన స్తూపలక్షణ మితరస్థలములయందలి వాని యన్నిటికంటెను అమరావతీస్తూపమునందు పరిపూర్ణతను చెందిన దని చెప్పుదురు. అమరావతీ ప్రాముఖ్యము స్తూపమువలననా? లేక

మఱి యితరకారణములవల్లనా యను విషయము విచారింపవలసి యున్నది. అమరావతీయందలి బౌద్ధనిర్మాణావశేషములలో కడు పురాతన మయినవి అశోకచక్రవర్తి కాలమునకు పూర్వపు వనుటకు తగినయాధారములు లేవు; అనగా, నవి యశోకునికాలమునాటివి కాని, అతని కిండుక తరువాతివి కాని అయియుండవచ్చును. కడు పురాతనములయిన వనఁబడు నీనిర్మాణములమీఁదఁ గానవచ్చు కొన్ని శాసనములు మూల్యలీసీరీతి ననుసరించి యున్న వగుటచేత అవి యశో కునినాటివే యని చెప్పుట యుక్తము. ఈసందర్భమున అశోకుఁడు ౧౮,౦౦౦ల స్తూపములను గట్టించె ననుపూర్వోక్తప్రతీతి స్పరింపఁ దగినది. క్రీస్తుశకము రెండవశతాబ్దియందు మాధ్యమికవాదమును వ్యాపింపజేసిన సుప్రసిద్ధుఁ డగు నాగార్జునాచార్యుఁ డీస్తూపము చుట్టును గొప్పప్రాకారమును గట్టించె నని తారానాథుఁ డను తిలెత్తు చరిత్రకారుఁడు చెప్పుటచేత ప్రాయీకముగ అశోకుఁ డిదట స్థాపించినబుద్ధుని - అసలుధాతువువలననే ఈస్థలమున కంతటి ప్రాముఖ్యమును, మహత్త్వమును గలిగిన వనుట సమంజసము. అమరావతీస్తూపశాసనము లందుఁ గొన్ని యీస్తూపము చైత్యకపంథవారి దని చెప్పుటచేత అశోకునిచేత మతప్రచారము గావించ మహిమ ముండలమునకుఁ బంపఁ బడిన మహాదేవభిక్షువే తచ్చక్రవర్తి ప్రోత్సాహమున బుద్ధధాతువు నిచట చైత్యగర్భితముఁ గావించి, చైత్యవాదమును స్థాపించి యీ స్థలమును దన మతప్రచారమునకు ప్రధానస్థానముగఁ జేసికొనినట్లు తోచును.

సమ్యక్సంబుద్ధుని శారీరకధాతువు నిచ్చట స్థాపించుటచేతనే వేలువేలుసంప్రదాయములకుఁ జెందినబౌద్ధు లిచట నివాసము లేర్ప టుచుకొనియుందురు. గుంటూరుజిల్లా రేపల్లి తాలూకాయందలి భట్టి ప్రోలునందును, పల్నాడుతాలూకాయందలి నాగార్జునుని కొండ యందునుగూడ నిట్టిశారీరకధాతువులే కానవచ్చినవి. పూర్వకాల మున విజయపురి అను పేరుగలిగి ఇక్ష్వాకునృపాలురకు రాజధాని యయి, ప్రస్తుతకాలమున నాగార్జునునికొండ అను పేరఁ బరఁగుచోట త్రవ్వఁగా ఇటీవల పెక్కుచైత్యములు, విహారములు, మండపములు బయలుపడినవి. అచ్చట దొరకినశాసనములనుబట్టి చూడఁగా ఇక్ష్వాకు నృపతులకాలమున నిది బౌద్ధమతమునకు, అందును, మహాసాంఘికవాద మునకు, అమరావతి యెట్లో అట్లే ప్రధానస్థానముగ నుండినట్లు తెలియుచున్నది. కృష్ణానదీతీరమున, అమరావతికి సమీపముననే యున్న యీ నాగార్జునునికొండకుమాడ అంతటి ప్రాముఖ్యము కలుగుట కచ్చటఁగూడ బుద్ధునిశారీరకధాతువుండుటయే కారణము కావచ్చును. అచ్చటిస్తూపములలో నొకదానిలో నొకయెముకముక్క దొరకినది. అది బుద్ధుని దని తీర్మానించి సార్నాథ్ నందు నూతనముగా స్థాపించిన మూలగంధకుటీవిహారమున దానిని భద్రపఱిచి బౌద్ధులు పూజించు చున్నారు. ఒక్కకృష్ణానదీతీరమునందలిపరిమిత ప్రదేశముననే ఇట్లు మూడు శారీరకధాతువులు కానవచ్చుచుండుటచేత బుద్ధుని శారీరక

ధాతువులను ౨౪,౦౦౦ల తునుకలు చేసి దేశమునం దెల్లడల ౨౪,౦౦౦ల స్తూపములను అశోకుడు కట్టించె ననుగాఢ విశ్వాసార్హముగఁ దోచుచున్నది. క్రీస్తుశకము మూడవశతాబ్దికి పూర్వము కాంచీ నగరము ప్రాధాన్యమును వహింపకమునుపే అమరావతి దక్షిణాపథ మున కంతకును గొప్పవిద్యాస్థానముగను, బౌద్ధమత ప్రధానసీతముగను విఖ్యాతిని చెందియుండె నని చెప్పుట సమంజసము.

గ్రామనామము :— అమరావతీస్తూపమునందలి ప్రాచీన శాసనములనుబట్టి ఈ గ్రామమునకు పూర్వము ధాన్యకటకము (ధం కటక, ధంనకడక) అనియే పేరు. క్రీస్తుశకము పదుమూడవ శతాబ్ది వఱకు నీ పేరే వ్యవహారమునం దుండెను. తరువాత నిది ధరణికోటగా మారినది. క్రీ. శ. ౧౧౦౨ నాటి యొక శాసనమున,

‘అస్తి శ్రీధాన్యకటకం పురం సురపురాత్పరమ్,
యత్ర మరేశ్వరశృంభు రమరేశ్వరపూజితః,
బుద్ధో దేవస్య సాన్నిధ్యాత్ యత్ర ధాత్రోపపూజితః,
చైత్య మత్యున్నతం యత్ర నానాచిత్రసుచిత్రితమ్.’

అని యుండుటచేత నప్పటికిగూడ ఇది ధాన్యకటక మనియే సుప్రసిద్ధ మయియుండె నని, ఇక్కడ బుద్ధునిపూజయు, అమరేశ్వరుఁ డను పేర శివునిపూజయుఁగూడ నుండె నని, మతసహనము బాగుగ నుండుటచేత నిచ్చటిచైత్య మప్పటి కింకను శోభించుచుండె నని స్పష్ట మగుచున్నది. దీనినిబట్టి చూడఁగా, ఈనగరమున కమరావతి యనుపే రమరేశ్వరుని బట్టి యెప్పుడో క్రీ. శ. ౧౧౦౨ తరువాత వచ్చిన దని నిశ్చయింప వచ్చును. పదుమూడవశతాబ్దిలోఁగూడ నిచ్చట బుద్ధపూజ జరగు చుండె నని శాసనములు తెలుపుచున్నవి. ఎట్లు మాతినదో, ఎప్పుడు మాతినదో కాని ధాన్యకటక మనుపేరు తరువాత ధరణికోట యైనది. ఈపేరు క్రీ. శ. ౧౪౦౯ నాటి శాసనమునఁ గనఁబడును. ఇప్పుడు వ్యవహారమునం దున్న ధరణికోట, అమరావతి యనుపేరులు పూర్వ మొక్కనగరమునకే వర్తించుచుండెను కాని ప్రస్తుతకాలమున ఆనగర మున్న ప్రదేశమునందలి పడుమటిభాగమునకు ధరణికోట యని, స్తూప మున్న భాగమున కమరావతి యని వర్తించుచు, పూర్వపుట్టణ మిప్పుడు రెండు వేలువేలు గ్రామములుగ విడిపోయినది. అయినను, ఈరెండు గ్రామములందునుగూడ స్తూపాదులకు సంబంధించిన బౌద్ధ నిర్మాణావశేషములు దొరకుట కలను.

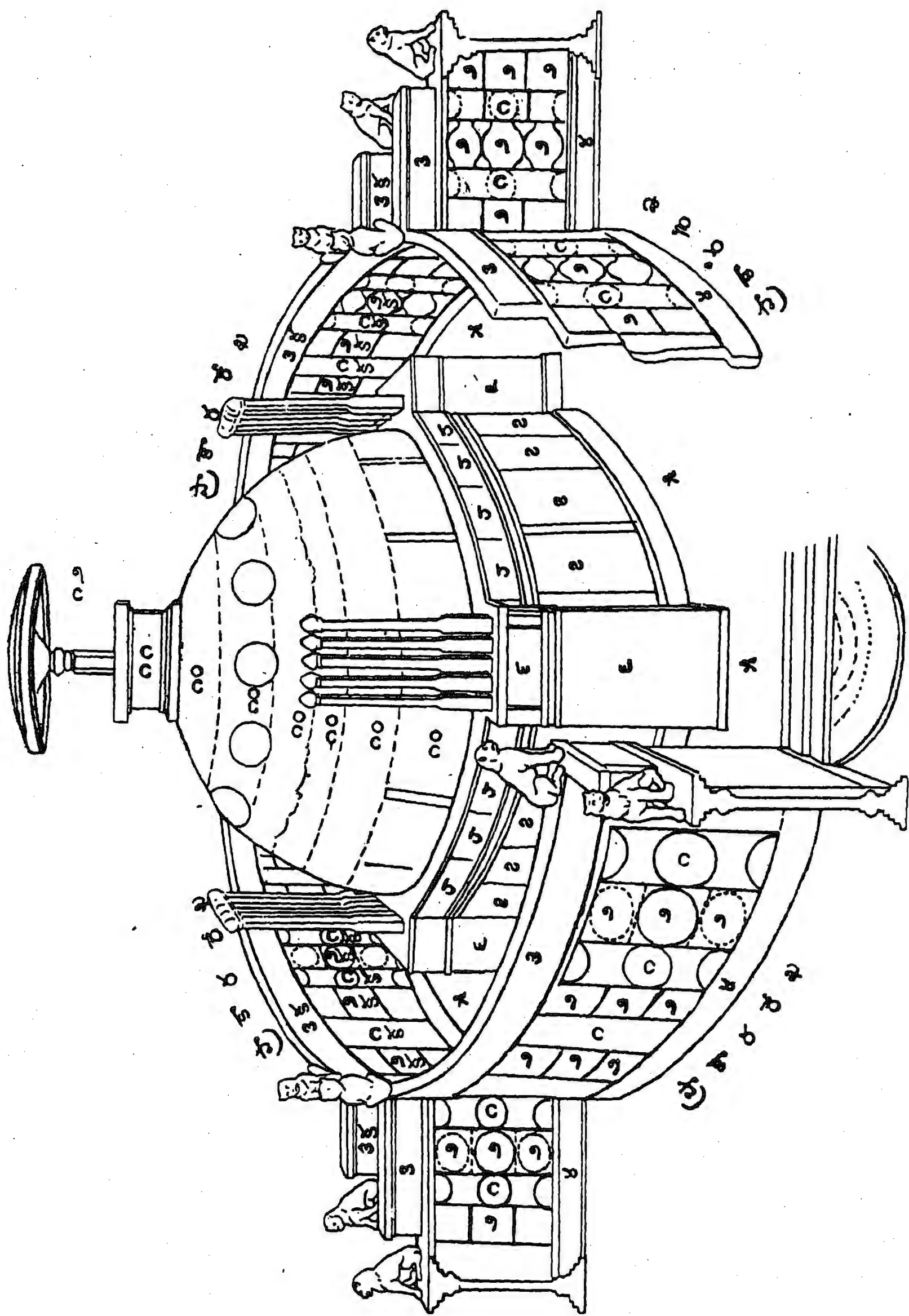
క్షేత్రప్రఖ్యాతినిబట్టి సార్వభౌ, బుద్ధగయలయం దిప్పటికిని దానస్తూపములు వెలయుచున్నట్లే, ఔనుక నీ యమరావతీక్షేత్రము నందును ప్రధానచైత్యముపొరుగున పెక్కు దానచైత్యములు విలసిల్లినవి. ఈకారణమున అమరావతియందలి ప్రధానచైత్యమునకు మహాచైత్య మనుపేరు కలిగినది. అమరావతియందు వెలసిన యీదాన స్తూపములలో ఒకదానివేదిక ౧౧ అడుగులవ్యాసము గలిగి చైత్య చిత్రిత మయినశిలాఫలకములతో శోభించుచుండెను. ఈ మహాచైత్య మును లక్ష్యముగాఁ గొని ఈశిలాఫలకములను చెక్కి నారు. ఇట్టి చైత్య

శిలాఫలకములలో తొమ్మిది మద్రాసుగవర్నమెంటు మ్యూజియము నందు భద్రపఱుపఁబడినవి.

ఈక్షేత్రము విద్యాస్థానముగను, గొప్ప యాత్రాస్థలముగను పేరుపడుటచేత బౌద్ధు లనేకు లిచటికి వచ్చుచుండిరి. వారు నివసించు నిమిత్త మిచట సంఘారామము లనేకములు నెలకొల్పఁబడినవి. ఇచట వేలువేలుబౌద్ధమతసంప్రదాయములకును, శాఖలకును చెందిన బౌద్ధభిక్షువులు నివసించుటకు వేలువేలుశాఖలవారి సంఘారామములు వెలసినవి. వేలువేలుశాఖలకు చెందినబౌద్ధు లిచటికి వచ్చుచుండి నట్లును, ఇచట నివసించుచుండినట్లును అమరావతీస్తూపమునందలి శాసనములను బ్రశీలింపినచోఁ దెలియఁగలదు. అందువలన ఆయా బౌద్ధమతశాఖలనుగుఱించి తెలిసికొనుట యుక్తము.

బౌద్ధమతశాఖలు :— శాక్యముని బుద్ధుని పరినిర్వాణ కాలముననుండియే, ఆతఁ డున్నతోద్దేశములతో నేర్పఱచినసంఘమున అభిప్రాయభేదములు కలిగి పగు లేర్పడినది. వై శాలీయందు సమావేశ మయిన ‘సంగీతి’ యందు ఈ యభిప్రాయభేదములు చాల ప్రస్ఫుట మయి బౌద్ధసంఘము మహాస్థవిరు లని, మహాసాంఘికు లని రెండుపక్ష ములుగ విడిపోయినది. మహాస్థవిరశాఖ ఆత్మానుభవముగల వృద్ధులకే ప్రాముఖ్యము నొసంగును. మహాస్థవిరులు శీలమునకును, వృద్ధాచార, ధర్మములకును, నైతికశిక్షణమునకును ప్రాధాన్య మిచ్చెదరు. ఈ యాచారధర్మములప్రకారము నడచుకొనుట చాలఁ గట్ట మయినందున యువజనుల కవి నచ్చక వారు స్థవీరవాదమును తిరస్కరించి వ్యతిరేకవాదము సల్పిరి. వీరు మహాస్థవిరులవలెఁ గాక వేదాంతవిషయము లకును, లోకోపకారక విషయములకును ప్రాముఖ్యము నిచ్చిరి. మహాస్థవిరశాఖయందలి యొకసంప్రదాయమునకు ‘విభజ్యవాద’ మని పేరు. మార్కవంశజుఁ డయినయశోకచక్రవర్తి బౌద్ధమతశాఖ లన్ని టిని సమానముగ వాదించినను ఆతని కీసంప్రదాయమం దాదరమును, ప్రీతియు నెక్కువ. ఆచక్రవర్తియాదరమున నిది కొంతకాలము వర్ధిల్లినది కాని తరువాత దీని కాదరము తగ్గి, పువ్యమిత్రుఁడు మొదలగు శుంగవంశజులు పెట్టినహింసలవలన నిది క్షీణించినది. ఈసంప్రదాయమునకు చెందినవారు పిదప దక్షిణదేశమునకు పారిపోయి తుదకు సింహళమున కరిగి యచ్చట తల దాచుకొనిరి. యువజనులయిన మహాసాంఘికులయొద్దేశము లున్నతము లయిన వగుటచేతను, వారత్యంతోత్సాహపరతతో తమసంప్రదాయధర్మములను ప్రచారము చేయుటచేతను, యుక్తి పరు లగుటచేతను వారిసంప్రదాయము జనసమ్మత మయి అతిశ్రుకాలమున దేశమున బాగుగ వ్యాపించినది. మహాసాంఘికులు హిందూదేశమునకు క్రొత్తగా వచ్చినవిదేశీయులయిన యవన, శక, పల్లవ, కుషాణాదులతో స్నేహము కలిపి వారిప్రాపు సంపాదించుకొనిరి. వారు ముఖ్యముగా కనిష్కనికాలమున చాల ప్రాముఖ్యమును వహించిరి. కనిష్కనికాలమున జరగిన ‘సంగీతి’ యందు వీరు బుద్ధనూక్తములకు క్రొత్తభాష్యములు రచించి వానిని ‘విభాషా’ నామాంకితములు కావించిరి. కనిష్కనికాలమున జర

అమరావతి స్తూపము

స్తూపభాగముల నూచి

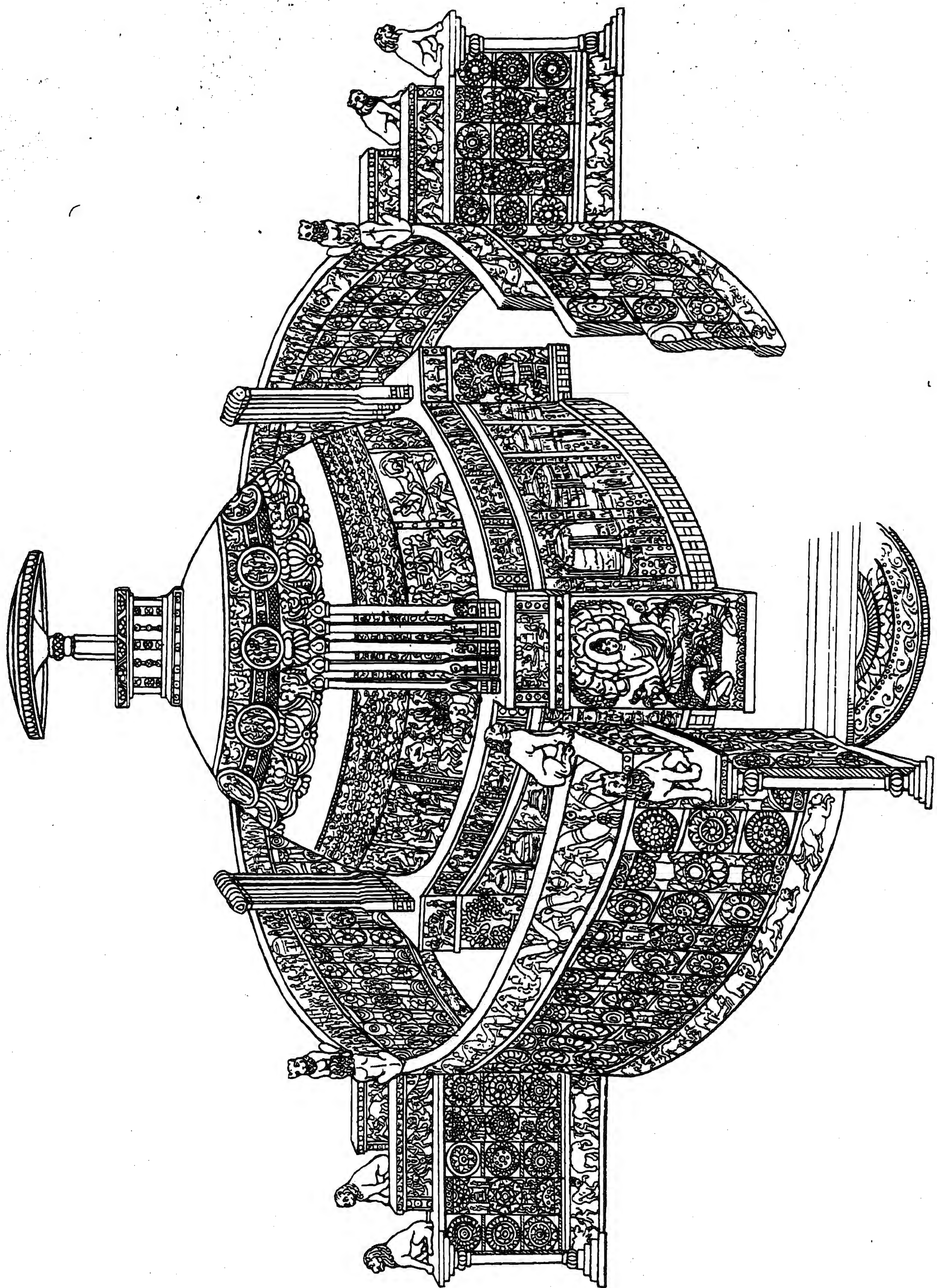
ప్రకారము :

౧. ఊర్ధ్వపటములు (వెలుపలివైపు)
- ౧ క. ఊర్ధ్వపటములు (లోపలివైపు)
౨. నూచులు (వెలుపలివైపు)
- ౨ క. నూచులు (లోపలివైపు)
౩. ఉష్ణీవము (వెలుపలివైపు)
- ౩ క. ఉష్ణీవము (లోపలివైపు)
౪. అధిష్ఠానము
౫. ప్రదక్షిణవీధి

వేదిక :

౬. వేదిక : ముందటి అరుగువంటిభాగము
౭. చెత్తశిలాఫలకములు
౮. చెత్తశిలాఫలకములు : ఉష్ణీవము
౯. అర్ఘ్యకంభములు
౧౦. అండము
౧౧. హరిక
౧౨. ధర్మము

అమరావతి స్తూపము

చైత్యశిలాఫలకములమీది నమూనా ననుసరించి వ్రాసిన అమరావతి స్తూపపు సంపూర్ణాకృతి

గిన 'సంగీతి'లో ధేరవాదులు (స్థవీరవాదులు) అల్పసంఖ్యాకులుగ నుండిరి. మహాస్థవీరశాఖకు చెందిన విభజ్యవాదసంప్రదాయమువారొక్కరును ఆసంగీతియందుఁ గానఁబడరైరి. మఱియొకవిశేష మేమన, మొదటిపర్యాయ మీసంగీతియందే మహాయాన మను వేటొక సంప్రదాయమునకుఁ జెందినయుత్సహశీలురు కానవచ్చిరి. కాని యీ 'సంగీతి'లో వీరిసంఖ్య చాల తక్కువగ నుండుటవల్ల ఆక్కడ వీరు తక్కువలోనికి రారైరి. నాగార్జునాచార్యులవారి నాయకత్వమునను, ఆయనశిష్యుఁ డయిన ఆర్యదేవునినాయకత్వమునను ఎప్పుడో క్రీస్తుశకము రెండవశతాబ్ది తరువాతను గాని వీరికి పేరుప్రతిష్ఠలును, ప్రాముఖ్యమును రాలేదు. నాగార్జునాచార్యుఁడును, ఆర్యదేవుఁడును బౌద్ధతర్కమున 'శూన్యవాద' మని పేరుపడినయొకగొప్ప తత్త్వవాదమునకు పట్టుఁగొమ్ములు. కాని యీవాదము జనాదరపాత్రము కాలేదు. అతిశీఘ్ర కాలముననే నాగార్జునాచార్యులవారి కొకటిరెండు తరములకుఁ దరువాత మైత్రేయనాథుఁ డనుపేరుగల గొప్పబౌద్ధాచార్యుఁడు 'శూన్యవాదము'న 'విజ్ఞాన'మను తత్త్వవిశేషమును జేర్చి విజ్ఞానవాదమును స్థాపించెను. ఈవిజ్ఞానవాదమునకే తరువాతి కాలమున 'యోగాచార' మని పేరు కలిగినది. బౌద్ధవాద్యమును బట్టి చూడఁగా విజ్ఞానవాదులకు, శూన్యవాదులకును పెక్కుశతాబ్దుల కాలము వివాదము జరుగుచుండినట్లు తెలియుచున్నది. బౌద్ధధర్మావలంబకుఁ డయిన సామాన్యమానవుఁ డీవిజ్ఞానవాదముతోఁగూడ సంతృప్తి పొందలేదు. అందువలన క్రీస్తుశకము ఎనిమిదవశతాబ్దియందు విజ్ఞానవాదమునకు బౌద్ధులు మఱియొక తత్త్వవిశేషమును జేర్చిరి. ఈ నూతనసంప్రదాయమునకు 'మహాసుఖవాద' మని పేరు. ఇట్లు బుద్ధుఁడు మొదట కనిపట్టిన ప్రాథమికనిర్వాణపంథకుఁ బిదప క్రమముగా మూఁడు తత్త్వవిశేషములు చేరి యది పైని చెప్పిన 'శూన్య', 'విజ్ఞాన', 'మహాసుఖవాదము'లుగ పరిణమించినది.

బౌద్ధతత్త్వనాచ్చయమున నాలుగు సంప్రదాయములు కలవు. అవి యేవన, (౧) వైభాషిక, (౨) సౌత్రాంతిక, (౩) యోగాచార, (౪) మాధ్యమికములు. ఈనాలుగుసంప్రదాయములును శ్రావక, ప్రత్యేక, మహాయానము లనుమూఁడుపంథలలో అంతర్గత మయియున్నవి. శ్రావక, ప్రత్యేకయానములకు 'హీనయాన' మని పేరు. వైభాషికసంప్రదాయము శ్రావక, ప్రత్యేకయానములను వివరించును. మహాయానము రెండువిధములు: (౧) పారమితనయము, (౨) మంత్రనయము. యోగాచారము కాని, సౌత్రాంతికము కాని, మాధ్యమికము కాని పారమితనయమును వివరించును; కాని, మాధ్యమిక, యోగాచారములే మంత్రనయమును వివరించును. ఇందు శూన్య, విజ్ఞానవాదములు వివరింపఁబడును.

హీనయానమునకును, మహాయానమునకును లక్ష్యములోఁ గొంత భేదము కలదు. అది యే దన, హీనయానవాది కొంతవఱకు స్వార్థపరుఁడు. అతఁడు కేవలము తననిర్వాణముకొఱకే ప్రయత్నించును.

మహాయానవాది యట్లు కాదు. విశ్వప్రేమ యితనియాచర్యము. మనుష్యుల నెల్లర నుద్ధరించుట కితఁడు ప్రయత్నించును.

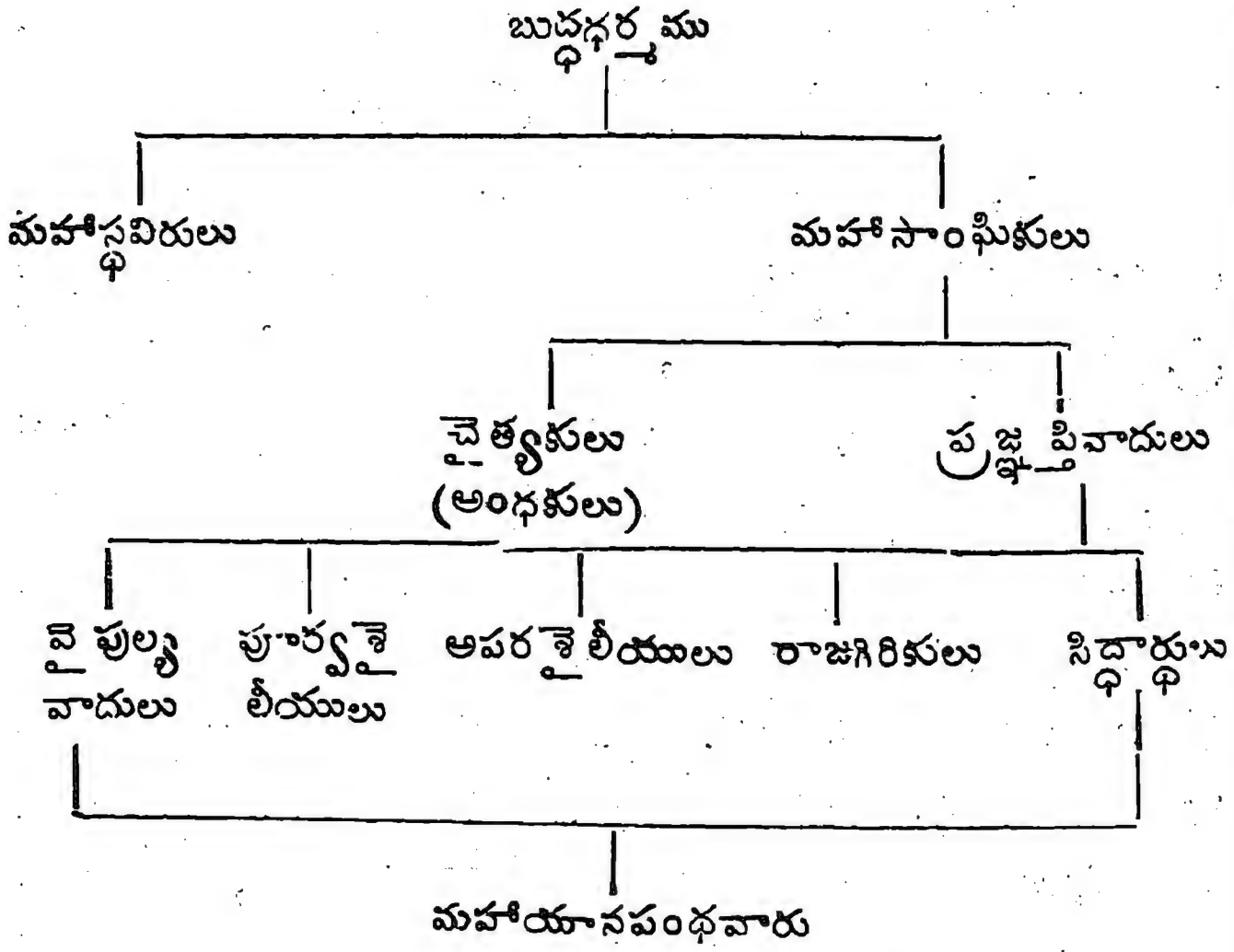
హీనయానవాదిమతమున బుద్ధుఁడు ధర్మప్రవర్తకుఁడు. అందువల్ల అతఁడు ధర్మప్రవర్తకుఁడయిన అలౌకికపురుషుఁడు. బౌద్ధత్వీరత్నములను బుద్ధ, ధర్మ, సంఘక్రమమున హీనయానవాది పూజించును, అనఁగా, మొదట నాతఁడు పూజించునది ధర్మప్రవర్తకుని, రెండవది ధర్మమును, మూడవది సంఘమును. మహాయానవాది మతమిది కాదు. ఆతనియుద్దేశమున బుద్ధుఁడు శాశ్వతుఁడు. అతఁడు మారబాధితులైన ప్రజలదుఃఖమును నివారింపఁజేయుట కప్పడప్పుడు భూమియం దవతరించుచుండును (బౌద్ధులకు మారుఁ డనఁగా కలిపురుషునివంటివాఁడు). మహాయానవాది బౌద్ధత్వీరత్నములను ధర్మ, బుద్ధ, సంఘక్రమమున పూజించి, మొట్టమొదట ధర్మమునకు, నటుపిదప ధర్మప్రవర్తకుఁ డగు బుద్ధునికిని ప్రాధాన్య మిచ్చును. ఈధర్మమునకే మహాయానవాది 'ప్రజ్ఞ' యని పేరుపెట్టి, అది శాశ్వత మనియు, బౌద్ధమతమున సాధింపవలసిన పరమపురుషార్థ మనియు, బుద్ధుఁడు ఆప్రజ్ఞను సాధించుటలో ఒక సాధనమనియుఁ జెప్పును. ధర్మమునకు ప్రజ్ఞ యని పే రిడినట్లే యతఁడు బుద్ధునికి ఉపాయ మని పేరు పెట్టెను.

మహాసుఖవాదముననుండి తరువాతికాలమున వజ్రయాన మని పేరొందిన యొకనూతనపంథ యేర్పడినది. ఈపంథ బహువిధభావములకు లక్ష్యముగ పెక్కురకముల విగ్రహములను సృష్టించినది. ఈమహాసుఖవాదములో మహాసుఖ మనఁబడు లక్ష్యమును కరుణాస్వరూపమయిన శక్తి సాహాయ్యము లేనిదే పొందఁజాలరు.

మాధ్యమికమతమున శూన్యమనఁగా అభావముకాదు. అయితే వారు దానిని ఒక అతీతస్థితియై (Transcendental stage) కాని నాశము (Annihilation) మాత్రము కాదందురు. కాని యది సత్తో (Existant), అసత్తో (Non-existant), లేదా యీరెంటిసమ వాయమో (Combination), లేదా యీరెంటినిరాసమో (Negation) నిరూపింప శక్యముకానిది. 'శూన్యము'ను సరిగా అర్థము చేసికొనుటవలననే తరువాతికాలమున బౌద్ధులవిగ్రహశిల్పము వర్ధిల్లినది. స్వప్రీతిశక్తియుక్తదేవతాత్వకమయిన వజ్రయానము శూన్య, కరుణాద్వైధీభావములపరిణామమే. వజ్రయానమున దేవతావిగ్రహములు, శక్తి విగ్రహములు అనేకములు వెలసి వానికి పూజ యేర్పడినది.

పూర్వోక్తపంథలవారి కందఱకును అమరావతీయందు మహాచైత్యక్షేత్రసమీపమున సంఘారామము లనేకములు వెలసినవి. ఈప్రక్కపుటయందు వేసిన బౌద్ధమతసంప్రదాయవృక్షమువలన బౌద్ధధర్మ మెన్ని విధములుగ విడిపోయినదియుఁ దెలియఁగలదు.

అమరావతీస్తూపము

బుద్ధధర్మము మహాస్థవిరవాద మని, మహాసాంఘికవాద మని రెండు తెఱఁగు లయినది. మరల మహాసాంఘికవాదము చైత్యవాద మని, ప్రజ్ఞాప్తివాద మని రెండు ముఖ్యవిభాగము లయినది. అందు చైత్యవాదము విశేషముగా అంధకులది (అంధులది). ఈచైత్యవాదము వైపుల్య మని, పూర్వశైలీ మని, అపర (అపర) శైలీ మని, రాజగిరిక మని, సిద్ధార్థక మని అయిదుసంప్రదాయములుగ విడిపోయి, కొంత కాలమునకుఁ బిదప నాగార్జునాచార్య, ఆర్యదేవ, అసంగాదుల నాయకత్వమున మహాయానముగాఁ బరిణమించినది. ఈసంప్రదాయములవా రందఱును ధాన్యకటకమును దమ ప్రధానస్థానమును గావించుకొని యచట వేలువేలు సంఘారామములలో నివసించుచుండిరి. మహాయానపక్షవలంబకులకువలెనే, ధాన్యకటకము మహాబౌద్ధక్షేత్ర మగుటచేత, హీనయానపక్షమువారికిఁగూడ నక్కడ స్థాన ముండినట్లు అమరావతీస్తూప శిల్పములను బట్టియు, యువాకాచాంగ్ వ్రాసియుంచిన వృత్తాంతములనుబట్టియు తెలియుచున్నది.

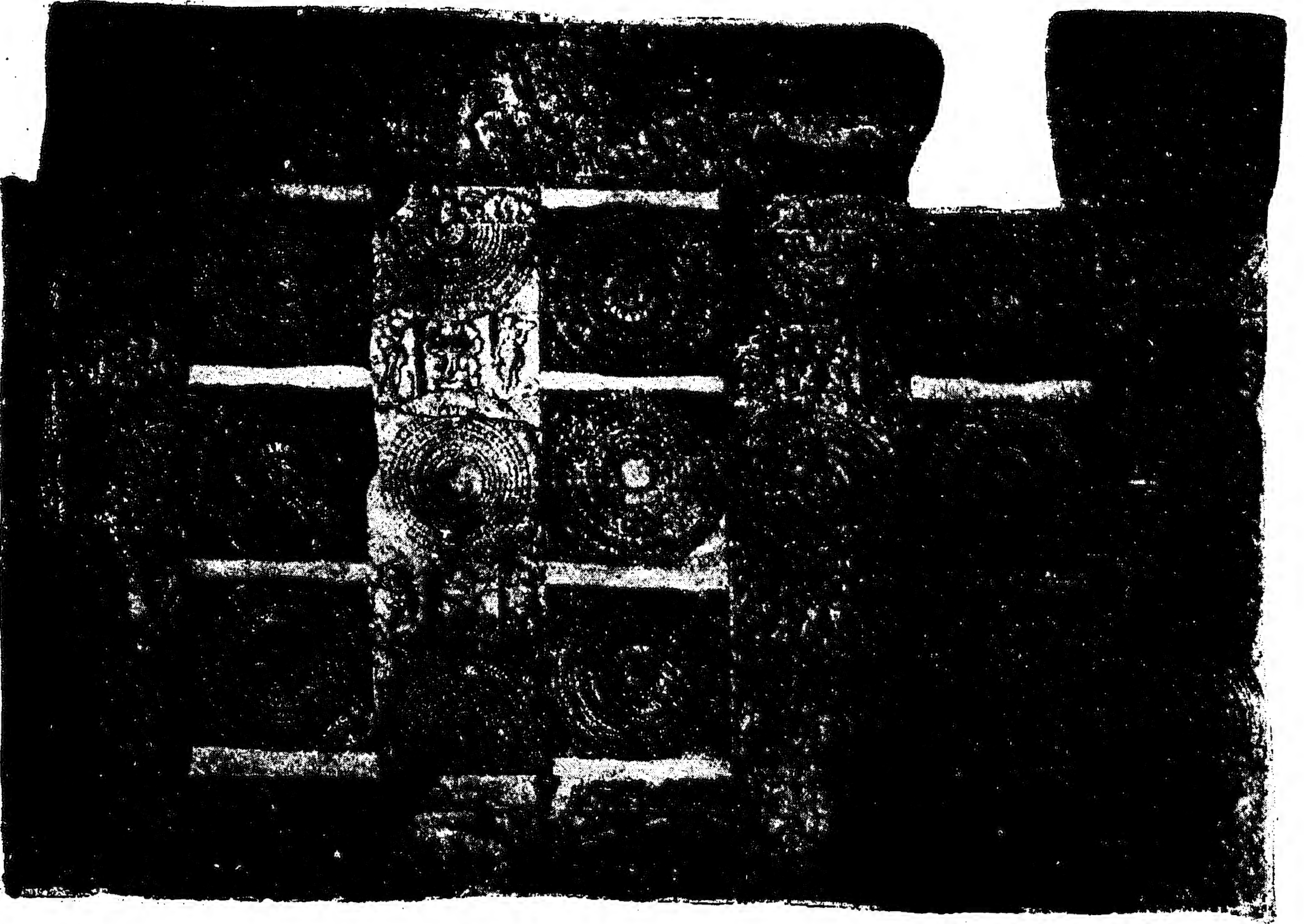
అమరావతీస్తూప శాసనములనుబట్టి యిచ్చటి ప్రధానచైత్యము చైత్యకనికాయముయొక్క బుద్ధమహాచైత్య మని తెలియుచున్నది. అమరావతీస్తూపశిల్పచిత్రములను బరిశీలించినచో, మహాయానము కడపటిపరిణామమునఁ గన్పట్టు అవలోకితేళ్ళరుఁడు, తార, మంజుశ్రీ మొదలగు ప్రధానదేవతావిగ్రహము లిచటఁ గానరావు. అందువల్ల క్రీస్తుశకము నాలుగవ, యైదవశతాబ్దాలవఱకు మహాయానము పొందిన పరిణామముమాత్రమే యమరావతీశిల్పచిత్రములవల్ల నూచిత మగుచున్నది. ఇచటి శిల్పములను బరిశీలించినచో ఇచట నెప్పుడూ వజ్రయానము వర్ధిల్లిన దనుట కవకాశము కనబడదు.

మహాచైత్యము :—ఈ మహాచైత్యము సరిగా నెప్పుడిచట స్థాపిత మయినదో తెలియదు కాని యిచటిశిల్పచిత్రములలో అండోపరితలమున కలంకారభూతములయినవికొన్ని — వానిపనివానితనమును, ఇతర లక్షణములను ననుసరించి చూచినయెడల — క్రీస్తుపూర్వము రెండు వందలనాఁటివిగఁ దలంపవచ్చును.

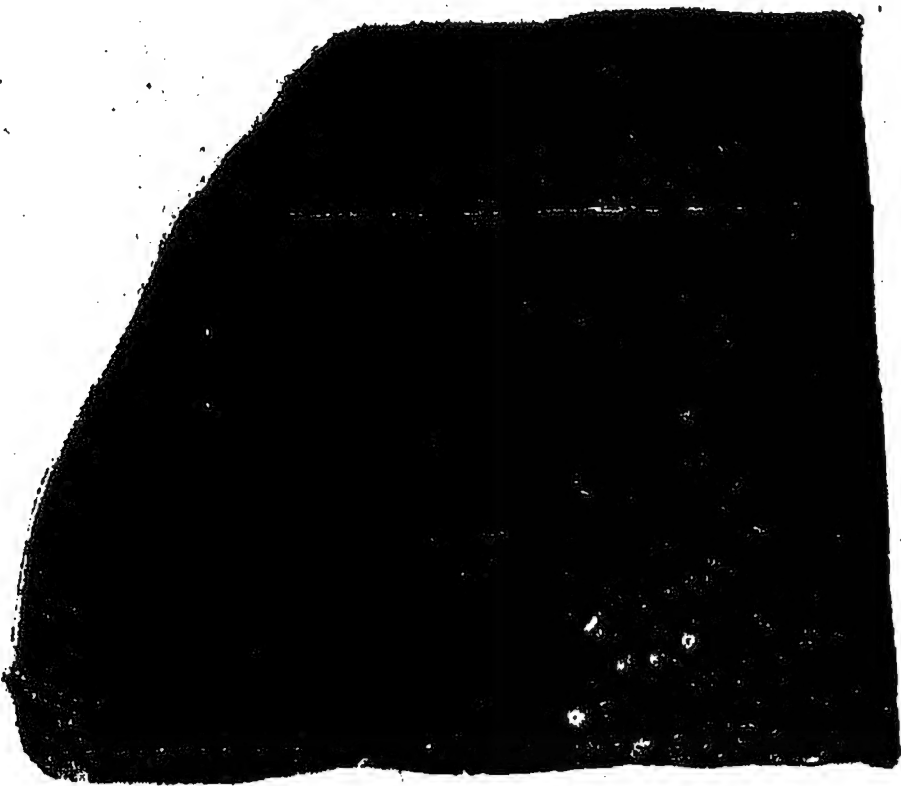
స్తూపాధిస్థానము (Base of the stupa) రమరమి గతిఁ అడుగులవ్యాసముకలది. అండము (Dome) ఎత్తు తొంబదియడుగులకంటెఁ బైని కలదు. మొత్తము స్తూపమంతటియెత్తు రమరమి నూలు అడుగులకంటె పైఁగానుండును. జగ్గయ్యపేటలోఁగల చిన్న స్తూపమునే లక్ష్యముగఁ దీసికొని ఈమహాచైత్యమును నిర్మించియుండవచ్చును. మొదట నొకతెర మట్టి పోసి దానిని దిమ్మిసకొట్టి, పిదప మరల నొకకీటుమట్టి పోసి మగల దిమ్మిసకొట్టి యిట్లే కీటుకీటుగ పోసిన మట్టితో స్తూపాకృతి తేల్చెదరు. ఇట్లు తేల్చినమట్టిస్తూపముచుట్టును పైని ఇటికలను పేర్చి యతికెదరు. అటువెనుక నీ యిటికలమీఁద చిత్రశోభితములయిన పాలరాల నతికించెదరు. ఈరీతిని స్తూప మంత ర్భాగమున వట్టి మట్టితో గట్టిగ నుండి పైకిమాత్రము శిలాఫలకములతోఁ గప్పఁబడియుండును. స్తూపరూపము నిట్లు కీటుకీటుగ మట్టిపోసి తేల్చి నిర్మించియుండనియెడల శతాబ్దులు కడచుకొలఁదియు అండము విరూపము చెందుటయేకాక అంతటియెత్తుగ స్తూపమును నిర్మించుటకును, శిలాఫలకములను ఎత్తునకుఁ గొనిపోవుటకునుగూడ వీలుండెడిది కాదు. ఒక్కనీటిచుక్కయినను లోపలికిఁ దూఱనంతకట్టు దిట్టముగ నుండులాగున శిలాఫలకముల నొండొంటితో చక్కనిపద్ధతిని స్తూపాపరితలమున నతికించినారు. అండముపైని గళఃమును, దానిపయిని హర్షికాయను, దానిపైని ఛత్రము నుండినవి కాని వీనిపరిమాణములు తెలియరావు. అమరావతీస్తూపమున ఎన్నిఛత్రము లుండినవో మనకు తెలియదు కాని ప్రాయికముగ మూడుండి యుండవచ్చును; ఎందువల్ల ననఁగా, సరియైన స్తూపమును నిర్మింపవలె ననిన మూఁడు ఛత్రము లుండవలెను. అమరావతీయందలి స్తూపము నిట్టి సనాతన సంప్రదాయము ననుసరించి కట్టినట్లు చెప్పదురు. ఈ స్తూపము చుట్టు నాగార్జునాచార్యులవారు కట్టించినదని చెప్పఁబడు నొకచిత్రమయశిలా ప్రాకారము కలదు. (చూడుఁడు, అమరావతీస్తూపము, పటము, ౪).

అండముదిగువభాగమునకు వేదిక యని పేరు. ఈవేదికయుపరితలమును గప్పియుండు శిలాఫలకములలో చాల వానిమీఁద చైత్యచిత్రములు చెక్కియుండుటచేత ఈస్తూపమునుగుఱించి యిదివఱలో వ్రాసినరచయితలు వీనికి చైత్యశిలాఫలకము లని పేరిడినారు. కడుశోభాయమానముగ నుండినదినములయందలి అమరావతీచైత్యకృతినే ప్రాయికముగ నీచైత్యశిలాఫలకములమీఁద చెక్కియుండుట చాల అదృష్టము కదా! వీలయిన, కాలముయొక్క రాటుపోటులవలన విధ్వంసము చెందిన అమరావతీస్తూపముయొక్క సరియైన స్వరూపమును దెలిసికొనుటకు మన కిపు డీచైత్యశిలాఫలకములే గతియగుచున్నవి. ఇట్టి చైత్యశిలాఫలకములలో నుత్తమమయిన దొకటి మద్రాసు చిత్రవస్తు ప్రదర్శనశాల (Museum) యందున్నది. ఇట్టిశిలాఫలకములమందము రకరకములుగ నుండును; వీనిమందము అడుగు రెండంగుళములు మొదలు అడుగు నాలుగంగుళములవఱకు నుండును. వేదికయెత్తు అడుగులు; కావున దానిని గప్పియుండు శిలాఫలకములయెత్తును అంతే యుండును. నాలుగుదిక్కులందును ఈవేదిక ప్రతిద్వారమునకు

అమరావతీ స్తూపము

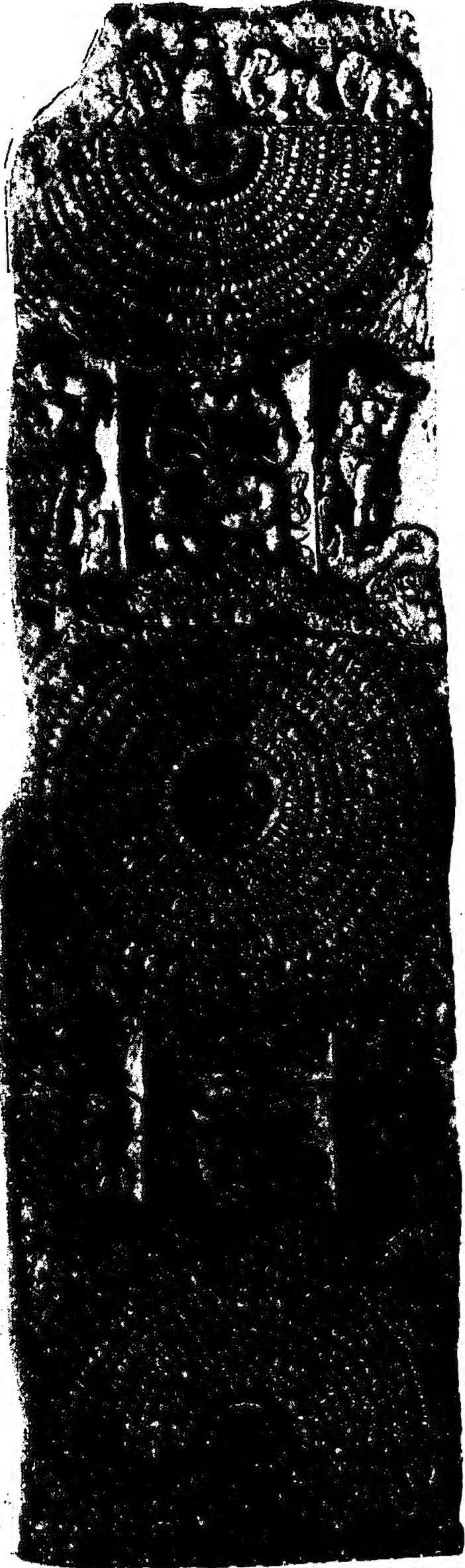

అమరావతీస్తూపము

కె. అధిష్ఠానచిత్రములు (పటము ౬)

అమరావతీ స్తూపము

౪. ఊర్ధ్వపటదిశ్రములు (పటము ౮)
(వెలుపలివైపు)

అమరావతి స్తూపము

౫. ఉర్ధ్వపటచిత్రములు (పటము ౮)
(లోపలివైపు)

నెదురుగా నరుగువలె ముందటి కుండునట్లు తీర్చబడినది. ప్రతిద్వారమునకు నెదురుగా ఈ మండటికి వచ్చిన భాగములమీఁద నై దేసి స్తంభముల చొప్పున నాలుగుదిక్కులందును గలసి యిరువది స్తంభములుండును. వీనికి 'ఆయకంభములు' (ఆర్యకంభములు - పూజనీయ స్తంభములు) అని పేరు. స్తంభాధిష్ఠితభాగములతోఁ గలసి వేదికచుట్టుకొలత ౫౨౧ అడుగులు; ఆభాగములను మినహాయించినచో, దానిచుట్టుకొలత ౪౭౦ అడుగులు. ఇంతలెక్కయు నది యెడతెగని శిల్పచిత్రములతో శోభిల్లుచుండును.

వేదిక నంటియుండుచోట అండముచుట్టుకొలత ౪౩౫ అడుగులు. హార్తికవటకుఁ గల అండోపరితల మంతయు రకరకములయిన సుందరములగు శిల్పచిత్రములతో నలరారుచుండును. పూర్ణిమామాసా సోత్యవములకును, ఇతర బౌద్ధోత్సవములకును ఈచైత్యమును ప్రాయశముగ జెండాలతోను, పువ్వుతోరణములతోను, దీపసహస్రముతోను అలంకరించువారు. రాత్రులయందు దీనిని జూచినయెడల నిది దీపాలతిన్నెవలె కన్పడుచుండెడిది. ఇందువల్లనే కావచ్చు నీస్తూపమునకు 'దీపాలతిన్నె' యని పేరువచ్చినది. వేదికను గప్పియుండు చైత్యశిలాఫలకము లొక ప్రాకారమునకు సంబంధించిన వనియు, ఇక్కడనే యింకొక పెద్దప్రాకార ముండి యుండవలె నని యూహించి, యది వెలుపలిప్రాకార మనియు, నిది లోపలిప్రాకార మనియు ఈ యమరావతీస్తూపమునుగుఱించి యిదివఱలో వ్రాసినపండితులుకొందఱు వ్యవహరించియున్నారు. కాని యిటీవలి పరిశోధనల ననుసరించి చూడఁగా నీవ్యవహారము తప్పని చెప్పవలసియున్నది. అంతేకాక, బౌద్ధవాస్తుకళయందు ఏస్తూపమునకును రెండుప్రాకారములు కానరావు. ఈకారణము ననుసరించుకొని 'లోపలి ప్రాకార' మనువ్యవహారము తప్పనియు, లోపలి ప్రాకార మను వ్యవహారము కేవలము వేదికను గప్పియుండు చైత్యశిలాఫలకములకే వర్తించు ననియు తేలినది.

వెలుపలిప్రాకారము:— ఈ స్తూపప్రాకారమునకు రెండువయిపుల నందమయిన శిల్పచిత్రములు కలవు. ఈ ప్రాకారరేఖ చాల గొప్పది. ఇందలి శిలాఫలకములమీఁద చెక్కినశిల్పచిత్రములు కొలఁదియైనను అవి ఆశ్చర్యమును గొలుపుచు, మనోహరములుగ ఉన్నవి. ఈ కారణములవలన ఈస్తూపమువెలుపలి ప్రాకారమునకు దీటువచ్చునది హిందూదేశమున మఱియెచ్చటను గానరా దని పరిశోధకపండితుల యభిప్రాయము (చూడుఁడు, ప్రాకారరేఖాచిత్రములు, పటము, ౫౫).

వేటువేటు బౌద్ధక్షేత్రములలోఁగల ప్రాకారములవలెనే యీ స్తూపప్రాకారముకూడ బౌద్ధులయఁదు సంప్రదాయసిద్ధముగ వచ్చుచుండినపద్ధతి నే యనుసరించి నిర్మింపబడినది. అది యెట్లునన, సాధారణముగ నిట్టి ప్రాకారరేఖానిర్మాణములయందు శిలామయనిర్మాణములయందు కాసెవాం ద్రవలంబించుపద్ధతి కాక, దారుమయనిర్మాణములయందు వర్ధకు లవలంబించుపద్ధతి ననుసరించుట వాడుకగఁ గన్పట్టును. వెలుపలివై పున నుండి చూచినచో ప్రాకారమునెత్తు రమారమి పదు

మూడడుగులు; లోపల స్తూపమునకు, నీ ప్రాకారమునకును నడుమ నుండు ప్రదక్షిణమార్గము ఎత్తుచేయఁబడుటచేత లోపలనుండి చూచినచో ప్రాకారమునెత్తు పదియడుగులు మాత్రమే. చుట్టు నీ ప్రాకారము నిలువురాతిస్తంభములతోను, రెండేసి స్తంభములకు నడుమ, వానిలో అడ్డముగాఁ జొనిపి కలిపిన మూడేసి రాతి అడ్డుకమ్ములతోను నేర్పడినది. నిలువురాతి స్తంభములలో ప్రతిదానికి నెడపెడ మూడు తొలలు కొట్టి అడ్డుకమ్ముల చివరలు కుసులుగతీర్చి వానిని స్తంభపుతొలలయందుఁ దూర్చి యతికినారు. కాసనములం దీ నిలువురాతిస్తంభములు ఊర్ధ్వపట్టములనియు, అడ్డుకమ్ములు సూచులనియు పేర్కొనఁబడినవి. నిలువు రాతిస్తంభ మొక్కొక్కటి తొమ్మిదడుగుల యొకయంగుళ మెత్తుగ నుండెను. ఒక్కొక్కయడ్డుకమ్మిపొడుపు అ ౩. అం ౬ లు. స్తంభాగ్రములు కుసులుగ తీర్చబడినవి. ఈకుసులు స్తంభములమీఁద మదుగువలె పటపఁబడిన రాతిమాలములలో వాని యడుగుభాగమునఁ దొలిచిన తొలలోఁదూర్చి బిగింపఁబడినవి. ఈ రాతిమాలములతో నేర్పడిన మదుగు ఊర్ధ్వపటములకు పైని ఉష్ణీవము (తలపాగ)వలె నుండుట వలన నది ఉష్ణీవ మని కాసనములందు పేర్కొనఁబడినది. ఈమాలములలో నొక్కొక్కటి చాల పొడువును వెడల్పును గలది. ఈ రాతిమాలము లొక్కొక్కదానియెత్తు రెండడుగుల తొమ్మిదంగుళములు. ప్రాకారరేఖయందు దిగువభాగమునందు అడుగు ఎత్తున నొక యిటికగోళ కలదు. ప్రాకారరేఖలోపలిభాగమున ప్రదక్షిణమార్గ మెత్తుగ నుండుటచేత ఈగోడ కానరాదు; వెలుపటమాత్రమే కనఁబడును. ఈగోడ కలంకారముగ వెలుపలితట్టున ప్రక్కలందు బొమ్మలుచెక్కిన రాతిపలకల నతికినారు. ఈపలకలమీఁద జంతువులయొక్క, బాలరయొక్క చిత్రములు నవ్వుపుట్టించునట్టిరీతులలోఁ జెక్కఁబడినవి. ప్రాకారరేఖయందలి యీ భాగమునకు అధిష్ఠాన (Plinth) మనిపేరు (చూడుఁడు, అధిష్ఠానచిత్రములు, పటము, ౬). బొమ్మలుచెక్కిన కొన్ని శిలాఫలకములను ఈయధిష్ఠానమునకు సరిపడినట్లు మలిచి కొనివేసియుండుటచేత నవి పూర్వము మొదట నుండినయొక ప్రాకారరేఖయందలి యుష్ణీవమునందలి వయి యుండు ననియు, ఏకారణముననో యది నశించినతరువాతనో యేమో వాని నధిష్ఠానశిలాఫలకములుగ మార్చినారనియు పురాతత్వవిదులు చెప్పుదురు.

ద్వారములు:— ఈ ప్రాకారరేఖ వృత్తాకారముగ నున్నదని యిదివఱకే తెలుపఁబడినది. అది నాలుగువైపులందు నడిమిభాగమున ముందునకు పొడుచుకొనివచ్చినట్లు తీర్చబడినది. నాలుగువైపులందును పొడుచుకొనివచ్చిన యీభాగము లొండొంటికి నడుమఁగల మడుపులలో ఒక్కొక్కభాగమున ఇరువదిరెండేసిచొప్పున నిలువురాతి స్తంభము లున్నవి. రెండేసి స్తంభములకు నడుమ మూడేసిచొప్పున ఒక్కొక్కమడుపునందు అటువదిమూడు సూచు లున్నవి. ఒక్కొక్కవైపున ముందునకు చొచ్చుకొనివచ్చిన ద్వారరేఖ ఉభయ పార్శ్వములందుఁగల మూడేసి నిలువురాతిస్తంభములతో నేర్పడినది. ఒక్కొక్క ప్రక్క నీ స్తంభములనడుమ మొత్తముమీఁద పండెండు

నూచు లున్నవి. ఈరీతి నేర్పడిన యొక్కొక్కద్వారమువెడల్పు ఇగువదియాఱడుగులు; పొడువు పదునాఱడుగులు. ఈ ప్రాకారద్వార స్తంభములమీద వెనుకటికాళ్లమీద కూర్చుండియున్నట్లు చెక్కిన సింహ ప్రతిమలు కలవు (చూడుడు, పటము, ౭).

మొత్తముమీద నీ ప్రాకారశేఖరము ౧౩౬ ఊర్ధ్వపటము లును, ౩౪౮ సూచులును, ౮౦౩ అడుగుల పొడువుగల ఉష్ణీమమును ఉండెను.¹ ఈ ప్రాకారశేఖర వెలుపలితట్టునను, లోపలితట్టుననుగూడ శిల్పచిత్రశోభిత మయియున్నది. వెలుపలివైపున గల బొమ్మలు ఆచారసిద్ధ మయినరీతిని చెక్కబడినవి; చిత్రములయందలి కట్టినా పద్ధతి ఒకటేవిధమున నున్నది. వెలుపలివైపునను, లోపలివైపునను ప్రతిస్తంభము మధ్యభాగమునందును వారుమయ ప్రాకారమునఁ గాన వచ్చు మేకుతలలను స్ఫురణకుఁ దెచ్చునట్లు వృత్తములు తీర్చబడినవి. ఈ వృత్తములందు పద్మచిత్రములను జెక్కినారు. స్తంభాగ్రభాగము నందును అధోభాగమునందును అర్ధవృత్తమునకు మిగిలియుండు పద్మ చిత్రములు కలవు. మధ్యవృత్తమునకును, ఉర్ధ్వాధోవృత్తములకును నడిమిభాగములు మూడేసి నిలువుపట్టికలుగ విభాగింపబడినవి. ఈ పట్టికలందు రకరకముల జంతుచిత్రములు, మనుష్యచిత్రములు, పుష్పచిత్రములు మొదలైనవి కానబడును. స్తంభాగ్రభాగమున నుండు సర్పవృత్తముమీదను, దిగువభాగమున నుండు సర్పవృత్తము దిగువకు కొంచెము వెడలువయిన అడ్డుపట్టికలు (Horizontal Bands) కలవు. అందు పాదారణముగ పుష్పచిత్రములు, జంతు చిత్రములు కానవచ్చును.

స్తంభము వెలుపలివైపునం దెగువగల వెడలువయిన అడ్డు పట్టికయందు మధ్యభాగమున తఱచుగా స్తూపపుబొమ్మ కనబడును. స్తూపమున కుభయపార్శ్వములయందును దానిని పూజించుటకు వచ్చిన యేనుఁగుబొమ్మలు చెక్కియున్నవి. వెలుపలివైపున గల స్తంభపు నిలువుపట్టికలలో సాధారణముగ ఆచారసిద్ధ మయిన శిల్పచిత్రము లుండును. స్తంభముమధ్యభాగమునం దుండు పద్మవృత్తమున కెగువ గల నిలువుపట్టికలందు సాధారణముగ నాగము, దాగోబా, బుద్ధుడు, పూజచేయువారు మొదలయిన ప్రతిమలును, దిగువ నిలువుపట్టికలలో నాట్యముచేయు కుబ్జ, యక్షగణ చిత్రములును చెక్కియున్నవి. లోపలివైపున గల వృత్తములందును, అవృత్తము లొండొంటికి నడు మగల నిలువుపట్టికలందును రకరకములయిన చిత్రములు కలవు. వీనిలోఁ జాలవఱకు బుద్ధజీవితమునందలి గాథలకును, జాతకకథల కును, జౌధసంప్రదాయ చరిత్రాత్మకము లయిన కథలకును సరిబం ఢించినవి. ఎడనెడ గార్హక చిత్రములుగూడ గానబడును. (చూడుడు, ఉర్ధ్వపటచిత్రములు, పటము, ౮).

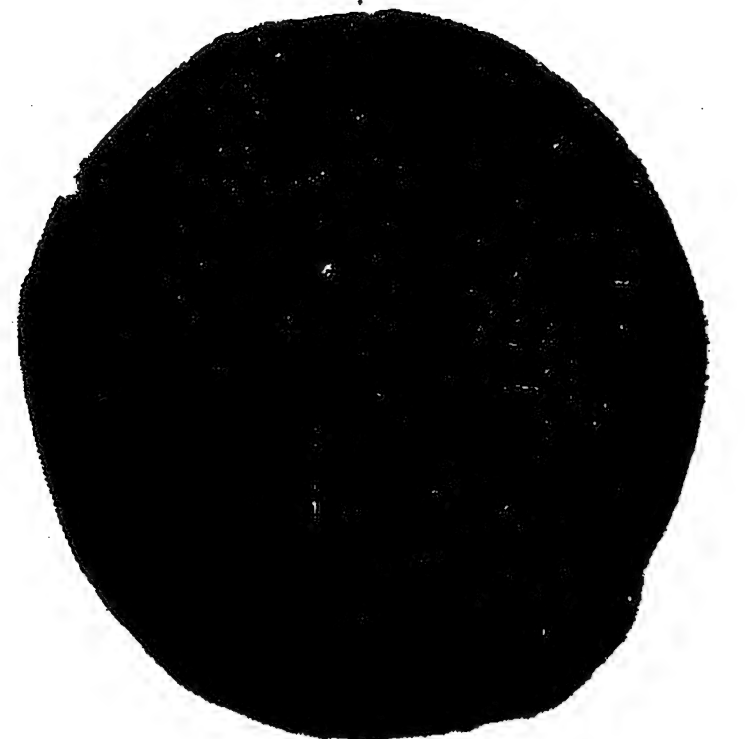
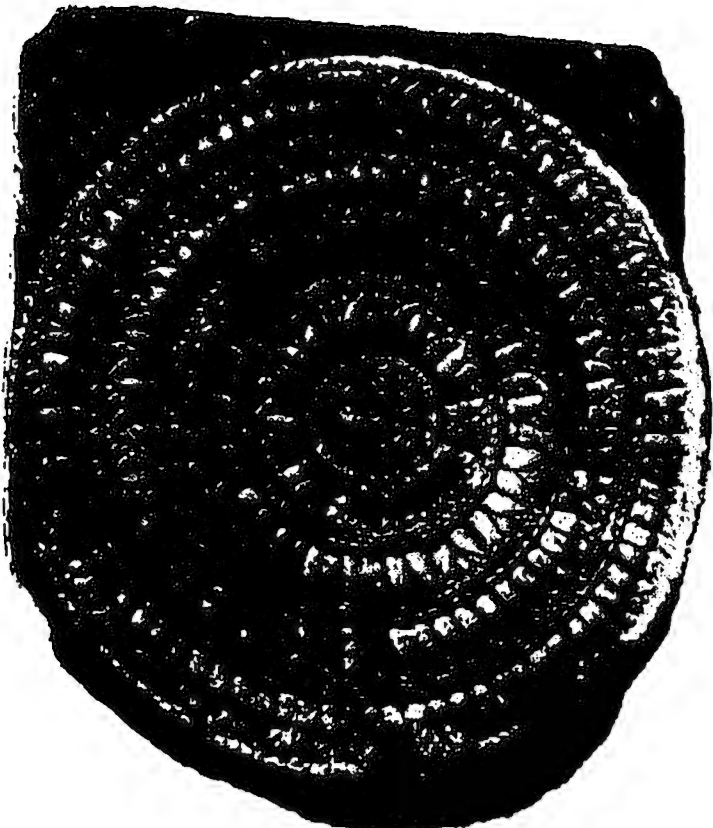
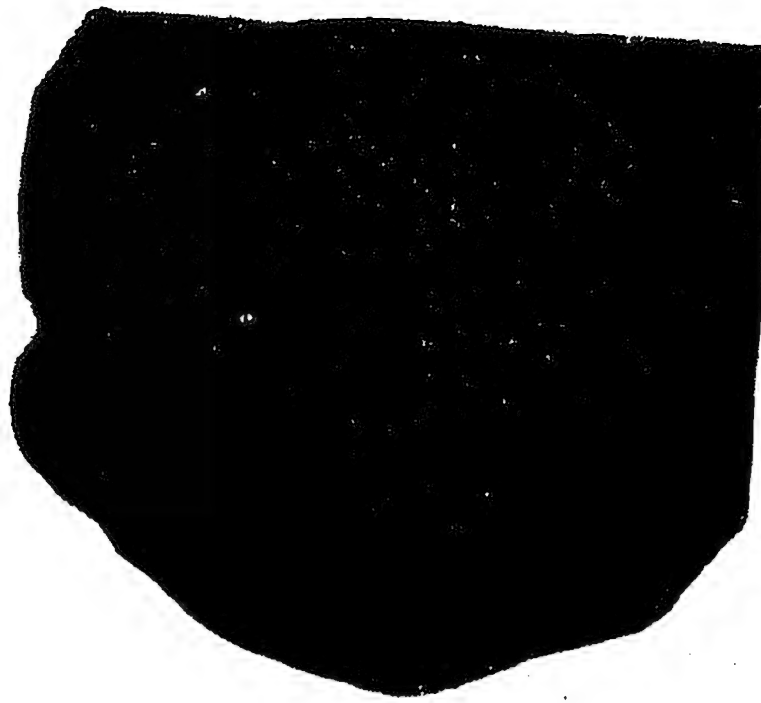
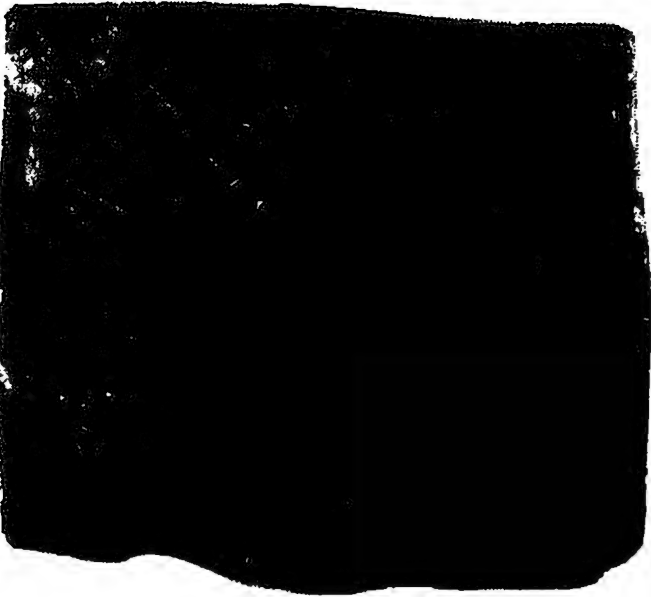
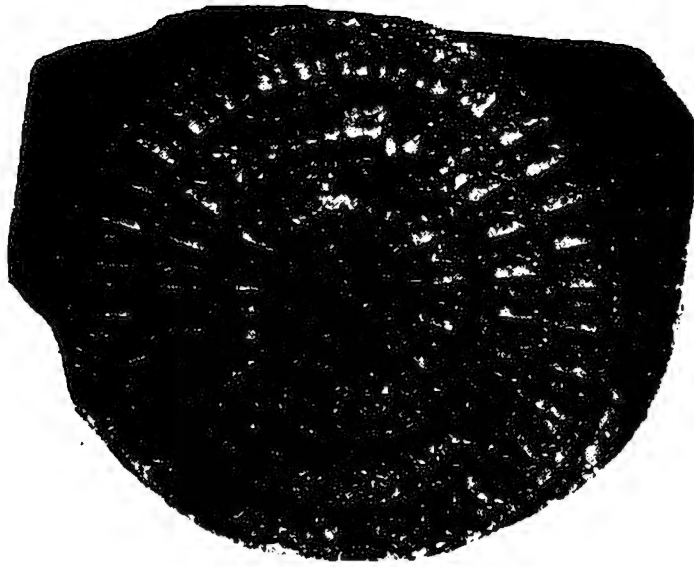
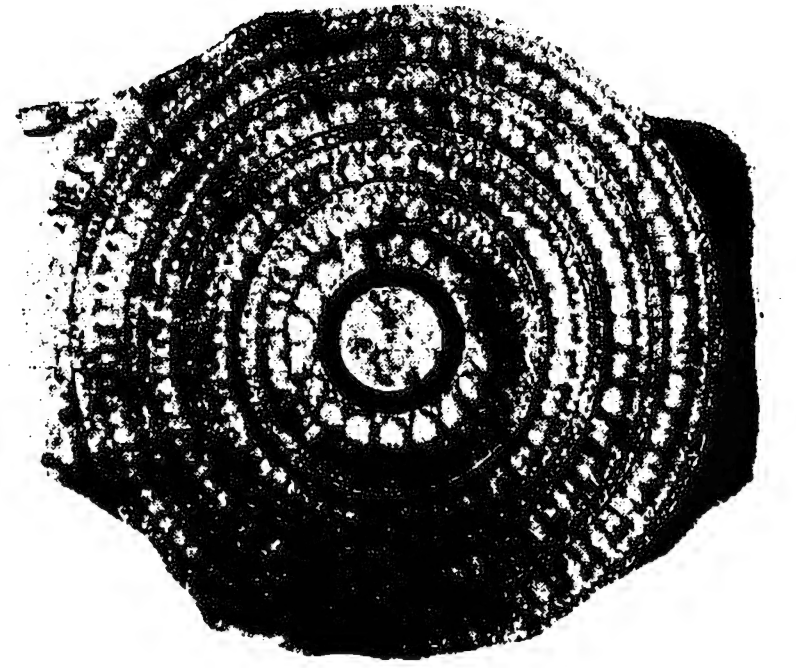
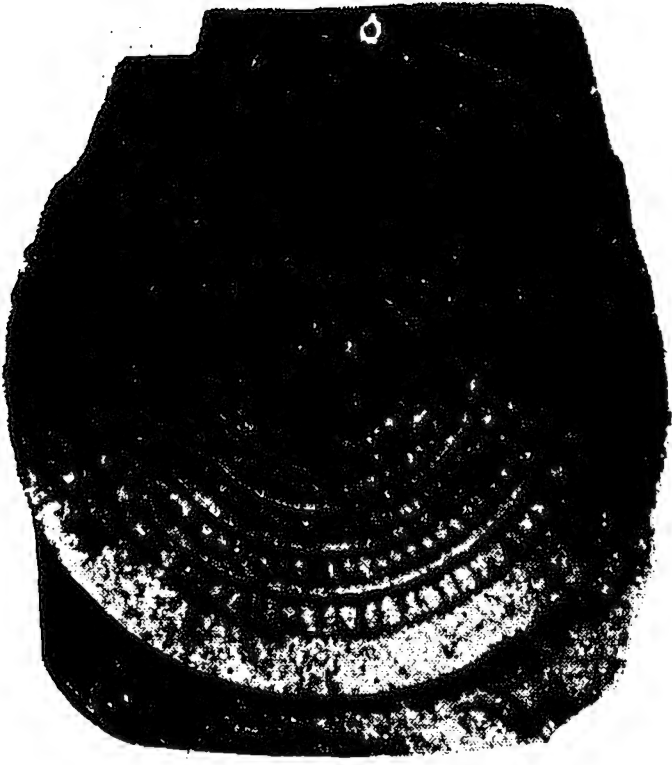
అడ్డుకట్టలు :— ఇవి నూచికపనిని స్ఫురింపజేయున వగుట చేత వీనికి నూచులని పేరు కలిగినది. ఈనూచులు వృత్తాంచితములు.

ఒక్కొక్కవృత్తమువ్యాసము ౩ ల. వెలుపలివైపునను లోపలి వైపున నూర్ధ్వాధోనూచికలందును గల వృత్తములందు పద్మములు చెక్కబడినవి (చూడుడు, పటము ౯). నడిమినూచియందలి లోపలి వైపునగల వృత్తమునందు మాత్రము బుద్ధజీవితకథలును, జాతక కథలును జెక్కినారు (చూడుడు, పటము, ౧౦).

ఉష్ణీమము :— ఉష్ణీమము పైభాగమున గుండ్రనదేటియుం డును. దానికి లోపలివైపున, వెలుపలివైపున శిల్పచిత్రము లనేక ములు కలవు. వెలుపలివైపున నది తరంగాకృతి కల పొడుగయిన పుష్పదండము నెడనెడ మనుష్యులు మోయుచున్నట్లు చిత్రితమయి యున్నది. తరంగ ముచ్చదశ నందినపుడు దానిని దిగువ మనుష్యులు మోయుచున్నట్టి చిత్రములును, పతనము చెందినపుడు దానిమీద దాగోబా, బోధివృక్షము, ధర్మచక్రము, తిరత్నములు, నాగములు, యక్షులు - వీని చిత్రములును చెక్కబడినవి. లోపలివైపున జాతక కథలను, జౌధసంప్రదాయచరిత్రములను, బుద్ధజీవితకథలను చెక్కి నారు (చూడుడు, ఉష్ణీమచిత్రములు, పటము, ౧౦).

వేదిక :— అమరావతీస్తూప వేదిక యెత్తు అఱడుగు లని యిది వఱకే చెప్పబడినది. ఈవేదిక చుట్టుకొలత ౫౨౧ అడుగులు. దీని లోపలివైపుభాగము నిర్మాణమునందుఁ బరిపూర్ణచేత నిది వెలుపలి వైపునమాత్రమే చిత్రిత మయినది. ప్రాకారశేఖరమునందును, దీనియం దును మొత్తము చిత్రితమయినభాగము సరిసమానమే యయినను వేదిక యందలి చిత్రరంగములు ప్రాకారమునందలివానికన్న మిక్కిలి చిన్నవి. కాని ప్రాకారపురాతికంటె వేదికరాయి మిక్కిలి మెత్త నయిన దగుటచేత వేదికయందలి ప్రతిమాశిల్పము ప్రాకారమునందలి దానికంటె అతిప్రశస్త మయినది. వేదికను గప్పియుండు నీచైత్యశిలా ఫలకములమీద సర్వసాధారణముగ దాగోబాలును, నాగములును చెక్కియున్నవి. ఈ దాగోబాలు చెక్కిన పలకలకు కుడి, యెడను వైపులందు విడిరాలమీదఁ జెక్కిన స్తంభము లున్నవి. ఈ విడి స్తంభములమీద బోధివృక్షము, ధర్మచక్రప్రవర్తనము, మారప్రలో భనము మొదలయిన చిత్రము లుండును (చూడుడు, విడిస్తంభము, పటము, ౧౧). దాగోబాలును, స్తంభములును విడివిడిశిలాఫలకముల మీదఁ జాక యొక్కొక్కప్పుడు ఒకటే ఫలకముమీద చెక్కి యుండుటయుఁ గలదు. ఈ వేదికాచైత్యశిలాఫలకములకుమీద నంచు కట్టినట్లు చిత్రాలంకృతమయిన యొకపట్టిక (Frieze) యుండును. వేలువేలు రాలిపలకలను కూర్చి యాయంచును దీర్చెదరు. కొన్ని కొన్ని సందర్భములలో ఒకటే రాలిఫలకముమీదను ధర్మచక్ర స్తంభమును, దాగోబాయును, వీని కెగువను చిత్రాంచిత మయిన యంచునుగూడ నుండుట కలదు. మద్రాసు చిత్రవస్తుప్రదర్శన కాలయముగల చైత్యశిలాఫలక మితరగతికి చెందినది (చూడుడు, పటము, ౧౨).

అమరావతీ స్తూపము

౬. సూచీచిత్రములు (పటము ౯)
(వెలుపలివైపు)

అమరావతీ స్తూపము

౯. ఉష్ణిమచిత్రములు (పటము ౧౦)
(లోపలివైపు)

ఈ చైత్యశిలాఫలకములకు తలకట్టుగ నుండు చిత్రశోభిత మయిన పూర్వోక్తముగ నా యంచును దీర్చుటలో శిల్పులు దారు మయప్రాకారము నాదర్శముగఁ దీసికొనిరని కడు ప్రాచీనములగు నంచులరీతి ననుసరించి చెప్పట కవకాశము కలదు. తొలుదొలుత తీర్చిన యిట్టి తీర్పులలో ఆంచు నడ్డముగ నయిదువిభాగములు చేసి యగ్రమునందుఁ గల మొదటివిభాగమున పుష్పకల్పనలును, వెడలు పుగనుండు రెండవభాగమున ప్రాకారాకృతిని, మూడవభాగమున ప్రయాణమయిపోవుచున్నట్లు చిత్రంపఁబడిన వరాహము, సింహము, ఉష్ట్రము, వృషభము మొదలయిన జంతువుల చిత్రములును చెక్కి నారు. రెండవవిభాగమున చిత్రంపఁబడుచువచ్చిన ప్రాకారచిత్రమున మొదటికాలపు తీర్పులకును, దరువాతికాలపు తీర్పులకును భేదము కలదు. మొదటికాలపుతీర్పులందు ఈ ప్రాకారచిత్రము చిత్రాలంకారరహితముగఁ గన్పట్టును. తరువాతికాలపు తీర్పులందు ఈ ప్రాకారమునందలి సూచీవృత్తము లొండొంటికి నడుమనున్న స్థలమున మనుష్యప్రతిమలు మొదలయిన వేటువేటు రకముల చిత్రరంగములను దీర్చినారు. ఎగువను, దిగువను గల ప్రతి సూచీవృత్తమునందును పద్దములను జెక్కినారు; కాని ప్రతి నడిమి సూచీవృత్తమును మాత్రము పద్దముగ తీర్చకఁగట్టుకూడ మానవజీవితమునకు సంబంధించిన చిత్రరంగములను చెక్కినారు. ఈసూచీవృత్తము లొక్కొక్కటి రెండు మూడంగుళముల వ్యాసరేఖ గలవి. ఇంతటి స్వల్ప స్థలమునందు ఆకాలపు బౌద్ధశిల్పులు చక్కఁగ మనోహరములయిన మనుష్యప్రతిమలను చెక్కినారని వారి కళాకాశల మెంతటిదో యాలోచించుకొవచ్చును. నాలుగవభాగమును చిత్రించుటలో నొక చిత్రము కలదు. ఈభాగ మంతయు దారుశిల్పపద్ధతిని చిత్రిత మయి నట్లు కన్పట్టును. ఈభాగమున చతురస్రముగ నుండు రంధ్రము లొకదాని కొకటి సమానదూరములం దుండునట్లు చేసినారు. తొలు దొలుత తీర్చిన యంచులం దీభాగమున రంధ్రమునకు రంధ్రమునకు నడుమనుండు భాగమునం దేచిత్రములును చెక్కకుండ వదలివేసి నారు. తరువాతికాలమునఁ దీర్చిన యంచులను బరిశీలించినచో నా రంధ్రాంతరస్థలముల నుబ్బెత్తుగ సింహశీర్షములు చెక్కుటకు విడిచివేసి నట్లు స్పష్టమగును. అయిదవ దగు నట్టడుగుభాగము బొమ్మలు చెక్కు నిమిత్తము కాక శాసనములు చెక్కుట కుద్దేశంపఁబడుటచేత నది చిత్రరహితముగ నున్నది. ఈపట్టికయందు చెక్కఁబడు శాసనములు సాధారణముగ నట్టి యలంకారఫలకములను దానముగ నొసంగిన దాన పతులనుగూర్చి తెలుపును. ఈ శాసనములందు చిత్రశోభితములయిన యిట్టి యంచులు 'పటము' లని పేర్కొనఁబడినవి (మొదటికాలపు 'పటము'నకు చూడుడు, పటము, ౧౩; తరువాతికాలపు 'పటము'నకు, చూడుడు, పటము, ౧౪).

'ఆయకకంభములు':— నాలుగువైపులందును, నాలుగు ద్వారములకు నెదురుగా నరుగువలె ముందున కుండిన వేదికాభాగముల మీద నొక్కొక్కవైపున నయిదేసి చొప్పున నాలుగువైపులఁ గలసి

యిరువది స్తంభము లుండు నని, వీనికి 'ఆయకకంభము' లని పేరని యిదివఱకే తెలుపఁబడినది. ఒక్కొక్కదిక్కున నిట్లుయిదేసి స్తంభము లుండుట ఆంధ్రదేశస్తూపములందే కాననగు విశిష్టలక్షణము. ఈ విధ మున స్తంభములను బ్రతిష్ఠింపవలె ననుభావము ప్రాయికముగ అమరా వతీస్తూపమున కింకను పూర్వకాలముననే నిర్మింపఁబడిన యుత్తర హిందూస్థానమునందలి సాంచీ, భార్హూత్ మొదలగు స్తూపములనుబట్టి కలిగియుండవచ్చును. రాతిఫలకలమిఁదఁ జెక్కిన భార్హూతు స్తూపాకృతులను గాంచినయెడల స్తూపవేదికమిఁద నుభయపార్శ్వ ములయందును అలంకారముగ నున్న కొన్నిధ్వజములు చూడనగును. ఏతాదృశధ్వజభావమును గైకొని యాంధ్రకళావిదులు అట్టి ధ్వజ ములను గౌరవాలంకారార్థముగమాత్రమే కాక విశేష ప్రయోజనము నిమిత్తముకూడ నుపయోగించియున్నారు. ఉపాసకులకు స్తూప సందర్శనమున బుద్ధనిర్వాణము స్ఫురించునట్లే ఈ స్తంభపంచక దర్శనమున బుద్ధజీవితమునందలి ప్రధానవిశేషములు స్ఫురించునట్లు చేసినారు. ఈ యొద్దు స్తంభములను పంచకల్యాణము లనఁబడు బుద్ధ జీవిత ప్రధానవిశేషములకు గుర్తుగ నిలిపి గౌరవించినారు. (౧) బుద్ధావ తారము, (౨) మహాభినిష్క్రమణము, (౩) మారప్రస్థంసము, (౪) సంబోధి, (౫) ధర్మచక్రప్రవర్తనము అనునవి పంచకల్యాణము లనఁబడును. అప్పుడు మహాపరినిర్వాణమునకు స్తూపమే సూచన యనవలెను. మారప్రస్థంస, సంబోధుల నొక్కవిశేషముగనే గైకొనినయెడల నప్పుడు (౧) బుద్ధావతారము, (౨) మహాభినిష్క్రమణము, (౩) సంబోధి, (౪) ధర్మచక్రప్రవర్తనము (౫) మహా పరినిర్వాణము అను నీ యొదింటిని దెలుపుట కీ స్తంభములు గుర్తుగ నున్నట్లు గ్రహింపవలెను. ఈవిషయము ప్రస్ఫుట మగుటకయి తరువాతికాలమున స్తంభము దిగువభాగములందు, చూచునారి దృష్టి పథమునఁ బడునట్లు బోధివృక్షము, స్తూపము, ధర్మచక్రము మొద లయినవి చెక్కినారు. ప్రాకారమును గడచి లోపలికి వెళ్లినంతనే బౌద్ధులు, ఉపాసకులు పూజార్ద్రవ్యముల నీ స్తంభములముం దుంచి, వాని నారాధించి పిదప స్తూపప్రదక్షిణము చేయుదురు. ఈ స్తంభము లీవిధమున గౌరవపాత్రము లగుటవల్ల కావచ్చును వీనికి 'ఆయక కంభములు' (ఆర్యక కంభములు - పూజ్యస్తంభములు) అని పేరు కలిగెను (చూడుడు, ఆర్యకకంభచిత్రములు, పటము, ౧౫). స్తంభములయితే పూజ్యములు కావు కాని యవి మతసంబంధ మయిన పూజ్యభావములకు చిహ్నములుగ నిలుచుటచేత నవి పూజ్యస్తంభము లయినవి. ఈ స్తంభములు దిగువభాగమున చతురస్రముగ నుండును. స్తంభపాదము (Shaft) అష్టకోణాకారముగ నుండును. అండము రూపమునఁ దేలిన చూళిక (Capital) ప్రతిదిక్కున తోరణముగ (Arch) మలచఁబడినది: దీనికి బౌద్ధవాస్తువున చైత్యతోరణ మని పేరు. చూళికయందలి తోరణముల దిగువభాగములు వట్టి గుండ్రుగ నుంచెదరు; లేదా ఆగుండ్రయందు యక్షిప్రతిమలను జెక్కెనరు (చూడుడు, అమరావతి యక్షిప్రతిమ, ౧౬). చూళికశిఖరభాగమున

అమరావతీస్తూపము

కేతనదండములను పాతుటకు గుంటలు తొలిచెదరు. అమరావతీ ఆర్యక కంభచూళికలయందలి యక్షి ప్రతిమ లత్యంత సుందరము లయినవి. భార్గూతుస్తూపమునందలి యక్షి ప్రతిమలను, అమరావతీఆర్యకకంభా గ్రములందలి యక్షి ప్రతిమలను సరిపోల్చి చూచిన కళావిమర్శకులు అమరావతీయక్షి ప్రతిమ లత్యద్భుతకళాకాళమును వెల్లడించు ననియు, ఈయక్షి ప్రతిమలను చెక్కుటలోఁ జూపిన కళ కీడువచ్చు నది మఱియొకటి కానరా దనియు నభిప్రాయపడుచున్నారు. ఈ ప్రతిమలుండు గూడు వాతాయనభావస్ఫురణమున నిర్మింపఁ బడిన దని చెప్పుట కమరావతీయందే నిదర్శనములు కలవు. ఇట్టి గూండ్లు కొన్ని జాలకట్టల కుండునట్టి కమ్ములతో నుండి, వాని నడుమనుండి మనుష్యులు ముందునకు తొంగిచూచుచుండినట్లు చెక్కబడినవి. ఇట్టి గూండ్లకు చైత్యవాతాయనము లని పేరు. తరు వాతికాలమున దక్షిణహిందూదేశ దేవాలయనిర్మాణమున ఆవిష్కరణముచెందిన 'కపోతపట్టిక' కు తొలిస్ఫురణమును, ప్రాతిపదికయు నీ చైత్యవాతాయనములందే కనుగొనగలము.

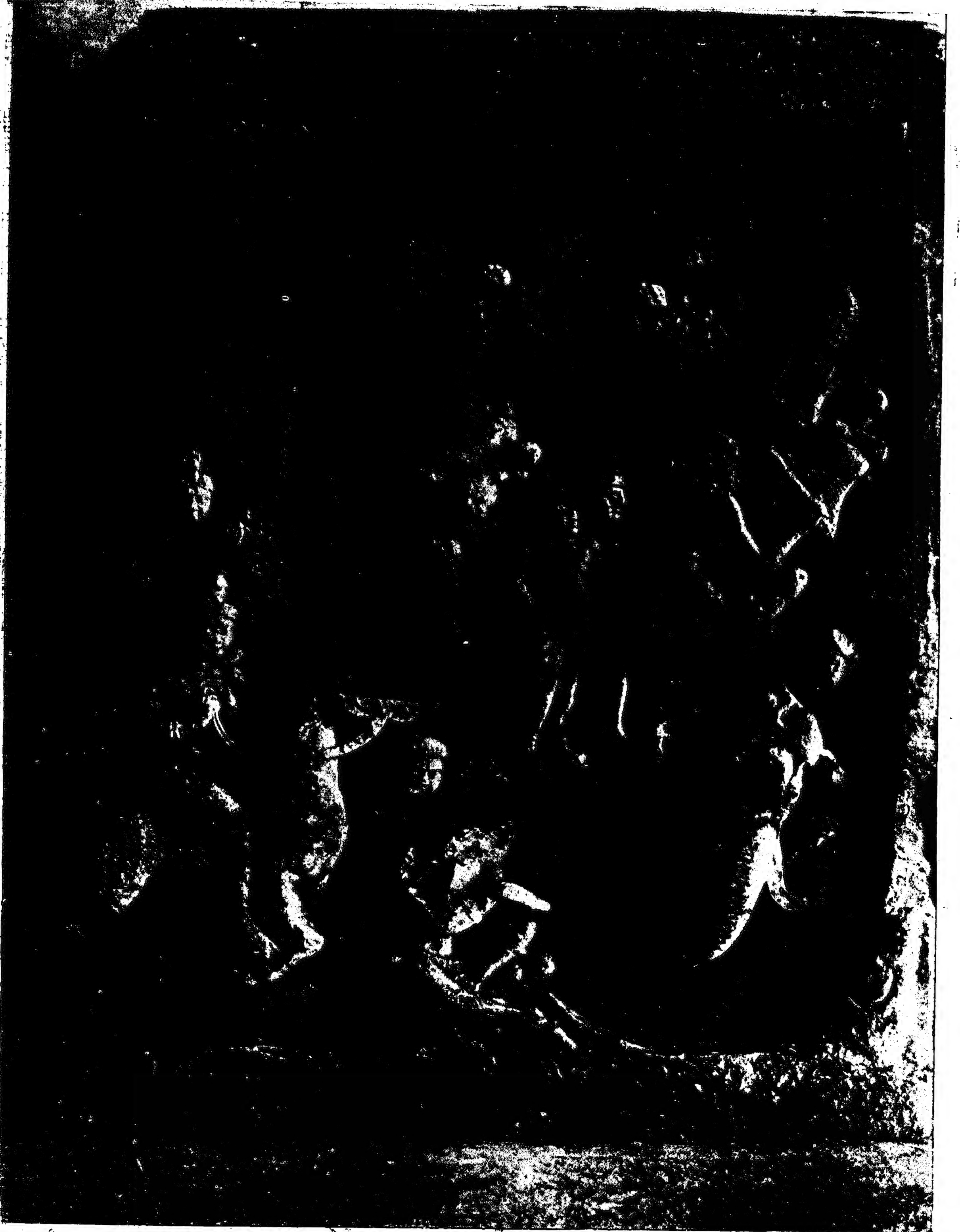
అండము :— నేటికమీదనుండి అండము లేచును. కాని అండముదిగువకొన వేదకయొక్క చైత్యము సరిగా నంటియుండక యించుక లోపలికి తగ్గియుండును. ఉపాసకుడు కాని, బౌద్ధుడు కాని ప్రాకారద్వారమును గడచి లోపలికి వెళ్లి పూజాద్రవ్యములను ఆర్యకకంభములముం దుంచి దృష్టి సారించి చూచినంతనే పంచ స్తంభములును పంచకల్యాణములను మనసునకు తట్టునట్లు చేయును. ఒకవేళ నవి మనసున కప్పుడు తట్టకపోయినను పూజాద్రవ్యసమర్పణానంతరము ప్రదక్షిణము చేయునపుడు అండోపరితలమున చిత్రితములయిన బౌద్ధచిత్రములవలన నయినను బౌద్ధధర్మము హృద్గోచరమగుచుండును. ఇట్టి చిత్రములు, అండముదిగువభాగముననుండి యారంభ మగును. అండముదిగువభాగమున కడవరుసయందు సాధారణముగా బుద్ధుని సందోధిని జూపకమునకుఁ దెచ్చు తచ్చిహ్నముయిన బోధివృక్షము చెక్కబడినది (చూడుడు, పటము, ౧౭). ఈ వరుసకు పైని ఇంకను రెండువరుసల చిత్రము లుండును. వీనిలో క్రిందివరుసయందు సాధారణముగ ధర్మచక్రమును, పైవరుసయందు స్తూపమును చెక్కబడినది (చూడుడు, పటము, ౧౮). బుద్ధుడు మహాభినిష్క్రమణము చేసినయనంతరము లోకకల్యాణముకొరకు కనిపట్టిన సమ్యక్సంబోధియు, దానిని ప్రజల కుటదేశించిన యుపదేశమునకు నూచకముగ ధర్మచక్రమును, తుదకు నిర్వాణనూచకముయిన స్తూపమును బుద్ధుని జగదభ్యుదయకాంక్షను వెల్లడించుచుండును. దిగువ వరుసయందలి చిత్రశిలాఫలకముల కెడనెడ, అట్టిఫలకములు పట్టుటకు వీలు లేనిస్థలములయందు పూర్ణ ఘటములను జెక్కిన శిలాఫలకముల నతికి యాబద్ధము చేసెదరు (చూడుడు, పటము, ౧౯). ఇట్లు ఆబద్ధము చేసినకారణమున నీ ఫలకలకు 'ఆబద్ధమాలా' (ఆ సమంతాత్ బద్ధా మాలా) అని పేరు కలిగినది. శాసనములందీపదామే ప్రాకృతతూపమున 'అభితమాల' అని పేర్కొనబడినది. శాక్యసింహుడు

(బుద్ధుడు) ఈవిధమునఁ బ్రయత్నించి విజయము నొందె నని తద్విజయమునకు నూచకముగ ఆ నూడువరుసల చిత్రములకు నెగువ నున్న వరుసయందు సింహప్రతిమలు చిత్రింపబడినవి. ఇట్లు బుద్ధుడు విజయమునొంది బుద్ధుడు, ధర్మము, సంఘము అను త్రితమములరూపమున ధర్మస్థాపనము చేసెననుటకు గుర్తుగ సింహచిత్రపట్టికకు పైని త్రితమచిహ్నముయిన త్రిశూల పతంపర చిత్రితమయినది. (చూడుడు, పటములు, ౨౦). త్రితమములను శరణము నొందినబౌద్ధుల కింక 'శూన్యమే' యనుటకు నూచనగ త్రితమ చిత్రపట్టికకు పైని కొంతస్థలము చిత్రరహితముగ నుంచబడినది, కాని యుపాసకులకు ప్రాపంచికవృత్తమున ఫలమును నిరూపించి ననేకాని వారికి వట్టి 'శూన్యము' హృదయాకర్షకము కా దని యెంచి, శూన్యస్థలము కెగువను సమరవిజయమునొందిన యోధులు పుష్పమాలాదులతోఁ బ్రపంచమున గౌరవింపబడునట్లే త్రితమ శరణు లయి బౌద్ధధర్మవిజయు లయినవారును లౌకిక పుష్పమాలా తుల్యమయిన గౌరవమునకు పాత్రు లగుదు రనునట్లు పుష్పమాలికలు చిత్రితము లయినవి. అట్టిగౌరవస్థితి కలుగుటకుఁ గూడ బుద్ధుడే కారణమని ఆ భగవానుడు స్మరణకు వచ్చునట్లు ఈ పుష్పమాలికలలో నెడనెడ చిన్నివృత్తములందు మరల బుద్ధజీవితగాథలు చిత్రితము లయినవి. ఈవిధమున బుద్ధధర్మము ననుసరించువారికి స్వర్గమున ప్రత్యేకస్థానము దొరకు నని చెప్పునట్లు పుష్పమాలికలవరుసకు పైని అండాగ్రభాగమున హార్తిక చూపబడినది. ఇది బౌద్ధుల మహా సుఖావాసమునకు నూచన. ఈ మహాసుఖావాసమును బడసినవాడు ధర్మరాజ్యమున కేకచ్ఛత్రాధిపతి యగు ననుటకు గుర్తుగ హార్తికపయి దండసహితముయిన ఛత్రము నెలసినది. ఈవిధమున ఆర్యకస్తంభ భావమే బౌద్ధులకు స్పష్టముగ బోధపడునట్లు అండోపరిశిల్పములును, హార్తికాఛత్రాదులును తీర్పబడినవి.

హార్తిక:— ఇది అండాగ్రభాగమున చతురముగనో, చతురస్రముగనో పేటికవలె నుండు నిర్మాణము. ఈ హార్తికాపార్శ్వములు సాంచీ మొదలగు స్తూపములందువలె దారుమయప్రాకారశోభితము లయియున్నట్లు చిత్రితము లయినవి. కొందఱు పురాతత్వ విదులు ఈ హార్తికయందే బుద్ధధాతువులు నిక్షిప్తము లయియుండెనని చెప్పుదురు. స్తూపమంతటిలో నిదియే పవిత్రమయిన యుచ్చస్థానము కావున ప్రాయికముగ నిట్లు వారు భావించుటకు కారణము కావచ్చును.

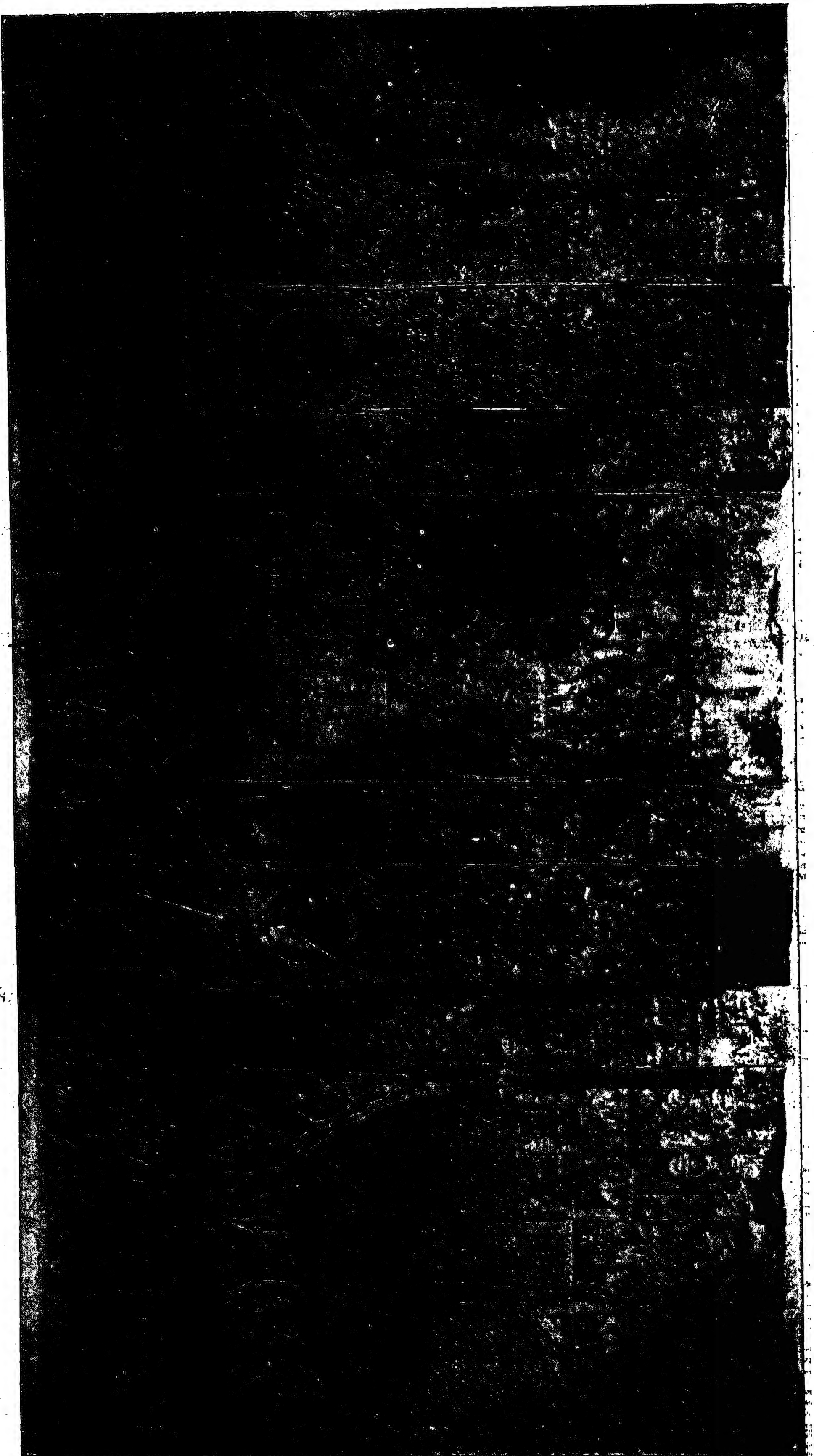
శిలాఫలకములమీద చెక్కబడిన స్తూపచిత్రముల ననుసరించి చూచినచో నాలుగువైపుల ప్రాకారాంతర్భాగమున మూలలందు స్తూపాధిష్ఠితమయిన విశిష్టస్తంభములు నెలకొల్పబడినట్లు కన్పట్టును. ఇట్టి స్తంభములుమాత్రమే కాక బుద్ధుని విడివిగ్రహములు కొన్ని స్తూపభూమియందనుఁ గొనవచ్చినవి. కాని అవి యేనాటివిో, యొక్కడ నుండెడివిో నిశ్చయముగఁ దెలియరాదు. కాని యవి చాలతరువాతి కాలపువి. ప్రాయికముగ మూడవ, నాలుగవ శతాబ్దాలనాటివి

అమరావతీ స్తూపము

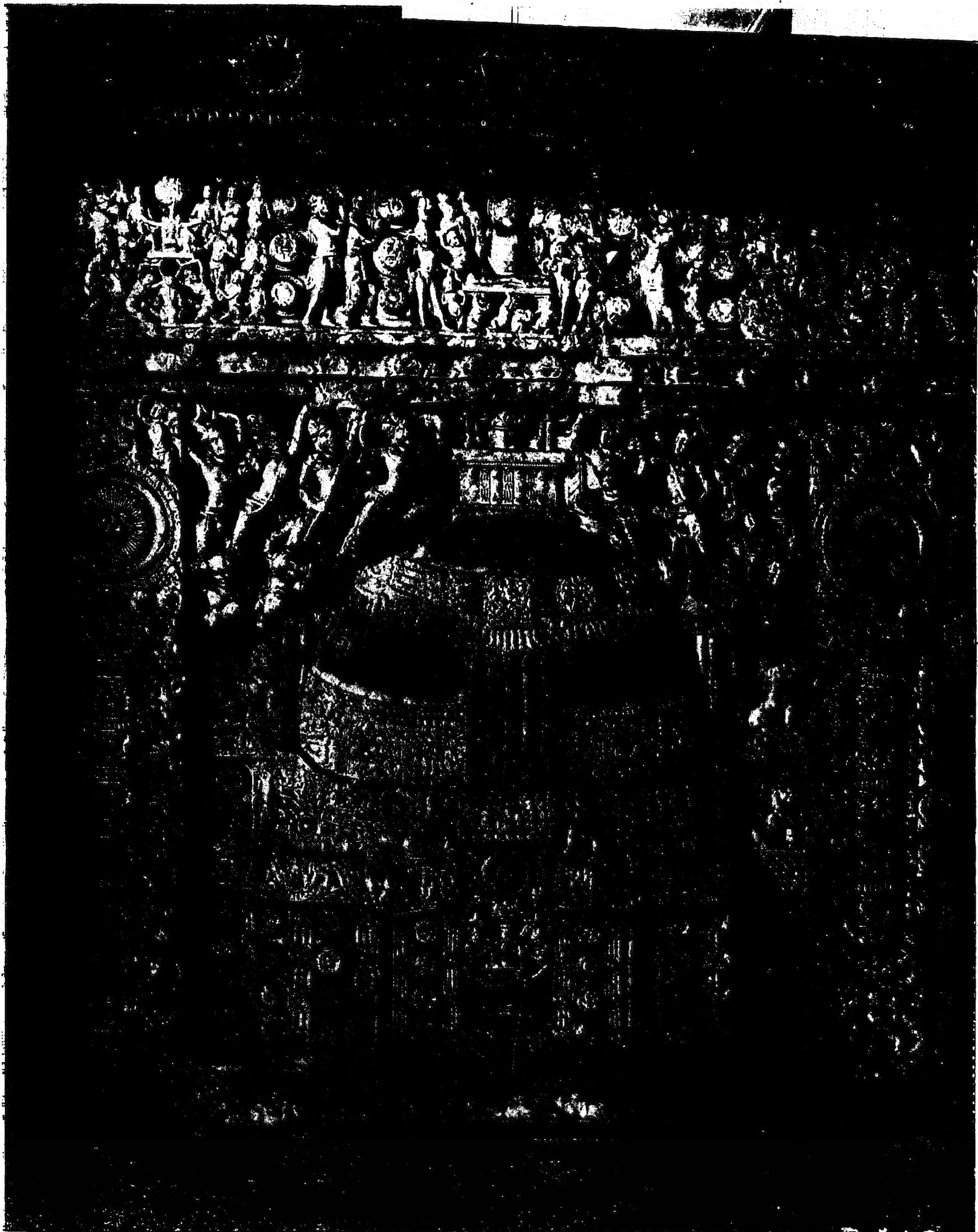

౧౦. ఉష్ణీషచిత్తము (లోపలివైపు)

అమరావతీ స్థాపము

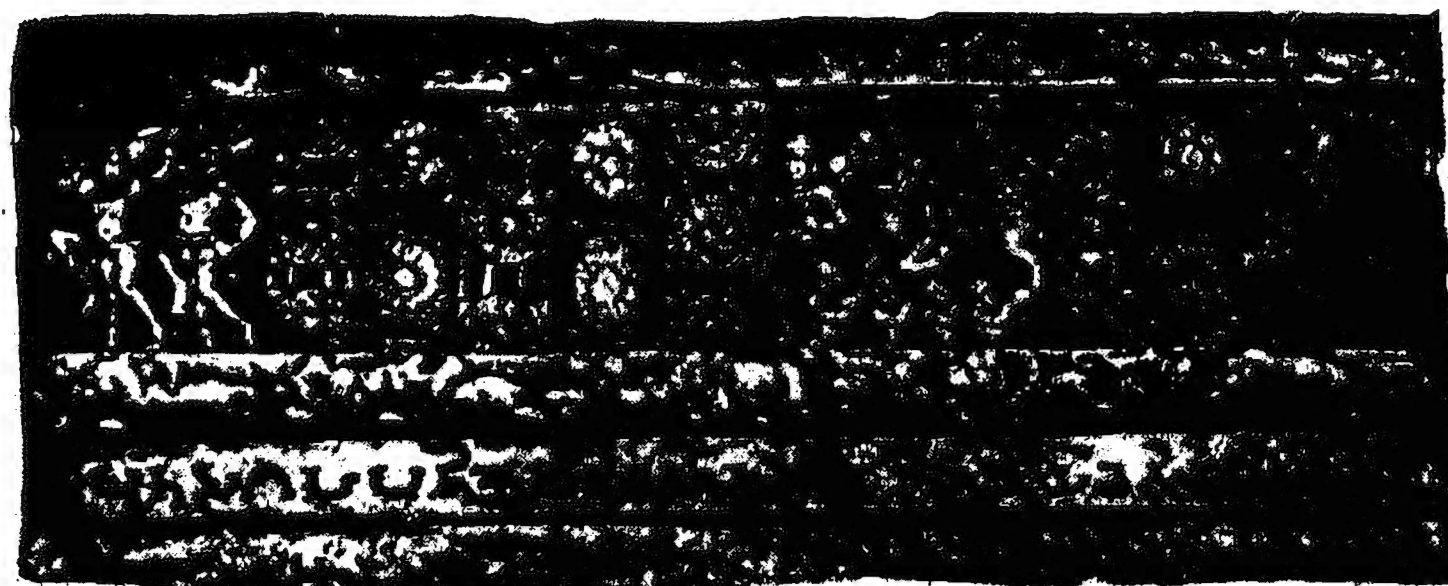
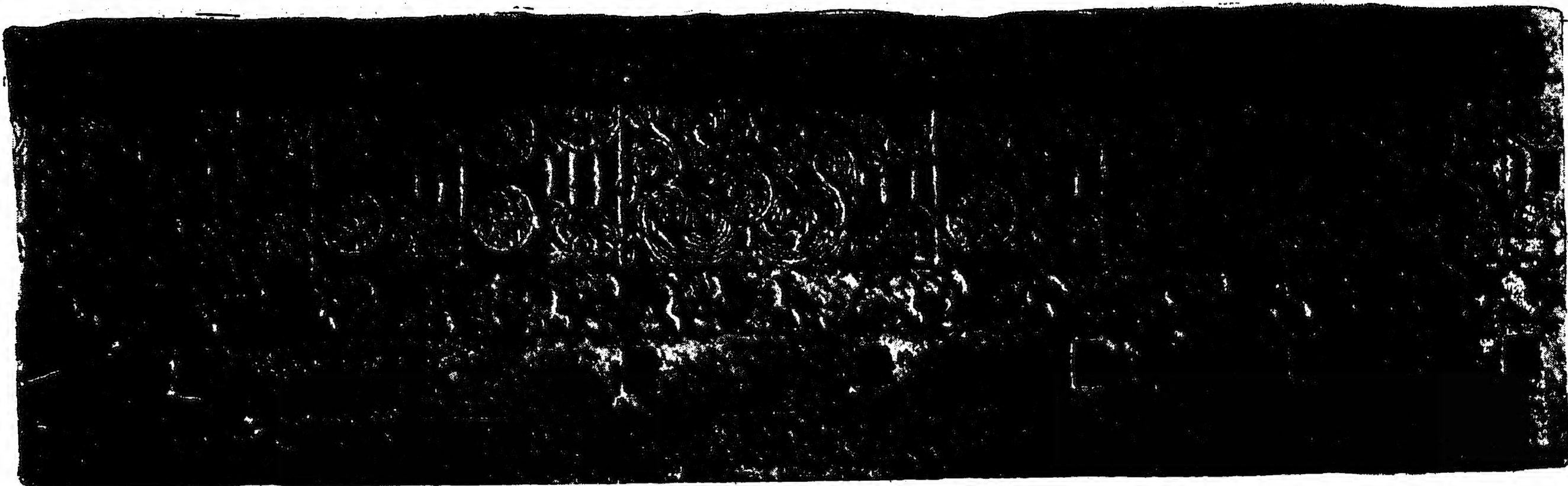
అమరావతీ స్తూపము

౧౨. శైలికిలాఫలకము (పటము ౧౨)

అమరావతీ స్తూపము

క.

కాచగు నని విశ్వాసంబు స్థితిగారు వ్రాసియున్నారు. యజ్ఞోపవీతము ఘక్కి నీ విగ్రహములు వసనము దాల్చుటచేత వీని కుశిభుజమును, కుడితొమ్మును గనబడుచుండును. ఇదియే యీ మూర్తులయందు గాననను చక్కని లక్షణము. ఈపద్ధతి ధరించిన వస్త్రము భుజములను రెంటినిగూడఁ గప్పివేయు గాంధారపద్ధతికి భిన్నమయినది. ఇట్టి విడి బుద్ధవిగ్రహములలో రెంటిని మద్రాసు మ్యూజియమునందుఁ జూడవచ్చును. బుద్ధునివిగ్రహములే కాక యితరవిగ్రహములు కూడ — ప్రాయీకముగ యక్షుల వసునేమో — కానవచ్చినవి. ఇట్టివానిలో శీర్షరహితమయిన విగ్రహ మొకటి మద్రాసు చిత్రవస్తుప్రదర్శనశాలయందున్నది. ఈ విగ్రహ మెవ్వరి దనువిషయమున పురాతత్త్వవిదులలోఁ గొంత వివాదము కలదు. ఈ విగ్రహముతోడభాగమునందుఁ జెక్కియున్న శాసనమును సరిగా చదువక కొందఱు టిడి రెండవశతాబ్దినాఁటివాఁడగు ఆంగ్రరాజు గౌతమీపుత్ర శాతకర్ణిదని వ్రాసియున్నారు. కాని శిల్పపురీతి ననుసరించి చూచినను, ఆ శాసనమునుబట్టి చూచినను ఆ విగ్రహ మంతకు పూర్వకాలపుదయి యుండు ననియే కాక, అది గౌతమీపుత్ర శాతకర్ణిని కా దని కూడ నిర్ధారణ మగుచున్నది. అందలి పనివాని తనము ననుసరించి డాక్టరు ఆనందకుమారస్వామిగారు అది క్రీస్తునకుఁ బూర్వము నూఱుసంవత్సరములనాఁటి దయి యుండునని తేల్చినారు. దానిమీఁది శాసనమును ‘గౌతమీ నమో.....దాన’ అని కాని, ‘గౌతమీ నమా...దాన’ అని కాని చదువఁదగియుండుటచేత నది యెట్లయినను గౌతమి యనుపేరఁ బరఁగు స్త్రీ చేసిన దానమును దెలుపుచున్నట్లే గ్రహింపవలసియుండును గాని దానిని గౌతమీ పుత్ర శాతకర్ణివిగ్రహముగ భావించుటకు వీలులేదు. తలలేనికారణమున నావిగ్రహ మెవ్వరి దనువిషయమున నెన్నియూహలయినను కలుగుట కవకాశము కలదు. ఈ విగ్రహముయొక్క యంజలిబద్ధమయిన చేతిలో పద్మమువంటి పుష్పము లుండుటవలనను, బౌద్ధపురాణగాథలందు శాక్యవర్ధనుఁడు మొదలయిన యక్షులను గుఱించి చెప్పఁబడి యుండుటవలనను ప్రాయీకముగ నది బుద్ధుని పూజించుటకు వచ్చిన యక్షుని విగ్రహమే కావచ్చును.

పూర్వోక్తవిగ్రహములేకాక ఇడిగా దొరకిన శిల్పకృతులును ఇంకను అనేకములు కలవు. వానిలో ముఖ్యముగ నిట శేర్మొనఁ దగినవి బుద్ధపాదములు. బుద్ధుని యీపాదముల యడుగున (అరకాలియందు) మహాపురుషలక్షణసూచకములయిన సంకేతము లెన్నో యుండును. అమరావతిస్తూపభూమియందు దొరకిన బుద్ధుని శ్రీపాదములలో ప్రాయీకముగ సహస్రారచక్రమును, త్రిరత్నచిహ్న మగు త్రిశూలమును, స్వస్తికమును గానవచ్చినవి. సహస్రారచక్రము ధర్మచక్రమునకును, త్రిశూలము బుద్ధ, ధర్మ, సంఘములకును సంకేత మని యిదివఱకే మనకుఁ దెలియును. స్వస్తికమునుగుఱించి యింఁచుక తేలిసి కొనవలసియున్నది.

స్వస్తికచిహ్నము చతురరసమన్వితము. కొనలతో నుండు నీ యాకులలో నొక్కొక్కటి యొక్కొక్క డిక్కున కుండును. ఉత్తరపుటాకుకొన తూర్పువైపునకు, తూర్పువైపుదానికొన దక్షిణమునకు, దక్షిణపుటాకుకొన పడుమటికి, పడుమటిదానికొన ఉత్తరమునకును సాగియుండును. ఈకొనలు చతురరసమన్విత మగు స్వస్తికచక్రగతిని నిరూపించును. తూర్పువైపునకుండు ఆకు చూపునది మనుష్యగతి. సరిగా దీని కెదురుగ పడుమటివైపునకుండు ఆకు చూపునది దేవగతి. దక్షిణమువైపున కుండు ఆకు చూపునది నరకగతి. ఉత్తరమువైపునకుండు ఆకు చూపునది సమ్యక్సంబుద్ధత్వగతి, అనఁగా బౌద్ధ ముక్తస్థితి. మనుష్యుఁ డెప్పుడును తన మనసు వచ్చినట్లు తన్ను వదిలివేసికొనినచో నతనియందలి జంతుప్రకృతివలన నతఁడు నరకమునకుఁ బోవుట సహజము కాన, పతితులయిన యట్టిమానవుల నుద్ధరించుటకు బుద్ధునివలన నిరంతరము ప్రయత్నము జరగుచున్నది. తత్ప్రయత్న ఫలము సమ్యక్సంబుద్ధి లేక పరినిర్వాణము. ఈ విధమున సర్వమానవజాతిని దుఃఖమునుండి యుద్ధరించి సమ్యక్సంబుద్ధిస్థితికిఁ గొని వచ్చుటకయి బుద్ధుఁడు సంకల్పించిన సంకల్పమును దెలియఁజేయుట కీస్వస్తికము చిహ్నమయి తనరారుచున్నది. బుద్ధుఁ డిట్లు చేయుటకు కరుణయే కారణము కావున నీచతురరస్వస్తికచక్రమున కదియే కీలకము (Pivot) గ నున్నది. ఈ కేంద్రముననుండియే బుద్ధుని విశ్వకాగుణ్యము సర్వదిశలకును సర్వమానవాభ్యుదయమునకయి ప్రవహించుచున్నదని యీచక్రమునందలి యాకులు తెలుపుచుండును. ఈ కరుణయే బౌద్ధమతమునందలి ప్రధానతత్త్వము. దీనిని తరువాతికాలమున బౌద్ధతత్త్వజ్ఞులు శక్తిగను, జగన్నాథగను వెలయించి ఆ దేవివలననే బుద్ధత్వప్రాప్తి కలుగునని నిర్వచించియున్నారు. ఈ కరుణాతత్త్వము వలననే తరువాతికాలమున బౌద్ధమునందు ఇదివఱలో నుడివినట్లు వజ్రయాన, మంత్రయాన, తంత్రయానాదులు వెలసినవి. ఈ బౌద్ధమత సంప్రదాయములందు కరుణ జగన్నాథ యను స్త్రీగను, బుద్ధుఁడు జగత్పిత యను పురుషుఁడుగను వ్యక్తీకరింపఁబడిరి.

స్తూపనిర్మాణకాలము :— అమరావతిస్తూప మొక్కకాలమునను, ఒక్కతడవను గట్టినదికాదు. దీనికి వేలువేలుకాలములందు కూర్పులు, చేర్పులు చేయఁబడినవి. నాలుగుతడవలలో నీ నిర్మాణము పూర్తియైనట్లు స్తూపపు రాతిపలకలమీఁది శాసనములలిపిరీతి ననుసరించియు, చిత్రములరీతి ననుసరించియు సుకరముగను, స్పష్టముగను కనిపట్టవచ్చును.

మొట్టమొదటకట్టిననాఁటి వనఁదగిన శిలాఫలకములను గొన్నిటిని జూడఁగలము. వీనిలోఁ గొన్నిటిమీఁద శాసనములు చెక్కియున్నవి; మఱికొన్నిటిమీఁద చిత్రములు చెక్కియున్నవి; వేఱొకకొన్నిటి మీఁద రెండును గలవు. ఈ కొలఁది పలకలయినను సుష్టుగ లేక చాల భాగము పగిలియున్నవి. ఈ పలకలమీఁదఁ గానవచ్చు శాసన, చిత్రములరీతికిని భార్గూశుస్తూపమునందలి శాసన, చిత్రరీతికిని ఎక్కువ పోలికయు, దగ్గఱ సంబంధమును కనఁబడును. దీని ననుసరించి మొదటి

తడవనాటి వనదగు రాతిపలకలు ఇంచుమించుగ భార్హాతుస్తూప నిర్మాణకాలమునాటివే (క్రీ. పూ. ౨౦౦) యని యూహించ వచ్చును.

వీనికి తరువాత వచ్చునవి మఱికొన్ని శిలాఫలకములు కలవు. రాయి కొంచెము ముతకది కాని పలకలు చాల వెడలుపయినవి. వీని యొత్తు అన్నిట సరిసమానముగ నుండక భేదించుచుండును. ఈపలకల మీద గట్లగట్లగ తీర్చిన చిత్రపట్టిక లొకదానిపై నొకటి కలవు. ఈ పట్టికలందలి గట్లలో (Panels) సాధారణముగ బుద్ధసంబోధి కాని, మొట్టమొదటిమాటు తనధర్మమును బోధించుచున్నబుద్ధుడు కాని, బుద్ధనిర్వాణముకాని సాంకేతికవిధమున, అనగా బోధి వృక్షము, ధర్మచక్రము, స్తూపములరూపమున చెక్కబడినవి. పుష్ప ఖటము, సింహాసనపద్మబుద్ధపాదపూజనము, నాగములు, మనుష్య చిత్రములు నెడనెడ చెక్కబడినవి. బోధివృక్ష, ధర్మచక్ర, స్తూప ములచిత్రములు ఒకదానిమీద నొకటిగ మూడుపట్టికలందును తీర్చబడినవి. ఈమూడువరుసలకును బైని తలకట్టుగ నాలుగుపట్టిల అంచు కట్టినారు. దీనియందలి యొకటవ, మూడవపట్టిలలో సామాన్య మయినవే కాని విశేషపరికల్పన లేమియునులేవు; కాని రెండవపట్టిలో ప్రయాణము చేయుచున్నట్లు సింహములును, నాలుగవపట్టిలో త్రిమూలపరంపరయు చెక్కబడినవి. ఇట్టి శిలాఫలకములమీదఁ జానవచ్చుశాసనలిపిరీతి నాధారముగ చేసికొని యవి ప్రాకారశిలలకుఁ బూర్వపువనియు, ప్రాయికముగ క్రీస్తుపూర్వమో, క్రీస్తుశకమునకుఁ దరువాతనో వందసంవత్సరములనాటి వనియు చెప్పవచ్చును.

ప్రాకారము రెండువైపులను చాల జాగ్రత్తగ చెక్కిన చిత్రములు కలవు. ఈ ప్రాకారశిలలు రెండవతడవ నిర్మాణమున నుపయోగ పఱచిన శిలాఫలకములకంటెను మెత్తనివి. ఈ ప్రాకారమును బాధనా గార్జునాచార్యుడు నిర్మించినట్లు తిబెత్తుదేశమున నొక గాథ కలదు. అది యును గాక, వాసిష్ఠీపుత్రశ్రీపుశుమావి పరిపాలనమునందు, అనగా రెండవశతాబ్దిమధ్యమన అమరావతీస్తూపమున క్రొత్తకూర్పులు, చేర్పులు జరగుచుండెననియు, దానికి క్రొత్త శిల్పాలంకారము లమరుచుండెననియు నూచించునట్టి శాసన మొకచిన్న శిలాఫలకముమీదఁ గలదు. పూర్వోక్తతిబెత్తుదేశగాథయు, నీశాసనమును, ప్రాకార శిలలమీద చెక్కియున్న యితరశాసనముయలందలి లిపిరీతినిబట్టి చూడఁగా ఈ ప్రాకారము క్రీస్తుశకము రెండవశతాబ్ది కడపటిభాగమున నిర్మితమయినట్లు చెప్పవచ్చును.

నాలుగవతడవ కట్టిననాటి వనదగు రాతిపలకలన్నియు, వేదికను గప్పుటలో నుపయోగపఱచినవే. ఈ రాయి మిక్కిలి మెత్తనిది; చాల సున్నితమయినది. ప్రాకారరేఖయందలి శిలలమీదకంటెను ఈపలకలమీది చిత్రసంపద శ్రేష్ఠమయినది. వీనిమీద దివ్యమయిన చిత్రములను అతివిస్తృతముగఁ జెక్కినారు. ఈ చిత్రములలో ఆ

కాలపు అమరావతీస్తూపమును లక్ష్యముగఁ దీసికొని చెక్కిన స్తూప చిత్రములు, మారప్రలోభనము, బుద్ధుని ప్రథమగర్భబోధలకు సంకేతములుగ నున్నచిత్రములు, జాతకకథలు — ఇవి యాకాలపు శిల్పులకు చాల నిష్టము కాఁబోలు — సాధారణముగఁ గానవచ్చును. ఈఫలకముల కంచుకట్టుగ నెరువ చిత్రపట్టికారేఖ తీర్చబడినది. ఈ పలకలనేకములవలెనే ఈచిత్రపట్టికారేఖకూడ రమ్యములయిన చిత్తరువులతో శోభించుచున్నది. ఈ చిత్రపట్టికయందలి చిత్రముల రీతిని బట్టియు, ఈఫలకములమీద చెక్కిన శాసనముల లిపిరీతినిబట్టియు నీశిల్పచిత్రములు క్రీస్తుశకము మూడవశతాబ్దినాటి వయియుండునని నిర్ణయించియున్నారు.

నిలుచున్నట్లున్న బుద్ధుని విడివిగ్రహము లొకకొన్ని స్తూప భూమియందు దొరకినవి. ఇవి యేకాలపునో సరిగా తెలియదు. వి. ఏ. స్పిట్టుదొరగారివి క్రీస్తుశకము మూడవ, నాలుగవ శతాబ్దాలనాటి వగు నని వ్రాసినారు.

శాసనములు : లిపి : భాష : — అమరావతీస్తూపమునఁ గానవచ్చు శాసనము లనేకములు కలవు. వీనిలో చాలవఱకు దానశాసనములు. ఈశాసనలిపుల పరిణామము ఈమహానిర్మాణము క్రమమయిన యంతరువులలో నెట్లు పెంపుచెందినదియు నూచింపఁగలుగుటచేత ఈ శాసనము లీస్తూపమనిర్మాణకాలమును నిశ్చయించుటలో సాయపడు ముఖ్యసాధనములలో నొకటై యున్నవి.

౧. ఇవి పలురకములయిన బ్రాహ్మీలిపియందు వ్రాయబడినవి. ఇట్టి రకములను నాలుగింటిని స్పష్టముగ మనము గుర్తింపవచ్చును. నల్లరాతిస్తంభములును, తొలుతటి నిర్మాణమునాఁడు మలచినశిల్పచిత్రము లనేకములును గల యాగ్నేయదిశయందలి ప్రాకారభాగమున నొకరాతిశకలము కలదు. దానిమీద మార్వలిపియం దొకశాసనము చెక్కియున్నది. ఇందలి యక్షరములు ఆశాసనమునకుఁ బ్రక్కలఁ గానవచ్చిన చిత్రశిల్పములుకూడ వానియంత పురాతనపు వయియుండవచ్చు ననుమాహు సిద్ధిపఱుచుచున్నవి. క్రీస్తుశకము రెండవశతాబ్దిని స్తూపము మరల నిర్మింపఁబడుచుండినట్లు కాకపోయినను దానికి గొప్పకూర్పులు, చేర్పులు జరగి యది పెంపు చెందుచుండినట్లు నూచిత మగుచుండినప్పటికిని ఆశాసనలిపివలన నీమహాచైత్యము ప్రాయికముగ క్రీస్తుపూర్వము ౨౦౦ల సంవత్సరములనాటికే యుండినట్లు సిద్ధాంత మగుచున్నది. ఆశాసన మిది :

“..... నెనగొపస ముడకుతలస ధభో.....”
[...నేనాధిపతియగు ముడకుతలుని¹ (ముడకుంతలుని?) స్తంభము...]
గుంటూరుజిల్లాయందలిదే యగు భట్టిప్రోలు స్తూపమునందలి ధాతుకరంధ్రశాసనములే అమరావతికి దగ్గఱగఁ గానవచ్చిన బ్రాహ్మీలిపియందలి

1. లూడర్నదొరగారు దీనిని ముడకుతలుని (మృదుకుంతలుని) అని సవరించినారు.

అమరావతీ స్తూపము

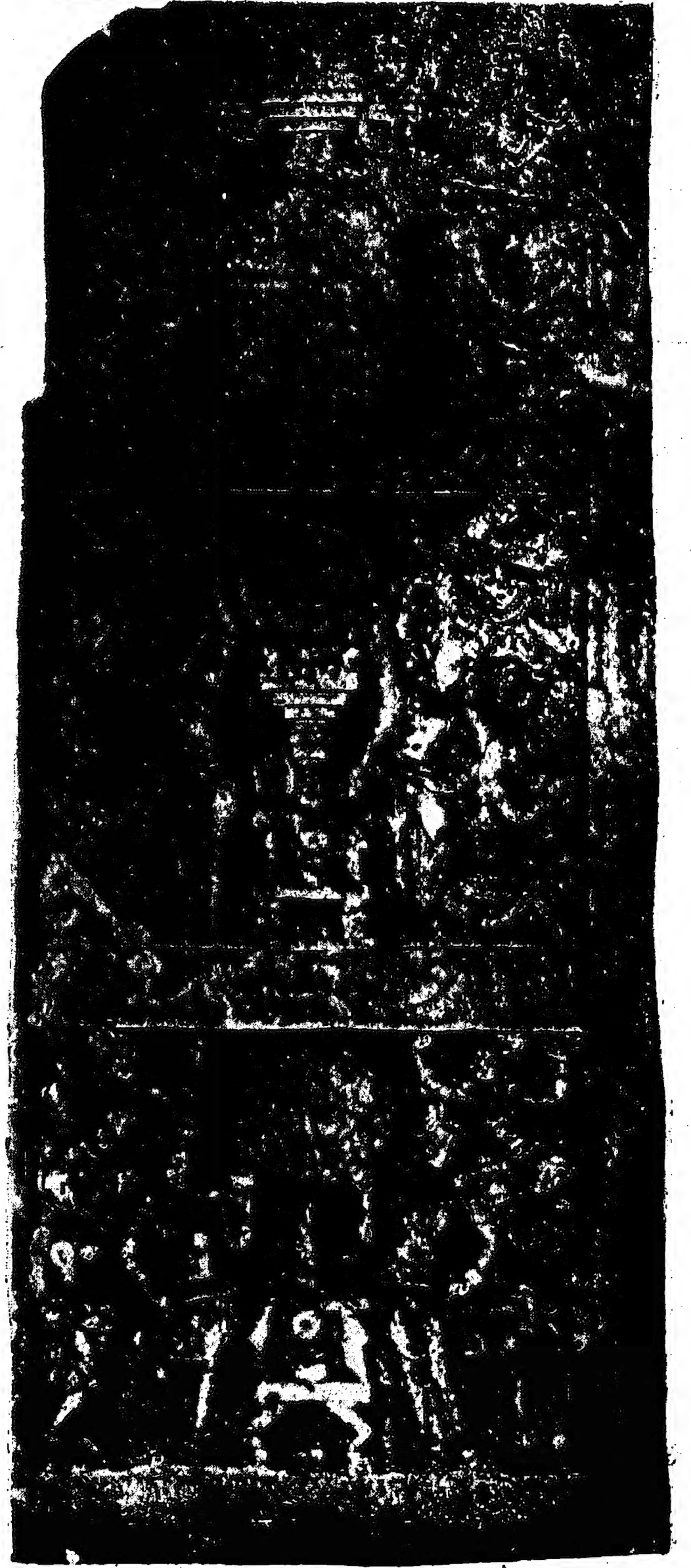
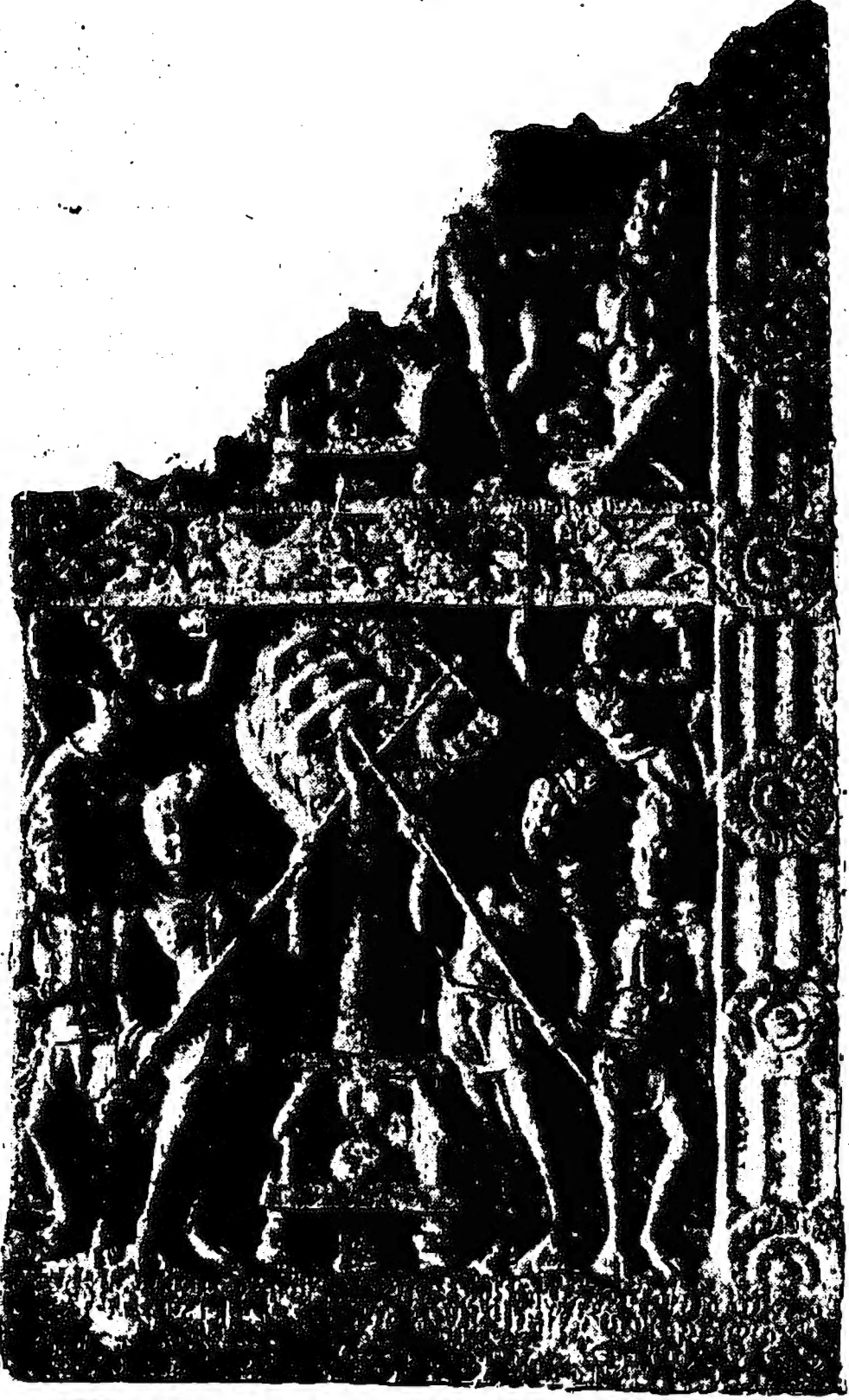
గమ: 'ఆర్యకంఠ' చిత్రములు (పటము ౧౫)

అమరావతీస్తూపము

(౧౯౫౦. 'ఆర్యకకంభ' చూశిక. (పటము ౧౬౬))
(అమరావతి యక్షిప్రతిమ)

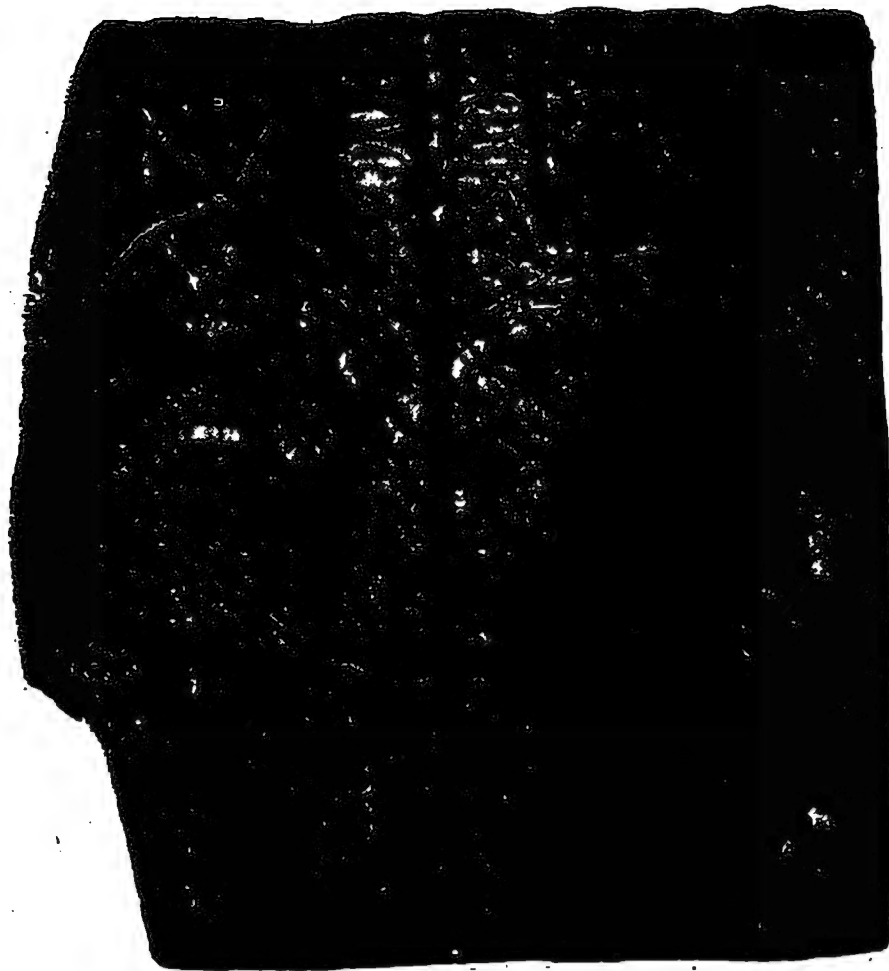
అమరావతి స్తూపము

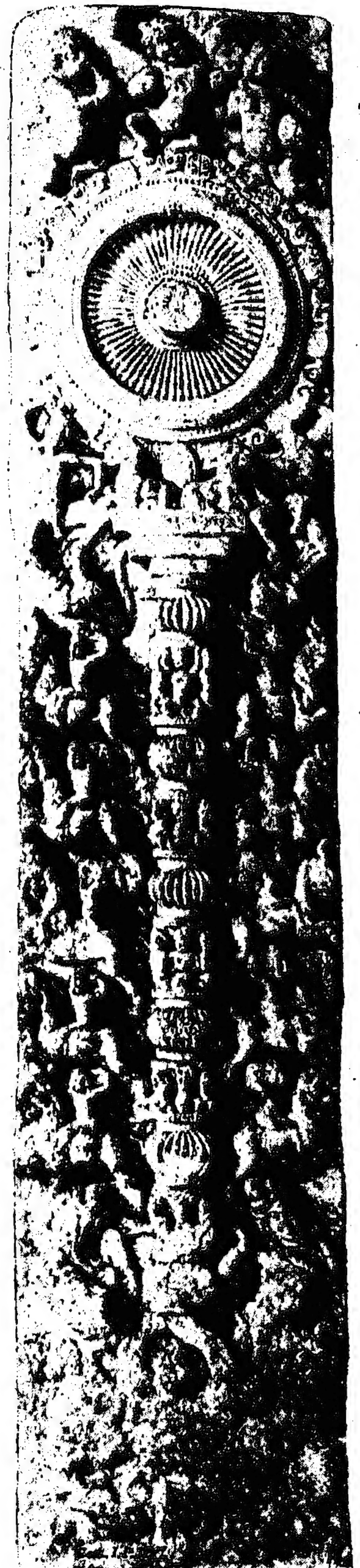
త్రమతావతీస్తూపము

౧

౨

౩

౪

౫

౧. ప్రాకారశిఖ: సింహప్రతిమ (పటము ౧)

౨. బుద్ధపాదములు

౩. అండచిత్రము: పూర్ణకుటుము (పటము ౧౧)

౪. రామగ్రామస్తూపము (పటము ౩)

౫. వేదికావృత్తచిత్రము: ధర్మచక్రస్తంభము (పటము ౧౧)

తొలుదొలుతటిశాసనములు. ఈ భట్టిప్రోలుస్తూపశాసనములనుసరించి బ్రాహ్మీలిపి కృష్ణజిల్లామండు క్రీస్తుపూర్వము మూడవశతాబ్ది నుండియు వాడుకయందుండినట్లు తెలియుచున్నది. భట్టిప్రోలుశాసనము లందలి ద, ధ, భ, చ, జ, మ, శ, ల వంటి వర్ణములు కొన్ని అశోకశాసనములందలివానితో భేదించునని బూలరుదొర గారు చూపి వానిని ద్రావిడీ వర్ణము లన్నారు. కాని యమరావతీయందలి ప్రాచీన బ్రాహ్మీశాసన వర్ణములును, దక్షిణాదిరకము అశోకశాసనవర్ణములును ఒక్కటే పోలిక నుండును. 'గ' వర్ణమునకు పైని కోణమును, చ, ద, ప వర్ణములును రూపమున ఆర్షము (Archaic) గా నున్నవి; అనగా అశోకశాసనములలోనివానిని పోలియున్నవి.

౨. మార్కకాలపుశాసనములకు తరువాతికాలపు వానియందలి ముఖ్యలక్షణము లివి: (౧) 'ద' వర్ణముయొక్క యార్ష రూప మింకను నిలిచియుండుట, (౨) తలకట్టు లన్ని వర్ణములయందును సమానముగ నుండుట, (౩) త్తత్రపుల, కడపటి ఆంధ్రరాజులనాటి పశ్చిమసీమదేశశాసనములయందలి ముఖ్యలక్షణముగఁ గానవచ్చు 'అ', 'క', 'ఁ', వర్ణములకు దిగువభాగమున నుండు వంకరకొంకులు లేకపోవుట, (౪) వక్రరేఖలతోడి 'ఇ' వర్ణము. ఈ లక్షణములను బట్టి యివి క్రీస్తుపూర్వము మొదటిశతాబ్దిలో, క్రీస్తుశకము మొదటి శతాబ్దిలో అయియుండు నని నిర్ణయింపవచ్చును. వర్ణములయూర్ధ్వ భాగాంతమునందలి చిన్న యడ్డుగీటువల్ల నీరకము నానాఘాటు ఆంధ్రశాసనలిపినుండి భేదించుచున్నది.

౩. బూలరుదొర గారు లిపినిబట్టి, పడుమటిదక్కను, కొంకణములందలి గుహాశాసనములతో సరివచ్చున వని తరగతివారీవిభజన మునుచేసి చూపిన అమరావతీ శాసనములలో చాలభాగము క్రీస్తు శకము రెండవశతాబ్దినాఁటివి.

౪. ఇక్ష్వాకువంశపురాజయిన శ్రీవీరపురుషదత్తునినాటి బృగ్గయ్యపేట శాసనములందు కానవచ్చులిపిని బోలి మిక్కిలి సాగసులు దేజియుండులిపితో నున్న శాసనములు కొన్ని కలవు. బూలరుదొర గారివి క్రీస్తుశకము మూడవశతాబ్దినాఁటి వగు నని యూహించినారు.

ఈయమరావతీశాసనములందు వాడినభాష ప్రాకృతము. దీని కిని, వ్యాకరణశాస్త్రజ్ఞుల వైశాచీ ప్రాకృతమునకును దగ్గఱ సంబంధము కలదు. ఇందు 'గ'కు బదులుగ 'క'యును (ఉదా: నకయ), 'జ'కు బదులుగ 'చ'యును (ఉదా: పవచితయ), 'ద'కు బదులుగ 'త'యును (ఉదా: వేతిక), 'ణ'కు బదులుగ 'న'యును (ఉదా: ఉనిస, ఉనిస, సమనస, తిని) ప్రయుక్తము లయినవి. కాశ్మీర దేశగాఢ ననుసరించి వైశాచీ ప్రాకృతమున బృహత్కథ రచియించిన గుణాధ్యుఁ డాంధ్రరాజాస్థానము నలంకరించిన విద్వాంసుఁడు. ఈ గాఢనుబట్టి ఆంధ్రభృత్యరాజులక్రింద నాంధ్రరాజ్యమున వైశాచీ ప్రాకృతభాషను కృషి జరగుచుండినట్లు విశ్వసించుట కవకాశము కలదు.

ఈశాసనములు చరిత్రాత్మకమయిన, అనగా రాజవంశములకు సంబంధించిన విషయముల నేమియుఁ దెలుపవు. ఆంధ్రరాజులలో వాసిష్ఠీపుత్ర శ్రీపుశుమావి, శివశ్రీశాతకర్ణుల శాసనములు మాత్రమే కలవు. అందు వాసిష్ఠీపుత్రునివే యొక్కువ. ఈకారణమున నాగార్జునాచార్యుల మిత్రుఁ డయిన శాతవాహనుఁడను ఆంధ్రరాజు వాసిష్ఠీపుత్రుఁడే యగునని కొందఱ యూహించుచున్నారు. నాగార్జునాచార్యులవారు బౌద్ధమున కొసంగిననూతనరూపము ప్రోద్బలము నూతగాఁ గొని యాంధ్ర లీ మహానిర్మాణమునకు పెంపుసాంపులు సమకూర్చి యున్నారు. ఆంధ్రులకుఁ బిదప నీశాసనములు ప్రాయికముగ 'పాతోటక' జాతినామమును, 'వాకాటక' మనువ్యనామమును వెల్లడిపఱుచు చున్నవి. చికొనెంటున్దిత్తుదొరగారి మతము ప్రకారము వాకాటక వంశము క్రీస్తుశకము ౩00 ల ప్రాంతమున రాజ్యమునకు వచ్చినది. ఈశాసనములందు వచ్చు వాకాటకపాతము సరియయిన దయినచో క్రీస్తునకు పూర్వము ౧౫౦ సంవత్సరములనాఁడే దక్కనునందు వాకాటకు లుండినట్లు గుర్తింపవచ్చును.

అమరావతీకథ :—అమరావతీస్తూపశిల్ప చిత్రములను విడి విడిగాను, వాని నొండొంటితోను, ఇతరబౌద్ధ నిర్మాణములందలి శిల్ప చిత్రములతోను పోల్చి పరిశీలించి చూచినయెడల అమరావతీస్తూప నిర్మాణ మొక్కకాలమునఁ గాక నాలుగుతడవలలో జరగినట్లును, అమరావతీస్తూపశాసనలిపిపరిణామమున నొక్కరకము గాక నాలుగు రకము లుండినట్లును తెలియవచ్చునట్లే, అనగా నిర్మాణమునందును, లిపియందునుగూడ వికాసము కనబడునట్లే శిల్పచిత్రములతీర్పునందుఁ గూడ వేటువేటురకము లయినరీతులు కన్పట్టును. క్రీస్తునకు పూర్వము మూడువందల సంవత్సరములనుండి క్రీస్తుశకము మూడవ శతాబ్దివఱకును స్తూపమున వేటువేటు నిర్మాణములు జరగుచుండినట్లే, స్తూపశాసనలిపిగూడ పరిణామమును చెందుచుండినట్లే చిత్రశిల్పపు రీతులుగూడ ఆకాలముననే పరిణామమును జెంది పరిణతములైనవి.

మొట్టమొదటికాలపు శిల్పచిత్రములు తరువాతికాలపుచిత్రము లంత వ్యాదయరంజకముగ చిత్రింపఁబడలేదు. అంతియకాక మొదటి కాలపు శిల్పచిత్రములందు కథావస్తువిన్యాసముగూడ నతిసంగ్రహ ముగఁ జూపఁబడినది. ఇట్లు సంగ్రహ మగుటవలన వివరములను చాల వఱకు పడలివేయుటయేకాక, కథావస్తుతత్వమునను శిల్పులు సమయ బద్ధులై సంకేతపద్ధతి మపయోగించినారు. ఇట్లు సంకేతముల నేర్పఱుచుటవలన చిత్రితమయిన కథావస్తు వాకాలమునాఁటివారికి సుబోధ మగుచువచ్చినను, ఏయేవిషయముల కేవేవి సంకేతములో తెలియక యితివలివారి కాచిత్రరంగములు దురవగాహము లయినవి. ఈకారణ మున కళావిమర్శకులు కొందఱ ఊటికళ ప్రశస్తమయినది కాదనియు, ఆకాలమున కళాకాళలము లేదనియు స్థూలముగ తెగడియున్నారు; కాని యీకళ నట్లు తెగడుటకు వీలు లేదు; ఏల యన, కథావస్తు విన్యాసము పెద్దదిగఁగాక సంకుచితము చేసినను ఆకాలపుశిల్పి తాను

తనకళాకాశలమును జూపుట కవకాశ మున్నచోటుల నెల్లఁ దననేర్పును విపులముగఁ జూపియేయున్నాఁడు. ఈ సంకేతపద్ధతిని ముఖ్యముగ బుద్ధజీవితగాథలను చిత్రించునపు డుపయోగించియున్నాఁడు. కావున సంకేతపద్ధతి యేదియో విచారితము. ఈ సందర్భముననే చాల హృదయాకర్షకమును, వివాదగ్రస్తమును అయిన బుద్ధవిగ్రహోవిష్కార మీవిషయమునం దంతర్గర్భిత మయియేయుండుటవలన దానినిగూర్చి కూడ ఆలోచింతము.

బుద్ధజీతమునందలి యన్ని గాఢలలోను పంచకల్యాణములు ముఖ్యమయినవి. వీనిని శిల్పమునఁ జిత్రింపవలెను. ఆకాలము నాటికి బుద్ధుఁడు మహాపరినిర్వాణమును బొందెను. బౌద్ధమతానుసారము మహాపరినిర్వాణ మనఁగా విజ్ఞానస్థితి యని కాని, కేవలము క్షాన్యస్థితి యని కాని చెప్పవలెను, అనఁగా బుద్ధుఁడు నామరూపాతీత మయినస్థితిని పొందినవాఁడు. అట్టివానికి నామరూపములు కల్పిరిది, శిల్పచిత్రములందు చూపుట అసాధ్యమేకాక పాపకార్య మని కూడ వారు భావించుటచేత ఆకాలపుశిల్పులకు బుద్ధజీవితగాథలను జెక్కుటలో సంకేతముల నేర్పఱచుకొనవలసి వచ్చినది. అయిన నీగాథలను అసలు చూపవలసినంత యవసర మేమి కలిగిన దని కొందఱు అడుగవచ్చును. క్రొత్తగా బౌద్ధమతమును స్వీకరించిన పామరునికి బుద్ధుఁడు బోధించినతత్త్వము సరిగా గ్రహింపరానందున బుద్ధజీవితమునందలి గొప్పవిషయములు బోధపడుటకు బొమ్మల రూపమున చిత్రించి చూపుటకును, తత్కారణమున బుద్ధునిమీఁద భక్తి విశేషించు నట్లు చేయుటకును మహాత్ముఁ డయిన యట్టిబుద్ధుని జీవితమునందలి ముఖ్యగాథలను చెక్కినారు. ఇట్లు చెక్కుటలో సంకేతపద్ధతి యావశ్యకమయినది. ముఖ్యముగ నీసంకేతములు పంచకల్యాణముల విషయమున ప్రయుక్తములయినవి. బుద్ధజననమునకు పొత్తిళ్లలో బుద్ధపాదమునుగాని, పద్మమునుగాని చెక్కెదరు. మహాభిషిక్రమణ, మనఁగా సర్వభోగవర్జనమును జీనుకోనుండు వట్టిసుష్టుమును చిత్రించుటవలనను (సిద్ధార్థుఁ డర్ధరాత్రమున తండ్రిని, భార్యపుత్రులను, రాజ్యభోగములను విడిచి కంటక మనుసుష్టుము నెక్కి కపిలవస్తునగరముననుండి వెడలిపోయినట్లు మనకు బుద్ధచరితమునుబట్టి తెలియును), మారగర్షణ పూర్వకమయిన సమ్యక్సంబోధిని బోధివృక్షమును, దానిక్రింద నొక యాసనమును దీర్చి, యాసనముమీఁదనో, క్రిందనో బుద్ధపాదములను జెక్కుటవలనను, బుద్ధుని ధర్మబోధను ధర్మచక్రమును, దానిక్రింద నొక యాసనమును జిత్రించుటవలనను — బుద్ధుని మొదటిధర్మబోధను దెలుపవలసివచ్చినపుడు ధర్మచక్రమును, దానిక్రింద నొక యాసనమును రచియించి, యాసనమున కుభయపార్శ్వములందును మృగములను జూపుదురు —, మహాపరినిర్వాణమును స్తూపమువలనను దెలుపుదురు.

అమరావతీకళ దేశీయము :— బుద్ధవిగ్రహమును మలచుట భారతీయశిల్పికి తెలియ దనియు, దానిని మలచుట నాతఁడు గ్రీకులవలననుండియో, రోమనులవలన నుండియో నేర్చుకొనె ననియు కొందఱు విశ్వసించుదు కాని యిది మృషా కై యని అమరావతీశిల్ప

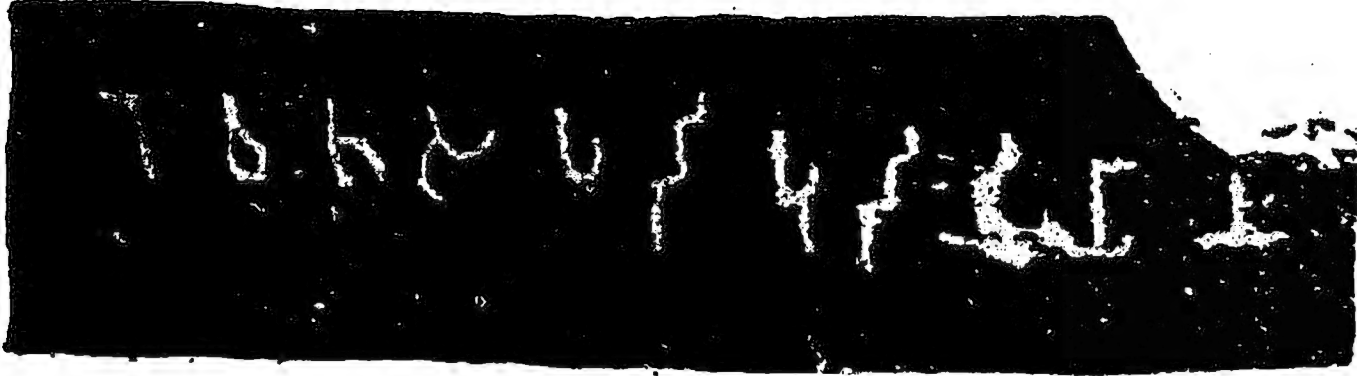
చిత్రములను బరిశీలించినచో తెలియఁగలదు : ఎట్లన, ఆశిల్పి సామాన్య మానవవిగ్రహములను, బౌద్ధేతరు లయిన బోధిసత్తువుల విగ్రహములను మానవరూపమునను మలచియుండుటవలన అతనికి మానవరూపమును జిత్రించుట తెలియ దని యనుకొనుట కవకాశము లేదు. అతఁడు మానవప్రతిమలను జెక్కుట రోమనులవల్లఁ గాని, గ్రీకులవల్లఁ గాని నేర్చుకొన నవసరము లేదు. మానవరూపమును జిత్రించుటలోఁ గాక సంకేతపద్ధతిని ధైర్యముతోను, సాహసముతోను వదలిపెట్టునట్లు చేయుటలో గ్రీకులు తోడ్పడిరని మఱికొందఱు వాదించుదు కాని యాసిద్ధాంతము సంగీకరించుటయుఁ గష్టమే ; ఏల యన, అర్వాచీన శిల్పచిత్రములలో బౌద్ధవిగ్రహ మున్నచోటుల దానిప్రక్కనే దానితోపాటు సంకేతపద్ధతిని బుద్ధునిఁ జూపుటయు మనము గాంచఁగలము.

శిల్పమున బుద్ధవిగ్రహోవిష్కారణమునకు మనము గ్రీకులదాక పో నవసరము లేదు. దీనికి మూలము మనము స్థానికవిషయపరిణామములందే కాంచవచ్చును. కాలక్రమమున బౌద్ధునిపర్యనేషలో మొదట నామరూపరహితమూర్తిగ నెన్నఁబడినబుద్ధుఁడు కరుణామూర్తిగ మార్పుచెందెను. ఈమార్పు బౌద్ధమతచారిత్రమున నిదివఱలోఁ దెలుపఁబడిన మహాయాన, మహాసుఖవాచములరూపమయిన పరిణామము. ఈమార్పు వచ్చినయనంతరము బౌద్ధాంధ్రశిల్పి బుద్ధునికి చక్కనిమానవరూపము నిచ్చి, యాతని ముఖవైఖరియందును, అభయహస్తమునందును కరుణామూర్తి యని పరిణామమును చెందిన యాతని ముఖ్యస్వరూప మయినకరుణను చక్కఁగా వ్యక్తీకరించెను. శిల్పమున బుద్ధవిగ్రహోవిష్కారణమునందు బౌద్ధమతతత్త్వపరిణామమును సులభముగా గ్రహింపఁగలము. భారతీయచిత్రశిల్పమున బుద్ధవిగ్రహ మేర్పడుట కిదే కారణము కాని, గ్రీకులయొక్కకాని, రోమనులయొక్కకాని తోడ్పాటు కా దని తెలియఁగలదు.

బౌద్ధాంధ్రశిల్పి తాను మలచుటకు ప్రత్యేకకళావస్తువున్నంత కాలము తనసొంతదారినే త్రొక్కెను కాని గ్రీకుకళాప్రభావమునకు మాత్రము వశుఁడు కాలేదు. గ్రీకులయుత్తమశిల్పరచనల ననేకముల నతఁడు చూచియుండవచ్చును కాని యతఁడు వాని ననుసరించియుండ లేదు. అమరావతీచిత్రశిల్పములందు గానవచ్చు బుద్ధవిగ్రహశిల్పముననే కాక మఱి యేయితర మానవవిగ్రహ రచనమునందునుగూడ గ్రీకు విగ్రహశిల్పముఖ్యలక్షణ మయిన స్నాయువిస్ఫుటత్వమును గాంచలేము. ఇది యొక్కటియే అమరావతీమానవవిగ్రహశిల్పము దేశీయమే కాని గ్రీకుకళానుసరణము కాని, గ్రీకుకళాప్రభావజన్యము కాని కా దని చెప్పుటకుఁ జాలును. స్త్రీప్రతిమాశిల్పమున గ్రీకుకళకును, అమరావతీకళకును గలవ్యత్యాసము మఱిత స్పష్టముగఁ గనఁబడఁగలదు. స్త్రీప్రతిమారచనమునందు అమరావతీశిల్పికి సాధారణముగ త్రిభంగములను జూపుట వాడుక. గ్రీకుశిల్పి కీపద్ధతి కేవలము విదేశీయము. కాని దుస్తులు, గిన్నెలు మొదలయిన కొన్ని పాత్రములు, జంతువులు మొదలయినవాని రచనములందు గ్రీకుశిల్పసామాన్యములయిన లక్షణములు కొన్ని అమరావతీశిల్పచిత్రములందుఁ గానవచ్చును.

అమరావతీస్తూపము

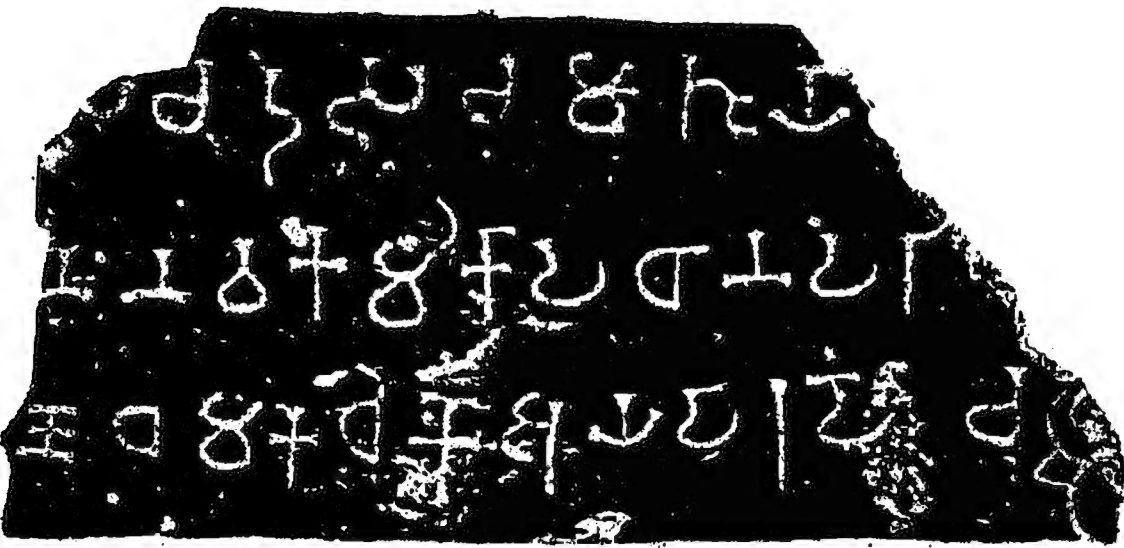
అమరావతీస్తూపశాసనములు కొన్ని
(అమరావతీస్తూపశాసనలిపి పరిణామమును చెలుపుటకు)

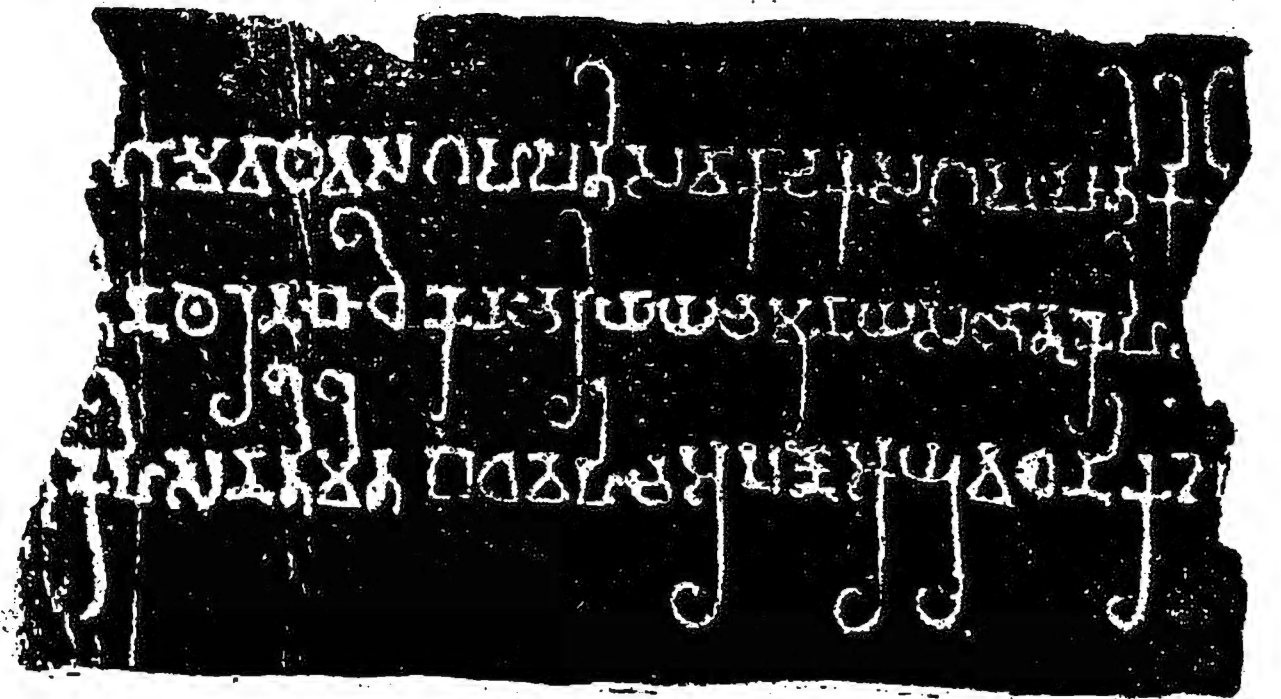
౧

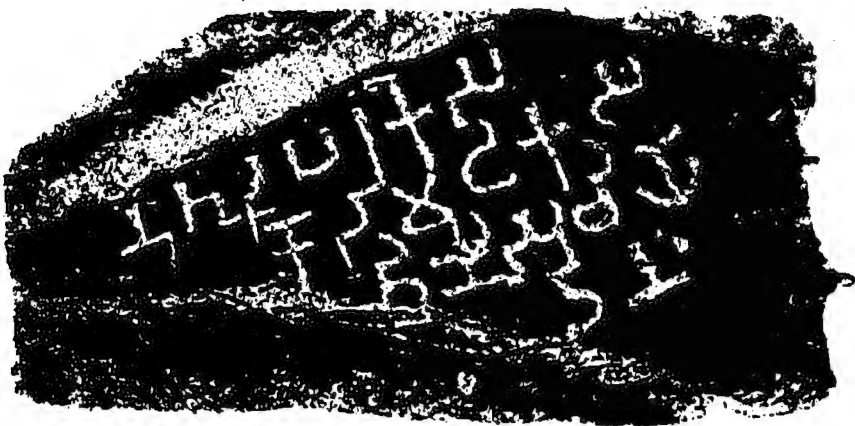
౨

౩

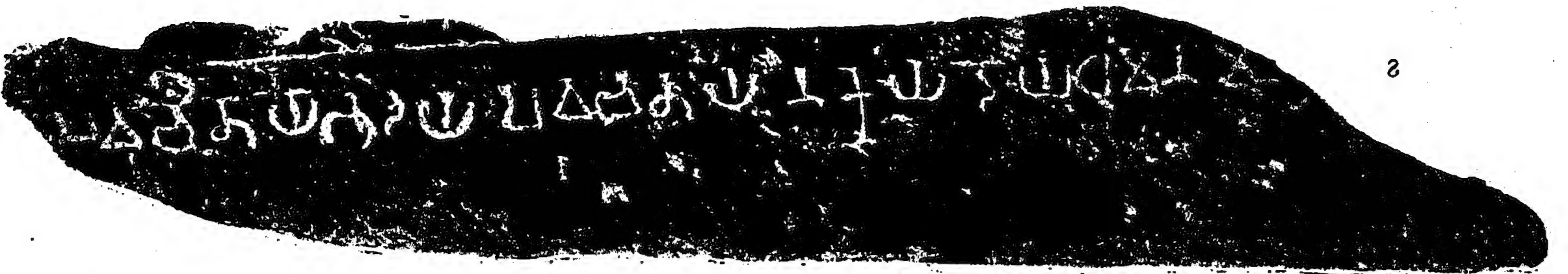
౪

౫

౬

౭

౧. రెవతస పడిపుడి [ని]యానం.

౨. ధంజకటకస నిగమస.

౩...[స] ఛదస చ మాతుయా...

...నం నవకమికా డ(?ప)ధానడా(?ప)రి...

...ణో ధమకధిణో అయడా(?ప)రడో(?ప) చ

౪...గామె వాధవస గహపతిస వాకాటకస గహపతికి [ని]

...నా థెరెన బొధి కెన భరియాయ చమునాయ సభాతుకెహి...

...కెహి సనాతిమితబంధవెహి చ అపణో ఆయువధనిక [పు]

౫. నుతు-ఉపరకస

కొడిముటికస

లిణి సుచియె

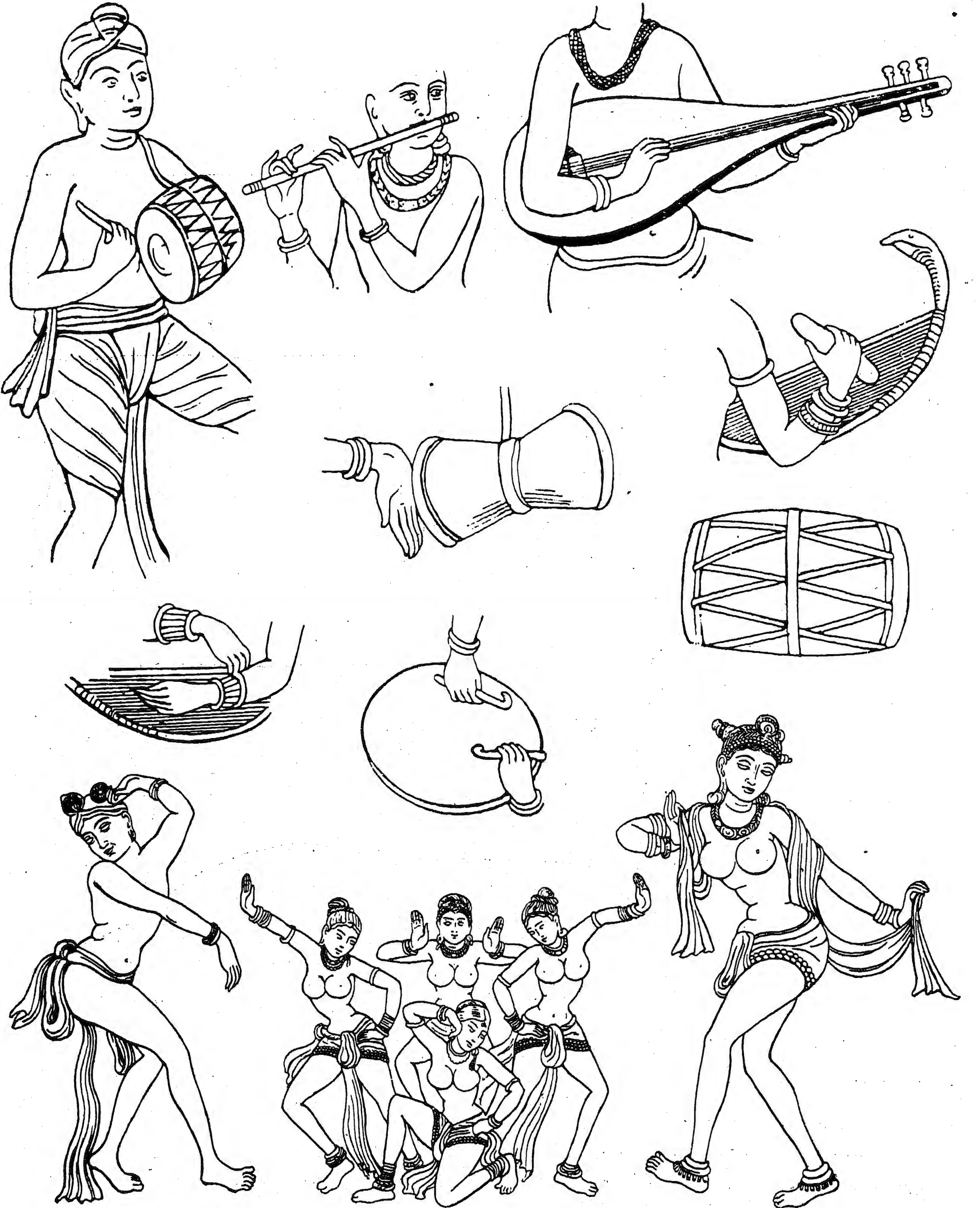
దానం.

౬. రాజలెఖకస బల

స జాయాయా సామద[త]

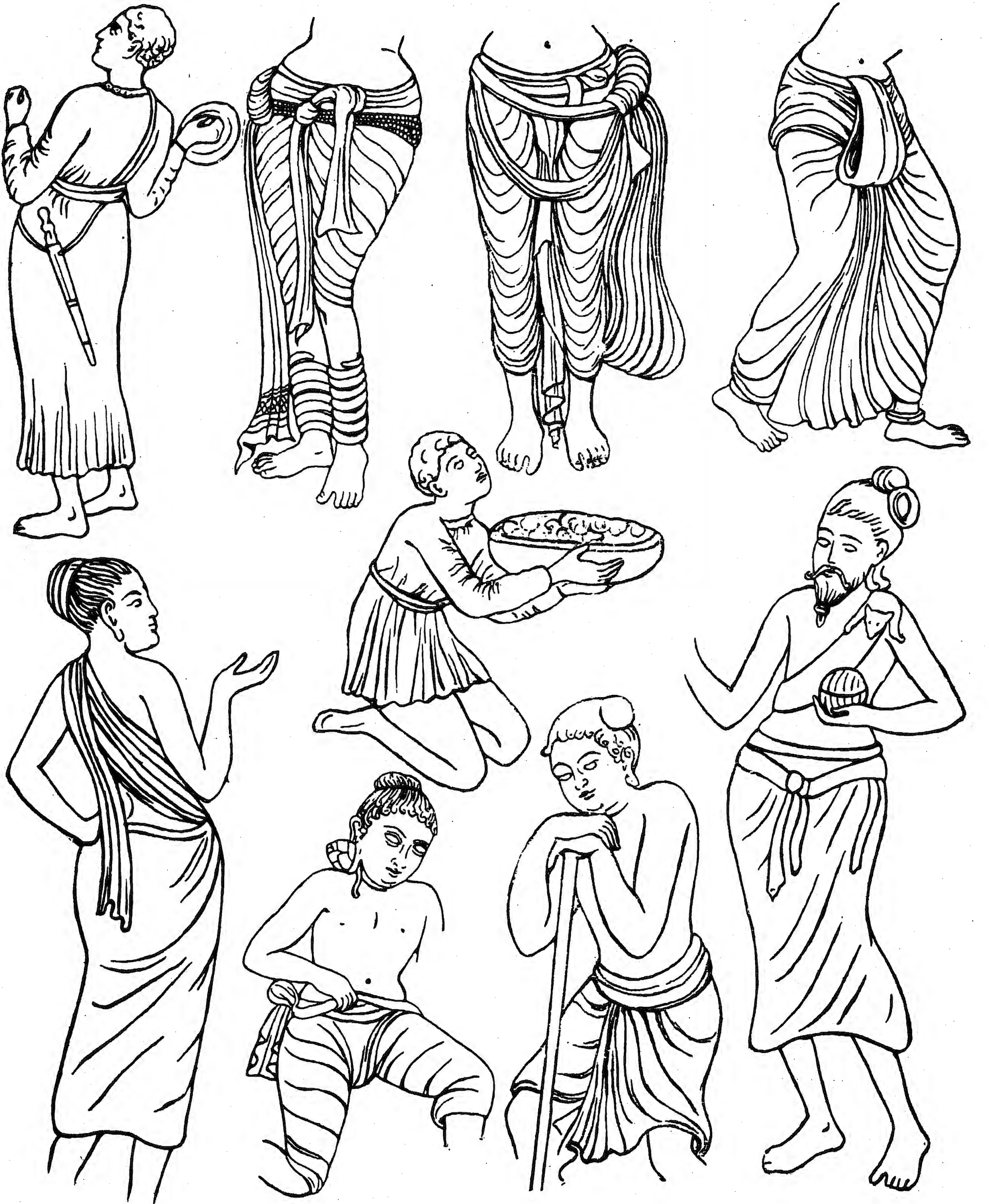
౭. పవచితాయా భదయ పవచ(చి)తయ నకయ
దొయధమ నమ.

అమరావతీస్తూపము

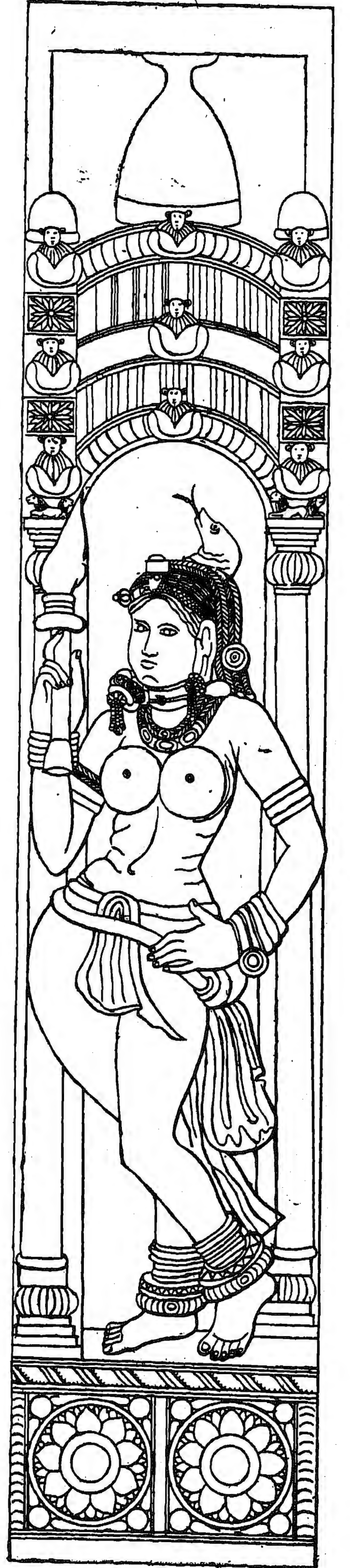
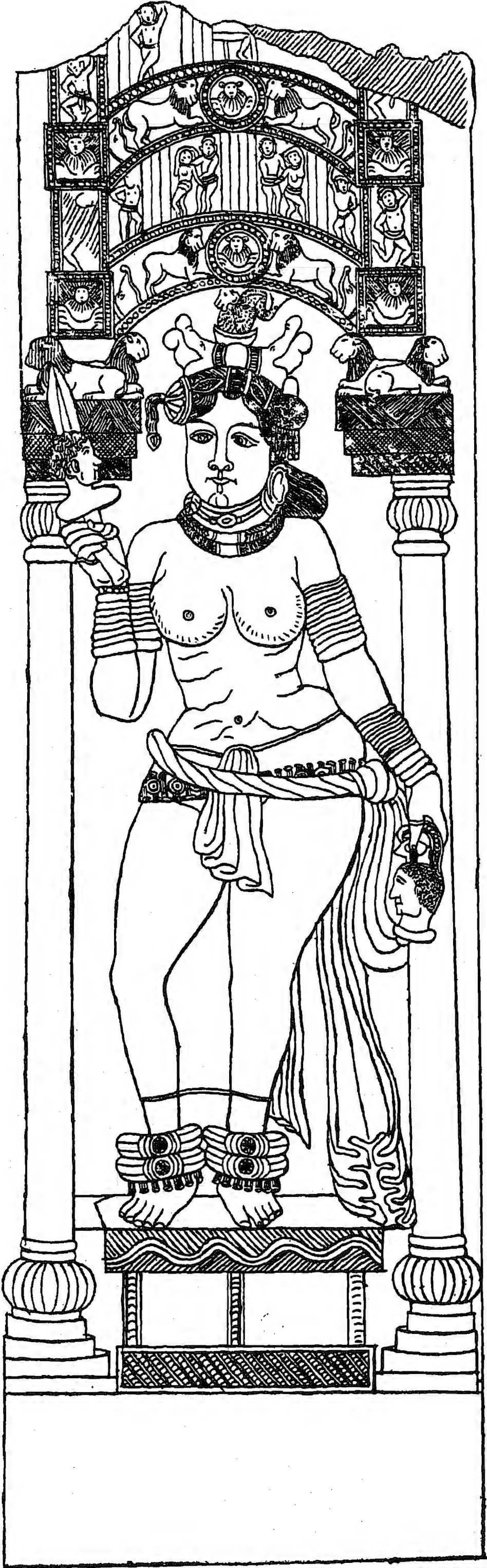
అమరావతీశిల్పముననుండి : జంత్రివాద్యములు : నృత్యము

అమరావతీ స్తూపము

అమరావతీ శిల్పముననుంజి : వస్త్రధారణపద్ధతులు

అమరావతీస్థూపము

అమరావతీశిల్పము : నాగినులు (నాగకన్యలు)

అమరావతీకళయందు గ్రీకుకళాప్రభావము లేదని, అది గ్రీకుకళాను సరణము కాదని తెలుపబడినదికనా, ఇది యెట్లు కలిగె నన్న దీని నిట్లు సమర్థింపవచ్చును. బౌద్ధాంధ్రశిల్పి యుత్తమగ్రీకుశిల్ప పరికల్పన ములను గాంచియుండవచ్చు నని యిదివఱకే తెలుపబడినది. ఈకారణ మున నాతఁ డాకళయందలి మనోహరములయిన యుత్తమశృంగార పరికల్పనములను జేపట్టి భారతీయకథావస్తువుల కనురూపమయినరీతి సింగారమునకుఁ బ్రయోగించి తన నేర్పును, బుద్ధివైశద్యమును జూపి నాడు. ముఖ్యముగ బుద్ధునిచేలము, మిగుల ప్రతిమలు, సింహములు— పీనియందు గ్రీకుకళాప్రభావము స్పష్టముగ కనబడును. గిన్నెలను గ్రీకులు వాడుకొను గిన్నెలరూపమునకు, గొల్లబోయలకట్టలను గ్రీకు దండముల విధమునను రచియించుటయందును, హిందూదేశమునకు నజ్ఞాతములయినసింహములను చిత్రించుటయందును గ్రీకుకళాప్రభావము పొడకట్టఁగలదు.

బుద్ధవస్త్రధారణమున నుత్తరీయమును యజ్ఞోపవీతధారణ పద్ధతిని వల్లెవాటువేసికొని కుడిభుజము ననాచ్ఛాదితముగ నుంచుట దేశీయ పద్ధతి. ఇందుకు భిన్నమయిన గ్రీకుపద్ధతియందు బుద్ధుఁడు తన యుత్తరీయము నురమును, భుజములను పూర్తిగ నాచ్ఛాదించునట్లు కప్పుకొనును. స్త్రీపురుషుల జంటలలో (మిథునప్రతిమలు) స్త్రీలును, పురుషులును వస్త్రములు ధరించుట గ్రీకుపద్ధతి; కాని దేశీయకళాపద్ధతి నీజంటలు కొంచెమించుమించుగ విగతవస్త్రులుగనే యుందురు. కటిప్రదేశమునకు పైని స్త్రీ, పురుషుల సుభయములను నగ్నులుగనే చూపుట దేశీయకళయందలి సామాన్యచారము. కటిప్రదేశమునకు దిగువ పురుషులకు వసనధారణము మాపబడుట కలదు. కాని స్త్రీలను కేవలము నగ్నులుగఁ జూపుటయే వాడుక. కాని కొన్ని కొన్ని రచనలందు మానసంరక్షణమునకు కొన్నికొన్ని సందర్భములందు శృంగార రూపమయిన యాచ్ఛాదన ముండిన నుండవచ్చును. దేశీయకళయందలి యీవిధమగు నగ్నతనుగూర్చి యిండుక చర్చింతము.

నగ్నస్త్రీచిత్రములు :— అమరావతియందలివియు, దానికి చుట్టుప్రక్కల దగ్గఱగ నున్న స్థలములయందలివియు నగు స్తూపముల మీఁది ప్రతిమాశిల్పమున స్త్రీలు కొన్నికొన్ని సందర్భములలో వస్త్ర విహీనలు గాఁ జూపబడుటచేత కళావిమర్శకులు కొందఱు ఆకాలపు స్త్రీలకు వస్త్రధారణ ముండెడిదికా దని సిద్ధాంతము చేసినారు; కాని యీవిషయము స్త్రీలకటిప్రదేశమునకు పైనుండు వక్షోభాగమునుగూర్చి చెప్పినప్పుడు సత్యమయినఁ గావచ్చును కాని స్త్రీలకు ఆసలు వస్త్రధారణమే లేదని చెప్పటమాత్రము సత్యమారమే యగును; ఏలయన, అమరావతియందును, ఇతరసమీపస్థలములందును గల స్తూపములమీఁది శిల్పచిత్రములను బరిశీలించినచో వస్త్రవిహీనలయిన స్త్రీలతోపాటు వస్త్రధారులయిన స్త్రీచిత్రములును కానవచ్చుచున్న కారణమున మన కట్టితీర్మానమును జేయుట కవకాశము కనిపింపదు. స్త్రీప్రతిమారంగముల నొండొంటితోను, ఒక్కొక్కరంగమునఁ జెక్కిన ప్రతిమలనే యొండొంటితోను పోల్చి చూచినయెడల

తన కళావైదుష్యమును జూపుట కవకాశమును, స్వేచ్ఛయుఁ జెక్కిన సందర్భములయందు మాత్రమే యాంధ్రశిల్పి నగ్నస్త్రీప్రతిమలను జిత్రించె నని బోధపడఁగలదు.

సంపూర్ణసౌందర్యవిహీను వగుటచేత శిల్పికిఁ దనకళయందుఁ జూపరానిది కాని, అనుచిత మైనది కాని యేదియు లేదు. ఈ కారణమున కళయందు నగ్నతామతము (Nude in art) అను నొకవాదము కలదు. దీనిని ప్రబలముగఁ జేపట్టినవారు గ్రీకులు. కావుననే గ్రీకుశిల్పకళారచనములయందు ఇట్టి నగ్నత విశేషముగఁ జూపట్టును. కాని గ్రీకు శిల్పి నగ్నపురుషచిత్రములను రచియించుటలోఁ జూపఁగలిగినంతనేర్పు నగ్నస్త్రీప్రతిమారచనమునఁ జూపఁజాలఁడయ్యెను. బౌద్ధాంధ్రశిల్పి గ్రీకుశిల్పి కెదురొడ్డి నిలిచి యాతఁడు కృతార్థుఁడు కాని విషయమునఁ దాను తననేర్పును మాపఁడలపెట్టి నగ్నస్త్రీశరీరావయవవిన్యాస సౌందర్యరచనమున ఆతనిని ద్రోసిరా జని విజయి యయ్యెను. స్థానిక చిత్రరచనములయందు దొక్కస్త్రీ చిత్రములయందుమాత్రమే నగ్నత చూపబడుట కిదియే కారణము. గ్రీకుశిల్పి తనకాశలమును జూపుట యందు చెక్కడ నిలిచిపోయెనో యచ్చటనుండి యందికొని యాంధ్ర శిల్పి తనప్రజ్ఞను జూపుటకుఁ దలపెట్టెను. ఇదియే బౌద్ధాంధ్రశిల్పి విశిష్టలక్షణము. ఆంధ్రశిల్పి గ్రీకుశిల్పికంటె భావోన్నతి కలవాఁడని తెలుపుట కీయొక్క విషయమే చాలను. ఈకారణముననే గ్రీకు శిల్పిలు పురుషావయవ విన్యాససౌందర్యప్రదర్శనమున గొప్పనేర్పును చూపినవారు కాఁగా, భారతీయశిల్పి స్త్రీశరీరావయవవిన్యాససౌందర్య ప్రదర్శనమున తనకళావిదగ్ధతను జూపి ప్రశస్తివహించెను. తనకళాకాశలమును జూపుటయే యిట్టి నగ్నస్త్రీప్రతిమారచనము నందలి ప్రయోజన మగుటచేత బౌద్ధశిల్పి పవిత్రములయిన బుద్ధజీవితగాథలనుకాని, జాతక కథలనుగాని చెక్కునప్పుడు నగ్నత చూపియుండలేదు. పాప మని, అపవిత్రమని, బౌద్ధభక్తబృందమునకు హృదయావేదనకర మని మత విషయకగాథాచిత్రరచనమున శిల్పి నగ్నతజోలికి పోయినవాఁడు కాఁడు. దీని కిదే కారణము కానిచో మారధర్మణసందర్భములందు మారతనయలు నగ్నులుగ వచ్చినట్లు బౌద్ధగ్రంథములందుఁ దెలుపబడినను శిల్పి వారిని నగ్నులుగ నేల రచియింపలేదు? మతవిషయకము లయిన గాథలయి యవి పవిత్రమయిన వని శీలభంగము చేయరాని వని శిల్పి అట్టివిషయములందు నగ్నత యావశ్యకమయినను ప్రదర్శించియుండలేదు. సౌందర్యప్రయోజనము నిమిత్తమును, శృంగారసౌభాగ్యము నిమిత్తమును అవకాశమును, స్వేచ్ఛయును లభించిన సందర్భములందు మాత్రమే, అనఁగా స్త్రీపురుషులజంటలు మొదలయిన చిత్రరచనములందే యిట్టి నగ్నతను జూపుచువచ్చెను. ఇట్టి నగ్నప్రతిమలు కేవల మిట్టిశృంగారసౌభాగ్యమునకు మాత్రమే యన్న విషయము సింగారిండుకొనుచుండినట్లు చిత్రింపబడిన యక్షిప్రతిమలను గాంచిన స్పష్టమగును. బౌద్ధజీవితగాథలను కాని, జాతకకథలనుగాని రచియించినప్పు డట్టిరంగములందు నగ్నతను జూపక ప్రక్కనే శృంగారముకొఱకు చిన్నగడి కల్పించుకొని యందు మిథునచిత్రములను జెక్కి నగ్నతఁ

జూపియుండుటచేత శిల్పి కీనగ్నతమీఁదఁగల యభిమానము వెల్లడి కాఁగలను. బుద్ధజీవిత గాథా, జాతకచిత్ర రంగములయందే అవకాశము చిక్కినచో, స్థలము దొరకినచో నతఁడు కథా వస్తువునకు సంబంధింపని సామాన్యస్త్రీరచనములందును నగ్నత కనఁబఱచుచుట కలదు. ఇందు వల్ల నతఁడు మత గాథాపవిత్రతకు భంగమురాకుండ జాగ్రత్త పడుచు తన నగ్నత కవకాశము కల్పించుకొనుచువచ్చెనని భావింపవచ్చును. విలాసినీరంగములందే యొక్కొకప్పుడు కేవలము నగ్నలుగనే కాక స్త్రీలమానము నీషదాచ్ఛాదనముతోఁ జూపుటకూడ నుండుటచేత స్త్రీ లాకాలమున నగ్నలుగ నుండిరనికాని అట్టి నగ్న ప్రతిమలను దెక్కుటయే యాకాలపు శిల్పిలయాచార మనికాని వచించుటకు వీలులేదు. శిల్పి నగ్నతను జూపఁదలఁపనప్పుడు స్త్రీని వసనము పూర్తిగఁ దరించినట్లయినను, మోఁకాలివఱకు ధరించినట్లయినను, తుడకు కటిబంధమున కంటియుండి గుహ్యమును గప్పు నీషదాచ్ఛాదనముతో నైనను రచియించువాఁడు. ఇందువలన, శిల్పియుద్దేశమున స్త్రీ మానసంరక్షణమునకును, నగ్నతాభావమునకు నీషదాచ్ఛాదన మయినను జాలు నని తేటపడఁగలను. ఈయాచ్ఛాదన మయినను వస్త్రరూపమున నేయుండ నక్కఱలేదు. ఇప్పుడు బాలికలు ధరించు 'అంగఱిళ్ల' రూపమున నుండవచ్చును. కొన్నికొన్ని యమరావతీశిల్పచిత్రములం దిట్టిబిళ్లలనే చూడవచ్చును. శిల్పి నగ్నాభావమునకు ఈబిళ్లను దిగువకు వ్రేలాడఁ జేసియు, నగ్నత కాబిళ్లను పై కెత్తియుఁ జూపి యాతఁడు తృప్తి నొందఁగలఁడు.

సంగీతవాద్యములు :— లలితకళలలో నొకటియైన సంగీతమునకుఁగూడ అమరావతీశిల్పమున ప్రాధాన్య మిచ్చఁబడినట్లు శిల్ప చిత్రములనుబట్టి తెలియవచ్చుచున్నది. శిల్పికి చిత్రరచనమున నెట్టి ప్రావీణ్యము కలదో యట్లే యాకాలపువారికి నృత్య, గానవిద్యలయందును అంతటి విశేషకాశలాభిమానములు కల వని చిత్రశిల్పమునుబట్టి విశద మగుచున్నది.

నాట్యచిత్రరచనములను బరిశీలించినచో స్త్రీలే నాట్యార్థులనువిధిని అమరావతీశిల్పి యంగీకరించినట్లు కనఁబడు; ఏల యన, నాట్యభినయములు చేయుచున్నట్లు రచియింపఁబడిన పురుషచిత్రముల నెన్నిటినిో అమరావతీశిల్పమునఁ గాంచఁగలము. ఒక్క స్త్రీ పురుషులే కాక, నాట్యభినయానర్థములయిన కుబ్జముక్షగణములుగూడ లయకట్టి చక్కనినృత్యభంగిమలతో వాస్తవతయుట్టిపడునట్లు నాట్యము చేయుచుండినట్లు శిల్పి రచియించినాఁడు. నాట్యభినయానర్థములకూడ నృత్యముచేయుచుండినట్లు శిల్పి చిత్రించుటకుఁగలకారణమును మనము గ్రహింపఁగలిగినచో నతనిభావోన్నతి మనకు బోధపడఁగలదు; అది యే దన, మానవునియంతరానందవ్యక్తీకరణమే నాట్యము. తదానందము లోకమున నందఱకును సామాన్య మగుటవలన తద్బహిర్గతగణములయిన నాట్యభినయములకూడ నందఱకును సామాన్యమే. ఈకారణమున నతని కిచ్చ యున్నచో, నవకాశము దొరకినచో జంతువులుకూడ నాట్యము చేయుచున్నట్లు చూపియుండెడివాఁడేమో! బాధమతమున

నెట్లు సర్వసత్త్వములకును బుద్ధత్వప్రాప్తి లభ్యమో అట్లే నాట్యభినయములును సర్వసత్త్వలభ్యములే; బుద్ధత్వప్రాప్తియందు కష్టముండిన నుండవచ్చునేమోకాని యిం దెంతమాత్రమును కష్టము లేదని చూపుటకే శిల్పి సామాన్య లయిన కుబ్జాక్షగణములు కూడ లయబద్ధములైన శరీరభంగిమలతో నాట్యభినయములు చేయుచుండినట్లు రచియించినాఁడు.

అభినయమును బురస్కరించుకొని యుండు జంత్ర, గాత్ర సంగీతముకూడ చిత్రశిల్పమునఁ బ్రదర్శిత మయినది. గాత్రపాట శిల్పమునఁ జూపుట యసాధ్య మగుటచేత తాళము వేయుచుండినట్లు చూపఁబడిన చిత్రరచనములవలన నది యూహాసాధ్యము కావింపఁబడినది. ఇంక జంత్రవాద్యము వేణువు, ఒకవిధమయినవీణ (Harp) మొదలయినయుపకరణములవలనఁ జెలుపఁబడినది. ఇప్పుడు మనదేశమున నరుదుగను, పాశ్చాత్యదేశములందు సామాన్యముగను గానఁబడు నిట్టివీణ (Harp) అమరావతీశిల్పచిత్రములయం దతిసామాన్యముగఁ గనిపించుట విశేషము. కొన్నికొన్ని సందర్భములందు తంతులను జేతితోనే మీటియు, మఱికొన్నిట నొకవిధమయిన సాధనముతో మీటియు నీవీణ వాయింతురు. ఈవిధ మగుపద్ధతి నేఁడు మనము గోటువాద్యమునందుఁ గాంచఁగలము.

వేణువేణురకము లయినజంత్ర సాధనములచే కొందఱు సంగీత సుధను వర్ణించుచుండ నితరులు కొందఱు మృదంగములు మొదలయిన సాధనములతో తాళము వేసి మేళము చేయుచుండినట్లు చెక్కినశిల్పచిత్రము అమరావతీయం దనేకములు కలవు. ఈనాఁడు మనకుఁ దెలిసినసంగీతసాధనము లన్నియు నానాఁడఁకూడ వాడుకలో నుండినట్లు అమరావతీశిల్పచిత్రములవలన విశద మగుచున్నది. శంఖము, ఒకవిధమయినవీణ (Harp), వేణువు, సితారు మొదలయిన జంత్రవాద్యముల నమరావతీచిత్రశిల్పమున గుర్తింపఁగలము. తాళము వేయుటలో పెక్కుసాధనములు గలవు. కరతాళము, తాళపు చిప్పలు, మృదంగము, తబలా, ఢక్కి ఖంజీర, తప్పెటలు, వీరణము-ఇంత యేల తాళమునకు నేఁ డుపయుక్తములగున వన్నియు శిల్ప చిత్రములందుఁ జూడఁగలము.

క్షౌత్రజీవనము :— అమరావతీ చిత్రశిల్పమునఁ జూపఁబడిన యుద్ధచిత్రములనుబట్టి యప్పుడు సైన్యము రథ, గజ, తురగ, పదాతినమేత మని తెలియవచ్చుచున్నది. రథముల నెక్కి యుద్ధము చేయురథికులును, గజతురగముల నెక్కి పోరుసలుపు నాశ్వికులును పెక్కురుండువారు. యుద్ధమున నుపయోగింపఁబడుచుండిన రథములు ద్విచక్ర యంతములే యని యుద్ధచిత్రములను బరిశీలించినఁ దెలియఁగలదు. ఇట్టిరథములకు సాధారణముగ రెండుగుఱ్ఱములను గట్టువారు. ఈరథములందు రథచోదకునికిని, రథికునకును సరిపడిన స్థలముమాత్రముండును. ఉత్తరహిందూదేశమున నిప్పుడు వాడుకయందున్న 'టోంగా' యను శకటము ప్రాయికముగ నీమాదిరథమున నుండి పరి

జామము చెందినదియే కావచ్చును. రథికుఁ డెప్పుడును ధానుష్కుఁడై. ప్రాచీనకాలమున రథికుయోధులు ధానుష్కులన్నవిషయ మీ చిత్ర శిల్పమువలననే కాక పురాణాదిగ్రంథములవలనను, అర్వాచీన వాఙ్మయమువలనను తెలియనచ్చుచున్నది. శిల్పచిత్రములందు రథికుఁ డెప్పుడును నిలుచుండియే యుద్ధము చేయుచున్నట్లు చూపట్టును.

అశ్వద్వయమును బూన్చిన పూర్వోక్తరథములు కేవలయుద్ధవిద్యారామనందే కాక, కొన్నికొన్ని ప్రత్యేక సందర్భములందును వాడుకయందుండినట్లు తెలియుచున్నది. రాజు పట్టాభిషిక్తుఁ డయి యూరేఁగునప్పుడును, దేవదర్శనార్థము కాని, మహాత్ముల సందర్శనార్థము కాని వెడలునప్పుడును, భక్తిగౌరవ ప్రసత్తులు చూపవలసిన యిట్టి యితరసందర్భములయందును ఇట్టిరథములే వాడుకయందుండివి. సామాన్యసరములయందు రథమును జూపుట వాడుక కాదు. ఈవిషయము వెస్సంతరజాతకకథాచిత్రరంగములను బరిశీలించిన విస్పష్టము కాఁగలదు. ఈజాతకకథయందు యువరాజు వెస్సంతరుఁడు రాజ్యబహిష్కృతుఁ డయి దారపుత్రాదులతో నరణ్యముల కరుగునప్పుడు, అశ్వవాహక మయిన రథమునెక్కి వెళ్లినట్లు బౌద్ధగ్రంథములయందున్న అమరావతీశిల్పి యాకాలమునందలి విధి ననుసరించి రథమునకు పూర్వోక్తమయిన విశేషప్రయోజనమును జూపుటచేత యువరాజు యినను వెస్సంతరుఁడు సామాన్యమయిన యెద్దులబండి నెక్కియే వెళ్లినట్లు చిత్రించినాడు. వెస్సంతరజాతక కథావిషయమున చిత్రశిల్పమునందుఁ గనఁబడునట్టిమార్పు కేవల మొక్కయమరావతియందే కాక, దాని కిరుగుపొరుగుల ననఁగా, నాగార్జునునికొండ, గోలి మొదలగు స్థలములయందు కొంచె మించుమించుగ నాకాలముననే వర్ధిల్లిన బౌద్ధచిత్ర శిల్పమునందును జూపట్టును.

యుద్ధచిత్రములుగల యమరావతీచిత్ర శిలాఫలకము లతిశిథిలములయియుండుటవలన ఔత్తజీవ్యచిత్ర మయిన వేష, భూషా, శిరస్త్రాజాదులను గుఱించి విశేషముగఁ దెలిసికొనుటకు వీలు లేకయున్నది. కాని ఔత్తవ్యాపారమున నుపయోగింపఁబడుచుండిన యాయుధములను చిత్రములను జూచి గుర్తింపవచ్చును. ధనుస్సు, బాణము, ఖడ్గము, డాలు — (ఇందు సామాన్యముగఁ గానఁబడు కడుచిన్నరకము డాలును, మనుష్యునియంత యెత్తుగల పెద్దరకము డాలును గూడఁగలవు) —, చక్రము, చిన్నయీఁటె, బల్లెము — ఇవి యానాఁడు వాడుకయందుండిన ముఖ్యమయిన యాయుధములు. ఒంటెలుగూడ యుద్ధరంగమున వాడుకయందుండినట్లు అమరావతీచిత్ర శిల్పమునుబట్టి తెలియుచున్నది.

కట్టడములు :— అమరావతీచిత్ర శిల్పమును బరిశీలించిన యెడల మన కందు సామాన్యము లయిన పూరిగుడిసెలు మొదలు రాజహర్షములనఱకును గానవచ్చును. మట్టితోఁగట్టిన గుడిసెలమీఁద నిప్పటివలెనే జమ్ము, అవురుగడ్డి మొదలయిన రకరకములయిన పూరిని గప్పువారు. ఇట్టి పూరిగుడిసెలలో చుట్టుగుడిసెలును, సమకోణముగఁ

దీర్చిన గుడిసెలును గూడ కలవు. రెండవరకము గుడిసెలకు లోపలికి గాలి వచ్చుట కేర్పాటుచేసిన జాలకట్టలగూండుగూడ శిల్పమునఁ గూడ వచ్చును. వేదవారు గుడిసెలయందే కాపురము చేయువారు. ఇట్టి పూరిగుడిసెలతోఁ గూడిన చిన్నపల్లె కయినను చుట్టును ప్రాకారపుగోడ యుండెడిది. ఈగోడ ప్రాయికముగ గ్రామస్థులు సామాదాయికము మీఁదఁ గట్టిన దగుటచేతఁ గావచ్చును సాధారణముగ నిటికలతో నిర్మింపఁబడుచుండెడిది.

గుడిసెలకుఁ బింప, కాపురముందువారిస్థితికిఁ దగినట్లు సాధారణ గృహములు మొదలు అంతస్తులుగల మేడలును, మిద్దెలును, రాజభవనములును గూడ నుండెడివి. ముందుభాగమున మిద్దెలుగల మేడలు కొన్ని, రెండంతస్తులవి, మూడంతస్తులవి కొన్ని శిల్పమునఁ గూడఁగలము. వీధిలో జరగువిషయములను చూచుటకు వీలగునట్లు ముందు వైపునఁ కొన్ని మేడలకు వసారా లుండెడివి. మేడలకు గుట్టపులాడముల యాకృతిని (Horse shoe) వాతాయనము లుండెడివి. పెద్దయిండ్లకు నింటికప్పుకొనభాగములును అట్టి యాకృతిని దీర్చుట కలదు. ఉద్యానవనముల నంటి చలువచప్పరము లుండెడివి. ఉద్యానవనములందు జనులు కూర్చుండుటకు నేటి పారోద్యానవనములందు వలెనే శిలాఫలకములతోఁగాని, దారువుతోఁగాని నిర్మించిన పీఠములుండెను. వీనిలోఁ గొన్నిటికి జనులు కూర్చుండునప్పుడు వెనుక కానుకొనుటకు కమ్ములుగూడ నుండెడివి.

కొన్నికొన్ని మూవరణపుగోడలు దారుమయనిర్మాణములను జ్ఞాపకమునకుఁ దెచ్చుచు స్తూపప్రాకారములవలె నున్నవి. గ్రామప్రాకారి ద్వారములును, విలాసద్వారములును (Gate-ways) తోరణసంఘోభితములు. ఇట్టితోరణము లొకటికాని, రెండుకాని, మూడుకాని యుండెడివి. దుర్గముల చుట్టున, నగరములచుట్టును గొప్పప్రాకారములను దీర్చువారు. వీనిని గడచి లోపలఁ బ్రవేశించుటకు పెద్దద్వారము లుండెను. ఏతద్దుర్గ, నగరద్వారకుడ్యములు మిక్కిలి యెత్తయినవి. వీనియగ్రభాగములు చైత్యవాతాయనాకృతిని పొంది, రక్షకాగారములయి తనర్పుచుండెను. ద్వారకుడ్యముల లోపలికొనభాగములందు ద్వారమునకుఁ బైని తోరణములవలె నుత్తరవాసము (Palisades) లుర్పువారు. వీనిపార్శ్వభాగములనుగూడ రక్షకాగారములవలెనే చైత్యవాతాయనాకృతిని దీర్చుట వాడుక.

బౌద్ధప్రార్థనకాలలయిన చైత్యగారములును, స్తూపములునుగాక గంధకుటు లని, పుణ్యశాల లని పేరొందినదేవాలయములు కొన్ని యుండెడివి. వీనియందు చిన్న స్తూపమును గాని, బుద్ధపాదములను గాని పెట్టి పూజించువారు. వీనిని సమకోణాకృతినో, చతురస్రాకృతినో, వృత్తాకృతినో నిర్మించుచుండిరి. వృత్తాకృతిగల యిట్టినిర్మాణము చుట్టునధిష్ఠానకుడ్యమును, దానిమీఁద స్తంభములు నుండి, పైని ఛత్రాకృతిగల విమానముతో నొప్పుచుండెను. ఈవిమానముపార్శ్వములందు స్తూపప్రాకారపరికల్పనలును, చైత్యవాతాయనపరికల్పనలును శృంగ

రముగొనుటకు రచించుచువారు. నిర్మాణము వృత్తాకృతిగల దయినయెడల సగ్రభాగమున నొకశిఖరము, నితరాకృతుల నున్నయెడల నాలుగుశిఖరములనో, యంత కెక్కువసంఖ్యగనో యుంచుటయు సంప్రదాయముగ నుండెను. చైత్యశాలలు గుఱివ్రాడములయాకృతి నుండెడివి.

బౌద్ధభిక్షువు లనేకులు వచ్చి నివసించి యధ్యయనము చేయుట కనుకూలము లయియుండవలసిన వగుటచేత బౌద్ధవిహారములు సాధారణముగ స్తూపములకును, చైత్యగారములకును సమీపమునం దుండెడివి. పెక్కుగదులతో శోభిల్లు నిట్టినిర్మాణములందు వందలకొలది బౌద్ధభిక్షువులు నివసించుటకు సౌకర్యము లుండెడివి. ఈనిర్మాణములు వృత్తాకృతినో, చతుశ్శాలవిధమున సమకోణాకృతినో, చతురస్రముగనో యుండును. చతుశ్శాల ననుకరించు నిట్టినిర్మాణమునడిమిభాగమున మండువావిధమున ఖాళీస్థల ముండును. ఈ ప్రదేశముమధ్యభాగమున అశ్వత్థవృక్షముకాని, దానినిబోలి గొప్పనీడ నొసగు మఱియొక వృక్షముకాని యుండుట వాడుక. చతుశ్శాలరీతిని, చతురస్రముగను నిర్మితములయిన విహారములందు ఏనో యొక ప్రక్క నున్నశాల మహానసగృహముగ నుండును. మిగిలిన మూడు ప్రక్కలనున్న శాలలు పెక్కుగదులుగ విభక్తములయి భిక్షుకావాసమున కనుకూలము లయియుండును. ఈగదులద్వారములు లోపలగల ఖాళీ ప్రదేశమువై పే కాని కీధివై పుండవు. ఒక్కొక్కగదికి గాలి వచ్చుట కెగువను చైత్యవాతాయ నాకృతిని గవాక్ష ముండును. కీధివై పుననుండి చూచివచ్చో నీవాతాయ నము లొకచక్కని మాలికవలె నయనపర్వ మొనరించుచుండును. చతుశ్శాలల ననుకరించు మూడుంతస్తుల విహారములకూడ అమరావతీ చిత్రశిల్పమునఁ గానవచ్చును.

వేషభూషాదులు :— అమరావతీశిల్పచిత్రములను బరిశీలించిన యెడల వేషభూషాదుల ననుసరించి శిల్పి తీర్చిన ఆయాతరగతులవారి సిద్ధిని నిర్ణయింపవచ్చును. ఇట్టివారిలో ముందుగ రాజుల వేషాదులను గుఱించి విచారితము.

రాజులు పెద్దకిరీటములను గాని, చిన్నమకుటములను గాని, భూషణాలంకృత మయినశిరోవేష్టనమును గాని ధరించుచుండిరి. శిరోవేష్టనమును పార్శ్వభాగములకు కొరకొప్పు వచ్చునట్లు ధరించుటయుఁ గలదు. ఆకాలపువారు పెక్కువిధము లయినకర్ణభరణములను ధరించుచుండిరి. అర్వాచీనశిల్పశాస్త్రవిహితము లయిన మకరకుండలములును, పత్రకుండలములును ఈరకములలోనికొన్నిటిపరిణామములే. చేతులకు కంకణములను, కేయూరములను, కంఠమునకు హారములను ధరించుచుండిరి. సన్నవలిపెంపుమల్లు సెల్లాలను కుచ్చెట్లు పోసి, బిళ్లగోచి పెట్టి రకరకముల నందమయినరీతులఁ గట్టుచుండిరి. కట్టినదోవతిమీఁద నడుమునకుఁ జక్కనియుత్తరీయములును శృంగార మొలుకునట్లుచుంగులు వదలి ముడివేయువారు. కటిబంధమును ధరించువారు.

రాజులకును, రాజకుమారులకును వేషాలంకరణములయం చెక్కువ వ్యత్యాసము కానరాదు. రాజకుమారు లెప్పుడును కిరీటమును గాని,

చిన్నమకుటమును గాని ధరించువారు కారు. రాజకుమారు లుష్ణీషమును చిత్రమయినరీతుల మిక్కిలి సొంపుగ రచించుచువారు. రూపసంపద యం దీరాజకుమారు లెప్పుడును యౌవనవంతులగుఁ గనఁబడునట్లు శిల్పి తీర్చుచుండెను.

ప్రభువుల వేషధారణముకూడ కొంచె మించుమించుగ రాజ వేషమును బోలియేయుండెడిది. ఎటు వచ్చియు వీరికి మకుటాదు లుండవు. తలపాగాలను చక్కనిరీతులను జుట్టువారు.

మంత్రులవేషము రాజ, ప్రభువేషమున కించుక భిన్నమయినది. మంత్రు లుత్తరీయమును యజ్ఞోపవీతమును ధరించుకొని వల్లెవాటుగ వేసికొనువారు. ఉష్ణీషమును వీరు ఇప్పటిపార్శ్వకుళాయిల వలె నిలుపుగఁ దీర్చి ధరించుచుండిరి. కొన్నికొన్నిరంగములందు మంత్రుల కుష్ణీషమే కానరాదు. వీరికి కుండలాదులును లేవు. బిళ్లగోచి పెట్టి దోవతిని ధరించువారు. మంత్రుకి రాజసింహాసనము సమీపముననే యించుక దిగువను సీత ముండెడిది. తత్పీఠమున నాసీనుఁ డయి యితఁడు రాజాజ్ఞలను తాళపత్రములమీఁద వ్రాయువాఁడు; రాజకీయలేఖలను (తాళపత్రములమీఁద వ్రాసినవి) రాజునకుఁ జదివి వినిపించువాఁడు.

బ్రాహ్మణులకును, యతులకును భూషణము లుండవు. యతులు పెక్కురీతుల జటాధారణము నేయువారు; గడ్డములను పెంచి పెక్కురకముల వానిని పరిష్కరించువారు. బ్రాహ్మణులు కొండలు శిరోజములను పెంచక దగ్గఱగ కత్తిరించెదరు. యతులును, బ్రాహ్మణులును మాత్రాకృతి యైనయజ్ఞోపవీతమును గాని, దానికి బదులుగ యజ్ఞోపవీతధారణపద్ధతిని కృష్ణాజినమును గాని ధరించుచుండిరి. యతులు మలయాళదేశీయులపద్ధతిని దోవతిని గట్టువారు. బ్రాహ్మణులలోఁ గొందఱు అంగవస్త్రములను మోకాలివఱకే వచ్చునట్లు కట్టుటయు శిల్పమునఁ జూడఁగలము.

బౌద్ధభిక్షువులు ముండితళిరస్కులు. తమిళులపద్ధతిని లోపల దోవతిని ధరించి, పైని యజ్ఞోపవీతధారణపద్ధతిని చీలమండవఱకు నుండు 'సంఘాతి'ని వల్లెవాటుగ ధరియింతురు. వీరిొక్కొక్కప్పుడు గాంధారపద్ధతి నీసంఘాతి నొడ లంతయుఁ గప్పునట్లు ధరించుటయుఁ గలదు. వీరు భూషణరహితులు. శిల్పులు బౌద్ధభిక్షువులను జ్యోతిః ప్రభారహితుఁ డయినబుద్ధునిమాదిరినే చెక్కుచుండిరి.

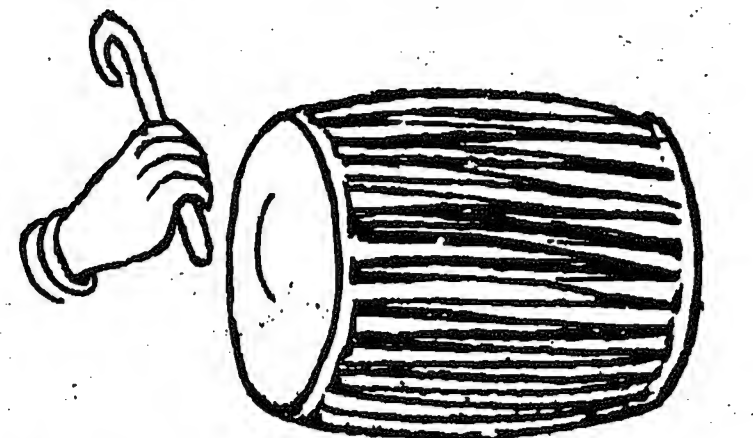
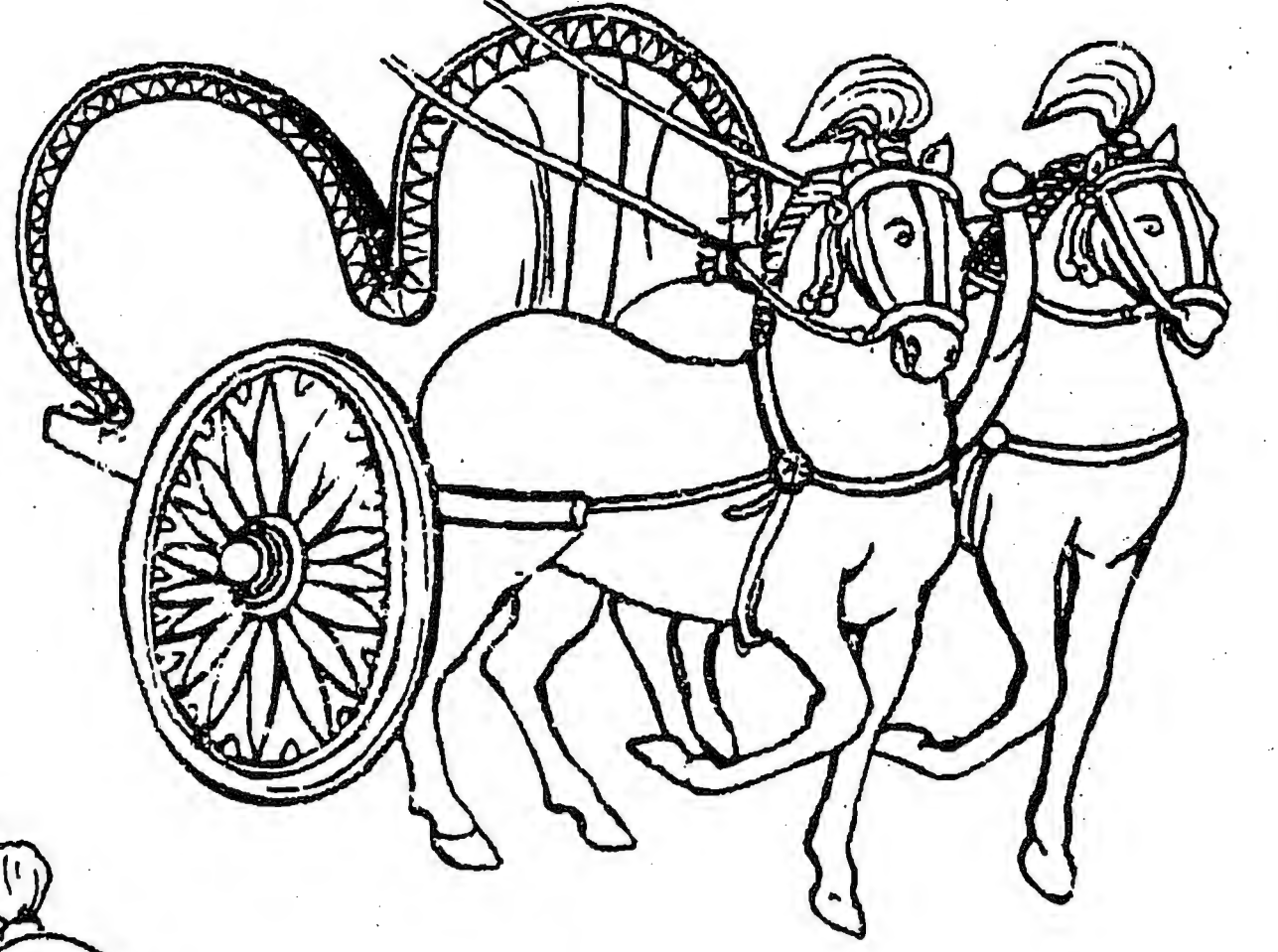
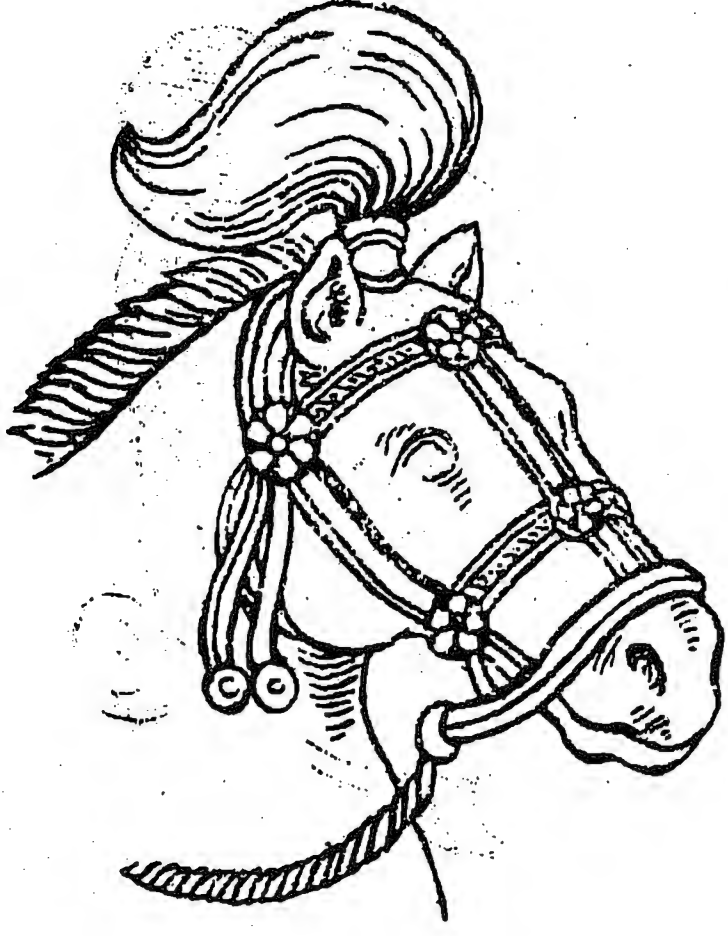
యోధులు శిరస్త్రాణములను ధరించుచుండిరి. యోధులకు భూషణము లుండెడివికావు. వీరు దోవతిని చుంగులు వెనుకకు విజిచి కట్టి పైజామవలెఁ గానవచ్చునట్లు ధరించుచుండిరి. ఒక్కొక్క కాలిబంటునకు నడుమునకు కొంచె మెగువను మూడు విడివిడివరుస లగు చుట్టి కట్టినపట్టీలును, వేటకట్టువలె 'కత్తిరికోలు' విధమున ధరించినపట్టీలును ఉండెడివి. నడుమునకుఁ జుట్టి కట్టినమూడు నరుసలపట్టీలును, పురోభాగమున 'కత్తిరికోలు' విధమున ధరించిన పట్టీలును ఆకాలపుకాలిబంటుల లాంఛనములుగఁ గనిపించును. నేనా

అమరావతీ స్తూపము

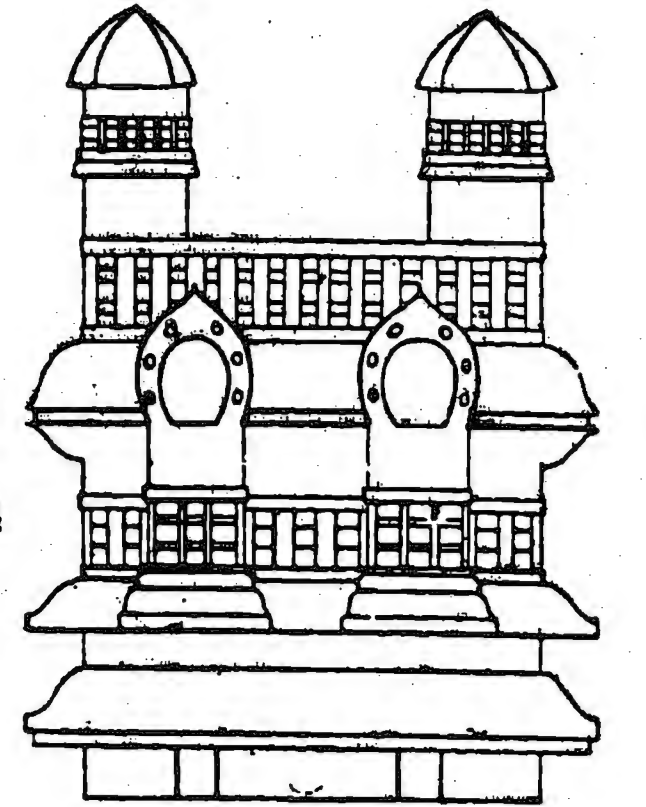
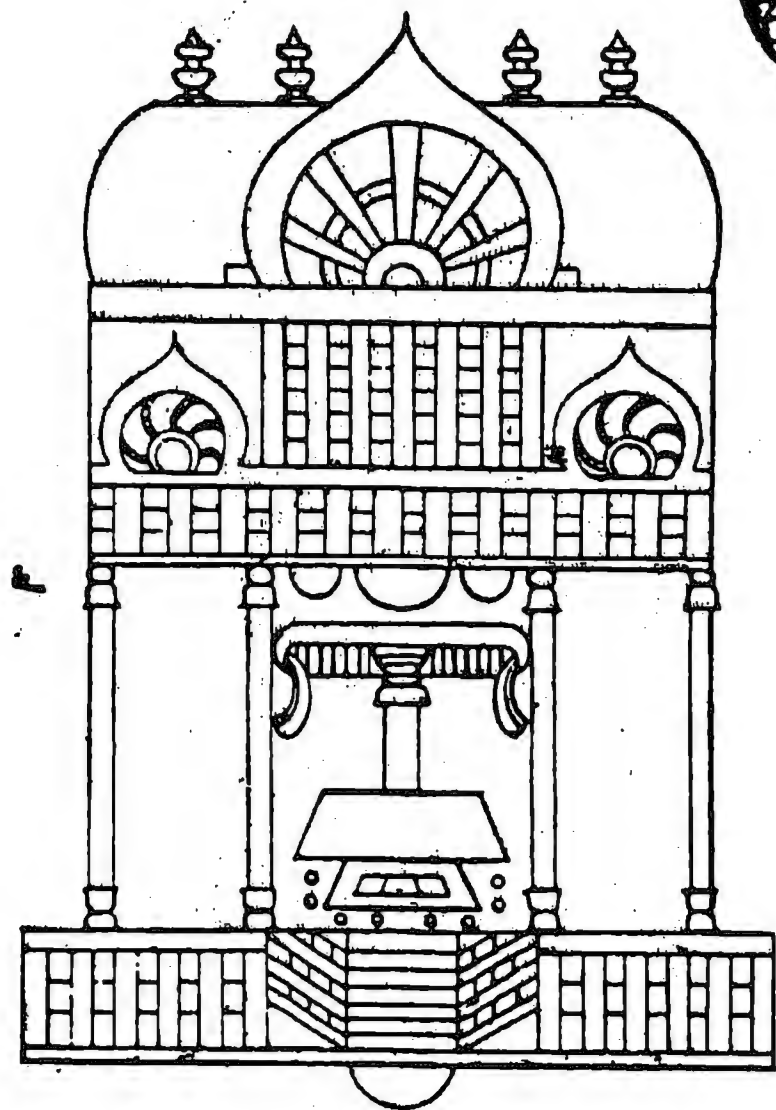
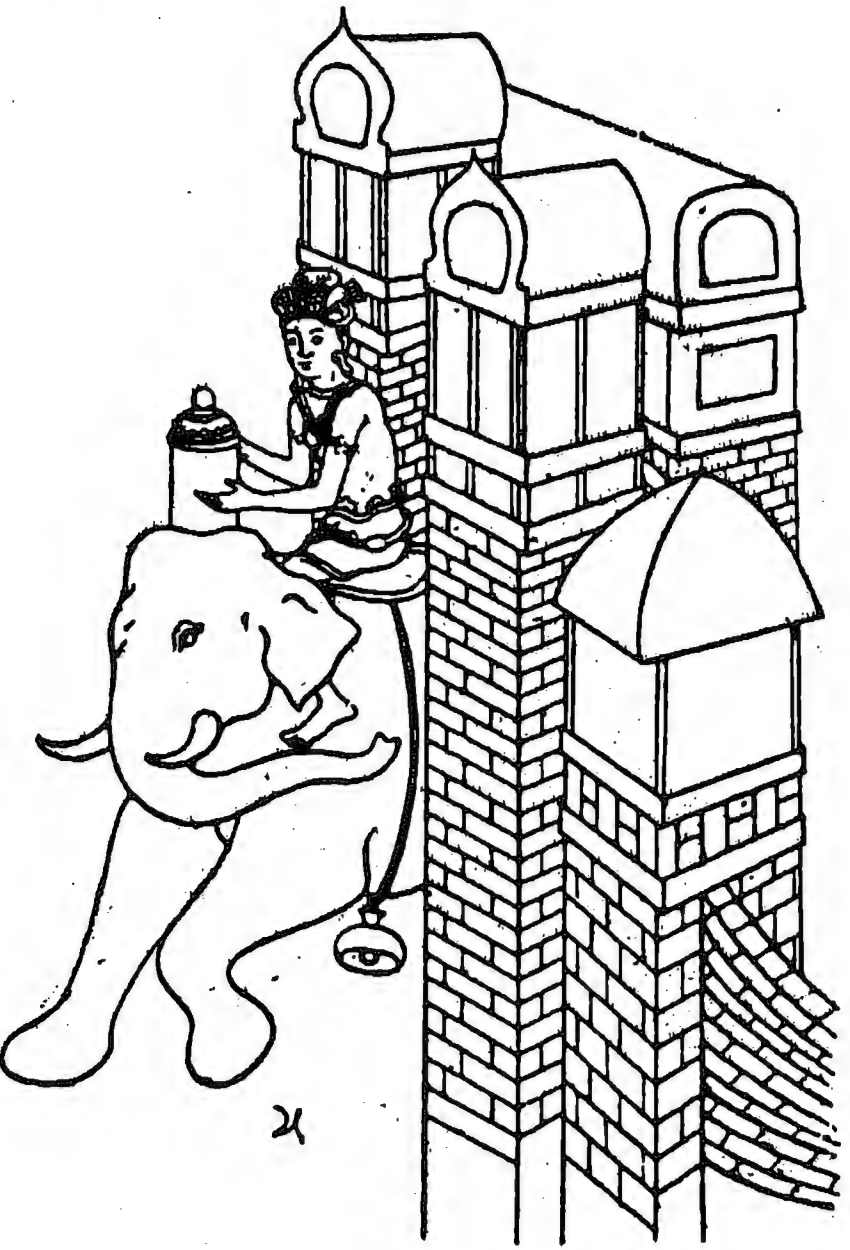
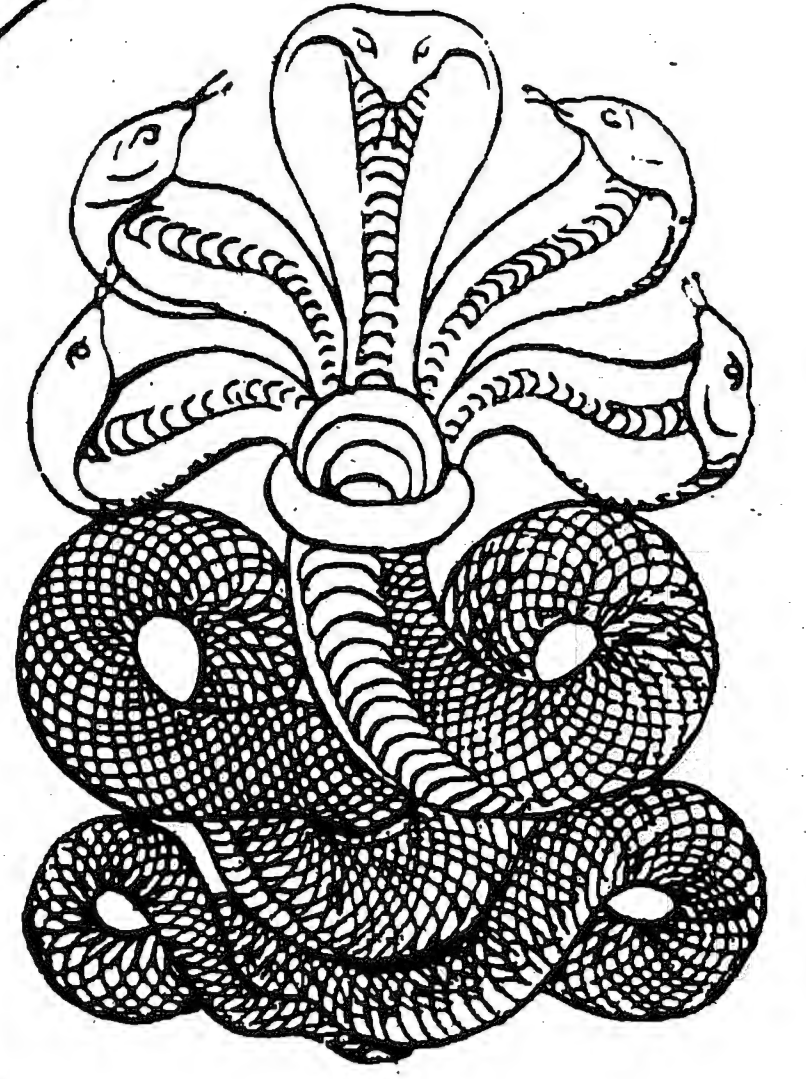
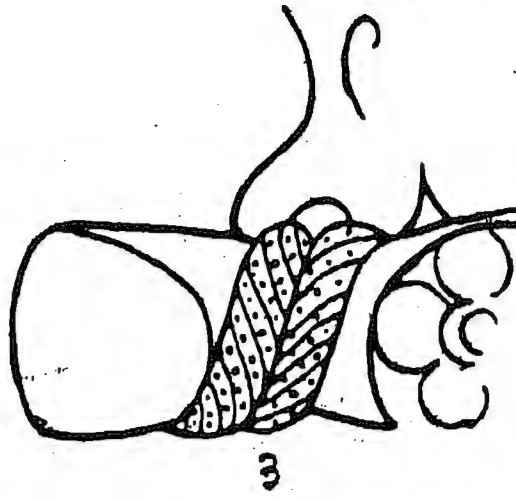
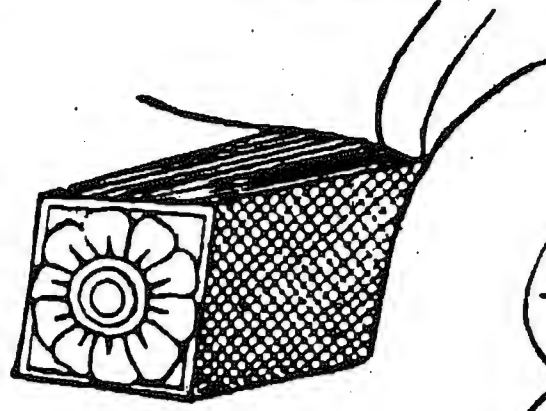
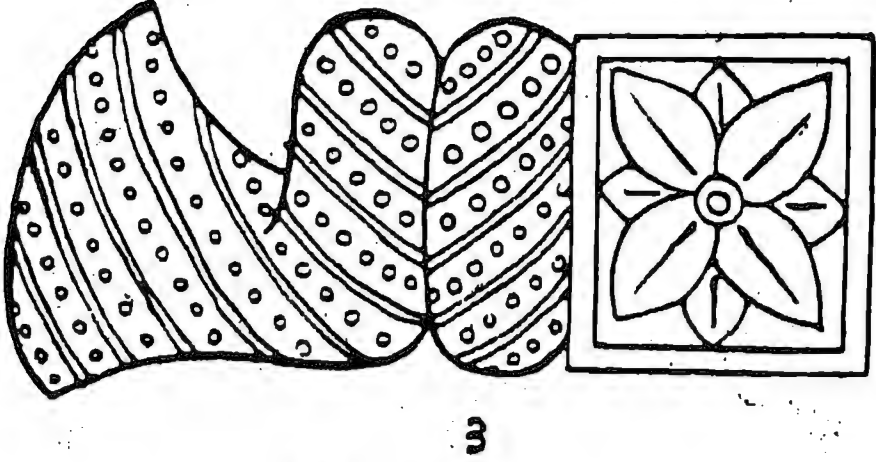
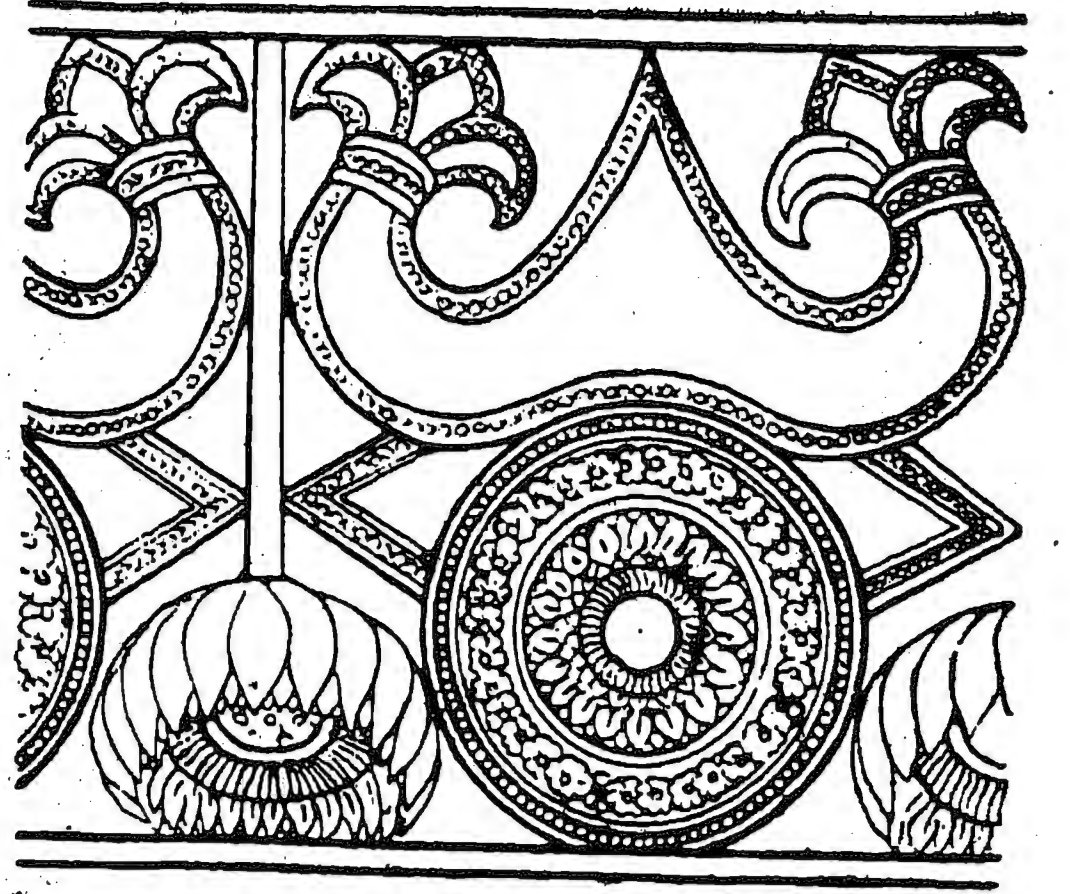
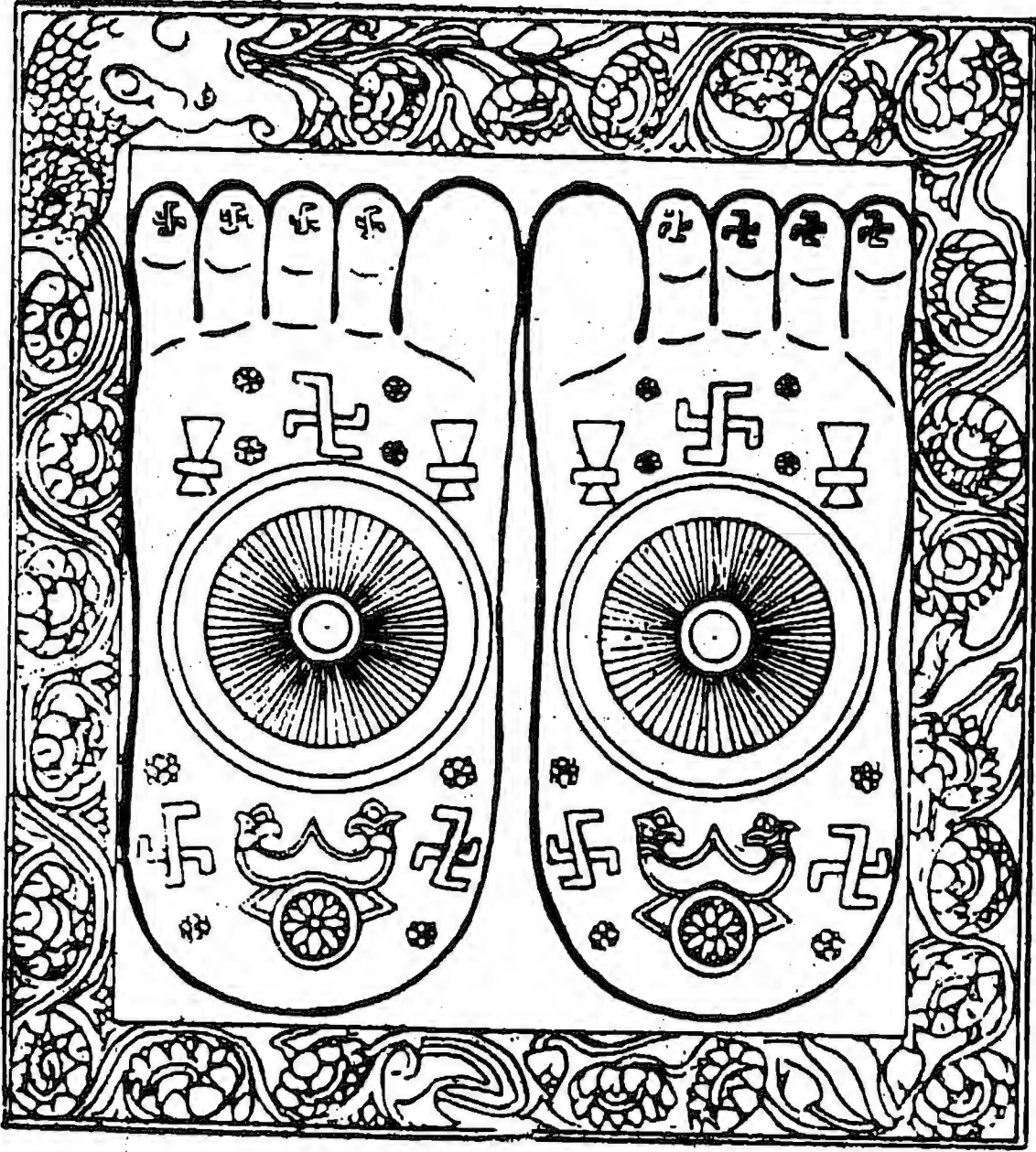
అమరావతీ శిల్పముననుంపి : ఉజ్జయిని నేటి బంధాలంకారములు

అమరావతీస్తూపము

అమరావతీశిల్పముననుండి : రథ, తురగాలంకారములు : యోధవేషాయుధాదులు

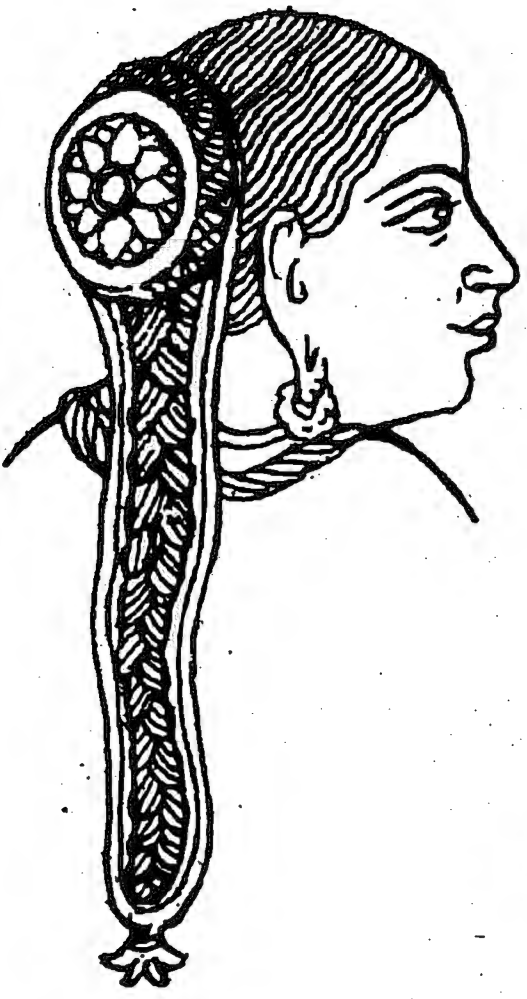
అమరావతీ స్తూపము

౧. బుద్ధపాదములు
౨. శ్రీశూలము
౩. కర్ణాభరణములు
౪. మహానాగము

౫. పురద్వారతోరణములు
౬. పుణ్యశాల
౭. ప్రాసాదము

అమరావతీస్తూపము

అమరావతీశిల్పముననుండి : కేణీబంధాలంకారములు

అమరావత్యుమామహేశ్వరశతకము - అమరుక కావ్యము 307

పతులు ప్రభువులమాదిరిగ వేషధారణము చేసి అశ్వారూఢు లయి యరుగువారు. అమరావతీప్రాంతమున నాంధ్రరాజాస్థానములయందు విదేశీయయోధులుకూడ నుండి రని అమరావతీశిల్పమున వారికిఁ దీర్చిన దుస్తులనుబట్టి యూహింపవచ్చును. ఈ విదేశీయయోధులు పొడు గయిన యంగీలను తొడుగుచుండిరి.

విదేశములనుండి స్థానికరాజాస్థానములకు వచ్చురాయబారు లను వారు ధరించు పొడుగయిన కంచుకములనుబట్టి వేర్పఱచి చూప వచ్చును. వీరు ధరించుదోవతిమీఁద కంచుకము మోకాలివఱకును వచ్చును. వీరు నడుమునకు కటిబంధమును ధరించి యందునుండి ఖడ్గ మును వ్రేలజేయువారు. ఈరాయబాగులలోఁ గొందఱు కుష్ఠీమ ముందును ; కొందఱు కుండదు.

దాసజనము మోకాలు దిగని చిన్నపంచె కట్టి నడుమునకు రుమాలు చుట్టుచుండిరి. నేద్యము నేయునప్పుడు కృషీవలులు పంచె కుచ్చెట్లు వెనుకకు విఱచి కట్టువారు.

నడిమితరగతులవారు దుస్తు లిప్పటివలెనే ధరించి కొండసిగ లను, ప్రక్కసిగలను దీర్చుచుండిరి.

కటిభాగమునకు పైని నగ్గులుగఁ జూపఁబడినను దిగుభాగ మున స్త్రీలకు వస్త్రధారణ ముండెడిది. వీరు బహువిధాభరణ భూషితలు. వీరికర్ణములకు కుండలములు, చేతులకు కంకణ, కేయూర ములు, మెడలో తారహారములు, మొలకు మేఖలలు, కాలికి నూపుర ములు నుండెడివి. కొన్నికొన్ని స్త్రీచిత్రములకు కాలి కొక్కొక్క నూపురమును, రెండేసి నూపురములునుమాత్రమే యున్నను చాలజతల నూపురములతో నొప్పుస్త్రీచిత్రములనుగూడ అమరావతీశిల్పమునఁ గాంచఁగలము. ఇట్టి నూపురములలోఁ గొన్నిటికి మువ్వలుకూడఁ గలవు. నేఁడు దక్షిణహిందూదేశమునందలి యాంధ్ర, కర్ణాట, తమిళ, మలయాళదేశములందలి స్త్రీ లెన్నెన్నివిధములఁ దమశిరోజములను బరిష్కార మొనర్తురో యన్నన్నివిధముల, ఇంక నంత కెక్కువ రీతుల నమరావతీస్త్రీలు శిరోజములను సాగసుగ పరిష్కరించుకొను చుండినట్లు అమరావతీశిల్పచిత్రములనుబట్టి తెలియఁగలదు. రాణు లును, గొప్పయింటి యాఁడుఁబడుచులును పాపటబొట్టువలె నుడుటి మీఁదికి వ్రేలాడు నొకవిధమయిన యాభరణమును ధరించుచుండిరి. వేశ్యలు నూలుకుశాయలను ధరించుటకూడఁ గలదు. అమరావతీశిల్ప మునఁ దీర్చినస్త్రీలు గొప్పవారయినది, కొలదివారయినది వారివేష భూషాదులనుబట్టియే నిర్ణయింపవచ్చును.

అమరావతీశిల్పమునఁ గానవచ్చు స్త్రీప్రతిమలను గాంచినచో నాకాలపుస్త్రీలు సౌందర్య, శృంగారములమీఁద నెంతటిలక్ష్య ముంచువారో విశదము కాఁగలదు. అమరావతీశిల్ప మాంధ్రభూమిని కళామయము కావించి యాంధ్రులకు కీర్తిప్రతిమలను సముపార్జించి నది. ఆధునికసభ్యతాసంస్కృతులు సౌందర్యలంకారములవిషయ మునఁ గలిగించిన ప్రతిపరిణామమును ఇప్పటికి రమారమి కెందువేల

సంవత్సరముల క్రిందట కేకత్తి విలసిల్లిన అమరావతి ఆంధ్రకళ యందే నయనగోచర మగుట ఆశ్చర్యజనకముకదా!

[టి. య్. రా.]

ప్రమాణ గ్రంథములు :

Burgess — Topes of Amaravati and Jaggayyapeta.

Fergusson — Tree and serpent worship.

T. N. Ramachandran — Goli Sculptures.

R. Chanda — Some unpublished Amaravati inscriptions. (Ep. Ind., Vol. xv, p. 258).

అమరావత్యుమామహేశ్వరశతకము — విశ్వనాథ కామయ్యకృతము. తెలుఁగులో వ్రాయఁబడిన శివునిస్తోత్రము.

అమరి , మైకేల్ (క్రీ. శ. ౧౮౦౬ - ౧౮౮౯) — ఇటలీ దేశపు చరిత్రకారుఁడు. పౌరస్ర్యభాషావేత్త, రాజకార్యనిపుణుఁడు. ఇతఁడు ౧౮౩౪ లోను, ౧౮౪౧ లోను చరిత్ర గ్రంథములను గొన్నింటిని ప్రకటించెను. సిసిలీసంబంధముగ నితఁడు వ్రాసిన గ్రంథమందలి రాజకీయాభిప్రాయమునకు వెఱచి యప్పటిదొరతనమువారి గ్రంథము నణఁగఁద్రొక్క యత్నించిరి. ఆ గ్రంథము నాతఁడు ఫ్రాన్సులోని ప్యారిసుపట్టణమునందు మాఱుపేరుతో ప్రకటించెను. ౧౮౪౮ లో సిసిలీ దేశమున ప్రజలు తిరుగఁబడినప్పు డాతఁడు ప్యారిసుపట్టణమునకుఁ బోయి కొన్ని సంవత్సరములవఱకును విద్యాప్రసంగములతో కాలము గడపుచుండెను. దేశోద్ధారకుడైన గ్యారిబాల్డితోఁ గలిసి దేశనేప చేయవలె నని యాతఁడు ౧౮౫౯ లో మరల ఇటలీదేశమునకు వచ్చెను. ౧౮౬౧ లో సెనేట్ సభాసభుఁ డయ్యెను. ౧౮౬౨-౪ కాల మున విద్యాశాఖకు మంత్రిగ నుండెను. కొన్ని సంవత్సరములవఱకును పైజాలోను, తరువాతను ప్లారెన్సులోను అరబ్బీభాషకు మహాపా ధ్యాయుఁడుగ నుండెను.

అమరుక కావ్యము — నాయకానాయకుల శృంగార చేష్టలను వర్ణించునట్టి యొకచిన్న సంస్కృతశతకము. ఇది అమరుకుఁ డను కవిచే రచియింపఁబడి నని కొందఱు అందురు. మఱికొందఱు శంకారాచార్యులు కామశాస్త్రము నభ్యసించునిమిత్తము తనశరీర మును విడిచి యొకచోట నుంచి చనిపోయిన అమరుకుఁ డనురాజు యొక్క శరీరములోఁ బ్రవేశించి ఆతనిభార్యలతో విలాసంబును సలుపుకాలంబున నాతఁడు వ్రాసినట్టికావ్య మిది యని చెప్పుదురు. ఈయమరుకుఁ డెవఁడో నిశ్చయముగఁ దెలియలేదు. ౯-వ శతాబ్ది యం దుండిన ఆనందవర్ధనాచార్యుఁడు తనధ్వన్యలోక మను అలంకార గ్రంథమునందు నిందలిశ్లోకముల నుదాహరించుటచే నీయది యంతకుఁ బూర్వము రచింపఁబడిన దని మన యూహింపవచ్చును.

ఇందుపై అర్జునదేవ, రుద్రనుదేవ, సూర్యదాస, శేషరామ కృష్ణ, పెదకోమటివేమభూపాలాదిరచితము లైనవ్యాఖ్యానములు పెక్కులు కలవు. వీనిలో పెదకోమటివేమభూపాలుఁడు కొండ వీటిలో క్రీ. శ. ౧౮౦౦-౧౮౨౦ వఱకును రాజ్యము చేసినరెడ్డిరాజు.

ఈ కావ్యమును తాళ్ళపాక వేంకటేశ్వరదీక్షితులకుమారుడైన తిరువెంగళప్ప తెనిగించియున్నాఁడు.¹ ఈ భాషాంతరమందలి పద్యములు రసవంతములుగ నున్నవి. ప్రతిపద్యమునకును పూర్వము వ్యావహారికభాషలో వచనరూపమైన యవతారిక గలదు. దీనికి సీస పద్యములతో చేయబడిన మఱియొకభాషాంతరమును గానవచ్చుచున్నది. కాని, అది యంత సరసముగ లేదు. గ్రంథకర్త యెవఁడో తెలియదు.² దీనికి తెనుఁగున ప్రతిపదార్థము వ్రాసి వేమభూపాలుని వ్యాఖ్యానముతో నిట్టివల బ్రహ్మశ్రీ వేదము వేంకటరాయశాస్త్రి గారు ప్రకటించియున్నారు.

అమరేశ్వరుఁడు — ఒకయాంధ్రకవి. ఇతనికావ్య మెద్దియు నిప్పుకు కానరాకున్నను ఒకప్పు డీతఁడు గొప్పయాంధ్ర కవిగాఁ బరిగణింపబడుచున్నట్టితని నితరకవులు స్తుతించుటచేఁ దెలియుచున్నది. ఇతనిని మొట్టమొదట స్తుతించినవాఁడు ఛందస్సును రచించిన అనంతమాత్యుఁడు. తనచే రచింపబడిన 'భోజరాజీ యము'నందుఁ బూర్వకవులను స్తుతించుచు 'శే, రెన్నిక కెక్కి నట్టియమరేశ్వరుఁ.....వలఁతు' నని చెప్పెను. అనంతమాత్యుఁడు పదునైదవశతాబ్దిమధ్యమునందు (క్రీ. శ. ౧౮౩౪) నుండినవాఁడు (చూడుఁడు, అనంతమాత్యుఁడు). కావున నమరేశ్వరుఁడు ౧౩ లేక ౧౪-వ శతాబ్దివాఁడై యుండనోపు. 'క్రీడాభిరామము' అనుగ్రంథము నందు వల్లభరాయకవి 'చిమ్మపూడి యమరాధిపుఁ డన్నను సత్క విశ్వరుల్' అని చెప్పి యీతనిని గొప్పకవులలోఁ జేర్చెను. వల్లభ రాయనికాలము క్రీ. శ. ౧౮౨౦ అని యందురు.³ ౧౬-వ శతాబ్ది యంతమువాఁడైన బట్టుమూర్తి 'నరసభూపాలీయము'నందు నితనిని 'శ్రీనాథునిపదప్రసిద్ధధారాశుద్ధి, యమరేశ్వరునిసహస్రముఖదృష్టి, యని మహాకవులతో సాటిగఁ బొగడియున్నాఁడు. ఇట్టికవి పూర్వ కాలమునందు నన్నయ, తిక్కన, శ్రీనాథాదులతో సమానముగ స్తుతింపబడుచుండెను. పదునాఱవశతాబ్దియంతమువఱకు నీతనిచే రచింపబడిన 'విక్రమనేనము' అను కావ్యము వాడుకలో నుండి నట్లు స్పష్ట మగుచున్నది. పదునాఱవశతాబ్దివాఁడగు జగన్నాథకవి యనునాతఁడు వేఱువేఱుకవులవర్ణనములను సంగ్రహించి ప్రబంధ రత్నాకర మన్నకావ్యము నొకదానిని సమూహింపెను.⁴ అందు నమరేశ్వ

రుని 'విక్రమనేనము'లో నుండి ౫౦ పద్యములకంటె నెక్కుడు పద్యము లుదాహరింపబడినవి. ౧౮-వ శతాబ్దిమధ్యముం దుండిన కూచిమంచి తిమ్మకవిరచితసర్వలక్షణసారసంగ్రహమునం దమరేశ్వరుని విక్రమనేనముననుండి యొకపద్యము నిచ్చియున్నాఁడు. ఆతఁ డీగ్రంథమును స్వయముగఁ జూచియే వ్రాసెనో లేక యితరగ్రంథ ములయందుండి గ్రహించెనో? ఎట్లయిన నేమి యీ మహాకవి యొక్క విక్రమనేనకావ్యము ౧౮-వ శతాబ్దిమండి తెలుఁగుదేశమున లోపించినది. ప్రబంధరత్నాకరములో నిందుండి ౫౦-౬౦ పద్యము లీయబడినను అన్నియు వర్ణనములు గనుక, గ్రంథవిషయమును గుఱించి కాని, యందలి నాయికా నాయకులనుగుఱించి కాని యేమియుఁ దెలిసికొనుటకు వీలు లేదు.

అమర్షణుఁడు — (నూ. వం) శ్రీరామచంద్రుని పుత్రుడైన కుశునిసంతతివాడైన నభునివంశమునందుఁ బుట్టినసంధి యనురాజుయొక్కకుమారుఁడు. ఇతనిపుత్రునిపేరు మహస్తంభుఁడు.

అమరుఁడు — శుక్రాచార్యునియొక్క యిద్దఱు పుత్రులలో రెండవాఁడు.

అమల — వైవస్వతమన్వంతరమందలి అత్రియుషియొక్క కన్య. ఈమె మిక్కిలి బ్రహ్మనిష్ఠ గలది.

అమలపాడు — గంజాంజిల్లా తెక్కలి తాలూకా యందలి జమీన్దారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౩,౧౫౭ (౧౯౩౧).

అమలానందుఁడు — ౧. అనుభవానందుని శిష్యుఁడు. ఇతఁడు 'శాస్త్రదర్పణము' (బ్రహ్మనూత్రములపై భాష్యము) అను గ్రంథమును రచించెను. అమలానందుఁడు ౧౩-వ శతాబ్దివాఁడు. కృష్ణయాదవుని యాస్థానమున నుండెను.

౨. క్రీ. శ. ౧౨౪౭-వ సంవత్సరమున దేవగిరిని బాలించిన కృష్ణభూపాలుని సమకాలికుఁడు. శంకరాచార్యులవారు వ్రాసిన వేదాంతనూత్రభాష్యమునకు భామతి యనుటిక కలదు. దీనిని రచించినవారు వాచస్పతిమిత్రులు. ఈభామ తికి మరల వ్యాఖ్యానరూపముగ నమలానందుఁడు వేదాంతకల్పతరు వను గ్రంథమును లిఖించెను. ఈయన గొప్పవేదాంతి.

అమలాపురము — ౧. (గ్రామము). అమలాపురము తాలూకాకు ముఖ్యస్థలము. జనసంఖ్య ౧౫,౧౬౩ (౧౯౩౧).

1. Triennial Catalogue of Manuscripts in the Oriental Manuscript Library, Madras 1910-11 to 1912-13.

2. Ibid., R. No. 17. లైబ్రరీలోని నెంబరు కె. ౪౧౭.

3. బ్రహ్మశ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు క్రీడాభిరామమును బ్రకటించి యందలిపీఠికలో 'ఈ గ్రంథము క్రీ. ౧౮౨౦ లోఁగా రచిత మైనది' అని వ్రాసినారు. కాని యీకవికాల మింకను నిశ్చయముగఁ దెలిసికొనవలసియున్నది.

4. ఈ గ్రంథముయొక్క ప్రతి తంజావూరుపు స్థకభాండాగారమునం దున్నది.

అందు మగవాండు 2,200; ఆడవాండు 2,200; హిందువులు 10,000. మహమ్మదీయులు 100. క్రైస్తవులు 100. ఇక్కడ నుండు అధికారులు :— తహసీల్దార్, స్టేషనరీ సబ్ మ్యాజిస్ట్రేటు, డిస్ట్రిక్టు మనసబు, సబ్ రిజిస్ట్రార్. ఇచ్చట ఒక పోలీసుస్టేషన్, రాదారి బంగళా, స్వదేశజలకై కారొనేషన్ విక్రంతిగృహము, లోకల్ ఫండు ఆసుపత్రి, హైస్కూలు కలవు. ఇది రాజ మహేంద్రవరమునకు ఆగ్నేయదిక్కున 30 మైళ్ల దూరమున ముఖ్య మయిన కాలువమీఁద నున్నది.

2. (తాలూకా). తూర్పుగోదావరి జిల్లాలోని ఒక తాలూకా. దీని విస్తీర్ణము 362 చదరపుమైళ్లు. ఇందు మొత్తముమీఁద 100 గ్రామములు కలవు. వానిలో 26 గవర్నమెంటు గ్రామములు, 74 జమీన్దార్ గ్రామములు, 2 ఈసాంగ్రామములు. ఈతాలూకా ఒక త్రిభుజమువలె నుండును. గోదావరీశాఖలైన వసిష్ఠ, నైసలేయము, గౌతమి యను నదులకును, సముద్రమునకును నడుమ నున్నది. ఇందు నగరములంకయుఁ గలదు. ఇది యంతయు గోదావరీనదియొక్క మధ్యజెత్తలోనిభాగము. ఈ తాలూకా లోని విశేషభూములు పంటకు మిక్కిలి అక్కటకు వచ్చునట్టి ఒండు భూములు. ఇందలి జనసంఖ్య 1, 25, 000 (1931). వీరిలో 1, 25, 000 మంది పురుషులు, 1, 25, 000 మంది స్త్రీలు. గోదావరిజిల్లాలో అన్ని తాలూకాలకంటె నిందు ఎక్కువ జనసమృద్ధి కలదని చెప్పవచ్చును. ఇందలిజనులలో 3, 00, 000 మహమ్మదీయులు, 100 మంది క్రైస్తవులు, మిగిలినవారందఱును హిందువులు.

ఇందలి పల్ల పుభూము లన్నియు కాలువ పాటుదలవలన ఫలిం చును. అయినను అచ్చటచ్చట బావులక్రిందను వ్యవసాయము చేయు నాచారము కలదు. పురాతనకాలముననుండియు ఈ తాలూకాలో పెద్దపెద్దబావులక్రింద తోటలు మొదలైనవి పండించు నాచారము కలదు. కొన్ని పురాతనములైన బావులను జైనులబావు లని, రెడ్ల బావు లని అచ్చటి జనులు వాడుదురు. పూర్వకాల మచ్చట జైనులు నివసించి రని చెప్పెదరు. అచ్చటి జనులు ఈదేశము పాంచాలదేశ మనియు, అమలాపురము దానికి రాజధానిగ నుండె ననియు చెప్పుదురు. కాని భారతమునందు వర్ణింపఁబడిన పాంచాలదేశ మిది గా దనుట నిశ్చయము. ఈ తాలూకాలో వ్యవసాయమే ముఖ్య వృత్తి. ఇదివఱకు దేవాంగులు బట్టలను నేసి యితర దేశములకుఁ బంపుచుండిరి. కాని బెండమాడిలంక రేవుయొక్క ప్రముఖత తగ్గినప్పటినుండియు ఈ వ్యాపారము నశించినది. బెండమాడి లంకలో 1000-వ సంవత్సరమున ఈస్టు ఇండియా కంపెనీవారు వర్తకము నిమిత్తము ఒకగిడ్డంగి (Factory) కట్టిరి. ప్రెంచి సేనాని యగు బుస్సీ 1812 లో దానిని స్వాధీనపఱచుకొనెను. కొందఱు యుద్ధానంతరమున మరల నది కంపెనీవారికి స్వాధీన మయ్యెను. సీమబట్టలు వచ్చినతరువాత క్రమముగ నచ్చటి వర్త

కము తగ్గిపోయెను. ఈ తాలూకాలోని అంబాజీపేట అను గ్రామ మునందు పశువులసంత జరగుచుండును. ఈ ప్రాంతమును ఆంగ్లులు సాధారణముగ కోనసీమ యందురు. ఇందలి పేరూరు అను గ్రామ మున మిక్కిలి పూర్వకాలమునందు ద్రావిడ బ్రాహ్మణులు కొందఱు వచ్చి నివసించిరి. వారిని పేరూరుద్రావిడు లందురు. నేడునూరు, ఆత్రేయపురము అను గ్రామములలో జైనులకు సంబంధించిన జీర్ణ శిలాశాసనాదులు కలవు.

3. బళ్లారిజిల్లా కుడిగిత్తాలూకా యందలి గ్రామము. జనసంఖ్య 223.

4. విశాఖపట్టణముజిల్లా గొలు గొండ తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య 1, 331 (1931).

అమలు (దు) — దుష్టబుద్ధి యనుమంత్రియొక్క కనిష్ఠ పుత్రుడు (చూడుడు, చంద్రహాసుడు).

అమల్ నామా — హిందువులలోని చిత్రగుప్తుడు లోనగువారింబోలె ముసల్మానుదేశతలలోఁ గొందఱు సంసారములోని సకలకార్యములజాబితాలను వ్రాయువారు గలరు. ఈలాగున వీరు వ్రాయువృత్తాంతమునకే అమల్ నామా యని పేరు.

అమల్ నేర్ — 1. (గ్రామము). బొంబాయిరాజధాని, తూర్పుఖండేశ్ జిల్లాలోని అమల్ నేర్ తాలూకాకు ముఖ్యస్థలము. జనసంఖ్య 10, 000. ఇచ్చట ఒకమునిసిపాల్టీ కలదు. ఇక్కడ ధాన్యవర్తకము అధికముగా నుండును. ఇక్కడ రెండు ప్రతిష్ఠాత్మక రీలు గలవు. సఖారాంబావా యను ఒకమహాత్ముడు 10-వ శతాబ్దిలో నిచ్చట నుండెను. ఆతనిపేర నొకదేవాలయ మున్నది. మే నెలలో ప్రతినవత్సరమును ఉత్సవము జరగుచుండును. ఇచ్చట నొక సబ్ జడ్జికోర్టును, ఒక ఆసుపత్రియు, రెండు బాలురపాఠశాలలును, ఒక బాలికాపాఠశాలయుఁ గలవు.

2. (తాలూకా). బొంబాయిరాజ ధాని, తూర్పుఖండేశ్ జిల్లాలోని ఒకతాలూకా. విస్తీర్ణము 220 చదరపుమైళ్లు. గ్రామములసంఖ్య 220. జనసంఖ్య 1, 11, 000. భూమిపన్ను రు. 3, 00, 000. నెస్సులు రు. 23, 000. తపతీ నదియు, దానియుపనదులగు బోరి, పాంజ్రానదులును ఈతాలూకా లోనిభూములకు జల మిచ్చును. ఇచ్చటిశీతోష్ణస్థితి ఆరోగ్యకర మైనది. వర్షమానము సంవత్సరమునకు 23 అంగుళములు.

అమ వ ను వు — పురూరపునికొడుకు. వీనికి విజయుఁ డని నామాంతరము కలదు.

అమానిగంజ్ హాట్ — బంగాళరాజధాని యల్లా జిల్లాలోని ముఖ్యమైన పట్టణవర్తకస్థలము. ఇచ్చట విశేషజనులు కాఁపుర ముండరు గాని చుట్టుపట్టులనున్న ముర్షిదాబాదు, రాజషాహి

అమానిగుడిపాడు - అమావాస్య

జిల్లాలలోనుండి వర్తకులు పట్టుపురుగులనిమిత్తము పట్టుదారమునిమిత్తము వందలువందలుగా సంతకు వచ్చుచుండెదరు. ఎక్కువగా వర్తకము జరగుదినములలో ఒకసంతదినమున లక్షరూపాయలవర్తకము గూడ జరగును.

అమానిగుడిపాడు — కర్నూలుజిల్లా మార్కా పురంతాలాకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౨,౪౦౦ (౧౯౩౧).

అమానిచిరువెల్ల — నెల్లూరుజిల్లా ఆత్తూరు తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౨౧౧

అమానిజమ్మలమడక — గుంటూరుజిల్లా పల్నాడు తాలూకాయందలి ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౩౭౬ (౧౯౩౧).

అమాకదాసు — సుప్రసిద్ధ యగు దుర్గావతిరాణి మామగారు. ఇతనితండ్రి యర్జునదా సనువాడు. అర్జునదాసునకు కొడుకుతో సరిపడలేదు. అమాకదాసు తండ్రిని జంపి రాజ్య మాక్రమించుకొనవలయు నని ప్రయత్నము చేసి యోడిపోయెను. తరువాత మరల నెట్లో త న్నోడించి తనతండ్రిపక్షమునఁ జేరి యున్న నరసింగదేవు నాశ్రయించి రాజ్యమును సంపాదించుకొనెను. ౧౫౨౬-వ సంవత్సరములో అమాకదాసు ఢిల్లీచక్రవర్తియగు బహదూరుషాకు యుద్ధమున సాయపడి 'సంగ్రామషా' యనుబిరుదమును బొందెను.

అమారెడ్డిపాలెం — నెల్లూరుజిల్లా కోవూరు తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౪౯౩ (౧౯౩౧).

అమార్గపథుడు — ఒక బ్రహ్మి (చూడుడు, భృగువు).

అమాల్ — బొంబాయిరాజధానిలోని ఒకచిన్నసంస్థానము. దీని వైశాల్యము ౨౦౦ చ. మైళ్లు. ఆదాయముమాత్రము రు. ౩ వేలే. జనసంఖ్య ఇంచుమించుగ ౫ వే లుండును. ఇందలిప్రజలలో చాలమంది భిల్లులు.

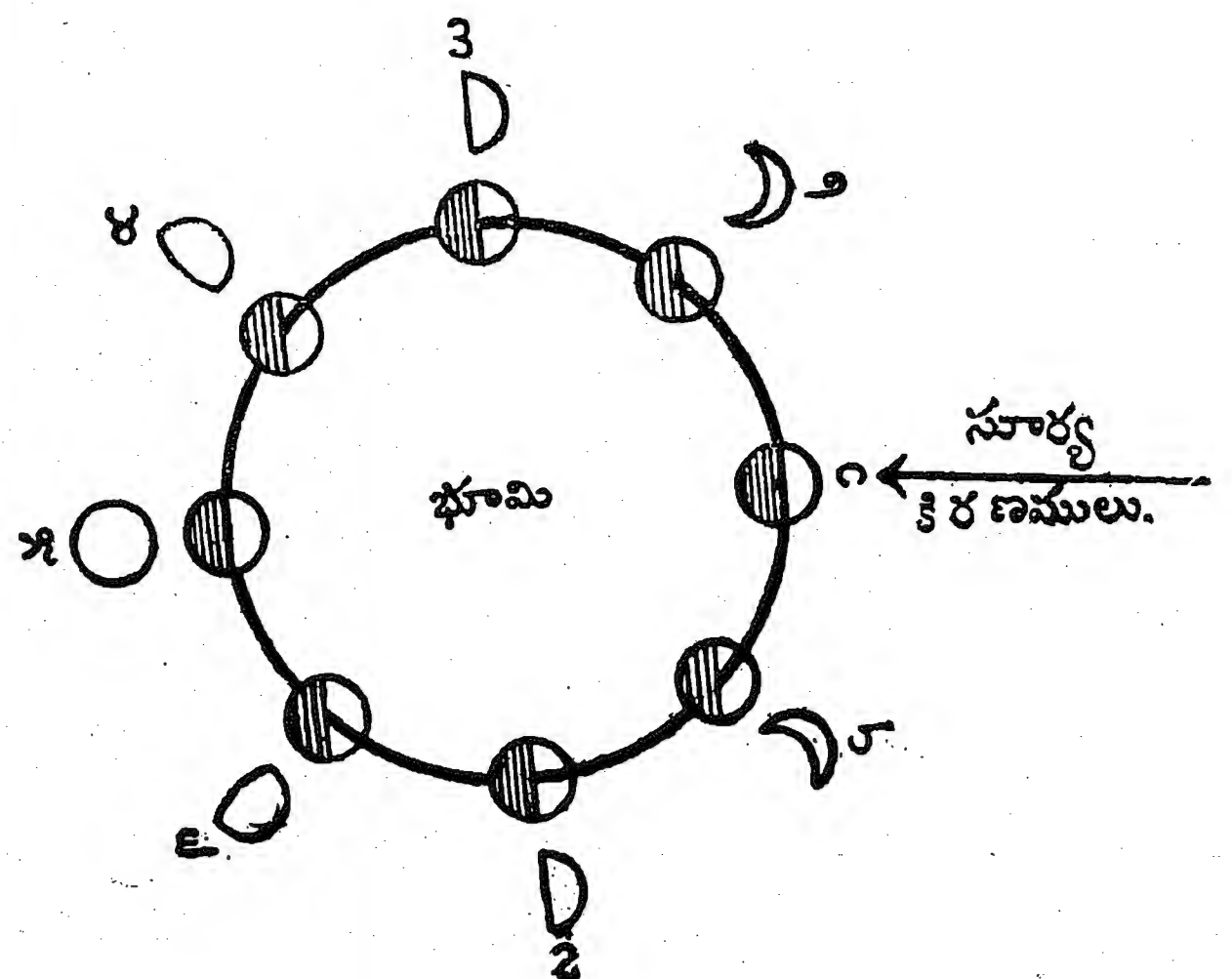
అమాల — బొంబాయిరాజధానియందలి ఒక మిక్కిలి చిన్నసంస్థానము.

అమావసువు — పితృదేవతలలో నొకడు. ఇతడు మంచి ఇంద్రియనిగ్రహము గలవాడు. ఇతనినిగూర్చి యీక్రిందికథ లదు:— అచ్చోద యనునామె యొకపితృదేవతమానసపు త్రిక, అమావసువును వలచి యతనిని లోబలుచుకోవలయు నని ప్రయత్నించెను. కాని యాప్రయత్నము వ్యర్థ మయ్యెను. అమావసు వామెను నిరాకరించివైచెను. ఈసంగతి తక్కినపితృదేవతలు విని యతని ప్రవర్తనబలమునకు మెచ్చి యచ్చోద నతడు నిరాకరించినదినము

తమకు సుదిన మని నిర్ణయించుకొని అమావసువు పేర నానాటికి అమావాస్య యని పేరిడిరి.

పితృదేవతలు అచ్చోదను మర్త్యలోకమున జన్మింపుమని శపించిరి. ఆకారణమున నామె మర్త్యగంధీయై (సత్యవతి) యీలోక మునఁ బుట్టినది.

అమావాస్య — ఈ శబ్దమునకు అమావస్య అనియు రూపాంతరము గలదు. సూర్యచంద్రులకు పూర్వ, పశ్చిమాంతర మేమియు లేక వారిద్దఱును ఒక్కచోట నుండుకాలము. ఇదియే కృష్ణపక్షమందలి ౧౫-వ తిథి. ఈదినమున చంద్రుడు కానరాడు. చంద్రునికళలు బహుళపాడ్యమినుండి తగ్గుచు తగ్గుచు అమావాస్య వఱకు పూర్తిగ లోపించును. శుద్ధపాడ్యమినుండి యెక్కుచు పూర్ణిమ వఱకు పూర్తియగును. ఈ విధముగ చంద్రునికళలు హెచ్చుటకును తగ్గుటకును కారణములు విచారితము. చంద్రునకు స్వతస్సిద్ధమైన గేజస్సు లేదు. భూమివలెనే ఆతడును సూర్యునిగేజస్సువలననే ప్రకాశించును. చంద్రునియొక్క యేభాగమునందు సూర్యకిరణ ములు పడునో యది ప్రకాశవంతముగను, మిగిలినభాగము చీకటిగను ఉండును. గోళాకారముగ నున్న చంద్రుని-అర్ధభాగముమీద సూర్యుఁ డెప్పుడు ప్రకాశించుచుండినను, చంద్రుడు భూమి చుట్టును, తనచుట్టును తిరుగుచుండుటచే ప్రకాశవంత మైన ఆతని భాగ మంతయు మనకు అన్ని సమయములందును కానరాదు. మనకు కనఁ బడువెలుతురుగలభాగమును అనుసరించి చంద్రబింబము మన కొక ప్పడు చిన్నదిగను ఒకప్పుడు పెద్దదిగను కనఁబడుటయు, నొకప్పుడు

చంద్రునికళలు జూపుపట్టుము

కనఁబడకుండుటయు తటస్థించును. ఈ వైపట్టుయొక్క సాహాయ్యమున చంద్రునికళల వృద్ధిక్షయములు తెలిసికొనవచ్చును.

ఈ పటమునందు చంద్రునియొక్క ఎనిమిది రూపములు చూపబడినవి. ఈ యెనిమిదియు నొక నెలలోని ఎనిమిదితిథులను సూచించును: ౧. అమావాస్య, ౨. పూర్ణిమ, ౩. శుద్ధతదియ, ౪. బహుళతదియ, 5. శుద్ధ అష్టమి, 6. బహుళాష్టమి, 7. శుద్ధ ద్వాదశి, ౮. బహుళద్వాదశి.

ఈ పటము అర్ధ మగుటకు నడుమ భూమి యున్న దని అనుకొనుఁడు. కక్ష్యకు కుడివైపున కడుమారమున సూర్యుఁ డున్నాఁడనుకొనుఁడు. ౧-వ స్థానమునకు చంద్రుఁడు భూమికిని అనఁగా మనకును, సూర్యునకును నడుమ నున్నాఁడు. కావున వెలుతురుగల చంద్రార్ధభాగము మనకు మఱుఁగై చీకటిగల యర్ధభాగమే భూమి వైపు తిరిగియుండును. ఇట్లు మనకు చంద్రుఁడు కనబడఁడు. ఇది అమావాస్యదినము. అక్కడనుండి చంద్రుఁడు బయలుదేటి వెళ్లిన కొలఁదియు వెలుతురుగల చంద్రార్ధభాగములోని కొంచెముకొంచెము భాగము దినదినము మనకు కావచ్చుచుండును.

౨-వ స్థానమునందు ౪ దినము లైనతరువాత చంద్రుఁడుండుట తటస్థించి బింబములో నాలుగవవంతు మనకు ప్రకాశవంతముగాఁ గానవచ్చును. ఇదియే శుద్ధతదియ వెడలి చవితి జరగుచున్న కాలము. 3-వ స్థానమునందు చంద్రునిమీఁదివెలుతురు భాగములో మనకు సగము కనబడుటవలన చంద్రబింబము సరిగ సగము కనబడును. ఇది శుద్ధసప్తమి గడచి అష్టమి జరగుచున్న కాలము. ౪-వ స్థానమునకు చంద్రబింబము రమారమి మూడువంతులు కానవచ్చును. ౫-వ స్థానమునకు చంద్రుఁడు వచ్చినప్పుడు భూమి చంద్రునకును సూర్యునకును నడుమ నున్నందున వెలుతురుగల చంద్రార్ధభాగ మంతయు మనకుఁ గానవచ్చును. ఇదియే పూర్ణిమతిథి. ౬-వ స్థానముననుండి చంద్రుఁడు ౧-వ స్థానమునకుఁ బోవుకాలము కృష్ణపక్ష మనిపించుకొనును. ఈ పక్షమునందు చంద్రునికళ్లు తగ్గుచు అమావాస్యవఱకు పూర్తిగ పోవు నని పటములో ౬, ౭, ౮, ౯ అంకములయొద్ద నున్న చంద్ర బింబాకారములవల్ల సూచింపబడినది.

అమావాస్య శాండిల్యాయనుఁడు — వంశ బ్రాహ్మణమునందు అంశుధనంజయుని గురువుగఁ జెప్పబడినవాఁడు.

అమా సిన్ (లేక ఆహమెస్; క్రీ. పూ. ౫౧౦-౫౩౬) — ఈశిప్రుదేశపురాజు. ఇతని ప్రభుత్వకాలమున ఈశిప్రుదేశము మిక్కిలి వైభవము ననుభవించినది. గ్రీసుదేశముతో వర్తకము ప్రారంభించెను. గ్రీసుదేశపుపడుచును వివాహమాడెను. సోలన్, థేట్స్, పైతగోరస్ అనుతత్వజ్ఞులతో ఇతనికి స్నేహ ముండెనట.

అమిత — ఈమె మహాసముతవంశములోనివాఁడగు శిహా హాణునికూతురు. సక్కసుప్పబుద్ధుని (శాక్యసుప్రబుద్ధుని) ధర్మపత్ని. భగ్నకచ్ఛాన, దేవదత్తు లని యీమె కిరువురు కుమారులు గలరు.

అమిత గతి — పేరందిన యొకదిగంబర జైనపండితుఁడు, సన్న్యాసి. మాలవదేశమును బాలించినముంజరాజుకాలమువాఁడు. ఈరాజు క్రీ. శ. ౯౮౦-వ సంవత్సరమున రాజ్య మేలినట్లు నిదర్శనములు కలవు. మఱియు నమితగతిరచించిన 'సుభాషితరత్నసందోహము' 'ధర్మపరీక్ష' యను రెండుగ్రంథములును వరుసగ క్రీ. శ. ౯౯౪, ౧౦౧౪ సంవత్సరములలో రచించినట్లు తెలియుచున్నది. ఈకారణములనుబట్టి యీపండితుఁడు ౧౦-వ శతాబ్దికుడిదినములలోను, ౧౧-వ శతాబ్ది మొదటిదినములలోను ఉండినవాఁడని మనము నిశ్చయించుకొనవచ్చును.

ముంజరాజు ఇతనిని తనయాస్థానమున నుంచుకొని, మిగుల సమ్మానించెను. ఆయాస్థానములోని పండితులలో నితనిదే యగ్రస్థాన మనవచ్చును.

ఇతనితలిదండ్రులనుగూర్చికాని, జీవితమునుగూర్చికాని తెలిసికొనుటకుఁ దగునాధారము లేవియు లేవు. జైనమతమునకుఁ జెందిన 'మాధుర' శాఖకు ఇతఁ డాచార్యుఁ డయ్యెను. అమితగతిరచించిన గ్రంథము లెన్ని యున్నవోకూడ తెలియదు. ఇప్పటికి లభించినవి మూడు: (౧) శ్రావకాచారము, (౨) సుభాషితరత్నసందోహము, (3) ధర్మపరీక్ష.

అమితాభుఁడు — పంచధ్యానిబుద్ధులలో నితఁడు నాలుగవవాఁడు. ఇతఁడు సుఖావతి యనుపేరుగల పశ్చిమస్వర్ణమున కధిపతియై శాంతముగ ధ్యానముచేయుచు నివసించుచుండు నని బౌద్ధుల విశ్వాసము. భద్రకల్ప మనుపేరబరఁగు వర్తమానకల్పమున కీతఁ డధిపతివము. సృష్టిచేయుట కాని, యితరకార్యకరణము కాని యీతని

అమితాభుఁడు

పనులు కావు. అని యీతనిబోధిసత్త్వుఁ డగుపద్మపాణిపనులు. ఇతని రెండుహస్తములును ధ్యానముద్రాంకితము లయి తొడమీద నుండును. ఇతఁడు రక్తవర్ణుఁడు; మయూరద్వయవాహనుఁడు; పద్మలాంఛనుఁడు; జల, రక్తవర్ణ, రసశేఢియకారకుఁడు.

ఇతః శాస్త్రం హిందూ దేవతలలోనివాడు. హీనయానబౌద్ధమున నీతఁడు తెలియరాదు. ఈకారణమున సింహళము, బర్మ, సయాములం దీతనిపూజ కానరాదు.

అమితాయువు — బౌద్ధమతపరిణామమును తెల్పిపెట్టిన బుద్ధులలో నీతఁడొకఁడు. అపరిమితాయువుని నితనికిఁ బేరు కలదు. మగ్ధయుగమున హిందూదేశమునం దీతనిపూజ యొక్కరగ నుండినట్లు మగ్ధహిందూదేశమునందలి మగ్ధయుగమునాటి శీర్షబౌద్ధాలయములయం దీతని విగ్రహము లధికముగఁ గానవచ్చుటనుబట్టి చెప్పవచ్చును. ఇతఁడు ప్రజలకు దీర్ఘాయువు నొసంగునని బౌద్ధులు విశ్వసింతురు. ఈకారణమున తిబెత్తుదేశమునందలి బౌద్ధులలో నీతనికి పూజ యొక్కవ. అచ్చట నించుమించుగఁ బ్రతిమాలయమున నీతని

అమితాయువు

విగ్రహము కానవచ్చును. అమృతకుండిక యీతనిలాంఛనము. ఇతనిని బౌద్ధులు శాంతముగ నానీచుఁ డయి ధ్యానముచేయు అమితాభబుద్ధుని క్రియాశక్త్యావిష్కారముగ తలంతురు. విగ్రహశిల్పమునం దీతనిని గూడ అమితాభునివలెనే తీర్చెదరు కాని వ్యత్యాస మేమన, నితఁడతనివలెగాక, కిరీటధారి; త్రయోదశభూషణాలంకృతుఁడు; అహల్యాంబరవిరాజితుఁడు. ఈతనిహస్తములు ధ్యానముద్రాంకితము లయి తొడమీద నుండును. చీనా, జపానుదేశీయులు అమితాయువు నమితాభుని పేరనే పూజింతురు కాని తిబెత్తుదేశీయులు మాత్ర మట్లు కాదు.

అమితాశ్వుఁడు — ఇతనికి బర్మితాకుఁ డని సామాంతరము గలదు.

అమితౌజుఁడు — భారతయుద్ధమునందు దుర్యోధన పక్షమున పోరినరాజు. హేతుమంతుం డను అసురునియంశంబున జన్మించినవాడు (భార, ఉద్యోగ, ౧౩౧).

అమిత్రబిత్తు — (సూ. వం) ఇక్ష్వాకువంశజుడైన అంతరిక్షరాజునకు పౌత్రుఁడు. సుతపోరాజునకుఁ బుత్రుఁడు.

అమిత్రతపనశూష్ణిణశైబ్యుఁడు — అత్యవతిహాసంతపియను వానిని చంపినవాడు (వితరేయ బ్రా, ౮, ౨౩).

అమిదాల — చిత్తూరుజిల్లా తిరుత్తని తాలూకాయందలి జమీన్దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౭౯౯.

అమిందీవిలంకలు — మద్రాసురాజధానిలోని దక్షిణకన్నడజిల్లాకు సంబంధించిన పశ్చిమ (అరబ్బి) సముద్రములోని దీవులు. ఇవి అయిదు. వీనిలో నాల్గుదీవులలో జనులు నివాస ముందురు. ఆ నాలుగుదీవులని స్తీర్షము ౩ చవరపుమైళ్లు. అవి పశ్చిమతీరముననుండి నూటదెబ్బది మొదలుకొని రెండువందలమైళ్లదూరమునం దున్నవి. ఇవి సముద్రముమీద ౧౦ మొదలుకొని ౧౫ అడుగులయెత్తున నుండును.

ఈదీవులు ౨ శతాబ్దాలవఱకును క్యాననూరుసంస్థానాధీశుల సంరక్షణమునం దుండెను. కాని క్రీ. శ. ౧౭౮౫ లో జనులు తిరుగఁబడి మైసూరివారియధీన మైరి. క్రీ. శ. ౧౭౯౯ లో దక్షిణకన్నడజిల్లా కంపెనీవారియధీన మైనప్పు డీదీవులుగూడ వారిప్రభుత్వములోనికి వచ్చెను. క్యాననూరుసంస్థానాధీశ్వరి యైన బిల్బీకి నీదీవులక్రింద కంపెనీవారు ౫,౨౫౫ రూపాయ లిచ్చిరి. ఇప్పుడీదీవులమీద వొకమణివారు అధికారిగ నున్నాఁడు. వానికి మూడవ క్లాసు మేజస్ట్రేటుఅధికారము గలదు. కొన్ని సివిల్ కేసులుకూడ అతఁడు విచారించును. ఈవిచారణ చేయునప్పు డాతనికి గ్రామము నందలి కొందఱు పెద్దలు పంచాయతీగ నేర్పడి సాహాయ్యము చేయుదురు. జనసంఖ్య ౩౮,౨౨.

ఇచ్చటిజనులు చాలమంది ముసల్మానులుగా మాఱినహిందువులు. వీరు మూలమునది అపభ్రంశమైన మలయాళముభాష. వీరు మలయాళముననుండియే వచ్చియుందు రని యూహింపఁబడుచున్నది. ఇచ్చటిజనులు సాగువృత్తిగలవారు, శాంతిప్రియులు, సంతృప్తిగలవారు. గొప్పనేరము లిచ్చట నరుదు. ఇచ్చట కొబ్బరిచెట్లు విస్తారముగ నుండును. ఇక్కడి యాడువాండ్లు కొబ్బరినార, త్రాళ్ళు విశేషముగ చేయుదురు.

ఈనారయ, త్రాళ్ళును ప్రభుత్వమువారే కొనుదురు గాని యితరులు కొన పీలు లేదు. ప్రభుత్వమువారిచ్చగరకు నచ్చటిజనులు వాని నమ్మవలయును. ప్రభుత్వమువారుమాత్రము వారియిష్టమువచ్చినవెల కన్ముకొందురు. ఈవర్తకమువలననే క్యాననూరు సంస్థానము వారి కియ్యవలసిన రు. ౫,౨౫౫ పోను ౨,౩౮౨ రూపాయలు లాభము వచ్చును.

అమిరేకుల — తూర్పుగోదావరియే జెన్నీజిల్లాయెల్లవరం తాలూకాయందలి గ్రామము, జనసంఖ్య ౨౩౪.

అమిలి — విశాఖపట్టణముజిల్లా జయపురంతాలాకాయం దలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౮౧౩.

అమిలేపల్లి — చిత్తూరుజిల్లా వాయల్పాడు తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౪౭౧.

అమీ — ఛత్తీస్ గఠమునకు ౧౧ మైళ్లదూరము దున్నయొక్క గ్రామము. ఇక్కడ భవానీదేవాలయ మున్నది. సతియొక్క శరీరావశేషములు గల ఏ బదిరెండు పీఠస్థానములలో నిదియు నొకటి.

అమీ — స్థానేశ్వరమున కాన్వేయముగ ౫ మైళ్లదూరమునగల ఒకమిట్టప్రదేశము. దీనియొత్తు ౨౫-౩౦ అడుగులుండును. పొడుగు (ఉత్తర-దక్షిణములుగ) ౨,౦౦౦ అడుగులు. ఇచ్చటనే అదితి తప మొనర్చి సూర్యుని కుమారునిగఁ బడసెనట! అచ్చటికి చక్రవ్యూహ మని పేరు. ఇదియే యభిమన్యుఁడు మరణించినతావు. ఈమిట్టపై ని అమీ అనుపేరుగల గ్రామ మొకటియున్నది. ఇందు అదితిదేవియాలయము, ఆదిత్యకుండమును గలవు. పుత్రసంతానము గావలసినవా రీయదితిదేవి నర్పించి సూర్యకుండమున స్నానమాడి పోవుచుండురు.

అమీనా — మహమ్మదీయమతస్థాపకుఁడైన మహమ్మదు యొక్కతల్లి, అబ్దుల్లాఖార్య, వాహబ్ కోమార్త. అప్పటిస్త్రీలలో మిక్కిలి చక్కని దనియు, బుద్ధికాలిని అనియు, సద్గుణవతి యనియు పేరొందెను. మహమ్మదు పుట్టిన ౬-వ యేట, అనగా క్రీ. శ. ౫౭౭-వ ప్రాంతమున మృతి నొందెను.

అమీనుపల్లి — అనంతపురంజిల్లా గుత్తితాలూకాయందలి యీనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౨౭౩.

అమీనుపురం — కృష్ణజిల్లా గుడివాడతాలూకాయందలి యీనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౧౫౨ (౧౯౩౧).

అమీనుబాదా — ౧. గుంటూరుజిల్లా సత్తెనపల్లి తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౩,౨౫౧ (౧౯౩౧).

౨. తూర్పుగోదావరిజిల్లా పితాపురం తాలూకాయందలి జమీన్దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౧౨౮ (౧౯౩౧).

౩. తూర్పు గోదావరి యేజెన్సీ జిల్లా యెల్లవరంతాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧౨౨.

అమీన్ అహమ్మద్ — ఇతనినే అమీన్ అహమ్మద్ రాజీ అందురు. ఈతఁడు అక్బరుచక్రవర్తికాలమునందు హఫ్త్ అక్సీమ్, అనగా సప్తప్రదేశములు అను చరిత్రాత్మకమైన కోశమును వ్రాసెను. సమశీతోష్ణ కటిబంధము (Temperate Zone) నేడు ప్రదేశ

ములుగా విభజించి అం దొక్కొక్కదాని వివరణమును, అంబలి ముఖ్యపట్టణమును ఇచ్చుటయే కాక, ఆయాస్థలములందుఁ బుట్టిన ప్రసిద్ధపురుషులయొక్కయు, ప్రసిద్ధకవులయొక్కయు చరిత్రమును వ్రాసియున్నాఁడు.

అమీన్ గడము — బొంబాయిరాజధాని, విజాపూరు జిల్లా, హంగుండుతాలూకాలోని ఒక గ్రామము. హంగుండునకు తూర్పున ౭ మైళ్లమీద నుండును. జనసంఖ్య ౭,౭౩౪. ఇచ్చట పశువులసంత యొకటి గొప్పగ జరగుచుండును. సముద్రముమీద నుండి వచ్చు టెంకాయల యొక్కయు, బియ్యము యొక్కయు వర్తకమున కిది ముఖ్యస్థల మైయున్నది.

అమీన్ భావి — బొంబాయిరాజధానిలోని ధార్వాడ జిల్లాలో నొక గ్రామము. ధార్వాడకు ౭ మైళ్లదూరమున నున్నది. జనసంఖ్య ౩,౫౦౦. పేష్వాలకాలమున నిది ఒక అష్టగ్రామమునకు (అష్టగ్రామ మనగా ఎనిమిదిగ్రామములతోఁగూడిన ఒకఫిర్కా) ముఖ్యస్థానముగ నుండెడిది. ఈయూరిలో నాలుగైదుదేవాలయములు కలవు. గ్రామమున కుత్తరమున సేమినాగునిజైనదేవాలయ మున్నది. ఈయూరిలో ౬ శిలాశాసనములు దొరకినవి.

అమీన్ సా హే బు పెం థో — గంజాంజిల్లా బరంపురంతాలూకాయందలి యీనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౨౭౧.

అమీన్ సా హే బు పేట — విశాఖపట్టణము జిల్లా అనకాపల్లి తాలూకాయందలి జమీన్దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౬౭౨.

అమీ రసింగుటప్పా — (చూడుఁడు: అమరసింహుఁడు.)

అమీరుకల్యాణి — (చూడుఁడు: హమీరుకల్యాణి).

అమీర్ ఇస్మైల్ — గజనీమహమ్మదు తమ్ముఁడు. తండ్రియగు సబక్తజినుమరణసమయమున మహమ్మదు మారదేశమున నుండెను. ఈయడను చూచి అమీరు ఇస్మైల్ తనప్రభుత్వము స్థాపింపవలయునని లంచములకు చాల ధనము వ్యయపఱచెను. కాని యంతలో మహమ్మదు వచ్చి తమ్ము నోడించి రాజ్యము వశపఱచుకొనెను. అమీర్ ఇస్మైల్ మరణించుదనుక నొకకోటలో బుద్దీగ నుంచబడెను.

అమీర్ ఖాన్ (నవాబ్) — ఢిల్లీ చక్రవర్తి యగు మహమ్మద్ షాహకాలమునాటి ఒక సరదారు. ౧౭౩౯ లో ఆలహాబాద్ ప్రాంతమునకు గవర్నరుగ నియమింపబడెను. ఇతఁడు చక్రవర్తితో మిక్కిలి చనవుగా భయము విడిచి మాటాడుచుండెను. ఇతనిని ఒకసేవకుడు చక్రవర్తిసమ్మతితో ౧౭౪౭ లో పొడిచి చంపెను. ఇతఁడు కవిత్వముకూడ చెప్పుచుండెను.

అమీర్ ఖాన్ (పిండారీ) — ఇతడు ప్రస్తుతపు ట్రాంక్ నవాబునకు మూలపురుషుడు. ఇతడు మొదట యశవంత రావుహాళ్ళరునొద్ద నేనాపతిగ నుండెను. తరువాత ౧౮౦౬ లో అచ్చటినుండి వెళ్లిపోయి పిండారీలకు సరదారై జేశము లెల్ల కొల్ల గొట్టెను. ఇతడు హాళ్ళరురాజులయొద్దనుండి సంపాదించినరాజ్య మంతయు నితని కిచ్చివేసి ౧౮౧౩ లో నితనితో ఇంగ్లీషువారు సంధి చేసికొనిరి. ఇతడు తనయొద్దనున్న ఫిరంగు లన్నియు ఇంగ్లీషువారి కిచ్చివేసి తన సైనికులకు పిండారీదోపుడు మూకను పంపివేసెను.

అమీర్ జమ్నా — ౧. ఇతడు ఔరంగజేబునకు ప్రియ మిత్రుడు. ఔరంగజేబునకు ఢిల్లీ సింహాసనము లభించునిమిత్త మితఁ డమితపరిశ్రమము సలిపెను. షుజాను బంగాళముననుండి తఱుమఁ గొట్టుటకై యితఁడు ఔరంగజేబుకుమారునివెంటఁ బోయి యాకా ర్యానంతరము తానే యాదేశమునకు సుబేదారుగ నిలిచిపోయెను. బంగాళమునకు గవర్నరుగ నుండినకాలములో అస్సామును గూడ జయింపవలయు నని ప్రబలనేనాపరివృత్తుడై బయలుదేఱెను. పర్వ తారణ్యముయ మగు అస్సామును జయించుట సులభసాధ్యము కాలేదు. బహుశ్రమప్రయాసముతో అస్సాము రాజధానివఱకును బోయెను. ఇంతలో వర్షము లారంభమగుటచే నటనుండి వెంటనే మరలవలసి వచ్చెను. ఈయవసరమున నితఁ డాదేశమందలి ప్రతిష్ఠితులగు పురు షులగోరీలను ద్రవ్వించి వానియందుండి యమితమైన ద్రవ్యమును హరించెను. ఈలాగున దౌర్జన్యము లొనరింప నస్సాముజనులు నాలుగు ప్రక్కలఁ గ్రమ్ముకొని బాధింపసాగిరి. ఇతఁడును మధ్యమగ్య వారల నెదిరించుచు నతికష్టముమీఁద కూచబిహార ప్రాంతమందలి ఖిజాపుర మును జేరి యక్కడ క్రీ. శ. ౧౬౬౨-వ సంవత్సరమున మరణించెను.

౨. క్రీ. శ. ౧౭౧౩ మొదలుకొని ౧౭౧౯ వఱకును ఢిల్లీని బాలించిన ఘరుక్ షయ్యోయొక్క ప్రియ మిత్రుడు. ఇంతకుఁబూర్వము జహాందర్ శాహ చక్రవర్తిగను, జాల్ ఘక్సీర్ ఖాను వజీరుగను నుండిరి. రాజనిర్దాత లని ప్రసిద్ధి గాంచిన సయ్యద్ సోదరులు జహాందర్ శాహను దొలగించి ఘరుక్ షయ్యరును సింహాసన మెక్కించిరి. అంత నీనూతనసార్వభౌమునిమనసులోఁ బూర్వపువజీరును దొలగించి తనమిత్రుని మంత్రిగ నేర్పఱుచుకొన బుద్ధి పుట్టినది. అందుల కితఁడు తనన్నే హితునే జాల్ ఘక్సీర్ ఖానుకడకు రాయబారిగఁ బంప నితఁడును వారిని సమాపించి యభయవచన మిచ్చి వచ్చెను. కాని సయ్యదుసోదరులు కాలహరణమునకు సహిం పక త్వరితముగనే జాల్ ఘక్సీరును గడలేర్చి యతనిజనకుని అసద్ ఖానుని కారాగారమునఁ ద్రోయించిరి. పిదప ఘరుక్ షయ్యోర్ అమీరుజమ్నాను మంత్రిగఁ జేసికొనవలయు ననుప్రయత్నములో తన ప్రాణములనే కోలుపోయెను.

అమీర్ తలిక్ — మొఘలిస్థానచరిత్రమును వ్రాసిన మిర్జా హైదరుయొక్క పితామహుడు. వీరలు బాబరుసంబంధులు. మొఘలిస్థానపాలకుడగు తుగ్లఖ్ తైమూర్ ఖాన్ మహమ్మదీయ మతము నవలంబించి మఱునాఁడు తనయమీరుల నందఱు రావించి యిస్లాముమతమును స్వీకరింపుఁ డని యడుగుటకును, నందులకు సమ్మ తింపనివారిని జంపుటకును నిశ్చయించుకొనెను. అమీర్ తలిక్ కూడ తైమూరుయొక్క సామంతప్రభువే. ఇతఁ డింతకుమూఁడుసంవత్సర ములకు పూర్వమే మహమ్మదీయమతము నవలంబించియుండెను. కాని తైమూరువలని భయముచే నాసంగతిని వెలిబెట్టించుండలేదు. మఱు నాఁడు తైమూరు సభలోని కేతెంచి యమీరుల నందఱును బిలి పించెను. వారిలో తలిక్కునకే మొదటివంతు రాఁగా నితఁ డున్న సమాచారము నంతయు నెఱిగించెను. దానిని విని తైమూరు పరమా నందమున నతని నాలింగనము చేసికొనెనట!

అమీర్ బరీద్ — ౧. ఇతడు బీదర్ లో రాజ్య మేలిన బరీద్ షాహీనవాబులలో రెండవవాడు. కాశీంబరీద్ కుమా రుడు. తండ్రిమరణానంతరమున ౧౫౦౪ లో రాజ్యమునకు వచ్చెను. ఆకాలమునందు బహమనీరాజైన సుల్తాన్ మహమ్మద్ షాహ అను వాఁడు ౧౫౧౭ లో మరణింపఁగా నతనిస్థలమున ౩-వ అలా ఉద్దీసు అనువానిని సింహాసనాసీనునిగాఁ జేసెను. వాఁడు కొలఁదిదినములలో, మృతినొందఁగా కలి ఉల్లా అనువానిని పేరునకు రాజ్యముమీఁద కూర్చుండఁజెట్టెను. వాఁడు అమీర్ బరీద్ పెట్టునట్టిబాధ పడనేక అహమద్ నగరమునకు పాఠిపోయి అచ్చటనే మరణించెను. వానితో బహమనీవంశము పూర్తిగ నశించెను. అమీర్ బరీద్ అహమద్ బాద్ - బీహారు రాజ్యమును సర్వస్వతంత్రముతో ౨౫ సంవత్సరములు పరిపాలించెను. ఇతనిరాజ్యములోనుండి కొంతభాగము విజాపూరురాజు తీసి కొనినందున ౪, ౫, ౬ కలు వచ్చురాజ్యముమాత్ర మితనికి నిలిచి యుండెను. ఇతఁడు ౧౫౪౨ లో దౌలతాబాదులో మృతినొందెను.

౨. బరీద్ షాహీరాజులలో చివరి వాడు. ౨-వ బరీద్ షాహ అనువానిని ౧౬౦౯ లో రాజ్యభ్రష్టుని చేసి ఇతఁడు రాజ్యమునకు వచ్చెను.

అమీర్ హుసేన్ — తుర్కీసార్వభౌముడైన ద్వితీయ బజాజ్ యొక్క జలనేనానాయకుడు. పోర్చుగీసులు హిందూస్థాన ములోఁ బ్రవేశించినతోడనే వారి నెదిరించునిమిత్తము తురుష్కు జేశపుసుల్తాను తననేనానాయకుని బంపెను. ఇతఁడు వచ్చి గుజరాతు తీరమున దిగి యక్కడనుండి మహమ్మద్ శాహ, అమీర్ ఐజ్ సుల్తానులఁ గలసికొని దక్షిణముగ నేతెంచి చౌలురేవునకు దూరమం దున్న పోర్చుగీసులం దాఁకఁగా వార లమితకష్టముతోఁ బాటిపోయిరి.

అమీర్ హుసేన్ — ఇతఁడు తైమూరుయొక్క బావ మఱుది. వీ రిద్దఱును గలసి జక్కార్ టీసునదికి సుత్తరమం దుండిన

ప్రాంతములలోని రాజులతోడను, మావార్ అన్నా పేర్ యిలాకా లోని ప్రభువులతోడను నిరంతరము పోరాడుచువచ్చిరి. కాని యుద్ధ విజయమువలన దొరకినసాత్తును బంచుకొనుటలో నిరువురకును వివాదము సంభవించెను. సామాన్యముగ తైమూరుకు వభాగమును హరించు చుండెడివాడు. హుసేనున కిది యెంతమాత్రమును గిట్టుకుండెను. తుదకు బలవంతుఁ డగుకారణమున తైమూరు హుసేనుని మోసమునతో యెట్లో పట్టించి తనకైదీగఁ జేసికొనెను. కాని యంతవఱకు నతని సాహాయ్యమును బొందియుండినవాఁ డగుటచే నతని ప్రాణముల కేమియు హాని గలిగింప నని తైమూరు హుసేనునకు వాగ్దాన మిచ్చెను. ఇటు లుండఁగా తైమూరుమనోరథసిద్ధి మఱియొకవిధముగ నెఱవేఱినది. తైమూరుయొక్క సామంతప్రభు వొకఁ డేతెంచి తనతమ్ముని హుసేను చంపె ననియు, నందులకు బదులుగ నతని మరి దీయింపు మనియు వేడికొన, తైమూరు తనవాగ్దానము నెఱిగించి యతనిని వదలిపెట్టించెను. అంత నాసామంతప్రభువు హుసేనువెంటఁ దగిలి యతని ప్రాణములఁ దీయుచుండ తైమూరు రూరక చూచు చుండెను గాని తననేవకులను వారించుటకైనను బంపఁడయ్యెను. ఇందు వలన నీపన్నుగడ యంతయు తైమూరుపన్నినదే యని యనుమానము కలుగుచున్నది.

అముదూరు — చిత్తూరుజిల్లా కాళహస్తి తాలూకా యందలి జమీందారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౧౨౩.

అముద్రిత గ్రంథ చింతామణి — ఇది నెల్లూరు నివాసులుగ నుండిన పూండ్ల రామకృష్ణయగారిచే ౧౮౮౫-వ సంవత్సరము జూలై నెలనుండి ౧౯౦౪-వ సంవత్సరము జూలై మాసమువఱకును నడుపఁబడిన మాసపత్రిక. ఒడయరు వీరనాగయ్యగారును, పి. వేంకట రామానుజరావునాయుడు బి. ఏ. గారును కొంతకాలము వీరితోఁగూడ సంపాదకులుగ నుండిరి. ఇందు ప్రాచీనాంధ్రగ్రంథము లనేకములు ప్రకటింపఁబడియెను. కొన్ని ప్రాథవిమర్శనలకుఁగూడ నిదియే పుట్టినిల్లయ్యెను. సమకాలిక గ్రంథకర్తలవిషయమున వ్రాయఁబడిన వ్రాత లచ్చటచ్చట నుచితములుగఁ గన్పట్టకున్న మొత్తముమీఁద నీ పత్రిక తత్కాలమున తెలుగుభాషయొక్క యభివృద్ధికి సాయ పడిన ముఖ్యోపకరణములలో మిన్న యని పేరు గాంచినది.

అములూరు — ౧. నెల్లూరుజిల్లా కోవూరుతాలూకా యందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౮౮౧.

౨. నెల్లూరుజిల్లా నెల్లూరుతాలూకా యందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౧౫౨ (౧౯౩౧).

అమూర్ రాష్ట్రము — అమూర్ నదీప్రాంతమున చాలభాగము క్రీ. శ. ౧౮౫౮-వ సంవత్సరమున చీనావారియధీనము దప్పి రషియా ప్రభుత్వమునకు లోనయ్యెను. మిగిలినదానిలో పడు మఱిభాగ మంతయు అమూర్ అనుపేరుతో నొకప్రత్యేకరాష్ట్ర

ముగ జేర్చబడినది. దీనివైశాల్యము ౧,౫౪,౪౮౫ చ. మైళ్లు. జనసంఖ్య ౨,౬౧,౫౦౦.

అమూర్ తరయు (దని) — (మా. ౪౦) ఇరకులో త్వన్నుఁడు గయునివంశములోనివాఁడు.

అమృతచంద్రసూరి — దిగంబరకాశుఁ డెందన జైనపండితుఁడు. తత్త్వార్థసారము, ఆత్మభ్యాతి మొదలయిన గ్రంథములను రచియించెను. ఇతఁడు క్రీ. శ. ౯౦౫ ప్రాంతమున నున్న వాఁడు.

అమృతతరంగిణి — హైదరాబాదు సమీపమున గలది. పం దొమ్మిదవ మేళకర్తయగు యుంకారస్వనిరాగజన్యము. ఆరోహణావరోహణములందు సరిగ మధని స — స ని ధ ప మ గ రి స యని సంచారము గలది.

అమృతధన్యాసి — హైదరాబాదు సమీపమున గలది. పం దొమ్మిదవ మేళకర్తయగు హనుమతోడిజన్యము. ఆరోహణావరోహణములందు సరిగ మధని స — స ని ధ ప మ గ రి స యని సంచారము.

అమృతనాదోపనిషత్తు — ఒక యజుర్వేదోపనిషత్తు. దీనికి వాదోపనిషత్తునియుఁ దేరు గలదు.

అమృతపంచమము — హైదరాబాదు సమీపమున గలది. పం దొమ్మిదవ మేళకర్తయగు దివ్యమణిరాగజన్యము. ఆరోహణము - సరిగ మధని స; ఆవరోహణము - స ని ధ మ గ స రి స అని సంచారము.

అమృతపురం — ౧. చిత్తూరుజిల్లా తిరుత్తనితాలూకా యందలి జమీందారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౩౫౯ (౧౯౩౧).

౨. వికాఖపట్టణముజిల్లా అనకాపల్లి తాలూకాయందలి జమీందారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౬౦౬ (౧౯౩౧).

అమృతప్రభులు — ఎనిమిదవ శాస్త్ర మన్వంతరమునందుఁ బుట్టఁబోవు దేవతావిశేషులు.

అమృతబజారు — బంగాళప్రాంతము జమ్నూర్ జిల్లాలోని ఒకపల్లె. ప్రకృతము కలకత్తాలో ప్రకటింపఁబడు అమృతబజారుపత్రిక యను ఆంగ్ల దైనికపత్రికారాజమునకు నిది పుట్టినిల్లు. తత్పత్రికాధిపకులు శిరభుమార, మోతీలాల్ ఘోషులు మొదల నీ గ్రామములోనే బంగాళభాషలో ఈపత్రికను ప్రకటించుచుండిరి.

అమృత బిందూ పనిషత్తు — ఇది అస్తోత్తర శతసంఖ్య గల చివరి పనిషత్తులలో నొకటి. యజుర్వేదాంతర్గతము.

అమృతము — దేవతలకు మరణము లేకుండఁ జేయు నట్టిగంపవీశేషము. పృథురాజు క్షీందు నని భయముచే భూమి గోరూపమును గరించెను. అప్పు డింద్రుని మూడఁగాఁ జేసి దేవతలు కువర్గపాత్రలలో నాగేళువు ప్రసములనుండి ధారలను పితుకఁగా, అమృతము వచ్చెను. కాని దుర్వాసముషియొక్క కాపముచే నాయ మృతము సముద్రములో లయ్యెను. అంత దేవదానవులు సముద్ర మగ్ధనము చేసి యాయమృతమును పదునాల్గరత్నములలో నొకరత్న ముగాఁ బడసిరి. సముద్రములోనుండి ధన్వంతరి యమృతకుంభమును దీసికొని పైకి రాఁగా నసురులు మీఁదఁబడి యాకుంభము నపహరించిరి. ఇట్లమృతమును పోగొట్టుకొనినదేవతలు విష్ణుమూర్తిని వేడఁగా నాతఁడు మోహినీవేషము ధరించి, అసురులను మోహితులుగాఁ జేసి మీ యిరుతెగకు నమృతమును సమానముగాఁ బంచిపెట్టెద నని చెప్పి, వారియొద్దనుండి యమృతపుకలశమును దీసికొని యసురులకు నొకబొట్టయినను లేకుండ, అమృతము నంతయును దేవతలకుఁ బంచిపెట్టెను.

అమృత యోగము — తిథివారములతోఁగాని, వార నక్షత్రములతోఁగాని మాడుకొనిన ఆయా యోగములకు అమృత యోగము లని పేరు. ఆదిత్యవారములతో పూర్ణ, మంగళవారములతో భద్ర, బుధశనివారములతో నంద, గురువాగమతో జయ, శుక్రవారములతో రిక్త - ఈ యోగములలో నీతిగులు కలసినప్పుడు అమృతయోగ మేర్పడును. దీనికి తిథ్యమృతయోగ మని పేరు. ఆదివారముతో పూర్ణ, సోమవారముతో శ్రవణము, మంగళవారముతో శేవతి, బుధవారముతో అనారాధ, గురువారముతో పుష్యమి, శుక్రవారముతో శేవతి, శనివారముతో గోహిణి - ఈవారములతో నీనక్షత్రములు కలసినప్పుడు అమృతయోగ మేర్పడును. దీనికి నక్షత్రమృతయోగ మని పేరు.

అమృత రజః — ౧. (చం. వం) విజయకులలో తృన్నుడైన కుశీకరాజయొక్క నలుగురుపుత్రులలో నొక్కఁడు.

2. ఒక బ్రహ్మర్షి. ఇతని ముఖ్య వామము గయుఁడు (చూడుఁడు, గయుఁడు).

అమృత రాయకవి — మహారాష్ట్ర కవి. ఇతఁడు దేశస్థ బ్రాహ్మణుఁడు. ఇతఁడు శా. శ. ౧౬౨౦ లో జన్మించెను. ఇతఁడు మొదట హాస్యగాఁడు. మధ్యమునీశ్వరుఁ డనుభక్తుని నొకసారి వెక్కరింపఁగా నతఁడు కోపపడక 'నీకు భగవంతుఁ డమృతమువంటి వాణి నిచ్చి యున్నాఁడు. తలిపండ్లు లమృతరాయఁ డని పేరు పెట్టియున్నాడు. నీవిట్టి విమతుల్యములైన మాటల నేల డచ్చరించెద' వని మందలంపఁగా నితనికిఁ బశ్చాత్తాపము కలిగి పిదప హాస్యవృత్తిని విడిచి చక్కని

కవిత్వము చెప్పవొడఁగెను. ఇతఁడు దామాజీపంతులచరిత్రము, శుక చరిత్రము, గ్రువచరిత్రము, ప్రౌపదీవస్త్రాపహరణము, మార్కం డేయచారిక, దుర్వాసోయాత్ర మొదలైన పెక్కుకావ్యముల రచియించియున్నాఁడు. ఇతని కవిత్వము యమకప్రబోధమై విసుటకు సాంపుగా నుండును. ఇతఁడు హిందీభాషయందును కవిత్వము చెప్పినాఁడు. ఇతఁడు మిక్కిలి వైరాగ్యశీలుఁడు. మొదట ఔరంగా బాదులో గుమస్తాపని చేసి పెద్దతనమున దానిని వదలి, హరికథలు చేయఁజొచ్చెను. బాలాజీబాజీరావు పేష్వాకాలముం దితనిహరికీర్తన పేష్వాలమందిరమునందు జరగెను. శా. శ. ౧౬౭౫ లో నితఁడు మృతిఁజెందెను.

అమృత రావు — క్రీ. శ. ౧౭౯౬-వ సంవత్సరములో పునహాసినహాసన మెక్కిన బాజీరావుయొక్కదత్తసోదరుఁడు, రఘునాథరావు దత్తపుత్రుఁడు. పేష్వాస్థానమున కితఁడును గొప్ప పరిశ్రమ లొనరించెను. ఒకసమయమున మహదాజీసింధియాపరివారమున కితఁడు శరణ మొసంగ వారితో విరోధ మూనియున్న శిరశీ రావు ఘాట్టే యితనిని ముట్టడింప నెఱచెనుగాని సఫలుఁడు గాలేదు. క్రీ. శ. ౧౮౦౨-వ సంవత్సరములో హోల్కరు బాజీరావు నోడించి పాఠదోలి తత్కాలమందు జున్నారులో నుండిన అమృతరావును బిలిపించి పేష్వాస్థానమున నియోగించెను. ఆసమయమున నితఁడు పేష్వాస్థానమునఁ దనకుమారుని వినాయకరావును గూర్చుండఁబెట్టి తాను పునహాసగరమును గొల్లగొట్టఁ బోయెను. క్రీ. శ. ౧౮౦౩-వ సంవత్సరములో నింగ్లీషువా రమృతరావును దమయధీనములోనికిఁ గైకొనిరి. తరువాత నితఁడు కొన్నియుద్ధములలో నాంగ్లేయులకుఁ దోడ్పడుటవలన వార లితని కెనిమిదిలక్షలరూప్యములవృత్తి నేర్పాటు చేసిరి. ఇతఁడు నాద్రవ్యమువలనఁ గాఢిలోఁ గూరుచుండి సుఖ శీవనమును జేయసాగెను.

అమృత లహరి — సాడవ - సాడవరాగము. నలువది యాటవ మేళకర్తయగు వడ్విధమార్గిణిరాగజన్యము. ఆరోహణము సరిగ మ ప ధ స; అవరోహణము - స ధ ప మ గ రి స యని సంచారము.

అమృత లింగంపేట — పశ్చిమగోదావరి జిల్లా ఏలూరుతాలూకాయందలి జమీన్దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౬౩౯.

అమృత లింగ నగరం — గంజాంజిల్లా శ్రీకాకుళం తాలూకాయందలి జమీన్దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౧౭౩.

అమృత లూరు — గుంటూరుజిల్లా తెనాలి తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౫,౦౪౪ (౧౯౩౧).

అమృత వర్షము — ప్లక్షదీప్యమునందలి ఆటవవర్షము.

అమృత వర్షిణి — ఔడవ - ఔడవరాగము. అటువ దాటవ మేళకర్తయగు చిత్తాంబరిరాగజన్యము. ఆరోహణము - స గ

మ ప ని స; అవరోహణము - స ని ప మ గ స యని సంచారము. పూర్వమున నిది ముప్పదితొమ్మిదవ మేళముగు ఝలవరాళిరాగజన్యముగ సంపూర్ణవక్రరాగముగ నుండెడిది. ఆరోహణము - స రి గ మ ప ధ ని ప స; అవరోహణము - స ని ప ధ మ గ రి స యనియు సంచారము నిరూపించియున్నారు.

అమృత వసంతము — షాడవ - ఔడవరాగము. ఏబది యేడవ మేళకర్తరాగముగు సింహేంద్రమధ్యమరాగజన్యము. ఆరోహణము - స రి గ ప ధ ని స; అవరోహణము - స ని ధ మ గ స యని సంచారము.

అమృత వాహిని — షాడవ - షాడవరాగము. ఇరువదవ మేళకర్త యగు నటభైరవీరాగజన్యము. ఆరోహణము లందు స రి మ ప ధ ని స - స ని ధ మ గ రి స యని సంచారము.

అమృత సరతహస్సీల్ — తహస్సీల్ ఆనగా తాలూకా. ఇది అమృత సర్ జిల్లాలోని యొకతాలూకా. దీని విస్తీర్ణము 2134 చదరపుమైళ్లు. ఇందు 323 గ్రామములు కలవు. జనసంఖ్య ౪,౮౮,3౮3. సిస్టు సెస్సులు రు. ౬,౨౨,౦౦౦ లు. అమృతసరపట్టణము దీనికి ముఖ్యస్థలము.

అమృత సరము — ఇది పంజాబునందలి యొకజిల్లాకును, నగరమునకును బేరు.

అమృతసరముజిల్లావిస్తీర్ణము ౧,౫౯3 చదరపుమైళ్లు. జనసంఖ్య ౯,౨౯,3౭౪ (౧౯౨౧). ఇది సిక్కుమతస్థలకు ప్రధానస్థానము. ఇచ్చట ౨,౮౭,౦౦౪ గురు సిక్కులును, ౨,౦౪, ౪3౫ గురు హిందువులును, ౪,౨3,౭౨౪ గురు మహమ్మదీయులును గలరు. గోదామలు, ప్రప్పదిసులు, మొక్కజొన్నలు నిచ్చటి ముఖ్యములయిన పంటలు. ఈజిల్లాయం చక్కడక్కడ ప్రత్తి పండును; చెఱకుతోటలును గలవు. ప్రత్తిని దూదిగా మార్చి బేళ్ళలో అణచి కట్టుటకు దూది మరలు కలవు. అమృతసరముజిల్లా యించుమించుగ సమమయిన మైదానము. తూర్పుననుండి పడుమర కిది కొంచె మేటముగ నున్నది. జిల్లాయందు బారీనదినుండి త్రవ్వినకాలువ లెక్కువగఁ గలవు. వీనివలన నీటిపాటుడల కెక్కువ యవకాశము కలదు. ఈజిల్లాయందు రాకపోకలకును, వర్తకమునకును 'నార్త్ వెస్టర్న్ రైల్వే'యును, దానికి సమాంతరముగఁ బోవు 'గ్రాండు ట్రంకు రోడ్డు'ను ప్రధానసాధనములు.

అమృతసరపట్టణము అమృతసరముజిల్లాకు ముఖ్యపట్టణము. ఇది పంజాబునందలి నగరము లన్నిటిలో మిక్కిలి భాగ్యవంత మయినది. దీనిజనసంఖ్య ౧,౬౦,౨౧౮ మంది. వీరిలో మహమ్మదీయులును, హిందువులును ఎక్కువ. ఇచ్చట తివాచీపరిశ్రమలోఁ బని చేయుచున్న మగ్గములు ౨౦౦ లవఱకును గలవు. తోళ్ళు, చర్మములు, బట్టలతానులు - వీనితో నిచ్చట వర్తకము సాగుచున్నది. అందు,

మొదటిరెంటికిని సంబంధించినవర్తక వెక్కువ. హిమవత్సర్వతములను దాటిపోవుమార్గములగుండ జరగువర్తకమున కిది ప్రధానస్థానము. ఇచట సంవత్సరమునకు రెండుతడవలు జరుగుపంత రీరాష్ట్రమునందంతటను జరగువానిలోని కల్ల గొప్పవి.

ఇది సిక్కుమతమునకు ముఖ్యమగు మగుటచేత నీపట్టణమునకు మిక్కిలి ప్రఖ్యాతి కలిగినది. గురురామదా సమవాలుగవ సిక్కుగురువు ౧౫౭౪ - వ సంవత్సరప్రాంతమున నిచ్చట వొకసరస్సు త్రవ్వించి నివాస మేర్పఱుచుకొనెను. అతఁడు ౧౫౭౭ వ అక్టోబరునాడు హిందవ మండి ఆయిదువందల 'బిఘా'ల స్థలమును బడసెను. పెదప నతఁడు తాను త్రవ్వించిన సరస్సునకు అమృతసర మని పేరుపెట్టెను. తరువాత గురు అర్జునుఁ డనునతఁ డీసరస్సునకు వదును వొకదేవాలయమును గట్టించెను. పట్టణ మటుపిదప క్రమముగ నభివృద్ధి చెందఁజొచ్చెను కాని ౧౭౬౨లో అహమ్మదుషా ఈదేవాలయమును ధ్వంసముకావించి, సరస్సులో మట్టిపోయించి, గోవులను గోయించి భవ్యముచేసి వెళ్ళి పోయెను. కాని సిక్కులు వెంటనే దానిని మరల బాగుచేసి ౧౭౬౬ వఱకును కాపాడిరి. కొన్ని దినము లీపట్టణము భంగిమిసలో ఆనువారి యధీనమునందుండి, తుదకు ౧౮౦౧ - వ సంవత్సరములో రంజితు సింగునధీన మయ్యెను. అతఁడు చాలధనమును వ్యయపఱచి దేవాలయమును బంగారునీరు పోసిన రాగిరేకులతోఁ గప్పించెను. తరువాత నీపట్టణమును, దీనిచుట్టు ప్రక్కల మందుప్రదేశమును పంజాబునందలి యితరభాగములతోపాటు రెండవ సిక్కుయుద్ధమునంతరమునందు బ్రిటీషువారి యధీనముక్రిందికి వచ్చినది.

ఈపట్టణమునందు నైదుసరస్సు లున్నను అందు ముఖ్యమయినది అమృతసరము. ఈసరస్సు రమరమి సమచతుర్స్కణముగ నుండును. దీని నడుమనే మవర్ణదేవాలయము కలదు. దీనిని సిక్కులు 'దర్బార్ సాహెబ్' (గౌరవనీయునుసభ) అని వ్యవహరింతురు. ఈయాలయపుమధ్యభాగమునకు హరిమందిర మని పేరు. అది యొక చిన్నకొట్టు. గోడవెలుపలిభాగముమీఁద తాజ్ మహలునందువలె చెక్కడపుఁబని చేయఁబడియున్నది. గోడలవైభాగమును, చైకప్పును బంగారునీ రానినరాగిరేకులతోఁ గప్పఁబడినవి. ఈహరిమందిరమున సిక్కులవేద మగు 'ఆదిగ్రంథ' ముండును. దానిని సిక్కులు ప్రతి దినము మిగుల భక్తితో నీవలకుఁ దెచ్చి పూజచేయుదురు. నైకాళి, కార్తికమాసములం దిచట గొప్పయత్సవములు జరగును.

ఇచ్చట రంజితుసింగుకాలముననుండి సాలువలవర్తకము విశేషముగ హెచ్చినది. నెనుక కాక్సీరమున కఱవువచ్చినపుడు సాలువలు నేయువా రనేకు లచ్చటనుండి యమృతసరపట్టణమునకు వచ్చి యచ్చట నివాస మేర్పఱుచుకొనిరి. ఒకప్పు డీపరిశ్రమయందు వాలుగువేలమగ్గములు పనిచేయుచుండినవి. కాలక్రమమున సాలువల నేత తగ్గి తివాచీలనేత హెచ్చినది. పట్టుబట్టుకూడ నిచట బాగుగ నేయుదురు. ముడిపట్టు బొఖారామండియు, చీవాదేశముననుండియు

వచ్చును. ఇచ్చటనుండి పెషావరునకు, దానికావలనున్న పరదేశములకు పట్టుబట్టలవర్తకము జరగుచుండును. ఇచ్చట మెలతుత్తము, కట్టల మీదనుచెక్కడపుఁబని, దంతపుఁబని, ఇత్తడిసామానులు చేయుదురు.

ఇచ్చట ఖాల్కాకళాశాల, మిషనుకళాశాల యనురెండువిద్యాలయములు కలవు. ఇవికాక ఇతరపాఠశాల లనేకములు కలవు. వృత్తులు. సేర్పూపాఠశాల యొకటియు, వర్తకసంబంధ మయినవిద్య సేర్పూపాఠశాల యొకటియుఁ గలవు.

అమృతసరము సైన్యనివాసస్థానము. ౧౯౧౯ - వ సంవత్సరము, ఏప్రిల్ ౧౩ - వ తేదీని ఈపట్టణమున జలియౌవాలాబాగునందు జరిగినవధలమూలమున రాజకీయముగ ఈనగరముపేరు హిందూదేశమునం దంతట మాటుప్రొగినది. వందలకొలదిజనము డయరుసేనాని వలన వధింపఁబడిరి. ఈవధలు హిందూదేశమునం దంతటను రాజకీయముగ గొప్పయాందోళనమును గలిగించినవి (చూడుఁడు: జలియౌవాలాబాగు).

అమృతస్వరూపిణి — ఔషధ - ఔషధరాగము. డెబ్బదిరెండవ మేళకర్తయగు రసికప్రియరాగజన్యము. ఆరోహణము - స రి గ మ ప ధ స; అవరోహణము - స ధ ప మ గ రి స యని సంచారముకలదు.

అమృతాంజనము — అమృతపదము ఆర్యభావ లతదు “చావు లేదు” అనుభావమున కర్థవాచకము. ఇంగ్లీషునందలి (Ambrosia) అంబ్రోజియపదమును, అమృతపదమును సమానార్థకములు. అంజనపదము సామాన్యముగను కంటికివాడెడిమందున కుపయోగపడుచున్నది. అంజనము సామాన్యదృష్టి కఠితమైన దృష్టిని గలుగఁజేసెడి సిద్ధక్రియ యను ప్రతీతి కలదు. కాని అంజనము మలమునకును (Balm) పర్యాయపదముగను వాడఁబడుచున్నది. పాశ్చాత్యవైద్యవిధాన మారంభమైనతరువాతను తైలములు, ఘృతములతోపాటు (Balm, Ointment) అంజనములును వాడుకకు వచ్చినవి. ఓరియంటలుబాము, (Oriental Balm) దానియనుకరణములును దేశమునం దంతటను వెలసినవి. అమృతాంజనము అమృత పదార్థమును, అంజనపదార్థమును కలిపి తెలుపుటకు కల్పింపఁబడిన మందు. అమృతాంజన మనఁగా అమృతతుల్యమైన (అంజనము) ‘బాము’, శ్రీయుత కా. నాగేశ్వరరావుగారు ౧౮౯౬ నందు కల్పించిన అమృతాంజనమునకు ఆంధ్రదేశమునందును, హిందూస్థానము నందును తలనొప్పిబాము, నొప్పులకు మందు అని రూఢ్యర్థ మేర్పడినది.

అమృతానుభవము — ఇది తెలుఁగు తెలియని రోమనుకాథలికుపాదిరీగా రెవరో వ్రాసియుండవలె నని సి. పి. బ్రౌడోరగా రభిప్రాయపడియున్నారు. క్రైస్తవులవేదగ్రంథముగు బైబిలునందలి సువార్తలలోని కొన్నిభాగములే ఈ గ్రంథముయొక్క విషయము. రోమనుకాథలిక్ మతములోని నమ్మకములు కొన్ని ఈ గ్రంథమునఁ జొప్పింపఁబడియున్నవి.

అమృతాపురం — బళ్ళారిజిల్లా ఆలూరు తాలూకా యందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧౪౩.

అమృతుఁడు — ప్రియవ్రతపుత్రుఁ డగు ఇద్ద జహ్నునియొక్క ఏడ్వరుపుత్రులలో నాఱవవాఁడు. అమృతవర్షమున కధిపతి.

అమృతులు — గంజాంజిల్లా ఆస్కాతాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౨,౧౦౧ (౧౯౩౧).

అమృతేశ్వరుఁడు — ద్వారసముద్రపురామయసల రాజులలో నొకఁడగు వీరబళ్ళాయినినుంత్రి. ఇతఁడు సమస్తభట్టార నియోగాధిపతి, దండనాయకత్వాదివిరుదములను గలిగియుండెను. ఇతనివిషయమును వెల్లడిచేయునట్టి భిల్లమునినాటిశాసన మొకటి ధార్వాడజిల్లాలో నణ్ణిగేరిదగ్గట నున్న యమృతేశ్వర దేవాలయములో నున్నది.

అమృతౌఘ — క్రాంచద్వీపమునందలి నది.

అమెజాను — ఇది ప్రపంచమునందు మిక్కిలి పొడు గైన నది. ఇది దక్షిణ-అమెరికాలో మిక్కిలి ఉత్తరపుభాగమునందు పశ్చిమతీరమందలి ఆండ్రిస్ పర్వతములలో పుట్టి తూర్పు వైపున అట్లాంటిక్ మహాసముద్రములోఁ గలయును. ఇది నాల్గువేలమైళ్ల పొడుగుగ నున్నది. దీని జలమువలన దక్షిణ-అమెరికాలోని దాదాపు సగముభాగము పోషింపఁబడును. ఈనదిలో సుమారు ౨,౩౦౦ మైళ్లు సముద్రములోనుండి స్తీమర్లు వచ్చి వెళ్ళుచుండును.

అమెజానులు — గ్రీసుదేశపుపురాణాదులలో వర్ణింపఁ బడిన స్త్రీసంఘము. వీరు మిక్కిలి బలముగలవారు. యుద్ధప్రియలు. యుద్ధము చేయునపుడు శస్త్రములకు అడ్డము రాకుండ వీరు తమ కుడికుచములను కోసివేసికొందురు. వీరిదేశములో పురుషులు లేరు. వీరు సంతానోత్పత్తికొఱకుమాత్రము తమదేశమునకు ప్రక్కదేశముల నుండు పురుషులతో కొంచెముకాలము సహవాసము చేయుదురు. ఒకవేళ పురుషసంతానము గలిగినచో దానిని జంపుచుండిరి, లేక తమదేశముననుండి వెడలఁగొట్టుచుండిరి. గొప్పగొప్ప యుద్ధములలో వీరు విడిపటాలముగఁ జేరి పోరాడుచుండిరి.

అమెన్టో పెన్ — ఈజిప్టుదేశముపై రాజ్యము చేసిన ఫెరావో (Pharao) అనఁబడు రాజులయొక్క ౧౮ - వ వంశ మందలి నలుగురు రాజులపేళ్ళు: (౧) ఇతఁడు క్రీ. పూ. రమారమి ౧౫౭౦ ప్రాంతమున పదిసంవత్సరములవఱకును రాజ్యము చేసెను. ఇతనిశవము ఘిజె (Ghizeh) వస్తుసంగ్రహాలయములో నున్నది. (౨) మూడవ తోథిమన్ కుమారుఁడు, క్రీ. పూ. ౧౪౫౦ మొదలు ౨౫ సంవత్సరములు రాజ్యము చేసెను. (౩) నాల్గవతోథిమన్ కుమారుడు

రుడు. ఈతడు క్రీ. పూ. ౧౪౧౦ మొదలు ౩౬ సంవత్సరములు రాజ్యము చేసెను. ఈతడు గొప్పగొప్పమందిరములను నిర్మించెను. ఇతడు థిమన్ అనుదేవునకు పెక్కుదేవాలయములు కట్టించెను. (౪) మూడవ అమెన్ హో టెప్ కుమారుడు. క్రీ. పూ. ౧౩౭౫ మొదలు ౧౮ సంవత్సరములు రాజ్యము చేసెను. ఈతనితల్లి విదేశ రాజకన్య, ఈతనిభార్యయు నట్టిదే. ఆమె హిందూదేశపుస్త్రీయై యుండునని కొందఱు యభిప్రాయము.

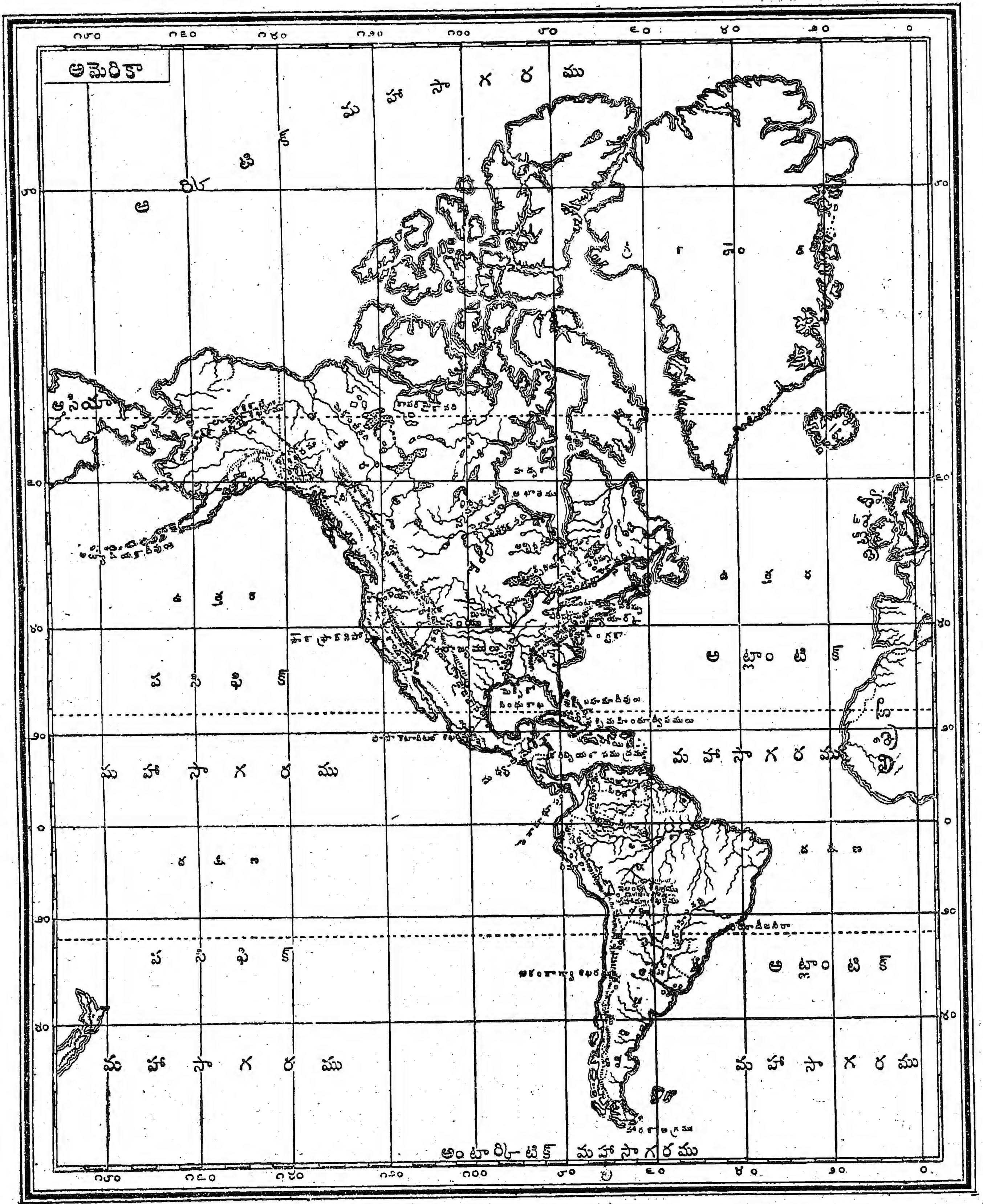
అమెరికా — ఆసియాతరువాత ప్రపంచమందలి ఖండము లన్నింటికంటె నిది పెద్దది. ౭౨-వ ఉత్తరాక్షాంశముమొదలుకొని ౫౬-వ దక్షిణాక్షాంశమువఱకును, ౩౫-వ పశ్చిమరేఖాంశము మొదలు కొని ౧౬౮-వ పశ్చిమరేఖాంశమువఱకును గల భూభాగ మీపేరఁ బరఁగుచున్నది. పశ్చిమమున పసిఫిక్ మహాసాగరమును, ఉత్తరము నందు ఆర్కిటిక్ మహాసాగరమును, తూర్పున అట్లాంటిక్ మహాసాగర మును, దక్షిణమున అంటార్కిటిక్ మహాసాగరమును దీనికి సరిహద్దు లుగ నున్నవి. త్రిభుజాకారమున నొప్పు నీయుత్తరదక్షిణ - అమెరికాలను పెనామానామకభూసంధి గలుపుచున్నది. ఉత్తరముననుండి దక్షిణాగ్రమువఱకు నీఖండముయొక్కపొడుపు ౧౦,౦౦౦ మైళ్ళు. ఎక్కువ కెక్కువ వెడల్పు ఉత్తర - అమెరికాయందు తూర్పుపడమర లకు ౩,౪౦౦ మైళ్ళు. దీనిచుట్టుకొలత ౪౪,౦౦౦ మైళ్ళు. ఈ ఖండ మునకు సంబంధించిన ద్వీపములన్నిటితోఁ గలసినయెడల వైశాల్యము ౧,౬౦,౦౦,౦౦౦ ల చదరపుమైళ్ళు. అందు ఉత్తర-అమెరికావైశాల్యము ౮౩,౦౦,౦౦౦ ల చదరపుమైళ్ళు. దక్షిణమున కేఁగినకొలఁది ఈ ఖండము సన్నగిలుచుఁ బోయి తుదకు అగ్రముక్రింద నంత మగును. పశ్చిమోత్తరకోణమున నీఖండమునకును ఆసియాకును మధ్య ౫౦ మైళ్ళసముద్రముమాత్రమే కలదు. పూర్వోత్తరమున గ్రీన్ లాండ్ నుండి యూరోపునందలి ఐస్ లాండ్ వఱకును ౩౭౦ మైళ్ళ దూరము. కాని అత్యంతదక్షిణమున పూర్వపశ్చిమార్ధగోళములకు జేల కొలఁదిమైళ్ళ అంతర మున్నది. ఇందువలన నీరెండుగోళములందలి సమానాక్షాంశములందు ఉత్పన్నములగు వనస్పతులు మున్నగువానిలో సమానతయు, వ్యత్యాసము రెండును గానవచ్చుచున్నవి. యురసియాలోని యుత్తరాక్షాంశములందు ఏయేవనస్పతులు, పశుపక్ష్యాదులును గానవచ్చునో యట్టివే అమెరికాయందలి తత్సమానాక్షాంశములందును గానవచ్చును. కాని దక్షిణాక్షాంశములందీరెండుగోళములలోఁ జాల వ్యత్యాసము కలదు. యూరోపునందువలె ఉత్తర - అమెరికాయందును ద్వీపము లెక్కువ కాని దక్షిణ - అమెరికాయం దన్ని లేవు. ఆయున్నవియు మిక్కిలి దక్షిణముగ నున్నవి. ఉత్తర, దక్షిణ - అమెరికాలకు మధ్యఁ దూర్పుప్రక్కగా విశాల మగు సింధుశాఖ కలదు. అందు మెక్సికోసింధుశాఖయు, కరిబ్బియన్ సముద్రమును, పశ్చిమ హిందూద్వీపములును నెలకొనియున్నవి.

ఈ ఖండమందలి ముప్పాతికభాగము మంచిమైదానము. ఈ మైదానమునకుఁ బశ్చిమముగా ఉత్తరముననుండి దక్షిణాగ్రమువఱకును

పర్వతశ్రేణులు వ్యాపించియున్నవి. ఉత్తర-అమెరికాయం దివి రాకీలనుపేరఁ బరఁగుచున్నవి. ఇవి కెనడాదేశమున ఉత్తరముననుండి యారంభమై దక్షిణాభిముఖముగ వచ్చి మెక్సికోదేశపుపర్వతములలోఁ గలసి వెండియు దక్షిణమునకు సాగి దక్షిణ-అమెరికాయందలి శ్రేణులతోఁ గలయును. రాకీపర్వతములనుండి వేరుగ వీనికిఁ బడమటిదిశను సముద్రతీరమునకు సమానాంతరముగ సైరానవేడా, కాన్కెడ్ నామకపర్వతములు మఱికొన్ని వ్యాపించియున్నవి. పూర్వసముద్ర తీరమునకు సమీపముగ అప్లాషియన్ పర్వతములు గలవు. ఇవి రాకీలంత ఎత్తయినవి కావు. ఉత్తర-అమెరికాయందలి పర్వతశిఖరములలో మెక్ కిన్ లేనామకకూటము తక్కినవానికంటె నెత్తయినది. దీనియెత్తు ౨౦,౪౭౦ అడుగులు. దానితరువాత ౧౯,౫౧౪ అడుగుల యెత్తుగల లోగ్ క్, ౧౮,౦౦౦ అడుగుల యెత్తుగల పాపాకటాపిటల్ నామకశిఖరములు ముఖ్యమైనవి. ఈరెండు అమెరికాలను గలుపు పెనామాభూసంధి సముద్రతలముననుండి ౨౬౦ అడుగుల పల్లమున నున్నది. దక్షిణ-అమెరికాయందు ఆండ్జిజ్ పర్వతమాలికలు ఉత్తరమున పెనామాభూసంధినుండి దక్షిణమున హోరన్ నామకాగ్రమువఱకు వ్యాపించియున్నవి. ఎత్తునం దివి రాకీపర్వతములను మించినవి కాని వానియంత వెడల్పుగలవికావు. అకంకాగువా (౨౩,౦౮౦ అడుగులు), సారటా లేక ఇల్లంప (౨౧,౪౮౪ అడుగులు), సహూ (౨౧,౦౫౪ అడుగులు) అను శిఖరము లీపర్వతములందు మిక్కిలి ఎత్తయినవి. ఉత్తరప్రాంతములందు ఈపర్వతములు మూడు మాలికలుగఁ జీలి యున్నవి. వీనిలో నొకశ్రేణి ఉత్తరపూర్వముగా వ్యాపించి వెనుజూలాప్రాంతమున కేగును. పశ్చిమమందలిశాఖ పెనామాభూసంధివఱకును బోయినది. ఈరెండింటికి నడుమనుండు శ్రేణిలో టాలిమానామ కాగ్నిపర్వతశిఖరము కలదు. దీని యెత్తు ౧౭,౬౬౦ అడుగులు. ఇది యొక్కటే కాక ఆండ్జిజ్ పర్వతములలో నింకను అనేకము లగ్నిపర్వతములు కలవు.

మీఁద వచించిన యుత్తరదక్షిణ - అమెరికాలలోని మైదానములు భిన్నములగు ప్రాకృతికలక్షణములను, కాలమానములను గలిగియున్నవి. మఱియు నీయుత్తరదక్షిణ-అమెరికాలయందు వైస్థికముగఁ గొన్ని సమానధర్మములును, కొన్ని విపరీతధర్మములునుగూడఁ గలవు. పశ్చిమదిశయందు ఉత్తరదక్షిణముగా పర్వతములు వ్యాపించి యుండుటయు, వానికిఁ దూర్పున విశాలములగు మైదానములయునికి, ఉత్తర-దక్షిణపూర్వాభిముఖములై నదులు ప్రవహించుట మొదలగునవి ఈరెండుభాగములందును సమానధర్మములు. ఉత్తర-అమెరికా శీతకటి బంధమున నుండ దక్షిణ-అమెరికా ఉష్ణకటిబంధమున నుండుటయు, ఈకారణమున నీరెండుదేశములలో వసించు పశుపక్ష్యాదిజీవజంతువులందు భేదము గలుగుటయు ననునవి వీనియందలివిధర్మములు.

ఈ రెండుభాగములలోని మైదానములును అనేకనదీప్రవాహములతోఁ గూడి సారవంత మైన నీలలం గలిగి సకలసస్యసంవర్ధకములై యలరారుచున్నవి. మెకంజీ, కాపర్ రయిన్, యూకాన్ మొదలగు

నదులు ఉత్తరప్రాంతమున ప్రవహించుచుండును. చర్చిల్, నెల్సన్, సెవరెక్, అల్బనీనదులు హాడ్సన్సింధుశాఖయందుఁ గలయును. సెంట్ లారెన్స్ అట్లాంటిక్ మహాసాగరమందును, మిసిసిప్పి, రియో గ్రాండ్ డెల్ నార్తె, మెక్సికోసింధుశాఖయందును, కొలంబియా, ఫ్రాజర్, సాక్ జోఅక్విర్, సాక్రమెంటో, కొలరేడో మొదలగు నదులు పసిఫిక్ మహాసాగరమందును గలయుచున్నవి. ఈచివరఁ జేర్చొన్న నదులంత ప్రసిద్ధికెక్కినవి కావు.

మాగ్డలీనా, ఒరిగోన్, కొలరేడో, రయోనీగ్రో, అమెజాక్, పరనహిబా మున్నగునదులు దక్షిణ-అమెరికాయందలివి. ఇవన్నియు అట్లాంటిక్ మహాసాగరమునఁ గలయును. కస్కిక్వియారీనామకనది రయోనీగ్రోనదినుండి చీలి ఒరిగోన్ నదిలోఁ గలయుచున్నది. అమెజాక్ ప్రసంచమందలినదు లన్నింటిలోఁ బెద్దది. దీనిపొడుపు 3,200 ల మైళ్ళు. దీనివరవయొక్కవిస్తారము 23,00,000 ల చదరపుమైళ్ళు. వెడల్పునందు ఉత్తర-అమెరికాయందలి మిసిసిప్పి గొప్పది. మఱియు నీదేశమున సగోవరము లనేకములు గలవు. వానిలో సుపీరియర్, మిషిగన్, హ్యూరన్, ఎరీ, ఒంటారియోనామకతటాకములు ప్రధానములైనవి. వీనిద్వారా ఖండమధ్యభాగమునకుఁగూడ నాకాప్రయాణములఁ గావింపవచ్చును.

కాలమితి (Climate) యందు ఉత్తర, దక్షిణ-అమెరికాలలోఁ జాలభేదము కలదు. ఉత్తర-అమెరికాయందలి కాలమితి మొత్తము మీఁద యురాసియానుందలి కాలమును బోలీయుండును. మఱియు నిచట పడుమటితీరమునకంటెను తూర్పుతీరమున శీత మెక్కువ. ఈకారణముననే అమెరికాలోని అట్లాంటిక్ తీరమందలి పట్టణములలోని చలి తిన్నగ నవే యత్నంశముల నుండు యూరోపు అట్లాంటిక్ తీరనగరములలోనిచలికంటె పదిరెట్లెక్కువగ నుండును. మొత్తము మీఁద ఉత్తర-అమెరికాయందలి యెక్కువభాగమునఁ జలి అధికముగనే యుండును. కాని యొకవిధముగ శుష్కవాయువు ఆతరుణమున వీచుచుండుటవలనఁ జలి యంతగ నసహ్య మనిపించదు.

దక్షిణ-అమెరికాయందు మాఁడింట రెండువంతులు ఉష్ణకటి బంధమున నుండినప్పటికిని దఱచుగ వాయువులు వీచుచుండుటవలన వేడిమి యనిపించదు. నీడయం దిచటితాపపరిమాణము ౧౦౦ డిగ్రీలుండును. రయోడీజనీరానగరమున మధ్యమతాపపరిమాణము ౭౪ డిగ్రీలు; లీమాపట్టణమున ౭౨ డిగ్రీలు. దక్షిణ-అమెరికాయందలి వాతావరణము ఒక్కవిధముగ నుండదు. అమెజాక్యొక్క యుపరి భాగములందు ౧౦ నెలలపర్యంతము వర్ష మపరిమితముగ కురియుచుండును. ఇందులకు ముఖ్యకారణము తూర్పుననుండి వీచు అర్ధ్ర వాయువులు. అది యటు లుండ నీరెండుదేశములలోఁగూడ సావత్సరముపొడుగునను బొత్తిగ వాన కురియని ప్రదేశములును గలవు. మెక్సికోయందలి యుత్తరభాగము మొదలుకొని కొంతదూరము ఉత్తరమువఱకును గల ఇలాకాయందు బొత్తిగ వర్షములు కురియవు.

దక్షిణ-అమెరికాలోని పెరూ, చిలీదేశములందును గావలసినంతవర్షము కురియదు.

అమెరికాఖండమునందు సకలవిధములగు ఖనిజము లుత్పన్నము లగును. వెండి బంగారము లిచటనుండి సమస్తప్రపంచమునకును రవానా యగుచుండును. సంయుక్తరాష్ట్రములందు అక్షయములగు బొగ్గుగనులు గలవు. మఱియు ఇనుము, రాగి, నీసము, తగరము, పాదరసము లోనగుధాతువుల కీదేశము తఱుఁగనికొటారము. పెట్రోలియమునూనె కిది జన్మభూమి. ఇచటి పెట్రోలియముబావులకారణమున నూతన నగరము లనేకము లావిర్భవించినవి. వజ్రములు, వివిధరత్నములు నిచట దొరకును.

దేశమం దంతట మహారణ్యములు వ్యాపించియుండుటచేతను, అరణ్యములు లేనిచోట్ల పచ్చికగడ్డితో నిండిన మైదానము లుండుట చేతను ఖండ మంతయు నాకుపచ్చవర్ణము గలిగి కడు మనోహరముగ నుండును. అరణ్యరహితములైన యీపచ్చనిమైదానములే ఉత్తర-అమెరికాయందు ప్రేరీలు, సవన్న లనియు, దక్షిణ-అమెరికాయందు లానోలు, పంపాలు, సెల్వా లనియుఁ బిలువఁబడుచున్నవి. ఉత్తర-అమెరికాయందలి అరణ్యము లన్నియు మనుష్యోపయుక్తము లగుచున్నవి కాని దక్షిణ-అమెరికాయందలి వింకను అనాహతావస్థయందే యున్నవి. మిక్కిలి యుత్తరమున దేవదారు, ఫర్ (Fir) నామక వృక్షము లెక్కువ. ఈభాగములకు దిగువనుండు ప్రదేశములలో ఓకు మున్నగు మూల్యమైన కలప దొరకును. అనేకప్రకారములగు తాళ్ళు, నాగజెముళ్లు, కలబందలు మొదలగు కంచెలకు, నారకు నుపయోగపడు వృక్షములును పుష్కలముగఁ గలవు. దక్షిణ-అమెరికాలోని యరణ్యములు మనుష్యులకుఁ బ్రవేశింప నలవిగాక వృక్షములతోఁ గ్రిక్కిరిసి యున్నవి. ఇచటియడవు లన్నియు, మూలముననుండి పైవఱకును గడ్డితోడను, పలురకములమొక్కలతోడను, తీగలతోడను పెనవైచుకొనిపోయి దుర్గమము లై యుండును.

మొక్కజొన్నలు, బంగళాదుంపలు, పొగాకు, శింకోనా మొదలగునవి మొదటినుండియు నమెరికాయం దుత్పన్నము లగుచుండెడివే. కాని వీనికిఁ దోడుగ గోదుమకరి మొదలగుధాన్యములును, చెఱకు, కాఫీ, ప్రత్తి, నానావిధఫలజాతులు, శాకములు పరదేశములనుండి తెప్పింపఁబడి సాగు చేయఁబడుచున్నవి. ద్రాక్ష లీఖండమునఁ బుట్టినవియు, బయటనుండి వచ్చినవియుఁగూడ ఫలించుచుండును.

దక్షిణ-అమెరికాఅరణ్యములు సింహశార్దూలాది వన్యమృగముల కునికిపట్టులు. మఱియు ఎలుగులు, తోడేళ్లు, నక్కలు, కాతెనుములు, కణుఁజులు, దుప్పలు, అల్పాకామృగములు, ఒంటెలు, దేవాంగిపిల్లులు లోనగు నుష్ణమండలభవములగు అనేకవిధవన్యమృగము లిచటఁ గలవు. పలుతెఱఁగులసరీసృపములును గాననగును, నదులలో

మొస శ్వపరిమితముగ నున్నవి. గుఱ్ఱములు, గొట్టెలు తప్ప దక్కిన గృహ్యాజంతువు లన్నియు నమెరికాదేశమునఁ బుట్టినవే.

ఇచ్చటిజనులలోఁ బరదేశములనుండి వచ్చి వసింపఁగడఁగినవారు గాక దేశీయులును జాలమంది కలరు. ఆదిమవాసులగు వీరు ఎఱ్ఱఇండియను లనుపేరఁ బరఁగుచుందురు. యూరోపుననుండి వచ్చిన తెల్లవారివలన నీయాదిమవాసులు కొంచె మించుమించుగ నప్తప్రాయులై పోయిరి. ఆదిమవాసులలో భిన్నభిన్నజాతులు పెక్కులు గలవు. అందుఁ గొన్నిజాతులవారికి యూరోపియన్ సభ్యతయొడల నెక్కుడు ప్రీతి. అది యటులుండ యూరోపియనులు అమెరికాను గనుఁగొన్న యారంభదినములలో దక్షిణ-అమెరికాయందలి ఉత్తరప్రాంతము లందును, మధ్య-అమెరికా, మెక్సికోదేశములందును గొందఱు సభ్యజాతులగువారు నివసించుచుండిరి. వీరు నాగరకతయందు మంచి యాన్నత్యమును బొంది విశాలోన్నతసాధములలో నివాసము చేయుచు నొకప్రకార మగు రాజ్యవ్యవస్థను గలిగియుండిరి. ఇంతేకాక కృషి యందును, యంత్రకలానిర్మాణముందును వీరికి మిక్కిలి అభిరుచి యుండినలాగునఁ గనుపడుచున్నది. కాని ౧౫-వ శతాబ్దియందు యూరోపియనులు తండ్రిపతండములుగ వచ్చి యిచ్చట నివాసము గుదుర్చుకొనుటచే నన్నివిధముల వారికంటెఁ దక్కువస్థితియం దుండిన ఆదిమనివాసులు నవాగంతుకులలో లీనమైపోవుటనుండి తప్పించు కొనఁజాలకపోయిరి. కొందఱు తెల్లవారితోడను, మఱికొందఱు నీగ్రోలతోడను సంబంధములఁ జేసికొని వీరు తమ వ్యక్తిత్వమునే నాశనము గావించికొనిరి. ఇట్లు మిశ్రితరూపమున వెల్వడినజాతు లిపుడు మెస్టిజోలు, ముల్ట్టోలు, జంబో లనుపేరఁ బరఁగుచున్నవి. యూరోపు మొదలగు విదేశములనుండి వచ్చి వసింపఁగడఁగినవారిలో ఆంగ్లేయు లధికసంఖ్యాకులు. వీరితరువాత జర్మనులు, స్కాండి నేవియనులుగూడఁ గలరు. మధ్య-అమెరికా, దక్షిణ-అమెరికావాసు లలో స్పెయినులు, పోర్చుగీసులు ఎక్కువ. అత్యంత-ఉత్తరప్రాంతము లందు ఎస్కిమోజాతివారు నివసించుచున్నారు. ఆదిమవాసులందఱు నాసియాఖండముననుండియే వచ్చి రనుట నిస్సందేహము కాని ఏకాల మున నెచటనుండి ఏమార్గమున వచ్చినదియుఁ దెలియదు.

ఈఖండముయొక్క జనసంఖ్య ౧౨,౦౦,౦౦,౦౦౦. ఇందులో ౧౨,౮౦,౦౦,౦౦౦ తెల్లవారు. ౨,౮౦,౦౦,౦౦౦ మిశ్రజాతులు. ౧,౫౦,౦౦,౦౦౦ నీగ్రోలు. ౧,౩౦,౦౦,౦౦౦ లు ఇండియనులు. మతమున ఉత్తర-అమెరికాయం దంతట ప్రొటెస్టెంట్ క్రైస్తవులు. దక్షిణ-అమెరికాయందు ముఖ్యముగ రోమన్ కాథలిక్కులు. ఇండియను లందఱు నన్యమతమువా రగుటంజేసి అనాగరకమతము వారుగ పరిగణింపబడుదురు. ఈఖండమందలి స్వతంత్రరాజ్యము లన్నియు రిపబ్లికన్ ప్రభుత్వమును గలిగియున్నవి.

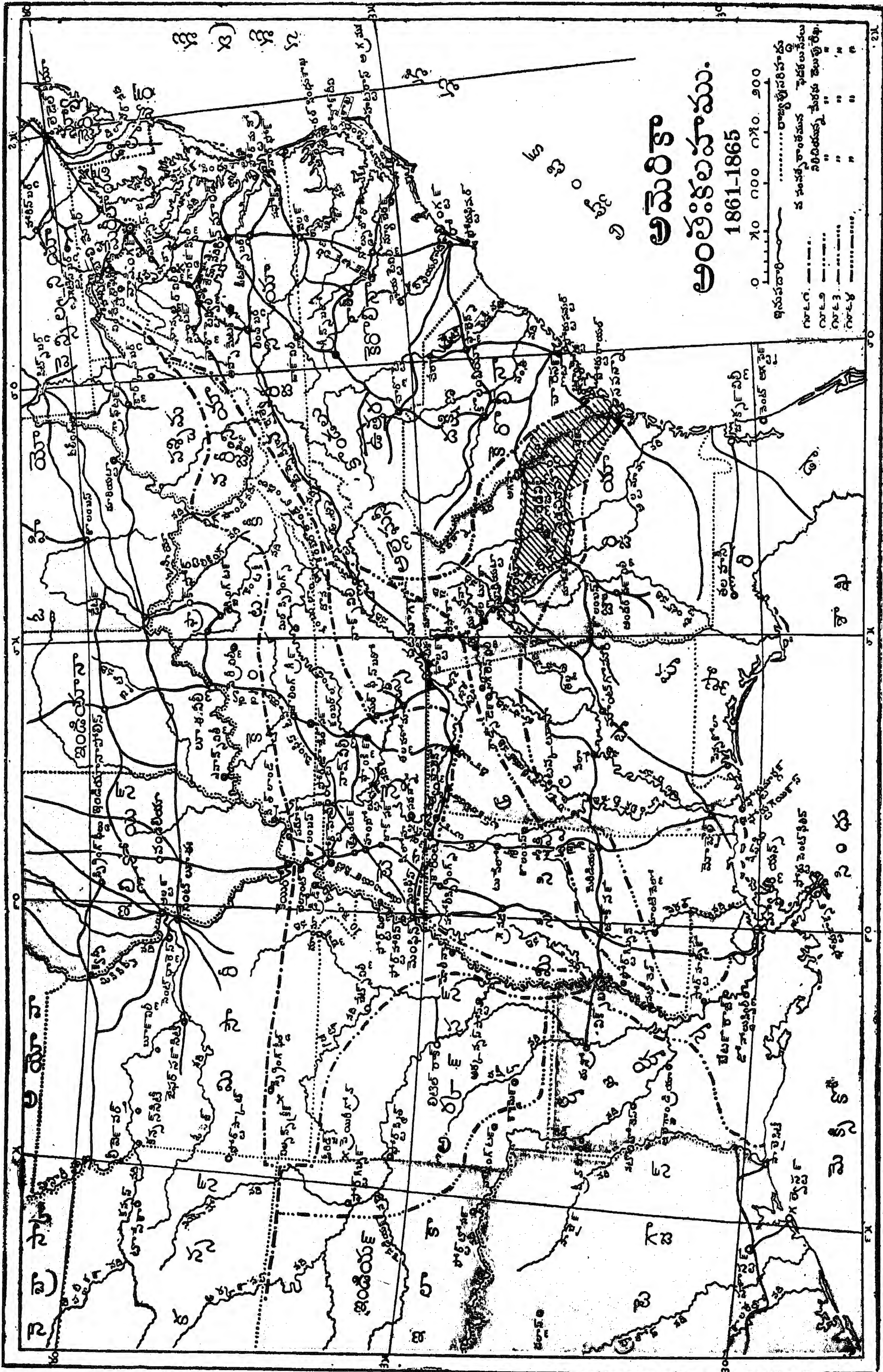
ఆధునికయుగమున నమెరికాఖండమును గనిపట్టె ననుఖ్యాతి జినోవానావికుడగు క్రిస్టోఫర్ కొలంబస్ అనునతనికి లభించినది.

ఇతఁడు క్రీ. శ. ౧౪౯౨-వ సంవత్సరమున ప్రస్తుతపు-అమెరికా ఖండమునకుఁ దూర్పుగ నున్న భామాద్వీపములలో నొకదానిని జేరి దానికి సాన్సాలేడో అని నామకరణము గావించెను. యూరో పియన్ నావికు లింతకుఁబూర్వమే ఈఖండపుపూర్వభాగమందలి స్థలములఁ గొన్నింటిని దర్శించియుండిరి కాని వారిపే రంతపర్యంతము బయటికి వచ్చియుండలేదు. అ వన్నియు నటు లుండ నీఖండమునకు కొలంబస్ పేరునఁ గాక అమెరిగో వెన్సుషి అనునానిపేర నమెరికా యనునామధేయము కలిగెను.

కొలంబస్ కనిపట్టుటకుఁబూర్వము అమెరికాయొక్కచరిత్ర మెట్టిదో తెలియదు. కాని ప్రాచీనకాలపువిజయస్తంభములు, స్తూరక చిహ్నములు పెక్కుతావులందుఁ గానవచ్చుచున్నవి. వీనివృత్తాంతము పూర్తిగఁ దెలియునప్పటి కీదేశముయొక్క ఇతిహాసముగూడఁ దెలియ వచ్చునను ఆశ యున్నది. ఈ ప్రాచీనస్తూరకచిహ్నములందు ముఖ్యమైనవి మట్టితోఁ గట్టబడిన బ్రహ్మాండములైన వేదులు. ఇవి పర్యత శిఖరములమీఁదను, నదీద్వీపకల్పములందును నిర్మింపబడియున్నవి. శత్రువులు వచ్చి ముట్టడించినయెడల స్వకీయరక్షణోపాయమునకై యివి యుపయోగపడుచుండెడివి. ఇవి విశాలములై నాలుగువైపుల లోఁతైన కందకములు గలిగియున్నవి. మధ్యమధ్య బురుజులును గలవు. అన్నివైపులను నీటియేర్పాటు లున్నవి. మధ్యమధ్య మను ష్యాస్థులు కలవేదులు కొన్ని కాన్పించుచున్నవి. మఱికొన్ని ప్రదేశములం దీవేదులు దేవాలయములుగ నుండినట్లును నిదర్శనములు కలవు. వీనియాకృతి గుండ్రముగను, చతురస్రముగను, సమచతురస్రముగను గూడ నుండును. ఇల్లినాయిస్ జిల్లాలోని సెంట్ లూఈపట్టణమున కెదుట శహోకియా యనుమైదానమందలి యొకవేది ౭౦౦ అడుగుల పొడువును, ౫౦౦ అడుగులవెడల్పును, ౯౦ అడుగులయెత్తును గలిగి యున్నది. మఱికొన్ని మృత్తికావేదులు బృహత్ పరిమాణములు గలిగి ప్రాణులయాకారముల నొప్పియున్నవి. అం దొకటి మనుష్యాకృతిని గలదు. దీనికి తలలు రెండు. శరీరముయొక్క పొడువు ౫౦ అడుగులు. వక్షఃస్థలము వెడల్పు ౨౫ అడుగులు. దీనిపొడువు ౧,౦౦౦ అడుగులు మెక్సికో, మధ్య-అమెరికా, పెరూదేశములందును నిట్టివేదులు కలవు. ఇవి మైదుదాహరించిన వేదులకంటె నిటీవలివిగఁ గన్పట్టుచున్నవి. మఱియు వీనినిర్మాణము చారిత్రకయుగమును సూచించును. కాని నిర్ధారితములగు ప్రమాణము లేమియు దొరకనందున వీనినిగుఱించి యిదమిత్థ మని యేమి వ్రాయుటకును అవకాశము లేదు.

ఈవేదులకుఁ దోడుగ ననేకపట్టణములయొక్కయు, పల్లెలయొక్కయు శిథిలావశేషములును గలవు. ఈయవశేషములందు విశాలములగు రాతిచెక్కడములు, మహోన్నతగోపురాకృతుల నొప్పు దేవాలయములు, దుర్గములు, పాషాణవిగ్రహములు, విగ్రహభేదనములు, చిత్రములు, రోడ్లు, నీటికాలువలు, వంతెనలు మొదలైనవెన్నియో కలవు. ఇటీవల నూతనముగఁ బూర్వచారిత్రకయుగము నాటివి మఱికొన్ని శిథిలావశేషములు బయటబడినవి. పర్యతశిఖర

అమెరికా ఆంధ్రకలహము

వాసులగృహము లని పురాతత్వవేత్తలు వీని నూహించియున్నారు. ఇవి ముఖ్యముగా కొలరేడ్లో మొదలగు అమెరికా పశ్చిమభాగమునందలి కొండచటయలందును, అగాధములై, నిట్టనిలువుగ నుండుకొండలొయలముఖముల నొప్పు గుహాభ్యంతరములందును గట్టబడియున్నవి. ఈగృహములందుఁ గొన్నింటికి పెక్కు అంతస్తులును కలవు.

అమెరికా అంతఃకలహము (American Civil-War) — ఐరోపాజాతులవా రమెరికాఖండమునందు వసించునిమిత్తము వలన పోగడఁగినయూరంభదినములలో కృషికార్యదులయందు తోడ్పడుటకై దాసులనుగూడ వెంటఁ గొనిపోవుచుండిరి. పాశ్చాత్య దేశములం దాకాలమున బానిసల నుంచుకొనునాచార మంత నింద నీయముగ గణింపఁబడకుండెను. యూరోపియను లాఫ్రికా మున్నగు అనాగరకఖండములకుఁ బోయి యచటిదేశీయుల నేదో యొకవిధముగఁ బట్టికొనివచ్చి అవసరములను నితరస్థలములందు దాసులుగ విక్రయించి ధన మార్జించుచుండిరి. ఇట్టివ్యాపారము చేయువారి కిందు వలనఁ బుష్కలముగు లాభము వచ్చుచుండెడిది. యజమానులచరాస్తులందుఁ దక్కినపశువులు మొదలగువానితోపాటు దాసులును ఒకరుగ నుండిరి. నూతనఖండములందు వ్యవసాయయోగ్యముగు భూమి యపరిమితముగ దొరకుటచే నిట్లు దాసులను బెట్టికొనుట పరమావశ్యకమయ్యెను. ఈరీతిగ జమకూడిన దాసులసంఖ్య కాలక్రమమున లక్షలకు మించిపోయెను. ౧౮౫౦-వ సంవత్సరమునాటి కేర్పడిన సంయుక్తరాజ్యములందు ౧౫ రాజ్యములవారు దాస్యప్రధాన్యాధ్యమనియు, గౌరవ మనియు, స్వాభావిక మనియుఁ దలచి దానిని తమరాజ్యములందు స్థిరపఱుచుకొనిరి. ఇ వన్నియు నందువలన దాస్యరాజ్యము లను పేరను వ్యవహరింపఁబడసాగెను. తక్కిన ౧౬ రాజ్యములవారు నట్టి నూచార మన్యాధ్యమని దానిని తమప్రాంతములందశాస్త్రీయ మని నిర్ధారణము గావించిరి. అందువలన నీరాజ్యములకు న్వేచ్ఛారాజ్యము లనుపేరు కలిగెను. దాస్యరాజ్యము లన్నియు మొత్తమున దక్షిణముందును, న్వేచ్ఛారాజ్యము లుత్తరముందును నుండెను. దాస్యప్రధాను స్థిరపఱుచుకొనవలె నని దక్షిణమువారును, దానిని నిర్మూలించవలయు నని ఉత్తరమువారును వాగ్వివాదములతో సరిపెట్టుకొనఁజాలక తుదకు యుద్ధమునకు దిగిరి. ఇదియే యమెరికాఅంతఃకలహము. ఈయుద్ధ మారంభ మగుసరికి మఱిరెండురాజ్యములు న్వేచ్ఛారాజ్యములయ్యెను. కారణాంతరమువలన నాలుగుదాస్యరాజ్యములకును న్వేచ్ఛారాజ్యములపక్షము వహింపవలసివచ్చుట ముందుముందు తెలియసగును.

ఈయంతఃకలహము ౧౮౬౧-వ సంవత్సరమున ప్రారంభ మైనప్పటికి నేతద్విషయకప్రయత్నిము లంతకుఁబూర్వము ముప్పది నలువదియేండ్లక్రిందనే జనించియుండెను. మొట్టమొదట దాస్యప్రధానములకుఁ బోయి యొక్కవగ నుండిరి. ప్రారంభకాలమున దాస్యప్రధాన కూడ దనువారు నానావిధములగు కష్టములకు లోనుగావలసివచ్చుచుండిరి.

క్రీ. శ. ౧౮౩౧-వ ప్రాంతమున విలియమ్ లాయడ్ గారిజ్ అను నతఁడు దాస్యమును, దాసయజమానులను గూడఁ గడు తీవరముగ నిందించియుండెను. కాని యాకాలమున నట్టివారిమొఱు లన్నియు నరణ్యకోదనము లగుచువచ్చినవి. ఉత్తర, దక్షిణ, పశ్చిమరాజ్యములం దెచటఁగాని ఈప్రధానాధ్యాయ మగున దని యమటకైన సాహసించువారు లేరైరి. మీఁదుమిక్కిలి న్వేచ్ఛారాజ్యములందు నైతము దాస్యప్రతిహతులను నిందించువారే మిక్కుటముగ నుండిరి. సంయుక్తరాజ్యములప్రతినిధిసభయందు (House of Representatives) ఈదాస్యమును దూరము చేయుప్రయత్నము ననుమోదించు వారు కేవలము నలుగురైదుగురు తప్ప నెక్కువమంది లేరైరి. దక్షిణ రాజ్యములవా రల్పసంఖ్యాకు లగునీదాస్యప్రతిపక్షులను మనుష్యావతార మెత్తిననైతామ లని హేళనపూర్వకముగ నిందించుచుండిరి. దాస్యవిమోచనమును బోధించి ప్రచారము నేయువారి నందఱను బట్టికొని కారాగారములందు వైచుటకును, వారిప్రచారకృంధముల నన్నింటిని నాశనము గావించుటకును చట్టము నొకదాని నేర్పఱుపవలయు నని వీరు ప్రభుత్వమువారిని గోరుచుండిరి. ఆదినములందు ప్రభుత్వముగూడ వీరికే యనుకూలముగ నుండెను. దాస్యప్రతిపక్షులు సభలు గావించుచోట్ల ధూర్త సమూహములు వారిమీఁదఁ బడి యల్లరి గావించి చెదరఁగొట్టుచువచ్చెను. దాస్యము వల దనువారిగృహములను, ముద్రాలయములను భ్వంస మొనర్చుచుండెను. వీరినాయకులను అత్యాచారపూర్వకముగ దాస్యపక్షమువారు హింసలఁ బెట్టుచుండిరి. బోస్టన్ నగరపువీధులం దీదాస్యానుకూలుగు గారిజనును త్రాళ్ళతోఁ గట్టి ఈడ్చుకొనిపోయి బీభత్సము సలిపిరి. ఫిలడల్ఫియానందుల దాస్యవిమోచకులసభాగృహ మగ్నిపా లొనరింపఁబడెను. ౧౮౩౭-వ సంవత్సరమున ఇల్లి నాయిన్ రాజ్యమందలి ఆల్బన్ పట్టణమున ఎలిజా లవ్ జాయ్ అనునతఁడు దాస్యవిమోచనమును సమర్థించువారాపత్రికకు సంపాదకుఁడుగ నుండినందున హత్య కావించఁబడెను. ఇతనిని జంపినవారు శిక్షితులు గాక వదలివేయఁబడిరి. కాని ఈయంతిమ ఘటనమువలన దాస్యప్రతిపక్షులకు లాభమే కలిగెను. ఈకార్యమే దాస్యప్రతిహతులయద్యమము నున్నతమార్గములోనికిఁ ద్రిప్పెనని చెప్పవచ్చును. సమస్తవిధములగు యాతనల నొందుచుండియుఁ బట్టు వీడక గారిజ్, ఫిలిప్స్ మున్నగువారు చేయఁగడఁగినప్రచారములములమున ౧౮౪౦-వ సంవత్సరము వచ్చునప్పటికి దాస్యఖండన కృంధము లనేకములు వెలువడుటచే రాబోవుసంతతులందు పెక్కురు దాస్యవిముఖులుగనే తేలుచువచ్చిరి. మఱియు ౧౮౩౬-వ సంవత్సరము ప్రాంతమున దాస్యవిమోచనప్రయత్నముల నడఁగఁ ద్రొక్కవలయు నని బయటికిఁ దేబడిననియమములు, చట్టములు మున్నగున వన్నియు ౧౮౪౦-వ సంవత్సరముగుసరికి రద్దు చేయఁబడెను. దాస్యప్రతిహతుల నిరంతరదీక్షాప్రయత్నముల ఫలితముగ నుదారసంఘ (Liberal-Party) మని యొకసమాజ మేర్పడెను. ౧౮౪౪-వ సంవత్సరమున నీసంఘమునకుఁ జేందినపురుషుఁ డొకఁడధ్యక్షుఁ డగుటకుఁ బ్రయత్నిం

పఁగా నతనికి ౬౦,౦౦౦ వోట్లు లభించెను. అటుపిమ్మట క్రమశాఖి వృద్ధి నొందుచు తుదకు దాస్యప్రతిహతుల సంఖ్యయే యెక్కువయ్యెను.

౧౮౫౦-వ సంవత్సర ప్రాంతమున స్వేచ్ఛారాజ్యములజనసంఖ్య ౧,౪౦,౦౦౦,౦౦౦ లును, దాసరాజ్యములసంఖ్య ౧ కోటికంటె కొంచెము తక్కువగను నుండెను. అందు ౬౦,౦౦౦,౦౦౦ లకు మించిన తెల్లవారును, ౩౦,౦౦౦,౦౦౦ లకు కొంచెము తక్కువగ దాసులును, ౨,౫౦,౦౦౦ లవఱకు స్వేచ్ఛగల నీగ్రోలును ఉండిరి. యజమాను లొకరిద్దఱు దాసులు మొదలుకొని వెయ్యిమందికంటె నెక్కుడు కూడ నుంచికొనుచువచ్చిరి. ప్రెసిడెంటు టెయిలర్ అధీనమున లూయి యానాయందు వెయ్యిమందికంటె నెక్కువదాసు లుండిరి. దేశమందధికస్వాతంత్ర్యమును, ఐహికానందపరంపరల ననుభవించువారును కొలదిమంది యజమానులు. తక్కినవారిజీవనము సంకటమయ మైయుండెను. ధనాధ్యులు కానితెల్లవారును సరిగ కూటికి గుడ్డకు లేక కష్టపడుచుండిరి. వీరికంటె దక్కువస్థితియందు స్వేచ్ఛగల నీగ్రో లుండిరి. వర్ణవిభేదమువలన తెల్లవారి కుండెడు స్వాతంత్ర్యములు కొన్ని ఈనీగ్రోల కుండెడివికావు. వీరికంటెగూడ నీచమగు దళయందు బానిస లుండిరి. అప్పటిచట్టముల ప్రకారము దాసుఁడొక విధముగఁ బశువే. పశువులవలె వీరినినైతము యజమాని ఇతరుల కమ్మి వేయవచ్చును, లేక అన్యపదార్థములతో వినిమయము చేసికొన వచ్చును, ఊరకయైనను దాసుల నితరుల కిచ్చివేయవచ్చును. దాసు నిపై యజమానునకు వంశపారంపర్యముగు అధికార ముండెను. ఈ స్థితిగతు లన్నింటియందు అమ్ముట యనునది దాసులపాలిటికి గొప్ప అత్యాచార మైయుండెను. అమ్మఁబడినవెంటనే దాసునకు తన బంధుమిత్రపుత్రకళత్రగుల నైన విడచిపెట్టవలసివచ్చుచుండెను. మొట్టమొదట యజమాను లీదాసులను విదేశములవారికినైతము విక్రయించుచుండిరి. కాని క్రమముగ నావిధానము మాని స్వదేశమునందే విక్రయింపసాగిరి. నియమానుసారము దాసుల కెట్టి యధికారము నుండెడిదికాదు. సంతలకుఁ బశువులభంగి నొక్కొక్క సమయమున గుంపులుగుంపులుగఁ దీసికొనిపోయి యమ్మఁబడుచుండిరి. కొన్ని వేళలందు దాసులు తమకుఁ దామే యమ్ముడువోవుచుండిరి. వీరికి స్వేచ్ఛ యనునది సున్న. దాసుఁడు గొప్పయాస్తిపరుఁడు కాఁగూడదు. కాని కేవల గు స్వోపయోగముకొఱకు స్పల్పమాత్రపు ఆస్తి కలిగియుండవచ్చును. ఇక వీరి ప్రాణము లనిన నవియు యజమానుల హస్తగతములే. తగినకారణము లేకుండ, అనఁగా స్వప్రాణరక్షణార్థము తప్పఁ దక్కినపరిస్థితులందు దాసుని జంపుటకు యజమాని కధికారము లేదు. కాని జ్ఞానసూన్య లగుటచే దాసులఁ జంపినప్పటి కిని తెల్లవారు శిక్షింపఁబడకుండనే తప్పించుకొనుచుండిరి. సాధ్యమైనంతవఱకు దాసహత్యలు జరగుచుండెడివికావు. ఇందులకు ముఖ్య కారణ మాసమయమున యోగ్యులగు దాసులఖరీదు ౧,౦౦౦ మొదలు ౧,౫౦౦ ల డాలర్ల వఱకు నుండెను. ఇంతటిలాభదాయకపదార్థములను చేతులారఁ బోఁగొట్టుకొనుట కెవరును ఇచ్చగింపరుకదా! అదిగాక

దాసప్రభవిషయమున నెట్టియభిప్రాయము లుండినను వారిని మితి మీటి హింసించుట కిచ్చగింపక అట్లు బాధించుయజమానులయెడల లోకులు విముఖత్వమును వహించుచువచ్చిరి. అందువలన దాసులను నెక్కువగ బాధింప యజమానులు జంకుచుండిరి. గృహములందలి పనులను గావించు బానిసలస్థితి చాలపఱు బాగుగనే యుండెడిది. కాని ప్రత్తి, పంచదార, వరి మొదలగు పంటలు పండుక్షేత్రములందు పనిపాట్లు సలుపువారియవస్థ కడుశోచనీయముగ నుండెను. దాసు లొనరించుకార్యములను సామాన్యముగ యజమానులు స్వయముగఁ బరీక్షించుచువచ్చిరి. కాని యజమానులు కార్యాంతరాసక్తు లయియున్న సమయమున వారిచే నియుక్తులగు నిరీక్షకులు దాసకృత్యములను బరీక్షించుచుండిరి. అట్టిసమయములం దీనిరీక్షకులు యజమానులమెప్పు వడయుటకై దాసులచే మితి మించినపని నేయించుటయుఁ గలుగుచుండెను. పనిపాటులయం దాలస్యము గలిగియుండుబానిసలు బెత్తపుదెబ్బలకు గుటి యగుచుండిరి. ఇట్టిశిక్ష యాకాలమున సర్వజనాంగీకృత మైయుండెను. మఱియు పాజీపోవుట, మాదకద్రవ్యనిషేధము, ఒడలు మఱచియుండుట, దొంగిలించుట, సమయమునకు రాకుండుట, శరీరాంబరముల మలినము గావించుకొనుట, కర్తవ్యపాలనమున నిర్లక్ష్య మూనియుండుట, ఉపకరణములను బాటవేయుట లోనగు హేతువు లకై బానిసలకు శిక్ష కలుగుచుండెను. ఆహారవిషయమునను గృహ దాసులదశ బాగుగ నుండెడిది కాని కృషిదాసులస్థితి యావిషయము నను హీనముగనేయుండెను. లోభగ్రస్తులగు యజమానులు వీరి యాహారములనైనఁ దిన్నగ గణింపకపోవును రనుసం దేహమున నట్టి పరిస్థితులు కలుగకుండులాగున నియమములుగూడఁ గావింపఁబడి యుండెను. కాని స్వార్థమునకు వశిభూతులై న్యాయాన్యాయముల విచారింపనియజమానులయెడ నియమము లేమికావింపఁగలవు? ఉత్సవములందును, శీతకాలమునందును దాసులకుఁ గడుపురిండ నన్నము దొరకుచుండెడిది కాని తక్కినసమయములందు శరీరధారణమాత్రమే యైయుండెను. కొలదిమాత్రపుసౌకర్యము లుండినను, దాస్యము దాస్యమే కాని వేటొండు కానేరదుగదా! యజమానులకు వికాల భవనములకుదగ్గఱ దాసులనిమిత్తము చిన్నయిండ్లు నిర్మింపఁబడియుండెడివి. ఇక మతవిషయమునందు యజమానుని యిష్టానుసారముగా దాసుఁడు నడచుకొనవలెను. అత్యవసరముగు పని లేనిచో ఆదివారము నాఁడు వీరి కవకాశము దొరకుచుండెను. మాభిక్షముగ బైబిలు యొక్కయుపదేశములను వీరు వినవచ్చును కాని పవిత్రగ్రంథమును స్వయముగ చదువుట కర్హులు కారు. పాదిరిగుళ్ల (Churches) యందు వీరు ప్రత్యేక మగుభాగమున తెల్లవారితో సంబంధము లేనిచోటఁ గూరుచుండవలయును. విద్య యనునది వీరికి సున్న. విద్యావంతు లైనచో కృషికార్యదులకుఁ బనికెరా రనియు, చదువు కొని తిరుగఁబడుదు రనియు, ఆచదువే వీరిని స్వకార్యములయెడల నసంతుష్టులఁ గావించు ననియు సాధ్యమైనంతవఱకు వీరిని మూఱులుగనే యుంచుచువచ్చిరి. కాని గృహదాసులవిద్యావిషయమున,

బ్రాత్వాహము కలుగుచునేయుండెను. ఇట్టి యీ దాస్యప్రశ్నను నిర్దు
లించుకొంటే అంతఃకలహ ముప్పతిలైనను. మీఁద లిఖించినవడువున
కాలము గడచినకొలదియు నుత్తరమునందలివారివాదము దృఢ
మగుచుఁబోయెను. రెండుపక్షములవారికలహములును మఱింత భయం
కరము లయ్యెను. ఈ పోరాటములను శాంతింపఁజేయవలయు నని
౧౮౫౦-వ సంవత్సర ప్రాంతమున ఉత్తరదక్షిణములవారిమధ్య నొక
సమాధానము కావించఁబడెను కాని ౧౮౫౪-వ సంవత్సరమున ప్రవేశ
పెట్టఁబడిన ఒకబిల్లుములమున సమాధానము భగ్న మైపోవ మరల
నల్లకల్లోలము లారంభమయ్యెను. అనంతరము ఈదాస్యప్రశ్న భర్తనూ
యభర్తనూ యనువాదవివాదములు చెలరేఁగెను. ఆర్థికముగ నిది యావ
శ్యక మయ్యు ధార్మికముగ ఘోరపాతక మగుటచే సర్వథా పరి
త్యాజ్య మనుసిద్ధాంతము ప్రబలుమపోయెను. ఒకప్రక్క నిట్లు
వాదవివాదములతో దేశ మంతయు నాందోళిత మగుచుండ జాన్ బ్రౌన్
అనునతఁడు కొందఱు అనుచరుల వెంట నిడుకొని వర్జీనియానుండలి
హార్పర్స్ ఫెర్రీ యనుస్థానమును జేరి యచటియప్రతీష్ఠాగారమును
ముట్టించెను. ఆ ప్రాంతమందలిదాసుల నందఱును పురికొల్పి తిరుగఁ
బడునట్లు చేయుటకే ఇతఁ డీకార్యమును గావించెను కాని విద్యా
హీనులై, యుక్తాయుక్తచక్షుణతాశూన్యులై, మూర్ఖులై పశువుల
కంటెను మహానీచదశయం దున్నయచటిదాసుల కీఘటనముమూల
మున లేకమాత్రమైనను వివేకము కలుగదయ్యెను. బ్రౌన్ నిర్బంధితుడై
వర్జీనియానియమముల ననుసరించి ఉరితీయఁబడెను. తమమానవజన్మపు
ప్రయోజనము నైన గుర్తింపజాలని పరమమూర్ఖులగు దాసుల నీహా
ర్పర్స్ ఫెర్రీ ఘటనము కర్తవ్యపరాయణులఁ జేయఁజాలకపోయినప్పటి
కిని దేశమందలి దాస్యవిమోచనపక్షమువారి నందఱు నొక్కపెట్టున
కార్యక్షేత్రములోనికి దుముకునట్లు గావించెను. ౧౮౬౦-వ సంవత్స
రమున అగ్నేక్షుని (President) ఎన్నికలసందర్భమునందే ఉత్తర
దక్షిణములవారి కత్యంతతీవ్రములగు వాగ్వివాదములు జరగినవి. తుదకు
రిపబ్లికన్ వ్యక్తి యగు ఆబ్రహం లింకన్ ఎన్నుకొనఁబడెను. ఇతఁ
డును, కాంగ్రెసునందలి రెండుసభలవారును, దొరతనమందలి ఉత్తర
దాయిత్యము కల గొప్పగొప్పయధికారు లందఱును దాస్యప్రతి
పక్షులే యైయుండిరి. ఆకారణమున దక్షిణమువా రికఁ దమకొరిక
నెఱవేఱు దనునుద్దేశముతో సంయుక్తరాజ్య సంయోజన ప్రభుత్వమున
(Union) నుండి వేరుగుటకు నిశ్చయించుకొనిరి. ఈవిషయమున అంత
కంటెను ముందడుగువైచినది దక్షిణకొలీనారాజ్యము. ౧౮౬౦-వ
సంవత్సరము డిసెంబరునందు ప్రతినిధులు కొందఱు సమావేశమై దక్షిణ
సంఘాతము (Southern Confederation) అనుపేర నేర్పడి జఫర్
సన్ డేవిస్ అనునతనిని అగ్నేక్షునిగ నెన్నికొని కలహమునకు సంసిద్ధు
లైరి. ౧౮౬౧-వ సంవత్సరమున తమపూర్వులు గావించికొన్న యొడం
బడికను రద్దుపఱిచి సంయోజనమున(Union) నుండి విడిపోయి
నట్లు ప్రకటించుచు నందులకు సమాధానముగ నీక్రింది హేతువులఁ
బ్రకటించిరి. ఏనియమములకు కట్టుబడి తాము సంయోజనమునందుఁ

బ్రవేశించిరో ఆనియమములను ఉత్తరరాజ్యములవారు భంగపఱు
చుటచేతను, ప్రస్తుతపురాజ్యవ్యవస్థయొక్క ప్రజాస్వాతంత్ర్యనియ
మములు దాసయజమానులకుఁ బ్రతిహాలము లగుటచేతను, స్వేచ్ఛా
రాజ్యము లన్నియు దాస్యపద్ధతికేఁ బ్రతిపక్షి యగునతని నభ్యక్షునిగ
నెన్నుకొనుటచేతను, ముందు కార్యరూపమునకు వచ్చుసంయోజన
ప్రభుత్వము దాస్యరాజ్యములకు విరుద్ధ మగునది యగుటచేతను,
ఉపర్యుక్తకారణములవలన రాజ్యముల కన్నింటికిని సమానస్వాతం
త్ర్యము నిలువ దను హేతువుచేతను తామీసంయోజనముననుండి విడి
పోవుచుంటి మని ప్రకటించిరి. అదిమొదలు దాస్యరాజ్యములవా
రందఱును కాన్సెడరేట్లనియు, స్వేచ్ఛారాజ్యములవారు యూని
యనిష్టులు లేక ఛెడరేట్లులు అనియు పిలువఁబడసాగిరి. ఈ మొదటి
పక్షమువారు సంయోజనమును భగ్నము గావించవలె నని తలపెట్టును
రెండవపక్షమువారు దానిని రక్షింపను కటిబద్ధు లైరి. ఈతరుణమున
దాస్యప్రశ్నము గౌణము కాఁగా యూనియనురక్షణమే ప్రాముఖ్య
మును వహించెను. దక్షిణకొలీనావారు తమనిశ్చితాభిప్రాయములఁ
దక్కిన దాసరాజ్యము లన్నింటికిని బంప ఫిబ్రవరినెల యగుసరికి మిసి
సిప్పీ, ఫ్లోరిడా, అలబామా, జార్జియా, లూయియానా, టెక్సాస్ రాజ్య
ములు యూనియనువదలి కాన్సెడరేట్లుపక్షమునఁ జేరెను. యుద్ధమారంభ
మైనతరువాత వర్జీనియా, ఉత్తరకొలీనా, టెన్నేసీ, అర్కన్సస్
అను మఱినాలుగురాజ్యములు కాన్సెడరేట్లతోఁ గలసెను. దక్షిణమువా
రందఱును రిచ్ మాండ్ నగరమును కేంద్రస్థానముగ నేర్పఱుచుకొనిరి.
ఆసమయమున జనరల్ విక్టోరియా స్కాట్ అనునతఁడు ఛెడరత్ నేనల
కధిపతిగ నుండెను. సప్టర్ నామకదుర్గ మప్పుడు ఛెడరత్-అధికార
మందే యుండెను కాని దానియందలి బాటరీ లన్నియు కాన్సెడ
రేట్లకుఁ జెందియుండెను. ప్రెసిడెంటు మన్నగువారి నెన్నుకొనిన
పిదప దాస్యరాజ్యములవా రాదుర్గముమీఁది యూనియన్ పతాకమును
దీసివేయ సంకల్పించిరి. ఇందునిమిత్తము వీరు ప్రెసిడెంటు లింకను
నడుగ నతఁ డాసమాచారమును స్కాటున కెఱింగించెను. శాంత
ముతో వ్యవహారములఁ జక్కఁజూచుకొనుట మంచి దని స్కాటు
ప్రత్యుత్తర మొసంగెను. లింకనుయొక్క మంత్రులును (కాబినెట్)
నెక్కువమంది సప్టర్ దుర్గమును శాంతిపూర్వకముగ వదలుటయే మంచి
దని సలహా నిచ్చిరి. కాని సప్టర్ పోయినయెడల సమస్తము పోయి
నటులే యని యెంచి లింకన్ ఆదుర్గమును బలపఱుచుటకై యుత్తరు
వుల నొసంగెను. ఈసమాచారము తెలిసినతోడనే కాన్సెడరేట్లు
ఎక్కువజననవ్వుము లేకుండ నాదుర్గమును స్వాధీనపఱుచుకొనుటకుఁ
దమనేనాని యగు జేర్ గార్డున కాజ్ఞా నొసంగిరి. దుర్గమును వదలి
పోవుటకై యచట నున్న మేజర్ ఆండర్సనునకు వార్త నంప నతఁ
డందులకు సప్తుతింపఁడయ్యెను. అంత ౧౮౬౧-వ సంవత్సరము
ఏప్రిల్ ౧౨-వ తారీఖున కాన్సెడరేట్లునేనలు సప్టర్ దుర్గముమీఁద
బాంబులఁ గురిపింప నారంభించెను. దుర్గమందు కేవలము ౫౦ మంది
పైనికులే యుండినందున ఆండర్సన్ వెంటనే దానిని వదలిపోయెను.

సప్టర్ దుర్గపుటన మైనవెంటనే, స్వేచ్ఛారాజ్యములవా రందఱు నొక్కమ్మడి నేకీభవించి యిందులకు ప్రతికృతి వింపవలె నని నిశ్చయించిరి. అనంతర మీరెండు తెగలవారికిని బాల్టిమోరునందు సంగ్రామ మయ్యెను. ఇం దనేక సైనికులు హతు లైరి. అటుపిమ్మట వర్జీనియా యందు యుద్ధ మారంభమయ్యెను. ఇందు తూర్పునందలివారు దాస్యరాజ్యములపక్షమును, పడమటిదిక్కునందలివారు స్వేచ్ఛారాజ్యములపక్షమును అవలంబించుటచే వీ రిరువురకును పరస్పరము పోరాటము కలిగెను. పూర్వవర్జీనియనులు పడమటివారిమీఁద దండెత్తి పోయిరి కాని యచట మెక్ కెల్లెన్ అనునతఁడు వీరిని పరాజితులఁ గావించి పాఱఁదోలెను. ఈసందర్భమందే పడమటివర్జీనియా యని భిన్నరాజ్య మేర్పడెను. కెంటకీ, మిసోరీరాజ్యములందును ఇటులే పోరాటములు జరగియుండెను. మొత్తముమీఁద కాన్సెడరేట్లకే అపజయ మగుడు ఈరాజ్యములు యూనియనునందే స్థిరపడెను. వీని యన్నింటికంటె మనస్సన్ నందు జరగినయుద్ధ మత్యంత ప్రచండమైనది. ఇందు జనరల్ మెక్ డోవెల్ అనునతఁడు 30,000ల సేనతో వాషింగ్టనునుండి బయలుపెడలి కాన్సెడరేట్లకేంద్రముగు రిచ్ మాండ్ నగరమును ముట్టడింప వచ్చుచుండెను. మెక్ కెల్లెన్ వలన నోటువడిన పిదప బేర్ గార్డు 20,000ల సైనికులతో మనస్సన్ సమీపమందలి బుల్ రన్ నామక ప్రవాహముపొడుగునను వ్యాపించియుండెను. జూలై మాసమున నిచట నీరెండుపక్షములవారికిని జరగినయుద్ధమందు మెక్ డోవెల్ క్రింద నున్న యూనియనుసేనల కపారమున నష్టము వాటిల్లి స్వేచ్ఛారాజ్యములవా రందఱును సిగ్గుచే అవనతవదను లైరి. యూనియన్ పక్షమువా రందఱును మొట్టమొదటి గొప్పయుద్ధమున నపజయము కలుగుట అపశకున మని చింతింపసాగిరి. కాని, ప్రెసిడెంటు లింకన్ మాత్ర మట్లు తలపోయక సైనికులశిక్షణము సరిగ లేనందున నిట్లు సంభవించె నని తెలిసికొనెను. అందువలన మెక్ కెల్లెన్ సేనా నాయకుని గావించి సేనల నన్నింటిని శిక్షాయుక్తములుగఁ జేయుట కుత్తరువుల నొసంగెను. తదనుసారము డిసెంబరునెల వచ్చుసరికి 60,000ల మంది సుశిక్షుతులగు సైనికులు సంసిద్ధు లైరి. తరువాత నితఁడు కాన్సెడరేటురేవుసట్టణము లుండిన పూర్వతీరమంతటిని ముట్టడి వైచి విదేశములనుండి యెట్టిపదార్థములుగాని రాక్షండులగునఁ జేయవలయు నని నియమించెను. ఒకప్రక్క నిచట యుద్ధము సాగుచుండ నీయిరుపక్షములవారను వారివారిప్రతినిధుల యూరోపుఖండమునకుఁ బంపి వారిద్వారా తమసిద్ధాంతములను ప్రచారము చేయింప మొదలిడిరి. ఈ కార్యమువలన ఉత్తరపక్షమువారికే యొక్కవలాభము కలిగెను. ఇవన్నియు నిటలుండ అసలుయుద్ధ మారంభ మగు సమయమునకు స్వేచ్ఛారాజ్యములు 22 వఱకును పెరిగిపోగా దాస్యరాజ్యములు కేవలము 11 మాత్రమే మిగిలెను. ద్రవ్యము, యుద్ధ సామగ్రిలు మొదలగువానిని సమకూర్చుకొనుటయందేమి, రాకపోకలకు మిగుల ననుకూలములైన మార్గముల విశములో నుంచుకొనుటయందేమి కాన్సెడరేటులకంటె యూనియనిస్టులే ఎక్కుడుసౌకర్యములను

గలిగియుండిరి. కాని తిరుగఁబడినరాజ్యముల నోడించి వారిని మరల యూనియనునకు బద్ధు లై యుండులాగునఁ జేయుటయందు స్వేచ్ఛారాజ్యములవారికార్యమే యొక్కవ కఠినమై యుండెను. అగ్నేక్షుని యాదేశానుసారము 1861-వ సంవత్సర మంతయు సైనికులను సుశిక్షితులఁజేయుటయందే కడచిపోయెను. 1862 ఆరంభ మగునాటికి యూనియనిస్టులపక్షమున 3,000,000ల సైనికులును, 200ల యుద్ధనౌకలును తయారయ్యెను. అప్పటికి 100,000లు మనోదుర్గమందును, 2,000,000లు వాషింగ్టన్ చేరువ చుట్టుప్రక్కలందును, 20,000లు పడమటివర్జీనియా యందును, 1,000,000లు లూఈవిల్లియొద్దను, 20,000ల మంది అత్యంతపశ్చిమసీమలందు స్థాపితులై యుండిరి. ఇదేతరుణమున కాన్సెడరేట్లయొద్ద 2,000,000ల సైనికులు సంసిద్ధు లై యుండిరి. వారిలో 1,200,000ల మంది తూర్పు వర్జీనియా యందును, 30,000ల మంది కెంటకీరాజ్యములోని కొలంబస్, డొనెల్ సన్, హెన్రీ నామకదుర్గములందును, 20,000ల మంది టెన్నెస్సీరాజ్యములోని నాష్ విల్లి, చట్టనాగాలయందును నిలిచియుండిరి. వీరు గాక మఱియ నేక సేనలు, న్యూఆర్లియన్స్, నెట్ చేజ్, విక్సబర్గ్, మెంఫీసులఁదుఁ గూడి మిసిసిప్పీలోయ నంతటిని గాచుచుండెను.

మీఁద వచించినవడువున సైనికుల నుత్తమరీతిని శిక్షితులను గావించు ప్రయత్నములందే 1861-వ సంవత్సరము కడచిపోయెను. అంత 1862-వ సంవత్సరము జనవరిమాసము 22-వ తారీఖున యూనియనుసేనల కన్నింటికిని సర్వాధిపత్యము వహించియున్న ప్రెసిడెంటు లింకన్ ఈక్రిందివడువున నుత్తరవులఁ గావించెను.

“ఈసంవత్సరము ఫిబ్రవరి 22-వ తారీఖున సంయుక్తరాజ్యములసేనలు కాన్సెడరేటుసేనలపై దండెత్తి పోవలయును. కావున ముఖ్యముగా మనోదుర్గమందలి బలములును, వాషింగ్టన్ ప్రాంతములందు మెక్ కెల్లెన్ అధీనమున నున్న పాటోమాక్ సైన్యమును, పశ్చిమవర్జీనియా యందలి దళములును, కెంటకీరాజ్యమందలి లూఈవిల్లియొద్ద నున్న సేనలును, కెయిరో దగ్గటి జలస్థలవాహినులును, మెక్సికోసింధు శాఖయందలి జలసేనలును వైని వచించినతారీఖున బయలుదేలుటకు సర్వసన్నద్ధము లై యుండవలెను. ఇవికాక తక్కిన సేనాసమూహములన్నియుఁగూడ నుత్తరువులకై వేనియుండవలెను. ఈసేనావిభాగములన్నింటికిని జెందిన యధికారులు, ఆఫీసరులు, దళాధిపతులు లోనగు వారు తమతమకర్తవ్యములను బాగుగ గుర్రెఱిగి, ఈయుత్తరువుల నన్నింటిని అమలులోఁ బెట్టవలయును.”

అటుపిమ్మట నితఁడు యుద్ధ మేలాగున సాగింపఁదగునదియు, దన మంత్రవర్తనతోఁ గలసి యాలోచించుకొని స్థిరపఱిచికొనెను.

కాన్సెడరేట్లకు ముఖ్యస్థాన మగు రిచ్ మాండ్ నగరమును ముట్టడి వేయుటయు, ఉత్తరమందలి యూనియనుసేనలు నిరాటంకముగ దక్షిణమున కేగుటకును, కాన్సెడరేట్లను విడఁదీయుటకును వీ లగు

లాగున మిసిసిప్పీలోయను వశపఱచుకొనుటయు నిప్పుడు యూనియన్ స్థలకు ముఖ్యకర్తవ్యము లై యుండెను. అందునిమిత్తము వర్జీనియా యందును, పశ్చిమరాజ్యములందును, సముద్రతీరమంతటను వెంటనే యుద్ధము సాగింపవలసియుండెను. ఈవిధానము ననుసరించి యుద్ధ మారంభ మైనవెంటనే పశ్చిమప్రాంతములందు టెన్నెసీనదిమీద నున్న హెన్రీదుర్గమందును, కంబర్లాండ్ నదిమీది డౌనెల్ సక్ దుర్గమందును కాన్ఫెడరేటుసేన లుంకినందున కన్ఫెడరేట్ ఫూట్ మొదటిదుర్గమును, సింస్పక్ గ్రాంట్ రెండుదుర్గమును ముట్టడించి వశపఱచుకొనిరి. అనంతరము జనరల్ హెల్లాకుతోడ్పాటుతో నితఁడు కారింత్ నగరమును సైతము ఆక్రమించుకొనెను. క్రమముగా పోప్, ఫూట్ నామక సేనానుల ఉద్యమములమూలమున మిసిసిప్పీనది యుత్తరభాగమున విక్స్ బర్గ్ వఱకును యూనియన్ స్థలవశ మయ్యెను. దక్షిణమున అడ్మిరల్ ఫ్రాన్కెల్ గావించిన ప్రయత్నములవలన మిసిసిప్పీ మీదిపోర్ట్ హాడ్ సక్ వఱకును గల భాగము యూనియన్ స్థలకు దొరకెను. కాని పూర్వప్రాంతములందు కాన్ఫెడరేట్లకే యెక్కువజయము చేసారెను. రిచ్ మాండ్ నగరము నాక్రమించుకొనవలయు నని మెక్ కెల్ లక్ ఘోరప్రయత్నముల సలిపెను కాని సాధ్యము కాకపోయెను. అందువలన యూనియన్ స్థ సేనానాయకులందు మూడునాలుగుపర్యాయములు మార్పులు కలిగెను. అయినప్పటికిని ౧౮౬౨-వ సంవత్సరము సమాప్త మగుసరికి యూనియన్ స్థపక్షమువారికే యెక్కువ ఆనుకూల్యముగ నుండెను. పోర్ట్ హాడ్ సక్, విక్స్ బర్గ్ మధ్యగల భాగము దప్పఁ దక్కిన మిసిసిప్పీ భాగమంతయు యూనియన్ స్థలచేతులందుఁ జిక్కినది. సమగ్రపశ్చిమవర్జీనియా, యావత్తు మిసోరీ, సమస్తకెంటకీ, టెన్నెసీ, అర్కన్ ససులలోని విస్తారభాగమును, మిసిసిప్పీ, లూయిజూనాలలోని కొన్ని భాగములును యూనియన్ స్థలవశ మయ్యెను. ఇక యుద్ధమునందలి జయపజయము లనిన పడుమటియూనియన్ స్థల కెక్కువ జయములును, తూర్పున కాన్ఫెడరేట్ల కెక్కువజయములును లభించి యుండెను. యుద్ధము లీప్రకారము హోరాహోరిగ జరగుచుండినకాల ముండే ౧౮౬౨-వ సంవత్సరము సెప్టెంబరుమాసమున లింకన్ దాస్య విమోచనమును బ్రకటించి ౧౮౬౩-వజనవరి మొదటితారీఖుననుండి యూనియను మనులులోనికి వచ్చు నని వెల్లడిగానించెను. తదనుసారము జనవరిమాసము వచ్చినతోడనే దాస్యరాజ్యము లందలిదాసు లందఱును స్వతంత్రు లై రనియు, సంయుక్తరాజ్యముల ప్రభుత్వము తక్కినజను లందఱవలె వీరిసంరక్షణాదులవిషయమున బాధ్యత వహించు ననియు, న్యాయానుకూల మగురీతిని ద్రవ్యాగ్ధనపరులై వీరిష్టమువచ్చినలాగున జీవింపవచ్చు ననియు, మఱియు నట్టివారు వలసినయెడల సంయుక్తరాజ్యములసేనలందు చేరి పని చేయుట కెట్టియధ్యంతరము నుండ దనియు దేశమం దంతటను ఘోషణముం జేయించెను. ఈఘోషణము కాన్ఫెడరేట్లతోపాగ్ని కింధనము గాఁగా, వారిప్రెసిడెంట్ గు డేవిస్ లింకనుయొక్క ఈ ప్రకటనము యజమానుల నందఱును హత్య గావించుట దని బానిసలను ప్రేరేపించుట యని

వక్కాణించెను. కాని దాస్యమును రూపుమాప నెంచువారి కందఱకు నింగువలన మహానందము కలిగెను. ౧౮౬౩-వ సంవత్సర మంత మగు నప్పటికి ౧,౦౦,౦౦౦ ల మంది ముక్తదాసులు సంయుక్తరాజ్యముల సైన్యవిభాగమందుఁ బనిసేయుచుండిరి. ౫౦,౦౦౦ ల మంది సైనికులై ఆయుధములఁ దాల్చియుండిరి. దాస్యవిమోచనమువలన విదేశములందును, ముఖ్యముగ నింగ్లండునందును అమితానందము కలిగెను. ఆంగ్లేయు లింతవఱకును ఉత్తరరాజ్యములపట్ల సందేహమును వహించి యుండిరి కాని దాస్యవిమోచనమువలన వీరియనుమానము లన్నియుఁ దీటిపోయెను. ౧౮౬౩-వ సంవత్సరమున చాన్సర్ విల్లీ మున్నగు ప్రదేశములందు యూనియన్ స్థలకు పరాజయమే కలిగెను కాని తుదకు విక్స్ బర్గ్, చట్టనూగానామక స్థానములు దొరకుటవలన మిసిసిప్పీ లోయ యంతయు వీరివశ మగుటయే కాక లూయిజూనా అర్కన్ సన్, టెన్నెసీలు ఛెడరల్ రాజ్యములోనికి వచ్చెను. ఈజయమున కంతకును కారకుఁ డంతవఱకు నెక్కువప్రఖ్యాతి లేక యుండిన జనరల్ గ్రాంట్ అనునతఁ డగుటచేత ప్రెసిడెంటు లింకన్ ఇతనిని యుక్తమగురీతిని సమ్మానించుటకై వాషింగ్టనునకుఁ బిలిపించి రెఫ్టెనెంట్ జనరల్ అనుపదము నొసంగి అమెరికా సంయుక్తరాజ్యములసేనకు నాయకునిగఁ గావించెను. అటుతరువాత గ్రాంటు యుద్ధక్షేత్రమునకు మరలిపోయి మీడ్, షేర్మన్ లను మఱి యిద్దఱు సేనానులతోఁ గలిసి భావియుద్ధకార్యక్రమమును నిశ్చయ పఱచుకొనెను. తదనుసారము గ్రాంటు వర్జీనియానందలి కాన్ఫెడరేటు ముఖ్యసేనాని యగు జనరల్ లీ యనునతనితోఁ దలపడుటకును, షేర్మన్ డాల్టన్ వద్ద జాన్స్ టన్ అను వేటొక కాన్ఫెడరేటుసేనాని నెదిరించి జార్జి యారాజ్యమును లోబఱచుకొని యటనుండి యుత్తరము నకుఁ బోయి రిచ్ మాండును ముట్టడించునపుడు గ్రాంటునకుఁ దోడ్పడుటకును సిద్ధపఱుపఁబడెను. ఈసమయమున యూనియన్ స్థలపక్షమున ౨,౬౦,౦౦౦ ల సైనికులును, కాన్ఫెడరేట్లతరపున ౪,౫౦,౦౦౦ లును ఉండిరి. ఇంతపర్యంతము జరిగినయుద్ధము లన్నియు కేవల మారంభికములే యైయుండెను. అసలుయుద్ధ మనునది ముందే యుండ లోక మంతయు దానిపరిణామమునకే యెదురుదూచుచుండెను.

పైని గావించికొనిన ఏర్పాట్లప్రకారము ౧౮౬౪-వ సంవత్సరము మే నెలయందు షేర్మన్ బయలుపడలి డాల్టన్ వద్ద జాన్స్ టను నోడించి పాఱఁదోలి యనంతరము రెసకా, డల్లాస్, లాస్ మాంట్ లె, కనీసామాంట్ లె మున్నగు స్థానములలో నొకదానితరువాత నొకదానియందు జయము గొనుచు అటలాంటానగరముమీది కేఁగి దానినిగూడ వశపఱచుకొనెను. ఇక్కడ నీవిధమున జరగుచుండ దక్షిణమున అడ్మిరల్ ఫ్రాన్కెల్ మోబైల్ నగరమును జయించి పట్టుకొనెను. ఇదేతరుణమున రెండుసంవత్సరములనుండియు యూనియన్ స్థనాకల వేధించుచుండిన ఆలబామా యను శత్రులయుద్ధనాక కేర్ సర్జ్ నామకనాకతోఁ దలపడి యోడి సముద్రమున మునిగిపోయెను. షేర్ మన్ అటలాంటావిజయానంతరము జార్జి యారాజ్యమునుధ్వంసము

అమెరికా సంయుక్త రాజ్యములు

గావించుచుఁ బోయి సవన్నా నగరము నాక్రమించుకొనెను. ఈసందర్భమున జార్జియాకు పదికోట్ల డాలర్ల నష్టము గలిగెను. పేర్ మేక్ ఇచట ఒక నెలరోజు లుండి తననేన నింకను బలపఱచుకొని ఉత్తరాభిముఖుడై జనరల్ గ్రాంటునకుఁ దోడ్పడ బయలుదేరిపోయెను.

జార్జియా, కెరోలీనా రాజ్యములం దీవిధమున సమాచారములు జరగుచుండ వర్జీనియాలో నదేసమయమున జనరల్ గ్రాంట్, జనరల్ లీతోడ ప్రతిఘటించి పోరాడుచుండెను. విల్టన్ నెస్, స్పార్ట్ సిల్వా నియా, కోల్డ్ హార్బర్ మొదలగు స్థలములందు జనరల్ లీయొక్క సేనల నెదిరించి ఘోరముగఁ బోరుచు ముందునకే సాగిపోయి, గ్రాంటు పీటర్స్ బర్గును ముట్టడించెను. లీ ఇతనిని వేటొక ప్రక్క కాకర్నించు నిమిత్తము షె నెండో హా నామక నదీమార్గమును వశపఱచికొని వాషింగ్టన్ పట్టణమును ముట్టడించునట్లు జశిసింపవలసినదిగ నాజ్ఞాపించి అగ్గియను కాన్ఫెడరేటు సేనానిని షె నెండో హాలోయకుఁ బంపెను. తదను సార మర్లీ కూలోయ నంతటిని స్వాధీనపఱచికొని క్రమముగఁ బ్రయాణములు సలుపుచు వాషింగ్టనునుండి ఆటు మెల్ల నూరములొనికిఁ బోయెను. కాని ఇంతలో గ్రాంటు పంపిన షెరిడన్ యూనియన్ సేనలతో నితనిమీదఁబడి చావఁదన్ని, కాన్ఫెడరేట్ సేన నంతయుఁ జెదరఁగొట్టెను. ఇట్లు లోయ నంతను ఎడారి గావించి వెనువెంటనే షెరిడన్ గ్రాంటుదగ్గఱకు వచ్చిచేరెను. అనంతరము రిచ్ మాండ్ ముట్టడి మహాతీవ్రముగ జరగెను. మున్ము దీనగరమునకు ద్వారముగ నున్న పీటర్స్ బర్గును జయించినచో రిచ్ మాండును బట్టికొనుట సుకరమని యెంచి యటులే చేయించెను. కాని పీటర్స్ బర్గును జయించుటయే యూనియన్ స్థలకు విగుల కష్టమయ్యెను. తుదకు ౧౮౬౫-వ సంవత్సరమున పీటర్స్ బర్గుపట్టణము స్వాధీన మయ్యెను. దీనితోపాటు రిచ్ మాండునగరము పతనముకాఁగా జనరల్ లీ యాచోటు వీడి యూనియన్ స్థల సేనలను ద్రోసికొనుచు ముందరికిఁ బోవ ప్రయత్నించెను గాని సాధ్యము కాకపోయెను. అపరిమితములుగ నున్న గ్రాంటు సేనలు జనరల్ లీని అడుగడుగున నెదిరించి యతనిమార్గము సరికట్టినవి. అంతఁ జేయునది లేక ౧౮౬౫-వ సంవత్సరము ఏప్రిల్ తొమ్మిదవతారీఖున అప్పామెట్టక్స్ వద్ద నితఁడు ౨౮,౦౦౦ల మంది సైనికులతోఁగూడ జనరల్ గ్రాంటునకు లోబడిపోయెను. ఇట్టి అఖండవిజయము కలిగిన తరుణమున జనరల్ గ్రాంట్ జనరల్ లీని పీరోచితముగ సమూహించెను. గ్రాంటు అతనిచేతనుండి ఖడ్గమును దీయించియుండలేదు. మఱియు నితఁడు లీయొక్క సైనికులకు వారియశ్వములను వారికే యిప్పించి యాతని సైన్యమునకు ౫ రోజులవఱకును సరిపోవునట్టి యాహారపదార్థము లన్నింటిని నిప్పించెను.

రిచ్ మాండ్ పతనానంతరము కాన్ఫెడరేట్ ప్రెసిడెంట్ లుగ డేవిస్ తనమంత్రివర్గముతో చార్లొటెపట్టణమునకుఁ బోయెను. కాని యచట కాన్ఫెడరేట్ సేనాని జాక్సన్ పేర్ మేక్ చే పరాజితుడై యతనికి లోబడిపోయినందున దాస్యరాజ్యములవారి ప్రభుత్వమే భగ్న మైపోయెను. డేవిస్ జార్జియాకుఁ బోవుచుండ మేనెలలో

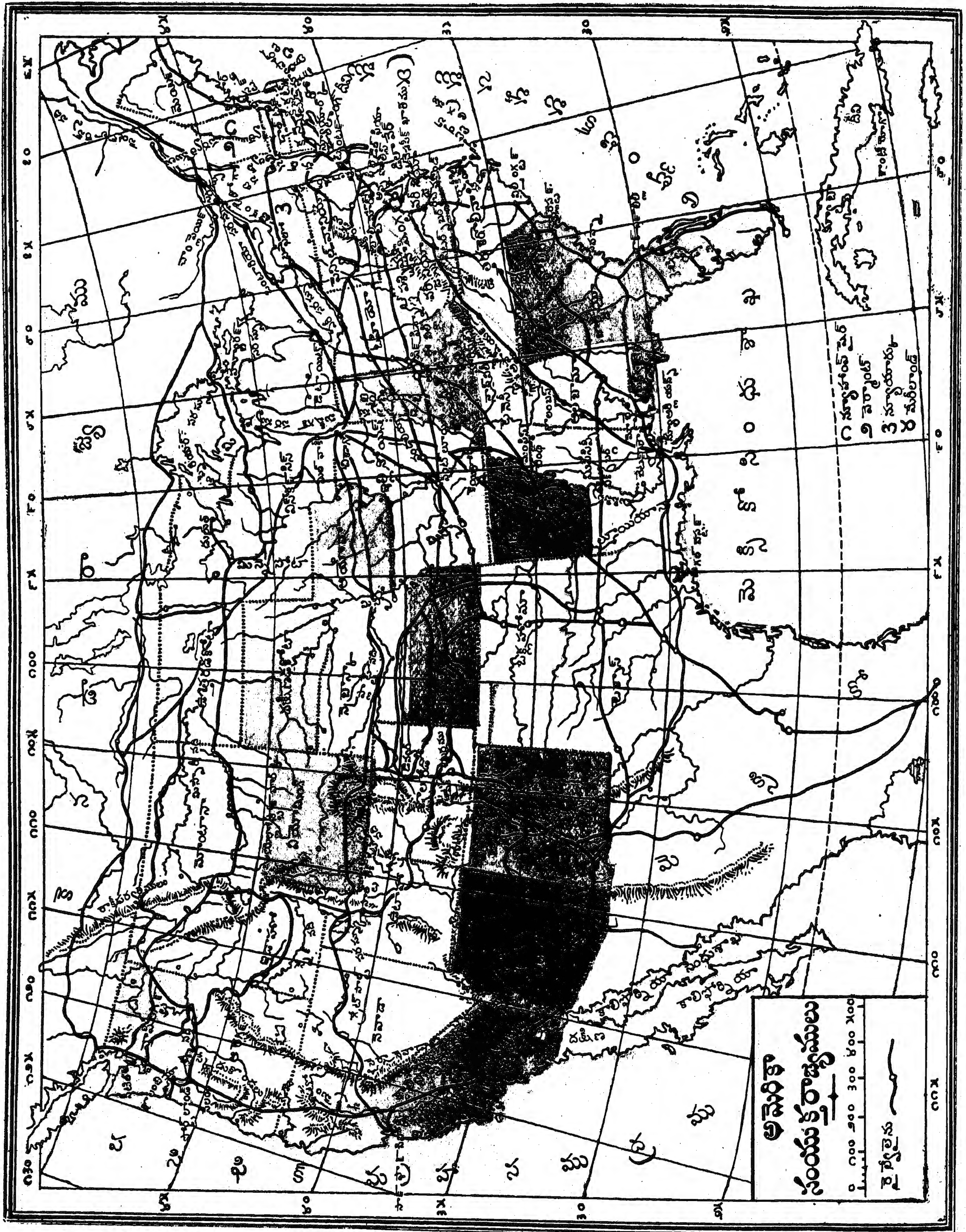
ఇర్విక్ విల్లీ యొద్దఁ బట్టికొనఁబడి వర్జీనియానుండి మిశ్రోగుర్గమున కంపఁబడెను. అచట రెండుసంవత్సరములు కైదీగ నున్న పిమ్మట యూనియన్ ప్రభుత్వమువా రితనిని జామీనుమీద వదలిరి. యుద్ధము పరిసమాప్త మగునప్పటికి యూనియన్ సేనలందు ౧౦,౦౦,౦౦౦ల మంది సైనికు లుండిరి. వీరిలో ౮,౦౦,౦౦౦ల మంది ఒక్క పర్యాయముగ సైనికవృత్తి విడనాడి మరల వారివారివృత్తులందు మగ్నులై జీవనము సేయసాగిరి. యూనియన్ స్థలపక్షమున నీయుద్ధమందు ౩,౬౦,౦౦౦ల మంది మనుజులు హతు లైరి. కాన్ఫెడరేటు పక్షమునందును నింత కెక్కువగనే మరణించియుందురు. కావున ౩ లక్షలకు పైగ మనుష్య ప్రాణము లర్పణము కాఁగా నీదాస్యప్రభ అమెరికానుండి యంతరించి పోయినది. దాస్యరాజ్యములవా రిగ్గఁడు తమపక్షము వహించి-తమ స్వాతంత్ర్యమును స్వీకరించు నని నమ్మియుండిరి కాని యది వట్టి భ్రమయే యైపోయెను.

అమెరికా సంయుక్త రాజ్యములు (The United

states of America) — ఇది ప్రజాపాలితమున సంఘాతరాజ్యము (Federal Republic). సమశీతోష్ణకటిబంధమున (Temperate Zone) ఉత్తర-అమెరికామధ్యభాగము నంతటను అనఁగా ౨౫°౩౫-౪° ఉత్తర-అక్షాంశములమధ్యను, ౬౬°౫౫ - ౧౨౪°౪౫ పశ్చిమ రేఖాంశములమధ్యను వ్యాపించియున్నది. దీని కుత్తరమున కెనడా రాజ్యము. విశాలసరస్సులవలన నేర్పడిన నై సర్గికరేఖయు ౪౯-వ యక్షాంశమునకు సమానాంతరమున దానిదగ్గఱనేయుండు కల్పిత రేఖయుఁ గలసినచో దీనియుత్తరసీమారేఖ యగును. దక్షిణమున మెక్సికో సెంధు శాఖాతీరమును, రియో గ్రాండ్ డెల్ నార్తె యొక్క లోయకొంతవఱకు, ననంతరము పశ్చిమోత్తరముగఁ బోయిన కల్పిత రేఖయు ఎల్లలుగ నున్నవి. తూర్పున అట్లాంటిక్ మహాసాగరము. ఈ మహాసముద్రము యూరోపు పశ్చిమతీరము పర్యంతము మాఁడువేల మైళ్ల దూరము వ్యాపించి ఈ రెండు ఖండముల వ్యాపారాదులకును ముఖ్యమార్గముగ నున్నది. సంయుక్త రాజ్యములకుఁ బడుమట పసిఫిక్ మహాసాగరము. ఇది ౫, ౬ వేలమైళ్ల నిడివిని ప్రాచ్యఖండముల పూర్వతటములవఱకును వ్యాపించియున్నది. దీనిమార్గమున నంత మిక్కుటమును వ్యాపారము జరగదు.

ఆరంభదశయం దీదేశమునకు మూలభూతములైన ౧౩ రాజ్యములును ఏకీభవించి ౧౭౮౭-వ సంవత్సరమున సంయోజనవ్యవస్థ నేర్పఱచుకొని దానిద్వారా కొన్ని పరిపాలనాధికారములను (Powers of Administration) సంయోజన ప్రభుత్వమున కొసంగియుండెను. ౧౭౮౯ మొదలుకొని ఈవ్యవస్థ ననుసరించియే పరిపాలనము జరగుచున్నది కాని యవసరమునుబట్టి ఈ వ్యవస్థయందు వేరేవేరుసమయములలో మార్పులు కలుగుచుఁబోయె నని ముందు విశదము కాఁగలదు. ఆదియందలి ౧౩ రాజ్యములును క్రమముగ ౪౮ రాజ్యములుగఁ జెరిగిపోయెను. వీని యన్నింటి మొత్తపు వైశాల్యము

అమెరికా సంయుక్త రాజ్యములు

30, 21, 20 చదరపు మైళ్లు. 1920 - వ సంవత్సరపు జనాభా ప్రకార మిచట 10, 22, 10, 20 మంది జను లుండిరి; అనగా చదరపు మైలునకు 32.2 వంతున గలరు. ఇందు నూటికి 17.2 మంది యూరోపియన్ సంతతు లగు తెల్లవారు. 1920 - వ సంవత్సరము నాటి జనగణననుబట్టి 12, 00, 13, 000 ల జను లుండిరని తెలియ వచ్చెను. ఇందులకుఁ దోడుగ నీరాజ్యములకు వెలుపల దీనికిఁ జెందినది 2, 11, 20 చదరపు మైళ్ల దేశమున, అందు 1, 20, 12, 22 మంది మనుష్యులును ఉండిరి. ఇంకొక నలువదియేనిమిదిరాజ్యములు నీ క్రింది పేరులఁ బరచుచున్నవి.

1. అల్బమా	12. కెంటకీ	33. ఓహియో
2. అరిజోనా	13. లూయియానా	34. ఓక్లహోమా
3. అర్కాసస్	14. మెయిన్	35. ఆరెజాన్
4. కాలిఫోర్నియా	15. మేరీలాండ్	36. పెన్సిల్వనియా
5. ఉత్తర కెరోలీనా	16. మస్సాచుసెట్స్	37. రోడ్ దీవి
6. దక్షిణ కెరోలీనా	17. మిషిగన్	38. టెన్నెస్సీ
7. కొలరేడో	18. మిన్నెసోటా	39. టెక్సాస్
8. కన్సెక్టికట్	19. మిసిసిప్పి	40. ఉటాహ్
9. డిలావేర్	20. మిసోరి	41. వెర్మోంట్
10. ఫ్లోరిడా	21. మోంటానా	42. వర్జీనియా
11. జార్జియా	22. నెబ్రాస్కా	43. పశ్చిమ వర్జీనియా
12. ఇడాహో	23. నెవాడా	44. వాషింగ్టన్
13. ఇల్లినాయిస్	24. న్యూహాంప్షైర్	45. విస్కన్సిన్
14. ఇండియానా	25. న్యూజెర్సీ	46. వియోమింగ్
15. అయోవా	26. న్యూమెక్సికో	47. ఉత్తర డకోటా
16. కన్సన్	27. న్యూయార్క్	48. దక్షిణ డకోటా

ఇవిగాక సంయుక్త రాజ్యముల వెలుపల దీనికిఁ జెందినవి:—

1. అలాస్కా, 2. గుఅమ్, 3. హవై, 4. ఫైనామా, 5. ఫిలిప్పైన్, 6. పోర్టు రైకో, 7. సమోవా, 8. వర్జీన్ దీవులు అను ఎనిమిది ఇలాకాలు కలవు.

పై సర్దికప్పురూపము, నదులు, పర్వతములు, సరస్సులు:—

అట్లాంటిక్ సముద్రతీరమును, మెక్సికోసింధుశాఖాతీరమును పల్లముగ నుండును. ఈ ప్రక్కయందలి నదు లంత పెద్దవి కావు. ముఖ్యముగ పూర్వోత్తరపు - అట్లాంటిక్ తీరము సింధుశాఖలు - అఖాతము లతోఁ గూడుకొని కడువక్రముగ నుండును. ఈ ప్రాంతమున సెంట్ లారెన్స్, హాడ్సన్, పొటోమాక్, డిలావేర్ నామక నదులు ముఖ్యమైనవి. అట్లాంటిక్ తీర ప్రదేశమునకుఁ బశ్చిమమున అప్లాషియన్ పీఠభూములు పర్వతములు వ్యాపించియున్నవి. ఇవి సెంట్ లారెన్స్ నదియొక్క దక్షిణముననుండి యారంభమై దక్షిణపశ్చిమాభిముఖముగ సుమారు 300 ల మైళ్ల వెడల్పున మెక్సికోసింధుశాఖాతీరముపర్వతమును బోవును. ఇం దనేక పర్వతమాలికలు సమూహములు గలవు. వానిలో న్యూహాంప్షైర్ లోని శ్వేత పర్వతములును, వెర్మోంటు లోని హరిన్త హిధరములును, దక్షిణపూర్వపు న్యూయార్క్ లోని

కాట్స్కిల్ కొండలును, ఉత్తరన్యూయార్క్ నందలి అడీరకొడక్స్ కొండలును, పెన్సిల్వనియా యందలి ఆల్ఫ్ సీపర్వతములును ముఖ్యమైనవి.

అప్లాషియన్ పీఠభూమికి పడమట మధ్య - సమతల భూమి వ్యాపించియున్నది. ఉత్తరమున లారెన్షియన్ పీఠభూమి దీనికి తగులును. ఈమైదాన ముత్తరమున ఆర్కిటిక్ మహాసముద్రము వఱకును, దక్షిణమున సింధుశాఖవఱకును బోయియున్నది. మధ్య - సమతలభూమికి (Central plain) పశ్చిమమున మధ్య - పీఠభూమి (Central plateau) కలదు. ఈ పీఠభూమికి బళ్ళిమోత్తరములందు మధ్య - సమతలములును, దక్షిణపూర్వములందు సింధుశాఖ - సమతలములును జుట్టియున్నవి.

మధ్య-సమతలభూమికి దిన్నగఁ బశ్చిమమున ఉత్తరముననుండి దక్షిణముగ వ్యాపించి రాకీపర్వతసీమలు గలవు. ఈ పర్వతభూమి యొక్క వెడల్పు ఒక్కొక్కచోట వెయ్యి మైళ్ల వఱకును గలదు. వీని పడమటి భాగములందు సైరా నెవాడా కొండలును, కాస్కేడ్, తీర పర్వతములును, నీలగరులును (Blue Mountains) గలవు. మఱియు రాకీపర్వత ప్రాంత మంతయు దక్షిణరాకీభూమి, వియోమింగ్ పరీవాహ త్రేతము (Wyoming basin), మధ్యరాకీభూమి, ఉత్తరరాకీభూమి యని నాలుగు భాగములుగ విభజింపఁబడి యున్నది. దక్షిణరాకీభూములందు 12, 13 వేల యడుగుల యెత్తు గల శిఖరము లున్నవి. 14, 15 వేల యడుగుల యెత్తుగల పీఠభూము లును నిండుఁ గానవచ్చును. ఈ పీఠభూములలో ముఖ్యమైనది 'పైక్స్ శిఖరమునకుఁ బశ్చిమముగ నున్న సౌత్ పార్క్ (South Park). దీని యాన్నత్యము 14, 15 వేల యడుగు లుండును. వియోమింగ్ రాజ్యపు పశ్చిమోత్తరకోణమున యల్లోస్టాక్ పార్క్ నామక మనోహర ప్రదేశము కలదు. ఇది అగ్ని పర్వతముననుండి వెలికి వచ్చు ద్రవ పదార్థముగ లావావలన నేర్పడిన పీఠభూమి యని యూహింపఁబడినది. దీనియెత్తు సుమారు 15, 000 అడుగు లుండును. ఇక్కడనుండి యనేక దిక్కులకు పర్వతమాలికలు చీలిపోయియున్నవి. మఱియు నీపార్కు నకు మూడువైపులను పర్వతము లావరించియుండ నొక ప్రక్క నుండియే లోనికి బోవు మార్గము కలదు. ఇచట 15, 000 ల అడుగుల లోతువఱకును లావాయే కలదని కనుగొనిరి. ప్రపంచము దెచటను లేని విచిత్రములగు ఉష్ణజలకుండములును, ప్రవాహములు నిచటఁ గలవు.

వియోమింగ్ పరీవాహ త్రేతము ఎత్తయిన పీఠభూమి. గ్రీన్, బ్లూ హోరన్, ఉత్తరప్లాటె మొదలగు నదు లనేకము లీ పీఠభూమియందు జనించును.

రాకీపర్వతభూములకు దక్షిణమున పడమరగ అంతఃపర్వత పీఠభూము లున్నవి. ఇందును ఉన్నత శిఖరములు చాలఁ గలవు.

పసిఫిక్ మహాసాగరము నంటియున్న తీరమున 2000 ల మైళ్ల వెడల్పులో తీర పర్వత ప్రదేశములు (Coastal range

అమెరికా సంయుక్త రాజ్యములు

regions) వ్యాపించియున్నవి. ఇందు ఉత్తరమున స్నేక్, కొలంబియా నదులును, దక్షిణమున సాక్రిమెంటో, కొలరెడో నదులును ముఖ్యమైనవి.

ఈపైని వచించిన నదులుగాక సంయుక్తరాజ్యములందసలు ప్రధానమైనవి మిసిసిప్పీ, మిసూరీ, ఓహియో అనుపేరులవి మూడు నదులు గలవు. అప్లాషియన్ పీఠభూములు పూర్వముగను, రాకీయున్నతభూములు దక్షిణపశ్చిమములుగను గల మధ్యమండలి మైదానము లన్నియు నీమూడునదులకును పరీవాహతైత్తము లని చెప్పవచ్చును. మిసిసిప్పీనదియందు వేయిమైళ్లవఱకును నౌకలు రాకపోకలు సలుపుట కను వగును. ప్రతిసంవత్సరమును దీనిద్వారా నీటిలో, దేలియాడుచు 33,000,000,000 ల టన్నులును, ద్రవీభూతమై 63,43,000,000 ల టన్నులును ఘనపదార్థము సమద్రమునఁ జేరుచుండునట్లు లెక్కవేయఁబడినది.

మెక్సికోసింధుశాఖయందు ప్రవేశించునదులలో ప్రధానమైనది రియోగ్రాండెడెల్ నార్వె. ఇది మెక్సికో సంయుక్తరాజ్యముల సరిహద్దులమీఁద నున్నది.

ఈరాజ్యములలో గొప్పసరస్సులు ఉత్తరమున నున్నవి. సుపీరియర్, మిషిగన్, హ్యూరన్, ఎరీ, ఒంటారియో సరస్సులు ఉత్తర సీమలందును, గ్రేట్ సాల్ట్ సరస్సు ఇడాహో యందును గలవు. కాలిఫోర్నియా, ఆరెగనులందును మఱికొన్ని చిన్న సరస్సులు కలవు.

భూగర్భశాస్త్రానుసారము సంయుక్తరాజ్యములనము:—
యూరోపున భూఖండనిర్మాణమునం దగపడు పొర లన్నియు అమెరికాయందును గనుపడుచున్నవి. కాని అట్లాంటిక్ ద్వారా వీనికిఁగల సన్నిహితసంబంధ మింకను దేటతెల్లము కాలేదు.

ప్రాణిచిహ్నము లేమియుఁ గన్పించనికాలము మొదలుకొని నేటివఱకును గల ఆర్కెయోజోయిక్ (Archaeozoic), ప్రొటెరోజోయిక్ (Proterozoic), పేలియోజోయిక్ (Palaeozoic), మెసోజోయిక్ (Mesozoic), సెనోజోయిక్ (Cenozoic), సైకోజోయిక్ (Psychozoic) నామక యుగములకుఁ జెందిన పొర లన్నియు నీదేశమునఁ గలవు. అందు ప్రాణిచిహ్నరహితమైన ఆర్కెయోజోయిక్ యుగపు రాళ్లపొరలు విస్కన్సిన్, మిస్సొసాటా, న్యూ ఇంగ్లండ్, అప్లాషియన్, పిడిమాంటులందుఁ గానవచ్చుచున్నవి. ఇట్టి పొరలం దినుపమట్టియు, గ్రాఫైటును బాగుగ దొరకుచున్నవి. వీనిలో సమృద్ధితమైనది లేక ఈ పొరలకు ప్రక్కప్రక్కల ప్రొటెరోజోయిక్ శిలల పొరలును గానవచ్చుచున్నవి. ఇందు సడ్బరీయన్, హురోనియన్, అనిమికియన్, కివీనవన్ అను అంతర్భేదములు కలవు. సుపీరియర్ సమీపమున లోహము దొరకు జిల్లాలలో హురోనియన్ శిలలు చాలఁ గన్పట్టుచున్నవి. అనిమికియన్ రాలు ఉత్తరమిషిగన్, మిస్సొసాటాలయందలి లోహామ్లజదముల (Iron oxides) గనులలోఁ గానఁబడుచున్నవి. మఱికొన్ని

చోట్ల నీ శిల లితరధాతువులతోఁ గలసి దొరకుచున్నవి. మఱియు రాకీలయందును, మోంటానా, ఇడాహో రాజ్యములందును ప్రొటెరోజోయిక్ శిలలపొరలు కలవు. పేలియోజోయిక్ యుగమున సంయుక్తరాజ్యములు నీటియం దుండెను. ఈ యుగమునాఁటి పాషాణములు సెంట్ లారెన్స్, సరోవరములకు దక్షిణముగను, ఓహియోపరీవాహతైత్తముల కుత్తరముగను, మిసిసిప్పీ, పూర్వమిసూరీభాగములందును గానవచ్చుచున్నవి. ఈయుగము కేంబ్రియన్, ఆర్థోవిషియన్, సిలూరియన్ మున్నగు పేరుల నేతంతర్భాగములుగ విభాగింపఁబడి యున్నది. అందు ఆర్థోవిషియన్ కాలమునాఁటికే మత్స్యజాతులవఱకును ప్రాణిసంచయము లేర్పడియుండెను. ఈ ఆర్థోవిషియన్ శిలలపొరలనుండి ఓహియో, ఇండియానాలయందు నై సర్గికమయిన గాస్ (Natural Gas), పెట్రోలియమును, అయోవాయందు నీసము, తుత్తినాగమును, టెన్నెస్సియందు ఖటికస్ఫురితము (Calcium Phosphate)ను, వెర్మాంట్ టెన్నెస్సీలమధ్యగల ప్రదేశమున సున్నపురాయి, పాలరాయి, సిమెంటు లోనగు పదార్థములను వెలువడుచున్నవి. సిలూరియన్ పొరలవలన వెనుకటి ప్రాణికోటి మఱింత పరిపక్వదశ నందినట్లు దెలియుచున్నది. వీనినుండి ఎఱ్ర ఇనుపమట్టి (Red iron-ore), గాస్, నూనె లపరిమితముగ వెడలుచున్నవి. సిలూరియన్ తరువాతిది యగు డివోనియన్ కాలపుపొర లేర్పడినపు డుత్తర-అమెరికా యంతయు నీటిబయటఁ బడి నని యూహింపఁబడినది. ఈ డివోనియన్ కాలపు పొరలనుండియు పెన్సిల్ వనియా, పశ్చిమవర్జీనియా, ఓహియో, న్యూయార్కులందు పెట్రోలియం, నై సర్గికపుగాసులు అమితముగ వెలువడుచున్నవి. డివోనియన్ కాలము తరువాత నిదేయుగమున మిసిసిప్పీయన్, పెన్సిల్ వనియన్, పెర్షియన్ నామకములయిన మఱి మూడుకాలములు ఘటిల్లెను. అందు పెన్సిల్ వనియన్ పొరలనుబట్టి యాకాలమున సుత్తర - అమెరికాకు మరల నీటిముంపులు చాలఁ గలిగిననియు, పెర్షియన్ కాలమునాఁటికి కొంచెము హెచ్చుతగ్గు ప్రస్తుతమున్నరీతి ఖండ మంతయు నీటనుండి వెల్వడె ననియుఁ దెలియుచున్నది. పెన్సిల్ వనియన్ పొర లన్నియు బొగ్గుతో నిండియున్నవి. అప్లాషియన్ పీఠభూములలోని బొగ్గుగనులును, మిషిగన్, ఇండియానా, ఇల్లినాయిస్ కెంటకీలందలి గనులును, అయోవా, మిసూరీ, టెక్సాస్ గనులును ఆకాలపు పొరలనుండియే కలిగినవి. మఱియు ఇల్లినాయిస్, కన్సన్, ఓక్లహోమాలయందలి యాకాలమునాటి ఇసుకరాతిపొరలనుండి పెట్రోలియం, నై సర్గికపుగాసులు వెలువడుచున్నవి.

అనంతరపు మెసోజోయిక్ యుగము ట్రియాసిక్, జురాసిక్, క్రొమంచియన్, క్రేటేషియస్ అని నాలుగుకాలములక్రింద విభాగింపఁబడినది. ఈ యుగ మంతమగుసరికి వృక్షజాతు లన్నియు నేర్పడినవి. అదివఱ కేర్పడిన ప్రాణిజాతు లంతర్ధానము కాఁగా నూతనాకృతులప్రాణు లేర్పడెను. సరీసృపములును, జరాయుజములు నుత్పన్నముకాఁగా జలచరము లనేకములు నశించెను. గడ్డి, తుంగ,

జమ్మును ఆకాలమునందే జనించెను. ఈ యుగమందలి యంతిమభాగ మగు క్రేటేషియన్ కాలమున మరల నీఖండమును జలము ముంచి నైచెను.

సెనోజోయిక్ యుగము ఇయోసిక్, ఒలిగోసిక్, మియోసిక్, ప్లియోసిక్, ప్లైస్టోసిక్ అని అయిదువిభాగములు. ఇందు ఇయోసిక్ సంగ్రహములు కల పొరలు మేరీహండ్, డిలావేర్, వర్జీనియాలయం దగపడుచున్నవి. మన్ ఘాసెట్స్ మొదలు అలబమా వఱకును మియోసిక్ సంగ్రహములు కల పొరలును, ప్లియోసిక్ కాలమునాటివి ఇచట నచటను పలుచోట్లను గనిపించుచున్నవి. హెట్టరాన్ అగ్రపుదక్షిణముననుండి తిన్నగ పడమట మిసిసిప్పీ వఱకును గల ప్రదేశములందు ఇయోసిక్, ఒలిగోసిక్ పొరలును, ఫ్లోరిడా యందు మియోసిక్, ఒలిగోసిక్ పొరలును, లూయియానా యందు ఒలిగోసిక్ పొరలును బాగుగ పరిణామము నొందియుండెను. కాలిఫోర్నియా, ఆరెగన్, వాషింగ్టనులందు ౮,౦౦౦ లు మొదలు ౧౨,౦౦౦ ల అడుగుల లోతువఱకు ఇయోసిక్ వస్తువులును, సాక్ ఫ్రాన్ సిస్కోకు దక్షిణమున ౧౩,౦౦౦ ల అడుగుల లోతువఱకును ప్లియోసిక్, ప్లైస్టోసిక్ పొరలును గలవు.

ప్లియోసిన్ కాల మంతమగునాటికి మరల సంయుక్త రాజ్యముల ఆకార మేర్పడెను. ప్లైస్టోసిక్ కాలము పూర్తియగుసరికి కాన్కెడ్ కొండలును పరిణతి నందినవి గాని ఖండమందలి చాలభాగము గడ్డ మంచుతో నిండియుండెను. హడ్సన్ తూర్పున లెబ్రడార్ వఱకును, రాకీలపూర్వభాగములకు కర్డిల్లరన్ సీమలు గడ్డమంచుతో గప్పబడి యుండెను. ఈ ప్లైస్టోసిన్ హిమము తీసిపోయినపిదప నుత్తర - అమెరికా రూపాంధెను. ఈయుగమందలి ఇయోసిన్ కాల మంత రించుసరికే మెసోజోయిక్ ప్రాణీసంచయము లన్నియు రూపుమాసి పోయెను. ఒలిగోసిన్ కాల మారంభ మగునాటికి జరాయుజస్పష్టి నూతనరూపధారణమును వహించెను. గుట్టములు, ఒంటెలు, ఖడ్గమృగ ములు, లేళ్లు, పులులు మున్నగు జంతుజాలము లుద్భవించెను. మాన వున కాదులైన లెమూరులు అమెరికాలో ఇయోసిన్ కాలమందే జనించినవి. ఈజిప్టులోని యాదిమవానరములు ఒలిగోసిక్ కాలమునను, జావాలో ప్లైస్టోసిన్ నందును జనించినట్లు దెలియుచున్నది. అసలు మానవుని-ఆదిమరూపము మధ్య-ఆసియా యందు ప్లైస్టోసిన్ కాలము నను ఆవిర్భావ మందే నని యనేకుల మతము.

ప్రస్తుతకాలమున జరగుచున్నది సెనోజోయిక్ యుగము. అమెరికన్ శాస్త్రవేది యగు చార్లెస్ మూకెర్ట్ యొక్క కథనానుసారము 'మన మిప్పుడు నిమ్నొన్నతభూములును, పురాతనసమతల పరివర్తన ములును, ధ్రువముల-అతిశీతలకాలమానములును, నిర్దిష్టశీతోష్ణప్రదేశ ములును గల కాలమున వసించుచున్నాము. ప్రాణీవర్ణమం దిపుడు మానవశక్తి యన్నింటిని మించియున్నది. ప్రాణీసృష్టిని బాలించున దిపుడు మానవబుద్ధి. ఇంచుమించుగ సమస్తసృష్టియు దానివశమే.'

కాలమానము :— వేలకొలదిమైళ్ల వైశాల్యము కలిగియుం డుటచేతను, నడుమనడుమ పర్వతమాలిక లుపస్థితము లైయుండుట చేతను ఒకచోటి కాలమానము వేటొకచోట నుండదు కాని మొత్తము మీఁద దేశ మంతయు సమశీతోష్ణకటిబంధమున నున్న దని చెప్ప వచ్చును. సంవత్సరమునందు మధ్యమతాపపరిమాణము ౪౦ మొదలు ౭౫ అంశములవఱకు నుండును. న్యూయార్క్, చికాగోపట్టణముల యక్షాంశములందలి ప్రదేశము లన్నియు బ్రిటీష్ దీవుల మధ్యమతాప పరిమాణము కలిగియుండును. అది యట్లుండ నీదేశము 'పశ్చిమ వాయుప్రసరణమండలమునం (Belt of prevailing westerly winds) దుండుటచేత నీవాయువు వీచుకాలమున ముఖ్యముగ నుత్తరమందలి వాతావరణమున మార్పు లనేకములు కలుగుచుండును; ఎందుచేత ననగా నీవాయువు దినమునకు ౫౦౦, ౬౦౦ ల మైళ్ల చొప్పున పశ్చిమపూర్వముగ వీచుచు తాపపరిమాణమంతు హెచ్చు తగ్గులను, దుర్దినములను, శుభ్రదినములను గలుగజేయుచుండును. పశ్చిమముననుండి వీచు పసిఫిక్ వాయువు లాతీరమున కొంతదూరము వఱకును సాగరికకాలమానమును (Marine Climate) జనింపఁ జేయుచుండును. పైరానివాడా, కాన్కెడ్ పర్వతముల పూర్వభాగ ముననుండి అట్లాంటిక్ వఱకును గల విశాలఖండమున భిన్న భిన్నములగు కాలమానములు గనుపడుచుండును. దక్షిణమున అట్లాంటిక్ సింధు శాఖాతీరముల కాలమానము వాణిజ్యవాయువులకారణమునఁ గలుగు చుండును. పశ్చిమవాయువులు కొనితెచ్చు వర్షము పైని వచించిన పర్వతములమీఁద ఖర్చగుటచే ౧౨౦-౧౦౦ యామ్యోత్తర వృత్త ప్రదేశము శుష్క మగుటకు కారణ మగుచున్నది.

ఇంకను దూర్పునం దట్లాంటిక్ సింధుశాఖలనుండి వచ్చునుడి గాలుల (Cyclonic winds) మూలమున నపరిమితమగు వర్షము కురియుచుండును. రాకీ పర్వతములకుఁ దూర్పునఁ బూర్వపశ్చిమము లుగా వ్యాపించియుండు పర్వతమాలిక లేమియు లేవు. కాని ఆర్కి టిక్ మొదలు సింధుశాఖవఱకును పల్లమగు సమతలము వ్యాపించి యున్నది. దీనిగుండ నుత్తరముననుండి దక్షిణమునకును, దక్షిణమున నుండి యుత్తరాభిముఖముగను వాయువులు వీచుచు మధ్యభాగ మందలి వాతావరణమున మార్పులఁ గలుగజేయుచుండును. శీతకాల మున నత్యంతశీతలములగు హిమవాయువులు కనడా ప్రాంతములనుండి సింధుశాఖాతీరములవఱకును వచ్చి యచ్చట మంచు పేరుకొనునట్లు చేయుచుండును. ఎండకాలమున సింధుశాఖనుండి యష్ణవాయువులు మధ్యభాగమున కేగి యచట నివసించువారికి తాపమును బుట్టించు చుండును.

బలమగు పశ్చిమవాయువులకారణమున అట్లాంటిక్ తీరమున నుండి వీచుపూర్వవాయువులు తూర్పునందలి వాతావరణములో నెక్కువమార్పులను గలిగింపజాలవు. అట్లాంటిక్ తీరము మొదలుకొని మిసిసిప్పీనదిపర్వంతము గల దేశమున జనవరిమాసమందు దక్షిణమున నుండి యుత్తరమునకుఁ భోయినకొలదియు ౨-౭ డిగ్రీల

జంతున మధ్యమతాపపరిమాణము (Mean temperature) ప్రతి-అక్షాంశమునకును తగ్గుచుఁబోవును. ఈపూర్వభాగములందు పంటల కవసర మగునంత పర్యాప్తమగు వర్షము కురియుచుండును. సింధు కాఖా ప్రాంతమందలి కాలమానము సగము సాగరికము (Half Marine), సగము ఆయనికము (Tropical) నై యున్నది. చక్ర వాతము లంతగ నిచట పనికిరావు. ఎండకాల మతిదీర్ఘము నత్యుష్ణము నై యుండును. చలికాలము మాత్ర మనందదాయకముగ నుండును. కాని యప్పుడప్పుడు మంచుపడి గ్రామశిల్పములకు నష్టమును కలుగఁ జేయుచుండును. కొన్ని సమయములందు వర్ష మే లేక కఱవును బుట్టించుచుండును. సమతలముల (Plains) యందలి కాలమానములోని ముఖ్యవిశేషము వర్షాభావము. సంవత్సరమునకు సగటున ఇరువది యంగుళముల వర్షముకంటె నెక్కువ కురియదు. కాలవలములము నను మఱికొన్ని యుపాయములచేతను వ్యవసాయము సాధింపఁబడుచున్నది. ఈ ప్రాంతమందలి యెక్కువభూభాగము పశువుల మేత నిమిత్త ముపయోగపడుచున్నది. ఇచటివాయువు శుష్కము. ఎండ కాలమున గాడ్పులు గొట్టి పంటలకును, పశువులకును నష్టము కలుగుచుండును. ఉత్తరమున శీతకాలమునందు భయోత్పాదకములగు హిమానీ వర్షములు (Blizzards) పుట్టుచుండును.

రాకీ పర్వతములకును, సైర్రా నెవాడా, కాస్కేడ్ కొండల కును నడుమ పీఠభూములు కలవు. ఇందుఁ గొన్ని శిఖరములమీఁదఁ దక్కుఁ దక్కినచోట్ల వర్షము కురియదు. దక్షిణకాలిఫోర్నియా, దక్షిణపశ్చిమ - ఆరిజోనా, పశ్చిమనెవాడా ప్రదేశము లెడారి నేలలు. ఇవి శుష్కవాతములకును, తీవ్రమగు నెండలకును వాస భూములు. సంవత్సరమునకు ౧.౫ అంగుళముల వర్షము కురియును. చావులొయ (Death Valley) అనునది ఈ ప్రాంతములందే యున్నది. ఈయెడారులలో నీడను వేడిమి ౧౩౪ డిగ్రీలు.

సముద్రతీర మగుటచేతను, భూమి పర్వతమయ మగుటచేతను పసిఫిక్ ప్రాంతమున భిన్నభిన్నమగు కాలమానము గోచర మగుచుండును. సమగ్రతీరభూమియందు శీతకాలమున శాంతముగను, ఎండకాలమున మధ్యమోష్ణముగను నుండును. మధ్యమందలిలోయ లలో అత్యుష్ణము. కాలిఫోర్నియా యందలి మధ్యమలోయలలో నెండకాలమున ౧౧౦-౧౨౦ అంశములవఱకు నెండవేడిమి యుండును. పసిఫిక్ ప్రాంతముయొక్క ఉత్తరభాగములం దీదేశము నంతటిలో నెక్కువయగు వర్షము కురియును, అనఁగా నూటంగుళముల కెక్కువగఁ గురియును. సైర్రా నెవాడా, కాస్కేడ్ పర్వతముల యుపరిభాగములందును వర్ష ముపరిమితముగఁ గురియును. కాలిఫోర్నియా యందు వర్షము బొత్తిగఁ గురియదు. ఎండకాలమున పసిఫిక్ తీర మంతయు పొగమంచుతో నిండియుండును.

ఈరాజ్యములందు తుపానులు సంవత్సరమునకు నూటపర్యా యములు కలుగుచుండును. సాధారణముగ నివి ఎండకాలములోఁ గలిగి స్వల్పమాత్ర మగునష్టము గావించి పోవుచుండును. ౧౦౦ యామ్యో

త్తరము (Meridian) నకు పడమట నివి చాల అరుదు. ఒక్కొక్క పర్యాయము ఉష్ణమండలముల (Tropical Belt) మండి చక్ర వాతములు (సుడిగాలులు) దక్షిణ-అట్లాంటిక్ సింధుశాఖాతీరములందు నష్ట మెక్కువ చేయుచుండును. ఈదేశపుపూర్వోత్తర ప్రాంతము లందు మంచుతుపానులు, చలికాలపువానతుపానులు చెలరేగి సమస్త పదార్థములను మంచుతోఁ గప్పి చెట్లకు తీగలకు నెక్కువ నష్టము కలుగఁజేయుచుండును.

జంతువులు, వనస్పతులు :— కాలమానమందలి తాపపరిమాణ భేదములనుబట్టియు, నందందుఁ గన్పించు జంతు, వనస్పతుల సమాన తనుబట్టియు నీదేశ మేడుమండలములుగ (Zones) విభజింపఁబడి యున్నది. ఎట్లనఁగా : ఆర్కిటిక్ మండలము (Arctic Zone), హడ్సన్ మండలము (Hudson Zone), కెనడా మండలము (Canada Zone), దశాపరివర్తనమండలము (Transition Zone), దక్షిణోర్ధ్వమండలము (Upper Austral Zone), దక్షిణాభోమండలము (Lower Austral Zone), అయనమండలము (Tropical Zone). ఇందు మొదటిమూఁటికి నుత్తరముననుండియు, ఆఖరు దానికి దక్షిణముననుండియు నీదేశమునఁ బ్రవేశము కలుగును. మధ్య మందలిభాగ మంతయుఁ జాలవఱకు దశాపరివర్తనమండలమునకే చెంది యున్నది. ఆర్కిటిక్ మండల లక్షణములు పర్వతాగ్రములందుఁ గాన నగును. శ్వేతపర్వతములలోని వాషింగ్టన్ శిఖరమునను, రాకీ, నెవాడా, కాస్కేడ్ పర్వతోన్నత శిఖరములందును ఆర్కిటిక్ మండల లక్షణములు గలవు. ఈపర్వతాగ్రములందు గొప్ప గొప్ప మృగములు లేవు. న్యూయార్క్, న్యూ ఇంగ్లాండ్, ఉత్తర కెరోలీనా రాజ్యములలోని ఉన్నతపర్వతపార్శ్వములందును, రాకీ కాస్కేడుల యుపరిపార్శ్వములందును, హడ్సన్ మండల లక్షణములు గలవు. ఇందు కొండగొట్టెలు, కొండమేఱలుమాత్రము గానవచ్చును. మెయిక్, న్యూ హాంప్షైర్, మిషిగన్, మిస్సోరీ, ఉత్తర డకోటా రాజ్యము లలోని యుపరిసీమలందును, హరిత్, కాల్స్కిల్, అడీరండ్స్ పర్వతములందును, పెన్సిల్వనియా, ఉత్తర కెరోలీనా మధ్యస్థ మహిధరాగ్రములందును, ఉత్తరరాకీ, కాస్కేడుల అధఃపార్శ్వము లందును, దక్షిణరాకీ, నెవాడాకొండల ఉన్నత భాగములందును, పసిఫిక్ తీరస్థ మెండోసికో అగ్రపర్వంత పార్శ్వములందును కెనడామండలలక్షణములు గలవు. వీనిలో సివంగులు, ముండ్లపందులు, ఎఱ్ఱనిఉడుతలు, కుందేళ్లు, శ్వేతకంఠచటకములు, అడవికోళ్లు, పాల పిట్టలు మొదలగు జంతువులు నివసించుచున్నవి. దశాపరివర్తనమండల మున ఉత్తరభాగముల కత్యంతదక్షిణమునను, దక్షిణభాగముల కత్యంతోత్తరమునను గనుపడు జంతువులు కలసిమెలసి యుండుట కాననగును. ఊర్ధ్వదక్షిణ, అధోదక్షిణమండలములం దగణితములగు జంతుజాలములు నిండియున్నవి. అధోదక్షిణమండలమున అయన మండలాంతర్గతజంతువులును అనేకములు గలవు. నేజ్ చిపముంకులు, ప్రెయిరీక్లాన్లు, కంగారులు, అర్చర్డ్స్, తోడేళ్లు, దుప్పలు,

లేళ్లు, ఎలుగులు, అడవి నక్కలు, విలక్షణము లగు నుడుతలు, గుడ్డగూబలు, అనేకవిధపక్షులు, మకరాదిజలచరములు పెక్కురకముల ప్రాణులును గలవు.

అచరములగు ఉద్భిజ్జములును పైని వచించిన సప్తవిధములుగనే కనుపడుచున్నవి. ౯౮ యామ్యోత్తరరేఖకు తూర్పుగనున్న సంయుక్త రాజ్యములభాగమున సహజారణ్యములు కలవు. రాకీ, కాస్కేడ్, పైరానెవాడా పర్వతములలోని చాలభాగ మరణ్యమయము. కాని సమతలమండలములు, రాకీపర్వతపశ్చిమపరీవాహకేత్రములు, ఎడారులు, రాకీపర్వతపూర్వసమతలములు మొదలగువానియందు దడవులు లేవు కాని ఒకవిధమగు గడ్డి మొదలుకొని నేజ్ బ్రమ్, నాగజెముడు మున్నగువానివఱకును గల పొదలు కలవు. పూర్వమండలారణ్యములకును, శాంతమహాసాగర(Pacific Ocean)తీరదశాపరివర్తనమండలారణ్యములకును జాల వ్యత్యాసము కలదు. పసిఫిక్ వైపునందలి యడవులు మిగుల దట్టములు. మఱియు పూర్వాటవులు ఆకురాలు సారదారువృక్షములతోడను, పశ్చిమాటవులు గూఢ్యాకారవృక్షములతోడను నిండియున్నవి.

ఈ రాజ్యములలో ననేకవిధములగు దేశీయవృక్షములు, అనగా నాదేశమందే పుట్టినవి కలవు. ౧౯౨౭-వ సంవత్సరమున జి. బి. సడ్లె వర్తనామక వృక్షశాస్త్రజ్ఞుడు ౧,౧౭౭ భిన్నజాతుల వనస్పతులను బేర్కొనియుండెను. ఇందు ౧౨౨ జాతు లార్థికముగ లాభించునవి. ఇచ్చటనే పుట్టి పెరుగు పూలమొక్కలు ౧౨ వేలు మొదలు ౧౫ వేల రకముల వఱకును గలవు. వీనికిఁదోడుగ సంయుక్తరాజ్యనివాసులు యూరోప్, ఆసియా, ఆఫ్రికా - అమెరికాలనుండి వందలకొలది జాతులచెట్లు చెచ్చి స్వదేశమున నాటి. దేశీయములుగ మార్పుకొనిరి. కాలిఫోర్నియాపుష్పవృక్ష పుమాన్యుయల్ నామక పుస్తకమున ౪,౦౧౯ జాతులు పేర్కొనఁబడియున్నవి. ఇందు ౩,౭౨౭ రకములు దేశీయములు, ౨౯౨ విదేశానీతములు. గ్రే రచించిన బాలనీమాన్యుయలు నందు ౪,౪౮౫ జాతులు వర్ణింపఁబడినవి. ఇందు ౪,౧౭౯ జాతులు దేశీయములు, ౩౦౬ విదేశానీతములు.

కృషి, శిల్పము, వ్యాపారము :— ఈదేశము స్వాతంత్ర్య మందుటకుఁబూర్వ మాహారపదార్థములమాత్రమిచ్చట నుత్పత్తియగుచుండెడివి. పేర్కొనుటకు యోగ్యములగు శిల్పము లేవియు లేకుండెను. అదిగాక బ్రిటీష్ వారు తాము నిర్మించుపదార్థము లన్నియు నమ్ముడుపోవుట కీదేశమును మార్కెట్టుగ నుంచుకొనఁగోరుచుండిరి కాని యచ్చట శిల్పములను ముందునకుఁ దేవలయు నని తలంపరైరి. వీరు అమెరికాయందలి పదార్థముల నుత్పత్తియైనవాని నట్లే తెప్పించుకొని వానిని తమదేశమున రూపము మాటునట్లు చేసి వానిని మరల నెక్కువధరలకు సంయుక్త రాజ్యముల కంటఁగట్టుచుండిరి. కాని స్వాతంత్ర్యము కలిగినపిదప నిచటికృషిశిల్పవాణిజ్యములందు వివిక్తమగు పరివర్తనము కలిగెను. ౧౭౯౦ మొదలు ౧౮౨౫ వఱకును గల కాలమున మధ్య మధ్య నాటంకములు కలుగుచువచ్చినను, మొత్తముమీఁద వీరి శిల్ప వాణిజ్యా

దులు వృద్ధినందుచుఁబోయెను. అనంతరము ౧౮౬౦-వ సంవత్సరము వఱకును మఱిత యభివృద్ధి గాంచఁగల్గెను. ఈ సమయమున స్త్రీము మున్నగువాని యావిష్కారమువలన రైల్వేలును, కర్మాగారములును స్థాపింపఁబడుటచేతను కృషి, శిల్ప వ్యాపారము లమితముగఁ బెరిగి పోయెను. ౧౮౬౦ మొదలు ౧౮౯౯ వఱకును గల కాలమున శిల్ప క్రాంతి కలిగె నని చెప్పవచ్చును. ౧౮౯౯ యనునప్పటికి ప్రపంచ మందలి యన్నిదేశములకంటె నమెరికా అగ్రస్థానమును వహింపఁ గల్గెను. విదేశములనుండి దిగుమతియగు వస్తువులపైని భారమైన సుంకములు వేయఁగలిగినందున స్వదేశములశిల్పము లమితముగ పెరిగి పోయెను. ౧౮౯౯ తరువాత శిల్పవాణిజ్యాదుల యభివృద్ధి గుఱివుపరుగున ముందునకుఁ బోయెననిన నతిశయోక్తి కాదు. ౧౮౯౯-వ సంవత్సరమున ౪౮౦ కోట్లపదార్థములు తయారుకాఁగా ౧౯౧౪-నాటికి ౯౯౦ కోట్లవి తయారయ్యెను. వస్త్రములు, ఇనుము, ఉక్కు, కలప, చర్మము, రబ్బరు, కాగితము, మద్రుమ, రసాయనములు, రాయి, గాజు, మట్టితోచేసినవస్తువులు, ధాతువులు, పాగాకు, యంత్రములు, గానసాధనములు, గ్రామోఫోనులు, జల, భూ, వాయు యానములు మొదలగువానినుండి ౧౯౧౪ - వ సంవత్సరమున ౯౮౨ కోట్ల, ౩౦ లక్షల విలువగలవి తయారుకాఁగా ౧౯౨౫- నాటికి ౨౬౭౭ కోట్ల, ౮౦ లక్షలవి తయారయ్యెను. జర్మనీయుద్ధకాలమున నిదటి శిల్పపరిశ్రమ లపరిమితముగఁ బెరిగిపోయెను. ఈయభివృద్ధికి ముఖ్య కారణము సమస్తపదార్థముల నుత్పత్తిచేసి వినియోగించుట కావశ్యకము లగు ఉపాయము లతిశ్రద్ధతో పరిశీలనపూర్వకముగ విచారింపఁ బడుచువచ్చినవి. దీనిఫలితముగ ఆవిష్కరణ, సాధన పరిశ్రమలందు పాదుపరితనము గలిగెను. నియతపరిష్కృతమార్గమున నిర్ణీతవిధేయము లందె పదార్థనిర్మాణము కాసాగెను. ఇందువలన ఆర్థికముగ నెక్కువగ లాభము కలిగెను. ౧౯౨౫- నాటికి ౧౦,౬౦౦ ల శిల్పసంస్థ (Manufacturing institutions) లేర్పడెను. జర్మనీయుద్ధకాలమున అమెరికనుల పరిశోధనము (Research) వలనగలుగు లాభమును బాగుగ గుర్తించిరి. తత్ఫలితముగ ౧౯౨౭- నాటికి వెయ్యిశిల్ప పరిశోధనశాల లేర్పడెను. పరిశోధనము లేనిశిల్ప మొకటియైన నిపుడు లేదు. ఇతరదేశము లన్నింటికంటె నమెరికాలో కార్మికులకు వేతన మెక్కువ. ఇది యుత్తమపదార్థనిర్మాణమునకు కారణ మయ్యెను.

నిర్మితానిర్మితములగు రెండువిధములపదార్థములును ఈదేశమున నుండి యెగుమతియు దిగుమతియు నగుచుండును కాని నిర్మితపదార్థముల యెగుమతి క్రమముగఁ బెరిగిపోవుచున్నది. ౧౯౧౩-వ సంవత్సరమున ౩౧.౯% వంతున నెగుమతి యైయుండి ౧౯౨౮ నాటికి ౪౪.౯% వఱకును పెరిగెను. దిగుమతులందు అనిర్మితపదార్థములే యెక్కువ కానఁబడుచున్నవి. స్వాతంత్ర్యము లేనిదినములలో పాగాకు, ఘో, నీలి, వడ్లు, నాకోపకరణములు మున్నగువానిని యూరోపునకును, చేపలు, కలప, ధాన్యాదులు, మైనపువత్తులు పశ్చిమహిందూదీప్వములకును బంపుచువచ్చిరి. గ్రేటుబ్రిటనుననుండి

నిర్మితవస్తువులును, పశ్చిమహిందూదీవులనుండి బానిసలు, పంచదార, బంగారము దిగుమతి యగుచుండెడివి. స్వాతంత్ర్యము కలిగినపిదప 1793 మొదలుకొని 1820 వఱకును యూరోపునందు యుద్ధములు జరగుచుండుటవలన నాసమయమున అమెరికనులు స్వదేశమున వస్తువుల సుత్పత్తిచేసి. వాని నెగుమతి చేయుటకు బదులు ఇతరదేశములనుండి ప్రోగుచేసి పంపుచువచ్చిరి. 1820 - వ సంవత్సరమున నిందువలనఁ గలుగుహాని వీరికి బాగుగ అవగతమయ్యెను. అది మొదలు బయటివస్తువులను దెప్పించి పంపుట మాని దేశీయోత్పత్తుల సభివృద్ధినిందింపసాగిరి. అప్పటినుండి దేశీయవ్యాపారమునకు లాభము కలుగసాగెను. ఇందులకు మిసిసిప్పీనదీమార్గమును, వ్యవసాయపుటుత్పత్తుల బాహుళ్యమును, ధూమశకటముల గమనాగమనములును, బంగారముయొక్క ఆవిష్కరణమును, యూరోపున దిగుమతుల పైని పన్నును దీనివేయుటయు, కెనడాదేశముతోఁ గుదిరిన పరస్పరవినిమయపు సంధియు బాగుగఁ దోడ్పడెను. దక్షిణరాజ్యములనుండి ప్రత్తి, పొగాకు ఎగుమతి యగుచుండఁ జూతరముననుండి నిర్మితపదార్థముల నిర్మాత మెక్కువయయ్యెను. 1820-వ సంవత్సరమువఱకును వ్యాపారమును దానివలనిలాభమును దినదినాభివృద్ధి నందుచుబోయెను. కాని యంతఃకలహము (Civil war) వలన దీనికి చాల క్షతి కలిగెను. పదేండ్లు గడచినపిదప నీవాణిజ్యము లోనగునవి మరల సభివృద్ధి నొందసాగెను; అనగా 1820 మొదలు 1860 ల వఱకును వ్యాపార మినుమడించుచుబోయెను. 1860 న ఎగుమతులు 230 కోట్ల డాలర్ల నుండి 1867 నాటికి 250 కోట్లకుఁ బెరిగెను. ఇదే వడువున దిగుమతులును అభివృద్ధి నొందినవి. జర్మనీయుద్ధాంతమున నీలెక్కలు కొంచెము తగ్గిపోయెను కాని 1870 నుండి మరల వృద్ధి నందుచుఁ బోయెను. 1870 లో 250 కోట్ల డాలర్ల నుండి 1890 లో 500 కోట్లవఱకు నెగుమతులును, 1870 కోట్లనుండి 1890 కోట్లవఱకును దిగుమతులును వృద్ధి నొందినవి. ప్రత్తి, పెట్రోలియము, యంత్రములు, స్వయంయూనములు, గోదూములు, మాంసము, క్రొవ్వ, నూనె, నూకరత్నము, ఇనుము, ఉక్కుపనిముట్లు, రాగి పనిముట్లు, పొగాకు, వస్త్రములు, ఫలములు, కాయదినుసులు, పలకలు, కలప, ఇనుముతోను ఉక్కుతోను జేసినపరిష్కృతసాధనములు, రసాయనములు, చర్మములు, రైధాన్యము, బార్లీ, కొయ్యసామానులు, ఫర్సామానులు, తెలకపిండి, కాగితములు, గ్రంథములు, ముద్రితములు, రంగులు, వార్నిషులు, ఫోటోగ్రాఫ్ సామానులు, చర్మపుసామానులు, నేపలు, వ్యవసాయపుపనిముట్లు మొదలగునవి విదేశముల కెగుమతి యగుచుండును.

పట్టు, రబ్బరు, కాఫీ, చెఱకు, కాగితములు, ఫర్, పెట్రోలియము, చర్మములు, తగరము, రాగి, ఫలములు, కాయదినుసులు, ఉన్ని, ఉన్ని వస్త్రములు, శాకతైలములు, పొగాకు, ప్రత్తిగుడ్డలు, నూనెగింజలు, నారగింజలు, పలకలు, కొయ్యకడ్డీలు, కలపపదార్థములు, ఎరువులు, రసాయనములు, ఓడకీలు (Coal tar), కోకో,

వజ్రములు, నాగగుడ్డలు, పట్టుగుడ్డలు, శాకములు, తేయాకు మొదలగునవి ఇతరదేశములనుండి ఇచ్చటికి దిగుమతి యగుచుండును.

జర్మనీయుద్ధమునకుఁ బూర్వము దిచటియెగుమతులు యూరోపులోని కొన్ని దేశములకుమాత్రమే పోవుచుండెడివి. కాని యుద్ధాంతర మెక్కువదేశముల కేఁగుచుండినట్లు దెలియుచున్నది. అదివఱకు యూరోపునకు 23% వంతులయెగుమతు లేఁగుచుండెను. యుద్ధాంతరము 1870 నాటికి 35% వంతులే పోవుచుండెను. మెక్సికో, దక్షిణ-అమెరికాలకుఁ బూర్వము 15% లు. ఇపుడు 25% వంతులు. దూరప్రాక్సీము (Far East) లకు 5% లకు బదులు ఇపుడు 15% లు పోవుచున్నవి. ఇదేప్రకారము దిగుమతులందును మార్పు కలిగినది. యూరోపుననుండి వచ్చు 50% లు ఇప్పుడు 30% లకే దిగినవి. దక్షిణ-అమెరికానుండి దిగుమతులలెక్క యథాపూర్వముగనే యున్నది. కాని దూరప్రాక్సీములనుండి దిగుమతు లమితముగఁ జెరిగినవి. విదేశవ్యాపార మింత మిక్కుటముగ సభివృద్ధి గాంచినప్పటికిని స్వదేశమున జరగు వ్యాపారములో నది యెన్నవవంతో లేదని చెప్పవచ్చును. ఒక్కడాలగుసామాను పరదేశములకుఁ బోయిన 10 డాలరుల సామాను స్వదేశమున ఖర్చుగుచుండెడిది. సమస్తప్రపంచముతోఁ జేయు వ్యాపారమునకంటె దేశమునందు జరగువ్యాపార మెక్కువగ నుండెను. రాకపోకల కనువగు మార్గములు, రోడ్లు, రైళ్లు, జల, వాయు మార్గములు, యానములు, శీఘ్రముగ సుత్తరప్రత్యుత్తరముల సలుపు కొనుట కనువగు సాధనములు, జాతీయాదాయము (National profit), అత్యుత్తమమును ఆర్థికపద్ధతి మొదలగునవి దేశమందలివ్యాపారమును మితిమీలునట్లు చేయుటకు సాయపడినవి. 1870-వ సంవత్సరమునాటికి సంయుక్తరాజ్యములందు 2,500,000 ల మైళ్ల ఇనుపదారులును, 2,500 మైళ్ల సరోవరమార్గములును గాక 25,000 మైళ్ల నాయానయోగ్యమార్గములును, 2,500,000 ల మైళ్ల రోడ్లును, 20 లక్షలకు మించిన వాహనములును, 500 లక్షలకు మించిన టెలిఫోను తీగలును, 100 లక్షల టెలిఫోనులును వాడుక యందుండినవి. ఆసంవత్సరమున జాతీయాదాయము 5,000 ల కోట్ల డాలర్లు లై యుండెను.

మొట్టమొదట పరదేశవ్యాపారము విదేశనాకలద్వారా కావింపఁ బడుచు వచ్చినది. కాని తరువాత క్రమముగ సంయుక్తరాజ్యములకు సొంతనాక లేర్పడెను. 1870, 1880, 1890 టన్నుల భారము గల 25,300 నౌక లుండెను (1870). వానిలో 18,500, 18,000 టన్నుల భారము గలవి 18,500 స్త్రీమరులు. అట్లాంటిక్ రేవులందెక్కుడు నౌకలు రాకపోకలు సలుపుచుండును. న్యూయార్క్, బోస్టన్, ఫిలడెల్ఫియా, బాల్టిమోర్, న్యూఆర్లియన్స్, న్యూపోర్ట్, విల్మింగ్టన్, సవన్నా, ప్రెస్కోలా, మొజెల్, గల్వెస్టన్, సాన్ ఫ్రాన్సిస్కో, పోర్ట్లాండ్, డెట్రాయిట్, డుబుయ్, సుపీరియర్, చికాగో, బఫెలో నామకనగరములు ముఖ్యమైన రేవు పట్టణములు. వీనిలో గల్వెస్టన్, న్యూఆర్లియన్స్, సవన్నా, న్యూయార్క్

ర్కులనుండి ప్రత్తియు, గల్వెస్టన్, న్యూ ఆర్లియన్స్, న్యూయార్క్, బాల్టిమోర్, సుపీరియరులనుండి గోదుములును, న్యూయార్క్, బాల్టిమోరులనుండి గోదుమసిండియు, న్యూయార్క్, బోస్టన్లనుండి నానావిధ జంతుమాంసములును, న్యూయార్క్, ఫిలడల్ఫియాలనుండి పెట్రోలియమును, న్యూయార్క్, బోస్టన్, బాల్టిమోర్, ఫిలడల్ఫియాలనుండి పశువులును, న్యూఆర్లియన్సునుండి పాగాకును అపరిమితముగ విదేశములకుఁ బోవుచుండును.

మీఁద వచించిన వడువున శిల్ప, వాణిజ్యము లభివృద్ధి నొంద నింతసంపత్తి ఈదేశమునకుఁ గలుగుటకు కారణ మిచటి ఖనిజ బాహుళ్య మని చెప్పవచ్చును. శిల్పవాహుళ్యములయభివృద్ధితోపాటు బొగ్గు, పెట్రోలియము, ఇనుము, రాగి లోనగు ఖనిజముల యుత్పత్తియు నమితముగఁ జెంపొందెను. ఇనుము ముఖ్యముగ సుపీరియర్ సరఃప్రాంతముల నుండియు, అప్లాషియను పరిసరముల నుండియుఁ దీయఁబడుచున్నది. పెన్సిల్వనియా, పశ్చిమవర్జీనియా, ఇల్లినాయిస్, కెంటకీ, ఓహియో, ఇండియానా, అలబమా రాజ్యములందు బొగ్గుగను లెక్కువగఁ గలవు. ఇవిగాక మఱి యిరువదిరాజ్యములలోఁగూడ బొగ్గు దొరకును. అప్లాషియన్ సీమలు, ఇండియానా, ఇల్లినాయిస్, మధ్యరాజ్యములు, మెక్సికోసింఘుకాఖాతీరము, రాకీపర్వతములు, కాలిఫోర్నియా మొదలగు ప్రదేశములందు పెట్రోలియము గలదు. ఆరిజోనా, మోంటానా ఉటాహ్ రాజ్యములందు రాగిగను లున్నవి. సీసము మిసౌరీ, ఇడాహోలం దెక్కువగను, మఱికొన్ని రాజ్యములందు స్వల్పముగను దొరకుచుండును. ౧౯౨౭-వ సంవత్సరమున ప్రపంచ మంతటి తుత్తినాగముల సగముభాగము సంయుక్తరాజ్యములనుండి లభించెను. అల్యూమినము ధాతువునకు మూలపదార్థ మగు బోక్సైటు నామక ఖనిజము అర్కన్సస్, బార్జియా, టెన్నేసీ, అలబమా రాజ్యములందు దొరకును. గంధకము, పాదరసము, స్ఫురితసాపాణము (Phosphate rock) గాసాలిన్కు మూల మగు నైసర్గికపుగాస్ (Natural Gas), నల్లరాయి, పాలరాయి, ఉప్పు, అంజనము, ప్లాటినం, నికెల్, కోబాల్ట్, మాంగనీస్, జిప్సమ్, వెలిగారము, అభ్రకము, ఫెలోస్పార్, గ్రాఫైట్, ఫ్లోస్పార్, ఆర్సెనిక్, క్వార్ట్జ్, బారైటెస్, బ్రామిన్, బిస్మత్, సెకెనియం, టెల్లూరియం, తగరము, వనడియం, టిటనియం, మొలిబ్డెనం, ఉరానియం, టంగ్టలం, టంగ్స్టెన్, వెండి, బంగారము, ఇంకను పెక్కురకములగు ఖనిజములు ఈదేశముననుండి వెలువడుచున్నవి. ఈరత్నగర్భ నవవిధములనే కాదు ౧౨ ప్రకారములగు రత్నముల నీనుచున్నది.

ఎత్తులు, కొలతలు, నాణెములు :— గ్రేటుబ్రిటనునం దుపయోగింపఁబడుచున్న ఎత్తులు, కొలత లీదేశమునను వాడఁబడుచున్నవి. కాని ఇంపీరియల్ గాలన్, ఇంపీరియల్ బుషెల్కు బదులుగ ప్రాతవింఛెస్టర్ కొలత లీచట వాడుకలో నున్నవి. నాణెములు డాలర్లనియు సెంటులనియుఁ బిలువఁబడుచున్నవి. బంగారము గృహచిత్రములతో

నాణెముల క్రింద మాటుచున్నది. వెండితో డాలర్లను సిద్ధ మగుచుండును. నూఱుసెంట్లు విలువగల డాలర్లు ౪౯.౩౨ పెన్సులవిలువ కలిగియుండును. ౫ సెంట్లు నికెలునాణెములును, ఒక సెంటు విలువగల కంచునాణెములును గలవు. కాలము (Time) తెలిసికొనుట కీదేశ మంతయుఁ దూర్పుననుండి పడమటికిఁ గొన్నిమండలములు (Zones) గ విభాగింపఁబడియున్నది. ఇందు తూర్పునందలి యొక మండలమునందలి కాలమునకంటె దానిపశ్చిమమండలమునందలికాల మొక గంట ఆలస్యముగ నుండును. ఈమండలములకు వానివాని ప్రత్యేక కాలములు కలవు ; ఎట్లనఁగా పౌర్వకాలము (Eastern time) న్యూయార్క్, వాషింగ్టన్ నగర ప్రాంతములందు వాడుకలో నున్నది. ఇది గ్రీన్విచ్ కాలమునకంటె ౫ గంటలు వెనుకగ నుండును. చికాగో, సెంట్ లూయీ పట్టణముల ప్రాంతమున మధ్యకాలమును (Central time), డెన్వర్ మండలమునందు పర్వత కాలమును (Mountain time), సాక్రామెంటో సీస్కో ప్రాంతములందు పసిఫిక్ కాలమును (Pacific time) వాడుకయం దున్నది.

జనులు, మతములు, వృత్తులు, విద్య, సంపత్తు :— ఆమెరికనులకు స్వాతంత్ర్యము లభించినసమయమున ఉత్తరమున సుపీరియరాదిసరస్సులును, పడమట మిసిసిప్పీనదియు, దక్షిణమున సింధుకాఖయుఁ, దూర్పున అట్లాంటిక్ మహాసాగరమును గల ప్రదేశ మంతయు లభించినప్పటికిని ముఖ్యముగ వీరు తీరములనే యాశ్రయించుకొనియుండిరి. వ్యవసాయము మొదలగు కార్యములకై తీరముననుండి పడమటగ సగటున ౨౫౦ మైళ్ల దూరమువఱకు నాక్రమింపఁబడి యుండెను. కాని ఇంకను పశ్చిమప్రదేశము నాక్రమించుట అప్పుడే యారంభమై యుండెను. మోహాక్, పోటోమాక్, అప్లాషియన్ లోయలగుండ పర్వతములనువాటి పడమటికిఁ బోయి ఆమెరికనులు నివాసములను గురుర్చుకొనసాగిరి.

ఇట్లు ౧౭౯౦ నాటికి ౮,౬౭,౯౮౦ చదరపుమైళ్లదేశమున ౩౯,౨౯,౮౮౧ గు మాత్రము వాసము చేయుచుండిరి. ౧౯౨౦-వ సంవత్సరమునాటికి ౨౯,౭౩,౭౭౬ చదరపుమైళ్లదేశ మమెరికనుల యధీనమునకు రాగా జనసంఖ్య, ౧౦,౫౭,౧౦,౬౨౦ వఱకుఁ జెరిగినది. ౧౯౨౮-వ సంవత్సరపులెక్కల ననుసరించి యిచట ౧౨ కోట్లు, ౧౩ వేల జను లుండిరి. ౧౮౦౦ ల ప్రాంతమున యూరోపునందలి ముఖ్యదేశములలో ప్రతిదానియందును ఆమెరికాలోకంపై నెక్కువ జను లుండిరి. కాని ౧౯౨౫ - వ సంవత్సర మగుసరికి జనసంఖ్యయందు యూరోపులో దీనిని మించినదేశము రష్యా ఒక్కటియే నిలిచెను. వీదేశములనుండి వచ్చి యిచ్చట వసింపఁగడఁగినవారిలో నానాజాతుల వారు నుండిరి. మొదటిజనాభాలెక్కల ననుసరించి శ్వేతజనసంఖ్యయందు నూటికి ౯౦ మందికంటె నెక్కువ బ్రిటీష్ దీవులవారు. అందు ౮౦ కంటె నెక్కువ కేవల మాంగ్లేయులే యుండిరి. నూటికి ౬ గురు చొప్పున జర్మను లుండిరి. ౧౮౪౦ మొదలు అయిరిష్ వారు వచ్చి వసింపసాగిరి. క్రమముగ డచ్, డేక్, స్వీడ్, నార్వేజియన్,

స్విస్ జాతులనూ రగుడెంచిరి. ౧౮౮౦ మొదలు ఇటాలియన్, రషియన్, పోల్, ఆస్ట్రియన్, బొహిమియన్, హంగేరియన్ జాతులనూ రపరిమితముగఁ జెరిగిపోయిరి. ౧౯౨౦ నాటికి జర్మనీ, రష్యా, ఇటలీ, ఆస్ట్రీయా, హంగేరి, పోలెండ్, కెనడా, అయిర్లాండులు జనసంఖ్యయందు క్రమప్రాధాన్యము గలిగియుండెను. ౧౯౧౦ - ౨౦ వఱకునుగల కాలమున నిచట ఇంగ్లీష్, స్కాచ్, వెల్ష్, అయిరిష్, నార్వీజియన్, స్వీడ్, స్విస్, జర్మనుజాతులు క్షీణించిపోవడే, డచ్, బెల్జియన్, ఫ్రెంచ్, ఆస్ట్రియన్, హంగేరియన్, పోల్, రషియన్, ఫిన్, రుమానియన్, బల్గేరియన్, గ్రీక్, ఇటాలియన్, స్పానిష్, పోర్చుగీస్ మొదలగు జాతులనూ పెరిగిపోయిరి. కెనడియనులు తగ్గిపోవ మెక్సికన్, ఆసియాఖండ హనులు పెరిగిపోయిరి. మఱియు ౧౯౨౦ నాటికి ౬౧,౬౩౮ మైలియులును, ౧,౧౧,౦౧౦ జపానీయులును, ౧,౦౪,౬౩,౧౩౧ రు నీగ్రోలును, ౨,౪౪,౪౩౭ మంది అమెరికన్-ఇండియనులు నుండిరి.

పసిఫిక్ మహాసాగరముపర్యంతము వ్యాపించిన యనంతరము వసించుటకు క్రొత్త నేలలు లేనందున విదేశీయాగమనము నడ్డగించుట కాందోళనము మొదలయ్యెను. తుదకు యూరోపునందు మహాసంగ్రామ మైనతరువాతను తదాఘాతశీడితులగు యూరోపువారందఱు నసంఖ్యా కులుగ వచ్చి దేశమునఁ జొరఁబడుదు రనునాశంకను ౧౯౨౪-వ సంవత్సరమున విదేశీయనిరోధపుచట్టముఁ జేసి విదేశాగతుల సంఖ్యకు పరిమితి కావింపఁబడెను. అటుపిమ్మట విదేశీయాగమనము క్రమముగఁ దగ్గిపోయినది.

౧౯౨౮-వ సంవత్సరము జూలై మాసమునాటికి సంయుక్తరాజ్య ములందు లక్షకంటె నెక్కువజనసంఖ్య కల పట్టణములు ౮౩ వఱకు నయ్యెను. పైని వచించిన జనసంఖ్యయందు నూటికి ౫౧ వంతులు పురుషులును, ౪౯ వంతులు స్త్రీలును ఉండిరి. కాని పూర్వతీర ప్రదేశములందు పురుషులకంటె స్త్రీలెక్కువ. ౧౯౨౦ నాటికి ౧౫ సంవత్సరములు దాటినస్త్రీలలో నూటికి ౩౫.౧ అవివాహితలు, ౫౯.౨ వివాహితలు, ౪.౮ విధవలు. ౦.౫ పరిత్యక్తులు, ౦.౪ అజ్ఞాతలు. పురుషులలో ౨౭.౩ అవివాహితలు, ౬౦.౬ వివాహితలు, ౧౧.౧ విధురులు, ౦.౮ పరిత్యక్తులు.

౧౯౨౦ లో పదేండ్లయీడున విద్యుసానివారు నూటికి ౬ గుర చొప్పున నుండిరి. ఈవిద్యాహీనతయు నీగ్రోలవలనను, విదేశాగతుల వలనను గలిగినదే కాని వేఱుకాదు. జాతినిబట్టి చూచినచో విద్యావిహీనులు నీగ్రోలం దెక్కువ. స్త్రీలలో విద్యాహీనులు కేవలము నూటికి ౫.౯ వంతున మాత్ర ముండిరి.

౧౯౨౬ - వ సంవత్సరమున నిచట ౨౧౩ భిన్నములగు మత సంప్రదాయములును, వానికి సంబంధించి ౨,౩౧,౯౮౩ సంస్థలును ఉండెను. వీనియందు ౫,౪౬,౨౪,౯౭౬ మంది సభ్యు లుండిరి; అనఁగా మొత్తపుజనసంఖ్యలో నూటికి ౫౧ మంది ఏదోయొక

మతసంప్రదాయమునకుఁ జెందియుండిరి. ౭,౫౦,౦౦,౦౦౦ లకు పైఁగా ప్రొటెస్టెంట్ క్రైస్తవులు దేశమం దంతటను వ్యాపించి యున్నారు. తరువాత ౧,౮౦,౦౦,౦౦౦ ల రోమనుకాథలిక్కులలో నధికసంఖ్యాకు లుత్తరపశ్చిమరాజ్యములందు వసించుచుండురు. వీరికిఁ దోడుగ ౧౬,౦౦,౦౦౦ల యూదులును, ౬,౦౦,౦౦౦ మార్తనులును, ౪,౦౦,౦౦౦ పౌర్వమత సంప్రదాయులును గలరు. ౧౯౨౬ - వ సంవత్సరమునఱకు నీసంస్థలకన్నింటికిని వార్షికముగ ౮౧ కోట్లు, ౪౩ లక్షల ౭౧,౫౨౯ డాలర్లు స్వయ మగుచుండెను. ఈ మతసంస్థల కన్నింటికిని ౩౮౪ కోట్లు ౨౫,౭౭,౩౧౩ డాలర్ల విలువగల ఆస్తి గలదు.

వృత్తులు :— పదియేండ్లకుమించినవారు మొత్తపుజనసంఖ్యలో ౪,౧౬,౧౪,౨౪౮ మంది లాభదాయకములగు వృత్తుల నవలంబించి యున్నారు. శిల్పముల, యంత్రముల, కృషి, అరణ్యశాస్త్రము, పశుపాలనము, వ్యాపారము, గృహోద్యోగము, పాదిరిగుడి సంస్థలు, (Churches), ఎగుమతి-దిగుమతులకార్యములు, గనులు, ప్రభుత్వోద్యోగములు మన్నగువానికిఁ జెందినవే ఇచ్చటివృత్తులు. స్త్రీలు ముఖ్యముగ అధ్యాపనము, అంగడులందు పదార్థవిక్రయము, ఔషధాల యాదులందు ధాతృత్వము మొదలగు కార్యములందును కొలఁదిగ శిల్పములందును బని నేయుచుండురు.

౧౯౨౦ నాటి కీదేశపు సంపత్తి ౬౨ కోట్ల డాలర్లు మాత్ర ముండెను కాని ౧౯౨౨ నాటికి ౩౨౦౮౦,౪౦,౦౦,౦౦౦ వఱకును పెరిగిపోయెను.

దేశరక్షణము - సేన :— సంయుక్తరాజ్యముల బాహ్యభ్యంతర సంరక్షణముకొఱ కేర్పడినసేన స్థలసేన (Army), నాసేన (Navy), సాగరికదళము (Marine Corps) లని మూడు విధములు. ఇందు స్థలసైన్యమున నిలువగను నెల్లప్పుడు నుండు క్రమదళములందు (Regular Forces) అభీసరులును సైనికులు నందఱును గలసి ౧,౨౫,౦౦౦ మంది ౧౯౨౮ నాటి కుండిరి. తక్కిన రెండు విభాగములందును ౧౯౨౯ నాటికి ౧,౧౨,౦౦౦ మంది యుండిరి. జీనీవాసంధి ననుసరించి పరిమితములైన యుద్ధనౌకలు ౨౨ ను, పరిమితము గానివి ౪౬౫ ను గలవు. వీనిలో మ్రాయిజర్లు మున్నగునవి కలసి యున్నవి. ఇవికాక సహాయకనౌకలును బెక్కులు కలవు. ఈమూడు విధములగు సేనకును సాహాయ్యపడుటకు ప్రత్యేకముగ వాయుసేనలు కలవు. స్థలసైన్యమునకుఁ జెందిన వాయుదళవిభాగము స్థలసేనానాయకుని యజ్ఞానుసారము పనినేయుచుండును. ఇటులే తక్కిన రెండు విమానసేనలును వానియధికారుల యుత్తరువులప్రకార మాయాసేనల నంటిపట్టుకొని యుండును.

వ్యవస్థ - ప్రభుత్వము :— స్వాతంత్ర్యయుద్ధమునందు గెలుపొందినపిమ్మట ౧౭౮౧ - వ సంవత్సరమున నీదేశమం దవలంబింపఁబడిన సంయోజననియమముల (Rules of Confederation) ప్రకారము

కేంద్ర ప్రభుత్వమునకు (Central Government) రాజ్యముల మీదనుగాని, తిన్నగ ప్రజమీదనుగాని ఏవిధమైన యధికారమును లేకుండెను. ఇట్టివిధానమును మార్చి కేంద్ర ప్రభుత్వమును దృఢ పఱచి దానికి రాజ్యముల మీదను, జనులమీదను గొన్నియధికారములను సంపాదించుటకు ౧౭౮౭ సం దొక జాతీయ వ్యవస్థ (National Constitution) ఏర్పడి ౧౭౮౯ - వ సంవత్సరమున నమలుబోనికి వచ్చెను. ఈనూతన వ్యవస్థను సారము ౧౭౮౯ లో సమకూడిన మొదటి కాంగ్రెసునందు ౧౧ రాజ్యముల ప్రతినిధులు సమావేశ మైరి. పిదప రోడ్ దీవి, ఉత్తర కరోలీనాలు గలయ ౧౩ రాజ్యము లయ్యెను. అవి ఇప్పుడు పశ్చిమమున పసిఫిక్ మహాసాగరము పర్యంతము వ్యాపించి ౪౮ రాజ్యములుగఁ బరిణమించియున్నవి.

రాజ్యములలోని వానివాని వ్యవస్థలును, శాసనవిధానములును పరస్పరసాదృశ్యము కలిగి ఇంచుమించుగ సమానముగనే యుండును. ప్రతిరాజ్యమును దాని కది స్వతంత్రము. ప్రతిరాజ్యమును స్వకీయ వ్యవస్థాపక, శాసనసభలమూలమున దానివ్యవహారముల నన్నింటిని జరపుకొనుచుండును. ప్రతిరాజ్యపు శాసనాధికారము దానిగవర్నరునందుండును. ఈరాజ్యము లన్నింటిమీద నొక్కటే యున్నత వ్యవస్థాపకసభ కలదు. అదియే కాంగ్రెసు. ఇందు సెనేటుసభయు, ప్రతినిధిసభయు (House of Representatives) నుండును. సెనేటుసభయందు ప్రతిరాజ్యమందలి వ్యవస్థాపకసభద్వారా ఆరు సంవత్సరములకాలమునకుఁగాను ఎన్నుకొనఁబడిన యిద్దఱు సభ్యులుండురు. సెనేటునందలి మొత్తపుసభ్యులలో మూడవవంతుసభ్యులు రెండుసంవత్సరముల కొకపర్యాయము మాత్రం కొత్తవారు నచ్చుచుండురు. ప్రతినిధిసభయందలిసభ్యు లందఱును వేఱువేఱురాజ్యములలోని ప్రజలచే రెండుసంవత్సరములకాలమునకుఁగాను ఎన్నుకొనఁబడి వచ్చుచుండురు. ప్రతిపదియవయేటను జరగు జనాభాప్రకార మాయారాజ్యముల ప్రజాసంఖ్య ననుసరించి ప్రతినిధిసభాసభ్యుల సంఖ్యయందును హెచ్చుతగ్గులు కలుగుచుండును. ప్రస్తుత మీ సభయందు ౪౩౫ గురు ప్రతినిధులు గలరు. ప్రతి సెనేటురయొక్కయు, ప్రతినిధియొక్కయు సాంవత్సరికవేతనము ప్రయాణపు ఖర్చులతోఁ గలసి ౭,౫౦౦ ల డాలర్లు. కాంగ్రెసు కనీసపక్షము సంవత్సరమున కొక పర్యాయము సమావేశ మగుచుండును. పన్నుల విధించుట, సంయుక్త రాజ్యముల రక్షణము, సార్వజనిక సౌఖ్యమున కేర్పాట్లు చేయుట, బాహ్యభ్యంతరవ్యాపారము నుచితరీతిని నడపుట, నాణెముల ముద్రించుట, యుద్ధఘోషణ మొనరించుట, జలస్థలసేనల నిర్మించుట మున్నగు సార్వభౌమాధికారము లన్నియు నీ కాంగ్రెసునకుఁ గలవు. ఈ యన్నింటి శాసనాధికారమును నాలుగుసంవత్సరముల కాలమునకుఁగాను ఎన్నుకొనఁబడు అధ్యక్షుని (President) యధీనమందుండును. అధ్యక్షుఁడు మరలమరల నెన్నుకొనఁబడవచ్చును గాని ప్రధమాధ్యక్షుఁడగు జార్జివాషింగ్టన్ రెండుపర్యాయములే ఆ పదమును స్వీకరించి నందున ఆయాచరణమే ఇప్పుడును జరగుచున్నది. అధ్యక్షుని నెన్ను

కొను సభ్యసమాజము 'ఎలెక్టోరల్ కాలేజ్' అనుపేరఁ బరఁగుచుండును. ఈకాలేజిసభ్యులు ప్రతిరాజ్యమునందలి వ్యవస్థాపకసభల ద్వారా జనులచే నేర్పఱుపఁబడియుండురు. ఎక్కువవోట్లు వచ్చినయతఁ డధ్యక్షుఁడుగను, ద్వితీయుఁడుగ వచ్చిన యతఁ డుపాధ్యక్షుఁడుగను నేర్పడుచుండురు. ఎన్నిక లిరువురు వ్యక్తులకును సరిసమానముగ వచ్చిన యెడల ప్రతినిధిసభాసభ్యు లధ్యక్షుని, సెనేటుసభ్యు లుపాధ్యక్షుని నెన్నుకొనుచుండురు. అధ్యక్షుఁడు సంయుక్తరాజ్యములందు జన్మించిన వాఁడై యుండవలెను. ఇతనికి సంవత్సరమునకు ౭౫,౦౦౦ ల డాలర్లు జీతముగను, ౫,౦౦౦లు ప్రయాణపు ఖర్చుల కనియు ముట్టుచుండును. సెనేటునందలి మూడింట రెండువంతులసభ్యులయంగీకారము ననుసరించి అధ్యక్షునకు సంది గావించుటకును, లౌకిక (Civil), సైనిక (Military) అధికారుల నేర్పఱుచుటకును, యుద్ధము చేయించుటకును, ఆవుటకును అధికారము గలదు. కాంగ్రెసు చేయుచట్టముల నిషేధించుటకును నితని కధికార మున్నది కాని రెండుసభలలోని మూడింట రెండువంతులసభ్యు లాచట్టమును నిర్మించినయెడల నధ్యక్షునకు దానిని దీసివేయు నధికారము లేదు. ఉపాధ్యక్షునివేతనము ౮,౦౦౦ ల డాలర్లు. ఉపాధ్యక్షుఁడు సెనేటుసభ కగ్రాసనాధిపతిగ నుండును. ఆకస్తికముగ అధ్యక్షుఁడు మరణించినఁగాని, లేక దీర్ఘకాలమువఱకును స్వకర్తవ్యపాలనాసమర్థుఁడైనఁగాని, అతనిస్థానమున నుపాధ్యక్షుఁడు పనిచేయుచుండును. అధ్యక్షుఁడు జాతీయ శాసనపరిపాలనమును దా నేర్పఱుచుకొనునట్టి శాసనాధికారులసాయమున నెఱవేర్చుచుండును; అనఁగా రాజ్యము, కోశము, యుద్ధము, న్యాయము, వార్తాహరణము, జలసేన, ఆంతర్యము, కృషి, వ్యాపారము, పరిశ్రమ మొదలగు శాఖలకు కార్యకర్తల నితఁ డేర్పఱిచి వారిసాయమున పరిపాలన మొనరించుచుండును. ఈవిభాగముల యధ్యక్షులే ఇతనికి మంత్రంగసభా మంత్రులు (Cabinet). ఈపదిశాఖలును కాక ఇతనికిండు పనిచేయునవి ఇంకను అనేకములు కలవు. శాఖాధిపతులు సద్వర్తనము కలిగియున్నంతవఱకే వారివారి పదముల నుండుట కర్హులు. సంయుక్తరాజ్యములందు ముఖ్యస్థానము వాషింగ్టన్ పట్టణము. ప్రభుత్వమునకు కేంద్రస్థాన మిదియే. ఈదేశపు న్యాయాధికారము లన్నియు నిచ్చటి యుచ్చన్యాయాలయము (Supreme Court) నకుఁ గలవు. ఇం దొక ఛీఫ్ జస్టిస్ మఱి యొకమండు జడ్జిలసాయముతో న్యాయపరిపాలన మొనరించుచుండును. ప్రతిరాజ్యమందును వారివారిజడ్జిల నారాజ్యమువారే నియోగించుకొని భరించుచుండురు.

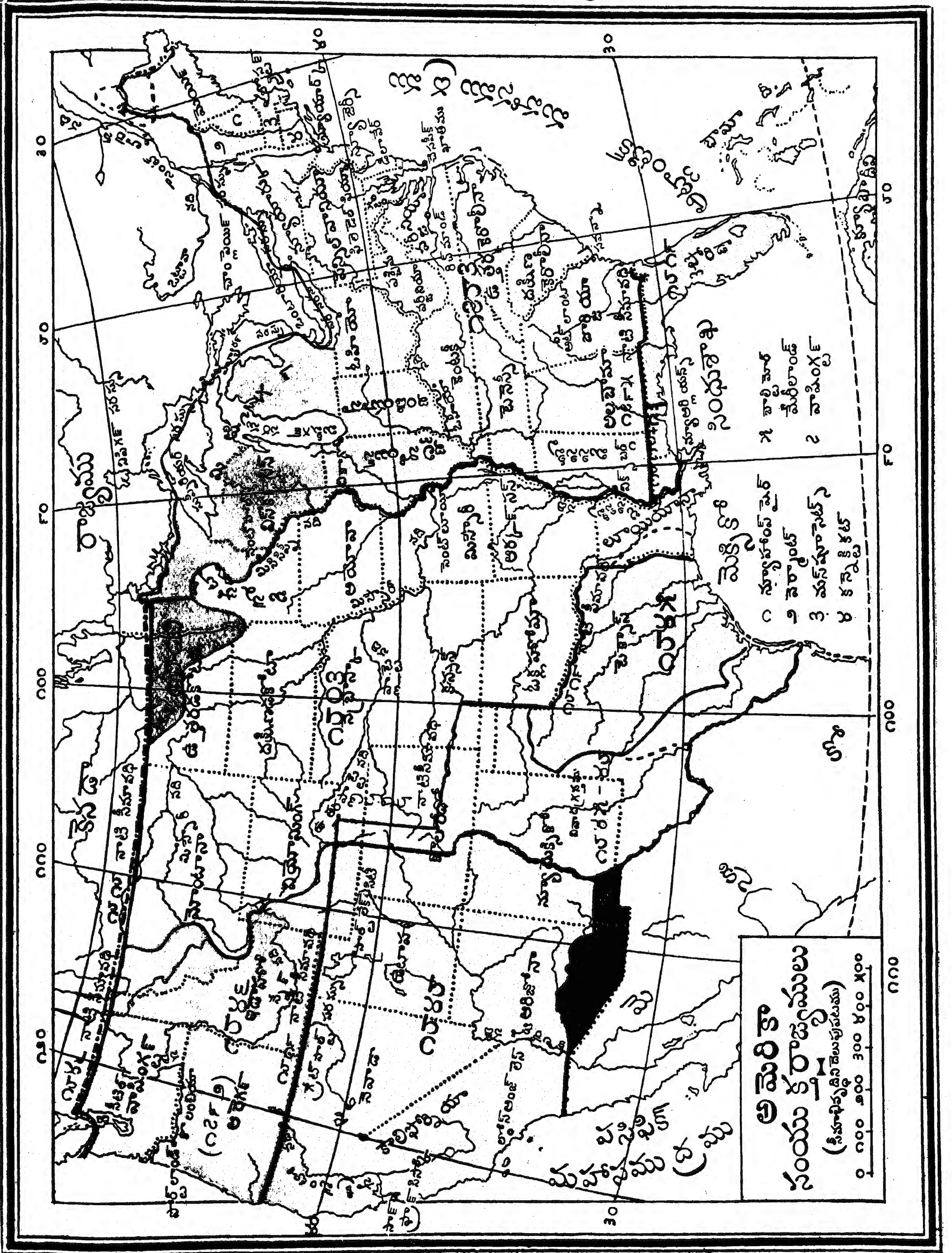
చరిత్రము :— గ్రేట్ బ్రిటన్, హోలెండ్, స్వీడన్, ఫ్రాన్స్, స్పెయిన్ దేశవాసులు యూరోపుననుండి అమెరికాకుఁ బోయి రెండువందల యేండ్లకాలములో వలసల (Colonies) నిర్మింపఁగలిగిరి. కాలాంతరమున డచ్, స్వీడుల ప్రాంతములు న్యూ నెదర్లాండ్స్, న్యూ స్వీడనులు బ్రిటిష్ ఇలాకాయందు సంక్రమింప ప్రెంచ్, స్పానియార్డు దేశము సంయుక్తరాజ్యములందుఁ గలసిపోయెను.

౧౬౦౭ - వ సంవత్సరమున విదేశగమన మొనరింప నుత్సాహముగల యాంగ్లేయులు కొందఱు లండనుకంపెనీ యనుపేర నొక సంఘముగ నేర్పడి యమెరికాయందు నివసించుటకు రాజానుమతిని నొక యధికారపత్రమును (Charter) బొంది సంయుక్త రాజ్యము లందు ప్రస్తుతము వర్జీనియా యనఁబడు రాజ్యతీరమును జేరి యచటి జేమ్స్ బౌక్ అనుచోట నొక స్థానమును స్థాపించిరి. పిమ్మట ప్లిమత్ కంపెనీవా రిటులే మన్ షూసెట్స్ అఖాతతీరమున నొకదానిని స్థాపించిరి. ఇవి క్రమాభివృద్ధి నొందుచుండ ౧౬౮౯ నాటికి అసెంబ్లీలుకూడ నేర్పడినవి. ఈసమయమందే తైర్థికపితరు (Pilgrim Fathers) లని పిలువఁబడు పూరిటనులు (Puritans) నూర్గు రింగ్లండుననుండి మే-ఫ్లవర్ (May flower) నామకనౌకలో బయలుదేరి ౧౬౨౦ - వ సంవత్సరమున మన్ షూసెట్స్ అఖాతతీరము చేరి న్యూ ఇంగ్లండు అనువలసకుఁ బునాదిని వైచిరి. ౧౬౨౨ - ౩౦ సంవత్సరములందు క్రమముగ నేలం, బోస్టన్ స్థానము లేర్పడెను. ౧౬౩౬ - వ సంవత్సరమున రోగర్ విలియమ్స్ అనునతఁడు సాంఘిక, రాజకీయాభిప్రాయములందు భేదములు జనించినందున మన్ షూసెట్స్ నుండి వెడలఁగొట్టబడుటచే రోడ్ దీవి కేగి యచట నొక వలసకుఁ బునాది వైచెను. మేరీలాండ్, వర్జీనియాలు రెండును ఆంగ్లేయ రోమను కాథలిక్కులవలనన, దేశము వీడివచ్చిన రాయలిస్టులవలనను నెలకొల్పఁబడినవి. మధ్యమందలి రాజ్యముల స్థాపించినవారు హోరెండ్, స్వీడన్ దేశీయులు. ఇ వన్నియు వలసలుగ నుండినకాలముఁ దనేక కార్యములు ఘటిల్లి యుండెను. వానియన్నింటిలోను ఫ్రెంచివారితో జరిగిన యుద్ధము ముఖ్యమైనది. క్రమముగ వలసలభివృద్ధి నొందుచుండినకొలఁదియు వీనిని వశమం దుంచుకొని లాభము నందవలయు నని ఆంగ్లేయులు తదనుకూలముగఁ గావింపఁగడఁగిరి. అంతవఱకు నక్కడ నివాసము గుదుర్చుకొనియున్న తక్కినజాతులవారి నందఱు నడఁగఁ ద్రొక్కి వలసల వ్యాపారాదులమూలమునఁ దామే లాభము నొందవలయు నని బ్రిటీష్ వారు నిశ్చయించి యనేక ప్రకారములచట్టముల వెలువఱచి తమ మనోరథమును బూర్తిచేసికొన ప్రయత్నించిరి. ఇట్టి యభిప్రాయములు గలిగియుండుటంజేసియే ఫ్రెంచివారితో యుద్ధము జనించెను.

మొట్టమొదట ఫ్రెంచివారు సెంట్ లారెన్సునది, దాని సింధు శాఖాపరిసరములందే నివసింపఁ గడఁగిరి. వీరి ప్రయత్నమున కెనడా రాజ్య మేర్పడెను. ఇచట రోమన్ క్యాథలిక్కులకు ప్రాధాన్యము కలదు. ఫ్రెంచివారు ఫర్ వ్యాపారమునందే శ్రద్ధ వహించియుండిరి. ఆంగ్లేయులు వారివారివలసలలో భూమిని స్వాధీనము చేసికొని కృషిని ప్రాధాన్య మొనరించుకొనుచుండ ఫ్రెంచివారు కేవలము ఫర్ వ్యాపారమునందే దత్తచిత్తులై యుండిరి. క్రమముగ వీరు మిసిసిప్పీ, ఓహియోనదుల లోయలను గనిపట్టి సరోవరములమీఁదను గొన్ని నివాస స్థానముల నేర్పఱుచుకొనిరి. ౧౮ - వ శతాబ్దియొక్క ప్రథమపాదమున మెక్సికోసింధుశాఖాతీరమునందు మోజైల్, న్యూ-ఆర్లియన్స్ నగర

ముల నెలకొల్పి ఈ ప్రాంతమునుగూడ లోబఱుచుకొనిరి. అనంతరము క్విబెక్కునుండి సింధుశాఖలోని రేవులవఱకు నొకదుర్గశ్రేణిని నిర్మాణము చేయించి మిసిసిప్పీలోయ యంతయుఁ దమయధీనమున నుండులాగున చేసికొనిరి. ఎరీ, హ్యూరన్ సరస్సులదగ్గర క్రమముగా నయాగరా, డెట్రాయిట్ దుర్గములను, మామీనదీతీరమున మియామీ దుర్గమును, మిషిగన్ సరస్సునకు దక్షిణముగా సెంట్ జోసెఫ్ దుర్గమును, వబాష్ మీఁద విక్ సెన్సెన్ ఫ్రెంచ్ దుర్గములను, మిసిసిప్పీమీఁద సెంట్ లూయీ కెదురుగ ఖార్ ట్రెన్ దుర్గములను, ఉత్తరసరస్సులమీఁద మఱిరెండుదుర్గములను గట్టించి ఖండమునందలి మధ్యభాగము నంతటిని జయించి యాక్రమించుకొని బ్రిటీష్ వారికి పడమట వ్యాపించుట కవకాశము లేకుండఁజేసిరి. ఆంగ్లేయులును సముద్రతీరములందే ధ్యానము గలిగియుండిరి గాని పడమట వ్యాపించుట కంతగ నభిలషింప రైరి. పశ్చిమమందలి భూమిపరిమాణము గాని, దానివిలువ గాని యప్పటి కింకను నెవరికిని దెలియదు. కాని, ఇంగ్లండులో జరిగిన విప్లవకాలమున ఇంగ్లిష్ - ఫ్రెంచి వారికి కలహ ముత్పన్నము కాఁగా నది ప్రపంచమం దంతట నీరెండుజాతులవా రెచట నున్న నచట నంతయు వ్యాపించెను. అమెరికాయందును న్యూ - ఇంగ్లండువాసుల ప్రయత్నమువలన బ్రిటీష్ వారు బ్రిటన్ అగ్రమునొద్దనున్న లూయీ బర్గును ముట్టడించి లోబఱుచుకొనిరి. తరువాత వీరు కెనడామీఁద దండెత్తిరి గాని ఫలము కలుగదయ్యెను. యూరోపునం దప్పటి కీయుద్ధము సమాప్త మగుటచే అమెరికాయందును బూర్తియై లూయీ బర్గు మరల ఫ్రెంచివారికే దొరకెను. అటుపిమ్మట ౧౭౫౪ మొదలు కొని ౧౭౬౩ వఱకును మరల నమెరికాలో నీరెండుజాతులవారికిని యుద్ధము ఘటిల్లెను. ఇందు వలసలవారితో డ్వాటువలన ఆంగ్లేయులకు సంపూర్ణ జయము కలిగెను. దీనికి ఫలితముగా కెనడా రాజ్యమును, మిసిసిప్పీకి తూర్పుగనుండు ప్రాంతమును బ్రిటీష్ వారికి లభించెను. అదిగాక అప్పటివఱకు నీదేశమున నితరయూరోపియనుజాతివారి కందఱకు నుండిన హక్కులు నశించి కేవల మాంగ్లేయులకే సర్వాధికారము దొరకెను. విశాల మగుదేశమును, సర్వాధికారమును దొరకుటచే వీరికి నూతనాశయములును, నూతనసంకల్పములును జనింపసాగెను. ఈయాశయములను నెఱవేర్చుకొనుటకై ఇంగ్లండుపార్లమెంటువారు వలసలపై పెక్కుచట్టములను విధింపసాగిరి. వాని ననుసరించి క్రొత్త క్రొత్తపన్ను లమెరికనులమీఁదను పడసాగెను. వలసలవారికిని ఆంగ్లేయులకును విరోధము జనించుట కిదియే ఆరంభము. వలసలపరిపాలనవ్యయమునకు ద్రవ్యము కావలయు నని వీరు స్థాంపుచట్టమును విధింప అమెరికను లందఱు నేకమై దీని నెదిరించుటచే మఱుసటి సంవత్సర మది రద్దు చేయఁబడెను. కాని వలసలపైని పన్ను విధింపఁ దమ కధికారము గల దని బ్రిటీష్ వారు పట్టుపట్టియేయుండిరి. దీని నాధారముగఁ గొని ప్రభుత్వమువారు మఱికొన్ని చట్టములను వలసలపై విధించిరి. మూఁడేండ్లపర్యంతము ఆందోళనము జరిగినప్పిమ్మట ఒక్క తేయాకుపన్ను దప్పఁ దక్కినవాని నన్నింటిని దీసివైచిరి కాని అమెరికనులు దానికిని సమ్మతంపరైరి.

అమెరికా సంయుక్త రాజ్యములు

చివరకు ౧౭౭౩ - వ సంవత్సరమున బ్రిటీష్ నాకలు తేయాకు నింపికొని బోస్టనునగరపురేవులోనికి రాగా బోస్టనువాసు లిండియనుల వేష చూసి ఆతేయాకు నంతన సముద్రమునఁ బాటబోసిరి. దీనికి దండనముగా పార్లమెంటువారు, బోస్టన్ పార్ట్ బిల్లు నొకదానిని సృష్టించి నగరవాసులు తేయాకునవ్వు కట్టి యిచ్చువటకును రేవునందెట్టినిగమైన వ్యాపారములును సలుపఁగూడ దని దానిని గట్టివైచిరి. మఱియు నచటి ప్రభుత్వకేంద్రము నేలమనగరమునకు మార్చబడెను. అది మొదలు యుద్ధ మనివార్య మని యందఱును నిశ్చయించియుండ ౧౭౭౫లో సాక్షాత్తుగ కలహ మారంభ మయ్యెను. బ్రిటీష్ సేన యొకటి కంకార్డునగరమందలి అమెరికనులయుద్ధసామగ్రిలను నాశనముగావించుటకై బయలుదేరి మధ్యమార్గమున లెగ్జింగ్టన్ దగ్గఱ వలసలవారెదిరింప నందు వీరు హతులైరి. అంత దేశమం దంతటను కల్లోలము జనింప ఏప్రిల్ అంత మగుసరికి ౨౦,౦౦౦ల మంది క్రాంతిసైనికులు బోస్టనును ముట్టడించిరి. ఉత్తరదేశను టికండెరోగా, క్రాసుపాయంట్ నామకస్థానము లమెరికనులపశ్చ మయ్యెను. అమెరికా కాంగ్రెసు ఫిలడల్ఫియా యందు సమావేశము కాగా దానిద్వారా జల, స్థల సైన్యముల నభివృద్ధి నొందించుటకు నిశ్చిత మయ్యెను. పిదప నామహాసభయందే జార్జ్ వాషింగ్టన్ అమెరికన్ సేనలకు సర్వాధిపతిగ నియమింపబడెను. బంకర్ హిల్ నామకస్థానమున జరిగినయుద్ధమున బ్రిటీష్ వా రపరిమితనవ్వుతో గెలుపొందినప్పటికిని అమెరికనులధైర్య సాహసోత్సాహదేశప్రేమములు ప్రపంచమున కంతటికిని వెల్లడియయ్యెను. అనంతరము బ్రిటీష్ వారు బోస్టనును వదిలి పోవ బాధ్యులైరి. ఈ ఘటనమువలన నమెరికనుల కుత్సాహ మెక్కువయ్యెను. అంత ౧౩ వలసలనివాసులు కాంగ్రెసును సమకూర్చి యందు తమ ప్రతినిధులద్వారా వలస లన్నియు స్వతంత్ర రాజ్యములై యుండువలయు ననియు, గ్రేటు బ్రిటన్ తో వీనికిగల సంబంధమును రద్దుపఱుపవలయు ననియు తీర్మానములను జేయించిరి. తదనుసారము జూలై నాల్గవతారీఖున ఈతీర్మానమే జఫర్ సౌ రచించిన విధమున స్వాతంత్ర్యఘోషణముక్రిందఁ బ్రకటింపబడెను. అంత ఇంగ్లీషువారు సర్ విలియం హోయెక్క అధీనమున వలసలమీదికిఁ గొంత సైన్యము నంపఁగా నది ౧౭౭౬-వ ఆగష్టున లాంగుదీవిమీద వాషింగ్టన్ సేనతోఁ దలపడి దాని నోడించి పాటదోలెను. అంత నతఁడు డిలావేరును దాటి యాతరుణమున కాంగ్రెసునకు కేంద్రస్థానముగ నుండిన ఫిలడల్ఫియాను రక్షించుటకై బ్రాండ్స్వైక్ దగ్గఱ మరల శత్రువులతోఁ దలపడెను గాని ఈపర్యాయమును అపజయమే కలిగెను. ఉత్తర ప్రాంతములందు ౧౭౭౭ - వ సంవత్సరమున జనరల్ గేట్స్ అనునతఁడు బ్రిటీష్ సేనాని యగు బగ్గోయిసును సర్టిగానామకస్థానము నొద్ద జయించి పట్టుకొనెను. ఇందువలన ముటుసటిసంవత్సరము ప్రెంచివా రమెరికనులతోఁ గలిసిరి. పిదప స్పెయిన్, హాలెండువారు సైతము అమెరికనులపక్ష మూనిరి. చివరకు ౧౭౮౧ - వ సంవత్సరమున బ్రిటీష్ సేనాని యగు లార్డ్

కారణ్ వాలిస్ యార్క్ టౌన్ అనునొక రోచెంబో, వాషింగ్టనుల ఫ్రెంచ్, అమెరికన్ సేనలకు లొంగిపోవ బాధ్యుడయ్యెను. ఈ ఘటనముతో నీయుద్ధము సమాప్త మయ్యెను (చూడుఁడు, అమెరికా స్వాతంత్ర్యయుద్ధము). ౧౭౮౩ - వ సంవత్సరము సెప్టెంబరు ౩ - వ తారీఖున పారిస్ నగరమున జరిగినసంధియందు బ్రిటీష్ వారు సంయుక్త రాజ్యములస్వాతంత్ర్యమును నిష్కర్షగ స్వీకరించిరి. అది మొదలు కొని నాలుగుసంవత్సరములపర్యంతము దృఢమైన రాజ్యవ్యవస్థ లేని కారణమున దేశ మంతయు నల్లకల్లోలముగ నుండెను. దొరకిన స్వాతంత్ర్యము విఫల మగు నను భయముకూడఁ గలిగెను. అంత నీరాజ్యముల ప్రతినిధులు ౧౭౮౭ - వ సంవత్సరమున ఫిలడల్ఫియా యందుఁ గూడి నాలుగునెలలపర్యంతము వాదవివాద పూర్వకముగ పర్యాలోచనములఁ గావించికొని ఒక వ్యవస్థ (Constitution) నేర్పఱుచుకొనిరి. సంయుక్త రాజ్యముల రాజ్యప్రబంధమున కిదియే మూలము. దీనిప్రభావము సంయుక్త రాజ్యములమీదనే కాదు; స్విట్జర్లాండ్, ఆర్జెంటీనా, బ్రేజిల్, కెనడా, ఆస్ట్రేలియా మొదలగు ప్రజాపాలనపద్ధతిగల రాజ్యములమీదను బడియుండెను. ఇందు జాతీయ ప్రభుత్వముయొక్క (National Government) మూఁడు విధములగు నిర్మాణమును, దాని యధికారములును, జాతికి (Nation) రాజ్యములకును (States) గల సంబంధమును చక్కఁగ నిర్వచింపఁ బడినది. ఇందు దిద్దుబాట్లు (Amendments) చేసికొనుటకును అవకాశ ముండుటవలన నిప్పటివఱకు నిది ౧౯ పర్యాయములు దిద్దుబాట్లు నందియున్నది.

మూలవ్యవస్థాపత్రముమీద జనించిన విమర్శనలనుబట్టి పది దిద్దుబాట్లు ౧౭౯౧-వ సంవత్సర మగునప్పటికే చేయఁబడుటవలన నివియు మూలము లనియే చెప్పవచ్చును. ౧౧-వ ది ౧౭౯౨-వ సంవత్సరమున ఒక రాజ్యవాసి వేటొక రాజ్యవాసిపై నభియోగము దేఁగలుగుటకును, ౧౨ - వ ది ౧౮౦౪ - వ సంవత్సరమున అధ్యక్షోపాధ్యక్షుల యెన్నికలందుఁ గలుగులోపముల మారము చేయుటకును, ౧౩, ౧౪, ౧౫-లు దాస్యము తొలగించుటకును, దాసులకు యోగ్యాధికారము లొసంగుటకును, దాసుల సంరక్షణమునిమిత్తమును, ౧౬ - వ ది ౧౯౧౩ - వ సంవత్సరమున రాబడిపన్ను (Income Tax) విధించుటకును, సంయుక్త రాజ్య ప్రభుత్వమున కెక్కుడు ఉత్తరదాయిత్వము కలుగుటకు ౧౭-వ దియ, ౧౯౧౯ లో మద్యపాన విషయమును జాతీయ ప్రభుత్వమున కొనఁగటకు ౧౮ వది, ౧౯౨౦-వ సంవత్సరమున జాతీయ లైసెన్స్ ల కెన్నికహక్కుల నొసంగుటకు ౧౯ - వ దిద్దుబాటును గావింపబడినవి.

౧౭౮౯-వ సంవత్సరమున నుపర్యుక్త జాతీయవ్యవస్థ అమలులోనికి వచ్చుటతో జార్జ్ వాషింగ్టన్ అధ్యక్షుడఁ (President) గ నెన్నుకొనబడెను. నాలుగేండ్లు కడచినతరువాత ౧౭౯౩ లో రెండవపర్యాయమును నతఁడే యెన్నుకొనబడెను. పిదప మూడవ పర్యాయమును జను లితనినే యెన్నుకొనిరి కాని యందుల కితఁడు

స్వీకరింపడయ్యెను. ఇతఁడు పరిపాలనము చేసిన కాలమునందు వెర్మాంట్, కెంటకీ, పెన్నెస్సీలనుమూడూరాజ్యములు సంయుక్త రాజ్యములలోఁ గలసెను. వాషింగ్టన్ తరువాత జాక్వెస్ అడమ్స్ అధ్యక్షుపదము నందెను. ఇతఁ డీపదము నందినవెంటనే ఫ్రాన్సుతో విరోధములు పెరిగిపోయెను. వాషింగ్టన్ అధ్యక్షుఁడుగ నున్న సమయమందే 'జే' యనునతనిద్వారా ఇంగ్లండుతో నొకసంధి జరగియుండెను. ఒక్కవిషయమునఁ దక్క నిది తక్కిన యన్నివిషయములలోను అమెరికనులకే విరుద్ధముగ నుండెను. కేవలము ఆంగ్లేయులకుమాత్ర మనుకూలముగ నుండెను. ఫ్రెంచివారి కనిన సంపూర్ణవ్యతిరేకముగ నుండినది. ఫ్రాన్సుదేశీయు లిందువలన అమెరికనురాజ్యముల నిరసించిరి. ఈసంధి జరగినతత్క్షణముననుండి ఫ్రాన్సువారు దానికి వ్యతిరేకములగు ప్రయత్నముల సలుపుచునేవచ్చిరి. వీరు అమెరికన్ నౌకల ముట్టడించి తీసికొని తమదగ్గఱనున్న అమెరికనుప్రతినిధిని వెడలఁగొట్టి తమవిషయమునఁగల యన్యాయములఁ దీర్చనంతవఱకు సంయుక్త రాజ్యములతోఁ దమ కెట్టిసంబంధమును లేదని వక్కాణించిరి.

అడమ్స్ యుద్ధమును దప్పింపవలయు ననెడి యభిప్రాయముతో సంధికి రాయబార మంప ఫ్రెంచిదొరతనమువారు దూతను కలయక అనధికారులద్వారా లంచమును (Douceur) గోరిరి. ఈ సమాచారము తెలిసినవెంటనే అమెరికను లతిక్రోధపూరితులై స్వరక్షణార్థము లక్షలనైన వెచ్చింతుము కాని లంచమున కొక్క పబ్లిషి నైన నొసంగువారము కా మని యుద్ధమునకు సన్నద్ధు లైరి. కాని ఈ యుద్ధము త్వరితముగనే యంతరించినది. సముద్రమునఁ గొన్ని పోరాటములు జరగుటయే తడవుగ ఫ్రెంచివారు సంధికి సంసిద్ధు లైరి. ఫ్రెంచివారు తాము పట్టుకొనిన నౌకల నన్నింటిని వదలివేసిరి. ౧౮౦౦ సంవత్సరమున నిరుపక్షములవారికి ననుకూలముగ సంధి కుదిరెను. దీని వలన అమెరికనువ్యాపారమునకు మంచిసౌకర్యములు లభించెను. యుద్ధప్రియులగు అమెరికను లందఱు నీసంధికి సమ్మతింపకపోయినప్పటికిని తక్కినవా రందఱును అడమ్స్ మంచిపని చేసె నని యామోదించిరి. వెనుక జేద్వారా కలిగిన సంధివలన అమెరికనులకు ఫ్రాన్సు చేతులలోఁ జిక్కుకొనుట తప్పినలాగున ఇప్పు డీసంధివలన ఆంగ్లేయుల చేతులలోఁ జిక్కుకొనుట తప్పిపోయెను. ౧౮౦౨ - వ సంవత్సరమున ఓహియోరాజ్యము సంయోజన (Union) మందుఁ గలసెను. తరువాతి సంవత్సరమున అమెరికనులు, లూయియానా నామక వికాల ప్రాంతమును ఫ్రెంచివారినుండి కొనిరి. తరువాత జఫర్సన్ అధ్యక్షునికాలమున ఆఫ్రికాలోని ట్రిపోలీదేశముతో నొకచిన్న కలహము జనించెను. మధ్యధరాసముద్రమున ప్రయాణముసలుపు నేజాతినౌకలనైనను బట్టికొని ఆప్రాంతములయందలి సముద్రపుదొంగలు వానిని ధ్వంసము గావించివేయుచుండిరి. అట్లు చేయకుండుటకై యూరోపునందలి దేశములవా రందఱు నీ దొంగలకు లంచముయాపమున కొంత ద్రవ్యము నొసంగుచువచ్చిరి. అమెరికనులును కొంతకాలము వఱకు నిటులే చేయుచువచ్చిరి. కాని కాలక్రమమున వీరి బాధలు

మఱింత యెక్కువయ్యెను. ౧౮౦౧ లో ట్రిపోలీమీఁదికి నండ యాత్రలు పంపబడినవి. మూడుసంవత్సరములపర్యంతము వీరితో పోరాటము సాగుచు నేయుండెను. తుదకు ౧౮౦౨-వ సంవత్సరమున అమెరికనుల కనుకూల మగువడువున సంధి సమక్షానెను. అటుతరువాత నమెరికన్ నౌకలకు మధ్యధరాసముద్రమున నేవిధమైనకష్టముఁను కలిగియుండలేదు. ౧౮౦౬ - ౦౭ ప్రాంతములందు బ్రిటీష్, ఫ్రెంచ్ జాతులు కలహించుకొనుచు ఒకరికి ఒకరుద్ధముగ నొకరు ఉత్తరువుల జారీచేయుచుండిరి. ఇంగ్లండుతోఁగాని దానిమిత్రులతోఁగాని వ్యాపారములను జేయునౌకలు పట్టుకొనఁబడు నని ఫ్రెంచివారు డిక్రీలను గావింప, ఫ్రాన్సుతోఁగాని తత్సంబంధులతోఁగాని వ్యవహరించునవి పట్టుకొనఁబడు నని ఆంగ్లేయులు కాన్సిలులద్వారా ఉత్తరువులఁ జేయసాగిరి. ఇందువలన అమెరికనునౌకలకును, వ్యాపారమునకును జాల నష్టము కలిగెను. ౧౮౦౩ - ౧౮౧౨ ల మధ్యకాలమున నీపైని వచించిన ఉత్తరువుల ననుసరించి ౯౦౦౦ అమెరికన్ నౌకలను బ్రిటీష్ వారును, ౫౦౦౦ ఓడలను ఫ్రెంచి వారును వశపఱుచుకొనిరి. ఇది ఇట్లుండ మంచిశీతము, మంచి ఆహారము, మంచి యాదరణము అమెరికనులయొద్ద దొరకుచుండుట చేత బ్రిటీష్ నావికు లనేకు లమెరికనునౌకలలో నొకరికిఁ గుదురుటయే కాక అమెరికన్ పౌరులుగ మాటి బ్రిటీష్ సంబంధమును వదలుకొన సాగిరి. ఇట్లు అమెరికన్ పౌరులుగ మాటినను ఆట్టివారిమీఁదను తమ కధికార ముండుటచే అమెరికన్ నౌకలను వెదకి వారిని పట్టుకొందు మని బ్రిటీష్ వారు పట్టుపట్టిరి. ఈకారణమున ౧౮౦౩ - ౧౦ల మధ్యఁ గలసమయమున ౪౦౦౦౦ మందిని బ్రిటీష్ వారు పట్టుకొని ౧౨౦౦౦ మందిని మరల వదలివైచిరి. సముద్రముపై నిట్టికార్యములు జరగు చున్నకాలమందే పశ్చిమోత్తరప్రాంతములం దాంగ్లేయులు శోణ హిందువులను కేఁగఁగొట్టి అమెరికనులకు విరుద్ధముగఁ దిరుగఁబడుఁ డని ప్రోత్సహింపసాగిరి. ౧౮౦౭ - వ సంవత్సరమున లియోపాల్డ్ అను బ్రిటీష్ నౌక యొకటి చెస్పీక్ నామకమైన అమెరికనునౌకను ముట్టడించి ముగ్గురను జంపి, కొంతమందిని గాయపఱిచి ముగ్గురను పట్టుకొనిపోయెను. అమెరికను లిందులకు నష్టపరిహార మొసఁగుఁ డని యడిగిరి కాని కార్యము లేకపోయెను. పైని వచించినకారణము లన్నింటివలన ౧౮౧౨ - వ సంవత్సరము జాక్వెస్ ముసను బ్రిటన్ మీఁద యుద్ధఘోషణము కావింపఁబడెను. సముద్రముమీఁద నమెరికన్ పతాకమునకు వ్యతిరేక మొనరించుటచేతను, అమెరికన్ రేవులను నిర్బంధించుటవలనను, అమెరికన్ నావికులను బలవంతముగ లాగికొనిపోవుటచేతను, అమెరికనులకు విరుద్ధములైన కాన్సిలు-ఉత్తరువులను రద్దుపఱుపక పశ్చిమోత్తరములందలి ఇండియనులను కేఁగఁ గొట్టినకారణమునను యుద్ధ మొనరింపఁ బాల్పడవలసె నని హేతువులను అమెరికనులు వెల్లడించిరి. నిజమున కపుడు అధ్యక్షుఁడుగ నుండిన మాడిసన్ నకు యుద్ధ మొనరింపవలె నని లేదు కాని యుద్ధ చాపల్యము గలవారిప్రోద్బలముచే నట్లు గావించెను, అట్ల యూరోపు

నందలి యుద్ధములచే ఊణించియున్న ఇంగ్లండునకును మరల యుద్ధమునకు దిగుట యభీష్టము కాదయ్యెను; ఎందుచేత ననగా అమెరికాకాంగ్రెసు యుద్ధఘోషణము చేసిన మఱి ౫ రోజులకే ఆఘోషణమువిషయమున లేకమైనఁ దెలియకపూర్వమే బ్రిటీష్వారు కాన్సిల్ ఉత్తరువుల నన్నింటిని కొట్టివైచిరి. కాని యావిషయమున నమెరికాకుఁ దెలియకుండుటచే యుద్ధ మారంభము గాఁగా తరువాత దాని నాఘటకు వీలు లేకపోయెను.

౧౮౧౨ నందు జరిగిన అమెరికా ఇంగ్లండు యుద్ధము చాల వఱ కడవులందును, మాటుములందును జరిగినది కాని జనబాహుళ్యము గల ప్రదేశములందుఁ గాదు. యుద్ధఘోషణ మైనతోడనే అమెరికనులు కెనడాను జయింపవలయు నని ప్రయత్నించిరి కాని సాధ్యము గాదయ్యెను. కాని యదేసమయమున సెంట్ లారెన్స్ సింధుశాఖయందు కక్స్ట్రీట్ యామక - అమెరికా నౌక గ్రీర్ అను బ్రిటీష్ నౌకను దాకి పట్టుకొనెను. సరోవరము లందు జరిగినయుద్ధములలోఁ గూడ అమెరికనులే గెలుపొందుచు వచ్చిరి. ౧౮౧౪ - వ సంవత్సరమున నెపోలియన్ లోఁబడిపోవుట వలన బ్రిటీష్ వారు తమ శక్తినంతను అమెరికావైపునకే త్రిప్పిరి. ద్వీగుణీకృతోత్సాహముతో యుద్ధ మొనరింప నింగ్లండుననుండి నేన లేతెంచినవి. వానిలో నొకటి ఉత్తరహద్దక ప్రాంతమును లోఁబఱచుచుకొనవలెనని చాంప్లెయిన్ సరస్సుగుండా రాఁదొడఁగెను. థామస్ మెక్ డొన్గో యనునతఁడు దీని నెదిరించి ప్లాట్స్ బర్గ్ దగ్గఱ ౯,౦౦౦ ల నేనను చెల్లాచెదరు గావించెను. కాని యుత్తరమందలి యుద్ధములలో రెండుపక్షములవారును సమానావస్థయందే యుండిరి. పూర్వతీరమున బ్రిటీష్ వారు గ్రామములఁ దగులఁబెట్టియు, వంతెనల పడఁగొట్టియు, కృషీవలులపైరులను, ధనమును, వారిబానిసలను గొల్లగొట్టియు తుదకు గాజఘాని యగు నాషింగ్టన్ లోని కాపిటల్ నామక ప్రెసిడెంటు భవనమును తగులఁబెట్టియు అత్యాచారములఁ గావించి యుండిరి. అనంతరము వీరు బాల్టి మోరుమీఁద దండెత్తిపోయిరి కాని యచట నమెరికనులు సంసిద్ధు లై యుండుటవలన వీరికి లభింపదయ్యెను. అటుపిమ్మట మెక్సికోసింధుశాఖయందు ప్రవేశించిరి. ఇచట వీరు తీరములందు వసించు ఇండియనులను, అసంతుష్టు లయి యున్న ఫ్రెంచివారిని, స్పెయినువారిని దోడుచేసికొని లూయియానానుండి అమెరికనులను సంపూర్ణముగ వెడలఁగొట్టవలయు నని యుద్దేశించియుండిరి. వీరింకను ముట్టడి నారంభింపక ఆలోచనలు సలుపుచున్న సమయ మందే జనరల్ ఆండ్రూ జాక్సన్ నామక అమెరికానేనాని హతాత్తుగఁ దీరవాసులగు ఇండియనులపైఁబడి పలుచోట్ల వారి నోడించి బ్రిటీష్ వారికిఁ దోడ్పడకుండులాగునఁ గావించెను. తరువాత నితఁడు పెన్సిల్వేనియా నామక నగరమును గైకొని న్యూ ఆర్లియన్స్ పట్టణమున ఆరిగ్లేయుల నెదిరింప సన్నాహములఁ జేయింపసాగెను. ౧౮౧౪ - వ సంవత్సరాంతమున నీపట్టణపుముట్టడి యారంభమయ్యెను. సర్ ఎడ్వర్డు పాకోహాం అనునతఁడు ౧౦,౦౦౦ ల సైనికులతోను, ౫౦ నౌక

లతో నీనగరమును దాఁకెను. జాక్సన్ వద్ద నింత సైన్యము లేకుండినను కెంటకీ, టెన్నెసీలనుండి వచ్చినమంచుగుఱికాండ్రగు సైనికు లుండి ఆక్రమణకారుల ప్రయత్నములను వ్యర్థము సలుపసాగిరి. ౧౮౧౫ జనవరి ౮ - వ తారీఖున బ్రిటీష్ నేనాని మహాఘోరముగ ఆక్రమణము గావించెను. కాని అమెరికనుల - అగ్నికి సహించుకొనఁజాలక బ్రిటీష్ దళములు వెనుకఁబడసాగెను. అంత వీరినేనాని హతుఁ డగుటయు, ౨,౦౦౦ ల మంది బ్రిటీష్ సైనికులు మరణించుటయు సంభవింప వీరు వెనక్కు మరల బాధ్యులైరి. ఈ ప్రకారము లూయియానా ప్రాంతము అమెరికనులకు జాక్సన్ మూలమున దక్కె నని ప్రఖ్యాతి కలిగెను. ఈయుద్ధమునకు రెండువారములు ముందుగనే, అనగా ౧౮౧౪ - వ సంవత్సరము డిసెంబరు ౨౪ - వ తారీఖునాడే ఘెంటుపట్టణమున యూరోపియన్ జాతుల కన్నింటికిని సంధి కుదిరెను. కాని ఈసంగతి అమెరికాయందుఁ దెలియదు. అన్ని జాతులవారు నేవిధముగ నైన సంధి గావించుకొనఁ దలఁపు కలిగియుండిరి. కావున నేకారణములవలన యుద్ధ మారంభ మయ్యెనో అ వన్నియు నటులే యుండ వానింగూర్చిన పరిష్కార మేమియు లేకయే సంధి జరగెను. సముద్రముమీఁద జరిగిన యుద్ధములం దమెరికనులు చూపిన సాహసధైర్యములకు బ్రిటీష్ వారు విస్తృతమైన సంధివరతులు నిష్కర్షములు గాకపోయినప్పటికి నికముందును వెనుకటివలె నాచరించి నచో మాట దక్కదనుభయమున నట్లు గావించుట మానిరి. ఈ ప్రకారము ౧౮౧౨-౧౪ సంవత్సరములలో జరిగిన యుద్ధమువలన అమెరికాకు వ్యాపారస్వాతంత్ర్యము సంపూర్ణముగ లభించెను. బ్రిటీష్ వారి కాన్సిల్ ఉత్తరువులను, ఫ్రెంచివారి డిక్రీలును అంతరించి పోయెను. అనంతరము బ్రిటీష్ వా రెప్పుడు గాని యమెరికన్ నౌకలను వెడకి నావికులను బట్టుకొనియుండలేదు. అదిగాక యూరోపియను లందఱును వీరిని సమానగౌరవముతోఁ జూడసాగిరి. ఈ యుద్ధానంతరము జరిగిన యభివృద్ధికి ఫలితముగ ౧౮౧౬ - ౧౮౨౧ వఱకును గల ఆఱుసంవత్సరములలో ఇండియానా, మిసిసిప్పీ, ఇల్లినాయిస్, అల బమా, మెయిన్, మిసోరీ నామక రాజ్యములు సంవత్సరమున కొకటి చొప్పున సంయుక్త రాజ్యములందుఁ గలసెను. మఱియు ౧౮౧౯ లో ఫ్లోరిడా స్పెయినునుండి కైకొనఁబడెను. ౧౮౩౦ - వ సంవత్సరమున రైలునిర్మాణ మారంభమగుడు సంయుక్త రాజ్యములయభివృద్ధి అతిశీఘ్రముగఁ గాఁదొడఁగెను. ౧౮౩౬ - ౩౭ లందు అర్కన్ సస్, మిషిగన్ రాజ్యములు రెండు సంయోజనమందుఁ జేరినవి. టెక్సాస్ రాజ్యము గైకొనుసందర్భమున మెక్సికోతో యుద్ధ మారంభము కాఁగా నందమెరికన్ నేనలు మెక్సికోను, కాలిఫోర్నియాను జయించి ఆక్రమించెను. అనంతరము ౧౮౪౮-వ సంవత్సరమున గ్వడలూప్ హిడాల్గో యుద్ధ జరిగిన సంధి ననుసరించి ప్రస్తుతపు కాలిఫోర్నియా, ఉటాహ్, ఆరిజోనా, న్యూమెక్సికో రాజ్యములు గల దేశ మంతయు నమెరికాకు దొరకెను. కాలాంతరమున నివి యన్నియు సంయోజన మందే కలసెను. ఈయాక్రమించుకొన్న భూమిక్ల సంయోజన

ప్రభుత్వమువారు ౧,౫౦,౦౦,౦౦౦లదాల్చును మెక్సికో ప్రభుత్వమున కొసంగిరి. ఈ ప్రకారము ౧౮౬౦-వ సంవత్సరము సమీపించు వఱకు దేశ మంతయు మహాన్నతదశ నందుచుబోయెను. స్త్రీము ఇంజనులు, స్త్రీమునౌకలు మాత్రమే కాక ఈకాలమున దేశోపయుక్తములైన ఆవిష్కరణము లెన్నియో వెడలుటవలన దేశాభివృద్ధి కెంతయో తోడ్పడెను. కాని దేశము నంతటిని నొక్కపర్యాయముగఁ గల్గోలమున మంచివేయఁగల దాస్యవిమోచనప్రశ్నము సంయుక్తరాజ్యము లేర్పడినకాలముననుండియు వచ్చుచుండెను. మొట్టమొదట దాస్యప్రథ కావలయు ననువారే యపరిమితిముగ నుండిరి. కాని యొక అర్ధశతాబ్ది గడచునప్పటికి సమాచారములు తాఱుమాత్రై దాస్యవిమోచనపక్షమువారే సంఖ్యయందుఁ బెరిగి పోయిరి. ౧౮౫౯-వ సంవత్సరమున హార్పర్స్ ఫెర్రియొద్ద జరిగిన తిరుగఁబాటువలన ఈ ప్రశ్నము మిక్కిలి ప్రాధాన్యమునకు వచ్చెను. ౧౮౬౦ లో ప్రెసిడెంటు నెన్నుకొనుతరుణమందే ఈవిషయమున వాదవివాదములు మహాఘోరముగ జరిగియుండెను. తుదకు రిపబ్లికన్ వ్యక్తి యగు ఆబ్రహం లింకన్ అధ్యక్షుఁడైనవెంటనే దాస్యప్రథకల దక్షిణకరోలీనా, మిసిసిప్పీ, ఫ్లోరిడా, అలబమా, జార్జియా, లూయియానా, టెక్సాస్ రాజ్యములవారు తా మపజయము నొందినట్లు తలపోసి సంయోజనముననుండి విడివడఁపారిరి. వీరు ౧౮౬౧ లో దక్షిణసంయోజన మనుషేర (Southern Confederation) నేర్పడి జఫర్నక్షడేవిన్ అనునతనిని అధ్యక్షునిగ నెన్నుకొనిరి. కలహము లారంభ మైనతరువాత వర్జీనియా, ఉత్తరకరోలీనా, టెన్నెసీ, అర్కన్సాస్ రాజ్యములు దక్షిణులతోఁ గలసెను.

సుంకపుగృహములు (Custom Houses) ఆయుధాగారములు, సంయుక్తరాజ్యముల భవనములు, వారివారిరాజ్యములం దున్నవానిని దాస్యరాజ్యములవారా క్రమించుకొనిరి. వీరు వేటొందు ప్రభుత్వమును సృష్టించి డేవిన్ అధ్యక్షుని ఉత్తరువుల ప్రకారము పరిపాలనము గావించుకొన నిశ్చయించిరి. ౧౮౬౧-వ సంవత్సరమున వీరు సమ్మర్ దుర్గమును ముట్టడించి వశపఱుచుకొనిరి. అనంతరము నాలుగు సంవత్సరములపర్యంతము ఘోరముగ పోరాటము జరగెను. దాస్య పక్షమువారు జనరల్ లీక్రిందను, సంయోజనపక్షమువారు జనరల్ గ్రాంటుక్రిందను పలుచోట్లఁ బోరాడిరి. క్రమక్రమముగ దాస్య విమోచనపక్షమువారికే జయము గలుగుచువచ్చెను. చివరకు దాస్యపక్షీయుల కేంద్రస్థానముగు రిచ్ మాండ్ పట్టణమును దృఢము గావించుకొని నిలిచియున్న జనరల్ లీని జనరల్ గ్రాంటు ఓడించి పట్టుకొనుటతో నీయుద్ధము సమాప్తమయ్యెను. యుద్ధము జరగుచుండిన కాలమందే దాస్యవిమోచనముయొక్క ఘోషణము కావించబడినది. దీని కంతకును ముఖ్యకారకుఁడగు ఆబ్రహం లింకను రెండవపర్యాయ మధ్యక్షుఁడుగ నెన్నుకొనబడెను కాని వెంటనే హత్య గావించబడెను (చూడుఁడు, అమెరికా-అంతఃకలహము). కాలక్రమమున నీయెదురు తిరిగిన రాజ్యము లన్నియు మరల యూనియనులోనికి వచ్చినందున

యథాపూర్వము వానికి జాతీయాధికారము లన్నియు నొసంగబడినవి. ౧౮౬౯-వ సంవత్సరమున జనరల్ గ్రాంటు అధ్యక్షపదమును వహించి, తాఱుమాత్రై యున్న వ్యవహారముల నన్నింటిని నేకీ భవింపజేసి క్రమమార్గమునఁ బెట్టుటకై చాల ప్రయత్నముల సలిపి యుండెను. ౧౮౭౦-వ మార్చియందు జాతీయవ్యవస్థలోఁ జేయఁబడినదిద్దుఁబాటు ననుసరించి జాతి, మత, వర్ణ, విద్యుల వివక్ష లేకుండ నేరాజ్యమం దైనఁగాని మనుజుఁడు పౌరాధికారమును బొందుట కవకాశము కలిగెను. కాని నీగ్రోలకును తెల్లవారికిని సమానాధికారము లుండవలయు ననువిషయ మిప్పటికిని వివాదాస్పదముగ నేయున్నది. ౧౮౭౧-వ సంవత్సరమున జరిగిన వాషింగ్టన్ గరపు - ఒడంబడికయందు గ్రేటు బ్రిటన్ తోఁగల మూఁడుకలహాస్పదములైన విషయములు పంచాయతీతీర్పుద్వారా పరిష్కృతము లయ్యెను. అలబమా నామక నౌకను గొల్ల గొట్టుటవలనఁ గలిగిననష్టమును బ్రిటీష్ వారు కట్టియిచ్చుటనుగూర్చియు, వాంకోవర్ డీవులయొద్ద బ్రిటీష్ - అమెరికనుల సరిహద్దులనుగూర్చియు, కెనడాదేశపు మత్స్య వ్యాపారమునుగూర్చియు నీవివాదములు. వీనియందు మొదటి రెండు నమెరికనులపక్షమునను మూడవది బ్రిటీష్ వారి కనుమలముగను తీర్పు గావించబడెను. గ్రాంటుతరువాత ౧౮౭౭-వ సంవత్సరమున ఆర్. బి. హేస్ అనునతఁడు ప్రెసిడెంటుగ వచ్చెను. ఇతఁడు ౧౮౭౭-వ సంవత్సరమున ఫెడరల్ నేనలను దక్షిణ రాజ్యములం దంతఃకలహముతరువాత నిలిపినవానిని అచటినుండి వేటొందు ప్రాంతములకుఁ బంపించి సంయుక్తరాజ్యముల పునర్నిర్మాణమును సంపూర్ణము గావించెను. పిదప ౧౮౮౦-వ సంవత్సరపు ఎన్నికలలో రిపబ్లికనులు జేమ్స్ గార్ ఫీల్డ్ అనునతని నెన్నుకొనిరి. ౧౮౮౪ నందు మరల ప్రజాపక్షమువారు ప్రబలులై గ్రోవర్ క్లెవ్ లాండ్ అనునతని నధ్యక్షునిగ నేర్పఱుచుకొనిరి. ౧౮౮౮ యందు బెంజమిన్ హరీసన్ నామక రిపబ్లికన్ వ్యక్తి అధ్యక్షుఁడయ్యెను. ౧౮౯౨ క్లెవ్ లాండ్ మరల ప్రెసిడెం టయ్యెను. విదేశములలోని రాజకీయములందుఁ బ్రవేశము కలిగించుకొనుటకు మన్రో సిద్ధాంతము ననుసరించి వెనెజులా, బ్రిటీష్ గ్వయ నాదేశముల సరిహద్దుల నేర్పఱుచుకొనుటలో వాదములు పెరిగి బ్రిటనుతో మరల యుద్ధముసంభవించులాగునఁ గనుపడెను కాని యావిషయము పంచాయతీ ఒప్పగించులాగున స్థిరపడెను. ౧౮౯౬ న మెక్సికోలే నామక రిపబ్లికన్ వ్యక్తి అధ్యక్షపదము నందెను. ఇతనికాలమున క్యూబా ఫిలిప్పైనులతో పోరాటముకలిగెను. గ్రాంటు అధ్యక్షుఁడుగ నున్న కాలమున నుండియు క్యూబాదీవియందలి స్పెయినువారి ప్రభుత్వము చాల హీనావస్థయందుండెను. దొరతనమువారు చేయఁగడఁగిన దుష్పరిపాలనము వలన జనులు పలుమాఱు తిరుగఁబడసాగిరి. సంయుక్తరాజ్యములకు సమీపముగ నున్నందున ఇం దనేకు లమెరికనులు నివసించు చుండిరి. క్యూబా నివాసులతోపాటు వారికిని దుష్ ప్రభుత్వమువలనఁ గలుగు నొక్కట్లు తప్పవయ్యెను. చాలకాలమువఱకు నిచటి స్పెయినుదేశీయుల

దొరతనమును జక్కపెట్టవలయు నని అమెరికను ప్రభుత్వమువారు ప్రయత్నించిరి కాని లాభము లేకపోయెను. అంత ౧౮౯౦ యందు సంయుక్త రాజ్యముల జాతీయ ప్రభుత్వము పనిచూసి క్యూబా పరిపాలనమును వదులుకొనవలసిన దని స్పెయినువారికిఁ దెలియఁబడుప వారందులకు జవాబుగ నీదేశముపై యుద్ధఘోషణము కావించిరి. అంత సంయుక్త రాజ్యములనుండియు యుద్ధకార్యము లారంభమయ్యెను. ఈ కారణమునఁ బ్రపంచమునం దంతట నెచట నెచట స్పెయినువారుండిరో యచట నెల్ల నీరెండుజాతులవారికిని పోరాటములు కలుగ సాగినవి. యుద్ధఘోషణ మైనతోడనే అమెరికన్ దొరతనమువారు స్పెయినుక్రిందనున్న ఫిలిప్పైన్ దీవులను ముట్టడింపవలయు నని హంకాంగునొద్దనున్న తమజలసేనాని యగు జార్జ్ డ్యూయసునతని కుత్తరువుల నంపిరి. తదనుసార మితఁ డాపట్టముననుండి బయలుదేరి నాలుగైదుదినముల స్వల్పకాలమందే ఫిలిప్పైన్ దీవులందలి మానిలానామక నగరమును ముట్టడించి తీసికొనెను. ఇదేసమయమున క్యూబాయందలి శాంటియోగోయొద్దను, పోర్ట్ రెకోదీవియందును యుద్ధములు జరగుచుండెను. యుద్ధము జరగినచోట నంతయు నమెరికనులే జయము దుచువచ్చిరి. పోర్ట్ రెకోయందును స్పెయినువారి కపజయము కలిగినతోడనే వీరు సంధి గావించికొనుటకు సమ్మతించిరి. అంత పారిస్ పట్టణమున సంధి జరగెను. అందలినియముల ననుసరించి క్యూబా, పోర్ట్ రెకో, గుఆమ్, ఫిలిప్పైన్ మొదలగు దీవు లమెరికనులపరమయ్యెను. కాని ఫిలిప్పైన్ దీవులందు డాక్టోమాలో అగ్విన్యాడ్ అనునతఁ డమెరికనులు మానిలాపట్టణమును ముట్టడించి పట్టుకొనుటకుఁ బూర్వమే, అనఁగా ౧౮౯౮ - వ సంవత్సరమున స్పెయినుదొరతనము మీఁదను దిరుగఁబడి యచట ప్రజాప్రభుత్వమును (Republic) స్థాపించెను. కాని యదేసంవత్సరాంతమున అమెరికనులు గావించిన ప్రకటనమువలనఁ దమ ప్రజాప్రభుత్వము స్వీకృతము కాలే దని నిశ్చయ మగుడు, అగ్విన్యాడ్లో పక్షమువా రందఱు నెదురుతిరిగి కలహింప సాగిరి. ఫిలిప్పైన్ లు మంచిదైర్యసాహసములతోఁ బోరాడిరి కాని సమస్తయుద్ధోపకరణసంపన్న మగునమెరికనుసేనను జాలకాలమువఱకు నెదిరింపజాలకపోయిరి. అందువలన బహిరంగముగ యుద్ధము మాని చాటుమాటుననుండి సమయము దొరకినతోడనే అమెరికనులపైఁ బడి కొల్లగొట్టసాగిరి. ఇట్టివిధానము ౧౯౦౨ వఱకును సాగుచునేయుండెను. అమెరికను లొకగవర్నరు నేర్పఱచి త్వరలో ద్వీపవాసులకు స్వాతంత్ర్య మొసంగఁబడు నని చాటించుచు విద్రోహుల నడచుటకు మంచికట్టుదిట్టములను సలిపిరి. ప్రకటనము ననుసరించి ౧౯౦౨ - వ సంవత్సరమున ఫిలిప్పైన్ అసెంబ్లీయొకటి నెలకొల్పఁబడెను. అధ్యక్షుఁ డగు టాఫ్ట్ యొక్క కోరిక ప్రకారము ౧౯౦౯ - వ సంవత్సరమున కాంగ్రెసువా రాదీవులను సంయుక్త రాజ్యములందుఁ జేర్చుకొనిరి. అనంతరము విల్బక్ అధ్యక్షుఁడుగ మండినకాలమున నీదీవులలో గవర్నరుజనరలుగ నున్న కామెరక్ ఫోర్బ్స్ అనునతనిని నొలఁగించి అమెరికన్ ప్రభుత్వమువారు బర్త్ థోరీసక్ అనునతని నియోగించిరి.

మఱియు సామనస్యముతోడఁ బరిపాలనము చేయుచు ఫిలిప్పైన్ లను స్వాతంత్ర్యమున కర్హు లగునట్లు చేయుట కితని కుత్తరువు లొసంగఁబడియుండెను. కమిషన్ సంఘములో నెక్కువమంది ఫిలిప్పైన్ లుండులాగున విధించి పరిపాలనకార్యాలయమునఁ దమెరికనులకు మాటుగ స్వదేశీయులే యొక్కవగ నుండులాగునఁ గావింపఁబడెను. ౧౯౧౬ లోఁ జేయఁబడిన జోన్స్ బిల్లుమూలమున నీదీవుల ప్రజలకు మఱికొన్ని యధికారములు లభించెను. యోగ్యత కలిగినతోడనే ఫిలిప్పైన్ లకు స్వాతంత్ర్య మొసంగుటయే ఈబిల్లు యొక్క ముఖ్యవిషయము. ఇటీవల, ననఁగా ౧౯3౨ - వ సంవత్సరమున ఏడుసంవత్సరముల పరిమితకాలానంతరము వీరికి స్వరాజ్య మొసంగఁబడు నని ప్రకటింపఁబడినది.

సుమారు ౧౯౦౦ ల ప్రాంతమున చీనాదేశమున బాక్సర్ కలహ ముప్పొంగెను. ఈబాక్సరు లనువారు చీనాదేశీయులు - జాతీయ వాదులు. వ్యాయామాది శారీరకపరిశ్రమలను సలుపుచు స్వదేశమును ఉన్నతస్థితికిఁ దేవలయు నని పాటుపడుచుండిరి. తమ దేశముయొక్క తీరముల నాక్రమించికొని యున్న విదేశీయుల నందఱును దఱుమఁ గొట్టి చీనాను వారిజాలములనుండి తప్పింపవలయు నను అభిప్రాయ ముతో వీరు దేశీయ క్రైస్తవులను, యూరోపియనులను కొందఱును హత్య గావించి యనేకులను కారాగారములందు వైచిరి. చీనా రాజధాని యగు పెకింగ్ పట్టణమున గొప్పవధ జరుగుటకు సిద్ధముగ నుండెను. అంత నతీక్రమముగ. అమెరికా సంయుక్త రాజ్యములు, జపాను, బ్రిటన్, ఫ్రాన్స్, రష్యాదేశములవారందఱును ప్రోగయు బాక్సరుల నోడించి పట్టుకొని తమతమ కైదీల నందఱును విడిపించిరి. బాక్సరుల అపజయమువలన చీనాదేశమును విజేతలందఱు నాఫ్రికాను వలెఁ బంచికొనియుండురు కాని సంయుక్త రాజ్యములే యట్టి విధాన మును మాన్పించెను. వీరియొక్క సలహా ననుసరించి యుద్ధమునిమిత్త మైనఖర్చులకై 33,30,00,000 ల డాలర్లను మాత్రము దీసికొని మిత్రమండలివారు బాక్సరులను ముక్తులఁ గావించిరి. ఈ ద్రవ్యమును విజేతలగువారు పంచికొనసంయుక్త రాజ్యములకు ౨,౪౦,౦౦,౦౦౦ లు దొరకెను. ఈ మొత్తముననుండియు కోటి పదిలక్షల డాలర్లను అమెరికనులు చీనావారి కిచ్చి వారి కృతజ్ఞతకుఁ బాత్రులైరి.

మెక్సికోనే ఒకభూతుకునిచే మృతుఁడు కాఁగా నతనిస్థానమును థియోడోర్ రూజ్ వెల్ట్ (ఉపాధ్యక్షుఁడు) కైకొనెను. ఇతని పాలన కాలమున వ్యాపార ప్రతిబంధములవిషయమున ముఖ్యముగ ట్రస్టు (Trusts) లని పిలువఁబడు మహాకూటముల నిమిత్తము కొన్ని నియమములు కల్పింపఁబడెను. ఇందువలన వ్యాపారులకు నితనికిని గల హము లేర్పడెను కాని మొత్తముమీఁద నితని పరిపాలన మత్యుత్తమ మైనవానిలో నొకటిగ గణింపఁబడినది. అట్లాంటిక్, పసిఫిక్ మహా సాగరములను గలుపు పనామాకాలువ ఇతనికాలముననే త్రవ్వఁబడినది.

అమెరికా సంయుక్త రాజ్యములు

మరియు నితనికాలమున అమెరికా కాంగ్రెసునకు తమ ప్రతినిధిని బంపుట కధికారము అలాస్కా దేశవాసులకు లభించినది. ఇంత పర్యంతము విదేశీయులకు పౌరాధికారము ఒక్కొక్క రాజ్యమునం టొక్కొక్క విధానమున దొరకుచుండెడిది. ఆవిధాన మిపు డన్ని రాజ్యములందు నొకటిగా జేయబడెను. ఇతనితరువాత నధ్యక్షుడైన టాఫ్ అనునతనికాలమునందు పదార్థనిర్మాతల (Manufacturers) మేలునకై క్రొత్తచట్ట మొకటి కావింపబడెను. స్పెయిను యుద్ధానంతరము మ్యాబాదీవియందు నిలుపబడిన అమెరికనుసేన లచ్చట నుండి వేటొక ప్రదేశమునకు మార్చబడినవి. వెనెజులా దేశముతోగల వాదవివాదములు పరిష్కృతము లయ్యెను. తరువాత మరల నితడును, రూజువెల్టు, లాఫోల్లెటె అనువారును అధ్యక్షుపదవికి బ్రతుత్తించి యుండిరి. ఈయగురువిడిప్రయత్నముల మూలమున వీరిలో నొకరును గెలుపొంద రైరి. అపుడు డిమోక్రాట్ వ్యక్తి యగు వుడ్రో విల్సన్ ప్రెసిడెంటుపదము నందెను. ఇతడు విదేశములతో నెక్కుడు సంబంధముల గలుగజేసికొనుచుండెడివాడు. ౧౯౧౩ న సంయుక్త రాజ్యములు చీనాదేశముయొక్క ప్రజాప్రభుత్వము నంగీకరించినవి. ౧౯౧౪-వ సంవత్సరమున జర్మనీయుద్ధ మారంభ మయ్యెను. మొట్టమొదట యూరోపునందలి యుద్ధములతో సంబంధము కలుగజేసికొనరా దని సంయుక్త రాజ్యములు తాటస్థ్యమును వహించి యుండెను కాని మిత్రమండలివారి కవసరములగు పదార్థముల నంపియు, కావలసినంత ద్రవ్యము నొసంగియు సాయము చేయుచునే యుండెను. ఇది కనిపట్టియే కాబోలు జర్మనీయు నూరకుండదయ్యెను. ఆకారణమున నమెరికావారికిని యుద్ధమునందు బ్రవేశింపవలసి వచ్చెను. ౧౯౧౭-వ సంవత్సరమున జర్మనీతో యుద్ధస్థగోమణము కావింపబడినది. అమెరికా చేరిన కొలదికాలమునకే ఇక నెక్కువ నష్టమును బొందుటకంటె సంధి చేసికొనుటయే మేలని జర్మనీ యభిప్రాయపడి యటులే కావించెను. అనంతర మేదో యొకవిధమున బ్రిటీష్ వారి యిచ్చానుసారము సంధి జరగినది కాని అమెరికా-అధ్యక్షుడు విల్సన్ నూచించినట్లుమాత్రము గాదు. విజేతలగు మిత్రమండలివారు ముఖ్యముగ బ్రిటీష్-ఫ్రెంచిజాతులు శత్రువుల యధీనమందలి దేశము లన్నింటిని దమవశము చేసికొని సాధ్య మగునంతవఱకు వారి యొక్కమును భిన్న భిన్నము గావించి నూతనరాజ్యములను నెలకొల్పిరి. ఈ ప్రకార మేర్పడిన ౯ నూతనరాజ్యముల స్వాతంత్ర్యమును అమెరికనులకును స్వీకరింపవలసి వచ్చెను. సంయుక్త రాజ్యము లీపంపిణీయందు భాగము గైకొనకపోయినప్పటికిని ప్రపంచమందంతటను శాంతి, న్యాయము లనుస్థాపింతు మనుపేరుతో మిత్రమండలివారు చేయగడగిన కార్యములను ఆటంకపఱచియుండలేదు. అనంతరము రిపబ్లికన్ వ్యక్తి హార్డింజ్ అధ్యక్షుడయ్యెను. కాని యతడు వెంటనే మరణింప నుపాధ్యక్షుడగు కార్వీల్ కూలిడ్జి యాపదమును గైకొనెను. ఇతడు అధ్యక్షుడుగ నుండిన రెండుపర్యాయములుగూడ హార్డింజియొక్క ఆధిక్యతనే యవలంబించెను. యుద్ధకాలమున కల్పింపబడిన ఆదాయపు పన్ను

లన్నియు మరలఁ దగ్గింపబడినవి. ఈకాలమున ప్రాముఖ్యము వహించినవిషయములలో నొకటి మద్యపాన నిర్హారము. ౧౯౨౨-వ మేమాసమున దీని వ్యాపారమును తగ్గించుటకై మరల నొకచట్టము కావింపబడినది.

౧౯౨౬-వ సంవత్సరమున జినీవాలో సమావేశమైన ప్రపంచాంతర్జాతీయ ప్రతినిధులమెరికా కోరిన కొన్ని మరతులకు సమ్మతింప నందున నీదేశము ప్రపంచాంతర్జాతీయ సంఘము (International League)నందు బ్రవేశింప సమ్మతింపదయ్యెను. కూలిడ్జి తరువాత హూవర్-హార్బర్ట్-సి-అధ్యక్షుడయ్యెను. ఇతనికాలమున కృషి కనుకూలమైన బిల్లు స్థాపింపబడెను.

ఈకాలమున ప్రపంచశాంతి కని జరగిన ముఖ్యవిషయము లలో కెల్లాగు - బ్రియాండ్ సంధి ఒకటి. ౧౯౨౭ - వ సంవత్సరమున ఫ్రెంచి విదేశాంగమంత్రి అరిస్టైడ్ బ్రియాండు వివాదాస్పదములైన సంగతులను శాంతివిధానములద్వారా తీర్చుకొనవలయునే కాని యుద్ధముద్వారా కూడ దని ప్రాప్ను, సంయుక్త రాజ్యములు సంధిచేసికొనవలసినదిగ గోరెను. అందులకు అమెరికా స్టేటు శ్రేక్రటరీ ఫ్రాంక్ బిల్లింగ్స్ కెల్లాగు ఇట్టిసంధికి ఇతరజాతులను గూడ చేరఁదీయవలె నని ప్రతిపాదనము గావించెను. తత్ఫలితముగ నా మటుసటిసంవత్సరమున ౧౫ జాతులవారు పారిసునగరమున సమావేశమయి ఈసంధిని గావించుకొనిరి. హూవరుకాలమున కృషివ్యాపారపు సుంకములసందర్భమునను అభివృద్ధికరములగు మార్పు లనేకములు జరగెను.

ఇతని యనంతరము ప్రెసిడెంటుపదము నధిష్ఠించి ప్రస్తుతము అమెరికా సంయుక్త రాజ్యములను నడపుచున్నది రూజువెల్టు. ఇతడు వ్యాపారమాంద్యమును పోగొట్టి, నిరుద్యోగసమస్యను పాటదోలుట కత్యంతతీవ్రప్రయత్నములను సలుపుచున్నట్లు వార్తలవలనఁ దెలియుచున్నది. ఇతని పద్ధతులు ప్రపంచమునందంతటను కలవరము పుట్టించినను స్వదేశమునకు కొంతవఱకు మేలు చేపూర్చినట్లే కనుపడుచున్నది. ఇంతవఱకు నిరసింపబడిన సోవియటు రష్యాతో సంధి గావించియు, ఫిలిప్పైనుదీప్వములకు స్వాతంత్ర్య మొసంగియు రూజువెల్టు మహోత్సాహకార్యములఁ గావించెను. కాని పడెండ్లక్రిందఁ బోయినత్రాగుడును మరల న్యాయసమ్మతము చేయుట విషాదకరము.

స్వాతంత్ర్యము దొరకినది మొదలుకొని ఈదేశము సకలవిధముల నభివృద్ధి నొందుచువచ్చినది. కాని ౨౦-వ శతాబ్దియందొకటఁ గలిగిన యభివృద్ధి సమస్తప్రపంచమునకు నాశ్చర్యము కలుగజేసెను. ఇందులకుఁ బ్రధానకారణము రత్నగర్భ యగుభూమి, తదీయ సంతతుల యుత్సాహశక్తి, విద్య - ఈమూడు నని చెప్పవచ్చును. ఇందులో నేది లేకపోయినను తక్కిన రెండును వ్యర్థము లయ్యెడివి. దేశమందలి ప్రతిబాలుడు, బాలికయునువిద్యనభ్యసించుటకు వీలగులాగున అగణితములగు విద్యాలయములు నెలకొల్పబడినవి. ఇచట విద్యాశాల లేని

గ్రామమే లేదు. తుదకు నాలుగైదు గృహము లుండినను జాలును; అచట నొక పాఠశాల యుండును. ఈవిద్యాభివృద్ధి యగునదంతయు కేవలము దొరతనమువారి సాయమువలననే కాదు; ఆంధ్రా కార్మిజీ, జాన్. డి. రాక్ ఫెల్లర్ లోనగు కోటిశ్వరులు కోట్లకొలది ధనమును విద్యావ్యాపనమున కొసంగియుండిరి. ఈ ధనసహాయమునకుఁ దోడుగ, విద్యావంతు లనేకులు ఏ యుపాయముల నవలంబించినచో శీఘ్రముగను, సుకరముగను, స్థిరముగను విద్య వ్యాపించులాగున చేయ వచ్చునో వాని నన్నిటిని విచారించి, వారు గనిపట్టిన విషయముల నన్నింటిని వెలువఱచియుండిరి. వేలకొలదిగ పుస్తకాలయములు స్థాపింపఁబడినవి. ఆయాలయములనుండి గ్రంథములు పెద్దవారికేకాదు; బాలురకుఁగూడ నొసంగి వారియందు శీఘ్రముగ విద్య పెంపొందు లాగునఁ జేయఁబడినది. వీనికి సహాయకములుగ లక్షలకొలది వార్తా పత్రికలు వెలువడుచుండును. కార్మికులవిషయమున వారికి హితముగు మంచి కట్టుదిట్టములు కలవు. కొన్నిరాజ్యములందు ౧౩ ఏండ్లకు తక్కువయగు వయసుకల బిడ్డలను కూలిపనులందు వినియోగింపరా దని నియమము లున్నవి. బిడ్డలపరిశ్రమమువలనఁ దయారగు పదార్థము లను విదేశముల కెగుమతి చేయఁగూడ దని యుత్తరువులు కలవు. స్త్రీలకు ప్రతిదినమును ౧౦ గంటల కెక్కువ పని నియ్యరా దని కొన్నిరాజ్యములందును, ఎనిమిదిగంటల కెక్కువకూడదని మఱికొన్ని రాజ్యములందును చట్టము లున్నవి. ఇట్టిసర్వజనోపకారలైన విధానముల సలుపునది కేవలము ప్రభుత్వమే కాదు; ధనాధ్యులగు ప్రజలును, ఇందులకుఁ జేయూత నొసంగుచుందురు. 'రస్సెల్ సేజ్ ఫౌండేషన్' (Russell sage foundation) అను గొప్ప సంఘ మొకటి ఏర్పడి దేశమందలి దారిద్ర్యమును, మార్భ్యమును బాఱఁదోలుటకుఁ గంకఃము కట్టుకొనియున్నది. అంతర్జాతీయశాంతిస్థాపనార్థము కార్మిజీదానమువలన మఱియొకసంస్థ యేర్పడెను. సమస్త ప్రపంచాలోగ్యమునకును, వైద్యసంబంధిగవేషణమునకును రాక్ ఫెల్లర్ మఱి ఇరువదిలక్షలదాలర్ల నొసంగియుండెను. 'సర్వే భద్రాణి పశ్యంతు, సర్వే సంతు నిరామయాః' అను వాక్యమును కార్యము లోనికిఁ దెచ్చిన దీజాతియే యగుటవలన నిపు డన్నివిధముల నిది ప్రపంచమున మహోన్నతస్థాన మందియున్నది.

అమెరికా సారస్వతము — అమెరికా సారస్వత చరిత్రము తల్లికుడుటినుండి విడఁదీసి తీసికొనివచ్చి వేటు ప్రదేశమున నాఁటిన భాష, సంస్కృతులు క్రమముగాను, నెమ్మదిగాను చెందు వేర్పాటును దెలుపుచరిత్రమే. మొదట నీసారస్వత మాంగ్ల సారస్వత వృక్షశాఖగా నారంభమయి, మొదట నొక్కచోట పెరిగిన రెండు తెగల యింగ్లీషువారును ఒకరి కొకరు దూర మయి వేటువేటు పరిస్థితులయందు వేటువే అనుభవములను బొందుచు రాఁగా, రీతియందును, విషయమునందును క్రమముగా మార్పు చెంది, తుద కింగ్లాండు సంస్కృతికి కడు భిన్నమయిన సంస్కృతికి నిర్వచనముగా వికాసము

చెందినది. ఒకతరమువఱకు నీవాఙ్మయరచయిత లమెరికాయందు నివాస మేర్పఱుచుకొనిన యింగ్లీషువారే.

మొట్టమొదటి నూటయేఁబదియేండ్లలోను అమెరికాయం దధినివేశముల సేర్పఱుచుకొన్నవా రింగ్లీషువాఙ్మయముతోవనే యనుసరించి గ్రంథములను రచించుచువచ్చిరి. చాల నిటీవలనే అమెరికా గ్రంథకర్త లింగ్లీషుగ్రంథకారుల ననుసరించుట, యనుకరించుట మాని స్వతంత్రముగ తమత్రోవలను దా మేర్పఱుచుకొని తమఁదాము వ్యక్తికరించుకొనఁజొచ్చిరి. ౧౮౦౦ ల వఱకు కూడ అమెరికా గ్రంథకర్తల కింగ్లీషుసారస్వతముమీఁది వ్యామోహము పోలేదు; అవే తెన్నులు, అవే రీతులు, అవే సంప్రదాయములను అమెరికా సారస్వతమున మూర్తులు కట్టుకొని నిలిచినవి. అధినివేశములయందలి పరిస్థితులనుబట్టి, అనుభవములనుబట్టి అమెరికాసారస్వతమున నించుక భేదము కన్పట్టుచువచ్చినను ప్రధావముగ నది ఇంగ్లీషువాఙ్మయమునకు చేరిక యయిన ప్రతిస్పష్టిగ రూపొందినది. ఇందుఁగూడ లండను నందు రేకెత్తి వర్ధిల్లుచు వచ్చిన సాహిత్యాతివాదరీతి, సంప్రదాయముల పొంతఁబోవక అది వాని నించుక దువ్వి చదునుచేసి పెంచుచు వచ్చినది.

అమెరికాయందలి యుత్తరభాగము సారవంతము కాని యసమప్రదేశము. ఇందు నాకాశ్రయస్థానములును, ఉరవడి యెక్కువగాఁ గల యేళ్లును, నదులును జాలఁ గలవు. ఇంచుక దక్షిణమునకుఁ బోయినయెడల విశాలము లయి, యొండ్రుమట్టితోఁ గూడిన మైదానములతో దేశము వెడలు పగును. ఈప్రదేశము వ్యవసాయమున కనుకూల మయినది. పొగాకు, వరి, నీలి, ప్రత్తి యిందలి ప్రధానమయిన పంటలు. అనేకములుగ నున్న నాకాశ్రయస్థానములవలనను, ఏళ్ల వలనను ఉత్తరభాగము వాణిజ్యవ్యాపారమునకును, నాకాయానసాహసికతకును పేరునక్కఁగా దక్షిణభాగము బానిసవృత్తి నాధారము చేసికొని మొక్క మోటిక పండించి చేయు జీవనవిధానమున కనుకూలించినది. సంఘమున పరపతి గల ప్రముఖు లందఱు నెల్లచోటుల సామంతులుగనే యుండిరి. వీరికి బోస్టన్, ఫిలడల్ఫియాలయందలి వణిక్కిఖామణులును, న్యూయార్కు, వర్జీనియాలయందలి భూస్వాములును ఎంత చెప్పిన నంత. అందువలన భూవసతియు, ధనాధ్యతయు సంఘమును పాలించుచువచ్చెను. ప్రజాసత్తాకభావము చాల నిటీవల మొలకెత్తి పెరిగినది. ఫ్రెంచివిప్లవమునాటికిఁ గాని దీని కుద్భృతమయినశక్తి రాలేదు. అప్పటినుండి యిది సంఘమును, జాతీయప్రభుత్వమును ప్రజాసత్తాకభావపరము కావించినది. ఇది కారణముగ నీ ప్రజాసత్తాకోద్యమమునకు పరపతిగల ప్రముఖు లెల్లరును పరమ శత్రుత్వము వహించిరి. ఈకారణమున అపహాస్యాత్మకసారస్వతము మిగుల గాటయినది చాల వెలువడినది.

అమెరికా సారస్వతమున క్రీ. శ. ౧౬౦౭ మొదలు ౧౭౭౫ వఱకు నొకరీతిగ ప్రాథమికయుగ మని చెప్పవచ్చును. ఈకాలమున

వెలువడిన సారస్వతము నిజమునకు ఇంగ్లీషుసారస్వతమునందలి యొక భాగముగనే గ్రహింపవచ్చును.

న్యూ-ఇంగ్లండునందు తక్కు మిగిలిన ప్రదేశములందు గ్రంథ రచన అరుదుగ నుండెడిది. ఉత్పత్తి యయిన గ్రంథములను చాల తక్కువ. వర్జీనియానందు దేశభోధన, దేశవర్ణనములకు సంబంధించిన గ్రంథములు, సాగరిక యాత్రాచరిత్రములు మొదలయినవి పుట్టినవి. పదునెనిమిదవశతాబ్దివఱకు వర్జీనియానందలి పరిస్థితులు గ్రంథోత్పత్తి కంత యనుకూలముగ నుండవలెదు. అంతటినుండి గ్రంథములు చాల వచ్చినవి.

ఒక్కొక్క వలస మనోరంజకమయినది కాని, ప్రాముఖ్యము గడించినది కాని యయినవెంటనే దానికి సంబంధించిన వర్ణనగ్రంథ ములును, వృత్తాంతములను బయలుదేలుచు వచ్చినవి. సముద్రతీర ప్రదేశములందు గ్రంథరచన చాల నెగుడుదిగుడుగ నుండెను కాని క్రమాభివృద్ధినొందుచు ప్రాముఖ్యము గడించినవానియందు సహజముగ నెక్కువగ నుండెను.

మొదటినుండియు వర్జీనియానందుకంటే న్యూ-ఇంగ్లండునందు గ్రంథరచనమునకును, గ్రంథముద్రణమునకును పరిస్థితు లెక్కువ యను కూలముగ నుండెను. పూర్వగిటనులు చిన్నచిన్న గ్రామములయందు స్థిర నివాసము లేర్పఱుచుకొనిరి. ప్రతిగ్రామమును మతాచార్యునినాయక త్వమున చక్కనికట్టుబాటులతో నొప్పుచుండెను. ఈ మతాచార్యు లాస్తికవాద ప్రతివాదములను, ఆస్తికగ్రంథరచనను ప్రోత్సహించుచు వచ్చిరి. ఈరీతిని న్యూ-ఇంగ్లండునందు ఆస్తికమతవాద్యము చాల బయలుపడెదలినది. ఆస్తికవాదమునకు సంబంధించిన పత్రికలు కూడ మొలకలెత్తినవి. రోగర్ విలియమ్స్ ఈ కాలపు ఆస్తికవాదులలో ప్రముఖులగువాఁడు. ఇతనియభిప్రాయము లప్పటి ప్రభువులకు సరిపడక యతనిని దేశబహిష్కృతుని గావించిరి. అందువలన నితఁడు మస్ససుసెట్స్ అఖాతముననుండి వెడలిపోయి రోడ్ దీవికరిగి యచట అమెరికానందలి మొట్టమొదటి ప్రజాసత్తాక సమష్టిరాజ్యమును స్థాపించెను. ఇతఁడు ప్రజాసత్తాకత్వమును విపులముగ వ్యాఖ్యానముచేసి విశేషకరించుటవలన ఆకాలపు రాజకీయభావకులలో ప్రముఖుఁడుగ పరిగణింపఁబడుచున్నాఁడు. ఈకాలమున పద్మకవులు కూడఁ గొందఱు విలసిల్లిరి. వారిలో మైకేల్ విగ్గత్స్ వర్త ప్రథమ గణ్యుఁడు. న్యూ-ఇంగ్లండునందలి ఆస్తికవాదగ్రంథకర్తలలో జోనాథన్ ఎడ్వర్డ్స్, సామ్యుయల్ హాప్ కిన్స్, ఎబ్రాహమ్స్ అనువారు పేర్కొనఁ దగినవారు.

న్యూ-ఇంగ్లండు మతాచార్యుల యుపన్యాసములకు చెవియొగ్గి వినుచుండినకాలమున ఫిలడల్ఫియా బోస్టనుకంటెను సంస్కృతి సాహిత్యములకు ప్రధానపీఠ మగుచుండెను. ఇచ్చట వెక్కు గ్రంథములు ముద్రితము లగుచుండెను. నాటకరంగములను, పత్రికలను ప్రజాభాదరించుచుండిరి.

అమెరికాసారస్వతమునకు 1722 మొదలు 1780 ల వఱకును ద్వితీయదశ యనవచ్చును. ఇది యమెరికాహృదయము పెక్కు విధములయిన రాజకీయసమస్యలతోఁ దటతటఁ గొట్టుకొనుచుండినకాలము. అమెరికాయంతఃకలహము, సంఘాతరాజ్యప్రతిష్ఠాపనప్రయత్నము, ఫ్రెంచివిప్లవసంజనితనూతనభావములు అను నివి యమెరికనులను గలవర పెట్టుటవలన అమెరికాయం దొక నూతనజాతి తయారగుచుండినకాల మది. ఈకాలమున నుత్పత్తియయిన సారస్వతము రాజకీయముల కనుబఁధిగ వర్ధిల్లుట సహజము. రాజకీయ సంబంధము గల కరపత్రములు, గ్రంథములు అనేకము లీకాలమునఁ బుట్టినవి. ఈరాజకీయ సారస్వత నిర్మాతలలో సామ్యుయల్ ఆడమ్స్, జాన్ డికిన్సన్, జోసెఫ్ గాల్లావే, టామ్ పెయిన్లు ప్రముఖులు. వీరి రచనలు కారణముగ దేశము యుద్ధాగ్ని కుండమున నుఱికినది. వీరిలో పెయిన్ కలము కడు శక్తిమంత మయినది. ప్రజాహృదయమునకు హత్తునట్లు స్వాతంత్ర్యమువలని లాభములనుగూర్చి తెలిపినవాఁ డితఁడు. 'మానవుని హక్కులు' అనునది ఆకాలమున ప్రజాహృదయమున కుద్దీపకమును కలిగించిన గొప్ప గ్రంథము. పైని పేర్కొనినవారు కాక రాజకీయ నాయకులు జాన్ ఆడమ్స్, అలెగ్జాండరు హామిల్టన్, థామస్ జఫర్సన్లవంటివారు పెక్కు రుండిరి.

అమెరికా యువజనసంఘ మారీతిని రాజకీయ స్వాతంత్ర్యమును సంపాదించి, అపరీక్షితనూత్రములమీఁద నొక ప్రభుత్వము నేర్పాటుచేయుచుండిన కాల మగుటవలన అపుడు సభ్యసారస్వతము ప్రజాక్షేమలాభముల కణకువగ నుండుట, సహజము. ఈకారణమున కవిత్వ, వ్యాసములు పదునెనిమిదవశతాబ్ది కడపటిదశలం దచ్చటచ్చట పెరుగుచు వచ్చినవి. 1750, 1755 లలో హేల్స్ ఫోర్డ్, కాల్ లందు యువజనులు కొందఱు సమకాలికాంగ్ల సారస్వత జీవశక్తిని గ్రహింపఁ బ్రయత్నించిరి. వీరిలోఁ గొందఱు ప్రజాసత్తాకవ్యుతిరేకవాదులు. ఈకారణమున నీకాలమున అపహాస్య (Satirical) సారస్వతముకూడ తగినంత బయలుదేరినది. దీనితోపాటు నాటక వాద్యమును క్రమక్రమముగ మొలకెత్తి వర్ధిల్లినది.

1761-వ అమెరికాయుద్ధము పూర్తయైననాటనుండి అమెరికనుల జీవితమున మార్పు లనేకములు కలిగినవి. ప్రతివిషయమునను పరివర్తనము సంభవించినకాల మిది. సంస్కరణోద్యమములు, దాస్య ప్రధానిర్థాలనప్రయత్నములు, పారిశ్రామికతారంభములు, ప్రజాసత్తాక ప్రభుత్వభావవికాసము, యుద్ధములు— ఇవి యన్నియు వెనుకటి ప్రాచీనభావములతో నిండి కొయ్యవాఁసిన అమెరికాహృదయమునకు పదును పోసి మార్చి దానిని నూతనభావతరంగితము కావించినవి. నాటనుండి అమెరికాసారస్వతమునకు క్రొత్తశక్తి, క్రొత్త వికాసము, క్రొత్తజీవము వచ్చి యది వివిధవిధములగు చక్కనిమార్గములు త్రొక్కి పేరు ప్రతిష్ఠలు గడించుకొన్నది. అందువలన పందొమ్మిదవ శతాబ్ది నుండి నేటివఱకు నమెరికాసారస్వతము దినదినాభివృద్ధి నొందుచు

ప్రపంచవాజ్మయమునగూడ స్థానము గడించుకొన్నది. అమెరికా సారస్వతమున నీపందొమ్మిదవ, యిరువదవ శతాబ్దములకు పెక్కురు ప్రతిభాశాలు లుదయించి, వేటువేటు శాఖలందు క్రొత్త క్రొత్త రీతులను, క్రొత్త క్రొత్త సంప్రదాయములను వెలయించి తమ వాజ్మయ సాభాగ్యమును పెంపొందించినారు. వాషింగ్టన్ ఇర్వింగ్, జేమ్స్ ఫెనిమోర్ కూపర్, ఎడ్వర్డ్ అల్లక్ ఫో, హెన్రీ డేవిడ్ థోరో, జాన్ గ్రీన్ లీఫ్ హివ్విట్టియర్, హెన్రీ వాడ్స్వర్త్ లాంగ్ ఫెల్లో, నెథేనియల్ హాథారన్, రాల్ఫ్ వాడ్స్ ఎమర్సన్, జేమ్స్ రస్సెల్ లావెల్, ఆలివర్ వెండెల్ హోమ్సు, ఎమిలీ డి క్లిఫోర్డ్, వాల్ట్ హివ్ట్ మన్, హెర్బర్ట్ మెల్విల్ — ఈ మొదలగువా రందఱును పందొమ్మిదవ శతాబ్దిని వర్ధిల్లిన సుప్రసిద్ధ అమెరికా గ్రంథకర్తలు.

౧౮౦౦ మొదలు ౧౮౦౦ ల వఱకును గ్రంథరచన తీవ్రముగ సాగినది. చిన్న కథ కళావిద్యతయం దుచ్చదశ నొంది పేరుగాంచినది. కవిత పరిమితముగ వర్ధిల్లినది. నాగరిత్రకకథ సంప్రదాయము కట్టుకొని వర్ధిల్లినది.

౧౮౦౦ మొదలు ౧౮౨౦ వఱకు అమెరికా సారస్వత మింకను క్రొత్తమార్పులను జెందుచు వర్ధిల్లుచున్నది. ఈ కాలమున ప్రపంచము నందలి యేయితరభాగములందుకంటెను అమెరికాసంయుక్తరాజ్యము లంగు ఆర్థికనిర్మాణమునను, విద్యయందును, సాంఘికపరిణామమునను, రాజకీయములందును, సారస్వతమునందును, కళలందును గూడ గొప్ప మార్పు సంభవించినది. వ్యావసాయకదేశము పారిశ్రామికదేశముగ మార్పుచెందినది. దీనితో దేశమున నొక క్రొత్త ధనిక ప్రజాసత్తాకము వికసించినది. జాతీయభావము పునరుద్భుతమయినది. ఇంతయేల, కడచిన మూడువశలందును, మార్పుకలిగి యొక నూతనసాంఘిక, నైతిక, ఆర్థిక, విజ్ఞానసంప్రదాయములు రూపొందినవి. ఒక క్రొత్తయుగ మారంభ మయినది.

౧౮౧౦ లో అమెరికాదేశీయుల సారస్వతాభిరుచిలో మార్పు కలిగినది. ఈమార్పు కలుగుటకు బెర్నార్డ్ హెగ్రంథములును, రషియా దేశపు నవలారచయితల గ్రంథములును, ఇబ్సెన్ గ్రంథములును కారణములు. ఈరీతిని ఇరువదవశతాబ్దియం దమెరికాసారస్వతము నకు నొక క్రొత్త ప్రోత్సాహశక్తుల నొసంగినది యూరోపు.

సారస్వతమునందేకాక యితరవిషయములందును నిట్టి ప్రోత్సాహము కలిగినది. ద్రవ్య మొకశక్తిగ, కార్మికు లొకతరగతిగ, ప్రజాసత్తాక మొక యార్థికవిషయముగ (Economic Factor) అమెరికనులు గ్రహించిరి. ఈభావములను వ్యాపింపజేసినవారు యాజువెల్స్, బ్రియానులు. ఈభావములతోపాటు అమెరికనుహృదయము నుత్తేజనము నొందించిన గ్రంథకర్తలు మఱికొందఱు కలరు. వారిలో ఆధునికప్రపంచము సంకీర్ణమయిన దని, యందు స్త్రీ పురుషులస్థితి తమ చుట్టుప్రక్కలనుండు పరిస్థితులనుబట్టి నిర్ణీత మగునని నిర్వచించిన హెచ్. జి. వెల్సు, జాన్ గాల్స్ వర్ద్ లు ప్రధానులు. ఈ నూతనభావ

పరంపరలకారణమున అమెరికావిశ్వవిద్యాలయములనుండి ౧౮౯౦లో స్వస్తిచెప్పబడిన సాంఘికవాదము (Socialism) తిరుగ విమర్శనకు, చర్చకుఁ జేబడినది. ఈవిధముగా సంఘమునందుఁ గలిగిన యశాంతి సారస్వతమునగూడ ప్రాకి యందును అశాంతి రేకెత్తినది. కార్మికతరగతులవారిమీఁద క్రొత్తగ కలిగిన శ్రద్ధాసక్తులవలన ఆ తరగతులయందలి వ్యక్తులయందును క్రొత్త శ్రద్ధాసక్తులు కలిగినవి. ఈ కారణమున సాధారణపరిస్థితులయం దుండు సామాన్యఁడు సారస్వతమున అప్రధానపాత్రముగఁ గాక ప్రధానపాత్రముగ ప్రవేశమును గలిగించుకొనెను.

పందొమ్మిదవశతాబ్ది కడపటిదశలయందు అమెరికా పాఠశాలలయందును, కళాశాలలయందును పరివ్యాప్త మగుచుండిన శాస్త్రవిద్య (Scientific education) దీనికి నుద్దీపనము కలిగించినది. ఈకాలమునందలి పారిశ్రామికాభివృద్ధి కాధారభూత మయిన ప్రయోగ పూర్వకమయిన శాస్త్రవిజ్ఞానము (Experimental Science) వలన సారస్వతమున వాస్తవికధోరణి (Realistic attitude) యొకటి కలిగినది. అందువలన అమెరికనులకు నమ్ర, నిరర్థక, అసద్విషయములందును శ్రద్ధ కలుగుట కిచ్చ జనించుచున్నది.

సారస్వతయోగ్యతలందలి మార్పు కవిత్వమునం దెక్కువగ పొడకట్టుచున్నది. అమెరికాకవిత్వమునందలి పునరుజ్జీవనము ఒకవిధముగ పరివర్తన మనియే చెప్పవగును. క్రొత్తసంప్రదాయములు, క్రొత్త శిల్పము కవిత్వమున నావిర్భవించినవి. సారస్వతమున కవిత్వముప్రముఖవాజ్మయశాఖగ పేరుగాంచినది. ఎమిలీ లావెల్, ఎడ్వర్డ్ లీ మాస్టర్స్, రాబర్ట్ ఫ్రాస్ట్, ఎడ్విన్ ఆర్లింగ్టన్ రాబిన్సన్, వలేట్ లిండే మొదలగు గ్రంథకర్త లీనూతనయుగమునకుఁ జెందినవా రనేకులు కలరు. కవిత్వముతోపాటు విమర్శనమును, కథయు గూడ సారస్వతరంగమును నేడు ప్రధానముగ నాక్రమించుకొనుచున్నవి.

అమెరికా స్వాతంత్ర్యయుద్ధము — స్వార్థ

రహితమైన న్యాయబుద్ధితో ఆలోచించి చూచినయెడల పాలితు లగు జనులసంరక్షణార్థమే పాలకు లేర్పడి రనియు, అట్టి పాలకులు తమ విధ్యుక్తధర్మమును క్రమముగ నిర్వహింపనిచో వారిని తొలగించుటకు జనులకు హక్కు కలదనియు విశద మగును. ఆదికాలమున రాజపద మిట్టి యాశయములతో నేర్పడియుండినప్పటికిని లక్షల కొలది సంవత్సరములు కడవిప్లాన ఉపర్యుక్తసమయవిస్తరణము కలుగుటచే రాజు ఎట్టివాడైనను దేవాంశసంభూతుడను విశ్వాసము కలుగసాగెను. జను లందఱు నేకీభవించి తమ శత్రువులనుండి కాపాడుటకును, తమకు శాంతిసౌఖ్యములను సమకూర్చుట కవసరములైన విధానముల నేర్పఱుచుటకును తమ తమ యాదాయములనుండి మిగుల్పుకొని చందారూపముగ పన్నులని యిచ్చిన ద్రవ్యముచేతనే ప్రబలుడై పాలకుఁడు తన విధ్యుక్తధర్మముల నెఱవేర్చకపోవుట యటు లుండ, మీఁదుమిక్కిలి తన్ను నేర్పఱుచుకొనిన జనులను వారుచేసినధన

అమెరికా స్వాతంత్ర్య యుద్ధము

సాహాయ్యముతో హింసింపఁగఁడఁగినచో నిక చెప్పవలసిన దేమున్నది? 'ప్రభుత్వ మనునది రాజు ప్రజలు కలసి చేసికొనిన యొక నియమబద్ధమైన సమయము. ఈ యుద్ధములో నెవరైన నొక రీతియను విఘాతము కలిగించినయెడల రెండవపక్షమువారిని వారి బాధ్యతనుండి తప్పించి నట్లే యగును' అనునర్థ మిచ్చువాక్యములతో అమెరికాదేశపు రాజ నీతికుశలులైన పాట్రిక్ హెన్రీ, జేమ్స్ ఓటిస్ అనువారు విఘ్నకృత నిర్వహణాసమర్థుడైన బ్రిటీష్ రాజుయొక్క దేవాంశసంభూతత్వమును, ఆతనికిఁ దోడ్పడు పార్లమెంటుయొక్క సర్వాధిక్యమును నిరసించి వానికి బదులు సర్వసాధారణస్వామ్యమును, మానవుల సహజ శాశ్వతాధికారములను ప్రతిపాదనము గావించిరి. ఈ ప్రతిపాదనమును స్థిరపఱచుటకే అమెరికా స్వాతంత్ర్యయుద్ధము జరగినది. దీనివలన అమెరికా సంయుక్తరాజ్యములు (United States of America) బ్రిటీష్ సామ్రాజ్యదాస్యముననుండి విముక్తిని బొంది సంపూర్ణ స్వాతంత్ర్యమును బడసెను. ఈసంగ్రామము క్రీ. శ. ౧౭౭౫ న మన్షూ నెట్సునందలి లెక్సింగ్టన్ గరమునొద్ద జరగిన సంఘర్షణముతో ప్రారంభమై ౧౭౮౧-వ సంవత్సరమున అక్టోబరు నెలలో యార్కుటోనునొద్ద కార్పవాలీస్ ప్రభువు అమెరికనులకు పట్టుపడుటతో సమాప్తమయ్యె నని చెప్పవచ్చును. సైనిక (Military), రాజకీయ (Political) దృష్టిపథము ననుసరించి ఈయుద్ధమునకు దొక గొప్ప మహత్త్వము కలదు. ఒక స్వల్పరాజ్యము తన జనకసామ్రాజ్యము నోడింపఁగల్గుటయే దీనికి తార్కాణము. మఱియు ఆకాలమున సంభవించిన అనివార్యపరిస్థితులను గుఱించియు, ఆపరిస్థితులలో గాఢమగు దేశభక్తిని విద్రోహముక్రిందఁ గట్టి దానిని జంపవలె నను ఉత్కటాభిలాషతో పాలకులు సలిపియుండిన లోపాలోపములఁ గూర్చియు యథార్థమగు జ్ఞానము కలుగుటందేని ఇది యొక శిక్షాదాయకమైన యుద్ధ మని చెప్పవచ్చును.

కొలంబసు అమెరికాను కనుగొనిన తరువాత యూరోపుఖండములోని బ్రిటీష్, డచ్, స్పీడిష్, ఫ్రెంచ్, స్పానిష్ జాతులవారా క్రొత్తదేశమునకుఁ బోయి నివాసములను గురుర్చుకొనసాగిరి. ఇట్లు రెండువందల సంవత్సరములు గడచునప్పటికి వలస (Colonies) లేర్పడెను (అమెరికా సంయుక్తరాజ్యములు అను వ్యాసమును చూడుఁడు). కావున అమెరికాజాతి వివిధజాత్యాత్మకము. ఆంగ్లేయుల సంఖ్యాధిక్యమువలన వారే ప్రాధాన్యము వహించిరి. క్రీ. శ. ౧౬౦౬ మొదలుకొని ౧౭౬౦ వఱకు నీ వలస లన్నియు బ్రిటీష్ వారి అధినివేశ ప్రభుత్వము (Colonial Government) క్రిందనే యుండెను. స్వాతంత్ర్యము నందినపిదప నీవలస లన్నియు రాజ్యములు (States) గా మాటిపోయెను.

ఈయుద్ధమునకు పూర్వము, అనఁగా క్రీ. శ. ౧౬౯౦ మొదలు కొని ౧౭౬౦ వఱకును గల కాలమున బ్రిటీష్ వారికిని ఫ్రెంచివారికిని కలహములు జరగియుండెను. సంఖ్యాపరిమాణమున ఇంగ్లీషువారే యొక్కవ యగుటయు, వలసలవారందఱును వారిపక్ష మవలంబించి

యుండుటయు సంభవించినందున చివరి కాంగ్లేయులకే జయము కలిగెను. ఈవిజయమువలన అమెరికాయందలి విస్తారభూభాగము బ్రిటీషువారికి దొరకెను. ఫ్లోరిడా, కెనడా, లూయియానాలతోపాటు మిసిసిప్పీనదిపర్యంతము గల దేశ మంతయు వారియధీన మయ్యెను. అంతకుపూర్వము వీరు వ్యాపారాభివృద్ధి కవసరములైన దేశములను మాత్రమే తమయధికారమున నుంచుకొనవలయు ననుతలంపును గలిగి యుండిరి. కాని బ్రిటీష్, ఫ్రెంచియుద్ధానంతరము పారిసునగరములో జరగినసంధి ననుసరించి పూర్వోక్తరీతిని వీరికి విశాలభూభాగము లభించుటచేత నదివఱకు వలసలయెడల వీరవలంబించియుండిననీతి పరివర్తితమైపోయెను. అది మొదలుకొని ఇంగ్లండునకు వ్యాపారాభివృద్ధికిఁదోడు సామ్రాజ్యాభివృద్ధిచింతమాడ ఆవేశించెను. బ్రిటనులో సరిపోఁగా మిగులుజనమును అమెరికాయందు వసింపఁజేయ వీరు తలపెట్టిరి. ఇట్టియుద్దేశము గలిగియే ఫ్రెంచివారితో సంధి గావించుకొను సమయమున కెనడాదేశమును తమపద్దులో వేయించుకొనిరి. దక్షిణరాష్ట్రములను వ్యాపారమునకును, కెనడా ప్రాంతముల సధినివేశములకును ఉపయోగించుకొనవచ్చు నని యూహించిరి. ఆకాలమున ఇంగ్లండునందును, వలసలయందును బాధ్యతాయుతములైన పదవులందున్న యధికారు లందఱును అమెరికాలోని యాదిమనివాసుల విషయమున మంచి కట్టుదిట్టముల నేర్పఱచుటకును, క్రొత్తగ లభించినదేశముల పరిపాలనకొఱకు ప్రధానసేనానినాయకత్వమున నొక గొప్పసేనను నెలకొల్పుటకును, ఫ్రెంచివారుగాని స్పెయిను వారుగాని దేశమందలివ్యాపారము నపహరింప నెంచినయెడల వారిని నిరోధించునిమిత్తము వలసలవారి సాయముతో మఱి కొంతసేనను నిలువఁదీసి అందు నమృతముతోఁ బనిసేయు వలసలవారికి గొప్ప గొప్పపదవులను గల్పించి వారిని ప్రోత్సహించుటకును ఎత్తుగడల నెత్తిరి. మంచి ఉత్తమమైన శాసనపద్ధతిని ఆదేశమునఁ బ్రవేశపెట్టవలయు నని వీరందఱ యాశయము. మఱియు పరిపాలనావిధానము ఫ్రెంచివారిపద్ధతి నుండవలయు నని కొందఱును, వెనుకటిరీతినే యుండవలయు నని కొందఱును వాదించిరి. కాని ఈయభిలాష లన్నింటిని చక్కఁగ సాగింపఁదలంచినచో అప్పటికి వచ్చుచుండిన యాతామ మెంతమాత్రము చాలదు. అది యటులుండ నాసమయమున ఇంగ్లండు అప్పలలో మునిగియుండెను. వలసలవారును అంతకుముందు జరగిన యుద్ధములకై అపరిమితముగ ధనమును వ్యయపఱచియుండిరి. కావున నూతనసంస్కరణములకు ధనము దొరకుట మహాకష్ట మయ్యెను.

ప్రాస్థుయుద్ధముయొక్క అంతిమ భాగమునందు వలసలవారు బ్రిటీష్ విరోధులతో దొంగతనముగ నపరిమితముగ వ్యాపారమును సలిపి యుండిరి. దీని నాపవలయు నని ఆంగ్లేయులు చేసిన ప్రయత్నములు మిగుల దూష్యము లై యుండెను. పన్నులు వసూలుచేయు నొకరులకు లెక్కదు (Writs assistance) లిచ్చి దొంగపద్ధతులను వెదకుట కధికారము నొసఁగిరి. నొకరు లీపత్రముల నాధారముగఁ గొని రాత్రి యనక, పగ లనక ఇష్టము వచ్చినచోటఁ దూటి సోదా చేయుచు

వలసలవారి ననేకవిధముల బాధింపఁగఁడఁగిరి. ఇక పూర్వోక్త సంస్కరణముల కాదాయమును పెంపొందింప బ్రిటీష్ వారు చాల కాలమునాఁటి పంచదారచట్టమును బైకిఁ దీసికొనివచ్చిరి. మొదట నీచట్టము క్రీ. శ. ౧౭౩౩ న సృష్టింపఁబడినప్పటికి నిరర్థకముగ పడి యుండెను. దానినే ఇప్పుడు బాగుగ అమలులోనికిఁ గొనితేవలె నని బ్రిటీష్ వారు నిశ్చయించిరి. దీనివలన పడమటి ఇండిస్ దీవుల (West Indies Islands) లోని బ్రిటీష్ ఇలాకాలనుండి తప్ప తక్కిన ప్రాంతముల, స్పెయినువారి యిలాకాలనుండి వచ్చుబెల్లమునకై గాలనున కాటుపెన్సులచొప్పున పన్ను వలసలవారి కియ్యవలసివచ్చెను. న్యూ-ఇంగ్లండులోని ప్రజ లందఱు నిందులకు విముఖత్వ మూనిరి. రమ్ (Rum) సారాయము నుత్పత్తి చేయుట ఊహింపఁ దనూలమున మిగుల నష్టము కలుగు నని వారు మొఱివిదాసాగిరి. కారణ మేమన, ఆఫ్రికాలోఁడను, శోణహిందువులతోఁడను జరగువ్యాపారమునందు రమ్ సారాయమే వినిమయపదార్థము. అది యటు లుండ వలసలవారినిలువ సొమ్ము బిల్లులకు సొమ్ము నియ్యవలసివచ్చినయెడల నాణెములరూపమున నొసంగవల దని పార్లమెంటువా రొక యుత్తరువును జారీచేసిరి. వలస లలో క్రెడిటువిధానమును నాశన మొనరించుటకై ఇట్లు చేసి రని అధినివేశవాసులు చింతిల్ల సాగిరి. వీనికిఁదోడు వర్జీనియానుందు పొగాకువర్తకమునకు క్షతి చేపూరులాగున పెన్నిచట్టములు కొన్ని నిర్దింపఁబడినవి. వీనిహేతువున నాలుగువందల రూపములు దొరక వలసిన యొక వ్యాపారి కొకప్పుడు వందరూపములే దొరకుటయు, వేటొకసమయమున తక్కువ దొరకవలసినయతని కెక్కువ దొరకు టయుఁ గలుగుచుండెను. పొగాకుపంట బాగుగ పండనిసంవత్సరమున పోరాటము లెక్కువ యగుచుండెడివి. మఱియు పైని వచించినరీతిని శోణహిందువుల ఉపద్రవములనుండియు, దక్కిన యూరోపియన్ జాతులనుండియు అమెరికాను గాపాడుట కేర్పడు నైస్యమునకై మూఁడులక్షలపానులు వ్యయ మగు నని యంచనావైచికొని అందు ౪౫,౦౦౦ ల పానులు పంచదారచట్టముచే రావచ్చునను నూహతో ఒక లక్షపానులనైనను వలసలనుండి రాబట్టుకొనవలెనని క్రీ. ౧౭౬౫-వ సంవత్సరమున బ్రిటీష్ వారు స్టాంపుచట్టము (Stamp Act) నొక దానిని తయారుచేసిరి. పంచదారచట్టమును వెన్నంటియే యిది వచ్చి నందున దీనికి మఱిత ప్రతిఘటనము చెలరేగెను. కొన్ని వలసలలోని వ్యవస్థాపకసభలు (Legislative Assemblies) నైతము ఈ చట్ట మును దిరస్కరించెను. న్యూయార్కుపట్టణమునం దొకమహాసభ (Congress) సమావేశముకాఁగా వలసల ప్రతినిధు లచ్చటికి వచ్చి ఈచట్టమునకు వ్యతిరేకముగ తీర్మానములను సలిపిరి. పెద్దపెద్ద రేవు పట్టణములందును, దేశమందలి మఱికొన్ని నగరములందును 'స్వేచ్ఛా పుత్రులు' (Sons of Liberty) అని కొందఱు బయలుదేలి ఈచట్టమునకు ప్రతిఘటముగ నాందోళనము సలుపసాగిరి. తుదకు దీనిని మఱిత దృఢముగ నెదుర్కొనుటకై అమెరికనులు విదేశ వస్తుబహిష్కరణము నవలంబించిరి. ఒక్క యింగ్లండుననుండియే

కాదు, సమస్తవిదేశములనుండియు నెట్టిపదార్థములను దెప్పించుకొనఁ గూడ దనియు, మితవ్యయుము గలిగి సామాన్యజీవనముతో స్వదేశపు వస్తువులనే యుపయోగించుకొనవలయు ననియు వలసలవారు నిశ్చయించుకొనిరి. దేశీయవార్తాపత్రిక లన్నియు నీయుద్వ్యమము నామో దించెను. వీనికి ప్రోద్బలముగ చిన్ని పుస్తకము లనేకములు వెలువడినవి. వర్జీనియాలోని ప్రముఖు లగు బర్గెసన్ సంఘమువారును, మస్ ఘా నెట్స్ ప్రతినిధులును ఈచట్టములకు ప్రతిఘటముగ తీర్మానములను సలిపిరి. వర్జీనియావారు చేసిన యేడుతీర్మానములలో రెండింటియందు రాజపక్షవలంబుల నడఁగఁద్రొక్కి బాధింపవలె నని యుండినందున సర్వాంగీకారమును బొంద నప్పటికి నవియు దేశమం దంతటను ప్రచురింపఁబడెను. మస్ ఘా నెట్స్ ప్రజలు ప్రత్యేకమహాసభను జరప వలయు నని కోరిరి. జేమ్స్ టెటిస్, సామ్యుయల్ ఆడమ్స్ ప్రధాన కార్యకర్తలై కాంగ్రెసునీతిని బలపఱుచుచుండిరి. క్రమముగా ఆడమ్స్ నేతృత్వమును వహించి బోస్టనుపట్టణమునఁ గూడినసభనే మహాసభగ మార్చి ప్రభుత్వమును భీతిల్లులాగునఁ జేసెను. న్యూ-ఇంగ్లం డులోని పట్టణము లన్నింటియందు నీస్వాతంత్ర్యోద్యమము బాగుగ వ్యాపించిపోయెను.

కాని ఈపైని వ్రాసినదానినిబట్టి దేశ మంతయు నీయుద్వ్యమ మున కనుకూలముగ నుండె నని తలఁచుటకు వీలు లేదు. దీనికి ఘోర శత్రువులై దీని నెట్లయిన ధ్వంసము చేయవలె నని పాటుపడిన ప్రతి కూలురును లక్షలకు మించియుండిరి. దేశమధ్యమందలి వలసలలోను, దక్షిణసముద్రతీరమునను పట్టణములు దూరదూరముగ నుండినకారణ మున నీయుద్వ్యమమునకుఁ దగినంత ప్రోత్సహ మచట లేకుండెను. పూర్వీకుల (Puritans) ప్రభావము బాగుగ లేని ప్రదేశములం దును నిది పరిమితముగనే యుండెను. న్యూయార్కు ప్రాంతమునందలి కృషీవలులును, జర్మనీదేశపుభక్తులును (Pietists), దేశమం దంతట నున్న క్వాకర్లును (Quakers) — వీ రొకవిధ మగుకాంతి, సహన, నిరాడంబరముల నభిలషించువారు — ఈయుద్వ్యమము నుపేక్షించియే యుండిరి. పెన్నిల్ వనియానుందు పశ్చిమభాగమున వసించువారు తూర్పునారితో సమాన ప్రాతినిధ్యముకొఱకుఁ బోరాడుచు ఈసార్వ జనికోద్యమమునెడల విముఖు లై యుండిరి. ఉత్తర కెరోలీనా, దక్షిణ కెరోలీనాసరిహద్దులలో వసించువారును దీనియెడల సంపూర్ణ సహాను భూతిని గలిగియుండరైరి. వీ రందఱకంటెను మిన్నగ టోరీలు మొదలగు ఉపర్యుక్తవర్గమువారు హృదయపూర్వకముగ అమెరికనులకు ప్రతిపక్షు లై యుండిరి. కాని యుద్ధ మారంభమైనది మొదలుకొని అంత మగువఱకును న్యూ-ఇంగ్లండు వర్జీనియావాసులుమాత్రము అను పమానమైన ఐక్యమత్యమును, ధైర్యసాహసములను గలిగి నిలువఁబడి యుండిరి.

క్రీ. శ. ౧౭౭౬ వఱకు నా దేశమందలి మహాసభ (Congress) పాలకులచేతను క్రాంతిసంఘము (Revolutionary) గఁగింపఁబడుచు వచ్చినది; అనఁగా అందలి సభ్యుల ప్రతిపాదనము

లన్నియు బ్రిటీష్ ప్రభువుల కనాదరణీయములు. కాని సభ్యులందఱు సమావేశమై అమెరికనుల కోరికలు న్యాయసంగతములైన వని తీర్మానించి తదనుసారము ఇంగ్లండునకు విన్నపముల సంపిరి. అవిన్నపములలో అమెరికనులయధికారములను బుజువుచేయుటకై వీరు బ్రిటీష్ పారి పూర్వుల సిద్ధాంతములను ప్రమాణములుగఁ జూపిరి. సామ్రాజ్యములోని ప్రజలందఱును సమానాధికారములు గలిగియుండుటంజేసి అమెరికనులకును అట్టి హక్కు కలదని నిరూపించిరి. పంచాయతీ (Jury) ద్వారా దోషవిమర్శనము జరగుటయు, స్వకీయ ప్రాతినిధ్యముగల సంఘమువలన పన్నులు విధింపఁబడుటయు నను నీ రెండు హక్కులను స్థాంపుచట్టము భగ్నము చేయు నని వీరి వాదము. వీరి మతానుసారము పార్లమెంటు ఇంగ్లండునకే ప్రతినిధి కాని సమస్త సామ్రాజ్యమునకును గానేరదు. తమదేశములోని తమ ప్రాతినిధ్యముగల సంఘములే తమమీఁదను పన్నుల విధింప నధికారము గలిగియుండును. పార్లమెంటు అట్టిది కాకపోవుటచే దాని యుత్తరువుల నంగీకరింప వలసిన బాధ్యత తమకు లేదని ధ్రువపఱచిరి. దీనికిదోడు మానవులకుఁ గల జన్మస్వాతంత్ర్యములను పొందుపఱచిరి. అమెరికనుల కింగ్లండు-పార్లమెంటును స్వీకరింపనందులకు దానిలో తమ ప్రాతినిధ్యము లేదు సరియేకదా, అట్టి సంబంధమును గల్పించుకొనుటకు తమ కేవిధమైన యభిమతమును లేదని స్పష్టీకరించిరి.

న్యూయార్కునందు కాంగ్రెసు సమావేశ మగుటకుఁ బూర్వమే చట్ట మిఁక సుమారు మూడునెలలలో అమలులోనికి వచ్చు ననఁగా దీనికి ప్రతిహాలకార్యములు నలుగడల జరగసాగెను. స్థాంపులను పంచవలసినవా రాపనులకు రాజీనామా లాసంగ బాధ్యులైరి. జార్జియాలోఁ దప్పఁ దక్కినవలసలలో స్థాంపులయుపయోగమే నిలిపి వేయఁబడెను. పలుచోట్ల స్థాంపులతో పనివడువ్యవహారములే నిలిపి వేయఁబడినవి. కొన్నిచోట్ల స్థాంపులు లేకయే వ్యవహారములు జరగి పోవుచుండెను. ఇందువలన పాలకు లీచట్టమును తగినంత దిట్టముగ అమలునందు పెట్టఁజాలకపోయిరి. అందుచే నిది బలహీనము గాఁజొచ్చెను. అచట ఇంగ్లండులో నప్పటికి వలసలవారిదరఖాస్తులన్నియు బ్రిటీష్ వారియుపేక్షనే పొందినవి. కాని ఇట్టిపరిస్థితులందే రాకింగ్ హాం అనునతఁడు మంత్రి పదము నంద స్థాంపుచట్టమునకు ముఖ్యకారకుడైన గ్రెగోవిల్లి పదమృతుడై పోయెను. మంత్రిమండలమును మాటిపోయెను. క్రొత్తగ నేర్పడినమంత్రి లీచట్టమునెడల నుపేక్షాభావ మూనియుండిరి. అంత నీచట్టమును రద్దుపఱచుప్రయత్నములు జరగసాగెను. ఇందునుగూర్చి పార్లమెంటునం దభిప్రాయ భేదము లేర్పడెను. వలసలదరఖాస్తులపైని వాదవివాదములు జరగ సాగెను. హక్కులవిషయమున ప్రస్తావించుచు పార్లమెంటునకు సర్వాధికారము కలదనియు, స్వదేశముననే కాక సామ్రాజ్య మంతటను పన్ను విధించుటకు దాని కధికారము గలదనియు లార్డ్ మాన్స్ఫీల్డు వాదించి యుండెను. కామెక్, పిట్ ప్రభృతు లట్టి హక్కు పార్లమెంటునకు లేదని వాదించిరి. రెండునెలల పర్యం

తము వాదవివాదములు జరగుచునే యుండెను. తుదికు తాత్కాలికపరిస్థితులయం దననసర మని ౧౭౬౬ నందు స్థాంపుచట్టము రద్దు గావింపఁబడినది. కాని డిక్లేరేటరీచట్టమును వేటొకదాని నమెరికనులపై విధించిరి. ఇందువలన వలసలమీఁద నింగ్లండుయొక్క ఆధిపత్యము విశదమే యగుచుండెను, కాని యప్పటికి వలసలవారు దీని నెదిరింపక ముం దిట్టిపన్నులను విధించినచో ప్రతిఘటింపవలె నని నిశ్చయించుకొనిరి. అట్టియవకాశము లభించుటకును ఎక్కువకాలము పట్టలేదు. ౧౭౬౭-వ సంవత్సరమున 'టౌన్ షెంట్ చట్టములు' బయలుదేరినవి. సైనికవిద్రోహపుచట్టము (Mutiny Act) ఇందులోనిదే. పడమటి సరిహద్దులలో క్రొత్తగ నేర్పడిన రక్షకసేనలనిమిత్త మీచట్ట మావిర్భవించినది. కాని యూరోపునం దెక్కడఁగాని సైనికులకు లేని యవగోధములు కొన్ని అమెరికను సైనికులకొఱకు నిర్దింపఁబడినందున న్యూయార్కునందలి అసెంబ్లీయే మొదట నిందుల కంగీకరింపదయ్యెను. కాని యచటిగవర్నరు తన పలుకుబడివలన దానిని పునర్విచారణలోనికిఁ దీయించి యందలి యంతిమభాగము నామోదించులాగునఁ జేసెను. ఇదే తరుణమున ఇంగ్లండులో పిట్ - గ్రాఫ్టన్ మంత్రివర్గ మధికారమునకు వచ్చెను. అపుడు చార్లెస్ టౌన్ షెంట్ నునతఁడు ప్రెజర్ (కోశాధ్యక్షుఁడు) ఎక్స్ సెక్యూర్ ఛాన్సెలర్ గ నుండెను. ఇతఁడు పిట్ అస్వస్థుఁడుగ నుండినందున మంత్రివర్గమును తనయధీనముం దుంచుకొన సమర్థుఁ డయ్యెను. అప్పు డితఁడు తనతోడివారిని, పార్లమెంటును ప్రోత్సహించి వలసలమీఁద పన్నుల విధింప మూఁడు బిల్లులఁ దయారుచేయించెను. వానిలో నొకదానిద్వారా సైనికవిద్రోహకాసనచట్టపునియమములను లోకులచే నమలులోఁ బెట్టింపనంతవఱకు నిఁక ముం దేవిధమైన కార్యములను సలుపఁ గూడ దని న్యూయార్కునందలి అసెంబ్లీని రద్దుపఱచెను. క్రమముగ నీబిల్లు లన్నియు చట్టములుగఁ బరిణమించెను. బోస్టనునగరమున కరగ్రహణసంఘము (Custom Board) నొకదాని నేర్పఱచువిషయమున నొకబిల్లు ఉండెను. అమెరికనులలో దాని నెవ్వరును అడ్డగింపలేరి. కాని వ్యాపార, రెవిన్యూవిషయకమైన చట్టమునకు మహాతీవ్ర ప్రతివాదము లారంభ మయ్యెను. గాజా, సీసము, బొమ్మలరంగులు, కాగితములు, తేయాకు లోనగువానిపైని పన్నులు విధించి వానివలన ప్రోవగు ధనముననుండియు, రెవిన్యూనుండియు వలసలలో పనిచేయు నాంగ్లేయగవర్నరులు, జడ్జిలు మొదలైనవారికి మాసికవేతనము లొసఁగుట కేర్పాట్లు జరగెను. ఇట్లు వలసలడమ్ము దినునీయధికారులందఱును ప్రాంతిక - అసెంబ్లీలతో నెట్టిప్రమేయమును లేకయే ఇష్టము వచ్చినరీతిని సలుపుటకు స్వాతంత్ర్యమును బొందిరి. పన్నుల నియ్యనివారిని పంచాయతీ (Jury) విచారణ అక్కఱలేకయే తాకిదుల సాయముతో అడ్మిరాల్టీకోర్టులందు విచారించి దండింపవలయు నని యుత్తరువు చేయఁబడెను. కావున వలసలలో వీని కన్నింటికిని విరుద్ధ మగు నాందోళనము చెలరేఁగెను. ఈబిల్లులు ముఖ్యముగ మన్ ఘానెట్టునకే తగులున వైనందున అచటివారు వీనిని రద్దు

గావించుట దని ఇంగ్లండువారి కొక విసతిపత్రము నంపుచు వలసల కన్నింటికినిగూడఁ బంపి వారివారి యభిప్రాయములనుగూడఁ దెలుప వలసిన దని కోరిరి. వీరిట్లు చేయుట వలసలకార్యదర్శికి సరిపడ దయ్యెను. పంపిన సందేశముల నుపసంహరించుకొనుఁ దని మన్మూ సెట్సువారికిని, వారిసందేశముల నుపేక్షింపవలసిన దని వలసలవారికిని నతఁ డుత్తరువు గావించెను. వలసలవారణి యుత్తరువులనే యుపేక్షించి మన్మూ సెట్సువారి కనుకూలముగనే ప్రత్యుత్తరముల నంపిరి. కార్యదర్శియొక్క నుల్లంఘించినందున గౌరవ మన్మూ సెట్సులోని అసెంబ్లీగూడ రద్దుపఱచెను. బోస్టన్ గరమునందలి 'కస్టం' - అధికారులు జాకొ హాంకొ అనునతని 'లిబర్టీ' (Liberty) అనుచిన్న యొడను బట్టుకొనిరి. ఆసమయమున గొప్పపోరాటము, నల్లరియు జరగెను. మం డట్లు జరగఁగూడ దనునెపముతో బ్రిటీష్ వారు రెండుపటాలములనై న్యమును దెప్పించి బోస్టన్ నందు నిలిపిరి. ౧౭౬౮ లో యుద్ధనాకలగూడ ఆరేవునందు నిలుపఁబడినది. ఆట ఇంగ్లండు నందు వలసలవారంపినవిన్నపములు క్రమమైన అధికారులద్వారా వచ్చినవి కావనియో, లేక డిక్లరేటరీచట్టమునకు విరుద్ధము లనియో అన్నియు తృణీకరింపఁబడినవి. మన్మూ సెట్సువాసులు రాజద్రోహులనియు, అమెరికనులు ప్రతికార్యమును ఎదిరించుచుండు రనియు ఇంగ్లండురాజును, ఆతనిమంత్రివర్గమువారను ఘోషించిరి. పార్లమెంటువారు దాని నామోదించిరి. ఇంగ్లండుదేశమువెలుపల నెవరైన దానియొడల నపరాధము గావించురేని ఆట్టివారిని బట్టికొని వచ్చి ఇంగ్లండునందు శిక్షించుట కనుకూలముగ నుండలాగున నెనిమిదవ హెన్రీ ఒకనియనుమతు సలిపియుండెను. ఆ ప్రాతచట్టమును బయటికిఁ దీసికొనివచ్చి తదనుసారము మంచిపలుకుబడికల అమెరికానాయకులమీఁద సాత్యములను నేకరించి ఇంగ్లండునకు పంపవలసినదిగా బ్రిటీష్ పాలకులు మన్మూ సెట్సునందలి తమ ఉద్యోగుల కుత్తరువుల నంపిరి. ఈకార్య మమెరికనులకోపాగ్ని కింధన మయ్యెను. వర్జీనియాలోని బర్గెసు లింగ్లండుయొక్క ఈనీతిని కడు తీవ్రముగ ఖండించిరి. ఇట్టిస్థితిగతులం దెవరికనులనిమిత్త మొకజెషపు పదిమును సృష్టించుట కింగ్లీషుచ్చి తవదొరతనమును ప్రోత్సహింప నున్న దనుభీతితో న్యూ-ఇంగ్లండునందు వాదవివాదములు పెచ్చు పెరిగిపోయెను. ఆకాలమున మతమునెడల విశ్వాసము లేనివారనేకు లుండినందున క్రొత్తగ మతగరువు (Bishop) ఏర్పడినయెడల నతనికి లోబడియుండవలసివచ్చు ననుటయే కిరిభయవివాదములకుఁ గారణము. కావున న్వేచ్చగా నుండఁదలచినవారందఱును స్వరక్ష భోపాయములను జూచికొనసాగిరి. నిజమునకు బ్రిటీష్ దొరతనమువారి కప్పు డిట్టియభిప్రాయమే లేకుండెనట. కాని ఏతత్ సంబంధమైన వాదవివాదములమూలమున నాందోళన మెక్కువ యయ్యెను. గాజు మొదలగు దిగుమతులమీఁదను సుంకము విధింపఁబడుటచే వ్యాపారా సహకారనీతిని (Policy of Commercial Non-intercourse) బాగుగ నవలంబింపవలసిన దని స్థానికసంఘములు (Local Bodies)

గట్టితీర్మానముల సలిపినవి. కాని వలసలు ధనాధ్యములను, సకలవస్తు సంపన్నములను నై యుండినందున యూరోపుతో దొంగతనముగ వ్యాపారము జరగుచునేయుండెను. వెనుక స్టాంపుచట్టపుదినములలో అమెరికాతో వ్యాపారము పడిపోవుటచే ఇంగ్లండులోనివర్తకు లందఱును దొరతనమువారినో మొజలిడియుండిరి. కాని ఇపు డావిధమున మొజలు వెట్లక స్వనప్తమున కోర్చియు ప్రభుత్వమునకు సాహాయ్య మొనరింప మొదలిడిరి. ఇంగ్లండురాజును దనస్థానమును జక్కఁబఱుచుకొనఁదొడఁగి ౧౭౭౦లో లార్డు నార్త్ (Lord North) ప్రధాన మంత్రి యగుసరికి దానిని సంపూర్ణముగ దృఢపఱుచుకొనెను. ఇట్లు ఆట్లాంటిక్ మహాసాగరమున కిరుప్రక్కల నొకరు డిక్లరేటరీచట్టము నకుఁ బ్రతికూలముగను, కేటొక రనుకూలముగను పోరాడుటకై సన్నాహములను గావించఁగడఁగిరి.

తొనుపెందుయొక్క రెవిన్యూచట్టములను బూర్తిగ నమలులోఁ దెట్టుటకు వీలు కలుగదయ్యెను. వలసలయం దుత్పన్నములగు పదార్థములమీఁదఁగాక వెలుపలనుండి వచ్చు గాజు మన్నుగు ఉపర్యక్త పదార్థములమీఁద నగుటచే అమెరికను లీపన్నులను దిరస్కరింప రని బ్రిటీషువారు తలఁచియుండిరి. కాని తలఁచినదానికి భిన్నముగ అమెరికనులు వీని నన్నింటిని బహిష్కరించి, తెప్పించుకొనుటయే మానిరి. అదిగాక ఈపన్నులు బ్రిటీషుపదార్థములపై విధింపఁబడుటచే వ్యాపారికనీతికి విపరీత మైయుండెను. కావున ౧౭౭౦-వ సంవత్సరమున ఒక్క లేయాకుమీఁదిపన్ను తప్ప తక్కిన వన్నియు రద్దు చేయఁబడినవి. పొండుబరువుగల లేయాకునకు మూడుపెన్నుల సుంకము మాత్రము వలసలవారి కియ్యవలసివచ్చెను. పన్ను కొంచె మగుటచే ఆదాయము కొంతవడినచో దానిని బూర్తిచేయుటకు మఱికొన్ని యుపాయములను గనిపట్టిరి. కాని పన్ను లెంత స్వల్పమైనను పోరాట మిపుడు పన్నులందలి హెచ్చుతగ్గులవిషయమున కాక దానిని విధించు సధికారమునుగూర్చి యగుటచే కొన్ని పన్నులను దీసివైచినను, లేయాకు పన్ను ఆత్యల్ప మైనను ప్రతికూలాందోళనము యథాపూర్వము జరగుచునే యుండెను. లేయాకుదిగుమతులను బొత్తిగ నాపివేయవలయునని వలసలవారు ప్రయత్నించుచుండిరి. ఈసందర్భములందే ౧౭౭౦వ సంవత్సరము మార్చి ౩౧-వ తారీఖున బోస్టన్ హత్య (Massacre of Boston) అను ఘటనము జరగెను. ప్రజలకును, సైనికులకును కలహము జనింపఁగా, సైనికులు నలుగురు మనుష్యులను గాల్చి చంపిరి. దీనిచే బోస్టన్ నివాసులు కోపపూరితు లైరి. ఒక్కపెట్టున 3,000 ల మంది ప్రోగ్ నిరాయుధులగు పౌరులను వధించి రని కల్లోలము సలుప సాగిరి. అడము ప్రజల కండఱకును నాయకుడై యచటి నేనను కేటొక తావునకు మార్చవలయు నని బ్రిటీష్ అధికారిని బలవంతము నేయ నటులే జరగెను. తత్ఫలితముగ కల్లోలవాతావరణ మింనుక శాంతి నొందెను. వాదవివాదములు సమసిపోవులాగునఁగూడ కన్పించెను. కాని ౧౭౭౨-వ సంవత్సరమున నరగ్ నెట్ అఖిలమునందు చోరవ్యాపారము నడంచుటకై చేసిన ప్రయత్నములలో నొకాధి

కారులు కొందఱు సర్వీస కృత్యములచే గానీనామక బ్రిటీషునాక ధ్వంస మయ్యెను. ఇందునుగూర్చి యొక విచారణ జరగెను. దానికి ఫలితముగ బ్రిటీషునాకలు, నౌకానిర్మాణ స్థానములు, సామగ్రిలు మున్నగువాని రక్షణముకొఱకు ప్రత్యేకమైన యేర్పాట్లు జరగెను. వలసలయందలి నాయకులు దోషవిమర్శనార్థము ఇంగ్లండునకు పంపఁ బడులాగునఁ గన్పట్టెను. మఱియు మన్ షూసెట్సు గవర్నరు, ఉన్నత న్యాయాలయపు (Superior Court) జడ్జిలు మొదలగువారిని నియోగించుట రాజాధికారమున నుండు ననియు, వారికి వేతనములు బ్రిటీషు దొరతనమువలన ముట్టు ననియు ఒక నియమ మేర్పడెను. ఈ కారణము లన్నింటిచే వలసలలో మరల ప్రబలమైన యాందోళనము చెలరేగెను. ఈపర్యాయ మెప్పటిసమాచారము లప్పుడు దెలిసికొనుటకును తమవార్తల నందఱకును పంపుటకును వీ లగులాగున వలసలవారు వారి వారి రాజ్యములలో నొకవిధమగుసంఘముల నేర్పాటుచేసికొనిరి. ఇదే సమయమున ఇంగ్లండునందలి ఈస్టిండియా కంపెనీదైర్యార్థము అమెరికను వ్యాపార మంతయు డచ్చివారికిఁ బోవుటచే తమకు నష్టము కలిగ ననియు, దానికి పరిహారము నొసంగుఁ డనియు పార్లమెంటు వారి నడిగిరి. అందులకు వారు మంచి డని తేయాకుచట్టము నొక దానిని సృష్టించి తేయాకు నమెరికావలసలకు పంపుఁ డనియు, దాని మీఁదఁగలది గుమతిపన్నును రద్దు చేసినయెడల నష్టపరిహారము వేటుగ నియ్యవలసిన యవసరము లేకయే పూర్తియగు ననియు తీర్మానము గావించిరి. ఈవిధానమున కంపెనీవారు డచ్చివారికంటె నెక్కుడు లాభము నొందఁగల రని వీరు తలంచుచుండిరి. కాని దేశమందంతట నింగ్లండునకు వ్యతిరేకముగ నాందోళనములును, ఉపద్రవములును జరగుచుండుటచే తేయాకును గొనువారే లేరైరి. రెండు దేశములకును గల విరోధము దినదినప్రవర్ధమాన మగుచుండెను. తుదికు 1773 - వ సంవత్సరమున కంపెనీవారి తేయాకు న్యాయార్థ, ఫిలడల్ఫియా, బోస్టన్, అన్నపోలిస్ కేవులందు వచ్చిచేరెను కాని ఒక కేవునందైన లోపలి కేఁగఁజాలకపోయెను. బోస్టన్ నివాసులు 310 పెట్టెల తేయాకును సముద్రమునఁ బాటవైచిరి. ఈ కార్యము చేయునపుడు వీరు గుర్తింపవీలులేకుండులాగున తోటహిందువులవేషములను దాల్చి యుండిరి. అప్పు డింగ్లండురాజుయొక్కయు, నార్డు మంత్రివర్గము యొక్కయు నధికార మన్నతదిశ నందియుండినందున తేయాకు లూటీ జరగినవెంటనే అమెరికనులు ఘోరనిర్బంధముల పాల్పడుట మొదలిడిరి. నష్టమైన తేయాకు ఖరీదును గట్టి యియ్యనంత వఱకు బోస్టన్ కేవు కట్టివేయవలయు ననియు, మన్ షూసెట్సుయొక్క అధికారపత్రము (Charter) ను లాగుకొని రాజస్వామికమైన వలసగ చేయవలె ననియు, బ్రిటీష్ అధికారుల కర్తవ్యపాలనమున నడ్డిగించువారిని బంధించి యింగ్లండునకు పంప వలయు ననియు, వలసలయం దవసరమైనచోట్ల బ్రిటీషుసేనల నిలుప వలయు ననియు, సైనికులకుఁ గావలసిన భవనములు లేనిచో ఖాళీగ నుండు ఏగ్గుహస్తులకట్టడములఁగాని ధాన్యాగారములఁగాని యుపయో

గించుకొని వాని యజమానులకు నుచితరీతిని ప్రతిఫలమియ్యవలె ననియు ఉత్తరువులను జారీచేయించి పార్లమెంటువారు వాని నన్నింటిని ఆమలులోఁ బెట్టింపుఁ డని తమ యుద్ధోగ్యుల కాజ్ఞ నొసంగిరి. తదనుసారముగ వలసలయం దన్నింట ముఖ్యముగ మన్ షూసెట్సు వర్జీనియాల యందు భయంకరనిర్బంధము లారంభము కాఁగా ఒక్కపెట్టున కార్యజాలము లన్నియుఁ దాటుమా తైపోయెను.

సామ్రాజ్యము నభివృద్ధి నొందింపవలె ననుత్పన్నతో బ్రిటీష్ వారు ప్రపంచమందలి వివిధభాగములతో సంబంధమును గలుగఁజేసి కొనుచున్నందులకు ఫలితముగ నవసరములైన విషయములలోనికిఁ దమనుగూడ దించుచున్నారని మేధావు లగు వలసలవా రనేకులు చాలకాలముక్రిందటనే గ్రహించియుండిరి. ఇట్టిపరిస్థితులవలననే అప్పుడు మరల క్యూబెక్కుచట్ట మొకటి జన్మించెను. తదనుసారము వలసలపడమటిభాగము నంతయు ప్రభుత్వమువారు క్యూబెక్కు ప్రాంతమునందుఁ గలిపిరి. ఇందుచే వలసలవారికి పడమటఁ బ్రసరించుటకు ప్రతిబంధకము లేర్పడెను. అదిగాక క్యూబెక్కుఇలాకాయందు రోమనుకాథలిక్కుమత మెక్కు వగుటంజేసి క్రొత్తగఁ గలుపఁబడిన దేశమందలి ఇతరమతస్థులకు బాధాకర మయ్యెను. ఆల్లరులకు, అసంతుష్టికి, విద్రోహములకును ప్రధానకేంద్రము మన్ షూసెట్సు. ఉపర్యుక్తములైన చట్టములు, ఉత్తరువులు సరాసరి మన్ షూసెట్సుకు తగులునవియే యని ఇదివఱకే వ్రాయఁబడినది. ఒకదానివలన బోస్టన్ కేవు మూతపడెను. వేటొకదానివలన ప్రజ లందఱు నెన్నుకొనుసభ అంతర్ధానమై రాజనియక్త మగుసంఘ మేర్పడెను. ఆ వలసవారికి వోటు నొసంగునట్టి యధికారము పోయెను. మఱియొకచట్టము ననుసరించి నేర మొనరించువారు స్వదేశమునఁ గాక ఏయన్యదేశమందో లేక ఇంగ్లండునందో దోషవిచారణముకొఱకు పంపఁబడవలసి యుండిరి. అమెరికాయందు ముఖ్యసేనానిగ నుండిన థామస్ గేజ్ అనునతనిని మన్ షూసెట్సునకు గవర్నరుగ నియమించి క్రొత్తనియమముల నన్నింటిని సైనికబలముద్వారా ఆమలుపఱుచుటకు బ్రిటీష్ వారిధికార మిచ్చిరి.

బోస్టన్ పట్టణముమీఁద పడనున్న ఈవిపత్తినిగుఱించి తెలిసిన తోడనే తక్కినవలసలవా రందఱును స్థానిక, ప్రాంతికసభలను గావించి మన్ షూసెట్సు, వర్జీనియాల సూచించినవిధమున సార్వదేశికమైన కాంగ్రెసును సమావేశ మొనరింప నిశ్చయించిరి. అందు జార్జియావలసనుండి తప్పఁ దక్కినయన్నింటినుండి ప్రతినిధు లేతెంచిరి. వీరిలో దేశాభిమాను లగు రాడికలులే ఎక్కువగ నుండిరి. వీరందఱును బాహుటముగ ఇంగ్లండుతో యుద్ధ మొనరింపవలె ననియే కోరుచుండిరి. జోసఫ్ హలోవేనాయకత్వమునఁ గొందఱు శాంతి యుత మగుసంధికిఁ బ్రయత్నింపసాగిరి. తీవ్రవాదవివాదములయనంతరము తమ కేర్పలుచుకొనిన అసెంబ్లీలకుఁ దప్ప నితరుల కెవరికిని తమమీఁద పన్ను విధించుట కధికార ముండఁగూడ దని నిరపటిచిరి. 1773-వ సంవత్సరము మొదలుకొని పార్లమెంటువారు తమమీఁద

వేయఁగడఁగినచట్టములను, పన్నులను ఉదాహరించి శోకదాయకము లగునిట్టివిధానముల కమెరికను లెంతమాత్రమును సమ్మతించఁగూడదని తీర్మానించిరి. పార్లమెంటు చేసిన క్రొత్తయుత్తరువులను నిరసించుచు మన్ షూ నెట్సునీర్తానముల నామోదించుటయే కాక వానిని కార్యము లోనికిఁ దెచ్చునపుడు బలము ప్రయోగింపవలసివచ్చినయెడలఁ దక్కిన వలసలవారందఱును సాహాయ్యము చేయవలయు ననియు నిశ్చయించిరి. వెండియు ప్రతివలసముందును సంఘముల నేర్పఱుచుకొని వాని ద్వారా సమస్తపౌరకార్యములను నెఱవేర్చుకొనులాగున యాధిపత్యము కొనిరి. అంతమున కీతీర్తానముల నన్నింటిని కాంగ్రెసువా రింగ్లండు రాజునకును, వలసలనివాసులకును, క్యూబెక్కు ప్రాంతీయులకును, గ్రేటు బ్రిటను ప్రజలకును పంపించిరి కాని పార్లమెంటునకుఁ బంపరైరి.

కాంగ్రెసుయొక్క సంఘనిర్మాణాధికార్యములు మిగుల సాహసాత్మకము లైనను జాయమాన నూతనప్రభుత్వ సంఘటనమున కంకుర భూతములైన విషయము లిం గుండెను. సంఘము (Association), అనాగూతనము (Non-Importation), అనిర్యాతనము (Non-Exportation) లనునవి వీరలయీ కార్యక్రమముననుండి జనించినవే. వీనికిఁ దోడుగ కృషిని, దేశీయపరిశ్రమలను బోత్సహించుటకును, క్రొత్తగ కల్పించుకొన్న కార్యవిధానము లన్నింటిని అమలులోఁ దెట్టించుకొనుటకును మఱికొన్ని సంఘముల (Committees) నేర్పఱుచుకొనిరి. బహిష్కరణనిర్దేశాంతానుసార మమెరికను సంఘముల నియమములను స్వీకరించి తదనుకూలముగ వర్తింపనివారిమీఁద వలసల వారును, స్థానికసంస్థలును నిర్బంధముల ప్రయోగింపుటకును నిష్కర్ష కావింపఁబడెను. స్టాంపుచట్టము ఘట్టినది మొదలుకొని ఇట్టి విధానము లప్పుడప్పుడవలంబింపఁబడుచునే వచ్చినవి. కావున నిపు డీసంఘము లన్నియు శీఘ్రముగ కాంగ్రెసుతీర్తానములను కార్యరూపమునఁబెట్టుట యందే నిమగ్నము లయ్యెను. ఈసంఘములద్వారా రాజపక్షీయు లెవరైనదియు, జాతీయపక్షీయు లెవరైనదియు గుర్తింప మంచియవకాశము దొరకును. కాంగ్రెసుతీర్తానములకురాజపక్షీయులు సమ్మతించరైరి. అట్టి వారిపై నిర్బంధము లెక్కువయ్యెను. జాతీయులు వీరిని దోషులుగ గణించి విచారణపూర్వకముగఁ గొందఱకు కారాగారశిక్షయు, మఱి కొందఱకు ప్రవాసశిక్షయు విధింపసాగిరి. కాంగ్రెసుయొక్క సాధారణనియమముల ననుసరించి పనిచేయఁగడఁగిన క్రాంతికారకము లగు స్థానికసంస్థ లన్నియు నిటులే కావింపుచువచ్చెను. ఈసంస్థలే తుదకు నూతనప్రభుత్వమునకు మూలాధారము లయ్యెను. మీఁదఁ బేర్కొనిన యీ ప్రధానకార్యములే మొదటి సార్వజనికమహాసభ (Continental Congress) వలనఁ గావింపఁబడినవి. తాము గావించుకొనిన తీర్తానముల కనుకూలముగా నప్పటిరాజకీయపరిస్థితులం దేవిధమైన మార్పులనుగాని బ్రిటిష్ ప్రభుత్వమువారు చేయనియెడల ౧౭౭౫-వ మే నెలలో మరల సమావేశ మగుట కేర్పాట్లను చేసి కాంగ్రెసువారప్పటికి వీడిపోయిరి.

వలసలవారి యీ కార్యక్రమమువలన ఆంగ్లేయ దొరతనమువారత్యంతము క్రోధపూరితు లైరి. అమెరికనులుపంపుకొనినదరఖాస్తులను విచారించి సమాధానపూర్వకముగ వారికిఁగల దుఃఖములను దొలగించుటకు మాటు నియమనపుచట్టము (Restraining Act) నొకదానిని బ్రిటీషువారు వారిమీఁద వైచిరి. ఇందువలన వలసలవారి మత్స్య వ్యాపారమునకు ప్రతిబంధము కలిగెను. బ్రిటీషుదీవులతోఁ దప్ప నితరులతో వ్యాపారము సలుపుట కమెరికనుల కధికారము లేకపోయెను. బ్రిటీషువారంగీకరించిన సభలద్వారా ఉచితమార్గమునఁగాక అమెరికనులు స్వయముగ నేర్పఱుచుకొన్న క్రాంతిసమాజములు, కాంగ్రెసులు సలహా నొసంగువిధానము లన్నియు రాజన్రోహకము లని పాలకులు నిరసింపసాగిరి. అమెరికను లేర్పఱుచుకొన్న సంఘములును నిర్బంధమార్గముల నవలంబించి రాజపక్షీయుల జడిపించుచు, తమవిధానములను కార్యరూపమునకుఁ దేఁగఁగడఁగినందున, సామ్రాజ్య వ్యాపారమున కమితముగ నప్తము కలుగసాగెను. అందుచే ఆంగ్లేయులకు యుద్ధముచేసి ప్రతీకారము గావించుకొనుట తప్ప వేరొండుమార్గము లేదయ్యెను. ఇటు వలసలవాసులును యుద్ధ మవశ్యంభావి యని తలపోయుచుండిరి. న్యూ-ఇంగ్లండునం దన్నికడల నిట్టి ప్రవాదములే వ్యాపించియుండెను. మన్ షూ నెట్సునందు ప్రాంతికసభ సమావేశమై రాజ్యభారమును హస్తగతము గావించుకొని స్వకీయరక్షణము (Defence) నందు మగ్గు మయ్యెను. కాంగ్రెసు లేనికాలమున తత్స్థానమున వ్యవహారములను జరపుటకై అమెరికనులు రక్షకసేన నొకదానిని స్థాపించుకొనిరి. అటు బోస్టన్ నగరమందలి యాంగ్లేయ గవర్నరు థామస్ గేజ్ అనునతఁడు దుర్గమును మరమ్మతు చేయింప మొదలిడి వలసలవారు సంగ్రహించుచుండిన యుద్ధ సామగ్రిలను కొల్లగొట్టించుటకై యవకాశమును వెదకుచుండెను. ఇటు అమెరికనుల పక్షమున వర్జీనియానందు వాలంటీరుదళములు ప్రో వగుచుండెను. బోస్టన్, న్యూయార్కులందువలె దక్షిణకెరోలీనాయందును తేయాకు ధ్వంసము చేయఁబడెను. అచటిపాలనాధికారము నంతను అమెరికను సంఘము హస్తగతము చేసికొనెను. న్యూయార్కు, ఫిలడల్ఫియా పట్టణములను ముఖ్యస్థానములుగఁ జేసికొని అమెరికనులు దేశ మెల్లడల విప్లవప్రచారమును సుుపదొడగిరి. అటు ఇంగ్లండులో ౧౭౭౪-వ సంవత్సరమున పార్లమెంటుసమావేశము కాఁగా నందు రాజును మంత్రివర్గమును అమెరికాయం దతిభయంకర మైన విద్రోహము పెరుగుచున్న దని యుద్ఘోషించిరి. పార్లమెంటులోని రెండు సభలవారును దీనిని ధ్రువపఱిచిరి. అప్పు డిరెండుదేశములవారికిని సమాధానము కలిగింపవలె ననునాశతో చాథాంప్రభువు (Pitt) కొన్ని మరతుల సూచించెను. తదనుసారము 'ఇంగ్లండుపార్లమెంటు వలసలమీఁద నేవిధమైన పన్నును విధింపఁగూడదు. కాంగ్రెసువారే వారియిష్టానుసారము విధించుకొనవచ్చును. కాని పార్లమెంటు నిష్కర్ష చేయు కప్పమును కాంగ్రెసు ఇంగ్లండునకు చెల్లించుచుండవలెను. వ్యాపారము, జలయానము మొదలగువిషయములం దెట్టిపరి

వర్తనము గాని చేయబడదు. చట్టములకు విరుద్ధము గాకుండ న్యాయానుసారము వలసలయందు వసర మని తోచినచోట్ల బ్రిటీష్ సేనలు నిలుపబడును. న్యాయసమ్మతమైన ప్రజల హక్కులను భంగ పఱచుటకై ఈసేనలు పయోగింపబడవు' అని ఈమరతులయందలి సారాంశములు. వాస్తవమున కివి యన్నియు నిష్కలండునకే లాభకరములు. ఇందువలన నమెరికాకుఁ గలిగెనులాభ మేమియు లేదు. కాని పార్లమెంటు వీనికిని సమ్మతింపదయ్యెను. పిదప ఎడ్వండ్ బర్క్ అను నతఁడు ప్రతిపాదించిన విప్టిపద్ధతి (Requisition System) యు బ్రిటీష్ స్వీకారమును పొందఁ జాలకపోయెను. చిట్టచివరకు లార్డ్ నార్తయొక్క ప్రతిపాదనము లంగీకారమును బడసెను. వానియందలి సారాంశ మే మనఁగా:— “అమెరికను లేర్పఱచుకొనినసంఘము లంగీకరింపబడవు. ఏవలసయందలి ఎసెంట్లయైనను దానిస్థానిక ప్రభుత్వమును బోషించుచు సార్వజనికపోషణమునకై శక్త్యనుసారము దోడ్పడుచుండునెడల నప్పుడు రాజును పార్లమెంటును ఆవలసయందలి వ్యాపారవిషయమునఁ దప్ప మఱియేవిషయమునను బహు విధింపరు. న్యాయార్థు, ఉత్తరకొలీనా, జార్జియా దప్పఁ దక్కినవలసల వారికి మత్స్యవ్యాపారపుహక్కు ఉండదు.” ఈయంతిమనియమ మమెరికనులకు ప్రాణఘాతము వంటిది. లార్డ్ నార్తయొక్క నియమముల నమెరికను లేకగ్రీవముగ నిరసించిరి. తత్ఫలితముగ రెండు పక్షములందును యుద్ధస్నాహములు మిక్కిలి చురుకుగ జరగసాగెను.

యుద్ధారంభమున నమెరికాకు కావలసినంత శిక్షితజలసేన లేక పోయినను, సముద్రప్రాంతవాసులసంఖ్య ఎక్కువగుటచేత వ్యాపారమునిమిత్తము విదేశములకుమాత్రమే కాక స్వదేశమునఁ గూడ గమనాగమనములఁ గావించునట్టి ఓడలుమాత్రము వీరిదగ్గఱ నుండెను. వర్తకపునౌకలను శత్రువులనుండియు, సముద్రపు చొంగల నుండియు రక్షించునిమిత్తము యోధులును వీనివెంటఁ బోవుచుండిరి. ఈ జలయానరక్షకభటులు కర్తజీనా, లూయిబర్గులమీఁద జరగిన డండయాత్రలందు ప్రసిద్ధికెక్కిన శౌర్యపూరితకార్యముల సలిపియుండుటయేకాక కొత్తగ జరగియుండిన ఫ్రాన్సుదేశముతోడి యుద్ధములందును పనిచేసియుండిరి. కావున యుద్ధ మారంభమైనతోడనే వర్తకపు నౌకలు పెక్కు యుద్ధనౌకలుగ మార్పబడినవి. ఈనౌకాపరివర్తనము యుద్ధము పూర్తియగునంతవఱకును జరగుచునేయుండెను. ఆసమయమున ౧౨,౦౦౦ ల ఆయుధములును, ౭౦,౦౦౦ ల సైనికులును ప్రయాణము చేయఁగల ౨,౦౦౦ ల ప్రయివేటునౌక లిట్లు మార్పుదల నుండెను. ఇవికాక మఱికొన్ని ప్రాంతములందు తయారైన నౌకలును బ్రిటీష్ వ్యాపారమునకు నష్టము వచ్చు నుపాయముల సలుపసాగెను.

౧౭౭౫-న సంవత్సరము, ఏప్రిల్ మాసమున మన్ షూసెట్సు నందు కలహము లారంభ మైనవి. ఇంగ్లండులో మూడవజార్జి రాజునకును, మంత్రులకును ఈరాజ్యము విద్రోహాగ్నిలో నుడికిపోవుచుండినలాగున గోచరమయ్యెను. బ్రిటీష్ వారు వలసలయెడల నవలంబింప నెంచినరాజనీతి ప్రసరణమున కీప్రాంత మొక పెద్దబండ. కావున

పాలకులు మొట్టమొదట నీప్రాంతమునే అడఁగఁద్రొక్కవలయు నని నిశ్చయించిరి. అమెరికాలోని బ్రిటీష్ సేనలకు ముఖ్యనాయకుఁడుగను, మన్ షూసెట్సువలసకు గవర్నరుగను వచ్చిన జనరల్ గేజ్ యొక్క ముఖ్యస్థాన మావలసయందలి బోస్టన్ పట్టణమే యైనందున వెంటనే అధికారపూర్ణమైన తమప్రతిష్ఠను స్థాపించుకొనుట కదియే తగినచోటని ఆంగ్లేయులు తలపోసిరి. తాత్కాలిక ప్రభుత్వమునెడల అసంతృప్తులై తిరుగబడుటకు సిద్ధముగఁ గూర్చున్న అమెరికనుజనబృందమును భయముగొల్పి చెదరఁగొట్టుట కపును గవర్నరునొద్ద నాలుగురెజిమెంటుసేన సంసిద్ధముగ నుండెను. కావున వలసలవా రెచటనైన తుపాకిమందును ప్రోవుచేసి యుంచినచోఁ గనిపట్టుటకు గవర్నరుకొకచిన్న సేనను సేలమువైపునకు జలమార్గమునఁ బంపెను. వేటొక పటాలమును నాటుమార్గముద్వారా కంకార్డుపట్టణముదగ్గఱ నమెరికనులు సంగ్రహించి రని తెలిసిన యుద్ధసామగ్రిల నపహరించుటకై లేక ధ్వంసము గావించుటకై పంపెను. మఱియు నతఁ డప్పటికి ౨౦,౦౦౦ ల సైనికు లుంకినచో కార్యము లన్నియుఁ జక్కఁబడఁగలవని వైరుధికారుల కెఱుకపఱచి అమెరికనుల ప్రచారాంధోళనములను రూపుమాపుటకై బహులుపడలెను. కంకార్డునగరమునకుఁ బోవుచుండిన సేనకు మార్గమందలి లెక్సింగ్టన్ పట్టణముదగ్గఱనే అమెరికనులతోఁ దలపడవలసివచ్చెను. బ్రిటీష్ వా రమెరికనుల నోడించి చెల్లాచెదురఁగఁ దఱుమఁగొట్టిరి. స్వకీయ స్వాతంత్ర్యమునకై అమెరికనులు గావింపఁ గడగిన యుద్ధమునందు మొట్టమొదట వారిరక్తము ప్రసరించిన దీ లెక్సింగ్టన్ సమీపమందే. అనంతరము బ్రిటీష్ సేనలు కంకార్డునుచేరి యచట నమెరికను లాస్వల్పకాలములో రక్షించుకొని గలిగి నన్నింటిని రక్షించుకొనిన పిపడ మిగిలి పడియున్న యుద్ధసామగ్రిలను నాశనము గావించియో లేక హరించుకొనియో వెనుకకు మరలెను. ఈమరలివచ్చునపుడు మార్గమధ్యమున బ్రిటీష్ సేనలవెనుకనుండియు, దారిలోని యిండ్లచాటుననుండియు కంచెలమాటుననుండియు నమెరికనులు వీరిపై నిప్పులు గురిసిరి. ఆసమయమున వేటొక సహాయక సేన వచ్చుటచే రక్షణము కలిగినది. అన్యథా, బోస్టన్ చేరులోపల నాదళ మంతయు నాశన మైయుండెడిది. అట్టిసమయమున పాలకులపక్షము వహించి అమెరికనులస్వాతంత్ర్యోద్యమమును ధ్వంసము చేయవలయు నని కంకణము గట్టుకొనియున్న ‘టోరీ’లగుంపులు చెలరేగి జాతీయవాదులకు ప్రతిబంధకములఁ గల్పింపసాగెను. వీ రందఱు నాయుధపాణులై అమెరికనుల నెదిరించి పోరాడఁదొడగిరి. న్యూయార్క్, పెన్నిల్ వనియాలోనగు కొన్నివలసలందు రాజపక్షీయులగు నీటోరీలసంఖ్యయే యెక్కువ. కాని అమెరికనులు సకాలమున మేలుకొని రాజపక్షీయుల గృహములలో బలవంతముగఁ జొరఁబడి వారియొద్ద దొరకిన యాయుధముల నన్నింటిని లాగికొని వారిని నిరస్త్రులను గావించిరి. అటు పిమ్మట రాజపక్షీయులను కంచెలలోఁ బడవైచి హింసించియు, రోడ్ల మీఁదఁ బడవైచి లాగించియు, మీఁద రాలు విసరించియు ప్రభుభక్తులగృహములను, దుకాణములను దగులఁజెట్టించియు, ధనాధ్యు

లగువారిని స్వగృహములందే బంధించి నెలుపల కాపుడల పెట్టింది అందుల కగువ్యయము నాగృహస్వామిచేతనే ఇప్పించియు, ఇంకను అనేకవిధముల నమెరికనులును శత్రువుల బాధపెట్టిరి. ఇట్టిదారుణము లొనరించుట తగునా యని యెవరైనను ప్రశ్నించినచో తమమధ్యనే యుండి తమకు పుల్ల లెక్కించు నీరాజపక్షీయులు దూరమున నుండు బ్రిటీష్ సైనికులకంటె నీచమైనహింసకు లగుటచే వారి నట్లు బాములఁ బెట్టుట న్యాయమే యని అమెరికనులు ప్రత్యుత్తర మొసఁగు చుండిరి. ఇట్లడిగినయొక ప్రశ్నకు 'రాజపక్షీయులతల ఇంగ్లండు నందును, శరీరము అమెరికాయందును ఉండును' అని అమెరికా స్వాతంత్ర్యవాది ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. ఇట్టిదారుణశిక్షల విధించుట చేతనే రాజపక్షీయులు క్రమముగ లొంగిపోయిరి. లేనిచో యుద్ధము మీతినతరువాత దేశాభిమానులకు వీరు మఱింత ప్రాణాంతకము లగు కంటకములుగఁ బరిణమించియుండురు.

లెక్సింగ్టన్ సంఘర్షణమువలన పొడవైన కలవరముచేత న్యూ-ఇంగ్లండుననుండియు, తత్పరిసర ప్రాంతములనుండియు పౌరజనులు గుంపులు కట్టి రాఁదొడఁగిరి. కొలఁదిదినములలో ౧౬,౦౦౦ల మంది పౌరులు సమావేశమైరి. మన్ షూసెట్సు లోనగువలసలందు ప్రాంతిక సభలు (Provincial Congresses) సమావేశమై వచ్చినపౌరబృందములకు నాయకుల నేర్పాటు గావించెను. లెక్సింగ్టన్ దగ్గఱ జరగినటు వంటిఘటనము వేటొకటి జరగకుండులాగున కట్టుదిట్టములను జేయుట కొఱకు పౌరబృందము లన్నియు బోస్టన్ మీఁదికి నడవసాగెను. ఈపౌరజనులు శిక్షితులు గాని హేతువున క్రమము, కట్టుబాటు అను నది లేక అడ్డదిడ్డముగ పశువులమందలపడి నడచిపోవసాగిరి. కాని అశిక్షితులైన వీరివలననుండియే తరువాత యుద్ధాంతమువఱకును పోరాడుచుండిన వలసలనేన బుద్ధవించినవి. కంకార్డు పోరాటముతరువాత ప్రాంతములవాస్తవ్యులు కొందఱు వలసలలోని బ్రిటీష్-అధికారులన్వారా ఇంగ్లండురాజునకు దరఖాస్తుల నంపుకొనిరి. అందు బ్రిటీష్ దళములే ముందు ప్రజలమీఁదను తుపాకులను గాల్చినందున స్వాధికార, స్వగృహదారులసంరక్షణార్థము వలసలవారికిని సైనికులపైని గాల్చవలసివచ్చె నని వ్రాయఁబడియుండెను. ఇట్టివిన్నపములు లోనగునవి యుద్ధ మారంభ మైనపిదప నొకసంవత్సరముపర్యంతము పంపఁబడుచునేవచ్చినవి. కాని యుద్ధ మాఁగ దనుదృఢవిశ్వాసముతో వేటొకవైపు నేనల సంగ్రహించుటయందును అప్రమత్తులుగనే యుండిరి.

ఈ తరుణమునం దమెరికనుల కాయుధము లత్యావశ్యకము లయ్యెను. చాంప్లెయినుసరోవరముమీఁది టికండెరోగాదుర్గమునందు బ్రిటీష్ వారు శస్త్రాస్త్రములు ప్రోవుచేసియుంచిరి. ఈ దుర్గమును లోబఱుచుకొనుటకు జలసైన్య మావశ్యక మగుటచేత నమెరికనులు తదాదిగ క్రమబద్ధమైన జలసేనను తయారు చేయసాగిరి. బోస్టన్ ముట్టడియందు చేరియుండిన కెప్టెన్ బెనిడిక్ట్ ఆర్నాల్డును అచటనుండి

మరలించి ఎథెన్ ఎలెన్ అనునతనితోఁ గలసి ఆకస్మికముగ టికండెరోగాను ముట్టడింపు మని కాంగ్రెసువా రాజ్ఞాపించిరి. మన్ షూసెట్స్, కన్నెక్టికట్, న్యూహాంప్ షైర్ వారలుగూడ ఈకార్యమునకుఁ దోడ్పడినందున దుర్గము శీఘ్రముగనే అమెరికనులవశములోనికి వచ్చెను. ఇందువలన అమెరికనులకు శస్త్రాస్త్రములు లభించుటమాత్రమే కాదు; చాంప్లెయినుసరోవరములోని నౌక లన్నియు వీరియధీనమయ్యెను. వఱియు సెంట్ లారెన్సునదినుండి హడ్సన్ నదిలోయవఱకునుగల మార్గము వీరిచేతఁబడెను. ఇ వన్నియు నిటులుండ టికండెరోగాదుర్గజయమువలన కాంగ్రెసునీతియే మాజిపోయెను. ఆయుధాగారము వశ మగుటతోడనే సంధియుద్దేశమును మానుకొని బ్రిటీష్ సేనలు ముట్టడించునెడల స్వరక్షణార్థము పాటుపడవలసిన దని కాంగ్రెసు తీర్మానము గావించెను. వరీనియావాసియగు జార్జ్ వాషింగ్టనున కమెరికను సేనలసర్వాధిపత్య మొసంగఁబడెను కాని యితఁడు వచ్చి యానియోగమును హస్తగతము చేసికొనకమునుపే బంకర్ హిల్ యుద్ధము ఘటిల్లెను.

బోస్టన్ పట్టణమునందు ౧౦,౦౦౦ల నేన సమూహింపబెంటనే ఆంగ్లేయులు దక్షిణమున డార్చెస్టర్ కొండలను, ఉత్తరమున చార్లెస్టన్ గరమును ఆక్రమించుకొని తమసేనాపంక్తి నింకను అభివృద్ధి నొందింప నిశ్చయించుకొనిరి. ఈసమాచారమును దెలిసికొని అమెరికనులు చార్లెస్టనునకు నెగువగా నున్న బ్రిడ్స్ హిల్ నా నొప్పుకొండను బంకర్ హిల్ అనుకొని రాత్రికిరాత్రి ప్రవేశించి యచట బురుజుల నిర్మించుకొని నివేశనస్థానముల నేర్పఱుచుకొనిరి. తత్క్షణమే ఆంగ్లేయులు దీనిని ముట్టడించియుండినచో సుకరముగ గెలిచియుండురు. కాని యట్లు చేయక రెండవనాఁడు పోయి ముట్టడింప వెయ్యిమంది కంటె నెక్కువసైనికులు హతులైనపిదపఁగాని అమెరికనుల నచ్చోట నుండి పాఱఁదోలుటకు వీరికి శక్యము గాకపోయెను. ఈయుద్ధమునం దమెరికనుముఖ్య నాయకులలో నొకఁడు మన్ షూసెట్సునివాసి యగు జోసెఫ్ వారన్ అనునతఁడు మృతి నందెను. అనంతరము అమెరికనులు బోస్టనునకు చుట్టును బురుజులను నిర్మింపసాగిరి. ఇందువలన నాంగ్లేయులకు స్థానసంక్రాంతము గలుగసాగెను.

ఇట్లు యుద్ధ మారంభ మైనవెంటనే వలసలయం దన్నింట జనులలో ఉద్రేకము పెరిగిపోయెను. న్యూ-ఇంగ్లండు కెనడానది హద్దులందును, తక్కినవలసలందును ఒకవిధముగ సంగ్రామావస్థ ఏర్పడెను. ఇంగ్లండుననుండి క్రొత్త సేనలు వచ్చుచున్న వని దేశమం దంతట నాందోళనము జనించెను. కావున రెండవమాటు కాంగ్రెసుసమావేశము కావలసివచ్చెను. ఇంతవఱకు బ్రిటీష్ వ్యాపారమునకుమాత్రము ప్రతిహాలముగఁ బని నేయుచువచ్చిన అమెరికనుసంఘము లిప్పుడు రక్షణోపాయములను గావించుకొన మొదలిడెను. మహాసభ సమావేశమై కొన్నివలసలకు సలహారూపముగను, మఱికొన్నింటి కాజ్ఞారూపముగను తీర్మానముల నందఁజేసెను. మఱియు సేనల కావశ్యక పదార్థముల సంగ్రహించుట, వలసలయందలి కేంద్రసంఘముల నన్నిం

టిని ప్రభుత్వాధికారమును వహించునట్లు చేయుట, న్యాయాధ్యక్షులు, ఉత్తరసీమలు, హాడ్సన్ పీఠభూములు లోనగుచోట్ల రక్షణోపాయములను నెలకొల్పి, దీర్ఘానించుట, నేనానిర్మాణము, తన్నాయకనియోగము, నాయకుల వేతనప్రబంధము, యుద్ధనియమముల ప్రతిపాదనము, వ్యాపారవిధానము, అమెరికా ఇండియనుల వ్యవహారము, వార్తాహరణ విభాగ (Postal Department) సంఘటనము మొదలగు సకల కార్యములను కాంగ్రెసు నిర్వహించి సలుపసాగెను. వలసలవారప్పుడు శాసనాధికారము (Executive Power) నెడల అనిష్టమూనియుండినందున మరల నదేవిధముగ పద్ధతి నేర్పటిచి కొనక సర్వజనాంగీకారముతో నియమించుకొనినసభలు (Conventions), సంఘములు (Committees) మొదలగువానిద్వారా సకలకార్యముల నిర్వర్తించుకొనుచుండిరి. విప్లవోద్యమ మభివృద్ధి నొందినకొలదియు రాజాధికృతములైన ప్రాంతములందలి ప్రభుత్వము నాశన మందసాగెను. క్రమముగ వలసలలో అసెంబ్లీలును లోపము గాదొడగెను. లోపింపక నామమాత్రముగ నిలిచినవి సమావేశ మగుట మానెను. బ్రిటీష్ గవర్నరులయధికారము క్షీణింపసాగెను. కొందఱు గవర్నరులు బ్రిటీష్ యుద్ధనాకలమీద నియుక్తు లైపోయిరి. కొందరింగ్లండునకు వెడలిపోయిరి. మఱికొందఱు అమెరికనులచేతులలో కైదీలుగఁ జిక్కిరి. వలసలలోని శాసనసభల (Executive Councils) యొక్కయు, సామ్రాజ్య ప్రభుత్వముయొక్కయు అధికారము క్రమముగ క్షీణించిపోవుచుండ జనాంగీకారము వడసి యేర్పడుచు వచ్చినసభలు మున్నగునవి ఆయధికారములను గ్రహింపసాగినవి. అది వఱకే అర్ధసంయుక్తరాజ్యములు (Half Federated States) గనుండి భగ్న మైపోయిన సామ్రాజ్యపు శిథిలాల శేషములనుండియే సంపూర్ణ సంయుక్తరాజ్యము లుద్భవించినవి. మీద నచించినసభలు, సంఘములు మున్నగునవి ఈసంయుక్తరాజ్యముల కంకురతుల్యములయ్యెను. వలసలలోని రాజకీయసాంఘికపరిస్థితుల ననుసరించి యీ రాజ్యపరివర్తనవిధానములందుమాత్రము భేదము లనేకము లుండెను.

ప్రజాధికృతములు (Democratic), స్వామ్యధికృతములు (Proprietary), రాజాధికృతములు (Royal) అనివలసలలో మూడు ప్రకారము లగు విభాగము లుండెను. కన్నెక్టికట్, రోడ్ దీవులు ప్రజాధికృతములు. పెన్సిల్ వనియా, మేరీలాండు ప్రాంతములు స్వామ్యధికృతములు. తక్కిన వన్నియు రాజాధికృతములు. సమాజములును, వానియందలి నాయకులును జనులచే నెన్నుకొనఁబడినవారగుటచే కన్నెక్టికట్, రోడ్ దీవులందలి రాజ్యపద్ధతులలో మార్పులు చేయవలసినయవసరము లేకపోయెను. లోలోపల కొన్ని చిల్లర యేర్పాటులందుమాత్రము మార్పులు జరగవలసియుండెను. ఇక స్వామ్యధికృతములైన పెన్సిల్ వనియా, మేరీలాండులం దుండిన అసెంబ్లీలు రాజాధికృత ప్రాంతములలోని అసెంబ్లీలంత పట్టుదలతోను, నిశ్చయముతోను సామ్రాజ్య ప్రభుత్వరక్షణమునకై శపథముల సలిపియుండలేదు. వీనిలోనియ సెంబ్లీలు కొంతకాలమువఱ కెట్లో ఈడ్చు

కొనుచు వచ్చి తుదకు స్తంభించిపోయెను. రాజాధికృతములలోనివి దీర్ఘకాలమువఱకును సమావేశము గాకుండుటచేతను, తఱచుగ సమావేశములు వాయిదా పడుచుండుటచేతను, కొంతకాలమునకు బొత్తిగ నిలిచిపోయెను. మన్ షూ నెట్సునందలి అసెంబ్లీ ౧౩౭౪ న లోపించిపోయెను. వర్జీనియాలోనిదియు నాసంవత్సరముననే అంతర్ధానమయ్యెను. ౧౭౭౫-వ సంవత్సరము జనవరి మొదలుకొని మార్చి వఱకును దీర్ఘకాలము జరగియుండిన అసెంబ్లీయే న్యాయాధ్యక్షునందు కట్టకడపటిది. అదేసంవత్సరము ఏప్రిల్ నెలలో ఉత్తరకరోలీనాయం దచటిగవర్నరు అంతిమపర్యాయ మసెంబ్లీని గూర్చెను. అప్పుడే అమెరికనులసభకూడ జరగినది. ఈరెండుసభలయందును సభ్యులు ఒక్కరే. అదేసంవత్సరము మేనెలలో జార్జియానందలి అసెంబ్లీ యడుగంటెను. ఆమఱుసటి నెలలో న్యూహాంప్షైర్, దక్షిణకరోలీ నాలయందలి అసెంబ్లీలు అంతిమపర్యాయము సమావేశ మైనవి. ఆసంవత్సరము నవంబరుమాసమున న్యూజెర్సీలోని అసెంబ్లీ కూడెను కాని అంతకుఁబూర్వమే యచట జాతీయసభ ఏర్పడి యచటివ్యవహారములను నాస్తగతము గావించుకొనెను. బ్రిటీష్ వారికోర్టులు, శాసనసభలు మఱికొన్ని నెలలపర్యంత మెట్లో కడపి తుద కన్నియు శేరు లేకుండఁబోయెను.

బంకర్ హిల్ ఘటనానంతరము బోస్టన్ గరమునందు గేజ్ కు బదులుగ సర్ విలియం హో యనునతఁడు బ్రిటీష్ ప్రభుత్వపుసర్వాధిపతిగ పదార్పణము గావించెను. సర్ హెన్రీ క్లింటన్, జాన్ బర్గయిన్ నామక సేనాను లిరువురు హోకు తోడ్పాటుగ నుండిరి. ఒక సంవత్సరము గడచినతరువాత కార్నవాలిస్ వచ్చి వీరితోఁ గల సెను. బ్రిటీష్ వ్యవహారము లన్నియు నీనలుగురసలవల ననుసరించి జరగసాగెను. ఇటు అమెరికనులపక్షమున వాషింగ్టను సర్వసేనాధిపత్యమును వహించి నేనయందు పెక్కుకట్టుదిట్టములను గావించెను. ఇతఁడు వచ్చునప్పటికి బోస్టన్ దగ్గఱ ౧౫,౦౦౦ల మంది సైనికులుండిరి. వీ రందఱును క్రమముగ శిక్షితులు గానికారణమున నేనయంతయు మిగుల అస్తవ్యస్త మగుస్థితియం దుండెను. ఒకఁడేకార్యము కొఱకు ప్రోగై యుండియు సైనికులు వలసలభేదములను బాటించుకొనుచుండిరి. అందుచేత నితఁడు వచ్చినతోడనే 'మీ రందఱు నిపుడు ఉత్తర - అమెరికా - సంయుక్తరాజ్యముల సైనికులు గావున మీమీ ప్రాంతికభేదముల నన్నింటిని విడనాడుకొనవలయును' అని బోధించెను. సైనికులు ప్రభుత్వముయొక్క ఆస్తులనే కాక ప్రయివేటువానినిసహితము ముట్టడించుచువచ్చిరి. వాషింగ్టన్ ఈదురాచారమును మాన్పించెను. సైనికు లుపయోగించు రమ్ము (Rum) సారాయముయొక్క ప్రమాణమును తగ్గించెను. మఱియు సైనికు లిష్టము వచ్చినపు డంతయు నెలపు దీసికొని, ఒకరెజిమెంటును (Regiment) వదలి వేటొక రెజిమెంటులోఁ బోయి చేరుచుండిరి. 'స్వేచ్ఛ (Liberty) అను పవిత్రకార్యమునిమిత్తము కటిబద్ధులైన వీరపురుషులు శత్రువు లేదురుగ నున్నంతకాలము తమ స్థానము నెప్పటికిని

వదలఁగూడదు' అని సైనికుల నందఱను శాసించెను. వాషింగ్టనునకు మఱితవ్యాకులమును కలుగఁజేసినది సైనికుల నిరంకుశశిథిలవర్తనము. సేనానివేశములను గావలి గాచు పహారాదారులు (Sentries) అప్రమత్తులై చుటుకుఁదనము గలిగియుండక పరాకుతో వర్తించుచు శత్రువులతో సైతము ప్రసంగములను సలుపుచువచ్చిరి. ఈదురభ్యాసము నితఁడు తీవ్రముగ ఖండించి అమెరికాదేశమున జనింపనివానికి, అచట భార్య, బిడ్డలు, కుటుంబము లేనియతనికి నట్టిఉత్తరగాయిత్యముగల పదము నెప్పటికి నీయఁ గూడ దని ఖండితముగ శాసించెను. మఱియు విదేశీయులను సేనయందు చేర్చవల దని యాజ్ఞాపించెను. ఇతనియీనియము మొంతయు సంగత మైయుండెను; ఎందుచేత ననయుద్ధ మారంభమై రెండుసంవత్సరములు గడచినపిదప నితఁడు ఫోర్ట్ లోయయం దుండఁగా ౧,౧౩౪ గురు సైనికు లితనిని విడనాడి వెడలిపోయిరి. వారిలో ౨౦౦ మంది మాత్రమే అమెరికాదేశీయులు. తక్కినవారందఱును విదేశీయులే. ఇ వన్నియు నిటు లుండ నితఁడు కుశలు లగు ఆఫీసరులను నియోగించి సైనికులకు క్రమమైన యుద్ధశిక్షణము నిప్పించెను. అనంతర మితఁడు బోస్టనునగరపుముట్టడిని సాగించుచు ఒకజలసేనను సిద్ధము చేయించి దానిద్వారా బ్రిటీష్ వారిజల మార్గముల నరికట్టించెను. పిమ్మట నితనికిఁ దోడ్పడ వచ్చిన ఫిరంగుల సాయముతో చార్లెస్టరుకొండల నాక్రమించుకొని యచట సేనారక్షకస్థానములను నిర్మింపఁజేసెను. ఇట్లు బోస్టన్ - ఆక్రమణము నానాఁటికి తీవ్ర మగుచుండుటచూచి యింక నచట నుండుట డ్రేమంకరము గా దని జనరల్ హో ఆప్రదేశమును వదలి నోవాస్కోషియా యందలి హాలిఫాక్స్ పట్టణమునకుఁ బోయి చేరెను. రేవులందు బ్రిటీష్ నౌకల నరికట్టుటవలనఁగూడ అమెరికనులకుఁ గొన్నియుద్ధసామగ్రిలు లభించెను.

టికండెరోగాదుర్గము స్వాధీన మైనపిదప ఆర్నాల్డు కొంత సేనతో మెయినురాజ్యములోని ఘనాటవులగుండఁ బ్రయాణముల సలిపి క్యూబెక్కునగరమును ముట్టడింపఁబోయెను. అక్కడ నతఁడు తనకంటె ముందుగనే చేరియున్న జనరల్ రిచర్డు మాంటుగొమరీతోఁ గలసి పట్టణమును ముట్టడించెను కాని సపలుఁడు కాలేదు. యుద్ధమున మాంటుగొమరీ హతుఁడయ్యెను. అంత ఆర్నాల్డ్ మిగిలినసేనతో చాంప్లెయిన్ సరోవరముం జేరి దానిని దనవశముం దుంచుకొనుటకై ఒక పెద్దజలసేనను నిర్మాణము సేయింపఁగడఁగెను.

ఇన్ని ఘటనములు జరిగినవెనుక నింగ్లండు ప్రధానమంత్రి యగు లార్డు నార్త్ (Lord North) సమాధాన మనుషేరఁ గొన్నివరతులను వెలువఱిచెను గాని అమెరికాకాంగ్రెసు వీనిని సరాసరి తిరస్కరించెను. అది మొదలుకొని పార్లమెంటువారు తెచ్చినవరతుల నన్నింటిని కాంగ్రెసు నిరాకరించుచునేవచ్చెను. అందువలన బ్రిటీష్ పాలకులు మఱిత తీవ్రములైన నిర్బంధములకు దిగిరి. ౧౭౭౫-వ సంవత్సరము అక్టోబరుమాసమున పార్లమెంటునందు వ్యాఖ్యాన మొసంగుచు మూడవజార్జ్ రాజుగారు వలసలవారిని సంపూర్ణముగ నణగఁ

దొక్కి లొంగఁదీయవలయును గాని వేటేమియుఁ బనికిరా దని వక్కాణించెను. పిమ్మట రెండునెలలకు మీఁదవచించిననియమనపు చట్టమునకుఁ దోడుగ నిషేధపుచట్ట మొకటి (Prohibitory act) వలసలపై విధింపఁబడెను. తదనుసారము ఇతరదేశములవా రెవ్వరను వలసలవారితో ఏవిధమైన వ్యాపారములనుగాని వ్యవహారములనుగాని సలుపఁగూడదు. అట్లు గావించినయెడల నట్టివారి నౌకలు మున్నగునవి జప్తు చేయఁబడును. ఈచట్టమువిషయమున ఆడమ్స్ వక్కాణించిన విధమున నిది యొక ప్రకారమగు యుద్ధస్థగోచరమే. వీని కన్నింటికి ననుగుణముగ నాంగ్లేయు లింకను సేనల నభివృద్ధి చేయవలయు నని నిశ్చయించి అధికారుల కట్టియుత్తరువులనే పంపి అమెరికనులతోఁ బోరాడుటకు జర్మను సైనికుల సంగ్రహింపఁబూనిరి. విశాలముగు జల, స్థల సైన్యమును అమెరికాయందు సమకూర్చి యందునుండి కొంతభాగమును న్యూయార్కునందును, దక్షిణపువలసలందును విప్లవకారుల మీఁదికిఁ బంపి తక్కినదానిని కెనడాదేశమునకును బంపవలయు నని నిశ్చయింపఁబడెను. మఱియు అల్లరు లెచట మిక్కుటమో, ఎచట కొంతకాలముపర్యంతము విద్రోహు లెదిరించి పోరాడుట సంభవమో యాప్రదేశముమీఁదనే ముందు దండెత్తి విప్లవము నడంచివేయవలయు నని తీర్మానింపఁబడెను. వలస లన్నింటిలో నెక్కువ జన సంఖ్యగల భాగము చెనసీక్ అఖాతమున కుత్తరముగ నుండెను. అమెరికనుల కాహారాదులు రావలసినది ఉత్తరముననుండియే. కావున నికముం దారంభింపఁబోవుయుద్ధమునకు కేంద్రస్థానముగ న్యూయార్కుపట్టణమును గావించవలయు నని నిశ్చయింపఁబడెను. మఱియు కెనడానుండి దక్షిణమునకు నిరాటంకముగ రాకపోకల సలుపుటకు హాడ్సన్ దిలోయను తమవశముం దుంచుకొనవలె నని ఆంగ్లేయులు సిరపటుచుకొనిరి. ఇందువలన దక్షిణపువలసలవారిని ఉత్తరముననుండి విడఁదీసినయ ట్లుగును. అమెరికనుల ఐక్యమును భగ్గుముచేయుట కిది ఒక్కయుపాయమేకాదు; తక్కువ ఎదురఁబాట్లు గలచోట్ల ముందు యుద్ధము సలిపి యక్కడిజనుల నందఱను హస్తగతులఁ గావించుకొన నెంచిరి. ఒకవైపున యుద్ధకార్యముల కిట్లు అఖండప్రయత్నములను సలుపుచు మఱియొక ప్రక్క వలసలు తమయాధిపత్యమును స్వీకరించు నెడల కొన్నివరతులమీఁద సంధి చేయుటకును బ్రయత్నింపుఁ డని యింగ్లండుదొరతనమువారు తమగవర్నరుల కాజ్ఞాపించిరి. బ్రిటీష్ వారికి లోబడినచో మరల శాంతి నెలకొల్పఁబడు ననియు, జనులందఱును తమింపఁబడుదు రనియు, అమెరికనులకు వ్యతిరేకములైన చట్టములు దీసివేయఁబడు ననియు, వలసలకార్యనిర్వహణములకై కావలసినమట్టున కతిస్వల్పముగు ధనముమాత్రము కప్పమురూపమున రాబట్టుకొనఁబడు ననియు ప్రజలకు బోధింపవలసినదిగ దొరతనము వారు తమగవర్నరుల కుత్తరువుల నొసంగిరి. వెనువెంటనే రేవులలో ప్రధానములైన న్యూయార్కు, ఫిలడల్ఫియా, చార్లెస్టన్ నగరములను లోబఱిచి వశముం దుంచుకొనవలసిన దనికూడ తాకిదుల నంపిరి. ఈ సంగతుల నన్నింటిని ముందుగనే ఊహించుకొనియుండిన వాషింగ్టన్

అమెరికా స్వాతంత్ర్య యుద్ధము

వారియుపాయములకుఁ బ్రతివిధానములను పన్నుసాగెను. న్యాయా ర్కుపట్టణమునకు చుట్టుప్రక్కలందు రక్షణస్థానములను నిర్మింపఁజేసి ౯,౦౦౦ ల సేన నాప్రాంతములందు నిలిపెను. బ్రిటీష్ వ్యాపారమును నాశన మొనరించునిమిత్తము అమెరికనునై నికులను బ్రయోగించెను. చిన్నయోడలను గట్టించి సముద్రతీరప్రదేశములను గాపాడుటకును, ఆహారాదిపదార్థములను సమకూర్చుటకును నియోగించెను. రాజపక్షియు లను సంపూర్ణముగ నిరస్త్రులఁజేయించెను. బ్రిటీష్ వారికి లోఁబడియుం డని యితరదేశములకన్నింటికిని వ్యాపారమునిమిత్తము అమెరికనులేవు లను దెలిపించెను. వాషింగ్టను చేయించుకార్యజాలము లిటు లుండ స్వాభావికముగ నే ఒకసంవత్సరము క్రింద న్యూ-ఇంగ్లండులో నుండిన పరిస్థితు లిప్పుడు వలసలయం దన్నింట నేర్పడెను. వలసలలోని కాంగ్రెసునకుఁ జెందినసభ లన్నియు సుస్థిరము లయ్యెను. ఇంగ్లం డుతో సంబంధము కలిగియుండుటనుగూర్చి యంతవఱ కెవరియభిప్రాయము లేటు లున్నను ఇఁకముందుమాత్రము దానినుండి సర్వథా విడి వడుటకు బద్ధసంకల్పులై వలసలవా రందఱును స్వాతంత్ర్య ఘోషణము సలుపవలసినదిగా కాంగ్రెసునకు విన్నపములను బంపసాగిరి. తదనుసారము ౧౭౭౬-వ సంవత్సరము మేనెలయందు 'సర్వసాధారణముగా అమెరికాదేశ మంతటికిని, విశేషించి వారివారిరాజ్యముల కును ఎట్టివిధానము గల ప్రభుత్వమువలన జనులకు సౌఖ్యము గలుగు నని ప్రతినిధులకుఁ దోచునో అట్టిదాని నేర్పఱుచుకొనవలసిన' దని వలసలలోని కార్యకర్తలకు కాంగ్రెసువారు సలహా లనిచ్చిరి. 'వల సలయందుఁ గలుగుబాధలను దొలగించుటకై విన్నవించుకొనినవిన్న పము లన్నియు బ్రిటీష్ పాలకులచే నుపేక్షింపఁబడినవి. వలసలలోని సేనాబల మంతయు దేశీయుల నణగఁద్రొక్కు నిమిత్తమే వినియో గింపఁబడుచున్నది. కావున నిట్టి ప్రభుత్వముతో సహకార మొన రింతు మని శపథములనుచేయుట వలసలకు సహేతుకము గాదు, గౌరవ మును కాదు.' ఇట్టివే యగు అంశములుగల లేఖ లనేకములు దీర్ఘకాల ముగ కాంగ్రెసునకు వచ్చుచుండుటంజేసి అప్పటి ప్రభుత్వవిధాన మునందు మార్పుదల చేయవలసివచ్చె నని ప్రకటింపఁబడెను. వలస లన్నియు రాజ్యములు (States) గ పరిణమింపఁ దన్నివాసు లందఱును స్వాతంత్ర్య ఘోషణము సలుపవలసిన దని తమ ప్రతినిధు లను బలాత్కరింపసాగిరి. ఆ కారణమున నదే సంవత్సరము జూన్ నెలలో వర్జీనియానివాసి యగు ఆర్. హెచ్. లీ అను నతఁడు 'సంయుక్తములైన యీవలసలు హక్కుప్రకారము స్వేచ్ఛాస్వాతంత్ర్యములను గలిగియుండవలయును' అని కాంగ్రెసునందు ప్రతిపాదనము గావించెను. వెండియు విదేశములతో సంబంధమును సంపాదించుకొను టవసర మనియు, సంయుక్తరాజ్యవిధానము నొక దాని నేర్పాటు చేయవలయు ననియు నితఁడు వక్కాణించెను. మధ్యదేశపు వలసలకు ప్రతినిధిగ వచ్చిన డికిన్సన్ పైని వచించిన కార్యక్రమమునందు పరివర్తనము నభిలషించెను. ముందు సంయుక్త రాజ్య నిర్మాణ మొనరించి, విదేశములమైత్రి సంపాదించుకొని యనంత

రము స్వాతంత్ర్యఘోషణము గావించవలయు ననుట యితనివాదము నందలి సారాంశము. కాని ప్రతిపాదితమైన ఘోషణ ప్రకటనమే యన్నింటిని జక్క పెట్టును గావున దానిని తలక్రిందులుచేయుట అనవసర మని జూన్ ఆడమ్స్ మున్నగువారు ప్రతిఘటించిరి. ఈ వాద వివాదముల మూలమునను, దక్షిణ కెరోలీనావారు అసలు ఘోషణము నకు సమ్మతింపక హావునచేతను ఘోషణప్రతిపాదనము పరిష్కరింపఁ బడవలయు నని మూడువారములు గడు వొసంగఁబడినది. ఈ యవ కాళకాలములో సంయుక్తరాజ్య నిర్మాణమును గూర్చిన నియమములు, సమాధానములు కొన్ని కావింపఁబడినవి. చట్టములను జేయుటకును, యుద్ధవిషయములందు విచారణపూర్వకముగ నేర్పాటులను జేయుట కును కాంగ్రెసు ఒకనూతనసంఘమును సృష్టించెను. ఇదియే కాలాంతరమున శాసనవిభాగము (Executive Department) గఁ బరిణమించెను. మూడువారములు గడచినవెనుక జూలై, దక్షిణ కెరోలీనా, న్యూయార్కు ప్రజలు దప్పఁ దక్కినవా రందఱును స్వాతంత్ర్యఘోషణమున కనుకూలముగ వోటు (Vote) నొసఁగఁడని వారి ప్రతినిధులకు లేఖల నంపిరి. జూలై, కెరోలీనా ప్రజ లీవిషయమును ప్రతినిధుల యిష్టానిష్టములమీఁద వదలిరి. చార్లెస్టన్ పట్టణముమీఁద ముట్టడి జరగుటకు సంసిద్ధముగ నుండినందున ఆ ప్రతినిధు లిద్దఱును స్వాతంత్ర్యఘోషణమునకే సమ్మతించిరి. ఇంతలో జనరల్ హో అపారమగు సేనతో వచ్చి సాండిహుక్కునందు దిగె ననువదంతులు దేశ మంతటను వ్యాపించిపోయెను. సుశీక్షితులైన 30,000 ల మంది యోధులుగల సేన యతనినెంట నుండెను. ఈ సేనకు సాహాయ్య మొనరింప వెంట నొకజలసేనయు నుండెను. ఉద్రేకదాయకములైన ఈవార్త లన్నియుఁ జెవిని బడుటచేత డికిన్సన్ అతని యను యాయులతోపాటు ప్రతివాదము లన్నింటిని ఉపసంహరించుకొనెను. అంత థామస్ జఫర్సన్ నిర్మించిన వడువున స్వాతంత్ర్య ఘోషణము ౧౭౭౬-వ సంవత్సరము జూలై నాలుగవ తారీఖునఁ బ్రకటింపఁ బడెను. న్యూయార్కుననుండి వచ్చినప్రతినిధు లప్పటి కాఘోషణ మునుగూర్చి బోక్యము కలుగఁజేసికొనరైరి; కాని కొన్నిదినములు కడచినవెనుక నారాజ్యమందలి సంఘముపూడ దీనిని స్వీకరించెను. ఈ ఘోషణపత్రము (Declaration Document) పైని కాలాంతరమున సభ్యు లందఱును సంతకములు గావించి యుండిరి. మన్ ఘానెట్సు ఆఖాతము, జూలై, ఉత్తర కెరోలీనా, దక్షిణ కెరోలీనా, మేరీలాండ్, వర్జీనియా, పెన్సిల్వనియా, డిలావేర్, న్యూయార్కు, న్యూజెర్సీ, న్యూహాంప్షైర్, రోడ్ దీవి, కన్నేక్టికట్ నామకము లయిన పదుమూడు రాజ్యములపక్షమున నీ ఘోషణము కావింపఁ బడెను. అనంతర మీపత్రముయొక్క నకళ్లను రాజ్యములలోని వేటువేటు సంఘములకును, సేనలను నడపుచుండిన సేనాధిపతులకును బంపిరి. యూరోపియను లమెరికాకుఁ బోయి నివసింపఁగడఁగిన తరువాత వారివారి హృదయములందు చెలరేగుచుండిన స్వాతంత్ర్యేచ్ఛ లీప్రకారముగ కార్యపరిణామమును బొందినవి. ప్రజా

స్వామిక (Democratic) భావనమును, ఆంగ్లేయసామ్రాజ్యమున నుండి విడివడుటకుఁగల కారణములును ఈపత్రమునందు విస్పష్టముగ వివరింపఁబడినవి. అంతటి ప్రధానాంశ మే మన:—

‘ప్రభుత్వములు వాని న్యాయాధికారమును పాలితులయొక్క సమ్మతిమీఁదఁ బడయుచుండును. ఏపద్ధతయైనను ఇందులకు విఘాతము కలిగించునది యగుచో నట్టిదానిని రూపుమాపి దానికి బదులుగ నెట్టి సిద్ధాంతముల నెట్టిపరిపాలనముల స్థాపించుటచేతఁ దమకు రక్షణమును, సౌఖ్యమును గలుగునో యట్టి పద్ధతిని స్థాపించుకొనుటకు ప్రజలకు హక్కు గలదు.’

రాజ్యకాంతినివయక మహాకార్యము లన్నియు అమానుషి కాత్యాచారముల సహించినమీఁద, నరకయాతనల ననుభవించినమీఁద నిరంతర ఘోరపరిశ్రమములను సలిపినమీఁద లక్షలకొలది ప్రాణము లర్పించినమీఁద ఫలముల నొసంగినవి కాని కేవలము మాటలవలనఁ గాదు. అందుల కీస్వాతంత్ర్యయుద్ధము ప్రబలనిదర్శనము. సర్వ జనాంగీకారముతో నీపై ఘోషణము ప్రకటింపఁబడినది. కాని రాజ పక్షీయులు దీని నిర్హాలింప సర్వశక్తులఁ బాటుపడుచుండిరి. బ్రిటీష్ ప్రభుత్వము వికల మైపోవుచుండ వలసలయం దొకవిధముగ సంక్షోభ మేర్పడెను. ప్రాతవిభాగము లన్నియు నాశనముకాఁగాఁ గ్రొత్తవి త్వరితముగఁ బైకి రాజులకుండును. స్థానిక ప్రభుత్వముల సంస్థలును, గ్రామ, నగరములలో ప్రజాశుభము మార్పునొందియుండలేదు. వీనినే యాధారములుగఁ గొని వీనిమీఁదనే నూతనపరిపాలనాపద్ధతుల నమెరి కనులు రచించిరి. మొట్టమొదట దేశాభిమానుల కందఱకును కాంగ్రెసు ముఖముగ వర్తించుననిమాత్రము దలఁపఁబడెను. అంతకు మించి యా సంస్థ కెట్టియధికారమును లేకుండెను. వలసలవారి కందఱకు నుచిత లోచనముల నొసంగుచు నిది వారిమీఁదనే యాధారపడి యుండెను. కాని కాలక్రమమున పైని వ్రాసిన వడువున నీ మహాసభ కర్తవ్యము లగణితము లైపోయెను. కాంగ్రెసు - అధికారము లెక్కు వగుచున్న కొలదియు, యుద్ధభార మెక్కు వైనకొలదియు సహింపలేనికొంద ఱకు దానియెడల ద్వేషబుద్ధి జరించెను. మఱియు నొక పక్షమువారికి వేటొండుపక్షమువారియెడలను, ఒకరాజ్యముతోడ వేటొకరాజ్యము నకును విద్వేషము లారంభమయ్యెను. చాలమంది న్యూ-ఇంగ్లాండు వారల నేవగింపసాగిరి. రాజ్యములన్నియు కాంగ్రెసునకు వోట్లనిచ్చి యుండినందున ఆరాజ్యములకంటె భిన్నములైన పంచాయతీ సంస్థాన ములు (Common-wealths) కాంగ్రెసువారి ప్రతిపాదనములను పడఁగొట్టవలె నని ప్రయత్నింప సాగెను. ముఖ్యముగ యుద్ధసంచాలన క్రమమువలనను, విదేశసంబంధములవలనను మితిమీరిన వైరములు జనింప పెక్కుపోరాటము లారంభమయ్యెను. ఇందువలన నత్యవసరము లగు కార్యములకును ప్రతిబంధకములు గలుగుచుండెను. ఒక యల్లరి గుంపు వాషింగ్టన్మీఁదనే తిరుగఁబడెను. బెంజమిన్ ఫ్రాంక్లిన్ ఇట్టి విద్వేషములకే గుఱియయ్యెను. కాని క్రమముగ శాసన విభాగములు,

యుద్ధసంఘములు, పోష్టుప్రబంధములు లోనగునవి సృష్టింపఁబడుటచే కొంతవఱకు కట్టుదిట్ట మేర్పడెను. వీనికి సహాయకముగఁ గాలాంతర మున విదేశకార్యదర్శి, ఆర్థికనిరీక్షకుఁడు, యుద్ధకార్యదర్శి, సముద్ర సంబంధి కార్యదర్శి లోనగు పదములును సృష్టింపఁబడెను.

హచ్ఛన్ నదిలోయను తమవశమునం దుంచికొని ఉత్తర, దక్షిణ రాజ్యవాసులను విడఁదీయవలయు నని బ్రిటీష్ వారు ప్రయత్నించుచుండిన ట్లిదవఱకు వ్రాయఁబడినది. కాని తలఁచినప్రకారము వీరి కిందు కార్యసిద్ధి కలుగదయ్యెను. ౧౭౭౬-వ సంవత్సరమున జనరల్ హో వోలిఫాక్సుననుండి బయలుదేటి న్యూయార్కు నగరమునకు దక్షిణముగనున్న లాంగ్ దీవులం దమెరికనుల నోడించి పాటఁ దోలెను. అమెరికనునేనామ లిరువురు కై దీలుగఁ బట్టువడిరి. పిదప నొకచోట బ్రిటీషువారి కించుక నష్టము కలిగినప్పటికిని మఱి రెండు చోట్ల నమెరికనులే యోడిపోయిరి. వాషింగ్టన్ డిలావేర్ నదిని దాటి హతశేష మగునేనతో వెడలిపోయెను. అనంతరము ౩,౦౦౦ ల కైదీ లతోపాటు వాషింగ్టన్ నామకదుర్గ మాంగ్లేయులచేతఁ జిక్కినెను. ఈ దుర్గము పోవుటవలన నమెరికనుల కమితనష్టము కలిగెను. అటు పిమ్మట బ్రిటీషునేనాని ఫిలడల్ఫియాను జయింప నిశ్చయించుకొని యప్పటికి శీతకాల మాసన్నమైనందున తదావాసమునకు బయలువెడలి పోయెను. ఈసమాచారము తెలిసినతోడనే వాషింగ్టన్ వెనుకకుఁ దిరిగి డిలావేరునదిని మరల దాటి ట్రెంటన్ నది లెఫ్ట్ నెంట్ కల్నల్ రాల్ నేనమీఁద ఆకస్తికముగఁ బడి దాని నోడించి వేయిమందికైదీలను బట్టుకొనెను. దీనికి తోడుగ నితఁడు మఱికొన్ని దినములకు, అనఁగా ౧౭౭౭-వ సంవత్సరమున జనవరి నెలలో న్యూజెర్సీయందలి ప్రిన్ స్టన్ దగ్గఱ కార్నవాలిస్ వెంట నుండిన మూఁడు పదాతిదళములను, మూఁడు ఆశ్వికదళములను ఓడించి యచటనుండి శీతకాలము గడప మారిస్ బౌనునకుఁ బోయెను.

మొట్టమొదట నోడిపోయినప్పటికిని వాషింగ్టన్ శాంతిసహన ములను గోల్పోవక పీలయినచోట నెల్ల పోయినదానిని రాఁబట్టుకొనుచు తోడ్తోడ కాంగ్రెసును, రాజ్యవాసులను మఱింత చుఱుకుగఁ బని నేయవలసిన దని హెచ్చరించుచుండెను. దేశమందలి పౌరపరిపాలనాధికారమును (Civil Power) నాశన మొనరింప నితఁడు ప్రయత్నించుచుండలేదు. దేశ మంతయు నిమోన్నతమును, అరణ్యమయమును వైనందున రాకపోకలకు సరియగు మార్గములు లేక పోవుటచే గలుగుకష్టములు బ్రిటీష్ వారికి బాగుగ ననుభవమునకు వచ్చుచుండెను. అమితమగు యుద్ధసామగ్రిలభారమును, ఆడంబరమును గల బ్రిటీష్ సేనలకు మార్గములు లేని ఘనారణ్యములగుండాను కొండల మీదుగను లోయలను, నదులను దాఁచుచు బోవవలయు ననిన మిక్కిలి కష్ట మగుచువచ్చెను. ఎక్కువయుద్ధసామగ్రిలు గాని, భారసహము లగు వాహనాదికములు గాని లేకపోవుటంజేసి అమెరికను లొకమార్గమునఁ గాకపోయిన వేటొకమార్గమునఁ బోవుచువచ్చిరి. మొట్టమొదట వాషింగ్టన్ పరాజితుడై, డిలావేరును దాటిపోయిన

తోడనే జనరల్ హో ఫిలడల్ఫియాను ముట్టడించి కాంగ్రెసును చెదరగొట్టి అమెరికను సేనలను వేటొక ప్రక్కకుఁ బాఁచి దోలవలసినవాఁడైయుండెను. కాని యట్లు చేయక శీతకాలావాసమున విశ్రాంతి గైకొనుటకై వెడలిపోయెను. దానిని గమనించుచు వాషింగ్టన్ పైని లిఖించినవిధమున డిబావేరునదిని మరల దాటి వచ్చి జయము గాంచగలెను. ఇట్టి సమయోచితకార్యములమూలమున వాషింగ్టన్ పోయిన విశ్వాసమును రాఁబట్టుకొనుచుండెను. ఇందువలన రాజపక్షియు లనేకులు వాషింగ్టన్ పక్షమునఁ జేరిరి.

జనరల్ హో ముందు జరగవలసిన యుద్ధమునకై ఇంగ్లండున నుండి గొప్ప సేనను రప్పించుకొని దొరకినమట్టుకు కెనడానుండియు బలముల రావించుకొనెను. వీనితోద్బాటుతో నితఁడు ఫిలడల్ఫియా నగరమును ముట్టడించి పట్టుకొని అమెరికాస్వాతంత్ర్యయుద్ధమును పెన్సిల్వనియా, నూజెర్సీ, న్యూయార్కులందే అంత మొందింపవలయు ననియు, న్యూ-ఇంగ్లండును, దక్షిణరాజ్యమును తరువాత వేర్వేరుగ జయింపవచ్చు ననియు నేర్పాటులను గావించుకొనెను. కాని బ్రిటీష్ వారిపక్షమున వలసలన్నింటికిని కార్యదర్శిగ నున్న లార్డు జార్జి జర్జైయిక్ అనునతఁడు ఈ యుద్దేశమును సాగనిచ్చినవాఁడు. రాజపక్షియులైన ఆంగ్లేయులును ఇండియనులును గలసివయొక గొప్ప సేన కెనడానుండి బయలుదేటి హాడ్సన్ నదివెంట దక్షిణమునకు రావలయు ననియు, జనరల్ హో దక్షిణముననుండి బయలు వెడలి ఆనదివెంటనే ఎగువకు ప్రయాణము సలుపుమఁ బోయి ఉత్తరముననుండి వచ్చు సేనను అల్పసీనగరమునొద్ద సంధింపవలయు ననియు, పడమటిదిశనుండి వేటొక సేన పూర్వాభిముఖమై వచ్చి ఆదే నగరమునొద్ద నారెండు సేనలతోఁ గలయవలయు ననియు లార్డు జర్జైయిక్ ఏర్పాటు చేసెను. ఈయుద్దేశము నెఱవేటి యుండినచో హాడ్సన్ లోయ యంతయు బ్రిటీష్ వారిచేతఁ బడ న్యూ-ఇంగ్లండు తక్కిన వలసలనుండి వేఁతైయుండెడిది. కాని, యట్లు జరగియుండలేదు. ఇందులకు కారణము జనరల్ హోకు నిశ్చయాత్మకములైన యుత్తరువులు లేకుండుటచే నతఁడు సమయమునకు అల్పసీనకు రాకుండుటయే. ౧౭౭౭-వ సంవత్సరమున వేసవికాలము సమీపించినతోడనే వాషింగ్టన్ మరల జాగరూకుడై జనరల్ హోయొక్క సంచారములను గనిపట్టి వానికి ప్రతిబంధకములఁ గల్పింప సంసిద్ధుడైయుండెను. పరిష్కృతమైనయుత్తరువులు లేనికారణమున జనరల్ హో న్యూయార్కుననుండి బయలుదేటి న్యూజెర్సీగుండె ఫిలడల్ఫియాకుఁ బోవవలయు నని సంసిద్ధుడై యొచ్చెను. భూమిమార్గమున నేగినచో వాషింగ్టన్ అడ్డుపడు నని జలమార్గమున నోడలపైఁ బయనమయ్యెను. అయినప్పటికిని వాషింగ్టన్ తో పోరు తప్పదయ్యెను. జనరల్ హో నాకా ప్రయాణము సలుపుమ వచ్చి చెసీక్ అఖాతముయొక్క ఉత్తరపు చివరనున్న ఎల్క్ అను ప్రదేశమున దిగెను. అచటి కనతిమారమునందే వాషింగ్టన్ ఉండినందున నతఁడు బ్రాండిలైనుమీది చడ్స్ ఫోర్డ్ వద్ద ఆంగ్లేయుల నెదిరించెను కాని లాభింపదయ్యెను. అనంత

రము అక్టోబరు నెలలో జర్మనులైనవద్ద అమెరికనులు మరల ఆంగ్లేయులతోఁ దలపడిరి. ఈపర్యాయమును ఆంగ్లేయులే గెలిచిరి. కాని యపారముగ నష్టము కలిగెను. అందువలన వెన్నిచ్చిన అమెరికనులను వీరు తఱుమఁగొట్టఁజాలరైరి. అనంతరము మఱికొన్ని దినములవఱకును హోను జుట్టుముట్టియుండి పిదప వాషింగ్టన్ శీతకాలము గడపుటకు ఫోర్డ్ లోయకు వెడలిపోయెను.

ఇక నుత్తరప్రాంతములయందు ౧౭౭౭-వ సంవత్సరమున ఆర్నాల్డు చాంప్లెయిక్ సరోవరమును జేరి యచట రక్షణోపాయములఁ జేయుచుచున్న సమయమున ౩,౦౦౦ ల యోధులుగల బ్రిటీష్ సేన క్యూబెక్కుననుండి వచ్చెను. కాని ఆర్నాల్డుయొక్క ప్రతిబంధకములవలన ఆ సేన ముందునకు సాగఁజాలదయ్యెను. ఆర్నాల్డువెంట నున్న బలమును జయించుటకై ఆంగ్లేయులకు జలసైన్య మావశ్యకమయ్యెను. అందునిమిత్తము సెంట్ లారెన్సు నదియందలి పనిచాండ్రను బిలిపించి యచట పరిత్యక్తమై పడియున్న ఒక ప్రాతయోడను మరమ్మతు చేయించుటవలన కొన్ని నెలలకుఁగాని జలసేన సంసిద్ధము గాదయ్యెను. అటుపిమ్మట నాంగ్లేయు లీనూతనజలసైన్యపుఁదోడ్బాటున ఆర్నాల్డు నోడింప సమర్థులైరి. కాని ముందునకు సాగిపోవ నప్పటికిని వీలు కలుగదయ్యెను. ఈకారణమువలననే దక్షిణముందలి జనరల్ హోకు నిశ్చితమైన యుత్తరువులు చేరకపోయినవి. మఱుసటిసంవత్సరము బర్గోయిక్ నామక బ్రిటీష్ సేనాని విశాఖసైన్యముతో బయలు వెడలి టికండెగో గామ్యమును ముట్టడించి యందలి అమెరికనులను వెడలఁగొట్టెను. అనంతరము మహారాజ్యములగుండా ప్రయాణములఁ జేయుచు వచ్చి ఎడ్వర్డుమర్గమునగ్గఱ హాడ్సన్ నదిని జేరి యట విశిషియుండ వెర్నాంటు-ఇలాకాయందలి బెన్నింగ్టన్ గ్రామమునొద్ద సైన్యోపయోక్తము లగు రస్తుసామాను లపరిమితముగ నమెరికనులు సంగ్రహించి యుంచి గని విని వానిని కొల్లగొట్టునిమిత్తము ఫ్రెడరిక్ బాం అనునతనిసాయమున ౧,౦౦౦ సైనికుల నంపెను. కాని యచటికిఁ జేరకపూర్వమే జనరల్ స్టార్క్ అను అమెరికన్ సేనాని హరిన్తహీ ధరయువకుల (Green Mountain Boys) సాహాయ్యమున ఫ్రెడరిక్ బాం సేనను చెదరఁగొట్టుటయేకాక అతనికి సాయపడ వచ్చిన కల్నల్ బ్రెనుక్ దండును సైతము నాశనము గావించెను. ఇందుచే బ్రిటీష్ వారికి ౧,౦౦౦ యోధులు నష్టమైరి. బర్గోయినునకు సాహాయ్యము చేయుటకై మొహాక్ లోయగుండె కల్నల్ బారీ సెంట్ లీజరు నాయకత్వముగల వేటొక సైన్యమునకును ఇట్టిగతియే పట్టినది. జనరల్ నిక్సోల్స్ హెర్క్ మేర్ అను అమెరికను సేనాధిపతి ఒరిస్ కేనీ దగ్గఱ లీజరున కడ్డుతగిలెను. స్థితిగతు లింత ప్రతిహులముగ నుండినప్పటికిని ధైర్యసాహసములను వీడక బర్గోయినుమిక్కిలి ప్రయాసముతో దక్షిణమువై పునకు వచ్చెను. కాని మీఁదవ్రాసిన విధమున జనరల్ హో రాకపోవుటచేతను, మఱి యేయితరమయిన తోడ్బాటుగాని దొరకకపోవుటచేతను బర్గోయినునకు మఱి రెండుచోట్ల నపజయము కలిగెను. తుదకు సర్టో గానామక ప్రదేశమునం దిరుపక్షముల

వారికిని మహా భయంకరమైన యుద్ధము జరగెను. అందు బగ్గోయిక్ పరాజయమును బొంది ౬,౦౦౦ల సైనికులతోఁగూడ అమెరికనులచేతఁ జిక్కిరిసిపోయెను. చాంప్లెయిక్ సరోవరమున ఆర్మీలు ఓడిపోయినప్పటికిని జయించినటులే యయ్యెను. ఆతఁ డింగ్లీషువారి నొక సంవత్సరము పర్యంతము ఆపుడల చేయుటచేతనే బగ్గోయినునకు ఇన్నిచోట్ల నపజయము కలుగఁగా చివరకు సర్వోగాయం దమెరికనులకు సంపూర్ణ జయము కలిగినది. అమెరికనుల భౌగోళికక్రమును ద్రిప్పిన దీసర్వోగా విజయమే. అటుపిమ్మట యుద్ధపువైఖరి సంపూర్ణముగ మాటిపోయెను.

క్రీ. శ. ౧౭౬౩ మొదలుకొని, అసఁగా ఫ్రెంచివా రొంగ్లేయులచేఁ బరాజితులై అమెరికాయందలి తమ ప్రాంతముల నన్నింటిని బోగోట్టుకొనిననాఁటినుండియు అవకాశము దొరకినయెడల నింగ్లండు నెడలఁగల పగను దీర్చుకొనుటకు వారు తహతహపడుచుండిరి. వలసల తిరుగఁబాటువలన వీరికి శీఘ్రముగనే యట్టి యవకాశము లభించెను. ౧౭౭౪-వ సంవత్సరమునం దమెరికనుకాంగ్రెసు రహస్య వ్యవహారములకై ఒకసంఘమును సృష్టించెను. ౧౭౭౭-వ సంవత్సరమున నిదియే విదేశవ్యవహారసంఘముగ మాటి ౧౭౮౧- వఱకు నటులే పనిచేయుచు వచ్చెను. అమెరికనుకాంగ్రెసునకును, దానిరహస్యసంఘముందలి సభ్యులకును ఫ్రెంచివారి యాంతరంగికాభిలాష మొదటినుండియు విదిత మయియుండెను. అమెరికనులు తమదేశముయొక్క యుత్పత్తిసంపదలమీఁదను పూర్వవిశ్వాసము కలవారై అనుకూల మగు కాలము లభించినవెంటనే మరల నిచ్చివేయుతలంపుతో యూరోపున నుండి ఆహారపదార్థములు, ఋణములు మున్నగువానిని దెప్పించుకొనుచువచ్చిరి. ౧౭౭౬-వ సంవత్సరమున సిల్వీడీక్ అనునతఁడు పైకిమాత్రము వ్యాపారపు - ఏజంటుగ పారిస్ నగరమునకుఁ బోయెను. ఫ్రెంచిదొరతనమువారు చూచియుఁజూడనట్లు తటస్థభావము వహించియుండిరి. ఇతనిద్వారా భోజనాదిసామగ్రి అమెరికాకు రవాణా చేయఁబడెను. మఱియు నమెరికానౌకలు ఫ్రెంచిరేవులలోనికి వచ్చుచుండెను. అమెరికానౌకామోధులు బ్రిటీష్ నౌకలం బట్టుకొని ఫ్రెంచిరేవులలోఁ జేర్చుచుండిరి. అందుచే బ్రిటీష్ వ్యాపారమున కమితనవృద్ధి గలుగుచువచ్చెను. మఱియు నదేసంవత్సరమునం దమెరికను కాంగ్రెసు మువ్వరుదూతలను ఫ్రాన్సుదేశమున కంపెను. స్పెయిక్, ప్రష్యా, ఆస్ట్రీయా మొదలగు యూరోపురాజ్యములను గలసి వారిని అమెరికాజాతిని స్వీకరించుటకును, దానికి సాయపడుటకును ప్రార్థింపవలసినదిగ నీమాతలనియోజన మైయుండెను. అదేసంవత్సరమున ఆర్థర్ లీ, డీక్ అనువారితోఁగలసి ఫ్రాంక్లిన్ వ్యాపారికసంఘుల గుఱించియు, పరస్పరము గావించుకొనఁదలఁచినసంధినిగుఱించియు మాట లాడుటకై ఫ్రాన్స్ దేశమున కేగియుండెను. కాని ఫ్రాన్స్ అమెరికాల ఈసమాచారము లన్నియు సర్వోగాయుద్ధమువఱకును రహస్యముగ జరగుచువచ్చెను. అనంతర మివి బహిరంగమైనవి. ఈ యుద్ధమునందుఁ గలిగిన విజయముచేతనే ప్రాత్యహింపఁబడి ఫ్రెంచివారమె

రికనులతో పరస్పరసాహాయ్యములకై సంధి చేసికొనిరి. ఏతత్ ఫలితముగ మఱుసటిసంవత్సరమునం దింగ్లండు ఫ్రాన్సులకు యుద్ధమారంభమయ్యెను. స్పెయినునకు బ్రిటీషువారికి మొదలే వైర ముండియుండెను. కాని వలసలవారి తిరుగఁబాటు - తమవలస లెక్కడ తిరుగఁబడునో యను భయమున - స్పెయినునకు సమ్మతము కాదు. అందుచే స్పెయిను మానముద్ర నూనియుండెను. ఒకసంవత్సరము గడచినవెనుక స్పెయిను ఇంగ్లండునకు విరుద్ధముగ కలహము సాగించినది; కాని ఫ్రెంచివారికి తోడుపడుచుండినట్లే యగపడుచుండెను. అమెరికా - ఫ్రాన్సుల సంధి ౧౭౭౮ లో జరగెను. తరువాత డచ్చివారును ఇంగ్లండున కెదురు తిరుగ బాధ్యులైరి. సముద్రముమీఁదియధికారము తమదే యని ఎవరియొడలనైనను సోదా చూచి తమకు ప్రతిహాలము లైన పత్రములు దొరకినచోఁ దీసికొనుటకు హక్కు గల దని వచింపుమ బ్రిటీష్ వారు హాల్లెండునకు రాయబారిగ వచ్చుచుండిన హెన్రీ లారెన్సు అనెడి అమెరికాదేశీయుని మార్గమధ్యమున నడ్డగించి యతనియొద్ద దొరకిన పత్రముల నన్నింటిని లాగికొనిరి. డచ్చివారి కాంగ్లేయులతో పోరాడుట కిదియే కారణము. అంత నీయుద్ధము కేవలము అమెరికా భిటులకే కాక విస్తృతరూపమున సమస్తయూరోపుజాతులకును సముద్ర వ్యాపారికయుద్ధముగఁ బరిణమించెను. అంత ప్రపంచమునం దంతట నెక్కడెక్కడ నాంగ్లేయ, ఫ్రెంచి, డచ్చి, స్పెయిను లోనగు జాతులుండెనో అక్కడ నంతయు నీయుద్ధ మారంభ మయ్యెను.

ఫ్రాన్సుతో సంధి జరగినవెంటనే, ౧౭౭౮-వ సంవత్సరము ఏప్రిల్ మాసమున కామ్రె డెవైయింగ్ నాయకత్వమున నొకగొప్ప ఫ్రెంచిజలసేన ఫ్రాన్సునందలి బెలక్ రేవుననుండి అమెరికాకు బయలు వెడలెను. అమెరికాసంయుక్త రాజ్యములమంత్రి యగు యం. కాన్రడ్ అలెగ్ జాండ్రె జెరార్డ్ డిరెనేవల్ అనునతఁడును, అమెరికాకు మరలి వచ్చుచుండిన సిల్వీడీనును ఈ సైన్యముతో నుండిరి. అమెరికాలోని బ్రిటీషుసేనయం దప్పుడు జనరల్ హోకు బదులుగా వచ్చిన సర్ హెన్రీ క్లింటన్ ఫిలడల్ ఫియానగరమునం దుండెను. ఫ్రెంచిజలసేన అమెరికాకు వచ్చుచుండినవార్త తెలిసినవెంటనే క్లింటన్ ఫిలడల్ ఫియానగరమునకు నుండిన డిలావేర్ నదీముఖముదగ్గటి బ్రిటీష్ జలసేన ఆప్రదేశమును విడిచిపోయెను. అంత క్లింటన్ అచట నుండ సాహసింపక న్యూయార్కుపట్టణమునకు పోవుచుండ మార్గమధ్యమున మౌమాతు నామక స్థానముదగ్గఱ వాషింగ్టన్ అడ్డగించి పోరాటమునకు దింపెను. ఇచట నమెరికాసేనలోని జనరల్ ఛార్లెస్ లీ నామక మూర్ఖుఁడు చేసిన ద్రోహమువలనఁ గాకపోయిన బ్రిటీష్ సేన సమస్త మచట నాశనమందియుండెడిది. ఇతఁడు చేసినబుద్ధిహీనపుకార్యమువలననే క్లింటన్ దప్పించుకొని పోయి న్యూయార్కును జేరఁగలిగెను. అదిమొదలు యుద్ధము సమాప్త మగువఱకును న్యూయార్కుపట్టణమే ఆంగ్లేయులకు ముఖ్యస్థానముగ నుండెను. బ్రిటీషువారు ఫిలడల్ ఫియాను దీసికొని నప్పు డాచోటిని వదలిపోయిన అమెరికనుకాంగ్రెసు మరల నాస్థానము నాక్రమించుకొనెను. అచటనుండియే అమెరికనులు ఫ్రెంచిసేన

లతో వచ్చిన జరార్డునకు స్వాగతము నొసంగిరి. అతఁ డాప్రదేశము నందే నిలిచి వాషింగ్టనుయొక్కయు, జనరల్ హూరాషియోగేట్సుయొక్కయు యుద్ధనీతిపద్ధతులకు సాహాయ్యభూతములుగ నుండులాగున ఉపాయములను పన్నుచుండెను. అనంతరము వాషింగ్టనునేనలు దుర్గపంక్తి నొకదానిని జయింపఁగల్గెను. ఆపంక్తిలో హడ్సన్ పీఠభూములందలి వెస్ట్ పాయింట్ నామకస్థానమును వాషింగ్టన్ తన నేనలకు కేంద్రస్థానముగ నేర్పఱచుకొనెను. అందువలన నితనికి న్యూపోర్టు నందున్న తనవారితో నుత్తర ప్రత్యుత్తరములు సలుపుటకును, బ్రిటీష్ సేనలు దేశమధ్యమునకు రానెంచినవాని నడ్డగించుటకును, దక్షిణముందలి డిలావేరుతో సంబంధ ముంచుకొనుటకును, సకల విధ సౌకర్యములును దొరకుటకును ననుకూలముగ నుండెను. డిలావేరునందు బ్రిటీష్ సేన లపరిమితముగ నుండినందున సరియగు జయమును గానక ఫ్రెంచిదేవైయింగు న్యూపోర్టునకు వెడలిపోయెను. అచట ఫ్రెంచి వారు, అమెరికనులు గలిసి ౬,౦౦౦ ల బ్రిటీష్ సేన నెదుర్కొనఁ బ్రయత్నింపసాగిరి. కాని ఇంతలో ఇంగ్లండుననుండి మఱికొంత జలసేన వచ్చుట తెలిసి దేవైయింగు స్థలప్రయత్నములను మాని కొత్తసేన నెదిరింపఁబోయెను. యుద్ధము స్వల్పకాలమే జరగెను కాని ప్రచండ మగు తుపాను రేగుటవలన ఓడలు పాడుగాఁగా, వానిని మరమ్మతు చేయించుకొనుటకు దేవైయింగు బోస్టన్ పట్టణమునకు వెడలిపోయెను. అంత న్యూపోర్టునందలి స్థలసేనయు వెనుకకుఁ బోయెను. ఇంతలో బ్రెస్టునందు మఱికొంత ఫ్రెంచిసేన సముద్రతీరములందలి అమెరికను జలసేనలకుఁ దోడ్పడ సంసిద్ధమయ్యెను. ఇదేతరుణమున ఉపాంటు దీవియొద్ద ఫ్రెంచి-బ్రిటీష్ వారలకు యుద్ధము జరగెను. కాని పరిణామ మనిశ్చితముగ నుండెను. ఆ ట్లయ్య నీయుద్ధము లన్నింటివలనను మిగుల ప్రోత్సాహిత్యము కెక్కి జాన్ పాల్ జోన్న నాయకత్వమున అమెరికనులు బ్రిటీష్ నాకలపైని దండెత్తియుండిరి.

వలసలతూర్పుతీరములం దిట్లు పోరాటములు జరగుచుండిన కాలమందే (౧౭౭౫ - ౧౭౭౯) పడమటను, ఉత్తరసీమలందును అమెరికనుల కనుకూలములగు విషయములు ఘటిల్లియుండెను. వర్జీనియా రాజ్యముయొక్క ఆధారమున జార్జ్ రోగర్సు అనునతఁడు పశ్చిమోత్తరసీమలందున్న బ్రిటీష్ వారిస్థానము లన్నింటిని ముట్టడించెను. స్వయంసేవకులసాయముతో నితఁడు ఇల్లినాయిస్ ప్రాంతమందలి బ్రిటీష్ వారి ప్రధానస్థాన మగు కస్కసియాను ముట్టడించి యనంతరము విస్సెన్నె నునునైతము లోబఱచుకొనెను. తరువాత డెట్రాయిటునందలి ఆంగ్లేయసేనాధిపతి ఆపట్టణమును జయించి తీసికొన ౧౭౭౯లో అమెరికనుసేనాని క్లార్క్ అనునతఁడు మఱికొంత సేనను వెంట నిడికొని యానగరమును ముట్టడించి మరల వశపఱచికొనెను. ఈ పశ్చిమోత్తరదండయాత్రవలన నమెరికనుల కమితముగు లాభము కలిగెను. ఇందువలన పడమటిసరిహద్దులనుండి శోణహిందువులు కావించునాక్రమణములు పూర్తిగ తగ్గిపోయెను. యుద్ధానంతరము సంధికాలమునం దమెరికను లీసరిహద్దులందు తమకుఁగల హక్కును

బుజువుపఱచుకొనుటయందు సమర్థులైరి. మఱియు నీపశ్చిమవిజయము వలన మున్నందు ఆవై పునఁ దమయధికారమును వ్యాపింపఁజేసికొనుట కత్యుత్తమమైన అవకాశము దొరకెను.

ఇక నిటు పూర్వభాగమున న్యూయార్క్ పట్టణముఁ జేరిన పిమ్మట క్లింటన్ నైతము హోకంట్ నెక్కువగ నేమియుఁ జేయఁ జాలఁడయ్యెను. వెస్ట్ పాయింటునొద్ద నేనానివేశ మేర్పఱచుకొని యున్న వాషింగ్టనును ఎదిరింప ధైర్యము చాలక అతని నెట్టులైన నాయున్నతస్థానములనుండి క్రిందికి మైదానములోనికి లాగవలయు నని ఇతఁ డనేక ప్రయత్నము లొనరించుచు స్టానీషాయంట్ నొద్ద ౭౦౦౦ మంది యోధులను నైతము పోఁగొట్టుకొనెను. జనరల్ వేక్ అను అమెరికనుసేనాని ఆశ్వదశముతో స్టానీషాయంట్ నొద్దనున్న క్లింటన్ సేనను నాశనము చేసిపోయెను. ఇంతపర్యంతము ఒనై దసులు, టస్కరోరసులలోని కొందఱును దక్కఁ దక్కిన ఇరోకోయిస్ జాతుల ఇండియను లందఱును బ్రిటీష్ వారిపక్షమును వహించియుండిరి. బ్రిటీష్ పరిపాలకుల ప్రోత్సాహముచేతనే ఈయిండియనులు పడమటివలసలమీఁదఁ బడి కొల్లగొట్టుచు, అచటఁ గాఁపురము నేయువారిని హింసించుచుండిరి. ఇంతియే కాదు. న్యూయార్క్ రాజ్యపు పడమటిసరిహద్దులలోని రాజపక్షీయు అమెరికనులభూములపైఁ బడి దోపిడు లొనరింప సాగిరి. అంత జాన్ సల్లీ వక్ అనెడి అమెరికనుసేనాపతి గొప్పదండును వెంట నిండుకొనిపోయి ప్రస్తుతపు ఎల్లీరానామకస్థానమున నున్న న్యూటౌనుదగ్గఱ నీదోపిడికాండ్ర నందఱును సంపూర్ణముగ నోడించి చెదరఁగొట్టెను. అనంతరము పశ్చిమన్యూయార్క్ లోని సరోవరసమీపములందు నివసించునిండియనుల గ్రామముల నన్నింటిని తగులఁజెట్టించి వారిపంటలను నాశనము చేయించెను. వలసలలోనిస్థితిగతు లిట్లుండ నిదేసమయమున పశ్చిమహిందూద్వీపములందును బ్రిటీష్ - ఫ్రెంచివారి మధ్యను కలహములు చెలరేగుచుండెను. మిక్కిలి సారవంతములైన నేలలు గలిగి, ఉత్పత్తి నపరిమితముగ నిచ్చుచుండుటవలన నీదీవులకాలమున ప్రపంచమందలి వ్యాపారికస్థానము లన్నింటిలోను ప్రధాన మైనవిగ నెంచఁబడుచుండెను. అందుచే ఆదీవులపై నధికారము తమదే యని ఫ్రెంచివారును, బ్రిటీష్ వారును పరస్పరము పోరాడసాగిరి.

యుద్ధము లీప్రకారముగ జరగుచున్న సమయమందే వలసల వారు తమదేశమున కనసరములైన ప్రభుత్వవిధానముల నేర్పఱచుకొన మొదలిడిరి. కాంగ్రెసుసభ్యులు రాజ్యసంయోజనము (Confederacy of States) న కేనియమును లనుకూలముగ నుండునో ఆలోచింపఁ గడఁగి విప్లవము (Revolution) వలనఁ గల్గిన ప్రత్యక్ష ఫలితము లను సుస్థిరములుగఁ జేయుటకు ప్రయత్నింపసాగిరి. అప్పటి జనులకు రాజప్రభుత్వ మనిన ద్వేషము కలుగుచుండెను. సర్వాధికారములును ప్రజలయందే యుండినవి. అవి వారు తెచ్చిపెట్టికొనినవి కావు; సహజములు. ప్రభుత్వమునకు వీనిజవాబుదారీ లేదు, అనఁగా ప్రజల కధికార మిచ్చునదియుఁ బుచ్చుకొనునదియు ప్రభుత్వము కాదు. ప్రభు

త్వము జన్మింపక పూర్వముననుండియే సమస్తాధికారములును ప్రజల యందు విద్యమానము లైయుండెను. ప్రజయే ప్రభుత్వమున కధికార మిచ్చునది; మరల వారివలననుండి పుచ్చుకొనునది. ప్రజలవలన నుండి యధికారము నొందినపిదప ప్రభుత్వము సర్వసామాన్యల లాభమునకును, రక్షణమునకును ఉత్తరదాయిత్యమును వహించును. ప్రభుత్వోక్త్యోగు లిందుల కుత్తరదాతలు. ఏవిషయ మయినను వీరు లోబడి ప్రజలకు ప్రభుత్వర మిచ్చితీరవలెను. ప్రభువీరుడము లన వసరములు. ఏయుద్యోగమునకుఁ గాని, ఏ యధికారమునకుఁ గాని పరంపరగా వచ్చుదురుదములు (Hereditary Titles) ఉండ నక్కఱలేదు. ఈహేతువుచేత వర్జీనియానుండిలి క్రమగతాధికార పద్ధతి (System of Entails) తీసివేయఁబడినది. నిరంకుశాధికారము నెదిరించుట అశాస్త్రీయ (Unlawful) మను సిద్ధాంతము శుద్ధమాధ్యము. స్వతంత్రరాజ్యముయొక్క జీవనవిస్ఫూర్తికి స్వాయత్తీకరణములు (Monopolies) ప్రత్యక్షవిరుద్ధములు. వాజ్ఞయాంతరాత్మలకు లనమాత్రమైన నిర్బంధము లుండక స్వేచ్ఛాయంతము లై యుండవలెను. న్యాయపూర్వకముగ, అతిశీఘ్రముగ జరగునట్టి పంచాయతీవిమర్శనముల కాటంకములను గలుగనియ్యఁ గూడదు. ఎన్నికలు తఱచుగను, స్వేచ్ఛగను జరగుమండవలయును. ప్రభుత్వాంగములందు వ్యవస్థాపకసభ ప్రధానమైనది. వివిధాధికారములు విభక్తములు కావలయును. వ్యవస్థాపకసభా నిర్వాచకు తెనిమిదిరాజ్యముల శాసకు లై యుండవలయును - అని ఇట్టివే యగు నియమము లనేకము లేర్పడెను.

జూలై ౧౯౧౯ రాజ్యసంయోజనమునిమిత్తము ౧౭౭౬-వసంవత్సరమునందే కొన్ని నియమముల నేర్పఱచి యందఱకును వినిపించి యుండెను. స్వాతంత్ర్యఘోషణానంతరము కొన్ని వారములపఱకును వీనిపైని వాదవివాదములు జరగుచువచ్చెను. కాని అటుపిమ్మట యుద్ధముయొక్క ఒత్తిశీవలన ౧౭౭౭వఱకు నవి యటులే పడి యుండెను. యుద్ధసమయమున జయపజయములు తాఱు మా ఱగుచుండుటచే అట్టితరుణమున జను లందఱు నంగీకరించెదరో అంగీకరింపరో యనుసందేహమున వానిని బయలుపఱుపక యుంచి చివరకు సర్వోగాయందుఁ గలిగిన జయమువలన జను లుత్సాహపూరితు లై యున్నయదను గనిపట్టి యప్పుడు జనస్వీకారార్థము వానిని రాజ్యము లన్నింటికిని బంపిరి. వానిలో ప్రజాప్రభుత్వ సంఘ నియమములు, వాని విధులు, కాంగ్రెసున కొసంగఁబడిన యధికారములు, జనుల పౌరాధికారములు, జను లిచ్చు వోట్లను పరిష్కరింపవలసిన విధానములు-అన్నియు విశదీకరింపఁబడి యుండెను. కాని వలసలకు పశ్చిమముగా ఉన్న నేలలవిషయమున విరుద్ధాభిప్రాయము లేర్పడుటవలన ప్రజల సంయోజననియమములకు వెంటనే సమ్మతంపరైరి.

పోరాటము లారంభింపక పూర్వముననుండియే జను లనేకులు అప్లాషియనుపర్వతములను దాటిపోయి యచట వారి వారి యనుకూల్యములనుబట్టి పంచాయతీరాజ్యములనో (Commonwealths), లేక స్వామ్యధికార ప్రాంతములనో (Proprietary Provinces)

నిర్మింపవలె నని ప్రయత్నింపసాగిరి. ఇట్లు వర్జీనియాకు పడమట వండలియా ప్రాంతమును, ఉత్తర కెరోలీనాకు పడమట వయోగా ప్రాంతమును ఏర్పడెను. డేనియల్ బూను అనునతఁడును అతనియను యాయులును గలసి ఇంకను పశ్చిమమునకుఁ బోయి ట్రాన్సిల్వానియా పంచాయతీరాజ్యమును ఏర్పాటు చేయనెంచిరి. ఇదే విధమున నదివఱ కేర్పడియుండిన సమద్రప్రాంతపువలసలలో డేనినో యొకదాని ననుసరించి క్రొత్తవలసలను సృష్టించునిమిత్తము ప్రయత్నములు జరగుచుండెను. ఈకార్యముల నన్నింటిని దలపెట్టిన పశ్చిమారణ్యవాసులు (Backwoodsmen) మిక్కిలి వైయక్తికులు (Individualists). ప్రభుత్వముమీఁదను దిరుగఁబడుట యనిన వీరికి మహానందము. స్వాతంత్ర్యయుద్ధమునెడల వీరికి మిక్కిట మగు సహానుభూతి. తూర్పువలసలం దింకను అవశిష్టము లైయుండిన క్విట్ రెంట్లు మున్నగు దాస్యచిహ్నము లనిన వీరికి పరమాసహ్యము. అట్టి దాస్యలాంఛనములనుండి దూరగులై స్వేచ్ఛగల భూములందు, స్వేచ్ఛాజీవనములను సలుపవలయు నని వీరి పడమటిసీమలకు వచ్చిచేరిరి. డెట్రాయిట్ నగరమందలి ఆంగ్లేయులు శోణహిందువులను ప్రోత్సహించి పంపిన దీక్రొత్తసీమలమీఁదికే. ఈ దొంగదోపిడులను రూపుమాపుటకే క్లార్కు వర్జీనియానేనతో పోయి శోణహిందువులనే కాక వారిని ప్రోత్సహించిన ఆంగ్లేయులనుగూడ నడఁగఁద్రొక్కి ఉత్తరపశ్చిమపు సరిహద్దులం దమెరికను అధికారమును స్థాపింపఁగలిగెను.

మిసిసిప్పీలోయయందలి ఈక్రొత్తనేలలమూలముననే వలసలవారు సంయోజననియమములను వెంటనే యంగీకరింపరైరి. పెద్దరాజ్యములకును చిన్న రాజ్యములకునుగల పరిమాణ భేదమే వీరివివాదములకు మూలకారణము. పెద్దరాజ్యములవారు తమ్ము మ్రింగివేయుదు రని చిన్న రాజ్యములవారు భయపడసాగిరి. అప్లాషియన్ పర్వతములకును, మిసిసిప్పీనదికిని మధ్య మన్ మాసెట్స్, కన్నెక్టికట్, న్యూయార్కు, వర్జీనియా లకును, దక్షిణమందలి మతీమూఁడురాజ్యములకును ఎక్కుడు భూము లుండెను. న్యూ హాంప్షైర్, న్యూజెర్సీ, డిలావేర్, మేరీలాండులకు పడమట వ్యాపించుటకు వీలు లేకుండెను. ఈ పెద్దరాజ్యములవారింకను తెరుగుచు పోయినచోఁ దమ్ము నెక్కడ మ్రింగివేయుదురో యనుభయమున చిన్న రాజ్యములవారిరాజ్యసంయోజనమందుఁ బ్రవేశింప నిష్టము లేక పడమటిసీమలం దెక్కువభూములుగలవారు సంయుక్తరాజ్యములసార్వజనికలాభమునకై వారిహక్కులను వదలుకొనవలయు నని పట్టుపట్టిరి. అనంతరము రాజ్యములసమానత (Equality of States), జాతీయత (Nationality) అను నీ రెండువిషయములును గెలుపునొందువఱకును మేరీలాండువాసులు తమయంగీకారము నొసంగరైరి. అంత పెద్దరాజ్యములవారు వారినేలలపైఁగల హక్కును వదలుకొనఁగా ఆభూములను వేఱురాజ్యములక్రింద విభాగించి తన్నివాసులును దక్కినవారితోపాటు సమానాధికారములు గలిగి సంయోజనమందు చేరవలయు నని కాంగ్రెసు ఘోషణము గావించెను, అటుపిమ్మట మేరీలాండువాసులుగూడ సంయోజననియమ

అమెరికాస్వాతంత్ర్యయుద్ధము

ముల నంగీకరించి పంపిరి. అంతట నీనియుము లన్నియు కార్య రూపమునకు వచ్చెను. సంయుక్తరాజ్యనివాసులు నూతనభూముల నాక్రమించుచు అభివృద్ధి నొందగలమార్గము లిందువలన లభించెను.

౧౭౭౬-౭౭-వ సంవత్సరములం గుత్తరపువలసలలో జరగినయుద్ధములచే బ్రిటీషువారిమనోరథము సిద్ధింపనందున నిపుడు వారి దృష్టి దక్షిణపువలసలకు దిగెను. అంతపర్యంతము నుత్తరమునఁ గావించుచువచ్చిన కార్యములను బొత్తిగ వదలక, దక్షిణభాగములను సంపూర్ణముగ లోబఱుచుకొనవలె నని నిశ్చయించిరి. ౧౭౭౬-వ సంవత్సరమునందే సర్ హెన్రీ క్లింటన్, సర్ పీటర్ పార్కర్ అనువారు చార్లెస్టన్ పట్టణముమీఁద నాక్రమణము సలిపియుండిరి. కాని అమెరికన్ సేనాని జనరల్ విలియమ్ మాట్ ట్రీయొక్క బలము ఎదురఁ బాటువలన వారిప్రయత్నములు విఫలము లయ్యెను. తదనంతరము ౧౭౭౮ లో ఫ్రెంచివారును, అమెరికనులును గలసియుద్ధ మొనరింపఁ గడఁగినందున నపుడును బ్రిటీష్ వారి కంతగ లాభించినదికాదు. కల్నల్ ఆర్చిబాల్డు కాంప్ బెత్ అనునతఁడు న్యూయార్కులోని క్లింటన్ సేన నుండి ౩,౫౦౦ ల సైనికులను వెంటఁగొని సవన్నా నగరముమీఁదఁబడి యచట నమెరికన్ సేనానియగు రాబర్టు హో నాయకత్వమున నున్న సేన నోడించెను. తరువాతనెలలో నితఁడు దేశమధ్యమునఁ బ్రవేశించి అగస్తాను స్వాధీనపఱుచుకొనెను. అటుపిమ్మట రాబర్టు హోకు బదులుగ వచ్చిన బెంజమిన్ లింకలన్ ఆంగ్లేయులను జార్జియానుండి వెడలఁ గొట్టుటకు ప్రయత్నించుచుండెను. కాని ఫ్లోరిడానుందు బ్రిటీష్ సేనాదండనాధికారి యగు జనరల్ అగస్తయిను జార్జియాలోని ఇంగ్లీషు వారికిఁ దోడ్పడుటకు వచ్చుటచే లింకలన్ తనప్రయత్నమును విడనాడి చార్లెస్టన్ నకు మరలిపోవలసినవాడయ్యెను. అగస్తయిను సవన్నాను ముఖ్యస్థానముగఁ జేసికొని జార్జియానుగూడఁ బాలింప సాగెను. అనంతరము ఆంగ్లేయులు కెరోలీనాయందలి దక్షిణోత్తర ఖండముల రెండింటిని గొల్లగొట్టిరి. ఇదేసమయమున క్లింటన్ జలస్థల నైన్యములకు నాయకుడై సవన్నా యందలి దండనాధికారికిఁ దోడ్పడుటకు బయలుదేఱెను. ఇందునిమిత్త మితఁడు న్యూపోర్టును వదలి పెట్టి న్యూయార్కును విత్ హెల్లు వక్ నిఫౌ సెన్ నామక జర్మను సేనాని వశమునం దుంచి ౮,౫౦౦ ల సైనికులతో బయలువెడలెను. కార్న వాలిస్ ఇతనివెంటనే యుండెను. తరువాత లార్డు రాడను మఱికొంత సేనతో వచ్చి కలసికొనెను. వీరు - క్లింటన్ ప్రభృతులు - మార్గములో నున్న చార్లెస్టన్ నగరము నాక్రమించి బయటనుండి సాహాయ్యము రాకుండ నరికట్టుటచే లింకలనునకు లోబడక తప్పదయ్యెను. లింకలన్ దగ్గఱ నపుడు ౫,౦౦౦ ల సైనికు లుండిరి. వీ రందఱతోఁ గూడ చార్లెస్టన్ పతనమువలన అమెరికనులకు భరింప నలవికానిక్షతి కలిగెను. దీనితో దక్షిణ కెరోలీనారాజ్య మంతయు లోబడి పోయెను. అటుతరువాత నుత్తర కెరోలీనాను సైతము జయించుటకు సలహా నిచ్చి కార్న వాలిసును అచటనే నిలిపి క్లింటన్ తాను సవన్నాకుమాటుగ న్యూయార్కునకే మరలిపోయెను.

ఇదేసమయమున నుత్తరపువలసలందు ప్రస్తుతపుకాస్టయిక్ అను స్థానమునం దమెరికనులకును బ్రిటీషువారికిని నెలరోజుల పర్యంతము తీవ్రమగు యుద్ధము జరగెను. కాని తుదకు బ్రిటీషువారికి బయట నుండి బలము సాహాయ్యము వచ్చినందున అమెరికనులు వెనుకకు మరలిపోయిరి.

ఇంగ్లీషువారు చార్లెస్టన్ ను జయించుటచేత దక్షిణ కెరోలీనా యం దమెరికనుల ప్రభావము తగ్గిపోయినది కాని దానిని సంయోజనముననుండి విడదీసి యా ప్రాంతమునందే యుద్ధమును తుద ముట్టింప వలయు ననుకొనిన బ్రిటీషువారి యభిప్రాయముమాత్రము నెఱవేఱినదికాదు. ఇందులకు కారణము, ఆంగ్లేయు లటఁ గావింపఁ గడఁగిన క్రొత్తములే. చార్లెస్టన్ వద్ద లోబడిన అమెరికను సైనికు లందఱును బ్రిటీషువారికింద సైనికోద్యోగములను స్వీకరించి వారి పక్షమునఁ బోరాడవలయు నని ఆంగ్లేయు లొక యుత్తరువును గావించిరి. కల్నల్ బన సెట్లెట్ అనునతఁడును, కొందఱు టోరీలును, వారి గుంపులును గలసి ఈయుత్తరువుల నమలులోఁ బెట్టుటకై చేసిన దారుణక్రొత్తములమూలమున దక్షిణ కెరోలీనాయందు ముఖ్యముగ నుత్తరపువైపు జిల్లాలలో తుములయ్యుద్ధ మారంభముగాఁగా మహాసంక్షోభము కలుగసాగెను. రాజపక్షియు లగు టోరీ లొక ప్రక్కను, విగ్గ (Whigs) లందఱును మఱియొకవైపునను గుములుగుములుగ బయలువెడలి పరస్పరము హత్యలను గావించుకొనసాగిరి. ఆయుధ పాణులై ఆశ్వికులుగఁ గొందఱును, తుపాకులు ధరించి కొందఱును ఒకరి నొకరు చంపుకొనుచుండిరి. టర్లెటును ఆకస్తికముగ లింకలను యొక్క ఆశ్వికదళముమీఁదను బడి దానిని చెల్లాచెదురుగఁ బాఱఁ దోలెను. మఱియు నితఁ డుత్తర కెరోలీనా సరిహద్దులం దున్న బ్యూ ఫోర్టుస్థానమునందలి వర్జీనియా పటాలమును నాశన మొనరించెను. అమెరికనులను భయ భ్రాంతులఁ గావించు నిట్టి దారుణకృత్యము లొక ప్రక్కను జరగుచుండినప్పటికిని వేటొక ప్రక్కను ఫ్రాన్సిస్ మారి యన్, థామస్ సుమ్మర్లవంటి ధీరులు కొందఱు అమెరికన్ సేనానులు బ్రిటీషువారి బహిష్సేనానివాసముల ముట్టడించి గెలుపొందుచు తమ జాతియందు రణోత్సాహము క్షీణింపకుండులాగునఁ జేయుచుండిరి. హాంగింగ్ రాక్, నైంటీసిక్స్, రాకీమాంట్ మున్నగు ప్రదేశములం దమెరికను లత్యంతసాహసకార్యము లొనరించి మాత్ర దేశమునందు వారికున్న యభిమానమును ప్రేమను వెల్లడించుకొనిరి. కాని కెరోలీనాయందలి స్థితిగతులవలన అమెరికన్ కాంగ్రెసునకును, వాషింగ్టన్ నకును మిక్కిలి ఖేదము కలిగెను. అచట నపాయమం దున్నవారిని రక్షింప వీరు ప్రయత్నింపసాగిరి. మఱియు నీసంవత్సరమునఁ గలిగిన యార్థికదుఃస్థితివలనను, జనులలో నుత్సాహము క్షీణించుటచేతను వాషింగ్టన్ కేమిచేయుటకును బాలుపో దయ్యెను. లింకలన్ పరాజయముచే బ్రిటీషువారల నెదిరింప వేటొందుసేనను దక్షిణమునకు పంప వలసి వచ్చెను. కావున జోహాన్ డిక్ బ్యోయొక్క ఆధిపత్యమున వాషింగ్టన్ కాంపుననుండి ౨,౦౦౦ ల సైనికులుగల సేన శీఘ్రప్రయా

ణములతో దక్షిణమునకు వెడలెను. ఈ సైనికులు జనరల్ గేట్సు యొక్క ముఖ్యసేనానాయకత్వమున కామ్రెక్ పట్టణము మీది కేగి యచట నున్న కార్నవాలిసును ముట్టడించిరి. కాని గేట్సునకు సంపూర్ణముగ పరాజయము కలిగెను. డికల్బ్ యుద్ధమునందే హాకుఁ డయ్యెను. ఆసేన కటుపిమ్మట జనరల్ గ్రీక్ అనునతఁడు సేనాని యయ్యెను. కాగ్ననాలిన్ అటనుండి ఉత్తరకెరోలీనాకు వెడలెను. అతఁడు క్లింటనుతో చేసికొనిన యేర్పాటు ప్రకార ముత్తరకెరోలీనా, వర్జీనియా రాజ్యములగుండా బాల్టిమోర్, ఫిలడల్ఫియా పట్టణములకుఁ బోవవలసియుండెను. కాని మార్గమందలి స్థితిగతు లితని నట్లు పోనీయ వయ్యెను. జనరల్ గ్రీసుతో నితనికి సంగ్రామము కలిగెను. ఆసంగ్రా మమునకు పూర్వమే కింగ్సుమాంబెక్, కాపెన్స్ నామక ప్రదేశములందు కార్నవాలిన్ పక్షపు సేనలకు పరాజయము కలిగెను. కాపెన్స్ దగ్గట బర్గెటనునకు సంపూర్ణముగ పరాజయము కలిగెను. ఈ యుద్ధముల వలన బ్రిటీష్ సేన క్షీణించిపోవుచుండినను, ధైర్యసాహసములను గోల్పోవక కార్ననాలిన్ ఉత్తరకెరోలీనాగుండా పోయి వర్జీనియా సీమలందు గ్రీసుతోఁ దలపడి యతనిసేనను కొంతవఱకు చెదరఁగొట్టి ముందునకు సాగిపోయెను. ౧౭౮౧-వ మార్చి నెలలో గిల్ ఫోర్డుకోర్టు హాసునొద్ద నమెరికా-బ్రిటీషుసేనలకు మరల కలహ మయ్యెను. ఇందును బ్రిటీషువారికి జయము కలిగినప్పటికిని ౬౦౦౦ ల సైనికులు మరణించిరి. అప్పటికి కార్నవాలిసువెంట ౨,౦౦౦ల సైనికులమాత్రము మిగిలిరి. ఆస్వల్పసేనతో గ్రీసును వెన్నంటి తఱుముటకు సాహసిం పక హెల్స్ బరోకు పోయి, యచట బ్రిటీషుపతాకము నితఁడు నెలకొల్పెను. అక్కడ కొన్నివారములు గడపి క్రొత్తసైనికులను ప్రోవుచేసికొనునభిప్రాయముతో నితఁడు తరువాత సముద్రతీరమందలి విల్మింగ్టనునకు వెడలిపోయెను. అంత గ్రీసు ఇతిఁడు పోయినదిశకుఁ బోవక దక్షిణకెరోలీనాయందలి కామ్రెక్, చార్లెస్టన్ గరములవైపు నకుఁ దిరిగెను. అక్కడ నితఁడు బ్రిటీషుసేనాని యగు రాడనును తఱుముఁగొట్టి కార్నవాలిసు నచటికి రప్పింపవలె నని ప్రయత్నిం చెను. నైంటీసిక్స్ యుద్ధమున్న బ్రిటీషుస్థానమును ముట్టడించెను కాని యం దిదినికి జయము గలుగదయ్యెను. సెప్టెంబరునెలలో యూటా స్ప్రింగ్సునొద్ద మఱియొకయుద్ధము జరగెను కాని అందును ఇరుపక్ష ములవారికి నమితమగు నష్టము కలిగెను. కాని గ్రీసుయొక్క ఆజ్ఞాను సారము చిల్లరపోరాటములను సలుపఁగడఁగిన మారియక్, సుప్టర్, ఆండ్రూ పిక్సెస్, హెన్రీ, విలియం వాషింగ్టన్ అనువారలు మాత్రము పోయినచోట నంతయు జయమునే కాంచిరి. బ్రిటీషు పక్షవలంబు లైనవారి రక్షణార్థము విడివిడిగ నక్కడక్కడ స్థాపింపఁబడియుండిన ఇంగ్లీషువారిస్థానముల (Posts) మీదను బడి కొన్నింటి నాక్రమించికొనియు, గొన్నింటిని చెదరఁ గొట్టి నాశనము గావించియు నుండిరి. బ్రిటీషువారలకుఁ దోడ్పడ వచ్చిన జనరల్ రాడక్ తనక్షిణసేనతో చార్లెస్టన్ దాటిపోవుటకు సాహసింపక దక్షిణప్రాంతములను వదిలి యానగరమునకే

పోయెను. ఇట్లు దక్షిణము నుద్ధరించె ననుక్తిగ్రీసునకుఁ జేకూరినది. కాని దక్షిణముం దీపరిస్థితులు గలుగుటకు ముఖ్యకారణము కార్న వాలిసు ఈచోటు వదిలి వర్జీనియాకుఁ బోవుటయే. వర్జీనియాను గెలువకుండిన దక్షిణప్రాంతములను వశమునం దుంచికొనుట అసాధ్య మని యితఁడు తలపోసియుండెను. మఱియు వర్జీనియాకుఁ బోయిన యెడల జలసేనాసాహాయ్యమున నెక్కువలాభము నొందవచ్చు నని యితనియుద్దేశ మైయుండెను. కాని యిందువలన నమెరికనులకే లాభము కలిగెను. విల్మింగ్టనునుండి కార్నవాలిసు పీటర్సుబర్గు అనుపట్టణమున కేగెను. అచట క్లింట పంపినసేన ౨,౦౦౦ ల వఱకు నుండెను. అమెరికాకాంగ్రెసు చేసినతీర్మానమువలన క్రద్దుఁడై స్వపక్షమును వీడి శత్రుపక్షమునఁ జేరిన బెనిడిక్ట్ ఆర్నాల్డును, విలియం ఫిలిప్స్ అను వేటొకవ్యక్తియు పీటర్సుబర్గుసేనకు నాయకులుగ నుం డిరి. కెరోలీనాయందు కార్నవాలిసు చేయుచున్న కార్యములకు సాహాయ్యభూతములుగ నుండులాగున చెసపీక్ - అఖాతమునం దొక సేనాస్థానము నేర్పాటుచేయుటకు వీరిచటికిఁ బంపఁబడియుండిరి. వర్జీనియా రాజ్యమున నెదురఁబా టేమియు లేదని ఉత్తరమున ఫ్రెడ రిక్స్ బర్గవఱకును, పడమట చార్లెట్టాస్విల్లీ వఱకును గల ప్రదేశము నంతను బ్రిటీషువారు కొల్లగొట్టిరి. కాని ఇంతలో లేప్ యట్టె నాయకత్వమున నొక యమెరికనుసేన వీరి నడ్డగించెను. ఈ పరిస్థితిని గనిపట్టి భూమిమీద నింకను యుద్ధము సాగించుటకుఁ దగినంత సేనాబలము లేనందున జలసేనకు సహాపములో నుండులాగున నొక యనుకూలప్రదేశమును సేనానివేళముగ నేర్పఱుచుకొనవలసిన దని న్యాయార్కునందలి క్లింట కార్నవాలిసునకు నుత్తరువు గావించెను. మొదట కెరోలీనాను వదిలవలసిన దని క్లింటనుయొక్క అభి మతము గాదు, కాని ఎట్లును వదిలి వచ్చినందున చేయునది లేక క్లింటను అట్టి యుత్తరువును గావించెను. ఈయాజ్ఞల ననుసరించి కార్నవాలిన్ యార్కుటోనునొద్ద విడిసెను.

అప్పటిపరిస్థితులయందు సముద్రముమీద నందును ముఖ్యముగ చెసపీక్ - అఖాతముమీద నధికారము గలిగి దానిని వశమం దుంచికొనుట పరమావశ్యక మైయుండెను; ఎందుచేత ననఁగా, కార్నవాలిసున కాహారసామగ్రిలు మున్నగునవి రావలసి నను, వాషింగ్టనునకు న్యాయార్కు ప్రాంతములనుండి త్వరితముగ సేనలు రావలసినను, అదియే అనుకూలమైన మంచిమార్గము. ఆకారణ మున కార్నవాలిన్ యార్కుటోనునందు దిగె నను సంగతి తెలిసిన వెంటనే ఒక్కసర్వాయముగ భూమియందుండియు, జలముననుండియు నతనిని ముట్టడింపవలయు నని వాషింగ్టను కృతనిశ్చయుఁ డయ్యెను. తదనుసారముగ నాతఁడును, అతనికి సాయపడ వచ్చిన రోచెంబో నామక ఫ్రెంచిసేనానియు నిరువురును గలసి పశ్చిమహిందూ ద్వీపములందు బ్రిటీష్ వారితో పోరాడుచుండిన ఫ్రెంచివారల నాజల సేనలను చెసపీక్-అఖాతమును వశపఱుచుకొనవలసినదిగ నుత్తరువులఁ గావించిరి. ఫ్రెంచి ఎడ్మిరల్ డి. గ్రెస్సి అందులకు సమ్మతించి

అమెరికాస్వాతంత్ర్యయుద్ధము

౧౭౮౧ - వ సంవత్సరము ఆగష్టుమాసమున ౨౮ నాకలతో హాయిటీ నుండి బయలుదేరి రాదొడగెను. బ్రిటీష్ ఎడ్మిరల్ గ్రేవ్స్కు ఈవార్త శీఘ్రముగనే తెలిసినందున ఇతడును వెంటనే బయలుదేరితెను కాని గ్రెస్సి పోవనెంచిన నిర్దిష్టస్థాన మేదియో యది ఇతనికిఁ దెలియదు. కావున గ్రెస్సికంటె ముందుగనే చెసపీకు-అఖాతమును జేరి యచట నేమియుఁ గానక న్యాయార్కునకుఁ బయనమై పోయెను అచటి కేగినపిదప, వాషింగ్టన్, రోచెంబోలు దక్షిణాభిముఖులై ప్రయాణములు సలుపుచుండుట వినినతోడనే వారి యుద్దేశము యార్కుటౌనును ముట్టడించుట యని గ్రహించి వెంటనే యతడు దక్షిణమునకు మరలెను. కాని ఈమధ్యకాలములో గ్రెస్సి చెసపీకు-అఖాతమునఁ బ్రవేశించి యచట నిలువఁదగిన నెలపు నేర్పఱుచుకొని కార్నవాలిసు దక్షిణమునకుఁ దప్పించుకొని పోకుండులాగున జేయునదియందును క్రూయిజరు-ఓడలను స్థాపించెను. భూమిమార్గమున నేతెంచి వాషింగ్టను, రోచెంబోలు యార్కుటౌనును ముట్టడించిరి. తరువాత బ్రిటీషుజలసేన చెసపీక్-అఖాతమునకు రాగా ఫ్రెంచిజలసేన దాని నోడించి పాఱదొలెను. బ్రిటీషు ఎడ్మిరలు వారమురోజుల పర్యంత మచట సమీపముననే యుండి లేతమాత్రమైన నవకాశము లభించు చో, లోపలఁ జొరఁబడి కార్నవాలిసునకుఁ దోడ్పడవలయునని శత విధములఁ బ్రయత్నించెను గాని వీలు కలుగదయ్యెను. మీఁదు మిక్కిలి న్యూ పోర్టుననుండి వేటొక ఫ్రెంచిజలసేన తన మీఁదికి రాగా గ్రేవ్స్ ఆచోటు వదలి న్యూయార్కునకు పోవవలసినవాఁ డయ్యెను. ఈప్రకారము సముద్రమార్గమున దొరకవలసిన సమస్త విధములగు తోడ్పాటులనుండియు వంచితుండై భూమిమీఁదనుండి వాషింగ్టన్-రోచెంబోల-ఆక్రమణ మత్యంతతీవ్రరూపమును దాల్చు గాఁ,జేయునది లేక ౧౭౮౧-వ సంవత్సరము అక్టోబరు ౧౯-వ తారీఖున కార్నవాలిసు అమెరికనులకు లోబడిపోయెను. దీనితో అమెరికా స్వాతంత్ర్యయుద్ధము పరిసమాప్త మయ్యెను.

యార్కుటౌనునందు కార్నవాలిసు ఓడిపోయినవార్త తెలిసిన వెంటనే ఇంగ్లండులో లార్డునార్తు మంత్రిపదముననుండి వెడలఁగొట్టఁ బడెను. ఇంగ్లండురాజు అమెరికనులతో సంధి గావించుకొన బాధ్యుఁ డయ్యెను. రాకింగ్ హం ప్రధానమంత్రియై నూతనమంత్రిమండలము నేర్పాటు చేసికొనెను. ఆమంత్రి లందఱు నమెరికాకు స్వాతంత్ర్య మియ్యకతప్ప దని తలపోసిరి. అందుచే సంధికి రాయబారపుపను లన్నియు షెల్ బర్న్ పరము కావింపఁబడినవి. రిచర్డు ఓన్ వాల్డు బ్రిటీష్ వారికి ఏజంటుగ నియోగింపఁబడెను. ఫ్రాంక్లిన్, జే, జాన్ ఆడమ్సు, హెన్రీ లారెన్సులు అమెరికనులపక్షమున రాయబారము వహించిరి. మొట్టమొదటినుండియు స్వాతంత్ర్యస్వీకరణము, సీమాపరిష్కారము, మత్స్యవ్యాపారాధికారము అను నీ మూడింటినిగూర్చి యమెరికనులు పట్టు పట్టియేయుండిరి. మఱియు న్వేచ్ఛావ్యాపారముగూర్చియు, యుద్ధపుఖర్చుల రాబట్టుట కనియో లేక రాజపక్షియులనవ్వపరిహార ముల కనియో కెనడాదేశ మమెరికనులకియ్యఁబడుటనుగూర్చియు సంధి

నియమములం దుపపాదింపఁబడెను. మొదటి మూఁడువరతులను వెంటనే స్వీకరించిరి కాని బ్రిటీష్ వారితీరములందు చేపల నెంజించు కొనువిషయమున వాదవివాదములు జరగెను. మఱియు యుద్ధమునకు పూర్వము బ్రిటీష్ ప్రజలకుఁ జెల్లింపవలసిన ఋణములనుగుఱించియు, రాజపక్షియులకు తిహార్తినిగుఱించియు తీవ్రవాదము లుప్పలియుం డెను. మత్స్యధికారములనుగూర్చి ఆడమ్సు మిక్కిలి పటుత్వముతో వాదించెను. తుద కీయధికారమునుగూడ నమెరికనులు పొందిరి. రాజపక్షి యుల-అభ్యర్థనములకు ఫ్రాంక్లిన్ ఎంతమాత్రము సమ్మతంపడయ్యెను. చివరకు వారు కాంగ్రెసు కావించుతీర్మానముల కొప్పుకొనులాగునఁ జేయఁబడెను. రెండుపక్షములలోని ఉత్తమద్దలు వారివారిబాకీలను రాబట్టుకొనుటయం దెట్టివిఘ్నములను కల్పింపఁబడకుండులాగున నిశ్చయింపఁబడెను. అమెరికనులవరతు లపరిమితము లనియు, అతి తీవ్రము లనియుఁ దలచి ఫ్రాన్సు, స్పెయిన్ దేశీయు లిరువురును వాని నంగీకరించుట కిచ్చగింపరైరి. కాని అమెరికనులు, ఇతరులమాధ్యస్థ్య మును బెట్టుకొనక బ్రిటీష్ వారితోఁ దామే స్వయముగ సుత్తర ప్రశ్నోత్తరములను సలుపుకొనిరి. అందుచే ఫ్రెంచిదొరతనపుసలహా లేకయే సంధినియమపత్రముపై సంతకములు పడెను. ఇట్లు గావించుట ఫ్రెంచిప్రముఖుడగు వెర్ జెన్నె సునకు కోపకారణ మయ్యెను. కాని ఇట్టివిధాన మవశ్యావలంబనీయ మని జే, ఆడమ్సు ప్రభృతులు ప్రతిఘటించి నాదించిరి. ఫ్రాంక్లిన్ యొక్క నీతికాశలము ఫ్రాన్సుతో నేవిధమైన విరోధములును లేకుండులాగునఁ జేసెను. యుద్ధము ౧౭౮౧ యందే ఆపివేయఁబడెను. కాని రెండుసంవత్సరము లిట్లు నానావిధ ప్రయత్నములు జరిగినప్పటి ౧౭౮౩-వ సంవత్సరము సెప్టెంబరు ౩-వ తేదీయందు పరిష్కృతమగు సంధి నెఱవేఱెను.

యుద్ధము సమాప్త మగుటతోడనే అమెరికనునేన లన్నియు రద్దు గావింపఁబడెను. ప్రధాన యుద్ధకార్యము లన్నియు నిలుపు చేయఁబడిననాటినుండియు ఆఫీసరులును, సైనికులును వారివారి వేత నములను - వెనుకఁబడి పోవుటచే నమితముగఁ బెరిగియున్న వానిని - రాబట్టుకొనఁ బ్రయత్నింపసాగిరి. కొందఱు తాఫీసరులకు బ్రతికి యున్నంతకాలము సగముజీతము లిచ్చులాగున కాంగ్రెసువారు సమ్మ తించిరి. కొందఱు కొన్ని సంవత్సరములవఱకే యైనను సరే యని నిండుజీతములను గోరిరి. ఇందునిమిత్త మందఱును సర్టిఫికెట్టు లొసంగఁబడినవి. కాని ఇతరవిషయములకుం బోలె నిందునిమిత్త మును ధనము దొరకుట అసాధ్య మయ్యెను. అందుచే నేనావిభాగము లనేకము లెదురు తిరుగసాగెను. కాంగ్రెసుమీఁదను, ప్రజాపరిపాల నపు ఉద్యోగీయులమీఁదను మహాభయంకరముగు విద్రోహము నేనా భాగములందు పెరుగసాగెను. కాని వాషింగ్టన్ ప్రభావమువలన ని వన్నియు సమసిపోయినవి. కట్టకడపటిసారి నేనయంతయు రద్దు చేయఁబడినసమయమున ఆఫీసరుల కిచ్చిన సర్టిఫికెట్టులు క్షీణమూల్యము లయ్యెను. రాజ్యనివాసులు వానిని లెక్క నేయరైరి. అందుచే నీయాఫీ సరులు వచ్చినంతే చాలు నని దొరకినమట్టునకు ధనమును రాబట్టు

కొనిరి. సైనికుల కసలు నొరకలే దనియే చెప్పవచ్చును. దీర్ఘకాల వ్యాప్తమున యుద్ధమువలన సార్వజనిక, వైయక్తిక విశ్వాసము క్షీణింప దేశ మంతట నవినీతి వ్యాపించెను. దారిద్ర్య మెక్కువయ్యెను. ఈకారణముచేతనే మాతృదేశస్వాతంత్ర్యమునకై ప్రాముల కాశింపక యుద్ధ మునరించిన సైనికులనుగూడ వారికి న్యాయ్యముగ దొరకవలసినదియు దొరకదయ్యెను. అసలు ఈయుద్ధ మంతయు నొక విధముగ నంతఃకలహముగనే యుండెను. బ్రిటీషు-అమెరికను పక్షములలో దేనితోడనైనను నొకదానితోఁ జేరి ప్రజలు పరస్పరము పోరాడుకొని హత్యలఁ గావించుకొనియుండిరి. సామాన్యముగా నైకమత్యము గలిగి ఒక్కభావముతోఁ బనినేయుటయందు రాజపక్షియులకంటె దేశాభిమానులే యెక్కువ యోగ్యతను జూపియుండిరి. ఆహేతువున చిల్లరపోరాటములు ఘటిల్లిన ప్రతిఫలమందును రాజపక్షియుల కోటమియు, దేశాభిమానులకు జముమును గలుగుచు వచ్చెను. ఈయుద్ధముయొక్క భయంకరపరిణామము బ్రిటీషువారి మీదను కాక రాజపక్షివలంబులమీదను బ్రకటిత మైయుండెను. వీరల చరస్థిరాస్తులు — కోట్లకువించిన విలువకలవి — అమెరికనులచే జప్తు కావించబడెను. ప్రఖ్యాతజీవనులై బ్రిటీషువారిచ్చిన బిరుదుములతో, పదవులతో ఇంద్రభోగము లనుభవించుచు మాతృదేశవిముఖులై యుండిన వేలకొలది పౌరశ్రమంతులు దేశముననుండి వెడలఁగొట్టబడిరి. ఆకారణమున ఆస్తిసంబంధమునందును, సమాజ సంఘటనమునందును అనేకపరివర్తనములు జరగెను. ఈ వెడలఁగొట్టబడినవారిలో సాంఘిక, రాజకీయనాయకు లుండిరి. నూతన ప్రభుత్వముతో సమైక్యపడి అక్కడనే నిలిచిపోయినవారును గలరు. కాని వీరిప్రభావమే నవ్వు మైపోయెను. స్వాతంత్ర్యయుద్ధమునెడల సానుభూతి కలనా రందఱును ఉన్నతస్థానములను బొందిరి. బ్రిటీష్ వారియొక్కయు, రాజస్వామికప్రభుత్వముయొక్కయు సంస్థలు నాశనము గాఁగా ప్రజాస్వామికసంస్థలు సుస్థిరము లయ్యెను. అమెరికనులకు విజయము కలుగుట కనేకకారణములు కలవు. వానిలో ముఖ్యమైనవి వలసలవారిపట్టుదల, ఐకమత్యము, వాషింగ్టనుయొక్కనిపుణమైన నాయకత్వము, వీని నన్నింటిని మించినది ఫ్రెంచివారిసాయము నని చెప్పవచ్చును. 'కాని యుద్ధసమయమునది పరిస్థితులను జూచిన నెట్టిదైర్యశాలికిని గుండె నీరగుచుండెను' అని యొకచరిత్రకారుడు వ్రాసియుండెను.

అమెరిగో వెస్సూచీ (౧౮౫౧ - ౧౮౬౨) — ఒక నావికపరిశోధకుడు. క్రీ. శ. ౧౮౪౪-వ సంవత్సరమున నితఁడమెరికాతీరమువెంట చాలమారము ప్రయాణ మొనర్చెను. కొలంబస్ ఇతనికిన్న ముందుగనే అమెరికాను కనుగొనెను. కాని యీ సంగతి వెల్లడి యగుటకున్నే అమెరిగోపరిశోధనచరిత్రము ప్రకటింపబడినది. ఇతనిపేరునుబట్టియే అమెరికాఖండమున కాపేరు వచ్చినది.

అమేట్ — రాజపుతానాలోని ఉదయపురసంస్థానమునందున్న యొకజమీన్దారీ. దీనిరాజధాని పేరుగూడ అమేట్. అది ఉదయపురమునకు నుత్తరమున ౫౦ మైళ్లదూరమున చంద్రభాగా నదియొడ్డున నున్నది. ఈ పట్టణముచుట్టును ప్రాకారము గలదు. ఈ జమీన్దారు మేవాడ్లోని మొవటితరగతిసరదారులలో నొక్కఁడు. రావత్ అని ఆతనిబిరుదు. జమీన్దారీలో ౨౬ గ్రామములు గలవు. సంవత్సరపు ఆదాయము రమారమి ౩౦,౦౦౦ ల రూపాయలు. ఉదయపురపువర్షారున కితఁడు ౨,౬౦౦ ల రూపాయలు పేష్కత్ కట్టవలయును. ఈ జమీన్దారు శిశోదియావంశములోనిది యగు చౌండా వత్ శాఖలోనివాఁడు. ఇతనిపూర్వుడగు పట్టా అనునాతఁడు శౌర్యమునందు మిక్కిలి ప్రఖ్యాతి వడసి క్రీ. శ. ౧౫౬౭ లో అక్కరు చక్రవర్తి చిత్తూరిమీదికి దండెత్తి వచ్చినప్పుడు రాంపోల్ ద్వారము నొద్ద ఘోరముగ నాతనితోఁ బోరి హతుఁడయ్యెను.

అమేటి — ౧. యునైటెడ్ ప్రావిన్స్ సెన్లోని సుల్తాను పూర్జిల్లాయందలి ఒకతాలూకా. విస్తీర్ణము ౩౬౬ చదరపుమైళ్లు. జనసంఖ్య ౨,౧౭,౨౦౭. ఇందు ౪౫౫ గ్రామములు కలవు. భూమి సిస్తువలన నొరతనమువారికి ఆదాయము రు. ౩,౧౯,౦౦౦. నెస్సులు రు. ౫౧,౦౦౦.

౨. యునైటెడ్ ప్రావిన్స్ సెన్లోని లక్నో జిల్లాయందలి మోహల్ లాల్ గంజ్ తాలూకాలోని ఒక గ్రామము. ఇచ్చట మిక్కిలి పూర్వకాలమునందు అమేటియారాజపుత్రులు రాజ్యము చేయుచుండిరి. వారియొద్దనుండి తురకలు క్రీ. శ. ౧౫౫౦ లోఁ దీసికొనిరి. అప్పటినుండియు నది మహమ్మదీయమతమువారికి నాధారమైన పట్టణముగ నుండెను. ఈమతమువారు తమపీఠులుగా నెంచునట్టి పెక్కుసాధువు లిక్కడ పుట్టిరి. నాజత్ అలీషా రాజ్యము చేయునప్పు డీ గ్రామస్థుడైన మాల్యీ అమీరల్లీ అనునాతఁడయోధ్యా పట్టణమందలి హనుమంతునిదేవాలయమును పడఁగొట్టవలయు నని యత్నించెను; గాని యప్పటిరాజులయొక్క నైన్యములచే నతఁడోడింపబడియె. ఇక్కడ బట్టలు నేయబడును.

అమెలియా (౧౭౩౯-౧౮౦౭) — జర్మనీదేశమందలి శాక్సీ, లీమార్, ఈసెనాఫ్ అను సంస్థానములకు జమీన్దారిణి (Duchess), అరెన్జు ఆగష్టు కాప్టెంటయిన్ అను ద్యౌకుయొక్క భార్య. ఆతఁడు కాలముచేసినతరువాత (౧౭౫౮) ఈమె తనపసి బాలుడగు కారల్ ఆగష్టు అనువానికి రక్షణకర్త్రీగా నుండెను. ఈమె తనసంస్థానములో కళాకాశలమును, వర్తకమును మిక్కిలి అభివృద్ధిపఱిచెను. విద్వాంసుల నాదరించుటయందు నీమె మిక్కిలి విఖ్యాతిఁ జెందెను. ఆమెసభలో ఆకాలమందలికవిశ్రేష్ఠులును పండిత శ్రేష్ఠులును అగు హర్డర్, గెయిబీజీలేండు, పిల్లా అనువారు మిక్కిలి మన్ననఁ బడయుటయేకాక పలుమాఱు సభ నలంకరించుచు నామెయొద్ద కొంతకాలము గడపుచుండిరి.

అ మొలకు డియా — గంజాంజిల్లా తెక్కలితాలూకా యందలి జమీన్దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౩౩౮.

అ మోఘవర్షుడు — ౧. ఈ పేరుగలరాజులు ముగ్గురు రాష్ట్ర కూటవంశమునందు కానవచ్చుచున్నారు.

మొదటి అమోఘవర్షుడు రమారమి ౬౩ సంవత్సరముల వఱకు క్రీ. శ. (౮౧౫-౮౨) రాజ్యమేలెను. ఇతనికి నృపతుంగుడు అనుబిరుదుగలదు. ఈతడు వేంగీరాజులైన చాళుక్యులతోఁ బెక్కు యుద్ధములు చేసెను. ఈతడు తనరాజధానిని నాసికపట్టణముననుండి మాన్యభేటపట్టణమునకు మార్చెను. దీని నిప్పుడు మాల్ఖే డందురు. ఇది నైజామ్ రాజ్యములో నున్నది. అమోఘవర్షుడు ముసలివాఁడు కాఁగా తన కుమారుడైన రెండవకృష్ణునకు రాజ్య మొసగి తాను యతి యయ్యెను. ఈతనికి దిగంబరజైనమతమునందు మిక్కిలి అభిమానము. ఇతనికాలమునందును, తరువాతికాలపురాజుల యాశ్రయము వలనను జైనమతము మిక్కిలి అభివృద్ధి జెంది బౌద్ధమతము క్షీణించెను. కాంచీనగరమువఱకు నీతని రాజ్య ముండె ననియు, ఈతడు జైనాచార్యుఁ డగు జిననేనపండితుని భక్తుఁ డనియుఁ జెప్పెదరు. జిననే నాచార్యుఁడు జైనమతమును గుఱించిన పెక్కు గ్రంథములను వ్రాసి నాఁడు. ఇతనికాలమున పెక్కు మతగ్రంథములును, శాస్త్రగ్రంథములును పుట్టినవి. ప్రశ్నోత్తరరత్నమాలిక యను నీతివిషయక గ్రంథమును రచియించిన దీ యమోఘవర్షుఁడే యని దిగంబరజైనులు చెప్పుదురు.

౨. (ద్వితీయుఁడు) — తృతీయ ఇంద్రునిపుత్రుఁడు. తండ్రిగతించినతోడనే సింహాసన మెక్కిను. కాని స్వల్పకాలములోపలనే మరణించెను. తండ్రిమీఁదఁగల ప్రేమాధిక్యమున నితఁ డిట్లకాలమున గతించె నని జనులు చెప్పుకొందురు. అమోఘ వర్షునకు గోవిందుఁడను తమ్ముఁడు గలఁడు. రాజ్యలోభమున నతఁ డన్నను గడముట్టించె నని కొందఱ యనుమానము.

౩. (చతుర్థుఁడు) — ఇతనికి కక్క, కరక, కక్కర, కక్కల యని పేరులు కలవు. రాష్ట్ర కూటరాజులలోఁ జివరవాఁడు. ఇతని తండ్రిపేరు నిరుపముఁడు. చాళుక్యవంశీయుఁ డగు తైలపుఁ డితని నోడించి దక్షిణమున రాష్ట్ర కూటులరాజ్యము నంతము గావించెను.

అ మోఘ సిద్ధుఁడు — బౌద్ధులదేవతలలో నొక్కఁడు. అతనినిగూర్చి ప్రార్థన హవనము చేయుసంప్రదాయము గలదు.

అ మోఘుఁడు — బృహస్పతికి తారయందుఁ బుట్టిన స్వాహ యనుకన్యకయొక్క ముగ్గురు పుత్రులలోఁ గడగొట్టువాఁడు.

అ మోడ్ — ౧. బొంబాయి రాజధానిలోని భడోచ్ (Broach) జిల్లాయందలి యొకతాలూకా. విస్తీర్ణము ౧౭౬ చదరపు

మైళ్లు. జనసంఖ్య ౩౧,౯౧౧. ఇందు ఒకపట్టణమును, ౫౧ పల్లెలును కలవు. ఆదాయము రు. ౩,౨౧,౦౦౦.

౨. ఈ పేరుగల తాలూకాకు ముఖ్యపట్టణము. జనసంఖ్య ౪,౩౭౫. ఇచ్చట తాకూరు అనునొక భూస్వామి యుండును. వానికి ౨౧,౨౦౦ ల యొకరముల భూమియు, రు. ౭౨,౦౦౦ ల ఆదాయమును ఉండును. ఇక్కడ మంగలికత్తులు, చాకులు చేయబడును.

అ మ్మేర్ — ౧. నీరారు రాష్ట్రమునందలి అమరావతిజిల్లా లో నొకపట్టణము. ఇది మోస్సీతాలూకాలో వార్ధా జాంనదులసంగమ స్థానమున నున్నది. ఇందు నివసించువారిలో నెక్కువమంది తురకలు. ఇచ్చట జాగీరుదారునకును, నిజామునకును ఒకకాలమున భయంకర మగు యుద్ధము జరగెను. నేఁడుగూడ నిచ్చట నేడువేలమంది సిపాయిలగోరీలు కానవచ్చుచుండును. నదీతీరమునఁ బురాతనమగు నొక యీశ్వరాలయము కలదు. దానికింప నద్భుతమగు కోనే రొకటి యేర్పడియున్నది.

౨. ఎల్లిచ్ పూర్ జిల్లాలోఁ గల మేల్ ఘాట్ దుర్గము. గర్గా తపతీనదులసంగమమున నేర్పడిన త్రికోణాకారముగల చోట నిది నిర్మింపఁబడియున్నది. వాయవ్యమూలనుండి తప్ప మఱియెందుండియు శత్రువులు దీనిని ముట్టడింపఁజాలరు. అంతేకాక తపతీ నదియెడమగట్టు వీటవాలుగ నెత్తయియుండును. కోట ఒకయొకరము భూమి నాక్రమించినది. చదరమై నాలుగు బురుజులుగలిగి యిటి కతోఁ గట్టఁబడియున్నది. క్రీ.శ. ౧౮౫౮-వ సంవత్సరమున నిందుండ్ ఆయుధసామగ్రి యంతయుఁ దొలగింపఁబడినది.

అమ్మంగదేవి — చోళ రాజేంద్రుని మాతరు. పూర్వ చాళుక్యరా జగు విమలాదిత్యునకును, రాజరాజకుమారి యగు కుంద వ్యకును జనించిన పుత్రు నీమె పెండ్లియాడినది. కులోత్తుంగ చోడరాజు కుమారుఁ డీమెపుత్రుఁడు.

అమ్మగారిపల్లి — ౧. చిత్తూరుజిల్లా చిత్తూరు తాలూకా యందలి యీనాం గ్రామము. జనసంఖ్య ౨౩౭.

౨. చిత్తూరుజిల్లా పుంగనూరు తాలూకా యందలి జమీన్దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౩౫౩ (౧౯౩౧).

అమ్మచెయ్యపు — చిత్తూరుజిల్లా కాళహస్తి తాలూకా యందలి జమీన్దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౧౨౩.

అమ్మనఁబ్రోలు — గుంటూరుజిల్లా ఒంగోలు తాలూకా యందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౪,౩౧౬ (౧౯౩౧).

అమ్మనాయకనూరు — మధుర జిల్లాలోని యొక జమీన్దారీ. ఈ జమీన్దారుని మూలపురుషుఁడు మాకయ్య

నాయకుడు. ఈతడు విజయనగరపురాజులయొద్ద నుండెను. విశ్వ నాథనాయకుడు ౧౫౫౬ లో మధురకు బోయెను. అచ్చట నాతనికి మధుర కోటలోని ౭౨ బురుజులమీద నధికారమును, ఈ జమీన్ దారీయు నిచ్చిరి. మైసూరువారు దిండిగల్ పట్టుకొన్నప్పుడు జమీన్ దారీలోఁ గొంత భాగము తీసికొనిరి. ౧౭౩౬ లో నీ గ్రామము నొద్దనే చందాసాహేబు వంగారుతిరుమలనాయకు నోడించి మధుర నాయకవంశమును వినాశముచేసెను.

౧౭౫౫ లో హైదరు దిండిగల్ పాశెగారులపై దాడివెడలగా నీజమీన్ దారీ రాతనికి సాయము చేసి తన మీది కాతడు రాకుండఁ జేసికొనెను. సిస్తుబాక్ క్రింద నీజమీన్ దారీని ౧౭౮౭ లో టిప్పు జత్తు చేసెను. కాని ౧౭౯౦ లో ఈస్టిండియాకంపెనీవారు దానిని విడుదలచేసిరి. ౧౭౯౬ లో ఈ జమీన్ దారు దొరతనమువారిని కొంత తొందరచేసెను. తరువాత నీజమీన్ దారీ నేలీవా రెక్కువగ సప్పులు చేసి, గ్రామము లొకప్పుడు యూరోపియను సోదరులకును, ఒకప్పుడు సెట్లకును తాకట్టు పెట్టుచు నిడుమలఁ బడుచుండిరి. అందు వలన రైతులకుఁగూడ మిక్కిలి చిక్కులు, బాధలు కలుగుచుండెను. ౧౮౭౩ లో నీజమీనికి శాశ్వతపుకాలు పుట్టినది.

ఇచ్చట వారసత్వము జమీన్ దారుని పెద్దకుమారునకు రాదు. ఆతని మరణసమయమునం దాతనివంశములో నెవ్వఁడు వయస్సు నందుఁ బెద్దవాఁడో వానికి వచ్చును. ఇప్పు డిచ్చట జమీన్ దారు శ్రీ రామస్వామినాయకుడు.

అమ్మ నేరి — చిత్తూరుజిల్లా తిరుత్తనితాలూకా యందలి జమీన్ దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౯౬౮.

అమ్మ పటము — తంజావూరుజిల్లా, పట్టుకొట్టయి తాలూకాలోని యొకసమద్రపురేవు. ఇచ్చటనుండి ముఖ్యముగ సింహ శమునకు వర్తకము జరగుచుండును. పశువులు విశేషముగ నెగుమతి యగును. సింహశమునందలి తేయాకుతోటలనిమిత్త మిచ్చటనుండి కూలివాండు వారమునకు రెండుపర్యాయములు వెళ్లుచుందురు.

అమ్మ పల్లి — చిత్తూరుజిల్లా పుత్తూరుతాలూకా యందలి జమీన్ దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౨౬౬.

అమ్మ పాలెం — ౧. నెల్లూరుజిల్లా వేంకటగిరి తాలూకా యందలి జమీన్ దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౩౨౭.

౨. తూర్పుగోదావరి యేజెన్సీ జిల్లా పోల వరం తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౫౨.

౩. పశ్చిమ గోదావరిజిల్లా చింతలపూడి తాలూకాయందలి జమీన్ దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౮౩౬.

అమ్మ పేట — విశాఖపట్టణముజిల్లా గొలుగొండ తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౮౮౨.

అమ్మ రాజవిజయాదిత్యుడు (క్రీ. శ. ౯౮౫-౯౮౭౦)- ఆంధ్రభూమి నేలిన వేంగీచాళుక్యవంశజుడగు మహారాజు. ఇతఁడు రాజభీమాపరనాముఁ డయిన రెండవచాళుక్యభీమనృపాలునకు లోక మహాదేవియందు జన్మించెను. ఇతనికి నృపకాముడను కనిష్ఠసోదరుఁ డును, దానార్ణవుఁ డను జ్యేష్ఠభ్రాతయు నుండిరి. దానార్ణవుఁ డంకిమహాదేవియందు పుట్టినవాఁ డగుటచేత అమ్మరాజునకు సవతి యన్న యయినాడు. రాజభీముడు తనద్వైమాతృజభ్రాతృపై గల విశేషభక్తి, గౌరవ, విశ్వాసములకతమున తనకుమారున కమ్మరా జని నామకరణము చేసెను. చాళుక్యవంశమునందలి అమ్మరాజాభిధానులలో నీతఁడు ద్వితీయుఁడు. అమ్మరాజవిజయాదిత్యుఁ డనునది యితని సంపూర్ణ నామము. విజయాదిత్యనామమును ధరించిన చాళుక్యరాజు లలో నీతఁ డాఱవవాఁడు. ఇతనియందుఁగల మక్కువచేత తండ్రి రాజభీముడు పెద్దవాడగు దానార్ణవుని ద్రోసిపుచ్చి చిన్నకుమారుఁ డగు నీయమ్మరాజునకు యౌవరాజ్యపట్టబంధము కట్టెను.

తండ్రి మరణించునాటి కమ్మరాజునకు పండ్రెండవయేడు. అయినప్పటికిని మంత్రి పురోహితామాత్యునే నాపతులును, సకల సామంతకులమునుగూడ నైకకంఠ్యముతో అమ్మరాజునకు పట్టాభి షేకము చేసిరి. ఆతనిపట్టాభిషేకము శకవర్షములు ౮౬౭-వ మార్గ శిరమాసమున బహుళత్రయోదశీ శుక్రవారమున అనూరాధానక్షత్ర మున చంద్రుఁడును, ధనుస్సునందు రవియు నుండఁగా కుంభిల్గ్న మున జరగినది. ఆతిథివారనక్షత్రములు లెక్కించినచో క్రీ. శ. ౯౮౫-వ డిశంబరు ౫-వ తేది శుక్రవారముదయము తొమ్మిది పది గంటలకు సరిపోవును.

ఉత్తరమున మహాదయ లేక కన్యాకుబ్జఘూర్జరరాజ్యసీమల నుండి దక్షిణమున కాంచీపురరాజ్యమువఱకును దక్షిణాపథమునందలి పశ్చిమార్ధభాగము నాక్రమించుకొన్న రాష్ట్ర కూటసామ్రాజ్యము అమ్మరాజునకు సమకాలికుఁ డయిన మూడవ కృష్ణవల్లభునిపాలన మున (క్రీ. శ. ౯౩౮-౯౬౬) అత్యుచ్చదశ నొంది తీణదశ నొంద సాగెను. మూడవ కృష్ణరాజు అమ్మరాజవిజయాదిత్యునితో వైరము వృద్ధిచేసికొనియు, తనజీవితకాలమున నాతని నెదుర్కొని యోడింపఁ జాలఁడయ్యెను. ఉత్తరమున కళింగగాంగులు వేంగీసామ్రాజ్యమునకు లొంగియుండి స్వాతంత్ర్యమునకయి పెనఁగులాడుచు వేంగీశ్వరు నెదిరింపజాలక తలయెగ్గియుండిరి. అమ్మరాజునకు కళింగమున మొదటి కామార్లవుఁడు (క్రీ. శ. ౯౮౩ - ౯౮౮) సమకాలికుఁడు. దక్షిణ మున రేనాటితెలుఁగుచోడసామంతులు రాష్ట్ర కూటులయండ నాశ్ర యించుకొని వర్ధిల్లుచున్న నొశంబపల్లవ, వైదుంబాది స్వల్పరాజ వంశముల ప్రాబల్యము నదిమిపట్టి తొండమండలమును జయించి వేంగీసామ్రాజ్యమును కాంచీపురమువఱకును వ్యాపింపజేసిరి.

అమ్మరాజవిజయాదిత్యుఁడు పూర్వముననుండియు వంశానుగత ముగ వచ్చుచున్న మహారాజాధిరాజ, పరమేశ్వర, పరమభట్టారక,

అమృరాజవిష్ణువర్ధనుఁడు

సమస్తభువనాశ్రయాదిబిరుదములను ధరించి గజసాహిణియువరాజు బల్లాల వేలాభట్టుయొక్కయు, సువర్ణభాండాగారశ్రీకరణముఖ్యుఁడగు కోరమియశర్మయొక్కయు, మహాసామంతాధిపతి కుప్పనామాత్యునియొక్కయు, కటకాధీశుఁడగు మహామండలేశ్వర దుర్గరాజసేనానియొక్కయు తోడ్పాటుతో వేంగీసామ్రాజ్యమును పాలించెను. ఇతఁడు కవితాప్రియుఁడు; రసికచక్రవర్తి; నటులను గాయకులను, కవులను నానాదేశాగతుకులను పోషించి, కవిగాయకకల్పతరు వని ప్రసిద్ధి నొందెను. రాజమహేంద్రాపరనామఁ డయిన యీతని కొలువుకూటమునఁ బ్రసిద్ధిగన్న కవివతంసులలో మాధవభట్టు, మహాకాలభట్టు, పోతనభట్టు, గుండయభట్టు మొదలగువారు సుప్రసిద్ధులు. ఈమహాకవు లందఱును సంస్కృతభాషయందే తమపాండిత్యగరిమను, కవితాచమత్కృతిని జూపిరి.

అమృరాజవిజయాదిత్యుఁడుకాలాముఖశైవాచారమును బోషించి, బ్రాహ్మణమతమును గాపాడినాడు. కాలాముఖశివాచార్యుఁడను, అమరావతీసింహపరివర్తీతమున కధిపతియు, తత్త్వజ్ఞానఖనియు నగు ప్రభూతరాశి విద్యేశ్వరపండితుఁ డీరాజనంద్రునికి మాహేశ్వరదీక్ష నిచ్చిన రాజగురువు. ఈతనిప్రేరణమున అమృరాజు సేకకళివాలయములను బ్రతిష్ఠించెను. విజయాదిత్యుఁ డెంతటిపరమమాహేశ్వరుఁ డయినను అన్యమతములపట్ల సహనముతోపాటుగ నాదరణమునుగూడఁ జూపి వానిని విశాలహృదయముతోఁ బోషించెను. ఇతనికాలమున జైనమతము కూడ బాగుగ వర్ధిల్లినది. ఇతఁడు జినాలయములకుఁ జేసినయగ్రహారదానములుకూడఁ గలవు.

అమృరాజు దేవబ్రాహ్మణకులసంఘములను సమానముగ భక్తితో గౌరవించి పోషించెను. చాళుక్యసృపాలురలో నీతఁ డిచ్చినన్నియగ్రహారములూ, దేవభోగములు, పన్నసక్షేత్రములు నొసఁగినవా రింకొకరు లేరు.

అమృరాజవిజయాదిత్యుఁడు తనపరిపాలనముయొక్క చివరకాలమున ఆపదలపాలయ్యెను. అమృరాజును పదచ్యుతుని గావింప నతనిదాయాదులును, శత్రువులును ఒకసంఘముగాఁ జేరి రాష్ట్రకూటవల్లభుఁడగు మూడవ కృష్ణభూపతిసాహాయ్యము నర్థించిరి. కృష్ణవల్లభుఁడు సైన్యసమేతుఁ డయి అమృరాజుదాయాదు లగు బాదప, తాళపులతోఁ గూడి కళింగదేశమున కేతెంచి వేంగీశ్వరునిపైని కయ్యమునకు కాలు దువ్వెను. అట్టి సందిగ్ధసమయమున అమృరాజు రాజ్యభారము నంతయు దానార్ణవునిపైని బెట్టి తనసేనలకుఁ దాన సేనాని యయి కృష్ణవల్లభునిపైఁగల కోపమున, శత్రువుల నెదుర్కొన కళింగమున కరిగెను. అప్పటి కతని కిరువదిసాలుగు సంవత్సరములు నిండినిండనియాన నము. ఆనాఁడు కళింగమున జరగినసంగ్రామమునందు తనశత్రువుల నమృరాజు సంపూర్ణముగ నోడించి విజయలక్ష్మీసమాలింగితుఁ డయ్యెను. కృష్ణవల్లభ, బాదప, తాళప, కామార్ణవులు పూర్తిగ పరాజయము నొంది పాటిపోయిరి.

ఈమహాయుద్ధమున నోడిపోయినను అమృరాజుశత్రువు లాతనిపైని బగ విడువరై గి. బాదపుఁ డిచ్చుడు పరరాజుల నాశ్రయించుటతో తృప్తి నొందక, వేంగీదేశమునందే విజయాదిత్యునియొడల ద్రోహచింతగల దుర్మార్గుల నారసి వారిని సంతృప్తులుగాఁ జేసి తనపక్షమునకుఁ ద్రిష్ఠకొనెను. ఇట్టివారిలో మువ్వరు ముఖ్యులు. అంగు మొదటివాఁడు అమృరాజునకు మఱుదియైన గండనారాయణాంకుఁడగు భాస్కరుఁడు. ఈతఁ డేమికారణముననో అమృరాజుపైని పగఁ బూని ప్రత్యర్థియై ద్రోహము తలపెట్టి అతనిని గూల్చుటకు కారణభూతుఁ డయ్యెను. ఇంక రెండవవాఁడు పల్లవములకులజుఁడును, సామంతుఁడను, కలివర్తపాత్రుఁడును, మకరియరాజపుత్రుఁడు నగు కుప్పనయ్య. మూడవవాఁడు రేనాటిసీమను బాలించుచుండిన చోళశ్రీనేత్రాభిధానుఁ డగు జటాచోళభీముఁ డను తెలుఁగుచోడ సామంతసృపాలుఁడు. ఇట్టింకెందఱో రాజద్రోహు లయి బాదపాఖ్యుని పక్షమునఁ జేరిరి. ఈ రాజద్రోహుల నదిమి పట్టుటకై అమృరాజునిమించుగా రెండుమూఁడుసంవత్సరములు ప్రయత్నించెను కాని కార్యము లేకపోయెను. అటుపిదప అమృరాజు ధైర్యమును వీడక బాదపరాజాదులతో ఘోరముగఁ బోరాడెను. కాని చోళశ్రీనేత్రుని సాహాయ్యమున బాదపరాజునకు కృష్ణకు దక్షిణమునఁగల రాజ్యమంతయు మొదట వశమయ్యెను. పిమ్మట బాదపుఁడు బలవంతుఁ డయి అమృరాజు నెదుర్కొనెను. ఆమహాసంగ్రామమున అమృరాజు విజయాదిత్యుఁ డాకస్తికముగ శకవర్షములు ౮౯౧ అగు ఫాల్గున మాసమున (క్రీ. శ. ౯౭౦, మార్చి నెల) ద్రోహులవాతఁ బడి వీరస్వర్గమును పొందెను.

[భా. వేం. కృ.]

అమృరాజ విష్ణువర్ధనుఁడు (క్రీ. శ. ౯౨౧ -

౯౨౭) — ఆంధ్రదేశము నేలిన వేంగీచాళుక్యులలో పదునాఱవవాఁడు; కొల్లభిగండ బిరుదాంబితుఁడయిన నాలుగవవిజయాదిత్యుని జ్యేష్ఠతనయుఁడు. రెండవచాళుక్యభీముఁ డీతనికి సవతితల్లి కుమారుఁడు. ఇతనిపేరు సంస్కృతమున అంబరా జనికూడ వ్యవహరింపఁబడుచుండెను.

అమృరాజు పట్టభద్రుఁడయినపిమ్మట కులక్రమాగతమయిన విష్ణువర్ధననామముతోఁ బరఁగెను. అందువలన చరిత్రకారు లీమొదటి అమృరాజును అమృరాజవిష్ణువర్ధనుఁ డని వ్యవహరింతురు. ఇతనికి సర్వలోకాశ్రయఁ డనియు, రాజమహేంద్రుఁ డనియు బిరుదములు కలవు. రాజమహేంద్రబిరుదమును స్వీకరించిన చాళుక్యులలో నీతఁడు మొదటివాఁడు.

అమృరాజవిష్ణువర్ధనునితండ్రి కొల్లభిగండవిజయాదిత్యుఁ డాటు నెలలుమాత్రమే పరిపాలన మొనర్చి యాకస్తికముగ మూరదేశమునందు రణముఖమున విజయి యయ్యును కాలధర్మము నొందెను. ఆవిషత్య

మయమున యువరా జగు అమ్మరాజవిష్ణువర్ధనుఁడు తండ్రిచెంతనే యుండుట తటస్థించెను. మహారాజును, యువరాజునుగూడ రాజ ధానియందును, దేశమునందును లేనితరుణము చూచి విపక్షు లగు దాయాదులును, కులశత్రువులునుగూడ అమ్మరాజురాజ్యాభిషేకమును నిరోధించిరి. అతని ప్రతిపక్షులలో పినతండ్రియైన విక్రమాదిత్యుఁ డును, దాయాదియైన మొదటి మల్లపరాజును, అతనికుమారుఁడు తాళరాజును ముఖ్యులు. వీరు చాళుక్యుల వైరు లగు రాష్ట్ర కూట వల్లభులను, కళింగగాంగులను ఆశ్రయించి వేంగీదేశమును కరగతము చేసికొడలఁచిరి.

అమ్మరాజునకు ఉత్తరమున కళింగదేశమునందు మొదటివజ్ర హస్తుఁడును (క్రీ. శ. ౮౯౩ - ౯౩౦), పశ్చిమమున కుంతలదేశమున రాష్ట్ర కూటవంశజుఁ డగు ప్రభూతవర్షచతుర్థ గోవిందరాజును (క్రీ. శ. ౯౧౮ - ౯౩౪), దక్షిణమున నొలంబరాష్ట్రాధీశుఁడయిన అయ్యపరాజును (క్రీ. శ. ౯౧౮ - ౯౩౪) సమకాలికులు. కొల్లభి గండఁడు మరణించినపిదప మొదటి యుద్ధమల్లుని కుమారుఁడగు తాల పుఁడు రాష్ట్ర కూటగోవిందరాజాదుల నాశ్రయించి వేంగీదేశము నాక్రమించెను కాని అమ్మరాజు తనప్రజ్ఞాచక్రముచేత దేశము నాక్ర మించుకొన్న శత్రుతిమిరము నుదయభానునివలె పటాపంచలుచేసి సుస్థిరముగ వేంగీభూతలము నాక్రమించుకొనెను. ఈవిధమున అమ్మ రాజురాజ్యకాల మంతయు దాయాదశత్రుకలహములతో నిండిపోయి నను, దత్తుఁ డగుటచేత నతఁడు శత్రువుల కజేయుఁ డయి పరిపాలిం చెను. తుద కితఁడు తాలపరాజు ప్రేరణముచేత కాబోలు వేంగీదేశము పయి దండెత్తివచ్చిన నొలంబ-అయ్యపరాజుతోడి యుద్ధమునందు మరణించెను.

అమ్మరాజునేనానులలో భండనాదిత్య కుంతాదిత్యుఁడు, మహా కాలుఁడు అనువారలు ముఖ్యులు. భండనాదిత్యుఁడు పట్టవర్ధినీవంశ సంజాతుఁడు. మహాకాలుఁడు కుమారస్వామివంటి బలపరాక్రమతేజ ములు గల మహాయోధుఁడు.

అమ్మరాజు రాజ్యతంత్రదత్తుఁ డయి, రాష్ట్ర కూటవంశము నందలివారలను గొందఱను విడదీసి, వారలకుఁ దనరాజ్యమున గ్రామ ములను మాన్యముగా నిచ్చి, వారిని రాజవిషయాధ్యక్షులుగను, మాండ లికులుగను నియమించెను. ఇట్టివారిలో మనకుఁ దెలియవచ్చినవాఁడు రాష్ట్ర కూటవంశజుఁ డయిన ఇందపరా జొకఁడు.

ఈమహారాజు తనబిరుదముపేరిట గోదావరీనదీతీరమున రాజ మహేంద్రనగరమును గట్టించినాఁ డని లోకప్రసిద్ధి. ఈ నగరము చాళుక్యురాజవంశమునకుఁ గొంతకాల మయినతరువాత రాజధానియై గణన కెక్కినది. [భా. వేం. కృ.]

అమ్మలాచార్యుఁడు — ఒక వైష్ణవకవి. ఘటితశత సువర్సనాచార్యుని కుమారుఁడు. ఇతఁడు ౧౭-వ శతాబ్ది తుదిభాగము

నకో, ౧౮-వ శతాబ్ది మొదటిభాగమునకో చెందినవాఁడై యుండ వచ్చును. ఇతఁడు రచించిన గ్రంథములు యతిరాజవిజయము (దీనికే వేదాంతవిలాస మనియుఁ బేరు), చోలభాణము, వసంతతిలక భాణము. యతిరాజవిజయనాటకమున వైష్ణవమతస్థాపకుఁడగు రామానుజుని దిగ్విజయము, వైష్ణవమతతత్త్వము సన్యోక్తిపరముగ వర్ణింపఁబడినవి.

అమ్మల్లదిన్నె — అనంతపురంజిల్లా తాడిపత్రితాలూకా యందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౪౨౮ (౧౯౩౧).

అమ్మల్లబండకోట — చిత్తూరుజిల్లా మదనపల్లి తా లూకాయందలి యీనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౧౨౪.

అమ్మవారికుప్పం — చిత్తూరుజిల్లా తిరుత్తని తాలూ కాయందలి జమీన్దారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౩౦,౨౪ (౧౯౩౧).

అమ్మవారిపల్లి — చిత్తూరుజిల్లా చిత్తూరు తాలూకా యందలి జమీన్దారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౧౬౯.

అమ్మవారిపాలెం — నెల్లూరుజిల్లా కందుకూరు తా లూకాయందలి యీనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౯౯౪.

అమ్మవారిపేట — నెల్లూరుజిల్లా వేంకటగిరితాలూకా యందలి జమీన్దారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౨౧౭.

అమ్మైనకేటి — బళ్ళారిజిల్లా కుడ్లిగిరితాలూకా యందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౬౦౬.

అమ్మైపల్లి — పశ్చిమగోదావరిజిల్లా కొవ్వూరుతాలూకా యందలి యీనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౧౪౯.

అమ్మాపూర్ — ౧. బొంబాయియందలి కాశేవాడ్ లోని ఒక మిక్కిలి చిన్నసంస్థానము.

౨. బొంబాయియందలి రీవాకాంత లోని ఒక మిక్కిలి చిన్నసంస్థానము.

అమ్మాబాద్ — హైద్రాబాద్ సంస్థానములోని మహా బూజ్ నగరునందలి యొకతాలూకా. దీనివిస్తీర్ణము ౭౨౭ చదరపు మైళ్లు. జనసంఖ్య ౨౦,౮౦౦. ఈతాలూకాలో ౪౬ గ్రామములు కలవు. అందు తొమ్మిది జాగీరుగ్రామములు. అమ్మాబాద్ అను గ్రామము ముఖ్యస్థలము. ఆదాయము ౨౪,౦౦౦ రూపాయలు. ఇటీ వల నిందు క్రొత్తగ్రామాదులు కొన్ని చేర్చిరి. ఇప్పు డిందు జాగీరు గ్రామములు గాక ౬౭ గ్రామము లున్నవి.

అమ్మా — ఒక మహమ్మదీయ యోధుఁడు. 'మొదట నితఁడు మహమ్మదునకు శత్రువుగ నుండెను. కాని, తరువాత, అతని ప్రధానానుచరులలో ఒకఁ డయ్యెను. అతఁడు క్రీ. శ. ౬౩౮-వ సంవత్సరములో ఈజిప్టుదేశమును జయించి ౬౬౩-వ సంవత్సరము

వఱకును పాలించెను. అలెగ్జాండ్రీయాపు స్తకభాండాగారమును తగులఁ జెట్టించినవాఁ డితఁడే యని చెప్పుదురు కాని ఋజువు కాలేదు.

అమ్రేలి — ౧. (తాలూకా) బడోదా సంస్థానమున, అమ్రేలి ప్రాంతమందలి ఒకతాలూకా. దీని విస్తీర్ణము ౨౨౮ చదరపు మైళ్లు. జనసంఖ్య ౫౫,౧౮౩. ఇందు ౫౮ పల్లెలును, ఒక పట్టణమును కలవు. భూమినిస్తురు. ౭౦,౦౦౦ లు.

౨. (పట్టణము) అమ్రేలి ప్రాంతమునకు ముఖ్యపట్టణము. జనసంఖ్య ౧౭,౯౭౭. ఇది తేలీ అనునదియొడ్డున నున్నది. దీనిచుట్టును పూర్వము మంచిప్రాకార ముండెను. దీనిని పూర్వము అమరతల్లి అనుచుండిరి. ఇది కాశీవాడ్ ప్రాంతమునఁగల ముఖ్యమైన ప్రత్తిసంతలలో నొకటి. ఇంగ్లీషువారితరపున నిచ్చట ఒకపాలిటికల్ అసిస్టెంటు ఉండును. అతఁడు బడోదాలో నుండు రెసిడెంటు చేతికిందివాఁడు.

౩. (ప్రాంతము) బడోదా సంస్థానములోని ఒకజిల్లా. ఇది గుజరాత్ లో కాశీవాడ్ దేశమునం దున్నది. దీని విస్తీర్ణము ౧,౨౪౫ చదరపు మైళ్లు. పదునేడు విడివిడి భూఖండములు కలసి యీ ప్రాంత మైనది. వానిలో ఒఖామండల్ తాలూకా యనుదానికి ఉత్తరమున కచ్ జలసంధియు, పశ్చిమమున అరబ్బీసము ద్రమును గలవు. జనసంఖ్య ౧,౭౩,౪౩౬. వీరిలో నూటికి ౯౯ మంది గుజరాతీభాష మాటాడుదురు. ఇందలిభూమిలో విస్తారముభాగము నల్లనిదియు, సారవంత మైనదియు నగును.

ఇందలి గిర్ అనుపట్టణములోని ఆవులు మిక్కిలి ప్రఖ్యాతి కెక్కినవి. నూలుబట్టలు, చౌకపట్టుమీఁద జరీఫనిచేయుట, వెండిపని, కొలఁదిపాటియనుపవస్తువులు తయారుచేయుట ఇక్కడి కళాకాశలములు. ఈ ప్రాంతములో ౭ ప్రత్తిని ఏకునట్టి ఫ్యాక్టరీలు కలవు. ఇందు కోడినార్, ద్వారక, బేట్ అను మూడు సముద్రపురేవులు గలవు. పశ్చిమతీరమందలి మహాక్షేత్రమైన ద్వారక ఇందులోనిదియే.

మొట్టమొదట మహారాష్ట్రులు కాశీవాడ్ దేశముమీఁదికి ఖండే రావు దాఖాడే, ప్రధమదామాజీగాయక్వాడ్ కాలమున వెల్లిరి. కాని రెండవదామాజీ గాయక్వాడ్ ౧౭౩౨ - ౧౭౬౨ కాలమువఱకును ఈ ప్రాంతము వారికి స్వాధీనమైనదికాదు. స్వాధీన మైనతర్వాత పూనా పేషవాయును గాయక్వాడును కలసి ప్రభుత్వము చేయుచుండిరి. ౧౮౧౮ లో పేషాప్రభుత్వ మంతరించినతరువాత కాశీవాడ్ పై నాతనికిఁగల హక్కు ఇంగ్లీషువారికి సంక్రమించెను. గాయక్వాడు నకుఁగల హక్కు వారికే యుండిపోయెను.

ఈ ప్రాంతము రమరమి ౬,౫౦,౦౦౦ రూపాయలు చెల్లును. ఈ జిల్లాలో ఆటు మున్నిపాలిటీలును, ఒకహైస్కూలును, ఒక ఆంగ్లో వర్ నాక్యులరుస్కూలును, ౧౪౮ వర్సాక్యులరుస్కూళ్లును, ౨ సివిల్ ఆసుపత్రులును కలవు.

అమలపిత్తము — (చూడుడు: ఆక్సిజెక్).

అమలపిత్తము — రోగోత్పత్తి కారణము (ఆయుర్వేదము ననుసరించి):— విరుద్ధక్షీర మత్స్యద్యాహారములు, పులుసు, విదాహకరద్రవ్యములు, వమనకరద్రవ్యములు, పులిసినయన్నము, పిత్తమును బ్రకోపింపఁజేసెడియన్నము, పానము అనువానిసేవనము వలనను, వర్షాదిఋతువులవలనను పిత్తము ప్రకోపించి భుజించిన యన్నాదులు జీర్ణము గాక పులిత్రేనువులు వచ్చుటయే అమలపిత్త మని తెలియవలయు.

సామాన్యలక్షణములు:— అందు అజీర్ణము, ఆయాసము, ఓకారములు, దురద, పులిత్రేనువులు, శరీరభారము, హృదయ కంఠములయందు తాపము, దప్పి, భ్రమ, మూర్ఛ, అగ్నిమాంద్యము, గగుర్పాటు, ఒకానొకపుడు చేదుగ పుల్లగ వమనము చేయుట, కడుపులో శూలిండుట - యీ లక్షణములు కల్గినది అమలపిత్తం జనియెఱుంగునది.

గతిభేదముచే ద్వివిధము:— ఇయ్యది అధోగతామలపిత్తము, ఊర్ధ్వగతామలపిత్తము అని గతిభేదముచే ద్వివిధం బగుచున్నది. అందు శరీరమునం దధోభాగమున నానావిధంబులుగ నొకప్పుడు మలాదులు వెడలుటచేత అధోగత - అమలపిత్త మనియు, చేదుగ నయినను పుల్లగ నయినను పలువిధములయిన రంగులతోఁగూడిన పసరు నోటఁ గ్రక్కుచుండుట ఊర్ధ్వగతామలపిత్త మనియు నెఱుఁగఁదగును.

సాధ్యాసాధ్యత:— అమలపిత్తము నూతనముగ జనించినయెడల యత్నముచే సాధింపనగును. చిరకాలజ మయినచో యాప్య మైయుండును. పథ్యనియమము గలవానికి నొకప్పుడు కష్టసాధ్యం బైయుండును (మాధవనిదానము).

పిప్పలీఘృతం:— పిప్పలికషాయములో పిప్పలికల్కమును వేసి ఘృతమును జేర్చి ఘృతపాకవిధి ననుసరించి పాకము గావించి అట్టి ఘృతములో తేనె గలిపి ఉదయమున నేవించినచో అమలపిత్తము శాంతించును (చక్రదత్తుఁడు).

ఖండకూష్మాండము:— బూడిదగుమ్మడికాయరసము నూలు పలములు, ఆవుపాలు, నూలుపలములు ఈ రెంటిని కలిపి ఉసిరికపప్పు చూర్ణమును ఎనిమిదిపలములను వేసి ప్రాయమీద నుంచి సన్న నెగచే ముద్ద యగువఱకును వండి ఉసిరికపప్పునకు సమముగ చక్కెరను చేర్చుకొని రేహ్యపాకముగ దించుకొని జాగ్రత్తపెట్టి యుంచవలెను. దీనిని పూటకు ఆరపలముచొప్పున నేవించినచో అమలపిత్తము శాంతించును (యోగరత్నాకరము).

దశాంగకషాయము:— అడ్డసరము, తిప్పతీగ, పర్పాటకము, నేలవేము, వేము, గుంటగలగర, త్రిఫలములు, కులకము — వీనిని కషా

యము కాచి, తేనె కలిపి నేవించినచో అష్టపిత్తము నిశ్చయముగా శాంతిఁ జెందును (చక్రదత్తుడు).

పథ్యాపథ్యములు:— యవలు, గోదుములు, పెసలు, ప్రాతశాలి ధాన్యము, కాచి చల్లార్చినజలము, కాకరకాయ, ఆరటిపువ్వు, లేత బెదురుమొప్పు, బాగుగ ముదిరిన బూడిదగుమ్మడికాయ, దాడిమికాయ, కఫసిత్తహరములయిన సర్వాన్నపానములు అష్టపిత్తరోగులకు హితకరముగ నుండును. నువ్వులు, మినుములు, ఉలవలు, గొట్టెపాలు, ధాన్యాష్టము, లవణాష్టకటుపదార్థములు, గుర్వన్నము, పెరుగు, మధ్యము-వీనిని అష్టపిత్తరోగులు వర్జింపవలెను (యోగరత్నాకరము).

[గం. దూ.]

అష్టము — ౧. వస్తువులలో నొకటి.

౧. అష్టజనితో కొన్ని ఉపధాతువులు కలసినప్పుడు ఏర్పడుపదార్థము. దీని నింగ్లీషులో ఆసిడ్ అందురు. నీటిలోఁ గలిపినయెడల అష్టము లగును (చూడుఁడు : ఆసిడ్).

అష్టియార — 'అష్టియార' యను మిక్కిలి చిన్న సంస్థానముయొక్క ముఖ్యగ్రామము. ఈ సంస్థానము బొంబాయి రాజధానియందు మాహికాంతయేజస్వీలో నున్నది. అహమదాబాదు పట్టణమున కీశాన్యమున ౩౪ మైళ్లమీఁద నీగ్రామమున్నది. జనసంఖ్య ౧౯౦౧ లో ౧,౪౭౪. ఇం దొకశివాలయమును, తురకలగోరీయను, పురాతనపట్టణముయొక్క జీర్ణావశేషములును గలవు.

అష్టోర — పంజాబునందలి నాభాసంస్థానములో నొక నిజామత్, అనఁగా జిల్లా. దీనివైశాల్యము ౨౯౧ చదరపుమైళ్లు. జనసంఖ్య ౧,౧౫,౦౭౮. ఇందు ౨౨౮ పల్లెలును, నాభాగ్రామమును ఉన్నవి. అంటోహ అనునది రాజధాని. భూమిసిక్కు, సెస్సులు కలసి రు. ౩,౩౦,౦౦౦ లు. భూమి రేగడ, మిక్కిలి సారవంతము; నీరు పైనే పడును. సర్హింద్ కాలువవలన భూములకు నీరు పాటును, చలిజ్వరము ఇతరమయిన జబ్బులు కలవు.

అష్టర్ డం — ఐరోపా ఖండములోని ప్రధాన వ్యాపారస్థానములలో నొకటి. హాలండుదేశపు రాజధాని. రాజు గారు మాత్ర మిందు నివసింపరు. దీని జనసంఖ్య ౬,౪౭,౧౨౦.

అష్టర్ డంనగరము మిక్కిలి పల్లమునం దుండుటచేత, నిందలికట్టడము లన్నియు చాలభాగము ఎత్తయిన తిన్నెలపైఁ గట్టబడి నవి. పెక్కుకాలువలచే నీనగర మనేకదీప్తములుగ విభజింపబడినది. ఈ చిన్నచిన్న లంకలను కలుపుటకు ౯౦౦౦ ల వంతెనలు కలవు. చాల వీధులలో నీటికాలువలు ప్రవహించుచుండును. కాలువల కిరువైపుల నెత్తయిన యిసుకతిన్నెలపై వృక్షపంక్తు లుండును. రాజమందిరము, విశ్వవిద్యాలయభవనములు, వస్తుప్రదర్శనశాల మున్నగునవి కొన్ని యానగరములోని గొప్పకట్టడములు. వజ్రములను తయారుచేయుట

యిందలి ప్రధానపరిశ్రమలలో నొకటి. దీని సముద్రవ్యాపారము మంచి యభివృద్ధిలో నున్నది. ౧౩-వ శతాబ్దిలో అష్టర్ డం ఒక చేపలపల్లెగ నుండినది. ౧౭, ౧౮ శతాబ్దులలో నది ప్రపంచములో నెల్ల నెక్కువ ధనవంతములగు నగరములలో నొకటి యయ్యెను.

అష్ట ర్షు (క్రీ. శ. ౧౭౭౩ - ౧౮౫౭) — విల్లి యమ్ పిట్ అష్ట ర్షు అనునితఁడు లెఫ్టినెంటు జనరల్ విలియమ్ అష్ట ర్షు కుమారుఁడు. ఇతనితల్లి ఎలిజబెత్తు. ఇతఁడు ౧౭౭౩-వ సంవత్సరమున జనవరి ౧౪-వ తేదీని బాత్ నగరమున జన్మించెను. ఇతఁ డెనిమిదేండ్లయీడువాఁ డయియుండఁగనే యితనితండ్రి కాల ధర్మమునొందెను. నాటినుండి యితఁడు పినతండ్రియైన జనరల్ జెఫరీ అష్ట ర్షుయొద్దనే పెరిఁగెను. వారకొహేష్టింగ్సు మొదలయిన వారలు చదివిన వెస్ట్ మినిస్టరు పబ్లిక్ స్కూలునందే యితఁడును చదివి, పిదప ౧౭౯౩ న ఆక్సుఫోర్డునందు పట్టపరీక్షయం దుత్తీర్ణుఁడయ్యెను. కళాశాలవిద్య ముగించినపిదప నాటియాచారము ననుసరించి యూరోపుఖండమున పర్యటనము కావించి, యేయేదేశములగుండా ప్రయాణము కావించెనో యాయాదేశములభాషలనుగూర్చి, యాచార ములనుగూర్చి యధ్యయనము కావించెను. పిదప రాజకీయోద్యోగము నందు నియుక్తుఁడయి ౧౮౦౯ లో సిసిలీకి రాయబారిగను, పిదప నంత కెక్కువయధికారములను వహించి చీనాకు రాయబారిగను వెళ్లెను. ౧౮౦౦ లలో నితఁడు ప్లిమత్ కాంటెస్సును వివాహము కావించుకొనెను. ౧౮౧౫ లో అష్ట ర్షు ప్రభువు ప్రివీకౌన్సిల రయ్యెను. ఆ మఱుసటిసంవత్సరమే యితఁడు చీనాదేశమునకు ప్రత్యేక దౌత్యమును వహించి వెడలెను. ౧౮౧౭ న చీనాదేశముననుండి తిరిగి వచ్చినపిదప కొంతకాల మింగ్లండుననే యుండి రాజకీయములందు పాల్గొనుచు వచ్చెను.

ఇటు లుండ హేష్టింగ్సుప్రభువు హిందూదేశమున గవర్నరు జనరలుగఁ బనిచేయవలసినకాలము పూర్తియయ్యెను. ఆపదవిని మహా వక్తయు, రాజ్యతంత్రనిపుణుఁడును అయిన బార్జికానింగున కొసంగఁగా నతఁడు దానిని నిరాకరించెను. పిదప దానిని అష్ట ర్షుప్రభువున కొసంగ నతఁడంగీకరించెను. నూతనాధికారని యుక్తుఁ డయి యితఁడు ౧౮౨౩ - వ మార్చి నెలలో బయలుదేలి ౧౮౨౩ - వ ఆగష్టు ౧-వ తేదీకి కలకత్తా చేరెను.

అష్ట ర్షుప్రభువు నూతనాధికారమును స్వీకరించిన కొలఁదె కాలమునకే హిందూదేశ ప్రభుత్వమువారికిని, బర్తారాజునకును వైరము సంఘటిల్లినది. ౧౭౬౦ ప్రాంతమున అలౌంప్ర (అలౌంగ్ పయ) అనునతఁ డొక నూతనవంశమును స్థాపించెను. ఈ వంశమువారు కడు సరాక్రమవంతులై శీఘ్రకాలముననే ఉత్తరబర్తాయందలి షాకా నాయకులను, ఐరావతీనదీప్రాంతపు పల్లపుప్రదేశములందును, టెనస్సెరిమునను పాలించుచుండిన తలైంగ్ ప్రభువులను జయించి బర్తాయం దంతటను ధను యధికారమును వ్యాపింపఁజేసిరి; బంగా

దేశము నంటియుండిన అస్సాము, ఆరకాణ్ దేశములనుగూడ వారు జయించిరి. ఆరకాణ్ రాజ్యమును జయించినపిదప చిట్టగాంగును, బంగాళమునందలి కొన్ని యితరభాగములను దమ కొసంగవలసిన దని బర్తావారు ఇంగ్లీషు ప్రభుత్వమును గోరిరి. ౧౮౨౧-౨౨ లో అస్సాము దేశమును జయించినపిదప వారు చిట్టగాంగు దగ్గఱనుండు బ్రిటీషుబహి సేనానివేశాధికారులను దఱిమివైచి బంగాళదేశముపయి దండెత్తుదు మని బెదరించిరి. ఈ కారణమున బ్రిటీషు ప్రభుత్వమువారికిని, బర్తా వారికిని యుద్ధము సంభవించినది. ఇది చరిత్రమున మొదటి బర్తాయుద్ధ (౧౮౨౪ - ౨౬) మని వ్యవహరింపబడుచున్నది.

అష్ట ర్షు ప్రభువు

శీఘ్రకాలముననే కొంత సైన్యము అస్సాముదేశమునకువెళ్లి యచ టినుండి బర్తావారిని దఱిమివైచినది. కాని బర్తావారు చిట్టగాంగు సరి హద్దులందు జరగినయుద్ధమున విజయము నొందిరి. అటుపిదప బర్తావారిని లొంగఁదీయుటకు శీఘ్రకాలముననే మదరాసు ప్రధానసేనాధిపతియైన సర్ ఆర్చిబాల్డ్ కాంబెల్ నాయకత్వమునకొన్ని సేనలు బంగాళాఖాతము మీఁదుగ రంగమునగరమునకుఁ బంపబడినవి. ౧౮౨౪-వ మే ౧౧-వ తేదీని రంగము సులభముగా ఇంగ్లీషువారికి వశమయినది. కాని వర్షము లప్పు డధికముగఁ గురియుచుండుటచేతను, సరఫరాలును, రాకపోకల కానుకూల్యములును లేకపోవుటచేతను ఇంగ్లీషువారు చాలకష్టములపాలయిరి. బర్తావారు రంగమును మరల వశపఱచు కొనవలె నని ప్రయత్నించియు విఫలమనోరథులయి వెనుకకు మరలి పోయిరి. వారి సేనానాయకులలో కడుపరాక్రమవంతుఁడును, గొప్ప వాఁడును అగు మహాబందుల దొనాబి యుద్ధరంగమున హతుఁ డయ్యెను. విజయులైన ఇంగ్లీషువారు మాండలేవైపున కింక సుత్తరదిశకు సాగి

పోయిరి. ప్రతిష్ఠలమునను దూలములతోను, దుంగలతోను అవరోధ నిర్మాణములును గట్టికొని బర్తావారు వానివెనుకనుండి తమ్ముఁదాము సంరక్షించుకొనుచువచ్చిరి. కాని తుదకు వారు ఇంగ్లీషువారికి లోఁబడి పోయిరి. యెండబునగరమునొద్ద నుభయపక్షములవారికి సంధి జరగినది. ఈసంధి ననుసరించి ఇంగ్లీషువారికి అస్సాము, ఆరకాణ్, టెన స్సెరిమ్ రాజ్యములు లభించినవి. యుద్ధనష్టపరిహారముక్రింద పది లక్షలపానులను నాలుగుతడవలలో నింగ్లీషువారికి చెల్లించుట కేర్పాటు జరగెను. బర్తారాజధానియైన ఆవానగరమున రాజాస్థానమున బ్రిటీషు రెసిడెంటు ఉండుటకు నియామకము జరగినది.

అష్ట ర్షు ప్రభువు గవర్నరు జనరలుగ నుండినకాలమున జరగిన మఱియొక ముఖ్యవిషయము భరతపురపుముట్టడి. బర్తాయుద్ధమువలన హిందూదేశమునందుఁ గొంత కలవరము జనించినది. ఈయుద్ధము ప్రారంభదశలో ఇంగ్లీషువారికిఁ గలిగిన యపజయములు గొప్ప యుపద్రవములుగ నభివర్ణితము లయినవి. పటాలములనుండి వెడల నడపఁబడిన సిపాయిలలోను, స్వతంత్రులుగను సామంతులుగను పాలించుచుండిన కొందఱు సంస్థానాధిపతులలోను అశాంతి రేకెత్తి వర్ధిల్లుచుండెను. ఈ యశాంతికి ఫలముగ చాలనోటుల నింగ్లీషువారి మీఁద తిరుగఁబాటులు పెక్కులు జరగినవి. వీనిలో ప్రసిద్ధమయినది భరతపురకలహము.

భరతపురసంస్థానము జాట్ కుటుంబమువారి పరిపాలనముక్రింద నుండెను. ఏడేండ్ల యీడుగలబాలుఁ డొకఁడు ౧౮౨౧-న సింహాసన మెక్కిను. తండ్రి యనంతరము ఆసంస్థానమునకు రాజు కావలసివాఁ డాబాలుఁడే యని హిందూదేశ ప్రభుత్వమువారుకూడ నంగీకరించిరి. ఈ క్రొత్తరాజు చిన్నవాఁడయినందున అతని మేనమామ సంరక్షకుఁ డుగ నుండి రాజ్యకార్యములను నిర్వహించుచుండెను. ఇంతలో నతని బంధువు దుర్జనలా లనునతఁడు ఆబాలుని కారాగృహమున బంధించి, యాతని మేనమామను గడతేర్చి సంస్థానాధిపత్యమును స్వీకరించెను. బాలునిపక్షమును వహించి హిందూదేశ ప్రభుత్వమువారు దుర్జన లాలుపై పగఁ బ్రకటించిరి. అసతికాలముననే నూతన ప్రధానసేనాధి పతి కంబర్షియరు ప్రభువు నాయకత్వమున బ్రిటీషు సైన్యములు భరతపురదుర్గమును ౧౮౨౧-వ డిసెంబరు ౧౦-వ తేదీని ముట్టడించి నవి. దుర్గమున సైనికులు కొలఁదిమందిమాత్ర మే యుండినను ఇంగ్లీషు ప్రభుత్వమునెడల నసంతృప్తి వహించిన మహారాష్ట్రులును, రాజపుత్రు లును దుర్జనలాలు సైన్యమునందుఁ జేరిరి. అయినను విధి ప్రతికూలముగ నుండుటచేత నాదుర్గము ఇంగ్లీషువారికి ౧౮౨౬-వ జనవరి ౧౮-వ తేదీని వశమయినది. యుద్ధరంగముననుండి తప్పించుకొనిపోవు చుండఁగా దుర్జనలాలు పట్టువడెను. అతనిని మొదట అలహాబాదు నందును, పిదప కాశీయందును కైదీగ నుంచిరి. అంతవఱకు కారా గారనిర్బంధమున నుండిన బాలరాజు మరల సింహాసనస్థుఁ డయ్యెను. చలనమునొందిన బ్రిటీషు ప్రభుత్వమువారి కీర్తిప్రతిష్ఠలు ఈ భరత పురదుర్గవిజయమువలన మరల ప్రతిష్ఠితము లయినవి.

బర్హాయుద్ధముసందర్భమున జరిగిన మఱియొకవిషయము గమనింపవలసినది కలదు. బర్హాయుద్ధమునందుఁ బోరాడుటకు వెళ్లిన సైన్యములలో మద్రాసుననుండి వెళ్లినవి యొక్కవ; బంగాళముననుండి వెళ్లినవి తక్కువ. మద్రాసు సైనికులు చాలవఱకు హీనవర్ణములవారు. బంగాళదేశపు సైనికులలోఁ జాలమంది అగ్రవర్ణములవారు కలరు. వారు నౌకలమీఁదుగ సముద్రప్రయాణము చేసినయెడలఁ దమవర్ణమునకు భంగముకలుగునని వారిలోఁ జాలమంది బర్హాయుద్ధమున కరుగనిరాకరించిరి. ఈకారణమువలనను, మఱి కొన్ని యితరకారణములవలనను కలకత్తాదగ్గఱనున్న బారక్పూరునందున్న సేనలో నసంతృప్తి క్రమముగా హెచ్చి యచట విప్లవము రేగినది. త్వరితముగనే యిది యణచివేయఁబడినది కాని బ్రిటీషు ప్రభుత్వము క్రిందనున్న సిపాయిల సేనలలోఁ గ్రమముగఁ బెరుగుచుండిన యసంతృప్తి కిది ముఖ్యనూచనగ సంభావింపఁబడినది.

అహ్మద్ స్ట్రప్రభువు తన యుద్ధోగకాలపరిసమాప్తియైన పిదప ౧౮౨౮ న ఇంగ్లాండున కరిగెను. అటుపిదప నాతనిజీవితమునఁ బేర్కొనఁదగిన విశేషము లేవియు లేవు. అహ్మద్ స్ట్రప్రభువుభార్య ౧౮౩౭-వ సంవత్సరమున కాలధర్తము నొందెను. రెండేండ్లయనంతర మతఁడు మరల వివాహము చేసికొనెను. అతడు ౧౮౫౭-వ సంవత్సరము మార్చి ౧౩-వ తేదీన తన యెనుబదినాలుగవసంవత్సరమున మృతి నొందెను.

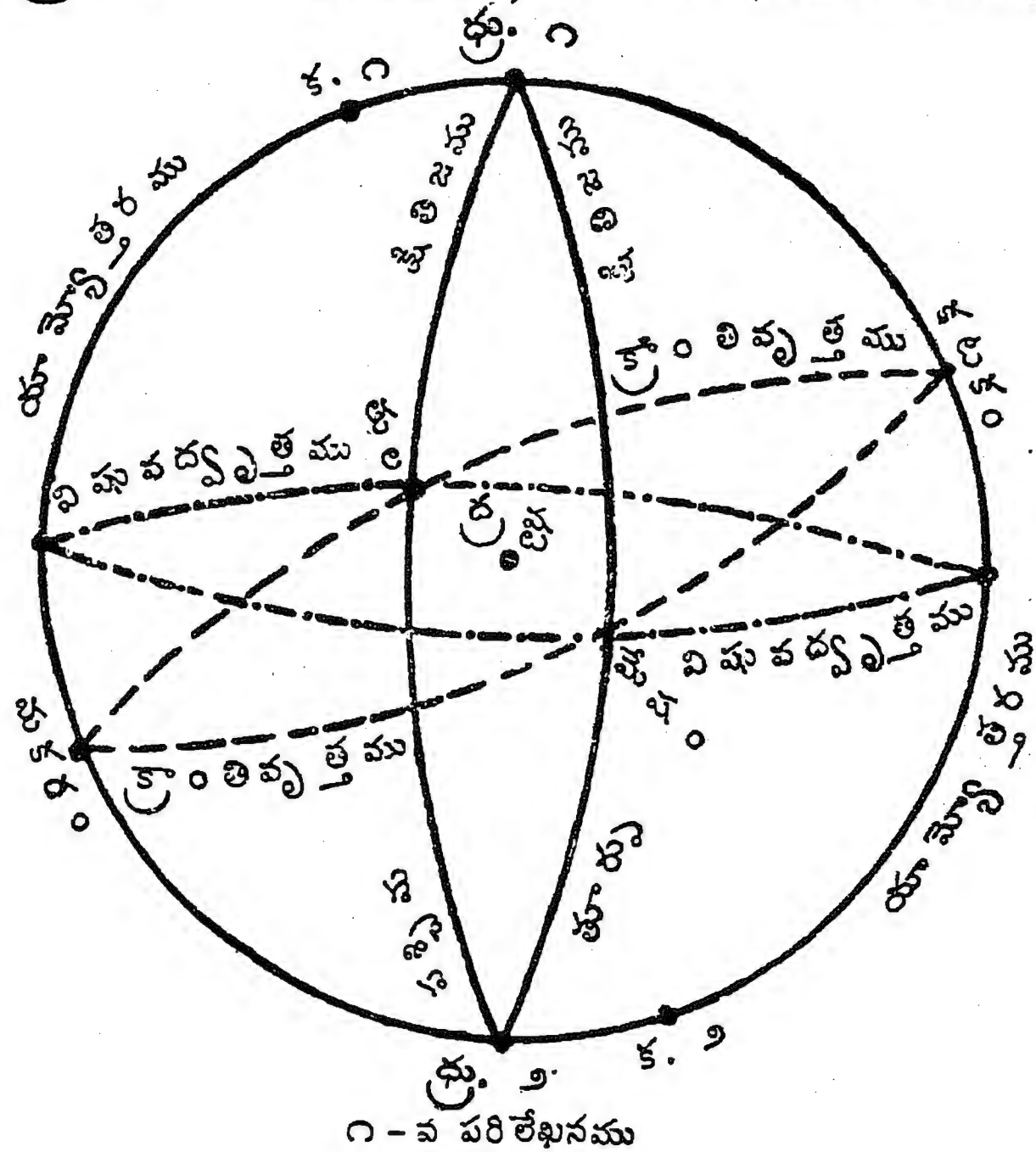
అయతి — నహువరాజు నల్లరు పుత్రులలో నాలవవాడు.

అయనంబాకం — చిత్తూరుజిల్లా పుత్తూరుతాలూకాయందలి జమీందారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౬౨౧.

అయనము — అయన మనఁగా మార్గము. ఇది జ్యోతిశ్శాస్త్రమందలి పరిభాషలో ఉత్తరాయణ మనియు, దక్షిణాయన మనియు వ్యవహరింపఁబడుచున్నది, అనఁగా ఉత్తరమార్గ మనియు, దక్షిణమార్గ మనియు అర్థము. 'ఉత్తరాయణ'మందు 'ణ' కారము 'రషభాస్యం నో ణస్సమానపదే' అను పాణిని ౮-౪-౧ నూత్ర ప్రకారము సిద్ధించును. ఇక నుత్తరమార్గ మేమి? దక్షిణమార్గ మేమి? అని విచారితము.

ఆకాశమందు గ్రహములు సంచరించుమార్గ మొకటి గలదు. అందు ప్రతిగ్రహమునకు నొక్కొకమార్గము వాస్తవముగాఁ గలదు. వీనినే గ్రహముల కక్ష్యవృత్తము(Arbits) లందురు. కాని ఇవి చంచలములు, అనఁగా ఇప్పు డున్న కక్ష్యలు మఱికొంతకాలమునకు మార్పు చెందును. ఇందు నియత మగు మార్గ మొకటి గలదు. దీని ననుసరించియే యెల్లప్పుడును సూర్యసంచార ముండును. ఈ సూర్య సంచారమార్గమునకే (Sun's path in the Heavens) క్రాంతివృత్త (Ecliptic) మని పేరు. ఈవృత్తస్వరూపము బోధపడిననేకాని ఉత్తర, దక్షిణమార్గ భేదము బోధపడదు. కావున ఈవృత్త

మును, ఖగోళమును కొంత విమర్శింతము. ఇ దంతయు భావనాత్మక శాస్త్రము (Imaginary Science). ౧-వ పరిలేఖనము చూడుడు.

ధృ. ౧. మే. ధృ. = తూర్పుక్షీతిజము. ధృ. ౧, తు, ధృ. = పశ్చిమక్షీతిజము. క్షీతిజ మనఁగా భూమ్యాకాశములు రెండును కలసి నట్లుగా మన కగపడు ప్రదేశము (Horizon). ధృ. = ఉత్తర ధ్రువము (North Pole), ధృ. = దక్షిణ ధ్రువము (South Pole), క. ౧ = ఉత్తర కదంబము (Arctic), క. ౨ = దక్షిణకదంబము (Antarctic), (మ, ధృ. క. ౧, క. ౨, ధృ. ౧, క. ౨, భ.) = యామ్యాత్తరవృత్తము (Meridian), (మ. మే. క. తు) = క్రాంతివృత్తము (Ecliptic), (భ. తు. మే) = విషువ ద్వృత్తము (Celestial Equator), భ = భుమధ్యము (zenith), మే = మేషము, తు = తుల, మ = మకరము, క = కటకము.

ఇందు ధ్రువమున కాకర్షణశక్తి మొదలగు విశేషశక్తులు గలవు. ఈ ధ్రువమును మధ్యగా నుంచుకొని యేర్పడినవృత్తమే (Circle) విషువద్వృత్తము, అనఁగా రెండు ధ్రువములకును మధ్యగ నుండు వృత్తము. సూర్యుఁ డీవృత్తగతుఁ డైనపుడు రాత్రియుఁబగలు నన్ని దేశములందును సమానముగ నుండును. ప్రస్తుతమందు మార్చి ౨౧-వ తేదీయందును, సెప్టెంబరు ౨౩-వ తేదీయందును సూర్యుఁ డీవృత్త గతుఁ డగును. ఈ ధ్రువములకు ప్రస్తుతకాలమున ౨౩^౧/_౨ డిగ్రీలదూరములో 'కదంబ' మను బిందువు గలదు. ఈకదంబముల మధ్య నుంచు కొని యేర్పడినవృత్తమే క్రాంతివృత్తము. ఈ ధ్రువకదంబములంతరమునకే పరమక్రాంతి (Obliquity of the Ecliptic) యని పేరు. ఈదూరము సుమారు ౧౨,౦౦౦ ల సంవత్సరముల క్రిందట ౨౫ డిగ్రీలుండెడిది. అప్పటనుండి కాలక్రమమున తగ్గుచు ఇప్పుడు ౨౩^౧/_౨ డిగ్రీలయినది. ఇకముందు ౧౨,౦౦౦ ల సంవత్సరములకు ౨౨ డిగ్రీలు కా

నీమూరము క్రమముగ తగ్గి వృత్తములు రెండును కలయును. అటనుండి మకరాదివఱకును విషువద్వృత్తమునకు దక్షిణముగ క్రాంతివృత్తమునకుఁగల దూరము క్రమముగ పెరుఁగును. మకరమం దీదక్షిణాంతరము పరమము (Maximum). అటనుండి ఉత్తరమువైపునకు (Direction) మార్గము తిరుగును. ఆమకరముననుండి మేషమువఱకు నీదక్షిణదూరము క్రమముగ తగ్గుచు మేషాదియందు రెండువృత్తములు కలయును. ఇందు క్రాంతివృత్తమే సూర్యమార్గము. ఇది కటకాదినుండి మకరాదివఱకును దక్షిణముగాను, మకరాదినుండి కటకాదివఱకు నుత్తరముగాను ఉండును. అందుచే దక్షిణముగా నున్నమార్గము దక్షిణాయన మనియు, ఉత్తరముగా నున్నమార్గము ఉత్తరాయణ మనియు వ్యవహరింపఁబడుచున్నవి. ఇ దంతయు ౨-వ పరిలేఖనమందు స్పష్టమగుచున్నది. ఉత్తరాయణమందు దేవస్థాన మగు ఉత్తరధ్రువ ప్రాంతభాగము దృశ్యమగుటచే ఆకాలము దేవప్రీతికర మనియు, దక్షిణాయనమందు దక్షిణధ్రువ ప్రాంతమందలి పితృలోకము దృశ్యమగుటచే ఆకాలము పితృప్రీతికర మనియు మనవారు వ్యవహరించుట సనుంజనముగనే కన్పడుచున్నది. ప్రస్తుతకాలమందు ౨౧-వ జూన్ మొదలు ౨౨-వ డిసెంబరువఱకును సూర్యుఁడు దక్షిణమార్గమందుండుటచే దక్షిణాయనమును, ౨౨-వ డిసెంబరు మొదలు ౨౧-వ జూన్ వఱకును సూర్యుఁడు ఉత్తరమార్గమందుండుటచే ఉత్తరాయణమును గల్గుచున్నవి.

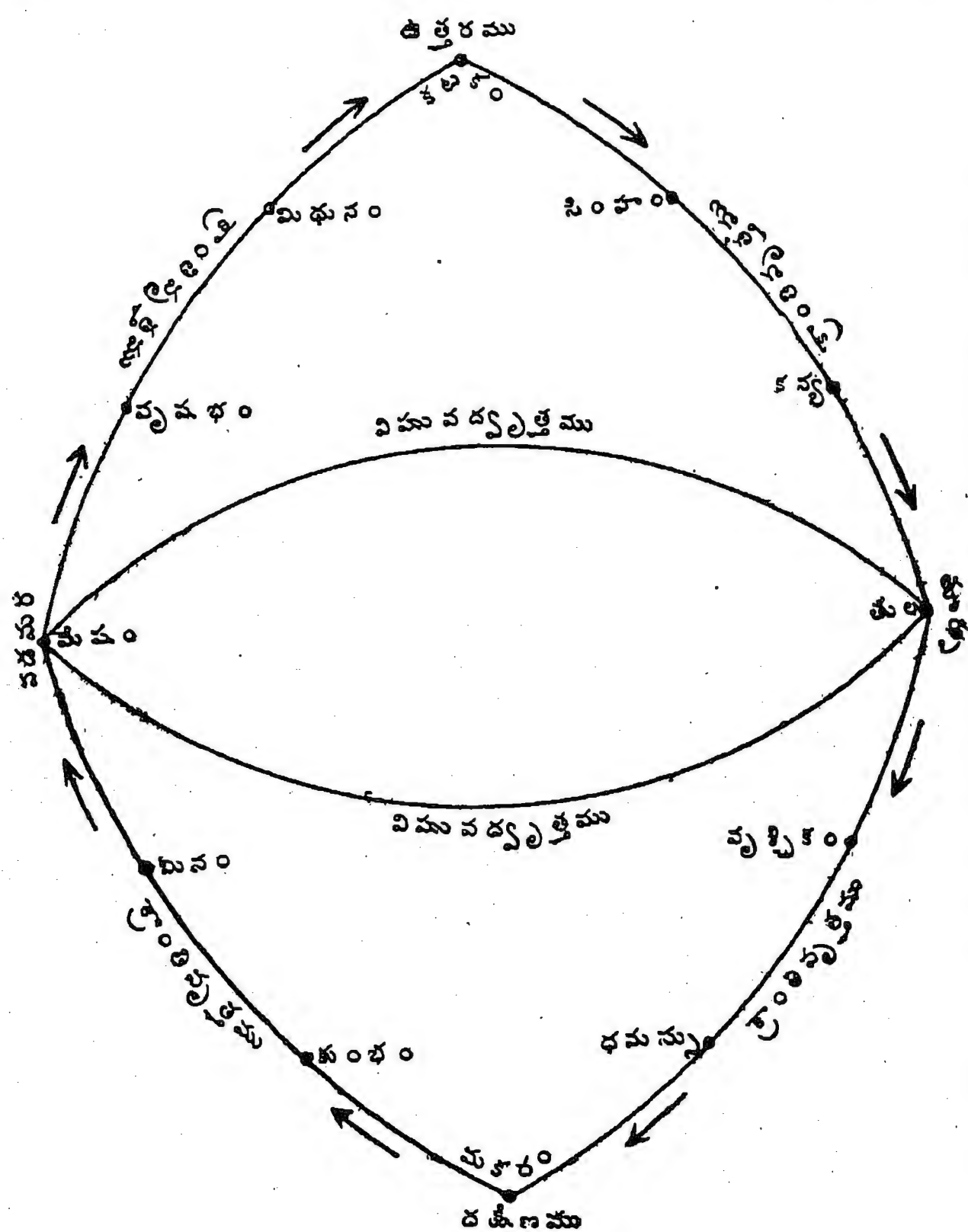
[**ဗိ. ပုံ. နာ.**]

అయలూరి వారి పత్రి— నెల్లూరుజిల్లా కనిగిరి తాలూకా
యందలి జమీన్దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౫౫౨.

అయ వా హ ము — భారతవర్షి యదేశము.

అయ్య శ్శిరుడు — కశ్యపునివలన దనువునకుఁ గలిగిన
దానవులలో నొకఁడు.

అయినా పరగణా — సంయుక్తప్రాంతములందలి ఫతే
పూరుజిల్లా, ఘాజీపూరుతాలూకాలో నొకపరగణా. దీనివైశాల్యము
౪౦,౫ చ. మైళ్లు. జిల్లా మొత్తముమీద తక్కిన పరగణాలన్నిటిలో
కన్న దీనిలోని భూములు మిక్కిలి సారవంతములయినవి. జనసంఖ్య
యించుమించుగ ౧౫,౦౦౦ ఉండును. వ్యవసాయమున కిచట మంచి
సదుపాయములు కలవు. ౧౮౯౭-వ సంవత్సరపు కఱపుదెబ్బ యీ పర
గణాకు ఎక్కువగఁ దగిలినది. మొదట నిది అలహాబాదుజిల్లాకుఁ
జెందియుండెడిది. ౧౮౨౬-వ సంవత్సరమున ఫతేహాపూరుజిల్లాకుఁ
జేర్పఁబడినది.

౨ - వ పరిలేఖనము

౨-వ పరిలేఖనము చూడుడు. మేషము (Aeris), కటకము (Cancer), తులాది (Libra), మకరము (Capricorn). నక్షత్రము లన్నియు మొదటిఅక్షరముచే నుదాహరింపబడినవి. ఈపరిలేఖనమున మేషము మొదలు కటకమువఱకును విషువద్వృత్తమున నుండి ఉత్తరముగ క్రాంతివృత్తమునకుఁగల దూరము క్రమముగ పెరుగును. కటకమునొద్ద నీదూరము పరమము. అటనుండి దక్షిణము వైపునకు (Direction) మార్గము తిరుగును. అటనుండి తులాదివఱకు

అయస్కాంతము — అయస్కాంత మనఁగా నూదంటురాయి. ఇనుముతోఁ జేయఁబడిననూది, పాళీ, మొదలగు వస్తువుల నాకర్షించుగుణమును గలిగియుండుటచే నిది అయస్కాంత మనఁబడును (చూడుఁడు : మేగ్నెటిజమ్).

ఆయుర్వేదము ననుసరించి:— ఇనుము ముండము (ఇనుము), తీక్ష్ణము (ఉక్కు), కాంతము (నూదంటురాయి) అని మూడువిధములు. అందు కాంతమునకు అయస్కాంత మను నామాంతరముగూడఁ గలదు. మరల నీఅయస్కాంతము భ్రామకము, చుంబకము, కర్షకము, ద్రావకము, రోమకాంతము అను భేదములు గలదిగ పరిగణింపఁబడుచున్నది. మరల వీనిలో నొక్కొక్కటియు ఏకముఖము, ద్విముఖము, త్రిముఖము, చతుర్ముఖము, పంచముఖము, సర్వతోముఖము అనుపేర్లతో వ్యవహరింపఁబడుచున్నది. ఏకముఖ మన నూదంటురాయియొక్క యేకముఖమునందే నూదు లాకర్షింపఁబడును. ద్విముఖ మనఁగా, రెండుకోణములయందు మాత్రము నూదు లాకర్షింపఁబడును. ఇటులే త్రిముఖ, చతుర్ముఖముల యందుఁగూడ నూదు లాకర్షింపఁబడును. సర్వతోముఖ మనురాయి యొక్క యన్నికోణములయందును, పైభాగమున క్రిందుభాగమునఁ గూడ నూదు లాకర్షింపఁబడును. ఇందు ఏకద్విత్రిచతుష్పంచసర్వతోముఖములలో క్రమముగా నొకదానికంటె నొకటి గుణాధిక్యము గల దైయుండును. కాంతము పీత కృష్ణ రక్తవర్ణములచే త్రివిధము. పీతము స్పర్శవేధిక్రియయందును, కృష్ణము రసాయనప్రక్రియలయందును, రక్తము రసబంధనక్రియలయందును ప్రశస్తములు (రసరత్న సముచ్చయము).

శోధన:— శోధనవిధానము లనేక మున్నను సర్వసామాన్యముగ నిష్పపండ్రసము, కలి, పులిచల్ల అనువానిలో ప్రతిదానియందు నేడేసిమార్లు వేసి యేడేసిగడియ లెండ నెండించిన శుద్ధి యగును (బసవరాజీయము). కుందేటిరక్తముతో తడిపి ఏడుపర్యాయములు ఎండ నెండించినను శుద్ధియగును (ర. ర. సుధా).

మారణవిధానము:— కాంతలోహచార్ణమునకు సముముగ బెల్లమును గంధకమును కలిపి ఖల్వమున మర్చించి ఇరువదిపుటంబు లిడిన భస్మమగును. ఈ భస్మమును తెల్లగలిజేరు-ఆకురసముతో నూటి పది పుటంబు లిడిన నెట్టిగ సింహించును (ర. ప్ర. సుధా).

కాంతసిందూరము:— ఇట్లు శోధన మారణవిధానము లనేకము లనేక గ్రంథములయందు వేర్వేరుగఁ గన్పట్టుచున్నవి. ఇచట నొకటి రెండుమాత్రము వివరింపఁబడినవి.

గుణములు:— ఇది శీతవీర్యము గలది. ప్రధానరసము మధురము. అనురసము కషాయము. ఆయుష్కరము, ధాతువివర్ధనము, త్రిదోషహరము. ఇట్టిగుణములు గలదై త్రణ మేహ-కుష్ఠ స్త్రీహ ఉదరక్రిమిరోగములను నాశనము చేయునదిగ నున్నది. మఱియు పొండుపును బోనడఁచును. క్షయరోగమును నశింపజేయును. కాస,

భ్రమ, గుల్మ, శూల మొదలగురోగములను బోకడచి శరీరమునకు కాంతి నిచ్చును (యోగరత్నాకరము).

అనుపానములు:— కాంతభస్మమును త్రిఫలములతో నేవించినచో వలీపలితములు, త్రికటుకములు గంటుబారంగి - వీనితో నేవించినచో ధాతుక్షయము, శర్కర చాతుర్జాతకము - వీనితో నేవించినచో రక్తపిత్తము, గలిజేరు ఆపుపాలు - వీనితో నేవించినచో దౌర్బల్యము, కేవలము గలిజేరురసముతో నేవించినచో పాండువు, పసపు పిప్పలి తేనె - వీనితో నేవించినచో ౨౦ మేహములు, శిలాజతుతో నేవించినచో మూత్రకృచ్ఛము, అడ్డసరము పిప్పళ్లు ద్రాక్ష తేనె - వీనితో లోహచార్ణమును కలిపి మాత్రలు చేసి ఉదయమున నేవించినచో అయిదువిధములగు కాసరోగములు, తాంబూలముతో నేవించినచో అగ్నిమాంద్యము శాంతించును (యోగరత్నాకరము).

కాంతముకలసినయోషధము:— ఆయుర్వేదమునందు కాంతము గలసిన యోషధములు సుప్రసిద్ధములు. వానిలో బసవరాజీయమునఁ జెప్పఁబడినకాంతవల్లభరసము, రనేంద్రసారసంగ్రహమందలి కాలాగ్ని రుద్రరసము, చరకసంహితయందలి లోహరసానయము, నవాయస చూర్ణము, అష్టాంగహృదయమందలి యశుతి ముఖ్యముగ చూడనగును.

[గం. దూ.]

అయస్కాంగిరసఁడు — ఋగ్వేదమునం దితని పేరు రెండుసార్లు వచ్చినది (గం. ౬౭, ౧; ౧౦౮, ౮). ఋగ్వేదమందలి కొన్ని ఋక్కుల నీతఁడు రచించినట్లు అనుక్రమణిలోఁ జెప్పఁబడియున్నది. ఈతఁడు రచించిన మంత్రములు ఋగ్వే. ౯. ౪౪-౪౬; ౧౦. ౬౭ - ౬౮.

శున శ్వేపునిఁ జంపఁదలఁచిన రాజనూయమునందు నితఁడు ఉద్ధాతగా నుండెను. ఇతఁడు యజ్ఞయాగాదిక్రతు విధానమును చక్కఁగ నెఱిగినవాఁడు (పంచవింశ బ్రాహ్మణము; ౧౪. ౩, ౨౨, ౧౬. ౧౨, ౪; బృహదారణ్యకోపనిషత్తు; ౧. ౩, ౮. ౧౯. ౨౪; కాశీతక బ్రాహ్మణము; ౩౦. ౬). ఇతఁ డాధూతిత్వప్రయోగ శిష్యుఁడు (బృహ. ౬; ౨౯, ౬, ౩. ౪. ౬, ౩).

అయస్థాణుఁడు — శాలువాయణుఁడు అధ్వర్యుఁడు గాఁగల గృహపతి. ఈతఁడు తనయధ్వర్యునకుఁ గొన్ని యజ్ఞపాత్రల నెట్లెట్లుపయోగింపవలసినది నేర్పెను (శతపథబ్రాహ్మణము., ౧౧-౪, ౨, ౧౭).

అయాస్యఁడు — ఆంగిరస గోత్రోత్పన్నుఁడైన యొక ఋషి. ఆయనవంశజులను ఆయాస్య లందురు. ఇతఁడు వారి శృంధ్రుని యజ్ఞమునందు ఉద్ధాతగా నుండెను (భార; సభా, ఆ. ౧౨).

అయి — అస్సామురాష్ట్రములోని యొక చిన్ననది. బ్రహ్మ పుత్రకు ఉపనదిగ నున్నది. ఇంచుమించుగ ౧౦౦ మైళ్లపాడు

వుండును. అడవులలోనుండియే యిది యెక్కువగఁ బ్రవహించుచున్నది. ఈనది చిన్నచిన్నపడవలు ప్రయాణముచేయుటకుమాత్రమనుకూలముగ నుండును.

అయిజల్ — ఇది లుశాయీ జిల్లాకు ముఖ్యపట్టణము. జిల్లాకు ముఖ్యపట్టణమయినను ఊరు చిన్నదే. దీనిజనసంఖ్య ౨,౫౦౦. అయిజల్ పట్టణము ౩,౫౦౦ అడుగులయెత్తున నున్న యొక కొండ మీఁద నున్నది. ఇందుచే నీటిసౌకర్య మిచ్చుట తక్కువయైనది. దానికై ఎక్కువధనము ఖర్చుచేసి తగిన యేర్పాట్లు చేయఁబడినవి. ఎప్పుడును విడువక యిచ్చుట నొక సైనికదళ ముండును.

అయితంపాడు — నెల్లూరుజిల్లా కావలి తాలూకాయందలి యీనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౧౪౪.

అయితంపూడి — పశ్చిమగోదావరిజిల్లా తణుకు తాలూకాయందలి యీనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౯౭౮.

అయితేపల్లి — చిత్తూరుజిల్లా చంద్రగిరి తాలూకాలో నిది యొకపల్లె. జనసంఖ్య ౧,౧౪౨. ఇనుము సున్నపురాయి యిచ్చుట దొరకును. ఆ యినుముతో నాగళ్లు చేయుదురు.

అయినంపూడి — కృష్ణజిల్లా దీవితాలూకాయందలి యీనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౧౪౧ (౧౯౩౧).

అయినముక్కల — కర్నూలుజిల్లా మార్కాపురం తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౨,౧౫౩. (౧౯౩౧).

అయినవల్లి — గోదావరిజిల్లా అమలాపురము తాలూకాలో ఒకపల్లె. జనసంఖ్య ౩,౩౬౩. ఇచ్చట సుప్రసిద్ధమయిన సిద్ధి వినాయకదేవాలయ మొకటి కలదు. బులుసు అచ్చయ్య పాపయ్య శాస్త్రి లనఁబరఁగిన ప్రఖ్యాతసంస్కృతవిద్వాంసుల కిది జన్మస్థలము. తుణము క్షేత్ర మనుక్షేత్ర మొకటి దీనికి మజరా.

అయినవీడు — చిత్తూరుజిల్లా చిత్తూరు తాలూకాయందలి జమీన్దారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౧౨౭.

అయినహల్లి — బల్లారిజిల్లా కుడ్లిగితాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౨,౦౨౨ (౧౯౩౧).

అయినాపురం — తూర్పుగోదావరిజిల్లా అమలాపురం తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౪,౦౫౫ (౧౯౩౧).

అయిరాల — చిత్తూరుజిల్లా చిత్తూరుతాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౮౬౯ (౧౯౩౧).

అయిలాపుల్ రురి — వంగదేశములోని అంతాళి తాణాలోని యొక ప్రదేశము. రెండుగ్రామములు కలసి యీపేరను

బిలువఁబడుచున్నది. ౧౮౦౫-వ సంవత్సరమున నీ ప్రదేశము అడవులతో నిండియుండెడిది. అప్పటి దీనివైశాల్యము ౪౪,౦౦౦ ఎకరములు. దీనిపై వచ్చు ప్రభుత్వాదాయము అప్పటికి రు ౩౭౨ లు. ప్రస్తుతమున నిది థక్కా నవాబునకుఁ జెందియున్నది. దీనివలన నవాబునకు ఇప్పుడు ఇంచుమించుగ నొక లక్షరూపాయల యాదాయము వచ్చును.

అయిల్ ఉద్దీన్ (షేక్) — ఇతఁడు విజాపుర వాసియగు నొక ముసల్మానుకవి. బహమనీసుల్తానగు అల్లా ఉద్దీన్ హసన్ కాలమువాఁడు. 'మల్లీకత్', 'కితాబ్ ఉల్ అన్వార్' అను గ్రంథములను వ్రాసెను. ఇందు హిందూస్థానమునందలి మహమ్మదీయసాధువులచరిత్రము వర్ణింపఁబడినది.

అయుఁడు — రెండవ స్వారోచిష మన్వంతరమునందలి ప్రజాపతి. వసిష్ఠునిపుత్రుఁడు.

అయుతజిత్తు — యాదవుఁడు. క్రొవ్వాజ్యమఘక్రథ వంశీయుడైన సాత్యతరాజుయొక్క మనుమఁడు. భజమంతునకు బాహ్యక యను రెండవభార్యయందుఁ బుట్టిన ముగ్గురు కుమారులలో నొక్కఁడు.

అయుతాయువు — ౧. (నూ. వం.) ఇక్ష్వాకు కులోత్పన్నుడైన సింధుద్వీపుని కొడుకు. ఋతుపర్ణుఁ డితని కుమారుఁడు.

౨. (చం. వం.) ఉపరిచరవసు రాజుయొక్క వంశజుడగు శ్రుతశ్రవరాజుయొక్క పుత్రుఁడు. ఇతనికొడుకు నిరమిత్తుఁడు.

అయుతుఁడు — (చం. వం) పురుకులోత్పన్నుడైన, అజమీధునికాఖిలోనివాఁడగు జహ్నువసు రాజుయొక్క సంతతివాఁడైన రాధికరాజుపుత్రుఁడు. ఇతని కయుతాయు వనియు నామాంతరము గలదు.

అయుధియా — సయాముదేశమునందలి ఒక పురాతన నగరము. బ్యాంకాక్ నగరమున కిది ౪౨ మైళ్లదూరమున నున్నది. వర్తక మిచ్చుట మంచియభివృద్ధిలో నున్నది. వ్యవసాయమునకు సంబంధించినపనిముట్లవ్యాపారమే యిచ్చట ఎక్కువగ నుండును. ౪౦౦౦ సంవత్సరములకన్న నెక్కువకాల మిది సయాముదేశమునకు రాజధానిగ నుండెను. ఇచ్చటి ప్రాచీనావశేషములు పురాతనవస్తుసంశోధనమున నెక్కువగ నుపయోగించునవిగ నుండుటచే వాని నన్నిటిని దీసి యచ్చటి వస్తుప్రదర్శనాలయమున (Museum) జాగ్రత్తపఱచి యున్నారు. ఇప్పుడు దీనిపేరు 'త్రంగ్ కావో'. సయాములోని ఎక్కువ యైశ్వర్యవంతములగు భాగములలో, అందముగల ప్రదేశములలో నిది యొకటి. ఇది హైకమిషనరుపరిపాలనమున నున్నది.

పూర్వపురాణాలు వేసవిలో నివసించుటకుఁ గట్టించుకొన్న మందిరము ననే యిప్పుడు ప్రభుత్వకార్యాలయము గలదు. పూర్వవైభవమును దెలుపు చిహ్నము లిప్పటికి నిం దెన్నియో కలవు. ౧౫౫౫ - ౧౭౬౭ సంవత్సరములలో రెండుసార్లు బ్రాహ్మజాతివారు దీనిని పాడు వఱచిరి.

అయూర్బ — ఇతఁడు మహమ్మదీయపైగంబరులలో నొకఁడు. నిశ్చలుఁడైన దైవభక్తుఁడు. శాంతమూర్తి. ఈ సామ్రాజాతికిఁ జెందినవాఁడు. ఇతనిభార్య యూసఫ్ కుమారుఁడైన ఎఫె శేముకూతురగు రామేహా యని కొందఱును, మనాసేన్ యొక్క పుత్రిక మఖీర్ అని మఱి కొందఱును వచించుదురు. ఇతఁడు మహా ధనికుఁడు. అపరిమితమైన ధనధాన్యసమృద్ధితోఁ దులఁదూఁగుచుండియు నితఁ డనారతము దైవోపాసనయందు మగ్నుఁడై కాలము గడపు చుండెను. భగవంతుఁ డితనిభక్తిని బరీక్షింప నెంచి యనేకప్రకారములగు కష్టములకుఁ బాలుచేసెను. అమితధనవంతుఁ డయ్యును దైవోపహతుఁడై కొలఁదికాలములోపలనే యైశ్వర్యము నంతయుఁ గోలుపోయెను. దైవనియోగంబున నితని మహావిశాలప్రాసాదము నేలం గూల నితనిబిడ్డ లాయింటిక్రిందఁ బడి మడిసిరి. ఇంతటితో నితనిదైవభక్తి లేశమైనను గొఱతవడలేదు. అంత భయంకరరోగము లితని నాక్రమించెను. శరీర మంతయు వ్రణపూరితమై కుల్లి దుర్గంధము వెడలించుచు నూరిబయటఁ బడియుండ నితనిసమీపమున కెవ్వరును బోవుటకు సాహసంపరైరి. కాని యితనిభార్యమాత్రము నిరంతర మెడఁబాయ కితనినేన సలుపుచుండెడిది. దగ్గఱ ధనము లేకపోవ నీపత్నివ్రతాతిలకము పరిశ్రమములమున ధన మార్జించి తనపెనిమిటిని గాపాడెను. ఎట్లయ్యు నబలయొకదా! దారిద్ర్యాంధ కారమున నీమె వివేకదృష్టి మందగించిపోవ నొకమా టీమె నైతాను దుర్బోధనములకు లొంగి తనమగనిదగ్గఱ కేగి దైవమును వదలి నైతానును గొలుపుఁ డనియు, నాలాగు చేసినచో కష్టము లన్నియుఁ బాయు ననియు నతనితో వచించెను. అంత నతఁడు కోపపరి పూర్ణుఁడై యామెను ధిక్కరించుటయొకాక శరీరము బాగైనపిదప నామెపని పట్టించెద నని కసరి వెడలనడచెను. అంత నితని నిశ్చల భక్తికి మెచ్చి భగవంతుఁ డీయనపై మరల ననుగ్రహ మూనెను. శరీరము రోగరహితమై కాలక్రమమునఁ బోయినభాగ్యముకూడ మరల వచ్చినది. ఇతనిభార్య సౌందర్యాకృతి దాల్చినది. ఆమెయం దితనికి ౨౬ గురు కుమారులు జన్మించిరి. ఇతనికి భాగ్యము మరల లభించుటంగూర్చి యొకచిన్నగాథ కలదు. ఇతనికి రెండు పంట కళ్ళము లుండెను. అందులో నొకటి గోదుమలరాశి. రెండవది బార్లీధాన్యరాశి. దైవప్రేరితములై రెండు మేఘము లేతెంచి యొక దానిపై బంగారమును గురిసియు, వేఱొకదానిపై వెండి గురిసియు నా కుప్పలను గప్పెనట. ఇతనివిషయమున కురానులో ననేకస్థలములం దుల్లేఖములు కలవు.

౪౪

అయోడిను — అబూబక్రయొక్క కుమారిత; మహమ్మదుయొక్క మూడవభార్య. ఏడుసంవత్సరములప్రాయము గలదిగ నున్నప్పుడే ఈమెను మహమ్మదు భార్యగఁ గైకొనెను. ఈమెతండ్రి కీమెను మహమ్మదునకు పెండ్లి చేయుట కిష్టములేదు. అయినను మహమ్మదు దైవాజ్ఞ ఈమెను వివాహ మాడవలసిన దని యున్న దన్నందున నొప్పకొని పెండ్లి చేసెను. ఈమెకు మహమ్మదువలన సంతానప్రాప్తి కలిగియుండలేదు. భర్తమరణానంతరము అలీ ఆతని పీతము నధిష్ఠించుట కొప్పుకొనక అతనితో అనేకఘోరయుద్ధములు చేసెను. మిక్కిలి కోపశీల యైనప్పటికిని ఆమెను అందఱును మిక్కిలి గుణకాలిని గనుక గౌరవించుచుండిరి. అలీ యీమెను గెలిచి ఖయదీగ (క్రీ. శ. ౬౫౬) పట్టుకొనినను అపాయము కలిగింపక విడుదలచేసెను.

ఈమెను మహమ్మదీయులు తల్లి యనియు దేవమాత యనియు భావించెదరు. క్రీ. శ. ౬౭౮-వ సంవత్సరమున ౬౭ ఏండ్లప్రాయ మున మదీనాపట్టణమునం దీమె మరణించెను.

అయోడిను — దేశీయభాషలందు దీనికి నైల మనియు, అద మనియు పేరులు కలవు. గ్రీకుభాషలో 'అయొ' (Ion) అనఁగా ఊదారంగున కర్థము. దీనిని తయారుచేయునపుడు ఊదారంగు ఆవిరి వెడలుటచే దీనికి అయోడిను అని పాశ్చాత్యభాష లందు పేరు కలిగెను. ఇది యొక ఉపధాతువుమూలతత్త్వము (Non-Metallic Element). నైలాదివర్గము (Halogen group)లో చేరినది. సముద్రజలమునం దిది ధాతవనైలిదముల (Metallic-Iodides) రూపమున లభించును. కొన్నివిధము లగు సాగరిక శైవాల ముల (See weeds) నుండియు, ముఖ్యముగా లమినారియా డిజిటాటా (Laminaria digitata), లమినారియా స్టెనోఫిల్లా (Laminaria Stenophylla) మొదలగువానిద్వారా సముద్రజలమున నుండియు నిది తీయఁబడును. ఈ శైవాలములం దిది నూటికి ౦.౫ అంశములచొప్పున నుండును. సోడియము నైలిదముల (Sodium-Iodides) రూపమున నిది కలిచే (Caliche) యనఁబడు చిలీ నూరేకారమునందును నూట ౦.౨ ల చొప్పున విద్యమాన మైయుండును. కంఠగ్రంథు (Thyroid glands) లందును నిది స్వల్పపరిమాణమున నుండును.

సాగరికశైవాలముననుండి దీనిని తయారు చేయుటలో ఎండిన శైవాలమును గాల్చి అందువలన లభించిన బూడిద (Kelp) ను నీళ్లలోఁ గలిపి ఉడుకఁబెట్టి అందులోని ఉప్పు చాలవఱకు విడివడఁపర్యంతము ఆద్రావణమును నిలువఁబెట్టుదురు. అంత ద్రావణరూప నైలిదము (Iodide in solution) గల యా లేరిన ద్రావకమును గంధకామ్లము (Sulphuric acid) తోడను, మాంగలద్యవ్యష్టుజీదము (Manganese dioxide) తోడను కాఁగఁబెట్టి ఆవిరిరూపమున వెడలు అయోడినును చల్లనిమట్టికుండలలోఁ బట్టి ఘనీభవింపఁజేయుదురు. పునఃస్ఫటికీకరణము (Recrystallization) ద్వారా సోడి

యమునత్రితము (Sodium Nitrate) ను విడదీసినతరువాతఁ దేలు నట్టి మాతృద్రవముల (Mother liquors) నుండియు, కలిచే (Caliche) నామక చిలీనూరేకారముననుండియు అయోడిను తీయఁబడును. మీడిద్రవములందు సోడియము ద్విగంధకీతము (Sodium bisulphate) ను ప్రయోగించుటవలన నది నైలము (Iodine) ను గడ్డగ నడుగునఁ జేతుకొనులాగునఁ జేయును. ఊర్ధ్వపాతనము (Sublimation) ద్వారా ముతకపదార్థము శుద్ధి కావింపఁబడును.

సాధారణతాపపరిమాణమందు అయోడిను ధూసరము నలుపు గలసిన రంగుగల స్ఫటికపుగడ్డలాగున ఉచ్చధాతులవణ్యము కలిగి యుండును. దీనివిశిష్టగురుత్వము (Specific Gravity) ౪. ౯౫; అణుభారము (Atomic weight) ౧౨౭. ౧౧౪ శతాంశీఅంశము లుం దిది కరఁగును. వేడి చేయుటవలన నిది దట్టమైన, ఘాటువాసనగల, ఊదారంగుఆవిరిరూపమున గాలిలో నెగిరిపోవును. నీటిలో నిది స్వల్పముగఁ గరఁగును. కాని ఆల్కహోలు (Alcohol), ఈథరు (Ether) లందును, ముఖ్యముగ పొటాశియం నైలద్రావణము (Potassium Iodide Solutions) లందును బాగుగ లీన మగును. ఆల్కహోలు మున్నగువానిలో వేనితోఁ గలిపినను ఎఱుపు, నలుపు, పసుపు కలసినవర్ణము కల ద్రావణ మేర్పడును. కర్బనద్విగంధకీదము (Carbon dioxide) తోడను, క్లోరోఫారముతోడను కలిపిన యెడల ఊదారంగు ద్రావణ మేర్పడును.

రాసాయనికగుణధర్మములం దిది హరినము (Chlorine) ను, బ్రమము (Bromine) ను పోలియుండును కాని వానికంటె తక్కువప్రభావము కలది. మిశ్రితమై ఇది యనేకలవణముల నుత్పాదనము చేయును. నైలదములు (Iodides), నైలతములు (Iodates) వానిలో చాల ముఖ్య మైనవి. గంజి (Starch) తోఁ గలయుటచే దట్టమగు నీలవర్ణ మేర్పడును. ఈనీలవర్ణపరివర్తనము అయోడినుయొక్క గుణలక్షణపరీక్షణమం దుపయోగపడును. లక్షలో నొకవంతు ఉండినను ఈవిధానమున అయోడినును గనిపట్టవచ్చును.

కడుపులోనికేఁ దీసికొనినయెడల ఇది మంటను బుట్టించు ఉప ద్రవకర మైనవిషము. కాని సల్పమాత్రలలో కొన్ని గ్రంథిరోగముల నివారణమున కుపయోగించును. పైపూతల కిది చాల మంచిది. ఆల్కహోలులోఁ గలసి టింక్చరు అయోడిను అయి చీమును పట్ట నియ్యదు. ఉపద్రవనిరోధకము. క్రిమినాశకము. పొటాశియము నైలదరూపమున నిది కీళ్లరోగము (Goitre), గండమాలా (Scrofula) వ్యాధులందును, కడుపులో బల్ల పెరుగుట మొదలగు రోగములకును, ఔషదంశికరోగములందును, ఆమవాతములందును, నీసపు విషమును విఘటించుటయందును బాగుగ పనిచేయును.

వెండియు అయోడిను కొన్ని అనిలీనురంగుల నిర్మాణమందును, కలావిషయక రాసాయనిక శాఖాంతరములందును విస్తారముగ నుపయోగింపఁబడుచుండును.

దీనిసమ్మేళనములలో ఐడోఫారము, ఐడోలు, పూతినాశకములు. ఫాటోగ్రాఫుఫిల్ములు, ప్లేట్లు నిర్మించుటకు రజతనైలదము (Silver Iodide) విస్తారముగ నుపయోగింపఁబడుచున్నది.

అయో ధా న ము — ప్రస్తుతపు పంజాబుదేశములోని పాకపట్టణము. మాంటుగొమరీజిల్లాలో సత్లజ్ నదికి ౭, ౮ మైళ్లదూరమున అమృతసరం, కనూరునుండి లోధ్రక్రవణకును బోవు పశ్చిమోత్తరపు ఇనుపదారిమీఁద నున్నది. అనేకపర్యాయము లీపట్టణము సత్లజ్ నైలువలవలన నాశన మైపోవఁగా తుద కచటివారు మహాప్రయత్నమున నొకకొండను నిర్మించి దానిమీఁద నీపట్టణమును గట్టి యున్నారు. మైదానముమీఁదనుండి చూడఁ గృత్రిమపర్వతముమీఁది యీపట్టణము మిగుల సుందరముగఁ గన్పించును.

అయో ధ్య — కృష్ణజిల్లా దీవితాలూకాయందలి జమీన్ దారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౧౧౯.

అయో ధ్యా కాం డ — రామాయణమునందలి ఆఱు కాండలలో రెండవది. శ్రీరామునిపట్టాభిషేకమునకై దశరథుఁడు ప్రయత్నించుట మొదలు పాదుకాపట్టాభిషేకమువఱకును గల కథాభాగ మికాండలోఁ గలదు.

అయోధ్యానాథ్ — పండిత అయోధ్యానాథుఁడు అలహాబాదునగరమునందలి యొక సుప్రసిద్ధన్యాయవాది. భారత జాతీయమహాసభ (Indian National Congress) యొక్క ప్రప్రథమనాయకులలో ఈయన యొకఁడు.

అయోధ్యానాథుఁడు కాశ్మీరదేశపు బ్రాహ్మణశాఖకుఁ జెందిన వాఁడు. కేదారనాథుఁ డనునతఁ డీయనతండ్రి. కేదారనాథుఁడు కొంతకాలము జాఫరునవాబుకడ దివానుగాఁ బనిచేసి, యటుపైని వర్తకవ్యాపారమునకు దిగెను. ౧౮౪౦-వ సంవత్సరము ఏప్రిల్ నెల ౮-వ తేదీని అయోధ్యానాథుఁ డాగ్రానగరమున జన్మించెను.

ఇతఁడు విద్యార్థిగ నుండినకాలమున ఆరబ్బి, ఫారసీభాషలను బాగుగ నభ్యసించెను. ఆకాలమున ప్రభుత్వమువారుకూడ నితనిబుద్ధి కుశలత, ఆలోచనానిశితత్వము 'అసాధారణమైన' వని ముక్తకంఠముతో బహిరంగముగఁ బ్రశంసించిరి. కళాశాలవిద్య ముగిసిన పిదప నితఁడు న్యాయశాస్త్రము నభ్యసించి ౧౮౬౨-వ సంవత్సరమున ఆగ్రాపైకొర్రునందు న్యాయవాదిగఁ బ్రవేశించెను.

న్యాయవాదివృత్తియందుఁగూడ నితఁడు శీఘ్రకాలముననే గొప్పపేరుప్రతిష్ఠలను గడించుకొనెను. కొలది కాలముననే, అనఁగా ౧౮౬౯-వ సంవత్సరమున ఆగ్రాన్యాయశాస్త్రకళాశాలయందు అయాచితముగనే ఆయనకు అధ్యాపకపదవి (Profesorship) లభించినది. అలహాబాదులోని ప్రధానన్యాయస్థానమందలి న్యాయాధిపతుల కయోధ్యానాథుఁ డన్న నపరిమితమగు గౌరవభావ ముండెడిది.

అయోధ్యానాథుడు తన యేబదిరెండవయేటనే మరణించెను. అతఁ డింకను గొన్నిదినములు జీవించియుండినయెడల న్యాయాధి పతిపదవిని దప్పక యలంకరించియుండెడివాఁడు.

సాధారణముగ న్యాయవాదుల కనేకకారణములవలనఁ దమ వృత్తి నే యంటిపట్టుకొని యుండవలసివచ్చును. కాని అయోధ్యా నాథునియొక్క న్యాయవాదిజీవితముమాత్ర మట్లు కడచియుండలేదు. న్యాయవాదిగ నుండియు నతఁడు దేశహితకరములగు సార్వజనికోద్య మములలోఁ బెక్కువిధములఁ బాల్గొనుచుండెడివాఁడు. మొట్టమొదటి సారి అతఁడు సార్వజనికోద్యమములలోఁ బ్రవేశించినది విష్టోరియా కళాకాలా స్థాపనసందర్భమున. ఆటపిదప నతఁడు పత్రికాప్రచార మునఁగూడఁ బ్రవేశించెను. ౧౮౭౯-వ సంవత్సరమున 'ఇండియన్ హెరాల్డ్' అనునొక యంగ్లదైనికపత్రికను నెలకొల్పి, దానిని పైకి తెచ్చుటకయి స్వయముగ లక్షరూప్యములకుపైఁగ వెచ్చించెను. కాని యాప్రయత్నము సఫలము కాలేదు. కొలదికాలముననే యాపత్రిక యంతరించిపోయినది. ఆయన నంతటితో అయోధ్యా నాథుడు నిరుత్సాహపడలేదు. ౧౮౯౦-వ సంవత్సరమున నతఁడు మరల 'ఇండియన్ యూనియన్' అను మఱియొకపత్రికను స్థాపిం చెను. ఆకాలమున పండితమదనమోహనమాశ్రయగారు పైపత్రికకు సంపాదకులుగ నుండిరి.

అయోధ్యానాథుఁ డాదినములలో తక్కినవిషయములపయి కన్న, విద్యాభివృద్ధికి సంబంధించినసమస్యలపై నెక్కువ యాసక్తి గలిగి, అలహాబాదు, కలకత్తావిశ్వవిద్యాలయములు రెంటియందును సెనేటుసభ్యుఁడుగా నుండెను. పశ్చిమోత్తరప్రాంతపుకాసనసభలో ఆయనయే మొట్టమొదటి భారతీయసభ్యుఁడు.

దేశీయమహాసభ యేర్పడిన మొట్టమొదటి మూఁడేండ్లలోను మాత్ర మయోధ్యానాథుఁడు దానితో నంతగ జోక్యము కలిగించు కొనలేదు కాని ౧౮౮౭-వ సంవత్సరమున మొట్టమొదటి కాంగ్రెసు మహాసభాధ్యక్షుఁ డగు ఉమేశచంద్ర బెనర్జీగారితో నీమహాసభా విషయమునుగుఱించి చర్చించినపిదప ఆయన కాంగ్రెసునఁ జేరుట కంగీకరించెను. ౧౮౮౮-వ సంవత్సరమున జరగవలసినకాంగ్రెసు (భారతజాతీయమహాసభ)సమావేశమును అలహాబాదున కాహ్వనించి, తాను స్వాగతసంఘాధ్యక్షుఁడుగ నుండి వ్యవహారమును సాగించెను.

అప్పటి కప్పుడే ప్రభుత్వోద్యోగులలో కాంగ్రెసుమహాసభ యన్న ననిష్టము పొడమినది. ఆంగ్లోయిండియనులుకూడ వారి కీవిషయ మున బాసటయైరి. ఆయేఁడు పశ్చిమోత్తరరాష్ట్రముల గవర్నరుగా నుండిన సర్ ఆక్లండ్ కార్లీక్ గారు మొదలుకొని జిల్లాయుద్యోగుల వఱకు నందఱును కాంగ్రెసుసమావేశము జరగకుండఁ జేయవలయు నని యనేకవిధములఁ బ్రయత్నించిరి. మహమ్మదీయనాయకుఁ డగు సర్ సయ్యదు అహమద్ ఖానుగారుకూడ గవర్నరుగారికిఁ దోడ్పడిరి. వైస్రాయి డ్రఫ్ట్ ప్రభువుకూడ తక్కినప్రభుత్వోద్యోగు లందఱతో

పాటు కాంగ్రెసునాయకులయుపన్యాసములును, వ్రాతలును రాజ ద్రోహకరము లని భావించెను. వీరందఱునుగాక మఱికొందఱు దేశీయప్రముఖులే కాంగ్రెసును నిందించుచుండిరి. ఇట్టిస్థితియందు కూడ అయోధ్యానాథుఁ డనేకకష్టముల నెదుర్కొని ఆయేఁడు అలహాబాదు కాంగ్రెసుసమావేశమును కడు జయప్రదముగ కొన సాగించెను. ఆ సందర్భమున స్వాగతసంఘాధ్యక్షుఁడుగ నుండి ఆయన యొసంగినయుపన్యాసమును చిలకించినచో కాంగ్రెసుసమావేశము జరగ కుండఁ జేయుటకు ప్రభుత్వోద్యోగులు కావించిన ప్రయత్నములు విశదపడఁగలవు.

ఒకసారి కాంగ్రెసుమహాసభలోఁ బ్రవేశించినతరువాత మరల సయోధ్యానాథుఁ డెన్నఁడును వెనుకంజవేసియుండలేదు. అలహా బాదుసమావేశము ముగియఁగానే యుత్తరహిందూస్థానమునం దంతటఁ బర్యటన మొనర్చి కాంగ్రెసుప్రచారము సాగించెను. ఆయన కాంగ్రె సున కొనరించిననేవనుగూర్చి ఉమేశచంద్ర బెనర్జీగా రిట్లు నుడివిరి:

'కాంగ్రెసును, దేశమును అభివృద్ధికిఁ దెచ్చుటకై ఆయన స్వార్థత్యాగమున వెనుకంజ వైచిన దెన్నఁడును లేదు. కాంగ్రెసులో చేరినదిమొద లాయన ఒకకాలనియమము కాని, చిన్న పెద్దలను భేదము కాని పాటింపక నిరంతర మందఱతోఁ గలసి పనిచేయుచుండువాఁడు.'

అలహాబాదువిశ్వవిద్యాలయపు వైస్ ఛాన్సలరుగా రయోధ్యా నాథుని విషయమున నిట్లు చెప్పిరి.

'విద్యావిషయములం దాయనకు అత్యధికమగుశ్రద్ధ. మాసభ లన్నిటికిని తప్పక హాజరగుచుండువాఁడు. ఈసందర్భమున ఆయన చూపిన బుద్ధికుశలత యసాధారణము. ఆయనవిషయమున నేజాతి యైనను, ఏదేశ మయినను గర్వపడఁదగినదే. ఆయనస్వభావ మత్యు న్నతము ; సామర్థ్య మసందిగ్ధము, విజ్ఞాన మనేకవిధము.'

౧౮౯౧-వ సంవత్సరమున కాంగ్రెసు అధ్యక్షుపదవి అయోధ్యా నాథునకు లభింపనుండెను కాని మద్రాసువారిపట్టుదలవలన, బొంబాయికలకత్తాలవా రయినపిదప మదరాసువారి కంతవఱకు నధ్యక్షుపదవి రాలే దనుకారణమునుబట్టి, తుద కాయేఁడు మద్రాసు వారే యొకరు కాంగ్రెసు అధ్యక్షులుగ నెన్నుకొనఁబడిరి. ఆమఱు సటిసంవత్సరపుసమావేశమునకు ప్రాయికముగ అయోధ్యానాథుఁ డధ్యక్షుఁ డయియుండెడివాఁడేమో కాని దురదృష్టవశమున నంతవఱ కాయన జీవింపలేదు. ౧౮౯౧-వ సంవత్సరము డిసెంబరునెలలో నాగపురమున జరిగిన దేశీయమహాసభసమావేశమునకుఁ బోయి మరలి రాఁగానే జ్వరపీడితుఁ డయి తుదకు ౧౮౯౨-వ జనవరి ౧౧-వ తేదీని కాలధర్తము నొందెను.

అయోధ్యాపట్టణము — యునై టెడ్ ప్రావిన్స్ ను నందలి హైదరాబాద్ జిల్లాలోని యొకపట్టణము. ఇది గోగ్రా యను నామాంతరముగల సరయునదీతీరముం దున్నది. ఇచ్చటికి ఔధ్-

రోహిల్ ఖండ్ రయల్వేయొక్క యొకశాఖ పోవును. జనసంఖ్య 20,208.

ఈయది హిందూదేశమందలి మహాక్షేత్రములలో నొక్కటి. సూర్యవంశపురాజులకు రాజధాని. వాల్మీకిరామాయణమునుబట్టి చూడగా నియ్యది మనువుచే నిర్మింపబడె ననియు, దశరథునికాలమున 12 యోజనములు పొడువును, 10 యోజనములు వెడల్పును ఉండె ననియు, పంక్తులు తీర్చినట్లు పట్టణమున వీధు లుండె ననియు, వానిపై నీళ్లు చల్లుచుండిరనియు, నానాదేశములనుండి పెక్కురువర్తకులక్కడకు వచ్చుచుండిరనియుఁ దెలియుచున్నది (బాలకాం., ప. 24). ఇది ఉత్తరకోసలదేశమునకు రాజధాని. అప్పటికాలమున కోసలదేశములు రెండుండినట్లు కానవచ్చుచున్నది. శ్రీరాముఁడు నిజధామమునకు వెళ్లినప్పు డీనగరమందలి జనుల నందఱును తనవెంటఁ దీసికొని వెళ్లినందున నిది పొడుపడెనట.

తరువాత సూర్యవంశజుడైన ఋషభరాజు మరల నీపట్టణమును జనాకీర్ణముగఁ జేసెను. నలునికాలమున నిచ్చట ఋతుపర్ణుఁ డను రాజు రాజ్య మేలు చుండెను (మహాభార. వన). పాండవులకాలమున నిచ్చట మహాబలుడైన దీర్ఘయుగ్యుఁ డను రాజు రాజ్య మేలుచుండెను.

శౌద్ధయుగమునందుఁగూడ నీపట్టణము వాసికెక్కియేయుండెను. అప్పుడు దీనికి సాకేతము అనునామము విశేషముగ వాడుకలో నుండెను. మన హిందూమత గ్రంథములలో అయోధ్యా, సాకేత నామములు పర్యాయపదములుగ వాడినను, శౌద్ధగ్రంథములలో రెండును వేరువేరుగఁ జెప్పబడినందున నవి మొదట ఒకదానికి నొకటి తగిలియున్న పెద్దపట్టణము లైయుండనోవు ననియు, గ్రంథముగ నొక్కపట్టణముగఁ గలసిపోయియుండవచ్చు ననియు నూహింపబడుచున్నది. బుద్ధుఁడు సాకేతపట్టణమునందు 67 సంవత్సరము లుండి తనమతమును బోధించెను. శైవులమహాబుద్ధులైన తీర్థంకరులలో మొదటివాడైన ఆదినాథుఁడును, రెండవవాడైన అజితనాథుఁడును, నాల్గవవాడైన అభినందననాథుఁడును, ఆఱవవాడైన సుమంతనాథుఁడును ఈపట్టణమునందు జన్మించిరి. అందుచే నీపట్టణము హిందువులకువలెనే శైవులకుఁగూడ పుణ్యక్షేత్రము. శౌద్ధకాలానంతరము కొంతకాలమువఱకును మరల నీపట్టణము పొడుపడినట్లు కానవచ్చుచున్నది. తరువాత విక్రమాదిత్యుఁ డనువాఁడు మరల దానిని గట్టించెనట. అతఁ డచ్చట నాగేశ్వరుఁ డను శివుని మందిరమును కట్టించుటయేకాక మొత్తముమీఁద 320 మందిరములనుగూడ నిర్మించెనట. కాని యితఁ డేకాలమువాఁడో, యేవంశమువాఁడో తెలియరాకున్నది. 2-వ శతాబ్దియందు గుప్తరాజులు కొంతకాలమువఱకును దీనిని తమరాజధానిగఁ జేసికొన్నట్లు గానవచ్చుచున్నది. సముద్రగుప్తుఁడును (క్రీ. శ. 300-325), అతని కుమారుఁడును ఈపట్టణమందే రాజ్య మేలినట్లు మన మూహింపవచ్చును¹. 5-వ శతాబ్దియందు ఖారూ అను అసభ్యజాతులవాండు

హిమాలయపర్వత ప్రాంతముననుండి వచ్చి అయోధ్యాప్రాంతము నాక్రమించుకొనిరట. వీరినిగుఱించియుఁగూడ నిశ్చయమైన చరిత్ర తెలియదు. వీరు నూఱుసంవత్సరములు రాజ్యము చేసినతర్వాత వాయవ్యదిక్కుననుండి సోమవంశపురాజులు వచ్చి రాజ్యము నాక్రమించుకొనిరి. ఇది పిదప కన్నోజరాజులయధీన మయ్యెను. వీరు శైవమతస్థులు. వీరితరువాత జయచంద్రునికాసన మొకటి కాన్పించెను. 'భద్ర' అను అసభ్యజాతివారుగూడ నిచ్చటఁ గొన్నిసంవత్సరములు రాజ్యము చేసిరట. వీరును శైవులే. కాని వీని కన్నిటికిని దంతకథలు తప్ప చరిత్రధారములు లేవు. క్రీ. శ. 678 లో మహబుద్దీన్ గోరీ కన్నోజపట్టణమును గెల్చినతరువాత నయోధ్యాపట్టణమును కొల్లగొట్టుకొనిపోయెను. తరువాత తురకలప్రభుత్వమును, తదుపరి ఇంగ్లీషువారిప్రభుత్వమును (1725) వచ్చెను. ఆచరిత్ర వివరము 'బెడ్' అను శబ్దముక్రింద సవిస్తరముగ వ్రాయబడును.

అయోధ్యాపట్టణమును, దానికి 8 మైళ్లదూరమునం దున్న ఫైజాబాద్ పట్టణమును గలసి యొకమ్యునిసిపాలిటీగా నేర్పఱుపబడినది. ఇప్పటి అయోధ్యయు, దానిచుట్టుపట్టుల నున్న జీర్ణమందిరాదులస్థలమును కొలది చూడ పశ్చిమమున గుప్తారుఘాటు మొదలుకొని తూర్పున రామఘాటువఱకును 1 మైళ్లపొడువుండును. ఇచ్చట 16 హిందూదేవాలయములును, 32 మసీదులును, 1 శైవమందిరములును, 2 వైష్ణవమతములును కలవు. హిందూదేవాలయములలో 13 వైష్ణవమందిరములు, 33 శైవమందిరములు. ఈ గ్రామమునందెచ్చటఁ జూచినను శ్రీరామునిచరిత్రసంబంధ మైన వేలువేలు ప్రసంగములం జూపుమందిరములు పెక్కుగలవు. ఇచ్చటిమందిరములలో రామ్ కోట్ అనునది యొక్కవపూజ్యముగ నెంచబడును. అది రామునిజన్మస్థల మని చెప్పెదరు. అదియుం గాక రాముఁ డచ్చట పెద్దకోట కట్టించి దానికి 20 బురుజు లేర్పఱిచి ఒకదానిమీఁదను హనుమంతుని, మఱియొకదానిమీదను సుగ్రీవుని, వేటొకదానిమీఁద జాంబవంతుని ఇట్లు వేలువేలు నై న్యాధిపతులను వానిమీఁద నుంచెనట. ఈమందిరమునకు తగిలి ఒకపెద్దమసీదు గలదు. ఈయది క్రీ. శ. 1720 లో బాబరుచక్రవర్తిచే నప్పు డక్కడ నున్నగుట్లు పడఁగొట్టించి కట్టించబడెను. అప్పటినుండియు నిందలి కొంతస్థలము తమదేవాలయస్థలమే యని హిందువులును, తమమసీదులోని స్థలమే యని మహమ్మదీయులును ఎడతెగక పోరాడుచుండిరి. కాని కొంతకాలముక్రిందట ప్రభుత్వమువారు మసీదునకును, మందిరమునకును హద్దులేర్పఱిచి నడుమను కంచె వేసిరి. అచ్చటిముఖ్యమందిరములలో స్వర్ణద్వార మనునది యొకటి. ఇచ్చటనుండి రాముఁడు స్వర్ణమునకు వెళ్లెనట. దానియొద్దనే ఔరంగజేబుచే గట్టించబడి జీర్ణమైన మసీదొకటి కలదు. ఇప్పు డిచ్చట కానవచ్చు దేవాలయము లన్నియు 17-వ శతాబ్దిలోనో, 18-వ శతాబ్దిలోనో కట్టించబడినవి.

బహుబేగం అనునామెయొక్క గోరీ ఈపట్టణమునందలి చూడఁదగినస్థలములలో నొకటి. వారన్ హేస్టింగ్సువలన చెఱఁబెట్టఁబడి బాధపడినయామెయే యీమె. ఈగోరీ కట్టుటకు నామె సొత్తులోనుండి మాఁడులక్షలరూపాయ లింగ్లీషుగవర్నమెంటువారి యధీనము చేయఁబడినవి. ఆమె క్రీ. శ. ౧౮౧౬ లో మృతి నొందెను. అప్పటినుండియు గోరీ కట్టుట ప్రారంభింపఁబడి క్రీ. శ. ౧౮౫౭ లో పూర్తి చేయఁబడెను.

ఇచ్చట రామనవమికి గొప్పయుత్సవము జరగును. అప్పుడు యాత్రికు లయిదులక్షలకంటె నెక్కువ వచ్చెదరట.

అయోధ్యాపురం — గంజాంజిల్లా తెక్కలితాలూకాయందలి యీనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౨౫౦.

అయోధ్యాప్రాంతము — ఇప్పుడు దీనిని బేథ్ లేక అవన్ అనియెదరు. ఇది అయోధ్యాశబ్దభవము. అయోధ్యాప్రాంతమునుగుఱించి 'బేథ్' అనుశబ్దము చూడనగును.

అయోధ్యాసంస్థానము — యునైటెడ్ ప్రావిన్స్ సెన్ (ప్రయాగప్రాంతము)లోని యొకజమీన్దారీ. దీని విస్తీర్ణము ౭౬౨ చదరపు మైళ్లు. ఇది ఫైజాబాద్, గోండా, సుల్తాన్పూర్, బారాబంకీ, లక్నో అను నయిదుజిల్లాలలో వ్యాపించియున్నది. ఇది తాలూకుదారీపద్ధతిమీఁద నమరకము చేయఁబడిన జమీన్దారీ. గవర్నమెంటువారికి చెల్లింపవలసిన పేష్కాష్ రు. ౫,౯౦,౦౦౦ లు; జమీన్దారునకు ఆదాయము రు. ౧౧,౦౦,౦౦౦. వీరు బ్రాహ్మణులు. వీరి మూలపురుషుఁడు భక్తావర్సింగ్. ఈతఁడు బేథ్ నవాబైన సాదర్ అల్లీఖాను (క్రీ. శ. ౧౭౯౮ - ౧౮౧౮) నొద్ద నైన్యములో గుఱ్ఱపురొత్తుగా ప్రవేశించి ఈ జమీన్ దారీని సంపాదించెను. క్రీ. శ. ౧౮౫౫ లో భక్తావర్సింగ్ చనిపోయినందున నతనితమ్మునికుమారుఁడైన మానసింగ్ అతనిసొత్తునకు వారసుఁడయ్యెను. కాని బేథ్ ప్రాంత మింగ్లీషువారు స్వాధీనపఱచుకొన్నతరువాత నీతనిజమీన్దారీ యంతయు వారు తీసికొనిరి. క్రీ. శ. ౧౮౫౭ లో సిపాయిల విప్లవము ప్రారంభ మైనప్పు డీతఁడు ఫైజాబాదులో ఖైదీగ నుండెను కాని అతనిని విడుదలచేసి ఇంగ్లీషువారు తమభార్యాపుత్రులను రక్షింపవలసిన దని కోరినందున నీతఁడు యూరోపియన్ స్త్రీలను, బాలురను తనకోటలో నుంచుకొని రక్షించి సురక్షితముగ గోగ్రానది దాటించెను. తరువాత నతఁడు లక్నోపట్టణములో విప్లవకారులతోఁ జేరెను. కాని మరల నింగ్లీషువారికి సహాయుడై యసంఖ్యయూరోపియన్ స్త్రీపురుషుల ప్రాణములను రక్షించెను. ఆ ప్రాంతమునం దంతటను కల్లీలములు లేకుండ కాంతి గలుగుటకు మిగుల సాయము చేసెను. అందుచే నింగ్లీషువారు క్రీ. శ. ౧౮౫౮ లో ఈతనికి ఆతనిజమీన్దారీ నిచ్చివేయుటయే కాక విప్లవకారులతోఁ జేరిన గోండారాజయొక్క సంస్థానమునుగూడ నిచ్చివేసిరి. మహారాజా

యన్నబిదురును ఒసంగిరి. తరువాత కె. సి. యస్. ఐ., అను బిరుదును ఇయ్యఁబడెను. క్రీ. శ. ౧౮౭౦ లో నీతఁడు కాలధర్తము నొంద మహారాజా సర్ ప్రతాపనారాయణసింగ్, కె. సి. ఐ. ఇ., జమీన్దారయ్యెను. ఆతఁడు క్రీ. శ. ౧౯౦౭ లో మృతుఁడయ్యెను.

అయోనియా — ఆసియామైనరు పశ్చిమతీరమునందు ఏజియన్ సముద్రము నంటియున్నట్టియు, తూర్పున లిడియా సరిహద్దుగాఁగలిగినట్టియు భాగమునకుఁ జేరు. ఇది పర్వతమయమయిన దేశము. ఉత్తరముననుండి దక్షిణమునకు దీనిపొడువు ౯౦ మైళ్లు; వెడల్పు ౨౦ నుండి ౩౦ మైళ్లవఱకు భేదించుచుండును. ఇది అందముయి సారవంతమయిన ప్రాంతము. ప్రాచీనగాథల ననుసరించి చూచినచో క్రీస్తుపూర్వము పదునొకండవశతాబ్దిని 'అట్టికా' నుండి గ్రీకు లిచ్చటికి వలస వచ్చి రనియు, పండ్రెండు పట్టణములను గట్టి రనియు, వీనియన్నిటికిని సంబంధించిన కార్యములను ఈ పట్టణములవారు కలసి చేయుచువచ్చినను ఏపట్టణమున కాపట్టణమే స్వతంత్రముగ నుండెడి దనియుఁ దెలియవచ్చుచున్నది. వర్తక వ్యాపారమువలనను, ఓడల నడపుటవలనను, నేద్యమువలనను ఈ పట్టణములు ధనసమృద్ధము లయి వృద్ధిలోనికి వచ్చినవి. కాని యీదేశము లిడియారాజయిన క్రొయిసస్ నకును, తరువాత పెరిషియారాజయిన నైరన్ నకును (క్రీ. పూ. ౫౫౭) సామంతరాజ్య మయినది. నడుమ నిది మరల కొంతకాలము స్వతంత్రముగ నుండినను, పెరిషియాసామ్రాజ్యమును అలెగ్జాండరు కూలఁద్రోయువఱకును (క్రీ. పూ. ౩౩౪ - ౩౩౧) ఇది పెరిషియారాజుక్రిందనే యుండెను. అటుపిదప నిది మాసిడోనియాసామ్రాజ్యమునం దంతర్భాగ మయినది. అటుతరువాతను గొంతకాలమునకు అయోనియా ఆసియానందలి రోమనురాజ్యమునందుఁ జేరిపోయెను. అటుపిదప సార సెనులు దీనిని పూర్తిగ విధ్వంసము కావించిరి. ఈ కారణమున, చూత మన్నను ఈ ప్రాంతమందు ప్రాచీనసభ్యతాచిహ్నము లేవియుఁ గానరావు.

తత్త్వశాస్త్రమున అయోనియనుసంప్రదాయ మని పేరొందిన యొకవాదమున కిది మాతృభూమి. అయిదవశతాబ్దియందలి ఏథెన్సుయొక్క చక్కనికలావికాసమున కిది మార్గము తీసినది. అయోనియాకళ ఎనిమిదవ, ఏడవ, ఆఱవశతాబ్దులందు వర్ధిల్లినది.

ప్రాచీనకాలమున హిందూదేశమునకు మునుముందు పరిచయులయిన గ్రీకులు అయోనియానివాసులు. ఈ కారణముననే పూర్వము హిందువులు గ్రీకులను యవను లనుపేర వ్యవహరించుచువచ్చిరి. యవనపదము అయోనియను శబ్దభవ మని కొందఱుమతము.

అయోనియాదీవులు — గ్రీకుదేశమునకు పశ్చిమ, దక్షిణతీరముల పొడుగున వ్యాపించిన అయోనియనుసముద్రమునందలి సప్తగ్రీకుదీవులను లీపేరఁ బరఁగుచున్నవి. వీనిలో కార్ఖ్యు, సిఫెలోనియా, జాంటి, సెరిగోలు చాల పెద్దవి. ఈ దీవులమొత్తము వైశాల్యము ౧,౧౦౦ ల చ. మైళ్లు. ఈదీవు లన్నియు కొండలమయ

మైయున్నవి. ఇందు ద్రాక్షరకములు, ఆలివ్ చెట్లు విశేషముగఁ బెరుగుటవలన ఇం దెక్కువజనులు నివసించుచున్నారు. ఇచ్చటి కాలమానము సమశీతోష్ణముగ నుండును. ద్రాక్ష, 'వెలోనియా', సారాయము, సబ్బు, ఉప్పు అనునవి యిచ్చటి ప్రధానములయిన యెగుమతులు. బట్టలు నేయుట, నగలు చేయుట యిచ్చటి ప్రధాన మయిన పరిశ్రమలు.

గ్రీసుదేశపుప్రాచీనచారిత్రమునం దయోనియాదీవులసంగతి తఱచుగ విననగును. ౧౩౮౬-వ సంవత్సరమున కార్కుస్ బిచ్చికముగ నే వెనీసునకు లోబడిపోయినది. కొలదికాలముననే యితరద్వీప ములుకూడ వెనీసురక్షణముక్రిందఁ జేరినవి. ౧౭౯౭ న ఈదీవులు ఫ్రెంచివారికి వశపడినవి. ౧౮౦౯-౧౮౧౦లో బ్రిటీషుసేనలు వచ్చి వీని నాక్రమించుకొనినవి. గ్రేటుబ్రిటనుసంరక్షకతక్రింద ౧౮౧౫ న నీ యేడుద్వీపములు నొకప్రజాస్వామికముగ నేర్పడినవి. ౧౮౬౪ న ఇవి గ్రీసుదేశమున కిచ్చివేయబడినవి. జనసంఖ్య దాదాపుగ ౨,౭౦,౦౦౦లు.

అయోన్లాతహస్సీల్ — సంయుక్తరాష్ట్రముల యందలి బరేలీమండలమున నొకతాలూకా; ౨౦°౧౦', ౨౦°౩౧' ఉత్తరము, ౭౦°౫౮', ౭౦°౨౬' తూర్పునకును నడుమ నున్నది. దీనివైశాల్యము ౩౦౬ చ. మైళ్లు. తహస్సీల్ మొత్తముమీఁద మూడుపట్టణములు గలవు. ౩౨౦ పల్లెటూళ్లు గలవు. ఈతహస్సీల్ అయోన్లా, బల్లియా, సనెహా, సిరాల్ యను నాలుగుపరగణాలుగ విభజింపబడియున్నది. దీని కుత్తరమునను, దూరుపునను రామగంగానది ప్రవహించును. ఈప్రదేశ మంతయు మిక్కిలి సారవంత మయినది. మొత్తముమీఁద నయోన్లాతాలూకాలో పైరుపంటలకు నదులకన్న చెరువులే యెక్కువగ నాధార మయియున్నవి. ఈతాలూకాలో జనసంఖ్య సగటున చ. మైలు ౧-కి ౬౯౨ వంతున నుండును.

అయోన్లాపట్టణము — అయోన్లాతాలూకాకుముఖ్య పట్టణ మిది. ఔథ్-రోహిల్ ఖండ్ ఇనుపదారికిఁ జేరిన అలిఘర్-బరేలీ ప్రాంతపై నున్నది. ౧౫-వ శతాబ్దియందుఁగూడ నీప్రాంత మంతయు నడవులతో నిండియుండెను. ఆకాలమున కతేహ్రియాలను నొకతెగప్రజ లీభాగమున నివసించుచుండువారు. అటుపై రోహిల్లాల కును కతేహ్రియాలకును యుద్ధము వచ్చెను. ౧౭౩౯-వ సంవత్సరమున రోహిల్లాలు కతేహ్రియాల నోడించి యాప్రదేశమును వశపఱుకొనిరి.

మొదటిరోహిల్లారా జగు అలీముహమ్మద్ కాలమున అయోన్లా రోహిల్ ఖండ్మునకు రాజధానిగ నుండెను. కాని యతనితరువాతను రాజ్యమును బాలించినవారు దాని నుపేక్షించిరి. క్రమక్రమముగ దానిప్రాముఖ్యము క్షీణించుచువచ్చినది. ఏవో నాలుగైదు పల్లెలు కలసి యొకచోట నున్నట్లుగ నిప్పు డయోన్లా కన్పించును. అలీ ముహమ్మద్ రాజభవన మిప్పటికి నిందు నిలిచియున్నది.

అయో బాహువు — ధృతరాష్ట్రుని నూర్గురు కుమారులలో నొకఁడు.

అయో ముఖము — భరతవర్ష మునకు దక్షిణదిక్కున నున్న యొకసామాన్యపర్వతము (వా. రా., కిష్కింధకాం).

అయో ముఖి — దండకారణ్యమునం దుండిన యొక రాక్షసి. సీతను వెదకుచు రామలక్ష్మణులు క్రాంచారణ్యమునందు మతంగాశ్రమమువైపు వెళ్లుచుండఁగా నిది వచ్చి తన్ను వివాహ మాడు మని లక్ష్మణుని కోరఁగా నతఁడు దాని ముక్కు, చెవులు, స్తనములు కోసి పంపివేసెను (వా. రా., ఆరణ్య. స. ౬౯).

అయో ముఖుఁడు — ఒకదానవుఁడు.

అయోవా — అమెరికా సంయుక్తరాజ్యములయందలి యొకరాజ్యము. దీని కుత్తరమున మిన్నెసోటాయును, తూర్పున మిసిసిప్పి నదియును, దక్షిణమున మిసోరీయును, పడుమట మిసోరీ, బిగ్ సియోక్స్ నదులును గలవు. దీనిమొత్తము వైశాల్యము ౫౬,౧౪౩ చ. మైళ్లు. ఈ రాజ్యమునందు పెక్కునదులు కలవు. ఇవి యన్నియు నీరాజ్యమునకు పడుమటి, తూర్పు సరిహద్దులందుఁ బ్రవహించు పెద్దనదుల కుపనదులు. ఇచ్చటిభూమి మిట్టపల్లములుగా నుండును. ఇందైదువంతులలో నాలుగువంతులభూమి సాగుబడికి యోగ్య మయినది. శీతోష్ణస్థితి చాల నారోగ్యముగ నుండును. డిసెంబరుమాసము మొదలు మార్చి నెలవఱకును శీతకాలమే. నడుమనడుమఁ గురియువర్ష ములవలన వేసవి అంత తీవ్ర మనిపించదు. ఈ రాజ్యమునందలి ప్రాగ్భాగమున లోహములు విశేషముగ దొరకును. వీనిలో సీసము, తుత్తినాగము, ఇనుమును ముఖ్య మయినవి. రాక్షసిబొగ్గుకూడ విశేషముగ లభించును. ఈ రాక్షసిబొగ్గు దొరకుప్రదేశము వైశాల్యము ౧౯,౦౦౦ ల చ. మైళ్లు. ఈ ప్రదేశముననుండి ప్రతిసంవత్సరమును ౭౦,౦౦,౦౦౦ ల టన్నులబొగ్గు త్రవ్వచుందురు. సున్నపురాయి, బంకమట్టి, సుద్ధ విశేషముగ లభించును. అయోవా వ్యావసాయికరాజ్యము. ఈరాజ్యమున ఇండియాధాన్యము, గోదూమలు, ఓట్లు విశేషముగ పండును. వ్యవసాయమునకుఁ బనికివచ్చు పనిముట్లు, యంత్రములు, పిండిమరలు తయారుచేయుట, త్రవ్వ తీసిన యినుమును కరఁగి శుద్ధిచేయుట - ఇవి ప్రధాన మయిన యిచ్చటి పరిశ్రమలు. ఈరాజ్యమున ౧౦,౦౦౦ ల మైళ్లకు పైఁగా రైలుమార్గము కలదు. ఇదికాక దాదాపు ౧,౦౦౦ మైళ్ల వఱకు ఎలెక్ట్రిక్ మార్గము కలదు. నదీమార్గములగుండా మంచివర్తకము సాగుచున్నది. విద్య ఇందు బాగుగ వ్యాపించియున్నది. ఈరాజ్యమున మూడు విశ్వ విద్యాలయములు కలవు. వ్యవసాయకళాశాల యొకటి కలదు. ౧౮౩౩-వ సంవత్సరమున అయోవాయందు వలస యేర్పడినది. అప్పుడే మొట్టమొదటిమాటు వలస వచ్చినవారు ఇండియనులవలననుండి భూమిని గొనిరి. ౧౮౩౮-వ సంవత్సరమునం దీరాజ్యమున ప్రభుత్వ

మేర్పడినది; ౧౮౪౬న ఇది యూనియనులోఁ జేరినది. ఈరాజ్యమునకు డెన్ మోయిన్స్ రాజధాని. ఇచ్చట గొప్పవిశ్వవిద్యాలయము కలదు. ఈరాజ్యమునందలి జనసంఖ్య ౨౪,౦౩,౬౩౦ (౧౯౨౦).

అయోవానగరము — అమెరికాసంయుక్తరాజ్యములయందలి యొకనగరము. జాన్సన్ కౌంటీకి రాజధాని. అయోవా నదిమీఁద నున్నది. ౧౮౩౯లో ఈనగరము స్థాపిత మయినది. ఇచ్చట స్టేటువిశ్వవిద్యాలయము కలదు. ఇది అయోవారాజ్యమునకు ౧౮౩౯ మొదలు ౧౮౪౭వఱకు రాజధానిగ నుండెను. జనసంఖ్య ౧౦,౭౦౦లు.

అయోపానము — ఒకనరకము. సురాపానము చేయు వారికి నిచ్చట కరగఁబెట్టినయినను త్రాగించెదరు.

అయ్యంకి — కృష్ణజిల్లా దీవితాలూకాయందలి జమీన్ దారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౮౨౦ (౧౯౩౧).

అయ్యంకెరే — (దొడ్డెనుడెక్కరె) మైసూరుదేశమందలి ఒకచక్కనికొలను. బాబాబుడన్ అనుపర్వతమునకు తూర్పువైపున నున్నది. దీనికుట్టు కొండలును, నడుమ లంకలును కలవు. దీనికట్టు ౧,౭౦౦ అడుగులపొడువును, ౩౦౦ అడుగులయొత్తును కలదు. కొలనిలోనిజలము ౩౪ అడుగులులోతొగ నుండును. సక్కెరపట్టణపు రాజైన రుక్మాంగదుడు దీనిని గట్టించినాఁ డని ప్రతీతి గలదు. ౧౩-వ శతాబ్దియందు హొయసలవంశపురాజు లీ చెలువుకట్టను బలపఱచిరి.

అయ్యంగారిపల్లి — ౧. చిత్తూరుజిల్లా పుత్తూరు తాలూకాయందలి జమీన్ దారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౧౪౪.

౨. చిత్తూరుజిల్లా పుత్తూరు తాలూకాయందలి జమీన్ దారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౨౩౪.

అయ్యంపేట — తంజావూరుజిల్లా తంజావూరుతాలూకాలోని గ్రామము. జనసంఖ్య ౯,౪౪౪. నూలుబట్టల పట్టుబట్టల నేతవిషయమున నీయూరు ప్రఖ్యాతికెక్కినది. పట్టుబట్టలు, నూలుతోను పట్టుతోను ఊలుతోను నేయబడిన తివాసీలు, చిటుచాపలు, అద్దకపుచీటీగుడ్డలు ఇచ్చట చేయబడును. ఇచ్చట నేయఁబడు 'కుట్టుని' అను బట్ట విశేషముగ పేరుగలిగినది.

అయ్యంరెడ్డిపల్లి — చిత్తూరుజిల్లా పాల్వనేరుతాలూకాయందలి యీనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౪౭.

అయ్య — గౌరవద్యోతక మగుపదము. కర్ణాటాంధ్రభాషలలో పురుషులనామముల కంతమునఁ జేర్పబడుచుండును. ఆర్యశబ్దము ఆర్యక్రిందను, అది క్రమముగ అజ్ఞ, అయ్య శబ్దములక్రిందను బరిణమించినది. బొంబాయి, కర్ణాటకమునం దీశబ్దము జంగముల మొక్కయు, లింగాయతులయొక్కయు గురువులకు వాడబడుచున్నది. ౪౦౦ ల సంవత్సరములకు పూర్వ ముత్తరకొంకణములోఁ

గూడ నీపదము స్వామిపేరునకుఁ జివర వాడబడుచువచ్చెను. కాని తరువాత అయ్యకు మాటుగ రావుశబ్దము వాడబడుచువచ్చినది. అయ్యపదము బాగుగ లే దని రావుపదమునకే జనులు ప్రాధాన్యమిచ్చిరి. ఇప్పు డాంధ్రదేశములోఁగూడ నిదియే జరగుచున్నది. పూర్వమునకంటె రావుశబ్దమున కిప్పు డెక్కువ ప్రచారము.

అయ్యగారిపేట — తూర్పుగోదావరి ఏజెన్సీజిల్లా భద్రాచలము తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧౨౯.

అయ్యదీక్షితులు — తంజావూరురాజ్యము నేలిన మహారాష్ట్రరాజులలో రెండవవాడగు శాహజీరాజేంద్రునియాస్థానమునం దుండిన యీ ప్రశస్తవిద్వాంసునియసలు పేరు రామభద్రదీక్షితులు. ఈయన కుంభాక్షయోగమునకు సమీపమందలి కందరమాణిక్యమున గ్రహారమునందు చతుర్వేదయజ్ఞ యనువారివంశమున, నల్లదీక్షితులపాత్రులును, యజ్ఞరామదీక్షితులపుత్రులునై బహుచశాఖ, ఆశ్వలాయనసూత్రము, కాండిన్యగోత్రమునందు జన్మించెను. ఈయన అప్పయ్యదీక్షితులవారి భ్రాతృపాత్రుడై శివలీలార్ణవాద్యనేకగ్రంథకర్తయైన నీలకంఠదీక్షితులవారియొద్దను, తమకు మామగారును కందరమాణిక్యగ్రామవాస్తవ్యుడగు శబ్దకామదీ ధాతురత్నావళిత్యాదిగ్రంథకర్తయు నగు చొక్కనాథమఖి యనువారియొద్దను శాస్త్రభ్యాసము చేసెను. ఆనందరావుపేషా అనునామాంతరము గలిగిన ఆనందరాయమఖి, త్ర్యంబకరాయమఖి యనువారికి సోదరుడైన భగవంతురాయలు తాను రచించిన రాఘవాభ్యుదయము అనునాటకమునవతారికయందు ఈయనను స్తోత్రముచేసియున్నాఁడు. తంజావూరురాజు శాహజీభూపాలుడు క్రీ. ౧౬౯౩ ఆంగిరసనామసంవత్సరమునందు శాస్త్రవిద్వాంసులకు దానము చేసిన శాహజీరాజపుర మనునామాంతరము గలిగిన తిరువిశలూరు(ఇప్పటి తిరువిశేల్లూరు)నం దీయనకు రవృత్తులు దానముచేసెను. ఈయన తన యిష్టదైవ మగు శ్రీరాములను తనగ్రంథము లన్నిటియందును స్తోత్రముచేసియున్నాఁడు. ఈయన రచించిన గ్రంథములలో ముఖ్యములు : ౧. పరిభాషావృత్తివ్యాఖ్య, ౨. వడ్డర్కనీసిద్ధాంతసంగ్రహము, ౩. సిద్ధాంతసారము, ౪. జానకీపరిణయనాటకము, ౫. శృంగారతిలకభాణము, ౬. రామస్తవకర్ణరసాయనము, ౭. చాపస్తవము, ౮. తూణీరస్తవము, ౯. ప్రసాదస్తవము, ౧౦. బాణస్తవము, ౧౧. విశ్వగర్భస్తవము, ౧౨. పర్యాయోక్తినిష్పందము, ౧౩. అష్టప్రాసము, ౧౪. పతంజలిచరితము. వీనియందు శృంగారతిలకభాణమునకు 'అయ్యభాణ' మనియు నామాంతరము గలదు. దీనిని కవి తనశిష్యుడగు రఘునాథుడను నాయనయొక్క ప్రేరణమున వ్రాసినట్లు చెప్పుకొనియున్నాఁడు. ఈ భాణమును అమృత్ భాణ మనునామాంతరము గల 'ఘటికాశతకము అమృత్' అని వ్యవహరింపబడు వరదాచార్యులవసంతతిలక భాణమునకు బదులుగా వ్రాసినట్లు వాడుక గలదు. పరిభాషావృత్తివ్యాఖ్యాన

మను వీరిగ్రంథమునందు ఆనందరాయమఖియొక్క యాదార్యమును గొనియాడియున్నారు.

రామభద్రదీక్షితులశిష్యులలో ప్రధానులు ముగ్గురు: ౧. సర్వ సిద్ధాంతచంద్రికాకర్త యగు శ్రీనివాసదీక్షితుడు, ౨. శాబ్దికవిద్వత్కవిప్రమోదనిఘంటువును, పతంజలిచరిత్రమునకు లలితవ్యాఖ్యయు వ్రాసిన వేంకటేశ్వరకవి, ౩. రఘునాథకవియు. ఈకవికి ప్రభువగు శాహజీరాజేంద్రుడు శ్రీ. ౧౬౮౪ మొదలు ౧౭౧౧ వఱకును రాజ్యముచేసెను. కవియొక్క కాలముగూడ నదియే.

(రం. స.)

అయ్యనకోట — నెల్లూరుజిల్లా కనిగిరితాలూకా యందలి జమీందారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౨౫౪.

అయ్యనపల్లి — నెల్లూరుజిల్లా ఉదయగిరితాలూకా యందలి యీనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౯౭.

అయ్యనసింహుడు — శ్రీ. క. ౧౧౧౦ మొదలు కొని ౧౧౩౫ వఱకును కరదమునేలిన శిలాహరరాజు. ఇతని యసలు పేరు గండరాదిత్యుడు. ఇతడు మహామండలేశ్వరుడు. అయ్యన సింహ యనునది యొకచిరుదము. ఇతని యధీనమున మహాసామంత చిరుదము గల నింబదేవరాశయుఁ డను పురుషుఁ డొకఁ డుండి యితనికిఁ బట్టుఁగొమ్మగ వర్తించెను.

అయ్యనపాల్లి — బళ్లారిజిల్లా హడగల్లి తాలూకా యందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౪౨౭.

అయ్యనార్ — సంస్కృత ఆర్యశబ్దముననుండి జనించిన తమిళభాషాపదము. ఇది తమిళదేశమందలి ఒక దేవతకు పేరు. ఉత్తరహిందూస్థానమున నీదేవతనుగుఱించి ఏమియు తెలియదు. కాని ఆర్య, హరిహరపుత్ర, శాస్త్ర, మహాశాస్త్ర నామములతో ద్రావిడులకు బాగుగ పరిచయ మైనదే. ద్రావిడదేశమందుకంటెను మలయాళము నందు నీదేవత కెక్కుడుప్రచారముకలదు. తమిళదేశమున సుబ్రహ్మణ్య దేవునకుంబోలే మలయాళమునం దయ్యనారుకు అనేక సంఖ్యాకము లగు దేవాలయములు కలవు. మలయాళదేశమునందు ప్రతిదేవాలయము యొక్కయు నైర్వృతకోణమున శాస్త్రగుడి యుండవలయునని దేవాలయ నిర్మాణనిబంధములం దొక నియమము కూడ కలదు. హరిహరపుత్ర, ఆర్యనామములతోకంటె శాస్త్రనామముతో మలబారునం దితని నెక్కువగఁ గొలుతురు. అచట నితఁడు శ్రేష్ఠపాలకుఁడుగ గణింపఁ బడును. పడమటికనుమలయందలి యెనిమిది పర్వతశిఖరములమీఁద నితని వెనిమిది దేవాలయములు కలవు. పర్వతమాలికల పశ్చిమమందలి మలయాలీజననివాస మగు దేశమును బాహ్యోపద్రవములనుండియు, అనిష్టములనుండియు కాపాడుటకై ఉపర్యుక్తదేవాలయము లెనిమిదింటియందును ఎనిమిది శాస్త్రమూర్తులు స్థాపింపఁబడి యున్నవి.

మలబారునం దెక్కువగ పూజింపఁబడినప్పటికిని తిరునెల్వేలి, తంజావూరు భాగములందును దానితో సమానముగు ప్రజానురంజనమే ఇతనికి కలదు. ముఖ్యముగా నచట ఇతర తమిళజిల్లాలలో పెక్కింటి యందువలె నితఁడు గ్రామదేవతగఁ గాక గ్రామపాలకదేవతలలో నొకఁడుగ గణింపఁబడుచున్నాఁడు. అందుచేత నితఁడు భూతపిశాచా వృతుడై యుండును.

గోదావరీనదికి ఉత్తరభాగమున నెవరికి నెఱుకలేనట్టియు, ద్రావిడదేశమునకు విలక్షణమైనట్టియు ఈదేవతకు మనోరంజకమగు ఉత్పత్తి కలదు. ఇతని అసలుపేరు శాస్త్ర. వ్యాకరణానుసారము దేశకాసకుఁ డని దీనియర్థము. ఒక్కొక్కప్పుడు దీనిని గురువులకు, జనకులకుఁగూడ నుపయోగింతురు. ప్రపంచమును వశమం దుంచుకొని శాసించువాఁ డగుటచే శాస్త్రనామము ఈదేవతకు నొసంగఁబడినది. అమరకోశమునం దీపేరు బుద్ధునకుఁగూడ కలదు. సంస్కృతవ్యాకరణమునం దేవిషయమున కైన నుదాహరణ మొసంగవలసివచ్చినపు డంతయు దేవదత్తశబ్ద ముపయోగింపఁబడులాగున తమిళవ్యాకరణ మందును శబ్దరూపములకుఁగాని, విభిక్తులకుఁగాని ఉదాహరణములను చూపింపవలసి వచ్చినపుడు ఆ యుదాహరణవాక్యములందు తప్పక శాస్త్ర (శాస్త్ర) శబ్దము కర్తగ నుపయోగింపఁబడియుండినందున ఈ శాస్త్రశబ్ద మొకప్పుడు తమిళదేశమున మంచిప్రచారముగల సర్వ సాధారణనామ మైయుండినట్లు సులభముగఁ దెలిసికొనవచ్చును. కాని విశేష మేమన తమిళుల కిప్పుడు ఈ పేరన్న నంత ఆదరము లేదు. కాని మలబారునందు తఱచుగా వాడఁబడుచున్నది. మఱియు పూర్వపు సంస్కృతగ్రంథ మేదియు నీదేవతను పేర్కొనకయుండుట ఆశ్చర్యము. తమిళనిఘంటువు లితనిని శాతవాహనుఁ డని పేర్కొను చున్నవి. క్రైస్తవశకారంభమునందలి శతాబ్దులలోని శక్తిమంతు లగు రాజులవంశ నామ మగుటచే శాతవాహననామము మంచి ప్రఖ్యాత మైనది. కాని శాతవాహనులతో నీదేవత కేమి సంబంధమో తెలియదు. తమిళనిఘంటువులం దితని కొసంగఁబడిన నామములందును, విశిష్ట లక్షణములయందును నిమ్మలిఖితములు పేర్కొనఁదగి యున్నవి: 'కారినామక శ్వేతకరివాహనుఁడు, శైబ్బుఆయుధధారి, పూరణా, పుష్కలాప్రియుఁడు, ధర్మరక్షకుఁడు, యోగి ఇత్యాదులు. గజ మితని వాహనము. కుక్కుట మితని పతాకలాంఛనము.

ఈపేరులను, యోగి, ధర్మపాలకుఁడు మున్నగువానిని, అమర కోశమున బుద్ధుఁడు శాస్త్ర యని పేర్కొనఁబడియుండుట లోనగు వానినిబట్టి యోజించిచూడ బుద్ధుడే ఇట్లు తమిళదేశమునఁ బూజింపఁ బడుచు చివరకు హిందూదేవతలందు చేర్పఁబడి కాలాంతరమున నతని యుత్పత్తినిమిత్త మొక పౌరాణికగాథ కల్పింపఁబడె' (హైందవ మూర్తి శాస్త్రచరిత్ర, పు. ౪౮౮) నని పూర్వోదాహృతనామ లక్షణాదులనుబట్టి గోపీనాథరావుగారు నిశ్చయించుట సమంజసమే.

ఇట్టి ఈ చోద్యమైన దేవతనుగూర్చిన సమాచారము విష్ణుపురాణము, శ్రీభాగవతము, పద్మసంహిత, అంశుమద్ భేదాగమము, సుప్ర

భేదాగమ, పూర్వకారణాగమములయందుఁ గలదు. ఇతని పుట్టుకను గుఱించినగాథ యెట్లనఁ :- శ్రీరసముద్రమథనానంతరము అమృతము వెలువడినతోడనే దానిని పంచుకొనువిషయమున దేవదానవులకు జగడ ముప్పతిల్ల నప్పుడు విష్ణువు మోహిని యనుపేర సుంపరస్త్రీ రూపమును దాల్చి అమృతపానము కేవలము దేవతలకే లభించులాగున అసురులు దాననుండి వంచిత లులాగున వారి యెట్టయెదుటనే పంచుచుండ వారు తమ కలహకారణమునే బొత్తిగ మఱచిపోవునంత మిక్కుటముగ ఆ మెమాయాసాందర్యమును గాంచి మోహితు లై యుండిరి. హరుఁడు (శివుఁడు) ఆమెను జూచి మోహితుఁడై తప్పించుకొనఁజాలక యామెను, అనఁగా హరిని గూడెను. తత్ఫలి తముగ హరిహరపుత్రుఁ డుద్భవించెను (హరిహరులపుత్రుఁడు) ఇతనికి ఆర్య, శాస్త్ర, అయ్యనా రని ఇతరనామములు. ఇది యొక విలక్షణమైన ద్రావిడదేవత అనియు, కాలాతరమున ఆర్యదేవతా గణమున చేర్చబడిన దనియుఁ గనుఁగొనవచ్చును.

అయ్యనార్

ప్రస్తుత మితఁడు తమిళదేశములో గ్రామములను గాపాడు దేవతగ ముఖ్యముగఁ బూజింపఁబడుచుండును. ఇతనిని బూజించువారు చాలవఱకు తక్కువజాతులవారు. ఇతని గుడిలోని పూజ నొక కూర్పుఁడు చేయుచుండును. పద్మసంహితానుసారము అయ్యనారు గుడిలోఁ బూజ చేయవలసిననాడు బ్రాహ్మణునకు కూర్పుయందు

జనించిన అనులోమజాతుఁ డగు పారశవుఁడు. కాని తమిళదేశములో తక్కువజాతులవారిచేఁ బూజింపఁబడు దేవియొక్క మఱింత తామసిక రూపము లైన కాళి మున్నగువానివలె మలబాగులో అయ్యనారు బ్రాహ్మణులచేతనే పూజింపఁబడుచుండును.

అంశుమన్ భేదాగమము, సుప్రభేదాగమము, పూర్వకారణా గమములనుండి సంగృహీత మగు నీ విచిత్రమూర్తివర్ణన మెట్లనఁగా :-

౧. అంశుమన్ భేదాగమము :- ఆర్యుని పద్మాసనాసీనుని జేయ వలెను. ఇతనికి నాలుగుచేతులు; ముందరి దక్షిణ, వామహస్తములు ఆభయ, వఃదనూచకములు. వెనుకటి దక్షిణ, వామహస్తములలోఁ గ్రమముగ కత్తి, డాలు నుండును. ఇతనికి మూడుకన్నులు. శాంత మైన మొగము దింగారుపసిమివర్ణము కలిగి ఇతఁడు పీఠివసనధారి యై యుండవలెను.

౨. సుప్రభేదాగమము :- ప్రపంచశాసకుఁ డగుటవలన శాస్త్ర అనఁబడును. ఇతనికి రెండుకన్నులు, రెండుచేతులు - దక్షిణ హస్తమున వంకరకట్ట (తమిళములో దీనికి క్కణ్ణు అని పేరు) వామహస్తమున ఫలములు, పల్లవములు - భూతాకృతి, మహా దరము, తలపైని కాటుకనలుపువెండ్రుకలు, నల్లని రంగు, తెల్లని యజ్ఞోపవీతము, అనేక భూషణములు నుండును. చేతులు, కాళ్లు ముడుచుకొనియుండవలెను. ఇతనిని కుక్కలు, కోళ్లు, గొట్టెలు మొదలగువానితో ఆడుకొనుచున్నట్లు గనుపఱుపవలెను. ఇతనికి మదన, వర్ణని యను నిద్దఱు ప్రియురాండు. వీరి సుందరసుసజ్జిత రూపముల నితని కిరుప్రక్కల నుంచవలెను. ఇతనియెడమప్రక్కను విరూపుఁడగు దమనకుఁడు ఉండవలయును. ఈ దమనకుఁడు బహుశః శాస్త్రయొక్క సేవకుఁడు కావచ్చును.

౩. పూర్వకారణాగమము :- హరునివలన మోహినియందు జనించినపుత్రుఁ డను నీయాగమమునందలి విషయము అంశుమన్ భేదాగమమునందలి వృత్తాంతముతో సరిపోవుచున్నది. కాని సుప్ర భేదాగమమున వచించినట్లు రెండుకన్నులు, రెండుచేతులు కలిగి యితఁడు నల్లగ నుండవలయు నని యందు వ్రాయఁబడియున్నది. ఇతనిని పీఠముపైని గూర్చుండఁబెట్టి వామపాదము పీఠముక్రిందికి వ్రేలాడుచుండులాగునను, కుడికాలిని ముడిచికొని పీఠముమీఁద నిలువుగా నుంచుకొనులాగునను జేయవలయును. కుడిమోఁకాలిమీఁద చాచిన యెడమమోచేయి ఆని యుండవలెను. కుడిచేతిలో వజ్ర దండ ముండవలెను. ఇదియే వంకరకట్ట. యువకుఁడై, శాంత మైన మొగము కలిగియుండవలెను. తలమీది వెండ్రుకలు నీలినలుపు సిరారంగువలె నుండి విడివడి యుండవలయును. ఇతనివాహనమును, పతాకాలాంఘనమునుగూడ గజపే. ఇతనిప్రక్క- సుందరియగు నొక కన్య ఉండవలెను. మఱియు నల్లనిగుట్టము గాని, తెల్లని యెద్దు గాని ఇతని వాహనములుగ నుండవచ్చును. నాలుగుచేతులుగూడ నుండ వచ్చును. పతాకాలాంఘనముగ కుక్కుట ముండినను ఉండవచ్చును.

వెండియు నితనిని యోగిగను గనఁబఱుపవచ్చును. అప్పు డితనిని యోగాసనమునఁ గూరుచుండఁబెట్టవలయును. ఇతఁడు వేదాధ్యాయువలె వ్రేళ్ళులందు పవిత్రమును ధరింపవలయును. వీరాసనమునను గూర్చుండఁ బెట్టవచ్చును. అప్పు డితనియుత్తరీయును ఉపవీతములాగున నుండ వలయును. నుఖాసనాసీనునిగను చేయవచ్చును. అప్పుడు వంచిన కుడికాలిపాదము వ్రేలాడుచుండు నెడమకాలితోడమీఁద నానునట్లు చేయవలెను; దృష్టి కుడిపాదముపై నిలిపి యుంచవలెను.

చెక్కడపు విగ్రహములవలన మనకు తెలియున దేమనఁగా :- సాధారణముగ శైవదేవతల భయంకరాకృతులందువలె నితని పొడు గైన గుంగురువెండ్లు కలు విప్పారియుండును. ఇతఁడు బాణ, బాణా సనములనుగాని, వంకరకఱ్ఱను గాని, కొఱుడానుగాని, గజాంకుశమును గాని తాల్చియుండును; నల్లనివాఁడు; గజమునో, గుఱ్ఱమునో ఆరో హించి యున్నటులును, లేక కేవలము ఆసనముపై నొక్కొక్క ప్పుడు వటవృక్షముక్రిందను కూరుచుండి యున్నటులును కాంచ నగును. ఇతనిగుడి కెదురుగ కొయ్యతోఁగాని చీనీఇటుకలు సున్నముతోఁగాని నిర్మింపఁబడిన అశ్వవిగ్రహములు, గజమూర్తులు, మఱియు నితరజంతువుల విగ్రహములు నుంచఁబడియుండును. ఇతని రాత్రివిహారములం దివి వాహనములుగ నుపయోగించు నని తలఁపఁ బడుచున్నది. మదన, వర్ణని ఇతనిప్రియురాండు. వీరు సామాన్య ముగ పూరణై, పుద్గలై (సం. పుష్కల) అని వ్యవహరింపఁబడు చుందురు.

ఇతనికి జైనమూర్తులందును స్థానము కలదు. ఇతని కచట బ్రహ్మదేవుఁ డని పేరు. ఇతఁడు ౧౦-వ తీర్థంకరుఁ డగు శీతలా నాథుని యత్నుఁడుగ నుండును. ఇతని ప్రియురాండును నచట వారి యుచితస్థానముల నందుదురు.

పావాడైరాయణ, మదురై వీరణ్ అని ఇతనికి ఇద్దఱు సేనా ములు. ఇందు రెండవయతఁడు చారిత్రకపురుషుఁడు (చూడుఁడు: దక్షిణ-ఆర్కాటుజిల్లా గెజెటిర్, సం. ౧, పు. ౧౦-౧౨), మదురై వీరణ్ ఇతర గ్రామదేవతలలో నొకఁడు. వీరిలో ముఖ్యుఁడు కరుప్పణ్ణ స్వామి. అయ్యనారుని ఒక నియతమతానుయాయు లగు కల్లరు లీస్వామిని బూజింతురు. కుట్టిశాస్త్రాణ్, శాస్త్రాణ్, కరుప్పణ్, ముణ్ణణ్, గుళికన్ అనునవి అయ్యనారునిసేవకు లగు కొందఱు తుద్ర రాక్షసుల పేరులు.

(టి. యన్. రా.)

అయ్యన్న అగ్రహారం — విశాఖపట్టణము జిల్లా విజయనగరముతాలాకాయందలి యీనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౨౪.

అయ్యన్న పాలెం — ౧. గుంటూరుజిల్లా వినుకొండ తాలూకాయందలి యీనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౭౭౩.

౨. విశాఖపట్టణముజిల్లా అన కాపల్లితాలూకాయందలి జమీన్దారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౨౭౨.

అయ్యనేరి — చిత్తూరుజిల్లా తిరుత్తనితాలూకాయందలి జమీన్దారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౭౮౭.

అయ్యపరాజు కొత్తపల్లి — తూర్పు గోదావరి జిల్లా తునితాలూకాయందలి జమీన్దారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౩,౬౮ (౧౯౩౧).

అయ్యపరాజు గూడెం — పశ్చిమగోదావరిజిల్లా చింతలపూడి తాలూకాయందలి జమీన్దారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౦౪౯ (౧౯౩౧).

అయ్యపరాజు పాలెం — నెల్లూరుజిల్లా కందు కూరుతాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౬౬౨.

అయ్యపరెడ్డి పాలెం — నెల్లూరుజిల్లా గూడూరు తాలూకాయందలి జమీన్దారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౩౩౪.

అయ్యల కృష్ణారెడ్డిపల్లి — చిత్తూరుజిల్లా చిత్తూరు తాలూకాయందలి యీనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౨౩.

అయ్యలరాజు అయ్యల భాస్కరులు —

వీరు జంటకవులు. క్రీ. శ. ౧౭౬౯-వ సంవత్సరమున గ్రంథరచన చేసినవారు. వీరిపూర్వులలో నొకఁ డగు తిప్పనార్యుఁడు ఒంటిమిట్ట రఘువీరశతకమును వ్రాసెను; రాయలమాస్థానమున నుండెను. మఱి యొకఁ డగు రామభద్రుఁడు రామాభ్యుదయమును వ్రాసెను. అయ్య లుఁడు పినయక్కయమాత్యునకును, భాస్కరుఁడు నాగయమాత్యు నకును బుత్రులు. ఈ జంటకవులు రెట్టమత మను కాలస్వరూపా దులను దెలుపుగ్రంథమును రచించిరి. ఇది కన్నడమున రెట్టయ యను జ్ఞాని వ్రాసినగ్రంథమునకుఁ దెనుఁగు. తెలుఁగు రెట్టమతము కర్నూలు జిల్లా యెఱ్ఱపాలెమునకు పాలకుఁడును, అహోబిలక్షేత్రధర్మకర్తయు నయిన వేంకటరాజున కంకిత మియ్యఁబడినది. ఇతఁడు విద్యాప్రియుఁ డయినట్టు గన్పట్టుచున్నాఁడు. కామందక మనుగ్రంథమునకుఁగూడ నితఁడు కృతిభర్త.

అయ్యవాండ్ర పల్లి — చిత్తూరుజిల్లా చంద్రగిరి తాలూకాయందలి జమీన్దారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౫౬.

అయ్యవారి కంబాల దిన్నె — కడపజిల్లా జమ్మల మడుగు తాలూకాయందలి యీనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౩౦౧.

అయ్యవారి కోడూరు — కర్నూలుజిల్లా నంద్యాల తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౯౨౬.

అయ్యవారి గూడెం — తూర్పుగోదావరి ఏజెన్సీ జిల్లా భద్రాచలముతాలూకాయందలి జమీన్దారీగ్రామము. జన సంఖ్య ౧౧౯.

అయ్యవారి గోకుల పాడు — కర్నూలు జిల్లా కర్నూలు తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౨౩౬ (౧౯౩౧).

అయ్యవారి పల్లి — ౧. కర్నూలు జిల్లా కంభం తాలూకాయందలి యీ నాం గ్రామము. జనసంఖ్య ౨౪౪.

౨. నెల్లూరు జిల్లా కందుకూరు తాలూకాయందలి జమీన్ దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౬౬౧.

౩. నెల్లూరు జిల్లా కనిగిరి తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౪౪౫ (౧౯౩౧).

౪. కడప జిల్లా కమలాపురం తాలూకాయందలి యీ నాం గ్రామము. జనసంఖ్య ౨౧౪.

౫. అనంతపురం జిల్లా గుత్తి తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౩౮౩.

౬. చిత్తూరు జిల్లా వాయల్పాడు తాలూకాయందలి యీ నాం గ్రామము. జనసంఖ్య ౩౬౯.

౭. నెల్లూరు జిల్లా ఉదయగిరి తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౬౬౦.

అయ్యవారి పాలెం — ౧. నెల్లూరు జిల్లా రావూరు తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౬౩౩.

౨. నెల్లూరు జిల్లా గోదూరు తాలూకాయందలి జమీన్ దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౬౦౧.

అయ్యవారి పేట — తూర్పుగోదావరి ఏజెన్సీ జిల్లా నూగూరు తాలూకాయందలి జమీన్ దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౪౮౮.

అయ్యవారి సోలవరం — తూర్పుగోదావరి ఏజెన్సీ జిల్లా సోలవరం తాలూకాయందలి యీ నాం గ్రామము. జనసంఖ్య ౭౬౨.

అయ్యవారి రుద్రవరం — కృష్ణా జిల్లా దీవి తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౧౧౨ (౧౯౩౧).

అయ్యమల్ బీజ్ — శుక్లపక్షమునందలి కొన్ని దినములు - త్రయోదశి, చతుర్దశి, పూర్ణిమ - ఈ దినములలో మహమ్మదు, ప్రసూనము చేయుచుండినగాని, యెచటనైన నిలిచియుండినగాని యాహారము గైకొనకుండెడివాడు. ఈమూడుదినములకు అయ్యమల్ బీజ్ అని పేరు.

అయ్యశాస్త్రి — పూనాసు బాలించిన సవాయి మాధవరావుకాలమునాటి సుప్రసిద్ధ న్యాయాధీశుడు. ఇతని కార్యము గ్రామోద్యోగుల నేర్పలుచుట.

అరంగ్ — మధ్యపరగణాలలోని రాయపూరు జిల్లాయందలి ఒక గ్రామము. అచ్చటికి మహానది నాలుగు మైళ్లపై నుండును. జన

సంఖ్య ౬౪౯౯. ఇది యొకప్పుడు మంచివైభవ మనుభవించిన స్థలము. ఇచ్చట చక్కనికొలకులును, మామిడితోపులును, హిందూ జైన మతములకు సంబంధించిన కట్టడములును, దేవాలయములును గలవు. బాగేశ్వరుని దేవాలయ మొకటి గలదు. అటువైపుననుండి జగన్నాథ మునకు పోవువా రీదేవుని తప్పక దర్శింతురు.

అరంటాంగి — తంజావూరు జిల్లా బట్టు కొట్టాయ తాలూకాలోని డిప్యూటీ తహశీల్దారు ఉండుస్థలము. జరీబట్టలు, పట్టుబట్టలు, రంగుబట్టలు ఇక్కడనుండి రంగూనునకు ఎగుమతి యగును. ఈపట్టణము మొదట తంజావూరురాజులయధీనమం దుండెను. కాని పదునైదవశతాబ్దియందు పాండ్యరాజునకు నేనాని యగు రామనాథ పురపురాజు దీనిని స్వాధీనపఱచుకొనెను. పదునేడవశతాబ్దియందు మరల తంజావూరురాజులు దీనిని దీసికొనిరి. కాని ౧౬౪౬ లో రఘునాథతేవన్ అను రామనాథపురరాజు దీనిని మరల దీసికొనెను. సంధిప్రకార మిది మరల తంజావూరురాజు నధీన మైనను ౧౬౯౮ లో మరల యుద్ధము ప్రారంభమై ఈపట్టణము రామనాథపురరాజునధీన మయ్యెను. ఇట్లే పట్టణము పెక్కుసాగులు వీరినుండి వారికి వారినుండి కిరికి మాటుచు చివరకు ౧౭౪౯ లో తంజావూరువారికి జేందెను. ఇచ్చట నొకకోట గలదు. కోటలోని దేవాలయమునందు పెక్కు శాసనములు గలవు.

అరంతుక వ్రాదము — కురుక్షేత్రమునందలి యొక కోనేరు. కురుక్షేత్రమునకు నొకవైపు సరిహద్దుగ నుండెను (భార; శ్లో. ౫౩).

అర — డచ్చి ఈస్టు ఇండిస్ లో నున్న లంకల సమూహము. వైశాల్యము ౩౪౪ చదరపుమైళ్లు. జనసంఖ్య ౨౨,౦౦౦. ఇచ్చటిజనులను పాపను లందురు. ఇచ్చట స్వదేశీయులైన రాజులు రాజ్యము చేయుదురు. ఇచ్చట డచ్చిప్రభుత్వమువారి ప్రతినిధి ఉండును అచ్చటిజనులు ఎండ్రగుల్లలు, ముత్యపుచిప్పలు నిచ్చి అందుకు బదులు ఆహారపదార్థములు పుచ్చుకొందురు.

అరకట వేముల — కడప జిల్లా ప్రొద్దుటూరు తాలూకా లోని గ్రామము. జనసంఖ్య ౧౮౨౫ (౧౯౩౧).

అరకటి వేముల — అనంతపురము జిల్లా తాడిపత్రి తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౭౭౯ (౧౯౩౧).

అరకల్లు — బళ్లారి జిల్లా ఆదోని తాలూకాయందలి గ్రామము. ఇచటి జనసంఖ్య ౮౮౮ (౧౯౩౧).

అరకు — విశాఖపట్టణము జిల్లా పాడ్యాల తాలూకా ఏజెన్సీకి చెందిన జమీన్ దారీ గ్రామము. ఇచటి జనసంఖ్య ౫౭౨ (౧౯౩౧).

అరకోణము — చిత్తూరుజిల్లా నాలాజాపేటతాలూకాలోని ఒక గ్రామము. మద్రాసుసదరన్నరాటారైలుదారికిని, దక్షిణ యిండియా రైలుదారికిని ఇది సంధిస్థానము.

అరఖ్ — ఉత్తరహిందూస్థానమున నున్న ఒక వ్యవసాయ దారుల తెగ. వీరి జనసంఖ్య ౭౬, ౪౩౬. వీరు మొత్తముమీద సంయుక్తప్రాంతములలోఁ జాలమంది కలరు. తాము హిందువుల మనియే వీరు చెప్పుకొందురు. కాని, హిందువుల యాచార వ్యవహారములతో వీరి కంతగ సంబంధము లేదు. కరతలదేవత యను నొక సర్పదేవతను వీరారాధింతురు; గొడ్డెల నీదేవతకు బలియిత్తురు. మొత్తముమీద వీరొక యడవిజాతివారని తోచును. ఉత్తమవంశములకుఁ జెందిన బ్రాహ్మణులెవ్వరును వీరి యిండ్లకు పారోహిత్యాదులకుఁ బోరు.

అరగొడ — తూర్పుగోదావరియే జిల్లాలోని చోడవరము తాలూకాకు చేరిన గ్రామము. ఇచ్చటి జనసంఖ్య ౪౧ (౧౯౩౧).

అరగొండ — చిత్తూరుజిల్లా చిత్తూరుతాలూకాలోని యొక పల్లె. జనసంఖ్య ౧౯౫౯. చిత్తూరునకు ౧౪ మైళ్లు వాయవ్యమున బాసర నీళ్లవసతి కలిగి సారవంతమయిన భూభాగమున కట్టబడినది. ఒకప్పుడు కడప కర్నూలు మొదలుగాఁగల పశ్చిమమండలములద్వారపురాక పోకలకు నీ గ్రామము మధ్యస్థానముగా నుండెను. ఇచ్చట నొక శివాలయము కలను. ఈయాలయమునుగురించి అచ్చటివా రొకకథ చెప్పెదరు. ఒకరాక్షసుఁ డీ గ్రామమును మ్రొగి విష్ణుభయమున నిచ్చటికి క్రోసెడుమీద నున్న రాక్షసతిప్ప వెనుక దాగుకొనెను. అప్పుడు విష్ణువు మూడు శివలింగములను తీసికొని వానిని కాళహస్తియందొక్కటి తిరుపతియందొక్కటి అరగొండయందొక్కటి స్థాపించెనట. రాక్షసుఁ డీ మూడులింగములను దాటుకొని పోలేక పట్టుపడి చచ్చెనట! ఈలింగత్రయమును బట్టి ఆంధ్రదేశమునకు త్రిలింగ మని పేరు గలిగెనట!

అరగో, డొమినిక్ ఫ్రాంకాయిస్ (౧౭౮౬ - ౧౮౫౩) — ఫ్రాన్సుదేశమందలి జ్యోతిషపదార్థవిజ్ఞానశాస్త్రజ్ఞుడే. ఇతఁడు రేఖాంశము (విషువచ్ఛాయ - Arc of the Meridian) కొలచుట యందు బియట్ (Biot) అను శాస్త్రజ్ఞునకు సాయము చేసెను. ఎకోల్ పాలిటెక్నిక్ (Ecole Polytechnique) అను విద్యామండలమునందు ౨౦ సంవత్సరములవఱకును విభౌగత్తక భూమితి (Analytical Geometry) అను శాస్త్రమునకు అధ్యాపకుఁడుగ నుండెను. భ్రమణాత్మక - అయఃకాంతత్వము (Rotatory magnetism) ను నూతనముగ కనుగొనినందులకు క్రీ. శ. ౧౮౨౫లో లండనులోని రాయల్ సొసైటీవారు కాప్లెపతకమును (Copley medal) ఈతనికి బహుమతి చేసిరి. క్రీ. శ. ౧౮౩౦లో పారిస్ పట్టణమందలి నక్షత్రశాలకు నధిపతి నియమించిరి. తరువాత ఫ్రాన్సు

దేశములో జరిగినరాజ్యక్రాంతి (Revolution) లో నీతఁ డొక నాయకుఁడుగ నుండెను. లూకాసెపోలియస్ అనునతఁడు ఫ్రాన్సు దేశమున కధ్యక్షుఁ డగుట ఈతని కసమ్మత మగుటచేత నీతఁ డాతని ప్రభుత్వమునకు లోబడినట్లు రాజభక్తి శపథమును (Oath of allegiance) తీసికొనఁడయ్యెను. (క్రీ. శ. ౧౮౫౧, డిసెంబరు). అయినను ఈతనియోగ్యతయు, ఈతనియంగు ప్రజలకుఁ గల గౌరవమును బట్టి ప్రభుత్వమువా రీతనిని శిక్షింపరైరి. ఈతఁడు పెక్కుగ్రంథములు వ్రాసెను. వానిలో స్వీయచరిత్రయును జ్యోతి శాస్త్రమును ముఖ్యములు.

అరజ — భార్గవునికన్య. ఈమె కామార్యమును దండకరాజు నప్తపఱిచెను.

అరట్టము — భారతవర్షీయదేశము. ఇది ఉత్తరమున హిమాలయము నంటియున్నట్లు గానవచ్చుచున్నది. ఇది యాద్యులచే బహిష్కరింపఁబడినదేశము. ఇందు మంచీయశ్వములు కల వని ఖ్యాతి యుండెను.

అరట్లకట్ట — తూర్పుగోదావరిజిల్లా కాకినాడతాలూకాలోని గ్రామము. దీనిజనసంఖ్య ౩౦౬౯ (౧౯౩౧).

అరట్లకట్ట — పశ్చిమగోదావరిజిల్లా నర్సాపురంతాలూకాలోని గ్రామము. ఇందలి జనసంఖ్య ౧౪౫౦ (౧౯౩౧).

అరటికుటుంబము — ఈకుటుంబములోఁ జేరినజాతుల కుదాహరణములు : అరటి, పసుపు, అల్లము, ఏలకులు, మెట్టతామర, కచ్చారము, దుంపరాష్ట్రము. ఈ కుటుంబమునందలి జాతు లన్నియు గుల్మములు. వీనిప్రకాండము భూమియం దుండు మూలవాహి (Rhizome) అనఁబడుదుంప. దీనినుండి పిల్లలు బయలుదేరి భూమిపై కెదుగును. వీనియొక్క ఆయాజాతుల స్వభావమునుబట్టి మొదట ౨౦ - ౩౦ అడుగులవఱకు నుండును. అరటిచెట్ట అన్నిటిలో నెత్తుగఁ బెరుగునది. ఆకులతోడిమలు వెడఁబ్బగ నుండి మట్టలయాకారమును జెంది యొకదాని నొకటి యావరించుకొని యుండును. అరటిలో నీతోడిమల (డిప్పల) కూడికయే కాండరూపమును దాల్చుచున్నది. కొన్నిజాతులలో (నీళ్ల అరటి) భూమిపైనిగూడ నిజమగుకాండ మేర్పడుట గలగు. పూవులు ఆకుతోడిమల సమాహమధ్యమునుండి వెలువడు నొకనిడివియైన కాండచివర గుత్తిగా బయలుదేలును. పుష్పకోశము (Calyx) ను దళవలయు (Corolla) ను వేర్వేలుగఁగాని రెండును జేరి యొకచే నిచోళము (Perianth) గఁగాని యేర్పడియుండును. రెండును వేర్వేలుగ నుండుచో సామాన్యముగ నందు మూడేసిదళములుండును. కింజల్కములు (Stamens) ఆయాజాతులలో నాటువఱకు నుండును. అండాశయము నీచము (Inferior) ౩ అరలు గలిగి యుండును. కీలాగ్ర మాయాజాతులలో నేకముగఁ గాని చీలికలుగఁ గాని యుండును. కాయలు జాతినిబట్టి విదారణములుగఁగాని, అవిదార

ణములుగఁగాని యుండును. అందు గింజలు కొలదిగఁగాని యనేకములుగఁగాని యుండును. ఈభేదములనుబట్టియే ఈకుటుంబము పెక్కుగణములుగను, జాతులుగను విభజింపఁబడుచున్నది. అందు ముఖ్యమగునవి యీక్రిందను పేర్కొనఁబడును.

౧. అరటి (Musa) గణము:— ఇందలిముఖ్యజాతులు:

(౧) పండ్లఅరటి (Musa Sapientum)

(౨) కూరఅరటి (Musa Paradisiaca)

(౩) నారఅరటి (Musa Texilis)

౨. హెలికొనియము (Heliconiam):— ఇది చిన్నఅరటి మొక్కలను బోలియుండు పెక్కుజాతులుగలగణము. రమ్యతకొఱకుద్యానములలోఁ బెంపఁబడును.

౩. మెట్టతామర (Canna):— ఇది పూర్వము రమ్యతకొఱకు పెంపఁబడు నొక ముఖ్యగణము.

౪. నీళ్ల అరటి (Travellers palm - Ravenala Madagascariensis)

౫. ఏలక (Elettaria Cardamomum)

౬. పాలమంప (Maranta Angustifolia):— ఆరోగ్యోటు (Maranta Arundinacea) దీనికి సంబంధించిన మఱియొకజాతి.

౭. పసుపు (Curcuma longa), మామిడల్లము (Curcuma amada), కచ్చోరము (Curcuma Zodoria) ఈగణములోనిజాతులే.

౮. దుంపరాష్ట్రము (Alpinia Galanga), సన్నరాష్ట్రము (Alpini, sp.), కళింగరాష్ట్రము (Alpinia sp.) - ఇవియు నీగణములోనివే.

ఇవిగాక ఉద్యానవనములలో రమ్యతకొఱకుఁ బెంపఁబడునవి ఇంకను పెక్కుగణములును, జాతులును ఈకుటుంబమునకుఁ జేరినవి గలవు.

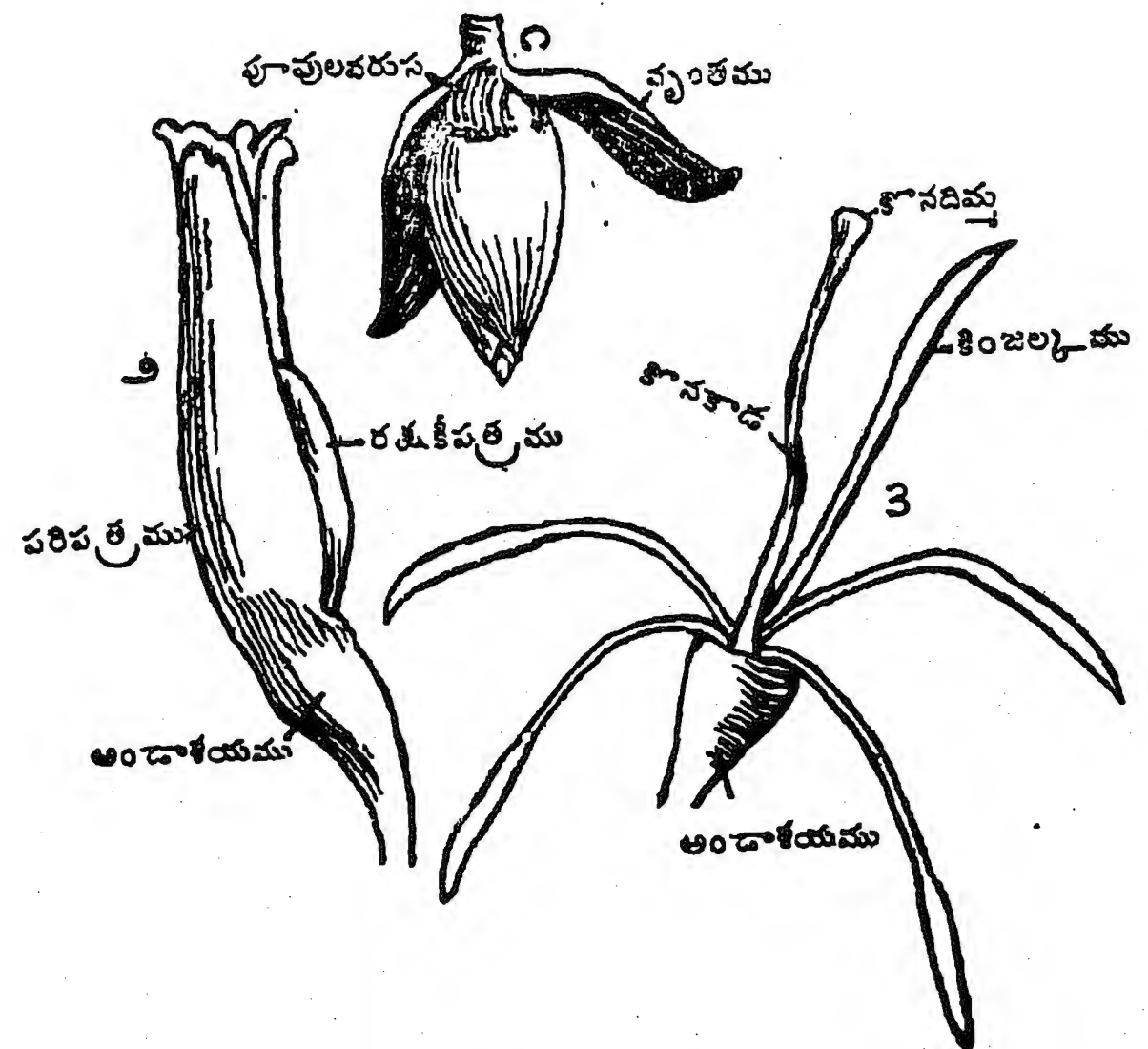
అరటి (The banana or plantain - Musa Sapientum):— ఇది సామాన్యముగ ౬-౧౫ అడుగులయెత్తువఱకు నెదుగు జాతి. కాని నలువదియడుగులవఱ కెదిగినచోట్లును గలవు.

అరటివేళ్లు నిడివిగ త్రొళ్లవలె నొకటేలావుగ నెదుగును. అనుమాల స్థితిగతులం దీవేళ్లు నాలుగైదుగజములవఱకు నెదుగుట గలను. ద్విదళ బీజకములందువలె నరటివేళ్లకు కాఖ లండకపోయినను, వానిపైని కొన్ని సన్నని నులివే ళ్లుండును. వీనిమీఁదను పెద్దవేళ్లకొనలకు కొంచెము వెనుకగను మూలగోమము లుండును. ఇవియే నేలనుండి యాహారమును నేకరించు అంగములు. పెద్దవేళ్లు స్వాభావికముగ పలు వలను బెట్టకపోయినను ఏకారణమున నైన నవి తెగినపుడు గాని, వాని కేదేని రాయివంటిది అడ్డు తగిలినపుడు గాని కాఖలుగఁ జీలి పెరుగుట గలదు.

పసుపు మొదలగు జాతులయందువలె నేలలో నుండుదుంపయే అరటిచెట్టుయొక్క నిజమగు కాండము. భూమిపై కెదిగి ఆకులను పెట్టుచు కాండమునలె నగపడునది (వికాండము) ఆకులయొక్క తొడిమలచే నేర్పడినస్తంభము.

ఆకులు సామాన్యముగ ౫-౯ అడుగులవిశివయు, ౧౬ - ౨౬ అడుగులవెడల్పును గలిగియుండును. ఏకముగ నుండు ఆకులలో అరటి యాకే మిగుల పెద్దది.

పూలగుత్తి భూమియందలి నిజమయినకాండమునుండి వికాండము నుండా పైకి వచ్చి దానిచివరనుండి వెలువడు నిడివియైన కాండచివర నుండును. ఇది మొదట నూర్ధ్వముఖముగ బడుచుదేసినను బరువుచే క్రిందికి వ్రేలాడును. పూలగుత్తిలో నందమును నెటుపురంగు గలిగిన వృంతములు ఒకదానిపై నొకటి యమర్పబడియుండును ప్రతివృంతపు పంగలోను ౧౦-౧౫ పూవులు జంటవరుసలుగ నమర్పబడియుండును

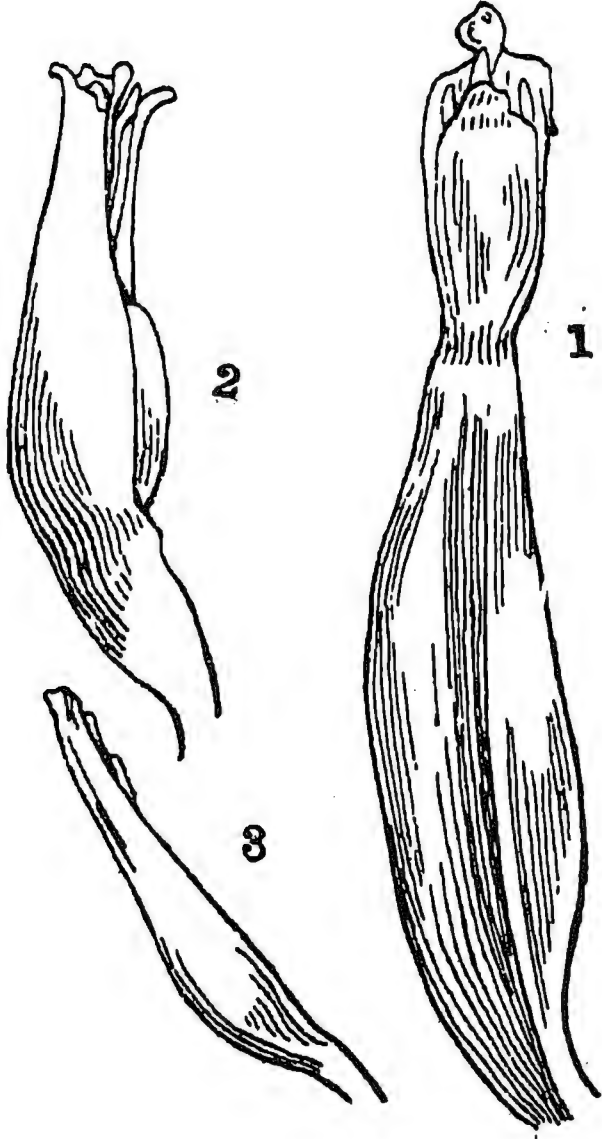

౧-వ పటము

(౧-వ పటము చూడుడు). గుత్తి క్రిందికి వాలినపిమ్మట క్రమముగ వృంతము లొక్కొకటిగ విడిచి రాలిపోవుచుండును. వృంతము రాలి పోవునపుడే దానిపంగలోనుండు పూలు విడుచును. సామాన్యముగ మొదట విడుచుకొన్ని వృంతములయందలి పంగలలో నుండు ఆడు పూవులయందాశయములూత్రమే కాయలుగ పరిణామము నొందును (౨-వ పటము చూడుడు). తక్కినపూవునందలి వానిలో కొన్ని (మిఠునములు) యందాశయము లిట్లు పరిణామము నొందక చిన్నవిగ నేయుండును. తక్కినవి (మగపూలు) క్రమముగ రాలిపోవును. కావున పూవులు పెక్కువందలున్నను, గెలలో కాయలు స్వల్పముగ నుండును.

పూవునందు రక్షకపత్రములకును, ఆకర్షకపత్రములకును బడు లొకటే పెద్దవళమును, దానిలోపల మఱియొకచిన్నదళము నుండును. కింజల్కము లై దుండును. అండాశయము ౩ అరలు గలిగియుండును.

కొనకాడ చివర దిమ్మ కొంచెము దళముగ నుండును. సామాన్యపుఅరటి జాతులలో గింజలు నామమాత్రముగ నుండును. కొన్నిటిలో నవి ముదిరి మిరియపుగింజలంత యగును. ఇవి నాటినచో మొక్కలు పుట్టును.

౨ - వ పటము

1. అండాశయము కాయగా మాటు పూవు.
2. అండాశయము కాయగా నెదుగక కొంచె మెదిగి కాడ నంటిపట్టికొనియుండు పూవు.
3. అండాశయము రాలిపోవు పూవు.

అరటిచెట్టు మనదేశమున ప్రాచీనకాలముననుండియు నేవ్యముగ నుండె ననుటకు సందేహము లేదు. ఇప్పటికిని కొన్నిచోట్ల వన్యస్థితియందుఁ గాననగును. రామాయణమహాభారతములందు దీని ప్రశంస గలదు. ప్రాచీన-అరబ్బీ, లాటిన్, గ్రీకుగ్రంథములలో అరటి హైందవఫలముగఁ బేర్కొనఁబడినది. *Musa Sapientum* అను లాటిన్ పేరునకు జ్ఞానవృక్ష మని యర్థము. పూర్వకాలమున హైందవయుషులు అరటిచెట్లఫలములను దినుచు వానినీడ నుండు రని పాశ్చాత్యులనుకొనుటచే నీపేరు గలిగెను.

అరటితోట లిపుడు ఆసియా, ఆఫ్రికా, అమెరికాఖండము లందలి యుష్ణభాగములందును, వానిసమీపముననున్న ద్వీపములందును విస్తారముగఁ గలవు. పడుమటియిండియాదీవులనుండి బ్రిటిష్ దీవులకు ౧౯౨౭-౩౧-వ సం. లందు ఏఁటేట ౪౩,౨౫,౦౦౦ గెల లెనుమతి యయ్యెను. ఇండియాలో బంగాళము, బొంబాయి, అస్సాము, బర్మా, చెన్నపురిరాష్ట్రములం దీతోటలు విస్తారముగఁ గలవు. చెన్నపురిరాజధానిలో పడమటిసముద్రతీరమునను, కావేరి, గోదావరి డెల్టాలలోను ఈతోటలు విస్తారముగఁ బెంపఁబడుచున్నవి. తెలుగు జిల్లాలలో నివి ఉత్తరసర్కారులందుమాత్రమే విస్తారముగఁ గలవు.

అరటిరకములను కూరరకము లనియు, పండ్లరకము లనియు రెండు ముఖ్యతరగతులుగ విభాగింపవచ్చును. కూరరకములలో పచ్చబొంత, పచ్చబొంతబత్తీసా, బూడిదబొంత, బూడిదబొంతబత్తీసా - ఇవి ముఖ్యములు. పండ్లరకములలో చక్కెరకేళీ (శర్కరకదళీ) కర్పూరచక్కెరకేళీ (లేక గిన్నీ), అమృతపాణీ - ఇవి ముఖ్యములు. ఇవిగాక, కొమ్మరటి, ఎఱ్ఱ చక్కెరకేళీ, వామనకేళీ, పొట్టిమొకరి, సపోటాఅరటి మొదలగు మఱికొన్ని రకము లనేకములు అచ్చటచ్చట సాగునందుఁ గలవు.

అరటితోటలను పెండుటకు మూడు ముఖ్యవిధానములు గలవు. తోటయందు మొక్కలను దూరముగ నాటి పెక్కుసంవత్సరములవఱకును పెరుగనిచ్చుపద్ధతి యొకటి. దీనికి దేశవాళీపద్ధతియని పేరు. ఇందు సామాన్యముగ మొక్కలను ౧౪ - ౧౬ అడుగుల దూరమున జంటలుగ నాటుదురు. మొక్కలమధ్య తఱచు దున్ని పదును నిలుచునట్లు చేయుటవలన నీరు తఱచుగా పెట్టినవసరము లేకుండఁగాని, అసలే పెట్టుకుండఁగాని సాగుచేయుట ఈపద్ధతియొక్క ముఖ్యలక్షణము. మొక్కలను ఒంటరిగ ౬ - ౮ అడుగులదూరముననే నాటి ఒకటిమొదలు ౩ సంవత్సరములమాత్రమే పెరుగనిచ్చుట మఱి యొకపద్ధతి. దీనిని 'కంపెనీపద్ధతి' అందురు. చుట్టుకుగఁ బని చేయు నెరువులను వేసి తగినంత నీరు కట్టి శ్రద్ధగఁ బనిచేయుటవలన పెద్ద గెలలను శీఘ్రముగ వేయునట్లు చేయుట యీపద్ధతికి ముఖ్యలక్షణము. పిల్లలను ౧౦ - ౧౨ అడుగులదూరమునమాత్రమే ఒక్కొక్కటిచొప్పున నాటి కొంచె మించుమించుగ దేశవాళీపద్ధతిలోవలెనే సాగు చేయు మధ్యమపద్ధతిగూడఁ గలదు.

అరటితోటలు జను రంతగా లేని వండలి నేలలందు బాగుగ నెదుగును. ఆకులలములు చీకుటవలన నేంద్రియపదార్థము హెచ్చుగ నుండు నెఱ్ఱమున్నుగల కొన్ని కొండలోయలలోఁగూడ నరటితోటలు బాగుగ నెదుగుచున్నవి. తగినంత నీరున్నయెడల పాటి నేలలో నివి పెద్దగెలు వేయును. తగినంతయెరువు, నీరును లభించుచో కడమ రకముల నేలలలోఁగూడ నీతోటలను పెంపవచ్చును. సామాన్యముగ కంపెనీపద్ధతి నీరు వడియు దంప నేలలకును, తక్కిన రెండుపద్ధతులును తోటనేలలకును అనుకూలములు.

అరటితోటలను నాటుటకు సామాన్యముగ శీతకాలమును (నవంబరు - డిసెంబరు), తొలకరియు (జూన్ - జూలై) అనుకూల మగుకాలములు. కాని తగినంత నీరు లభించుచోట్లను, ఇవకచేయని చోట్లను ఎపుడు నాటినను మొక్కలు బ్రగుతును. త్వరలో గెల వేయురకములుమాత్రమే నాటఁబడు కంపెనీతోటలకుమాత్రమే తొలకరి అనుకూలముగ నుండును. ఆలస్యపురకములకును, దేశవాళీ మధ్యమపద్ధతులకును శీతకాలమే అనుకూలము.

కంపెనీతోటలను వరితో మార్చి ౪, ౫ సంవత్సరముల కొకసారి నాటువచ్చును. తోటను దీసివేసినచోట మరల నరటితోటను

వేము లోపల నెన్నిసార్లు వరి సాగుచేసిన నంత మంచిది. ఈకాలమున వరితరువాత మెట్టదుక్కి యవసరముగా నూపు మొదలగు పైరులను బెట్టక వరికోతకు ముందు 'తోణుకు' జట్లజనుము, పెసర, మినుము, పిల్లి పెసర మొదలగువానిని పెట్టుట మంచిది. తోట నేలలందు మిర్చి, కంద, పెండలము, పసుపు, కూరగాయలు మొదలగువానితో నరటి తోటలను మార్చి సాగు చేయవచ్చును.

దంప నేలలందు పెంచు కంపెనీతోటలలో అరటిని ప్రత్యేకముగనే నాటదగును. కాని శీతకాలమున నాటునపుడు దంప నేలలందును, తోట నేలలందునుగూడ నీమొక్కలమధ్య ఉల్లి నాటుట గలదు. దేశవాళీతోటలలో నరటిమొక్కల నూడ్చి మధ్యమధ్య ఉల్లి, దనియము, పసుపు, పెసర, అనుము, దోస మొదలగువానిని మొదటిసంవత్సరము సాగు చేయవచ్చును. సామాన్యముగ బత్తాయి, నారింజ, నిమ్మ, కొబ్బరి మొదలగుతోటలను నాటదలచినచోట్ల మొదట నరటితోటను పెంచి 3-వ సంవత్సరముననో, ౪-వ సంవత్సరముననో ఆఫలవృక్షములను నాటి, అవి యెదిగినకొలఁదియు అరటి మొక్కలను దీసివేయుదురు.

తోట వేయునేలను వెనుకటిసస్యమును గోసినప్పటినుండియు ౮-౧౦ చాళ్లు బాగుగ దున్నవలెను. నేలను సుకరముగ పెల్లు విఱువఁగలుగుచో నట్లు చేయవచ్చును. దున్నిననేలపై మొక్కలను నాటుటకు ముందు పశువులను గాని, గొత్తులను మేకలను గాని మంద గట్టుట మంచిది. తగినంత పశువులయెరువునుగూడ వేయవలెను. శీతకాలమున నాటుతోటలను నేల యారు టాలస్య మగుటచే, ముందుగ దున్నకుండఁగనే మొక్కలను గోతులు దీసి నాటుట గలదు. అట్టిచోట్ల నేల ఆరినపిమ్మట మధ్య పెల్లు విఱుతురు; లేక దున్నుదురు.

ఆయాపద్ధతులలో మొక్కలను నాటుమారము పైని నూనింపఁబడెను. ఈక్రింద ఆయారకములను ఆయాపద్ధతులలో నాటుదగిన దూరమును, అట్లు నాటినపుడు ఎకరమునకు పట్టు మొక్కల సంఖ్యయు వివరింపఁబడును:—

పద్ధతి	(దూరము- అడుగులు)	రకము	ఎకరమునకు పట్టు మొక్కల సంఖ్య
కంపెనీపద్ధతి	౬	వామనకేళి	౧౨౧౦ ఒంటి మొక్క
	౬ $\frac{2}{3}$ (౧౦ లింకులు)	చక్కెరకేళి } వామనకేళి }	౧౦౦౦ "
	౭ $\frac{2}{3}$ (౧౧ లింకులు)	బొంత, కర్పూర } చక్కెరకేళి }	౮౨౬ "
	౮ (౧౨ లింకులు)	బొంత, కర్పూర } చక్కెరకేళి }	౬౪౧ "

మధ్యమపద్ధతి	౧౦	కర్పూరచక్కెరకేళి } అమృతపాణి, బొంత }	౪౩౬ "
	౧౧	"	౩౬౦ "
	౧౨	"	౩౨౫ "
దేశవాళీపద్ధతి	౧౪	బొంత, అమృతపాణి } కర్పూరచక్కెరకేళి }	రెండేసి మొక్కలు
	౧౫	"	౧౯౪ "
	౧౬	"	౧౭౧ "

మొక్కలను నాటుగోతులను నాటుటకు వారముపదిరోజులు ముందుగఁ దీయవలెను. కంపెనీపద్ధతిలో తగినంతలోతుగ దున్నినను, పెల్లువిఱచినను గోతులు పిల్లల దుంపలు పట్టుటకు సరిపడునంతంత యున్నచాలును. సామాన్యముగ ౧ అడుగు లోతు వెడల్పు నుండఁదగును. మధ్యమపద్ధతిలో ౧ $\frac{2}{3}$ -౧ $\frac{2}{3}$ అడుగువెడల్పులోతుగల గోతులును తీయవచ్చును. దేశవాళీపద్ధతిలో ౧ $\frac{2}{3}$ -౨ అడుగులలోతు వెడల్పునుగల గోతులను దీయఁదగును.

అరటితోటలలో సామాన్యముగ నూదపిల్క లనియు, అల్లి పిల్క లనియు రెండుతరగతుల పిల్కలు బయలుదేఱును. నూద పిల్కలు నేలలోనుండి బలముగ పైకి వచ్చి చుఱుకుగ నెదుగును. ౧-౨ నెలలలోనే ౨-౪ అడుగు లెదుగును. ౪-౫ అడుగు లెదిగినను సన్నముగ (౨-౩ అం. వెడల్పు)నే యుండు ఆకులను గలిగి యుండును (౩-వ పటమును జూడుడు). ఇట్టి పిల్కలదుంపలు

3-వ పటము

మొక్కకుఁ దగినంత పరిమాణముగలిగి విస్తారముగ వేరుపోసియుండును. తగుదుంపలు తల్లిదుంపల కంటియున్నను త్వరలోనే స్వతంత్ర జీవనము నారంభించును. అల్లిపిల్కలు మొదటనుండియు వెడల్పుగ ముండు ఆకులను పెట్టి మెల్లఁగ నెదుగును. ౨-౪ అడుగు లెదుగుటకు

3-౪ నెలలకు పైగా పట్టును. వీనిదుంపలు మొక్కకు దగినంత పెద్దవిగ నుండవు. వేళ్లును స్వల్పముగ నుండును. ఇవి తల్లిదుంపపై నెక్కువగ నాధారపడి పెరుగును. విడదీసి నాటినపుడు త్వరలో నాటుకొని బలముగ నెరుగవు. చాల ఆలస్యముగ గల వేయును. కావున నాటుటకు నూడపిల్లలనే యొందుకొనవలెను. శీతకాలములో ౧౨, ౨ నెలలవయసుపిల్లలను, ఎండకాలమున (తొలకరిలో) ౨-3 నెలలవయసుపిల్లలను నాటువలెను. దూరప్రశేషములకుఁ గొనిపోయి నాటుటకు 3-౪ నెలలవయసుపిల్లలను హలము. పిల్లలకును వాని దుంపలకును దెబ్బ దగులకుండఁ దీసి సాధ్యమయినంతవెంటనే నాటు వలెను. నాటుకముందు ప్రాతశేళ్లను మొదలంటఁ గోసివేసినచో మరల త్వరలో క్రొత్తవేరు పోయును. పిల్లలతలలనుగూడ ౧౨-౨ అడుగులయెత్తున నఱికివేయవలెను. కొన్నిచోట్ల పిల్లలను దీసి దుంపలను ౨-౪ వారములవఱకును ఆరనిచ్చి పిమ్మట నాటు ఆచారము గలదు. అట్టిగుంపలనుండి క్రొత్తబోడు బయలుదేటి పెరుగవలసి యుండుటచే గల వేయు టాలస్య మగును.

నాటుటకు ముందు గోతులలో నెరువు వేయ నగత్యము లేదు. కాని దేశవాళీపద్ధతిలో నిట్లు వేయు ఆచారము చాలచోట్ల గలదు. బాగుగ నారినగోతులలో బాగుగ నెండినపైనుంటితో పిల్లలను నాటువలెను. నాటినపిమ్మట వానిచుట్టును మంటిని బిగియఁ ద్రొక్కి నీరు పోయవలెను. ఈలేము ఆరినచెనుక మరల నొకసారి బిగియఁద్రొక్కుట మంచిది. పిమ్మట కాలస్థితినిబట్టి నీరు పోయుచు రావలెను. మొక్క బ్రతికినపిమ్మట బోదులదీసి నీరు కట్టవచ్చును; లేక తోట నంతటిని మళ్లు గట్టికాని, కట్టకకాని; తడుపవచ్చును. కావున నిందువలన పదు నెక్కువయి, మొక్కలకు హాని గలుగ రుండఁ జూడవలెను. మొక్క రెదుగుచుండఁగా తోటలలో కలుపు పిరుగకుండ గొప్ప త్రవ్వ గడ్డిగాదములను లాగివేయవలెను; లేక ఆంతరకృషి చేయవలెను.

తొలకరిలో నాటు కంపెనీతోటలలో మొక్కలు బ్రగుతఁ గనే యొకసారి యెరువు (మొక్క ౧-కి ౨-౧ పాను ఆముదపుపిండి గాని వేరు సెనగపిండి గాని దానికి సమానముగ సత్తువచేయు ఎమ్మో నియా సల్ఫేటు మొదలగు వేలు ఎరువును గాని) మొక్కచుట్టును మూరెడుదూరమువఱకునువేసి గొప్ప త్రవ్వ ప్రతిరెండువరుసలమధ్యను కాల్యలను ద్రవ్యి వానిమధ్య పెడలపై పోయవలెను. మఱి ౪-౬ వారము లయినపిమ్మట మరల మొక్కకు ౧౨-౨ పానులపిండిచొప్పున లెక్కచూచి పెడలపై నంతటను చల్లి పారలతో త్రవ్వ, మరల కాల్యలను కొంచెము లోతుచేసియు మంటిని పెడలపైఁ బోయవలెను. వర్షాకాలము ముగిసినపిమ్మట గాని యీలోపుగ తగినంతవర్షము లేని యెడలఁగాని తోటలోఁ ద్రవ్యిన కాల్యలలో నీరు కట్టుచురావలెను. బాగుగ పెంచినతోటలు డిసెంబరు జనవరినెలలలో గెలువేసి మార్చి ఏప్రిల్ నెలలలో పంటకు వచ్చును.

శీతకాలమున నాటుకంపెనీతోటలలో మొక్కలను నాటు కొనువఱకును పైని చెప్పినట్లు పోతనీటివలనను, పిమ్మట నీరు కట్టియు, పెంచుచు మధ్య నాంతరకృషి చేయుచు తొలకరివఱకును పెంచుచు రావలెను. సాధ్యమయినంత తక్కువనీటినే కట్టి పెంచవలెను. తొలకరించినపిమ్మట తగినంతవర్షము గురిసినవెనుకఁ గాని నీరు కట్టి కాని, తోటను పారలతో మరలఁ గొట్టి, పైని చెప్పినట్లు రెండుసార్లు వేయునెరువును ఒకటేసారి వేసి నరుసలమధ్యను కాల్యలను దీసి యామంటిని పెడలపైఁ బోయవలెను. బాగుగ పెంచినతోటలు జూలై సెప్టెంబరునెలలలో గెలువేసి, అక్టోబరు డిసెంబరు నెలలలో పంటకు వచ్చును. అశ్రద్ధగఁ బెంచినతోటలలో మరల తొలక రించువఱకును గెలు పంటకు వచ్చుచునేయుండును.

మధ్యమపద్ధతిలోను, దేశవాళీపద్ధతిలోను తోటలోనిపదునును దుక్కివలననే సాధ్య మయినంతవఱకు కాపాడుచు, వేసవిలోమాత్ర మప్పుడప్పుడు తడుపుచురావలెను. తొలకరిలో నొకసారియు, శీత కాలమున నొకసారియు పశువులయెరువును, బూడిదనుమాత్రమే వేయ వలెను. ఈతోటలలో సామాన్యముగ సంవత్సరముపాడుగునను గెలు వచ్చుచుండును. తొలకరించిన ౨, 3 నెలలవఱకుమాత్రము గెలు తక్కువగ నుండును.

కార్చితోటలకు పిల్లలను వదలఁదలచుచో, తొలకరిలో నాటిన కంపెనీతోటలలో మరల తొలకరించినపిమ్మట బయలుదేలు బలమైనపిల్ల నొక్కొకదానిని వదలవలెను. శీతకాలమున నాటు తోటలో డిసెంబరు జనవరినెలలలో నొక్కొకపిల్లను వదలవలెను. మధ్యమపద్ధతిలో తొలకరిలో నొకపిల్లయు, సెప్టెంబరునెలలో నొకపిల్లయు, జనవరిలో నొకపిల్లయు వదలవలెను. దేశవాళీ తోటలలో నిట్లు రెండేసి పిల్లలను వదలవలెను.

అరటితోటలలోని యెంచుచొరుగును వర్షాకాలమునఁ గోసి వేయవలెను. ఎండకాలమున నట్లే యుండనీయవలెను. ఇది బొంద లకు ఉడుకు తగులకుండ కాపాడును. గెలును నఱికివేయునపుడు సామాన్యపుచెట్టును గజమెత్తున నఱకుట యాచారము. ఇట్లు నఱికి వేసినభాగములను చిన్నచిన్నతునుకలగ నఱికి అరటితోటలలో నాకాల్యలలోనే యుంచి తొలకరిలో పెడలమీద పఱచి మళ్లు కాల్యలను లోతుచేసి పైని మంటిని పోయవలెను. కాల్యలను త్రవ్వని మధ్యమ దేశవాళీపద్ధతులలో నీచెత్తను కప్పటకు మధ్య నక్కడక్కడ నొకకాల్యను త్రవ్వ అందువైచి కప్పవలెను. తలలు నఱకఁగా మిగులు బొందలను వానిదుంపలను, తొలకరిమొదలు ఎండలు ముదురువఱ కును నెప్పటికప్పుడు త్రవ్వవేసి ఆగోతులలో నెరువును మంటిని పోసి కప్పవలెను. ఎండకాలమున వీని నట్టె యుంచినయెడల నవి కొంత వఱకు దానిపిల్లలకు లేమ నొసగి కాపాడును.

గెలు పడిపోకుండ బోట్లు పెట్టుట అరటితోటలలోఁ జేయవలసినముఠియొకపని. సామాన్యముగ రెండువడుళ్లు కొంత

యెత్తున త్రాటితో గట్టి వానిని చెట్టున కెదురుగ బోటు పెట్టుట అచారము. కాని గాలివీచుచో నీబోటుననుండి చెట్టు తప్పించుకొని పడిపోవును ; లేక బోటుపెట్టినచోట విరిగిపోవును. ఇంతకంటే, కొంచెము లావుపాటివెదురును గాని యేదేనికొయ్యను గాని, గల కెదురుగ నేటనాలుగ నేలలో ౧౨, ౧౫ అంగుళములలోతుగ నాటి దానిపైభాగమునకు గలయొక్కకాడను అది క్రిందికి వంగినచోట కొబ్బెరనారత్రాటితో గట్టిగ కట్టుట మంచిది.

అరటితోటలకు వేయదగినయెరువులనుగూర్చి మైని స్వల్పముగ వ్రాయబడెను. సుమారు ౨౫, ౦౦౦ పాసులబరువుగల అరటి గెల నిచ్చు కర్పూరచక్కరకేళీతోట యొక యొకరమునుండి ౧౦౨ పాసుల నత్రిజనిని, ౬౦ పాసులస్ఫురత్పంచామ్రజనిదమును, ౬౦౦ పాసులపొటాషును దీసికొను నని లెక్క వేయబడెను. పొటాషు హెచ్చుగ తీసికొనబడినను ఈదేశమున చాలనేలలలో నది తగినంత గలదు. కాని మరలమరల నొకటేచోట తోటలను వేయుచో నిది చాలకపోవచ్చును. సామాన్యముగ నేలలో లోటుపడునది నత్రిజని కావుననే మైకి కంపెనీఅరటితోటలకు వేయదగిన యెరువులలో తైలపిష్టములును, ఎమ్మోనియాసల్ఫేటునుమాత్రమే పేర్కొనబడెను. సామాన్యముగ వీనిని వాడిన చాలును. అవసర మగుచో వీనితోపాటు మంటిని గాని బూడిదను గాని కూడ వాడవచ్చును. దేశవాళీతోటలకును, మధ్యమపద్ధతితోటలకును సామాన్యముగ పశువులయెరువు, వండుమన్ను నీలిరొట్ట పందిపెంట మానవపురీషము మొదలగు నూలపు టెరువులను బూడిదతోగాని పాటిమంటితోగాని చేర్చి వాడుట మంచిది.

అరటితోటలకుఁ బట్టు చీడలు తక్కువ. చిన్న మొక్కల కొకప్పుడు ఒకవిధమగు పచ్చపురుగులు (Prodenia Letura) పట్టుచుండును. ఇవి మొదట సమూహములుగ నుండి తరువాత అంతటను వ్యాపించుటచే, వీనిని ముందుగ గుర్తించి, ఇవి పట్టిన ఆకులభాగములను తొసి, గోతిలో వేసి కప్పటవలన వీనిబాధ తొలగును. ఒక్కొక్కప్పుడొకవిధమగు గొంగళిపురుగు (Pericollia Rieini) కూడ పట్టును. వానినిగూడ నిట్లే నాశనము చేయదగును. దుంపల కొకవిధమగు దాలుపుపురుగుపట్టుట కొన్నిచోట్లఁ గలదు. తోటలలో పులిబొందలు లేకుండ ఎప్పటికప్పుడు తీసివేయుచుండుచో నీబాధ అంతగా ముండదు.

అరటిచెట్లకు కొన్ని తెగుళ్లు విశేషహాని చేయునవి గలవు. కాని, యీదేశమున నవికూడ నరుదు. ఒక్కొక్కప్పుడొకనూత్తుజీవి (Bacterium) వలనఁ గలుగు తెగులుచే మొవ్వు పూర్తిగ మైకి రాక నిలిచిపోయి బొందలోపలిభాగమున కుల్లిపోవును. ఇది అమృతపాణి తోటలలో విస్తారముగఁ గనిపించును. తెగులు పట్టినచెట్లను నఱకి వేసి దుంపతోఁగూడ తీసివేసి యెండుచొరుగు కప్పి కాల్చివేయుచో నిది వ్యాపింపదు. ఒక్కొక్కప్పుడు పండ్లలోపలిభాగమున (ముఖ్యముగ అమృతపాణిపండ్లలో) ఎఱ్ఱనికుదప లేర్పడును. ఈభాగము

గట్టిగ నుండి తిన ననర్థ మగును. ఇది యొక శిలీంధ్రమువలనఁ గలుగును. ఈతెగులు విస్తారముగ పట్టినపుడు బోర్డో మిశ్రణము గలపై పిచికారీచేయుట మంచిది.

గెలు పూర్తిగ ముదిరి ఒకటిరెండుకాయలు పండినవెనుక నఱకి పండవేసినచో నందలిపండు రుచిమంతముగ నుండును. కాని యింతవఱకు ముదురనిచ్చినగెల లెసుమతి కాఁగవు. కావున నీసితికి వచ్చుటకు ౧౦ - ౧౫ దినములు ముందుగానే గెలను నఱకుదురు. కొందఱింకను లేతగెలను నఱకి పంపుదురు. అవి గమ్యస్థానము చేరినచోట పండుటకుఁగాను వానికి పొగపెట్టుటగలదు. కొన్నిచోట్ల చొరుగు చుట్టి నేలలో పాతుటయుఁ గలదు. తినుటకు మంచిపండ్లు గావలె నన్న బాగుగ ముదిరినగెలను చొరుగు చుట్టి వ్రేలాడఁదీసి పండ్లు బాగుగ మెత్తబడువఱకు నుంచి తినవలెను. ఇట్లు బాగుగ మెత్తబడినసిమ్మట తినుపండ్లు సులభముగ జీర్ణమగును, ఆరోగ్యకరము. ఒకసామాన్యపు అరటిపండు (3 బౌన్సులు తూఁగునది) ౧ బౌన్సు బియ్యపు అన్నమునకు సమానమగు ఆహారము. ఇందు బి. సి విటమినులు కొలఁదిపరిమితిగఁ గలవు. దినమునకు రెండుబౌన్సులబియ్యపు తవుడును, పావునేరుపాలనుండి తయారుచేసిన మజ్జిగ లేక పెరుఁగును, ౧౨ అరటి పండ్లును, నూలుపాసుల తూనికగల మనిషికి సమగ్రమగు ఆహారము.

అరటికాయలు గాక అరటిపూవులును, దూటయుకూడ కూర పచ్చడి వడియములు మొదలగువాని కుపయోగించును. అరటియాకులు భోజనమున కుత్తమును.

అరటిగెలను, ఎగుమతికి తగినట్లు కట్టుటవలనను, వానికి గాలి తెగులుటకు వీలగువాగనులు సంపాదించుటవలనను అవసరమగు చలవ వాగనులను సంపాదించుటవలనను, అవి యరుదగుపంజాబుప్రాంతములకు పంపఁగలుగుచో చాల లాభకరముగ నుండును.

అరటిచెట్టునకు సంబంధించిన పరిశ్రమలలో అరటిపిండిపరిశ్రమయు నారపరిశ్రమయు ముఖ్యములు. అరటిపండ్లనుగూడ ఎండఁబెట్టినచో నిల్వ చేయుటకు వీలు గలదు. అరటికాయలను పలు చనిబిళ్లలుగఁ గోసి, యెండఁబెట్టి జల్లించి పిండి చేయవచ్చును. ఈ పిండి పిల్లలకు మంచియాహార ముందురు. బిళ్లలను తఱుగుటకు ఇనుప కత్తులనుమాత్ర ముపయోగింపఁగూడదు. వాడిగ నున్న వెదురుబద్దలను గాని యితరలోహపుకత్తులనుగాని యుపయోగింపవచ్చును. అరటి పండ్లకు తొక్కలను దీసి దుమ్ము రేఁగనిచోట్ల వెదురుపేళ్లదాగరలలో నెండఁబెట్టిన ౫, ౬ దినములలో నీ రిగిరిపోయి కాగితములలోఁగాని డబ్బాలలోఁ గాని నిల్వ చేయునీతికి వచ్చును. ఇట్లెండించిన యరటి పండు పండిన అంజీరపుపండుపరిమళము గలిగియుండును. ౪, ౫ మాసములు నిల్వయుండును. అరటిడిప్పలను వాడిలేని యొకవిధమగు మడతకత్తిపీటపై కత్తికిని పీటకును మధ్య నుంచి నొక్కి లాగుటచే నందలినార యితరభాగములనుండి విడిపోవును. దీనిని కడిగి అరటిచెట్టిన, నిగనిగలాడునార తయారగును. దీనిని ప్రత్యేకముగఁ గాని, నూలితోఁగలిపి కాని బట్టలుగ నేయవచ్చును. నార దీయుటకు

ఫిలిప్పైన్ దీవులలో నొక ప్రత్యేకరకము సాగుచేయబడుచున్నది. సామాన్యరకములనుండి తీరిక యైనపుడు తమకు వలయునారను రైతులు తీసికొనవచ్చును. కాని కూలిపెట్టి నార తీయించిన గిట్టదు.

వ్యయము ఎ. గ-కి

(పశువులజతకు ౮ అ.

(మగవానికి ౪ అ.

ఆడుదానికి ౨ అ. కూలి చొ.)

పద్ధతి

కంపెనీపద్ధతి (తొలకరి) చక్కెరకేళి కర్పూర చక్కెరకేళి (శీతకట్టు పద్ధతి) మొక్కతోట బోడుతోట	రు. ౨౦౦
కర్పూర చక్కెరకేళి 3 సంవత్సరములకు జేతవాళిపద్ధతి (అమృతపాణి ౬ సంవత్సరములు)	రు. ౧౮౦ రు. ౧౨౦ రు. ౨౫౦ రు. ౪౫౦

ఆయాపద్ధతులలో వ్యవసాయమున కగువ్యయమును, దిగుబడి యగుగెలలసంఖ్యయు వానివిలువయు ఈక్రింద సంగ్రహముగ వ్రాయబడును.

దిగుబడియగు

గెలల సంఖ్య

వాని విలువ

మరా

౯౦౦	రు. ౪౫౦	గెల ౧-కి ౮. అణాలు చొప్పున
౭౫౦	రు. ౩౫౦	"
౭౫౦	రు. ౩౫౦	"
౧,౯౨౦	రు. ౯౬౦	"
౪,౩౨౦	రు. ౧,౦౮౦	గెల ౧-కి ౪. అణాలు చొప్పున

(గో. జో.)

అరడికుంట — చిత్తూరుజిల్లా పుంగనూరు తాలూకా యందలి జమీన్దారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౭౬౯ (౧౯౩౧).

అరణ్యఖండిక — చిత్తూరుజిల్లా పుత్తూరుతాలూకా లోని జమీన్దారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౧౭౩౧ (౧౯౩౧).

అరతాల — చిత్తూరుజిల్లా చిత్తూరుతాలూకా యందు చేరిన జమీన్దారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౬౫ (౧౯౩౧).

అరదల — విశాఖపట్టణముజిల్లా పాలకొండతాలూకాకు చెందిన ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౬౫౧ (౧౯౩౧).

అరని (౧౮౧౭ - ౧౮౮౨) — జానాస్ అరని (Janos Arany) అనునాతడు హంగేరీదేశమందలి కవి. అచ్చట ఆధునిక కవులలో నీతడు మిక్కిలి లోకప్రియుడు. ఇతనికావ్యములు దేశాభిమానపూరితములు. ౧౮౪౮ లో జరిగినవిప్లవమునందు నేర్పడిన జాతీయప్రభుత్వమునం దీతఁ డొకయధికారిగ నుండెను. ఆ ప్రభుత్వమునకు పరాభవము కలిగినపిదప ౧౮౫౪ వఱకు నతఁడు కడు బీదవాడుగ నుండెను. తరువాత నీతనికి విద్యాపీఠములో మహాపాఠ్యాయునిపనులు ఈయబడెను.

అరవల్లి — మధ్యరాష్ట్రములలోని చాందాజిల్లా మూల తహసీలులో నొక తాలూకా. ఇందు ౮౧ గ్రామము లున్నవి. ఈ తాలూకా యంతయు విస్తారముగ నడవులతో నిండి యుండును. అందుచే నిందు చాల గ్రామములు అడవులను తెగనఱి కట్టినవే యై యున్నవి. ఇందు నదులుగూడ నెక్కువగానే కలవు. వానిలో పైన్లంగా నది ముఖ్యమైనది. దీని యొడ్డుననే యీతాలూకాకు ముఖ్యపట్టణమగు

ఘోట్ అను గ్రామ మున్నది. ఈయూరిలో చెరువు విస్తారముగఁ బండింతురు. ఈతాలూకా వైశాల్యము ౪౪౦ చ. మైళ్లు.

అరబస్థాన్ — చూడుడు, అరేబియా.

అరబ్బిపాషా (౧౮౪౦ - ౧౯౧౧) ఈజిప్టుదేశము —

నందు ౧౮౮౨-వ సంవత్సరమున తిరుగబాటు చేసినవారినాయకుడు. ఈతఁడు మొదట కూలివాడు. తరువాత ౧౨ సంవత్సరములు ఒకబీదసిపాయీగ పైన్యములో నుండెను. ఇంగ్లీషువారును ఫ్రెంచి వారును ఈజిప్టుదేశపుప్రభుత్వములో జోక్యము కలిగించుకొనఁగూడదని యీతనియభిప్రాయ మైనందున నతఁడు వారికి వ్యతిరేకముగ జాతీయపక్షమును దేశమునందు నిర్మించెను. ఆపక్షమువకు లొంగి ౧౮౮౧ లో అప్పుడున్న మంత్రి లండనును తమపమలను మానుకొనవలసినవారైరి. ౧౮౮౨ లో నీతఁడు నూతనమంత్రిమండలము నందు యుద్ధసంబంధమైన మంత్రి యయ్యెను. తమ ప్రతిసాంవత్సరి కాదాయవ్యయములలెక్కలను ఇంగ్లీషువారు గాని ఫ్రెంచివారు గాని తనిఖీ చేయ నవసరము లేదని వాదించి వానిని వారికిఁ జూపుట మానెను. అందుచే నింగ్లండుతో యుద్ధము సంభవించి ౧౮౮౨-వ సంవత్సరము జూలై ౧౧, ౧౬ తేదీలలో ఇంగ్లీషునావికదళమువారు ఈజిప్టురాజధానియైన అలెక్జాండ్రీయామీద ఫిరంగిగుండ్లవర్షమును కురిసిరి. ౧౩-వ శెప్టెంబరుదినమున టెల్ ఎల్ కె బెర్ అనుఫలమునందు అరబ్బిపాషా పూర్తిగ నోడింపబడెను. ఆతనిఁ బట్టుకొని సింహళము నకుఁ బంపిరి. ఆతని వెళ్లఁగొట్టినతరువాతనే ఈజిప్టుదేశముపై ఇంగ్లీషు వారితనిఖీ చక్కఁగఁ గుదిరెను. ఈతనిని ౧౯౦౦-వ సంవత్సరమున విడిచిపెట్టిరి.

అరబ్బీ సముద్రము

— దీనినే మనదేశస్థులు పశ్చిమ సముద్ర మందురు. ఇది హిందూదేశముయొక్క పశ్చిమతీరము నంటి యున్నది. ఇది హిందూమహాసాగరములోని యొకభాగము. ఇది అరబ్బీ సముద్రమునకు తూర్పునను దక్షిణమునను వ్యాపించియుండును. ఈయది పరిషియాదేశమునకు పశ్చిమమునను, అరబ్బీ సముద్రమునకు తూర్పున నున్న పారసీకజలసంధితో అరబ్బీ సముద్రమునకు తూర్పుభాగమునఁ గలయును. ఎఱ్ఱసముద్రముతో అరబ్బీ సముద్రమునకు పశ్చిమమున బాబుల్ మేండబ్ జలసంధిద్వారా కలయును. అచ్చటనే ఏడెన్ పట్టణము గలదు.

అరబు సాలెము — విశాఖపట్టణముజిల్లా అనకాపల్లి తాలూకాలోని జమీన్ దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౮౯౪ (౧౯౩౧).

అర బే లా — ఇది అదియాబేజ్ దేశములోని ఒక పురాతన నగరము. అసురియునులకుఁ బూర్వముననుండియు నిది ర్ముబ్ నదియొడ్డునఁ గల ప్రదేశములకు రాజధానిగ నుండెను. క్రీ. పూ. ౩౩౧-వ సంవత్సరమున సికందరుషా అరయును నోడించిన దిచటనే యని కొన్ని గ్రంథములు చెప్పుచున్నవి. ప్రస్తుతమున నిది మోసల్ నగరముననుండి బాగ్దాదునకుఁ బోవుదారిలో నున్నది. క్రీ. శ. ౧౨౩౬-వ సంవత్సరమున మొగలులును, క్రీ. శ. ౧౩౯౩-వ సంవత్సరమున తైమూరును దీనిని దోచుకొనిరి. ప్రస్తుతమున దీని జనసంఖ్య యిందుమించుగ ౬,౦౦౦ లు.

అర మడ క — చిత్తూరుజిల్లా వాయవీపాడు తాలూకాలోని గ్రామము. ఇందలి జనసంఖ్య ౩౮౬ (౧౯౩౧).

అరయనులు — ౧. వీరు పంజాబులో నివసించు నొక తెగ రాజపుత్రులు. సుమారు నాలుగుశతాబ్దములకు మునుపు మహమ్మదీయులు వీరి పూర్వులను రాజ్యభ్రష్టుల నొనర్చిరి. అప్పుడు వీరు తోటనూరీవేషములతోఁ దప్పించుకొని పోయిరి. నాటనుండియు వీరు వ్యవసాయము చేసికొనుచు జీవించుచున్నారు. ఆ సమయమున వీరికి రాయసులు అనుపేరు వచ్చినది. ప్రస్తుతమున వీరు ఘుఘర్, భట్నెర్, సిర్సా, తోహనాలలో నెక్కువగ నున్నారు. తరువాత నొకసారి మహమ్మదీయులశక్తి సన్నగిలినప్పుడు వీరు మరలఁ బైకి రాఁజూచిరి. కాని కఱపులు మున్నగువానివలన వీరి యత్నము తేలియుఁ గొనసాగలేదు. ఆకాలమున వీరక్కడక్కడ తిరుగుచుండెడివారు. పంజాబులోని సల్తెజ్ నదీ ప్రాంతములలో నున్న అరయనులతోఁ దమ కట్టిసంబంధమును లేదని వీరందురు. వేషభాషలలో సల్తెజ్ మహమ్మదీయులనే వీరు పోలియుందురు.

౨. పంజాబులోని మహమ్మదీయులలో నొక తెగవారు. మొదట వీరు కంభో (Kambho) తెగకుఁ జెందినవారు. వ్యవసాయములో వీరి కంతగ నేర్పులేదు. తోటనూరీలుగ నుండుటయే వీరి పని.

౩. పంజాబులో నివసించు నొక తెగ

ప్రజలు. ఈ తెగకు మరల నెన్నియో యుపశాఖలు కలవు. వానిలో ముఖ్యమయినవి మన్, చందార్ మొదలయినవి. వీరిలో పెండ్లికి పదునాఱురూపాయ లైన ఖర్చునకు సరిపోవునట.

౪. అమృతసరము జిల్లాలో నివసించు నొక తెగ ప్రజలు. వీరిలో విద్య మిక్కిలి తక్కువయట. నూటికి కొక్కడైనను చదువువచ్చినవాఁ డుండఁడట.

అరరు — ప్రయాగప్రాంతమందలి కోరా అనుసంస్థానమునకు జమీన్ దారు. ఢిల్లీలో మహమ్మదుషాహా (క్రీ. శ. ౧౭౧౯) రాజ్యము చేయునప్పుడు ఆతఁడు బలహీనుఁ డని యెంచి అరరు తన జిల్లాకు అధికారియైన నిసారుఖానుని జంపి (క్రీ. శ. ౧౭౩౧ లో) స్వతంత్రుఁ డాయెను. అతనిని శిక్షించుటకు ఢిల్లీ నుండి చంపఁబడినవానికుమారుడైన అజముల్లాఖాన్ పంపఁబడెను. కాని అరరు ఆతనికిని జిక్కనందున కొన్ని దినముల కతఁడు వెడలిపోయెను. అంత నరరు మరల నొకరాజప్రతినిధినిఁ జంపెను. అందువీడఁ బైథ్ సుబేదారయిన సాదత్ ఖాను ఈతనితో యుద్ధముచేసి యీతనిని జంపి యీతనితల చక్రవర్తికిఁ బంపెను (క్రీ. శ. ౧౭౩౫).

అర లి గ నూరు — బళ్లారిజిల్లా సిరిగుప్పతాలూకాలోని గ్రామము. ఇందలి జనసంఖ్య ౯౦౫ (౧౯౩౧).

అర లి బండ — బళ్లారిజిల్లా ఆదోని తాలూకాలోని ఈనాం గ్రామము. ఇందలి జనసంఖ్య ౭౯౧ (౧౯౩౧).

అర వ — తెలుఁగుదేశమున స్థిరపడిపోయిన తమిళ ఇడయనులకు, వెల్లాలకుఁబేరు వీరినే తెలుఁగుదేశమున అరవగొల్లలని, అరవ వెలమలని యందురు.

అర వ కొత్తూరు — చిత్తూరుజిల్లా కాళహస్తితాలూకాలోని జమీన్ దారీ గ్రామము. ఇందలి జనసంఖ్య ౬౨౧ (౧౯౩౧).

అరవఘాట్ — నీలగిరిజిల్లా కూనూరుతాలూకా యందలి ఉబ్బుతలై గ్రామముయొక్క శివారు. ఇది కూనూరునకు మూడుమైళ్ల దూరములో నున్నది. ఇండియాలోని సైన్యమున కంతకు 'కార్ డెట్' అనుదాని నిచ్చుటకు ఇక్కడిలోయయందు ఒక గొప్ప ఫ్యాక్టరీ కట్టఁబడినది. ఇది సమీపముం దున్న వెల్లింగ్ డన్ సైన్యశిబిరమునకుఁ జేర్పఁబడినది. కార్ టేరీనదీపాతమువల్లఁ గలిగిన విద్యుచ్ఛక్తివల్ల ఫ్యాక్టరీ మరలు నడపఁబడును. దీనికి సమీపమున సారా బట్టి గలదు. ఉదకమండలమునకుఁ బోవురస్తా ఈకార్ డెట్ ఫ్యాక్టరీ ప్రక్కగఁ బోవును.

అర వ పల్లె — గుంటూరుజిల్లా శేపల్లెతాలూకాలోని గ్రామము. జనసంఖ్య ౧౨౬౮ (౧౯౩౧).

అరవవాండ్రపల్లె — చిత్తూరుజిల్లా చంద్రగిరి తాలూకాకు చెందిన జమీన్దార్ గ్రామము. ఇందలి జనసంఖ్య ౭౦ మాత్రమే (౧౯౩౧).

అరవాసిపట్టణ — చిత్తూరుజిల్లా తిరుత్తనీతాలూకా లోని జమీన్దార్ గ్రామము. జనసంఖ్య ౧౧౨ (౧౯౩౧).

అరవిందులు — గంగానదీమతల్లిచే పునీతమైనవంగదేశమున ౧౮౭౨-వ సంవత్సర మగష్టుమాసము ౧౫-వ తేదీని వీరు జననమొందిరి. చిన్ననాడే సప్తమవర్ష ప్రాయమున విద్యాభ్యాసమునిమిత్తమింగ్లాండున కేగి యచ్చట పదునాల్గుసంవత్సరము లుండిరి. ఇంగ్లీషు, ఫ్రెంచి, జర్మని, గ్రీకు, లాటిన్, ఇటాలియాది పాశ్చాత్యభాషలయందు పాండిత్య మలవటమకొని యాధునిక ప్రాచీన పాశ్చాత్య తత్వశాస్త్రములను, మత సాంఘిక రాజకీయ సారస్వతాది సభ్యతా విశేషములను, చారిత్ర సంప్రదాయములను ఆమూల్యముగ గ్రహించిరి. విద్యార్థిదశలోనే 'మిల్టన్' కవివరునివెనుక నింతటి మేధావిని గాంచియుండలే దని కళాశాలయందలి యాచార్యవర్గముచే సన్నుతులనంది కీర్తిగాంచిరి.

శ్రీ అరవిందయోగి

శ్రీ అరవిందులు ఐ. సి. యస్. పరీక్షయందు తీర్థులయ్యను విధిప్రేరణమున గుఱ్ఱపుస్వారిపరీక్షకు హాజరు కానికారణమున నుద్యోగానర్హులుగాఁ బరిగణింపబడిరి. ఆసమయమునం దింగ్లాండులో నున్న బరోడామహారాజును దర్శించి వారిరాజ్యమున నుద్యోగము సంపాదించుకొని ౧౮౯౩ లో తమ యిరువదియొకటవ సంవత్సరమున మాతృదేశమునకు వచ్చి చేరిరి. ప్రథమమున మహారాజులుంగారి యాంతరంగిక కార్యదర్శిగాను, కర గ్రాహి (రివిన్యూ) కాబోద్యోగిగాను, కళాశాలలో నధ్యాపకులుగాను తుదకు కళాశాలలోపాధ్యక్షులుగాను బనిచేసి మహారాజులుంగారి ప్రశంసకు, విద్యార్థి బృందముయొక్క భక్తిస్తోత్రములకు,

పౌరులప్రేమాదరణములకును బాతులయిరి. ఇచ్చట నున్న పదుమూడు సంవత్సరముల కాలములోనే సంస్కృతము, బంగాలీ, గుజరాతీ, మరాఠీ, హిందీ మున్నగు దేశభాషల నభ్యసించి శ్రుతి స్మృతి పురాణోపనిషాదులను నానాగ్రంథరాజములను సర్వతోముఖముగఁ బఠించి పరిశోధించి వేదాంతవిజ్ఞానపాఠంగతు లయిరి.

శ్రీ అరవిందులు రాజకీయరంగమునఁ గ్రీడించినకాల మత్యల్పమయ్యును - ఉద్యోగమందున్నందున పరోక్షముగా నాలుగుసంవత్సరములు, ఆవల ప్రత్యక్షముగా నాలుగుసంవత్సరములు, ౧౯౦౨ మొదలు ౧౯౧౦ వఱకు - ఆధ్యాత్మికముగనే మహాన్నతస్థితి గాంచి ప్రపంచమింతవఱకును కనివిని యెఱుంగని యోగీశ్వరులయ్యున, రాజసలోక మాతని తీవ్రజాతీయవాదిగామాత్రమే కొంత గుర్తించి యితదనుక పూజించుచున్నది. వంగదేశవిభజనానంతరము స్వదేశోద్యమయుగము మారుతము తీవ్రముగా వీచుచున్న కాలములో ౧౯౦౬-వ సంవత్సరమున పాశ్చాత్యు లెఱింగిన పశుబలముతోఁగాక కేవల మాధ్యాత్మికశక్తితో భారతమాత దాస్యబంధనములఁ ద్రెంచివైచి స్వాతంత్ర్యసిద్ధి నందవలయునను దృఢసంకల్పముతో మనఃప్రాణ శరీరముల సర్వము నర్పించి దేశారాధనచేసి తరింపవలయునను దీక్షతో, బరోడాకళాశాలలోని ఉన్నతోద్యోగమును త్యజించి కలకత్తా ప్రవేశించి నూతనముగా నటస్థాపితమైన జాతీయకళాశాలలో ప్రధానాచార్యపదవిని స్వీకరించి యువకుల కిహపరసాధనముగా విద్యాబోధను జేయఁదొడంగిరి. కాని పాశ్చాత్యసభ్యతామోహమునఁ దగుల్కొని జాతీయవిద్యాస్వరూపమే యెఱుంగని మితవాదు లాసంస్థను పరిపాలించువారై నందున లక్ష్యమందును విధానమందును భేదభావ మేర్పడి శీఘ్రకాలములోనే తమయాచార్యపదవికి స్వస్తిచెప్పికళాశాలాసంబంధమును బరిత్యజించిరి. ౧౯౦౬, ౧౯౦౭ సంవత్సరములలో శ్రీ అరవిందులు తమ ధర్మపత్నికి వ్రాసిన సుప్రసిద్ధ లేఖలను బఠించినవారికి ఆకాలమున భారతదేశీయ దాస్యస్థితికి వీరనుభవించిన హృదయపరివేదన, కేవల మాతృశక్తితోడనే పశుబలము నెదుర్కొని విజయము గాంచనగునను వీరి విశ్వాసము, సర్వము మాత కర్పింపవలయునను వీరి త్యాగధీక్ష స్పష్టము కాఁగలదు.

మాతృపూజావిధాన మిట్టి దని దేశీయుల కర్తవ్యమిదమిత్థమని నూతనోద్యమమును, జాతీయభావములను ఆధ్యాత్మికదృష్టితో స్పష్టముగా ప్రచార మొనర్చుటకు 'వందేమాతరం' అను చినపత్రికను గొందఱు మిత్రుల ప్రోత్సాహసాహాయ్యములతో స్థాపించి తత్పత్రికా సంపాదకవర్గమునఁ బ్రవేశించి దానికి నిజముగా నూత్రధారుఁడయ్యెను. ఆపత్రికాదీవితకాలమించుమించుగ రెండుసంవత్సరములేయైనను దేశము నుట్టుఁతలూఁగించి నేటికిని స్థిరస్థాయిగానున్న సజాతీయ సద్ధర్మ సంపూర్ణ స్వాతంత్ర్య భావముల నుద్బోధించి యపూర్వసంచలిత వాతావరణమును సృష్టించి పత్రికాప్రపంచమున నగ్రస్థానము వహించి యుండెను. అంతటి తీవ్రతను స్వాతంత్ర్యధోరణి గలదయ్యు నిజ సంపాదకీయవ్యాసములకుఁ గాక మఱొక పత్రికనుండి యనువదించి

ప్రకటించిన వ్యాసమునకై రాజద్రోహకరముని దోషోపణము జరగుటయు తుదకు విచారణలో శ్రీఅరవిందులు దోషి యని ఋజువుగానందున విడుదల గాంచుటయు గమనించిన వీరి లేఖనీమాహాత్మ్యము స్పష్టముగాఁగలదు.

దేశీయమహాసభలో నాదర్శవిధానములపట్ల భిన్న భావము లుదయించి మితవాదాతివాదపక్షము లేర్పడి యిరుకక్షులవారును సూరత్ మహాసభా సమయమున ముప్పియుద్ధ మొనర్చి దేశీయమహాసభను ధ్వంసమొనర్చుటయు, జాతీయపక్షనాయకుడైన తిలక్ లోకమాన్యునికి శ్రీ అరవిందు లంఘనా మండి జాతీయవాదుల మహాసభ కగ్రాసనాధిపత్యము వహించి దేశస్వాతంత్ర్య వాగ్విజ్ఞానమును బాడి జాతీయవాదుల కర్తవ్యము నిర్దేశించుటయు, ప్రభుత్వమువారు మితవాదులను జేరఁదీసి జాతీయవాదుల నెందఱనో చట్టములక్రిందనే ప్రచాసములపాలేసి రాజద్రోహపునేరములక్రింద కారాగారములకంపి శిక్షించి యున్నందున దేశమున నాహాకారములు చెలంగి బీభత్సస్థితి యేర్పడుటయు, నాద్యేష్ ద్రేకోత్పాతసమయమున వంగదేశమున నాంగ్లయుల నిద్దఱను బాంబులఁ (ప్రేలుకు గుండ్ల) బ్రయోగించి హత్యగావింపఁగా ౧౯౦౮-వ సంవత్సరము మేమాసారంభమున నుమ్మకాల మైదు గంటలపుడు శ్రీ అరవిందులు నిద్రించుచుండ పరున్నవానినట్లే విప్లవోద్యమమును స్థాపించి బాంబులను తయారుచేసి తద్వారా బ్రిటీషు ప్రభుత్వము సంతరింపఁజేయవలయునను సంస్థకు ప్రధాననాయకుడను ఘోరదోషోపణముక్రింద సంకలనతో బందీకృతుని జేసికొనిపోవుటయు, విచారణకాలములో నొకసంవత్సరము పూర్తిగా కారాగృహమున నుంచుటయు, కృష్ణజన్మస్థానమును కారాగృహముననే యోగలతయల్లుకొని ఆయన కృష్ణభగవానుని సాక్షాత్కార సందేశభాగ్యముల ననుభవించుటయు, తుదకు దీర్ఘ నిశిత విచారణాఫలితముగా న్యాయమూర్తిచే కేవలము నిరపరాధియని విడుదల యగుటయు గ్రంథస్థమైన చారిత్రకవిషయము లైయున్నవి.

ఆ నిర్బంధ ప్రయోగ పరంపరలు ఘోరశిక్షలు కఠినశాసనములు వీనిమూలమున బహిరంగముగా రాజమార్గమునఁ బనిచేయుచున్న జాతీయోద్యమము జీవచ్ఛవమై తోడిదేశారాధకులు కారాగారవాసులై దిక్కుదోచక విషమస్థితి యేర్పడినపుడు జాతీయపక్షమునకు తా నొక్కడే బహిరంగముగా నాయకత్వము వహింపవలసిన యావశ్యకమును గుర్తించి, 'వందేమాతరం' పత్రిక నాడే యంతరించినందున ౧౯౦౯ జూలై మాసములో ఆయన ఆంగ్లమున 'కర్తయోగి' యని బంగాళీలో 'ధర్మ' యని రెండువారపత్రికలను స్థాపించి నిర్వహింపసాగిరి. ఈపత్రికలో వెలువడిన అనేక వ్యాసరాజములలో 'భారత మేధస్సు', 'జాతీయవిద్య', 'కళాప్రాశస్త్యము', 'కాలిదాసు', 'కర్తయోగి' 'యాదర్శము', 'పరిణామ పరివర్ధనము' మున్నగు నవి కొన్ని గ్రంథరూపమున వెలువడియున్నవి. ఉత్తరపరలో తదితర ప్రదేశములలో ఆకాలమున పి రొసంగిన ఉపన్యాసములుగూడ గ్రంథరూపమున ప్రకటిత మైయున్నవి. ఏకాంత కారాగారవాసమున

తీవ్రముగా నొసరించిన యోగానుభవముతో ఆయన ఆధ్యాత్మిక దృష్టితో అనాటి దేశపరిస్థితుల కనుగుణముగా జాతీయవాదమును సమన్వయించి ప్రబోధ మొనరించుచుండిరి. న్యాయస్థానములో నిర్దోషి యని ఋజువైనను నిరంకుశ ప్రభుత్వవిధాన మాహాత్మ్యమున పోలీసు పీడనము తీవ్రమై ఆయన మనశ్శాంతికి భంగము కలుగఁజొచ్చెను. సంవత్సర కారాగారవాసానుభవఫలితముగా శ్రీఅరవిందులు రాజకీయములకు తిలొదక మిచ్చి యోగిగానో, సన్న్యాసిగానో ఏ హిందూ లయపు గుహలయందో ఏకాంతముగా నిరుపద్రవముగా జీవిత శేషమును గడత్రోయు నని యాశించిన పోలీసువారికి కర్తయోగియై ఆమదినము బహిరంగోపన్యాసము లొసంగుచు ప్రభుత్వవిధానమును ఖండించుచు పత్రికలలో విమర్శించి యాక్షేపించుచు రాజకీయరంగమున నాయకుడై జాతీయపక్షమును బునరుద్ధరించుట హృదయశల్యమై ప్రాణగొడ్డముగా నుండెను. కాన వేసులవారిపోరు తీవ్రమై యెట్లయినను మరల కారాగారమున బంధించుటకు విశ్వప్రయత్నము లారంభమైనట్లు గట్టిపదంతులు బయలుదేరిరి. అపు డే యుత్తరక్షణమున తనకేమి సంభవించునో యని యనుమానించి తన తుదిరాజకీయశాసనముగా 'నాదేశీయుల కొక బహిరంగలేఖ' యను నపూర్వపత్రమును కర్తయోగిలో ప్రకటించిరి. అందలి యాదర్శవిధానము లీనాటికిని ఆచరణసాధ్యము లైయున్న వన్న శ్రీ అరవిందుల రాజకీయమార్గదృష్టి విశేషముగాఁగలదు. ఈలేఖకే ప్రకటిత మైనయెంతోకాలమునకు - రాజద్రోహ మొనర్చి పాటిపోయి రనునిందారోపణమున కవకాశ ముండునట్లు - కర్తయోగిముద్రాపకునిపై దోషోపణ మొనరించి బంధించిరి. క్రిందికోర్టులో శిక్షితుడైనను ఉన్నతన్యాయస్థానమున నం దేరాజద్రోహమును లేదని యాతని వదలివేసిరి. ఇట్లు ఒకటి రెండు మూడు పర్యాయములు రాజద్రోహాది తీవ్రదోషోపణములకు గుటియైనను శ్రీఅరవిందులు నిర్దోషులని నిర్ధారణ మగుట ఈశ్వరవిలాసముగాక మతేమి కాఁగలదు?

శ్రీ అరవిందుల యోగసాధనము నానాటికి తీవ్రమై తదేకాగ్రతను ఏకాంతవాసమును గాంక్షించు చుండెను. అంతర్ముఖుడై దేశీయులు తనజాతీయతత్త్వమును యథాహూపమున గ్రహించు శక్తి సమయము లింకను రాలేదనియు, తుదకీ రాజకీయోద్యమమునకు తాను నాయకుడుగా నిర్ణీతముకాలేదనియు నిశ్చయించెను. వీరు స్వప్రయత్నమున యోగాభ్యాసము నారంభించుటకు ముందే చిన్నతనమున నుండియే ప్రధానమైన తమ జీవితఘట్టములందు సంతర్వాణిరూపమున ఈశ్వరాదేశముల గ్రహించుటయు తదనుగుణముగనే ప్రవర్తించుటయుఁ గాననగును. ఇంగ్లాండులోనున్న పు డీయాదేశానుగుణముగనే గుఱ్ఱపు స్వారిపరీక్షకు హాజరుగాక ఐ. సి. ఎస్. పదవిని త్రోసిపుచ్చిరి. బరోడాలోని యున్నతోద్యోగమును త్యజించిరి; ఇపుడును తదాదేశానుసారముగానే వంగదేశమును విడనాడి యేకాంతవాసమున కనుకూలముగా మొదట నొకటిరెండుమాసములు శ్రౌంచివారి చంద్రనగరు నందుండి యావల ౧౯౧౦ ఏప్రిలు మాసారంభమున శ్రౌంచియిండి

యాకు ముఖ్యపట్టణమును పుదుచ్చేరి ప్రవేశించి నేటికిని అచ్చటనే నివసించుచున్నారు. ప్రారంభమున దేశకాలపరిస్థితు లనుకూలంపఁగానే వంగదేశమునకు తిరిగివచ్చి యాధ్యాత్మికదృష్టితో రాజకీయరంగమునఁ బ్రవేశించు నుద్దేశ్య ముండినను యోగసాధన మభివృద్ధి యగుకొలఁదియు మహత్తమమైన యాధ్యాత్మిక పరిణామ పరమార్థము వారికి గోచరమై తమ సర్వశక్తుల నిటునటువెచ్చింపక యేకాగ్రముచేసి యుంచుటయే యావశ్యక మని గ్రహించి రాజకీయసంబంధమును సంపూర్ణముగా త్యజించెను. అందువలననే దేశీయు లెన్నిపర్యాయములో దేశీయమహాసభాభ్యుత్థునిగా వరించి, యాహ్వానించినను అరవిందు లంగీకరింపరైరి.

పుదుచ్చేరి చేరినతరువాత నాలుగుసంవత్సరము లేకాంతముగా తదేకధ్యానముతో యోగసాధన మొనరించి తమకు సాక్షాత్కారమైన దివ్యానుభవములను జిజ్ఞాసు లోకమునకు వెల్లడించుట కొకానొక ప్రేమించేదీయుని ప్రోత్సాహ సాహాయ్యములవలన 1917 ఆగష్టుమాసమున 'ఆర్య' యను తత్వజ్ఞానవిషయక మాస పత్రికను ఆంగ్లమున ప్రకటింప నారంభించిరి. 'భాగవతజీవనము', 'యోగసంకలనము', 'గీతాభాష్యము', 'వేదరహస్యము', 'ఈశ, కేన, కఠ, మండకా ద్యుపనిషద్వాఖ్యానములు', 'హైందవసభ్యతాసమర్థనము', 'మానవైక్యాదర్శము', 'భావికవిత్వము' మున్నగు వీరివ్యాసములును, విదేశములోను బరోడాలోను, పుదుచ్చేరిచేరిన ప్రథమసంవత్సరములోను వీరు రచించిన పద్యరత్నములు మున్నగునవియు ఈ యార్యపత్రికలో ప్రకటితములైనవి. ఇందు కొన్ని ప్రత్యేక గ్రంథరూపమునను వెలువడియున్నవి. మరల నా యీశ్వరాదేశమునఁగాఁబోలు నిరంతరాయముగా నాటున్నర సంవత్సరములు సాగనిచ్చి 1920 లో నీపత్రికనుగూడ నే నూచనయుఁ జేయకయే అకస్మాత్తుగా నిలిపి యోగానుభవములందే నిమగ్నులయిరి. శ్రీ అరవిందుని రచన కేవలము బుద్ధిబలముతోను, యోజనా సామర్థ్యముతోను చర్చించి తర్కించి ప్రాకులాడి ప్రయత్నమున వ్రాసినది గాక వేదకాలపు ఋషిపుంగవులవలె ద్రష్టయై అంతఃస్థిత ప్రేరణమున వెల్లివిరిసినవాఁడయ్యెను. 'ఆర్య' పత్రికాపాఠకులకు శ్రీ అరవిందులు ఋక్కులగానమొనరించిన ఋషి కవియుని, విమర్శనాధురీణుఁ డనిమాత్రమేకాక సర్వతోముఖపాండితీవిభాసియుని, సర్వజ్ఞుఁ డని కొంతతెలియఁగలదు. 'అహనా', 'ప్రేమ - మృత్యువు', 'బాజీ ప్రభువు' మున్నగు రసాత్మకకావ్యముల నిర్మించిన కవిగా, వేదములకు గీతాదిమహాగ్రంథములకును వ్యాఖ్యానమొనర్చిన భాష్యాచార్యులుగా, కజికొన్న ఆర్చర్ మున్నగువారి గ్రంథములను సాకల్యముగా విమర్శించిన విమర్శకులుగా విద్యావిశారదులుగా నిట్లు వేర్వేరుగా వారి యనంత ప్రతిభావిశేషములను సూక్ష్మముగానేని వర్ణించుటకలవి గాదు.

శ్రీ అరవిందులు మత, రాజకీయ, సాంఘిక, సారస్వతాది కళా విశేషముల నన్నింటిని ఆధ్యాత్మికదృష్టితో సమన్వయ మొనరించి వాని యన్యోన్య సంబంధమును పరమార్థమును వెల్లడించి యున్నారు. సుప్రసిద్ధపాశ్చాత్య కవి శేఖరుల కావ్యముల

నన్నింటిని ఆమూలాగ్రముగ విమర్శించి అంతర్ముఖదృష్టితో కావ్య ప్రపంచమున వారివారి యథాస్థాన మిది యని సోదాహరణముగ నిర్ణయించిన కవిబ్రహ్మ యని వారు రచించిన 'భావికవిత్వము'ను ఇటీవలనే దిలీపకుమారరాయకృత 'అనామి' గ్రంథములో ప్రకటితమైన వారి లేఖలను బఠించినవారికి స్పష్టముకాఁగలదు. సచ్చిదానంద ద్యోతకములగు నాధ్యాత్మికభావములతో అపూర్వమైన క్రొంగొత్త శయ్యాపాకములతో విశేషోత్తేజితభావార్థముల నీను నూతన పదజాలముతో అతీత విజ్ఞానవిభూషణముతో నాంగ్ల భాషాకన్యను సర్వశోభాలంకృతం గావించి భాషాప్రపంచమునం దగ్రస్థితు నెక్కించిరి. ఆత్మనుభవములేక కేవలము హేతువాదమునకు, తర్కమునకును, బుద్ధిసూక్ష్మతకు ప్రత్యక్ష భౌతికశాస్త్రపరిశోధనాపరీక్షలకును ప్రాముఖ్య మొసంగుటయే కాక యాద్యంతము లీవియే యను పాశ్చాత్యలోకమునకు యోగాభ్యాసపూర్వకానుభవములను వేదకాలపుసిద్ధాంతములను, పరమధర్మములను, సత్యములను సహేతుకముగ సప్రమాణముగ శాస్త్రీయముగ సర్వతోముఖముగ వెల్లడించి ప్రాచీ ప్రతీచీనభ్యతాసంకలనము గావించి ప్రపంచకల్యాణ మొనర్చుటయే భగవానుని సంకల్పమా యనునట్లు శ్రీ అరవిందుల నిరుపమానాంగ్ల రచనా వైభవము స్ఫురింపఁ జేయుచున్నది.

అనాదిగా భారతవర్షమున నభ్యుస్తములైయున్న నానావిధములయిన యోగసాధనములను, తాంత్రికసాధనములను శ్రీ అరవిందులు సిద్ధాంతపూర్వకముగానేకాక ఆచరణానుభవమువలనఁగూడ గ్రహించి యవి యేవిధమున నెంతవఱ కెంతోపలబ్ధికి సాహాయ్యకారులొ నిర్ణయించిరి. సర్వయోగసంకలన మిందుండుటచే వీరియోగమును బూర్ణయోగమందురు. వీరి పూర్ణయోగమునకును బూర్వయోగములకును భేదమెంతయో కలదు. ఈ సంసారము నిస్సారము, అజ్ఞానజన్యము, దుఃఖభూయిష్టము, మాయ యని దానిని త్యజించినఁగాని ముక్తికాంతలభ్యము కాదని పూర్వయోగులు విశ్వసించి సిద్ధాంత మొనర్చిరి. శ్రీ అరవిందు లన్ననో అట్లు పరిత్యజించి పాటిపోవుటవలన, వ్యక్తులుగా పరలోకానందము ననుభవించి కొందఱు కడతేరినను, భూలోకము మఱింత పతితావస్థకు వచ్చిన దనియు, ప్రస్తుత మజ్ఞానావృతమై యున్న భూలోకమును స్వర్గరాజ్యముగా మనోతీతమైన యొక విజ్ఞానశక్తిచే పరివర్తనము నందించనగు ననియుఁ జాటుచున్నారు. వేదకాలఋషులలోఁ గొందఱు ప్రత్యేకముగా నా విజ్ఞానమున కారోపించిరేకాని మనః ప్రాణ శరీరముల పూర్ణదివ్యపరివర్తనమునకై దివ్యజ్ఞాన దివ్యచైతన్యముతో నీ స్థూలదేహములోని కవరోహణ మొనర్చుటకుఁ బ్రయత్న మేనియుఁ జేసినట్లు లేదు. మీయమిక్కిలి ఈ పార్థివదేహము నింకను ధరించియుండియే వేదమందలి విజ్ఞానసంజ్ఞయగు సూర్యుని సూర్యమండలాంతర్వర్తులై యుద్గమించుట అసాధ్యమనియే నూచించు నుపనిషద్వాక్యములుగూడఁ గలవు. పరమేశ్వరుని లీలా విలాసము మనఃపరిణామముతో నంతము కాలేదనియు, 'సర్వధర్మా పరిత్యజ్య మామేకం శరణం వ్రజ' అను గీతావాక్యానుగుణ

ముగా ప్రపత్తిమార్గమునఁ బరమేశ్వరుని శరణుఁబొచ్చి త్రికరణశుద్ధితో సంపూర్ణాభీప్సతో యోగసాధన మొనర్చుటవలన పరమేశ్వరానుగ్రహప్రాప్తియు, తుదకు సాధనసాధ్యము సాధకుఁడు సర్వము పరమేశ్వరుఁడుఁగా పరివర్తనమంది, సచ్చిదానంద త్రికమున కత్యంత సామీప్య సంబంధముగల యాపరమవిజ్ఞానసిద్ధియుఁ గలుగు ననియు, ఈ యభిప్సానుగ్రహములవలననే ఆవిజ్ఞానము భౌతికలోకమున కవరోహణమై తన్మూలముననే ప్రపంచమున దివ్యజీవనము సాధ్యమై సత్యలోక మేర్పడు ననియు శ్రీ అరవిందు లనుభవపూర్వకముగా వెల్లడించుచున్నారు. వేయేల పూర్వము భగీరథుఁడు మహాతప మొనరించి గంగావతరణమును సాధించి పితృదేవతలను పునీతులనొనర్చి భరత మాతను కామధేనువుగాఁ జేసినట్లు నేఁడు శ్రీ అరవిందులు భూలోకమును మానవకోటిని భాగవతమయముగా దేవమయముగా నొనర్ప సంకల్పించియున్నారు.

శ్రీ అరవిందుల యుపదేశము — కంటి కగపడు జగద్రూపముల కావల నాత్మచైతన్యముల సత్యము ఏకము నిత్యమునగు సర్వభూతాత్మ కలదను ఆర్యావర్తపు పూర్వయుషుల సిద్ధాంతముననుండియే శ్రీ అరవిందుల యుపదేశము ప్రారంభ మగుచున్నది. ఆ యద్వితీయ బ్రహ్మమునందు, ఆచిత్స్వరూపమునందు సర్వ భూతములును కూడియున్నవి. కాని చైతన్యముయొక్క యొకానొక పృథక్ తత్త్వమువలన, మనఃప్రాణశరీరములందున్న తమ నిజాత్మ నిజ తత్త్వముల గుఱించిన యజ్ఞానమువలన నవి విభజింపఁబడి యున్నవి. ఈపృథక్ భావకల్పితముగు నాచ్ఛాదనమును తొలగించుటకు, తనయందు నిఖిలభూతములయందును గల దైవమును - తన నిజాత్మను - సాక్షాత్కరింపఁ జేసికొనుటకును ఒకానొక యాంతఃకరణిక శిక్షణము వలన సాధ్య మగుచున్నది.

ఈ యద్వితీయైకాత్మయే ఈచైతన్యమే జడమగు భౌతికపదార్థములందు నిక్షిప్తమైయున్నదని శ్రీ అరవిందులబోధ వదించుచున్నది. అది తనయంతటఁ దాను విముక్తి నొందునట్టివిధానమే పరిణామము. ఏది జడముగా నున్నట్లు గాన్పించునో దానియందు చైతన్యము పొడచూపుచున్నది. ఒకపరి గోచరమైన ఈచైతన్య మింకను ఉన్నతతర మగు నట్లును, తత్కాలమందే యంతకంతకు మహత్తర మగు పరిపూర్ణ త్వము పరిణామము నందునట్లును, అది స్వతఃప్రేరిత మగును. ఈచైతన్యవిముక్తియొక్క ప్రథమసోపానమే ప్రాణము; మనస్సు రెండవది; కాని పరిణామము మనస్సుతోడనే సంపూర్తి కానేరదు. అది యొకానొక మహత్తరస్థితిగా, ఆధ్యాత్మికమును విజ్ఞానమయము నగు నొక చైతన్యముగా బహిర్గత మగుటకు నిరీక్షించుచున్నది. చైతన్యపురుషుని యందు ప్రబలశక్తిగా, విజ్ఞానాత్మల వికసనము పరిణామమందలి తదనంతరసోపాన మై యుండవలెను. అపుడే యీ విశ్వపదార్థములందు నిక్షిప్తమైయుండు ఈశ్వరతత్త్వము సంపూర్ణముగా స్వయంవిమోచనము నందును. అపుడే ప్రాణశక్తికి తన పూర్ణత్వమును బ్రదర్శింప సాధ్య మగుచున్నది.

వృక్ష జంతు జన్తములయందు స్పృశసహితేచ్ఛ లేకుండఁగనే ప్రకృతి తనపరిణామసోపానముల నధిరోపించుచున్నది. మానవుని విషయములో నుపాధియందలి స్పృశసహిత సంకల్ప మూలముననే ప్రకృతి పరిణామసమర్థ యగుచున్నది. అయినను మానవుని మానసిక సంకల్పశక్తిమాత్రముననే యిది పూర్తి కాఁజాలదు. వీలయన, మన స్సాకానొక స్థితికే పోఁగలదు; తదనంతరము ముందునకుఁ బోఁజాలక యందే చక్రాకారముగామాత్రమే పరిభ్రమించుచుండును. దేనివలన నున్నతతరతత్త్వముగా మనస్సు మాటవలసియున్నదో యట్టి మార్పును చైతన్యపు పరివర్తనమును గావింపవలసి యున్నది. ఈ విధానమును బురాతన, ఆంతఃకరణిక శిక్షణ యోగసాధనముల మూలమునఁ గనుఁగొనవలసి యున్నది. పూర్వకాలమున నయ్యది వెలిగా ప్రపంచముననుండి సంక్షేపించుకొనుటవలనను ఆత్మ లేక పరతత్త్వముయొక్క సముచ్చస్థితిలో నంతర్ధాన మగుటవలనను బ్రయత్నింపఁబడినది. ఏవిజ్ఞాన సత్య చైతన్య మంతఃస్థితాత్మకుఁ దగిన యుపకరణమై మానవుని యంతర్ముఖముననేకాక సర్వప్రవృత్తులయందును దన్నుఁ దా నెఱుఁగునట్లు చేసి యింకను మృగప్రాయముగా నున్న మానవత్వమునుండి దివ్యజాతిగా నభివృద్ధి నందింపఁగలదో యట్టి విజ్ఞానమయ సత్య చైతన్యమును మనస్సుయొక్క యజ్ఞానమునకు మిక్కిలి పరిమితజ్ఞానమునకుఁ బ్రత్యామ్నాయముగా స్థాపించి, పరమాత్మను బ్రపంచమునకు పరముగాఁ గేవలము ముక్తునిగాఁ జేయుటయేకాక ప్రపంచస్థితిలోనే విముక్తిని బొందించుట కున్నతతర తత్త్వావతరణము సాధ్యమని శ్రీ అరవిందులు బోధించుచున్నారు. అత్యున్నతమై, ఇంకను నిగూఢమై యున్న విజ్ఞాన తత్త్వావతరణవ్యాపారములమూలమున పురుషుని సకలకోశములను మార్పు లేక పరిణామముగావించుటవలన తద్దివ్యత్వసిద్ధికై యోగముయొక్క యాంతఃకరణిక శిక్షణము సుపయోగింప వచ్చును.

అయిన నిది తత్క్షణమేకాని, స్వల్పకాలములోఁ గాని, లేక యేత్వరితమైన లేక అద్భుతమైన పరివర్తనమువలనఁ గాని చేయ వీలులేదు. విజ్ఞానతత్త్వావతరణము సాధ్యమగుటకు పూర్వము తదన్వేషకుఁడెన్నో సోపానములఁ గడచిపోవలసియున్నది. మానవుడు ముఖ్యముగా మనఃప్రాణశరీరముల యుపరితలమునందే నివసించుచుండును. కాని మహత్తరావకాశసహితమగు నంతఃస్థితాత్మ ఆతనిలో నున్నది. తదుపలబ్ధికై అతఁడు ప్రబుద్ధుఁడు కావలెను. వీలయనఁగా, నాయంతఃస్థితాత్మనుండి ప్రస్తుత మాతఁడు పొందుచున్నది యత్యంతనిరోధిత ప్రభావమునుమాత్రమే. అదియేవిశేష సౌందర్యమునకు సామరస్యమునకు శక్తిజ్ఞానములకు నిరంతరప్రయత్న మొనర్చునట్లతనినిముందునకుఁ ద్రోయుచున్నది. కాఁబట్టి యాయంతరాత్మయందలి విస్తృతుల బాహాట మొనర్చుటయు నంతఃస్థిత లేజశ్శక్తులవలన తన బాహ్యజీవితమును నిర్వహించుటయు నచ్చటనుండియే బాహ్యజీవితమును గడపుటయు యోగముయొక్క ప్రథమవిధానము. ఇట్లుచేయుటలో మనోమయ ప్రాణమయ అన్నమయ భూతముల బాహ్యమిశ్రమునుగాక విలక్షణముగా వీనికి పరోక్షమున సత్యసంబంధమైన ఒకానొకదానిని, అద్వితీయ దివ్యపరంజ్యోతి

యందలి యొకవిస్ఫులింగమును, తన నిజాత్తును కనుంగొనుచున్నాడు. సాధకుఁ డాత్మస్థితుఁడై జీవించుటకును దన ప్రకృతి శేషమును బదిశుద్ధి గావించి సత్యోన్ముఖముగా నద్దాని ప్రచోదనముచేత తన్నిజస్థాన ప్రవేశాభిముఖముగాఁ జేయ నభ్యసింపవలెను. తదనంతర మార్థోన్ముఖవికసనమును ఆత్మయొక్క యున్నతతర తత్త్వావతరణమును గలుగఁగలవు. కాని యప్పటికిని అది వెంటనే సంపూర్ణవిజ్ఞానతేజస్సు, శక్తి కానేరదు. కారణ మేమనఁగా, సాధారణమానుషబుద్ధికిని విజ్ఞాన సత్యచైతన్యమునకును మధ్య చైతన్యభూమిక లెన్నియొకలవు. ఈ యాంతరభూమికల నూర్ధ్వాభిముఖముగా బాహోట మొనరించు వాని శక్తిని క్రిందికి మనఃప్రాణశరీరములలోనికి తీసికొని రావలయున్నది. అటుపిమ్మటనే సత్యచైతన్యముయొక్క పరిపూర్ణశక్తి ప్రకృతిలోఁ బనిచేయఁగలదు. కావుననే యీ యాత్మశిక్షణ లేక సాధనవిధానము దీర్ఘము కష్టమునై యున్నది. అయిననేమి, కడపటి నేచ్చావిముక్తిని పరిపూర్ణస్థితిని ఎక్కువ సాధ్యముగా నొనర్చుచున్నది గాన నయ్యది, అనఁగా నా సాధనప్రయత్న మ్మి మయ్య నంతవఱకు లాభ మైయున్నది.

మనస్సు నొకవిశేషవ్యాప్తికి అనంతపరమాత్మల భావోపలబ్ధికి బాహోటమొనర్చుట, విశ్వచైతన్య మనఁబడుదానియందు నిర్గమించుట, కోరికలపై నింద్రియోద్రేకములపై నాధిపత్యము విహించుట మున్నగున వెన్నియో పూర్వపద్ధతులకు సంబంధించి యీమార్గమునం దవసర మైనవి గలవు; బాహ్యసన్న్యాసనిష్ఠ అత్యవసరము గాదు; కాని ఆసక్తి ఇచ్చులను జయించుట, శరీరము వాని యక్కఱలు, ఆశలు, స్వభావలక్షణములు వీనిని స్వాధీనములో నుంచుకొనుట తప్పని సరియైయున్నది. నిత్యానిత్యములను గుఱించిన మనోవివేచనముద్వారా జ్ఞానమార్గము, హృద్ధర్మమైన ప్రేమప్రపత్తుల భక్తిమార్గము, స్వలాభోద్దేశములనుండి సత్యమునకు, అహంకారమున కతీతమైన ఒక మహత్తర సత్యక్షేత్రకర్యమునకు సంకల్పమును మరలించు కర్తమార్గము మున్నగు పూర్వసంప్రదాయసిద్ధాంతముల సంకలన మిందుఁ గలదు. ఏలయున ప్రకృతిలో నా మహత్తరతేజశ్శక్తులు పనిచేయుటకు సాధ్యమైన పుడు, పురుషునిసర్వము దానినందుకొని పరివర్తన మొందునట్లు శిక్షితము కావలెను.

ఈ సాధనలో గురుప్రేరణము, క్లిష్టఘట్టములయందు వారిపరిశీలనము, వారిసాన్నిధ్యము సత్యావశ్యకము లైయున్నవి; ఎందు కనఁగా నవి లేకున్న జయావకాశమునంతను అభ్యంతరపఱుచు నొడుకుడుకులు ప్రమాదములు లేకుండ నిర్వహించుట అసాధ్య మగుచున్నది. గురువనఁగా నొక యున్నతతర ఆత్మస్థితికి చైతన్యమునకు నాగోహించిన వారు. సాధారణముగా వారిని తత్ప్రత్యక్షప్రకాశముగా తత్ప్రతినిధిగా భావించెదరు. వారు తమయుపదేశమువలన నంతకంటె నెక్కువగా తమప్రభావాదర్శములవలన మాత్రమే కాక స్వానుభవము నితరులకు సంక్రమింపఁజేయునట్టి యొక శక్తిమూలమునను సాయపడుచుందురు.

ఇదియే శ్రీ అరవిందుల యుపదేశము, సాధనవిధానము. ఏదో యొక మతము నభివృద్ధిచేయుటగాని, లేక పురాతనమతములను మిశ్రమొనర్చుటగాని, లేక యేదోయొక నూతనమతమును స్థాపించుటగాని వారి యుద్దేశముగాదు; ఏలయున నివి యేవియైనను వారికేంద్రోద్దేశమును దూరమొనర్చును. వారియోగముయొక్క యేకైకలక్ష్య మంతఃస్థితాత్మాభివృద్ధియే. దాని ననుసరించు ప్రతివారును కాలమున సర్వభూతములందు నాయద్వితీయాత్మను గనుఁగొని మనోమయముకంటె మహత్తరమైన చైతన్యమును, మానవప్రకృతిని మార్చి భాగవతమయ మొనర్చు ఆధ్యాత్మికవిజ్ఞానమయచైతన్యమును వికసింపఁజేయనగును.

అరవేహల్లి — ౧. (నారాయణదేవరక్షేర్ దగ్గరది) బళ్లారిజిల్లా హాస్పేటతాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౬౯౬ (౧౭౩౧).

౨. (రామసాగరం దగ్గరది) బళ్లారి జిల్లా హాస్పేటతాలూకాలోని గ్రామము. జనసంఖ్య ౨౫ (౧౯౩౧).

అరసన హాలు — బళ్లారిజిల్లా హర్పనహల్లితాలూకాలోని గ్రామము. ఇచటి జనసంఖ్య ౯౨౭ (౧౯౩౧).

అరసబలగ — విశాఖపట్టణముజిల్లా బొబ్బిలితాలూకాయందలి జమీన్దారీగ్రామము. ఇచటి జనసంఖ్య ౧,౪౬౮ (౧౯౩౧).

అరసవల్లి — గంజాంజిల్లా శ్రీ కాకులంతాలూకాయందలి గ్రామము. ఇది శ్రీకాకుళమున కుత్తరముగా నొకటిన్నర మైలుదూరమునం దున్నది. ఇచ్చట నూర్యభగవానుని దేవాలయము గలదు. ప్రతిభానువారమునందును, విశేషదినములందును ఉత్సవములు జరగుచుండును. గంజాంజిల్లావా రెక్కువగను, విశాఖపట్టణముజిల్లా వారు సామాన్యముగను ఈదేవునిదర్శనమునకుఁ బోవుచుందురు. రోగులును, కనుచూపు తగ్గినవారును మ్రొక్కుకొని నీరోగు లయి మ్రొక్కులు చెల్లించుచుందురు. తమబిడ్డలకు పలువురు సూర్యనారాయణస్వామిపేరు పెట్టుచుందురు. ఇచటి జనసంఖ్య ౪౪౬.

అరసాడ — ౧. విశాఖపట్టణముజిల్లా బొబ్బిలితాలూకాయందలి జమీన్దారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౧౫౧౮ (౧౯౩౧).

౨. విశాఖపట్టణముజిల్లా పాలకొండతాలూకాకు చెందిన గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౬౩౫ (౧౯౩౧).

అరసిబిడి — బొంబాయి రాజధాని విజాపూర్ జిల్లా హంగుండ్తాలూకాయందలి యొకపల్లె. ఇప్పు డిది పాడుపడిన దని చెప్పినఁ జెప్పవచ్చును. పూర్వ మిచ్చట చాళుక్యరాజులరాజధాని విక్రమపుర మనునది యుండెను. ఇది ఆఱవ విక్రమాదిత్యునిచే (క్రీ. శ. ౧౦౭౬ - ౧౧౨౬) స్థాపింపఁబడినది. కలచురీరాజులు ౧౧౫౧లో చాళుక్యులను గెలుచువఱకు నీపట్టణము చాళుక్యుల రాజధానిగ నుండె నని యూహింపఁబడుచున్నది. ఇందు శిథిలము

లైన రెండు జైనమందిరములును, రెండు చాళుక్య, కలచురిరాజశాసనములును గలవు.

అరసు — ౧. మైసూరు రాజుల బంధువులలోని తెగ. వీరిలో రెండుకాఖలు గలవు. వీరిని రాజబంధువు లనియెదరు. వీరిలో కొందఱు వైష్ణవులు, కొందఱు శైవులు.

౨. అఱవ దేశమందలి పల్లెజాతిలోను పరయన్ జాతిలోను అరసు అనునొకయుపజాతి గల దని మద్రాసు సెన్ససు రిపోర్టు (౧౮౯౧) లోఁ జెప్పబడియున్నది.

అరసూరుగుట్టలు — బొంబాయి రాజధానిలోని మహీకాంత ఏజెన్సీయందలి గుట్టలు. ఇవి ఆరావలీపర్వతమాలిక యొక్క నైర్వతమూల నున్నవి. ఈ పర్వతములలో అంబాభవాని యొక్క దేవాలయము కలదు. మిక్కిలి పురాతనకాలముననుండి యీ దేవాలయ ముండినట్లు తోచుచున్నది. ఇచ్చటనే సరస్వతీనదియొక్క యుత్పత్తిస్థానము కలదు. అంబాభవానిదేవాలయమున కెప్పుడును యాత్రికులు వచ్చుచుండుదురు. నవరాత్రుదినములలో నిక్కడ గొప్ప యుత్సవము జరగును. దాంతసంస్థానాధీశ్వరున కీ మేకులదేవత. ఇచ్చట పదునాఱవశతాబ్దియందలి శాసనములు కలవు.

అరసి కేరీ — బళ్లారిజిల్లా హర్పనహల్లి తాలూకాలోని గ్రామము. జనసంఖ్య ౧౭౪౧ (౧౯౩౧).

ఆరాండా (క్రీ. శ. ౧౭౧౮-౯౯) — స్పెయిన్ దేశమందలి రాజకార్యనిపుణుడు. సర్దార్ వంశమునందు జన్మించెను. ౧౭౫౯లో పోలెండుదేశమునకు రాయబారిగనంపఁబడెను. ౧౭౬౬లో క్యాప్టెనీకి సైనికనాయకుఁడుగ చేయఁబడెను. అసంవత్సరముననే ముఖ్యమంత్రి యయ్యెను. ఈతఁడు ఫ్రాన్సురాజ్యక్రాంతి (French Revolution) కారకులగు తత్వవేత్తలతో సహానుభూతి గలవాఁడు. కావున తనమంత్రిత్వకాలమున తనప్రజాక్షేమమునే మనస్సునందుంచుకొని రాజ్యమేలెను. మతగురువులు చేయుచున్న పెక్కు అక్రమముల నాపివేసెను. మతభేదమునకై ప్రజలను బాధపెట్టినట్టి ఇన్క్విజిషన్ (Inquisition) అను మతగురువులయొక్క న్యాయసభలప్రభ తగ్గించెను. జెనూట్ అనువారలను స్పెయినుననుండి వెడలఁగొట్టెను. ప్రజలయోగక్షేమమునకై యీతఁడు పెక్కుకార్యములు చేసెను; దేశమందలి పోలీసు సైన్యమును, వ్యాయస్థానములను కట్టుబాటులకు లోబఱచునట్లు చేసెను. ఇంగ్లాండున కీతఁడు మొత్తము మీఁద ప్రతికూలుఁడుగ నుండెను. ౧౭౭౩ లో నీతనిని ప్యారిస్ పట్టణమునకు రాయబారిగఁ బంపిరి. ౧౭౯౨ లో నీతఁడు మరల ముఖ్యమంత్రి యయ్యెను. ఈతనిని పడవేయవలయు నని మతగురువులు పెక్కుకుట్రలఁ బన్నిరి.

అరా (సబ్ డివిజన్) — బంగాళదేశములోని శహాబాద్ జిల్లాయందలి ఒక హెడ్ క్వార్టర్స్ సబ్ డివిజన్. వైశాల్యము ౯౧౩

చదరపుమైళ్లు. జనసంఖ్య ౬,౯౯,౯౫౬. బిహాయా అనునది ముఖ్య వర్తకస్థలము.

అరాకానియనులు — దక్షిణ - అమెరికాలోని చిల్లీ రాజ్యమునందు నివసించుచున్న ఒక తెగ ప్రజలు. ఈతెగ దక్షిణ అమెరికా ఆదిమనివాసులతెగలలో నొకటి. కాని అరాకానియనులు తమతోడి తెగలవారికన్న నెక్కువ నాగరకతగలవారు; పరాక్రమశాలురు. శతాబ్దులకు పైఁగ స్పెయిన్ దేశీయులతో ఎడతెగనిపోరాటము జరపి తమ స్వాతంత్ర్యమును నిలువఁబెట్టుకొనిరి. తుదకు వీరు ౧౮౨౨-వ సంవత్సరమున చిల్లీపరిపాలనకు లొంగిపోయిరి.

అరాజకత — ప్రభుత్వము లుండునంతకాలము నిజమైన ధర్మము గాని న్యాయము గాని ప్రపంచమునందు నెలకొనఁజాలవనియు, ధర్మసంస్థాపనమునకు ప్రభుత్వముల వివాద మత్యావశ్యకమనియు, బలాత్కరించుటయే ప్రధానలక్షణముగాఁగల ప్రభుత్వాధికారముమూలమునఁ గాక విచ్ఛిన్నములగు సంఘములమూలమున సముదాయముమీఁద జరగవలసినపనులు జరగవలయు ననియు చెప్పు రాజకీయసిద్ధాంతమునకు 'అరాజకత' సిద్ధాంత మని పేరు. నిర్బంధమునకు మాటు పరిపూర్ణముగు స్వాతంత్ర్యమును స్థాపించుటయే దీని యుద్దేశము.

౧. అరాజకుల వాదము:— ఈ సిద్ధాంతమునకు విరోధాఖండము జన్మభూమి. దీనిని ప్రతిపాదించినవారు కొందఱు ప్రాచీనయుగమందును మధ్యయుగమందును నుండినవా రైనను ఈమత ప్రవక్తలలో ప్రముఖులైనవారు ఇటీవలివారే. వారిలో పేర్కొనఁదగినవారు పదునెనిమిదవ శతాబ్దియందుండిన గాడ్విన్ (Godwin) అను ఇంగ్లీషుతత్వవేది, స్టర్నర్ (Sturmer) అను జర్మన్ దేశస్థుఁడును; పందొమ్మిదవశతాబ్దివారగు ప్రౌడన్ (Proudhon), సోరల్ (Sorel) అను ఫ్రెంచివారు, బకునిన్ (Bakunin), క్రోపొట్కిన్ (Kropotkin), టాల్ స్టాయ్ (Tolstoy) అను రషియాదేశస్థులు. ఈ సిద్ధాంతము ననుసరించినవారిలో గాంధీమహాత్ము లొక రని చెప్పవచ్చును. ఈకాలమునందు రాజకీయవేత్త లని కీర్తి గాంచిన రసెల్ (Russell), లాస్కి (Laski), కోల్ (Cole) మున్నగువారు అరాజకతాసిద్ధాంతమందు పూర్తిగ నమ్మకము లేనివారైనను, అందలి విషయములలో కొన్నిటియందు సత్య మున్నదని గ్రహించి, తదనుగుణముగ ప్రభుత్వవిధానమం దనేకములగు మార్పులను నూచించి యున్నారు.

పదునెనిమిది, పందొమ్మిదవ శతాబ్దులలోని పాశ్చాత్యదేశములందలి ఆర్థికపరిస్థితులనుండియే ఈసిద్ధాంతము బయలు వెడలినది. విహికసాఖ్యమున కంతకును అర్థ మొక్కటే ఆధారము కాకపోయినను, అర్థము లేనియెడల నట్టిసాఖ్యము లభింప దని చెప్పవచ్చును. శరీరపోషణమునకును, ఆరోగ్యమునకును, సామ్యమునకును ఆహారము, వస్త్రములు, ఇండ్లు మొదలగునవి ఆవశ్యకములు. అవసర మైనంత

వఱకుకూడ నిట్టివి లేనివారిని దరిద్రులనియు, అవసరమునకు మించి ఇట్టివి కలివారిని ధనికులనియు మనము చెప్పుచుండుము. దారిద్ర్య బాధ నొందువారలకు స్వేచ్ఛతోకూడిన జీవన మసాధ్యము. వారి కాల మంతయు ఆహారాదుల సంపాదనమునకుమాత్రమే వినియోగ మగుచుండుటచేత ఉత్కృష్టముగు మానవజీవితమునకు పరమావధి యగు నాత్మవికాసమున కెట్టియవకాశమును లేకున్నది.

దరిద్రులదారిద్ర్యమునకు వారు కష్టపడి పనిచేయుకుండుట కారణము కాదు. ధనికుల విశ్వర్యమునకు వారు కష్టపడి పని చేయుట కారణము కాదు. ప్రతిదేశమందును ధనికులకంటె దరిద్రులే ఎక్కువగ పనిచేయుచుండురు. ఆహారాదిపదార్థముల సుత్పత్తి చేయుటకు మనుష్యునిపరిశ్రమముమాత్రము చాలదు. పరిశ్రమ ముతోపాటు భూమియు, మూలధనమును (Capital) ఆవశ్యకములు. కాని, ఈరెండుసాధనములును కష్టపడి పనిచేయఁదలచు ప్రతిమనుష్యునికిని లభించుటలేదు. ఇవి యెవరో కొందఱు భూస్వాముల యొక్కయు, సాహుకార్ల యొక్కయు నధీనమం దున్నవి. వీరియనుమతి లేక పని చేయువాండ్రు వీని నుపయోగించుట దుస్సాధము. భూస్వాములకు అత్యధికములగు సిస్తులను, సాహుకార్లకు అపరిమితములగు వడ్డీలను ఇచ్చినఁగాని ఇట్టియనుమతి పనివాండ్రకు లభింపదు. కష్టపడి పనిచేసి, అధికముగు అర్థమును వారుత్పత్తిచేయుచున్నను అందులో చాలభాగము సిస్తులక్రిందను, వడ్డీలక్రిందను ఖర్చగుచుండుటవలన పనిచేయువాండ్రు పోషణమునకు మిగులునది చాల స్వల్పముగ నున్నది. కర్షకులును, కర్షకరులును ఉత్పత్తిచేయు అర్థ మల్పముగుటఁ బట్టి కాక, ఆయర్థవిభాగమందు అధికభాగము భూస్వాములకును, సాహుకార్లకును చెందుటఁబట్టియే దరిద్రులు దారిద్ర్యబాధ ననుభవింపవలసి యున్నారు. భూమియు, మూలధనమును కొందఱయధీనమం దుండక పనిచేయ నిష్టపడువా రందఱకును లభ్య మగుచుండునెడల ఉత్పత్తియగు ధన మంతయు పనిచేయువారికే చెందుచుండును. పనిచేయక, ఆస్తిమూలముననే సుఖముగజీవించు భూస్వాములును, సాహుకారులును కొందఱు టుండుటంబట్టి 'ధనికులు', 'దరిద్రులు' అనుభేదము కలుగుచున్నది. ఇట్టిభేదము లదృశ్యము లగుటకు భూమిమీఁదను, మూలధనముమీఁదను వ్యక్తు లెవ్వరికిఁగాని ఆస్తి (Property) హక్కు లేకుండుటయే తగినమార్గము.

అరాజకతవాదులు పైవిధముగ వాదించుటకు పాశ్చాత్యదేశములలో కొన్నిటియం దున్న విపరీతపరిస్థితులు కారణము. రషియా, జర్మనీ, ఇంగ్లండు మొదలగు దేశములం దిటీవలివఱకును, ఫ్రాన్సు దేశమున పందొమ్మిదవశతాబ్దియారంభమువఱకును 'భూమి' అంతయు ఎవరో కొందఱు జమీన్దారుల యధీనమం దుండెను. ఒక్కొక్క భూస్వామియు వేలకొలదియొకరములభూమికిని, అనేక గ్రామములకును యజమానిగ నుండెను. ఆభూములను దున్నురైతు లతనియనుచరులై, అతఁడు పెట్టుకష్టము లన్నిటి ననుభవించుచు, పండినపంటలో నధికభాగము నతనికిచ్చుచుండిరి. అట్టిజమీన్దారులు కష్టమున నేమియో

యొలుంగక, దివ్యభవనములందు పరిచారకులమధ్యను నివసించుచు, కాల మంతయు వేట, గుఱ్ఱపుస్వారి, ఆటలు మొదలగువానియందుఁ గడపుచుండుట సహజము. రాత్రి పగ లనక, ఎండ గాలి వర్షము లనక, కష్టపడి పని చేయురైతులకు కడుపునిండ అన్నముకూడ లభించుట యసాధ్యముగ నుండెను. జమీన్దారులను ధిక్కరించిన యెడల భూమినుండి వెడలవలసినది తప్ప మఱియొకమార్గము వారికి లేకుండెను. భూమి తమది కాకపోవుటచేతను, జమీన్దారులది యగుటచేతను తామిట్టిస్థితియం దుండవలసినవచ్చిన దని కర్షకులలో కొందఱు గ్రహించిరి. ఇట్టిపరిస్థితుల నాధారము చేసికొనియే అరాజకత తత్వవేత్తలు తమసిద్ధాంతములను బలపఱచుకొనిరి.

భూస్వాములు 'భూమి తమది' అని చెప్పుటలో న్యాయమున్నదా? ఏవస్తువువిషయమునఁగాని యొకఁడు 'తనది' అనిచెప్పుటకు ముఖ్యముగ కారణములు రెండుండవలెను. అతని ప్రాథమికమునకును, ఆరోగ్యమునకును, నిజమైన సౌఖ్యమునకును ఆవస్తువు ఆవశ్యక మైయుండవలెను. అట్లు కానినాఁడు 'అది' 'తనది' ఎట్లుగచున్నది? ధనికులకైనను దరిద్రులకైనను ఆవశ్యకముగ కావలసిన ఆహారాదులు సమముగ నుండును. ధనికుఁ డగువాని యాఁకలి ఎక్కువ కాదు. అతనికి ఎక్కువఆహారము కావలసినదిలేదు. మానము కాపాడుటకు వస్త్రము లధికముగ కావలసియుండవు. ఇట్టిసందర్భములో వేల కొలది యొకరములభూమి తనది యని చెప్పుకొనుటలో అర్థముగాని, ధర్మముగాని కనిపించదు. అందులో పండుపంట అతని సౌఖ్యమున కెంతవఱకావశ్యకమో అంతవఱకే అతనిది; తక్కినదంతయు ఆఁకలి గొన్నవారిదే. తా ననుభవింపలేనట్టిదియు, ఇతరుల యనుభవమున కత్యంతావశ్యక మైనట్టిదియు నగు వస్తువుపైని ఒకనికి 'స్వామ్యము' (Ownership, Proprietorship) ఉండుటకంటె ధర్మ విరుద్ధముగ పద్ధతి మఱియొకటి లేదు. ఇట్టి స్వామ్యము భూస్వాముల కుండుట వలననే రైతులు కష్టపడినను కడుపునిండ వారి కన్నము దొరకకున్నది.

స్వయంకృషిచేత తాను సంపాదించిన వస్తువును గుఱించి 'తనది' యని యొకఁడు చెప్పినను చెప్పుకొనవచ్చును. కాని పాశ్చాత్యదేశమందలి జమీన్దారు లీభూములనుగుఱించి ఈవిధముగ చెప్పుటకు వీలు లేకుండెను. సాధారణముగ 'భూమి' విషయమున నీసత్యము ప్రపంచమందంతట వర్తించుచున్నది. సాగంధికహరణార్థము వెల్లిన భీమసేనునివాక్యము లీసందర్భమున నెంత యుక్తియుక్తములుగ నున్నవి!

క. గిరి నిర్ఘ్నరములఁ బుట్టిన,
సరోవరం బిదియు సర్వసామాన్యముగా
కరుదుగ నొక్కనియదియే,
పరఁగఁ గుబేరుండు దీనిఁ బడసెనె మొదలన్.

భూమిని సృష్టించినవారు జమీన్దారులు కారు; అడవులను నఱకి, వ్యవసాయమునకు తగినట్లు వానిని బాగుచేసినవాడు జమీన్దారులు.

కారు. శాంతముగ దానిని నేడ్యము చేయుచున్న రైతులపై దౌర్జన్యముపయోగించి, యుద్ధము చేసి, బలాత్కారముగ భూములపైని వారు స్వామ్యమును సంపాదించిరి. కొందఱు రాజుల నాశ్రయించి, యుద్ధములందు వారికి సాహాయ్యము చేసియు, వారిని ముఖస్తుతి గావించియు, వారియంతఃపురములందు దాస్యము చేసియు వారివలన జాగీరులను పొందినవారు. ఇదిగాక భూస్వాము లందఱును కూడ చాలవఱకు 'వారసత్వము' చేత తమ భూములను సంపాదించుచున్నారు. ఇది భూస్వాములవిషయమందుమాత్రమే కాక ధనికు లందఱు విషయముననుకూడ చెల్లుచున్నది. ధనికులధన మంతయు స్వార్జితము కాదు. తండ్రితాతలు గడించినధనమునకు వారసు లగుటచేత వారి కది లభించుచున్నది. కావున నట్టిధనమునుగూడ 'తనది' అని చెప్పుకొనుట విపరీతము.

తాను సంపాదించనట్టిదియు తన యనుభవమున కక్కఱు లేనట్టిదియు నగుభూమి, మూలధనము లోనగువానిని 'నాది', 'తనది' అని చెప్పుకొనుట ధర్మ మని మనుష్యు లెంతవఱకు తలచుచుందురో అంతవఱకును దరిద్రులబాధ తీరజాలదు. వారు ధనికులకు దాస్యము చేయవలసియుందురు. శాస్త్రపరిజ్ఞానము వృద్ధి గాంచుటచేతను, క్రొత్త క్రొత్తయంత్రములు లెక్కలేనన్ని తయారగుచుండుటచేతను ఎంతో కాలము కష్టపడినగాని ఉత్పత్తికాంతద్రవ్య మికాలమున నత్యల్ప కాలములో నుత్పత్తియగుచున్నది. యంత్రసాహాయ్యము లేని కాలమున నలువదియేబదిమంది మనుష్యులు చేయుచుండినపనులను ఇప్పటి కాలమున యంత్రసాహాయ్యముచే నొక్కఁడు చేయగల్గుచున్నాఁడు. అర్థ మత్యధికముగ నుత్పత్తి యగుచున్నది. కాని కూలివాండ్లు దారిద్ర్య మనుభవించుట తప్పినది కాదు. లక్షాధికారులు కోటిశ్వరు లగుచున్నారే కాని భిక్షాధికారులు భిక్షాధికారులుగనే యున్నారు. యంత్రములను నిర్మించుటకును, నడపుటకును కావలసిన మూలధనము కొలదిమంది సాహుకార్య యధీనమం దుండుటయే దీని కంతకును కారణము. వారెట్టినిర్బంధములు కలిగించినను, వారిచ్చుకూలి యెంత తక్కు వైనను, వారు పెట్టుకష్టము లెంత యధిక మైనను వారి వశమం దుండు మూలధనసాహాయ్యము లేక కర్షకరులు పని చేయజాలకుండుటచేత అన్నికష్టములకును ఓర్చి పనివాండ్లు పని చేయుచున్నారు. ఆస్తిగలవారు ఆస్తి లేనివారిపైని చెల్లించుచుండు అధికారమునకు మితి లేదు.

ఇట్టి విపరీతపరిస్థితులు వ్యాప్తి గాంచుటకు ప్రభుత్వములే మూలకారణము. ప్రభుత్వమునకు దండనాధికార మున్నది. పైన్యములు, పోలీసువాండ్లు, కోర్టులు, కారాగృహములు దానియధీనమందున్నవి. వీనిమూలమున జనసామాన్యము భయపడి ధనికులయు, భూస్వాములయు, సాహుకార్య యు అధికారముననుండి తాము విముక్తి కాంచలేకున్నారు. తనయనుభవమున కక్కఱులేనిదానిని తనది యని చెప్పుకొనుట నీతివిరుద్ధ మైనను తనయధీనమం దుంచుకొని దాని మూలమున నితరులపై అధికారము వహింపగలకత్తి మనుష్యునికి

ప్రభుత్వముమూలమున లభించుచున్నది. ఇట్టికత్తి 'చట్టవిరుద్ధము' కాకుండుటయే దీనికి కారణము. ప్రభుత్వముయొక్క ఆజ్ఞకు చట్టమని పేరు. అధికారమం దుండువారియిష్టానిష్టములను వ్యక్తపఱుచు నూత్రములే చట్టములు. వారి కేది మంచి యని తోచునో దానిని చేయించుటయు, వారి కేది కీడని తోచునో దానిని నిషేధించుటయు సహజము. 'తనది', 'పరునిది' అనుమాటలకు ఆర్థమును నిర్ణయించుసాధనము చట్టము. భూమి జమీన్దారులదేకాని రైతులది కాదని చట్టమే శాసించుచున్నది. భూమి రైతులదిగ నుండవలయు నని శాసించుకత్తి చట్టమున కున్నది. అట్టిచట్ట మిప్పు డములులో లేకుండుటకు కారణము ప్రస్తుతకాలమున ప్రభుత్వాధికారమం దుండువారల కది యిష్టము లేకుండుటయే. తండ్రియొక్క ఆస్తి కొడుకులకు చెందవలయు నని నిర్ణయించునది ప్రభుత్వమువారిచట్టమే. ఆచట్టము మాటినయెడల వారసత్వపుపద్ధతికూడ మాటును. ఇప్పు డది మాటకుండుటకు కారణము ప్రభుత్వాధికారమం దుండువారి కామార్పు ఇష్టము లేకుండుటయే. చట్టములకును న్యాయాన్యాయములకును సంబంధము లేదు. చట్టములు న్యాయసమ్మతములుగ నుండవచ్చును; ఉండకపోవచ్చును. ప్రభువులయొక్క మనోభావములను వ్యక్తపఱుచుటయే వాటిలక్షణము. ఆమనోభావములు న్యాయసమ్మతములైనయెడల చట్టములుకూడ న్యాయానుకూలములుగ నుండును; అవి న్యాయవిరుద్ధములుగ నుండునెడల చట్టములుకూడ నట్లే యుండును.

మనుష్యుని మనోభావము లతనియనుభవములను, అతనివాంఛలను అనుసరించి యుండును. ఇతరులయనుభవములబట్టియు, కోరికలబట్టియు ఖతఁడు నడచుటకు సామాన్యముగ నిష్టపడఁడు. ఈసత్యము ప్రభుత్వాధికారమం దుండువారివిషయమునఁగూడ చెల్లుచున్నది. వారి యనుభవమునుబట్టియు, వారి కేది లాభము కలిగించునో దానిని బట్టియు వారు చట్టములను చేయుచుందురు. ప్రజలలోని అన్నితర గతులకును చెందినవారు ప్రభుత్వాధికారులుగ నుండునెడల అన్నిరకములయనుభవము ననుసరించిన చట్టములు శాసింపఁబడును. అట్లుగాక ఎవరో కొందఱుమాత్ర ముట్టియధికారమం దుండునపుడును, ప్రజలతో సంబంధము లేనివారధికారమం దుండునపుడును సంకుచితమగుననుభవము ననుసరించినట్టివియు, స్వల్పసంఖ్యాకులకు లాభమును కలిగించునట్టివియు నగుచట్టము లములులోనికి వచ్చును.

వివిధదేశచరిత్రములను పరిశీలించినయెడల ప్రభుత్వాధికారము సామాన్యముగ ధనికులయధీనమం దున్న దని స్పష్టమగును. వ్యవసాయ మొక్కటియే ప్రధానవృత్తిగ నుండినకాలములో జమీన్దారులకు భూస్వాములు రాజ్యాధికారమును వహించి తమ కనుకూలమగు చట్టములప్రకారము ప్రభుత్వమును నడపుచుండి రని చెప్పవచ్చును. మధ్యయుగమునం దింగ్లండు, ఫ్రాన్సు, జర్మనీ మొదలగు పాశ్చాత్యదేశముల రాజ్యాంగపద్ధతి ఇట్టిదే. నవయుగమున వ్యాపారము, పరిశ్రమలు వృద్ధియగుటచేత భూమికన్న మూలధన మెక్కువ ప్రాధాన్యమును వహించినది. వ్యవసాయముమూలమునఁగాక, వ్యాపా

రముమూలమున ధనము సంపాదించుట కెక్కువ యవకాశము కలిగెను. కాబట్టి భూస్వాముల యధికారము తగ్గి, ఇటీవలికాలమున సాహుకార్లు (Capitalists) అధికారము విస్తరించెను. ప్రస్తుత కాలమున ఇంగ్లండు, అమెరికా మొదలగు దేశములం దంతటను సాహుకార్లే ప్రభుత్వాధికారమును వహించియున్నారు.

ప్రజ లందఱును ఎన్నుకొనుపద్ధతిని ప్రభుత్వాధికారుల నేర్పఱచుకొనుటయే ప్రధానలక్షణముగాఁగల ప్రజాప్రభుత్వవిధాన మందుకూడ ఇట్టిఫలిత మే కలుగుచున్నది. పేరునకు వ్యక్తు లందఱును సములైనను కొందఱు ధనికులుగను, కొందఱు దరిద్రులుగను నుండుట చేతను, విశేషద్రవ్యము ఖర్చుపెట్టినఁగాని యెన్నికలలో విజయము గాంచుటకు వీలులేకపోవుటచేతను ఎన్నికలద్వారా అధికారమునకు వచ్చువారు ధనికులుగనే యున్నారు. ధనికులు, దరిద్రులు అను భేద ముండునంతవఱకును ప్రభుత్వాధికారము ధనికులయందే సంక్రమించును. రాజకీయముగ వ్యక్తు లందఱును సమాను లగుదు రనుట మిశ్య.

పైని చెప్పబడిన విషయములనుండి గ్రహింపఁదగిన సత్యములు రెండుమూఁడు కలవు: (౧) ప్రభుత్వాధికారుల యభీష్టములను వ్యక్తపఱచు విధినిషేధములు చట్టములు. (౨) అధికారమం దుండు వారికి లాభము కలిగించనట్టి చట్టము లేన్నఁడును అములులోనికి రాఁజాలవు. స్వలాభమును కోరుట మానవస్వభావము. తమకు లాభము కలిగించుచట్టము లన్నియు నితరులకుకూడ లాభము కలిగించు నని వారు తలంచుచుందురు. (౩) ఆయాకాలములం దెవరు ధనికులుగ నుందురో అట్టివారే ప్రభుత్వాధికారమును వహించుచుందురు. అందు చేత చట్టములు ధనికులయొడ పక్షపాతము చూపుచుండును. చట్టములను ధిక్కరించినవారిలో దరిద్రులకంటె ధనికులకు శిక్షనుండి తప్పించుకొనుట కెక్కువయవకాశ ముండును. తెలివిగల న్యాయవాదులు, నేర్పుగల సాక్షులు, లంచములకు లోబడు ఉద్యోగస్థులును వారికి వశు లగునట్లు దరిద్రులకు వశులు కాఁజాలరు.

తమ కుండు ధనముద్వారా దరిద్రులను లొంగఁదీయుటకు శక్తిగల ధనికులకు ప్రభుత్వాధికారము మఱిత సాహాయ్యము చేయుచున్నది. దహించుటయందు అగ్నికి వాయువు సాహాయ్యపడునట్లు ధనికులకు ప్రభువులు సాహాయ్యపడుచుందురు. దీనిమూలమున దరిద్రులదాస్యము మఱిత దుర్భర మగుచున్నది. ఇట్టిసాహాయ్యమే లేనియెడల దరిద్రులు ధనికులపైని తిరుగబడి న్యాయసమ్మతమగు ధర్మమును స్థాపించుట సుకరముగ నుండును. కాని ప్రభుత్వము లిట్టిపనికి అటంకము కలిగించుచున్నది. ప్రభుత్వాధికారమున కంతకు దౌర్జన్యము (Force) మూలాధారము. సైన్యము, పోలీసులు, కారాగృహములు ప్రభుత్వమునకు ప్రధానచిహ్నములు. శరీరమునకు బాధ కలిగించియు, ప్రాణమునుకూడ తీసివేసియు ప్రభుత్వమువారు తమ యధికారమును నిలువఁబెట్టుకొనుచుందురు. ఇంతేకాక, ప్రభుత్వాధికారము తప్పించుకొనుటకు వీలగునట్టిది కాదు. ఇష్టమున్న లోబడుటయు, ఇష్టము లేకున్న మాఘటయు సాధ్యము కాదు.

మనుష్యుఁడు భూమియందు పుట్టుటకు పూర్వముననుండియు ప్రభుత్వ మతనిపై నధికారము చెలాయించుచుండును. తల్లిదండ్రులకు తాను క్రమముగ పుట్టినవాఁడొనా కాఁడా యని నిర్ణయించునధికారము దానికి కలదు. పుట్టుకతోడనే అతఁడొకప్రభుత్వముక్రింద పుట్టుచున్నాఁడు. ఒకదేశమును వదలి మఱియొకదేశమునకు వెళ్లినను ప్రభుత్వము లేనిదేశము ప్రపంచమందు లేకపోవుటచేత ప్రభుత్వాధికారముననుండి తప్పించుకొనుటకు మనుష్యుని కవకాశము లేకున్నది. ఇందుచేతనే ప్రభుత్వాధికారమునకు దౌర్జన్యము నిర్బంధము లనునవి ప్రధానలక్షణము లని చెప్పబడుచున్నవి.

తల్లిదండ్రులయధికారమునకు ప్రేమ మూలము; గురువుల యధికారమునకు జ్ఞానోపదేశము మూలము; యజమానుని యధికారమున కతఁ డిచ్చుకూలి మూలము; ఇష్టము లేనియెడల నీ యధికారము లన్నిటనుండి విముక్తి గాంచవచ్చును. ఈసంబంధములు విచ్ఛిన్నములు. ప్రభుత్వాధికార మిట్టిది కాదు.

దౌర్జన్యము, నిర్బంధము, ధనికులయందలి పక్షపాతము లోనగు నవి ప్రధానలక్షణములు గాఁగల ప్రభుత్వము ప్రపంచమందుండు నంతవఱకును ధర్మసంస్థాపనము, వ్యక్తిస్వాతంత్ర్యము గుస్సాధములు. దాస్యవిముక్తికి ప్రభుత్వవినాశమే ముఖ్యసాధనము.

౨. అరాజకసంఘముయొక్క లక్షణములు:— ప్రభుత్వము లంతరించినంతటనే సైన్యములు, పోలీసువాండ్లు, కారాగృహములు, నిర్బంధముగ పన్నులను వసూలుచేయుట లోనగునవి అదృశ్యమగును. ప్రతికార్యమును మంచిమోఁడ జరగవలసియుండును. ఇష్టము లేనివానిని నిర్బంధపెట్టుటకు వీ లుండదు.

అరాజకసంఘమందు భూమిపైని గాని, మూలధనముపైని గాని ఎవ్వరికిని స్వామ్య ముండదు.

భాగస్థులు కొందఱు కలసి సముదాయముగ నీకాలమున వ్యవహారముల ననేకములను జరపుకొనుచుండునట్లు అరాజకసంఘమందు వ్యవహారములు, వ్యాపారము, వ్యవసాయము లోనగునవి యన్నియు విచ్ఛిన్నమయిన యొడంబడికలమూలమున జరగును. పని చేయనివానిని బలవంతపెట్టువా రుండరు.

పాఠశాలలు, కళాశాలలు, ఉద్యానవనములు, గ్రంథాలయములు, చిత్రశాలలు మొదలగునవి ఇదేవిధముగ విచ్ఛిన్నసంఘములద్వారా నెలకొల్పఁబడుచుండును. ప్రస్తుతకాలమునఁ గూడ ధర్మబుద్ధిగలవారెందఱో ఇట్టిఘనకార్యములను చేయుట సాధారణధర్మముగ నున్నది.

శరీరపోషణమున కత్యావశ్యకము లగు ఆహారపదార్థములు ఉచితముగ లభించును. శ్రమపడుట కిష్టము లేనివారికిసయితము నివి యుచితముగ దొరకుచుండును. కావలసినంతమట్టుకు ప్రతి వ్యక్తియూ దీని ననుభవించవచ్చును.

దరిద్రులు ధనికులు అనుభేదము తొలగినతర్వాత సేరములు చేయువా రెవ్వరు నుండరు. అట్టిబుద్ధి ఎవరికైనను కలిగినను ప్రజాభిప్రాయముమూలమున నట్టివారిని మంచిమార్గములోనికి త్రిప్పుట కవకాశ ముండును. అట్టిపరిస్థితులలో సర్వమానవసౌభ్రాత్రము వృద్ధియై ప్రతిమనుష్యుఁడును సంపూర్ణస్వాతంత్ర్యము గలవాఁడై ఆత్మవికాసమునకు పాటుపడును. కలియుగవైకుంఠ మన నదియే.

3. విమర్శ:— అరాజకత యనుమాటను విన్నంత మాత్రముననే భయపడి కొందఱును, కోపోద్ద్రేకము గలవారై మఱికొందఱును దానితత్త్వమును విమర్శింపకయే దానిని ఖండించుచుందురు. మఱికొందఱు అరాజకత యనఁగా బాంబులను ప్రయోగించుటయే యని భావించి దానియందు విముఖు లగుచుందురు. బాంబులను వేయుటకును, అరాజకతాసిద్ధాంతమునకును ఎట్టిసంబంధమును లేదు. ఈ సిద్ధాంతమును ప్రతిపాదించినవారిలో బకునికొత్తప్ప తక్కినవా రెవ్వరును దౌర్జన్యమును బోధించి యుండలేదు. ప్రజాసామాన్యమును విద్యావంతులఁ గావించియు, ప్రభుత్వమువారితో సాహాయ్యనిరాకరణము చేసియు పరిస్థితులను మార్చవలయు నని వా రభిప్రాయపడిరి. బాంబుల ప్రయోగించువారందఱు నరాజకతాసిద్ధాంతమును నమ్మినవారని యనుకొనఁగూడదు. కావున తక్కినసిద్ధాంతములను విమర్శించునట్లే ఈ సిద్ధాంతమునుగూడ నిష్పక్షపాతబుద్ధితో పరిశీలింపవలసియున్నది.

(౧) ప్రభుత్వముయొక్క ప్రధానలక్షణము దండనాధికార మనుటయందు గొప్పసత్య మున్నది. ప్రేమ, భక్తి, అసురాగము, గౌరవము మొదలగువానిని ఆధారముగఁ జేసికొని అనేకులు వ్యక్తులపై నధికారమును చెల్లించుచుందురు. ప్రభుత్వముయొక్క అధికారమునకు నైన్యముల, కారాగృహములద్వారా దండించుశక్తియే మూలము. భయముమూలముననే ప్రతిప్రభుత్వమువారును ప్రజలను లొంగదీయుచుందురు.

(౨) ఆస్తిహక్కు లుండుటవలన కష్టపడి పనిచేయుకూలి వాండ్లు, రైతులు, కర్షకరులు లోనగువారు కష్టమునకు తగినఫలమును పొందకుండుటయు, భూస్వాములు సాహుకారు కష్టమునకు మించిన ఫలమును పొందుచుండుటయు, సాధారణముగ ప్రభుత్వవ్యవహారములలో ధనికుల కుండునంత పలుకుబడి దరిద్రులకు లేకుండుటయు, ప్రభుత్వవిధానములు ధనికులయెడ పక్షపాతము గలిగియుండుటయు సత్యము. నిరంకుశప్రభుత్వము లుండునట్టివియు, ధనికులకు దరిద్రులకుఁ గల తారతమ్య మధికముగ నుండునట్టివియు నగు దేశములలో ఈ పక్షపాతము హెచ్చుగ నున్నది.

(3) ఆహారపదార్థము లుచితముగ లభించునెడల పని చేయుట కెవ్వఁడుగూడ నిష్టపడఁ డను అనుమానము కలుగవచ్చును. స్వభావముచేత మనుష్యుఁడు సోమరి కాఁడు. ఎట్టిపనియు చేయక కాలము నంతయు వ్యర్థపుచ్చువా రరుదుగ నుండురు. ధనికులు కూలివాండ్రచేత శక్తికి మించినపని చేయించుచుండుటచేతను, ఎంతపని చేసినను

కడుపునిండ నన్నము దొరకకుండుటచేతను సామాన్యముగ మనలో ననేకులు పని యనిన విసువు గొనుచుందురు. అట్లుగాక న్యాయానుసారముగను, శక్తి కనుగుణముగను పనిచేయ నవకాశము కలిగినయెడల నందఱును ఉత్సాహముతో పని చేయుచుందురు. నిర్బంధరాహిత్యముగల అరాజకసంఘముం దిట్టి యుత్సాహము మెండుగ నుండఁగలదు. కావున మనుష్యు లందఱును సోమరు లగుదు రని భయపడవలసినజరూరు లేదు.

(౪) పరోపకారము చేయుటకూడ మనుష్యుని సహజగుణములలో నొక్కటిగ నున్నది. ఈగుణము వికసించుటకును, వ్యక్తమగుటకును తగినయవకాశములను కల్పించినయెడల పరస్పరసహకార మిప్పటికంటె నెన్నిరెట్లో అధిక మగును. కీర్తిప్రతిష్ఠలకు మనుష్యులు పాటుపడునట్లు ధనసంపాదనమునకుఁగూడ పాటుపడఁజాలరు. ధనికులే గొప్పవా రనియు, ధనమునుబట్టియే మనుష్యుని గౌరవా గౌరవములు నిర్ణయ మగుచుండవలయు ననియు ప్రజలనుకొనునంత నతికును ధనము గడించుటయందే గొప్పవారు తమకాలమును, శక్తిని వినియోగించుచుందురు. మానవసేవయే గౌరవహేతు వనునభిప్రాయము వ్యాపించినయెడల శక్తిగలవారందఱు నట్టిసేవకై పూనెదరు. ప్రస్తుతము ధన మున్నఁగాని జరగనిపనులలో ననేకములు అరాజకసంఘములందు పరోపకారబుద్ధిద్వారా జరగఁగలవు. 'ధనమూల మిదం జగత్' అనువాక్యమున కపార్థము చేయరాదు.

(౫) ఈవిషయములబట్టి అరాజకతయే వాంఛనీయ మగు నాదర్శ మని ఋజువు చేయుట సాధ్యము కాదు. పైని బేర్కొనిన అంశము లన్నియు సత్యములు కావచ్చును; కాని అంతమాత్రమున ప్రభుత్వాధికార మక్కఱయే లేదని చెప్పటకు వీలు లేదు. ప్రభుత్వము ఔత్తముతో కూడుకొన్నది కావచ్చును; క్రౌర్యము దానికి లక్షణముగ నుండవచ్చును; దండనము దానిసాధనము కావచ్చును. కాని ఔత్తము, దండనము లోనగునవి లేక సాంఘికజీవనము సాధ్యమగునా యని మన మాలోచింపవలెను. విమర్శించి చూచినయెడల నట్టిది సాధ్యము కాదనియే చెప్పవలసియుండును.

(౬) మనుష్యుఁడు ఏకాకి కాఁడు. ఒంటరిగ జీవనము చేయలేడు. సంఘములో పదిచుందితో కలసియుండుట అతనిస్వభావము. అట్లుండినఁగాని అతనియం దిమిడియుండు శక్తిసామర్థ్యములు వికసించి వృద్ధి చెందఁజాలవు. అనేకు లొకసంఘముగ నేర్పడి యున్నప్పుడు ప్రభుత్వ మొక్కటియున్నఁగాని సక్రమముగ వ్యవహారములు జరగఁజాలవు. ప్రతిమనుష్యునియందును సుగుణములతోపాటు దుర్గుణములుకూడ కొన్నియున్నవి. బలమందును, బుద్ధియందును, నేర్పునందును అందఱును సమానులు కారు. బలముగలవారు బలహీనులను వశపఱుచుకొనఁజూతురు; అట్లే జ్ఞాన మున్నవారు జ్ఞానములేనివారిని, నేర్పుగలవారు నేర్పులేనివారిని వశపఱుచుకొనఁదలచుచుందురు. అధికారవ్యామోహము ప్రతిమనుష్యునికిని కలదు. వ్యాజము లేకయే క్రోధము అనూయ లోనగు దుర్గుణములు కొందఱకు కలుగుచుండును. అట్టివారి తరులను బాధించుచుందురు. మనుష్యులలోఁ గల భేదము

లన్నియు ధనముమూలమునమాత్ర మే సంభవించునవి కావు. ధనికులు దరిద్రులు అనుభేద మంతరించినపిమ్మటగూడ సహజములగు మఱికొన్ని భేదము లెల్లప్పుడు నుండగలవు. అట్టిసందర్భమున పరులను హింసించుటకును, వశపఱుచుకొనుటకును ఉద్యుక్తు లగువారిని నిర్బంధించుట అత్యవశ్యకము. అట్టివారిని నిర్బంధింపనియెడల 'స్వేచ్ఛ' యనునది వారికిమాత్ర మే యుండును. తక్కినవారు వారికి దాసులు కావలసి యుందురు. అందఱకును స్వేచ్ఛ యుండవలయుననిన అందఱును కొన్ని నిర్బంధముల సంగీకరింపవలెను. అట్టి నిర్బంధములను విధించునధికారము నకే ప్రభుత్వాధికార మని పేగు ఈయధికారము లేనియెడల సాంఘిక జీవనము దుస్సాధ మగును. కావున అరాజకతమనము కోరఁచినదికాదు.

అధికారమందుండువారు ఎంతటివేదాంతజ్ఞానము కలవారైనను తమయధికారమును స్వలాభముకొఱకై దుర్వినియోగము చేయుట సహజము. అధికారమం దిట్టిలోప ముండుటచేతనే అరాజకతావాదులు దాని నడుగంట నాశము చేయ ప్రయత్నించుచున్నారు. కాని ఇది సరియగుమార్గము కాదు. సంఘము నిలుకడగ నుండుటకు ప్రభుత్వ మత్యవశ్యకము. అట్టియధికారము దుర్వినియోగము కాకుండుటకు వలయునుపాయములను కనుగొని, ఆయుపాయముల నాచరణయందుఁ బెట్టుటకు మనుష్యుఁడు ప్రయత్నము చేయవలెను. మనుష్యునిప్రజ్ఞ యంతయు నీప్రయత్నమందే యున్నది. రాజకీయాభివృద్ధి యనిన నిదియే. రాజ్యాంగశాస్త్రపరిశోధన చేయువా రిట్టియుపాయములను కనుగొనుటయందే తమబుద్ధిబలము నుపయోగించుచున్నారు. రాజ్యాంగ సంస్కర్త లీమార్గముననే నడచుచుందురు. దీనినిబట్టి అరాజకతావాదుల సిద్ధాంతము లన్నియు నిష్ఫలము లని మన మనుకొనఁగూడదు. నాడీ పరీక్ష చేసి రోగముయొక్క స్వరూపమును కనుగొనువైద్యునివంటి వారే అరాజకతావాదులు. రోగము కుదుర్చుటకు కావలసిన ఔషధమును నిర్ణయించుటకు పూర్వము దానిస్వరూప మేదియో తెలిసికొనుట యవశ్యక మగునట్లు ప్రభుత్వాధికారమును సంస్కరించుటకు పూర్వము ఆయధికారముయొక్క స్వరూపమును, దానిలక్షణములును తెలిసికొనుట అవశ్యకము. ఈలక్షణవిమర్శయందు వారత్యధికమగు తెలివితేటల చూపిరి. కాని లోపములను పోగొట్టుటకు వారు నూచించినమార్గము తగినమార్గము కాదు. రోగము కుదుర్చుటకు రోగిని చంపుటయే మార్గ మని తలచువైద్యునివలె వారు ప్రవర్తించుచున్నారు. ఇదియే అరాజకతావాదమందలి లోపము.

ప్రభుత్వలక్షణవిమర్శయందు వారు చెప్పినమాటలు సత్యము లని గ్రహించినవారు ప్రభుత్వాధికారము నిరంకుశము గాకయు, దుర్వినియోగము కాకయు నుండుట కుపాయము లెన్నిటినినూచించి యున్నారు. వీని కన్నిటికిని ప్రధానమాత్ర మొక్కటి కలదు. అధికార మెన్నఁడును ఒక్కసంస్థయందు కేంద్రీకరింపఁగూడదు. సర్వాధికారము నొక్కసంస్థయందే సంక్రమించియున్నయెడల దుర్వినియోగమున కెక్కువయవకాశము కలుగును. కావున సాధ్యమైనంతవఱకు ప్రభుత్వాధికారము భిన్నభిన్నములగు సంస్థలకు చెందియుండవలెను.

ఫెడరల్ విధానములోని సుగుణ మిదియే. స్థానికస్వపరిపాలనోద్దేశ మిట్టిదే. ప్రజాప్రభుత్వముకూడ నిట్టిలాభమునే సమకూర్చుచున్నది. భూమి, మూలధనము మొదలగు అర్థోత్పత్తిసాధనములపైని ప్రభుత్వము వారికే స్వామ్య ముండవలయు ననుపద్ధతిమూలమునఁగూడ ప్రస్తుతకాల పురాజ్యాంగవిధానమందలి లోపములు కొన్ని అంతరింపఁగలవు. కావున అరాజకతావాదమును విడనాడి, ప్రభుత్వాధికారము సద్వినియోగ మగుటకు కావలసినసాధనములను కనుగొనుటయే శ్రేయోదాయకము. (మా. వేం. రం.)

అరావట్టణము — బంగాళదేశమున శహాబాద్ జిల్లా యొక్క ముఖ్యపట్టణము. ఇది కలత్తాకు ౩౬౫ మైళ్లదూరమునందును. జనసంఖ్య ౪౬,౧౭౦. ౧౮౫౭ లోని సిపాయిల తిరుగుబాటుకాల మున కువర్ సింగ్ అనునతఁడు ౨,౦౦౦లమంది సిపాయిలతోను, ౮,౦౦౦లమంది ఇతరజనులతోను ఈ గ్రామమునకు ౨౭-వ తేదీ జూలయిరోజున వచ్చి చెఱసాలలోని బైదీలను విడుదలచేసి ఖజానా కొల్లగొట్టెను. ఈ గ్రామము ౧౮౬౫ లో మ్యునిసిపాలిటీగ మార్పబడెను.

అరాఫత్ — అరేబియాదేశములో మక్కానగరమునకు ౧౨ మైళ్లదూరమందున్న యొకపర్వతము. 'గుర్తించుకొన్నకొండ' యని యీశబ్దార్థము. ఆదిమదంపతు లగు నాదాము, హవ్వయు వారు భగవంతునిచే నిషేధింపఁబడిన జ్ఞానఫలమును నైతానుష్ఠాన హమువలనఁ దినుటచేతఁ బవిత్రతతోపాటు స్వర్గముం గూడ గోల్పోయి భూమిమీఁదను బడిరి. ఈ దంపతులయధోగతికిఁ గారణ భూతులైన సర్ప, మయూర, నైతానులు క్రమముగ ఇస్పెహాను, కాబూత్, బిత్ బేసు లనుప్రదేశములందును, హవ్వ అరాఫత్ మీఁదను, ఆదాము లంకలోని సెరాండిబుపర్వతముమీఁదను గూలిరి. స్త్రీ యగుటచే నున్న స్థలమును బాయవెఱచి యక్కడనుండియే హవ్వ తనమగనిని పేరుపెట్టి పిలువసాగెను. ఆదాము భార్యను వెదకు నిమిత్తము బయలుదేటి యనేక సంవత్సరములపర్యంతముఁ బర్యటన మొనరించుచుఁ దుద కరాఫత్ పర్వతమును జేరి నిరంతరముగఁ దన నామముం గొని పిలుచుచున్న హవ్వను జూచి యామెదగ్గఱకుఁ బోవ నిరువురును బరస్పరము గుర్తించుకొనిరి. ఇందుచేతనే యీకొండ కరాఫత్ అని పేరు వచ్చినది. దీనిని 'అరాఫాహ' యనియుఁ బిలుచుచుందురు.

అరారత్ — ఆర్మీనియాదేశములోని ఒక అగ్నిపర్వతము. దీనికి రెండు శిఖరము లున్నవి. మొదటిదానిని పెద్ద అరారత్ అనియు, రెండవదానిని చిన్న అరారత్ అనియు పిలుతురు. మొదటిదానియెత్తు ౧౬,౯౧౬ అడుగులు. రెండవదానియెత్తు ౧౨,౮౪౦ అడుగులు.

అరారియా (సబ్ డివిజన్) — బీహార్ ప్రాంత మందలి పూర్ణియాజిల్లాలోని యొక సబ్ డివిజన్. ఇది నేపాళదేశము

నకు అని యుండును. వైశాల్యము ౧,౧౭౭ చదరపుమైళ్లు. జనసంఖ్య ౪,౧౫,౯౮౫. ఇందు ౬౦౦౦ గ్రామములు కలవు. రాణీగంజ్ తాణా (తాలూకా)లో పుల్లరిభూములు విస్తారముగఁ గలవు. ఇచ్చట ఎనుముజాతిని విస్తారముగఁ జెంచెదరు.

అరాలి — విశ్వామిత్రుని పుత్రుఁడు.

అరింగ్ — సంయుక్తప్రాంతములో మధురజిల్లా మధుర తాలూకాలో నొక గ్రామము. ౧౯-వ శతాబ్దిలో నీ గ్రామము నిర్మింపఁబడినది. పురాతనముగ నొకమట్టికొటశిథిలభాగములు నేటికిని గలవు. ౧౮౬౮-వ సంవత్సరమునకు మునుపు ఇది అరింగ్ పరగణాకు ముఖ్యపట్టణముగ నుండెడిది కాని ఆపరగణాను మధురపరగణాతో కలిపివైచినతరువాత ఆ ప్రాముఖ్యము పోయినది. ౧౮౫౭-వ సంవత్సరమునాటి 'సిపాయిల కలహము' లో బాల్గాన్ న ప్రదేశములలో నిది యొకటి. ప్రస్తుతమున నీ గ్రామము బృందావనములోని రంగజీ యాలయమునకుఁ జేరిన యీ నామములలో నొకటి.

అరి — ఒక బ్రహ్మి.

అరి ఓస్టో (౧౪౭౪-౧౫౩౩) — ఇటలీ ప్రదేశమందలి గొప్ప కవి; ఇతఁడు ఓర్లాండ్ షూరిఓస్టో (Orlando Furioso) అను మహాకావ్యమును రచించెను. ప్రపంచమందలి మహాకావ్యములలో దీని నొకటిగా పరిగణించెదరు. ఇది ౪౦ ఆశ్వాసముల గ్రంథము. ఇతఁడు రాజకీయసంబంధమైన పనులను పెక్కింటిని జేసెను.

అరికెరె — బళ్లారిజిల్లా ఆలూరు తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧౪౩౦ (౧౯౩౧).

అరికెల — చిత్తూరుజిల్లా పుంగనూరు తాలూకాలోని జమీందారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౫౮౨ (౧౯౩౧).

అరికేసరి — ఈతఁడు ఎనిమిదవ శతాబ్దియందు రాజ్య మేలెను. పల్లవుల నోడించెను.

అరిక్ బూకా — ఇతఁ డొక మంగోలియావీరుఁడు. క్రీ. శ. ౧౨౬౦-వ సంవత్సరపు ప్రాంతమున మంగోలియా రాజ్య పాలకుఁడగు మంగూమరణానంతరమున పాలకు లెవ్వరు నారాజ్య మునకు లేరైరి. కాని యా స్థానమునకుఁ బ్రయత్నించినవా రిరువురు. వారిలో నరిక్ బూకా యనునతఁడు కారాకోరము దొక సమావేశ మొనరించి యందలివారి సమ్మతిని పశ్చిమప్రాంతములకుఁ దానే రా జయ్యెను. రాజకుమారుఁడు కూబ్ లాయ్ ఖాను చీనాలో వేటొక సమావేశ మొనరించి తా నచట నాయకుఁ డయ్యెను. తరువాత జరిగిన కలహములో కూబ్ లాయ్ ఖానునకే జయము గలుగఁగా రాజ్య మున కంతటికి నతఁడే నాయకుఁ డయ్యెను.

అరిగిపాలెం — విశాఖపట్టణము జిల్లా శృంగవరపు కోటతాలూకాయందలి జమీందారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౫౫౧ (౧౯౩౧).

అరిగెలవారిపల్లె — చిత్తూరుజిల్లా వాయవీపాడు తాలూకాలోని ఈనాం గ్రామము. జనసంఖ్య ౨౯ (౧౯౩౧).

అరిగేపల్లె — నెల్లూరుజిల్లా వెంకటగిరి తాలూకాలోని జమీందారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౧౨౨ (౧౯౩౧).

అరిఘ్నఁడు — రావణపక్షీయ రాక్షసుఁడు.

అరిచ్చత్రము — భారతయుద్ధము జరగునపుడు కురు నేనలు విడిసిన యొకస్థలము.

అరిజిత్తు — శ్రీకృష్ణునకును భద్రకును బుట్టిన పుత్రుఁడు.

అరిజోనా — సంయుక్తరాజ్యములలోని ఒకరాజ్యము. ౧౯౧౨-వ సంవత్సరమున నిది ఆదేశపు సంయోజనము (Union) నందు చేర్చుకొనఁబడినది. దక్షిణమున మెక్సికో, పడమట కాలిఫోర్నియా, నెవాడా రాజ్యములును — మఱియు నీ ప్రక్కను కొలరేడోనది చాలమూరముపర్యంతమును సరిహద్దుగఁ బ్రవహించును — ఉత్తరమున ఉటాహ రాజ్యమును, తూర్పున నవమెక్సికో (New Mexico) రాజ్య మును దీని యొల్లలు. దీని వైశాల్యము ౧,౧౩,౯౫౬ చదరపుమైళ్లు. ౧౯౨౦ నాటికి ఈరాజ్యపు జనసంఖ్య ౩,౩౩,౯౦౩. అందులో ౧,౭౧,౪౬౮ మంది తెల్ల వారు. ఈరాజ్యమున ౨౯,౦౧౭ చదరపు మైళ్ల వైశాల్యముగల రిజర్వేషను నేలలు గలవు. వానియందు అపాచె జాతి లోనగు ఉత్తర-అమెరికాహిందువులు ౪౨,౪౦౦౦ ల మంది వలకును గలరు.

ఈరాజ్యమందలి భూమ్యుపరిభాగ మంతయు పర్వతమయము. కాని సస్యవంతములై, జలసమృద్ధములైన లోయ లీపర్వతాగ్రముల మధ్యమధ్యఁ గలవు. రాజ్యమందలి మఱికొంతభాగము బొత్తిగ మొక్క మొలక మొలవని వట్టి యెడారిభూమి. పడమట కొంతదూరము పర్యంతము కేవలము సరిహద్దుగఁ బ్రవహించుచుండుటయే కాక కొలరేడోనది ఈరాజ్యములోపలఁగూడ కొంతదూరము పాటుచుండును. కావున నీ ప్రాంతమును ఆనదికి పరీవాహక్షేత్ర (Basin) మనియు చెప్పవచ్చును. దీని కుపసదగు లగు గీలా, చిన్న కొలరేడో నదులు ఈ రాజ్యమున తూర్పుపడమరలుగాఁ బ్రవహించుచుండును. నూర్ల కొలది మైళ్లపర్యంత మినది ౧౫౦౦ మొదలు ౬౦౦౦ ల అడుగుల యెత్తున నిట్టనిలువుగ గోడలవలె నిలిచియుండు పర్వత పార్శ్వములు కల అగాధముగు పాషాణమయ మార్గముగుండా ప్రవహించుచుండు టచే నిచటికందరములు మహాశృంగమును గొలుపుచుండును. కొన్ని తావులందు కలప ఆపరిమితము. ఇచట వర్షము చాల తక్కువ. కృషి

కార్యములనిమిత్తము నీటికాలువలు కలవు. విశాలములగు ఉన్నతభూభాగములు మేకలమందలకును, బకువులమందలకును మేత కుపయోగపడుట కతి ఉత్తమమైనవి. ఈ ప్రాంతము రాగి, బంగారము, వెండి, సీసము మొదలగు ఖనిజములకు స్థానమైనది. ఖననవ్యాపారము విరివిగ సాగుచుండును. రాగి కరగించి శుద్ధిచేయుపనులు మిక్కుటములు. దక్షిణసాంటాఫే పసిఫిక్ రైల్వే ఈ ఇలాకామధ్యగఁ బోవును. ఫోనిక్స్ దీని ముఖ్యపట్టణము. ఇందలి జనసంఖ్య ౨౯,౦౫౩.

అరిణాం అక్కివలస — విశాఖపట్టణముజిల్లాచీపురు పల్లెతాలూకాలోని ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౬౧౬ (౧౯౩౧).

అరి ద్యోత్తు — (చం. వం.) యాదవుఁడు. అంధక వంశజుడైన దుందుభిరాజుపుత్రుఁడు. ఇతనికుమారుఁడు పునర్వసువు.

అరి పిరాల — కృష్ణజిల్లా గుడివాడ తాలూకాలోని గ్రామము. జనసంఖ్య ౯౨౪ (౧౯౩౧).

అరి బ — గంజాంజిల్లా పర్లాకిమిడితాలూకాకు చెందిన జమీన్దారీ గ్రామము. ఇచటి జనసంఖ్య ౭౭౮ (౧౯౩౧).

అరి మర్దనుఁడు — (చం. వం) యాదవుఁడు. వృష్ణిపుత్రుడైన శ్వఫల్కరాజయొక్క పదుముగ్గురు పుత్రులలో నొకఁడు.

అరి ముత్తకపల్లె — చిత్తూరుజిల్లా కుప్పంతాలూకాయందలి ఈనామగ్రామము. ఇందలి జనసంఖ్య ౬౭ (౧౯౩౧).

అరి మేజయుఁడు — ఒకయాదవుఁడు.

అరియంకావు — తిరువాళ్కూరురాజ్యములోని షెంకొట్టతాలూకాలో నొక గ్రామము. అరియంకావు-కనుమద్వారమునకు ఇంచుమించుగ నొక మైలుదూరమున తిరునెల్వేలి-క్విలక్ రైలుదారిపై నున్నది. తిరువాళ్కూరుననుండి తిరునెల్వేలికిఁ బోవు రాచబాటయు నీయూరిగుండా పోవును. కాఫీల తేయాకుగింబలవ్యాపారము దీనికి ప్రాముఖ్య మిచ్చినది. కొండలనడుమ నుండుటచే నిచ్చటి ప్రకృతి దృశ్యము చాల రమణీయముగ నుండును. కడు పురాతనమైన దేవాలయ మొకటి అరియంకావులోఁ గలదు. ఇది పరశురాముఁడు కట్టించిన దందురు.

అరియంబా — గంజాంజిల్లా పర్లాకిమిడి తాలూకాకు చేరిన ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౩౦౫.

అరియనాథ మొదలియారు — మధురను బాలించిన విశ్వనాథనాయకుని మంత్రి. రాజ్యపాలనమున నితఁడు విశ్వనాథనాయకునికి చాల సాయపడెను. ఇతఁడు కాంచీపురమండలమునకుఁ జెందినవాఁడు. విశ్వనాథనాయకుని యనంతరమున మధుర సింహాసనము నెక్కిన కృష్ణప్పనాయకునికిఁ గూడ నీతఁడు ప్రధాన

మంత్రిగ నే యుండెను. ఈకాలమున జరగిన రక్షసత్వియద్ధమునందు విజయనగరసవాళివరాయల కార్యకర్త యయిన అలియరామరాయలకు సాయపడుట కతఁడు కృష్ణప్పనాయకునిపక్షమున గొప్పసైన్యములను దీసికొని విజయనగరమున కరిగెను.

కృష్ణప్పనాయకుని యనంతరమున సింహాసనము నెక్కిన వీరప్పనాయకునికాలమునఁగూడ అరియనాథుఁడు మధుర నాయకరాజాస్థానమున నెప్పటివలె బ్రాధాన్యము వహించియుండెను.

రెండవ కృష్ణప్పనాయకుని కాలమున, అనఁగా క్రీ. శ. ౧౬౦౦ల ప్రాంతమున అరియనాథమొదలియారు కాలధర్మమునొందెను.

అరియనాథుఁడు మధుర నాయకరాజులకడ ప్రధానమంత్రిగను, ప్రధానసేనాధిపతిగనుగూడ నుండెడివాఁడు. ఇతఁడు మధుర యందు వేయిస్తంభముల మంటపమును గట్టించెను. దాని ద్వారమున మలచిన యతనివిగ్రహము నిప్పటికిని జూడవచ్చును. ఇతఁడు మధుర, తిరునెల్వేలి మొదలగు స్థలములందు వేయిస్తంభముల సత్రములను గట్టించినట్లు 'మృత్యుంజయవృత్తాంతము' లను గ్రంథమువలనఁ దెలియుచున్నది.

అరియలూరు — (పట్టణము) తిరుచనాపల్లిజిల్లా ఉడయూరుపాలెయం తాలూకా అరియలూరు జమీన్దారీయందలి ముఖ్యపట్టణము. జనసంఖ్య ౭,౩౭౦. ఈపట్టణమున పబ్లూకారక్ అను సేతగాండ్రుచే నునుపుగా దట్టముగా పట్టుబట్టు పెక్కు రకములుగ నేయఁబడును. అరియలూరునాయకులు, నవాబురాజ్యము క్రిందను కర్నాటక్ యుద్ధములప్పుడును, అనేకము లగు మార్పులు చెందిరి. ఈజమీన్దారీ కొంతకాలము కంపెనీవారి పాలనక్రింద నుండెను. జమీన్దారు వనూలుమొత్తములో ౧౦-వ వంతు అనుభవించుచుండెను. క్రీ. శ. ౧౮౭౧ లో జమీన్దారు తాను నివసించు పట్టణమునకు మఱికొన్ని సమీప గ్రామములకును సన్నదును బొంది కంపెనీవారికి సంవత్సరమునకు రు. ౧,౦౯౦ లు పేష్కాట్ చెల్లింప నొప్పుకొనెను. జమీన్దారులు వనియజాతివారు. ఈ జమీన్దారులకు అప్పు లధికమైనందున షాహుకారులు కోర్టుద్వారా వేలము వేయించిరి. అందుచే నిది పగునేడుతునుకలుగా విభజింపఁబడెను.

అరియాల్ ఖాన్ — బంగాళదేశమునందలి యొకచిన్న నది. ఇది ఫరీద్ పురమునకు సమీపమున నున్న పద్మనండి పుట్టి ఫరీద్ పురము, బాకర్ గంజ్ జిల్లాలగుండా ప్రవహించుచున్నది. వేసవిలో దీనివెడల్పు ౧,౭౦౦ గజములు; వానకాలమున ౩,౦౦౦ గజములు. ఎన్నియో పాయలుగఁ జీలి తుడ కిది మీర్ గంజ్ సమీపమున మేఘవానదిలోఁ గలయును. ఇది సంపూర్ణముగ పడవప్రయాణమున కనుకూలముగ నుండును.

అరి వేముల — నెల్లూరుజిల్లా కనిగిరి తాలూకాలోని జమీన్దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౬౩౬ (౧౯౩౧).

అరిసింహుడు — లావణ్యసింహుని కుమారుడు. అమరచంద్రుని కుమారుని కి సమకాలికుడు; సహాధ్యాయి. అరిసింహుడు 'కవితారహస్యము' అను పేర నలంకారశాస్త్రముపై నొక గ్రంథమును రచించెను. అమరచంద్రునికి 'కావ్యకల్పలత'ను రచించుటలో నితడు తోడుపడినట్లు తెలియుచున్నది.

అరి సేవల్లె — కృష్ణ జిల్లా బందరు తాలూకాలోని గ్రామము. ఇచటి జనసంఖ్య ౮౮౩ (౧౯౩౧).

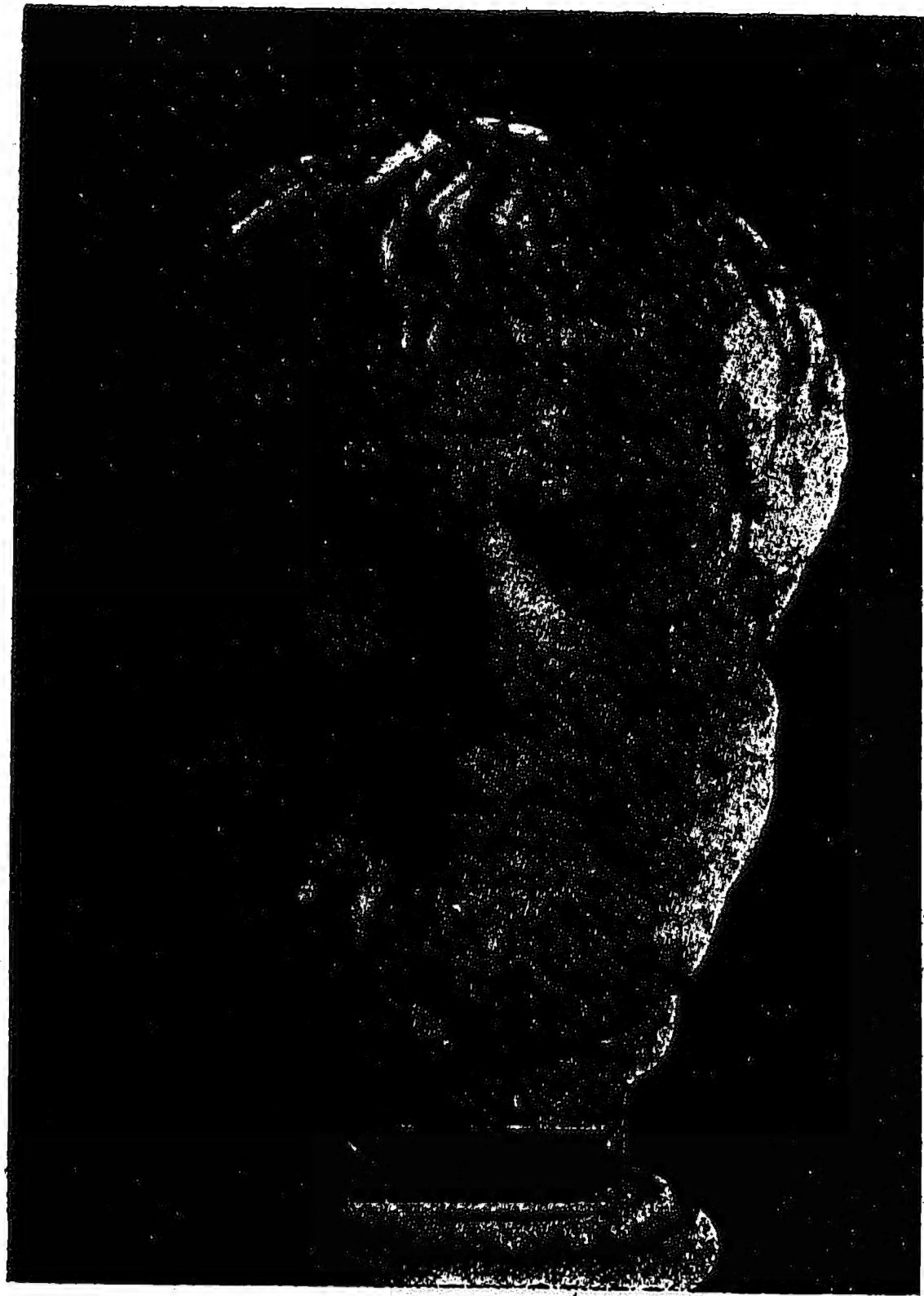
అరిష్టయిడిన్ (క్రీ. పూ. ౫౩౦ - ౪౬౫) — ౧.

ఇతడు ఏభేన్నపట్టణవాసి, రాజకార్యకుశిలుడు, దేశభక్తుడు, మహావీరుడు. ఇతనికి న్యాయస్వరూపుడు అను బిరుదుండెను. జగత్ ప్రఖ్యాతిఁ జెందిన మరథాన్ యుద్ధమునందు (క్రీ. పూ. ౪౯౦) గ్రీకు సైన్యములను నడపిన పదిమందినాయకులలో నీతఁ డొకఁడు. థెమిస్టోక్స్ అనువానితో నీతనికి వైరముగలిగినందున నీతనిని క్రీ. పూ. ౪౮౪ లో ౫ సంవత్సరములకఱకును దేశమునకు రావలదని వెడలఁగొట్టిరి. కాని ౪౮౦ లో పారసీకరాజైన ఓరక్షుడు (Xerxes) గ్రీకుదేశము మీఁదికి దండెత్తిరచ్చి స్పర్షిడినినిమరల రావించిరి. సెలూమన్, ప్లేషియా అను యుద్ధములలో (౪౭౯) మిగుల పరాక్రమమును జూపి పారసీకరాజును పరాభవించెను. ఈతడు ౪౭౫ లో గ్రీకుదేశమందుండిన చిన్నచిన్న సంస్థానముల నొకటిగఁ జేసెను. దానిని డీలియక్ సంఘ మందురు. ఇతఁడు మిక్కిలి బీదవాఁడుగ చనిపోయెను. ఈతని ఔర్ధ్వదైహికక్రియలకు ప్రభుత్వమువారు సాహాయ్యము చేసిరి. ఇతనికూతులకును ప్రభుత్వమువారు పకారవేతన మిచ్చిరి.

అరిష్టయిడిన్, పబ్లియన్ ఈలియన్ (క్రీ. శ. ౧౨౯ - ౧౮౯) — ౨. గ్రీకుజాతివాఁడైన యొకగొప్ప యాలంకారి కుడు, వక్త. ఇతఁడు గ్రీకు, ఇటలీ, ఈజిప్టు, ఆసియాదేశములన్నియుఁ దిరిగెను. తుదకు స్వర్ణపట్టణమందు నివాసస్థుల మేర్పణుచుకొనెను. మార్కన్ ఆరిలియన్ అను రోమకచక్రవర్తికి నీతనియేడ నెక్కువ గౌరవము. ఈతనివక్తృత్వనూచకము లగు ౫౫ ప్రవచనములును, శెండు ఆలంకారికగ్రంథములును ఇప్పటికిని వాడుకలో నున్నవి.

అరిష్టాటల్ (క్రీ. పూ. ౩౮౪ - ౩౨౨) — గ్రీకుదేశమందలి సుప్రసిద్ధతత్వవేత్త, ఆచార్యశిరోమణి. ప్రపంచమునందు సకల విధములైన జ్ఞానమును ప్రసరింపఁజేయుటకై బోధరూపమునను, గ్రంథరూపమునను యత్నము చేసినమహర్షులలో నొకఁడు. ఈతనికాలమందుఁ దెలిసిన యన్నిశాస్త్రములమోదను ఈతఁడు గ్రంథములను వ్రాసెను. ఉపనిషత్తులును, వడ్డర్శనములును, వానిపై శంకరాదిభాష్యములును, ధ్వన్యాలోకమును ఒక్కయాచార్యుడే వ్రాసియున్నయెడల నాతనికి నెట్టిగౌరవము చేయవల

యునో యట్టిగౌరవమునకు ఈతత్త్వవేత్త తగినవాఁడని చెప్పినచో అతిశయోక్తి కానేరదు.

అరిష్టాటల్

చరిత్రము:— ఈతఁడు 'స్టాగిరా' అనుచోట క్రీ. పూ. ౩౮౪ లో జన్మించెను. స్టాగిరా యనునది గ్రీకుదేశమందలి సముద్రతీరపుబట్టణము. ఈతనిపూర్వులు వైద్యము చేయువారు. ఈతని తండ్రి యైన నికొమెకసు మెసిడోనియాకు రాజైన అమింటాసు అనురాజునకు వైద్యుఁడు, స్నేహితుఁడు. ఈతఁడు తండ్రియొద్ద వైద్యమును నేర్చియుండవచ్చును. ఈతఁడు ౧౭-వ యేట (క్రీ. పూ. ౩౬౭) సాక్రాటీసుశిష్యుఁడును, మహర్షియు నగు ప్లేటోయొద్ద తత్త్వమును అభ్యసించునిమిత్తము ఏభేన్న నగరమునకుఁ బోయెను. కాని అప్పు డచ్చట ప్లేటో లేనందున, మూడు సంవత్సరములవఱకును తనంతట తానే విద్యాభివృద్ధి చేసికొనుచు క్రీ. పూ. ౩౬౩ లో ప్లేటో రాఁగా నతనికి శిష్యుఁడాయెను. ఇతని కుశాగ్రబుద్ధి చూచి ప్లేటో ఈతనికి తనవిద్యాపీఠముయొక్క మూర్తిమంత బుద్ధివైభవ మన్న బిరుదు నొసంగెను. కాని యీతఁడు గతానుగతికుడు గాక, గురువు చెప్పిన దంతయు నేర్చుకొని, తన యభిప్రాయము లాతనికంటె భిన్నము లయినప్పుడు, గురువుతోఁగూడ వాదించుచుండువాఁడు. ప్లేటో ౩౪౨ లో మృతినొందఁగ, అతని మేనల్లుడైన స్పెసిప్పసు ఆవిద్యాపీఠమునకు నాచార్యుఁడయ్యెను.

అంత అరిస్టోటలు ఏదెన్ను విడిచి, అటర్నియస్ రాజైన హర్మియసు నొద్దకుఁ బోయెను. ఈ రాజుకూడ ప్లేటోకు శిష్యుఁడు.

క్రీ. పూ. ౩౪౨ లో మెసిడోన్ రాజైన ఫిలిప్పు తన కుమారుడైన అలెగ్జాండరునకు విద్య నేర్పుటకై అరిస్టోటలును పిలిపించెను. తరువాత మహామహుడైన అలెగ్జాండరు రప్పటికి పదునాల్గుసంవత్సరములవాఁడు. అలెగ్జాండరు రాజైనతరువాతను క్రీ. పూ. ౩౩౫ లో ఈతత్వవేత్త ఏదెన్నునకుఁ బోయి లిసియస్ (Lyceum) అను విద్యామందిరమును స్థాపించి పండ్రెండు సంవత్సరములవఱకును జిజ్ఞాసువు లందఱకు నవ్యాహతముగ విద్యాదానము చేసెను. గుంపులుగానుండు చెట్లక్రింద నిటు నటు తిరుగుచు నీతఁడు శాస్త్రపాఠములను జెప్పుచుండెను. క్రీ.పూ. ౩౨౩ లో అలెగ్జాండరు మృతుఁ డయ్యెను. అంత నాపట్టణమందలి యీతనిప్రతిస్పర్ధి లీతనిని బాధపెట్ట నెంచఁగా, నీతఁడు చాల్సిసునకుఁ బోయెను. అచ్చటనే ౩౨౨ లోఁ గీర్తిశేషుఁ డయ్యెను.

గ్రంథములు:— ఈతని గ్రంథములు పెక్కులు కలవు. కాని యీతనివి యనఁబడుగ్రంథము లన్నియు నీతనివియేనా యని సంశయము కలదు. ఈతని గ్రంథములు పెక్కులు టిప్పణిరూపమున నున్నవి. అందుచే నీతఁడు శిష్యులకు బోధచేయునప్పు డిచ్చిన టిప్పణులే యివి యైయుండు ననియు, స్వతంత్రపుస్తకరూపమున వ్రాయుటకుఁ బూర్వమే యీ యాచార్యుఁడు శరీరమును జాలించి నందున, ఆతఁడు శిష్యులకు నేర్పునిమిత్తము వ్రాసినటిప్పణులలో, అతని శిష్యులు వ్రాసికొనినవో ఆతనిపేరిట వచ్చుచున్న వని కొందఱుపండితులయభిప్రాయము. అందుచేతనే ఈతనిగ్రంథములు కొన్ని పూర్తిగ నుండకపోవుటయు, చెప్పినదే యొకప్పుడు మరలఁ జెప్పఁబడుటయు, ప్రతిజ్ఞ చేసిన కొన్ని విషయములను చర్చింపకపోవుటయు తటస్థించుచున్నది. ఈతనిచే రచింపఁబడినగ్రంథము లన్నియు నీక్రింది యైదు తరగతులుగ విభజింపవచ్చును : ౧. తర్కశాస్త్రము (Logic); ౨. పదార్థవిజ్ఞానశాస్త్రము (Physics); ౩. జీవశాస్త్రము (Biology); ౪. వేదాంతశాస్త్రము (Metaphysics); ౫. నీతి, రాజనీతి. (Ethics & Politics); ౬. సాహిత్యశాస్త్రము (Literature).

౧. ఈతనిచే రచింపఁబడిన గ్రంథములలో తర్కశాస్త్రము ముఖ్యమయినది. పాశ్చాత్యుల యుక్తివాదమునకు మూలాధారము. న్యాయవై శేషికనూత్రములను రచించిన గౌతమ కణాదయులతో నీతనిని ఈవిషయమున పోల్చవచ్చును. ఇతఁ డీవిషయమున వ్రాసినట్టి ౬ గ్రంథములను జేర్చి తరువాతివారు దీనికి ఆర్గనమ్ (Organum), అనఁగా 'కరణము' అని పేరు పెట్టిరి. మన శాస్త్రమందలి లక్షణము చూచినను 'అనుమితకరణ మనుమానమ్'; కావున, అనుమానమును గుఱించి ముఖ్యముగఁ బ్రతిపాదించునట్టి తర్కశాస్త్రమును 'కరణ' మనుట సహజమే. ఈ యాఱుగ్రంథములందును పదార్థములు, తర్క

వాక్యభేదములు, త్రవ్వవయవవాక్యములు, ఊహలు, హేత్వాభాసములు మొదలయిన నిగమన (Deductive) తర్కమునుగుఱించి వివరముగఁ జెప్పఁబడినది. ఈ శాస్త్రమున కీతఁడు జనకుఁ డని చెప్పవచ్చును.

౨. పదార్థతత్వములను గుఱించియు, జ్యోతిషమును గుఱించియు నీతఁడు నాల్గుగ్రంథములను వ్రాసెను.

౩. జీవశాస్త్రసంబంధమైన యీతనిగ్రంథములలో మూఁడు ముఖ్యమైనవి. అం దొకదానిలో పశువులను గుఱించియు, ఇంకొకదానిలో శరీరమునకును, ఆత్మకును గల సంబంధమునుగుఱించియు, మూడవదానిలో ఇంద్రియములు, ధారణాశక్తి, స్వప్నములు మొదలగువానినిగూర్చియుఁ జెప్పఁబడినది.

౪. వేదాంతమునుగుఱించి యీతఁడు వ్రాసిన గ్రంథమొకటియే సుప్రసిద్ధము. ఇందుఁ బూర్వపు తత్వవేత్తలదర్శనములను చర్చించెను. తరువాత 'సత్వదార్థము' (Being) యొక్క కారణములను, దాని తత్త్వములను, ధర్మములను చర్చించెను; ఈప్రపంచమును నడపించు ముఖ్యపాలకుఁ డీశ్వరుఁ డగు నని నిర్ధరించెను.

౫. ఇతఁడు వ్యక్తియొక్క నీతినిగుఱించి, అనఁగాఁ బ్రతిమానవుఁడును నడచుకొనవలసిన నీతిప్రవర్తననుగుఱించి మూఁడు గ్రంథములును, కుటుంబనీతినిగుఱించి యొకగ్రంథమును, రాజనీతినిగుఱించి యొకగ్రంథమును వ్రాసెను. అన్నిటియందును బ్రతిమానవునియొక్క తేమమే సంఘముయొక్క తేమముగ నెంచుకొనవలయు నని బోధించెను. రాజప్రభుత్వము గానీ, సరదారులప్రభుత్వము గానీ, ప్రజాప్రభుత్వము గానీ ప్రజలందఱతేమమును ఆలోచించు ప్రభుత్వము మంచి దనియు, ప్రభుత్వము చేతిలోఁ గలవారి తేమమునుమాత్రమే ఆలోచించు ప్రభుత్వము మంచిది కాదనియు నీతనియభిప్రాయము. రాజనీతిని గుఱించిన యీతనిగ్రంథము తప్పక చదువఁదగినది.

౬. సాహిత్యమునుగుఱించి యీతఁడు రెండు గ్రంథములను వ్రాసెను. ఒకటి అలంకారశాస్త్రము (Rhetoric) నకు సంబంధించినది; మఱియొకటి కావ్యమిమాంస (Poetics). ఇందు నతఁడు తనమార్మికత నెక్కుడుగఁ జూపించెను. ఇదియు మన సాహిత్య శాస్త్రములు చదివినవారు తెలిసికొనఁదగినది.

(కొ. వేం. ల.)

అరిస్టోటల్స్ (క్రీ. పూ. ౩౮౦) స్వామక — ౧.

గ్రామనివాసి. గ్రీసుదేశపు జ్యోతిష్కుఁడు. ఇతఁడు జ్యోతిష విషయక గ్రంథములు పెక్కులు వ్రాసెను. కాని ఆ వన్నియు నశించినవి. నూర్యచంద్రులు భూమియొద్దనుండి యెంతదూరమున నున్నదియు కనుగొనుటనుగుఱించి వ్రాసిన చిన్న పాత్రమొకటి కానవచ్చుచున్నది. నూర్యుఁడు తిరుగుటలే దనియు, నూర్యునిచుట్టును భూమియే తిరుగుచున్నదనియు నీతఁడు చెప్పెనట.

సెమాత్రేన్ గ్రామనివాసి. గ్రీకువాడు. లక్షణవేత్త. ఆలంకారి కుడు. అలెగ్జాండ్రీయాలో అరిష్టోఫేనిస్ వద్ద విద్యాభ్యాస మొనరించెను. గురువుతరువాత నీతడు అలెగ్జాండ్రీయా పుస్తకభాండాగారమునకు అధికారి యయ్యెను. గ్రీకుకవులకావ్యములను, ముఖ్యముగ హోమరుకవివరునికావ్యములను విమర్శకబుద్ధితో చదివి చర్చించుట యందే ఇతనిజీవితము గడచె నని చెప్పవచ్చును. ఇతఁ డొక వైయాకరణసంప్రదాయమును ప్రతిష్ఠించెను. ఆ సంప్రదాయమువారికి తరువాతి కాలమున అరిస్టార్కియన్సు అను పేరు వచ్చెను. వృద్ధుడైనతరువాత నచ్చటిరాజు తిన్నగఁ జూడనందున నీతడు నైప్రసు పట్టణమునకుఁ బోయెను.

అరిష్టోడీమన్ — మెసినాదేశపు పౌరాణికరాజు. స్వాతంత్ర్యమునకై అతఁడు స్పార్టాదేశముతో (క్రీ. పూ. ౪౪౩ - ౪౨౪) నిరుపది సంవత్సరములు పోరాడెను. తనదేశమునకు పారతంత్ర్యము రాకుండఁ జేయుటకై దేవతకు నరబలి యాయవలసివచ్చినప్పుడు తనకూతును బలియిచ్చెను. తరువాత నామెసమాధిమీఁద తాను పొడుచుకొని చచ్చెను.

అరిష్టోఫేనిస్ — ౧. (క్రీ. పూ. ౪౫౦ - ౩౮౫) గ్రీసుదేశమునందలి యొకమహాకవి. ఈతఁడు హాస్యరసపూరితములైన నాటకములు వ్రాయుటలో మిక్కిలి పేరొందెను. తనకాలమందలి జనులను, ఆచారములను నాటకరూపముగ చెక్కిరించుటలో నీతఁడు గట్టివాడు. సరదారులు (Knights) అనునాటకములో డెమాస్థనీకును, మేఘములు (Clouds) అను నాటకములో సాక్రటీసును పరిహాసము చేసెను.

౨. (క్రీ. శ. ౨౯౦ - ౧౮౫) ఇతఁడు బైజాంటియంనివాసి. గ్రీకుపండితుడు. వైయాకరణుడు. ఇతఁడు పెక్కుగ్రంథములు రచించెను. అలెగ్జాండ్రీయాలోని గ్రంథాలయమున కధికారిగ నుండెను.

అరిష్టోమేనిస్ — మెసీనియాదేశపు సేనాధీశుడు. క్రీ. శ. ౬౮౪ లో రాజుగ నెన్నుకొనఁబడెను. మెసీనియావారికిని స్పార్టావారికిని జరిగిన రెండవయుద్ధములో (౬౮౫-౬౮౪) ఈతఁడు మిక్కిలి పౌరుషమును జూపి దేశసంరక్షణము గావించెను. తుదకు ఆర్కేడియాదేశస్థుడైన అరిస్టాక్రాటిస్ అన్నవానిచే మోసపోయి పరాభూతుడై ౬౮౪ లో రోడ్సుపట్టణమునకు పాటిపోయెను.

అరిష్ట — కశ్యపునిభార్య.
అరిష్టనేమి — ౧. కశ్యప ఋషికి నామాంతరము (భార., శాంతి, అ. ౨౦౮).

౨. పువ్యమాసమునందు సూర్యునివెంటఁ దిరుగు గంధర్వుడు.

౩. ప్రాచేతసదత్తుని నలుగురుకన్యల కును బతి.

౪. విదేహవంశజుఁ డగు పురుజిజ్ఞనకుని పుత్రుడు. ఇతని పుత్రుడు శ్రుతాయువు.

౫. సహదేవుఁ డజ్ఞాతవాసకాలము నందు తంత్రీపాలుఁ డను నామముతోఁ గూడ ఈపేరును ధరించెను.

అరిష్ట వర్ష తము — లంకలోనిది. పదియోజనములు పొడుగును, ముప్పదియోజనములయెత్తును కలది. నీతను చూచి హనుమంతుడు సముద్రపు టావలియొడ్డునకు గంతువేయవలె నని, దీనిపై నిలువఁగా నది యాతని బలమున క్షోర్వలేక భూమిలోనికి నణగి పోయెను (వా. రా., సుం, అ. ౫౬).

అరిష్ట సేణుఁడు — భృగుకులోత్పన్నఋషి. ఇతనికిని యుధిష్ఠిరునకును సంవాదము జరగెను. ఇతనివంశజులు అరిష్టసేణులని పిలువఁబడుదురు (భార., వన, అ. ౧౫౯).

అరిష్టుఁడు — ౧. బలిదైత్యుని నూర్గురుపుత్రులలో నొకఁడు.

౨. దనుపుత్రులలో నొకఁడు.

౩. కంసుని యాజ్ఞవలన వృషభ రూపుడై వచ్చి కృష్ణునిచేఁ జంపఁబడిన యొకయసురుడు.

అరిహఁడు — అవాచీనుని కుమారుడు. వీని భార్య ఆంగి, కుమారుడు మహాభౌముడు.

అరుంగొల్లము — చిత్తూరుజిల్లా కార్యేటి నగరము తాలూకాలోని యొకపల్లె. జనసంఖ్య ౨,౦౭౪. మిక్కిలి ప్రసిద్ధమైన జైనదేవాలయ మొకటి యిచ్చటఁ గలదు.

అరుంగోలము — చిత్తూరుజిల్లా తిరుత్తనితాలూకా యందలి జమీన్దారీగ్రామము. ఇచటి జనసంఖ్య ౨,౨౮౫ (౧౯౩౧).

అరుంధతి — ౧. స్వాయంభువమన్వంతరమందలి వసిష్ఠునిభార్య. కర్దమప్రజాపతికిని దేవహూతికిని బుట్టినకూతురు.

౨. వైవస్వతమన్వంతరమందలి మైత్రవరుణివసిష్ఠునిభార్య. ఈమెతండ్రిపేరు తెలియదు. ఈమెకు నారదుడు తోడఁబుట్టినవాడు. ఈమెకు వసిష్ఠునివలన శక్తి యను పుత్రుడు కలిగెను.

౩. ప్రాచేతస దత్తునికన్య. ధర్మఋషి యొక్క స్త్రీలలో నొకతె. ఈమెకు కకుబ యను నామాంతరము

సెమాత్రేన్ గ్రామనివాసి. గ్రీకువాడు. లక్షణవేత్త. ఆలంకారి కుడు. అలెగ్జాండ్రీయాలో అరిష్టోఫేనిస్ వద్ద విద్యాభ్యాస మొనరించెను. గురువుతరువాత నీతడు అలెగ్జాండ్రీయా పుస్తకభాండాగారమునకు అధికారి యయ్యెను. గ్రీకుకవులకావ్యములను, ముఖ్యముగ హోమరుకవివరునికావ్యములను విమర్శకబుద్ధితో చదివి చర్చించుట యందే ఇతనిజీవితము గడచె నని చెప్పవచ్చును. ఇతఁ డొక వైయాకరణసంప్రదాయమును ప్రతిష్ఠించెను. ఆ సంప్రదాయమువారికి తరువాతి కాలమున అరిస్టార్కియన్సు అను పేరు వచ్చెను. వృద్ధుడైనతరువాత నచ్చటిరాజు తిన్నగఁ జూడనందున నీతడు నైప్రసు పట్టణమునకుఁ బోయెను.

అరిష్టోడీమన్ — మెసినాదేశపు పౌరాణికరాజు. స్వాతంత్ర్యమునకై అతఁడు స్పార్టాదేశముతో (క్రీ. పూ. ౪౪౩ - ౪౨౪) నిరువది సంవత్సరములు పోరాడెను. తనదేశమునకు పారతంత్ర్యము రాకుండఁ జేయుటకై దేవతకు నరబలి యాయవలసివచ్చినప్పుడు తనకూతును బలియిచ్చెను. తరువాత నామెసమాధిమీఁద తాను పొడుచుకొని చచ్చెను.

అరిష్టోఫేనిస్ — ౧. (క్రీ. పూ. ౪౫౦ - ౩౮౫) గ్రీసుదేశమునందలి యొకమహాకవి. ఈతఁడు హాస్యరసపూరితములైన నాటకములు వ్రాయుటలో మిక్కిలి పేరొందెను. తనకాలమందలి జనులను, ఆచారములను నాటకరూపముగ చెక్కిరించుటలో నీతఁడు గట్టివాడు. సరదారులు (Knights) అనునాటకములో డెమాస్థనీకును, మేఘములు (Clouds) అను నాటకములో సాక్రటీసును పరిహాసము చేసెను.

౨. (క్రీ. శ. ౨౯౦ - ౧౮౫) ఇతఁడు బైజాంటియంనివాసి. గ్రీకుపండితుడు. వైయాకరణుడు. ఇతఁడు పెక్కుగ్రంథములు రచించెను. అలెగ్జాండ్రీయాలోని గ్రంథాలయమున కధికారిగ నుండెను.

అరిష్టోమేనిస్ — మెసీనియాదేశపు సేనాధీశుడు. క్రీ. శ. ౬౮౪ లో రాజుగ నెన్నుకొనఁబడెను. మెసీనియావారికిని స్పార్టావారికిని జరిగిన రెండవయుద్ధములో (౬౮౫-౬౮౪) ఈతఁడు మిక్కిలి పౌరుషమును జూపి దేశసంరక్షణము గావించెను. తుదకు ఆర్కేడియాదేశస్థుడైన అరిస్టాక్రాటిస్ అన్నవానిచే మోసపోయి పరాభూతుడై ౬౮౪ లో రోడ్సుపట్టణమునకు పాటిపోయెను.

అరిష్ట — కశ్యపునిభార్య.
అరిష్టనేమి — ౧. కశ్యప ఋషికి నామాంతరము (భార., శాంతి, అ. ౨౦౮).

౨. పువ్యమాసమునందు సూర్యునివెంటఁ దిరుగు గంధర్వుడు.

౩. ప్రాచేతసదత్తుని నలుగురుకన్యల కును బతి.

౪. విదేహవంశజుఁ డగు పురుజిజ్ఞనకుని పుత్రుడు. ఇతని పుత్రుడు శ్రుతాయువు.

౫. సహదేవుఁ డజ్ఞాతవాసకాలము నందు తంత్రీపాలుఁ డను నామముతోఁ గూడ ఈపేరును ధరించెను.

అరిష్ట వర్ష తము — లంకలోనిది. పదియోజనములు పొడుగును, ముప్పదియోజనములయెత్తును కలది. నీతను చూచి హనుమంతుడు సముద్రపు టావలియొడ్డునకు గంతువేయవలె నని, దీనిపై నిలువఁగా నది యాతని బలమున క్షోర్వలేక భూమిలోనికి నణగి పోయెను (వా. రా., సుం, అ. ౫౬).

అరిష్ట సేణుఁడు — భృగుకులోత్పన్నఋషి. ఇతనికిని యుధిష్ఠిరునకును సంవాదము జరగెను. ఇతనివంశజులు అరిష్టసేణులని పిలువఁబడుదురు (భార., వన, అ. ౧౫౯).

అరిష్టుఁడు — ౧. బలిదైత్యుని నూర్గురుపుత్రులలో నొకఁడు.

౨. దనుపుత్రులలో నొకఁడు.

౩. కంసుని యాజ్ఞవలన వృషభ రూపుడై వచ్చి కృష్ణునిచేఁ జంపఁబడిన యొకయసురుడు.

అరిహఁడు — అవాచీనుని కుమారుడు. వీని భార్య ఆంగి, కుమారుడు మహాభౌముడు.

అరుంగొల్లము — చిత్తూరుజిల్లా కార్యేటి నగరము తాలూకాలోని యొకపల్లె. జనసంఖ్య ౨,౦౭౪. మిక్కిలి ప్రసిద్ధమైన జైనదేవాలయ మొకటి యిచ్చటఁ గలదు.

అరుంగోలము — చిత్తూరుజిల్లా తిరుత్తనితాలూకా యందలి జమీన్దారీగ్రామము. ఇచటి జనసంఖ్య ౨,౨౮౫ (౧౯౩౧).

అరుంధతి — ౧. స్వాయంభువమన్వంతరమందలి వసిష్ఠునిభార్య. కర్దమప్రజాపతికిని దేవహూతికిని బుట్టినకూతురు.

౨. వైవస్వతమన్వంతరమందలి మైత్రవరుణివసిష్ఠునిభార్య. ఈమెతండ్రిపేరు తెలియదు. ఈమెకు నారదుడు తోడఁబుట్టినవాడు. ఈమెకు వసిష్ఠునివలన శక్తి యను పుత్రుడు కలిగెను.

౩. ప్రాచేతస దత్తునికన్య. ధర్మఋషి యొక్క స్త్రీలలో నొకతె. ఈమెకు కకుబ యను నామాంతరము

౩. గౌతమగోత్రుడైన యొకబుష్టి. ఇతనికి అరుణి యనియు పేరు గలదు. ఖ్యాతయశుడగు ఉద్దాల కారుణిబుష్టి యితనికిమారుడు.

౪. (నూ.వం.) ఇక్ష్వాకుకులోత్పన్నుడయిన మొదటి అనరణ్యునిపుత్రుడగు హర్యశ్వనకు దృవద్వతీ యనుస్త్రీయందుఁ గలిగినపుత్రుడు. ఇతనికిమారునకు నిబంధనుడు లేక త్రిబంధనుడు అనుపేరు గలదు.

౫. విప్రచిత్తిదానపునివంశమువాడు. గాయత్రీజపము మూడువేలేండ్లు చేసి మహాబలవంతుడై లోకపాలుర వెడలఁగొట్టి దేవతలను మిక్కిలి బాధించెను. అంత దేవగురువగు బృహస్పతి యతనియొద్దకు వెళ్లి 'మేము జపించు గాయత్రీయే నీవు జపించెద' వని చెప్పి, ఈతఁడు దేవతలగాయత్రీ తనకుఁ బనికిరా దని భ్రమపడి దానిని జపించుట వదలి నాశము నొందెను (దే. భా., ౧౦. ౧౩).

౬. శ్రీ కృష్ణునిచే జచ్చిన యొక యసురుడు.

౭. శ్రీ కృష్ణుని ప్రపాత్రుడు. మహారథుడు.

౮. పదునొకండవది యగు ధర్మసావర్ణి మన్వంతరంబునందుఁ బుట్టఁబోవు సప్తర్షులలో నొకఁడు.

అరుప్పకొట్టాయ — మధురజిల్లాలోని రామనాథ సంస్థానమునందు తిరుమలీ అనుతాలాకాకు ముఖ్యపట్టణము. జన సంఖ్య ౨౩,౬౩౩. ఇచ్చటిజనము ౨౦ సంవత్సరములలో రెండింతలు అభివృద్ధి యయ్యెను. ఇచ్చట బట్టలనేతయు, రంగుచేయుటయు చేయఁబడును.

అరువ — గంజాముజిల్లాలోని బరహంపురముతాలాకాయందలి సముద్రపుటొడ్డుగ్రామములలో అరువ లన్నయొకజాతివారు కలరు. ఈ యరువజాతి మహమ్మదీయులకును ఓడ్రస్త్రీలకును బుట్టిన మిశ్రజాతిగాఁ గానవచ్చుచున్నది.

అరుళాళప్పెరుమాళ్ ఎంబెరుమానార్ — ఇతఁ డొక గొప్పపండితుడు. మొదటిపేరు యజ్ఞమూర్తి. అద్వైత మతమునకుఁ జెందినవాడు. ఒకసారి రామానుజునితోడి వాదమున నోడిపోయి దానికి ఫలితముగ వైష్ణవమతమును స్వీకరించెను. ఆసందర్భముననే యజ్ఞమూర్తి యనుపేరు పోయి పైపేరు వచ్చినది.

అరేటియం — ఎట్రూరియాప్రాంతములో నొకప్రాచీన నగరము; ఫారేషియాకు ౫౦ మైళ్లదూరమున నున్నది. క్రీ. పూ. ౪౯౦వ సంవత్సరమున సేజరు దీనిని వశపఱచుకొనెను. క్రీ. శ.

౩, ౪, శతాబ్దులలో నిది రోమనుల విరోధివర్గమునధీనమున నుండెను. ఇచటి భూమి మిగుల సారవంత మయినది. అందమైన మట్టికుండలీచ్చట తయారుచేయఁబడును. పూర్వవైభవమును నూచించు శిథిల చిహ్నము లిప్పటికిని కొన్ని కలవు.

అరేబియా — ఇది ఆసియాఖండమున పశ్చిమభాగమందలి విశాలదీప్వపకల్పాకృతిగ నున్న యొకదేశము. దేశీయులు దీనిని అరబ్ లేక జిజీరతుత్ అరబ్ అని పిలుచుచుందురు. జిజీరతుత్ అరబ్ అన అరబ్ దీప్వపకల్పమని యర్థము. ఎడారులు, మైదానములు గలదేశమని యర్థమిచ్చు హీబ్రూపదముననుండి అరబ్ శబ్దము పుట్టినది. పారసీకులు, తురుష్కులు దీనిని అరబ్ స్థాన మని వ్యవహరింతురు. స్టాక్ అనునది పారసీకపదము, కావున పారసీకులవలననే దీని కీపేరు కలిగి యుండును.

సరిహద్దులు, నై సర్గికలక్షణములు :— ఈదేశము ౧౨° - ౩౨° రేఖాంశములు, ౩౫°-౬౦° అక్షాంశములమధ్య వ్యాపించియున్నది. ఇటీవల బ్రిటీష్ నిరీక్షణము క్రిందికి వచ్చిన ఈరాక్, ట్రాన్స్ జోర్డాన్ ప్రాంతములు ఉత్తరమందును, దక్షిణమున హింమామహాసముద్రము, ఏడెస్ సింధుశాఖయు, పడమట శోణసముద్రము, తూర్పున పర్షియన్, ఉమ్మాస్ సింధుశాఖలును దీని కెల్లలుగ నున్నవి. ఈదేశపు సీమా రేఖ పర్షియన్ సింధుశాఖాతీరమందలి ఫౌనామక ప్రదేశముననుండి యారంభమై రికాఈ అనుస్థానమువఱకును ఈరాక్, టువైట్ ప్రాంతముల నడిమియెల్ల గాఁ బోయి యచటనుండి పశ్చిమోత్తరాభిముఖమై జబల్ అనై జాపర్వతములవఱకును, బోవును. అచటనుండి పడమరగఁ దిరిగి అకాబానగరము దిగువవఱకును బోయి యచటనుండి తిన్నగ దక్షిణమందలి యేడెనునగరమునకుఁ బోవును. ఏడెనునుండి తూర్పుగాఁ దిరిగి ఇది రాస్ ఎల్ హడ్డ్ మీఁదుగా ఆర్తజ్ జలసంధిగుండా మరల ఫౌనామక స్థానమును జేరును. ఈ దేశముయొక్క వైశాల్యము ౧౦,౦౦,౦౦౦ ల చదరపుమైళ్లు. అకాబానుండి యేడెనుపర్వతము ౧,౪౦౦ ల మైళ్లు. అచటనుండి రాస్ అల్ హడ్డ్ వఱకు ౧,౨౫౦, దానినుండి ఫౌవఱకు ౯౦౦ లును, అచటనుండి అకాబావఱకును ౭౫౦ మైళ్లును దూరము కలదు.

ఈదేశపు పశ్చిమభాగము శోణసముద్రతీర మంతయు ఉత్తర దక్షిణముగా పైనుండి యడుగువఱకును పర్వతమాలికలతో నిండి యున్నది. ఈపర్వతములయెత్తు తూర్పునకుఁ బోనుపోను క్రమముగ తగ్గిపోవును. కావున నిచటిభూభాగ మంతయుఁ బడమటినుండి తూర్పున కేటవాలుగ నున్న దని తెలియవలయును. అది యటులుండ నీదేశమును మూడు స్వాభావిక భాగముల క్రిందఁ జేయవచ్చును. వట్టియెడారులు, లోయలు, తరుస్థానములు కల కఱకుపీటనేలలు నట్టనడిమిభాగమున నుండ, వానిచుట్టు నిసుకయెడారులును, వానికి నలుప్రక్కల సస్యవంతములగు భూభాగములును దృగ్గోచరము లగు చుండును. ఇందు మధ్యస్థముగు పీఠభూమి అల్ నెజ్జ్ ప్రాంతము దాని

నావరించి యుండునవి నఫూద్, దహనా, రుబ్ అల్ ఖలీ యను యెడారిభూములు. వీనికి నాలుగుప్రక్కల సిరియక్ హమ్మాద్, హజాజ్, అసీర్, హద్రామాత్, ఉమ్మా, హాసా మొదలగు దేశము లావరించియున్నవి. వీనిలో అసీర్, యమక్, ఉమ్మా ప్రాంతములు మిగుల సస్యవంతము లగునేలలుగలిగి ప్రాచీన-అరబ్బులచే అరబ్ ఫిలిక్స్, అనగా సౌఖ్యప్రద మయిన అరేబియా యని పిలువబడుచుండెడివి. ఇవి తప్ప తక్కినదేశ మంతయు మొరఫు టిసుకయెడారులతో నిండియున్నది. దేశమందలి పర్వతపులాయల నుండి జనించునదులును సముద్రమునఁ జేరఁజాలక ఈయెడారులందే యంతర్ధానము లగుచుండును. వీనియందక్కడక్కడ జలపరిపూర్ణము లగు తరుస్థానము(Oases) లనేకములు కలవు. మదీనా, కాసిమ్, హాసా మున్నగుపట్టణము లిట్టితరుస్థానములందుఁ గట్టబడినవే.

దేశమునందు వందలకు మించిన మైళ్ల పర్యంతము నెడారులు వ్యాపించియుండుటచేతను, నానియందు సుఖప్రయాణయోగ్యములగు మార్గములు లేకపోవుటచేతను, యాత్రికుల ధన, మాన, ప్రాణములకు రక్షణము నొసంగఁగల సురాజ్యవ్యవస్థ దేశమున లేకుండుటచేతను, అరేబియానుగూర్చిన సమాచార మిప్పటికి వలసినంత బాగుగఁ దలీ యదు. అదిగాక మక్కానగరమును జూడవలయుననిన మహమ్మదీయులకుఁ దప్ప నితరులకు బొత్తిగ వీలులేదు. ఆరంభమునం దీనగరమును ముసల్మానులు కానివారు జూడనెంచిన మహమ్మదీయవేషము లూనియే ఇందుఁ బ్రవేశింపఁగలిగిరి. అరేబియాదేశమును గనుఁగొను నిమిత్తము ౧౮-వ శతాబ్దినుండియు అన్వేషణములు జరగుచున్నవి. శ. ౧౭౬౧-న సంవత్సరమున కార్స్టక్ నెయ్బూర్ అను డెన్మార్కుదేశీయుఁడు డేనిష్దొరతనమువా రంపఁగా వచ్చి ౧౭౬౪ వఱకును పర్యటన మొనరించి తాను గనుఁగొన్నదానిని ప్రపంచమునకు వెల్లడిచేసెను. ఇతనిపరిశోధనములవలన సమగ్రముగ అరేబియాయొక్క సంక్షిప్తవృత్తాంతము లోకమునకు లభించినది. ఇతఁడు వెల్లడిచేసినవిషయములు తరువాతివారికి మార్గప్రదర్శకము లైనవి. ౧౮౬౯-వ సంవత్సరమున జె. హలెపీ యనునతఁడు మారెబ్ నగరమును జేరి తత్సమీపమందలి చెక్కడపురాలను బరీక్షించి యటనుండి సానా, మాడిడ్ పట్టణములమీఁదుగా మిజార్ అనుసీతభూమి నుత్తరించి సాబియక్ శాసనములఁ బరీక్షించెను. వెండియు నితఁడు శ్రీ. పూ. ౨౪-వ ఏట సాబియనులు రోమనులచే నోడినప్రదేశమును గుర్తింపఁగల్గెను. టాలెమీ వర్ణించిన నగ్ర మనుస్థానము మదీనల్-అల్-మాహూద్ దగ్గఱ నున్నట్లు దెలిసికొనెను. మఱుసటిసంవత్సరమున నితఁడు మారెబ్ దగ్గఱ మదీనల్-అల్-నహస్ శిథిలావశేషములను బరిశోధించి పిదప నచటికిఁ దూర్పున వాడీషిజ్ వాక్కు అడ్డముగ హిమ్మరై తులు గట్టించిన యానకట్టను గనిపట్టఁగలిగెను.

తరువాత మారిబును దర్శించినయతఁడు ఇ. గ్లాసెర్, ఆస్త్రియాదేశపు పురాతత్వవేత్త. తుర్కీదొరతనపు సంరక్షణముక్రింద

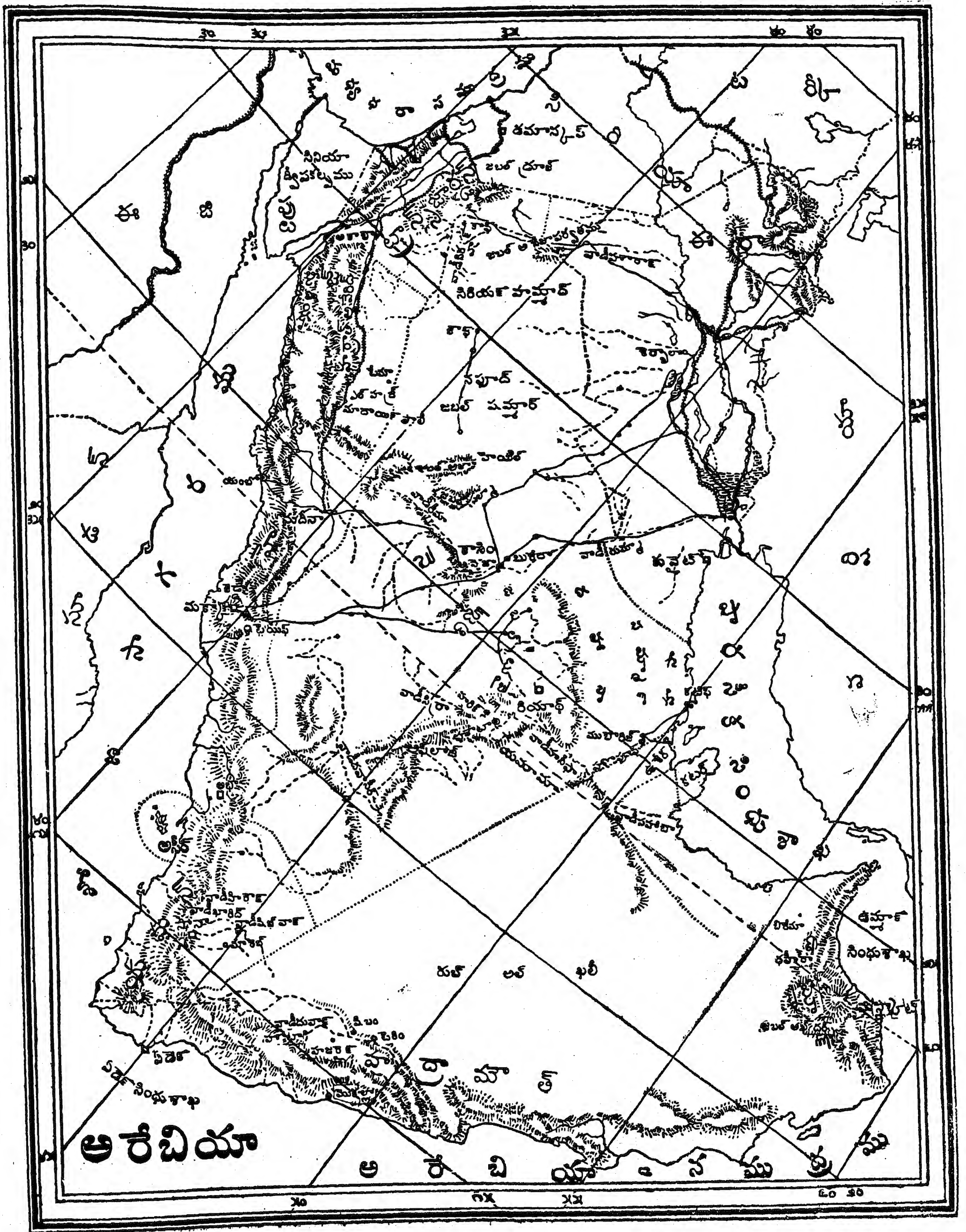
నితఁ డీదేశము నన్వేషింప నేతెంచెనుగాని సానాపట్టణమున కుత్తరమున నివసించియుండిన హషిద్, బకిత్ జాతులవారు కొన్ని ప్రతిబంధకములను గల్పింపసాగిరి. కాని యితఁడు వెనుదీయక ఖారిద్, హిరౌక్ వాడీలమధ్య హిమ్మరై తుల ప్రాచీన నివాసస్థానములను, శోధించి మారిబ్ వద్ద మఱికొన్ని శాసనముల సంగ్రహింపఁ గలిగెను.

అనంతరము అరేబియాసముద్రతీరమును సర్వే చేయనెంచిన వెల్ పైడ్, కర్టండక్ అనువారు హద్రామాత్ ప్రాంతమునఁ బ్రవేశించి మొకల్లానామకస్థానమునొద్ద హిమ్మరై త్ శాసనములను మఱికొన్నింటిని నేకరించిరి. ౧౮౯౩-వ సంవత్సరమున హిరష్ అను నతఁడు కైత్తిసుల్తానుసాహాయ్యమున దువాక్ వాడీ చేరి హజరైక్ దగ్గఱ శిథిలావశేషములను గనుఁగొని, శాసనములను గూర్చుకొని హాటా, సిబనగరములకుఁ బోయి యచటినుండి కథిరీజాతీయు నొకనిని మార్గదర్శకునిగఁ దోడుకొని టెరింపట్టణమునకుఁ బోయియుండఁ గొన్ని దినములు కడచినవెనుక నచటివారితో వైరము సంభవించెను. అంత నితఁడు వెనుకకు మరలవలసినవాఁడయ్యెను. థియోడోర్ బెంట్ అనునతఁడు పత్నీ ద్విత్వీయుఁడై ఒక ఇమాంషరీఫ్ తోడ్పాటునుగూడఁ గలుగఁజేసికొని హిరష్ మార్గముననే పోయి హిమ్మరై త్ శాసనముల నేకరింపఁగలిగెను. కాని తుద కితనికిని దేశీయుల ఆటంకము లడ్డుతగిలెను. ఇదేవిధమున వెల్ పైడ్ ఉమ్మా ప్రాంతమును బరిశోధించెను. అచటివా రతనికి విఘ్నములను గల్పించియుండలేదు. కాని వహాబీ లాతరుణమునఁ జెలరేఁగియుండుటచే ముందునకు సాగిపోవ వీలుకలుగ దయ్యెను. పిదప మైల్సు అనునతఁడు వెల్ పైడ్ మార్గము నవలంబించి పోయి ధహీరా ఇలాకాయందలి బిరేమాపట్టణముండేరి అల్ కటర్ ప్రాంతపు వృత్తాంతమును జాలవఱకుఁ దెలిసికొనెను. యల్. డి. వర్ థేమా, బో సఫ్ పిట్స్ మొదలగువారు తీర్థయాత్రికులవలె పోయి మక్కా నగరమును దర్శించియుండిరి.

బకియా ఇల్లెబ్లీక్ అనునతఁడు మక్కానుగూర్చి నియమబద్ధముగ పరిశోధనము సలిపెను. అతఁడు అలీ యనుపేరు పెట్టికొని యాత్రసలిపి కొన్ని యవసరములందు తైర్థికులు గావింపవలసిన కర్తవిధానములంగూర్చియు విశదీకరించెను. మక్కా-చుట్టుప్రక్కల నున్న గ్రామాదులవిషయమునగూడ నితఁడు లిఖించియుండెను. జె. యల్. బిర్క్ హార్డ్ట్ అనువేటాకఁడును ముసల్మాన్ యాత్రికునివేష మూని మక్కాయందు మూఁడునెలలు వసించి యచట నెఱవేర్పవలసినవిధులను గుఱించియు, మక్కా మదీనా మార్గమందలి విశేషములనుగూర్చియు వ్రాసియుండెను.

రిచర్డ్ బర్క్ అనునతఁడు అఫ్ గానియాత్రికునివేష మూని మక్కా మదీనాల పునర్నిరీక్షణ మొనరించి ఈజిప్టుపాలకునిచే ననుజ్ఞాతుడై మిడియా యందలి బంగారుగనులను బరిశోధించెను.

౧౮౧౮-వ సంవత్సరమున ఈజిప్టుపాలకుఁడగు. మహమ్మదలీ యొక్క దత్తపుత్రుఁడగు ఇబ్రహీంపాషా వహాబీల నడఁగఁద్రొక్కు

నిమిత్తము కొంతనేనను అరేబియామధ్యమునకుఁ గొంపోయెను. ఇతని వెంట యూగోషియన్ ఆఫీసరులును పెక్కుమంది యుండిరి. వీరు ప్రత్యేకముగ నన్వేషించిన క్రొత్తవిషయము లేమియు లేవు కాని వీరు సమకూర్చినసామగ్రివలనఁ దరువాత శోధింపఁబోవువారికి మంచిసౌకర్యములు దొరకినవి. ఇండియానోరతనమువారు పర్షియన్ సింధుశాఖయందు జరుగు సముద్రపుదొంగతనమును రూపుమాపఁ దలపెట్టి మున్ముం దాప్రాంతమున అరేబియాస్థితితుల సరయు టకై జి. యఫ్. సాడ్లీర్ అను కెప్టెన్ ఒకనిని బంపియుండిరి. ఇతఁడా సింధుశాఖను జేరి ఇబ్రహీంపాషాతోఁగూడ సంప్రతింప నలె నని బయలుదేఱెను. కాని ఇతఁడు వచ్చుటకుఁ బూర్వమే ఇబ్రహీం తానున్నస్థానమును వీడి మదీనాకు బయలుదేఱిపోయెను. అంత సాడ్లీర్ గూడ ఇబ్రహీంనేన పోయినమార్గముననే పోవుచు, తుద కతనిని మదీనాయందుఁ గలసికొనెను. అనంతర మీకెప్టెన్ శోణసా గరతటమందలి యంబోరేవునకుఁ బోయెను. ఇందువలన నితఁ డీదేశ మును దూర్చుననుండి పడమటికి అడ్డముగ దాటినవాఁ డయ్యెను. ఇతఁ డొనరించిన ప్రయాణమువలన నెండకాలమునం దైనను అరేబి యాను దూర్చుననుండి పడమటికి అడ్డముగ నేనాసహితముగ దాట వచ్చు నని స్పష్టమయ్యెను. అటుతరువాత జి. ఎ. వల్లిక్ అనునతఁడు వాడిసిర్హాక్మిందుగ జౌఫ్ నగరమునకును, అచటనుండి నఫూడ్ మీందుగ హెయిల్ పట్టణమువఱకును బోయెను. ఇతఁడు ప్రయాణము చేసిన ప్రాంతముయొక్క భౌతికలక్షణములు, జనుల యాకృతి, ఆచార వ్యవహారములు మొదలగువాని విషయమున లిఖించెను. ౧౮౬౪-వ సంవత్సరమున కార్లోగార్తనీనామక ఇటలీదేశీయుఁడు ఫ్రాన్సుచక్ర వర్తికి గుఱ్ఱములను గొన అరేబియా కేతెంచినసందర్భమున బైబర్ హారాను గనిపట్టఁగలిగెను. మఱియు నితఁడు మధ్య-అరేబియాను గూర్చి విలువగల సమాచారము నొసంగెను. డబ్లియు, జి. పాల్ గ్రేవ్ అనునతఁడు జౌఫ్, హెయిల్, బురైదా, రియాఫ్, ఖార్జ్, అఫ్ లాజ్, హీసా లోనగుపట్టణములను ౧౮౬౨-౬౩ ల కాలమున సంద ర్శించెను. ఇతనివెంట బరకత్ అనుషేరుగల సిరియాదేశపు క్రైస్తవ మిషనరీ యొక్కఁడుండెను. ఇతఁడరబ్బుల రాజకీయ, నైతిక, సాంఘిక విషయములను బాగుగ విశదపఱచి లిఖించెను. ౧౮౬౫ నందు పర్షియా సింధుశాఖయందు పొలిటికల్ రెసిడెంటుగ నుండిన కల్నల్ లూకు పెల్లీ యనునతఁడు వహాబీరాజధానికి మిషన్ కార్యార్థము పోయి తాను జూచినమార్గము నంతను భౌగోళికముగ వర్ణించెను. ఇతఁడు సాదున్ దగ్గఱ నిస్లాంపూర్వయుగమునాటి స్తంభ మొకదానిని గనిపట్టెను. దానిని ధర్మాంధులగు ముసల్మానులు ధ్వంసము గావించిరి. ౧౮౭౫-వ సంవత్సరమున చార్లెస్ డాటీ యనునతఁ డెడారులవిషయమున పరిశోధ నములసలిపి లిఖించెను. ఇతఁడు తైర్సికుల సమూహమునో డమాస్కస్ పట్టణమునుండి బయలువెడలి అల్ హజ్జ్ వద్ద మకాముచేసెను. అక్కడ నెలవుకుదుర్చుకొని మదాయిక్ సాలీవద్దనున్న రాతిగోరీలను పరీక్షణ పూర్వకముగ రూపపటములను గైకొని, శాసనములను గొన్నింటిని

సంగ్రహపఱచి వాని నన్నింటిని పారిస్ పట్టణమునందలి రెనెక్తుఁ బంపియుండెను. తరువాత నితఁడు ఫకరాబదులతో ప్రయాణముల సలుపుచు అల్ నెజ్జ్, హజాజ్ సరిహద్దులందు టెఇంనామక ప్రదేశ మున మిగులఁ బ్రఖ్యాతికెక్కిన ప్రాచీనకాలపు పాషాణశాసనము నొకదానిని గనిపట్టెను. హమ్మాబర్ పండితుఁడు దానిని పారిస్ లోని లోవేర్ నందుఁ జేర్పించెను.

విల్ ఫ్రెడ్ అనునతఁడును, ఎనీబ్లంట్ నామకవనితయుఁ గలిసి కాఫ్, జౌఫ్, హెయిల్ పట్టణములగుండా బాద్గాన్, కర్బాలా నగరములఁ జేరి అల్ నెజ్జ్ నుగూర్చియు, అరబీగుఱ్ఱములను, అరబ్ గ్రామీణులనుగుఱించియుఁ బ్రకటించిరి.

౧౮౮౩ నందు సి. హమ్మాబర్ అను ప్రాన్స్ దేశయాత్రికుఁడు డమాస్కస్ నుండి హెయిల్ వఱకును ప్రయాణము సలిపెను. ఇతఁడు టెఇమాశాసనముతోపాటు మఱి పెక్కింటిని సంగ్రహించి జిడ్డానుండి స్వదేశమునకుఁ బంపి మరల హెయిల్ పట్టణమునకుఁ బోవుచు దారిలో మార్గప్రదర్శకులవలన హతుఁడయ్యెను.

౧౮౯౩-న నోల్డ్ అనునతఁ డరేబియాసంచారము సలిపి గుఱ్ఱ ములను, ఒంటెలనుగుఱించి విశదీకరించెను. ౧౯-వ శతాబ్దిపరిశోధ కులం దితఁడే కిట్టకడపటివాఁడు. ఇంతవఱకు నరేబియాయుత్తర ప్రాంతములుమాత్ర మన్వేషింపఁబడినవి. దక్షిణమందలి యెడారు లింకను అనన్వీష్టము లైయుండెను.

ఇరువదవ శతాబ్దియందరేబియానుగూర్చి సంపూర్ణముగ జ్ఞానము కలిగెను. ఇందులకు ముఖ్యకారణము జర్మనీయుద్ధము. రాజకీయా వసరములనుబట్టి ఈదేశమును బాగుగ నన్వేషింపవలసివచ్చెను. కేవలము స్థలమార్గముననే కాక వాయుయానములద్వారాకూడ పరిశోధ నలు జరగినవి. అహ్మయిన్, మూసిల్, కల్నల్, జి. ఇ. లీచ్ మన్, మిన్ జెర్ట్రూడ్, బెల్, షేక్స్ పియర్ లోనగువారు యుద్ధకాలమున నన్వేషించినవారిలో ముఖ్యులు.

లీచ్ మన్, బార్ క్లేరాంకీర్, డిక్సన్, మేజర్. ఆర్. ఇ. చీజ్ మన్ లనువారు అరేబియామధ్యభాగముల నన్వేషించిరి. ఈదేశ మును దూర్చుననుండి పడమటికి దాటినవారిలో మఱియొక్కఁడు జి. బి. ఫిల్ బై. ఇతఁడు పూర్వులు లిఖించినవానిని ఖాయపఱచెను. మఱియు అఫ్ లాజ్, ఖార్జ్ ప్రాంతములం దేకాలమునాటివో గోరీల శిథిలావశేషములను గనుగొని అల్ నెజ్జ్ ఇలాకాను అరేబియానైర్వృత దేశములతోఁ గలుపుట కనువగు తరుస్థానము లేవియు లేవని ఇతఁడు రూఢిపఱచెను. యుద్ధకాలమున నెక్కువగ శోధింపఁబడినది హజాజ్ ప్రాంతము.

దేశవిభాగములు, నదులు, కొండలు, సరస్సులు:—ఈదేశమందంతట ఆఫ్రికాఖండములోని సహారాయెడారియొక్క భౌతికలక్షణ ములు కన్పట్టును. ఇందువలన నిదియు నాయెడారియు ప్రాచీనకాల

మున నొకటిగఁ గలసియుండవచ్చు నని యూహింపఁబడినది. వదులుగ నుండు ఇసుకమైదానములు, చాలదూరమువఱకును ప్రసరించియుండు రాతిసేలలు, పెద్దపెద్దబండలు, బావులు, చిన్నయేలులు గల తరుస్థానములు, వాని నంటికొని యుండుతాటితోఁపులు, సాగుబడి లేనిభూములు మొదలగునవి సహారాయెడారియం దెట్లొలుతులే ఈదేశమందును గలవు. అరేబియాపేట్రీయా, అరేబియాదెజర్తా, అరేబియాఫెలిక్సు అని ప్రాచీను లీదేశమును మూడుభాగములు కావించియుండిరి. పేట్రీయానగరమునకుఁ జుట్టుప్రక్కల నుండు ఇలాకా అరేబియాపేట్రీయా. ప్రస్తుత మీప్రాంత మరేబియానుండి విడివడియున్నది. ఎడారులు కలదేశ మరేబియాదెజర్తా. అరేబియాఫెలిక్సు అనఁగా సౌఖ్యదాయకమగు ప్రదేశమని యర్థము. ఇది ముఖ్యముగ నైరృతకోణముం దున్న యమనుప్రాంతమున కొనఁగఁబడినపేరు.

కాని ప్రస్తుతదేశవిభజనము రాజకీయానుకూల్యముల ననుసరించి కాని భౌతికలక్షణములనుబట్టి కాదు. శోణసముద్రపు తూర్పుతీరమున సినాయిద్వీపకల్పమునకు దక్షిణముగ హెజాజ్ ప్రాంతమును, దానికి దక్షిణమున అసీర్ యమక్ భాగములను, దక్షిణమున పడమటనుండి తూర్పుకోణమువఱకును వ్యాపించి హద్రామాత్ ఇలాకాయును, ఆస్నేయభాగమున ఉమ్మాప్రాంతమును, పర్షియా సింధుశాఖమీఁద అల్ హాసా, కువైట్ ఇలాకాలును, మధ్యభాగమున అల్ నెజ్డ్ పీఠభూమియును, ఉత్తరమున జబల్ షమ్మార్, నఫూద్ దేశములును ఇప్పటివిభాగములు. ఇవిగాక, అల్ నెజ్డ్ కు దక్షిణముగను, హద్రామాత్ కు ఉత్తరముగను దహానాలేక రుబ్ అల్ ఖలీయను అనన్విష్టమగు ప్రదేశము గలదు. ఇదంతయు వట్టి యెడారి. ౧౯౦౨ మొదలుకొని ౧౯౧౫ వఱకునుగల కాలమున బ్రిటిష్ తురుష్క ఆఫీసరుల సమ్మేళనములు కొన్ని జరిగియుండెను. వాని యందు అరేబియాలోని స్వతంత్ర రాజ్యములకును, తురుష్క, బ్రిటిష్ రాజ్యములకును సరిహద్దులవివయమున కొన్ని పరిష్కారములు జరిగియుండెను. కాని జర్మనీయుద్ధముకారణముగ నాసమయము లన్నియుఁ దాటుమా తొపోయినవి.

శోణసముద్రతీరమందలి ప్రాంతములలో నిలువున పైనుండి క్రిందివఱకును పర్వతమాలికలు వ్యాపించియున్నవి. వీని మొదళ్లు మిడియాదేశమునఁ గలవు. జబల్ డ్రాజ్ నామక అగ్నిపర్వతముల దక్షిణభాగము లనఁదగిన హర్రాత్ అవేరిత్, హర్రాబైబరు లనుకొండలు ఈశ్రేణికిఁ దూర్పుగ నుండును. మిడియాయం దారంభమైన ఈ పర్వతమాలికలు దక్షిణాభిముఖములై క్రమముగ నున్నత మగుచు టెయిఫ్ పట్టణముదగ్గఱగ అసీరునందలి పీఠభూములతో నేకిభవించి యమనునందలి కొండలతోఁ గలయును. హర్రాసమీపమందలి జబల్ అనాజ్ నామకశిఖరముయొక్కయెత్తు ౭,౦౦౦ ల అడుగులు. యమనులోని పర్వతములలో ౧౦,౦౦౦ ల అడుగుల యెత్తుగల అగ్రము

లును గలవు. హెజాజ్ దక్షిణముం దీశ్రేణి సారవంతమై సస్యసంపర్ధక మైయున్నది. మదీనా, యంబో, అల్ నఖల్ నామకతరుస్థానములును, మక్కా నామకపట్టణమును ఈ శ్రేణులందే కలవు. అసీరు, యమనునందలి పర్వతములు మఱిత ఫలవంతమైనవి. ఇచట కాఫీ మిగుల తయారగుచుండును. హద్రామాత్ నందలి లోయ లన్నియుఁ దాటితోఁపులతో నిండియున్నవి. పాగాకును ఇచట బాగుగ పైరగుచుండును. మిడియాయందలి పర్వతములలో పూర్వము బంగారము దొరకుచుండెను. అసీరునందు కిరసనాయిత్ శావులు కలవు. పెక్కుచోట్ల రాతియుప్పు దొరకును. ఇటులే తూర్పునందలి ఉమ్మాప్రాంతమును మిక్కిలి సస్యవంతమైనది. ఇచట జబల్ అఖదర్ నామక శిఖరము కలదు. అల్ హాసాలోని సమ్మాక్ దిదీబా లనుచోట్ల నున్న పురాతిగనులు కలవు. మఱియు నీప్రాంతము శీతోష్ణ జలకుండలములకును, పంటకాల్వలకును, చెట్లుచేమలకును ప్రసిద్ధి కెక్కినది. ప్రపంచ మంతటిలో మేలైన ఖద్దూరము లిచట దొరకును. హొఫూఫ్, ముబారిజ్ లనునవి ఇందలి ముఖ్యపట్టణములు. ఇవిగాక కటిఫ్, ఉకేర్, కువైట్, కటర్, జబైల్ నామకనగరములును కలవు.

సిరియక్ ఎడారి లేక హమ్మాన్ (రాతియెడారి) అనుప్రదేశ మరేబియాఉత్తరభాగమున వ్యాపించియున్నది. ప్రకృతిసిద్ధముగ నిది అరేబియాకుఁ జేందినప్పటికిని రాజకీయముగ నిందలిచాలభాగము ఈరాక్, పాలెస్టయిక్, సిరియాలయందు కలుపఁబడినది. ఈ ప్రదేశమునకు పడమరగ ఫ్లింటురాలతో నిండిన నల్ల సేలయెడారి కలదు. ఈ యెడారినుండి ఈరాకువఱకును భూమి యేటవాలుగ నుండును. ఇందు వాడీ హశారాక్ అను నది కలదు. ఇది జబల్ డ్రాజ్ ప్రాంతమున అజ్రాక్ దగ్గరి జలస్రావములందుఁ బుట్టి దక్షిణ పూర్వాభిముఖమై కాఫ్, ఇత్రి లను ఉప్పుపండు నగరములమీదుగా జౌఫ్, సాకల్లక్ అను తరుస్థానములపర్యంతమును బోవును. కాఫ్, ఇత్రిలయొద్ద తాటితోఁపు లనేకములు గలవు. ఇచటఁ దయారగు ఉప్పు సిరియాదేశమునకుఁ బోవుచుండును.

అల్ నెజ్డ్ కు ఈశాన్యమునందు నఫూద్ పీఠభూమి వ్యాపించియున్నది. ఇది తూర్పుననుండి పడమటికి ౪౦౦౦ మైళ్లు. ఉత్తరమున నుండి దక్షిణముగ ౨౦౦౦ ల మైళ్లుండును. సముద్రతటముననుండి దీని యెత్తు ౩,౦౦౦ ల అడుగులు. ఇచట నీటికి కఱవు. కాని చలికాలమున వర్షము కురియుటచే దేశమం దంతటను పశువులు మేయుట కనుకూలమగు పచ్చిగడ్డి మొలచును. దేశమందలి బడువీలు పశువుల మందలతో ఒంటెలతండములతో వచ్చి యిచ్చట మేపుకొనుచుందురు. మఱియు నీదేశమునందు ప్రచండవాయువులు వీచుచుండును. వీని వలన పెద్దపెద్ద యిసుకతిప్ప లేర్పడుచుండును. ఒక్కొక్కతిప్ప పొడుగు మనుజుఁ డొకదినమున నడవఁగలిగినంతదూర ముండును. ఈ తిప్పలమధ్య నేర్పడు లోయవంటిభాగమును దాటుటకు మూడు నాలుగుగంటలకాలము పట్టును. మఱికొన్నిచోట్ల నూతనచంద్రాకృతి వేర్పడుతిప్పలును గలవు.

అల్ నెజ్డ్, హాసా ప్రాంతములకు నడుమ దహానాయను ఇలాకా కలదు. దీనిపాడువు ౪౦౦ ల మైళ్లు. వెడల్పు ౩౦ మైళ్లకు మించలేదు. ఇందును ఇసుకతిప్ప లేర్పడుచుండును. వెండియు నిచటి యుత్తర భాగమున ౨౦౦, ౩౦౦ ల యడుగులయెత్తుగల ఎఱ్ఱమట్టితిప్పలు కానవచ్చును. వీనిమీఁద పేరునకైన గడ్డి మొలవదు. దక్షిణమున కేగుకొలదియు నీతిప్పలు తగ్గుచుఁబోయి తుదకు సంపూర్ణముగఁ గానరాకుండఁబోవును. రియాథ్ పట్టణముననుండి హాసాకుఁ బోవు రాజమార్గమునకు దక్షిణముగనున్న దహానాభాగ మింకను అజ్ఞాతదశయందే యున్నది. ఈ యిలాకాయందును నీటికిఁ గఱవే. ఇచటను శీతకాలపువానలచే మొలచుగడ్డిని మేపుకొనుటకై బసువీ లేతెంచి నివసించుచుండురు.

అల్ నెజ్డ్ కు దక్షిణమున రుబ్ అల్ ఖలీ యనునెడారి ప్రాంతము కలదు. ఇది మొన్న మొన్నటివఱకును నితాంత మజ్జాతముగ నుండెను కాని ఇటీవలజరగిన యస్వేషణములవలన ప్రాచీనకాలపు శిథిలావశేషములు కొన్నియిచట వెలువడినవి. ఈ ప్రాంతవాసులకు అల్ మురా లని పేరు. వీరు ఉమానీయా లనుపేరుగలఒం తెలఁబాలించి వానిపాలను ఉపయోగించుకొనుచుండురు. ఇందు జబల్ అనునది ముఖ్యపట్టణము.

అరేబియా యొక్క నట్టనడుమనున్న దేశము అల్ నెజ్డ్. సంకరములేని అసలైన అరబ్ జాతివారి కిదియే జన్మస్థానము. ఈ యిలాకాయందు మూఁడు గొప్పవాడీలు కలవు. అరేబియాదేశమున సముద్ర గామిను లగునదులు లేవని యింతకుఁ బూర్వమే వ్రాయఁబడినది. వర్షాకాలమునమాత్రము ప్రవహించి యేయిసుక యెడారులందో కాన రాకుండఁబోవు కొండలోయలకారణమున నేర్పడిన నదు లనేకములు కలవు. ఇవి ఇచట వాడీలని పిలువఁబడుచుండును. అల్ నెజ్డ్ యొక్క యుత్తర భాగమున రీమా నామకవాడీ కలదు. ఇది హర్రాఖై బరుకొండ లందుఁబుట్టి కాసింజిల్లా నడిమివఱకు వచ్చును. అచ్చట బ్రహ్మాండము లగు నిసుకతిప్పలం దంతర్ధానమై మరల కొన్ని మైళ్ల తరువాత వెలువడి అల్ బతీక్ అనుపేరుతో జబైర్ వఱకును బోవును. రెండవది వాడీ సిరా. ఇది నెజ్డ్ పడమరగ నున్న పీఠభూములందు జనించి కొంత దూరము ప్రవహించినపిదప షా - ఇబ్ - బర్క్ అను పేరుతో జబల్ టువైక్ కొండలగుండా ప్రవహించి యమామా అను చోట వాడీ హనీఫాతోఁ గలయును. అచటనుండి హాసాగుండా వాడీసహాబా యనుపేరుతోఁ జని అల్ కటర్ వద్ద పర్షియాసింధు శాఖయందు పడును. మూడవది వాడీదవాసీర్. ఇది యమన్, అసీరు ప్రాంతములనుండి వచ్చు రన్యా, బిషా, టుఫ్ లిథులను వాడీల కలయికవలన నేర్పడినది. ఇది సులాళాదేశముగుండా ప్రవహించి రుబ్ అల్ ఖలీయందలి యిసుకయెడారులలో నంతర్ధానమగును. ఈ మూఁడు వాడీలయందుమాత్రము ప్రతिसంవత్సరము క్రమము తప్పక సరియగుకాలమునఁ బ్రవాహము వచ్చుచుండును.

ఈవాడీల జన్మస్థానములగు హర్రాఖై బర్ మున్నగుపర్వతములే కాక హాథ్ బ దవాసీర్, దుమ్, అర్ధనామకపర్వతములును అరే

బియాపశ్చిమముందే కలవు. ఇవి ౫, ౬ వేల యడుగులయెత్తు కలిగి యుండినప్పటికిని నడుమ కనుమదారు లుండుటచే నిటు నటు రాక పోకలఁ గావింప యోగ్యము లైయున్నవి. మిక్కిలి యుత్తరమున నున్న జబల్ షమ్మార్ ప్రాంతమును ఒకయెత్తయిన పీఠభూమి. ఇందు జబల్ అజా, జబల్ సల్తా లను సమానాంతరముగ నుండు రెండు కొండలవరుసలు కలవు. హాయిత్ లోనగు పట్టణములు కొన్ని ఈకొండలనుండి వచ్చువాడీలమీఁదనే యాధారపడియుండును. పర్వత ప్రాంతములను వదలినచో తక్కిన షమ్మార్ ఇలాకా యంతయు వ్యవసాయానుకూలము. వాడీరీమాపాటుదల కల కాసింజిల్లాయందు అనైజా, బురైదానామకపట్టణములు రెండును తరుస్థానములమీఁదఁ గట్టఁబడినవి. ఈ జిల్లాకు దక్షిణమున నున్న ఖార్జ్ అను మఱియొక జిల్లాయందు అగాధములగు మడుగులు కలవు. వీనియందలి నీరు చాల దూరమువఱకును ప్రవహించి జనోపయోగ మగుచుండును. ఇచట ప్రాచీనకాలమున పర్షియనులు గట్టించిన నీటికట్టడముల శిథిలావశేషము లిప్పటికిని ఈవిషయమున ఆనాటివారికిఁగల శ్రద్ధానైపుణ్యము లను వెలిపఱుచుచున్నవి. ఇంకను దక్షిణమున ఫరానామకజిల్లా కలదు. హశాబా, హారిక్ పట్టణము లిచటి ముఖ్యనగరములు. ఈ జిల్లాకు పశ్చిమమున అఫ్ లాజ్ ప్రాంత మున్నది. ఇందు అరేబియాదేశమునందంతటికిని విశాలమగు ఉష్ణాత్ జబల్ నామకతటాకము కలదు. దీని యాధారమునఁ జాలదూరమువఱకును నేల సాగుబడి యగుచుండును.

భూగర్భము :— మధ్య అరేబియా భూగర్భమునకును ఈజిప్టు భూగర్భమునకును సామ్యము కలదు. చాలలోతున నడుమనడుమ తొట్టలు కల నల్ల రాలును, వానిపై నిసుకరాతిపొరలును గానవచ్చును. ఈయిసుకరాతిపొరలు జౌఫ్ వద్ద భూమ్యుపరిభాగమునకు వచ్చి హెజాజునందలి రైలుమార్గమువెంటవెంట దక్షిణముగఁ గొంతదూరము వఱకును బోయినవి. జౌఫ్ నుండి తూర్పుగఁ బోయినచో నిసుకరాల మీఁదను కంకరరాలు కప్పుకొని యుండుట కాననగును. సున్నపు రాతిపొరలు వాడీసిరాయందును, ఈరాక్ సరిహద్దులయందును, జారాసియంపొరలు జబల్ టువైక్ కొండలవరుసలందును గలవు. ఇసుకరాల మీఁదను నల్ల రాతిచట్టలమీఁదను జ్వాలాముఖీపర్వతవినిర్గత ద్రవ ద్రవ్యజాల మంతయు కరుడుగట్టి శిలారూపముగ మాఱియున్నది. హర్రా కొండ లీప్రకార మేర్పడినవే. ౧౨౫౬-వ సంవత్సరమున నొక జ్వాలాముఖి పగిలియుండెను. అగ్నిపర్వతముల శాంతవివృత వదనములును పెక్కులు కలవు. ఏడెనుదగ్గర నొక అగ్నిపర్వత ముట్టిది కలదు. బేబిల్ మాండబ్ జలసంధియొద్దను నిప్పుకొండలరాలు కానవచ్చును. అరేబియాదక్షిణమునను, ఉష్ణానునందును నేల పలుగు రాలమయము. కాని సున్నపురాయియు నమితముగఁ గలదు. ఇవికాక ఇనుము, రాగి, సీసము, బొగ్గు, పచ్చలు లోనగువాని నిచటిభూగర్భముననుండి పడయవచ్చును. పర్షియాసింధుశాఖయందలి బహరక్ దీవిదగ్గర ముత్యములు దొరకును. బహరక్ దీవియం దిటీవలనే పెట్రోలియము నూనెబావులు క్రొత్తగా బయలుపడినవి.

కాలమానము, శీతోష్ణస్థితి :— అరేబియా దేశమునందలి యుష్ణ మత్యధికము. ఎడారులందు శీతలప్రదేశము లనఁబరఁగువానియందును ఉష్ణము రాత్రికాలములందు ౧౦౦° కాని లేక అంత కెక్కువ కాని యుండును. పగటిపూట ప్రాతఃకాలమున ౧౦౮ అంశములతో నారంభమై క్రమముగ ౧౧౦° ను మించిపోవును. అల్ నెజ్జ్ నందలి మధ్యమాత్యుష్ణము ౧౧౨ అంశములకు సాధారణముగ మించదు. ఉత్తరప్రాంతమున మంచువానలు కురియుట కలదు. అందుచే నచటి యుష్ణము ఒక్కొక్కసమయమున ౧౦° ల వఱకును దిగును. పశ్చిమ అరేబియా పీఠభూములందును, పర్వతములమీఁదను, ఉమ్మాక్ ఇలాకా యందును కాల మతిమనోహరముగను, సౌఖ్యదాయకముగను ఉండును. శోణముద్రతీరపు మిడియా దేశమునఁ జలికాలమునఁ జలి యపరిమితముగ నుండును. యమక్, ఉమ్మాక్ ప్రాంతములందుఁ దక్కిన తక్కిన చోట్ల వానలు సరిగ కురియవు. ఒకవేళ కురిసినప్పటికిని పైరులు మున్నగునానికి సరిపోవు. కాని వసంతమాసమునందు తరుస్థానములను మాత్రము వికసింపఁజేయఁ జాలువర్షము కురియుచునే యుండును. హెజాజ్ పర్వతములందు వర్షము మిక్కుటము. అరేబియా యుత్తర ప్రాంతమున తూర్పుననుండియు, పడమటనుండియు వాయువులు వీచు చుండును. ఇందు పశ్చిమవాయువులు మధ్యధరాసముద్రముననుండి పాలస్తయినుమీఁదుగ వచ్చువర్షమును నూచించును. తక్కినదేశముం దంతట వీచు ఉత్తర, దక్షిణవాయువులలో దక్షిణపుగాలి శీతకాలము నం దైనచో వర్షమును, అన్యకాలములందు వేడిమిని నూచించును.

ఇవికాక సైమూక్ లేక సామియేల్ అనఁబడు విషవాయువు ఉత్తరప్రాంతములం దప్పుడప్పుడు వీచుచుండును. ఈ వాయువేగము వలన నెడారులందలి యిసుక పైకిలేచి మేఘములవలె క్రమ్ముకొని పోవును. ఆసమయమున ప్రయాణము సలుపుచుండు ప్రాణులకు జీవములు నిలుచుట దుష్కరము. దీని దుష్పరిణామములనుండి తప్పించుకొనుటకు బాటసారులు గాలి యారంభమైన వెంటనే నేలమీఁదను బోరగిల పరుండెదరు. పశువులు ముఖముల నిసుకలోఁ బెట్టుకొని గాలి యడఁగువఱకు నటులే పడియుండును. వాయువు నిలిచిన పిదప మెల్లఁగ లేచి ప్రయాణముల సాగించుకొనవలసియుండును.

జంతువులు, వనస్పతులు :— ఆఫ్రికాఖండమునందలి జంతువులే ఇచటను గానవచ్చును. ఇవి యెడారులందు నివసించుటకలవాటు పడినవి. ఆఫ్రికావైపున శోణసాగరతీరమున మిక్కిలిగఁ గన్పించు దుప్పిజాతులం దొకటి ఇచటను గలదు. అరబ్బులు దీనిని ఒకప్రకారముగ అడవియావుగఁ దలపోయుదురు. యమక్, హెజాజ్ పర్వతములం దొకవిధముగ అడవిగొట్టె కలదు. కోతు లిచట నపరిమితము. వానియం దనేక జాతులును గలవు. తోఁడేళ్లు, సివంగులు, చిలుతపులులు చాలఁ గలవు. పర్వతమయ ప్రదేశములందు జంగుబిల్లు లెక్కువ. పక్షులం దన్నిటికంటెను పెద్దది నిప్పకోడి. అడవికోళ్లు, పావురాలు, బాతులు, గగ్గెరలు, ఉల్లంకిపిట్టలు విస్తారముగఁ గలవు. ఎడారులందు

మఱికొన్ని విశేషపక్షులు కన్పడుచున్నవి. తేళ్లు, జెట్టులు, రోకటి బండలు నత్యంతము. పైరుల ధ్వంసముచేయు మిడుతతండము లగణితములు. బదువీలు వీనిని ఆహారపదార్థముగ నుపయోగించుకొనుటకుఁ బట్టుకొని ధాన్యపుకోష్ఠములను నింపుకొనుచుందురు. హెజాజునందు తేనెటీగలు పాలింపఁబడుచున్నవి. ఒంటెలు, గుఱ్ఱములు, గొట్టెలు, మేకలు ముఖ్యములైన గృహ్యజంతువులు. కొలఁదిమాత్రముగ గోవులును గలవు. ఒంటెలవ్యాపార మిచట నెక్కువగ జరగుచుండును. దీని నిచట నెడారియొడ యని పిలుచుచుందురు. ఇది దినమున కిరువది యైదు మైళ్లచొప్పునఁ బ్రయాణముసలుపుచు మూడుదినములపర్యంతము నీరు త్రాగకుండ నుండఁగలదు. చలికాల మైనచో ఒక్కనెలవఱకును నీరు త్రావ దని చెప్పుదురు. ప్రాచీనకాలమున గుఱ్ఱముల కిచట మంచిపే రుండెను. కాని ప్రస్తుతము వీనివ్యాపారము చాలవఱకు క్షీణించిపోయినది. కొలఁదిమాత్రముగ నిప్పటికిని అనైజా, కాశిం ప్రాంతములనుండి ఇండియాతో గుఱ్ఱములవ్యాపారము జరగుచున్నది. హాసా ప్రాంతమున తెల్లనిగాడిదలు కలవు. ఇవియు ఒంటెలవలె దాహము నోర్చుకొని యెడారులందు ప్రయాణము సలుపఁగలుగును. ఇచటి మేకలు, గొట్టెలు ఊనికొఱకు పనికిరావు. వీనివలన లభించు చర్మములును నేయియు పరదేశములకుఁ బోవుచుండును. బదువీల గుడారముల కుపయోగపడు ఒకవిధముగ మోటురకపువస్త్రములు గొట్టెవెండ్రుకలతోడను, టోపీలు మున్నగునవి ఒంటెవెండ్రుకలతోడను నిర్మింపఁబడుచుండును.

అరేబియా యందలి వృక్షజాతు లాఫ్రికాఖండమునందలి వానిం బోలియుండును కాని పశ్చిమాసియాఖండపువానిం గాదు. పీఠభూములందు చింత, అంజూరచెట్లు గలవు. అగరుచెట్లు చాలచోట్లఁ గాన వచ్చును. మిడియా దేశమునం దనేకములగు ఫలవృక్షములజాతులు కలవు. ఈతచెట్లకు లెక్కలేదు. వీనిని పాలములకు కంచెలుగ నుపయోగపడులాగునఁగూడఁ బెంచుచుందురు. ద్రాక్షలు, ఖర్జూరములు, ఆక్రోటులు, పనసలు బాగుగ ఫలించును. సారవంతము లగు భూములందు జొన్నలు, గోదుములు, యవలు, నీలి, ప్రత్తి, చెఱకు మున్నగునవి పండును. ముల్లంగి, దోస, గుమ్మడి మొదలుగాఁగల కాకములును పైరగును. టెయిఫ్ సమీపమునను, కొండలమీఁదను గులాబీలును మఱికొన్ని సుగంధద్రవ్యములును ఉత్పత్తియగును. కాఫీ పుష్కలము. బెర్రీలను చిన్నపండ్ల నెండించి విదేశముల కంపుటయ కాక వానితోక్కల నూడ్చి వానితో మధుద్రవమును చేయుచుందురు. ఈ ఫలములే కాదు; పానీయములను తయారు చేయ మఱికొన్ని మాలికలు, వనస్పతులును కలవు. హద్రామాత్ నందు పాగాకు విస్తారముగఁ బెరుగును. మారేళ్లు మొదలగు వృక్షములు కొన్ని జిగురులను దయారు చేయుట కుపయోగింపఁబడుచున్నవి. ఈ దేశమందు పెద్దపెద్దయడవులు లేవు.

జనులు, జాతులు, మతములు :— ఈ దేశమునఁ బ్రధానమైనది అరబ్బీజాతి. వీరంత పొడుగుగఁ గాని పొట్టిగఁగాని యుండక మధ్యము

దశయం దుందురు. మంచి పుష్టియు కండబలమును గలవారు. మొగము గోదుమరంగు కలిగియుండును. మంచి చుఱుకుఁదనము, స్వతంత్ర స్వభావము కలవారు. ధైర్యము, మితవ్యయము, విశ్వాసము, అతిథి సమ్మానము వీరియందలిసుగుణములు. కాని వీరిపగమాత్రము పాముపగ. పగవానిని బాధింప నెట్టిదుష్కార్యము నైనఁ జేయుటకు వెఱవరు. స్త్రీలు గృహకార్యనిర్వహణమున సామర్థ్యము గలిగియుండురు.

ప్రస్తుత మీదేశమందలి జనసంఖ్య ౭౦,౦౦,౦౦౦లు. వీరిలో ౩౦ లక్షలు అసీరు, యమను ప్రాంతములందును, ౧౦ లక్షలు హెజాజు నందును, ౧౦ లక్షలు ఉమ్మా, హద్రామాతులందును, ౨౦ లక్షలు అల్ నెజ్జ్, హాసా, డెజర్తాలను ఇలాకాలయందును గలరు. ప్రాచీన కాలమున నెడారులం దెవరు నివసించుచుండినదియు, వారెచ్చటనుండి వచ్చినదియు నెవరికిని తెలియదు. ప్రస్తుత ముత్తర ప్రాంతములందు అనైజా లని పిలువఁబడువారు యమనునుండి వచ్చియుండు రని యూహింపఁబడినది. అరబీగాథల ననుసరించి వీరు కహటాసులనియు, ఇస్తాయేలు లనియు రెండుతెగలు. ఇందు కహటాసు లనువారు హం సంతతివా రనియు, సాంకర్యములేని యుత్తమజాతివా రనియు అర బ్బుల యభిప్రాయము. హమ్ వంశీయుఁ డగు కహటాసువలన నుత్పత్తి యైనందున కహటాసు లనుపేరు వీరికిఁ గలిగెను. ఇస్తాయేలువలన వచ్చినవారు ముస్తర్బ లని పిలువఁబడుచుండిరి. ఈ రెండుతెగలును సెమిటిక్ జాతికిఁ జెందినవియే. వీరుకాక ఆఫ్రికానుండి శోణసము ద్రముగుండా వచ్చి అరబ్బులలో లీన మైపోయిన నీగ్రోలు కలరు. వీ రిపుడు జబల్ షమ్మార్, ఖైబర్ హద్రా ప్రాంతములు మొదలుకొని వాడీ దవాసిర్ వఱకునుగల ఇలాకాయందు కానవచ్చుచుండురు. వీరు బాసీ ఖదీరు లని పిలువఁబడుచుండురు. పూర్వభాగములందు సులాబా లను వేటొకజాతివారు కలరు. వీరు క్రైస్తవు లని వాడుక. తక్కిన తెగ లవా రందఱును వీరి నించుక నీచముగఁ జూచుచుండురు. కాని వీరు మంచిపనివాండ్లు. వేటాడుటయందు వీరి కెక్కువ నేర్పరితనము కలదు. స్వదేశమున వీరు చేయుపనుల నన్నింటిని పశ్చిమ ప్రాంతమున యూదులు సలుపుచుండురు. ఇస్లాందీక్షును గైకొనని ముస్తరబాజాతి వారే ఈయూదు లని ప్రసిద్ధి కలదు. వీరు సానానగరసమీపమునం దెక్కువగ నుండురు. ఈసమస్తయరబ్బువాసు లందఱులో హదేసీ (స్థిర వాసు) లనియు, బదువీ (సంచారు) లనియు రెండు భేదములు కలవు. అరేబియా రాజకుటుంబములకుఁ జెందినవారందఱును అనాజా వంశీయులు. ఇప్పు డరేబియాను బాలించు ఇబ్న్ సౌదును ఈ వంశ జుఁడే. మహమ్మద్ ప్రవక్తయొక్క దేహసంబంధు లందఱును పశ్చిమ అరేబియాయందు నివసించుచుండురు. అందు అప్రాఫ్ కులజులు ప్రము ఖులు. యమక్, హద్రామాత్, ఉమ్మా ప్రాంతములం దీమహమ్మదు బంధువు లిమాము లనుపేర నధికారముల సలుపుచువచ్చిరి. కాని వహాబీ లిపుడు వీరి యధికారమును నాశనము గావించిరి.

పరిశ్రమ, వ్యాపారములు, రాకపోకలమార్గములు:—ఈదేశము పరిశ్రమాభివృద్ధి కనుకూల మైనదికాదు. ప్రాచీనకాలమున అరబ్బులు

సకలవ్యాపారములందును ఆరితేరియుండిరి కాని ప్రస్తుతము వీరును గాఢముగ అజ్ఞానాంధకారముననే మునిగియున్నారు. తూర్పున హిందూదేశమును, పడమట ఈజిప్టు లోనగుదేశములును ఔన్నత్యము నందియుండె మధ్యభాగముం దుండుటచే అరేబియాదేశమును మంచి దశ నందఁగలిగెను. బంగారము, సుగంధద్రవ్యములు ఇండియానుండి యీదేశముగుండా ఈజిప్టునకుఁ బోవుచుండెడివి. క్రీ. పూ. ౨,౬౦౦ ల ప్రాంతమున నిర్మింపఁబడిన లగ్గాన్ మందిరమునకు కలప మున్నగునవి ఈదేశముననుండియే పోయినవి; కాని ఇండియానుండి మిశ్రదేశమునకు వేటొకమార్గ ముత్తరమునఁ గనిపట్టఁబడుటచే అరేబియా ప్రతిభ తగ్గి పోయెను. ఇందువలన వ్యాపారము మొదలంట నడగంటుటచే ఆర్థిక దశ బూత్తిగ క్షీణించిపోయెను.

ఇచట ప్రాచీనకాలపువ్యాపారమార్గములు తప్ప ఈకాలమున రాకపోకల కనుకూలములగు గట్టిరోడ్లెవ్వయు లేవు. ఇటీవల డమా స్కన్ పట్టణముననుండి మదీనావఱకు నొకరైలుమార్గ మేర్పడినది. మక్కావఱకును దీనిని బెంపొందింప నాలోచనలు జరగుచున్నవి. జర్జనీయుద్ధకాలమున ఏడెనునుండి లహోజ్ వఱకును రైలుమార్గ మొకటి నిర్మింపఁబడినది. మక్కా, జిడ్డానగరములమధ్య టెలిగ్రాఫ్, టెలిఫోనులుగలవు. వీనికిని మదీనానగరమునకును క్రమముగ మోటారు రాకపోకలు కలవు. మదీనా యంబోపట్టణములమధ్యను రోడ్డు వేయఁ బడుచున్నది. హెజాజ్ నుండి అల్ నెజ్జ్ ప్రాంతపు రాజధానియగు రియాద్ పట్టణమువఱకును మోటారులు నడచుట కనుకూలమగుమార్గము కలదు. సూయజ్ నగరముననుండి ఏడెక్ పట్టణమువఱకును క్రమము తప్పక నౌకలు నడచుచుండును. మక్కాయాత్రకాలమున చుట్టు ప్రక్కలదేశములనుండి యాత్రికులు వేనవేలుగ వచ్చుచుండురు.

అరబీ భాష :— అరబీ క్లాసికల్ భాషలలో నొకటి. హిందువులకు సంస్కృతమువలె ముసల్మానుల కిది పవిత్రమైనది. తక్కిన క్లాసికల్ భాషలందువలె నిందును కావ్య, వ్యాకరణ, గణిత, ధర్మన గ్రంథములు కొంతవఱకు పరిపక్వదశను బొందినవి. ప్రస్తుతపుచరిత్ర కారులయభిప్రాయము ననుసరించి ఈవాఙ్మయాభివృద్ధి యంతయు మహమ్మదీయమత మున్నతదశయం దుండినసమయమందే కలిగినది. మహమ్మద్ జన్మించుటకుఁ బూర్వమందును విఖ్యాతులగు కవులుండి నట్లు ఇటీవల వెలువడిన యనేకనిదర్శనములవలన స్పష్ట మగుచున్నది. ప్రాచీనులకవిత్వమును హృదయంగమమై మార్గదర్శక మైయుండెను. ఖలీల్ ఇబ్న్ అహమద్ అనునతఁడు ప్రాచీనులం దొకఁడు. ఇతఁడు బదువీలభాషలో కావ్యలక్షణాత్మక మగు గ్రంథము నొకదానిని రచించెను. కాలాంతరమున కురాన్ వరీఫ్ నందును ఈ భాషయే యుపయోగింపఁబడినందున నిది ప్రాధాన్యము వహించి అనంతరము వారికి ప్రమాణ మగు భాషగ పరిణమించెను.

మహమ్మదునకుఁ బూర్వ ముండిన గ్రంథకారులు సాధారణ ముగా దేశమందలి భిన్నభిన్నజాతులవారిలో సంభవించు పరస్పర

కలహములనో లేక వీరులచరిత్రమునో లేక స్త్రీసౌందర్యమునో కైకొని వ్రాయుచువచ్చిరి. కొంతకాల మివి నూభికముగనే దేశ మంతట వ్యాపించుచుండెను. వీనిని వల్లించి జనులకు వినుపించు హరు రావీ లని పిలువఁబడుచుండిరి. కాలక్రమమున రావీలం దవినీతి జనింపఁగా, తత్ఫలితముగ గ్రంథములందు ప్రక్షిప్తములు చేరుటచే వాగ్రూపప్రసరణ మాగిపోయి లిఖితరూప మేర్పడెను. ఈప్రకారము లిఖితములై సంగృహీతము లైనగ్రంథములు దీవాను లనియు, ముఅల్లకా లనియు ప్రసిద్ధి కెక్కెను. ఈ రెండువిధములగు రచన ములను బరికించుటవలన అమరుల్ కైన్, తరిఫా, జుహైర్, వాభిఘా, అల్కమా, అషా, లబీద్, అంతారా ఇబ్న్ సద్దాద్, అమ్ర ఇబ్న్ కుల్థూమ్, హరిద్, ఇబ్న్ హిల్లజా, అబిద్ ఇబ్న్ అబ్రమ్ మున్నగు కవిపుంగవు లనేకులు పూర్వకాలమున నుండి రని విస్పష్ట మగు చున్నది. ఈదీవానులవంటివి మహమ్మద్ సమకాలమున సమహర్వః బడినవియు కలవు. హసన్ ఇబ్న్ తాబిత్, కాబ్ బిన్ జుహోర్ అప్పటి వారిలో ప్రముఖులు.

ఇది యటులుండ మక్కా, బఖద్ నగరములందు గొప్పగొప్ప కవిసమ్మేళనము లగుచుండెడివి. అందు కవులు పోటీలు వైచికొని పద్య వృష్టిని గురియుచుండిరి. వానియం దుత్తమ మగుకవితను స్వర్ణాక్షరము లలో రాగిరేకులమీఁద చెక్కి మక్కాలోని కాబా యనుచోట వ్రేలాడఁదీయుచువచ్చిరి. మహమ్మదు జనించినతరువాత నిట్టిరేకులెన్ని లక్షలు ధ్వంసము లైయుండెనో తెలియదు. కాని యావిలయ ముననుండి తప్పి బయటఁ బడినవియు కొన్ని గలవు. ఇవియే మహమ్మద్ పూర్వకాలపు అరేబియాచరిత్రమున కాధారములు. వీనివలనను, ముఅల్ల కాలవలనను మహమ్మదునకు పూర్వపు అరబ్బులయాచారవ్యవహారములను తెలిసికొనవచ్చును.

మహమ్మద్ ప్రవక్త జనించినతరువాత నొకశతాబ్ది కడచునప్పటికి ఇస్లాముమత మమితముగ వ్యాప్తిని బొందెను. ఈజిప్టునం దుండి హిందూస్తానమువఱకును, పోర్చుగల్ నుండి సమర్కండ్ వఱకును గల భూభాగమంతయు ఇస్లాముమతముతో నిండిపోయెను. ఈకారణమున అరేబియానుండలి యాచారవ్యవహారములందును, రీతి నీతులందును పరివర్తనము గలిగెను. ఆరంభకాలమున మతవ్యాపనమే వీరిముఖ్యోద్దేశ మైయుండినందున విద్యావిషయక మైనశ్రద్ధ లేదయ్యెను. అయినప్పటికిని హిజ్రీ ప్రథమశతాబ్ది పూర్తియగునప్పటికి కవులు కొందఱు పైకి వచ్చిరి. వారిలో అఖ్తల్, ఘరజ్జీదక్, జరీర్, ధూర్ రమ్మా అనువారు ముఖ్యులు.

అబ్బాసీవంశపు ఖలీఫాలకాలమున అరబీ భాషాభివృద్ధియు, శాస్త్రాభివృద్ధియు నారంభమై వారిపరిపాలన మంత మందుసరికి నవియు నంత మందినవి. అల్లక్ నూర్, హూసుల్ రషీద్ నామక ఖలీఫాలు వాఙ్మయకళలను బోషించిరి. వారు దూరదూరదేశములనుండి విద్వాంసులను రావించి వారిచేత గ్రీకు, పురాతన పర్షియన్, సిరి

యన్ భాషలయందలి యుద్ గ్రంథములను అనువాదము చేయించిరి. అల్ హామూన్ నామక ఖలీ ఫాతనకు విజ్ఞానము గఱపుటకై లియోనా నామక తత్త్వజ్ఞుని దనయొద్ద కొంతకాలము నిలుపుకొనుటకు ప్రతిఫలముగ గ్రీకుచక్రవర్తికి ౫ టన్నుల బంగారము నొసంగుటయే కాక అతనితో నెల్ల కాలము స్నేహభావము గలగియుండు నని సంధిపత్రమును వ్రాసి యిచ్చెను. ఇతని రాజ్యకాలమునఁదే బాద్షాన్, బస్తా, కూఫా, బాఖారా మొదలగు పట్టణములందు ఉత్తమ విద్యాలయము లేర్పడినవి. అల్లెగ్గాండ్రా, కెయిరో, బాద్షాదులందు మంచి గ్రంథాలయములు స్థాపితము లయ్యెను. ౧౦-వ శతాబ్దియం దరబ్బులు ప్రపంచమం దంతట జ్ఞానప్రసారకు లనుపేరు గాంచిరి. యూరపునం దపు డంధకారమే వ్యాపించియుండెను. ఇటలీదేశమున మహావిద్వాంసుఁడని ప్రసిద్ధికెక్కిన పోపు రెండవసిల్వెస్టర్ కార్డ్లోవా యుండలి అరబ్బులవలన విద్య గ్రహించెను. ఫ్రాన్సునుండియు, యూరపులోని ఇతరరాజ్యములనుండియు విద్యార్థులు స్పెయిన్ దేశమునకుఁ బోయి అరబ్బులయొద్ద గణిత, వైద్యశాస్త్రముల నభ్యసించుచు వచ్చిరి. స్పెయిను దేశపుపాలకుఁ డగు రెండవహక్కింయొక్క గ్రంథాలయమునం దాఱు లక్షలకంటె నెక్కువగ్రంథసంపుటము లుండెను. మఱియు వీరికి శాస్త్రవిషయకవిద్యయం దభిమాన మెక్కువగ నుండెను. అల్ కొహోల్, అల్ జెబ్రా, అజీమత్, జెనిత్ లోనగు అరబీశబ్దము లెన్నియో పాశ్చాత్యభాషలయందుఁ దూఱి యూరపు వైజ్ఞానిక భాషారచనకుఁ దోడ్పడెను.

వీరియందలి చరిత్రరచన మూఁడువిధములు. ఏదేని యొక విషయమునుగూర్చి వ్రాయవలసివచ్చినయెడల దానిని ప్రత్యక్షముగఁ జూచిన వానియొక్కయో లేక తత్సమకాలికునియొక్కయో వాక్యము లందే వ్రాయఁబడుచుండెను. ఇది యొకవిధమగు రచనము. వేఱు వేఱుగాథలు ఉన్నవి ఉన్నట్లు శృంఖలాబద్ధములుగఁ గూర్పఁబడును. ఇది రెండవప్రకార మగు రచనము. మూఁడవది సాధారణముగఁ జరిత్రకారు లందఱు నవలంబించుపద్ధతియే. మహమ్మదుతరువాతను స్వల్పకాలముననే ప్రపంచమందలి సగముభాగ మరబ్బులయధీనమునకు వచ్చుటచేత చరిత్రనిర్మాణమునకుఁ గావలసినంత సామగ్రి లభించెను. కాని హిజ్రీ రెండవశతాబ్దినుండి యసలైన చరిత్రరచన మారంభమయ్యె నని చెప్పవచ్చును. వాగ్రూపమున దొరకినకథలు, పురాతన విద్వాంసులకథనములు, ప్రమాణపత్రములు, సంధిపత్రములు, కావ్య సంగ్రహములు, వంశవృక్షములు మొదలగువాని యాధారమున చరిత్ర రచనము కావింపఁబడెను.

మహమ్మదీయవిజయము లని వాకిడీ యనునతఁడు వ్రాసిన గ్రంథము కొంతవఱకుఁ గల్పితమును, అలంకారయుక్తమును నై యుండినప్పటికిని ఇందు చరిత్ర కుపయోగించు సామగ్రియుఁ బుష్కలముగఁ గలదు. అబూమిఖ్నావ్, మదాలీ లనువారు నిష్పక్షపాత మగునితిహాసమును లిఖించిరి. ఉబైదా, అజ్రక్ లనువారు వ్రాసిన మక్కాచరిత్రము మిగుల మూల్యమైనది. రెండవ శతాబ్దియం

దరేబియా-చరిత్ర చనయందు పర్షియనులుకూడ శ్రద్ధ వహించిరి. ఇబ్న్ ముకప్పా యనునతఁడు పర్షియన్ రాజు లనుగ్రంథమును అరబీ లోనికి మార్చెను. మూడవశతాబ్దియందు యకూబీ, ఇబ్న్ కుతైబా లనువారు చరిత్ర లేఖనమునఁ బ్రసిద్ధి గాంచిరి. తరువాత బలాధురీ యనునతఁడు డరబ్ విజయమును రచించెను. వీరందఱిప్పట్లను తబారీ యనునతఁడు వ్రాసినయితహాసము నేటివఱకును ప్రమాణగ్రంథ మై యుప్పుచున్నది. ఇతనియనంతర మెందఱో చరిత్రల వ్రాసిరి కాని వారిలో మసూదీ, బిరూనీ, ఇబ్న్ అధీర్, అబుల్ ఫరజ్, ఇబ్న్ ఖల్-ఖూక్, మక్రీబే, సుయూతీ, మక్కరీ, హజీ ఖలీఫా లనువారు ముఖ్యులు. హిలార్ అస్సాబీనామక లేఖకుఁడు వజీరు లనుపేరను చరిత్రాత్మక మైన గ్రంథమును వ్రాసెను. దీననుండి ౯, ౧౦-వ శతాబ్దులలోని యరబ్బులసాంఘికవిషయములు దెలియును. ఉత్ఫీ యను నతఁడు మహమ్మదుచరిత్రమును వ్రాసెను. ఇది యొకకావ్యమును బోలియుండును.

అరబ్బీభాషయందు జీవనచరిత్రాత్మకము లైన కోశగ్రంథ ములు కొన్ని గలవు. వీనివలన విద్వాంసులయొక్కయు, వైద్యుల యొక్కయు, వైయాకరణులయొక్కయు జీవితములు లోకమునకు వెల్లడి యగుటయేకాక అరేబియాదేశ మనేకపర్యాయములు నాశనో న్తుఖము కాఁగా, నీ మహామహు లందఱు నాయాసమయములం దేవిధమున దానిని రక్షించినదియు విశద మగును.

మహమ్మదుపైగంబరునెడలఁ గల భక్తివిశ్వాసముల కారణమున అబీద్ ఇబ్న్ మర్యా వ్రాసినగాథ లన్నియు నిలిహాసములలోని కెక్కి సత్యవృత్తాంతములుగఁ బరిణమించెను. అలీ విషయమునను ఇటులే జరగినది. వీని యాధారమున కట్టుకథ లెన్నియో బయలుపెడలినవి. ఈవ్రాతల నన్నింటిని ప్రమాణములుగఁ గైకొని రచించిన దగుటచే ఇబ్న్ అబ్దుల్ హాకింయొక్క 'ఈజిప్టు-పశ్చిమవిజయము' అనుగ్రంథ మున సత్యాసత్యము లన్నియుఁ గలసిపోయినవి. హసేన్ మరణము, సిరియావిజయము లనుగ్రంథము లిట్టివే. వీనిలో కొన్ని కేవలము క్రైస్తవులమీఁద దండెత్తు నిమిత్తము ముసల్మానులను ప్రేరేపించుటకై వ్రాయఁబడినవి కలవు. అంతార్ కథ, బనీహిలార్ కథలు మొదలగున విట్టివే.

అరబ్బుల భూగోళశాస్త్రమునకు మూలాధారము గ్రీకులగణిత భూగోళము. అది యటులుండ మొదలుమొదలు అరేబియాయందలి వేర్వేలు ప్రాంతములకుఁ బోవురాజమార్గముల వివరించు గ్రంథ మొకటి వ్రాయఁబడినది. దీని యాధారమున క్రమముగ భూగోళశాస్త్రము విస్తరిల్లుచుఁ బోయెను. అనంతరము యాత్రికులు ప్రయాణముల సలుపుచు వారియనుభవములను గ్రంథస్థము చేయుచుఁబోయిరి. ఈ యాత్రావృత్తాంతములను మఱికొన్ని వాగ్రూపక కథలను ఆధారము లుగఁ జేసికొని అల్ ఇద్రిసీ, బక్, యకూత్ మొదలగు లేఖకులు విస్తృతరూపమున యాత్రాచరిత్రలను లిఖించిరి. ౧౪-వ శతాబ్ది

యందు ఇబ్న్ బతూతా ప్రసిద్ధిగాంచిన యాత్రికుఁడు. కాలక్రమ మున నీశాస్త్రము విశ్వవివరణగ్రంథము (Cosmography) గఁ బరిణమించెను. కజవీనీ, దిమిష్కీనామకులు వ్రాసిన విశ్వవివరణ ములు పఠనయోగ్యములు. అటుపిమ్మట నీదేశముయొక్క ఆర్థికస్థితి పాడగుటచేతను క్రమముగ భూగోళశాస్త్రవిచారమే యడుగంటి పోయినది.

అరబీన్యాకరణము మొట్టమొదట ఈరాకునం దభివృద్ధి నొందె నని చెప్పవచ్చును. ఇచట బస్తా, కూఫా యను రెండుపట్టణములలో రెండుసంప్రదాయము లేర్పడెను. మఱియొక సంప్రదాయమునకు బాద్షాద్ పట్టణము జన్మస్థానము. మొద లీవిషయమున నియమబద్ధ మగు గ్రంథమును రచించినయతఁడు సీబవైహి యనుశాస్త్రజ్ఞుఁడు. అబూ ఉబైదా, అస్తాఈ, ముబర్రిద్ లోనగువా రితని సంప్రదాయులు. బాద్షాద్ సంప్రదాయస్థాపకుఁడు ఇబ్న్ కుతైబా. అనంతరము కాలక్ర మమున ననేకు లీవిషయమున వ్రాసిరి.

గణితశాస్త్రమునం దరబ్బులు హిందువులయొద్ద అంకలేఖనము, పఠనము, త్రికోణమితి, బీజగణితము మొదలగువానిని నేర్చుకొని యుండిరి. 'హిందువుల గణితశాస్త్రము', 'హిందువులు లెక్కించు పద్ధతి' యను పేరులుగల అరబీగ్రంథములు పైవిషయములను రూఢి పఱుచుచున్నవి. రసాయన, జ్యోతిశ్శాస్త్రములను వీ రభివృద్ధిపఱిచి యుండిరి. టాలెమిక్యత మగు జ్యోతిశ్శాస్త్రము ౮౧౨-వ సంవత్సర మునం దరబీలోని కనువదింపఁబడినది.

అరబ్బులధర్మశాస్త్ర, వేదాంతశాస్త్రములకు కురానులోని వాక్య ములే యాధారములు. కాని అరిష్టాటలునితత్త్వశాస్త్రపఠనానంతరము కురానులోనినూత్రముల నన్వయించుటయందు పండితులు భిన్నాభి ప్రాయు లగుటచే ఇస్లామునందు హనఫీ, షాఫఈ, మాలిక్, హంబలీ యను నాలుగుసంప్రదాయము లేర్పడినవి. ఆరంభకాలమునఁ దూర్పు దేశములందు అల్ ఫరాబే, ఇబ్న్ సీనా, అల్ ఖుజాలీ మొదలగువారీవిద్యను బైకిఁ దీసికొనివచ్చిరి. స్పెయినునందును, పశ్చిమమహమ్మ దీయదేశములందును, ఇబ్న్ బజ్జా, ఇబ్న్ తూఫైత్, ఇబ్న్ రష్దలను తత్త్వవేత్త లీవిద్యను మహాన్నతస్థితికిఁ గొంపొయిరి. ఇస్లాంధర్మము దినదినాభివృద్ధి నందుచుండ వైద్యవిద్యలం దారితేరిన నిపుణులగు నెస్టోరియన్ తత్త్వజ్ఞులు బాద్షాద్ ప్రాంతమున గ్రీకుదార్శనికవిద్యలఁ బ్రచారము నేయుచుండిరి. ౮, ౯-వ శతాబ్దులందు అరిష్టాటల్ యొక్క ప్రధానగ్రంథములసారాంశము సిరియన్ భాషలోనికిని, దాననుండి అరబీలోనికిని దీసికొనిరాఁబడినది. మీఁద వచించిన అల్ హామూక్ యొక్క రాజ్యకాలమున అరిష్టాటల్ యొక్క అసలుగ్రంథ మంతయు నరబీలోనికి మార్పఁబడెను. మఱియు అల్ కిండియస్, అల్ ఫరబి యస్, అవిసెన్నా, అల్ లజేత్ అనువారీవిద్య నభివృద్ధిపఱిచినతత్త్వ వేత్తలు. వీరు పూర్వదేశీయులు. ఇటులే పశ్చిమదేశములందు అవెం పస్, అబూబానేర్, అవెర్రోస్ అనువారు దార్శనికవిద్యల ననేక పథములఁ బ్రవర్తింపఁజేసిరి.

దరేబియాచరిత్రచనయందు పర్షియనులుకూడ శ్రద్ధ వహించిరి. ఇబ్న్ ముకప్పా యనునతఁడు పర్షియన్ రాజు లనుగ్రంథమును అరబీ లోనికి మార్చెను. మూడవశతాబ్దియందు యకూబీ, ఇబ్న్ కుతైబా లనువారు చరిత్రలేఖనమునఁ బ్రసిద్ధి గాంచిరి. తరువాత బలాధురీ యనునతఁ డరబ్ విజయమును రచించెను. వీరందఱిప్పిమ్మటను తబారీ యనునతఁడు వ్రాసినయితహాసము నేటివఱకును ప్రమాణగ్రంథ మై యుప్పుచున్నది. ఇతనియనంతర మెందఱో చరిత్రల వ్రాసిరి కాని వారిలో మసూదీ, బిరూనీ, ఇబ్న్ అధీర్, అబుల్ ఫరజ్, ఇబ్న్ ఖల్-ఖూక్, మక్రీబే, సుయూతీ, మక్కరీ, హజీ ఖలీఫా లనువారు ముఖ్యులు. హిలార్ అస్సాబీనామక లేఖకుఁడు వజీరు లనుపేరను చరిత్రాత్మక మైన గ్రంథమును వ్రాసెను. దీననుండి ౯, ౧౦-వ శతాబ్దులలోని యరబ్బులసాంఘికవిషయములు దెలియును. ఉత్ఫీ యను నతఁడు మహమ్మదుచరిత్రమును వ్రాసెను. ఇది యొకకావ్యమును బోలియుండును.

అరబ్బీభాషయందు జీవనచరిత్రాత్మకము లైన కోశగ్రంథ ములు కొన్ని గలవు. వీనివలన విద్వాంసులయొక్కయు, వైద్యుల యొక్కయు, వైయాకరణులయొక్కయు జీవితములు లోకమునకు వెల్లడి యగుటయేకాక అరేబియాదేశ మనేకపర్యాయములు నాశనో న్తుఖము కాఁగా, నీ మహామహు లందఱు నాయాసమయములం దేవిధమున దానిని రక్షించినదియు విశద మగును.

మహమ్మదుపైగంబరునెడలఁ గల భక్తివిశ్వాసముల కారణమున అబీద్ ఇబ్న్ మర్యా వ్రాసినగాథ లన్నియు నిలిహాసములలోని కెక్కి సత్యవృత్తాంతములుగఁ బరిణమించెను. అలీ విషయమునను ఇటులే జరగినది. వీని యాధారమున కట్టుకథ లెన్నియో బయలుపెడలినవి. ఈవ్రాతల నన్నింటిని ప్రమాణములుగఁ గైకొని రచించిన దగుటచే ఇబ్న్ అబ్దుల్ హాకింయొక్క 'ఈజిప్టు-పశ్చిమవిజయము' అనుగ్రంథ మున సత్యాసత్యము లన్నియుఁ గలసిపోయినవి. హసేన్ మరణము, సిరియావిజయము లనుగ్రంథము లిట్టివే. వీనిలో కొన్ని కేవలము క్రైస్తవులమీఁద దండెత్తు నిమిత్తము ముసల్మానులను ప్రేరేపించుటకై వ్రాయఁబడినవి కలవు. అంతార్ కథ, బనీహిలార్ కథలు మొదలగున విట్టివే.

అరబ్బుల భూగోళశాస్త్రమునకు మూలాధారము గ్రీకులగణిత భూగోళము. అది యటులుండ మొదలుమొదలు అరేబియాయందలి వేర్వేరు ప్రాంతములకుఁ బోవురాజమార్గముల వివరించు గ్రంథ మొకటి వ్రాయఁబడినది. దీని యాధారమున క్రమముగ భూగోళశాస్త్రము విస్తరిల్లుచుఁ బోయెను. అనంతరము యాత్రికులు ప్రయాణముల సలుపుచు వారియనుభవములను గ్రంథస్థము చేయుచుఁబోయిరి. ఈ యాత్రావృత్తాంతములను మఱికొన్ని వాగ్రూపక కథలను ఆధారము లుగఁ జేసికొని అల్ ఇద్రిసీ, బక్, యకూత్ మొదలగు లేఖకులు విస్తృతరూపమున యాత్రాచరిత్రలను లిఖించిరి. ౧౪-వ శతాబ్ది

యందు ఇబ్న్ బతూతా ప్రసిద్ధిగాంచిన యాత్రికుఁడు. కాలక్రమ మున నీశాస్త్రము విశ్వవివరణగ్రంథము (Cosmography) గఁ బరిణమించెను. కజవీనీ, దిమిష్కీనామకులు వ్రాసిన విశ్వవివరణ ములు పఠనయోగ్యములు. అటుపిమ్మట నీదేశముయొక్క ఆర్థికస్థితి పాడగుటచేతను క్రమముగ భూగోళశాస్త్రవిచారమే యడుగంటి పోయినది.

అరబీన్యాకరణము మొట్టమొదట ఈరాకునం దభివృద్ధి నొందె నని చెప్పవచ్చును. ఇచట బస్తా, కూఫా యను రెండుపట్టణములలో రెండుసంప్రదాయము లేర్పడెను. మఱియొక సంప్రదాయమునకు బాద్షాద్ పట్టణము జన్మస్థానము. మొద లీవిషయమున నియమబద్ధ మగు గ్రంథమును రచించినయతఁడు సీబవైహి యనుశాస్త్రజ్ఞుఁడు. అబూ ఉబైదా, అస్తాఈ, ముబర్రిద్ లోనగువా రితని సంప్రదాయులు. బాద్షాద్ సంప్రదాయస్థాపకుఁడు ఇబ్న్ కుతైబా. అనంతరము కాలక్ర మమున ననేకు లీవిషయమున వ్రాసిరి.

గణితశాస్త్రమునం దరబ్బులు హిందువులయొద్ద అంకలేఖనము, పఠనము, త్రికోణమితి, బీజగణితము మొదలగువానిని నేర్చుకొని యుండిరి. 'హిందువుల గణితశాస్త్రము', 'హిందువులు లెక్కించు పద్ధతి' యను పేరులుగల అరబీగ్రంథములు పైవిషయములను రూఢి పఱుచుచున్నవి. రసాయన, జ్యోతిశ్శాస్త్రములను వీ రభివృద్ధిపఱిచి యుండిరి. టాలెమిక్యత మగు జ్యోతిశ్శాస్త్రము ౮౧౨-వ సంవత్సర మునం దరబీలోని కనువదింపఁబడినది.

అరబ్బులధర్మశాస్త్ర, వేదాంతశాస్త్రములకు కురానులోని వాక్య ములే యాధారములు. కాని అరిష్టాటలునితత్త్వశాస్త్రపఠనానంతరము కురానులోనినూత్రముల నన్వయించుటయందు పండితులు భిన్నాభి ప్రాయు లగుటచే ఇస్లామునందు హనఫీ, షాఫఈ, మాలిక్, హంబలీ యను నాలుగుసంప్రదాయము లేర్పడినవి. ఆరంభకాలమునఁ దూర్పు దేశములందు అల్ ఫరాబే, ఇబ్న్ సీనా, అల్ ఘజాలీ మొదలగువారీవిద్యను బైకిఁ దీసికొనివచ్చిరి. స్పెయినునందును, పశ్చిమమహమ్మ దీయదేశములందును, ఇబ్న్ బజ్జా, ఇబ్న్ తూఫైత్, ఇబ్న్ రష్దలను తత్త్వవేత్త లీవిద్యను మహాన్నతస్థితికిఁ గొంపోయిరి. ఇస్లాంధర్మము దినదినాభివృద్ధి నందుచుండ వైద్యవిద్యలం దారితేరిన నిపుణులగు నెస్టోరియన్ తత్త్వజ్ఞులు బాద్షాద్ ప్రాంతమున గ్రీకుదార్శనికవిద్యలఁ బ్రచారము నేయుచుండిరి. ౮, ౯-వ శతాబ్దులందు అరిష్టాటల్ యొక్క ప్రధానగ్రంథములసారాంశము సిరియన్ భాషలోనికిని, దాననుండి అరబీలోనికిని దీసికొనిరాఁబడినది. మీఁద వచించిన అల్ హామూక్ యొక్క రాజ్యకాలమున అరిష్టాటల్ యొక్క అసలుగ్రంథ మంతయు నరబీలోనికి మార్పఁబడెను. మఱియు అల్ కిండియస్, అల్ ఫరబి యస్, అవిసెన్నా, అల్ లజేత్ అనువారీవిద్య నభివృద్ధిపఱిచినతత్త్వ వేత్తలు. వీరు పూర్వదేశీయులు. ఇటులే పశ్చిమదేశములందు అవెం పస్, అబూబానేర్, అవెర్రోస్ అనువారు దార్శనికవిద్యల ననేక పథములఁ బ్రవర్తింపఁజేసిరి.

యూఫ్రేట్ నదికిని అరేబియా యెడారికిని మధ్యనున్న సస్య ప్రదమైన దేశమందు హీరారాజ్యము నెలకొల్పఁబడియుండెను. దీని రాజధాని హీరాపట్టణము. ఇది ప్రస్తుతము కూఫాయన్నస్థానమునకు దక్షిణముగ నుండెను. తబారీ యనునతఁడు వ్రాసినదాని ననుసరించి తనుఖులు, ఇబ్నాద్దేటులు, విదేశాగతులు నని యచట మాఁడువిధము లగుజనులు నివసించుచుండిరి. వీరిలో తనుఖు లనువారు అల్ నెబ్దీ, ఔహమా ఇలాకాలకుఁ జెందిన అరబ్బులు. వీరెల్లకాలము డేరాలలో నివసించుచుందురు. బెహరిక్ వద్ద సమావేశమై వీరు మాఁడువశతాబ్ది యందు హీరాకు ప్రయాణము గావించిరి. హీరానగరమున స్థిరముగ నెలకొనియుండినవారు ఇబ్నాద్దేటులు. వీరు క్రైస్తవులు. వీరి ధార్మిక భాష సిరియక్ వాణి. ఆకారణమున వీరు మతవిషయక కార్యములందు సిరియక్ భాషను, తక్కినయన్ని సమయములందు నరబీభాషను ఉపయోగించుచువచ్చిరి. తరువాతను కాలాంతరమున వీరు నెస్టోరి యనులుగా మారిరి. కారణాంతరములచే పరదేశములనుండి వచ్చి హీరారాజ్యమునందు తలదాచికొనినవారు విదేశాగతులు. వీరికిని మోఁద వచ్చించిన రెండుతరగతులవారికిని సంబంధ మేమియు లేదు. అరేబియన్ సాహిత్యగ్రంథములందును, ఐతిహాసిక గ్రంథములందును, వర్ణింపఁబడిన లఖ్తీదు లనుజాతివారు క్రీ. శ. మాఁడవ శతాబ్దినుండి ఏడవశతాబ్ది ఆరంభమువఱకు నీ ఇలాకాను బాలించియుండిరి. వీరి క్రిందఁ బాలితులుగ నున్న జనులు క్రైస్తవులు. కాని వీరన్యమతావ లంబు లైయుండిరి. హీరాలు సామంతులుగను, పర్షియనులు సార్వ భౌమపాలకులుగ నుండినట్లును కొన్ని నిదర్శనములు కలవు. అనేక పర్యాయములు వీరు పర్షియనులకుఁ దోడుగఁ బోయి రోమనుల తోడను, ఘాసను లను మఱియొక తెగవారితోడను బోరాడి యుండిరి. తమ చుట్టుప్రక్కల నుండు బదువీలనుండియు, స్వజాతిజనులనుండియు పన్నుల గ్రహింపుచుండిరి. ౬౦౨-వ సంవత్సరమున లఖ్తీద్ వంశ మంతమొంద పర్షియాపాలకుఁడగు రెండవ ఛోక్రోజ్ అనునతఁడు తాయినామకజాతికిఁ జెందిన యరబ్బీప్రముఖు నొకని నచట గవర్నరుగ నియమించెను.

క్రీ. శ. ఆఱవశతాబ్దియొక్క ఆదియందు జఫ్నీదు లను వేటొక తెగవాగు అరేబియా యందు రాజ్యము నేయుచుండిరి. వీరి యధీనమందలి జనులు ఘాసనులు. అరేబియా వాయవ్యదిశయందలి జార్డన్ (Jordan) నదికి తూర్పుగ నున్న పెట్రానగరము మొదలు కొని రోఫ్ సాలావఱకునుగల యిలాకా వీరియధీనమున నుండెను. కేవలము దక్షిణముననుండి వచ్చినవారని తప్ప వీరి పుట్టుపూర్వోత్తరములగుటించి యేమియుఁ దెలియదు. మహమ్మదు కాలమున వీరి తెగ యొకటి యద్రీబ్ (మదీనా) పట్టణమున నుండెను. ఈవంశము యొక్క ఆదిమపురుషుఁడు హరిత్ ఇబ్న్ జాబాలా. క్రీ. శ. ౫౨౮-వ సంవత్సరమున నితఁడు హీరాయందలి మోక్ థీర్ అనునతని నోడించి నట్లు జాకమల్లాన్ యొక్క లేఖలనుబట్టి తెలియుచున్నది. రోమన్ రాజ్యపు సరిహద్దులం దున్న ఘాసనిదులు పర్షియా సరిహద్దులం దున్న

హీరాలకు వైరులు. ఆహేతువున ఘాసనిదులను దన పక్షమున నుండు కొనవలయునను నభిప్రాయముతో ఆకాలపు రోమన్ శాసకుఁ డగు జస్టినియన్ హరిథుని రోమురాజ్యపు పెట్రిషియనుగను, పైని లిఖించిన అరేబియా ప్రాంతమునకు పాలకునిగను స్వీకరించెను. ఇట్లు రోమన్ పర్షియనులచేతి కీలుబొమ్మలుగ నేర్పడిన ఘాసనిదులు హీరాలు స్వార్థము నిమిత్తము కాకపోయినను పరార్థ మనేక పర్యాయములు కలహించుకొనుచు వచ్చిరి. క్రీ. శ. ౫౪౧-వ సంవత్సరమున ఘాసనిదులు బెలిసారియన్ అనునతనికిఁ దోడుగఁ బోయి మెసపొటోమియా యందు యుద్ధము గావించిరి. క్రీ. శ. ౫౪౩-వ సంవత్సరమున హరిథ్ మరణించెను. అంతవఱకు రోమనులు, ఘాసనిదులును గలసియే యుండిరి. కాని హరిథ్ మరణానంతర మిరాజ్య మనేక భాగములుగఁ జీలిపోయెను. కొందఱు రోమునధికారమును స్వీకరింప మఱికొందఱు పర్షియనులపక్ష మూనిరి. ఈరెండుపక్షములను స్వీకరింపనివారు స్వతంత్రు లైరి.

క్రీ. శ. ౫-వ శతాబ్దియంతమున అరేబియా మధ్య ప్రదేశమునందు కిందా నామకజాతి యొకటి ప్రసిద్ధి కెక్కియుండెను. వీరినేత అకిత్ ఊల్ మురార్. ఇతఁడును దక్షిణముననుండియే వచ్చె నని ప్రసిద్ధి. హీరాలు పర్షియనులకును, ఘాసనిదులు రోమనులకును సామంతులైయుండిన వడువున కిందాలు యమనురాజ్యమునకు సామంతులుగ నుండిరి. అబ్రహాం అనునతఁడు హెజాజును జయించునవసరమున నతనికిఁ దోడుగ కిందాప్రముఖులు నుండిరి. వీరినిగూర్చి సవిస్తర మగుసమాచార మేమియుఁ దెలియదు. ఒకపర్యాయము వీరు లఖ్తీదుల నోడించియుండిరి. బెహరిక్, యమామా ప్రాంతములు వీరియధికారమున నుండెను. షిజల్ అల్ జబాలాయుద్ధమువఱకును వీరి కెవ్వోటఁగాని పరాజయము కలుగ లేదు. అటుతరువాత హీరాలచే నోటువడిపోయిరి. అమరుల్ కైన్ అనుకవి ఈకిందారాజవంశీయుఁడై యైయుండెను.

ఇంతవఱకు వ్రాసినదానినిబట్టి మహమ్మదు జన్మించునాటి కెన్నిభిన్నభిన్నజాతులు నివసించుచున్నదియు, వారికలహములను గూర్చియు, వారిరాజకీయములనుగూర్చియుఁ గొంతవఱకు గ్రహింప వచ్చును. మఱికొన్ని హేతువులవలనను ఈదేశ మాఱవశతాబ్దియందు రాజకీయాందోళనముచేఁ గలవరపడుచుండెను. బెహరిక్ నందు బాసీ అబ్ద్ కైన్ లనువారు నివసించుచుండిరి. దానితీరములందలి బాసీ బక్రజాతివారు పర్షియాసామంతులుగ నుండిరి. బెహరిక్ ముఖ్యనగర మగు హజారునందు సెబోక్ట్ అను పర్షియాగవర్నరు వాసము చేయుచుండెను. ఉమ్మా ఇలాకాయందలి మత్స్యజీవులు పర్షియనులకు మిత్రులుగ నుండిరి. యమన్ దేశ మచటిపాలకుల బలాబలములపై నాధారపడియుండెను. హెజాజునందలి నగరము లన్నియు వేర్వేలు రాజ్యములుగ నుండెను. ఈరాజ్యములకు వెలుపల నుండువారు ఘోరమగు అత్యాచారములకు లోనగుచువచ్చిరి. పాలెస్టయినునుండి యూదు లనేకు లేతెంచి అరేబియా యందు నివసించుచుండిరి. అదికాక దేశమందలి యరబ్బులలోఁగూడ ననేకులు యూహూదీమతమును

స్వీకరించియుండిరి. ఇట్లు భిన్నాభిప్రాయములు, భిన్నమతములు, భిన్నాచారవ్యవహారములు, రీతులు, నీతులు మున్నగువానిం గలిగి అనేకవిధజాతిసముదాయములములమున దేశమునందు నలుగడల అల్ల కల్లోలము వ్యాపించియున్నతరుణమున మహమ్మద్ ప్రవక్త ప్రాదుర్భవించెను. దేశమందలి భిన్నత్వమును బాటదోలి యొకమత్యమును స్థాపింపవలయు నని యితని దృఢసంకల్పము. అందుల కనుకూల మగురీతి నొకమతమును, దేశప్రేమను జను లందఱకు నితఁడు బోధింప సాగెను. దేశప్రేమ, ఐకమత్యము నీరెండే ఇస్లాంసిద్ధాంతమున గర్భితము లైయున్నవి. ఇట్టి యుపదేశములములమున వీరు మొదట దేశ దేశాంతరములను నైతము జయింపఁగలిగిరి. పర దేశములనుండి వచ్చి యరేబియాయందు వాసము గుదుర్చుకొనిన వారి నందఱు నితఁడు హాజియాక్ అనుపేర నొకసంఘముగ నేకీభవింపజేసెను. అనసారు లనుపేరుగల మఱికొందఱు సహాయకు లీసంఘమునందుఁ బ్రవేశించిరి. వీరిని వెంటఁగాని యితఁడు ఇస్లాంసిద్ధాంతములను దేశమందంతటను బ్రచారము గావింప మొదలిడెను. హాజియాక్, అనసారు లందుఁ జేరినజను లందఱు నితనినే ధార్మికగురువుగఁ గైకొని యితని వెంట బడులుదేటిరి నూతనధర్మానురాగు లారంభకాలమునకొలదిమంది మాత్రమే యుండిరి. కాని శత్రువు లగణితముగ నుండిరి. వైరుల యాక్రమణములను జయపూర్వకముగ నెదిరించునిమిత్తము తనవారలం గూడ సంసిద్ధులఁ జేయుట మహమ్మదునకు పరమావశ్యక మయ్యెను. మొట్టమొదట శత్రువు లేతెంచి యెదిరించినయెడల వారినుండి తమ్ము రక్షించుకొనుటకుమాత్రము సంసిద్ధు లగుచువచ్చిరి. క్రమముగ వైరి సమూహములు నధికముగ నుండుటచే అరబ్బులును సేవాధర్మముల స్వీకరింప బాధ్యులైరి. ఒకటిరెండుచోట్ల జరగిన రణములందు మహమ్మదీయులకే జయము కలుగ జనులు గుంపులుగ వచ్చి నూతన మతమును స్వీకరింపసాగిరి. లోకులు భయమునకు లొంగినట్లు నయమునకు లొంగరుగదా! స్వల్పకాలమందే మహమ్మద్ పక్షమువా రెక్కువైరి. అనంతర మీజనసమూహములే జాతీయసేనలక్రిందఁ బరిణమించినవి. వీనితో డ్పాటున మక్కానగరము ప్రవక్త యధీన మయ్యెను.

మక్కాపట్టణము హస్తగత మగుటవలన మహమ్మదునకు మనుజులనుమాత్రమే కాదు; పుణ్యక్షేత్ర మని జనుల నాకర్షించుటకు మంచికేంద్రస్థానమును లభించెను. ఇతనిదేహావసానమగునప్పటికే అరేబియా యంతయు నూతనధర్మమున దీక్షిత మయ్యెను.

పైగంబర్ మరణానంతర మితని యుద్దేశములను నెఱవేర్చినది అబూబక్. ఇతఁడు సాధుజీవనము, అచల మగునాత్మవిశ్వాసము కలవాఁడు. మహమ్మద్ కోరికల నన్నింటిని ఇతఁడు బాగుగ గుర్తెఱిగి యుండెను. ఆహేతువున మహమ్మద్ యొక్క స్థానము లభించినతోడనే అప్పటికి సంసిద్ధముగనున్న సేనను రోమునగరముపైని దండెత్తుట కంపెను. స్వదేశమందును అంతఃకలహములు జనింప వానిని జయపూర్వకముగ నడఁగఁదొక్కెను.

అబూబక్ మరణానంతరము ఖలీఫాపదము నందినది ఓమరు. ఇతనికాలమునందే ఇస్లాముమతము దేశదేశాంతరములందు వ్యాపించెను. కడేషియా యనుచోట పర్షియనులకుఁ బూర్ణపరాజయము కలిగెను. ఈరాజు దేశ మరబ్బుల పాలఁబడెను. కూఫా, బస్తానగరములు సంస్థాపితము లయ్యెను. డమాస్కసు వీరివశ మయ్యెను. ౬౩౪ లో జెరూసలేముపట్టణము జయింపఁబడెను. మూడేండ్ల తరువాత సిరియాదేశ మంతయు ముసల్మానుల యధీన మయ్యెను. ౬౪౦-వ సంవత్సరమున అమ్-ఇబ్న్-అల్-అస్ అనునతఁడీజిప్టును ముట్టడించి యామఱుసటిసంవత్సరమున అలెగ్జాంధ్రానగరముతోపాటు మఱికొంత దేశమును లోఁబఱుచుకొని ఫోస్టాట్ పట్టణము (ప్రస్తుతపు కెయిరో)నకు శంకుస్థాపనము గావించెను. ౬౪౧లో నెహవెండ్ నామకనగరమునొద్ద జరగిన పోరాటమందు పర్షియనులకుఁ గలిగిన ఘోరపరాజయకారణమున సాస్సనిడ్ పాలకుఁడు పలాయితుఁ డైపోయెను. అదేసంవత్సరముమరల రాయ్ యుద్ధమున గెలుపొందుటవలన సమస్తపర్షియా రాజ్యము మహమ్మదీయుల హస్తగతమయ్యెను. దీనితో ఇస్లామువిజయము మిన్నముట్టెనని చెప్పవచ్చును. ఓమర్ రాజనీతికుశలుఁడు. కురానుగ్రంథమును సంగ్రహించి యొకయాకారము గలదానినిగఁ జేసిన దితఁడే. సామాన్య ప్రజావర్గమునకును, సేనావర్గమునకును కొన్ని కట్టుదిట్టములను, నియమములను ఏర్పఱిచెను. అరేబియాయందు మహమ్మదీయమతము తప్ప వేఱొకమత మేదియు నుండరాదని పైగంబరుయొక్క ఆశయ మైయుండెను. ఆ యభిప్రాయమును పూర్తిచేయించినది ఓమరు. ఇతఁడు ముసల్మానుధర్మమును స్వీకరింపనొల్లని నెజ్రాన్ నందలి క్రైస్తవులను, జేబరునందలి యూదులను పరదేశములకు వెడలఁగొట్టించెను.

మూడవఖలీఫా యగు ఒత్తోమక్ కాలమునం దరేబియాయందు గృహకలహము లుత్పన్న మయ్యెను. కాని నిపుణముగ నవన్నియు నడఁచివేయఁబడినవి. ఉత్తరమున ఆర్మీనియా, ఏషియామైనరుదేశములును, పశ్చిమమున ఆఫ్రికాఖండమందలి కార్తేజ్ వఱకునుగల దేశమును మహమ్మదీయపాదాక్రాంత మయ్యెను. అనంతరము ఒత్తోమక్ వధింపఁబడుటయు, అలీ ఖలీఫాగా నెన్నుకొనఁబడుటయు సంభవించినవి. కాని ఆతేండ్లమీద జరగినసిఫ్ యుద్ధానంతరము అలీ రాజ్యభ్రష్టుఁ డగుటతోడనే ఒమయ్యుద్ వంశపుఖలీఫాలు రాజధానిని మదీనానుండి డమాస్కస్ పట్టణమునకు మార్చిరి.

మహమ్మదీయమత మభివృద్ధి నందసాగినయారంభకాలమున అరబ్బులు నాటుమార్గముననేకాక నీటిమార్గముననైతము దండయాత్రలఁ, బ్రయాణముల సలిపియుండిరి. క్రీ. శ. ౬౪౦-వ సంవత్సరమున అబిసీనియాతీరమున వసించు ముసల్మానుల రక్షణార్థము ఓమర్ ఖలీఫా నాకాదళము నొకదానిని శోణసాగరముగుండా పంపెను. లెవాంట్, ఏషియామైనరులందు జరగినయుద్ధములనిమిత్తము ఒత్తోమక్ ఖలీఫా ఆఫ్రికాఖండముననుండి నాకాదళమును సమకూర్చెను. అబూకై సనునతఁడు సైప్రస్ దీవిని జలసేనతో ముట్టడించియుండెను.

విదేశము లెన్ని జయింపబడుచువచ్చినప్పటికిని ఆరంభకాలమున సాధ్యమగునంతవఱకు అరేబియానుండి యొకమత్యము భగ్గుము గాకుండులాగున ప్రయత్నములు సలుపబడినవి. నేనలును, నైనికులును దప్పనితరులగు అరబ్బు లెవరును విదేశములందు నివసించుటకు వీలు లేకుండులాగున నియమములు గావింపబడెను. కూఫా, ఫోస్టాట్ నగరములు రెండును కేవలము సేనాస్థానములుగ నుండెను. కాలక్రమమున దక్షిణమున కూఫాపట్టణమును, ఉత్తరమున బస్తాపట్టణమును విఖ్యాతస్థానములుగఁ బరిణమించెను. ఆదిమఖిలీఫాలకాలమున మదీనాపట్టణమే మహమ్మదీయ ప్రపంచమునకు రాజధానిగ నుండెను. ఖిలీఫా లానగరమునందే ఎన్నుకొనబడుచుండిరి. మహమ్మదీయలోకమునకుఁ గావలసిన నీతినియమములు చట్టములు నచటనే నిర్దింపబడుచువచ్చినవి. ప్రాంతాధికారు లచటనుండియే పంపబడుచువచ్చిరి. కాని ఓమరుమరణానంతరము అరేబియామదీనాల ప్రాధాన్యము క్రమముగ క్షీణింపసాగెను. ఈసంగతి ఒత్తోమకకాలమున విస్పష్టమయ్యెను. ఈ ఖిలీఫాయొక్క పక్షపాతపూర్ణమైన పాలనమే ఇందులకు ముఖ్యకారణము. గవర్నరుల నియమించుటయందును, యుద్ధవిజయమున దొరకెనధనమును బంచుకొనుటయందును ఈ ఖిలీఫా తన కొరైష్ తెగయెడలను అందునఁగూడ ఒమయ్యద్ వంశమువారియెడలను మిక్కిలి పక్షపాతము చూపుచువచ్చెను. అందువలన అరేబియానుండి ఇతరజాతులవారందఱును కొరైష్ జాతివారిని, కొరైష్ లులోనే హాషిమైటులు ఒమయ్యదులను గర్వింపసాగిరి. ఒమయ్యదులు తక్కినయందఱకంటెను చిట్టచివర ముసల్మాన్ దీక్షను గ్రహించినవారు. ధార్మికనియమపాలనమున వీరి కంతగ పట్టుదలయు లేకుండెను. ఖిలీఫా వధింపబడుట కివియే కారణములు. కాని ఈవిగోధకారణముల ప్రచారము బస్తా, కూఫా, ఫోస్టాట్ నగరములందు జరగినంత తీవ్రముగ అరేబియానుండి జరగియుండలేదు. ఈహత్యవిషయమున అరేబియా తూష్టింభావమూనెను. సిరియాప్రాంతాధికారి ఒకఁడు తప్ప తక్కిన జవాబుదారీగల వారెవరును దీనిని గమనించియైన నుండలేదు. అనంతరము అలీనిమిత్తము ఎన్నికలు జరగినకాలమున జనించినకలహములందుమాత్ర మరేబియా బాగుగ జోక్యము కలుగఁజేసికొనెను. ఇతఁ డాపదము నంది జీవించియున్నంతవఱకును మదీనానగరమే మహమ్మదీయలోకమునకు రాజధానిగ నుండెను కాని తరువాత మోవియాఖిలీఫాకుఁ గలిగినవిజయముచేత డమాస్కస్ రాజధానిగ మారెను. ఇందుచే మదీనా ప్రభావము తగ్గిపోయెను. అనంతరము మోవియా తనకుమారుఁడగు యజ్జును యువరాజుగ నియమించుటచే మదీనాకుఁగల రాజనిర్వాచకపు హక్కు సైతము పోయెను. ఈవిధముగ మక్కా మదీనాలకుఁ గల రాజకీయపు హక్కు తగ్గిపోయినప్పటికిని ధార్మికాధికారము మాత్రము యథాపూర్వముగనే యుండెను.

అలీఖిలీఫావధానంతర మితనికొడుకులు హసన్, హుసేను లనువారిద్దఱు డమాస్కస్ ఖిలీఫాకు విరుద్ధముగ కలహములాడ బయలు

దేటిరి. కాని వీరిలో హసన్ మోవియాతో సంధి గావించికొనెను. మోవియాతరువాత మహమ్మదీయరాజ్యమును వీలినది అతని కొమారుఁడు యశీద్. ఇతఁడు రాజ్యమునకు వచ్చిపిసప మోవియారాజ్యము నోడించుటకు నైనికులను గూర్చసాగెను. కాని ౬౦౦-వ సంవత్సరమున నితఁడు కర్బలానగరమునొద్ద వధింపబడెను. అటుపిమ్మట అబ్దుల్లా ఇబ్న్ జోబైర్ అనునతఁడు అలీకుటుంబమునకు సంభవించిన దుర్దశకు ప్రతిగా పగ దీర్చుకొనవలయు నను తలఁపుతో మక్కానుండి డమాస్కస్ మీఁదికి దండువెడలెను. మక్కా మదీనా వాసు లితనిపక్షమునే యవలంబించిరి. కాని అబ్దుల్లా ప్రతిని నెఱవేఱినట్లగపడెను. ౬౦౨ లో యశీద్ నేనలు మదీనాను జయించి కొల్లగొట్టి మఱుసటిసంవత్సరము మక్కామీఁది కత్తివచ్చినవి. కాబా ధ్వంసమొనరింపబడెను. ఇంతలో యశీద్ మరణింపఁగా, ముట్టడియై త్రివేయబడెను. అబ్దుల్లా మక్కానగరమందే యుండెను. అరేబియా, ఈజిప్టు, సిరియానుండి కొంతభాగమునకుఁ జెందిన ప్రజలబల్లను ఖిలీఫాగా స్వీకరించిరి. ఇతఁ డొకపర్యాయము మెర్వా అనునతని యధీనమందుండిన శత్రుసేనలను పరాజయము నొందించెను. కాని ఖారిజైతు తెగవారియంద ఇతనికి దొరకదయ్యెను. అటు డమాస్కసునం దబ్దుల్ మలిక్ అనునతఁడు యశీద్ స్థానమును గైకొని ౬౬౧ లో అరేబియానుండి అబ్దుల్లా నడఁగఁద్రొక్కుటకై తన సేనానాయకుని మక్కామీఁదికిఁ బంపెను. ఈయుద్ధమునం దబ్దుల్లాప్రాణములను గోల్పోయెను. మక్కానగరము సంపూర్ణముగ డమాస్కసువశ మయ్యెను. మఱియు నీయుద్ధవిజయమువలన అబ్దుల్ మలిక్ అరేబియా, డమాస్కసులకే కాదు; సమస్తమహమ్మదీయ ప్రపంచమునకును ప్రముఖుఁడగు, ఖిలీఫాయు నయ్యెను. అది మొదలుకొని ఒమయ్యదుల ప్రభుత్వమున్నంత కాలము అరేబియా ఊరు పేరు లేక పడియుండెను. దేశదేశాంతరములందలి ముసల్మానులు తూర్పున అఫ్ గానిస్తానాంతమువఱకును, పడమట స్పెయిన్ వఱకును జయించిరి కాని యందువలన అరేబియా కేవిధమైన లాభమును కలుగదయ్యెను. అనంతరము అబ్దుల్ అబ్బాస్ రాజ్యసింహాసన మెక్కి రాజధానిని కూఫానగరమునకు మార్చెను. పిదప కొంతకాలమునకు బాగ్దాదు రాజధానిగ మారెను. అందువలన అరేబియాగౌరవము మఱింత తగ్గిపోయెను. మొట్టమొదటనుండి అబ్బాస్ సీదులు పర్షియనుల మీఁదను తురుష్కులమీఁదను ఆధారపడియుండిరి. రాజ్యమందలిముఖ్యపదము లన్నియు విదేశీయులచేత నింపబడుచువచ్చినవి. రాజకీయములం దిట్లు పరివర్తనములు కలిగినప్పటికిని భాషావిషయమునమాత్ర మరేబియా గౌరవము యథాపూర్వముగనే యుండెను. కోశకారులు, వైయాకరణులు, కవులు అరబీభాష నే స్వీకరించి యభివృద్ధిపఱిచిరి. కాని అరబ్బు లందఱు నేకీభవించి మతముకొఱుకును, దేశముకొఱుకును ప్రాణముల కాశింపక రణ మొనర్చుస్వభావము వీరియందు లోపించిపోయెను. ఈహేతువున వీరు ఒమయ్యదులయెడల పక్షపాతము గలిగియు అబ్బాస్ సీదుల నెదిరింపఁజాలరైరి. క్రమముగా మహమ్మదు

ఆవిర్భవించుటకు పూర్వ ముండినగృహకలహములలోనికి వీరు మరల విగిరి.

క్రీ. శ. ౯-వ శతాబ్దిచివర కర్తృధియను లను వేటొకతెగ వారు ఖ్యాతిలోనికి వచ్చిరి. వీరు హమ్దక్ కర్తృగ్ అనునతనియను యాయులు. ఈ సంప్రదాయము జనించిన నాలుగుసంవత్సరముల కాలముందే ప్రబలశక్తి సంపన్నులైరి. హమ్దక్ చే ననుజ్ఞాతుడై అబూసైద్ అల్ జన్నాబి యనునతడు ౯౦౦ లలో బహరిక్ ప్రాంత మునకుఁ బోయి యచటి కటిఫ్ నామకనగరమును లోబఱచుకొనెను. ఇందనేకులు యూదులు, పర్షియనులు నుండిరి. దేశమందలి బహువులు ఇస్లాంసిద్ధాంతములకు వైరులు. ఈసిద్ధాంతములు నియమములు కష్టము లగుటచే వారు వీనిని బాలింపఁజాలరైరి. ఆకారణమున కతిననియ మములు లేని కర్తృధియనులు దండయాత్రలను సలుపునపుడు వీరు వారి నెదిరించియుండరైరి. అందుచేత వారు క్రమముగా బహరిక్, యమామా, ఉమ్మాక్ ప్రాంతముల నాక్రమించుకొని ౯౦౬ నందు యమనును జయించి మక్కా మదీనాలపై దండెత్తి పోయిరి. అప్పు డీసమాచార మంతయు బాగ్దాదులోనియధికారివర్గమున కెఱుకపడ వీరు కర్తృధియనులధాటిని కొంతవఱ కడఁచివైచిరి. అబూసైద్ మరణానంతర మతనికుమారుడు కర్తృధియక్ రాజ్యసింహాసనమునకు రాఁగా నతనితమ్ముఁ డగు అబూ టాహిర్ అతనిని తొలగించి తానే నేతృత్వమును వహించెను. ఇతఁ డశక్యంతప్రతిభాశాలి. ప్రతియుద్ధ మందును జయలక్ష్మి యితనిని వరించుచునేయుండెను. తుదకు బాగ్దాద్ ఖలీఫానునైతము ఓడించెను. తూర్పున ఉమ్మాసురాజ్యమును గైకొని యొక్కపెట్టున పశ్చిమమునకుఁ బోయి మక్కాను జయించి మహమ్మ దీయలోకము కంపించులాగున కాబాయందలి పూజ్యవస్తువును కాల పాషాణమును బహరిక్ కుఁ గొనిపోయెను. ౯౩౯ లో ఈ పాషాణ మును మరల నిచ్చి తన కొకచిగమును పన్ను చెల్లించువరతుమిఁద యాత్రికులు తీర్థయాత్రలఁ జేసికొనవచ్చునని యనుజ్ఞ నొసంగెను. ఇతఁడు జీవించియున్నంతకాలము అరేబియా కర్తృధియనులవశమునందే యుండెను. ఇతనిమరణానంతరము వీరికిని ఈజిప్టునందలి ఫాతి మాపక్షపుప్రభువులకును కలహము కలుగుటచే వీరిప్రభావము ఊణింప సాగెను. ౯౮౫ నందు ఈరాకుప్రాంతమున వీరికి పరాజయము సంభవించెను. దానివలన యాత్రికులపైని పన్ను విధించునధికారమును వీరు కోల్పోయిరి. ఇదేతరుణమున ఉమ్మాక్ విప్రోహ మొనరించి స్వతంత్ర మయ్యెను. మఱి మూడుసంవత్సరములు కడచినవెనుక బదుబీజాతికిఁ జేందినయొకషేక్ కటిఫ్ నగరమును జయింప దానితో కర్తృధియనుల అధికార మున్నదికూడ నాశన మైపోయెను. వీరి కుండిన యధికారము లన్నింటిని బదుబీలు వశపఱచుకొనిరి. దేశమందంతట మరల గల్లోలములు, కలహములు చెలరేగెను. చిన్నచిన్న స్వతంత్ర రాజ్యము లనేకము లేర్పడెను. మక్కా, మదీనాలకు యాత్రలఁ గావించువారికి తగినయేర్పా ట్లేమియు లేవయ్యెను. ఒక్క హెజాజ్ దేశపుసమాచారములు దప్ప తక్కినదేశములవార్తలే తెలిసెడివి

గావు. మక్కా, మదీనానగరములను ఇరువురుషరీపులు పాలించు చుండిరి. వీరిద్దఱు నీజిప్టుఖలీఫా బలవంతుఁ డైనచో నతనిపక్ష మును లేక బాగ్దాద్ ఖలీఫా శక్తిమంతుఁ డైనచో నతని పక్షమును వహించి పరస్పరము పోరాడుచుండిరి. ఈపట్టణముల సరిహద్దుల వెలు పల అరాజకపుడేవత తాండవమాడుచుండెను. దానిదోపిడిగాండ్రగు బదుబీకారణమున యాత్రికుల ధనప్రాణములు పోవుచుండెడివి. ౧౨౬౯-వ సంవత్సరమున నొకషరీపు ఈజిప్టు అధికారమునకు లోబడి మక్కాను బాలించుచుండెను. ౧౫౧౭లో తుర్కీ సుల్తాన్ సలీం అను నతఁ డీజిప్టును జయింప మక్కానగరమును అతనికి వశమయ్యెను. అది మొదలుకొని తుర్కీ సుల్తాన్ ఖలీఫాపదము నందెను. క్రమముగా యమక్ ప్రాంత మంతయు నితనికి లభించెను. కాని ౧౬౩౦-వ సంవ త్సరమున యమక్ ప్రభు వొకఁడు తుర్కీయధికారమును దొలగించి స్వదేశీయు నొకని ఇమాముగ నేర్పాటు గావించెను. అటుతరువాత ౧౭౧౧ వఱకు నిమాముల ప్రభుత్వమే సాగుచువచ్చెను. అరేబియా ఆగ్నేయమందలి ఉమ్మాక్ ఏఖలీఫాయధీనమును గాక స్వతంత్రముగ నుండెను. ఒక నూఱుసంవత్సరములకాలము దీని నైదుగురు ఇమాములు పరిపాలించిరి. వీ రందఱును అల్ అబ్ద్ అను తెగకుఁ జేందినవారు. నిజాపట్టణము వీరి నివాసస్థానముగ నుండెను. తరువాత బనీసెభాక్ అనునతఁ డిచట మాలిక్ పరిపాలనమును నెలకొల్పెను. వీరు ౧౧౫౪ మొదలు ౧౪౦౬ వఱకును రాజ్య మేలిరి. ఈమధ్యకాలమున వీరిపై రెండుపర్షియన్ దండయాత్రలు జరగినవి. హార్తజ్ తటమందలి ప్రభు వులు సముద్రతీరభూమిని వశపఱచికొని ౧౬-వ శతాబ్ది పర్యంతముఁ బాలించిరి. ౧౫౦౮-వ సంవత్సరమున ఉమ్మాక్ యొక్క పూర్వతీరపు భూమిని పోర్చుగీసు లాక్రమించుకొనిరి. ఒకశతాబ్ది కడచిపోవ, అనఁగా ౧౬౨౪ తరువాత యారిబాజాతికిఁజేందిన నాజిర్ ఇబ్న్ ముర్సిద్ అనునతఁడు ఉమ్మాక్ ఇలాకాకు ఇమాముగ నేర్పడెను. రుస్తక్ అనుపట్టణ మితనిరాజధానిగ నుండెను. ఇతఁ డచటిసామంతుల నందఱు నేకిభవింపఁజేసి వారిసాయమున పోర్చుగీసు లాక్రమించిన దేశమును వశపఱచుకొనుటయ కాక మస్కాట్ నందు నివసించు వారి (పోర్చుగీసుల) నుండి పన్నుదీసికొనుట మొదలిడెను. ౧౬౫౧ లో పోర్చుగీసు లాయిలాకాను సంపూర్ణముగ వదలవలసినవారైరి. ౧౬౯౮ లో ఆఫ్రికాఖండపూర్వతీరమున ఓమన్ ట్ ప్రదేశములం దుండిన పోర్చుగీసులనుగూడ అరబ్బులు వెడలఁగొట్టిరి.

వహాబీలు; ఆధునిక-అరేబియా చరిత్రము:— ఆధునిక-అరే బియాచరిత్రమున కారంభము వహాబీ యుద్వమము. ఇది ౧౮-వ శతాబ్దిమధ్యకాలమున నుదయమందెను. ఆసమయమున దేశ మనేక రాజ్యములుగ విభక్తమైయుండెను. క్రీ. శ. ౧౭౫౦ లో నీయుద్వమ జనకుడగు మహమ్మద్ ఇబ్న్ అబ్దుల్ వహ్బ్ అనునతఁడు దేశాటనమొన రించి స్వదేశమునకు మరలివచ్చునప్పటికి అల్ హాసా, మక్ ఘాహా, అయోనా ప్రాంతములందుఁ గ్రమముగ అరైర్, ఇబ్న్ డాఅస్, ఇబ్న్ ముఅమ్మర్ అనువారల వంశజులు పరిపాలనము సలుపుచుండిరి.

వహ్లాబ్ ౧౮-వ శతాబ్ది ఆరంభమున అయైనాయందే జన్మించెను. చాలకాలము బస్తా, డమాస్కసులందు విద్య నేర్చి, మక్కాయాత్ర సలిపి స్వదేశీయులందఱును మహమ్మద్ ఏర్పఱచిన ధర్మముననుండి భ్రష్టులైయుండినట్లు కనుగొనెను. తనదేశీయులందఱును పైగంబరుయొక్క అసలు సిద్ధాంతముల ననుసరించి నడచు కొనులాగునఁ జేయవలయు నని ఇతఁడొక సంస్కరణోద్యమమును మొదలిడెను. అయినాశాసకుఁ డితనియభిప్రాయములతో నేకీభవించి యుండలేదు కాని దరియాపాలకుఁడుగ నుండిన ఇబ్న్ సాద్ చాలఁగ నాదరించి యితని కాశ్రయము నిచ్చెను. ఇబ్న్ సాద్ అప్పటికి ఒకగొప్పదేశమునకు ప్రభువు కాఁడు. వహ్లాబ్ సలహాల ననుసరించి కార్యము లొనరింపఁగఁడఁగిన కొలఁదిసంవత్సరములందే బదువీలఁ దన యధీనమున నేకీభవించునట్లు చేసికొని వారిసాహాయ్యమున అరేబియా మధ్యభాగమున అల్ నెజ్దానందును, పూర్వభాగమునను దనయధికారమును స్థాపించుకొనఁగల్గెను. ౧౭౬౫-వ సంవత్సరమునం దితని మరణానంతర మితనికుమారుఁడు అబ్దుల్ అజీజ్ అనునతఁడు అల్ నెజ్దాతో దానివెలుపలి చుట్టుప్రక్కలప్రాంతములనుగూడఁ గలిపికొని ౧౭౮౦ మొదలు యాత్రికులమీఁదఁగూడ దాడి వెడలసాగెను. అంత నితనియభివృద్ధి నడచివేయవలయు నని తురుష్కసామ్రాజ్యపు అధికారు లొకసేన నంపఁగా, నది వచ్చి తూర్పున నున్నహాసాప్రాంతమును ముట్టడించి లోబఱచుచుకొనెను; కాని మూఁడుసంవత్సరములు కడచినవెనుక వహాబీలు పియాముసల్తానుల పవిత్రస్థానమును కర్బాలాను నాశనముచేసి యామఱుసటిసంవత్సరము మక్కాను ముట్టడించుటచేత తురుష్కలు హాసాను వదలవలసినవారైరి. ఈమక్కా, కర్బాలాయుద్ధములందు వహాబీలు ముసల్తానులగోరీలు మున్నగువానిని ధ్వంసముచేసి విలువగల యవశేషములను దోచికొనిపోయిరి. కర్బాలానగరమును ధ్వంసముచేసి యపవిత్రపఱచినందులకై పగ దీర్చుకొన పియాధర్తావలంబి యొకఁడు అబ్దుల్ అజీజ్ ఇబ్న్ సాదును ౧౮౦౨-వ సంవత్సరమున దరియాయందలి మసీదులో హత్యగావించెను. వెంటనే యతనికుమారుఁడు సాదు రాజ్యభారమును వహించెను. ఇతఁడనేక యుద్ధరంగములందు అదివఱకే ప్రసిద్ధికెక్కియుండెను. ౧౮౦౪ లో నితఁడు మదీనానగరమును వశముగావించికొని యచట రాజ్యాభిషేకమును సైతము చేయించుకొనెను. అనంతరము యమక్, ఉమ్మాక్ ప్రాంతములును ఇతనివశ మయ్యెను. ఈ ప్రకార మిచట వహాబీ రాజ్యము ప్రవర్ధమాన మగుచుండ అట్టోమన్ సామ్రాజ్యమువారికిమిగుల భయముకలిగెను. అందువలనఁ దమయధీనుఁ డైయున్న ఈజిప్టు గవర్నర్ జనరలుగ మహమ్మద్ అలీని వహాబీలపై దండెత్తుమని తురుష్కదొరతనము వారు నియోగించిరి. మహమ్మదలీ స్వయముగయుద్ధమున కేగక అతఁడు టన్నూక్ అను తనకుమారుని నందుల కాజ్ఞాపించెను. ౧౮౧౧-వ సంవత్సరమున సాదు బాగ్దాద్ పట్టణమునకుఁబోయియుండ టన్నూక్ నేనాయుతముగ వచ్చి హెజాజునందు విడిసెను. ఈసంగతి తెలిసినతోడనే సాదుపడమటికి మరలి వచ్చి టన్నూనును అచటనుండి పాఱదోలెను.

కాని ౧౮౧౨-వ సంవత్సరమున మక్కామదీనాలను మరల తురుష్కలే గలిచికొనిరి. పిదప ౧౮౧౩ నందు మరల యుద్ధమారంభముగాఁగా తండ్రికొడుకు లిరువురు నేతెంచిరి. వీరిద్దఱకును పరాజయమే కలిగెను. ౧౮౧౪ నందు సాదు మరణించెను. ఇతని కుమారుఁడు సంధిచేసికొన నెంచెను కాని పాసఁగదయ్యెను. ౧౮౧౫ లో తుర్కీరాజప్రతినిధి రాస్ అనుస్థానమును జయించెను. అటుతరువాత నీరెండుకక్షలవారికిని సంధి కుదిరెను. ఈజిప్టు నులు అరేబియాను వదలి పోయిరి. వీరు పోయినపిదప సాదుకుమారుఁ డగు అబ్దుల్లా సంధినియ మముల సరిగఁ బాలింపకపోవుటచేత ౧౮౧౬-వ సంవత్సరమున మరలఁ బోరాటము లారంభమయ్యెను. ఈజిప్టు నులు లంచమిచ్చి రెండుజాతుల అరబ్బులను దమపక్షము గావించుకొనిరి. వారి సాహాయ్యమున వీరు వియనామకస్థానమున అబ్దుల్లాను ఓడించి అల్ నెజ్దుదేశమునఁ బ్రవేశించి రాస్ పట్టణమును ముట్టడించిరి కాని యది స్వాధీనము కాఁదయ్యెను. మహమ్మదలీయొక్క స్వీకృతపుత్రుఁడగు ఇబ్రహీం ఈ పర్యాయము నేనానాయకుఁడుగ నుండెను. ఇతఁడు రాస్ నగరపు ఆక్రమణమును వీడి ఫిరంగుల తోడ్పాటున అనైజాను వశపఱచికొని పిదప బురైదాను జయించెను. అనంతరము మఱికొన్నితెగల లోబఱచికొని వారిసాయముతో ఈజిప్టు నులు మక్రా, హురైముల, దరియా లను ప్రదేశముల నాశన మొనరించి యబ్దుల్లాను కైదీగఁ బట్టుకొని కడఁచముగ నతనిని వధించిరి. ఈజిప్టునేన లన్నియు అల్ నెజ్దునందు నిలువ, వహాబీ రాజ్యము ఛిన్నఛిన్న మైపోయెను.

క్రీ. శ. ౧౮౨౪ లో అబ్దుల్లాకుమారుఁ డగు తుర్కీ కొంత సేనను సమకూర్చుకొని రియాధ్ నగరము రాజధానిగ మరల వహాబీ రాజ్యమును స్థాపించెను. ఇతఁడు పైకి ఈజిప్టువొరతనమును స్వీకరించి దానికిఁ గొంత కప్పముగూడఁ గట్టుచుండెను. ఇట్లు పదిసంవత్సరముల పర్యంతము మెలకువతోడ వర్తించుచు స్వస్థితిని బలపఱచుకొనుచుండెను. కాని ఇతఁడీప్రయత్నములం దుండఁగనే యొక సంబంధి చేత నిహతుఁ డయ్యెను. అంత నితనికుమారుఁడు ఫయిజుల్ ౧౮౩౬ లో రియాధ్ సింహాసన మెక్కిను. ఇతఁడీజిప్టునకు కప్పము గట్టుట మానినందున ఆదేశపుసేనలు మరల అరేబియాయందు ప్రవేశించి యితనిని బంధించి స్వదేశమునకుఁ గొనిపోయినవి ఫయిజుల్ స్థానమున నతని దూరబంధువగు ఖాలిద్ అనునతఁడమీ రయ్యెను. ఇంతలో సిరియాదేశమువిషయమై ఈజిప్టు, తుర్కీదేశములకు యుద్ధము కలుగ, మహమ్మదలీ, ఇబ్రహీములకుఁ దోడ్పడుట కరేబియాయందలి ఈజిప్టుకాసేన లన్నియు నచ్చోటు విడిచిపోవలసినవచ్చెను. అదే తరుణమున, ననఁగా ౧౮౪౨-వ సంవత్సరమున ఫయిజుల్ కారాగారమున నుండి తప్పించుకొని స్వదేశమునకు రాఁగా జను లందఱు నతనినే తమకు పాలకునిగ నెన్నుకొనిరి. సిరియాయందు యుద్ధ మెక్కుడుగాఁగా, నశే బియాయందు మిగిలియుండిన ఈజిప్టుకాసేనలు కూడ వెడలిపోయెను. అంత ఫయిజుల్ సంపూర్ణస్వతంత్రుఁ డయ్యెను. యమక్, హెజాజ్ ఉమ్మాక్ ప్రాంతములు తప్ప పూర్వ మితని పూర్వుల యధీనము

దున్నదేశము చాలవఱకు మరల నితని యధికారము క్రిందికి వచ్చెను. పై మాఁడు ప్రాంతములును బ్రిటిష్ వారి నిరీక్షణమందే యుండిపోయెను. పిదప ఫెయిజుల్ నెమ్మదిగ తనస్థితిని బలపఱచుకొనుటయందే మగ్గుఁ డైయుండెను. ఇతని కిద్దఱు కుమారులు. వారియందును భేదభావము గనిపింపకుండులాగున నితఁడు జాగరూకుఁ డైయుండెను.

అబ్దుల్లా ఇబ్న్ రషీద్ అను నతఁడు మహ్మదుప్రముఖులలో నొకఁడు. ఫైజుల్ యొక్కతండ్రి వధింపఁబడె నని యిదివఱకే వ్రాయఁబడినది. పితృహాతుకుని జంపి స్వరాజ్యమును రాబట్టుకొనవలయునని ఫైజుల్ కావించినప్రయత్నమున కీమహ్మద్ ప్రముఖుఁడు మంచి సాయము సలిపియుండెను. అందులకు కృతజ్ఞతానూచకముగ ఫెయిజుల్ హాయిల్ పట్టణప్రాంతమును రషీదున కిచ్చి యతనిని ప్రభువును గావించెను. అనంతరము ఫెయిజుల్ ఈజిప్టునకు కైదీగఁ బట్టుకొని పోఁబడినప్పటికిని రషీదుమాత్రము స్వదేశమున మిగుల జాగరూకుఁడై బదువీల నందఱును ప్రేమానురాగములతోఁ బాలించుచు రాజ్యము నభివృద్ధి నొందించెను. ఫెయిజుల్ కారాగారముననుండి తప్పించుకొని వచ్చునప్పటికి రషీదు జబల్ మహ్మదులోని చాలభాగమును వశపఱచుకొని రాజ్యమును మంచి కృతవర్తతో పాలించుచుండెను.

క్రీ. శ. ౧౮౪౩ నందు రషీదు మరణించెను. అంత నితని కుమారుఁడు తలాల్ ఖై బరు టెయిచాలవఱకును దనరాజ్యమును విస్తృతము గావించుకొనెను. ౧౮౬౮ లో నితఁ డాత్మహత్య చేసికొనెను. ఇంతవఱకు వహీబ్, మహ్మద్ రాజ్యములు రెండును మైత్రి కలిగియే యుండెను. తలాల్ మృతినొందినపిదప నతనిసోదరులు, జామాతలు మొదలగువారిచేతులలోనుండి ప్రసరించుచు తుద కీరాజ్యము మహ్మద్ అనునతనిచేతులందుఁ బడెను. ఇతఁడు రాజ్యమునకు హక్కుదారగు నని తోచినవానినెల్లఁ జంపించి నిష్కంటకుఁడై సింహాసనమధిరోపించెను

అనంతర మితఁడు తనరాజ్యముయొక్క ఉత్తర, పశ్చిమ సీమలను సుస్థిరము సలుపుకొని ౧౮౭౨-న దక్షిణమునకు మరలెను. ఫెయిజుల్ యొక్క కుమారులలో పెద్దవాఁడగు అబ్దుల్లా ౫ సంవత్సరములు రాజ్య మొనరించినపిదప నతనితమ్ముడగు సాదుచే రాజ్యపదభ్రష్టుఁ డైపోయి మహ్మదుపాలకుని నాశ్రయించెను. మహ్మద్ సాదును బాటదోలి అబ్దుల్లాకు రాజ్యము నిప్పించెను కాని ౧౮౭౪-వ సంవత్సరమున మరల రాజ్యచ్యుతుఁడై యితఁడు హాయిల్ నగరమునకుఁ బరువెత్తి యచటనుండి బాగ్దాదున కేగి తురుష్కులసహాయము గోరెను. ఈ జిప్టుతో విరోధ మూనినకారణమున తుర్కీకి అరేబియామీదఁగల యధికారము పూర్తిగ నశించియుండెను. ఇప్పుడు మరల అబ్దుల్లాకారణమున నాదేశమునఁ బ్రవేశము గలుగఁజేసికొను నభిలాషతో తురుష్కు లాంగ్లేయులు వల దనుచుండినను వినక ౧౮౭౫-వ సంవత్సరమున హాసాను జయించి క్రొత్తగ నెజ్జీఇలా

కాను కల్పించి అబ్దుల్లాను దాని కధిపతిగఁ జేసిరి. ఈ నూతనప్రాంత సృష్టివలన అన్నదమ్ములకలహములు శాశ్వతము లయ్యెను. ఇదేసమయమున తురుష్కులు రషియనుయుద్ధములోఁ జేరుటవలన అటుపిమ్మట వారి కరేబియావిషయమున ప్రవేశము కలుగఁజేసికొనుటకు వీలు కలుగఁదయ్యెను. అట్టిసందర్భములందును బహరినును ముట్టడింపవలయునని కొందఱు తురుష్కు లేతేర ఇంగ్లీషువారు వారిని బెడరించి తఱుమఁగొట్టిరి. వహీబ్ సోదరుల వైరకారణమున అల్ నెజ్జీప్రాంత మంతఃకలహమున మునిగి తేలుచుండెను. ఆసమయమును గనిపట్టి హాయిల్ పాలకుఁడగు మహ్మద్ నెజ్జీను హరింప నుపాయములను బన్నుచుండెను.

క్రీ. శ. ౧౮౯౧-వ సంవత్సరమున ముల్లెదాయొద్ద నొకయుద్ధము జరగెను. అప్పుడు మహ్మద్ హార్బ్ జాతులు హాయిల్ పక్షమునను, ముల్లెర్, అత్తెబాతెగలు వహీబ్ పక్షమును గైకొనెను. జయము మహ్మద్ పాలకునకే కలిగెను. అది మొదలుకొని అటుసంతవ్వరముల పర్యంతము జోఫ్ వాడీ దువాసీరులమధ్యఁగల ప్రదేశము మహ్మద్ అధికారమున నేయుండెను. వహీబ్ వంశాధికారము నష్టప్రాయ మైపోయెను. చావఁగా మిగిలిన సాదువంశజులు కువైట్, బహరిక్ లోనగు పర్షియన్ సింధుశాఖాతటమున నున్న సంస్థానములం దెక్కడనో తలదాచుకొనిరి. మహ్మద్ ఇబ్న్ రషీద్ రాజ్యము స్థిరముగ నెలకొనె నని యందఱుకును నిశ్చిత మైపోయెను. కాని మహ్మద్ మరణానంతరము ౧౮౯౭-వ సంవత్సరమున ఇబ్న్ సాదువంశము మరల విజృంభింప మహ్మద్ కుటుంబము పేరు లేకుండఁ బోయెను. మహ్మద్ సంతాన హీనుఁ డగుటవలన నతనితమ్మునికొడు కగు అబ్దుల్ అజీజ్ రాజ్యము నకు వచ్చెను. మహ్మదునం దుండిన రాజ్యకార్యనిర్వహణ సామర్థ్య వితనియందు లేదయ్యెను. ఈతరుణమున కువైటునందు షేక్ ముబారక్ అను విఖ్యాతపురుషుఁ డొకఁ డుండెను. ఫెయిజుల్ కనిష్ఠ పుత్రుఁడగు అబ్దుల్ రహమాన్ యొక్క కుమారుఁడు. అబ్దుల్ అజీజ్ ఇబ్న్ సాదు ప్రవాసకాలమున నీ షేక్ ముబారక్ వద్ద నివసించి యుండెను. ఈమహాపురుషుని యధీనముననుండి సాదు పొందిన రాజనీతిశిక్షణమే అరేబియాయొక్క భావి భాగ్యాభాగ్యములకు హేతుభూత మయ్యెను.

క్రీ. శ. ౧౯౦౦-వ సంవత్సరమందే అబ్దుల్ రహమాన్ తన హక్కును స్థాపించుకొనఁగోరి ప్రయత్నము సలిపియుండెను కాని యది నెఱవేఱియుండలేదు. మఱుసటిసంవత్సరమున నతనికుమారుఁడగు సాదు అసలైన కార్యక్రమమునకు దిగెను. టర్కీవలన ప్రేరితమై హాయిల్ షేక్ ముబారక్ నకు విరుద్ధముగఁ బనిచేయఁగడఁగెను. ౧౯౦౧ లో ముబారక్ కు ఆక్రమించుటకై అహమద్ ఫైజీపాషా బసరాయందు సన్నాహముల సలుపసాగెను. ముబారక్ ఆంగ్లేయుల సాయము గోర వీరు తురుష్కు ప్రయత్నముల భంగము గావించిరి. ఇందులకు ప్రతిఫలముగా బ్రిటిషువారు కువైటుతీరమునంతట కొంత యధికారమును బొందిరి. తాము దప్ప నితరు లెవ్వరును పర్షియన్

సింధుకాఖాతీరమున నేప్రదేశమందును నెల వేర్పఱుచుకొనుటకు వీలు లేకుండఁ జేసికొనిరి. కువైటునందలి సమాచారము లిటులుండ ఇబ్న్ సౌద్ విశ్వాసపాత్రులగు కొందఱు అనుచరులను వెంటఁదీసికొని రాత్రి కాలమున రియాఢ్ నగరమునఁ బ్రవేశించి యచటి గవర్నరును దెగటార్చెను. ఇట్లు రాజధాని వశమైనతోడనే దక్షిణమును, ఉత్తరమందలి వాషా, సుదైర్ నామకస్థానములను లోబఱుచుకొనఁ బ్రయత్నించెను. సరిగ నిదేశమయమున ముబారక్ షేకు ఈరాక్ మంత్రఫీక్ సమాఖాషాలతోఁ గలిసి తూర్పుదిక్కుననుండి ఇబ్న్ రషీదును ముట్టడింప సాగెను. వీరి సాయము నొందియే ఇబ్న్ సౌద్ ౧౯౦౪ నందు రెండుపర్యాయములు షమ్మారునేనల నోడించి కాసింప్రాంతమును వశపఱుచుకొనఁగలిగెను.

పిదప మదీనా, బసరాలనుండి తోడ్పాటు రాఁగా కాసిం మరల రషీదులయధీనములోనికిఁ బోయెను. మరల నదేశసంవత్సరమున తురుష్క, షమ్మార్ సమిలితసేనతో సౌదునామకత్వమున వహాబీలకు ఘోరసంగ్రామము జరగెను. ఇందు సౌదునకు బలముగు గాయము తగిలెను. ఈయుద్ధమువలన పగిష్కార మేమియు లేలియుండలేదు. కాని తురుష్కులు మధ్య-అరేబియాను వదిలిపోవుటచేతను, కాసిం జిల్లా సౌదు అధికారమునందే యుండుటచేతను వహాబీలకే జయము కలిగె నని తలంపవచ్చును. ఈనిర్ణయము ౧౯౦౬-వ సంవత్సరమున రాధత్ అల్ ముహన్నానామకస్థానమున ఈరెండుకక్షులవారికిని జరగిన వేటొకయుద్ధమున స్పష్టమయ్యెను. ఇచట రషీద్ అపజయముతో పాటు ప్రాణములనైతము గోల్పోయెను. అది మొదలు షమ్మార్ నేనలు వహాబీలయిలాకాపై నెప్పుడును దండెత్తి వచ్చియుండలేదు.

రషీద్ మరణానంతరము రెండుమూఁడు సంవత్సరములవఱకును షమ్మారునం దొకవిధముగు అరాజకమే యుండెను. ఉబైద్ వంశీయులనేకు లిచటిసింహాసనమునకై తగవులాడిరి. తుదకు అజీజ్ పుత్రుడైన సౌద్ అనునతనికి జయము కలుగ నతఁడు ౧౯౨౦-వఱకును గొంత స్తిమితముగ రాజ్యమేలెను కాని యాసంవత్సరమున నతఁడును నిహతుఁడయ్యెను. ౧౯౨౧ లో వహాబీసేత యగు ఇబ్న్ సౌద్ హాయిల్ నగరమును దనవశముచేసికొని రషీద్ వంశమున జీవించియున్నవారి నందఱును దనరాజధాని యగు రియాఢ్ నగరమునకుఁ బంపివైచెను. ఇంచుమించుగ ౮౭ సంవత్సరములు స్వతంత్రముగ నుండిన షమ్మార్ రాజ్య మంతటనుండియు ఎహాబీరాజ్యమం దొకభాగమై నేటివఱకు నటులే యున్నది. రాధత్ అల్ ముహన్నాయుద్ధఁ గలిగినజయమువలన ఇబ్న్ సౌద్ నెజ్జ్ ప్రాంతమున సంపూర్ణస్వాతంత్ర్యమును బొంది నిరాటంకముగఁ దనస్థితిని దృఢపఱుచుకొనసాగెను.

ఒకచోట నిల్లు వాకిలి యనునది లేక నిరంతరము దేశాటన మొనరించుచుండు బదువీల నందఱ నొక నూతనసిద్ధాంతమునకుఁ గట్టువడఁజేసి వారి తోడ్పాటున మహాకార్యములఁ జేయవలయునని షహాబ్ సౌదులు ప్రయత్నము చేయఁగడఁగిన ఆరంభకాలమందు వారి

చర్యల నన్నింటిని జూచి లోకులు భవిష్యత్తునుగూర్చి యాశాసహితులు క్షారెరి. కాని ఇప్పుడు వారికార్యములను స్తుతింపనివారు లేరు. ఒకచోట నిలుకడలేక, అందువలన నైకమత్యము లేక దేశమందంతట సంచరించుచుండు తెగల నన్నింటి నాయాప్రాంతములందు నిలుచునట్లును, అందులకు సదుపాయములను జేసి యనంతరము వారి నందఱ నొకకార్యమునిమిత్తము సంసిద్ధులఁ జేసి తన్మూలమున అరేబియామందు స్వాతంత్ర్యము నెలకొల్పటయే వహాబ్ యొక్కయు, నతని యనుయాయి యగు సౌదుయొక్కయు ప్రధానోద్దేశములై యుండెను. వీ రీకార్యములందు కృతకృత్యులగుటంజేసియే నేడు అరేబియామందు పోయినవి పోఁగా మిగిలిన రాష్ట్రము లన్నియు నేకీభవించి స్వాతంత్ర్యము ననుభవించుచున్నవి. ఇదియే వహాబీ ఉద్యమమునకు ఫలము.

ఇబ్న్ సౌద్ తన ప్రభుత్వమును స్థిరపఱుచుకొను ప్రయత్నములం దుండ తురుష్కులు నెఱుసు హరింపవలెనని ముంగు కువైట్ ప్రాంతముపై నడవ ప్రయత్నించుచుండిరి. నీనిని గనిపట్టి ఇబ్న్ సౌద్ ౧౯౧౪-వ సంవత్సరమున నాకస్తికముగ హాసామిఁది కేఁగి స్వల్ప సేనతో హుఫూఫ్ పట్టణమును రాత్రికాలమున ముట్టడించెను. అక్కడ నుండిన తురుష్కుసేన లితని నెదిరించుటకు మాటుగ ఇబ్రహీం పాషామనీదునం దారాత్రి యంతయు దాఁగియుండి మఱునాఁడితని శరణుచొచ్చెను. అంత నతఁ డా తురుష్కు సేనను నడపించుకొని పోయి కటిఫ్, ఉక్రైర్ నామకస్థలములందున్న మఱికొన్ని తురుష్కు సేనలతోఁ గలిపి వారి నందఱును శాంతముగ స్వదేశమున కేఁగుఁడని యజ్ఞాపించెను. ఇదేశమయమున తురుష్కులకు జర్తనీయుద్ధమందుఁ బ్రవేశింపవలసివచ్చుటచే అరబ్బుల సేమియుఁ జేయఁజాలరైరి. ఇందువలన వీరు హాసానే కాదు; అరేబియామందలి తమ ఇలాకాల నన్నింటిని పోఁగొట్టుకొనిరి.

జర్తనీయుద్ధ మారంభ మైనవెంటనే ఇబ్న్ సౌదును దమపక్షమున నుంచుకొను నభిప్రాయముతో బ్రిటిష్ వారు కెప్టెన్, డబ్లియు. హెచ్. వి. షేక్స్ పియరును అతనియొద్దకు రాయబారిగ సంపిరి. వెంటనే యతఁడు తుర్కీపక్షము వహించిన జబల్ షమ్మార్ మీఁద దండెత్త, ౧౯౧౫ లో జర్మబ్ వద్ద యుద్ధము జరగెను. దీనివలన నిశ్చితమగు విజయ మెవ్వరికిని గలుగలేదు. మీఁదుమిక్కిలి షేక్స్ పియర్ మరణించెను. అంత నాంగ్లేయులు పరస్పరస్నేహభావము కలిగియుండులాగున సౌదుతోమాత్రము సంధి కుదుర్చుకొని యుద్ధముననుండి విరమించిరి.

ఈకాలమందే మక్కాయందలి ధనాఘ్యుఁ డగు మరీఫ్ హుస్సేన్ ఇబ్న్ అలీ యనునతఁడు తురుష్కుల నిరాకరించి అరేబియాకుఁ దానే రాజు నని ప్రకటించుకొనెను. ఇబ్న్ సౌదున కీద్వైతాధిపత్యము గిట్టదు. అందుచే హుస్సేన్ మీఁద దండెత్తఁ దలచియు చాలకాలమువఱకు నాంగ్లేయుల మాధ్యస్థ్యమువలన నాగియుండెను. ౧౯౧౭-వ సంవత్సరమున హెబాజ్, నెజ్జ్ సరిహద్దులందు ఖుత్త

ప్రదేశమువిషయమై మరీఫ్, సాదులకు తగవులుపట్టిలెను. ఖుర్తనులు మరీఫ్ ప్రభుత్వము నంగీకరింపక సాదునెడల పక్షపాతము కలిగి యుండిరి. ఖుర్తకు వీరుఁ దొక్కఁడు తన యిలాకాజముల నందఱు నేకీ భవింపఁజేసి మూఁడుపర్యాయములు హెజాజ్ నేనల నోడించి పాఱఁ దోలెను. వహాబీలసాహాయ్య ముండుటచేత సేవారిట్లు గావింపఁగలిగి రని మరీఫ్, ఆంగ్లేయులతో మొఱలిడెను. బ్రిటిష్ వారు సాదుకు బెద రించి, యట్టిషనినుండి దూరముగ నుండు బోధించిరి కాని నిష్ఫల మయ్యెను. ౧౮౧౮-వ సంవత్సరానంతయు హుస్సేన్ కుమారుఁ డగు అబ్దుల్లా హెజాజ్ నేనతో వచ్చి ఖుర్త కనుబడిమొల దూరమున తురాబ యనుచోట విడిసియుండెను. వహాబీలు రాత్రికాలమున వారిం దాకి వారిసేనను నాశనముచేసి పాఱఁదోలిరి. అబ్దుల్లామాత్రము ప్రాణముల దక్కించుకొని పాటిపోయెను. సాదు తురాబాను తన రాజ్యమునఁ గలుగుతొని స్వగృహమునకు వెడలిపోయెను. ౧౮౨౦ లో ఇభనామక రాజధానిసట్టణముతోపాటు అసీరుదేశము సాదురాజ్యమునందుఁ గలదెను. ఆ మఱుసటిసంవత్సరము హెయిల్ విజయముతోపాటు ఖుర్త యెయిమాఇలాకాలు వహాబీలపా లయ్యెను.

క్రీ. శ. ౧౮౨౨ లో జాఫ్ నగరవిజయముతో అరేబియా మధ్యప్రదేశ మంతయు సాదువశ మయ్యెను. హెజాజునందు మరీఫు నేర్పఱచువిషయమున ౧౮౨౩-౧౮౨౪ లందు బ్రిటిష్ రాజ నీతిజ్ఞులు సాదుతోఁ గలిసి యాలోచించిరి కాని ఈ ప్రయత్నము సంపూర్ణముగ విఫలమయ్యెను. అంత ౧౮౨౪ నందు వహాబీలు టెయిఫ్ నగరమును ముట్టడించి హెజాజు నాక్రమింపఁదలపెట్టిరి. దానితోపాటు మక్కా, మదీనా, జిడ్డానగరములనుపైతము జయించి ౧౮౨౬ లో సాదు తన్ను అరేబియాపాలకునిగ ఘోషణముచేసి కొనెను. జిడ్డా నితఁడు ముట్టడించియున్నతరుణమందే సర్ గిల్ బర్ట్ క్లేటక్ అను బ్రిటిష్ రాయబారి సాదును వాడిఫాతిమాయందుఁ గలిసి కొని బహరిక్, హద్దాల సంధులవిషయమున పరిష్కారములఁ గావించి కొనెను. వీనివలన అల్ నెజ్ద్, జార్జ్ ప్రాంతముల సరిహద్దులు నియమితము లయ్యెను. వెండియు నదేసమయమున నెజ్ద్, ఈరాక్ సరిహద్దులవిషయమునఁగూడ పరిష్కారములు జరగెను. హెజాజు మీఁదపైతము సంపూర్ణాధికారము లభించినప్పటి క్లేటను మఱియొక పర్యాయము సాదును గలిసికొని యప్పటివఱకును ఘటిల్లియుండిన సంఘటనన్నిటిని ప్రవర్ణిమర్మపూర్వకముగ నిర్ణీతములఁ గావించు తొనియత్తనిని అరేబియాపాలకునిగ స్వీకరించి వచ్చెను.

అరేమాయిక్ — ఒకభావ. ఏసుక్రీస్తు మాతృభావ యుద్దియే. బహుశః ఇది బాబిలోనియాదేశమునఁ బ్రచారములో నుండ వలెను. ప్రస్తుతమున దీనికి సంబంధించిన వాఙ్మయ మేమియు లభించుటలేదు. దైవియజోమాత్రముగ అరేమాయిక్ భావబోని పద మును తొమ్మిదివారమున

అరైల్ — సంయుక్తప్రాంతములలో అలహాబాదుకోటకు సరిగా నెదుట యమునా గంగా సంగమస్థలమున, యమునానది కుడి గట్టుననున్న ప్రాచీన గ్రామము. ఇచ్చటఁ గడుపురాతనములైన వేణీ మాధవ, సోమేశ్వరనాథదేవాలయము లున్నవి. అక్కరుచక్రవర్తి కట్టించిన మట్టికోట యొకటి కలదు. గంగాయమునల సంగమస్థాన మున నుడుటచే యాత్రికు లనేకు లిచటికి వచ్చుచుండురు.

అరోర్ — సింధుదేశమందలి సుకూర్ జిల్లాలోని యొక జీర్ణగ్రామము. ఇది పూర్వము సింధుదేశమునందు రాజ్యము చేసిన హిందూరాజులకు రాజధానిగ నుండె ననియెదరు. దానిని మహమ్మ దీయులు క్రీ. శ. ౭౧౨ లో స్వాధీనపఱచుకొనిరి. పూర్వ మీపట్టణమునొద్దనుండి సింధునది పాటుచుండెను. ౯౬౨-వ. సంవత్సరము ప్రాంతమున గొప్పభూకంపము కలిగి నదీప్రవాహము మాటిపోయినది.

అరోరా పోలారిస్ (ధ్రువ జ్యోతి) — దక్షిణోత్తర ధ్రువములందు షీతిజము(Horizon)న కిండుక యెగువగఁ బ్రకటమున దేదీప్యమానమైన ప్రాకృతిక దృశ్యము. ఉత్తరధ్రువ మందలి దృశ్యమునకు అరోరా బారియూలిస్ (Aurora Borealis) అనియు, దక్షిణధ్రువమునందలి దృశ్యమునకు అరోరా ఆస్ట్రాలిస్ (Aurora Australis) అనియుఁ జేరులు. ఈ రెండింటికిని సామాన్యముగ నామము అరోరా పోలారిస్; ఇది కేవలము ఒక్క రూప ముతోఁగాక అనేకరూపములతోఁ బ్రకటన మగుచుండును. అందుఁ గొన్నిరూపములు చూచుట కత్యంతమనోహరము లై యుండును.

వీనియందుఁ గలుగు నానావిధరూపముల ననేకు లనేకరీతుల వర్ణించియుండినను సర్వసప్తతముగ స్వీకరింపఁబడినవి చాల తక్కువ. ధనుస్సులు, దళములు, కిరణములు, యవనికలు, ఛాయామండలములు, శకలములు, పరివ్యాప్తపుంజములు నని వీనియందుఁ గన్పించు రూప ములఁ గొన్నింటిని నిరూపింపవచ్చును. షీతిజము(Horizon)మీఁద నిండుకయెత్తున మసకమసకగఁ గన్పించుస్థానముననుండి ప్రకాశరేఖ లూర్ధ్వాభిముఖముగ బయలువెడలిపోయి ఆకాశమధ్యముననుండి విప్పిన ఛత్రమువలెనో లేక తిరుగ వంచిన విల్లంబువలెనో షీతిజముమీఁదికి వ్రాలియుండును. ఈజ్యోతిర్ధనుస్సుయొక్క రెండుచివరలును షీతిజ మువఱకుఁ దగిలియో లేక మధ్యభాగమందే యంతరించియోయుండును. తలక్రిందుగ వంచిన ధనుస్సులవలెనో గలిగియుండుటచేఁ వీనికి ధనుస్సు అని పేరు. ఇంట్టి కిరణసమూహము లన్నియు, జాబ్బుల మానములై పరిధ్రుంబుచుండును. గాని నిలుకడగ నొక్కటైన నుండదు. మఱియును, క్లేటసమయమున ననేకధనుస్సులు ప్రకటము లగుటయుఁ గలదు. ఈ ధనురాకారజ్యోతియొక్క నతోదర (Comet) భాగము మిగులస్పృటముగ నుండును. దానినంటుకొని యుండు ప్రదేశము దట్టమైన నలుపు గలిగి గాఢాంధకారబంధుర మైయున్నట్లు గన్పించును. ఈభాగముగూడ పరిత్రకారిత ప్రస రింపఁగలదు. ఈవిధమున వస్తుతః వీనియందేమియు కాప్రజ్ఞ

లింతవఱకు నిశ్చయించియుండలేదు. కొన్ని ధ్రువజ్యోతులు దళాకారముల నొప్పి వంకరటింకరగ నడచు సర్పాకృతి గలిగియుండును. ఈ ధనురాకార, దళాకారజ్యోతుల కాధారభూతము లైనవి కిరణములు. ఇవి పరస్పరము కలసియుండుటయు, విరళములుగ నుండుటయు గలదు. వెండియు నివి నిట్టనిలువుగ సమానాంతరములు గలిగియుండును. మఱికొన్ని వేళల నీకిరణము లన్నియు నేదోయొక కేంద్రమునకే అభిముఖము లైపోవుటయు గలదు. ఒక్కొక్క సమయమున నివి అనేకతాళవృత్తములుగ బరివర్తితము లగుచుండును. వేటొండు తటి వీని పరిమాణములందు మార్పులు గలుగ నాకస్తికముగ క్షితిజము వైపునకు వచ్చుచున్నటులును, ఆకాశమున కెగురుచుండినటులును గోచర మగును. ఈ కారణమునఁ బాశ్చాత్యులు వీని కానందన ర్తకు (Merry dancers) లను నామకరణము గావించిరి.

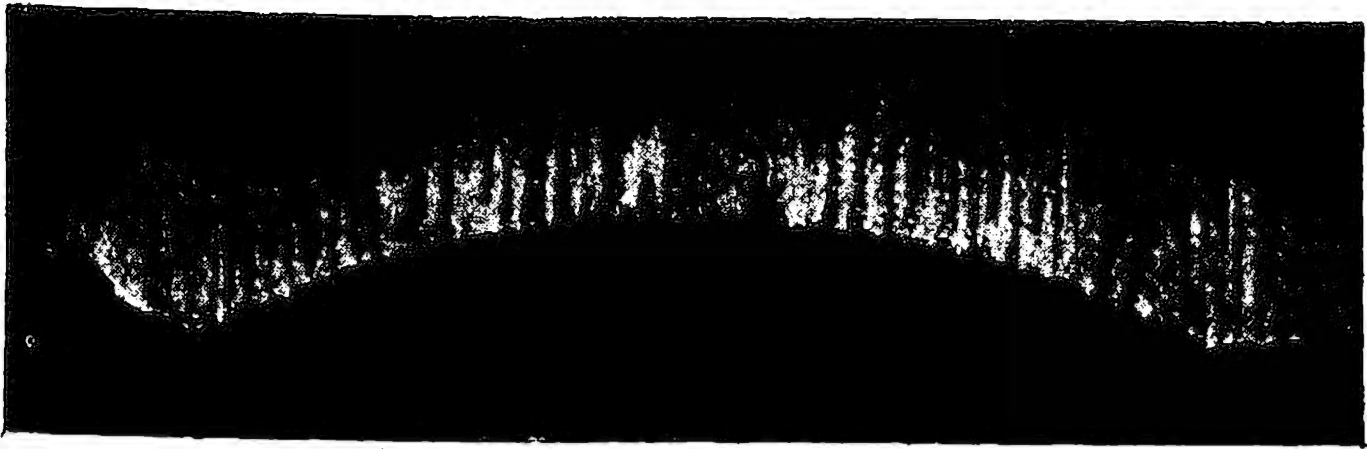
కొన్ని ధ్రువజ్యోతులు వ్రేలాడగట్టిన తెరలవలె గన్పించును. ఇట్టివి సాధారణముగ నుత్తరధ్రువమునందే కనుపడుచుండును గాని వేటొకచోటఁ గానరావు. ఈ జ్యోతు లత్యంత కర్షణీయములు. ఉపరిభాగమందలి కిరణము లిండుక విరళములుగ నుండినను దిగువకు రానురాను దట్టములై ఏకీభావముచు బొంది, యడుగున కుచ్చులు కుచ్చులుగ నేర్పడి వ్రేలాడుచుండు యవనికవలె మిగుల మనోహరములై కన్పడుచుండును. అధోభాగమునందు శోణవర్ణమును, ఊర్ధ్వమునందాకుపచ్చనిరంగును, మధ్య నీరెండింటిని గలుపు పసుపుపచ్చనిరంగును గల ఈయవనికాకార ధ్రువజ్యోతి అనుపమానసౌందర్యమున నొప్పియుండును. తెరయందుఁగలుగు నానావిధములగు మడతలును వీని యందు గోచరము లగుచుండును. ఒక్కొక్కప్పు డిందలికిరణములు తిన్నగ సూర్యమున కేగి యచటఁ బ్రకాశవంత మగు నొకతేరేఖగఁ బరిణమించుచుండును. ఛాయామండలముయొక్క రూపమున దృగ్గోచర మగుజ్యోతులు గొన్ని కలవు. సంపూర్ణముగ వికాసమును బొంది దేదీప్యమానమగు నీఛాయామండలాకార ధ్రువకాంతి తక్కినరూపము లన్నింటికంటె నధికరమణీయమై కన్పించును. మధ్యభాగమున నలుపును దానికి నలుప్రక్కలను కిరీటాకారముగల కాంతిమండలమును విరాజమాన మగుచుండ నిది యెంతయు దర్శనీయ మైయుండును. ఇందలికాంతికిరణములు పరస్పరము గలసియో లేక లేకమాత్రము వేటువేటుగనో ఉండవచ్చును. కొన్ని సమయములందు ధ్రువజ్యోతి ఏకదేశమునఁగాక తునుకలుతునుకలుగ నాకస్మమునందంతట వ్యాపించియుండవచ్చును. అప్పు డివి సూర్యరశ్మిసంకృతము లగు మేఘఖండములవలె గన్పించును. ఇదియే శకలాకార ధ్రువజ్యోతి. వేటొండు సమయమున నాకాశ మంతయు తెల్లనివెలుగుతో నావరించికొని యున్నటు లుండును. ఇందుఁ గొన్నిచోట్ల తక్కువప్రకాశమును మఱికొన్నితావులం దెక్కువప్రకాశమును ఉండును. వీనియందు వివక్షిత మగు ఆకార మేదియు నుండక జ్యోతిఃప్రసారిత మైయుండును. ఇంతవఱకుంతు వివరించిన ఈవేర్వేలురూపము లీప్రాకృతిక

దృశ్యమందుఁ గన్పడు అనేక ప్రకారములగు నాకృతులను నిరూపించుట యందు లేకమాత్రమైనఁ వోడ్పడవచ్చును.

అక్షాంశ, రేఖాంశము (Latitudes & Longitudes) ల దూర సామీప్యములనుబట్టి ఈ ధ్రువజ్యోతిః ప్రాదుర్భావములందు హెచ్చుతగ్గులు కలుగుట అనుమానింపఁబడినది కాని ఇంకను నది నిశ్చితము కాలేదు. అధోభాగపు అక్షాంశము (Lower latitudes) లందీజ్యోతులు బొత్తిగఁ గన్పించవు. దక్షిణార్ధపుగోళమందలి ఉన్నతాక్షాంశములందు (Higher latitudes) జనులు నివాసము చేయఁదగిన భూభాగ మేదియు లేకుండుటచే నటనుండి యీజ్యోతులఁ బరీక్షింప వలను లేకపోయెను. ఉత్తరార్ధగోళమందలి అర్కిటిక్ ప్రాంతములలోఁగూడ నీ ధ్రువజ్యోతు లగపడనిప్రదేశము లనేకములు గలవు. కావుననే అక్షాంశ, రేఖాంశదూరసామీప్యముల ననుసరించి వీనియందు మార్పులు గలుగఁజేయు హేతువులను విమర్శింప వీలు లేకపోయెను. నిరక్షరేఖ (Equator) నుండి బయలుదేరి యుత్తరాభిముఖముగఁ బ్రయాణము సలుపుచో నెయినుదేశమునకుఁ జాల దక్షిణముగ పదిసంవత్సరములలో సగటున నొక ధ్రువజ్యోతి కన్పించు నని తెలియవచ్చును. ఫ్రాన్సుదేశపు ఉత్తరభాగమున నీసగటుసంఖ్య సంవత్సరమున కయిదువఱకును పెరుగును. అయిత్లాండుదేశమునకుత్తరముగాఁ బోయినసంవత్సరమునకు ముప్పదిపర్యాయములు ధ్రువజ్యోతి గన్పించును. షెట్లాండ్ ద్వీపములకుఁ గొంచె ముత్తరముగ సంవత్సరమునకు నూలుపర్యాయము లగపడును. షెట్లాండ్, అయిన్లాండ్ ద్వీపములమధ్య నివి అధికాధికముగఁ నొకానొకస్థానమునఁ గానవచ్చును. ఆస్థానమును దాటి యింకను ముందునకుఁ బోయిన నీప్రదర్శనములసంఖ్య మరలఁ దగ్గిపోవును. యురాసియా (Eurasia) యందు కంటె నమెరికాయం దీజ్యోతు లెక్కువ దక్షిణమువఱకును గన్పించుచుండును, అనఁగా కెనడాదేశమునకు దక్షిణముగను, సంయుక్తరాజ్యములలోని యక్షాంశములందును దృష్టిగోచరము లగు ధ్రువజ్యోతులు యూరపునందలి యజేయక్షాంశములందుఁ గన్పించవు.

ఈ ధ్రువసంబంధమైన లేజోరాశికిని విద్యుద్వికార ఘటనమునకును సన్నిహితసమానత గనుపడుటవలన నీ రెండింటికిని కారణములు గూడ సమానతనే కలిగియుండవచ్చును. విరళములగు వాయుతిరంగములగుండా విద్యుత్లేఖలు ప్రవహించునపు డొకవిధమగు దీప్తి ప్రవాహము జనించును. ధ్రువజ్యోతియందలి లక్షణము లీకృత్రిమ దీప్తిప్రవాహమం దుండుటచేత వాతావరణముయొక్క ఉపరిభాగములగుండా విద్యుత్ కణములు ప్రవహించుటవలననే. ఇట్టి శోభాయమానమగు ప్రాకృతికదృశ్యము సంభవించు నని యూహింపవచ్చును. కాని యీవిద్యుత్ కణములు వచ్చునది యెక్కడనుండి? సుమారు రెండువందలసంవత్సరములనుండి పాశ్చాత్యులు చేయుచు వచ్చిన యన్వేషణప్రయోగములవలన నేటి కీవిద్యుత్ కణములు సూర్యబింబముననుండి వెలువడి వచ్చుచుండునట్లు సిద్ధాంతికరింపఁబడినది; ఎందుచేతననఁగా సూర్యభ్రమణము ననుసరించి ఉన్నత, మధ్యమాక్షాంశము

అరోరా ఫోటోస్

పటము ౧. రేండురకముల ధ్రువజ్యోతిర్భాసములు

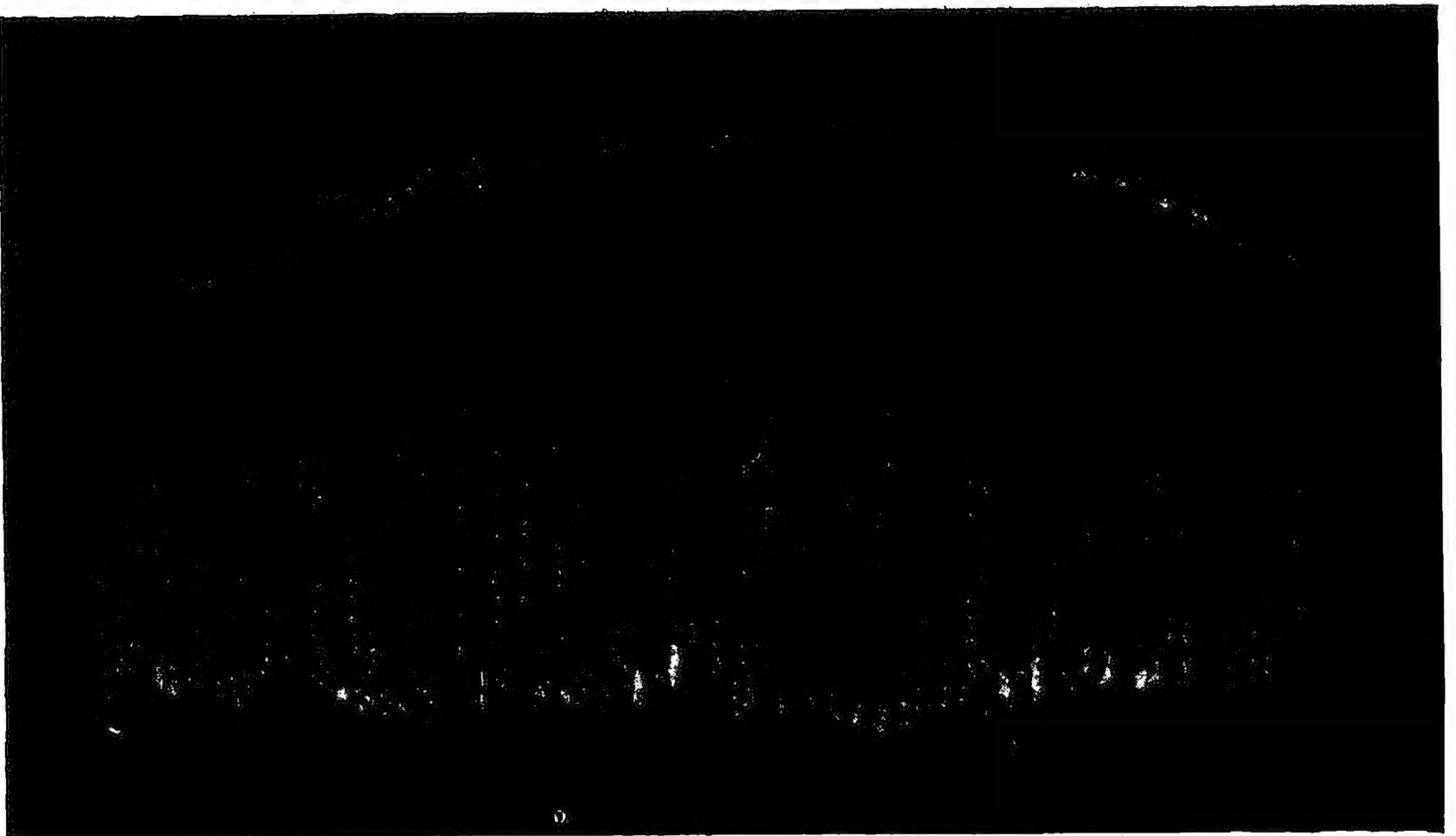

పటము ౨. రేండురకముల ధ్రువజ్యోతిరేకములు

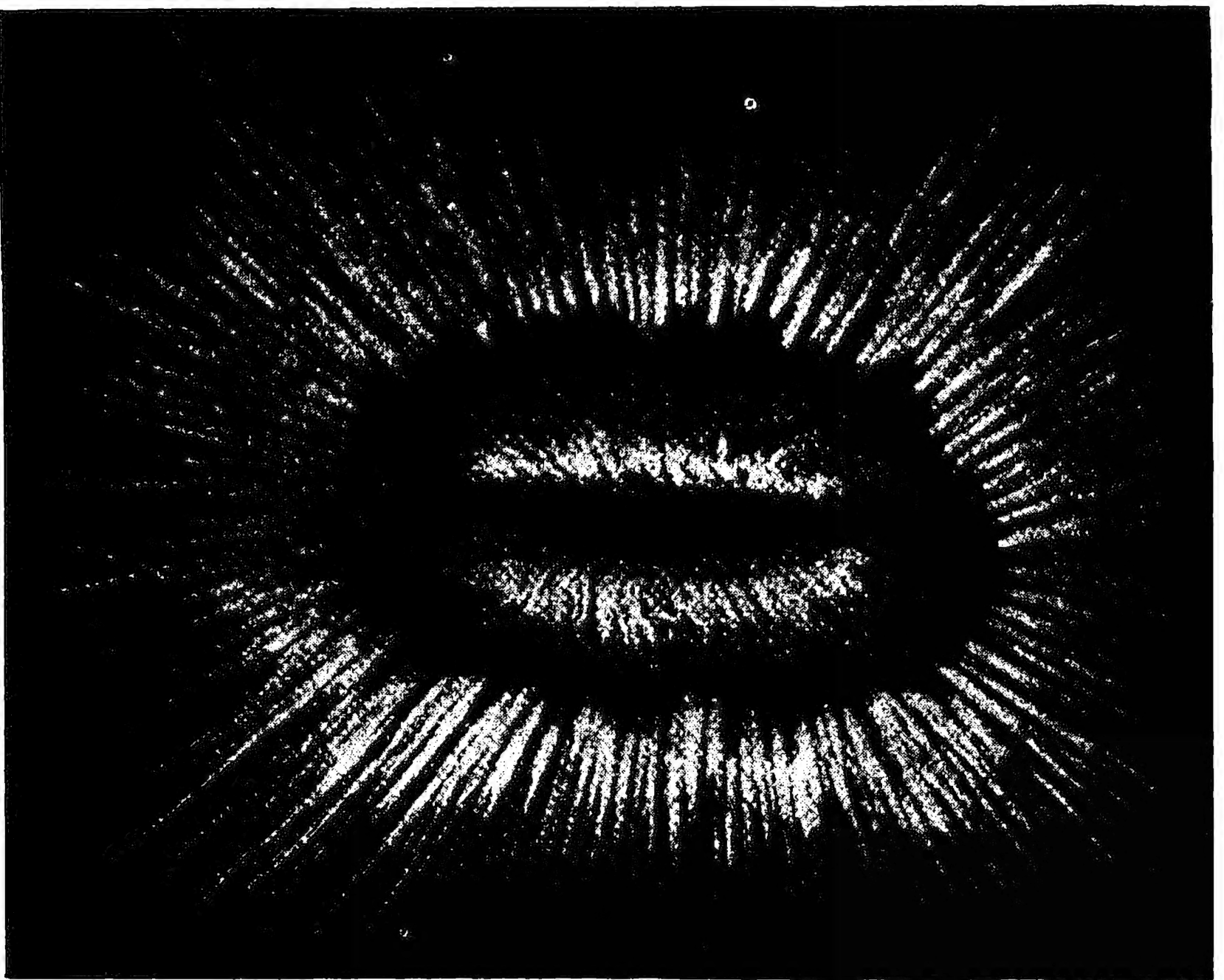
అ రో రా పో లారిన్

పటము కె. ధ్రువజ్యోతి దశములు

పటము రె. ధనుస్సక్రింద ధ్రువజ్యోతి యవనిక

పటము గె. ధ్రువజ్యోతి ఛాయామండలము

(Higher and mean latitudes) లందు గోచరము లగు ధ్రువ జ్యోతులలో వ్యత్యాసము గలుగుచువచ్చెను. సూర్యుడు క్షితిజము క్రిందికిఁ బోయినకొలది ధ్రువజ్యోతిప్రదర్శనము లెక్కువకాసాగెను. దినమందలి వెలుతురు కారణమున వీనియందు మార్పులు గలుగుచు వచ్చినవి. ధనుస్సులు, దశములు మున్నగునవి స్థిరాకార జ్యోతులు. రాత్రులం దివి కిరణ, శలాకాకారముల వానికంటె ముందుగఁ బ్రకట మగుచుండును.

క్రీ. శ. ౧౭౪౯ మొదలుకొని ౧౯౦౮ వఱకును గావింపఁ బడిన యన్వేషణములవలన సూర్యబింబముపై మచ్చ లెక్కుడుగ నుండుసంవత్సరమున నీప్రదర్శనము లెక్కువగఁ గలుగునట్లును మచ్చలు దక్కువైన తక్కువగలుగునట్లును గనిపట్టఁబడినది. సూర్యుని ఉచ్ఛ్రాయరేఖ (Meridian) కడ్డముగా విశిష్టమగు నొక మచ్చ ప్రసరించి పోవుకాలమునందును ఈ ప్రదర్శనములు గలుగునని యిటీవలి యన్వేషణములవలన స్థిరపడినది. మఱియు భూగ్రహమునకుఁ జెందిన సూర్యభ్రమణకాల మగు ౨౭ దినములతరువాత వచ్చిన ప్రదర్శనములవంటివే మరల వచ్చునట్లు దేలినది. ఈ మీఁద వచించిన హేతువు లన్నింటివలన ధ్రువజ్యోతి సూర్యప్రభావముననే ఉత్తేజిత మగునని నిశ్చయింపఁబడెను. సూర్యబింబముననుండి వెడలివచ్చు విద్యుత్ కణపుంజములు వాతావరణము యొక్క ఉపరిభాగమునఁ గొట్టు కొనుటచే నిట్టి ప్రదర్శనము లుత్పన్నము లగుచుండును. ఈ విద్యుత్ కణములు సూర్యుని విడనాడి వచ్చుచు భూగ్రహమును సమీపించు సమయమున ధ్రువప్రాంతమందలిచుంబకీయకేంద్రబలమున నాకృష్టము లై తిన్నగ ధ్రువమువై పునకుఁబోవునుగాని వేటొందు ప్రక్కకుఁబోవు.

ఈ ధ్రువజ్యోతులమీఁదను చంద్రకాంతిప్రభావమునైతము గలుగును కాని యది జ్యోతియొక్క బలాబలములమీఁద నాధారపడి యుండును. మేఘములమూలమునను నీజ్యోతులందు హెచ్చుతగ్గులు కలుగుచుండు నని కొన్ని ప్రదేశములందుఁ గావించిన యన్వేషణముల ద్వారా కనుఁగొనఁబడినది.

ధ్రువజ్యోతిఃప్రదర్శనకాలముందే చుంబకీయసూచి (Magnetic needle) సంచాలనములును గలుగుచుండును. మఱియు సుత్తరమునకు పడమరగా నుండుక్షితిజమందలి యొకస్థానముననుండి యుత్పన్నములగు కిరణములు గాని, మిణుఁగులుగా గాని చుంబకీయ ఉచ్చరేఖయందే పరుగిడుచుండుట తఱచుగఁ గానవచ్చెను. ఇందు వలన నీ ధ్రువజ్యోతికి చుంబకసంబంధ ముండుట నిశ్చయ మైనది. చుంబకీయము లగు తుపానుల (Magnetic Storms) తోడను నీ జ్యోతులకు సంబంధ ముండినట్లు ఈరెండు నొకటేపర్యాయము సంభవించుచుండుటవలన విదిత మయ్యెను. ఇదికాక సాధారణపు టెలిగ్రాఫ్ తీగలందలి విద్యుత్ ప్రవాహములకును, వీనికిని సంబంధ ముండు ననియుఁ గనుఁగొనఁబడెను.

ఈ ధ్రువజ్యోతులపొడువును చలినీకొనుటకై యనేక ప్రయోగములు కావించఁబడినవి. సమశీతోష్ణతాంశములందలిజ్యోతు లాకాశ

మధ్యభాగము (Zenith) న కంటకపోయినప్పటికిని మిగుల నెత్తు గలిగియుండును. ఉన్నతాంశములం దింతయెత్తు గలిగియుండవు. వీనిపరిమాణములు నిలుకడగ నుండక క్షణక్షణమునకును పరివర్తన ముందుచుండును.

ఆర్కిటిక్ సీమలం దివి ౩౬ మైళ్లు మొదలుకొని ౧౪౧ మైళ్లు యెత్తువఱకు నుండు నని నిశ్చయింపఁబడెను.

వెండియు నీ ధ్రువజ్యోతులకాంతి చుట్టుప్రక్కల నుండు ప్రకాశమునుబట్టి మాటుచుండును. దశములు, కిరణములును అధో భాగమున మిక్కిలి ప్రకాశవంతములై కన్పించును. ధనుస్సులు క్షితి జముదగ్గఱవలె శిఖరమున నంత ప్రకాశవంతముగఁ గన్పించవు. ఈ జ్యోతులసామాన్యవర్ణము తెలుపు. ఇందు తళతళ మెఱయు పసుపు పచ్చనిరంగుకూడ మిళిత మైయుండును. పరిసరములందలి ప్రకాశము మందముగ నుండినయెడల ధ్రువజ్యోతి వెండికాంతి గలిగియుండును. గాఢ మగు వర్ణము గలిగి క్షణక్షణము మాటుచుండినయెడల నధో భాగమున శోణవర్ణము గనిపించును. ఇట్టిపరిస్థితులందే శిశోభాగమున నాకుపచ్చనిరంగు వెల్వడును. ఇటు లీ ధ్రువజ్యోతికిరణము లత్యంత ప్రకాశమానము లయి తళతళలీనుచు నడుగున నెఱుపును, మూర్ధమున ఆకుపచ్చనివర్ణమును, ఈరెండింటిని మేళవించుచు మధ్యభాగమున పసుపు పచ్చనివర్ణము గలిగియుండును. కొన్ని వేళలందు ఊదారంగు కూడఁ గన్పించును. ఈ ధ్రువజ్యోతిఃప్రదర్శనకాలములం దొక ప్రకార మగు ధ్వనికూడ జనించుట కలదు. దీని ననేకు లనేకవిధముల వర్ణించిరి. పట్టుబట్టులు పరస్పరము రాచికొనినయెడల జనించు ధ్వనినిబోలి యుండు నని కొందఱును, మైనపువత్తిదీపముమీఁద గాలి తగులుటవలనఁ బుట్టుధ్వనినిబోలి యుండు నని మఱి కొందఱును వచించి యుండిరి.

సూర్యునిదక్షిణాయనకాలమున దీర్ఘరాత్రులు గలిగియుండు ఉత్తరమందలి యున్న తామ్రాంశముల నివసించువారి కొక మనోహర మగుకాంతిని బ్రసాదించుచు వారియుల్లాసమును బెంపొందఁజేయునవి ఈ ధ్రువజ్యోతిఃప్రకాశములే.

అరోరూట్ — ఇది అమెరికాదేశములో పైరగు ఒక చెట్టుయొక్క వేరు. ఈపదమునకు బాణపువేరు అని యర్థము. అమెరికాదేశస్థులు దీని పచ్చివేరురసమును బాణపు అలుగువలనఁ గలిగినగా యమున కుపయోగించుచుండినందువలన ఈ వేరునకు అరోరూట్ అను పేరు వచ్చినది. ఇది అరటికుటుంబములోఁ జేరినది. ఈవేరుననుండి వరిపిండివంటి యొకవిధమైన పిండిని ఇప్పుడు తయారుచేసి అమ్ముచున్నారు. మొట్టమొదట ఈయొక్క వేరువలననుండి చేయఁబడు పిండికే అరోరూట్ పిండి అని చెప్పఁబడుచువచ్చినను ఇప్పుడు తత్సంబంధమైన పిండు లన్నియు అరోరూట్ పిండులే యని బజారులో అమ్మక మగుచున్నవి. ఈ యరోరూట్ పిండిలో బంగాళాదుంపపిండి, వరిపిండి మొదలగునవి కల్పి చేయువచ్చును. ఈ పిండు లన్నియు రుచిని

బట్టియు, సులభముగ జీర్ణ మగుటనుబట్టియు ధరలలో వ్యత్యాసము గలిగియుండుటచే చాకరకములను విలువగలరకములలో కల్తీ చేయుచుందురు. అసలు అరోరూటుపిండిలోనే మరంటూ, టులేమా,

అరోరూట్

కర్కుమా, కెసావా, టక్కా, పోర్ట్లాండు మొదలగు రకములభేదములు, అవి యుత్పత్తియగు చెట్లనుబట్టి యేర్పడియున్నవి. నూత్న దర్శినిలో నీపాడి నుంచి, శోధించినయెడల కల్తీలు తెలియఁగలవు గాని సామాన్యశోధనవలన తెలియుట కష్టము.

మనదేశములోకూడ తాటితేగలు మొదలగు కొన్నివేరులనుండి యిట్టిపిండిని తయారుచేయుపద్ధతులు శోధింపఁదగియున్నవి.

అర్కశాస్త్రం — ౧. ఆమెరికాసంయుక్తరాజ్యములలో నొకటి. ఇది చాలభాగము పర్వతములతోను, అడవులతోను నిండి యుండును. శీతోష్ణస్థితులు సాధారణముగ నెప్పుడును అనుకూలముగ నుండవు. ప్రత్తి, మొక్కజొన్న యిందలి పంటలలో ముఖ్యమైనవి. ౧౭-వ శతాబ్దిలోనే ఫ్రెంచివారి ప్రదేశమునకు వలసవచ్చి యాక్రమించుకొనిరి. తరువాత కొంతకాలమున కమెరికాప్రభుత్వము దానిని కొని ౧౮౩౬-వ సంవత్సరమున సంయుక్తరాజ్యములలో జేర్చుకొనెను. అర్కశాస్త్రం వైశాల్యము ౫౩,౩౩౫ చదరపుమైళ్లు. జనసంఖ్య ౧౭,౫౦,౯౯౫.

౨. ఆమెరికాలోని మిసిసిప్పీనది యొక్క పెద్ద-ఉపనదులలో నది యొకటి. దీనిపొడుగు ౨,౧౭౦ మైళ్లు. దీనినిబట్టియే పైరాజ్యమునకు అర్కశాస్త్రం అనుపేరు కలిగినది.

అర్కపర్వతం — కశ్యపునకు మునియను భార్య యందుఁ బుట్టిన దేవగంధర్వులలో నొకఁడు. ఈతనికి తృణకుండను నామాంతరము గలదు.

అర్కయూగ — సంపూర్ణ - షాడవరాగము. ౨౭-వ మేళకర్త యగు సరసాంగిరాగజన్యము. ఆరోహణము - సరిగ మ ప ధ ని స; అవరోహణము — స ధ ప మ గ రి స యని సంచారము కలది.

అర్కల్ గూడ్ — మైసూరుసంస్థానము, హన్ జిల్లా లోని యొకతాలూకా. వైశాల్యము ౨౬౧ చదరపుమైళ్లు. జనసంఖ్య ౭౬,౭౭౫. ఇందు మూడు పట్టణములును, ౩౦౦ల గ్రామములును గలవు. సిస్తు ౧,౨౫,౦౦౦ రూపాయలు. ఈతాలూకాకు త్తరపు సరిహద్దునందు హేమావతీనది కలదు. దక్షిణపుభాగముననుండి కావేరీనది ప్రవహించును. ఇట్లు నీటియాధార మెక్కువ యుండుటచే నిచ్చటి భూములలో వరిపంట యెక్కువగను, నిశ్చయముగను పండును. పెద్ద చెఱువులక్రింద వరి కోసినతోడనే ఉల్లిగడ్డలు నాటుదురు. దక్షిణ భాగమునందు కొబ్బరితోటలు, పోకతోటలును విశేషముగ కలవు. ఇచ్చటిపోకలు శ్రేష్ఠమైనవి కావు.

అర్కావతి — కావేరీనదిలోఁ గలయు నుపనది. ఇది మైసూరుసంస్థానములో నున్నది. దీనిపొడువు. ౧౨౦ మైళ్లు నందిదుర్గములోఁ బుట్టి బెంగళూరుజిల్లాలో ఉత్తరముననుండి దక్షిణమువైపు ప్రవహించును. కుముద్వతి, వృషభావతి అను ఉపనదు లిందుఁ గల యును. ఉత్తరమువైపున దీనివలన పెద్దపెద్దచెఱువులు నిండును. బెంగళూరునకు నీరిచ్చేడిపెసరఘట్ట అనుచెఱువునకు నిదియే యాధారము.

అర్కిటాన్ (క్రి. పూ. ౪౦౦) — టెరెంటంవాడు. గ్రీకునేనాని. గణితశాస్త్రవేత్త. ప్లేటోకు స్నేహితుడు. భూమితిని (Geometry) మొదట యంత్రశాస్త్రమునకై ఉపయోగించిన వాడు.

అర్కిలోకన్ — క్రి. పూ. ౭ - వ శతాబ్దివాడు, గ్రీకుకవి.

అర్కుడు — ౧. మూర్ఖునకు పేరు.

౨. (చం. వం.) నీలవంశజుఁ డగు పురుజరాజపుత్రుడు. భద్రాశ్వుఁ డితనిపుత్రుడు.

౩. రామనేనలోని యొకవానరుడు.

అర్కక — ప్రాన్సులోని యొకగ్రామము. ఆరోగ్యముకొఱకై యిక్కడకు రోగులు వచ్చుచుండెదరు.

అర్కేడియా — గ్రీసురాజ్యమందలి మోరియా ప్రాంతమున నొకప్రదేశము. దీనివైశాల్యము ౨,౦౨౪ చదరపుమైళ్లు. జనసంఖ్య ౧,౬౨,౩౨౪.

అర్థవద — గంజాంజిల్లా బరహంపురముతాలూకాయందలి గ్రామము. ఇచ్చటి జనసంఖ్య ౪౩౧ (౧౯౩౧).

అర్థపూర్ — గంజాంజిల్లా గుంనూరు తాలూకాలోని గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౬౭౦ (౧౯౩౧).

అర్థాపురో — గంజాంజిల్లా కొడలతాలూకాలోని జమీన్ దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౬౩౫ (౧౯౩౧).

అర్థాపొల్లి — గంజాంజిల్లా గుంనూరుతాలూకాయందలి ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౩౦౮ (౧౯౩౧).

అర్థలము — ఇది దేవీసంబంధముగ నొకస్తోత్రము. దేవీ మాహాత్మ్యపాఠారంభసమయమున దీనిని బఠింపవలయును. ఈస్తోత్ర పఠనమువలన దుర్గామాహాత్మ్యఫలము వెంటనే సిద్ధించును. దుర్గా మాహాత్మ్యము నారంభించుసమయమున నర్థల కీలకములను ముందు పఠించి తరువాతను గవచము, ననంతరము సప్తశతాని జపింపవలె నని బ్రహ్మ మార్కండేయునితో వచించియుండెను. అర్థలము దురితమును హరించును. కీలకము ఫలము నిచ్చును. కవచము రక్షించును. చండిక ఈమూడు ప్రకారములను కార్యములను జేయును. అర్థలము హృదయ ముందుగలవాడు నిరర్థలవాక్కుగలవాడగును. కీలకముగలుగువాడు వశకీలితుడును, కవచముగలవాడు వజ్రహృదయుడు నగును.

“జయ త్వం దేవి! చాముండే! జయ భూతాపహారిణీ,
జయ సర్వగతే దేవి! కాలరాత్రి నమోఽస్తు తే.”

అని యీస్తోత్రపఠనానంతరము మహాస్తోత్రపఠనం బొనరించి తరువాత సప్తశతాని నారాధించువాడు కావలసినసంపద నొందును.

అర్థాం — వరాహ ప్రాంతమందలి కోట్జిల్లాలోని ఒకపల్లె. ఇచ్చట జనరత్ వెలక్కు ౧౮౨౩ నవంబరు ౨౯-వ తేదీని నాగపుర సైన్యములను ఓడించెను. దీని తరువాత వెంటనే గావీత్ గడము పట్టుకొనబడియెను.

అర్విలిన్, అగస్టి (౧౭౭౮-౧౮౪౪) — స్పెయిను దేశ రాజ్యకార్యకుశలుడు. ౧౮౧౨ - వ సంవత్సరములో ప్రజలకు ప్రభుత్వములో, గొన్నిహక్కుల నిచ్చునట్టి రాజ్యాంగసంబంధమైన సనదు స్పెయినుదేశపు ప్రజలకు ఒసంగబడియెను. దాని కీతడు చాలవఱకు గారకుడు. ౧౮౧౪-౨౦ లో నీతడు చెఱసాలయం దుంచబడియెను. ౧౮౨౩-౩౨ వఱకును దేశాంతరగతుడు గావలసినవాడయ్యెను. తరువాత నీతడు స్పెయినులోని మితవాదులకు నాయకుడయ్యెను. ౧౮౪౧ లో నీతడు ఇసాబెలారాణికి సంరక్షకుడుగ నుండెను.

అర్గెసోలా, బార్బలోమే లీనార్డ్. (౧౫౬౨-౧౬౩౧) — ౧. స్పెయినుదేశమందలి కవి, చరిత్రకారుడు. ఇతఁ

డును, ఇతని అన్నయైన లుపర్డియో అనువాడును అరెగోసీన్ అనఁబడు క్రొత్తసాహిత్యసంప్రదాయమునకు నాయకులైరి.

అర్గెసోలా, లుపర్డియో లీనార్డ్ (౧౫౫౯-౧౬౧౩) — ౨. పైవానీ సోదరుడు. స్పేనిషు వాఙ్మయమునందు మంచి గౌరవము గలడు. ఇతఁడు ఆస్త్రియాదేశపు పూర్వపు చక్రవర్తిని యైన మేరియా యను నామెకు కార్యదర్శిగ నుండెను. నేపిల్సునం దుండురాజప్రతినిధికి రాజ్యాంగకార్యదర్శిగను ఉండెను.

అర్గెలాండర్, ఫ్రెడ్రిచ్చి విత్ హెల్త్ (౧౭౯౯-౧౮౭౫) ఆగష్టు జర్నలుదేశజుడు. జ్యోతిషశాస్త్రవేత్త. ౧౮౨౩-౧౮౨౭ వఱకు ఆబోలోనున్న నక్షత్రశాలకు నీతఁడు నాయకుడుగ నుండెను. బాన్విద్యాపీఠమున జ్యోతిషశాస్త్ర మహామహోపాధ్యాయుడుగ నుండెను. ఈతఁడు ౨౨,౦౦౦ల నక్షత్రముల స్థానములను నిర్ణయించెను. ఆకాశనక్షత్రపటముల సంగ్రహమును ప్రకటించెను.

అర్దు — కాశ్మీరదేశములోని వర్తకమే ప్రధాన వృత్తిగాగల ఒకముసల్లాను తెగ. వీరు మంగోలియనులకుఁ జెందిన ఒక మిశ్రజాతివా రని కొందఱును, లద్దాఖ్ ప్రాంతమునందలి స్త్రీలకును యార్కండ్, కాశ్మీరము, పంజాబు మొదలగుదేశములలోని మహమ్మదీయపురుషులకును జనించిన సంకరజాతివా రని కొందఱును తలచుచున్నారు.

అర్చనపురం — గంజాంజిల్లా పద్మాకిమిడితాలూకాయందలి జమీన్ దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౪౦ మాత్రమే (౧౯౩౧).

అర్చి — ౧. వేనరాజుదేహమును మధింపఁగాఁ బుట్టిన మిథునమందలి స్త్రీ. మిథునమందలి పురుషుడైన పృథురాజునకు భార్య యయ్యెను.

౨. ప్రశాస్వయుషి యొక్క పెద్ద భార్య, ధూన్రుకేశయుషియొక్క తల్లి.

అర్చిక పర్వతము — వైడూర్య పర్వతము.

అర్చిమాలి — నీతను వెదకుటకుఁ బశ్చిమ దిక్కునకుఁ బోయిన వానరులలో నొకఁడు.

అర్చిరాది మార్గము — సూర్యలోకమును దాటి చంద్రలోకమును దాటి విద్యుల్లోకమును దాటి సగుణబ్రహ్మోపాసకులు బ్రహ్మలోకమునకుఁ బోవుమార్గము.

అర్చిష్టంతుడు — రామసేనలోని యొకవానరుడు.

అర్చిష్టతి — బృహస్పతికిఁ శెండవభార్యయైన శుభయను దానికిఁ బుట్టిన యేడ్డురుకన్యలలో నొకవది.

అద్వైత — సంయుక్తప్రాంతములోని మాతాపితృలూ నొకచిన్నగ్రామము. దీనికి సమీపమున నొకపెద్ద సరస్సు కలదు. దీనిని ఓర్చానివాసి యగు సుర్జకాసింగు అనునతడు ౧౬౭౧-వ సంవత్సరము లోఁగట్టించెనట. దీని వైశాల్యము ౫౦.౩ చ. మైళ్లు. ఇందలి నీరంత యు ౨ రాతికుండలలో నింపబడియుండును. ఈనీటితో ౭,౦౦౦ ల యొకరములు సాగు చేయవచ్చునట. ఈచెలువుగుండానే జిల్లాసరిహద్దున్నది. అందుచే నిందు కొంతభాగము ఓర్చారాజునకును, మఱికొంత భాగ మింగ్లీషుదొరతనమువారికిని జేందియున్నది. ఇంతపెద్ద దయినను ఈచెలువుమూలమున సరాసరి వ్యవసాయ మేమియు జరగుటలేదు.

అర్జునకుండ — ఒక లుబ్ధకుండ. గౌతమి యనునొక కృద్ధబ్రాహ్మణిపుత్రుడు సర్పదంశనమున మరణ మొందఁగా నితఁ డాసర్పమును దెచ్చి చంపబోవ గౌతమి నివారించెను.

అర్జునగిరి అగ్రహారం — విశాఖపట్టణముజిల్లా పీఠ వల్లి తాలూకాలోని ఈనాంగ్రామము. ఇచటి జనసంఖ్య ౧,౪౨౦ (౧౯౩౧).

అర్జునగీత — గుజరాతీభాషలో ధనదాసకవిచే రచింపఁ బడినకావ్యము. కృష్ణార్జునసంవాదరూపము.

అర్జునతీర్థము — భారతవర్షీయతీర్థము.

అర్జున దేవు — సిక్కులమతమును స్థాపించిన నానకుని సింహాసనముపైని గూర్చుండిన యైదవపురుషుడు. నాలుగవ సిక్కు గురువగు రామదాసునకును, అతనిభార్య బీబీభానికిని జన్మించెను. ఈతఁడు క్రీ. శ. ౧౫౮౧ లో సింహాసనము నధిష్ఠించెను. గురు నానకు చేసినబోధలు ఎంతటి భావగర్భిత మయినవో, జీవితమునందలి యెట్టిపరిస్థితి కయినను, సంఘముయొక్క యేదళ కయినను అవి యెట్లు వర్తింపఁగలవో బాగుగఁ గనిపట్టినవాఁడు అర్జున గురువు. కావున వాని ప్రాముఖ్యమును గుర్తించి తనకు పూర్వపుగురువుల బోధలలో నుత్తమమయినవానిని సంకలితము కావించి, వానితోపాటు తనవి కూడ కొన్ని ప్రార్థనలను బోధలను జేర్చి యొక గ్రంథముగ నిబంధించి యదియే 'గ్రంథ'మని ప్రకటించెను. దీనికే యిప్పుడు 'అదిగ్రంథ' మని పేరు. సిక్కుమతస్థుల కిది వేదము వంటిది (చూడుఁడు: అదిగ్రంథము). సిక్కులు దీనిని 'గ్రంథ్ సాహిబ్' అని గౌరవింతురు. ఇంతియకాక అర్జునదేవు తనశిష్యులకు మతాచారప్రవర్తనముల విషయమున కొన్ని విధివిధానముల నేర్పాటుచేసెను. ఇందువలన, అంతవఱకు నొక సరియైనవ్యవస్థ లేకయుండిన సిక్కుసంప్రదాయ మిప్పుడొక మత మయి విలసిల్లెను.

ఇతఁడు అమృతసరమును సిక్కు మతమునకు ప్రధానపీఠముగ కావించెను. ఇందువలన, అంతవఱకు ఒకచిన్న సరస్సుతో పేరు ప్రతిష్ఠలు లేక యున్న యాయూరు క్రమముగా పెరిగి జనాకీర్ణమయి గొప్ప నగరముగ పెంపుచేంది, సిక్కు మతస్థులకు ప్రధానపుణ్యక్షేత్ర

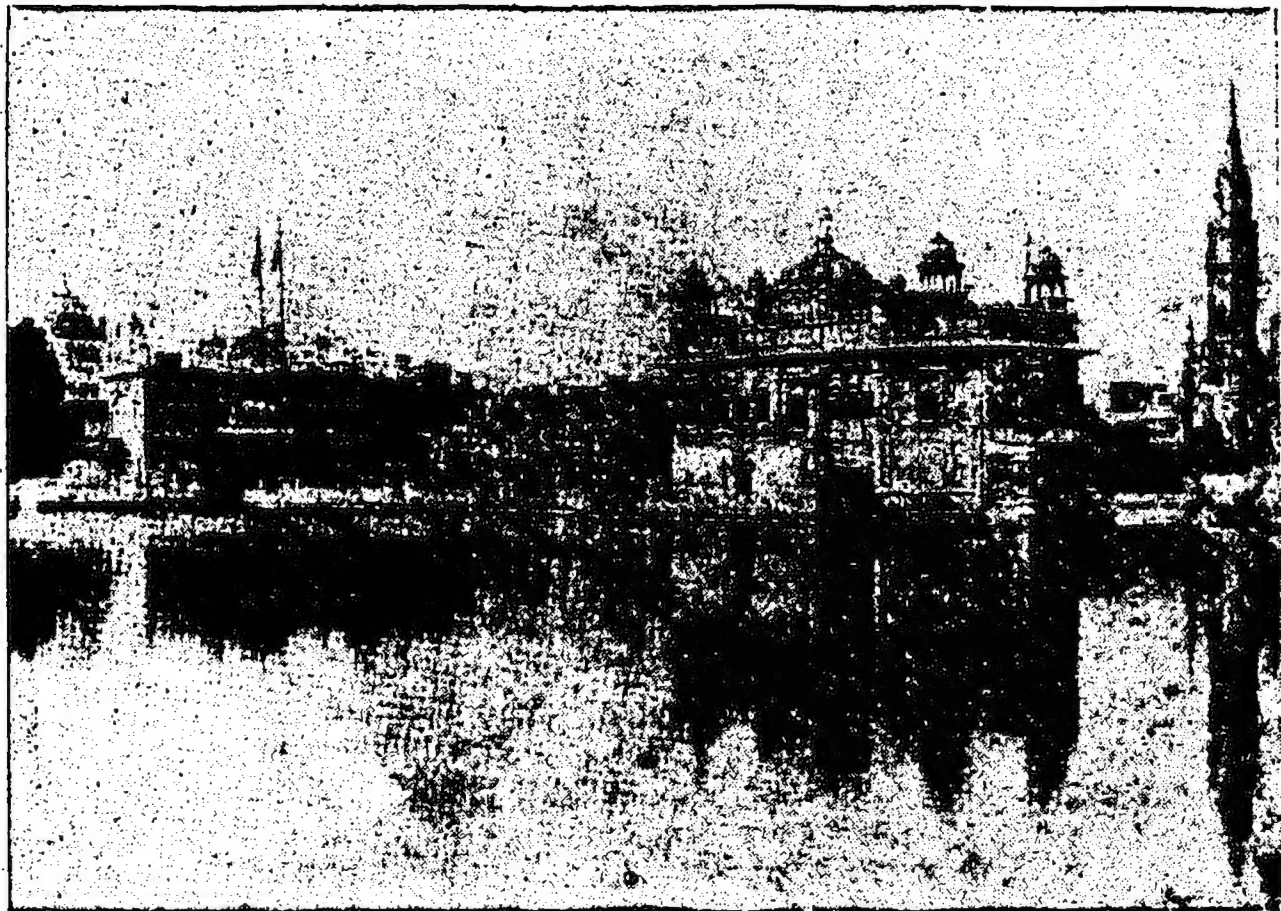
మయినది. అర్జునదేవు తనశిష్యులను విదేశములకుఁ బంపి వర్తకవ్యాపారమునుగూడ సాగించుటవలన అమృతసరము శీఘ్రకాలముననే నాఁడు భాగ్యవంతము లయిన నగరములలో నొకటియైనది. తుర్కీస్థానమున నుండి గుఱ్ఱములను గొనుట, విక్రయించుట ప్రధానవర్తకముగ నుండి నప్పటికి నితరవ్యాపారములందుఁగూడ అర్జునదేవునకు గొప్పలాభము వచ్చుచుండెను. ఈరీతిని అర్జునదేవుకాలమున సిక్కులకుఁ దమమతమునం దెంతటి యభినివేశ ముండెనో వర్తకమునందును అంతటి యాసక్తియు, సుత్సాహము నుండెను.

అర్జున దేవు

అర్జునదేవుకాలమున సిక్కుమతము ప్రతి రాష్ట్రమునందును పల్లెలందును, పట్టణములందును బాగుగ వ్యాపించినది. ప్రతిపట్టణమునందును సిక్కుమతస్థులు కనబడుచుండిరి. వీరంతవఱకును తమ గురువులను సందర్శించినపుడు కానుకలను, కట్నములను జెల్లించుచుండుట యొకయాచారముగ వచ్చుచుండెను. అర్జునదేవీయాచారము నొకవిధిగ నిర్ణయించి, గురుదర్శనమునకు రాకపోయినను శిష్యు లేఁటేలు కానుకలను విధాయకముగ జెల్లించునట్లు కట్టడిచేసి, యీకానుకలకు 'పన్ను' రూపము నొసంగెను. అర్జునదేవు ప్రతినిధు లీ 'పన్ను' నూరూర సంచారముచేసి సిక్కుమతస్థులవలనఁ గైకొని, సాంవత్సరికసమావేశసమయమున గురునికి సమర్పించువారు. ఈరీతి నర్జునదేవు కాలమున సిక్కు లొకవిధముగ ఒకపరిపాలనవ్యవస్థ కలవాటుపడిరి. ఇట్లు మత, వర్తకములు కారణముగ అర్జునదేవునకు గొప్పరాబడియు,

పలుకుబడియుఁగూడ సిద్ధించినవి. గొప్పపదవులయం దుండినవారు కూడ అర్జునదేవుతో నెయ్యమును, వియ్యమునుగూడఁ గోరుచుండిరి. లాహోరుపరగణాకు ఆర్థికపరిపాలకుఁడుగ నుండిన చందూషా తన

సువర్ణదేవాలయము, అమృతసరము

కూతును అర్జునదేవుకొడుకునకు పెండ్లి చేసికొనవలసిన దని కోరినను ఇతఁడు నిరాకరించెను. ఇందువలన చందూషాకు అర్జునదేవుమీఁదను క్రోధము జనించినది. ఇతఁడు అప్పుడు పాదుషాగా నుండినజహంగీరున కర్జునదే వన్న ననిష్ఠము కలిగించి యతనిపైఁ బగ సాధింపవలె నని తరుణము వేచియుండఁ నంతలో నదియు వచ్చినది. జహంగీరు కుమారుఁడయిన ఖుస్రా తండ్రిమీఁద పితూరీ రేఁగి పంజాబును తాత్కాలికముగ వశపఱచుకొనియున్న సందర్భమున అర్జునదేవు అతనిపక్షము నభిమానించి యతఁడు విజయము నొందవలె నని

అర్జునదేవు సమాధి

ప్రార్థనలు జరపినట్లును, ఈసమాచారము చందూషావలననో, మఱి యేవిధముననో పాదుషాకు తెలిసి, వెంటనే యతఁడు అర్జునదేవును దనసమక్షమునకుఁ బిలువనంపించి - అతనివలన నెప్పటికయినను ముప్పు

రాఁగల దని చందూషా పాదుషాకు నూటిపోసి, యతనిని ప్రోత్సహించినందువలన నని చెప్పుదురు - గురుదేవునకు జరిమానా విధించుటయే కాక యతనిని బందీకృతుని గావించె ననియు, అతఁడు చెఱయందే మరణించె ననియు చెప్పుదురు. క్రీ. శ. ౧౬౦౬ న అర్జునదేవు కాలధర్మము నొందెను. కాని రావీనదిలో స్నానము చేసి వచ్చుటకు అర్జునదేవు పాదుషాయంగీకారమును బడసి వెళ్లె ననియు, అతనికి కావలి కాచుచున్నవారికి భయాశ్చర్యములు కలుగునట్లు అతఁడు స్నానము చేయుచుండఁగనే ఆనదియం దంతరానము నొందె ననియు సిక్కుమతస్థులు తెలిపెదరు. అర్జునగురునిసమాధి నిప్పటికిని రావీనదీతీరమున లాహోరునందు దర్శింపవచ్చును.

అర్జున పాలుఁడు — (చం. వం.) వసుదేవుని సవతి తమ్ముడైన శమీకునకు సుదామిని యనుభార్యవలనఁ బుట్టిన యిద్దఱు పుత్రులలో నొకఁడు.

అర్జున పురం — గంజాంజిల్లా సోంపేట తాలూకా జలంత్ర యెట్టేటునందలి ఈనాం గ్రామము. జనసంఖ్య ౧౯౬. (౧౯౩౧).

అర్జున వలస — విశాఖపట్టణముజిల్లా చీపురుపల్లి తాలూకాయందలి ఈనాం గ్రామము. జనసంఖ్య ౭౨౭ (౧౯౩౧).

అర్జున సింగ్ — రాజా మానసింహుని ముగ్గురుకోమాళ్లలో నొకఁడు.

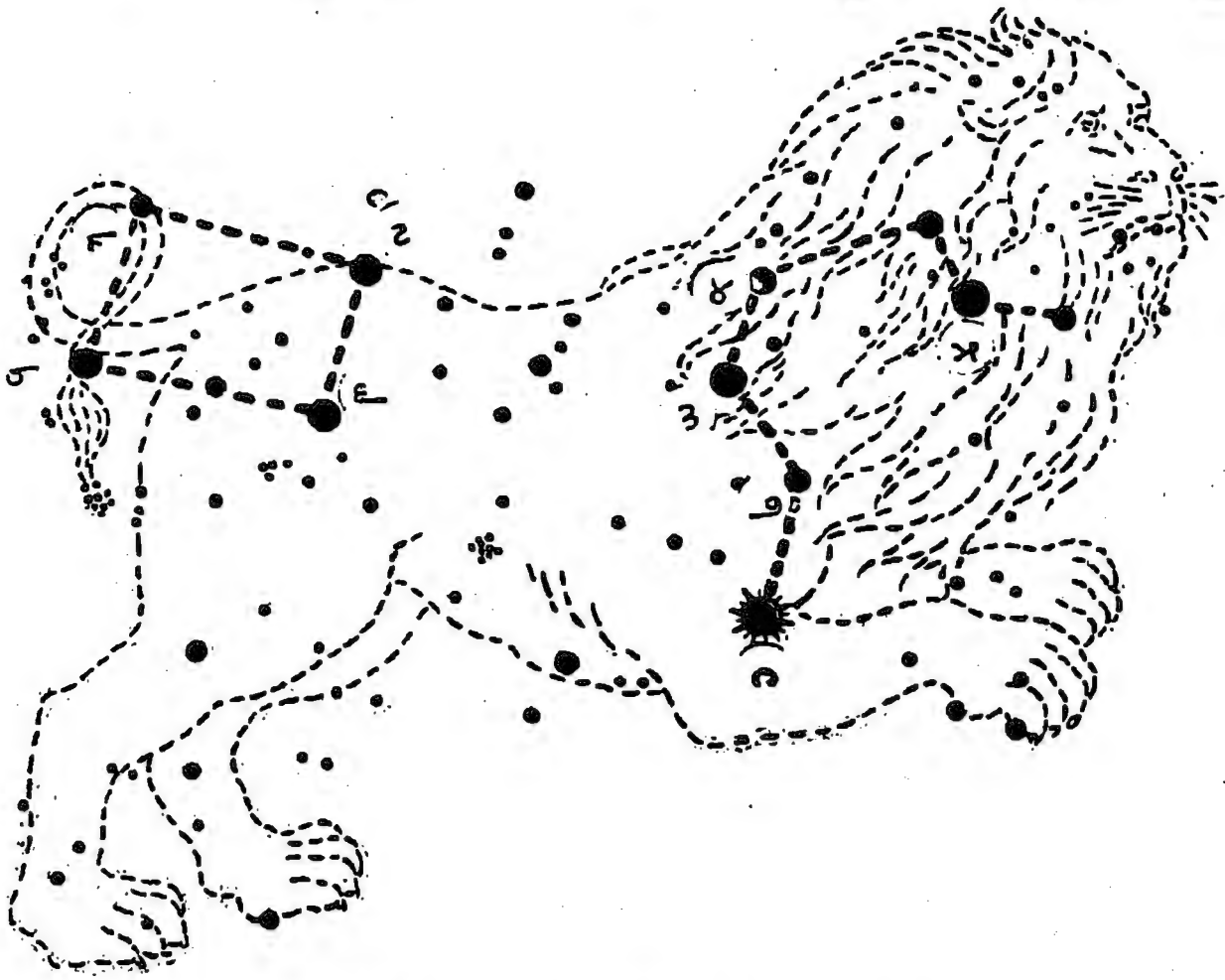
అర్జునా పురము — కర్నూలుజిల్లా కోయిలకుంట్లతాలూకాలోని గ్రామము. జనసంఖ్య ౩౮౮ (౧౯౩౧).

అర్జుని — ౧. బాణాసురునికూతురు.
౨. బహుదయను నామాంతరము గల యొక స్త్రీ.

అర్జునీ జమీన్దారీ — మధ్యరాష్ట్రములోని బాంద్రాజిల్లాలో నొక జమీన్దారీ. దీనిపై కాల్యము ౧౩,౮౯౦ చ. మైళ్లు. ఈజమీన్దారి ఔదిని ౧౦ యూళ్లు. ఇందు సగమంతయు నడవుల మయము. ౧౯౦౬-౦౭-వ సంవత్సరములో ౨,౪౦౦ ఎకరములభూమి సాగుబడియైనది. ఈసంస్థానములోని దేవపీఠీ యనునూరిలో నొక దేవాలయము కలదు. ఈదేవాలయమున కదృశ్యరూపమున రెండు పులులు పహారా కాయుచుండు ననియు, సంస్థానాధిపతియవసానకాల మున నవి కానవచ్చు ననియుఁ జెప్పుకొందురు. ఎట్టేటురాబడి మొత్తము మీఁద రు ౩,౧౦౦ లు.

అర్జునీ నక్షత్రములు — ఈ నక్షత్రములను ఇటీవలి గ్రంథకారులు ఫల్గునీ నక్షత్రము లనుచున్నారు. ఇవి పూర్వఫల్గుని, ఉత్తరఫల్గుని అని రెండు. 'ద్యే ద్యే ఖట్వం' - మంచపు కోళ్లవలె

రెండు - రెండు నక్షత్రము లని చెప్పుచున్నారు. కాని ప్రాచీన ఋగ్వేదమునందలి దశమమండలము ఎనుబదియొడవ నూక్తమునందు ఇవి అర్జునీనక్షత్రము లని పేర్కొనబడినవి. ఖగోళములో నీ నక్షత్రముల స్థితిని బట్టి మహాభారతమునం దర్జునునిపాత్ర రచింపఁ బడినట్లు స్ఫురింపఁగలదు. ఏల యనఁగా, పూర్వఫల్గుని, ఉత్తర ఫల్గుని సింహరాశిలో చేరియున్నవి. అర్జునుఁడు సింహపరాక్రముఁడు. ఫల్గునిలో నొకదానికి భగఁ డను దేవత అధిదేవతగా వర్ణింపఁబడెను. భాగ్యము నొసఁగువాఁడు భగఁడు. అర్జునుఁడు ధనంజయుఁడును ఈ నక్షత్రములకు మీసము ప్రతిస్పర్ధి, అనఁగా అర్జునుఁ డుదయింపఁ గానే మీస మదృశ్యమగును. మీస మన్నను మత్స్యమన్నను

అర్జునీనక్షత్రములు : సింహరాశి

౧, ౨, ౩, ౪, ౫ - మఘ

(౧ - మఘ అని కొందఱమతము)

౬, ౭ - పూర్వఫల్గుని

౮, ౯ - ఉత్తరఫల్గుని

ఒకటేకదా! ఆకాశముమీఁద గిరగిర తిరుగు నీ మీసరాశినే భారతము మత్స్యయంత్ర మని వర్ణించుచున్నది. దీనిని అర్జునుఁడు తప్ప మఱి యొకరు కొట్టలేకపోయిరి. మీస మదృశ్యము కాఁగానే కన్యారాశి రంగములోనికి వచ్చును, అనఁగా ఉదయించుచుండును. ఈకన్య అగ్ని కుండసముద్భవ; అయోనిజ; మత్స్యయంత్రభేదకుఁ డయిన అర్జునుని వెంటనే రంగములోనికి వచ్చినది. పితృదేవతాకమైనమఘ (ధర్మరాజు), వాయుదేవతాక మైన స్వాతి (భీముఁడు), అశ్వినీదేవతాత్మకములైన చుక్కలు (Centaurus) రెండు. ఈ ఆయిదు నక్షత్రములమధ్య— పంచపర్వతములమధ్య నదివలె కన్యారాశి యున్నది. ఇంద్రియములు విషయరతిఁ బరిగ్రహించినట్లు పాండవు లేవురు నీమెం గైకొని రని భారతము తెలుపుచున్నది. ద్రౌపదీవివాహగాథ యిట్లు ఖగోళ మున చిత్రింపబడినట్లు కనబడుచున్నది.

(గొ. వేం. రా.)

అర్జునుఁడు — ౧. (చం. వం) యయాతిపుత్రుం డగు పూరునివంశమునందు అజమిథవంశాంతర్గతం బగు జహ్నురాజు

కులంబునఁ బుట్టిన శంతసురాజునకు మనుమఁడగు పాండురాజునకు కుంతి యనుపెద్దభార్యయందు ఇంద్రునిప్రసాదంబునఁ గలిగిన కుమారుఁడు. ఇతఁడు నరుఁ డను ఋషియొక్కయవతారము. యుధిష్ఠిరుఁడు భీముఁడు నితనికన్నలు, నకులసహదేవులు తమ్ములు. ఇట్లేతఁడు పాండవులలో నడిమివాఁడు. బాల్యమునం దీతఁడు ద్రోణాచార్యుల యొద్ద నస్త్రవిద్యను నేర్చి పాండవభారతరాష్ట్ర లందఱలోను అధిక ప్రవీణుఁడని యనిపించుకొనుటయేకాక అప్పటిధనుర్ధరు లందఱలోను శ్రేష్ఠత్వము నొందెను. ఇతఁడు ద్రోణాచార్యులకు గురుదక్షిణగా పాంచాల దేశపురా జయిన ద్రుపదుని, ఇతరశిష్యు లెవ్వరు నతనిని ఓడింపలేక పోగా, ఓడించి తనరథమునకుఁ గట్టితెచ్చి యప్పగించెను (చూడుఁడు, ద్రోణాచార్యుఁడు). తరువాత ధృతరాష్ట్రుఁడు దుర్యోధనుని ప్రేరణ వలన పాండవులను వారణావతికిఁ బంపఁగా అర్జునుఁ డచ్చటికిఁబోయి లాక్షగృహంబుననుండి సురక్షితముగా నన్నదమ్ములతో వెడలి ద్రౌపదీ స్వయంవరమునకై బ్రాహ్మణవేషమున వెళ్ళుచుండెను. త్రోవలో రాత్రిపూట అంగారపర్ణం డను గంధర్వుఁ డెదిరింపఁగా నర్జునుం డతని నోడించి నేమీశునిఁ జేసికొనెను (చూడుఁడు, అంగార పర్ణుఁడు). ద్రౌపదీ స్వయంవరమునకు బ్రాహ్మణవేషమునఁ బోయి మత్స్యయంత్రమును భేదించి ద్రౌపదిని సంపాదించి తన నలుగురు భ్రాతృలతోఁ గలిసి యామెను వివాహమాడెను. ఈసమాచారముఁ దెలిసి ధృతరాష్ట్రుఁడు పాండవులను బిలిపించి ఇంద్రప్రస్థం బనుపురంబున నునిచెను. అచట నొకనాఁడు ద్రౌపదీయుధిష్ఠిరు లేకాంతంబున నుండ తనధనుస్సుకొఱ కర్జునుఁ డచ్చటికి పోవలసినవాఁ డాయెను. ఆ దోషము పోవుటకై యర్జునుఁడు తీర్థయాత్రకు వెడలెను. తీర్థయాత్ర చేయుకాలమున ఉలూపి యనునాగకన్యకను, మణిపుర రాజకన్యక యైన చిత్రాంగదను వివాహమాడి, ఉలూపియం దిరావంతుని, చిత్రాంగదయందు బభ్రువాహనుని తనయులుగాఁ బడసెను (చూడుఁడు, ఉలూపి, చిత్రాంగద). తరువాత నారీతీర్థమునందు మొసళ్ల రూపముఁ దాల్చి యున్న యైదుగురు అప్పరసలకును శాప విమోచనము కలిగించెను. మాయసన్న్న్యసివేషము వేసికొని ద్వారకకుం బోయి బలరామునియింటనుండి కృష్ణుని యనుమతిని సుభద్ర నెత్తికొనిపోయి వివాహమాడెను. ఇట్లు పండ్రెండవ సంవత్సరంబులు తీర్థయాత్ర చేసి యింద్రప్రస్థమునకు రాఁగా నగ్ని భట్టారకుఁడు వచ్చి యింద్రునిది యగు ఖాండవవనమును తనకు భక్షణార్థమై యొసంగు మని వేడి యర్జునునకు గాండీవమును ధనుస్సును, రథంబును ఒసఁగెను. కృష్ణార్జును లిరువురును అగ్నికి సహాయులై యుద్ధమునకు వచ్చిన యింద్రాదుల నోడించి ఖాండవ వన మంతయు నగ్నికి భక్షణముగా నొసఁగిరి. మయుం డను దానవ శిల్పినిమాత్రము రక్షించిరి. అర్జునునిశౌర్యంబునకు మెచ్చి యింద్రాదు లాతనికి వరంబు లిచ్చిరి. తనకుఁ జేసినయపకారంబు స్మరించి మయా సురుఁడు దివ్యమైన సభను నిర్మించి యిచ్చెను. యుధిష్ఠిరుఁడు రాజ సూయమును చేయఁదలంచి ధనముఁ దెచ్చుటకై తననలువురు తమ్ములను

నాల్గదిక్కులకును బంపెను. అం దర్జునుం డుత్తరదిక్కునకుఁ బోయి క్రమముగా పులిందము, ఉత్తరానర్తము, కాలకూటము, అపరోత్తర కులిందము, సుమండలము, శాకలద్వీపము, ప్రాగ్జ్యోతిషపురి, అంతర్గిరి, బహిర్గిరి, ఉపగిరి, ఉలూకము, అపరోత్తరోలూకము, పంచగణ దేశము, దేవప్రస్థము, పౌరవేశ్వరుఁడు, పర్వతవాసు లయిన దస్యు రాజులు, కాశ్మీరము, లోహితము, త్రిగర్తము, దారువము, శోకన దము, అభిసారదేశము, ఉరగాపురి, సింహపురము, ఉత్తరసుహృము, ఉత్తరచోళము, బాహ్లికము, కాంభోజము, దరదము, ఈశాన్యదిక్కు నందలి దస్యురాజులు, లోహదేశము, పరమకాంభోజము, ఋషిక దేశము¹, హిమవత్పర్వతముమీదిదేశములు మొదలగు దేశములను, రాజులను జయించి అపరిమితమైన ధనరూపకరభారముం గొనియెను. అచ్చటనుండి శ్వేతపర్వతమును దాటి కింపురుషవర్షమునం జొరఁబడి ద్రుమపుత్రరాజును జయించి కరభారముం గొనియె. గుహ్యకర ష్ఠిత మయిన హాటక దేశమునకుం బోయి సామోపాయముచే వారివలఁబ న్ను రాఁబట్టుకొని మానససరోవరమును ఋషికుల్యానదినీ దర్శించి, గంధర్వరష్ఠితమైన దేశమును జయించి వారియొద్దనుండి తిత్తిరిపక్షివలె వేటువేటువర్ణములుగల మండూకములను గుఱ్ఱములను కరముగఁ దీసికొని హరివర్షమునకుం బోయెను. అచ్చట మహాకాయునిను, మహాబల వంతులును అయిన ద్వారపాలకులం గనుఁగొనియె. వా రర్జునునిఁ జూచి మానవు లీదేశమునకు రాఁగూడ దని చెప్పఁగా నట్లయిన యుధిష్ఠిరునకు మీరు కరభార మిచ్చినయెడల నే నిచ్చటనుండియే పోగలవాడ నని చెప్పి వారివలన దివ్యాభరణాదిభూషణంబులం గైకొని యుత్తరదిగ్విజయంబు సమాప్తము గావించి తిరిగి యింద్రప్రస్థ మునకు వచ్చెను (మహా. భా., సభా, అ. ౨౮). రాజనూయయజ్ఞము పూర్తి యయినతరువాత, పాండవులు ద్యూతమునం దోడిపోయి వన వాసమునకు వెడలిపోయిరి. వారు ద్వైతవనముననుండి కామ్యకవనము నకుఁ బోయినతరువాత నర్జునుఁడు దివ్యాస్త్రముల సంపాదించవల యు నని హిమాలయపర్వతమునకుఁ బోయి ఇంద్రకీల శిఖరముపైని దపస్సు చేసి శివుని మెప్పించి, కిరాతరూపధారియైన శివునితోఁ బోరాడి యతనికృపకుఁ బాత్రుఁడయి, అతనివలన పాశుపతాస్త్ర మును సంపాదించెను. అచ్చటనుండి యింద్రలోకమునకుఁ బోయి ఐదుసంవత్సరము లుండి, నివాతకవచులు కాలకేయులు అనురాక్షసులం జంపి, యింద్రునివలన పెక్కుశస్త్రాస్త్రములను బడసెను. అచ్చట నున్నకాలమున నతఁడు చిత్రసేనగంధర్వునియొద్ద నృత్యగానవిద్యలను నేర్చుకొనెను. ఒక్కతటి నూర్వశి యింద్రుపనుపున నితనియొద్దకు రాఁగా అప్పరసలందఱును తనకు తల్లు లన్న భావముగల యర్జునుఁడు దానిని నిరాకరించెను. అంత నది 'నీవు మండుఁడ వగు' మని శాపం బిచ్చెను. ఈశాప మజ్ఞాతవాసకాల మైన యొక సంవత్సరమువఱకే చెల్లు నని యింద్రుఁడు వరం బిచ్చెను. పాండవులు తీర్థయాత్రఁ జేయుచు గంధమాదనపర్వతమునకుఁ బోగా నర్జునుఁ డచ్చటికి వచ్చి

వారిని గలసికొనెను. పాండవులు విరాటునిగృహముం దొకసంవత్సర మజ్ఞాతవాసము సలుపునప్పుడు పేడిరూపమును దాల్చి బృహన్నల యనునామంబుతో రాజుకూతు రైనయుత్తరకు సంగీతంబును నాట్యం బును నేర్పుచుండెను. సంవత్సరాంతంబున దుర్యోధనుఁడు తన సైన్యంబులతో వచ్చి విరాటరాజుయొక్క యుత్తరగోగ్రహణము నేయ రాజపుత్రుఁ డైనయుత్తరునకు సారథియై యర్జునుఁడు యుద్ధ మునకుఁ బోయెను. శత్రుసైన్యముం జూచి ఉత్తరుఁడు రథంబు డిగ్గి పాటిపోవ నాతనిం బట్టుకొనివచ్చి ధైర్యము నెప్పి తాను రథియై యాతని సారథిం జేసి కారవులతోఁ బోరాడి వారి సందఱును గెల్చి గోవుల మల్లఁజేసెను. అజ్ఞాతవాసానంతరమున కారవపాండవులకు కురుక్షేత్రమున యుద్ధము సంప్రాప్త మయినప్పుడు, కృష్ణుఁడు తనకు సారథికాఁగా, యుద్ధసన్నద్ధుఁడై, ప్రథమదినమున ఉభయసైన్యముల కును నడుమ నిల్చి వైరాగ్యము కల్గినవాడై మోహముచే యుద్ధము చేయునొల్లకయుండ శ్రీకృష్ణుండు భగవద్గీతాబోధవలన నా మోహ మును దొలగించెను. ఇతఁడు భారతయుద్ధమునందు శిఖండిని పేరు నకుమాత్రము తనకు ముందుంచుకొని భీష్మునిఁ బడవైచెను. అభి మన్యునకు సాయము పోనీయకుండ పాండవుల కడ్డపడినందున సైంధ వునిమీఁదను కోపగించి వానిని సూర్యాస్తమయమునకు పూర్వము సంహరించెద నని ప్రతిజ్ఞ చేసి అట్లే వానితల దునిమెను. పదు నేడవనాఁడు యుద్ధమున తన యద్భుతపరాక్రమమునలనఁ గర్ణుని వధించెను. అశ్వత్థామయొక్క శిరోరత్నమును హరించెను. యుధిష్ఠిరుఁ డశ్వమేధము చేయనెంచి శ్యామకర్ణాశ్వమును విడిచి దానిసంరక్షణమున కర్ణును నియమించెను. ఇతనివెంట సాత్యకి ప్రద్యుమ్నానిరుద్ధాది వీరు లుండిరి. ఆ యశ్వము హస్తినాపురమున నుండి దక్షిణదిక్కుగా వెళ్లి మాహిష్మతీనగరమునకుఁ పోగా అచ్చట నీలరాజు దానిని బట్టుకొనెను. అర్జునుఁడు దానిని గెల్చి వానిని వెంటఁ దీసికొనెను (జైమిని., అశ్వ., అ. ౧౫). అచ్చటనుండి ఉద్దాలకఋషియొక్క యాశ్రమముమీదుగా చంపా నగరమునకుఁ పోయి అచ్చటిరాజైన హంసధ్వజుని గెలువ, నతఁ డర్జునునివెంట వచ్చెను. అంత నశ్వము స్త్రీరాజ్యమునందుఁ బ్రవేశింప నచ్చటిరాణి యైన ప్రమిల దానిం బట్టెను. అర్జునుఁ డామెను గెలిచి వివాహమాడి హస్తినాపురమునకుఁ బంపెను. కర్ణప్రావర్ణ మును జనుల దేశముల నుల్లంఘించి భీష్మరాక్షసునినగరముమీదుగా గుఱ్ఱము మణిపురముఁ జేరెను. అచ్చట కుమారుడైన బభ్రువాహను నితోఁ పోరాడి అర్జునుఁడు మడిసి మరల బ్రతికెను. అచ్చటనుండి మయూరధ్వజుఁడు, వీరవర్చ, చంద్రహాసుఁడు మొదలైన రాజుల దేశములమీదుగా గుఱ్ఱ ముత్తరదిక్కునకుఁ దిరిగెను. అచ్చట నర్జునుఁడు బకదాల్బుఁ డనుఋషిని సందర్శించెను. సంవత్సరము గావచ్చినందున నర్జునుఁడు గుఱ్ఱమును సింధుదేశముమీదుగాఁ దీసికొని

1. ఈ ఋషికదేశమునే రష్యా యని కొందఱుఁ హింతుచున్నారు.

పోయి అచ్చటనున్న దుశ్శలను, ఆమెపుత్రుని వెంట రమ్మని హస్తినా పురముఁ జేరి యుధిష్ఠిరునిచే నశ్వమేధముఁ జేయించెను.

శ్రీకృష్ణునినిధనానంతరము, అర్జునుఁడు ద్వారకకుఁ బోయి బ్రదికియున్న కృష్ణాస్త్రీలను కృష్ణుని ప్రపాత్రుడైన వజ్రుని హస్తినాపురమునకుఁ దీసికొనివచ్చెను. యుధిష్ఠిరుఁడు ముప్పదియాఱు సంవత్సరములు రాజ్యము చేసినతరువాత నర్జునునిమనుమఁ డగు పరీక్షి న్నరేంద్రుని సింహాసనముపైఁ గూర్చుండఁజెట్టి, పాండవులును ద్రౌపదియును తపస్సునకు బయలుదేటి హిమాలయపర్వతమునకుం బోయిరి. అచ్చట ద్రౌపదియు సహదేవుఁడును నకులుఁడును బడి పోయినతరువాత నర్జునుఁడుకూడ దేహము చాలించెను.

అర్జునుఁడు వర్ణమునందు చామనచాయగలవాఁడు ; దీర్ఘబాహుఁడు ; విశాలవక్షుఁడు. ఇతనిరథమునకు విజయ మనియు, ఇతనిశంఖమునకు దేవదత్త మనియు, ధనుస్సునకు గాంధీవ మనియు పేళ్లు. రథమునకు నాలుగు తెల్లనిగుఱ్ఱములు, కపిధ్వజమును ఉండెను. ఆకాలమునందలి ధనుర్ధరులలో నితఁడు శ్రేష్ఠుఁ డని చెప్పవచ్చును. అభిమన్యుఁడు, సాత్యకి, ప్రద్యుమ్నుఁడు ధనుర్వేదమునం దితనికి శిష్యులు. ఇతనికి ద్రౌపదివలన శ్రుతకీర్తి, సుభద్రవలన అభిమన్యుఁడు, ఉలూపివలన ఇరావంతుఁడు, చిత్రాంగదవలన బభ్రువాహనుఁడు అను నల్లురుకుమారు లుండిరి.

౨. కృష్ణ, బలరాములయొక్క సఖుఁ డగు నొకగోవుఁడు.

౩. ఐదవ రైవత మనువుయొక్క పుత్రులలో నొకఁడు.

అర్జునుండు బానో బేగం — ఈమెనే ముంతాజ్

మహాల్ అనియెదరు. ఢిల్లీచక్రవర్తియైన షాహజహాన్ (౧౬౨౮-౧౬౫౮) అనువానికి ప్రియ మైనభార్య. నూర్జహాన్ బేగం యొక్క సోదరుడైన ఆసఫ్ ఖాన్ వజీరునిబిడ్డ. ఈమె ౧౬౯౨ లో జన్మించెను. ౧౬౯౨ లో ఈమెవివాహ మయ్యెను. ఈమె ౧౬౩౧-వ యేట జూలై ౩-వ తేదీని దక్షిణముందలి బర్హాన్ పురములో మరణము నొందెను. మొదట నామె శరీర మచ్చటనే సమాధి చేయఁబడెను. కాని తరువాత నాశరీరము నచ్చటనుండి తీసికొనిపోయి ఆగ్రాపట్టణమున పాతిపెట్టఁబడెను. ఆమె గోరీమీద ప్రపంచమం దెచ్చటను లేనట్టి యతిసుందరమైన మందిర మొకటి కట్టింపఁబడెను. దానినే తాజ్ మహా లందురు (చూడుఁడు : తాజ్ మహాల్).

అర్జున ప్రజాస్వామ్యము — దక్షిణ - అమె

రికాదేశములో నొకస్వతంత్రరాజ్యము. ఒకకాలమున దీనికి లాప్లాటా సంయుక్తరాజ్యములు అనుపే రుండెడిది. ఈ రాజ్యమునందు ౧౪ రాష్ట్రములు గలవు. ఇవికాక మఱి యితరవిభాగములును, ఒక స్వతంత్రమండలమును గలవు. పరానా యిందలి నదులలో నెల్ల

పెద్దది. దీనిపొడుగు ౨,౦౦౦ల మైళ్లుండును. ఈదేశపు మధ్య ప్రదేశము చాలభాగము నిస్సార మైనది. తీరభూములు మాత్రము మిక్కిలి సారవంతమైనవి. గోదామల, మొక్కజొన్నలు మొదలగు నవి యిచ్చటిపంటలలో ముఖ్యమైనవి. బంగారము, వెండి మున్నగు లోహములును, పాలరాయి మున్నగు విలువగల రాయిను ఇందలి పర్వత ప్రదేశములలో బాగుగ లభించును. ఇవియన్నియుఁ గాక పశువులను మేపుట యిచ్చటి ప్రజల ముఖ్యవృత్తిగా నున్నది. బీళ్లు విశేషముగ నుండుటచే నీవృత్తి మంచి యభివృద్ధిలో నున్నది. మొత్తము మీఁద నీ ప్రదేశమున జనసంఖ్య చాల తక్కువ. ఇచ్చటి ప్రజలలో చాలమంది యూరోపియనులు. అందును ఇటాలియనులు తక్కిన దేశములవారికన్న నెక్కువగఁ గలరు. అమెరికా ఆదిమనివాసులగు ఇండియనులసంఖ్య చాలతక్కువ. వర్తకవ్యాపారములలోను, తక్కిన విషయములలోను అర్జెంటైన్ శీఘ్రముగ నభివృద్ధి గాంచుచున్నది. ముఖ్యముగ నీదేశపువర్తకము ఇంగ్లాండు ఫ్రాన్సుదేశములతో సంబంధించి యుండును. ఇచ్చటి యెగుమతులలో చాలభాగము ముడివస్తువులు; దిగుమతులన్నియు చాలవఱకు తయారైనవస్తువులు (Manufactures). అర్జెంటైన్ ప్రభుత్వమునకు పెద్ద ఒకయధ్యక్షుఁడు. కార్యనిర్వహణాధికార మంతయు నితనిచేతులలో నుండును. పదునాల్గురాజ్యముల ప్రతి నిధులును కలసి యాయధ్యక్షు నెన్నుకొందురు. పరిపాలనవ్యవహారము నడపుట కొకసభ యున్నది. సెనేట్ అనియు, ప్రతినిధిసభ యనియు నిది రెండుభాగములుగ నుండును. అర్జెంటైన్ రాజ్యపు వైశాల్యము ౧౧,౫౩,౧౧౯ చ. మైళ్లు; జనసంఖ్య ౮౨,౮౪,౨౬౬.

అర్జుమూరు — ౧. కృష్ణజిల్లా బండరు తాలూకా యందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౩౪౩ (౧౯౩౧).

౨. పశ్చిమగోదావరిజిల్లా భీమవరం తాలూకాయందలి గ్రామము. ఇచటి జనసంఖ్య ౬౮౮ (౧౯౩౧).

౩. తూర్పుగోదావరిజిల్లా రామచంద్ర పురం తాలూకాలోని గ్రామము. జనసంఖ్య ౪,౦౦౩ (౧౯౩౧).

౪. విశాఖపట్టణము జిల్లా చీపురుపల్లె తాలూకాకుచేందిన జమీన్ దారీ గ్రామము. ఇచటి జనసంఖ్య ౧,౦౮౪ (౧౯౩౧).

అర్జుం — విశాఖపట్టణముజిల్లా పార్వతీపురముతాలూకా యందలి జమీన్ దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౫౩౪ (౧౯౩౧).

అర్థపంచక నాటకము — ఈనాటకములో నైదం

కము లున్నవి. శివుని మూడవకంటి నిష్పచ్ఛేద గాల్పివైవఁబడిన మన్మథుఁడు తిరుక్కణ్ణపురమున (ఈయూరు తంజావూరుజిల్లాలోనిది) వేంచేసియున్న శౌరిరాజుపైరుమాళ్ అను దేవునకుఁ గొడుగుగఁ బుట్టెను. శిశువు పుట్టినపదిరోజులలోఁగానే శంబరుఁ డను పేరి రాక్షసుఁడు దానిని గొనిపోయి సముద్రమునఁ బాతవైచినాఁడు. ఒకచేప

దానిని ప్రింగినది. అటుపైని శంబరుని నేవకులు కొందఱు చేపలకై వలవైవ నీచేప యందుఁ దగుల్కొన్నది. దానిని గోయఁగనే యా ముద్దులబాలుఁడగపడెను. శంబరుని కూతురు చేపసంగతి యంతయుఁ దెలిసికొని యాశిశువును జాగ్రత్తగఁ బెంపవలయునని యాజ్ఞాపించెను. మన్మథునిభార్య యగు రతిదేవియే శంబరునికి కూతురుగ జన్మించినది. ఆబాలుఁడు పెరిగి పెద్దవాడై శంబరుని జంపి యతని కూతును బెండ్లియాడెను. ఇదియే యీ నాటకమునందలి కథ.

ఇందలి యైదంకములలోను వరుసగ చింతాయోగము, సమారంభము, వ్యాపారము, హేతుదర్శనము, అభీప్రలాభము అను నైదు సంగతులు వర్ణింపఁబడుటచే దీని కర్థపంచక మని పేరు వచ్చినది. నాటకకారుని పేరు తెలియదు.

అర్థపంచకము — నారాయణ పరివ్రాబ్ధి త మగు

గ్రంథము. పంచవిషయపద్ధతిని దెలుపును. పంచప్రధాన విషయము లేవన : (౧) జీవము, (౨) ఈశ్వరుఁడు, (౩) ఉపాయము, (౪) ఫలము లేక పురుషార్థము, (౫) విరోధమును. మరల నివి యొక్కొక్కటి యొకటి తెలుగులు. నిత్య, ముక్త, కేవల, ముముక్షు, బద్ధము లనునవి జీవమునందలి యొకటి తెలుగులు. పర, పూహ, విభవ, అంతర్యామి, అర్పణ ఈశ్వరునియందలి పంచప్రకారములు. కర్మయోగ, జ్ఞానయోగ, భక్తియోగ, ప్రపత్తియోగ, ఆచార్యాభిమానయోగములు పంచోపాయములు. ధర్మ, అర్థ, కామ, కైవల్య, మోక్షములు పంచ విధపురుషార్థములు. స్వస్వరూపవిరోధ, పరస్వరూపవిరోధ, ఉపాయవిరోధ, పురుషార్థవిరోధ, ప్రాప్తివిరోధములు పంచవిధవిరోధములు.

అర్థము — అలంకారశాస్త్రమత ప్రకారము శబ్దమునకు

మూఁడువిధములైన అర్థము లుండును: (౧) వాచ్యము, (౨) లక్ష్యము, (౩) వ్యంగ్యము నని. వాచ్యార్థ మభిధవలనను, లక్ష్యార్థము లక్షణవలనను, వ్యంగ్యార్థము వ్యంజనవలనను తెలియును. ఈమూఁటిని శబ్ద శక్తు లందురు. 'గంగయందు గొల్లపల్లె' యన్న వాక్యమునందలి 'గంగా' శబ్దమునకు నదీవిశేష మని వాచ్యార్థము. కాని జలప్రవాహమునందుఁ బల్లె యుండుట యసంభవము గాన విచ్చటి గంగాపదమునకు గంగయొడ్డని లక్ష్యార్థము. గంగానదియొడ్డన నున్నందున నా పల్లె పావనత్య, శీతలత్వములు గలది యని వక్తయొక్క భావమేని యది గంగాపదమునకు వ్యంగ్యార్థము. 'ఇందునుగుఱించి యధికము 'ధ్వని' శబ్దముక్రిందఁ జూడనగును.'

అర్థశాస్త్రము — ఇది అర్థముపట్ల మనుష్యుని ప్రవర్తన

మును దానిమూలమున మనుష్యులలో నేర్పడు పరస్పరసంబంధములను నివరించుకాస్త్రము. మనుష్యుని కోరికలను నెఱవేర్చు సాధనములలో

మితముగ లభించువానికి అర్థ మని పేరు. విత్తము ధనము అనునవి దీనికి పర్యాయపదములు.

అర్థశాస్త్ర స్వరూపము

మనుష్యుని కోరికలను నెఱవేర్చుగల సాధనము లనేకము లున్నవి. అవి సూర్యుని వెల్లురు, గాలి, నీళ్లు, ధాన్యము, వస్త్రములు, ఇండ్లు, ఉప్పు, నెయ్యి, మానె లోనగునవి. వీనిలో వెల్లురు గాలి మొదలగునవి అమితముగ దొరకును; అందుచే నవి అర్థవర్గములో చేరనేరవు. ధాన్యము వస్త్రములు మొదలగునవి మితముగ దొరకును; అందుచే నవి అర్థవర్గమున చేరుచున్నవి.

ఆయావస్తువులు కావలసినవా రందఱకును ఎంతమట్టుకు కావలెనో అంతకంటె నెక్కువగ దొరకుటయే అమితత్వము. కావలసిన పరిమితకంటె తక్కువగ దొరకుటయే మితత్వము. అమితముగ లభించు పదార్థముయొక్క మొత్తములో నొకమాత్ర (అంశము = Unit) తగ్గినయెడల మనకోరికలు తక్కువగ నెఱవేఱుటయు, మొత్తమునకు మఱియొకమాత్ర చేర్చినయెడల మనకోరికలు అంతకు మునుపటికంటె నధికముగ నెఱవేఱుటయు జరగవు. ఊపిరితీయుటకు మనకు గాలి ఆవశ్యకము. కాని ఇప్పుడు మనల నావరించియుండు గాలి ఎంతో అధికముగ నుండుటచేత అందులో నొక పీసెఁడుగాలి తగ్గినను మన యూపిరికి నిరోధము కలుగఁజాలదు; దానియొక్క పరిమాణ మొకపీసెఁడు హెచ్చినను అంతకు మునుపటికంటె మఱిత ఎక్కువగ మన యూపిరి తీయనేరము. ధాన్యము విషయమున మన మిట్లు చెప్పుటకు పీలులేదు. ఆఁకలి తీర్చుకొనుటకై మనకు ధాన్య మావశ్యకము. ఇప్పుడు దొరకుచుండు ధాన్యము చాలకపోవుటచేత ఎందఱో తమ ఆఁకలిని తీర్చికొనలేక బాధపడుచున్నారు. కాన నేటి కున్న ధాన్యపుబస్తా లన్నియు మనకు ప్రయోజనకారులుగ నున్నవి. ఇప్పుడుండు ధాన్యపుమొత్తముననుండి ఒకబస్తాధాన్యము తగ్గినను ఆఁకలి వలన బాధపడువారిసంఖ్యయు, వారి ఆఁకలిబాధయు హెచ్చును; ఇప్పుడుండుమొత్తమునకంటె ఒకబస్తాధాన్యము అధికమైనను ఆఁకలి బాధ కొంత తగ్గును. గాలి మన కావశ్యక మైనను గాలియొక్క ప్రతిమాత్రయు మన కావశ్యకము కాదు. ధాన్యపుమొత్తమందు ప్రతి మాత్రయు (భాగము, బస్తా) మన కావశ్యకమై యున్నది. కాన ధాన్యము గాలివలె అమితము గాక మిత మైయున్న దని గ్రహింపనగును.

కోరికలను నెఱవేర్చుకత్తికి ఉపయోగము (ప్రయోజనము, ఉపయుక్తత, Utility) అనిపేరు. అందుచే అర్థమునకు (౧) ఉపయోగము, (౨) మితత్వము ప్రధానలక్షణము లని చెప్పుచున్నారు. కాని వీని నాశ్రయించుకొని మఱికొన్ని లక్షణములు నేర్పడుచున్నవి. వానిలో ముఖ్యములయినవి యీక్రిందివి: (౩) అర్థవర్గములో చేరిన పదార్థములు మితములుగ నుండుటచేత వీనిని క్రయమిచ్చి

కొనుట కెల్లప్పుడును ఎవరో యొకరు సిద్ధపడి యుందురు. వీనిలో నేదైన నొకదానిని పుచ్చుకొని దానికి బదులుగ మఱియొక దానినిచ్చువా రుందురు. ఇట్టిమారకమునకు వినిమయ మని పేరు. కావున అర్థమునకు మూల్యము — వినిమయార్హత, క్రయవిక్రయార్హత — అను గుణము లున్నవి. (౪) అర్థవర్గములో చేరిన పదార్థములపై సర్వ స్వామ్య మెవరికొయొకరి కుండును. వీనివిషయమున 'తనది', 'పరునిది' అనువివేచన మేర్పడుచుండును. ఇట్టి పదార్థములసమదాయమే ఒకని ఆస్తి. (౫) అర్థములో నేదియు శ్రమపడక లభింపదు. దీనిని ఉత్పత్తి చేయుటకు మనుష్యునిపరిశ్రమ ఆవశ్యక మైయున్నది. కొన్నిటియుత్పత్తికి పరిశ్రమ మావశ్యకము కాకున్నను వానిని స్వాధీనపఱచుకొనుటకైనను అది ఆవశ్యక మగుచున్నది. అర్థవర్గమున చేరిన సాధనములకు పైని పేర్కొనిన పంచలక్షణములు నున్నవని దీనిచే స్పష్ట మగుచున్నది.

అర్థములో చేరినవానిని పదార్థము లని వాడుటకన్న సాధనము లని వాడుట యుక్తతరము. మనకొరికలను నెఱవేర్చుసామర్థ్యము, రూపముగల పదార్థములకేకాక రూపము లేనికర్తృములకును పరిశ్రమములకును కలదు. గాయకుని గానము, నటుని నాట్యము, బోధకుని శిక్ష, న్యాయాధిపతియొక్క తీర్పు, విదూషకుని నేర్పు మొదలగువానికి రూపము లేకున్నను నవి మనకొరికలను నెఱవేర్చుచున్నవి. అర్థమున కుండవలసిన లక్షణము లన్నియు వాని కున్నవి. అవి మితలభ్యములు; వినిమయార్హములు; మూల్యము గలవి; కష్టార్జితములు. పదార్థము లనుటకు బదులు సాధనము లని చెప్పినయెడల వీని నన్నిటిని అర్థవర్గములో చేర్చుటకు వీ లగును. ఇదియే సంప్రదాయము. కావున నొకదేశములో ఏఁటేలు నుత్పత్తి యగు అర్థము యొక్క మొత్తమును లెక్కవేసి కనుగొనవలసినప్పుడు అందులో రూపసహితము లగు ధాన్యాదిపదార్థములనేకాక రూపరహితము లగు పైని పేర్కొనిన గానము లోనగుకర్తృములను చేర్చుచుండుము ('వివరములకు 'ఆదాయము' అనువ్యాసమును చదువునది).

అర్థమునుగుఱించినశాస్త్రము అర్థశాస్త్ర మని చెప్పక, అర్థవిషయమున మనుష్యునిప్రవర్తన మెట్టిదో తెలుపునది అర్థశాస్త్రమని చెప్పటకును హేతువు కలదు. ఈశాస్త్రములో విమర్శనీయమగు విషయము మనుష్యునికి బాహ్యములుగ నుండు వస్తువుల స్వభావము కాదు. అట్టివస్తువులయెడ మనుష్యుఁ డెట్లు ప్రవర్తించుచున్నాడో, అతనిప్రవర్తనమున ఎట్టిమార్పులు కలుగుచున్నవో, ఎట్టిమార్పులు కలిగిన బాగుగ నుండునో అనువిషయములే ఇందు వివరింపబడుచున్నవి. ధాన్యము అర్థవర్గములో చేరియున్నంతమాత్రమున దానియొక్క రూపముగాని, అది యాహారపదార్థ మగుటకు కారణముగాని, అది పండుటకు కావలసిన పరిస్థితులు గాని అర్థశాస్త్రమునం దుండనేరవు. ఈవివరములు వ్యవసాయశాస్త్రమునందును, రసాయనశాస్త్రమునందును, ఆరోగ్యశాస్త్రమునందును ఉండును. ధాన్యమునకు మితత్వ మనులక్షణ ముండుటచే దానిని సంపాదించుట

యందును, వినిమయము చేయుటయందును, అనుభవించుటయందును మనుష్యుప్రవర్తన మెట్టిది అనునదియే అర్థశాస్త్రమున వివరింపబడు విషయము. వర్ణనీయాంశము మనుష్యుప్రవర్తనము గాని అర్థజాలము కాదు. అర్థశాస్త్రమువలె మనుష్యుప్రవర్తనమును ప్రధానవిషయముగ చేసికొనినశాస్త్రములు మఱికొన్ని యున్నవి. అధికారము వహించినవారు అనధికారు లగుప్రజలయెడల నెట్లు ప్రవర్తించుచున్నారో, అట్లే ప్రజలు అధికారులయెడల నెట్లు ప్రవర్తించుచున్నారో విమర్శించుశాస్త్రము రాజ్యాంగశాస్త్రము. నీతిశాస్త్రము, ధర్మశాస్త్రము, సాంఘికశాస్త్రము లోనగునవి యీవర్గములో చేరినశాస్త్రములు. వీనిలో నొక్కొకదానియందు నొక్కొకసందర్భమున మనుష్యుఁ డెట్లు ప్రవర్తించునో వివరింపబడును. ఈసందర్భభేదమునుబట్టియే ఈశాస్త్రములకు ప్రత్యేకత్వము కలుగుచున్నది.

౧. అర్థశాస్త్రము శాస్త్రమూ? :

శాస్త్రముయొక్క ముఖ్యోద్దేశము సిద్ధాంతములను కొన్నిటిని ఏర్పఱుచుటయే. పూర్వాపరసంబంధమునుగాని కార్యకారణ సంబంధమునుగాని తెలుపు నూత్రమునకు సిద్ధాంత మని పేరు. ఇట్టి సందర్భమునం దిట్టికార్యము సంభవించు ననియు, ఇట్టి పరిస్థితులయందెట్టి ఫలితము కలుగు ననియు సిద్ధాంతములసాహాయ్యమున మనము తెలిసికొనఁగలిగియుండుము. ఈజ్ఞానము భావికాలమున జరగఁగల కార్యముల స్వభావము నూహించుటయందు మన కుపచరించును. శాస్త్రము లన్నిటికిని గల యీసామాన్యధర్మము అర్థశాస్త్రమున కుండుటచేత శాస్త్ర మనుపేరు దీనికి తగియున్నది. ఇందులో సమర్థింపఁబడు సిద్ధాంతము లెన్నియో యున్నవి. 'పదార్థములయొక్క మితత్వమందు కలుగు తరతమభావములనుబట్టి వానిమూల్యమందు కలుగు భేదము లేర్పడుచున్నవి' అనునది యొకసిద్ధాంతము. 'మితముగ నుండు ద్రవ్యముతో ననేకపదార్థములను కొనవలసివచ్చినపుడు అధికతమ ప్రయోజన మేవిధ మగు వినియోగమువలన కలుగునో' ఆవిధమున నాద్రవ్యము పదార్థములను కొనుటకయి వినియోగింపఁబడును' అనునది మఱియొకసిద్ధాంతము. ఇట్టిసిద్ధాంతములయొక్కయు, వీని నుపపాదించుటకై కల్పింపఁబడిన వాదప్రతివాదములయొక్కయు సముదాయము అర్థశాస్త్రము.

కాని అర్థశాస్త్రసిద్ధాంతములవిషయమున ననేకు లొక యాక్షేపణ చేయుచుండురు. 'మనుష్యుని ప్రవర్తన మిట్టి సందర్భములో నిట్టివిధముగ నుండు నని నిర్ధారణము చేయుటకు వీలు కలదా? ఒకఁడు ప్రవర్తించునట్లు మఱియొకఁడు ప్రవర్తించునా? దేశమును బట్టియు కాలమునుబట్టియు మనుష్యుని ప్రవర్తనము మాటుచుండదా? మనుష్య స్వభావము చంచలము; ఒకరి స్వభావము వలె మఱియొకరిస్వభావ ముండదు. ఇంగ్లీషువారు ప్రవర్తించు నట్లు భారతీయులు ప్రవర్తించరు; దరిదులవలె ధనికులును, పల్లెటూరివారి వలె పట్టణవాసులును, పూర్వాచారపరాయణులవలె నభినాగీరక్షులును ప్రవర్తించరు. కావున మనుష్యు లందఱయెడ

చెల్లుచున్నంతముల నేర్పఱుపడలచుట సాహసము. అందువలననే ఆంగ్లేయు లాంగ్ల దేశపరిస్థితులను మనసున నుంచుకొని వ్రాసిన అర్థశాస్త్రములోని సిద్ధాంతములు మనదేశమునకు సరిపడుటలేదు. ఈయాక్షేపణములోని సత్యాసత్యములను మనము పరిశీలింపవలసి యున్నది:

(౧) ఈయాక్షేపణము సమంజస మైనయెడల నిది యొక్క అర్థశాస్త్రమునకే కాక మానవునిగుఱించి విమర్శించు రాజ్యాంగ శాస్త్రాది మానవశాస్త్రము లన్నిటికిని తాఁకవలసియుండును. ఇది అర్థశాస్త్రముయొక్క ప్రత్యేకలోపము కాఁజాలదు. ఆలోచనయు స్వేచ్ఛాప్రవర్తనయును గల మనుష్యునిగుఱించి చెప్పుశాస్త్రములకును, నిర్ణీతము లగువానినిగుఱించి విమర్శించు ప్రకృతిశాస్త్రములకును, జీవమున్నను ఆలోచన లేని తక్కినజీవవర్గమునుగుఱించి వివరించు జీవశాస్త్రములకును గలభేదమును మఱించుటకుమాత్రమే ఈయాక్షేపణ ముపయోగించుచున్నది.

(౨) మనుష్యులనుగుఱించి మనము విమర్శించునపుడు మనకు గోచరించు సత్య మెట్టిది? ఒకనికిని, మఱియొకనికిని భేద మున్నదని తెలియుటమాత్రమే కాదు; కొన్ని విషయములందు భేద మున్నను మఱికొన్నిటియందు ఒకనికిని మఱియొకనికిని విస్తార మగుసామ్య మున్న దనియు మనకు తెలియఁగలదు. కనుపడుభేదము సామ్యముతోఁ గూడినభేదము గాని సామ్యవిరహిత మగుభేదము కాదు. మనుష్యు లందఱకును వాంఛ లున్నవి; వాంఛలను నెఱవేర్చుకొనుట కందఱకును ఆర్థము కావలసియున్నది. ఒకటేవస్తువును గాక పలువస్తువుల నపేక్షించుట అందఱకును సహజము; దేనినిగాని కొంతవఱ కనుభవించినతర్వాత దానిపై విరాగము కలుగుటయు, మఱియొకదానిపై రాగము కలుగుటయు మనుష్యు లందఱకును స్వభావము. కావలసినదానిని సంపాదించుటకై కష్టపడుట, కష్టమునకు తగిన ఫలమును సంపాదించఁగోరుట, ఫలములేనపుడు కష్టపడుట కష్టపడకపోవుట, బేర మాడుట, కొనఁదలఁచినపుడు చౌక ధరను, అమ్మఁదలఁచినపుడు అధికమగుధరను కొరుట లోనగు విషయములందు ఒకనికిని, మఱియొకనికిని భేదము కనిపింపదు. ఇట్టి సామాన్యధర్మముల ననుసరించియే అర్థశాస్త్రకర్తలు తమసిద్ధాంతములను సమర్థించుచున్నారు.

(౩) ఇంగ్లీషువారి పరిస్థితుల కన్వయించెడి అర్థశాస్త్రసిద్ధాంతములు మనపరిస్థితుల కన్వయింపకపోవచ్చును. కాని వైని చెప్పినట్లు అన్ని విషయములందును మనము ఇంగ్లీషువారికంటెను పాశ్చాత్యుల కంటెను భిన్నము కాదు. వారును మనమును మానవజాతిలో చేరిన పార మగుటచే వారికిని మనకును సాదృశ్యముకూడ నున్నది. ఇట్టి సాదృశ్యము నాధారముగఁ జేసికొని ఏర్పఱుపఁబడిన సిద్ధాంతము లన్నియు ఆదేశములకువలె మనదేశమునకును వర్తించును. ఏసిద్ధాంతముల విషయమున ఇట్టి సాదృశ్యము లేదని మనము ఋజువు చేయఁగలమో, అట్టివానిని మనము విడనాడి మనపరిస్థితుల కన్వయించు

వానిని మన మేర్పఱుచుకొనవచ్చును. కావున వైని షేర్కొనిన ఆక్షేపణములోని లోపాలోపములను నిర్ణయించునపుడు అర్థశాస్త్రములోని సిద్ధాంతము లన్నియు నొక్కజాతిలో చేరినవి కా వనియు, వానిలో ననేకములు మానవు లందఱలోఁగల సాదృశ్యములమూలమున నేర్పడిన వనియు మనము తలంచుచుండవలయును.

(౪) ఇట్టి వివేచన చేయనిపక్షమున భరతఖండమున కంతకును వర్తించు అర్థశాస్త్ర మొకటి యున్న దని నిరూపించుటయు శక్యముకాదుగదా? భరతఖండమున ముప్పదియైదుకొట్లమంది మనుష్యులున్నారు. వీ రందఱుమాత్రము ఒక్కటే స్వభావము కలవారా? వీరిలో వర్ణము, జాతి, ఆచారము, నీతి లోనగు విషయములనుబట్టి పరస్పరభేదములు లేవా? ఒకరాష్ట్రములోని పరిస్థితులకును, మఱియొకరాష్ట్రములోని పరిస్థితులకును వ్యత్యాస ముండుట లేదా? ఇట్టి సందర్భమున భారతదేశమున కంతకును వర్తించు అర్థశాస్త్రము సాధ్యమా? కావున మనుష్యులలో భేదములతోపాటు సాదృశ్యములును ఉన్నవి గమక అందఱకును వర్తించు అర్థశాస్త్రసిద్ధాంతముల నేర్పఱుచుటకు వీలు కల దనుటలో విప్రతిపత్తి లేదు.

(౫) అర్థవిషయమున మనుష్యుని చర్యలయందు సామాన్య ధర్మము లనేకము లున్న వని ఋజువుపఱుచుటకు సాధనము లనేకములు కలవు. మనుష్యునిస్వభావమును పరిశీలించు మానసిక శాస్త్రము, అభిప్రాయభేదము లున్నప్పు డందలి సిద్ధాంతమును గ్రహింపఁజేయు తర్కశాస్త్రము, మన అందఱయొక్కయనుభవము లోనగు సాధనములు పెక్కు గలవు. ఇదిగాక ఇట్టివిషయములను నిర్ణయించుటకై ప్రత్యేకముగ లెక్కలనేకములు (Statistics) తయారుచేయఁబడుచున్నవి. ఎగుమతులు, దిగుమతులు, పదార్థముల ధరలు, ధరల ననుసరించి విక్రయముచేయుమొత్తములు, కూలివాండ్రు వేతనములు, వేతనములు మాఱినపుడు కూలివాండ్రుసంఖ్యలో కలుగు చుండు మార్పులు, కుటుంబముల ఆదాయము, ఆదాయవినియోగము, గృహస్థుల జమాఖర్చులు - లోనగు లెక్కలను ప్రతిదేశమందును నీకాలమున సమకూర్చుచున్నారు. మనదేశమందుకూడ నిట్టిప్రయత్నములు జరగుచున్నవి. వీనిని తగురీతిని విమర్శించినయెడల ఏయే ప్రదేశములందలిమనుష్యు లెట్లు ప్రవర్తించుచున్నారో తెలిసికొనుటకు సాధ్య మగుచుండును. కావున అర్థశాస్త్రసిద్ధాంతములు నిరాధారములు కా వనియు, ఖదితముగ తూచి లెక్కించుటకు అనువైన విషయముల సాహాయ్యమున నేర్పడిన వనియు చెప్పవచ్చును.

(౬) దీనినిబట్టి అర్థశాస్త్రము సంపూర్ణతను చెందిన దనియు, అందులో లోపములు లే వనియు చెప్పుట కెవ్వరును సాహసింపరు. ఏశాస్త్రమునుగుఱించియు ఇట్లు చెప్పుటకు వీలు లేదు. మానవుని అనుభవమును ప్రజ్ఞయు పెరిగినకొలఁదియు ఒకప్పుడు గోచరింపని సత్యములు మఱియొకప్పు డతనికి గోచరించును. సాంఘికపరిస్థితులయందు మార్పులు కలుగుటచే నూతనసిద్ధాంతముల నేర్పఱుపవలసి

వచ్చును. కావున తక్కినశాస్త్రములవలె అర్థశాస్త్రము సయితము కాలోచితముగ మార్పును పరిణామమును గాంచుచున్నది.

మూలవ్యవస్థలు :

ప్రస్తుత కాలమునందు మనుష్యుని ఆర్థికచర్య కంతకును కొన్ని వ్యవస్థలు పునాదు లైయున్నవి. వీని ననుసరించియే అతడు తన ప్రవర్తనమును చక్కఁజెట్టుకొనుచున్నాఁడు. ఇవి కొందఱవిషయమునను కొన్ని పదార్థములవిషయమునను కొన్ని సందర్భములందును మాత్రమే కాక అందఱవిషయమునను, అన్ని పదార్థములవిషయమునను, అన్ని సందర్భములందును వర్తించునట్టివి యగుటచేత ఆర్థిక భవనమున వీవి మూలాధారము లని చెప్పఁదగియున్నవి.

(౧) వీనిలో మొదటిది రాజ్యాంగవ్యవస్థ. రాజకీయముగ ప్రపంచ మంతయు నొక్క ప్రభుత్వముయొక్క అధీనమం దుండక పలుప్రభుత్వముల యధీనమం దున్నది. ఒక్క ప్రభుత్వమునకు లోబడియుండు భూభాగమునకు రాష్ట్రము (రాజ్యము) అని పేరు. అందు నివసించుజనులకు ప్రజాసముదాయము (Political Community) అని పేరు. మనుష్యులలో నొక్కొక్కఁడును అట్టి రాష్ట్రము లలో నేదేని నొకదానికి చెంది, అట్టి ప్రజాసముదాయములో నొక వ్యక్తిగ నున్నాఁడు. ఈసంబంధము అతని ఆర్థికవ్యవహారములలో కొన్నిటికి సహకారిగను కొన్నిటికి ప్రతిబంధకముగను ఉన్నది. తనకుఁగల సామర్థ్యమును మూలధనమును వినియోగించి ఎక్కువ లాభమును తెచ్చుపదార్థములను మిక్కిలి యనుకూలముగ ప్రదేశమున నుత్పత్తి చేయుటకును, అనుకూలమునోట వానినివిక్రయించుటకును, తనకు వచ్చిన ఆదాయమును వినియోగించి మంచిపదార్థములను చౌకగ దొరకునోట కొనుటకును ప్రతిమనుష్యుఁడును కొరుచుండును. ఆర్థికవిషయమున నిదియే తగిననాగ్ధము. దీని కంతకును నతిఁడు స్వేచ్ఛానుసారముగ విహరింపఁగలప్రదేశ ముండవలెను. మనుష్యుఁడేదియో యొక రాష్ట్రమునకు చెందినవాఁడగుటచేత దానిలోని ప్రదేశ ముం దంతటను నట్టివ్యాపారములకై యతఁడు విచ్చలవిడిగ సంచరించుట కవకాశ మేర్పడుచుండును. భారతీయుల మగు మన మందఱమును ప్రస్తుతకాలమున నొక్క ప్రభుత్వమునకే లోబడి, ఒక్క రాష్ట్రమునందే నివసించువార మైనందున భరతఖండమం దెచ్చట నెక్కువవసతు లున్న వని మనకు తోచునో అచ్చటికి మనము వెళ్లి వ్యవసాయమునో వ్యాపారమునో మఱిదేని వృత్త్యంతరమునో స్వీకరించి విస్తారలాభము సంపాదింపవచ్చును ఆంధ్రదేశమునందే యుండవలె ననునిర్బంధము లేదు. మనము తయారుచేసిన సామానులను బొంబాయిలో పంబాబునలో మఱియొకభాగమునలో పంపి వీలైనచోటులందు వానిని విక్రయించుట కవకాశ మున్నది. భారతీయులనెడి ప్రజాసముదాయమున మనము చేరియుండుటచేత 'మన దేశమువారు మనసంబంధులు' నని చెప్పుకొనఁదగినవారు కొందఱుండుటయు, మనముత్పత్తి చేసినవస్తువుల సభిమానముతో కొన సిద్ధపడువారు కొందఱు

లభించుటయు సంభవించుచున్నది. ఆర్థికముగ మనము జరపువ్యవహారములం దితరు లెట్టియక్రమముల నైనను చేసినపుడు అట్టివానివలన నుండి మనల రక్షించుటకును మనకు కావలసిన సదుపాయములను మఱి కొన్నిటిని చేయుటకును ప్రభుత్వమువా రున్నారు. రాష్ట్రములో కొందఱు ధనికులుగను కొందఱు దరిద్రులుగను ఉన్నను అందఱును ఒక్క ప్రజాసముదాయములోని వారే యగుటచేతను పరస్పర సహాయము గాంచుట కవకాశ మున్నది. ధనికులపైని హెచ్చుపన్నులను విధించి దరిద్రుల సౌఖ్యముకొఱకై ఆ ద్రవ్యమును ప్రభుత్వమువారు ఖర్చు పెట్టుచుందురు. నీకాకి గాక సమష్టికుటుంబములో నుండుటచేత మనుష్యున కెట్లు సౌఖ్యము కలుగుచుండునో యట్లే ప్రత్యేకరాష్ట్రమున నుండుటచేత, ఆర్థికముగ నట్టిలాభము చేకూరుచుండును. ఇట్టిసదుపాయము లుండునను నమ్మకము గలిగియే ప్రతిమనుష్యుఁడును తనవ్యవహారములను చేసికొనుచున్నాఁడు. దేశమున కంతకును లాభము సమహర్షుటకై ప్రభుత్వమువా రొకని కేదైన నిర్బంధమును కలిగించినయెడల అట్టినిర్బంధములను నిరసింపక వాని ననుసరించియే యతఁడు తనపనులను చక్కఁజెట్టుకొనుచున్నాఁడు. రాష్ట్రీయప్రజాసముదాయములో తా నొకవ్యక్తియను విషయమును మనసునం దిడుకొని దానిమూలమున కలుగు లాభనష్టముల ననుభవింప సిద్ధపడి ప్రతిమనుష్యుఁడును మెలఁగవలసి యున్నది.

ప్రస్తుతకాలపు రాజ్యాంగవ్యవస్థ కొన్ని నిధముల మన ఆర్థిక ప్రవృత్తిని నిరోధించునట్టిదిగ పరిణమించుచున్నది. గతించిన నూఱు నూటయేబదిసంవత్సరములనుండి వేగముగ ప్రయాణము చేయుటకు వీలగు సౌకర్యములు వృద్ధి యగుటచేత ఆర్థికముగ ప్రపంచ మంతయు నొక్కసమష్టికుటుంబముగ మాత్రిన దని చెప్పవచ్చును. ఒకదేశమునకు మఱియొకదేశముతో వ్యాపారవిషయమున సన్నిహితసంబంధము కలిగినది. మనము పండించుప్రత్తి, నూనెఁజలు, జనుము, సుగంధద్రవ్యములు మొదలగువానిని అధికములగు ఖరీదు లిచ్చి కొనువారు మనదేశములోనివారు కారు; జపాను, జర్మనీ, ఇంగ్లాండు మొదలగు దేశములవారు వీనిని కొనినఁగాని మనరైతులకు తగులాభము రాఁజాలదు. మనకు కావలసినయంత్రపుసామానులు, వస్త్రములు, ఔషధములు లోనగునవి ఇతరదేశములనుండి రావలసియున్నది. నాణెముగు వస్త్రములను మనము తయారు చేయఁగోరినయెడల నందులకు కావలసిన ప్రత్తి మనదేశమున దొరకుటలేదు; ఈజిప్టు మొదలగు విదేశములనుండి రావలసియున్నది. ఈరాకపోకల కెట్టి యాటంకము సంభవించినను ఆర్థికముగ మనకు నష్టము కలుగును. ప్రపంచ మంతయు నొక్క ప్రభుత్వమువారి యధీనమం దుండక భిన్నభిన్నరాష్ట్రములుగ విభక్త మైయుండుటవలన నిట్టియాటంకము లెన్నియో కలుగుచున్నవి. ప్రతిరాష్ట్రమందలివారును తమకు వచ్చు తాత్కాలికలాభమునే ప్రధానాంశముగ భావించుచు ఇతరరాష్ట్ర

ములకు కలుగునష్టమును పరిశీలించుకొన్నాడు. సుంకముల నధికము చేసియు, నాణెముల మారకపురేటును ప్రతిదినము మార్చియు, ఇతర దేశములనుండి తమదేశమునకు రాదలచునూలివాండ్రకు నిరోధము కలిగించియు, తమరాష్ట్రమున నల్పజనసంఖ్య యున్నను శూన్య ప్రదేశము లనేకము లున్నను ఇతరరాష్ట్రవాసులు ఆప్రదేశములలో నివాసము లేర్పఱుచుకొని అగోతృత్విని జేయదలచినయెడల నట్టి వారిని రాకుండజేసియు జనులు స్వలాభమును చూచికొనుట సర్వ సాధారణ మైనది. ఇంతకంటె దారుణ మగుమహోపద్రవము మఱి యొకటి కలదు. అనేకరాష్ట్రములు ప్రపంచముం దుండుటచేతను, వానికి పరస్పరద్వేషము విశేషముగ నుండుటచేతను, ప్రతిరాష్ట్రమును యుద్ధసన్నాహము చేయవలసియున్నది. ఏఁటేట కష్టపడి ప్రజలు సంపాదించినధనములో చాలభాగము సైన్యములకును నౌకాదళములకును, ఆకాశవిమానములకును, మందుగుండుసామానులకును ఖర్చు పెట్టవలసి వచ్చుచున్నది. ఏదైన నొకయుద్ధము సంభవించినయెడల నొక్కనిమిషములో పట్టణములు పల్లెలు వినాశము గాంచుటయు, ఎంతకాలముననుండియో చేర్చియించిన ధనరాసు లన్నియు నదృశ్యము లగుటయు సంభవించుచున్నది. ఆర్థికస్థితిచే నొకటిగ నుండవలసిన ప్రపంచము రాజకీయస్థితిచే భిన్నభిన్న మగుటచేత అర్థవినాశము తప్పకున్నది. ఇట్టివిషమస్థితి అంతరించునూచన లేవియు లేవు. కావున ప్రతిరాష్ట్రమందలి ప్రజలును తమ పరిశ్రమముచే యుద్ధములం దుపయోగించుపదార్థముల నుత్పత్తి చేయవలసిన ఆవశ్యకము కలుగుచున్నది. రాజ్యాంగవ్యవస్థలు మాఱి, ఇట్టిచిక్కులు రూపుమాసినయెడల నీపరిశ్రమ మంతయు దారిద్ర్య బాధ తగ్గుటకును, ఇప్పటికంటె పదిరెట్లధికమగుసుఖమును సామాన్య జనులు సైత మనుభవించునట్లు చేయుటకును వినియోగింప వీలగును.

కావున మన ఆర్థికవ్యవహార మంతయు మన రాజ్యాంగ వ్యవస్థల నాశ్రయించియున్న దనువిషయము స్పష్ట మగుచున్నది.

(౧) మూలవ్యవస్థలలో రెండవది 'ఆస్తి హక్కు'. ప్రతి మనుష్యుఁడును తాను సంపాదించినట్టిదియు క్రమమార్గమున తనకు లభ్యమైనట్టిదియు నగు ఆస్తిపైని 'స్వత్వము' (లేక 'స్వామ్యము') కలిగియున్నాఁడు. దీనిమూలమున నతని కాయాస్తి విక్రయించుట కును, దానము చేయుటకును, అనుభవించుటకును, నింకెట్టివిధమైన వినియోగము సయితము చేయుటకును అధికారము కలదు. ఇంత కంటె నధికమగు ఆస్తిని ఎవఁడును సంపాదింపఁగూడదనునిర్బంధము లేదు. లక్షాధికారి కావచ్చును; కోటిశ్వరుఁడు కావచ్చును; శతకోటి శ్వరుఁడు కావచ్చును. ప్రభుత్వమువారు సంపాదించు ద్రవ్యము కంటెను నధికముగ నెవ్వఁడైన సంపాదించుట కెట్టి యాటంకమును లేదు. దరిద్రు లనేకు లుండఁగా ఒకరిద్దఱు కోటిశ్వరు లుండుట మంచి పద్ధతి కాదను ఆక్షేపము లేదు. ఈయాస్తిహక్కు ఏవియో కొన్ని యంశములందు సంపూర్ణము కాక నియమబద్ధముగ నున్నను మొత్తము

మీఁద దానికి నిర్బంధములు చాల తక్కువగ నుండుటచేత ప్రస్తుత కాలపు వ్యవస్థలలో నీహక్కు ప్రధాన మైన దని చెప్పవచ్చును.

కాని యిట్టి హక్కును నిరసించుమహనీయు లనేకు లున్నారు. ఆస్తిపై హక్కు వ్యక్తియందుఁగాక ప్రజాసముదాయముం దుండవలయు నని వాదించువారున్నారు. పాశ్చాత్య ప్రపంచము నిష్ఠాదు ఊఁచుమన్న యుద్ధములకును విప్లవములకును నిదియే కారణము. పదునైదుకోట్లు ప్రజుల రషియాదేశముం దిట్టిహక్కును రద్దుచేసి, సామదాయిక (సమప్తి) మగు హక్కును స్థాపించి సమవాదిపక్షము వారు (Communists) తమ ప్రభుత్వమును నెలకొల్పి పరిపాలించుచున్నారు (వివరములకు 'ఆస్తి', 'సమవాదిపక్షము' అను వ్యాసములను చూడవగును).

(3) మూలవ్యవస్థలలో మూడవది 'ఆర్థిక స్వాతంత్ర్యము.' అర్థము నార్జించుటయందును, అందుకై వివిధవృత్తుల నవలంబించుటయందును, ఆర్జించినద్రవ్యమును ఖర్చుపెట్టుటయందును మనుష్యున కీకాలమున స్వాతంత్ర్య మున్నది. ఏవృత్తియందైనను ఎవ్వరైనను ప్రవేశింపవచ్చును. వర్ణభేదములనుబట్టికాని జాతిభేదములను బట్టికాని యిట్టివృత్తి నిట్టివారు స్వీకరింపవలయు ననునిర్బంధములేదు. స్వశక్తి నాధారము చేసికొని ఇష్టము వచ్చినవృత్తిలో ఇష్టమువచ్చినవాఁడు ప్రవేశింపవచ్చును. దీనికి సంబంధించిన నియమములు కొన్ని యున్నను అవి దీనిని బలపఱుచునియమములు గాని నిరోధించునియమములు కావు. ఆయాపరీక్షలలో కృతార్థు లైనవారు తప్ప తక్కిన వారెవరును వ్యాయవాదివృత్తి వైద్యవృత్తి మొదలగువానియందు ప్రవేశింపఁగూడ దనునియమ మిట్టిదే. సామర్థ్య మున్నదో లేదో తెలిసికొనుట కిదియొక యుపాయము కాని సామర్థ్య మున్నవారిని నిరోధించునది కాదు. దీనిమూలమున మనుష్యుని తెలివిలేటలు వికసించి వృద్ధి యగుట కవకాశ మేర్పడి ధనోత్పత్తి అధిక మగుచున్నది. ఆర్జనమందే కాక వ్యయము చేయుటయందును ప్రతి వ్యక్తికిని స్వాతంత్ర్య మున్నది. తన యాదాయము నేరీతిగ ఖర్చుపెట్టినను అడ్డుపెట్టువా రెవరును లేరు. అన్నము మాని కాఫీ త్రాగినను, గ్రంథముల మాని వస్త్రములు కొనినను, పిల్లలను చదివించుట మాని సినిమాలను చూచినను ఎట్టినిరోధమును లేదు. పొరుగువాఁడు కట్టుకొనుటకు గుడ్డయు తినుట కన్నమును నిలుచుటకు నీడయు లేక రోదనము చేయుచున్నను తాను రాచరీతితో విశాలభవనములందు నివాసము చేయుచు బహువిధభక్ష్యభోజ్యముల ననుభవించుచు, ఎన్నికలయందు ద్రవ్యము ఖర్చుపెట్టుచు, మోటారుకారులం చూరే గుచు నుండవచ్చును. ఇదియే ఆర్థికస్వాతంత్ర్యము. ఇట్టివృత్తులు నివసించుప్రపంచమందలి పరిస్థితుల విమర్శించుటయే ప్రస్తుతకాలపు అర్థశాస్త్రకర్తలపని.

(౪) అర్థశాస్త్రము సాధనవినియోగశాస్త్రము:— కోరఁదగిన పురుషార్థము లనేకము లగుటంబట్టియు, వానిని సాధించుటకై కావలసినసాధనములు వితములుగ నుండుటంబట్టియు అర్థశాస్త్ర

మునకు ప్రాధాన్యము కలుగుచున్నది. ఉన్న సాధనములను వీలగు నంతవఱకు అర్థము లన్నియు సమహారువిధమున వినియోగింపవలసి యున్నది. ఒక్కదానినిమిత్రము వానిని అధికముగ వాడినయెడల మఱియొకదానినిమిత్రము వాడుటకు సాధనములు చాలకపోవును. కొన్నిపట్టణములందు నీళ్లుసయితము అర్థవర్గమునందు చేరియున్నవి. చాల మితముగ నుండుటచేత డ బ్బిచ్చినంగాని ఆనీళ్లు దొరకుటలేదు. నీళ్లు వంటకు, స్నానమునకు, బట్టలుతుకుటకు, గదులను కడుగుటకు, పెరటిలోని మొక్కలఁ బెంచుటకు కావలసియున్నవి. నీళ్ల మూలమున సాధింపవలసిన అర్థము లనేకములు. స్నానమునకై అధికముగ నీళ్లను వాడినయెడల బట్టలుతుకుట లోనగువానికి కావలసినన్ని నీళ్లుండవు; బట్టలకై ఎక్కువగ నుపయోగించినయెడల స్నానమునకు మొక్కలఁ బెంచుటకును కావలసినంతనీరు లేకపోవచ్చును. ఇట్టిసందర్భమున అన్ని పనులకును కావలసినవిధమున నీళ్లను వినియోగపఱుపవలసి యున్నది. అట్టివిధమును కగుఁగొనుటయే అర్థశాస్త్రమందు చేయఁ బడుచుచున్నది. ఎట్టివినియోగమువలన సాధనములు వ్యర్థము గాక, అధికతమముగు ఫలము నిచ్చును? అనుసమస్యయే ఆర్థికసమస్య. అవసర మైనదానికంటె నధికముగ వాడుటయే వ్యర్థము చేయుట. కలుగఁగల ప్రయోజనము తక్కువమొత్తమును వినియోగించుటవలన కలుగనున్నను అందుకై ఎక్కువమొత్తమును వినియోగము చేయుటయే వ్యర్థతయొక్కలక్షణము. ఇందుమూలమున రెండువిధములగు నష్టములు సంభవించుచున్నవి. దేనికై ఖర్చుపెట్టుచున్నామో అది ఖర్చునకు తగినఫలము నియ్యకపోవుట, మఱియొకదానికై కావలసినంత ఖర్చు పెట్టుటకు వీలు లేకపోవుట అనునవియే యీనష్టములు. యాపాయ ఖర్చుపెట్టవలసినచోట రెండుయాపాయలను ఖర్చుపెట్టుటవలన కలుగు నష్టము లిట్టివి యని స్వానుభవముచే నందఱకును తెలియుచున్నది. మనము సాధింపవలసిన అర్థ మొక్కటియే యగునపుడును అందులకై కావలసిన సాధనము లమితములుగ నుండునపుడును అర్థశాస్త్ర ప్రసక్తియే యుండదు. అట్లు గాక సాధింపవలసినయర్థములు పెక్కులైయున్నప్పుడును, వానిని సాధించుటకు కావలసినసాధనములు మితములుగ నుండునపుడును వానిని వ్యర్థపుచ్చక వినియోగింపవలసిన క్రమమును తెలుపుశాస్త్ర మొక్కటి యావశ్యకమైనది. తాము వ్రాయు గ్రంథమునకు అర్థశాస్త్ర మని పేరుపెట్టి అందులో మనుష్యునికి సంబంధించినవివిధవిషయముల నన్నిటిని వివరించుగ్రంథకర్త లనేకులున్నారు. ఇట్లు చేయుట పొరపాటు. అర్థశాస్త్రము సాధన వినియోగశాస్త్ర మనునత్యమును మఱవఁగూడదు.

అర్థశాస్త్రముమూలమున కలుగు ప్రయోజన మిట్టిది యైనను అనేకులు దీనిని గ్రహింపక, ఈశాస్త్రముననుండి ప్రయోజనాంతరముల నపేక్షించుచు అట్టివి లభింపనపుడు దీనిని ఖండించుచుందురు. మఱికొందఱు ఐహికసౌఖ్యమున కంతకును మూలాధారముగు ధనమును గుఱించి వివరించుశాస్త్ర మనియు, దీనికంటె సుతక్రమముగు శాస్త్రము వేఱొకటి లేదనియు దీని నతిమాత్రముగ ప్రశంసించు

చుందురు. కాని ఇట్టి ఖండినమండనముల కెట్టి యవకాశమును లేదని మనము తెలిసికొనవలెను.

పురుషుఁడు సాధింపఁదగినయర్థము లివి యని నిర్ధారణము చేయుట అర్థశాస్త్రముయొక్క పని కాదు. అతఁడు స్వీకరించు ఆదర్శములలో నిట్టివి యుత్తమము లనియు, నిట్టివి యధమము లనియు విభాగము చేయుటయు నీశాస్త్రము నుద్దేశము కాదు. అర్థార్జనము మంచి దని కాని చెడ్డదనికాని చెప్పుటకు ఏతద్దాస్త్రకారులు సాహసించరు. మనుష్యుఁడు కోరఁదగినది అర్థమా? ధర్మమా? విశ్రాంతి యా? పరిశ్రమమా? వస్తుసౌందర్యమా? వస్తువుల చౌకఁదనమా? పౌరుషోపేతమైనను హింసాత్మకమగుచున్న ఖైత్రమా? లేక సర్వ మానవసౌభ్రాత్రమా? స్వరాజ్యమా? అధినివేశ స్వాతంత్ర్యమా? మానవసమత్వమా? అసమత్వమా? అను వివిధములగు వాంఛనీయముల లోని సుగుణదుర్గుణములను పరీక్షించి గమ్య మిది యని నిరూపించుటకు ఈశాస్త్ర మేర్పడలేదు. గమ్య మిది యని స్థిరపడినతర్వాత దానిని చెందుటకు కావలసినమార్గముల వితర్కమే అర్థశాస్త్ర ముండును. ఇది 'గమ్యము'ల గుఱించియు, 'సాధ్యముల' గుఱించియు వివరించుశాస్త్రముగాక 'గతుల'ను గుఱించియు 'సాధనము'ల గుఱించియు విమర్శించునట్టిది. 'గమ్యము'ల గుఱించిన జ్ఞానమును సంపాదించఁగోరువారి కీశాస్త్ర ముపచరింపదు.

అర్థశాస్త్రకారులు సాధనములను గుఱించిమాత్రము చెప్పుటకును, సాధింపవలసినట్టివియు సాధింపఁదగినట్టివియు నగు నాదర్శములనుగుఱించి చెప్పకపోవుటకును కారణములు కలవు. మంచిచెడ్డలను, పరమార్థములను నిర్ణయించుటకు అర్థశాస్త్రజ్ఞాన మొక్కటి చాలదు. ఇవి ఆర్థికనూత్రముల సాహాయ్యమున మాత్రమే పరిష్కరింపఁదగిన విషయములు కావు. వీనిమూలమున ఆర్థికనష్టము కలిగినను అట్టినష్టమును గమనింపక వీనిని సాధింపవలసియుండును. స్నానమునకు కావలసిన నీళ్లు తక్కువ యగు నని పెరటిలో మొక్కలు నాటుట మానువారు కొందఱు ఁందురు; మఱికొందఱు స్నానమును మానెదరుగాని మొక్కలను పెంచుట మానరు. కంటి కింపగు పుష్పములతో నిండియుండు మొక్కలు ముఖ్యమా? రోజునకు రెండు పర్యాయములు స్నానము చేయుట ముఖ్యమా? రెండు దినముల కొకమాత్రాన నింటిలోనిగదుల నెల్ల కడుగుట ముఖ్యమా? అని నిర్ణయించుటలో నొక్కొకరి మనోభావ మొక్కొకరిదిగ నుండును. ఇందులో నెవరిభావము ప్రశంసనీయమో చెప్పుటయందు జలముయొక్క మితత్వ మొక్కటి మాత్రమే పరిశీలింపఁదగినది కాదు. ఒక్కొక్క రొక్కొకటి వాంఛనీయ మని యనుకొనుట కిదియొక్కటియే కారణము కాదు. దీనినే కారణముగ చేసికొని శుభ్రత, సౌందర్యదృశ్యములం దిచ్చు లోనగువానిని విడనాడుట తగదు. అందు చేతనే ఇట్టినిర్ణయమందు అర్థశాస్త్రసాహాయ్యము కోరఁదగినది కాదు. ఇదిగాక వీనినిగుఱించి అభిప్రాయభేదములు కలిగినపుడు ఈభేదములలోని లోపాలోపముల నర్థశాస్త్రపద్ధతిచే నెన్నుటకు వీలుండదు.

మూల్యమునుబట్టి తరతమభేదమును నిర్ణయించుట అర్థశాస్త్ర లక్షణము. మంచిచెడ్డలకుఁ గల భేదమును మూల్యమునుబట్టి నిర్ణయింపఁ జాలము. నెలగలపదార్థములు మంచి వనియు, తక్కువనెలగలవి మరవివికా వనియు చెప్పరాదు. ఒకబిందెఁడు శుభ్రమగునీళ్లు కానీకి లభించుచుండ ఒకబిందెఁడు కల్లునకు రెండుమూడురూపాయల నియ్యవలెనుగదా?

పరమార్థములు నిశ్చితము లైనపిమ్మటనే అర్థశాస్త్రకారులపని ప్రారంభ మగుచున్నది. 'పరమార్థము లిట్టివిగ నున్నప్పుడు అర్థవర్గములోని సాధనములలో నెట్టివార్పులు కలుగును? ఎట్టివాని నధికముగ నుత్పత్తి చేయుదురు? ఎట్టివానికి మూల్యము హెచ్చును? వేనికి తగ్గును? ఎవరి ఆదాయములు పెంపొందును? ఎవరిని క్షయ మొందును? ఎట్టిపదార్థములకై ప్రజలు ఖర్చుపెట్టుచుందురు? వేనికై ప్రభుత్వము వారు ఖర్చుపెట్టెదరు?' అను విషయములను అర్థశాస్త్రకర్తలు విమర్శింతురు. ప్రజలయందు పౌరజన్యమును, కార్యోత్సాహమును, స్వార్థత్యాగమును, దేశభిమానమును వృద్ధి యగుటకు యుద్ధము లుండ వలయు ననునట్లుకము దేశమందు నాటుకొనినప్పుడు ఇది ప్రశంస నీయమా గర్హ్యమా? అను వివాదముతో అర్థశాస్త్రమునకు సంబంధము లేదు. యుద్ధరంగమందలి విజయ మను పరమార్థమును సాధించుటకు ఫిరంగులు, మందు, గుండ్లు, విషవాయువులు, శస్త్రములు, నౌకలు, ఆకాశయానములు, జలాంతర్గాములు లోనగు సాధనము లనేకములు కావలసియున్నవి. ఇవి మితములుగ లభించు అర్థవర్గములో చేరినవి. వీనిని తయారుచేయుటకు మితముగ నుండు మూలధనమును (Capital), మానవపరిశ్రమమును (Labour) ఆవశ్యకములు. కాని ప్రజ లందఱకును కావలసిన ఆహారపదార్థములు, వస్త్రములు, ఇండ్లు, విద్యాలయములు, చిత్రకళలు లోనగునవి యుత్పత్తి యగుటకు సైతము ఈమూలధనమును మానవపరిశ్రమమును ఆవశ్యకము లైయున్నవి. మితములగు మూలధనాదులచేత యోధులకు కావలసిన సామగ్రులును, సాధారణప్రజలకు కావలసిన సామగ్రులును ఉత్పత్తి కావలసియున్నవి. మొదటితరగతిలోని సామగ్రు లుత్పత్తి కావలసియుండుటచేత సామాన్యజనులకు కావలసినవాని నుత్పత్తి చేయుటకై వలయునట్టి మూలధనము మనుష్యపరిశ్రమము తగ్గి వీని మూలమున నుత్పత్తి యగుసామగ్రుల బాహుళ్యముకూడ తగ్గును. ఆహారపదార్థములు వస్త్రములు ఇండ్లు లోనగునవి విరివిగ దొరకఁ జాలవు. వానిఖరీదులు హెచ్చును. దరిద్రు లగువారు వానిని కొనలేక బాధపడుచుందురు. విద్యాలయములకు ద్రవ్యవసతి తగ్గుటచే దేశమం దజ్ఞాన మధిక మగును. ఉపాధ్యాయులకుఁ గల గిరాకి తగ్గి వారికి దొరకువేతనములు హీన మగును. చిత్రకారులను బోషింప ధనము చాలకపోవుటచేతను వారిజీవనముసయితము దుర్భర మగును. అర్థోత్పత్తియందును, సాధనవినియోగమందును ఇట్టివార్పులకు సిద్ధపడియే యుద్ధములో విజయము గాంచుట పరమార్థ మని తీర్మానించు కొనవలెను. యుద్ధమందలి యుత్సాహము సరి యని కాని

తప్పని కాని అర్థశాస్త్రము చెప్పజాలదు. సాధనవినియోగమందు యుద్ధములమూలమున నిట్టివార్పులు కలుగు ననియు, ఇట్టివార్పులు కలుగ వనియు చెప్పటయే దానిపని. అది చేయవలసినపని మఱి యొకటి కలదు. యుద్ధరంగమందలి విజయ మను పరమార్థమును సాధింపఁదగిన తక్కిన అర్థములను సాధించుటలో సాధనములు (మూలధనము, పరిశ్రమము, ప్రకృతినంపదలు) వ్యర్థము కాకుండ వినియోగింపఁదగినపద్ధతిని అది సూచింపఁగలదు. ఇట్లే మన మాశించు తక్కినపురుషార్థములవిషయమునందును పరిశీలింపవలెను

అర్థశాస్త్ర విభజనము

అర్థశాస్త్రమును (అ) అనుభవకాండము, (ఆ) ఉత్పత్తికాండము, (ఇ) మూల్యనిర్ణయకాండము, (ఈ) ఆదాయవిభజనకాండము; (ఉ) చెలామణిద్రవ్యకాండము లని అయిదు భాగములుగ శాస్త్రకర్తలు విభజించియున్నారు. కాని అనేకులమతమున మూల్యనిర్ణయకాండ మొక్కటియే ప్రధాన మనియు, తక్కిన వన్నియు దాని కంగములనంటి వనియు నెంచఁబడుచున్నవి. "వస్తువులయొక్క మూల్యములందలి తారతమ్యమును బట్టియే ఆర్థికప్రపంచమందు వానికిఁగల ప్రాధాన్యప్రాధాన్యములు నిర్ణయింపఁబడుచున్నవి. అనుభవకాండమున విమర్శింపఁబడు 'ఉపయుక్తత' నుగుఱించిన సిద్ధాంతములును, ఉత్పత్తికాండమున విమర్శింపఁబడు 'మితత్వము'నకు సంబంధించిన సిద్ధాంతములును మూల్యనిర్ణయము చేయుటకై యుపచరించునవే కాని ప్రత్యేక మగు మఱియొక ప్రయోజనము కలవి కావు. ఆదాయవిభజనకాండమున పరిశ్రమములకు బదులుగ లభించువేతనములు ఆస్తిహక్కులమూలమున వచ్చు ఆదాయములును విమర్శింపఁబడు చున్నను, ఈవేతనములును, ఆదాయములును మూల్యనిర్ణయ సిద్ధాంతముల ననుసరించి యేర్పడునట్టివే; అందుచే నీకాండము మూల్యనిర్ణయకాండమందలి యంతర్భాగమే కాని ప్రత్యేకకాండము కాదు. ఇట్లే చెలామణికాండమున వివరింపఁబడు 'ధరలు' చెలామణిద్రవ్యముయొక్క మూల్యమును నిర్ణయించుటే కాని వేఱొకటి కాదు. చెలామణి ద్రవ్యముయొక్క మూల్యము హెచ్చుటయే ధరలు తగ్గుట; ఆమూల్యము తగ్గుటయే ధరలు హెచ్చుట. కనుక మూల్యనిర్ణయము నొక్కదానినే ప్రధానభాగముగ నంగీకరించుట యుక్తము." ఇదియే అనేకుల వాదము. ఈవాదము సహేతుకముగ నున్నను వైని పేర్కొనఁబడిన కాండములకు ప్రత్యేకత్వము లేదనుట సమంజసము కాదు. వానిలో నొక్కొకదానియందును మూల్యనిర్ణయముతో దగ్గఱసంబంధము లేనివిషయము లనేకములు చర్చింపఁబడుచున్నవి. కావున కాండము లైదని భావించుటయే నుంచిది.

(ఈకాండములలో నొక్కొకదానినిగుఱించి ప్రత్యేక వ్యాసము లున్నవి. అందుచేత నొక్కొకదానియందు చర్చింపఁబడు ప్రధానవిషయమును మాత్ర మిచ్చట సంగ్రహించి యున్నాము. అర్థశాస్త్రమందలి సిద్ధాంతము లెట్లుండునో తెలుపుటకు కొన్ని మచ్చునకై ఇచ్చట వివరింపఁబడినవి.)

(అ) అర్థానుభవకాండము:

అర్థికవ్యవహారమున కంతకును 'అనుభవము' పరమావధి. విపరీతముగల అనుభవపు లక్షణమునా రంజితును అనుభవించుట ఆర్థము సుత్పత్తి చేయుచున్నది. ఇందుకై మనుష్యుడు కోరుపదార్థములసంఖ్యకు మిగిలేను. నాగరకత వృద్ధియైనకొలదియు ఈసంఖ్య వృద్ధియగుచుండును.

కాని మనము కోరిక బిక్కొకవిస్తూవునకును మిగియున్నది. మామిడిపండ్లపై ఒకనికుండు కోరిక ఒకటిరంకు దినతర్వాత కొంత తగ్గును; మరొకరికి దినతర్వాత మరొకరికి తగ్గును; నాలుగైదు దినతర్వాత కోరిక లేకపోవుటయేకాక వినుచున్నాము. కోరికలను సంతోషపరచుటకు ఆపయోగ మని పేరు. ఎక్కువ తీర్మాతల కోరికను సంతోషపరచుటకు ఎక్కువ ఆపయోగము గల దనియు, తక్కువ తీర్మాతల కోరికను సంతోషపరచుటకు తక్కువ ఆపయోగము కలదనియు చెప్పవచ్చును. దీనినిబట్టి మొదటి మామిడిపండు ఎక్కువ ఆపయోగము గల దనియు, రెండవదాని యుపయోగ మంతకంటే తక్కువ యనియు, నూడవదానియుపయోగము ముందే తక్కువ యనియు, ఇట్లే పూర్వపూర్వఫలములకంటె సుత్రోత్తరఫలములయుపయోగము తక్కువ యనియు స్పష్టమగుచున్నది. మామిడిపండుగలదును చెల్లునట్టి ఈ న్యాయము మన మనుభవించు ప్రతిపదార్థము విషయమునను చెల్లుచున్నది. ఈ న్యాయమునకు ఖీరోపయోగ న్యాయము (నిగ్ధాంతము — Law of Diminishing Utility) అని పేరు.

ఈసంవర్ధమున కొన్ని ముఖ్యములగు విషయములను మనము గమనింపవలసి యున్నది—

(౧) మనము 'ఈపదార్థము కావలెను; ఆపదార్థము కావలెను' అని చెప్పునప్పుడు నిజముగ మనకు కావలసియుండునది ఆపదార్థ మంతయు కాదు. ఆ పదార్థములోని కొన్ని మాత్రము (Units = అంశములు, భాగములు) మాత్రమే మనము కోరుచున్నాము. నెయ్యి కావలసియున్న దనినపుడు కొన్ని బీసెలో కొన్ని ముణుగులలో కొన్ని పలములో కావలసియున్న దనియే అర్థము. బియ్యము కావలసియున్నదనినపుడు కొన్ని కేజీ, కొన్ని కుంబములో. కొన్ని బస్తాలో కావలసియున్న దనియే అర్థము. పదార్థముయొక్క స్వభావమును బట్టి మన మందులోని కొన్ని మాత్రము (బీసెలు, కుంబములు, డబ్బలు, గజములు) మాత్రమే కోరుచుండుము. మన మొక పదార్థమును వాడునపుడును, అనుభవించునపుడును, కొనుగొనుచును ఆ పదార్థమందలి కొన్నిమాత్రములను వాడుచున్నామనియు అనుభవించుచున్నామనియు కొనుగొనుచున్నామనియు గ్రహింపవలెను.

(౨) పదార్థములన మనకు కలుగు ఉపయోగము రెండు విధములుగ పరిగణింపవలసియున్నది. మొదటిది దానియొక్క మొత్తపు ఉపయోగము; రెండవది దాని 'కుది' యుపయోగము. మన మనుభవించు పదార్థమందలి మాత్రములన్నిటియూలమునను మనకు

లభించు ఉపయోగము మొత్తపు ఉపయోగము; అందుగా 'కుది' మాత్రములమున మనకు లభించు ఉపయోగము 'కుది యుపయోగము'. రెండు మామిడిపండ్లలో రెండవది 'కుది' ది; దాని మంకి లభించు ఉపయోగము 'కుది యుపయోగము'. నూడు పండ్లలో నూడవదానినందు లభించు ఉపయోగము 'కుదియుపయోగము'. నాలుగుపండ్లుండునపుడు నాల్గవపండువలన లభించు ఉపయోగము 'కుది యుపయోగము'. రెండుపండ్లున్నప్పుడు మొదటిపండువలన లభించు ఉపయోగమును, రెండవపండువలన లభించు ఉపయోగమును కలుపుటచేత వచ్చుఫలితము రెండు పండ్లవలన లభించు 'మొత్తపు ఉపయోగము'. అట్లే నూడుపండ్లుండునపుడు మొదటిపండువలని ఉపయోగము, రెండవదానివలని ఉపయోగము, నూడవదానివలని ఉపయోగము — ఈనూడవదికలుపుటవలన లభించునదియే నూడుపండ్ల 'మొత్తపు ఉపయోగము'. ఇట్లే తక్కినపదార్థములవిషయమునకూడ గ్రహించునది.

(౩) 'ఖీరోపయోగన్యాయము' నందు ఖీరించుచున్న దని చెప్పబడిన 'ఉపయోగము' 'కుదియుపయోగము' గాని 'మొత్తపు ఉపయోగము' కాదు. ఒకనియొద్ద నుండు పదార్థపుమాత్రము (పదార్థపు మొత్తము) అధికముకానకాదు రాశియొక్క కుదియుపయోగము ఖీరించుచున్నప్పుడు నదియే ఈ న్యాయముయొక్క అర్థము; కాని మొత్తపు ఉపయోగము ఖీరించు నది కాదు. మొత్తపు ఉపయోగము నిర్దియవలె నుండును. ఈక్రింది యుదాహరణము దీనిని స్పష్టపఱచుచున్నది.

పండ్ల మొత్తము (మాత్రముల మొత్తము)	కుదిఉపయోగము	మొత్తపు ఉపయోగము
౧	౨౦ అంశములు	౨౦ అంశములు
౨	౧౫ " "	౩౫ " "
౩	౧౫ " "	౪౫ " "
౪	౧౦ " "	౫౫ " "
౫	౫ " "	౬౦ " "
౬	౧ " "	౬౧ " "

(౪) 'కుదియుపయోగము' నకు మరొకవిధమున నిర్వచనము చేయవచ్చును. ఒకపదార్థముయొక్క మాత్రము కొన్ని ఒకనియొద్ద నున్నపుడు వానిలోనుండి యొకమాత్ర లోపించినయెడల నతడు నష్టపకు మపయోగమునకు 'కుదియుపయోగము' అని పేరు. రెండుపండ్లనుండి యొకపండు లోపించినయెడల నష్టమగు ఉపయోగము ౧౫ అంశములు (రెండవపండు = కుదిపండువలన కలుగు ఉపయోగము). నూడుపండ్లనుండి యొకపండు లోపించినయెడల నష్టమగు ఉపయోగము ౧౫ అంశములు. 'కుదిమాత్రములన లభించు ఉపయోగము కుదియుపయోగము' అనినను, 'ఉన్న మాత్రములలోనుండి యొకమాత్ర లోపించినపుడు నష్టమగు ఉపయోగము కుదియుపయోగము' అనినను ఒక్కటే.

(౧) ఒక పదార్థమునకు మన మిచ్చుక్రయము (Price) ఆ పదార్థముయొక్క 'తుదియుపయోగము'ను కొలతపెట్టుచుండును. ఒకనియొద్ద మామిడిపండ్లే లేనప్పుడు మొదటిపండున కతడు ఇరువది కానీలను ఇచ్చుటకుకూడ సిద్ధపడియుండవచ్చును; కాని అంతటిక్రయ మిచ్చి తక్కువ యుపయోగముగల రెండవపండును కొనజాలడు. రెండవపండువలన గల అంశముల ఉపయోగముమాత్రమే లభించుట చేత దానికి గల కానీల నిచ్చుటకు సిద్ధపడును; కాని మూడవ పండు వలన గల అంశముల యుపయోగము లభించుచుండుటచేత దానికి గల కానీలక్రయ మియ్యజాలడు; గల కానీలచొప్పున దొరకినయెడల మూడవ పండును కొనును; లేనియెడల రెండుపండ్లనోనే తృప్తి పొందియుండును. తక్కి నపండ్ల కిచ్చుక్రయ మిదేవిధముగ తగ్గుచుండు నని గ్రహించునది.

క్రయము	కొనుపండ్లసంఖ్య	పండ్ల 'తుదిఉపయోగము'
౨౦ కానీలు	౧	౨౦ అంశములు
౧౫ "	౨	౧౫ "
౧౫ "	౩	౧౫ "
౧౦ "	౪	౧౦ "
౫ "	౫	౫ "
౦ "	౬	౦ "

సండ్లసంఖ్య హెచ్చు కానుకాను 'తుదిఉపయోగము' తగ్గు చుండుటచేత దాని కిచ్చుక్రయముకూడ తగ్గుచుండును.

(౨) బజారున మామిడిపండ్లను కొనువా రెండటో ఉన్నారు. వారందఱు విషయమునను ఈ 'క్షీణోపయోగసిద్ధాంతము' వర్తించుచు న్నది. కొనువారు వెయ్యిమంది ఉన్నారనియు, వా రందఱును సరా సరిని పైవిధముగ కొనుచుందురనియు అనుకొనినయెడల క్రయము ౨౦ కానీలుగ నున్నప్పుడు ౧,౦౦౦ పండ్లు ఖర్చుగుననియు, ౧౫ కానీలుగ నున్నప్పుడు ౨,౦౦౦ పండ్లు ఖర్చుగు ననియు, ౧౦ కానీగ నున్నప్పుడు ౬,౦౦౦ పండ్లు ఖర్చుగుననియు చెప్పవచ్చును. క్రయమునకును, కొను బడియును మొత్తమునకును గల సంబంధమును తెలియజేయు సిద్ధాంత మునకు 'గిరాకి' సిద్ధాంత మని పేరు. తగ్గుక్రయమున నెక్కువ కొనెద రనియు, ఎక్కువక్రయ మున్నప్పుడు తక్కువ కొనెద రనియు ఈ సిద్ధాంతము చెప్పుచున్నది. అమ్మకమునకు తేబడు మొత్తము అధికము కానుకాను క్రేత లిచ్చుక్రయము తగ్గునని ఈసిద్ధాంతమువలన నేర్పడు చున్నది. పదార్థముయొక్క శాపకము (Quantity-Supply) నకును, దాని తుదియుపయోగమునకును (Marginal utility), దానిక్రయమునకును (Price) పూర్వాపరసంబంధ మున్నది.

(౩) అనుభవయోగ్య మగుపదార్థ మెంత ప్రశస్తమైనదైనను మన మెవ్వరము నట్టిపదార్థము నొక్కదానినే అనంతముగ కూడఁ బెట్టుటకు ప్రయత్నించుటలేదు. దానిని కొంతవఱకు సంపాదించిన తర్వాత మఱియొకదానిని సంపాదించుటకు మనము కోరుచుండుము. దీనికి గల కారణమును 'క్షీణోపయోగసిద్ధాంతము' తెలుపుచున్నది.

క్షీణోపయోగసిద్ధాంతముననుండి సమానోపయోగ సిద్ధాంతము (Law of Equi-marginal returns) అను మఱియొక సిద్ధాంత మూహింపబడుచున్నది. ఒకనియొద్ద మితముగ కొంత ద్రవ్య మున్నప్పుడు దానితో రెండుపదార్థముల నతడు కొనవలసియుండినయెడల ఒకపదార్థమునకై అతడు ఖర్చుపెట్టెడి తుది ద్రవ్యమాత్ర (తుది ద్రవ్యాంశము)వలన కలుగునుపయోగము రెండవ పదార్థమునకై అతడు ఖర్చుపెట్టెడి తుదిద్రవ్యమాత్రవలన కలుగునుపయోగముతో సమానముగ నుండును. తొమ్మిదిఅణాలు తనయొద్ద మన్నప్పుడు కొంత పంచదార కొన్నిపాలు కొనఁదలచినయెడల పంచదారకై ఎన్ని అణాలు ఖర్చుపెట్టవలయునో పాలకై ఎన్ని అణాలు ఖర్చుపెట్టవల యునో తీర్మానము చేయవలసియున్నది. నాలుగణా లొకదానికిని ఐదణాలు మఱియొకదానికిని, లేదా ఐదణా లొకదానికిని నాలుగణాలు మఱియొకదానికిని నిట్లు వివిధభాగములుగ ఖర్చుపెట్టుట కవ కాళ ముండును. ఈ యవకాళము లన్నిటిలో అనుసరింపఁదగిన అవ కాళ మెద్ది? ఇట్టి సంతయము కలిగినపుడు సమానోపయోగ సిద్ధాంత మునుబట్టి మనము ప్రవర్తించుచుండుము. ప్రారంభమున పంచ దారపై ఎక్కువ ఇవ్వ ముండవచ్చును. మొదటిఅణాను పంచదారకై ఖర్చుపెట్టుటవలన కలుగు ఉపయోగము మొదటి అణాను పాలకై ఖర్చుపెట్టుటవలన కలుగు ఉపయోగమునకంటె నధికముగ నుండ వచ్చును. కాని కొన్ని అణాలు పెట్టి కొంతపంచదారను కొనిన తర్వాత మఱియొక అణాను దానికై ఖర్చుపెట్టుటవలన కలుగు ఉపయోగమునకంటె ఆయణాను పాలకై ఖర్చుపెట్టుటవలన కలుగు ఉపయోగము అధికముగ నుండవచ్చును. అట్టిస్థితిలో ఆయణాను పంచదారకొఱకై ఖర్చుపెట్టుట మాని పాలకై ఖర్చుపెట్టి ఎక్కువ యుపయోగమును పొందుట బుద్ధిమంతుని లక్షణము. ఈక్రిందియుదా హరణములోని లెక్కలు ఈవిషయమును స్పష్టము చేయుచున్నవి.

ఖర్చుపెట్టు అణా	పంచదారవలని ఉపయోగము	పాలవలని ఉపయోగము
౧-వ అణా	౧౦ అంశములు	౯ అంశ;
౨ "	౮ "	౭
౩ "	౬ "	౪
౪ "	౫ "	౩ "
౫ "	౩ "	౨ "
౬ "	౨ "	౧ "

ఈసందర్భములో పంచదారకై ఆఱణాలను, పాలకై మూడణాలను ఖర్చుపెట్టుట యుక్తము కాదు. తుది (ఆఱవయణా)అణా పంచదారవలన రెండుఅంశముల ఉపయోగముమాత్రము లభించు చున్నది; తుది (మూడవయణా)అణాపాలవలన నాలుగంశముల ఉపయోగము లభించుచున్నది. కావున తుదిద్రవ్యమాత్రల యుపయోగములు సమానములుగ లేవు. ఆఱవయణాను పంచదారకుఁగాక పాలకై వినియోగించినయెడల రెండంశముల ఉపయోగమునకు బదు

లుగ మూడంశముల ఉపయోగము లభించును. అప్పుడు పంచదారకై అయిదణాలును, పాలకై నాలుగణాలును ఖర్చుగును. పంచదారకై ఖర్చు పెట్టినతుదిద్రవ్యమాత్ర (అయిదవయణా) వలన కలుగు ఉపయోగము 3 (అంశములు) పాలకై ఖర్చు పెట్టిన తుదిద్రవ్యమాత్ర (నాలుగవయణా) వలన కలుగు ఉపయోగముతో (3 అంశములు) సమాన మగుచున్నది. కాన ఇదియే సరియైన వినియోగము. దీనికి భిన్నమగు మఱియేవినియోగము మూలమునను (తక్కువేసి చూడవచ్చును) తుది యుపయోగము అసమాన మగును.

తుదియుపయోగము సమాన మగునట్లు ద్రవ్యమును వినియోగించినపుడే రెండుపదార్థములవలన లభించు మొత్తపు ఉపయోగము (Total Utility) అధికతముముగ (Maximum) నుండును. అయిదణాల పంచదార మూలమున $10 + 8 + 6 + 4 + 3 = 31$ అంశముల యుపయోగమును, నాలుగణాలపాలమూలమున $7 + 5 + 4 + 3 = 19$ అంశముల యుపయోగమును గల్గుటచేత మొత్తముమీద $31 + 19 = 50$ అంశముల యుపయోగము లభించినది. మఱి యెట్టి వినియోగమువలనను ఇంత యధిక మగునుపయోగము కలుగజాలదు.

అర్థశాస్త్రసిద్ధాంతములలో పైని కేర్పొనబడిన క్షీణోపయోగసిద్ధాంతము, సమానోపయోగసిద్ధాంతము అనురెండును మిక్కిలి ముఖ్యములైన వగుటచే వానిని గుఱించి కొంత విపులముగ చెప్పవలసివచ్చినది. వానిలో సమానోపయోగసిద్ధాంతముయొక్క ప్రాధాన్యమును తెలుపుటకై మఱికొన్ని యుదాహరణము లావశ్యకము లగుచున్నవి. దినమున కిరువదినాలుగు గంటల కాలముమాత్రమే. ఇట్టి మితకాలమును ఆహారమునకును, విహారమునకును, ఉద్యోగమునకును, పెత్తనమునకును, నిద్రకును వినియోగింపవలసి యున్నది. ఒక్కొక్కదాని నిమిత్తమున ఎంతెంతకాలము వినియోగింపవలెనను విషయమును నిర్ణయించుట ప్రతి మనుష్యునికిని ముఖ్యమై యున్నది. వీనిలో దేనినైనను పూర్తిగ వదలుటకు వీలులేదు; అన్నియు కావలసినవియే; కాన ఒక్కదానికై — నిద్రకై — విశేషకాల ముపయోగించినయెడల తక్కినవానికి కావలసినంత కాల ముండదు. ఒకనిస్వభావము మఱియొకని స్వభావమువలె నుండకుండుటచేతను, అందఱకును స్వాతంత్ర్య ముండుటచేతను ప్రతిమనుజుఁడును తనస్వభావము ననుసరించి సమానోపయోగసిద్ధాంతముచొప్పున తనకాలమును వినియోగించుచుండును. విహారమే అక్కఱలేదని యనుకొనఁజాలము గాని దానికొఱకెక్కువకాలము ఖర్చుగుచున్న దనియు, నిద్రకు కావలసినంత కాలము లేకున్న దనియు తెలఁచుచు విహారమునకై ఖర్చుగు కాలములోని యొకగంటనో అరగంటనో (ఒకమాత్రము) నిద్రాకాలములో చేర్చుట మనకు సహజము. కావున ప్రతిదానికిని మనము ఖర్చుపెట్టుగంటలలో తుదిమాత్రవలన సమానోపయోగము లభించుచున్నదా లేదా యని యాలోచించి యావశ్యకమునుబట్టి యీతుదిమాత్రల నొకదాననుండి మఱియొకదానిలోనికి మార్చుచుండుము. విద్యార్థులు పరీక్షలకు ముందు

నిద్రాకాలములోని తుదిరెండుమూడుగంటలను చదువుకొనుకాలములోను, పరీక్షలు ముగిసినతర్వాత చదువుకొనుకాలములోని తుదిగంటలను కొన్నిటిని నిద్రాకాలములోను, కొన్నిగంటలను విహారకాలములోను చేర్చునుండురుగదా? అట్లే బుద్ధిమంతుఁడు తనజీవితకాలము నంతయు వినియోగించుచున్నాఁడు. విద్య కావలసియున్నను మితముగ నుండు తన ఆయువు నంతయు విద్యాభ్యాస మొక్కదానికే ఖర్చుపెట్టక — విద్యయం దంతటిరుచి కలవాఁడైనను — తక్కినధర్మములను నైతము నిర్వర్తింపఁబూనుచున్నాఁడు.

బజారునకు వెళ్లినపుడు మనము కొనఁదగినవస్తువులనేకములుండును. వానిలో అనేకములు మన కావశ్యకములుగఁగూడ నుండును. బియ్యము, పప్పు, నెయ్యి, నూనె, కూరగాయలు, పండ్లు లోనగు నవి యన్నియు కావలసినవే. దగ్గఱనుండు ద్రవ్యముమాత్రము మితముగ నుండును. కావున నట్టియావశ్యకములగు వస్తువులలోఁ గొన్నిటి నత్యధికముగ కొంద మనియు, మఱికొన్నిటిని బొత్తిగ మానుదమనియు మన కాలోచనము కలుగదు. ఏయే వస్తువులను ఎంతెంత ద్రవ్యము పెట్టికొనిన బాగుగ నుండును? ఎందులో కొంచెము తగ్గించిన బాగుగ నుండును? ఎందులో కొంచెము పెంచిన బాగుగ నుండును? మఱియొక అణాపెట్టి కూరగాయలు కొనుట మంచిదా, లేదా పండ్లను కొనుట మంచిదా? అని యిట్లు కొంచెము హెచ్చుతక్కువలను (Marginal Units) గుఱించియే — అనఁగా తుదిమాత్రలగుఱించియే మన మాలోచించుచుండుము.

ఈసందర్భమున ప్రస్తుతకాలమందు పాశ్చాత్యదేశములలోని పరిస్థితులకును మనపరిస్థితులకును ఒకప్రధానవిషయమందుఁ గల భేదమును సూచింపవలసి యున్నది. కాలవినియోగములో ద్రవ్యార్జనమున కెంతకాలము వినియోగింపవలెను? ఆర్జించినద్రవ్యము ననుభవించుట కెంతకాలము వినియోగింపవలెను? అనువిషయము ముఖ్యము. యంత్రసాహాయ్యమువలన తక్కువ కాలములో ఎక్కువ ద్రవ్యార్జనము చేయుటకు వీలు కలుగుచుండుటచేతను, ప్రకృతిసంపదలను తగు విధమున నుపయోగించి విశ్వరథమును వృద్ధిచేసికొనుటకు కావలసిన వసతుల నన్నిటిని వారు కల్పించుకొనినవా రగుటచేతను వారుత్పత్తి చేయఁగలవస్తుజాల మెంతో అధికమైనది. వస్తువుల సుత్పత్తిచేయుట వాని ననుభవించుటకే కాని వానిని నిరుపయోగముగ కూడఁజెట్టుటకు కాదు. ఇట్టివివక్ష చేయనికారణముచేత ఆదేశములలోనివారి కాలములో చాలభాగము ఆయుక్తముగ పదార్థోత్పత్తియందే వినియుక్త మగుచున్నది. అర్థము ననుభవించుటకు కావలసిన తీరుబడి వారికి లేకున్నది. కావున కర్మాగారములలో (Factories) పనిచేయు వారు ఆఱుగంటలకంటె నెక్కువగ పనిచేయఁగూడ దనియు, వారమునకై దుర్రోజులకంటె నెక్కువగ పని చేయవలసినయావశ్యకము లేదనియు శాసనములమూలమున నిర్ణయింపఁదలఁచుచున్నారు. దీనిని బట్టి ప్రస్తుతము ఆదేశములలో జరగుచుండు కాలవినియోగము పైని చెప్పినసమానోపయోగసిద్ధాంతమునకు విరుద్ధముగ నున్న దనియు

అందుచే వారికాలవినియోగము సార్థకము గాక వ్యర్థ మగుచున్న దనియు నిశ్చిత మగుచున్నది. మనపరిస్థితు లన్న నో మఱియొకవిధముగ నున్నవి. విశ్రాంతికై ఖర్చుగుకాలము అర్థోత్పత్తికై ఖర్చుగుకాలము కంటె నధికముగ నున్నది. చేయుటకు పని లేనివా రెందఱో కలరు. సంవత్సరముపొడుగునను పని లేనివా రనేకు లున్నారు. అర్థోత్పత్తి తక్కువయగుటచే దాని ననుభవించుటకు కాల మధికముగ నున్నను అనుభవించుటకు కావలసిన పదార్థములు చాలకున్నవి. కావున మన కాల మిప్పటికంటె నధికముగ నర్థోత్పత్తికై వినియోగించుటకు తగిన వసతులను మనము కల్పించుకొనవలసియున్నాము.

ఒక దేశములోని పరిస్థితులకును మఱియొకదానియందలి పరిస్థితులకును భేద ముండుటచేత అన్ని దేశములకును సమానముగ వర్తించు ఆర్థికసిద్ధాంతముల నేర్పఱుపఁదలచుట యుక్తము కాదనువాద మొకటి యున్న దని యీవఱలో నూచింపఁబడెను. పైని ఉదాహరించినవిషయమునుబట్టి ఇట్టివాదము సరియైనది కాదని స్పష్ట మగును. సమానోపయోగసిద్ధాంతము పాశ్చాత్యదేశములకును మన దేశమునకును సరిగ వర్తించునదియే. కాని అది యెట్లు వర్తించుచున్నదో, దాని సాహాయ్యమున మన మెట్టిమార్పులు చేసికొనవలయునో తీర్మానించుకొనుటయందు మనపరిస్థితులకును, పాశ్చాత్యపరిస్థితులకును గలభేదము పరిశీలింపవలసి యున్నది. వారికి ఎక్కువ విశ్రాంతి యావశ్యక మగుచున్నది గనుక మనకును నెక్కువవిశ్రాంతి కావలసియున్నదని యూహించుట తగదు. పరిస్థితుల భేదములను సిద్ధాంతములను మార్పుటయందుఁగాక సిద్ధాంతముల నాచరించుట యందు గణించుట యుక్త మని గ్రహింపవలెను.

క్షీణోపయోగ, సమానోపయోగసిద్ధాంతములవలన మితపదార్థము లనుభవించుటలో మనుష్యప్రవర్తనమందుఁ గల మఱియొక విశేషము విస్పష్టమగుచున్నది. పదార్థములవలన మన మపేక్షించునది ప్రస్తుతకాలోపయోగముగఁ గాని, భావికాలోపయోగముగఁ గాని యుండవచ్చును. ప్రస్తుతోపయోగముమాత్రమే కోరువాఁడు అర్జించినధనము నంతయు వెంటనే ఖర్చుపెట్టును. భావియుపయోగమును కోరువాఁడట్లు చేయక కొంతధన ముండుకై కూడఁబెట్టును. ప్రస్తుతము ఖర్చుపెట్టక కొంతకాలమైనతర్వాత ఖర్చు పెట్టుటకు కూడఁబెట్టుట (Saving) యని పేరు. 'కూడఁబెట్టుట' యను దానికిఁగల కారణము పైసిద్ధాంతములవలన తెలియుచున్నది. నూఱు రూపాయల నెలజీతము తెచ్చుకొనువాఁడు ప్రతి మాసములోను పది రూపాయలు కూడఁబెట్టుచున్నాఁడనుదానిలో అర్థ మేమి? ఈపది రూపాయ లిప్పుడు ఖర్చుపెట్టుటవలన కలుగు ఉపయోగమునకంటె కొంతకాల మైనతర్వాత దానిని ఖర్చుపెట్టినయెడల నెక్కువ యుపయోగము కలుగునని అతఁ డనుకొనుచున్నాఁడనియేకదా దాని యర్థము. ఇట్లునుకొనుటకు కారణ మున్నది. నూఱురూపాయల జీతము వచ్చువాఁడు తనకుటుంబము పెద్దది కాఁగల దనియో, రాబోవు కాలమున తనఖర్చు లధికము కాఁగల వనియో, వార్ధకమున తనకు

లభించు వేతనము తగ్గఁగల దనియో ప్రస్తుత కాలమున నెలకు పదేసి రూపాయల చొప్పున కూడఁబెట్టుచున్నాఁడు. ఈ పదేసి రూపాయలను ఇప్పుడు ఖర్చు పెట్టకపోవుటవలన నతనికి లభింపని యుపయోగము లెట్టివి? ఇంటి అద్దెకు, బియ్యమునకు, తక్కిన ఆహారపదార్థములకు, బట్టలకు, ముఖ్యములగు నితరవిషయములకు నతఁడు తక్కిన తొంబదిరూపాయలను ఖర్చుపెట్టి ఆటలు పాటలు మఱి కొన్ని వినోదములు మున్నగు విస్తార ముపయోగము లేని మఱికొన్ని సాధనములకును ఆపదేసిరూపాయలను ఖర్చుపెట్టుటకు బదులుగఁగదా వానిని కూడఁబెట్టుచున్నాఁడు. అతఁ డిప్పుడు కొల్పోవునుపయోగము వినోదాదులమూలమున కలుగునట్టిదేకదా? కుటుంబము పెరిగినపుడు పెద్దయిల్లు, ఎక్కువబియ్యము, ఎక్కువగ నితరపదార్థములు, బట్టలు కావలసియుండును. ప్రస్తుతము వినోదముల ననుభవించక కూడఁబెట్టినధనము రాబోవుకాలమున విశాల మగునింటికి, ఎక్కువబియ్యమునకు, ఇతరపదార్థములకును పనికివచ్చును. వీనిమూలమున కలుగునుపయోగము ఇప్పుడు కొల్పోవు ఉపయోగమునకన్న అధికముగనుండును. పంచదారకై ఖర్చుపెట్టు ఆటవయణాను పాలకై ఖర్చుపెట్టుటవలన నెక్కువయుపయోగము లభించునట్లు ప్రస్తుతోపయోగమునకై ఖర్చు పెట్టఁదలచిన తుది పదిరూపాయలను భావ్యుపయోగమునకై ఖర్చు పెట్టినయెడల మొత్తపు ఉపయోగ మధిక మగుచున్నది. మితముగ నుండుధనమును (నూఱురూపాయలను) ప్రస్తుతోపయోగమునకు భావ్యుపయోగమునకును వినియోగము చేయవలసివచ్చినపుడు తుది మాత్రల (తుది పదిరూపాయల) మూలమున ప్రస్తుతమునను భావి కాలమునను లభించునుపయోగము సమాన మగునట్లు వినియోగము చేయవలెను.

సిద్ధాంతముల నాచరణములో పెట్టుటయందు ఆయాజనుల యొక్కయు, ఆయాదేశములయొక్కయు పరిస్థితులను పరిశీలింపవలయునని పైనిచెప్పఁబడెను. ధనమునుకూడఁబెట్టువిషయములో నీధర్మము నాలోచింపవలసియున్నది. వందరూపాయల జీతము తెచ్చుకొనువాఁడు ధనము కూడఁబెట్టినట్లు ముప్పదిరూపాయలజీతము తెచ్చుకొనువాఁడు కూడఁబెట్ట యత్నించుట అపమార్గమే యగును. అతని ప్రస్తుతపు ఖర్చుంతయు నెక్కువయుపయోగమును కలిగించు ఆహారపదార్థము లకుఁగానే యుండును. అట్టివానిజీతములోనుండి ధనమును కూడఁబెట్టుట యనఁగా తనయొక్కయు తన పిల్లలయొక్కయు ఆరోగ్యము చెఱుచుకొని కూడఁబెట్టుట యని అర్థము. అట్టివాఁడు ప్రస్తుతము కొల్పోవు ఉపయోగము ఎంతో అధికమైనది. దానిని కొల్పోయి పదేసిరూపాయలచొప్పున కూడఁబెట్టినయెడల వార్ధకము రాకమునుపే మృతిఁ జెందుట గాని, దాని ననుభవించుటకు కావలసిన శక్తిలేనివాఁ డగుటగాని సంభవించును. సమానోపయోగసిద్ధాంతమును బట్టి మనద్రవ్యమును ప్రస్తుతోపయోగములగు పదార్థములకు భావి కాలోపయోగములగు పదార్థములకును వినియోగము చేయవలయునని చెప్పినవెంటనే అందఱును తమతమశక్తికిమించి కూడఁబెట్టువలయు

నను అర్థమును చేసికొనఁగూడదు. పాశ్చాత్య దేశములం దీకాలమున నీ విషయములో మనుష్యప్రవర్తనము విపరీతముగ నున్న దని అనేకులు తలఁచుచున్నారు. అచ్చటివారిలో ననేకుల ఆదాయ మత్యధికముగ నుండుటచేత ధనమును కూడఁబెట్టుట చాల సుకరముగ నున్నది. కాని కూడఁబెట్టినదాని నంతయు భావికాలముం దనుభవించు నవసరము వారికి లేదు. కూడఁబెట్టినధనమును ఖర్చుపెట్టుటకు కావలసిన ఉపాయములను వారు వెదకుచున్నారు.

మితసాధనములనుండి అధికతమ మగు నుపయోగము (Maximum utility) లభించునట్లు వినియోగవిధానము నేర్పఱుచుటయే 'అనుభవకాండము' లోని ప్రధానవిషయ మని చదువరులు గ్రహించుదురుగాక.

ఆ. ఉత్పత్తికాండము

ఉత్పత్తికాండమందలి విషయము లీవిధముగ నుండును: (౧) అర్థోత్పత్తి యనిన క్రొత్తయుపయోగముల నుత్పత్తి గావించుటయే కాని క్రొత్తపదార్థముల నుత్పత్తి చేయుట కాదు కొయ్యను మంచముగఁ జేసినపుడు వడ్డంగి దానియొక్కరూపమును మార్చి అదీవఱకు దానికి లేని ఉపయోగము నిష్పాదు కల్పించుచున్నాడు. వస్తువున కదీవఱకు లేనియుపయోగమును క్రొత్తగ కల్పించుటయు, అదీవఱకుండిన అల్పోపయోగమును అధికోపయోగముగఁ జేయుటయు అర్థోత్పత్తి. వస్తువుల రూపమును మార్చియేకాక అవి దొరకు ప్రదేశములను కాలములను నైతము మార్చి వానికిఁగల యుపయోగములను వృద్ధి చేయవచ్చును. వర్తకులు చేయుపని ఇట్టిది. కావున రూపములను మార్చు వడ్డంగులు, సాలెవాండ్రు, కుమ్మర్లు, కంచర్లు లోనగువారే కాక వర్తకులుకూడ అర్థోత్పత్తి చేయువారే. (౨) అర్థోత్పత్తిచేయు వాఁడు మనుష్యుఁడు. అం దతనికి ప్రకృతिसంపదయు మూలధనమును సాహాయ్యము చేయుసాధనములు. భూమి, గనులు, అడవులు లోనగు నవి ప్రకృతिसంపదలు; ఇవి మనుష్యుని పరిశ్రమచువలనఁగాక స్వతస్సిద్ధముగ నుండునవి. కర్షకరు లుపయోగించు నాఁగలి, గొడ్డలి, రాట్నము, మగ్గము, బండ్లు, యంత్రములు లోనగు పరికరములు మూలధనములోనివి. ఇవి స్వయముగ మనుష్యునికోరికలను నెఱవేర్చక కోరికలను నెఱవేర్చు ధాన్యాదుల నుత్పత్తిచేయుటయందు సాహాయ్య పడునవి యగుటచేత మూలధన మని యనిపించుకొనుచున్నవి. పురుష కారము (మనుష్యుఁడు), ప్రకృతिसంపద, మూలధనము లను నీమూఁడును అర్థోత్పత్తికి మూలసాధనములు. కావున వీనికి సాధనత్రయమను పేరు చెల్లుచున్నది. (౩) దేశమునం దుత్పత్తి యగు మొత్తపు-అర్థమును (Total Wealth) నిర్ణయించు అంశములు ఈసాధన త్రయమునకు సంబంధించి యున్నవి. దేశములోని మొత్తపు జనసంఖ్య, వారిలో అర్థోత్పత్తియందు పాటుపడువారి సంఖ్య, పాటుపడువారి శక్తిసామర్థ్యములు తెలివితేటలు, వారివారి కేవ్పత్తియందు నేర్పుగలదో ఆవృత్తులలో పని చేయుచుండుట — ఇ వన్నియు కలసి ఒక

అంశముగ నేర్పడుచున్నవి. ఇవి పురుష కారమునకు సంబంధించినవీ. ప్రకృతिसంపదలు, వానియొక్క సారత రెండవ అంశములో చేరినవి. దేశములో నర్థోత్పత్తికై యుపయోగించు మూలధనముయొక్క బాహుళ్యము, అందులోచేరిన పరికరములసౌష్ఠ్యము — ఇవి మూడవ అంశముగ నేర్పడుచున్నవి. ఈ మూఁడు అంశములును గాక నాల్గవ అంశము మఱియొకటి యున్నది. సాధనత్రయసంయోగముమూలమున అర్థోత్పత్తి యగుటచేత సంయోగవిధానముయొక్క రీతినిబట్టి అర్థోత్పత్తియందలి అల్పనల్పములు నిర్ణీతము లగుచున్నవి. కొన్ని విధము లగుసంయోగములవలన అర్థోత్పత్తి అధిక మగును; మఱి కొన్నిటివలన అల్ప మగును. (౪) జననమరణములకుఁగల భేదములను బట్టి దేశములోని జనసంఖ్య నిర్ణయింపఁబడుచున్నది. జననముల సంఖ్య అధికముగ నుండుదేశములలో మరణములసంఖ్యయు అధికముగ నుండును. ఈసంఖ్యలలో దేశదేశములయందలి భేదములకుఁగల కారణములు ఉత్పత్తికాండమున విమర్శింపఁబడును. జనసంఖ్యలో పాటుపడువారిసంఖ్య కొన్ని దేశములయం దధికముగను కొన్ని దేశములయం దల్పముగను ఉండును. అట్లే వారిశక్తిసామర్థ్యములందుఁగూడ భేదము లగపడుచున్నవి. కొన్ని దేశములలోనివారు వారార్జించినధనములో చాలభాగమును కూడఁబెట్టుచుందురు; మఱికొన్ని దేశములం దట్లు జరగుట లేదు. ఈభేదములకుఁగల కారణములుకూడ ఉత్పత్తికాండమందు విమర్శింపఁబడును. (౫) అర్థోత్పత్తియందొక దేశముకంటె మఱియొక దేశము ఉచ్చస్థితియం దున్నదో లేదో నిర్ణయించుటయందు పరిశీలింపవలసినవిషయము ఏఁటేట నుత్పత్తి యగు మొత్తపు అర్థము కాదు; సరాసరిని దేశమందలి యొక్కొక వ్యక్తియు నుత్పత్తిచేయు అర్థమే ఈసందర్భమున ముఖ్య మైనది. ఇట్లు లెక్క వేసినయెడల ఇంగ్లండు అమెరికాదేశములు ఉన్నత స్థితియం దున్నట్లును, మనదేశము హీనస్థితియం దున్నట్లును స్పష్టమగుచున్నది. దేశమందలి జనసంఖ్య హెచ్చుగ నున్నది యని కొందఱును, హెచ్చుగ లేదనియు మఱింత హెచ్చినప్పటికిని ప్రమాదము లేదనియు కొందఱును వాదించుచుందురు. ఈవాదములలో మనము గమనింపవలసినవిషయము మొత్తపు అర్థము కాదు; సరాసరిని ఒక్కొకవ్యక్తియు నుత్పత్తి చేయుచుండు అర్థము. ప్రస్తుతపు పరిస్థితులలో జనసంఖ్య కొంచెము తగ్గుటవలన ఈసరాసరి ఆదాయము (Average income) హెచ్చునట్లుండునెడల ఇప్పు డుండుజన సంఖ్య హెచ్చనియే చెప్పవలెను; అట్లుగాక జనసంఖ్య కొంచెము తగ్గుటవలన సరాసరి ఆదాయము తగ్గునెడల ఇప్పు డుండుజనసంఖ్య హెచ్చు కాదనియే చెప్పవలెను. (౬) సంయోగవిధానములందు ఒక దేశమునకును మఱియొక దేశమునకును ఎన్నియేని భేదము లుండవచ్చును. వీనిలో వ్యవహార బాహుళ్యము, వ్యవహారమున పని చేయుచుండువారి లోఁగల పరస్పరసంబంధములు, వ్యవహారమును నడపుటకు కావలసిన స్వాతంత్ర్యములు ననునీమూఁడును ముఖ్యములు. కొందఱు రైతులు రెండు మూఁడెకరములభూమిని సాగు చేయుచుందురు; మఱికొందఱు

వందలకొలది యొకరములను, కొందఱు వేలకొలదియొకరములను సాగు చేయుచుందురు. కావున కొందఱురైతుల వ్యవహారము స్వల్పముగను, మఱికొందఱయొక్కవ్యవహారము బాహుళ్యముగను ఉన్నది. వ్యవహారము బాహుళ్యముగ నుండునపు దొకయజమానివశమం దుండు మూలధనము, ప్రకృతీసంపద, పనివాండ్రసంఖ్యయు, అతఁడుత్పత్తి చేయుపదార్థముల సముదాయమును అధికముగ నుండును. మామూలు నేతగాండ్రకును, మిల్లులఁబెట్టి బట్టల నేయించుయజమానులకును ఇట్టి భేదము కలదు. వ్యవహారబాహుళ్యము సాహాయ్యకారియై కాదా? ఎట్టియధోత్పత్తికి బాహుళ్య మావశ్యకము? బాహుళ్య మధికము కానుకాను కొన్నిపదార్థములవిషయమున నుత్పత్తి చేయుట కగు సరాసరిఖర్చు తగ్గి పదార్థము చౌక యగును; కొన్నిటియం దట్లుండదు. ఒకటేపదార్థమువిషయమునఁగూడ ఒకపాద్దు దాటునఱు కును బాహుళ్య మధికమగుట చౌకతనమునకు హేతు వగుటయు, అది దాటినతర్వాత బాహుళ్యము మూలమున చౌకతనము లేకుండు టయు సంభవించుచున్నది. సామాన్యముగ మనదేశమందలి వ్యవహారములు అల్పములుగ నున్నవి; పాశ్చాత్యదేశములలోని వ్యవహారములు బాహుళ్యములుగ నున్నవి. (౧) ఉత్పత్తికాండమందలి సిద్ధాంతము లలో ముఖ్యము రై నవి వ్యవహార బాహుళ్యమునకు సంబంధించినవి. వ్యవహారము బాహుళ్యము కానుకాను ఉత్పత్తి యగు పదార్థము చౌకగ నుండినయెడల నట్టివ్యవహారము లధికవృద్ధిన్యాయము ననుసరించి యుండుననియు (Law of increasing returns), బాహుళ్యము అధికము కానుకాను ఉత్పత్తియగు పదార్థము గాయక మగు చుండినయెడల నట్టివ్యవహారములు క్షీణవృద్ధిన్యాయము (Law of Diminishing Returns) ననుసరించి యుండు ననియు, బాహుళ్యము కానుకాను ఉత్పత్తియగుపదార్థము చౌకయుఁగాక గాయక మునుగాక యథాప్రకారముగ నుండునెడల నట్టివ్యవహారము సమ వృద్ధి న్నాయము (Law of Constant returns) ననుసరించి యుండు ననియు చెప్పుచుందురు. ఈన్యాయములకును, అనుభవకాండ మందలి క్షీణోపయోగన్యాయమునకును కొంత సాదృశ్యము కలదు. (౨) ప్రతివ్యవహారమందును నాలుగైదురకముల పనులు చేయవలసి యున్నవి. వ్యవహారమునం దుత్పత్తియగు పదార్థమును ఎంత అధికముగ నుత్పత్తిచేయవలసినదియు, దాని నెచట నెట్టి క్రయమునకు విక్రయింపవలసినదియు, అందులకు కావలసిన సాధనముల నేరీతిగ సమహర్పవలసినదియు తీర్చానించుట మొదటి పని. ఈ తీర్మానములఁ బట్టియే వ్యవహారముమూలమున వచ్చులాభనష్టములు నిర్ణయమగును. లాభనష్టములను భరించుపూచీ యెవరిదియో వారే వ్యవహారమునకు యజమాని యని చెప్పఁబడుచున్నారు. యజమాని ఒకఁడుగ నుండవచ్చును; లేదా ఇద్దఱుముగ్గురు భాగస్వాములు కలసి లాభనష్టములకు పూచీపడవచ్చును; లేక వందలకొలది మనుష్యు లందుకై కలయవచ్చును. ప్రస్తుతకాలమున కంపెనీవ్యవహారములలో (Joint-stock Companies) అనేకము లిట్టివి. లాభనష్టములను భరించు

పూచీ వహించుటయేకాక, వ్యవహారమందలి వివరముల నన్నిటిని చక్కఁగ నడపువారు కొందఱుండవలెను. అట్టివారికి నియంత లని పేరు (Directors). వారియుత్తరవుల ననుసరించి నెలజీతములను పుచ్చుకొని పని చేయువారనేకు లుందురు. విచారణదార్లు, గుమాస్తాలు, కూలివాండ్లు ఇందులో చేరినవారు. వీరుగాక, వ్యవహారమునకుఁ గావలసిన ప్రకృతీసంపదలను సన్నాహము చేయు భూస్వాములు కొందఱును, మూలధనమును ఋణముగ నిచ్చువారు కొందఱును ఉందురు. ఒకవ్యవహారము జయప్రదముగ జరగవలయు ననిన (౧) లాభనష్టముల ననుభవింప సిద్ధపడియుండుట, (౨) వివరముల నేర్పఱుచుట, (౩) వాని ననుసరించి నిర్ణీతములగు పనులను చేయుట, (౪) కావలసిన భూమి మొదలగు ప్రకృతీసంపదలను సరఫరా చేయుట, (౫) ఋణము లిచ్చుట — అను వివిధములగు పనులను చేయవలసియున్నది. ఈపనుల నన్నింటిని ఒకఁడే చేయుచుండవచ్చును, లేక కొన్నిపనులను ఒకఁడును, మఱికొన్నింటిని మఱియొకఁడును చేయుచుండవచ్చును; అట్లు గాక ఒక్కొక్కవిధమగు పనిని ఒక్కొక్కఁడు చేయుచుండవచ్చును. సాంతభూమిని సాంతముగ (కూలివాండ్లను పెట్టుకొనక) సాంతపరికరములతో (ఒకరియొద్ద ఋణము తీయక, తాను కూడఁబెట్టినమూలధనముతో) సాగు చేయురైతులనేకు లున్నారు; ఇతరులభూమిని సాంతముగ సాంతపరికరములతో సాగుచేయురైతులు మఱికొందఱున్నారు; భూమియు పరిశ్రమమును సాంతములుగ నుండి, మూలధనమునుమాత్రము సాహుకార్లు యొద్ద ఋణము తీసి సాగు చేయురైతులు కొందఱున్నారు. సాంతముగ నేదియు లేక, ఇతరులభూమిని కూలివాండ్లసాయము చేతను, ఇతరులయొద్ద ఋణముగ తీసికొనిన మూలధనముచేతను సాగుచేయువారెందఱో కలరు. ఇట్లే వ్యవసాయము కాక తక్కిన పరిశ్రమములందు రకరకములగు సంయోగవిధానము లున్నవి. గొప్ప గొప్ప మిల్లులను బెట్టి వేలకొలది పనివాండ్రచే పని చేయించు యజమాను లున్నారు. కావున యజమానులకును నియంతలకును వేతనములను పుచ్చుకొని పనిచేయువారికిని, భూస్వాములకును, మూలధనము నిచ్చువారికిని ఎట్టిపరస్పరసంబంధ ముండినయెడల ఉత్పత్తియగుధనము అధికతమముగ నుండును? ఈకాలమున విస్తారముగ మూలధన ముండినఁగాని ఏపరిశ్రమను స్థాపించుటకును వీలు కలుగుటలేదు. ధనోత్పత్తికి పురుషకారము కావలసియున్నను మూలధనము లేని పురుషకారము వ్యర్థ మగుచున్నది. మూలధన మున్నవాఁడు ఎట్టివ్యవహారము నైనను చేయఁగలిగియున్నాఁడు. అట్టివారే వ్యవహారముల కంతకును యజమానులుగ నుండి కూలివాండ్లచేత ఇష్టమువచ్చినపనిని ఇష్టము వచ్చినట్లు చేయింపఁగలిగియున్నారు. అందుచేతను ప్రస్తుతకాలమునకు 'మూలధనపుయుగము' (Age of Capitalism) అనుపేరు సార్థక మగుచున్నది. వ్యవహారములో చేరి యుండువారికిఁ గల పరస్పర సంబంధము తృప్తికరముగ లేకపోవుటచేతనే పాశ్చాత్యదేశములందప్పుడప్పుడు కూలివాండ్లు సమైక్యపడి పనిచేయుట మానుటయు, యజ

మానులు పనివాండ్రు నందులను ఒకొకప్పుడు పనినుండి తొలగించుటయు సంభవించుచున్నది. జమీన్దారులకును రైతులకును అభిప్రాయభేదము లేకారణముచేతనే కలుగుచున్నది. సొంతదారే భూమిని సాగుచేయుట మంచి దనియు, సాగుచేయువాడే భూస్వామిగ నుండవలెననియు కొందఱు వాదించుట కిదియే కారణము. (౯) వృత్తిస్వాతంత్ర్యము ప్రస్తుతకాలమునకు లక్షణ మని ఇదిగతము నూచింపబడెను. కాని అధికముగ ముందంజవేయుచున్న అమెరికా, జర్మనీ, ఇంగ్లాండుదేశములందు వృత్తిస్వాతంత్ర్యమును నిరోధించుటకై అనేకములగు నేర్పాటులు కావింపబడుచున్నవి. వీనిలో కొన్ని ప్రభుత్వమువారి కాసనసమీపములు; కొన్ని ప్రభుత్వమువారితో సంబంధము లేనివి. వీరినపదార్థము నొకదాని నుత్పత్తి చేయువారిలో ననేకులు ఒకవిధముగ తమతోతాము కట్టుగట్టి పైనుండువా రెవరైన నావృత్తిలో ప్రవేశింపఁబడలెనపుడు వారికి అడ్డు తగిలి, వారిని ప్రవేశింపకుండఁ జేయుట సాధారణ మగుచున్నది. ఇంగ్లాండులమున అనేకపదార్థములయొత్పత్తి 'బహుముఖము' గాక, 'ఏకముఖ' మగుచున్నది. 'బహుముఖము' అనగా ఒకపదార్థమును అనేకు లుత్పత్తి చేయుట. 'ఏకముఖము' (Monopoly), అనగా దానిని ఒకరే యుత్పత్తి చేయుట. అనేకులు ఉత్పత్తి చేయునపుడు వారిలో వారు పోటీపడుటయు, వారికిగల నైపుణ్యము చూపి పదార్థము చౌకగ దొరకునట్లు గావించుటయు సహజము. 'ఏకముఖము' గ నుత్పత్తి యగునపుడు వృత్తినిరోధము కలుగుటయేకాక పదార్థము గాయకముగ నుండుటయు కలగు. అయినను కొన్నిపదార్థములను 'ఏకముఖము' గ నుత్పత్తి చేయుటయే లాభకరముగ నుండును. ఎట్టిపదార్థములవిషయమున నట్టిలాభము కలుగునో పరిశీలింపవలసియున్నది. మనదేశమున ఉప్పు, నల్లమందు, కల్లు, సారాయి మొదలగునవి ప్రభుత్వమువారే యుత్పత్తి గావించుటయో, లేక వారికాసనములకు బద్ధులైనవారుత్పత్తి గావించుటయో జరగుచున్నది. 'ఏకముఖోత్పత్తి' లాభకరమని స్పష్టమైనయెడల అట్టిపని ప్రభుత్వమువారే చేసిన బాగుగ నుండునా? లేక వ్యక్తులకు వదిలిపెట్టుట మంచిదా? అనువిషయము ఆలోచింపవలసియున్నది. (౧౦) ప్రస్తుతకాలముందు అగ్గోత్పత్తికి మజ్జియొకలక్షణము కలదు. అనేకులు వారుత్పత్తి చేయువస్తువులను స్వామభవమునకుఁ గాక పరులకు విక్రయించు నుద్దేశముతో నుత్పత్తి చేయుచున్నారు. ఇది క్రొత్తలక్షణము కాదుగాని పూర్వము కంటే నిప్పు డిది యెక్కువగ వ్యాపించియున్నది. వేరుసెనగ, జనుము, నీలి, స్రుతి, మిరెపకాయలు, నువ్వులు లోనగువానిని పండించురైతు లిట్టివారు; తక్కిన ధాన్యమును పండించు రైతులలో ననేకులు పండినదాని నంతయు స్వామభవమునకుఁ బెట్టుకొనక, కొంతభాగమునైనను విక్రయించుచుందురు. వ్యావసాయక వృత్తులు గాక పాటకపువృత్తుల (Manufactures) నవలంబించిన సాలెవాండ్రు, వస్త్రంగులు లోనగువారు వారు తయారుగావించిన పదార్థముల నన్నింటిని విక్రయింపవలసి యున్నది. కావున

క్రయవిక్రయములకు కావలసిన సదుపాయము లీకాలమున పూర్వము కంటే నెక్కువ ప్రాధాన్యమును గాంచియున్నవి. మన రైతులలో ననేకులు వ్యవసాయము చేయుటయం దెక్కువనేర్పును చూపించువారైనను తాముత్పత్తి గావించుసరకులను విక్రయించు విషయమున వెనుకబడియున్నారు. తాము తయారుచేసిన సామానులను విరివిగ విక్రయించుటకై కోట్లకొలదిద్రవ్యము నీ కాలమున ప్రకటనలకు (Advertisements) గాను అనేకులు ఖర్చుపెట్టవలసి యున్నది. సామానుల సుగుణములను లోకమునకు ప్రకటించుట ముఖ్యముగ కళలో నొకటిగ నీకాలమునందున్నది. ఉత్పత్తి చేయువారికంటే వ్యాపారముచేయు వర్తకులసంఖ్య హెచ్చగుటకుకూడ నిదియే కారణము. రోడ్లు, కాలువలు, ఇనుపదారులు, స్త్రీమర్లు, ఆకాశయానములు, తపాలాతంతియేర్పాటులు — ఇవి యన్నియు నత్యవశ్యకములగుచున్నవి. (౧౧) మనకు కావలసిన పదార్థము లన్నియు మనదేశమందుత్పత్తి యగుటలేదు; మన ముత్పత్తిచేయు పదార్థము లన్నిటికిని మనదేశమున గిరాకి యుండుటలేదు. కావున, విదేశములందుత్పత్తి యగు వస్తువులను కొనవలసిన అవసరమును, మన వస్తువులను విదేశములందు అమ్మవలసిన అవసరమును కలుగుచున్నవి. ఇట్టి క్రయవిక్రయము లెప్పుడు లాభకరములో, ఎప్పుడు నష్టదాయకములో నిర్ణయింపవలెను. మనము విదేశవస్తువులను కొనుట మానినయెడల, విదేశములవారు మనవస్తువులను కొనుట మానెదరి. (౧౨) మనదేశమందు దిప్పు డుత్పత్తి యగు ధన సముదాయము చాల తక్కువగ నున్నది. దారిద్ర్యబాధ హెచ్చగుచున్నది. జనసంఖ్యయందును, పాటుపడువారిసంఖ్యయందును, పాటుపడువారి శక్తి సామర్థ్యములందును, మూలధనమును వృద్ధిచేసికొనుటకు కావలసిన యవకాశములందును, ప్రాచీనకాలపు పరికరములను మాని లాభకరములగు యంత్రముల నుపయోగించుటయందును, సాధనత్రయ సంయోగ విధానములందును మనము చేసికొనవలసిన మార్పు లనేకము లున్నవి. వీనిలో నెట్టివి వ్యక్తుల (Individuals) యుక్తాయుక్త పరిజ్ఞానమువలన జరగఁగలవో, ఎట్టివి జరగుటకు ప్రభుత్వమువారి సాహాయ్యము ఆవశ్యకమో నిర్ణయింపవలెను. మనకంటే నెంతయో వెనుకబడియున్న రషియాదేశము గడచిన పదిసంవత్సరములలో నెంతయో ముందునకు వచ్చుటకు ప్రభుత్వమువారి సాహాయ్యమే కారణము (పైని పేర్కొనిన పండ్రెండు విషయములను గుఱించి వివరములు తెలిసికొనఁగోరువారు 'ఉత్పత్తి', 'జనసంఖ్య', 'మూలధనము', 'ప్రకృతి సంపద', 'విదేశవ్యాపారము' లోనగు విషయములను గుఱించిన ప్రత్యేకవ్యాసములను చదువునది).

ఇ. మూల్యనిర్ణయకాండము

మూల్యనిర్ణయకాండమునందలి విషయము లీక్రిందివిధముగ నుండును: (౧) ఈకాలమున పదార్థములలో ననేకములు స్వామభవమునకుఁగాక వినిమయమునకై యుత్పత్తి గావింపబడుచున్నవని తెలిసియున్నది. ప్రతిమనుష్యుఁడును తనకు కావలసినవస్తువుల

నన్నిటిని తానే యుత్పత్తి చేసికొనుట లేదు. ఏపదార్థ ముత్పత్తి చేయుటయందు తన కెక్కువగ నేర్పును, అభిరుచియును, వసతులను కలవో ఆపదార్థము ముత్పత్తి చేసి, దాని నితరుల కిచ్చి వారియొద్ద నుండి తనయనుభవమునకు కావలసినవస్తువులను సంపాదించుట ప్రస్తుత కాలపులక్షణ మని లోగడ చెప్పబడియున్నది. 'తా నిచ్చుపదార్థ మునకు బదులుగ నితరవస్తువులు ఎంత బాహుళ్యముగ లభించును' అనునది ప్రతిమనుష్యునికిని చాల ముఖ్య మైనవిషయము. ఈ బాహుళ్య మధిక మైనయెడల అతనిస్థితి బాగుగ నుండును; లేనియెడల నది చాల విచారకరముగ నుండును. వినిమయము గావించినపుడు ఒక పదార్థమునకు బదులుగ లభించు మతీయొకపదార్థముయొక్క బాహుళ్యమే మొదటి దానిమూల్యము. ఒకనేరు బియ్యమునకు బదులు రెండునేర్ల ఉప్పు దొరకినయెడల నేరుబియ్యపుమూల్యము రెండునేర్ల ఉప్పు అని చెప్పుచుండుము. (౨) ఒకనేరు బియ్యముయొక్క మూల్యము రెండునేర్ల ఉప్పుగను, ఒకనేరు నెయ్యియొక్క మూల్యము ఇరువదినేర్ల ఉప్పుగను, ఒకనేరు నూనెయొక్క మూల్యము పదినేర్ల ఉప్పుగను ఉండును. అట్టిసందర్భములో బియ్యముయొక్క మూల్యము తక్కువ యనియు, నూనెయొక్క మూల్యము అంతకంటె నెక్కువ యనియు, నెయ్యియొక్క మూల్యము మఱింత యెక్కువ యనియు చెప్పుచుండుము. కొన్ని వస్తువులమూల్యము ఎక్కువగ నుండుటకును, కొన్నిటియొక్క మూల్యము తక్కువగ నుండుటకును గల కారణములను విమర్శించుటయే మూల్యనిర్ణయకాండమం దర్థశాస్త్రకారులు చేయు పని. (౩) వినిమయముయొక్క యుద్దేశము మనదగ్గఱ నుండుపదార్థము నిచ్చి మనకు కావలసిన పదార్థములను సంపాదించుట యైనను ఈకాలమందు పదార్థములను పదార్థాంతరములకుఁగాక చెలామణి ద్రవ్యము (Money) నకై మనము వినిమయము చేయుచున్నాము. ధాన్యమును పండించుచు రైతునకు కావలసినది ఉప్పు, మిరపకాయలు, చింతపండు, నెయ్యి, నూనె, బట్టలు లోనగునవి; కాని, సాధారణముగ వీనిలో దేనినికూడ ధాన్యము నిచ్చి సంపాదించుట లేదు. తన దగ్గఱ నుండుధాన్యమును రూపాయలలోనికి మార్చుకొని, ఆరూపాయలతో తనకు కావలసిన వస్తువులను కొనుట సర్వసాధారణము. వినిమయముయొక్క యుద్దేశము సుకరముగ నెఱవేఱుటకై మనుష్యుఁడు కనుగొనినసాధనమే ఈచెలామణిద్రవ్య మగురూపాయ. వస్తువు యొక్క మూల్య మనఁగా దానికి బదులుగ లభించురూపాయ లనియే మనము మామూలుగ చెప్పుచుండుము. బదులుగలభించురూపాయలేకాక, అట్లు లభించు ప్రతివస్తువుయొక్క మొత్తమునకును 'మూల్యము' అనుపేరు సార్థక మగుచున్న దని పైని చెప్పబడియున్నది. కావున నొకవస్తువునకు బదులుగ వచ్చురూపాయలమొత్తమునకు వేటొకపేరుండిన బాగుండు నని యెంచి, దానికి అర్థశాస్త్రకారులు 'క్రయము' అని నామకరణము చేసియున్నారు. 'క్రయము'కూడ 'మూల్యమే'; కాని చెలామణిద్రవ్యముమూలమున వ్యక్త మగుమూల్యము క్రయమని చెప్పబడుచున్నది. మూల్యమునకును క్రయమునకును ముత్యమొట్టి

విషమగు భేదము లేకపోవుటచేత 'మూల్యనిర్ణయము' అన్నను 'క్రయనిర్ణయము' అన్నను ఒక్కటి అనియే మనము గ్రహింప వచ్చును. ఒకవస్తువుయొక్క క్రయము అధికముగను, మతీయొక దానియొక్క క్రయము అల్పముగను ఉండుటకుఁగల కారణములను కనుగొనుటయే మనము చేయవలసినపని. పదిరూపాయ లీచ్చిన యెడల బస్తాబియ్యము దొరకుచున్నది. బియ్యము లభింపనియెడల మన ప్రాణములు నిలువఁజాలవు. కాని వందలకొలఁదిరూపాయల నిచ్చినఁగాని వజ్ర మొకటి లభింపదు. ప్రాణము నిలుచుట కావశ్యకమైన బియ్యముయొక్క క్రయ మంత తక్కువగ నుండుటకును, అంతటి గొప్ప యుపయోగము లేనట్టి వజ్రముయొక్క క్రయ మెంతో అధికముగ నుండుటకును కారణ మేమి? (౪) ప్రతి వినిమయమునకును రెండుపక్షములవా రుండవలెను. ఒకపక్షము లోనివారు కొనువారు (క్రేతలు); రెండవ పక్షములోనివారు అమ్మువారు (విక్రేతలు). కొనువారు అమ్మువారును కలసి బేర మాడిన తర్వాత నిరుపక్షములవారును అంగీకరించిన మొత్తమే 'క్రయము'. కొనువాఁడంతటి క్రయము నియ్య సిద్ధపడుటకు కారణములను, అమ్మువాఁడంతటి క్రయమును తీసికొన సిద్ధపడుటకు కారణములను కనుగొనవలెను. బస్తాబియ్యమునకు పదిరూపాయలకంటె నెక్కువ యిచ్చుటకు కొనువాఁడెందుల కంగీకరించుట లేదు? వజ్ర మనఁగ నే నాలుగైదువందలరూపాయలనుగూడ నిచ్చుట కతఁడేల అంగీకరించు చున్నాఁడు? అనుభవకాండమున ఈప్రశ్నకు సమాధాన మిదివఱకే చెప్పబడియున్నది. క్షీణోపయోగన్యాయము ప్రకారము వస్తువు యొక్క మితత్వమునుబట్టి దాని తుదియుపయోగము నిర్ణయింపఁబడు ననియు, తుదియుపయోగమునుబట్టి దానిక్రయము నిర్ణయ మగుచున్న దనియు స్పష్ట మగుచున్నది. బియ్యపుబస్తాలు లక్షలకొలఁదిగ నుండుట వలన దానియొక్క తుదియుపయోగము చాల తక్కువ; అందుచే దాని క్రయముకూడ చాల తక్కువగ నున్నది. వజ్రములసంఖ్య — వజ్రములమొత్తము — మిక్కిలి మితతరముగ నుండుటచేత వాని 'తుదియుపయోగము' మిక్కిలి అధికముగ నున్నది; అందుచే దానిక్రయముకూడ హెచ్చుగ నుండుట సంభవించుచున్నది. బియ్యముయొక్క క్రయము పదిరూపాయలనుండి యెనిమిదిరూపాయ లైన యెడల దానికి కారణము బియ్యము యొక్క 'తుదియుపయోగము' తగ్గుటయే. ఇట్లు తగ్గుటకు ముఖ్యములగు కారణములు రెండు కలవు. అమ్మకమునకు సిద్ధముగ నుండు బియ్యము హెచ్చు కావచ్చును; లేక బియ్యమందు క్రేతలకుఁగల యిష్టము తగ్గవచ్చును. బియ్యమునకు బదులుగ గోదుమలనో, రాగులనో, జొన్నలనో వాడుటకు ప్రజలు ప్రారంభించినయెడల బస్తాలసంఖ్య అధికము కాకున్నను ఉన్న బస్తాల యొక్క తుదియుపయోగము తగ్గును. బియ్యముయొక్క క్రయము పదిరూపాయలనుండి పంద్రెండురూపాయ లగునపుడు బస్తాలసంఖ్య తగ్గుటయో, క్రేతలకు బియ్యమందుఁగల ఇష్టము హెచ్చుటయో కారణము లగును. హెచ్చుటకును తగ్గుటకును గల కారణములను పరిశీ

లింపక, ఏదియో యొకసమయమున ఫలానిక్రయ ముండుటకు కారణమును మనము విమర్శించినయెడల, ఆసమయమున అమ్మకమునకు సిద్ధముగ నుండు బస్తాలసంఖ్యయే ఆకారణ మని మనము చెప్పవచ్చును. క్రేత లిచ్చుక్రయము వస్తువుయొక్క బాహుళ్యము (దాని తుది యుపయోగము) ననుసరించి యుండు ననుట స్పష్టము.

అమ్మకమున కుండు బస్తాలు	క్రేత లిచ్చుధర
౧౫,౦౦౦ లు	రు. ౧౫ లు
౧౭,౦౦౦ లు	రు. ౧౪ లు
౨౦,౦౦౦ లు	రు. ౧౩ లు
౨౩,౦౦౦ లు	రు. ౧౨ లు
౨౬,౦౦౦ లు	రు. ౧౧ లు
౩౦,౦౦౦ లు	రు. ౧౦ లు.

(౫) అమ్మకమునకు సిద్ధముగ నుండు బస్తాలనుబట్టి క్రయము నిర్ణయ మగుచుండునుగదా? కాని ఒక్కొక్క సమయమున అమ్మకమునకు ఎన్నియో కొన్ని బస్తాలే యుండుటకు కారణ మేమి? అంతకంటె హెచ్చుగఁగాని తక్కువగఁగాని లేకుండుట యేల? విక్రేతల యిష్టానిష్టములబట్టి ఇది నిర్ణయింపఁబడుచున్నది. మనుష్యుఁడు శ్రమ పడినఁగాని బియ్యము మొదలగు పదార్థము లుత్పత్తి కాఁజాలవు; కాని ఎవఁడును విశేషకాలము కష్టపడుట కిచ్చుగింపఁడు. విక్రాంతి లేక, నిరంతరము పని చేయుటకు ప్రతి మనుష్యుఁడును సిద్ధపడునెడల నిప్పటికంటె నెన్నియోరె ట్లధికముగ మన మనేక పదార్థముల నుత్పత్తిచేయఁగలవార మగుదుము. అప్పుడు వానిబాహుళ్య మధికమై వానిక్రయములు తగ్గును. కాని ప్రతిమనుష్యుఁడును కొంతకాలము మాత్రమే పని చేయఁగలిగియున్నాఁడు. అందులోకూడ శ్రమ కను గుణమగు ఫలము లభించునను నమ్మక మున్నప్పుడే అతఁడు పనిచేయ సిద్ధపడుచున్నాఁడు. శ్రమ కనుగుణమగు ఫలము లభించినదియు లేనిదియు తెలిసికొనుటకు పదార్థముయొక్క క్రయ మొక్కటియే మన కీకాలమున ఆధారము. ఎక్కువగ పదార్థము నుత్పత్తి చేసినయెడల దానిఖరీదు తగ్గు నని 'గిరాకి' సిద్ధాంతమునుబట్టి తెలియుచున్నది. కావున పదార్థముల నుత్పత్తిచేయువారు క్రయము తగ్గునేమో యని భయపడి వాని నత్యధికముగ తయారుచేయ సాహసింపరు. ఏమాత్రపు బాహుళ్యముగ తయారుచేసినయెడల వానికి వచ్చు క్రయము తమ శ్రమ కనుగుణముగ నుండు నని వా రనుకొనెదరో అంతటి బాహుళ్యముగ మాత్రము వారు దాని నుత్పత్తి చేయుదురు. ౧౫,౦౦౦ ల బస్తాల బియ్యము నుత్పత్తిచేసినపుడు ఒక్కొక్కబస్తా నుత్పత్తి చేయుట కగుఖర్చులు రు. ౧౧ లు అయినయెడల ఒక్కొక్క బస్తాయొక్క క్రయము రు. ౧౫ లగుటచే బస్తా ఒకటింటికి రు. ౪ ల లాభము వచ్చును. లాభము వచ్చుచున్నపుడు రైతులు మఱికొంత భూమిని సాగుచేసి ౧౭,౦౦౦ ల బస్తాల నుత్పత్తి చేయవచ్చును. కాని అప్పుడు వారిఖర్చులు బస్తా ఒకటింటికి రు. ౧౨ ల వఱకును పెరుగవచ్చును. ౧౭,౦౦౦ ల బస్తాలు అమ్మకమున కున్నప్పుడు క్రయము రు. ౧౪

లకు పడిపోవును. అప్పుడుకూడ రైతుల కొక్కొక్క బస్తాకు ఒకరూపాయ లాభము దొరకు చుండుటచేత వారు మఱింత శ్రమపడుట కిష్టము గలవారై ౨౦,౦౦౦ ల బస్తాల బియ్యము నుత్పత్తి చేసి అమ్మకమునకు తేగలరు. అప్పుడు బస్తా ఖరీదు రు. ౧౩ లకంటె నధికముగ నుండఁజాలదు. ౨౦,౦౦౦ ల బస్తాల నుత్పత్తి చేయుటలో నొక్కొక్కబస్తా కగుఖర్చులు రు. ౧౩ లు అయినయెడల వారిఖర్చును వారికి లభించు క్రయమును సమానముగ నుండును. వా రంతటితో నిలువక, ౨౩,౦౦౦ ల బస్తా లుత్పత్తి చేసిన యెడల బస్తా ఒకటింటికి వారి కగుఖర్చు రు. ౧౪ లు కావచ్చును; కాని అన్ని బస్తాలును అమ్మకమునకు వచ్చినపుడు క్రయము రు. ౧౨ లగుటచేత వారిశ్రమకు తగినలాభము లేక రెండేసిరూపాయలచొప్పున నష్టము వచ్చును. ౩౦,౦౦౦ ల బస్తా లుత్పత్తి చేసినపుడు వారికి వచ్చునష్టము మఱింత యధిక మగును. ఇట్టిపరిస్థితులలో వ్యవహార మందలి కష్టసుఖముల నెఱిగినరైతులు ౨౦,౦౦౦ ల బస్తాలకంటె నెక్కువగ నుత్పత్తి చేయఁజాలరు. ఈయుదాహరణమునుబట్టి ఉత్పత్తి చేయఁబడు మొత్తములలో (౧౫,౦౦౦; ౧౭,౦౦౦; ౨౦,౦౦౦ లోనగునవి) ఒక్కొక్క మొత్తముసందర్భమున నొకవిధమగు ఖర్చు లుండుట స్పష్ట మగుచున్నది. ఖర్చునకు తగినక్రయము దొరకినఁ గాని ఉత్పాదకులు తమపనికిఁ బూను గనుక, ఏయేక్రయము లున్న పుడు ఎంతెంత మొత్తములను వారుత్పత్తి చేయుదురో మనము చెప్పఁ గలిగియుండుము. క్రయమునకును, ఉత్పత్తియగు మొత్తమునకును గలసంబంధమును విశదపఱచుచుసిద్ధాంతమునకు 'బాహుళ్యసిద్ధాంతము' (Law of Supply) అని పేరు. క్రయము హెచ్చు కానుకాను ఉత్పత్తి చేయఁబడుమొత్తము హెచ్చగుచువచ్చును. ఉత్పాదకులను పురికొల్పునది క్రయమునకును ఖర్చులకును నుండు సంబంధమే. 'బాహుళ్యసిద్ధాంతము' ఈ క్రిందిపట్టిమూలమున స్పష్ట మగును.

బస్తాక్రయము లేక బస్తా కగు ఖర్చు	ఉత్పత్తి యగు మొత్తము
రు. ౧౧ లు	౧౫,౦౦౦ లు
రు. ౧౨ లు	౧౭,౦౦౦ లు
రు. ౧౩ లు	౨౦,౦౦౦ లు
రు. ౧౪ లు	౨౩,౦౦౦ లు
రు. ౧౫ లు	౨౬,౦౦౦ లు
రు. ౧౬ లు	౩౦,౦౦౦ లు

ఈపట్టిని, గిరాకిసిద్ధాంతమును నూచించుపట్టితో సరిపోల్చి చూచినయెడల ౨౦,౦౦౦ ల బస్తాలకంటె నధికముగ నుత్పత్తి చేయుట లాభకారి కాదనుట స్పష్ట మగును. ఈ రెండుసిద్ధాంతములను సమన్వయించుటమూలమున 'క్రయసిద్ధాంతము' (Law of price) ఏర్పడుచున్నది. ఎంతటిబాహుళ్యమునకు (సరఫరా లేక Supply) క్రేత లియ్యదలఁచుక్రయము విక్రేతల కగుఖర్చుతో సమానముగ నుండునో అంతటి బాహుళ్యముగ పదార్థ ముత్పత్తి యగుచుండును.

అర్థశాస్త్రము

ఉత్పత్తి చేయఁదగిన మొత్తము లనేకము లున్నను, ఒక్క మొత్తము (బాహుళ్యము, సరఫరా, Supply) విషయముననే గిరాకిక్రయమును (Demand price), ఉత్పత్తి చేయుట కగు ఖర్చులును (Expenses per unit) సమానముగా నుండును. పదార్థము యొక్క క్రయమును నిర్ణయించుసందర్భము లివియే. (౫) బాహుళ్యముయొక్క మితత్వమును నిర్ణయించునది 'ఖర్చులు' మాత్రమే కాదు. శ్రమకుఁ దగినక్రయము వచ్చునపుడుకూడ కొందఱు విస్తారముగ నుత్పత్తి చేయుట కిష్టపడరు. ఉత్పాదకు లందఱిలో పోటీ యున్నప్పుడే ఇట్టిది సంభవించును. పోటీ లేక వారందఱును కట్టుగట్టి యున్నప్పుడును, ఉత్పత్తి యేకముఖముగ నుండునపుడును ఖర్చులకు మించినక్రయమును సంపాదించఁగోరి, దానికి తగినట్లుగ అమ్మకమున కుండు పదార్థబాహుళ్యమును ఉత్పాదకులు మార్పుచుందురు. (౬) కొన్ని పదార్థములయొక్క మితత్వమునకు కారణము 'ప్రకృతిలోపమే'. వాని నుత్పత్తి చేయుటకు 'శ్రమము' అవసరముండదు. భూమి మొదలగు ప్రకృతిసంపద లిట్టివి. వీనియొక్క బాహుళ్యము తక్కువగ నుండును. ఎక్కువశ్రమ పడినను వానిని ఎక్కువగ నుత్పత్తి చేయుటకు వీలు లేదు. కావున వానివిషయమున గిరాకినిబట్టిమాత్రమే క్రయము నిర్ణయమగుచున్నది. వాని నధీనమందుంచుకొనునారు శ్రమపడ నక్కఱలేక విస్తారలాభము సంపాదించుచుందురు.

ప్రస్తుతకాలపు ఆర్థికప్రపంచచక్రమును త్రిపుశక్తియే ఈ క్రయము. వస్తువుయొక్క యుపయోగమును 'క్రయము' కొలుచుచున్నది. వస్తువుయొక్క అవశ్యకతానవశ్యకతలను, అవసరానవసరములను కొలచునదిగూడ నిదియే. కట్టుకొనుటకు నూలుబట్టలు లేక, అవస్థపడుచుండువా రనేకు లున్నను, పట్టుబట్టలను ధనికుల యుపయోగార్థము ఉత్పత్తిచేయువా రెందఱో యున్నారు. నూలు బట్టలు కావలసినవా రెక్కువక్రయము నిచ్చుకొన లేకపోవుటయు, పట్టుబట్టలు కొనఁదలచిన వారు ఎక్కువక్రయము నిచ్చుటకు సిద్ధపడియుండుటయు దీనికి కారణము. దేశములోని కూలివాండ్లును మూలధనమును ప్రకృతిసంపదలను ఏపదార్థములయొక్క క్రయ మధికముగ నున్నదో వానిని ఉత్పత్తిగావించుటయందు వినియోగింపఁ బడుచున్నవి. దేశమునకు ఏపదార్థములు ఎంతమట్టుకు అవసరములు అనువిషయమును తీర్చానించుటలో 'క్రయము' ఒక్కటియే మన మీకాలమున పరిశీలించుచున్నాము. అన్నము లేక అనేకులు పస్తుండి నను ధాన్యమువిషయమున వారికిఁగల అవసరముకంటె మోటారుకార్ల విషయమున మఱికొందఱకుఁగల అవసరము ఎక్కువ యని తలఁచుచున్నాము. కావున సాధనక్రయము వేనియొత్పత్తికై వినియోగింపవలయునో నిర్ణయించునది 'క్రయము' అనుదానిని మనము మఱవఁ గూడదు. ఉత్పత్తి యైనపదార్థమును వారువా రిచ్చు 'క్రయము'ల బట్టి మన మీకాలమున దేశములోని ప్రజలకు పంచిపెట్టుచున్నాము. పదిమంది యొకవస్తువును కొనఁదలచినపుడు ఎవ రెక్కువ క్రయము

నిత్తురో వారి కావస్తువు లభించుచున్నది. వారి యవసరము ఎక్కువ యని మనము భావించుచున్నాము. దరిద్రుఁడుగ నుండువాఁడు బస్తాకు నాలుగురూపాయలకంటె నెక్కువగ నియ్యలేఁడు గనుక బియ్యము విషయమున వానికిఁగల అవసరము బస్తాకు పదిరూపాయల నియ్యఁగల ధనికుని యవసరమునకంటె తక్కువ యని మనము పరిగణించుచున్నాము. ఎట్టిక్రయమును నియ్యక బలాత్కరించి వస్తువులను తీసికొనిపోవుపద్ధతికన్న క్రయ మిచ్చి తీసికొనిపోవుట మంచి మార్గమే కాని, క్రయమునుబట్టియే అవసరానవసరములను తీర్చానించుట యుక్తమౌ యని అనేకులు సంశయించుచున్నారు. ఆఁకలి యెవరికధికమో వారి కెక్కువయన్నము పెట్టవలయును గాని అజీర్ణలోగముచే బాధపడుచుండువాఁడు ఎక్కువక్రయము నియ్యఁగలవాఁ డను నెపముచే అన్నము నంతయు వాని కిచ్చివేయుట న్యాయము కాదని వీరి వాదము. ఏవస్తువు నుత్పత్తిచేసినయెడల లాభ మధికముగ వచ్చునో దానినే ఈకాలమున నుత్పత్తి చేయుచున్నారు, అనఁగా దేని క్రయము హెచ్చుగను, ఉత్పత్తిచేయుట కగు ఖర్చులు తక్కువగను నుండునో దానినే యుత్పత్తిచేయుట మామూలు. శరీరమునకు బలమును ఆరోగ్యమును సౌందర్యమును నియ్యఁగలపదార్థముల నుత్పత్తి చేయవలెనా, లేక ఉత్పాదకులకు లాభము నిచ్చుపదార్థముల నుత్పత్తి చేయవలెనా అనిన, లాభము నిచ్చుపదార్థములనే యుత్పత్తి చేయవలెనని ప్రస్తుతకాలపు ఆచారమునుబట్టి తెలియుచున్నది. క్రయమును బట్టి పదార్థముల విలువను తీర్చానించుపద్ధతి యధర్త మని యెంచి రషియాదేశమువారు ప్రస్తుతపు ఆర్థికపరిస్థితుల నన్నిటిని మార్చివేయుచున్నారు. ప్రస్తుతకాలపు నాగరకత న్యాయానుసారము కాదని వాదించువారిలో ననేకులు 'క్రయము' మూలమున పదార్థోత్పత్తిని, పదార్థవిభజనమును నిర్ణయము చేయుట అసంగత మని చెప్పుచుందురు (వివరములకై 'గిరాకి', 'క్రయము', 'ఏక ముఖోత్పత్తి', 'సముదాయవాదము' మొదలగు వ్యాసములను చదువునది).

ఈ. అర్థవిభజనకాండము :

దేశమునం నేఁజేఁట నుత్పత్తియగు నర్థసముదాయమును దేశములోనివారందఱు నెట్టిపద్ధతుల ననుసరించి పంచుకొనుచున్నారను విషయము 'అర్థవిభజనకాండము'న విమర్శింపఁబడుచున్నది. (౧) అర్థము నుత్పత్తి చేయుటయందు తోడ్పడువారు రెండవతరగతులుగ నున్నారు. ఒకతరగతిలోనివారు కాయకష్టము చేసి తోడ్పడుచున్నారు; రెండవతరగతిలోనివారు తమయధీనమందు 'ఆస్తి', ప్రకృతిసంపదలు, మూలధనము — మూలమున తోడ్పడుచున్నారు. కావున ఉత్పత్తియగు అర్థ మంతయు మొత్తముమీద రెండుభాగములగుచున్న దని చెప్పవచ్చును. కాయకష్టము చేయువారికి వెళ్లు భాగము మొదటిది; 'ఆస్తిహక్కు' గలవారికి వెళ్లుభాగము రెండవది. ఆస్తిగలవాఁడు కాయకష్టముగూడ చేయుచుండునెడల నతనికి రెండుభాగములలోనుండియు వంతు లభించుచుండును. నియంతలు, జీతములు పుచ్చుకొని పని చేయుఉద్యోగులు, కూలివాండ్లు మొదటి

తరగతిలో చేరియుందురు. భూస్వాములు, ఋణముల నిచ్చుసాహుకార్లు రెండవతరగతిలో చేరియుందురు. (౨) కాయకష్టము లేక అధోత్పత్తి కాజాలదు; ఆస్తి హక్కు గలవారియధీనముండు ప్రకృతీసంపదలు మూలధనములు లోనగువానిసాహాయ్యము లేక అధోత్పత్తి కాదు. ఉత్పత్తియగు అర్థము ఈరెంటియొక్క 'అవసరతీవ్రతను'బట్టి పంపక మగుచున్నది. కాయకష్టముయొక్క అవసరము ఆస్తిహక్కుసాహాయ్యముయొక్క అవసరముకంటె ఎక్కువగ నున్నప్పుడు ఆయాధిక్యము ననుసరించి అర్థములో నెక్కువ భాగము కష్టము చేయువారికి వెళ్లును. అది తక్కువగ నున్నప్పుడు కాయకష్టము చేయువారికి తక్కువభాగమును, ఆస్తిహక్కుగలవారి కెక్కువభాగమును వెళ్లును. వెయ్యిపుట్లధాన్యము పండినపుడు ఇరువదియవవంతు కాయకష్టము చేయువారికి వెళ్లునా, లేక ఇరువదియైదవవంతు వెళ్లునా అనువిషయమును తీర్చానించునది పైని జెప్పిన అవసరతీవ్రతలే. (౩) దేశమందలి జనసంఖ్య హెచ్చుగ నుండునపుడును, అధోత్పత్తియందు జనులకు తోడ్పడవలసిన ప్రకృతీసంపదలబాహుళ్యమును మూలధనమును తక్కుగ నుండునప్పుడును కాయకష్టముమూలమున వచ్చు ఆదాయము తక్కువగను, భూస్వాములకు లభించు సిస్తులును, సాహుకార్లకు లభించువడ్డీలును అధికముగ నుండును. మనదేశ మిప్పు డిట్టిస్థితియందున్నది. అట్లుగాక, జనసంఖ్య తక్కువగను, ప్రకృతీసంపదలు మూలధనము హెచ్చుగ నుండు ఇంగ్లండు, అమెరికా మున్నగుదేశములలో కాయకష్టము చేయువారికి వచ్చు ఆదాయము హెచ్చుగ నున్నది. (౪) ఒకపదార్థమువల్లన మనుష్యునికి కలుగునుపయోగమును దానికై అతఁ డిచ్చుక్రయమునుబట్టి కొలచుటకు వీలగునట్లు, సాధనత్రయములో నొక్కొకదానికిగల 'అవసరతీవ్రత'ను అని యుత్పత్తిచేయఁగల అర్థబాహుళ్యమును బట్టి కొలతఁబెట్టుటకు వీలగుచున్నది. ఏదేని యొకసాధనము (పురుష కారమో, ప్రకృతీసంపదయో, మూలధనమో) వృద్ధి కానుకాను దానిలోని తుదిమాత్ర (Marginal unit) యుత్పత్తి చేయఁగల అర్థము తగ్గుచుండును. కొంతసాధు దాటినతర్వాత కూలివాండ్రసంఖ్య హెచ్చుగునెడల నొక్కొకకూలివాఁ డుత్పత్తి చేయఁగల ధనము తగ్గుచువచ్చును. దీనికి కారణము సులభగ్రాహ్యము. నూటుమంది పని చేయుచుండునపుడు వేయిరూపాయల విలువకల పరికరములు వారికి సాహాయ్యముగ నున్నవి అని యూహింపుఁడు. అప్పుడు ఒక్కొకనికి పదిరూపాయల విలువగల పరికరములు సాహాయ్యపడుచుండును. కూలివాండు నూటుమండి నూటయేబది యైనయెడల నొక్కొకనికి సాహాయ్యము చేయుపరికరములు సుమారు ఆఱురూపాయల విలువగలవి యగును; మూలధనసాహాయ్యము తగ్గును. తగ్గినపుడు కూలివాఁ డొక్కొకఁడు ఉత్పత్తి చేయఁగల ధనముకూడ తగ్గును. అట్టి సందర్భములో నొకకూలివాఁడు కూలిచేయక వెళ్లిపోయినయెడల యజమానునికి వచ్చు నష్టము తక్కుగ నుండును. నూర్గురు కూలివాండ్రలో నొక్కఁడు వెళ్లిపోయినపుడు యజమానునికి వచ్చు

నష్టముకంటె నూటయేబదిమంది కూలివాండ్రలో నొక్కఁడు వెళ్లిపోయినపుడు కలుగునష్టము తక్కువ యగును. కూలివాండ్రయొక్క అవసర మొకప్పుడు ఎక్కువగను, మఱియొకప్పుడు తక్కువగను నున్నది యని చెప్పటలో గ్రహింపవలసిన అర్థ - మిదియే. ఏదేని యొకసాధనముయొక్క బాహుళ్యము వృద్ధి కానుకాను దానికిగల యుత్పాదకశక్తి (Productivity) తగ్గుచుండు ననున్వాయమునకు 'క్షీణోత్పాదక న్యాయము' (Law of Diminishing Marginal Productivity) అని చెప్పెదరు. (౫) ఉత్పత్తిపద్ధతులలో కలుగుమార్పు లొక్కొకప్పుడు కాయకష్టముచేయువారి కనుకూలించునవిగను, ఒక్కొకప్పుడు 'ఆస్తిహక్కు' గలవారి కనుకూలించునవిగను, కొన్ని వృత్తులలో నొక తరగతివారికిని మఱికొన్ని వృత్తులలో రెండవతరగతివారికిని అనుకూలించునవిగ నుండును. తక్కువపనివాండ్రతో నెక్కువధనము సుత్పత్తిచేయుటకై వసతులను కల్పించుయంత్రములు (Machinery) మూలధనము యొక్క అవసరతీవ్రతను వృద్ధిచేయును; కాయకష్టముయొక్క అవసరతీవ్రతను తగ్గించును. అందుచేత నట్టిమార్పుమూలమున కాయకష్టము చేయువారికి లభించుభాగము తగ్గి, సాహుకార్లకు విచ్చుభాగము వృద్ధి యగును. ఉత్పత్తి యైనదానిలో నాల్గవవంతు ఇనివజకు కాయకష్టము చేయువారికి లభించుచుండినయెడల, ఈ మార్పుమూలమున అయిదవవంతు లభింపవచ్చును, అనఁగా వేయిరూపాయల విలువగల సరకులలో నిదివజకు రు. ౨౫౦ లు లభించుచుండినయెడల నిప్పుడు రు. ౨౦౦ లే లభింపవచ్చును. కాని యంత్రసాహాయ్యమున సుత్పత్తి యగు మొత్తపు అర్థము రు. ౧,౦౦౦ ల నుండి రు. ౧౫,౦౦౦ లకు వృద్ధియైనయెడల ఇందులో నైదవవంతుగ రు. ౩౦౦ లు పూర్వపు నాల్గవవంతుగ రు. ౨౫౦ ల కంటె నధికమై కూలివాండ్రస్థితిని బాగు చేయఁగలదు. యంత్రముల మూలమున కూలివాండ్రస్థితి బాగు పడునా బాగుపడదా యని తీర్చానించుటలో ఈభేదమును పరికిలింపవలెను. (౬) కాయకష్టము చేయువారి కిట్టిభాగ మనియు, 'ఆస్తి హక్కు'లు గలవారి కిట్టి భాగ మనియు నిర్ణయించుట మొదటిపని. తర్వాత మఱియొకపని జరగవలసి యున్నది. ఈ ఒక్కొక భాగమును ఆయాపనులను చేయువా రందఱును పంచుకొనవలసియున్నది. కాయకష్టము చేయువారిలో వ్యవసాయదార్లు, నేతగాండ్లు, వడ్డంగులు, కంచరులు మొదలగువా రెంతో ఉన్నారు. వీరికి లభించు వేతనములలోకూడ తారతమ్యము లున్నవి. ఆతారతమ్యములకుఁ గల కారణములను విమర్శింపవలయును. అట్లే ఆస్తిహక్కుమూలమున నాదాయమును సంపాదించువారిలో నైతము తారతమ్యము లున్నవి. అందులకుఁగల కారణము లెఱుంగవలయును. (౭) కాయకష్టము చేయువారివేతనములలోఁ గల తారతమ్యముల కంతకును ప్రధానకారణ మొక్కటియే. ఇష్టము వచ్చినవారు ఇష్టము వచ్చినవృత్తి నవలంబించుట కాటంకము లనేకము లుండుటచేత కొన్ని వృత్తులయందుండువారి సంఖ్య అత్యధికముగను మఱికొన్ని వృత్తులయందుండువారిసంఖ్య

అత్యల్పముగను ఉన్నది. అత్యధికముగ నొకవృత్తిలోనికి పనిచేయు వారు వెళ్లి నయెడల వారికి లభించు వేతనము తక్కువగ నుండును. 'అవసరతీవ్రత'ను గుఱించి యిదివఱకు చెప్పిన న్యాయమే ఈసందర్భమున వర్తించుచున్నది. అట్లుగాక యొకవృత్తియందు ప్రవేశించు వారిసంఖ్య అల్ప మైనపుడు వారి 'అవసరతీవ్రత' అధికమై వారికి లభించువేతనములుకూడ అధికములుగ నుండును. కొన్ని వృత్తులయందత్యధికముగ ప్రవేశించుటకు రెండుమూడు బలవత్తరములగు హేతువులున్నవి. సాధారణముగ తండ్రితాతల వృత్తినే పిల్లలుగూడ నవలంబించుచుండురు. జన్మమునుబట్టి వృత్తుల నెన్నుకొను నాచారము మన దేశమందొక్కదానియందే యున్నదని మన మనుకొనుట పొరపాటు. ఇదిగాక కొన్ని వృత్తులయందు ప్రవేశించుటకు ఎక్కువ తెలివితేటలు కావలసి యున్నవి; అందఱకును అట్టితెలివితేట లుండుటలేదు. విస్తారద్రవ్యము ఖర్చుపెట్టి విద్య నేర్చుకొనినఁ గాని కొన్ని వృత్తులలో ప్రవేశించుటకు వీలులేదు. ఇంగ్లీషువిద్య నేర్చుకొనుటకును, అందులో వైద్యవిద్య, ఇంజనీరింగువిద్య, న్యాయవాదివిద్య లోనగు వానిని నేర్చుకొనుటకు వేలకొలది ద్రవ్యము కావలసియున్నది. ఈకారణము లన్నిటిమూలమున కాయకష్టము చేయువారిలో ననేకులు పేదటికమువలన ఇట్టివిద్యల నభ్యసించలేక తక్కువవేతనములు లభించు సామాన్యవృత్తులలోఁ బ్రవేశించుచున్నారు. వేతనములలో నిప్పు డుండు తారతమ్యములు తగ్గవలయు ననిన అర్హులందఱకు నున్నతవిద్యల సంపాదించుటకు వసతు లుండవలెను. అప్పటికైనను వేతనములు సమానము లగు నని అనుకొనుటకు వీలు లేదు. బుద్ధికుశలతయందొకవ్యక్తికిని మఱియొకవ్యక్తికిని భేద ముండునంతవఱకు వేతనములందుఁగూడ భేదము లుండుట తప్పదు. వృత్తిస్వాతంత్ర్యమునకు నిరోధము గల్పించు ప్రస్తుతకాలమందలి సందర్భములను మార్చినయెడల వేతనభేదములలోని యిప్పటితారతమ్యములు చాలవఱకు తగ్గును. (౬) ఆస్తి గలవారిలో కొందఱ ఆస్తి ఎక్కువగను కొందఱ ఆస్తి తక్కువగను ఉండుటవలన దానిమూలమున వారికి లభించు ఆదాయములందుకూడ తారతమ్యము లున్నవి. ఆదాయము లెక్కువగ సంపాదించుచుండువారికి కూడఁబెట్టుటకూడ సుకర మగుచున్నది. కొంతద్రవ్యము చేరినప్పటనుండి వడ్డీలమూలమున నది తనంతట తానే వృద్ధి యగుచుండును. ధనికులు మఱిత ధనికులగుట కిదియే కారణము. దాయభాగమునుగుఱించినచట్టముల (Laws of inheritance)ను బట్టికూడ కొందఱ ఆస్తికిని మఱికొందఱ ఆస్తికిని భేదములు కలుగుచున్నవి. తండ్రియొక్క ఆస్తిని సమముగ పంచుకొను నాచార ముండుదేశములలో ఆస్తివిషయమైన విస్తారభేదము లుండఁజాలవు. తండ్రిసంపాదించిన ఆస్తి కొడుకులకు సంక్రమించు నాచార ముండుటబట్టి ఇట్టిభేదములు ప్రారంభమగుచున్నవి. 'సమధర్మ' మను సిద్ధాంతము ననుసరించువాగు దాయభాగపుచట్టము లన్నియు రద్దు కావలయు ననియు, అప్పటికిఁగాని ఆస్తివిషయమున ఇప్పు డుండుభేదములు నశించి సమత్వము రాఁజాల దనియు చెప్పు

చుండురు. (౭) అర్థోత్పత్తియందు తోడ్పక, ఉత్పత్తి యగునర్థమందు భాగము గలవా రనేకు లున్నారు. పని చేయనివృద్ధులు, బాలురు, బాలికలు నిట్టివారు. ఇంటివ్యవహారములను చక్కఁబెట్టుకొనుటయందు కాలము గడపుస్త్రీలు ఇట్టివారు. అనేకులు పని చేయుట కిష్ట మున్నవారైనను పనులు దొరకక కాలక్షేపము చేయుచుండురు. అట్టి నిరుద్యోగులుకూడ దేశమందత్పత్తి యగునర్థములో భాగము కలవారైయున్నారు. దేశాచారములబట్టి ఇట్టివారిసంఖ్యయందు తారతమ్యము లగపడుచుండును (౮) దేశమందత్పత్తి యగునర్థములో ప్రభుత్వముమూలమున భాగమును సంపాదించువారనేకు లున్నారు. ప్రభుత్వమువారు ఖర్చుపెట్టి స్థాపించిన విద్యాలయములు, వైద్యశాలలు, ఉద్యానవనములు గ్రంథాలయములు లోనగువానిమూలమున సౌఖ్యము ననుభవించువారందఱు నిట్టివారే. అభివృద్ధిదశయందుండుదేశము లన్నిటిలో దీనిమూలమున నీకాలమందనేకులు విస్తారలాభమును పొందుచున్నారు. చేతిలో పడువేతనములు స్వల్పములైనను, ప్రభుత్వమువారు చేయుఖర్చులమూలమున నిట్టిసౌఖ్యమును సంపాదించువారందఱుకూడ నిజముగ నెక్కువ వేతనముల ననుభవించుచున్నారనియే మనము గ్రహింపవలెను. ధనికులకదాయము హెచ్చుగ నున్నను అందులో చాలభాగమును పన్నులమూలముగ ప్రభుత్వమువారు తీసికొని ఇట్టిపనులకై ఖర్చు పెట్టుచున్నయెడల దరిద్రులవేతనము లధికము లగుచున్న వనియే చెప్పవలసియుండును. ఎట్టియెట్టివారికి ఉత్పత్తి యగునర్థమందెంతటి భాగము ముట్టుచున్నదని లెక్కవేయుటలో ఈవిషయము జ్ఞాపకముంచుకొనవలెను. (౯) అర్థోత్పాదకశక్తియందుఁ గల భేదములనుబట్టి 'ధనికులు దరిద్రులు' అను భేదము కలుగుచున్నదని పైని జెప్పిన కొన్ని విషయములనుబట్టి స్పష్ట మగుచున్నది. స్వానుభవమున కెట్టియవసరమును లేనంతటిద్రవ్యము కొందఱు ధనికులయొద్ద నున్నది; ఆకలిబాధను పోఁగొట్టుకొనుటకు కావలసినంత ద్రవ్యముకూడ లేనట్టి దరిద్రు లెందఱో యున్నారు. ఒక వ్యక్తికిని మఱియొక వ్యక్తికిని ఇంతటి అంతరము లుండుట తగ దనియు, ఇట్టి అంతరములను కల్పించుచుండు ప్రస్తుతకాలపు ఆర్థికపద్ధతి దోషభూయిష్ఠమనియు, యంత్రసాహాయ్యమున నీకాలమందత్పత్తి యగునర్థ మనంత మైనను దానిని వ్యక్తు లందఱ యుపయోగమునకై విభజించుటకు కావలసిన మార్గము లిప్పటివారు కనుగొనఁజాలకున్నారనియు, దేశమందత్పత్తి యగు మొత్తపు అర్థమును వృద్ధిచేసికొనుటకన్న దానిని న్యాయానుసారముగ విభజించుట యెక్కువ ప్రయోజనకారియనియు వాదించువారెంతో యున్నారు. ప్రతిమనుష్యుఁడును తన శక్తి కొలది పనిచేయుటయు, తనయవసరములు తీర్చుకొనుటకు కావలసినంత భాగమునకు అర్హుఁడుగ నుండుటయు ఉత్తమపద్ధతి యని వారు చెప్పుచుండురు. ఉత్పత్తిచేయుటయందు మనుష్యుఁడు చూపించు శక్తి, నేర్పు, బుద్ధికుశలత లోనగువాని ననుసరించి అతని యాదాయము నిర్ణయము కావలయునా? లేక అతని శరీరస్థితి, మానసికస్థితి,

అతడు చేయుపనియొక్క స్వభావము, అతనిసంతానము- వీనినిబట్టి అర్థము దతనికి రావలసినభాగము నిర్ణయము కావలయునా? అను సమస్య మిక్కిలి ముఖ్యమైనదిగ నున్నది. ఇది అర్థశాస్త్ర మొక్క దాని సాహాయ్యమున నన్వయింపదగినది కాదు. ఇట్టిసమస్య యొకటి యున్న దనిమాత్రము మనము గ్రహింపవలెను. ఫలము సుత్పత్తి చేయుటకు కావలసినశక్తిలో అసమానులుగ నుండువారు ఫలము ననుభవించుటయందు సమానావకాశములు గలవారుగ నుండుట ధర్మమా? ఉ. చెలామణికాండము :

చెలామణికాండమందలివిషయము లీక్రిందివిధముగ నుండును. (౧) ప్రతిదేశమందును 'చెలామణిద్రవ్యము' అనుపేరుగల సాధనములు కొన్ని యున్నవి. మనదేశమందలి రూపాయ, అర్థరూపాయ, పావలా, బేడకాసు, అణా, కానీ, పైస, నోట్లు లోనగునవి అందులో చేరినవి. స్వయముగ మనకోరికలను నెఱవేర్చుకొని పీనికి లేదు గాని, అట్టిశక్తిగల ధాన్యము వస్త్రములు పుస్తకములు ఇండ్లు మొదలగు పదార్థములను వీనిమూలమున సంపాదించవచ్చును. (౨) చెలామణిద్రవ్యము రెండు ముఖ్యము లగుపనులను నెఱవేర్చుచున్నది. ఇది వినిమయమును సులభ మగునట్లు చేయుచున్నది; పదార్థముల మూల్యమును కొలతఁబెట్టుచున్నది. ఈరెండుపనులను చేయఁగల ద్రవ్య మొకటి యుండినఁగాని ప్రస్తుతకాలపు ఆర్థికవిధాన మొకనిమిషము గూడ జరగఁజాలదు. ఈకాలమందు ప్రతిమనుష్యుఁడును తనయనుభవమునకు కావలసినపదార్థముల నన్నిటిని తానే యుత్పత్తి చేయక, తనకు దేని సుత్పత్తి చేయుటయం దెక్కువనేర్చు గలదో దానిని మాత్రము ఉత్పత్తిచేసి, తనకు కావలసినపదార్థము లెవరియొద్ద నున్నవో వా రందఱకును తా సుత్పత్తి చేసినదాని నిచ్చి వారియొద్ద నున్నవానిని తీసికొనుచుండుట సాధారణధర్మముగ నున్నది. దీనికే వినిమయ మని పేరు. చెలామణిద్రవ్యము లేక వినిమయము జరగుట చాలకష్టము. ఒకచీరను తయారుచేసిన సాలెవానికి కొంతబియ్యము కావలసియున్నయెడల బియ్య మున్నవానియొద్ద కతఁడు వెళ్లవలెను. బియ్యము కలవానికి కావలసినది చీర యగునెడల వీరిద్దఱకును వినిమయము జరగును. అట్లుగాక అతనికి కావలసినది యొకనాఁగలి యగునెడల వానియొద్దనుండు బియ్యమును చీరకై వినిమయము చేయుట కతఁ డిష్టపడఁడు. చీరకు బదులు బియ్యము నిచ్చుటకు సిద్ధపడి యుండువాఁ డొకఁడు దొరకునంతవఱకును సాలెవాఁడు పస్తుండవలసినదే. తనయొద్దనుండు పదార్థమును కావలసియున్నవాఁడును, తనకు కావలసినపదార్థమును కలవాఁడును దొరకినఁగాని వినిమయము జరగఁజాలదు. అట్టివాఁడు దొరకినను మఱియొకకష్టము సంభవింపవచ్చును. సాలెవానికి కావలసినవి నాలుగుసేర్ల బియ్యముమాత్రమే యగునెడలను, చీరయొక్క మూల్యము నలువదిసేర్ల బియ్య మగునప్పుడును వినిమయము దుస్సాధ మగును. చీరలో పదియవంతును చింపి, దానికి బదులుగ నాలుగుసేర్ల బియ్యమును తీసికొనుటకు వీలు లేదు. చీరను భాగములుగఁ జేసినయెడల దానికిగల మూల్యము నాశ మగును. చెలా

మణిద్రవ్య మున్నయెడల నిట్టికష్టములు తొలఁగును. బియ్య మున్న వానిని వెనకుచు వెళ్లవలసినజరూరు లేదు. చీరను ఆద్రవ్యమునకు బదులుగ నిచ్చి, ఆద్రవ్యముతో తనకు కావలసినబియ్యమును కావలసినంతమట్టుకు కొనవచ్చును. ఆద్రవ్య మక్కఱలేనివాఁ డొకఁడుకూడ లేఁడు. దానిమూలమున సంపాదించలేని పదార్థ మొక్కటికూడ లేదు. మన కక్కఱలేనిపదార్థములను అందులోనికి మార్చుకొనినయెడల మనయవసరము ననుసరించి మనకు కావలసినపదార్థముల నన్నిటిని కొనుచుండవచ్చును. మనయొద్ద నుండుపదార్థములను మనకు కావలసినపదార్థములలోనికి మార్చుకొనుటయం దుపయోగపడుసాధనమే చెలామణిద్రవ్యము. (౩) మూల్యమును కొలచుట కొక 'మానము' (Standard) ఉన్నఁగాని వినిమయము జరగఁజాలదు. దేనిమూల్య మెక్కువయో, దేనిమూల్యము తక్కువయో తెలిసికొనుటకు 'మానమే' ఆధారము. నేరుబియ్యముమూల్యము రెండుసేర్ల ఉప్పు అనియు, ఒకవీసెచింతపండుమూల్యము నేరుమిరెపకాయ లనియు చెప్పి దీనిమూల్యము హెచ్చుగ నున్నది యని అడిగినయెడల జబాబు చెప్పుటకు వీలు లేదు. అన్నిపదార్థములయొక్క మూల్యములను నొకసామాన్యపదార్థమురూపమున వ్యక్తపఱచినపుడే ఇట్టి జబాబు సులభ మగును. ఏది చౌకయో ఏది గాయకమో మన కండఱకును తెలియఁగలదు. అట్టిమానమే చెలామణిద్రవ్యము. ప్రతిపదార్థముయొక్క మూల్యమును ఈద్రవ్యము కొలతఁబెట్టుచున్నది. నేరు బియ్యము పావలా, నేరు ఉప్పు రెండణాలు అని చెప్పఁగనే బియ్యము ఉప్పుకంటె రెండింతలు మూల్యము గలదని స్పష్ట మగుచున్నది. పొడువును కొలచుటకు గజముబద్దయు, బరువును కొలచుటకు వీసె గుండును ఉండునట్లు మూల్యమును కొలచుటకు 'చెలామణిద్రవ్యము' ఉన్నది. (౪) బంగారు వెండి — ఈ రెండులోహములును చెలామణిద్రవ్యము చేయవలసిన మొదటిపనిని చక్కఁగ చేయఁగల వని అనుభవమునుబట్టి మనుష్యుఁడు తెలిసికొనఁగలిగెను. వీనిని ఒకచోటనుండి మఱియొకచోటికి సులభముగ మోసికొని పోవచ్చును. ప్రయాణములో విఠిగిపోవుననికాని చెడిపోవుననికాని భయము లేదు. విభాగము చేయుటవలన వీనిమూల్యము తగ్గదు. శీతోష్ణములు వీనియం దెట్టిమార్పును కలిగింపలేవు. ప్రాతవడుటవలన వీనియం దెట్టిదుర్గణములును కనిపింపవు. ఇన్ని మంచిగుణములు వీనియం దుండుటఁబట్టి ఇవి 'వినిమయసాధనము'గ నుపయోగించుట కర్హ మైయున్నవి. (౫) మూల్యమును కొలతఁబెట్టు ద్రవ్యముయొక్క మూల్య మెల్లప్పుడు నొకటేవిధముగ నున్నఁగాని దానిమూలమున లాభము కలుగక పోవుటయేకాక విస్తారమగు నష్టముకూడ సంభవించును. పొడువును కొలచు గజముబద్దయొక్క పొడువు ఎల్లప్పుడు నొక్కటిగనే యుండవలయు ననియు, బరువునుకొలచు వీసెగుండుయొక్క బరువు ఎల్లప్పుడును ఒక్కటిగనే యుండవలయు ననియు అందఱును అంగీకరించుచున్నారు. ఇవి దినదినమునకు మాటుచుండునెడల ఎట్టివ్యాపారమును లాభకరముగ జరగదు. చెలామణిద్రవ్యముయొక్క మూల్య మిట్టిదియని

మనము గ్రహింపవలెను. ఒకరూపాయకు బదులుగ లభించు ఇతర పదార్థములమొత్తమే ఆరూపాయమొక్క మూల్యము. రూపాయ యొక్క మూల్య మధికముగ నున్నది యనిన, దానికి బదులుగ లభించు పదార్థము లధికముగ లభించుచున్నవనియు; దానిమూల్య మల్పముగ నున్నది యనిన దానికి బదులుగ లభించుపదార్థము లల్పములుగ లభించుచున్న వనియు నర్థము. మూల్యమువిషయమున రూపాయకును పదార్థములకును గలసంబంధమునకే 'ధర' అని పేరు. 'ధరలు' ఎక్కువగ నున్నవి యనిన, ఎక్కువరూపాయ లిచ్చినగాని పదార్థములు దొరకుట లే దనియు, 'ధరలు' తక్కువగ నున్నవి యనిన తక్కువరూపాయలకే ఆపదార్థములు దొరకుచున్నవనియు గ్రహింపవలెను. 'ధరలు' హెచ్చినవనిన 'రూపాయ'యొక్క మూల్యము తగ్గినదనియు, 'ధరలు' తగ్గినవనిన దాని మూల్యము హెచ్చినదనియు స్పష్టమగుచున్నది. (౫) పాడువును, బరువును, నైశాల్యమును కొలచు గజము, వీసె, కుంచము మొదలగు మానములకును మూల్యమును కొలచు చెలామణిద్రవ్యమునకును గొప్ప భేదము పైని చెప్పబడినదాననుండి తెలియుచున్నది. తక్కినమానములచే స్ఫురించు నట్టి యర్థ మెల్లప్పుడు నొకటే విధముగ నుండును. చెలామణిద్రవ్యమువిషయమున నట్లు చెప్పుటకు వీలులేదు. దానియొక్క మూల్య మొకప్పు డొకవిధముగను మఱియొకప్పుడు మఱియొక విధముగను నుండును. ఇట్టిమార్పులు కలుగుచుండుటవలన నార్థికవిషయములందనేకములగు నష్టములు సంభవించుచున్నవి. ఆర్థికవ్యవహారము లన్నిటికిని 'కాలము' ముఖ్యవిషయమగుటచేత ఇట్టిసష్టములు తప్పకున్నవి. పదార్థము నుత్పత్తిచేయుటకై మనము ప్రాగంభించునప్పటికిని, అది తయారగునప్పటికిని ఎంతయో కొంతకాలము పట్టుచున్నది. ఒక్కొక్కప్పు డీకాలము కొన్ని నెలలుగనో లేక కొన్ని సంవత్సరములుగనో యుండును. పనిని ప్రారంభించినపు డుండుధరలనుబట్టి తా నుత్పత్తిచేసినపదార్థమును వినిమయము గావించినయెడల నెంతటి లాభము వచ్చునో ప్రతియుత్పాదకుఁడును 'అంచనా' వేయుచుండును. పని పూర్తియై, పదార్థమును విక్రయించునాటికి 'ధరలు' తగ్గినయెడల నతనికి నష్టము వచ్చును; 'ధరలు' హెచ్చినయెడల దానిని కొనువారికి నష్టము వచ్చును. 'ఋణము' లేని మనుష్యుఁడు లేడు. భావికాలమున కొంతద్రవ్యము నియ్యవలసిన బాధ్యతకే 'ఋణము' అని పేరు. భూమిని సాగుచేసి సంవత్సరాంతమున వంద రూపాయలసిస్తును భూస్వామి కిచ్చుట కొడంబడిన రైతు భూస్వామికి వందరూపాయలఋణము నియ్యవలసియున్నాడు. కూలివానిచే నెలరోజులు పనిచేయించుకొని నెలఖరున నతనికి వేతనము నియ్యవలసిన యజమానుఁ డానాకరునకు ఋణపడియున్నాడనియే అర్థము. పదార్థముల నిప్పుడు కొని, వానిక్రయమును రెండుమూఁడునెల లైన తర్వాత నిచ్చుటకు ఖరారుచేయువాఁడు అమ్మినవానికి ఋణపడి యున్నాడనియే గ్రహింపవలెను. ఇదిగాక కొంతద్రవ్యము నొకప్పుడు బదులు తీసికొని, తర్వాత కొంతకాలమునకు దానిని తీర్చవల

సినవా రందఱును ఋణపడియున్నవారే; కావున మామూలుగ 'ఋణము' అనుమాటను ఇతరులయొద్దనుండి మనము పుచ్చుకొను 'అప్పు'లవిషయముననే మనము వాడుచున్నను, ఆర్థికవ్యవహారము లన్నిటియందును 'కాలము' ముఖ్యమగువిషయ మనియు, అన్నివ్యవహారములును 'ఋణము'తోఁ గూడిన వ్యవహారము లనియు తెలిసికొనవలెను. ఇట్టివ్యవహారములలో సంబంధము గల వివిధపక్షముల వారికిని న్యాయము జరగవలయు ననిన 'ఋణము' యొక్క మూల్యము వ్యవహార ప్రారంభమందును వ్యవహారాంతమందు నొక్కటిగ నుండవలెను. సంవత్సర ప్రారంభమున నూఱు రూపాయలు ఋణము పుచ్చుకొని, సంవత్సరాంతమున దానిని మరల చెల్లించుటకు ఒప్పుకొనినవానికి న్యాయము జరగవలయు ననిన, సంవత్సరాంతమునను అంతమునను నూఱురూపాయలమూల్య మొకటిగనే యుండవలెను. అట్లుగాక దానిమూల్యము తగ్గినయెడల ఋణము నిచ్చినవానికి నష్టము కలుగును; ఎక్కువమూల్యముగల రూపాయల నతఁడు పుచ్చుకొనినవాఁ డగుచున్నాడు. దానిమూల్య మధికమగునెడల ఋణము చెల్లింపవలసినవానికి నష్టము కలుగుచున్నది. ఇట్టి నష్టములు కలుగకుండ, ధర లెల్లప్పుడు నొక్కటేవిధముగ నుండుటకు కావలసిన యేర్పాటులు జరగవలసియున్నవి. (౬) కాని, ఎట్టియేర్పాటులు చేసినయెడల నిట్టియానుమూల్యము కలుగునో నిశ్చితముగ చెప్పుటకు వీలు లేకున్నది. బాగారము మానముగ నున్నయెడల కొంతవఱకైన నట్టిలాభము కలుగు నని కొందఱును, ప్రభుత్వములవా రందఱు నేకి భవించి క్రమపద్ధతిని 'నోట్లు' కల్పించినయెడల బాగుండు నని మఱి కొందఱును, తక్కినవారు మఱికొన్నియుపాయములను సూచించి యున్నారు. చెలామణిద్రవ్యమయొక్క మూల్యము దానికిఁగల గిరాకినిబట్టియు, దానియొక్క మొత్తమునుబట్టియు నిర్ణయ మగుచుండు ననువిషయములో అభిప్రాయభేదము లేదు. చెలామణిద్రవ్యము — అనఁగా దేశములోని రూపాయలు, నోట్లు — అధికమైనపుడు ధరలు హెచ్చును; తగ్గినపుడు ధరలు తగ్గును. ౧౯౧౪ తర్వాత జరిగినయుద్ధకాలమందు ప్రభుత్వమునారు కోట్లకొలది నోట్లను చెలామణి చేయుటవలన ప్రతిదేశమందును ధరలు విపరీతముగ పెరిగెను. చెలామణిద్రవ్య మధికము కాకపోయినను, వినిమయము చేయవలసినపదార్థములు తగ్గినపుడుకూడ ధరలు పెరుగుచుండును. చెలామణిద్రవ్యపు మొత్తము తగ్గినపుడును, వినిమయము చేయవలసిన పదార్థములు హెచ్చగునపుడును ధరలు తగ్గుచుండును. (౭) చెలామణిద్రవ్యమయొక్క మొత్తమును, అనఁగా రూపాయలు, నోట్లు మొదలగువానియొక్క మొత్తమును — అధికము చేయుట మంచిది యని కొందఱు చెప్పుచుందురు. ఇది భ్రమ. గజముబద్దలను, వీసె గుండ్లను, కొలతకుంచములను వృద్ధిచేసినయెడల దేశమందు కొలవవలసినపదార్థములు వృద్ధికానట్లు చెలామణిద్రవ్యమును వృద్ధిచేసినంత మాత్రమున దేశమందుత్పత్తియగు పదార్థములసమదాయము వృద్ధికాఁజాలదు. కొద్దెరచెట్టులోని కాయలను కోయుటకు నిచ్చెన

సాధనముగ నున్నది. నిచ్చేనల నధికముగ తయారుచేసినంతమాత్రమున కొబ్బెరకాయలసంఖ్య వృద్ధి కాజాలదు. చెలామణిద్రవ్యము విషయమున గ్రహింపవలసినసత్య మిదియే. (౮) ఈకాలమున చెలామణిద్రవ్యమును తయారుచేయునధికారము అన్నిదేశములయందు క్కరీతిగ నుండుటలేదు. మనదేశమున నిది ప్రభుత్వమువారికి మాత్రమే యున్నది. ప్రభుత్వమువారు స్వయముగ నోట్లను ముద్రించియు, రూపాయలు మొదలుగాగల నాణెములను తయారుచేసియు దేశమందు చెల్లికొట్టరూపాయలు చెలామణి కావలయునో నిర్ణయించుచున్నారు. రూపాయయొక్క మూల్యము పదునెనిమిదిపెన్నులుగ నుండవలయు నని వారిశాసనము. దేశమందు చెల్లికొట్టరూపాయ లున్నయెడల నిట్టిమూల్యము రూపాయ కుండునో అన్నికొట్టరూపాయలను మాత్రమే వారు తయారు గావించుచుండురు. అంతకంటె హెచ్చుగ తయారు గావించినయెడల రూపాయయొక్క మూల్యము పదునెనిమిదిపెన్నులకంటె తక్కువగును. అంతకంటె తక్కువగ తయారు గావించినయెడల రూపాయయొక్క మూల్యము పదునెనిమిదిపెన్నులకంటె హెచ్చుగును. ఇంగ్లండుదేశములో చెలామణి యగుచుండు నాణెములలో 'పెన్నీ' అనునది యొకటి. ఇది పానులో 24-వంతు. రూపాయ విలువ పదునెనిమిదిపెన్ను లనగా, ౧౮ పెన్నులు ఇంగ్లండునందుంట్టిపదార్థములను కొనఁగలనో అంతటిపదార్థములను రూపాయ గూడ కొనునట్లు నిర్ణయము చేయుట యనియే అర్థము. మనప్రభుత్వమువారు మనదేశమందలి చెలామణిద్రవ్యపు మొత్తమును నిర్ణయించునట్లు ఇంగ్లండుదేశమున ఇంగ్లీషుప్రభుత్వమువారు చేయుచున్నారు. కొన్నిదేశములందు దీపనిని ప్రభుత్వమువారు స్వయముగ చేయక బ్యాంకిలద్వారా చేయుచుండురు. బ్యాంకిలమూలమున ప్రచారము గాంచు 'చెక్కులు' గూడ చెలామణిద్రవ్యములో చేరినవే. 'బంగారుమానము' (Gold Standard) గల దేశములందు వర్తకులే చెలామణిద్రవ్యపు మొత్త మింత యుండవలయు నని నిర్ణయించుకొనుచుండురు. ఎక్కువద్రవ్యము కావలసినపుడు వారు బంగారమును టంకసాలలోనికి తీసికొనివెల్లి నాణెములుగ తయారుచేసికొనుచుండురు. తక్కువద్రవ్యము కావలసియున్నప్పుడు నాణెములను కరఁగించివేయుదురు. ఇటీవలికాలమున ప్రపంచమందలి దేశము లనేకములలో 'బంగారుమానము' తీసివేయఁబడుటచేత, చెలామణిద్రవ్యపు మొత్తమును నిర్ణయించునధికారము చాలవఱకు ప్రభుత్వములందు సంక్రమించినది. కాని, ప్రతిదేశమందును 'బ్యాంక్' లనేకములున్నవి. బ్యాంకిలు వ్యక్తులకు ఋణము లిచ్చి 'చెక్కు' లను ప్రచారమందుంచుటకు కావలసినవసతులను కల్పించుచు, ధరలను హెచ్చించుటయందును తగ్గించుటయందును విస్తారము జోక్యమును కలిగియున్నవి. ధరలలోని మార్పులవలన నష్టము లనేకములు కలుగుచుండుటచేత, 'బ్యాంక్' ల కింతటిజోక్య ముండఁగూడ దనియు, 'బ్యాంక్' లపైని ప్రభుత్వమువారికి పరిపూర్ణమగు నధికార ముండవలయు ననియు ననేకులవాదము.

ప్రస్తుతకాలపు ఆర్థికవిధానమును ఖండించువా రనేకులున్నారు; దానిస్థానమున నెలకొల్పఁదగిన విధానాంతరములను వారు సూచించుచుండురు. ఈసూచనల ననుసరించి దేశము లన్నిటియందును స్వల్పముగనో, విస్తారముగనో మార్పు లనేకములు జరగుచున్నవి. వ్యక్తిస్వాతంత్ర్యముగకు హద్దుల నేర్పఱచుటయందును, ఆ హద్దుల నేర్పఱచు ప్రభుత్వముయొక్క స్వరూపమును నిర్ణయించుటయందును ఒకదేశమునకును మఱియొకదేశమునకును భేదము లనేకములు కనిపించుచున్నవి. సమష్టివిధానము (Socialism), సమగ్రవిధానము, ఫాసిస్టువిధానము లోనుగాగల పేర్లతో నచ్చటచ్చట నాటుకొనుచుండుపద్ధతు లన్నియును ప్రస్తుతకాలపు ఆర్థికవిధానమందలి లోపములయొక్క ఫలితము లని చెప్పవచ్చును.

ఇప్పటి ఆర్థికవిధానమును నడపుచుండు మహాశక్తి 'వ్యక్తులకుఁ గల లాభాపేక్షయే'. మనకు కావలసిన పదార్థములు కావలసినంతవఱకు కావలసినసమయములందును, ప్రదేశములందును లభించుచుండుటకీ లాభాపేక్షయే కారణము. ఎట్టిపదార్థముల నుత్పత్తి చేయుటవలన లాభము దొరకునో అట్టివానినే ప్రతిమనుష్యుఁడు నుత్పత్తి చేయఁ బ్రయత్నించును; ఎచ్చట నుత్పత్తి చేసినయెడల నధికమగు లాభము వచ్చునో అట్టిప్రదేశమందును, ఏసమయమున నుత్పత్తి చేసిన లాభము వచ్చునో ఆసమయమందును ఆతఁ డుత్పత్తిచేయఁ జూచుచుండును. తనకు నష్టము కలిగించుపని నెవ్వరును చేయుటలేదు. లాభము వచ్చునా లేదా యని యూహించుటకు పదార్థములయొక్క క్రయమే ఆధారము. 'క్రయము' అను గుర్తునుబట్టి సాధనత్రయ సంయోగమార్గమున వెల్లి లాభమును సంపాదించుటయే ఆర్థికవ్యవహారముల జరపువా రందఱయొక్క ప్రధానోద్దేశము.

ఇప్పటివిధానమును సంస్కరింపవలయునా? అను విషయమును తీర్చానించుటలో మనము పరిశీలింపవలసిన దీయుద్దేశముమూలమున కలుగుచుండు ఫలితములే. ఈఫలితము లుత్తమము లైన వని తోచునెడల ప్రస్తుతవిధానము మంచిది యనియు, అట్లుకానియెడల మంచిది కా దనియు మనము తీర్మానింపవలెను.

క్రయమునుబట్టియు, లాభాపేక్షనుబట్టియు నర్థోత్పత్తిచేయునపుడు ప్రతిమనుష్యుఁడును తనకుఁగల సామర్థ్యమును తెలివిలేటలను సంపూర్ణముగ వినియోగించి, పదార్థముల నతిచౌకగను బాహుళ్యముగను తయారు చేయుటకు ప్రయత్నించుచుండును. ఇతరుల కగు ఖర్చులకంటె తన కగుఁబట్టు తక్కువ యగునెడలఁ దనకు వచ్చు లాభ మధికముగ నుండు నని అతఁ డట్టి ప్రయత్నము చేయును. లాభము రా దని తోచినపు డాపదార్థము నుత్పత్తిచేయుట మానును. దేశమందలి సాధనత్రయమును లాభకరము లగు మార్గములందే వినియోగము చేయుచుండును; కావున వినియోగ మంతయు వ్యర్థముగాక సార్థక మగును.

కాని కొన్నిసందర్భములనుబట్టిచూడ లాభము నపేక్షించి వ్యవహారములఁ జేయుటమూలమున కొన్నినష్టములు కలుగవచ్చు ననియు,

ఒక్కొక్కప్పుడు సాధనములు దుర్వినియోగము కావచ్చు ననియు తోచకమానదు. ఈనష్టమును, ఈ దుర్వినియోగమును దేశములోని ప్రజాసముదాయమున కంతకును హానికరముగ నుండును. ఆ వ్యవహారములను జరపువ్యక్తులకు లాభకరములుగ నున్నను దేశమున కంతకును నష్టము కలుగఁజేయునప్పు డట్టి వ్యవహారములకు నిరోధము కలిగింపవలసివచ్చును. లాభమును కోరువాఁడు తాను నడచునట్టిమార్గముమూలమున నితరులకు కలుగునష్టములను గమనింపకుండును. కూలివాండ్రకు తక్కువకూలి నిచ్చును; వారిచే సమస్తకష్టములను చేయించును; విశ్రాంతి యనునది లేకుండ వారికి పనులను కల్పించుచుండును. తానుతయారు చేయు పదార్థములయందు నిరుపయోగములయినట్టివియు, హానికరములయినట్టివియు నగువస్తువులను మిళితము చేయును. తన జీవితకాలముననే విశేషలాభము సంపాదించుకొని, తర్వాతికాలమున దేశమునకు కలుగునష్టమును గమనింపక, తనయధీనముం దుండు ప్రకృతినంపదలను - అరణ్యములు, గనులు లోనగువానిని - కడుశీఘ్రముగ ఖర్చుపెట్టును. ఇతరదేశములందు చౌకగ దొరకు నని తన వ్యాపారమునకు కావలసినపదార్థములను విదేశములందు కొని, తన దేశమందుత్పత్తి యగువానిని కొనుట మాని, అందలి పరిశ్రమలకు నష్టము కలిగించును. తనకు లాభము వచ్చుచున్నదా లేదా యను విషయమునే ప్రతిమనుష్యుఁడు నాలోచించును గాని సముదాయముగ దేశమునకు లాభము వచ్చునా రాదా యనువిషయము నాలోచింపఁడు. తలపెట్టినవ్యవహారమునకు స్వదేశమున మూలధనము లభింపనియెడల విదేశములనుండి ఋణము దెచ్చి తాను లాభము సంపాదించుకొనుచు గాని దానిమూలమున వచ్చు రాజకీయనష్టములను పరిగణింపఁడు.

క్రయ మొక్కటియే ప్రస్తుతకాలపువిధానమున నూర్ధ్వదర్శి యని పైని చెప్పబడియె. దేనిక్రయ మధికముగ నుండిన దాని నుత్పత్తి చేయుటయు, దేనిక్రయ మల్పముగ నుండిన దానియుత్పత్తి మానుటయు సహజము. కొనువారికి ఏపదార్థ మెక్కువయూపయోగ కారియో తెలిసికొనుటకు క్రయ మొక్కటియే ఆధారము. కాని కొందఱు ధనికులుగను కొందఱు దరిద్రులుగను నుండుదేశములో క్రయమునుబట్టి పదార్థముల నుత్పత్తిచేయుటమూలమున కొన్నియనర్థములు సంభవించును. దారిద్ర్యమువలన ఆహారపదార్థముల కెక్కువ ఖరీదు నిచ్చుట కనేకులకు శక్తి లేకపోవుటచేత వారికి కావలసినన్ని ఆహారపదార్థము లుత్పత్తి చేయుటకు బదులుగ ధనికు లెక్కువఖరీదిచ్చి కొనఁగలిగినట్టి 'విలాస పదార్థము' (Luxuries) లెన్నియో యుత్పత్తి చేయబడుచున్నవి. ఉత్పత్తి చేయబడినపదార్థములు సైతము ఎక్కువక్రయ మియ్యఁగల ధనికులకే లభించుచున్నవి గాని దరిద్రులకు లభించుటలేదు. కడుపునిండ అన్నములేక దరిద్రు లనేకులు బాధ పడుచుండ, ధనికులయిండ్లలోని పిల్లలు, కుక్కలు మొదలగు జంతువులకు పుష్కలముగ నాహారము దొరకుచుండును. క్రయము నియ్యఁగల వారున్నారని కట్లు సారాయి లోనగు హానికరము లగు పదార్థము

లనేకము లుత్పత్తి చేయబడుచున్నవి. లాభ మొక్కదానినిమాత్ర మే అపేక్షించుకాలమున క్రయ ముండుటయే ఉపయోగలక్షణ మనియు, క్రయములేనిపదార్థములు నిరుపయోగము లనియు నెంచబడును. విద్య యొక్కవిలువను గ్రహింపక ధనికులుకూడ తమ పిల్లలకు విద్యను చెప్పించనియెడల పుస్తకముల వ్రాయువారు, వానిని ముద్రించువారు, వానిని చదివి బోధించువారు నుండఁజాలరు. పుస్తకములకు క్రయ ముండదు; ఉపాధ్యాయులకు గిరాకి యుండదు. అట్లే ఆరోగ్యము యొక్క విలువను గ్రహింపకపోవుటచేత, తగినక్రయము నిచ్చి దానికి కావలసిన పరికరములను కొనుట కనేకు లిష్టపడుటలేదు. గ్రామము లందలి వీధులను శుభ్రపఱుచుటకు 'పాకీ'వాం ద్రుండుట లేదు; చెఱువులలోనినీళ్లను శుభ్రముగ నుంచుటకు కావలివాం ద్రుండుట లేదు. ఇట్టివారికి వేతనము లిచ్చుట కిష్టపడువా రెవ్వరును లేరు. క్రయము కల దంతయు విలువగలది యనియు, క్రయము లేనిదానికి విలువ లే దనియు నెంచబడుచున్నది.

ప్రస్తుతకాలపు ఆర్థికవిధానమున మఱియొక విశేష మున్నది. సాంతలాభము నపేక్షించియే ప్రతివ్యక్తియు తన వ్యవహారములు జరపుకొనుచుండుటచేత, అట్టిలాభము హెచ్చగుటకై నూతన యంత్రములను, ఉపాయములను అతఁ డత్యధికముగ సృష్టిచేయుచుండును. దాని మూలమున కూలివాం ద్రు నేకులకు కూలిదొరకక వారు నిరుద్యోగు లై యుండవలసి యున్నది. ప్రతి దేశమందును గొప్ప సమస్యలలో నిరుద్యోగసమస్య అగ్రస్థానమును వహించి యున్నది. నిరుద్యోగు లగువారు క్రయము నిచ్చి తమకు కావలసిన పదార్థములను కొనఁగలిగియుండరు. వికలాంగులు, వార్ధకమువలన పని చేయలేనివారు నీవిషయమున నిరుద్యోగులవంటివారే. ఇదిగాక, అప్పుడప్పుడు ఆర్థికవ్యవహారము లన్నిటికి శోకగొప్పదెబ్బ తగులుటయు, దానిమూలమున వ్యాపార మంతయు స్వల్ప మగుటయు సంభవించుచుండును. ఇట్టివిపరీతములకు లోనైన ప్రస్తుతకాలపు ఆర్థికవిధానమును సంస్కరించుట మిక్కిలి యవసర మని స్పష్టమగుచున్నది.

వ్యక్తిలాభాపేక్షమూలమునను క్రయముమూలమునను సముదాయముమీఁద దేశమున కంతకును నష్టము కలుగుచున్న దనికాని, దేశక్షేమమునకు కావలసినపదార్థము లుత్పత్తి యగుట లే దనికాని, దేశమునకు హానికరము లగుపదార్థము లుత్పత్తి యగుచున్నవి యనికాని, ఉత్పత్తియగు పదార్థములు కావలసినవారందఱకును న్యాయానుసారముగ లభించుట లే దనికాని స్పష్ట మగునపుడు ఇట్టిలోపము లన్నిటిని ప్రభుత్వమువారు సవరణచేయుట యుక్త మని శాస్త్రకారు లందఱయొక్క అభిప్రాయము. వ్యక్తిలాభమునకన్న దేశమున కంతకును చెందునట్టిలాభము ఎక్కువ ప్రాధాన్యమును వహింపవలెను. వ్యక్తిస్వాతంత్ర్యము దేశక్షేమమున కెట్టిసందర్భములందు హానికరమగునో అట్టిసందర్భములలో ప్రభుత్వమువారు దానికి నిరోధము కలిగింపవలెను. వ్యక్తులు క్రయ మిచ్చి, తమంతట తాము సంపా

నింనుకొనలేని సాధనములను ప్రభుత్వమువారు తయారుచేయవలయును. ఈనూత్రముల ననుసరించియే ప్రస్తుతకాలము దనేకదేశములలో ప్రభుత్వమువారు తమకార్యములను నిర్వహించుచున్నారు.

క్రయమిచ్చి కొనుటకు వీలు లేని దేశసంరక్షణ, న్యాయాన్యాయములతీర్పు, దుష్టశిక్షణము లోనగువానిని నైన్యములను, పోలీసువాండ్లను, కోర్టులను, కారాగృహములను నెలకొల్పి ప్రజలకు సమకూర్చుచున్నారు. క్రయమిచ్చి కొనుటకు వీలున్నను అట్టిపని చేయుటకు ప్రజలయం దిష్టమును సామర్థ్యమును లేకపోవుటచేత, వలయునంతమట్టుకు లభింపకుండునట్టి విద్యాపరికరములు, ఆరోగ్యసాధనములు లోనగువానిని ప్రభుత్వమువారే కల్పించుచున్నారు. క్రయమిచ్చి కొనుటకు ప్రజలు సిద్ధపడియున్నను అట్టిపద్ధతి మూలమున వ్యాపారాదులకు కొన్ని ఆటంకములు కలుగునని రోడ్లు వంతెనలు లోనగువానిని ప్రభుత్వమువారే నిర్మించుచున్నారు. ఏకముఖముగ నుత్పత్తి యగుచుండు పదార్థములక్రయము అత్యధికముగ నుండకుండుటకై వానిక్రయములను ప్రభుత్వమువారు నిర్ణయించుచుండురు. రైలుచార్జీలు, విద్యుద్దీపములచార్జీలు లోనగునవి యిట్టివి. క్రయమిచ్చి కొనుటకు ప్రజలు సిద్ధపడియుండు పదార్థములు కొన్ని హానికరము లని యొంచి అట్టివాని నుత్పత్తి చేయుకుండుటకును, ఉత్పత్తి చేసినను అల్పమాత్రముగ నుత్పత్తి యగుటకును కావలసిన యేర్పాటులను ప్రభుత్వమువారు చేయుచుండురు. కల్లు, సారాయి, నల్లమందు మొదలగు పదార్థము లిట్టివి. ఏకముఖముగ నుత్పత్తి (Monopolistic production) చేసినయెడల చౌకగ నుత్పత్తి చేయవచ్చునని యొంచఁబడు పదార్థములను కొన్నిటిని ప్రభుత్వమువారే తయారు చేయుచుండురు. తపాలా తంతిసౌకర్యము లన్నియు నీజాతిలో చేరినవి. విదేశవస్తువులపోటీవలన స్వదేశమునకు నిశ్చితమగు నష్టము సంభవించు నని స్పష్టమగునపుడు అట్టిపోటీని నిలుపుదల చేయుటకు వారనేకములను నేర్పాటులను గావించి, స్వదేశమున నేయేపరిశ్రమ లుండవలయునో తీర్మానించుచుండురు. నిరుద్యోగులకును వికలాంగులకును వృద్ధులకును తగునసతుల నేర్పజేసి సంతముగ క్రయమిచ్చి పదార్థములను కొనుటకు వారికి శక్తిలేకున్నను, అట్టిశక్తిని వారికి కల్పించుట పాశ్చాత్యదేశములందలి ప్రభుత్వమువారి కాచార మైయున్నది. కొన్నిదేశములలో కూలివాండ్లకు యజమాను లిచ్చువేతనము లింతకంటె తక్కువగ నుండఁగూడదనియు, భూస్వాములు రైతులయొద్దనుండి తీసికొను సిస్తులును, సాహుకారులు ఋణియులనుండి తీసికొనువడ్డీలును ఇంతకంటె నధికముగ నుండఁగూడదనియు ప్రభుత్వమువారు నిర్ణయించుచుండురు.

ఈ సందర్భమున నాలోచింపవలసిన ప్రధాన విషయ మొక్కటి యున్నది. ప్రభుత్వమునది దేశమున కంతకును సాముదాయకముగు లాభమును సమకూర్చుటకై యేర్పడియుండు సంస్థ. వ్యక్తుల చర్యలవలన నిట్టిలాభమున కాటంకము కలుగునపు డట్టిచర్యలకు నిరోధము కలిగించుట దానియొక్క ముఖ్యమైనపని. ఈపని చేయుటలో

దానికి 'దండనము' అను సాధన మున్నది. సామ దాన భేదములచే సాధింపలేని పనులను దండోపాయముచే సాధించుటకు ప్రభుత్వము వారు ప్రయత్నించుచుండురు. దీనినిబట్టి ప్రభుత్వమువారు వ్యక్తిస్వాతంత్ర్యమును నిరోధించుటలో నెంతవఱకు వెళ్లుట యుక్తమో స్పష్టమగుచున్నది. దేశములో నుండు నొకపక్షమువారికే కాక దేశమున కంతకును లాభము చేకూరుననియు, అట్టిలాభము చేకూరుటకు దండోపాయ మవసరమనియు నిశ్చితమగునప్పుడు ప్రభుత్వమువారు ఆర్థికవిషయములందు జోక్యము కలుగజేసికొనవలెను.

పైని వివరింపఁబడిన కార్యములలో ననేకములను గావించుటకు ప్రభుత్వమువారికి ధనము కావలసియున్నది. ధనము లేనియెడల నైన్యములను విద్యాలయములను ఆరోగ్యసాధనములను నిరుద్యోగులకు కావలసిన వసతుల నేర్పజుటకు వీలుండదు. ఈధనములో చాలభాగమును పన్నుల మూలమున ప్రభుత్వమువారు సంపాదించుచున్నారు. పన్నులను విధించుటలో వారు పరిశీలింపవలసిననూత్రములనేకము లున్నవి. వ్యక్తుల యార్థికశక్తినిబట్టి పన్నులను వసూలు చేయుచుండవలెను. ధనికులయొద్దనుండి అధికముగను, దరిద్రులయొద్దనుండి తక్కువగను తీసికొను సంప్రదాయమున కిదియే కారణము. అర్థము నుత్పత్తిచేయువారు నిరుత్సాహులు కాకుండునట్లుగ పన్నులను విధించుచుండవలెను. స్వప్రయత్నమువలనను, సాంతపరిశ్రమమువలనను గాక అచ్యుత్తవశమునను అనుమలసందర్భములమూలమునను ధనమును గడించువారనేకు లున్నారు. గొప్ప భూస్వాములు, జమీందారులు, వడ్డీవ్యాపారము చేయుసాహుకారులు, దానము మూలమునను వారసత్వముమూలమునను అర్థమును సంపాదించుచుండువారు ఈజాతిలో చేరినవారు. వారి యాదాయములు కష్టాభివృద్ధిములు కావు. అట్టివారియొద్దనుండి ఎక్కువపన్నులను వసూలుచేయుట ధర్మము.

దేశముం దుండు పన్నులపద్ధతి మంచిదియో కాదా యని నిర్ణయించుటలో విచారింపవలసిన విషయము మఱియొకటి యున్నది. వసూలుగు పన్నుల నెందులకై ఖర్చుపెట్టుచున్నారనుట చాలముఖ్యమగు విషయము. దేశోపకారకముగు పనులను చేయుటకు ఖర్చుపెట్టుచుండునెడలను, ఖర్చుపెట్టు ఉద్యోగస్థులు లంచగాండ్రుగాక న్యాయముగను నేర్పుతోడను తమ పనులను చేయువారగునెడలను పన్నుల నిచ్చుట లాభకరము. మనలో నొక్కొకరము వేటువేటుగా ఖర్చుపెట్టుటకు బదులు ప్రభుత్వమువారు కొంతధనమును మనయొద్ద తీసికొని మొత్తముగ ఖర్చుపెట్టుటయే పన్నులపద్ధతిలోని ప్రధాన లక్షణము. మొత్తముగ ఖర్చుపెట్టుటవలన కొన్ని లాభములు చేకూరుచుండును.

లాభాపేక్షయు క్రయవిధానమును యుక్తము కాదని స్పష్టమగునపుడు ప్రభుత్వమువారు ఆర్థికవిషయములలో జోక్యము కలుగజేసికొనుట యుచితమని శాస్త్రకారు లందఱు సంగీకరించుచున్నారు. కాని లాభాపేక్షతో భరుపఁబడు వ్యవహారము లెన్నటి

కిని యుక్తముగ నుండఁజాల వనియు, కొన్ని సందర్భములలో యుక్తముగ నుండు ననియు, కొన్ని సందర్భములలో యుక్తముగ నుండ వనియు వివేచన చేయుట పారపాటనియు, కావున అట్టియపేక్షతో వ్యవహారములు జరపఁగూడదనియు కొందఱును తలచును. ఈమతము ననుసరించినవారు అర్థోత్పత్తియు, అర్థవిభజనము, మూల్యనిర్ణయము మొదలగు పనులన్నియు ప్రభుత్వమువారే చేయుట మంచి దని చెప్పెదరు. ఏయేపదార్థముల నుత్పత్తిచేయవలసినది నిర్ణయించి ఆయాపదార్థముల నుత్పత్తిచేయుట, చేసినవానిని దేశములోని ప్రజలకు పంచిపెట్టుట లోనగువ్యవహారము లన్నియు ప్రభుత్వమువారివిగ. నుండవలె నని వారివాదము. ప్రస్తుతము రషియాను దిట్టివిధానమున్నది. ఇందులోని గుణదోషములను విమర్శించుట కిది సమయము కాదు. రాజ్యాంగవ్యవస్థలనుబట్టియు, రాజ్యాధికార మెవరిచేతిలో నుండునో దానినిబట్టియు నిట్టివిషయములు నిర్ణయ మగుచుండవలెను. అర్థశాస్త్రమునుగుఱించినజ్ఞానము పరిపూర్ణ మగుటకు తక్కిన సాంఘికశాస్త్రములపరిచయ మత్యవశ్యకము.

(మా. వేం. రం.)

అర్థశాస్త్రములు — (హిందూదేశమునందలివి)

హిందూదేశమునందు వేదాంత మెక్కువ గనుక జనుల కర్థములయందాసక్తి లేక వా రర్థములనుగుఱించి విశేష ప్రయత్నములను చేయలేదనియు, అందువలన నర్థశాస్త్రములు హిందూదేశమునందుఁ బుట్టలేదనియుఁ గొందఱు చెప్పెదరు. ఇట్లునువారిలోఁ గొందఱు హిందూదేశభక్తులు, కొందఱు హిందూదేశనిందకులు. భక్తు లిట్లేల చెప్పెదరనఁగా, హిందూదేశమందు వేదాంతవైరాగ్యము లెక్కువ యని చెప్పినయెడల నది పాశ్చాత్యదేశములకంటె పారమార్థికవిషయవిచారమున నత్యధిక మైనదిగాఁ దేలు నని వీరి భావము. నిందకులును ఇట్లు చెప్పుటకుఁ గారణము హిందూదేశము కళాకాశలముల యభివృద్ధికిఁ దగినదేశము కాదు ; ఇతరదేశములవారి సరకులు కొనుచుండుటయే వీరిపని యని నూచించుటయే. కాని వీ రిద్దఱును జెప్పునది నిజమైన విషయము కాదు.

ఏ దేశమునందును ఏకాలమునందును పరమార్థవిచారమును జేయువారు కడు స్వల్పసంఖ్యాకులు. విహికార్థములనుగుఱించి విచారింపవారసంఖ్యలు. ఈనియమమునకు హిందూదేశముమాత్ర మప

వాదము కాదు. సంస్కృతమునందు వేదాంతగ్రంథములు పెక్కులున్న వనువారు శృంగారరసమును వర్ణించు నలంకారగ్రంథముల సంఖ్యయు, నాయికానాయకుల యపరిమిత శృంగారచేష్టలను వర్ణించు కావ్యములసంఖ్యయు, కామశాస్త్రములును మఱవఁగూడదు. శిల్పాది శాస్త్రంబులును పెక్కులు కలవు. ఇంగ్లీషు ప్రభుత్వము ప్రారంభగునివఱకును, హిందూదేశమందలి కళాకాశలములఖ్యాతి జగముంతయును వ్యాపించియుండెను. మనవా రైహికవిషయములను లక్ష్యపెట్టనివారు గాని, చేతఁగానివారుగాని అయినయెడల మనదేశ మిట్టి వైభవమునకు నెట్లు వచ్చియుండును? కావున గ్రీసు రోముమొదలయిన దేశములవారితోపాటు హిందువులలోఁ గొందఱుమాత్ర మధ్యాత్మవిద్య నభ్యసించిరి. మిగిలినవా రందఱును సంసారమునకుపయుక్తమైనపనులను జేసిరి. అందుచే మనదేశమందును కొన్ని అర్థశాస్త్రములు పుట్టెను.

పురుషార్థములనుబట్టి మనవారు శాస్త్రముల నన్నిటిని నాలువిధములుగ విభజించిరి — ధర్మశాస్త్రములు, అర్థశాస్త్రములు, కామశాస్త్రములు, మోక్షశాస్త్రములు. మన్వాదిస్త్రుతులు ధర్మశాస్త్రములు, శుక్రనీతి మొదలయినవి అర్థశాస్త్రములు, వాత్సేయన నూత్రాదులు కామశాస్త్రములు, బ్రహ్మసూత్రాదుకములు మోక్షశాస్త్రములు. ఈనల్లరుశాస్త్రకారులలోఁ బరస్పరవిరోధములు వచ్చినప్పు డేకాస్త్రము ప్రమాణ మన్న విషయమునం దభిప్రాయభేదములు కలవు¹. ప్రస్తుతము మనకు నితరశాస్త్రములతోఁ బని లేదు. అర్థశాస్త్రముతోఁ బని కలదు. కావున దానినిగుఱించియే విచారితము.

‘ఎందు శ్రుతిస్తోత్రవిరోధము లేకుండ రాజధర్మములును, మంచికాశలముచే ధనార్జనము చేయునుపాయములును ఉపదేశింపఁబడియుండునో యది అర్థశాస్త్రము’ అని శుక్రనీతియందు² ఈశాస్త్ర లక్షణము చెప్పఁబడియున్నది. ఇందువలన నీ శాస్త్రమునందు రాజధర్మములును, ధనార్జనచర్యయు నను రెండువిషయములును ఉండును అనుట స్పష్టము. కావుననే యీశాస్త్రమునకు ‘నీతిశాస్త్రము’, ‘రాజనీతిశాస్త్రము’, ‘దండనీతిశాస్త్రము’³ అన్న నామాంతరములుకూడఁ గలవు. అర్థశాస్త్ర మనుపేరుకంటె ‘నీతిశాస్త్ర’ మనుపేరే యెక్కువగా సంస్కృతభాషయందు వాడుకలో నున్నది. ఇందుకుఁ గారణము లేకపోలేదు. ఈగ్రంథములలో నర్థ(ధన) విచారముకంటె, రాజధర్మములనుగుఱించియే యెక్కుడుచర్య యుండును.

1. “అర్థశాస్త్రాత్తు బలవత్ ధర్మశాస్త్ర మితి స్థితిః” (యాజ్ఞ. స్తో.); “అర్థ ఏవ ప్రధాన ఇతి కాటిల్యః”; “అర్థమూలా హి ధర్మకామా వితి” (కాటిల్యార్థశాస్త్రము).

2. శ్రుతిస్తోత్రవిరోధేన రాజవృత్తాదిశాసనమ్, సుయుక్త్యార్థార్జనం యత్ర హ్యర్థశాస్త్రం త దుచ్యతే” (౪. అ, 3. ప్ర, శ్లో. ౫౫).

3. అర్థశాస్త్రము, నీతిశాస్త్రము, రాజనీతిశాస్త్రము, దండనీతిశాస్త్రము అనుపదములు మన పూర్వగ్రంథములలో సమానార్థకములుగ వాడఁబడినను, ఇప్పటి శాస్త్రభివృద్ధి ననుసరించి, యావశ్యకమును జూచి, ‘పాలిటికల్ ఎకనమి’కి (Political Economy) ‘అర్థశాస్త్ర’ మన్నమాటయు, ఎథిక్సు (Ethics) అన్నదానికి ‘నీతిశాస్త్ర’మను, ‘పాలిటిక్సు’నకు (Politics) ‘రాజనీతిశాస్త్రము’ను, ‘క్రిమినల్ లా’కు (Criminal Law) ‘దండనీతి’ యన్నమాటయు రూఢి చేయుట మంచిది.

అర్థశాస్త్రములు

గ్రీకుల తత్వవేత్తలు వ్రాసిన రాజకీయవిషయక గ్రంథములయందు (గూడ నిట్లే, యర్థవిచారము తక్కువగను, రాజ్యవిచార మెక్కువగనుండును. ఆకాలమునం దర్థవిచార మొక స్వతంత్ర శాస్త్రముగఁ బరిణమింప లేదు. కనుక దానిని రాజ్యవిచారమునకు సంబంధించిన యొకశాఖగా నెంచిరి. ఇప్పటివారును ఆర్థికశాస్త్రమునకు 'పాలిటికల్ ఎకనమి' (Political Economy), అనగా రాజకీయార్థశాస్త్ర మని పేరు పెట్టుటయు మొదట నర్థశాస్త్రము రాజ్యతంత్రశాస్త్రమునకు శాఖగా నభివృద్ధి జేంచె నని నూచించుచున్నది.

ఇదియుఁగాక రాజు అభ్యసింపవలసిన శాస్త్రములలో ఆస్వీక్ష్యక్షి, త్రయి, వార్త, దండనీతి అను నాల్గుశాస్త్రములు చెప్పబడినవి (శుక్ర., అ. ౧, శ్లో. ౧౫౨). వీనిలో ఆస్వీక్ష్యక్షియందుఁ దర్కజేదాంతములును, త్రయియందు ధర్మాధర్మకామాకామములును, వార్తయందు ధర్మానర్థములును, దండనీతియందు న్యాయాన్యాయములును ఉండును (శ్లో. ౧౫౩-౪). వార్తాశాస్త్రమును గుఱించియు నింకను విచారింపఁగా నందు వడ్డీవ్యాపారము, వ్యవసాయము, వాణిజ్యము, గోరక్ష యనువిషయములు విర్ణింపబడును అని తెలియుచున్నది (శ్లో. ౧౫౬). ఇది వృత్తులకు సంబంధించిన శాస్త్రము. అందుచే వార్త యనఁబడియె. ఇట్లు 'వార్తా' శాస్త్రము¹ యొక్క పేరేకాని, యానామము గల గ్రంథము లెచ్చటను గానరావు.

అర్థశాస్త్రములమీఁది గ్రంథములను శోధింపఁగా బృహస్పతి నూత్రము లనియు, శుక్రనూత్రము లనియు రెండు నూత్రగ్రంథములు చిన్నవి కనఁబడుచున్నవి². వీనిలో ధనమునుగుఱించి కొలఁది నూత్రములే కలవు. బృహస్పతినూత్రములలో అర్థ మనియు, అర్థాభాస మనియు ధనము రెండువిధము లని చెప్పబడినది. న్యాయమార్గమున సంపాదించినది అర్థము. అన్యాయమార్గమున గడించినది అర్థాభాసము³. సుఖమునకు మూలము ధర్మము, ధర్మమునకు మూలమర్థము అని చెప్పబడియున్నది⁴. శుక్రనూత్రములందు, దండము వలన వృత్తులు నిలుచును, వృత్తులవలననే అర్థము లభించును, అర్థమే

ధర్మకామములకు మూలము, అర్థమే అన్ని కార్యములకును మూలము, అర్థవంతుని సర్వలోకము సత్కరించును, అర్థము లేనియెడల నింద్రునైనను లోక మగౌరవించును, అజరామరునివలె నర్థము సంపాదింపవలె నని చెప్పబడియున్నది⁵. ఇందు 'నహి ధాన్యసమానోఽర్థః', అనగా ధాన్యముతో సమానమైన అర్థము లేదు అని ప్రతిపాదింపబడియున్నది. పాశ్చాత్యార్థశాస్త్రజ్ఞులలోని 'నిసర్గసంప్రదాయము' (Physiocrats) అనువారుగూడ నిట్టియభిప్రాయమునే చెప్పుదురు. వ్యవసాయమువలనఁ బుట్టునదే నిజమైనధనము, కళాకాశలములవలనఁ బదార్థమునందు మార్పు గల్గునేకాని, క్రొత్తధనము పుట్ట దని వారి సిద్ధాంతము. అదియే శుక్రాచార్యునియభిప్రాయముగఁ గానవచ్చుచున్నది.

పై నూత్రగ్రంథము గాక 'శుక్రనీతి' యని యొక శ్లోకాత్మక గ్రంథము కలదు⁶. ఇతరనీతిశాస్త్రములందువలెనే యిందును రాజనీతియే యెక్కువ కలదు. ధనమునుగుఱించి స్పల్పవిషయము లక్కడక్కడఁ జెప్పబడినవి. పశుధాన్యవస్త్రాదికములు గడ్డిపఱక వఱకును ధనము లనియు (౨-౩౫౭), వ్యవహారమునకై ముద్ర వేయఁబడిన వెండి బంగారము రాగిధాతువులకును, గవ్వలు మొదలు కొని రత్నములవఱకును అన్నిటికిని ద్రవ్య మని పేరు గల దనియు (౨-౩౫౬), దేశమునుబట్టియు కాలమునుబట్టియు వస్తువులవెలలు కట్టవలయును, గుణహీన మైనట్టిదియు (Not useful) వ్యవహారము మైనట్టిదియు (Not exchangeable) నగు వస్తువునకు వెల యుండదు (౪-౨-౧౦౪-౫), వస్తువుల సులభాసులభత్వములను బట్టియు, గుణాగుణసంశ్రయమునుబట్టియు వస్తువులవెలలు హెచ్చుచుఁ దగ్గును నుండును (౨-౩౫౯) అను కొన్ని మూలసిద్ధాంతములు నూత్రరూపమునఁ జెప్పబడియున్నవి. రాజులు ప్రజలయొద్దనుండి తీసికొనవలసినపన్నులనుగుఱించియు, రాజుయొక్క ఖజానాను ఖర్చును గుఱించియు నెక్కువగఁ జెప్పబడియున్నది.

ఎకనమిక్సు, పాలిటికల్ ఎకనమి అనుమాటలకు పైలక్షణముఁ జెప్పబడిన 'వార్తా' శాస్త్రము చాలవఱకు సమానము గాన, కనుక 'వార్తాశాస్త్ర' మని పేరు మార్చవలె నని కొందఱు యభిప్రాయము. కాని 'వార్తా' శబ్ద మిప్పుడు సమాచారపరముగ నుండుటచే, ఈ శబ్దము నిప్పుడు పెకలించి మఱియొకయర్థమును రూఢిచేయఁబోవుట చిక్కులకుఁ గారణ మగును. 'అర్థ' మనుపదము 'ధనశాస్త్రము' అనునర్థమందు యోగముగను, రూఢముగను ఉన్నందున దానిని మార్చవలసినయావశ్యకము లేదు.

2. ఇవి అచ్చుపడలేదు. చెన్నపట్టణము, ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకభాండాగారమునం దున్నవి.

3. న్యాయగతార్థాత్ విపరీతోఽర్థాభాసః.

4. సుఖస్య మూలం ధర్మః, ధర్మస్య మూల మర్థః.

5. దండేన ప్రణీయతే వృత్తిః, వృత్తిమూల మర్థలాభః, అర్థమూలౌ ధర్మకామా, అర్థమూలాని కార్యాణి, అర్థవాన్ సర్వలోక హుమతః, మహేంద్ర మప్యర్థహీన మవమన్యతే లోకః, అజరామరవ దర్థ మర్జయేత్.

6. దీనిని చెన్నపట్టణమునందు గెబ్బవ్ ఆపర్ట్ అచ్చువేసెను. బ్ర. పురాణసంఘ మల్లయశాస్త్రిగారు దీనిని తెనుఁగులోనికి భాషాంతరీకరించిరి.

మనపూర్వులు వ్రాసిన అర్థశాస్త్రము లన్నిటిలో కౌటిల్యుని అర్థశాస్త్రము¹ అగ్రస్థానము నలంకరించియున్నది. క్రీ. పూ. నాల్గవ శతాబ్దియందు మగధసామ్రాజ్యమును పరిపాలించిన చంద్రగుప్త చక్రవర్తికి కుడిభుజమై అతనియొద్ద కౌటిల్యుఁడు ప్రధానమంత్రిగ నుండెను. అందుచేత నతనిగ్రంథమందలి విషయము లనేకములు వ్యవహారానుభవజనితము లని చెప్పఁదగియున్నవి. ఈ గ్రంథము మహా సముద్రమువంటిది. ప్రాచీనకాలమందలి లౌకికవ్యవహారములగుఱించి తెలిసికొనఁగోరువా రందఱును దీనిని తప్పక చదువవలెను. రాజ్య పరిపాలనక్రమ మిందలివిషయములలో ప్రధానమైనదైనను అప్పటి సాంఘికాచారములు, ఆర్థికసంప్రదాయములు లోనగువిషయము లెన్నియో ఇందు విపులముగ వివరింపఁబడియున్నవి. సామాన్యముగ నాకాలమందు రాజ్యము లన్నియు ఏకనాయకములుగ నుండెను. ప్రతి రాజునకు నమాత్యు లనేకు లుండిరి. అమాత్యు లనఁగా మంత్రి లని మాత్రమే అర్థము కాదు. పరిపాలనమందు రాజునకు సాహాయ్యము చేయుచున్నవా రందఱుకు నీపే రుండెను. వీరిలో కొందఱు మంత్రి లుగను, కొందఱు మంత్రిపరివత్సభ్యులుగను, కొందఱు పరిపాలన శాఖాధ్యక్షులుగను ఉండిరి. గ్రామపరిపాలనవిధానము నగరపరి పాలనవిధానముకంటె భిన్నముగ నుండెను. పద్ధతిప్రకారము (Town-planning) నగరముల నిర్మించుట, జనాభాలెక్కల సిద్ధపఱుచుట, నగరపారిశుధ్యమునకై తగినయేర్పాటులు చేయుట, శూన్యప్రదేశ ములలో ప్రజలను చేర్చుట (Colonisation), క్రొత్తగ జయించిన దేశములను పాలింపవలసినక్రమము మొదలగు విషయములనుగుఱించి కౌటిల్యునియభిప్రాయములు పరిశీలింపఁదగియున్నవి.

కామందకీయనీతిసార మనుగ్రంథ మొకటి గలదు. ఇది కౌటిలీ యర్థశాస్త్రము ననుసరించి, దానికి సంగ్రహముగ వ్రాయఁబడినది. ఇది ౧౦-వ శతాబ్దినాటిగ్రంథ మైయుండును².

‘నీతివాక్యామృతమ్’ అనునొక చిన్నగ్రంథము కలదు. ఇది ౧౨-వ శతాబ్దియందుండిన జైనపండితునిచే వ్రాయఁబడినది. ఇతర నీతిగ్రంథములవలెనే యిందును రాజనీతియే యెక్కువగఁ జెప్పఁ బడినను, వార్తాసముద్దేశ మను చిన్న ప్రకరణమునందుఁ గృషి పశుపాలనము వాణిజ్యము అనునవి ‘వార్త’ యనియు, వార్తా సమృద్ధియందే రాజుయొక్క యన్నిసమృద్ధులును కల వనియు, వృద్ధబాలవ్యాధితక్షిణ పశువులను బంధువులను పోషించినట్లు పోషింప

వలె ననియుఁ జెప్పఁబడియున్నది³. దేశాంతరములనుండి వచ్చేడి సరకులను గుఱించి యిందు నొక చిత్ర మైనవాక్యము కలదు. ‘శుల్క వృద్ధియు, బలవంతముగఁ బణ్యమును (అమ్మగలవస్తువులను) తీసికొను టయు దేశాంతరముననుండి మనదేశమునకు సరకులు రాకుండుటకుఁ గారణము’⁴ అని చెప్పఁబడినది. ఇది యిప్పటి స్వేచ్ఛావ్యాపార (Free trade) తత్త్వముయొక్క బీజరూపమైన నూత్రముగఁ గాన వచ్చుచున్నది.

కామందకము, బద్దెననీతి, సుమతిశతకమును దప్ప తెలుఁగున నర్థశాస్త్రము లున్నట్లు తెలియదు. కామందకము తెలుఁగు పద్య కావ్యరూపమున నున్నది: అముద్రితము. భారతాదులయందు రాజ నీతి కొంతవఱకు భాషాంతరీకరింపఁబడినది. తెలుఁగుభారతమందలి సభాపర్వము, ౧౦ - వ ఆశ్వాసము, శాంతిపర్వము, 3-వ ఆశ్వాసము చూడనగును. అఱవమున తిరువళ్ళువర్ అనుమహాత్మునిచే రచింపఁబడిన కురళ్ అను మహాకావ్యము కలదు. దానిని తెలుఁగులోనికి ‘ద్రివర్గ ప్రదీపిక’ యన్న పేరుతో కనుపర్తి శ్రీ విద్యానందనాథులవారు భాషాంతరీకరించియున్నారు. అందు ధర్మము, అర్థము, కామము అను మూఁడు ప్రకరణములు కలవు. అందలి రెండవప్రకరణమునం దర్థమును గుఱించిన నీతి సవిస్తరముగఁ జెప్పఁబడియున్నది.

(కొ. వేం. ల.)

అర్థస్వనుఁడు — అత్రికులొత్పన్న బ్రహ్మి.

అర్థసాధకుఁడు — నామాంతరము రాష్ట్రవర్ధనుఁడు, దళరథమహారాజుయొక్క యెనమండ్లు మంత్రులలో నొకఁడు.

అర్థసిద్ధి — సాధ్యనామక దేవతల పుత్తుఁడు.

అర్థాపత్తి — వేదాంతులచే నంగీకరింపఁబడిన ప్రమాణము. దీనిని నైయాయకు లంగీకరింపరు. సాధారణముగా నర్థాపత్తి యుదాహరణ మిట్టిచ్చెదరు. బలసినదేవదత్తుఁడు పగలు భోజనము చేయఁడు: కావున రాత్రిభోజనము చేయును. బలసియుండుటయు, పగలు భోజనము చేయకపోవుటయుఁ జూడ రాత్రి భోజనము చేయు చుండవలె నని యూహింపవలసియున్నది. కాని యిది ‘కేవలవ్యతిరేకి’ యనఁబడు అనుమానముయొక్క యుదాహరణము. అందుచే నిది వేటుప్రమాణ మని తలంపరా దని న్యాయమతము. కాని కేవల

1. దీనిని మామిడిపూడి వేంకటరంగయ్య, ఆకుండి వేంకటశాస్త్రిగార్లు ౧౯౨౩ లో ఆంధ్రీకరించిరి.

2. తెలుఁగున కామందకనీతిశాస్త్ర మనుగ్రంథము కలదు. ఇది యెనిమిదాశ్వాసముల పద్యకావ్యము; జక్కరాజు వేంకటకవి కృతము, అముద్రితము. ౧౫౦౬ - వ కాలివాహనశకమునకు సరియైన హూణశకము ౧౫౦౪ నఁ దెనిగింపఁబడినది. ఇది తంజావూరుగ్రంథాలయమున నున్నది. ప్రాయికముగ సంస్కృతకామందకమున కిది తెలుఁగునేత కావచ్చును.

3. కృషి: పశుపాలనం వాణిజ్యం చేతి వార్తా. వార్తాసమృద్ధి హి సర్వాస్సమృద్ధయో రాజ్ఞామ్ వృద్ధ బాల వ్యాధితక్షిణాన్ పశూన్ స్వాంధవానివ పోషయేత్.

4. శుల్కవృద్ధి ర్భలాత్పణ్యగ్రహణంచ దేశాంతరభాండానా మప్రవేశే హేతుః.

వ్యతిరేకానుమానమును వేదాంతు లొప్పురు. వీరిమతమున అర్థాపత్తి ద్వవిధ మైయున్నది: (౧) దృష్టార్థాపత్తి, (౨) శ్రుతార్థాపత్తి. ఎచ్చట దృష్టమగు (చూడబడిన) ఉపపాద్యముయొక్క అనుపపత్తిజ్ఞానము చేత ఉపపాదకముయొక్కకల్పన మగుచున్నదో అచ్చట దృష్టార్థాపత్తి యనబడును. ఉదాహరణము: పగలు భోజనము చేయనివాని బలుపునందు రాత్రిభోజనము దృష్టార్థాపత్తి. స్థూలత్వము ఉపపాద్యము. అది దృష్టము (కనబడుచున్నది). శ్రుత మగు (వినబడిన) ఉపపాద్యముయొక్క అనుపపత్తిజ్ఞానముచేత ఉపపాదక కల్పన మెచ్చట నగుచున్నదో అచ్చట శ్రుతార్థాపత్తి యనబడును. 'ఇంట లేని దేవత్తుడు బ్రతికియున్నాడు' అనువాక్యము విని, యింటికంటె నన్యప్రదేశమందు దేవదత్తునకు నునికి లేకయే ఇంట లేనిదేవదత్తునకు జీవనము సంభవింపదు గనుక నింటియందు లేనిదేవదత్తునిజీవనముయొక్క అనుపపత్తిచేత దేవదత్తునకు గృహముకంటె బాహ్యదేశమునందు సత్త (ఉనికి) కల్పింపబడుచున్నది. శ్రుతార్థాపత్తి ద్వవిధము: అభిధానానుపపత్తి, అభిహితానుపపత్తి. వాక్యము లోని యొకపదమునుబట్టి అధ్యాహృతము లగునన్యపదముల నూహించుట మొదటిది. 'తలుపు' అన్నమాట విని 'తీయుము' అని యూహించుట. ఎచ్చట వాక్యముయొక్క యర్థము అన్యార్థకల్పనము లేక సిద్ధింపకుండునో అచ్చట అభిహితానుపపత్తిరూప శ్రుతార్థాపత్తి యగును. ఉదాహరణము, స్వర్గకాముడు యజ్ఞము చేయవలెను - అన్నవాక్యము వినఁగానే మనకుఁ గాన్పించుయజ్ఞము కాన్పింపనిస్వర్గము నిచ్చుట యసంభవ మని తోచి యాయజ్ఞము వలన నొకయపూర్వము పుట్టు ననియు, నది స్వర్గము నిచ్చు ననియు మీమాంసకు లూహించెదరు.

అర్థి — పృథుచక్రవర్తికుమారుడు. శిఖండిని యనునాపె వలన నితఁడు హవిర్ధానుఁ డనుకొడుకును బడసెను.

అర్థుడు — స్వామంభవమన్వంతరమునందుండిన ధర్మ ఋషికి బుద్ధి యనుభార్యవలనఁ బుట్టినకొడుకు.

అర్థల మిట్ట పుత్తూరు — చిత్తూరుజిల్లా కాళహస్తి తాలూకాలోని జమీన్దారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౯౯౮ (౧౯౩౧).

అర్థవీడు — కర్నూలుజిల్లా కంబంతాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౨౨౩౯ (౧౯౩౧).

అర్దేషీర్ నౌషేర్వా — ఈరాజ్ దేశీయుఁ డగు నొకపురోహితుఁడు. క్రీ. శ. ౧౫౭౮-వ సంవత్సరమున అక్కరుచక్రవర్తి యితనిని భారతదేశమునకు రప్పించుకొని యితనియొద్దనుండి ఛారసీధర్మోపదేశములను బడసెను. దీనికి ఫలితముగ నక్కరుచక్రవర్తి మాంజ్యాదులను దాల్చెను; తనయంతఃపురమునం దగ్నిదేవునియాలయ మొకటి కట్టించెను. ఆలయమును అబుల్ ఫజలున కప్పఁజెప్పాడు

'రాత్రిందివము నిరంతరముగ నీపవిత్రస్థానమున దీపము వెలుగుచునే యుండవలయును' అని యాజ్ఞాపించి కట్టుదిట్ట మొనర్చెను.

అర్థ కీలకము — ఒకసగోవరము. దర్భిమ హోటుషి యాజ్ఞవలన సప్తసముద్రములును గలసి ఈసగోవరమును నిర్మించెను. ఈతీర్థమునందు స్నానము చేసినచో సప్తసముద్రములలోను స్నానము చేసినపుణ్యము లభించును (భార., అరణ్య, ఆ ౮౩).

అర్థనారీశ్వరి — శివుని సగముశరీరమును సంపాదించిన పార్వతీదేవి. భృంగి యనుగణనాథుఁడు పార్వతీని సేవింపక కేవలము శివునినే సేవించుచున్నందులకుఁ బార్వతీ భృంగిని నిరవలేనంత బలహీనుం జేసెను. శివుఁ డది గొఱిచి వానికిఁ దనవండాయు ధము నూతకోలగా నిచ్చి నిలిపెను. తనమీఁదికన్న భక్తునిమీఁదనే, యెక్కుడుప్రేమ కలదని, చూచి, పార్వతీదేవి గౌతముని యాశ్రమమునొద్ద తపస్సొనరించి, శివునియర్ధాంగమును గైకొనెను.

అర్థనారీశ్వరుడు — సగము పురుషాకృతిని సగము స్త్రీయొక్కయాకృతి నొప్పు శివపార్వతుల సమ్మిళితరూపము. నవమితోఁగూడిన యష్టమి, అష్టమితోఁగలసిన నవమియు సర్థనారీశ్వర ప్రాయమగు నుమామహేశ్వరతిథి యని ప్రఖ్యాత మైయున్నది.

"అగ్నిసంవర్తకాదిత్యరానితౌ వృథాబిందుమత్,
చింతామణిరితి ఖ్యాతం బీజం సర్వసమృద్ధిదమ్"

ఇది అర్థనారీశ్వరదేవతాక మగు మంత్రము. దీనివివరము నీక్రింది విధానమున గ్రహింపవలయును. అగ్ని రేఖము, సంవర్తకము క్షకారము, ఆదిత్యుఁడు మకారము, ర రేఖము, అనిలము యకారము, ఔ స్వరూపము, వృథాస్వర ము ఊకారము. 'రం, తుం, మం, రం, యం, ఔం, ఊం' ఇది బీజాక్షరమంత్రము. ఈ మంత్రమును బ్రాతఃకాలకార్యము లైనతరువాత శుచియై శైవోక్తసీత మన్వంతవిన్యాస మొనరించి పిదప ఋష్యాదివిన్యాసము గావింపవలెను. 'శిరసి కశ్యపాయర్షయే నమః, ముఖే అసుష్మత్పంచనే నమః, హృది ఆర్థనారీశ్వరదేవతాయై నమః' తరువాత కరన్యాసపూర్వకముగ నంగన్యాస మొనరింపవలయును. 'రం అంగుష్ఠాభ్యాం నమః, కం తర్జనీభ్యాం స్వాహా, మం మధ్యమాభ్యాం వషట్, మం అనామికాభ్యాం నమః, రం కనిష్ఠాకాభ్యాం వౌషట్, యం కరతలపుష్టాభ్యాం ఫట్.' ఇదేవడువున హృదయాదులతో నంగవిన్యాసము చేయవలయును.

"రేఖాదివ్యంజనై వ్షడ్భిః కుర్యా దంగాని వట్ క్రమాత్"
అని నిబంధము. అనంతరము ధ్యానము.

"నీలప్రవాళరుచిరం విలసత్ప్రినేత్రం
పాశారుణోత్పల కపాలకమూలహస్తమ్,

అర్ధాంబికేశ మనిశం ప్రవిభక్తభూషం

బాలేందుబద్ధముకుటం ప్రణమామి రూపమ్."

ఇట్లు ధ్యానించి మానసికసంపూజన మొనరించి, యర్ఘ్యస్థాపనము, శైవోక్తపీఠపూజనము, మరల ధ్యానము చేసి యావాహనాది పంచపుష్పాంజలిదానపర్యంతము సలిపి యావరణపూజన మారంభింపవలయును. కేసరములందును, అగ్న్యాదికోణములందును, మధ్యభాగమునందును, దిశలయందును రం మొదలగువానితో షడంగములఁ బూజింపవలెను. తరువాత నదేప్రకారము పత్రములయందు వృషభాదులను బూజింపవలెను. పత్రాగ్రములందుఁ బూర్వముననుండి యారంభించి బ్రాహ్మి, మాహేశ్వరి, కామారి, వైష్ణవి, వారాహి, ఇంద్రాణి, చాముండ, మహాలక్ష్మి మొదలగుదేవులను బూజింపవలయును. వారి వెలుపలిభాగములందు నింద్రాదులను, వజ్రాదులను బూజించి ధూపాది విసర్జనాంతముగల కర్తమును సమాప్తము చేయవలయును. దీని పురశ్చరణము లక్షజపము.

"లక్ష మేకం జపే న్నంత్ర మిథం మంత్రీ విచింతయన్"
అని తంత్రసారము.

అర్ధపణ్యుఁడు — అత్రిగులోత్పన్న బ్రహ్మర్షి.

అర్ధమాగధి

— ఒక ప్రాకృతభాషకుఁ బేరు. జైన

మతస్థాపకుఁ డయిన మహావీరుఁడు తన మతమును బోధించిన భాష అర్ధమాగధి యందురు. మహావీరుఁడు ముఖ్యముగఁ దనమతమును మగధ యశాదు బోధించెను. తనబోధలు సర్వసామాన్యముగ ప్రజలందఱకును సుబోధము కావలె ననుకొరికతో నతఁడు మాగధి (మగధదేశభాష) లోని కితరభాషావిశేషాదులనుగూడఁ జేర్చుచువచ్చె ననియు, ఈరితి నతఁడు తన బోధలకై స్వీకరించినభాష కేవలము మాగధి కాక 'అర్ధమాగధి' యయ్యెననియు చెప్పుదురు. కాని దీనికిని మాగధిభాషకు నంతగ పోలిక కానరా దనియు, నిది యొక్కొక్క మహారాష్ట్రమును బోలి యుండుననియు భాషావిదులు కొందఱయభిప్రాయము (చూడుఁడు : ప్రాకృతభాషలు).

అర్ధమాల — చిత్తూరుజిల్లా కాళహస్తితాలూకాయందలి జమిన్దారీగ్రామము. ఇచటిజనసంఖ్య ౩౩౫ (౧౯౩౧).

అర్ధలక్ష్మీహరి

— లక్ష్మీనిష్ఠువుల సన్నిహితకారము.

గౌతమీయనూత్రముల ననుసరించి శ్రీరీజముతో షడంగక మగు నీహరిమంత్రమునకు ప్రజాపతి ఋషి, గాయత్రీ ఛందము, అర్ధలక్ష్మీహరి నేవత. దీనిమంత్రము.

"తారం నమఃపదం బ్రాయా న్నరౌ దీర్ఘసమన్వితౌ,
పవనో జాయ మంత్రోఽయం ప్రోక్తో వస్వక్షరః పరః"

ప్రాతఃకాలమున లేచి కాల్యకరణీయంబులనుండి విముక్తుడై వైష్ణవుఁ డగునతఁడు స్నాన మొనరించి పూజామండపములోని కేతెంచి

వైష్ణవాచమనము నీక్రిందివిధానమునఁ గావింపవలయును. కేశవాది నామత్రయముతో నాచమన మొనరించి రెండునామములతో హస్త ప్రక్షాళనము చేసికొని రెండింటితోఁ బెదవులను దుడిచికొని మఱి రెండునామములతో ముఖస్పర్శము చేసికొనవలయును. మరల నొక దానితో హస్తములను, వేటొకదానితోఁ బాదములను గడిగికొని పిదప నొకదానితో జలమును నెత్తిపైని జల్లుకొని యనంతరము సంకర్షణాదినామములతో ముఖ, నాసికాక్షికర్ణనాభిభుజవక్షములను స్పృశించుకొనవలయును. ఈప్రకారము నిష్ఠతో వైష్ణవాచమన మొనరించువాఁడు సాక్షాత్సారాయణాంశము నొందును.

"కేశవ, నారాయణ, మాధవ, గోవింద, విష్ణో, మధుసూదన, త్రినిక్రమ, వామన, శ్రీసర, హృషీకేశ, పద్మనాభ, దామోదర, సంకర్షణ, వాసుదేవ, ప్రద్యుమ్న, అనిరుద్ధ, పురుషోత్తమ, ఆధోక్షజ, నృసింహ, అచ్యుత, జనార్దన, ఉపేంద్ర, హరయే నమః, శ్రీకృష్ణాయ నమః."

పైని వ్రాసినక్రమము ననుసరించి యీ కేశవాదినామములనుండి నామముల గ్రహించి తత్తన్నామములతో నాచమన ప్రక్షాళనాదులు గావించుకొనవలయును. అటుపిమ్మట సామాన్యార్ఘ్యాదిమాతృకా న్యాసాంతము గల కర్తమును సలిపి కేశవకీర్త్యాదిన్యాసము గావింపవలయును. ఋష్యాదిన్యాసవిధాన మేలా గనిన 'శిరసి ప్రజాపతయే ఋషయే నమః, ముఖే గాయత్రీ ఛందసే నమః, హృది అర్ధలక్ష్మీ హరయే దేవతాయే నమః.' తదనంతరము 'శ్రీం అంశుష్ఠాంభ్యాం నమః, ఓం శ్రీం హృదయాయ నమః' అని యీవిధమునఁ గరాంగ న్యాసములను జేసికొనవలయును. పిదప నీవిధమున ధ్యానము సలుపవలయును.

"ఉద్యోత్ ప్రద్యోతనశతరుచిం తప్తహేమావదాతం
పార్శ్వద్వంద్వే జలధిసుతయా విశ్వధాత్ర్యాచ జుష్టమ్,
నానారత్నోల్లసిత వివిధాకల్ప మావీతవస్త్రం
విష్ణుం వందే దరకమలకామోదకీచక్రపాణిమ్."

అర్ధవరం — పశ్చిమ గోదావరిజిల్లా తాడేపల్లిగూడెం తాలూకాయందలి యొక జమిన్దారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౨,౩౮౪ (౧౯౩౧).

అర్ధాన్నపాలెము — విశాఖపట్టణముజిల్లా శృంగవరపుకోటతాలూకాకు చెందిన ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౫౦౫ (౧౯౩౧).

అర్నాడ — విశాఖపట్టణముదల్లా పార్వతీపురముతాలూకాయందలి జమిన్దారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౯౪౦ (౧౯౩౧).

అర్బాసిన్ — అస్సీరియాదేశపురా జగు సర్దనపాలన్ అనువానిమంత్రి. అర్బాసిన్ తిరుగఁబాటు గావించి, రాజ్యమును

వశపఱుచుకొని, క్రీ. పూ. ౮౪౬-వ సంవత్సరమున మీడియన్ సామ్రాజ్యమును స్థాపించెను.

అర్బుదపర్వతము — ఇది ఆబూ పర్వతమునకు పూర్వ నామము. ఇది రాజపుత్రస్థానములోని సిరోహిరాజ్యములో నున్నది. జైనులకు చెందిన పంచపవిత్రస్థానములలో నిది యొకటి. ఈపర్వతము మీఁదను జైనుల ప్రధమతీర్థంకరుడగు ఋషభనాథునియొక్కయు, నిరువదిరెండవ తీర్థంకరుడైన నేమినాథునియొక్కయు మందిరము లున్నవి (చూడుడు: 'ఆబూ').

అర్బుదుడు — ౧. ఒకయాదవుడు. అతనివంశ మర్బుదవంశ మనబడును.

౨. ఒక ఆచార్యుడు (సంచవింశ బ్రాహ్మణము).

అర్బురుతాలాకా — నైజాం హైద్రాబాద్ సంస్థానమునందు నిజామాబాద్ జిల్లాలోనియొకతాలాకా. దీని వైశాల్యము ౧,౦౩౮ చదరపుమైళ్లు. జనసంఖ్య జాగీర్లతోఁ గలిసి ౧,౨౨,౪౫౫. ఇందు అర్బూర్, బాల్కొండా అను రెండుపట్టణములును, ౧౬౦ పల్లెలును కలవు. దీని కుత్తరముగ గోదావరీనది ప్రవహించును. అర్బూర్ పట్టణములో పట్టుగుడ్డలు, చీరలు విస్తారముగ నేయుదురు.

అర్యమ — ౧. ద్వాదశాదిత్యులలో నొకడు. వైశాఖ మాసమందలినూర్పుడు. ఒక్కొక్కతటి యమనియధికారమును నిర్వహించుచుండును.

౨. పితృసముదాయములో నొకప్రముఖుడు. కల్పారంభమునందు, యముడు పుట్టకపూర్వ మితఁడే దక్షిణదిక్పాలకుడుగా నుండెను.

అర్యముడు — వైశాఖమాసమునందు నూర్పునిరథము వెంట నుండు ఆదిత్యవిశేషుడు. పితృదేవతావిశేషుడు.

అర్చియేన (క్రీ. శ. ౧౦౦ - ౧౭౦) — ఇతనిని అర్చియన్ అనికూడఁ బిలుతురు. గ్రీకుచరిత్రకారుడు. ఎపిక్టేటస్ యొక్క శిష్యుడు, మిత్రుడు. ౧౩౭ లో నీతఁడు కెపడోషియా యనుపట్టణమున కధికారిగ (Prefect) నుండెను. అప్పుడు ఎలానీ అనుగుంపులు ఆపట్టణముపై నెత్తిరాఁగా వారితోఁ బోరాడి వారి నోడించెను. ఇతఁడు కాన్సల్ అన్న గొప్పయధికారమును బడసెను. ఇతఁడు స్ట్రోయిక్ తత్త్వమునుగుఱించిన యొకగ్రంథమును, వేటనుగుఱించిన యొకగ్రంథమును, అలెగ్జాండరు దండయాత్రను గుఱించిన యొకయుద్ గ్రంథమును వ్రాసెను.

అర్చి — (స. నెం. ౨౦౪) గంజాంజిల్లా పర్లాకిమిడి తాలూకాలోని జమీన్దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౩౪౩ (౧౯౩౧).

అర్చి — (స. నెం. ౬౪౭) గంజాంజిల్లా పర్లాకిమిడి తాలూకా యందలి జమీన్దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౧౫౦ (౧౯౩౧).

అర్చి శేరి — గంజాంజిల్లా పర్లాకిమిడి తాలూకాకు చెందిన జమీన్దారీ గ్రామము. ఇచటి జనసంఖ్య ౧౧౬ (౧౯౩౧).

అర్వావసువు — రైభ్యఋషి యిద్దఱు పుత్రులలో పెద్దవాడు. ఇతఁడు తపస్సుచేసి తమ్ముడైన పరావసువుయొక్క పితృహత్యను బాపి దేవతలను సంతసింపజేసి తనతండ్రిని భరద్వాజుని, యవక్రీతుని మరల బ్రదికించుకొనియెను.

అర్వితహస్సీలు — మగ్యపరగణాలలోని వార్ధాజిల్లా యందలి యొకతాలూకా. దీని వైశాల్యము ౮౯౦౦ చదరపుమైళ్లు. జనసంఖ్య ౧,౩౭,౭౩౩ లు. సిస్టు రు. ౧,౯౮.౦౦౦ లు. సెస్సులు రు. ౧౯,౦౦౦ లు. ఇందు అర్వి, అప్లి అనుపట్టణములును, ౨౯౯ పల్లెలును కలవు. ఇందు ప్రత్తిపంట విశేషముగ పండును. ఇచ్చటి పశువులు మంచివని ప్రఖ్యాతి గలదు. గవర్న మెంటువారియరణ్యముచే వ్యాపింపఁబడిన ౧౮౦ చదరపు మైళ్లు తప్ప మిగిలినభూమిలో నూటికి డెబ్బదిచొప్పున సాగై యున్నది.

అర్వేజలపాతము — మైసూరురాజ్యములోని అర్వే గ్రామముకడ నున్న జలపాతము. ఈచోట శరావతీనది ౧,౧౦౦ అడుగులయెత్తుననుండి క్రిందికి పడుచుండుటచే నీజలపాత మేర్పడినది. మైసూరురాజ్యములోని దర్శనీయము లగు స్థలములలో నిది యొకటి. ఈచోట ప్రకృతిసౌందర్యము మిగుల దర్శనీయము.

అర్చికెడె — మైసూరు సంస్థానమునందు హస్తకజిల్లా లోని ఉత్తరపువైపుతాలూకా. వైశాల్యము ౪౮౬ చదరపుమైళ్లు. జనసంఖ్య ౭౯,౫౮౮లు. ఇందు ౩ గ్రామములును, ౩౫౪ పల్లెలును కలవు. వనూలు రు. ౧,౬౨,౦౦౦. ఇచ్చటి భూములు హెచ్చుతగ్గుగ నుండును. పడమటివైపున పెక్కుగుట్టలు గలవు. దక్షిణపు వైపున అమృతమహల్ పశువులమేతబీళ్లు కలవు. ఇచ్చటిపశువులు పేరుపడ్డవి. కొబ్బరికుడకలు ఇక్కడనుండి బెంగుళూరు, బళ్లారిపట్టణముల కెగుమతి యగును.

అర్చిలాకా — ఇతఁడు గజనీసుల్తాను అగుకూడవ మాసానూద్ అనువానికుమారుడు. ఈతఁడు ౧౧౧౫ లో తన సోదరుడైన షేరిజాద్ అనువానిని జంపి రాజ్యము నాక్రమించుకొనితన సోదరుల నందఱను చెఱసాలలోఁ బెట్టెను. బహరామ్ షా అనువాడు మాత్రము తప్పించుకొని ఖురాసానునకు పోయి అచ్చటిసుల్తానైన సంజార్ అను వానిని సహాయునిగఁ దెచ్చుకొని ౧౧౧౮ లో అర్చిలాకా నాను ఓడించెను. అతఁడు లాహోరునకు పారిపోయెను గాని వానిని తరువాత చెఱఁబట్టి చంపిరి. బహరామ్ షా సింహాసన మెక్కినను.

అర్హ — కురానుమతానుసారము చేపుని సింహాసనము. ఈసింహాసనమునకుఁ గల స్తంభములు ౮,౦౦౦. ఒక స్తంభముననుండి మఱియొక స్తంభమునకుఁగల దూరము ముప్పదిలక్షలమైళ్లు.

అర్హుడొద్దీ — ఇతఁడు జమాలుద్దీన్ అను మహమ్మదీయమత ప్రచారకుని కుమారుఁడు. వీరిరువురకారణమున మంగోలియా రాజ్యపాలకుఁ డగు తైమూరు తుగ్లఖ్ ఖాన్ ముసల్మాను మతము నవలంబించెను. ఇందువిషయమై యొకచిన్న గాథ కలదు. షేక్ జమాలుద్దీన్ కటకనగరమున (మంగోలియా ప్రాంతములో) నుపనేశకుఁడుగ నుండెను. ఇతఁడు కటకనివాసులకు భక్తిపూర్వకములైన యుపన్యాసముల వినుపించుచుండినను వా రితనిమతమును స్వీకరించియుండరైరి. ఒకనాఁ డితనికిఁ దా నొకదీపమును గొండమీదికి నెత్తికొనిపోయి నట్లును, ఆదీపకాంతు లక్కడనుండి నలుదిక్కులను బ్రసరించినట్లును స్వప్నము వచ్చెను. ఈస్వప్నానంతరము జమాలుద్దీను కటకము విడ నాడ నిశ్చయించుకొని తన యభిప్రాయమును ప్రార్థనావసరమున నందఱు కెఱిగించి బయలువెడల నచటి ము అజ్జిమ్ (మసీదు శిఖరము మీది కెక్కి జనుల నాహ్వానము చేయునతఁడు) కూడ నితని తోడ బయలుదేరిరి. వీ రిద్దఱును గలసి కటకమును వదలి చాలదూరము వఱకుఁ బోయిరి. అంత జమాలుద్దీనువెంట వచ్చిన మనుజుఁడు తా నొకవస్తువును నగరమున మఱచివచ్చితి ననియు, దానిం దీసికొని త్వరితముగఁ జనుదెంచెద ననియుఁ జెప్పి కటకమునకు మరలి వచ్చెను. ఇతఁ డక్కడఁ దన కార్యమును జక్కఁజెట్టుకొని మరలుటకు సిద్ధ పడఁగా సాయంకాలము గావచ్చెను. అందువలన సాయంత్ర ప్రార్థనము నచటనే ముగించుకొందుఁగాక యని ఆహ్వానము పఠించునిమిత్తము మసీదుశిఖరముమీది కేగి కుతుబాసు ముగించి క్రిందికి వచ్చునప్ప టికి ద్వారము మూయఁబడియుండెను. అంత నితఁడు మరల శిఖరము మీదికిఁ బోయి నలువంకల దృష్టిని బ్రసరించి చూడ నత్యంతవేగ ముగ నిసుకరాసులు గురియుచుండుటయు, నప్పటి కప్పుడే పట్టణ మంతయు నిసుకక్రిందఁ బూడిపోవ నొకపెద్ద దిబ్బవలెఁ గాని పించెను. శిఖరముయొక్క పైయంతస్తుదక్కఁ దక్కిన వన్నియు నిసుకలోఁ బూడిపోయినవి. అంత నితఁడు భయపెట్టుకొని శిఖర ముననుండియే నిసుకమీదికి దూకి పరుగిడ మొదలిడి రాత్రి రెండు జాములవేళకు జమాలుద్దీను నెట్లో కష్టముమీదఁ గలసికొనెను. జర గినసమాచార మంతయు విని జమాలుద్దీను దైవప్రకోపముననుండి యెట్టివారును దప్పించుకొనఁజాల రని నుడువుచు ము అజ్జిముతోఁ గూడ శీఘ్రముగ నావలకు వెడలిపోయెను. కతిఫయదినములకు వీరు 'అక్షూ' నగరము చేరి యూరిబయటను గూరుచుండి యుండిరి. మంగోలియావంశీయుఁ డగు తైమూరు తుగ్లఖ్ ఆ సమయమున నాపట్టణమందే వాసము చేయుచుండెను. ఇతనికప్పుడు ౧౮ సంవత్సరములు. జమాలుద్దీను ము అజ్జిములు బయటను గూరుచుండియున్న సమయమున తైమూరు వేటనిమిత్త మామార్గమునఁ బోవుచుండెను. ఇతఁడు దనసొకరుల నందఱను, దనవెంటఁ జనుదెంచుటకుఁగా

నుత్తరువు లిచ్చియుండెను. కావున నప్పుడు దూరమందుఁ గూర్చుండిన గురుశిష్యులను జూచి తనయాజ్ఞ నుల్లంఘించి యట్లు గూర్చున్నవా రెవ రని వారిని దనయొద్దకు రప్పించి యడిగెను. వీరు దాము కటక ముననుండి వచ్చు బాటసారుల మనియుఁ, దమ కతనివేటసంబంధ మైన యాజ్ఞ లెవ్వియుఁ దెలియ వనియు నుడివిరి. ఈ సందర్భమున వీరి కిరువురకును ధర్మసం బంధమైన వార్తాలాపము జరుగ తైమూ రితనిగుణములను మెచ్చికొని కాలాంతరమునఁ దాను రాజైనచో ముసల్మానుమతమును స్వీకరింతు ననియు, నాసమయమునఁ దనకు స్వరణము చేయు నిమిత్తము మరల దర్భన మిష్యువలయు ననియుఁ గోరి జమాలుద్దీనును వీడుకొలిపెను. అంతఁ గొంతకాలమునకు జమాలుద్దీనునకు మరణ మాసన్నముగాఁగాఁ దనకార్యమును అర్హుద్దీనునకు నొప్పగించెను. పిదపఁ గొన్ని సంవత్సరములకు తైమూరు మొఘలిస్తానమునకు ఖానై పాలించుచుండ నీవార్త అర్హుద్దీనునకుఁ దెలిసినది. ఇతఁడును మొఘలిస్తానమున కేగి మిగుల కష్టముమీద తైమూరును గలసికొని తనతండ్రివృత్తాంతము నెఱుకపఱిచి యతనినియోగమును వినిపింపఁ బ్రసన్నుడై ఖాను తాను మహమ్మదీయమతమును స్వీకరించుటయకాక తన యధికారమందలి సామంతులనుగూడ బాత్కారముగ నామత మును గైకొనునట్లు చేసెను.

అర్హి — శ్రవాణుషియొక్క యిద్దఱు పుత్రు ల్లో జ్యేష్ఠుఁడు.

అర్హద్దానుఁడు — ఇతనికి రెట్టకవి యనియు నామాం తరము కలదు. అయిన నిదియు మొదటి పేరుగ కానఁబడదు. దానిని కనుఁగొనుట కష్టముగానే యున్నది. తెలుఁగునందు అయ్యలరాజు, అయ్యలభాస్కరకవులు క్రీ. శ. ౧౭౬౯-వ సంవత్సరమునందు రచించిన రెట్టమత గ్రంథమునకు మూలముగ గ్రంథమును కన్నడమున వ్రాసినకవి ఈ అర్హద్దాసకవి. ఈతఁడు జైనబ్రాహ్మణుఁడు. ఇతఁడు ఏదోయొక నగరమునకు అధిపతిగా నున్నట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. ఈతఁడు మారసింహునిచమూపతి యైన కాడమరసువంశమునఁ బుట్టిన వాఁడు. ఈతనికాలమును నిర్ణయించుటకు సాధనములు లేవు. వంశావళినిబట్టి ఈతఁ డొకవేళఁ బదునాల్గవశతాబ్దియాదియం దుండేనేమో యని యూహింపవలసియున్నది.

అర్హణుఁడు — కొంకవంకపటకంబులను దక్షిణకర్ణాటకదేశంబులకు నధిపతి. ఈతఁడు రాజర్షియైన ఋషభదేవుని సర్వ సంగపరిత్యాగముంజూచి తన కట్టివైరాగ్యము లేకపోయినను బాహ్యకర్తముల నన్నింటిని త్యజించి సంచరింపఁగలిగెను. అప్పటి నుండియే నాస్తికమతముపుట్టెను (భాగ., స్కం. ౫, అ. ౬, గద్య. ౧౦).

అటవము — తెలుఁగువా రేభాషను అటవ మని యందురో దానిని, ఆభాష మాటలాడువారు 'తమిళ' మని వ్యవహ

రింతురు. సంస్కృతమునందు దానినే 'ద్రవిడ' మందురు. అటవ భాషనుగుఱించియు, అటవవారినిగుఱించియు, 'తమిళ' శబ్దము క్రిందఁ జూడనగును.

అలంకారకౌస్తుభము — ఇయ్యది సంస్కృతమున రచింపఁబడిన అలంకారగ్రంథము. లక్ష్మీధరునికుమారుఁడైన విశ్వేశ్వరపండితునిచే రచింపఁబడినది. ఇందు ౬౦ అర్థాలంకారములను గుఱించిమాత్రము సవిస్తరముగా వివరింపఁబడినది. సాహిత్యశాస్త్రమునుగుఱించిన యితరవిషయము లిందులేవు. ఈతఁడు పండితరాయని రసగంగాధరమునుగూడ ఉదాహరించినాఁడు గనుక ౧౮-వ శతాబ్దివాఁడైయుండఁగోవు. ఇది బొంబాయిలోని కావ్యమాలలోఁ బ్రకటింపఁబడినది.

అలంకారచూడామణి — హేమచంద్రునిచే రచింపఁబడిన కావ్యానుశాసన మను గ్రంథముమీఁద నాతనిచేతనే వ్రాయఁబడినవృత్తి.

అలంకారతీలకము — వాగ్భటునిచే సంస్కృతమునందు వ్రాయఁబడిన అలంకారగ్రంథము.

అలంకారము — చూడుఁడు : 'నగలు'.

అలంకారముక్తావళి — విశ్వేశ్వరకృతము.

అలంకారములు — అలంకారములు భాషకు నగల వంటివి. నగలు శరీరశోభ నెట్లు హెచ్చించునో యట్లే యలంకారములు కావ్యశోభను హెచ్చించును.

అలంకారికుల వేఱువేఱు సంప్రదాయములు :— అలంకారముల స్వరూపమునుగుఱించియు, యోగ్యతనుగుఱించియు నాలంకారికులలో వేఱువేఱు అభిప్రాయములు కలవు. 'విశిష్టము లయిన (విశేషముగలవయిన) శబ్దార్థములు కావ్యము' అనినకావ్యలక్షణమందఱు నొప్పుకొనినదే. కాని ఈవైశిష్ట్య మెట్టిది యన్నప్రశ్నమునకు నుత్తర మిచ్చునపు డాలంకారికులలో మూఁడుతెగలు పుట్టెను. ఆవైశిష్ట్యము కొందఱు ధర్మరూప మనియు, కొందఱు వ్యాపారరూప మనియు, కొందఱు వ్యంగ్యరూప మనియుఁ జెప్పిరి.

ధర్మరూప మనువారిలో ౧. ఒక తెగవారు అలంకారములే ముఖ్యము లనియు, ౨. మఱియొక తెగవారు గుణములే ముఖ్యము లనియు, వ్యాపారరూప మనువారిలో ౩. ఒక తెగవారు ఉక్తివైచిత్ర్యమే (మాటసాంపే) ప్రధాన మనియు, ౪. రెండవ తెగవారు భోగకృత్యమే (రసవిషయకమైన వ్యంజనావ్యాపారము) ముఖ్య మనియు నిర్వచించిరి. ఇట్లు ౫. వ్యంగ్య (ధ్వని) వాచులతోఁ గూడి ప్రాచీనాలంకారికు లైదుతెగలుగ నున్నారని చెప్పవచ్చును. ఇందు మొదటితెగవారు భామహాద్భటాదులు, రెండవ తెగవారు వామనాదులు, మూడవ తెగవారు వక్రొక్తిజీవితకారాదులు, నాల్గవ తెగవారు భట్టనాయకాదులు, అయిదవ తెగవారు ఆనందవర్ధనాదులు.¹ అలంకారికులచరిత్రము వ్రాయునపు డీభిన్నమతములకుఁ గల భేదములు సవిస్తరముగ వర్ణింపఁబడును. అలంకారస్వరూపమునకు సంబంధించినంతవఱు కిచ్చటఁ జెప్పఁబడును. పైయైదింటిలోను ౧-వ దానిని, ౩-వ దానిని కలిపి (క) అలంకారసంప్రదాయ మనియు, ౪-వ దానిని (చ) రససంప్రదాయ మనియు, ౨-వ దానిని (ట) రీతి సంప్రదాయ మనియు, ౫-వ దానిని (త) ధ్వనిసంప్రదాయ మనియు మఱియొక వర్గీకరణముఁ జేసి చెప్పవచ్చును.

అలంకారసంప్రదాయమువారు :— అలంకారసంప్రదాయమువారు కావ్యమున కలంకారములే ప్రధానము లని చెప్పుదురు. మిక్కిలి ప్రాచీనాలంకారికు లీమతమువాఁడే. ఇంతియకాదు. రసమును ధ్వనియుఁగూడ నలంకారాంతర్గతములే యని వీరితాత్పర్యము. దండి తన కావ్యాదర్శమునందు రసములను అలంకారములలోఁ జేర్చెను². భామహాఁడు గుణములకును, అలంకారములకును భేదము చేసినట్లు కనఁబడదు. ఎందు కనఁగా 'భావిక' మను అలంకారమును ఆతఁడు గుణ మనియుఁగూడఁ జెప్పెను³. భామహాలంకారముమీఁద వివరణము వ్రాయుచు నుద్భటుఁడు 'మానవునిశౌర్యాదిగుణములకును, కేయూరాదిభూషణములకును భేద మున్నట్లు కావ్యమునందలి యోజనస్సు మొదలయిన గుణములకును, ఉపమాద్యలంకారములకును భేదము కల దని పరపక్షమువారు చెప్పఁగా, నట్లనుటకు వీలు లేదు, మానవుని శరీరమందు శౌర్యాదిగుణములు సమవాయ సంబంధము చేతను⁴, కేయూరాదిభూషణములు సంయోగసంబంధముచేతను నివ

1. అలంకారసర్వస్వము - ఆనంతశయనసంస్కృతగ్రంథావళి, సముద్ర బంధకృతవ్యాఖ్య, ౪-వ పుట.

2. తదేవ మలంకారా ఏవ కావ్యే ప్రధాన మితి ప్రాచ్యానాం మతమ్. [అ. స.]

3. కావ్యాదర్శము, 2. ౨౭౫; 2. ౨౮౦-౨౯౨.

4. భామహాలంకారము : బొంబాయి సంస్కృతగ్రంథములలోఁ బ్రకటింపఁబడిన ప్రతాపరుద్రయశోభూషణమునకు ౨-వ యనుబంధముగఁ బ్రకటింపఁబడినది. తృతీయపరిచ్ఛేదము, ౫౨-వశ్లోకము చూడుఁడు.

5. తర్కశాస్త్రమునందు పదార్థములయొక్క 'సంబంధము' రెండువిధములు, సమవాయసంబంధము, సంయోగసంబంధము. పుష్పమునకు వర్ణమునకు, వాసనకుఁ గలసంబంధము 'సమవాయ సంబంధము'; ఒకచెట్టుమీఁదఁ గోతి కూర్చుండినప్పుడు దానికిని చెట్టునకును గలసంబంధము 'సంయోగసంబంధము'.

నించును, కావున వానికి భేదము చెప్పినఁ జెప్పవచ్చును గాని, కావ్యమునందు నొక్కసమవాయసంబంధముచేతనే నివసించునట్టి గుణాలంకారములకు భేదము చెప్పుట గడ్డరికాప్రవాహము¹, (అంధపరంపర) గాని వేఱు గాదు, అని చెప్పియున్నాడు². ఇట్లు వీరిమతమున ఓజాదికావ్యగుణములును, శృంగారాదిరసములును అలంకారముల విభేదములే.

ఇంతియ కాదు, ధ్వనియు నలంకారాంతర్గతమే. వీరిమతమున ప్రతీయమానార్థము (వ్యంగ్యార్థము) వాచ్యార్థమునకు నుపస్కారకముగుటచే నది అలంకారపక్షమునందుఁ జేరవలసినదే³. శ్రీ. శ. ౯-వ శతాబ్దిమధ్యమువాఁ డగు రుద్రటుఁడు వస్త్రలంకారరసరూపములయిన మూఁడువిధములగు ప్రతీయమానార్థములను (వ్యంగ్యములను) గూడ నలంకారము లనియే వర్ణించియున్నాడు⁴. 'ధ్వని' యన్నయొక యలంకారముమగూడఁ గల్పించిరి.

అలంకారములనుగుటించి ధ్వనిసంప్రదాయమువారి యభిప్రాయము :— కాని తరువాతికాలపు ఆలంకారికు లీమతము నంగీకరింపరైరి. అన్ని మతములను సమన్వయించుకొని యాధునికాలంకారికులలంకారములనుగుటించి యీ విధముగఁ జెప్పియున్నారు. 'ధ్వని యుత్తమకావ్యమునకుఁ బ్రాణమువంటిది; అది లేనిది ఉత్తమకావ్యమే కానేరదు. కావ్యమున కాత్మరసము, శబ్దార్థములు శరీరము, ఓజోమాధుర్యాదిగుణములు శౌర్యాదికములవంటివి; అలంకారములు హారములవంటివి; రసము అంగి; శబ్దార్థము లంగములు. మాధుర్యాదిగుణము లెప్పుడును రసమును విడుచునవి కావు, అనఁగా రసమున్నచోట నవి యుండును; అవి యున్నచోట రసము పుట్టును. అలంకారము లట్టివి కావు. ఇవి యంగద్వారమునమాత్ర మొకప్పుడు రసమును అభివృద్ధిచేయును; ఒకప్పుడు చేయకపోవచ్చును. రసమును ఉత్కర్షింపఁజేయనపుడు అలంకారములు కేవలము ఉక్తివైచిత్ర్యపర్యవసాయులుగ నుండును.' ఇది కావ్యప్రకాశకర్త యైనమమ్మటుని (౧౨-వ శతాబ్ది) మతము (౮-వ ఉల్లాసము, ౧-౨ శ్లోకములు). దీనినే ఏకావలీకారుఁడు (౧౩-వ శతాబ్ది), ప్రతాపరుద్రీయకారుఁడు (౧౪-వ శతాబ్ది), అప్పయ్యదీక్షితులు (౧౬-వ శతాబ్ది), పండితరాజజగన్నాథుఁడు (౧౬-వ శతాబ్ది) మొదలైనవా రందఱును ఒప్పుకొనిరి. ఇదియే యాధునికాలంకారికులమత మని చెప్పవలసియున్నది.

వీరిమతముప్రకారము గుణాలంకారముల కీక్రిందివిధ మయిన భేదము కలదు :—

గుణములకు నలంకారములకును గల భేదము :— ౧. గుణములు రసముయొక్క ధర్మములు కావు. ౨. గుణములు రసము లేనిచోట నుండవు. అలంకారములు రసము లేక రసమును పుట్టింపకయుండవచ్చును. ౩. గుణములు తప్పక రసమును పుట్టించును. అలంకారము లవశ్యముగ రసమును పుట్టించు నని లేదు. ౪. గుణములు రసమునకు సాక్షాదుపకారకములు. అలంకారములు అంగద్వారమున (శబ్దార్థములగుండా) రసమునకు నుపకారకములు.

ఇట్లు ప్రాచీనాలంకారికులచే నలంకారములకు నీయఁబడిన గౌరవ మంతయు నాధునికులచేఁ దగ్గింపఁబడినది. వీరిమతమున అలంకారము లుండినను రసము పుట్టకపోవచ్చును; అలంకారములు లేక పోయినను రసము పుట్టవచ్చును. రస మదివఱకే యున్నయెడల నొకప్పుడలంకారములు దానిని అభివృద్ధిపఱుపవచ్చును. చక్కఁదనము లేని స్త్రీ నగలు పెట్టుకొనినఁ బ్రయోజనము లేదు. చక్కనిస్త్రీకి సాధారణముగ నగ లక్కఱలేదు. కాని ఒకప్పుడు నగలవలన నామె స్వాభావిక సౌందర్యము హెచ్చు కావచ్చును.

ధ్వని యెద్ది? అలంకార మెద్ది? :— రస మనునది కావ్యమునకుఁ నాత్మగఁ దీసికొనవలయును. ఉత్తమకావ్యము ధ్వనిప్రధానము. ఎందు నాచ్యార్థమునకంటె వ్యంగ్యార్థ మెక్కువరమణీయముగ నుండునో యది యుత్తమకావ్యము. ఎందు వ్యంగ్యార్థము వాచ్యార్థమునకంటె నధికరమణీయముగ నుండదో యది మధ్యమకావ్యము. దీనినే గుణీ భూతవ్యంగ్య మందురు. ఎందు వ్యంగ్యార్థ ముండదో, ఉండినను స్పష్టముగ నుండదో యది అధమకావ్యము. శబ్దార్థచిత్రాదు లిట్టివి. కావున నలంకారములలోఁ జేరినచిత్రకావ్యము వీరిమతమున నధమము. ఎందువలన? అందు ధ్వని లేదు గనుక. ఇది యిట్లుండఁ గొన్నియలంకారములలో ధ్వని కనఁబడుచున్నది. కొన్నిధ్వనిభేదములలో నలంకారములు కానవచ్చుచున్నవి. కావున రెండుకక్షల వారికిని వాదవివాదములు జరగి లేలిన దేమనఁగా, వాచ్యార్థమును కొంతవఱకు పరిత్యజించుటయే 'ధ్వని' యొక్కవిశేషము; అది వస్తురసాలంకారధ్వనులు అని మూఁడువిధములు. ఈ మూఁడువిధములధ్వనికిని వాచ్యముతోఁ బని లేదు. వాచ్యార్థమువలన నలంకారము

1. ముందు నడచునట్టి మేఱ వెల్లి భావిలో దుమికినయెడల వెనుకఁబోవు మేఱ లన్నియు నందే దుముకును. దీనిని గడ్డరికాప్రవాహ మందురు.

2. హేమచంద్రకృత 'కావ్యానుశాసనము' మీఁది స్వప్నల్పలో ఉద్భటునివాక్య ముదాహరింపఁబడినది (కావ్యమాలాప్రతి-పుట ౧౩).

3. ఇహహి తావద్ భామహోద్భటప్రభృతయ శ్చిరంతనాలంకారకారాః ప్రతీయమాన మర్థం వాచ్యోపస్కారితయాలంకార పక్షే నిక్షిప్తం మన్యస్తే— (అ. స).

4. తదిత్యం త్రివిధమపి ప్రతీయమాన మలంకారతయా ప్రఖ్యాపితమేవ— (అ. స.).

సిద్ధించినా యది 'అలంకార' ఖోటిలోఁ జేరును, అనఁగా నది 'అలంకారధ్వని' కాదు, అలంకారమే; వ్యంగ్యార్థమున అలంకారము సిద్ధించినా అది 'ధ్వని' గాని అలంకారము కాదు. వలయునెడ దానిని 'అలంకారధ్వని' అనుఁడు, గాని అలంకార మనవలదు! ఉపమాద్యలంకారము లన్నియు వాచ్యార్థమువలన సిద్ధింపవచ్చును, వ్యంగ్యార్థమువలన సిద్ధింపవచ్చును. కాని ధ్వనివాదుల మతమున మొదటిదానినిమాత్ర మలంకార మనవలెను, రెండవదానిని 'ధ్వని' అనవలెను. ధ్వనినిగుఱించి యధికము తెలిసికొనఁగోరు వారు 'ధ్వని' శబ్దముఁ జూడుఁడు.

అలంకారములచరిత్రము:— భాషతోఁగూడ నలంకారము పుట్టిన దనవచ్చును. వినువారికి రమ్యముగ నుండు నిమిత్తమును, చక్కఁగ బోధయగునిమిత్తమును అలంకారయుక్తమైన భాష మాటలాడుట మానవస్వభావము. నిండువెన్నెల కాయుచున్న దని చెప్పుటకు మాటుగ 'పిండి యాఱఁబోసినట్లు వెన్నెల కాయుచున్నది' యనియు; ఆమె మిక్కిలి చక్కనిది యనుటకు 'ఆమె రంభ' యనియు, వాఁడు శూరుఁ డనుటకు 'వాఁడు సింహపుఁబ్బి' యనియు, కార్యము సకాలమునందుఁ జేయక ప్రయోజనము పోయినతరువాతఁ జేసె ననుటకు 'దొంగలు పడిన ఆఱునెలలకుఁ గుక్కలు మొఱిఁగెను' అనియు నిత్యవ్యవహారమునందును జెప్పెదము. మనసులోనిభావ మత్యధిక మైనప్పుడును అలంకారికభాష వెలువడును. ఇందుకు మన భాషలోని కొన్నితిట్లు నిదర్శనములు. 'నీ కడుపు కాల', 'నీదుంప తెగ', ఇత్యాదులు వక్తయొక్క కోపోద్దీక్షమును చూపును. కావున వ్యాకరణశాస్త్రము పుట్టకపూర్వ మెట్లు భాషాప్రపంచ మభివృద్ధి చెందునో, యట్లే అలంకారశాస్త్రము పుట్టుటకుఁ బూర్వమే - చాల కాలమునకు పూర్వమే — భాషలో పామరజనవ్యవహారముందును అలంకారము లేర్పడును.

ఇక సంస్కృతవాఙ్మయమును జూచినచో ఋగ్వేదమునందుఁ బెక్కిలంకారములు గల వర్ణనములు కలవు². మహాభారతరామాయణములు కావ్యములే కనుక వానియందుఁ బెక్కు శబ్దాలంకారములు

కల వని వేఱుగఁ జెప్ప నక్కఱలేదు. పాణినీయమునందు 'ఉపమేయ', 'ఉపమాన', 'సామాన్య' పదములు ప్రయోగింపఁబడుట చేతను³, వ్యాసరచితబ్రహ్మసూత్రములలో ఉపమారూపకాలంకారముల పేళ్లు స్పష్టముగఁ గానవచ్చుటచేతను⁴ ఆకాలములవఱకు నలంకారశాస్త్రము బీజరూపముగఁ బ్రారంభ మైన ట్లూహింపవచ్చును. నిరుక్తమునందు యాస్కాచార్యుఁడు ఉపమాలంకారముయొక్క లక్షణముకూడఁ జెప్పినాఁడు⁵. అశ్వినీదేవతాదులను దొంగలతోఁ బోల్చినందులకు నీచోపమ యని కొంచెము చింతించెను. అగ్నిపురాణమునందలి ౩౪౩-౪౫-వ అధ్యాయములందు శబ్దార్థాలంకారములు ఉదాహరణపూర్వకముగ వివరింపఁబడినవి. సాహిత్యచ్ఛందశాస్త్రాదులకు సంబంధించినవిషయములుకూడ నీ పురాణంబునఁ గలవు. కాని దీనిరచనాకాలము నిశ్చయముగఁ దెలిసికొనుటకు వీలు లేదు. అందు ధ్వనివిషయమున నేమియు లేనందున నది ధ్వనికారునకు (౧౦ - వ శతాబ్దికి) పూర్వము వ్రాయఁబడె నని యూహింపఁబడుచున్నది. భరతుని నాట్యశాస్త్రము క్రీ. శ. ౧-వ శతాబ్దిలోనిది యని కొందఱ మతము. అందు (౧౬ - ౪౧) నాలు గలంకారములు చెప్పఁబడినవి. తరువాతివారు భామహాదులు. వారివిషయమున 'అలంకారికులు' అను వ్యాసమునందు వివరింపఁబడును.

అలంకారములసంఖ్య:— అలంకారముల సంఖ్య క్రమముగ హెచ్చుచువచ్చెను. శబ్దాలంకారముల సంఖ్యమాత్రము విశేషముగ పెరుగలేదు. భరతుఁడు⁶ (౫-వ శతాబ్ది) నాట్యశాస్త్రమునందు (౧౬ - ౪౧) 'యమక' మను ఒక్కశబ్దాలంకారమునే చెప్పెను. నామనుఁడు (౯-వ శతాబ్ది) రెండు శబ్దాలంకారములను, మమ్మటుఁడు (౧౨-వ శతాబ్ది) ఆఱు శబ్దాలంకారములను చెప్పినారు.

అర్థాలంకారములవృద్ధి యత్యద్భుతము. భరతునిచే(౫-వశతాబ్ది) ఉపమా రూపక దీపకము లను మూఁడు అర్థాలంకారములుమాత్రము చెప్పఁబడినవి (౧౬ - ౪౧). ఆచార్యుఁడొడి 'సంక్షిప్తము' గాక ౩౪ అర్థాలంకారములను జెప్పెను. కావ్యప్రకాశకారుఁడైన మమ్మటుఁడు సంకరసంస్కృతులు గాక ౫౯ వఱకును వీనిని

1. 'ధ్వని' శబ్దము 'ధ్వన్యాలోకము' నందును ఏతస్య తప్రవర్తక గ్రంథములలోను రెండర్థములందు వాడఁబడియున్నది. ఒకటి సామాన్యము, రెండవది విశేషము. 'ధ్వని' అనఁగా 'వ్యంగ్య' మని సామాన్యార్థము. 'ధ్వని' అనఁగా 'వాచ్యము' కంటె 'వ్యంగ్యము' ప్రధాన మైన కావ్య మని విశేషార్థము.
2. ఋగ్వే., ౧-౧౨౪-౭. ఇందు నాల్గు ఉపమలు కలవు. ౧-౧౬౪-౨౦ - ఇందు రూపకము గలదు; ౪-౫౮-౩ లో నతిశయోక్తి గలదు.
3. ఉపమానాని సామాన్యవచనైః (౨-౧-౫౫); ఉపమితం వ్యాపూదిభిస్సామాన్యప్రయోగే (౨-౧-౫౬).
4. ఆసుమానిక మప్యేకేషా మితి చేన్న శరీరరూపకవిన్యస్తగృహీతే ర్దర్శయతి చ (౧. ౪. ౧).
5. అథైవ నీచోపమా సూర్యకాడివత్ (౩. ౨. ౧౮). — ౨. ౩. ౩.
6. ఇప్పుడు ప్రకటింపఁబడిన భరతకృతనాట్యశాస్త్రము (కావ్యమాలాగ్రంథములలోనిది) క్రీ. శ. ౧-వ శతాబ్దినాటి యని కొందఱును, ౫-వ శతాబ్దినాటిది యని మఱి కొందఱును చెప్పెదరు.

బెంచెను. ప్రతాపరుద్రీయకారుఁ డైన విద్యానాథుఁడు ౬౫ అనియు, చంద్రాలోకకర్తయైన జయదేవుఁడు (౧౫-వ శతాబ్ది) ౧౦౦ అనియు, కువలయానందకారుఁ డైన అప్పయదీక్షితులు ౧౧౫ అనియు నర్థాలంకారములసంఖ్యను హెచ్చించిరి. ఇట్టి సంఖ్య మొత్తముమీఁదఁ బెరుగుచుఁ బోయినను నడమనడుమఁ గొందఱు నానిసంఖ్య తగ్గించుటకు యత్నించిరి. ౯-వ శతాబ్దివాఁ డగు వామనుఁడును, ౧౨-వ శతాబ్దివాఁ డైన హేమచంద్రుఁడును అర్థాలంకారములు ౨౮ అనియే చెప్పిరి.

ఇట్లు అలంకారములసంఖ్య పెరుగుచుఁ బోయినందున, వాఙ్మయమునందుఁ గవులచేఁ బూర్వకవిప్రయుక్తము లయినయలంకారముల కంటె భిన్నములు ప్రయోగింపఁబడెనని తలపఁగూడదు. పూర్వకవులు ప్రయోగించినవానినే ఉత్తరకవులు ప్రయోగించిరి. ఇక నలంకారములసంఖ్య యెట్లు పెరిగెనని చదువరు లడుగవచ్చును. పూర్వలాక్షణికు లొక్కయలంకారముయొక్క శాఖలుగ నెంచినవానిని ఉత్తరలాక్షణికులు స్వతంత్రాలంకారములుగ నెన్నుటవలన నీసంఖ్య పెరుగుచుఁబోయెను. దండి చెప్పినట్టియుపమాలంకార భేదములలోఁ బ్రతిపము, ఉపమేయోపమ, అతిశయోక్తి, భ్రాంతిమంతము, సందేహము, అనన్వయము, ఉత్పేక్ష, ప్రతివస్తూపము అని యిటీవలివారిచేఁ జేర్కొనఁబడినయలంకారము లన్నియు నిమిడియున్నవి. ఇ వన్నియు

నిప్పుడు ఉపమకంటె భిన్నములును, స్వతంత్రములును అగుఫలంకారము లైయున్నవి¹.

అలంకారవిభజన :— అలంకారములసంఖ్యవలెనే, అలంకారములను ఏతత్త్వముపై విభజింపవలసినది యన్న విషయమునఁ గూడఁ బెక్కుమతభేదములు కలవు. ఒక యలంకారమునకును మఱియొక యలంకారమునకును గల భేదము వానిచమత్కారభీజము లయిన ధర్మములకుఁ గల భేదములను చక్కఁగఁ దెలిసికొన్నచో బోధపడఁగలదే కాని, అలంకారములజాబితాలును, ఉదాహరణములును ఇచ్చినందునఁ గాదు. చమత్కారభీజనిర్ణయమువలన లక్షణసిద్ధియుఁ జక్కఁగ నేర్పడును.

మొట్టమొదట స్ఫురించువిభజన శబ్దాలంకారములు, అర్థాలంకారములు అనునది. ఈభేద మందఱును ఒప్పుకొనినదే. అయినను, భోజుఁడు తనసరస్వతీకంతాభరణమునందు శబ్ద, అర్థ, ఉభయాలంకారము లని విభాగము కల్పించి, యొక్కొక్కతెగలో ౨౮ అలంకారములను చేర్చినాఁడు². ఉభయాలంకారములలో నుపమాదు లీయఁబడినవి! కాని యీ విభాగమును మఱి యేలాక్షణికులును ఒప్పుకొనలేదు. అన్నియలంకారములును ఉభయాలంకారము లని చెప్పవచ్చును. శబ్దార్థములు రెండును లేనిది యేయలంకార మగును? కావున విభాగము చేయునప్పుడు చూడవలసినది, యొకానొక వాక్యమునకుఁ జక్కఁదనము

1. ఒక్కయుపమాలంకార మే నటునివలె వేఱువేఱు వేషముల వేసికొని భిన్నాలంకారములవలెఁ గానవచ్చును అని చెప్పి యప్పయదీక్షితులు చిత్రమిమాంసలో నీ క్రింది యుదాహరణముల నిచ్చెను:—

౧. ఉపమ - చంద్రునివంటిముఖము. ౨. ఉపమేయోపమ - చంద్రునివంటిముఖము, ముఖమువంటి చంద్రుఁడు. 3. అనన్వయము - ముఖమువంటిముఖము. ౪. ప్రతీపము - ముఖమువంటిచంద్రుఁడు. ౫. స్థరణము - చంద్రునిఁ జూడ ముఖము జ్ఞప్తికి వచ్చెను. ౬. రూపకము - ముఖమును చంద్రుఁడు. ౭. పరిణామము - ముఖచంద్రునిచేఁ దాపము శమించును. ౮. సందేహము - ముఖమా? చంద్రుడా? ౯. భ్రాంతిమంతము - చంద్రుఁ డని చకోరములు నీముఖమువంకఁ జూచుచున్నవి. ౧౦. ఉల్లేఖము - చంద్రుఁ డని చకోరములు, కమల మని భృంగములు నీముఖము నాశించుచున్నవి. ౧౧. అపహ్నుతి - చంద్రుడే! ఇది ముఖము గాదు. ౧౨. ఉత్పేక్ష - తప్పకచంద్రుడే. ౧౩. అతిశయోక్తి - ఇతఁడు చంద్రుడే. ౧౪. తుల్యయోగిత - ముఖముచే చంద్రకమలములు నిర్జింపఁబడెను. ౧౫. దీపకము - రాత్రి చంద్రుఁడును, నీముఖమును ప్రకాశించును. ౧౬. ప్రతివస్తూపము - నీముఖమునందు నేను రమించెదను, చంద్రునియందు చకోరము రమించును. ౧౭. దృష్టాంతము - ఆకాశమునందు చంద్రుఁడు, భూమిమీఁద నీముఖము. ౧౮. నిదర్శనము - ముఖము చంద్రకాంతి వహించును. ౧౯. వ్యతిరేకము - నీనిష్కళంకముఖము చంద్రుని మించెను. ౨౦. సహోక్తి - నీముఖముతోఁగూడఁ గలసి చంద్రుఁడు రాత్రి వికసించును. ౨౧. సమాసోక్తి - ముఖము నేత్రాంకరుచిరము, స్థితజ్యోత్స్నాశోభితము. ౨౨. శ్లేష - హరిణాహితసక్తి యగుకమలముతో ముఖము సమానము. ౨౩. అప్రస్తుతప్రకంస - ముఖమునెదుట చంద్రుఁడు వెలవెలఁబాటుచున్నాఁడు.

2. భోజరాజకృత 'సరస్వతీకంతాభరణ' మందలి యలంకారవిభాగము : శబ్దాలంకారములు ౨౮ :— జాతి, గతి, కీతి, వృత్తి, ఛాయ, ముద్ర, ఉక్తి, యుక్తి, భణితి, గుమ్మరి, శయ్య, పతితి, యమకము, శ్లేష, అనుప్రాస, చిత్రము, వాణోవాక్యము, ప్రహేళిక, గూఢము, ప్రశ్నోత్తరము, అధ్యేయము, శ్రవ్యము, ప్రేక్ష్యము, అభినీతి. అర్థాలంకారములు ౨౮ :— జాతి, విభావన, హేతువు, అహేతువు, నూత్నము, ఉత్తరము, విరోధము, సంభవము, అన్యోన్యము, పరివృత్తి, నిదర్శనము, భేదము, సమాహితము, భ్రాంతి, వితర్కము, మిలితము, స్పృతి, భావము, ప్రత్యక్షము, అనుమానము, ఆగమము, ఉపమానము, అర్థాపత్తి, అభావము. ఉభయాలంకారములు ౨౮ :— ఉపమ, రూపకము, సామ్యము, సంశయోక్తి, అపహ్నుతి, సమాధ్యుక్తి, సమాసోక్తి, ఉత్పేక్ష, అప్రస్తుతస్తుతి, తుల్యయోగిత, లేఖము, సహోక్తి, సముచ్చయము, ఆక్షేపము, అర్థాంతరన్యాసము, విశేషము, పరిష్కృతి, దీపకము, క్రమము, పర్యాయము, అతిశయము, శ్లేష, భావికము, సంస్పృష్టి.

కల్లుట, శబ్దమూలముననా అర్థమూలముననా యని. శబ్దమూలవలనఁ గల్గినది శబ్దాలంకారము. అర్థమూలవలనఁ గల్గినది యర్థాలంకారము.

ఇది శబ్దాలంకారము, ఇది యర్థాలంకారము అని అలంకారములను విడదీయుట కేది గుర్తు అన్నవిషయమున లాక్షణికులలో భిన్నాభిప్రాయములు కలవు. అలంకార సర్వస్వకారునిమతంబున 'ఏది దేని నాశ్రయించి యుండునో యది ఆయలంకారము' (యోఽలంకారో యదాశ్రితః స తదలంకారః), అనఁగా నలంకారము శబ్దము నాశ్రయించియున్నయెడల శబ్దాలంకారము, అది అర్థము నాశ్రయించియున్నయెడల యర్థాలంకారము. కావ్యప్రకాశకారునిమతమున శబ్దముయొక్క అన్వయవ్యతిరేకముల ననుసరించునది శబ్దాలంకారము, అనఁగా ఒకానొకశబ్ద మున్నయెడల నుండునదియు, ఆశబ్దమును తీసివేసినయెడలఁ దానును లోపించునదియు నగు నలంకారము శబ్దాలంకారము. అట్లే అర్థముయొక్క అన్వయవ్యతిరేకముల ననుసరించునది యర్థాలంకారము. దీనికి తాత్పర్య మే మనఁగా, శబ్ద పరివృత్తిని సహించునెడల, ననఁగా ఒకపదమును తీసి సమానార్థకమైన మాటపదమును పెట్టినను అలంకారము మాటనియెడల నది అర్థాలంకారము. శబ్దపరివృత్తిని సహించనియెడల శబ్దాలంకారము. ఇట్టి యుభయమతములవారి యభిప్రాయభేదము నితరాలంకారములందు బాగుగఁ గానరాకున్నను శ్లేషాలంకారములందుఁ గానవచ్చును. వసుచరిత్రమునందలి యీక్రిందిపద్యమును దీసికొందము.

మ. 'మహి మ న్వాగనుశాసనుండు సృజయిం
పం గుండలీంద్రుండు ద
న్నహనీయస్థితిమూల మై నిలువ శ్రీ
నాథుండు ప్రోవ న్నహి
మహు లై సోముఁడు భాస్కరుండు వెలయిం
పక సౌంపు వాటించు నీ
బహుశాంధ్రోక్తిమయ ప్రపంచమునఁ దత్
ప్రాగల్భ్య మూహించెదన్.'

ఇందు శ్లేషాలంకారము గలదు. ఇది శబ్దశ్లేషయా యర్థశ్లేషయా యని నిర్ణయింపవలెను. ఇందు 'వాగనుశాసనుండు' (నన్నయభట్టు, బ్రహ్మదేవుఁడు), 'గుండలీంద్రుండు' (సోమయాజి, శేషుఁడు), 'శ్రీనాథుండు' (శ్రీనాథకవి, విష్ణువు), 'సోముఁడు' (నాచన సోముఁడు, చంద్రుఁడు), 'భాస్కరుండు' (భాస్కరకవి, నూర్యుఁడు) అనుపదములకు రెండురెండు అర్థము లున్నందున శ్లేష సంభవించినది. ఈ రెండర్థములలో నొకయర్థము లేకపోయినను ఈశ్లేష కాదు. ఈశ్లేష సభంగము కాదు, అనఁగా పదమును విడిచినందున వచ్చినది కాదు గనుక నిది యర్థగతము. 'ఇది యర్థశ్లేష,

అర్థాలంకారము' అని అలంకార సర్వస్వపక్షమువారిమతము. 'అట్లు కాదు. ఇందలి 'వాగనుశాసన' పదమునకు బదులుగ 'వాణీశ' మొదలయిన మఱియేపదము గాని, 'శ్రీనాథ' పదమునకు మాటుగ 'లక్ష్మీపతి' మొదలయిన పదములు గాని, ఇట్లే యితరపదములకుఁ బర్యాయపదములు గాని పెట్టినయెడల నిందలి 'శ్లేష' యెగిరి పోవును. కావున నిది శబ్దశ్లేష, అర్థశ్లేష కాదు' అని కావ్యప్రకాశ పక్షమువారిమతము.

శబ్దార్థాలంకారముల యోగ్యతః— ఇట్టివలె అలంకారికుల మతమున నర్థాలంకారములయోగ్యత శబ్దాలంకారములకంటె నధికమని యున్నను పూర్వలాక్షణికులుమాత్ర మిరెంటిని సమానముగ నెంచిరి. వారిలోఁ గొండఱుమతమున శబ్దాలంకారములే యర్థాలంకారములకంటె నధికమైనవి. ఏల యన, మాట వినినతోడనే చిత్తము నాకర్షింతునవి శబ్దాలంకారములు, అర్థప్రతీతియైనతరువాతఁ గాని అర్థాలంకారములు చిత్తము నాకర్షింపవు¹. కావ్యప్రకాశకారుఁ డిరెంటిని ఏకకక్షయందే చేర్చెను. కావ్యమును ఉత్తమ, మధ్యమ, అధమము లన్న మూడు విభాగములుగ వర్ణించి, అర్థచిత్ర శబ్దచిత్రములు గలది యధమమని చెప్పెను (౧. ౫). శబ్దచిత్రమునకు 'స్వచ్ఛందోచ్ఛల దచ్చకచ్చ కుహర చ్ఛా తేతరాంబు చ్ఛటా' అను అనుప్రాసపద్యమును, అర్థచిత్రమునకు 'వినిర్గతం మానద మాత్తమన్దిరాత్' అన్న ఉత్ప్రేక్షాలంకారము గల పద్యమును ఉదాహరణముగ నిచ్చియున్నాడు. కాని శబ్దార్థాలంకారములను ఒక్కజతగాఁ జేయుట క్రమము గాదని తలచి జగన్నాథపంపితుఁడు రసగంగాధరమునందుఁ గావ్యమును ఉత్తమోత్తమ, ఉత్తమ, మధ్యమ, అధమము లను నాలుగు తెగలుగ విభజించి, ముప్పుటుఁడు ఉత్తమ మన్న వ్యంగ్య ప్రధానకావ్యమును ఉత్తమోత్తమ మనియు, ముప్పుటుని మధ్యమ మగు గుణీభూతవ్యంగ్యమును ఉత్తమ మనియు, వ్యంగ్యమునకంటె నాచ్యవమత్కార మధికము కలది మధ్యమ మనియు, ఎందు అర్థచమత్కారమును అనుసరించిన శబ్దచమత్కారము ప్రధానమో యది అధమ మనియుఁ జెప్పెను. 'ఉత్తమ', 'మధ్యమ' కావ్యములందు 'అర్థాలంకారములు'ను, అధమకావ్యమందు 'శబ్దాలంకారములు'ను వచ్చునని ఈతని తాత్పర్యము. ఈతఁడు ముప్పుటుని నిట్లాక్షేపించెను : "కొంద టీనాలుగు భేదములను పాటింపక, ఉత్తమ మధ్యమాధమము లను భేదములు మూడే యని చెప్పెదరు. కాని అర్థచిత్ర శబ్దచిత్రములకు భేదము చేయక వానిని రెంటిని అధమకావ్యముగ నెంచుట అయుక్తము. 'వినిర్గతం మానద మాత్తమన్దిరాత్' అనుపద్యమును, కేవల పామర జన శ్లాఘనీయ మైన 'స్వచ్ఛందోచ్ఛలద్' మొదలయిన పద్యములును, సమానములే యని యే సహృదయుఁడు చెప్పఁగలఁడు?... ఒకచో శబ్దార్థచమత్కారములు రెండును కలిగియుండేనేని యందు

1. భామహాలంకారము ౧. ౧౪. సరస్వతీ కంఠాభరణకారుఁ డైన భోజరాజుకూడ నర్థాలంకారములకంటె శబ్దాలంకారములే యధిక మన్న మతమువాఁడు. 'ఉపమాదివియుక్తాపి రాజతే కావ్యపద్ధతిః, యదనుప్రాసలేఖోఽపి హంత తత్త నివేశ్యతే' (౨. పరి) అని చెప్పియున్నాఁడు.

వాని గుణప్రాధాన్యమునుబట్టి లక్షణము ననుసరించి తగినకక్షలోఁ జేర్చవలెను. శబ్దార్థములు రెండును సమప్రాధాన్యము కలవి యైన యెడల నది మధ్యమకావ్యమే. అర్థచమత్కారము లేని కేవల శబ్దచమత్కారమునుగుఱించి యిట్లు వ్రాసెను: “ఎందు సామాన్యముగా నర్థచమత్కారము శూన్యమై కేవలము శబ్దచమత్కృతి యుండునో, దాని నధమాధమకావ్యమని చెప్పట యుచితము. ఏకాక్షరపద్యములు, అర్థావృత్తియమకము, పద్మబంధాదికములు నిట్టివి. కాని ప్రాచీనపరం పర ననుసరించి కొందఱు మహాకవులు వీనిని తమ కావ్యములలో నచ్చటచ్చటఁ బ్రయోగించినను కావ్యలక్షణ మైన ‘రమణీ కూర్థ ప్రతిపాదకత్వ’ము వీనియందు లేనందున, వీనిని మేము కావ్యముగ నెంచనేలేదు1.” కావున శబ్దార్థాలంకారములలో అర్థాలంకారములే శ్రేష్ఠములు, అర్థచమత్కారము లేని కేవలశబ్దాలంకారములు కావ్య మున్న పేరునకుఁగూడఁ దగ వని యాయాలంకారికసంప్రదాయము వారియభిప్రాయము. ఇది సరియైనయభిప్రాయము కా దని యెవరు చెప్పఁగలరు?

ఇక నర్థాలంకారములనుగుఱించి విచారితము. ఒక్క యుప మాలంకారమే యన్నియలంకారములకును మూల మనియు, మిగిలిన వన్నియు దానిభేదములే యనియుఁ గొందఱుండురు. కావ్యాలంకార సూత్రకారుఁ డైన వామనుఁడు మొదట నుపమాలంకారమునుచర్చించి యింకను ౨౦ అలంకారములను ‘ఉపమాప్రపంచాధికార’ మను విభాగమునం దిచ్చి యిట్లనెను:—

‘ఏభిర్నిదర్శనై స్స్వయోః పరకీయైశ్చ పుష్కలైః,
శబ్దనైచిత్ర్యగర్భయ ముపమైవ ప్రపంచితా.2’

భామహుఁడును (౬-వ శతాబ్ది), వక్రొక్తి జీవితకారుఁడును3 (౧౧-వ శతాబ్ది) అలంకారముల కన్నిటికిని వక్రొక్తియే మూల మనియు, నది లేనిది అలంకారమే లే దనియుఁ జెప్పియున్నారు. భామహాలంకారమున నిట్లున్నది:—

‘వాచాం వక్తార్థశబ్దైర్థలంకారాయ కల్పతే-౨. ౩౬.

1. రసగంగాధరము. కావ్యమాలకూర్పు, ౨౦-వ పుట.

2. అర్థము : నాచే రచింపఁబడినట్టివియు, నితరుల వ్రేసట్టివియు నగు పెక్కు ఉదాహరణములచే శబ్దచమత్కారముతో నిండియున్న ఉపమాలంకారమే విస్తరముగఁ జెప్పఁబడినది.

3. లాక్షణికు లందఱును ఈతనిపేరు చెప్పక ఈపేర్నే వాడెదరు. ఈతనిపేరు కుంతకుఁ డైనట్లు కానవచ్చుచున్నది (వక్రొక్తివివేక విచారము, పుటలు ౧౬; ౩౨).

4. ఏవంవిధేచ సర్వత్ర విషయేఽతిశయోక్తిరేవ ప్రాణత్యేనావతిష్ఠతే, తాం వినా ప్రాయేణాలంకరణత్వాయోగా దితి న సామాన్యమితితై కావలీనిఽర్కనావిశేషాద్యలంకారోపన్యాసః శ్రేయాన్-(కావ్యాను., అ. ౬).

5. సర్వత్ర ఏవంవిధవిషయే ఽతిశయోక్తిరేవ ప్రాణత్యేనావతిష్ఠతే, తాం వినా ప్రాయేణాలంకారత్వాయోగాత్-(కావ్యప్రకాశము, ౧౦-వ ఉలాసము).

నైష సర్వత్ర వక్రొక్తి రసయాథో విభావ్యతే,
యత్నోఽస్యాం కవినా కార్యః కోఽలంకారోఽనయావినా,
—౨. ౮౫.

అర్థము : వక్రొక్తి వాక్కున కలంకారత్వమును కల్పించును. ఈవక్రొక్తివలననే అంతటను అర్థము శోభావంత మగును. కవులు యత్నించి దీనిని సాధింపవలెను. ఇది లేనిది యే యలంకారము సిద్ధించును?

ఇతరులచే నలంకారములుగా స్వీకరింపఁబడిన హేతు, నూత్న, లేశము లన్న అలంకారములలో వక్రొక్తి లేనందున నవి యలంకార ములు కా వని భామహుఁడు చెప్పెను (౨. ౮౬).

వక్రొక్తియు, నతిశయోక్తియు వీరిమతంబున సమానార్థకములు ఇచ్చట వేఱువేఱువిధముగ లక్షణము చెప్పఁబడిన ‘అతిశయోక్తి’ ‘వక్రొక్తి’ యను రూఢిశబ్దార్థముల గ్రహింపఁగూడదు. యాగికార్థమును గ్రహింపవలెను. ఉన్నదానికంటె నెక్కువగఁ జెప్పుట యతిశయోక్తి; ఉన్నది యున్నట్లు చెప్పక మాటువిధముగ వంకర టింక రగా చెప్పుట వక్రొక్తి. ఇట్లతిశయోక్తియే సర్వాలంకారముల మని హేమచంద్రుఁడును4 మమ్మటుఁడును5 ఒప్పుకొని యున్నారు. ఈ సంప్రదాయమువారిమతమున ఉపమాలంకారమునందుఁ గూడ అతిశయోక్తి గలదు. వస్తుస్థితిని మించుటయే యతిశయోక్తి. ముఖము చంద్రునివలె నున్నది యన్న వస్తుస్థితియా? కాదు. కావున నందు అతిశయోక్తియు (వక్రొక్తియు) నున్నది.

రుద్రటుఁ డను మహాలాక్షణికుఁడు (౯-వ శతాబ్ది) అర్థాలంకారములు వాస్తవము (వస్తు విషయము), ఔపమ్యము, అతిశయము, లేశము అనునవి నాలుగే యనియు, నలంకారములన్నియు ఈనాల్గింటి భేదములే యనియుఁ జెప్పినాఁడు. ఆ నాల్గింటిలక్షణము లిట్లు చెప్పెను:

ఎయ్యది యర్థమును బలపఱిచి వస్తుస్వరూపమును ఉన్నది యున్నట్లు చెప్పనో యది వాస్తవము (స్వభావోక్తి). ఇందు విప రీతవర్ణనము గాని, పోలిక గాని, అతిశయవర్ణనము గాని, లేశము గాని యుండదు.

అలంకారములు

అలంకారములు

1. సాదృశ్యగర్భ	2. విరోధగర్భ	3. శృంఖలాబంధ	4. తర్క- న్యాయముల	5. వాక్య(కావ్య) న్యాయముల	6. లోక న్యాయముల	7. గూఢార్థ ప్రవీణిముల	8. రసాది	9. పృథక్	10. సంకరములు

1. సాదృశ్యగర్భాలంకారములు

భేదాభేదప్రధాన	అభేదప్రధాన	గమ్యాపమ్యశ్రయములు
1. ఉపమ ౨. అనన్వయము ౩. ఉపమేయోపమ ౪. స్పర్శము ౫. రూపకము ౬. పరిణామము ౭. సందేహము ౮. భ్రాంతిమంతము ౯. ఉల్లేఖము ౧౦. అపహ్నుతి ౧౧. ఉత్ప్రేక్ష ౧౨. అతిశయోక్తి	అర్థోపగర్భ అధ్యవసాయగర్భ	

పదారగత	వాక్యగర్భ	భేదప్రధాన	విశేషణ విచిత్రత్వశ్రయ
౧౩. తుల్యయోగిత ౧౪. దీపకము ౧౫. ప్రతివస్తూపము ౧౬. దృష్టాంతము ౧౭. నిదర్శన ౧౮. వ్యతిరేకము ౧౯. సహోక్తి ౨౦. విసోక్తి ౨౧. సమాసోక్తి ౨౨. పరికరము			

విశేషణవిశేష్యవిచిత్రత్వశ్రయములు ౨౩. శేష ౨౪. అప్రస్తుతప్రశంస ౨౫. ఆశ్చర్యకరన్యాసము ౨౬. పర్యాయోక్తి ౨౭. వ్యాజసుతి ౨౮. ఆక్షేప

2. విరోధగర్భాలంకారములు

౨౯. విరోధము	౩౦. విభాషన	౩౧. విశేషోక్తి	౩౨. అతిశయోక్తి 1	౩౩. విషమము
౩౪. సమము	౩౫. విభిన్నము	౩౬. అధికము	౩౭. అన్వేష్యము	౩౮. విశేషము

౩౯. వ్యాసూతము

1. ఇది రెండుసార్లు చెప్పబడినది.

౩. శృంఖలాబంధాలంకారములు

౪౦. కారణముల	౪౧. ఏకావలి	౪౨. మాలాదీపకము	౪౩. ఉదారము(సారము)
౪౪. కారణముల	౪౫. అనుమానము		
౪౬. యథాసంఖ్యము	౪౭. పరివృత్తి	౪౮. పరిసంఖ్య	౪౯. వికల్పము
	౫౦. సముచ్చయము	౫౧. సముచ్చయము	౫౨. సమాధి

౫. వాక్య(కావ్య)న్యాయమాలాలంకారములు

౫౩. ప్రత్యసంఖ్యము	౫౪. విలితము	౫౫. సామాన్యము	౫౬. తద్గుణము	౫౭. ఉత్తరము
౫౮. ప్రతీపము	౫౯. పరివృత్తి	౬౦. సామాన్యము	౬౧. తద్గుణము	౬౨. ఉత్తరము

౭. సూక్ష్మార్థప్రతీతిమాలాలంకారములు

౬౦. సూక్ష్మము	౬౧. వ్యాఖ్య	౬౨. వక్రము	౬౩. భావము	౬౪. ఉదాత్తము

౮. రసవదాద్యలంకారములు

౬౫. రసవత్	౬౬. ప్రేయస్	౬౭. ఉత్తరస్థి	౬౮. సమాహిత

౯. వృథానలంకారములు

౬౯. భావోదయ	౭౦. భావసంధి	౭౧. భావబలత

౧౦. సంకరానలంకారములు

౭౨. సంసృష్టి	౭౩. సంకరము

ఎందు వస్తుస్వరూపమును చక్కగఁ దెల్పునిమిత్తము దానితో సమానమైన మఱియొక వస్తువును వక్త చెప్పినో యది ఔపమ్యము (ఉపమ).

ఎందు నర్థము లోకములోనివాడుకకు (ప్రసిద్ధికి) తలక్రిందుగను, లోకాతీతముగను వర్ణింపఁబడునో యది అతిశయము (అతిశయోక్తి).

ఎందు నేకార్థములు గల పదములచే నొక్కనాక్యమునకు నిశ్చయము లయినరెండర్థములు కలుగునో అయ్యది శ్లేష.

ఇట్లు నాలుగు ముఖ్యాలంకారములను జెప్పి మొదటిదానిలో ౨౩ భేదములును, రెండవదానిలో ౨౧ భేదములును, మూడవదానిలో ౧౨ భేదములును, నాల్గవదానిలో ౧౦ భేదములును చెప్పియున్నాఁడు. ఇట్లు మొత్తముమీఁద నీతఁడు ౬౫ అలంకారములను ఈనాలుగుతెగలలో నమర్చెను. స్వభావోక్తి, అతిశయోక్తి, ఉపమ, శ్లేష - ఈనాల్గింటిలో నొక్కటియైనను, వాచ్యముగాఁగాని వ్యంగ్యముగాఁగాని లేనట్టియలంకార మొక్కటియైనను ఉండదు గనుక, రుద్రటుని యీచతుఃకక్షావిభాగము మిక్కిలి సరస మైనదియు, స్వాభావిక మైనదియు నైయున్నది.

కాని యీవిభాగమును పాటించక తరువాతిలాక్షణికులు వేరు విధములయిన విభాగములను కల్పించిరి. అందు 'అలంకారసర్వస్వ' కారునిచే జేయఁబడినవిభాగము పెక్కురాలంకారికులచే నంగీకరింపఁబడినది. అలంకారసర్వస్వకారుఁ డలంకారములను ౧౦ తెగలుగా విభాగించెను : ౧. సాదృశ్యగర్భములు, ౨. విరోధగర్భములు, ౩. శృంఖలాబంధములు, ౪. తర్కన్యాయమాలములు, ౫. వాక్య (కావ్య)న్యాయమాలములు, ౬. లోకన్యాయమాలములు, ౭. గూఢార్థప్రతీతిమాలములు, ౮. రసవదాదికములు, ౯. పృథగలంకారములు, ౧౦. సంకరములు. వీనియన్నింటికిని మరలఁ బెక్కు లుపశాఖలఁ జెప్పి యీ గ్రంథకర్త ౭౫ అలంకారములను ఈ ౧౦ తెగలలోఁ జేర్చెను. ఆ వివర మీప్రక్కపుటలలో నీయఁబడినది. ఏకావళీకారుడైన విద్యాధరుడును, ప్రతాపరుద్రీయకారుడైన విద్యానాథుడును¹, రసగంగాధరకారుడైన జగన్నాథుడును స్వల్పభేదములతో నీ యలంకారకక్షావిభాగమునే ఒప్పుకొనియున్నారు. కావున నేనును ఈ వ్యాసాంతమున అలంకారములను విడివిడిగా వర్ణించుచో మొదటి ౭౫ అర్థాలంకారములవఱకును అలంకారసర్వస్వకారుని కక్షావిభాగము

ననుసరించియే వర్ణించినాఁడను. కువలయానందములో సధికముగా నున్నవానిని దరువాత కక్షావిభాగము లేకుండ వర్ణించినాఁడను.

గ్రంథసంగ్రహము:

అలంకారశాస్త్రము సంస్కృతమునందు నెక్కువగ నభివృద్ధి నొందినది. ఆభావయందు వందలకొలది సాహిత్యశాస్త్రగ్రంథములు కలవు. ఆంధ్రమున రెండుమూఁడు చిన్నగ్రంథములుమాత్ర మున్నవి. కావున సాహిత్యమీమాంసకు సంస్కృతగ్రంథములే గతి. ప్రతి సాహిత్యగ్రంథమునందును చివర అలంకారముల లక్షణోదాహరణము లీయఁబడును. అందును ముట్టుకృతమైన కావ్యప్రకాశము, విద్యాధర రచితమైన ఏకావళీయు, విద్యానాథనిర్మితమైన ప్రతాపరుద్రీయమును, పండితఠాయప్రణీతమైన రసగంగాధరమును విశేష ప్రామాణికగ్రంథములుగ నెంచఁబడును. 'అలంకారికులు' అన్నవ్యాసమునందు సంస్కృతమున సాహిత్యగ్రంథములు వ్రాసిన ముఖ్యగ్రంథకర్తలచరిత్రలును, వారిగ్రంథవివరమును వ్రాయఁబడును. కావున నిచ్చట వ్రాయుటలేదు.

సాహిత్యశాస్త్రమందలి యితరవిషయముల నెత్తుకొనక కేవల మలంకారముల మీమాంసకొఱకే పుట్టిన గ్రంథములలో రాజానక రుద్రయ్యకృత మైన 'అలంకారసర్వస్వము' మిగుల ప్రామాణికముగ నెంచఁబడును. ఈగ్రంథము ౧౦ - వ శతాబ్దినాఁటి దైయుండనోపు. ఇందు నూత్రములు వృత్తియుఁ గలవు. నూత్రములుమాత్రము రుద్రయ్యకుఁడు వ్రాసె ననియు, ఆతనిశిష్యుడైన మంఖకునిచే వృత్తి వ్రాయఁబడె ననియుఁ గొందఁ డందురు. రెండును రుద్రయ్యకుడే వ్రాసె నని మఱికొందఁడయభిప్రాయము. ఈగ్రంథమును జయరథుఁ డనువాని టీకతో బొంబయ్యలో కావ్యమాలవారును, సముద్ర బంధుఁ డనువానిటికతో అనంతశయనగ్రంథమాలవారును అచ్చొత్తించిరి.

అప్పయ్యదీక్షితరచిత మైన 'కువలయానందము' కూడ కేవల మలంకారములకై పుట్టినది. దక్షిణదేశమునందు దీని కధిక ప్రచారము కలదు. ఇది జయదేవుని చంద్రలోకముపై వ్రాయఁబడినటిక. విద్యార్థులు దీనినే యెక్కువ పాఠముచేయుదురు.

విశ్వేశ్వరపండితరచిత మైన 'అలంకారశాస్త్రభి' మనునది గూడ కేవల మలంకారములనుగుఱించియే చర్చించును.

1. ప్రతాపరుద్రీయకారుఁ డీక్రిందివిభాగ మొకటి చెప్పినాఁడు:-

౧. ప్రతీయమానవస్తువు లగు నలంకారములు : సమాసోక్తి, పల్లయోక్తి, ఆశ్లేష, వ్యాజస్తుతి, ఉపమేయోపమా, అనన్వయ, అతిశయోక్తి, పరికర, అప్రస్తుతప్రశంసా, అనుక్త, నిమిత్త, విశేషోక్తులు. ౨. ప్రతీయమానాపమ్యము లగునలంకారములు : రూపక, పరిణామ, సందేహ, భ్రాంతిమత్, ఉల్లేఖ, అపహ్నవ, ఉత్ప్రేక్షా స్పరణ, తుల్యయోగిత, దీపక, ప్రతివస్తూపమా, దృష్టాంత, సహోక్తి, వ్యతిరేక, నిదర్శనా, శ్లేషలు. ౩. ప్రతీయమాన రసభావాద్యలంకారములు : రసవత్, ప్రేయస్, ఊర్జస్వి, సమాహిత, భావోదయ, భావసంధి, భావశబలతలు. ౪. అస్ఫుటప్రతీయమానములు : ఉపమాదు లయిన మిగిలిన యలంకారము లన్నియు నిందులోనివి.

తెలుగులో మొదట సాహిత్యకాస్త్రమును వ్రాసినవాడు విన్నకోట పెద్దన. ఈతడు ౧౪ - వ శతాబ్దివాడు. ఈతనిచే రచింపబడిన గ్రంథము 'కావ్యాలంకారచూడామణి'. ఇది దంశి కృత మైన 'కావ్యదర్శము'నకుఁ దెలుగునేతవలెఁ గానవచ్చుచున్నది. ఇందలి ౫ - వ, ౬ - వ ఉల్లాసములలో అర్థాలంకారములును, శబ్దాలంకారములును చెప్పబడియున్నవి. ఈపుస్తకమును గుఱించి యధికము తెలిసికొనఁగోరువారు 'కావ్యాలంకారచూడామణి' శబ్దముక్తిందఁ జూడనగును. తెలుగునందలి రెండవసాహిత్య గ్రంథము 'నరసభూపాలీయము.' ఇది ౧౬ - వ శతాబ్దివాడైన బట్టుమూర్తిచే రచితము. ఇది ప్రతాపరుద్రీయమును అనుసరించియు, ఏకావళి ననుసరించియు వ్రాయబడినట్లు కానవచ్చుచున్నది. ఇందు ౪ - వ ఆశ్వాసాంతమున శబ్దాలంకారములును, ౫ - వ ఆశ్వాసమునందు అర్థాలంకారములును వివరింపబడినవి. ౧౮-వ శతాబ్దివాడగు అడిదము సూరకవి 'ఆంధ్రచంద్రాలోకము' అను గ్రంథమును రచించెను. సంస్కృతమునందు జయదేవునిచే రచింపబడిన 'చంద్రాలోక' మనుగ్రంథములోని ౫ - వ మయ్యాఖ్యమును మాత్ర మిందు తెనిగించియున్నాడు. ఇందు ౧౦౦ అర్థాలంకారముల లక్షణములును, ఉదాహరణములును కలవు. 'కువలయానంద ప్రకాశిక' యను గ్రంథ మొకటి కటికనేని రామకవిచే రచింపబడినది కలదు. ఈతడు పద్మనాయకకులజుడు. కాలము తెలియదు. ఇది కువలయానందమునకు భాషాంతరము. ఇందు కారికోదాహరణములు పద్యరూపముగను, కారికావృత్తి వచనరూపముగను గలవు. మూఁడాశ్వాసములగ్రంథము. ఇంకను అచ్చుపడలేదు. దీనిప్రతి యొకటి చెన్న పట్టణమున ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకభాండాగారమునందుఁ గలను. మనకుఁ దెలిసినంతవఱకు తెలుగులో నలంకారములనుగుఱించి యున్న పూర్వగ్రంథము లీనాల్గుమాత్రమే.

ఇటీవల శ్రీ వీరేశలింగముగారు 'అలంకారసంగ్రహము' అన్న గ్రంథము వ్రాసిరి. ఇది చంద్రాలోకమునకు నాంధ్రముగఁ గానవచ్చుచున్నది. టి. ఇ. శ్రీనివాసాచారియార్ అనువారు 'సాహిత్య చింతామణి' అను నామాంతరము గల 'అలంకారకాస్త్రసంగ్రహము' అను గ్రంథమును రచించిరి. పెక్కు లక్ష్యలక్షణ గ్రంథములను శోధించి యలంకారలక్షణములును, ఉదాహరణములును ఇందుఁ జేప్పబడినవి. చక్కని యుపోద్ఘాతమును కలదు. శ్రీయుత అక్కిరాజు ఉమాకాంతముగారు చంద్రాలోకమున కాంధ్రంబున గద్యమున నర్థము వ్రాసి అడిదము సూరన యాంధ్రచంద్రాలోకమునకు ననుబంధముగఁ బ్రకటించియున్నారు. రామలింగారెడ్డిగారి కవిత్వ తత్త్వవిచారమును, కురుగంటి సీతారామయ్యగారి యలంకారతత్త్వ విచారమును ఈసందర్భమునఁ జేర్చొనఁదగినవి.

ఇంక వేఱువేఱు అలంకారములలక్షణములును, ఉదాహరణములును ఈయబడును. మొదట శబ్దాలంకారములు ౫ ను, తరువాత నర్థాలంకారములు ౧౧౮ యు పరింపబడినవి. శబ్దాలంకారముల

క్రమము అలంకారసర్వస్వకారుని ననుసరించి యియబడినది. అర్థాలంకారములు కువలయానందమునందుఁ జూపబడిన వన్నియు నీయఁబడినవి. ౧ మొదలు ౭౫ వఱకును గ్రమముమాత్రము అలంకారసర్వస్వమునందలిది గ్రహింపబడినది. ౭౬-వ అలంకారమునొద్దనుండి పిలగునంతవఱకుఁ కువలయానందమందలిక్రమ మంగీకరింపబడినది. లక్షణములు చాలవఱకు రసగంగాధర, కావ్యప్రకాశ, ప్రతాపరుద్రీయములనుండి గ్రహింపబడినవి. ఉదాహరణము లేయేగ్రంథముననుండి తీసికొనినది కుండలీకరణమునందుఁ జూపితిమి. చివర నీయలంకారముల కన్నింటికిని అకారాదినూచి యొకటి యియబడినది.

అలంకారలక్షణములనుగుఱించి యొకవిశేషము జ్ఞాపక ముంచుకొనవలెను. ప్రతియలంకారమందును సౌందర్య ముండవలయును. సౌందర్య మనఁగా చమత్కృత్యాధాయకత్వము; చమత్కృతిని గలుగఁజేయుసామర్థ్యము. చమత్కృతి యనఁగా నానందవిశేషము. సహృదయహృదయ ప్రమాణకము [౪. ౧౦]. దీనినే అప్పయదీక్షితులవారు 'హృద్యత' యనిరి. ఇది సర్వాలంకారములకును సామాన్యముగనుకఁ బ్రతియలంకారముయొక్క లక్షణమందును చెప్పబడెను. అయినను బ్రతియలంకారలక్షణమునందును 'సౌందర్యము' అనునది యున్న టైంచుకొనవలెను. ఈ 'సౌందర్యము' అనుదానిని ఉపమాదికముల లక్షణములలోఁ జేర్చనియెడల నీక్రిందియుదాహరణములను గూడ నాయా యలంకారము లనియె చెప్పవలసియుండును.

'కంచరగాడిద గాడినఫంటిది' అనుదానిని 'ఉపమ' యనియు, 'పశువాహనము' అనుదానిని 'రూపక' మనియు, 'స్థాణువా పురుషుఁడా' అనుదానిని 'సందేహ' మనియు, 'ఇది వెండి' యని ముత్యపుజిప్పను జూచి భ్రమపడి చెప్పినదానిని 'భ్రాంతిమంత' మనియు, 'బలిసినదేవదత్తుఁడు పగలు భోజనము చేయఁడు' అనునది 'పర్యాయోక్త' మనియు, 'వీడు ఆదేవదత్తుఁడు' అనునది 'స్తరణ' మనియు, 'వారువారు వారివారి యిండ్లకుఁ బోయిరి' యనునది 'యథాసంఖ్య' మనియు, 'కొడుకుతోఁ గలసి తండ్రి వచ్చెను' అనునది 'సహోక్తి' యనియు, 'వాడు లేకుండ వీడు వెళ్లెను' అనునది 'విరోధోక్తి' యనియు భ్రమ కలుగవచ్చును. కాని ఈవాక్యములను అలంకారము లని ఎవ్వఁడును అనఁడు. ఎందువలన? వీనిలోఁ జమత్కారము లేదు గనుక.

శబ్దాలంకారములు ౫.

సాధారణముగ శబ్దాలంకారము లైదు. పునరుక్తవదాభాసము, ఛేదానుప్రాసము, వృత్తినుప్రాసము, లాటానుప్రాసము, యమకము. ముప్పట్టుడు 'వక్రోక్తి', 'శ్లేష' లను గూడ శబ్దాలంకారములలోఁ జేర్చెను. కాని యలంకారసర్వస్వకారునిమతము ననుసరించి మేమి రెం డలంకారములను అర్థాలంకారములందుఁ జేర్తుము.

౧. పునరుక్తవదాభాసాలంకారము :— లక్ష : సమానార్థము గల వేఱువేఱుశబ్దములు వేఱువేఱు అర్థములందుఁ జేప్పబడినను,

వినఁగానే యవి సమానార్థమందుఁ జెప్పఁబడెనా యేమి యన్న ఆభాస గలుగునెడల 'పునరుక్తవదాభాస' మన్న యలంకార మగును.

ఉదా : కాకతీశ్వరుఁడు రాజులకు నింద్రుఁడు, జిష్ణువు, శ్రీపతి, పురుషోత్తముఁడు - (ప్రతాప).

ఇందు 'ఇంద్ర', 'జిష్ణు', పదములును, 'శ్రీపతి', 'పురుషోత్తమ' పదములును సమానార్థకములుగఁ జూడఁగానె తోచును. కాని జిష్ణు వనఁగా జయశీలుఁ డనియు, పురుషోత్తముఁ డనఁగా పురుషులలో శ్రేష్ఠుఁ డనియు నన్వయము చేసికొనునప్పు డర్థము స్ఫురించి నందున ఆభాస పోవును.

ఈ యలంకార మర్థపానరుక్త్యము నాశ్రయించి యుండును. కావున నిది యర్థాలంకార మని అలంకారసర్వస్వకారునిమతము. అయినను అతఁడు దీనిని శబ్దాలంకారములకు మొదట నిచ్చినాఁడు. ఇది శబ్దాలంకారము, ఉభయాలంకారముకూడ నగు నని కావ్యప్రకాశకారునిమతము.

అనుప్రాసము :— లక్ష : హల్లులసామ్యమును 'అనుప్రాస' మందురు, అనఁగా నచ్చులు వేఱుగ నున్నను, వచ్చినహల్లే మరల వచ్చు నట్లు చెప్పినచో అనుప్రాస మగును. ఇయ్యది రెండువిధములు. ఛేకానుప్రాసము, వృత్త్యనుప్రాసము.

౧. ఛేకానుప్రాసాలంకారము :— లక్ష : పెక్కు హల్లుల యొక్క సామ్యము 'ఛేకానుప్రాసము', అనఁగా రెండుగాని అధిక ముగాని హల్లులు రెండుసారులుమాత్ర ముచ్చరింపఁబడినయెడల నీ యలంకార మగును. ఇది కావ్యప్రకాశకారుఁడైన మమ్మటుని మతము.

ఉదా : అమన్దానన్దము.

ఈయుదాహరణమునందు 'మన్దా', 'నన్ద' లలో 'న్ద్' అను రెండుహల్లులును రెండుసారు లుచ్చరింపఁబడినవి. కావున ఛేకానుప్రాసము. ఛేకు లనఁగా విదగ్ధులు, నేర్పరులు. వారి కిష్టమైనది గాన దీని కీ పేరు వచ్చెనట.

అలంకారసర్వస్వకారునిమతమున రెండు వ్యంజన సముదాయములు (హల్లులగుంపులు) పెక్కుసారులు పరస్పరసాదృశ్యమును పొందినయెడల ఛేకానుప్రాస మగును.

ఉదా : (౧). అమన్దానన్దకన్దశిత హృదయారవిన్దుఁడు.

ఇందు 'న్ద్' అను హల్లులసముదాయము నాల్గుసారులు వచ్చినది.

1. మాధుర్యము, ఓజస్సు, ప్రసాదము అనునవి మూడును కావ్యగుణములు. వీనిలోఁ గొన్నింటికిఁ గొన్నియక్షరము లనుకూలము లని యలంకారికుల యభిప్రాయము. వీయే యక్షరము లేయే వృత్తికి వ్యంజకములొ తెలిసికొనుటకు కావ్యప్రకాశము ౮-వ ఉల్లాసము, ౨౫-౩౬ శ్లోకములు చూడవగును.

ఉదా : (౨).

క. మెచ్చిన మచ్చిక గలిగిన

నిచ్చిన నీవచ్చు గాక యిచ్చ నొరులకుం

జిచ్చు గడిగొనఁగ వచ్చునె

చిచ్చుఁచూ పచ్చుపడిన శివునకుఁ దక్కిన్. (భాగ., ౮. ౨౪౭)

ఇందు 'చ్చ' అను ద్విత్వాక్షరము పెక్కుసారు లుచ్చరింపఁ బడినది.

వీ రిద్దఱకును గలభేదమునుజూడ, సామ్యము (మరల నుచ్చరించుట) సకృత్ (ఒక్కసారి) యని మమ్మటుఁడు, అసకృత్ (పెక్కుసారులు) అని రుయ్యకుఁడును చెప్పుచున్నట్లు గానవచ్చుచున్నది. కొన్నిహల్లులను కలిపి రెండుసారు లుచ్చరించిన ఛేక మని యొకఁడు, రెంటికంటె పెక్కుడుసారు లుచ్చరించిన ఛేక మని మఱి యొకఁడు. ఇంతియ భేదము. 'అమన్దానన్ద' మనఁగానే ఛేకానుప్రాస మయ్యె నని కావ్యప్రకాశకారుఁడు; కాదు 'అమన్దానన్ద కన్దశిత' అనినఁగాని ఛేకము కాలే దని సర్వస్వకారుఁడు. ఉద్భట విద్యాధరులును సర్వస్వకారునితో నేకీభవించిరి.

౩. వృత్త్యనుప్రాసాలంకారము :— లక్ష : ఒక్కహల్లు గాని పెక్కుహల్లులు గాని అసకృత్ సామ్యము గల వయ్యోనేని, అనఁగా రెండుసారులకంటె పెక్కుడు పర్యాయము లుచ్చరింపఁబడునేని 'వృత్త్యనుప్రాస' మగును. ఇది మమ్మటుమతము.

ఉదా : (౧). కమలాలోలుఁడు.

ఇందు లకారము మూడుపర్యాయము లుచ్చరింపఁబడినది.

ఉదా : (౨).

క. అడిగెద నని కడు వడిఁ జను

నడిగినఁ దను మగుడ నుడువఁ డని నడ యుడుగున్

వెడవెడ సిడిముడి తడఁబడ

నడు గిడు నడు గిడు జడిమ నడు గిడునెఱలన్.

(భాగ., ౮. ౧౦౩)

ఇందు 'డ' కార మెన్నిసారులొ చెప్పఁబడినది.

'వృత్తి' యనఁగా నియమితవర్ణములయం దుండునట్టిదియు, రసవిషయక మైనట్టిదియు నగువ్యాపారము. అట్టి వర్ణరచనకు సంబంధించినది గనుక దీనికి వృత్త్యనుప్రాస మన్న పేరు వచ్చెను.

మాధుర్య¹ వ్యంజకము లైనవర్ణములు గల వృత్త్యనుప్రాసమును 'ఉపనాగరిక' యనియెదరు. వామనమతమున దీనికి 'వైదర్భీరీతి' యని పేరు.

ఓజఃప్రకాశకము లైన వర్ణములుగల వృత్త్యనుప్రాసమునకు 'పరుష' యని పేరు. దీనినే 'గాడీరీతి' యందురు.

ఇతరవర్ణములుగల వృత్త్యనుప్రాసము 'కోమల' యనఁబడును. వామనుఁడు దీనినే 'పాంచాలీరీతి' యనెను. దీనినే కొందఱు 'గ్రామ్య' యందురు.

అలంకారసర్వస్వకారునిమతమున, ఒక్కయక్షరము రెంటికంటె నిధిపర్యాయములు, పెక్కయక్షరములు రెండుపర్యాయములును ఉచ్చరింపఁబడినయెడల వృత్త్యనుప్రాసము, అనఁగా ఏకాక్షరమును గుఱించి అసక్యత్ సామ్యమును, అనేకాక్షరములనుగుఱించి సక్యత్ సామ్యమును ఉండవలెను.

వామనమతమున, సకృద్వర్ణావృత్తి ఛేదము, అసకృద్వర్ణావృత్తి వృత్త్యనుప్రాసము. 1

అనుప్రాసముయొక్క యన్యభేదములు :— పైని ఈయఁబడిన యనుప్రాసభేదము లలంకారసర్వస్వ కావ్యప్రకాశముల ననుసరించి యాయఁబడినవి. సాహిత్య దర్పణకారుని మతంబున నీ యలంకారము ఛేక, వృత్తి, శ్రుతి, అంత్య, లాటభేదంబులచే నైదువిధములు; సరస్వతీకంఠాభరణకారునిమతంబున శ్రుతి, వృత్తి, వర్ణ, పద, నామ, లాటభేదంబులచే నాఱువిధములు. ఈభేదంబులకును పెక్కు ఉపభేదంబులు భోజుఁడు చెప్పియున్నాఁడు (చూడుఁడు, సర. కం, ౨-వ పరి).

తెనుఁగునందు ఛందోవిషయముగ నెంచఁబడు ప్రాస అను ప్రాసాంతర్గతమే. ప్రాస నాల్గుచరణంబులందును ఉండును కావున నది వృత్త్యనుప్రాసమే కాని రెంటికిని గొంచెము భేదము కలదు. వృత్త్యనుప్రాసమునందు వర్ణములయావృత్తి కొలఁదియంతరముననే వచ్చును. ప్రాసమునందుఁ జరణచరణాంతరమున వచ్చును. శార్దూలాది దీర్ఘవృత్తములలో ౧౯, ౨౦ అక్షరములకుఁ దరువాత వచ్చును.

మన కవులచే విశేషముగ గౌరవింపఁబడు నంత్యనియమము అనుప్రాసమే. దానిని పదాంతానుప్రాస మనవచ్చును. బమ్మెర పోతరాజకృతమగు ఆంధ్రభాగవతమందీ శబ్దాలంకారము విశేషముగఁ గానవచ్చును.

ఉదా :

క. అనుదినసంతోషణములు

జనిత శ్రమతాపదుఃఖసంశోషణముల్

తనయుల సంభాషణములు

జనకులకుం గర్ణయుగశసద్భాషణముల్. (భాగ., ౭. ౧౪౦)

౪. లాటానుప్రాసాలంకారము :— లక్ష : ఒక్క యర్థము గల పదములను తాత్పర్యభేదము కలుగునట్లు మరల మరలఁ జెప్పినచో 'లాటానుప్రాస' మగును.

ఉదా :

'కమలాక్షు నర్చించుకరములు కరములు

శ్రీనాథు వర్ణించు జిహ్వ జిహ్వ' (భాగ, ౭. ౧౬౯).

ఇచ్చట మొదటి 'కరము'నకు జాతివాచక మైన చేయి యని అర్థము. రెండవ 'కరము'నకు యోగ్యమైన చేయి యని యర్థము. ఇదియే తాత్పర్యభేదము. ఇట్లే రెండుజిహ్వలనుగుఱించి యెఱుఁగునది.

ఛేకవృత్త్యనుప్రాసములు వర్ణానుప్రాసము లనియు, నిది పదానుప్రాసము లేక శబ్దానుప్రాస మనియుఁ జెప్పెదరు.

అనన్యయాలంకారమునందును ఉపమేయము రెండుసారులు వచ్చును. రాముఁడు రాముఁడే. దీనికిని లాటానుప్రాసమునకును భేదమేమి? అనన్యయమునం దొకపదమే మరలఁ జెప్పట యుద్దేశము కాదు. ఆ పదముచే నూచింపఁబడిన పదార్థముతోఁ బోల్చఁదగిన పదార్థము మఱియొకటి లేదని చెప్పట కాపదమే మరలఁ జెప్పఁబడును. అచ్చట సమానార్థకపద ముంచినను అంత చింత లేదు. 'రాముఁడు రాముఁడే' అనుటకు బదులు 'రాముఁడు దాశరథియే' యన్నను అలంకారమునకు భంగము రాదు. కాని లాటానుప్రాసములో సమానార్థకపదము చెప్పటయే యుద్దేశము గాక సమానోచ్చారణపదమును జెప్పటయు నుద్దేశమే.

ఈయలంకారమును ముప్పాదులు ౧. పదముల పునరావృత్తి కలది, ౨. నామముల పునరావృత్తి కలది యని రెండుగ చేసి, ౧ లో (అ) ఏకపదపునరావృత్తి కలది, (ఆ) అనేకపదపునరావృత్తి కలది అనియు, ౨ లో (అ) ఏకసమాసములోనివి, (ఆ) భిన్న సమాసములోనివి, (ఇ) ఒకటి సమాసములోనిది, మఱియొకటి సమాసములో లేనిది అని యైదువిభాగములు కల్పించిరి.

ఈ యలంకారమునందు శబ్దార్థములు రెండును ముఖ్యములు. కావున నిది ఉభయాలంకార మని కొందఱుమతము.

౫. యమకాలంకారము :— లక్ష : ౧. స్వరవ్యంజన (అచ్చుల హల్లుల) సముదాయపానరుక్త్యము 'యమకము'— (అ. స).

లక్ష : ౨. అసమానార్థకము లయిన సమానవర్ణముల యేకక్రమముగ నావృత్తి 'యమకము.'— (కా. ప్ర).

ఉదా : ఆ సైనికనికాయంబు కాయంబు మఱచి పోరుచున్నది.

ఇందు 'కాయంబు' అనువర్ణంబులు స్వరవ్యంజనసహితంబుగ ఏకక్రమముగ రెండుసారు లుచ్చరింపఁబడినవి. మొదటి 'కాయంబు' 'నికాయంబు'లోని యొకభాగము. దానికి స్వతంత్రముగ నర్థంబు లేదు.

ఛేకవృత్త్యనుప్రాసములందు హల్లులసామ్య ముండినఁ జాలును, అచ్చులసామ్య మానుషంగికము. ఉండిన నుండవచ్చును, లేకున్నను చింత లేదు. ఇచ్చట నచ్చుల హల్లుల రెంటిసామ్యము నావశ్యకము.

లాటాను ప్రాసమందు ఏకపదము లేకార్థమునందే (భిన్న తాత్పర్యముతో) రావలెను. యమకమునందు, ఏకపదములే వచ్చిన యెడల భిన్నార్థములందు రావలెను. అర్థములేని అక్షరములు (ఒక పదముయొక్క భాగముగ) రావచ్చును. ఇది ముప్పుటమతము. రుక్మకమతమున, నిందు నేకార్థముగల పదములు, భిన్నార్థకపదములు, కొన్ని అర్థము కలవి, కొన్ని అర్థము లేనివి రావచ్చును.¹ ఏవి వచ్చినను ఇందు లాటాను ప్రాసమువలె తాత్పర్యభేద ముకలలేదు.

దీనిని పూర్వలాక్షణికు లనేకవిధముల విభజించియున్నారు. ఇది ముఖ్యముగఁ బద్యములకు సంబంధించిన అలంకారము. పద్యమునకు నాలుగుపాదము లుండును. ప్రథమపాదము ౧ ద్వితీయపాదము తోడను, ౨ తృతీయపాదముతోడను, ౩ చతుర్థపాదముతోడను, ౪ ద్వితీయపాదము తృతీయపాదముతోడను, ౫ చతుర్థపాదముతోడను, ౬ తృతీయపాదము చతుర్థపాదముతోడను, ౭ ప్రథమపాదము మిగిలిన మూడుపాదములతోడను, ౮ ప్రథమ ద్వితీయ పాదములును, తృతీయ చతుర్థపాదములును, ౯ ప్రథమ చతుర్థపాదములును, ద్వితీయ తృతీయ పాదములును ఒక్కవిధముగా (ఏకవర్ణాత్మకముగ) నున్న యెడల వేటువేటు యమకము లగును. ౧౦. అట్లే మొదటి రెండు చరణములును చివర రెండుచరణములుగ శ్లోకార్థము మరలఁ జెప్పఁ బడుటయు, ౧౧ శ్లోక మంతయు భిన్నార్థమందు మరలఁ జెప్పఁ బడుటయు యమకభేదంబులే. వీనికిఁ గ్రమంబుగ ౧ ముఖ, ౨ సం దంశ, ౩ ఆవృత్తి, ౪ గర్భ, ౫ సందవృత్త, ౬ పుచ్చ, ౭ పంక్తి, ౮ యుగ్మక, ౯ పరివృత్తి, ౧౦ సముద్ర, ౧౧ మహాయమకము లని పేళ్లు గలవు.

వీని యన్నింటికి నుదాహరణంబు లిచ్చుట యనావశ్యకము. డిక్ ప్రదర్శనంబుగ నొకటి రెండింటిని జూపెదను.

ఉదా :

క. ఔరా ! యోబనృపాలకు

మారా మనుమదనసమరమాధుర్యుడవై

ధీరా నృసింహ కూడితి

మారామను మదనసమరమాధుర్యుడవై. (న. భూ., ౪-౨౧).

ఇందు ద్వితీయపాదము చతుర్థపాదముతో సమానము. కావున నిది సందవృత్తయమకము.

తే. మతి వినాయకభరిత సమృద్ధుఁ డనంగ

మతి వినాయకభరిత సమృద్ధుఁ డనంగ

మతి వినాయకభరిత సమృద్ధుఁ డనంగ

మతి వినాయకభరిత సమృద్ధుఁ డనంగ.

(అప్పక., ౪).

ఇది 'పంక్తియమకము'. 'సీ. రాజనందన రాజ రాజాత్మ జాలు సాటి తలఁస నన్నయవేమగరణిపతికి' అని నాల్గుచరణములును ఒకతేరీతిగాఁ జెప్పుచు మనవారు చదువుపద్య మిట్టిదే.

ఒక్కొక్కపాదమును రెండుగ విభజించి, యిట్లు వచ్చిన ౮ పాదార్థములకును బైని పాదములకుఁ జెప్పినట్లు పరస్పరయమక సామ్యమును జెప్పినయెడల నెన్నియో భేదంబు లుత్పన్న మగును. అట్లే యొక్కొక్కపాదమును ౩, ౪, ౫ భాగములుగ విభజించినచో యమక భేదంబులు వేనవేలుగ వచ్చును.

(౧) సీ. తన భవ్యధామంబు తన భవ్యధామంబు
కరణి మిశ్రోన్నేమకరము గాఁగ (వసు., ౧-౨౮)

(౨) సీ. ఏరాజు భూరితేజోరుణాలోకంబు
లోకంబుతమము నిరాకరించి (వసు., ౧-౩౦)

(౩) బాల బాలరసాల మిది పిక
పాలిపాలిటియమరసాలము
గేలి గేలిశి గుచ్చు గడు రా
గిల్లు గిల్లుము తత్ ప్రవాళము (నసు., ౩-౧౪౯)

ఇందు 'లము', 'ళము' అను సంత్యయమకముకూడఁ గలదు.

(౪) ఉ. లింగనిషిద్ధుఁ గల్వలచె
లింగని మేచకకంధరుం ద్రుశూ
లింగని సంగతాళి లవ
లింగని కర్దమమాపితక మృణా
లింగని కృష్ణచేలని హ
లింగని నీలకచక విధాతృనా
లింగని రామలింగకవి
లింగని కీర్తి హసించు డిక్కులన్. (చాటువు)

ముక్తపదగ్రస్త మనునది యమకములో నొకభేదము. దానిని తటమగ శాంధ్రకవులు తమ గ్రంథములలో నాశ్వాసాంతగద్యము లందు వాడెదరు.

ఉదా :

మ. దృఢబాహుబలభీమ భీమసమర ప్రేంబజ్జయ శ్రీపరి
బ్రథిమాధాకితభూమ భూమహితతూర్యధ్వానదత్తేశ ధా
క్క ధమత్కరవినామ నామకథన క్లామ్యన్తహాధిలి కా
గధరాడాద్యరిధామ ధామగరిమ గ్రస్తగ్రహాధీశ్వరా.

—(వసు., ౬-౧౦౧)

ఈక్రిందిపద్యమునందు, పాదాది నముక్తపదగ్రస్తయమక మును, నాలుగుపాదములకును 'రసా' యను రెండక్షరముల యంత్య యమకమును కలదు :—

1. అత్ర క్వచిత్ భిన్నార్థకత్వం క్వచి దభిన్నార్థకత్వం క్వచిదేకస్యానర్థకత్వ మపరస్య సార్థకత్వ మితి సంక్షేపతః ప్రకార త్రయమ్—(అ. స).

సుగంధివృత్తము—

సారసాహితీ సదభ్యుచారి భూరి ధీరసా
ధీరసాహసోరుదోరతిస్ఫురన్తహారసా
హారసానుమత్తటిసురాపగా నుధారసా
ధారసాధుక్తిహంసధారి నూరిసారసా. (వసు., ౬-౧౦౩)

ఇట్లు యమక ప్రకారము లనేకములు గలవు. సంస్కృతంబున
వీనికి వేఱువేఱునామంబులుకూడఁ గలవు. మన యాంధ్రంబున ప్రాస
కున్నట్లు, ఉత్తరహిందూదేశముందలి హిందీ, మరాఠీ, బంగాలీ మొద
లయినభాషలలోనికావ్యముల కంత్యయమక మత్యంతావశ్యకము.
పద్యమందలి మొదటి రెండుచరణములకును, చివర రెండుచరణముల
కును అంతమున ఒకటేయక్షర ముండును. పెక్కు అక్షరములు
కూడ సమానముగ నుండవచ్చును. కాని ఒక్కటైనను సమానముగ
నుండితీరవలెను. దీనినే యింగ్లీషులో రైమ్ (Rhyme) అందురు.

‘ప్రాయశో యమకే చిత్రే రసపుష్టి ర్న దృశ్యతే’ (సాధా
రణముగ యమకమందును, చిత్రకావ్యమునందును రసపుష్టి కాన్పిం
పదు) అని ఏకావలీకారుడైన విద్యాధరుడు స్పష్టముగఁ జెప్పి
యున్నాఁడు.

చిత్రాలంకారములు :— ‘చిత్ర’ములు శబ్దాలంకారాంతర్గ
తము లైనను, పూర్వలాక్షణికులు చిత్రమును ఒక కావ్యభేదముగ
నెంచినందున ఈవిషయము ‘చిత్రకావ్యము’ అను శీర్షికక్రింద
సవిస్తరముగ వివరింపఁబడును.

అర్థాలంకారములు ౧౧౮.

కువలయూనందమునందు ౧౧౮ అలంకారము లీయఁబడినవి. రస
గంగాధరములోనివి యగు ‘ఉదాహరణము’, ‘అసమము’, ‘తిర
స్కారము’ అను నలంకారములు వీనిలోఁ గలుపఁగా ౧౧౮ సంఖ్య
యేర్పడినది. వానివివరము:—

౧. ఉపమాంకారము:— లక్ష : ఒకపదార్థమును మఱియొక
పదార్థముతోఁ బోల్చి చెప్పట ‘ఉపమ’.

ఉదా : ఆబాలునిముఖము చంద్రునివలె నందముగ నున్నది.

ఏపదార్థము వర్ణనావిషయమో, అనఁగా దేనిని మనము వర్ణించు
చున్నామో దానికి ఉపమేయము (లేక వర్ణ్యము, ప్రస్తుతము, ప్రకృ
తము, విషయము) అని పేరు. భేదితో నుపమేయమును పోల్చుచు
న్నామో దానికి ఉపమానము (అవర్ణ్యము, అప్రస్తుతము, అప్రకృ
తము, విషయ) అని పేరు. రెంటియందును గల యేగుణమునుబట్టి ఉప
మేయోపమానములను పోల్చుచున్నామో ఆగుణమునకు ‘సమాన
ధర్మము’ (సామీక) అని పేరు. ఏకబిమువలన ఈ సమానధర్మమును
నూచించుచున్నామో యది ‘ఉపమావాచక’ శబ్దము. వైయదాహర
ణమునందు ‘ముఖము’ ఉపమేయము, ‘చంద్రుడు’ ఉపమానము,
‘అందము’ సమానధర్మము, ‘వలె’ అనుపదము ఉపమావాచకము.

ఉపమా ప్రయోజనములు : (౧) స్తుతి, (౨) నింద, (౩)
తత్త్వబోధ. ఇందుకుఁ గ్రముముగ నుదాహరణములు : (౧) ప్రేమ
తోఁగూడినభార్య అమృతమువంటిది. (౨) సంపద మద్యమువంటిది.
(౩) ఆకాశమునందు బండివలెఁ గానఁబడుచున్న చుక్కలవరుసయే
రోహిణీనక్షత్రము.

ఉపమాలంకారలక్షణము లనేకలాక్షణికు లనేకవిధములఁ జెప్పి
యున్నారు. కొన్ని యిందు నుదాహరించుచున్నాను :—

భామహుఁడు :— దేశకాల క్రియదులచే వేతైన ఉపమాన
ముతో నుపమేయమునకు గుణలేకముచేతనైనను సామ్యము చెప్పఁ
బడినయెడల నుపమ యగును.

ఉద్భటుఁడు :— కాలాదికములచే భిన్నములగు ఉపమానో
పమేయము లను రెండుశబ్దములకుఁ గల మనోహరమైన సాధర్మ్య
ముపమ.

దండి :— ఎంతమాత్రమైనను సాధర్మ్యము కానఁబడిన నది
యుపమ.

వామనుఁడు :— గుణలేకమువలనను ఉపమానముతో నుపమే
యమునకు సామ్యము చెప్పట ఉపమ.

మమ్మటుఁడు :— భేదముగల పదార్థములకు సాధర్మ్యము చెప్పఁ
బడినయెడల నుపమ.

రుయ్యకుఁడు :— ఉపమానోపమేయములసాధర్మ్యమునందు
భేదా భేదములు సమానముగ నున్న నుపమ.

జగన్నాథుఁడు :— వాక్యార్థమునకు నుపస్కారకమును నుండ
రమును అయినసాదృశ్యము ఉపమ.

విద్యానాథుఁడు :— వర్ణింపఁదలచిన యొక పదార్థమునకు
స్వతఃసిద్ధమైనట్టిదియు భిన్నమైనట్టిదియు రసికసమ్మత మైనట్టిదియు
నగు మఱి యొకపదార్థముతో ధర్మసంబంధమైన సామ్యమును వాచ్య
ముగ నొక్కసారి చెప్పట ఉపమ.

విన్నకోట పెద్దన :—

క. గుణధర్మకర్తముల ను

ల్బణ మయ్యెడువస్తువునకుఁ బరువడిఁ దుల్య

ప్రణయనముఁ జేయు నెయ్యది

గణుతింతురు దాని నుపమగా బహువిధులన్.

బట్టుమూర్తి :—

నీ. ఉత్ప్రేక్షవలె నసిద్ధోపమ కా కన

స్వయముకై వడి నభిన్నంబు గాక

హీనోపమయుఁ బోలె నిల నహృద్యము గాక

యుపమాన మనఘమై యుండెనేని

శ్లేషంబువలెఁ బదశబ్దమూర్తము గాక

సార్థమై యల రూపకాదుల క్రియ

వ్యంగ్యంబు గాక సామ్యము వాచ్య మగు నేని

నాపమ్యము ప్రతీప మట్లు చలఃపః

గ్రమవిపర్యాససహితంబు గాకయున్న

నలరు నుపమేయకోపమ యట్లు సామ్య

ధర్మ మిరుమాటు వరుసలఁ దడవకున్న

నుపమ యగు దీనిభేదంబు లుగ్గడింతు.

విద్యానాథునిలక్షణమందలి యన్ని పదములకును గలసార్థకత బట్టు మూర్తియొక్క పద్యమునందుఁ జూపఁబడినది.

ఈ లక్షణము లన్నియుఁ జూడ 'సాధర్మ్య ముపమా భేదే' (భేద మున్నవానికి సాధర్మ్య ముపమ) అను మమ్మటునిచిన్నిలక్షణమే సాంఘిక గానవచ్చుచున్నది. భిన్నము లయినరెండుపదార్థములకు సాధర్మ్యము (పోలిక) చెప్పఁబడుటయే యుపమ. వానిలో వర్ణ్యము ఉపమేయము. రెండవది ఉపమానము. ఉపమ భేదాభేద ప్రధాన మని రుద్రాక్షుఁడు చెప్పినమాటకు నిదియే యర్థము. ఉపమానోపమేయములకు భేద ముండవలెను, సామ్య ముండవలెను.

'సాదృశ్యము', 'సాధర్మ్యము' అనునవి భిన్న పదార్థము లని ప్రాచీనాలంకారికులమతము; ఆ రెండును ఒక్కటియే యని నవీనుల మతము— (ప్రభా).

ఉపమానప్రతియోగికమును, ఉపమేయానుయోగికమును అగు సంబంధము సాదృశ్య మనియు, సాధారణధర్మప్రతియోగికమును, ఉపమానోపమేయోభయానుయోగికమును అగుసంబంధము సాధర్మ్య మనియు భేదవాదులయభిప్రాయము.

ఉపమాభేదములు :— ఉపమాలంకారముయొక్క భేదము లాలంకారికు లనేకవిధములఁ జెప్పిరి. సాదృశ్యగర్భములైన యలంకారము లన్నియు నుపమాభేదములే యని కొందఱుమతము. (మాడుఁడు, వామనునికావ్యాలంకారసూత్రములు). దండి సమాన ధర్మ భేదములనుబట్టి ఉపమను 3౨ విభాగములుగఁ జెప్పి యుదాహరణముల నిచ్చెను. వాని నీక్రింద నుదాహరించుచున్నాను :—

౧. ధర్మోపమ :— ముద్దరాల! నీ యతిచేయి పద్మమువలె నెఱుగ నున్నది.

౨. వస్తూపమ :— నీముఖము పద్మమువలె నున్నది (ఇందు ధర్మము ప్రతీయమానము).

౩. విపర్యాసోపమ :— నీ ముఖమువలె నరవిందము వికసించి యున్నది (ఇతరులు దీనిని ప్రతీపాలంకార మందురు).

౪. అన్యోన్యోపమ :— నీ ముఖము పద్మమువలెను, పద్మము నీముఖమువలెను ఉన్నది (దీనిని ఇతరులు ఉపమేయోపమయందురు).

౫. నియమోపమ :— నీ ముఖము కమలమునే పోలును, మఱి దేనిని పోలదు.

౬. అనియమోపమ :— నీముఖము పద్మమును అనుకరించుచు న్నది. దానిని అనుకరించు మఱిజేఱుపదార్థము లున్న నుండుఁగాక.

౭. సముచ్చయోపమ :— కాంతిచేతనే కాక ఆహ్లాదకరత్వము చేతఁగూడ నీముఖము చంద్రునిఁ బోలును.

౮. అతిశయోపమ :— నీ ముఖమును నీయెడనే చూచితిని. చంద్రుని ఆకాశమందే చూచితిని.

౯. ఉత్ప్రేక్షితోపమ :— ఈమెముఖశ్రీ నాయందే యున్నదని చంద్రుఁడు గర్వపడ నక్కఱలేదు; పద్మమునందుఁగూడ నది కలదు.

౧౦. అద్భుతోపమ :— పద్మము విభ్రాంతనయన మైనయెడల నీ ముఖశ్రీనిఁ బొందవచ్చును.

౧౧. మోహోపమ :— కృశాంగి! చంద్రునిఁ జూచి నీముఖ మనుకొని దానివై పునకుఁ బోయితిని.

౧౨. సంశయోపమ :— ఇది లోపలఁ దిరుగుచున్న భ్రమర ములు గల పద్మమా? లోలేక్షణములుగల నీముఖమా? యని నా చిత్తము డోలాయమాన మగుచున్నది.

౧౩. నిర్ణయోపమ :— చంద్రునిచేతను నిగ్రహింపఁబడిన పద్మముయొక్క కాంతి చంద్రునకు సిగ్గు కల్గించునదిగ నుండదు. ఇట్టి కాంతికలది గావున నిది నీ ముఖమే.

౧౪. శ్లేషోపమ :— నీ ముఖము పద్మమువలె శిశరాంశుప్రతిస్పర్ధియు శ్రీగలదియు, సురభిగంధియు నగును.

౧౫. సమానోపమ :— ఈ యుద్యానమాల బాలికవలె సాల కాననశోభిని (సాలకాననశోభిని = సాలవృక్షములయరణ్యములతో శోభించునది, కురులతోఁ గూడి శోభించుచున్న ముఖముయొక్క చక్కఁదనము కలది).

౧౬. నిందోపమ :— కమలము పరాగపూర్ణము, చంద్రుఁడు త్నయి, నీ ముఖము వానితో సమాన మైనను, వానికంటె నుత్కర్షణశాలి.

౧౭. ప్రశంసోపమ :— బ్రహ్మకుఁ బుట్టినిల్లయిన పద్మమును, శివునిచే శిరస్సున ధరింపఁబడిన చంద్రుఁడును నీ ముఖముతో సమానములు.

౧౮. ఆచిఖ్యాసోపమ :— నీముఖము చంద్రునితోడ సమానము అని నాయభిప్రాయమును చెప్పుచున్నాఁడను. అది గుణమో దోషమో.

౧౯. విరోధోపమ :— శతపత్రము, శరచ్చంద్రుఁడు, నీ ముఖము - ఈమూఁడును పరస్పరము విరోధము కలవి.

౨౦. ప్రతిషేధోపమ :— కలంకియు, జడుఁడును అగు చంద్రునకు నెప్పుడును నీముఖముతోఁ బ్రతిస్పర్ధించుశక్తి లేదు.

౨౧. చటూపమః— నీ ముఖము మృగేక్షణాంతము ; చంద్రుడో, మృగాంకితుడు. అయినను నీతో సమానుడే కాని అధికుడు గాడు.

౨౨. తత్త్వభ్యానోపమః— ఇది పద్మము కాదు, ముఖమే; ఇది తుమ్మెదలు కావు, కన్నులే.

౨౩. అసాధారణోపమః— చంద్రావందములకాంతి నతిక్రమించి నీముఖము తనకుఁ దానే సాటి యాయెను.

౨౪. అభూతోపమః— నీముఖము, ఒకచోటను సంగ్రహించి రక్షింపబడిన అన్నిపద్మముల కాంతి పుంజమువలె శోభించుచున్నది (దీనిని కొందఱు ఉత్ప్రేక్ష యందురు).

౨౫. అసంభావితోపమః— నీముఖముననుండి కఠినవాక్యములు వచ్చుట, చంద్రబింబముననుండి విషమువచ్చుటవలెను, చందనముననుండి యగ్నివచ్చుటవలెను ఉండును.

౨౬. బహూపమః— చందనోదక చంద్రాంశు చంద్రకాంతాదికమువలె నీస్వర్గ అధికశీతలముగ నుండును.

౨౭. విక్రియోపమః— తన్వంగి ! నీముఖము చంద్రబింబముననుండి త్రవ్వ తీసినట్టును, పద్మముయొక్క గర్భముననుండి లాగి తీసినట్టును ఉన్నది.

౨౮. మాలోపమః— సూర్యునియందు నెండవలెను, పగటియందు సూర్యునివలెను, ఆకాశమునందుఁ బగటివలెను విక్రమము నీయందు లక్ష్యనిఁ గూర్చెను.

౨౯. వాక్యార్థోపమః— ఒక వాక్యార్థమును మఱియొక వాక్యార్థముతోఁ బోల్చినయెడల నది వాక్యార్థోపమ. ఇది యేకేవశబ్దత్వ, అనేకేవశబ్దత్వములచే రెండు తెలుగులు :—

ఉదా : (౧). చంచలనేత్రములు కలదియు, ఆవిర్భవించిన దంతకాంతి కలదియు నగునీముఖము, భ్రమద్భ్రాంగము, ఈషల్లక్ష్య కేసరములు గలదియునగు పంకజమువలెఁ దోచుచున్నది.

ఉదా : (౨). తామరతీగవంటి యాతన్వంగియొక్క పద్మము వంటి మోము మధుకరమువంటినాచే మఱిమఱి త్రాగబడెను.

౩౦. ప్రతివస్తాపమః— రాజులలో నీవంటివాఁడు లేఁడు; పారిజాతవృక్షము రెండవది లేనేలేదుగదా !

౩౧. తుల్యయోగోపమః— ఓన్నపా ! ఇంద్రుఁడు స్వర్గరక్షణమునకును, నీవు భూమిరక్షణమునకును మేల్కొంచియుందురు. అతనిచే నసురులును, నీచే గర్వితనృపులును చంపబడుదురు.

౩౨. హేతుపమః— రాజా ! కాంతిచేఁ జంద్రుని, శేజస్సుచే సూర్యుని, ధైర్యముచే సముద్రుని ననుకరించుచున్నావు.

మమ్మటాదులచేఁ గల్పింపఁబడిన భేదములు :— ఈ భేదముల నన్నింటిని తరువాతిలాక్షణికు లొప్పుకొనలేదు. వా రీయలంకారమును మఱియొకవిధముగ విభజించిరి. ఆవిభేదములు నిజముగ వ్యాకరణవిషయములు గాని అలంకారవిషయములు కావు.¹ అయినను మమ్మటాది పూర్వాచార్యులును, జగన్నాథాదులగు అర్వాచీనులును ఉదాహరించి నందున వాని నిచ్చట దిక్ ప్రదర్శనముగఁ జూపెదను.

ఉపమ 'పూర్ణ' యనియు, 'లుప్త' యనియు రెండువిధములు. ఉపమానము, ఉపమేయము, సమానధర్తము, ఉపమావాచక శబ్దము — ఈనాలుగును స్పష్టముగ నెందుఁ జెప్పఁబడునో యది 'పూర్ణ'. ఈనాలుగింటిలో నొక్కటిగాని, రెండుగాని, మూడుగాని లోపించినచో 'లుప్త' యగును.

ఉదా : రామచంద్రునిముఖము చంద్రునివలెఁ జక్కఁగ నున్నది.

ఇది 'పూర్ణ'. ముఖము 'ఉపమేయము', చంద్రుఁడు 'ఉపమానము', చక్కఁదనము 'సమానధర్తము', 'వలె'ననునది 'ఉపమానూచక' పదము.

ఉదా : రామచంద్రునిముఖము చంద్రునివలె నున్నది.

ఇది 'లుప్త'. ఇందు 'సమానధర్తము' లోపించినది.

'పూర్ణ' మరల రెండువిధములు :— 'శ్రౌతి', 'ఆర్థి'. శబ్దమువలననే 'ఉపమ' యని బోధ యయ్యెనేని 'శాబ్ది'; అర్థమువలన 'ఉపమ' యని బోధ యయ్యెనేని యది 'ఆర్థి'. సంస్కృతమున ఇవ యథాదిశబ్దములవలనను, ఇవార్థవిహిత మైన వతి ప్రత్యయమువలనను 'ఉపమ', 'శాబ్ది' యగును. తుల్యసదృశాదిశబ్దములను ప్రయోగించినను తదర్థకవతి ప్రత్యయమువలనను 'ఆర్థి' యగును. 'చంద్ర ఇవ సుందరం ముఖం' (చంద్రునివలెఁ జక్కనిముఖము) అనునది 'శ్రౌతి'; 'చంద్రేణ తుల్యం ముఖం' (చంద్రునితోఁ దుల్యమగు ముఖము) అనిన 'ఆర్థి'. ఇది కేవలము సంస్కృతవ్యాకరణము ననుసరించినభేదము గాని జేటు కాదు. కావున తెలుఁగున ఈ భేద మంతగాఁ జెల్లదు. అయినను తెలుఁగున నాభేదము తెచ్చిపెట్టుకొనవలయు నన్న 'వలె', 'పోలె' అనుపదము లున్న 'శాబ్ది' యనియు, 'జోడు, పోలిక, సరి, సంగడి, ఉద్ది, ఈడు, సాటి, పగిది, కరణి' మొదలగునవి యున్న 'ఆర్థి' యనియుఁ జెప్పవచ్చును.

శ్రౌతి :— అధిపుఁడు కందర్పుఁడునుబోలె నలరుచుండును.

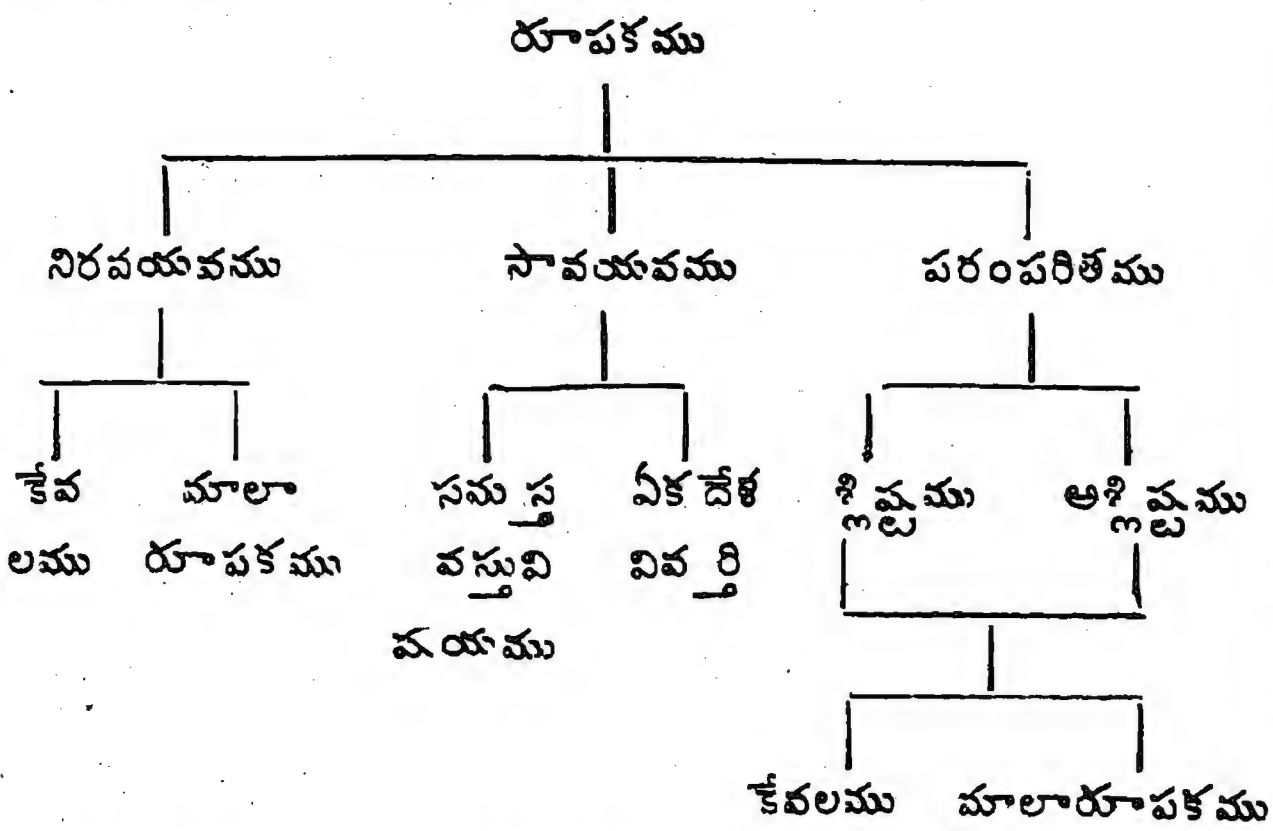
1. 'వస్తుతోఽయం పూర్ణాలుప్తావిభాగో వాక్యసమాసకృచ్ఛ కృజాదిప్రత్యయవిశేషగోచరతయా శబ్దశాస్త్ర వ్యుత్పత్తికాశల పరత్వా దత్ర శాస్త్రేన వ్యుత్పాద్యతా మర్హ తీత్యాహుః.' — [ఉద్యోత].

ఉదా: అనీతి యనువృత్తమును ఛేదించుటకు నిందియ నిగ్రహము గొడ్డలి.

ఉపమేయోపమానములకుఁ దాదాత్మ్యమే యీయలంకారము. కాని యీ యొక్కముచేత నుపమేయము కప్పబడదు. సందేహోప హ్నుతి భ్రాంతిమదతిశయోక్త్యాదులందు నుపమేయము కప్పబడును. అట్టిచ్చట లేదు. ఇదియే వానికిని దీనికినిగలభేదము. ఈ యలంకార మందు ఉపమానము తనరూపమును ఉపమేయమునకు నొసంగును. కావున రూపక మయ్యె. 'ప్రబోధచంద్రోదయ' నాటక నుంతయు రూపకోదాహరణ మనియె చెప్పవలెను.

భేదములు:— మొదట నిది వాక్యగత, సమాసగత యని ద్వివిధము. ముఖ మనుపద్ధము, విద్య యనుధనము అను మదాహరణ ములు వాక్యగతములు. ముఖపద్ధము, విద్యాధనము అనునవి సమాస గతములు.

మమ్మటాదిమతంబున రూపకము మూడువిధములు: ౧. నిర వయవము, ౨. సావయవము, ౩. పరంపరితము. వీని యుపభేదము లీ క్రిందిపట్టికవలనఁ దెలియఁగలవు:

నిరవయవము:— ఒకవాక్యమునందలి రూపకములకు అవయ వావయవిభావము లేక దేని కది వేటువేటుగ నుండేనేని యని నిరవ యవరూపక మనిపించుకొనును. పరస్పరసాపేక్షత్వవిరహమే (ఒక దానితో మఱియొకదానికి సంబంధము లేకపోవుటయే) నిరవయ వత్వము.

ఉదా: (౧). బుద్ధి యనునది దీపము, దానిచే నంతయుఁ బ్రకాశవంత మగును; బుద్ధిలేమి చీకటిరాత్రి, అందు నేమియుఁ గానరాదు — (ర. గం).

ఇది 'కేవలనిరవయవరూపకము'న కుదాహరణము. ఇందు రెండురూపకము లున్నను, అవి సాపేక్షములు కావు. కావున నిరవ యవము. ఒకవిషయమునుగుఱించి చెప్పబడినవి కావు. కావున కేవలము.

ఉదా: (౨). ధర్మమునకు నాత్మ, భూమికి భాగ్యము, సృష్టికి సారము, సరస్వతీదేవిశీలితము, వేదమూర్తియైన సాక్షాద్ బ్రహ్మదేవుని

యాజ్ఞ యైన యీరాజు కల్పాంతమువఱకును వెలుంగుఁగాత! — (ర. గం).

ఇయ్యది నిరవయవమాలారూపకమున కుదాహరణము. ఇందు నాల్గు రూపకము లున్నను, ఒకదానితో మఱియొకదానికి సంబంధము లేదు. కాన నిరవయవము. ఒక్కనివిషయమున పెక్కుపదార్థము లారోపింపబడినవి గాన మాలారూపకము.

సావయవరూపకము:— పరస్పరసాపేక్షము లయిన రూపక ముల సముదాయము 'సావయవరూపకము'.

ఏ సావయవరూపకమునందు అవయవియొక్కయు, అవయవ ములయొక్కయు నిరూపణము పూర్తిగ నుండునో యది 'సమస్తవస్తు విషయము', అనఁగా నారోపింపబడిన వస్తువు లన్నియు నెందు శబ్దములచే స్పష్టముగఁ జెప్పబడునో యది 'సమస్తవస్తువిషయము'.

ఉదా: రాత్రి యనులేమ వెన్నెల యనుచీరను, చుక్కలన్ననగలను, చీకట్లన్న వెండ్రుకలను ధరించి శోభించుచున్నది.

ఇందు రాత్రిని లేమగను, వెన్నెలను చీరగాను, చుక్కలను నగలుగను, చీకట్లను వెండ్రుకలుగాను, చెప్పబడిన నాలుగురూపక ములును పరస్పరసాపేక్షకములు, ఒకదాని ననుసరించి మఱియొకటి వచ్చినవి. కావున నిది 'సావయవము'. అందును రాత్రిని స్త్రీగా నిరూపించుటచే నిది అవయవి. వెన్నెల యనుచీర మొదలయినవి దానియవయవములు. ఇ వన్నియు నిండు స్పష్టముగఁ జెప్పబడి యున్నవి. కావున నిది 'సమస్తవస్తువిషయము'.

ఏ సావయవరూపకమునందు అవయవనిరూపణమువలన అవ యవినిరూపణ మూహింపబడునో అది 'ఏకదేశవివర్తి', అనఁగా నెందు నన్నిరూపకములును స్పష్టముగఁ జెప్పబడక కొన్నిమాత్రము చెప్పబడి, మిగిలినవి యూహింపబడునో యది 'ఏకదేశవివర్తి'. ఇం దొకరూపకము తనసామర్థ్యముచేఁ జెప్పబడని యన్యరూపక మును స్ఫురింపజేయును.

ఉదా: ఓరాజా! నీఖడ్గము ఒక యనుపుట్టలోనుండి వెడలి శత్రురాజుల ప్రాణము లన్నగాలిని బీల్చును — (న. భూ).

ఇందు కత్తియొక్కయొకను పుట్ట యనుటచే, నందుండి వెడ లినకత్తి పా మన్నరూపకము స్ఫురించును. అట్లే శత్రురాజులప్రాణ ములను గాలితోఁ బోల్చుటచే వానిని భక్షించునది (కత్తి) పా మని స్ఫురించును. పాము గాలి తిని బ్రతుకు నని కవిసమయము.

పరంపరితము:— లక్ష: ఏరూపకమునం దొకయారోపమే మఱియొకయారోపమునకుఁ గారణముగా నుండునో యది 'పరం పరితము'.

ఉదా: ఆపత్నమద్రుచు చాటుటకు ధైర్య మనునభి యొక పెద్దనావ.

ఇచ్చట మొదటియాలోపము రెండవ యాలోపమునకుఁ గారణము. అపత్తును సముద్ర మంటిమి గాన ధైర్యమును నావ యన వలసివచ్చెను.

‘శ్లిష్ట’ మనియు, ‘అశ్లిష్ట’ మనియు నిందు రెండు భేదములు కలవు. ‘శ్లిష్ట’ మనఁగ శ్లేషచే సాధింపఁబడినది యనియు, ‘అశ్లిష్ట’ మనఁగ శ్లేష లేకుండ సాధింపఁబడిన దనియు నర్థము. ‘అశ్లిష్ట’మును ‘శుద్ధ’ మనియెదరు. ఇం దొక్కొక్కటి మరల ‘కేవలము’, ‘మాలారూపము’ అని విభక్తము. ఇందుకుఁ గ్రమముగ నుదాహరణములు.

ఉదా : (౧). ప్రతాపరుద్రునిఖడ్గ మనురాజువు శత్రురాజ మండలమును మ్రింగును — (ప్ర. రు).

ఇచ్చట ‘రాజమండల’ శబ్దము శ్లిష్టము. దానికి రాజుల సమూహ మనియు, చంద్రమండల మనియు రెండర్థములు.

ఉదా : (౨). కమలావాసకాసారుఁడును, క్షమాధృతిఫణిశ్వరుఁడును, కువలయేందుఁడును అగునీరాజు మానవులకు నానందమును కలుగఁజేయును — (ర. గం).

ఇది ‘శ్లిష్టమాలాపరంపరితరూపకము’. ఒక్కని గుఱించియే చెప్పఁబడిన మూఁడుశ్లిష్ట కేవలపరంపరిత రూపకము లిందుఁగలవు.

ఉదా : (౩). ప్రతాపరుద్రుఁడు కాకతీయదుగ్ధసముద్రము నందుఁ బుట్టినచంద్రుఁడు — (ప్ర. రు).

ఇది అశ్లిష్ట కేవలపరంపరితరూపకమునకు నుదాహరణము.

ఉదా : హస్త మనుసర్పమునకుఁ గోఱయు, శత్రువనశ్రేణికి సుడిగాలియు, కౌర్య మనుపెనుమంటకుఁ బొగయు, జయలక్ష్మి యొక్క విలాస మైనకనుబొమయు, సంతకృష్ణ రౌనభూమి యను క్రీడామయూరి యుండునట్టివాసయప్తియు, ప్రపంచ మనుప్రాసాద మునకు గడియయు నగు కృపాణలతతోడిప్రతాపరుద్రుఁడు విహరించుచున్నాఁడు — (ప్ర. రు).

ఇది అశ్లిష్టమాలాపరంపరితోదాహరణము.

చంద్రాలోకమతంబున రూపకము రెండువిధములు :— (అ) అభేదము, (ఆ) తాద్రూప్యము. ఇం దొక్కొక్కటి అధికము, న్యూనము, అనుభయము అను మూఁడు భేదములను చెందును. ఇట్లు రూపక మూఱువిధములు.

(అ) అభేదరూపకము :— ఉపమానోపమేయములకుఁ బూర్తిగ నభేదము చెప్పిన ‘నభేదరూపక’ మగును. అందును ఉపమానము కంటె నుపమేయమునందు నధికత చెప్పినచో నయ్యది ‘అధికాభేద రూపకము’ అగును.

ఉదా : (౧). ఈరాజు నిండుపౌరుషముగల శివుఁడు.

శివుఁ డర్ధనారీశ్వరుఁడు గనుక సగము పౌరుషము కలవాఁడు. గాజు నిండుపౌరుషము గలవాఁడు కావున శివునికంటె నధికుఁ డన్న భావము కనఁబఱుచుటచే ‘నధికాభేదరూపకము’.

ఉపమానముకంటె నుపమేయమునందు న్యూనత చెప్పినచో నది ‘న్యూనాభేదరూపకము’.

ఉదా : (౨). ఈయోగి మూఁడుకన్నులు లేని శివుఁడు.

ఉపమానముకంటె నుపమేయమునందు నధికముగాని న్యూనముగాని చెప్పక రెంటికిని సమత్వము చెప్పినచో నది ‘అనుభయ భేదరూపకము’.

ఉదా : (౩). ఈరాజు పురసంహారకుఁ డగునీశ్వరుఁడు.

(ఆ) తాద్రూప్యరూపకము :— ఉపమానోపమేయములకు భేద మగపడుచున్నను ఉపమానరూపముచేత నుపమేయమునకు రంజనము (రంగు) కలిగించినచో ‘తాద్రూప్యరూపక’ మగును.

ఉదా : ఈతఁడు రెండవయీశ్వరుఁడు.

ఇందు నీతనికిని, ఈశ్వరునకును ‘రెండవ’ పదముచేత భేదము కానవచ్చినను, ఈశ్వరునితో నతనికి తాద్రూప్యము చెప్పఁబడినది.

అభేదమునకువలె దీనికిని అధిక న్యూనానుభయభేదంబులు కలవు. క్రమముగ నుదాహరణములు.

ఉదా : (౧). ఈమెముఖము కళంకరహిత మైనయవర చంద్రుఁడు.

ఉదా : (౨). ఈపె పాలసముద్రమునందుఁ బుట్టనియవరలక్ష్మి.

ఉదా : (౩). ఈతఁడు రెండవయింద్రుఁడు.

౬. పరిణామాలంకారము :— లక్ష : ఎందు విషయి (ఉపమానము) స్వతంత్రముగాఁ గాక విషయ (ఉపమేయ) స్వరూపమును బొందియే ప్రకృతోపయోగి యగునో యది ‘పరిణామాలంకారము’.

ఉదా : ప్రసన్నములైన నేత్రకమలములతో నీకుఁడు నన్నుఁ జూచుఁగాత!

ఇందుఁ జూచునది కమలము. కాని దానికిఁ జూచుసామర్థ్యములేదు. కావున నది చూచుసామర్థ్యముగల నేత్రముగాఁ బరిణమించె నని యర్థము. ఉపమానమైన కమలమునకుఁ బ్రస్తుతప్రయోజకత్వము (చూచుక్రియ) స్వతంత్రముగా లేదు; ఉపమేయ (నేత్ర) రూపముగనే యున్నది.

‘రూపకము’నందు ఉపమానాభేదము ఉపమేయమందుఁ జెప్పఁబడును; ‘పరిణామము’నందు ఉపమేయాభేదము ఉపమానము నందుఁ జెప్పఁబడును. ఇదియే రెంటికిని భేదము. ఎచ్చట నుపమానము ఉదాసీనముగ నుండునో, లేక దానికి స్వతంత్రముగ ప్రకృతకార్యోపయోగిత్వ ముండునో యది రూపకమే యని యెఱుంగునది.

కొందఱును ఈయలంకారము స్వతంత్రము కాదు, రూపకాంతర్గతమే (మాడుడు, రసగంగాధరము, పరిణామప్రకరణము). ముమ్మటఁ దీయలంకారమును జెప్పలేదు. సామానాధికరణ్యవై యధికరణ్యములచే నిది ద్వివిధము.

2. సందేహాలంకారము :— లక్ష : విషయవిషయములకుఁ (ఉపమానోపమేయములకుఁ) గల సాదృశ్యమువలన నిదియా యదియా యని కలిగినసమబల మైన సంశయమునకు 'సందేహాలంకార' మని పేరు. దీనినే భామహాదిపూర్వులును జగన్నాథుడును 'ససందేహ' మనిరి.

ఉదా : రాకేందుబింబమో రాజీవమో మించు

టద్దమో లేక నెమ్మద్దుమొగమే — (ఓల్హ).

ఇయ్యది శుద్ధ, నిశ్చయగర్భ, నిశ్చయాంత యని మూడువిధములు. పైని ఈయబడినది శుద్ధ. మిగిలినవానికి నుదాహరణములు :

ఉదా : శ్రీరామునిశరీరకాంతిని జూచి యరణ్యవాసు లిది యమునయా యేమి? కాదు; అది జలమయము. మరకతమణుల ప్రభయా యేమి? కాదు; దాని కింత మాధుర్య మెక్కడిది? అని సంశయగ్రస్తు లయిరి — (ర. గం).

ఇయ్యది నిశ్చయగర్భ.

ఉదా : ఇవి కల్పవృక్షమంజరులతోఁ గట్టబడిన హారములా? లేక కామధేనువుయొక్క పాలరాసులా? లేక ఉజ్జ్వలతరములయిన చింతామణిస్ఫూర్తులా? లేక సుధారసకల్లోలములా? అని కొంతనేపు సందేహించి తుద కవి కాకతీయప్రతాపరుద్రుని స్థిత ప్రధానము లయిన కటాక్షము లని నిశ్చయించిరి — (ప్ర. రు).

ఇది నిశ్చయాంతసందేహము.

౩. భ్రాంతిమదలంకారము :— లక్ష : సాదృశ్యమువలన నొక వస్తువును జూచి మఱియొకవస్తువుగా భ్రమించుట 'భ్రాంతిమంతము'.

ఉదా : పద్మ మను భ్రాంతిచేత నీమె ముఖముచుట్టును తుమ్మెదలు ముసరుచున్నవి.

ఈ సాదృశ్యము కవిసమ్మతసాదృశ్యముగ నుండవలెను, లేదా ముత్యపుజుప్పను చూచి పెండి యని భ్రమపడుటయు 'భ్రాంతిమంత' మగును. సందేహమునంగు నిదియా యదియా యన్నసంశయ ముండును; ఇందు భ్రాంతి తప్ప నిది యన్యవస్తు వైయుండనోపు నన్న సంశయమే కలుగదు. ఇదియే వీనికి భేదము. రూపకమందును నిందువలె నుపమేయమందు నుపమానానోప ముండును. కాని యచ్చట నది బుద్ధిపూర్వకము (ఆహార్యము), ఇందు అజ్ఞానజన్యము (అనాహార్యము).

౪. ఉల్లేఖాలంకారము :— లక్ష : ఒకవస్తువు నిమిత్తవశంబున వేఱు వేఱుజనులచే వేఱువేఱువిధంబుగ గ్రహింపబడెనేని 'యుల్లేఖ' మగును.

ఉదా : రాజు లందఱును లక్ష్మీనివాసగృహ మనియు, శత్రువర్గము పరాక్రమాతిశయమునకు గని యనియు, విద్యాంసులు విద్యావిలాసవైభవ మనియు శ్రీకాకతీంద్రనగరమును (ఏకశిలా నగరమును) స్తుతించురు — (ప్ర. రు).

౧౦. అపహ్నుత్యాలంకారము :— లక్ష : విషయమును (ఉపమేయమును) నిషేధించుచు సామ్యముచే దానియందు మఱియొకవస్తువును (విషయిని లేక ఉపమానమును) ఆరోపించుట 'అపహ్నుతి'.

ఉదా : ఇది ముఖము కాదు, చంద్రబింబము.

ఇది మూడువిధములు : ౧. నిషేధించి ఆరోపించుట, ౨. ఆరోపించి నిషేధించుట, 3. ఛలము (నెపము) మొదలయిన శబ్దములచే నిషేధము స్ఫురించుట.

ఉదా : (౧). ఇది దుందుభిస్సని కాదు, శ్రీపురములను జయించిన రుద్రుని కల్పాంతపుడక్కయొక్కరవము — (ప్ర. రు).

ఉదా : (౨). ఇది ఉప్పొంగిన నాల్గుసముద్రముల కలకలముగాని నై న్యరవము కాదు — (ప్ర. రు).

ఉదా : (3). ప్రతాపరుద్రుఁ డనునెపమున స్వయముగ రుద్రుడే భూలోకమును పాలించుచున్నాడు; లేనియెడల నాతఁడు చూచినంతమాత్రమున శత్రుపురము లెట్లు భస్మములగును? — (ప్ర. రు).

నిషేధము యుక్తిచేత సాధింపబడినయెడల నది హేత్వపహ్నుతి యనిపించుకొనును. పై 3 - వ ఉదాహరణ మిట్టిదియే.

౧౧. ఉత్ప్రేక్షాలంకారము :— లక్ష : అప్రకృత (ఉపమాన) గతములైన గుణక్రియాదులసంబంధముచే ప్రకృతమును (ఉపమేయమును) అప్రకృతముగ (ఉపమానముగ) సంభావించుట 'ఉత్ప్రేక్ష'.

ఉదా : ఈ చీకటిని జక్రవాకియొక్క విరహాగ్నినుండి పుట్టినపొగ యని తలంచెదను — (చంద్రా).

ఇచ్చటఁ దీకటి ప్రస్తుతము (విషయము), పొగ అప్రస్తుతము (విషయి). నీలముగ నుండుట, దృష్టిప్రతిరోధకముగ నుండుట అప్రస్తుతమయిన పొగయొక్కధర్మములు. ఈధర్మములు ప్రస్తుతమునందు (విషయమందు, చీకటియందు) నున్నవి. కావున ప్రస్తుతము (చీకటి) అప్రస్తుతముగ (పొగగ) సంభావింపబడినది.

అధ్యవసాయము :— అభేదప్రాధాన్యాలంకారములలో రూపకాదు లానోపగర్భము అనియు, ఉత్ప్రేక్షాతిశయోక్తు లధ్యవసాయగర్భము అనియు 'అలంకారసర్వస్వకార'మతము. విషయమును (ఉపమేయమును) దిగ మ్రింగుటచే విషయికిని (ఉపమానమునకును) దానికిని గలిగిన అభేదప్రతిపత్తియే అధ్యవసాయము (అ. స). అభిన్నముగఁ బ్రతిభాసించుట అధ్యవసాయము (ఏకావలి). సిద్ధమనియు, సాధ్యమనియు నిది రెండువిధములు. ఏచ్చట విషయ

యొక్క యసత్యప్రతీతి కలదో యది సాధ్యము. ఎచ్చట నిజముగ అసత్యమైన విషయి (అప్రస్తుతము) సత్యముగ ప్రతీతించునో (ప్రోచునో) యది సిద్ధము. మొదటిది అతిశయోక్త్యలంకారము నందును, రెండవది ఉత్ప్రేక్షాలంకారమునందును కానవచ్చును.

ఉపమానము ప్రసిద్ధమైనది యగునేని యది యుపమానాలంకార మనియు, అట్లుగాక యది యప్రసిద్ధము, కవికల్పితము అగునేని యుత్ప్రేక్ష యనియు ప్రతాపరుద్రీయకారాదుల యభిప్రాయము.

(అ) ఉత్ప్రేక్ష వాచ్య యనియు, గమ్య (ప్రతీయమాన) యనియు రెండుతెలుగులు. ఉత్ప్రేక్షావాచకము లయిన అటులు, పోలె, తలచెద, ఒకొ లోనగుపదములు వాక్యమునందుఁ బ్రయోగింపఁబడినపక్షమున వాచ్యోత్ప్రేక్షయు, లేనియెడల గమ్యోత్ప్రేక్షయు నగును.

(ఆ) ఉత్ప్రేక్ష స్వరూప, హేతు, ఫలోత్ప్రేక్ష లని మూఁడువిధములు. ప్రకృతమే యప్రకృతముగ (ఉపమానరూపముగఁ) జెప్పఁబడియేనేని స్వరూపోత్ప్రేక్ష. దీనినే వస్తుత్ప్రేక్ష యందురు. పైని ఈయఁబడినది దీనికే యుదాహరణము.

హేతువు కానిదానిని హేతువుగ గ్రహించుట హేతుత్ప్రేక్ష.

ఉదా : కమలినీసంతాపముచేతను జంద్రుఁడు క్షయించుచున్నాఁడు.

ఇచ్చటఁ జంద్రకళాక్షయమునకుఁ గమలినీసంతాపము కారణము గాకపోయినను కారణముగఁ జెప్పఁబడినది.

ఫలము కానిదానిని ఫలముగాఁ జెప్పిన ఫలోత్ప్రేక్ష యగును.

ఉదా :— సూర్యుఁడు తనరథమునకుఁ బూన్పఁబడిన ముసలి గుఱ్ఱములను మార్పుటకాయేమి, గుఱ్ఱముల పుట్టినిల్లయిన ఉత్తరదిక్కునకుఁ బోయెను ? — (అ. స).

సూర్యుఁడు ఉత్తరదిక్కునకుఁ బోయినయొద్దేశము గుఱ్ఱములను మార్పుటకుఁ గాదు. అయినను అది ఫలముగ వర్ణింపఁబడినందున ఫలోత్ప్రేక్ష.

(ఇ) ఈ యలంకారము మరల జాతిక్రియాగుణ ద్రవ్యభేదములచే నాల్గు విధములు.

ఉదా : (౧). శివునిజటలలో నున్నచంద్రుఁడు గంగాజలము చేతఁ బ్రతిదినమును తడుపఁబడిన మూఁకుడులోనుండి పైకి లేచిన తెల్లనిమొలకవలె నున్నాఁడు — (అ. స).

ఇందు నప్రకృతమైన 'మొలక' యను జాతి ప్రకృతమైన చంద్రునియందు నధ్యవసింపఁబడినది. కావున నిది జాత్యుత్ప్రేక్ష.

ఉదా : (౨). చీకటి తనఅవయవములను పూయుచున్నట్లున్నది, ఆకాశము కాటుకను కురియుచున్నట్లున్నది — (మృచ్ఛకటికము).

ఇది గాఢాంధకారవర్ణనము. ఇచ్చటఁ బ్రకృతము తమో వ్యాపనక్రియ, అనఁగాఁ జీకట్లు క్రమ్ముట; పూయుట కురియుట యనుక్రియ లప్రకృతములు.

ఉదా : (౩). నీకాలినుండి యూడిపడి, నీచరణకమలవియోగ దుఃఖముచేతఁ గాఁబోలు మానము ధరించినయందె, నీకొఱకు నేను నెదకుచుండఁగ నాకు దొరకిన స్థల మిదె — (రఘు).

ఇది విమాన మెక్కి మరల నయోధ్యకుఁ బోవునపుడు రాముఁడు నీతతోఁ జెప్పినమాట. ఇందు అందెకు లేనట్టిదుఃఖము, మానము అనుగుణములు చెప్పఁబడినవి కావున గుణోత్ప్రేక్ష.

ఉదా : (౪). కలిందపర్వతముననుండి ప్రయాగవఱకు నెవ్వరి చేతనో యొకయగడ్డ త్రవ్వఁబడెను. ఇందు నడుగంటనినీలవర్ణము గల యాకాశ మున్న దని తలంచెదను — (ర. గం).

ఇచ్చట నీలత్వదీర్ఘత్వ నిమిత్తకమైన ఆకాశతాదాత్మ్యమున్నందున ఉత్ప్రేక్ష, రూపములేని ఆకాశమును స్వరూపాత్మకముగఁ జెప్పుటచే ద్రవ్యోత్ప్రేక్ష.

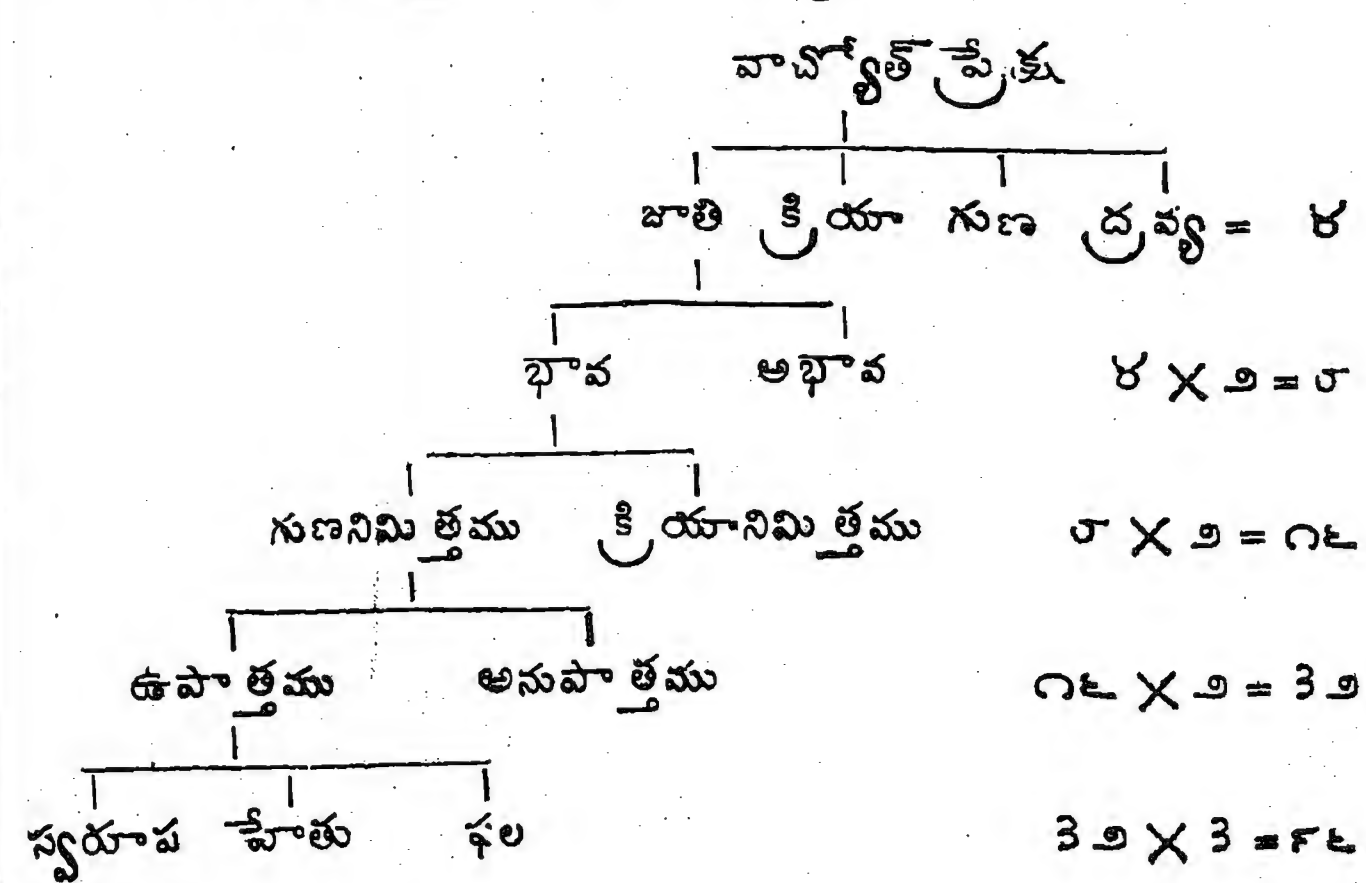
(ఈ) పైని చెప్పఁబడిన యుదాహరణములన్నియు భావరూపములయినవి. వాని కన్నిటికిని అభావరూపములుకూడఁ జెప్పవచ్చును. ఒక్కదాని నీక్రింద నిచ్చెదను; మిగిలినవాని నూహించుకొనవలయును.

ఉదా : సకలక్షత్రియలోకముయొక్క యభావము మూర్తీభవించిన దన్నట్లు పరశురాముఁడు వెలసెను.

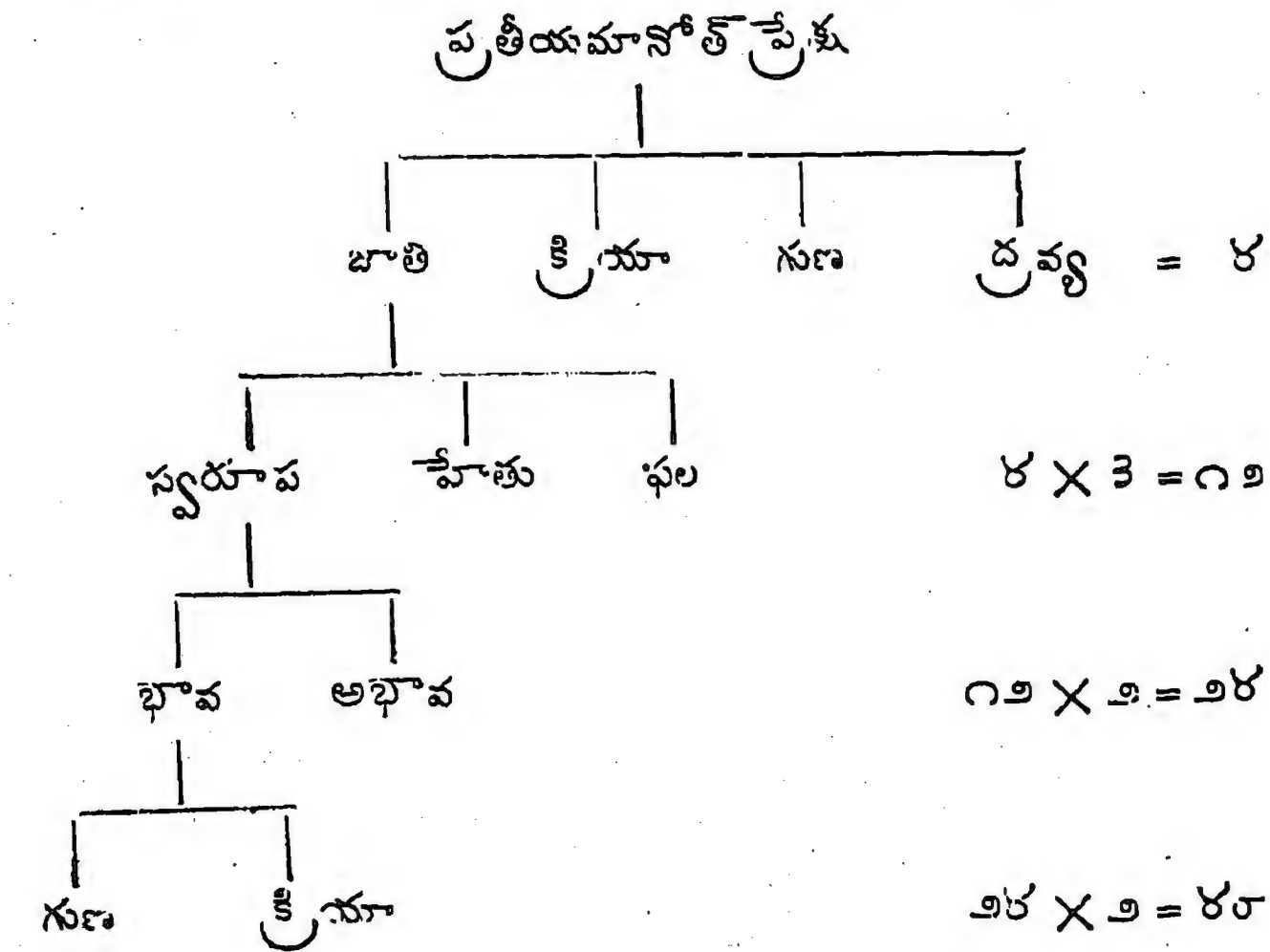
ఇది జాత్యభావోత్ప్రేక్ష. ఇట్లు గుణక్రియావస్త్యభావముఁ దెల్పుచుదాహరణము లూహించుకొనునది.

(ఉ) ఉపాత్తనిమిత్త మనియు, అనుపాత్తనిమిత్త మనియు మరల రెండువిధములు.

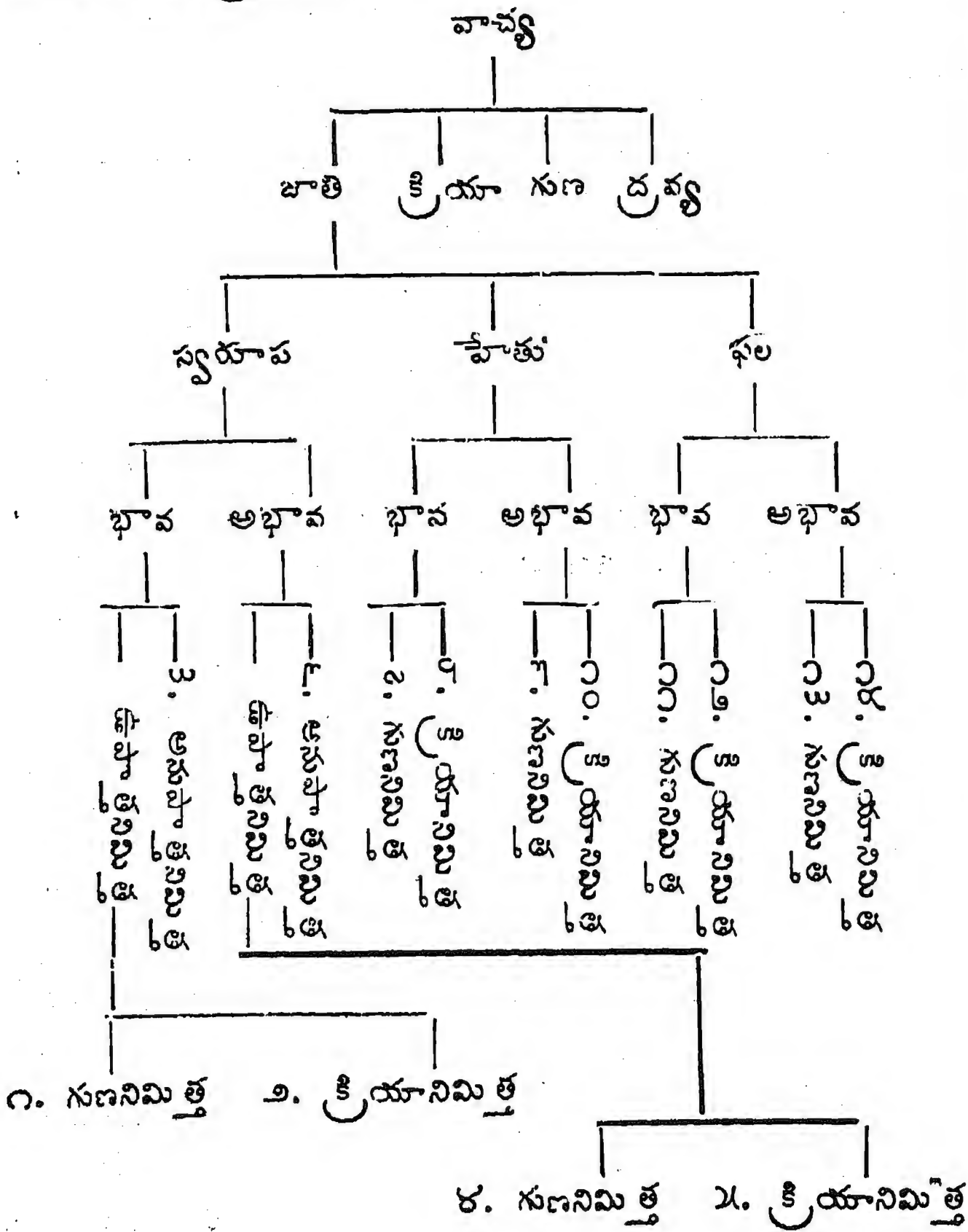
ఇట్టి యలంకార మనేకవిధముల విభాగింపఁబడినది. పైభేదము లన్నియు నొకదానితో మఱియొకటి కలసి ౧౪౪ భేదము లయినవి. ఆ వివర మీక్రిందఁ జూపఁబడినది.

ఇందు స్థలసంకోచముచే ఒకకక్షలోని మొదటిభేదమునకుఁ గల విభేదములుమాత్రము చూపఁబడినవి. ఆకక్షలోని మిగిలిన భేదములకును అట్టివిభేదములే కలవని యెఱుంగునది. 'జాతి' యనుదానిని 'భావాభావ'ములుగ విభజించితిమి. అట్లే ఆకక్షలోని 'క్రియా' గూఢద్రవ్యము 'లకుఁగూడ నీరెండుభేదములును కలవని యెఱుంగునది.

ఇట్లు వాచ్యోత్పేక్షలు ౯౬ను, ప్రతీయమానోత్పేక్షలు ౪౮ యుఁ గలసి ౧౪౪ భేదములు కలవు. ౯౬ వాచ్యభేదములలో నీక్రిందఁ జూపఁబడిన ౫౬ మాత్రము చారుత్వము కలవి యని విద్యా నాథుని యభిప్రాయము.

ఇట్లొక్క 'జాతి'లో ౧౪ భేదములు. అట్లే క్రియాగూఢద్రవ్యములలోను కలవు, కావున మొత్తము ౧౪ × ౪ = ౫౬.

ఈ అలంకారలక్షణమునుగుఱించి ప్రాచీనులకు నర్వాచీనులకును బాల మతభేదములు కలవు. 'విషయియొక్క యభేదసంస్కరము వలననే ఉత్పేక్షలంకారము సిద్ధించును, వేఱుసంబంధమువలన సిద్ధింపదు' అని ప్రాచీనులసిద్ధాంతము. 'భేదాదిసంస్కరముచేతఁ గూడ నీ అలంకారము కావచ్చు' నని నవీనులసిద్ధాంతము. ఇందునుగుఱించి యధికము తెలిసికొనఁగోరువారు రసగంగాధరము, అలంకారకాస్తుభము ఆనుగ్రంథములలో ఉత్పేక్షప్రకరణమును జూడవగును.

౧౨. అతిశయోక్త్యలంకారము :— లక్ష : లోకసిద్ధ మై యున్నవస్తువుయొక్క సిద్ధిని అతిక్రమించి చెప్పుట 'అతిశయోక్తి' యనఁబడును. కవిప్రాశ్లోక్తియే దీనికి జీవితము.

ఉదా : ఈపురమునందలి మేడలు మి న్నంటియున్నవి.
'విషయి'చే విషయము కప్పఁబడుట యతిశయోక్తియనియుఁ జెప్పఁబడియున్నది — (చూడుఁడు, ౪, ౧౦).

ఈఅలంకార మాటువిధములు : ౧. భేద మున్నచోట నభేదముగను, ౨. అభేద మున్నచోట భేదముగను, ౩. సంబంధ మున్నచోట సంబంధము లేనట్లును, ౪. సంబంధము లేనిచోట సంబంధమున్నట్లును, ౫. కార్యకారణములఁ దలక్రిందుగను వర్ణించుట, ౬. ఒక యర్థమును ఆరోపించి మఱియొకయర్థమును కల్పించుట.

ఉదా : (౧). జలము లేనిచోటఁ గమలము, దానియందు రెండు నల్లగల్వలు, ఇ వన్నియు నొకబంగారుతీగ కుండుటయు, నాతీగయు సుకుమారసుందరిగ నుండుట — ఏమి యాయుత్పాతపరంపర ! — (కా. ప్ర).

ఇందు నొకస్త్రీయొక్క ముఖము కనులు, శరీరము అనునవి పద్మము నల్లగలువలు బంగారుతీగ యను ఉపమానములచేతనే నూచింపఁబడినవి. ముఖపద్మములకును, కనులకు నల్లగలువలకును, శరీరమునకు బంగారుతీగకును భేద మున్నను ఇచ్చట నభేదము చూపఁబడినది. దీనినే 'రూపకాతిశయోక్తి' యందురు.

ఉదా : (౨). లోకకల్యాణ మయ మైన యా సంభాషణ విధమే వేఱు ; ఏమో కాని యామాటలపొంకమే వేఱు, చేయుపని లోకోత్తరము, ఆకృతియూ ఆర్తహృద్యము ; విద్యావంతులచిరితమే వేఱు — (౪, ౧౦).

విద్యావంతులుగూడ నితరమానవులవంటివారే. కావున మానవ వ్యవహారసంభాషణాదికములలో వారికి నితరులకు భేదము లేకపోయినను, విద్యావంతుల యుత్కర్షార్థమై యిచ్చట వారి ఆకారసంభాషణాదులకును, ఇతరుల యాకారాదిసంభాషణాదులకును భేదము కల్పింపఁబడినది. ఇది 'భేదకాతిశయోక్తి'.

ఉదా : (౩). నేదాభ్యాసజనుడును, ముదుసలివాడును అగు బ్రహ్మదేవుఁ డిట్టిచక్కఁదనము నిర్మింపలేడు — (విక్రమార్వ).

అందఱును బ్రహ్మయే సృజించును. కావున నిచ్చట సంబంధమున్నను అసంబంధము చెప్పబడినది. ఇదియే 'అసంబంధాతిశయోక్తి'.

ఉదా : (౪). ఈపురిమేడలు మిన్నంటి యుండుటచే, సురాంగనలువచ్చి పురాంగనలవాయనములఁ గొందురు — (శివతత్త్వసుధానిధి).

లేనిసంబంధ మిచ్చటఁ గల్పింపబడినది. కావున 'సంబంధాతిశయోక్తి'.

ఉదా : (౫). మొదటనే శత్రువులప్రాణములు శరీరముననుండి వెడలెను, తరువాతనే యీరాజుయొక్క యములపొదినుండిబాణములు వెడలెను.

ఇందుఁ గార్యమైన ప్రాణవిమోచనము, దాని కారణమైన బాణవిమోచనమునకంటెఁ బూర్వము జరగినట్లు వర్ణింపబడినది. కార్యకారణము లేక కాలమందు జరగినట్లు వర్ణింపబడినను ఈ యలంకార మగును.

ఉదా : (౬). రాకాచంద్రుఁడు కళంకమును వదలెనేని ఈ కామినీముఖమునకు సాటి యగును — (చంద్రా).

'వీని' మొదలగుపదములచేత నొకయర్థమును ఆరోపించి మఱియొకయర్థమును కల్పించుటకు నిది యుదాహరణము.

౧౩. తుల్యయోగితాలంకారము :— ప్రకృతములకు మాత్రము గాని, అప్రకృతములకుమాత్రము గాని గుణక్రియాది గూఢమైన ఏకగర్భాన్వయము 'తుల్యయోగిత'. ఇందు ఔపమ్యము గమ్యము.

ఉదా : (౧) చంద్రోదయమువలనఁ జోరుల ముఖములును తామరపువ్వుములును ముకుళితము లాయెను — (కువల).

ఇందలి 'చోరులముఖములు', 'తామరపువ్వుములు' ఈ రెండును ప్రకృతములు, వర్ణింపఁదలంచినవిషయములు. వీనికి ముకుళనక్రియచే నేకాన్వయము సంభవించెను.

ఉదా : (౨) అమృతమును, చంద్రబింబమును, పద్మమును నీ ముఖమునకు నెదుట నిలువలేక ప్రతిహతము లయ్యెను.

౧౪. దీపకాలంకారము :— లక్ష : ప్రకృతములకును, అప్రకృతములకును ఒక్కసాధారణధర్మముచే నన్వయముకలిగిన నది 'దీపకము'. ఇందును ఔపమ్యము గమ్యమే.

ఉదా : (౧). సుజనులు పరోపకారమును, శూరులు శస్త్రమును, కృపణులు ధనమును, కులసతులు వినయమును ప్రాణాంతమందుఁగూడ వదలరు — (ర. గం).

ఇందు రాజుయొక్క పరోపకారవర్ణనము ప్రస్తుతము. దీనికిని, ఇతరవాక్యముల కన్నిటికిని ఒక్కటే క్రియ కలదు. ఇట్లే కర్త

యొక్కఁడును క్రియ లనేకములును ఉన్నయెడల కారకదీపక మని పించుకొనును.

కారకదీపకము :— ఉదా : (౨). రాజా! ధన మొసంగుటకును, యశస్సును సంపాదించుటకును నీవు మిక్కిలి నిపుణుఁడవు — (ర. గం).

ఇందు ధన మొసంగుట, తన్ను రక్షించుట ప్రకృతవిషయములు, మిగిలినక్రియ లప్రకృతములు.

౧౫. ప్రతివస్తూపమాలంకారము :— లక్ష : ఉపమానోపమేయములకుఁ గల యొక్క సమానధర్మమునే (ఉపమానోపమేయరూపములయిన) వేఱువేఱువాక్యములయందు వేఱువేఱుశబ్దములచేతఁ జెప్పినఁ 'ప్రతివస్తూపమ' యగును.

ఇం దౌపమ్యము (పోలిక) గమ్యము, ఆర్థి. తాత్పర్యము వలనఁ దెలిసికొనఁదగినది ; కాని యుపమలోవలె 'వలె' మొదలయిన పదములవలన స్పష్టము కాదు.

ఉదా : గొప్పయుద్దేశములు గలసజ్జనులకు నాపత్తు సంభవించినను వారు పూర్వము చూపని యాదార్థ్యమునే వ్యాపింపఁ జేయుదురు. తన్ను నిప్పంటుకొనినను కృష్ణచందనము లోకోత్తరమైనపరిమళమును చుట్టును ప్రకటించును — (ర. గం).

ఇందు 'వ్యాపింపఁజేయుట', 'ప్రకటించుట' యను భిన్న పదములచే వస్తుప్రతివస్తుభావమును జెందిన యొకసమానధర్మమే చెప్పబడినది.

దీనిని వైధర్మ్యరూపముగఁ గూడఁ జెప్పవచ్చును.

ఉదా : పండితులకష్టము పండితులకే తెలియును. ప్రసన వేదనను గొడ్రా లే మెఱుంగును ?

౧౬. దృష్టాంతాలంకారము :— లక్ష : ఉపమానోపమేయవాక్యములందు భిన్నధర్మములు బింబప్రతిబింబభావమున సమానధర్మత్వమును జెందియున్నయెడల 'దృష్టాంతాలంకారము'.

ఉదా : సత్పురుషుఁ డెవ్వరును కోరకయే తనంతట తాను లోకమునకు మేలు చేసి యందఱును సంతోషింపఁజేయును. నల్లగలు వలగుంపును వికసింపఁజేయు మని చంద్రుని నెవ్వరు కోరిరి ? — (ర. గం).

ఈ యుదాహరణమునందు 'సంతోషింపఁజేయుట', 'వికసింపఁజేయుట' యనునవి ధర్మములు, వీనియందు బింబప్రతిబింబభావము కలదు.

దీనికిని ప్రతివస్తూపమమను భేద మే మన, ప్రతివస్తూపమయందు సాధారణధర్మము వస్తుప్రతివస్తుభావమును జెందియుండును. ఇందు బింబప్రతిబింబభావమును జెందియుండును. ఒకయర్థమును రెండు భిన్నశబ్దములచేఁ జెప్పుట వస్తుప్రతివస్తుభావము. సహజముగ భిన్నము

లయినను, సాదృశ్యముచే నభిన్నములుగను వేరువేరుగను చెప్పట బింబప్రతిబింబభావము. ప్రతివస్తూపమయందు ధర్మ మొక్కటియే, భిన్నశబ్దములచే జెప్పబడును. దృష్టాంతమునందు సదృశము లయిన రెండుధర్మము లుండును. దీపకమునందును, తుల్యయోగితయందును సమానధర్మ మొక్కవాక్యమునందే యుండును. దృష్టాంతమందును ప్రతివస్తూపమయందును రెండు వాక్యములందు చెప్పబడును. ఇదియు సాధర్మ్యవైధర్మ్యములచే జెప్పబడును.

౧౭. నిదర్శనాలంకారము:— లక్ష : (ప్రకృతాప్రకృతము లను) రెండు అర్థములకు నైక్యము చెప్పబడి, అన్వయలోపముచే నాయైక్యము సాదృశ్యముగ (బింబప్రతిబింబభావముగ) బహిరంగమిం చె నేని యది 'నిదర్శన'.

ఉదా : (౧). ఓ మదనాంతక ! అంతరాత్మలోఁ బ్రకాశించు చున్న యనంతఁడవైన నిన్ను తీర్థములందు వెదకునట్లు కంఠమధ్య భాగమున వెలుండుచున్న చింతామణిని మఱచి దుమ్ములో వెదకు వారే!— (ర. గం).

ఇచ్చట తీర్థములు తిరుగువారు దుమ్ములో వెదకువారు నొక్కరే యన్నయెడల నన్వయము పొసగదు. కావున శివునిఁ దీర్థములందు వెదకుట, మెడలోని చింతామణిని దుమ్ములో వెదకుటవంటిది అని సాదృశ్యము లేలుచున్నది. ఇది యేకవాక్యగత.

ఉదా : (౨). జగదంతరాత్మవైన ఓచంద్ర శేఖరా ! ఇతర దేవత లతో నీవు సమానుడవని యేయజ్ఞులు చెప్పుదురో, వారు పారము లేని యాకాశమును గవాక్షమునందు నిమిషియున్న యంతరాశములతో నేల పోల్చుదు? ఇది భిన్నవాక్యగత — (ర. గం).

పై రెండు ఉదాహరణములకును వాక్యార్థనిదర్శన యనికేరు.

ఉపమేయవాక్యార్థమునకును ఉపమాన వాక్యార్థమునకును అభేదమును ప్రతిపాదించునపుడు అభేద మసంభవము గాన పర్యవ సానమునందు బింబప్రతిబింబభావరూప మైన సాదృశ్య మేర్పడును. దానినే వాక్యార్థనిదర్శన, లేక వాక్యార్థవృత్తినిదర్శన యందురు. పై రెండు ఉదాహరణములు నట్టివి.

ఇక మపమేయమునందు మపమానధర్మసంబంధము చెప్పిన చోట మపమానధర్మసంబంధ ముపమేయమునకు నసంభవము గనుక, ఆధర్మమునకు సదృశమైన ధర్మ ముపమేయమునందు నున్న దని పర్య వసానము లేలును. దానిని పదార్థనిదర్శన, లేక పదార్థవృత్తినిదర్శన యందురు.

ఉదా : (౩). నీనేత్రములు నల్లగలువలలీలను దాల్చును.

'లీల' ఉపమానమైన నల్లగలువలధర్మము. వానిలీల కను లెట్లు దాల్చుగలవు? కావున నల్లగలువల లీలవంటిలీలను నేత్రములు తాల్చు చున్న వని యర్థము.

ఇదివఱకు నిచ్చిన రెండువిధములైన నిదర్శనలలోను ఉపమా నోపమేయములకు అసంభవధర్మము వారోపించుటయే నిదర్శనగఁ జెప్పబడినది. ఇది మమ్ముట విద్యానాథ జగన్నాథాదులమతము.

అలంకారసర్వస్వకారునిమతమున ఆరోపింపబడిన ధర్మము సంభవము గాని¹ అసంభవము గాని నిదర్శన యగును.

కాని యీలక్షణము నంగీకరించినయెడల దీనికి రూపకాతిక యోక్త్యాదులందు నతివ్యాప్తి కల్గు నని రసగంగాధరకారుఁడు చెప్పి యున్నాఁడు.

ఈయలంకారమునందును, దృష్టాంతమందును బింబప్రతిబింబ భావము కలదు. వీని కేమి భేద మని చదువరులకు సంశయము కలుగ వచ్చును. నిదర్శనయందలి ఉపమానోపమేయములైన రెండువాక్యము లును సాపేక్షములు, ఒకదానికి మఱియొకదానితో నన్వయసంబం ధము కలదు. దృష్టాంతములోని యారెండువాక్యములును నిర పేక్షములు.

ఒకవస్తువునందుఁ గానవచ్చెడివ్యాపారమును జూచి, దానికారణమును దెలిసికొని, ఆకారణము కలిగినచోటసయిత మాకార్య మైన వ్యాపారము కలుగు నని చెప్పట 'నిదర్శన' యని వామనాచార్య మతము.

ఉదా : (౪). సంపదలకు ఫలము చెలికాండ్ర నాదరించుటయే యని తెలుపుచు సూర్యుఁడు తా నుదయించుచుండఁగానే పద్మము లకు లక్ష్మి నిచ్చును.

౧౮. వ్యతిరేకాలంకారము:— లక్ష : గుణవిశేషముచేత మపమేయముపమానముకంటె నెక్కువది యనిచెప్పిన 'వ్యతిరేకము'.

ఉదా : అతితీక్ష్ణమయిన బాణఘాతము హృదయమును క్షణకాలమే వేధించును; పరుషవచన మనెడి బల్లెముపోటు మన స్సును చిరకాలము బాధించును.

ఈ యలంకార ముపమేయగతోత్కర్షణతచేతను, ఉపమాన గతాపకర్షణతచేతను, ఈరెంటిచేతను ఒకటియఁ జెప్పకుండఁగను చెప్పవచ్చును. కాన నాల్గుభేదములు కలిగెను. ఇం దొక్కొక్కటి ఆర్థశ్రాంతాక్షిప్తభేదములచే బుద్ధిం దయ్యె. ఇవియు శ్లిష్టాశ్లిష్టభేదం బులచే నిరువదినాల్గు. ఉదాహరణము లూహింపనగును—(కా. ప్ర).

ఉపమేయమును ఉపమానముకంటె నెక్కువగ వర్ణించినఁ గూడ వ్యతిరేకాలంకార మగు నని అలంకారసర్వస్వకారుని యభిప్రాయము. కాని కావ్యప్రకాశకారుఁ డామతమును ఖండించెను.

౧౯. సహోక్త్యలంకారము:— లక్ష : రెండుప్రకృతము లలో నొకదానికి నన్వయింపవలసినపదము సహోర్థబలముచేత రెంటికి నన్వయించినచో 'సహోక్తి'.

ఉదా : అతనిశత్రువులతోగూడ నతనిక్రింది దిగంతములయందు వ్యాపించెను — (చం).

ఇది కార్యకారణభావనై పరీత్య మనెడి యతిశయోక్తియనియే కొందఱుతము.

౨౦. వినోక్త్యలంకారము :— లక్ష : ఒక వస్తువు లేమిచే మఱియొకవస్తువునకు రమ్యత్వము గాని, అరమ్యత్వము గాని కలిగిన దని చెప్పుట 'వినోక్తి'.

ఉదా : చంద్రుడు లేనిరాత్రి, వినయములేనిలక్ష్మీ, రసము లేనికావ్యము వ్యర్థములు.

౨౧. సమాసోక్త్యలంకారము :— లక్ష : ఎచ్చట, బ్రకృతము విశేషణయుక్తముగఁ జెప్పఁబడినట్టి యప్రకృతము కూడ విశేషణసామ్యమువలననే స్ఫురించునో యది 'సమాసోక్తి'.

ఉదా : ఓగంగ ! నీయొడిలోఁ గూర్చుండి అతిమధురతర మైన పయస్సు ద్రావిత్రావి, అఖిలశ్రమ భారమును మఱచి నే నెప్పుడు శాశ్వతముగ నిద్రపోదును? — (ర. గం).

ఇది గంగదేవియొక్క స్తుతి. కాని 'ఒడిలోఁ గూర్చుండుట' 'పయస్సును ద్రావుట' అనుపదములవలన గంగ తల్లి యైనట్లును, తాను కుమారుఁడైనట్లును స్ఫురించుచున్నది.

ఈ యలంకారమునందు 'విశేషణసామ్యము' అలంకార కారణము. అది మూడువిధములు : ౧. సాధారణము, ౨. ఔపమ్య గర్భము, ౩. శ్లిష్టము. మఱియు వ్యవహారసమారోపమే సమాసోక్తి జీవితము. అది నాల్గువిధములు : ౧. లౌకికవస్తువునందు లౌకికవ్యవహార సమారోపము, ౨. లౌకికవస్తువునందు శాస్త్రీయవస్తు వ్యవహారసమారోపము, ౩. శాస్త్రీయవస్తువునందు శాస్త్రీయవ్యవహారసమారోపము; ౪. శాస్త్రీయవస్తువునందు లౌకికవస్తువ్యవహారసమారోపము.

ఉదా : కాకతీశ్వరునియందు సాలంకారయు, లసద్వర్ణయు, సగుణయు, రసనిర్భరయు నగుభారతీదేవి భావానుబంధినిగా నున్నది — (ప్ర. రు).

ఇందు నలంకారశాస్త్రసంబంధమైన వస్తు వగు భారతికిఁ జెప్పఁబడిన శ్లిష్టవిశేషణములచే లౌకికనాయికావ్యవహారము స్ఫురింపఁ జేయఁబడినది.

ఇట్లే యితర భేదములకు మదాహరణములను ఊహించు కొనునది.

౨౨ పరికరాలంకారము :— లక్ష : విశేషణములు సాధి ప్రాయముగఁ జెప్పఁబడినచో 'పరికరము'.

ఉదా : అంగరాజ ! నేనాపతి ! రాజవల్లభ ! ద్రోణాపహాసి ! కర్ణ ! ఈదుశ్శాసనుని భీమనేనునివలననుండి కాపాడుము— (వేణీసం.).

కర్ణుని హేళనముచేయుచు నశ్వత్థామ చెప్పినమాట లివి. దుశ్శాసనునిఁ గాపాడలేనినీకు నీ విశేషణము లన్నియు వ్యర్థము లని యిచ్చట భావము.

ఈ యలంకారమునందుఁ బ్రకృతార్థోపపాదకంబును, చమ త్కారియునగు వ్యంగార్థ ముండును (మాడుఁడు, పరికరాంకురాలంకారము)

౨౩. శ్లేషాలంకారము :— లక్ష : ఒక్కమాటచే (శ్రుతిచే) ననేకార్థంబులఁ బ్రతిపాదించుట 'శ్లేష'.

ఉదా : రాజు కువలయానందకరుఁడు.

'రాజు' అనఁగా తేఁడు, చంద్రుఁడు. 'కువలయ' మనఁగా భూమి, నల్లగలువ. కావునఁ బై యొక్కవాక్యమునకు తేఁడు భూమికి నానందము కలిగించువాఁడనియు, చంద్రుఁడు నల్లగలువల కానందము కలిగించు ననియు రెండర్థములు కలుగుచున్నవి.

ఇయ్యది ౧. కేవలప్రకృతవిషయము, ౨. కేవలాప్రకృతవిషయము. ౩. ప్రకృతాప్రకృత విషయము అని మూడువిధములు. ౧-వ భేదమందు శ్లేషచేఁ జెప్పఁబడిన రెండర్థములును ప్రకృతవిషయములే, అనఁగాఁ జెప్పఁదలఁచుకొన్నవిషయములే, ఉపమేయములే. ౨-వ భేదమందు రెండర్థములును అప్రకృతములే. ౩-వ భేదమునందు నొక్కటి ప్రకృతముగను, ఇంకొక్కటి యప్రకృతముగను ఉండును. మొదటి రెండుభేదములందును విశేషణవిశేష్యములకుఁగూడ రెండర్థము లుండును. మూడవభేదమునందు విశేషణములకుమాత్రము రెండర్థము లుండును. విశేష్యములకు నొక్కయర్థమే యుండును.

అట్లు గాక విశేష్యవిశేషణములకు రెంటికిని శ్లేష యున్న యెడల నది 'శబ్దశక్తిమూలధ్వని'.

ఉదా : (౧). శ్రీసతీమనోహరుఁ, డసమానబాణవైరి, యంధ కక్షయకరుఁడు, శశిమచ్చిరోహరుఁడు, దివ్యగోపుఁ, డచ్చవిభూతిభూషణుఁడుమాధవుఁడు మమ్ము రక్షించుఁగాత1.

ఇచ్చట శివకేశవుల నిద్రఱను స్తుతించుట యుద్దేశము. ఇట్లు ఆంధ్రభారతమునందు హరిహరనాథునకు సంబంధించిన ఆశ్వాసాది

1. శివపరము : శ్రీ సతీదేవికి భర్త, మదనవైరి, అంధకాసురుని చంపినవాఁడు, చంద్రుఁడు నెత్తిమీదఁగల హరుఁడు, దేవత లను పశువులకుఁ బతి, తెల్లనిబూడిదచే శోభితుఁడు, ఉమాధవుఁడు. విష్ణుపరము : లక్ష్మీ యను పతివ్రతకుభర్త, సాటిలేని బాణాసురునకు వైరి, అంధకు లను యాదవులకు క్షయము (పురము - ద్వారక) కట్టించియిచ్చినవాఁడు, శశిమత్ (చంద్రునివైరియైన రాహువు) శిరస్సును త్రుంచినవాఁడు, దేవుఁడైన గొల్లవాఁడు, నిర్మలమైన వైభవముచే శోభించువాఁడు, మాధవుఁడు. ఇందు మొదటి చివరశబ్దములు సమానార్థకములు గనుక 'మాధవ', 'ఉమాధవ' పదములు విశేష్యములుగఁ దీసికొనవలెను.

ఆశ్వాసాంతపద్యములందును, నైషధముందలి పంచనళి యనుపద్యము లందును, రాఘవపాండవీయ హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానాద్యనేకార్థ కావ్యములందును, అర్థము లన్నియుఁ బ్రకృతములే కనుక నవి కేవల ప్రకృతశ్లేష కుదాహరణములు.

ఉదా : (౨). శిరోగృహీతసన్తాగులును, స్ఫురత్కటకసంపదు లును అగు మహాకులమహీభృత్తుతో నీ కాకతీంద్రుఁడు సమానుఁడు — (ప్ర. రు.).

ఇందుఁ బ్రకృతము కాకతీంద్రుఁడు. కావున శ్లేషచే నాత నితోఁ బోల్పఁబడిన రెండు ఉపమానములును అప్రకృతములు. 'మహా కులమహీభృత్తు' లనఁగా గొప్పవంశమునందుఁ బుట్టినరాజులును, ఘన మైన కులపర్వతములును. ఇది విశేషశ్లేష. 'శిరోగృహీత సన్తాగు' లనఁగా సజ్జను లవలంబింపవలసినసదాచారములను గౌరవించువారును, నక్షత్రమార్గమును (ఆకాశమును) తలమీఁద వహించునవియు, 'స్ఫుర త్కటకసంపద' యనఁగా వెలుంగుచున్న కటక మనునట్టి నగలసంపద గలవారును, కొండ నడుమను భాగ్యముచే శోభిల్లుచున్నవియు నని యర్థము. ఇట్టివిశేషవిశేషణగత మైన యర్థద్వయముచేత కాకతి రాజు కులీనరాజులతోడను, కులపర్వతములతోడను పోల్పఁబడెను.

ఉదా : (౩). 'మహి ము న్వాగనుశాసనుండు వెలయింపన్.' అనుపద్యము ప్రకృతప్రకృతశ్లేష కుదాహరణము. ఇందు ఆంధ్ర వాఙ్మయవర్ణనము ప్రకృతము. ప్రపంచవర్ణన మప్రకృతము.

ఈ మూఁడవభేదమును విద్యానాథ, జగన్నాథాదు లొప్పినను, మమ్మట విద్యాధరాదు లొప్పులేదు. వారిమతమున మొదటిరెండే యీ యలంకారమునకు భేదములు.

మరల శ్లేష రెండువిధములు. శబ్దశ్లేష, అర్థశ్లేష. ఉద్భట రుద్రాక్షమతంబున శబ్దశ్లేష సభంగకము, అర్థశ్లేష యభంగకము. శబ్దము నాశ్రయించునది శబ్దశ్లేష, అర్థము నాశ్రయించునది యర్థ శ్లేష. స్వరప్రయత్నాదులచేతఁ గాని, శబ్దమును విడఁగొట్టుటవలనఁగాని శ్లేషయై రెండర్థములు బయలుదేఱునేని యది శబ్దశ్లేష (సభంగశ్లేష). 'ఇంద్రశత్రు' పదమునకు స్వరభేదములచే నింద్రునిఁ జంపువాఁ డనియు, నింద్రునిచేఁ జచ్చువాఁ డనియు రెండర్థము లగును. అది శబ్దశ్లేష. అట్లే పదమును విడిచిన రెండర్థము లగునేని యది శబ్ద శ్లేష. 'పార్వతీపరమేశ్వరా' అనుశబ్దమును 'పార్వతీప, రమేశ్వరా' శబ్దములుగ విడిచి శివకేశవు లని రెండవయర్థము చేసిన నది శబ్దశ్లేష యగును. శబ్దార్థశ్లేషలు కలిగినవో నుభయశ్లేష యగును.

ఈమతము కావ్యప్రకాశకారుఁ డైన మమ్మటునకు సమ్మతము కాదు. ఆతనిమతమున, ఒకానొక శ్లేషలోనిపదమును తీసి దానికి బదు లుగ మఱియొకపర్యాయపదమును బెట్టిన శ్లేషకు భంగము వచ్చునేని యది శబ్దశ్లేష, శ్లేషకు భంగము రాదేని యది యర్థశ్లేష (ఛాదుఁడు, ౧౫౬౧-వ పుట).

మమ్మటమతంబున సభంగశ్లేష వర్ణ పద లింగ భాషా ప్రకృతి ప్రత్యయ విభక్తి వచనశ్లేష లని యేనిమిదివిధములు. ఇందుఁగొన్నిటి కుదాహరణంబు లిచ్చెదఁ :

వర్ణశ్లేష :— ఉదా : వాఁడుమాధవుఁడు.

ఈవాక్యమునకు వాఁడు మాధవుఁడు (విష్ణువు) అనియు, వాఁడు ఉమాధవుఁడు (శివుఁడు) అనియు రెండర్థములు చేసినయెడల నిది 'వర్ణశ్లేష'. 'ఁడు'లోనుండి విడదీసిన 'ఉ' అను వర్ణము వలన నీశ్లేష కలిగెను.

పదశ్లేష :— ఉదా : పార్వతీపరమేశ్వరులు.

పార్వతీ + పరమేశ్వరులు = దుర్గాశివులు

పార్వతీప + రమేశ్వరులు = శివుఁడు, విష్ణువు.

లింగశ్లేష :— ఉదా : కృష్ణవచనంబు విని ధర్మజుం డిట్లనియె :

దీనిని సమాసముగా నెంచినవో కృష్ణునివచనము అని యర్థము. వ్యస్తపదముగ నెంచిన కృష్ణయొక్క (ద్రౌపదియొక్క) వచన మని యర్థము. మొదటి 'కృష్ణ'పదము పుంలింగము, రెండవ 'కృష్ణ' పదము స్త్రీలింగము.

ఇట్లే అక్కయ్యకృష్ణమ్మ మొదలయినపదములు స్త్రీలింగ, పుం లింగములందు వాడి రెండర్థములు సాధించినయెడల లింగశ్లేష యగును.

వచనశ్లేష :— ఒక్కటేమాటను ఒకప్పు డేకవచనముగను, రెండవతూరి బహువచనంబుగను అన్వయించి రెండర్థంబుల సాధించిన నీశ్లేష యగును.

ఉదా : గోపాలబాలురు వచ్చిరి. గౌరవార్థమందు కృష్ణ పరము. రెండవయర్థమందు గొల్లపిల్లలు అని బహువచనము చేసిన క్రియ సరిపోవును.

భాషాశ్లేష :— సంస్కృత ప్రాకృత భాషాపదములకును, లేక సంస్కృతాంధ్రభాషాపదములకును శ్లేష కల్గినయెడల దానిని భాషా శ్లేష యందురు.

ఉదా : క. వినియతనిందనపై నిడు

కొని యేగినియమికిఁ దగనిభగోరార్తి యొన

ర్చినవాఁడ మీకు దండుఁడ

నని తనుఁ దెలుపుచును వారి కప్పనసేనెన్.

— (రా. పాం., ౧-౨౮)

ఈపైపద్యమందలి 'వినియతనిందనపైన్' అన్న పదములను రామాయణార్థమందు 'విని + అతనిన్ + తనపైన్' అని అన్ని తెలుఁగుపదములుగ విడదీసి యర్థము చేయవలెను. భారతార్థమందు 'వినియత + నిందనపైన్' అని కొన్ని సంస్కృతపదములుగ విడదీసి, మిక్కిలి నియతమైన యపకీర్తినే యన్నయర్థము చేయవలెను.

ఇట్లు సంస్కృతపదములకును, ఆంధ్రపదములకును శ్లేష చేయబడినది. ఇతర శ్లేషలయుదాహరణము లూహింపనగును.

౨౪. అప్రస్తుతప్రశంసాలంకారము :— లక్ష : అప్రస్తుత విషయముఁ జెప్పటచేతఁ బ్రస్తుతవిషయము స్ఫురించుట 'అప్రస్తుత ప్రశంస'. ప్రశంస యన కథనము, చెప్పట.

ఇందుఁ బ్రస్తుతవిషయము స్ఫురించుట సామాన్యవిశేష భావము, కార్యకారణభావము, సారూప్యము అను మూడువిధము లగుసంబంధములచేఁ దటస్థించును : ౧. సామాన్యముచే విశేషము, ౨. విశేషముచే సామాన్యము, ౩. కార్యముచే గారణము, ౪. కారణముచే గార్యము, ౫. స్వసదృశము అని యిది మొత్తముమీఁద నైదువిధములు.

ఉదా : (౧). కఠినపాతములను మరల మరలఁ జదివి పరీక్ష సాధించినవాడే పురుషుడు.

పరీక్ష తప్పినపిల్లవానిని పురికొల్పుటకై యీమాట చెప్పిన యెడల, సామాన్యముచే నూచింపబడినవిశేషము (నీవును సాధింపుము) అనుదానికి నుదాహరణము.

ఉదా : (౨). పిచ్చివాడు తామరాకుమీఁదిజలమును చూచి ముత్య మని భ్రమపడెను. చేతితోఁ బట్టుకొనఁబోగా నది పడి పోయెను. వాడు ముత్యము పోయె నని యేడ్వసాగెను—(కా. ప్ర.).

మూర్ఖులకు నయోగ్యపదార్థములందు మమత హేచ్చ అనిన సిద్ధాంత మీవిశేషదాహరణమువలనఁ జెప్పబడెను. ఇట్లే యితర దాహరణముల నూహించునది.

౨౫. అర్థాంతరన్యాసాలంకారము :— సామాన్యముచేత విశేషమును గాని, విశేషముచేత సామాన్యమును గాని సమర్థించుట 'అర్థాంతరన్యాసము'.

సమర్థించుట యనఁగా నిది సరియైన సరికాదా యన్న సంశయమును బాపి 'యిది యట్లే' (ఇదమిత్థం) అన్నదృఢప్రత్యయమును (నమ్మిక) కల్గఁజేయుటయే.

ఉదా :
మ. జలజాతాసన వాసవాటి సురపూజాభాజనంబై తన
ర్చు లతంతాయుగుఁ గన్నతండ్రికిర మచ్చో వామపాదంబునకొ
దొలఁగంగ్రోచె లతాంగి, యట్లయగు ; నాథుల్ నేరముల్ నేయఁబే
రలుకం జెందినయట్టికాంత లుచితవ్యాపారముల్ నేర్తురే ?
—(పా. హ., ఆ. ౧).

ఇందు సామాన్యముచేత విశేషము సమర్థింపబడినది. ఇయ్యది సాధర్మ్యవైధర్మ్యములచే ద్వివిధము.

'దృష్టాంతము'నందు సామాన్యము సామాన్యముచేతను, విశేషము విశేషముచేతను సమర్థింపబడును. కాన దీనికిని దానికిని ఇదే భేద మని యెఱుంగునది.

౨౬. పర్యాయోక్తాలంకారము :— లక్ష : వివక్షితార్థము భంగ్యంతరముచేత (ప్రకారాంతరముచేత) ప్రతిపాదింపబడుట 'పర్యాయోక్తము'.

ఉదా : అచట రఘుమహారాజుయొక్క వ్యాపారము హూణ రాజస్త్రిలచెక్కిళ్ల యం దెఱునిచాయను పుట్టించెను — (రఘు).

ఇచ్చట హూణస్త్రిలకు భర్తృవియోగము భంగ్యంతరముచేతఁ జెప్పబడెను.

భంగ్యంతరములు కవియొక్క తెలివినపట్టి యనేకవిధములుగ నుండును. 'రండి' అని చెప్పటకు, 'దయచేయుఁడు, ఈస్థల మలంకరింపుఁడు, మమ్మఁ గృతార్థులఁ జేయుఁడు, సఫలజన్తులఁ గావించుఁడు, ఈదేశముయొక్క భాగ్యమును ఉజ్జీవింపఁజేయుఁడు' అని యెన్నియో తెఱఁగులఁ జెప్పవచ్చును.

ఇందు వ్యంగ్య మున్నను అది వాచ్యమునకు లొంగియుండును. వాచ్యమే వ్యంగ్యముకంటె జారుతరము.

౨౭. వ్యాజస్తుత్యాలంకారము :— లక్ష : పైకి నిందగఁ గాన వచ్చి పర్యవసానము స్తుతిగను, పైకి స్తుతిగఁ గానవచ్చి పర్యవసానము నిందగను వ్యక్త మగునట్లు చెప్పినచో 'వ్యాజస్తుతి'.

ఉదా : (౧). పాపాత్ములకుఁగూడ స్వర్గ మొసంగుచున్నావు, గంగా ! నీకు వివేక మేది? (ర. గం.).

ఇందు గంగాను నిందించినట్లున్నను దానిమాహాత్మ్యతీతయమును వర్ణించుటయే యుద్దేశము.

ఉదా : (౨). కుకవులు పరోపకారపరాయణులు. 'ఏ మహాత్ములు గల్గ భూమిశసభలలోఁ గవులకు మిగుల విఖ్యాతి గల్గె' —(నరస.).

ఇది పైకి స్తుతిగ నున్నను ; నిజముగ నిందయే.

౨౮. ఆక్షేపాలంకారము :— లక్ష : చెప్పఁదలఁచుకొన్న విషయమునకు విశేషార్థ మేర్పడవలె నన్నకోర్కెతో దానిని నిషేధించుట 'ఆక్షేపము'.

వట్టినిషేధ మాక్షేపము కాదు. అది వాస్తవము కానిది (నిషేధాభాసము)గా నుండి యర్థాంతరమందుఁ బర్యవసించి, యొక విశేషమును స్ఫురింపజేసినఁ గాని ఆక్షేపాలంకారత్వమును జెందదు.

ఉదా : శ్వాస మనుమానవేద్యము, కాళ్లు చేతులు చల్లఁ బడినవి, చూపు నిశ్చలము. అయ్యా ! ఆమెకథ యిది. ఆసంగతి యెందుకు ? మఱియొకవిషయము మాటలాడుదము —(ర. గం.).

ఇందు దూతిక నాయకునకు నాయకావరహస్థితిని వర్ణించుచున్నది. ఆమెసమాచారమంతయుఁ జెప్పి 'ఆసంగతి యెందుకు' అని నిషేధించుట నాయకస్థితి అనిర్వచనీయ మని చెప్పటకు. నిషేధము అవాస్తవము. నాయకునిజిజ్ఞాస యభివృద్ధి చేయుటయే యుద్దేశము.

ఇది ఉక్తవిషయము, వక్ష్యమాణవిషయము అని రెండువిధములు. ఒకసంగతి చెప్పి తరువాత దానిని నిషేధించుట ఉక్తవిషయము. మొదట నిషేధించి పిదప సంగతి చెప్పుట వక్ష్యమాణము.

ఈయలంకారమునకుఁ బలువురు పలువిధములుగ లక్షణములు చెప్పియున్నారు. వామనునిలక్షణమును జూడ నది 'ప్రదీపము'తో సరిపోవును.

౨౯. విరోధాలంకారము :— లక్ష : విరోధము లేకయే విరోధ మున్నట్లు చెప్పుట విరోధాలంకారము. దీనినే 'విరోధాభాస' మందురు.

ఉదా : దుర్బార్థలమాటలు కోమలములును శీతలములును అయినను సత్పురుషుల హృదయములను కోయును, కాల్చును — (ర. గం.).

ఇందలివిరోధ మాభాసము గాని నిజము గాదు. నిజమైన నది యొకదోషము ; ఆభాస మైన నది యలంకారము.

జాతిగుణక్రియాద్రవ్యము లనఁబడు నాలుగింటికిని దమలోఁ దమకును ఒకదానితో మఱియొకదానికిని గలుగు వైరముల వరుసను ఈయలంకారము పదివిధము లయ్యెను.

ఉదా : ప్రియవియోగమువలన నామెకుఁ గమలంబు లగ్నియయ్యెను.

ఇందు 'కమల'జాతికిని 'అగ్ని' జాతికిని వైరము చెప్పఁబడినది. కమల మగ్ని యగుట యెట్లు? అసంభవము. కావున విరహిణీదుఃఖజనకత్వముచే నీవిరోధ మాభాసము. ఇట్లే వేఱుదాహరణంబుల నూహించుకొనునది.

౩౦. విభావనాలంకారము :— లక్ష : కారణము లేకయే కార్యోత్పత్తిని చెప్పుట 'విభావన'.

ఉదా : వనితా! లాఠిరసముచే పూయఁబడకపోయినను నీచరణము లెఱుగ నున్నవి.

లాఠిరసము పూయుట కారణము, కాశ్లేఱుబడుట కార్యము. ఇచ్చట నాస్త్రియొక్క చరణములు స్వాభావికముగ నెఱుగివి. ఆకారణముచే గవి కారణము లేకయ పుట్టినకార్యముగ వాని వర్ణించి యలంకారము సాధించెను.

అప్పయదీక్షితులవారు దీనికి నైదుభేదములు చెప్పిరి. కాని జగన్నాథుఁ డవి యనావశ్యకము లని సిద్ధాంతీకరించెను.

౩౧. విశేషోక్త్యలంకారము :— లక్ష : ప్రసిద్ధకారణకలాపము సిద్ధముగ నున్నను కార్యోత్పత్తి కాకపోవుట 'విశేషోక్తి'.

ఉదా : ఉపనిషత్తులయర్థమును తెలిసికొంటిని, భగవద్గీత పారాయణముం జేసితిని, బ్రహ్మసూత్రభాష్యమును వర్ణించితిని, కాని విషయములమండి మనస్సును త్రిప్పలేనైతిని! — (ర. గం.).

౩౨. అసంగత్యలంకారము :— లక్ష : కార్యకారణములు వేఱువేఱుస్థలములందుఁ గాని విరుద్ధస్థలములందుఁ గాని కానఁబడుట 'అసంగతి'.

ఉదా : ఎవ్వనికి వ్రణము కలదో వానికి వేదన యన్నమాట కల్ల. ఈవిన్నదానిచెక్కిలియందలి దంతక్షతము, సనతులకు వేదన కలిగించినది — (చంద్ర.).

౩౩. విషమాలంకారము :— లక్ష : అనురూప మైన సంస్కరమునకు 'విషమము' అని పేరు. ౧. విరూపకార్యోత్పత్తి, ౨. అనర్థోత్పత్తి, ౩. విరూపఘటన యని యిది మూఁడువిధములు.

కారణమునకు విరూపమైన కార్యము పుట్టుట విరూపకార్యోత్పత్తి.

ఉదా : (౧) నల్లగా నున్న యీకత్తి యీరాజు చేతఁ బట్టఁగానే తెల్లనిక్కిరిని గనుచున్నది — (కువల.).

ఒక కార్యమును చేయఁబూనినపు డది లభింపకపోగా మఱియొక యనర్థము కలుగుట అనర్థోత్పత్తి.

ఉదా : (౨). రావణుఁడు హనుమంతునితోఁకను కల్పఁదలఁచి దాని కగ్ని ముట్టింపించెను, కాని తోడనే తనపట్టణము దగ్ధ మగుట అనుభవించెను — (కువల.).

అనురూపములు కాని రెంటికి చేరిక చెప్పుట విరూపఘటన.

ఉదా : (౩). నక్క యెక్కడ జేవలొక మెక్కడ?

౩౪. సమాలంకారము :— లక్ష : అనురూప సంస్కరము 'సమము'. అనురూపములైన రెండువస్తువులకు (ఉత్పత్తిలక్షణము, సంయోగాదిలక్షణము లన్న) సంబంధము వర్ణింపఁబడినయెడల నీ యలంకార మగును.

ఇది అభిరూపసంఘటన, అనభిరూపసంఘటన అని ద్వివిధము.

ఉదా : (౧). రాజా! చంద్రిక చంద్రునితోఁ జేరినట్లును, గంగ చంద్రశేఖరునిఁ బొందినట్లును, కీర్తి తనకు ననురూపుడవైన నిన్ను ఆశ్రయించెను — (కువల.).

ఉదా : (౨). పిశాచములవివాహములందు గర్దభములే గాయకులు.

౩౫. విచిత్రాలంకారము :— లక్ష : కోరుఫలమునకు విరుద్ధమయిన ప్రయత్నముఁ జేయుట 'విచిత్రము'.

ఉదా : సత్పురుషులు ముల్లోకములకంటెను ఔన్నత్యమును బొందుటకై నమ్ర లయ్యెదరు — (చంద్ర.).

౩౬. అధికాలంకారము :— లక్ష : ఆధారాధేయములలో నొక్కటి మిక్కిలి పెద్దదిగను మఱియొక్కటి మిక్కిలి చిన్నదిగను ఉన్నట్లు చెప్పుట 'అధికము'.

ఉదా : విశ్వమునకు నాశ్రయఁడైన హరి యెందు హాయిగఁ బరుండియున్నాఁడో యట్టి నీ హృదయముయొక్క విస్తారము చెప్పటకు వీలు లేదు — (ర. గం.).

ప్రపంచమున కంతకును ఆధారమైన హరికంటె ఆధేయమైన హృదయము పెద్దది యని వర్ణింపఁబడినది.

౩౭. అన్యోన్యాలంకారము :— లక్ష : రెండువస్తువులలో దానిచేత నిదియు, దీనిచేత నదియు సుపకారమును చెందుచున్నట్లు చెప్పినచో 'అన్యోన్యము'.

ఉదా : రాత్రిచే జంద్రుఁడు శోభించుచున్నాఁడు. చంద్రునిచే రాత్రి శోభించుచున్నది — (చంద్ర.).

౩౮. విశేషాలంకారము :— లక్ష : ప్రసిద్ధమైన యాధారములేక యాధేయ ముండుటయు, అనేకములయిన యాధారములందు నాధేయ మొక్కటియే యేకకాలమందు నొక్కతీరుగా నుండుటయు, ఒకకార్యము ప్రారంభము కాఁగా దానిచేత అశక్యమయిన (కాఁదగని) మఱియొకకార్యమునూడ నగుటయు అని 'విశేషము' మూఁడు విధములు.

ఉదా : (౧). కవు లేల వంద్యులు కారు ? వారు దివి కేఁగినను వారియనల్పగుణములుగల వాఁకు లీలోకమును ఆకల్పితము గూడ రంజింపఁజేయును — (కా. ప్ర.).

ఉదా : (౨). ఆపె నీహృదయమునందును, కన్నులందును, వాఁకులందును నివసించియున్నందున, మావంటి పుణ్యహీనులకు తా వెక్కడ ? — (కా. ప్ర.).

ఇది ఒకపత్నియం దెక్కుఁడారముగల పతితో నితరసపత్నులన్న వాక్యము.

ఉదా : (౩). ఇల్లాలపు, మంత్రివి, ఏకాంతమునందు నెచ్చెలివి, లలితకళలలో శిష్యురాలపు. నిన్ను నెత్తుకొనిపోయిన కరుణారహితుఁడైన మృత్యువు, నావియైన యే (వెలగల) ద్రవ్యముల నెత్తుకొనిపోలేదు? (అన్నియు నెత్తుకొనిపోయె నని భావము) — (రఘు.).

ఇది భార్యమరణమునకు దుఃఖించుచున్న అజానివాక్యము. మృత్యువు ఇందుమతి నొక్కదానినే యెత్తుకొనిపోవ యత్నించెను. కాని యిందువలన విపరీతమైన సచివాది సర్వహరణరూపకార్యము సిద్ధించెను.

౩౯. వ్యాఘాతాలంకారము :— లక్ష : ఒకకర్త యొక కార్యమును ఒకయుపాయముచే సాధింపఁగ (లేక సాధింపఁబోవ) మఱియొకకర్తచే నాయుపాయముచేతనే తద్విరుద్ధకార్యము సాధింప నాకార్యము వ్యత్యస్త మగుట 'వ్యాఘాతము'.

ఉదా : దృష్టిచేతఁ గాల్పఁబడిన మన్మథుని దృష్టిచేతనే బ్రతికించి శివుని. జయించినవారయిన స్త్రీలను కొనియాడెదను — (రాజశేఖరకవి).

ఒక్కకార్యసాధకమే విపరీతసాధకముగఁ బరిణమించుటయు వ్యాఘాతమే.

ఉదా : బాల్యముని యుద్ధమునకు రావల దని యనియొడరేల ? బాల్యముననే కదా విద్యుల నభ్యసించుట ?

నీకు బాల్యము, యుద్ధమునకు రావల దని రాజు చెప్పఁగా యువరాజు చెప్పినజవా బిది. రాజుమతమున బాల్యము యుద్ధమునకు రాకుండుటకుఁ గారణము. యువరాజుమతమున నదియే యుద్ధమునకుఁ దాను పోవుటకుఁ గారణము.

శృంఖలాలంకారములు :— లక్ష : పంక్తిరూపముచే (వరుసగ) నిబద్ధము లయిన యర్థములలోఁ బూర్వపూర్వముల కుత్తరోత్తరములతోను, లేక ఉత్తరోత్తరములకుఁ బూర్వపూర్వములతోను లంకె వేసి చెప్పినయెడల నది 'శృంఖల' యగును. ఇయ్యది మూఁడు విధములు : కారణమాల, ఏకావలి, సారము.

౪౦. కారణమాలాలంకారము :— అనుగుణములయిన కార్య కారణములకుఁ గల శృంఖల 'కారణమాల' యనఁబడును.

ఇది, మొదటఁ గారణమును జెప్పి తరువాతను గార్యములను జెప్పనది యొకటియు, మొదటను గార్యమును జెప్పి పిదపఁ గారణమును జెప్పనది రెండవదియు నని రెండువిధములు.

ఉదా : జితేంద్రియత్వము వినయమునకుఁ గారణము, వినయము గుణప్రకర్షమునకుఁ గారణము, గుణప్రకర్షము జనానురంజకత్వమునకుఁ గారణము, జనానురంజకత్వము సంపదలకుఁ గారణము — (కా. ప్ర.).

ఉదా : (౨). నరకము పాపమువలనను, పాపము దారిద్ర్యము వలనను, దారిద్ర్యము దానము చేయమిచేతను ప్రాప్తించును. కావున దానము చేయవలయును — (కువల.).

౪౧. ఏకావల్యాలంకారము :— లక్ష : విశేష్యవిశేషణభావములకు లంకె (సంసర్గము)గల శృంఖల 'ఏకావలి.' యగును.

ఇది రెండువిధములు : విధిరూపము, నిషేధరూపము అని.

ఉదా : (౧). దేవా ! ధర్మముచే నీబుద్ధి పరిశుద్ధమయినది. బుద్ధిచే లక్షి అరికట్టఁబడినది. లక్షిచే లోకమందలి సకలజనులును సంతృప్తిని జెందిరి. జనులచే నీకీర్తి సకలభువనములకును గొనిపోఁబడి యెను — (ర. గం.).

ఉదా : (౨). పెద్దలు లేనిది సభ కాదు, ధర్మము చెప్పనివారు పెద్దలు గారు, సత్యము లేనిది ధర్మము కాదు, కపటముతోఁ గూడినది సత్యము గాదు — (చాటు.).

పైని ఈయఁబడిన రెండుదాహరణములును పూర్వపూర్వము ఉత్తరోత్తరమునకు విశేషణభావముగా నుండునట్టివి.

౪౨. మాలాదీపకాలంకారము :— పూర్వపూర్వమున కుత్త
గోత్రము విశేషముగ నుండుట 'మాలాదీపక' మని ప్రాచీనుల
మతము. కాని దీనికి దీపకముతో నేమియు సంబంధములే దనియు,
నిదియు నేకావలియొక్క భేదమే అనియు జగన్నాథపండితుని
సిద్ధాంతము.

౪౩. సారాలంకారము :— లక్ష : మొదటనుండి చివర
వఱకు పూర్వపూర్వవస్తువులకంటెను ఉత్తరోత్తరవస్తువుల కుత్కర్ష
ము చేప్పి చివరవస్తువునకుఁ బరమోత్కర్షముఁ జెప్పినది 'సారము'.

పూర్వవస్తువునకంటె సుత్తరవస్తువునకు నపకర్షము చెప్పినను
ఈయలంకార మగును.

ఇది మూడువిధములు : ౧. సుతోత్కర్షకము, ౨. గుణాప
కర్షకము, ౩. ఉభయము.

ఉదా : (౧). కావ్యములలో నాటకము రమ్యము, వాని
లోను కాకుంతలము రమ్యము, అందును చతుర్థాంకము రమ్యము,
అందును శ్లోక చతుష్టయము రమ్యము.

ఉదా : (౨). గడ్డిపఱకకంటె దూది చులకన ; దూదికంటె
యూచకుడు చులకన.

ఉదా : (౩). కొండ గొప్పది, దానికంటె సముద్రము
గొప్పది, అంతకంటె నాకాశము గొప్పది, అంతకంటెను ఆశ
గొప్పది.

నేపమునందును ఈయలంకారము కలదు.

'మహతః పర మవ్యక్త మవ్యక్తాత్పుగుమః పరః,
పురుషాన్న పరం కించి త్స కాస్తా సా పరా గతిః.'

ప్రాచీనాలంకారికు లంటఱును సార మనేకవిషయ మనియే
చెప్పినారు. కాని జగన్నాథపండితుఁడుమాత్ర మిది యేకవిషయమై
కూడ నుండవచ్చుననియు, అప్పుడు అవస్థాభేదంబులచే నా యేకవస్తు
వునకుఁ గలిగినయుత్కర్షత వర్ణింపఁబడు ననియు నీక్రింది యుదా
హరణ మిచ్చినాఁడు :—

ఉదా : గజనిమ్మపండ్లక్రిని దాటి, లీలగ నే చక్కని బంగారు
కడవలగర్వమును భంగపఱచి, నీపాలిండ్లిప్పుడు బంగారుకొండతోఁ
బోలి పట్టుకొన్నవి.

దీనినే కొందఱు 'వర్ణమాన' మను ఖిన్నాలంకారముగ
గ్రహించిరట — (ర. గం.).

౪౪. కావ్యలింగాలంకారము :— లక్ష : ఒకవిషయమును
సమర్థించుటకయి దానికిఁ గారణముగ మఱియొక విషయమును
చెప్పుట 'కావ్యలింగము'.

ఉదా : నేను మన్మథుని గల్పితిని, నామనస్సునందు శంకరుఁడు
గలఁడు.

ఇందలి పూర్వవాక్యమున కుత్తరవాక్యము హేతువు(లింగము).
ఇది కావ్యములోఁ జెప్పఁదగిన లింగము. తర్కములోఁ జెప్పఁదగినది
కాదు. కావున 'కావ్యలింగము'.

ఈహేతుకథన మొక్కశబ్దముతోఁ జెప్పవచ్చును, వాక్య
ముతోను జెప్పవచ్చును.

౪౫. అనుమానాలంకారము :— లక్ష : సాధనము (హేతు
వును) బట్టి సాధ్యమును నిశ్చయించుట 'అనుమానము'.

ఉదా : గూండ్లకు చేరుచున్న పక్షులవలనను, ముకుళితము
లగుచున్న తామరపుష్పములవలనను, పూచుచున్న జాజిపుష్పముల వల
నను, వీచుచున్న చల్లనిగాలివలనను సూర్యుఁ డస్తమించుచున్నట్లు
తెలియుచున్నది.

కావ్యలింగమునందు హేతువు (సాధనము) 'కారక'రూప
కముగను, అనుమానమునందు 'జ్ఞాపన'రూపకముగను ఉండును.
ఇదియే యీరెంటికిని భేదము.

హేతువునుబట్టి సాధ్యమును సాధించితి నని కవియే 'అనుమా
నము'నందుఁ జెప్పును. 'కావ్యలింగము'నందు సాధ్యహేతువులను
జెప్పి అనుమానమును సాధించుకొనుపని చదువరులకే వదిలివేయును.
ఇదియే యీరెండు అలంకారములకును గల భేద మని కొందఱు యభి
ప్రాయము.

౪౬. యథాసంఖ్యాలంకారము :— లక్ష : మొదటఁ జెప్పిన
వస్తువుల క్రమమునకు భంగము లేకుండఁగను అనుగుణముగను అర్థ
మన్వయించునట్లును వెనుకవరుసయందు వస్తువులక్రమమును చెప్పుట
'యథాసంఖ్యము.' దీనినే 'క్రమాలంకార' మందురు.

ఉదా : రాజా ! విక్రమముచేతను, వినయముచేతను, విలా
సముచేతను శత్రువులకును, విద్వాంసులకును, స్త్రీలకును, తాపమును,
తనివిని, మోహమును పెంచుచు నీ నొక్కడవే ముత్యతెఱుగులవారి
మనస్సునందు నున్నావు ! — (కా. ప్ర.).

వివరీతముగఁ గానవచ్చెడిసమన్వయము పూర్తిచేయుటకై యీ
యలంకారమును విశేషముగ నుపయోగించెదరు.

౪౭. సర్వాయాలంకారము :— లక్ష : ఒక్కవస్తువున
కనేకాధారములయందుఁగాని, అనేకవస్తువుల కొకయాధారమునందుఁ
గాని, క్రమముగ ఉనికిని చెప్పుట 'సర్వాయము'.

ఉదా : (౧). రాజా ! మొదట సముద్రగర్భమునందును,
తరువాత దేవతలగృహమందును చాలకాల ముండి, యమృతము దోష
రహిత మైననీముఖమునందు నివసించుచున్నది — (ర. గం.).

ఉదా : (౨). ఖిలనిమాటలు మొదట అమృతమును ఒలుకును;
పిదప విషమును గ్రుక్కును.

౪౮. పరివృత్త్యలంకారము :— లక్ష : తనవస్తువును పరుల కిచ్చి దానికి బదులుగ పరకీయవస్తువును పుచ్చుకొనుట 'పరివృత్తి'.

ఇచ్చినదియుఁ బుచ్చుకొన్నదియు సమముగ నున్న 'సమము' ; ఇచ్చినది యెక్కువ పుచ్చుకొనునది తక్కువ యైనచో 'అధికము' ; ఇచ్చినది తక్కువ, పుచ్చుకొనినది యెక్కువ యగునచో 'న్యూనము' అని యియ్యది ముత్యతేజంగులు.

ఉదా : (౧). రఘుమహారాజు యాగముకొఱకు (ఇంద్రుని దేవతలకొఱకు) భూమిని పిలికెను. ఇంద్రుఁడు సస్యముకొఱకు (రఘుమహారాజు ప్రజలయుపయోగమునకై) ఆకాశమును పిండెను (వర్ష మిచ్చెను) — (రఘు.).

ఉదా : (౨). వేయిమడుగులు (వర్ష రూపమున) మరల నిచ్చుటకై సూర్యుఁడు రసమును గ్రహించును.

ఉదా : (౩). ఇతఁ డొక్కబాణమును వదలి శత్రురాజుల సంపదను నిశ్శేషముగ గ్రహించెను.

౪౯. పరిసంఖ్యలంకారము :— లక్ష : అనేక వస్తువులకు సాధారణమైన ధర్మమును ఒక్కవస్తువునందే నియతము చేయుట 'పరిసంఖ్య'.

ఇది ద్వివిధము — శుద్ధ, ప్రశ్నపూర్వక. మరల నార్థికాద్ధి భేదంబులచే నాల్గుతేజంగు లయ్యెను.

ఉదా : (౧). మహాపురుషులకు భక్తి శివునియందేకాని విభవమునందుఁ గాదు ; చింత కీర్తియందుఁ గాని శరీరమునందుఁ గాదు. ఇది శుద్ధ, శాబ్ది.

ఉదా : (౨). కాటిల్యము వెండుకలయందును, రాగము కరచరణాధరములందును, చపలత కనులయందును ఉండును.

ఇది శుద్ధ, ఆర్థి (ప్రతీయమాన). కాటిల్యదులకు నితరాధి కరణత్వము వ్యంగ్యముచే నిషేధింపఁబడినది.

ఉదా : (౩). భూషణ మేది? యశస్సు గాని రత్నము కాదు.

ఇది ప్రశ్నపూర్వక శాబ్ది.

ఉదా : (౪). పురుషులు సేవింపఁదగిన దెద్ది? పావనం బయిన గంగాతీరము — (కా. ప్ర.).

ఇది ప్రశ్నపూర్వక ఆర్థి. ఇందు నితరక్షేత్రనిషేధము వ్యంగ్యము.

౫౦. అర్థాపత్త్యలంకారము :— లక్ష : ఒక యర్థము సిద్ధింపఁగా దానిచే భుల్కారణమువలన నిస్సంశయముగను, సహజముగను నింకొకయర్థము సిద్ధించుట 'అర్థాపత్తి'.

ఉదా : నీముఖ మాచంద్రునినే జయించినది; కమలముమాట చెప్ప నేల?

ఈ యలంకారము 'కైముతికన్యాయము'చే నగు ననియు, నదియే దండాపూషికాన్యాయ మనియు నందురు.

సిద్ధించునర్థము ప్రకృతముచేఁ బ్రకృతము, అప్రకృతముచే నప్రకృతము, ప్రకృతముచే నప్రకృతము, అప్రకృతముచేఁ బ్రకృతము అని నాల్గువిధములు. ఇం దొక్కొక్కటి అర్థాంతరము యొక్క సామన్యనాధిక్యములను మూఁడుభేదములచేఁ బండ్రెండయ్యెను. అవియు భావత్వాభావత్వములచే నిరువదినా ల్గయ్యెను.

ఉదా : దిగంతవిఖ్యాతిగల మావంటి పండితులనే యీ కుఱ్ఱు లెదిరింప యత్నించిన, నేటినుండి నాగుఁబాములను శకుంతములును, వీనుఁగులను కుండేళ్లును, సింహములను తోఁడేళ్లును తలదన్నఁగలవు — (ర. గం.).

ఇచ్చటఁ బ్రకృతముచే నప్రకృతార్థము సామన్యమువలన సిద్ధించినది.

ఉదా : పురుషసింహ! అనురక్త నైన నన్ను వదలి నీవే వెళ్లఁగా, వనలక్ష్మి ఈవనము నిచ్చటనే వదలివెళ్లుట చిత్రమా? — (ర. గం.).

అరణ్యములోఁ డన్ను విడిచి వెళ్లిన నలునిగూర్చి దమయంతి చెప్పినమాట యిది.

ఇందు వనవృత్తాంతముమాడ సన్నిహిత మైనందునఁ బ్రస్తుతమే. పురుషసింహుఁడవైన నీవే పోఁగా (ప్రాణహీనము, నీకంటెఁ దక్కువది యగు) వనలక్ష్మి పోవుట యేమి ఆశ్చర్యము అని భావము. కనుక అర్థాపత్తి న్యూనతాద్యోతకము.

ఉదా : కాలుఁ డందఱగర్వమును భంగముచేయువాఁడు ; బ్రహ్మాండములను మేడికాయలవలె భక్షించును. వానియెదుట మన మెట్టివారము? దోమలము — (ర. గం.).

ఇచ్చట నప్రస్తుతమైన బ్రహ్మాండభక్షణముచే సమస్తభూతముల యేనిత్యత్వము కైముతికన్యాయము ననుసరించి చెప్పఁబడ్డది.

ఇతర భేదముల కుదాహరణము లూహ్యములు.

ఈయలంకారమును ముప్పులుఁడు స్వతంత్రాలంకారముగ నొప్పుకొనలేదు. కావ్యప్రకాశముమీఁద వ్యాఖ్యానము వ్రాసిన ఉద్వ్యోతన కారుఁడు 'అర్థాపత్తి' అనుమానాంతర్గతమే యనెను. అలంకార సర్వస్వకారుఁడు ఏకావళీకారుఁడు ప్రతాపరుద్రయశోభూషణ కారుఁడు రసగంగాధరకారుఁడు మొదలయినవా రందఱును దీనిని స్వతంత్రాలంకారముగ నొప్పుకొనిరి.

౫౧. వికల్పాలంకారము :— లక్ష : విరుద్ధములయిన రెండు వస్తువులను ఒక్కదాని కొకటి నూఱుగ వికల్పించి చెప్పట 'వికల్పము'.

ఉదా : ప్రాణములై నను విడువుము, నీతనై నను విడువుము ; శ్రద్ధలకై నను ద్విజులకై నను సంతుష్టి కావింపుము ; యమునినై నను

భజింపుము, రామునినైనను భజింపుము. నీయిష్టము వచ్చినది చేయుము — (ర. గం.).

‘ఉపమ’కు ‘వ్యతిరేక’ మెట్లోయిది ‘సముచ్చయ’ మనకుఁ బ్రతిపక్షభూతము. వికల్పింపఁబడిన యర్థములకుఁగల ఔపమ్యమే అలంకారబీజము. అది లేనియెడల కేవలవికల్ప మైన ‘బ్రదుకనిమ్మ, చావనిమ్మ ధర్మము విడువను’ అన్న వ్యవహారవాక్య మగును.

‘హతో వా ప్రాప్స్యసి స్వర్గం జిత్వావా భోక్త్యుతే మహీమ్’ ‘చచ్చినయెడల స్వర్గమును బొందుదువు, నెలిచినయెడల భూమి నేలుదువు’ అన్న గీతావాక్య మియలంకారమున కుదాహరణము.

౧౨. సముచ్చయాలంకారము :— లక్ష : పదార్థములకు (పదములయర్థములకు) యుగపదన్వయము ‘సముచ్చయము’.

‘యుగపత్’ అనఁగా నొక్కసారి. ఇది వికల్పాలంకారమునకుఁ బ్రతిభటతుల్యము.

ఇందు రెండుభేదములు కలవు.

(అ) గుణములుగాని క్రియలుగాని రెండునుగాని ఏకకాలమందు సంభవించుట యొక ‘సముచ్చయము’.

ఇది యేకధర్మవిషయము కావచ్చును, అనేకధర్మవిషయము కావచ్చును.

ఉదా : (౧). మేఘము పుట్టఁగనే యాకాశము కాటుకవలె నల్లగను, స్త్రీచెక్కిళ్లు తెల్లగను ఆయెను — (ర. గం.).

ఇందు భిన్నధర్మలయందలి భిన్నగుణములు ‘అగు’ ధాతువుతో యుగపదన్వయింపఁబడినది.

ఉదా : (౨). రాజా! నీ చాపప్రతాపము దిగంతములను కాగిలించుకొనుచున్నది, పోరానిదేవేంద్రపట్టణమునకుఁ బోవుచున్నది.

ఇందు భిన్నక్రియలకు నేకధర్మ్యన్వయము. ఇట్లే యితరదాహరణముల నూహింపవలెను.

(ఆ) కార్యము సాధించుట కొక్కసాసనమే చాలియుండఁ జెక్కుసాధనములను గార్యమునందు నన్వయించుట మతియొకవిధమైన ‘సముచ్చయము’.

ఉదా : (౩). గొప్పకులము, చక్కని యాకారము, కాస్త్రజ్ఞానముచే నొప్పెడిబుద్ధి, బాహుబలము, నిందారిన సంపద, అఖండితమైనరాజ్యము చిక్కనేని యెట్టిహానవునకైనను గర్వము కలుగును.

ఒక్కసారి చెప్పఁబడినకారణములలో రెండును చెడ్డవిగా నుండవచ్చును; ఒకటి మంచిది ఒకటి చెడ్డదిగ నుండవచ్చును.

ఉదా : (౪). పగలు తెలతెలఁబాటుచున్న చంద్రుఁడు, కలువలు లేనికొలను, చదువు లేనిరూపసి, లబ్ధి డగురాజా, దరిద్రు

లయిన సజ్జనులు, రాజసభలోఁ బలుకుబడిగల దుష్టులు — ఈ ఆఱును నాకు హృదయశల్కములు.

ఇందు నొకటి మంచిగుణమును, ఒకటి చెడ్డగుణమును చెప్పఁబడినవి.

౧౩. సమాధ్యలంకారము :— లక్ష : ఒక కారణముచేతఁ బ్రారంభము చేయఁబడినకార్యము ఆకస్మికమైన కారణాంతరముచే సుకర మగుట ‘సమాధి’.

ఇందుఁ గారణాంతరము కాకతాళీయమున సంభవించును.

ఉదా : చానిప్రణయకోపమును పోగొట్టుటకై నేను దాని పాదములమీఁదను బడఁబోఁగా నాయచ్ఛవ్యమువలన నా కుపకారముగ మేఘగర్జన మాయెను.

ఈయలంకారమునందు నొకకారణముచేతనే యగుకార్యము తనంతటను తానుగ సంభవించిన యన్యకారణముచే సుకరము చేయఁబడును. ‘సముచ్చయము’నందు కార్యము చేయుటలో నన్నికారణములను ఖలేకపోత న్యాయముచే సమానములు. ‘కావ్యలింగము’నందు హేతుత్వముమాత్రము వివక్షితియు, హేతువులసంఖ్య గాని గుణప్రాధాన్యము గాని వివక్షితములు కావు. ఇది యూహాయలంకారము లకుఁ గలభేదము లని తెలిసికొనవలయును.

౧౪. ప్రత్యగీకాలంకారము :— లక్ష : ప్రతిపక్షాలమీడి కని తీర్చుకొనుటకై ప్రతిపక్షాలకు సంబంధించినవారిని తిరస్కరించుట ‘ప్రత్యగీకము’.

ఇందుఁ బగవాడు బలనంకుఁ డనియు, వానిని తిరస్కరించుట చేతఁగానందున వానికి సంబంధముగలవారిని తిరస్కరించుచున్నారన్న యర్థము గట్టయు.

ఉదా : మనసా! మనోభవునిఁ జంపినశివునిమీఁద నీకున్న కోపముచే ఆతనిభక్తుఁడ నగు నన్ను సంసార మను బురదలో నేలద్రోనెదవు? ఇట్లా నీవు పుత్రకోకమును కనఁబఱుపరలసినది?

(మనోభవుఁడు = మనస్సునల్లఁ బుట్టినవాఁడు; మన్నఁగుఁడు).

ఈ యలంకారమునకును హేతుత్వప్రేక్షకును భేదము లేదనియు, దాని కిది యొకభేద మనియుఁ గొందఱుమతము.

౧౫. ప్రతిహలంకారము :— లక్ష : ఉపమేయోత్కర్షప్రయోజకమైన ఉపమానాపకర్షము ‘ప్రతిహము’. ఈ యపకర్షమైదు విధములుగఁ జేయవచ్చును.

(అ) ఉపమానోపమేయములను ఉపమేయోపమానములుగఁ జెప్పటవలన.

(ఆ) ఉపమానముయొక్క యద్వితీయతను పరిహరించుటకు రెండవసాదృశ్యమును చెప్పటవలన.

(ఇ) ఉపమేయముయొక్క యద్వితీయతను పరిహరించుటకుఁ జెప్పినట్లు ఉపమానమును చెప్పుటవలన, ఇందు ఉపమానాపకర్షము వ్యంగ్యము.

(ఈ) ఉపమానమును స్పష్టముగఁ దిరస్కరించుటవలన.

(ఉ) సాదృశ్యవిఘటనము (పోలిక లేదని చెప్పుట) వలన. పీనికిఁ గ్రమముగ నుదాహరణములు :—

(అ) బాలా ! ' నాశరీరము బంగారమువంటి చాయగలది ' యని బేలవై చెప్పెదవు. బంగారము నిరాశతో నిప్పులోఁ బడినఁగాని దానికి నీచాయ రానేరదు — (ర. గం.)

(ఆ) ' మాహాత్మ్యమునకు నెల్ల, గాంభీర్యమునకుఁ బుట్టి నిల్లు, రత్నముల కన్నింటికిని తండ్రి అనువాడను శేనొక్కడనే, నాతో సాటివాఁడు మఱియొకఁడు లేడు ' అని యోపాలసముద్రమా ! తొందరపాటుతోఁ దలంపకుము. నీకు సమమైనవాఁడు ధీల్ల ధరావల్లభుఁ డున్నాఁడు — (ర. గం.)

(ఇ) ముద్దరాలా ! ఈ కన్నుగవచేత నేల యెక్కువగర్వము చెందెదవు ? నీ కన్నులవంటి నల్లగలువ లొక్కొక్కకొలనిలో లెక్కకు మిక్కిలియున్నవి — (కా. ప్ర.)

(ఈ) దీనిముఖ మండఁగాఁ జంద్రుఁ డేల ?

(ఉ) సుందరీ ! వింటివా యీవిపరీతము ? నీ ముఖముతోఁ జంద్రుఁడు సరిపోలు నని జనులు వాడుకొనియెదరట — (కా. ప్ర.)

ప్రతీపాలంకార భేదము లిట్లు ప్రాచీనాలంకారికులమతమునఁ జెప్పి యుండలి మొదటిమూఁడును ఉపమాలంకారములోనివే, నాల్గవది కొంచఱమతమున ' ఆత్మేపాలంకారము ', అయినవది ' అనుక్త వైధర్మ్యవ్యతిరేకము ' అని రసగంగాధరకారుఁడు చెప్పినాఁడు.

౫౬. మీలితాలంకారము :— లక్ష : గుణాధిక మయిన యొకవస్తువునందు న్యూనగుణ మయినమఱియొకవస్తువు సమాన చిహ్నమువలన (సాధారణధర్మమువలన) మఱుఁగుపడుట ' మీలితము '.

ఇట్లొకవస్తువును మఱుఁగుపెట్టుసాధారణచిహ్నము (ధర్మము) సహజముగా వచ్చినది కావచ్చును, ఆగంతుకము కావచ్చును.

ఉదా : పగడమువంటి పెదవులుగల నీవు తాంబూలము వేసి కొంటి వని తెలిసికొనుట యెట్లు ? — (ర. గం.)

ఇచ్చటఁ బెదవులయెఱుపు సహజము.

ఉదా : రాజా ! సురలు నీయొక్కయశస్సున మునిగిన హిమవత్పర్వతమును శీతముచేతఁ దెలిసికొందురు — (ఉద్వ్యోతము).

యశస్సు తెల్లనిది. అది వ్యాపించి ప్రపంచము నంతయుతెల్లగఁ జేసెను. కావున మంచువలనఁ దెల్లఁగ నుండు హిమవత్పర్వత మందు మఱుఁగుపడెను అని భావము.

ఇచ్చటఁ బ్రపంచమునకుఁ గల్గినధావశ్య మాగంతుకము. దీనిని గొందఱు ఉన్నీలితోదాహరణముగ నిచ్చెదరు (చూడుఁడు : కువల యానందము).

౫౭. సామాన్యాలంకారము :— లక్ష : అప్రకృతవస్తువుతోఁ జేరినప్రకృతవస్తువు అత్యంతసాదృశ్యమువలన వేఱుగా గ్రహింపఁబడనియెడల ' సామాన్యము '.

ఉదా : పద్మాకరములోఁ జొచ్చిన సుందరులముఖములఁ దెలిసి కొన పీలు లేకపోయెను — (చంద్రా.)

౫౮. తద్గుణాలంకారము :— లక్ష : స్వగుణత్యాగపూర్వకమైన స్వసన్నిహితవస్త్యంతరసంబంధిగుణగ్రహణము ' తద్గుణము '.

ఉదా : ఒకబంతియే యీ వనితయొక్క చేత నున్నప్పుడెఱుపునన్నెగను, దీనికాలిగోళ్ల యొద్దకుఁ బోయినపుడు తెల్లఁగను, ఎగిరి కనులయొద్దకు వచ్చినపుడు నీలముగను కానఁబడుచున్నది.

౫౯. అతద్గుణాలంకారము :— లక్ష : సన్నిహితవస్త్యంతరగుణమును గ్రహింపక ప్రబల మగుటచే తనగుణమునే నిలుపుకొనుట ' అతద్గుణము '.

ఉదా : ఓ రాజహంసము ! తెల్లఁగానున్న గంగాజలముల యందును, నల్లఁగానున్నయమునాజలములయందును నీవు మునుఁగుచున్నను నీశుభ్రతకుమాత్రము ఎక్కువయు లేదు, తక్కువయు లేదు — (కా. ప్ర.)

౬౦. ఉత్తరాలంకారము :— లక్ష : ప్రశ్నము లేకుండఁ గనే యుత్తరము విన్నంతమాత్రమునఁ బ్రశ్న మూహింపఁదగియుండుటయు, ప్రశ్నయు దాని కసంభావ్యప్రత్యుత్తరమును పలుసారులు చెప్పుటయు, ప్రశ్నమందే యుత్తర మిమిడియుండుటయు, రెండు ప్రశ్నముల కొకయుత్తరమే యుండుటయు ' ఉత్తరము ' అను అలంకార మగును.

ఉదా : (౧). నేను బ్రతికియున్నదానను అని చెప్పుటకంటె నేను నాకుశల మిం కేమిచెప్పుదును ?

ఇచ్చట నొకఁడు కుశల మశిగె ననియు, దానికి నిదియుత్తర మనియు ఈయుత్తరమువలన నూహ్యము.

ఉదా : (౨). ఏది విషమము ? దైవగతి ; ఏది సుఖము ? సుకళత్రము ; ఏది దుఃఖము ? లోకులు ఖలులుగ నుండుట.

ఉదా : (౩). ప్ర. ఎ దీక్షునకు (ఎద్ది + ఈశునకు) వాహనము ?

ఉ. ఎ దీక్షునకు (ఎద్దు + ఈశునకు) వాహనము.

ఉదా : (౪). ప్ర. కృషికు లెద్దాని వాంఛింతు రెల్లయిప్పు ?
ప్ర. విడెము నెద్దాన నొక్కంగఁగఁగఁగ నరుడు ?

ఉ. 'పంట' నని యుత్తరము — (ఆంధ్ర చంద్రా.).

చివర రెండుభేదములను 'చిత్రోత్తర' మనియెదరు. ఇవి శబ్ద శ్లేషమూలకములు.

౬౧. సూక్ష్మలంకారము :— లక్ష : సూక్ష్మార్థమును, ఇంగితముచేతఁ గాని, ఆకారముచేతఁగాని, తాను దెలుపఁగోరినవారికి నితరులకుఁ దెలియకుండఁ దెలియఁజేయుట 'సూక్ష్మము'.

ఉదా : (సంకేతకాల మెప్పు డని తెలిసికొనఁగోరుచున్న) నేను చూచుచుండఁగ నా వనిత తనసీమంతమణిని దనవెండుకలలోఁ గప్పివేసెను (సూర్యుఁడ స్తమించినతరువాత నని తెల్పెను) - (కువల.).

సూక్ష్మార్థ మనఁగా తెలివిగలవారికి, (లేక సహృదయులకు) మాత్రము తెలియునట్టిసంగతి. 'ఇంగిత' మనఁగా చేష్టావిశేషము; 'ఆకార' మనఁగా నభిప్రాయ మూహింపఁదగినవ్యాపారము.

౬౨. వ్యాజోక్త్యలంకారము :— లక్ష : స్ఫుటమైన వస్తుస్వరూపమును కపటముచేఁ గప్పిపుచ్చుట 'వ్యాజోక్తి'.

ఉదా : హిమవంతుడు పార్వతిని తనచేతులలోఁ బెట్టఁగా నామె కరస్పర్శముచే శరీరమునందు కంపరోమాంచాదికములు పుట్ట 'అబ్బా! హిమవంతునిచేతు లెంత చల్లఁగ నున్నవి' యని శివుఁడనెను — (కా. ప్ర.).

తనకుఁ గల్గిన హర్ష స్వేదరోమాంచాదులు పార్వతీస్పర్శము వల్లఁ గాక తనచేతిలో నామెను పెట్టుచున్న హిమవంతునిచేతుల చల్లఁదనమువలన నని శివుఁడు కప్పిపుచ్చుటకు యత్నించెను.

'అపహ్నుతి' యందుఁ బ్రకృతప్రకృతములయందు సామ్యముండును; ఇచ్చట నుండను. ఇదియే వీనికి భేదము.

౬౩. వక్రోక్త్యలంకారము :— లక్ష : శ్లేషచేతఁగాని కాకు స్వరముచేతఁగాని వాక్యమునకు నర్థాంతరము కల్పింపఁబడినచో 'వక్రోక్తి'.

ఉదా : (౧). ఆమె యేమి చేయుచున్నది? నీళ్లాడుచున్నది. ప్రతిదినమును నీళ్లాడినను ఒక్కకుమారునినైనను కనడే? యిది యేమి వింత?

ఇందు మొదటి 'నీళ్లాటకు' స్నాన మని యర్థము. దానిని శ్లేషచే 'ప్రసవించు' నన్న యర్థాంతరముగ మార్చి రెండవ 'నీళ్లాట' ప్రయోగింపఁబడినది.

ఉదా : (౨). కోర్టులో సాక్ష్యము చెప్పువారు 'దేవునియెదుట నంతయు నిజము చెప్పెదను' అన్నమాటలను ప్రశ్న పూర్వకస్వరముతోఁ జెప్పినయెడల వానికి విపరీతార్థము కలుగును.

ఇది శబ్దాలంకార మని మమ్మటమతము. ఇతర లాక్షణికులు (అలంకారసర్వస్వకారుఁడు, విద్యాధరుఁడు, విద్యానాథుఁడు, దీక్షితులు మొదలగువారు) అర్థాలంకార మనిరి.

౬౪. స్వభావోక్త్యలంకారము :— లక్ష : ఉన్నది యున్నట్లు స్వాభావికముగ వర్ణించుట 'స్వభావోక్తి'. దీనినే కొందఱు 'జాతి' యందురు.

ఉదా : 'ఇతైఃసంగున మత్తగజంబులు వచ్చి సోవరంబునఁ జొచ్చి మచ్చికలు పెచ్చుమీఱు గరంబుల జలంబులు పూరించికరులు కరేణువులమీఁదను కరేణువులు కరులమీఁదను జల్లుచు... శుండాదండంబులం బుండరీకంబులు వెటికి నిండిన కుతూహలంబున గండు మిగిలి వ్రేల్లాడుచు నన్యోన్యపదనసారభంబు లాస్వాదించి మోదంబున బృంహితంబులు నేయుచు..... పుష్కరాగ్రంబుల జలంబులు పూరించి చిమ్మనఁగ్రోవులబోలె నొండొంటిపయిం జిమ్ముచు ననేక ప్రకారంబులఁ గ్రీడించి మావంతులబలవంతంబున జలవిహారం బుజ్జగించి పురంబునకు మగుడునంత' — (ఆంధ్రజైమినిభారతము).

అలంకారసామాన్యమైన చమత్కృతిజనకత్వ మిందును ఉండవలయును. లేనియెడల గుఱ్ఱము గడ్డి తినెను, సకిలించెను, లద్ది వేసెను, వెనుకకాలితోఁ దన్నెను అనువర్ణనమును 'స్వభావోక్తి' యనునెడ మవము దినమును మాటలాడునది యంతయు, వ్రాయునది యంతయు (కొద్దిగ తప్ప) 'స్వభావోక్తి' యనియే చెప్పవలసియుండును. కావున నందఱకును గోచర మగువస్తుస్థితి గాక, సూక్ష్మ నిరీక్షణము గల కవికిమాత్రము గానవచ్చునట్టి సూక్ష్మస్వభావములు వర్ణింపఁబడినచో నది 'స్వభావోక్తి' యగునేకాని యన్యథా కాదని అలంకారసర్వస్వకారునిమతము. తాత్పర్య మేమన వస్తువులయొక్క సాధారణధర్మము గాక అసాధారణధర్మము ఉన్నది యున్నట్లు వర్ణింపఁబడెనేని అది 'స్వభావోక్తి' యనిపించుకొనును.

పాశ్చాత్యసాహిత్యమునందు 'స్వభావోక్తి' కి మిక్కిలి గౌరవము కలదు. అత్యుక్త్యాదులు లేకుండ, నున్నది యున్నయట్లు స్వాభావికముగను, సహృదయ హృదయాహ్లాదకరముగను వర్ణింపఁగల్గిన కవియొక్క ప్రతిభాశక్తి వెయ్యి యలంకారములతో నావిషయమునే వర్ణించునన్యకవికంటె, వేయిమడుంగు లధిక మని వారి యభిప్రాయము.

౬౫. భావికాలంకారము :— లక్ష : జరగినది గాని జరగఁబోవునది గాని అత్యద్భుతార్థకథనమువలన నిప్పుడు జరగుచున్నట్లు వర్ణింపఁబడెనేని 'భావికము'.

ఉదా : తనపుడిసిట దివ్యములయిన మత్స్య కచ్ఛపములఁ జూచి నమునికులపతి యగు నగస్త్యునిపికి జయము అగుఁగాక — (అ. స.).

ఇయ్యది యాయలంకారమునకు నుదాహరణ మని పూర్వమున నుండి పఠంపరగా వచ్చుచున్నశ్లోకము. ఇచ్చట సముద్రపానముఁ జెప్పుట యుద్దేశము. సముద్రమునందుండు ఆదిమత్స్యకచ్ఛపావతారములను తనయంజలిలో నగస్త్యుఁడు చూచుచున్నాఁడని చెప్పుటవలన సముద్రపానము ప్రత్యక్ష మగుచున్నదని యీ యుదాహరణము చెప్పువారితాత్పర్యము.

కాని భావములు దీనిని కావ్యగుణముగ నెంచిరి. వారి మతమునఁ గావ్యములోనికొంతభాగము దీనికి నుదాహరణముగా నుండ వచ్చునేకాని ఒకటి రెండుపద్యములలో నిది కానబడదు. కవి తన మనసులోనిభావమును దీనిమూలకముగఁ జదువరులకుఁ బ్రత్యక్షముగఁ జూపును. కావున నిది భావికము. ఇందుకు నాంధ్ర మహా భారతమందలి యుద్ధప్రకరణములు ఉదాహరణముగఁ జెప్పవచ్చును. అందును భీష్ముడు కృష్ణునిచే జక్రము పట్టించిన ప్రకరణమును, అభిమన్యునిచివర యుద్ధమును, సైంధవవధనాటియుద్ధంబును, దుశ్శాసన వధయు నీభావికాలంకారమున కుదాహరణంబులు. సంస్కృత వాఙ్మయంబునఁ గాదంబరిలోని మహాశ్వేతావర్ణనంబు, హర్ష చరితారంభమున నున్న వేదస్వరూపవర్ణనము, మునిశ్రోధవర్ణనము, పులింద వర్ణనము మొదలయినవి ఇందు కుదాహరణము లని తెలిసికొనవలెను.

దీనికిని స్వభావోక్తికిని భేదము కలదు. రెండింటిలోను వర్ణింపఁ బడినవిషయము ప్రత్యక్షముగఁ గానవచ్చుట కలదు. కాని, వస్తుస్వభావవర్ణనము స్వభావోక్తికిఁ గారణము. ఇందు నదృశ్యవర్ణన మందులకుఁ గారణము. ఇది రసవదలంకారము కాదు. అందు విభావానుభావముల ననుసరించి రసాదికములు భాసించును. అదృశ్యవర్ణనమువలనఁ గాదు. ఇది భ్రాంతిమంతము గాదు. ఈభావనయందు భ్రాంతి లేదు.

౬౬. ఉదాత్తలంకారము :— లక్ష : వస్తుసమృద్ధిని (సంపత్తును) గాని, ప్రకృతవిషయమునకు మహాపురుషచరితమును అంగముగఁ (ఉపలక్షణముగా) గాని వర్ణించుట 'ఉదాత్తము'.

ఉదా : (౧). రత్నస్తంభములయందుఁ గానబడుచున్న ప్రతిబింబసమాహములచే నావరింపఁబడియున్న రావణుని హనుమంతుఁడు కష్టముమీఁదఁ దెలిసికొనెను — (ఆంధ్ర చంద్రా).

ఇది వస్తుసమృద్ధికి (సంపదకు) నుదాహరణము.

ఉదా : (౨). శ్రీరామచంద్రుఁడు పితృవాక్యపరిపాలనమునం దాసక్తుడై బాహుమాత్రసహాయుఁ డగుచు వాసముచేయుచుండి రాక్షసులమును నిర్మూలముచేసినస్థానము ఈ దండకారణ్యము (సా. చిం.).

ఇది మహాపురుషచరితము అంగముగ వర్ణింపఁబడిన 'ఉదాత్తము'.

౬౭. రసవదలంకారము :— లక్ష : శృంగారాది నవరసములలో నెయ్యదియైన మఱియొకరసమునకు నంగముగఁ బ్రతిపాదింపఁ బడెనేని యది 'రసవదలంకార' మగును.

ఉదా : ఓ రాజా ! నీ శత్రుస్త్రీలు స్వప్నములయందుఁ గన్న ప్రియతముల కంతాశ్లేషమును నిజ మనుకొని, 'ప్రియుడా ! పరిహాస మేల ? నాకంటికిఁ గనబడి మరల దేశాంతరమునకుఁ బోవుదువే ? ఓయి దయావిహీనుడా ! నీకుఁ బ్రవాసరుచి యేమిటికి ? నీ వెవ్వని

చేత దూరీకృతుఁడ వైతివి ?' అని పలుకుచు మేల్కొంచి ప్రియుఁడు తమ బాహుబంధనమున లేకుండుటను జూచి యెలుంగైతి యేడ్చెదరు — (అ. స.).

ఇచ్చట వాక్యార్థభూతమును అంగియు ముఖ్యమైనదియు నగు రసము 'కరుణము' ; అంగభూతరసము విప్రలంభశృంగారము.

పైని ఈయఁబడినలక్షణము ధ్వని నొప్పుకొనువారు చెప్పునది. వీరిమతమున అంగిగా నున్నరసము ధ్వని యనియఁ, అంగరసము అలంకార మనియు. కాని ధ్వని లే దనువారు రసము 'అంగ' రూపమున నున్నను 'అంగి' రూపమున నున్నను అలంకారమే యని యందురు.

౬౮. ప్రేయోలంకారము :— లక్ష : ఒకభావ మన్యభావమునకుఁ గాని, రసమునకుఁగాని అంగముగఁ జెప్పఁబడెనేని యది 'ప్రేయస్సు'. దీనినే 'భావాలంకార' మనియు ననియెదరు.

ఉదా : (౧). అంత్యకాలమందు యముఁడు నాగపాలము నామెడకు వేసినను ఓభణింద్రహార ! నాకప్పుడు తుణకాలమైనను నీ పోలిక కలుగుఁగావున నేను మరణమునందుఁ గూడ సంతోషముఁ జెందుదును.

ఇందు భగవద్విషయమైన 'రతి' భావము 'అంగి' ; దానికి మరణవిషయ మైన 'రతి' అంగము.

ఉదా : (౨). కాశిలో దేవనదీతీరమునఁ గూర్చుండి గోచి పెట్టుకొని రెండుచేతుల జోడించి 'ఓ గారిపతీ ! త్రిపురవార ! శంభూ ! త్రినేత్ర ! నన్ను రక్షింపు' మని యటచుచు నే నెప్పుడు దినములను నిమిషములవలెఁ గడపుదును ? (కువల.).

ఇందు శాంతరసము అంగి, దానికి 'ఎప్పుడు గడపుదును ?' అనుపదములచే సూచితమైన 'నిత' యను 'వ్యభిచారిభావము' అంగముగఁ జెప్పఁబడినది. కావున 'ప్రేయస్సు'.

౬౯. ఊర్జస్విఅలంకారము :— లక్ష : రసాభాసము గాని భావాభాసము గాని గుణీభూతత్వముఁ బొందెనేని (మఱియొక దానికి నంగముగఁ జెప్పఁబడెనేని) 'ఊర్జస్వి' యగును.

ఉదా : భయముచే నరణ్యములో దాగియున్న నీశత్రువుల చక్కనిస్త్రీల యంగసౌందర్యమును సాభిలాషముగఁ దిలకింపని యొక చెంచువాడైనను అడవిలోఁ గలఁడా ?

ఇచ్చటఁ జెంచువాండ్రయొక్క పరదారవిషయశాత్తు క్యము అసౌచిత్య మైనది. కావున నిది 'శృంగారాభాసము'. ఇది రాజవిషయకరతికి అంగము కావున 'ఊర్జస్వి'.

౭౦. సమాహితాలంకారము :— లక్ష : భావశాంతి మఱి యొకదానికి నంగముగఁ జెప్పఁబడినచో 'సమాహితము'.

ఉదా : ఇది యేమి చేయునో చూచెద మని నే నేమియు మాటలాడకుండ నుంటిని ; వీడు నాతో మాటలాడకయున్నాఁడు

శకుఁ డని తలచి యది కోపము నాశ్రయించెను; ఇట్లుకరివైపు మఱియొకరు విలక్షణదృష్టితోఁ జూచుచుండిననుకోజ్ఞావస్థ దాటిన తరువాత నేను సాభిప్రాయముగ నవ్వితిని. అది ధైర్యమును కరఁగించు నట్టిభావమును విడిచెను.

ఇచ్చట శృంగారరసము 'అంగి', 'కోపశాంతి' దాని కంగము (కువల).

౭౦. భావోదయాలంకారము :— లక్ష : భావోదయము మఱి యొకదాని కంగముగ నుండేనేని అది 'భావోదయ' మనఁబడును.

ఉదా : సుహృదులతోఁ గలసి మధుపానముఁ జేయుచున్న నీవైరులు, ఎట్లో నీపేరు విని విషమదశను బొందిరి.

ఇందు రాజవిషయ రతిభావము అంగి; దానికి ప్రసాదిభావోదయము అంగముగఁ జెప్పఁబడినది.

౭౧. భావసంధ్యాలంకారము :— లక్ష : భావసంధి మఱి యొకదాని కంగమైనచో 'భావసంధి' యను అలంకార మగును.

ఉదా : రాజా! నీ యుద్ధసన్నాహము విని బయలుదేరు చున్న నీవీరులు తమ యెడమచేతులతోఁ దమప్రియురాండ్రభావృధారలను, కుడిచేతులతోఁ దమశస్త్రధారలను తుడుచుచుఁ జేయవలసిన కార్యమునందుఁ గొంతతడవు ముగ్ధులైరి— (అ. స.).

ఇచ్చట ప్రియాన్నేహము, రశోత్సక్యము అనెడి రెండుభావములకును 'సంధి' (ఒకవిధమైనపోటీ) చెప్పఁబడినది. అంగిభూతమైన ప్రభువిషయభావమునకు నీ 'భావసంధి' యంగము. కావున అలంకారము.

౭౩. భావశబలతాలంకారము :— లక్ష : 'భావశబలత' అంగముగ వర్ణింపఁబడినచో 'భావశబలత' యనునలంకారం బగును.

ఉదా : అకార్య మెక్కడ! చంద్రవంశ మెక్కడ? అది మరలఁ గనఁబడునా! మన శాస్త్రజ్ఞానము దోషములను తొలంగించుటకేకదా! దానిమోము కోపమునఁగూడ నెంత చక్కఁగ నుండెను! ధర్మజ్ఞులయిన పెద్ద లే మందురు? అది కలలోనైన దొరకు నది కాదు. చిత్తమా! శాంతింపుము. ధన్యుడగునేయువ దానియధరమును గ్రోలునో! — (అ. స.).

ఇచ్చట మొదట కార్యాకార్యములను విచారించుట 'వితర్కభావము'; రెండవవాక్యమున 'ఔత్సక్యభావము'; మూడవవాక్యమున 'మతి'; నాల్గవవాక్యమున 'స్తరణము'; అయిదవవాక్యమున అపవాదభయము, ఆఱవవాక్యమున 'శంక', 'దైన్యము'; ఏడవవాక్యమున 'ధృతి'; ఎనిమిదవవాక్యమున 'చింత' అనుభావములన్నియు నిందుఁ గూడినవి. ఇది విప్రలంభశృంగారమున కంగము.

ఇది దేవయానినిగుఱించి యయాతి చెప్పె నని కొందఱును, ఉర్యశినిగుఱించి విక్రముఁడు చెప్పెనని యితరులును చెప్పియున్నారు.

౭౪. సంస్పృష్టి, ౭౫. సంకరము లను అలంకారములు :— లక్ష : రెండు గాని, ఎక్కువ గాని అలంకారము లొకవాక్యమునందుఁ గలసియుండుటకూడ లాక్షణికులచే వేఱు అలంకారముగ నెంచఁబడెను.

ఇట్టికలిమిడి రెండువిధముల నుండవచ్చును. ఒకటి తిలతండులముల (నువ్వులు బియ్యము) వలెను; మఱియొకటి క్షీరనీరన్యాయము నను (పాలునీరువలెను).

రెండు అలంకారములు తిలతండులములవలెఁ గలసియుండిన యెడల, ననఁగా నొకదానితో మఱియొకదానికి సంబంధము లేకుండే నేని, యాకలిమిడి 'సంస్పృష్టి' అనఁబడును.

ఉదా : చీకటి తన యంగములను పూతెఱుఱుచున్నట్లున్నది; ఆకాశము కాటుకను కురియుచున్నది; అసత్పురుష నేవవలె చూపు నిష్ఫల మగుచున్నది — (మృచ్ఛకటికము).

ఇందు రెండుఉత్ప్రేక్షలకును, ఒక ఉపమకును 'సంస్పృష్టి'.

శబ్దాలంకారసంస్పృష్టి, అర్థాలంకారసంస్పృష్టి, ఉభయాలంకారసంస్పృష్టి అని మూడువిధములుగ నీయలంకార ముండవచ్చును.

క్షీరనీరములవలె, ననఁగా నొకదానిని మఱియొకటి యాశ్రయించి అనేకాలంకారములు కలసియుండుట 'సంకరము'.

అంగాంగిభావసంకరము, సందేహసంకరము, ఏకవాచకానుప్రవేశసంకరము అని 'సంకరము' మూడువిధములు.

ఒకయలంకారము ముఖ్యమై దానిపూర్తికై తక్కిన యలంకారములు దానికి నవయవములుగాఁ జేరియుండుట 'అంగాంగిభావసంకరము'.

ఉదా : ఓరాజా! నీశత్రుస్త్రీ లరణ్యమునందుఁ బరుగెత్తుచుండఁగాఁ గిరాతులు వారిమరకతమణులశిరోభూషణమును, బంగారు కర్ణభూషణములును, రత్నఘటితములైన నూపురద్వయమును తీసికొని, బింబోష్ఠకాంతిచే నెఱ్ఱఁబాటినహారమును గురివెందలదండ యని హరింపరైరి! — (కా. ప్ర.)

ఇచ్చట 'బింబోష్ఠకాంతి' (దొండపండు వంటి పెదవుల లేజస్సు) వలన ఆ హారమునకు నెఱుపురంగు వచ్చె నని చెప్పటచే 'తద్గుణ' మను అలంకార మాయెను. గురివెందలదండ యని తలచి కిరాతులు హారమును హరింపరైరి అని చెప్పటచే 'భ్రాంతిమంత' మను అలంకారమయ్యెను. ఇందుఁ దద్గుణము నపేక్షించి భ్రాంతిమంతము పుట్టినది కావున నీరెండు అలంకారములకును అంగాంగిభావము కలిగెను.

ఈ యంగాంగిభావరూపసంకరము శబ్దాలంకారములకు సంభవింప దని 'అలంకారసర్వస్వ' కారుని మతము. కాని కావ్యప్రకాశకారునకు నీమత మసమ్మతము.

ఒకవాక్యమునందు సంభవింపఁదగిన అలంకారములలో నేదానిని చెప్పినను సాధకబాధకములు లేకుండుట 'సందేహసంకరము'.

ఉదా : బ్రహ్మదేవుఁ డీసముద్రమును గంభీరముగను రత్న పూర్ణముగను స్వచ్ఛకాంతిగలదిగను జేసి సరసపానీయముగఁ జేయక పోయెను గదా? — (కా. ప్ర.).

సముద్రము ప్రస్తుతవిషయ మనుకొన్నయెడల, నిందలిని శేషణముల సామ్యమువలన, నన్నియు సద్గుణములు గలిగి యొక్కగుర్గుణము గలపురుషాదులనుగుఱించిన అప్రస్తుతార్థప్రతీతి కలుగుచున్నది. కావున దీనిని 'సమాసోక్తి' అనవచ్చును. సముద్ర మప్రస్తుత మని యనుకొన్నయెడల దానిసమగుణతవలన నేదియోప్రస్తుతము స్ఫురించును గావున నిది 'యప్రస్తుత ప్రశంస'. ఇచ్చట నిదియా యదియా యన్న సంశయము కలదు. కావున నిది 'సంశయసంకరము'.

ఒక్కవాచకశబ్దమునందు అలంకారములు స్ఫుటముగ నున్నయెడల 'ఏకవాచకానుప్రవేశసంకరము' అగును.

ఉదా : మురారివలన నిర్గతము లయి నరకనిరోధముచేయుచుండెడిచక్రధార గంగవలెనే నీతలయందుఁ బడును — (ఆంధ్ర చంద్రా.).

ఇచ్చట 'మురారివలన నిర్గతము' అనునది చక్రధారకును, గంగకును సాధారణము.

కావున 'వలె' అనుపదమునందు 'ఉపమ' కలదు. 'నరకనిరోధము చేయు' అనుపదమునందు చక్రధారాపక్షమున నరకాసురునివధయు, గంగపక్షమున నరకలోకనివృత్తియు అని శ్లేషవలన రెండర్థము లేర్పడుచున్నవి. కావున 'వలె' అనుపదమువలన ప్రకృతాప్రకృతశ్లేషము స్ఫురించుచున్నది. ఇట్లు ఈ 'వలె' అనుఒకపదమునందు 'ఉపమ', 'శ్లేష' అను రెండలంకారములు నిమిదియున్నందున ఇది 'ఏకవాచకానుప్రవేశసంకరము'.

దీనినే కొందఱు ఏకప్రతిపాద్యసంకర మనియు, ఏకవ్యంజకానుప్రవేశసంకర మనియుఁ జెప్పెదరు.

౭౬. అసమము :— లక్ష : సర్వథా ఉపమానమును నిషేధించుట 'అసమము'.

ఉదా : సత్యసంగతయందు హరిశ్చంద్రునిఁ బోలినవాఁడు లేనేలేడు.

ఈ యలంకారము వ్యంగ్యముగ అనన్వయమునందు నుండును. కాని రూపకదీపకాదులందు వ్యంగ్యముగ మన్న యుపమవలె నచ్చట వేఱుపేరు వడయును. కాని వాచ్యమునందు నిది స్వతంత్రచమత్కారము కలది గాన భిన్నాలంకారముగఁ చెప్పఁబడును. దీనినిగూడ పూర్ణలుప్త మొదలయినభాగములుగ వీ లయినంతవఱకు విభజింపవచ్చును.

మఘటాదిపూర్వు లెవ్వరును దీనిని స్వతంత్రాలంకారముగ నొప్పుకొనలేదు. కువలయానందమునందును గానరాదు. రసగంగాధర ముండున్నది.

౭౭. ఉదాహరణాలంకారము :— లక్ష : సామాన్యముగఁ జెప్పఁబడినయర్థమును స్పష్టపఱచుటకు తదేకదేశమును నిరూపించి సామాన్యమునకును, ఏకదేశమునకును గల అవయవావయవిభావమును చెప్పినయెడల నది 'ఉదాహరణము'.

ఉదా : సద్గుణశాలి విపత్తులో నున్నను ఉపకారమే చేయును. మూర్ఖుఁడెందనిదియుఁ, జచ్చినదియు నగు పాదరసమే యిందుకు నిదర్శనము (ర. గం.).

ఇందు అవయవావయవిభావబోధకము లగు 'వలె', 'నిదర్శనము', 'దృష్టాంతము' — ఇత్యాదిపదము లుండును; అర్థాంతరన్యాసమునం దుండవు. ఇది వీనికి భేదము.

ఇది స్వతంత్రాలంకారము కా దనియు, ఉపమాలంకారమే యనియుఁ బురాతనాలంకారికులమతము — (ర. గం.).

దీనిని అలంకారసర్వస్వకారుఁడు గాని, కావ్యప్రకాశకారుఁడుగాని, ప్రతాపరుద్రీయకారుఁడు గాని, కువలయానందకారుఁడుగాని స్వతంత్రాలంకారముగ నుదాహరించియుండలేదు. రసగంగాధర కారుఁడుమాత్ర మిచ్చియున్నాఁడు.

౭౮. ప్రాశోక్త్యలంకారము :— లక్ష : ఒకవస్తువుయొక్క యొకధర్మమును అతిశయముగఁ బ్రతిపాదించునిమిత్తము ఆవస్తువుతో సంబంధము లేనిదియు ఆధర్మము ప్రసిద్ధముగాఁ గలదియు నగు మఱి యొకవస్తువుతో దానికి సంబంధము గలుగఁజేయుట 'ప్రాశోక్తి'.

ఉదా : నీవు కుంకుమనీళ్లు పోసి నీదొడ్డిలో పెంచిన లవలీలత యొకప్పుడు నీ శరీరపుఁజాయను పోలుచున్నది — (ర. గం.).

లవలీలత స్వభావముగ నెఱ్ఱినిది. అది యెఱ్ఱి దగుటకు కుంకుమనీళ్లు దానికిఁ బోయనక్కఱలేదు. కాని లతయొక్క రక్తిమను అధికముగఁ జెప్పి దానిని ఆస్త్రీయొక్క మేనిచాయతోఁ బోల్చుట కవి యుద్దేశము.

౭౯. లలితాలంకారము :— లక్ష : ప్రకృతధర్మియందుఁ బ్రకృతవ్యవహారముఁ జెప్పక యప్రకృతవ్యవహారసంబంధముఁ జెప్పినయెడల 'లలితము'.

ఉదా : ప్రపంచమునందు నింకొక చక్కనిస్త్రీ లేదా? సీతయేనా నీకుఁ దగినది? రావణా! చందనవృక్షశాఖ లాగి నీవు ఘణీంధ్రుని లేపితివి! — (ర. గం.).

ఇచ్చట, నీవు సీతను తెచ్చి రామునికోపమునకుఁ బాత్రుడవైతి వని చెప్పుటకు మాఱుగా చందనవృక్షశాఖను లాగి ఘణీంధ్రుని లేపితివి అని చెప్పఁబడినది.

పైలక్షణములో 'ప్రకృతధర్మియందు' అనుపదముచే నీయలంకారమునకును 'అప్రస్తుత ప్రశంస'కును గలభేదమును, 'ప్రకృతవ్యవహారముఁ జెప్పక' యనుటచే దీనికిని 'నిదర్శన'కుఁ గలభేదమును

చెప్పబడినవి. ఇది 'భేదమునం దభేద'మను 'అతిశయోక్తి' కంటెను భిన్నము. అందు పదార్థముచేఁ బదార్థముయొక్క అధ్యవసాన ముండును; ఇందు వ్యవహారముచే వ్యవహారాధ్యవసానము గలదు.

'లలితము' వేటలంకారము కాదనియు, నిది 'నిదర్శన'యే యనియుఁ బెక్కురాలంకారికులయభిప్రాయము.

౮౦. ప్రహర్షణాలంకారము:— లక్ష: సాక్షాదుద్దేశకప్రయత్నము లేకయే యభిప్రాయము లభించుట 'ప్రహర్షణము'.

ఇది మూడువిధములు: (౧) ఏప్రయత్నము లేకయే తనిచ్చగ నభిప్రాయము లభించుట. (౨) ప్రయత్నము చేయఁగా నభిప్రాయముకంటె నెక్కుడు లభించుట. (౩) ఫలసాధనమునకు ప్రయత్నము చేయుచుండఁగాఁ బ్రయత్నముతో సంబంధము లేకయే ఫలమే లభించుట.

ఉదా: (౧). తాను వెదకవలె నన్నతీగ కాళ్లనే చుట్టుకొనెను.

(౨). చాతకము నాలుగైదు జలకణములు కోరఁగా మేఘము లోకము నంతయు నీళ్లతో నింపెను.

(౩). ధనము నిచ్చునాపధములకై త్రవ్వచుండ నిధియే దొరకెను.

౮౧. విషాదాలంకారము:— లక్ష: అభిప్రాయవిరుద్ధలాభము 'విషాదము'.

ఉదా: జను లందఱును తమతమపనులలో నిమగ్నులై దూరముగ నున్నపుడు 'నానుక్కుతో నీకమ్మలను విఱచి యీపంజరముననుండి వెడలిపోయెదను' అని చిలుక మనోమయామృతమును రుచి చూచుచుండఁగా, ఏనుఁగుతోండమువంటిపెనుబా మొకటి దాని పంజరములోనికిఁ దూతెను — (ర. గం.).

ప్రయత్నము చేయక వచ్చినది, మంచిప్రయత్నముచేయఁగా దానికి వ్యతిరేకముగ అకస్మాత్తు వచ్చినది, ఏప్రయత్నము మంచి కని చేయబడినదో యదియే విరుద్ధఫలము నిచ్చునది యని దీనికి యెన్నో భేదములఁ జెప్పవచ్చును.

'ఇది విషమాలంకార' భేద మని కొందఱునుతెను.

౮౨. ఉల్లాసాలంకారము:— లక్ష: ఒకవస్తువుయొక్క గుణదోషములచేత వస్తువంతరమునకు గుణదోషములు కలిగినట్లు వర్ణించినదో 'ఉల్లాసము'.

ఇయ్యది ౧. గుణముచే గుణము, ౨. గుణముచే దోషము, ౩. దోషముచే దోషము, ౪. దోషముచే గుణము కలుగుట యని నాలుగు విధములు.

ఉదా: హింసాప్రధానులయిన రాక్షసులచే నెల్లప్పుడును అపవిత్రములుగఁ జేయబడిన వింధ్యాటవులు రామాంఘ్రిసంయోగముచే మునిభార్యవలె, ధన్యములుగఁ జేయబడెను — (ర. గం.).

ఇందుఁ బూర్వార్థమున దోషముచే దోషము, ఉత్తరార్థమున గుణముచే గుణము కలుగు చెప్పబడినది.

ఉదా: సజ్జనులను ఆశ్రయింపకుండుట ధనముయొక్క యభాగ్యము — (ఆంధ్రచంద్రా.).

ఇందు సజ్జనులగుణముచేత, వారి నాశ్రయింపనిధనమునకు అభాగ్యదోషము పట్టినది.

ఉదా: రాజనేప కత్తిమీడిసామువంటిది. రాజనేపకులకు వధము లేకుండెనా యదియే వారికి లాభము.

రాజుయొక్క క్రూర్యదోషముచేత వానినేవకులకు ప్రాణములు దక్కుటయే యొకలాభ మని గుణముగ వర్ణింపబడినది.

ఇయ్యది 'కావ్యలింగాలంకారము'చే గతార్థ మగుటచే స్వతంత్రాలంకారము కానేర దని కొందఱును, లోకికార్థమయ మగుటచే అలంకారమే కా దని మఱికొందఱును చెప్పుదురు.

౮౩. అవజ్ఞాలంకారము:— లక్ష: ఒకవస్తువుయొక్క గుణదోషములచేత నితరవస్తువులకు గుణదోషములు కలుగుండుట 'అవజ్ఞ'.

ఉదా: మానికను సముద్రములో ముంచినను స్వల్పజలమునే గ్రహించును.

ఇయ్యది 'విశేషోక్తి'యే కాని వేఱు అలంకారము కా దని కొందఱు యభిప్రాయము.

౮౪. అనుజ్ఞాలంకారము:— లక్ష: చెడు వస్తువునందు నొక గుణముఁ జూచి యందుకై చెడువస్తువునే కోరుట 'అనుజ్ఞ'.

ఉదా: బ్రహ్మదేవుడా! చేతులు జోడించి నిన్నొకటి వేడెదను. దున్నుకొని బ్రతుకువారికులములో జన్మ మిచ్చినను సరే కాని వారు విష్ణుభక్తిపరాయణులుగ నుండవలెను — (ర. గం.).

౮౫. తిరస్కారాలంకారము:— లక్ష: గుణము గల వస్తువు మగూడ దోషవిశేషభయముచేత దిరస్కరించుట 'తిరస్కారము'.

ఉదా: హరిచరణభజనచ్యుతిభయముచే రాజ్యసుఖము నేనొల్ల.

౮౬. లేకాలంకారము:— లక్ష: గుణమును అనిష్టసాధన మగుదోషముగను, దోషమును ఇష్టసాధన మగుగుణముగను వర్ణించుట 'లేకము'.

ఉదా: శుకమా! ఎల్ల పక్షులును విచ్చలవిడిగఁ దిరుగుచుండఁగా నీ తియ్యనిపలుకులకు ఫలము నీవు పంజరమునఁ గట్టుపడుట — (కువ.).

౮౭. పరికరాంకురము:— లక్ష: విశేష్యములను సాభిప్రాయముగ నుపయోగించినయెడల 'పరికరాంకుర' మగును.

ఉదా: నీ గుణములను వర్ణించుటకు ఫణిం ద్రుఁడును, వాయుటకు హైహయార్జునుఁడును, చూచుటకు నింద్రుఁడును, కావలయును — (కువల.).

ఇందు 'ఫణీంద్రుడు', 'హైహయార్జునుడు', 'ఇంద్రుడు' అను విశేషములు సాభిప్రాయములు. ఫణీంద్రునకు వేయినాడుకలును, హైహయార్జునునకు వేయిచేతులును, ఇంద్రునకు వేయికన్నులును కలవు.

ఈ అలంకారము 'పరికరాలంకారము'లోనిదే కాని స్వతంత్రము కాదని కొందఱయభిప్రాయము. విశేషములసాభిప్రాయత్వముగూడ విశేషణాంశముయొక్క సాభిప్రాయత్వమే. నిర్ధారకమైన విశేషమునకు సాభిప్రాయత్వము స్వప్నమందైనను కలుగనేరదు — (ఉద్వోతము; సుధాసాగరము).

౧౮. ప్రస్తుతాంకురము :— లక్ష : ఒక ప్రస్తుతమువలన మఱియొక ప్రస్తుతము ద్యోతించెనేని 'ప్రస్తుతాంకురము'.

ఉదా : ఓశుమైదా! మాలతి యుండఁగా ముండఱతో నిండి యున్న కేతకిని (మొగిలిపువ్వును) ఏల కాంక్షించెదవు? — (కువల.).

మాలతిని విడిచి కేతకిమీఁద వ్రాలుచున్న తుమైదను జూచి ప్రియునితోఁగూడ నుద్యానవనములోఁ దిరుగుచున్న యొక స్త్రీవైమాట చెప్పెను. నావంటిచక్కనిస్త్రీని విడిచి అసౌఖ్యకరమైన పరవనితాసంగతి నీ కేల యని పతితోఁ జెప్పుట యామె యుద్దేశము. ప్రత్యక్షముగాఁ జూచుచున్న తుమైదవృత్తాంతమును ప్రస్తుతమే; పెనిమిటి యుండఁగ నాతనికి సర్థము కావలెనని చెప్పెను. కాన నదియు ప్రకృతమే యని భావము.

ఇది అప్రస్తుతప్రశంసాలంకారమే కాని స్వతంత్రము కాదని ప్రాచీనలాక్షణికులమతము — (ఉద్వోతము.).

౧౯. వ్యాజనిందాలంకారము :— లక్ష : అప్రస్తుతవిషయపునిందవలన ప్రస్తుతవిషయపునింద స్ఫురించెనేని 'వ్యాజనింద'.

ఉదా : ఒక్కతల ద్రుంచిన శివుని ననవలయును గాని బ్రహ్మ నని యేమిప్రయోజనము? — (కువల.).

ఇచ్చట లోకమునందు దుఃఖమును సృజించిన బ్రహ్మదేవుని నిందించుట ప్రస్తుతము. కాని ఆతనియన్నితలమును తెగఁగొట్టక ఒక్కతలనే తెగఁగొట్టినందుకు నప్రస్తుతుడైన శివుని నిందించి యిది సాధింపనైనది.

౨౦. అసంభవాలంకారము :— లక్ష : అర్థనివృత్తికి నసంభావ్యము చెప్పుట 'అసంభవము'.

ఉదా : గొల్లపిల్ల వాఁడు కొండ నెత్తు నని యెవ రెఱుఁగుదురు?

ఇది స్వతంత్రాలంకారము కాదనియు, 'విరోధాలంకారాంతర్గత మనియుఁ బూర్వలాక్షణికులమతము (చూడుఁడు, ప్రదీపాద్వోతములు).

1. భట్టవామనాచార్యులశక్తికరు అనుపండితుఁడు కావ్యప్రకాశముపై మంచి టీక వ్రాసినాఁడు. దాని రెండవకూర్పు బొంబాయి నిర్ణయసాగరప్రెస్సులో అచ్చుపడినది. దానినిఁ జూడవగును.

౨౧. అల్పాలంకారము :— లక్ష : ఎందు నూత్న మైన యాధేయముకంటె నధిక మైననూత్నత యాధారమునకుఁ జెప్పఁబడునో యది 'అల్పము'.

ఉదా : కృశాంగి! ఉంగరము నీచేతియందు జపమాలవలె నున్నది — (కువల.).

చేయి యాధారము. ఉంగర మాధేయము. విరహముచేఁ జిక్కినందున, నూత్నమైన యుంగరముకంటె నామెచేయి కడుసన్నముగా నున్న దని భావము. ఇది స్వతంత్రాలంకారము కాదు; అధికాలంకారవిభేదమే యని ఉద్వోతకారుఁడు.

౨౨. వికస్వరాలంకారము :— లక్ష : ఒక విశేషమును జెప్పి, సామాన్యముతో దానిని సమర్థించి, అంతః దృష్టి నొందక మఱియొక విశేషమును, ఉపమానమాలమునఁ గాని యర్థాంతరన్యాసమాలమునఁ గాని చెప్పుట 'వికస్వరము'.

ఉదా : అనంతరత్నములకుఁ బుట్టినిల్లయిన హిమాలయమునకు మంచు చక్కఁదనమును బోఁగొట్టునది కాలేను. పెక్కుగుణములసమూహములో నొక్కదోషము, చంద్రునికిరణములలో మచ్చవలెఁ గప్పఁబడును — (కువల.).

ఇది యర్థాంతరన్యాసాలంకారమే కాని వేఱు కాదు — (ఉద్వోతము).

౨౩. సంభావనాలంకారము :— లక్ష : ఒక యర్థము సిద్ధించుట 'కిది యిట్లయినయెడ' నని వితర్కించినచో 'సంభావన'.

ఉదా : ఓ రాజా! శేషుఁడు వక్త యైనయెడల నీగుణము లెన్నఁబనును.

ఇది అతిశయోక్తిలోనిదే కాని స్వతంత్రాలంకారము కాదని కొందఱయభిప్రాయము.

౨౪. మిథ్యాధ్యవసత్వాలంకారము :— లక్ష : ఒకదానియొక్క మిథ్యాత్వమును నిరూపించుటకై మఱియొక మిథ్యాధ్యమును కల్పించుట 'మిథ్యాధ్యవసతి'.

ఉదా : ఆకాశపువ్వుమాలను ధరించి వేళ్ళను వశీకరింపుము.

ఇది స్వతంత్రాలంకారము కాదనియు, అతిశయోక్తిలోనిదియే యనియుఁ గొందఱమతము — (రుక్మశక్తికరు1).

౨౫. ముద్రాలంకారము :— లక్ష : ప్రకృతార్థపరములయినపదములచే ప్రకృతమునకు సంబంధము లేని మఱియొకనూతన్యార్థమును నూచించుట 'ముద్ర'.

ఉదా : తే. మిత్రుఁ డొక్కఁడు వీణీయ మీటుచుండ
విబుధవరు లిద్ద టర్థంబు విప్పిచెప్ప
నినులు నిద్దఱు వినుచుండ నేకగతిని
దేటగీతంబు మూఁటను వాట మయ్యె. (అప్ప.)

ఇందు తేటగీతము (తేటపాట) ప్రకృతము. దానిని వర్ణించు పదములతోడనే తేటగీతిలక్షణము, పేరును నూచింపఁబడినవి. ఇది 'శ్లేష' కాదు. ఎందుకన 'వీణీయ మీటుట' మొదలయినక్రియలు గీతిలక్షణమున నన్వయింపవు.

ఇట్లే 'నవరత్న మాల' యనుపేరుతోఁబద్యములను వ్రాయుచు మాఱర్థమందు వేటువేటురత్నముల పేళ్లు చెప్పటయు, సంగీతకృతులందు రాగముల పేళ్లు నూచించుటకుఁ గృతులలో రెండవయర్థమునందు 'శంకరాభరణము' మొదలయినపదములను వాడుటయు ఈయలంకారమే యగును.

ఇది యలంకారమే కాదు. ఇందుఁ బ్రస్తుతోపస్కారక మేమియు లేదు. అని కొండఱయభిప్రాయము — (ఝళకీకరు).

౯౬. రత్నావళ్యలంకారము :— లక్ష : ప్రకృతార్థములను వరుసగఁ జెప్పినచో 'రత్నావళి' అనునలంకార మును.

ఉదా : రాజా ! నీవు చతురాస్యుఁడవు, లక్ష్మీసతివి, సర్వజ్ఞుఁడవు.

నీవు 'బ్రహ్మపు విష్ణువపు మహేశ్వరుఁడవు' నని భావము. ఇచ్చట వాడుకలో నున్న బ్రహ్మ విష్ణు రుద్రులన్న క్రమముఁ దప్పక చెప్పఁబడినందున నీయలంకారము.

ఇని యలంకారమే కాదు. ఇచ్చట రూపకమే చమత్కారమును కలుగఁజేయుచున్నది గాని, క్రమముచేఁ గాదు (ఉద్వోతము).

౯౭. పూర్వరూపాలంకారము :— లక్ష : స్వగుణమును విడిచి మరల స్వగుణమును గ్రహించినట్లు వర్ణించినచో 'బూర్వరూపము'.

ఉదా : ఓరాజా ! శివునికంఠమును చుట్టుకొన్నవాఁడయ్యెను శేషుఁడు నీక్తిరీచేఁ దెల్ల నివాఁ డయ్యెను.

మొదట శేషుఁడు తెల్లనివాఁడు, శివునినల్లనికంఠముయొక్క స్పర్శచే నల్ల పడెను. మరల రాజుయొక్క కీర్తిచేఁ దెల్ల పడెను !

ఇది 'సమాధి' లోనిది గాని స్వతంత్రాలంకారము కాదు — (ఉద్వోతము).

౯౮. అనుగుణాలంకారము :— లక్ష : ఒక్క వస్తువు పూర్వము తనకు సిద్ధముగా నున్నగుణమునే పరసన్నిధివలన నెక్కువగాఁ బొందినట్లు చెప్పట 'అనుగుణము'.

ఉదా : నీలోత్పలములు కామినియొక్క కటాక్షములచే వధికనీలిమను బొందెను.

ఇది 'తద్గుణమే; స్వతంత్రాలంకారము కాదు' — (ఉద్వోతము).

౯౯. ఉన్నీలితాలంకారము :— లక్ష : భేదస్ఫూర్తి చెప్పఁ బడెనేని 'ఉన్నీలితము'.

ఉదా : ఓరాజా ! సురలు నీయొక్క యశస్సున మునిగిన హిమవత్పర్వతమును చలిచేఁ దెలిసికొందురు.

ఇది మీలితమునకు వ్యతిరేకము. ఇది స్వతంత్రాలంకారము కా దనియు, మీలితాంతర్గత మనియు నుద్వోతకాఠనిమితము.

౧౦౦. విశేషకాలంకారము :— లక్ష : విశేషము కన్పట్టుచుండెనేని 'విశేషకము'.

ఉదా : చంద్రుఁ డుదయింపఁగాఁ గమలములును, ముఖములును కనుఁగొనఁబడెను (వేటువేటుగ గుర్తింపఁబడెను).

ఇది 'సామాన్యము'నకు వ్యతిరేకము. ఇది స్వతంత్రము కాదు. 'సామాన్య' ములోనిదే — (ఉద్వోతము).

౧౦౧. పిహితాలంకారము :— లక్ష : పరవృత్తాంత మెఱిగినవానియొక్క సాభిప్రాయచేష్టనము 'పిహితము'.

ఉదా : ప్రియుఁడు ప్రాతఃకాలమున నిల్లు చేరఁగానే భార్య ప్రక్కవేసెను.

రాత్రి యంతయు సపత్నితోఁ గూడి జాగరణము చేసితివి గాన నిక నిద్రింపుము అని భావము.

ఇది 'నూత్న' లంకారాంతర్గతము — (ఉద్వోతము).

౧౦౨. గూఢోక్త్యలంకారము :— లక్ష : ఒక విషయ మొకరికిఁ జెప్పఁదలచి యది దగ్గఱఁ గాని, చుట్టుపట్టునఁగాని ఉండు వారికిఁ దెలియ కుండులాగున నన్యుని సంబోధించి గూఢముగాఁ జెప్పుట 'గూఢోక్తి'.

ఉదా : చక్రవాకకాంతా ! రాత్రి సమీపించుచున్నది. ప్రియుని వీడ్కొలుపుము — (అభి.).

శకుంతలయు, దువ్యంతుఁడును లతాకుంజమునఁ గలసియుండ శకుంతలను జూడ గౌతమి యనునామె వచ్చెను. కాని యీసమాచారము శకుంతలకు, గౌతమికిఁ దెలియకుండఁ దెల్పి యామె దువ్యంతుని దాచునట్లు చేయవలె నని, సఖి యిట్లామెను హెచ్చరించెను.

ఇది యొకప్పుడు ధ్వనిరూపముగను, ఒకప్పుడు గుణిభూత వ్యంగ్యముగను నుండును — (ఝళకీకరు).

౧౦౩. వివృతోక్త్యలంకారము :— లక్ష : కవి యిది గూఢోక్తి యని తెల్పుపదముల నుపయోగించి గూఢోక్తి చెప్పిన యెడల నిది 'వివృతోక్తి'.

ఉదా : పైగూఢోక్తి ఉదాహరణమునందు కవి 'ఇట్లు ప్రియంపద శకుంతలను హెచ్చరించెను' అని చెప్పియున్నయెడల నది వివృతోక్తి కుదాహరణ మగును.

ఇది అలంకారము కానేకాదు — (ఝళకీకరు).

౧౦౪. లోకోక్త్యలంకారము : — లక్ష : లోకవ్యవహార మందలి సామెతలను జక్కగఁ జెప్పినచో 'లోకోక్తి'.

ఉదా : కొన్ని దినములు కన్నులు మూసికొని యుండుము.

ఇది అలంకారము కాదు — (యుశకికరు)

౧౦౫. ఛేకోక్త్యలంకారము : — లక్ష : లోకోక్తి యర్థాంతరగర్భితమేని 'ఛేకోక్తి' యనబడును.

ఉదా : పాముకాళ్లు పామే యెఱుఁగును.

ఇదియు నలంకారము కాదు — (యుశకికరు).

౧౦౬. యుక్త్యలంకారము : — లక్ష : రహస్యమును దాచుటకై యేదో యొకయుక్తిచే నితరులను వంచించుట 'యుక్తి'.

ఉదా : ఒకస్త్రీ తన ప్రియునిపటము చిత్రించుచుండఁ గ నన్యస్త్రీ వచ్చుటచే నాప్రతిమయొక్క హస్తమున పూవింటిని చిత్రించెను.

తాను వ్రాయుచున్నది మదనునిపట మని యన్యస్త్రీ భావింప వలె నని తాత్పర్యము.

ఇది స్వతంత్రాలంకారము కాదు. 'న్యాజోక్తి' లోనిదియే — (యుశకికరు).

౧౦౭. అత్యుక్త్యలంకారము : — లక్ష : ఆశ్చర్యకరము లును, అసత్యములును అయిన శౌర్యాదులను వర్ణించుట 'అత్యుక్తి'.

ఉదా : రాజా ! నీప్రతాపాగ్నిచేత నెంజిపోయిన సప్త సాగరములును నీశత్రురాజులస్త్రీల కన్నీళ్ల చేత నిండినవి — (కువల.).

సంపదసంబంధియైన అత్యుక్తిని 'ఉదాత్త' మందురు. శౌర్యాదిసంబంధియైన అత్యుక్తిని 'అత్యుక్తి' యందురు. ఇది వీనికిఁ గలభేదము. 'అతిశయోక్తి' యందు సదుక్తి (నిజము) ఉండును. 'అత్యుక్తి' యందు అసదుక్తి (అసత్యము) ఉండును. ఇదియే వీనికి భేద మని అప్పయదీక్షితులవారిమతము.

ఇది 'ఉదాత్త' ములోనిదే యని కొందఱును, 'అతిశయోక్తి' లోనిదే యని మఱి కొందఱును చెప్పెదరు — (ఉద్వోతము).

౧౦౮. నిరుక్త్యలంకారము : — లక్ష : వ్యుత్పత్తివలన నానుములకు నన్యార్థము కల్పించితిమేని 'నిరుక్తి'.

ఉదా : పూర్వము కవులను లెక్కవేయ నారంభించి, కనిష్ఠిక (చిటికెన) వ్రేలిమీదఁ ఒకఁడు అని కాళిదాసునిపేరు చెప్పి బొటిమనవ్రేలు వంచబడెను. కాని యిప్పటివఱకును కాళి దాసునితో సమానుడైన కవి పుట్టనందున రెండవవ్రేలయిన 'అనామిక'కు అనామిక (పేరులేనిది) యన్ననామము సార్థకమాయెను.

ఇచ్చట 'అనామిక' యనువ్రేలికి కాళిదాసునితో సమాన మైనవాఁడు పుట్టనందునఁ బేరు లేనిది యన్న మాటర్థము చెప్పబడినది.

ఇని 'శ్లేష' లోనిది, వేఱు కాదు — (ఉద్వోతము).

౧౦౯. ప్రతిషేధాలంకారము : — లక్ష : ప్రసిద్ధ మైన నిషేధమునే క్రొత్తగాఁ జెప్పుట 'ప్రతిషేధము'.

ఉదా : ఓ జూదరి ! ఇది జూదము కాదు, ఘోరమైన యుద్ధము.

యుద్ధము జూదము కాదన్నసంగతి సుప్రసిద్ధమే. కాని నీకు జూదముమాత్రము చేత నగును, యుద్ధము చేతగా దని జూదరిని ఆధిక్షేపించుటకై మరలఁ జెప్పబడినది.

ఇది యలంకారమే కాదు. 'విధి'వలెనే ధ్వన్యంతర్దృతము — (ఉద్వోతము).

౧౧౦. విధ్యలంకారము : — లక్ష : సిద్ధ మైనదానినే క్రొత్తగా విధించుట 'విధి'.

ఉదా : ఓ హస్తమా ! బ్రహ్మణశిషువును బ్రతికించుటకై యీశూద్రమునిమీదఁ గత్తి వేయుము; మోయజేనిచూలుతో బాధ పడుచున్న నీతను వెడలఁగొట్టినరాముని అవయవమైన నీకు దయ యొక్కడిది? — (ఉత్తరరామచరితము).

రామునిచేయి రామునియవయవ మన్నమాట యిదివఱకే సిద్ధము. ఇప్పుడు మరల నామాటఁ జెప్పుటవలన 'విధి' యయ్యెను.

ఇది అలంకారము కాదు. ఇట్టివోట నొకప్పుడు ధ్వనివలనను, ఒకప్పుడు గుణీభూతవ్యంగ్యమువలనను గతార్థ మగుటచే వీనిని స్వతంత్రాలంకారము లనుటకు వీలు లేదు. గోష్ఠాదమంతటి యలంకారము నందు గుణీభూతవ్యంగ్యప్రపంచ మంతయు నిముడ్చుట బ్రహ్మతర మైనను కాదు — (ఉద్వోతము).

౧౧౧. హేతులంకారము : — లక్ష : హేతుమంతముతో (కార్యముతో) పాటు హేతువును (కారణమును) వర్ణించుటయు, హేతుహేతుమంతములకు నైక్యము వర్ణించుటయు 'హేతు' వనంబడును.

హేతుమంత మనఁగా హేతువువలన నగుపని.

ఉదా : (౧). చంద్రుఁడు స్త్రీలమానమును భేదించుటకై ఉదయించుచున్నాఁడు.

ఉదా : (౨). ఈ ప్రభువుకటాక్షములు విద్వాంసులకు లక్ష్మీ విలాసములు.

ఇది అతిశయోక్త్యంతర్గతము; భిన్నాలంకారము కాదు — (ఉద్వోతము).

ప్రమాణాలంకారములు : — లక్ష : నైయామికులకు నాల్గుప్రమాణములు, వేదాంతుల కాఱు, మీమాంసకులకు నెనిమిది. మీమాంసకులయొక్క యెనిమిదిప్రమాణములను దీసికొని అవి. యే

యలంకారమునందుఁ గానవచ్చునో వానిని ఆప్రమాణము పేరిటియలంకార మనవలె నని కొందఱు లాక్షణికుల యభిప్రాయము. అవి యేవి యనిన గ. ప్రత్యక్షము, ౨. అనుమానము, ౩. ఉపమానము, ౪. శబ్దము, ౫. ఐతిహ్యము, ౬. అర్థాపత్తి, ౭. అనుపలబ్ధి, ౮. సంభము. వీనిలో 'అనుమానము'ను అందఱును (కావ్యప్రకాశకారుఁడు కూడ) ఒప్పుకొనిరి. ప్రత్యక్ష మనునది 'భావిక' ములోనిది, 'ఉపమానము' 'ఉపమ' యే. మిగిలిన ప్రమాణాలంకారము లొంకారములే కావనియు, ఆయాప్రమాణములవలన నర్థమునకుఁ గల్గుచుంట్కారము లేదనియు, ఆయాపమున స్వతంత్రాలంకారమునకుపస్కారకత్వము లేదనియు ఉద్ద్యోతకారునిమతము.

౧౧౨. ప్రత్యక్షాలంకారము : — లక్ష : ఇంద్రియజన్యజ్ఞానము ప్రత్యక్షము. అట్టిజ్ఞానమును అలంకారముగ నర్థించినచో 'ప్రత్యక్షాలంకారము' అనఁబడును.

ఉదా : దేనిని విని, కనులఁ జూచి, తాఁకి, వాసన గుచి చూచి జనులు సంతోషించెదరో, నేతిలో వండిన యట్టిచక్కిలము నీకు నర్పించుకొనుచున్నాఁడను.

ఇట్లు పంచేంద్రియములకుఁ బ్రత్యక్షమైన జ్ఞానము చక్కిలము యోగ్యతను హెచ్చించినది. ఇంద్రియము లైదు, మనస్సు ఒకటి కావున నిది యాఱువిధములు.

'అనుమాన' మిదివఱకే చెప్పఁబడినది.

౧౧౩. ఉపమానాలంకారము : — లక్ష : సాదృశ్యమువలన వస్తుజ్ఞానము కల్గుట 'ఉపమానాలంకారము'.

ఉదా : ఈనక్షత్రమండలమునందు నెయ్యది బండివలె నుండునో యది రోహిణీనక్షత్ర మని యెఱుఁగుము.

ఇది ఉపమాంతర్గతమే — (ఉద్ద్యోతము).

౧౧౪. శబ్దాలంకారము : — లక్ష : శ్రుత్యాదివాక్యోపన్యాసముచే నర్థము నిశ్చయింపఁబడెనేని యది 'శబ్దాలంకార' మగును.

ఉదా : నిందించునుదేశముతోఁ జెప్పినను నీవు శివుని విషయమై ఆతనిపుట్టుక తెలియ దని యొక్కమంచిమాట చెప్పినావు. బ్రహ్మకుఁగూడ నెవ్వఁడు జన్మస్థల మని వేదములు ఘోషించునో వానిజన్మ మెవరు కనుఁగొనఁగలరు? — (కు. సం.).

ఈ విధముగనే స్మృతిపురాణాగమలౌకికవాక్యరూపము లయిన శబ్దప్రమాణముల కుదాహరణములఁ జూపవచ్చును. ఆచారాత్మకములు కూడ శబ్దప్రమాణములోనివే. ఆత్మతుష్టి యనుప్రమాణమున కీక్రింది యుదాహరణము :

నాకు దీనిపై మనస్సు పోయెను గాన నిది తుత్త్రియులచేఁ బరిగ్రహింపఁదగిన దనుటకు సందేహము లేదు. సజ్జనులకు సంశయము కలిగినప్పు డంతఃకరణప్రవృత్తియే ప్రమాణము — (అభి. కా.).

౧౧౫. ఐతిహ్యాలంకారము : — లక్ష : జనశ్రుతి (కింవదంతి) ప్రమాణముగాఁ జెప్పినయెడల 'ఐతిహ్యము'.

ఉదా : మంగళగిరిలో దేవుఁడు పానకము త్రాగు నని లోకవార్త గలదు.

అలంకారము కాదు — (ఉద్ద్యోతము).

౧౧౬. కావ్యార్థాపత్తి అలంకారము : — లక్ష : తర్కమందలి యర్థాపత్తిన్వాయమున నొకయర్థ మూహింపఁబడెనేని యది 'కావ్యార్థాపత్తి'.

ఉదా : నితంబినీ! నీకు నడు మున్నది యని నిశ్చయించుటకు పీలున్నది. లేనియెడలఁ బయోధరముల యునికి యెట్లు?

ఇదివఱకు ౫౦ - వ అలంకారముగ ౫౦౩ - వ పుటలో 'అర్థాపత్తి' చెప్పఁబడినది. అదియే యిది. కువలయానందకారుఁడు దానికి 'కావ్యార్థాపత్తి' యని పేరుపెట్టి యిది విడియలంకారమైనట్లు వ్రాసెను. కాని యిది వేఱు కాదు.

౧౧౭. అనుపలబ్ధ్యలంకారము : — లక్ష : ప్రమాణముగ నొప్పుకొనిన అనుపలబ్ధి (అప్రాప్తి) అలంకారముగఁ జెప్పఁబడిన 'అనుపలబ్ధి'.

ఉదా : రాజా! నీకు అయశస్సు లేనేలేదు. ఎక్కడను వినలేదు. ఉండినచో వినఁబడదా యని భావము.

అలంకారము కానేకాదు — (ఉద్ద్యోతము).

౧౧౮. సంభవాలంకారము : — లక్ష : ప్రమాణత్వమును జెందిన 'సంభవము'. అలంకారత్వమును చెందెనేని యది 'సంభవా'లంకార మగును.

ఉదా : నాకృతిని జూచి పరిహసించువా రీప్రయత్నము వారికొఱకుఁ గాదని తెలిసికొనవచ్చును. నావ్రాతలఁ జూచి సంతసించు నాసమానధర్మ యీలోకమందున్నాఁడు, లేదా పుట్టఁగలఁడు. కాల మనంతము, భూమి వికాలము — (భవభూతి).

అకారాదిసూచి

౧. ఉపోద్ఘాతసూచి			పుట
అలంకారములచరిత్రము	...	...	౪౭౪
అలంకారములనుగుఱించి ధ్వనిసంప్రదాయమువారి యభిప్రాయము	...	...	౪౭౩
అలంకారములపట్టిక (అలంకారసర్వస్వము ననుసరించి)	...	...	౪౭౮-౭౯
అలంకారముల విభజన	...	...	౪౭౫
అలంకారములసంఖ్య	...	...	౪౭౪
అలంకారసంప్రదాయమువారు	...	...	౪౭౨
అలంకారికుల వేఱువేఱుసంప్రదాయములు	...	...	౪౭౨
గుణములకు నలంకారములకును గలభేదము	...	...	౪౭౩

అలంకారములు

గీ.గీ.

గ్రంథసంగ్రహము	...	...	౪౮౦	♦ ఉల్లాసము	...	...	౫౧౦
ధ్వని యెద్ది? అలంకార మెద్ది?	...	...	౪౭౩	♦ ఉల్లేఖము	...	...	౪౯౨
శబ్దార్థాలంకారములయోగ్యత	...	...	౪౭౬	* ♦ ఉజ్జ్వలము	...	...	౫౦౭
౨. అలంకారములసూచి				♦ ఏకావళి	...	...	౫౦౧
♦ అతద్గుణము	...	...	౫౦౫	♦ వితిహ్యము	...	...	౫౧౪
* ♦ అతిశయోక్తి	...	...	౪౯౪	* ♦ క్రమము (యథాసంఖ్యము)	...	...	౫౦౨
అత్యుక్తి	...	...	౫౧౩	కారకదీపకము	...	...	౪౯౫
♦ అధికము	...	...	౫౦౦	♦ కారణమాల	...	...	౫౦౧
♦ అనన్వయము	...	...	౪౯౯	♦ కావ్యలింగము	...	...	౫౦౨
అనుగుణము	...	...	౫౧౨	కావ్యారాపత్తి	...	...	౫౧౪
♦ అనుజ్ఞ	...	...	౫౧౦	గూఢోక్తి	...	...	౫౧౨
అనుపలబ్ధి	...	...	౫౧౪	♦ చిత్రము	...	...	౪౯౫
అను ప్రాసము	...	...	౪౯౨	♦ ఛేకానుప్రాసము	...	...	౪౯౨
♦ అనుమానము	...	...	౫౦౨	ఛేకోక్తి	...	...	౫౧౩
♦ అన్యోన్యము	...	...	౫౦౧	♦ తద్గుణము	...	...	౫౦౫
* ♦ అపహ్నుతి	...	...	౪౯౨	♦ తిరస్కారము	...	...	౫౧౦
* ♦ అప్రస్తుత ప్రశంస	...	...	౪౯౯	* ♦ తుల్యయోగిత	...	...	౪౯౫
♦ అర్థాపత్తి	...	...	౫౦౩	♦ దీపకము	...	...	౪౯౫
* ♦ అర్థాంతరన్యాసము	...	...	౪౯౯	♦ దృష్టాంతము	...	...	౪౯౫
అర్థాలంకారములు	...	...	౪౯౫	* ♦ నిదర్శనము	...	...	౪౯౬
అల్పము	...	...	౫౧౧	నిరుక్తి	...	...	౫౧౩
♦ అవజ్ఞ	...	...	౫౧౦	♦ పరికరము	...	...	౪౯౭
♦ అసంగతి	...	...	౫౦౦	పరికరాంకురము	...	...	౫౧౦
అసంభవము	...	...	౫౧౧	♦ పరిణామము	...	...	౪౯౧
♦ అసమము	...	...	౫౦౯	* ♦ పరివృత్తి	...	...	౫౦౩
* ♦ ఆక్షేపము	...	...	౪౯౯	♦ పరిసంఖ్య	...	...	౫౦౩
♦ ఉత్తరము	...	...	౫౦౫	♦ పర్యాయము	...	...	౫౦౨
* ♦ ఉత్ప్రేక్ష	...	...	౪౯౨	* ♦ పర్యాయోక్తము	...	...	౪౯౯
* ♦ ఉదాత్తము	...	...	౫౦౭	పిహితము	...	...	౫౧౨
♦ ఉదాహరణము	...	...	౫౦౯	♦ పునరుక్తవదాభాసము	...	...	౪౯౧
ఉన్మీలితము	...	...	౫౧౨	పూర్వరూపము	...	...	౫౧౨
* ♦ ఉపమ	...	...	౪౯౫	♦ ప్రతివస్తుపమ	...	...	౪౯౫
ఉపమానము	...	...	౫౧౪	ప్రతిషేధము	...	...	౫౧౩
♦ ఉపమేయోపమ	...	...	౪౯౯	♦ ప్రతీపము	...	...	౫౦౪
				ప్రత్యేకము	...	...	౫౧౪

* ఈగుర్తువేయబడిన అలంకారములు దండి యొక్క 'కావ్యదర్శము'నందుఁ గలవు.

♦ ఈగుర్తువేయబడిన అలంకారములు ముప్పిటుని 'కావ్యప్రకాశము'నందుఁ గలవు.

గీ ఈగుర్తువేయబడిన అలంకారములు విద్యానాథుని 'ప్రతాపరుద్రీయము'నందుఁ గలవు.

♦ ఈగుర్తుగల అలంకారములు 'రసగంగాధరము'నందు ఈయబడినవి. రస గంగాధరము అసంపూర్ణమైన గ్రంథము గనుక ఇతరాలంకారములు జగన్నాథునకు నసంపూర్ణము లని చెప్పబడు పీలులేదు.

1 ర్వి	♦ ప్రత్యసీకము	...	...	౫౦౪
	ప్రమాణాలంకారములు	...	...	౫౦౩
	ప్రస్తుతాంకురము	...	...	౫౦౦
♦	ప్రహర్షణము	...	...	౫౦౦
*	ప్రేయాలంకారము	...	...	౫౦౭
♦	ప్రాసోక్తి	...	...	౫౦౮
	భావశబలత	...	...	౫౦౮
	భావసంధి	...	...	౫౦౮
* 1 ర్వి	భావికము	...	...	౫౦౬
	భావోదయము	...	...	౫౦౮
1 ర్వి	♦ భ్రాంతిమదలంకారము	...	...	౪౯౨
1 ర్వి	మాలాదీపకము	...	...	౫౦౨
	మిథ్యాధ్యవసతి	...	...	౫౦౦
1 ర్వి	♦ మిలితము	...	...	౫౦౫
	ముద్రాలంకారము	...	...	౫౦౦
* 1 ర్వి	యమకము	...	...	౪౯౩
1 ర్వి	♦ యథాసంఖ్యము (క్రమము)	...	...	౫౦౨
	యుక్తి	...	...	౫౦౩
	రత్నావళి	...	...	౫౦౨
*	రసవదలంకారము	...	...	౫౦౭
* 1 ర్వి	♦ రూపకము	...	...	౪౯౯
	లలితము	...	...	౫౦౮
1 ర్వి	లాటానుప్రాసము	...	...	౪౯౩
*	♦ లేశము	...	...	౫౦౦
	లోక్తోక్తి	...	...	౫౦౩
1 ర్వి	♦ వక్రోక్తి	...	...	౫౦౬
1 ర్వి	వికల్పము	...	...	౫౦౩
	వికస్వరము	...	...	౫౦౦
1 ర్వి	♦ విచిత్రము	...	...	౫౦౦
	విధి	...	...	౫౦౩
* 1 ర్వి	♦ వినోక్తి	...	...	౪౯౭
* 1 ర్వి	♦ విభావన	...	...	౫౦౦
* 1 ర్వి	♦ విరోధము	...	...	౫౦౦
	వివృతోక్తి	...	...	౫౦౨
	విశేషకము	...	...	౫౦౨
1 ర్వి	♦ విశేషము	...	...	౫౦౦
* 1 ర్వి	♦ విశేషోక్తి	...	...	౫౦౦
1 ర్వి	♦ విషమము	...	...	౫౦౦
	విషాదము	...	...	౫౦౦
1 ర్వి	వృత్త్యనుప్రాసము	...	...	౪౯౨
* 1 ర్వి	♦ వ్యతిరేకము	...	...	౪౯౬

1 ర్వి	♦ వ్యాసూతము	...	...	౫౦౦
	వ్యాజనింద	...	...	౫౦౦
* 1 ర్వి	♦ వ్యాజస్తుతి	...	...	౪౯౯
1 ర్వి	వ్యాజోక్తి	...	...	౫౦౬
	శబ్దము	...	...	౫౦౪
	శబ్దాలంకారములు	...	...	౪౯౦
	శృంఖల	...	...	౫౦౦
* 1 ర్వి	♦ శ్లేషము	...	...	౪౯౭
1 ర్వి	సంకరము	...	...	౫౦౮
1 ర్వి	♦ సందేహము	...	...	౪౯౨
	సంభవము	...	...	౫౦౪
	సంభావన	...	...	౫౦౦
* 1 ర్వి	సంస్కృష్టి	...	...	౫౦౮
1 ర్వి	♦ సమము	...	...	౫౦౦
1 ర్వి	♦ సమాధి	...	...	౫౦౪
* 1 ర్వి	♦ సమాసోక్తి	...	...	౪౯౭
*	సమాహితము	...	...	౫౦౭
1 ర్వి	♦ సముచ్చయము	...	...	౫౦౪
* 1 ర్వి	♦ సహోక్తి	...	...	౪౯౬
1 ర్వి	♦ సామాన్యము	...	...	౫౦౫
1 ర్వి	♦ సారము	...	...	౫౦౨
* 1 ర్వి	♦ సూక్ష్మము	...	...	౫౦౬
1 ర్వి	♦ స్వరణము (స్పృతి)	...	...	౪౯౯
* 1 ర్వి	స్వభావోక్తి (జాతి)	...	...	౫౦౬
*	హేతు	...	...	౫౦౩

సూచన :— ఈ సూచిలో నీయబడిన అర్థాలంకారము లన్నియు, 'అసమము', 'ఉదాహరణము', 'తిరస్కారము' అను నవి తప్ప, 'కువలయానందము'నందు గలవు.

(కొ. వేం. ల.)

అలంకారములు (సంగీతశాస్త్రము) — గాన క్రియాత్మకమైన వర్ణసందర్భవిశేషము. ఇవి అయిదువిధములు : ౧. స్థాయివర్ణగతము, ౨. ఆరోహివర్ణగతము, ౩. అవరోహివర్ణగతము, ౪. సంచారివర్ణగతము, ౫. అలంకారాంతరము. ౧. ఏకస్వరమాత్ర ఘటితము స్థాయివర్ణగతము. స్వర మొక్కటి యైనను దానియొక్క తారమంద్రభేద భిన్నముల విన్యాసవిశేషముచే నది విలక్షణముగా గానవచ్చును. ఉదా. సాసాసా - సాసాసా ఇత్యాది. దీనికి ౭ భేదములు కలవు. ౨. క్రమముగ స్వరముల ఆరోహణము కలది ఆరోహి వర్ణగతము. ఉదా. : సారీగామాపాధానీ, సస రిరి గగ మమ ధధ నిని ఇత్యాది. దీనికి ౧౨ భేదములు కలవు. ౩. క్రమముగ స్వరముల అవరోహణము కలది అవరోహివర్ణగతము. ఉదా. : నీధాపామాగా రీసా - నిని ధధ పప మమ గగ రిరి సస. దీనికి ౧౨ భేదములుకలవు.

౪. ఆరోహణావరోహణముల మిశ్రణము గలది సంచారివర్ణగతము. ఉదా : సగరీ రిమగా గపమా మసపా పనిధా. దీనికి ౨౫ భేదములు కలవు. ౫. పైని చెప్పినభేదములకు భిన్నమైనది అలంకారాంతరము. ఉదా : సగరమపధనిససా. దీనికి ౭ భేదములు కలవు. ఇట్లు అలంకారముల ప్రసిద్ధభేదంబులు ౬౩. కాని యితరభేదములు గణించినచో అసంఖ్యంబులు. రక్తిలాభము, స్వరజ్ఞానము, వర్ణాంగవివేకము అనునవి అలంకారప్రయోజనములు.

అలంకారశాస్త్రము — కావ్యగుణకోషములను మీమాంసించుశాస్త్రమున కలంకారశాస్త్రమని పేరు. ఈశాస్త్రము సంస్కృతమునందును, పాశ్చాత్యభాషలలోను విశేషముగ నభివృద్ధి జెందియున్నది. దీనిని ఈ విజ్ఞానసర్వస్వమునందు నీ క్రింది ౧౦ వ్యాసములలోఁ జర్పించెదము : ౧. అలంకారములు (వ్యాస మిది వలకే ప్రకటింపఁబడినది), ౨. అలంకారికులు (శాస్త్రచరిత్రము, వేటువేటు సంప్రదాయములవర్ణనము), కావ్యము (లక్షణవిభాగగుణ వోహాదికములు), ౪. చిత్రకవిత్యము, ౫. ధ్వని, ౬. నాటకములు, ౭. నవలలు, ౮. పద్యకావ్యములు, ౯. పాటలు, ౧౦. గద్యకావ్యములు. కావునఁ జదువరు లాయాశీర్షి కలక్రిందఁ జూడనగును.

అలంకారసర్వస్వము — రాజానక రుయ్యక కవిచే అలంకారములనుగుఱించిమాత్రము వ్రాయఁబడిన గ్రంథము. ఇందు నూత్రములును, వృత్తియు కలవు. నూత్రములుమాత్రము రుయ్యకునిచే వ్రాయఁబడె ననియు, ఆతని శిష్యుడైన మంఖకునిచే వృత్తి వ్రాయఁబడె ననియు కొందఱయభిప్రాయము. ఈ రుయ్యకుడు క్రీ. శ. ౧౨-వ శతాబ్దియం దుండిన ట్లూహింపఁబడుచున్నది. అలంకారికులలో నీతనికి గొప్పగౌరవము కలదు. ఇయ్యది కావ్యమాల లోను, అనంతశయన సంస్కృత గ్రంథావళిలోను ప్రచురింపఁబడియె.

అలంకారుఁడు — శా. శ. ౧౧-వ శతాబ్దియొక్క ఉత్తరార్ధమునందు కాశ్మీరదేశమును పాలించిన సుశిలరాజుయొక్క మంత్రి. ఇతని తమ్ముడు మంఖకవి శ్రీకంఠచరిత్ర మనుకావ్యమును రచింపఁగా దానిని పరీక్షించునిమిత్త నితఁడు ౩౦ పండితులసభఁ జేయించెను — (అర్వాచీనకోశము).

అలంఖాన్ లోడీ — బహులాల్ లోడికుమారుడు. ఢిల్లీ చక్రవర్తి యగు బహదూర్ షా క్రీ. శ. ౧౫౩౨-వ సంవత్సరమున నితనిని భిల్నా, చందేరీ, మాలవాదేశములకు విలికగా నియమించెను.

అలంగంజ్ — ఆగ్రానగరములో నొకభాగము. అలంగీరు (ఔరంగజేబు) పేరునుండి దీని కీ పేరు వచ్చినది. ఇం దాకాలమున నౌరంగజేబుచే నిర్మింపఁబడిన మసీదులో ప్రస్తుతమున గవర్నమెంటువారి ఆఫీసు ఉన్నది. ఇందలి ఘోరశాసనమునుబట్టి ౧౬౭౧-వ సంవత్సరమున మహారాష్ట్రులతో యుద్ధ మొనరించుచున్న

అలంగీరు గుట్ట — కటక్ జిల్లాయందలి జయపురము సబ్ డివిజన్ లోని యొకపర్వతము. ౨,౫౦౦ అడుగులయెత్తున ఈపర్వతమునిఁద తఖు - ఈ - సులేమాన్ అనుమసీ దొకటి కలదు.

అలండ్ — నైజామ్ హైద్రాబాద్ సంస్థానములోని గుల్ బర్గాజిల్లాయందలి ఈ పేరుగల పాయగాతాలాకాకు ముఖ్య స్థలము. గుల్ బర్గాపట్టణమునకు వాయవ్యమున ౨౦ మైళ్లదూరమున నుండును. ఇది వర్తకస్థలము.

అలంపురము — ౧. (ఇందూర్) ఇందూరుసంస్థానమువారి యొకపరగణా. ఇది ఇందూరుసంస్థానమునకు విడిగా మధ్య హిందూస్థానమందలి బుందేలుఖండ్ న జెన్సీలోఁ జేరియున్నది. దీని విస్తీర్ణము ౩౭ చదరపుమైళ్లు. గ్రామములు ౨౬. జనసంఖ్య ౧౬,౭౧౧. వసూలు రు. ౫౯,౦౦౦ లు. ఇందూరుసంస్థానాధిపతుల మూలపురుషుడైన మల్ హార్ రావు ౧౭౬౬లో అలంపురమునందు కీర్తిశేషుఁ డాయెను. అచ్చట నాతనికి సమాధి కట్టఁబడియె. దాని సంగతుణనిమిత్తము గ్వాలియర్, దతియా, జాలన్, ఝాన్ సీ అను సంస్థానములవారియొద్దనుండి ౨౭ గ్రామములు బలవంతముగఁ దీసికొని ఈపరగణా యేర్పఱుపఁబడినది. మల్ హార్ రావు జ్ఞాపకచిహ్నముగ నొకగడ్డ కట్టింపఁగ, తమయొద్దనుండి గ్రామములు దీసికొనిరన్నకోప ముచే రాజపుత్రరాజులు పలుమాఱు దానిని పాడుచేసిరి.

అలంపురము — ౨. (హైద్రాబాద్) నైజామ్ హైద్రాబాద్ రాజ్యమునందలి ఆగ్నేయపువైపు తాలూకా. జాగీరులతో కలసి నైకాల్యము ౧౮౪ చదరపుమైళ్లు. జనసంఖ్య ౩౦,౨౨౫. గ్రామములు ౪౩. కృష్ణానది ఈతాలూకాకును, మహబూబ్ నగర్ జిల్లాకును సరిహద్దున నుండును. తుంగభద్రానది దీనికిని కర్నూలునకును హద్దుగ నుండును. ఈరెండునదులును ఈతాలూకాకు తూర్పుదిక్కున కల యును. వసూలు రు. ౧౨,౦౦,౦౦౦ లు.

అలంపురము — ౩. (కాశ్యవాడ) బొంబయిరాజధాని యందలి కాశ్యవాడ (కాథేవార్) లోని యొక చిన్నసంస్థానము.

అలంపురము — పశ్చిమగోదావరిజిల్లా తాడేపల్లి గూడెంతాలూకాలోని గ్రామము. దీనిజనసంఖ్య ౨,౧౯౪ (౧౯౩౧).

అలంపూరు — అనంతపురంజిల్లా కదిరి తాలూకాలోని గ్రామము. జనసంఖ్య ౯౬ (౧౯౩౧).

అలంబన — ఇక్ష్వాకువంశస్థుడైన తృణబిందుని భార్య. కుమారుడు విశాలుఁడు.

అలంబుధక్షేత్రము — భారతవర్షీయ క్షేత్రము.

అలంబుష — ప్రాథమ పుట్టిన యప్పురసలలో

అలంబుషుడు — ౧. బకాసురునితమ్ముడు. భారత యుద్ధమునందు దుర్యోధనపక్షమునఁ బోరాడి, ఘటోత్కచునిచే జచ్చెను.

౨. జటాసురుని పుత్రుడు. భారతయుద్ధమునం దితఁడు దుర్యోధనపక్షమునఁ బోరాడి రాత్రి యుద్ధమునందు ఘటోత్కచునిచే జచ్చెను.

౩. దుర్యోధనపక్షియుఁ డగు రాజు. భారతయుద్ధమునందు సాత్యకిచే జచ్చెను.

అల్ అరబీ (క్రీ. శ. ౧౧౬౫ - ౧౨౪౦) — అరబ్బీ తత్వజ్ఞుడు. స్పెయినునందలి ముర్సియాదేశస్థుడు. ఈజిప్టు, అరేబియా, సిరియా, ఆసియామైనగులందు పర్యటనము కావించి తుదకు చనిపోవువఱకును డామస్కసునందు స్థిరముగ నివాసము చేసెను. ఇతఁడు ౨౦౯ తత్వగ్రంథములను రచించె నని చెప్పుదురు. వానిలో సగమునకు వైఁగా నిప్పటికి నున్నవి. ఇతఁడు ఇస్లాము మతమునందలి గొప్పద్రవ్య (Mystics) లలో నొకఁడు. ఇతని సిద్ధాంతములే సుఫీసిద్ధాంతావిష్కారమునకు మూలకారణములు.

అలకనంద — ఇది భాగీరథిలోఁ గలియునది. ఈరెండును గలిసినతరువాతనుండియే యీనదికి గంగానది యన్న నామము కలిగినది. కుబేరునియొక్క అలకానగరికి నెరుపల నీనది ప్రవహించును.

అలకాపురి — కుబేరునిరాజధాని. మేరుశిఖరముమీఁద నుండును. నూలుయోజనములపొడువును, డెబ్బదియోజనముల వెడల్పును కలిగియున్నది.

అలకూరుపల్లె — చిత్తూరుజిల్లా చిత్తూరుతాలూకాయందలి జమీన్దారీగ్రామము. ఇక్కడిజనసంఖ్య ౧౧౭ (౧౯౩౧).

అలగనూరు — కర్నూలుజిల్లా నందికోట్నూరు తాలూకాయందలి గ్రామము. దీనిజనసంఖ్య ౬౩౭ (౧౯౩౧).

అలగానిపాడు — నెల్లూరుజిల్లా కోవూరుతాలూకాలోని గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౫౭౭ (౧౯౩౧).

అలచంద — చూడుడు, బొబ్బర్లు.

అలజంగి — ౧. విశాఖపట్టణముజిల్లా బొబ్బిలితాలూకాయందలి జమీన్దారీగ్రామము. ఇందలిజనసంఖ్య ౩,౧౦౦.

౨. విశాఖపట్టణముజిల్లా, చీపురుపల్లి తాలూకాయందలి ఈనాం గ్రామము. ఇందలిజనసంఖ్య ౪౧౭ (౧౯౩౧).

అలతి — గంజాంజిల్లా పర్లాకిమిడితాలూకాలోని ఈనాం గ్రామము. జనసంఖ్య ౪౨౮ (౧౯౩౧).

అలదేమా — బెంజ్జరాష్ట్రమునఁగల సుల్తాన్పూర్ జిల్లాయం దొకపరగణా. మొదట నీపరగణా భారతరాజధికారములో నుండె ననియు, నావంశములోని అలదే యసురాజు గోమతీనదియొడమ గట్టున దుర్గము గట్టించె ననియు, నాకారణముననే దీనికి అలదేమా అనుపేరు వచ్చిన దనియు చెప్పుకొందురు. ఇం దెన్నియో శిథిలములయియున్న నగరములు, ప్రాచీనదుర్గములు భారతనాటివి కలవు. దేరా, మేవాపుర్, నానామి, పారస్పత్తీ యను రాజపుత్ర రాజ్యము లిందుఁ గలవు ఈపరగణావైశాల్యము ౩౦౯ చదరపుమైళ్లు.

అలపురై — తిరువాన్కూరుసంస్థానమందలి ముఖ్యమైన రేవుపట్టణము. దీనినే ఆలప్పే అందురు. డచ్చివారు (వళందులు) తన రాజ్యమందలి వర్తకమును స్వాధీనపఱచుకొనుట చూచి దానిని ఆఁపుటకై ౧౮-వ శతాబ్దిలో రామవర్మ యసురాజు ఈరేవును నిర్మించెను. ఇచ్చటఁ దిరుగుచుండెడి నెలుతురుగల దీపగృహము (Light House) కలను. ఈరేవున నెగుమతిదిగుమతులు విశేషముగ నుండును. తిరువాన్కూరుదొరతనమువారికి నీరేవువలన సంవత్సరమునకు దిగుమతి మీఁద రు. ౧౦,౦౦౦ లును, ఎగుమతిమీఁద రు. ౧,౯౦,౦౦౦ లును సుంకము వచ్చును.

అలప్రగీన్ — బుఖారాలోని సరదారుడు. అచ్చట సామాన్యవంశజులు రాజ్యముచేయుచుండఁగ నీతఁడు ఖురాసాన్కు గవర్నరుగ నుండెను. క్రీ. శ. ౯౬౨ లో బుఖారారాజులతోఁ బోరాడి గజనీపట్టణమునకుం బోయి చిన్న స్వతంత్రరాజ్యమును స్థాపించెను. ౯౭౬ లో మరణించెను. ఈతనితరువాత నీతని కుమారుడైన అబూ - ఇస్ - హక్ అనుకుఱ్ఱవాఁడు రాజ్యమునకు వచ్చెను, గాని ఆతఁడు బలహీనుఁ డగుటచే అలప్రగీన్వద్ద సరదారైన సబక్ గీన్ రా జయ్యెను.

అలప్పే — చూడుడు : అలపురై.

అలబనూరు — బళ్లారిజిల్లా సిరిసప్పతాలూకాలోని గ్రామము. జనసంఖ్య ౨౦౩ (౧౯౩౧).

అలబమా — ౧. ఇది అమెరికాసంయుక్తరాజ్యములలో నొకటి. క్రీ. శ. ౧౮౧౯ - వ సంవత్సరమున నిది ఆరాజ్యముల యూనియనునందు చేర్చుకొనఁబడినది. ఉత్తరమున టెనెస్సీ, తూర్పున జార్జియా రాజ్యములును, దక్షిణమున ఫ్లోరిడా రాజ్యమును, మెక్సికోసింధుశాఖయు, పడమట మిసిసిప్పీ రాజ్యమును దీనిసరిహద్దులు. దీనివైశాల్యము ౫౧,౯౯౮ చదరపుమైళ్లు. జనసంఖ్య ౨౩,౪౮,౧౭౪. మెక్సికోసింధుశాఖాతీరమున, ఫ్లోరిడా రాజ్యసీమను అంటియుండు ఈరాజ్యపుదక్షిణభాగ మంతయు పల్లము, సమతలమునై దేవదారు వృక్షములతో నిండి తత్కారణమున దేవదారువృక్షాటవీప్రదేశ మని ప్రసిద్ధి కెక్కియున్నది. మధ్యభాగము కొండలమయము. కాని చదునైన ఇసుక నేలలును, ప్రయిరీలును అందందు కలవు. ఉత్తర

భాగము నిమోన్నతమై, పర్యతమయమై యుండును. అలబమా, టాంబిగ్ బీ, మోబైల్, కూసా, టల్లూసా, టెనెస్సీనదు లిందు ప్రధానమైనవి. వీనిలోఁ గొన్ని వందలకొలదిమైళ్లదూరముపర్యంతము నాకాప్రయాణములఁ గావింప ననుమలము లైయుండును. ఈరాజ్యమందలి నేలలో ననేకభేదములు గలవు. కొన్నిచోట్ల, ముఖ్యముగా దక్షిణమున ఇసుకతోఁగూడినబంజరుభూములు. కాని అనేకభాగములలో సారవంతమైన నేలలు గలవు. నదుల లోయ లందును, మధ్యభాగమందును 'కార్పాసమండలము' (Cotton belt) అని ప్రసిద్ధి కెక్కిన ప్రత్తి అపరిమితముగఁ బండు సస్యవంతములైన నేలలు కలవు. ఇచట సాధారణముగా కాలమితి వేడిమి కలిగి యుండును. నదులకు చుట్టుప్రక్కలనుండు భూములు అనారోగ్య కరములు. చలికాలమునఁ గలుగు సమశీతోష్ణమువలనను, ఎండకాల మున సింఘాఖినుండి వీచువాయువులచే వేడిమి తగ్గుటవలనను, దేశములోని యున్నతప్రదేశము లన్నియు ఆరోగ్యకరములై రమ్యములై యుండును. ఇచట - ముఖ్యముగ మధ్యదక్షిణభాగము లందు ప్రధానోత్పత్తి ప్రత్తి; బియ్యము, పంచదారయుఁగూడ ఉత్పత్తి యగును. ఉత్తరభాగమున ధాన్యములు — మొక్కజొన్న లన్నిటికంటె నెక్కువగ పండును. ఇందు బహువిస్తీర్ణములగు ముతక ఇనుపగనులును, బొగ్గుగనులును గలవు. పాలరాయి, నల్లరాయి మఱియు ననేకఖనిజములును లభించును. గనులను త్రవ్వితీయుటయు, లోహమును శుద్ధపఱుచుటయు నిచటి ప్రధానపరిశ్రమలు. వస్త్రముల నిర్మాణమును అపరిమితముగ సాగుచుండును. విదేశవ్యాపారమునకు కేంద్రము మోబైలుపట్టణము. ఇది ముఖ్యమైన రేవుపట్టణము. ఇచట నుండి ప్రత్తి విస్తారముగ నెగుమతి యగుచుండును. అమెరికా కాంగ్రెసున కీదేశముననుండి ఎనమండు ప్రతినిధులు పోవుచుండురు. దీనిరాజధాని మాంట్యూరీమరీనగరము. మెథిస్టు ఎపిస్కోపల్ సంఘ మునకుఁ జెందిన రాజ్యపువిశ్వవిద్యాలయము టస్కెలాసానగరమున నున్నది. రాజ్యమునకు చెందిన నార్తల్ కాలేజీలును, అనేకవృత్తి కళాశాలలును, పెద్దపట్టణములందుఁ గలవు. బర్లింగహామనగరము లోహపుపనులకు ప్రఖ్యాతి గాంచినది.

౨. అలబమారాజ్యములోని ముఖ్యనదు లలో నొక్కటి. పొడుపు ౪౨౦ మైళ్లు. సంవత్సరమంతయు పడవలు నడచుట కనుమలమైనది. ప్రత్తి మున్నగుసరకు లీనదీమార్గముగ నిర్ణీతస్థలములఁ జేరుచున్నవి.

అలబాకా — తూర్పుగోదావరిజిల్లా నూగూరుతాలూ కాలోని జమీన్దారీ గ్రామము. ఇందలిజనసంఖ్య ౫౬౧ (౧౯౩౧).

అలబూరు — బల్లారిజిల్లా హర్పనహల్లి తాలూకాలోని గ్రామము. జనసంఖ్య ౧౨౬౨ (౧౯౩౧).

అలబుఁడు — ఒకబ్రహ్మర్షి.

అలమండ — ౧. విశాఖపట్టణముజిల్లా పార్వతీపురము తాలూకాలోని జమీన్దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౮౦౪ (౧౯౩౧).

౨. విశాఖపట్టణముజిల్లా శృంగవరపు కోట తాలూకాలోని ఈనాంగ్రామము. ఇచటి జనసంఖ్య ౪,౦౧౪ (౧౯౩౧).

౩. విశాఖపట్టణముజిల్లా వీరవల్లి తాలూ కాలోని జమీన్దారీ గ్రామము. దీనిజనసంఖ్య ౨,౭౨౨ (౧౯౩౧).

౪. విశాఖపట్టణముజిల్లా పార్వతీపురము తాలూకాలోని యేజెన్సీగ్రామము. ఇక్కడిజనసంఖ్య ౮౦౬ (౧౯౩౧).

అలమన్, లూకన్ (౧౭౩౫ - ౧౮౫౫) — మెక్సికో దేశజుఁడు, రాజకార్యమశేలుఁడు, చరిత్రకారుఁడు. ఈతనిచే వ్రాయఁ బడిన మెక్సికోదేశపుచరిత్ర ప్రమాణముగ నెంచబడును. ఇతఁడు మెక్సికోతరపున స్పానిషుసభలో ప్రతినిధిగ నుండెను. మెక్సికోలో పరదేశసంబంధిమంత్రిపదవిని వహించెను.

అలమేలుమంగతాయమ్మలగ్రహారము — చిత్తూరుజిల్లా పుత్తూరుతాలూకాలోని జమీన్దారీ గ్రామము. ఇచటిజనసంఖ్య ౧౧౯ (౧౯౩౧).

అలమేలుమంగాపురము (స. నెం. ౧౫౭౨) — చిత్తూరుజిల్లా పుత్తూరుతాలూకాలోని జమీన్దారీ గ్రామము. జన సంఖ్య ౫౬౫ (౧౯౩౧).

అలమేలుమంగాపురము లేక మంగా పురము — చిత్తూరుజిల్లా తిరుత్తనీతాలూకాయందలి జమీన్దారీ గ్రామము. ఇందలి జనసంఖ్య ౫౦౫ (౧౯౩౧).

అలమేలుమంగాపురము లేక వేఁప గుంట (స. నెం. ౧౩) — చిత్తూరుజిల్లా పుత్తూరుతాలూకా యందలి జమీన్దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౨౧౫ (౧౯౩౧).

అలయుఁడు — ఒకరాజర్షి.

అలరిక్ (క్రీ. శ. ౩౭౦ - ౪౧౦) — విసిగాథ్ అనువారిరాజు. వీనిబాల్యమున విసిగాథులు రోమువారికి లోబడి యుండిరి. ౩౯౫ లో ఈతఁడు రోమక ప్రభుత్వముపైనిఁ దిరుగబడి గాథులకు రాజాయెను. ౩౯౬ లో గ్రీసుమీదికి దండెత్తెను. ౩౯౭ లో ఇతఁడు ఎపిరస్కు తఱుమఁబడెను. ఆయేటనే ఈతఁడు ఇలిరకమునకు గవర్న రాయెను. క్రీ. శ. ౪౦౦ లో ఇటలీపై దాడి

బోయెను. కాని పరాభూతుఁ డయ్యెను. రోమకచక్రవర్తి యగు హెనోరియస్ తో ఈతఁడు సంధి చేసికొనెను. కాని చక్రవర్తి సంధి లోనిషరతులను పాటించనందున నీతఁడు రోముపట్టణమును ముట్ట డించి రంగం లో దానిని దోచుకొనెను.

అలరిక్ (౪౮౪-౫౦౭) — విసిగాథుల యెనిమిదవ రాజు. స్పెయినుదేశ మంతయు, ఫ్రాన్సుదేశములోని మధ్యభాగ మును, దక్షిణభాగము చాలనటకును ఈతనిరాజ్యములో చేరి యుండెను. ఇతఁడు తెలివిగలవాఁడు, సహనశీలుఁడు. ఫ్రాంకులరా జైన క్లోవిస్ అనువాఁ డీతనిం జంపి ఈతనిరాజ్యముం దీసికొనెను.

అలరు — ఔడవ - ఔడవరాగము. ౩౭ - వ మేళకర్త యగు సాలగ మసురాగముయొక్క జన్యము. ఆరోహణము - స గ మ ధ ని స; అవరోహణము - స ని ధ మ గ స యను సంచారము గలది.

అలరుఁడు — ౧. (చం. వం.) ఆయుఃకులోత్పన్న కాశ్యపంశీయ దివోదాసుని ప్రతర్దనుఁ డను నామాంతరముగల పౌత్రుఁడు. కువలయాశ్వుని పెద్దకుమారుఁడు.

౨. ఒకరాజు. వంశము తెలియదు. తనమనస్సును వశపఱచుకొనునిమిత్తము దానిపై బాణములు వేయ, నది ప్రత్యక్షమై 'ఈబాణములు వేసిన నేను చావను. ఇందువలన నీకు నష్టమే కాని నాకు నష్టము లేదు; కావున నేను చావవలయు నన్న వేటుబాణములు వేయుము' అని చెప్పెను. ఇతఁడు మదాలస యను బ్రహ్మనిష్ఠయొక్క కుమారుఁ డైయుండనోళ్ళు.

౩. ఒకరాజు. ఇతఁ డంధ బ్రాహ్మణునకు తననేత్రము నిచ్చి గ్రుడ్డితనమును పోగొట్టిన యొక మహానుభావుఁడు (వా. రా., అయోధ్యా, స. ౧౨).

అలవ — ఔడవ - ఔడవరాగము. ౪౨ - వ మేళకర్త యగు రఘుప్రియ రాగజన్యము. ఆరోహణము - స గ మ ధ ని స; అవరోహణము - స ని ధ మ గ స యని సంచారము కలది.

అలవలపాడు — ౧. కడపజిల్లా పులివెందులతాలూకా లోని గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౫౭౯ (౧౯౩౧).

౨. నెల్లూరుజిల్లా దర్శితాలూకాకు చెందిన జమీందారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౬౩౮ (౧౯౩౧).

౩. గుంటూరుజిల్లా ఒంగోలుతాలూకాలోని గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౪౫౪ (౧౯౩౧).

అలవాల — కర్నూలుజిల్లా పత్తికొండతాలూకాయంధలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౪౫౪ (౧౯౩౧).

అలసింగి — గంజాంజిల్లా పర్లాకిమిడితాలూకాయంధలి ఏజెన్సీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౫౬౭ (౧౯౩౧).

అలహాబాద్ — ౧. దీని నిజమైన యుచ్ఛారణ ఇలహాబాద్. ఇంగ్లీషువారు దీనిని అలహాబాద్ అని వ్రాయుదురు. తురుష్కులు దీనిని ఇలహాబాద్ అందురు. మనవారు దీనిని 'ప్రయాగ' యందురు. దీనిసవిస్తరవర్ణనమునకై 'ఇలహాబాద్', 'ప్రయాగ' శబ్దములు చూడుఁడు.

౨. (భావల్ పూర్) పంజాబులో భావల్ పూర్ సంస్థానమునందు ఈ పేరుగల తాలూకాకు ముఖ్యపట్టణము. జనసంఖ్య ౨,౮౬౮. భావల్ పూర్ నవాబైన సాదిక్ మహమ్మద్ ఖాన్ అనువానిచే నీయది ౧౭౩౦ లో నిర్మింపబడెను. ఇచ్చట మ్యున్సిపాలిటీ కలదు.

అలాపుర్ — బీహారురాష్ట్రములోని దర్భంగారాజ్యమునం దొకపరగణా. ఒకకాలమున నిం దడవియేనుఁగులు విస్తారముగ నుండెడివి. వానిమూలమున పరగణా యభివృద్ధిని గాంచుట కవకాశము లేకుండెడిది. ఇప్పు డీమండలము మిగుల సారవంతమయినదిగ నున్నది. ఇం దుండి బీహారురాష్ట్రమున నన్ని మూలలకును ధాన్య మెగుమతి యగుచుండును.

అలాపురము — యునై టెడ్ ప్రావిన్సెస్ లోని బుఖారజిల్లాయందలి యొక గ్రామము. ఇది అల్లాఉద్దీన్ ఆలంషాహ్ అను వానిచే గట్టింపబడియే నందురు. ఇచ్చట ఔరంగజేబ్ ఒకమసీదు గట్టించెను. ఇచ్చట నారమునను రెండుసారులు సంత జరగును.

అలాయుధుఁడు — ఒక రాక్షసుఁడు. ఇతనిరథమునకు నూటశ్యము లుండెను. భారతయుద్ధమునందు నితఁడు ఘటోత్కచునిచే రాత్రియుద్ధమునఁ జచ్చెను.

అలార్క్స్, పెట్రో ఆంట్ నియో డి (౧౮౩౩ - ౯౧) — స్పెయిన్ దేశజాఁడు. నవలకారుఁడు. రాజకార్యనిపుణుఁడు. ప్రజాప్రతినిధిసభలో కేడిస్ కు ప్రతినిధిగ నుండెను. రాయబారి మొదలైన పెక్కు ఉద్యోగములను జేసెను.

అలార్క్స్, జూయ్ రూయి బ్ డి (౧౮౮౧ - ౧౬౩౯) — స్పెనిషుభాషలో ఖ్యాతిఁ జెందిననాటకములను వ్రాసిన కవి. ఇతనినాటకములో లా వెర్ డాడ్ సోస్పెచోసా (La Verdad Sospechosa) అనునది మిక్కిలి ప్రసిద్ధము.

అలార్క్స్, హెర్ నాం డో డె — స్పెయిన్ దేశజాఁడైన సముద్రనావికుఁడు. ఇతఁడు క్యాలిఫోర్నియాదట్టును తిరిగివచ్చి అది దీవి కాదని ఋజువుచేసెను (౧౮౪౦).

అలావర్ పురము — పంజాబునందలిజాలందర్ జిల్లా లోని యొక గ్రామము. జనసంఖ్య ౪,౪౨౩. ఇచ్చట నూనీ, గ్రూక్ అను బట్టలవర్తక మెక్కువ. ఇది ౧,౮౬౭ లో మ్యూనిసిపాలిటీ చేయఁ బడెను.

అలాస్కా — ఉత్తర - అమెరికాయం దత్వంత పశ్చిమాత్తరకోణమున నున్న ద్వీపకల్పమును, దాని నంటుకొని తూర్పు, పడమటిదిశలందుఁ జాలదూరమువఱకును వ్యాపించియున్న ద్వీపమాలికలును గలసి ఈ పేరునఁ బరఁగుచున్నవి. అలాస్కా, అల్యూషియన్ అలాస్కా, పాక్ హండిత్ అనునవి ఇందలిముఖ్య భాగములు. ౧౪౧-వ పశ్చిమాక్షాంశమునకుఁ బడమర బేరింగుజలసంధి వఱకును వ్యాపించియున్న స్థలభాగమును, బేరింగ్ జలసంధిలోని డెయోమిడ్ ద్వీపపుపూర్వభాగమును, బేరింగుసముద్రములోని ద్వీప ములును, అల్యూషియన్ ద్వీపములును, మజాఅగ్రమునకుఁ గూర్చుగనున్న పోర్ట్ లాండ్ కాలువపర్యంతము గల వెడల్పున ఉత్తర ముగా చిత్ కూక్ నుమవఱకును వ్యాపించియున్న ద్వీపసమూహ మును ఈ యలాస్కాయందుఁ జేరును. ౧౮౬౭ వఱకు నిది రషియా దేశముయొక్క అధీనమున నుండెను. ఆకాలమున నిది రషియన్ - అమెరికా యనియుఁ బిలువఁబడుచుండెడిది. ద్వీపకల్ప మను అర్థము గల అలాస్కా నామకరణము తరువాతఁ గలిగెను.

ఉత్తరమున ఆర్కిటిక్ మహాసాగరము, పడమట ఆర్కిటిక్ మహాసాగరము, బేరింగుజలసంధియు, దక్షిణమున అలాస్కాసింధు శాఖయు, పసిఫిక్ మహాసాగరమును, తూర్పున బ్రిటిష్ కొలంబియా, యూకాన్ ప్రాంతమును సరిహద్దులుగ నున్నవి. దీని వైశాల్యము ౫,౯౦,౫౮౩ ల చదరపుమైళ్లు. జనసంఖ్య ౬౪ వేలకు పైఁగ నుండును. ప్రస్తుత పురాజగ్రాని జూనినగరము.

ఈదేశముయొక్క దక్షిణ, దక్షిణపూర్వదేశ మంతయు నక్రమై సమతల మనుమాట లేక నిట్టనిలువుగ నుండు పార్శ్వము లతోఁ గూడియున్నది. ప్రధాన-అలాస్కాయందలి వాలు తూర్పున నుండి పశ్చిమమునకు. పడమటకుఁ బోయినకొలఁదియు నీయెత్తు తగ్గుచుఁ బోవును. ఉత్తరదిశయందలి తీరము అంత నిలువైన తటములుగలది కాదు. దక్షిణపూర్వమందలి పాక్ హండిత్ నందు అలెగ్జాండర్ ద్వీప సమూహ మున్నది. దీనిలో పెద్దవి చిన్నవి కలసి మొత్తము ౧,౧౦౦ ల ద్వీపములవఱకును గలవు. అలాస్కాసింధుశాఖయందు కొడియక్ ద్వీపసమూహము గలదు. దీనికిఁ బశ్చిమాత్తరముగ అల్యూషియన్ ద్వీపమాలికయు, దానికిఁ బడమట బేరింగ్ సాగరమున ప్రివిలాఫ్, హో, మాఖ్యూ, సెంట్ లారెన్సు, నునివ్, డెయోమేడ్ ద్వీపము లును గలవు. ఈసమస్తద్వీపములయొక్క నానావృత్తసమాకీర్ణములైన శిఖరములను, నిలువునఁ జెక్కినగోడలవలె నుండు వీని పార్శ్వమును బరిశీలించి చూచినయెడల పూర్వ మిది యంతయు నొక మహాన్నత పర్వతప్రదేశముగ నుండి ప్రస్తుతము సముద్రమునందు మునిగిపోవ

మునుఁగక నిలిచినభాగము లన్నియు నిట్లు ద్వీపములుగ నేర్పడె నని విస్పష్ట మగును.

సెంట్ ఇలియాస్ అనుపర్వతశ్రేణి ఈదేశపు పూర్వభాగమం దున్నది. ఇందు చుగాచీ, కెనాయ్, స్కాలాయ్, నుత్ జోటిక్ అను వేలువేలుపర్వతము లున్నవి. మఱియు నీపర్వతములలో క్రిల్లన్, ఫెయిర్ వెదర్, వాంకోవర్ అను ప్రఖ్యాతశిఖరములును గలవు. మఱియు నిచటి రాంగల్ శిఖరము అగ్నిపర్వతము. సముద్రతీరమునకు కొంచెము దగ్గరగ సెంట్ ఇలియాస్ శిఖరము కలదు. ప్రధాన-అలాస్కాయందు అలాస్కా, అల్యూషియన్ పర్వతశ్రేణులు వ్యాపించి యున్నవి. వీనియందొక దజనుకంటె నెక్కువ అగ్నిపర్వతములు గలవు. అది యటు లుండ నిరంతరము హిమాచ్ఛాదితములగు శిఖరము లును ఈయలాస్కా శ్రేణియందుఁ గలవు. అందు ఫోశేకర్, మెక్ కిక్ లేళ్ళంగములు ముఖ్యమైనవి. ఈ రెండవశిఖరముయొక్క యెత్తు ౨౦,౩౦౦౦ అడుగులు. ఉత్తర - అమెరికాయందలి శిఖరము లన్నింటిలో నిది యెత్తయినది. అల్యూషియన్ ద్వీపసమూహము కేవలము అగ్నిపర్వతపదార్థముతోడ నేర్పడియున్నది.

అలెగ్జాండ్రియన్ ద్వీపసమూహమందు స్పిక్లె, టకు, అలెస్కా అను మాఁడు నదులు కలవు. పోర్ట్ లాండ్, లిక్ అను పేరులుగల కాలువలు నిజమునకు సింధుశాఖలు. మఱియు నిచట హిమానీనదములు (Glaciers) పెక్కు లున్నవి. వానిలో మల స్పినా, మూర్, నీవార్డ్ హిమనదములు ముఖ్య మైనవి. కాపర్ సుషీ ట్నానామకనదులు అలాస్కా నుత్ జోటిక్ పర్వతములలోఁ బుట్టి, దక్షిణసముద్రమునఁ బడుచున్నవి. ఈరెండునదులును ప్రవహించు లోయలు ఆతిమాల్దమగు కలపకు ఉనికిపట్టులు.

ప్రధాన-అలాస్కా మధ్యభాగ మంతయు నొక పీఠభూమి. ౩,౦౦౦ మొదలుకొని ౫,౦౦౦ ల అడుగుల యెత్తువఱకును గలదు. యూకాన్ ఇందలి ముఖ్యనది. దీనిపొడుపు రెండువేలమైళ్లు. టనానా, కొయకుక్ అనునవి దీని యుపనదులు. సర్కిల్ సిటీ మొదలుకొని రాంపార్ట్ వఱకును గల దీనితీరములు రెండుప్రక్కలఁ జాల దూరము వఱకును నీటిమయమై పోవును. యూకాన్ నది కుత్తరమున తూర్పు పడమరలుగా ఎండికాట్ పర్వతములు వ్యాపించియున్నవి. వీనికిని కెనడాదేశమందలి రాకీ పర్వతములకును సంబంధము కలదు. ఇవి పడ మటిభాగమున డిలాంగ్, బైర్డ్ పర్వతము లనుపేర రెండుశాఖలుగఁ జీలిపోవును. ఎండికాట్ పర్వతమాలకును, ఆర్కిటిక్ మహాసాగరమున కును మధ్య ౮౦ మైళ్లవెడల్పుగల అనుక్ టుక్ పీఠభూమి ఈకొండవరు సలకు సమానాంతరముగ వ్యాపించియున్నది.

అలాస్కాయొక్క ప్రాకృతికస్థితి ననుసరించి యిందలి శీతోష్ణస్థితులును భిన్న భిన్నముగ నే యుండును. దక్షిణభాగమున కుక్ సింధు శాఖపర్యంతము సమశీతోష్ణము. ఇచటి మధ్యమతాపపరిమాణము ౫౪ మొదలు ౬౦ డిగ్రీలు. సముద్రతీరమందలి హిమానీనదములమీఁదను

వీచునట్టి బాష్పసంపూర్ణముగు వాయువు ప్రచండవర్షముగఁ బరిణమించి యాప్రాంత మంతయు నిరంతరము పొగమంచుతో నిండి యున్నట్లు గన్పడఁజేయుచుండును. సిట్ కానుండి కొడెయిక్, అల్యూషియన్ పర్వతములవైపు పోయినచో మఱితో సమశీతోష్ణముగ నుండును. వారమునందు అయిదురోజులు కుంభవృష్టి గురియుచుండును. బేరింగ్ సాగర మంతయు సాధారణముగా నెల్లప్పుడును పొగమంచుతో నావరించికొనియుండును. ఉత్తరతీరమున వాన లంతగ కురియవు. శీతకాలమునఁ జలి భరింప నలవికాక యుండును. సెంట్-ఎలియాస్ శ్రేణులకుఁ దూర్పుప్రక్కను కాలమానము ౧౮ మొదలు ౯౨ డిగ్రీల వఱకు భిన్న భిన్న పరిమాణములలో నుండును. అలాస్కామధ్యమందలి పీఠభూమిమీఁద వేసవికాలమున నత్యంతమగు వేడిమియు, చలికాలమున మిక్కుట మగు చలియు నుండును. యూకాలోయలందును దానిలోఁ బ్రవహించు చిన్నచిన్న నదు లన్నియుఁ జలికాలమున గడ్డకట్టిపోవును. నేల యంతయు హిమాచ్ఛాదిత మగును. అట్టి ప్రదేశములందు మరల మే నెలలోఁగాని యేపని చేయుటకును వీ లుండదు. శీతకాలపుమధ్యభాగమున యూకాలోనదియొక్క యూర్ధ్వప్రాంతములందు నూర్యబింబము ఆకసముపైకిఁ గొంచెముగ లేచి ౪ లేక ౬ గంటలకాలముమాత్రము దర్శన మిచ్చి వెంటనే యస్తమించును. తఱ

చుగా నీస్వల్పకాలము నైతము గనుపడకపోవుటయుఁ గలదు. కాని యుత్తరాయణ మారంభమైనవెంటనే దినము లతిశీఘ్రముగ వృద్ధి నొంద నారంభించి తుదకు మే, జూన్ నెలలందు నూర్యుడు ౧౮ లేక ౨౦ గంటలకాలము వెలుగుచుండుటయే కాక తక్కిన నాలుగు గంటలకాలముగూడ నొకవిధమగు ఉష్ణఃకాంతి యంతటను బ్రసరించి యుండును. ఈసమయమునఁ బ్రకృతి యంతయుఁ బచ్చికతో నిండి మిక్కిలి మనోహరముగ నుండును. కాని యలాస్కాయందలి వేసవి నవ్వుదగినది కాదు. ఒక్కొక్కప్పుడు జూలై నెలలో రాత్రులు అతిశీతలము లై యుండును. కొన్ని వేళల ఆగష్టుమాసపు మధ్యమందే మంచు గడ్డలు పడుట సంభవించును.

స్వేదజ, అండజ, జరాయుజములలో నిచట నసంఖ్యాకములగు ప్రాణులు కన్పడుచున్నవి. సముద్రపుకొల్లు, లేళ్లు - వీనివలన నిచటివారిజీవనము జరగుచుండును. రెయిన్ డీర్ అనుపేరుగల లేడి ఇచటఁ జాలపనుల కుపయోగపడుచుండును. ఈజాతి యిచట నవసాన దశను సమీపించియుండ దొరతనమువారు శ్రద్ధను వహించి సైబీరియా నుండి కొన్ని లేళ్లను దెప్పించి యలాస్కాయందు వృద్ధి నొందునుపా యములను గావించియున్నారు. ఆహారాదిపదార్థముల నొకచోట

నుండి వేటొకచోటికి గొనిపోవలయు ననిన మంచుచే గప్పబడి యుండు నేలమీద రెయిన్ డీరులవలె సాయపడుజంతువులు వేటొక విధమగునవి లేవు. కాని యీదేశముయొక్క యైశ్వర్యమునకు ముఖ్యకారణము చేపలు, ఉన్ని సుత్పదనము చేయుజంతువులును. దక్షిణపూర్వపుకోణముననుండి బ్రిష్టల్ సింధుశాఖపర్యంతము (వ్యాపించియున్న) సముద్రతీర మంతయు, చేపలతో నిండియున్నది. హార్రింగ్, కాడ్, సాల్మన్ అనుపేరుల నొప్పుచేప లత్యంతముగ గలవు. తిమింగిలములు, దంతములకు బనికివచ్చు వాల్సన్ లను జలచరములు, ఒత్తరులు, నీలులును అపరిమితములుగ నున్నవి.

నీలుజంతువులం దాటువిధములగు వేటువేటుజాతులు కాన వచ్చును. సముద్రసింహములు పర్యాప్త మగుసంఖ్యయందు గలవు. ఫర్ (Fur) నామక కేశతృదకజంతువులందు ౭ భిన్నజాతులున్నవి. పునుగుపిల్లులు నేబిలులు అని యివి వేటువేటుపేరుల బిలువబడుచుండును. మతియు నైదుప్రకారములగు ఎలుగులు, బూడిదవర్ణపుతోడేళ్లు, అయిదురంగుల (నలుపు, ఎఱుపు, తెలుపు, నీలము, వెండిరంగులనొప్పు) నక్కలు క్రొత్తగఁ జూచువారికి మిగుల నానందమును గూర్చుచుండును.

దక్షిణపూర్వపుప్రాంతములందు- నానావిధములగువృక్షజాతులు పెంపొందును. దేవదారు, సాంబ్రాణి, భూర్జ, వేతసాదులు గాక యనేకారణ్యవృక్షము లింకను లెక్కకు మిక్కిలిగఁ గలవు. ఎచ్చటఁ బట్టినను గడ్డి పెరుగును కాని మంచు పడుటతోడనే మాడిపోవును. అనుకూలమగు వాయువులు లేనికారణమున అల్యూషియన్ ద్వీపము లందు బొత్తిగ వృక్షములు పెరుగవు. పచ్చికతో మాత్రము నిండి యుండును. ఇచటి నేల మంచి సారవంత మైనది. దక్షిణ-పూర్వమందలి ప్రాంతములలో ఒకలక్షచదరపుమైళ్ల వైశాల్యము గల భూమిమీద ముఖ్యమైనపంట లన్నియుఁ బండును. బేరింగు సముద్రతీరములందుఁ దక్కు ఆర్కిటిక్ రేఖకు దక్షిణముగ నున్న నేల లన్నియు వ్యవసాయ యోగ్యములే. పచ్చికగడ్డి పుష్కలముగ లభించుటవలన పశుపాలనము నిచ్చుట బాగుగ జరగఁగలదు.

ఫర్ (Fur) నామక కేశముల సుత్పదనము చేయువృక్షముల కారణమునను, నీలుమత్స్యములనేటలవలనను నిచట విస్తారమగు వ్యాపారము జరగుచుండెను. కాని కొన్ని సంవత్సరముల క్రిందటి వఱకు నీప్రాణులయొక్క అనావశ్యకమారణమువలన వానినాశనము తోపాటు దేశవాసుల నాశనముగూడ ప్రాప్తించు ననుభయముకలిగెను. అంత దొరతనమువా రీజంతువుల వేటాడువిషయమున మంచి కట్టు బాట్లను గావించుటయేకాక బొత్తిగ జాతి నాశన మగు నని తోచిన జంతువులను పైబీరియా మొదలగు విదేశములనుండి తెప్పించి పాలించుచున్నారు. ఇట్లు గావించినవానిలో రెయిన్ డీరు ఒకటి.

ఈదేశమునందు ఖనిజములకును దక్కువలేదు. బంగారము, రాగి, వెండి, ప్లాటినము, పల్లాడియము, అంజనము, టంగస్టన్, పెట్రో

లియం, సీసము, తగరము, గ్రాఫైట్, బార్లైట్, గంధకము, జిప్సము, పాలరాయి మున్నగునవి భూగర్భముననుండి లభించును. బొగ్గును పుష్కలముగఁ గలదు. కాని ఈపదార్థముల నన్నింటిని అవసరములగు స్థానములందుఁ జేర్చుటకుఁ దగిన వాహనాదిసౌకర్యములు లేవు. ఆకారణమున వీనిపరిశ్రమయు వెనుకబడియేయున్నది.

౧౮౯౬ - వ సంవత్సరము మొదలుకొని పరదేశములతో వార్తా హరణసౌకర్యము లీదేశమునకుఁ గొన్ని కలిగినవి. యునై టెడ్ స్టేట్సున నుండి నియమపూర్వకముగఁ బ్రతిదినము అలాస్కాకు టప్పాలు రవాణా యగుచుండును. ఆర్కిటిక్ రేఖ కుత్తరమం దున్న ప్రదేశ ములకును నిచటనుండి క్రమము దప్పక వార్త లేగుచుండును. దేశమందలి ముఖ్యపట్టణముల కన్నిటికిని మధ్య తంతిసంబంధము కలదు. అలాస్కాసింధుశాఖమీది సీవార్డ్ పట్టణము మొదలుకొని ఫెయిర్ బాంక్స్ నగరమువఱకును రైలుమార్గము నిర్మింపఁబడి యున్నది. శాఖలతోపాటు ఈరైలుమార్గముపొడుపు ౫౪౦ మైళ్లు. ౧౯౦౫-వ సంవత్సరమున విమానముల రాకపోకలకై ప్రయత్నములు జరగెను. అంత నొకసంవత్సరము గడచునప్పటికి ౨౩ చోట్ల విమాన విశ్రమస్థానము లేర్పడినవి. సముద్రతీరములందలి పట్టణము లన్నింటి కిని స్త్రీమరులు ప్రతిదినము వచ్చి పోవుచుండును.

ప్రస్తుత మిచటిజనసంఖ్య ౬౪,౩౫౬ మాత్రమే. ఇందు నూటికి ౪౦ మంది తెల్లవారు, ౪౬గురు దేశీయులు, ఆర్థురు చీనాజపానుదేశములకుఁ జెందినవారు. ఆసియాఖండవాసులు సాధారణముగ సాలమన్ చేపలను పట్టుకొనుటయందును, వానిని డబ్బా లలో నింపి పంపుకార్యములందును నెక్కువగ నియోగింపఁబడి యున్నారు. ఇచటి అసలుదేశీయులలో నాలుగుభేదములు గలవు: (౧). ఎస్క్విమోలు లేక ఇన్నుయితులు; అల్యూషియనులును వీరికిఁ జెందినవారే, (౨). హాయిదాసులు లేక కెయ్ గనీలు; వీరు ముఖ్యముగ ప్రిన్స్ ఆఫ్ వేల్స్ ద్వీపమున వాసము చేయుచుందురు, (౩). కిల్లిం కితులు వీరు అలెగ్జాండర్ ద్వీపసమాహమం దంతటను అక్కడక్కడ వ్యాపించియున్నారు, (౪). తెన్నెహులు లేక అథపస్కనులు. వీరందఱలో ఎస్క్విమోలు దప్పఁ దక్కినజాతులవా రుత్తర-అమె రికాయందలి ఇండియనుల సంతతివా రని తెలియవచ్చినది. ఈసమస్త జాతులవారును తెల్లవారి యాచారవ్యవహారముల నవలంబించి క్రైస్తవమతమును స్వీకరించియున్నారు.

అలాస్కాయందలి కొన్ని పట్టణములపేర్లను జూచినయెడల మొట్టమొదట దీనిని గనిపట్టినవారు స్పెయినుదేశీయు లని స్పష్ట మగును. కాని ఏకారణముచేతనో వారిచట నిలుకడగ నివాసములఁ గుదుర్చుకొనియుండలేదు. రషియనులు సమీపమున నుండుటచేతను, అచటికితోష్ణస్థితులకు సహజముగ నలవాటుపడియున్నవారగుట చేతను, నీదేశమునందు వాసము గుదుర్చుకొనిరి. ౧౭౨౮ లో విట్స్ బేరింగ్ అనునతఁడు కొంతదూరమువఱకు నీ దేశము నన్వేషించి

పోయెను. అది మొదలుకొని యచటి జలసంధి యతనిపేర బేరింగ్ జలసంధి యని పిలువబడుచున్నది. ౧౭౮౧లో మరల నితడే యన్వేషణార్థము బయలువెడలి కొంతవఱకును మనోభిలాషములను పూర్తిచేసికొనెను. కాని యీపర్యాయ మితః డపరిమితమైన చలివలన మృతినొందెను. తరువాత ౩౦ లేక ౩౫ సంవత్సరముల పర్యంతము రష్యనులే దీనిని స్వాధీనము చేసికొనియుండిరి. అటు పిమ్మట కుక్, వాంకోవర్, మెకంజీ లను ముగ్గు రాంగ్లేయులు దీనిని పరిశోధించిరి. ఈమధ్యకాలమున యూరోపియనులు కొందఱు చట వాసములఁ గుదుర్చుకొని నిరంకుశులై యచటి యాదిమనివాసు లగు ఎస్కిమోలు లోనగువారిపై నత్యాచారములు సలుపఁదొడఁగిరి. అంత నీదురంతముల నడచివేయవలయు నని రషియనులును, అమెరికనులును కలసి రషియన్ - అమెరికన్ కంపెనీ యనుపేర నొక సంఘమును స్థాపించికొనిరి. ఈకంపెనీవారు రషియా ప్రభుత్వమువారి యజ్ఞను బొంది అలాస్కాయందలి వాణిజ్యవ్యాపారపరిపాలన కార్యముల నెఱవేర్చుకొనుచుండిరి. ఇట్లు చేయుటకై వీరికి రషియన్ దొరతనమువలననుండి ౨౦ యేండ్లవఱకును జెల్లునట్టి యొకచార్టరు (కాలుపత్రము) దొరకుచుండెడిది. వీరు ఒక 'చార్టరు' గడుపు ముగియుటతోడనే మఱియొక 'చార్టరు'ను దీసికొనుచుండిరి ఇట్లుండ ౧౮౨౧-వ సంవత్సరమున రషియను లన్యజాతులవారి నటుకు రాకుండఁజేయవలయు నని ప్రయత్నించిరి. కాని వీరి మనోరథము కొనసాగదయ్యెను. ౧౮౬౧-వ సంవత్సరమున వెనుకటి 'చార్టరు' పూర్తియగుటచే మఱియొకదానిని దీసికొనవలసి యుండెను. అదేతరుణమున నమెరికను లీభూమిని గొనవలె నని ప్రయత్నముచేసిరి కాని యంతఃకలహము లుప్పట్లుటచే నప్పటి కావిషయ మాగిపోయెను. తరువాత జాన్సన్ ప్రసిడెంటుగా నున్న కాలమున ౧౮౬౭-వ సంవత్సరము మార్చిలో నీసంగతి మరల ప్రస్తావమునకు వచ్చెను. అంత అక్టోబరునెలలో దీని విక్రయము స్థిరపడిపోయెను.

అటుపిమ్మట బంగారపుగనులు, చేపలవేటలు, నీలుజంతువుల వ్యాపారము మున్నగువాని పరిపాలనవిషయమున కొన్నిపరివర్తనములు జరగుచువచ్చెను. మద్యపాననిషేధమునకై యనేకప్రయత్నములు సలుపఁబడినవి కాని యవి పూర్తిగ ఫలించి యుండలేదు. ప్రజలలో స్వయముగ నీతియెడల లక్ష్యము లేనినో నెంత బలముగల, యెట్టిసభ్యతగల ప్రభుత్వమైనను స్వాభీష్టమును నెఱవేర్చుకొనఁజాలదు. ౧౯౦౬-వ సంవత్సరమున అలాస్కావాసులు స్టేట్స్ కాంగ్రెసునకు ఒకప్రతినిధిని బంపునధికారమును బడసిరి. స్టేట్స్ ప్రభుత్వమువారి యధీనమున ఒకగవర్న రీదేశమును బాలించుచుండును. ఈయనకుఁ దోడ్పడుటకై ఒక 'లెజిస్లేటివ్ అసెంబ్లీ' కూడఁగలదు. ఎనమండు సెనేటరులు, ౧౬ గురు ప్రతినిధులును ఈ యసెంబ్లీయందుఁ బని చేయుచుందురు. కాని ఈయసెంబ్లీవారు చేయు నియమములను; చట్టములను స్వీకరించుటకును, తిరస్కరించుటకును అధికారము యున్న టెడ్ స్టేట్స్ కాంగ్రెసునకుఁ గలదు. మఱియు నిచటిపరిపాలనము రెండుసంఘములద్వారా జరగుచున్నది: జాతీయసంస్థ (National Government); ప్రాంతికసంస్థ (Territorial Government). ఈ రెండుసంఘములద్వారా విద్యా, వ్యాపార, కృషి, శిల్పాది సమస్తకార్యములును నిర్వహింపఁబడుచుండును.

౧౮౯౬-వ సంవత్సరమువఱకు నలాస్కాయందలి మధ్యభాగమునుగూడ బొత్తిగఁ దెలియకుండెడిది. కాని యాసంవత్సరమున క్లొక్ డైక్ ప్రాంతమునందు బంగారపుగనులు వెలువడుటచే నది మొదలుకొని యాప్రదేశము నంతను నన్వేషింప జనులకు ప్రోత్సాహము కలిగెను. తదాది సంయుక్తరాజ్యముల (United States) భూగర్భకోధకసమితియు, యుద్ధవిభాగమువారును ఈదేశమును బాగుగఁ బరిశోధించి యొక్కడొక్కడ నేయేపదార్థములు దొరకునదియు వెల్లడించిరి.

అముండ్ నేజ్ ఈదేశమునే ప్రధానస్థానముగ నేర్పఱుచుకొని ఉత్తర ధ్రువవండయాత్రలఁ గావించెను. విల్ కిన్స్ అను వైమానికుఁడొకఁడు విమానములద్వారా చేసిన ధ్రువాన్వేషణముల కీదేశమందలి బాహోపాయంతును ముఖ్యస్థానముగఁ బెట్టికొనెను.

౧౯౨౮-వ సంవత్సరమునం దీప్రదేశముననుండియే వెడలి విల్ కిన్స్, ఎయిల్ సన్ అనువారు ఆర్కిటిక్ ధ్రువము నడ్డముగా విమానములతో దాటి సురక్షితముగ స్పిట్జ్ బర్గెన్ గరమువఱకును బ్రయాణముల సలిపిరి.

అలికాం — గంజాంజిల్లా శ్రీకాకుళం తాలూకాలోని గ్రామము. ఇచటి జనసంఖ్య ౯౬౭ (౧౯౩౧).

అలిగిలవాడ — బళ్లారిజిల్లా హర్పనహల్లి తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౭౯౫ (౧౯౩౧).

అలిగొండ — గంజాంజిల్లా రామగిరి తాలూకాకు చెందిన యేజెన్సీగ్రామము. ౫౦౨ (౧౯౩౧).

అలిదెన — కడపజిల్లా కామలాపురముతాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౦౫౭ (౧౯౩౧).

అలిమిలి — నెల్లూరుజిల్లా వెంకటగిరితాలూకాలోని జమీన్దారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౬౩౭ (౧౯౩౧).

అలిరెడ్డిపల్లె — కడపజిల్లా పులివెందులతాలూకాయందలి గ్రామము. ఇందలి జనసంఖ్య ౬౦౫ (౧౯౩౧).

అలివేరు — తూర్పుగోదావరిజిల్లా పోలవరం తాలూకాయందలి యేజెన్సీగ్రామము. జనసంఖ్య ౬౪౬.

అలీ వేలుమంగాపురము — నెల్లూరుజిల్లా ఉడయగిరితాలూకాకు చెందిన ఈనాంగ్రామము. ఇందలిజనసంఖ్య ౧౬౨ (౧౯౩౧).

అలీ (క్రీ. శ. ౬౦౦ - ౬౬౧) — నాలుగవ ఖలీఫా, అబూతలిబ్ కుమారుడు. ఇతడు మహమ్మదు సాహెబ్ కుమారులగు ఖలీమాను బెండ్లియాడెను. ఆమెయం దితనికి హసన్, హుసేన్, ముహస్సిన్ అను మువ్వరుకుమారులు కలిగిరి. ఒక్కోమకపిదప నితడు ౬౫౬ లో ఖలీఫాపదము నందెను. మహమ్మదు భార్యయైన అయేషా యితని కాపదము రాకుండఁజేయుటకు తీవ్రప్రయత్నముచేసి యితని నెదిరించెను. అలీ యామెను బస్తాయొద్ద జరగిన యుద్ధమున కైదీగఁ బట్టుకొనెను. అయేషా యుష్ట్రారాధ్యయై యుద్ధముచేసిన కారణమున దీని కుష్టయుద్ధ మని పేరు కలిగినది. అలీ జీవితావశేష మంతయు నతనికి ప్రతిస్ఫర్ధిగ నేర్పడిన ఖలీఫా మోవియాతోడి సంతతయుద్ధము లందే కడచిపోయినది. ఇతనిరాజధానియగు కూఫాయం దితనిని ఇబ్న్ ముల్ బాం అనునతఁడు విమర్శింప గుఱియింపఁగా బోడిచి చంపెను. నెడ్ జెఫ్ నం దున్న మెషెడ్ అలీ యనుపేరఁ బరఁగనితనిసమాధి ప్రసిద్ధి కెక్కిన పుణ్యక్షేత్రమయి యాత్రాస్థల మయినది. ఇతని మరణానంతర మితఁడు గొప్పపండితుఁడని వార్త కెక్కినది. ఇతని యను యాయలు షియా తెగమహమ్మదీయులు. ఘాతిమావంశజులు తాము ఖలీమా - అలీసంతతివార మని చెప్పుకొందురు.

అలీ ఆదిల్ షా (ప్రథముఁడు) — విజాపురమును బరిపాలించిన సుల్తానులలో నొకఁడు; ఇబ్రాహీం ఆదిల్ షా కుమారుఁడు. ఇబ్రాహీం ఆదిల్ షాకు ఇస్తాయీల్, అలీ, అహమద్, తహమాస్ అని నలువురు కుమారులును, హిదాయత్ సుల్తానా, తనీబీబీ యని యిరువురు కూతులును గలిగిరి. కొడుకు లెవరి తరువాత నెవరు కలిగిరో స్పష్టము కాకపోయినను అలీకంటె ఇస్తాయీలే పెద్దవాఁడయినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. మొదటనుండియు ఇబ్రాహీమునకు, చుటుకయినవాఁడును, తెలివితేటలుకలవాఁడు నయినను అలీ యన్న నయివ్వముగ నుండెడిది. ఇందులకు తండ్రికొడుకు లిరువురకుఁ గలమత భేదములే కారణము. ఇబ్రాహీం సున్నీ మతము నవలంబింప, కొడుకు అలీ షియామతావలంబి యయ్యెను. ఇందుమగుటచే ఇబ్రాహీం కొడుకు నెంత మందలించినను తనతండ్రిమతమును వదిలి యన్యమతమును స్వీకరించుట కతనికి యుక్తముగఁ దోచినప్పడు తన యిచ్చ వచ్చిన మతము నవలంబించుటకుఁ దనకు నధికారము కల దని అలీ తండ్రికి జవాబిచ్చుచుండువాఁడు. ఈరీతిని దండ్రికొడుకు లిరువురకును పొరపాలు జనించినవి. దీనికిఁ దోడుగఁ దనయనంతరము సింహాసనము నెక్కవలసిన ఇస్తాయీల్ మందుఁడు, నవివేకియు నయి యుండెను. ప్రజాదృష్టిలో ఇస్తాయీ లతని సోదరునికంటె తెలివి తక్కువవాఁడుగఁ గన్పించుట ఇబ్రాహీమున కిష్టములేకపోయెను. ఈ కారణములవలన ఇబ్రాహీం తన రాజ్యకాలముననే అలీని మిరాజ్

దుర్గమున తొమ్మిదిసంవత్సరములకాలము కైదీగనుంచెను. అలీని తొలఁగించి అసద్ ఖాన్ లారీమనుమఁడయిన తహమాస్ను తన యనంతరమున సింహాసన మెక్కించుటకు ఇబ్రాహీం కొంతవఱకు ప్రయత్నములు కావించినను విజాపురపు ఉమావులును, సామంతులును అలీ యందలి గౌరవాభిమానములచేతఁ దత్ ప్రయత్నములను విఫలము కావించినట్లు చెప్పుదురు. తుద కెట్లయిన నేమి, కారాగార విముక్తుఁడయి అలీ ఆదిల్ షాయే ౧౫౫౭ లో విజాపురపు సింహాసనము నధిష్ఠించెను. రాజ్యమునకు వచ్చినవెంటనే యతని నభినందించుచు ఒక్క నిజాంషా తక్కి ఇతర సుల్తానులు కానుకలతో తమ గౌరవప్రపత్తులను దెలుపుకొనుటకుఁ దమతమరాయబారులను విజాపురమున కంపిరి.

సింహాసనమెక్కినవెంటనే అలీ ఆదిల్ షా తన రాజ్యముననున్న మతము నడచివైచి షియామతమును మరలఁ బ్రవేశపెట్టి, తనపక్షమును బలపఱచుకొనుటకుఁ దన తావలంబులను పెరిషియా మొదలగుదేశముల నుండి తనరాజ్యమునకు రావలసినదని యాహ్వానించెను. ఇందుమీఁదట సున్నీ మతావలంబు లాగ్రహణశీలపరవశులై మతయుద్ధము ప్రకటింప నుద్వ్యుక్తులైరి. రాజ్యమున నశాంతియు, సంక్షోభమును ప్రబలెను. కాని యాతరుణ్యమున నతఁడు చాల వివేకముతోఁ బ్రవర్తించి విచ్ఛల విడిగ ధనమును వ్యయపఱచి చాలమందిని లోబఱచుకొనెను. తుద కతని న్యాయబుద్ధిచేత, నాదార్యముచేత, దయచేతను విజాపురమునకు మూఁడమండినకీడు తొలఁగిపోయెను.

అలీ ఆదిల్ షారాజ్యకాల మంతయు నొకవిధముగ నిజాంషాహతోడి యుద్ధములందే కడచిన దని చెప్పవచ్చును. అహమదునగరము సుల్తానయిన బుర్హాన్ నిజాంషామరణానంతరమున రాజ్యమునకు వచ్చిన హుసేన్ నిజాంషా తాను మన్న డెక్కినవెంటనే జరపవలసిన గౌరవలాంఛనాదులు జరపలే దని అలీ ఆదిల్ షాకు మనస్సులో మెరమెరలాడుచునే యుండెను. అందువలన నతనిపైఁ బగతీర్చుకొన వలె నని అలీ కృతనిశ్చయుఁ డయ్యెను. ఇందుకు మున్నందు దనస్థితిని భద్రపఱచుకొనుటకై విజయనగరమును బరిపాలించుచుండిన సదాశివరాయలతోను, అతనికిఁ గార్యకర్తగ రాజకార్యములను జక్కఁ బెట్టుచుండిన రామరాయలతోను స్నేహము కలిపికొని, దానిని ప్రోదిసేసెను. రామరాయలకుమారుఁడు చనిపోయినట్లు వార్త తెలిసినయంతనే అలీ ఆదిల్ షా యతనికిఁ దనసానుభూతి నెఱిగించుటకయి విజయనగరమున కరిగి, యతని మన్ననలకుఁ బాత్రుఁ డయ్యెను. ఉభయపక్షములందు నొండొరులకు పారితోషికములు కురిసిపోయినవి. విజయనగరమున అలీ ఆదిల్ షాగౌరవార్థము వేడుకలు, విందులు జరగినవి. విజయనగరముననుండి మరలి అలీ విజాపురమునకు వచ్చిన పిదప రామరాయల యాస్థానముననుండి ప్రతినిధులు విజాపురమున కరుదెంచి అలీ ఆదిల్ షాకుఁ దమ గౌరవప్రపత్తులను దెలుపుకొనిరి. అలీ ఆదిల్ షాయొక్క అహమ్మదునగరదండయాత్రనాటకమున కిది పూర్వరంగము. ఇంతటనుండి అలీ ఆదిల్ షా అహమదునగరు

నిజాం షాహీ సుల్తానుల మీదికి దండెత్తి వెళ్లినపు డెల్ల రామరాయలే యతనికి బాసట.

రామరాయలతో నీవిధమున మైత్రి పాటించి యతని తోడ్పాటుతో నిజాం షాపై యుద్ధము ప్రకటించి రణభేరి మ్రోయించెను. అనతికాలముననే విజాపూర, విజయనగర సైన్యము లహమదునగరరాజ్యమునఁ బ్రవేశించినవి. శత్రువును మార్కొనుట కష్టమని నిజాం షా దౌలతాబాదుదుర్గమునకు వెనుకంజవేసెను. అయిన నా సైన్యము లంతటితో నతనిని వదలక వెంబడించి తఱిమినవి. సాగిపోయినంత మేరయు విజయనగర సైన్యములు దేశమును కొల్లగొట్టి, పంటపైరులను విధ్వంసము కావించినవి. తమ సేనానివేశముల కుత్తమస్థానముల నన్నిటిని విజయనగరమువా రాక్రమించుకొనుటయే కాక విజాపూరపు సేన లెన్నుకొనినయుత్తమస్థానములను గూడ, వానిని వెడలఁగొట్టి యాక్రమించుకొనుచువచ్చిరి. ఇవి యన్నియుఁ గనిపట్టుచుండిన అలీ ఆదిల్ షాకు హృదయము రగులుకొనిపోవుచుండెను. చేయునది లేక యప్పటికిమాత్ర మతఁ డేమియు ననక మిన్నకుండెను; కాని మనస్సునమాత్ర మవి మఱచిపోలేదు. తుదకు కల్యాణిదుర్గము నిచ్చి నిజాం షా అలీ ఆదిల్ షాతో సంధి కావించుకొనెను. వచ్చినపని తీరి విజయనగర, విజాపూర సైన్యములు తమతమనగరములకు వెడలిపోయినవి.

నిజాం షా యీ యపజయమును మఱచినవాఁడు కాఁడు. అతఁడు తన సైన్యములను బలపఱచుకొని మరల అలీ ఆదిల్ షాహాతోడి పోరాటమునకుఁ దనస్థితిని కట్టుదిట్టముచేసికొనుటకు వ్యవధి చూచుకొనుచుండెను; తనకూఁతురు జమాల్ బీబీని కుతుబ్ షా కిచ్చి యతనిమైత్రి సంపాదించెను. ఇది యంతయుఁ దెలిసి అలీ మరల రామరాజుసాయము నర్థించెను. అందుల కతఁ డెప్పుడును సర్వసిద్ధము గనే యుండెను. శత్రుపక్షములు రెంటికిని మరల సంగ్రామము సంఘటిల్లినది. ఇందుఁగూడ నిజాం షా పరాజయము నొంది పలాయితుఁడయ్యెను. అహమదునగరు నిజాం షాహీ సుల్తానుల కెంతో దర్బకారములుగ నుండిన హరితకేతనములనుగూడ నిజాం షా యుద్ధరంగమున పీడిపోవలసిన దుర్గతిపట్టినది. ఈకేతనములను నిజాం షాహీ సుల్తానులు గుజరాత్ దేశపురాజులవలననుండి యుపాయనముగఁ బడసియుండిరి. వానిని జేపట్టి అలీ ఆదిల్ షా తన హరిద్రకేతనములను బరిత్యజించి విజయదర్బముతో నాబావుటాల నెగురవైచెను. అలీ ఆదిల్ షా సేనలను పీడ్మొని విజయనగరవాహిని తమరాజధాని కరుగుచు దారిలో పట్టణములను పాడొనరించి, దేశమును కొల్లగొట్టి, మసీదులను పాడుచేసి, అదివఱకు మహమ్మదీయులు హిందువులయొడలఁ గావించిన యత్యాచారములకుఁ దమకసి తీరునట్లు మహమ్మదీయమతము నవమానించె నని చెప్పుదురు.

మరలిపోవుచు విజయనగర సైన్యము కావించిన యనుచిత కార్యము లన్నియు అలీ ఆదిల్ షాకుఁ దెలియవచ్చినవి. రామరాయల యాధ్యత్యము, సుత్కటగర్వమును అలీ ఆదిల్ షాకు దుస్సహమైనవి. నిజాం షా, కుతుబ్ షాల కదివఱకే రామరాయలచర్యలు దుర్భరము

లయి వారుకూడ నతనిమీఁదఁ బగ దీర్చుకొనఁ దరుణమున కెదురు చూచుచుండిరి. ఇప్పు డలీ ఆదిల్ షా తమప్రాతవైరమునుగూడఁ గట్టి పెట్టి విజయనగరమును గూల్చి తోడిసుల్తానులతో మైత్రి పాటింప సమకట్టెను. ఇందునిమిత్త మాదిల్ షా తనసోదరి హిదాయత్ సుల్తానాను నిజాం షా కుమారుడగు ముర్తజా కిచ్చి పరిణయము కావించెను. నిజాం షాకూడ తనకూఁతురు సుప్రసిద్ధురాలయిన చాంద్ బీబీని షోలా పూరదుర్గముతోఁగూడ అలీ ఆదిల్ షా కిచ్చి తమసేనాబంధమునకు పురితోసెను. బీదరు అలీబరీదుకూడ నీసంఘమునఁ జేరెను. ఈసుల్తాను లందఱు తమతమ సేనలతో ౧౫౬౪ - వ డిసెంబరుమాసమున విజయనగరముపై జైత్రయాత్ర సాగించిరి. ఈవర్తమానము తెలిసి రామరాయలు సేనలను గూర్చుకొని కృష్ణానదీ దక్షిణతీరమున నున్న రక్షసత గిదియొద్ద శిబిరములు పన్ని రేవుల నన్నిటిని గాచుచు శత్రువులరాక కెదురుచూచుచుండెను. తుద కీయుభయులబలములకు రక్షస తగిదియొద్ద నొకమహాఘోరసంగ్రామము ప్రవర్తిల్లినది (చూడుఁడు : రక్షసతగిదియుద్ధము) అందు విజయనగర సైన్యము లనేకములు త్రెల్లినవి. రామరాయలు వధింపఁబడెను. విజయనగరసామ్రాజ్య మస్తమించినది. విజయాలైన సుల్తానులు రణరంగమున కొన్నిదినముల వఱకు నాఁగి, పిదప విజయనగరమున కరిగి ఆనగరరాజమును కొన్ని నెలలపాటు దోచుకొని విధ్వంసముకావించిరి. జీవన్మరముగ విజయనగరము కథావశేష మయినది.

ఈవిజయమువలన అలీ ఆదిల్ షాకు రాయచూరు, ముదుగల్లు దుర్గములు వశమయినవి. వానిని బలపఱచి, తగిన దుర్గాధిపతుల యధీనమున నుంచి అలీ ఆదిల్ షా విజాపూరమున కరిగి విజయనగరము దోఁపుడనే దొరకినధనముతో విజాపూరముచుట్టును గొప్పప్రాకారమును నిర్మించుటయేకాక దుర్గమునుగూడ కట్టుదిట్టపఱచెను. అంతవఱకును రాజధానియందు సురక్షిత మయినభాగ మొకదుర్గమే. దానిచుట్టు, విజాపూరపుసుల్తానుల శ్రుభ హోచ్చినకొలఁదియు నొకగొప్పపట్టణము వెలసినది; కాని దానికి శత్రువులదాడినుండి తగినరక్షణ లేకయఁదెను. ఈప్రాకారనిర్మాణము ౧౫౬౫ లో పూర్తి యయినది.

రామరాజపరాజయముతోఁ దనివిననక అలీ ఆదిల్ షా ఇంకను దక్షిణరాజ్యములను సాధింప సైన్యముల నంపెను. నూతనరాజ్యసంపాదనమున ఆదిల్ షా మఱింత ప్రబలుఁ డగుచున్నాఁ డని యనూయ చెంది, అతఁ డింకను ప్రబలుఁడైనయెడల నతని నెదిరించి నిలుచుట కష్టమని యెంచి నిజాం షా కుతుబ్ షానుగూడ నెట్లెట్లో లోబఱచుకొని యతనితోఁ గలసి విజాపూరముపై దండువెడలెను. కాని దక్షిణ దేశవిజయమునకు సేనలను నడపించుకొనిపోయిన కిష్వారుఖాను ఆకస్మికముగ మరలివచ్చుటవలన వారిప్రయత్నములు భగ్నము లయ్యెను. శత్రువులు చెల్లాచెదరెరి. నిజాం షా యప్పటికి వెనుకకు తగ్గినను శీఘ్ర కాలముననే సైన్యములను గూర్చుకొని మరల విజాపూరముపై యుద్ధము ప్రకటించెను. ఈయుద్ధమున కిష్వారుఖాను హతుఁ డయ్యెను. విజాపూరపు సైన్యములు కాండిశీకము లైనవి.

అటుతరువాత ఆదిల్ షా పెనుగొండవారిగూడ దండెత్తెను కాని విజాపురమున కపజయమే కలిగినది. పోర్చుగీసువారి వశమునం దున్న గోవాదుర్గమును లోబలుచుకొనుతలంపుతో ఆదిల్ షా ౧,౦౦,౦౦౦ల సైనికులతోను, ౨,౧౦౦ల యేనుగులతోను వెల్లిదానిని పది నెలలపాటు ముట్టడించెను. కాని తుదకు ప్రయోజనము లేకపోయెను; కాని యనతికాలముననే తొరగల్గు, ధార్వాడ, బంకాపురములను జయించి తన ప్రతిష్ఠను నిలుపుకొనెను.

క్రీ. శ. ౧౫౭౯ - వ సంవత్సరమున అలీ ఆదిల్ షా వధింపఁబడెను. విజాపుర ప్రాకారశేఖ, గగనమహాలు, ఆనందమహాలు, జమీమసీదు, చాండ్ బారీ యనునిర్మాణము లన్నియు నీతఁడు కట్టించినవి.

అలీ ఆదిల్ షా (ద్వితీయుఁడు) — విజాపురమును బరిపాలించిన సుల్తాను. మహమ్మదు ఆదిల్ షాకుమారుఁడు. మహమ్మదు ఆదిల్ షామరణానంతర మితఁడు ౧౬౫౬లో విజాపురసింహాసనము నధిష్ఠించెను. మొగలాయి ప్రభువులు విజాపురపు సుల్తానులతో నెట్టెట్టి సంధిషరతులను గావించుకొనుచువచ్చినను ఆరాజ్యమును సంపూర్ణముగ వశముగావించుకొని తమసామ్రాజ్యమునఁ గలుపుకొనుటకు తరుణమున కెదురుచూచుచుండిరి. ౧౬౩౬ - వ సంవత్సరపు సంధివలన విజాపురమునకు మొగలాయిచక్రవర్తులవలనియుపద్రవము తప్పినది. ఈయవకాశమును దీసికొని మహమ్మదు ఆదిల్ షా తనరాజ్యమును ప్రాకృష్టిమదక్షిణదిశల విస్తరింపఁజేసికొనెను. ౧౬౪౯ - వ సంవత్సరాంతమున దుస్సాగమయిన దని ఖేరొందిన జింజీదుర్గముకూడ (దక్షిణార్కాటు మండలములోనిది) విజాపురమునకు వశమయినది. ఈవిధమున మహమ్మదు ఆదిల్ షా మరణించునాటికి విజాపురము గొప్ప భాగ్యవంతము లయినట్టియు, నధికారమహితము లయినట్టియు రాజ్యము లలో నొక్కటి యయినది. మొగలాయిచక్రవర్తుల కీరాజ్యము కన్నెఱ్ఱగ నుండెను. మహమ్మదు ఆదిల్ షా సంధిషరతుల నెంతమాత్రము నతిక్రమింపక షాజహానుచక్రవర్తికి పరమవిధేయుఁడుగను, అతని పెద్దకుమారుఁడుగ దారాషికోకు విధేయమిత్రుఁడు నయి యుండుటచేత విజాపురపురాజకీయవ్యవహారములందు జోక్యము కలిగించుకొనుట కవకాశము లేకపోయెను. మహమ్మదు షా మరణానంతరము సింహాసన మెక్కిన అలీ ఆదిల్ షా పదునెనిమిదేండ్ల వయస్సుగల చిన్నవాఁడు. ఈకారణమున విజాపురమున మరల సంతాకలహములు రేగినవి. అప్పటికి ఔరంగజేబునకు దారాపైగల వైరమున నతఁడు అతని మిత్రుఁడయిన అలీ ఆదిల్ షానుగూడ విరోధిగ నెంచి యతనిరాజ్యమును కబళింప పన్నుగడ పన్నుచుండెను. మహమ్మదు ఆదిల్ షాకు పురుషసంతానము లే దనియు, అలీ ఆదిల్ షా మహమ్మదు ఔరసపుత్రుఁడు కాఁడనియు, అందువలన నతనిని సరియైనవారసునిగ నంగీకరింపరాదనియు ఔరంగజేబు తండ్రియగు షాజహానుచక్రవర్తికి వ్రాసి విజాపురముపై దండెత్త నతని యనుమతిఁ బడసెను. పిదప గోలకొండ కుతుబ్ షాహీ రాజ్యముపట్ల విద్రోహము కావించి మొగలాయిలతోఁ గలసిన

మిర్జామ్లాతోఁగూడి ఔరంగజేబు విజాపురముపై దండెత్తి వెళ్లెను. అప్పటికి విజాపుర సైన్యమునఁ జాలభాగము చిన్న సంస్థానాధిపతులను తిరుగఁజాటు చేసినవారిని సాధింప దూరమున కర్ణాటదేశమునం దుండెను. అదియునుగాక రాజధానియందలి సైన్యములు యుద్ధమునకు సంసిద్ధమయి యుండలేదు. అయినను న్యాయ్యపద్ధతుల నవలంబించి యుండినచో ఔరంగజేబున కంతసుకరముగ విజయము లభింపకపోయియుండును. ఔరంగజేబు ఆదిల్ షాహీసుల్తాను కొలువునందుండిన నేనాపతులు మొదలయిన యుద్ధోగివర్గమును లంచ మిచ్చి తనవశము కావించుకొని అతిసుకరముగ బీదరు, కల్యాణిదుర్గములను సాధించెను. ఈవిజయములతో విజాపురపు ముట్టడికి త్రోవ చక్కఁబడినది. ఔరంగజేబు విజాపురపుముట్టడి నతితీవ్రముగ సాగించుచుండినకాలమున దారాషికోప్రేరణమున షాజహానునొద్దనుండి విజాపుర యుద్ధము నాపవలసిన దని ఔరంగజేబున కాజ్ఞ వచ్చినది. దీనికి తోడు ఔరంగజేబుపక్షపాతియు, షాజహానుమాతరు నగు కోషనారా రహస్యముగఁ దన సోదరునికి షాజహానుచక్రవర్తి వ్యాధిగ్రస్తఁడయ్యెనని వర్తమాన ముంపినది. ఒకవేళ చక్రవర్తి మరణించుటయే తలస్థించినచో సింహాసనమునకుఁ బ్రయత్నించుటకయి ఔరంగజేబు ఆకస్తికముగ యుద్ధ మాపి ముట్టడిలేపి, అలీ ఆదిల్ షాతో సంధికావించుకొని, ఢిల్లీకి వెడలిపోయెను. ఈవర్తమానమే రాకపోయినచో ఔరంగజేబు విజాపురమును పూర్తిగ జయించి యారాజ్యమును ఢిల్లీ సామ్రాజ్యమునఁ జేర్చియుండెడివాఁడే. కాని స్వతంత్రజీవనము గడపుట కింకను గొంతకాలము విజాపురమున కాయు వుండెను. ఈసంధిప్రకారము అదిల్ షా గొప్ప నష్టపరిహారమునే కాక బీదరు, కల్యాణి, పరేందాలను, మఱికొన్ని యితరస్థలములను నొసంగుట కంగీకరించెను.

ఈవిధమున యుంర్ఘామారుతమువలె వచ్చిన మొగలాయిదండయాత్ర యప్పటికిఁ గడచిపోయినది. ఇంకఁ గొంతకాలము శాంతముగఁ గాలముఁ గడపవచ్చు నని యాలోచించుచుండిన అదిల్ షాకు మహారాష్ట్రులవలననుండి నూతనోపద్రవము సంభవించినది. ఒకస్వతంత్ర హిందూరాజ్యమును స్థాపింపవలె ననుకొరికతో అప్పటికే షాహజీకుమారుఁ డయినశివాజీ మహారాష్ట్ర యువజనుల నందఱను జేరఁదీసి వారితోఁద్పాటుతోఁ దనకార్యమును కొనసాగించుకొనుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండెను. విజాపురమునకు మొగలాయిలయొత్తిడి కలుగుచుండినకాలమున దూరమున కొంకణదేశమునం దుండిన విజాపుర రాజ్యమునకుఁ జెందినదుర్గముల నొక్కటొక్కటిగ శివాజీ వశపఱుచుకొనుచువచ్చెను. తుదకు సామంతదుర్గాధిపతులు విజాపురమునకుఁ బంపుచుండిన ధనమునుకూడ దోచుకొనెను. అంతటితో ఆదిల్ షా మేలుకాంచెను. వెంటనే శివాజీచర్యలను నిరోధించి యతనిని శిక్షించినఁగాని కార్యములే దని గొప్ప యనుభవశాలియైన అఫ్ జాలుఖానుని నాయకత్వమున పదివేల సైన్యమును శివాజీపైకిఁ బంపెను. అంతటి గొప్ప సైన్యమును బహిరంగముగ నెదుర్కొనుట కష్టమని

శివాజీ అఫ్ జులుఖానునితో సంధిరాయబారములు జరపెను. తత్ఫలితముగ సంధివరతులను నిర్ణయించుకొనుటకు అఫ్ జులుఖాను, శివాజీ లిగువురు నొంటిగ ప్రతాపగడదుర్గముకడ సమావేశ మగుట కేర్పాటు జరగెను. ఆయేకాంతసమావేశమున అఫ్ జుల్ ఖాను కుతంత్రమునకు దిగ నుండెనని పసికట్టి వెంటనే శివాజీ యతనిని దనపులిగోళ్లతో బొడిచి చంపెను. అఫ్ జులుఖాను వధింపబడినపిదప, చుట్టుప్రక్కల పర్వతారణ్యభూములందు డాగియుండినమహారాష్ట్ర సైన్య మువ్వెత్తుగ నొక్కమాటు వెలువడి విజృంభించి అఫ్ జులుఖాను సైన్యమునుఱుమాడెను. ఇట్లు చాలమాటులు విజాపురమున కపజయములు కలిగినయనంతర మిక్కజేయునది లేక, అలీ ఆదిల్ షా శివాజీతో సంధిచేసికొనెను. ఈసంధి ప్రకారము అలీ ఆదిల్ షా శివాజీ కతఁడు జయించినదుర్గముల నన్నిటిని అతనికి స్థిరపఱిచెను. ఈవిధముగ కొంకణము అలీ ఆదిల్ షా హస్తచ్యుత మయినది.

శివాజీ యంతవఱకుఁ గలిగినవిజయములతోఁ దృప్తినొందక మొగలాయీరాజ్యమునఁగూడ దోపుడు సాగించి మక్కాయాత్రికులను బాధించుటవలన మొగలాయీ సైన్యములు రాజా జయసింగు నాయకత్వమున నతనిపై నడచినవి. మొగలు సైన్యములను జూచి వాని నెదిరించుట కార్యము లే దనుకొని శివాజీ మొగలులతో సంధి కావించుకొనెను. పిదప మొగలు సైన్యములను దీసికొని రాజా జయసింగు విజాపురమును ముట్టడించెను. కాని ఆదిల్ షా శత్రు సైన్యముల కాహారపదార్థములు దొరకకుండఁ జేయుటవలన జయసింగునకు విజాపురముముట్టడి లేపకతప్పినది కాదు. పరాజితుడై తన సైన్యములను దీసికొని జయసింగు ఔరంగజాదునకు మరలిపోవుచుండ, ఆదిల్ షా గుఱ్ఱపుదళ మాతనిని వెంబడించి చాల నష్టము కలిగించెను. ఇటుపిమ్మటఁగూడ విజాపురముపయి నెడపఁడదప మొగలులదాడి తప్పలేదు. విజాపురము ఢిల్లీకిఁ జెల్లింపవలసినకప్పము చాల ఖాళీ పడెను. ఇప్పుడు ఢిల్లీ చక్రవర్తియైన ఔరంగజేబునకు విజాపురముపై దఱచుగ దండెత్తుట కిది యొకసా కయ్యెను. అందువలన విసిగి, అలీ ఆదిల్ షా మొగలాయీలతో సంధి కావించుకొనెను. ఈ సంధివలన ఆదిల్ షా షోలాపురముతోఁగూడ విజాపురరాజ్యమునందలి దుర్గములనేకములను గోలుపోయెను. శివాజీ విజాపురరాజ్యముమీఁదఁ బడి చౌధాయీరూకలు వసూలు చేయుచుండుటవలన నీ యుపద్రవము తొలగించుకొనుటకయి ఆదిల్ షా మూడులక్షలరూప్యముల నొసంగి యతనితో రాజీపడెను.

మొగలాయీ, మహారాష్ట్ర పద్రవములవలననుండి యీరీతిని తప్పించుకొనిన పిదప అలీ ఆదిల్ షా రాజ్యమును దన వజీరగు అబ్దుల్ మహమ్మదున కొప్పగించి, వ్యవసలంపటుఁ డయి, భోగప్రమత్తుఁ డయి తుదకు క్రీ. శ. ౧౬౭౨ లో కాలధర్తము నొందెను.

అలీ ఇబ్రహీం ఖాన్ నవాబ్ — పాట్నానివాసి. షారన్ హేస్తింగ్సు కాలమునందు కాశీన్యాయస్థానమునందు ముఖ్య

న్యాయాధీశుఁడుగ నుండెను. ఇతఁడు హిందూస్థానీకవులచరిత్రమును గుల్జార్ - ఇ - ఇబ్రాహీం అనుపేరిట వ్రాసెను. మఱి పెక్కుగ్రంథములను రచించెను. ౧౭౯౩ ప్రాంతమున మరణించెను.

అలీ కులీ ఖాన్ — ఇతఁడు ఉజ్ బేగులవంశీయుఁడు.

ఇతనికి ఖాన్ జామక్ అను వేటొక పేరుగూడఁ గలదు. ఇది యొక బిరుదము. ఢిల్లీ రాజ్యము పోయినతరువాత హుమాయూన్ అఫ్ గాని స్థానమునఁ బ్రవేశించి యచట దండయాత్రల సలుపుచుండినసమయమున అలీ కులీ ఖా నతని సైన్యమునకుఁ బ్రధాననాయకుఁడుగ నుండెను. హుమాయూనునకుఁ బానిపట్టుయుద్ధములో జయము కలుగుటకును మరల ఢిల్లీ లభించుటకు నితఁడే ముఖ్యకారకుఁడు. ఇతఁడు గోహిల్ ఖండమునందు 'సంభాత్' అను జాగీరును బొంది యచటనే నివసించుచుండెను. బైరామ్ ఖాను రాజపోషకుఁడుగ నుండినకాలమున నితనికిని పీర్ మహమ్మ దను మఱియొక ప్రముఖునకును వైరము సంభవించెను. ఈపీర్ మహమ్మద్ గూడ రాజ్యములో మంచి పేరుప్రతిష్ఠలు పలుకుబడి కలిగియుండెను. ఈపీర్ మహమ్మదుసలహా ననుసరించియే కులీ ఖాన్ జౌనపురము, బేహారము నున్నగు ప్రదేశములలోఁ దిరుగఁ బాటు చేసినవారి నణఁచుటకుఁ బంపబడెను. ఇతఁ డాప్రదేశములను జయించి స్వాధీనము గావించుకొని వానిని బరిపాలించుచు స్వతంత్రుడైయుండి కొంతకాలముతరువాతఁ దానుగూడ ఢిల్లీ రాజ్యముపైఁ దిరుగఁబడెను. తత్కాలమున మాలవరాజ్యమును కులీ ఖాన్ వంశీయుఁడగు అబ్దుల్లా పాలించుచుండెను. ఇతఁడు ఢిల్లీ రాజ్యకోశమునకుఁ బంపవలసినద్రవ్యమును బంపక విరోధ మూనుటవలన నక్కరితనిని దేశముననుండి వెడలనడుప నితఁడు గుజరాతునకుఁ బాఱిపోవ నచటను నిలువ నీడ దొరకనందున జౌనుపురమునకుఁ బోయి కులీ ఖాను నాశ్రయించెను. అతఁడు మొదలే యక్కరుతో వైర మూనియున్నందున నితనికి వెంటనే సాయపడ వచన మొసంగెను. కులీ ఖానుతమ్ముడైన బహాదురును, సికందర్ ఇబ్రాహీము లను నితనిసంబంధులు నీకుట్రలోఁ గలసిరి. శాంతముగ వీరల సమాధానపఱుచుటకై యక్కరు తనమంత్రి నయోధ్యయందలి సికందరునొద్దకుఁ బంపెను. అతఁ డతని నిబ్రాహీంపద్దకుఁ గొంపోయెను. వీ రిరువురును గలసి జౌనుపురమందలి కులీ ఖానుకడకుఁ గొంపోయిరి. అక్కడ వీరు మువ్వరును గలసి వచ్చినరాయబారిని బంధించిరి. అంత నక్కరు శీఘ్రముగ నీరాజద్రోహుల నడంపఁ దననేనానియగు మునీంఖానుని ముందు పంపి యతనివెనువెంటఁ దానుగూడ వచ్చి శత్రువులఁ దాఁకెను. ఆసమయమున ఖాన్ జామనుయొక్కతల్లి యక్కరుపాదములపైఁ బడి ప్రార్థింప నతఁ డామెమనవి నంగీకరించి యెదురఁబాటు చేసినవారి నందఱను తుమించి వారివారిరాజ్యములు వారి కిచ్చి వెడలి పోయెను. అక్కరు వెన్నుచూపినతోడనే వీరలు మరల నటులే కావించిరి. అంత క్రీ. శ. ౧౫౬౭ - వ సంవత్సరమున నక్కరు వీరల నందఱను మణికపురమునొద్దఁ గలసికొనెను. ఇరుపక్షములవారికిని ఘోరసంగ్రామ మైనది. అందులో బహాదుర్ మొదట కైదీగఁ

బట్టుకొనబడి యనంతరము అమీరులచే జంపబడెను. ఖానుజా మనునకు గాయము దగుల నొక యేనుగుకాళ్ల క్రిందఁ బడి మరణించెను. సికందరు పాటిపొయెను. ఇట్లు హుమాయూనునకు కుడిభుజముగ నుండి యతనిరాజ్యప్రాప్తికి హేతుభూతుడైన ఖాన్ జామను అక్క రునకు ఘోరశత్రువై మరణించెను. అక్కరు ఖాన్ జామన్, బహ మారులశిరములలో దూది నెక్కించి వాని నాగ్రాకుఁ బంపెను.

అలీగఢ్ (జిల్లా) — యునైటెడ్ ప్రావిన్సెస్ లోని యొక జిల్లా. దీనికి వాయవ్యమున యమున, ఈశాన్యమున గంగ కలవు. వైశాల్యము ౧,౯౮౬ మైళ్లు. జనసంఖ్య ౧౦,౬౧,౭౮౫; వసూలు గు. ౨౨,౫౦,౦౦౦ లు; ఇందున్న ౩,౩౩౪ మహల్లలో ౨,౧౯౯ జమీన్ దారీ, ౪౮౬ భాయిచారా, ౬౬౯ పట్టిదారి అమరకపుపద్ధతుల మీఁద నీయబడినవి. ఇందుఁ గొన్ని తాలూకు దారియేట్టెలును కలవు. ఇంగు నదులు విశేషముగ నున్నందున పంటలు సమృద్ధిగఁ బండును.

పూర్వచరిత్ర:— మొదట నీజిల్లాకు అలీగఢ్ శివారై న కోయిల్ అను గ్రామము రాజధానిగ నుండెను. ఈజిల్లాలోని చాలభాగము రాజపుత్రులయధీనము నుండెను. క్రీ. శ. ౧౧౯౪ లో దీనిని కుసుబుద్దీన్ పట్టుకొనెను, ఇచ్చటిపెక్కు ప్రజలను గురకలను జేసెను. ౧౭౫౭ లో నూరజమత్ బాటు వశపఱచుకొనెను. ఇచ్చటనుండి మఘర, ఆగ్రా, ఢిల్లీ, రోహిల్ ఖండ్ అనుస్థలములకు బాట లుండుటచే దీనికి యుద్ధసంబంధమైన ఘనత వచ్చెను. ౧౭౫౯ లో అఫ్ గానులు జాటులను వెడలఁగొట్టిరి. తరువాత ౨౦ సంవత్సరముల వఱకు నీజిల్లా ఒకరిచేతనుండి మఱియొకరిచేతికిఁ బోవుచు ౧౭౮౪ లో సింధియాకు వశమయ్యెను. అచ్చట మరాఠావారు గొప్పసైన్యములఁ బ్రోగుచేసి ౨౦ సంవత్సరములవఱకును ఫ్రెంచి సేనానులచే తర్ఫీయకు చేయించిరి. ౧౮౦౩ లో నిది యింగ్లీషువారియధీన మయ్యెను. ౧౮౦౫, ౧౮౦౬, ౧౮౧౬ సంవత్సరములలో నిచ్చట జమీన్ దార్లు తిరుగబడఁగా వారిని జయించి ప్రభుత్వమువారు వారికోటలను పడఁగొట్టించిరి. ౧౮౫౨ లో నీజిల్లా సిపాయిలతిరుగఁబాటునాయ కులకు వశమయ్యెను. జాట్ వారు రాజపుత్రులు, తురకలు ఒకరితో నొకరు పోరాడి ప్రజలను మిక్కిలి బాధపఱచిరి.

అలీగఢ్ (టోంకు) — రాజపుత్రస్థానములోని దగు టోంకుసంస్థానమందలి యొకపరగణా. వైశాల్యము ౧౫౭ చదరపు మైళ్లు. జనసంఖ్య ౧౭,౦౬౩. గ్రామములు ౫౬. వసూలు గు. ౩౬,౦౦౦. ౧౬౮౮ - ౧౭౪౪ వ వఱకు బుందీసంస్థానమువారు 'హర' శాఖ రాజపుత్రులు దీని నేలిరి. అప్పటనుండియు ౧౮ - వ శతాబ్దియంతమువఱకు నిది ఒకప్పుడు హోల్కర్ చేతిలోను ఒకప్పుడు జయపురమువారిచేతిలోను ఉండెను. ౧౮౦౪ లో దీని నింగ్లీషువారు పట్టుకొనిరి. ౧౮౦౫ లో హోల్కరునకు ఇచ్చివేసిరి. ౧౮౧౮ లో హోల్కరు నోడించి బ్రిటిషుప్రభుత్వమువారు దీనిని స్వాధీన పఱచుకొనిరి. ౧౮౧౯ లో అమీర్ ఖానునకు దానపూర్వకముగ

నిచ్చివేసిరి. ఇందులి సగభాగముకంటె నెక్కువ జాగీరుదారుల క్రింద నున్నది. ఇందు ౩౭ చదరపుమైళ్లు సాగుబడి, ౩ చదరపుమైళ్లు పల్లము.

అలీగఢ్ (పట్టణము) — యునైటెడ్ ప్రావిన్సెస్ ను లోని అలీగఢ్ జిల్లాకు ముఖ్యపట్టణము. దీనికి పూర్వపు పేరు కోయిల్. జనసంఖ్య ౬,౯౯౬౩. వీరిలో నెక్కువమంది హిందువులు; మిగిలినవారి లో తురక లెక్కువ. మహమ్మదీయ ప్రభుత్వకాలమున నిది ఆగ్రా ను బాలో చేరిన ఒక సర్కారునకు ముఖ్యస్థలముగ నుండెను. లోడీల ప్రభుత్వకాలమున నిచ్చట మహమ్మదీయుడైన అధికారి యుండి, దీనికి మహమ్మద్ గడ మని పేరుపెట్టెను. ఇట్లే ౧౭౧౭ లో దీనికి సాబిత్ గడ మనునామము వచ్చెను. ౧౭౫౭ లో జాట్ వారు దీనికి రామగడ మన్న పే రిడిరి. ఈస్థలమును జాట్ వారియొద్దనుండి తీసికొన్న నజఫ్ ఖాన్ దీనికి అలీగఢ్ అన్న పేరు పెట్టెను. దీని నప్పుడప్పుడు స్వాధీన పఱచుకొన్నవా రందఱును ఇచ్చటిదుర్గమును క్రమముగ బల పఱచుచు వచ్చిరి. ఇది మరాఠావారియధీనమున నున్నప్పుడు, డి బోయిక్ (De Boigne), పెర్రాన్ (Perron) అను ఫ్రెంచి సేనాను లీదుర్గమును మరాఠావారినిమిత్రము మిక్కిలి బలపఱచి దుర్భేద్యము గావించిరి. ఇచ్చట మిక్కిలి పురాతనములైన హిందూ, శాద్దజేనాలయములయవ శేషములు గూఢులొ దొరకును. ఇచ్చట ౧౮-వ శతాబ్దియందుఁ గట్టిన గొప్పమసీద్ ఒకటి గలదు. అలీగఢమును, దానిసివారైన కోయిల్ ను గలసి ౧౮౬౫ లో నొకమ్యున్సిపాలిటీగ నేర్పఱచిరి. ఈపట్టణము కళాకాశలములవిషయమున నభివృద్ధిని జెందుచున్నది. ఇచ్చట పోస్టల్ డిపార్ట్మెంటువారికర్మాలయ మొకటి గలదు; తాళములుచేయుమరలును, ప్రతిమరలును, పిండిమరలును చాల కలవు. ఈపట్టణము ముఖ్యముగ మహమ్మదీయులకొరకు స్థాపింపఁ బడిన ఉన్నతకళాశాలకుఁ గుఱించి ప్రఖ్యాతిని జెందియున్నది. దీనిని సర్ సయ్యద్ అహమ్మదు అనునతఁడు మహమ్మదీయులవిద్యాభివృద్ధికి స్థాపించెను. ౧౯౨౦ లో నిది విశ్వవిద్యాలయగౌరవపదమును బడసి నది. హిందూదేశ మంతటనుండియు మహమ్మదీయవిద్యార్థు లిక్కడకు వచ్చెదరు.

అలీపుర పట్టణము — బంగాళదేశమందలి ౨౪ పర గణా లనుజిల్లాకు ముఖ్యస్థలము. ఇది కలకత్తాపట్టణమునకు దక్షిణము వైపు శివారు; కలకత్తామ్యునిసిపాల్టీలో చేరియున్నది. పూర్వ మిచ్చట బంగాళదేశపులెఫ్టీ నెంటుగవర్నరు ఉండెడివాఁడు. హైందవ పటాలమున కిది యొకశిబిరము.

అలీపురము (గ్రామము) — బంగాళదేశము, జల్పయిగుడి జిల్లాలోని అలీపురపు సబ్ డివిజన్ కు ముఖ్యస్థలము. ఇది కుచ్ బిహార్ స్టేట్ రైల్వేమీఁద నున్న మంచి వర్తకస్థలము. ఇచ్చట ప్రతిసంవత్స రమును ఫిబ్రవరి నెల ప్రారంభమున గొప్పసంత జరగును. అది ఒక నెలవఱకు నుండును. అది వ్యవసాయసంబంధమైన గొప్పప్రదర్శన మని చెప్పవచ్చును. మంచిసరకులు తెచ్చినవారికి బహుమతులు ముట్టును. 'నార్దర్న్ బెంగాల్ మాంటేడ్ రైఫిల్స్' నకు ఇది ముఖ్యస్థలము.

అలీపురము (సంస్థానము) — బుందేల్ఖండ్ ఏజెన్సీ లోని చిన్న సనదీసంస్థానము. వైశాల్యము ౭౩ చదరపుమైళ్లు. జన సంఖ్య ౧౪,౫౯౨. వసూలు రు. ౩౦,౦౦౦. ఇచ్చట సంస్థానాధిపతికి దండనాధికారము (Criminal power) కలదు. ఇచ్చటిరాజు అగ్నికులరాజపుత్రులలోని పరిహారశాఖవాడు. వీరి మూలపురుషుడైన అచలసింగున కప్పటి పన్నారాజైన రాజా హిందూపత్ అను నతడు ౧౭౫౭ లో నీరాజ్య మొసంగెను. బుందేల్ఖండ్మునకు బాందానవాడైన అలీబహదూర్ అనునతడు ప్రభు వైనప్పు డాతఁ డీజాగీరుదారునకు సన్న దొసంగెను. అప్పు డీ సంస్థానపురాజు దివాన్ ప్రతాపసింహుఁ డనునతడు. అలీబహదూర్ పేరిటనే ఈతఁడు తనరాజధానికి అలీపుర మని పేరుపెట్టెను. ౧౮౦౮ లో ఈస్టిండియా కంపెనీవా రీతనిహక్కు నొప్పుకొని సన్న దొసంగిరి. ప్రతాపసింగు నకు నలుగురు పుత్రు లుండిరి. వారిలోఁ బెద్దవాఁ డగు రావుపంచమ్ ౧౮౩౫ లో ప్రభుత్వమునకు వచ్చి రాజ్యమును నాలుగుభాగములుగఁ జేసెను. కాని ఈవిభాగములను కంపెనీవా రొప్పుకొనలేదు. ౧౮౫౭ లో దివాన్ హిందూపత్ అనునతఁడు రాజుగ నుండెను. ఆతఁడు సిపాయిల తిరుగుబాటుకాలమున బ్రిటీషువారికి సాహాయ్య మొనర్చినందున వా రాతనికి రు. ౫,౦౦౦ ఖిల్త్ బహుమతిచేసిరి. ఈసంస్థానాధీశ్వరు లిష్టమువచ్చినపిల్లవానిని దత్తత చేసికొనవచ్చు నని ౧౮౬౨ లో వీరికి సన్నదు లొసంగఁబడెను. ఇప్పటిసంస్థానాధీశ్వరునిపేరు ఛత్రపతిసింగ్. ఈతనికి ౧౮౮౭ లో రావుబహదూర్, ౧౮౮౭ లో సి. యస్. ఇ, ౧౯౦౩ లో రాజా అనుబిరుదు లొసంగఁ బడియె. వీరికి వంశపరంపరగ 'రావు' అన్న బిరుదు గలదు.

ఈ సంస్థానమునకు ముఖ్యస్థలము అలీపుర మనుగ్రామము. అచ్చటిజనసంఖ్య ౨,౪౯౩.

అలీపురము (సబ్ డివిజన్) — ౧. బంగాళ దేశమందలి ౨౪ పరగణా లనఁబడుజిల్లాలోని యొక మోడ్ క్వార్టర్ సబ్ డివిజన్. విస్తీర్ణము ౧,౧౬౪ చదరపుమైళ్లు. ఇందు ౪౫౦ చదరపుమైళ్ల సుందరబన్ (సుందరవనము) అను అరణ్యము కలదు. జనసంఖ్య ౬,౭౧,౨౬౯. ఇందు ౧,౬౮౩ పల్లెలును, ౬ పట్టణములును కలవు.

౨. బంగాళ దేశమందలి జల్పైగుడి అనుజిల్లాలోని తూర్పువైపుది. వైశాల్యము ౧,౧౪౨ చదరపుమైళ్లు. జనసంఖ్య ౧,౧౯,౩౫౩. ఇందు ౧౭౮ పల్లెలును, ౧ మిలిటరీశిబిరమును కలవు. ఇది భూతాన్ దేశపురాజునొద్దనుండి తీసికొనఁబడియెను. ఇటీవల నిచ్చట తేయాకుతోటలు విస్తారముగ నభివృద్ధిని జెందుచున్నవి.

అలీ బరీ దు షా హా — బీదరును బరిపాలించిన సుల్తానులలో నొకఁడు. కాసింబరీదు మనుమఁడు. ఇతఁడు తన తండ్రిమరణానంతరము క్రీ. శ. ౧౫౪౯ లో సింహాసన మెక్కెను. భరీదువంశ

మున షాహబీరుదమును ధరించినవారిలో నితఁడే ప్రథముఁడు. ఇతని పితామహుఁ డగు కాసింబరీదు కిరీటాది రాజవిహ్నములనేకాని షాహా యను రాజబిరుదమును ధరించినవాఁడు కాఁడు. ఇతఁడు చాల నసమర్థుఁడు. ఈతని రాజ్యకాల మంతయు అహమదునగరు నిజాం షాహీ సుల్తానులతోడి యుద్ధములందే కడచిపోయినది. నిజాం షాహీ సుల్తానులతోడి మొదటియుద్ధమున అలీబరీదు పరాజయము నొందుట చేత నితనిరాజ్యమునఁ జాలభాగ మాసుల్తానుల వశమయినది. నిజాం షాహీతోడి తరువాతియుద్ధమున ఆదిల్ షాహాయొక్క తోడ్పాటువలన విజయమును గాంచినను బరీదునకు విశేషము ప్రయోజనము లేక పోయెను. ఈతఁడు నలువదియైదేండ్లు రాజ్య మేలినట్లుఁ చెప్పుదురు.

అలీబహదూర్ — బాందాసంస్థానమునకు నవాబు. పూనాపేష్వా యైన మొదటిబాజీరావునకు మహమ్మదీయకుమారుడైన ౧-వ షంషేర్ బహదూరునకుఁ బెద్దకుమారుఁడు. ౧౭౯౦ లో నానా ఫడ్ నవీన్ ఈతనికి బుందేల్ఖండ్ రాజ్యము పట్టముకట్టెను. ఈతఁడు తన తమ్ముడైన గాజీబహదూరును గొప్పసైన్యమును వెంటఁబడికొని బుందేల్ఖండ్ముపై దాడి వెడలెను. నానాఅర్జున్ అనువానిని జంపి రాజా బల్లిసింగ్ అనువానిని చెఱఁబట్టి బాందారాజ్యమును పన్నా రాజ్యమును వశపఱచుకొనెను. ౧౨ సంవత్సరములు రాజ్యముచేసి ౧౮౦౨-వ ప్రాంతమున మరణించెను.

అలీ బహదూర్ ఖాఖా — బాందాసంస్థానమునకు చివర నవాబు. జల్ ఫికర్ అలీఖాన్ బహదూర్ అనువాని కుమారుఁడు. ౧౮౫౭ లో నీతఁడు రాజద్రోహులతోఁ గలసె నన్న నెపముమీఁద బ్రిటీషు ప్రభుత్వమువా రీతనిని రాజ్యభ్రష్టునిఁ జేసి రాజ్యము తీసికొనిరి.

అలీబాగ్ (పట్టణము) — బొంబాయిరాజధానియందలి కొలాబాజిల్లాకును, అలీబాగ్ తలూకాకును ముఖ్యస్థలము, రేవు స్థలము. బొంబాయికి దక్షిణమున ౧౯ మైళ్లమీఁద నుండును. జన సంఖ్య ౬,౦౫౫. సముద్రపుటొడ్డుననుండి ఘర్గాంగుదూరమున సముద్రములో ఒక చిన్నరాతీదీవియు, దానిమీఁద కోటయుఁ గలదు. అధిపూర్వము ఆంగ్రే (Angria) అనఁబడు మరాఠాసరదారుల కోట. ఈతఁడు మహారాష్ట్రులనావికాసైన్యమున కధిపతిగనుండెను. ఈరేవున ఎగుమతులు సుమారు రు ౬,౨౭,౦౦౦ విలువగలవియు, దిగుమతులు, రు ౬,౬౧,౦౦౦ ల విలువగలవియు ప్రతిసంవత్సరము జరగును. ఇచ్చట ౧౮౬౪ లో మ్యున్సిపాలిటీ యేర్పడినది.

అలీ మర్దాఖాఖా — ఇతఁడు ఢిల్లీపాదుషా యగు షాజహానుయొక్క మిత్రుఁడు. షాజహాను రాజ్యమేలుచుండిన కాలమున నితఁడు పర్షియాప్రాంతమునకు గవర్నరుగనుండి కంధహారమునుగూడ నేలుచుండెను. కంధహారము మొదట మొగలాయిల యధీనముం దుండెను కాని ఇహంగీరుకాలమున దీనిని పర్షియనులు

గైకొనిరి. షాజహాను సింహాసన మెక్కినతరువాత నితః డమూల్కము లగు బహుమతుల, ద్రవ్యసంచయముల నలీమర్దానునకుఁ బంపి యతని సాహాయ్యమున కంధహారును మరలఁ దీసికొనెను. తరువాతఁ గొంత కాలమున కలీమర్దాను హిందూస్తానమునకు రాఁగా నొక గొప్పపదవి నొసంగి షాజహాను తనదగ్గఱ నుంచుకొనెను. లాహోరుపట్టణము నొద్దఁ బాటుచున్న రావీకాలువ అలీమర్దాను త్రవ్వించినదే.

అలీమన్ జిద్ — వాయవ్యపు పాలిమేర పరగణా లోని ఖైబర్ కనుమలోనున్న ఒకపల్లె. ఇచ్చట కోట గలదు.

అలీమిర్జా — ఇతఁడు బాబరుయొక్క పితృవృంధుడు. తండ్రి గతించునప్పటికి బాబరు కేవలము ౧౨ ఏండ్లబాలుఁడు. ఆసమయమున గనిపట్టి అలీమిర్జా బాబరునకు సంబంధించిన ఫెర్ఘనా ప్రాంతమును ముట్టడించి తనయధీనము చేసికొనెను. ఇతఁ డెట్లు గావించినను బాబరుమాత్ర మితనిఁ దన జీవితములో నెక్కువగఁ బొగడియున్నాఁడు. అతని లేఖానుసార మితఁడు వ్యాయామశీలుఁడు. సామవిద్యలందు నేర్పరి. విద్యావంతుఁడు గాకపోయినను న్యాయ వర్తి. ఇతనివంశీయులగు బేసులసలహా ననుసరించుచుండువాఁడు. ముసల్మానుమతముపై నితని కమితభక్తి. ఖ్వాజాయత్తురువు లేక యేకార్యమును జేయువాఁడు కాఁడు. చేసినవాగ్దానమును మఱవఁడు. యుద్ధమున వెన్ను చూపఁడు. ధనుర్విద్యానిపుణుఁడు.

అలీము బారక్ — బెంగాలుదేశము నేలిన నవాబు. క్రీ. శ. ౧౭౩౨-వ సంవత్సరములో బంగాళదేశపు నవాబు చని పోయినప్పుడు వెంటనే యతని కవచవాహకుఁ డొకఁడు ముబారక్ షాయనుపేరుతో తానే రాజు నని ప్రకటించెను. కాని యింతలో అలీముబారక్ అతనిని జంపి గౌర్లో రాజధాని నేర్పఱుచుకొని అలీషా అనుబిరుదుతో నవా బయ్యెను. ఆ కేంద్రపాటు రాజ్యమేలినపై నితనిని సవతిత్తుఁ డగు హాజీ ఇలీయాస్ అనునతఁడు బలవంతముగఁ జంపెను.

అలీరాజ్ పూర్ (సంస్థానము) — మధ్య హిందూ దేశమందలి ఒక గ్యారంటీడ్ ప్రభుత్వము (Chiefship). ఇది భోపావర్షజెన్సీలో చేరినది. విస్తీర్ణము ౨౩౬ చదరపు మైళ్లు; గ్రామములసంఖ్య ౩౦౭. జనసంఖ్య ౨౯,౩౬౪. వీరిలో భిల్లులు అను ఆరణ్యకజాతివా రెక్కువగఁగలరు. ఈసంస్థానము ౫ పరగణాలుగ విభజింపఁబడినది. ఈ సంస్థానాధీశ్వరునకు శిక్షావిధానము నందు మొదటితరగతిమేజస్ట్రేటు అధికారము గలదు. వసూలు రు. ౧,౦౦,౦౦౦. వీరు ధార్ సంస్థానాధీశ్వరునకు సంవత్సరమునకు రు. ౨,౬౦౦ కప్పము కట్టవలయును. మాలవాభిల్ల సైన్యము (Malwa Bhil corps)నకై బ్రిటిషుప్రభుత్వమువారికి రు. ౧,౨౭౧ ఇచ్చెదరు. సంస్థానమువారు ౭ ప్రాథమిక హిందీపాఠశాలల నేర్పఱిచిరి.

జోధపురమురాజుల రాజ్ డ్ వంశమందలి ఉదయదేవ్ లేక ఆనందదేవ్ అనునాతఁ డొకఁడు తనదేశమును వదిలి యిచ్చట

౧౭౩౭ లో కోట గట్టెనట. ఉదయపురమువారు వీరిసంబంధము నొప్పుకొనరు. ఆనందదేవునకు బుగత్ దేవ్, కేసర్ దేవ్ అను మునిమును లిద్దఱుండిరి. వారిలో మొదటివాఁడు అలీరాజ్ పురమునకు రెండవవాఁడు జోబత్ సంస్థానమునకు నధిపతులైరి. ౧౮౧౨ లో రాజా ప్రతాపసింగ్ అనునతఁ డిక్కడ రాజ్యము చేయుచుండెను. ఈతనికి ముసాపీర్ మక్రాని అను తురక మంత్రిగ నుండెను. రాజు చనిపోయినప్పు డాతనిభార్య గర్భిణిగ నుండెను. ఆమెకు బస్ మత్ సింగనుకుమారుఁడు గలిగెను. వాఁడు ౧౮౬౨ లో చనిపోవుచు తన యిద్దఱుకుమారులకును రాజ్యము పంచివెట్టు మని మృత్యుపత్రముల వ్రాసెను. కాని బ్రిటిషుప్రభుత్వమువారు దాని నొప్పుకొనక పెద్దకుమారుడైన గాంగుదేవునకు రాజ్య మిచ్చిరి. వాఁ డయోగ్యుఁ డని ౧౮౭౧ లో వానిని పదమృతునిఁ జేసి వాని తమ్ముడైన రూపదేవునకు రాజ్య మిచ్చిరి. వాఁ డపుత్రకుడై ౧౮౮౨ లో మరణము నొందెను. గవర్న మెంటువారు రాజ్యము స్వాధీనపఱుచుకొనక సోండ్వా తాహూర్ వంశముననుండి విజయసింహుఁ డనువానిని దెచ్చి గద్దె నెక్కించిరి. తాహూర్ జిత్ సింగ్ అనువాఁడు తాను రాజ్యమునకు దగ్గఱవారసుఁడ నని కొందఱుభిల్లులను ప్రోగుచేసికొని అల్లరిచేయ సాగెను. కాని మాల్యాభిల్లుల సైన్యములసాయమునను, మధ్యహిందూ స్థానపుగుఱ్ఱపుదళముల (Central India Horse) సాయమునను అతఁ డోడింపఁబడెను. విజయసింగ్ ౧౮౯౦ లో మృతుఁడయ్యెను. వానిజ్ఞాతియైన ప్రతాపసింగ్ అనువాఁ డిప్పుడు రాజ్యము చేయుచున్నవాఁడు. ఈరాజులకు రాణా అన్నపదవియు ౯ గుండ్ల గౌరవమును గలదు.

అలీవర్దిఖాన్ (౧౬౭౬-౧౭౫౬) — ఇతఁడు బెంగాల్, బీహార్, ఒరిస్సాలకు నవాబ్ నజీము. తండ్రిపేరు మిర్జా మహామద్. ఈతఁడు ఒరిస్సా గవర్నరైన నవాబ్ షూజుద్దీన్ యొక్క సేనానిగఁ బ్రవేశించెను. క్రీ. శ. ౧౭౨౬లో జపారాఖాన్ చని పోఁగా షూజుద్దీన్ నవాబ్ నజీ మాయెను. అప్పుడు అలీవర్దిఖాన్ సామ్రాజ్యసైన్యమునకు జనరలుగ నియమింపఁబడెను; ౧౭౨౯ లో బీహారునకు గవర్నరుగఁ జేయఁబడెను; ౧౭౩౫లో షూజుద్దీన్ చనిపోఁగా నాతనికుమారుడైన సరఫారజ్ ఖాన్ రా జాయెను. ౧౭౪౦ లో అలీవర్దిఖాన్ సరఫారజ్ ఖాన్ తోఁ బోరాడి అతనిని జంపి నిజామతును స్వాధీనపఱుచుకొనెను. ఈతనిని బెంగాలులో ముహాబత్ జంగ్ అని పిలిచెదరు. ౧౭౪౧ లో బెంగాలుపైకి మరాఠా వారు దండెత్తి రాఁగా వారిసేనానియైన భాస్కర్ పండితుని అలీవర్దిఖాన్ క్రూరముగఁ జంపెను. తుదకు మరాఠాదాడికిఁ దాళఁజాలక ౧౭౫౧ లో అలీవర్దిఖాన్ మరాఠావారికి, ఒరిస్సా యిచ్చుటకును సంవత్సరమునకు ౧౨ లక్షల రూపాయలు కప్పము కట్టుటకును ఒడంబడి, వారితో సంధి చేసికొనెను. ౧౭౪౨లో మరాఠావారి వలననుండి సంరక్షించుకొనుటకు కందకము త్రవ్వకొనునిమిత్తము ఇంగ్లీషువారికి అలీవర్దిఖాన్ ఉత్తరు విచ్చెను. ౧౭౫౩ లో అలీవర్ది

ఖాన్ తనమునుమని పెంచుకొని రాజ్య మిచ్చి, ౧౭౫౬-వ సంవత్సరము ఏప్రిల్ నెల ౯ - వ తేదీని మరణించెను.

అలీవాల్ — పంజాబులోని లూథియా నాజ్బల్లాలో జాగ్రత్త తాలూకాకు సంబంధించిన ఒక గ్రామము: ఇచ్చటనే ఆంగ్లేయులు సిక్కులను జయించినారు (౨౮-వ జనవరి ౧౮౪౬-వ సంవత్సరమున). సిక్కులు అలీవాల్, భుంద్రీ గ్రామముల రెంటిలోను తమ ౧౫,౦౦౦ సైనికులను రెండు నేనలుగ విభజించి యుంచి శత్రు సైన్యములరాక కెదురుచూచుచుండిరి. ఆంగ్లేయుల కీరహస్యము తెలిసిపోయినది. అందుచే వారు రెంటికిని నడుమనుండి రాక, మఱి యొక దెసనుండి వచ్చి హఠాత్తుగ అలీవాల్ పైఁ బడిరి. సిక్కు నేనలలో ముఖ్యభాగము అలీవాల్ లోనే యున్నది. సిక్కు లోడిపోయిరి. అటుపై మరల భుంద్రీకడ యుద్ధము జరగెను. ఈమాటు సిక్కులు గొప్పసాహసముతో నాంగ్లేయుల నెదుర్కొనిరి. శత్రువులు తమ నేనను మూడుమాటులు చీల్చివైచినను సిక్కులు మరలమరలఁ గలసి పోరాడుచుండిరి. తుద కాంగ్లేయులు తమ ఫిరంగులబలము పూర్ణముగ నుపయోగించినపైని సిక్కులు నిలువజాలక పారిపోయిరి.

నేటికిని నాటి భుంద్రీయుద్ధమునుగూర్చి పంజాబులో కథలుగఁ జెప్పుకొనుచుందురు. నాటియాహవమునందు మరణించిన సిక్కుల స్మరణచిహ్నముగ నెలకొల్పబడిన పెద్దస్తంభ మొకటి నేటికిని గలదు (భుంద్రీదగ్గఱ?).

అలుగుమల్లి పాడు — గుంటూరుజిల్లా పల్నాడు తాలూకాలోని ఈనాము గ్రామము. ఇచటిజనసంఖ్య ౨౬౨ (౧౯౩౧).

అలుగుమానిపల్లె — చిత్తూరుజిల్లా కృష్ణామతాలూకాయందలి జమీన్దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౯౮ (౧౯౩౧).

అలుగోలు — విశాఖపట్టణముజిల్లా విజయనగరము తాలూకాయందలి జమీన్దారీ గ్రామము. ఇందలిజనసంఖ్య ౨,౦౬౮ (౧౯౩౧).

అలుదు — గంజాంజిల్లా పర్లాకిమిడి తాలూకాయందలి జమీన్దారీ గ్రామము. ఇచటిజనసంఖ్య ౧,౦౬౭ (౧౯౩౧).

అలెక్సియన్, కామ్మెనన్ (౧౦౪౮ - ౧౧౧౮) — బిజ్జెపైజ్ చక్రవర్తులలో మిక్కిలి సామర్థ్యముగలవాఁడు. ౧౦౮౧ లో సింహాసన మెక్కెను. ఇతని రాజ్యమునకు పెక్కు దిక్కులనుండి పెక్కుమందిశత్రువులు బాధ కలిగించుచున్నను, ౩౭ సంవత్సరముల ప్రభుత్వకాలము దీతఁడు తన ఆదాయమును చక్కఁ బఱచుకొని సైన్యములను బాగుపఱచి తనసామ్రాజ్యము నభివృద్ధి చేసికొనెను.

అలెక్సియన్ పీట్రోవిచ్ (౧౮౯౦ - ౧౭౧౮) — పీటర్ ది-గ్రేట్ యొక్క పెద్దకుమారుడు. తండ్రి సంస్కరణములకు

వ్యతిరేకుఁ డగుటచే నీతనికి రాజ్యావర్తత లే దనిరి. ఇతఁడు దేశాంత రములకుం బోయి తిరిగివచ్చి చెఱసాలలో చనిపోయెను. ఇతనికిమూ రుఁడు రెండవ పీటరును పేర రా జయ్యెను.

అలెక్సియన్ మిఖిలోవిచ్ (౧౮౨౯ - ౧౮౭౬) — రష్యాదేశమునకు రాజు. ౧౮౪౫ లో రాజ్యమునకు వచ్చెను. పోలం డునుగెలిచెను (౧౮౫౪ - ౧౮౬౭). స్వీడనుతో పోరాడి సైబీరియాకు తూర్పుదిక్కువఱకును రాజ్యవిస్తారము గావించెను. డాక్టోసాక్సు అనువారు తిరుగఁబడిన, వారి నణఁచెను (౧౮౭౨). చట్టముల నన్నిటి నొక్కచోటికిం దెచ్చి స్వతులుగ నేర్పఱచెను. పశ్చిమయూరోపు ఖండమునకు రాకపోకల నేర్పఱచెను.

అలెగ్జాండరు (క్రీ. పూ. ౩౫౬ - ౩౨౩) — ఈతనికి మహామహాఁడు (ని గ్రేటు) అన్న బిరుదు కలదు. క్రీ. సుదేశమునందలి యొక చిన్న సంస్థానమైన మెసిడోనియా రాజయిన రెండవ ఫిలిప్పయొక్క కుమారుఁడు, జగజ్జేత. అప్పుడు తెలిసినంత ప్రపంచము నంతయు గెలిచినవాఁడు. కొన్ని యేండ్లవఱకును (౩౪౩-౩౬) తత్త్వవేత్తయైన అరిస్టాటలునొద్ద విద్యాభ్యాసము చేసెను. ఇరువదిసంవత్సరములవయస్సువచ్చినప్పుడు (౩౩౬) తండ్రి పోఁగా రా జయ్యెను. క్రీ. సుదేశమునందలి యితరరాజ్యముల నన్నింటిని వశపఱచుకొనెను. పారసీక దేశముమీఁదికి దండెత్తిపోయి యచ్చట పెక్కురుక్షత్రపుల నోడించెను (౩౩౫, మే). ఫాయినిసియా, టైక్, గాజాపట్టణములను, ఈజిప్టును వశపఱచుకొనెను (౩౩౨). పార సీకచక్రవర్తియైన దారా (డెరయస్)ను ౩౩౧-వ సంవత్సరము నెట్టెం బరునెలలోఁ బూర్తిగఁ బరాభవించెను. అంత బ్యాబిలోన్; సూసాదేశ ములు వశ మయ్యెను. పారసీక దేశమునకుఁ బురాతనరాజధానియైన పెర్సిపోలస్ పట్టణమును దోచుకొని ౪౫ కోట్లధనమును సంగ్రహిం చెను. పారసీకచక్రవర్తి మోసగానిచేఁ జంపఁబడఁగా (౩౩౦, మే), అలెగ్జాండరు పారసీకమున కంతకును రా జయ్యెను. అఫ్ గానిస్తానము, బెలూచిస్తానములను ఆక్రమించెను (౩౨౯). హిందూకుశ పర్వతము లను దాటి బ్యాక్ట్రియాలోనికిఁ బోయెను.

పై బక్తనుమలోనుండి హిందూదేశమునకు వచ్చి ౩౨౬ లో సింధునది దాటి హైదాస్పస్ (సత్లజ్) నదియొడ్డున శూరుఁడగు పోర్సురాజు నోడించెను. అచ్చటనుండి హిఫాసిస్ (బిరూస్) నది యొడ్డువఱకును వచ్చెను. అచ్చట నతని సైన్యములు ముందునకు వెళ్ల మని తిరుగఁబాటు చేసినందున అతఁడు మరలి సింధునదీముఖమునొద్ద పడవలలో సముద్రముం జేరెను. ఆమార్గముగ బెలూచిస్తానమునకుఁ బోయి ౩౨౪ మేలో సూసాకుఁ జేరెను. అతఁడు హిందూదేశము నందు రమారమి ౩ సంవత్సరము లుండె నని చెప్పవచ్చును. అతఁడు హిందూకుశపర్వతమును దాటినది ౩౨౭-వ సంవత్సరమున. ౧౯ నెల లాతఁడు సింధునదికి తూర్పుభాగముం దుండెను. సూసాలో నాతఁ డిద్దఱు పారసీకకన్యలను వివాహమాడెను. క్రీ. కువారికిని పార

నీకులకును సమైక్యము చేయవలయు ననుతలంపుతో నాతఁ డిట్లాన రించెను. 323 లో నాతనియొద్దకు ప్రపంచమందలి గొప్పగొప్ప చక్రవర్తులుగూడ తమ రాయబారుల నంపిరి. అరబ్బీదేశమును జయింపవలయునని యూహించుచుండ నీజగజ్జేత 323 లోఁ గ్రీర్షి శేషుఁ డాయెను. ఈతఁడు రాజ్యము చేసినది 12 సంవత్సరములయినను, మరణ సమయమున నీతనికి 32 సంవత్సరముల వయసుమాత్ర ముండినను, ఈతనిదిగ్విజయ మాత్ర లత్యుచ్ఛతమైనవి. అప్పటికి మాన వునకుఁ దెలిసినట్టి ప్రపంచము నంతయు నొకమూలనండి మఱియొక మూలవఱకును జయించినవాఁడీతఁ డొక్కఁడే కానవచ్చుచున్నాఁడు. దిగ్విజయము చేయుటయేకాక గ్రీకు దేశపునాగరకలను ప్రపంచమునం దంతటను వ్యాపింపఁజేసెను.

‘అలెగ్జాండరు’ శబ్దము అశోకునికాసనమున ‘అలకసుందర’ రూపముగను, అరబ్బీపారసీకాదిభాషలలో ‘సికందర్’, ‘ఇస్కం దర్’ అను రూపముగను కానవచ్చుచున్నది. మహారాష్ట్రాదిభాష లలో ‘సికందర్’రూప మే వాడెదరు.

అలెగ్జాండరు, అఫ్రాడీసియన్ — ఈతఁడు క్రీ. శ. 3-వ శతాబ్దివాఁడు. ఈతనిని 3-వ అరిస్టాటల్ అనియెదరు. ఈతఁడు ఏభేన్నపట్టణమునందలి లీసియస్ అనువిద్యాపీఠమునకు క్రీ. శ. 200 లో మహామహోపాధ్యాయుఁడుగ నుండెను. అరిస్టాటలు గ్రంథములపై భాష్యములను వ్రాసెను. తత్త్వజ్ఞానమును స్వతంత్రగ్రంథములనుగూడ రచించెను.

అలెగ్జాండరు, జాక్ (౧౫౬౦ - ౧౫౭3) — రొమేనియాదేశపురాజపుత్రుఁడు. ౧౫౬౦ లో టర్కీకి వ్యతిరీక్త ముగ జాతీయవాదులతోఁ గలసెను. ౧౫౬౯ లో మల్దేవియా, హెల్సింకీ ప్రాంతములకు హోస్పదారుగ నెన్నుకొనఁబడియె. కాని టర్కీవా రాతనిని ౧౫౭౧ వఱకు నధికారిగ నొప్పుకొనలేదు. చాల కాలమువఱకును లోకప్రియుఁడుగ నున్నను చివర కన్నికక్షలవారును ఆతనికి వ్యతిరేకము కాఁగ ౧౫౬౬ లో అతఁడు తన యధికారమును వదులుకొనెను.

అలెగ్జాండరు, నెవ్ స్కీ (౧౭౧౯-౧౭౬3) — రష్యా రాజవంశములోనివాఁడు. తార్తారులు రష్యాదేశముమీదికి దక్షిణముననుండియు, స్వీడన్, డెన్మార్కు, లూవీనియా దేశము వాండ్లు ఉత్తరముననుండియు దండెత్తి రాగా ఈతఁడు వారిని నెవాయొద్ద ౧౭౪౦ లో చెల్లాచెదరు చేసెను. అందువలన నీతనికి నెవ్ స్కీ అన్న బిరుదు వచ్చెను. ౪-వ ఇన్నోసెంట్ అనుపోపు పూర్వపశ్చిమ క్రైస్తవమత సంప్రదాయములను కలుపవలయు నని ప్రయత్నము చేయఁగా నీతఁ డాప్రయత్నము నెదిరించెను. ఈతఁడు జీవించియుండఁగా ప్రజ లీతనిని మిక్కిలి గౌరవించుచుండిరి; చని పోయినతరువాత దేవునిగ భావించిరి. ఈతనిగౌరవార్థము ౧౭౧౦ లో

పీటర్-ది-గ్రేట్ అనురష్యాచక్రవర్తి ఈతని దిగ్విజయఫలమైన నేవా యొద్ద గొప్పమతమును కట్టించెను. అందు ౧౨ దేవాలయములు గలవు. రష్యాదేశమున కంతకును మతాచార్యుఁడైన గురువు ఇచ్చట నివసించి యుండును. ఇచ్చట మతసంబంధమైన విద్యాపీఠమును, పెక్కు మహా మహాలసమాధులును కలవు.

అలెగ్జాండరు (పోపులు) — రోములో మతగురువులు

లుగ నున్న పోపులపీఠము నధిష్టించినవారిలో నెనమండ్రు అలెగ్జాండరు నామధేయులు గలరు. వారిలో నీ క్రిందినట్లుగును పేర్కొనఁదగినవారు:

౧. ౨-వ అలెగ్జాండరు (౧౦౬౧-౭3) మిలన్ నివాసి. రోముకా క్యాథలిక్ సంప్రదాయమును సంస్కరించుటకు కొంత ప్రయత్నించెను. విలియం ‘డి-కాక్రర్’ అనువాని కింగ్లండుమీదికి దండెత్తుటకు నెల విచ్చెను.

౨. ౪-వ అలెగ్జాండరు (౧౧౫౯-౮౧). యూరోపుఖండ చరిత్రయందలి మధ్యయుగము (Middle ages)నం దీస్థానము నలంకరించిన పోపులలో ఘనతఁ జెందినవాఁడు. ౧౧౫౯ లో పోపుపదవి వహించెను. ఈతఁడు ఫ్రెడరిక్ బర్బరోస్సా అను చక్రవర్తితోఁ బోరాడి గెలిచి ౧౧౭౭ లో ఆతనిచే వేనిస్ సంధిమీద సంతకము చేయించెను. అందువలన ఇటలీదేశపు ‘స్వాతంత్ర్య రక్షకుఁ’ డెన్న బిరుదము వహించెను: థామస్ బెకెట్ అనుమతాచార్యుని చంపి నందునకై ఇంగ్లండుదేశపురాజైన రెండవ హెన్రీకి పశ్చాత్తాపము గలుగునట్లు చేసెను. ౧౧౭౯ లో మతాచార్యుల సంఘమునుగూర్చి పోపును ఎన్నుకొనునట్టివిధానముల నేర్పఱచెను. వాని ననుసరించియే ఇప్పటికిని పోపు లెన్నుకొనఁబడెదరు. చివరకు రోముననుండి నుల్లఁ గొట్టఁబడినందున దేశాంతరమునందు కాలముగడపవలసినవాఁ డాఁడగును.

3. ౬-వ అలెగ్జాండరు (౧౪౯౨-౧౫౦3). ఈతని పూర్వాశ్రమనామము రోక్లిగో బోర్గియా. ఇతఁడు మిక్కిలి విషయాసక్తుఁడు. ౧౪౯౨ లో పాపయ్యెను. తన కొక యుంపుడుకత్తెవలన పుట్టిన పుత్రపుత్రి కలకు రాజ్యాదుల సంపాదింపవలెనని యెన్నియో కుట్రలను జేసెను. తన కడ్డమువచ్చినవారిని రహస్యముగ పొడిపించియు, విషము పెట్టించియు చంపించెను. ఇతఁడు వ్యవహార చతురుఁడు; రాజకార్యకుశలుఁడు; కళాకాశలప్రియుఁడు; కాస్త్రజ్ఞులపోషకుఁడు; లోకబాంధవుఁడు. ఇట్టి సద్గుణదుర్గుణము లీతనియం దుండెను.

౪. ౭-వ అలెగ్జాండరు (౧౬౫౫ - ౧౬౬౭). ఈతఁడు ౧౫౯౯ లో జన్మించెను. ౧౬౫౫ లో పాపయ్యెను. ఇతఁడు పండితుల నాదీరించెను. ల్యాటిన్ భాషలో కొన్ని కావ్యములు వ్రాసెను. ఈతఁడు రోముపట్టణము నభివృద్ధి నొందించెను. ఈతనికిని, ఫ్రాన్సుదేశపురాజైన ౧౪-వ లూయీ అను

వానికిని పోరాటము గలిగినందున అంతవఱకు పోపు ప్రభుత్వములో నుండిన అలిగ్నా అనుపట్టణము ఫ్రాన్సు రాజు నధీనమాయెను(౧౬౬౨).

అలెగ్జాండరు (రష్యా) — ఈ పేరుగల రాజులు రష్యాదేశమునందు ముగ్గురు రాజ్యముఁ జేసిరి.

౧. ౧-వ అలెగ్జాండరు (క్రీ. శ. ౧౭౭౭ - ౧౮౨౫). ఇతనియసలుపేరు పావ్లోవిచ్. ౧-వ పాల్ అనువాని పెద్దకుమారుడు. ఇతఁడు లవోర్స్ అను మహామహునియొద్ద విద్య నభ్యసించెను. ౧౮౦౧లో అలెగ్జాండరుతండ్రి యైన పాలు చంపఁబడినందున నీతఁడు రా జయ్యెను. ఈతఁడు ఫ్రాన్సునకు వ్యతిరేకముగ ప్రష్యాదేశముతో ౧౮౦౭ లో టిల్ సిట్ నొద్ద సంధిచేసి కొనెను. ౧౮౧౨ లో నెపోలియన్ బ్రహ్మాండమైన సైన్యమును దీసికొని రష్యాదేశముపైకి దండువెడలెను. కాని అచ్చటిచలివలన సైన్యమును కోలుపోయి నిరాశుఁడై తిరిగి రావలసినవాఁ డయ్యెను. పవిత్రసంధి (Holy Alliance) అనుదానిని సమహర్షులతో నీతఁ డొకఁడు. జార్జియా, ఫిక్లెండ్ అనుదేశములను రష్యాలోఁ గలుపుకొ నెను (౧౮౦౯). పోలెండ్ పై రష్యావారి యధికారమును దృఢపఱచెను. ఈతఁడు పెక్కుపాఠశాలలను, విశ్వవిద్యాలయములను స్థాపించెను. వర్తకమును ఉన్నతావస్థకుఁ దెచ్చెను. ఒప్పుదలకై కైదీలను ట్రోభ పెట్టుట మాన్పెను. రహస్యముగ విచారించు న్యాయసభలను చాలించెను. కుమారులు తల్లిదండ్రుల సరకులవలె అన్యాయక్రాంతము చేయు నాచారము మార్చెను. మతాధికారులకును ప్రజలకును గల ద్వేషము మాన్పి వారికి న్నేహము గుదిర్చెను. మొదట నిట్టిమహాకార్యములను జేసినను చివరకుఁ గొంత సంస్కరణద్వేషి యయ్యెను.

౨. ౨-వ అలెగ్జాండరు, నికొలా విచ్ (క్రీ. శ. ౧౮౧౮ - ౧౮౮౧). ఈతఁడు ౧౮౫౫ లో రాజ్య మునకు వచ్చెను. ఇతనికాలములో క్రిమియన్ యుద్ధమును, బర్మీతో యుద్ధమును (౧౮౭౭) జరగెను. క్రిమియన్ యుద్ధ మితఁడు రాజ్య మునకు వచ్చునప్పటికే జరగుచుండెను. మధ్య ఆసియాలో నున్న తురుష్కుల గుంపులతో అప్పు డప్పుడు పోరాడి (౧౮౬౬ - ౧౮౮౧) ఈతఁడు రష్యాసామ్రాజ్యముయొక్క ఆగ్నేయదిక్కున నుండు సరిహద్దు చాలదూరము జరపెను. కేకేవస్ ప్రాంతమునందలి జనుల నందఱను స్వాధీనపఱచుకొనెను. ౧౮౬౩ లో పోలెండుదేశ ఘులు తిరుగఁబాటు చేయఁగా మిక్కిలి క్రూరుఁడై ఆ తిరుగఁబాటు నణఁచివేసెను. ౧౮౬౧ లో బానిసలను విముక్తులఁ జేయుటలో నీతఁడు ప్రాముఖ్యము నహించెను. రష్యాదేశమందలి సైన్యమును, న్యాయ సభలను బాగుపఱచుటకై యత్నించెను. ౧౮౭౨లో ఈతఁ డాస్త్రియా, జర్మనీలతో త్రివేళసంధి (Triple Alliance) గావించెను. ఈతనిరాజ్యమునందు శూన్యవాదులు (Nihilists) అను అరాజకులు ప్రబలి ఇతనిని జంపుటకు ప్రయత్నించుటచే వారి నడంచుటకు మిక్కిలి క్రూరమార్గముల నవలంబింపవలసినవాఁ

డాయెను. ౧౮౮౧, మార్చి, ౧౩ - వ తేదీని తనరాజధాని యైన సెంటుపీటర్స్ బర్గులో రథముమీఁదఁ బోవుచుండ నరాజకు లీతని మీఁద బాంబు వేసి యీతనిఁ జంపిరి.

౩. ౩-వ అలెగ్జాండరు (౧౮౪౫ - ౧౮౯౪) రెండవ అలెగ్జాండరునకుఁ గుమారుఁడు. మిక్కిలి బలకాలి. ప్రవర్తనమునందు నిష్కపటుఁడు, మోటువాఁడు. రష్యాదేశ మింకను నితరరాజ్యములను గెలువలె నన్నతలంపు గలవాఁడు. భూ, జల సైన్యములను హెచ్చుచేసెను.

అలెగ్జాండరు (సర్వియా) — ఇతనిని ౧-వ అలెగ్జాండరు రనియెదరు. ఇతఁడు ౧౮౭౯లోఁ బుట్టి ౧౯౦౩ లో మరణము నొందెను. ౧౮౯౯లో రాజ్యమునకు వచ్చెను. ౧౯౦౦ లో ట్రగామెచ్చిక్ అనునామెను వివాహ మాడెను. ప్రజ లీవివాహమున కిష్టపడలేదు. అందుచే ౧౯౦౩ లో రాజధానియైన బెల్ గ్రేడ్ పట్టణమునందు గాజు, రాణియుఁ జంపఁబడిరి.

అలెగ్జాండరు, సెవెరన్ (౨౦౮ - ౨౩౫) — రోమక చక్రవర్తి. ౨౨౨లో ప్రెటోరియన్ అనువా రీతనిని చక్రవర్తిగ నెన్నుకొనిరి. ఇతఁడు ధీశాలి. విద్యాసక్తియు, న్యాయదృష్టియుఁ గలవాఁడు. తిరుగఁబడిన ప్రెటోరియన్ ను వీనిని జంపిరి.

అలెగ్జాండరు (స్కాట్లండ్) — స్కాట్లండ్ దేశమునం దీ పేరుగలరాజులు ముగ్గురు రాజ్యము చేసిరి.

౧. ౧-వ అలెగ్జాండరు (క్రీ. శ. ౧౦౭౪ - ౧౧౨౪) ఈతఁడు ౧౧౦౭ లో రాజ్యమునకు వచ్చెను. ఇతఁ డుత్తరదేశమునకుమాత్రము రాజుగ నుండెను. ఇతనితమ్ముఁ డైన ౧-వ డేవిడ్ నక్షిణదేశమునకు రాజుగ నుండెను. ఇతఁడు మత సంబంధ మైన పెక్కు సంస్కారములం జేసెను. రోమకసంప్రదాయమువంటి మతగురువుల సంప్రదాయమును (Episcopacy) స్థాపించెను. పెక్కుమతములను నెలకొల్పెను.

౨. ౨-వ అలెగ్జాండరు (క్రీ. శ. ౧౧౯౮ - ౧౨౪౯) విలియం - డి లయక్ అనువానికుమారుఁడు; ౧౨౧౪లో రాజ్యమునకు వచ్చెను. ఇంగ్లండురా జైన ౩-వ హెన్రీతో నార్తంబ్రియా, కంబ్రియా ప్రాంతములను గుఱించి ౧౨౧౭ లో సంధి చేసికొనియెను. ఇంగ్లీషురాజు సోధరి యగు జోన్ కుమారిని వివాహ మాడెను. తనకు సామంతుని గమ్మని హెన్రీ యీతని బలవంతుపఱచెను. గాని ౧౨౪౪లో న్యూకేసిల్ సంధితో నాతగాదా అణగిపోయెను. ఈతఁడు మతమును (Church) రక్షించెను. చట్టములను బాగుపఱచెను. తన ధీసాహసములచేస్కాట్లండ్ దేశమునకు సంపద గలుగఁజేసెను.

3. 3 - వ అలెగ్జాండరు (క్రీ. శ. ౧౨౮౧ - ౧౨౮౫). ౨ - వ అలెగ్జాండరుకు మారుడు. ఎనిమిదేండ్ల వయస్సున రాజ్యమునకు వచ్చెను. పెక్కుమంది ఇంగ్లీషు, స్కాచ్చి సరదారు లీతనికి పాలక ప్రతినిధులు (Regents) గా నుండిరి. ఈతడు శిల్పనిపుణతఁ దెలుపుమందిరములను గట్టించెను; కల్పవములేని మంచిలోహములతో నాణెములం బోయించెను. న్యాయముచేయుటలో మిగుల పేరువడసెను. నార్యేవాఁడైన హాకన్ అనువానిని లార్డ్ గ్స్ అనుచోట ౧౨౬౩ లో నోడించెను. అందుచే ఐత్ ఆఫ్ మ్యాక్, వెస్టర్న్ ఐల్స్ అను దీవులు స్కాట్ లెండ్ రాజ్యములోఁ జేర్చుకొనఁ బడియెను.

అలెగ్జాండ్రా (క్రీ. శ. ౧౨౮౪ - ౧౨౮౫) — ఏడవ

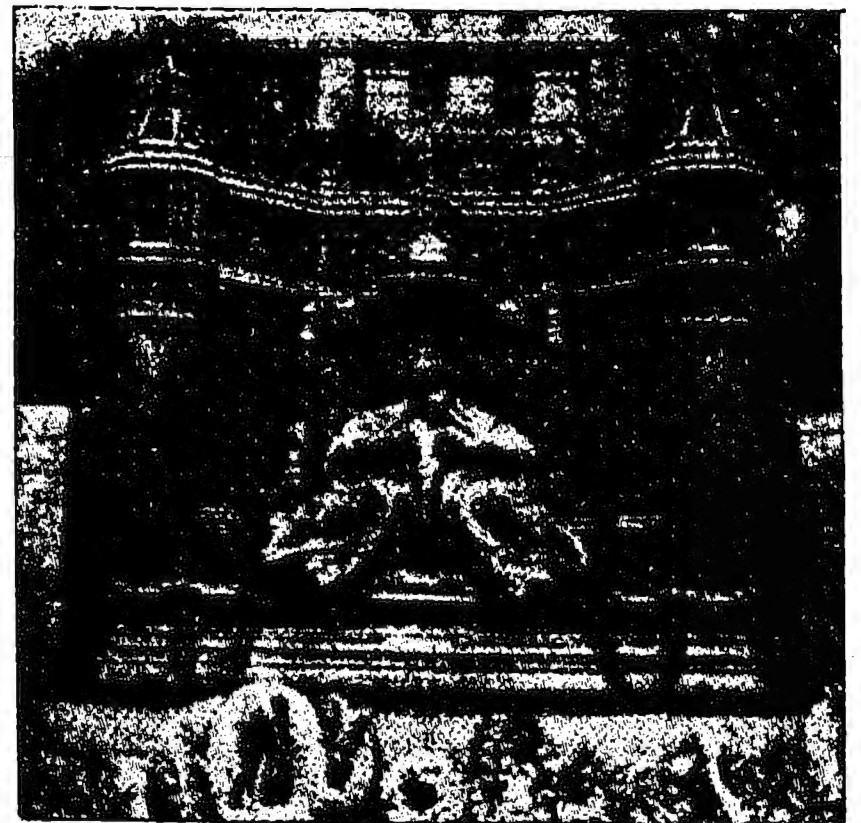
ఎడ్వర్డు చక్రవర్తి భార్య. డెన్మార్కు సింహాసనమునకు వారసుఁ డయిన క్రిస్టియన్ రాజు ముగ్గురు కూతులలో పెద్దది. ౧౨౮౪ - వ సంవత్సరమున కోపెన్ హాగ్ నందు జన్మించెను. ౧౨౮౩ లో అలెగ్జాండ్రాకు ఆమె పదునెనిమిదవయేట వివాహము జరగినది. ఆయేటనే యామె తండ్రి డెన్మార్కు రాజగుటయు, నతని రెండవకుమారుఁడు జార్జి గ్రీసు దేశపు రాజగుటయు తటస్థించెను.

అలెగ్జాండ్రా

క్రీమేయందు ముగ్గురు కుమారులును, ముగ్గురు కూతులును కలిగిరి. మొదటి కుమారుఁడు ఆల్ బర్ట్ విక్టర్ ౧౨౮౪ లో పుట్టెను. మిగిలిన యిరువురు కుమారులలో నొకఁడే అయిదవ జార్జి చక్రవర్తి. రెండవ కొడుకు పురిటిలోనే చనిపోయెను. విక్టోరియా మహారాజ్ఞి మరణానంతర మెడ్వర్డు చక్రవర్తి యయినప్పు డీమె మహారాజ్ఞి యయినది (౧౯౦౨). ౧౯౧౦ - వ సంవత్సరమున ఎడ్వర్డు చక్రవర్తి చనిపోయినపిదప నీమె సాండింగ్ హామునకు వెళ్లి, సంవత్సరమునకు ౩౦,౦౦౦ ల పౌనుల యాదాయమును పొందుచు నచ్చటనే నివసించి తుదకు ౧౯౨౫ - వ నవంబరు ౨౫ - వ తేదీని అచ్చటనే కాలధర్తము నొందెను. ఈమె మరణానంతరమున, ఈమహారాజ్ఞి యొక్క జాతీయ స్మారకనిధిగ ౨,౩౦,౦౦౦ ల పౌనులు వనూ లయినవి. ఈమొత్తము నామె పేరుతో ౧౯౦౨ లో స్థాపితమయిన 'క్వీన్ అలెగ్జాండ్రాస్ ఇంస్టిట్యూట్ నర్సింగ్ సర్వీస్' అను సంస్థకు వినియోగించుటకును ఒక స్మారకచిహ్నమును ప్రతిష్ఠించుటకును తీర్మానింపబడినది.

ఈచిహ్న మొకకంచు విగ్రహరూపమును దాల్చినది. ఆమెయొక్క యీ కంచు విగ్రహము 'సెంటు జేమ్స్ పాలెస్' న కెదురుగ 'మార్ట్ బరో హాస్' ఉద్యానవనకుడ్యమందలి యొక గూఁటియందు, ప్రతిష్ఠింపఁ బడినది. దీనిని జార్జి చక్రవర్తి ౧౯౩౨ - వ జూన్ ౨ - వ తేదీని బహిరంగ పఱిచెను.

అలెగ్జాండ్రా స్మారక ప్రతిష్ఠాపనము

అలెగ్జాండ్రా మహారాజ్ఞి చాల సౌందర్యవతి యని పేరున కెక్కినది. ప్రజాతేమమున కెక్కువగ పాటుపడుచుండెను. ఈమె తన యాదాయమునఁ జాలభాగము సోల్జరుల తేమమునిమిత్తము స్థాపితమయిన సంస్థలకు వినియోగించెను. యుద్ధానంతరమున యుద్ధమునందు వికలాంగులయినవారి సాహాయ్యార్థము పెక్కు తేర్పాటులు కావించినది.

అలెగ్జాండ్రా (క్రీ. శ. ౧౨౮౭ - ౧౯౧౨) —

రషియా చక్రవర్తిని. ఈమె నాలుగవ లూయీ కూతురు; విక్టోరియా మహారాజ్ఞి మనుమరాలి. ౧౨౮౭ - వ సంవత్సరమున జననమొందెను. ఈమె అసలు పేరు అలిక్స్. ఈమె ౧౯౦౪ - వ సంవత్సరము నవంబరు నెలలో రషియా జార్ (చక్రవర్తి) అయిన రెండవ నికొలసును పరిణయమాడినపిదప అలిక్స్ నామమును తీసివైచి అలెగ్జాండ్రా యను

అలెగ్జాండ్రా

పేరు పెట్టుకొనెను. ఈమె గొప్పసత్త కలది; అన్నమాట చెల్లించు కోఁగల నేర్పుకలది; పతిని ఆత్మ వశవర్తిని గావించుకొని, తన విరుద్ధాభిప్రాయముల (Reactionary views) నతఁడంగీకరించు నట్లు చేసి తనకోర్కులు సాగించుకొనుచు వచ్చినది. రాజు లీశ్వర ప్రతినిధులనియు, వారేది యొనరించినను ధర్తమే యనియుఁ గల సిద్ధాంతమునం దీమెకు పరమవిశ్వాసము. ౧౯౦౭ నుండియు నీమెకు రస్సుటిక్ ఎంతచెప్పిన నంత. అతనిద్వారా యీమె ఈశ్వరసాహా

య్యము నర్థించుచువచ్చెను. జూ రెప్పుడు మంత్రివర్గము నేర్పలుచు కొనఁదలఁచినను ఈమె జోక్యము కలిగించుకొని తనయిచ్చకువచ్చి నట్లు చేయుచుచుండెను. ఈవిధమయిన జోక్యమువలన విప్లవమునకు కొద్దికాలమునకు పూర్వము ౧౯౧౬-వ నవంబరు మాసమున పరిస్థితులు విషమము లయ్యెను. ౧౯౧౬-వ డిసెంబరు మాసమున రస్సుటిక్ హత్యకావింపఁబడినపుడు అలెగ్జాండ్రా యతనిదేహము నొకగుడికిఁ గొనిపోయి యచ్చట శవమును పాతిపెట్టి యతనిసమాధిపయి క్రమ ముగా ప్రార్థనలు జరపుచుండెడిది. ౧౯౧౭ - వ మార్చి నెలలో జూరు రాజ్యపరిత్యాగముకావించినపు డీమెకూడ నతనిచెంట నరిగెను. ఎకేటరికబర్గవొద్ద ౧౯౧౮ - వ జూలైమాసమున భర్తతోపాటు అలెగ్జాండ్రాకూడ వధింపఁబడెను. అప్పుడే యామెకుమారుడు అలెక్సీనను, ఆమెనలుగురుమాతలునుకూడ వధింపఁబడిరి.

అలెగ్జాండ్రా (నైలు) — దీనికి మఱియొక పేరు కాగిరా. ఇది నైలునదియొక్క పోషకపురములలో ముఖ్యమయినది, విక్టోరియా నయాంజాసరస్సువ్వారా ప్రవహించి నైలునదికి నీరముల నొసంగుచున్నది.

అలెగ్జాండ్రీయా — శురుష్క దేశము పీనిని ఇస్కొందరియా యందురు. ఈజిప్టుదేశమందలి యొకసముద్రపు రేవు పట్టణము. ఇయ్యది క్రీ. పూ. ౩౩౨-వ యేట అలెగ్జాండరు దిగ్గేటు అనువానియాజ్ఞవలన, మెరియోటిస్ అనుకొలనికిని మెడిటరేని యానముద్రమునకును నడుమ మండు సన్ననిభూభాగముపై గట్టఁ బడియెను. అప్పటినుండియు రమారమి వేయిసంవత్సరములవఱకును ఈజిప్టుదేశపురాజధానిగను, ప్రపంచవర్తకమునకు ముఖ్యమయిన రేవు గను, విద్యాసీతముగను బ్రఖ్యాతి చెందెను. టాలమియను గృహ నామముగల రాజులకాలమునందు (క్రీ. పూ. ౩౨౩ - ౩౦) ఇయ్యది మిగుల సున్నతావస్థ గాంచెను. ఈపట్టణమందలి ముఖ్య విశేషము భూగర్భజలశయములు. ఇందుఁ బట్టణవాసుల కొకసంవత్సరమువఱకును జాలునంత జలము ఇండ్లక్రింద సంగ్రహము చేసి యుంచుటకు వీలుండెనట! ఇది మంచి వైభవదశయం దున్నప్పు డిందు నేడులక్షలజను లుండిరి. వీరిలో ఈజిప్టువారు గ్రీకు వారు యూదులు రోమనులు నుండిరి. యూరోపుఖండము నకును ఆసియాఖండమునకు మధ్య నుండుటచే దూర్పుసరకులు పశ్చిమమునకును పడమటి సరకులు తూర్పునకును పంపుట వలన ఈరేవు మిక్కిలి ప్రాముఖ్యమును పొందెను. క్రీ. పూ. ౪౭ లో రోమక నేనానియైన జూలియస్ సీజ రీపట్టణమును పట్టుకొనెను. అచ్చటిరాణియైన క్లియోపాట్రా క్రీ. పూ. ౩౦ లో మరణ మొందగ నియ్యది రోమువారికిఁ బూర్తిగ స్వాధీన మయ్యెను. క్రీ. శ. ౬౪౬లో దీని నరబ్బుల నాయకుఁ డగు అము అనువాఁడు పట్టుకొనెను. అరబ్బుఖిలీఫు లిచ్చటనుండి కెయిరోకు రాజధానిని మార్చినందునను, మఱి నేఱు కారణములవలనను

దీనిప్రభ క్రమముగ తగ్గి ౧౮-వ శతాబ్దిలో నిందు ఆఱువేలకంఠెఁ దక్కువ ప్రజలుండుట తటస్థించెను. ౧౭౯౮ లో దీనిని నెపోలియను పట్టుకొనెను. ౧౮౦౧ లో నింగ్లీషు వారు తీసికొనిరి. ౧౮౦౬ లో మహమ్మదల్లీ యనువానిప్రభుత్వకాలమున నీపట్టణము మరల నభివృద్ధి నొందఁజొచ్చెను. ౧౮౮౨లో నింగ్లీషువా రీరేవును ఫిరంగులతోఁ గాల్చిరి. ఆవివరము 'ఈజిప్టు' శబ్దముక్రిందఁ జూడుఁడు.

ఇప్పు డిచ్చట జనసంఖ్య ౫,౭౦,౩౧౪. రేవువర్తకమును విశేషముగ నుండును. ఈపట్టణ మిప్పుడు ఫిరంగీవారిపేట అరబ్బుల పేట, మహమ్మదీయుల పేట యని మూఁడువిభాగములుగ నుండును.

అలెగ్జాండ్రీయా గ్రంథాలయము — అలె

జ్ఞాండ్రీయాపట్టణమందుఁ బ్రఖ్యాతి చెందిన గొప్పగ్రంథాలయ మొకటి యుండెను. అచ్చట రాజ్యము చేసిన టాలమి లన్న రాజులు (క్రీ. పూ. ౩౦౪-౩౦) విద్యాప్రియులు. టాలమి ఫిలాడెల్ఫస్ (క్రీ. పూ. ౩౦౪ - ౨౪౬) అనురాజు డెమిట్రీయస్ అను విద్వాంసునిసలహా ననుసరించి క్రీ. పూ. ౨౮౪ లో నీగ్రంథాలయ మును స్థాపించెను. అరిస్టాటలుమహాత్మ్యవేత్త యొక్క గ్రంథ సంగ్రహమును కొని మొదట దానిని ప్రారంభించిరి. తరువాత డెమిట్రీయస్ జ్యా, గ్రీకు, ఈజిప్టు, చాల్దియా, పారసీకము మొదలయిన దేశములవాఙ్మయమందలి గ్రంథముల సంగ్రహించి రాజు మరణమువఱకు నొక లక్ష గ్రంథములను కూర్చెను! తరువాతిరాజులును క్రొత్తగ్రంథములను సంపాదించుచు గ్రంథములసంఖ్య ఏడులక్షల వఱకును జేసిరి. ముద్రణమునకుఁ బూర్వ మంత గ్రంథసంగ్రహము గల గ్రంథాలయము మఱియొకటి లేదు. జూలియస్ సీజరు వచ్చి యీ గ్రామమును ముట్టడి వేసినపుడు (క్రీ. పూ. ౪౮) ఈగ్రంథాలయముయొక్క విశేషభాగము కాలిపోయెను. తరువాత మగల మార్క్స్ అంటోని క్లియోపాట్రాద్వారా కొన్ని గ్రంథముల నీయఁగా నీగ్రంథాలయము నాలుగుశతాబ్దములవఱకు నభివృద్ధి జెందెను. ఈపుస్తకాలయ ముంచిన 'సిరాపెం' అను మందిరమును క్రీ. శ. ౩౯౦ లో క్రైస్తవమతగురు వైన థియోఫిలస్ అనువాఁడు నాశము చేయఁగా నందలిగ్రంథములు చెల్లాచెల్లరై పెక్కుతావులకుఁ దీసికొని పోఁబడియెను. మరల గ్రంథాలయము స్థాపింపఁబడెను. అది క్రీ. శ. ౬౪౦ లో అరబ్బు లీపట్టణమును పట్టుకొన్నప్పుడు పూర్తిగ దగ్ధము చేయఁబడెను. ఈగ్రంథాలయము -మరల స్థాపింపఁబడలే దనియు, దాని నరబ్బులు కాల్చియుండ రనియుఁ గొందఱు చరిత్రకారుల యభిప్రాయము.

అలెగ్జాండ్రీయా వాఙ్మయము — గ్రీకుదేశము

నకు స్వాతంత్ర్యము పోయి, యచ్చట విద్వాంసుల కాశ్రయము లేకపోగా వారలెగ్జాండ్రీయారాజులయాశ్రయమునఁ జేరిరి. అచ్చటి టాలమి లనఁబడురాజులు కడు విద్యాప్రియులు గాన

అరెస్టు - అరెస్టిండ్

విద్యార్థుల నందరినీ, మ్యాసియమ్ అను విద్యార్థినిమును నిర్బంధించి. ఇచ్చట వేయియేండ్లవఱకును (క్రీ. పూ. ౩౨౩-క్రీ. శ. ౬౪౦) విద్యార్థులసహవాసంబున సరస్వతీదేవి యథేచ్ఛముగా విహరించుచుండెను. ఈవేయిసంవత్సరములకాలమును రెండు విభాగములుగా (యుగములుగా) నెంచవచ్చును: ౧. క్రీ. పూ. ౩౨౩ మొదలు క్రీ. పూ. ౩౦ వఱకు; ౨. క్రీ. పూ. ౩౦ మొదలు క్రీ. శ. ౬౪౦ వఱకు. మొదటియుగమందు వాఙ్మయము (సాహిత్యము)ను, భౌతికశాస్త్రములును అభివృద్ధి జెందెను. రెండవయుగము వందు దత్తవజ్ఞానము (వేదాంతము) ఎక్కువగ నభ్యసించబడెను.

పూర్వయుగమునందు సాహిత్యచర్చ, విమర్శనము, వ్యాకరణము, ఛందస్సు, పురాణములు, జ్యోతిషము, గణితము, వైద్యము అనువిషయములపై నలెగ్జాండ్రీయావిద్యాలయమునందలిపండితుల నేకులనేక గ్రంథములను నిర్మించిరి. ముఖ్యముగ వారు చేసినపని గ్రీకు మహాకవులకావ్యములపైని చర్చాత్మక మైనటీకలు వ్రాయుట. కొందఱు కొన్ని కావ్యములుకూడ వ్రాసిరి. కాని గ్రీకుదేశపుగ్రంథములకావ్యములందుఁ గానవచ్చు స్వతంత్రకల్పనావిహార మిందుఁ గానరాదు. శాస్త్రముల నభివృద్ధిపఱచినవారిలో, రేఖాగణిత కర్తయైన యూక్లిడ్, పదార్థశాస్త్రసంబంధమైన పెక్కుసిద్ధాంతములఁ గనుగొనిన ఆర్కిమిడిస్, కోణరేఖాగణిత మను శాస్త్రమును వ్రాసిన పెర్గూవాఁడగు అపొలోనియస్, విఖ్యాతజ్యోతిషుఁడు హిప్పార్కుస్, గణితము, జ్యోతిషము, భూగోళము, తత్వజ్ఞానము, చరిత్రవిషయములనుగుఱించి గ్రంథములను వ్రాసిన ఎరటాస్టస్ అనునతఁడును ముఖ్యులు. వీరందఱు యూక్లిడ్ శిష్యులే.

అలెగ్జాండ్రీయాలో యూదులును, గ్రీకులును కలయుటచేఁ బాశ్చాత్యపౌరస్యతత్వశాస్త్రములసమ్మేళన మిచ్చుట జరగెను. నియోప్లేటోనిజమ్ అను నూతనప్లేటోసంప్రదాయ మిచ్చుటనే పుట్టెను. ఇచ్చటఁ క్రైస్తవమతము బాగుగ వ్యాపించెను. ఇప్పటికినిచ్చట క్రైస్తవమతాచార్యునిపీఠము గలదు. ప్లేటోతత్వములకును, క్రైస్తవమతతత్వములకును లంక పెట్టి కొందఱు క్రొత్తసంప్రదాయమును సృష్టించిరి. గ్నాస్టికు లను క్రైస్తవవేదాంతులసంప్రదాయ మిచ్చుటనే యభివృద్ధి చెందెను.

అరెస్టు — సిరియాదేశములో నుత్తరభాగమున నుండు పురాతనపట్టణములలో నొకటి. ఆఫ్రికాఖండపుదక్షిణాగ్రనూర్గము కనిపట్టణబడకమున్ను ఐగోపా, ఆసియాఖండములవ్యాపారమున కీపట్టణమే పట్టు. ఇటలీదేశములోని వెనీసునగరమునకును ఈపట్టణమునకును సంబంధము కడుంగడు నెక్కువ. పదునైదవశతాబ్దియంతమున నవీనమార్గ మేర్పడినతోడనే ఈపట్టణపుఁ బ్రాముఖ్యము తగ్గెను. ఇప్పటికిని ఇచ్చట తుర్కీలు, ఆర్మీనియనులు, గ్రీకులు, యూదులు మున్నగు ననేకజాతులవారు నివాసము లేర్పఱచికొనియున్నారు. వీరిలో నైదింట నాలుగువంతులు మహమ్మదీయులు.

ఈపట్టణము చరిత్రమున పెక్కుపోకలం బోయినది. క్రీ. శ. ౬౩౬ సారసెనులు దీనిం గొనిరి. క్రీ. శ. ౧౪౦౨లో తైమూరు దీనిం గొల్లగొట్టెను. క్రీ. శ. ౧౫౧౭లో నియ్యది తుర్కీవారి యధీన మయ్యెను. క్రీ. శ. ౧౧౭౦లోను, ౧౫౨౨లోను భూకంపము లీనగరమును నాశ మొనర్చెను. క్రీ. శ. ౧౫౨౭లో బొబ్బల జాడ్యమును, ౧౫౩౨లో కలరాయును దీనిం గలంచెను. జనసంఖ్య ౨,౦౦,౦౦౦. ఇప్పటికిని వ్యాపారము బాగుగ జరగుచున్నది.

అరెస్టాండ్రియా — ఇటలీదేశములో నదేపేరుగల మండలమునకు రాజధాని. ఇచ్చట నొక గొప్పదుర్గమును గలదు. ఇప్పటికి నిది బలవంత మయినదియే. ఇందు సైన్యములును గలవు. ఈపట్టణము రైలుమార్గముపయి చక్కనిపట్టున నుండి ప్రముఖతఁ గాంచియుండుటచేత వ్యాపారము నానాటికి వృద్ధి యగుచున్నది. జనసంఖ్య ౪౧,౦౨౧.

అరేఖియా — తైవు లయిన బైరాగుల సంప్రదాయము. గిర్నార్ పర్వతము, పూనా వీరి ముఖ్యస్థలములు. వీరు బిచ్చమెత్తుకొని జీవయాత్ర గడపెదరు. గణేశభక్తులు, భైరవభక్తులు, కాళీభక్తులు నని వీరిలో మూడుతెగలు గలవు. మొదటివా రుదయమునను, రెండవవారు సాయంకాలమునను, మూడవవా రర్ధరాత్రుమందును బిచ్చ మడిగికొందురు. మొదటితెగవారుమాత్రము బిచ్చమున కిండ్లలోనికిఁ బోయెదరు. మిగిలిన రెండుతెగలవారు నిండ్లలోనికిఁ బోక వీధులలో నుండియే బిచ్చ మడుగవలయును. వీరి 'అలఖ్ నామి' లన్న మాటుపేరుకూడఁ గలదు. వీరు తిరుగుచున్నపుడు 'అలఖ్', 'అలఖ్' అని అఱచుచు తిరుగుచుందురు. కాన వీరి కీపేరు వచ్చెను.

అరేటిపాడు చిట్టమూరు — నెల్లూరు జిల్లా గూడూరుతాలూకాలోని గ్రామము. జనసంఖ్య ౧౨౫ (౧౯౩౧).

అలోవుడు — ధృతరాష్ట్రుని నూర్గురు పుత్రులలో నొకఁడు.

అలోలుడు — దుర్యోధనునితమ్ములలో నొకఁడు.

అలౌంగ్ పయ — బర్మాదేశమునందలి పెగూజిల్లాలోఁ గల 'మోన్ సోకో' యను గ్రామమున కధిపతి. క్రీ. శ. ౧౭౫౩-వ సంవత్సరమున తలైంగులు తిరుగఁబాటు గావించినప్పుడు వారి నోడించి 'అవా' నగరమునఁ దనరాజ్యమును నెలకొల్పెను. ౧౮౫౮-వ సంవత్సరములో పెగూను వశపఱచుకొని తలైంగులతుదియధిపతి యగు 'వ్యాహమైంగతీరజా' అను నతనిని జైలుయం దుంచెను. అలౌంగ్ పయ తనపరాక్రమముచూలమున నెక్కువ ప్రఖ్యాతిని గడించెను.

అల్ కిండి అబూ యూసుఫ్ — తత్వవేత్త, గణిత శాస్త్రజ్ఞుఁడు, ౯-వ శతాబ్దివాఁడు. అరబ్బీవారీతని నందఱకంటె

గొప్పతత్వజ్ఞునిగ నెంచుదురు. ఆతనికాలమునం దుండిన యన్నిశాస్త్రములంగూర్చియు గ్రంథములు వ్రాసెను. ముఖ్యముగ తర్క గణిత శాస్త్రములను గుఱించి వ్రాసెను. అరిస్టాటల్ గ్రంథములను భాషాంతరీకరించెను. వానిపైని భాష్యము వ్రాసెను.

అల్ ఖ్వరిజ్జి — ౯-వ శతాబ్దియం దుండిన అరబ్బీ గణితశాస్త్రవేత్త. ఖురాసాన్ పట్టణమున జన్మించెను. బాగ్ దాద్ పట్టణములోని అల్ మమున్ అను ఖలీఫానొద్ద గ్రంథాలయాధ్యక్షుఁడుగ నుండెను. 'సింద్ హింద్' అను పేరిట జ్యోతిషగణితసంబంధమైన రెండుపథకములను వ్రాసెను. ఇది హిందూదేశముందలి సిద్ధాంతముల ననుసరించి గుణింపబడియెను. ఈతఁడు బ్రహ్మగుప్తుని గ్రంథము ననుసరించి బీజగణిత (Algebra) మొకదానిని రచించెను. యూరోపుఖండమందు తరువాత వ్రాయఁబడిన బీజగణితసంబంధమైన గ్రంథముల కన్నిటికి నిదియే ఆధారము. హిందూపద్ధతి ననుసరించి యంకెలు వ్రాయునట్టిదశాంశవిధమును తెలుపుచు నీతఁ డొకగణితగ్రంథము వ్రాసెను.

అల్ గర్ కో వి ల — మధురజిల్లాయందలి మేలూరుతాలూకాలోని యొకగుడి. ఇది మధురపట్టణమున కీశాన్యమున ౧౨ మైళ్ల దూరమునం దుండును. ఇది అల్ గర్ గుట్టలమీఁద నున్నది. దేవుని పేరు అల్ గర్. ఈదేవాలయము మిక్కిలి పురాతన మైనది. కల్లరులను దొంగ జాతివా రీదేవు నారాధింతురు. గుడిచుట్టును కోటమాదిరి గోడ గలదు. అడిసెల పూర్ణిమనాఁ డిక్కడ పెద్దయత్నము జరగును.

అల్ బీరియా — అల్ బీరియా దేశమునకు ముఖ్యపట్టణము. దీని కీ పేరు అల్జెర్ జెజైర్ (Fr. Alger, Arab. Jazair), అనగా దీపములు అను అరబ్బీపదముననుండి వచ్చినది. ఇది సుందరమైన పట్టణము. ఇక్కడ చాలమంది యూరోపియను లుందురు. ఇది సమశీతోష్ణముగ నుండుపట్టణము. జనసంఖ్య ౨,౨౬,౨౧౨ (౧౯౨౬). దీని నంటియున్న శివారు గ్రామములతోఁ గలిపి యీ పట్టణము జనసంఖ్య ౨,౫౬,౮౯౫. వీరిలో యూరోపియనులు ౧,౮౭,౮౧౬గురు; దేశీయులు ౬౯,౦౭౯ గురు.

అల్ బీరియా — ఆఫ్రికాఖండమునం దుత్తరభాగమున నున్న యొకదేశము. ఇది యిప్పుడు ఫ్రెంచివారి ప్రభుత్వముక్రింద నున్నది. దీని విస్తీర్ణము ౩,౪౩,౫౦౦ ల చదరపుమైళ్లు. ౧౯౨౬-వ సంవత్సరపు జనాభా ననుసరించి ఈదేశముయొక్క జనసంఖ్య ౬౦,౬౪,౮౯౬. సహారా ప్రాంతపు అల్ బీరియా యందు ౫,౪౨,౨౨౫ మంది గలరు. అల్ బీరియా అనునది రాజధాని. ఈదేశమున కుత్తరమున మధ్యధరాసముద్రమును, దక్షిణమున సహారా యెడారియుఁ గలవు. తూర్పున ట్యునీషియా యను, పడమట మొరాకో యను ఎల్లలు.

ఒరాన్ (Oran), అల్ బీరియా, కాన్ స్టెంటినియ్ అని ఇందు మూడు ముఖ్యవిభాగములు. ఇందు ఇంచుమించుగ ౫౫౦ మైళ్ల

పొడువున వ్యాపించి, పాషాణమయమై నిలువు - నిట్రముగ నుండు సముద్రతీరము గలదు. తీరప్రదేశముపొడవునను గండ్లు ఎక్కువగఁ గలవు. అట్లయ్యి రేవు లుత్తరనాయువులకు లోనగుచుండును. దేశమం దంతట అట్లాసుపర్వతములు వ్యాపించియున్నవి. సహారా ఎడారికి సమీపములో పెద్ద అట్లాసుపర్వతమాలికలును, వీనికిని సముద్రతీరమునకును నడుమ, తటమునకు సమానాంతరముగ చిన్న అట్లాసుకొండలును గలవు. ఈరెండుమాలికలను గలుపుచు నడ్డముగ వ్యాపించి మఱియుఁ గొన్ని పర్వతములు గలవు. వీనివలన పీఠభూములును, నలుదిక్కుల పర్వతావృతములైన లోయలు నేర్పడియున్నవి. సహారా అట్లాసులలో ౭,౦౦౦ ల అడుగుల యెత్తుగల పర్వతశిఖరములును గలవు. నదు లనేకములు గాని మిక్కిలి చిన్నవి. అన్నియు తీరమునకు దగ్గఱగ నుండుకొండలమీఁదఁ బుట్టినవాఁగులే. వీనిలో 'షెలిఫ్' అనునది కొంచెము పెద్దది. నదు లన్నియు వ్యవసాయ కార్యముల కుపయోగకరములై యున్నవి. ఈకృషికార్యములకుఁ గాను కృతకపాతాళగంగాలును కలవు. ఈదేశపు తీరప్రదేశము లందును, మధ్యభాగమందును సముద్రతలమునకం టెను నిమ్ముములైన నెషెటు (Shotts) లని పిలువఁబడు ఉప్పునీటిపల్లపు నేల లున్నవి. ఎండ కాలమునం దివి చాలవఱ కెండిపోవుచుండును. సముద్రతలమును దగ్గిలి యుండుప్రదేశ మంతయు 'టెల్' (Tell) అను పేరను వ్యవహరింపఁబడుచుండును. కొండలకును, సముద్రమునకును మధ్య సస్యవంతములైన, సమతలములుగల మైదానములు కలవు. ఈదేశము తూర్పువైపున నుండు 'షెటు'లలోనికి మధ్యధరాసముద్రపునీరు ప్రవేశపెట్టుట కాలోచనలు జరగినవి.

ప్రదేశముయొక్క ఎత్తునుబట్టియు, స్థానికవిశేషములను బట్టియు ఇచటికాలమితియందు హెచ్చుతగ్గులు కలుగుచుండును. ఈదేశమున ఋతువులు మూడు: నవంబరు మొదలు ఫిబ్రవరివఱకును చలికాలము; మార్చిమొదలు జూన్ వఱకును వసంతకాలము; జూలై మొదలు అక్టోబరువఱకు నెండకాలము. ఎండకాల మిచట కడుతీవ్రముగ నుండును. కాని సముద్రతీరమందు సమశీతోష్ణము. ఈ భాగముల కాలమితి ఆరోగ్యదాయకమైనదగుటచేత చలికాలమందు రోగులకివి యాశ్రయ మగుచుండును.

ఈదేశము ముఖ్యముగ వ్యవసాయ జీవనము గలది. ఇచ్చట ద్రాక్షపంట విశేషము. ౩,౦౦,౦౦౦ ల యొకరములకంటె నెక్కుడు భూమి ద్రాక్షపంటఁ బండించును. కావున నిచ్చటనుండి ద్రాక్షసవ మెక్కువగ నెగుమతి యగును. ద్రాక్షకుఁ బిదప గోదుమలు, బార్లీ, ఓట్లు, పొగాకు, ప్రత్తి, పట్టు, ఖర్జూరములు ఇచటి ముఖ్యములైన యుత్పత్తులు. బటానీలు, బంగాళాదుంపలు నిచటనుండి ఇంగ్లాండు, ఫ్రాన్సు దేశముల కెగుమతి యగుచుండును. పీఠభూములందు సహజముగ నుత్పత్తియగు 'అల్ఫా' యను పేరుగల నార విదేశముల కెక్కువగఁ బోవుచుండును. ఈదేశమున వ్యవసాయమున కెక్కువనష్టము కలిగించునవి మిడుతలగుంపులు. సింహములు, చిలుకలు, సింహంబులు, నక్కలు

నిచటివన్యజంతువులు; గుట్టములు, కంచరలు, పశువులు మొదలగునవి గృహ్యములు. అల్లీరియా యందు విలువగల ఖనిజములు కలవు. అందు ఇనుము, రాగి, నీసము, గంధకము, యశదము, అంజనము, తెలుపు ఎఱుపు రంగుల పాలరాయి, స్ఫురితములు (Phosphates), నాప రాలు (Lethographic stone) ముఖ్యమైనవి.

ఫ్రెంచి ప్రభుత్వము స్థిరమైనది మొదలుకొని ఇచ్చటి వ్యాపార ముమితముగఁ జేరిగిపోయినది. ఫ్రాన్సు, ఇంగ్లాండు, స్పెయినులతో ముఖ్యవ్యాపారము జరగుచుండును. అందు నాలుగింట మూడువంతులు ఫ్రాన్సుతో జరగును. మీఁద వచించినపదార్థములు గాక కుదురు జావ్వినునె (Olive Oil), పదునుచేయనితోళ్లు, కలప, ఉన్ని, పొగాకు, నారింజలు నెగుమతి యగుచుండును. యంత్రనిర్మిత సామ గ్రులు, సారాయములు, ద్రుతులు, కాఫీ ముఖ్యమైన దిగుమతులు. ఇచ్చటి చేతిపనులేవియు అంత గణింపఁదగినవి కావు. కాని మొర్రా కోచర్లము, రత్నకంబలములు, మజ్జినులు, పట్టులు కొంచెముగ తయారగుచుండును. ఫ్రాన్సుదేశమందలి నాణెములు, కొలతలు, ఎత్తులు ఇచ్చట వాడుకలో నున్నవి. అల్జీయర్స్, ఒరాకో, కాక్టెంట్టైక్, బోనా, ట్లెమ్సేక్ అనునవి ప్రసిద్ధపట్టణములు. ౨,౦౦౦ ల మైళ్ల రైల్వేమార్గములును, అంతకు మించిన పక్కారోడ్లును గలవు. టెలి గ్రాఫుతీగెలు జాలములవలె వ్యాపించియున్నవి. ప్రస్తుతము మోటారుబస్సులమూలమున వందలకొలదిమైళ్లు సహారాయందుఁగూడ ప్రయాణములు సాగుచున్నవి.

ఇచ్చటి మూలనివాసులు బర్బరు లనువారు. వీరు బహుపత్నీ కత్వము లేనిమహమ్మదీయులు. ఈదేశమందు పెక్కువందలయేండ్ల నుండి యున్న అరబ్బులును, యూదులును పెక్కురు కలరు. అరబ్బులును, బర్బరులును గుడారములలో వసింపుచు, ఊరూరఁ దిరుగుచు ప్రయాణముల సలుపుదేశాటులు (Nomads); కాని ఇప్పు డిప్పుడు వీరిలో పెక్కుమంది టెల్ నామక ప్రదేశమున వసతులఁ గల్పించుకొని వ్యవసాయముచేయుచు గ్రామముల నభివృద్ధిపఱుచు చున్నారు. కబైలు (Kabyles) లని పిలువఁబడు బర్బరు లిచ్చటి ఆదిమనివాసులు. ఇప్పుటి జనులలో వీరే ఎక్కువ. వీరు మాటాడునది బర్బరభాష; వ్రాయునదిమాత్రము అరబ్బీభాషావలె. యూదులు సంఖ్యయందు తక్కువైనను మంచిస్థితియందున్నారు. ఈపైని వచించినవారు గాక ఇంకను అనేకజాతులవా రీదేశమునఁ గలరు. యూదులు తప్ప తక్కినవారందఱును ముసల్మానులు. ఇప్పుడు చాల మంది ఫ్రెంచిదేశీయులును, అన్యదేశీయులును వచ్చి ఇచ్చటి వాసము గుదుర్చుకొని యున్నారు. ౨,౬౦,౦౦౦ లకంటె ఎక్కువగ ఫ్రెంచి వారును, ౨,౦౦,౦౦౦ లకు మించిన యూరోపియనులును (వీరిలో ఇటాలియనులు, స్పెయినుదేశీయులును ఎక్కువ) కలరు. ఫ్రెంచి ప్రభుత్వముచేత నియుక్తుఁ డగు గవర్నరుజనర లీదేశమును బాలించుచుండును. ఇతనికిఁ దోడ్పడుట కొకకాన్సిలు కలదు. అల్జీయర్స్, కాక్టెంట్టైక్, ఒరానులు - స్థిమితముగల విభాగములు -

ఫ్రాన్సులోని భాగములుగనే గణింపఁబడుచున్నవి. ఇందలి ప్రతిభా గముననుండియు ఇద్దఱు డెప్యూటీలును, ఒక సెనేటరును, ఫ్రెంచిచేంబరునకు పంపఁబడుచుందురు. తక్కినదేశమునం దంతట సైనికపరిపాలనము. ఇందుమూలముననే ప్రతిసంవత్సరము ఫ్రాన్సున కమితముగు వ్యయము భరింపవలసి వచ్చుచున్నది.

పూర్వకాలమున రోమనులు దీనిని న్యుమిషియా అనుచుండిరి. ఇది వారియధీనమున మంచియభివృద్ధిని గాంచి చాలకాలమునకు ముందే క్రైస్తవమతమును స్వీకరించియుండెను. క్రీ. శ. ౪౩౦ లో వండలు లనువారు ఈదేశమును జయించిరి. క్రీ. శ. ౫౩౩ లో బెలిసారియస్ (Belisarius) అనునతఁడు దీనిని బిజంట్టెనుసామ్రాజ్యముకొఱకుఁ గైకొనెను. ఏడవశతాబ్ది మధ్యకాలమున సారసెనులు దీనిని గొల్ల గొనిరి. క్రీ. శ. ౯౩౫ లో అరబ్బీరాజపుత్రుఁడైన యూసెఫ్ ఇబ్న్ జేరి యనునతఁడు అల్జీయర్స్ పట్టణమును గట్టెను. అతనివంశము వారు ౧౧౮౮ వఱకును రాజ్యము చేసిరి. ౧౨౬౯ లో నిది చిన్నచిన్న సంస్థానము లయ్యెను. క్రీ. శ. ౧౫ - వ శతాబ్దియందు స్పెయిన్ దేశముననుండి వెడలఁగొట్టఁబడిన మూఁదులు, యూదులు నీరాజ్యము నందుఁ గాఁపుర మేర్పఱుచుకొనిరి. వారు ఓడదొంగతనములఁ బ్రారంభించి, యూరోపియవర్తకమున కపరిమితమైన నష్టమును కలిగించుచుండిరి. స్పెయినురా జయిన ఫర్డినాండు ౧౫౦౯ లో నీదేశమునఁ జాలభాగము నాక్రమించుకొని వీరిని శిక్షించెను. తరువాత తుర్కీసరదా రొకఁ డల్జీరియావారిసాయమునకు వచ్చి యీదేశము నాక్రమించుకొనెను; స్పెయిన్ వారిని వెడలఁగొట్టెను. కాని స్వల్పకాలములోనే స్పానియార్డు లతనిని బట్టుకొని ఉరి దీసిరి. అతని యనంతరమున వచ్చిన యతనితమ్ముఁడు ౧౫౨౦ లో ఈ దేశమును టర్కీరాజ్యమున కొసగి ఓడదొంగతనములను బాగుగ నభివృద్ధిపఱిచెను. చాలకాలము వఱకు యూరోపియనులవ్యాపారమున కీదొంగతనములు మహాభయదాయకములై యుండెను. ఫ్రెంచివారు దీనిని లోబఱుచుకొని ౧౭౧౦ వఱకును సామమాత్రపాలకులుగ నుండిరి గాని దేశీయులదొంగతనముల నరికట్టఁజాలకపోయిరి. ౧౮౧౫ లో అమెరికనులు వీరినాయకుని నోడించి తమవ్యాపారపు నౌకల కట్టి నష్టమును కలుగఁజేయుమందులగున నతనిచే నొప్పందముఁ జేయించుకొనిరి. ౧౮౧౬ లో 'లార్డ్ ఎక్స్ మూత్' అనునతఁడు ఇంగ్లీషునాకానేనతో అల్జీయర్సును ముట్టడించి గెలిచి యచ్చటి క్రైస్తవకైదీల నందఱును విముక్తులఁ జేయించెను. అది మొదలుకొని యుద్ధపుకైదీల నందఱును యూరోపియనుజాతుల నియమముల ననుసరించి యాదరించుచుండుట కేర్పాటులను గావించుకొనిరి. కాని అల్జీరియనుల దొంగదోపుళ్లు శాంతించక కొన్నాళ్లకు యథాపూర్వమే జరగసాగెను. అవశులై చిట్టచివఱకు ఫ్రెంచివారు కఠినపద్ధతులకు దొరఁకొనిరి. క్రీ. శ. ౧౮౩౦ లో ఫ్రెంచివారు ౪౦,౦౦౦ ల మందిగలనేన నీదేశమును జయింపఁ బరి. అల్జీయర్స్ పట్టణము శివుముగ వీరివశమయ్యెను. అల్జీరియనునాయకుఁ డగు 'డే' రాజ్యమును వీడిపోవ దేశ

మరాజక మయ్యెను. ఆసమయమున 'అబ్దుల్ కాదిర్' అను అరబ్బీ ప్రముఖుడు పైకి వచ్చి దేశీయుల సమకూర్చి ఫ్రెంచివారి నెదుర్కొనెను. ఇతఁడు ౧౮౩౨ లో ఒరానుఇలాకాను ముట్టడింప ఫ్రాన్సువారితో ఘోరయుద్ధ మయ్యెను. చివరకు ౧౮౩౪ లో ఫ్రెంచివారి తనతో సంధిచేసికొని 'మస్కరా అమిర్' అను పేరుతో మెలిఫెనదికి పడమట నున్న అరబ్బీజాతుల నన్నింటిని బాలించుట కొప్పుకొనిరి. కాని వెంటనే మరల యుద్ధము లారంభము కాఁగా జమాపజయము లిరువురకును గలుగుచువచ్చెను. అందువలనను, ౧౮౩౭ లో కాక్టైం టైనుతో పోరాడవలసివచ్చుటచేతను, తీరమందలికొన్ని పట్టణములకుఁ దక్క తక్కిన పడమటిఅల్లీరియాకంతకు ఫ్రెంచివారి తనివే పాలకు నిగ న్నీకరించిరి. ఫ్రెంచివారు కాక్టైం టైనును జయించి తక్కిన ఇలాకా నంతనులోఁబఱచుకొను ప్రయత్నములం దుండె అబ్దుల్ కాదిరు యుద్ధ సన్నాహములఁజేయుచు ౧౮౩౮ లో ఆకస్తికముగ ఫ్రెంచియిలాకాలో ప్రవేశించి దానిని తనవశము చేసికొనమొదలిడఁగాఁ గొంతకాలము ఫ్రెంచిప్రభుత్వము నప్తమైపోయినట్లే కన్పించెను. కాని ౧౮౪౧లో జనరల్ బ్యూగేడ్ (General Bugeaud) అనునతఁడు ఫ్రెంచి వారిపక్షమున గవర్నరు - జనరలుగ ఆదేశమునకు వచ్చినదిమొదలు కొని వ్యవహారములు ఫ్రెంచివారిపక్షమునకుఁ దిరుగసాగెను. కొన్ని నెలలు పోరాటములు జరగినపిదప ఆసంవత్సరాంతముననే అబ్దుల్ కాదిరుయొక్క అంతిమదుర్గముగూడ ఫ్రెంచివారివశ మయ్యెను. తరువాత నితఁడు మొరాకో నంటియున్న ప్రాంతమునం దుండి ఫ్రెంచివారి నెదిరించెను కాని మఱుసటిసంవత్సరము దానినిగూడఁ గోలుపోయి మొరాకోలోనికి పోయెను. అక్కడనుండి ఇతఁడు రెండుపర్యాయములు అల్లీరియామీఁద దండెత్తి రెండవమాటు ఫ్రెంచివారిని రెండుచోట్ల నోడించి పోయి ౧౮౪౪ - నాటికి మొరాకోలో నొకసేనను ప్రోగుచేసెను. బ్యూగేడ్ సరిహద్దును దాటి ఈతనిసేనల నాశనముచేయుచుండ నదేసమయమున ఫ్రెంచివారి నాకా దళములు మొరాకోతీరపట్టణములమీఁద బాంబులను గురియసాగినవి. ఆకారణమున మొరాకోచక్రవర్తి సంధి కొప్పుకొనవలసినవాడై అబ్దుల్ కాదిరునకు సాయము చేయకుండుటయే కాక అతని నెదిరింప ఫ్రెంచివారికి సాయపడుటకు సమ్మతించెను. ఈ ప్రకారము సర్వవిధముల నిస్సహాయుడై తుదకు అబ్దుల్ కాదిరు ౧౮౪౭ లో ఫ్రెంచి వారికి లోబడిపోవ వారి తనిని కైదీగ ఫ్రాన్సునకుఁ దీసికొనిపోయి ౫,౬ సంవత్సరములపాటుంచి తరువాత అల్లీరియాకు మరలిపో నని యతనిచేత నొప్పందము చేయించుకొని వదిలివైచిరి కాని దేశమం దింకను అల్లరులు జరగుచునేయుండెను. దక్షిణమందలి కబైలులును, అరబ్బులును విదేశీయులు తమమీఁద వేయుపరిపాలనవిధానభారమును మోయుటకు సహింపక పెక్కుమాటు లెదురుతిరుగుచువచ్చిరి. ఇందువలన పెలిస్సిర్, కన్రొబర్, సెంట్ ఆర్ నాడ్, మెక్ మోహన్ మున్నగు ఫ్రెంచిసేనాపతులకు చక్కని యుద్ధశిక్షణము కలుగు నవకాశము లభించెను. ౧౮౬౪ నందు పెలిస్సిరుతరువాత గవర్నరుజనరల్ పదము నధిష్ఠించిన మెక్ మోహన్ ఒకగొప్పరాజవిద్రోహము నణగఁ

ద్రొక్కెను. ఇదేసమయమున మూడవ నెపోలియన్ చక్రవర్తి అల్లీరియాను సందర్శించి దేశీయులకు నిజమైన దుఃఖకారణములు కలవనియు, ఫ్రెంచిపరిపాలకులు వాని నుపేక్షించి రనియు గుర్తించి పరిపాలనవిధానముం దనేకపరివర్తనములను గావించెను. కాని ౧౮౭౧ వఱకు క్రొత్తక్రొత్తపోరాటములు కలుగుచునేవచ్చెను. ఆసంవత్సరము ఫ్రాంకో - ప్రషియన్ యుద్ధము సంభవించుటచేత, అల్లీరియాలో ఫ్రెంచిసైనికులయభావము కాఁగా తత్పరిపాలనమును ద్రోసివేయుటకు ప్రబలప్రయత్నములు జరగెను. కాని యిది సంపూర్ణముగ నడఁచి వేయఁబడినది. మఱియు నిన్నికలహములకును కారణభూతమైన మిలిటరీరాజ్యవిధానమునకు బదులుగ ఉత్తరభాగమున సివిల్ ప్రభుత్వ మేర్పాటు కావింపఁబడినది. దేశాటలతో నిండియున్న దక్షిణభాగమందిప్పటికిని సైనికప్రభుత్వమే కలదు. ౧౮౮౧లో ఫ్రెంచివారు ట్యూనిస్ నగరమును ముట్టడింప అల్లీరియాపడమటిభాగమున విద్రోహముత్పన్న మయ్యెను. దీనివలన ఫ్రెంచివారికిఁ గాని, వలస వచ్చి నివసించినవిదేశీయులకుఁ గాని అధిక మగునష్ట మేమియు కలుగలేదు. అది మొదలుకొని నేటివఱకు నచట శాంతియే విరాజిల్లుచున్నది. కాని ఫ్రెంచివారి కిచట ఒకపెద్దసేనను నిలిపి దానిని పోషింపవలసిన భారముమాత్రము తప్పలేదు. జర్మనీతో జరగినయుద్ధమునందు అల్లీరియనులు చాలసాయముఁ గావించినందున ప్రభుత్వమునందు క్రొత్తమార్పు లనేకములు కలిగెను. ౧౯౧౯లో కావింపఁబడిన చట్టము ననుసరించి అల్లీరియనుదేశీయుల కందఱకును కొన్నిమరతుల మీఁద ఫ్రెంచిపౌరులహక్కులు లభించినవి.

అల్లూ — బొంబాయి, కొల్హాపూర్ సంస్థానముందలి యొక గ్రామము. వరుణానదిమీఁద నున్నది. జనసంఖ్య ౪,౯౬౫. ఇచ్చట రమ్మజాన్ దర్గా అను మహమ్మదీయులమసీదును, సిద్ద్ బా, ధులాబా, అల్లమప్రభు, రామలింగదేవాలయములును కలవు. అల్లమప్రభువు దేవాలయమునకు ఔరంగజేబు మెట్లు కట్టించెనట! దీనియెదుట ౧౮౦౮ వఱకును భక్తులు కొందఱు ప్రాణముతోనే సమాధిం జెందుచుండిరట. రామలింగదేవాలయము కొండలో తొలవఁబడినది.

అల్లెకో, సర్ చార్లెస్ (౧౭౬౪ - ౧౮౪౦) — ప్రష్యాదేశపు రాజనీతిజ్ఞుడు. ఇతఁడు మొదట రాజ్యమందలి ఆర్థిక శాఖకు మంత్రిగను, తరువాత మతవిద్యాశాఖలకు మంత్రిగను ఉండెను. విద్యావీరములకు గొప్పయుపకార మొనరించెను. ఈతఁడు ౧౮౧౯ లో నొకవిద్యావిధానము నేర్పఱచెను. దాని ననుసరించియే ప్రష్యాలో నిప్పటికిని విద్య చెప్పఁబడుచున్నది. యూరపుదేశము నందలి పెక్కుదేశములు దాని నవలంబించెను.

అల్లుర్తి — నెల్లూరుజిల్లా రావూరుతాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౭౫౧ (౧౯౩౧).

అల్లూరుపాడు — నెల్లూరుజిల్లా వెంకటగిరితాలూకాయందలి జమీన్ దారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౮౪౨ (౧౯౩౧).

అల్పగ్రహములు

— ఆకారము: అంగారకగ్రహమునకును బృహస్పతిగ్రహమునకును నడుమ చిన్న చిన్నగ్రహముల సంఖ్యయు కలవు. వానికి నల్పగ్రహము అని పేరు. వీనిని ఇంగ్లీషులో మైనర్ ప్లానెట్స్ (Minor Planets) అనియెదరు. నేటి వఱకు శాస్త్రజ్ఞులు రమారమి ౨౦౦ ల అల్పగ్రహముల గనుగొనిరి. మన నవగ్రహములతోఁ బోల్చిచూచినయెడల నివి మిక్కిలి చిన్నవి. గ్రహము లన్నింటిలోను బుధుఁడు చిన్నవాఁడు. ఈగ్రహముయొక్క వ్యాసము (Diameter) ౨,౯౭౬ మైళ్లు పొడువు. అల్పగ్రహములలోఁ బెద్దదానివ్యాసము ౪౦౫ మైళ్లు. ౨,౪ మైళ్లు వ్యాసముగలవి పెక్కులు కలవు. ౧౯౦౦ ల సంవత్సరమున డాక్టరు కలరు అను జ్యోతిషికునిచేఁ గనిపట్టబడిన అల్పగ్రహముయొక్క వ్యాసము ౫౫౦ గజములు పొడువు! ఇదివఱకుఁ గానిపించిన యేడువందల అల్పగ్రహముల నన్నింటినిఁ గలిపి యొకముద్ద చేసినయెడల నాముద్ద మనభూగోళమునకన్న నిరువదిరెట్లు చిన్నదిగ నుండును!

కనుగొనినవిధము:— పందొమ్మిదవశతాబ్దిమూరంభమువఱకును ఈయల్పగ్రహములున్న సమాచారము శాస్త్రజ్ఞు లెఱుంగ నేయెఱుంగదు. కాని అంగారకునకును బృహస్పతికిని నడుమ ముప్పది నాల్గుకొట్ల పదు నేనులక్షలమైళ్ల యంతర మున్నందున, నీగొప్పయంతరములో నొక గ్రహము తప్పక యుండవచ్చు నని జ్యోతిషికు లాకాశమున వెతకఁ జొచ్చిరి. ఇట్టిదేశజుఁ డయిన పియజ్జి యను జ్యోతిషికునకు ౧౯-వ శతాబ్ది ప్రారంభదినమున (౧-వ జనవరి, ౧౮౦౧) ఒక అల్పగ్రహము కానవచ్చెను. దీనికి సేరీస్ (Ceres) అని నామకరణము చేసిరి. ఇట్లే నేటివఱకును రమారమి ౨౦౦ ల అల్పగ్రహములు కాన వచ్చినవి. ఇ వన్నియు పెద్దగ్రహములవలెనే సూర్యునిచుట్టును తిరుగుచుండును. అన్నియు నంగారకబృహస్పతులకు నడుమనుండు ఆకాశమునం దున్నవి. ప్రతిసంవత్సరమునను క్రొత్తవి కానవచ్చుచున్నవి.

వీని యుత్పత్తి:— ఇట్లు వందలకొలది యత్యల్పగ్రహములు కుజబృహస్పతుల మధ్య నెట్లు పుట్టినవి? అన్నప్రశ్నకుఁ బలువురు పలువిధముల జవాబు చెప్పెదరు. పూర్వ మొకప్పు డివి యన్నియుఁ గలసి యొక పెద్దగ్రహముగ నుండె ననియు, దానిపై మఱియొక గోళము పడుటవలననో మఱియే హేతువుచేతనో యది పగిలి శకలములై యన్ని అల్పగ్రహము లైయుండు ననియు కొందఱు శాస్త్రజ్ఞుల యభిప్రాయము.

చదువరు లల్పగ్రహములకును, లఘుగ్రహములకును, ఉపగ్రహములకును గలభేదమును దెలిసికొనవలెను. తొమ్మిది అసలు గ్రహములలో బుధకు క్రమాకుజులకు లఘుగ్రహము లనియు, నితర గ్రహములకు గురుగ్రహము లనియుఁ బేర్లు. ఆకారమునందుఁ గొంచెము చిన్నవి, కొంచెము పెద్దవి యని యర్థము. ఒకగ్రహము చుట్టును తిరుగు మఱియొక గ్రహమున కుపగ్రహ మని పేరు.

అల్ఫా అర్ స్ట కో (౧౦౨౯ - ౧౦౭౨) — పెరిషియా దేశపు సుల్తాను. ముస్లిముమతము నవలంబించి మహమ్మదునామమును ధరించెను. కెప్పడోషియా, ఆర్మీనియా, జార్జియా రాజ్యములను జయించెను. రోమునుచక్రవర్తి రోమేనస్ నుకూడ జయించెను. తన పూర్వుల నివాసస్థలమయిన తుర్కీస్తానమును జయింపఁబోయినప్పుడు కైదీగఁ బట్టువడిన యొక దుర్గాధ్యక్షునిచేత వధింపబడెను.

అల్ఫా అరా బీ (క్రీ. శ. ౯౦౦ - ౯౫౦) — అరబ్బీ తత్వవేత్త. తనకాలముందలి శాస్త్రము లన్నిటిని జేర్చి యీతఁ డొక విజ్ఞానసర్వస్వమును రచించెను. ఇతఁడు బాద్షాన్, డెమాస్కస్ పట్టణములందు నివసించుచుండెను. ఈతఁ డరిష్టాటల్ గ్రంథముల నరబ్బీ వారికి నేర్పెను.

అల్ఫానోస్ (౧౫౫౭ - ౧౫౮౫) — ఇతనిని ౧౨-వ అల్ఫానోస్ అందురు. ఇతఁడు స్పెయిన్ దేశపురాజు. ఇతఁడు ౧౫౫౭ లో జన్మించెను. తల్లి ఇశాబెల్లా. ఆమెను దేశముననుండి వెడలఁగొట్టిరి. అప్పుడు చిన్నవాడైన అల్ఫానోస్ గూడ ఆమెవెంట వెళ్లెను. ౧౫౭౪ లో ఈతనిని రాజుగ నెన్నుకొనిరి. ఈతఁడు మిక్కిలి తెలివిగలిగి రాజ్యపాలనము చేసెను.

అల్ఫానోస్ (ఆరగాన్) — స్పెయిన్ దేశమునందు పూర్వము విడిప్రభుత్వముగా నుండిన ఆరగాన్ అనురాజ్యమును అల్ఫానోస్ అను పేరుగల అయిదుగురురాజులు పాలించిరి. వారిలో నిద్దఱు ముఖ్యులు:—

౧. ఈ పేరుగలవారిలో మొదటివానికి (క్రీ. శ. ౧౧౦౪ - ౧౧౩౪) విజయుఁ (The Victorious) డను బిరుద ముండెను. ఇతఁడు స్పెయిన్ దేశజా లైన మూరులు అనంబడు మహమ్మదీయులతోఁ బోరాడి వారిని పెక్కు పర్యాయములు పరాభవించి శారగోసా, టెరాగోసా అనువానిని స్వాధీనపఱచుకొనెను. ఈతఁడు ౨౯ యుద్ధములలో విజయి యయ్యెను.

౨. ఈతఁడు (౧౪౧౬ - ౧౪౫౮) ఈ పేరుగల ౫-వ యతఁడు. క్రీ. శ. ౧౩౮౫ లో జన్మించెను. ఈతనికి 'ఉదారుడు' అన్న బిరుదు గలదు. ఇతనితండ్రి ఫర్డి నెండు. ౧౪౧౬ లో రాజ్యమునకు వచ్చెను. ఇతఁడు ఆరగాన్, సిసిలీ, నేపిల్స్ అను మూఁడురాజ్యములపై ప్రభుత్వము చేసెను. ఇతఁడు విజ్ఞానవంతుఁడు, విద్యాప్రియుఁడు, విద్యత్పక్షపాతి. విజ్ఞానపునరుజ్జీవనముని (Renaissance) యూరోపుదేశచరిత్రలో ప్రఖ్యాతిఁ జెందినయుగమునందు విద్యాభివృద్ధిఁ జేసిన రాజులలో నితఁ డొకఁడు. కాన్ పైంటిన్ షిత్ పట్టణమును తురుష్కులు పట్టుకొనినతరువాత నచ్చటనుండి పాటిపోయిన పండితవర్గుల కీతఁ డాశ్రయ మిచ్చెను.

అల్ఫానోస్ (పోర్చుగల్) — పోర్చుగల్ దేశమున నీ పేరుగలరాజు లాటుగురు రాజ్య మేలిరి.

౧. ఇతడు (౧౦౯౪ - ౧౧౫౫) అంతవఱకు లియాన్ రాజ్యమునకు లోబడియున్న పోర్చుగల్ను స్వతంత్రముగఁ జేసెను. గొప్ప యోధుడు. ఆజానుబాహుశరీరము గలవాఁడు. పెక్కు యుద్ధములలో మూరులతోఁ బోరాడి ఖ్యాతి వడసెను.

౨. ఇతడు (౧౧౫౫ - ౧౨౨౩) మతగురువులయధికారమును తగ్గించుటకు ప్రయత్నించెను. అందుచే నితనిని వెలివేసిరి.

౩. ఇతడు (౧౨౧౦ - ౧౨౭౯) తనకాలమును చాలవఱకు మూరులతో యుద్ధముచేయుటలోఁ గడపెను.

౪. ఇతడు (౧౨౯౦ - ౧౩౫౭) కేప్టిలే రాజులతోను, మూరులతోను పోరాడుటయందు తనకాలమును చాలవఱకుఁ గడపెను. ఇతనికిమారుడైన పీటరునకును, ఇతనికిని గృహకలహము సంభవించెను.

౫. ఇతడు (౧౪౩౨ - ౧౪౮౧) ఆఫ్రికాలోని మూరుల రాజ్యముమీదికి దండెత్తి వెడలినందున నీతనికి 'ఆఫ్రికేనో' అన్న బిరుదు వచ్చెను.

౬. ఇతడు (౧౬౪౩ - ౧౬౭౫) దుర్బుద్ధుఁ డగుటచే ౧౬౬౭ లో రాజ్యపదభ్రష్టుఁడు కావలసివచ్చెను. తరువాత టెర్సిరా పట్టణములో కాలము గడపి ౧౬౭౫ లో మరణించెను.

అల్ఫానో (లియాన్) — స్పెయిన్ దేశమునందు పూర్వము స్వతంత్రములుగ నుండిన లియాన్, కేప్టిలే అనురాజ్యములపై అల్ఫానో అనుపేరుగల రాజులు ౧౧ గురు రాజ్యము చేసిరి.

౧, ౨. మొదటియిద్దఱుగుటించి విశేష మేమియు తెలియదు. వారి ప్రభుత్వకాలము క్రీ. శ. ౭౩౯ - ౮౪౨ వఱకును జరిగిన శతాబ్దియం దుండె ననిమాత్రము తెలియుచున్నది.

౩, ౪, ౫. తరువాత ముగ్గురు అల్ఫానోలు ౮౬౬ - ౧౦౨౮ కాలమునందు పాలనముఁ జేసిరి. దేశముమీది కేత్తివచ్చిన మూరులను మహమ్మదీయులతో పీరికాలమునఁ బోరాట మారంభ మయ్యెను.

౬. ఇతడు (౧౦౬౫ - ౧౧౦౯) మూరుల నెదిరించుటలో నాయకుఁడుగ నుండెను. స్పెయిన్ దేశజులను పోపునకు పూర్తిగ లోబడునటులు చేసెను. స్పెయిన్ వారికి ప్రాన్సువారి నాగరకత చేర్చెను.

౭. ఇతని (౧౧౨౬ - ౧౧౫౭) కుభయమతములప్రజల రాజన్న బిరుదుండెను. క్రైస్తవులనోపాటు మూరులనుమహమ్మదీయులనుగూడ న్యాయముగఁ బరిపాలించెను. మూరులతిరుగఁబాటు నణగఁగొట్టఁ బ్రయత్నించుచుండఁగఁ జంపఁబడియెను.

౮. ఈతఁ (౧౧౫౮ - ౧౨౧౪) డింగ్లాండురాజైన ౨-వ హెన్రీకొమార్తెను వివాహమాడెను. మూరులపై దండెత్తుటకు నేకమైన క్రైస్తవరాజులకూటము (Coalition) నకు నాయకుఁడుగ నుండి మూరులఁ బూర్తిగఁ బతాభవించెను.

౯. ఈతని (౧౧౮౮ - ౧౨౩౦) వివాహమునుగుటించి పోపు నకును ఇతనికిని వివాదము గలిగెను.

౧౦. ఇతడు (౧౨౫౨ - ౧౨౮౪) విద్యావంతుఁడు. బృహస్పతి (The wise) అన్న బిరుదు గాంచెను. జ్యోతిశ్శాస్త్రమందలి గణితస్కంధము నభివృద్ధిచేయుటకు సాయము చేసెను. తనసరదారులతో పెక్కు తగాదాలు పెట్టుకొనెను. జర్మనుసామ్రాజ్యము సంపాదించవలయునని యత్నించుటకు ధనముగావలసివచ్చి ప్రజలపై నెక్కువగ పన్నులు విధించెను. అందుచే లోకద్వేషమును సంపాదించెను.

౧౧. ఇతడు (౧౩౧౨ - ౧౩౫౦) తిరుగఁబాటు చేసిన సరదారులను కఠినముగ శిక్షించెను. ఆఫ్రికాదేశముననుండి వచ్చిన మూరుల చివరదాడి నోడించెను.

అల్బుతేనియన్ (౮౫౦ - ౯౨౯) — ఇతని పూర్ణమైన నామము మహమ్మద్ బెన్ జెబిర్ అల్బతాని. అరేబియా దేశజుఁడు. జ్యోతిశ్శాస్త్రవేత్త. మెసపొటేమియా దేశమునందలి అరక్తె యనుస్థలమున నీతఁడు నక్షత్రాదులవేస కనుంగొని జ్యోతిశ్శాస్త్రమునందు క్రొత్తపరిశోధనలను జేసెను. టాలెమీచే రచింపఁబడిన గ్రహపథకములు దృక్ ప్రత్యయమునకు వచ్చుటలే దని ఈతఁడు తనవేదల ననుసరించి క్రొత్తపథకము లేర్పఱిచెను. ఈతని మతమున అయనమునకు ౬౬ సంవత్సరములలో ఒక్క అంశము గలికలదు ; పరమక్రాంతి ౨౩°౩౫', సాయనసూర్యోచ్చము ౮౨°౧౭'. ఈతఁడు సాయనసంవత్సరపుమితి ౩౬౫ దినములు ౫ గంటలు ౪౬ నిమిషములు ౨౪ సెకనులు అని నిశ్చయించెను. ఇది నిజమైనమితి కంటె ౨ నిమిషములు ౨౬ సెకనులుమాత్రము తక్కువగ నున్నది. ఇతఁడు గొప్ప గణితజ్ఞుఁడు. త్రికోణమితి (Trigonometry) లో నూతనాంశములను గనుగొనెను. జ్యోతిషవిషయమై పెక్కుగ్రంథములను వ్రాసెను. వానిని ౧౨-వ శతాబ్దివాడైన ఫ్లేట్ టిబర్టిన్స్ అనునతఁడు ల్యాటిన్ భాషలోనికి భాషాంతరీకరించెను.

అబ్బిరూని (క్రీ. శ. ౯౭౩ - ౧౦౪౮) — ఇతని సంపూర్ణ నామము అబూరైహాన్ మహమ్మద్ బిన్ అహమ్మద్ అల్బిరూని. గజ్నీ మహమ్మదునాస్థానవిద్వాంసుఁడు. జాతకస్కంధమందు మిక్కిలి ప్రజ్ఞ కలవాడట. రేఖాగణితము, తర్కము అనుశాస్త్రములందును మిక్కిలి ఖ్యాతి చెందెను. ఇతఁడు పెక్కుదేశములు చూచుటయేకాక హిందూదేశమునకు వచ్చి ఎన్నియోవత్సరములవఱకు నిచ్చట నుండి యనేక శాస్త్రముల నభ్యసించెను. 'తారిఖ్-ఉల్-హింద్' అను హిందూదేశచరిత్రగ్రంథము వ్రాసెను. పెక్కు గ్రీకుగ్రంథములను భాషాంతరీకరించెను. అఫ్గానిస్తానమున ౧౦౪౮ లో చనిపోయెను.

అల్బుమజార్ (౮౦౫ - ౮౮౫) — విఖ్యాతి చెందిన అరబ్బీజ్యోతిర్విదుఁడు. ఇతనిగ్రంథములు ల్యాటిన్ లోనికి భాషాంతరీకరింపఁబడెను (౧౪౮౯).

అల్పాకర్కు, అల్ఫానోస్ (క్రీ.శ. ౧౪౫౩ - ౧౫౧౫) — పోర్చుగీసు వైసురాయి. ౧౪౫౩-వ సంవత్సరమున లిస్బన్ దగ్గర నున్న అల్ఫెన్సాండ్రియా యందు జన్మించెను. అయిదవ అల్ఫానోస్ కొలువున విద్య గఱచెను. ౧౫౦౩ లో మొట్టమొదటి మా టితడు ప్రాగ్దేశములకు నౌకాయాత్ర కావించెను; గుడ్ హోపు అగ్రమును జుట్టినచ్చి హిందూదేశమునకుఁ జేరుకొనెను. హిందూదేశమునందలి కొచ్చినునందు 'పోర్చుగీసువారికోట' కట్టుకొనుటకు ఆ దేశపురాజునంగీకారమును బడసెను. ౧౫౦౪-వ జూలైమాసమున మరల పోర్చుగలుదేశమునకుఁ బోయెను. ౧౫౦౬ లో ట్రిస్ట డకున్హా యాధిపత్యమున హిందూదేశమునకు బయలుదేరిన ౧౬ నౌకలదళమున అయిదునౌకల కితనికి నాయకత్వ మొసంగబడినది. ఆఫ్రికాతూర్పు తీరమున అరబ్బులనగరములపై నెత్తివెల్లి పెక్కుపోరాటములు జరపినపిదప అల్పాకర్కు డ కున్హనుండి విడిపోయి, పారసీకసింధుశాఖ యందలి ఆర్జజ్ దీవిని ౧౫౦౭ లో వశపఱచుకొనెను. ఈదీవి యాకాలమున ప్రాగ్దేశవర్తకమునకు ప్రధానమయిన స్థానములలో నొకటి. కాని యది కొలదికాలమే యతనివశమున నుండెను.

మఱియొక మూడు పడవలను జేర్చి తన నౌకలను వృద్ధి చేసి అల్పాకర్కు ౧౫౦౮-వ సంవత్సరాంతమున మలబారు తీరమును జేరెను. ౧౫౧౦-వ సంవత్సరము జనవరి నెలలో కల్లికోటను ముట్టడించెను గాని, నెగ్గలేదు. పిదప నతడు గోవాను వశపఱచుకొనెను; అటుపిమ్మట మలాకాపై నెత్తివెల్లి, తీవ్రముగబోరాడిన

అల్పాకర్కు

యనంతరమున విజయమును బడసెను. ౧౫౧౨ లో నితడు మలబారుదేశమునకు మరలిపోయెను. తనవిజయము లన్నిటియందును కొల్లగొన్న ధనముతో నితడు 'ప్లోర్ డిలామార్' అను నౌకమీద వచ్చుచుండగా అది పగిలిపోయినది. తుద కతడే ప్రాణములతోఁ దప్పించుకొనుట కష్టమయ్యెను. రాకపోకలకును, వర్తకమునకును ఎఱ్ఱసముద్రము ప్రత్యేక మొక్కపోర్చుగీసువారి యధీనమునందే యుండుటకై దానిని వశపఱచుకొనవలసిన దని పోర్చుగలుదేశపురాజునాజ్ఞ

ననుసరించి అల్పాకర్కు తత్సముద్రాభిముఖముగ దండయాత్ర నడపి ౧౫౧౩ లో ఏడెనునగరమును ముట్టడించెను. కాని యతనికి పరాజయము కలిగెను. ౧౫౧౫ లో అల్పాకర్కు ఆర్జజ్ దీవిపయి నెత్తివెల్లి మరల దానిని వశపఱచుకొనెను. అప్పటనుండి యాదీవి ౧౬౨౨ వఱకును పోర్చుగీసువారి యధీనమునందే యుండెను. పోర్చుగలురాజుకొలువున అల్పాకర్కునకు శత్రువు లనేకు లుండిరి. వారి కుట్రలవలన నతడు పదభ్రష్టుఁ డయ్యెను. ఆర్జజును జయించి యతడు గోవానౌకాశ్రయస్థానమునఁ బ్రవేశించునప్పటికి, నతనికి బదులుగ నతనిశత్రు వయిన సోరజు నతనిస్థానమున నియమించినట్లు పోర్చుగలురాజునొద్దనుండి వచ్చిన యుత్తరువు లతని కందినవి. అతడు ౧౫౧౫-వ సంవత్సరము డిసెంబరు ౧౬-వ తేదీని సముద్రముమీద నుండఁగనే చనిపోయెను. చనిపోవుటకు ముందతడు తనప్రవర్తనయం దెట్టిలోపమును లేదనియు, తన కన్యాయము జరగిన దనియు తెలుపుకొనుచు రాజున కొక లేఖ వ్రాసి, యందు తనకు రావలసిన గౌరవసమ్మానములను దనకుమారున కిచ్చుట న్యాయ్యమని విన్నవించుకొనెను. అతనిశరీరమును గోవాయందు సమాధి కావించిరి.

అల్ఫుగ్రో (౧౪౭౫ - ౧౫౩౮) — స్పెయినుదేశజాడు. అమెరికాలోని పెరూ, చిల్లీ మొదలయినదేశములను సాధించుటలో పిజ్జాలో అనునాతనికి సాయపడెను. కాని తుద కతనితోఁ బోరాడి యోడి ఉర్రీతీయఁబడెను.

అల్లాజి పేట — విశాఖపట్టణముజిల్లా చీపురుపల్లి తాలూకాలోని జమీన్దారీ గ్రామము. ఇందలిజనసంఖ్య ౨౫౬ (౧౯౩౧).

అల్ఫ్ క్విస్ట్, కారల్ జోసెఫ్ ల డ్ విగ్ (౧౭౯౩ - ౧౮౬౬) — స్వీడన్ దేశజాడు. గ్రంథకర్త. ఇతడు నవలలు, నాటకములు, వైదికకావ్యములు, తత్త్వనీతి, భావ, విద్యాప్రతిపాదకములయిన పెక్కుగ్రంథములును వ్రాసెను.

అల్లెయిడా - గ్యారెట్ (౧౭౯౯ - ౧౮౫౪) — పోర్చుగల్ దేశజాడు, కవి, నాటకకర్త, రాజ్యతంత్రజ్ఞుడు. ఈతనిచే రచింపబడిన నాటకములలోఁ గొన్ని ఆధునికపోర్చుగీస్ నాటకనాజ్ఞయమునం దుత్తమోత్తమము లని యెంచబడుచున్నవి. ఆటో డి జిల్ విసెంటే అనునది పోర్చుగల్ దేశమునందలి జాతీయ నాటకములలో శ్రేష్ఠమైనదిగ పరిగణింపబడుచున్నది. దేశమందలి రాజకీయాందోళనములలోఁగూడ నీతడు శ్రద్ధ వహించెను.

అల్లోడా — సంయుక్తప్రాంతమందలి అల్లోడాజిల్లాకు ముఖ్యపట్టణము. సముద్రపుమట్టమునకు ౫,౪౯౪ అడుగుల యెత్తునఁ బర్వతశిఖరమున నున్నది. జనసంఖ్య ౮,౩౫౯ (౧౯౨౧). క్రీ. శ. ౧౭౪౪-వ సంవత్సరమున దీనిని మొట్టమొదట రోహిల్లాలు ముట్టడించి దోచుకొనిరి. క్రాని కొలదికాలముననే అల్లోడాప్రాంతమునఁ గల

చారిత్రముమూలమునను, నాతావరణము సరిపడకపోవుటచేతను అచ్చటి ప్రజలు మరణించిరి. క్రీ. శ. ౧౮౧౫ - వ సంవత్సరమున జరిగినగూర్ఖాయుద్ధములో గూడ నీనగరము ప్రాముఖ్యము వహించెను. తుదకు ఏప్రిలు ౨౬-వ తేదీనాడు గొప్పయుద్ధము జరిగినతరువాత అల్టోడా యాంగ్లేయుల యధీన మైనది. అల్టోడాజిల్లా వైశాల్యము ౫,౩౮౯ చ. మైళ్లు. జనసంఖ్య ౫,౩౦,౩౩౮ (౧౯౨౧).

అల్యూమినియా — గంజాంజిల్లా ఛత్రపురంతాలూకా లోని గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౨౪౪ (౧౯౩౧).

అల్యూమినా — ఇది యొక్కటే అల్యూమిని యము ధాతువుయొక్క అమ్లజదము (Oxide). ప్రాకృతికావస్థయందు దీది కురువింద (Corundum) మనియు, స్ఫటిక దళయందు (Crystal form) కెంపు (Ruby) లేక నీల (Sapphire) మనియు, అవ్వవిధస్ఫటికాకృతులకంటె భిన్నమైనస్థితియందు కురువింద వికార (Emery) మనియు పిలువబడుచుండును. గట్టితనమందు వజ్రము నకుఁ దరువాత దీనిని మించినది లేదు. కావున అద్దములను గోయుట కిది బాగుగ నుపయోగపడుచుండును. శైలితము (Silica) తోఁ గలసి ప్రపంచమునం దంతట విస్తారముగ వ్యాపించియుండు పదార్థములలో నిదియు నొకటి. నల్లతాయి (Granite), నాపతాయి (Trapstone), పలకతాయి (Slate stone) లోనుగాఁగల శిల లలో నిది అమితముగ వ్యాపించియుండును. పింగాణీరేగడయందు సగముకంటె నెక్కువభాగము ఈ అల్యూమినాకు చెందియుండుట చేత ఆరేగడ కంటటి ప్రశస్తగుణధర్మములు కలుగుటకుఁ గారణ మైనది.

అల్యూమినాయు, ఉజ్జమయామ్లజదము (Hydroxide) ను వనస్పతివర్ణములతోఁ (Vegetable colours) గలసి 'లేకులు' (Lakes) అని పిలువబడునీళ్లలో కరగని సమైలనములు (Indis-soluble Compounds) గ నేర్పడు గుణధర్మములు గలిగియుండుటంజేసి అద్దకమునందును కాలిక్రాముద్రణమందును వర్ణోపాధులుగ (Mordants) వాడబడుచుండును. వీని యుపాధుల సాయముతో వేయబడురంగులు వెలిసిపోక స్థిరముగ నిలచియుండును. పటికపు ద్రావణమునందు (Alum solution) ఎమ్మోనియాను గలుపుటవలన ఉజ్జమయామ్లజదము (Hydroxide) తెలుపురంగుతో నడుగునకు దిగును. ఆదిగినదాని నెండఁబెట్టుటచేతఁగాని వేడిచేయుటచేతఁ గాని యందలి ఉజ్జనమును (Hydrogen) వేలుచేయవచ్చును.

అల్యూమినాను శుష్కవిధానమున (Dry Process) తయారుచేయుటకుఁగాను నూటింట మూడుపాళ్లకంటెగూడ తక్కువశైలి తమును గలిగియుండు బోజైటును (Bauxite) సోడాసహితముగ బట్టిలో వేయించి అనంతరము నీటిద్వారా పిండుటవలన (Leaching) సోడియముస్ఫటితము వచ్చును. కాస్టిక్ సోడా ద్రావణముతో బోజైటు నుడికించి అల్యూమినాను దీయుటకు వీలగు ఆర్ద్రపద్ధతి (Wet

Process) యొక్కటి కలదు. ఈరెండువిధముల నేర్పడు ద్రావణముల నుండి రెండుభిన్న మార్గముల అల్యూమినాను దీయవచ్చును. అందొక విధ మెట్లన, కర్బనద్యవ్యమ్లజదపుగాసును (Carbon dioxide gas) ద్రావణమునందు పూరించుటవలన ఉజ్జమయామ్లజదము (Hydroxide) అడుగునఁ జేరుకొనును. రెండవపద్ధతి ననుసరించి ఆ ద్రావణము నించుక జలమిలితము (Dilute) గావించి ఉజ్జమయామ్లజదమును కొంచెము గలిపి కలయఁబెట్టినయెడల ద్రావణమునలి చాలభాగ మల్యూమినా అడుగునఁజేరుకొన మీఁద నొకద్రవము నిలిచిపోవును. ఆద్రవము నివిష్టమై (Concentrated) మరల బోజైటును గ్రసింపఁగలుగును. వేటొండువిధానమున బోజైటు, కర్బనము (బొగ్గు) నత్రజనములను ౧౭-౧౮ వందల డిగ్రీలవేడిమిలో అంతఃప్రతిక్రియలకు (Inter-reactions) గుఱిచేసి తన్మూలమున నుత్పన్నమగు స్ఫటనత్రజదము (Aluminium Nitride) నందు సోడియం ఉజ్జమయామ్లజదము (Sodium Hydroxide) ను గలిపినయెడల సోడియము స్ఫటితము (Sodium Aluminate) వెలువడును. ఈసందర్భమున ఎమ్మోనియా అప్రయత్నముగ ఉపఫలము (By-product) గ లభించును. ఈ సోడియము స్ఫటితముననుండి అల్యూమినా తత్క్షణ ముత్పన్నమై అల్యూమినియము ధాతుత్పత్తినిమిత్తము విద్యుద్వికృతి నొందుటకు సర్వధా యోగ్యమై యుండును.

బోజైటునుండి అల్యూమినాను విడదీయుటకుఁగాను వేటొక విధముగపద్ధతి నార్యేదేశమున వాడుకలో నున్నది. నూటింట ౩౦ పాళ్ల నత్రికామ్లద్రావణము (Nitric Acid Solution) ద్వారా బోజైటును నిష్కాసన మొనరించుట (Leaching) చే ఆ ద్రావణము అందలి స్ఫటనమును ఖటికము (Calcium) ను లోహములోని కొంత భాగమును కరగించుకొని మిగత లోహమును శైలితమును వదలి వేయును; కరగనిపదార్థములను వేలుచేసి ద్రావణమునందలి లోహమును నైతము విడదీసి ఎండఁబెట్టఁగాఁ దేలినదానిని అందుఁగల స్ఫట ఖరము (Aluminium Salt) విడివడుట కెంతవేడి కావలయునో అంతయే వేడికావించి ఆసందర్భమున వెలువడునత్రజన, అమ్లజదముల (Nitrogen, Oxides) తో నత్రికామ్లమును దింపుకొని అల్యూమినాను ధాతుత్పత్తినిమిత్తము సంగ్రహపఱచుకొందురు.

శుద్ధమైన స్ఫటామ్లజదమును దీయుటకు 'హాగ్ లాండ్' (Hagland) విద్యుదుష్ణవిధాన (Electro-thermic process) మను వేటొకపద్ధతి కలదు. లోహోమ్లజదము (Iron Oxide) శైలి తము లోనగు బోజైటునందలి మలినములను వేలుచేయుటమీఁదనే ఇది యాధారపడియున్నది. అందునిమిత్తము బోజైటును విద్యుత్తు బట్టిలో కర్బనముద్వారా సంస్కరించి ౧౫, లేక ౨౦ పాళ్ల గంధ కిదమును గలిగియుండుమలినయు క్తమైన ధాతువు నుత్పత్తిచేయుదురు. ఈగంధకిద, అమ్లజదధాతుమాలిన్యము ద్రవరూపమున నుండును. దానిని జల్లార్పఁగాఁ గట్టిన గడ్డను మార్గముచేసి నీటిలోఁ గలిపి

$2\text{Al}_2\text{O}_3 + 3\text{C} = 4\text{Al} + 3\text{CO}_2$ (అట్) $2\text{Al}_2\text{O}_3 + 3\text{C} = 4\text{Al} + 3\text{CO}_2$ (Al H₃ + 6 H₂O = 2 Al (OH) + 3 H₂S) లక్రింద వేటుచేయుదురు. ఇందలి ఉజ్జనగంధకిదము (Hydrogen Sulphide) బోజైటును గంధకీకృతముఁ గావించుటకుఁ గాని లేక క్లాస్ పద్ధతి (Claus process) ననుసరించి గంధకము చేయుటకుఁ గాని ఉపయోగపడును.

ప్రొఫెసర్ పిడర్సన్ (Professor Pederson) కనిపట్టిన నవీనపద్ధతిని బొగ్గునకు మాటుగ ముడిఇనుము (Iron Ore) తో బోజైటును శుద్ధిచేసి స్ఫటామ్లజీవ ముత్పన్నము చేయఁబడును. ఈ యవసరమున ముతక ఇనుము ఉపఫలముగ లభించును.

రేగడ (Clay), అల్యూనైటు (Alunite) ల నుండియు మఱి యొకవిధానమున నీధాతుమూలమును దీయవచ్చును. రేగడను కాల్చి దానిని గంధకామ్ల మేలనమున గంధకీతముగ మార్చి దానిని ఎమ్మోనియా గంధకీత మేలనమున ఎమ్మోనియాపటికక్రింద పరివర్తితముఁజేసి దానిని ౭౫ శతాంశ అంశముల (Centigrade degrees) వేడిమి యందు పొడిగ (Dry) నుండు ఎమ్మోనియాగాసుద్వారా స్ఫటఉజ్జనుయామ్లజీదము (Aluminium Hydroxide) ఎమ్మోనియాగంధకీతముగను మార్చఁబడును. తరువాత ఉజ్జమయామ్లజీదమును గాల్చి అల్యూమినాను దీయుదురు.

అల్యూమినియము — ఇది యొక ధాతవమూల తత్త్వము (Metallic Element). లోహము, అల్యూమినియము గలసిన గంధకీతము (Mixed Sulphates of Iron & Aluminium) లని ప్రస్తుతము తలంపఁబడుచున్న కొన్ని ఔరము (Salts) లను ప్రాచీనకాలమున రోమనులు అల్యూమెన్ (Alumen) అనుపేరుతోఁ బిలుచుచువచ్చిరి. ఈ ఔరములు మధ్యధరాసముద్ర తీరములందలి అగ్నిపర్వతముయములైన జిల్లాలలో దొరకుచుండెడివి. వారు దీనిని అద్దక పుఁబనులందును బొమ్మలందును వాడుకొనుచుండు వారు. ఇట్టివే యసుగుఁగధర్మములనుగలిగియుండు ఔరమును గంధకామ్లప్రయోగమున రేగడమట్టినుండియుఁ దీయవచ్చునని ౧౮-వ శతాబ్దియందు కనుఁగొనఁబడినది. ఈభస్మము (Base) నకు వేటు వేటుదేశములందు వేర్వేటుపేళ్లు గలవు. రోమనుల అల్యూమెన్ శబ్దమునుబట్టి ఆంగ్లేయులు, అమెరికనులు ఈభస్మమునకు అల్యూమినా అనుపేరిడిరి. దీనినుండి తీయఁబడునదే అల్యూమినియముధాతువు. సంస్కృతమున స్ఫట మని పేరుపడినది. ఆణవికసంఖ్య (Atomic Number) ౧౩. విశిష్టగురుత్వము (Specific Gravity) ౨.౭. ఆణవికభారము (Atomic Weight) ౨౭. ద్రవణాంకము (Melting point) ౨౫౫౦.౭ శతాంశఅంశములు.

ప్రకృతియం దీధాతువు ఇతరపదార్థములతోఁ గలసి సంయోగ (Combination) రూపమున నపరిమితముగ దొరకును గాని అసలు ధాతురూపమున నెచటను లభింపదు. అమ్లజనము (Oxygen) తో దీనికిగల విక్రమముగ రసాయన ప్రీతి (Affinity) యే ఇది

శుద్ధరూపమున దొరకకపోవుటకు ముఖ్యకారణము. భూపటలము (Earth's Crust) నందు అమ్లజన, శైలము (Silicon) లే అమితములు. వానిలో నూటిలో ౧౩ పాళ్లు స్ఫటము (Aluminium) ఉండునని అంచనావేయఁబడినది. పర్వతములందలి మామూలుబండలు మొదలుకొని అపరూపములగు రత్నములపర్వంతముగల నానావిధ శిలారూపములం దిది ప్రసరించియుండును. వేవెల్లైట్ (Wavellite), ఫీరోజామణి (Turquoise) అనునవి దీని స్ఫురితములు (Phosphates). రేఖలు (Rubies), నీలములు (Sapphires), కరు విందములు (Corundums) దీని అమ్లజీదములు (Oxides). గిబ్స్ సైట్ (Gibbsite), బోజైట్, (Bauxite), డియస్పోర్ (Diaspore) అనునవి దీని ఉజ్జమయామ్లజీదములు (Hydrated Oxides). అల్లోఫేన్ (Allophane), రేగడ (Clay), ల్యూసైట్ (Leucite) లం దిది శైలితము (Silicate) తోఁ గలసియుండును.

క్రియోలైట్ (Cryolite) లేక హిమశిలా (Ice Stone) నామకస్ఫటద్విష్టవిదము (Double Fluoride of Aluminium) గ్రీనులాండుదక్షిణ భాగమున చలువరాయి నల్లరాయి (Porphyritic granite) గలసిన బృహదాకృతి నొప్పునముద్రబంధనము (Dyke) గ నేర్పడియున్నది. స్ఫటగంధకీతము (Aluminium Sulphate) అగ్నిపర్వతమయమండలములందు దొరకును. ఔరధాతువుల (Alkali metals), గంధకీతము (Sulphates) లతోఁ గలసి ఇది స్వాభావికపుపటిక (Alum) యగును. అనేకనిసర్వజలములందును అల్యూమినా కలదు. అందు కొన్నితావులలో నిది అమితముగను లభించును. బహు ప్రకారములగు చెట్లబూడిదయందును అల్యూమినా దొరకును.

అమెరికా సంయుక్తరాజ్యములలోఁ బెక్కింటియందును, బ్రిటిష్ గ్వయానా, మాంటినీగ్రో దేశములందును విస్తృతములగు బోజైటుగనులు గలవు. ఆస్ట్రేలియాఖండములోని విక్టోరియాప్రాంత మందలి నర్రకృగనులందు నూటింట ౫౨ మొదలు ౫౯ పాళ్ల వఱకు అల్యూమినాపదార్థము గలదు.

ప్రకృతియం దింత విస్తారముగ వ్యాపించియున్నప్పటికిని ఎప్పుడో తప్ప ఇది తఱచుగ ఉజ్జితబోజైటునుండియే తీయఁబడుచుండును. బోజైటునందు పెక్కురకములు కలవు. అందులో నొకటి తెల్లనిది. ఇందు నూటింట ౬౦ పాళ్లు అల్యూమినాయను, స్వల్పముగ లోహము నుండును. దీనిలో నిసుక ఉండదు. ఇది స్ఫటఔరములను (Aluminium Salts) నిర్మించుటకును, పటికను జేయుటకును బనికొవచ్చును. వేటొకటి నల్లనిరకము. ఇందును అల్యూమినా పైదానియందలి ప్రమాణముననే యుండును. కాని కొంచెము ఇసుకయు నుండును. అసలు అల్యూమినియము ధాతువును దీయుట కిది ఎక్కువగ నుపయోగింపఁబడుచుండును. ౪౫ పాళ్లే అల్యూమినాయు, నెక్కువ ఇసుకయుఁ గల వేటొకవిధముగు తెల్లని రకము గలదు. ఇది సాధారణపు వేడిమికి కరఁగని కఠినద్రవ్యనిర్మాణమునకై వినియోగముగనుండును. ప్రపంచమం దిప్పుడీధాతువుయొక్క

అల్యూమినియము

అవసరము లమితముగఁ బెరిగిపోవుటంజేసి దీనియుత్పత్తికిఁ గావలసిన అల్యూమినా మొదలగు ముడిదనులు ప్రతిఖండమునందును అపరిమితముగ నిలువచేయఁబడి యుండుటయే కాక ఇంకను ఫెల్డ్ స్పార్, చీనా రేగడ, ల్యూసైటు మున్నగు తైలితములు (Silicates) అల్యూమినా క్రింద పరివర్తితము లగుటకుఁగాను నిరంతరకృషి కావింపఁబడుచున్నది. ౧౮-వ శతాబ్ది ఆదిగ ఈధాతువును దీయుటనుగూఁచించి యనేక ప్రయత్నములు జరిగి యనేకవిధానము లవలంబింపఁబడియుండెను. కాని 'డైనమో' (Dynamo) అవిస్కారానంతర మావిధానము లన్నియు లోపింపవిద్యుత్ ప్రయోగమునఁ దీయుపద్ధతియే స్థిరముగ నిలిచిపోయెను.

స్ఫటమును, సోడియమును కలసిన ద్విప్లవిదము (Double Fluoride) క్రియోలైట్ అని పిలువఁబడుచుండును. ఇది క్రిక్ లాండులో నమితముగఁ గలదని ఇదివఱకే వ్రాయఁబడినది. అల్యూమినియమును తయారుచేయునిమిత్తము బోక్సైటునుండి తీయఁబడిన అల్యూమినాను కరఁగిన క్రియోలైటులోఁ గలిపి యామిశ్రణమును లోపలివైపున కర్బనలేపనముగల ఇనుపతొట్లలోఁ బోసి వైద్యుతవిశ్లేషణమున (Electrolysis) కఠినము చేయుదురు. విద్యుత్తువలన స్ఫటాంశుజదము (Alumina) విభిన్నమై తొట్ల యడుగున కరఁగిన ధాతువు చేతుకొన విద్యుత్ ప్రవాహకములగు కర్బనలిప్తములైన కడ్డీల ద్వారా అమృజదము నిడివడిపోవును. అత్యుష్ణమున కెరగావించుట చేతను, కరఁగినదాని నే మరలమరల కరఁగుటచేతను అల్యూమినియము పొడైపోవుట సంభవించును.

అతిప్రళస్తములైన భౌతికలక్షణములుకల స్ఫటము అలూడూరు (Aludur) అను పేర జర్మనీదేశమునం దిపుడు తయారుచున్నది. ఇది ౮౦-వ నెంబరు బ్రిక్స్ లుకాతన్యమును ఉచ్చతాంతవతా (High ductility), ఆఘాత తైన్యము (Shock, Corrosion)లను నిరోధించుకత్తి, శ్రేష్ఠమైన విద్యుద్ వాహకత్వము లోనగు గుణములను గలిగియుండును.

హూపరు నామక వైజ్ఞానకుని విద్యుద్ విశ్లేషవిధానానుసారము శుద్ధిచేయఁబడు అల్యూమినియమునందు ౯౯.౮౦ పాళ్ల స్వచ్ఛమైన స్ఫట ముండును. ఇది తక్కినవిధానములద్వారా తయారుగు వివిధ స్ఫటములకంటె మృదువై అధికకాంతిమంతమై, అమృతమును మఱింత ఎక్కువగఁ బ్రతిఘటింపఁజాలియుండును. దీని నిష్కాసన మెట్లనఁగా: మిక్కిలిస్వల్పముగ లోహము (Iron), తిలేనియము (Titanium)ల యంశము గల ద్రవీభూతతామ్రస్ఫట మేలనము (Molten Copper-Aluminium Mixture)ను క్రియోలైటు, స్ఫటప్లవిదము భారియప్లవిదము (Barium Fluoride)ల మిశ్రణముకల తొట్టియడుగున వైద్యుత విశ్లేషణము(Electrolysis)న కెరగావించుటవలన ఉపయోక్తగుణధర్మములుకల అల్యూమినియము లభించును. కాని ఈవిధానమునందు భారియప్లవిదముయొక్క గురుత్వ లన అల్యూమినియము అడుగునఁ జేరక తొట్టిలో పేకిఁ జేలును.

ప్రయోజనమునుబట్టి అనేక ప్రకారము లగు అల్యూమినియము సృష్టింపఁబడుచున్నది. కాని నిమ్మలిఖితానుసారము ధాత్వంశములు గలది శ్రేష్ఠ మైనదిగ నెంచఁబడుచున్నది:—

లోహము (Iron)	౦.౧౫౩
శైలము (Silicon)	౦.౧౫౪
తామ్రము (Copper)	౦.౦౨౬
నత్రజనము (Nitrogen)	౦.౦౪౦
యశదము (Zinc)	౦.౦౦౬
సోడియము (Sodium)	
కర్బనము (Carbon)	అపరిమితము
అల్యూమినియము (Aluminium)	౯౯.౫౯౧

లోహమున కుండుభారములో మూడవవంతు బరువును కలిగి యుండుటచే అల్యూమినియము మిక్కిలి తేలిక యైనధాతువు. వంగ (Tin)వర్ణమును బోలిన వర్ణము. మంచి ఘనవర్ధనీయము; (Malleable), అనఁగా పలుచనిరేకులక్రిందఁ గొట్టవచ్చును. తాంత వతాయుక్తము (Ductile). అందుచేత సన్ననితీగలుగ సాగఁదీయవచ్చును; మంచి విద్యుద్ వాహకము (Conductor of Electricity)

ఈధాతువునకుఁ గలుగు నుపద్రవములలో త్రుప్సపట్టుట ప్రధానమైనది. ఉష్ణదేశములందు, అందును తేమగలచోట్ల తేమ గాలి తగులుటచేత త్రుప్సపట్టును, కాని పొడిగాలివలన త్రుప్స పట్టదు. అల్యూమినియమును ఈయుపద్రవముననుండి కాపాడుట కనేకోపాయములు పన్నఁబడి యున్నవి. ధాతూపరితలమున నేదేని పూత పూయుటచేతను, వార్ని ఘవేయుటచేతను వాతావరణమువలనఁ గలుగు త్రుప్సపట్టదు. యశదపురేకులు లోహమునకు త్రుప్సపట్టుకుండ దాని నెట్లు కాపాడునో యట్లే శుద్ధమయిన అల్యూమినియమును సుకరముగఁ ద్రుప్సపట్టునట్టి యేదేని దాని మిశ్రణముతోనే చేర్చినయెడల నీళ్లలో నున్నను దానికి త్రుప్సపట్టదు. విమానాదులమీఁదఁ బట్టు త్రుప్సను మఱింతదట్టమగులాగు చేయుటవలన వానికి రక్షణము కలుగును. అందునిమిత్త మాయాభాగములు క్రోమికామ్లము (Chromic Acid)గల విద్యుద్విశ్లేషణపు తొట్టిలో (Electrolytic bath) విద్యుద్వాహకములు (Anodes)గఁ జేయఁబడుచుండును.

ఈధాతువువలన నిష్పన్నములగు మూడుప్రకారము లగు ఉజ్జితామ్లజదములు (Hydrated Oxides) ప్రకృతియందు నైసర్గికావస్థయందును దొరకును. వానిలో డియానోపోర్ అనునది ఏకోజ్జితము (Mono-hydrate), బోక్సైటు, ద్విజ్జితము (Di-hydrate) గిబ్సైటు మున్నగునని కొన్ని త్రిజ్జితములు (Trihydrates). ఈయుజ్జితములు అమృములతోఁ గలసి విలీనములై తొరము లగుట కొఱకు భస్మము (Base)లుగ నేర్పడును. అదిగఱక చాలఁగాతైన భస్మములతోఁ గలసి స్ఫటికము లగుటకుఁగాను నీచామ్లములుగను (Weak Acids) పనికివచ్చును. స్వచ్ఛమైన అల్యూమినాను

సంసిద్ధముచేయుటకు తరచుగా నవలంబింపబడువిధానమునకు ఉజ్జితములందలి ఈగుణధర్మమే యాధారము. లోహమును మఱికొన్ని మాలిన్యములను గలసియుండుబోజైటులను దాహకసోడా ద్రావణముల (Caustic Soda Solutions)లో కాచుదురు. అప్పుడు సోడియం స్ఫటిత (Sodium Aluminate) మేర్పడునిమిత్తము స్ఫట-ఉజ్జితము (Aluminium Hydrate) మాత్రమే యందు విలీనమగును. అనంతరము వడియబోసిన ద్రావణమునందు విశుద్ధమగు త్ర్యుజ్జితము అడుగున దిగులాగు చేయుట కనేకమార్గములు కలవు. వానిని వేడిచేయుటవలన స్ఫట-ఉజ్జితము నీటిని గోల్పోవ అల్యూమినా అడుగునకు దిగును.

స్ఫటికీభూతమైన త్ర్యుజ్జితము నీటిలో కరగదు కానివెంటనే ఒకవిధమగు కొల్లోడియపుద్రావణ (Colloidal Solution) మేర్పడును. ఇది యనేకపదార్థములను, ముఖ్యముగ రంగులను హరించును. ఇందువలన నిది అద్దకపుపనులందు వర్ణోపాధి (Mordant) గ నుపయుక్తమగుచున్నది. అద్దకము వేయునపుడు ముం దిది దారములకు బాగుగ పట్టినయెడల తరువాత వేయురంగు నిలుకడగ నిలుచును; అన్యథా రంగు వెలిసిపోవును.

జలము లేకుండు అల్యూమినియమును ట్టెరములు గ్రహించజాలవు. కాని వాని దాహక ద్రావణము (Caustic Solutions) లందు కరగి స్ఫటితములుగ (Aluminates) నేర్పడుచుండును. అందలి ఉజ్జన మెగిరిపోవును. సోడియం ద్రావణములు (Sodium Solutions)ను పొటాసియము కర్బనితములును (Potassium Carbonate) ఈధాతువును శీఘ్రముగ హరించును. కాని సోడా శైలిత ద్రావణములు (Soda Silicate Solutions) దీనిని హరింపజాలకపోగా కర్బనితముల గ్రసనమును నిరోధించును. ఈ హేతువు చేత కర్బనితసోడా శైలిత మేలనములు — వ్యాపారయోగ్యములైనవి — గృహములలో వాడుకొను అల్యూమినియపుపాత్రలకు శోధకములుగ నుపయోగపడుచుండును.

ఎమ్మోనియా ఉజ్జితము (Ammonia Hydrate) దీనిని స్థిర ట్టెరముల (Fixed Salts)కంటె కొంచెము తక్కువగ హరించును. కాని ఇందువలన కేవలము లభించునది స్ఫటోజ్జితము మాత్రమే (Aluminium Hydrate). ఎమ్మోనియా కర్బనితము (Ammonia Carbonate) ఈధాతువును బొత్తిగ హరింపజాలదు. ఉచ్చతాపపరిమాణములందు (High Temperatures) ఎమ్మోనియా గాసు (Gas) అల్యూమినియముతో గలసి స్ఫటనత్రితము నుత్పాదించును. ఈపదార్థము అల్యూమినియము గాలిలో మండునప్పుడు గూడ జనించును.

అల్యూమినియ మింత శక్తిమంతమైన దనుకొనినప్పటికిని దీనిని సమస్తఅమ్లములతో గలసిపోవులాగునఁ జేయవచ్చును. ఉజ్జనహరిని కామ్లము (Hydrochloric Acid)నకు పైత మిది సరళముగ లోబడని దయ్యము ఎట్లయిన నేమి ఈయమ్లమును నైలాదిఉపధాతు

వులయమ్లములును (Halogen Acids) దీనిని సకలావస్థలయందును హరింపఁగలవు. శీతలములైన, సంపూర్ణనివిష్టములైన (Fully concentrated) నత్రికామ్ల, గంధకామ్లములు దీనిని నెమ్మదిగ హరించుకొనును. కాని ఉష్ణ మెక్కుడయిన కొలఁదియు, అమ్లసారము తక్కువైనకొలఁదియు ముఖ్యముగ గంధకామ్ల గ్రసన మెక్కువగుచుఁబోవును. జలమిలితవింద్రికామ్లములు (Dilute Organic Acids) అల్యూమినియమును కడుమందముగ గ్రహించును. ఆహారపదార్థగత అమ్ల గ్రసనము గోచరము కానంతటిమందముగ నుండును. విశుద్ధామ్లము దీనిని వెనువెంటనే గ్రహించును కాని అన్యవస్తుమిలితమైన — ఆహారపదార్థాంతర్గతమైన అదేఅమ్లమునకు ఈధాతు వట్లు సాధ్యము గాదు; ఎట్లనఁగా ౦.౨%ల వేడియైన దుగ్ధజామ్ల ద్రావణము (Lactic Acid Solution) అల్యూమినియమును వెంటనే గ్రహించును. కాని అంతే అమ్లముగల పాల కీధాతువు ఎంతమాత్రము లోబడదు. కాని స్వయముగ అల్యూమినియమును గ్రహించగల అమ్లములు (Acids), ట్టెరములు (Salts) వానియం దుండినచో నప్పు డాయొంద్రికామ్లములును దీనిని గ్రహించగలుగును. వట్టి విసగరుకంటె ఉప్పు కలసినది ఎక్కువ తీక్షణము. నివిష్టవింద్రికామ్లములకు అల్యూమినియము సాధారణముగ లోబడదు. కాని బొత్తిగ నీ రన్నమాట లేని ఉడుకుచుండెడు మేదోవసామ్లములు, వివిధఅల్కాహోలులు, ఫెనోలులు ఎంతస్వచ్ఛమైన అల్యూమినియమునైనను గ్రహించును. కాని యందు నీటిపాడకువయున్న నట్లు జరగదు. ఇందులకు కారణ మింకను తెలియలేదు.

గంధకేతఉజ్జనము (Sulphuretted hydrogen)నకును, ఎమ్మోనియముగంధకిదము (Ammonium Sulphide)నకును, గంధక ద్వ్యష్టుజిదము (Sulphur Dioxide)నకును ఈధాతువు లోనుగాదు కాని ప్లవమ (Fluorine), హరినము (Chlorine), బ్రమము (Bromine), నైలము (Iodine) మున్నగువానిలో సరాసరి లీనమై వానివానితోరేదములు (Halides)గ నేర్పడుచుండును.

ఈధాతువు అమ్లములతో గలసి యనేకట్టెరములుగ మాటుచుండును. కాని జలీయ ద్రావణము (Aqueous Solution) ద్వారా కొలఁదిగమాత్రమే నూటును. ఈట్టెరములు అన్యధాతువులలోని స్వస్వోచితట్టెరములతో గలసి మిశ్రితట్టెరములు (Mixed salts)గ నేర్పడుచుండును. వానిలో స్ఫటహరినిదము (Aluminium Chloride), స్ఫటసోడియంప్లవిదము (Aluminium Sodium Fluoride), స్ఫటగంధకితము (Aluminium Sulphate) మొదలగునవి ముఖ్యమైనవి. ఇవి క్రమముగ వింద్రిక రసాయనశాస్త్రము (Organic Chemistry)నందు అల్యూమినియపు ఉత్పత్తియందును, అద్దకపుపనులందు నుపయుక్తము లగుచుండును.

ప్రస్తుతకాలమునం దీధాతువువలనఁ గలుగుచున్న ప్రయోజనము లసంఖ్యాకములు. తేలికయు, గట్టితనమును గావలసినచోట

అల్యూమినియము

వంతయు అల్యూమినియము ప్రచేదించినది. వివిధశిల్ప, పరిశ్రమ, కలాసాధననిర్మాణములకు, నిలవపదార్థముల నుంచుటకును గావలసిన నానావిధసామగ్రిలకు, నితాంతశుద్ధస్థితియందు నత్రికాష్టుమునకు వైతము లోబడని దగుటచేత రసాయనిక ద్రవ్యోత్పాదనసాధనీభూత భౌండాదులకు యంత్రాలయములలోని యంత్రములకు నీ ధాతు వపరిమితముగ వాడబడుచున్నది. ఉతుకుసోడా (Washing Soda) వలన అల్యూమినియము పాత్రలమీదఁ గలుగు ద్రవణకారకకార్యము (Solvent Action)ను నీటియందు కరఁగుగాజు (Water Glass)ను నతిస్వల్పముగ కల్పింపవలన నిరోధింపవచ్చును. నూనెతోఁ గలసిన అల్యూమినియపుచార్జము గాలి తగిలి లోహమునకు త్రుప్పుపట్టుకుండఁ జేయుటకు లేపనముగ నుపయోగించును. పెద్దపెద్ద పట్టణములలోని అలంకారభూతములైన వంతెనల లోహపురెయిలింగులపైఁ బూయుట కీచార్జము ప్రశస్తమైనది. లోహమును త్రుప్పుపట్టుటనుండి కాపాడు టయేకాక దానికి వెండివంటి శుభ్రవర్ణము నొసంగును. ఘోలిగ్రాఫుస్థంభ ములు మొదలగువానికిని ఈచార్జ లేపన మే.మతీయు దీనిచార్జము బాణ సంచాలకు, ఉత్సాహకముల (Explosives) నిర్మాణములకు, ధర్మ మైటువిధానములకు, అన్యధాతుశోధనములకు నుపయుక్తముగుచున్నది.

తామ్రముతోఁగలసి ఈధాతువు స్ఫటకాంస్య (Aluminium Bronze)నును మేల మేర్పడును. ఈమేలము పోతపోయవలసిన సామానుల కుపయోగించును. ఇది కురువిందరూపమున (Corundum)నుండు అల్యూమినాను బోగ్గతోడను, రవవఃః రాగిపాడి తోడను గలిపి ఆమిశ్రణమును విద్యుత్తుబట్టియందు వేడిచేసినయెడల తయారగును. వేడిచేయునప్పు డామిశ్రణమందలి కర్బనము స్ఫటము నందలి అమృజనముమూలమున తగులఁబడిపోవ అందులోని తామ్రము స్ఫటముతోఁ గలసి మేల మేర్పడును. అపలుకంచు లనిపిలువఁబడు వానియందు, నూటింట 3 లేక ౫ పాళ్లు స్ఫటముండును. స్ఫట తాల ముల (Aluminium & Arsenic) మిశ్రణమును నీచభారమున (Low pressure) ౭౫౦ డిగ్రీలవఱకు వేడిచేయుచు బోయిన స్ఫృతా నామకసమేలన మేర్పడును. ౮౫ పాళ్లు స్ఫటము, ౧౨౫ పాళ్లు యశదమును (Zinc), ౨౫ పాళ్లు తామ్రము గలసిన మేలనము కొళాయిగొట్టాలు, పంపులు మున్నగు పోతసామానుల నిర్మాణము నిమిత్తము మిక్కిలి ప్రయోజనకారిగ నుండును.

౧౫ పాళ్లు స్ఫటలోహమేలన మొకటి జర్మనీయందు తయారగుచున్నది. దీనితో అత్యుష్ణమును సహించుటకుఁ గావలసిన వస్తువులు నిర్మింపఁబడుచుండును. దీని నెత్తుగ కాంచినయెడల ఉపరిభాగమున అపరిమితోష్ణమును నిరోధింపఁగల పలుచని స్ఫటాష్ణజిదపుపారయేర్పడును. ఇది రాలిపోవక పక్కకట్టి నిలిచియుండి అనంతరమంతకు మించి అమృజనీకరణము గాకుండ ఆఁపును.

రైలుబండ్లు, స్వయంచలనవాహనములు, జలయాన వాయుయానములు మొదలగువాని నిర్మాణము దీధాతువు మిక్కిలి యుపయోగపడును.

ప్రత్యేకముగ నిర్మింపఁబడు విద్యుత్ ప్రయుక్తము లగుబట్టిల యందు పరిశుభ్రమైన అల్యూమినానుకరఁగించి నీలములు (Sapphires), కెంపులు (Rubies) లోనగు ప్రశస్తమణు లిప్పుడు వ్యాపారార్థము నిర్మింపఁబడుచున్నవి. ఇవి ఘటనమునందును (Structure), గుణధర్మములందును అసలుమణులకు సమానములై సమస్తవిధముల వానివలెనే యుండును. క్రిందఁబడినను పగులకుండ గట్టిగ నుండులాగున ఈ ధాతువుతో నిప్పుడు అద్దములఁగూడఁ జేయుట ఆరంభమైనది.

అల్యూమినియపుటంకము (Solder) నకుఁగాను వంగ (Tin), యశదముల (Zinc) యొక్కయు, వంగయశదస్ఫటముల యొక్కయు మిశ్రణములు చాల ఫలదాయకములు.

అల్యూమినియమును ఔషధములద్వారా కడుపులోనికిఁ దీసి కొననచ్చును. కాని దీనితొరములు ఇంజక్టుచేయఁబడినచో ఉపద్రవకరములగునట్లుదేలినది. కొన్నితొరములు రోగప్రతిక్రియ (Therapy) యందును, పూతినాశక క్రియలందును వినియోగపడుచుండును.

పారిభాషిక పదములు

[ఈవ్యాసమునందు వచ్చిన ఉపసర్గ (Prefix), ప్రత్యయముల (Suffix) వివరము. ప్రత్యయములను చేర్చునపుడు, ఉచ్చారణసౌకర్యమునకు అజంతములుగ వాడినశబ్దములను హలంతములుగనే గణింపవలెను.

ఉపసర్గలు :

Di	ద్వి.	ఉదా.	Di-sulphate	ద్విగంధకితము
Mono	ఏక.	,,	Mono-hydrate	ఏకోజ్జితము
Tri	త్రి.	,,	Tri-hydrate	త్ర్యుజ్జితము

ప్రత్యయములు :

Ate	ఇతము.	,,	Sulphate	గంధకితము
Et	ఏతము.	,,	Sulphuret	గంధకేతము
Ide	ఇదము.	,,	Sulphide	గంధకదము
Ite	అయితము.	,,	Sulphite	గంధకాయితము]

Affinity రసాయనప్రీతి

Alkali metals తొరధాతువులు

Allophane అల్లోఫేనము

Alloy మిశ్రణము

Aludur అలుదుర్

Alum పటిక

Alum solution పటికపుద్రావణము

Alumina స్ఫటాష్ణజిదము

Aluminium స్ఫటము

Aluminium Bronze స్ఫటకాంస్యము

Aluminium Chloride స్ఫటహరినిదము

Aluminium Nitride స్ఫటనత్రజిదము

Aluminium Salt స్ఫటితమ
 Aluminium Sodium Fluoride స్ఫటసోడియంప్లవిదము
 Aluminium sulphate స్ఫటగంధకీతము
 Alunite అలూనాయిత్ము
 Ammonia Carbonate ఎమ్మోనియాకర్బనితము
 Ammonia gas ఎమ్మోనియాగాసు
 Ammonia Hydrate ఎమ్మోనియా ఉజ్జితము
 Ammonia Sulphide ఎమ్మోనియాగంధకీదము
 Ammonium sulphate ఎమ్మోనియముగంధకీతము
 Anodes అనోడులు
 Aqueous Solution జలీయ ద్రావణము
 Arsenic తాలము
 Atomic number ఆణవికసంఖ్య
 Atomic weight ఆణవికభారము
 Barium Fluoride భారియప్లవిదము
 Base భస్మము
 Bauxite బోక్సైటు
 Bromine బ్రమము
 By-product ఉపఫలము
 Calcium ఖటికము
 Carbon కర్బనము
 Carbon dioxide gas కర్బనద్య్వమ్లజిదపుగాసు
 Caustic soda solution దాహకసోడా ద్రావణము
 Caustic solutions దాహక ద్రావణములు
 Centigrade degrees శతాంశీఅంశములు
 Chlorine హరినము
 Chromic Acid క్రోమికామ్లము
 Claus Process క్లాజ్ విధానము
 Clay రేగడ; బంకమట్టి
 Collodial solution కొల్లోడియపు ద్రావణము
 Combination సంయోగము
 Concentrated నివిష్టమైన
 Conductor of Electricity విద్యుత్వాహకము
 Copper తామ్రము
 Corundum కురువిందము
 Crude Iron ముతకఇనుము
 Cryolite క్రియోలైట్
 Crystal form స్ఫటికదళ
 Dihydrate ద్య్వజ్జితము
 Dilute జలమిలితము
 Dilute Organic Acids జలమిలిత విండికామ్లములు
 Double Fluoride of Aluminium స్ఫటద్విప్లవిదము

Dry process శుష్కనిధానము
 Ductile తాంతనతాయుక్తము
 Dyke బంధనము
 Earth's Crust భూపటలము
 Electrolysis నైద్యతవిశ్లేషణము
 Electro-thermic process విద్యుదుష్ణవిధానము
 Emery కురువిందవికారము
 Explosives ఉత్స్ఫోటనములు
 Fixed salts స్థిరతౌరములు
 Granite నల్లరాాయి
 Halides హైరిదములు
 Halogen Acids నైలాదిఉపధాత్వమ్లములు
 High Ductility ఉచ్చతాంతనత
 High Temperature ఉచ్చతాపపరిమాణము
 Hydrochloric Acid ఉజ్జనహరినికామ్లము
 Hydrogen ఉజ్జనము
 Hydrogen sulphide ఉజ్జనగంధకీదము
 Hydroxide ఉజ్జమయామ్లజిదము
 Ice stone హిమశిల
 Indissoluble Compounds నీబకరగనినమ్మేలనములు
 Inter-reactions అంతఃప్రతిక్రియలు
 Iodine నైలము లేక, అయోడిను
 Iron ore ముడిఇనుము
 Iron oxide లోహోమ్లజిదము
 Lactic Acid solution దుగ్ధజామ్ల ద్రావణము
 Leaching నిష్కాసనము లేక పిండుట
 Low Pressure నీచభారము
 Malleable ఘనవర్ధనీయము
 Melting point ద్రవణాంకము
 Metallic Element ధాతవమూలతత్త్వము
 Mixed salts మిశ్రితతౌరములు
 Mixed Sulphates of iron & Aluminium లోహము, స్ఫటము గలసిన గంధకీతములు
 Molten copper-Aluminium Mixture ద్రవీభూతతామ్రస్ఫట మేలనము
 Monohydrate ఏకోజ్జితము
 Mordants వర్ణోపాధులు
 Natural waters నిసర్గజలములు
 Nitric Acid నత్రికామ్లము
 Nitric Acid Solution నత్రికామ్లద్రావణము
 Organic Chemistry విండికరసాయనశాస్త్రము
 Oxide అమ్లజిదము

Oxygen అమ్లజనము
Phosphates స్ఫురితములు
Porcelain Clay పింగాణీరేగడ
Porphyritic granite చలువరాయిగలసిన నల్లరాయి
Potassium Carbonates పొటాసియం కర్బనితములు
Ruby కెంపు
Salts ఖరములు
Sapphire నీలము
Shock corrosions ఆఘాత త్రైణ్యములు
Silica సికత
Silicate శైలితము
Silicon శైలము
Slate Stone పలకరాయి
Soda silicate solutions సోడాశైలితద్రావణములు
Sodium Aluminate సోడియంస్ఫటితము
Sodium Hydroxide సోడియం ఉజ్జమయామ్లజదము
Solder టంకము
Solvent action ద్రవణకారకకార్యము
Specific gravity విశిష్టగురుత్వము
Sulphate గంధకితము
Sulphuretted Hydrogen గంధకేతఉజ్జనము
Sulphur Dioxide గంధకద్వ్యమ్లజదము
Sulphuric acid గంధకామ్లము
Structure ఘటనము
Therapy రోగప్రతిక్రియ
Tin వంగము
Trap stone నాపరాయి
Tri-hydrate త్ర్యజితము
Turquoise ఫీరోజామణి
Vegetable Colours కూరగాయరంగులు; వనస్పతివర్ణములు
Washing soda ఉతుకుసోడా
Water glass నీటకరగ్రామము
Weak acid నీచామ్లము
Wet process ఆర్ద్రపద్ధతి
Zinc యశదము

అల్యూమినియం దీప్తలు — అమెరికా ఖండపు

వాయవ్యమూలనుండు అలాస్కాకును ఆసియాఖండము నీశాన్యమున నుండు కామస్కాట్కాకును మధ్యగల సముద్రమున ౨,౫౦౦ల మైళ్ళ విస్తీర్ణమున వెదచల్ల బడియుండు చిన్నదీవుల గుంపు. ఇవి సంఖ్యకు రమారమి ౧౫౦ కలవు. వీనిలో నొక్కటైనను సారవంత మయినది

కాదు. అన్నియు గుట్టలతోను తిప్పలతోను నిండియున్నవి. వీనిలోఁ గొన్ని అగ్నిపర్వతములముఖములు. ఈదీవులలో శైత్యము విపరీతము. ఎస్క్విమోజాతికిఁ జేరిన అల్యూయేటు లనుతెగవా రీదీవుల ప్రజలు. వారిష్టుడు క్రైస్తవమతము పుచ్చుకొనినారు. జనసంఖ్య ౨,౦౦౦. తిమింగలములను చేపలను బట్టుట ఈదీవులలో ముఖ్యవృత్తి.

అల్ - రజీ (క్రీ. శ. ౮౬౫ - ౯౨౫) అరబ్బీ వైద్యుఁడు. పెరిషియాలో టెహరెక్ దగ్గరనున్న రాయిగ్రామమున జననమొంది, బాగ్దాదుపట్టణమున విద్య గఱచెను. అక్కడ నున్నకాలమున నతఁడు గ్రీకు, పెరిషియను, హిందూ వైద్యశాస్త్రజ్ఞానమును బాగుగ సంపాదించెను. అచ్చటనే అతఁడు వైద్యము చేసికొనుచు జీవనము గడపెను. శీఘ్రకాలముననే అతఁడు సమర్థుఁడును, కడు నేర్పరియునైన వైద్యుఁడని ప్రఖ్యాతిగాంచెను. ఇతఁడు వైద్యము నకు, నితరశాస్త్రములకును సంబంధించినవి రెండువందల గ్రంథములు రచించెను. పొంగు, మశూచికములనుగుఱించి యితఁడు వ్రాసిన గ్రంథము ఈవిషయమునుగుఱించి వ్రాయబడిన గ్రంథములలోనికెల్ల నుత్తమ మయిన దని చాలకాలము వాడుకయందుండెను. ఇతనిగ్రంథములలో నింతకంటెను ముఖ్యముగా నెన్నఁదగినది 'అల్ - హావీ' యను నిరువది సంపుటముల వైద్యగ్రంథము. అల్ - రజీ తనకాలము వఱకు అరబ్బులకుఁ దెలిసిన వైద్యవిషయములనేకాక గ్రీకులయొక్క సిరియాదేశస్థులయొక్క వైద్యవిజ్ఞానమునుగూడ పూర్వోక్త గ్రంథమున పొందుపఱచెను. ఈగ్రంథ మిరువది సంపుటములలోను నిష్పదులభ్యై మగునవి శుదీపంపుటములుమాత్రమే. ఒక్కవైద్యముననేకాక యితఁడు తత్త్వశాస్త్రము, జ్యోతిశ్శాస్త్రము, గణితశాస్త్రము, పదార్థవిజ్ఞానశాస్త్రములందుగూడ గొప్పజ్ఞానము సంపాదించి, వీని యందుఁగూడ చాలగ్రంథములు వ్రాసెను. ఇస్లాము మతప్రపంచమున నితఁడు అద్వితీయుఁడయిన వైద్యశిరోభూషణ మని పేరు గాంచెను.

అల్లం చెర్ల రాజు పాతెము — పశ్చిమగోదావరి జిల్లా చింతలపూడితాలూకాలోని జమీన్దార్ గ్రామము. జనసంఖ్య ౩౫౩ (౧౯౩౧).

అల్లం పాడు — ౧. నెల్లూరుజిల్లా గూడూరుతాలూకా యందలి జమీన్దార్ గ్రామము. జనసంఖ్య ౨౮౧ (౧౯౩౧).

౨. నెల్లూరుజిల్లా ఉదయగిరితాలూకా లోని గ్రామము. జనసంఖ్య ౨,౦౪౦ (౧౯౩౧).

అల్లె, డేవిడ్ (౧౭౪౪ - ౧౭౯౯) — స్కాటిష్ చిత్రకారుఁడు. అల్లోవాయందు జన్మించి, యతఁడు చిత్రకళను మొదట గ్లాస్కోయందును, పిదప ఇటలీయందు నభ్యసించెను. ౧౭౭౩ లో రోమునగరమునందు నివసించుచుండిన కాలములో ఒక చారిత్రకరచనమున కితనికి పతకము పొరితోషికముగ లభించెను.

చాలకాల మతః డానగరమునందే యుండి చిత్రరచనయందు కాలము గడపెను. పదునాలుగేండ్లు ఇటలీయందు నివసించిన యనంతరమున ౧౭౭౭ లో ఆతఁడు లండనునగరమునకు వెళ్లి, ౧౭౮౦ ప్రాంతమున ఎడింబరోనగరమున కరిగి యచ్చటనే స్థిరనివాసము కుదుర్చుకొనెను. అచ్చట నతఁడు కలాపరిష్కర్తునకు డైరెక్టరుగను, ఆచార్యుఁడుగను నియమింపఁబడెను. ఎడింబరోయందు నివసించిన కాలమునం దతఁడనేకవిధము లగు చిత్రరచనములను గావించెను. వానిలో 'హెల్మండ్ డాన్స్' (మెట్టదేశమువారి నృత్యము), 'స్కాచ్ వెడ్జింగ్' (స్కాట్లండుదేశజాల వివాహము) అనునవి ప్రసిద్ధికెక్కిన యాతని ప్రశస్తరచనలలోఁ గొన్ని. ఈచిత్రకారుఁడు ౧౭౯౬ - వసంవత్సర మాగష్టు ౬ - వ తేదీని ఎడింబరోనగరమున కాలధర్మమునొందెను.

అల్లన్మియో (గ్రామము) — బర్మా, తేయట్మియో జిల్లా లోని మైయుడ్ సబ్ డివిజనునకు ముఖ్యపట్టణము. జనసంఖ్య ౧౦,౨౦౭. ఇది వర్తకస్థలము. ఇది ఆదేశమునలి ప్రతివర్తకమునకును ముఖ్యస్థలము.

అల్ల పట్టు — గుంటూరుజిల్లా రేపల్లె తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౫,౬౭౩ (౧౯౩౧).

అల్ల మధుగు — చిత్తూరుజిల్లా పుత్తూరుతాలూకాలోని జమీందారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౧౭౨ (౧౯౩౧).

అల్ల మ ప్రభువు — సనాతన వైదికమతపరిణామమునందు ౧౧, ౧౨, ౧౩ శతాబ్దములు భక్తియోగపరిణామాబ్దములు. జైన బౌద్ధ మతములు వైదికమతమును శిథిలముచేసినను హిందూమతమును వికలము చేసినవి. కర్తమార్గపరమైన వైదికమతము ధర్మపరమైన భక్తిమార్గపరమైనది. వేదవేదాంతములు, నిగమాగమములు, కర్తజ్ఞానములును భక్తిమార్గమునందు సమన్వయమును పొందవలసినయవసరము కలిగినది. శ్రీ శంకరాచార్యులు జైనబౌద్ధమతములను ఖండించి వైదికమతోద్ధరణమును జేసినను ప్రజాహృదయమునందు జైన బౌద్ధ మతసంస్కారములు పల్లవించినవి. సిద్ధాంతములయందు సిద్ధాదునిధర్మ నిర్ణయములును, కర్త మూత్రములును వైదికమతమునందు సమన్వయమును పొంది ప్రజా జీవనమునందు సార్థకము లైనవి. ఉత్తరహిందూస్థానమునందువలెను దక్షిణహిందూస్థానమునందును జైన బౌద్ధ మతవిధ్వంసము ప్రాచీన సంస్కారోద్ధరణమునకును, వైదికమతవికాసమునకును వినియోగపడినది. దేశమునం దంతటను కర్తమార్గము క్షీణించి భక్తిమార్గము విజృంభించినది. కర్తయోగమును జ్ఞానయోగపరముగను, భక్తియోగపరముగను జేయుటకు వైదికమతసమన్వయ మవసరమైనది. వర్ణాశ్రమ ధర్మములకు సూతనలక్ష్యము గలిగినది. సన్న్యాసమునకు కాషాయాంబరములు ప్రమాణములు గాకను భగవదారాధనపరమైన కర్తారాధనము లక్ష్యమైనది. ఆదికాలముననుండియును కర్త కాండను జ్ఞానకాండయందు సమన్వయము చేయుటకు పండితులు చేసిన ప్రయత్నములు సామాన్యుల కందరానిభలము లైనవి. దక్షిణదేశమునందు, కర్ణాటాంధ్ర

దేశములందు జైనబౌద్ధమతములకు స్థిరవాసములు గలిగినవి. ప్రజా సామాన్యమునందు ప్రవర్ధమానమైన జైనమతమును విధ్వంసము చేయుటకు శ్రీ శంకరాచార్యుల విజయయాత్రలవలెను వీరశైవమును నవతరించినది. వీరశైవమునందు జైనబౌద్ధమతధర్మ మార్గములు భక్తిమార్గమునను, 'గురులింగజంగమశరణు' రూపమునను సార్థకము లైనవి. జీవయాత్రను కేవలము దేహయాత్రను గాకను, ఆత్మయాత్రపరమును జేయఁగలవిధమును వీరశైవాచారాగమసిద్ధాంతములు విశదము చేయుచున్నవి. వీరశైవబృందమునందు శివపూజ జంగమరూపపరిణామమును పొంది జీవయాత్రయందు సార్థకమైనది. జంగమబృందావనమునందు లింగావరణములు, కులాలవరణములును నంతరించి సర్వమును జంగమలింగగురుపరిణామమును పొందినది. వీరశైవాచారమతసిద్ధాంతములకు అల్లమ ప్రభులీలలు ప్రత్యక్ష ప్రమాణముగ నున్నవి. ప్రభులింగలీలలం దీగహనవిషయము దివ్యముగను వర్ణింపఁబడినది.

అల్లమ ప్రభువు బసవేశ్వరునితో సమకాలికుఁడు; పండ్రెండవ శతాబ్దియందు కల్యాణపుర ప్రాంతములందు నివసించి కోల్హాపురము మండలమునందలి అట్టాగ్రామమునందు సిద్ధిని పొందినటు లూహింపఁ దగియున్నది. అల్లమ ప్రభువు జంగమగురువు, వీరశైవాచార్యుఁడు, యోగీంద్రుఁడు, సిద్ధుఁడు. అల్లమ ప్రభుని మాహాత్మ్యమును కన్నడ కావ్యము ప్రభులింగలీలలు మనోహరముగను వివరించుచున్నవి. పిడుపర్తి సోమయదేవుఁ డాంధ్రమునందు రచియించిన ప్రభులింగలీల కావ్యము అల్లమ ప్రభుని దివ్యలీలను మనోహరముగను దెలుపుచున్నది. సోమయదేవుఁడు నెల్లూరి రామలింగయ్యప్రార్థన ననుసరించి ఆయనగురువైన శ్రీ సిద్ధవీరదేశిక చక్రవర్తి కంకితముగను ప్రభులింగలీలను ద్విపద కావ్యముగను రచియించెను. ప్రభులింగలీలలు జీవుఁడు ౨౫ గతులందును సంసారయాత్రయందు లింగకుల మతాధికారావరణముల నతిక్రమించి మాయావృతములైన శివసాయుజ్యమును పొందఁగల విధమును వివరించుచున్నవి. అక్కమదేవి, సిద్ధరామయ్య, మాచయ్య, కిన్నరయ్య, బసవేశ్వరుఁడు మొదలగు భక్తుల దివ్యచరిత్రరూపమునను శివసాయుజ్యమునకును ఆత్మసాక్షాత్కారమునకును భక్తిమార్గప్రాశస్త్యము సువ్యక్తము చేయఁబడినది.

వింటి మీవంటివివేకులచేతఁ - దొంటిముక్కంటిభక్తులకథలందు
ప్రభులింగలీలకుఁ బ్రతి చెప్ప నరిది - యభవుభక్తిస్థితి కది యాలవాల
మజ్జానతమమున కదియె దీపంబు - విజ్ఞానమున కది విహరణసీమ
అది మట్స్థలజ్ఞప్తి కావాసభూమి - అది శివయోగవిద్యానిధానంబు
సదమలసాభాగ్యసదనంబు నదియు - చిదచిద్వివేక విశేషంబు నదియు

* * * * *
సృష్టిఁ బుట్టినయట్టిశిష్టజీవులకు - నిష్క్రలింగాంగసాహిత్యంబుఁజేసి
ప్రాణంబు పశ్చిమపథమునఁ జొనిపి - నాణెంపునాగకన్యక మేలుకొలిపి
కేవలకుంభక క్రియకీలుఁ జూపి - భావంబు లింగానుభవమందు నిలిపి
రతి నిజశిష్యుల రక్షించుకొఱకు - క్షీతి మానవాకృతిఁ జేకొన్నయభవుఁ
డల్లమ ప్రభురాయఁ డతనిమహాత్మ్య - మెల్లయు నిరుపదియేనుసద్గురుల

కన్నడభాషచే గావ్యంబుఁ జేసె - సన్నతసద్భక్తసభలందు వెలయ
నది దెనిగింతు నే నందు నేమైన - కొదవగల్గినదీర్చుకొనుడు సజ్జనులు

* * * *

బసవన్న సేయింప భాసిల్లుచుండె - అసమానశూన్యసింహాసనంబునకు
తొలుతటివాకిట్లు తొమ్మిదినడుమ - నలువొప్పుచుండును నాల్గువాకిట్లు
ఆలోన గర్భగృహంబువాకిట్లు - చాల నొప్పారుచు సంధిల్లు రెండు
నారెంటిపైవాకిలమరు నొక్కటియ - సారమైనట్టి మోక్షద్వారమనఁ
నాధారలింగ నాభ్యంతిత హృదయ - బోధకృత్కంధర భూమధ్యచక్ర
ములను యథాక్రమమున నిల్పిమీఁద-నల బ్రహ్మచక్రంబు ననువుగా నిల్పి
భూజుగ్మగ్మనిలనభోమండలంబు - పైశీవపరములం బట్టియుండంగ
భక్తాదికై క్యాంతభవ్యస్థలములు - యుక్తమై పీఠమం దుండంగఁజేసి
నేలఁ గాత్యంబు నీట ద్రవంబు - కీలీ నువ్వుము పరికింప వాయువునఁ
జలనంబు మింట నసద్రూప మాత్మ - నలరుశూన్యత్వంబునం దుండఁజేసి
ఇడయుపింగళయునునిలసుమున్నయును-నాడులకూడిక నడుచక్రిశియు
హేలియుఁజరియింప నెడమును గుడిని - తాలుమూలాంతరద్వాదశస్థాన
మనఁదగుపీఠుల నందుండ బసవ - ఘనుఁడు గావించె నుత్కటసింహపీఠి
ఆశూన్యపీఠమధ్యంబున శ్రీస-దాశివవృక్షంబు దనరు దానికిని
ప్రణవంబెమూలంబుపంచాక్షరములె-గణుతింపఁదగినశాఖలుపర్ణపుష్ప
ములువర్ణములుపదంబులుఫలావళులు - గలిగి మహాముక్తికర మైనయట్టి
నాదంబె రసమునై నవకమై పొదలి - ఆదృతరత్నమయం బగుచుండ
నామహావృక్షంబు నల్లినయట్టి - కోమలలలికయొకో యన నొప్పు
శివతత్త్వపావకశిఖయునుంబోలె - సవిశేష ఫణిమణిజ్వాలయుంబోలె
సాధనంబులు పెక్కు సమకూర్చుకొనియె-నీధరబసవన్న యిదెచిత్రమనఁ
పంచభూతంబుల పైనిల్వ బసవఁ - డంచితలోకంబు లాటు నెన్నిదియు
అన్నితత్త్వములకు నవ్వలిబయలఁ - జెన్నొందఁజేయించె సింహాసనంబు

శుద్ధచైతన్యము సాత్త్వికకళాసంయోగమునను శివలింగైక్య
మును బొందుమార్గమును అల్లమ ప్రభులీలలు వివరించుచున్నవి:—

వరవీరశైవంబువైభవం బెల్ల - వీరశైవ మనంగ వేదవేదాంత
సార మెట్లన్నను వడ్డర్కనములు - ధర్మార్థకామామృతంబులు నాల్గు
నర్మలీ సాధింపుఁ డని చెప్పు నిందు - కర్మఫలంబులఁ గడకుఁ బోనొత్తి
నిర్మలమోక్షంబు నిలుపంగఁజెప్పు-కర్మలంపటులు స్వర్గంబు దుర్గతియు
దుర్మదులై పొందుదురు మఱి వినుము - జీవహింసలు కర్మజీవులఁ దవులు
జీవహింసలకును శివుఁడుమెచ్చుండు-శివుఁడుమెచ్చినఁగాని శివుకృప లేదు
శివుకృప లేకున్నఁ జెందదు ముక్తి - కావున నిష్కర్మకాములై వీర
శైవులై మోక్షంబు సాధింతు రనిన

* * * *

భావమద్వైతమైపరఁగుసత్ క్రియలు - పోవిడువకనన్నఁబొందఁజేయు
ఫలమాసపడరొకపట్టుననాకు-నలవడనర్పింతు రఖిలసౌఖ్యములు [దురు
తనుమనోధనవాంఛఁ దవులకసతులఁ-దనయులఁదమ్ములందరినొసంగుదురు
పంచేంద్రియభ్రాంతిఁ బడరంతకునికి - కించిత్తు వెఱవరు గేలినేయుదురు

ఏకపర బ్రహ్మ మే నని నమ్మి - కైకోరు తక్కిన గ్రామదైవముల [య
మత ముద్ధరించుసమయములయందు-శ్రుతివృష్టములఁ బ్రీతిచూపనోపుదు
వేడుక పూజఁ గావించురుగాని - వేడరు కలనైన వేటొండు నన్ను
పట్టినవ్రతములు భంగంబునొంద - నట్టెలింగై క్యంబు నధిగమింపుదురు
పరవిత్తసతులఁదప్పకచూడరాస-పరమర్థ కర్త ముత్ పలుకరొక్కపుడు
పరపాకవస్తువుల్ భక్షింపనొల్ల - రొరులకు సుపకార మొనరఁజేయుదురు

* * * *

తనువులమూటసు దగిలినమలము - లమ త్రిదీక్షులను దొలంగించి లింగ
ములమూటిశిష్యాంగములదాపుకొలీపి-యలవడఁబ్రాణంబులందులయించి
భక్తమాహేశాది భవ్యసౌపాన - యుక్తిమార్గము మది కొప్పంగఁజేసి
అంగలింగంబులు నాస్యహస్తముల - సంగతి సద్భక్తశక్తులు దెలిసి
సర్వాంగలింగై క్యసరణి గైకొలిపి - నిర్వాణపదమందు నిలుకడఁజేసి
వనధిలోపలఁబడ్డ వడగండ్లయట్లు - ఘనపదంబున గూడుకరువలియట్లు
ఘనసారమగ్నిలోఁ గదిసినయట్లు-తనువులమూటని తాదాత్మ్యమొంద
నిజగురుకృపచేత నెఱయంగఁజేసి-గజిబిజులను బాసి కాము రై క్యంబు

పురుష ప్రకృతుల సంయోగసాహచర్యములు పురుషార్థమునకు
సాధనము లయినటులు ప్రతిబంధకములఁగను పరిణమించుచున్నవి.
పురుషుఁడు మాయాజనితమైన విషయవాసనలను జయించి శివసాయు
జ్యమును బడయఁగలవిధమును విషయవాసనల నారాధించి భ్రష్టుఁడు
కాఁగలవిధమును అల్లమ ప్రభులింగలీలలు సామాన్యులకును కరతలామల
కము చేయుచున్నవి. అల్లమ ప్రభువు కేవలము పరమశివుఁడే యని
వీరశైవుల విశ్వాసము.

(కా. నా.)

అల్లమ ప్రభు శతకము — దెందులూరి పద్మనాభ
కృతము. కవి కాళికనగోత్రుఁడు. ఈ శతకవిషయము అల్లమ ప్రభు
స్తవము. భక్తిరసప్రధానము. భాషాలోపములు మెండు. అటనట
వ్యావహిక ప్రయోగములును కలవు. శైలిని దెలుపుట కీ క్రింది
పద్యము లుదాహరణములు :

శ్రీ రజతాద్రిధామ మదసింధురదానవభంగ దీనమం
దార ముకుందమిత్ర వరతాండవఖేలన కుండ చంద్రికా
శారదమోహనాంగ భవసంహార నిర్మలభూతిలేపనా
తారకరాజభూషణ సదాశివ శంకర యల్లమ ప్రభో.
భక్తియొసంగవయ్య భవబంధులం దెగఁబాపవయ్య న
స్తుక్తుని జేర్పవయ్య శుభ మొప్పు గృతార్థని జేయవయ్య వే
దోక్తుల కండవయ్య నిమ నొప్పుగఁ దల్పెద రాఁగడయ్య చి
ద్భక్తహృదీశ యయ్య శివ సాంబ దయానిధి యల్లమ ప్రభో.
గురుఁడును తల్లి దండ్రీ యశికుండును ప్రాణసఖుండు దైవము
స్వర పర మేశ్వరుండు భగవంతుఁ డనంతుఁడు నప్ర మేయుఁడు
జితరమోక్షదాతయును సిద్ధము పర్యము నీ వటంచు నే
స్థిరముగ నమ్ముకొంటి సుమి శ్రీ కరుణాగ్రధి యల్లమ ప్రభో.

అల్లము — ఇది అరటికుటుంబములోనిది. భూమి లోపల దుంపవలె పెరుగుభాగమే దీని ప్రకాండము. నిజమైన వేర్లు ఆ ప్రకాండముననుండి క్రిందికి దిగును. అరటిచెట్టునందువలెనే దాని యాకులు తొడిమ లన్నియు దట్టముగ చేరి మ్రాసుగా ఏర్పడుచున్నది.

దీనిని హిందూదేశమునం దంతటను సాగు చేయుచున్నారు. ఎఱ్ఱమట్టి నేలలో నేపుగా పెరుగును. వర్షాకాలమునందు దున్నిన పొలములో చిన్నచిన్న గోతులు తీసి ఎరువు వేసి అల్లముముక్కలు నాటెదరు. మొక్కలు పెద్దవి కాకపూర్వమే విస్తారముగ వర్షము కురిసి నీళ్లు నిలిచినయెడల అల్లము క్రుళ్లిపోవును. ఏడెనిమిది నెలల నాటికి దుంపలు త్రవ్వటకు వీలుండును. అల్లముననుండియే సొంటిని చేయుదురు. అల్లముముక్కలను నీళ్లలో నానఁజెట్టి మట్టిని కడిగివేసి గోనెగుడ్డమీఁద పెట్టి పొట్టును రాచివైచి ఎండలో నెండనిచ్చిన సొంటి యగును.

ఉపయోగములు :— సువాసననిమిత్తము కూరలలో వేయుదురు. మందుల కనుపొనముగను సువాసన యిచ్చుటకును ఉపయోగింతురు. ఒకవిధమైన సారాయియు, మర్బత్తును దీననుండి చేయుదురు. ఇది 'అగ్నిదీపమును చేయును. శుక్లవృద్ధికారి. మలమును బంధించును. హృదయమునకు హితకర మైనది. కడుపునొప్పి తగ్గించును. రుచిగా, లఘువుగా, మధురపాకము కలదిగా, స్నిగ్ధముగ, ఉష్ణముగా నుండును. కఫహతములను హరించును' (వాగ్భట సూత్ర., అ. ౬, ౧౬౧ - ౧౬౨). కడుపునొప్పి తగ్గించుటకై విరేచన కరము లగుమందులయందును, మలమును బంధించుశక్తిగల దగుటచేత అతిసారమునందును దీనిని ఉపయోగింతురు.

మనదేశముననుండి అల్లము సొంటి ఇతరదేశములకు నెగుమతి యగుచున్నది. మన మెగుమతిచేసిన అల్లము పంచదారపాకముతోను తేనెతోను కలసి అల్లముమరబ్బాగా మనదేశమునకు దిగుమతి యగుచున్నది.

అల్ల వ ర ము — తూర్పుగోదావరిజిల్లా అమలాపురము తాలూకాకు చెందిన గ్రామము. జనసంఖ్య ౫,౭౯౯ (౧౯౩౧).

అల్లా — మహమ్మదీయులదేవునికిఁ బేరు. ఇది అరబ్బీ మాట. దీనికిఁ బూజింపఁదగినవాఁ డని యర్థము. మహమ్మ దీపదము నిజమైన యీశ్వరుని నూచించు నని నిర్ణయించినందున మహమ్మ దీయులు దీనినే ఈశ్వరపరముగ నెక్కుడు భక్తితో వాడెదరు. వీరి ముఖ్యమంత్రములలో 'లా ఇలాహ్ ఇల్లాహ్' అనునది యొకటి. దీనికి 'అల్లా తప్ప మఱి వేఱుదైవము లేడు' అని యర్థము. 'నారాయణునికన్న వేఱుదైవము లేడు' అని మనవైష్ణవులు చెప్పుదురు గదా! అట్లే యిది. సంస్కృతమునందు 'అల్లా' శబ్ద మొకటి, ఆకారాంతి స్త్రీలింగము కలదు. దానికి తల్లి యనియు, సర్వజ్ఞసర్వభక్తుక యైన పరమాత్మ దేవత యనియు రెం డర్థము లిచ్చి, ఆమె 'అల్లెల్లే

త్యాద్యభర్వసూక్తమునందుఁ బ్రసిద్ధ' యని వాచాస్పత్యమునందు జెప్పఁబడినది. ఈనూక్తము బహుశః 'అల్లోపనిషత్తు' అనునదియే యైయుండును (చూడుఁడు : అల్లోపనిషత్తు).

అల్లా ఉద్దీక్ష — బహమనీసుల్తా నయిన అహమదుషా జ్యేష్ఠకుమారుఁడు. తండ్రిమరణానంతరమున క్రీ. శ. ౧౪౩౫ లో నితఁడు రాజ్యమునకు వచ్చెను. రాజ్యమునకు వచ్చిననాటనుండియు నితఁడు తన సోదరుఁ డయిన మహమ్మదుఖాను నెంతయో ప్రేమతో నాదరించెను కాని యతఁడు దుష్టుల దుగ్భోగనలకుఁ జెవియొగ్గి తన యన్నను మార్కొన నైన్యములను సమకూర్చుకొని రాయచూరు అంతర్వేది విజాపురము మొదలగుమండలములను ఆక్రమించుకొనెను. ఈరీతి నతిక్రాంతమర్యాదుఁ డయిన తనసోదరుని శిక్షింప నైన్యములను దీసికొని అల్లాయుద్దీసు బయలుదేఱెను. ఉభయుల బలములకును జరగినమహాసంగ్రామమున పెక్కురు యోధు లుభయపక్షములందును మడిసినపిదప విజయలక్ష్మి అల్లాయుద్దీసును వరించెను. తన సోదరుఁడు తన్నంతగ ప్రేమతో నాదరించుచుండినను తా నట్లెదురు తిరిగి నందులకుఁ జాల పశ్చాత్తాపమునొంది మహమ్మదుఖాను అల్లాయుద్దీసును శరణుచొచ్చి తన్ను క్షమింపవలసిన దని వేడుకొ నెను. సుల్తాను కరుణాంతరంగుఁ డయి సోదరుని క్షమించుటయేకాక యతనికి గొప్ప యాదార్యముతో రాయచూరుమండలమును జాగీరుగ నొసంగెను.

అల్లాయుద్దీసు తనసోదరునితోఁ బోరాడుచుండినకాలమునందు విజయనగరాధిపతి నైన్యములను గూర్చుకొని బహమనీరాజ్యముపయి దండెత్తి వచ్చెను కాని విశేషసప్తముతో నోడి తుద కేఁటేట బహమనీరాజ్యమునకుఁ గప్పము చెల్లించుట కొడంబడి సంధి కావించుకొనె నని మహమ్మదీయచరిత్రకారులు వ్రాసియున్నారు. ఇందలి యాధార్థ్య మింకను పరిశోధింపవలసియున్నది.

సంగ్రామములందు అల్లాయుద్దీసున కీరీతిని విజయములు సంప్రాప్తించుచు వచ్చినను అతనిరాజ్యపరిపాలనము దక్కనీమహమ్మదీయుల పరస్పరకలహములవలనఁ జాల సంతోభముఁ జెందినది. దక్కనీమహమ్మదీయులలోఁ జాలమంది సున్నీమతావలంబులు. విదేశీయులగు అరబ్బులు, తుర్కీవారు, పెరిషియనులు, మొగలాయీలు షియామతస్థులు. ఈ యుభయపక్షములవారికిని గల విరోధము అల్లాయుద్దీసు సుల్తాను కాలమున మఱింత ప్రబలినది. ఈవిషమస్థితియందు మద్యపానప్రమత్తుఁడయియున్న సుల్తా నొసంగిన యనుమతివలన నొక మహాదాదగ కార్యము జరగినది. క్రీ. శ. ౧౪౫౪ లో విదేశీయమహమ్మదీయపక్షమునకుఁ జెందిన ఖాఫ్ మలిక్ ఉత్ తుజార్ గొప్పనైన్యమును దీసికొని సముద్రతీరస్థమయిన సంగమేశ్వరదుర్గమును సాధింప నరిగెను. అతఁడు మొదట సిర్కా యనుహిందూ ప్రభువుచే పరిపాలితమయినదుర్గమును వశపఱుచుకొనియా ప్రభువునకు బలవంతముగ మహమ్మదీయమత మొసంగెను. పిదపతుజార్ సంగమేశ్వరముపై దండువెడలెను. సంగమేశ్వరము పర్వతారణ్యమధ్యస్థితమయి దుస్సాధ మని పేరొందినదుర్గము. తుజార్

సైన్యము లాపర్వతారణ్యమధ్యమునఁ జిక్కువడి వెతలఁ గుందుచుండిన సమయమున తుజారుపైఁ బగదీర్చుకొన నదియే తగినతరుణ మని మహమ్మదీయ సైన్యముల దుస్థితిసంతయు సిర్కా సంగమేశ్వరదుర్గాధిపతికి రహస్యముగ నెఱిగించెను. వెంటనే సంగమేశ్వరప్రభువు పర్వతప్రాంతసంగ్రామకుళలు లయిన ముప్పదివేలమంది సైనికులతో నెత్తివచ్చి యొకనాటిరాత్రి తుజారుసైన్యములపయిఁ బడి ఏడెనిమిది వేలమందినే కాక తుదకు సైన్యాధిపతినిగూడ హతమొనర్చెను. హతశేషులు పూనా కుత్తరమున నున్న చాకౌదుర్గమునకుఁ బోతి పోయి ప్రాణములను గాపాడుకొనిరి.

ఈపరాజయవృత్తాంతము రాజధానియందుఁ దెలిసినపిదప విదేశీయులపయిఁ దమపగ తీర్చుకొనుట కది తగినతరుణ మని యెంచి, దక్కనీఅమీరులు విదేశీయు లందఱును గలసి చాకౌదుర్గమున రాజ్యవిప్లవము రేపఁ గుటచేయుచున్నారని మద్యపానప్రమత్తుఁ డయియున్నతఱిని సుల్తానునకు దుర్యోధలు కావించి వారి నందఱును గడతేర్చుటకు అతనివలననుండి యనుజ్ఞబడసి చాకౌదుర్గమునకు సైన్యములతో బయలుదేలి వెళ్లిరి. పిదప వారు దుర్గస్థు లయినవిదేశీయుల కెంతమాత్రము ననుమానము కలుగకుండ ప్రేమాదరములు నటించి, వారి నందఱును విందున కాహ్వానించి కత్తి కెరచేసిరి. ఈవిధమున ఆవిందుసందర్భమున నుత్తమవంశజు లయినసయ్యదులు పండ్రెండువందలమందియు, ఇతరవిదేశీయులు వేయిమందియు, షిల్ల లయిదాటువేలును వధింపబడిరి. ఈదారుణవధానంతరము దక్కనీలు హతు లయినవారిభార్యలను, కూతులను, వస్తుసామగ్రిని పరిగ్రహించిరి. అనతికాలముననే అల్లాయుద్దీను జరగినకపట మంతయుఁ దెలిసికొని చాల పశ్చాత్తాపమునొంది, ఈదారుణవధకుఁ గారణభూతు లయిననాయకుల నందఱును వధించుటయేకాక యితర దక్కనీనాయకులను గొప్పయుద్యోగములనుండి తొలగించి వారికుటుంబములకు భిక్షాపాత్రము చేతి కిచ్చెను. పిదప రాజ్యమునఁ గలయున్నతపదవులు విదేశీయులకు మరల లభించినవి. విదేశీయులు తా మదివఱకుఁ గోలు పోయిన గౌరవాధిక్యములను మరల సంపాదించిరి.

అల్లాయుద్దీను క్రీ. శ. ౧౪౫౭ లో చనిపోయెను.

అల్లా ఉద్దీన్ అలమ్ షా (౧౪౪౫ - ౧౪౭౮) — ఢిల్లీసుల్తాను. సయ్యదువంశమునందలి చివరవాడు; చాలసమర్థుడు. ౧౪౫౧లో నీతఁడు ఢిల్లీలో దేనప్పడు బహలాల్లోడి అనువాఁడు ఢిల్లీని స్వాధీనపఱచుకొనెను. ఈతఁడు ఢిల్లీలో ౬ సంవత్సరముల వఱకు మాత్రము ప్రభుత్వము చేసెను; తర్వాత ౧౪౭౮ వఱకును బదౌన్ అనుచోట నుండెను. బదౌన్లోచుట్టుపట్టుప్రదేశముమీద ౨౮ సంవత్సరములవఱకు నధికారము చెల్లించుకొనెను.

అల్లా ఉద్దీన్ ఖిల్జీ (౧౨౯౬ - ౧౩౧౬) — ఢిల్లీచక్రవర్తి. ఈతఁడు 'సికందర్ ఈ సాని' అను బిరుదు వహించెను.

దీనికి ౨-వ అలెగ్జాండరని అర్థము. ఈతఁడు ఖిల్జీవంశస్థాపకుఁడైన జలాలుద్దీన్ ఫీరుజుషాహాఖిల్జీ అనుబాదుషాకు తమ్మునికుమారుడు; అల్లుడు. ఆతనిఁ జంపి రాజ్యమునకు వచ్చెను. రాజ్యమునకు రాకపూర్వ మితఁడు ౧౨౯౩-వ సంవత్సరమున దక్షిణమందలి దేవగిరికి మహారాష్ట్రరాజైన రామదేవరాజును జయించెను. జయపురరాజ్యములోని రకతంభోర్ అను బలిష్ఠమైన దుర్గమును ౧౨౯౯లోను, చితోడ్గడమును ౧౩౦౪లోను జయించెను. తన సేనాని యైనమాలిక్కాఫర్ అనువానిని దక్షిణదేశముపైకి దండు పంపెను. ౧౩౦౩ లోవానిని ఓరుగంటి ప్రతాపరుద్రుఁ డోడించెను. కాని ఈతఁడు మరల ౧౩౦౯లో ఓరుగంటికిఁ బోయి ప్రతాపరుద్రునోడించి యాతఁడు ఢిల్లీశ్వరునకుఁ గప్పము గట్టునట్లు చేసెను. ౧౩౧౦లో ద్వారసముద్రపు బల్లాలరాజులను ఓడించెను. అచ్చటనుండి కాఫరు రామేశ్వరమునకుఁ బోయి అచ్చట నొకమసీదుఁ గట్టించెను. వాని నెదిరించువాఁడు లేడయ్యె! కాఫర్ ౧౩౧౨లో దేవగిరిరాజును జంపి ఆరాజ్య మంతయు ఢిల్లీ రాజ్యములోఁ గలిపెను. కాశీక్షేత్రమునందు వేయిదేవాలయముల కన్న నెక్కుడుగ పడఁగొట్టితి నని యీతఁడు గర్వముగఁ జెప్పుకొనెడి వాఁడు. ఈతనికాలమున పెక్కురాజమందిరములు, మసీదులు, విద్యాపీఠములు, కోటలు, స్నానగృహములు విశేషముగఁ గట్టింపబడి యెను. అమీర్ ఖుస్రూ ఖ్వాజా హసన్ అనుకవిపుంగవు లీతనియాస్థానము నలంకరించిరి.

అల్లా ఉద్దీన్ మసూద్ షా (౧౨౪౨ - ౧౨౪౬) — ఢిల్లీసుల్తాను. ఈతఁడల్తమిష్ యొక్క మనుమడు. సుల్తానా రిజియా తమ్ముడైన బహరామ్ షా అనువానితరువాత నీతఁడు రాజ్యమునకు వచ్చెను. ఈతనిరాజ్యకాలమందు మంగోలులు రెండుసార్లు హిందూ దేశముమీదికి దండెత్తి వచ్చిరి. కాని యమితనష్టముతో నోడింపఁ బడిరి. ఈతని పరిపాలనము ప్రజలకు దుస్సహము కాఁగా ఈరాజును పదచ్యుతుని జేసి యీతనిపినతండ్రి యగు నాసిరుద్దీన్ మహమూద్ అనువాఁడు సుల్తా నయ్యెను.

అల్లా ఉద్దీన్, హసన్ షా బహ్మనీ — ఇతఁడు దక్కనుదేశమున బహ్మనీరాజ్యమును సంస్థాపించి యేలుబడి నెఱపిన మొదటిసుల్తాను; కైకా - డోన్ - మహమ్మదుకుమారుడు. ఇతఁడు మొదట గంగూ యనుబ్రాహ్మణునియొద్ద నొక నేవకుఁడుగ నుండెనని, ఇతనికి రాజ్యము వచ్చినపిదప తన కంతకుపూర్వము యజమానుఁడుగ నుండినబ్రాహ్మణునియెడలఁ దన కృతజ్ఞతను దెలుపుటకయి గంగూ బహ్మనీ యన్నబిరుదమును వహించె నని ఫెరిస్టా యనుమహమ్మదీయ చరిత్రకారుఁడు వ్రాసినవృత్తాంతమువలనఁ దెలియుచున్నది. ఇది సరికా దనియు, కొంతవఱకు కల్పితపురుషుఁడుగనే పరిగణింపఁబడు ఇస్సందియాకుమారుఁడు బహ్మన్ అనుప్రసిద్ధయోధునిసంతతివాఁడయినందుననే అల్లా ఉద్దీన్ బహ్మన్ బిరుదమును ధరించె ననియు,

గంగూ అన్నది కైకా - ఊన్ - పదమునకు లేఖక ప్రమాదజనిత మయినవికృతి యనియు కొందఱు చరిత్రకారులమతము.

అల్లాఉద్దీన్ ఢిల్లీకి వచ్చి సుల్తాను మహమ్మదు బిన్ తుఘ్లకు దయ సంపాదించి యతనికొలుపునఁ గుదిరెను. కొంతకాలము గడచిన పిదప నతఁడు మెరికెలవంటి యోధులను వెంటఁదీసికొని తనయద్భుత రేఖను వెచకికొన దక్కనుదేశమున కరిగెను. అచ్చట సుల్తాను మహమ్మదునంత్యకాలమున దౌలతాబాదుప్రాంతములంగు రేగినవిప్లవ మున పాల్గొనెను. విప్లవకారులు దౌలతాబాదుదుర్గాధిపతిని బాఱఁ ద్రోలి కోట నాక్రమించుకొని ఇస్తాయీల్ ముఖ్ అఫ్ఘా ననువృద్ధునిఁ దమకుఁ బ్రభువుగా నెన్నుకొనిరి. అల్లాఉద్దీనుకుఁ గల జఫర్ ఖాను బిరుద మీయఫ్ఘాను ప్రభు వొసంగినట్లు చెప్పుదురు. ఈరాజ్యవిడ్వర వార్త విని బ్రోచియందు విడిసియున్న మహమ్మదు బిన్ తుఘ్లకు వెంటనే సైన్యసమేతుఁ డయి దౌలతాబాదునకు బయలుదేరివెల్లెను. విప్లవ కారులసైన్యములు రాజసైన్యములను మధ్యమార్గముననే యెదుర్కొ నెను గాని పూర్తిగ పరాభూతము లయినవి. విప్లవకారులు తమ కుటుంబములతో సుల్తానుమహమ్మదే దుస్సాధముగఁ గట్టుదిట్టము కావించినదౌలతాబాదుదుర్గము నాశ్రయించిరి. జఫర్ ఖానును, ఇస్తాయీల్ ముఖుసోదరులును దమస్థితిని కట్టుదిట్టము చేసికొనుటకు గుల్బర్గాకు మరలిపోయిరి. రాజసైన్యములు వచ్చి దౌలతాబాదుపురవాసులను దోచుకొని మహమ్మదీయ ప్రజలను చెఱఁబట్టి ఢిల్లీకిఁ బంపినవి. పిదప సుల్తాను మహమ్మదు దుర్గమునకు ముట్టడివేసి ఇమాదుల్ ముల్క్ నునతనిని సైన్యముల నిచ్చి జఫరుఖానును సాధింపఁ బంపెను. మూఁడునెలలు ముట్టడి సాగినను దౌలతాబాదుదుర్గము వశము కాలేదు. ఇంతలో గుజరాత్ దేశమున నులిక్ తఫీ యనునతఁడు పితూరీలేపె నని విని సుల్తా నాగ్రహమహోదగ్రుఁడయి, దౌలతాబాదుముట్టడి సాగింపఁ గొంతసైన్యము నచ్చట దిగవిడిచి, తాను స్వయముగ తఫీని శిక్షింప గుజరాత్ దేశమున కరిగెను. ఈలోగా నంతవఱకు సుల్తానువశమునం దుండినయోధుఁగల్లు, కంపిలీ మొదలయినరాజ్యములు స్వాతంత్ర్య పతాకలు విప్పిరి. ఓరుగంటిప్రభు వగుకాపయనాయకుఁడు పంపి నట్టివియు, దౌలతాబాదురాజ్యముననుండి వచ్చినట్టివియు నగు సైన్యముల సాయమున జఫర్ ఖాన్ ఇమాదుల్ ముల్క్ ను వధించి యతనిసైన్య ముల నోడించి దౌలతాబాదున కరిగెను. జఫర్ ఖానువిజయములను, అతనిరాకను విని దౌలతాబాదుదుర్గమును ముట్టడించియున్న రాజ సైన్యములు పలాయితము లయినవి. విజయోత్సవముతో జఫర్ ఖాను దౌలతాబాదునఁ బ్రవేశించెను. ఇస్తాయీల్ ముఖ్ కోట వదలి వచ్చి, తనయసమర్థతను గుర్తించి తనరాజ్యమును వదలుకొనఁగా విప్లవ కారులు జఫరుఖాను నేకగ్రీవముగఁ దమప్రభువుగ నెన్నుకొనిరి. జఫర్ ఖాను అబుల్ ముజఫర్ అల్లాఉద్దీన్ హసన్ షా బహ్మనీ యన్న బిరుదముతో క్రీ. శ. ౧౩౪౩ - వ సంవత్సరమున సింహాసన మెక్కిను. క్రీ. శ. ౧౩౪౩ మొదలు ౧౫౨౬ వఱకు రమరమి రెండుశతాబ్దాలము దక్షిణహిందూదేశరాజకీయవ్యవహారములందు

ప్రధానపాత్రము వినిపించిన బహ్మనీవంశమునకు అల్లాయుద్దీను మూల పురుషుఁడు. ఇతఁడు ప్రస్తుతము నిజాంరాజ్యమునం దున్నగుల్బర్గా (కలుబరిగి) నగరమును దన రాజధాని కావించుకొని దానికి హసనాబా దని నామకరణముఁ జేసెను.

సింహాసన మెక్కినవెంటనే అల్లాయుద్దీను తనరాజ్యమును సరి యయినపద్ధతయిం దుంచుటకు కట్టుదిట్టములు కావించెను. అతఁడు రాజ్యమునంతను నాలుగుతరపులుగ విభజించెను. తనకు విజయ, రాజ్యములు చేపడుటకు విశేషముగఁ దోడ్పడిన అమీరులకు గొప్ప గౌరవబిరుదముల నొసంగి వారి నాతరపుల కధికారులుగ నియమిం చెను. ఒక్కొక్క యమీరునకుఁ దనకు యుద్ధావసరమున సైనిక సాహాయ్యమును జేయుటకై కొంతసైన్యమును బోషించు పద్ధతిమీఁద జాగీరుల నొసంగెను. ఈవిధమున అమీరులను, వజీరులను, సైన్యాధి పతులను వారివారియోగ్యతల ననుసరించి తగిన కితాబు లిచ్చి నియ మించి తనరాజ్యస్థితిని భద్రపఱుచుకొనెను. కాని సుల్తాను తనమీఁదె కెప్పుడు దండెత్తివచ్చునో యని అల్లాయుద్దీ నెప్పుడును మనస్సునఁ గలవరపడుచునే యుండెను. తుదకు ౧౩౫౧ లో సుల్తాను మహ మ్మదు బిన్ తుఘ్లకు చనిపోయినపిదప, ఢిల్లీ నూతనచక్రవర్తి కట్టిదూర ప్రదేశములను జయించుతలంపు గాని, శక్తి గాని లేనందున అల్లా యుద్దీను నాందోళనము తగ్గినది. పిదప నతఁడు దనయమీరులు మొదలయినవారి సాయమున దక్కనుదేశమునందలి చాలభాగమును జయిం చెను. గోవా, దాభోలు, కొల్హాపురము, తెలింగానాలు మహమ్మదీయు లకు వశమయినవి.

అల్లా ఉద్దీన్ హసన్ షా గోరీ, గుల్బర్గా

అల్లాయుద్దీను గుల్బర్గాయందు బహ్మనీరాజ్యమును స్థాపించు నాఁ టికే హరిహరబుక్కరాయాదులు తుంగభద్రానదీతీరమున విజయనగర సామ్రాజ్యమును స్థాపించిరి. సరిహద్దురాజ్య మగుటవలన విజయనగర, బహ్మనీరాజ్యములకు సంతతము పోరాటము జరగుచువచ్చెను. బహమనీ రాజ్యసంస్థాపనమునకుఁ బూర్వము రాయచూరు, ముదుగల్లు ప్రాంత

అల్లాడ దీక్ష హు నేక - అల్లిపురం

ములు హరిహర రాయల క్రింద మండెను. ఈ ప్రాంత మంతయుఁ దగు వాత బహుమత్ షాకు వశమయినది. నాటనుండి కృష్ణా, తుంగభద్ర నదులకు నడుమ నుండిన యంతర్వేది యుభయరాజ్యములకును గలవా కారణ మయినది. తత్ఫలముగ జరిగినసంగ్రామములలో నీ ప్రాంతము తఱచుగఁ జేతులు మాటుచువచ్చినది.

క్రీ. శ. ౧౩౫౮ లో అల్లాయుద్దీను కాలభర్తము నొందెను. అతఁడు చనిపోవునప్పటి కతనిరాజ్యము పశ్చిమమున సముద్రతీరము వఱకును, తూర్పున బోనగిరివఱకును, ఉత్తరమున వైనగంగ మొదలు కొని దక్షిణమున కృష్ణవఱకును వ్యాపించినది.

అల్లాడ దీక్ష హు నేక (౧౧౫౨-౫౬) — ఘోర్ దేశపు సుల్తాను. ఇతనికి జహాన్ సాజ్ అన్న బిరుదు కలదు. ఈపద మునకు ప్రపంచమును కాల్చువాఁ డని యర్థము. ఈతనిబాసమఱుది యైన బహరాంషాహా అనునతఁ డీతని యిద్దఱుసోదరులను చంపి గజనీ రాజ్యము నాక్రమించుకొనఁగ నీతఁ డాతని మీఁదికి దండెత్తిపోయి అతని నోడించి రాజ్య మాక్రమించుకొనెను (౧౧౫౨). ఆనగరము నందలి గొప్పమందిరములను, శాసనములను ధ్వంసము చేసెను.

అల్లాడ దీక్ష, హు సేక్ షా (౧౧౫౩-౧౫౧౫) — బంగాళ దేశపు సుల్తాను, మొదట ముజఫర్ షాహా అనువానికి వశీరుగ నుండెను. అతఁడు పదభ్రష్టుఁ డయి హతుఁ డయినపిదప సామంతు లితనిని దమ సుల్తానుగ నెన్నుకొనిరి. ఇతఁడు జనరంజకముగ ౨౪ సంవత్సరములు పాలించి గౌర్ పట్టణమునఁ జనిపోయెను. ఈతని తరువాత నీతనికుమారుడైన నసీరత్ షా రా జయ్యెను.

అల్లాడ — గంజాంజిల్లా శ్రీకాకుళం తాలూకాకు చెందిన గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౫౪౮ (౧౯౩౧).

అల్లాడ నాథుడు — లక్ష్మణుని పుత్రుడు. యమునానదీతీరమునందలి ఏకచక్రనగరమును బాలించిన చౌహాణ వంశజుడగు సూర్యసేనునియాజ్ఞ ననుసరించి నిర్ణయామృత మనుధర్మ శాస్త్ర గ్రంథమును రచించెను. ఏతత్ గ్రంథరచనమున నితఁడు తాను మనుస్మృతి, విష్ణుస్మృతి, పారాశరస్మృతి, ఆపస్తంబస్మృతి, మితాక్షర, అపరార్క, అర్ణవ, పారిజాత, స్మృత్యర్థసార, స్మృతి చంద్రిక, మాత్స్య, కార్త, వారాహ, వైష్ణవ, వామన, మార్కం డేయ, భవిష్యత్తర, హేమాద్రిపరిశిష్ట, అనంతభట్టియ, గృహ్యపరి శిష్ట, కాలాదర్శ, చింతామణి, త్రిదండి, కృత్యకల్పతరు, ధవల పురాణసముచ్చయ, దుగ్గోత్సవ, రామకాతుక, సంవత్సర ప్రదీప, భోజరాజీయ, దేవదాసీయ, రూపనారాయణీయ, విద్యావేదపద్ధతి, మహాదేవీయ, విశ్వరూపకృత నిబంధ గ్రంథముల నవలొకనము చేసి నట్లు చెప్పుకొనినాడు. ఈనిర్ణయామృతము నిర్ణయసింధువునందును, రఘునందునిచేతను, భట్టోజీదీక్షితకృతమగు తిథినిర్ణయమునందును ఉదాహృత మయినది. అల్లాడనాథుడు క్రీస్తుశకము ౧౩౭౫ నకుఁ

దరువాతను, పదునాఱవశతాబ్దికిఁ బూర్వమునను ఉండియుండు నని చరిత్రకారుల మతము. నిర్ణయామృత ప్రతి నొకవానిని ప్రాశస్త్యము వీబరు తన బెర్లిన్ గ్రంథపట్టికయందు పరామర్శించియున్నాడు.

అల్లాడ పల్లె — కడపజిల్లా ప్రొద్దుటూరు తాలూకాకు చెందిన గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౧౯౫ (౧౯౩౧).

అల్లాడ పా లెము — విశాఖపట్టణముజిల్లా విజయనగ రము తాలూకాలోని జమీన్ దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౪౭౯ (౧౯౩౧)

అల్లాడ పురము — గంజాంజిల్లా బరహంపురం తాలూ కాలోని గ్రామము. ఇందలి జనసంఖ్య ౩౦౦ (౧౯౩౧).

అల్లాపల్లె — అనంతపురంజిల్లా కదిరి తాలూకాకు చెందిన గ్రామము. జనసంఖ్య ౨,౫౦౬ (౧౯౩౧).

అల్లాపురము — కృష్ణజిల్లా గన్నవరము తాలూకా లోని జమీన్ దారీ గ్రామము. ఇందలి జనసంఖ్య ౮౦౭ (౧౯౩౧).

అల్లార్డిస్, అలెగ్జాండర్ (౧౮౪౬-౯౬) — స్కాట్ లండ్ దేశజుడు. ౧౮౬౮-౭౫ వఱకును కలకత్తాలోని 'ఫ్రండ్ ఆఫ్ ఇండియా' అనుపత్రికకు ఉపసంపాదకుఁడుగ నుండెను. తరు వాత కొంతకాలము సిల్హట్ టైముస్ పత్రికకు సంపాదకుఁడుగ నుండెను. ఇతఁడు పెక్కునవలలు వ్రాసెను. మఱియు పెక్కు గ్రంథములు వ్రాసెను.

అల్లి క పని — ఇది రెండువిధములు : ఊలు అల్లిక, క్రోషా అల్లిక (Crocheting). ఈ రెండువిధములైన అల్లికలను ఆయాశబ్దముల క్రింద వివరింపఁబడును.

అల్లి గూడ — గంజాంజిల్లా సురదా తాలూకాలోని బోడోగోడో జమీన్ దారీకిఁ జెందిన గ్రామము. ఇందలి జనసంఖ్య ౫౨ మాత్రమే.

అల్లి గూడెము — తూర్పుగోదావరిజిల్లా భద్రాచలం తాలూకాలోని యేజెన్సీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౧౩౬ (౧౯౩౧).

అల్లి నగరము — కర్నూలుజిల్లా కంబం తాలూకా లోని గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౦౮౫ (౧౯౩౧).

అల్లి పల్లె — పశ్చిమగోదావరిజిల్లా చింతలపూడి తాలూ కాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧౭౦ (౧౯౩౧).

అల్లి పురం — విశాఖపట్టణముజిల్లా విశాఖపట్టణము తాలూకాకు చెందిన జమీన్ దారీ గ్రామము. ఇందలి జనసంఖ్య ౫౮౨ (౧౯౩౧).

అల్లి పురము — ౧. గంజాంజిల్లా బరహంపురం తాలూకాకు చెందిన గ్రామము. జనసంఖ్య ౫౫౭ (౧౯౩౧).

౨. నెల్లూరుజిల్లా నెల్లూరుతాలూకాయందలి గ్రామము. ఇందలిజనసంఖ్య ౨,౨౦౯ (౧౯౩౧).

అల్లి పురో — గంజాంజిల్లా ఆస్కాతాలూకా దేబాభూమి (దేవభూమి) మాలుక్దారీకి చెందిన గ్రామము. జనసంఖ్య ౪౯౪ (౧౯౩౧).

అల్లి పూడి — తూర్పుగోదావరిజిల్లా తునితాలూకాయందలి జమీన్దారీ గ్రామము. దీనిజనసంఖ్య ౨,౫౧౭ (౧౯౩౧).

అల్లి పూలగుంట — చిత్తూరుజిల్లా తిరుత్తనితాలూకాలోని జమీన్దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౧౭౪ (౧౯౩౧).

అల్లి పారో — (స. నెం. ౧౫) గంజాంజిల్లా ఛత్రపురం తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౮౧౫ (౧౯౩౧).

అల్లి మడుగు — ౧. చిత్తూరుజిల్లా కాళహస్తితాలూకాలోని ఈనాంగ్రామము. ఇందలిజనసంఖ్య ౧౧౭ (౧౯౩౧).

౨. నెల్లూరుజిల్లా కావలితాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౭౫౯ (౧౯౩౧).

అల్లి మేరక — గంజాంజిల్లా సోంపేట తాలూకాయందలి మందసాయెట్టేటుకు చెందిన జమీన్దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౧౨౦ (౧౯౩౧).

అల్లి వీడు — పశ్చిమగోదావరిజిల్లా ఏలూరుతాలూకాయందలి జమీన్దారీ గ్రామము.

అల్లి ఖానుడుపాలెము — విశాఖపట్టణముజిల్లా అనకాపల్లి తాలూకాయందలి జమీన్దారీ గ్రామము. ఇందలి జనసంఖ్య ౪౯౯ (౧౯౩౧).

అల్లి భోలా — గంజాంజిల్లా తెక్కలి తాలూకాలోని జమీన్దారీ గ్రామము. ఇందలి జనసంఖ్య ౪౪౯ (౧౯౩౧).

అల్లి గుండు — అనంతపురంజిల్లా కదిరితాలూకాలోని గ్రామము. ఇందలి జనసంఖ్య ౮౦౧ (౧౯౩౧).

అల్లి వాడ — విశాఖపట్టణముజిల్లా పార్వతీపురం తాలూకాయందలి జమీన్దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౨౯౦ (౧౯౩౧).

అల్లూరు — ౧. కర్నూలుజిల్లా కోయిలకుంట్లతాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౦౪౪ (౧౯౩౧).

౨. కర్నూలుజిల్లా నందికొట్కూరుతాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౮౫౪ (౧౯౩౧).

౩. కృష్ణజిల్లా కైకలూరుతాలూకాయందలి ఈనాంగ్రామము. దీనిజనసంఖ్య ౬౨౭ (౧౯౩౧).

౪. కృష్ణజిల్లా నందిగామ తాలూకాలోని గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౯౧౫ (౧౯౩౧).

౫. గుంటూరుజిల్లా రేపల్లె తాలూకాలోని గ్రామము. దీనిజనసంఖ్య ౧,౫౬౯ (౧౯౩౧).

౬. నెల్లూరుజిల్లా కోవూరుతాలూకాయందలి పట్టణము. ఇందు అల్లూరు, అల్లూరుపేట, సింగపేట యని మూడువిభాగములు గలవు. ఈమూడువిభాగములును అల్లూరను పేర వ్యవహరింపబడుచుండును. ఇందలిజనసంఖ్య ౧౦,౬౯౪ (౧౯౩౧).

అల్లూరు కొత్తపట్టణము — గుంటూరుజిల్లా ఒంగోలుతాలూకాయందలి గ్రామము. ఇందలి జనసంఖ్య ౭,౩౯౩ (౧౯౩౧).

అల్లూరు గడ్డ — తూర్పుగోదావరిజిల్లా ఎల్లవరం తాలూకాయందలి యేజెన్సీ జమీన్దారీ గ్రామము. దీనిజనసంఖ్య ౨౧౩ (౧౯౩౧).

అల్లెఘుని పట్టణము — అమెరికా సంయుక్తరాజ్యములలోని పెన్సిల్వేనియా రాజ్యమందలి యొకపట్టణము. జనసంఖ్య ౧,౩౨,౨౮౩. ఇది అల్లెఘునినదియొడ్డున నున్నది; కర్తకాలలకు ప్రఖ్యాతిఁ జెందినది. ఇచ్చట ఇనుము, ఉక్కుకార్ఖానాలు, మోటారుబండ్లు, రైలుబండ్లు ఇతరయంత్రములుచేయు యంత్రశాలలు, పోతపోయు కర్మాగారములును, ఊలుబట్టలునేయు యంత్రశాలలు, పిండిమరలు మొదలైనవి పెక్కులు కలవు. ఇచ్చట విద్యావిషయక మైనవియును, పరోపకారసంబంధ మైనవియు నగు సంస్థానములునూడఁ గలవు.

అల్లెనా — విశాఖపట్టణముజిల్లా పాలకొండతాలూకాకు చెందిన గ్రామము. ఇందలిజనులసంఖ్య ౮౫౨ (౧౯౩౧).

అల్లెయిన్ వాల్ (౧౭౦౦ - ౧౭౫౩) — ఫ్రాన్సుదేశజాడు. ప్రఖ్యాతుడైన నాటకకర్త.

అల్లోపనిషత్తు — సంస్కృతమునందు అల్లోపనిషత్తోకటి కలదు. ఇందు అల్లాయొక్క మాహాత్మ్యము వర్ణింపబడినది. ఇది అక్బరుచక్రవర్తికాలమున రచింపబడె నని కొందఱుమతము. ఇది అధర్వవేదాంతర్గత మనియుఁ జెప్పబడినది. ఆష్టోత్తరశతోపనిషత్తులజాబితాలో నిది లేదు. కావున నిది మిక్కిలి యిటీవలి దైయుండనోవు. చిత్రమైన ఈయుపనిషత్తుననుండి కొన్నివాక్యము లీదిగువ నుదాహృతములు:

ఓం అమృతం ఇల్ల మిత్రవరుణో దివ్యాని ధత్తే,
ఇల్లలే వరుణో రాజా పునర్దనుః,
హలూమిమితో ఇల్లాం ఇల్లలేతి

* * *

అల్లో జ్యేష్ఠం శ్రేష్ఠం పరమం పూర్ణం బ్రహ్మ మల్లాః,
అల్లోరసుర మహామదరకం వరస్య అల్లో,

* * *

ఇల్లాకబర ఇల్లాకబర ఇల్లలేతి
ఇల్లాలాః ఇల్లా ఇల్లాలా ఆనాది
స్వరూపా అధర్వణీ శాఖాం హ్రం హ్రీమ్.

ఇది యక్ష్మరుచక్రవర్తికాలమున సంస్కృత మెఱింగిన మహమ్మదీయునిచే రచింపబడియుండు ననుట కీక్రిందిగాధ సహకారిగ నున్నది. అక్ష్మరుకాలమున నాతనిసభలో అబ్దుల్ కాదిర్ బదోని అను మహమ్మదీయపండితుఁ డుండెను. ఈతఁడు సంస్కృతమునగూడఁ బండితుఁడు. రామాయణ భారతాది గ్రంథములను ఫారసీలోనికి భాషాంతరీకరించెను. ఈతఁడు 'ముంతకబ్ ఉత్తవారిఖ్' అను చరిత్రగ్రంథము వ్రాసెను. అందు నొకచోట నిట్లు వ్రాసి యున్నాఁడు :

“ ఈయేట (౧౮౩౩ హిజ్రా; క్రీ. శ. ౧౮౧౫) దక్షిణదేశ ముననుండి శేఖ్ భావక్ అనుపేరుగల విద్వాంసుఁ డైనబ్రాహ్మణుఁ డొకఁడు వచ్చియుండెను. అతఁడు మహమ్మదీయమతమునుగూడ బాగుగ నభ్యసించియుండెను. ఆసమయమందే చక్రవర్తి నాకు అధర్వణేదమును భాషాంతరీకరింపు మని యాజ్ఞాపించెను. మహమ్మదీయ ధర్మశాస్త్ర ముందలి కొన్నియుపనేశములకును, అధర్వణేదముందలి కొన్నియుపదేశ ములకును సామ్యము కలదు. భాషాంతరము చేయునపుడు పెక్కు తావులం దిట్టివాక్యములు రాగా శేఖ్ భావక్ వానిభావమును చక్కఁగ జెప్పలేకపోయెను. నేనీసంగతి చక్రవర్తికిఁ దెల్పితిని. అతఁ డధర్వణేదమున కనువాదము చేయు మని ప్రైజీతోడను, హాజీ ఇబ్రా హింతోడను చెప్పెను¹. ఈవేదమునం దొక్కచోట మన (కురాను లోని) 'లా ఇల్లాహ్ ఇల్లాహ్' అన్నమాట యుండెను. ఈవాక్య మును పుచ్చుకొని శేఖ్ భావక్ అన్నవాఁడు పెక్కురు బ్రాహ్మణు లతో వాదించి వారి నోడించెను. ఈమంత్రబలముచే నెందఱో హిందువులు మహమ్మదీయమతము నవలంబించిరి².

దీనినిబట్టి చూడఁగా నాకాలమందు, బదోనియో, ఇస్లామిలో లేక బ్రాహ్మణులయైన శేఖ్ భావనుఁడో అల్లోపనిషత్తును రచించి యుండు రని మన మూహింపవచ్చును. ప్రైజీమాత్ర మీపని చేసి యుండఁడు. అతనికి నేమతమునందును దురభిమానము లేకయుండెను. అన్నిమతములు నతనికి సమానములు. (కొ. వేం. ల.)

అల్లోరి, క్రిస్టో ఫా నో (౧౮౭౭ - ౧౮౭౮) —

ఫ్లోరెన్సుపట్టణమునఁ బుట్టిన విఖ్యాతచిత్రకారుఁడు. ఈతనిచే చిత్రం పఁబడి మిక్కిలి ప్రఖ్యాతిఁజెందిన ఫ్లోరెన్సు నారీమణి పటము (Portrait of a Florentine) అనునది లండన్ పురమందలి శేష నత్ గేలరీలో (జాతీయచిత్రపటసంగ్రహమునందు) ఉన్నది.

అల్వరెజ్ డొ ఓరియెటా, ఫెర్నావో

(౧౮౪౦ - ౧౮౯౫) — పోర్చుగీస్ జాతివాఁడు. హిందూదేశ మందలి గోవాలో జన్మించెను. కవి. పశ్చిమసముద్రతీరమునకు పోర్చు గల్ నుండి రెండుతడవలు వచ్చిననావిక సైన్యములకు నాయకుఁడుగ నుండెను.

అల్వరెజ్, లూయి (౧౮౪౧ - ౧౯౦౧) —

స్పెయిన్ దేశజాఁడు. చిత్రకారుఁడు. ఈతనిచే చిత్రంపఁబడిన పెక్కుపటములు మాడ్రిడ్ రాజమందిరము నలంకరించుచున్నవి.

అల్వరెజ్, జాన్ బాటిష్టా — కాలిఫోర్నియా

దేశజాఁడు. మెక్సికో ప్రభుత్వమునారిమీద ౧౮౩౬ లో తిరుగఁబడి మెక్సికనుల నోడించెను. ౧౮౩౬ - ౪౨ వఱకును కాలిఫోర్నియా కధ్యక్షుఁడుగ నుండెను. అప్పు డాపనినుండి తొలగింపబడెను.

అల్వరెజ్, పెడ్రో డి (౧౮౯౫ - ౧౮౯౮) —

స్పెయిన్ దేశజాఁడు. మెక్సికో గెలుచుటలో కార్టెస్ కు సహాయుఁడుగ నుండెను. ఈతఁడు మెక్సికోలోని స్వదేశపు సరదారులను పెక్కు మందిని చంపించెను. అందువలన నాదేశమునందు యూరోపియనులకు పెక్కుబాధలు కలిగెను. ఈతఁడు ౧౮౨౩ లో గాటెమాలాను జయించెను. దానికి గవర్నరుగ నియమింపబడెను.

అల్వా — బొంబాయి, రీవాకాంతలోని యొక చిన్న

సంస్థానము.

అల్వాయే — తిరువాన్కూర్ సంస్థానమునందు అలెం

గాడ్ తాలూకాకు ముఖ్యస్థలము. ఇది అల్వాయే అను నామాంతరము గల పెరియార్ అను నేటియొడ్డున నున్నది. ఈయేటియొడ్డుననే శంక రాచార్యులవారు పుట్టిరట. జనసంఖ్య ౩,౬౪౫. పోర్చుగీసువారిస్థల మును సముద్రస్థానమునకు యోగ్యమైనదిగ నెంచియుండిరి. ఇప్పటికిని ఆగోగ్యస్థల మని యెంచి పెక్కుజను లెండకాల మచ్చటికిఁ బోయె దరు. తాతాకా కఠతకు నిచ్చట వారమునకు రెండుసారులు సంత జరగును.

అల్వాల అగ్రహారము — గుంటూరుజిల్లా నర్సా

రావు పేటతాలూకాలోని ఈనాంగ్రామము. దీనిజనసంఖ్య ౧,౧౩౧ (౧౯౩౧).

1. సర్ హింద్ నివాసి యైన హాజీ ఇబ్రాహిం అధర్వణేదమును ఫారసీలోనికి భాషాంతరీకరించెను.
2. బదోనిగ్రంథముయొక్క యింగ్లీషుభాషాంతరము నాకు చిక్కలేదు. బంగళీవిశ్వకోశముందలి భాషాంతరమునకు నిధితెలుగు.

అల్పస్థ — ఇది ఐర్లండ్ దేశములో నొకరాష్ట్రము.

ఒకప్పుడు ఐర్లండ్ దేశము ఐదు స్వతంత్ర రాజ్యములు గలదిగ నుండెడిది. ఈ యైదురాజ్యములలో ప్రధానమైనది అల్పస్థరాజ్యము. ఈ యైదురాజ్యములయధిపతులు నెవరికి వారే స్వతంత్రులు. ఎవరి మట్టుకు వారే ఐర్లాండుదేశము సంతయు జయించి యేలవలయు నని ప్రయత్నించుచుండిరి. అందుచే నైర్లాండ్ దేశము సర్వదా అంతః కలహములలోఁ బడియుండెడిది. వీనివల్లను, పోరాటములవల్లను విసిగి పోయి ప్రజలు దేశము విడిచి పోవ మొదలిడిరి. నేల యంతయు సాగుబడిలేక పాడుపడిపోవుచుండెను. తుద కీస్థితి యంతయు గమనించి రెండవ హెన్రీ (ఇంగ్లండ్ దేశపురాజు) ఐర్లండ్ దేశము నాక్రమించుకొనుటకై ప్రయత్నించి సాఫల్యమును బొందెను. ముందు ఇంగ్లీషువారు అల్పస్థప్రాంతము నాక్రమించుకొనిరి. పిదప నీ ప్రాంత మంతయు నొకనార్తకవీరునకు బహుమానముగ నీయఁ బడెను. ఆ ప్రాంతపు వెనుకటిరాజులుమాత్రము యథాప్రకారముగ తమ వెనుకటియధికారముల నన్నిటిని పూర్తిగ ననుభవించుచునే యుండిరి. కాని వారు ఇంగ్లీషువారి నెట్లయిన తటిమివేయవలయు ననియే ప్రయత్నించుచుండిరి. ఓనియత్, ఓడోనల్ అనువారు మిగుల పట్టుదలతో ఆంగ్లేయులను ప్రతిఘటించి నిలిచిరి. ఎలిజబెత్ రాణి వారి నెట్లో లొంగఁదీసికొని తనయధికారమును వారంగీకరించు నట్లు చేసెను. కాని యీలొంగుబాటు చాలకాలము నిలువలేదు. ఫ్రాన్సు, స్పెయిన్ దేశములతో కలసి వైయరువురును ఇంగ్లీషు వారిపై కుట్ర పన్నుచుండి, తుదకు ఐర్లండ్ దేశములో నుండుట తమ కనుకూలము కాదని, ఐరోపాకు పాటిపోయిరి. ఇంతటితో అల్పస్థ పూర్తిగ ఆంగ్లేయులవశమైనది. ౧౬౦౩-వ సంవత్సరములో ఇంగ్లండ్, స్కాట్లాండుదేశములు రెండును ఏకపరిపాలనక్రిందికి వచ్చినవి. వెంటనే ఒకటవజేమ్స్ (ఇంగ్లండ్, స్కాట్లాండ్ దేశముల రాజు) చాలమంది స్కాట్లాండ్ దేశీయులను, కొంతమంది ఇంగ్లీషు వారికిని అల్పస్థలోని భూములను పంచి యిచ్చి, ఆభూముల నన్నింటిని బాగుపఱచి సాగుబడికిఁ దెచ్చుటకును, వానిని వారే యనుభవించుచుండుటకును షరతు లేర్పఱచి, వారి నందఱను అల్పస్థప్రాంతమునకు వలస పంపెను. వారిసంతతివారికే యిప్పుడు అల్పస్థస్కాట్స్ అని పేరు.

ఈవిధముగ అల్పస్థప్రాంత మంతయు సంపూర్ణముగ ఇంగ్లీషు వారికి వశమైపోయినది. అందలిప్రజలలో చాలమంది స్కాట్లాండ్ దేశీయులు. ఐర్లండులోని యితరప్రాంతములవారి స్థితిని సహింపఁ జాలరైరి. ఇంగ్లీషువారి నెట్లయిన నైర్లాండ్ నుండి వెడలఁగొట్టవలయు నని వారు తీవ్రప్రయత్నము లొనర్చుచుండిరి. ఈప్రయత్నములలో అల్పస్థప్రాంత మెల్లప్పుడును ఇంగ్లీషువారిపక్షముననే పోరాడెను. అచ్చట ప్రాబల్యముగల స్కాట్లాండ్ దేశీయులు తమ కింగ్లీషువారైనను పరాయివారే, ఐర్లండ్ దేశీయులైనను పరాయివారే యనియు, అందుచేత తా మింగ్లీషువారియధికారమును సహించినను

ఐరిషువారియాధిపత్యము నంగీకరింపఁజాల మనియు పట్టుపట్టి ఐర్లండ్ స్వాతంత్ర్యప్రయత్నములకు విరుద్ధముగ సర్వదా ఆంగ్లేయులకు తోడుపడుచువచ్చిరి. నేటికిని - ఐర్లండ్ దేశమునకు స్వపరిపాలన మియఁబడినతరువాతఁగూడ జాతీయవ్యవహారములలో అల్పస్థ తక్కిన ఐర్లండ్ దేశముననుండి వేటుపడియేయున్నది. ఐర్లండ్ పార్లమెంటు వేటు. అల్పస్థపార్లమెంటు వేటు. ఐర్లండ్ ఏరవ్యంత ఇంగ్లీషువారియధికారము సడలింప యత్నించినను, ఆయత్నములను భంగపఱచుటకు అల్పస్థ సంసిద్ధముగ నున్నది!

అల్ సీ రత్ — మహమ్మదీయుల విశ్వాసము ననుసరించి ఇది యొకవంతెన, అగాధ మగు నరకముమీఁదుగ నిది నిర్మింపఁబడి యున్నది. స్వర్గమున కేగుదారియందుండుటచేత నచటికి పోవలసిన వారందఱును దీనిమీఁదుగ దాటి పోవలయును. కాని ఇది వెండ్రుక కంటె నూళ్లు మైనవంతెన; ఖడ్గధారకంటె పదునైనది. దీనికి రెండు వైపుల ముండ్లు. ధర్మాత్తులైనవా రెట్టికష్టముగాని లేకుండ సులభము గను, శీఘ్రముగను దీనిపైనుండి నడచి స్వర్గమున కేగుదురు. దుర్మార్గులైనవా రందఱు సభోలోకమునఁ గూలుదురు.

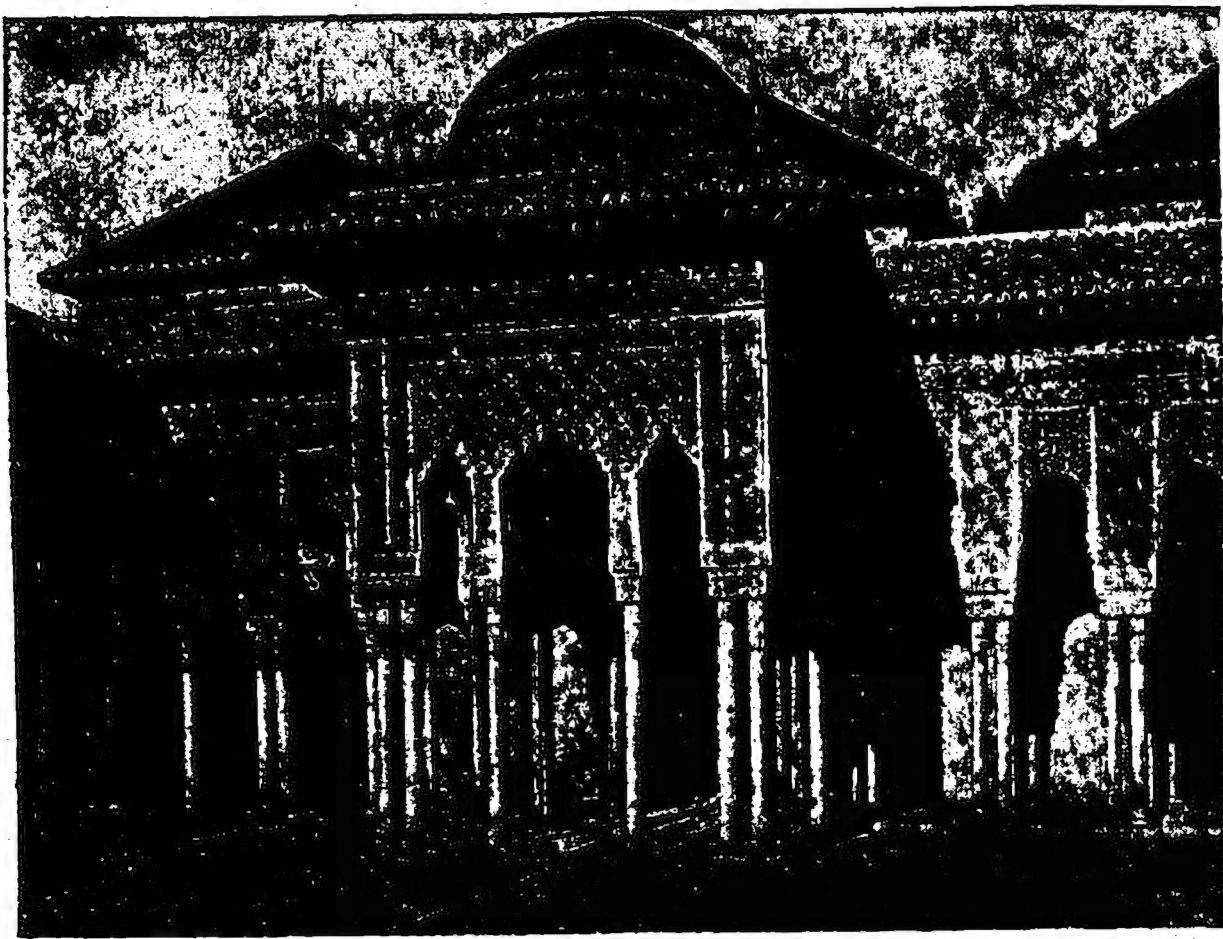
అల్పంబ్ర — దీనికి ఎఱ్ఱదుర్గ మని పేరు. ఇది స్పెయిను దేశమందలి గ్రెనడారాజుల రాచనగరు. ప్రస్తుతపు కట్టడములలోని విస్తారభాగము గ్రెనడాలో రాజ్యముఁ జేసిన మూరు లనఁబడు మహమ్మదీయరాజులచే ౧౪-వ శతాబ్దిప్రథమార్ధభాగమున నిర్మింపఁబడినది. శతాబ్దులు గఠించినకొలదియు ఉపేక్షవలననేమి, చక్రవర్తియైన

సింహాహజారము

౫-వ చార్లెస్ను, ౧౮౧౨ లో ఫ్రెంచిసేనానియైన బాప్టియా యను సతఁడును సరిపిన దుండగపు విధ్వంసనములవలననేమి ఈ ప్రాసాదపు సౌందర్యము చాలవఱకు పాడైనది. కాని దీనిని పునరుద్ధరించుకార్యము జోస్ కంట్రెరాస్ (Jose Contreras) నామకస్థపతిచేత క్రీ. శ. ౧౮౨౪-వ సంవత్సరమున ఆరంభింపఁబడి ౧౮౪౭-౧౮౫౦ పర్యంత

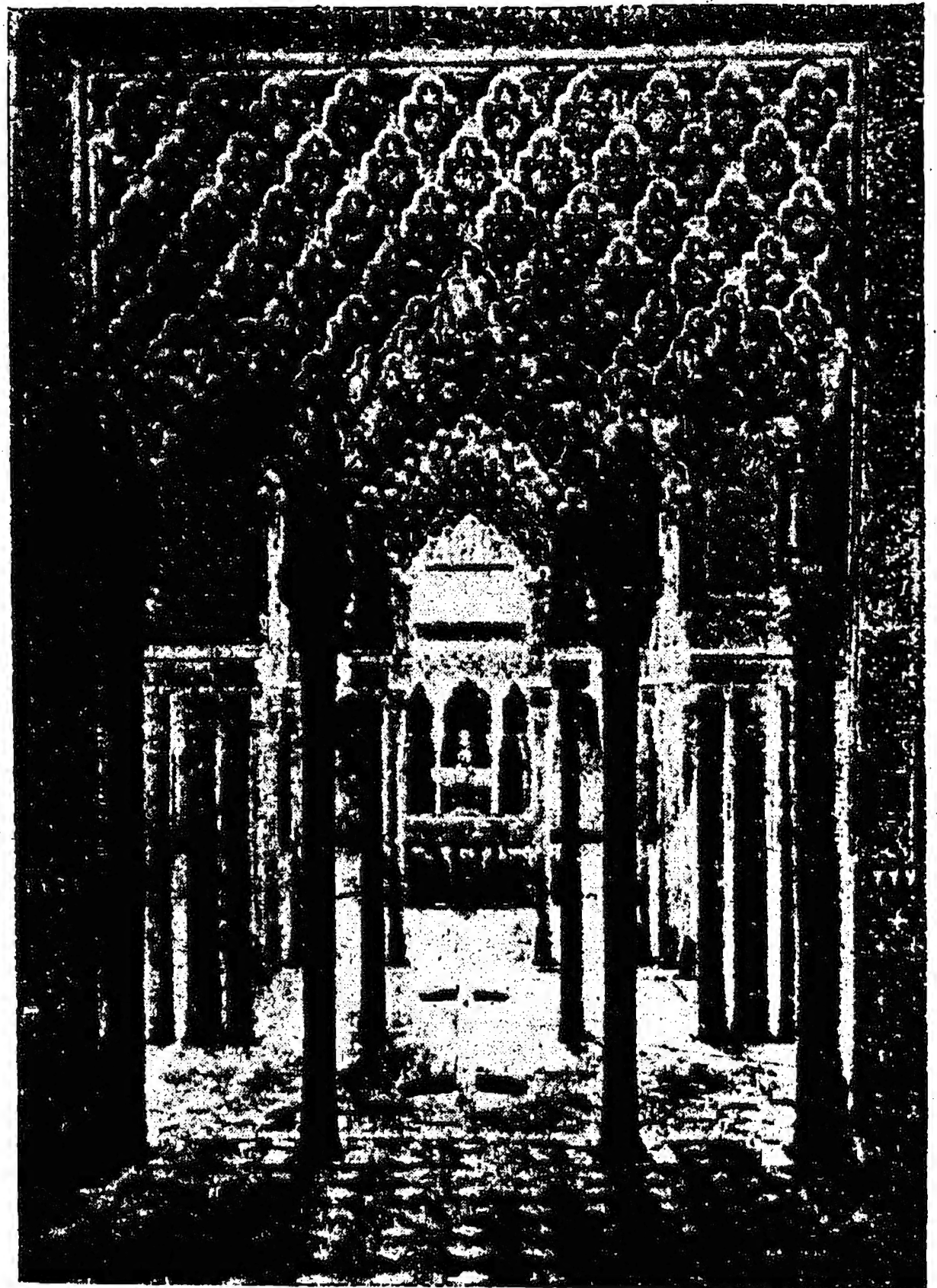
మతనికుమారుడగు రాఫేల్ (Rafael) వలన సాగింపబడెను. ముఖ్యముగా నిది రెండుదీర్ఘచతురస్రము (Oblong) లైన హజారముల నాను కొని నిర్మింపబడిన భవనములపుంజము. ఈ హజారములం దొకటి మీన సరస్వధము (Court of fishpond), ఉత్తరదక్షిణముల ౧౩౦ అడుగుల పొడువును, ౭౪ అడుగుల వెడల్పును గలిగియుండును. రెండవది తూర్పుపడమరలుగ నుండు సింహహజారము (Court of lions). చలువరాతినిర్మితము లైన ౧౨ సింహమూర్తులచే అలంకృత మగు జలధారాయంత్ర మిం దుండుటవలన దీని కీ పేరు వచ్చినది. అల్ హంబ్రా ప్రాసాదము అందలి యన్ని భవనములతోపాటు స్పెయిను దేశపు అరేబియనుకళకు రత్నమనియు, అతిసుందరమైన ఆత్యంత పరిష్కృతమైన ఉదాహరణమనియు పేరువడసియున్నది. దీని నమూనా మిక్కిలి పరిశ్రమమీఁద తయారైనది. కాంతిమంతములైన నానా విభవర్ణము లిందు చిత్రితములై ఆత్యంత సౌందర్యమును వెలిపఱుచుచుండును. కాని పరిమాణమునందు చిన్న దగుటచే గాంభీర్యము తక్కువ. ప్రతిపార్శ్వమందు నున్న ముఖమంటపములు పదునొకండడుగులయొత్తున ఒక్కొక్కటిగను, అనేకములుగను నిర్మింపబడిన ౧౨౦ చలువరాతి స్తంభములమీఁద కట్టబడియున్నవి. ప్రతిచివరయందును మంటపములు హజారములలోనికి ముందుకు త్రోసికొనివచ్చిన ట్లుండును.

సింహహజారమున కెదురుగ నున్న కట్టడములు

వానిలో నొకదానిమీఁది గుమ్మటమువంటి కప్పు పునరుద్ధరణము నొందినది. అల్ హంబ్రాయందలి సుందరకాలలు కొన్ని ఈ హజారములలోనికి దారితీయును. దీని ప్రవేశద్వారముకడ మూరుల ఆవశేషములుగల చిత్రవస్తుకాల వీర్పడియున్నది. సింహహజారమున కెదురుగా అబెన్సెర్రేజస్ (Abencerrages) యొక్క కాల కలదు. పాలగచ్చును, ప్లాస్టరుతో అలంకరణమును దీనియందలి వైలక్షణ్యము. ఈ యలంకరణము వేలాడు లేనెపట్టులంబోలి యొప్పారు 'ప్రాలెక్టు యిటు' కమానుక్రింద పరిపూర్ణతను గాంచును. లతాపర్ణసదృశ

చిత్రములును అమోఘరీతిని లిఖింపబడియున్నవి. ఇందు రాతిచెక్కడపు పని మిక్కిలి చక్కగ నున్నది.

సింహహజారపు త్రోవయందున్న తోరణములు

అల్హ కీమ్ (క్రీ. శ. ౭౯౬ - ౧౨౩) — కార్డోవాకు అమీరు. ఫ్రాంకువారిని (పరాసులను) పిరనీస్ పర్వతముల వెలుపలికి తఱిమిపేసెను.

అల్హ కీమ్ (క్రీ. శ. ౯౬౧ - ౯౭౬) — కార్డోవా దేశమునకు ఖలీఫు. క్రైస్తవులయిన యూరోపియనులను పెక్కుమాఱు లోడించి దిగ్విజయము గాంచెను. మహమ్మదీయ మత ప్రచారముం జేసెను. ఇతఁడు ప్రజారంజకముగ రాజ్య మేలెను. విద్యాభివృద్ధిం జేసెను. ౬ లక్షల గ్రంథముల సంపాదించి గ్రంథాలయమును స్థాపించెను. అది కార్డోవా విశ్వవిద్యాలయమునకు మూలాధార మయ్యెను.

అల్హ జక (క్రీ. శ. ౯౬౫ - ౧౦౩౯) — అరబ్బీ జ్యోతిషికుడు. నేత్రవైద్యుఁడు నేత్రములనుగుఱించి యితఁ డొక గ్రంథమును వ్రాసెను. దానిని యూరోపియనులు ౧౫౭౨ లో ల్యాటినుభాషలోనికి తర్జుమా చేసిరి. ఈతఁ డద్దములను గుఱించి వ్రాసిన వారిలో మొదటివాఁడు. కంటిబోడు విషయమై మొదట వ్రాసినవాఁ డీతఁ డని యందురు.

అవంతి — ఇది పూర్వకాలమందలి యొక దేశము పేరు. దాని రాజధాని యైన పట్టణమునకును ఈ పేరే యుండెను. ఆ పట్టణము నిష్క దుజ్జయిని యందురు. హేమచంద్రకోశమునందు అవంతి, ఉజ్జయిని, విశాల, పుష్పకండిని యను నామములు పర్యాయపదములుగ నీయఁబడినవి. ఇయ్యది యిప్పుడు మాళవదేశమున సింధియారాజ్యమునందున్నది. ఇయ్యది అవంతినదీతీరమునందుండెను. అవంతినదికే సిప్రానది యని నామాంతరము. ఇయ్యది మోక్షదాయకములయిన సప్తపురములలో నొకటి. 'అయోధ్యా మధురా మాయా కాశీ కాంచీ అవంతికా, పురీ ద్వారవతీ చైవ సప్తైతా మోక్షదాయికాః' అనుశ్లోకము సుప్రసిద్ధము. మహాభారతకాలమునం దిది నేక, అపర నేకకును నర్తదకును దక్షిణమున నుండెను (భార., సభా, అ. ౩౧).

ఇచ్చట సుందోపసుందు లనురాజు లుండిరి. వారు భారతయుద్ధమునందు దుర్యోధనపక్షమునఁ బోరి నాల్గవదినమున అర్జునునిచే జచ్చిరి (ద్రోణప.). నిరక్షదేశముననుండి (Equator) అవంతివలకును గొలచినయెడల నది భూపరిమాణమునకు ౧౬-వ వంతుండుననియు, దానికి ౧౬ రెట్లు చేసినయెడల భూమిప్రమాణము ఖచ్చననియు మనశ్శోతిష్కలసిద్ధాంతము.

నిరక్షదేశాత్ క్షితిపోడశాంతే, భవే దవంతి గణితేన యస్తాత్, తదంతరం పోడశసంగుణంస్యాత్, భూమాన మస్తాత్ బహు కిం తదుక్త్యా—(భాస్కరాచార్యుడు).

దీనినిబట్టి మనసిద్ధాంతలెక్కప్రకార మవంతియొక్క ఉత్తరాక్షాంశము ౨౨౪ అంశము లయియుండెను. ఇప్పటిలెక్కప్రకారముజ్జయిని ౨౩ ఉత్తరాక్షాంశములమీఁద నున్నది. అంశ మనఁగా ౭౦ మైళ్ల దూరము. ఈదేశమును ఈపట్టణమును హిందూదేశచరిత్రమునందును సంస్కృత ప్రాకృతవాఙ్మయములందును మిక్కిలి ప్రసిద్ధిగాంచి నవి. ఇందునుగుఱించి అధికము 'ఉజ్జయినీ' శబ్దమునఁ జూడనగును.

అవంతిపురము — కాశ్మీరదేశమందలి యొక పురాతనపట్టణము. వితస్తానదియొడ్డున అవంతివర్త (క్రీ. శ. ౮౫౫ - ౮౮౩) యనురాజుచే గట్టింపఁబడియెను. పూర్వకాలమున మిక్కిలి వైభవ మనుభవించెను. ఇప్పుడు శిథిలమై యొకపల్లెగ నున్నది. దీని నిప్పుడు వంతిపుర మనియెఱురు. భగ్నావశేషముల వైశాల్యముంబట్టి యీపట్టణము వైభవదశయం దున్నప్పుడు ౨ మైళ్లకంటె నెక్కుడుపొడువు కలది యని యూహింపఁబడుచున్నది. ఇచ్చట అవంతీశ్వరునిదేవాలయ ముండెను; జయసింహునికాలమున (క్రీ. శ. ౧౧౨౮) యుద్ధమునకై కోటగ నుపయోగింపఁబడెను.

అవంతివర్త (క్రీ. శ. ౮౫౫ - ౮౮౩) — కాశ్మీరదేశపురాజు. సుఖవర్తకుమారుడు. ఉత్పలాపీడుడను రాజు రాజ్యము

చేయుచుండఁగా శూరుఁ డనుమంత్రి యాతనిని పదభ్రష్టునిఁ జేసి ప్రజావిప్లవశాంతికొఱ కవంతివర్తను రాజును చేసెను (రాజతరంగిణి, ౪-వ తరంగము). అంతకుఁ బూర్వము విప్లవములచే బాధపడుచున్న ప్రజల కతఁడు శాంతియు, సుఖమును కలిగించెను. ఈతఁ డెన్నియో పట్టణములును, దేవాలయములును నిర్మించెను. సర్వస్వదానములఁ జేసెను. అగ్రహారముల నిచ్చెను. గొప్పగొప్పకవుల కాశ్రయ మిచ్చెను. ముక్తాకణుడు, శివస్వామి, ఆనందవర్ధనకవి, రత్నాకరుడు¹ అనువా రీతనియాస్థానమునం దుండుటయేకాక, రాజమంతులసత్కారమువలన నపరిమితధనవంతులై రాజులకుఁ దగిన వాహనము లెక్కి సభకు వెళ్లుచుండిరి! రాజువలెనే మంత్రియు రాజబంధువులును దేవాలయాదులు పెక్కులు కట్టించిరి. ఈతనిరాజ్యమునందు జరగినప్రజాహితకర మైన మహాకార్యములలో, నీటిపాటు దలనుగుఱించి సింధువితస్తానదులకుఁ గట్టినయానకట్టలు ముఖ్యమైనవి. ఇవి విశ్వకర్తకు సంబంధించినమహాకార్యము (Great engineering works) లని చెప్పవలెను. ఇవి యన్నియుఁ జేసిన విశ్వకర్త (Engineer) సుయ్యుఁ డనువాఁడు వితస్తానదియొక్క పాత్ర సన్నదిగా నున్నచోట దానిని విశాలముగఁ జేసెను. నదు లుప్పొంగి దేశమును పాడుచేయుచుండఁ గ్రొత్తకాల్యలు త్రవ్వించి నీ రంతయు నుప్పొంగకుండఁ జేసెను. సింధువితస్తలు పూర్వము వైస్యస్వామి యొద్దఁగలయుచుండెను. వానిమార్గమును మార్చి సుయ్యుఁడవి శ్రీనగరమునొద్ద సంగమ మగునట్లు చేసెను. వితస్తానదికి శిలామయమైన యేడుయోజనములనేకువు (కట్ట) కట్టి మహాపద్మసరోవరమును నిర్మించెను. కుండలాకారముగ నడ్డకట్టలు కట్టి గ్రామాదులను నీటి బాధనుండి తప్పించెను. ఈ ప్రకారముగ బ్రహ్మాండమైన జలాధార నియామకమహాకార్యములు (Water-works) చేసి దేశమును అతివృష్టి నావృష్టిభయముననుండి తప్పించెను. ఇంతియకాదు. అన్ని గ్రామములకును నీరు పాటునట్లు చేసి, ప్రతిగ్రామముననుండియు, భూమి (పొలములలోనిమన్ను) తీసికొని, అది యెంతకాలమున కారును, ఏకాలమందు దానికి నీరు కావలయును? అని నిర్ణయించి, యే గ్రామమున కెంతెంతనీరు కావలయునో అంతెంతనీ రాయా గ్రామములకు సకాలమునందు పాటులాగు చేసెను. ఇట్లు దేశ మంతయు వానతోఁ బనిలేకుండ సమృద్ధిగఁ బంటలు పండునట్లు చేసినందున, అంతకుఁ బూర్వము మహాసుభిక్షకాలమందుఁగూడ 'ఖారి' మానమునకు ౨౦౦౦ దీనారములచొప్పున నమ్ముచుండినవద్లు, ౩౬ దీనారములకు 'ఖారి' చొప్పున నమ్మజొచ్చిరి!! జీవహింస యెవ్వరును చేయఁగూడ దని యీరాజు శాసించెను. ఈతనినిగుఱించి యెక్కువ తెలిసికొనఁగోరు వారు రాజతరంగిణి, ౫-వ తరంగము, ౧-౧౨౬ శ్లోకములు చూడ నగును.

1. వీరిలో ఆనందవర్ధనుడు 'ధ్వన్యాలోక'మునకును, 'దేవీశతకము'నకును కర్త. రత్నాకరుడు 'హరవిజయ' కర్త.

అవగాహనుఁడు — వసుదేవునకు వృకదేవివలనఁ బుట్టినకుమారుఁడు.

అవగాహనుఁడు — వృష్ణికులోత్పన్నుడైన యొక యాదవుఁడు.

అవచ్ఛిన్నవాదము — వేదాంతులలో జీవాత్మను గుఱించి రెండుమతములు కలవు. ఒకటి ప్రతిబింబవాదము. మఱి యొకటి అవచ్ఛిన్నవాదము. అంతఃకరణమునందుఁ బ్రతిబింబించు చైతన్యము జీవుఁ డని మొదటివారిమతము. అట్లు కాదు; అంతఃకరణావచ్ఛిన్నమైన చైతన్యము జీవుఁడు అని రెండవవారిమతము. ఆకాశ మంతయు నొక్కటియైనను ఘటావచ్ఛిన్నమును ఘటాకాశ మనియు, మఠావచ్ఛిన్నమును మఠాకాశ మనియు నన్నట్లు చైతన్య మంతయు నేక మైనను, అంతఃకరణావచ్ఛిన్నచైతన్యమునకు గుర్తుకొఱకు జీవుఁ డన్న పేరే కాని యది చైతన్యమునకంటె వేఱుకాదు అని వీరిమతము.

అవచ్ఛేదకము — ఇది తర్కశాస్త్రమందలి పౌరి భాషికపదము. అవచ్ఛేదకము పదార్థముయొక్క ధర్మము. విధర్మమును బట్టి యొకపదార్థ మితరపదార్థములనుండి వేఱుగ భావింపఁబడునో యాధర్మమున కవచ్ఛేదక మని పేరు. 'జడలుగల సన్నాభిసి' యనునప్పుడు జడలు గలిగియుండుట సన్నాభిసియొక్క యవచ్ఛేదకము. జడ లాతనిని ఇతరులనుండి వేఱుచేయును. ఇట్లే యొక్కొక్క పదార్థమునందును గొన్ని ధర్మములసమూహ మవచ్ఛేదకముగా నుండ వచ్చును. 'ఘటము'యొక్క యవచ్ఛేదకములు విశిష్టాకారము మొదలయినవి. వీని నన్నిటిని గలిపి యొక్కటిగ ఘటముయొక్క అవచ్ఛేదమును చెప్పవలయు నన్న 'త్వ' ప్రత్యయము పెట్టి 'ఘటత్వము' ఘటముయొక్క అవచ్ఛేదక మని చెప్పదుము. అట్లే 'గోత్వము' గోవునకును, 'మనుష్యత్వము' మనుష్యునకును, 'చక్కదనము' చక్కనివస్తువులకును అవచ్ఛేదకములు. ఒకపదార్థమును ఇతరమున నుండి కోసి విడదీసి చూపునది 'అవచ్ఛేదకము'. దేనిని విడదీయునో యది 'అవచ్ఛేద్యము'. ఈ యవచ్ఛేద్యావచ్ఛేదకభావము సామాన్యముగ రెండువిధములు: ౧. స్వరూపసంబంధరూపము. ౨. వ్యాప్యవ్యాపకభావము. ఇందు కుదాహరణములు: ౧. (అ) ఇప్పుడు కొట్టములో గోవు లేదు, అనువాక్యమునందు నేతత్కాలమునకును (ఇక్కాలమునకును), గవాభావమునకును (ఆవులేమికిని) అవచ్ఛేద్యావచ్ఛేదకభావము కలదు. (ఆ) మూలావచ్ఛిన్నవృక్షము కపిసంయోగము కలది అనువాక్యమునందు మూలమునకును, సంయోగమునకును అవచ్ఛేద్యావచ్ఛేదకభావము కలదు. ఈరెండును స్వరూప సంబంధరూప మైన అవచ్ఛేద్యావచ్ఛేదకభావమునకు నుదాహరణములు. (౨.) పృథివి రూపవతి (రూపము కలది) అనువాక్యమందు రూపమునకును, పృథివీత్వమునకును అవచ్ఛేద్యావచ్ఛేదకభావము కలదు. ఇది వ్యాప్యవ్యాపకభావము గలదానికి నుదాహరణము:

అవచ్ఛేదకత్వ మనఁగా 'అనతిరిక్తవృత్తిత్వ' మనియు, అవచ్ఛిన్నత్వ మనఁగా 'అన్యూనవృత్తిత్వ' మనియు కొందఱుచే లక్షణము చెప్పఁబడినది. 'అనతిరిక్తవృత్తిత్వ' మనఁగా ఈవస్తువు నందుఁ దప్ప మఱియొచ్చటను ఉండనట్టిధర్మ మని యర్థము. 'అన్యూన వృత్తిత్వ' మనఁగా ఈవస్తువునం దంతటను, కొంతయైనను తక్కువ లేకుండ, ఉండుధర్మ మని యర్థము. వైని చెప్పఁబడిన స్వరూప సంబంధరూపమైన భేదమునందు విషయతావచ్ఛేదక, లక్ష్యతావచ్ఛేదక, ప్రతియోగితావచ్ఛేదక, కారణతావచ్ఛేదకాదు లను పెక్కు భేదములు కలవు.

అవటనిరోధనము — ఒకనరకము. జనులను గర్తమునఁ ద్రోసినవారి నిచ్చట శిక్షింతురు.

అవటోద — భారతవర్షీయనది.

అవతారములు — 'అవతార' మనఁగా దిగుట, పై నుండి క్రిందికి వచ్చుట. దేవుఁడు మనుష్యాదిరూపములను ఎత్తుట అవతార మనఁబడును. దేవుఁ డవతార మెత్తె ననఁగాఁ బైనుండు దేవుఁడు లోకక్షేమమునకై క్రిందికి దిగి యీలోకమునకు వచ్చె నని భావము.

స్వరూపము:— ప్రపంచమునందు నధర్మ మధిక మైనపుడు దుష్టశిక్షణమునకును, శిష్టసంరక్షణమునకును భగవంతుఁడు పశు పక్షిమనుష్యాదిరూపములతో భూమిపై నవతరించు నని పెక్కు మతములవారిఁజెప్పిరి. విష్ణువు మత్స్యకూర్మాద్భవతారముల నెత్తె నని హిందువులును, పరమవిజ్ఞానము బుద్ధుఁడుగను బోధిసత్తువులుగను అవతరించు నని బౌద్ధులును, ఈశ్వరుని రెండవయంశమగు పుత్రుఁడు 'వసు' రూపమున నవతరించె నని క్రైస్తవులును తలంచెదరు. ఈ కల్పనల యన్నిటిలోను, ఈశ్వరుఁడు మానవుల కుపకారము చేయవలె నన్నయెడల నాతఁడు భౌతికరూపము ధరించుట యావశ్యక మన్నకల్పన కలదు. ఒకానొక రాజ్యమందలి యొక గ్రామములోని ప్రజలకు మృగములవలనఁ గాని, చోరులవలనఁ గాని బాధ కల్గినప్పుడు రాజు స్వయముగ నచ్చొటికిఁ బోయి వారియాపదను నివారించునట్లు, భగవంతుఁడు లోకోపకారమునకై భౌతికదేహములను ధరించు నను నమ్మికయే యీయవతారకల్పనకు మూలము. దుష్టులవలనను, దానవుల వలనను బాధ కలిగినప్పుడు భూదేవి గాని, యింద్రాదిదేవతలు గాని పాలకడలికిఁ బోయి శేషశాయివిష్ణువుతో మొఱపెట్టుకొనుటయు, నాతఁడు వారికి నభయమిచ్చి పంపి, యోగ్యసమయము వచ్చినపు డొకయవతార మెత్తి దుష్టుల సంహరించుటయు ననునది యన్నియవతారములకును సామాన్యమైనకథ.

అవతార ప్రయోజనము:— అవతారములయొక్క స్వరూప కాలములనుగుఱించియు, బ్రయోజనములనుగుఱించియు భగవద్గీతల

లోని (ర - వ అధ్యాయమందలి) యీ క్రిందివాక్యములు ప్రమాణముగ నెంచబడుచున్నవి:—

- (౧) అజోఽపి సన్నవ్యయాత్ భూతానా మిశ్వరోఽపి సన్, ప్రకృతిం స్వా మధిష్ఠాయ సంభవా మ్యాత్మమాయయా.
- (౨) యదాయదా హి ధర్మస్య గ్లానిర్భవతి భారత, అభ్యుత్థాన మధర్మస్య తదాఽత్తానం సృజామ్యహమ్.
- (౩) పరిత్రాణాయ సాఘానాం వినాశాయచ దుష్కృతామ్, ధర్మసంస్థాపనార్థాయ సంభవామి యుగేయుగే.

(౧) అర్థము: పుట్టినవాడను, తఱుగనివాడను, సర్వభూతములకు నభిపతిని అయిపూడ నాప్రకృతిని (స్వభావమును) వశపఱచుకొని నామాయచేతనే పుట్టెదను.¹

(౨) ఓ భరతకులమునఁ బుట్టినవాడా! ఎప్పుడెప్పుడు ధర్మమునకు హానియు, అధర్మమునకు నభివృద్ధియుఁ గల్గునో అప్పుడెప్పుడు నేను నన్నుఁ బుట్టించెదను.

(౩) సజ్జనులను రక్షించుటకును, చెడుపనులు చేయువారిని నాశముచేయుటకును, ధర్మమును చక్కఁగ నిల్పుటకును ప్రతియుగము నందును పుట్టుదును.

అసురాదుల యవతారములు:—ఇట్లు అవతారము లెత్తువాడు సర్వశక్తిమంతుడైన సర్వేశ్వరుడే యన్నకల్పన కల్గినను మానవుల శరీరము నేఱు ఆత్మ వేఱు, ఆత్మ మకలమరల వేఱువేఱుజన్మముల నెత్తుచుండు నన్న నమ్మికతో నీయవతారకల్పనను కల్పఁగా, నవతారము లెత్తువాఁ డొక్కసర్వేశ్వరుడే కాక, దేవతలు, రాక్షసులు, యక్షులు, అస్పరసలు, చివరకు మానవులుగూడ నవతార మెత్తుదురన్న నమ్మకము కల్గినది. మహాభారతమున ఆదిపర్వమునందు 'ఆది పంచావతరణపర్వ' మను ఒక ఉపపర్వము కలదు. దానిని 'అంశావ తరణపర్వ' మనియు నందురు. అది ౫౯ మొదలు ౬౪ - వ అధ్యాయమువఱకు నుండును. అందు కారవ పాండవ పాంచాలాదులలోని గొప్పగొప్పవారందఱును ఎవరెవరియంశమునఁ బుట్టినదియు వివరముగఁ జెప్పఁబడియున్నది. భీష్ముడు వసువునంశమున, ద్రోణుడు బృహస్పతియంశమున, ధర్మరాజు యమునియంశమున, దుర్యోధనుడు కలియంశమున, శిశుపాలుడు రావణాంశమున, అశ్వత్థామ కామక్రోధాంశమున, కృష్ణుని పోడకేశవాస్రాంతఃపురవనితలు అస్పరసల యంశంబులఁ బుట్టిరి. ఇట్లే యితరులనుగుఱించి సవిస్తరంబుగఁ జెప్పఁబడియున్నది². రామాయణమునందును శ్రీరామునితోఁ బుట్టిన

వానరాదులయవతారంబులును ఇట్లే చెప్పఁబడియున్నవి (బాల కాండ, అధ్యాయ ౧౭). ఇంతియకాదు. మానవులలో మానవులే యవతార మెత్తెద రని చెప్పఁదొడఁగిరి. తులసీదాసు వాల్మీకియొక్క యవతారము; కబీరుదాసు శుకర్షి యవతారము; ఉద్ధవుడే మొదలు నామదేవుగఁ బుట్టి తరువాత తుకారాముగఁ బుట్టెను! ఇట్లు పోసుపోసు 'అవతారము' అనఁగా కొంచెము హెచ్చుతక్కువగఁ 'బునర్జన్మము' అన్న భావ మేర్పడినది. ఈ రెంటికిని మిగిలిన స్వల్పభేద మేది యన, మానవేతరదేవదానవ యక్షాదియోనులవారు మానవజన్మ మెత్తినను 'అవతార' మందురు. సామాన్యజనులు మరలఁ బుట్టినచో పునర్జన్మ మందురు.

ఇట్లు 'అవతార' శబ్దముయొక్క యభివృద్ధి చెందిన యర్థము నటుండనిచ్చి, లోకోపకారమునకై ఆయాకాలములవారిచే సర్వేశ్వరునిగ భావింపఁబడిన, దేవతలెత్తిన అవతారములనుగుఱించి విచారింతము. ఈశ్వరుడు సగుణుడు, ఒకానొకపురుషవ్యక్తి, లేక స్త్రీవ్యక్తి యనియు, తనరూపమును ఇచ్చవచ్చినట్లు మార్పు శక్తికలవాఁడనియు నష్టినతరువాత నాతఁ డవతారములెత్తు నన్నమాట సహజముగనే సిద్ధించును. వేదమునందు సంహితాభాగములందును, బ్రాహ్మణ భాగములందును కొన్ని యవతారములవర్ణనములు కానవచ్చుచున్నవి. ఇవి వేదమునందు ప్రజాపతియవతారములుగ నున్నను, తరువాతఁ బురాణములలో విష్ణువుయొక్క యవతారములుగఁ బరిణమించినవి. అందుఁ గొన్ని యిట దిక్ ప్రదర్శనముగఁ జూపెదను.

వేదములందలి యవతారములు:

మత్స్యవతారము: ప్రజాపతి మత్స్యరూపమును గ్రహించినట్లు శతపథబ్రాహ్మణమునందుఁ జెప్పఁబడినది (౧. ౮. ౧. ౧. ౬). ఒక దినమున మనువు చేయి కడుగుకొనుటకుఁ జేతిలో నీరు పోసికొనఁగాఁ జేతిలోనికి నోకచిన్నచేప వచ్చెను. దాని నేమిచేయవలయునని యాతఁ డాలోచించుచుండఁగా నాచేప యిట్లనెను: 'నన్ను నీవు పోషించిన యెడల నేను నిన్ను పోషింతును'. అందుపై నాశ్చర్యపడి 'నీవు నన్నెట్లు పోషించెదవు?' అని యతఁ డడుగఁగా 'జలప్రళయములో మనుష్యులందఱును జచ్చెదరు. అప్పుడు నేను నిన్ను రక్షించెదను' అని చెప్పెను. అంత నాతఁడు దానిని పెంచ నది క్రమముగా పెద్దదియై ఆతనిచే సముద్రమం దుంచఁబడెను. అంత ప్రళయము వచ్చి ప్రపంచము నంతయు ముంచఁగా మనువు తనపడవను ఈ చేపకొమ్ముకుఁ గట్టెను. అది యాతని ఓడను లాగికొనిపోయి కొండమీదఁ జేరెను. ఇచ్చట వేదముల రక్షించువిషయ మేమియు లేదు.

1. ఈ లోకమునకు అర్థము చేయునపుడు శంకరాచార్యులవారు 'మాయా' శబ్దమునకు 'జగత్తును మోహింపఁజేయునట్టి యనాది జైష్ణవమాయ' యనియు, 'సంభవామి' యనఁగా పుట్టినట్లుగ నయ్యెదను 'పరమార్థతః కాదు' అనియు నర్థము చేసిరి. రామాయణాచార్యులవారు 'మాయా' శబ్దమునకు 'జ్ఞానము' అనియు, 'ఆత్మమాయయా' అనఁగా 'తనజ్ఞానముచే ఆత్మసంకల్పముచే' అనియు నర్థముచేసి, అవతారములదేహములయాధార్థ్యము చెప్పఁబడె నని తెల్పిరి.

2. చూడుడు, ఆంధ్రమహాభారతము., అది, ఆశ్వా. 3.

కూర్మావతారము : ప్రజాపతికి సృష్టిచేయవలె నన్నకోరిక పుట్టి, తపస్సు చేసి యాతడు శరీరమును కదలించెను. ఆతని మాంస ముననుండి అరుణాదిపురుషులును, నఖములనుండి వైఖానసులును, రోమములనుండి వాలఖిల్యులును పుట్టిరి. ఆతనిరసము నీటిలోబడెను. అది నీళ్లలోఁ గూర్చాకారమై తిరుగుచుండెను. ప్రజాపతి దానితో 'నీవు నాదానవు. నాశరీరముననుండి పుట్టితివి' అనెను. అందుపై 'లేదు. నేను పూర్వముననుండియు నిచ్చట నున్నాను' అని అది అనెను. 'పూర్వం ఆస' అన్నది గనుక నది పురుషుఁ డయ్యెను. అది సహస్రశీర్షుఁడును, సహస్రాక్షుఁడును, సహస్రపదములు గలవాఁడును అయి కూర్చుండెను. అప్పుడు ప్రజాపతి విరాట్పురుషునిఁ జూచి 'నీవే పూర్వము పుట్టితివి. పూర్వుఁడ వగునీవు ఈ సృష్టి చేయు' మనెను. అతఁడు సర్వసృష్టినిఁ జేసెను (తైత్తిరీయ - ఆరణ్యకము, ౧. ౨౩. ౩)¹. ఈనైదికకథను పురాణములలో సమద్రనుధనము కథతోఁ గల్పి విష్ణువుయొక్క కూర్మావతారకథ కల్పింపఁబడెను.

వరాహావతారము : సృష్టికిఁ బూర్వ మంతటను జలమే యుండెను. అందుచేఁ బ్రజాపతి ఆఁగి యి దేవి యని యాలోచించెను. ఆతనికి పద్మ మొకటి నిలిచియుండఁగఁ గాన్పించెను. 'సరే. ఈపద్మము దేనిమీఁద నాధారపడియున్నదో అట్టిది యొకటి యున్నది' అని ఆతఁ డనుకొనెను. అతఁడు వరాహరూపము దాల్చి మునిఁగెను. ఆ పద్మమునొద్ద నున్నమృత్తికను దీసికొని యాపద్మపత్రము పల్లమందుఁ బ్రసరింపఁజేసెను. అందువలన నది పృథ్వి యయ్యెను. ఇది ఆయెను (అభూత్) అని యనెను. అందుచే భూమియయ్యెను. తడిగా నున్న యాభూమిని ఆఱునట్లు చేయుటకు గాలి వీవసాగెను. ఇట్లు దానిని చిన్నరాళ్లతో (శర్కరతో) గట్టిపఱిచెను (కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణము, ౧-౩-౫-౭)².

వామనావతారము : 'విష్ణువు ఇ దంతయు (ఈ ప్రపంచ మంతయు) దాఁటెను. మూఁడువిధముల నాతఁడు అడుగు పెట్టెను. ఈతఁడు పాదము పెట్టినస్థలమందలి పాదభూమియందు జగత్తంతయు నంతర్భూత మాయెను. పరులచేఁ గీడులేనివాఁడును గోఘ్రుఁడును (భూరక్షకుఁడును) అగు విష్ణువు ధర్మముల ధరించి మూఁడు అడుగులు పెట్టెను' (ఋగ్వేద. ౧. ౨౨. ౧౭. ౧౮). ఇట్లు ఋగ్వేదముం దున్నది.

ఇచ్చట విష్ణు వనఁగా సూర్యుఁ డనియు, అతఁ డుదయమున ఉదయగిరిమీదను, మధ్యాహ్నమున అంతరిక్షమందును, సాయంకాలమున అస్తగిరియందును పాదము పెట్టు నని ఔర్ధ్వాభిముఖి యభిప్రాయ మనియు, పృథ్విలో అగ్నిరూపమున, అంతరిక్షమందు విద్యుద్ రూపమునను, స్వర్గమందు సూర్యరూపమునను ఉండునని శాకపుణి

ఋషియొక్క తాత్పర్యమనియు నిరుక్తకారుఁడు వ్రాసియున్నాఁడు (౧౨. ౨. ౮). ఇట్లేతఁడు వ్రాసియున్నను శతపథమునందు మూఁడు పాదములకథ యిట్లు వ్రాయఁబడినది.

ప్రజాపతిసంతానమైన దేవతలు, అసురులును పోరాడిరి. దేవత లోడిపోయిరి. అసురులు ప్రపంచమంతయు తమదే యని తలంచిరి. అప్పు డసురులు మనము భూమిని పంచుకొని జీవనము చేయుద మని తలంచి యెద్దుచర్మములతోఁ బశ్చిమముననుండి తూర్పువఱకును పంచు కొనసాగిరి. ఈసమాచారము దేవతలు వినిరి. 'మనముమాడ వారు పంచుకొనునున్నచోటికిఁ బోవుదము; లేకపోయిన మన భాగము పోవును' అని తలచి దేవతలు యజ్ఞరూపియైనవిష్ణువును ముందుంచు కొని వెళ్లిరి. ఇందు మాకును కొంతభాగ మిం డని వారితో ననిరి. 'ఈవిష్ణువు పడుకొనుటకు నెంతస్థలము కావలయునో అంత యిచ్చెదము, అధిక మియ' మని అసురులు చెప్పిరి. విష్ణువు 'వామనుఁ' డుగ నుండెను. అందువలన దేవత లొప్పుకొనిరి. వారు తమలోఁ దాము 'మనకు యజ్ఞమంత స్థల మిచ్చిరి. అదియే యెక్కువ' అనుకొనిరి. తరువాత వారు విష్ణువును పూర్వదిక్కున స్థాపించి ఛందము లచేఁ బరివృతునిఁ జేసిరి. నిమ్మ దక్షిణదిక్కున గాయత్రీఛందస్సు చేతను, పశ్చిమదిక్కున త్రిష్టుప్ ఛందస్సుచేతను, ఉత్తరదిక్కున జగతీఛందస్సుచేతను పరివృతునిఁ జేయుదుము, అని యనిరి. ఇట్లు నాల్గుదిక్కులందును ఛందముతోఁ గప్పి అగ్నిని పూర్వదిక్కునఁ బ్రతిష్ఠించి అర్చించిరి. ఇట్లు పృథ్వి నంతను స్వాధీనపఱుచుకొనిరి (శతపథ బ్రా., ౧. ౨. ౫. ౧. ౭). ఈపైని ఈయఁబడిన ఋగ్వేద వాక్యముననుండి త్రిపాదకథయు, శతపథముననుండి దేవదానవుల పోరాటమును తీసికొని తరువాతివారు పౌరాణికవామనకథ వ్రాసిరి.

పురాణావతారములు :

విష్ణ్వవతారములు : ఇక్కఁ బురాణావతారముల విచారితము. పురాణాదులలో నితర దేవతల యవతారములకంటె విష్ణువుయొక్క యవతారములు విశేషముగఁ జెప్పఁబడియున్నవి. సాధారణముగఁ బదియవతారములు సుప్రసిద్ధములు. దశావతారములను తెలుపునట్టి యొక్కోక మందఱకును దెలిసినట్టిదియే :

మత్స్యః కూర్మో వరాహశ్చ నారసింహశ్చ వామనః,
రామో రామశ్చ రామశ్చ బుద్ధః కల్కి రేవచ.

ఇందు ముగ్గురు రాములు చెప్పఁబడియున్నారు. పరశురాముఁడు, దాశరథిరాముఁడు, బలరాముఁడు అని యర్థము.

విష్ణువుయొక్క ముఖ్యావతారములు పది యన్నమాట పెక్కునాళ్ల నుండి వచ్చుచున్నను, ఈపదియవతారము లేవి యన్న

1. శతపథ బ్రాహ్మణమునందు (౭. ౫. ౧. ౫) గూడ ప్రజాపతి కూర్మరూపము ధరించి సచేతనసృష్టిని పుట్టించె నని యున్నది.

2. శతపథ బ్రాహ్మణమునందు (౧౪-౧-౨) ప్రజాపతియే ఏమూష యనుపందియై భూమిని పైకి నెత్తె ననియు, భూమి ప్రజాపతికి భార్య యనియుఁ జెప్పఁబడినది.

విషయమునమాత్రము భిన్నభిన్నాభిప్రాయము లున్నట్లు కానవచ్చుచున్నది. పై శ్లోకమునందుఁ గృష్ణావతారము లేదు. ఇట్లేల? యని విచారింపఁగా, నివియన్నియు సంశయతారము లనియు, గృష్ణాదు పూర్ణావతార మనియు, లేక అవతారమే కాదు, స్వయముగ విష్ణు వనియుఁ దాత్పర్య ముండుటచే నిందుఁ జెప్పఁబడనట్లు తోచెడిని. గీతగోవిందమునందు 'వేదానుద్ధరతే' యన్న శ్లోకములో దశావతారములలో బలరామునిఁ జెప్పి చివరకు 'దశాకృతికృతే కృష్ణాయ తుగ్ధం నమః' అని యున్నది. దీనిమీఁద టీక వ్రాయుచు శంకరమిశ్రులు 'అంశావతారం స్తుత్వా సంప్రతి దశావతారిణం కృష్ణం స్తోత్రమ్', 'తథాచ తత్తదవతారవాసీశ్వరస్త్యమేవ న త్వదన్య ఇత్యర్థః' అని వ్రాసిన్నాడు. భాగవతమునందు వేఱు అవతారములు చెప్పి చివరకు 'ఏతే చాంశకలా విష్ణోః కృష్ణస్తు భగవాన్ స్వయమ్' (స్కం. ౧, అ. ౩, శ్లో. ౨౮) అని యున్నది. కాని కొన్ని పురాణములలో 'రామో రామశ్చ కృష్ణశ్చ' అను పాతమునూడఁ గలదు (వాయు., అధ్యాయ. ౪)¹. హరివంశమునందు (పూర్వ. ౧. ౪౨) ౧. నారాయణ, ౨. విష్ణు, ౩. వరాహ, ౪. నారసింహ, ౫. వామన, ౬. దత్తత్రేయ, ౭. జామదగ్న్య, ౮. రామ, ౯. కృష్ణ, ౧౦. కల్కి అనునవి పదిప్రాదుర్భావము లని చెప్పఁబడినది. ఇందు మత్స్య, కూర్మ, బుద్ధ, బలరామావతారములు లేవు. బలరామావతారమునకు బదులు కృష్ణావతారము చెప్పఁబడినది. ఇట్లే మహాభారతమునందు (శాంతి, అ. ౩౩౯) చెప్పఁబడినయవతారములలో బుద్ధావతారము లేదు. మత్స్యపురాణమునందు (అధ్యాయ. ౯౭, ౨౩౪ - ౨౫౪) ౧ ధర్మ, ౨. నరసింహ, ౩. వామనావతారములు సంభూత్యవతారము లనియు, ౪. దత్తత్రేయ, ౫. మాంధాత్య, ౬. పరశురామ, ౭. రామ, ౮. నేదవ్యాస, ౯. బుద్ధ, ౧౦. కల్కి అవతారములు మానుషావతారము లనియు దశావతారములసంఖ్య యీయఁబడినది. దేవీభాగవతమునందు విష్ణునియొక్క యీ క్రింది పదియవతారములు చెప్పఁబడినవి: ధర్మ, నర, నారాయణ, దత్తత్రేయ, నృసింహ, వామన, పరశురామ, రామ, అర్జున, కృష్ణ (౪-వ స్కం). ఇట్లు పదియవతారములచివరమునందును చాల భేదము కలదు. ఈ యవతారములేకాక విష్ణువుయొక్కయవతారములు పెక్కులు పురుణాదులందుఁ జెప్పఁబడినవి. శ్రీమద్భాగవతమునందు (స్కంధ. ౧, అధ్యాయ. ౩) విష్ణువు యొక్క అవతారము లనంతము లని చెప్పుచు ముఖ్య మైనయవతారములు ౨౨ ఈయఁబడినవి: ౧. సనత్కుమారుడ, ౨. వరాహుడు, ౩. నారదుడు, ౪. నరనారాయణులు, ౫. కపిలుడ, ౬. దత్తత్రేయుడు, ౭. యజ్ఞుడు, ౮. ఋషభుడు, ౯. పృథుచక్రవర్తి,

౧౦. మత్స్యము, ౧౧. కూర్మము, ౧౨. ధన్వంతరి, ౧౩. మోహిని, ౧౪. నరసింహ, ౧౫. వామన, ౧౬. పరశురామ, ౧౭. వ్యాస, ౧౮. శ్రీరామ, ౧౯. బలరామ, ౨౦. కృష్ణ, ౨౧. బుద్ధ, ౨౨. కల్కి. ఈ యన్నియవతారములకథలును సవిస్తరముగ భాగవతమునందుఁ జెప్పఁబడినవి.

ఇట్లు విష్ణువుయొక్క యవతారములు పెక్కులు చెప్పఁబడినను వానిలో ౧౦ ముఖ్యము లయ్యెను. వానిలోను ఇప్పటికాలమున హిందువులభక్తిపూజలకు రామకృష్ణావతారములు రెండే పాత్రము లయినవి. పురాణములం దాయవతారములమహిమయే యెక్కువగాఁ జెప్పఁబడినది. దేవాలయాదులును ఆ యవతారములకే కలవు.

విష్ణువువలె బురాణములందు శివునియవతారములు విశేషముగఁ జెప్పఁబడియుండలేదు. శివుని కవతారములు లేక యాతఁ డెల్లప్పుడును ఒక్కవిధముగనే యుండుటయు, విష్ణువు అవతారము లెత్తించుచుఁ బుట్టుచుండుటయు శివునియొక్క యాధిక్యమును జూపును అని శైవులు చెప్పెదరు. విష్ణువు లోకరక్షణార్థ మవతరించుటయు, శివుఁ డవతరింపకపోవుటయు విష్ణువుయొక్క యాధిక్యమును తెల్పునని వైష్ణవులు తలంచెదరు. అట్లు కాదు; త్రిమూర్తులలో నడిమివాఁడు (రెండవవాఁడు) అయిన విష్ణువుపని లోకరక్షణము గనుక, లోకమునకు బాధ కల్గినపు డాతఁ డవతార మెత్తుట సహజము; యదునిది యాపని కాదు గనుక నాతఁడు జన్మ మెత్తవలసినయావశ్యకములేదు అని అద్వైతులు చెప్పెదరు. దీని కనుకూలముగ ప్రస్తుతులలోఁగూడ వారిత్రిమూర్తులలో నడిమివాఁడైన పుత్రుడే అవతార మెత్తెను. మొదటివాఁడును, మూడవవాఁడును అగువారు జన్మ మెత్తలేదు అని ధిమాసఫిస్తులు చెప్పెదరు.² ఎట్లయిన నేమి, శివునియవతారములకు విశేషవిఖ్యాతి లేదు. విష్ణువుయొక్క యవతారములవలె నవి స్పష్టముగ స్వతంత్రవ్యక్తిత్వము కల్గినవికావు. ఇందుకుఁ గారణము శివభక్తులకు లింగమునందుఁగల యత్యాదరమే కారణ మైయుండనోపు. శివుని లింగాకారముగఁ జూచుటయే వారి మతము. వేఱువేఱు ఆకారములందుఁ గాని విగ్రహములందుఁ గాని పూజించుట వారికి సమ్యతము గాదు. అర్చారాధకునకును లింగారాధకునకును చాల భేదము కల దనియు, లింగారాధకుఁడు సర్వశ్రేష్ఠుఁడనియు శైవులమతము. ఈమతమే మహాభారతమునందుఁ (ద్రోణ, అ. ౨౦౧; ఆంధ్ర. మహా. ద్రోణ, ౫. ౪౦౭ - ౧౮) జెప్పఁబడినది. పూర్వజన్మందుఁ గృష్ణార్జునులు శివలింగమును పూజించిరి. అశ్వత్థామ శివప్రతిమను పూజించెను. కావున వా రశ్వత్థామము

1. వాయుపురాణమును అచ్చువేసినవారు దానికి నొక పీఠిక వ్రాసి యందు భాగవతపురాణమునకును దీనికిని గలభేదము నిట్లు చూపిరి: 'విశేషస్తు భాగవతపురాణమతే కృష్ణస్య నావతారత్వం కింతు పూర్ణత్వమేవ, బలరామస్య తు దశావతారేషు గణనా కృతా. అత్ర దశావతారేషు కృష్ణనామ కృతం న బలరామస్య' — (వాయుపురాణము — Bibliotheca Indica, No. 83).

2. Mrs. Annie Besant's 'Avatars'.

గల్వంగల్లి రని చెప్పబడియున్నది. పూజకు ననేకవిగ్రహములు కావలసివచ్చినపుడనేకావతారముల యావశ్యకము కలుగును.

ఇట్లు శివుని ప్రసిద్ధావతారములు చెప్పబడకపోయినను ఔపచారికావతారములు కొన్ని పురాణములలోఁ జెప్పబడినవి. వాయు పురాణము - వాయవీయసంహిత, ఉత్తరభాగము, ౧౦ - వ అధ్యాయమునందు శివుని అవతారములు చెప్పబడినవి. అవి యోగాచార్యులయొక్కయు, వారిశిష్యులయొక్కయు నామములు. అచ్చట ౧౧౨ పేళ్ల జాబితాతప్ప వారినిగుఱించిన విశేషము లేవియు లేవు. శివుఁ డర్జునుని పరీక్షించుటకుఁ గిరాతవేషము వేసికొనెను. అది యొకయవతార మనవచ్చును. నరసింహమూర్తిని సంహరించుటకై శరభావతార మెత్తెను. శంకరాచార్యులవారు శివావతార మని పురాణములలోఁ జెప్పబడినది (భవిష్యత్పురాణము). ఉపపురాణాదులలోనికి దిగినయెడల శివునియవతారములు పెక్కులు కానవచ్చును. కన్నడమందలి లింగాయతులు కన్నడబసవపురాణాదికములలోను, ద్రావిడశైవుల 'తిరువిళ్ళయాడల్' అనుపురాణములలోను శివునిలీలావతారము లనేకములు చెప్పబడియున్నవి. శివుఁడు ముదుసలి జంగమువేషము వేసికొని కంచిలోని శిరియాశపెట్టియంటికిఁ బోయి యాతని కుమారుని వండిపెట్టవలసిన దని కోరినది యొకలీలావతారమున కుదాహరణము. ఇది శ్రీనాథునిహరవిలాసమందుఁగూడ వర్ణింపఁబడినది.

దేవ్యాదుల యవతారములు : దేవీపురాణాదులమతమున శక్తియే మూలాధారము. ఆమెయే త్రిమూర్తులుగను దశావతారములుగను ఆవిర్భవించెను. ముండమాల యనుతంత్రమునందు 'ప్రకృతి యను స్త్రీ విష్ణురూప, పురుషరూపుఁడు శివుఁడు. ఈప్రకృతి పదివిధములు. కాళిక కృష్ణరూప, తారీణి రామరూప, బగళ కూర్మరూప, భూమవతి మీనరూప, భిన్నమస్త నృసింహరూప, భైరవి వరాహరూప, సుందరి జామదగ్న్యరూప, భువనేశ్వరి వామనరూప, కమల బాధరూప, మతంగ కల్కిరూప, భగవతి కాళి స్వయముగ భగవంతుఁడగు కృష్ణుఁడే' యని చెప్పబడియున్నది. ఇట్లే గణేశపురాణమునందు వినాయకుని యవతారములును, ఇతర దేవతల మాహాత్మ్యములం దాయాదేవతలయవతారములును చెప్పబడినవి.

అవతారములలో భేదములు : అవతారము లన్నియు సమానము లని తలంచినంతకాలము నేవిధములైన భేదములు నుండనేరవు. కాని యొకయవతార మెక్కువ, యొకటి తక్కువ యన్నభావము కల్గఁగా నిందు నెన్నియో భేదములు పుట్టుట సహజము. ఇట్లు మన వారవతారములలోఁ బెక్కుభేదములఁ గల్పించిరి. అవతారముల సంఖ్యను గుఱించియు, వ్యక్తులనుగుఱించియు నభిప్రాయభేదము లేట్లున్నవోయట్లే, నేఱువేఱుఅవతారములయోగ్యతనుగుఱించియు మతభేదములుకలవు. కొన్నియవతారములు దివ్యము లనియు, మఱికొన్ని

భౌమము లనియుఁ జెప్పిరి. దివ్యము లనఁగా దేవలోకమందలి యవతారములు, భౌమములనఁగా భూమిమీఁదివి. బ్రహ్మవిష్ణు మహేశ్వరులనువారు పరబ్రహ్మ యొక్క దివ్యావతారము లని స్పాద్దులు. శివుఁడు మాత్ర మసలు పరబ్రహ్మ మనియు, బ్రహ్మవిష్ణువులుమాత్ర మాతని యవతారము లనియు జైవులు. అట్లు కాదు, విష్ణువు అసలు పరబ్రహ్మము, బ్రహ్మశివులే యాతనియవతారము లని వైష్ణవులు. దశావతారములలో వామనావతారము దివ్యావతారము, మిగిలినవి భౌమావతారములు. కొన్ని పూర్ణావతారములు, కొన్ని అంశావతారములు. అంశావతారమందు దేవునికొంతయంశముమాత్రము దిగివచ్చి యవతార మెత్తును. మిగిలినయంశము మూలస్థానమున నుండును. పూర్ణావతారమందు నీశ్వరుఁ డంతయు వచ్చి యవతార మెత్తును. కావున నంశావతారమునకంటెఁ బూర్ణావతార మెక్కువ యనుట సహజము. ఎవ్వరి కేయవతారమునం దధికాదరమో యాయవతారము పూర్ణ మనికాని, అధికాంశము కలది యని కాని చెప్పుట తటస్థించును. పద్మపురాణమునందు (ఉత్తరఖండమున,) 'నృసింహ రామ కృష్ణేషు షాద్గుణ్యం పరికీర్తితమ్' (౨౫౭ - ౪౨) అనియు, 'రామకృష్ణావతారౌ తు పరిపూర్ణౌ నిజైర్గుణైః' (౨౬౮ - ౮౧) అనియుఁ జెప్పబడియున్నది. శ్రీమద్భాగవతమునందు 'ఏతే చాంశకలాః పుంసః కృష్ణస్తు భగవాన్ స్వయమ్' (౧-౩-౨౮) అనియుఁ జెప్పబడినది. ఇట్లు రామకృష్ణులు పూర్ణావతారము లని యీ పురాణములం దున్నను, వాల్మీకిరామాయణమునందును, విష్ణుపురాణమునందును ఈయవతారములనుగుఱించియే యేమి చెప్పబడియున్నదో చూతము.

వాల్మీకిరామాయణమునందు బాలకాండములోని ౧౫ - వ సర్గమున దేవతలు విష్ణునొద్దకుఁ బోయి జన్మ మెత్తు మని కోరుటలో 'విష్ణో! పుత్రత్రయ మాగచ్ఛ కృత్వాత్తానం చతుర్విధమ్' (౨౦) (నిన్ను నీవు నాల్గువిధములుగఁ జేసికొని పుత్రత్రయమును పొందుము) అని వేడినట్లు చెప్పబడినది. తరువాత ౧౭ - వ సర్గమునందు దశరథునకు బుత్రులు పుట్టుట వర్ణించుటలో నిట్లు చెప్పబడియున్నది :—

కాసల్యాఽజనయ ద్రామం సర్వలక్షణసంయుతమ్,
విష్ణోరర్థం మహాభాగం పుత్ర మైత్వైకవర్తనమ్. ౧౦
భరతో నామ కైకేయాం జజ్ఞే సత్యపరాక్రమః,
సాక్షాద్విష్ణో శ్చతుర్భాగ స్సర్వైస్సముదితో గుణైః.
అథ లక్ష్మణశత్రుఘ్నా సుమిత్రాఽజనయత్సుతౌ,
సర్వాస్త్రకుశతా వీరా విష్ణోరర్థసమన్వితౌ. ౧౩

దీనినిబట్టి చూడ నీళ్లోకములు వ్రాసినకవి¹ యభిప్రాయము ప్రకారము విష్ణువుయొక్క సగముభాగము రామరూపమునను, నాల్గవ

1. ఈభాగములును, మఱికొన్ని భాగములును మొదట వాల్మీకిరామాయణమునందు లే వనియు, బ్రహ్మీప్రము లనియుఁ బెక్కుపండితుల యభిప్రాయము.

భాగము భరతరూపమునను, సగభాగము లక్ష్మణశత్రుఘ్నులరూపమునను అవతరించెను. నిజముగ విచారించినయెడల విష్ణువుయొక్క నాల్గవంతులును నల్లరుభ్రాతలుగ నవతరించె నని చెప్పవలసియుండెను. కాని లేఖకునకు రామునియం దధికాదర ముండుటచే నాతఁ డితర భ్రాతలకంటె నధికదేవాంశము కలవాఁడని చెప్పవలసివచ్చెను. ఇట్లు సగభాగము రామునకుఁ బోగా మిగిలినసగభాగమును ముగ్ధురకుఁ బంచిపెట్టిన నొక్కొక్కనికి వస్తాంశము (౨) వచ్చును. ఈయపూర్ణాంకపు చిక్కులెక్క నెఱుంగనికవి భరత లక్ష్మణ శత్రుఘ్నులలో నొక్కొక్కనికి నాల్గవం (౨) తిచ్చెను. అందుచే మొత్తము ఒకటి (౧) అగుటకు బదులు ఒకటింపావు (౧) అయ్యెను! మూలవిష్ణువు పావు పెరిగెను.

విష్ణుపురాణమునందుఁ గృష్ణుఁ డంశావతార మనియు, విష్ణువు తనతెల్లవెండుక యొకటియు నల్లవెండుక యొకటియుఁ బంపెననియు, నవియే బలరాముఁడుగను, కృష్ణుఁడుగను అవతరించెననియుఁ జెప్పఁబడి యున్నది.¹

ఈ యంశావతార భేదములనుగుఱించి పురాణాదులలోఁ గొలఁదిగా నున్నను టీకాకారాదు లనేకు లనేకవిధములను వ్రాసియున్నారు. అందు నొక్కటి స్తార్తసంప్రదాయమువారిమతము ననుసరించియు, ఇంకొకటి వైష్ణవమతము ననుసరించియు నిచ్చట నిచ్చెదను. 'వరద పూర్వతాపిని' యను నుపనిషత్తోకటి కలదు. దానిపై నారాయణుఁ డనుపండితుఁడు టీక వ్రాసియున్నాఁడు:

'సచ్చిదానందస్వరూప మగు పూర్ణబ్రహ్మ మొక్కటియే. దానిగుణావతారములు మూఁడు: బ్రహ్మ విష్ణు శివులు. ఆ ముగ్గురును మాయాపరిణామములు, ప్రాతిభాసికులు. ఆముగ్గురకును పూర్ణావతారములు, కళావతారములు, అంశావతారములు కలవు.

పూర్ణావతారములు: బ్రహ్మకుఁ జంద్రాదులు, విష్ణువునకు నారసింహాదులు, శివున కేకాదశరుద్రాదులు.

కళావతారములు: బ్రహ్మకుఁ గళ్యపాదులు, విష్ణువునకు దత్తాదులు, శివునకు వటకవృషభరాజాదులు.

అంశావతారములు: బ్రహ్మకు దక్షాదులు, విష్ణువునకుఁ బాండవేయార్జున కార్తవీర్యార్జునాదులు, శివునకు నశ్వత్థామ విఘ్నరాజ వ్యాసాదులు. వీరిలో నొకయంశము జీవత్వమును, ఒకయంశము

దేవత్వమును పురాణాదులయం దుభయవిధములుగను గానవచ్చుచున్నందున వీరు అంశావతారములు. పాండుపుత్రుఁడైన అర్జునుఁ డింద్రాంశమును నరఋషియొక్కయంశమును కలవాఁడు².

వైష్ణవగ్రంథ మైన 'యతీంద్రమతదీపిక' యందు నిట్టియవతారములనుగుఱించి వ్రాయఁబడియున్నది³.

'విభవ మనఁగా ఆయాసజాతీయరూపముతో నావిర్భవించుట. అది పదివిధములు - అవి మత్స్యద్వవతారవిశేషములు... ఇందలి యొక్కొక్క అవతారములలో అనంత ప్రకారములు కలవు. పద్మనాభాదులు ౩౬ కూడ నవతారములే. అట్లే దధిభక్తహయగ్రీవ నరనారాయణాదులుకూడ. ఇట్లు ముఖ్యగౌణపూర్ణాంశావేశాదికములని అవతారములు బహుప్రకారములు. అందు నుపాస్యానుపాస్య భేదముగూడఁ జూడఁదగినది. అవతారములకు హేతువు ఇచ్చయే, కర్త కాదు.'

దీనిపై టీకాకారుఁ డిట్లు వ్రాసెను: 'విభవము ముఖ్యగౌణ భేదములచే ద్వివిధము. వానిలో ముఖ్యము సాక్షాదవతారము, గౌణము ఆవేశావతారము. ఆవేశము స్వరూపావేశము శక్త్యావేశము అని రెండువిధములు. తనరూపముతోడనే ఆవేశము గలిగియుండుట స్వరూపావేశము. అట్టిది చేతను లయిన పరశురామాదులశరీరమందు స్వసాధారణవిగ్రహముతోఁ బ్రవేశించెను. శక్త్యావేశ మనఁగా కార్యకాలమందు బ్రహ్మశివాదులకు శక్తిమాత్రముచే స్ఫురణము గల్గుట. ఇచ్చట గౌణత్వ మిచ్చుచే వచ్చెఁ గాని స్వరూపముచేతఁ గాదు. అట్లే రామకృష్ణాదులకు మనుష్యత్వమును, మత్స్యదులకుఁ దిర్యక్త్వమును ఇచ్చామాత్రముచేతనే వచ్చెను.....'తత్త్వత్రయమున నిట్లు చెప్పఁబడినది. 'అందు ప్రాకృతవిగ్రహములును తనస్వభావమును విభవమును విడువనివియు, దీపముననుండి దీపము పుట్టిన ట్లున్నవియు నగునవి ముఖ్యప్రాదుర్భావములు. అ వన్నియు ముముక్షువులచే నుపాస్యములు. బ్రహ్మ శి వాగ్ని వ్యాస జామద గ్నాధిర్జున విత్తేశాది రూపములు గౌణప్రాదుర్భావములు. ఇవి యన్నియు నహంకారయుక్తజీవుని నధిష్ఠితగఁ జేసికొనినవి గనుక ముముక్షువులుపాసింపఁదగినవి కావు'.

విగ్రహమునుగూడ నొకవిధమైన అవతారమే యని చెప్పఁబడినది. దీనిని అర్చావతార మందురు. దీనినిగుఱించి యతీంద్రమతదీపిక (౯-వ అ.) లో ని ట్లున్నది:

1. మైత్రేయ ఉవాచ: అంశావతారో బ్రహ్మణే! యోఽయం యదుకులోద్భవః, విష్ణోస్తద్విస్తరేణాహం శ్రోతమిచ్ఛామ్యశేషతః.
౨. పరాశర ఉవాచ: మైత్రేయ శ్రూయతా మేతత్ యత్ పృష్టోఽహ మిదం త్వయా, విష్ణోరంశాంశసంభూతచరితం జగతో హితమ్ (౫-వ అంశము; ౧-వ అధ్యాయము. ౨. ౩). ఏవం సంస్తూయమానస్తు భగవాన్ పరమేశ్వరః, ఉజ్జహోరాత్రనః కేశౌ సితకృష్ణౌ మహామనః! ఉవాచ చ సురానేతో మత్కేశౌ వసుధాతలే, అవతీర్య భువో భార క్లేశహానిః కరిష్యతః (౫. ౧. ౫౯-౬౦).

2. 'వరదపూర్వతాపిన్యపనిషత్' నారాయణకృతదీపికా సహితా — Bombay Sanskrit Series, No. 40.
3. అభ్యంకరోపాహ్వ వాసుదేవశాస్త్రివిరచిత ప్రకాశాఖ్య వ్యాఖ్యాసమేతా శ్రీనివాసదాసవిరచితా యతీంద్రమతదీపికా, ౯-వ అవ, — Anandasrama Series, No. 50.

‘అర్చావతార మనఁగా దేశకాలనియమము లేకుండ ఆశ్రితుల కిష్టమైన ద్రవ్యమునే (సువర్ణరజతశిలాదికమునే) శరీరముగా గ్రహించి యందు అప్రాకృతశరీరవిశిష్టమై యుండి స్నానభోజనాశనశయన స్థితులనుగుఱించి అర్చకపరాధీనుడై సర్వసహిష్ణుడై పరిపూర్ణుడై గృహగ్రామనగరశైలాదిప్రదేశములం దుండు మూర్తివిశేషము. అది స్వయంసిద్ధ దైవ పైద్య మానుష భేదములచే జతుర్విధము’.¹

కొన్ని యవతారముల విశేషములు : శ్రీరామావతారమును గుఱించి యొకవింత కలదు. రామునకు మొదటనుండియు రావణవధ వఱకును తాను విష్ణువుయొక్క యవతార మన్నమాటే తెలియదు. రావణవధానంతరము సీత అగ్నిలోఁ బ్రవేశించినపు డింద్రాదిదేవతలు వచ్చి నీవు దేవుడవని చెప్పఁగా నతనికి వారికి నిట్లు సంభాషణము జరగెను :

రాముడు : నేను దశరథునికుమారుడను, రాముడను, మానవుడను అని తలచుచున్నాడను. నేను ఎవడను ? ఎవనివాడను ? ఎచ్చటనుండి వచ్చితిని ? భగవంతుడా ! నాకుఁ జెప్పుము.

ఇంద్రుడు : సీత లక్ష్మీ, నీవు విష్ణువపు, దేవుడవు, కృష్ణుడవు, ప్రజాపతివి. రావణునిఁ జంపుట కీమానవశరీరమునందుఁ బ్రవేశించితివి.²

ఇట్లు తెలిసినతరువాతఁగూడ నాతఁడు మానుషభావముతోఁ జరించినట్లే కానవచ్చుచున్నది ; దేవుడన్న పరిజ్ఞానముతో నటించినట్లు కానరాదు.

కృష్ణుడట్లు కాదు. తాను భగవంతుడ నన్న పరిజ్ఞానము కలిగి బుద్ధిపూర్వకముగఁ జేయవలసినపను లన్నియుఁ జేసెను.

పరశురామావతార మొక వింతయైన యవతారముగఁ గానవచ్చుచున్నది. మానుషావతారములలో (మొందు రాజోవు కల్కితప్ప) నిదియే బ్రాహ్మణావతారము. కాని చేసినది క్షత్రియాతీతకర్త. కార్తవీర్యార్జునుడు, శ్రీరాముడు విష్ణువుయొక్క యవతారములని చెప్పఁబడుటచే రెండురెండు అవతారము లేకసమయావచ్ఛేదమున నుండుటయేకాక యొకరితో నొకరు కలహించుటయుఁ దటస్థించెను. పరశురాముడు కార్తవీర్యునిఁ జంపెను ; శ్రీరాముడు పరశురాముని బలమును లాగుకొని హతవీర్యునిఁ జేసెను ! పరశురాముడు చిరంజీవి, యనఁగా నేడును బ్రతికియున్నాడన్నమాట మనము మఱవఁగూడదు.

అవతారతత్త్వము :

అవతారశబ్దము భిన్నార్థములందుఁ బ్రయోగింపఁబడుచున్నను మనము వేఱువేఱు అర్థములను విడదీయఁజూపింతుము. అవతార

శబ్దమునకు సామాన్యార్థ మిశ్వరుడు నైకుంతాదికములనుండి దిగి వచ్చి మనుష్యాదిజన్మముల నెత్తి యీలోకమునందుఁ గొన్నిదినములుండి మరల నీదేహము నిచ్చటనే చాలించిపోవుట. ఇది జనసామాన్యముయొక్కయూహ. ఇట్టి యూహ ననుసరించియే దశావతార కల్పనలు పుట్టినవి. వీరిమతమున ఈశ్వరుడు నైకుంతాదికములందుండు మహాశక్తిమంతుడైన పురుషవిశేషుడు. అతఁడు వేఱు, ప్రపంచము వేఱు. ప్రపంచమునకు మేలు చేయవలె నని యాతఁడు జన్మము లెత్తుచుండును. అవతారపురుషునియం దీశ్వరాంశ ముండును. ఆదేహమందలివాఁ డీశ్వరుడే. ఇతరజనుల దేహములందలివాఁడు జీవుడు. ఇదియే యితరపురుషులకును, అవతారపురుషులకును గల భేదము. దీనిని మనము భౌతికపురుషావతారకల్పన మనవచ్చును.

తత్త్వజ్ఞానాభివృద్ధి యైనకొలదియు నిట్టిపురుషావతారము లీశ్వరుని సర్వవ్యాపిత్య, సర్వమయత్వ, సర్వశక్తిమత్త్వములకును, అజత్వావినాశత్యములకును భంగము కల్గించునన్నయూహలు పొడమును. ఇచ్చామాత్రముచే నన్నియుఁ జేయఁగల్గినవానికిని, అంతటను ఉన్నవానికిని అవతారములవలన నేమిప్రయోజనము ? సర్వమయుఁ డగువాడు కృష్ణునియందుండుటయు, సాత్యకియందు లేకపోవుటయు నెట్లు ? లేదా అపరిచ్ఛేద్యుఁడగువాడు కృష్ణునియం దెక్కుడుగను, అర్జునునియందు తక్కువగను ఉండుటయు, భీమునియందు లేకపోవుటయు నెట్లు సంభవించును ? ఇట్టియూహలుగల తత్త్వజ్ఞు లంతర్యామ్యవతారవాదము, లేక ఆవిర్భావావతారవాదమును ప్రతిపాదించుట సహజము. ప్రతివస్తువునందును ఈశ్వరుఁ డంతర్యామిగ నుండును. కావున విశ్వ మంతయు నీశ్వరాంశభవమే. కొందఱీశ్వరుడు సృష్టిరూపమున ఆవిర్భవించును గావునఁ బ్రపంచమందలి యన్నిపదార్థములును, అందఱుపురుషులును ఈశ్వరావతారములే అని చెప్పుదురు. వీరి మతమున ప్రత్యేకావతారముల యావశ్యకము లేదు.

ఇట్లు అవతారములనుగుఱించిన పామరజనుల కల్పనకును తత్త్వజ్ఞులకల్పనకును భేదము కలదు. కాని పామరజనులకు తత్త్వజ్ఞుల యూహ యర్థము కాదు. భౌతికపురుషావతారములే జనసామాన్యమునకుఁ దెలియును, అర్థ మగును. వారిభక్తిని ఆకర్షించును. కావుననే పురాణాదులలో నిట్టి అవతారములే వర్ణింపఁబడినవి. తత్త్వజ్ఞుల వల దనినను సామాన్యజను లీయవతారములను విడువరు. కావునఁ గొందఱు తత్త్వజ్ఞు లీయవతారద్వయకల్పనలను మిశ్రము చేసి, కల్యాణగుణావతారవాదమును ప్రతిపాదించిరి. ఈశ్వరుఁ డసంఖ్య కల్యాణగుణములు కలవాడు. ప్రపంచమునందు నేయే పురుషులలో నిట్టిగుణములు కలవో వారాగుణములమట్టుకు ఈశ్వరాంశము కలవారు, అవతారపురుషులు అని తలంపవలె నని వీరి తాత్పర్యము. శ్రీమద్భాగవతములోని ప్రథమస్కంధమందలి (3వ అధ్యాయము) అవతా

1. ఇందలివిశేషభాగ మిగ్నాంధకారుడు ‘తత్త్వత్రయము’ అనుగ్రంథముననుండి గ్రహించినట్లు కానవచ్చుచున్నది.

2. రామ ఉవాచ :— ఆత్మనం మానుషం మన్యే రామం దశరథాత్త జమ్, యోఽహం యస్య యతశ్చాహం భగవాన్ తత్ ప్రవీతు మే, సీతా లక్ష్మీ ర్భవా నిష్ఠు దేవః కృష్ణః ప్రజాపతిః, వధార్థం రావణన్యేహ ప్రవిష్టో మ్మానుషీర్ తనుష్టౌ (యుద్ధకాండము, సర్గ. ౧౨౦).

రమలజాబితానుగుణించి టీక వ్రాయుచు శ్రీవిశ్వనాథచక్రవర్తి 'అత్ర ప్రాచాం కారికాః' (ఇందును గుఱించి ప్రాచీనులకారికలు) అని చెప్పి కొన్ని శ్లోకముల నిచ్చినాడు. వానితాత్పర్యము: 'నృసింహజామదగ్న్య కల్క్యవతారములు భగవంతుని విశ్వర్యమును ప్రకాశింపించును; నారద న్యాస వరాహవతారములు ధర్మప్రకాశకములు; రామ ధన్వంతరి యజ్ఞ పృథు-అవతారములు కీర్తిప్రకాశకములు; బలరామ మోహినీ వామనావతారములు సౌందర్య ప్రధానకములు; దత్తాత్రేయ మత్స్య కుమారకపిలావతారములు జ్ఞానప్రదర్శకములు; నరనారాయణ కూర్మ ఋషభావతారములు వైరాగ్యదర్శకములు; కృష్ణుడు పూర్ణవదైశ్వర్యమాధుర్యములకు సముద్రము, సమస్తావతారములును తనలోఁ గలవాఁడు, సకలశక్తిమంతుఁడు'.

అవతార మాభాసముగాని నిజము కాదు: అజుఁడు మానవ దేహముల నెత్తుట యసంగత మని యొప్పుకొనుచు, పురాణాదులలోఁ జెప్పఁబడిన విష్ణువుయొక్క యవతారములు ప్రాతిభాసికములే కాని (మాయచే భాసించునవి) పారమార్థికములు (నిజమైనవి) కావు అని ఈశ్వరునియొక్క యజత్వావతారత్వము లన్న పరస్పరవిరుద్ధధర్మములను సమన్వయించుటకు శ్రీశంకరాచార్యులవారు గీతాభాష్యము నందు యత్నించిరి. 'అజోఽసి సన్నవ్యయాత్తా' (౪.) అనశ్లోకముపై శంకరులభాష్యమును, దానికి ఆనందగిరియు, మధునూదన సరస్వతియు వ్రాసినటీకయు నిచ్చట వలసినంత యిచ్చుచున్నాను.

'అప్పుడు ధర్మాధర్మములు లేని నిత్యేశ్వరుండ వగు నీకు జన్మ మెట్లు కలుగును? అనఁగా 'జెప్పెదము' జన్మరహితుఁడనే యైనను, అత్యున్నమైన జ్ఞానశక్తిస్వభావము గలవాఁడనే యైనను, బ్రహ్మాదిస్తంభ పర్యంతభూతములకు నీశ్వరుండనే (నియామకుండనే) యైనను నా దైన వైష్ణవి యను త్రిగుణాత్మికను, దేనివశంబున సర్వజగంబును వర్తించుచున్నదో, దేనిచే మోహితంబై తనమాత్మను వాసుదేవుని ఎఱుంగదో ఆనాదైన ప్రకృతిని వశీకరించుకొని, దేహము గలవాని వలె నగుచున్నాను. పుట్టినట్లు నాయొక్కమాయచేతనే, పరమార్థమునఁ (నిజముగఁ) గాదు, లోకమువలె' — (శంకరభాష్యము).

'ఈశ్వరునకు జన్మకారణము లేకపోవుటవలన జన్మమే యనుప పన్నము. ఇక ననేకజన్మములు కడదినవాఁ డనుట మఱియు అనుప పన్నము అని శంకించుచున్నాఁడు 'అప్పుడు' ఇత్యాదిచే. వాస్తవముగ జన్మము లేకున్నను మాయావశమున జన్మము సంభవించుచున్నదని యుత్తరము చెప్పుచున్నారు 'చెప్పెదము' అని. పారమార్థిక జన్మము సంభవింప దనుటకుఁ గారణమును బూర్వార్థముచే అమవదించి ప్రాతిభాసికజన్మము సంభవించు ననుటకుఁ గారణమును చెప్పుచున్నాఁడు, ఉత్తరార్థముచేత' — (ఆనందగిరి).

'అందు సర్వజ్ఞునకు ఈశ్వరునకు సర్వకారణభూతునకు ఇట్టి దేహగ్రహణ ముపపన్నము కా దని యేది చెప్పఁబడినదో అది యట్లే (నిజమే); ఏల యనఁగా, అతనిశరీరము స్థూలభూతకార్య మగునేని అప్పుడు వ్యప్తిస్వరూప మైనచో జాగ్రదవస్థయును అస్తదాదులతో సమానతయు సంభవించును. సమప్తిరూప మైనచో విరాడ్జీవత్వము చెప్పవలయును, విరాట్టు సమప్తిస్థూలోపాధి యగుటవలన. ఇక నూత్నభూతకార్య మగునేని అప్పుడు వ్యప్తిరూప మైనచో స్వప్నావస్థ అస్తదాదిసమానత్వము సంభవించును. సమప్తిరూప మైనచో హిరణ్యగర్భజీవత్వము చెప్పవలయును, హిరణ్యగర్భుఁడు సమప్తిస్థూత్తోపాధి యగుటవలన. కావున భౌతికశరీరము జీవునిచే ఆవిష్టము కానిది పరమేశ్వరునకు సంభవింపనే సంభవింప దని సిద్ధము. ఇక జీవావిష్టమైన భౌతికశరీరమునం దీశ్వరుఁడు భూత మావేశించి నట్లు ప్రవేశించు ననియుఁ జెప్పనొప్పదు; ఆశరీరముచే ఆజీవునకు భోగము నంగీకరించుపక్షమున, ఈశ్వరున కంతర్యామిరూపంబున సర్వశరీరప్రవేశము సిద్ధ మైయుండఁగా, ఒకానొకశరీరమును బ్రవేశించినాఁ డనుట వ్యర్థ మగుటవలన. అందువలన, లేదు భౌతికశరీర మీశ్వరునకు అని పూర్వార్థముచేత నంగీకరించుచున్నాఁడు 'అజోఽసి సన్' ఇత్యాదిచే.....అప్పుడు భౌతికదేహము లేనిచో భౌతికదేహధర్మము మనుష్యత్వము మొదలగునవి యెట్లు తోచుచున్నవి అనఁగా అందులకుఁ జెప్పుచున్నాఁడు 'ఆత్మ మాయయా' అని. నామాయచేతనే నాయందు మనుష్యత్వాదులు తోచుచున్నవి, లోకానుగ్రహముకొఱకు; కాని వాస్తవము కా దని భావము' — (మధునూదనసరస్వతి) 1.

రామానుజాచార్యులమతంబున 'అవతార' దేహములు ప్రాతిభాసికములు కావు; మనదేహములవలె సత్యములే. ఈశ్వరుఁ డజుఁడుగా నుండవచ్చును; పుట్టవచ్చును; ఆపుట్టుక నిజ మైనది కావచ్చును. అతనియజత్వమునకు భంగము రాకపోగా నవతారపురు షుఁడుగా నున్నపుడును ఆతని ఈశ్వరత్వసంబంధమైన అజత్వాది గుణములకును లోపము లేదు! ఇది యుక్తికిఁ దగనిమాట యనియు, పరస్పరవిరుద్ధ మనియు శాంకరమతమువారియభిప్రాయము.

మహాపురుషపూజ :

ఈయవతారవాదమునకు మహాపురుషుల జీవితము లెక్కువగ సహకారి యైనవి. మహాపురుషుల యలౌకిక గుణములను జూచి, యితరమానవులకు నట్టిగుణములు లేకపోవుటచే, నవి యమానుషము లనియు, ఈశ్వరునియంశ మనియు జనులు తలఁచెదరు. ఆతని జీవితకాలమునందు జను లాతనిని మిక్కిలి గౌరవించెదరు. ఈశ్వరుఁ డన్న భావ మాకాలమునందు విశేషముగ నుండదు. ఇతరు లను మించిన మహానుభావుఁ డని గౌరవించెదరు. ఆతని నిధనానంతర మునఁ గ్రమముగ నాతని యద్భుతచర్యలనుగుఱించిన గాథలు పెరుఁ

గుచు నాతఁడు దేవతాత్వమును చెందును. ఈవిధముననే పెక్కుమహా పురుషులు, మహారాజులు, తత్త్వవేత్తలు, శూరులును దేవతలయవ తారములుగ మాటిరి. శ్రీమద్భాగవతమందలి యవతారముల జాబితా చూడనగును (౧. ౩.). అచ్చట పృథుచక్రవర్తి, కపిలాచార్యుఁడు, వ్యాసుఁడు మొదలయినవారవతారము లని చెప్పబడినది. దశావతారములనుగుఱించి విచారింపఁగా, సంహితాబ్రాహ్మణములలో రూపకాదులుగ నున్న మతస్యద్యవతారముల ననుసరించి పౌరాణిక కాలమందు విష్ణువుయొక్క మత్స్య, కూర్మ, వరాహ, వామనావతారములు కల్పింపఁబడిన వనియు, పరశురామ శ్రీరామ కృష్ణ బుద్ధావతారములకుఁ గారణ మాయానామములుగల మహాపురుషుల యద్భుతచర్యలే యనియు మన మూహింపవచ్చును. అవతారము లనఁబడు పురుషులు కేవల పురుషులుగ భావింపఁబడినకాల మొకప్పు డుండెననియు, తరువాత వారు క్రమముగ నవతారకోటిలోఁ జేరి రనియుఁ జూపుటకుఁ గొన్ని యాధారములు కలవు. వీ రవతారపురుషు లన్న కల్పన పుట్టినతరువాత సంతకుఁ బూర్వము కేవలమునరులుగా వర్ణింపఁబడినగ్రంథములలోఁ గూడ సాధ్య మైనంతవఱకు వతారసంబంధమైన శ్లోకములు చేర్చబడినవి. పురాణాదులలోని పెక్కుతావులు వీరి యవతారపూర్వావస్థను తెల్పును. ఒక్కొక్క యవతారమును దీసి కొందము.

పరశురాముఁడు : పరశురాముఁడు మొదట కేవలము ఋషిగా నెంచఁబడుచున్నట్లు కానవచ్చుచున్నది. వాల్మీకిరామాయణమునందు శ్రీరాముఁడు, పరశురాముఁడును కలసిన ప్రసంగ మొకటి కలదు. (బాలకాం, సర్గ ౭౫, ౭౬). ఆసందర్భమున నాతని మహాభయంకర ప్రభావము వర్ణింపఁబడినను ఆతఁడు ఋషిగనే వర్ణింపఁబడియును, అవతార మని చెప్పబడలేదు. ఆతనికి భయపడి ప్రార్థించిన దశరథుఁడుగాని, విశ్వామిత్రులుగాని ఆతని నవతారముగఁ జెప్పలేదు. ఆతఁడు చివరవఱకును ఋషిగనే కాన్పించును; భారతమునందు భీష్మకర్ణాదుల గురువుగను ఋషిగను కాన్పించును. భారతమునందు మూఁడుస్థలములందుఁ బరశురాముని పూర్వచరిత్రము - ఆతఁడు క్షత్రియుల నోడించిన కథ చెప్పబడినది (ఆది. ఆ ౨; వన¹. ఆ ౧౧౫; శాంతి. ఆ ౪౯.); (ఆంధ్రమహాభా. ఆది. ఆ ౧; అరణ్య. ఆ. ౩; శాంతి. ఆ ౩). ఈ మూఁడు స్థలములలోను ఈతనిని మహామునిగా వర్ణించినా లేకాని, విష్ణువుగ వర్ణింపలేదు. ఉద్యోగపర్వమునందు భీష్ముఁడు

తనకును పరశురామునకును అంబానిమిత్రము జరగినయుద్ధమును వర్ణించినాఁడు. అందుఁ బరశురాముని విష్ణువుగాఁ గాని విష్ణునియవతారముగఁగాని, అంశముగఁగాని ఎచ్చటను చెప్పలేదు. ఋషి, ముని, బ్రాహ్మణశబ్దములచేతనే సంబోధించెను. ఒకచోటఁ గోపము వచ్చి, 'బ్రాహ్మణబ్రువు' డనియుఁ దిట్టెను! కావునఁ బరశురాముఁడు మొదట గొప్పఋషియై, యపరిమితక్షత్ర తేజము చూపినవాఁ డగుటచేఁ దరువాత దశావతారములలోఁ జేరెను అని యూహింపవలసి యున్నది.

శ్రీరాముఁడు : ఇక శ్రీరాముని గుఱించి విచారితము. శ్రీరాముఁ డనఁగా దాశరథిరాముఁడు. ఈతఁడు మొదట నద్వితీయ రాజగ ఖ్యాతిఁ జెంది క్రమముగ దేవత్వమును జెందినట్లు రామాయణమువలననే కానవచ్చుచున్నది. వాల్మీకిరామాయణముయొక్క బాలకాండమందలి ౧-వ సర్గము రామాయణముయొక్క సారాంశము, సంగ్రహము. దానినే మనవారు బాలరామాయణ మందురు. అందు రాముఁడు విష్ణ్వంశ మని యెచ్చటను చెప్పబడకపోవుటయే కాక, నరుఁ డనియును, ఆతొక సద్గుణములుగల గొప్ప రాజనియును చెప్పబడినది. మొదట వాల్మీకి నారదుని జూచి యిట్టిసద్గుణసంపదగల నరుఁ డెవఁ డైనను కలఁగా యని యడుగును. 'మహర్షే! త్వం సమ ర్లోఽసి జ్ఞాతు మేవంవిధం నరమ్' (౫) అని వాల్మీకి యడుగఁగా నారదుఁడు 'మునే! వక్ష్యామ్యహం బుద్ధ్వా తైర్యుక్త స్మృతాంతాం నరః' (౭) అని ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. ఇందు రాముఁడు నరుఁ డని స్పష్టముగఁ జెప్పబడియున్నది. ఆకవియొక్క మనసులో నీరాముఁడు విష్ణువు అన్నయూహ లేనేలేకయుండె ననుటకు నీశ్లోకము కలదు.

విష్ణునా సదృశో వీర్యో సోమవత్ప్రియదర్శనః,
కాలాన్నిసదృశః క్రోధే క్షుమయా పృథివీసమః.

౧౮

విష్ణు వైనవానిని విష్ణువుతోఁ బోల్చుట యెట్లు? ఈ బాలరామాయణమునందు రామునిచరిత్ర మంతయుఁ జెప్పి, చివరకు నాతని గుఱించి

గవాం కోఽబ్యయుతం దత్వా బ్రహ్మలోకం ప్రయాశ్యతి. ౯౪.

దశ వర్ష సహస్రాణి దశ వర్ష శతానిచ,

రామో రాజ్య ముపాసిత్యా బ్రహ్మలోకం స గచ్ఛతి.

అని చెప్పబడియున్నది. ఈ శ్లోకములు వ్రాసినకవికి దాశరథి

1. సంస్కృతభారతమందలి వనపర్వమునఁ జెప్పబడిన పరశురామకథలోఁ గొన్నిప్రతులలో నీశ్లోకములు కలవు: 'తతో దేవాస్సమేత్యాహు ర్మమయశ్చ మహావ్రతాః, దేవదేవం సురారిష్ణుం విష్ణుం సత్యపరాక్రమమ్, భగవన్ భూతరక్షార్థ మర్జునం జహి వైప్రభో, తతశ్చ భగవాన్ దేవ శ్శక్రేణ సహిత స్తథా. కార్తవీర్యవినాశార్థం మంత్రయామాస భారత, యత్తద్భూతహితం కార్యం సురేంద్రేణ నివేదితః. స ప్రతిశ్రుత్య తత్సర్వం భగవాన్ లోకపూజితః, జగామ బదరీరమ్యం స్వ మేవాశ్రమమండలమ్.' ఇందు విష్ణువు పరశురాముఁడుగ నవతరించె నని స్పష్టముగఁ జెప్పబడకపోయినను ఆకల్పన అస్పష్టముగ నూచింపఁబడినట్లు ఆభాస మగుచున్నది. ఈశ్లోకములు మూలములో లేవనుటయు, ప్రక్షిప్తము లనుటయు స్పష్టము. ఏల యన ఆంధ్రమహాభారతము తెనిగించిననాటి కిది యున్నయెడల దీని సంపూర్ణభాషాంతరము గాకపోయినను, ఛాయయైనను అందు వచ్చియుండును.

రాముడు విష్ణు నన్నయూహ యుండినపక్షమున 'విష్ణులోకం స గచ్ఛతి' యనునేకాని 'బ్రహ్మలోకం స గచ్ఛతి' అనుటకుఁ గారణము లేదు. నరుఁ డనియు, గొప్పరాజశ్రేష్ఠుఁ డనియుఁ దలఁచినందుననే గోదానాదులుచేసి బ్రహ్మలోకమునకుఁ బోవునని చెప్పెను. బాలకాండము ౨-వ సర్గమునందు బ్రహ్మదేవుఁడు వచ్చి, వాల్మీకిని రామచరితము వ్రాయు మని ప్రోత్సహపఱచుచును. రామ నీతా రాక్షసాదులు రహస్యముగఁ జేసిన పనులును వారిమనసులలోని యూహలును వాల్మీకికిఁ దెలియునట్లు వరంబిచ్చును. ఆసందర్భముననైనను రాముడు విష్ణువుయొక్క యవతార మని చెప్పఁడు, రాముడు విష్ణువుయొక్కయవతార మని రామునకుఁ దెలియదు, నారదునకుఁ దెలియదు, బ్రహ్మదేవునకుఁ దెలియదు. రామచరితము తప్పక వ్రాయు మని వాల్మీకిని ప్రోత్సహపఱచుచున్నప్పుడు కూడ వారు ఈయవతారముసంగతి చెప్పరు. ఇట్లు వాల్మీకమునందలి మొదటిరెండుసర్గలు వ్రాయఁబడినకాలమున రాముడు సకలసద్గుణములు గల నరుఁ డని యెంచఁబడుచుండెననుట స్పష్టము. రామాయణమునందు రాముడు తన్నుఁగాని, ఆతనితో సంబంధము గలిగిననునుష్ఠాదు లెవరుగాని రాముని విష్ణు వని చెప్పలేదు. ఆచరణముందుఁ జూపలేదు. రాముడు విష్ణువుయొక్క అవతార మన్నకల్పన యుత్పన్న మైనతరువాత యుద్ధకాండమునకుఁ జివర, రాముడు చివరవఱకును తాను నరుఁడనే యని అనుకొని నట్లును, ఇంద్రాదులు వచ్చి నీవు విష్ణుఁడ వని చెప్పినట్లును కథకల్పింపఁ బడినది (౧౨-వ సర్గ). ఈభాగమును బాలకాండమందలి దేవతాదులు విష్ణువునొద్దకుఁబోయి జన్మ మెత్త మన్న భాగమును (౧౫-౧౭ సర్గలు) వెనుకనుండి వ్రాయఁబడి కల్పఁబడిన ప్రక్షిప్తము లని విద్వాంసులయభిప్రాయము. అట్లే రామాయణమునం దింకను ప్రక్షిప్తములు కలవు. వానిని గుఱించి 'రామాయణ' శబ్దము క్రిందఁ జూడ నగును.

దాశరథిరాముడును, పరశురాముడును కొంతకాలమువఱకును గేవలము రాజర్షి గను బ్రహ్మర్షి గను ఎంచఁబడుచుండి రనియు, వారు దేవతావతారము లన్నకల్పన వెనుకనుండి వచ్చినదనియుఁ జూపుటకు మహాభారతమునందును కొన్ని సూచనలు కలవు. సభాపర్వమునందు నారదుడు ధర్మరాజుతో విక్రాలకులసభలనుగుఱించి చెప్పుచు, యమ సభావర్ణన ప్రసంగమున అందు యముని నేమించుచుఁ బెక్కురు రాజర్షులును, బ్రహ్మర్షులును ఉండురు అని చెప్పి, యమ, నహుషుడు, పూదువు, మాంధాత మొదలయిన ౩౦, ౪౦ రాజర్షుల పేర్లతోపాటు దాశరథిరామ పరశురాముల పేర్లును చెప్పెను (౨-వ అధ్యాయము) 1. ఈశ్లోకములు వ్రాసినవానికి, విష్ణువు శ్రీరాముడుగ నవతరించి మరల విష్ణువునందు లయించె నన్నయూహ మనస్సులో నున్నయెడల నిట్లు

వ్రాసియుండఁడుగదా! శ్రీరాముడు యమ, నహుషాదులతో పాటు గొప్పరా జన్న యభిప్రాయ మున్నదినములలోనే యీ శ్లోకములు వ్రాయఁబడిన వనుటకు సంబేహము లేదు.

కృష్ణుఁడు : పురాణాదులలో కృష్ణునిచరిత్రము మిశ్రముగనే యున్నది. సాధారణముగఁ బ్రతివోటను ఈతని దేవత్వమును, నరత్వమును కలిపవచ్చును. ఈ కథలలోనుండి మానవుని, దేవుని విడఁ దీయుట కష్టము. భగవద్గీతాభాగమును విడిచినయెడల భాగవతమందలి కృష్ణునియందు దేవత్వ మెక్కువగను, భారతమందలి కృష్ణునియందు నరత్వ మధికముగను కానవచ్చుచున్నది. పురాణాదులలో నిట్లు దేవత్వము లేనికృష్ణుఁడు కనఁబడుట కష్ట మైనను, ఛాందోగ్యోపనిషత్తు నందు (౩. ౧౭. ౬) దేవకీపుత్రుడైన కృష్ణుఁడు ఘోరాంగిరస ఋషివలన 'పురుషయజ్ఞదర్శన'మును నేర్చుకొనిన శిష్యుఁడుగఁ గానవచ్చుచున్నాఁడు, దేవుఁడుగ నెంతమాత్రమును అగపడుట లేదు. దీనినిబట్టిచూడ నుపనిషత్కాలమున కృష్ణుఁడు గౌరవింపఁదగు నొక తత్త్వవేత్తగను, రాజర్షిగను ఉండినటులు గానవచ్చుచున్నది. తరువాత నీతనిని భారతాదికములలో దేవునిగ మార్చియుండవచ్చును.

కృష్ణార్జునులు నరనారాయణు లన్న ఋషులయవతార మని చెప్పఁబడియున్నది. ఇందువలనఘ కృష్ణుఁడు మొదట నొక ఋషిగ నెంచఁబడుచుండె ననియు, దరువాత విష్ణువుగ నెంచఁబడుచుండె ననియు నూహింపవచ్చును.

బుద్ధుఁడు : దశావతారములజాబితాలలో బుద్ధునిపే రిట్టివలఁ గల్పి రనుట స్పష్టము. మహాభారతమునందును (శాంతి, అ. ౩౩ శ్లో ౧౦౦), దేవీభాగవతమునందును (౪-వ స్కం ౨౧౬) దశావతారములందు బుద్ధునిపేరు లేదు. బౌద్ధమతము మిక్కిలి ప్రబలితమైనతరువాతఁగాని యాతనిని దేవునిగ వైదికమతస్థు లొప్పుకొనుట సంభవింపదు. (కొ. వేం. ల.)

అవతీ — బెంగుళూరుజిల్లాలోని యొకపల్లె. దీని మూలసామము ఆహుతి. ౧౪-వ శతాబ్దియంతయున మొరసు వొక్కలో జాతివారైన ఏడ్వరువ్యవసాయదారులు వచ్చి యిచ్చట నివసించి, విజయనగరమువారికి సామంతులుగ మైసూరుదేశమునకుఁ దూర్పుభాగమందు రాజ్యములు స్థాపించిరి.

అవదానము — ఒకవిధ మగు బుద్ధవచనమునకును, ఒకవిధ మగు బౌద్ధరచనమునకునుగూడ అవదాన మనుపేరు చెల్లుచున్నది. సంస్కృతబౌద్ధమునందలి బుద్ధుని ద్వాదశధర్మ ప్రవచనము

1. తస్మాం రాజర్షయః పుణ్యాస్తథా బ్రహ్మయోగిమలాః, యమం వైవస్వతం తాత ప్రహృష్టాః పర్యుపాసతే. ౧౭. యయాతి ర్మహుషః పూరు ధాంతా సోమో నృగః, రామో దాశరథిశ్చైవ లక్ష్మణోఽథ ప్రతర్దనః, జామదగ్నశ్చ రామశ్చ, ఇష్టాశ్వమేధై ర్భహుభి ర్మహద్భి యూరిదక్షిణైః, ఏతే రాజర్షయః పుణ్యాః కీర్తిమంతో బహుశ్రుతాః. ౧౮. తస్మాం సభాయాం రాజేంద్ర వైవస్వత ముపాసతే.

లలో అపదాన మేడవది. కాని యీపదము పూర్వజన్మ కర్మ ఫలమును దెలుపుటకుఁగాను పుట్టినబాధరచనమునకే యాధ మయినది.

ఇట్టి రచనములలో అతిప్రాచీనములయినవి హీనయానమునకుఁ జేరినవి. ఒక ప్రత్యేకవాఙ్మయశాఖగ పాలీయం దివి కానరాకపోయినను పాలీ త్రిపిటకములందు 'అపదాన' మని యొక గ్రంథము మాత్రము కలదు. ఇందు బుద్ధునికాలమునం దుండిన అర్హతుల (వీరిలో స్త్రీలును, పురుషులునుగూడఁ గలరు) జీవితకథలు వివరింపఁబడినవి. బుద్ధునికిఁ జాలకాలమునకుఁ దరువాత నీ 'అపదానము' త్రిపిటకములలోఁ జేరిన దని పరిశోధకుల యభిప్రాయము. చారిత్రకబుద్ధుని పూర్వజన్మము లే డని 'దీఘనికాయము' తెలుపుచుండ తరువాతికాలమున విరచింపఁబడిన బుద్ధవంశమున నీసంఖ్య ఇరువదినాలుగువఱకును చేరిగినది. మఱియొక పదునొకండింటిని గలిపి 'అపదాన' మీసంఖ్యను ముప్పదియైదు చేసినది. ఈకారణమున నిండలికథలు వేలువేలుకాలములందు విరచితములయి, యిందుఁ జేరుచు వచ్చిన వని పరిశోధకు లందురు. 'సుమంగలవిలాసిని' ననుసరించి 'దీఘనికాయ' ప్రవాచకులు 'అపదానము'ను 'అభిధమ్మ పిటకము'లోనిదిగ గ్రహింప, 'మర్ఘమనికాయ' ప్రవాచకులు దానిని 'సుత్తాంతపిటకము'లోనిదిగ నెంచి రని తెలియుచున్నది. ఇది యర్వాచీన మనుట కిది యొకకారణము. 'అపదానము'నకు 'విశుద్ధజనవిలాసిని' యని యొకటిక కలదు. 'గంధవంశము'ననుసరించి యది బుద్ధభూమివిరచిత మని తెలియుచున్నది.

క్రీస్తుశకము మొదటిశతాబ్దిని బాధులు సంస్కృతమున గ్రంథరచనమున కుపక్రమించినపుడు అపదాన మపదాన మయినది. అపదానము లనేకములు సంస్కృతముననో, తిబెత్తు చీనాభాషాను పాదములందో యున్నవి.

అపదాన మన సచ్చరితము, వీరకృత్యము అని యర్థము. ప్రతియపదానమును నాయకునియొక్కగాని, నాయకియొక్కగాని వర్తమానయోగ్యతానుస్థితులకు కారణభూతము లయినవని పూర్వజన్మ కృతకర్మములను దెలిపి, అనంతరము వర్తమానజీవితమును దెలుపును. అందువలన, అపదానము జాతకకథలనే భూతవర్తమానజీవితగాథలను దెలుపుకథ. రెండునుగూడ ధార్మికనియమములను, నీతిని బోధించుటకు పుట్టినవే. ప్రతిజీవికిని నిశ్చాంతినెఱుఁగని అతివిస్తృతమును, అపారము నగుసంసారచక్రమునందలి యాతనిజీవితములగతి, భాగ్యములను నిర్ణయించుటలో కర్మకు దుర్నివారమును, సర్వవ్యాపకము నయినశక్తి కల దని తెలుపుట యొకటి, మంచిపనులు చేయుటవలన భావిభాగ్యోదయమునకు హేతుభూత మయినపుణ్యము లభించు నని, దానిని కూడఁబెట్టుకొనుటకు ప్రతిజీవికిని ప్రత్యేకశక్తి కల దని శ్రోతలకు, పాఠకులకును, ప్రత్యయము కలిగించుట యొకటి - ఇవి పూర్వోక్త మయినరెండువిధము లగురచనములయాశయము. ఇక నీరెండిటికిని గలభేద మేమన, జాతక మెల్లప్పుడును బుద్ధ, బోధి

సత్త్వల పూర్వజన్మకథలనే తెలుపుచుండ అపదాన మెప్పుడును కాకపోయినను సాధారణముగ తదితరుల పూర్వజన్మాదికములనుగూర్చి తెలుపుచుండును. అయినను చాలఅపదానములు బుద్ధునిగూర్చి తెలుపునవియుఁ గలవు. అందువలన నొకవిధముగ ప్రతిజాతకము నపదానమనవచ్చును కాని, అపదానముమాత్రము జాతకము కానేరదు. సరిగా చూచినయెడల బోధిసత్త్వుని ఆత్మత్యాగమును, అతని దానపీఠచరితమును దెలుపునట్టిజాతకములు బోధిసత్త్వవదానములే. జాతకమాల ఈపేరఁ బరఁగుటకూడఁ గలను. క్షేమేంద్రుఁడు బుద్ధభగవానుని శతధికము లయినప్రశస్తకార్యముల నభివర్ణించుచు ప్రాసిన తనకావ్యమునకు బోధిసత్త్వవదానకల్పలత యనియే పేరు పెట్టెను. అందువలన అపదానకథలలో జాతకకథలు గానవచ్చినను ఆశ్చర్యపడఁబనిలేదు. అపదానశతకము చతుర్దశకమునందలికథ లన్నియు జాతకకథలే.

అపదానములలో గొప్పబాధమతతత్త్వప్రతిపాదన ముండును కాని జనసామాన్యమునకుఁగూడ సుగ్రహము లగునట్లు తన్మతమునందలి ప్రధానవిషయముల నవి కథారూపమునఁ దెలియఁజేయును. మతవ్యాపనమువ కీవిధమయిన యుపదేశాత్మకకథ లెక్కువగఁ దోడ్పడును. జనసామాన్యమునకుఁ జేయఁబడుధర్మోపదేశములనడుమఁ జొప్పింపఁబడున వసుటచేత నీకథలు మతాభిమానము నుద్దీపింపఁజేసి దానికి పుష్టి యొసంగుచుం డెడివి.

అపదానము లన్నియు చేసినమంచిపని ఎంత చిన్న దయినను అనురూపఫలము నొసంగు నని బోధించునట్టి కల్పితకథలే. ఇట్టి తరగతికథలు జాతకములం దగుదుగఁ గానవచ్చును. అపదానాచరణమునకు, అనఁగా సత్కర్తాచరణమునకు జనసామాన్యము జాతక కథల యందలి బోధిసత్త్వులవలె ఆకలిగొన్ని పెద్దపులి తుదబ్బాగను నివారించుటకుఁ దమశరీరమును దాని కాహారముగ నొసంగనక్కఱయు లేదు. బ్రాహ్మణులు మొదలగువారికి భార్యాపుత్రాదులను; అవసరమయినయెడల రక్తమాంసములను, శిరస్సును ధారపోయనక్కఱయు లేదు; సాధుమునకుఁగాని, బుద్ధునికిఁగాని, బుద్ధశిష్యులకుఁగాని పుష్పఫలవస్త్రాదికములు, సువర్ణ, రజత, భూషణాదులును దాన మొసంగినను, స్తూప చైత్యాదినిర్మాణములు కావించినను — ఇంత యెందుకు, తుదకు బాధసంఘమునకుఁగాని, భిక్షువులకుఁగాని యుపకరించునట్టి, లాభకరమగునట్టి యేకార్యము చేసినను అపదానమే యయి యది యపదానకథలందు కీర్తనీయమే యగును. ఇట్లే ధర్మనిరోధక, అగర్భాత్మక కార్యముల నొనరించుటవలన్మగలుగుదుష్ఫలములను దెలుపునట్టియపదానములును గొన్ని కలవు.

రత్నావదానమాల, అశోకావదానమాల, ద్వావింశత్యవదానమాల, భద్రకల్పావదానమాల మొదలగు అపదానగ్రంథము లెన్నియో కలవు. అపదానగ్రంథము లన్నిటిలో నుత్తమమయిన వని పేరుపడినవి అపదానశతక, దివ్యావదానములు. అర్వాచీనము లగు నీ గ్రంథములు సాధారణముగ ప్రాచీన 'అపదాన'కథల నెత్తికొనవు.

అవధానము — నిర్వచనము : ఏదియైన నొక విషయమున, అనగా నొకవస్తువునందుఁగాని, భావమునందుఁగాని మనస్సులగ్న మైయుండుట అవధాన (Attention) మనఁబడును. ఇట్లునుటచే మన స్సౌకవిషయమున నిలిచియున్నపు డితరసమీపవిషయములు బొత్తిగ గోచర మగుటలే దని యూహింపకాదు. మనసు నిలిచియుండినవిషయములవలె నంత స్పష్టముగ వానిచుట్టు నున్న యితరవిషయములు మనస్సునకు గోచరమగుటలే దని యర్థము. ఒక దీపమునొద్ద మన మొకకాగితమును జనువుచున్నపుడు మనమనస్సు దానియందుఁ బ్రవేశించియుండినంతమాత్రమున, దీపమును దానిచుట్టు నున్న యితరవస్తువులును మనసమీపమునఁ గల వని యైన మనము తెలిసికొనకపోము. కాని మనయవధానశక్తి కాగితమునుగూర్చి యాలోచించుటలో విలియోగపడుచుండుటచే దానిని గూర్చి గ్రహింపఁగలిగినంతగ నితరవస్తువులనుగూర్చి మనము గ్రహింపఁజాలము. ఇట్లే కాగితముయొక్క వివిధభాగములనుగూర్చి మన మెఱుంగవలయును. మనము చదువుచున్నవాక్యమునుగూర్చి తెలియునంతగ నితరవాక్యములనుగూర్చి మనకుఁ దెలియుటలేదు. కాని మనము చదువుచున్నవాక్యము కాక మఱికొన్నివాక్యములు గూడ నాకాగితముపై న్రాయఁబడియున్న వనిమాత్రము మనము గ్రహింపఁగలము. ఇట్లే ఆకాగితమునందలి పదములను గూర్చియు, అక్షరములనుగూర్చియు మనము తెలిసికొనవలయును. మనస్సు తాను ప్రవేశించియుండినవిషయమునం దవధానరూపక మగుసంపూర్ణ ప్రవేశము గలిగియున్నది. దానిచుట్టు ప్రక్కలనున్న యితరవిషయములయందు సామీప్యభేదము ననుసరించి యీమనఃప్రవేశము, లేక మనోవ్యాప్తి క్రమముగా క్షీణించుచుఁబోయిపోయి కడు దూరమునందున్న విషయములయం దంతరించుచున్నది.

వ్యక్తమగుకాలము, ప్రయోజనము : అవధానశక్తి మనజీవితమునం దెట్టిసమయములయందు వ్యక్త మగుచున్నదియు విచారించితిమేని, అది యెట్టిపనిని జేయుచున్నదియు, తత్ఫలమున జీవితమున కెట్లు తోడ్పడుచున్నదియు మనము తెలిసికొనఁగలము. మనము జన్మించినవెంటనే తాత్కాలికశరీరపోషణమునకుఁ గావలసిన స్తన్యపానాదిముఖ్యావసరకార్యములను మనస్సుయొక్క సాయములేకయే నిర్వర్తించుటకుఁగాను మనకర్తేంద్రియములుకొన్ని చలనములనుజేయుటకు సమర్థములై యున్నవి. స్తనమును నోటికడకుఁ దీసికొనివచ్చినవెంటనే శిశువు దానిని గబళించి స్తన్యపానము చేయుటయు, మనయొంటి మీఁద ఈగ వ్రాలినతోడనే మనమనస్సునకుఁ దెలియకుండఁగనే దానిని చేతితో విసరుకొనుటయు ఇట్టిస్వతఃప్రవర్తితము లగు (Automatic or reflex movements) ఇంద్రియసంచలనముల కుదాహరణములు. ఇట్టియవయవచలనములు స్వల్పసంఖ్యాకము లగుటచే వీనితో మన జీవితమునఁ జాలకాలమును గడపలేకున్నాము. మనస్సుయొక్కసాయ ముక్కఱలేకయే మనయవయవములు మన కవసరము లగుకార్యములను

చేయుట కెప్పు డశక్తము లగుచున్నవో అట్టిసమయమున, క్రొత్త రీతుల నీకార్యములను నెఱవేర్చుటకై వీనియందు మనమనస్సు ప్రవేశింపవలసివచ్చుచున్నది. ఒకసాలెవాఁడు మగ్గమును నేయుచున్నపుడు పోగు చిక్కుపడకుండ నున్నంతవఱకుఁగాని, కండెక్రిందఁ బడకుండ నున్నంతవఱకుఁగాని వానిమనస్సుయొక్కసాహాయ్య ముక్కఱలేకయే వానిచేతులు నేతపనిని జేయుచుండును. అతనిపని కీరెండువిధముల నెట్లు భంగము వచ్చినను, అతనిమనస్సు నేతవంకకుఁ దిరిగి యవధానకార్యమును జేయవలసియున్నది. కావున మన కవరోధములు కలిగినపు డెల్ల వానిని నివారించునిమిత్తము మనమనస్సు వానియందు నిలుచుచున్నది. మన స్సట్లాకవిషయమునందుఁ బ్రవేశించినపు డెల్ల నవధానకార్యము జరుగుచున్నది. అవరోధములు కలిగినపు డెల్ల నవధానరూపమున మనఃప్రవేశము కలుగును. ఆయవరోధస్వభావమును తెలియఁజేయుటయే అవధానశక్తియొక్క ప్రయోజనము.

అవధానస్వభావము : పైని జెప్పినదానినిబట్టియే మన మవధానస్వభావమును గ్రహింపఁగలము. ప్రపంచమునందలి యన్నివిషయములతో నొకటేసారి యవధానశక్తికిఁ బని లేదు. కావుననే వాని యన్నిటివంకకు నొకటేసారి పోక యేక్షణమున నేవిషయమును గ్రహించుట జీవితమున కత్యవసరమో మనమనస్సు దానియందు నిలుచుచున్నది. ఈరీతిగ ననవసరము లైనవిషయములనుండి యవసరము లైనవానిని వేరుపఱచి కావలసినవానినిమాత్రమే తనకు లక్ష్యములుగ నొనర్చుకొనుటయే యవధానశక్తియొక్క స్వభావము. ఇట్టి అవధానశక్తి పనితనమునందు స్వల్పముగ నుండి క్రమక్రమముగ నభివృద్ధి నొందుచున్నది. అవధానము కొన్నిక్షణములుమాత్రమే యొకవిషయమునందు నిలువఁగలదు. దానిని గ్రహించినవెంటనే, అవధానశక్తి యింకొకవిషయమునకుఁ బరుగెత్తుచున్నది. అది యట్లు పరుగెత్తక యొకటేవిషయమునందు నిలిచియున్నట్లు కనఁబడినను, ఆవిషయమునందు క్రొత్తక్రొత్తభాగములను కనుఁగొని విచారించుచున్న దనియే మనము గ్రహింపవలసియున్నది. ఒకటేమాటయందు చాలకాలము మనమనస్సు నిలిచియున్నట్లు కనఁబడునప్పు డామాటయొక్క వివిధాక్షరములనుగూర్చి ప్రత్యేకముగ నాలోచించుచున్నదని యర్థము. ఇట్లే యొకటేమాటయందు దవధానశక్తి చాలకాలము నిలిచినట్లు కనఁబడునప్పుడు దానియందు క్రొత్తక్రొత్తభాగములను క్షణక్షణమును కనుఁగొనుచున్న దని మనము గ్రహింపవలయును. కావున నతిత్వరీతముగ వఱుట అవధానశక్తియొక్క మఱియొక ముఖ్యలక్షణము.

అవధానభేదములు, సంకల్పపూర్వకావధానము : అవధానము సంకల్పపూర్వకము, సంకల్పరహితము, సంకల్పవ్యతిరేకము అని మూఁడువిధములు. మన మేదియో యొకవిషయమునందు మనస్సును నిలుపవలయు నని యుద్దేశించి యత్నపూర్వకముగ మనస్సు నందుఁ బ్రవేశింపఁజేసితిమేని, మన స్సట్లావిషయమునందు వర్తింపఁజేయఁబడుట సంకల్పపూర్వకావధాన మనఁబడును. ఒకబడిపిల్లవాఁ డాటల

వంకకుఁ బరుగెత్తుచున్న తనమనస్సును వానినుండి మరలించి తనపుస్తకములయందు నిలుపఁ జూచెనేని యాతఁడు సంకల్పపూర్వకావధానకార్యమును జేయుచున్నాఁడు. ఒకశతావధాని పృచ్ఛకులు తన కొసగినవిషయములను జ్ఞప్తియందుంచుకొనుటకై వానియందు తనమనస్సును నిలిపినప్పుడుమాడ నిట్టియవధానకార్యమే జరుగుచున్నది. సామాన్యముగ మనము సంకల్పించినవిషయమునందు మనమనస్సును నిలుపఁజూచినను అది యావిషయముచుట్టుప్రక్కల నున్నవానికిని సహజముగ వ్యాపించు నని చెప్పియేయున్నాము. సంపూర్ణకాగ్రత కలవడినవారలమనస్సున కీసమీపవిషయవ్యాప్తి చాల తక్కువ. కొన్నిసమయములయందు దది లేదని చెప్పినను దోషము లేదు. ఇందులకు బాహ్యప్రపంచమునెల్ల మఱచి మత్స్యయంత్రమునందే తనమనస్సును నిలుపఁగలిగినయర్హునుడే తార్కాణము. ఇట్టిశక్తి సామాన్యులగు మనయందుఁగూడ కొన్నిసమయములయందుఁ గానవచ్చుచున్నది. మన మేదియేని యొకవిషయము నాలోచించునప్పు డితర విషయములను చాలవఱకు సంపూర్ణముగ మఱచియుండుట కొన్నిసార్లు తటస్థించు నని మన మెఱిగినవిషయమే.

సంకల్పరహితావధానము : మనప్రయత్న మేమియు లేకయే మనమనస్సు తన కిష్టమగునేదియే నొకవిషయమునందుఁ బ్రవేశించుట సంకల్పరహితావధాన మనఁబడును. ఇచ్చట మనమనస్సు నట్టివిషయమునందుఁ బ్రవేశపెట్టవలయు నని యెట్టిప్రయత్నము గాని, సంకల్పము గాని లేదు. మనమనస్సు తా నాలోచించుచున్నవిషయమును వీడి తన కెక్కువగ రుచించు నితరవిషయములవంకకుఁ బోవుట మన కనుభవవేద్యము. ఒకగదిలో మనము చదువుకొనుచుండ ప్రక్కగదిలో సంగీతము వినఁబడెనేని మనమనస్సు నటు ద్రిప్పి మనము సంగీతము నాలకించుట సహజము. ఇట్లే క్రొత్తవిషయమునందు మన మనస్సును ప్రవేశపెట్టుటకు మాఱుగ నచ్చటనుండి దానిని మరలించుటకే కొంతయత్నము కావలసియున్నది. గాఢమగు ఆలోచనయందు మనస్సు మగ్న మైయున్నన, మనపేరు మనచేతులఁ బడెనేని వెంటనే మనమనస్సు దానివంకకుఁ దిరుగుట సంకల్పరహితావధానమునకు చక్కని యుదాహరణము. ప్రతివానికిని కొన్నివిషయములందుకంటె మఱికొన్నిటియందు సహజాభిలాష యెక్కువ. ఒకనికి సంగీతమును, మఱియొకనికి చిత్రలేఖనమును, ఇంకొకని కింకొకకళయొరుచించును. మనకు రుచింపనివిషయములను నేర్చుకొనవలయు ననిన మనస్సును వానియందు నిలుపుటకై కొంతశక్తిని వినియోగింపవలసియున్నది. మన కభిరుచి గలవిషయములను నేర్చుకొనవలయు ననిన వస్సు అట్టే ప్రయత్న మక్కఱలేకయే వానియందు నిలుచున్నది. ఇందువలన వానిని త్వరగ నేర్చుకొనుటకును, సంపూర్ణమవలవఱుచుకొనుటకును అవకాశము గలుగుచున్నది. ఇందువలననే బుద్ధులున కేవిషయమునందు సహజానురక్తి యెక్కువగ నుండునో అతనికి దానియందే శిక్ష నొసఁగుట మేలని మనవారు చెప్పుచున్నాము.

సంకల్పవ్యతిరేకావధానము : మన స్నేదియే నొకవిషయమున లగ్న మైయుండ దాని నచ్చటనుండి మన మెంత మరలింపఁజూచినను మరలకుండుట సంకల్పవ్యతిరేకావధాన మనఁబడును. పైని జెప్పినయుదాహరణములే కొంచెము మార్చఁబడినయెడల ఈవిధ మగునవధానమునకుఁగూడ నుదాహరణము లగును. పైని చెప్పినట్లు మనమనస్సు, చదువుచున్న పుస్తకమును వీడి సంగీతమవంకకు తిరిగిన పిమ్మట మనము దానిని మరల పుస్తకపఠనమునందు ప్రవేశింపఁజేయ యత్నించినప్పుడు అది యట్లు మరలకుండెనేని మనమనస్సు సంగీతమునం దట్లు మన కిష్టము లేకయే బద్ధ మైయుండుట సంకల్పవ్యతిరేకావధానము. ఇట్లే ఆటలవంకకుఁ బరుగెత్తి పుస్తకములవంక కెంత త్రిప్పఁజూచినను తిరుగనిబాలునిమానసికావస్థయు సంకల్పవ్యతిరేకావధానము.

అవధానరాహిత్యము : అవధానశూన్య మగుస్థితి మనమనస్సునకు శుభుప్తియందున్నను జాగ్రదవస్థయందుఁ బెప్పుడును లేదు. ఇతరుఁ డేదియైన నొకసంగతిఁ జెప్పుచున్నప్పుడు మనము చెవులతో వినుచున్నను దానిని గ్రహింపకుండినయెడల మన మవధానరహితులముగ నున్నా మని సామాన్యముగఁ జెప్పుదురు. కాని మనము వినుచున్న సంగతులకంటె నెక్కువప్రీతికరము లగువిషయములయందు మనమనస్సు బద్ధ మైయున్న దనియే మన మూహింపవలయును.

వ్యక్తమగుటలో కాలవ్యత్యయము : ఈ మూఁడువిధములగు అవధానములలో మనుష్యశిశువునందు ప్రథమమునఁ గానవచ్చునది సంకల్పరహితావధానము. శిశువున కెట్టిసంకల్పమును లేకయే వాని జ్ఞానేంద్రియము లగు కన్నులు, చెవులు మొదలగువానిమూలమున నాతనికి వ్యక్త మగుచున్న బాహ్యప్రపంచమునందలి వివిధవిషయములయందు నాతనిమనస్సు నిలుచుచున్నది. అతనియింద్రియము లాతని నెటు పట్టి లాగిన నావంక కాతనిమనస్సు తిరుగుచున్నది. ఇట్లు కొన్నివిషయములయందు దాతనిమనస్సు సంకల్పరహితావధానరూపమున వర్తించునప్పు డాకస్మికముగ నొకగొప్పధ్వని గాని, కనులకు మిటుమిట్లుగొల్పు వెలుతురుగాని అతనికి గోచర మయ్యెనేని, అతనిమనస్సు వీనివంకకుఁ దిరుగవలసివచ్చుచున్నది. మన స్పృహ సంకల్ప మేమియు లేక బలవంతముగ నొకదానియందు ప్రవేశపెట్టఁబడుట సంకల్పవ్యతిరేకావధాన మని కొందఱు చెప్పుచున్నారు. కావున ప్రథమమున నీరెండును, ముఖ్యముగ సంకల్పరహితావధానమును, సంకల్పములు, వాంఛలు మొదలగునవి యేర్పడినపిమ్మట కొంత యాలస్యముగ సంకల్పపూర్వకావధానమును బయల్పడి క్రమవృద్ధిని బొందుచున్నవి.

వీని పరస్పరసంబంధము : అవధానము మూఁడువిధము లగుటచే, ఈమూఁడింటియొక్క స్వభావము గాని, ముఖ్యలక్షణములు గాని, ప్రయోజనములు గాని వేఱుకావు. ఈమూఁడును ఒకశక్తి యగు మనస్సంబంధమైన యవధానముయొక్క రూపభేదములే కాని, ఎట్టి

సంబంధమును లేని స్వతంత్రములగు మూడువిధములయిన భిన్న శక్తులు కావు. మనజీవయాత్రయందు క్షణక్షణము నుప్పతిల్లుచున్న వాంఛాప్రతిబంధములను, సంకల్పావరోధములను, ప్రాణోపద్రవములను, వానివాని స్వభావములను మన కెఱిగించుటచే మనము వాని బారిఁ బడకుండ మనజీవితముయొక్క గమ్యస్థానమును జేరునట్లు చేయుటయే ఈమూఁడింటియొక్కస్వభావము. మన జీవితమునకు, తాత్కాలికముగ నవసరము లైనవిషయములనుండి యనవసరము లైన వానిని వేరుపఱచి, మన యవధానశక్తికి అవసరము లైనవానినే గుఱి చేయుస్వభావ మీమూఁడువిధములగు అవధానములయందును గాన వచ్చుచున్నది. ఈయవధానశక్తి ప్రారంభమగుటలోను, పివవ వర్ధిల్లుట లోను మూఁడుతీరులుగ వర్తించుటచే, దీని మూఁడువిధము లగురూప ములకు మూఁడుపేరులు పెట్టి వానిస్వభావమును దెలిసికొనుచున్నామే కాని, ఈమూఁటికిని పైని కనబడునంత భేదము లేదు.

ఎన్ని విషయములం దేకకాలమున అవధానము నిలుచునదియు : ఇక, తడవ కెన్ని విషయము లవధానశక్తికి నొకటేసారి లక్ష్యములు కాగల వనువిషయమును విచారితము. ఈప్రశ్నయును, తడవ కెన్ని పనులను మన మొక్కటేసారి చేయగల మను ప్రశ్నయును వేఱని మనము మొట్టమొదట గమనింపవలయును. తడవ కనేకములగుపనులను మన మొక్కటేసారి యభ్యాసవశమున చేయగలిగినను, ఒక్కసారి యొక్కవిషయమునందుమాత్రమే మన యవధానమును నిలుపగలమని ప్రస్తుత మానసశాస్త్రవేత్తలయభిప్రాయము. ఒకకుట్టుపనివాఁ డొకటే సారి తనయంత్రముయొక్క అడుగుభాగమును కాలితోఁ ద్రొక్కుచు, దుస్తులను కడువేగముగ తనచేతితో తన యంత్రసాహాయ్యమున కుట్టుచు, ఇతరులతో మాటలాడుట లేక జేనినైనగూర్చి యాలోచించుట అనుపనినికూడ చేయగలుగుచున్నాఁడు. ఇట్లతఁడు మూఁడుపనుల నొకటేసారి చేయుచున్నాఁడు. ఈవిధముననే అభ్యాస వశమున కర్తేంద్రియము లొకటేసారి యెన్ని పనులను జేయునట్లు వాని నొకఁడు వశపఱచుకొనిన నాతఁ డెన్ని పనుల నొకటేసారి చేయగలఁడు. అయినను అతనిమనస్సు తడవ కొకవిషయమునందు మాత్రమే అవధానరూపమున నిలువగలుగుచున్నది. మిగిలినపనుల ననాలోచితముగ మనస్సాహాయ్య మక్కఱలేకయే వానియవయవములు చేయుచున్నవి. కావుననే అభ్యాసవశమున నింద్రియములు తమంతట తామే చేయుచున్న పనులలో నేవిధమైన లోపము వచ్చినను వాని మనస్సు తన ప్రస్తుతవిషయమును వీడి ఆ లోపమును నివారించు నిమిత్త మాపనులవంకకుఁ దిరుగుచున్నది. కుట్టుపనివానియంత్రమున నేదేనిలోపము వచ్చి ఆయంత్రము కుట్టుపనిని మానినను దారము పూర్తియై కుట్టుపని సాగకున్నను, తాను మొదలుపెట్టిన కుట్టు సాంతమై రెండవకుట్టు నాతఁ డారంభింపవలసియున్నను, లేక మఱి యేవిధముగ నేని తనపనికి భంగము కలిగినను, ఆకుట్టుపనివాఁ డాలోచించుట కాని, మాటలాడుట కాని కొంతకాలము మాని తనమనస్సును తాను చేయుచున్న పనియందు నిలుపవలసినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

ఈవిషయ మింతనేపటినుండియు వానిమనస్సు కుట్టుపనియందు ప్రవేశించియుండలేదని చక్కఁగ నూచించుచున్నది. తడవ కొకటే విషయమున మనమనస్సు నిలువగల దనినప్పుడు మనస్సుపక్షమున నొకవిషయ మని మాయర్థము. చిత్ర లేఖకుఁ డొకఁడు తన రెండు చేతులతో నొకటేసారి రెండుకాగితములపై రెండు భిన్నరూపము లను చిత్రింపగలిగినను, అతనిమనస్సును దృష్టియం దుంచుకొని చూచితిమేని అతఁ డొక్కపనిని జేయుచున్నాఁ డనియే మనము చెప్పవలసియున్నది. ఒక అష్టావధాని తనపృచ్ఛకుని కొకనికి పద్య మును చెప్పుచున్నప్పుడే, అతనివీపుపై పూవులను వేయుటయు, వెనుక నుండి గంటలను కొట్టుటయు, అతఁడు వానిని సరిగ లెక్క పెట్టగలుగుటయు మనము పైనిఁ జెప్పినదానికి కొంచెము వ్యతిరేకముగఁ దోచ వచ్చును. ఒకగంటకును మఱియొకగంటకును, ఒకసారి పూవును వేయుటకును ఇంకొకసారి పూవును వేయుటకును కొంతవ్యవధి కల దనియును, అట్లు వ్యవధిలేక అదేపనిగ నొకదానితరువాత నొకటిగ పూవులను వేసినను గంటలను కొట్టినను పైమూఁడుపనుల నొకటేసారి యెట్టి అవధానియు చేయఁజాలఁడు. వడిగ లెక్క పెట్టుటకుమాత్రమే కూర్చుండినవానికి కావలసినదానికంటె నేమాత్రమైన నధికముగ వ్యవధి మూఁడుపనుల నొకటేసారి చేసినట్లు కనబడుటకు కావలసి యున్నది. ఈవ్యవధికాల మేమాత్రమైన నుండుటచేతనే, ఆ అష్టావ ధానియొక్క మన స్సౌకవిషయముననుండి యింకొకవిషయమునకును, అచ్చటనుండి మఱియొకవిషయమునకును, దానినుండి మరల స్వస్థాన మునకును కనుమూసి కనుదెఱచునంతలో మనస్సునకు సహజ మగువేగ ముతోఁ బరుగెత్తుచుండుటచే పృచ్ఛకులు ప్రేక్షకులును అవధాని యొక్కటేసారి యనేకము లగుపనులను చేయుచున్నాఁ డని యనుకొన వచ్చును.

తడవ కొకవిషయముమాత్రమే మనయొక్క యవధానశక్తికి లక్ష్యము కాగల దనినప్పు డావిషయము భాగసమన్విత మైయుండ వచ్చునా లేక భాగరహిత మైయుండవలెనా యని మనము విచారింపవలసియున్నది. దీనికిఁ బ్రత్యుత్తర మే మన, ఆ విషయ మనే కాంతర్భాగములు కలదిగ నుండవచ్చును కాని దానిని మన మనస్సు గ్రహించునప్పు డొక్కొక్క భాగమును గ్రహించి వాని నన్నిటిని కలుపుటచే ఆవిషయమును గ్రహింపక, దానినంతయు నొకటేసారి యొక్కటేవిషయముగ ప్రప్రథమమున గ్రహించుచున్నది.

అవధానమందలి విభజనమును సమీక్షనమును : మన మొకధూమ శక్తయంత్రమును (Railway Engine) చూచి అదియొకయంత్ర మని కనుగొనినప్పుడు, దానిలోని వేఱువేఱు భాగములను విడివిడిగ మొదట గ్రహించినపిమ్మట నది యొకయంత్ర మని తెలిసికొనక వాని నన్నిటి నొకటేసారి యొక్కటేయంత్రముగఁ దెలిసికొనుచున్నాము. అట్లే యొకమాటను గ్రహించునప్పుడు, మొట్టమొదట, దానిలోని భాగము లగు వివిధాక్షరములను గాని, ఒక వాక్యముయొక్క భావ మును దెలిసికొనవలయు నన్న వేఱువేఱుమాటలయొక్క ప్రత్యేకార్థ

మునుగాని మనము తెలిసికొనఁ బ్రయత్నింపము. ఇందువలననే యొక బాలున కొకభాషను నేర్చుచున్నప్పుడు, మొట్టమొదట పిల్లి, కుక్క, మనుష్యుఁడు, కొట్టెను అను ప్రత్యేకప్రత్యేకము విడివిడిపదములను నేర్చక వాక్యరూపమున భాష నతఁడు నేర్చుకొన మొదలిడునట్లు చేయవలయు నని మన విద్యాధికారులు చెప్పుచున్నారు. ఒకవిషయమునుగూర్చి సామాన్య మగుజ్ఞానము కొంచె మేర్పడినపిమ్మటనే వేఱు వేఱుభాగములనుగూర్చి స్పష్టమగు జ్ఞానము మన కేర్పడుచున్నది. కాని ఆవిషయమునుగూర్చిన సామాన్యజ్ఞానము మొట్టమొదట మనకు కలుగునప్పుడు కూడ, అది మనకు విశదము కాని కొన్నిభాగములను కలిగియున్న దనియు, ఆభాగము లన్నియును కలసి యొక్కటియే యనియుమాత్రము మనము తప్పక తెలిసికొందుము. కావున మనము తెలిసికొను ప్రతివిషయమును భాగసమన్విత మైయున్నది. ప్రతియవధాన కార్యమందున, అవధానమునకు గుఱి యైనప్రతివిషయమును వేఱువేఱుభాగములుగ విభజించుకొనియు (Discrimination or analysis), ఈభాగము లన్నియు నొకదానిలోనిభాగము లని గ్రహించుకొనియు (Association or Synthesis) బయల్పడుచున్నవి.

అవధానఫలితములు : ఒకవస్తువును చూచియు చూడనట్లుగ నుండుమేని అది కొన్నియంతర్భాగములను కలిగియున్న దనువిషయమును గ్రహించుటయు దానిస్వభావమునుగూర్చి కడుస్వల్పజ్ఞానము కలుగుటయుమాత్రమే తటస్థించును. అట్లు గాక ఆవస్తువును మనయవధానశక్తికి లక్ష్యముగఁ జేసితిమేని దానినిగూర్చి సంపూర్ణజ్ఞాన ములవడుటకు మన కవకాశము కలుగుచున్నది. ఏవిషయమున మనమనస్సును గాఢముగ లగ్న మొనరింతుమో, ఆవిషయము చక్కఁగ జ్ఞప్తియందుండఁగలదు. కావున మన మాలోచించు విషయములయొక్క స్వభావమును చక్కఁగఁ దెలిసికొనునట్లు చేయుటయు, ధారణాశక్తికి చాల తోడ్పడుటయు అవధానశక్తి యొక్క ముఖ్యఫలితములు.

(గొ. సు.)

అవధానములు, అవధానములు : మనదేశమునం దష్టావధానము లనియు, శతావధానము లనియుఁ గొందఱు చేయుచుందురు. వారిని మనవారు అష్టావధానము లనియు, శతావధానము లనియుఁ బిలుచుచుందురు. ఇట్టియవధానములనుగుఱించి గ్రంథములు సంస్కృతమునందున్నట్లు కానరాదు. అవధానమును స్పష్టముగఁ జెప్పరు. ఉచ్చిష్ట గణపతి మొదలైనదేవతల యుపాసనవలన నిట్టిశక్తి వచ్చు ననియు, నిది యభ్యాసమువలన రావేర దనియుఁ గొందఱు చెప్పుచున్నను, అభ్యాసమువలన నితరవిద్యలవలెనే వీనినిగూడ నేర్చుకొనవచ్చును¹ అని యిప్పుడు విద్వాంసులు నమ్ముచున్నారు. చిత్రైక్యాగ్రముఁ జేయుకొనియు, ధారణాశక్తియు నెక్కుడుగఁ గలవారి కవధానము సులభసాధ్యము ; అస్థులకుఁ గొంతకష్టసాధ్యము.

అవధానమునుగుఱించిన వైవాసము చదువువారికి, నొక్కసారి (ఏకసమయావచ్ఛేదమున) ఎనిమిదివిషయములను గాని, నూఱు విషయములను గాని మన నెట్లు గ్రహించు నన్నసందేహము గలుగవచ్చును. కాని అష్టావధానముఁడుఁ గాని శతావధానముఁడుఁ గాని అవధాని అన్నివిషయములను ఏకకాలమందు గ్రహించుచున్నాఁ డనుట నిజము గాదు. ఒకవిషయము మనదృష్టిపథమునకు రానున్నది యని మొదటఁ దెలిసి యెదురుచూచుచున్నపు డా విషయమును గ్రహించుటకు మనసునకు ౭౬ మానముల కాలముకంటె నెక్కుడుపట్టదు². మానకాల మనఁగా నొకసెకనులో ౧౦౦౦-వ వంతు. ఆయా అవధాని యొక్క గ్రహణశక్తిని బట్టి ఈకాలము హెచ్చుచుండును, తగ్గుచుండును. కావున నతినూత్నకాలములో గ్రహింపఁబడువిషయము లన్నియు మనకు నేకకాలమందు జగగినట్లు కానవచ్చినను భిన్నభిన్న కాలములందే మనస్సుచేత గ్రహింపఁబడును. ఇదియుఁగాక యీయవధానములలో నవధానకార్యమునకంటె 'ధారణ' (Retention), 'స్మృతి' (Reproduction, memory) అను మానసక్రియలపనియే యెక్కుడుండును. ప్రథమ పుచ్చకుని ప్రశ్నయు, ద్వితీయపుచ్చకుని ప్రశ్నయు నేకకాలమందు నడుగఁబడవు. ప్రత్యుత్తరములును ఏకకాలమందు నీయఁబడవు. కావునఁ గ్రమముగాఁ జెప్పఁబడినప్రశ్నలన్నియు జ్ఞాపక ముంచుకొని, మరల నావరుస వచ్చినప్పుడు గాని, నడుమ నడిగినప్పుడు గాని ప్రతిపుచ్చకుని ప్రశ్నలకును తగినజవాబు చెప్పుటకు ధారణాశక్తియు, స్మృతియు నెక్కుడు గావలయును. అవధానము, ధారణ, స్మృతి యనునవి వేఱువేఱు మానసవ్యాపారములయినను వీనికిఁ బరస్పరసంబంధము కలదు. లక్ష్యపూర్వకముగ (అవధానపూర్వకముగ) గమనించినవిషయము చక్కఁగ ధరింపఁబడును, అనఁగా బాగుగ మనస్సులో నాఁటును. అట్లు నాఁటినది మరల వలయునెడ శీఘ్రముగ జ్ఞాపకము వచ్చును.

ఇక నష్టావధాన శతావధానవిధానములును, వానికి చేయఁబడు నుపాయములును సంగ్రహముగఁ జెప్పెదను.

అష్టావధానము :

అష్టావధాన మనఁగా నేకకాలమునందు నెనిమిదివిషయములను మనస్సుచే గ్రహించి ధరించుట. ఏ క కాల మనఁగా మిక్కిలి యవ్యవధిగలకాలము. శాస్త్రీయరీతిచేత నవి భిన్న కాలములే యైనను వ్యావహారికమున నేకకాలముగానే కానవచ్చును. సాధారణముగ, ౧. కవిత్యము, ౨. వ్యస్తాక్షరి, ౩. గణితము, ౪. సమస్య, ౫. పురాణము, ౬. కావ్యపాఠము, ౭. చదరంగము, ౮. సంభాషణము నను నెనిమిది కార్యముల నవధాని యేకకాలమునందే చేయుచుండును. అష్టావధానమునకు నీయెనిమిదియే యుండవలయునని నియమము లేదు. ఇందుఁ గొన్ని మార్పుచేసి కొందఱు చెప్పెదరు.

1. కందుకూరి వీరేశలింగముగారి స్వీయచరిత్రము., ౧-వ భాగము, ౩-వ ప్రకరణము.

2. Rihot's Psychology of Attention, P. 74.

వీనిలో 'కవిత్వము', 'సమస్య' అనునవి నిజముగా ఆశుక విత్వవిషయములు. ఆశుకవిత్వమునందుగూడ నవధాన మెక్కువగ నుండవలయును. ఇందునుగుఱించి 'ఆశుకవిత్వము' క్రింద నధికముగ వ్రాయఁబడును.

వ్యస్తాక్షరి : ఒక్క వాక్యమునందలిపదము లొక్కొక్కటిగఁ బృచ్ఛకునియిష్టము వచ్చినక్రమముగ నిన్నవయక్షర మిది యని చెప్పినయెడల నన్నియు విని చివరకు మూలవాక్య మిది యని యవధాని చదివి చెప్పును; లేదా యెవరికిని దెలియకుండఁ గాగితముపైని వాక్యము వ్రాసి అక్షరముల కంకెలు వేసి అక్షరములను కత్తిరించి అందు నిష్టము వచ్చినక్రమమున నొక్కొక్కటి యవధానికే జూపు చుందురు. అర్థయుక్తమైన వాక్య మైనయెడల నక్షరములసహవాసము కొంతవఱకు జ్ఞాపకశక్తికి సాయము చేయునుగాని, పెక్కుసారులు పృచ్ఛకుఁడు వాక్యమందలిపదముల నీయక, అర్థము లేనియక్షర సమూహ మొకటి కల్పించుకొని యందలియక్షరములను జెప్పును; లేదా అవధానికే దెలియనిభాషలోనివాక్యమందలి అక్షరములనైనను చెప్పును. అప్పు డీ యవధానము కొంచెము కష్టము. దీనికి శతావధానమునందుఁ జెప్పఁబడిన నూఱుస్థిరశబ్దములసాయము తీసికొనవలెను (దీనితరువాత రచింపఁబడిన శతావధానవిధానమును జదువుఁడు). స్థిరనామములకును ఈయక్షరములకును స్థిరసంబంధము కలుగఁజేసికొనవలెను. వీలగునంతవఱకు పృచ్ఛకుఁ డిచ్చిన అక్షర మొకశబ్దము యొక్క ప్రథమాక్షరముగ నుండునట్లుగఁ జూచి యాశబ్దమునకును, అవధానిమనస్సులోని ధ్రువశబ్దమునకును సంబంధము కల్పకొనవలెను. ౯-వ అక్షరము 'చ', అవధానియొక్క ౯-వ ధ్రువశబ్దము 'పాము' అనుకొనుఁడు. అప్పుడు అవధాని 'పాము చలిచీమలచేతఁ జిక్కి చావదె సుమతీ' అని యొకవాక్యమును కల్పించుకొనును. మరల నతఁడు వరుసగ నక్షరములను జెప్పనపుడు ౯-వ సంఖ్య ఆతనికి మనసులోనికి రాఁగానే, 'పాము' అను ధ్రువశబ్దము దానితోపాటు 'పాము చలిచీమలచేతఁ జిక్కి చావదె సుమతీ' అన్నమాటయుఁ దోచి ౯-వ అక్షరము 'చ' యని స్పష్టపడును. ఈక్రియ యంతయు నభ్యాసముచే నొకనెకనుకంటె నెంతో తక్కువకాలములో జరగును. ఇష్టాక్షరము శబ్దమునకు మొదట నుండుటకు వీలు లేనియెడల శబ్దమునకు మధ్యను, చివర నుండునట్లు ఏర్పఱుచుకొనవచ్చును. మూడు నాల్గు పాల్గులు గలసిన సంయుక్తాక్షర మైనయెడల నాయక్షరములు విడదీసి వేలు పదముగనో పదములుగనో యేర్పాటు చేసికొనవలయును. 'స్య' అనునక్షర మిచ్చినయెడల నిది గలశబ్దము దొరకుట దుర్లభము. కావున దానికి గుర్తుగ 'సంగయ్య' అను శబ్దమును కల్పించుకొని ధ్రువశబ్దముతోఁ గల్పకొనవలెను. ఈ శబ్దమందలి మొదటి అక్షరము 'స' కును, రెండవయక్షరము 'గ' కును, మూడవయక్షరము 'య' కును ఉద్బోధకములుగ నుండును. అభ్యాసమువలన నీకల్పనాశక్తి దిన దినాభివృద్ధిం జెందును.

'నిషిద్ధాక్షరి' యని యొకవిధము కలదు. వర్ణనములో వీ యక్షరములు రాఁగూడ దని పృచ్ఛకుఁడు వర్త పెట్టును. దానికిని నేకాక్షరకోశాదిజ్ఞానమును, సంస్కృతాంధ్రపాండిత్యమును బాగుగ నున్నయెడల సహకారిగ నుండును.

గణితము : ఒకఁడు గంటలు కొట్టుచుండును. అవధాని యితే రావధానములఁ జేయుచు నాగంటలను లెక్కపెట్టి చివరకు నిన్నిగంట లయ్యె నని చెప్పును; లేదా ఒకఁడు అవధానివీపుపైని ఒక్కొక్క పూవును వేయుచుండును. ఎన్నిపూవులు వేసినదియు చివర కవధాని చెప్పవలెను. వీనియందు నవధానియొక్క దృష్టి కొంచెము శ్రద్ధగ నుండవలెను. ఒకప్పు డితరము లగునవధానములును ఇదియు నొక్క సారి తటస్థింపవచ్చును. అప్పుడు పొరపాటు పడవచ్చును. ఇదియుఁ గాక, వీనిని లెక్కపెట్టునప్పుడు ౧, ౨, ౩, ౪ అని లెక్కపెట్టుకొను చున్నయెడల నెక్కడనైనను అంకెలు పొరపడవచ్చును. క్రిందటి తడవ లెక్కించినది మూఁడా, నాలుగా అని సంశయము రావచ్చును. కావున ౧టి కాఁగానే పరబ్రహ్మ మనియు, ౨ కాఁగానే ద్వైత మనియు, ౩ కాఁగానే త్రిమూర్తు లనియు, ౪ కాఁగానే వేదము లనియు మనసులో నీ ప్రకారము మొవటి ౧౦ సంఖ్యలతో ౨౦ సంఖ్యలతో ఒకనామక్రమమును, తరువాత ౧౦ సంఖ్యలతో ౨౦ సంఖ్యలతో మఱియొకనామక్రమమును ఏర్పాటు చేసికొన్నయెడల సంఖ్యలు తప్పకుండఁ జేలఁగలవు.

గణితవిషయమునందు లెక్కలుచేయుటయుఁ గలదు. కొందఱు కూడికలు గుణకారభాగహారములను చేయుదురు. కొందఱు ఇంగ్లీషు తారీ కిచ్చినయెడల మనసులో లెక్కవేసికొని వారము చెప్పుదురు. ఇందుకై వీరు గణితశాస్త్రమునందు నిట్టిలెక్కలు చేయుటకై కల సులభపద్ధతులను నేర్చుకొందురు.

శతావధానము:

శతావధానముందు నూర్గురు పృచ్ఛకులు వరుసగఁ గూర్చుండి అవధానిని క్రమముగ నూఱువిషయములను గుఱించి తమకు నిష్టము వచ్చినవృత్తమునందు వర్ణింపు మని యడుగుదురు. అవధాని మొదటివానియొద్దనుండి చివరవానివఱకును వరుసగ నొక్కొక్కనికి వాడు గోరినవిషయమును గుఱించినవర్ణనము వాడు గోరిన వృత్తమున మొదటిచరణము చెప్పుకొనుచుఁ బోవును. నూఱువవానికి ప్రథమచరణము చెప్పినతరువాత మరల మొదటిపృచ్ఛకుని యొద్దకు వచ్చి యచ్చటనుండి క్రమముగ నూఱుమందికిని వారివారి రెండవ చరణమును జెప్పును. ఇట్లు క్రమముగ నాల్గుచరణములును పూర్తి చేయును. తరువాత మొదటనుండి చివరవానివఱకు నొక్కొక్కనిఁ జూచి వారిపద్యముఁ బూర్తిగ నాల్గుచరణములును చదువును.

కొన్ని యవధానములందు నన్నియు వర్ణనములే పెట్టక, కొన్ని సమస్యలును, కొన్ని లెక్కలును (ఇంగ్లీషు లేదీ యిచ్చి వారము చెప్పు మనుట మొదలయినవి), అష్టావధానములవలె గంటలు కొట్టుట, పూలు

వేయుట మొదలయినవియుఁ జెప్పుదురు. కాని వర్ణనములు, సమస్యలే యొక్కవగ నుండును. కావునఁ గవిత్వము చెప్పఁగల్గినవారే సాధారణముగ శతావధానము చేయుఁగలరు. వారివారిభాషాజ్ఞానమునుబట్టి వర్ణనలు సమస్యలు సంస్కృతము, తెలుఁగు, పారిసీ మొదలయినభాషలలోఁ జెప్పెదరు.

పూర్తిగ శతావధానము చేయుటకుఁ గాలము ౧౬ గంటలు మొదలు ౨౪ గంటలవఱకును పట్టును. ఇన్నిగంట లొకటేరీతిని సభ చేయుచుండుట కష్టము గనుక, దినమునకు ౫, ౬ గంటలచొప్పున సభ చేసి మూడునాల్గుదినములలోఁ బూర్తి చేయుదురు. ఇది యాంధ్రదేశాచారము. ఉత్తరహిందూదేశమం దేయవధానమైనను ఒక్కసభలోఁ బూర్తికావలసినదే. అట్లు కానిదానిని వారు అవధానమని యననేయనరు. కావున నచ్చట శతావధానము లిది. ఆప్త, పోడశ, పంచవింశతి అవధానములే జరగుచుండును. శతావధానము మిక్కిలి శ్రమప్రదము గనుక సాధారణముగ నొక్కసారి చెప్పినవానికి 'శతావధాని' యన్న బిరుదు వచ్చును. అట్టివారు మిక్కిలి తక్కువ. శతావధానులన్న పేళ్లు పెట్టుకొనినవారు సాధారణముగ నిరువది ముప్పది యవధానములనుమాత్రము చేయుచుండురు.

శతావధానమునందు నూర్గురుపుచ్చకు లడిగినవర్ణనవిషయములును వృత్తములును ప్రాసాక్షరమును జ్ఞాపక ముండవలయును. ఇంతియ కాదు. ఏపుచ్చకునియొద్దకు వచ్చినప్పు డా పుచ్చకునివిషయము, వృత్తము, అదీకలకుఁ జెప్పినచరణముయొక్క ప్రాసాక్షరము జ్ఞాపక మున్నఁగాని తరువాతిచరణము చెప్పుటకు వీలులేదు. కావున నవధానియొక్క అవధానధారణాజ్ఞాపకశక్తు లితరజనుల యాయా శక్తులకంటె నెక్కుడు తీవ్రముగ నుండవలె ననుటకు సందేహము లేదు. కాని యీ మానసశక్తు లెంత తీవ్రముగ నున్నను, కేవలము వానిసాహాయ్యముననే అవధానములు చేయుఁగల్గుట యసంభవము. కావున నామానసికశక్తులకుఁ దోడుపడుటకై కొన్ని యాపాయములను పన్నవలెను. ఈయాపాయములు 'జ్ఞాపక సిద్ధాంతము' (Law of Association) అను మానసికసిద్ధాంతము ననుసరించి పన్నబడును. విడివిడిశబ్దములను జ్ఞాపక ముంచుకొనుటకంటె నా విడివిడిశబ్దములే యొకకథారూపముగఁ జెప్పఁబడినయెడల జ్ఞాపక ముంచుకొనుట సుకరము. ఆకథలోని ప్రతిశబ్దమునకును ఇతరశబ్దములతో కథారూప సాహచర్యము (సహవాసము) కలిగినందున, నిది యితరశబ్దములకు జ్ఞాపకముగఁ (Reminder) బని చేయును. 'పుట్టె కట్టె కొట్టె తెచ్చె' ననుమాటలు అర్థము లేనివిగఁ జెప్పి జ్ఞాపక ముంచుకొను మనినఁ గష్టముగ నుండును. కాని, 'పుట్టె' ననఁగా రాముఁడుపుట్టెను, 'కట్టె' ననఁగా నేతువు కట్టెను, 'కొట్టె' ననఁగా రావణునిఁ గొట్టెను, 'తెచ్చె' ననఁగా సీతను తెచ్చెను అని రామాయణకథతో సంబంధము కలిపి యీమాటలు చెప్పినయెడల నవి జ్ఞాపకముండుటయే కాక వానిక్రమముగూడ జ్ఞాపక ముండును. అట్లే పిల్లవాఁడు, చెప్పులు, కట్టి, చెవి, ఈకె, కరణము, కప్పు, కాలు, మామిడిపండు,

జల్లెడ అను పదిమాటలు మరలఁ జెప్పు మన్నయెడలఁ గ్రమముగఁ జెప్పుట కష్టము. ఈపదములనే యొక కథగ నల్లి ఒకపిల్లవాఁడు చెప్పులు తొడుగుకొని, కట్టి పట్టుకొని, చెవిలో నీకెకలము దూర్చుకొని కరణమును వెక్కిరించుచు నడవఁగా నాతనికా లొకకప్పపైఁ బడి చేతిలోనిమామిడిపండు జాటి క్రిందఁ బడి జల్లెడవలె నంతటను చిల్లులు పడిపోయెను అని చెప్పినయెడల నీపదము లన్నియు సులభముగ జ్ఞాపకముండుటయేకాక వానిక్రమముగూడ జ్ఞాపిలో నుండును. ఇట్టి కొన్నియుక్తులనే అవధాను లుపయోగించెదరు. వానివిధము కొంచెముగ వివరించెదను.

అవధానములు చేయుట నేర్చుకొనునప్పుడు మొదట నవధాని నూలుపేళ్లు క్రమము దప్పక వల్లె వేయును. ఈ పేళ్లజాబితా ఒక్కొక్కయవధానికి నొక్కొక్కవిధముగ నుండును. ఒకటే విధముగ నుండవలయు నని లేదు. కాని యిద్దఱు అవధానులు కలసి అవధానము చేయునెడల వారిజాబితా యొకటిగనే యుండవలయును, లేనియెడల నవధానము తప్పును. ఈపేళ్లజాబితాలో నేపేరు చెప్పినను అవధాని దానిసంఖ్య వెంటనే చెప్పవట్లును, సంఖ్య చెప్పినయెడల నాపేరు చెప్పవట్లును ఆజాబితాను వల్లించి యలవాటు చేసికొనియుండును. అవధాని జాబితాలో ౧-వ శబ్దము 'శంకరుఁడు' ౩౦-వ శబ్దము 'చీపురుకట్ట', ౩౫-వ శబ్దము 'గుట్టము', ౯౦-వ శబ్దము 'ఉయ్యెల' అని అనుకొందము. బాగుగ వల్లించినందునను, అదేపనిగ అసక్యదావృత్తిచే నలవాటు చేసికొన్నందునను అవధానిగారికి ౧ అనఁగానే 'శంకర' పదమును, 'శంకరుఁడు' అనఁగానే ౧-వ సంఖ్యయు జ్ఞాపకము వచ్చును. ఇట్లే అన్ని యంకెలను గుఱించియు, శబ్దములనుగుఱించియు నని తెలిసికొనవలెను. ఇది అవధానులమొదటి పాఠము.

ఇట్లు శబ్దములతో సంసిద్ధుఁ డైనయవధాని, తనశబ్దములకును పుచ్చకునిప్రశ్న విషయమునకును సంబంధము కల్పకథలను అల్లుట నేర్చుకొనవలెను. అవధాని ౧-వ పుచ్చకునియొద్దకు రాఁగా నాతఁడు నాకు పరీక్షాఫలితమునకై యెదురు చూచుచున్నపిల్లవానిమానసికావస్థను వర్ణింపు మని అడుగును అని అనుకొందము. అవధాని ౧-వ అంకె 'శంకరుఁడు'; కావున శంకరునకును పరీక్షపిల్లవానికిని సంబంధము గలకథ యొకటి అవధాని వెంటనే కల్పించుకొనును. 'పరీక్షాఫలితమునకై యెదురు చూచుపిల్లవాఁడు తన్ను శంకరుఁడు ప్యాసు చేసినయెడల రెండుకొబ్బెరకాయలు కొట్టెద నని మొక్కిను' అని యొకకథ తనమనసులో వెంటనే అల్లుకొనును. దీని కంతయో కాలము పట్టదు. అభ్యాస మధిక మైనకొలఁదియు ఒక నెకనులో నర పాలుకూడఁ బట్టదు. ఇట్లు కథ కల్పించుకొనుటవలన ఈశంకరపదము ద్వారా ౧-వ సంఖ్యకును, ౧-వ పుచ్చకునివిషయమునకును అవధాని మనసులో లంకె కూడి, మరలఁ గావలసివచ్చినపు డెల్ల జ్ఞాపకముగ నుండును. అన్ని పదములకును పుచ్చకునివిషయముతో సంబంధము కుదురకపోవచ్చు నని చదువరులు తలఁపవచ్చును, కాని అభ్యాసము

వలన, నెట్టి విపరీతములైన రెండు విషయములకును, లంక పెట్టునల వాటు అవధానికి సమకూరును. పరీక్షపిల్లవానికిని ఇతర శబ్దములకును సంబంధ మెట్లు కుదురునో చూతము. ౧-వ పృచ్ఛకుడు గాక ౩౨-వ పృచ్ఛకుడు ఈ (పరీక్షపిల్లవాని) విషయమును వర్ణింపు మని కోరె ననుకొనుడు. అవధానుల ౩౨-వ శబ్దము 'చీపురుకట్ట', పిల్లవానికి దీనికి సంబంధము కలుట యెట్లు? 'పరీక్షాఫలీతమునకై యెదురుచూచుచున్న పిల్లవాడు తాను తప్పిపోయినయెడల దన్ను తనతల్లి చీపురుకట్ట తీసికొని కొట్టును అని భయపడుచుండెను' అని కథ కల్పించుకొనవచ్చును; మఱియొకవిధముగ నైనను గల్పవచ్చును. ఇట్లు 'చీపురుకట్ట' శబ్దసాహచర్యముచేత నవధానిమనసులో ౩౨-వ సంఖ్యకును పరీక్షపిల్లవానికిని (ఆయవధానము పూర్తియగువఱకు) నెడతెగనిసంబంధము కలుగును. మరల నవధాని యాపృచ్ఛకుని యొద్దకు వచ్చి రెండవచరణము చెప్పవలసివచ్చినప్పుడు గాని, నడుమ నెవరైనను ౩౨-వ ప్రశ్నకు జవాబు చెప్పఁ డని యడిగినప్పుడు గాని అవధానికి ఈ కల్పితకథ వర్ణనీయవిషయమును జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చి యిదివఱకుఁ జెప్పినచరణములను అందిచ్చును. ఇట్లే ౩౫-వ పృచ్ఛకుడు ఈ విషయమును వర్ణింపు మని కోరినయెడల, ౩౫-వ శబ్దము 'గుట్టము' తో పరీక్షాబాలకుని గల్ప 'నా కిప్పుడు పెద్దగుట్ట మున్నయెడల నెక్కి సినెటువఱాసుకు వెళ్లి పరీక్షాఫలీతమును కనుగొని వత్తు' నని విద్యార్థి యనుకొనెను అని కథ కల్పించు కొనవచ్చును. ౯౨-వ పృచ్ఛకుఁ డడిగినయెడల 'నాబాలునిమనస్సు ఉయ్యలవలె నూగులాడుచుండె' నని యల్లవచ్చును. ఇట్లు కొంచెము ఆలోచన చేసినయెడల నెట్టిశబ్దము నైనను ఎట్టివిషయముతో నైనను కల్పవచ్చును. కల్పించుకొనుకథలు, సందర్భములు వినుటకు సాంపుగ నుండవలె నని లేదు. ఎట్టి అవకతవకలుగ నున్నవిగను, ఎట్టివిచిత్రమయినఁజూపాలు గలవిగ నైనను ఉండవచ్చును. అవి అవధానిమనసునందే యుండును. ఇతరులకుఁ జెప్పఁబడవు. ఆయన మనస్సులో రెండువిషయములకు సంబంధము కలుగుటయే యుద్దేశము. స్థిరనామములకును వర్ణనవిషయములకును సాధారణపుగఁగఁగ పాసఁగ నప్పుడు, స్థిరనామములకు సంబంధించిన లేక పోలిన యితరనామ ములతో సంబంధపఱచి, భయంకరకృత్యములు, విపరీతకార్యములు, అద్భుతచర్యలు కల్పించుకొన్నయెడల మనఃపటమునందు నవి దృఢ ముగ నాటుకొనును. ౨౫-వ పృచ్ఛకుడు నెట్టి మెంటునుగుఱించి యడిగె ననుకొనుము. అవధానులవారి ౨౫-వ శబ్దము 'శ్రీరాముడు' అనుకొందము. శ్రీరామునితోఁ గథ కల్పించుకొనుటకు వీలు లేనప్పుడు బలరాముడు, పరశురాముడు, రాముడు మొదలయినపేళ్లతో నైనను కల్పవచ్చును. అవధానులు మాననీయులగు మోచర్ల రామచంద్రరావుగారి నెఱుఁగుదురేని, మాననీయులగు రామచంద్రరావుగారు లెజిస్లేటివ్ కౌన్సిలులో 'నెట్టి మెంటును' గుఱించి ప్రతిపక్షులగుండె లదరునట్లు సంభాషించిరి అని కల్పించుకొందురు.

ఈ ప్రకారము పృచ్ఛకసంఖ్య జ్ఞాపకము వచ్చినతోనే దానికి సంబంధించినవిషయము జ్ఞాపకము వచ్చునుపాయము చెప్పబడినది. ఇక వృత్తము, ప్రాసమును జ్ఞాపక ముండు నుపాయ మెద్దియో విచారితము. పది యిరువది యవధానములుమాత్రము చేయు నప్పుడు, విషయము జ్ఞాపకము రాఁగానే, దానిని గుఱించి యంతకుఁబూర్వము చెప్పినచరణము జ్ఞాపకమునకు వచ్చును. కాని నూఱు అవధానములు చేయవలసివచ్చినపుడు వీరియైనను గుర్తులు పెట్టుకొననియెడల నొకప్పు డవధానులు పొరపడవచ్చును; కావున నట్టిసంశయము వచ్చినపుడు నిశ్చయబుద్ధి కలుటకై వృత్తమునుగూడ సంతకుఁబూర్వము కల్పించుకొన్నకథతో లంక పెట్టెదరు. శార్దూలము, మత్తేభము, ఉత్పలమాల, చంపకమాల, నీసము, కందము, తేటగీత, ఆటవెలది మొదలయిన వృత్తములపేళ్లుగాని, గుర్తులుగాని కథతోఁ గలయునట్లుగ నల్లుకొందురు. ౧-వ పృచ్ఛకుడు పరీక్ష పిల్లవానినిగుఱించి శార్దూలముతో వర్ణింపు మని యడుగఁగా 'పిల్ల వాడు శంకరుని ధ్యానించి కొబ్బరికాయ కొట్టెద నని మ్రొక్కును' అని కథ కల్పించుకొను నని యిదివఱకుఁ జెప్పితిమి. ఇందు వృత్తముసంగతికూడఁ గలసియుండవలయు నన్న, 'పిల్ల వాడు శంకరుని శార్దూలాంబరునిగా ధ్యానించి కొబ్బరికాయ కొట్టెద నని మ్రొక్కును' అని కథ కల్పించుకొందురు. 'మత్తేభము' చెప్పు మన్న 'గజచర్మధరుని ధ్యానించెను' అని అనుకొందురు. ఉత్పల మాలకు 'పెద్దదండ' అనియు, చంపకమాలకు 'చిన్నదండ' అనియు, కందమునకు కందపెండలములు మొదలయినపదములును, నీసమునకు వెండి బంగారము నీసము మొదలయినపదములును గుర్తుగ నుంచు కొని వీలుప్రకారము కథలోఁ గల్పించుదును. కొందఱింకొక మార్గము నవలంబింతురు. అకారము మత్తేభమునకును, ఆకారము శార్దూలమునకును, ఉకారము చంపకమాలకును, ఊకారము ఉత్పల మాలకును ఇట్లే మిగతగుర్తులు పెట్టుకొందురు. ఈగుర్తుప్రకారము ౧-వ పృచ్ఛకుఁ డడిగినప్రశ్నకు 'పరీక్షపిల్లవాడు పరీక్ష పాస్యను అయినయెడల శంకరునకు నూఱుమిడికాయలు సమర్పించెదను' అని మ్రొక్కె నని కథ కల్పించుకొందురు. 'మామిడి' శబ్దములోని మొదటిఅక్షర మైన 'మా' లో 'ఆ' ఉన్నది గనుక నది శార్దూల వృత్తమునకు జ్ఞాపకము. ఇట్లే ప్రాసములనుగుఱించియుఁ గథ కల్పించెదరు. పై ప్రశ్నమునకు నుత్తరముగ మొదటిచరణము చెప్పఁగ 'ద్ర' ప్రాసము పడినయెడల పైకథలోఁ జివర 'అని మ్రొక్కుచు వాడు నిద్రించెను' అని కలుపుకొనును.

వైదికావధానము :

'అవధాన' శబ్దము మొదట వేదాధ్యయనమునుగుఱించి వాడుక లోనికి వచ్చినది. అడిగిన పన్నముగాని పనసగాని తప్పక చెప్పుటకు తదేకదృష్టి కావలయును. అదియే యవధానము. 'తు', 'చ' తప్ప కుండఁ బనస చెప్పినవానిని 'అవధాని' యందురు. పనస చెప్పుటలో పదము, క్రమము, జట, ఘన, రథ, పంచసంధి అని విఁగువిధ

ములు కలవు. ఇ వన్నియుఁ దప్పక చెప్పటకు నద్భుతధారణాశక్తి యుండవలయును. మొదటఁ బదిపండ్లెండుసంవత్సరములవఱకును సంధ వల్లించి తరువాత నసకృదావృత్తియున్న యెడల నివి యన్నియు సిద్ధించును. ఇందులో ననేకవిధములయిన చిత్రములు చేయుచుందురు. పదిపనసలఁ దీసికొని, మొదట నన్నింటి మొదటిపదములును, తరువాత నన్నింటి రెండవపదములును, తరువాత నాల్గవపదములును ఇట్లు క్రమముగఁ జెప్పుదురు! ఒకపనసఁ దీసికొని మొదటిచివరపదము లొక్కసారియు, తరువాత మొదటనుండి రెండవపదమును చివరనుండి రెండవపదమును, తరువాత మొదటినుండి మూడవపదమును చివరనుండి మూడవపదమును ఇట్లు గబగబ చెప్పుదురు.

స్వరావధానము :

వైదికావధానమునందే స్వరావధానమున్న యొకభేదము కలదు. వేదమంత్రములకు ఉదాత్తానుదాత్తస్వరిత ప్రచయము లను నాల్గవిధములస్వరములు కలవు. ఈ నాల్గస్వరములకును నాల్గశేఖ గుర్తుపెట్టుకొని పృచ్ఛకుఁడు దూరముగఁ గూర్చుండి యొకపనస మనసులో ననుకొని¹ వేళ్లమీఁద బాటిమనవేలితో స్వరములుమాత్రము చూపును. ఆవేళ్లగుర్తును చూచి అవధాని ఆసనసను గుర్తించి చదువును. ఇందుకు స్వరావధాన మను నొకగ్రంథము కలదు. అందు ఉదాత్తము మొదటఁ గల పనస లివి, అనుదాత్తములు మొదటఁ గలవి యివి యని విడదీసి చెప్పబడియుండును. అవధాని వానిని పాఠము చేసియుంచును.

నేత్రావధానము :

ఇందు నిద్దలవధానము పనిచేయుదురు. ఒకఁడు దూరముగఁ గూర్చుండి మనము కాగితముమీఁదను ప్రాసేయిచ్చినమాటలు గదల్చక, కేవలము కనులను కదల్చి రెండవయవధానికిఁ దెల్పును. ఆతఁడా కనులచలనముఁ జూచి, యామాటలు నోటఁ జెప్పును. వీరిద్దఱును మొదట నక్షరములకుఁ గనుసంజ్ఞ లేర్పఱుచుకొందు రనుట స్పష్టము. అట్లేర్పఱుచుకొనినను, అవధాని సావధానముగ నేత్రచలనమును అనుసరించినఁగాని వాక్యమును కనుఁగొనలేడు.

అవధానము, యోగము :

ఇటీవల మన తెనుఁగుదేశమందు నవధానముఁపిచ్చియు, ఆశుకవిత్వములపిచ్చియు హెచ్చినది. ఏ పిల్లవాఁడును అష్టావధానియే, నాల్గపద్యము లల్ల నేర్చిన ప్రతివాఁడును శతావధానియే. అవధాన శక్తి నెంతవఱకు నభివృద్ధి చేయవచ్చు నన్నవిషయమును జూపుట కెవ్వఁడేనియు నొక్కఁ డిట్టియవధానముల వెంటఁదగిలినను తగులవచ్చును కాని, ఎక్కుడుజను లవధానములు చేసినయెడలఁ బ్రయోజనములేదు. ఎక్కుడు శ్రమచేసినయెడల విద్యార్థులకును, సామాన్యజనులకును బుద్ధిభ్రంశముకలుగవచ్చును. పదివిషయములందు నొక్కకాలమున లక్ష్యము

పెట్టుటకు యత్నించుటకంటె నొకకాలమున నొకవిషయమునందు నిశ్చలముగ దృష్టినిగాని మనస్సునుగాని నిల్పి, తదేకనిష్ఠతో ననుసంధానము చేయు సామర్థ్యమునకై పాటుపడుట మనవిద్యార్థులకును, ఇతర జనులకును ఉపయోగకరము. దీనినే యోగ మందురు. కావున శతావధానమునకంటెఁ బ్రపంచమునందు నేకావధానమే ముఖ్యముగ విద్యార్థులకు నావశ్యకము. ఇతరవిషయము లన్నింటిని మాటచి యేకవిషయమునందుఁ గొంచెముకాలమైనను పూర్తిగ మనసు నిలుపఁగల్గితి మేని యావిషయమును వేయిసారులు వల్లించినదానికంటె నెక్కుడు గట్టిగను, స్పష్టముగను, అచలముగను ఆవిషయ మలభును.

గ్రంథ సంగ్రహము :

అవధానమునుగుఱించి సంస్కృతమునందు గ్రంథ మున్నట్లు కానరాదు. ఇటీవల శ్రీయుత నందగిరి శేషగిరిరావుగారు 'అవధాన దర్పణము' అను తెనుఁగుగ్రంథమును ప్రకటించినారు. అవధానమును గుఱించిన రహస్యములను ఇతరులు దాచి యుంచుచుండఁగ వీరు తమ యనుభవములను పుస్తకరూపముగఁ బ్రకటించి ప్రపంచమునకుఁ దెల్పుట యెంతయు శ్లాఘాపాత్రము.

(కొ. వేం. ల.)

అవధూత — బాలాస్తత్తపికాచవృత్తితోఁ దిరుగుచుం డిన దత్తాత్రేయుఁ డను బ్రాహ్మణుఁడు. ఇతనికిని, ప్రహ్లాదునకును సంవాదము జరగెను (మహాభా., శాంతి, అ. ౧౭౯). యదువునకును, ఈతనికిని సంవాదము జరగెను (భాగ., స్కం. ౧౧, అ. ౭-౯).

అవధూతగీత — ౧. శ్రీమద్భాగవతమండలి యేకాదశస్కంధంబున నున్న 'అవధూతయదుసంవాదం' బను వేదాంత ప్రకరణమునకు 'అవధూతగీత' యని పేరు కలను.

౨ గోరక్షనాథునిచేరనింపబడిన దన్న సంస్కృతగ్రంథము. ఇంసు దత్తాత్రేయుఁడు, గోరక్షనాథునకును జరిగినసంవాదము కలదు.

అవధూతలు — సన్యాసులలో నొకభేదము. ఈ సంప్రదాయమువారిలో శైవులు గలరు, వైష్ణవులు కలరు. శైవులయిన అవధూతలనుఁగట్టి మహానిర్వాణతంత్రమందును, శంకర దిగ్విజయమునందును చెప్పఁబడినది. మహానిర్వాణ తంత్రప్రకారము బ్రహ్మవధూత, శైవావధూత, వీరావధూత, కులీనావధూత లని అవధూతలు నాల్గవిధములు గలరు. వీరిలో మొదటివారు ద్విజులు. మిగిలినవారు శూద్రులు. వీరావధూతలు గంజాయి. మద్యములను నేవించెదరు. శంకరదిగ్విజయప్రకారము వీరిశాఖలు పది: తీర్థ, ఆశ్రమ, వన, అరణ్య, గిరి, పర్వత, సాగర, సరస్వతి, భారతి, పురి. వైష్ణవావధూతలు రామానందులశిష్యులు. వీరు బంగాళదేశమందుఁ బెక్కురు కలరు. వీరు భిక్షుటనము చేయుదురు.

1. పృచ్ఛకునకుఁ బనసపాఠము రానియెడలఁ బనసగల కాగితము అవధానికిఁ గానరాకుండఁ దనయెదుటఁ బెట్టుకొని వేళ్లపై స్వరము చూపవచ్చును.

అవధూతోపనిషత్తు — కృష్ణ యజుర్వేదాంతర్గత మైన యొక యోపనిషత్తు. ఇది అష్టోత్తరశ్లోపనిషదంతర్గతము.

అవని — మైసూరుసంస్థానము, కోలారుజిల్లా, ముల్ బాగల్ తాలూకాలోని యొక గుట్ట, దానిసమీపమందలిపల్లె; క్షేత్రము. దీనిని అవాంతికక్షేత్ర మందురు. రాముడు లంకనుండి తిరిగివచ్చు నపు డిచ్చట ఆగెనట. ఇచ్చటఁ బెక్కు దేవాలయములు, శాసనము లును కలవు. ఇచ్చట స్వార్థసురుషీత మొకటి కలదు.

అవనిగడ్డ — కృష్ణజిల్లా దీవితాలూకా యందలి గ్రామము. ఇది జనసంఖ్య ౭౩౬౯ (౧౯౩౧).

అవభృథము — ౧. ముఖ్యయజ్ఞము సమాప్త మగు నపుడు చేయవలసిన శేషకర్తము.

౨. యజ్ఞ మైనతరువాతఁ జేయవలసినదియు, యజ్ఞాంగభూతమును అగు స్నానవిశేషము. అవభృథ స్నానవిధి తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణమునందుఁ జెప్పఁబడియున్నది (౨. అష్ట. ౬. అ. అను).

అవరోధనుఁడు — గయునకు గయంతివలనఁ గల్గిన ముగ్ధునిపై త్రులలోఁ గడగొట్టువాఁడు (స్వయంభూ మనువువంశము).

అవర్షోనరన్ను — ఇటలీలోని నేపిల్ను పట్టణ సమీపమందలి యొకసరన్ను. ఇది చల్లారిపోయిన యొకయగ్నిపర్వతముయొక్క ముఖము. అందు నీళ్లు చేరి సర స్నాయెను. దీనిచుట్టు కొలత ౨ మైళ్లు; ౨౧౦ అడుగుల లోతు.

అవలింగి — విశాఖపట్టణము జిల్లా పాలకొండ తాలూకాకు చెందిన గ్రామము. జనసంఖ్య ౬౬౭ (౧౯౩౧).

అవలింగి — ౧. గంజాంజిల్లా పర్లాకిమిడితాలూకా యందలి జమీన్దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౫౯౬ (౧౯౩౧).

౨. గంజాంజిల్లా పర్లాకిమిడితాలూకాకు చెందిన ఈనాం గ్రామము. ఇందలిజనసంఖ్య ౮౬౯ (౧౯౩౧).

అవలోకితేశ్వరుఁడు — మహాయానబౌద్ధమున విఖ్యాతిచెందిన బోధిసత్త్వదేవతలలో నొకఁడు. ధ్యానిబుద్ధుఁ డయిన అమితాభునివలననుండియు, అతనిశక్తి పాండరవలననుండియు నావిర్భవించినవాఁడు. భద్రకల్ప మనుషేరఁబరఁగు వర్తమానకల్పమునకు అమితాభ, పాండరలు అధిష్ఠానధ్యానిబుద్ధ, బుద్ధశక్తు లయినందున నశ్వర బుద్ధుఁ డయినశాశ్వతసింహాని తిరోధానమునకు, భవిష్యద్బుద్ధుఁ డయిన మైత్రేయుని ఆగమనమునకును మధ్యఁగలకాలమున కితఁడే బోధిసత్త్వుఁ డని చెప్పుదురు. గుణకారండవ్యూహ మనుగ్రంథ మితనిస్వభావ మునుగుఱించి, నయబోధనుగుఱించి, యద్భుతదీప్యకర్తములనుగుఱించి తెలుపును. దానిప్రకారము, జగత్తునందలి ప్రతిజీవికిని బోధివిజ్ఞా

నము కలుగునంతవఱకు నితఁడు తనకు నిర్వాణమును నిరాకరించె నని, తనసంకల్పసాఫల్యమునకు నితఁడు నిరంతరము కృషిసలుపుచు, ప్రతి జీవിയందు నాధ్యాత్మికవిజ్ఞానమును పరిపాషించుచున్నాఁ డని తెలియుచున్నది. ఆపూర్వోక్తగ్రంథము ననుసరించి, యితఁడు గుణమునందును, ప్రజ్ఞయందును, ప్రభావమునందును బుద్ధు లందఱు కంటెను జాల గొప్పవాఁడు. అందఱకును తల్లియు, దండ్రీయు నతఁడే. అతని నామోచ్చారణముచేయు భక్తుని కేబాధయు నుండదు. ఏకైకపుష్పమాత్రమున నతనిని పూజించినను స్త్రీకిఁగాని, పురుషానికిఁగాని దేవత్వము లభించును. అతఁ డెవరికి విజ్ఞానమును బ్రసాదింపఁదలచునో యట్టివారికి — వా రేమతమువా రయినను, ఏ దేవుని గొలుచువా రయినను — వారియిష్టదైవముల, తుదకు మాతాపితరుల రూపమునుగూడఁ దాల్చుచుండు నని కారండవ్యూహమునఁ గలదు. నెమ్మదిగాను, క్రమముగాను ఇట్లతఁడు చేయుకృషికి ఫలముగ ముందు జనులు, పిదప జంతువులు, అటుతరువాత నితరజీవులు నిర్వాణోపలబ్ధికి ఆధ్యాత్మికముగ నున్నతిని బడయుచుండును. ఈకారణములనుబట్టి అవలోకితేశ్వరుఁడు సంఘమున నుత్తముఁ డని, బౌద్ధ సంఘరత్న మని పరికిరీతుఁ డయ్యెను.

సాధనమాల అవలోకితేశ్వరుని వేటువేటురూపముల నభివర్ణించు ముప్పదియొక్క సాధనలనుగూర్చి తెలుపును. అవలోకితేశ్వరునిరూపములు నూటయైదిమిదివఱకును గలవు. నేపాళదేశమునందలి ఖట్టంఢూనగరమున నున్న విహారములలో నొక్కటియగు ‘మచ్ఛందర్ వహల్’ నందు ఆలయము మూడువైపులందును గల దారుఫలకముల మీదివిభాగములందు (Panels) ఈ బోధిసత్త్వుని అష్టోత్తరశతరూపములును వేటువేటురంగులతో చిత్రంపఁబడియున్నవి. ఇవి యధమము రెండువందలయేండ్ల నాటి వయిన నగునని తద్జ్ఞుల యభిప్రాయము. ఇతనికి లోకనాథుఁ డని, లోకేశ్వరుఁ డని ప్రసిద్ధములయిన నామాంతరములు కలవు.

అవలోకితేశ్వరుఁడు అసలు మధ్యఆసియాఖండవాసుల సూర్యదేవత యని కొందఱు పరిశోధకుల యభిప్రాయము.

తిబెత్తుదేశపుబాద్ధులలో నీ దేవతయొక్క భక్తి యెక్కువ. ఇతఁడే సర్వేశ్వరుఁ డని వారితలంపు. ఆదేశమందలి మతగురువు లయిన లామా లనువా రీదేవతయొక్క యవతారమే యని యచ్చటివారితలంపు. ఈ దేవతావిగ్రహములు పెక్కులు హిందూదేశమందును కానవచ్చుచున్నవి.

అవసర్పిణి — జైనశాస్త్రప్రకారము కాలవిభాగము. కాలము ఉత్సర్పిణి, అవసర్పిణి యని రెండువిధము లని వీరు చెప్పుదురు. ‘ఉత్సర్పిణి’ అభివృద్ధి జెందుచుఁ బోయెడుయుగము; ‘అవసర్పిణి’ క్షీణించుచుఁ బోవుకాలము. ఈరెండును మరల నాఱు విధములుగ విభాగింపఁబడెను. ఉత్సర్పిణియుగమందు అత్యశుభ, అశుభ, అశుభాశుభ, శుభాశుభ, శుభ, అతిశుభకాలంబు లుండును.

అవస్థిణీయుగమందు దీనికి వ్యతిరేక క్రమముగఁ గాలంబు లుండును. ఉత్పత్తిణీయుగమందు మానవులవయస్సును ఆకారములును ఎక్కుచు నేయుండును; అవస్థిణీయుగమునందు తగ్గుచుండును. ఇప్పుడు అవస్థిణీయుగము, అందును అశుభ మను ౫-వకాలము.

అవస్థలు — ఏదేని పదార్థముయొక్క కాని, ప్రాణి యొక్క కాని సంపూర్ణజీవితమునకో లేక దానియందలి కొన్ని విభాగములకో చెందినకాలపరిమాణము లీపేరను బిలువఁబడుచున్నవి. వీనిని ౧. దేహావస్థ లనియు, ౨. నైతికావస్థ లనియు, ౩. మంత్రావస్థ లనియు, ౪. కాలికావస్థ లనియు కొన్ని విభాగములుగఁ జేసికొనవచ్చును. అందు మానవులవయోవృద్ధిక్షయముల ననుసరించి కలుగునట్టివి దేహావస్థలు. యాస్కాచార్యమత ప్రకార మవి ఆటువిధములు: 'జాయతే, అస్తి, వర్ధతే, విపరిణమతే, అపక్షీయతే, సశ్యతి' అని. యోగశాస్త్రమునం దవస్థలయందు అవిద్య, అస్తిత, రాగము, ద్వేషము, అభినివేశము, అభిప్రాయము అనునవి చెప్పఁబడినవి. సాంఖ్యమత ప్రకారము కార్యమునకు నవస్థలు మూడు. వారిమత ప్రకారము కార్యము కారణాత్మక మై నూత్నరూపమున కారణము నందే యుండును. కావున కార్యము పుట్టుటకు పూర్వము దానికి ప్రాగభావస్థానీయమైన యవస్థ యెద్ది గలదో దానికి అనాగతావస్థ యని పేరు. తరువాత కారకవ్యాపారముచేఁ గార్యము వ్యక్త మగునపుడు అభివ్యక్తావస్థ యనఁబడును. తరువాత కారణలయరూప మగు ధ్వంసస్థానీయమైన యవస్థకు తిరోభావావస్థ యని పేరు. వేదాంతులమతమున జాగ్రత్, స్వప్న, సుషుప్తి, మోక్షము లను నాలుగవస్థలు జీవునకుం గలవు. ధర్మశాస్త్రముల ప్రకార మవస్థలాలు విధములు: పుట్టినది మొదలుకొని ౫ సంవత్సరములపర్యంతము కౌమారము; పదివఱకును పౌగండము; ౧౫ వఱకు కైశోరము; ఆటుపిమ్మట యౌవనము లేక తారుణ్యము; ౭౦ సంవత్సరములు మొదలుకొని ౯౦ వఱకును వృద్ధత్వము; అనంతరము వర్షియ మనునాటవ యవస్థ కలుగును. వైద్యశాస్త్రమతమునుబట్టి ఇదేకాలము నాలుగు భాగములుగఁ జేయఁబడియున్నది: ఎట్లనఁగా, జన్మతః పదునైదు సంవత్సరములవఱకు బాల్యము, తదాది మప్పదివఱకు కౌమారము, పిదప ౫౦ వఱకు యౌవనము, అనంతరము వృద్ధత్వము. గర్భవాసము మొదలు అంతమువఱకు దశదేహావస్థలను మోక్షధర్మవ్యాఖ్యానమందు నీలకంఠుఁడు వచించియున్నాఁడు. తదనుసారము గర్భవాసము, జన్మము, బాల్యము, కౌమారము, పౌగండము, యౌవనము, స్థావియము, జర, ప్రాణరోధము, నాశము నని దేహావస్థలు పది. ఇదేవధువున శ్వాత్తులును వ్యవస్థను గావించుకొనియున్నారు: ఎట్లనఁగా, జన్మినది మొదలుకొని ౭ సంవత్సరములవఱకు కైశవము (Infancy), మొదలు ౧౪ వఱకు బాల్యము (Childhood), ౧౪ మొదలుకొని ౨౦ వఱకు యౌవనము (Youth), తదాది ఏఁబదివఱకు స్థావిర్యము (Mature age), అటుపిమ్మట వృద్ధత్వము.

వివాహాదిధార్మిక కార్యములందును, ధనసంపత్తుల వినిమయవ్యవహారములందును ప్రవేశమును గలిగించుకొనుటకు స్త్రీపురుషులకు రాజశాసనముల ననుసరించి యోగ్యావస్థలు ప్రాపించి యుండవలయును. ఇవియే నైతికావస్థలు. ఏదేనికార్యము నొనరించుటకై అర్హతానర్హతలను గలుగఁజేయునవి గాన నీ రెండవతరగతికిఁ జెందినయవస్థలే ప్రధాన మైనవి. చట్టముల ప్రకారము పురుషుఁడు ౧౨-వ యేట మిత్రమిత్రత్వములపూర్వకముగా శపథము గావించుట కర్హుఁడగును. ౧౪ ఏండ్ల ఈమన మంచిచెడుగులు వివేకము కలుగుటంజేసిపురుషుఁడు తన పోషకార్త (గార్డియను) నేర్పఱుచుకొనుటకో లేక స్వయముగ కార్యకర్తత్వమును వహించుటకో యోగ్యుఁ డగును. స్త్రీకి నిదేయవస్థయం దీయధికారము లభించును. ౨౧ దాటినతరువాత స్త్రీ పురుషులు సర్వస్వశంతు లగుదురు.

ఇంగ్లండునందలి నియమముల ప్రకారము ౧౨, ౧౪ సంవత్సరముల ఈడున బాలికాబాలకులు తమ వివాహాదికార్యములవిషయమై ఇష్టానిష్టములను వెలిపఱుపవచ్చును. కాని స్వాతంత్ర్యవస్థ (౨౧ సంవత్సరములు) వచ్చునఱకును తలిదండ్రులయొక్క సమ్మతి లేనిది వివాహ మాడఁజాలరు. బ్రిటిషుసామ్రాజ్యమునం దంతటను సామాన్యముగ వ్యవహారయోగ్యదశ ౨౧ వత్సరములప్రాయమే. ఛానెల్ దీవులందు వివాహయోగ్యావస్థ ౨౦ సంవత్సరములు. న్యూ బ్రెస్విక్, ఒంటారియోలందు ౧౮, పశ్చిమోత్తరదేశములలో ౧౮, ఫిజీదీవులందు దేశీయులకు ౧౫, బెల్జియం, ఫ్రాన్సుదేశములలో వ్యవహారయోగ్యావస్థ ౨౧ ఏండ్లకే. పెండ్లియాడు స్త్రీపురుషులకుఁ గ్రమముగా ౧౫, ౧౮ సంవత్సరములు. కాని ౨౫ కు తక్కువ యీడునఁ బెండ్లికి తలిదండ్రు లంగీకరింపవలయును. వ్యవహారయోగ్యావస్థ ఆర్జెంటీనాలో ౨౨ ఏండ్లు. చిలీ, స్పెయిన్, ఆస్ట్రేలియా లందు ౨౪. చీనాలో ౨౦. బ్రేజిల్, డెన్మార్కు, హాలెండ్, జర్మనీ, గ్రీస్, ఇటలీ, మెక్సికో, నార్వే, పెరూ, ఫిలిప్పైనుదీవులు, పోలాండ్, పోర్చుగల్, రుమానియా, స్వీడన్, స్విట్జర్లాండ్, ట్యూనిస్ దేశములందు ౨౧ సంవత్సరములు. డెన్మార్కులో పెండ్లియాడు స్త్రీపురుషులకుఁ గ్రమముగా ౧౬, ౧౮. జర్మనీయందు ౧౬, ౨౦ లు పెండ్లియాడు. తలిదండ్రుల సమ్మతిని నీయీడునఁ బెండ్లాడవచ్చును. స్వయముగఁ జేసికొన నెంచిన స్త్రీపురుషులకుఁ గ్రమముగా ౨౪, ౨౫ ఏండ్లు ఉండవలయును. కాని కోర్టువారు ౧౮ సంవత్సరముల వయసునఁగూడ నిండుకూడని స్వీకరింపవచ్చును. స్పెయిను దేశమునఁ బెండ్లియాడు ౧౬, ౧౮, గ్రీసునందు ౧౪, ౧౬. హాలెండున ౧౬, ౧౮. ఇటలీయందు ౧౫, ౧౮. స్విట్జర్లాండులో ౧౯, ౨౧. కాని కొన్ని విశేషవిషయములందు తాలూకా (Canton) అధికారు లీయీడు ౧౮, ౧౯ గ మార్చవచ్చును. అన్ని దేశములందును మైనరు అవస్థలోఁ బెండ్లాడవలసినయెడల తలిదండ్రులయొక్క కాని, గార్డియనులయొక్క గాని అంగీకార ముండవలయును. హిందూ దేశమున ౧౯ సంవత్సరములకే వ్యవహారయోగ్యదశ వచ్చును. ౧౪,

౧౮ ఏండ్లు పెండియీడు. సంయుక్తరాష్ట్రములందు సామాన్యముగా స్త్రీపురుషులకు ౨౧ ఏండ్లమీద వ్యవహారయోగ్యావస్థ కలుగును. కాని అర్కెసన్, కాలిఫోర్నియా, కాలరేడో, డెకోటా, ఇడాహో, ఇల్లినోయిస్, అయోవా, కెన్సస్, మేరీలాండ్, మిస్సోరి, మిసోరీ, నెబ్రాస్కా, నెవేడా, ఓహియో, ఆరిగన్, వెర్మాంట్, వాషింగ్టన్ ప్రాంతములందు స్త్రీలకు ౧౮-వ యేటనే వ్యవహారయోగ్యదశ (Majority) కి స్వీకరింపబడినది. మతీయు మేరీలాండ్, ఆరిగన్, టెగ్జాసులందు పెండి ఎప్పుడైన నప్పుడే వ్యవహారయోగ్యదశ కలుగును. అయోవా, టెగ్జాన్, లూయిజూనాలందు పురుషులకు నైతము ఇదేనియమము. వాషింగ్టను నందు మైనరుపిల్ల, మేజరుపిల్లవానిని పెండియాడినయెడల నామెయు మేజరుగనే గణింపబడును.

వివాహమునకే కాక మతీకొన్ని విధములగు కార్యముల నాచరింపవలసివచ్చునను స్త్రీపురుషులకు యోగ్యావస్థ రావలసియున్నది. ౨౧ సంవత్సరములు దాటిననేకాని పార్లమెంటులో సభ్యుఁడగుటకు వీలు లేదు. చర్చిలో డీకెఫదవికి ౨౩ ఏండ్లకు తక్కువ పనికిరాదు. రోమనుక్యాథలిక్కులలో ౨౨ ఏండ్లు పరిపూర్ణము. గురువు (Priest) పదమునకు ౨౪ ఏండ్లు. ౩౦ సంవత్సరములారానిది బిషపుపదమును పొందనేరదు. ఫ్రాన్స్ దేశమునందలి చేంబర్ ఆఫ్ డెప్యూటీస్ (Chamber of Deputis) నందు స్థానము (Seat) వడయుటకు ౨౫ నిండవలయును. సెనేట్ సభ్యుఁడగుటకు ౪౦ ఏండ్ల యీడు కావలయును. అమెరికాసంయుక్తరాష్ట్రములందు ప్రెసిడెంటుపదవికై ౩౫ సంవత్సరములు నిండవలయును. సెనేట్ కావలయు ననిన ౩౦ సంవత్సరములు. ప్రతినిధి (Representative) పదములకు ౨౫ ఏండ్లకుఁ దక్కువ కాఁగూడదు.

విరహోత్కంఠలగు స్త్రీపురుషులకు మోహోనురాగములన్యూనతాధిక్యములనుబట్టి పదివిధములగు అవస్థలు కలుగుట అలంకారశాస్త్రమున వచింపబడియున్నది. కొందఱు పండ్రెండువిధములగు అవస్థాభేదములను బేర్కొనియుండిరి: ఎట్లనఁగా, చతుఃస్థితి మనస్సంగము, సంకల్పము, ప్రాపము, జాగరణము, తనుకార్యము, విషయద్వేషము, లజ్జాత్యాగము, సంజ్వరము, ఉన్మాదము, మూర్ఛ, మరణము నని పండ్రెండువిధములు.

జీవునిసప్తావస్థలు: అజ్ఞానము, ఆవరణము, విక్షేపము, పరోక్షము, అపరోక్షము, శోకనివృత్తి, ఆనందము.

అవచీనుఁడు — ఇతఁడు జయతేనునికుమారుఁడు. మర్యాద యనునామె యితనిభార్య. ఇతనికుమారుఁ డరిహుఁడు.

అవాన్ గడము — మధ్యయిండియాలోని బర్మాని సంస్థానమునకు మాటుపేరు.

అవింధ్యుఁడు — లంకలోని యొకవృద్ధరాక్షసుఁడు. ఇతఁడు పరమనీతిశాలి, సదాచరణపరాయణుఁడు. నీతను రామునకు

నిచ్చినయు మని రావణునితో నెన్నిసారులో చెప్పెను (వాల్మీ. రా., సుందర, స. ౩౭). ఇతఁడు రాముని తేమసమాచారము తెలిసికొనుచు, త్రిజటమూలమున నీతకుఁ దెల్పుచుండెను (మహా భా., వన. అ. ౨౦).

అవికంపనుఁడు — ఒక బ్రాహ్మణుఁడు, శ్వేత్యబుషి యొక్క శిష్యుఁడు.

అవికారి వాది మతము — ఇది శైవసంప్రదాయములలో నొక్కటి.

స్వరూపలక్షణము: అవికార నిత్యేశ్వరుఁ డొక్కఁడు గలఁడు. ఆత్మలు అజ్ఞానమయిన ఆణవమలశమస్సులలోబడి అనేకప్రాణులైయుందురు. పతి, పశు, పాశము లను నీమూఁడును అనాది.

తటస్థలక్షణము: పతి — శీతోష్ణజలములవలె వికలమును చేయును; పశు — అధికారి జ్ఞానముచేత సర్వమును తెలుపును; పాశము — మఱుఁగుననుండి శివరూపమును ధరించును.

వేషము, నరకపాలభిక్షాటనము. కర్తృత్వమే సంహారము. కనుక దీనిని తొలగించి, శివునియందే జ్ఞప్తి నుంచుట మోక్షము, (సకలార్థసాగరము).

అవిజ్ఞాతవర్షము — శాల్మలీద్వీపమందలి ౭-వవర్షము.

అవిజ్ఞాతుఁడు — ప్రియవ్రతరాజుగ్ని పౌత్రుఁడు; యజ్ఞబాహుని ఏడ్వరు పుత్రులలోఁ గనింపఁడు. అవిజ్ఞాతవర్షమీతనిదే.

అవిటన్, మార్కన్ మెసిలి అన్ (క్రీ. శ. ౪౫౫ - ౪౬౬) — రోమకసామ్రాజ్యముయొక్క పశ్చిమఖండమునకుఁ జక్రవర్తి. మొదట నొకసరదారువంశములోనివాఁడు. గాల్ దేశమునకు ప్రీఫెక్టు (ప్రాంతాధికారి) గా నుండి హూనులను (Huns), గాలులను ఓడించెను. విసిగాథులరా జయిన ధిమోడొరికునొద్ద రోమరాయబారిగ నుండెను. ఆతనిసాయమువలననే ౪౫౫ లోఁ జక్రవర్తియయ్యెను. ౧౪ నెలలు రాజ్యము చేసినతరువాత పదభ్రష్టుడై ప్లేశెంటాకు బిషప్ (మతగురువు) అయ్యెను. ౪౫౬ లోఁ జచ్చెను.

అవిడి — తూర్పుగోదావరిజిల్లా రాజోలుతాలూకాయందలి జమీన్దారీగ్రామము. ఇచటిజనసంఖ్య ౪౩౨౮ (౧౯౩౧).

అవిభాజ్యము — ధర్మశాస్త్రీయపదము. తండ్రిసంపాదించిన యాస్తిని అతని పుత్రులందఱునుసమానముగఁ బంచుకొనుట కధికారముగలిగియుందురు. కావున నట్టిది విభాజ్యమే యగును. కానికొన్ని సందర్భములందుమాత్ర మందఱును సమానముగఁ బంచుకొనుటకు హక్కు గలిగియుండరు. మన పూర్వశాస్త్రానుసారము పితృద్రవ్యముననుండి యేవిధమైన సాహాయ్యమును దీసికొనక స్వసామర్థ్యమువలన

అవిముక్తక్షేత్రము - అవీచి

నాస్తిం చిన ద్రవ్యము, విద్యాధనము లోనగునవి యవిభాజ్యము లని వ్యాసుడు లిఖించియున్నాడు. అందులో విద్యాధనమునేక ప్రకారములు. ఉత్తమ మైనరీతి నుపన్యాస మొనరించెదవేని నీ కీధన మియ్యబడునని పరాముగ నిశ్చయము నటులే యుపన్యసించి గెలిచినచో నది విద్యాధన మగును. మఱియు శిష్యునకు విద్య చెప్పి సంపాదించినద్రవ్యము, వేతనరూప మైనప్రతిగ్రహధనము గాక యజమానునికడనుండి దక్షిణార్కాపముగఁ గైకొనినధనము, విద్యావిషయక ప్రశ్నయం దుత్తర్యుడై తీసికొనినద్రవ్యము, ఏదేని కాస్త్రార్థములో సంజేహము కలుగదానిని దీర్చి గెలిచినధనము, కాస్త్రార్థములందు వాదిప్రతివాదులకు మాధ్యస్థ్యస్థాన మధికోపించి యార్జించినవిత్తము, స్వకీయకాస్త్రజ్ఞానమునకు బహుమానముగ దొరకినధనము, విపత్తిసమయమున చెనుదీయక దృఢముగ నిలిచియుండినచో నందుమూలమునఁ బ్రసన్నులై జను లొసంగుధనము, శిల్పకార, చిత్రకార, స్వర్ణకారాదుల వ్యాపారము నవలంబించి యార్జించినధనము మున్నగున వన్నియు విద్యాధనము లనియు, నట్లుగుటచే నవిభాజ్యము లనియు బృహస్పతికాత్యాయనులు వచించియున్నారు. ఇందువలన పితృర్జితద్రవ్యముననుండి యెట్టి సాహాయ్యమును గైకొనక స్వయముగ నేదో యొక విద్యువలన సంపాదించినధనమును సంపాదించినయతఁడే యనుభవించవచ్చును. అట్టిదానిపై నెవ్వరికి నధికారము లేదు. కాని పితృభ్రాతృకులక్రమాగతి విద్యువలన నార్జించినధనమున కందఱువారనులను గూడ హక్కుగలిగియుండును. మఱియుఁ దండ్రయొక్కద్రవ్య మేమియు సాహాయ్యభూతము కానియెడల పుత్రుఁడు సంపాదించుదానిలోఁ దండ్రుకి రెండుంకములహక్కు గలదు. తండ్రద్రవ్యము గూడఁ గలసి యుండినయెడలఁ బుత్రుఁ డతనికి సగభాగ మిచ్చితీయవలయును. ఒకవంక మందలి నలుగురైదుగు రన్నదమ్ములు వేర్వేరుగ భిన్నభిన్నప్రదేశములలోఁ దోటలు మొదలగువాని నిర్మాణము గావించుకొందురేని ఎవరితోటలు వారికే చెందును. కాని యితోటలనిర్మాణమందు పితృర్జితద్రవ్యసాహాయ్య మంతమాత్రము గైకొనఁగూడదు. వంశపరంపరగా వచ్చుద్రవ్యముననుండి యేదేని కొంతభాగము హరింపఁబడినయెడల దానిని మరల నెవఁడు గెలిచి తీసికొనునో యతఁడే దాని కధికారి. ఇతరులకుఁ బంచి యిచ్చువలసిన యవసరము లేదు. కాని యట్టిది భూసంబంధ మైనచో దానిలో గెలిచినవానికి నాల్గవంతు భాగ మిచ్చి తక్కినదానిని వారసు లందఱును పంచుకొనవలయును.

అవిముక్తక్షేత్రము — కాశీక్షేత్రమునకు మాటుపేరు. కురుక్షేత్రమునకును ఈపేరు కలదు (మహా. భా., వన, అ. ౮౩, శ్లో. ౨౪).

అవిలాలు — చిత్తూరుజిల్లా చంద్రగిరితాలూకా యందలి గ్రామము. ఇక్కడి జనసంఖ్య ౫౮౮ (౧౯౩౧).

అవివాహ్య — పురుషుఁడు పెండ్లియాడుటకు వీలుగానికన్య. తలిదండ్రులకు సంబంధించిన యేడుతరముల పర్యంతముగల

కన్యకలను పెండ్లియాడరా దని సుమంతుమతము. అయిదుతరముల వఱకే యీ నియమ మని మఱి కొందఱయభిప్రాయము. ఏడుతరముల పర్యంతమును తండ్రుకి సంబంధించినవారిని, అయిదుతరములవఱకును దల్లికి సంబంధించినవారిని, సగోత్రులకన్యకలను, సమానప్రవరలుగల వారిబాలికలను పెండ్లి చేసికొనరా దని నారదుఁడు. ఇందులకు విరుద్ధముగ వివాహముచేసికొన్నవారు పతితులై శూద్రభావము నొందుదురు.

అవినెనవారిపాలెం — నెల్లూరుజిల్లా దర్శితాలూకాయందలి జమీందారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౪౯ (౧౯౩౧).

అవినెన్న — అశేరియాదేశపు తత్త్వజ్ఞుఁడు; వైద్యుఁడు. బౌఖారారాజ్యములోని ఖరైయిఖేకనందు క్రీ. శ. ౯౮౦ - న జన్మించెను. కొంతకాలము వైద్యవృత్తి నవలంబించినపిదప నితఁడు ఇరువదిరెండేండ్ల ప్రాయమున బౌఖారా వనలి చాలసంవత్సరములు దేశాటనజీవనము గడపి తుదకు హమదానునందు స్థిరనివాసము కుదుర్చుకొని అటుపిదప ఎమీరువజీరయ్యెను. తనయాశ్రయదాత మరణానంతరమున నితఁడు హమదానునందు దేశాంతజీవనము గడపెను కాని ఇస్సహానుసుల్తానును గొలిచెద నని రహస్యముగ నితఁడు విన్నవించుకొనినట్లు తెలిసి క్రొత్తయెమీరి రిలేనిని చెఱయం దుంచెను. కాని శిస్తుకాలముననే యితఁడు కైదుననుండి తప్పించుకొని ఇస్సహానునకుఁ బాఠిపోయెను. అచ్చట నుల్తానితని నెంతయో గౌరవించి యాదరించెను. అచటనే యితఁడు తనకడపటి పదునాలుగు సంవత్సరములజీవితమును వైద్యము, తర్కము, నేపాఠము, జ్యోతిషము, రేఖాగణితములనుగుఱించి గ్రంథములు రచించుచుటయందుఁ గడపెను. డాంటిమీఁదను, ఇతర ఈశ్వరదర్శనవాదుల (Mystics) మీఁదను ఇతని ప్రభావము మెండు. ఇతఁడు క్రీ. శ. ౧౦౩౭ - న సంవత్సరమున పెరిషియా యందలి హమదానునందు చనిపోయెను. ఇతఁడు వ్రాసినగ్రంథములలో ముఖ్యముగా అరిష్టాటలుమీఁద వ్రాసినవ్యాఖ్యానము లెక్కువ.

అవిష్ఫలము — భారతవర్షీయనగరము.

అవీక్షిత్తు — (నూ. వం.) దిష్టకులోత్పన్న కరంధమ రాజ్యునికి పుత్రుఁడు. వీనికి కారంధముఁ డన్నది మాటుపేరు. ఇతని కొడుకు 'మరుత్' రాజు (మహా. భా., అశ్వమే., అ. ౪, శ్లో. ౧౬).

అవీచి — ఇది యొక నరకవిశేషము. హుటసాత్యము లిచ్చువా రిచ్చట శిక్షింపఁబడుదురు. ద్రవ్యవినియోగముందు, దానముందు, సాత్యమందు నన్యతమాడువానిని నూలుయోజనముల యెత్తుగల శిఖరముమీఁదనుండి యనుమాతల తలక్రిందుగఁ ద్రోయుదురు. క్రిందను బాహుళమయమగు కఠినస్థలము జలమువలె గనుపడుచుండును. ఇదియే యవీచీనరకము. శిఖరముమీఁదనుండి తలక్రిందుగఁ ద్రోయఁబడినపాపి యాస్థలముపైబడి విశిర్ణకరీరుఁ డయ్యుఁ జావక మరల సావిధముననే త్రోయఁబడునిమిత్తము యనుమాతలచే శిఖరముమీఁదికిఁ గొనిపోఁబడుచుండును.

అవుకు వారు

అవుకు లేక జోకు అనుగ్రామము కర్నూలుజిల్లాలో నున్నది. ఇచ్చటిపాశేగార్లు పూర్వము మంచిదేశ ననుభవించిరి. వీరు విజయనగరరాజులకాలమున, క్రీ. శ. ౧౫౫౦ లో యాడకిపరగణాను జాగీరుగ సంపాదించిరి. సంవత్సరమునకు ౧౦,౫౧౪ కంటేరాయవరహాలు సార్వభౌమలకుఁ జెల్లించుచుండిరి. కృష్ణ రాయనియభిషేకకాలముందు వీరు హాజరుండి రని కుమారధూర్జటి యొక్క యీక్రిందిపద్యమువలనఁ దెలియుచున్నది:—

... ..

సాకల్యముగఁ గీర్తి సర్వదిక్కులందుఁ
బ్రాకటసితి నిల్పునాకువారు,

... ..

కొలువఁ బట్టాభిషిక్తుడై చెలువు మీఠె
రమ్యగుణపాళి శ్రీకృష్ణరాయహళి. (కృ. వి. ౨. ౪౪)

ఈ దేశము గోలకొండవారియధీన మైనతరువాతను, వీరికి నీజాగీరు జరగుటయేకాక ౧౦౦౦ల సైనికులను యుద్ధకాలముందు నిచ్చునట్టివరతుపై ౩౩ క్రొత్తగ్రామములుకూడ నీయఁబడెను. అవు రంగజేబుకాలమున నీజాగీరు జప్తు చేయఁబడెను. కాని యితరపరగణాలతోఁగూడఁ గలిపి ౨౦,౦౦౦ల రూపాయలకు నిజారాకు నీయఁ బడెను. ఈ యిజారాపరగణాలు ౨౭,౬౨౨ వరహాలు చెల్లుచుండె నట. ౧౦,౨౫౦ వరహాలు చెల్లుచుండిన జోకుమాత్రము ౧,౦౦౦ సైనికుల నుంచునిమిత్త మీయఁబడెను. ౧౭౧౨లో జాగీరుదారు ఢిల్లీకిఁ బోయి, చక్రవర్తికి రు ౫౦,౦౦౦ల నజరానా సమర్పించి, సైనికుల నుంచుబాధ తప్పించుకొనెను. ౧౭౧౯లో యాడకిపరగణాను లాగికొనిరి. మిగిలిన పరగణాలపేష్కము రు ౪౫,౦౦౦లు చేసిరి. హైదరుకాలమునఁ గొన్ని పరగణాలు తీసికొనఁబడెను. జాగీరు దారు హైదరుతో కర్ణాటకయుద్ధములకుఁ బోయి యచ్చటనే మృతి నొందెను. టిప్పు జాగీరు జప్తు చేసెను. చిన్నవాడుగ నున్న పాశేగారు, రామకృష్ణరాజు అనువాడు పోలాపురమునకుఁ బాటి పోయెను. ౧౭౯౨లో మరల వచ్చెను. రు ౪౫,౦౦౦ల పేష్క పిచ్చువరతుమీఁదఁ దన జాగీరుల సంపాదించెను. కాని పేష్కము సరిగఁ జెల్లింపనందున ౧౭౯౬లో వెళ్లఁగొట్టఁబడెను. ౧౭౯౮లో మరల మెట్టూర్ అనుపరగణాను ఇజారాకుఁ దీసికొనెను. ఇంతలో నాప్రాంత మింగ్లీషువారియధీన మయ్యెను. పాశేగారు సైన్యము ప్రోగుచేయుచున్నందున మనో ఆతనిఁ దొలగించి పెన్షను ఇప్పించెను. ఆతఁడు పోయినతరువాత నాపెన్షన్ ఆపఁబడెను. ఇప్పటి అవుకురెడ్డి ఈతనివంశజుడే.

అవురు పూఁడి — కృష్ణజిల్లా దీవితాలూకాకు చెందిన జమీన్దారీ గ్రామము. ఇచటి జనసంఖ్య ౯౭౩ (౧౯౩౧).

అవెంటినన్

(౧౪౭౭ - ౧౫౩౪) — ఇతని అసలు పేరు జోహాన్ కుర్రెయిర్. ఇతఁడు జర్మనీదేశజాడు. ఇతఁడు వ్రాసిన జర్మనుదేశపుచరిత్ర మిక్కిలి ప్రామాణికముగ నెంచఁబడును.

అవెంపెన్

(ఇష్ బాజ్జ) — అరబ్బీతత్వవేత్త, వైద్యుఁడు, జ్యోతిర్విదుఁడు, కవి. ఇతఁడు అరిష్టాటల్, వైద్యము, సంగీతము, తర్కము అనువిషయములపైని గ్రంథములను వ్రాసెను, క్రీ. శ. ౧౧౩౮ లో మరణించెను.

అవెర్రోస్

(౧౧౨౬ - ౧౧౯౮) — అరబ్బీతత్వ వేత్త. ఇతని నిజమైనపేరు అబుల్-ఇబ్న్-రోషిన్. స్పెయినులోని కార్థోవాలో జన్మించెను. మొరాకో నవాబైన యూసఫ్-అల్-మన్సూర్ యొద్ద నీతఁడు వైద్యుఁడుగ నుండెను. అరిష్టాటలు గ్రంథములపై నీతఁడు భాష్యములను వ్రాసి యొకసంప్రదాయ మునకు జనకుఁడయ్యెను. ఇతని సంప్రదాయము గ్రంథములు పెడువా (ఇటలీ)లో ౧౭-వ శతాబ్దివఱకు నభ్యసింపఁబడుచుండెను. ఇంగ్లండులోని రోగర్ బేకన్ ఈసంప్రదాయమువాఁడు. సృష్టిలో లీనమై యుండి పరమాత్మ వ్యక్తిరూపముగా నావిర్భూత మగుచుండు నని యీతని ముఖ్యసిద్ధాంతము.

అవెల్లా నెడా, గర్ట్రూడిన్ గోమెజ్ డి

(౧౮౧౬ - ౧౮౭౩) — స్పెయిన్ దేశజాతాలయిన కవయిత్రి.

అవెస్తా

— పారసీవారివేదము. మహమ్మదీయులవారికిఁ దాళలేక పాటిపోయి వేయేండ్లక్రిందట హిందూదేశమునకు వచ్చిన పారసీకులను పారసీవా రందురు. వారు వచ్చునప్పుడు తమవేదము యొక్క కొంతభాగమును వెంటఁ దీసికొనివచ్చిరి. పారసీక మంతయు మహమ్మదీయమతము వ్యాపించినను ఇంకను అచ్చట పదివేలమంది 'అవెస్తా' మతస్థులున్నారట!

ఇప్పు డున్నంతవఱకు 'అవెస్తా' రెండుభాగములుగ నున్నది. మొదటిభాగమునందు 'వెందీదాద్', 'వీస్పెరెద్', 'యస్న' అను మూఁడువిభాగములు (మండలములు) కలవు. 'వెందీదాదు'లో మతనియమములు, పౌరాణికకథలును, 'వీస్పెరెద్'లో హోమామంత్రములును, 'యస్న'లో నిట్టిమంత్రములును 'గాధ' లనఁబడు ప్రార్థనలును కలవు. ఈగాధ లితరభాగమునకంటెఁ బురాతనము లని పండితులయభిప్రాయము. ఈ మూఁడువిభాగములును రెండువిధములఁ గానవచ్చుచున్నవి. కొన్నిప్రతులలో నీమూఁడును విడివిడిగా నుండును. అట్లు విడిగా నున్నప్పుడు వానివెంటను, పహ్లావీభాషలో వానికి భాషాంతరముకూడ నుండును. కొన్నిప్రతులలో నీమూఁడు విభాగములలోని ఋక్కులు, కర్తకుఁ గావలసినవిధమునఁ గలుపఁ బడియుండును, అనఁగా నిత్యనైమిత్తికాదికర్తలపు డేయేమంత్రము లెప్పుడెప్పు డుచ్చరింపవలయునో ఆయాక్రమమున కొన్ని 'వెందీదాదు'లోనివి, కొన్ని 'వీస్పెరెదు'లోనివి, కొన్ని 'యస్న'

అవ్యంగము - అవ్యవహార్యుడు

లోనివియును కలుపబడియుండును. ఇట్టిదానిని 'వెండిదాన్ సాదా' అందురు. ఇందులో పహ్లావీభాషాంతర ముండదు.

రెండవభాగమును 'ఖొర్దావెస్తా' (చిన్నఅవెస్తా) అని యందురు. ఇందు పురోహితులు చదువవలసినమంత్రములే కాక, సామాన్యజనులుగూడఁ బ్రతిదినమును, నెల కొక్కసారియు, సంవత్సరమున కొక్కసారియుఁ జదువవలసిన మంత్రములుగూడఁ గలవు. ఇవి నాల్గువిధములు : ౧. 'గాహ', అనఁబడు అయిదు ప్రార్థనలు, ౨. 'సీరోజా' ముప్పదిమంత్రములు, ౩. 'ఆఫ్రీగా' అనఁబడు మూడునూ క్తములు, ౪. 'న్యాయీషీ' లనఁబడు ఆఱుపనసలు.

ఇప్పుడు 'అవెస్తా' యింతచిన్నదిగా నున్నను, ఒకప్పు డిది మిక్కిలి పెద్దదిగ నుండెను. మొదట నిందు ౨౧ మండలములును, ౧,౨౦౦ ల నూక్తములును, ౨౦,౦౦,౦౦౦ ల ఋక్కులునుండెనట. ఇవన్నియు ౧౨,౦౦౦ల గోవులతోళ్ల మీఁద వ్రాయఁబడియుండెనట. ఇయ్యది పారసీకదేశముమీఁద 'అకిమినియును' లనఁబడు రాజులు రాజ్యము చేయుచుండఁగ రచింపఁబడె నని యందురు. దీనికి జరతుష్ట్రుఁడనుఋషి కర్త. ఈతనిశిష్యుఁడైన విష్టాస్పఁడను రాజీపవిత్రగ్రంథమును బంగారురేకులపై వ్రాయించెనట. అలెగ్జాండరు పారసీకముమీఁదికి దాడివచ్చి క్రీ. పూ. ౩౩౦ లో రాజధానిని గాల్చినప్పు డీవేదముకూడఁ గాలిపోయెను. కావున 'ఇస్కందర్' నామమును పారసీకు లెంతయు ద్వేషించెదరు. తరువాతిపారసీక రాజులు మరల నీవేదమును సంపాదించుటకు యత్నించిరి. తమ రాజ్యములో నున్న మతగురువులఁ బిలిపించి వారికి వచ్చినంతవఱకు వ్రాయించిరి. ౨-వ షాహపూహర్ అనురాజుకాలమున(క్రీ. శ. ౩౦౯ - ౩౮౦) ఈవేదమునకు మరలఁ గొంత వ్యవస్థితస్వరూపము ప్రాప్తించెను. కాని తరువాత మహమ్మదీయమత ముద్భవించి అరబ్బీవారు ౬౪౧ లోఁ బారసీకుల నోడించి దేశ మంతయు నాక్రమించుకొనుటయేకాక యచ్చటివారి నందఱను బలవంతముగ మహమ్మదీయులఁ జేసిరి. ఆకాలమునందు మతభ్రష్టులు కానొల్లనివారు కొందఱు చచ్చుటనుండి పాతిపోయి హిందూదేశమునకు వచ్చిరి. వారితో వారివేదములోఁ గొంత భాగముఁ దెచ్చిరి.

'అవెస్తా'లోని కొన్నిభాగములు మిక్కిలి పురాతనములనియు, కొన్ని తరువాతికాలమున వ్రాయఁబడిన వనియు, మిక్కిలి పురాతనపువి క్రీ. పూ. ౧,౫౦౦ కాలమునను, ఇటీవలివి క్రీ. శ. ౩౦౦ ల కాలమువఱకును, మిగిలిన వన్నియు నీకాలము నడుమను వ్రాయఁబడియుండవచ్చు ననియు తజ్జ్ఞులయభిప్రాయము.

ఇందలి కొన్నివిశేషములు : 'అవెస్తా' యొక్కభాష మన వేదముల సంస్కృతభాషకు మిక్కిలి దగ్గఱగ నుండును. ఈ రెండు భాషలును ఇంతకంటెఁ బూర్వ ముండిన యొక్కభాషలోనుండి పుట్టిన అక్కచెలియండ్రు అని విద్వాంసులయభిప్రాయము. సంస్కృతము నందలి 'స'కారము 'అవెస్తా' లో 'హ' కారముగ మాటును.

'అసుర', 'సప్తసింధు', 'సోమ' శబ్దము లాభాషలో 'అహుర', 'హప్తహిందు', 'హోమ' శబ్దములుగ మాటినవి. హిందూదేశమందలి ఆర్యులును పారసీకమందలి ఆర్యులును మొదట నొక్కచోట నుండి రనియుఁ దరువాతఁ బోరాడి చీలి రనియుఁ గొందఱయభిప్రాయము. దీనికిఁ దగినట్లు, మనవేదమునందు 'సుర' లనువారు, అనఁగా హిందూ ఆర్యులకు దేవతలు; అసురులు పారసీకులకు దేవతలు. వారిముఖ్య దేవుఁడు అహురమజ్ద అనువాఁడు. మనకు దేవరాజయిన 'ఇంద్రుఁడు' వారివేదమునందు దైత్యుఁ డయ్యెను. ఇట్లు కొందఱు దేవతలు దైత్యులుగ మాటినను కొందఱు వైదికదేవతలు 'అవెస్తా'లోఁగూడ దేవతలుగనే యున్నారు. ఇదియుఁగాక పెక్కుగాథలును, యజ్ఞయాగాదివిధానములును ఈరెండువేదములలోను కొంతవఱకు నొక్క విధముగనే యున్నవి. పారసీకు లగ్ని పూజకులు. ఒక్కొకరి యింటఁ దరతరములుగ నగ్ని చల్లారక యుండును. వీరికి సన్న నవారు (శేపు)తోఁ జేయఁబడినజం దెము లుండును. వానిని నడుమునకుఁ జాట్టుకొనియెదరు. వీరిగుతమును గుఱించి అధికము తెలిసికొనఁగోరువారు 'ఫారసీవారు', 'జరతుష్ట్రుఁడు' అనుశబ్దములఁ జూడనగును.

అవ్యంగము — ఒకవస్తు విశేషము. శాకద్విపమునకుఁ జెందిన సౌర బ్రాహ్మణులకు యజ్ఞోపవీత మెంతపవిత్రమో వారి కవ్యంగ మంత పవిత్రమయినది. ఉత్తమమయిన యవ్యంగము ౨౦౦ ల అంగు శములపొడువు గలిగియుండవలయును. రెండవపక్షము ౧౨౦ అంగు శము లుండవలయును. దీనిని ధరించి నూర్యుని బూజించినచో విశేష మగుపుణ్యము లభించునట. వాసుకి యొక నాఁడు సూర్యోదయము కాఁగానే వచ్చి భక్తితో నమస్కరించి యవ్యంగము నర్పించెనట. వాసుకికి సంతసము గలుగఁజేయుటకై సూర్యుఁడు దానిని కటిభాగమున ధరించెనట. ఇట్లు సూర్యుఁడు ధరించినాఁడు కాఁబట్టియే సూర్యోపాసకు లెల్లరు నవ్యంగమును విధిగ ధరింతురు. మనదేశమున బ్రాహ్మణులకు యజ్ఞోపవీతధారణ మయిననేకాని యెట్లు కర్తాధికారము రాదో, యట్లే సౌర బ్రాహ్మణుల కవ్యంగధారణమననే కాని సూర్యోపాసనాధికారము లేదు.

అవ్యక్తోపనిషత్తు — సామవేదోపనిషత్తు.

అవ్యయుఁడు — పండ్రెండుగురు భార్గవదేవతలలో నొక్కఁడు.

అవ్యవహార్యుడు — ధర్మశాస్త్రీయపదము. దొంగ

తనము, హత్య మున్నగు దోషములను గావించినవాఁడు ఆదోషమునకుఁ దగు ప్రాయశ్చిత్తము గావించుకొనువఱకును వేదాధ్యయనాదికర్తలకుఁ గాని, పంక్తిభోజనమునకుఁగాని యర్హుఁడు కాఁజాలఁ డని హిందూధర్మ శాస్త్రములు చెప్పుచున్నవి. ఇట్లు సాంఘికవ్యవహారములకుఁ దగనివాఁడగుటచే నట్టివాఁ డవ్యవహార్యుఁ డనఁబడును. ప్రాయశ్చిత్తము జరగిన తరువాతమాత్రము మరల నావ్యక్తి సంఘమునఁ దనవెనుకటిస్తాన మాక్ర

మించుకొనుట కధికారము గలిగియుండును. యజ్ఞవల్క్యసంహిత యీసందర్భమున నిట్లు నిర్ణయించుచున్నది: 'అజ్ఞానముచే చేసిన దోషమయినచో ప్రాయశ్చిత్తము జరగినతరువాత నది నశించిపోవును. అట్లు కాక యెఱిగియుండి చేసినదోషమే యయిన నాదోషి యైహిక వ్యవహారమున సాంఘికమగు తనపూర్వస్థితిని బడయుట కధికారమును బొందినను, వానిపాపముమాత్రము నశింపదు'.

అవ్వయార్ — ౧. అజవకవయిత్రి. లోకప్రఖ్యాతి చెందిన 'కురళి' అను ద్రావిడకావ్యమునకుఁ గర్తయైన తిరువళ్లువర్ అనుకవికి అక్క. ఈమె కావ్యమునకు ద్రావిడవాఙ్మయమునందధికారము కలదు. ఈమెయు, నీమెసోదరులును భగవత్ అనునొక బ్రాహ్మణునకును, అది యనుచందాలస్త్రీకిని పుట్టినవా రని చెప్పెదరు. చోళరాజ్యమునకు రాజధాని యైన ఒరయూరిలో నొకసత్రమునం దీమె జన్మించెను. ఈమెతలిదండ్రు లీమె నచ్చటనే విడిచి వెళ్లఁగా 'బాణరులు' అను నొకజాతివా రీమెను తీసికొనిపోయి పెంచిరి. ఈమె చివరవఱకు నవివాహితగనే యుండెను. ఈమెను పెంచినతలిదండ్రు లీమెకు వయసురాఁగానే, వివాహప్రయత్నములఁ జేసెదట. కాని యీమె వివాహమునకుఁ బూర్వము పెండ్లికుమారునకు ముదుసలిదిగఁ గానవచ్చెనట. అంత నాతఁ డీమెను వివాహమాడ నని పాటిపోయెనట. అందుకే యీమెకు 'అవ్వ' యన్న పేరు వచ్చెనట. ఈమెయద్భుతకృత్యములనుగుఱించి పెక్కు కథలను జెప్పెదరు.

ఈమె మధురలోని చివర (మూడవ) 'సంఘము' నాటిది. ఈ 'సంఘము'యొక్క కాలమునుగుఱించి అభిప్రాయభేదములు పెక్కులు కలవు. కాని క్రీ. శ. ౨-వ శతాబ్దిలోనిది యైయుండు నని పెక్కుమంది పండితుల యభిప్రాయము. ఈమెచే రచింపఁబడిన కావ్యములు :

(౧) ఆత్తిహూడి: చినచిన్న నీతివాక్యములు. మన సుమతి శతకమువలెఁ జక్కనినీతులతో నిండియుండును. ఇందలివాక్యముల క్రమమకారాదిగ నున్నది. పూర్వకాలముననుండియుఁ బాఠశాలలోని పిల్లలు దీనిని పాఠముచేయుదురు.

- (౨) నాల్ పజ్జి: నాలుగుచరణముల పద్యములు గలకావ్యము.
- (౩) జ్ఞానకురళి: యోగమునుగుఱించిన తత్త్వగ్రంథము.
- (౪) కొన్ రై వేందక: ఇందుఁ బద్యములలో నీతి బోధింపఁ బడినది.

ఈమె వినాయకునిభక్తురాలు. ఈమెసరస్వత్యవతారమనియు, చివరకు బొందితోఁ గైలాసమునకుఁ బోయె ననియుఁ జెప్పుదురు.

౨. ఒక్క 'యవ్వయార్' వందల కొలది సంవత్సరములు బ్రతికియున్న దని కొందఱు చెప్పినను, ఈ పేరుగల కవయిత్తు లిద్దఱుండి రనియు, రెండవ అవ్వయార్ కులొత్తుంగచోళదేవుని పట్టాభిషేకకాలమున క్రీ. శ. ౧౦౭౦న నుండె

ననియు నుండును. అజవమున రామయణమువ్రాసి ప్రఖ్యాతి చెందిన 'కంబన్' అనుకవితో నీమె సమకాలిక. ఈమెయు కల్విడకు కుం, ఆశదికోకిలై, నన్నుకోకిలై, నాన్దణికోకిలై, అరుత్త మిళ్మాలై, దర్శనపత్తు, పంతనందాది, పదగనిఘంటు అను గ్రంథముల రచించెను. ఈకావ్యములలో నేవి మొదటియవ్వవి, ఏవి రెండవ యవ్వవి యన్న విషయమున అభిప్రాయభేదము కలదు.

అశ న — బలిచక్రవర్తి భార్య. ఈమె కుమారుఁడు బాణుఁడు.

అశ ని — ౧. పిడుగు. ఇంద్రునివజ్రాయుధమునకుఁ బేరు. గ్రామమునకు నడుమఁగాని, ఇంటిమీఁదఁగాని పిడుగు పడినయెడల శాంతి చేయవలయును.

౨. మంత్రశాస్త్రమందు ముద్రావిశేషము. 'టట్ట టట్టేతి, టిట్టి టిట్టితి హహహహేతి లలలేతి' అని స్మరించి, ముష్టిప్రహరణము చేసినచో నది 'అశనిముద్ర' యగును. ఇందుచే శత్రువశీకరణాదుల సాధింపవచ్చునట.

౩. విషచికిత్సయందు నొకయోగవిశేషము.

అశ రీరము — పరబ్రహ్మము. అలంకారశాస్త్రమందు వాక్యదోషము. అనన్వయము, క్రియాపదరహితము అగువాక్యమున కీపేరు గలదు.

అశి ర — ఒకరాక్షసి.

అశి రు ఁడు — ఒక రాక్షసుఁడు.

అశున్యశయన వ్రతము — ఇది హిందువుల యొక వ్రతము. శ్రావణకృష్ణవిదియనాఁడు చేయవలయును. దీని నను

ష్ఠింపవలసినవారు దంపతులు. పురుషుఁ డొసరించినచో స్త్రీతోడను, స్త్రీ గావించినచోఁ బురుషునితోడను వియోగ మెన్నఁటికిని జేకూరదు. గీత వాదిత్రనిష్ఠోపపూర్వకముగ, నందులకు శక్తిలేనిచో ఘంటికానికావ్యములతో విష్ణుసంపూజనము చేయవలయును. తదవసరమునఁ బఠింపవలసిన మంత్రములు.

"శ్రీవత్సధారిణి! శ్రీకాంత! శ్రీధామణి! శ్రీపతే! ౭వ్యయ! గార్హస్థ్యం మా ప్రణాశం మే యాతు ధర్మార్థకామద!
అగ్నయో మా ప్రణశ్యంతు దేవతాః పురుషోత్తమ!
పితరో మా ప్రణశ్యంతు మత్తో దాంపత్యభేదతః;
లక్ష్మ్యో వియుజ్యతే దేవో న కదాచిద్యథా భవాన్,
తథా కళత్ర సంబంధో దేవ! మా మే వియుజ్యతు;
లక్ష్మ్యో న కూన్యం వరద! యథా తే శయనం సదా,
శయ్యా మమాప్యకూన్యాస్తు తథైవ మధునూదన!"

అర్చనానంతరము తైలవర్జితమైన యాహారము నారగించి రాత్రికాలమున హవిష్యాన్నమును భుజింపవలయును. ఈ లాగున నాలుగు రాత్రులు కడచినపిదపఁ బల్లవాతినతోడనే లేచి కాల్యకృత్యములఁ దీర్చికొని, సుస్నాతులై శుచితోడ శయ్యాదాన మొనరింపవలయును. అది లక్ష్మీపతియుక్తము, దీపాన్నభాజనసంయుతము, పాదుకోపానచ్ఛత్రచామరాసన సమేతంబును, నభీష్టలంకార మండితమును, శ్వేతపుష్పాంబరావృతంబును, నుపధానయుతంబును, నానావిధ ఫలసహితంబును, శక్త్యనుసారము సమకూర్చిన యాభరణధాన్య సమన్వితంబును నై యుండవలయును. దానిని సకలాంగ సంపన్నుఁడు, కుటుంబి, వైష్ణవుఁడు నగు బ్రాహ్మణునకు దాన మియ్యవలయును. ఆశయ్యమీఁద దంపతులను గూరుచుండఁబెట్టి విధానపూర్వకముగ నలంకృతులఁ గావించి భక్ష్యభోజ్యసంకలిత మగు భాజనమును పత్నికిని, సువర్ణ భూషణయుత మైన దేవదేవుని ప్రతిమను జలకుంభసమేతముగ విప్రునకును దాన మియ్యవలెను. ఈ ప్రకార మశూన్యశయన వ్రతమును విత్తగర్వితులు గాక శ్రద్ధతోఁ జేయువారలు నిరంతరము సౌఖ్యము లనుభవించి చివరకు విష్ణులోకముం జేరి సుఖింతురు.

అ శో క త్రి రా త్ర ము — పేమాద్రి వ్రతఖండము నతిదుః శిష్టబడినయొక వ్రతము.

అ శో క తీర్థ ము — కాశియొద్ద నున్న యొకతీర్థము. దక్షిణదేశమందుఁగూడ నీ పేరుగల తీర్థ మొకటి యున్నట్లు కానవచ్చుచున్నది (మహాభా., వన, అ. ౮౮).

అ శో క పూర్ణి ము — ఫాల్గునపూర్ణిమ. ఈ దినమున అశోక వ్రతము చేయుదురు. పేమాద్రి ఖండమునఁ జెప్పిన యొక వ్రత విశేషము.

అ శో క వ ని క — ౧. యయాతి దేవయానితో నున్న తోఁట.

౨. రావణుఁడు నీతను లంకలో నుంచినతోట.

౩. రాముఁడు నీతతో నయోధ్య లో విహరించినతోట.

అశోక వర్ణ నుఁడు (క్రీ. పూ. ౩౨౨ - ౨౩౧) —

హిందూదేశపుఁజక్రవర్తి, మగధదేశముపై రాజ్యముచేసిన మూర్య వంశమువాఁడు. చంద్రగుప్త చక్రవర్తికి (క్రీ. పూ. ౩౨౨ - ౨౯౭) బాత్తుఁడు. బిందుసారునికి (క్రీ. పూ. ౨౯౭ - ౨౭౨) గుమారుఁడు. ఈతనిని సాధారణముగ 'అశోకుఁడు' అనియెదరు. ఈతఁడు భారతవర్ష చక్రవర్తులలోను, బౌద్ధరాజులలోను మిక్కిలి ఖ్యాతి చెందినవాఁడు. ఈతనిరాజధాని పాటలీపుత్రము.

అశోకుఁడు తండ్రికాలమున యువరాజుగా నుండి, తక్షశిలో జ్ఞయినీ ప్రాంతములకు రాజప్రతినిధి (Viceroy) గాఁ బంపఁ

బడెను. ఆప్రాంతములలోను తండ్రియొద్ద నీతఁడు రాజ్యపరిపాలన క్రమము నేర్చెను. ఈతఁడు క్రీ. పూ. ౨౭౨ లో రాజ్యమునకు వచ్చినను, మూఁడుసంవత్సరములతరువాత (క్రీ. పూ. ౨౬౯ లో) నితనికి తాజ్యాభిషేకము జరగెను. ఈతనియన్నదమ్మ లనేకు లుండి వారీతనితో రాజ్యమునకై పోరాడుచుండి రనియు, నందువలన నీ మూఁడేడ్లవఱకును బట్టాభిషేకము చేసికొనక యంతఃకలహములు తీరినతరువాత నశోకుఁడు పట్టాభిషిక్తుఁ డయ్యె ననియుఁ జరిత్రకారు లూహించుచున్నారు.

కళింగ దిగ్విజయము :— క్రీ. పూ. ౨౬౧ లో ననఁగాఁ దాను రాజ్యమునకు వచ్చిన పండ్రెండవయేట నీతఁడు కళింగ దేశముపై దండు వెడలెను. కళింగదేశ మనఁగా గోదావరీ మహానదులకు నడుమనున్న సముద్రతీరప్రాంతము. అప్పటికిఁ గాళింగులు బలవంతు లయియుండిరి. అఱువదివేలకాల్బలమును, వేయిస్వారులును, ఏడువందలయేనుఁగులును గలిగియుండిరి. కావున వారును దమస్వాతంత్ర్యమునకై ఘోరముగాఁ బోరాడిరి. తుదకు నశోకుఁడే కాళింగులను గెల్చెను. కాని యాయుద్ధమం దుభయనైస్యములలోను మొత్తము లక్షజనులకంటె నధికముగా హతులయిరి; లక్షయేఁబదివేలజనము శత్రువులచేఁ జెఱపట్టఁబడిరి; ఇంక నెందఱో యుద్ధమువలనఁ గలిగిన రోగదుర్భిక్షాదుల వలన నశించిరి! ఇట్టి యసంఖ్యనిరపరాధజనవినాశంబుఁ జూచి హృదయము కరగినవాఁ డయి, తనరాజ్యతృప్తయే దీని యంతకును గారణ మని తలఁచి దయానిధి యగునశోకుఁ డటుతరువాతఁ దానయి యితరులరాజ్యములమీఁదికి దండువెడల నని ప్రతిజ్ఞ చేసికొని, తన నలువదిసంవత్సరముల ప్రభుత్వకాలములోఁ దత్ ప్రతిజ్ఞానువర్తి యైయుండెను.

ఇంతియకాక యీరాజు బౌద్ధధర్మమునందు మిక్కిలి శ్రద్ధ గలవాఁ డయి 'యితరరాజులను శస్త్రములతోఁ గెలుచుటయే తమ ధర్మ మని రాజులు తలఁచుట తప్పు, ధర్మమువలన సంపాదించినజయమే నిజమైనజయము' అని శాసించెను. తాను క్రొత్తగా సంపాదించిన కళింగదేశములోని ప్రజలకు నేమియు నిబ్బంది లేకుండఁ బాలించుట కధికారుల నియమించి, ప్రజలను బీడించునధికారులకుఁ గఠినముగా దండనలు విధించుచుండెను.

బౌద్ధమతావలంబనము :— ఈరాజు మొదట హిందూధర్మము నందు శ్రద్ధగలవాఁ డయి తరువాత నుపగుప్తుఁ డనుబౌద్ధాచార్యుని బోధవలన బౌద్ధమతావలంబి యయ్యెను. అప్పటినుండియు నారాజు రాజసమృత్తిని బూర్తిగాఁ బరిత్యజించి సాత్త్వికుఁ డయి తనరాజ్యము నందును, ఇతరదేశములందును ధర్మాభివృద్ధి చేయుటయే తన పరమ కర్తవ్య మని నిశ్చయించెను. ఈరాజు హిందూవైపుఁడుగ నున్నప్పుడు మిక్కిలి దుర్మార్గవృత్తి కలవాఁ డనియు, రాజ్యమునకు వచ్చినప్పుడుఁ దనయన్నదమ్మలలో ౯౯ మందిని జంపె ననియు, బౌద్ధుఁ డైనతరువాత సజ్జనుఁ డయ్యె ననియు సింహళదేశపు బౌద్ధగ్రంథములలో

ప్రాసీయున్నది. కాని బౌద్ధమతమాహాత్మ్యమును హెచ్చించుటకు బౌద్ధులు వ్రాసిన యసత్యకల్పనలు గాని, ఇవి నిజమైనచరిత్రాంశములు కా వని పండితులయభిప్రాయము.

తాను రాజ్యమునకు వచ్చిన పదునాఱవ, పదు నేడవయేండ్లలో (క్రీ. పూ. ౨౫౭ - ౨౫౬) నశోకుడు తన సర్వమతములను లోకులకుఁ దెలుపుటకై దేశమం దంతటను బదునాల్గుశిలాశాసనములఁ జెక్కించెను.

యాత్రలు :— ఇరువదిమూడేండ్లు రాజ్యము చేసినతరువాత నశోకుడు క్రీ. పూ. ౨౪౬ లో బౌద్ధులకుఁ బవిత్ర మైనస్థలములను సందర్శించుటకు యాత్రచెడలెను. ఉత్తరదేశము ప్రస్తుతము ముజ్ ఘర్ పూర్, చంపారణ్ అనఁబడు జిల్లాలలోనుండి హిమాలయము యొక్క వెలుపలిదక్షిణప్రాంతమునకుఁ బోయెను. అచ్చటనుండి పశ్చిమమునకుఁ దిరిగి నేపాల్ టెరాయ్మొద్ద బుద్ధునిజననస్థానమును లంబినీవనము మాది యచ్చట నొకశాసనము వేయించెను. అది యిప్పటికి నచ్చటఁ గానవచ్చుచున్నది. ఇదిగాక, బుద్ధునితండ్రి యొక్క రాజధానియగు కపిలవస్తునగరము, కాశియొద్ద బుద్ధుఁడు ప్రథమమున బోధచేసినస్థలమును సారనాథము, బుద్ధుఁ డనేకసంవత్సరములు నివసించియున్న శ్రావస్తి, బుద్ధుఁడు బుద్ధత్వమును జెందిన గయలోని బోధివృక్షము, బుద్ధుఁడు నిర్వాణముఁ జెందిన కుశినగరము మొదలయిన బౌద్ధపవిత్రక్షేత్రములఁ జూచి యచ్చట దానధర్మములు చేసి శాసనముల వేయించెను.

ఈరాజు నేపాళదేశమునకు (క్రీ. పూ. ౨౪౯లో) యాత్రచెడలినపు డచ్చట లలితపట్టణ మనునొక రాజధానిని గట్టించెను. ఇది ప్రస్తుతపురాజధాని యగు కత్తందూనగరమున కాగ్నేయమున మూడుమైళ్లమీఁద నున్నది. ఈ లలితపట్టణమునకే బౌద్ధగ్రంథములందు లలితపాటక్, పాటక్, లలితపూర్ అను నామాంతరములు కలవు. ఈ లలితపట్టణమును మిక్కిలి పవిత్ర మైనస్థలముగా భావించి యశోకుఁ డచ్చట నైదుస్తూపములఁ గట్టించెను. అందుఁ బట్టణమునకు మధ్య నొక్కటియుఁ, బట్టణముయొక్క నాలుగువైపుల నాలుగును నిర్మింపఁబడియెను. అవి యిప్పుడును గానవచ్చుచున్నవి.

అశోకుఁడు నేపాళమునకు వెళ్లినపు డాతనిసూతరుగు చారుమతీదేవి యాతనివెంట నుండెను. ఆమెభర్త పేరు దేవపాలక్షత్రియుడు. వారు బహుమటుంబీకులు. వారిరువురును నేపాళమునందే యుండఁదలంచి, పశుపతినాథునిదేవాలయమునొద్ద దేవపట్టణమును కట్టించిరి. భిక్షుభిక్షుణీల కాశ్రమములు కట్టించెద మని వారిరువురును నిశ్చయించుకొనిరట. చారుమతీదేవి పశుపతినాథ్ అను గ్రామమునం దుత్తరమువైపు భిక్షుణీలకు నొకయాశ్రమము కట్టించెను. అది యిప్పటికిని ఉన్నది. ఆమె యందే కీర్తిశేఖరా

లయ్యెను. ఆమెభర్త మాత్రము తనకోర్కి నెఱవేర్చుకొనలేకపోయెను. ఆతఁ డాచింతతోడనే మరణము నొందెనట.

క్రీ. పూ. ౨౪౨లో అశోకమహారాజు సప్తస్తంభశాసనముల వేయించి యందుఁ దాను ధర్మాభివృద్ధికై చేసినప్రయత్నములను సింహావలోకనము (Review) చేయుచుఁ బశువధ చేయఁగూడదని శాసించెను.

క్రీ. పూ. ౨౪౦ లో అశోకుఁడు సన్న్యాసి యయ్యెను. భిక్షు వయినగాని ముక్తి లేదని బౌద్ధసిద్ధాంత మయినందున నీతఁడు వైరాగ్యము గలవాఁ డగుటచే భిక్షు వయి రాజ్యముయొక్కపాలనాంశములను యువరాజునకును, మంత్రులకును వదలెను. కాని రాజ్యములోని ముఖ్యవిషయములను దానే విచారించుచునుండెను. రాజ్యమును పూర్తిగ వదలి వెడలిపోయినవాఁడు కాఁడు. శాసనము లన్నియు నితనిపేరిటనే వ్రాయుచుండిరి.

బౌద్ధభిక్షువులపరిషత్తు :— క్రీ. పూ. ౨౫౧లో అశోక మహారాజు తనరాజధానియగు పాటలీపుత్రమందు బౌద్ధాచార్యుల మూడవపరిషత్తును వేయించెను. బౌద్ధుల మని చెప్పెడి కొందఱు మోసగాండ్రుచే ధర్మగ్రంథములలోఁ గలుపఁబడిన ప్రక్షిప్తభాగము లీపరిషత్తునందు విడదీయఁబడినవి. ఈపరిషత్తునుగుఱించి సింహళ గ్రంథములు చెప్పినను అశోకునిశాసనములలో స్పష్టముగ నేమియుఁ జెప్పఁబడియుండలేదు. ఈపరిషత్తు రాజునిధనమునకుఁ బూర్వము పదియేండ్లలోపల జరగియుండు ననియు, నిది జరగినతరువాతనే అందు నొప్పుకొనఁబడిన సిద్ధాంతములనే తెల్పుచు రాజు సారనాథ శిలాశాసనము వేయించె ననియుఁ దద్జ్ఞు లాహించెదరు.¹

అశోకుని రాజ్యవిస్తారము :— వాయవ్యదిక్కున హిందూకుశ పర్వతమువఱకు నీతనిరాజ్యము వ్యాపించియుండెను, అనఁగా ప్రస్తుతపు అఫ్ గానిస్తాన్ రాజ్య మంతయు, బలూచిస్తాన్, సింధు ప్రాంతములును ఆరాజ్యములోనివే యైయుండెను. స్వాత్, బాజౌర్ అను కొండకనుమలప్రదేశమును, కాశ్మీరనేపాళదేశములును అశోకునికి లోబడియుండెను. కాశ్మీరమున నీతఁడు శ్రీనగర మను పట్టణము కట్టించెను. అది యాదేశమున కిప్పుడు రాజధానియై యొప్పుచున్నది.

తూర్పున గంగానదిముఖమునొద్దనున్న తామ్రలిప్తి (ప్రస్తుతపు తామూక్) వఱకును బంగాళ మంతయు నీతనితాతకాలముననే స్వాధీనపడెను. క్రీ. పూ. ౨౯౧లో నీతఁడు కళింగమును జయించెను. ఆంధ్రదేశముగూడ నశోకునికి సామంతరాజ్యముగా నున్నట్లు ఎఱుగుడిశాసనములవలనఁ దెలియవచ్చెడిని.

దక్షిణమున మైసూరురాజ్యమువఱకు నశోకునిరాజ్య మున్నట్లు అచ్చటియాతనిశాసనములవలనఁ దోచుచున్నది. అంతకు దక్షిణమున నున్న పాండ్య, చేర, చోళ, కేరళదేశములు స్వతంత్రము లయి

1. Smith's Early History., 3rd ed, p. 161.

యుండెను. వానిపై నశోకునికి సేమియు నధికారము లేకయుండె నని చెప్పవచ్చును.

ఇ ట్లశోకుని రాజ్యవిస్తార మంతయు లెక్క చేయఁగా దక్షిణములోని కొన్ని చిన్ని రాజ్యములు తప్ప ప్రస్తుత మింగ్లి షువారి యధీనముం దున్న హిందూదేశ మంతయును, బలూచిస్తానమును, అఫ్ గానిస్తాన్ సేపాళదేశములును అశోకచక్రవర్తికి లోబడియుండి యాతని 'చక్రవర్తి' బిరుదును సార్థకపఱిచె నని చెప్పవచ్చును.

పాటలీపుత్రరాజధానియం దుండి మగధదేశమును రాజే స్వయముగాఁ బాలించుచుండెను. దూరప్రదేశముల నేలుటకై రాజవంశము వారు రాజప్రతినిధులుగాఁ బంపఁబడుచుండిరి. అశోకునికాలమున నీటిరాజప్రతినిధులు నలుగురుండిరి. వాయవ్యప్రాంతమును బాలించు రాజప్రతినిధికి తక్షశిల రాజధానిగా నుండెను. పంజాబు, సింధు, కాశ్మీరము, సింధునదమునకు నావలిదేశములును ఈ ప్రతినిధిపాలన లోనివి. పూర్వప్రాంతము నేలుట కొకప్రతినిధి తోసలిలో నుండెను. తోసలి యెచ్చట నుండెనో యిప్పుడు నిశ్చయముగాఁ జెప్పటకు వీలు లేదు. ఈ తోసల్యధిపతియే కళింగదేశమునుగూడఁ బాలించుచుండెను. పశ్చిమప్రాంతములగు మాలవ, గుజరాత్, కాశ్య వాడదేశములఁ బాలింప నొకప్రతినిధి యుజ్జయినిలో నుండెను. నర్మదానదికి దక్షిణమునం దుండుప్రాంతములఁ బరిపాలింప నొక ప్రతినిధి యుండెను. ఇట్లు నలుగురు రాజప్రతినిధు లుండిరి.

శిలాశాసనములు :— అశోకమహారాజు తనప్రజలను రాజు వలెఁ బాలింపక ధర్మగురువువలెఁ బాలించెను. ప్రజలధర్మాభివృద్ధికై యాతఁడు ధర్మశాసనములను జెక్కించి తనరాజ్యమునం దంతటను, ప్రజలబాటలలోను, సంతలనిమిత్తముకాని, యాత్రలనిమిత్తముకాని ప్రజలు విశేషముగా గుంపుగ కూడుచోట్లను వేయించెను. అశోకుని శాసనము లీదేశములోని మిక్కిలి పురాతనశాసనములు. మహాంజో దరో, హరప్పగ్రామప్రాంతములం దిటీవల బయలుపడిన ముద్రికా శాసనములు మినహాయించినచో ఇంతకంటెఁ బురాతనశాసనములు మఱి యేవియు లేవు. ఈ శాసనములవలన నశోకునిచరిత్ర మనకుఁ దెలియుచున్నది. ఈశాసనము లతనిరాజ్యమం దంతటను, అనఁగా హిమాలయము మొదలుకొని మైసూరురాజ్యములోని పిమోగావఱకును పూర్వసముద్రము మొదలుకొని పశ్చిమసముద్రమువఱకును వ్యాపించి యున్నవి.

ఈశాసనములు ప్రాకృతభాష, ననఁగా నప్పటిజనులు మాట లాడెడుభాషలో వ్రాయఁబడినవి. ఇందలియక్షరములు రెండువిధము లయినవి. హిందూదేశముయొక్క వాయవ్యపుసరిహద్దుమీఁదిశాసనము లన్నియు ఖరోష్ఠీలిపిలో వ్రాయఁబడినవి. ప్రస్తుతపు అరబ్బీ, పారసీభాషల కీ లిపియే మూలము. ఇది కుడివైపుననుండి యెడమ వైపునకు, ననఁగా నపసవ్యముగా వ్రాయఁబడును. కడమశాసనము లన్నియు బ్రాహ్మీలిపిలో వ్రాయఁబడినవి. ఇది యెడమవైపుననుండి

కుడివైపునకు వ్రాయఁబడును. ప్రస్తుతపుదేవనాగరియక్షరములకును, తెలుఁగు, కన్నడముల యక్షరములకును ఈ బ్రాహ్మీలిపియే మాతృక. అశోకునిశాసనములలోనిలిపి సామాన్యజనుల కిప్పుడు తెలియదు. పాశ్చాత్యపండితు లెంతో శ్రమపడి యాయక్షరముల నన్నిటిని గనుఁగొనిరి. అశోకునిచే వేయింపఁబడిన శాసనముల నన్నింటిని మనకుఁ దెలిసినంతవఱకు నీక్రింది యెనిమిదివిధములుగా విభజింప వచ్చును.

౧. లఘుశిలాశాసనములు :— ఇవి క్రీ. పూ. ౨౫౭ లోనో ౨౫౬లోనో యనఁగా నశోకుఁడు రాజ్యమునకు వచ్చినతరువాత ౧౪ సంవత్సరములకు వేయింపఁబడియెను. ఇందలి ౧-వ శాసనము ప్రతులు మూడు మైసూరురాజ్యమునం దున్నవి; ఒకటి నైజాము రాజ్యమం దున్నది.

౨. భాభ్రాశాసనము :— ఇదియుఁ బైశాసనములు చెక్కించిన సంవత్సరముననే వేయింపఁబడియె. ఇందు సన్న్యాసియైన రాజు, బౌద్ధభిక్షులకును, భిక్షుకీజనమునకును, ఇతరజనులకును బుద్ధునిభాష ణము లన్నియు సుభాషితము లయినప్పటికి నందు నేడువచనములు విశేషశ్రద్ధతోఁ జదువుటకు, ననుష్ఠించుటకును బోధించెను.

౩. పదునాల్గుశిలాశాసనములు :— ఇవి క్రీ. పూ. ౨౫౭, ౨౫౬లో వేయింపఁబడియె. ఇందు ధర్మసిద్ధాంతములు బోధింపఁ బడినవి. ఈ పదునాలుగుశాసనములు నేడుస్థలములలో నున్నవి.

౪. రెండు కళింగశాసనములు :— క్రొత్తగా జయింపఁబడిన కళింగదేశములోనివి. క్రీ. పూ. ౨౫౬ లో వేయింపఁబడియె.

౫. మూడు గుహాశాసనములు :— ఇవి గయయొద్ద బరాబరు అనుచోట, క్రీ. పూ. ౨౫౭ లోను, క్రీ. పూ. ౨౫౦ లోను, ఆశీవికు లను జైనమతస్థులకొఱకుఁ గట్టఁబడిన మహావిహారములోఁ జెక్కఁబడినవి. ఈశాసనములు రాజుయొక్క దానమును వర్ణించును.

౬. రెండు టెరాయ్ స్తంభశాసనములు :— ఇవి క్రీ. పూ. ౨౪౯ లో రాజు సేపాళమునకు వెళ్లినపుడు వేయించినవి.

౭. ఏడు స్తంభశాసనములు :— ఇవి రాతిస్తంభములమీఁదఁ జెక్కఁబడినందున వీని కీపేరు పెట్టఁబడియెను. ఈశాసనములు క్రీ. పూ. ౨౨౯, ౨౪౨లో వేయింపఁబడి యాటుచోట్ల వీనిప్రతులు గలవు. మొదటి పదునాల్గుశాసనములలో వర్ణించినధర్మమునే యీశాస నములలో విపులముగా విశదీకరించి యేడవశాసనములో ధర్మాభి వృద్ధికై యశోకుఁడు చేసినప్రయత్నము లన్నియు వర్ణింపఁబడినవి.

౮. పరిశిష్టస్తంభశాసనములు :— ఇవి క్రీ. పూ. ౨౪౦ లో వేయింపఁబడియె.

ఇ ట్లశోకమహారాజుచే జనోపయోగమునకై క్రీ. పూ. ౨౫౭ నుండి క్రీ. పూ. ౨౪౦ వఱకును శాసనములు చెక్కింపఁబడినట్లు గానవచ్చుచున్నది.

నైజామురాజ్యమునందు రాయచూరుజిల్లాలో మాస్కి యనుచోట నొక బండపైని, చెక్కబడిన అశోక శాసన మొకటి కానవచ్చినది¹. ఇది లఘుశిలాశాసనములలో ౧-వ దానికి నకలు. ఇతర శాసనములలో లేనివిశేష మిం దొకటి కలదు. ఇతర శాసనము లన్నింటిలోను 'దేవానాంపియ' (దేవానాంప్రియ), 'పియదళి' (ప్రియదర్శి) అన్న నామములు తప్ప 'అశోక' నామము లేదు. కాని యీ శాసనమునందు 'అశోకు'ని పేరుగూడ గలదు. ఇక మీద 'అశోక', 'ప్రియదర్శు' లొకడేనా యన్న సంశయ ముక్కటలేదు.

మాస్కి శాసన మటుండ, కర్నూలుజిల్లా గుత్తిసమీపమున నున్న ఎఱ్ఱగుడి గ్రామముదగ్గర కొండరాలమీదఁ జెక్కిన అశోక శాసనములు కొన్ని ఇటీవల కానవచ్చినవి. ఇవి యింకను బ్రకటింపఁ బడకపోవుటచేత వీనియందలి విశేషము లింకను దెలియరా లేదు.

ఈ శాసనములలో ధర్మమయొక్క స్వరూపమును, ధర్మప్రచారమునుగుఱించి చేసినయోర్పాటులును వర్ణింపఁబడినవి. తర్క వితర్కములుగాని, యుక్తివాదముగాని చేయక ధర్మస్వరూపము స్పష్టముగా వర్ణింపఁబడినది. సత్ప్రవర్తనమును, భూతదయయు ముఖ్యముగా ధర్మస్వరూప మని చెప్పఁబడినది. ఈ శాసనమందలి కొన్ని విశేషాంశము లీ క్రింద నిచ్చెదము.

భూతదయ :— పిపీలికాది సకలభూతములను దయతోఁ జూడవలయు ననియు, నేజీవమును జంపఁగూడ దనియు నమిక కలవాఁడు గావునఁ దనసువారములో నంతకుఁ బూర్వము భోజనమునకై జరగుచున్న పశువధ నాపివేసెను². అశోకుని తాతయైన చంద్రగుప్తుని కాలముననుండియు మృగయావినోదము రాజుల కత్యంతప్రియమై యుండెను. కాని యన్యాయముగా నిరపరాధములగు నరణ్యమృగములఁ జంపుట తగదని యశోకుఁడు వేటాడుట చాలించెను. వేటకు బదులుగా రాజ్యములోని ప్రజల కష్టములను గనుఁగొనుటకును, పవిత్రమైన స్థలములను, జనులను చూచుటకును, ధర్మబోధచేయుటకును దేశయాత్ర చేయుట మంచిదని శాసించెను³. రాజమందిరమునఁ బాకశాలలో మొదటఁ బ్రతిదినమును, సువారమునకై వేలకొలది మృగములు, పక్షులును తెగుచుండెను. కొంతకాలము తరువాత రాజు ఆప్రాణివధను ఆపి, దినము రెండునెమిళ్లు, ఒకజింకకంటె నెక్కుడు ప్రాణులఁ జంపఁగూడ దని యాజ్ఞాపించెను. "ఇకనుండు నీమూఁడు ప్రాణులనుగూడఁ జంపఁగూడదు" అని శాసించి యాధర్మమూర్తి

తాను రాజ్యమునకు వచ్చిన ౧౩-వ యేట (క్రీ. పూ. ౨౨౯) బూర్తి గ మాంసాహారమును మానివేసెను. తనరాజ్యములోని ప్రజలు కొన్నిమృగముల నెన్నఁడును జంపనేకూడ దనియు, మాంసాహారులయిన శూద్రాదులుగూడ సంవత్సరములో నేఁబదియాఱు విశిష్ట దినములందు నెట్టిప్రాణులను జంపఁగూడ దనియు నాజ్ఞాపించెను⁴. (క్రీ. పూ. ౨౪౩). దయామయాఁడగు నీరాజు పశువులలోగ చికిత్సకై పశువైద్యశాలల నిర్మించెను⁵. భూతదయ యంతకు మించ నేరదుగదా?

తలిదండ్రుల గౌరవించుట :— అశోకుఁడు చేసిన రెండవ బోధ కుమారులు తమ తలిదండ్రులను గురువులను పెద్దలను మిక్కిలి గౌరవముతోఁ జూడవలసిన దని. అట్లే పెద్దవారును తమకుమారులను, నేవకులను దయతోను వారికిఁ దగిన మర్యాదతోను జూడవలె నని యాజ్ఞాపించెను. బంధువులను, భిక్షువులను (సన్న్యాసులను), బ్రాహ్మణులను గౌరవముతోఁ జూచి వారివిషయమై యాదార్యముఁ గనఁబఱుపవలెను.

సత్యప్రియత్వము :— అశోకుఁడు బోధించిన మూడవ ధర్మము సత్యము. ఈమూఁడుతత్త్వములను నీ క్రింది ౨-వ శిలాశాసనమునందు సంగ్రహముగాఁ జెప్పఁబడినవి. ఆ శాసనముయొక్క భాషాంతర మిందు నిచ్చుచున్నారము :—

"పియదళి యిట్లని శాసించె : తలిదండ్రులమాట వినవలయును. అట్లే భూతదయను బాటింపవలయును; సత్యము మాటాడవలయును. ఇవి యనుష్ఠింపవలసిన ధర్మమయొక్క లక్షణములు. గురువును గౌరవింపవలెను. బంధువుల మన్నింపవలెను. ఇది దీర్ఘాయుఃప్రదమగు పురాతనధర్మమర్యాద. మానవులు దీని ననుష్ఠింపవలయును."

పరమతసహిష్ణుత :— తాను బౌద్ధధర్మాభిమాని యయ్యెను అశోకుఁడు పరమతములయొడ ద్వేషము లేనివాఁడయి యన్నింటిని సమభావముతోఁ జూచుచుండెను. బౌద్ధభిక్షువులకు నాశ్రమములు కట్టియిచ్చినట్లే ఆజీవికు లనఁబడు జైనులకును గట్టియిచ్చెను. బౌద్ధాచార్యులను గౌరవించినట్లే బ్రాహ్మణులను గౌరవించుచుండెను. ఇది యీమహాత్మునియం దుండిన గొప్పగుణములలోని గొప్పగుణము. తాను నన్ని ధర్మము నాచరింపవలసినదే కాని యితరుల మతములను నిందచేయఁగూడ దనియు, నన్ని ధర్మములలోను నిందియనిగ్రహము, పవిత్రాచరణము ముఖ్యము లని చెప్పఁబడినందున నన్ని ధర్మముల ముఖ్యసిద్ధాంతము లొకటియే యనియు, భేద మముఖ్యమైన విషయ

1. Hyderabad Archaeological Series, No 1- The new Asokan edict of Maski.

2. ౧౪ శిలాశాసనములలో ౧-వ శాసనము.

3. ౮-వ శిలాశాసనము.

4. ౫-వ స్తంభశాసనము.

5. ౨-వ శిలాశాసనము.

6. పియదళి (ప్రియదర్శి) యనునది యశోకుని భిరుదునామము.

ములను గుఱించిన దని తెలిసికొనవలయు ననియు, మతసంబంధమైన చర్చలలోఁ బరస్పర నిందావ్యంజకశబ్దముల నుపయోగింపఁగూడ దనియు శాసించెను¹. ఇప్పుడు మామత మెక్కువ, మామత మెక్కువ యని పోరాడునా రశోకునిశాసనములు చదివియైనను పరమతసహిష్ణుత (Religious toleration) నేర్చికొనియెదయగాత.

బాటసారులకు వసతులు :— ఒక దేశముననుండి మఱియొక దేశమునకు నడచివెళ్లెడి బాటసారులకు వీలుగా నుండుటకు నచ్చటచ్చట స్తంభములు వేయించి వానిపైఁ గ్రోశములసంఖ్య వేయించు నాచారము అశోకుని తాతయగు చంద్రగుప్తునికాలముననుండియుఁ గలదు. అశోకునిప్రభుత్వమున మనుష్యులకును, పశువులకును నీడనిమిత్తము త్రోవపోతునను మట్టిచెట్లును, మామిడితోఁపులును వేయింపఁబడి యెను ; గ్రోశగ్రోశమునకును బావి యొకటి త్రవ్వింపఁబడియె! చావ డులు కట్టింపఁబడియె ; జలపానప్రదేశములు మనుజులకొఱకును, పశువులకొఱకును నిర్మింపఁబడియెను².

జౌమగళాలలు :— రోగార్దు లెవ్వరైనను వారి కామగంబు లిచ్చుటకై యద్వితీయకరుణామూర్తి యగు నీయశోకచక్రవర్తి, తనరాజ్యగుం దంతటను జౌమధాలయముల నేర్పఱచెను. సర్వశీవుల యందును గరుణగలవాఁడు గావున నీవైద్యశాలలోఁ బశువులకుఁగూడ నౌమగంబు లిచ్చున ట్లేర్పాట్లు చేసెను. అంతటితోఁ దృప్తిఁజెందక తనకు స్నేహితులుగానున్న యితరరాజుల రాజ్యములలోను తన గృహముపెట్టి యట్టియౌమగళాలను గట్టించెను. ఉత్తరమున హెలినిస్టిక్ ఏషియా (Hellenistic Asia) యనఁబడు దేశములలోఁ గూడ నశోకునియౌమగళాల లుండెను! ఈశాలలకుఁ గావలసిన యౌమగళులను దోటలో వేయించుచు, నితరస్థలములనుండి తెప్పించుచు జౌమగళసంగ్రహము చేయుచుండిరి³.

గర్వాధికారులు :— తన శాసనముల ననుసరించి ప్రజలు ప్రవర్తించుచున్నారో లేదో కనుఁగొనుటకును, అపరాధులను దండించుటకును ఈరాజు గర్వాధికారుల నేర్పఱచెను. ప్రజలనీతిని గాపాడుటయు వీరిలోఁ గొందఱుపని యొందుండెను. వీరుగాక సాధారణ రాజకీయాధికారు లనఁగాఁ బ్రస్తుతము గవర్నర్, కమిషనర్, కలెక్టర్ అనఁబడువారివంటి యధికారులు సంచారమునకు వెడలి నపుడు జనులను గుంపులుగాఁ జేర్చి వారికి గర్హోపదేశము చేయుచుండ వలె నని రాజు శాసించెను⁴.

పరరాజ్యములకు గర్హోపదేశకుల సంపుట :— తనరాజ్యములో గర్వాభివృద్ధి పైని వర్ణించినప్రకారము చేసి యంతటితోఁ దృప్తి

నొందక, తాను నమ్మినమతమును నీతికల్పనలును జగత్తంతయుఁ బ్రసరించునట్లు చేయుటకై యనన్యసామాన్యుడగు నశోకుఁడు యత్నింపసాగెను. అందునిమిత్తము గర్హోపదేశకులను నియమించి, తనకు లోబడిన సామంతరాజులయొక్క రాజ్యములకును, తనకు లోబడక పోయినను స్నేహితులుగా నుండు రాజుల దేశములకును వారిని బోధనిమిత్తము పంపెను. ఈవాద్యగర్హోపదేశకులు ఏయేదేశములకుఁ బంపఁబడిరో మన మశోకునిశాసనములవలనఁ దెలిసికొనవచ్చును⁵.

క్రీ. పూ. ౨౫౬ నకుఁ బూర్వ, మనఁగా శిలాశాసనములు వేయ నపుడు తిబ్బేనుదేశములోని కాంభోజులదేశమునకు, హిమాలయప్రాంత మందలి రాజ్యములకు, కాబూలు కనుమలలోని గాంధార యవన దేశములకు, వింధ్యపర్వతములోను, పడమటికనుమలలోను ఉన్న పులింద పిఠేనికు లనువారి ప్రాంతములకు, కృష్ణాగోదావరీ మధ్యనున్న యాంధ్రదేశమునకు నీరాజుయొక్క గర్హోపదేశకులు పిఠేయుండిరి.

మిక్కిలి దక్షిణమునందలి చోళ పాండ్య కేరళ సత్యపుత్ర రాజ్యములు స్వతంత్రముగా నుండెను. ఆరాజ్యములలోని కశోకుని గర్హోపదేశకులు పంపఁబడిరి. సత్యపుత్రదేశ మనఁగా మంగుళూరు మధ్యగాఁగలిగియున్న కుళువభావచూటలాడుదేశ మని కొందఱు యభిప్రాయ మొందున్నది.

మహేంద్రుఁ డను తన కుమారుని, సంఘమిత్ర యను తన కూతును నశోకుఁడు సింహళమునకు గర్హోపదేశార్థము పంపెను. వారచ్చట నాటినగర్హబీజమే నేటికిని అచ్చటఁ బ్రబలియున్నది. ఈ కథ మహావంశ మను సింహళచరిత్రలో నున్నది. కాని మహేంద్రుఁ డనువాఁ డశోకునికుమారుఁడు కాఁ డనియు, డమ్మఁ డనియుఁ గొందఱు ప్రాసియున్నారు. 'సంఘమిత్ర' కల్పితనామ మనియుఁ జెప్పెదరు.

బర్మాదేశములోని పెరు ప్రాంతమునకును గర్హోపదేశకులు పోయినట్లు మహావంశకారుఁడు ప్రాసియున్నాఁడు. కాని యీ యలకయు శాసనములలోఁ జెప్పఁబడలేదు.

పైని వర్ణించినదేశము లన్నియు హిందూదేశమునకుఁ గట్టు ప్రక్కలవి. ఇవిగాక అస్సడు ఆంటియోకస్ థియోసరాజుచే బాలింపఁబడుచున్న సిరియా, టాలెమీ ఫిలాడెల్ఫుసుచే నేలఁబడుచున్న యిజిప్టు (మిసర్), మాగాసుచే బలిపాలింపఁబడుచున్న సిరీక్, ఆంటిగోనోస్ గొనాటన్ చే దొరతనముచేయఁబడుచున్న మ్యాసిడోనియా, అలెగ్జాండరుచే బ్రభుత్వము చేయఁబడుచున్న యిపిరస్

1. 3-వ శిలాశాసనమును, ౧౨-వ శిలాశాసనమును జూడనగును.
2. ౭-వ స్తంభశాసనము ; ౨-వ శిలాశాసనము.
3. ౪-వ శిలాశాసనము.
4. ౫-వ ౧౨-వ శిలాశాసనములు ; ౭-వ స్తంభశాసనము.
5. 3-వ శిలాశాసనము ; కళింగశాసనము.

అనుదేశముల కన్నిటికిని హిందూదేశముననుండి మతాచార్యులు ధర్మోపదేశమునకై వెళ్లియుండిరి. ఈదేశములం దశోకునిచేఁ బశువుల యుపయోగార్థమును, మనుష్యుల యుపయోగార్థమును జకిత్సాశాల లేర్పఱుపఁబడియెను, అనఁగా నశోకునిబోధకులు (మిషనరీలు) ఏషియా, యూరోపు, ఆఫ్రికాఖండములలోని గొప్పగొప్ప రాజ్యములలో ధర్మోపదేశము చేయుచుండిరి!

ఇట్లు బౌద్ధధర్మమును జగత్తంతటను వ్యాపింపఁజేయు నశోకుఁ డెన్నిదేశములనును ధర్మోపదేశకులను బంపినందున బౌద్ధధర్మ మత్యంతముగా నభివృద్ధి నొంది క్రమక్రమముగా నితరమతముల మింగివేసెను. తరువాత రెండువందలసంవత్సరములకుఁ బుట్టిన క్రైస్తవధర్మము రాజ్యాశ్రయముచేతను, ప్రజలయశ్రయముచేతను నభివృద్ధి జెంది నను నేటివఱకును జగత్తులో బౌద్ధమతమును మించలేక యున్నది. నేడు క్రైస్తవులసంఖ్యకంటెను బౌద్ధులసంఖ్యయే యెక్కుడుగా నున్నది. దీని కంతకును అశోకుని మతబోధకసంఘమే ముఖ్యకారణము. కాన నశోకుఁడు జగత్తున కంతకు నవీనధర్మము నేర్పినమహానుభావుఁ డని చెప్పవలసియున్నది.

ప్రస్తుతము క్రైస్తవధర్మబోధనిమిత్త మమెరికా యూరోపు దేశములనుండి బోధకులు వచ్చుట మనము చూచుచున్నాము. ఇటులు మతబోధనిమిత్తము పరదేశములకు బోధకులను బంపుపద్ధతి జగత్తునకు మొదట నేర్పినవాఁడు బుద్ధుఁడు. తరువాత సుదాహరణపూర్వకముగా నభివృద్ధి నొందించినవాఁ డశోకుఁడు. బుద్ధునియుపదేశకు లీదేశముననే బోధించెరిరి. అశోకునియుపదేశకులు జగత్తంతయుఁ బ్రసరించిరి. ఇట్లు పరదేశములకు నుపదేశకులను బంపియు, సామగ్ధశాలాదులను గట్టించి లోకుల కుపకారము చేసియు, ధర్మమభివృద్ధి నొందించుమార్గములను బౌద్ధులవలననే క్రైస్తవులు నేర్చికొని రనుటకు సందేహము లేదు. ఇదియుఁ గాక బౌద్ధధర్మతత్త్వము లనేకములు తీసికొని పురాతన క్రైస్తవులు తమ ధర్మగ్రంథముల నిర్మించుకొనిరని కొందఱ యభిప్రాయ మైయున్నది.

కట్టడములు : — అశోకుఁడు మిగుల భవ్య మైనవియు, దివ్య మైనవియు నగుమందిరములను గట్టించెను. ఆకాలమందు రాతిపని పరిపూర్ణాభివృద్ధిని చెందినట్లు కానవచ్చుచున్నది. అది యేదేశమందలి యేకాలపురాతిపనికిని తీసిపోదు. కట్టడములు మిక్కిలి పెద్దవియు, పనితనము మిక్కిలి చక్కనిదియు నగుటచేత నవి రాక్షసులచేతనో యక్షులచేతనో చేయఁబడియె నని జనులు తలంచిరి.

పాటలీపుత్రమునం దున్న యారాజమందిర మిప్పుడు భూమిలోఁ బూర్తిగఁ బూడి, భగ్నమై కానరాకున్నను, ఇటీవల నిండిలి కొన్నిభాగములు త్రవ్వి తీసిరి. ఆయవశేషములు మందిరముల ఘనతమఁ దగిన ట్లున్నవి. చీనాపరివ్రాజకుఁడు హుయెన్ త్సాంగ్ వచ్చి నప్పుడు (క్రీ. శ. ౬౩౦) ఈతఁ డశోకునిచేఁ గట్టఁబడిన నూతను

గులయెత్తుస్తూప మొక్కటి కాఫిరిస్తానమందు కపిశ యనుచోటను, మూడువందలయడుగుల స్తూప మొకటి జలాలాబాదునొద్ద నగ్రహారములోను చూచెను. కాశ్మీరమునందు నతఁడు సన్న్యాసిసాశ్రమములు ౫౦౦లు నిర్మించె నని వదంతికలదు. కాని అది ఆతిశయోక్తి యైనను శిశుకుహలు త్రవ్వించి ఆశ్రమములు నిర్మించె ననుట సత్యము. కాశ్మీరదేశమునకు రాజధానిగా నుండిన సుందరమైన శ్రీనగర పట్టణమును అశోకుఁడే కట్టించెను. నేపాలమునందు లలితపట్టణమును కట్టించెను. ఆపట్టణ మిప్పటివఱకు నున్నది. అచ్చటి కొన్నిమంది రము లిప్పటివఱకును అశోకునినామమును సూచించుచున్నవి. భోపాల్ సంస్థానమునందు కనుగొనఁబడిన సాంచిస్తూపము నీతఁడు క్రీ. పూ. ౨౫౦ ప్రాంతమున నిర్మించె నందురు. ఇందలి చెక్కడపు పని యత్యద్భుత మని పాశ్చాత్యులు పొగడియున్నారు. అందలి ద్వారశిలలపై నతిసుందరమైన పనితనము కలదు. అట్టిశిల యొకటి తనకు పంపు మని ఫ్రాన్సుదేశపు చక్రవర్తి యైన మూడవ నెపోలియన్ ౧౮౧౮ లో భోపాలసంస్థానపుచేగమును అడిగెను. కాని ఇండియాగవర్నమెంటువా రాశిలను పోకుండ నడ్డగించి స్లాప్టరుతో చేయఁబడిన దానియొక్కపోతను మాత్రము పారిస్ పట్టణమునకు పంపిరి. ప్రయాగ ప్రాంతమందలి భర్హూత్ స్తూపముకూడ అశోకునినాటిదే యని యందురు.

అశోకునిశాసన స్తంభములుకూడ పనితనమునకై కొనియాడఁదగినవియే. వీనిలోఁ గొన్ని వీఁబదియడుగులయెత్తును, వీఁబదిటన్నుల బరువును కలవి. ఇంత పెద్దస్తంభములు పర్యతములలోనుండి విడఁదీసి వంధలకొలఁదిమైళ్లదూర మాదినములలో నెట్లు కొనిపోయిరో? అది యునుగాక వీనిని రుద్ది అద్దములవలె నున్నగ చేయుటయు మిక్కిలి ఆశ్చర్యకరము. అశోకుఁ డాజీవికు లను సన్న్యాసులకొఱకు గయ యొద్ద బరాబర్ నా గార్జునకొండలలో త్రవ్వించినగుహలును అప్పటి రాతిపనితనముయొక్క సామర్థ్యమును చూపును. ఆగుహలలో గోపికాగుహ యనునది నలునదియేడున్నర అడుగులపొడుగును, పది తొమ్మిది అడుగులపొడుగుకంటె కొంచె మధికపువెడల్పును, పదిన్నర యడుగులయెత్తును కలది. దీనిపైకప్పు గుండ్రముగను ప్రతిబింబము కానవచ్చునద్దమువలె నున్నగను ఉండును.

అశోకునిస్వభావము : — పరమసాధువుయొక్క సాత్త్విక సద్గుణములును, అసాధారణచక్రవర్తియొక్క రాజ్యధురంగరత్నమును ఒక్కచోటఁ గలిపి యీ యశోకుఁడు చేయఁబడినట్లు గానవచ్చెడిని. ఆహింసామాహాత్మ్య మెఱిగినతోడనే మాంసాహారమును మానుటయు, మృగయావినోదమును వదలుకొనుటయు, యుద్ధములవలనఁ బ్రజాక్షయ మగు నని పరరాజ్యములను గెలుచుట మాని 'కలింగ యుద్ధములో జరిగినప్రజాక్షయములో వేయవపాలు ప్రజాక్షయ మయినను నేను సహింపలే' నని శాసించుటయుఁ జూడ నీతనిసాధుత్వము పదునాఱువన్నెలు కలది యని చెప్పకతప్పదు. రాజ్యతృప్త్యచే లక్షలకొలఁదిజనులను నాశ మందించెడి ప్రస్తుతపురాజు లీయశోకుని

చరిత్రను చదివినను బ్రజాక్షయకరకృత్యములను మానుదురుగాక. 'పరు లెంతయపకారము చేసినను పియవసి శాంతముగా సహించు' నని చెప్పెడిరాజుయొక్క సత్త్వగుణము మనము వినుచున్న సాక్రేటిస్, తుకారాము, వేమన మొదలగు సాధువులగుణమును బోలినది యని చెప్పుట కేమిసందేహము? అశోకుని ప్రభుత్వములో నున్న రాజ్యముయొక్క సువ్యవస్థయే యాతనిరాజ్యసమర్థతయును వేనోళ్లఁ గొనియాడుచున్నది. ఆతఁడు తన ప్రజలకష్టములను వినుటకు నెప్పుడును సిద్ధముగా నుండెను. రేయంబన లిట్లు ప్రజాసుఖమునకై పాటుపడుచు నంతటితో సంతృప్తి చెందక తాను సోమరి నని నిందించు కొనును. ఇట్లు తనరాజ్యమును రక్షించుకొనుచు దూరదూరదేశములందు విఖ్యాతరాజులతో స్నేహము చేయుచు వారిరాజ్యములలోనికిఁ దనధర్మోపదేశకులను బంపుట చూడఁగా నశోకుఁడు ప్రస్తుతము ఇంగ్లాండ్, జర్మనీ, అమెరికాదేశములలోని ప్రభుత్వము వారికిఁ గలసామర్థ్యమును, దూరస్పృహయు, రాజకార్యసమర్థతయును గలిగియుండె నని చెప్పుటకు సందేహము లేదు.

ఇట్టియద్వితీయచక్రవర్తి యగునశోకమహారాజు క్రీ. పూ. ౨౩౧ లో నిర్యాణము చెందినట్లు గానవచ్చుచున్నది¹.

[పైని వ్రాయఁబడిన అశోకచరిత్ర మంతయు నశోకుని శాసనములు, సింహళ, తిబెత్తుదేశములందలి గ్రంథములు, మనపురాణములు అనునాధారములనుబట్టి వ్రాయఁబడినది. కాని మహారాష్ట్రమునందు 'భరతఖండాచార్యాచీనకోశ' అనుగ్రంథము కలదు. ఆ గ్రంథకారుఁడు జైనగ్రంథముల ననుసరించి అశోకచరిత్ర వ్రాయుచున్నానని చెప్పి, ఈక్రిందివిశేషములను వ్రాసినాఁడు. కాని జైనగ్రంథము పేరు వ్రాసినవాఁడు కాఁడు. కాన దీనిని నమ్ముటకు వీలు లేదు. అయినను బండితులచే విమర్శింపఁబడుటకుఁ దగిన విషయము గాన నిందు నిచ్చుచున్నాను. 'అశోకుఁడు వారిసారునికుమారుఁడు; చంద్రగుప్తుని మనుమఁడు. ఇతని రాజ్యాభిషేకము యుధిష్ఠిరశకము పదు నేడువందల నలువదియయిదు (క్రీ. పూ. ౧౩౫౭) ప్రజాపతినామ సంవత్సరములో జరగెను. ఇతఁడు ౪౫ ఏండ్లు రాజ్యముచేసి యుధిష్ఠిరశకము ౧౭౯౧ (క్రీ. పూ. ౧౩౧౧) పింగళనామ సంవత్సర ఫాల్గునబహుళ ౧౦ దశమి మంగళవారమునాఁడు బహిర్ ప్రాంతము లోని ముంగేరిపట్టణమునఁ గ్రీశేఖుఁ డయ్యెను. ఇతఁడు జైనుఁడు. ధనముగలవాఁడు. జైనమతము నీక్రిందివిధముగ నభివృద్ధి చేసెను. ౬౪,౦౦౦ల బౌద్ధపురోహితులకు(?) నాశ్రయమిచ్చి హిందూదేశము నందంతటను ఇతఁడు పెక్కురాజ్యములను గెలిచి తన రాజ్యములోఁ గలుపుకొనెను. డిల్లీలో రాజ్యముచేయుచున్న వీరసేనప్రధానుని వంశము నంతము నొందించెను. మేవాడ, మార్వాడ, భాటియా ప్రాంతముల గల్పి అచ్చటివారికి తన మతదీక్ష యొసంగెను. ఈతఁడు

దక్షిణదేశమును గెల్పుటకై సైన్యముక్తయుగ బయలుదేరి నర్మదానదీ దాటి ఇప్పుడు నైజామువారి రాజ్యములో నున్న దేవగిరియొద్దకు వచ్చి యాగిరిదుర్గమును నిర్మించెను. మహారాష్ట్ర దేశముమీఁదరాజ్యము చేయు సుదర్శనుఁ డనురాజును నేనాసునొద్దఁ జంపి యాతనిపుత్రుని నంకితుని చేసికొనెను. తగ్గర్ అనుచోట తనరాజధానిని స్థాపించి వీరబాహుఁ డనుజైనుని అచ్చట నుంచి దేవగిరికిఁ బోయెను. అచ్చటనుండి తనసరదారులను బంపి వరాడ్ (బీరారు), బంగాళము, తెలుగుదేశము పాండ్య కేరళ తోరళదేశములను జయించెను. అచ్చట జైనుల నధికారులుగా నియమించెను. ఎల్లారాసులను త్రవ్వించుటకు యుధిష్ఠిరశకము ౧౭౫౧ (క్రీ. పూ. ౧౨౬౧) ప్రారంభించి ౧౭౬౩ లోఁ (క్రీ. పూ. ౧౨౪౯లోఁ) బూర్తిచేయించెను. ఈపండ్రెండేండ్లలోఁడు దేవగిరిలోనే యుండెను. తరువాత ఘృష్ణీశ్వరుఁ డనుబోధిర్లింగమును సేవించి వెడలిపోయెను].

అశోకునిజీవితమందలి విశేషాంశము లీక్రింద పట్టికగాఁ జూపఁబడినవి:—

క్రీ. పూ.

౨౭౩ అశోకుఁడు రాజ్యమునకు వచ్చెను.

౨౬౯ అభిషేకము.

౨౬౧ కళింగదిగ్విజయము.

౨౬౦ బౌద్ధుఁడుగా మారెను.

౨౫౯ వేటూడుట మానెను; మతవ్యాప్తికై దేశసంచారము చేయునిశ్చయించెను; మతబోధకులను దేశదేశములకుఁ బంపెను.

౨౫౭ ౧-వ లఘుశిలాశాసనము; ౧౪ శిలాశాసనములలో ౩-వది, ౪-వది వేయించెను. ఆజీవికులకు బరాబర్ అనుచోట గుహలు త్రవ్వించెను.

౨౫౬ పదునాల్గుశాసనములు, కళింగశాసనములును వేయించెను. 'ధర్మమహామాత్ర'లను ఏర్పాటు చేసెను.

౨౫౫ కపిలవస్తునొద్ద కోనాక మను బుద్ధస్తూపమును విశాలముగఁ గట్టించెను.

౨౫౪ కళింగశాసనములలో నొక్కటి వేయించెను.

౨౫౧ బౌద్ధపరిషత్తు.

౨౫౦ ఆజీవికులకు మఱియొకగుహ నిర్మించెను.

౨౪౯ నేపాలాదిదేశములకు యాత్ర. కూతురు చారుమతి సన్న్యాసిని అయ్యెను.

1. విజ్ఞానచంద్రికా గ్రంథమాలయందలి ౨-వ కుసుమ మగు 'హిందూమహాయుగము'లోని అశోకచరిత్రమునఁ గొంత చేర్చియుఁ గొంత మార్చియుఁ గొంత తగ్గించియు నీవ్యాసము వ్రాయఁబడినది—[ము. సం.]

౨౪౩ ౬-వ స్తంభశాసనము. పశుహింస మాన్యము.

౨౪౨ స్తంభశాసనములు ఏడింటిని ప్రకటించెను.

౨౪౦-౨౩౨ లఘు స్తంభశాసనములు.

౨౩౨ అశోకుని నిర్వాణము.

గ్రంథసంగ్రహము :

తెనుగునందు ఆంధ్రభాషాభివర్ధన గ్రంథమాలలో నొక 'అశోకచరిత్రము' ప్రకటింపబడినది. ఇంగ్లీషునం దశోకుని గుఱించియు, నశోకుని శాసనములను గుఱించియు, బెక్కు పుస్తకములు కలవు. వానిలో నీ క్రిందివి ముఖ్యమైనవి :

1. Sir A. Cunningham's Inscriptions of Asoka [Calcutta].
2. V.A. Smith's, Asoka, the emperor of India.
3. The Early History of India.
4. The Heritage of India Series, Asoka by T. M. Macphail.
5. R. Otto Frawke's Pali and Sanskrit, Strassburg, 1902.
6. Smith's Translation of Asoka's Inscriptions.
7. Articles about Asoka's Inscriptions by Buhler, Rice, Fleet, Thomas, Hultzsch, Bhandarkar, Burgess, Hardy, Vogel & Smith in Indian Antiquary, Epigraphia Indica and Jour Roy. As. Soc.
8. Radhakumud Mookerjee's Asoka.
9. Inscriptions of Asoka — E. Hultzsch.
10. Inscriptions of Asoka — D. R. Bhandarkar and Surendranath Majumdar.

(కొ. వేం. ల.)

అశోక వృక్షము — ఈవృక్షము సంస్కృత కావ్యములలో విశేషముగ వర్ణింపబడును. దీనిని స్త్రీలు కాలితోఁ దన్నినది పుష్పించునట. దీనికిఁ దెనుగుశోశములలో కటురోహిణి, కంకళి యను రెండువృక్షములపేర్లయఁబడినవి. వీనిలో కంకళికి దోహదక్రియ పాదతాడనముట ! తెనుగుదేశమున దీనిని నరమామిడి అందురు. నరమామిడి అసలు అశోకము కాదనియు, అశోకమునకు బదులుగ మనవైద్యులు దీనిని వాడుచున్నారనియుఁ గొందఱుందురు. ఇందు రెండువిధములు : ఒకదానిపూలు రక్తముగ నుండును. దీనిని రక్తాశోక మందురు. మఱియొకదానిపూలు పీతముగ నుండును. దానిని పీతాశోక మందురు.

అశోకాష్టమి వ్రతము — ఇది హిందువులవ్రతములలో నొకటి. దీనియొక్క ప్రతిఫలము శోకవిధ్వంసము. చైత్రమాస శుక్లాష్టమినాఁడు దీనిని జేయవలయును. ఇందలి ముఖ్యకార్య మాదినమున మంత్రపూతముచేసి యెనిమిదియశోకకలికలతోఁ గూడినజలమును ద్రాగవలయును.

అశోకుఁడు — ౧. దశరథరాజుయొక్క అష్టప్రధానులలోనివాఁడగు 'అశోపుఁ' డనువానికి నామాంతరము.

౨. దుర్యోధనపక్షియుఁ డగురాజు.

అశౌచము — శుచిత్వము లేకపోవుట. ఈ శబ్దమునకు 'అశౌచము' అనురూపముకూడఁ గలదు. ఈశబ్దము సాధారణముగ నిప్పుడు, పుత్రులుజన్మమువలనఁ గాని, పితృదులమరణమువలనఁ గాని కల్గునట్టి 'అశౌచము'నకు నుపయోగించెదరు. దీనిని సాధారణముగ మనవారు 'నూతకము', 'మైల' యందురు. జన్మమువలనఁ గల్గిన యశౌచమునకు 'జాతాశౌచ'మని మనవారును, 'వృద్ధి' యని మరాఠీవారును, 'శుభాశౌచ' మని బంగాళీవారును అందురు. అశౌచమునకు గుర్తులు రెండు. ఇతరులను తాఁకుటకు వీలు లేకపోవుట, నిత్యనైమిత్తికకర్తములను చేయుయోగ్యత లేకపోవుట. మృతాశౌచమునకు నీరెండులక్షణములును చెల్లును. కాని జాతాశౌచమునకు మొదటిలక్షణ మంతగా వర్తింపదు. జాతాశౌచము కలవా రితరులను తాఁకినందున నితరులు మైలపడరు. కాని వారిచేత నితరులాయశౌచకాలమందు భోజనము చేయరు. ఉభయాశౌచకాలమునందును సంధ్యావందనముకూడఁ జేయుటకు వీలు లేదు. తరములనుబట్టియు, రక్తసంబంధమునుబట్టియు, ఆత్మబంధుత్వమునుబట్టియు, జాతినిబట్టియు అశౌచకాలపరిమాణము మాటుచుండును. సాధారణముగ అశౌచము బ్రాహ్మణులకుఁ బడినములు, క్షత్రియులకు పండ్రెండు దినములు, వైశ్యులకుఁ బదునైదుదినములు, శూద్రులకు నెలదినములు. ఈ నియమము జాతాశౌచమృతాశౌచములు రెంటిని గుఱించియు నేడు తరములవఱకును చెల్లును. ఎనిమిదవతరముననుండి పదియవతరమువఱకును అన్ని జాతులవానికిని మూడుదినములే. చతుర్దశపురుషపర్యంతము పక్షిణి (మూడుపూటలు). మూలపురుషుని పేరు జ్ఞాపక మున్నంత వఱకు నొక్కదినము; తరువాత స్నానము మాత్రము. దేశకాలములనుబట్టియు నీదినప్రమాణములు మాటుచుండును. శిశువు పుట్టినవెంటనే లేక జ్ఞాతిచచ్చినవెంటనే తెలిసినయెడలఁ బూర్తిగ, ననఁగాఁ బైనిచెప్పఁబడినన్నిదినము అశౌచము పట్టవలెను. అట్లుగాక కొంతకాలముతరువాత నశౌచకాలమితిలోపలఁ దెలిసినయెడల మిగిలిన దినములకాలము పట్టవలెను. విదేశమునందు నశౌచోత్తరకాలమునఁ దెలిసినయెడల జ్ఞాతిజననాశౌచము లేనేలేదు. స్వపుత్రజననమునకు స్నానము. మరణమువార్త సంవత్సరములోపలఁ దెలిసెనేని మూడు దినములతో శుద్ధి. ఇట్టినియమములు పెక్కులు ప్రతిస్పృతియందును ఇచ్చి యుండును. కాని వాని నన్నిటిని చూచుట దుష్కరమని కొందఱు పండి

అశ్వ కదేశము - అశ్శీలము

తులు సంగ్రహములను జేసియున్నారు. 'అభినవవడశీతి' యనునది యట్టి గ్రంథములలో నొక్కటి. తెనుగుదేశమునందు నశౌచమును గుఱించి సంశయము కలిగినప్పుడు దీని ననుసరింతురు. నిర్ణయసింధు, ధర్మసింధు అను గ్రంథములుకూడఁ బ్రమాణముగఁ దీసికొందురు.

అశౌచకాలమున, తెల్లనివస్త్రములను ధరింపవలెన, చెప్పులు గొడుగు వేసికొనఁగూడదు, బొట్టు పెట్టుకొనఁగూడదు, తీసి తినఁ గూడదు, స్త్రీసంభోగాదు లుండరాదు.

ఉపనయనవివాహాదిశుభకార్యములలోఁ గంకణము కట్టుకొనిన తరువాతను, యజ్ఞయాగాదికములలో దీక్ష వహించియున్న కాల మందును అశౌచము వచ్చినయెడల దానిని పాటింపనక్కఱలేదు. లింగాయతు లను కన్నడులును 'అశౌచములు' పాటింపరు. వారికి నశౌచము వచ్చినను వారినిత్యక్తములు యథావిధిగ జరగుచుండును. ఆంధ్రదేశమందలి యారాధ్యులను బ్రాహ్మణులు కొంతవఱకు నశౌచమువిషయమున లింగాయతులయాచారమునే అనుసరింతురు. వీరికి నూతకము వచ్చినప్పుడును వీరు సంధ్యయు, శివపూజయు నెప్పటివలెనే సాంగోపాంగముగఁ జేసెదరు. స్త్రీలు ముట్టయినను, నీళ్లాడినను శివ పూజ చేసికొందురు. అశౌచము కలవారిచేత మాత్ర మితరులు భోజనము చేయరు.

ఒక యశౌచములో నింకొకయశౌచము వచ్చుట 'అశౌచ సంకరము' అని యనిపించుకొనును.

ఇతర దేశములవారు జాతాశౌచమును పాటించుచున్నట్లు కాన రాదు. మృతాశౌచమునుమాత్రము పాటించెదరు. వేటువేటుదేశముల వారు నూతకచిహ్నములను వేటువేటువిధముగ ధరించెదరు. ఇప్పుడు పాశ్చాత్యులు అశౌచమును సూచించుటకై నల్లగుడ్డయొక్కటి బుజము నకుఁ గట్టుకొందురు. పూర్వకాలపుయాహూదీ (Jews) లలో నశౌచ కాలము 2 దినము లుండెను. కొందఱు 30 దినములవఱకును నూతకము పట్టుచుండిరి. అశౌచకాలమందు తలకు నూనె రాచుకొనుట, చెప్పులు తొడుగుకొనుట, స్నానము చేయుట లేదు. అందఱును గలసి యొకచోట నేలపైఁ బడచుదురు. గ్రీకుదేశవాసులు 30 దినములవఱకు నూతకము పట్టుచుండిరి. వారిలో స్పార్టను లనువారు 100 దినములు మాత్రమే గ్రహించిరి. అశౌచకాలమందు వెండ్రుకలు తీసి, నల్లబట్ట కట్టుకొందురు, వెలుపలఁ దిరుగువారు కారు. రోమదేశమందు పతి పోయినచో నాతని స్త్రీలకు నొక సంవత్సరము నూతక ముండెను. పురుషులకుమాత్రము కాల మల్పము. నూతకకాలమునందుఁ బురుషులు నల్ల బట్టలను, స్త్రీలు తెల్లబట్టలను కట్టుకొందురు.

అశ్వ కదేశము — మహాభారతమునుబట్టి చూడ నిది భారతవర్షమందలి దక్షిణదేశ మనియు (భీష్మ, అధ్యాయ. 3౮), బృహత్సంహితమతమున వాయవ్యదిక్కున నుండు దేశ మనియు, కొందఱు మతమున నిది మధ్యదేశ మనియుఁ (విశ్వ.) దెలియుచున్నది. ఈదేశ చామము పాణినియొక్క అష్టాధ్యాయములో నున్నది (౪.౧.౧౭౩).

అశ్వకుడు — ౧. ఒకబ్రాహ్మణుడు, జనకరాజుతో నుఖదుఃఖనివృత్తినిగుఱించి మాటాడెను (మహాభార., శాంతి, అ. ౨౮).

౨. (నూ.వం.) ఇత్యౌకుకులోత్పన్నుఁ డును, కల్హవపాదనామాంతరము కలవాఁడును అగు మిత్రసహరాజు యొక్క పుత్రుఁడు. ఇతనియుత్పత్తికథ యెట్లన, మిత్రసహునకు బ్రాహ్మణీశాపమువలన, భార్యాసమాగమమునకు వీలు లేనందున, నాతఁడు మదయంతి యను తనభార్యయందు వసిష్ఠముషిచే గర్భము స్థాపింపఁజేసెను. ఏడేండ్లయినను ఆగర్భము వెలుపలికి రానందున అశ్వము(రాయి)తో కడుపును కొట్టుకొని మదయంతి దానిని వెలుపలికిఁ దీసెను. అందుచే నాతనికి అశ్వకుఁ డన్న పేరు వచ్చెను (భాగ., ౯. స్కం. ౯ అ). ఇతఁడు వైవస్వపురమును స్థాపించెను. ఇతనిభార్య ఉత్తర. నారీకవచుఁ డనునామాంతరముగల మూలకుఁ దీతనిపుత్రుఁడు.

౩. దుర్యోధనపక్షియుఁ డగురాజు. అభిమన్యునిచేఁ జచ్చెను (మహాభా., ద్రోణ. అ. 3౮).

అశ్శీలము — పెద్దమనుష్యులు మాటలాడఁదగనిప్రసంగమును అశ్శీల మందురు. ఇది మనయాలంకారికులచేఁ గావ్యదోషముగ నెంచఁబడినది. 'అశ్శీలము' శబ్దదోషముగను, అర్థదోషముగనుగూడఁ జెప్పఁబడియున్నది. వ్రీడాకరము, జుగుప్సాకరము, అమంగళకరము అని యియ్యది మూడువిధములు (కా., ప్ర. 2). వ్రీడ యనఁగ సిగ్గు, లజ్జ; జుగుప్స యనఁగ రోత; అమంగళ మనఁగా నశుభము. కావునఁ గావ్యములు చదువునప్పుడు చదువువారికి, వినువారికి సిగ్గుగాని, లజ్జగాని కల్గునట్టిమాటలు, వర్ణనములు కావ్యములోఁ జెప్పఁగూడదు. అట్లే రోతపుట్టించు వర్ణనములను, అశుభమును సూచించుమాటలను వ్రాయఁగూడదు. సంస్కృతలక్షణగ్రంథములలో నీమూడువిధముల యశ్శీలమునకు నీక్రిందియుదాహరణము లీయఁబడినవి: —

(౧) 'ఓ రాజా! శత్రువినాశమునకై నీయొద్ద గొప్ప 'సాధనము' కలదు.' 'సాధన' శబ్దమునకు పురుషలింగ మని మాఱర్థము గలదు. కావున వ్రీడాకరము.

(౨) 'నుకుమారీ! 'వినాశ' మప్పుడు నీ 'వాయువు' మెల్లఁగా నాడెను.' ఇందు 'వాయు' పదము ఊపిరి యన్నయర్థమందు వాడినను దానికి 'అపానవాయువు' అన్న మాఱర్థము కలగు గావున నిది జుగుప్సకు నుదాహరణము.

(3) వైవాక్యమునందే 'వినాశ' పదము విరహార్థమునందు నుపయోగింపఁబడినను దానికి 'మరణ' మను అర్థము కలదు. కావున నది యమంగళవ్యంజకము.

నరసభూపాలీయమునందు శబ్దదోషములలో మూడువిధముల యశ్శీలమునకు నీక్రిందియుదాహరణ మీయఁబడినది.

క. వసుదేవ 'యోని', గోపీ

'విసరమహా' పీనకుచ'నవీనాశ్లేషా

ల్ల సీతుం డనఁ గాళిందీ

రస 'విహరణ' కరణనిత్య రసికుం డనఁగన్. (౪. ౧౪.)

అర్థదోషములలో నశ్లీలమున కీ క్రిందియుదాహరణ మిచ్చి యున్నాడు:—

క.లజ్జా

కర మశ్లీలము పద్మిని

సర'సాంగజగృహము' పద్మసౌరభ మనఁగన్. (౪-౫౨)

ఇందు 'అంగజగృహ' మనుపదమునకు బూతు అర్థము కలదు కావున లజ్జాకర మైనయశ్లీల మాయెను.

ఇట్లు బూతు అర్థ మిచ్చుపదములను మాటర్థమందుఁగూడ నాడుట లజ్జాకరము, అశ్లీలము అని లక్షణవేత్తలు చెప్పుచున్నందున, బూతుపదములను స్వార్థమునందె వాడుట తప్పని వేటుగఁ జెప్పవలెనా?

అశ్లీలమునకు నుదాహరణములు వలయు నన్న శ్రీనాథుని వీధినాటకమునందును, కూచిమంచి జగ్గకవియొక్క చంద్రరేఖావిలా పమునందును పెక్కు ఉదాహరణములు దొరకఁగలవు. ఆంతరంగిక మైనస్త్రీపురుష సంభోగంబును ప్రీడాజుగుహ్నకరంబు గనుక నట్టి వర్ణనములును అశ్లీలముక్రింద వచ్చును. ఇందునుగుఱించి అధికము 'ఔచిత్య'శబ్దముక్రిందఁ జర్చింపఁబడును.

అశ్వమూషుడు — బాధపండితుడు; కవి. ఇతఁడు

'బుద్ధచరిత్ర' మను సంస్కృతకావ్యము వ్రాసెను. ఈ కావ్యమును తిరుపతి వేంకటేశ్వరకవులు తెనిగించిరి; సరస్వతీ పత్రికాధిపతులు ప్రకటించిరి. ఈతఁడు కనిక్కుచక్రవర్తితో సమకాలికుఁ డనియు, క్రీ. శ. ౧-వ శతాబ్దమునం దుండెననియు నందురు. ఈతఁడు సాక్షత పురనివాసి. మొదట బ్రాహ్మణుఁడు, పట్టుదల గలవాఁడు, పండితుఁడు. పూర్ణయశ్శుక్లఁడను బాధపండితునితో నాదము చేసి, సర్వకూన్య మున్న సిద్ధాంతమునందు నమ్మకము పుట్టినవాడై బాధుడై యామతా భివృద్ధికి పాటలీపట్టణమునందు నెక్కుడు ప్రయత్నములను జేసెను. ఎన్నియో గ్రంథములను వ్రాసెను. వజ్రనూచికోపనిషత్తితనిచేతనే వ్రాయఁబడిన దని యనియెదరు. ఇందు జాతిభేదము ఖండింపఁబడినది. కాబూలుదేశపురా జైన కాత్యాయనీపుత్రుఁ డనువాఁ డీతనిని పిలి పించుకొని 'అభిధమ్మ' మను సంహితపై 'మహావిభాష' యను భాష్యము వ్రాయుటలో నతని సాయమును దీసికొనియెనట. ఈత నిచే రచింపఁబడిన వన్న గ్రంథములు పెక్కులు కలవు. కాని అన్నియు నీతని వని చెప్పటకు వీలులేదు.

అశ్వ తీర్థము — ౧. నైమిశారణ్య మందలి భారత వర్షీయతీర్థము.

౨. గంగయొడ్డునఁ గాన్యకుబ్జసమీప మందలి తీర్థము. ఇచ్చటనే ఋచీకునకు గాధినిమిత్తము వరుణుఁడు ౧,౦౦౦ గుఱ్ఱము లిచ్చెను (మహాభా., వన, అ. ౯౩, ౩; అ. ౧౧౬, ౨౭).

అశ్వత్థామ — ౧. భరద్వాజనిపుత్రుడైన ద్రోణా

చార్యునకు శరద్వదృషికన్య యైన కృపియనునామెయందుఁ బుట్టిన కుమారుఁడు. ఈతఁడు పుట్టినప్పు డుచ్చైశ్రేష్ఠవాక్యమువలె శబ్దము చేసినందున ఈతనికి 'అశ్వత్థామ' యన్న పేరు వచ్చెను. కామ క్రోధములయంతమున నీతఁడు జన్మించెనట. ఈతఁడు వేదవేదాంగ పారగుడై సరహస్యధనుర్వేదమును తండ్రియొద్ద నేర్చెను. ఈతఁడు మిక్కిలి కోపము కలవాఁడు, అవివేకి. స్వాభావికముగ దుర్జార ప్రవృత్తి లేదు, కాని మఱియొకఁడు చూపినఁ జెడుమార్గమునం బోవును. తండ్రియందు గౌరవమును, ఆత్మగౌరవమును మెండు. భారతయుద్ధమునఁ దండ్రితోపాటు దుర్యోధనపక్షమున యుద్ధము చేసెను. ధృష్టద్యుమ్నుఁడు తనతండ్రిని అన్యాయముగఁ జంపినాఁ డన్నకోపముచేత నీతఁడు పదునైదవనాఁడు పాండవబలముమీఁద నారాయణాస్త్రము వేసెను. కాని కృష్ణునిసలహా నసరించి. పాండవ సైనికు లందఱును, రథంబులు దిగినందున నాయస్త్రము వ్యర్థము కాఁగా నీతఁడు ఖిన్నుడై యుద్ధముననుండి తిరిగి వెళ్లజొచ్చెను అప్పుడు వేదవ్యాసుఁ డెదురు కాఁగా, 'నాయస్త్రంబు వృథ యయ్యె. కారణం బేమి?' యని యడుగ వ్యాసుండు నరనారాయణుల మహిమ చెప్పి 'మీరు ముగ్గురును తొలిజన్మంబున శివునిఁ బూజించినవారే. అయినను నీవు శివుని విగ్రహము చేసి పూజించితివి; వారు శివుని లింగాధిష్ఠానారూఢుం జేసి కొల్చిరి. లింగంబునందుఁ బూజించుట యర్చయం దారాధించుకంటె ననేకగుణంబు లెక్కుడు గావున లింగార్చనపరు లగువారల నర్చారాధకుండ వగు నీకు నెట్లు జయింప వచ్చును? మీరీ పూర్వజన్మంబులయర్చనంబుల ఫలంబులు దార తమ్యంబులతో ననుభవింపవలదే' యని చెప్పెను (మహాభా., ద్రోణ, అ. ౨౦౧) (ఆంధ్రమహాభారతము., ద్రోణ, ఆ. ౫). యుద్ధము మాని పాండవులతో సంధి చేసికొనవలయు నని యీతఁడు భీష్మ ద్రోణులు పడిపోయినతరువాత దుర్యోధనునకు నుపదేశించెను. కాని యీతఁడు వినలేదు (కర్ణ, అ. ౮౮).

భారతయుద్ధము పూర్తియై దుర్యోధనుఁడు తొడలు విడిగి యుద్ధభూమిలోఁ బడియున్నపుడు రాత్రి యీతఁడును, కృప కృతవర్తలును అతనియొద్దకుఁ బోయిరి. ఈతని యుపదేశముచేత దుర్యోధనుఁ డీతనికి నేనాధిపత్యము కట్టి పాండవ పాంచాలురఁ జంపి రమ్మని పంపెను. వారు ముగ్గురును ఆరాత్రి యేమి చేయ వలయు నని యాలోచించుచు నొకవటువృక్షముక్రిందఁ బరుండిరి. కృపకృతవర్తలు నిద్రపోయిరి. అశ్వత్థామమాత్రము మేల్కనియుండె నప్పు డొకగుడ్డగూబ వచ్చి, చెట్టుమీఁదిగూటిలో నిద్రించుచున్న

అశ్వపతి - అశ్వమేధము

కాకులను జంపెను. అది చూచి తానును అట్లే, రాత్రివేళ పాండవ శిబిరములో నందఱును నిద్రించియుందురు కావున, నెవరికిని దెలియకుండ వెళ్లి యందుఱును జంపవలె నని నిశ్చయించుకొని, కృపకృతవర్తల లేపి వారికిఁ దనయుద్దేశమును దెల్పెను. కాని వారు సమ్మతింపలేరి. అందుమీఁదఁ దా నొక్కఁడే వెళ్లుటకు సిద్ధపడఁగ వారును విధిలేక ఆతనిని వెంటబడించిరి. అశ్వత్థామ శిబిరద్వారమునొద్దకుఁ బోఁగా నాతని కచ్చట నొకదివ్యపురుషుఁడు కాన్పించెను. ఆతనిపై నశ్వత్థామ బాణములు వేయ నని యాతనిలో మాయ మైపోయెను. తుద కతఁడు రుద్రుఁ డని తెలిసికొని ప్రార్థింపఁగాఁ బ్రసన్నుడై అశ్వత్థామ కొకఖడ్గ మిచ్చి లోనికిఁ జొరనిచ్చెను. కృపకృతవర్తలు లోపలనుండి వచ్చువారి నడ్డగించుటకై ద్వారముకడ నిల్చియుండిరి. లోపలికిఁ బోయి, తనతండ్రికి ద్రోసియైనదృష్ట్యుమ్ముని మొదటఁ జంపి, అయిదుగురు ఉపపాండవులను, శిబిరములోని మిగిలినవారి నందఱును, గుఱ్ఱములను, ఏనుఁగులను ఒక్కప్రాణి లేకుండ సంహరించెను. తప్పించుకొని వచ్చినవారిని ద్వారముకడ కృపకృతవర్తలు చంపిరి. పంచపాండవులను, కృష్ణసాత్యకులునుమాత్ర మారాత్రి యాశిబిరమునందు లేక మఱియొకశిబిరమునందు నిద్రించినందున బ్రతికిరి. అశ్వత్థామ ఈవార్త దుర్యోధనునికిఁ దెలిపి యరణ్యము లోనికిఁ బోయెను (మహాభా., సౌప్తిక, అ. ౯).

తనకుమారులను రాత్రి అశ్వత్థామ చంపినాఁ డని తెలిసి ద్రౌపది మిగుల దుఃఖింపఁగా, భీమార్జునులు తఱుముకొని పోయి, అశ్వత్థామను పట్టుకొని పెడతెక్కలు కట్టి రథముమీఁదఁ బెట్టుకొని ద్రౌపదియొద్దకుఁ దెచ్చిరి. కాని బ్రాహ్మణుఁ డనియు, గురుపుత్రుఁ డనియు దయతలచి కృష్ణుఁడు, ద్రౌపది వల దన్నందున ఆతనిప్రాణములు తీయుట మాని, అర్జునుఁ డాతనిశిరస్సుపైని పుట్టినప్పటినుండియు నున్నదివ్యమణిని తీసికొని శిబిరముననుండి వెడలఁగొట్టెను. ఆయగౌరవమునకై మిక్కిలి కోపించి, జగత్తు అపాండవ మగుఁగాక యని యాతఁడు బ్రహ్మశిరోనామకాస్త్రమును బ్రయోగించిన నది యుత్తరగర్భమందలిపరీక్షిత్తును బాధింపఁగాఁ గృష్ణుఁడు తనప్రభావముచే వానిని రక్షించెను (మహాభా., సౌప్తిక, అ. ౧౩; ౧౪; అశ్వ. ౬౯, ౭౫).

ఈతనికిఁ దాను మిక్కిలిబలవంతుఁడ నని యొక్కడు గర్వము. ఒకసారి కృష్ణునియొద్దకుఁ బోయి 'ఈచక్రము నీకు శోభింపను. నావంటిబలవంతునకుఁ దగును. నా కి' మ్మని యడిగెను. అంతఁ గృష్ణుఁ డాచక్రము నచ్చట నుంచి తీసికొని పొమ్మని చెప్పఁగా నతఁడు దాని నెత్తనైనను లేక గర్వభంగము కలిగి వెడలిపోయెను.

ఇతఁడు చిరంజీవి. ఇప్పుడును ఉన్నవాఁడు. మరల ద్వాపర యుగము వచ్చునప్పు డీతఁడు వ్యాసుఁ డగును. ఎనిమిదవ సావర్ణి మన్వంతరమునందు నీతఁడు సప్తర్షులలో నొక్కఁ డగును (చూడుఁడు: 'వ్యాస' శబ్దము, మత్స్యపురాణము, అ. ౯).

౨. అక్రూరుఁ డన్నయాదవునికుమారులలో నొకఁడు.

౩. మాలవదేశాధీశుఁ డైన యింద్రవర్మ యనురాజుయొక్క ప్రఖ్యాతిఁ జెందిన యేనుఁగుపేరు. ఈ యేనుఁగు వదునైనదవదినమున భారతయుద్ధమునందు భీమునిచేఁ జచ్చెను. 'అశ్వత్థామా హతః సరో వా కుంజరో వా' యని ధర్మరాజు ద్రోణవధార్థ మసత్యమాడినది యీగజముయొక్క చావునుగుఱించియే.

అశ్వపతి — ౧. మద్రదేశపురాజు, సావిత్రికిఁ దండ్రి.

౨. కేకయదేశపురాజు. ఈతనికి యుధాజిత్తు అను కుమారుఁడును, కైకేయి యనుకన్యయు నుండిరి. ఈకైకేయియే దశరథరాజుభార్య. ఈతనిభార్య యనఁగ కైకేయితల్లి మిక్కిలి సాహసికురాలు. పక్షులభావ నెఱింగిన అశ్వపతి యొకదినమున కొన్ని పక్షులభావములను విని నవ్వఁగ నాతనిభార్య 'మీరేల నవ్వెదరు చెప్పు' డని పట్టుపట్టెను. 'పక్షులభావ చెప్పినయెడల నేను చత్తు' నని యాతఁడు ప్రత్యుత్తర మీయ నామె 'మీరు చచ్చినను సరే, చెప్పక తప్ప' దనెను. అంత వాజునకుఁ గోపమువచ్చి యామెను ఇంటినుండి వెడలఁగొట్టెను (వా. రా., అయో, స. ౩౫).

అశ్వమేధకుఁడు — (సో. వం) పురుకులోత్పన్న సహస్రానీకరాజునకుఁ బుత్రుఁడు; అసీమకృష్ణునకుఁ దండ్రి. ఇతఁడు యుధిష్ఠిర వంశజుఁడు. ఈతఁడు ౨౦ సంవత్సరములు రాజ్యము చేసెను. అప్పటికిఁ గలియుగవర్షంబులు ౪౩౧, అనఁగా క్రీ. పూ. ౨౬౭౧ అని పౌరాణికమతము. ఇందు వేయి తగ్గించినయెడల సరాసరికాలము వచ్చు నని ఆధునికులమతము.

అశ్వమేధపురి — పూర్వదశార్ణదేశమునకుఁ దూర్పున నున్ననగరి. పాండవులకాలమున నిచ్చట రోచమంతుఁ డన్నరాజు రాజ్యము చేయుచుండెను (మహాభా., సభా, అ. ౩౦).

అశ్వమేధము — అశ్వమును ప్రధానముగ గ్రహించి చేయునట్టి యజ్ఞవిశేషము. ఈయజ్ఞమునం దశ్వముమాత్ర మే కాక ఆరణ్యములును, గ్రామ్యములును అగు పశువు లనేకములు చంపఁబడుచున్నవి. ఈయశ్వమేధమును సార్వభౌముఁ డగునట్టిరా జాచరించుట కధికారి యగుచున్నాఁడు. రాజు అశ్వమేధయాగమును సలుపుచున్నప్పు డవభృథస్నానము చేయునంతవఱకు నగ్వర్యుడే రా జగును.

శ్రవణమాత్రముచేతనే పుణ్యస్థలములని తలంపఁబడునట్టి కురుక్షేత్రము, వారణాసి, నైమిశారణ్యము మన్నగు పుణ్యస్థలములందు యజ్ఞమంటపమును నిర్మించి అశ్వమేధసంకల్పము నొనర్పవలయును.

యాగారంభము:— చైత్రశుద్ధపూర్ణిమయందు సాంగ్రహణి యనెడి ఇష్టిని సలుపవలయును. ఆ యమావాస్యయందు సంజ్ఞానీ

ప్రేయ, వైశాఖపూర్ణిమయందు ప్రాజాపత్యపశ్చాదంభమును కల్ప నూత్రములందుఁ జెప్పఁబడినవిధముగా ఆచరింపవలయును. అశ్వమేధ యజ్ఞమునిమిత్తము పిలువఁబడు ఋత్విక్కులను దీక్షాంతమువఱకు నేనుఁ గులపయి నెక్కించియో గుఱ్ఱములపై నెక్కించియో గౌరవపూర్వకముగ పిలుచుకొనిరావలయును. యజమానుఁడు దేవయజనమును ప్రవేశించి కేశశ్రువులపప నాదినియమసమిన్వితుఁ డయి ఉపవసించి ఆ రాత్రి యంతయు మేల్కొనియుండవలయును. పార్శ్వమునందున్న వార లారాత్రి యంతయు వినోదకరము లగు నానావిధకథలను చెప్పుచు మేల్కొని యుండవలయును. మఱునాఁ డగ్నిహోత్ర మయినపిదప వర్ష్యములు (నానలో పట్టిన ఉదకములు), కూప్యములు (బావినీరు), స్థావరములు (చెఱువునీరు), వహంతులు (నదీ జలములు) అగుజలములచేత చతుశ్శరావ మగుబ్రహ్మదనమును వండి నల్లరు మహర్షిజాలకు పెట్టవలయును. వారికి నాలుగువేల సువర్ణ నిష్కములను, నాల్గు అశ్వములను దక్షిణగా నొసంగవలయును.

అశ్వమేధీయాశ్వమును స్నానార్థము జలాశయమునకు తీసికొని పోవునప్పుడు యజమానునియొక్క మేనత్తకొడుకు అశ్వమునకు ముందుగాను, పినతల్లికొడుకు గుఱ్ఱమునకు వెనుకను నడచిపోవలయును.

౧. నూర్గురు రాజపుత్రులతోడ నధ్వర్యుఁడు ప్రాగ్భిముఖుఁడై పశ్చిమాభిముఖుఁ డయి నిలువంబడి 'ఈసార్వభౌముఁ డీ పవిత్రాశ్వముతో యాగము నొనర్చి శత్రువుల జయించుఁగాక' అని ప్రోక్షించును.

౨. రాజ్యములేని క్షత్రియులగు శూరులు నూర్గురతోడ బ్రహ్మదక్షిణదిశయందు ఉత్తరాభిముఖుఁడయి నిలువంబడి 'ఈసార్వభౌముఁ డీపవిత్రాశ్వముతో యాగము నొనర్చి యితరుల కక్షేయుఁ డగుఁగాక' అని ప్రోక్షించును.

౩. నూర్గురు నూత గ్రామణులతోడ హోత్ర పశ్చిమదిశయందు ప్రాగ్భిముఖుఁ డయి నిలువంబడి 'ఈ సార్వభౌముఁ డీ పవిత్రాశ్వముతో యాగము నొనర్చి అనేకమలగు గోవులు, అశ్వములు, ఏనుఁగులు, మేకలు కలిగియున్నవారును, బహువిధప్రహీయవమాషతిలాది ధాన్యములు గలిగియున్నవారును, బంగారు కలిగియున్నవారును, నేవకులు కలిగియున్నవారును, ధనము పుష్టికలిగియున్నవారునగు ప్రజల కధిపతి యగుఁగాక' అని ప్రోక్షించును.

౪. నూర్గురు నూత గ్రామణీపుత్రులతోడ ఉద్ధాత ఉత్తరపుదిశయందు దక్షిణాభిముఖుఁ డయి నిలువంబడి 'ఈసార్వభౌముఁ డీ పవిత్రాశ్వముతో యాగము నొనర్చి సంపూర్ణ మయిన ఆయుస్సు గలవాఁ డగుఁగాక' అని ప్రోక్షించును. తరువాత కల్పనూత్రోక్తములగు హోమములు మున్నగునవి చేసి గుఱ్ఱమును విడువవలయును. ఆ గుఱ్ఱమును సంరక్షించుటకుఁగాను దానివెంట ౧. రాజ్యార్థులగు రాజపుత్రులు ౧౦౦ గురును, ౨. క్షత్రియు కుమారకులు ౧౦౦ గురును, ౩. వైశ్యకుమారకులు ౧౦౦ గురును, ౪. సైనికు లగు శూద్రకుమారకులు ౧౦౦ గురును మొత్తము ౪౦౦ ల మంది బయలువెడలవలయును.

ఆ యశ్వమును సాయంకాలమునందు రథకారునిగృహమునం దుంచి దానిపాదములందు ధృతిహోమములను సలుపవలయును.

ఈ విధముగా అశ్వమేధీయాశ్వ మశ్వపాలకు లగు రాజపుత్రులు ౪౦౦ లమందిచేత సంరక్షింపఁబడుచు న్వేచ్చగా ఒక సంవత్సరకాలము తిరుగవలయును. ఈ సంవత్సరకాలము దేవయజనమునందు ప్రతినిత్యము ౧. ప్రాతఃకాలమునందు అష్టాకపాలసమన్వితమగు సావిత్రేష్టిని, ౨. మధ్యాహ్నకాలమునందు ఏకాదశకపాలసమన్వితమగు ప్రసవితృసవితృదేవతాకమగు ఇష్టిని, ౩. అపరాహ్ణకాలమునందు ద్వాదశకపాలసమన్వితమగు ఆసవితృసవితృదేవతాకమగు ఇష్టిని ఋత్విజా లాచరించుచుందురు. సాయంకాలమునం దాహవనీయాగ్నియందు ధృతిహోమముల నాచరించుచుందురు.

ఇష్టికాలమునందు పగలు బ్రాహ్మణుఁడును, రాత్రియందు క్షత్రియుఁడును వీణాగానము నొనర్తురు.

'ఓ మహాప్రభూ! నీ వీవిధముగా గోభూహిరణ్యాదిదానముల నొసంగుచు రాజనూయాదిమహాక్రతువుల నాచరించుచు వడ్రసోపేతముగ బ్రాహ్మణుల కన్నము పెట్టితివిగదా!' యని బ్రాహ్మణుఁడు సల్గుపు గానముయొక్క భావము.

'ఓ మహాప్రభూ! నీవు పృథుభగీరథాచిన్మృతపుంగవులవలె శత్రువుల జయించినవాడ వయి గొప్పగొప్ప శూరపుంగవులతోడ పోరాడి వారిని సంహరించినాడవు గదా' యని క్షత్రియుఁడు సల్గుపు గానముయొక్క భావము.

ఈవిధముగా గాన మొనర్చినయిరువురకు నిన్నురు గోవులు, బండియందు కట్టివేసిన రెండు ఎద్దులును దానము నొసంగవలయును.

అశ్వమేధీయాశ్వము దేశసంచారము చేయునపుడు దేవయజనమునందు ఋత్విజులు, యజమానుఁడును కలసి ఇటు లాచరించుచుండురు. మఱుసటి సంవత్సరము వైశాఖబహుళ అమావాస్యయందు దీక్షణీయేష్టి సలిసినతరువాత నశ్వమేధదీక్ష మూఁడుదినములు జరగును.

అశ్వమేధయాగమునం దిరువదియొక్క అరత్నుల (మూరల) ప్రమాణముగల ఇరువదియొక్క యూపము లుండును. అశ్వమేధయాగమునందు ప్రధానపశువు అశ్వ (సంఘ) మయినను ఆరణ్యములును, గ్రామ్యములును, జలచరములును, సర్పములును, పక్షులును అగుపశువులు యూపములకు ౫౮౯ బంధింపఁబడును. పర్యగ్నికరణ మయినపిదప ఆరణ్యపశువులను వదలివేయుదురు. పిదప అశ్వసంజ్ఞాపనము (చంపుట), ఇతరపశుసంజ్ఞాపనము మున్నగునవియు హోమములును అగ్నిష్టోమము జరగును (అగ్నిష్టోమ మనఁగా సోమలతను తెచ్చి అభిషేక మొనర్చి ఆయాదేవతల కొసంగి యజమానుఁడు ఋత్విజులతో కలసి సోమపాన మొనర్చుట). హోతయు, బ్రహ్మయు బ్రహ్మోద్యసంభాషణ మొనర్తురు (బ్రహ్మోద్య మనఁగా అధ్యాత్మ విషయకమగు ప్రశ్నప్రతివచనము). పిదప ప్రధానఋత్విక్కులు

రాజపత్నులతోడ ప్రశ్నప్రతివచనరూపసంభాషణ మొనర్తురు¹. తరువాత అశ్వవయవహోమాదికము సలుపఁబడును.

మూడవనాఁడు అవభృథస్నానము. ఈ యవభృథస్నాన సమయమునందు బ్రహ్మహత్యాదిమహాపాతకముల నాచరించినవాఁడెవఁడేని వచ్చి నే నిట్టిపాతకము నాచరించితి నని ప్రకాశ మొనర్చి ఆ యవభృథస్నానసమయమునందు తాను స్నాన మొనర్చునెడల తత్పాపవిముక్తుఁ డగును.

ఋత్విజులకు రా జదివఱకు జయించియున్న భూమి నంతయు దక్షిణగా నొసంగుటయేకాక రాజపత్నులనునైతము వారికి దక్షిణగా నొసంగును. వారు మరల రాజపత్నులను రాజున కొసంగి తత్ ప్రత్యామ్నాయముగ కొంతధనమును రాజుదగ్గఱ గ్రహించెదరు.

దిగ్విజయ మొనర్చినట్టిక్షత్రియపుంగవులు సకలవిధపాపసంహారక మగు నీయశ్వమేధయాగము నొనర్తురు. ఇది మహాక్రతువు. ఈ యాగమునుగుఱించి చెప్పనపుడు మహాభిషేక మనియు అచ్చటచ్చట శ్రుతులందు చెప్పఁబడి యున్నది.

ఇట్టి మహాక్రతువు నొనర్చినట్టియు, క్రతు మహాత్మ్యము నెఱింగినట్టియు పుణ్యాత్ములనామములు ఐతరేయబ్రాహ్మణమునం దీవిధముగఁ జెప్పఁబడియున్నవి : ౧. పరీక్షిన్నహారాజపుత్రుఁడగు జనమేజయుఁడు; ౨. మనుపుత్రుఁ డగు శార్వాతుఁడు; ౩. సాత్రాజిత్తుఁ డగు శతానీకుఁడు; ౪. ఆంబఘ్నఁడు; ౫. ఉగ్రసేనునిపుత్రుఁడగు యుధాంశ్రేష్ఠి; ౬. భువనుఁ డనువాని పుత్రుఁడగు విశ్వకర్మ; ౭. పిజవనుని పుత్రుఁడగు సుదాసుఁడు; ౮. అవీక్షితునిపుత్రుఁడగు మరుత్తుఁడు; ౯. అంగభూపాలుఁడు; ౧౦. దువ్యంతునిపుత్రుఁడగు భరతుఁడు; ౧౧. పాంచాలభూపాలుఁ డగుదుర్ముఖుఁడు; ౧౨. జనంతపుని పుత్రుఁ డగు అరాతి.

వీరలేకాక శ్రీమద్రామాయణమునందు ౧. దశరథ భూపాలుఁడు, ౨. దశరథభూపాలుని ప్రసితామహుఁడగు దిలీపుఁడు, ౩. శ్రీరామచంద్రుఁడును, ౪. శ్రీమహాభారతయుద్ధానంతరము, యుద్ధిష్ఠిరుఁడును, ౫. మాలవికాగ్నిమిత్రమునందు పుష్యమిత్రుఁడును అశ్వమేధయాగము నొనర్చినటులు చెప్పఁబడియున్నది.

[అశ్వమేధయాగీయపశువుల సంఖ్యావిషయ మయి తైత్తిరీయశాఖయం దొకవిధముగను, వాజసనేయశాఖయం దొకవిధముగను

గలదు. తైత్తిరీయశాఖా కల్పనూత్ర మగు ఆపస్తంబశ్రౌతనూత్రము యొక్క అశ్వమేధభాగమునకు భాష్యాదికము లభింపనందువలన ఇం దిచ్చిన పశుసంఖ్య భట్టభాస్కరభాష్యవాక్యము ననుసరించి ఇయ్యఁబడిన దని గ్రహించునది].

ఈయశ్వమేధవిషయమును బోధించు గ్రంథసముదాయము :

౧. సంహితలు :

తైత్తిరీయసంహిత, ౭, ౧, ౧౧-౨౦; ౭, ౨, ౧౧-౨౦; ౭, ౩, ౧౧-౨౦; ౭, ౪, ౧౨-౨౨; ౭, ౫, ౧౧-౨౫; ౫, ౭, ౧౧-౨౬; ౧, ౪, ౩౫-౩౬; ౪, ౪, ౧౨; ౪, ౬, ౬-౯; ౪, ౭, ౧౫; ౫, ౫, ౧౧-౨౪; ౫, ౬, ౧౧-౨౩; ౫, ౧, ౧౧; ౫, ౨, ౧౧-౧౨; ౫, ౩, ౧౨; ౫, ౪, ౧౨; ౫, ౭, ౨౫; వాజసనేయసంహిత, ౨౩-వ అధ్యాయము.

౨. బ్రాహ్మణములు :

తైత్తిరీయబ్రాహ్మణము, మూడవ అష్టకము, ౮, ౯ ప్రశ్నలు; శతపథబ్రాహ్మణము, ౧౩, ౧-౫; ఐతరేయబ్రాహ్మణము, ౭. ౨౧.

౩. కల్పనూత్రములు :

ఆపస్తంబశ్రౌతనూత్రము, ౨౦-వ ప్రశ్నము. శాత్రేయన శ్రౌతనూత్రము, ౨౦-వ ప్రశ్నము; ఆశ్వలాయన శ్రౌతనూత్రము ౧౦-౬-వ ప్రశ్నము; శాంఖ్యాయన శ్రౌతనూత్రము ౧౬ - వ ప్రశ్నము. ఐతరశ్రౌతనూత్రములందును గలదు.

దశరథుఁడు చేసినయశ్వమేధము వాల్మీకి రామాయణము బాలకాండమునందును, శ్రీరామని యశ్వమేధము ఉత్తరకాండములోను, జైమినియశ్వమేధపర్వమందును, ధర్మజనియశ్వమేధము మహాభారతమున అశ్వమేధపర్వమునందును, జైమినియశ్వమేధపర్వమందును సవిస్తరముగ వర్ణింపఁబడినది.

(క. మా.)

అశ్వరేవంతపురము — చిత్తూరుజిల్లా తిరుత్తనీ తాలూకాయందలి జమీన్ దారీ గ్రామము. ఇచటి జనసంఖ్య ౧౮౮౯ (౧౯౩౧).

అశ్వసేనుఁడు — ౧. తక్షకునిపుత్రుఁడు, సర్పము. అర్జునుఁడు ఖాండవవనమును గాల్చినప్పుడు వీఁడు తల్లితో నందుండెను. వీఁడప్పుడు బాలుఁ డగుటచే దల్లి వీనిని నోటఁ గఱచుకొని

1. వాజసనేయసంహితయు దానిపై మహాధరాదులు వ్రాసిన భాష్యమును, తైత్తిరీయమును దానిపై సాయణాచార్యులు వ్రాసిన భాష్యమును బట్టి చూడఁగా గుఱ్ఱము చంపఁబడినతరువాత, సార్వభౌమునిపట్టమహిషి యీగుఱ్ఱమునొద్ద శయనించి క్రీడ సల్పవలెను. ప్రధానఋత్విజులు యజమానుని పత్నులతో బూతుప్రసంగములు చేయవలెను (వాజసనేయసంహిత, ౨౩-వ అధ్యాయముమీదిమహాధర భాష్యము చూడనగును. తైత్తిరీయసంహిత, ౭-వ కాండముమీది సాయణభాష్యము చూడనగును). కాని వేదముయొక్క యీభాగము నకు ఈయశ్వలార్థముచేయుట తప్పనియు, దానికి మంచియర్థము వేటొకటి యున్న దనియు దయానందసరస్వతిభావము (చూడుఁడు 'ఋగ్వేదాదిభాష్య భూమిక').

(ము. సం.)

పాటిపోవ యత్నింపఁగా నర్జునుఁడు వీనితల్లిని తెగనఱికెను. వీఁడు మాత్ర మెట్లో తప్పించుకొని, ఆకసిచే గర్జునియొద్దకుఁబోయి యాతని బాణమున నుండెను. భారతయుద్ధంబునఁ జివరదినమునఁ గర్జుఁడు ఈ బాణమును ప్రయోగింపఁ గృష్ణుఁడు రథమును భూమిలోనికి నొత్తెను. అందుచే నాబాణము అర్జునునికంఠమునకుఁ దగులుటకు బదులు కిరీటము నకుఁ దగిలి దానిని భస్మము చేసెను (ఆంధ్రమహాభా., కర్ణ, అ. ౩).

౧. సత్యభామకుఁ గృష్ణునివలనఁ బుట్టిన పుత్రుఁడు, మహారథుఁడు.

అశ్వాయుర్వేదము — గుత్తముల యాయువునుగుఱిం చియు, రోగచికిత్సాదులనుగూర్చియు దెలుపు శాస్త్రము. మొదట శాలిహాస్త్రిఁడు తనకుమారుఁడగు సుశ్రుతునకు దీని నుపదేశించెను. అటుపై నీవిద్యను జయదత్తుఁడు సంపాదించెను. గర్గయుషి మున్నగు వారు అశ్వాయుర్వేదము రచించిరి.

అశ్వా రావు పాలెము — కృష్ణజిల్లా దీవితాలూకా యందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧౦౧౯ (౧౯౩౧).

అశ్వినీ — ౨౭ నక్షత్రములలోను మొదటిది. ఇందు మూఁడునక్షత్రము లుండును. ఇవి మూఁడును గుత్తపుమాతలవలెఁ గాన వచ్చుటచే దీని కీపేరు వచ్చెను.

అశ్వినీకుమారదత్తు — వంగదేశీయ మహాపురుషు లలో నొకఁడు. బాబు వ్రజమోహనదత్తుకుమారుఁడు. అశ్వినీకుమార దత్తు ౧౮౫౬-వ సంవత్సరమున, జనవరి ౨౬-వ తేదీన వంగరాష్ట్ర మునందలి బేకర్ గంజి జిల్లాయందలి పట్టుకాలీ యను గ్రామమున జన్మించెను.

అశ్వినీకుమారదత్తు పదుమూడేండ్ల వయస్సుననే ౧౮౬౯-వ యేట ప్రవేశపరీక్షయం దుత్తీర్ణుఁ డయ్యెను. కాని విద్యాశాఖవారి నియమముల ననుసరించి యీ వయస్సు ౧౬ ఏం డ్లండిననే కాని చాలదు. అయినను దీని నెట్లో కప్పిపుచ్చి, పెద్దలు ఎఫ్. ఏ. వఱకు నితనిచదువు సాగించిరి. ఈపరీక్షయందుఁగూడ నితఁడు ౧౮౭౨ లో నుత్తీర్ణత నందెను. కాని యటుపైని తన వయసునకు సంబంధించిన రహస్య మతనికిఁ దెలిసినది. అతనికి నీతినియమములయెడల పట్టుదల యొక్కువ. అందువలన నతఁ డసత్యమాడి మఱిరెండేండ్లలో పట్టుపరీ యోగమున వెళ్లుట కిష్టపడక కొంతకాలము చదువు కట్టిపెట్టి మరల ౧౮౭౮ లో ఆపరీక్షకు వెళ్లెను. అశ్వినీకుమారదత్తు విద్యావిషయము లయం దెక్కువయాసక్తి కలవాఁ డగుటచేత ౧౮౭౯ లో నతఁడు సెరాంపూరుచాత్రవిద్యాలయమున సుపాధ్యాయుఁడుగఁ బ్రవేశించి తద్విద్యాలయము ననేకవిధముల నభివృద్ధికిఁ దెచ్చెను. పిదప ౧౮౮౦ లో న్యాయశాస్త్రపరీక్షయం దుత్తీర్ణుఁడయి బారిసాలులో న్యాయ వాదిగఁ బ్రవేశించెను. కాని-యతని కావృత్తి యంత హితవుగ లేనం దున దానిని వదలి, బారిసాలులో విద్యాశాఖవారి ప్రోత్సాహమునఁ దనతండ్రి స్థాపించిన వ్రజమోహన విద్యాలయమునందు మరల సుపా

ధ్యాయుఁడుగఁ బ్రవేశించి, వేతన మేమియుఁ గైకొనకయే యందు ౧౭ సంవత్సరములకాలము పనిచేసెను. ఈతఁ డందు పనిచేసిన కాల ముననే యావిద్యాలయము కళాశాలయగుటయేకాక యందు న్యాయ శాస్త్రాధ్యయనమునకుఁగూడ ౧౮౯౮ లో నేర్పాటుకావింపఁబడెను. ఈకళాశాల నభివృద్ధికిఁ దెచ్చుటకొఱకు అశ్వినీకుమారదత్తు తన సొంతము రు ౩౫,౦౦౦ ల యాపాయలను వెచ్చించెను. స్వార్థరహిత ముగ నిటుపేదలసాహాయ్యార్థము పనిచేయుటకై అశ్వినీకుమారుఁ డీ కళాశాలయందు 'ది లిటిల్ బ్రదర్స్ ఆఫ్ ది పూర్' అనుపేర నొకవిద్యార్థిసంఘము నేర్పాటుచేసెను. ఆయా కష్టసమయముల యందుఁ గావించిన సేవకు గొప్పగొప్ప ప్రభుత్వోద్యోగీయులు కూడ నీసంఘమువారిని ప్రశంసించియుండిరి. కొంతకాల మయినతరువాత ఆకళాశాలను నిర్వహించుభార మంతయు నతఁ డొకసంఘము నేర్ప టిచి యాసంఘమువారి కప్పఁజెప్పెను. ప్రభుత్వ ధనసాహాయ్యము లేకుండ ఈకళాశాలను నడపవలెనని అశ్వినీకుమారదత్తు ఎన్నెన్నివిధ ములనో ప్రయత్నించెను కాని యతని ప్రయత్నములు సఫలము కాలేదు. ప్రభుత్వమువారిప్పటికి నీకళాశాలకు ధనసాహాయ్యము చేయుచున్నారు.

వ్రజమోహనకళాశాలతోనే కాక అశ్వినీకుమారుని కింక ననేకసార్వజనికసంస్థలతో సంబంధ ముండెను. ౧౯౦౬ - వ సం వత్సరమున బంగాళదేశమున భయంకరమయిన కఱపు సంభవించిన కాలమున బారిసాల్ ప్రజాసంఘమునకు కార్యదర్శిగ నుండి ట్నామ పీడితులవిషయమునఁ జేసినసేవకు ఇతనిని వీరువా రనుభేదములేక యెల్లరును బ్రశంసించిరి. అప్పు డీతఁడు ౧౮౫౫ ట్నామనివారణసంస్థల నేర్పాటుచేసి, ఆసంస్థలద్వారా ప్రతివారము దాదాపు రు. ౬,౦౦౦ లను ట్నామబాధితులకు. పంచిపెట్టుచుండువాఁడు. ఈరీతిని ౧౯౦౬-వ జూన్ నెలలో మొదలుపెట్టి ఆసంవత్సరమునంతమువఱకును పాటు పడుచునే యుండెను. అందువలననే యతనికి 'ఫాదర్ ఆఫ్ ది పీపిల్' ప్రజల కందఱకును దండ్రీ, యని బిరుదుపేరు వచ్చినది.

కర్ణసుప్రభువు కావించిన బంగాళదేశవిభజనముసందర్భమున వంగరాష్ట్రమున రేగినప్రచండమయిన సంక్షోభమున అశ్వినీకుమా రుఁడుకూడ పాల్గొని విభజనమునకు వ్యతిరేకముగఁ బోరాడెను. యొక సాకుచేసికొని ప్రభుత్వమువారి తీరుననుసరించుచు తలపె యుండియు కాంగ్రెసుతో సంబంధము కలిగియుండుటచేతను, స్వదేశీ ఉద్యమమున కృషిచేయుచుండుటచేతను అతనిని బంధించి, యతనిపై రాజద్రోహపు నేరము మోపి యతనికి ప్రవాసశిక్ష విధించిరి. అతని విద్యాసంస్థ విద్యార్థులందు రాజద్రోహమును పురికొల్పుచున్న దని ప్రభుత్వమువారు దానిని చిక్కులలోఁ బెట్టిరి. ట్నామకాలమున పలు వర ప్రశంసలకు పాత్రముగఁ బనిచేసినయాతని విద్యార్థిసంఘము నఁబి వేసిరి. కాని తమ నిందారోపణముల కాధారములే దనియు, తమ యనుమానము లన్నియు భ్రాంతు లనియు ప్రభుత్వమువారికిఁ దెలు వాత తెలిసివచ్చినది. వాలంటీర్ షిరోత్ మున్నగు నాంగ్లేయు

ప్రముఖులుకూడ అశ్వినీకుమారునికి ప్రవాసశిక్ష విధించుట అన్యాయమని యభిప్రాయపడిరి. ఇట్టిసందర్భములలో ప్రభుత్వమువారి కతనిని తప్పనిసరిగ విడుదలచేయవలసివచ్చెను.

అశ్వినీకుమారుఁ డిదివఱలో నుడివినట్లు మితవాది. ఇతఁడు కాంగ్రెసువిషయమునను, స్వదేశీఉద్యమము విషయమునను ఎక్కువ యభిమానముతో పనిచేసెను. ౧౯౦౬ - వ సంవత్సరమున సమావేశమయిన వంగరాష్ట్రసభ కతఁ డాహ్వానసంఘాధ్యక్షుఁడుగ నుండెను. అటుపిమ్మట ౧౯౧౩ లో డక్కాలో జరిగిన వంగరాష్ట్ర మహాసభ కతఁ డధ్యక్షుఁ డయ్యెను. ఇతఁడు మితవాదియైనను తనయభిప్రాయమును పైకి స్పష్టముగఁ జెప్పట కెప్పుడును వెనుదీసినవాఁడు కాఁడు.

అశ్వినీకుమారదత్తు ఆనేకభాషల నభ్యసించెను. హిందీ, మరాఠీ మున్నగుదేశభాషలను బాగుగ నభ్యసించి ఆయాభాషలయందలి మతగ్రంథములను జదువవలయు నని యాతనియాశయము. సంస్కృతము నందును, పార్శ్వీయందునుగూడ నతఁడు మంచిపాండిత్యము సంపాదించెను. అతఁడు వ్రాసిన 'భక్తియోగము' అను గ్రంథము చాల విఖ్యాతమయినది. దేశభాషలయందును ఆంగ్ల భాషయందునుగూడ నీగ్రంథమున కనువాదములు కలవు. దీనిని క్రియత కాతా క్రిరామ శాస్త్రిగారు ఆంధ్రీకరించి యాయుద్ధగ్రంథమును తెలుగువారికి సులభము చేసినారు. భక్తియోగమును భారతీయ పండితులును పాశ్చాత్య పండితులునుగూడ నత్యధికముగఁ బ్రశంసించినారు.

పల్లెటూళ్లలో విద్యాభివృద్ధిని గూర్చియు, పారిశుధ్యమును గూర్చియు, కృషిప్రచారములను కావించుటకై అశ్వినీకుమారదత్తు ప్రత్యేకముగ నొకసంఘమును స్థాపించి, యాసంస్థకు ఏఁజేటు మూఁడు పందలరూపాయలరాబడి గలయాస్తి నొసంగెను. నాటకప్రదర్శనములద్వారా సాంఘికదురాచారములను ప్రజలకు వెల్లడించుటకై అతఁడు కొన్నియాలానాటక సంఘములను స్థాపించి పట్టణములకుఁ బంపుచుండువాఁడు. కలకత్తాలో నిట్టిసంఘములు నాటకములను ప్రదర్శించినప్పుడు ఆశుతోమముఖర్జీ మున్నగు విద్యాధికులు కూడ వాని నెక్కువగఁ బ్రశంసించియుండిరి. ఈ మహాశయుఁడు ౧౯౨౩-వ సంవత్సరము, నవంబరు ౭-వ తేదీని కలకత్తాయందు పరమపదించెను.

అశ్వినీకుమారులు

దేవతలకు వైద్యులు, ఋగ్వేదమందును, ఇతరవేదములందును ఈదేవతలను స్తుతించిననూక్తములు పెక్కులు గలవు. దేవశిల్పియైనత్వప్త తనకూతురైన సరణ్యును నూర్యున కిచ్చి వివాహము చేసెను. ఆమె నూర్యతాపమును భరింపలేక తనరూపమువంటిరూపముగల మఱియొకస్త్రీని నూర్యునియొద్ద నుంచి తాను ఆడుగుజ్జుపు రూపమును ధరించి వెడలిపోయెను. నూర్యుఁడు కొన్నిదినములకు నామోసము కనుఁగొని తాను మగ

గుజ్జుపురూపము ధరించి ఆడుగుజ్జుమువెంటఁ దగిలెను. వారియిద్దఱకు నశ్వినీకుమారులు పుట్టిరి. వీరు కవలు (ఋగ్వే., ౧౦. ౧౭. ౧-౨). ఎచ్చటవచ్చినను ఇద్దఱును కలసివచ్చెదరు. ఋగ్వేదమునందుఁ బెక్కునూక్తములలో వీరు చేసినట్టివైద్యసంబంధమైన యద్భుతకృత్యములు వర్ణింపఁబడినవి. వందనుఁ డన్నవానిని, రేభుని కూపమునకుండి తీసిరి; తౌగ్ర్యుని సముద్రముననుండి రక్షించిరి; ముదుసలియు బలహీనుఁడును అయిన చ్యవనుని పడుదువానినిగఁ జేసిరి; అగ్నిలోఁ గాలిన ఆత్రికి సుఖము కలుగఁజేసిరి; కావికిఁ గన్వనకుఁ గన్నులు, తొడపోయిన విశ్వలకు నినుపతొడ, శయవఋషియొక్క యెండి పోయినయావునకుఁ బాలు నిచ్చిరి; ఆధర్వణుఁడైన ధగ్యకఋషికి గుజ్జుపుఁదల పెట్టి వానియొద్దనుండి మఘవిద్య నేర్పిరి; శ్యావుఁ డను ఋషి మూఁడుతునకలు కాఁగా బ్రతికించిరి (ఋగ్వే., మం. ౧ నూక్త. ౪౬, ౪౭, ౧౧౨, ౧౧౬-౧౨౦).

అశ్వినీకుమారులకు మొదట హవిర్భాగము లేదు. వీరు చ్యవనునకు యావన మొసఁగఁగా నాతఁడు తనతపోబలముచే నింద్రుని మెప్పించి వీరికి హవిర్భాగ మిప్పించెను¹. ఇట్లు మహాభారతమునందు (వన, అ. ౧౨౧-౧౨౫; ఆంధ్రభా., ౩. ౩) జెప్పఁబడినను, ఋగ్వేదము ౧-వ మండలమునందే అశ్వినీదేవతలను హవిర్భాగమునకుఁ బిల్చినమంత్రములు కానవచ్చుచున్నవి ౧. ౩; ౧. ౨౨; ౧. ౩౪).

వేదమునందుఁ జెప్పఁబడిన యశ్వినీదేవత లెవ్వరన్నవిషయమై చర్చించుచు యాస్కాచార్యుఁ డిట్లు వ్రాసియున్నాఁడు:—

'అశ్విను లనఁగా అశ్వములుగల పుణ్యవంతులైన గొప్పరాజులని ఔర్ణభావఋషియొక్క యభిప్రాయము..... అశ్విను లెవరు? భూమ్యాకాశము లని కొందఱు; అహోరాత్రము లని కొందఱు; నూర్యచంద్రు లని కొందఱు; పుణ్యము చేసినయిద్దఱు రాజు లని ఐతిహాసికులు చెప్పెదరు' (నిరుక్తము, ౧౨-౧).

దీనినిబట్టి చూడ సృష్టిచమత్కారములను జూచి వైదికకవులు రూపకముగ దేవత లని వర్ణించి రనియు, దరువాతివారు వారిని నిజముగ దేవత లని నమ్మి కథల కల్పించి రనియుఁ దోచుచున్నది.

అశ్వినీదేవతలు గుజ్జుముయొక్క నాసికనుండి పుట్టిరి గనుక నాసత్యు లనియుఁ జేరు. వీరు మిక్కిలి చక్కనివారు. చక్కనిపురుషులకు వీరిని ఉపమానముగఁ దీసికొందురు. వీరియిద్దఱకు నశ్వినౌ, నాసత్యౌ, దస్తౌ అన్నపేళ్లున్నను పెద్దవానికి నాసత్యుఁ డనియు, జిన్నవానికి దస్త్రుఁ డనియు విడిగఁ జేళ్లున్నట్లు కానవచ్చెడిని (మహాభా., అనుశా, అ. ౧౫౦, శ్లో. ౧౨). హిందురాజపత్నికి మాదికి వీరివలన నకుల సహదేవులు కలిగిరి.

1. 'యజ్ఞము' యొక్క తల పోఁగా నశ్విను లింకొకతలపెట్టి బ్రతికించి రనియు, నందుచే నశ్వినీదేవతలకును వైద్యులకును గౌరవము కలిగె ననియు, అప్పటినుండి యీదేవతలకు హవిర్భాగము కలిగె ననియు ధన్వంతరి సుశ్రుతమునందు వ్రాసినాఁడు (నూత్రస్థానము, ౧). ఈవిషయమే తైత్తిరీయసంహిత ౬, ౪. ౯. ౧; శతపథబ్రాహ్మణము, ఐతరేయబ్రాహ్మణము, ౧. ౧౨ లలోఁగూడఁజెప్పఁబడియున్నది.